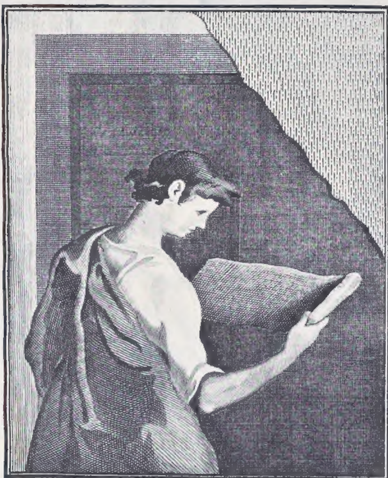

IN
ROMANAS ET GRÆCAS
GRÆVII ET GRONOVII
ANTIQUITATES
SUPPLEMENTA.
TOMUS III.

NOVUS THESAURUS ANTIQUITATUM ROMANARUM,

CONGESTUS

AB

ALBERTO HENRICO DE SALLENGRE,

CELSISSIMORUM AC PRÆPOTENTIUM FOEDERATI BELGII ORDINUM REI ÆRARIÆ QUATUORVIRO, NEC NON SERENISSIMÆ PRINCIPIS ARAUSIONENSIS CONSILIARIO.

TOMUS TERTIUS.

Cum figuris æneis.

I: Camerata in: *P: Monaco sc.*

VENETIIS,

Typis Jo: BAPTISTÆ PASQUALI.

M. DCC. XXXV.

SUPERIORUM PERMISSU.

LECTORI BENEVOLO

S. P. D.

A. H. DE SALLENGRE.

Ides in hoc Tomo, Benigne Lector, primo loco positas Illustrissimi Viri GISBERTI CUPERI, Consulis & Camerarii Daventriensis, nec non Regiæ Academiæ Inscriptionum & Bonarum Litterarum Socii, *De Elephantis in Nummis obviis Exercitationes duas* nunquam antea in publicum visas. In elaborando hoc Opere multos annos desudavit celeberrimus Auctor, dum vixit, insigne Litterarum decus & ornamentum. Quidquid in assidua lectione occurrebat, quod ad illustrandum argumentum conferre poterat, sedulo annotavit: ad mortem usque Opus expolivit & novis accessionibus auxit. In *Historiæ Criticæ Reipublicæ Litterariæ* Gallice conscriptæ Tomo decimo, qui anno 1715. prodiit, exstat Syllabus Capitum quæ in his Dissertationibus continentur. Si tamen cum eo conferatur, quem huic Operi præmisimus, apparebit non modo integrum duodecimum Caput prioris Exercitationis ab illo tempore additum, sed etiam totum Opus quamplurimis in locis auctum esse. Editum est ex ipso Auctoris autographo manu satis eleganti conscripto, sed permultis chartulis pleno; varia enim variis temporibus subinde adjecerat. Cavendum itaque fuit ne rerum connexio & ordo præpostera earum dispositione turbaretur. Accuratissime igitur quæque loco suo poni curavi, quædam bis repetita delevi, & cum deessent Numismatum Icones aliquot, aliunde conquisitos adjeci. Unam solummodo lacunam reperies, B. L. pag. 64. quia Libri ad manum mihi non erant, eamque hic supplere non inutile duxi. Hæc autem sunt verba Cl. CUPERI prædicta pagina. *Et hic ipse Seleucus usus est Elephantorum opera cum contra Demetrium pugnaret, narratque Polyænus Lib. IV. cap. 9. §. 3. eundem, cum Demetrii milites admodum essent timidi, fortissimos elegisse satellitum, octo Elephantis ante ipsos collocatis, adlocutione sua effecisse, ut Demetrii milites ad eum transirent; habuit inter cæteros Elephantum Indicum, nam plerique sui erant Libyci, qui vixit usque ad Antiochorum imperium, quorum primus regnare cœpit anno .... Æræ Seleucidarum.*

Notum est Æram Seleucidarum incipere anno Periodi Julianæ 4402, id est, Mundi 3672, Olympiade 117, quo anno Seleucus proprie regnare cœpit, exiguis enim copiis Babyloniam invasit, inde Nicanore Antigoni Duce devicto, Mediam, Susianam, aliasque Regiones in ditionem suam redegit. Seleuci autem contra Demetrium pugna, cujus meminit Cl. CUPERUS referri debet ad annum Æræ Seleucidarum undecimum, quo Antigonus & Demetrius conjunctis copiis, cum Regum trium, Seleuci, Lysimachi, Cassandri, exercitu confli-

xerunt. Notandum vero Demetrii in exercitu fuisse Elephantos LXXV. Seleucus victorem se victorum & ultimum Alexandri Commilitonum prædicans, post menses admodum septem a Lysimachi morte, a Ptolomæo Lagi ex Eurydice filio, Philadelphi fratre, per insidias circumventus occiditur, regnumque Macedoniæ, quod Lysimacho eripuerat, pariter cum vita amittit. Huic successit Filius ejus Antiochus Soter Antiochorum primus, Æræ Seleucidarum anno 31. & sic locus supra allegatus supplendus est. Vide DIONYSIUM PETAVIUM *De Doctrina temporum* Lib. X. cap. 43. & cap. 47. & Lib. XIII.

PELAGONIAM non esse Urbem contendit Cl. CUPERUS in Exercit. II. cap. V. p. 151. ubi ait. *Sed apud neminem adhuc inveni Urbem nomine* Pelagoniam, *adeò ut erret Syncellus, & ex regione male oppidum fecerit. Si quid tamen credendum Philippo Ferrario, Livius etiam nominis illius Urbem nobis narrat, sed ego id invenire non potui, & Lib. 26 cap. 25 Lib. 31. cap. 33. 34. & 39.* Pelagonia *non est nisi regio; quod si alii plus otii est ut in hanc rem diligentius inquirat, illudque invenit, quod mihi sese non obtulit, haud gravabor mutare sententiam.* Videtur tamen pro Urbe posse sumi apud Livium Lib. 45. cap. 29. cujus hæc sunt verba: „Quarta Regio (Macedoniæ) trans Boram montem una parte confinis „ Illyrico, altera Epiro. Capita Regionum ubi Concilia fierent, pri„ mæ regionis Amphipolim, secundæ Thessalonicen, tertiæ Pellam, „ quartæ *Pelagoniam* fecit. Eo Concilia suæ cujusque Regionis indi„ ci, pecuniam conferri, ibi Magistratus creari jussit.

Minime autem credendum est Cl. CUPERUM in his exercitationibus agere de natura, ingenio ac dotibus Elephantorum. In hoc argumento olim versati sunt Aldrovandus, Gesnerus & Bochartus: Diversam longe viam insistit, nihilque habet hæc Lucubratio commune cum iis quæ vel ab iisdem viris vel ab aliis memoriæ mandata sunt. Agit enim de Nummis, tam Græcis quam Latinis, qui Elephantis signati sunt; & ita simul digerit atque explicat illorum Historiam & fata quæ variis temporibus domiti & mansueti facti in Europa, Asia & Africa sunt experti. Elephanti autem picti sunt in nonnullorum Successorum Alexandri Magni, quorum aliqui capita proboscide tegunt, & frequenter admodum in Romanorum Nummis; ut scilicet significarent eos in præliis captos vel Populo spectaculorum tempore exhibitos, vel pompis Circensibus ad Thensas junctos; vel ex ære & marmore decretos Augustis, vel actos triumphos; vel Imperatores Consulatum suscipientes ita processisse. Atque hic quidem Auctoris, ut ipse ait, præcipuus scopus, non tamen his se cancellis inclusit, vel de solis Elephantis agit, qui fuerunt Alexandri, ejus Successorum, Romanorum & Carthaginiensium; sed & Indi atque Æthiopes ad partes vocantur, quorum regiones harum belluarum feraces admodum sunt, & qui suppeditant nonnunquam quæ absque fraude & detrimento ornamentorum quibus Cl. Auctor Elephantum suum insignem facere conatus est, omitti nequaquam poterant, quin & subinde unus aut alter veteris Auctoris locus vel nummus raritate sua notabilis, Cl. CUPERO occasionem dederant exspatiandi & quodammodo extra oleas vagandi. Multi etiam recentiores castigantur & emendantur; sed ea humanitate & mansuetudine quæ omnes Lit-

teratos decet, sed quam in paucissimis invenies. In primis autem notanda sunt Auctoris verba in fine harum Exercitationum. *Quod si nonnunquam*, ait, *a vivis vel mortuis dissentio, & nonnulla Auctorum loca aliter, quam illis visum fuit, explicari debere indico, id ægre eos, qui adhuc inter mortales versantur, quique absentium rationes præferunt, laturos, nequaquam confido. Nam cum fieri non possit, ut nemo erret, cumque dies diem doceat, itaque Reipublicæ Litterariæ interest, ut verus Auctorum sensus & genuinus protrahatur e tenebris, utque ex iisdem melius explicentur Nummi, qui huc usque non satis bene intellecti sunt. Ego certe a me errores nullo modo alienos esse puto; nec unquam mihi dolet vel dolebit, alios in alia omnia transire, & diversas semitas sequi. Illud tantum optandum foret, ut harum rerum studiosi, & Polymathiæ, ut sic loquar, Sacerdotes, modeste aliorum errores & lapsus emendarent, nec tanquam barrientes Elephanti, vel Porci grunnientes, vel Ranæ coaxantes, vel Ursi sævientes, vel Leones rugientes (veniunt enim mihi in mentem commodum quæstiones, quas Gramaticis proponit Geta apud Spartianum) inveherentur & irruerent, spreto divino & humano jure, in eos, qui in eorum verba non jurant, nec amplecti possunt explicationes, quæ ipsis non recte sese habere videntur. Melius certe actum foret cum Musis, castis illis & placidis Virginibus, si istiusmodi ingenia numquam ad scribendum animum adjicerent, vel si in regionibus viverent, a quibus exsulat omnis humanitas, omnis elegantia, regnantque mores incommodi, feri & immanes; ut ita nullum dedecus ad eos perveniat, qui humanioribus studiis operam dant, quique ea via sese tollere humo & nomen suum ab interitu vindicare conantur.*

In duas partes divisa est Illustrissimi CUPERI Lucubratio, quarum prima docet quid Elephantis ab Alexandro Magno, post victos Persas & Indos, captis, deinde aliis ex India & Æthiopia ad tanti Monarchæ Successores, Ægypti, Asiæ, Syriæ, & Macedoniæ Reges, aliosque pervenerunt, factum sit. In altera vero agitur de iisdem belluis, postquam Romanis primo fuerunt visæ, & Carthaginienses Asiæque Reges iis in bellis, quæ cum victore gentium Populo gesserunt, usi sunt; atque adeo de fortuna quam Romæ & in Imperio Romano, tam pace quam bello & tam libera Republica quam Augustis ad clavum sedentibus, fuerunt expertæ. Quidquid autem super hac materia per alios profecit Cl. CUPERUS, summa ingenuitate ac candore profitetur. Plura de egregio hoc Opere præfari inutile videtur, præstat ut Lectorem Benevolum eo remittamus.

Ad calcem Dissertationum adjecta sunt quæ de quadrigis Elephantorum commentati sunt, Henricus Norisius in *Duplici Dissertatione de Numis Diocletiani & Licinii* Dissert. I. cap. 4, 5, 6. Ezech. Spanhemius ad *Orationem I. Juliani* p. m. 155. & Pagius in *Dissertatione Hypatica* p. m. 178.

Sequuntur JACOBI GUTHERII in Senatu Parisiensi Advocati, Civis & Patricii Romani, *De Officiis Domus Augustæ tam publicæ quam privatæ Libri tres*, recondita eruditione referti ac dignissimi qui iterum hic sistantur, præsertim cum jam in Thesauri Græviani Tomis V. & XII. exstent ejusdem Auctoris *De Veteri Jure Pontificio Urbis Romæ Libri quatuor*, item *De Jure Manium, seu de ritu, more, & legibus prisci funeris Libri tres*, quibus certe nihil hæc Lucubratio debet, sive doctri-

nam ſive materiam ipſam ſpectes. Prodiit ea Pariſiis anno 1628. 4. ac dein Lipſiæ recuſa eſt anno 1672. 8. Ex hoc Opere evidentiſſime patet quantum ad illuſtrandas Romanas Antiquitates juvet adæquata Juris ſcientia. Magna enim pars eorum quæ de Conſulibus, Præſidibus Conſularibus, Correctoribus, Spectabilibus, Illuſtribus Conſiſtorianis Comitibus, Cognitionibus, Conſultationibus, Legibus, Conſtitutionibus, Pragmaticis Juſſionibus, Edictis, Mandatis, Decretis, Epiſtolis, Reſcriptis, Præfectis Prætorio, Annonis, Quæſtore Palatii, Magiſtro Officiorum, Advocatis, & quam plurimis aliis hic traduntur, e Digeſtorum Libris aliiſque antiqui Juris fontibus hauſta ac eruta ſunt. Veteres etiam Inſcriptiones ab Auctore paſſim nec ſine magno fructu proferuntur. Unum tantum ad præclari Operis majorem perfectionem optandum foret; Auctorem nempe Nummos ad partes vocaſſe, inſignem qui præſtant uſum in explicandis variis Dignitatibus & Officiis Domus Auguſtæ. Rem illuſtrabo unico exemplo ex Illuſtriſſimi Spanhemii Diſſertatione X. Art. 6. *De Uſu & Præſtantia Numiſmatum.* Agit Gutherius, Libro tertio cap. 19. *De Procuratoribus Monetæ*, ac de illis multa differit ex antiquis Hiſtoricis & Juriſconſultis deſumta. Sequentia autem a Gutherio intacta Nummorum ope eruit & detexit Spanhemius. Quemadmodum vero, ait, publici Romæ Ærarii & Pecuniæ in Provinciis adminiſtratio Quæſtoribus olim libera Urbe, &, quod ex Tacito Annal. XIII. cap. 29. liquet, ſub Claudio etiam Imperatore, incubuit, ita MONETÆ in omni Metallo cudendæ curam ad TRIUMVIROS eam in rem conſtitutos, aut ad CURATORES etiam dictos, ſpectaſſe non aliunde certius vel luculentius, quam ex ipſo Nummorum vulgo Conſularium conſpectu diſcimus. Crebro etenim in iis occurrunt III. VIR AAA. FF. *Triumviri Ære Argento Auro Flando Feriundo*; vel, ut in gentibus *Antonia & Livineia*, IIII. VIR A. P. F. *Quartumvir Argento publice Feriundo*; ita enim mallem poſtremas literas interpretari, quam cum præſtantibus Antiquariis, *Argento Publico*, vel *Argento Puro*, præeunte mihi in eam rem Cicerone *De legibus Lib. III. c. 3. Æs Argentum Aurumve PUBLICE ſignato*. Juvabit vero duos hujus notæ Nummos Gentis *Livineiæ* hic adponere: quorum prior hinc tria demum *Triumvirorum* id genus, quibus illi deſignari conſueverant, Gentium nempe *Livineiæ*, *Claudiæ*, *Statiliæ* cognomina exhibet, REGULUS PULCHER TAURUS; illinc, incudem ad feriendam monetam, & litteras illius muneris indices AAA. FF. *Triumvir*, ut jam diximus, *Ære Argento Auro Flando Feriundo*: alter vero Nummus caput M. Antonii in priori nummi area; in averſa virum nudum ſedentem cum Haſta & Clypeo, in quo caput Herculis cernitur, oſtentat, cum inſcriptione L. REGULUS IIIIVIR A. P. F. *L. Regulus Quartumvir Argento Publice Flando*. Quo referri itidem debet ſingularis quidam denarius Gentis *Flaminiæ*, in quo monetæ caput cum Inſcriptione IIIIVIR PRI. FL. *Quartumvir Primus Flavit*; illinc Victoria cum elata Corona in bigis, ac nomine illius *Flaminii*, qui inter primos e *Quatuorviris* a J. Cæſare *Flandæ Monetæ* conſtitutos exſtitit, L. FLAMIN. CHILO, quique cum eodem IIIIVIRI titulo, ac J. Cæſaris effigie, ſignatur in aliis ejuſdem *Flaminiæ* Gentis nummis. Ita enim malo hæc verba interpreta-

ri IIIIVIR PRI. FL. *Quatuorvir Primus Flavit*, ut olim monui, quam juxta priorem Fulvii Fam. Roman. ex edit. Patini p. 3. explicationem, ut *Primus Flamen*, J. Cæsaris nempe, ille L. Chilo designetur. Præterquam enim quod altum sit de hoc *Flamine* ejusque *Primatu* silentium; cum utique M. Antonius Divi Julii Sacerdos & Consul potiori jure sibi vindicat. Neque etiam in illo denario ulla *Julii* occurrit mentio, vel effigies, sed expressa Deæ Monetæ, sicut in aliis Nummis visitur, imago, & addita *Quatuorviri Flandæ Monetæ* dignitas, qualis est a J. Cæsare primum instituta, aucto scilicet *Triumvirorum Monetalium*, sicut reliquorum Magistratuum, numero. Quæ totidem ferme verbis olim a me tradita Differtat. *De Usu, &c. Numm.* p. 553. nupera adsensione Celebris Antiquarii Vaillant Fam. Roman. T. 1. p. 441. de *Primo Quatuorviro Flandæ Monetæ* eas illius nummi voces similiter explicantis, etsi indictus forte ibi sim, firmari lubens video. Quamquam haud ignoti sint *primi* id genus *Flamines*, aut vero Πρῶτοι etiam Ἀρχιερεῖς in antiquis lapidum nummorumve monumentis designatis, de quibus alio loco dicetur. *Flandæ* autem *Monetæ* mentionem itidem videas apud Symmachum Lib. X. Epist. 21. *Flandæ Monetæ nequitiam decoquat larga purgatio*; ac unde titulus sit in Codice Theodosiano *si quis pecunias conflaverit*; & alibi *Flatuariorum* fiat mentio; quibus nempe esset flandæ monetæ cura. Illud vero cudendæ monetæ officium haud mirum quandoque monetalibus instrumentis, neque *Incude* solum, ut in adducto jam nummo, sed *Malleo* insuper ac *Forcipe*, significari; ut in aliquot denariis gentis *Carisiæ*. Unde adposite Hieronymus in Vita Pauli Eremitæ: *Per exesum montem haud paucula habitacula, in quibus scabræ jam Incudes & Mallei, quibus pecuniæ olim signatæ, visebantur*. Immo, de quo aliunde, ut opinor, non constat, *Lentulus* quidam in *Gente Cornelia* dicitur *Curator Denariorum Flandorum*, LENT. Cur. X. Fland. Hactenus Spanhemius. Redeamus ad Gutherium qui in his tribus Libris statum Domus Augustæ in Judiciis & cognitionibus Principum & illustrium Magistratuum Civilium qui vice Principis judicabant, positum explicat. Quæ apud illos negotia tractarentur, quæ causæ, quomodo agerentur, & quæ in iis omnibus Principis partes fuerunt, docet: denique laterculum utrumque, res fisci & quæ ad utrumque ærarium, (*pertinent*) sacrum & privatum, breviter exponit. Præter hoc Volumen, tria alia moliebatur Auctor, quæ absolvere non potuisse, jam grandevum, valde verisimile est. Primum Urbis Romæ Magistratus Civiles, variaque illorum officia continebat. Secundum ad Provinciarum potestates referebatur. Tertium ad rei militaris Magistratum, ordinem & disciplinam. Quibus etsi nos carere dolendum sit, est tamen cur Auctori debita referatur gratia propter tot exhaustos in hoc opere labores. „ Lusi, „ ait ipse Lib 3. c. 35., in iis colligendis diu, diuque in componendis desudavi. Etenim oblectatio illa tot tantisque difficultatibus obruta est, „ ut maximas mihi molestias in his perquirendis paraverit. Multa enim „ occurrunt, quæ sola conjectura vix potui augurari: multa etiam quæ „ in varias importunorum hominum reprehensiones incurrent. Nam „ hæ nostræ Litteræ, quæ humaniores animos decent, quæque in ludo „ primum parantur, hoc seculo in arenam trahuntur, nec alia studiosorum jam quam in ludo gladiatorio vita est. Sunt enim plurimi verborum Aucupes & Retiarii syllabarum, quorum ars & societas tan-

„ quam ferarum conventus esse videatur. Ludunt, illudunt, eludunt,
„ & fatum extremum melioribus literis portendunt; ita semper parato
„ animo, ut famæ periculum subire malint quam alienam non rodere.
„ Horum stultitiam contemnere; non imitari velim. " Subjiciam hic de nostro Gutherio Judicium celeberimmi GRÆVII in Præfatione Tomi V. Thesaur. Antiquit. Roman. *Variæ*, ait, *Vir erat & diffusæ lectionis, qui omne genus scriptorum excusserat, sed qui nonnunquam non satis, quæ legerat, concoxerat, nec satis, antequam quæ excerpserat & observarat chartis mandaret, expenderat, ne quid dicam de illius ingenio non celerrimo. Hinc sæpe cespitavit, ut obelis ejus libros confoderint homines docti non pauci, & seges satis ampla sit aliis reliqua, qui in hunc campum velint descendere.*

H. F. SALOMON *Expratoris Burdigalensis & in Senatu Aquitanico* PRÆSIDIS, *De Judiciis & pœnis, item de Officiis Vitæ Civilis Romanorum Commentarius* typis excusus Burdigalæ anno 1668 12°. brevis quidem sed non inelegans est. Primum ordinem Judiciorum antiquorum apud Romanos tam publicorum quam privatorum breviter exponit, materiamque tot voluminibus fuse narratam ab aliis in epitomen contrahit. Insistit præcipue in edisserendis Judiciis capitalibus, in quibus Actor & Reus ut causæ primariæ & personam necessariam sustinentes, interventu Judicis totam fabulam absolvunt. Varia dein supplicia recenset quæ Reis confessis & convictis irrogabantur, ut supplicium crucis, laquei, carceris, pœna gladii, culei, deportationis aut relegationis, stigmatum, dejectionis e saxo, item pœna ad metallum. Agit etiam de ministris suppliciorum, de pœnis militaribus (de quibus omnium optime egit Doctissimus Vir GER. SICHTERMAN in peculiari Dissertatione Amstelod. 1708. 8°.) de iis qui accusare non possunt, & de Testibus. Tandem de Officiis vitæ civilis Romanorum, varias nominis τῦ *Officium* significationes explicat, illud eoque sensu usurpat, ut officium dicatur quod quisque præstare debet, observata locorum, temporum & personarum ratione. Multa autem officia præstabantur, ut togæ puræ, barbæ positæ, Recitationis, Declamationis, Sponsalium, Nominalium, agnoscendorum Liberorum, Advocationis, Deductionis & Salutationis, Sportularum, Conviviorum, Funeris, quæ omnia Auctor succincte exponit.

JOSEPHI LANZONI *M. D. Ferrariensis ac in Patrio Gymnasio Lectoris ordinarii Acad. Natur. Cur. Collegæ*, &c. *De Coronis & Unguentis in Antiquorum Conviviis Exercitatio Philologica*, quam ab Italica in Latinam Linguam traduxit, sectionibus distinxit, Notis, & Animadversionibus auxit HIERONYMUS BARUFFALDUS Ph. D. Ferrariensis, una cum ejusdem Traductoris *de Armis Convivalibus* Schediasmate, non ita pridem Ferrariæ in lucem emissa est, ut & sequens HIERONYMI BARUFFALDI *Dissertatio de Præficis ad Illustrationem Urnæ Sepulcralis Fl. Quartillæ Præficæ*, cui accedunt JOSEPHI LANZONI *De Luctu Mortuali Veterum Adversaria*. Has autem Lucubrationes in hunc Tomum retuli, quoniam communi Librorum, qui in Italia formis excuduntur, fato, pauca eorum exemplaria in hisce oris visuntur & sero admodum ad nos perveniunt. Præterea de Coronis & Unguentis in Antiquorum Conviviis nemo adhuc ex professo egerat, varia tantum de iis collegerant ANT. THYLESIUS Libro *de Coronis*, G. STUCKIUS *Antiquitatum Convivalium*, Lib. III. 16. JO. ANDR. BOSIUS in Tractatu *de Coronarum Gestatione*, & CAROLUS PASCHALIUS Libro *de Co-*

ronis. De Præficis nonnulla obſervavit KIRCHMANNUS, *de Funeribus Romanorum* Lib. II. 6. & GUTHERIUS, *de Jure Manium* Lib. I. 15. Sed hoc argumentum multo fuſius pertractavit BARUFFALDUS noſter in modo laudata Diſſertatione.

LAUR. J. MOLIN *de Clavibus Veterum Diſſertatio* prodiit Upſaliæ 1684. 8°. eaque digna mihi viſa eſt quæ iterum prælo committeretur. Hanc jure merito eruditam nominat celeberrimus PETRUS BÆLIUS qui eam recenſuit in *Novis Reipublicæ Litterariæ* menſis Octobris 1684. Quæcumque de Clavium inventione & varia ſtructura apud Antiquos Auctores occurrunt, fuſe hic traduntur.

Occurrit dein *Incerti Scriptoris Interpretatio Inſcriptionum & Epitaphiorum, quæ Antiquariæ, quæ Urbs eſt Bætica in Hiſpania, reperiuntur: Opuſculum ſcriptum anno Chriſti* MDLXXXV. *ſed antea nuſquam editum*. Scriptor hujus Libri jam tum Ludo præfuit litterario Antiquariæ, in Vandalitia, & pro captu temporum & locorum eruditus fuit. Adgreſſus eſt interpretari Inſcriptiones Romanas, quæ in agro Antiquarienſi inveniebantur, & ne perirent, a Joanne Porcello Prætore eo tempore muris Urbis inſertæ. Iis ſubjecit patrii ſoli non inelegantem deſcriptionem. Prætermitto recentiores Inſcriptiones, quæ ad antiquitates Romanas nihil pertinent. Sunt hic XXX. antiquæ, quas numeris Romanis diſtinximus; cæterarum nulla ratione habita. Pleræque ex Antiquis aut nunquam antea in lucem prolatæ fuerunt, aut mendis ſcatebant, quod ad ſingularum titulum adnotare non prætermiſimus. Neque enim dubitamus quin Scriptor noſter, qui eos per otium contemplatus eſt, ſumma fide omnes expreſſerit. Non diſſimulabimus tamen XVI^am^. in honorem Divi Veſpaſiani AUG IMP. ET CÆS. DELIT. GENER. HUMANI --- ET HIEROSOLIMIT. URB. EXPUGNATORI, videri nobis inter eas reponendam, quæ ab Hiſpanis marmori inciſæ, ut poſteritatem fallerent, pia, ut loquuntur, fraude putantur. Titus ſemel *Auguſtus* dictus, nunquam *Auguſtus* & *Cæſar* ſimul vocatus eſt, cum poſterior titulus priori inferior ſit. Cæterarum omnium indubitata fides eſſe omnino videtur. Sed his miſſis, hoc unum monebimus, multa ab Amanuenſi in hoc Libello vitioſe exſcripta paſſim a nobis eſſe emendata.

Taurobolium antiquum Lugduni anno 1704. repertum eſt, cujus inſcriptio Doctorum ingenia exercuit. *Danielis* celebris Jeſuitæ Explicatio hujus Inſcriptionis exſtat in *Memoriis Trivultienſibus* menſis Aprilis 1705, eodemque anno aliam Lugduni edidit Rever. Pater *Colonia*. Elegantem itidem *De Tauroboliis* Diſſertationem publici juris fecit politiſſimus idemque eruditiſſimus Vir *Gros de Boze*, Regiæ Inſcriptionum & Bonarum Litterarum Academiæ a Secretis, quæ recuſa eſt in ejuſdem ACADEMIÆ *Hiſtoria*, quæ nuperrime, ejus cura & labore, prodiit & ingenti Eruditorum applauſu excepta eſt. Hæ tres Diſſertationes Gallice ſunt conſcriptæ. Latina eſt, quam hic vides, celeberrimi Præſulis non ita pridem mortui PHILIPPI A TURRE *Epiſcopi Adrienſis*, *Explicatio Inſcriptionis Lugdunenſis*, cui annectitur alterius antiqui monumenti Explanatio, nempe PURPURINI A FAVENTIA, *Cæleſtinorum Ordinis S. Benedicti Secretarii*, *ad Calendarium Romanum Amiterni effoſſum minuſcula Commentaria*, ſecundum Editionem quæ Neapoli prodiit anno 1680. 4.

Habes deinde DOMINICI AULISII, *de Gymnaſii conſtructione*, nec non

de Mausolei Architectura Opuscula duo, quæ Neapoli lucem adspexerunt anno 1663. 4°. una cum ejusdem *Epistola de Colo Mayerano*, quæque rarissime in ipsa quidem Italia occurrunt. In primo de veteri Gymnasio disputatur: cujus descriptione ignorata, multa, quæ ad Artem Gymnasticam, vel ad Gymnasticam Medicinam pertinent, recte intelligi & explicari non possunt: Gymnasii Architectura ex Vitruvio proponitur, ut appareat quæ ejus pars Athletis, quæ Literarum Professoribus tributa sit: quæ discipulis, ut suas disputatiunculas celebrarent: ubi locatum Balneum fuerit, ubi frigida lavatio: ubi demum Platanones siti, inter quos & athletæ & studiosi animum relaxabant. Hæc enim omnia in uno Gymnasio erant, partim animi, alia corporis exercitationibus & saluti destinata: Opus, sive ædificii magnitudinem, sive oleum athletis, sive alimenta tot hominibus, qui ei regendo, & administrando erant, præstanda, attendas, infinitæ impensæ, quam non omnes Civitates ferre poterant, sed nobilissimæ solum. Cognatio materiæ fecit, ut Dissertatiunculam de Mausoleo adnecteret, quæ singula quidem stupendi operis ornamenta, quorum memoria omnino exolevit, non exhibet: universi tamen operis dispositionem, formam, mensuras, tam curiose persequitur, ut de ædificio, quod exstet, omniumque oculis obversetur, paria tantum tradi posse videantur. Notum est Mausoleum fuisse magnificentissimum sepulcrum quod ab Artemisia Mausoli Regis Cariæ Uxore Halicarnassi erectum & inter septem Miracula numeratum est, testibus Plinio 36. 5. A. Gellio 10. 18. & Cicerone Tusc. Quæst. 3. 32. Sepulcrum postea Augusti ad imitationem Halicarnassensis Mausolæum appellatum fuit. Hoc Augustus sibi vivus fieri curavit. In eo Imperatores usque ad Hadrianum fere omnes conditi fuere. De prioris autem Mausolei structura hic differit Aulisius. In Epistola *de Colo Mayerano* explicatur antiquitatis monumentum proxime Romam repertum. Est instrumentum ex ære, rotundum, quod ita cortinæ ritu cavum est, ut simul mamillæ speciem exhibeat; multis foraminulis certo & eleganti discursu totum pertusum, ut si liquorem infundas nequeat continere; sed ad guttam transmittat. Quocirca statim oculis & menti Coli cujusdam imaginem objicit. Est manubrio instructum, lato planoque, quatuor omnino spatiis distincto, in quibus singulis variæ cernuntur figuræ arte toreutica exstantes, argento exornatæ. Colum hoc autem dictum *Mayeranum*, quia *Marcus Mayer* primus evulgavit & Eruditis explicandum proposuit. Ejus ectypum accurate in æs incidi curavi. Duo autem hic præstat Aulisius, primum quid significent figuræ in manubrio Coli exstantes ingeniose explicat, deinde de ipso instrumento ejusque apud Veteres vario usu erudite agit. Olim erant Cola in œcis & cœnaculis pro vino refrigerando. In deliciis enim & tunc fuit vinum cum nive glacieve refrigeratum. Interdum etiam vinum per mediam nivem transire cogebant; ad eamque rem paratum habebant Colum nive oppletum. Ita ut per nivem sibi viam faciens, ex Coli foraminulis una cum nivis tabe exiliret, excipiendum a sitientibus. Erat & apud Medicos Colum in usu ad varia, sed præsertim ad vina medicata, quæ Plinius *factitia* appellat, & unguenta Et ad hunc usum comparatum credit Colum Mayeranum, quam opinionem variis rationibus non contemnendis tuetur. In *Novis Litterariis* 10. Septembris 1717. „obiisse eo anno dicitur Do-

MI-

„ MINICUS AULISIUS, Primarius Juris Profeſſor, Vir ſtupendæ eruditio-
„ nis, multaque inedita reliquiſſe, digniſſima quæ lucem adſpiciant.

Huic Epiſtolæ accedit *de eodem Colo* altera CLAUDII FRANCISCI MENESTRIER, e Societate Jeſu, (cujus Vita enarratur ac Opera recenſentur in *Memoriis Trivultienſibus* menſis Aprilis 1704.) *ad Cl. Virum Marcum Meyerum ex Lingua Gallica nunc primum verſa*. Diſſentit ille ab Auliſio, cum exiſtimet, quatuor anni tempeſtates in quatuor intervallis Manubrii Coli repræſentari, nec dubitet Colum hoc Libationibus, quæ tempore Vindemiæ, recepto more, fiebant, publice inſerviiſſe. Occupati enim in Vindemia, antequam vinum e cupis extraxiſſent, ope ſimilis inſtrumenti aliquid vini exinde hauſerunt, atque ſolenni ritu Baccho obtulerunt, & præ effuſi gaudii amplitudine vinum in terram effuderunt, aut etiam e calice primitias vini deguſtarunt.

Sequuntur Tractatus aliquot de Magiſtratibus Romanorum. I. RAPHAELIS VOLATERRANI *de Magiſtratibus & Sacerdotiis Romanorum Commentarius* ex Libro XXIX. ejuſdem Commentariorum Urbanorum deſumtus eſt; additæ hic ſunt Notæ PETRI SCRIVERII ad Inſcriptiones nonnullas, quæ vitioſe admodum a Volaterrano editæ ſunt. Poſt eum plura & accuratiora de Magiſtratibus commentati ſunt Viri docti, ejus tamen Libellum a quamplurimis laudatum hic reponendum cenſui. II. Paulo longior eſt JANI GULIELMI Lubecenſis, *Plautinis Quæſtionibus* editis clari, ac inter eruditos Viros, licet juvenis obierit, recenſendi, *de Magiſtratibus Reipublicæ Romanæ* elegans Diſſertatio Roſtochii anno 1577. 8°. primum excuſa. De iis præcipue Magiſtratibus diſſerit, qui Rempublicam Romanam, dum in libertate Urbs fuit, adminiſtrarunt, partim quod horum cognitionem magis neceſſariam arbitretur, partim quod ſub Regibus pauci, ſub Imperatoribus varie pro lubitu Principum aucti, imminuti & mutati ſint. Brevi Collatione facta Græcæ & Romanæ Hiſtoriæ & nonnullis de Senatu Romano præmiſſis, Magiſtratus dividit in Patricios, Plebeios, Minores, Extraordinarios, & Militares. Inter Magiſtratus Patricios referuntur, Dictator, Magiſter Equitum, Conſules, Interrex, Cenſores, Prætor, Ædiles Plebeii & Curules, Quæſtores: inter Plebeios & Minores, recenſentur Tribuni Plebis, Triumviri Capitales, Triumviri nocturni, Triumviri Monetales & Menſarii, Magiſtri Vicorum. Inter Extraordinarios, Decemviri legibus ſcribendis, Tribuni militum Conſulares, Triumviri Coloniis deducendis, Præfectus Urbis, & Præfectus annonæ. Inter Militares numerantur Imp. Proconſul, Proprætor, Duumviri Navales, Tribuni militum, & Centurio. Tandem Magiſtratuum Miniſtros recenſet, qui fuere, Scribæ, Lictores, Viatores, Accenſi, & Statores. III. Excipit hunc GEORGII VAUCHOPII, Scoti, *de Magiſtratibus Populi Romani Tractatus* non contemnendus, qui primum lucem adſpexit Romæ anno 1595. In eo agitur, non de Romanis, qui ſub Imperatoribus jugo ſervitutis ac tyrannide preſſi fuerant, ſed de ſtatu Populi Romani, ante deletam Carthaginem, ſaltem ad tyrannicum Cæſarum dominatum. IV. Æ. PRÆVOTII Uxellodunenſis *de Magiſtratibus Populi Romani Commentarius* prodiit Lauſannæ anno 1578. 8. In eo expenditur gubernandæ Reipublicæ Romanæ ratio, & recenſentur Magiſtratus ab Urbe condita uſque ad Caii Julii Ceſaris tempora, qui Dictaturam perpetuam

gessit. Capite primo exhibetur accurata valde Tabula quæ continet numerum, Centurias, arma & tela Censuum & Classium in quas Servius Tullius olim Populum Romanum divisit. Nonnulla dein præmittit de Comitiis, Civibus Romanis, Coloniis & Municipiis. V. HENRICI BEBELII Justingensis, Poetæ Laureati, quique in Academia Tubingensi humaniores Literas non infeliciter docuit, *de Romanorum Magistratibus & Sacerdotibus Libellus* in lucem primum est editus, cum aliis Bebelii Opusculis, Argentinæ 1513. 4. magisque propter argumenti affinitatem & Auctoris celebritatem locum hic invenit quam propter Libelli ipsius præstantiam, nam post Bebelii tempora, politiora & luculentiora super hoc argumento in publicum prodierunt. VI. PETRI FABRI, *Regii Consiliarii, Libellorum ordinarii Magistri & in Senatu Tholosano Præsidis, de Magistratibus Romanorum Commentarius* vere doctus potissimum ad Consules spectat. In principio operis ait Auctor se ea legisse quæ de Magistratibus Populi Romani deque eorum officio & insignibus scripsere LAZIUS in *Commentar. Reipubl. Roman.* HOTTOMANN. in *Commentar. Vet. Juris*, BRISSONIUS in Libro *de Verb. Signific. & Antiquitatum*. „Cum iis, pergit PET. „FABER, contuli nuper animi causa quæ olim assiduo labore, magnisque vigiliis undique conquisiveram. Quædam ab aliis nondum animadversa, aut a nobis diligentius pertractata deprehendi, quæ cum „attento animo perlegissem, prorsus digna visa sunt, ut ex latebris in „medium proferrentur, in studiosorum Antiquitatis gratiam. Primo observatur Prætores Consulum Collegas fuisse, Consulum quam Prætorum, Proconsulum quam Proprætorum auctoritatem majorem fuisse, in Republica esse Præfectum feriarum. Deinde de Sellis Magistratuum agitur, de ingressu eorum in Urbem, de Toga pura & palmata Veste, de Scipione, Aquila eburnea, & Sceptro. In Capite secundo docetur pro Consulibus Magistratum ineuntibus sumptus in ludos & missilia fuisse factos, manumissiones expeditas, recitata oratione spem factam libertatis, vota pro salute Principis, æternitate Imperii & salute Civium nuncupata & persoluta, jurejurando in acta Imperatoris & legis adhibito. Postea de Mappa, de Ominibus, de Jurejurando Militari, Senatorio, & Magistratuum: tum de Judicibus tam Atheniensibus quam Romanis varia disseruntur.

Paucis visa est, quam hic exhibemus, ERYCII PUTEANI *Pecuniæ Romanæ Ratio* facillimo ad nostram calculo revocata secundum Editionem Lovaniensem 1622. 8. cui subjecta est non inelegans HERMANNI CONRINGII Dissertatio *de Studiis Urbis Romæ & Constantinopolis*, Helmstadii 1657. 4. nec non, quæ hunc Tomum claudit, CHRISTOPHORI CELLARII *de Studiis Romanorum Litterariis in Urbe & Provinciis* Dissertatio. Vale Lector & his fruere. Dabam Amstelodami, ipsis Calendis Julii MDCCXIX.

SERIES SCRIPTORUM
QUÆ
In tertio Tomo NOVI THESAURI ANTIQUITATUM ROMANARUM inveniuntur.

SERIES SCRIPTORUM.

GISBERTI CUPERI,

CONSULIS AC CAMERARII DAVENTRIENSIS,

DE

ELEPHANTIS

IN NUMMIS OBVIIS

EXERCITATIONES DUÆ

Nunc primum editæ.

INDEX CAPITUM.

EXERCITATIO I.

INDEX CAPITUM.

Index Capitum.

Exercitatio II.

pa quam in Asia. Macedoniæ Rex Perseus equos suos adsuefacere Elephantis conatus est fabricatis ligneis: Polyæni Interpretis error; L. Ampelius correctus; Critolai apud Plutarchum lapsus: L. Æmilius Paulus in triumpho Macedonico duxit duo millia dentium Elephantorum: triumphus ille magnificentissimus ex Syncello descriptus, qui forte eum ex Livio sumsit; ille ejusque Interpres emendati. Divisio Macedoniæ in partes quatuor; secundæ nummus ineditus & rarissimus exhibetur, atque etiam alius quartæ partis recensetur: cujus partis urbs Philippi fuerit Metropolis: a quo hanc dignitatem Cæsare acceperit: Pelagonia an urbs, an Regio. D. Lucæ verba exposita: Nummi Macedonum a Begero explicati: Romani Elephantis usi in prælio adversus Antiochum: Elephanti Indici terrori sunt Africis: Domitius Ahenobarbus belluis iis usus est contra Allobroges: Julius Cæsar unum deportavit in Britanniam: Scipio Dux Pompejanarum partium eos habuit in exercitu: Hirtius a Grævio tentatus. Legionis V. insigne Elephas: Lydii nota caute legenda: an Impp. vel Cæsarum Romanorum tempore Elephantorum fuerit aliquis usus in præliis: Auctores temporum posteriorum ita describunt Elephantos, tanquam iis pugnatum sit; unde tamen nullum argumentum peti potest ad id affirmandum: Julianus uti Elephantis voluit adversus Septimium Severum: Interpres Herodiani notatus. Romani Camelis utebantur ad portanda impedimenta in bellis: Hygini Grammatici locus: Scoelius, Nobilis Transisalanus, laudatus.

— IV. An Pompejus primus curru Elephantorum quatuor triumphaverit: Viros doctissimos qui id affirmant, humani aliquid pati ostenditur. Non id fecit C. Julius Cæsar, non Domitius Ahenobarbus, non Claudius, non Gordianus. Dempsteri nota examinata; & Schefferus illustratus; Elephanti lychnuchi in triumpho Julii Cæsaris; qua de re tamen ut dubitetur, facit Dion Cassius. Ulyssis Aldrovandi varii lapsus. Nummus Gentis Claudiæ expensus. Nummi C. Julii Cæsaris Elephantis signati & explicati: an privatus eos bellua signaverit: quid illa significet, an virtutes Cæsaris, an Africam. Tristani ingeniosa explicatio rejecta; quid designet Elephas in Nummis serpentem conculcans. Stephani Ambrosii Sciappalariæ opinio: an Cæsaris nomen respiciat Elephantum: Bochartus notatus: ita appellatum a Mauris; ejusmodi allusiones in aliis Nummis Gentium Aquiliæ, Voconiæ, Thoriæ, Pomponiæ, & forte Rhodiorum. Carmen ineditum de morte Cleopatræ; Gallæus laudatus; aliud ex ejusdem MS. Carmen: varia Poetarum, quæ in eo inveniuntur, nomina: nummus Julii Cæsaris cum litteris Punicis; alius ineditus in Hispania percussus cum aliis characteribus. Jacobi Barii laus: Dissertatio inedita ex Biblioth. Gudiana: Ez. Spanhemius notatus. Adipe elephanti inunctus, a serpentibus tutus. Joh. Alb. Fabricius tentatus. In alio nummo Julii quadriga Elephantorum; de eo dubitatur. Tristani error: de alio Schelkenii nummo disputatur. Alius a Bario acceptus nummus in Hispania inventus, ineditus & pulcherrimus: examinatur, an signatus sit in Utica Africæ, an vero Ityca vel Utica Hispaniæ. Nummus Jul. Cæsaris in Ægypto percussus, an genuinus; Ciceronis locus examinatus: Franc. Fabricii error: quomodo Elephantos & quo tempore nactus sit Octavianus, disquiritur.

— VII. De Elephantis in Ludis Circensibus, aliisve Romæ exhibitis: initium repetitur ab A. V. C. 503. Fenestellæ, ut mihi videtur, apud Plinium lapsus; idem fecerunt alii, atque etiam Pompejus: Senecæ locus expositus, non secus ac Asconii: ab Harduino dissensum: Pompejus primus cum Elephantis commisit homines sive noxios sive alios: an illi Elephanti & homines occisi: quo Ludorum die a Pompejo exhibiti: Cicero explicatur, rejectis Victorii & Manutii expositionibus: quid sint binæ Venationes; Venatio Africanarum. C. Julius Cæsar inde Elephantos exhibuit: Interpres Appiani notatus: An iis Ludis Elephanti cum Elephantis, an vero cum peditibus & equitibus pugnaverint, disquiritur: Dionis Interpres notatus a Casaubono; Germanicus Cæsar Elephantos Populo Ludis dedit. Quo sensu Elephas dicatur Bestia insulsissima: Schefferi lapsus in explicando Plinio; de iisdem Ludis luculentissimus locus Æliani. & mira harum belluarum docilitas: Plinius & Suetonius conciliati: Elephanti funambuli; gladiatorum cum iis certamina, Impp. Claudio & Nerone. Harduinus laudatus: Vologeses Elephanto insidens flumen trajecit. Domitianus eosdem in spectaculis suis dedit; Martialis a Grævio tentatus: Elephas saltator. Antoninus Pius, Commodus, L. Septimius Severus, Caracalla idem fecerunt, testibus Auctoribus veteribus & Nummis: Vir doctus in Plinii Notis bis notatus. Rhinocerotis cum Elephanto pugna in nummo Domitiani, & forte Severi; perpetuæ inter belluas hasce inimicitiæ: Rhinoceros primus Populo exhibitus a Pompejo, non ab Augusto, uti Dio putabat: Pliniani Commentatoris nuperi lapsus; Crocota forte in Severi nummo, Hippotigris. Dio illustratus; Bocharti & aliorum lapsus: Onager describitur: differentia inter Onagrum, & Hippotigrim; Clar. Nicolai Witsen laus: Tachardi animadversio elegans; animalia illa non habuerunt cornua, Elephas in Nummis Caracallæ cur corona ornetur in dorso vel capite.

— VIII. Heliogabalus Gordianus, Gallienus, Carinus Elephantos in spectaculis suis dederunt; Lampridius expositus; Banagius refutatus: duæ veteres Inscriptiones expositæ; feræ dentatæ quæ: a Gudio & Everb. Ottone dissensum. An Carinus etiam funambulos dederit; Zimmermanni lapsus; multis agitur de Cari & Numeriani Ludis magnificentissimis, ostenditurque eos non Alexandriæ, sed Romæ fuisse celebratos; Tristani error; herbatica animalia; an eædem sint bestiæ herbariæ. Elephantorum Romæ paucitas; Interpres Auctoris Chron. Alex. notatus; Calpurnius aliter, ac a Tristano factum est, expositus; Ulietius notatus: Carinus non Romæ, sed apud Murgum a Diocletiano interfectus. Imperatores ad bellum profecturi, soliti erant dare spectacula; illos Ludos, de quibus ago, dederunt Carus & Numerianus; Carinus in Galliis relictus; ex Illyrico Romam profecti, inde adversus Persas, susceperunt expeditionem; Jos. Scaligeri error: Vopiscus tentatus. Nemesiani emendatio Ulietiana examinatur, firmaturque: Numerianum præcipue laudat ecl. 72. Calpurnius, non scripsit eclogam post Cari mortem: Tristanus notatus: Numerianus quare præcipue in Eclogis illis laudetur: Ulietii emendatio rejecta: quis qualisve Calpurnius, varii Calpurnii: non fuit in comitatu Cæsaris: Salmasii & Pagii opinio examinata: Aper a Diocletiano occisus post necem Numeriani, non post victum & occisum Carinum; Numerianus ex Oriente Romam non rediit: Vopiscus expositus: Aur. Victoris error; ut & Jac. de Strada: Jos. Scaliger notatus. Carus Deus vivus dictus; Ulietii lapsus. Calpurnius varie tentatus & expositus. Imperatores Romani in agro Laurentino Elephantos aluere: num & in Etruria pasta fuerint illa animalia?

GISBERTI CUPERI
DE
ELEPHANTIS
IN NUMMIS OBVIIS
EXERCITATIO I.

CAP. I.

Breviarium Operis ; India Elephantorum ferax ; ingens Regibus illis ad bella gerenda, & vix credibilis numerus ; iidem apud Seras vel Chinenses ; Trigautius notatus ; an soli Reges iis vecti ; Tristani sententia examinata, parvis Indi arabant ; Elephantorum currus ; Mela expositus ; sub jugum ducti ; num frenis & lupatis fuerint recti ; Oppianus ex Nummis illustratus ; error Isidori & M. Pauli Veneti ; Barro, Baris, Barritus, de Elephantis ; Horatii Scholiastes expensus ; Schachii ludus propter Elephantorum simulacra Indis natales suos debere putatur .

ULTI eruditionis præstantis viri de Elephanto, ejusque ingenio ac dotibus egerunt olim præclare, & magna inprimis cum laude in hoc argumento versati sunt Aldrovandus, Gesnerus & Bochartus, adeo ut videar actum agere, quod eandem belluam mihi exornandam sumserim. Et certe negare nolim, illustria illa Reip. litterariæ lumina, qua pollebant excellenti doctrina & eruditione, subinde annotare, vel tangere, quæ ego o .ittere nequaquam potui, si ad scopum, quem mihi proposui, collimare vellem ; sed lectæ hæ Exercitationes facile fidem facient, diversam me longe viam insistere, & Lucubrationem hanc nihil habere commune cum iis, quæ vel ab iisdem viris, vel ab aliis memoriæ mandata sunt. Neque enim constitui de vasti hujus animalis natura agere, (cui enim non dictus Hylas ?) sed de Nummis tam Græcis quam Latinis, qui Elephantis signati sunt, & ita simul digerere atque explicare illorum historiam & fata, quæ variis temporibus domiti & mansueti facti in Europa, Asia & Africa sunt experti. Atque ut istud commodius procedat, in duas partes hanc Lucubrationem divisi ; quarum prima docebit, quid Elephantis ab Alexandro Magno post victos Persas & Indos captis ; & deinde aliis, qui ex India & Æthiopia ad tanti Monarchæ Successores, Ægypti, Asiæ, Syriæ & Macedoniæ Reges, aliosque pervenerunt, factum sit ; Altera vero agam de iisdem belluis, postquam Romanis primo fuerunt visæ, & Carthaginienses, Asiæque Reges iis in bellis, quæ cum victore gentium Populo gesserunt, usi sunt ; atque adeo de fortuna, quam Romæ & in Imperio Romano, tam pace quam bello, & tam libera Republ. quam Augustis ad clavum sedentibus, fuerunt expertæ.

Elephanti autem picti sunt in nonnullorum Successorum Alexandri Magni, quorum aliqui et-

A iam capita proboscide tegunt, & frequenter admodum in Romanorum Nummis ; ut scilicet significarent eos in præliis captos esse ; vel Populo spectaculorum tempore exhibitos ; vel pompis Circensibus ad thensas junctos ; vel ex ære & marmore decretos Augustis ; vel actos triumphos ; vel Imperatores Consulatum suscipientes ita processisse ; ne quid jam dicam de aliis causis, quas ipsa Dissertatio suppeditabit.

Atque h c quidem præcipuus scopus meus ; indeque simul, nisi me plane fallo, apparebit luculenter, magnam voluptatem & singularem fructum ex hisce prisci ævi præclaris reliquiis, totidemque Romanæ magnitudinis, & splendoris, B viriumque Ægypti & Asiæ Regum, aliorumque testibus, capi posse ; nec immerito hoc studium hodie primas ferre, illudque non modo ab eminentis atque illustris dignitatis, atque adeo doctissimis viris coli & amari ; verum etiam optime actum esse cum Rep. litteraria, quod tam indubitatæ fidei testibus Chronologia & Historia, veteresque ritus illustrantur & emendantur ab iis, qui interiora amant studia, & non perfunctoriam, id quod ut plurimum fieri solet, iis operam impendunt. Spero me provinciam, quam suscepi, ita C exornasse, ut æquis & benignis Lectoribus satisfacturus sim, quod si tamen quid omissum vel peccatum sit, velim considerent, me Reipubl admotum, & illustri atque amplissimo, at tamen laborioso honore fungentem, non nisi horas subcisivas, refocillandi & exhilarandi animi causa, huic uni avocamento impendere, & fere festinantem, imo aliis sæpe intentum rebus, ea litteris mandare, quæ licet non satis culta, nec satis elaborata & polita sint, tamen amici, nisi mihi blandiantur, auribusque meis insidias faciant, censent conf rre aliquid ad extendendam eruditionem, & ad promovendum humaniorum litterarum studium.

D Neque tamen me hisce cancellis inclusi ; vel de Elephantis solis ago, qui fuerunt Alexandri, ejus Successorum, Romanorum & Carthaginiensium ; sed & Indi atque Æthiopes ad partes vocantur, quorum regiones harum belluarum feraces admodum sunt ; & qui suppeditant nonnunquam, quæ absque fraude & detrimento ornamentorum, quibus Elephantum meum insignem facere conatus fui, omitti nequaquam poterant ; quin & subinde unus aut alter veteris Auctoris elegantior locus, vel nummus raritate sua notabilis, mihi occasionem dederunt exspatiandi, & quodammodo extra oleas, uti est τὸ λεγόμενον, vagandi ; id quod E tamen æqui bonique te consulturum, Lector benevole, habeo persuasum.

Ut autem materiam, quam mihi digerendam sumsi, rite & ordine tractem, arbitror recte me facturum si altius eam repetam, & ab ovo, id est, ab Indis initium sumam. Ille igitur terrarum tra-

ctus elephantorum ferax admodum fuit, & fidem superant fere, quæ Auctores veteres de numero eorum, quos Reges alebant, litteris tradiderunt: Megasthenes enim apud Arrianum in *Indicis* narrat, Herculem indigenam filiæ Pandææ, quam habebat unicam, *dedisse elephantos quingentos, equitum quatuor, & peditum centum triginta millia.* Plinius *lib.* 6. *cap.* 19. Calingarum Regi tribuit *elephantos septingentos*, Taluctorum *quadringentos*, Andararum *mille*, & Palibothrorum novem eorundem animalium millia: *Regi*, ait, *eorum peditum sexcenta millia, equitum triginta millia, elephantorum novem millia, per omnes dies stipendiantur; unde conjectatio ingens opum est*: idemque *lib.* eod. *cap.* 22. quo Indum fluvium, populosque ei adjacentes describit, variis Regibus multos elephantos tribuit, uni autem tantum *decem*, quia illi amplæ vires peditum; & alii nullos, fiducia peditum equitumque. Curtius præterea Regi Gangaridarum *tria elephantorum millia*; Diod. Siculus eidem *lib.* 17. τετρακισχιλίους, *quatuor mille ad bella instructos*; Plutarchus *sex millia*; & denique Solinus *octo millia*; imo Cte as apud Ælian. lib. 17. *de Animal.* cap. 30. *centum millia elephantorum bellatorum* scribit fuisse Regi Indorum; quod ut fidem superat, & fabulosum plane est, ita quæ de tot aliis millibus Plinius & reliqui Auctores commemorant, ejusdem farinæ esse existimo; quanquam Nicolaus quidam Venetus apud Æneam Sylvium parte 1. *Asiæ* cap. 10. scribat, Regem Mancini nutrivisse decem elephantorum millia ad bellum, ipsumque vectum esse albo elephanto, cui catena aurea gemmis distincta, colloque circumdata ad pedes usque dependebat: id quod tamen fide dignum non esse arbitratur ipse Sylvius, vel Pius II. quo modo postea, Pontifex creatus, appellatus fuit; qui idem existimat regionem *Macinam* esse *Sericam*: id quod verum est. Nam *Machini* vel *Macini* tunc vocabantur populi, qui Sinam Australem inhabitabant, uti *Cini* illi, qui Borealem, & apud Chinenses, præcipue in regnis *Nanking* & *Junnan*, elephantos nasci memoriæ mandavit Nyhovius. Quin & M. Paulus Venetus regnum hoc vocat *Mangi*, illudque multis describit *lib.* 2. *cap.* 53. & sequentibus; atque, ut hoc addam, narrat ille *lib.* 2. *cap.* 42. Anno Christi 1282. magno prælio decertasse Regem Mien & Magnum Chamum; illi multos elephantos, iisque viis Tartarorum equos consternatos fuisse; & Chamum nihilominus victorem, *deinceps uti cœpisse elephantis in exercitu, quos prius ad hoc assuetos officium non habuit*; præterea eundem in prælio atque venatione sedisse in castro vel habitaculo, quod erat constructum super quatuor elephantos, vel quod gestabant totidem belluæ, *lib.* 2. *cap.* 4. & *cap.* 19. & initio anni, vel Calendis Februarii, qui mensis, initium est anni Tartarici, *omnes elephantos, numero quinque mille, ductos esse ad Aulam, vestitos tapetibus, & portantes capsas plenas aureis & argenteis vasis, quibus opus habetur pro festo Alborum magnifice celebrando*, *lib.* 2. *cap.* 15. Quod si autem verum est, uti Narrat Nyhovius, in quadam parte Chinæ nasci elephantos, utique errat Trigautius, qui cap. 2. *Regni Chinæ* memoriæ mandat, elephantos non nisi Pequini in Aula ad pompam multos educari, eosque aliunde adductos, nec toto regno usquam videri. Huc pertinet legi in *Itinere Nautico* Francisci Ameidæ Proregis Indiæ, Regem Siam possidere 30000. elephantorum, ex quibus tria millia bellatores sunt; quos ad decem millia extendit Lopo Soares; & Regem Narsingæ vel Bisnagæ habuisse in exercitu 640. elephantos armatos, legitur in *Itiner.* Diego Lopez de Sequeira.

Præterea Indi veteres in solemnibus festorum dierum pompis ducebant multos elephantos χρυσῷ κεκοσμημένους καὶ ἀργύρῳ, *ornatos auro & argento*, teste Strabone *l.* 15. Et Musicanus Rex cum in locis septis venaretur, feras jaculabatur *e solio*, vel e tribunali, ἀπὸ βήματος: quando vero in locis liberis & non conclusis, ἀπ' ἐλέφαντος *elephanto insidens*; & quæ ipsum comitabantur mulieres, aliæ curribus, aliæ equis, aliæ elephantis tam in venatione quam bello vehebantur, uti narrat idem *lib.* eodem. Regium autem erat hoc animal, & Tristanus tom. 1. p. 87. ex *Indicis* Arriani notat, *qu'entre les Indiens il n'etoit permis qu'aux seuls Rois de se faire porter par des elephans*; sed vir doctissimus non satis diligenter videtur Arrianum consuluisse; narrat enim is, *plerosque Indorum vehi camelis, equis & asinis, ditiores elephantis*; inde addit rationem, βασιλικὸν γὰρ ὄχημα ὁ ἐλέφας παρ' Ἰνδοῖς ἐστι. *Regium vehiculum est elephas apud Indos*; id est, si quid video, sumtuosum, magnificum, ita ut Reges & Magnates illo vehantur, quomodo βασιλικὸν aliis, & *Regium* Latinis usurpatur. Nam solos *Reges* non posse designari, vel inde patet, quod scribat idem Arrianus *ditiores* εὐδαίμονας elephantis vehi; & addat, *mulieres Indorum castas valde esse, nec nisi dato elephanto corrumpi, honorificum existimantes formam suam illo haberi dignam.* Quin imo Plinius *l.* 6. *c.* 19. elephantos in genere Indis, multo minus solis Regibus tribuit: *Unum super hoc est genus venandi elephantes domandique, iis arant, iis invehuntur; hæc maxime noverunt pecuaria*; iterum *l.* 8. *c.* 1. *Indis arant minores, quos nothos vocant*; & Plinium sequitur Solinus *cap.* 65. *Elephantos venantur, quibus perdomitis ad mansuetudinem aut arant aut vehuntur*; quo pertinet proculdubio Strabonem *l.* xv. scribere, *Indis* μέγιστόν τε νομίζεσθαι ἐλεφάντων ἅρμα, *maximam possessionem censeri elephantorum currum*; qui tamen p. 704. narrat nobis, privato apud Indos non licuisse alere equum, & elephantem, & utrumque censeri κτῆμα βασιλικόν: &, quod illi loco quodammodo adversatur, p. 703. *apud Prasios, Optimates Rempub. gubernare, eos quinque millibus constare, & unumquemque elephantem publico præbere.* Adeo, ut si hæc conciliare velimus, distinguendi sunt Indi, ita ut illud hic, aliud in alio tractu obtinuerit; vel dicendum est, Reges tantum, Satrapas, Provinciarumque Rectores & Magistratus iis usos esse, non autem plebem, & nulla dignitate ornatos homines; & parvis, non autem magnis illis, in quadam regione rusticos arasse. Illud autem notandum inprimis, Joh. Malalam in rebus Justiniani narrare, eum Legatum misisse ad Indorum Regem, & ab hoc sedente in curru quatuor rotarum, tracto a quatuor elephantis, Legatum fuisse exceptum; apud quem Auctorem part. 2. p. 195. reliqua illa pompa videri potest.

Indos elephantis vectos esse, iis nempe insidentes, in confesso est. Et notandum inprimis eo in terrarum tractu, teste Mela *lib.* 3. *cap.* 7. adeo proceros & corpore ingentes fuisse homines, *ut elephantis etiam & ibi maximis, sicut nos equis, facile atque habiliter utantur*; id est, nisi me fallo, uti in eos insiliant, uti tunc stapedibus incogniti facere solebant, & equitent; atque illum locum ita explicari debere puto, quia Solinus eandem rem narrans ita loquitur: *Quidam populi Indiæ adeo proceri, ut elephantos velut equos facillima insultatione transiliant*: quod verbum positum credo pro *insilire*; & ita Livius alicubi dixit, *in recentem equum ex fesso transultare*; id est, de fesso defluere vel descendere, & in alium insilire. Reges autem præterea eosdem ad currus jungebant: Curtius *lib.* 8. *cap.* 9. *Rex breviora itinera*

equo conficit; longior ubi expeditio est, elephanti vehunt currum, & tantarum belluarum corpora tota contegunt auro. Et Strabonem audivimus dicentem ἐλεφάντων ἅρμα maximum fuisse censum vel possessionem; & quanquam per ἐλεφάντων ἅρμα designari possit ipse elephas, quo scilicet vehebantur, quomodo ὄχημα & δίφρος usurpari postea docebo; tamen, quia sequitur, ἄγεσθαι δ' ὑπὸ ζυγῶν καὶ καμήλους, *duci vero sub jugo etiam camelos*, constatque ex iis, quæ notant Bochartus & Schefferus, camelos ad currus junctos fuisse, malo opinari, Geographum loqui de curru elephantorum. Atque ita elephantis etiam *jugum* tribuit Oppianus lib. 2. *de Venat*. v. 538. ubi, quod alibi me legisse non memini, addit eorum ora etiam frenis coercita fuisse,

Ετλη καὶ ζεύγλην, καὶ χείλεσι δέκτο χαλινά.

Nam alii Auctores omnes tacent hac de re, neque frenorum faciunt mentionem; ita Ælianus lib. 13. cap. 9. & 22. *de Animal*. rectori elephantorum tribuit ἅρπην *falcem incurvam*; & Philostratus lib. 2. cap. 5. *de Vita Apollonii*, καλαύροπα: quæ vox pedum, virgamve pastoralem in summo curvam significat; eodemque modo & hodie hasce belluas regi in India ex plurimis Itinerariis constat. Et non absque ratione putabat propterea celeberrimus, mihique amicissimus vir, Johannes Georgius Grævius, magnum illud politioris studii, dum viveret, ornamentum, non hanc esse Oppiani mentem; sed cum vidisset currus trahere elephantos instar equorum, poetice id sic circumscripsisse, ac si jugum & frena paterentur, quia instar jumentorum frenatorum reguntur; & si forte lupata eorum ori indiderunt, id dicis & spectaculi tantum causa fuisse factum, ut populo persuaderent frenis eos gubernari; addebatque, nullum veterum Scriptorum, si recte meminit, frenum, quo coercuerint ora elephantorum, commemorare, sed falces & ferrum. In Nummis tamen nonnullis, illi qui currui, ad quem elephanti sunt juncti, insistunt, lora tenent, iisque belluas videntur regere. Patet id ex Nummis C. Cæcilii Metelli, Augusti Cæsaris, & Domitiani, quorum omnium ectypos videre licet in Exercitatione secunda. In Augusti quidem & Domitiani, lora non cernuntur in elephantorum exterioribus lateribus, sed inter eos media; sed in alio Metelli, lora tenduntur ad latera elephantorum exteriora, uti non modo patet ex illo, quem ex Ursino exhibui, verum etiam ex binis apud Parutam, nempe 117. Siciliæ, & 90. Romanorum; in quibus tamen lora illa non tam affixa videntur esse frenis, quibus ora elephantorum coerceri cecinit Oppianus, quam torqui vel cingulo, quod belluarum colla cingit, & ex quo tintinnabulum dependet. Neque enim propter illos Nummos omnem fidem Oppiano denegare ausim; maxime cum Lampridius *cap*. 23. narret, Heliogabalum *elephantorum quatuor quadrigas in Vaticano agitasse, dirutis sepulchris, quæ obsistebant: junxisse etiam camelos quaternos ad currus in Circo, privato spectaculo*. Nam hæc loquendi ratio suadet, Imperatorem ipsum in curru stetisse, & loris frenisque, vel loris saltem, elephantos rexisse; id quod certe proprie est agitare.

Sed & hoc omnino est addendum, elephantem Indis BARRO fuisse vocatum, si fides habenda Isidoro lib. 12. cap. 2. *Originum*, *Elephantem Græci a magnitudine corporis vocatum putant, quod formam montis præferat: Græce enim mons clifio* (Bochartus scribendum judicat ὁ λόφος) *dicitur*. *Apud Indos autem a voce*, BARRO *vocatur: unde & vox ejus* BARRITUS *dicitur*, *& dentes ejus ebur*: quo pertinet, Getam apud Spartian. *cap*. 5. Grammaticis proposuisse quæstiones, ut dicerent, singula animalia quomodo vocem emitterent, illosque dixisse, *Elephanti barriunt*; atque ita Auctor, qui sub Ovidii nomine *Philomelam* edidit,

Et barrus barrit, cervi glocitant, & onagri,
Ast taurus mugit, & celer hinnit equus.

Quod miror nonnullos, ut genuinum Nasonis Opus laudare. Inde Isidorus addit eos vocatos fuisse Romanis *boves Lucanos*, (qua de re agam in secunda Exercitatione) quia in Lucania primus illos Pyrrhus in prælio objecit Romanis; in iis Persas & Indos ligneis turribus collocatis tanquam de muro jaculis dimicare; vivere annos trecentos, *apud solam Africam & Indiam prius fuisse natos; nunc solam eos Indiam gignere*; quod ultimum certe a veritate alienum est plane; cum hodie, non secus ac olim, Africa elephantorum valde ferax sit: quanquam M. Paulus Venetus lib. 3. *de Reg. Orient*. cap. 45. tradit: *Abasinos plurimos elephantes habere; sed qui ibi non nascuntur, verum ab aliis regionibus & insulis importantur*; id quod certe aliter longe sese habet, si modo, id quod tamen videtur, Habassinos Africæ describit. Sed & ut ad nomen illud redeam, illustris & ὁ πάνυ Salmasius *ad Solinum* p. 389. scribit, Cepum, Tigrim, Camelum, Pardum, Elephantem, Tarandum, & sexcenta id genus animalia, appellationes nacta esse ab eorum locorum populis, in quibus nata. Id quod vellem equidem nos docuisse de nostro elephante; ut ita sciremus, ubi populi ejusmodi nominis habitaverint, & ubi vasta hæc animalia, in India nempe, an vero in Africa nomen illud primo acceperint.

Thomas Hyde in libro *De Ludis Orientalibus* pag. 93. varia elephanti nomina recenset; sed vulgatissimum apud Indos esse scribit *Bari*, seu *Bri*; & hoc Romanos audientes a populis Orientalibus inter sua bella Asiatica, formasse sibi vocem *Barrus*, & *Barrire*, (id est, *mugire*) quod etiam urbe donarunt: hinc *Barritum* esse *elephanti mugitum*; uti a *Bos* derivatur *boare* & *boatus*; rectiusque dici *baritus* per R simplex: quæ viri eruditissimi animadversio magnam auctoritatem addit Isidoro. Apud Martinium legitur, in *Thesauro polyglotto* Megiseri scribi, *elephantem* Chaldæis dici *beira*, Sabinis *barrus*, & Indis *barre*; & in aliis Lexicographis invenio *Barrum* Lingua Sabinorum *elephantem* esse; quod unde sumtum sit, scio cum ignarissimis; quin & vetus Schol. Horatii *ad carm*. 12. *Epodon*, *Barris* interpretatur, *elephantis Æthiopicis*; & videtur ita indicare, nomen hoc potius Æthiopicum, quam Indicum esse; atque uti hoc Linguarum illarum gnaris examinandum relinquo, ita Sabini mea ex opinione plane relegandi sunt, cum illi ante Pyrrhum, elephantem proculdubio non cognoverint, nec verisimile sit, eos aliter animalia illa nominasse quam Romanos.

Singulari etiam animadversione dignum est, eundem Orientalium rituum & rerum peritissimum virum, pag. 41. ejusdem Libri, haud absque ratione censere, *Schabiludium* in India natales suos habuisse; quod elephantes in eo suas partes gerant; illudque ex India in Persidem tempore Justiniani, & Regis Persarum Anushirravani, qui obiit circa Annum D.N.J.C. 576. inde in Arabiam atque adeo Europam pervenisse, licet inventio antiquior esse possit; & tandem exhiberi nobis animalium figuras p. 137. quibus in hoc ludo utitur Mussimorum Secta Persica; & uni elephanto apponi nomen *Pil*, id est, *elephas*; alteri vero *Shah*; quia scil. illo Rex vehitur.

CAP. II.

Ante Alexandrum num in Europa visi sint Elephanti, disputatur; negaturque, licet nonnulli Auctores, Plato, Herodotus, Æsopus eo ducere videantur: Fabulæ Æsopi, ab illo non sunt conscriptæ; an Persæ & Lydi suo tempore Elephantis usi; Frontinus tentatus; Cameli in bello; Potterus notatus; Pictores reprehensi. Elephantos in Ægypto ante Alexandrum fuisse suadet urbs Elephantine, *valde antiqua; Elephas Syris, Chaldæis, Arabibus & Æthiopibus* Phil *dictus; Procopii error. An Bacchus triumphans curru Elephantorum Thebas Bœotiæ sit ingressus, juxta Plinium & Nummos; an vero Elephanto fuerit vectus. Variarunt veteres Fabularum Architecti in describendis animalibus, quæ currui Bacchi fuerunt juncti. Tigres, Pantheræ, Centauri, Elephanti; binorum Eruditorum error; Nonnus explicatus, & ejus Interpres notatus;* δίφρος, ὄχημα, *de Equo & Elephante, licet currui non forent juncti; Plinius vindicatus; Claudianus male expositus ab Aldrovando; Nummi Nicæensium, Gazæ Gallorum Regiæ inediti; Harduinus reprehensus; dentes Elephanti Bacchus dedicavit in Templo Deæ Syriæ; Osiris vel Bacchus illa animalia venatus est. Alia loca in medium ex veteribus Auctoribus producta, unde forte posset evinci, Elephantos in Europa ante Alexandrum visos fuisse.*

CUM autem Indi maximum robur in elephantis ponerent; nihil mirum est, Porum cum Alexandro præliaturum, illos in exercitu suo habuisse; eosque, uti & alios, venisse in victoris potestatem; & ita factum esse, ut animal hoc Indis fere solis in Asia (nam de *Africa* nunc non ago) notum, ad alios populos pervenerit; & quidem ad illos etiam qui Europam incolebant, quibus, si Veteribus credimus, illud nunquam antea erat conspectum; Pausanias *lib.* 1. Ἐλέφαντας δὲ πρῶτος μὲν τῶν ἐκ τῆς Εὐρώπης Ἀλέξανδρος ἐκτήσατο, Πῶρον καὶ τὴν δύναμιν καθελὼν τὴν τῶν Ἰνδῶν. *Elephantos autem primus Europæorum Alexander, Poro & Indis victis, in potestate habuit*: inde addit, *priscos homines ebur polivisse, bestias autem ipsas, priusquam Macedones in Asiam trajicerent, præter Indos & Libyas, finitimosque illis populos, neminem vidisse; id ipsum ex Homero patere, qui cum Regum lectos, & opulentorum domos ebore ornatas fuisse canat, elephanti tamen nullam facit mentionem; Poetamque, si elephantum vidisset, aut de eo quicquam audivisset, potius eum fuisse memoraturum, quam Pygmæorum & gruum pugnam*. Atque hæc quidem satis clare tradit Pausanias; & inde patet, uti in Italia ante Pyrrhum, ita in Græcia ante Alexandrum elephantos visos non esse. Et quanquam jam res ipsa poscere videatur, ut agam de belluis, quas Porus secum habuit, tamen existimo melius fore, si ante examinem, an non ad Græcos post Homerum, & ante Alexandrum, elephantorum notitia pervenerit; & an alii Reges Asiæ, præter Indos, hoc animali vel ad bellum, vel ad pompam & voluptatem ante eundem Regem non sint usi; ut ita deinde absque interruptione de Alexandro, ejusque Successoribus agere possim.

Plato in *Critia* pag. mihi 1104. Insulam Atlanticam describit, narratque in ea fuisse pascua animalibus tam feris quam domesticis alendis idonea; καὶ δὴ, pergit, καὶ ἐλεφάντων ἦν ἐν αὐτῇ γένος πλεῖστον, *elephantorum præterea ingens ibi copia: alebat nempe sufficienter quæcunque per paludes, lacus, & flumina sive montes agrosve pascunt*, καὶ ἦν καὶ τοῦτο κατὰ ταῦτα τῷ ζώῳ μεγίστῳ πεφυκότι καὶ πολυβορωτάτῳ, *& hoc quoque maximum & voracissimum animal*; qua certe ex descriptione constat, elephantos Græcis cognitos fuisse ante Alexandri Magni tempora, licet Platone longe antiquior Homerus ignorare potuerit, *ebur* tam vasti animalis dentes vel cornua fuisse. Et Plato quidem ita loquitur tanquam elephantos vidisset; & videre eos potuit in Ægypto, quo philosophandi causa profectus fuit, & in qua regione belluas hasce tunc fuisse, licet earum in bellis usus ignoraretur, propter vicinam Æthiopiam, ubi ingens horum animalium copia, a vero non absimile videtur; vel descriptionem hausit ex Auctoribus anterioribus, uti Herodoto, qui *lib.* 4. *cap.* 191. prope Tritonem Africæ fluvium scribit Ἀροτήρων esse regionem versus Occidentem, montanam valde & nemorosam, & apud eos inveniri serpentes supra modum grandes, *ac leones, elephantos quoque & ursos*; nec mihi dubium, quin Herodotus etiam in Asia alicubi vel Ægypto elephantos viderit; neque enim crediderim eos in Europa tunc fuisse; vel saltem sciverit, quæ fuerit illorum forma. Imo ante Herodotum Æsopus facit hujus animalis mentionem, uti patet ex *Fab.* 199. apud Neveletum; ubi dicuntur bruta sibi Regem eligere voluisse; camelum & elephantem æmulatos esse inter se, & simiam utrosque regno indignos judicasse, quia camelus bilem adversus improbos non habet; *elephas vero si regnaret, metum esse, ne ipsis insidiarentur porcelli*, ὅτι δέος ἐστὶ μὴ αὐτοῦ βασιλεύοντος χοιρίδια ἡμῖν ἐπιτίθενται: quia scilicet elephanti porcorum grunnitum fugiunt & aversantur, uti in altera Exercitatione docebo. Nolim tamen Æsopi auctoritate uti, ad probandum illius, vel Crœsi ætate elephantos Græcis cognitos vel visos fuisse; quia nihil dubitandum, quin Fabulæ illæ diu postea confictæ & sub Æsopi nomine publicatæ, atque adeo Æsopiæ dictæ sint, quia is in conventibus frequenter apologis solebat uti; & licet varios dicatur conscripsisse, qui vel perierunt, vel aliis immixti sunt, tamen non crediderim fabulam, in qua elephanti fit mentio, ipsi deberi; quia nec Persæ nec Lydi isto tempore illos videntur cognovisse. Et certe multis hoc probat eruditus Bachetus Dominus Meziriaci in *Vita Æsopi*, quæ nuper recusa est in Ephemeridibus eruditis*. Quin & apud Frontin *lib.* 2. *cap.* 4. §. 12. legimus, *Crœsum prævalido hostium equitatui* CAMELORUM *gregem opposuisse, quorum novitate & horrore consternati equi, non solum insidentes præcipitaverunt, sed peditum suorum ordines protriverunt*: & contra narrat Xenophon lib. 7. pag. 177. *Instit. Cyri, equos Crœsi visis camelis consternatos fugisse*; illudque cum etiam memoret Polyænus lib. 7. cap. 2. *Stratagem.* parum abest, quin apud Frontinum reponam *Cyrus* pro *Crœsus*. Sed hæc res, quomodocunque sese habeat, docet satis superque, uti mihi equidem videtur, Regibus illis nullos elephantos fuisse; & certe Frontinus mox memorat Pyrrhum & Pœnos ad perturbandam Romanorum aciem belluis illis usos esse; sed eos Crœso fuisse, silet plane. Hinc tamen, ut hoc obiter addam, patet non satis caute scribere doctissimum Angelum lib. 3. cap. 3. *Archæol. Græcæ*, camelorum atque elephantum, qui in bellis quorundam populorum celebrantur, nul-

* Cl. de Sallengre, *Memoires de Litterature* T. 1. pag. 90.

lam fieri mentionem apud Historicos Græcos ante tempora Alexandri, quibus ingens numerus elephantum ex Oriente transvectus fuit. Nam certissimum equidem est Asiaticos diu ante Regem illum camelis usos in bello fuisse.

In Ægypto autem, quo Herodotus & Plato fuerunt profecti, elephantos fuisse, docet haud perfunctorie urbs *Elephantis*, vel *Elephantine*, non modo memorata Pomp. Melæ, Stephano, Ptolemæo, verum etiam Herodoto variis libri secundi locis; patetque ex eo, non secus ac ex aliis Auctoribus, eam in confinio Ægypti & Æthiopiæ fuisse positam: & notat eruditissimus Bochartus lib. 4. cap. 26. *Geogr. Sacræ*, *Philarum* nomen Ægyptium vel Æthiopicum, idem videri sonare, quod Græce *Elephantine*, quia Syris, Chaldæis, Arabibus, & Æthiopibus *phil* est *elephas*; unde certe patet nomen hoc etiam ab elephantis deduci; & propterea illos diu Ægyptiis, saltem qui Æthiopibus vicini erant, cognitos fuisse. Et huc pertinet, Diod. Siculum *lib.* 1. narrare, lupum ideo coli ab Ægyptiis, quia nonnulli affirmant, sub Æthiopum in regionem illam irruptionem, ingentes luporum catervas convenisse, hostiumque agmen ultra urbem *Elephantinam* fugasse; & Africanus apud Syncellum scribit, quintam Dynastiam Regum ἐξ Ελεφαντίνης fuisse inter Memphitarum Regem XVI. & XVII. quam sæculo sexto post Diluvium ante Israelitarum profectionem in Ægyptum assignat Marschamus; quæ si vera sunt, de antiquitate urbis illius & cognitorum in Ægypto elephantorum conjectura fieri potest. Errat haud leviter Procopius lib. 1. *Persic.* cum memoriæ mandat, Diocletianum juxta Elephantinam Insulam Nili castrum exstruxisse, & aras Romanis ac Barbaris communes, & Sacerdotes ex utraque gente constituisse, uti sacrorum communione amicitia coalesceret, & inde locum *Philas* dici; cum jam Strabonis & Ptolemæi ætate illud nomen cognitum fuerit, uti recte observavit Valesius *ad Excerpta Historiar. Prisci Rhetoris*. Et certe *ebur* vetustissimis etiam Ægyptiis fuisse cognitum, ex Tacito lib. 2. *Annal.* cap. 60. patet: nam cum narrasset, jussu Germanici seniores Sacerdotum explicasse litteras Ægyptias, quæ Thebis in structis molibus manebant; habitasse scilicet quondam septingenta millia ætate militari, iisque Regem Rhamsem multos populos sibi subjecisse addit: *Legebantur & indicta gentibus tributa, pondus argenti & auri, numerus armorum equorumque, & dona templis*, EBUR *atque odores*.

Ex iis igitur, quæ disputavi, patet, ante Alexandrum Magnum elephantos in Europa visos non fuisse; sed hoc a veritate alienum esse videtur, si mythicis temporibus fides habenda, quia Bacchus vel Liber Pater victa India & in Europam rediens elephantis dicitur triumphasse; Plinius *lib.* 8. *cap.* 2. *Romæ juncti elephanti primum subiere currum Pompeii Magni Africano triumpho: quod prius India victa, triumphante Libero Patre, memoratur*; nempe factum esse.

Schefferus, vir utique doctissimus, mihique, dum viveret, amicissimus, & post eum celebris Harduinus notant, Bacchum non videri triumphantem vectum esse quadrigis elephantorum; sed ἐπ' ἐλέφαντος Ινδικοῦ, ut Diodorus *lib.* 4. pag. 211. vel ἠλιβάτων λοφίησιν ἐλεφάντων ἐφεδρήσαντα, uti canit Nonnus. Verum Poeta ille non tam triumphum Bacchi describit *lib.* 26. pag. 969. quam bellum cum Amazonibus, quas insidens *sublimium dorsis elephantorum*, vel *elephanti*, perterrefecit. Sic & mox Pylœtem canit ὀρθοπόδην ἐλέφαντα in pugnam concitasse; nec non Deriadem *lib.* 24. pag. 630. Quo pertinet ejusdem Poetæ locus *lib.* 23. pag. 612. qui ab Interprete non satis intellectus est:

——— ——— ——— καὶ οὐ πατρώϊον ὕδωρ
Δηριάδης ἐχάραξεν ἑῷ περιμήκεϊ δίφρῳ
Υψιλόφων λοφίῃσιν ἐφεδρήσας ἐλεφάντων.

——— ——— ——— *& non paternam aquam*
Deriades signavit suo prælongo curru
Altas jubas habentium dorso insidens elephantorum.

Nam περιμήκεϊ δίφρῳ mihi est *præalto curru*: neque tamen putandum est Deriadem currui insedisse, ad quem juncti erant elephanti; elephas vocatur δίφρος, quia eo vehebatur, quomodo etiam ὄχημα usurpari docuit Schefferus lib. 1. cap. 1. *de Re vehic.* ita apud Philostrat. lib. 2. *de Vitis Sophistar.* Adrianus Sophista dicitur vectus fuisse ἐπ' ἀργυροχαλίνου ὀχήματος, *equo, insigni freno argenteo*: & Arrianus libro *de Rebus Indicis* scribit ὀχήματα *plerisque Indis fuisse camelos, equos & asinos; ditioribus elephantos, quia* βασιλικὸν ὄχημα *erat elephas apud eos*: hucque pertinet omnino ita etiam loqui Heliod. *lib.* 9. Ἐπεὶ δὲ τειχῶν ἐντὸς εἰσήλασεν ὥσπερ ἐφ' ἅρματος τοῦ ἐλέφαντος: *Postquam autem intra muros* (Hydaspes) *elephanto tanquam curru invectus est*. Et si curru vectus fuisset Deriades, non utique potuisset dici insedisse dorso elephantorum, vel elephanti; puto enim poetice tam de eo quam de Baccho loqui Nonnum. Quin & eorum comites vecti erant elephantis; & idem Poeta *lib.* 24. p. 628. canit Bassarides vel Bacchas adscendisse super dorsum ὀρεσινόμων ἐλεφάντων: atque ita & ἡνιοχεύειν, quod proprie *aurigare* significat, denotat regere elephantum apud eundem Nonnum *lib.* 26. pag. 696.

——— ——— ——— *in bellum vero Bacchi*
Deriadi vocanti tunc princeps venit Pylætes,
Ορθοπόδην ἐλέφαντα καὶ κλόνον ἡνιοχεύων
Rectipedem elephanta ad pugnam agitans.

Sed ut ad *Bacchum* victorem e diverticulo redeam, Diodor. Siculus ita de ejus triumpho loquitur: *Cum in expeditione in Indiam triennium consumsisset, in Bœotiam cum multis opimisque spoliis est regressus;* καταγαγεῖν δὲ πρῶτον τὸν ἁπάντων θρίαμβον ἐπ' ἐλέφαντος Ινδικοῦ, *& primus omnium super elephante Indico triumphum egit*. Et ita eum in pompa magnificentissima repræsentavit Ptolemæus Philadelphus apud Athen. *lib.* V. *Super alia quadriga, qui Bacchi ex India reditum repræsentabat*, Διόνυσος ἦν δωδεκάπηχυς ἐπ' ἐλέφαντος κατακείμενος, *purpurea veste indutus .... ante illum in elephanto sedebat Satyriscus cubitorum quinque*. Imo, quod inprimis notandum, in nummo Macrini a Nicæensibus signato in Museo Jesuitarum *Bacchus vehitur elephanto*, uti testatur Harduinus. Alii tamen eum curru vectum triumphasse statuunt, adeo ut male a viris præstanti eruditione carpatur Plinius, quia tradidit, illius triumphantis currum subiisse elephantos. Seneca certe lib. *de Vita beata* cap. 25. currum agnoscit, licet non nominet animalia: *Hoc tibi ille Socrates dicet: Fac me victorem universarum gentium: delicatus ille Liberi currus triumphantem usque ad Thebas a Solis ortu vehat: jura Reges Persarum petant: me hominem esse tum maxime cogitabo, cum Deus undique consalutabor*. Indulserunt sibi Veteres in triumpho Bacchi describendo, & finxerunt pro lubitu animalia, quibus vectus fuit: Sidon. Apollinaris *Carm.* 22. canit Bacchum triumphasse curru, cui

tigres erant juncti, & in pompa ultima fuisse elephantos,

Ultima nigrantes incedunt præda elephanti.

Nonnus initio *libri* 18. narrat nobis *pardos & leones*,

Παρδαλίων τε λέπαδνα, ϗ ἥνια φαιδρὰ λεόντων,
Pantherarumque antilenas, & frena splendida leonis;

& paulo post, *παρδαλίων ἀπήνλω*: & ita in Trajani nummo apud Patinum pag. 158. *Thes.* sui, & p. 51. *Thes.* Mauroceni, tigres ad currum Bacchi vel pantheræ junctæ sunt; quod imitatus Heliogabalus *junxit & tigres, Liberum sese vocans*, teste Lampridio in *ejus Vita*. Neque aliud nos docet Claudianus v. 605. *Consulatus* IV. *Honorii*:

Talis Erythræis intextus nebrida gemmis
Liber agit currus, & Cuspia flectit eburnis
Colla jugis.

Ubi male illustris Aldrovandus elephantos se putat invenisse, cum utique designentur pantheræ vel tigres; quorum animalium tractus ille terrarum ad mare Caspium ferax est.

Aureopolitæ in Lydia apud Vaillantium, egregia doctrina virum, in nummo Commodi Bacchum imposuerunt currui, ad quem centauri juncti sunt; id quod & fecerunt Nicæenses in alio Juliæ Domnæ, in quo sociam habet Ariadnem; neque aliter nobis repræsentatur in serenissimi & potentissimi Borussiæ Regis præclara gemma pag.

A 192. tom. I. *Thesauri Regii*; quem magnificum Librum, tribus voluminibus, pelle rubra obductis & deauratis, donum mihi mittere visum fuit tantæ Majestati.

Atque uti ibi juvenes centauri sunt, ita in aliis monumentis, in quibus Bacchum vehunt, seniores & barbati, imo in gemma apud Michaelem Angelum Causseum idem numen currui insidet, cui juncti centaurus mas barbatus & centaura fæmina, quam ultimam etiam alibi licet observare.

Et quanquam ita luserint in fictionibus Veteres, tamen *elephanti*, quos Plinius nobis memo-
B rat, non sunt rejiciendi: namque est insignis Commodi nummus editus a Tristano, insigni profecto viro, in quo Nicæenses signarunt Bacchum ΤΟΝ ΚΤΙCΤΗΝ, *Conditorem*, insidentem quadrigæ elephantorum. Exstat idem in Gaza Gallorum Regia, non secus ac similis plane alius Antonini Pii, quorum, non secus ac alterius in honorem Alex. Severi signati, ectypos mecum communicavit Regius Legatus, vir excellenti dignitate & doctrina, Ezechiel Spanhemius; quosque si non publicarem, peccarem certe in Remp. Literariam. Nec facere possum, quin hac occasio-
C ne celebrem ac laudem singularem humanitatem doctissimi & præstantissimi Oudineti, Custodis Thesauri hujus Regii, quippe qui tres illos, aliosque Nummos, qui singularibus elephantis, vel eorundem quadrigis erant insignes, in usus meos, parario excellentissimo Spanhemio, delineari eleganter curavit, quo nomine me plurimum viris ill s debere confiteor. Ecce tibi, Lector, igitur hosce Nummos.

Commodi.

Antonini Pii

Alexandri Sev

Inprimis autem notandus ille, qui Alex. Severi in altera area vultum ostentat; quia præter quadrigam, qua Bacchus vehitur, elephantorum, alia simul figura nobis exhibetur, & quidem incusa, quæ Victoria est, tenens levansque manu, si quid video, corollam, & occupans locum, in quo priores vocis ΝΙΚΑΙΕΩΝ literæ scriptæ sunt, adeo ut inde perspicuum fit, non illo ipso tempore, quo nummus signatus est, Victoriam hanc eidem inditam fuisse.

Atque inprimis notandum, Harduinum in utraque editione Nummorum Popul. & Urbium recensere nummum Macrini a Nicæensibus Bithyniæ signatum, in quo, uti ait, *Bacchus elephanto vehitur*. Advertit typus tam insolitus animum meum, rogavique Gallandum, insignem illum & illustrem Nummorum veterum Interpretem, ut mihi illius ectypum procurare vellet; & accipe, quid mihi responderit: *Le Pere Hardouin, Monsieur, s'est trompe dans la description de la medaille de Macrin, frapee par les Niceens, qui se trouve dans le Cabinet du College de Louis le Grand, en disant, qu'au revers* Bacchus elephanto vehitur. *Nous devons plutot nous en rapporter a M. Vaillant, qui s'y connoissoit mieux que lui, & qui la*

D *decrit ainsi dans ses Villes Greques Imperiales p.* 122. Sessor elephantem ducit, extensa manu virgam gerens. *Vous avez une medaille d'argent de Philippe le pere, qui a le meme type au revers avec la legende*, AETERNITAS AUGG. *que vous n'avez pas oubliee sans doute dans votre Elephant Numismatique.* (comme je n'ai pas fait asseurement) *Ainsi il ne paroit pas necessaire de demander a ce Pere, un dessein de la medaille des Niceens, qu'il pourroit bien faire difficulte d'accorder. Il peut vous suffire d'en faire mention, & de marquer la bevue qu'il a faite en la decrivant.*

Sed ad Bacchum etiam, & propterea ad hunc
E locum pertinet, in Templo Deæ Syriæ fuisse ostentatas *vestes barbaras & gemmas Indicas*, *ϗ ἐλεφάντων κέραα*, *elephantorum cornua, quæ Bacchus attulit ex Æthiopia*, uti legere licet apud Lucianum; & Osirim, quem eundem cum Baccho faciebant Gentiles, *in India γενέϑαι ϗ περὶ τὴν τῶν ἐλεφάντων ϑήραν, elephantos etiam venatum esse.*

Quin etiam Athenagoras in Libro *De vero & perfecto amore* refert, Sophonacem consecrasse deo sex dentes elephantorum, in memoriam Bacchi, qui talibus animalibus succinctus ex India veniens

A ſubjugavit Libyam. Qui tamen Liber num genui-
nus ſit & Athenagoræ Chriſtiano adſcribi debeat,
equidem valde dubito, licet id cenſeant Baudelo-
tius de Dairval & Tentzelius. Sunt enim mihi tot
graves rationes, uti, quantuncunque reverear
tantorum virorum ſententias, iis profecto manus
dare nequaquam poſſim: nec immerito de genui-
tate hujus fictæ hiſtoriæ dubitat illuſtris Huetius,
adſcribitque illam fere Philandro Vitruvii Com-
mentatori; quod tamen virum erudiriſſimum æ-
gre unquam perſuaſurum viris emunctæ naris cre-
dit Cavius in *Hiſtoria Literaria Scriptorum Eccle-
ſiaſticorum*.

B Atque, ut pergam, alia etiam loca evincere vi-
dentur ante Alexandrum in Europa elephantos
viſos fuiſſe: Antiphanes certe mediæ Comœdiæ
Poeta proverbio uſus eſt, unde conſtat, illi ani-
mal hoc non ignotum fuiſſe, κατεβεβρωκὼς σίτια
ἴσως ἐλεφάντων τεττάρων, *edens frumenta ad inſtar
quatuor elephantorum*: ita Archeſtratus & Ariſto-
phanes apud Athen. *lib.* 3. *cap.* 31. meminerunt
ταρίχυ ἐλεφαντίνυ, *ſalſamenti elephantini*; quod
quidem Caſaubonus, vir inſignis & eruditus in-
primis, interpretari poſſe putat, durum inſtar
corii elephantini, aut ſiccum exſuccumque, *ebur-*
C *num*, dictum, quia ſplenderet; vel eſſe certi fru-
ſtum maximum ſalitum, ultra uſitatum modum.
Sed ego nihil cauſæ video, cur non ex elephanto-
rum certa & ad id apta carne facere potuerint ſal-
ſamenta, iiſque addidiſſe marinam teſtudinem,
cancri pedes & alia, quæ ibi memorantur, ma-
xime cum legamus Æthiopes nonnullos illarum
belluarum carnibus ſeſe aluiſſe. Certe ſi hinc non
plane conſtat elephantos in Europa ante Alexan-
drum viſos eſſe, illud utique in aperto eſt, ani-
mal illa Græcis ſatis cognita, & proculdubio in
vicina Aſia Minore, cujus magnam partem Rex
Perſarum tenebat, viſa fuiſſe.

D

Cap. III.

*An ante Alexandrum alii, præter Indos, Aſiæ Re-
ges, Elephantis in bello uſi ſint; rejicitur nonnul-
lorum ſententia; qui putant ad Salomonem eos
adductos. Epiſtola de hoc argumento Nicolai
Gurtleri. Nulli etiam in Judæa tempore Jobi;
Sal. van Til notatus. An illis bellaverint ante
Alexandrum Perſæ, Ægyptii, Æthiopes & A-
rabes. In Arabia nulli Elephanti, licet id vi-*
E *deatur tradere Auctor Epitomes Strabonis; Æ-
thiopes & Ægyptii non uſi ſunt in prœliis ante Pto-
lemæos Elephantis. Nullus Elephas inter literas
Hieroglyphicas. Hofmannus notatus. Ad vete-
rem ætatem non ſunt referenda Hieroglyphica Ho-
rapollinis. Pierius perſtringitur; Kircheri judi-
cium ea de re. Nullibi in S. Scriptura memoran-
tur inter bellicos apparatus; Pictorum error;
Cameli in exercitibus Perſarum; Ezechiel. locus*
25. 5. *Nummus M. Antonini. Qui Indi Perſa-
rum Regibus paruerint: Aſſueri Regnum a non-
nullis nimis late, ab aliis nimis arcte deſcribitur:
Doduvelli error: ante Alexandrum ſoli fere Indi*
F *Elephantis in bellis uſi; nec ante illud tempus id
fecerunt Carthaginienſes; licet antiquiores memo-
rentur Africæ populi, qui id fecerint. Jubæ Re-
gis locus: Ælianus explicatus. Lucretius male
originem pugnandi ex Elephantis Carthaginienſi-
bus tribuit: Lambinus notatus in ejuſdem Poetæ
loco exponendo.* Anguimani *ſunt Elephanti ei-
dem & Lactantio: Philoſtrati & Heliodori nar-
ratio fabuloſa: Semiramis ex tergis boum, cum
Indis bellatura, Elephantorum ſimulacra fabri-
cari juſſit. Derbices ope Elephantorum vicerunt
Cyrum.*

SED & nunc inquirendum eſt, an non alii an-
te Alexandrum Reges Aſiæ, exceptis Indis,
elephantos aluerint ad bellicos vel ad alios u-
ſus. Bochartus, vir omnigena eruditione, lib. 2.
cap. 23. *de Animal.* & poſt eum Martinus Lipe-
nius in *Navigatione Salomonis Ophiritica*, notant
una cum ſimiis & pavonibus *elephantos* ad ſapien-
tiſſimum Regem deportatos eſſe. Atque ita antea
Eucherius in Sacris Literis putavit *elephanto* deſi-
gnari hominem, qui magna & enormia ſcelera
perpetravit; quia in ea legitur, *Et adducebant
ad Salomonem elephantos*; ſed viros doctos erra-
re, & ebur vel dentes elephantorum Hieroſoly-
mam fuiſſe delatos habeo perſuaſiſſimum, ſequu-
tus Caſaubonum *ad Spartian.* pag. 44. Jo. Henr.
Majum lib. 2. cap. 1. *de Animal.* & inprimis, ne
alios advocem, P. Danielem Huetium, magnum
illud Galliarum & illuſtre lumen, atque adeo mi-
hi amiciſſimum virum, cap. VII. *Navigat. Salo-
monis*; quomodo & cap. 27. v. 15. *Ezechielis* le-
gimus, *dentes* vel *cornua elephantorum* inter mer-
ces fuiſſe, quæ Tyrum deportabantur a mercato-
ribus Dedanæis, in Arabia ad oſtium fere Sinus
Perſici habitantibus, & vicinis Inſularibus. Cum
autem eadem de re fuiſſem collocutus cum Nico-
lao Gurtlero, pietatis & doctrinæ ſpectatæ viro,
in Gymnaſio Daventrienſi tunc, nunc vero apud
Friſios Theologiæ Profeſſore, iſque, qua eſt hu-
manitate, ſententiam ſuam Epiſtola complexus
eſt, quam totam huic Lucubrationi inſerui; cum
quia cenſet etiam elephantos ad Salomonem non
fuiſſe advectos, tum quia alias res monet, de qui-
bus cum ipſo egeram, & quæ ad argumentum,
quod ornandum mihi ſumſi, pertinent:

VIRO ILLUSTRI AMPLISSIMOQUE

GISBERTO CUPERO

S. P. D.

NICOL. GURTLERUS.

„ ÆDium mutatio, Bibliothecæ diſpoſitio,
„ & Medici vini uſus fuere in cauſſa, il-
„ luſtris Vir, quod tardius de elephantis
„ ſignificarim. Quæ vero inveni jam adſcribam,
„ etſi pauca ſint ac ſeleviora. Primo certum eſt bel-
„ luam hanc Hebræis diutiſſime fuiſſe prorſus
„ ignotam: nec enim ea habent nomen quo illam
„ deſignent. Jobi *Behemoth* multis quidem Inter-
„ pretibus credebatur elephas eſſe, & Franzius
„ eam defendit opinionem, ſed refutatus a Lu-
„ dolfo, qui cum Bocharto hippopotamum eſſe
„ contendit. Antonides nuper Commentator ad
„ locum Jobi putat haud ea voce notari ſingulare
„ quoddam beſtiæ genus, ſed ſimpliciter belluas
„ aliis majores, quod & Capellus exiſtimat. Cer-
„ te Hebræum nomen pluralis eſt numeri. Salo-
„ moni leguntur ex Ophiro * שנהבים *Schenhab-
„ bim* 1. *Reg.* 10. 22. Bochartus diſputat eſſe ele-

* Vox *adducti*, vel *deportati*, videtur exci-
diſſe.

„phantos, at fidem apud Eruditos nondum invenit. Græcis & Chaldæis sunt ὀδόντες ἐλεφάντινοι, *dentes elephantini*. Et שן *schen* sine dubio dens est. β. Thalmudici elephantem appellant פיל a פייל *findere, dissecare*, utunturque proverbio; *neminem vidisse unquam elephantum acus foramen intrantem*. At quia ignotum in Palæstina fuit animal, Jesus *camelum* substituit Judæis notum: *Facilius est* κάμηλον διὰ τρυπήματος ῥαφίδος διελθεῖν, *camelum per acus foramen transire, quam divitem in regnum Dei intrare*, *Matth.* 19. 24. ubi obiter liceat monere vanam esse κρίσιν, quæ pro κάμηλον ponat *κάμιλον funem nauticum*. γ. Sesacus Ægypti Rex, & Zarah Æthiopiæ, ille quidem Roboamo 2. *Chron.* 12. 2. 3. hic vero Asæ Judæ Regibus immane fecerunt bellum, equis instructi & curribus: verum & elephantes eos in acie habuisse, Hebræi Doctores non monent: Igitur δ. primam elephantorum mentionem video factam in Paraphrasi Chaldaica ad *Cantic.* 6. 7. ubi tradit Græcos contra Hierosolymas excitasse præter ceteros, octoginta duces de filiis Ismaelis רכבין על פיליא rokebin gnal pilaja, *equitantes super elephantos* sub auspiciis Alexandri Regis. At Jonathan Chaldaicæ Paraphraseos auctor existimatur Christo in terris agenti æqualis, & illæ Græcorum adversus Judæos expeditiones sunt ætate Alexandri Magni recentiores. Nam Diodorus Siculus, qui *lib. 3. cap.* 5. narrat Staurobaten Indorum Regem Semiramidi bello Indias petenti opposuisse elephantos, mereatur fidem, non decido. Sed dubium movet, quod rarius ante Alexandri M. tempora, crebrius post illa memorentur ab Historicis elephanti in bello usurpati. Certe illorum domationem Alexander si * ceu facinus singulare vendicat apud Lucian. in Dial. *Mortuor.* In obsidione Olympiadis per Cassandrum elephanti fame leguntur contabuisse, in l. 19. *Bibl.* Diodori Sic. cap. 49. Plura de hoc argumento non succurrunt. Ita magis excusata quam probata velim. Vale, Vir amplissime. Dab. 21. Maii 1706. st. vet.

Nulli igitur ad Salomonem deportati sunt elephanti; videnturque illis temporibus hæ belluæ tantum Indis, Æthiopibus, Mauris & aliis Afris cognitæ fuisse; licet vix dubitandum sit, quin illi, quos in Ophiriticam regionem vel Africam, uti arbitratur illustris Huetius, Rex ille misit, ipsi narraverint & descripserint animal, quod ebur præbebat. Nec mihi ullo modo verisimile, hasce belluas diu ante Salomonem Regem in Judæa, vel vicinis Judææ locis, visas fuisse; id quod tamen diceres statuere fere Eruditos, qui Jobum putant loqui *cap.* 40. ℣. 10. & sequentibus de *Elephanto*, & non de *Hippopotamo*; e quorum numero est etiam insignis Theologus Salomon van Til, cap. 1. *Zoologiæ Sacræ*; cui tamen explicationi difficulter manus dare possum. Videndum igitur nunc an Persæ, Ægyptii, Æthiopes & Arabes elephantis in bellis usi sint olim. In Veteri Fœdere legimus conscriptos fuisse numerosos valde exercitus a variis Persarum & Babyloniorum, a Sesaco Ægypti, & a Zarah Cusæorum vel Arabum (nam errare eos qui *Æthiopas* inde faciunt putat Bochartus) Regibus, eosque immanibus copiis adortos esse Judæam; sed nulli in tam magnis apparatibus elephanti; & currus tantum bellici, equites & pedites memorantur; nec puto tantæ molis belluas omissas fore, si tunc iis bellatum fuisset, cum magnum in iis ad victoriam & ad terrorem incutiendum esset momentum. Atque hoc de Arabum Regibus magis mirandum, si vere notat Hofmannus in Continuatione *Lexici* sui, ea in regione elephantos fuisse: *Arabicis*, ait, *imprimis quos nothos vocabant, in agricultura pro bubus Indos consuevisse Plinius docet lib.* 8. *cap.* 1. Sed errat, & veteribus inemendatisque editionibus Plinii usus est, in quibus legitur, *Indicis Arabici minores*; cum scribendum sit omnino, *Indis arant minores, quos nothos vocant*; quam sinceram lectionem restituit Gelenius, defenditque ex Solino Harduinus. Et certe nemo Veterum, vel Recentiorum, *Arabicorum elephantorum* meminit unquam; nec vastum illud animal alibi quam in Ind a Orientali & Africa gignitur; qua in ultima regione, quod notandum, apud Sambros vel Psambates Æthiopes, *omnes quadrupedes sine auribus, etiam elephanti, nascuntur*, testibus Plinio *lib.* 6. *cap.* 30. &, qui ejus vestigia sequitur, Solino *cap.* 30. quales tamen aliis non memorantur, nec in Nummis vel Græcorum vel Latinorum pinguntur; adeo ut credam hanc narrationem fabulosam plane esse.

* Leg. *sibi*.

Atque ita, ut orationis filium repetam, nec elephanti leguntur fuisse in Ludæorum, sive Æthiopum supra Ægyptum exercitu, qui auxilio venerant Ægypti Regi Pharaoni Necho apud *Jeremiam* cap. 46. ℣ 9. cum tamen ibi magna eorum fuerit semper sitque hodie etiamnum copia; adeo ut putem certissimum esse Æthiopas usum elephantorum in bello ignorasse plane; id quod idem affirmandum proculdubio etiam est de Regibus Ægypti, antequam illa in Macedonum potestatem pervenit; quin imo vetustissimis temporibus animal illud incognitum plane ibi fuisse, videtur patere ex literis hieroglyphicis, inter quas; sive inspicias Mensam Isiacam, sive Obeliscos, sive alia superstitiosæ gentis monumenta, elephanti non exhibentur; licet varia in iis alia animalia depinxerint. Horapollo quidem scribit l. 2. *Hierogl.* c 84. Ægyptios, designantes hominem viribus & ingenio valentem, *pinxisse elephantem cum sua proboscide*; qua nempe odoratur & obvia apprehendit; cap. 85. Regem alienum a stultitia & imprudentia, *elephantem & arietem*, quia ille viso ariete (male *caprum* appellat Pierius lib. 2. cap. 8. *Hierogl.*) fugere perhibetur; *cap.* 86. Regem, qui nugatorem non admittit, *elephantem cum porco*, cujus voce audita fugit; *cap.* 88. hominem sollicitum de sua sepultura, *elephantem suos dentes defodientem*, quos cadentes terra abscondit.

Sed hæc vetera non sunt, utpote in nullis monumentis Ægyptiorum obvia, vel inventa, postquam natura illius animalis fuit cognita & perspecta, ab ipsis Sacerdotibus, vel Græcis, quos Alexandriam deduxerat Alexander, vel qui eo venerant cum Ptolemæis, & in varias regionis illius urbes erant diffusi. Et facere non possum, quin hac occasione Lectori exhibeam verba Kircheri, quæ extant Tomo III. *Oedipi Ægyptiaci* cap. 1. argum. 1. *Anacephalæoseos*, quibus superstitionis Phariæ vir intelligentissimus in causas inquirit, quare elephanti & alia animalia Ægyptiis vel ignota, vel parum nota suum locum non teneant inter literas hieroglyphicas: „In tertio ordine, *inquit*, ea continentur, quæ a Clemente Alexandr. κυριολογικὰ dicuntur, hoc est, quæ similitudinem quandam ad res, quas denotant, obtinent, uti figura Solis & Lunæ, portuum, murorum, coronarum, limitum, flammarum, ignis, aquæ, craterum, piscinarumque figuræ, similiaque plurima; quæ quidem nihil aliud, quam rem, quam referebant, significabant; quæ omnia hoc Libro passim exposita vide. Præmissa itaque hac anatomia, videamus jam, quænam sit in-

,, infinita animalium ferarumque in hieroglyphicis
,, Obeliſcis occurrentium multitudo, quam nobis
,, ceu ſcitu ἀδιώατον imprudentes obtrudere poſ-
,, ſunt. Ac primo quidem ſupponendum eſt, Ægy-
,, ptios raro, vel etiam nunquam philoſophandi
,, gratia patrium ſolum egredi ſolitos; ut qui, teſte
,, Strabone, & Herodoto, reliquas gentes veluti
,, barbaras, ignaras & ſapientiæ ſuæ indigas repu-
,, tarent: artes quoque & diſciplinas, veramque
,, philoſophandi rationem nullibi niſi in Ægypto,
,, ſicuti prima terrarum, ſic prima quoque rerum
,, productrice, quærendas exiſtimarent. Atque ex
,, hoc ſupponendum ſecundo, nullam quoque ani-
,, malium extra Ægypti limites degentium ſingula-
,, rem cognitionem habuiſſe Ægyptios; ſed eorum
,, tantum, quæ fæcunda mater Ægyptus illis pro-
,, ducebat. Quod inde luculenter apparet, quia
,, cum Ægyptii toti eſſent in animalium virtuti-
,, bus, proprietatibus, indole, ingenio, ſympa-
,, thicis & antipathicis eorum affectionibus, aliiſ-
,, que naturæ dotibus perſcrutandis, omnes eorum
,, nutus, teſte Plutarcho, & geſtus, minimaſque
,, actiunculas ad ſuperſtitionem uſque obſervarent;
,, imo maximam in hiſce cognoſcendis ſecretioris
,, Philoſophiæ ſuæ partem ponerent; certe earum
,, virtutum proprietatumque obſervationem, niſi
,, in animantibus maxime obviis, iiſque familiari-
,, bus, minime fieri potuiſſe veriſimile eſt. Quod
,, ſi ita, ſane nulla alia animalia præterquam Æ-
,, gyptia, quorum virtutes & proprietates ex quo-
,, tidiana inſpectione cognitæ erant, ad ſymbolo-
,, rum ſeu hierogrammatum ſtructuram aſſumta fu-
,, iſſe, ex dictis patet. Unde ſane mirari non poſ
,, ſum, quid Ammiano Marcellino *lib.* 17. *cap.* 4.
,, in Conſt. & Julian. in mentem venerit, quod
,, in Obeliſcis præter formarum innumeras notas,
,, volucrum ferarumque etiam alieni Mundi gene-
,, ra multa Ægyptios inſculpſiſſe, audeat dicere.
,, Mihi certe hujuſmodi alterius Mundi animalia
,, in Obeliſcis noſtris Romanis nunquam deprehen-
,, dere licuit; niſi forſan Ammianus hic nobis Uto-
,, piam aliquam, ejuſque tum Obeliſcos, tum ani-
,, malia deſcribat; quod ipſe viderit. Quid enim
,, inter hæc ſymbola, ignota animalia, veluti Gu-
,, lo ſeptentrionalis, & Americus Vulpilupus, quo-
,, rum indolem ingeniumque ne fama quidem per-
,, cepiſſent, agerent? Fruſtra ſane ſcarabæus pro
,, Solis ſymbolo poneretur, niſi actiones ejus ad
,, operum Solis ſimilitudinem conformes cognoſce-
,, rentur. Gratis quoque ibis, aut ſimia, *v. gr.*
,, pro ſymbolo Lunæ, niſi in actionibus ſuis om-
,, nibus Lunæ ſimias experti eſſent, aſſumeren-
,, tur. nam quod in ſacris ſculpturis nunquam
,, & nuſquam intueri liceat elephantes, camelo-
,, pardales, rhinocerotes, lynces, cervos, biſon-
,, tes, alces, urſos, ſtruthiones, apodes paradi-
,, ſiacas, pſittacos, ſimiliumque virtutibus maxi-
,, mis pollentium animalium imagines; certe nul-
,, la alia ratio eſſe poteſt, niſi quod nullam hujuſ-
,, modi animalium habuerint intimam cognitio-
,, nem.

,, Eandem ob cauſam ſpecies piſcium veluti igno-
,, tas, & quorum virtutes difficile eſſet inquirere,
,, veluti hieroglyphicis ſymbolis ineptas, repudia-
,, bant, præter oxyrynchum & phagrum, genus
,, quoddam piſcium, quod in omnibus paſſim hie-
,, roglyphicis monumentis obvium eſt . . . . Hinc
,, etiam gallum gallinaceum in hieroglyphicis vi-
,, dentur neglexiſſe non alia de cauſa, niſi quod
,, leoni, ſolari nimirum animali, eſſet contrarius
,, & inimicus, Typhonio ſpiritu plenus. Quod ſi
,, vero in multis antiquis fragmentis figuræ ſupe-
,, rius indicatorum animalium, veluti cervorum,
,, elephantum, gallorum, urſorum, ſimiliumque

A ,, inciſæ reperiantur; nequaquam Ægyptiorum,
,, ſed Græcorum figmenta cenſenda ſunt. Totam
,, igitur infinitam illam quadrupedum in ſacris ſym-
,, bolis uſitatorum multitudinem, nobis ſuperius
,, objectam, vel unico hoc verſiculo comprehen-
,, dimus,

Simia, bos, arieſque, hircuſque, leoque, caniſque, ælurus, lepus.

,, Quibus ex amphibiis accedunt crocodilus & hip-
,, popotamus. Inter ſimiarum vero genus ponimus
B ,, cynocephalum quoque, Atque præter hæc inqui-
,, rat quicunque & quantumcunque velit, colu-
,, mnas omnes diſcutiat, nulla alia in toto hiero-
,, glyphicorum ambitu inveniet ſive integra, ſive
,, ex aliis miſta.

,, Sed quæret fortaſſis quiſpiam, quæ cauſa fue-
,, rit tantæ quadrupedum in Ægypto raritatis? hu-
,, jus ego ſane aliam rationem reddere nequeo, niſi
,, quod nullam in ea, ſive ob crebras Nili inunda-
,, tiones, ſive ob maxima incommoda, quæ a mu-
,, ſcis, culicibus, ſerpentibus, aliiſque noxiis be-
,, ſtiolis ſtagnantis Nili reliquiis patiuntur, inveni-
,, rent ſtationem. Unde ex hoc capite mihi admo-
C ,, dum ſuſpectus redditur Horus, ut qui eas animan-
,, tium ſpecies paſſim in hieroglyphicorum referat
,, album, quæ nuſquam tamen in ullis hieraticis
,, ſchematiſmis occurrant: quæque non dicam Æ-
,, gypto, ſed nec aliis quidem Nationibus, ut hyæ-
,, na, phœnix, ſimiliaque, cognita reperiantur;
,, niſi forſan ipſe Horus propria auctoritate ſua eas
,, hoc ἀποθεώσεως honore cohoneſtaſſe dicatur;
,, quod veriſimile eſt. Non negavero tamen, multa
,, paſſim animalia in Ægyptum fuiſſe aliunde intro-
,, ducta: ſed cum eorum virtutes & proprietates
,, Ægyptiis eſſent incognitæ, pro ſymbolis nequa-
,, quam fuiſſe aſſumta: Ægyptias enim notas non
D ,, decebant, niſi Ægyptiæ ſoboles.

,, Exiguus itaque fuit & omnium opinione mi-
,, nor quadrupedum numerus; volucrum aliquan-
,, tum major, non tantus tamen, quantum ignari re-
,, rum ibi imaginantur: nam ſi accipitres, ibides,
,, columbas, anſeres, ciconias, upupas, meleagri-
,, des, hirundines, phœnicopteros, cornices, no-
,, ctuas, coturnices, paſſeres; & ex inſectorum fa-
,, milia ſcarabæum, muſcam, papilionem δρακοντόμορφον
,, cognoris; omnem volucrum hierogly-
,, phicarum notitiam complexus fueris. E reptili-
,, um vero numero ſerpentes, ranas, aſpides, dra-
E ,, cunculos ſi adſciveris, totam animantium hiero-
,, glyphicorum ſummam confeceris.

Atque ita oſtendi in Sacra Scriptura nullos re-
cenſeri elephantos in exercitibus Perſarum, Me-
dorum & Babyloniorum; ac proinde veriſimile
nequaquam eſſe ſtatuo, tunc Monarchis illis ha-
rum belluarum uſum in bellis & præliis cogni-
tum fuiſſe. Atque inde eſt, quod pati non poſ-
ſim, viros, Hebraicarum rerum ſtudioſos valde,
nobis inter bellicos Perſarum apparatus pingere
elephantos; uti fit, quando repræſentant Nabu-
zaradan, Ducem Nebucadnezaris, deportantem
Babylonem ornamenta Templi Hieroſolymitani;
F cum utique belluæ illæ in Sacro Codice Babylo-
niis non tribuantur; atque æque male me habet
in Tabula Geographica Oxonii una cum Xeno-
phonte edita, Arabiæ attribui elephantum, ca-
melum, & leonem, tanquam forent animalia
ἐπιχώρια, a quibus utique *elephas* eximendus eſt.
Et quæ de Babyloniis in medium attuli, firman-
tur mirifice per Zachariam Prophetam, qui poſt
Captivitatem divinitus loquutus eſt; nam is c. 14.
℣. 15. in caſtris recenſet tantum *equos*, *mulos*, *camelos & aſinos*, *& omnia jumenta*; nequaquam

autem *elephantos*, quos non puto eum complecti *omnibus jumentis*; cum utique tam vastum animal non secus ac alia expressisset, si illorum suo tempore apud Babylonios usus fuisset in bello.

Sed tamen ultima hæc disputatio in fumum abibit; quia Auctor, qui Chrestomathiam ex Strabonis Geographicis confecit, vel eum redegit in epitomen, *Arabicos elephantos* diserte memorat *lib.* 16. extremo, *ὅτι οἱ ἐν Ἀραβίᾳ ἐλέφαντες*, *quod elephanti Arabici, quoties flumina caloribus arefiunt, dentibus & proboscidibus puteos fodiunt*. Nihil certe clarius, & rem primo intuitu aliquis diceret confectam: verum Strabo nebulam hanc ipse depellet, & ex eo patebit, eundem loqui de elephantis Africæ, & Epitomatorem eos adscribere Arabiæ, quia Troglodyticam Arabiæ nomine comprehendit, quomodo & alii eosdem populos *Arabes* appellarunt.

Nec certe Arabes, qui in exercitu fuerunt Antiochi, elephantis usi sunt, sed *camelis*, quibus *ὀξυτάταις celerrimis insidentes facile hostem e sublimi sagittis feriunt*, teste Appiano in libro *de Bel. Syriacis*. Quin & insigne mihi præbet argumentum, nullos in Arabia fuisse elephantos, Regina Saba, quam regioni illi adscribo, quia illa dicitur, 2. *Reg.* 10. *ad Salomonem venisse multo cum comitatu, & divitiis*, CAMELIS *portantibus aromata, & aurum infinitum nimis, & gemmas pretiosas*. Neque enim mihi dubium, quin eadem *elephantos* adduxisset, si belluæ illæ ibi nascerentur. Quo pertinet omnino in Nummis, quibus Arabiæ Historiæ conservantur, nunquam conspici elephantos, sed frequenter camelos: uti in uno Commodi, in quo circum illud animal legitur ΝΕ. ΤΡΑ. ΒΟΣΤΡΑ. *Nerviano Trajana Bostra*, qui etiam propterea alium, qui nobis exhibet virum nudum camelo insidentem in Appendice Iconum, ad eandem Arabiæ urbem refert, licet inscriptio deleta sit. Quin etiam in Nummis Familiarum Æmiliæ & Plautiæ cernuntur Arabiæ Reguli supplices, Aretas & Bacchius Judæus, tenentes capistris itidem camelos.

Quin & Herodotus, aliique Græcorum vetustissimi Auctores, silent plane de iisdem, quando Asiæ Regum maximas copias nobis annumerant; equorumque, curruum, & camelorum, non autem elephantorum, faciunt mentionem. Quo pertinet, uti ad nostra tempora veniamus, Meltonum narrare part. 3. cap. 12. *Itinerarii sui*, Regem Persarum habere quidem aliquot elephantos a Regibus Indiæ ipsi dono missos, sed iis in castris non uti.

Ælianus & Pausanias scribunt in exercitu Persarum fuisse *καμήλους σιτοφόρους* & *σκευοφόρους*. Xenophon lib. 6. *Instit. Cyri*, *καμήλλους πολλάς*: atque ex ordine aciei p. 167. & 168. apparet non nisi *camelos*, *currus*, & *equos* præter pedites Cyro, nec non ex p. 158. singulis camelis binos sagittarios fuisse impositos.

Nam & Herodotus *lib.* 7. *cap.* 145. & post eum Ælianus lib. 17. *de Anim.* cap. 36. narrant, in Thracia leones invasisse *camelos*, qui erant in exercitu Xerxis, & hominibus reliquisque animalibus pepercisse, licet illi leones nunquam vidissent camelos, & satis ibi foret animalium unde famem explere potuissent; docetque insuper Ælianus leones in Arabia appetere vehementer camelos, non secus ac in aliis regionibus, ubi ambo hæc sunt animalia; & ideo hanc naturam debere esse innatam leonibus & occultam, camelorum carnes expetendi.

Quin etiam sacer Codex suppeditat mihi insigne argumentum, ad id probandum, de quo ago. Nam apud Prophetam Ezechielem prædicentem Ammonitarum per Chaldæos vastationem, *cap.* 25. ℣. 5. ita loquitur Deus: *Et dabo Rabbath in habitaculum camelorum, & filios Ammon in cubile pecorum*; id est, urbs illa primaria erit stabulum camelorum, qui erunt in Chaldæorum exercitu, quorum ope uti voluit Deus, ad delendos Ammonitas. Puto autem Prophetam etiam loquuturum de *elephantis*, utpote animalibus majoribus & rarioribus, si illis Nebucadnezar pugnasset, vel eos ad impedimenta portanda habuisset in exercitu.

Notandum insuper, Diod. Siculum *lib.* 17. & Curtium *lib.* 5. *cap.* 6. cum Alexander thesauros Persepolitanos juberet devehi Susas, non memorare elephantos, quorum opera usus sit, sed *ἡμιόνους* & *καμήλους*, coactos ex Babylonia & Mesopotamia, vel, ut Curtius loquitur, *jumenta & camelos e Susis & Babylone contractos*.

Et *cameli* me quasi impellunt, ut hac occasione examinare debeam nummum Marci Antonini, in quo Orpheus pictus est, modulatione sua ad se feras trahens, uti patet ex illustri Erizzo p. 321. In eo quidem non occurrit *elephas*, sed *camelus* & *simia* cum variis aliis animalibus; & cum Orpheus in Græcia vixerit, quis credet unquam, licet fabula plane sit, ad ejus cantum accurrisse camelum & simiam, quæ animalia in Græcia non gignebantur, & Græcis tunc temporis proculdubio erant incognita.

Error hic est, ut sic loquar, numismaticus, quales alios varios mihi notavi, de quibus si agere vellem, nimis longe a re, quæ agenda est, rejicerem; addam tantum nostrorum temporum Pictores immiscere male *elephantos* animalibus, quæ ad eundem Orpheum cantantem sese conferunt. Atque ita etiam in picturis Christianorum lib. 3. cap. 22. *Romæ subterr.* conspicitur Orpheus canens & alliciens itidem camelos & pavones, id quod a ratione alienum est, licet optime Christo conveniant, quia ita emblematice designatur, quia feras & inconditas longeque remotas Gentes ad sese allexit.

Et commodum mihi venit in mentem, veteres Persarum Reges non videri bellasse cum Indis; sive id factum sit locorum difficultate, sive metu virium; nam si Arriano lib. v. *de Exped. Alexandri* fides, *Indi τὰ πολέμια πολύ τι γενναιότατοι τῶν γε δὴ τότε ἐποίκων τῆς Ἀσίας*, *omnium tunc Asiæ populorum bellicosissimi*, sive aliam ob causam. Et certe videntur Persæ magis Occidentis, vel regionum, quæ versus Occasum erant positæ, imperium quæsivisse, ut Syriæ, Asiæ, Ægypti, Arabiæ, imo & Europæ ad Hellespontum & Ægæum mare, nec non Insularum ejusdem & Mediterranei Maris. Quod si Persæ cum Indis, quibus Porus Alexandri tempore imperabat, gessissent bella, eosque redegissent antea in potestatem, mihi vix dubium videtur, quin ad eorum exemplum in bello fuissent usi elephantis, uti ab iisdem postea tempore Romanorum Imperatorum factum fuit; cumque nec in sacris, nec in profanis Historicis illi in expeditionibus recenseantur, hinc videor non absque ratione concludere, Indos relictos, & occidentales regiones bello petitas solas a Persis fuisse; quomodo & hodie raro legimus Magnum Mogolem, & Persarum Regem bella gerere. Sed damnant has conjecturas, uti prima apparet fronte, Auctores, qui *Indos* scribunt fuisse in exercitu Darii: nam Arriano *lib.* III. inter copias ipsius ad Arbelam pugnantis recensentur Πέρσαι καὶ Ἰνδοί: & Curtius *lib.* 3. *cap.* 2. scribit *festinationem prohibuisse acciri Bactrianos, & Sog-*

dianos & Indos; *lib.* 4. *cap.* 8. Darium post prælium ad Issum *contraxisse omnia longinquarum gentium auxilia, & convenisse Bactrianos Scythasque & Indos*; Nabarzanem *lib.* 5. *cap.* 9. dicere, *Bactra intacta esse, Indos & Sacas in potestate Darii*; tandemque Bessum *lib.* 7. cap. 4. *venturos Chorasmios, Dahas, Sacasque & Indos, & ultra Tanaim amnem colentes Scythas*: qui loci utique videntur evincere Persis Indos paruisse. Quin & in capite 1. libri *Esther*. Assuerus dicitur *regnasse*, secundum vulgatum Interpretem, *ab India usque Æthiopiam*; & cap. 10. idem narratur *omnem terram & cunctas maris insulas fecisse tributarias*. Drusius atque Amama contendunt hæc *inclusive* debere intelligi, ita ut Assuerus etiam possederit subegeritque *Indiam & Æthiopiam*, & quidem Æthiopiam ultra Ægyptum versus Meridiem remotam. Imo Herodotus *lib.* 4. *cap.* 44. disertis clarisque tradit verbis a Dario *subactos Indos esse*; & Mardonius, non autem Xerxes, uti Drusius putat, apud eundem *lib.* 7. *cap.* 11. ita loquitur; *Etenim res indigna est, si Sacas, & Indos, & Æthiopes, & Assyrios, aliasque multas & grandes nationes, que nihil Persas læsere, tamen potentiæ prolatandæ gratia* καταστρεψάμενοι δούλους ἔχομεν, *Græcos, qui nos injuria affecerunt, non ulciscimur*. Atque hæc omnia haud levia argumenta sunt, Indiam, saltem quæ Indum & Gangem interjacet, a Persis subactam esse, & propterea plus quam mirum videri, eos in bellis non fuisse usos elephantis ante Alex. Magnum: nisi eos excipias, quos in castris Darii fuisse unus memoriæ mandat Arrianus. Sed notandum est, in libro *Estheris* LXX. Interpretes scribere, Assuerum ἀπὸ τῆς Ἰνδικῆς imperasse regionibus centum & viginti septem; & in Hebræo Codice legi, *ab India usque Chus*; cumque Bochartus doceat per *Chus* designari Arabiam, & per *Chusæos* Arabes, jam *Æthiopes* supra Ægyptum plane forent excludendi. Quin & Harduinus in Chronologia Veteris Testamenti, *ab India usque Æthiopiam, interpretatur, a fine Indiæ in Perside proprie dicta, quæ Rubro Mari, Persico sinu & Euphrate alluitur, usque ad Arabiam desertam, quæ in Sacris Litteris* (vulgatam Versionem ante oculos habet) *Æthiopia est*; & ante illum Joan. Marschamus, pag. 567. *Chronici Canonis*, scripsit, Regnum Asueri interjacuisse Indiam versus Orientem, & Babyloniam Arabiamque versus Occidentem, & *Chus* esse Arabiam, cui accensetur Mesopotamia; propterea regni hujus limites fuisse Indi fluminis & Tigridis ostia, Regemque ultra Persidem Carmaniæ & Gedrosiæ imperasse; Asuerum imposuisse tributum terræ, & Insulis maris, scilicet Erythræi, sive Sinus Persici, inter quas Ogyris, clara Erythra Rege ibi sepulto.

Quæ quanquam examine digna sint, cum videatur Asuerus longe amplius & vastius regnum tenuisse, & illustris Huetius doceat per *Chus* Estheris intelligi debere Æthiopiam supra Ægyptum in *Notis ad Origenem*, tamen credo recte viros illos præstantissimos excludere, & a Persarum Medorumque Imperio eximere Indos trans Indum incolentes; & Persis tantum paruisse illos, qui ab hac parte fluminis Indi habitabant, quique etiam *Indorum* nomine venerunt. Apud Arrianum *lib.* III. inter Darii copias recensentur *Indi*, ὅσοι Βακτρίοις ὅμοροι, *Bactrianis finitimi*; mox *Arachoti & Indi*, quos ὀρείους vel *montanos* vocabant; & tandem *Indi*, qui ἐπὶ τάδε τοῦ Ἰνδοῦ ἦσαν, *qui cis Indum habitabant*; & recte notat Blancardus, male a Vulcanio hæc reddi, *trans Indum*; gentesque nonnullas extra amnem versus Occidentem, ut Astacanos ἔθνεα Ἰνδικὰ appellatas esse, neque aliter populos *finitimos Bactrianis* pro *Indis* haberi posse. Et certe mihi nequaquam verisimile videtur, Indos, quibus Porus imperabat, in Persarum ditione fuisse, illumque precario regnasse; silent plane ea de re Auctores omnes, & quæ de Alexandro, Poro & Indis narrant, contrarium suadent omnino: adeo ut existimem nullos alios *Indos* Persarum Regi paruisse, quam eos, qui ab hac parte Indi, proximi Bactrianis & Arachosiis, atque adeo in montibus, & inter fluvios, qui ad Occidentem Indi labentes, in eum influunt, degebant. Et hos *Indos* etiam militasse Xerxi crediderim, prout narrat Herodotus *lib.* 7. *cap.* 65. & 86. ubi, quod notandum, scribit eorum equites habuisse κέλητας καὶ ἅρματα, *equos singulares & currus*, & ad hos junctos fuisse *equos & asinos agrestes*; sed nullam elephantorum facit mentionem. Persarum autem imperium usque ad Indum fluvium sese extendisse crediderim, & inde recte in libro *Estheris* tradi, illud *ab India* incipere. Quin & urbes fluvio illi impositas videntur habuisse; quia Herod. *lib.* 4. *cap.* 44. narrat, Darium cupidum cognoscere, ubi *Indus* in mare sese exoneraret, misisse Scylacem Caryandensem, illumque solvisse ab urbe Caspatyro & e terra Pactyica, secundo fluvio navigasse auroram versus & Solem orientem; deinde Indi ostia egressum, per ipsum mare Occasum versus; & tricesimo demum mense tenuisse eum locum, unde Rex Ægyptiorum Phœnices miserat ad Libyam circumnavigandam; qua de re agit *lib.* 4. *cap.* 42. Adeo ut urbs *Caspatyrus & terra Pactyica* fuerint posita ad Indum; vel saltem ad fluvium, qui in Indum sese exonerabat; nam, uti ex eodem Herodoto *lib.* 3. *cap.* 102. patet, regio hæc & urbs fuerunt versus Septentrionem remotæ, earumque incolæ, Indorum, qui proximi Bactrianis habitant, bellicosissimi. Neque de aliis *Indis* loquitur idem Herodotus *lib.* 3. *cap.* 94. cum scribit *Indos tributum solvisse Dario tricena sexaginta talenta aureorum ramentorum*; nam *cap.* 102. eos narrat præcipue missos esse *ad aurum*, ἐπὶ τὸν χρυσὸν, nempe *colligendum*; & *cap.* 98. 99. 100. & 101. de Indis loquitur versus auroram habitantibus, eosque scribit Dario nullo modo obtemperasse, καὶ Δαρείου βασιλῆος οὐδαμᾶ ὑπήκουσαν. Nec utique omittendum est, Arrianum in libro *de Rebus Indicis* commemorare, regiones, quæ cis Indum sunt ad Cophenem fluvium, habitari ab Astacenis & Assacenis, *gentibus Indicis*; eos olim Assyriis paruisse, & inde Cyro Cambysis filio tributum pependisse; Megasthenem, neminem Indis bellum intulisse, non Sesostrim, non Indathyrsim, non Semiramidem, quippe quæ morte præventa illud facere non potuerit, solumque Alexandrum in Indos fecisse expeditionem, excepto Dionyso vel Baccho; eum belli inferendi caussa ante Alexandrum fines eorum ingressum esse; nec id fecisse ne Cyrum quidem, filium Cambysis, quamvis Scythas oppugnaverit, & multa præclara gesserit. Nec de aliis Indis loquitur Xenophon initio *Inst. Cyri*, quando scribit *Bactrios & Indos* illi paruisse: sed tamen *Indorum Regem*, qui ad Cyaxarem & Cyrum Legatos misit apud eundem *lib.* 3. p. 57. puto esse illum, qui gentibus ultra Indum sitis imperabat; quippe qui non potuit Cyro paruisse, licet illi *Indos* subjiciat Xenophon, cum se velle arbitrum esse dicat belli inter Medos & Assyrios exorti; & Cyrus responderit, se accepturum conditionem, si *Assyrius* vel Rex Assyriorum, ad quem etiam erant missi Legati, diceret sibi

A a Cyro & Cyaxare injuriam factam esse; idemque præterea *lib.* 3. ab eodem per Legatos pecuniam petiverit, illudque miserit una cum Legatis suis, & obtulerit *jus hospitii*, βούλομαί, ait, σου ξέ-νος εἶναι, *lib.* 6. Sed hæc omnia frustra disputantur, si recte notat doctissimus Dodwellus in Dissertatione *de ætate Scylacis* Caryandensis, apud Herodotum, *Indum*, per quem in mare Scylax descendit, esse *Gangem*, illumque *Indum* appellari, quia *Indos* habet accolas; & urbem *Caspatyrum* esse Stephani *Caspapyrum*, & *Gandaricam* regionemque Herodoti *Pactyicam*, eam, quæ postea *Gandarica* fuit appellata Gangi vicina. Nam B hæc si vera sunt, sequitur omnino, Darii, filii Hystaspis, atque adeo Persarum imperium sese usque ad Gangem extendisse, eosque tenuisse Indiam inter eum fluvium & Indum sitam. Verum hæc, uti & alia, quæ ibi observantur, nunquam adprobare potui, cum Herodoto e diametro adversentur; atque adeo ex iis, quæ notavi, pateat, regionem Pactyicam & urbem Caspatyrum fuisse remotas versus Bactra, & proinde nullo modo posse collocari ad Gangem, & quidem haud procul a mari. Multis utique hanc meam sententiam adstruere, & docere possem Persarum imperium eo usque nunquam fuisse prolatum, nisi Dodwelli C opinionem vidissem jam refutatam esse, postquam hæc, vel jurato crede, Lector, fueram commentatus; adeo ut hic sistam gradum, & ad examen Dissertationis Dodwellianæ te remittam.

Atque ex iis, quæ disserui, luce meridiana clarius patet, elephantos ad Alexandrum usque Magnum in sola India inter bellicos apparatus fuisse; id quod etiam docet Aristoteles lib. 9. cap. 1. *Hist. Anim.* χρῶνται δὲ οἱ Ἰνδοὶ πολεμιστηρίοις καθάπερ τοῖς ἄρρεσι καὶ ταῖς θηλείαις, *iis ad bellum utuntur Indi sive maribus sive fœminis*. Atque uti mos ille ab Alexandri Successoribus fuit usitatus pri- D mo; ita & Carthaginienses, in quorum vicinia multi elephanti alebantur, ante hæc tempora iis ad bellum non sunt usi: nam, uti recte animadvertit illustris Bochartus, Timoleonti, qui Alexandri tempus attigit, non leguntur ullos opposuisse elephantos, neque Agathocli, qui Alexandri primis Successoribus fuit æqualis. At Agathocli successit Hiero, quo regnante primum bellum Punicum in Sicilia natum, in quo sæpe elephantos pugnasse notissimum est. Hæc tamen viri doctissimi ratiocinatio non recte procedit, si vere narrat Rex Juba apud Philostratum lib. 2. cap. 6. *de Vita Apollonii; Equites Libycos olim elephan-* E *tis insidentes inter sese pugnasse*, ξυμπεσεῖν ἀλλήλοις ἐπ' ἐλεφάντων, *& fuisse belluarum, quæ ab una parte stabant, dentes signatos turri, reliquarum vero dentibus nihil fuisse insculptum; illos superatos confugisse in montem Atlantem, se ipsum vero post annos quadringentos ex iis unum cepisse*, καὶ πυπίσημον εἶναι αὐτῷ κοῖλον, καὶ ὅπω περιτετριμένον ὑπὸ τοῦ χρόνου: *insigne*, vel *notam cavam, nihilque tempore detritam* vel *extritam fuisse*. Juba hic filius fuit Jubæ Regis Numidiæ, qui occiso patre a C. Julio Cæsare admodum puer in triumpho ductus, inde optimis literis excultus, ducta in uxorem Cleopatra, Antonii & Cleopatræ fi- F lia, ab Augusto, paterno regno post pugnam Actiacam, & post victos Cantabros A. V. C. 729. pro illo, quibusdam Getuliæ partibus, Bocchi & Bogudis regnis, est donatus, teste Dione *lib.* 51. & 53. Jam si statuimus Jubam regiones illas obtinuisse a pugna Actiaca, quæ incidit in annum 723. & inde deducamus annos quadringentos, reliqui erunt anni trecenti & viginti tres; si vero a victoria Cantabrica, anni 329. cum bellum Tarentinum inciderit in A. V. C. 472. Punicum primum in 490. & illud ipsum tempus præcesserit multum Alexandrum Magnum, qui regnare incepit A. V. C. 417. Adeo ut hinc sequatur, in Africa ante Alexandrum elephantis bellatum fuisse; licet id ante eum non videantur fecisse Carthaginienses. Quin & Æthiopes ante eundem Regem ex elephantis pugnarunt, si verum est, quod fabulosæ Historiæ suæ inseruit Heliodorus *lib.* 9. Hydaspen nempe Æthiopum Regem contra Persas dimicaturum, sese & ἐλεφάντας πυργοφόρους, quos postea scribit ferro tectos & cataphractos fuisse, opposuisse hostium aciei mediæ, illorumque ope Persas Ægyptum tenentes victos; & eundem Hydaspen *lib.* 10. elephantem, annosum & grandem valde, pugili dono dedisse.

Huc pertinet, Ælianum lib. 12. cap. 55. *Var. Historiæ* scribere, Libyes, eos, qui ab elephantis ἢ ἐν ταῖς θήραις, ἢ ἐν ταῖς μαχαῖς ἀποθανόντας, *vel in venationibus, vel in præliis occidebantur, magnifice sepelivisse, & hymnos cecinisse in eorum honorem*; quæ si de vetustissimis Afris vel Libyæ incolis accipienda sunt, certe ante Alexandrum elephantorum in bellis & præliis usum habuerunt. Et forte Ælianus respicit ad bella, quæ cum belluis illis suscipiebant propter dentes, memorata ipsi Æliano lib. 6. cap. 56. *de Animal.* uti notat doctissimus Perizonius. Sed si prælia, uti puto, cum hominibus, qui elephantorum ope utebantur, designantur, statuendum forte est veteres illos Afros vel Libyes locum non habere; & ad recentiores decurrendum esse; id quod tamen non satis polito illi Auctori videtur convenire. Huc tamen pertinet, Gabinium Romanarum rerum Scriptorem apud Strabonem *lib.* 17. narrare, *ceteras feras ignem fugere, elephantos ei repugnare, quia sylvas* (in quibus scilicet alebantur) *consumit, eosdem, quando cum hominibus pugnant*, (in venationibus, puta) πρὸς τοὺς ἀνθρώπους διαμάχεσθαι, *exploratores præmittere, quos si viderint fugere, ipsos, si vulnerati fuerint, supplices protendere ramos, herbam, vel pulverem*; id quod tamen omne fabulis accenset Geographus. Illud autem obiter dicendum, apud Ælianum scribi debere κατάσκοπον, quia mox sequitur ἐκεῖνον, ita ut unus fuerit *explorator*, vel κατασκόπους & ἐκείνους, si scripsit plures missos fuisse.

Nec certe omittendum, Lucretium *lib.* 5. inventionem pugnandi cum elephantis Carthaginiensibus tribuere; & postquam cecinisset falciferos currus inventos esse, addere,

> *Inde boves Lucas turrito corpore tetros*
> *Anguimanos belli docuerunt vulnera Pœni*
> *Sufferre, & magnas Martis turbare catervas.*

Id quod tamen nemini alii traditum est, omnesque gloriam hanc Orienti relinquunt; & constat certe ante bella Carthaginiensium, Pyrrhum in Italia elephantis pugnasse. Eleganter autem *proboscides* describit, & *lib.* 2. ita inde *anguimanos elephantos* dixit,

> *Sicuti quadrupedum cumprimis esse videmus*
> *In genere anguimanos elephantos, India quorum*
> *Millibus e multis vallo munitur eburno,*
> *Ut penitus nequeat penetrari.*

Quem locum ut explicet Lambinus, adducit Plinii verba *lib.* 8. *postium vicem in domiciliis præbent dentes elephantorum*: additque ex Polybio, ex his dentibus septis & pecorum stabulis palos fieri.

A Sed revera hæc nihil faciunt ad Lucretium, qui non loquitur de dentibus, sed vivis elephantis, quorum canit tantam ibi copiam esse, & quidem bello assuefactos, ut hostes arceant, nec patiantur Indiam penetrari, inde sequitur,

—— —— tanta ferarum
Vis est, quarum nos perpauca exempla videmus.

B Quomodo apud Curtium *lib.* 9. *cap.* 2. Phegelas Alexandro dissuadere conatus ulteriorem expeditionem, allegat Gangaridarum & Pharrasiorum Regem Aggrammen *tria millia habere elephantorum*; quas tamen belluas sprevisse Alexandrum mox sequitur, eumque non nisi situm locorum & vim fluminum pertimuisse. Et *anguimani illi elephanti* mihi in memoriam revocant, disertissimum Patrum Latinorum ita etiam loquutum esse cap. v. *de Opificio Dei*: „ Jam enim manus (*hominis*) amissa dignitate, quam nunc habet, mobilitate nimia proboscidi similis videretur; essetque homo plane „ anguimanus: quod genus in illa immanissima „ bellua mira'iliter effectum est; cumque ibi in rationem inquirat, quare Deus ejusmodi proboscidem dederit elephantis, recte me facturum existimavi, si sequentia propter argumentum supponam „ Deus enim, *ait*, qui providentiam & potestatem „ suam multarum rerum mirabili varietate voluit „ ostendere, quoniam caput ejus animalis non tam „ longe porrexerat, ut terram posset ore contingere, quod erat futurum horribile atque tetrum, „ & quia os ipsum profusis dentibus sic armaverat, „ ut etiamsi contingeret, pascendi tamen facultatem dentes adimerent; produxit inter eos a summa fronte molle ac flexibile membrum, quo prendere, quo tenere quodlibet posset; ut rationem „ victus capiendi, vel dentium prominens magnitudo, vel cervicis brevitas non impediret.

C Verum ut ea, quæ ex Heliodoro in medium attuli, fabulis & figmentis accensenda sunt, ita & Philostrati narratio, nisi me plane fallo, ejusdem farinæ debet haberi; atque ita dicendum foret, recte annotasse Bochartum, egregiæ profecto doctrinæ virum, ante Alexandrum præter Indos nullam gentem elephantis in bello & acie usam esse, atque adeo nec Persarum Reges.

E Et notandum hac occasione, Diod. Sic. lib. 2. *Biblioth.* narrare Semiramin, inferre volentem bellum Strabro ati Regi Indorum, cui elephanti erant multi, καθ' ὑπερβολὴν λαμπρῶς κεκοσμημένοι, εἰς τὸν πόλεμον καταπληκτικοί, effinxisse belluas similes, ad terrendos Indos, qui putabant extra Indiam nullas esse, trecenta propterea millia boum ni grorum delegisse, & e coriis eorum stramine fultis *& consarcinatis fecisse simulacra belluas Indicas referentia; intus collocasse hominem, qui gubernaret, & camelum qui molem gestaret, atque ita e longinquo has machinas veros elephantos repræsentasse.

F Hanc historiam etiam nobis conservavit Suidas in voce Σεμίραμις, & cum videatur in nonnullis errare, vel a Diodoro discedere, constitui Latine præmittere, & inde supponere, quid mihi de Græcis videatur: „ Eadem adversus Indos expeditio „ nem suscipiens, lignea elephantorum simulacra „ ad ducenties mille fabricavit, intus repleta vir „ gultis & omnis generis materia leviori, quo facilius ferri possent, extrinsecus vero coriis con„ tecta. In singulos autem camelos, duos Æthio„ pes, sagittarios & jaculatores imposuit. Certe hæc non plane conveniunt; nam Diodorus narrat in elephanto illo factitio hominem collocatum, qui machinam illam regeret, atque etiam camelum, qui gestaret eandem, ita ut videtur camelus etiam intra elephantem fuisse; ast Suidas non loquitur de homine intra camelum collocato, sed de binis Æthiopibus, qui singulis camelis insidebant, qui scilicet machinam illam portabant; quod tamen quomodo fieri possit, vel sit factum, ego equidem conjectura adsequi non possum.

Quin & animadversione dignum est, Ctesiam apud Photium narrare, Cyrum bellum intulisse Derbicibus, qui Hyrcanis erant vicini, eos ex Indiis produxisse elephantos, & ita Cyri equos in fugam conjectos. Derbices hasce belluas accepisse ab Indis, qui iisdem opem ferebant; & inde profecto clare constat, Persas illo tempore non usos in bello elephantis, illosque Indis tunc solis proprios fuisse.

CAP. IV.

Elephanti tandem in exercitu Regum Persarum, & quidem Darii, cum quo Alexander pugnavit. Hi capti videntur fuisse a Victore, qui & alios a variis Præfectis Persis accepit, antequam Indiam aggrederetur. Variant Auctores num iis in prælio, quod cum Poro habuit, usus sit. Multos ibi cepit; & unum, ex quo Porus pugnaverat, Ajacem *appellat, Solique consecrat. Historia hæc fabulosa, & alia Auctoris de Fluminibus; Porus Regno restitutus Elephantos alios habuit, quos ei occiso abstulit Eudamus. Alexandri tabernaculum Elephantis cinctum, & quidem cum jus diceret Barbaris; id factum procul dubio ad imitationem Regum Indorum: an Craterus fuerit Elephantarcha, disputatur; Bochartus notatus. Historia binorum canum, qui a Rege Albaniæ dono erant dati Alexandro, quorum unus elephantem dejecit; Docti male hos canes confundunt cum canibus, quos idem tulit a Rege Indorum Sopithe; varii Auctorum loci elucidati: Harduinus notatus; Solinus vindicatus; Albani canes Hispania orti; Ulitii error. Alexander in Nummis vehitur curru* IV. *Elephantorum, quos male nonnulli vetustos valde faciunt, licet non cusos illo vivo; eorum ectypi. Ejus statua aurea post mortem vecta curru elephantorum in pompa Ptolemæi Philadelphi; picti vel ficti fuerunt in curru, quo cadaver ejus deportatum in Ægyptum; Diodori Sic. Interpres notatus; elephantis exuviis ex nonnullorum sententia caput ejus in nummo ornatum; qui tamen judicatur esse Alexandri, filii Cassandri, Macedoniæ Regis. Nummi adulterini, in quibus cognomina* Φύσκωνος, Λαθούρυ, Αἰλῆτε *& similia occurrunt. Ebur quare appelletur* Assyrium *Ovidio. Laus hodierni Imperatoris Moscorum; Varii Libri Lingua Sclavonica conscripti: Curtius correctus: Eustathius notatus; ut & Maussacus.*

ATque ita quidem satis multis ostendi aliis initio gentibus, exceptis Indis, in more non fuisse positum, elephantis pugnare; neque illud fecisse Assyriorum Persarumque vetustiores Reges, quamvis Indis forent vicini. Sed tamen animalia hæc postea fuerunt in Persiam introducta, imo eorum Reges iis bellarunt.

Ctesias, qui ante Alexandrum floruit, narrat apud Ælianum lib. 7. cap. 30. *de Animal.* sese

* Forte rectius, *fartis*.

Babylone vidisse palmas ab elephanto jussu Indi, qui eum regebat, violentissimo impetu eversas. Quinimo Terentius nos docet, Persarum Reges iis in bellis usos esse; nam ita ille loquitur *Eun.* Act. 3. Sc. 1.

—— verum unus tamen
Impense, elephantis quem Indicis præfecerat.

Sumta est hæc Comœdia a Menandro, qui Olympiade CXIV. floruit, circa quod tempus mortuus est Alexander Magnus; Regem Persarum designari censent Eruditi; & inde sequitur, tunc Persis bellatores elephantos fuisse; quia miles eos proculdubio in castris vidit; & quia Thrasonis adversarius mox dicitur *habere imperium in belluas*. Neque tamen tempora repugnant, si quis ad Asiæ Reges respicere Menandrum putet, quia is mortuus est anno IV. Olympiadis CXXI. & a Phædro Athenis dicitur fuisse, cum Demetrius Phalereus eas occuparet, qui æqualis fuit Ptolemæis, Lagi filio, & Philadelpho. Sed mihi magis placet *Persarum Rex*, qui alibi eidem Comico etiam absolute *Rex* appellatur; & ita Darius, quem vicit Alexander, in exercitu suo elephantos habuit, adductos ab Indis, qui ipsi parebant: Arrianus *lib.* III. in Darii exercitu scribit fuisse *equitum sexaginta millia, peditum decies centena millia, currus falcatos ducentos, elephantos non multos*, ἀλλὰς ἐς πεντεκαίδεκα μάλιστα Ἰνδοῖς τοῖς ἐπὶ τάδε τοῦ Ἰνδοῦ ἦσαν, *sed quindecim cum Indis, qui cis Indum habitabant*. Hos proculdubio Alexander prælio ad Arbela occidit, vel cepit; idemque, antequam Porum aggrederetur, etiam alios redegit in potestatem. Nam Curtius *lib.* 5. *cap.* 2. scribit, Alexandro post victum ad Arbela Darium Susa adituro, Abaliten regionis illius Præfectum sive Darii jussu, sive sponte sua, filium obviam misisse cum donis regalis opulentiæ, & inter ea fuisse *dromades camelos velocitatis eximiæ; duodecim elephantos a Dario ex India accitos; non jam terrorem, ut speraverant, Macedonum, sed auxilium, opes victi ad victorem transferente fortuna*: & Arrianus *lib.* IV. extremo narrat, eum, certiorem factum, Indos Assacanos confugisse ad Barisadem, elephantos apud Indum fluvium venatum fuisse, duos periisse, reliquos captos, & admissis sessoribus exercitui additos: Οἱ δὲ ἄλλοι ξυλληφθέντες, ἔφερόν τε τοὺς ἀναβάτας καὶ τῇ στρατιᾷ ξυνετάσσοντο: & alibi Abissarem, ante pugnam cum Poro commissam, fratrem suum, aliosque, Legatos misisse ad Alexandrum χρήματά τε κομίζοντας, καὶ ἐλέφαντας τεσσαράκοντα, *pecuniam adferentes, & elephantos quadraginta*. Atque hic inquirendum est, an Alexander in prælio adversus Porum elephantorum opera usus sit: Diodorus certe Siculus *lib.* 17. nullam facit mentionem eorum; & Arrianus *lib.* 5. scribit, Porum in exercitu suo habuisse elephantos ducentos, sed de Alexandri elephantis silet plane, licet ante memorasset ipsius in potestate varias harum belluarum fuisse: & ipse Macedonum Rex, Asiæque victor, hoc firmat apud Curtium *lib.* 9. *cap.* 2. alloquens milites post victum Porum, petituros ulteriora, & transituros Gangem ad oppugnandum Regem Gangaridarum, cui plurimos elephantos, aliique tria, alii quatuor, alii octo, alii decem millia, ut docui, tribuunt; quorum multitudine absterritum Alexandrum scribit Diodorus *lib.* 18. in gentem maximam non suscepisse expeditionem: *Equidem* (sunt verba Curtii) *sic animalia ista contemsi, ut quum haberem, ipse non opposuerim, satis gnarus plus suis, quam hostibus periculi inferre*. At contra Polyænus *lib.* 3. *cap.* 22. disertis verbis tradit, Alexandrum cum Poro præliaturum phalangem καὶ τοὺς ἐλέφαντας ἐπὶ τοῦ λαιοῦ κέρως, *& elephantos in cornu sinistro collocasse*; illis Porum multos suorum opposuisse, ipsumque in sinistra parte pugnasse ἐπὶ τοῦ ἡγουμένου ἐλέφαντος, *in primario elephanto*: unde patet Auctores hac in re non consentire; & unum eorum, qui supersunt, memoriæ mandare, Alexandrum elephantorum opera usum esse cum Porum oppugnaret; alios vero contraria tradere, vel ea de re silere plane. Atque hac occasione facere non possum, quin moneam, errare largiter Pictores illos, qui Alexandrum Magnum, pugnaturum cum Indiæ Rege Poro, imponunt elephanto, cum Bucephalo fuerit vectus, id quod recte animadvertit & carpit Thomas Brown cap. 13. lib. 5. *Commun. Errorum*.

Et jam clarior se pandit rerum ordo, pervenimusque ad bellum, quod cum Poro & Indis gessit Alexander Magnus; post quod tempus elephanti in Asia magis cogniti, & in Europa visi fuerunt. Diodorus igitur Siculus narrat *lib.* 17. Porum habuisse *centum & triginta elephantos*, & multis eorum jaculis in fugam actis, & suos proterentibus, elephanto κρατίστῳ fortissimo insidentem, quadraginta belluis nondum consternatis, in Macedonas impressionem fecisse, Alexandrumque victorem *octoginta redegisse in potestatem*. Hunc κράτιστον, vel τὸν ἡγούμενον elephantum scribit Plutarchus lib. *de Solertia Animal.* ex Pori saucii corpore, proboscide multa spicula extraxisse, ipsumque, licet vulneratum, non prius procubuisse, quam cum sentiret Regem exsanguem delabi; tum demum, ne caderet, sese demisisse; quam rem paulo aliter narrat Curtius *lib.* 8. *cap.* 25. Porum nempe gravatum telis labi ex bellua cœpisse, Indum, qui eam regebat, descendere Regem ratum, more solito elephantum procumbere jussisse in genua; qui ut se submisit, ceteros quoque (ita enim erant instituti) demisisse corpora in terram: eamque rem Porum & ceteros victoribus tradidisse. Victo igitur Indorum Rege Alexander multos elephantos nactus est; illique in regnum remisso & restituto imperat, ut cum bellicosissimis copiis & elephantis ad se veniret, teste Arriano *lib.* V. & mox idem tradit, Porum advenisse & eos adduxisse. Notandumque est, Alexandrum unum elephantorum Pori, qui fortissime pugnaverat, Soli consecrasse, illius dentes torquibus aureis exornasse, quibus inscriptum erat, Ἀλέξανδρος ὁ Διὸς τὸν Αἴαντα τῷ Ἡλίῳ, *Alexander Jovis filius Ajacem Soli*; quod nomen scilicet elephanto propter fortitudinem indiderat, teste Philostrato lib. 2. c. 6. *de Vita Apollonii*: eum tunc, vel Domitiani ætate, adhuc vixisse, & secundum indigenas a pugna cum Poro effluxisse annos trecentos & quinquaginta, (quo tamen cum calculo Romani paria non faciunt) nec constare, quot fuerit annos natus, cum pugnæ interfuit. Sed, ut verum fatear, hæc narratio, uti aliæ multæ libri ejusdem, fabulis annumeranda est, non secus ac alia historia elephanti, qui Porum Regem dicitur monuisse, ne contra Alexandrum arma sumeret, & a quo montem, in quo obiit, *elephantem* appellatum fuisse fabulatur Plutarchus lib. *de Flumin.* His addenda est historia prælii, quo Porus victus fuit, quam in magnifico templo ante urbem Taxila vidisse tabulis æneis insculptam Appolonium scribit Philostratus *lib.* 2. *cap.* 9. in quibus etiam nobis *elephantos* memorat.

Porus autem post Alexandri mortem multos alios elephantos adhuc habuit, illique venerunt in potestatem Ducum illius; nam narrat Diodorus Siculus *lib.* 19. Eudamum ex India in Susianam venisse, cum equitibus quingentis, tribus peditum milli-

bus, *& centum ac viginti elephantis*: τὰ δὲ θηρία ταῦτα, addit, *παρέλαβε μετὰ τὴν Ἀλεξάνδρου τελευτὴν, δολοφονήσας Πῶρον τὸν βασιλέα*, *has autem bellua post Alexandri mortem, Poro per dolum interfecto, nactus erat*.

Præterea Alexander Oxicano Indiæ Regulo capto, binisque illius urbibus expugnatis, prædam militi concessit, elephantos sibi reservavit; & cum adversus Sambum duceret exercitum, familiares ejus ac domesticos obvios habuit cum numerata pecunia & elephantis, uti apud Arrianum *l.* 6. legere licet: ipsum tamen Sambum periculo sese subduxisse, fuga arrepta cum elephantis triginta, scribit Diodorus *lib.* 17.

Cæterum singulari observatione dignum est, Alexandrum victo Poro, quando Barbaris jus dicebat, *tabernaculum cinxisse elephantis*, & alia potentiæ ac gloriæ suæ adhibuisse signa; cum vero Græcorum & Macedonum lites decideret, *δημοτικὸν δικαστήριον*, *mediocre ac vulgare forum*, vel *prætorium habuisse*, uti narrat Polyænus *lib.* 4. *cap.* 3. §. 24. & Phylarchus apud Athenæum *lib.* 12. quod forte fecit imitatione Regis Indorum, cui Ælianus lib. 13. cap. 22. *de Animal* fuisse viginti semper quatuor elephantos custodes corporis, aliosque aliis pari numero tanquam excubias, successisse, scribit. Et hujus rei etiam facit mentionem Athenæus *lib.* 12. *cap.* 9. narratque extra Alexandri tabernaculum, in circuitu stetisse *τὸ τῶν ἐλεφάντων ἄγημα διεσκευασμένον*, *agmen elephantorum ornatum*; sed non distinguit ille, uti facit Polyænus, Barbaros & Macedonas.

Creavit præterea Rex ille Elephantarcham, qui imperium haberet in belluas, & quidem *Craterum*, quem Regem elephantis suis præfecisse ex Arriani *libro* sexto annotavit Bochartus: id quod tamen, pace tanti viri dictum sit, apud Auctorem illum non reperio. Nam narrat pag. 387. edition. Amstelædam. *Alexandrum transmisso Hydaspe, Cratero elephantos, & Polysperchontis copias* vel *τάξιν & sagittarios equites ἱπποτοξότας, & Philippum cum exercitu, quem ducebat, commisisse*; uti locus ille vertendus est, Interpreti non intellectus; ex quo tamen nondum video, quomodo probari possit, Craterum fuisse *Elephantarcham*, cum potius Dux fuerit & Imperator exercitus, cui additi erant elephanti: inde pag. 407 *Alexandrum, Cratero cum magna exercitus parte & elephantis ad sinistram Indi fluvii ripam traducto, secundo amne in Sogdorum regiam navigasse*: & pag. 411. *Craterum Attali, Meleagri atque Antigenis copias* vel *τάξεις nonnullosque sagittarios, & ex amicis aliisque Macedonibus, quos inutiles bello in patriam dimittebat, secum habentem jussisse in Carmaniam proficisci, & elephantos ducere*, *καὶ τοὺς ἐλέφαντας τούτῳ ἄγειν ἔδωκε*: & pag. 430. *eundem ad Alexandrum venisse in Carmaniam, ducentem secum reliquum exercitum & elephantos*.

Neque tamen ex tribus his locis evinci potest, si quid video, Craterum fuisse *Elephantarcham*; cum aliud longe sit, elephantis præesse, & imperium in eos habere; quam præesse exercitui & elephantis, qui exercitui illi erant juncti. Nam & ita Hephæstion erit *Elephantarcha*; quia idem Arrianus, antequam de Cratero illa narrasset, pag. 379. scribit, *eum ad sinistram Hydaspis ripam cum majore melioreque exercitus parte atque elephantis ducentis processisse*; & iterum pag. 434. postquam Cratero commissum fuisse exercitum & elephantos dixisset, *Alexandrum Hephæstionem cum majore exercitus parte, cum jumentis & elephantis ex Carmania in Persidem misisse*.

Et notandum est, Alexandro Magno ab Alba-

A niæ Rege canem esse dono datum, qui non cum minoribus bestiis, sed cum leonibus & elephantis pugnabat, unumque vidente ipso Alexandro vicit: Plinius *lib.* 8. *cap.* 40. ,, Indiam petenti Alexandro Magno, Rex Albaniæ dono dederat inusitatæ magnitudinis unum; (*canem*) cujus specie delectatus jussit ursos, mox apros & deinde damas emitti, contemtu immobili jacente eo: eaque segnitie tanti corporis offensus Imperator generosi spiritus, eum interimi jussit. Nuntiavit hoc fama Regi. Itaque alterum mittens, addidit mandata, ne in parvis experiri vellet, sed in leone, elephantove. Duos sibi B fuisse, hoc interemto præterea nullum fore. Nec distulit Alexander, leonemque fractum protinus vidit. Postea elephantum jussit induci, haud alio magis spectaculo lætatus. Horrentibus quippe per totum corpus villis, ingenti primum latratu intonuit: mox ingruit assultans, contraque belluam exsurgens hinc & illinc, artifici dimicatione, qua maxime opus esset, infestans atque evitans, donec assidua rotatum vertigine afflixit, ad casum ejus tellure concussa. Harduinus notat, non fuisse canem Albaniæ, Strabonem eum *Indicum* facere, & inde redargui posse Solinum, & alios, qui Plinii locum ad C Albanos canes detorserunt; & de eadem historia loqui Diodorum, Strabonem, Plutarchum, Ælianum & Solinum. Sed hic desidero viri docti diligentiam & memoriam; nam Diodorus *lib.* 17. pag 561. edit. Rhodomanni, loquitur de *centum quinquaginta canibus*, quos post victum Porum Sophithes, Indorum Rex, præstantissimos Alexandro dono dederat, quorum quatuor leonem profligasse narrat, quosque ex commixtione canum cum tigribus genitos fama ferebat; eandem plane rem narrant Strabo *lib.* xv. pag. 700. Ælianus lib. 8. cap. 1. *de. Animal.* & Plutarchus libro *de Solertia Animalium* pag. 970. D illique omnes ne *elephanti* quidem meminerunt; sed nobis annumerant cervum, aprum, ursum, & leonem; adeo ut carpendus non sit Solinus, quod canes ab Albaniæ Rege datos Alexandro putaverit *Albanos* fuisse; ita enim loquitur *cap.* xv. ,, Apud hos populos (*Albanos*) nati canes feris anteponuntur, frangunt tauros, leones premunt, detinent quicquid objectum est: ex quibus caussis meruerunt etiam Annalibus tradi. Legimus petenti Indiam Alexandro a Rege Albaniæ duos missos, quorum alter sues sibi & ursos oblatos usque eo sprevit, ut offensus de E generi præda, ignavo similis diu accubaret: quem per ignorantiam velut inertem Alexander exstingui imperavit: alter vero monitu eorum, qui donum prosecuti fuerant, leonem missum necavit: mox viso elephanto, notabiliter exsultans belluam primum astu fatigavit, deinde cum summo spectantium horrore terræ adflixit. Hoc genus canes crescunt ad formam amplissimam, terrificis latratibus ultra rugitus insonantes. Et certe historiæ hæ plane diversæ sunt; una evenit antequam Alexander Indiam adiret, altera illa fere victa; Albanus duos ca- F nes misit, Sopithes centum & quinquaginta; illorum unus occiditur, alter *leonem & elephantem* vincit; horum quatuor *leonem* superant; quæ nihil utique commune habent.

Janus quoque Ulitius *ad Gratii Cynegeticon* v. 161. has historias confundit; & primo quidem nescio, quomodo vir eruditus scribere possit, Hyrcanos vicinos fuisse tam Indis quam Albanis, cum inter Albaniam & Hyrcaniam ingens jaceat terrarum tractus, atque adeo ipsum Mare Caspium fere totum: &, licet Plinius non di-

cat, canem, Alexandro ab Albaniæ Rege datum, *Albanum* fuiſſe, nihil tamen neceſſe eſt ſtatuere, eum *Indicum* eſſe; quin imo cum Albania, & Iberia, aluerit canes, teſte Strabone, optimos & fortiſſimos, cumque alii eos laudent, ut Nemeſianus v. 127. Iberos, nihil mihi convenientius videtur, quam Alexandro datos fuiſſe canes Albanos; nec ego propterea reprehenderim Priſcianum; qui in *Periegeſi* Solinum ſequitur, & ita canit, quanquam nihil tale memoret Dionyſius:

Hinc ſunt Albani bellaces Marte feroci:
Unde canes nati ſuperant genus omne ferarum.
Magnus Alexander miſſum ſibi viderat inde
Victorem BARRIQUE *canem, rapidique leonis.*

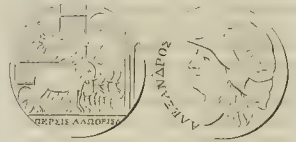
Ecce & hic *elephanti* & *rapidi*, vel forte *rabidi*, *leonis* victi ab uno cane meminit; cum illi, quos Sophites dedit, fuerint multo plures, & eorum quatuor leonem oppugnaverint; id quod etiam narrat Curtius *lib.* 9 *cap.* 1. Huc pertinet, Pollucem ſcribere Alexandro fuiſſe canem *Indicum* centum minis emtum, qui cum leonibus pugnabat, cuique mortuo, narrante Theopompo, urbem exſtruxit: inde tradit, Alexandrum in India hujuſmodi canes accepiſſe, & multis ferarum ſpeciebus uni objectis, eum jacuiſſe ſecurum & non ſurrexiſſe niſi viſo leone, quem adeo mordicus tenuit, ut ne quidem, pede abſciſſo, eum dimitteret; tandemque addit, canem, a Poro Rege donatum Alexandro, fuiſſe victorem duorum leonum; quæ omnia nihil mihi videntur commune habere cum hiſtoria canum Regis Albaniæ; & Cteſias quoque apud Photium ſcribit *in India canes eſſe maximos, ita ut cum leonibus pugnent*, ſed *elephantorum* nullam facit mentionem.

Quin & facere non poſſum, quin addam, Joh. Sariſberienſem lib. 1. *de Nugis Curial.* cap. 4. tradere, Albanos hoſce canes originem ſuam debere Hiſpaniæ, eoſque in Aſiam poſt victum Geryonem ab Hercule eſſe deportatos; locum integrum ſupponam, quia Liber ille a paucis legitur: „ Albani „ quidem in Aſia canes habent leonibus fortiores. „ eos virtute canum, & ſuæ gentis artificio, quaſi „ imbelles beſtiolas populantur. Canibus quidem „ illis nulla ferarum fortior, nulla animoſior eſt. „ Hos Hercules tergemino Geryone victo ab Italia trajecit in Aſiam, eis virtutem, qua leones „ ſternerent, quaſi hæreditariam relinquens. Scilicet Hercules ex Hiſpania venit in Italiam, & inde Aſiam petiit, ibique canes, quos ſecum duxerat, reliquit; quam hiſtoriam unde ſumſerit, fateor me ignorare; videant tamen Eruditi, an non Nemeſianus de hiſce Hiſpanis canibus debeat explicari,

Nec quorum proles de ſanguine manat Ibero,

quæ verba doctiſſimus Ulitius de Iberis Aſiæ non abſque ratione interpretatur cæteroquin.

Sed, ut pergam, elephantorum curru Alexandrum triumphaſſe vel urbem ingreſſum eſſe nummus nos docet, deſcriptus in *Muſeo Cuſpiniano* pag. 407. cujus in una area caput galea ornatum, in galea effictus Neptunus, & ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ; in altera vero, idem Alexander inſidens currui IV. elephantorum, ante ſe habens manibus poſt terga revinctis captivum, intrans portam urbis, vel arcum triumphalem, cujus in uno latere quadriga equorum, ante currum victoria volitans & tuba canens, mileſque gerens enſem, ΓΕΡΣΙΣ ΑΛΘΕΙΣΑ. Sed bene habet, quod Laurentius Legatus, qui *Muſeum* illud edidit & Notis illuſtravit, exiſtimet hunc nummum temporibus Alexandri adſcribi non debere; veterem eum facit: *Medaglione di metal giallo, di conio eſquiſito, di notabile antiquita, non però tale que corriſponda tempi d' Aleſſandro.* Si nummum ipſum inſpicere daretur, melius judicare de illius vetuſtate poſſem; neſcio enim quam ſuſpicioſus ejuſmodi in rebus ſim; & crediderim potius, ultimorum ſeculorum hæc commenta eſſe; maxime cum mihi ſimilis plane ſit ex ære majoris formæ, quem mihi dono dedit Arnoldus Monen myſteriorum divinorum apud nos Interpres eruditus, ex cujus ectypo patebit, ſcribendum in altero eſſe, ΠΕΡΣΙΣ ΑΛΩΘΕΙΣΑ, *Perſis capta*:

Eſt & alius minor pens me, ex quos fraus magis fit manifeſta; & in quo hinc cernitur idem typus, inde caput Alexandri galea, cui Pegaſus inditus eſt, ornatum; &, ne quid deſit, additur vox ΔΙΟΣ; uti ex ectypo patebit clarius:

Simili tamen curru poſt mortem vectus eſt Alexander, ſed aureus, in pompa Ptolemæi Philadelphi. Calixenus Rhodius apud Athen. *lib.* 5. *Poſt illa ducebatur Jovis pompa* (id eſt, ferculum) *& multorum aliorum deorum*: καὶ ἐπὶ πᾶσιν Ἀλεξάνδρου, ὃς ἐφ' ἅρματος ἐλεφάντων ἀληθινῶν ἐφέρετο χρυσοῦς, *& poſt hæc cuncta Alexander aureus in curru verorum elephantorum; Victoria & Pallade ejus utrumque latus claudentibus*: ubi cum Caſaubono, præſtantis viro eruditionis, legendum videtur potius eſſe, ἀληθινῶς, ita ut *ſtatua Alexandi vere* vel *tota aurea*, & non inaurata, tranſvecta fuerit; nam apud Euſtath. *ad Hom.* pag. 880. ſcribitur ἐφ' ἅρματος ἐλεφάντων ἀληθινοῦ: & antea memorantur ἐλεφάντων ἅρματα εἰκοσιτέσσαρα, *elephantorum currus viginti quatuor*; neque credibile eſt Ptolemæum alios quam vivos elephantos exhibuiſſe, quippe quorum ipſi ſatis magna copia, uti poſtea patebit, fuit.

Notandum etiam, currum, quo Alexandri Magni cadaver deportatum fuit in Ægyptum, pictis elephantis fuiſſe ornatum. Diod. Siculus *lib.* 18. περίστυλον τὸ ἐνδεχόμενον τὴν καμάραν, *columnas, quæ cameram excipiebant*, vel *periſtylum*, *fuiſſe ex auro*: ἐντὸς δὲ περιστύλου, *intus*, non autem *extra*, uti Interpres vertit, *periſtylum fuit rete aureum craſſitudine digiti*: καὶ πίνακας παραλλήλους ζωοφόρους τέτταρας ἴσους τοῖς τοίχοις ἔχον, *tabulas æquales quatuor, in quibus animalia*, vel *ſigna*, *erant picta, parietibus*, vel *muris*, *ſimiles habens*;

&

A & inde sequitur in secunda tabula fuisse, *vel secundam tabulam habuisse* τὰς ἐπακολουθοῦντας τῇ θεραπείᾳ ἐλέφαντας κεκοσμημένους πολεμικῶς, *elephantos; qui satellites*, vel *stipatores sequebantur ornatos*, vel, *ad bellum instructos*, *quorum cervicibus insidebant Indi*, *tergis vero Macedones*, *armis consuetis induti*.

Quinetiam Nummi editi sunt, in quibus Alexandri Magni caput, nobis putant eruditionis præclaræ viri repræsentari, exuviis elephanti tectum. Hinc cernitur juvenile caput ita ornatum; inde vero Minerva, armata galea, clypeo & hasta, ante pedes aquila tenens unguibus fulmen, addita epigraphe, ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ.

Sed tamen num ad Magnum hoc numisma pertineat, adhuc sub judice lis est; statuit id quidem doctissimus Begerus p. 241. *Thes. Brandeburgici*; refertque nummum ad prostratos ab Alexandro Pori elephantos; sed Ursinus, in *Imag. Illustrium*, illud refert ad Alexandrum Epirotam, quem Joh. Faber facit filium Pyrrhi & fratrem Olympiadis; quemque putat in Africa bellum gessisse, & eam ob causam caput tectum habere proboscide; quæ utique, & an non ad alium Alexandrum, quam Magnum & Epirotam, hic nummus referri debeat, examinanda sunt. Nam pater Olymp. matris Alexandri Magni & Alexandri Epirotæ, fuit appellatus *Neoptolemus*, uti patet ex Justino *lib. 7. cap. 6* & 17. 3. Pausania *lib. 1.* aliisque; nec non ex nummo ipsius illius Alexandri, quem publicavit celebris, & qui me juvenem admodum, valde complectebatur, eruditus Antiquarius Petrus Seguinus, cujus in aversa area ad latera fulminis legitur, ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΤΟΥ ΝΕΟΠΤΟΛΕΜΟΥ. Adeo ut mirer plane nonnullos Olympiadis patrem statuere *Alexandrum Epirotam*. Fieri tamen posset, uti pater Olympiadis simul nominatus sit *Pyrrhus*, exemplo Pyrrhi filii Achillis, itidem dicti *Neoptolemi*, a quo Macedoniæ Reges genus suum deducebant. Deinde *Alexander Epirota* nunquam, quod equidem sciam, legitur bellum in Africa gessisse, sed periit in Lucania prope urbem Pandosiam & flumen Acherusium anno, quo condita fuit Alexandria, teste Livio *lib. 8. cap. 24.* quo tempore elephanti nondum in Europa visi fuerunt, id quod factum primum post victum Porum & Indos, uti recte argumentatur Ludov. Nonnus *ad Goltz. Græciam* p. 186. Alius igitur nobis quærendus *Alexander*, cui meliori jure hic nummus tribui possit; vix enim credo eum pertinere ad Alexandrum Magnum.

In Syria fuit *Alexander*, *Theopator* & *Evergete* cognominatus, qui regnare cœpit interfecto Demetrio, anno 162. Æræ Seleucidarum; vulgo dictus *Alexander Bala*; itidem alius Rex *Alexander*, cognomine *Zebina*, qui regnare cœpit an. 184. eorumque Regum Nummos exhibet nobis antiquarum rerum sollers enodator Vaillantius; qui cum hunc iis non tribuat, crediderim virum doctissi-

mum judicare; in eo alium nobis Alexandrum repræsentari.

Fuit etiam *Alexander*, filius Pyrrhi illius, qui cum Romanis bellum gessit, Epiri itidem Rex; qui Macedoniam occupavit, cum Antigono bellavit, sororemque suam Olympiadem in matrimonio habuit, uti docet Justinus *lib. 26.* & 28.

In Ægypto præterea regnavit *Alexander*, filius Ptolemæi Physconis & Cleopatræ, frater Ptolemæi, cognominati *Lathuri*; de quo *Alexandro*, vel *Ptolemæo Alexandro*, consuli potest idem Justinus *lib. 39.* Pausanias in *Atticis*, Rupertus *ad Synopsin Besoldi*, nec non Ægidius Lacarry in *Serie*
B *Regum Ægypti*, quem tamen una cum aliis doctis viris errare credo, dum nobis Nummos, ut genuinos annumerat, quibus inscribitur ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ ΦΥΣΚΩΝΟΣ ΕΥΕΡΓΕΤΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ: ΠΤΟΛΕΜ ΛΑΘΟΥΡΟΥ. ΒΑΣ. & ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ ΑΥΛΗΤΟΥ ΒΑΣ. nam hæc cognomina Regibus illis per contumeliam vel per jocum data, nec unquam ab iis recepta fuerunt. Atque ad hunc *Alexandrum* nummus ille referri non incommode posset, quia & alius Ægypti Rex *Ptolemæus*, & Cleopatra, filia Ptolemæi Philometoris, capita ornata habent elephanti exuviis, uti postea, ubi ad Ptole-
C mæos venero, docebitur. Sed tamen cum Reges Ægypti ad unum omnes sese *Ptolemæos*, omissis aliis, si quæ antea habuerunt, nominibus, vocaverint, crediderim alterius Alexandri hunc nummum esse; eundemque pertinere, si non ad Syriæ vel Epiri Reges, qui *Alexandri* nomen tulerunt, saltem ad Macedoniæ Regem *Alexandrum* filium Cassandri: nam hic ex Thessalonica filia Philippi, sorore Alex. Magni, tres filios suscepit; quorum Philippo intra annum post patris obitum mortuo, Antipater & Alexander de regno contenderunt; ille matrem occidit, Alexander primo Demetrium, inde Pyrrhum in auxilium vocat;
D Demetriusque post Pyrrhum eo adveniens, Pyrrho & Antipatro pulsis, Alexandroque sublato; Macedoniam invadit; atque hunc Alexandrum in nummo depingi judicant Lud. Nonnus *ad Goltzii Græciam* pag. 186. nec non Ægidius Lacarry, in *Serie Regum Macedoniæ*; & certe aversæ partes Nummorum Regum Syriæ & Ægypti ita non solent signari; sed quidem Regum Macedoniæ, quemadmodum ex Goltzio patet satis superque; adeo ut vix dubitem, quin Macedoniæ Rex Alexander, Cassandri filius, nobis ob oculos ponatur.

E Atque ex iis, quæ monui & congessi, patet Indiam in Asia elephantos genuisse, & inde ebur in alias regiones fuisse deportatum; quod cum per Assyrios mercatores venderetur, inde puto Ovidium lib. 2. *Amor.* el. 5. illud *Assyrium* vocare.

Aut quod, ne longis flavescere possit ab annis,
Mæonis Assyrium fœmina tinxit ebur.

Neque enim ea regio alebat elephantos, nisi quos India mittebat, & quidem, uti credo, perpaucos.

Cum jamjam Alexandrum missum facere vellem, ecce intercedit Magnus Moscorum Imperator, cui utique obediendum est. Narrat enim
F Cornelius de Bruyn cap. 13 *Itinerarii* secundi, sese ad Tanaim prope Asophum invenisse multa frusta dentium elephantorum, nec divinando assequi potuisse, unde & quomodo huc fuissent dentes illi deportati Imperatorem respondisse secundum testimonium Historicorum, Alexandrum Magnum trajecisse hunc fluvium prope parvum oppidum, cui nomen *Kostinke*, haud multo ab Asopho remotum, & verisimiliter aliquot elephantos ibi mortuos, atque eorum esse hasce reliquias. Et certe Justinus scri-

bit Alexandrum fluvium illum ſuperaſſe, *l.* 12.*c.*5. *§.*12. *Et ut his terris nomen relinqueret, urbem Alexandriam ſuper amnem Tanaim condidit*. Curtius quoque tradit *lib.*7.*cap.*5. eum *proceſſiſſe ad Tanaim*; & cap.6. *ad illum rediſſe amnem, & quantum ſoli occupaverat caſtris, muro circumdediſſe, & urbem adpellari juſſiſſe Alexandriam*. Atque hunc Auctorem proculdubio ſequutus eſt victorioſus ille princeps, quem juſſit in Linguam ſuam transferri non ſolum, verum etiam legit diligenter, proponens proculdubio ſibi Alexandrum, ut præclariſſimum exemplum ad imitandum. Atque hoc verum eſſe docent nos Jeſuitæ Trivultienſes Artic. 102. Anni 1710. ubi ita loquuntur: *Elie Kopievvicz, un des Secretaires du Czar, eſt l' Auteur de la Traduction Eſclavonne de Quinte-Curce, & de quelques autres Livres. A propos de la traduction de Q. Curce, le Czar avoue qu'il en a profité. Le Roi de Suede, dit-il, vouloit imiter Alexandre; mais par malheur pour lui, je n'ai pas imité Darius. Memnon donna au Roi de Perſe un bon conſeil; Darius perit pour ne l'avoir pas ſuivi, & j'ai fait perir l' Armee Suedoiſe*.

Glorioſum certe tantæ Majeſtati, quod colere Subditos ſibi velit Literas & Scientias, & ipſe amet illas magnopere, unde & factum eſt, ut varii Libri conſcripti ſint Lingua Sclavonica, quos recenſent iidem Eruditi Artic. 31. ejuſdem Anni, qui & alibi deſcribunt anatomiam & alia loca Artibus & Scientiis deſtinata, quibus adde *Acta Erudit. Lipſienſium* Anni 1710. in quibus agitur de variis Libris, quos Imperator ille Moſcorum ſummus juſſit typis deſcribi.

Sed dicendum tamen eſt Curtium impoſuiſſe magno Principi; neque enim Alexander unquam iis in locis fuit, nec Tanaim, terminum Aſiæ & Europæ, & hodie *Don* dictum, tranſmiſit, quamvis & Stephanus recenſeat Alexandriam ἐπὶ Ταναΐδος, ſed *Jaxartem*, qui verſus Indiam remotus eſt, & qui cum vero Tanae confuſus fuit ab exercitu Alexandri, detegente errorem Demodamante, Duce Seleuci & Antiochi, quod Solinus *c.*49. annotavit. Et quidem hac de re videatur Strabo *lib.*11. & Arrian. *lib.*3. apud quem Ariſtobulus dicit, hunc Alexandri Tanaim alio nomine *Oxantem* appellari a finitimis Barbaris. Et Plinius *lib.*6.*cap.*16. ita loquitur: *Finis omnium illorum ductus ab illa parte terrarum, includente flumine Jaxarte, quod Scythæ Silin vocant: Alexander militeſque ejus Tanaim eſſe crediderunt*: Et ſane non ſatis caute Euſtathius *ad Dionyſium lib.*5.*cap.*16. notat, quoſdam ſcribere Tanaim, qui Europam ab Aſia dividit, & Barbaris *Silin* vocari; (cum de Jaxarte loquutus ſit Plinius) licet paulo poſt recte ſcribat, Arrianum recenſere alium Tanaim Scythicum, quem Alexander cum periculo tranſmiſit: eundemque errorem adoptatum eſſe a Mauſſaco, viro inprimis erudito, miror in *Notis ad* Plutarchi nomine editum *Libellum de Fluminibus*.

Res autem inprimis mira eſt, ad Tanaim & ad Obium in ultimo Septentrione non modo oſſa, capita, dentes, ſed integra elephantorum cadavera vel ſceleta inveniri.

CAP. V.

Alexandri Succeſſores Elephantis in præliis uſi; Perdiccas, Antigonus; Eumenes belluas haſce etiam habuit, acceptas ab Eudamo; Diodorus vel corruptus, vel non ſatis diligens in deſcribendo numero earum; Elephas προηγούμενος: Polyſperchon etiam Elephantis bellavit, quorum vim inutilem fecit Demades in oppugnatione Megalopoleos.

Mortuo Alexandro hæ belluæ pervenerunt ad ejus Succeſſores, qui earum opera in bellis, quæ inter ſe perpetua fere & atrociſſima geſſerunt, non ſecus ac contra alios, uſi ſunt frequentiſſime. Quod argumentum ut exſequar diſtincte, primo agam de iis Magni Alexandri Ducibus, qui Regum titulo non fuerunt inſignes; inde me convertam ad Ægypti, poſt eos ad Aſiæ, & tandem ad Macedoniæ Reges; quæ tamen omnia ita non poſſunt diſponi, quin ſubinde eorundem Regum in variis capitibus nomina legantur.

Perdiccas igitur, aggreſſurus bello Ægyptum & Ptolemæum, Nilum tranſmiſit ἡγουμένων τῶν ἐλεφάντων, *præcedentibus*, ante caſtra nempe, *elephantis*; copias muro φρουρίου *caſtelli* admovit, & illi qui elephantis vehebantur, vallo disjecto propugnacula demoliti ſunt, οἱ δ' ἐπὶ τῶν ἐλεφάντων τὸ χάρακα διέσπων, καὶ τὰς ἐπάλξεις ἔρριπτον, uti loquitur Diodorus Siculus *lib.* XVIII. Ptolemæus ipſe τὸν ἡγούμενον *elephantem*, ſive *primarium*, vel *aliorum ducem*, correpta ſariſſa excæcavit, & rectorem Indum vulneravit; quod cum viderent ipſius amici fortiter etiam pugnarunt, & reddiderunt inutilem, rectore vulnerato, proximam belluam, ita ut Perdiccas coactus ſit ſeſe in caſtra recipere. Hic cum Nilum deberet tranſire, iſque profundus admodum eſſet, elephantos ad ſiniſtram in fluvio diſponit, ut ita aquarum impetum exciperent, & vim retinerent, equites vero ad dextram, uti ſervarent pedites, qui ab iis raperentur in tranſverſum; cumque vel fluvius creſceret, vel ab equis, elephantis, atque adeo ipſis peditibus arena moveretur, profundior & periculoſior tranſitus factus eſt, ita ut Perdiccæ perierint duo millia hominum, interque eos illuſtriores, narrante eodem Diodoro.

Eumenes quoque hiſce belluis pugnavit, eaſque magnam partem ab Eudamo accepit; nam cum idem Auctor *lib.*19. commemoraſſet, illum, per dolum occiſo Poro, nactum eſſe centum & viginti elephantos, addit Eumenem ipſi, τοὺς ἐλέφαντας κατάγοντι ἐκ τῆς Ἰνδικῆς, *elephantos ex India ducenti dediſſe talenta ducenta, expenſarum quidem nomine in belluas, ſed revera ut ita hominem ſibi devinciret*; quæ certe ingens & Regia plane liberalitas eſt, cum conficiat noſtræ monetæ 360000. florenos.

Idem Eumenes cum Antigono pugnaturus ante cornu dextrum collocavit *elephantos quadraginta quinque*, intervalla replevit ſagittariis & funditoribus, phalangi Macedonum adjunxit *elephantos quadraginta*, & cornu ſiniſtrum munivit totidem belluis, teſte eodem Diodoro. Ita ut Eumeni fuerint *elephanti centum & quatuordecim* juxta calculum celebris Hiſtorici, qui tamen ante ſcripſit, illum in univerſum habuiſſe plus quam octodecim millia peditum, octo millia equitum, & elephantos *ſexaginta quinque*; & cum tres modo recenſiti numeri efficiant elephantos CXXV. non autem ἑκατὸν τεσσαρεσκαίδεκα, ſequi mihi equidem videtur, non ſatis diligentem in hiſce narrandis rebus fuiſſe Diodorum, vel verba illius in mendo cubare.

Neque Antigonus, de quo plura narrabuntur, ubi ad Macedoniæ Reges erit perventum, neglexit belluis hiſce uti in hoc eodem prælio. Nam idem Auctor mox ſcribit, eum elephantos triginta τοὺς κρατίστους *fortiſſimos* in cornu dextro, alios ante phalangem, paucoſque cum equitatu in cornu dextro conſtituiſſe. Poſtquam autem hoc præ-

lium æquo fere Marte fuit diremtum, & in hyberna milites recessissent, conatus est Antigonus intercipere elephantos Eumenis ex hybernis redeuntes, sed adventu militum hujus præclari Ducis, insidiæ irritæ fuerunt. Inde iterum ad prælium ventum est, quo Antigonus habuit elephantos LXV & Eumenes CXIV. qui cum inter se decertarent, factum est ut caderet elephas, τῶν Εὐμένους ὁ προηγούμενος, pugnans cum κρατίστῳ τῶν ἀντιτεταγμένων, utque victor Antigonus evaderet; & Eumenes a suis eidem traderetur, occidit eum non modo; sed etiam alios Duces, & inter eos Eudamum, qui elephantos ex India adduxerat. Notandumque, Antigonum interrogatum a Præfecto custodum, quomodo Eumenem captivum servari vellet, respondisse, *ut acerrimum leonem, aut ferocissimum elephantum*, teste Nepote Cornelio in *ejus vita*; id quod & memorat Plutarchus in *ejusdem Vita* sub fin. absque epithetis, quæ feris illis tribuit Nepos.

Quin & idem Diodorus *lib.*18. loquens de bello, quod erat inter eos Duces ortum, narrat Antigono fuisse decem millia peditum, duo millia equitum, *& elephantos triginta*; iis petiisse Alcetam Eumenis Præfectum Olympiade CXIV. & belluarum opera, quæ in fronte aciei erant collocatæ, eum aliosque Duces vicisse, qui fuerunt Attalus & Docimus, quibus nullos fuisse elephantos, rem eandem commemorans, scribit Polyænus *lib.*4. *cap.*6. *num.*7. addens, μόνῳ γὰρ τούτῳ παρασκευὴ τούτων θηρίων *solus enim Antigonus harum belluarum apparatum habebat*. Atque idem Diodorus *lib.* 19. refert, Antigonum, adortum gentem Cossæorum bello, habuisse secum elephantos & non absque periculo angustias esse transgressum.

Polysperchon quoque apud eundem Diodorum habuit in exercitu suo *elephantos* LXV. cumque Megalopolim oppugnaret, διαβεβόητο τὸ πλῆθος τῶν συνακολουθούντων ἐλεφάντων, *extollebatur valde multitudo elephantorum, qui cum eo erant, quia robore & impetu corporis habebantur insuperabiles*.

Hos tamen inutiles reddiderunt Megalopolitani, opera & consilio Demadis, qui Alexandro Magno quondam militaverat, & belluarum naturæ gnarus erat. Cum enim Polysperchon illos per muri ruinas agere, & ita urbem expugnare vellet, commentus est Demades ea quæ sequuntur:
„ Foribus, vel tabulatis (*Græce* θύραις) amplis
„ nec paucis numero, clavos præacutos infigit,
„ easque humilibus fossis ita infternit, ut cuspi-
„ dum summitates tegerentur, & per has trans-
„ tum in urbem relinquit. In fronte quidem ne-
„ minem ex militibus constituit, sed ex obliquo
„ jaculatores, sagittariosque & catapultas magno
„ numero. Cum igitur toto ruinarum loco pur-
„ gato, Polysperchon jam cum agmine bellua-
„ rum ingrueret, inopinatum quiddam elephan-
„ tis accidit. Nemine enim ex adverso belluis oc-
„ curente, Indi impressionem in urbem illos fa-
„ cere cogebant. Qui robore suo connixi, in fo-
„ res stimulis refertas incidebant. Clavis ergo pe-
„ des fauciati & propter molem penitus stimulis
„ perforati, nec progredi ulterius, nec retro se
„ convertere propter motus difficultatem, vale-
„ bant. Præterea cum telorum omne genus ex
„ obliquo in eos conjiceretur, Indorum alii op-
„ peterbant, alii vulneribus confecti idoneum ex-
„ inde usum præbere non poterant. Feræ inte-
„ rim præ missilium crebritate, insolentiaque vul-
„ nerum a clavis illatorum, per amicos reditum
„ sibi parare, multosque illorum conculcare. Tan-
„ dem fortissima illarum & maxime formidabilis
„ cecidit. Aliorum pars omnino inutilis evasit,
„ pars pluribus suorum necem attulit. Inde *libro* eodem pag. 672. commemorat, Eumenem commentum esse literas, ad deprimendam Peucestæ arogantiam, quibus continebatur inter cetera, Polysperchontem in Asiam trajecisse contra Antigonum, *cum validissima Regii exercitus parte, atque elephantis*; pag. 681. cum Olympiade Pydnæ obsessa a Cassandro fuisse *elephantes Polysperchontis reliquos*; ἔτι δὲ τῶν μετὰ Πολυσπέρχοντος ἐλεφάντων οἱ καταλειφθέντες; & pag. 692. eo obsessos venisse necessitatis, ut quinæ in mensem chœnices uni militi attribuerentur, *& elephantis conclusis scobem lignorum darent, & ita eos fame mortuos esse*: οἱ μὲν ἐλέφαντες, ait Diodorus, ὑπὸ τῆς ἐνδείας διεφθάρησαν.

Atque patet ex iis, quæ disputavi, elephantorum etiam opera Reges in obsidionibus usos esse, & quidem ad dejiciendos urbium muros; quos Græci vocant τειχοκατάλύτας, & de quibus egisse Ctesiam in *Indicis* narrat Photius, quem etiam de eadem re loquens laudat Ælianus l.17. c.29. *de Animal.*

CAP. VI.

Reges Ægypti, Ptolemæi, habuerunt multos Elephantos, iisque in bellis usi sunt; Philadelphus recte dicitur instituisse primus eorum venationem. Frustra se cruciat Photius. Ptolemais urbs in Troglodytica, inde appellata Epitheras; *Regio Cinnamomifera in Africa ad Mare Rubrum; mons dictus Elephas, ut & fluvius; Ælianus expositus. Ptolemæi caput proboscide ornatum, ad quem referri Ptolemæorum debeat, disputatur; Appiani Interpres notatus; Philadelphus in pompa Bacchum Elephanto insidentem transducit, & 24. Elephantorum currus. Philopator etiam belluas hasce possedit, iisque Judæos Alexandriæ occidere voluit; dato iis vino thure condito: Interpres vetus Josephi factum hoc Evergetæ tribuit; qui notatur; id quod etiam facit Rupertus: at contra Philopatori adsignat Auctor Macchab. & Chron. Alexandrini, nec non Excerpta Scaligeri. Indi iisdem dabant vinum ex oryza & calamis vel sacchаro expressum; de quo potu locus elegans M. Pauli Veneti adducitur; an vinum reddat imbelles Elephantos. Numerus Elephantorum Philopatoris. Zonaras expositus, & tentatus. Cleopatræ caput exuviis Elephantis ornatum, uti etiam unius ex Ptolemæis ex opinione Begeri: naves* ἐλεφαντηγοὶ, *quibus ex Troglodytica per Sinum Arabicum Elephanti in Ægyptum deducebantur.*

ATque non modo, quos memoravi, Alexandri Successores, verum etiam Reges Ægypti, Syriæ, Macedoniæ, eorumque posteri, elephantis in bello usi sunt; & quidem, ut inde initium sumam, Ptolemæus Philadelphus instituit elephantorum venationem; recteque Agatarchides narrat, eum *id primum fecisse*. Frustra se cruciat Photius, expendens num ille vera narret, quia ante Ptolemæorum ætatem multi cicuratis elephantis usi esse leguntur, interque eos Porus; sed ipse non incommode sibi hunc scrupulum eximit, putatque id ideo narrari, quia Ptolemæus primus post Alexandrum, vel primus Regum Ægypti, illi

venationi incubuit, eandemque in Troglodytica instituit, qua cum re elephanti Pori & Indorum nihil habent commune. Qui præcesserunt Alexandrum Magnum Ægypti Reges, elephantos, saltem eorum in bellis usum, plane ignorarunt, uti ex iis patet, quæ antea disputavi. Ptolemæi igitur Philadelphi, Regis magnanimi, hoc inventum est; & Ptolemæus Evergetes, ejus filius, scribit in *Monum. Adulitano*, patrem & se primos, Troglodyticos & Æthiopicos elephantos cepisse, & *docuisse* πολεμικὴν χρείαν, vel *ad bellicos usus instituisse*, inde Asiam petivisse, & redegisse in potestatem ejus regionis Reges & elephantos Indicos. Præterea Agatarchides agens de elephantophagis, & quomodo animalia hæc illi ceperint, narrat, Ptolemæum edicto jussisse, ut abstinerent a cæde elephantorum, ut ita vivos sibi habere posset; sed hos homines non obtemperasse, licet Rex multa & magna iis pro misisset; & dixisse, sese cum toto Ægypti regno solitum sibi victum non permutaturos; quæ proculdubio pertinent ad Ptolemæum Philadelphum. Sic Plinius lib. 2. cap. 72. *Histor. Natur.* scribit, *Ptolemaidem oppidum in margine Rubri Maris ad primos elephantorum venatus conditum esse*. Inde urbs hæc vocata fuit Πτολεμαῒς Θηρῶν, vel ἐπὶ Θήρας. Idem *lib.* 6. *cap.* 29. *Insula ibi Cytis topazium ferens; ultra sylvæ, ubi Ptolemais a Philadelpho condita est ad venatus elephantorum, ob id Epitheras cognominata*: Strabo appellat eandem *lib.* 2. Πτολεμαΐδα τὴν ἐν τῇ Τρωγλοδυτικῇ: eodemque in loco paulo ante ita loquitur: *Porro jam dicto meridiano parallelus quodammodo adjacet versus Ortum Arabicus Sinus*: τούτου δ' ἔκβασις εἰς τὸ ἔξω πέλαγος ἡ Κινναμωμοφόρος ἐστὶν, ἐφ' ἧς ἡ τῶν ἐλεφάντων γέγονε θήρα τὸ πάλαιον: *hujus ad Mare Externum exitus est Cinnamomifera regio, ubi quondam elephantorum venatio erat*: quibus verbis Troglodyticam describit, quæ a Sinu Arabico procurrit in Mare externum, & quam feracem fuisse myrrhæ & cinnamomi docuit præclare Bochartus lib. 2. cap. 23. *Georg. Sacræ*: patetque etiam ex Philostrato *lib.* 3. *cap.* 6. ubi de Auxumitis & Syris ab Alexandro Magno eo deductis ait: Παρὰ τούτοις ἥτε ξυλοκασσία μάλιστα γίγνεται, καὶ ἡ κασσία, καὶ τὸ κάσσαμον, καὶ τὸ κιννάμωμον, καὶ δὴ καὶ ἐλεφάντων πλῆθος: *Apud hos gignitur & xylocassia maxime, & cassia, & cassamum, & cinnamomum, & elephantorum multitudo*: nec non ex Plinio *lib.* 12. *cap.* 19. *Omnia falsa, siquidem cinnamomum, idemque cinnamum, nascitur in Æthiopia Troglodytis connubio permixta*: & ita Marcianus scribit ad Rubrum Mare in Africa jacere *regionem aromatiferam*, & montem cui nomen Ἐλέφας, quia, ut puto, ibi multi erant elephanti, quem montem etiam memorant Ptolemæus, & Arrianus in *Periplo Maris Erythræi*, cui etiam fluvius eodem ibi nomine recensetur. Patet autem ex Strabone, elephantorum ibi institutam olim venationem, a Ptolemæis Regibus Ægypti, suo tempore neglectam fuisse; postquam scil. regio illa venit in potestatem Romanorum, qui elephantis odium plusquam Vatinianum indixerant, raroque eorum opera in bellis utebantur; qua de re agam postea.

Elephantos igitur habuerunt bellicos Ptolemæi; & scribit, quod utique non omittendum est, Ælianus lib. 9. cap. 58. *de Anim.* Philadelphum habuisse elephantem Αἰθίοπα, *Æthiopicum*, illum diu vixisse, & fuisse mansuetissimum, ex hominum consuetudine, *& quia mansuetus genitus erat*; ita enim puto hæc Græca, ἐκ τοῦ γένους πωλευθέντα, reddi debere. Quin & eorum unus caput tectum habet exuviis illius animalis, uti patet ex nummo

A quem in *Thesauro Brandeburgico* publicavit Begerus pag. 262.

B Dubitat, & non immerito, vir eruditionis præstantis, num ille referri debeat ad filium Cleopatræ, quæ etiam ita exornata est apud Seguinum; quia potest esse Philadelphus, vel alius Ægypti Rex, quibus erant multi elephanti, Nam Hieronymus *in cap.* 11. *Danielis* scribit, Philadelpho fuisse, *peditum ducenta millia, equitum* 20000. *curruum vero duo millia, elephantos, quos primus eduxit ex Æthiopia, quadringentos*: quos tamen *trecentos* tantum fuisse, nisi numerus corruptus sit, scribit Appianus in *Præfatione*: ubi male ὁ δεύτερος C Αἰγύπτου Βασιλεὺς μετ' Ἀλέξανδρον, vertitur, *Alexandri successor in regno Ægyptio*; cum debeat reddi, *secundus post Alexandrum Rex Ægypti*, sive Ptolemæus Philadelphus. Hic etiam in pompa, quam magnificentissimam exhibuit Alexandriæ, transduxit Bacchum duodecim cubitorum, insidentem elephanto, cujus in collo sedebat Satyrus cubitorum quinque; & post virgines, Silenos & Satyros Bacchi comites, ἐλεφάντων ἅρματα εἰκοσιτέσσαρα *elephantorum currus viginti quatuor*; uti tradit Callixenus Rhodius apud Athenæum *lib.* v.

Ptolemæus quoque Philopator elephantos pos- D sedit, eorumque usus fuit opera in prælio, quod cum Antiocho habuit. In lævo cornu, ubi ipse pugnabat, disposuit quadraginta, in dextro sex & triginta; & e diverso Antiochus dextrum sexaginta muniverat, & reliquis sinistrum. Eo in prælio elephanti Philopatoris noluerunt pugnare, quia Libyci, quales illi erant, odorem & barritum Indicorum, qui cum Antiocho erant *; præterea robore illorum & magnitudine terrebantur; unde factum est etiam, ut Antiochus in prælio tantum perdiderit tres, & postea ex vulneribus duos; Ptolemæus vero sedecim, reliquorum majore parte capta, uti narrat Polybius *lib.* 5. *cap.* 82. E & 86. Victor tamen prælio Ptolemæus, quatuor elephantos soli sacrificavit; sed totidem postea τῷ θεῷ consecravit, quia numen offenderat, quod elephanti venerabantur, quippe qui Solem orientem adorabant, τὰς προβοσκίδας ἀνάγοντες τῇ ἀκτῖνος, ὡς χεῖρας, ἀνατείναντες, uti legere licet apud Ælianum lib. 7. *de Animal.* c. 44. & Plutarchum in lib. *de Solert. Animmalium*.

Eundem Philopatorem libro III. *Macchabæorum* legimus mandata dedisse Hermoni, qui habebat in belluas imperium, uti quingentis in potum daret vinum thure conditum; ut rabidi facti F Judæos, ex tota Ægypto pertractos Alexandriam, conculcarent & occiderent: quæ potio cum per aliquot vices elephantis esset data, singulari tandem Dei benevolentia factum esse narratur, uti furore perciti in Ptolemæi milites, qui eos a tergo sequebantur, se converterent, eosque internecioni darent; uti ibidem legitur, nec non apud Auctorem *Chronici* Alexandrini pag. 412. edit. Ra-

* Sic habetur in Chirographo, verbum desideratur, *abhorrebant*, vel *ferre non poterant*.

deri. Sed notandum inprimis factum hoc ab Interprete vetere, libri II. Josephi *contra Appionem*, (Græca enim desiderantur) attribui Ptolemæo Evergetæ, cognomine Physconi, qui frater fuit Ptolemæi Philometoris, filius Epiphanis, & nepos Ptolemæi Philopatoris; & eum Physconem iratum fuisse Judæis, quia Onias Cleopatram, quam expellere volebat, conjugem fratris (male Interpres *patrem* facit) Ptol. Philometoris defendebat; inde ita loquitur: ,,Omnes vero Judæos ,,in civitate (*Alexandria*) positos cum filiis & ,,uxoribus capiens, nudos atque vinctos elephan- ,,tis subjecisset, ut ab eis conculcati deficerent, ,,& ad hoc etiam bestias suas inebriasset; in con- ,,trarium quæ paraverant evenere: elephanti enim ,,relinquentes sibi appositos Judæos, impetu facto ,,super amicos ejus, multos ex ipsis interemere,&c. Vix dubito, quin eadem sit historia, sed cui fides Auctori sit habenda, difficile dictu est; Rupertus in *Observat. ad Synopsin Besoldi* ad Physconem hoc factum refert; & errare scribit Auctorem *Excerpt.* apud Scaliger. p. 376. cum illud tribuit Ptolemæo Philopatori; sed tamen & idem facit Auctor libri tertii *Macchabæorum*, & *Chronici Alexandrini*; unde quid statuendum sit, ignoro; neque enim puto & sub Philopatore & sub Physcone Judæos in similem plane calamitatem incidisse.

Et hujus historiæ occasione annotandum est omnino, Indos elephantis bellatoribus dedisse vinum non ex uvis, quippe quibus carent, sed *ex oryza & calamis*, ἐξ ὀρύζης καὶ ἐκ καλάμων, sive sacchero confectum atque expressum; quo de potu agit illustris Salmasius pag. 1018. *Exercit. Plinian.* Scribit quidem Ælianus lib. 2. cap. 40. *Var. Hist. elephantum poto vino roboris sui oblivisci*, τῆς ἀλκῆς ἐπιλανθάνεσθαι, vel *robur suum amittere.* Sed vel fallitur, vel hoc intelligendum est de vino solo, non autem thure vel aliis aromatibus temperato. Et quod ad Indorum ex oryza vel sacchero potionem attinet, nullus dubito, quin idem tradat M. Paulus Venetus *lib.* 3. *cap.* 41. ubi describit Insulam Africæ Zanzibar, sitam in Mari Æthiopico: ,,Et licet non habeant equos, ,,tamen cum elephantis & camelis ad bella proce- ,,dunt, extruentes castella lignea super elephan- ,,tos: quæ tanta sunt, ut quindecim vel viginti ,,viri muniti ex uno pugnent portatili castro, pu- ,,gnant autem cum lanceis, gladiis, & lapidibus: ,,& sunt hujusmodi castra asseribus cooperta. ,,Porro quando ad bellum procedere volunt, ex- ,,hibent potum elephantis, quem ipsi pro vino in ,,terram bibunt, quo audaciores sint in bello. Nec de alio potu hunc locum explicari posse patet ex verbis, quæ præcedunt; ,,Carent vino, ,,sed conficiunt potum optimum ex riso, saccha- ,,ro & aliis speciebus; veniunt illuc multi merca- ,,tores propter ebur & ambrum: nam sunt ibi ,,plurimi elephanti & cete grandia: ubi observa oryzam appellari *risum*, Gall. *du ris*, aromata *species*, *episseries*, & succinum *ambrum*; & hinc patere haud obscure, Marcum originem succini *cetis* tribuere, uti etiam patet ex *lib.* 3. *cap.* 39.

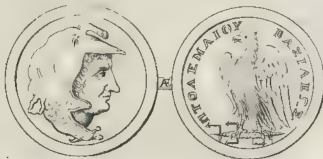
Sed non absque ratione Bochartus lib. 2. cap. 26. *Hist. Animal.* de numero elephantorum Philopatoris dubitat; quia paulo ante in prælio ad Rhapiam non nisi tres & septuaginta opposuit Antiocho; & eorum numerus valde fuit imminutus, in ipsa pugna occisis sexdecim, & reliquorum magna parte capta; uti modo audivimus Polybium narrantem; adeo ut vix ac ne vix quidem anno post illam pugnam proximo potuerit habere quingentos elephantos; nisi statuamus, hos ad eum ex Æthiopia fuisse postea omnes vel plerosque deductos, vel nondum fuisse ad bellum instructos, tempore prælii cum Antiocho; quomodo lib. 1. *Macchab.* cap. 6. ℣. 30. memorantur ἐλέφαντες δύο καὶ τριάκοντα εἰδότες πόλεμον, *elephanti triginta duo ad bellum edocti*; præter quos Antiochus Eupator proculdubio alios habuit, qui nondum bellare noverant.

Ptolemæus Philometor sextus Ægypti Rex in prælio adversus Alexandrum Theopatora usus est elephantis; nam Josephus tradit lib. 13. cap. 8. *Antiq. Judaic.* equo ejus consternato barritu elephanti, Regem dejecisse, inde hostes in eum fecisse impetum, multa vulnera capiti inflixisse, & inde eum a suis satellitibus liberatum post paucos dies obiisse, lætum, quod inimici Alexandri caput ad ipsum antea fuerat ab Arabum Regulo missum. Addit Josephus, milites perosos Demetrii ingratitudinem, quia eos male mulctabat, sese recepisse Alexandriam *elephantis in ejus potestate relictis.* Rem eandem iisdem verbis narrat Zonaras *Annalium* tom. I. p. 212. & διαφθείρειν apud eum redditur per *corrumpere*, quæ vox significat, sollicitare milites, ut a fide desciscant, & ipsi serviant: videturque id firmari sequentibus, οἱ μὲν στρατιῶται τὴν πεῖραν ἐκείνου διακρουσάμενοι, *qui cum elusa illius calliditate Alexandriam redirent*, *elephantis ipse potitus est.* Sed Josephus non potest aliter explicari, quam Demetrium conatum fuisse perdere exercitum Ptolemæi, quia scribit, ὑπὸ πονηρίας ἤρξατο διαφθείρειν *exercitum Ptolemæi*: & paulo post, dicuntur milites fugisse ejus τὴν πονηρίαν, *malitiam*, & Alexandriam sese contulisse; quod certe & diceret Zonaras, si pro πεῖραν scribere auderem πονηρίαν.

Cleopatram, Ægypti Reginam, elephanti exuviis tectam caput exhibet nobis nummus a Seguino editus p. 69. editionis ultimæ; quam ille putat esse filiam Ptolemæi Philometoris & Cleopatræ, fratris & sororis:

Joh. Vaillantius in *Historia*, quæ absoluta hac Dissertatione commodum & optimo Reip. Litterariæ bono prodit, *Ptolemæorum* idem sentit; & in alio, cujus in aversa parte est etiam aquila cum epigraphe, ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ, putat eandem Reginam cerni, licet nomen ejus non sit adscriptum. In simili nummo Begerus tom. I. p. 262. *Thes. Regii Brandeburgici*, existimat repræsentari nobis unum Ptolemæorum; quam litem doctis illis & præstantibus Antiquariis uti relinquo, ita non ingratum me Lectori facturum existimavi, si nummi, qui apud Vaillantium conspicitur, ectypum exhiberem:

Cum autem elephantis multis uterentur Ægypti Reges, inde & peculiares naves fecerunt, quibus eos ex Æthiopia vel Troglodytica ad se deportarent, quas Agatharchides, in *de Mari Rubro*, vocat a τεῖς ἐλεφαντηγοὺς.

CAP. VII.

Seleucus Nicator Rex Aſiæ plurimos habuit Elephantos ; Suidas correctus : Malelæ error : Seleucus primo poſt Alexandrum ἵππαρχος , *vel ſummus equitum præfectus ; inde Rex ;* 403. *vel* 500. *Elephantos poſſedit ; Strabonis Interpres correctus ; Apameæ in campis eos aluit, inde in urbis illius Nummis Elephas ; Seleucus in iiſdem monumentis vehitur quadriga Elephantorum , niſi Pallas ſit ; anchora in ejus & Seleucidarum aliorum Nummis ; quæ quare indita ſit nummo Alexandri Magni , inquiritur ; Harduinus perſtrictus . An Seleucus vivo Alexandro fuerit Elephantarcha ; Seguinus notatus : Juſtinus tentatus : Sandrocotti Elephas . Seleucus non occiſus in prælio ad Iſſum ; Arriani Interpretes notati . Antiochus Soter etiam Elephantis uſus eſt in prælio contra Galatas ; Elephanti caput , & Elephas in Nummis unius Antiochorum . Inquiritur an Soteris Nummi ſignati ſint* Sanitatis *Symbolo , uti varii Eruditi tradunt : Vaillantius notatus ; ut & Appiani Interpres ; pentagonum illud & alia huc pertinentia multis illuſtrantur , & corriguntur ; Sim. de Uries erroris arguitur ; Kircherus notatus ; ut & Jac. Gronovius ; Mich. Ang. Cauſſæus ; ac Conſt. Landus . Antiochus itidem Magnus eoſdem poſſedit ; & in præliis iis uſus eſt : Judæi eos aluerunt ; cum Romanis ita pugnavit : capti Eumeni ab iis dono dati ; quot capti & occiſi : in triumpho Scipionis mille ducenti dentes Elephantorum : dentes inter tributa , & res pretioſas valde ; Athenæus correctus ; Victoriæ de Antiocho navalis memoria ſervata in Tabula fuit in æde Larium permarinorum , & Capitolio ; illa explicata : Sigonius notatus . Idem Antiochus Elephantos Antiochiæ in ludis exhibuit : Antiochus Epiphanes etiam eos poſſedit ; Syncellus ejuſque Interpres notati ; iis in bellis & pompis uſus eſt ; Athenæi Interpres tentatus ; picti in ejus Nummis Antiochus Eupator , multarum itidem belluarum dominus , iis contra Judæos uſus ; Eleazari celebre factum . Diſſenſus Auctorum de numero Elephantorum Eupatoris ; Joſephus expenſus ; rubro colore exacerbantur ; unde illi Elephanti , cum Romani patris Epiphanis omnes occiderint ? Cn. Octavius propterea in gymnaſio occiſus a Leptine ; Antiochi Epiphanis Dionyſi Elephanti Lychnophori in Nummis. Obvii itidem in Alexandri Syriæ Regis nummo inedito ; in quo an Bacchi caput , an vero Cleopatræ uxoris Regis , dubitatur : an Aſiæ Reges Tigranes & Mithridates Elephantis in bellis uſi ſint : Golla Rex Hunnorum , in parte Septentrionali Indiæ , ab Elephantis & equis epota aqua , urbem obſeſſam cepit .*

INDE ſequuntur Reges Aſiæ , eorumque primus Seleucus Antiochi , clari inter Philippi Duces viri , filius , *Nicator* cognominatus ; quem mox patebit multis elephantis divitem fuiſſe . Nam antequam hoc doceam , non male me facturum exiſtimo , ſi Suidæ verba examinem , qui eum facit filium Alexandri Magni ; & in V. Κολασσαεὺς ita loquitur : Κολασσαεῖς οἱ Ῥόδιοι , *qui in Inſula* (Rhodo) *Solis æream ſtatuam erexerunt , quam propter magnitu-* A *dinem vocarunt Coloſſum ;* ἐπὶ Σελεύκου τοῦ Νικάνορος υἱοῦ Ἀλεξάνδρου τοῦ Μακέδονος , *ſub Seleuco Nicanoris F. Alexandri Macedonis* ; quibus Portus ſuum illud N. L. vel *Non liquet* , apponit . Et primo quidem Seleucus non fuit appellatus *Nicanor* , ſed *Nicator* , a victoriarum multitudine , uti non modo ex Appiano , Stephano Byzantino , Eunapio , aliis , verum etiam ex Nummis patet ; quin & ipſe Suidas Νικάτοριν urbem Syriæ ſcribit κτίσμα eſſe Σελεύκου τοῦ Νικάτορος , licet in V. Σέλευκος , vel per errorem , vel corruptus , eundem etiam *Nicanorem* appellat . Sed neminem præter Suidam inveni , qui B eum tradiderit eſſe genitum Alexandro Magno ; cumque id fieri non potuerit , quia Seleucus & Alexandro major erat , nullus dubito , quin Lexicographus corruptus , & locus ita legendus ſit , ἐπὶ Σελεύκου τοῦ Νικάτορος , ἢ τοῦ Ἀλεξάνδρου , *ſub Seleuco Nicatore , vel Alexandro Macedone* ; & jungenda hæc eſſe verba præcedentibus ; ita ut narret nobis Coloſſum a Rhodiis erectum eſſe ſub Seleuco vel ſub Alexandro Magno . Et certe circa hæc tempora immanis illa ſtatua eſt facta per Charetem Lindium Lyſippi diſcipulum ; & quidem ex apparatu Regis Demetrii , C Plin. *lib.* 37. *cap.* 7. unde tamen patet illum potius abſolutum fuiſſe ſub Seleuco , quam ſub Alexandro . Neque enim audiendus Joannes Malela , qui in *Chronographia* ſua ſcribit Coloſſum hunc erectum fuiſſe a Rhodiis tempore Regis Judæorum , Manaſſis ; quando a nemine in poteſtatem redacti , ſed αὐτονομοῦντες καὶ θαλασσοκρατοῦντες , *ſui juris & maris domini erant ;* quod aliis plurimiſque illius Auctoris erroribus adſcribendum eſt .

Huic autem Seleuco Nicatori , quomodo eum appellandum eſſe multis evincit illuſtris dignitate & doctrina Legatus , Ezech. Spanhemius D *Diſſert.* v. ubi & recte ad eum non pertinere nummum inſcriptum , ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΣΕΛΕΥΚΟΥ ΕΠΙΦΑΝΟΥΣ ΝΙΚΑΤΟΡΟΣ , ſed ad aliquem ex Succeſſoribus , notat ; adeo ut mirer eundem errorem repeti in Notis ad Joan. Malelam p. 252. huic , inquam , Seleuco poſt mortem Alexandri primo *ceſſit ſummus caſtrorum tribunatus* ; vel ἵππαρχος a Perdicca factus eſt , uti loquitur Libanius tom. 2. *Orat.* 11. pag. 347. præpoſitus vel præfectus ἐπὶ τὴν ἱππαρχίαν τῶν ἑταίρων οὖσαν ἐπιφανεστάτην , teſte Diodoro Siculo *lib.* 18. ſive ἡγεμὼν τῆς ἵππου τῆς ἑταιρικῆς , *dux equitatus amicorum* , vel *alæ domeſticorum* , quam dignitatem E vivo Alexandro Hephæſtion , & poſt eum Perdiccas geſſerant , apud Appian. in *Syriacis* ; Rex inde factus plurimos elephantos habuit , eorumque ope in præliis frequenter uſus eſt . Nam cum Antigonum bello adoriretur , *elephantos quadringentos & octoginta in Cappadociam* contra eum duxit , teſte Diodoro Siculo *lib.* XX. extremo ; atque apud Strabonem pag. 724. legitur eum a Sandrocotto accepiſſe dono *quingentos* , πεντακοσίους , quod male Interpres reddit per *quinquaginta* , uti jam notarunt Eruditi . Alebat autem has beſtias in agro Apamenſi , quod alii Syriæ Reges imitati ſunt : Strabo *lib.* 16. F *Urbs* (Apamea) *in tuto ſita eſt , & Cherroneſus e re ipſa vocata . Regione vel agro multo & ubere abundat , per quem Orontes fluit , & frequenter in eo flectitur . Hoc in loco Seleucus Nicator quingentos elephantos alebat , & maximam exercitus partem , id quod fecerunt etiam poſteriores Reges .* Atque inde factum , ut in Apamenſium Nummis elephas nobis exhibeatur . Edidit talem Eminentiſſimus Noriſius , grande & eruditum illud purpuræ Romanæ decus , pag. 69. *Epocha-*

A *rum*, percussum anno Æræ Seleucidarum 237. & alterius ectypum mecum communicavit Jacobus de Wilde, antiquariæ rei studiosissimus vir, in quo cum annus notetur *octavus*, constat utique cum vivo Seleuco Nicatore signatum esse. Hinc

B cernitur caput Jovis laureatum absque epigraphe, quia ibi fuit delubrum Jovis amplissimum, multis ac variis ornamentis ornatum, teste Theodoreto *lib.* 5. *cap.* 21. unde Libanius *lib.* 4. *epist.* 290. eam τῷ Διὸς φίλην, vel *Jovi dilectam* fuisse scribit, ἢ τὸν Δία τιμῶσα διέμεινεν ὅτ' ἦσαν τιμωρίαι τῷ τιμᾶν τοὺς Θεοὺς, uti notat Valesius; inde vero elephas, addita inscriptione, ΑΠΑΜΕΩΝ ΤΗΣ ΙΕΡΑΣ ΚΑΙ ΑΣΥΛΟΥ, *Apamensium* (urbis) *sacræ & inviolabilis*, addita epocha, Η. *anno octavo*. Similem postea nactus sum æreum, in quo eadem inscriptio legitur, quanquam paululum detrita, & litera Μ. (id est, *anno quadragesimo*) C sola, vel cum alia, quam cognoscere non possum. Quin & ipse Seleucus elephantos Nummis suis indidit; editusque est perelegans a Seguino pag. 59. *Select. Numism.* & a Vaillantio pag. 37. *Regum Syriæ*, cujus ectypum facere non possum, quin exhibeam:

D

In una area cernitur caput itidem Jovis laureatum; in altera Pallas, uti non absque ratione arbitratur Vaillantius, tutelaris Macedonum Regum Dea, currui, ad quem IV. elephanti juncti sunt, insistens, quem idem vir doctus putat demonstrare Seleuci potentiam in his bestiis possidendis; nisi tamen etiam fuerit currus pompaticus, quo vel Palladis, vel Seleuci pugnantis habitu statua fuerat circumlata. *Anchora* autem additur ut geniti-E va Seleuci nota, quemadmodum ex Justino & Appiano notarunt Eruditi; unde eadem in aliis Regum Syriæ, iisque permultis, Nummis conspicitur. Atque huc pertinet omnino illustrissimæ dignitatis & Regis a Consiliis Foucautium possidere perelegantem & ineditum nummum, in quo hinc elephas; inde caput equi, anchora, & ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΣΕΛΕΥΚΟΥ, uti patet ex ectypo, quem mecum communicavit Gallandus, vir certe eruditionis egregiæ, & sollers certusque horum monumentorum Interpres, qui ditissimo Gazophylacio & instructissimæ Bibliothecæ Marchionis modo laudati, semperque laudandi, summa cum F laude præest, & recte existimat, illum nummum referri debere ad Seleucum primum:

Nec omittendum equidem varios Seleucidarum Nummos edidisse illustrissimæ itidem dignitatis Ezech. Spanhemium *Dissert.* VII. superæ pulcherrimæque editionis, in quibus sunt sculpti elephanti, & inter eos etiam esse hunc ipsum Foucautii; imo in binis Seleuci exhiberi currum, cui quatuor elephanti juncti sunt, & super eos totidem scipiones, vel sceptra erecta, quorum nullum in illo, quem Seguinus edidit, vestigium, uti patet ex ectypo;

Cum autem vir illustris Nummos istos publicaverit eam præcipue ob causam, ut ostenderet *anchoram* in iisdem etiam sculptam, insigne fuisse Seleucidarum genitivum, facere non possum, quin exhibeam Alexandri Magni pulcherrimum ex argento nummum, in quo exuviis leonis, quibus caput tectum habet, incusa vel indita est *anchora*; & in altera area sedet Jupiter dextra tenens aquilam, sinistra hastam, cum inscriptione, ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ, & literis ΙΞ, uti ectypus docebit:

Neque enim crediderim hunc ad unum ex binis aliis Alexandris, Syriæ Regibus, pertinere, quia vultus leonis, exuviis tectus, similis est plane iis, qui sunt in Magni, apud Goltzium & alios, Nummis, & quia in iis semper additur nomen ΒΑΣΙΛΕΩΣ; in variis autem Magni titulus ille omittitur, quales & solos genuinos esse, nescio quam ob causam, Harduinus variæ vir doctrinæ contendit, in *Chronologia Veteris Testamenti*; quam paradoxam, uti alias innumeras, opinionem refutare si amice vellem, Librum equidem ingentem deberem conscribere.

Cum autem vivo Alexandro *anchora* hæc nequaquam nummo inprimi potuerit, videtur id adscribendum esse Seleuco, vel alicui Successorum. Est enim nota hæc antiqua, & nummus extra omnem dubitationem genuinus; & forte id factum jussu Seleuci primi, antequam ipse suum nomen & vultum Nummis inderet, Regisque titulum usurparet.

Morellus, vir rei nummariæ peritissimus, edidit, tab. 14. *Speciminis sui*, M. Aurelii nummum, capitisque Augusti cervici inditam V[illegible], & existimat, eam esse notam monet[illegible] ipsis sine dubio Nicænsibus additam subsc[illegible] Impp. ne in usu publico moneta rejiceretur. Atque ut hoc difficulter credere possum, ita, si verum fo-

ret, aliquo modo firmaret conjecturam meam, a Seleuco nempe anchoram Alexandri nummo incusam esse, uti in regionibus, quas occupaverat & ditione tenebat, publici usus esset.

Quid autem sibi velint tres litteræ singulares, fateor me scire cum ignarissimis, nec ausim Φ. referre ad *Philippos*, vel *Philippopolim*, nec ex binis aliis facere *annum decimum septimum*; quare quidem sagacioribus lampada trado lubens.

Et facere non possum, quin hac occasione notem, Goltzium inter Nummos Alexandri Magni referre sequentem, in quo itidem anchora occurrit:

putatque vir doctus hinc cerni Palladem propter cultum, quem ei singularem exhibuit Rex ille; & inde Victoriam cum palma & corona, nec non anchoram, quo imperii firmitatem videtur ostendere. Ego aliis judicandum relinquo, an non tribui possit uni ex binis Alexandris Syriæ Regibus, id quod tamen difficulter credo, quia illi vultus suos Nummis indiderunt; vel designari victoriam Alexandri navalem; vel a Seleuco Nicatore in memoriam Alexandri signatum hunc nummum fuisse; vel denique unum ex Alexandris Syriæ Regibus imitatum esse Seleucum hunc, quippe cujus similis plane nummus conspicitur.

Atque ita quidem mihi dictus Seleucus Nicator, & ratio reddita, quare in ipsius & Apamensium Nummis elephas nobis exhibeatur. Belluis illis insuper Alexandri tempore præfectus fuit, & post tanti Regis mortem earundem atque equitatus regimen accepit, uti scribit egregiæ Abbas doctrinæ Seguinus; id quod equidem unde haustum sit ignoro plane. Nam licet Seleucus fuerit multorum elephantorum dominus; licet magna hæc fuerit dignitas, uti patet ex 2. *Macchab.* 12. ubi Nicanor Ελεφαντάρχης dicitur factus esse Στρατηγὸς Judææ; nec non ex Polybio *lib.* 5. *cap.* 82. ubi Myiscus unus domesticorum Regiorum, & in Aula educatus, præficitur elephantis, qui in cornu sinistro pugnabant, & Philippus Antiochi Regis σύντροφος aliis sexaginta, qui stabant in dextro, dictus inde Appiano Ελεφαντάρχης, & Livio *l.* 37. *c.* 41. *elephantorum magister*; licet, inquam, magna hæc dignitas fuerit, tamen nihil tale legi apud ullum Veterem de

A Seleuco; & fallor, aut vir doctus & elegans non satis bene cepit Athenæum *lib.* VI. & Plutarchum in *Vita Demetrii*: hi enim narrant adulatores dixisse, illum *solum esse Regem*, Seleucum vero Ελεφαντάρχην, Ptolemæum Ναύαρχον, Lysimachum Γαζοφύλακα, & Agathoclem Σικελικὸν Νησίαρχον; quod ideo factum a pessimo hominum genere, quia Seleucus dominus erat multorum elephantorum, Ptolemæus valebat classe, Lysimachus pecunia, & quia Agathocles unam tantum Insulam tenebat ditione, cum contra Demetrius multas regiones sibi subjecisset, & validis numerosisque militibus esset succinctus. Et hic ipse Seleucus usus est B elephantorum opera cum contra Demetrium pugnaret; narratque Polyænus *lib.* 4. *cap.* 9. §. 3. eundem, cum Demetrii milites admodum essent timidi, fortissimos elegisse satellitum, octo elephantis ante ipsos collocatis, adlocutione sua effecisse, ut Demetrii milites ad eum transirent; habuitque inter cæteros elephantem Indicum, nam plerique sui erant Libyci, qui vixit μέχρι τῆς τῶν Αντιόχων ἐπικρατείας, *usque ad Antiochorum imperium*, quorum primus regnare cœpit anno .... Æræ Seleucidarum.

Addendum tandem, quia *Sandrocotti* facta est C mentio in historia Seleuci, Justinum narrare *lib.* 15. *cap.* 14. *illi molienti bellum adversus Præfectos Alexandri, elephantum ferum infinitæ magnitudinis ultro se obtulisse, & veluti domita mansuetudine cum tergo excepisse, ducemque belli & præliatorem insignem fuisse*: ubi forte scribi debet, nam vulgata lectio admitti non potest, *veluti domitum mansuete eum*, vel *domitum ad mansuetudinem*, uti loquutus est Solinus *cap.* 65. cujus verba a me antea laudata sunt.

Qui Seleucum (quem pessime illi, qui Indicem Arriani confecerunt tam in Vulcanii, quam Blancardi editione, scribunt, *in prælio ad Issum occisum esse*, cum id acciderit ejus filio Ptolemæo) exce- D perunt Syriæ Reges, etiam elephantos habuerunt sibi; ejusque filium Antiochum Soterem XVI. elephantorum opera Galatas vicisse, & lachrymantem militibus dixisse narrat Lucianus in *Zeuxide*, vel *Antiocho*: *pudore afficimur, quibus salus in hisce sedecim constitit belluis, adeo ut nisi spectaculi novitas hostes perculisset, quid nos erga illos fuissemus*? & tropæo tantum jussisse insculpi elephantum propterea addit idem Auctor.

An vero ad hunc, an ad alium Antiochum referri debeant duo Nummi elephantis insignes, scio juxta cum ignarissimis, quia nulla Æra insignes sunt. In primo hinc scriptum est, ΒΑΣΙΚΕΩΣ E ΑΝΤΙΟΧΟΥ, cerniturque elephanti caput, inde caput muliebre; in altero autem elephas totus cum eadem inscriptione, nec non in aversa parte clypeus, & in ejus medio anchora, uti patet ex ectypis:

Hos autem mecum communicavit Jacobus de Wilde, cujus Gazophylacium rarissimis Nummis & veteris ævi præclaris reliquiis aliis refertum est; & eo nomine optime meretur de Republ. Litteraria, quæ eidem etiam acceptos fert Nummos, gemmas, & statuas, quæ monumenta insignia tribus explicavi libris sollerter & ingeniose.

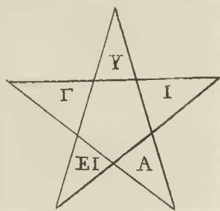
Est cæteroquin valde verisimile, modo exhibitos Nummos posse pertinere ad Antiochum Soterem, quia Vaillantius narrat illum anxium de pugna contra Gallos vel Galatas ineunda, dixisse, se vidisse in somno Alexandrum Magnum monentem, uti pro signo quoddam Sanitatis symbolum, τὸ ὑγιαίνειν, proponeret, id quod pro tessera Tribunis daret, ac militum lacernis inderet, sic fore, ut certa facilique victoria potiretur: hoc ad-

adhibito ſymbolo, equitatus Gallorum, Theodoti Rhodii ductu, disjectus eſt. Antiochus victoria moderate uſus eſt, & lachrymas quidem profudit, quod in belluis exercitus ſui ſalus ſtetit, ideo in trophæum elephantem ſculpi juſſerit, cujus frequens in Antiochi Nummis typus etiam obſervatur. Gallis itaque in Aſiam longe lateque irrumpentibus, minantibus, profligatis Antiochus ΣΩΤΗΡΟΣ cognomentum accepit.

Probat hæc vir egregiæ doctrinæ per Cœlium Rhod. *Quæſt.* lib. 3. & ultima per Appianum in *Syriacis*: ſed ego nunquam *Quæſtiones* illas vidi, nec ſcio equidem an præter *Lectiones Antiquas* aliquid ſimilis argumenti aliud ediderit vir ille doctus, cujus non libro tertio, ſed ſeptimo, & quidem illius capite 24. invenio narrari, Antiochum cum Galatis congreſſurum & de victoria anxium, in quiete vidiſſe Alexandrum Magnum monentem, ut prius quam in aciem milites produceret, non aliud proponeret illis ſignum, quam *ὑγιαίνειν*, id eſt, *bene valete*. Apud Appianum autem nihil aliud invenio, quam Antiochum, qui novercam adamaverat, cognomento fuiſſe *Sotera; quia Gallos ex Europa in Aſiam irrumpentes repulit*; quomodo Græca reddenda ſunt, Interpreti non ſatis intellecta, quia male exiſtimat eum ante victos Galatas jam ita fuiſſe cognominatum, id quod ſecus ſeſe habere ex Græcis verbis Appiani patet, id quod & recte animadvertit Vaillantius.

Ceterum facere non poſſum, quin paululum immorer Hiſtoriæ huic, quia video viros eruditos mire variare in illa narranda, & ipſe non cognoſcam, unde illa omnia ſint deſumta. Nam Jacobus Tollius in *Præfatione* Gallica, quam eandem in Linguam tranſlato Longino præfixit, & conatus inter fraudes & ſtratagemata referre *viſum cæleſte Dei ſignum* a Conſtantino, ſimile quid de Antigono Rege Macedoniæ refert, & ita loquitur: *Mais moi, je tache de m'appliquer a la lecture avec un peu plus de jugement, & trouvant, que le Roi Antigonus, Succeſſeur d'Alexandre le Grand, s'eſt ſervi du meme ſtratageme, feignant d'avoir vu au ciel un pentagone, qui eſt le Symbole du Salut, avec ces paroles*, IN HOC SIGNO VINCES, *& qu'il fit peindre aux boucliers de ſes ſoldats, gaigna ainſi la bataille*. Atque hoc ipſum alii *Antiocho Soteri* tribuunt, id quod invenio apud Simonem de Uries tomo III. pag. 515. *Curioſarum Animadverſionum*, quas Belgicas edidit, De Rebus, quæ in Indiis tam Orientalibus quam Occidentalibus, nec non China aliiſque orbis Terrarum partibus inveniuntur. Narrari, ait, numiſma illius Syriæ Regis exſtare, cujus in una area conſpicitur pentagonum, & in ſingulis angulis illius litteras, quæ junctæ ſignificabant ΥΓΙΕΙΑ, *Sanitas*; illam monetam percuſſam eſſe in memoriam ſomnii & victoriæ. Nam cum prælium contra Galatas eſſet initurus, apparuiſſe illi in ſomno Alexandrum Magnum, jubentem, ut hanc vocem militibus ſuis ſignum daret; id eum feciſſe, & præterea juſſiſſe ſignis militaribus & veſtibus præcipuorum Ducum inſcribi, ita victoriam adeptum eſſe, & ſignaſſe propterea Nummos cum pentagono. Et quanquam initio dubitare videatur de hac hiſtoria per illud Belg. *Men ſeght*, ſive *Narrant*, tamen ſatis apparet eundem in eodem valetudinario cum aliis Eruditis recentioribus cubaſſe, & ita ſeſe erroris manifeſti reum facere.

Ego profecto neſcio unde hæc ſumta ſint; neque enim talia invenio apud ullum veterem Auctorem, quos conſulere potui; quin fere eſt, ut credam, hanc hiſtoriam mire interpolatam eſſe, & forte Pierio, aliique viro erudito, cujus *Hieroglyphica* una cum *Hieroglyphicis* Pierii edita ſunt, deberi. Narrat enim hic libro 2. *Hieroglyph.* cap. 18. Lucianum teſtari, pentagonum Salutis Symbolum eſſe, & inde ita loqui pergit: Antiochus is, qui ΣΩΤΗΡ cognomento dictus eſt, cum adverſus Gallos pugnaret, nec ſatis ex ſententia res ſuccederet, eſſetque in diſcrimine, per quietem vel vidit, vel ſe vidiſſe ſimulavit, ut militum animos in ſpem erigeret, Alex. Magnum ſe monentem, ut Salutis Symbolum aſſumeret, idque pro teſſera Tribunis daret, eorumque veſtibus inſueret, ea re fore ut victoria potiretur. Symbolum autem illi hujuſmodi oſtendiſſe, triangulum triplicem invicem inſertum ex lineis quinque conſtantem, in quibus ΥΓΙΕΙΑ ſcriptum erat; ſic enim Salus Sanitasve Græcis appellatur; *unde & hoc ſignum in veteribus Antiochi Nummis adhuc cernitur*; quod ſignum Mathematici a quinque angulis *pentagonum* vocant:

Quin animadverti ſimilia ante eum tradidiſſe Pierium *lib.* 47. *cap.* 31. & itidem narrare, Alexandrum ipſi adſtitiſſe, cum acie adverſus Galatas eſſet decertaturus, & mandaſſe, ut militibus teſſeram daret Ὑγιαίνειν, cujus dicti Hieroglyphicum olim jam adinventum erat triplex triangulus inter ſe complicitus ex quinque paribus lineis, ſeſe invicem in puncto contingentibus, quo non cunctanter a ſe facto, pentagrammoque hujuſmodi tum in vexillis impoſito, tum & ſingulis & reliquis militaribus indumentis ſuperaddito aſſutoque, admirabilem mox eſt a Galatis victoriam conſecutus. *Antiochi autem nummus argenteus paſſim habetur, iſtius rei memoria ſempiterna, in quo nota ea impreſſa eſt, additis ſingulis per angulorum intervalla litteris* ΥΓΕΙΑ, in eum, quem hic vides nummum:

Ego profecto neſcio unde hæc omnia ſint petita; & vellem equidem mihi exhiberi bonæ veteriſque notæ Auctorem, qui hiſtoriam hanc nobis narret eodem modo, quo Recentiores. Cumque neminem præter Lucianum inveniam, qui ſomnii hujus ſive veri ſive ficti faciat mentionem, ego quidem nihil aliud inde concludere poſſum, quam Antiocho Soteri inituro pugnam cum Galatis & de victoria anxio apparuiſſe Alexandrum, & juſſiſſe, ut teſſeram militarem daret vocem Ὑγιαίνειν, & hac militibus data, vel ὑπὸ τούτῳ συνθήματι, præclaram illam victoriam conſequutum eſſe; quam tamen adſcribendam eſſe ſexdecim elephan-

tis ex Theodoto Rhodio patet omnino ex ejusdem Luciani *Zeuxide* vel *Antiocho*, qui & propterea in tropæum vel victoriæ signum, *elephantum* solum posuit: Επὶ δὲ τῷ τροπαίῳ κελεύει ἄλλο μηδὲν, ἐλέφαντα δὲ μόνον ἐγκολάψαι: *In tropæum nihil aliud quam elephantum jussit sculpere*; vel potius stipiti vel arbori, cui appendebantur in signum victoriæ, arma, clypei, gladii, thoraces, nihil aliud jussit affigi quam elephantum.

Atque si in solo Luciano somnium hoc Antiochi Soteris invenitur, hinc utique sequitur, reliqua assutamenta esse, quæ narrari audivimus a variis, nempe, *figuram pentagoni signis militaribus & vestibus sive Tribunorum, sive omnium militum inditam*, *Antigonum* positum pro *Antiocho*; *In hoc signo vince*, *pentagonum Nummis impressum*, & quæ sunt ejus generis alia. Nam licet Pierius ita loquatur, tanquam talem argenteum viderit plus quam unum, tamen ea de re valde dubito, quia non memini me apud ullum Antiquarium talem vidisse, certe non apud Vaillantium, in Libro *de Regibus Syriæ*, cujus ille magnum fuisset ornamentum, qui & Antiochi Soteris nullum cum *elephanto* exhibet, licet scribat, ejus frequentem typum in Antiochi Nummis observari; atque inde puto raritatem Nummorum, quorum ectypos exhibeo, patere, si ad Soterem referri possunt, qui forte in unius area vultum sculpi fecit Stratonicidis novercæ & conjugis.

Ceterum, uti hoc obiter adjiciam, pentagonum istud subinde in gemmis occurrit; uti apud Joan. Macarium num. 103. *Gemm. Abraxearum*, cum characteribus incognitis, notatque ex Kirchero cap.ult. *Prodr. Ægypt.* Canopo junxisse gentem illam πεντάγραμμον, quia quod hæc figura varie sita vocem Græcam ΥΓΕΙΑ referat, & prosperitatis symbolum illud esse signum, tritum esse ex Historia Antiochi Soteris, qui contra Galatas decertaturus, hujus symboli vexillis impositi subsidio, de quo faciendo in somno monitus fuerat, insignem victoriam reportasse fertur. Sed eodem cum aliis in valetudinario cubat Kircherus; nam uti ex præcedentibus patet satis superque, non jussus est Antiochus tale signum vel pentagonum vexillis imponere, sed tantum dare militibus pugnaturis pro tessera verbum ΥΓΙΑΙΝΕΙΝ; deinde nemo dixit, pentagonum illud diverso situ nobis dare vocem ΥΓΕΙΑ, sed volunt illam inscriptam fuisse cum pentagono Nummis laudati Regis, & certe insignis Oedipus foret, qui eas quinque in figura pentagoni inveniret: tandemque non video, quomodo ex Historia Antiochi Soteris patere possit, pentagonum apud Ægyptios symbolum esse prosperitatis; id quod ultimum quamvis verum esse possit, tamen nescio quod argumentum ex Græca Historia & Rege Asiæ peti possit ad illud probandum.

Hanc gemmam una cum Gorlæanis edidit vir eruditus, tom. 2. num. 459. annotatque hexagonum esse litteris ignotis conscriptum. Velle viros doctos sæpe ΥΓΙΕΙΑΝ in eo notatam exstare. Credo memoriæ lapsu vel Librariorum vitio scriptum esse *hexagonum* pro *pentagonum*, cum vox illa designet *sex angulos*, hæc vero *quinque*, nec plures in figura illa reperiantur; quod sphalma aliorum acerborum Criticorum more non notarem, nisi viderem illud repeti ad tom. 1. num. 192. ubi licet pentagonum conspiciatur, legitur tamen *hexagonum serpenti inclusum*; advocaturque gemma altera, nec non una ex Cimelio Genovevæ p.135.quod pentagonum nihil commune habet cum illo, de quo ago: hexagonum tamen visitur in eo Libro inter Amuleta Gnosticorum num. xx.

Ex illa tamen viri eruditi annotatione credo me posse colligere, Nummos Antiochi Soteris pentagono signatos non inveniri, vel saltem malæ notæ esse; neque enim dubito quin hujus symboli occasione dixisset, inveniri tales Nummos, non tamen *hexagono*, sed *pentagono* notatos, & nequaquam, velle viros doctos sæpe Υγιείαν in eo symbolo notatam reperiri; id quod certe indicium haud leve est dubitantis.

Hanc tamen pentagoni notam sese repperisse putant Eruditi in nummo Philippi patris Alex. Magni apud Goltzium & in *Thesauro* Regis Borussiæ; sed ut parergon, & suppositam Philippo equitanti, nec non pictam ante Victoriam stantem. Quæ conjectura an bene se habeat, nescio equidem; in alio ejusdem Regis nummo visitur stella octo radiis insignis; & forte hic illa quinque habere potuit; quid autem figura hæc in binis illis Nummis, si pentagoni est, significet, difficile dictu est, & Eruditi rationem non reddunt, mihi sufficit monuisse, quanquam forte Monetarii nota potuerit fuisse.

Sed &, postquam hæc omnia notassem, incidi in *Romanum Museum* Michaelis Angeli Caussei, qui pag. 8. ita de pentagono loquitur: Symbolum autem prosperitatis fuisse apud Ægyptios liquet ex historia Antiochi Soteris, qui adversus Galatas pugnaturus hoc signo vexillis imposito, datoque militibus pro tessera, de quo faciendo se per somnum ab Alexandro Magno monitum fuisse simulavit, insignem reportavit victoriam, cujus typus in numismatibus apparet. Est autem triangulus triplex invicem insertus, constans ex quinque lineis, in quibus ΥΓΙΕΙΑ scribitur:

Hic utique locum habet vetus illud, *Vara Vibiam sequitur*; nam & hic habes, *signum vexillis impositum*, *numismata Antiochi Soteris*, quibus cum pentagono non modo Græca vox ΥΓΙΕΙΑ, verum etiam Latina SALUS inscribitur, id quod certe ab omni ratione alienum est.

Quin & Constantinus Landus in *Select. Numismat.* scribit, se in argenteis numismatibus, illis quidem vetustis, vidisse Antiochi ipsius imaginem, & ex altera triplicem triangulum inter se quinquelinearem, in quo Υγίεια erat inscriptum, & inde narrat historiam, quæ apud Lucianum legitur. Dubito autem valde an ipse talem nummum oculis viderit suis; quia nullum similem edidit, sed alium longe, in quo legitur SALUS AUGUSTI; en quia scribit Joan. Reuchlinum lib. III. *de Arte Cabalistica*, ubi tractat de signaculis ac sigillis ad Sanitatem & Salutem pertinentibus, asserere a se visam Antiochi monetam argenteam, symbolo pentagoni percussam, additque se hoc voluisse dicere, ne forte quis putaret a se fictum esse. Quin & narrat, Gyraldum Syntagm. I. *de Diis Gentilium*, in veteribus Antiochi Nummis *pentagonum* adhuc cerni; egisse de illis Cælium Calcagninum lib. 3. *Epistol. Quæst.* nec non ipsum in *Epist. ad Vincentium Catum*. Et certe Gyraldus & Calcagninus testantur se ejuscemodi Antiochi vetustos Nummos vidisse, amboque insuper addunt Antiochum hoc somnio excusso jussisse, ut hoc Sanitatis symbolum *vestibus* vel *lacernis militum insueretur*, id quod tamen apud Lucianum non legitur.

Antiochus Magnus multos elephantos habuit, A
& Polybius *lib.* XI. scribit, eundem cum Euthy-
demo, Bactrianorum Præfecto, pacem fecisse,
acceptis omnibus illius elephantis; inde superato
Caucaso Indorum fines ingressum a Rege Sopha-
gaseno alias belluas insuper accepisse, ita ut ha-
beret centum & quinquaginta. Narrat præterea
Zenon apud eundem in *Excerptis* lib. XVI. De
Virtutibus & Vitiis, Antiochum elephantos an-
te ipsam phalangem in prima acie collocasse,
cum in Cœle-Syria ad oppidum Panium cum Sco-
pa, Duce Ptolemæi Epiphanis, manus confere-
ret; ipsum cum ala amicorum *γατόπιν ἐπιςῆναι*
τοῖς θηρίοις, *post elephantos stetisse*; hosce magno
Regi fuisse adjumento, & equitatu Ætolorum B
inusitata belluarum specie consternato, maximum
in discrimen rem adductam fuisse, inclusa hinc
ab elephantis, inde ab equitibus phalange, Sco-
pamque tandem cessisse, & victoriam reliquisse
Antiocho. Cumque recuperasset urbes Cœle-Sy-
riæ & Samariæ, Judæi etiam sponte sua sese dedi-
derunt, receptumque intra urbem exercitum, &
elephantos liberaliter aluerunt; teste Josepho lib.
12. *Antiquit.* cap. 3. unde & factum est, ut eos
Rex clementer valde habuerit, & in epistola ad
Ptolemæum scripserit, eos *ἄφθονον χορηγίαν τοῖς*
ςρατιώταις καὶ τοῖς ἐλέφασι, *exercitui & elephan-*
tis copiosum victum præbuisse, & propterea iis con- C
cessisse tam splendida privilegia; uti ibidem legere
licet.

Et cum idem Rex cum Romanis bellum gere-
ret, elephantis etiam usus est; atque apud Ap-
pianum lib. *de Bellis Civil.* legimus, eum A. V.
C. 562. prælio adversus Manium Acilium Glabrio-
nem, *in sinistro latere elephantos collocasse*. Et bel
luas hasce etiam habuit, cum adversus Scipio-
nem pugnaret; Jornandes lib. I. *de Regn. Success.*
Antiochus, Syriæ fortissimus Rex, magnum appa-
ratum belli contra Populum Rom. commovit: trigin-
ta siquidem millia armatorum, currusque falcatos
complures, elephantos innumeros turritos, & instar D
murale in acie ordine sitos: ubi ille valde rem auget,
dum nobis annumerat *innumeros elephantos*, quos
certe a Floro, quem fere exscribit, non accepit,
cum is ita loquatur *lib. 2. cap. 8. Elephantis ad hoc*
immensæ magnitudinis, auro, purpura, argen-
to, & suo ebore fulgentibus aciem utrinque vallave-
rat; cumque ostenderet illos & aciem Hanniba-
li, interrogaretque, *Putasne, inquit, conferri*
posse, ac satis credis Romanis hæc omnia? Pœnus
eludens ignaviam militum ejus pretiose armatorum:
Satis plane, inquit, satis esse credo Romanis hæc
omnia, etiamsi avarissimi sint; uti memoriæ man- E
dat Gellius lib. 5. cap. 5. *Noct. Attic.* Et digna
sunt Livii verba, quæ supponantur, quia ma-
gnificentia Syri Regis, & maxime elephanto-
rum eximius ornatus, inde abunde cognosci po-
test; ita igitur loquitur *libro* 37. *capite* 40. insignis
Historicus: „ Regia acies, varia magis multis
„ gentibus, dissimilitudine armorum auxiliorum-
„ que erat: sexdecim millia peditum more Mace-
„ donum armati fuere, qui Phalangitæ appella-
„ bantur. Hæc media acies fuit, in fronte in de-
„ cem partes divisa. Partes eas interpositis binis
„ elephantis distinguebat: a fronte introrsus in
„ duos & triginta ordines armatorum acies pate- F
„ bat. Hoc & roboris in Regiis copiis erat, & pe-
„ rinde cum alia specie, tum eminentibus tantum
„ inter armatos elephantis magnum terrorem præ-
„ bebat. Ingentes ipsi erant; addebant speciem
„ frontalia, & cristæ, & tergo impositæ turres,
„ turribusque superstantes, præter rectorem, qua-
„ terni armati.

Hasce autem belluas Antiochus exemplo Seleu-
ci Nicatoris aluit apud Apameam in Syria; un-
de inter pacis conditiones Legati Romanorum
apud Apameam Phrygiæ, Regi præscripserunt
apud Polyb. *Legat.* 35. *Καὶ τὰς ἐλέφαντας τὰς ἐν*
Ἀπαμείᾳ πάντας ἀποδότω, καὶ μηκέτι ἄλλας ἐχέτω:
Elephantos omnes, quos Apameæ habet, tradito,
neque alios habeto. Qua de re etiam agit Appia-
nus in *Syriacis*. Omnes autem elephanti, quos
Romani acceperant ab Antiocho, dono dati sunt
Eumeni Pergameno; Livius *libro* 38. *capite* 39.
„ Cn. Manlius quum inter cetera, quæ accipien-
„ da ab Antiocho erant, elephantos quoque ac-
„ cepisset, donoque omnes Eumeni dedisset, de-
„ inde causas civitatum, multis inter novas res
„ turbatis, cognovit: quid autem inde iis factum
sit, nec ab eo, nec ab aliis Historicis tradi-
tur.

Nec certe omittendum, Antiochum in acie ha-
buisse elephantos quatuor & quinquaginta, &
Scipionem tantum cepisse XV. cum rectoribus,
testibus Livio *libro* 37. *cap.* 39. & 44. nec non
Appiano, qui addit reliquos, & proinde trigin-
ta novem a Romanis fuisse interfectos. Quin &
notandum inprimis, a Scipione in triumpho,
quem de Antiocho victo duxit A. V. C. DLXIII.
ostensos fuisse *eburneos dentes mille ducentos vigin-*
ti, teste Livio *lib.* 37. *cap.* 59. Ingens profecto nu-
merus, & splendidus thesaurus, qui videtur An-
tiocho natus fuisse ex mortuis elephantis, & ex
tributis, quæ Indi ad eundem mittebant. Hero-
dotus narrat, quod huc valde pertinet, Æthio-
pes Ægypto proximos Dario, Persarum Regi,
dedisse tributi nomine, binos chœnices auri *ἀπύ-*
ρυ, ducentos fasces ebeni, quinque pueros Æ-
thiopas, *& viginti grandes elephantorum dentes*: id
quod etiam ex eodem nobis memorat Plinius lib.
12. cap. 4. *Histor. Natur.* addens veluti admira-
bundus: *Tanta ebori auctoritas erat Urbis nostræ*
trecentesimo decimo anno: tunc enim Auctor ille
Historiam eam condidit Thuriis in Italia. Et inter
res pretiosissimas fuisse elephantorum dentes patet
ex pompa Ptolemæi Philadelphi apud Athenæum
libro v. in qua Æthiopes *δωροφόροι*, *dona ferentes*,
(non *δορυφόροι*, ut vulgo scribitur, vel *hastati*)
alii sexcentos dentes elephantorum, alii ebeni stipitum
bina millia gerebant; nec non ex Vopisco cap. 3.
Firmi: „ Ipse quoque dicitur habuisse dentes ele-
„ phanti pedum denum, ex quibus Aurelianus
„ ipse sellam constituerat facere, additis aliis duo-
„ bus, in qua Jupiter aureus & gemmatus sede-
„ ret cum prætexta, ponendus in templo Solis,
„ Aponinis Sortibus additis, quem appellari vo-
„ luerat JOVEM CONSULEM, vel CONSU-
„ LENTEM, sed eosdem postea Carinus mulie-
„ ri cuidam dono dedit, quæ lectum ex iis fecisse
„ narratur.

Quin & apud Ciceronem libro IV. *in Verrem*
legimus, in Insula Melita fuisse fanum Junonis
antiquum, & in eo inter cetera donaria *dentes*
eburneos incredibili magnitudine, hos eo fano subla-
tos a Præfecto Regis Masinissæ, & in Africam
portatos donum Regi; eum delectatum esse mu-
nere, sed ubi audivisset, unde essent, statim cer-
tos homines in quinqueremi misisse, qui eos den-
tes reportarent, litterisque Punicis fuisse inscri-
ptos, *Regem Masinissam imprudentem accepisse*,
re cognita reponendos, restituendosque curasse; ad-
ditque Cicero, eo in templo præterea fuisse vim
eboris magnam, multa ornamenta, in quibus e-
burneæ Victoriæ, antiquo opere, ac summa ar-
te perfectæ; refert eandem historiam Valer. Ma-
ximus *lib.* I. *cap.* I. *Extern.* atque inde patet, quo
loco fuerint dentes elephantorum, & elaboratum
ebur.

Sed ut eo, unde digressus sum, redeam, memoria elephantorum, quos Antiochus secum habuit, servata & scripta fuit in tabula, quæ Romæ quondam fixa fuit super valvas Ædis Larium permarinorum, dedicatæ a M. Æmilio Censore A. V. C. 574. votæ undecim annis ante a L. Æmilio Regillo, navali prælio adversus Præfectos Antiochi Regis; nam in ea apud Livium *lib.* 40. *cap.* 52. legimus: *Auspicio, imperio, felicitate, ductuque ejus* (Æmilii) *inter Ephesum, Samum Chiumque, inspectante Consule, ipso Antiocho, exercitu omni, elephantisque classis Regis Antiochi antea sic victa, fusa, contusa, fugataque est;* additque Livius, eandem inscriptionem, vel eodem exemplo tabulam in Æde Jovis in Capitolio supra valvas fixam fuisse. Sigonius tamen existimat hæc verba, *inspectante Consule, ipso Antiocho, exercitu omni, equitatu, elephantisque*, luxata, male in hunc translata locum, & propterea e medio tollenda esse; quia non est pugnatum præsente Consule, aut Antiocho; & quia equitatus & elephanti ad pugnam non pertinent navalem; & certe Florus *lib.* 2. *cap.* 8. tradit, *classem Regiam Polyxenidæ Annibalique commissam fuisse, Regemque prælium nec spectare potuisse*. Sed ego vellem, ut vir doctus nos docuisset, quem in locum verba illa rejicienda forent; & deinde certum est Antiochum cum exercitu fuisse in vicinia, ubi pugnatum est, & verisimile omnino eum e terra, exercitu forte in aciem collocato & dispositis elephantis, prælium spectasse navale, & abiisse cum videret Romanos vincere, & inde Florum scribere, eundem *prælium nec spectare potuisse*. Certum ceteroquin est, inscriptionem hanc esse valde intricatam, unde & eam *corruptissimam* dicit esse Ciacconius, haud vulgaris harum rerum judex, in *Notis ad Column. Rostratam;* & ipse Gronovius pater, vir acris ingenii & eruditionis eximiæ, notat, sese hunc titulum misere habitum repræsentasse, quemadmodum ex unico Libro proditus est, ut Doctis integra facultas esset divinandi; quanquam nesciam an verba, quæ Sigonius removenda putat, etiam habuerit ante oculos, quia alia in eadem tabula leguntur, quæ utique habent suas majoresque difficultates

Antiochus quoque Epiphanes, filius Antiochi Magni, obses Romæ habitus, id quod male patri tribuit Auctor *Macchab.* lib. 1. cap. 1. multos etiam habuit elephantos, licet pater coactus fuerit suos Romanis tradere. Nam narrat Georg. Syncellus pag. 279. *Chronographiæ* ex lib. 2. *Macchab* illum *ingenti curruum*, (ἐν ἅρμασι, male vertitur *armorum*) *elephantorum*, equitum, classis quoque apparatu adortum esse Ptolemæum, & vastata Ægypto intrasse Hierosolymam anno Æræ Seleucidarum CXLIII. Hæc tamen in libro illo non leguntur, ejusque *cap.* v. narratur tantum, Antiochum ex Ægypto profectum atrociter in Judæos esse grassatum. Sed nihilominus debet sua Syncellus Auctori isti, qui *lib.* 1. *cap.* 1. ℣. 18. eadem memoriæ mandat, & ℣. 34. addit, Regem dimidium exercitum cum elephantis tradidisse Lysiæ.

Nec omittendum utique, Antiochum Epiphanem in pompa Ludorum, quos ad Daphnen Antiochiæ edidit magnificentissimos, etiam exhibuisse hasce belluas: Athenæus *lib.* v. postquam varia miranda recensuisset, addit: Επειτα ἐλεφάντων ἅρμα καὶ σύνωρις· καθ' ἕνα δὲ, &c. quod nescio an recte vertat Interpres, *currus unus, bigaque una elephantorum; elephanti singuli dispersi triginta sex;* cum mihi videatur Auctor significare, post ea, quæ præcesserant, venisse currum, ad quem juncti erant duo elephanti, ita ut sit figura, quam Græci ἓν διὰ δυοῖν appellant, & hinc sequutos tri-

A ginta sex alios elephantos, qui sese unus alium sequebantur; nisi forte numerus quaternarius exciderit, & primo processerit currus IV. elephantorum, (nam & memorantur paulo ante, τέθριππα τεσσαράκοντα) & eum sequuta sit biga, hanc soli elephanti.

Sed & notandum, celeberrimum Begerum tom. III. *Thesauri Regii* edidisse nummum, cujus in una area cernitur caput fœmineum velatum, in altera elephanti, cum inscriptione, ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΑΝΤΙΟΧΟΥ. Σ. Et recte puto eundem statuere, repræsentari in illo vultum Tryphænæ, uxoris Antiochi Epiphanis, qui anno ducentesimo Seleucidarum B imperavit, quem Æra, in nummo signata, vel littera Σ. denotat omnino.

Is, qui Antiocho Epiphani successit, Antiochus Eupator, habuit etiam elephantos aliquot. Nam lib. 1. cap. 6. *Macchab.* dicitur *cum magno exercitu & XXXII. elephantis Judæos adortus esse*, quo eodem capite cum describatur illorum apparatus, recte me facturum existimavi, si locum illum supponerem, ut Elephas meus ornatior procedat. „Elephantis ostenderunt sanguinem uvæ & mori „ad acuendos eos in prælium: & diviserunt be„stias per legiones, & adstiterunt singulis elephan„tis mille viri in loricis concatenatis; & galeæ C „æreæ in capitibus eorum; & quingenti equites „ordinati unicuique bestiæ erant. Hi ante tem„pus ubicunque erat bestia, ibi erant, & quo„cunque ibat, ibant, & non discedebant ab ea. „Sed & turres ligneæ super eos firmæ protegentes „super singulas bestias, & super eas machinæ, & „super singulas viri virtutis triginta duo, qui pu„gnabant desuper, & Indus magister belluæ: mox additur, Eleazarum in prælio vidisse elephantum regie ornatum, eminentemque super cæteros; putasse, Regem illo vehi, subiisse propterea ventrem, belluam occidisse, ipsumque cadentis ponD dere oppressum. Hoc factum & hanc Eleazari virtutem conservavit etiam Josephus Lib. 12. *Antiq.* cap. 14. & lib. 1. cap. 1. *Belli Jud.* Suidas in V. Αντίοχος, Cedrenus p. 164. nec non Georg. Syncellus p. 281. Notandumque inprimis, Eleazarum videri existimasse rectorem belluæ fuisse Regem; nam Josephus scribit, Judæum contingere non potuisse illum, quem Regem esse putabat, διὰ τὸ ὕψος, *propter altitudinem*, quia scilicet sedebat in excelso elephanto; & mox addit: ὅγε μὴν κυβερνῶν τὸν ἐλέφαντα ἰδιώτης ἦν, *qui regebat elephantum, privatus erat; & si contigisset fuisse Antiochum, nihil plus Eleazaro præstitisset audacia, quam ut sola E spe præclari facinoris, mortem videretur optasse.*

Præterea persuasus fere sum, Auctorem libri 2. *Macc.* cap. 13. de eadem re loqui, licet Eleazari non faciat mentionem, & narret tantum, *maximum elephantorum cum his, qui superpositi fuerant, occisum esse*. Vaillantius certe, in *Historia Regum Syriæ*, hæc facta distinguit, & quod memoratur lib. 2. *Macc.* cap. 13. putat noctu actum esse, & tunc Judam invasisse castra Bethsuram obsidentia; alterum vero Eleazari postea in justo prælio, prope fauces, ubi Judas fuerat castrametatus. Neque ego a viro inprimis erudito dissentire constitui, F maxime cum Auctor *Macchab.* dicat *noctu occisa quatuor millia*, & Josephus tantum *sexcentos, excepto fortiter a Juda primo hostium impetu*; quæ utique satis magna est differentia. Sed mirum profecto Josephum, diligentem ceteroquin Scriptorem, nullam nocturni congressus facere mentionem; imo unum tantum recenset, in quo Eleazar tam fortiter se gessit; si conferantur loca Auctoris librorum 1. & 2. *Macchab.* patebit facile, eos idem bellum, quod Antiochus Eupator anno Æræ Seleucidarum 150. patre Epiphane mortuo

anno præcedente, contra Judæos movit; sique de eodem elephanto agitur, mirum profecto tam valde discrepare numerum occisorum militum, qui uti videtur suadere historias hasce diversas esse, ita reliqua omnia haud obscure testantur, unam hanc esse eandemque; quod Lectoris judicio permitto.

Quin & notatu inprimis dignum, Capnionem vel Reuchlinum lib. 3. *de Cabbala*, ita loqui de hac historia: „ Fuit quondam in diebus Antiochi „ Eupatoris, Judas Mattathiæ filius, bellator no„ bilis, & Dux belli pro legibus, templo, civi„ tate, patria, & civibus Judæorum, acerrimus: „ contra quos cum jam Antiochus, & illius o„ mnis exercitus irruerent, dedit Judas Angelo „ monitus commilitonibus suis, ceu belli tesseram, „ hoc nobile signum מכבי, ut se quatuor his litteris „ fortiter in pugna exhortarentur, promittens, „ quod futurum esset signum victoriæ Dei; quod „ Judæorum milites animo læto in vim magnæ con„ solationis acceperunt, & sub eo signaculo vali„ de pugnantes interfecerunt in castris Antiochi „ virorum 14000. & INGENTEM NUMERUM „ ELEPHANTORUM cum iis, qui superpositi „ erant. Quo factum est, ut princeps belli Judas, „ sic antea dictus, deinceps ab omnibus Macha„ bai cognominaretur, eo quod hi quatuor chara„ cteres syllabice ita sonarent.

Et observatione dignum est, Josephum uno loco Eupatori tribuere *elephantos* XXXII. altero *octoginta*: Auctorem libri 1. *Maccbab.* itidem *duo & triginta*, libri vero 2. *viginti duo*, Cedrenum LV. *γεγυμνασμένους πρὸς πόλεμον*, & *babuisse insuper viginti millia equitum, peditum centum millia, currusque trecentos*. Nam & in hisce copiis recensendis variant Auctores mirum quantum; & eundem quidem numerum equitum & peditum, nec non *præeuntes aciem cum ingenti terrore elephantos*, servat nobis Severus Sulpicius: Josephus vero in *Antiq.* numerat *peditum prope centum, equitum viginti millia*; ast in libris *de Bello Judaico*, *πεζῶν μυριάδας πεντήκοντα, quingenta millia, ἱππεῖς δὲ εἰς πεντακισχίλια quinque millia equitum*; quæ certe differentia notabilis valde est, & nescio an Auctori ipsi adscribi debeat, an vero corruptis exemplaribus. Neque ullibi lectum in Historia illorum Regum, aliquem tot millia peditum habuisse.

Sed illud insuper notandum est, in *Maccbabæorum Historia* tradi, *elephantis* ostensum fuisse *uvæ & mori* succum, quia rubro sanguineoque colore belluæ illæ in prælium acui atque incendi putabantur. Et huc pertinet omnino, quod Plutarchus narrat in libro *de Præc. Conjugal.* *illos, qui ad elephantos accedunt, non induere ἐσθῆτα λαμπρὰν, vestem splendidam, nec φοινικίδας, puniceas, eos, qui ad tauros; quia bis coloribus animalia illa in ra-*

A *biem convertuntur*: ubi omnino *vestis λαμπρὰ* est *purpurea, coccinea*, uti patet ex iis quæ illustris Salmasius notavit *ad Tertulliani Pallium*.

Præterea mirum est, unde Antiochus Eupator elephantos nactus sit, cum omnes ipso Rege jussu Romanorum fuerint occisi. Nam Polybius narrat, Antiocho Epiphane mortuo, Demetrium, Seleuci, natu majoris filiorum Antiochi Magni, filium, obsidem Romam a patre missum, repetiisse paternum regnum; sed Senatum illud adjudicasse Antiocho Eupatori, admodum puero; Cn. Octavium, Sp. Lucretium, & L. Aurelium Legatos missos administrando regno, illisque manda- B tum esse, uti ante omnia, *naves tectas comburerent, μετὰ δὲ ταῦτα τοὺς ἐλέφαντας νευροκοπῆσαι, deinde ut elephantis nervos inciderent*. Narrat eandem historiam Appianus in *Syriacis*; additque, quendam Leptinem, indigne ferentem, occidi belluas mansuetas & raras, navesque cremari, Cn. Octavium, Legationis principem, dum ungebatur in gymnasio Laodiceæ interfecisse; cujus facinoris memoriam etiam conservavit Cicero *Phil.* IX. *Nam cum esset missus* (Cn. Octavius) *a Senatu ad animos Regum perspiciendos, liberorumque populorum, maximeque ut nepotem Antiochi Regis, ejus, qui cum Majoribus nostris bellum gesserat, clas- C ses babere, elephantos alere probiberet, Laodiceæ in gymnasio a quodam Leptine est interfectus*. Atque cum Antiochus Eupator habuerit sibi elephantos, & quidem ad bellum instructos, sequitur plane vel omnes a Romanis non fuisse sublatos, vel alios eundem Regem sibi comparasse; vel potius cum Vaillantio, egregiæ viro doctrinæ, tempora distingui, & bellum Judæis illatum referri debere ad annum Seleucidarum 149. Romanorum vero Legationem ad sequentem.

Syriæ inde Reges alii, Seleuci Nicatoris itidem Successores, elephantos possederunt, illisque usi D sunt sive in pompis, sive in bellis. Notabilis inprimis est λυχνοφόρος, *lampadem gerens*, in nummo Antiochi, cognomine *Epiphanis Dionysi* vel *Bacchi*, qui anno Æræ Seleucidarum CCXXV. vel XXVI. regnare cœpit; editus est ab illustri Spanhemio in *Dissert.* a Vaillantio in *Histor. Regum Syriæ*, nec non a Laur. Begero in *Thesauro Regio Brandeburgico*. Similis exstat in Museo Jacobi de Wilde cum *stella* post caudam belluæ, & litteris ΣΤΑ. quæ cum in alio etiam Antiochi ejusdem nummo obviæ sint, dubitat Vaillantius num ad urbem aliquam, an vero ad Epocham Seleucidarum referri debeas; quod ultimum mihi tamen nequaquam E admitti posse videtur, quia ita saltem littera T. ante Σ. collocata fuisset, ne quid de aliis rationibus dicam. Cum autem in uno illorum Nummorum tres illæ non compareant, sed tantum Cornucopiæ, in altero autem stella, recte me facturum putavi, si utriusque ectypum exhiberem:

Quin & postea vir amplissimus & doctissimus (neque enim hanc laudem infra dignitatem suam esse putat) Nicol. Witsen, Reipub. Amstelædamensis Consul, & summis in Rep. Fœderatæ Belgicæ F honoribus, Legationeque ad potentissimum Angliæ Regem Guilelm. III. functa illustris, mihi dono dedit similem plane priori Antiochi Regis nummo, quem in *Thesauro Regio* exhibuisse dixi Be-

gerum. Et quam valde Consul ille faveat, incumbatque colligendis prisci hisce ævi reliquiis, patebit ex alio, mihi itidem dato, nummulo æreo, & quidem rarissimo, in quo hinc cernitur caput fœmineum, inde vero elephas cum epigraphe, ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ.

Quin & ejusdem ectypum mecum communicavit Gallandus, vir antiquarum rerum inprimis intelligens & Præfectus Gazophylacio, quod instructissimum possidet illustris Foucautius, Juri dicundo Normanniæ Inferiori Præfectus, & Regi a Consiliis; & quia in hoc ultimo picta est nota ΙΑ, quam vir insignis & amicus meus singularis putat esse compositam ex Α. & Ι. utrumque exhibere volui:

Verum & similis plane nummus editus est in tomo III. *Thesauri Regii & Electoralis Brandeburgici*, atque ex præclara Gaza illa eundem nobis exhibet illustris Spanhemius pag. 440. *Dissertation.* suarum Edit. Londin. Putat autem Gallandus in hoc nummo nobis exhiberi Bacchi caput hedera coronatum, & pertinere ad Alexandrum II. Regem Syriæ: Legatus vero & Consiliarius Borussorum Regis existimat, eundem nummum referri debere ad Alexandrum Theopatora, & in eo exhiberi vultum Cleopatræ, conjugis Regiæ, & filiæ Ptolemæi Philometoris; cumque signatum esse Apameæ, quia elephas solitus, id quod jam docui, ejus urbis typus, & recte me facturum existimavi, si & eundem exhiberem:

Victis autem a Romanis Antiochis, & Seleucidarum regno redacto in formam Provinciæ, non videntur Asiæ Reges, qui cum Romanis bellarunt, usi esse in bello elephantis, Mithridatem certe & Tigranem aliosve id fecisse, mihi lectum non est; & Appianus in luculenta descriptione triumphi, quem de victis multis Regibus & gentibus duxit Cn. Pompejus Magnus, nullam *elephantorum* facit mentionem; id quod proculdubio fecisset, si fuissent utique capti, & in triumpho ducti, si Mithridates vel alii Reges iis pugnassent. Notandumque, Dionem *lib.* 36. memorare & recensere inter Mithridatis impedimenta, *equos & camelos*, nullos autem elephantos.

Quin & hic monendum est, Cosmam Indopleustam Hunnos collocare in parte Septentrionali Indiæ; & narrare, eorum Regem, nomine Gollam, obsidione cinxisse urbem Indiæ, quæ undique aquis erat cincta, & inde quasi invicta. Eam tamen in potestatem esse Regis redactam, *quia ejus equi & elephanti omnem illam aquam potarunt*, tandemque ordinarie illum in exercitu habuisse mille elephantos.

CAP. VIII.

Reges Macedoniæ, Alexandri Successores, Elephantis bellarunt, Antipater, Antigonus; qui iis Megaram oppugnavit; sed fugati suibus pice illitis, eaque accensa; inde instituit eos cum Elephantis alere: Ælianus & Polyænus explicantur: Nicæa, *Elephas fœmina, curam gerit infantis; Demetrius Poliorcetes, cui* Νίκων *Elephas; Ctesias notatus; Antigonus Gonatas; eorum usus in obsidionibus ad evertendos muros, & propugnatores depellendos. An ad Demetrium Poliorcetem, vel Demetrios Asiæ Reges, Nummi, quibus inscribitur* ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, *cerniturque caput Elephanti, pertineant? Ægidii Lacarry error; Elephantorum nomina propria; Harduinus laudatus; Catonem omisisse in Annalibus Imperatorum vel Ducum nomina propria, (quod & factum in Columna Rostrata) variis exemplis docetur. Elephantorum autem nomina conservavit; illi præter nomina etiam habuerunt cognomina; Plinius expositus. Quot milites fuerint in turribus Elephantorum dorsis impositi, numerus valde variat; major sex propugnatoribus fuit, secus quam putant Grentemesnilius & Bochartus; ut & Ludolfus ac Freinshemius; Juvenalis illustratus;* ὄχλος, cohors, turma, *semper de numero majore. Elephanti Indici majores Africis & Æthiopicis; subinde tamen etiam hi magni; Plinius male intellectus; Plautus explicatus.*

SED ex Asia in Europam transeundum tandem est, & videndum, qui Alexandri Successores in ea Orbis parte elephantis in bellis usi sint. Narrat Ælianus lib. 16. *de Animal.* cap. 36. Antipatrum in obsidione Megaræ *elephantos* adhibuisse, & addit quomodo suibus pice oblitis & incensis vim belluarum eluserint: quam eandem historiam cum conservaverit Polyænus lib. 4. cap. 6. §. 4. *Strateg.* illius tantum verba, uti ab Interprete versa sunt, supponam: *Antigonus* (nam illi, non autem *Antipatro*, obsidionem illam attribuit) *in oppugnatione Megarorum elephantos adduxit. Megarenses sues liquida pice ungebant, eaque incensa dimittebant. Quæ cum urerentur igni, grunnientes incitato cursu in elephantos incidebant. Illi metu perciti & conturbati, alius alio fugiebant. Antigonus in posterum Indis mandavit, ut sues cum elephantis alerent, ut ad earum adspectum grunnitumque ferendum belluæ assuefierent.* Quin & ipse Ælianus *lib.* 11. *cap.* 14. hanc obsidionem tribuit Antigono, narratque elegantem historiam, quæ omnino ad argumentum meum pertinet, quamque etiam conservavit Athenæus *lib.* 13. *cap.* 8. licet nec Regis nomen, nec Megarenses memoret. Scribunt igitur bini illi Auctores, una cum elephanto bellatore nutritam esse fœminam elephantem, cui nomen *Nicæa*; uxorem Indi, qui eos regebat, moribundam, patria lingua infantem triginta dierum, belluæ fœminæ commendasse; hanc illius singularem & vix credibilem gessisse curam, muscas abegisse, cunas movisse, & alia fecisse, quæ sunt nutricis diligentis & fidæ. Non dubito autem, quin designetur Antigonus, qui mortuo Alexandro tenuit Phrygiam majorem, Lyciam & Pamphyliam, & ita crevit, ut fere toti Asiæ imperaret, quique etiam in Europa bellavit, uti patet ex variis Auctoribus, & Stratagematibus, quæ Polyænus dicto capite nobis recenset; tandemque

ab Antipatro Iolai filio, qui creditur Alexandrum veneno sustulisse, utpote amico, contra Perdiccam fuit adjutus; unde fieri potuit, ut ambo Megara oppugnaverint, hicque Historicus illum, alius alterum nominaverit. Quod autem Polyænus scribit, jussisse Antigonum ut sues alerentur cum elephantis, Ælianus videtur tradere, hoc nutritores elephantorum antea etiam fecisse: *Συνειδότες οὖν ἐκ τούτων οἱ πωλοτρόφοι τῶν ἐλεφάντων, ὗς παρατρέφουσιν αὐτοῖς ὥς φασιν, ἵνα καὶ ἐκ τῆς συνηθείας ἧττον ὀρρωδῶσιν αὐτάς. Cujus rei non ignari educatores generis elephantini una cum suibus pullos alunt, ex consuetudine eos ut minus horreant.*

Demetrius Poliorcetes, Antigoni filius, cum Rex esset Macedoniæ, Pyrrhus regnum illud occupavit; isque Argos vel ante, vel post adquisitionem illam, obsidione premens, elephantis usus est, fuitque illi unus, cui Νίκων, *victor*, nomen fuit; illis turres, ex quibus armati pugnabant, imposuit; cumque vix videantur belluæ illæ alicujus usus fuisse in obsidionibus, & tamen illud factum sit, crediderim eas adhibitas ad subruendos muros, & ut armati ex altis turribus murorum propugnatores depellerent. Nam tales secum habuisse Indorum Regem ex Ctesia docet Ælianus *de Anim.* lib. 17. cap. 29. nam cum narrasset ante Principem eum bellaturum ivisse centum millia elephantorum bellatorum, addit, subsequuta esse aliorum maximorum & fortissimorum tria millia, instituta ad muros incursu evertendos pectorum suorum vi & impetu. Et quanquam Ctesias hoc

A se audivisse scribat apud eundem Auctorem, tamen ego illud germanis fabulis accensendum esse judico, præcipue numerum; nam quamvis elephantorum vis præcipua in proboscide sit, & illa arbores dejicere & exstirpare possint, uti ibidem sequitur, eos palmas Babylone exstirpasse, tamen & corpore valuerunt, murosque dejicere possunt, præcipue si non sunt crassi valde & firmi; & tales elephantos apud Photium Agatarchides appellat eleganter *τειχοκαταλύτας, murorum eversores*; quo pertinet aliquo modo, Jobum Ludolfum, virum utique insignem, tradere in *Historia sua Æthiopica*, naves, recenter constructas in India, opera B elephantorum in mare propelli, quod alibi nonnisi magno hominum numero & labore fieri solet.

Pyrrhus in bello contra Romanos elephantis pugnavit, qua de re cum agere constituerim in *Exercitatione* II. nunc persequar Macedoniæ Reges, quorum Poliorcetes Demetrius mihi etiam dicendus est, licet & ita in Asiam regredi debeam.

Hic igitur Cassandri, geniti Antipatro, tribus filiis, Philippo, Antipatro, (quem alii Antigonum, notante, sed non probante Ruperto, vocant) & Alexandro fato brevibus successit; & fallor, aut ex binis æneis Nummis patebit quoque eum elephantos habuisse. Communicavit eorum C ineditorum ectypos Jacobus de Wilde, vir insignis humanitatis, & horum monumentorum ultra fidem studiosi; in una area pictum est caput equi, in altera elephanti, cum inscriptione, ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ; uti ex ipsis patet:

Minori similem & ipse postea nactus fui, & quanquam alicui videri possit, illos pertinere ad Demetrios Syriæ Reges, tamen do considerandum, an non potius Poliorceti sint adjudicandi, quia similes nullos in *Historia Regum Syriæ* recenset Vaillantius. Fabrica certe stare pro Syriæ Regibus videtur; sed Demetrius Poliorcetes etiam Syriam tenuit, & potuerunt hi Nummi ibi signati esse. Nam Diodorus *lib.* 19. memoriæ mandat, Antigonum conspicientem, Cassandrum Asiam sibi vindicare, filium Demetrium XXII. annorum juvenem cum mandatis in Syria reliquisse, ipsique inter ceteras copias dedisse *elephantos plures quam quadraginta*. Quin & ibidem legimus, eundem Demetrium, cum audivisset res prospere a Ptolemæo geri, & captas urbes esse varias, Pithonem reliquisse in Cava Syria *cum elephantis & gravi armatura*, & inde, unde venerat, regressum, prælium inivisse cum Ptolemæo & Seleuco, & *ante cornu sinistrum collocasse elephantos triginta*; Ptolemæum belluarum ferocitatem fecisse irritam, & plerisque Indorum, qui eam regebant, confossis, *cunctas redegisse in potestatem*. Notandumque inprimis, non patere ex Diodoro ullos tunc temporis fuisse elephantos Ptolemæo vel Seleuco, eosque belluis Demetrii opposuisse milites, qui vallum ferrent præmunitum & catenis revinctum, *ὃν παρεσκευάσαντο πρὸς τὴν τῶν ἐλεφάντων ἔφοδον*,

D *quem fabricaverant contra elephantorum impetum*.

Atque inde patet haud obscure, Nummos illos non incommode referri posse ad Demetrium Poliorcetem, quamvis ferram reciprocare nequaquam velim, si quis Demetrios, Syriæ Reges, eligat; E obiter tamen, bona Lecturi venia, monebo, Ægidium Lacarry, doctum valde Jesuitam, male tribuere Poliorcetæ nummum inscriptum, ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΘΕΟΥ ΝΙΚΑΤΟΡΟΣ, *Regis Demetrii Dei Nicatoris*, vel *Victoris*; cum absque dubio pertineat ad unum ex Demetriis Syriæ Regibus, uti virum egregium vel ipsa illa cognomina docere debuissent, quæ Macedoniæ Regibus non fuerunt usitata; & inde Vaillantius felix harum rerum judex eundem nummum tribuit Demetrio II. Regi Syriæ.

Antigonus Gonatas vulgo dictus, quia Gonis Thessaliæ natus & educatus fuit, Demetrii Poliorcetæ filius, etiam possedit elephantos; nam F Justinus *lib.* 26. *cap.* 1. narrat, eum *ostendisse* Legatis Gallorum, qui a Brenno Duce ad terminos gentis tuendos relicti, fugatis Getarum & Triballorum copiis, Macedoniæ imminebant, *elephantos ad terrorem, velut inusitatas Barbaris formas*. Nec dubium quin & alii Reges Macedoniæ elephantis usi sint, quanquam, quantum equidem sciam, illorum non faciant Historici mentionem.

Atque ita quidem abſolvi Alexandri Magni Succeſſores, & ad aliud tranſirem Caput, niſi hoc ipſo differendum etiam foret, de nominibus elephantorum, & de numero militum, qui in turribus elephantorum dorſis impoſitis pugnabant. Nam primo ex iis quæ diſſerui conſtat, elephantem fœminam dictam fuiſſe *Nicæam*, & marem *Nicona*, & inde docemur, unamquamque belluam ſuum ſibi nomen habuiſſe. Plinius ſcribit; quapropter etiam Antiocho Regi fuiſſe elephantem, cui nomen *Ajax*, & alium, qui *Patroclus* vocabatur, *lib.* 8. *cap.* 5. cujus verba integra ſupponam, quia valde faciunt ad illuſtrandam animalium horum indolem: „Antiocho vadum fluminis experienti renuit Ajax, alioquin dux agminis ſemper. Tum pronuntiatum, ejus fore principatum, qui tranſiſſet: auſumque Patroclum, ob id phaleris argenteis, quo maxime gaudent, & reliquo omni primatu donavit. Ille, qui notabatur, inedia mortem ignominiæ prætulit. Mirus namque pudor eſt, victuſque vocem fugit victoris; terram ac verbenas porrigit: quæ multo auctiora Lipſius, ingens illud Belgicæ quondam decus, ex Plinio producit in Epiſtola, qua de elephantis agit, quæque lectu eſt digniſſima; quod qua ratione fieri potuerit, ego quidem ignoro plane. Philoſtratus quoque tradit, elephanto, quem poſt victum Porum Alexander Soli conſecravit, *Ajacis* nomen fuiſſe inditum. Atque ita etiam in Africa belluæ illæ ſua habuerunt nomina; quam in rem notatu imprimis digna ſunt Plinii verba; quæ eodem capite leguntur: *Certe Cato, cum Imperatorum nomina Annalibus deſcriberet, eum,* (elephantum) *qui fortiſſime præliatus eſſet in Punica acie,* SURUM *tradidit vocatum, altero dente mutilato:* ubi Harduinus, egregiæ vir doctrinæ, ex Codd. Regiis, ceteriſque melioris notæ, ſcribit, *detraxerit*, id eſt, Cato Imperatorum Punicorum nomina Annalibus ſuis non inſeruit, idem tamen nomen elephanti, qui tunc fortiſſime fuerat præliatus, referre operæ pretium duxit.

Atque elegans hæc emendatio firmatur loco eleganti apud A. Gellium *lib.* 10. *cap.* 24. ubi Annibalem, uti equidem puto, appellat Cato *Dictatorem Carthaginienſium*, & alterum ab eo Ducem, *Magiſtrum equitum*, omiſſis nominibus propriis; quomodo & libro IV. *Originum*, quo egerat de primo bello Punico, apud eundem *lib.* 5. *cap.* 21. Ducem Carthaginienſium nominat *Imperatorem*; & apud eundem *lib.* 3. *cap.* 7. *Tribunum militum* memorat, abſque mentione nominis illius proprii. Et hæc, atque adeo Harduini, mulctæ lectionis viri, ſententiam, confirmat egregie Corn. Nepos cap. 3. *Vitæ Catonis: Ob quam rem omnes, Origines videtur appellaſſe. In quarto autem bellum Punicum primum; in quinto ſecundum. Atque hæc omnia capitulatim ſunt dicta; reliquaque bella pari modo perſecutus eſt, ad Præturam Sergii Galbæ, quæ diripuit Luſitanos. Atque horum bellorum Duces non nominavit, ſed ſine nominibus res notavit.* Hæc verba certe clariſſima ſunt, atque adeo obvia, adeo ut mirer Harduino ea præterita eſſe; & oſtendunt illa clare, Catonem Ducum & Imperatorum omnium bellorum, de quibus egerat, nomina ſilentio involviſſe, nec prodidiſſe vel Romanorum, vel Carthaginienſium, uti etiam haud obſcure ex Gellio patet; cujus tamen ultimo in loco memoratur *Leonidas*, quia ſcilicet nihil illi commune cum bellis, quæ deſcripſit Cato, & jam diu mortuus erat, atque tantum in exemplum adfertur, cui honorem eum habere potuit, & ſimul non recedere a propoſito.

Et forte id fecit Cato imitatione veterum Romanorum, qui in Columna Roſtrata, quam A. V. C. 493. Duillio poſuerunt ob res terra marique feliciter geſtas contra Pœnos in Sicilia, appellant Amilcarem *Summum Magiſtratum*, & Annibalem Giſconis filium *Maximum Dictatorem*, nominaque propria omiſerunt, quia forte Romani ea non ſatis bene exprimere poterant.

Sed, ut pergam, e diverticulo rediens in viam, id etiam poſterioribus fuit obſervatum; ita elephantum, quem Aaron Rex Perſarum dono miſit Carolo Calvo, fuiſſe appellatum *Abalabaz*, poſtea annoto, & alterum, qui Leoni X. miſſus fuit a Portugalliæ Rege, *Hannonam*. Quin & prius annotat etiam ad Eginhartum doctiſſimus Schemckius, ante quem tamen me iſtud obſervaſſe ſancte teſtor, additque vir præſtanti eruditione, Arabiæ quendam Principem habuiſſe elephantum, cui nomen *Mahmoud*, id eſt, *laudabilis*, quia nolebat in obſidione Meccæ ad muros accedere propter loci reverentiam; & in Imperio Magni Mogolis obtinere hodie, ut belluis illis imponantur nomina magnifica; primarium dici *Orang-gas*, princeps elephantum; alium *Dulſingar*, quæ vox notat *terrorem exercituum*.

Quin & elephanti non modo habuerunt nomina, verum etiam cognomina illis data videntur fuiſſe; ita enim Plinius pergit loqui: *Antipater auctor eſt, Antiocho in bellicis uſibus celebres etiam* COGNOMINIBUS *fuiſſe; etiam novere ea*; id eſt, niſi me fallo, elephantos a rebus bene geſtis accepiſſe cognomina, atque ea non ſecus ac ipſa nomina, de quibus ante loquutus erat *Hiſtoriæ Naturalis* Auctor, noviſſe; neque enim *cognomen* hic idem quod *nomen* eſſe, quia emphatice hæc de belluis illis narrantur.

Alterum, de quo hoc eodem Capite agere promiſi, eſt numerus militum, qui ex elephantis pugnabant, idque factum occaſione obſidionis Argorum, in qua Pyrrhus turribus impoſuit armatos, & ita urbem oppugnavit. Variant valde Veteres, eorumque exemplo Recentiores: & ita ex lib. 1. *Maccbab.* c. 6. ℣. 37. narratur in ſingulis elephantorum turribus fuiſſe *viros virtutis*, vel *milites fortes duo & triginta, qui pugnabant deſuper, & Indum magiſtrum beſtiæ*. Grentemesnilius tamen & Bocchartus, raræ & perfectæ eruditionis viri, hunc numerum nimium eſſe putant; & ultimus docet, unum elephantem ad ſummum ſex tuliſſe bellatores, atque inde lib. 2. *Maccbab.* c. 13. ℣. 15. *primarium elephantum* σὺν τῷ κατ' οἰκίαν ὄχλῳ *cum caterva, quæ erat in domo*, id eſt, *turre ſuperpoſita, occiſum eſſe* legi; quia duo vel tres non dicerentur ὄχλος, *caterva*, vel *multitudo*, quot Grentemesnilius Auctori *Macchabæor.* reddit, deleta voce τριάκοντα, quam perperam repetitam putat, ſcribendumque eſſe δύο ἢ τρεῖς.

Et quanquam viri illi eximii, nec non ampliſſimus Ludolfus in *Notis ad Hiſtor. Æthiop.* & Freinshemius in Indice Curtii, corruptum in *Macchabæorum Hiſtoria* numerum putent, tamen pro *triginta duobus pugnatoribus* ſtare Juvenalis videtur, cum canit:

Horum majores & dorſo ferre cohortes
Partem aliquam belli, & euntem in prælia turmam.

Neque enim mihi ullo modo veriſimile, Poetam *cohortes* & *turmam* alligaſſe duobus vel tribus, vel ad ſummum ſex militibus ex turribus, quæ elephantorum dorſis erant impoſitæ, pugnantibus. Quin & ipſa vox ὄχλος etiam in altero loco obvia, non obſcure indicat, plures quam ſex propugnatores, quem numerum Bochartus ſummum eſſe exiſtimabat, in una turri fuiſſe diſpoſitos.

Certe Philostratus lib. 2. cap. 6. *de Vita Apollonii* narrat, apud Indos *quindecim* ex turribus singulis pugnasse, & M. Paulus Venetus *viginti*, uti ipse ex eo observavit vir præstantissimus. Sunt Eruditi, qui existimant, Auctores, qui tam paucos bellatores elephantis tribuunt, loqui de Libycis & Æthiopicis, alios vero de Indicis, qui certe longe majores & fortiores sunt. Herodotum tamen in Africa fuisse *elephantos supra modum grandes* tradere opinantur nonnulli Eruditi, sed ego apud eum *lib.* 4. *cap.* 19. invenio tantum *serpentes* ὑπερμεγέθεις, *& leones, elephantos & ursos*; & ad ultima animalia magnitudo illa non extenditur uti vel ipsa Græca verba docent, καὶ οἱ λέοντες κατ' τούτους (nempe *serpentes*) εἰσὶ καὶ ἐλέφαντες. Neque tamen a ratione alienum est, magnos etiam in Africa subinde elephantos nasci: nam Juvenalis *Sat.* 10. vers. 156. memorat, *Æthiopum populos & altos elephantos*; Auctoresque *Itinerarii Siamensis* ex unius vestigio, cujus diameter duorum pedum & dimidii erat, collegerunt prope Bonæ Spei Promontorium maximos esse. Plinius quoque scribit *lib.* 8. *cap.* 10. in extremo Africæ, qua confinis Æthiopiæ est, dentes elephantorum postium vicem domiciliis præbere, eosdemque loco palorum in sepibus & stabulis esse, auctoribus Gulussa Regulo & Polybio; unde utique conjectura aliquo modo fieri potest de dentium eorum magnitudine. Quo pertinet insuper Tavernierum narrare in regno Sabia, sito in ultima Africa, plurimos elephantos esse, & incolas eorum dentibus munire vicos suos: *Ils apportent aussi*, ait, *quantite de dents d'elephans, & disent, qu'il y en a tant dans le pays, qu'on les voit par troupes en campagne, & que toutes les palissades de leurs forteresses & de leurs parcs ne sont que de dents d'elephant.*

Sed ut e diverticulo redeam in viam, Plautus etiam ex opinione Erycii Puteani, & Hermanni Hugonis, *quindecim armatos* turri tribuit, *Mostell.* Act. 2. Sc. 1. ℣. 10.

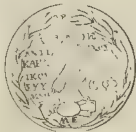
Vel isti, qui bastis trium nummorum causa subeunt sub falas?
Ubi aliqui quindenis bastis corpus transfigi solent.

Quia scilicet, explicante Nonio, *Falæ sunt turres ligneæ, quales elephantis impositæ*. Sed Lipsius meliori jure existimat, servum Comicum irridere milites Romanos, qui trium assium pretio auctorati castella & turres ligneas hostium subirent, hastis aliquot configendi; cum quo paria facit Vossius pater, nisi quod per *nummos* non *asses*, sed o *bolos* designari putet, quorum quatuor denarium vel drachmam conficiunt. Et certe illud *subire* non convenit turribus elephantorum dorsis impositis, adeo uti in illo Plauti loco vel nullum vel dubium sit præsidium majori numero; cui tamen valde opitulatur nota viri docti admodum *ad Gellium lib.* 5. *cap.* 5. *Noct. Attic. Turres*, ait, *eorum dorsis imponebantur, ex quibus milites pugnabant, tela bastasque jacientes, uti Polybius lib.* V. *ostendit. Complures milites turribus imponebantur, nonnunquam sexaginta, uti a Julio Cæsare factum testatur Plinius lib.* 8. *cap.* 7. Si enim verba hæc bene capio, illa mihi non aliter videntur posse exponi, quam ex una turri pugnasse milites sexaginta; id quod tamen nullo modo narrat nobis Plinius, quippe qui *viginti elephantis turritis sexagenos propugnatores* tribuit; id est, singulis tres. Atque ita Livius *lib.* 37. *cap.* 40. scribit impositos fuisse turribus elephantorum Antiochi Magni, qui proculdubio *Indi* fuerunt, *quaternos armatos* præter rectorem: & Ælianus lib. 13. cap. 9. *Histor. Anim.* ἐπὶ θωρακίῳ in turri elephantorum bellatorum, vel etiam ἐπὶ τοῦ νώτου γύμνου, *in nudo dorso*, fuisse tres πολεμιστὰς, & quartum, rectorem nempe, ἅρπην κατέχοντα διὰ χειρῶν, *tenentem ferrum incurvum*. Quæ singula dum perpendo, tutissimum est statuere, numerum bellatorum, qui imponebantur turribus elephantorum, non fuisse definitum, & modo videri admodum parvum, modo majorem longe fuisse, prout necessitas efflagitare videbatur; atque adeo etiam elephantos elephantis, turres turribus majores, & rationem proculdubio habitam fuisse magnitudinis. Addendum autem omnino, Robertum Coverte Anglum cap. XII. *Itinerarii sui*, quod in Belgicam Linguam transfusum exstat tom. XXIII. Collectionis Petri vander Aa, narrare, Elephantem Magni Mogolis ad bellum gerendum proficiscentis onerari turri lignea, in ea esse IV. tormenta bellica, & X. milites armatos arcubus & sagittis.

CAP. IX.

Elephanti, veluti parerga, in Nummis Atheniensium, Neapolitanorum, & Tarentinorum; in causam hujus rei inquiritur, disputaturque an sit nota Monetariorum; Lazii error; ineditus Tarentinorum nummus; Elephas in alio Neapolitano nummo major, si modo genuinus; Capacius notatus. Elephantorum religio; Solem & Lunam venerantur, ille expressus in nummo Neapolitano; in alio Augusti, Saxoniæ Ducis, & Cardinalis Zabarellæ: Elephanti in Nummis Catanensium, disputatur an genuini: suspecta fides Petri Carreræ; Inscriptio ab eodem supposita; imo tota Historia; Epistolæ Diodori & alia, mirifica somnia. Elephas in nummo Friderici III. *Siciliæ Regis.*

ABsoluta igitur historia elephantorum, quos Alexandri Successores possederunt, & quibus in bellis & pompis usi sunt, ad alia, quæ ad argumentum, quod ornandum mihi sumsi, pertinent, video mihi transgrediundum esse, antequam me conferam ad Romanos, & Carthaginienses, Regesque qui cum victore Gentium Populo bellarunt. Et primo quidem sese mihi offerunt Nummi varii, qui vasto hoc animali sunt signati: estque Atheniensium elegans valde, editus a Goltzio Tab. XIV. *Græciæ*, cujus in una area repræsentatur caput Minervæ galeatum, in altera noctua cantharo dioto insistens, & parvus elephas, veluti πάρεργον, cum inscriptione, ΑΝΤΙΟΧΟΣ ΚΑΡΑΙΧΟΣ ΣΚΥΜΝΟΣ, uti ex ectypo clarissime patebit:

Vulgavit olim ſimilem nummum Lazius, vir eruditione præſtanti, lib. 2. *Rerum Græcarum*, ſed male ex elephanto facit *bovem*; id quod eo magis mirum mihi videtur, quia in ipſo apud eundem nummo elephas pictus eſt. Hujus autem moris ratio in obſcuro eſt, & certe mihi latet, adeo ut conjecturis res ſit gerenda, iſque palmam ablaturus ſit, qui certiora divinaverit. Elephas Athenis pictus fuit, cujus mentio apud Themiſtium in Libro *De Memoria & Reminiſcentia*, apud Meurſium, promum illum condum Græcarum Antiquitatum, in *Athenis Atticis* *; Ἡ αἴσθησις καθ' αὑτὸ μὲν ὁρᾷ τὸν ἐν Ἀθήναις γεγραμμένον ἐλέφαντα· κατὰ συμβεβηκὸς δὲ τὸν ἐν Ἰνδίᾳ νεμόμενον: *Senſus per ſe quidem videt elephantem Athenis depictum; per accidens vero eum, qui in India paſcitur*. Neque tamen puto ad illum reſpexiſſe eos, qui nummum ſignari curarunt; licet id amplectatur præſtantiſſimus Begerus, ingens dum viveret, & nunc etiam Reip. Litterariæ decus, in *Diſſertat. de Cranae Inſula Laconica*, qui ſimiliter *leonem* & *caput arietis* in aliis Athenienſium Nummis obvium refert ad arietem & leonem æneum, qui in arce erant.

Ego putabam nonnunquam, elephantem, a latere noctuæ exhibitum parva admodum forma, notam eſſe Præfecti, vel Præfectorum Monetæ; tres enim videntur recenſeri in nummo illo, *Antiochus*, *Caræchus*, & *Scymnus*; non ſecus ac alii in aliis. Atque ita conſpiciuntur in Athenienſium Nummis ſimiliter parvi, *camelus*, *cicada*, *uva*, *aquila*, *caput leonis* & reliqua, nullam aliam ob cauſam, ſi quid video, quam quia Monetæ Præfecti inſignia illa ſibi ſumſerant. Et ideo forte etiam in Nummis L. Julii Burſi, P. Crepuſii, L. Papi, M. Plætorii, & in uno, cui inſcribitur tantum ROMA, *apes* pictæ ſunt apud Holſtenium in *Explicat. Nummorum apibus inſignium*; pro quo tamen animalculo apud Urſinum in Gente Crepuſia exhibetur *fulmen*, in Plætoria *orbis parvus*, in Papia *galea*, vel *galerus*, & loco equi *gryphus*.

Quin & elephas ſimilis plane obvius eſt in nummo Neapolitanorum apud Goltzium & Proſperum Pariſium, cujus locum in aliis occupat *tripus*, *avis*, *homo armatus*, *ala*, *cantharus*, *ſphynx*, vel *apis*. In una area conſpicitur *Minotaurus*, vel *Bos facie humana*; quem Deum Hebonem Capacius & alii faciunt, quanquam nihil tale nos doceat Macrobius lib. 1. *Saturn.* cap. 18. cujus auctoritate ceteroquin id probare conantur, Victoria volitans & coronans bovem cum inſcript. Δ. & ΝΕΑΠΟΛΙΤΗΣ: in altera vero caput muliebre diademate cinctum, a tergo parvus elephas, & infra, ΑΡΤ. id eſt, Ἄρτεμις, vel, ſi Dianæ illud caput non eſt, Ἀρτεμίδωρος, nomen Magiſtratus; quæ ultima ex ectypo quam clariſſime patebunt:

Neque enim quicquam aliud conjectura adſequi poſſum, quam & notas, quas recenſui, & ita etiam *elephantem* ad Monetæ Præfectos referri debere; quanquam fatear libens, meam hanc adſeverationem ſoli conjecturæ inniti, neque amplexurum continuo illius explicationem, qui meliora & certiora docebit.

Communicavit etiam mecum Gallandus, egregiæ & profundæ vir eruditionis, & Nummorum veterum fidus & elegans Interpres, nummi a Tarentinis ſignati ectypum e Muſeo illuſtriſſimi Foucautii Regi a Conſiliis, cujus amicitia mihi valde eſt honorifica; in una area eques, & ante eum vir nudus ſtans, ΑΡΙΣΤΙΠ. *Ariſtippus*; in altera Taras inſidens delphino, & arcum, ut videtur, tenens manu dextra, infra parvus elephas, uti ex ectypo patet;

Ex multis aliis Goltzii Nummis conſtat, optimo jure hunc nummum debere referri ad Tarentum; notandumque inprimis, varia in iis parerga cerni, *anguem* nempe, *ſtellas binas*, *cancrum*, *ſcorpionem*, *noctuam*, *apluſtre*, *Hermam*, *concham* & ..... atque adeo Tarantem manu præferre *galeam*, *uvam*, *clypeum*, *Victoriam*, *tridentem*, *delphinum*, *coronam*, *capricornum*, *concham*, *limacem*, *tripodem*, *polypum*, *clavam Herculis*; quibus ex præclaro Foucautii nummo addendus, niſi me plane fallo, *arcus*; & certe aliis parergis *elephas*. Et Tarantem quidem, ut hoc addam, naufragio facto, delphino vectum fabulantur ad littus, in quo urbs ab eo nomen accepit, uti videre licet apud Probum *ad 2. Georgic. Virgilii*; ſed Pauſanias caſum illum *Phalanto* Lacedæmonio tribuit, & inde Delphis prope ejus ſtatuam ſignum delphini eſſe tradit *lib.* x. Harduinus virum equo inſidentem eſſe *Phalantum* putat, ſed melius Græcarum Antiquitatum Collector hunc equitem refert ad ἱππασία Tarentinorum Stephano memoratam, vel ad exercitationes equitum in armis, quibus Tarentini celebres erant, id quod tamen ſancte teſtor mihi diu ante viros illos fuiſſe obſervatum in *Notis meis ad Stephanum*.

Eſt & alius eorundem Neapolitanorum nummus, in quo elephas jam non eſt πάρεργον, ſed præcipuum argumentum: nam apud Capacium lib. 1. cap. 14. *Hiſtor. Neapolit.* repræſentatur nobis Apollo diademate caput cinctus, dependente a tergo pharetra: hinc elephas ſtans ante tripodem, & proboſcidem ad cælum tollens; & infra, ΝΕΟΠΟΛΙΤ.

Hic nummus, ſi modo genuinus eſt, repræſentat nobis elephantis relligionem, quam tantopere prædicaverunt Veteres: nam Dion Caſſius *lib.* 39. non modo ſcribit, eos ſermonem patrium intelligere, verum etiam *cognoſcere quæ in cælo fiant*, καὶ τῶν ἐν οὐρανῷ γινομένων συνιᾶσιν: & Plinius *lib.* 8. *cap.* 1. belluas haſce venerari Solem & Lunam: *Maximum* (animal) *eſt elephas*, ait, *proximumque humanis ſenſibus: quippe intellectus illis ſermonis patrii, & imperiorum obedientia: officiorumque, quæ didicere, memoria, amo-*

* Lib. 3. cap. 9. init.

ris & gloriæ voluptas, prudentia, æquitas, relligio quoque, siderum, Solisque ac Lunæ veneratio; quomodo illa verba distinguit Lipsius, Epistola L. Cent. I. *Miscellanearum*; id quod tamen non fuit observatum illustri Salmasio p. 305. *Plin. Exercit.* vel ultimo Plinii laborioso & docto Commentatori, qui edendum curavit, *religionem quoque siderum*; cum videatur potius ab *Historiæ Naturalis* Scriptore elephanto tribui *Relligio*, & illa consistat in adoratione siderum, Solis & Lunæ. Et præter Plinium Ælianus lib. 7. *Animal.* cap. 44. testatur etiam, elephantos *exorientem Solem adorasse*, τὸν ἥλιον ἀνίσχοντα προσκυνῆσαι ἐλέφαντες, *proboscidem tanquam manum ad Solis radios allevantes*; idemque *lib.* 4. *cap.* 10. commemorat, Luna nova elephantos ex sylva ramos decerpere, eosque sublimes tenere; tum ad Lunam suspicere, ac leviter ramos, tanquam supplices, movere, ut ipsis propitia esse velit. Plutarchus quoque lib. *de Solert. Animal.* Jubam scribere tradit, elephantos εὐχῇ χρῆσθαι θεῶν ἀδιδάκτως, *vota Diis facere a nemine edoctos, mari se lustrare, Solemque orientem adorare, proboscide, manus loco, sursum erecta*: qua de re ita loquitur Plinius: *Auctores sunt, in Mauritaniæ saltibus ad quendam amnem, cui nomen est Amilo, nitescente Luna nova, greges eorum descendere: ibique se purificantes, solemniter aqua circumspergi, atque ita salutato sidere in sylvas reverti*. Quæ omnia si vera sunt, recte utique idem Plinius scribit, *elephantem proximum humanis sensibus animal esse*; & Apollonius apud Philostratum *lib.* I. *cap.* 7. δεύτερον ἀνθρώπου κατὰ ξύνεσίν τε καὶ βουλὰς, *secundum ab homine sagacitate & consilio*. Hæc pluribus, licet aliis occupata, exsequi volui, ut inde constet evidenter Neapolitanos expressisse cultum, quem vastum hoc animal dicitur Soli exhibere; nam tripodi, qui Apollini sive Soli sacer habetur, adstat proboscidem veluti manum elevans.

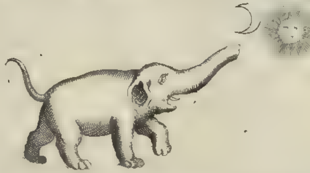
Atque huc pertinet omnino Augustum, Saxoniæ Ducem, & fratrem Georgii, ejus nominis primi, Electoris, nummum signasse, cujus in aversa area cernitur itidem elephas, proboscidem versus Solem attollens, cum inscript. *Time Deum, & honora Regem*, uti patet ex *Saxonia Numismatica*, quam bono publico vulgatam mihi donum misit illustris amicus meus Wilh. Ern. Tentzelius, quo in viro humanitas & eruditio videntur certare, uti non modo patet ex variis ab eodem editis Libris tam Latina quam Germanica Lingua, verum etiam ex Litteris, quas multas & quidem doctissimas ad me dedit.

Nec omittendus profecto est Cardinalis Zabarella; qui omnem illam religionem elephanti signari fecit in nummo, cujus ectypum, recte me facturum existimavi, si exhiberem:

Et apparet ea, quæ Plinius elephanto attribuit, pictura repræsentari; nam fluvium ingreditur, arbores adsunt, unde ramum decerpere videtur velle, & in aere conspiciuntur Sol, Luna & sidera; additurque laudabilis inscriptio, SOLI DEO.

Quin & Eruditis do considerandum, an non Chinenses pinxerunt in tabulis suis sacris, vel in quibus Dii eorum repræsentantur, elephantem tollentem proboscidem ad Solem & Lunam, uti patet ex sequente figura, quam nobis exhibet Kircherus pag. 161. *Chinæ Illustratæ*:

Quin & notandum omnino est, elephantem etiam pingi in Nummis binis Catanensium, quos edidit Petrus Carrera volumine I. *Historiæ Catanæ* inscriptæ, *Delle Memorie Historiche della Città di Catania*, Anno 1639. In uno cernitur hinc caput muliebre, & ciconia; inde vero elephas cum epigraphe, KATANA. Alterius tantum pars aversa edita est, atque in ea occurrit itidem elephas, & supra illum littera A. quemadmodum patet ex ectypis:

Et putat quidem Historicus ille *ciconiam* exhiberi, ad conservandam memoriam pietatis duorum fratrum, Amphinomi & Anapii, qui patrem & matrem eripuerunt ex incendio, & humeris per medios ignes Ætnæ portarunt, *Pii* propterea appellati; & ita ciconiam obviam esse in Adriani nummo cum epigraphe, PIETAS AUGUSTA, ac Metelli Pii; caputque muliebre tandem repræsentare posse *civitatem Catanam*. Elephantem addit antiquissimum esse urbis illius

insigne; Libyas Catanam obsedisse cum ingenti exercitu & XLII. elephantis, illisque cæsis, belluas a Catanensibus captas esse; & eosdem in memoriam illius victoriæ fecisse plures statuas elephantorum, & quidem unam positam in Circo Maximo ex marmore Tauromenitano rubicundo in victoriæ memoriam; & in pluribus locis *della Loggia Palazzo del Senato*, & etiam *del Duomo*, inventos esse elephantos sculptos ex rubro marmore; & Catanenses narrare, id factum esse, *perciochè esso è scorticato*, & propter victoriam, quam de Syracusanis deportarunt; quanquam illi non legantur usi esse elephantis in bellis & expeditionibus, quæ dicuntur anteriores esse adventu Archiæ Corinthii, qui per plures annos vixit post bellum Libycum.

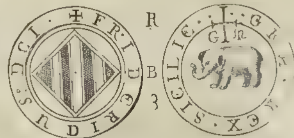
Syracusæ conditæ dicuntur ab Archia Corinthio Olympiade XI. Roma vero Olympiade VI. cumque expeditio Libyca illud tempus præcedat longe, si fides est habenda Carreræ, certe sequeretur, Afros diu ante Alex. Magnum & Carthaginienses usos fuisse elephantis in suis expeditionibus, eosque etiam in Europa visos. Hoc cum nequaquam verisimile sit, uti patet ex iis, quæ antea disputavi, crediderim potius hæc omnia mera figmenta, & otiosorum hominum esse somnia. Bellum tamen illud Libycum & captos elephantos adstruere conatur Inscriptione veteri, quæ edita est ex Archangeli Historia MS. a Gualtero in *Sicil.a*, & post eum ab ipso Carrera pag ?50. quæque ita sese habet:

VNDIQ... GALI
LIBICIS. BELLO. CONFLICTIS
CCIↃↃ
EQVITIBUS ⊏ ⊐
CAPTIVIS IↃↃ
SPOL.
CVRRIB. ⊐
BVB. ◻ ◻...
AVRI. TAL. W. APG. R. AERIS
LIBR. ΦAXA
VEX
VEXILLIS W
IMPERIIS. DIADEMAT. AVR
VICTORIAE. KATANEN. CORONAE
◻ ◻ TRIVMPHVS. L. AETL. PNVS
S. P. Q. KATANEN
AVREO. CAPTIVO. SIMVLACRO.

Nam per BUB. putat designari elephantos, quos Catanenses vocarunt *boves*, vel *boves Libycos*, uti legitur in *Epistolis* Diodori, quia nulli animali magis erant similes; Græcam addit fuisse Inscriptionem, & multis post annis factam Latinam, & inde remansisse in illa aliquot litteras Græcas. Verum ego Gualtero accedo, qui optimo jure credit Inscriptionem eam esse suppotititiam; id quod & unusquisque facile videbit, qui vel paululum in hisce monumentis est versatus. Nec quidquam ad rem facit, quod argumentum illius lapidis firmatur *Epistolis* Diodori, sunt enim illæ ejusdem plane farinæ, idque facile omnis mecum statuet, qui eas apud Carreram p. 457. & sequentibus legere, atque ita aliquot horas perdere velit. Annotat autem pag. 11. illas Græce scriptas vel a Diodoro, cujus *Historia* exstat, vel ab alio ejusdem nominis, a Bessarione Cardinale translatas in Latinam Linguam, & ab Octavio Archangelo, Scriptore diligentissimo, Anno 1470. nonnullas earum Italice versas esse, quæ argumento scilicet suo & illustrandæ Siciliæ, & præcipue Catanæ, inserviebant; iis contineri res doctas & argutas, Philantropum Catanensium Pontificem Maximum unam mittere ad Cocalum Regem, ut Catanæ a Libycis obsessæ auxilio velit venire; & Catanenses aliam scripsisse ad Dædalum. Idem iterum *lib.* 1. *cap.* 32. agit de *elephanto* imposito arcui, *su la Loggia Palazzo della Città*, de XLII. captis; observatque insuper Catanenses postea imposuisse elephanto Palladem armatam, teste Petro Blondo, qui facit etiam mentionem alterius elephanti politi in Circo Maximo; hinc elephantos sculptos esse in Nummis hujus urbis, & hoc ipso tempore servari in ædificiis, sigillis, aliisque operibus publicis & privatis; magum *Heliodorum*, in *Breviario Gallicano* dictum *Theodorum*, elephanto, qui stat super palatio, loco equi usum esse, & inde eundem ab incolis hodie nominari corrupto vocabulo *Liodaru*. Carrera eadem repetit *lib.* 3. *cap.* 16. additque, Catanenses persuasos fuisse, Palladem illis in prælio favisse, viresque dedisse ad debellandos elephantos, elephanto propterea impositam, & magno semper honore habitam; & idolum Indicum, insidens animali incognito in 2. parte *Imaginum Deorum* Cartari editionis Pignorii p. 62. factum esse ad imitationem Palladis Catanensis insidentis elephanto; Indos id accepisse ab Ægyptiis, hosce a Catanensibus per commercia, quæ cum variis populis exercebant; vel denique, si illud non ita foret, Diabolum attulisse ad Indos ectypum statuæ Palladis elephanto impositæ; litteram K. scriptam in uno nummo designare Palladem, quæ Græce Ἀθηνᾶ appellatur, illamque supra belluam locari adinstar statuæ; elephantum urbis Catanæ insigne esse, id patere ex numo Friderici III. cognominati Simplicis, Regis Siciliæ, & quæ forte alia tradit vel hisce, vel aliis *Historiæ suæ* locis.

Sed profecto blennus, bliteus, caudex, stipes, plumbeus sit oportet, qui ea credere animum induceret; illaque non modo non vera sunt, sed ne quidem verisimilia; & Pallas elephanto imposita, Ægyptii, Indi, Diabolus, bellum Libycum, Literæ Philantropi, Diodori, & alia, sunt profecto ægri cerebri, vel ultra fidem creduli hominis somnia; quibus refutandis si immorari vellem, gnaviter certe insanirem, & meo aliorumque otio abuterer.

Hoc unum recte se habet, in Friderici III. Siciliæ Regis nummo elephantem conspici, eumque exhibeo ex Paruta:

Et credere volo Carreræ, eundem signatum esse Catanæ, quanquam in eo nulla ejus rei nota sit; sed cum scire potuerit hoc aliunde, atque adeo elephantum insigne urbis illius esse, ego viro diligenti, sed ad stuporem credulo, fidem detrahere nolo. Meque postea docuit illustris Abbas Dominicus Passioneus, cum tanti ingenii hospitem ædibus meis reciperem, urbi illi *elephantem* esse insigne. Quod autem ad binos illos veteres attinet, ego quidem illos manibus tractare vellem, ut judicare possem, num genuini, an vero malæ notæ, & ad fallendum conficti sint. Nescio enim, quam valde hac in re suspiciosus sim; magnumque mihi fraudis indicium est, quod apud Parutam nulli tales Catanensium inveniantur Nummi, imo quod in nullis aliorum hujus Insulæ populorum belluæ hæ conspiciantur, nec in

toto Libro, ſi excipias C. Cæcilii Metelli, Atilii, & Friderici, quod vides, Siciliæ Regis, numiſmata. Præterea illud ipſum Metelli facit, ut magis fraudem factam ſuſpicer; nam caput mulieris & ciconia ex illo ſunt deſumta; neque illud *Catanam* repræſentat, ſed *pietatem*, uti notiſſimum eſt.

CAP. X.

Gemmæ capite Socratis, addita proboſcide Elephanti, nec non aliorum animalium capitibus, ſignatæ, ex Chifletio exhibentur; de monſtroſis figuris illis diſputatur, virique docti nota examinatur; ridicula Carreræ explicatio. Moneta diſtincta in varias officinas, quarum unaquæque habuit forte ſuum inſigne: ingens Romæ Monetariorum multitudo.

RESTANT nonnulla annotanda, quæ licet Reges elephantoſque non ſpectent vivos, recte me tamen facturum exiſtimavi, ſi & ea Lectori exhiberem. Notandum igitur, Joh. Chifletium, diligentem & eruditum virum, inter Gemmas Socratis imagine cælatas, trium ectypos exhibere nobis, in quibus proboſcides elephantorum Philoſophi illius capiti mire & ridendum in modum junguntur. Hæc monſtra quare ita cælata ſint, juxta cum ignariſſimis ſcio; nec adſeverare auſim an ſint amuleta, an vero ficta ad deridendum vel Socratem, vel Socraticos:

Supponam tamen, quæ Chifletius, ad illuſtrandas has tres Gemmas, annotavit; „ Majorem, *ait*, „ difficultatem habet adjunctum caput elephanti „ cum proboſcide, palma, caduceo, & capitibus „ ANYTI, MELITI, atque ipſius XANTHIPPES; niſi dicamus elephantum deformitatem „ ſuam præclaris dotibus compenſare, in eoque „ excellere, quod a ſe, natura ſuggerente, & „ morum, & virtutum documenta præbeat, ut „ multa ab eo, tanquam a morum idea, homines „ deſumere & imitari coacti fuerint. Illi, inquit „ Plinius *lib.* 8. *cap.* 1. *quæ etiam in homine rara,* „ *probitas, prudentia, æquitas*. Quæ omnia in „ Socratem belliſſime cadunt, a quo, quamvis „ deformi, Ethica initium ſumſit: quique hortari „ ſoleret juvenes, *ut* (Laertius in *ejus Vita*) *ſe in ſpeculo frequenter contemplarentur, ut ſi formoſi eſſent, digni ea ſpecie fierent, ſin autem deformes,* „ *eruditione turpitudinem tegerent*. Nec ſine myſterio crediderim cutem illam cancellatam in capite elephanti tam accurate expreſſam eſſe; quod „ nimirum Socrates alienæ virtutis invidos cum „ muſcis compararet: ait enim apud Senecam lib. „ *de Vita beata*: *Vobis vacat aliena ſcrutari mala,* „ *& ſententiam ferre de quoquam? Quare hic Philoſophus laxius habitat? Quare hic lautius cœnat?* „ *Papulas obſervatis, quod MUSCARUM eſt,* „ *ipſi obſiti ulceribus*. Plinius vero *lib.* 8. *cap.* 10. de „ elephantis: *Setarum nullum tegumentum, ne in cauda quidem præſidium abigendo tædio* MUSCARUM, (*namque id & tanta vaſtitas ſentit*) „ *ſe* CANCELLATA CUTIS, *& invitans id genus animalium odore. Ergo cum extenti recepere examina, arctatis in rugas repente* CANCELLIS, *comprehenſas enecant. Hoc iis pro cauda, juba, villo eſt*. Socrates de ſe ipſo ubi ſupra: *Illuſtrata eſt virtus mea per ea ipſa, per quæ* „ *petebatur. Produci enim illi, & tentari expedit:* „ *nec ulli magis intelligunt quanta ſit, quam qui vires ejus laceſſendo ſenſerunt*. Hinc & palma in „ manu elephanti, victis ſcilicet moroſitate XANTHIPPES, & calumniis ANYTI, & MELITI, quibus inſimulari timuit ipſe Plato, virtute animoque remiſſior: quippe quem tradit „ Juſtinus Martyr non auſum fateri veram de Deo „ doctrinam, ne idem ſibi accideret, quod Socrati: *Plato autem*, inquit, *accepta, ut videtur,* „ MOYSIS *& aliorum Prophetarum de* UNO & „ SOLO DEO *doctrina, quam in Ægypto didicerat,* „ *propter ea, quæ* SOCRATI *acciderant, veritus ne ipſe quoque* ANYTUM *quempiam aut* MELITUM *contra ſe apud Athenienſes ſuſcitaret, accuſantem & dicentem:* PLATO *injuſte agit, &* „ *curioſa tractat, Deos, quos civitas recipit, non* „ *recipiens;* CICUTÆ METU *variam quandam* „ *& fucatam de Diis inſtituit orationem,*

„ Additur præterea Gemmæ Socraticæ caduceus, cum inſcriptione, ΕΥΕΛΠΙCΤΟΥ, hoc „ eſt, CONFIDENTER, ſeu CUM FIDUCIA, BONA FIDE, SINE FRAUDE. Libanius *Declamat.* 16. Πρέπει δὲ τοῖς ἀγαθοῖς, τῆ „ μὲν ὑψηλῆς ἐλπίδος ἔχεσθαι, δέχεσθαι δὲ εὐμενῶς „ ὅτι περ ἂν δοκῇ τῷ Θεῷ. *Bonos ſiquidem & fortes viros decet altæ ſpei adhæreſcere, ac placide quicquid Deo viſum fuerit admittere*. Quam æquanimitatem, ſi quis alius, Socrates aſſecutus videtur, hæc ipſiſſima verba uſurpans apud Platonem paulo ante mortem: Ἀλλὰ γὰρ ἤδη ὥρα ἀπιέναι, ἐμοὶ μὲν ἀποθανουμένῳ, ὑμῖν δὲ βιωσομένοις· ὁπότεροι δὲ ἡμῶν ἔπὶ τὸ ἄμεινον πρᾶγμα ἔρχονται, ἄδηλον παντὶ, πλὴν ἢ τῷ Θεῷ: *Sed jam hora eſt abeundi, mihi quidem, ut moriar, vobis autem, ut vitam agatis: utri porro noſtrum ad melius eant, omnibus incertum eſt, niſi Deo.*

A „ Idem, Synesio teste in *Dione*, *Deo se morem*
„ *gerere profitebatur*, *neque ei* DIFFIDENDUM
„ ajebat. Hinc Seneca: *Si convivere etiam Græcis*
„ *juvat cum* SOCRATE, *cum* ZENONE *ver-*
„ *sare; alter docebit te mori, si necesse; alter an-*
„ *tequam necesse erit.*
„ Majore fortassis otio eliciat quispiam ab hi-
„ sce Gemmis, quid sibi velint illa verba, quæ
„ Nonius Marcellus e Varrone citat, ænigma-
„ tis similia: *Se circumspexisse, atque invenisse,*
„ *cum dormire cœpisset, tam glaber quam* SOCRA-
„ TES, *galbam esse factum ericium e pilis albis cum*
B „ PROBOSCIDE. Quo loco mendosissimo, ait
„ Petrus Victorius lib. 24. *Variar. Lect.* cap. 1.
„ legi debere pro galbam, *calvam*: loqui vero
„ Varronem de quopiam, cujus forma valde in
„ somno immutata fuerat, & cum calvus fuis-
„ set antequam dormitum isset, postea experre-
„ ctus invenisset se (quæ res admirationem ipsi
„ merito magnam attulit) capillatum; Erasmus
„ in *Adagiis* legit, *Tam glaber quam Socratis*
„ *callum*: *Erat*, inquit, *corporis patientissimi*,
„ *quod ad omnem laborem occalluerat*, *ambulabat*
„ *nudis pedibus*, *dormiebat humi*. *Hinc jocus in*
„ SOCRATIS CALLUM. *Non ignoro quid nar-*
C „ *rent de gallo deplumato*, *quem Diogenes*, *ni*
„ *fallor*, *immiserat in Scholam Platonis*. *Sed magis*
„ *placet ut legamus callum*, *facilis enim est transi-*
„ *situs a C in G cognatam litteram*. Hæc illi,
„ sed neuter satisfacit. Quicquid sit, mos fuit
„ Atheniensium ejusmodi ænigmata proponere,
„ non tantum Gemmis, sed etiam Numismatis,
„ in quibus apud Goltzium videre est minutula
„ forma ad latus noctuæ ELEPHANTUM,
„ CAMELUM, caput, ut videtur, ARIE-
„ TIS, & CICADAM. Platonicum quoque in-
„ stitutum esse docet Synesius *Præfat. ad Librum*
„ *de Insomniis*: *Sub vilioris argumenti specie*, *quæ*
D „ *sunt in Philosophia magna atque præstantia*,
„ *dissimulare*; quanquam idem ante ab Ægyptiis
„ observatum: quod & sphinges illæ pro tem-
„ plis insinuabant, & eum tradendi morem ab
„ illis ad Græcos primus Pythagoras creditur
„ transtulisse.

Hanc notam viri doctissimi examinandam relinquo aliis qui sagaciori ingenio sunt ad ænigmata illa aperienda. Illud tantum monebo, similem Gemmam exhiberi a Carrera in *Addendis ad Historiam Catanensem*; in ea repræsentari bina capita barbata, & illis impositum caput elephantis, proboscide tenens spicam; Carreram puta-
E re Janum nobis exhiberi bifrontem, illum, caput belluæ, & spicam spectare ad Catanenses; apud quos illa inventa fuit. Præterea mihi videri τὸ ΕΥΕΛΠΙΣΤΟΥ esse nomen artificis; id quod observes licet etiam in aliis Gemmis; me non capere, quomodo vox illa significare possit *confidenter*, cum scribi tunc deberet εὐελπίςως; & deinde me putare, huc nihil pertinere *elephantum*, *camelum*, *caput arietis & cicadam* in Atheniensium Nummis signatos minutula forma; sed potius notas esse Monetariorum, nihilque in iis latere mysterii. Nisi tamen, id quod mihi nunc
F commodum venit in mentem, non tam fuerint Præfecti vel Præfectorum Monetæ, sive, ut Romanis vocabantur, Triumvirorum auro, argento, ære flando feriundo notæ, quam Monetæ, sive diversarum ædificii illius partium, in quibus pecunia signabatur. Nam licet in urbibus una videatur fuisse Moneta, sive domus amplissima illi usui destinata, tamen variæ, imo multæ, in ea erant officinæ; fierique potuit, ut unaquæque officina suum habuerit insigne. Rem ita sese Athenis & Neapoli habuisse, nequaquam probare possum; sed tamen aliunde constat aliis in urbibus unam fuisse MONETAM, & varias in ea officinas proculdubio. Ita in *Descriptione Urbis Romæ*, *Regione* III. recensetur *Moneta*; non secus ac in *Descriptione Constantinopoleos*, *Regione* XII. In *Moneta* autem, vel ædificio illo publico, ingentem multitudinem hominum habitasse patet ex rebellione, de qua tempore Aureliani facta ita loquitur Victor cap. 35. *Epitomes*: *Hoc tempore in Urbe Roma Monetarii rebellarunt*, *quos Aurelianus victor ultima crudelitate compescuit*; nam magno numero fuisse vel inde patet, quod ab iis occisa fuerint septem millia militum, antequam in ordinem redigerentur, uti doce alter Victor *cap.* 35. & Vopiscus in *Aurel.* cap. 38. ubi & ipse Aurelianus hoc testatur in Epistola ad Ulpium Crinitum. Et ita Harduinus in *Antirrhetico* non improbabiliter putat, diversas urbis Constantinopoleos officinas designari in Nummis vel per notas numerales, II. III. IV. vel per litteras alphabeti. Et hoc etiam Romæ debuit obtinuisse, etiamsi aliæ urbes, vel Coloniæ, eo officinas suas non traduxerint, uti alibi commentatur vir eruditus; id quod tamen nondum probare possum. Hæ scilicet omnes officinæ continebantur uno ædificio, vel variis insulis, quæ uno in Urbis loco erant exstructæ, & MONETÆ nomine veniebant; adeo ut non absque ratione Lactantius Libro *de Mortibus Persecutorum* inter immensas & sumtuosas Diocletiani exstructiones recensuerit etiam *Monetam*: *Hic*, ait, *basilicæ*, *hic circus*, *hic Moneta*, *hic armorum fabrica*, *hic uxori domus*, *hic filiæ*; *repente magna pars Civitatis exceditur*: vel, ut alii legunt, *exciditur*; unde satis patet superque maxima hæc ædificia fuisse; & inde puto a ratione non esse alienum varias monetæ officinas, notas & insignia sua habuisse: quæ tamen omnibus Nummis non fuerunt indita.

CAP. XI.

Miscellanea de Elephantis. Indus fluvius Cariæ dictus a rectore, quem bellua excussit; Harduinus non nominat eos, quorum ope profecit: Phœnices Cernem Insulam navigabant mutuaturi, inter alias merces, pelles & dentes Elephantorum: Elephanti, in somniis visi, quid significent: allegorice & symbolice explicati; proverbia ab iis sumta: an in Threnis Vulgatus Interpres recte nobis exhibeat, Rubicundiores ebore antiquo; *Belgæ Interpretes & alii præferuntur: ebur natura candidum, sed jam Homeri tempore tinctum rubro colore: an turres ex ebore exstructæ: domus vel cubicula ebore inducta tam apud Judæos quam Romanos: id quod tamen de ultimis non tradit Plinius. Lecti eburnei; pocula vel vasa, & naves forma Elephanti. Apud Græcos magna & fortia animalia Elephanti dicta. Festum apud Persas* Adventus dominorum Elephantorum *dictum*.

Ultimum hoc erit Caput, quod Asiæ, ejusque elephantis, & Græciæ dabitur; constituique in id conjicere, quæ apud diversos Auctores mihi notavi, & non plane ab argumento, quod mihi exornandum sumsi, aliena videntur esse.

Fluvius Cariæ *Indus* appellatus fuit, quia in eum rector ab elephanto excussus decidit: Livius

lib. 38. *cap.* 14. *ad Thabusion castellum imminens flumini Indo ventum est : cui fecerat nomen Indus, ab elephante dejectus* : quod reor factum esse, cum elephas fluvium transiret, & forte in bello, quod Romanis fuit cum Syriæ Regibus. Plinius *lib.* 5. *cap.* 28. Cariam describens ejusdem fluvii meminit, eumque addit Cybaratarum jugis ortum, recipere LX. perennes fluvios, torrentes vero centum. Notatque commode Harduinus hunc amnem Straboni, Ptolemæo, & Melæ *Calbin* vocari, laudatque Livii verba : cui notæ si adjecisset vir eruditionis haud vulgaris, hoc idem Isaaco Vossio, docto inprimis viro, *ad Melæ lib.* 1. *cap.* 16. venisse in mentem, certe meruisset laudem singularis ingenuitatis, cujus unicum argumentum & præcipuum est, fateri per quos profeceris.

Mercatores Phœnicum olim ad Cernem Insulam, sitam ad Occasum Africæ, proficiscebantur, & ab incolis pro suis mutuabantur mercibus, *pelles cervorum, leonum, pantherarum, καὶ δέρματα ἐλεφάντων μετ᾽* (ita emendat Vossius) *ὀδόντων, καὶ τῶν ἡμερῶν βοσκημάτων, & elephantorum cum dentibus, & pellibus mansuetorum animalium*; uti legere licet apud Scylacem Caryandensem.

Oneirocritis & somniorum Interpretibus materiam conjiciendi & divinandi dederunt multiplicem elephanti. Artemidorus scribit *lib.* 1. *cap.* 39. bonum esse, *si quis loco sui capitis, habeat caput leonis, vel lupi, vel pantheræ, vel elephanti*; quia is qui majores viribus res aggressus est, hoc somnio viso, victoriam adipiscitur: *lib.* 4. *cap.* 12. quæcunque ex animalibus tarde nascuntur & crescunt, *elephantum, cornicem, cervum, & similia*, portendere bona & mala tarde eventura; & *lib. eod. cap.* 58. *leonem, tigrim, pantheram, elepbantem & aquilam* significare magnanima, libera, *καὶ τὰ πρακτικά, καὶ τὰ φοβερά*. Achmetus etiam Medicus Arabs *cap.* 270. & 271. agit multis de elephanto ex disciplina vel monumentis Indorum, Persarum & Ægyptiorum; docetque quid in somnis visi significent; quæ omnia ei peti possunt; abuterer enim tam aliorum quam meo otio, si istiusmodi commenta & hariolationes huic Opusculo inserere omnes occiperem.

Neque etiam silentio prætereundum est, S. Epiphanium primi hominis lapsum ex natura elephanti allegorice deduxisse cap. IV. *Physiol. Femellam*, nempe, *mandragoram mari offerre, eum comedentem banc berbam libidine incensum femellæ misceri, banc pariendi tempore lacum ingredi usque ad ubera, & ibi parere; neque in terram fœtum projicere, quia pullus sese elevare non posset, quippe cujus pedes juncturis* (solennis hic error est Veterum) *careant; ita Evam dedisse Adamo fructum vetitum, ejus partum fuisse peccatum, & lacum editi partus, paradisum*: quæ certe ut frivola plane, aliis Patrum levibus & allegoricis placitis adscribenda sunt. Multus etiam est Pierius Valerianus lib. 2. *Hierogl.* & post eum Nicolaus Caussinus in *Polyhistore Symbolico*, in colligendis variis bene vivendi præceptis, vel symbolis ex natura, & proprietatibus hujus animalis petitis; & quidem ultimo inde arcessentur *Castitas, Fortitudo invicta, Honor, fortium senum, Æmulationis vis, Divitiarum & rerum humanarum inconstantia, Ultio præsens, Vir magnanimus, vel duplex, Talio, Linguæ moderatio, Honoris cupiditas, Litteræ cicurant feritatem, Opus tardum, sed magnum, Voluptuarii sordes, Casta placent Superis*, imo ne quid desit, *Pœnitentia, Sera pœnitentia, & Incarnatio*; quia ut elephas mole corporis & furore terribilis, ad formosæ mulieris occursum concitatos animi motus frangere dicitur, teste Æliano lib. 1. cap. 38. *de Animal.* ita in Incarnatione Deus ultionum in sinu Virginis deferbuit; quæ ultima interpretatio & allusio signum evidens est lascivientis & prurientis hominis ingenii; meliusque longe foret, sanctius de tam sancto & reverendo Mysterio loqui & agere. Quin & his addi potest Joachimus Camerarius, qui in *Centuriis Symbolorum ac Emblematum Ethico-Politicorum*, a vasti hujus animalis natura sequentia petit; *Casta placent Superis; Mansuetis grandia cedunt; Non impune feres*; quæ si quis proverbia & emblemata penitius cognoscere velit, ipsi illi Auctores adeundi sunt.

Postquam elephanti Europæ innotuerunt, & cognitio eorum ad Græcos pervenit, varia ab iis sumta sunt proverbia, quæ Suidas, Zenobius, Diogenianus, Erasmus, Aldrovandus, Pierius collegerunt; suntque, *Ἐλέφαντα ἐκ μυίας ποιεῖν, Elephantem ex musca facere*; de iis, qui res minimas extollunt & magnas faciunt: *Ἐλέφαντος οὐδὲν διαφέρεις, Ab elephante nihil differs*; de magnis & stupidis: *Ἐλέφας μῦν οὐχ ἁλίσκει, Elephas murem non capit*; de iis qui parva ac tenuia contemnunt: *Κώνωπα ἐλέφαντι παραβάλλειν, Culicem elephanto conferre*; de iis, qui minima maximis comparant; *Κώνωπος ἐλέφας Ἰνδὸς οὐκ ἀλεγίζει, Culicem haud curat elephantus Indicus*; quod dictum putat Erasmus ob singularem duritiem cutis elephantinæ, qua fertur etiam jacula excutere, tantum abest, ut culicis morsu offendatur; & adhiberi posse addit, quoties significabimus excelsis animis leves & vulgares injurias esse negligendas: Gregorius Nazian. *carmin.* 201. *Analect. Græcor.* Muratorii, Monachum quendam obeso corpore canit, *σάρκας ἐγείρειν εὐρυτέρας ἐλέφαντος, carnes alere ampliores elephanto*; quæ *Analecta* virum imprimis eruditum & humanissimum mihi donum misisse summopere lætor; estque etiam insigne adagium apud Lucianum pag. 874. quod tamen & aliis est annotatum: *Θᾶττον ἂν πέντε ἐλέφαντας ὑπὸ μάλης κρύψειας ἢ ἕνα κίναιδον, Citius quinque elephantos sub ala tegas quam unum cinædum*; de iis qui se celare non possunt, sed produnt solo adspectu animi morbos & vitia: nec non aliud apud Cæsarium *Dial.* 2. *Quæst.* 107. emendatum a Joanne Ernesto Grabio, viro doctissimo, in *Notis ad Spicilegium Patrum Seculi primi*; *Σύγκρινον τοίνυν ἀστέρα πρὸς ἥλιον, ὡς ἐμπίδα πρὸς ἐλέφαντα, καὶ τὸ θεῖον ἄστρον πρὸς τὴν πασῶν μείζονα πόλιν, ὡς πρὸς κάμηλον κώνωπα: Confer igitur stellam cum Sole, velut muscam ad elephantem, & astrum divinum ad omnium maximam civitatem, veluti cum camelo culicem.* Et Antiphanes Comicus dixit, *καταβεβρωκὼς σιτία ἴσως ἐλεφάντων τεττάρων, edens frumenta ut elephanti quatuor*, id est, plurima, uti notat Casaubonus *ad Ath. lib.* 3. *cap.* 31. Et Poeta Astronomicus apud Scaligerum proverbium sumsit a tarditate incessus:

Quin mage præveniens aquilas vis pigra elephantum
Præcurret, volucremque pigris testudo molossum,
Quam nos rorifluam sectemur carmine Lunam.

Quin & Bochartus *lib.* 2. *cap.* 23. *Histor. Animal.* Persarum proverbium ab elephanto desumtum recenset, *Elephantem ex vestigio pedum ejus cognoscent*; quod idem videtur esse cum veteri illo, *ex ungue leonem*; & apud Vulgatum Interpretem cap. 4. ℣. 7. *Threnorum Jeremiæ* legitur, *Rubicundiores ebore antiquo*, quod proverbii instar est. Hic locus, licet eum multis defendere conetur Martinus de Roa lib. *Singular.* cap. 7. aliter a Gro-

tio explicatur; & tam excellentis ingenii vir intelligit *λίθυς πολυτελεῖς*, *pyropos*, ſive *carbunculos*; quia ſcilicet ebur nullum natura ſua rubrum, ſed omne candidum eſt; unde apud Heſychium *ἐλεφάντινα* exponuntur *λευκά*, & alibi apud eundem ſcribitur, *Λευκελεφάντινα. λευκὰ ὡς ἐλεφάντινα*. Belgæ Interpretes D. *Jeremiæ* verba recte vertunt, *zy vvaaren rooder van lichaam als robynen*; & apud LXX. legitur eodem ſenſu, *ἐπυρώθησαν, ὑπὲρ λίθυ σαπφείρυ τὸ ἀπόσπασμα αὐτῶν*: quanquam recte doceat Mart. de Roa ebur jam ab Homeri temporibus tinctum rubro colore fuiſſe, ne ſcilicet *longis flaveſcere poſſit ab annis*, uti canit Ovidius; notaruntque, ut hoc obiter addam, Eruditi, Tibure ebur ſemper candidum manere, neque unquam palleſcere beneficio aeris, & erumpentis auræ ex calidis & ſulphureis Albulis, id quod Propertius imputare maluit Herculi, qui ibi colebatur, *lib.* IV. *eleg.* VII. uti recte animadvertit Janus BrouKhuſius, plurimum de eo Poeta & Tibullo meritus. Suntque etiam in Veteri Fœdere alia proverbia ab ebore deſumta; cumque illa, nec non alia, quæ in eodem leguntur, huc pertineant, recte me facturum exiſtimavi, ſi & eadem hoc Capite recenſerem. Ita cap. 5. *Cantic.* ℣. 14. legitur, *venter ejus eburneus, diſtinctus ſapphiris*; & cap. 7. ℣. 4. *collum tuum ſicut turris eburnea*; quibus loquutionibus ſummus candor denotatur; obſervatque ad priorem locum Vatablus, Hebræa ad verbum reddi debere, *inteſtina ejus candor eboris*; vel *puritas eboris*, id eſt, ſicut purum aut candidum ebur, vel nitidum; & Doctum inter Hebræos reddere, *juxta munditiem eboris*, aut, *ut vas eburneum candidum*; & altero loco puto notari candidum imprimis & rectum collum; & prius deſignari per *ebur*, alterum vero per *turrim*; cui etiam collum propterea aſſimilatur, cap. 4. *Cantic.* ℣. 4. Neque enim exiſtimandum eſt ex ebore turres eſſe factas, vel apud Judæos, vel apud aliam gentem ullam. Magna quidem illis eboris copia, adeo ut inde fecerint Reges ſolia, & parietes etiam ebore incruſtaverint; ſed turres inde exſtructas fuiſſe, ab omni veriſimilitudine eſt alienum. Atque ita legimus lib. 1. *Reg.* cap. 10. ℣. 18. Salomonem *feciſſe thronum de ebore grandem, eumque obduxiſſe auro puriſſimo*; & cap. 22. ℣. 39. Achabum ſibi *feciſſe domum eburneam*, ſive *domum dentis*, uti Hebræa, teſtibus Eruditis, reddi debent, nempe *elephanti*. Quin etiam apud Prophetam Amos *cap.* 3. ℣. 15. ejuſmodi domus memoratur: *Et percutiam domum hyemalem cum domo æſtiva, & peribunt domus eburneæ, & diſſipabuntur ædes multæ*: quæ Græcis Interpretibus ſunt *οἶκοι ἐλεφάντινοι*, ubi etiam in Hebraico eſt *domus dentis*, nempe *elephantis* per excellentiam, notante Vatablo; & recte obſervat ibi Liveleus, *domos eburneas* vocari, non quod quod totæ ex ebore eſſent, ſed *eburatæ*, id eſt, ebore ornatæ & obductæ; quomodo & Cicero memorat *tecta ebore & auro fulgentia*; & ita exponi debere *eburneam Achabi domum*, & *palatia eburnea Salomonis*, laudata Pſalmo 44. veriſimile admodum eſt. Druſius videtur ſtatuere, ex *ebore* has domos fuiſſe; notatque inde non ſolum domos, ſed & lectos, & palatia & turres factas eſſe; ſed tamen mox addit, multæ virum eruditionis Liveleum *eburneas domos* interpretari *eburatas*; neque etiam puto *turrim*, de qua ante egi, fuiſſe obductam ebore; ſed collum comparari turri eburneæ, quia erat candidum & erectum. Lectos autem ex ebore apud Judæos fuiſſe patet ex eodem Propheta Amos *cap.* 6. ℣. 4. *Qui dormitis in lectis eburneis, & laſcivitis in ſtratis veſtris*. Quæ ideo monenda duxi, ut vel hinc pateat, magnam apud gentem illam fuiſſe eboris copiam, licet forte elephanti ipſi ante Alex. Magnum ejuſque Succeſſores nunquam in regione illa viſi ſint; qua de re antea a me actum eſt.

Apud Romanos, ut & hoc addam, etiam fuerunt lecti ex ebore, uti patet ex loco Vopiſci in *Vita Firmi* ante a me laudato; & quanquam Ciceronis *tecta ebore & auro fulgentia*, & Senecæ *ſplendidum ebur altis tectis fulgens*, videantur ſuadere, eoſdem etiam cubicula ebore incruſtaſſe; tamen illud, quod equidem ſciam, non memorat Plin. Scribit quidem ille *lib.* 8. *cap.* 3. luxuriam Romanorum omne ebur Orbis abſumſiſſe, adeo ut prope ſit neceſſe illud ex India petere; & inde oſſa elephantorum in laminas ſecari nuper cœpta eſſe: & *lib.* 12. *cap.* 1. *Numinum ora & menſarum pedes ex ebore eſſe facta*; *lib.* 8 *cap.* 10. ex dentibus elephanti *laudatiſſimam Deorum ſimulacris materiam eſſe*; & lib. 16. cap. 43. *cœpere tingi animalium cornua, dentes ſecari, lignumque ebore diſtingui, mox operiri*: ſed non meminit laminarum ex ebore, quibus cubicula fuerunt inducta; quod tamen eos feciſſe credibile eſt; maxime cum alia inde opera fecerint, uti *eburata vehicula*, teſte Plauto, & Lampridio in *Heliogabal.* & pedes menſarum, quemadmodum ex Martiale *lib.* 2. *epigr.* 44. & Juvenale *Satyr.* 11. conſtat: quinimo patet illud haud obſcure ex Suetonii *Ner.* cap. 31. ubi memorantur *Cœnationes laqueatæ tabulis eburneis verſatilibus*; quem locum mihi ſuppeditavit præſtantiſſimus Grævius.

Sed, ut ad Græcos redeam, pocula etiam ad inſtar elephantorum facta ſunt; uti nos docet Euſtathius *ad Homer.* pag. 1286. Edit. Romanæ: *Κεῖται δὲ καὶ ὐδετέρως ἐν τῷ, Ε'λέφας ἐςὶ ῥυτὸν δίκρυνον, τρεῖς χωρῦν χόας, ὥςε καὶ ποτηρίυ εἶδος ἐλέφας*: *Vox rhyton etiam neutro genere uſurpatur, uti in hoc verſu, Elephas eſt rhyton duplici ore, capax trium congiorum, & poculum forma elephantis*; quæ ſumta ſunt ex Damoxeno apud Athenæum *lib.* 11. pag 469. apud quem pag. 497. Epinicus talis etiam poculi meminit: „ Unum elephas eſt, „ elephantem rhyton circumferens: capit ille „ duos congios; hunc ne elephas quidem ebibat: „ plenum ego Ædepol exhauſi ſæpius; nihil e- „ nim ab elephanto tu diſtas; & apud Heſychium legimus, *ἐλέφαντα* eſſe *ῥυτὸν τρεῖς χόας χωροῦν*, *poculum trium congiorum capax*.

Et facere non poſſum, quin addam, licet non ſatis argumento conveniat, Calipham Al Amin, qui initio Seculi undecimi eam dignitatem obtinuit, elephanti forma naves ædificaſſe: Gregorius Abul-Pharajus hoc tradit in *Hiſtoria Dynaſtiarum* pag. 157. verſionis Latinæ; ubi poſtquam voluptates illius Principis deſcripſiſſet, addit: *Fabricaſſe etiam fertur in fluvio Tigri quinque naviculas, Leonis, Elephantis, Vulturis, Serpentis, & Equi formis*: quod neſcio an ab ullo alio factum ſit.

Deinde Græcos alia magna & fortia animalia etiam *elephantos* appellaſſe; ita Achilli Tatio *lib.* IV. hippopotamus dicitur *ἐλέφας Αἰγύπτιος*, quia ſecundum roboris locum obtinet ab elephanto Indo; ubi ea occaſione elephas etiam deſcribitur. Et tandem Chardinum, illuſtrem illum Peregrinatorem, tom. III. *Itinerarii* p. 154. narrare, Perſas ſeptimo Martis die feſtum celebrare, cui nomen *Adventus dominorum elephantorum*; cujus rationem ipſis viri verbis ſupponam: *C'eſt un e'venement me'morable, que voici comme ils le racontent: ils diſent, que long temps avant Mohammed, un Roi d' Egypte, d' autres diſent un Roi d' Ethiopie, nomme' Abrabec, vint aſſieger la Mecque avec une prodigieuſe arme'e, dans laquelle il y avoit entr' autres un incroyable nombre d' e'lephans, car chaque Officier,* jus-

jusqu' aux Capitaines, en avoit un; & des ces Elephans, les uns étoient chargez de tours, où 20. hommes pouvoient combattre à l' aise, les autres portoient des machines pour lancer des pierres, les autres trainoient des beliers; mais lorsque cette prodigieuse armée fut a la vue de la Mecque, il arriva, que les Elephans se mirent à genoux les yeux tournez vers le Kaaba, *qui est, selon le raport des Persans, l'Oratoire, qu' Abraham batit dans cette ville-là, & vers lequel il ordonna de tourner les yeux en priant. On ne put, quoiqu'on sut faire, de tourner les Elephans de regarder ce lieu sacré, ni les faire aprocher à la portée du trait. Abrabec tout étonné d' un si surprenant évenement changea le dessein, qu' il avoit d' attaquer cette ville, en celui d' y aller faire un pelerinage à cette chapelle, dans laquelle il offrit de grands presens, & s' en retourna. Les Arabes pour conserver la memoire d' une si miraculeuse delivrance, en firent un nouvelle Epoque, qu' ils appellerent*, les années de la venue des Elephans. *On comptoit encore par cette Epoque dans la plus grande partie de l' Arabie, lorsque Mahammed naquit. Il y a des Auteurs Persans, qui raportent la chose un peu differente, disant, que ce Seigneurs des Elephans étoient natifs des cotes maritimes de l' Arabie Heureuse, & que Dieu les detruisit à la vue de la Mecque, par un nombre infini d' hirondelles, qui avoient dans leus becs, & à leurs pieds, de petits cailloux ardens, comme ceux de l' enfer, (ce sont leurs termes) que ces oiseaux laissoient tomber sur les hommes, & sur les Elephans, avec une si grande force, qu' ils perçoient les corps, & y faisoient des playes aussi profondes, que fait une fléche, & que ce fut par ce moyen, que Dieu detruisit cette armée.* Et quanquam hæ sint germanæ fabulæ, tamen recte me facturum putavi, si illas huic Exercitationi insererem, ob jucunditatem fictionis, & quia memini me alibi etiam legisse *Æram Elephantorum* Arabibus in usu fuisse. Quo pertinet aliquo modo, Mogoles Tartaros annis etiam dare animalium nomina, uti Anno 1215. *Muris*, sequentibus *Bovis*, *Leopardi*, *Crocodili*, *Serpentis*, *Equi*, *Vituli*, *Simiæ*, *Gallinæ*, *Canis*, & *Porci*, uti legere licet in *Vita* maximi, Gentis illius Monarchæ *Chingbiz-Can*, quam nobis dedit perelegantem Petis de la Croix pater.

CAP. XII.

Nummi in India Orientali percussi cum Elephanto; ut in Insulis Summatra & Ceylon. Idolum capite Elephanti fœdatum. Pagodus sive templum Elephantis. Statua, cum tripl ci capite elephantino, num exstiterit, disceptatur; Pignorius notatus. Elephanti a Brachmanibus adorati: putida fabula de Adamo & Eva.

ATque hæc quidem sufficiunt ad in Asia signatos Nummos elephantis, & quæ alia in Oriente gesta ad idem argumentum belluarum istarum pertinent, illustranda; sed tamen video mihi ad posteriora longe tempora, & quidem ultima, decurrendum esse, cum animadverterim in India Nummos percussos esse, in quibus currus ab uno elephanto tractus conspicitur, & in qua regione idola illorum capitibus fœdata culta fuerunt. Et primo quidem legeram apud Simonem de Uries, in Insula Summatra percuti Nummos, quorum una area effigie diabolica, altera curru, cui insidet virilis statua, ab uno elephanto tracto. Hæc res mihi valde mira visa est, consuluique illustrissimum Witzenium, Indicarum, & Orientis, aliarumque rerum Promum-Condum; significavitque mihi, sese ea de re dubitare; certe id non fieri apud Mahumedanos istius Insulæ, cum

A quibus Hollandi commercia exercent, quia illi glareis auri (*stofgoudt*) utuntur, & parvis ex argento frustis, quod utrumque appenditur; & inde putat vir insignis id quidem potuisse fieri prioribus temporibus, vel in Achin, ubi Britanni negotiantur, vel in media Insula, ubi Rex vel Imperator Manicabo tenet imperium, dives auro, & magnarum virium, ubi tamen nunquam viderunt ejusmodi monetam bini mercatores, qui ibi per longum tempus vixerunt.

Et quanquam magni apud me ponderis sint eximii viri ratiocinationes, tamen videntur ejusmodi Nummi signati esse in India Orientali; nam in prima Parte *Itinerum*, quæ Batavi in eam susceperunt, B non modo legitur, Indos Narsingæ & Bisnagar, & in vicinis locis, ejuscemodi monetam signasse non modo, verum etiam ipsa moneta picta exhibetur, quam Lectori si apponerem, recte me facturum putavi.

C Et puto sane illud non facturos fuisse negotiantes illos, si non manibus similem monetam tractassent. Quin & per *loca vicina* Summatra potest intelligi, in qua idem factum esse disertis verbis tradit Ludovicus Barthema in *Itinerario*, quod per varias Orientis regiones suscepit olim; ita in Latinam Linguam a me transfusus loquitur *part. 2. cap. 13. Utuntur* (incolæ Insulæ Summatræ) *ex auro, argento, &* D *stanno, maximam partem hinc signatis Nummis figura Diaboli, inde vero curru, ab uno elephanto tracto; decem ex argento valent ducatum, quinque & viginti stannei ejusdem valoris sunt.*

Et significat mihi insuper illustris Consul, in Insula Ceylon caput elephanti adoratum fuisse ad impetrandam sapientiam. Atque hoc est, quod etiam invenio in *Itinere maritimo*, quod suscepit Spilbergius in Indias Orientales Anno 1601. *In aliis locis Insulæ Ceylon adoratur caput elephanti ex ligno vel saxo factum, illudque eos facere præ se ferunt, ad nanciscendam sapientiam*; id quod pro- E culdubio factum, quia ingeniosissimum erat animal, & multa communia habebat cum sensibus humanis. Quin & mihi donum misit ectypum Iunculæ, quod a Christianis sublatum fuit ex templo quodam, quodque nobis repræsentabat idolum capite elephanti fœdatum. Dubitavi sæpiuscule, an monstrum illud huic Dissertationi inserere deberem; quia indignum putabam Christiano tali publici juris facere: illud tamen feci, ut vel inde constaret, verissime in novo Testamento affirmari, Deum eorum sensus & consilia corrumpere, qui semel ipso relicto humanis commentis sese dedunt, & deferunt proterve ab ipso datas nobis F leges, & adorandi normam. Ecce igitur, Lector, sordidum illud monstrum, & dole mecum infelicem hominum sortem.

Agere insuper possem de idolo Indorum, tribus capitibus elephantorum defœdato, nec non de filio Evæ, cui Adam occisi ejusdem animalis fabulatur caput imposuisse; sed facit tam Italica versio L. Pignorii, qui illud nobis exhibet in *Additionibus ad Cartarii Imagines*, nec non Latina Jesuitæ Epistola, ut de hac asseveratione subdubitem, quia in iis tria capita deprehendo in genere, sed nulla

ſpeciatim elephantorum : *Scrive un Padre del Giesù fin del 1553. di Goa, d' aver oſſervato un Pagode di quei paeſi, nel quale ſi vedeva una ſtatua con tre capi, tre gambe, tre mani, e che ſi chiamava il Pagode dell' elefanto*. Nam nulla ibi mentio trium capitum belluæ illius, impoſitorum trunco humano; neque etiam eadem obſervo in Litteris ipſis Latinis Jeſuitæ, qui Anno 1553. eaſdem Goa miſit: „ Inde pedeſtri itinere, *ait*, imus viſum Pagodum quoddam, vocatum vulgo Canarin, rem plane prodigioſam. Urbs ipſa in monte incredibili labore & arte cum ſuis numeroſis viculis & plateis exciſa ſcalpris, ad hoc amplius centum, ad civium uſum, ciſternis ornata. Et inde paucis lineis interjectis, ita pergit attingere eam materiam, quæ proprie hujus loci eſt: „ Hic ipſo Omnium Sanctorum feſto triremem, quæ me exſpectabat, Caulum iturus conſcendi; nonnihil hæſi in itinere, ut viderem aliud Pagodum in rupe exciſum, quod propter magnitudinem multitudinemque ſtatuarum frequentabatur a plurimis; atque adeo Ulyſſiponenſe templum magnitudine vincit. Erat inter eas ſtatuas una triceps, quæ ceteras incredibili mole ſuperabat, tribus inſuper tibiis, totidemque manibus, ſed uno tantum corpore monſtroſa; ei nomen eſt Pagodus Elephantis. Jungenda hic eſſe putavi bina hæc loca, quia in iis memorata ædificia & ſtatuæ in alia earundem *Epiſtolarum Indicarum* Alexandro Magno ab incolis tribuuntur: nam hæc ſequentia leguntur in illa, quam Ormuto ſcripſit Anno 1549. Gaſparus Jeſuita: „ Indus autem, qui Indiæ nomen dedit, Cambayam interfluit, quo uſque Alexander Magnus penetraſſe & reſiſtentibus incolis retroceſſiſſe perhibetur. Fana, quæ Elephantis & Canarin nominantur, illius eſſe opera videntur, de quibus P. Melchior Gonzales noſter, qui in iis locis agit, plura conſcribet. Et ut hæc fabulis propiora vel certe dubia valde videntur, ita nequaquam firmant ſtatuam triplici capite elephantino fœdatam, cujus picturam exhibet nobis Pignorius, illique adjicit inſulſam filii Evæ effigiem. Et certe ut de monſtro tricipite tali dubitem, faciunt verba Linſchotii, quæ Latinam in Linguam ex Belgica verſa ſeſe habent: *Eſt præterea templum vel Pagoda in Inſula Pory, quod magno honore habent, quodque a Portugalis* TEMPLUM ELEPHANTI *appellatur, circa cujus muros varia elephantorum & aliorum animalium ſimulacra ſunt, Chinenſibuſque ſtructura adſcribitur*. Et cum de eodem templo, quod Jeſuitæ prope Goam deſcribunt, videatur loqui Linſchotius, nec ullus eorum triceps ejuſcemodi monſtrum nobis recenſeat, crediderim eadem potuiſſe eſſe capita humana, qualia me vidiſſe memini inter idola Indorum ingenii humani abſurda figmenta.

Et certe a Martevio tale monſtrum apud Chinenſes deſcribitur, idolum nempe tribus turpe humanis capitibus, quæ cervici impoſita ſeſe invicem reſpiciunt, ad ſignificandum, tria illa capita ejuſdem voluntatis eſſe; unde putabant nonnulli, apud Chinenſes olim cognitum fuiſſe Chriſtianiſſimi de Trinitate myſterium; quod tamen ego ex ejuſcemodi quiſquiliis & ſterquiliniis defendere nollem.

Illud tandem notandum, in *Itinere Indico* Pauli van Coerden narrari, Brachmanes non modo adorare homines, rebus præclaris illuſtres, in Deorum relatos numerum, verum etiam beſtias, uti ELEPHANTOS, ſimias; ſed maxime boves, quia in eorum corpora potiſſimum animas humanas migrare credebant; iiſque animalibus ampla & ſumtuoſa templa exſtruxiſſe.

Claudet tandem primam hanc ***Exercitationem*** germana Evæ & Adami fabula, quæ quomodo homini nato in mentem venire potuerit, ego quidem nullus capere poſſum. Exſtat illa in Epiſtola Indica, quam Goa ſcripſit Anno 1560. ex mandato „ Franciſci Rhoderici: Poſteritati tradiderunt vetuſtiſſimi illorum vates, primis illis hominibus Adamo & Eva matrimonio copulatis, antequam liberos procrearent, aut alius quiſpiam in Mundo exſiſteret, caſu quodam accidiſſe, ut Adamo domo exire neceſſe eſſet, Eva interim neſcio quibus occupationibus detenta, in eis expediendis, ad ſudorem uſque laboraret, quæ mox ſudore madens, abſtergere tam a capite quam a brachiis eum cœpit; ex quo ad manus defluente derepente ridiculum quiddam, ſed, ut illi putant divinum ac præclarum opus apparuit: nam ex ſudore perfectæ ſtaturæ vir natus eſt. Adamus domum reverſus & cum uxore virum illum conſpicatus, quem antea nec viderat, nec noverat, ira percitus, arrepto enſe hominem obtruncat: mirata Eva viri ſui furorem ac temeritatem, facti illum arguere cœpit, hominem illum manuum ſuarum ſudore procreatum affirmans. Adamus autem interemti filii jacturam ſarcire volens, cum caput jam vita deſtitutum adſpiceret, feſtinans abiit, beſtiam quæſiturus, cujus caput abſciſſum trunco filii Evæ applicaret: mox elephante forte occurrente præcidit caput, quod trunco connexum, rediit ad vitam, atque in eum modum elephantinum caput cum longa proboſcide vir iſte habuit, & nomen accepit Ganiſſo, cujus Idolum eo etiam modo formant, & jam Brachmanes venerantur, inter quos plurimi ex ejus nomine vocantur.

EXERCITATIO II.

CAPUT I.

Elephanti tempore Pyrrhi primum in Italia, & inde Romæ visi; Calpurnius male expositus a Bullingero: Boves Lucæ dicti; nominis illius diversæ rationes, sed a Lucanis sumtum esse statuitur; Varro emendatus; Jos. Scaligeri memoriæ lapsus. Ipsum Elephantis nomen unde descendat, disputatur, & Linguarum Orientalium peritorum virorum sententiæ proponuntur; non esse origine Hebr. probatur. Elephas Baro *dictus; elegans eo super nomine Relandi conjectura. Pyrrhus ope Elephantorum Romanos vicit; & Romani vice versa adminiculo belluarum ipsius Pyrrhi victores fuerunt: Irenæi Della Croce lapsus: Ennii locus examinatus: an Romani Pyrrhi Elephantos fugaverint ariete & sue: iis visi vel auditis terrentur belluæ: suilla caro medicina illis: facibus in fugam conversæ secundum Orosium. Quot Elephantos Pyrrhus in Italiam deportaverit, & unde eos acceperit: Sigonius notatus; error insignis Critolai apud Plutarchum, vel hic corruptus; Juvenalis Scholiastes examinatus; an Pyrrhus in triumpho ductus sit, an vero Elephantis triumphaverit. In Siciliam trajecit cum iis; Nummi argentei inediti in illa Insula inventi, Elephantis insignes: an Pyrrhi, vel alterius Regis sint, disputatur; inquiritur in Pyrrhi vultum: Pictores notati. In Græciam rediit, & in obsidione Argorum Elephantis usus est; de quibus binæ elegantes Historiæ narrantur: Argivi monumento Regis, qui ad urbem eorum periit, Elephantem insculpserunt: ejus mors varie refertur: Pausanias & Justinus conciliati.*

Elephantos in Italia, & quidem ejus parte Lucania, primum conspectos A. V. C. 472. & inde dictos *Boves Lucas*, cum Pyrrhus Epirotarum Rex Tarentinis opem ferens Romanos bello aggressus est, ex Lucretio, Varrone, Plinio, Seneca Tragico, Lactantio, Ausonio, aliisque constat; quod probaturus Bullingerus nescio cur præter nonnullos, quos laudavi, Auctorum, etiam ad partes vocet Calpurnium Poetam, qui sic canit *ecl.* 7.

Omnia Lucanæ donet pecuaria sylvæ:

cum *pecuaria*, ut putat, non sint hoc loco *elephanti*, sed pecora, vel armenta, quæ in sylvis Lucaniæ pascebantur, erantque maxima & validissima, uti patet ex Lucilio; & inde Corydon apud Calpurnium canit, non tam sibi data armenta illa grata fore, quam fuerant spectacula, quæ Romæ edita magnificentissima viderat.

Metellus Tegerensis, Monachus Benedictinus, scripsit seculo undecimo *Quirinalia*, sive *Vitam S. Quirini*, editam a Canisio tomo 1. *Antiq. Lection.* non aliter etiam vastum illud appellat animal:

Turmas belligeras vehit
Turri dispositas Indica bellua;
Castris mobilibus fuit
Innox pugna diu, percita bestiis,
Quas cursus vice præpetes
Certarunt pedites vincere velites.
Illæ sed celeres ruunt,
Acres horridulo gutture barriunt,
Hostes ore truci petunt,
Et proboscidibus proxima verberant.
Quis nomen vetus hoc erat,
LUCAS *nosse* BOVES *plebs avet urbica:*
Hos Lucania primitus
Urbs victa dedit sub Duce nobili:
Tandem Græcia subdita
Nomen dans animal fert elephanteum.

Et sunt Eruditi, qui putant Varronem appellasse bovem, animal illud domesticum, *Lucam*, in hisce verbis apud Nonium: *Nocticulam tollo, ad focum fero, inflo, anima reviviscit*; & ad Fragmenta, quæ Editioni Dordracenæ addita sunt, annotatur: *Quidam*, NOCTU LUCAM, *id est, bovem* tollo; *alii* NOCTILUGUM. Sed errant illi proculdubio, cum vera scriptura sit, *Noctilucam*; per quam fax vel lucerna intelligitur, quæ ad focum accensa nocte lucet, & ita animam vel flammam recipit; & quidem postea animadverti illustrem Scaligerum non aliter hoc Fragmentum Varronis explicare, in *Notis ad libros de Ling. Latina*, & addere, Lunam eodem sensu Noctilucam dici; atque memoriæ vitio notare, verba hæc sumta esse ex Varronis *Bimargo*, cum Nonius memoret nobis *Marcopolim* περὶ ἀρχῆς.

Et notandum inprimis, nonnullos existimasse Veterum, elephantos non appellatos esse *boves Lucas a Lucania*, verum a *Lybia*. Idem Varro lib. VI. *de L. Lat.* LUCA BOS, *elephas, cur ita dicta sit, duobus modis inveni scriptum. Nam & in C. Ælii Commentario erat a* LIBYCEIS *Lucas, & in Verginii Commentario ab* LUCANEIS *Lucas, ab eo quod nostri cum maximam quadrupedem, quam ipsi haberent, vocarent bovem; & in Lucaneis Pyrrhi bello primum vidissent apud hosteis elephantos, id est, quadrupedes cornutas (nam quos dentes multi dicunt, sunt cornua)* LUCAM BOVEM *appellasse*. Sed has ambas sententias rejicit Romanorum doctissimus, putatque a *lucendo* nomen illud arcessendum esse: *Si a Libya*, ait, *dictæ sunt* LUCÆ, *pantheræ & leones, non Africanæ bestiæ dicerentur, sed* LUCÆ. *Si ab Lucanis dictæ, ursi cur potius Lucani, quam Luci dicti? Quare ego arbitror potius* LUCAS *ab* LUCE, *quod longe reluceat propter inauratos regios clypeos, quibus eorum tum ornatæ erant turres*. Verum, uti observavit Scaliger *ad Varronem*, & post eum pluribus probavit ὁ πάνυ Salmasius *ad Solinum*, *elephas* primo dictus est *bos Lucans*, id est, *Lucanus*, deinde *Lucas* & *Luca*; ut *prægnans* & *prægnas*; præterea *Picens* pro *Picenus*, *Campans* pro *Campanus*; &, quod addo, *Laurens* pro *Laurentinus* apud Plinium in *Epistolis*.

Et hac occasione non male me facturum existimo, quid eruditionis præstantis viri tradant nobis de ipsa nominis *Elephanti* origine. Martinius quidem in *Lexico*, Vossius in *Etymologico*, Bochartus in *De Animal.* nec non Jobus Ludolphus in *Commentario ad Histor. Æthiopicam* statuunt, *Elephanti* nomen originem suam debere Hebræis; iis אלוף, *Allupb*, bovem, & אלופים, *Allupbim*, vel אלפים, *Alaphim*, dici *boves*; & manentibus radicalibus litteris Græcos & Latinos terminatio-

nes suas addidisse, & inde fecisse *Elephas* ac *Elephantus*. Nec certe ulli animali quam bovi melius comparari hoc animal potest, & ita Veteres alia non ante visa, a notis & similibus maxime nominabant; inde *struthio* est *passer marinus*, *panthera*, *mus Africanus*, & *ovis fera*, *camelopardalis*.

Thomas Hyde Orientalium Linguarum & rerum peritus valde, in Libro *de Ludis Orientalium*, scribit, *elephantem* Arabibus appellari *phil*, Persis *pil*, Syris *philo*, Rabbinis *phil*, & Hispanis *Alfil*; nomini *phil* respondere Copticum Δελφίνος, male præposita littera Δ. & hujusmodi originem videri habuisse Græcum Ἐλέφας; illud forte in primo casu olim lectum fuisse Ἐλέφαυς, cujus genitivus Ἐλέφαντος, unde demtis litteris in fine adventitiis, restare Ἐλέφαν, hoc ab *Alphil* (per eundem cum *Alphin* & Ἄλφιν canalem) ad Græcos fluxisse, utque animal ipsum non est origine Græcum, ita nec nomen esse, hocque una cum ipso animali ex Oriente ad Græcos pervenisse; non autem descendere ab Hebræo אלף, *eleph*, id est, *bos*; quia *elephas* nullibi in Oriente *bos* vocatur, nec annumeratur eorum speciebus; Judæos ad hoc elephantorum quidem dentes, non autem ipsas belluas, accepisse per mercatores, adeoque in sua veteri Lingua earum nomen non habuisse; tandemque apud mediæ ætatis Judæos legi *Shen-de-phin*, pro *phil*, id est, *dens elephantis*. Atque huc pertinet etiam Islandis elephantem *Fyll* appellari, uti patet ex vocabulis Islandicis, quæ inseruit parti tertiæ *Dissertationum suarum Miscellanearum* Hadrianus Relandus, cui insigni viro gratias publice ago, quod politum Libellum illum mihi dicaverit. Quin & Nicol. Smiths in *Itinerar. Constantinopol.* tom. 22. Collect Petri vander Aa, observat, Turcis elephantem etiam dici *phill*, quod ab Arabibus videntur accepisse. Isidorus in *Origin.* tradit insuper elephantis nomen apud Indos esse *Baro*, & sonum illius appellari *barritum*; quam vocem Bochartus derivat a בעיר, *Beir*, jumento, vel בער, *Baer*, Hebræorum, id est, stulto & bruto Sed Hadrianus Relandus putabat ultimum etymon minime convenire elephantis, quia eorum ingenium & solertia celebrantur; quumque animadverteret Linguas Indicam & Persicam sæpe confundi a Scriptoribus antiquis, in illam venit opinionem, an non forte *Baro*, ex sermone Persico posset deduci; Persis *Barou* notare *castellum*, *propugnaculum*, *turrim*, illudque nomen optime elephantis convenire, utpote in bello turribus instructis, eosque non tantum castellorum & turrium facere procul visentibus speciem, sed quasi viva propugnacula & turres esse; indeque fieri, ut in ludo Scachico nomen *turris* & *elephanti* indifferenter isti belluæ a Persis & a nobis ipsis tribuatur. Atque ad hanc etymologiam puto pertinere id, quod Arrianus narrat in *Periplo maris Erythræi*, in Desarena Indiæ regione gigni ἐλέφαντα, τὸν λεγόμενον Βωσαρὴν quod nomen aliquid videtur habere commune cum *Baro*, quomodo Indos appellasse elephantum notat Isidorus.

Sed ut tandem e diverticulo redeam in viam · Epirotarum igitur Rex Pyrrhus primus Romanis opposuit elephantos; eosque partim adeptus erat victo Demetrio, teste Pausania *lib.* 1. partim mutuo acceperat in binos annos a socero suo Ptolemæo Cerauno Macedoniæ Rege, & quidem numero quinquaginta, uti legere licere apud Justinum *lib.* 17. *cap.* 2. Atque ita Pyrrhus incognitis ad id tempus elephantis, cum totius viribus Epiri, Thessaliæ, Macedoniæ, terra, mari, viris, equis, armis, addito insuper ferarum terrore, Romanos aggressus est, & eos existimantes aliud quid quam belluas hic esse, non modo *exterruit*, (δεῖμα ἔλαβε Ῥωμαίυς) uti narrat Pausanias *libro* 1. vel *Lævinum Consulem apud Heracleam elephantorum novitate turbavit*, quemadmodum scribit Aurelius Victor; verum etiam vicit: Florus *lib.* 1. *cap.* 18. ita hac de re loquitur: „ Apud Heracleam „ & Campaniæ fluvium Lirim, Lævino Consule, „ prima pugna; quæ tam atrox fuit, ut Frentanæ turmæ Præfectus Obsidius, invectus in Regem, turbaverit, coegeritque projectis insignibus prælio excedere. Actum erat, nisi ELEPHANTI conversi in spectaculum belli, procurrissent; quorum cum magnitudine, tum „ deformitate, & novo odore, simul ac stridore „ consternati equi, quum incognitas sibi belluas „ amplius quam erant suspicarentur, fugam stragemque late dederunt: quæ breviter ita tradit Frontinus *lib.* 2. *cap.* 4. §. 13. *Pyrrhus Epirotarum Rex pro Tarentinis adversus Romanos eodem modo* (quo nempe Crœsus *camelis*) *elephantis ad perturbandam aciem usus est*: qua de re etiam videri potest Plutarchus in *Vita Pyrrhi*.

Atque ex iisdem Historicis constat, belluarum terrorem postea exolevisse, Cajum Minucium unius proboscide proscissa, ostendisse eas mori posse, & quæ primam victoriam abstulerant, secundam parem fecisse, tertiam sine controversia tradidisse Romanis; nec non Fabricium, Legatum a Romanis ad Pyrrhum missum, cum Rex terrere virum voluisset inopine, reductis aulæis, ostenso elephanto, nullo modo fuisse commotum, sed dixisse magnanime, οὔτε χθὲς με τὸ χρυσίον ἐνίκησεν, οὔτε σήμερον τὸ θηρίον. Et licet Minucius, & proculdubio alii Romani elephantos occiderint, vel ostenderint eos mori posse, tamen non video, quid impulerit Irenæum Della Croce in *Historia Tergestes*, ut explicaturus Inscriptionem veterem, in qua memoratur C. LUCANUS SEVERUS, notet, Gentem vel Familiam Lucanam originem traxisse a milite generoso, qui superaverit elephantem armatum, dum bellum pro patria gerit in Lucania contra Pyrrhum, qui primus ibi adversus Romanos belluis iis usus est; quæ annotatio mihi utique vaga & nulli rationi inniti videtur omnino. Casu autem Romani per elephantos Pyrrhi ipsius sunt consecuti victoriam tertio prælio, quod ita describit Florus *lib.* 1. *cap.* 18. & eundem sequens plane Jornandes lib. 1. *de Regnorum Successione*: „ Productis in primam aciem rursus „ elephantis, unum ex his pullum adacti in caput teli gravis ictus avertit: qui cum, per stragem suorum percurrens, stridore quereretur, „ mater agnovit, & quasi vindicaret, exsiluit; „ tum omnia circa, quasi hostilia, gravi terrore „ permiscuit. Atque ita, uti monui, disjectis & conculcatis militibus Pyrrhi, Romani victoria sunt potiti, adeo ut non immerito Veteres judicaverint esse elephantos anceps & dubium genus auxilii.

Elephantos autem Pyrrhi etiam Ennius in *Annalibus* celebravit, eosdemque appellavit *turritos*, uti arbitratur Merula; apud quem hæc leguntur: *Glossarium Fornerii*: *Torridus*; *Ennius in* V.

> *Apta dato signo loca torridis elephantis*
> *Explorant numeri.*

Idem vir doctus reponit, *torritus*, & *torritis*, & loco *numeri*, de fide correctionis tamen dubitans, *Numidæ*, quia apud Macrobium lib. 6. *Satur.* c. 1. legitur,

> *Explorant Numidæ: totam quatit ungula terram.*

Sed vix puto, si ita legenda sunt, verba hæc ad Pyrrhum posse spectare, quia *Numidæ* non fuerunt in exercitu Pyrrhi; putabamque nonnunquam in illo *Glossario Annalium* numerum corruptum esse, & pro V. quo agit Ennius de rebus Pyrrhi, scribi debere VII. quo bellum Punicum primum canit. Nec quicquam est, cur viri eruditi disputent, an *ungula* possit tribui *elephanto*; quia in versu illo agitur de *equis*, quibus exploratores & leviter armati Numidæ insidentes per agros discurrebant; & profecto vix convenit elephantis, verum optime equis, *totam quatit ungula terram*.

Notandum autem imprimis, Ælianum lib. I. cap. 38. *de Animal.* memoriæ mandare, Romanos in fugam convertisse elephantos *ariete & grunnitu suis*, (κεράςην κελὸν καὶ χοίρυ βοὴν, dixit Græcus Auctor) & ita eos amplam victoriam esse consecutos. Atque huc pertinet Horapollinem scribere, *elephantem fugere arietem*; imo legi lib. 15. *Geopon.* cap. I. eundem furentem *mitescere ariete viso*. Quin & idem *Ælianus lib.* 16. *cap.* 16. Libri ejusdem, refert elephantem ferre non posse grunnitum suis; id quod nec monere oblitus est Plinius *lib.* 8. *cap.* 9. *Iidem minimo suis stridore terrentur, vulneratique & territi retro semper cedunt, haud minore partium suarum pernicie*; & Harduinus notat Zoroastrem in *Geoponicis* affirmare belluam illam νέυ δέλφακος φωνὴν φρίττειν, *porcelli recens nati vocem exhorrescere*. Huc pertinent omnino Æsopi fabula, & historia Antigoni, de quibus memini me agere *Exercitatione* I. atque imprimis locus Suidæ in V. Κεκραγμὸν, *clamorem*; commemorat enim ibi, nescio tamen ex quo Auctore, χοῖρον, *porcum ex turre fuisse suspensum*, & ita obsessos periculum effugisse, quod ipsis ex elephante impendebat, quia porcus suspensus edebat κεκραγμόν τινα σκαῖον, quo gravatus & turbatus elephas recedebat. Quod autem animal vivus horret elephas, illud mortuum eidem medicina; Plinius enim alicubi, ni fallor *, scribit *carnes suillas tostas & intritas* belluarum illarum ulceribus prodesse; & Ælianus *lib.* 15. *cap.* 7. ὕεια κρέα θερμὰ μὲν, ἔναιμα δὲ, *suillas carnes calidas & sanguinolentas*, vel sanguine madentes; quæ quomodo conciliari possint, aliis trado dispiciendum.

Neque tamen mihi fit verisimile, Romanos ariete & sue ad depellendos elephantos usos esse; unde enim illis hoc stratagema, qui nihil antea de illis forte audiverant, certe eosdem non viderant oculis suis? nec placet ad transfugas decurrere, quia rem tam singularem nullo modo videntur præterituri Auctores, qui nobis bellum Pyrrhi & Tarentinorum conservarunt. Quin potius sequerer Orosium, qui *lib.* 4. *cap.* I. narrat, facibus usos esse Romanos: „ Elephanti prima pugna „ vulnerari atque in fugam cogi posse deprehen- „ si; deinde subjectis inter posteriora ac mollia „ ignibus exagitati, ardentes insuper machinas fu- „ rore trepido circumferentes, exitio suis fuere; turres scilicet dorsis eorum impositæ accensis hamatis & in eas conjectis telis ardebant; id quod patet ex *cap.* ejusdem *libri* 2. „ Romani assueti jam „ cum belluis pugnare, cum malleolos stupa invo- „ lutos, ac pice oblitos, uncis insuper aculeatis te- „ naces præparavissent, eosque flammatos in terga „ belluarum turresque vibrarent, non difficile fu- „ rentes ardentesque belluas in eorum excidia, „ quorum sub sidio venerant, retorserunt.

Plutarchus in *Vita Pyrrhi* & Zonaras *lib.* 8. narrant, eum *viginti elephantos* Tarentum navibus deportasse; unde necessario sequitur Regem omnes tunc elephantos non adduxisse secum cum ex iis, quæ modo annotavi, constet, eundem accepisse mutuos L. a socero suo, & alios victo Demetrio in potestatem suam redegisse. Sed tamen hos ad unum omnes, imo multo plures, Pyrrhum secum habuisse necesse est, si vere narrat Plutarchus in *Parallelis*, Paulum Æmilium, (male Sigonius scribit *Æmilium Papum*) Romanis adversus *Pyrrhum* bellantibus, oraculo monitum aram posuisse eo loco, ubi Valerius Conatus terra haustus erat, & ita potitum victoria, *centum sexaginta* πυργοφόρυς *turriferos elephantos Romam misisse*. Verum errat largiter Critolaus, cujus ex libro III. *Rerum Epiroticarum* hæc sunt desumta; quia in Epiro nunquam Romani cum Pyrrho bellarunt, & quia Paulus Æmilius non cum illo, sed cum Perseo, Rege Macedoniæ, bellum gessit; & quamquam mox addat Plutarchus, *aram illam oracula reddere illo anni tempore*, καθ' ὃν ἐνικήθη Πύῤῥος, *quo victus Pyrrhus*, tamen nihilominus spissus error est, vel *Perseus* substituendus in locum *Pyrrhi*; cujus quidem tempore Consul fuit *Æmilius Pappus*; ast in Plutarcho non ille, uti putabat Sigonius ad annum V.C.475. verum *Æmilius Paullus* memoratur.

Pyrrhus Romanos elephantis suis militibusque vincere non potuit, sed coactus est bellum hoc omittere; & primo in Siciliam, inde in Græciam trajecit; recteque me facturum puto, si Regem & belluas ejus sequar. Id quod tamen antequam faciam, examinandus est locus Scholiastæ Juvenalis *ad Sat.* 12. ℣. 108. unde diceres patere, vel Pyrrhum elephantis triumphasse, vel eundem ita ductum esse in triumpho: REGIQ. MOLOSSO; *Pyrrho Epirotarum Regi, qui pro Tarentinis adversus Romanos bis pugnavit, & victus bis exsutus est castris; ex cujus nomine est Pyrrhica, & ipse elephantis vectus est per triumphum*. Utramque explicationem meam videntur admittere verba illa; & si prima vera est, crediderim Pyrrhum post victos prima vice ope elephantorum Romanos, Tarenti curru, cui juncta animalia illa erant, triumphasse; vel gnaviter nugari Scholiastem & fabulari, Pyrrhum captum & Romæ in triumpho, elephantorum currui sive elephanti dorso impositum, fuisse transductum.

Pyrrhus autem ex Italia trajecit in Siciliam, & testatur Diodorus Siculus in *Eclogis* a Rhodomanno editis, eum *elephantos secum habuisse*, cum in eam Insulam & Carthaginiensium agros faceret impressionem; & Plutarchus pag. 399. scribit, eundem *ex Sicilia reducem, duos elephantos in pugna cum Mamertinis amisisse in Italia*, qua de re postea.

Et notandum inprimis illustrem Foucautium, Regi Galliarum a Consiliis, in cimelio suo instructissimo servare binos Nummos argenteos, quos in Sicilia comparavit Dux Bornevillæ, cum eam regeret; & ectypum eorum mecum communicasse Gallandum, virum utirque doctissimum, & in hoc studii genere ultra fidem fere versatum; tandemque eundem ex hac circumstantia judicare, non absque ratione statui posse, hosce & alios similes magno numero Nummos Pyrrho tribui debere, & in Sicilia signatos esse, quia eo trajecit cum elephantis, qui in aversis areis occurrunt; uti ex ectypis quam clarissime patebit:

* Recte illud, *ni fallor*, addit illustr. Auctor, nam Plinius hoc non scribit, sed Arrianus *Hist. Ind.* pag 328. fin. Edit. Clariss. Jac. Gron. in fol. An. MDCCIV.

Putabat tamen Nicolaus Bon, J&tus Venetus, & hujus itidem ſtudii peritus valde, forte Nummos eſſe *Hieronis*, vel alterius Siciliæ Regis; imo malle ſe eoſdem referre ad Seleucum primum, Antiochum Magnum, Gryphum, Dionyſum vel Demetrium, Syriæ Reges, quorum Nummi ſubinde animali illo ſignati ſunt, & tandem ex omnibus illis maxime placere Seleucum Nicatora naſo itidem aquilino inſignem; id quod patet ex Epiſtola, quam ad me, uti complures alias, eruditam ſcripſit.

Ego hanc litem meam non facio; nec Pyrrhum, Hieronem, Seleucum, Antiochos, vel Demetrium defendo; ſed tamen facere non poſſum, quin hac occaſione notem, Fulvium Urſinum nobis ex orbe argenteo repræſentare Pyrrhum barbatum & galeatum; monere Joh. Fabrum in *Notis*, hanc Regis illius imaginem ſimilem eſſe reliquis, quæ tam in marmore quam Nummis argenteis æneiſque viſuntur. Et ſane præſtanti vir eruditione, Laurentius Begerus, amicus, dum viveret, meus, ſcribit ad Florum, in Palatio Fabricii De Maximis exſtare Pyrrhi ſtatuam barbatam; taliſque pictus eſt in nummo apud Goltzium Tab. IV. *Græciæ*:

non ſecus ac in alio apud Sponium p. 138. *Miſcellan.* qui etiam pagina ſequente exhibet nobis Regis ejuſdem ſtatuam integram, quæ eadem eſt cum ea, quam laudat Begerus. Sed tamen in binis aliis apud Goltzium Theſprotiorum Numiſmatibus video Pyrrhum plane juvenem, mento raſo, & diademate cinctum caput, cum inſcript. ΠΥΡΡΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ: putatque Nonnius imaginem illam barbatam non eſſe Pyrrhi, ſed Martis, idque patere ex binis illis Theſprotiorum Nummis. Certe in hiſce circum caput Regis imberbis legitur ΠΥΡΡΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ, in altero vero nomen iſtud ſcribitur circum Victoriam tropæum adornantem, non ſecus ac in alio, qui hinc repræſentat caput Dianæ, inde Victoriam, tropæum & coronam cum inſcriptione eadem; & ut unam aream hic Dea illa occupat, ita idem facere in altero nummo potuit Mars; & ita nihil obſtaret fere, quominus Foucautiani Cimelii Nummos attribuere poſſis Pyrrho.

Cruciant me nihilominus hi Nummi, idque duas ob cauſas; quarum prima, quod non animadverterim Syriæ Regum capita coronis laureis cingi, neque etiam aliorum æqualium Pyrrho; niſi quis forte eximere velit patrem Alexandri Magni, qui bello Phocenſium, propter religionem Apollinis violatam ſuſcepto, ita in prælio ornatus fuit, quique forte videri talis poſſet in nummo apud Goltzium VII. Tab. XXX. *Græciæ*: niſi tamen aliquis exiſtimet repræſentari nobis Apollinis vultum, licet tonſus ſit capillus, quia averſas aliorum Philippi Nummorum areas alii etiam Dii occupant; & quia in Nummis aliis, uti Rheginorum, Mamertinorum & forte aliorum Magnæ Græciæ populorum, talia tonſa Apollinis capita occurrunt. Quin & Eruditis conſiderandum relinquo, an non barbatum illud caput, Martis potius quam Pyrrhi poſſit eſſe, quia Dei illius caput ſimile plane, niſi me omnia fallunt, alibi conſpicuum eſt; & quidem in Nummis Bruttiorum, Rheginorum, Metapontinorumque.

Atque facere non poſſum, quin adjiciam, virum admirandæ eruditionis, La-Croſium, Bibliothecæ Boruſſorum Regiæ Præfectum, ad me miſiſſe ſimilem Regis cujuſdam laureati nummum, quem ut mecum communicaret, rogaverat Antiquarius itidem inſignis H. Schottus, eidem Bibliothecæ Præpoſitus. Nam quamvis vultus meorum Nummorum & ille differant, ſtatus tamen elephanti, & lineamenta vultuum mihi perſuadent eoſdem hoſce Nummos eſſe, maxime cum omnes ſint argentei. Ectypum tibi, Lector, exhibeo:

Clariſſimus Schottus ſignificat, nummum ipſum poſſideri a Chirurgo Strasburgenſi, cui nomen Krieg, illum perſuaſum habere, eſſe Conſularem, non ſecus ac alios, & in ea opinione confirmari per parvam notam, quæ ſuppoſita eſt elephanto, quamque credebat eſſe X. vel denarii Romani notam.

Vir ille celeberrimus in alia omnia ibat, nec credebat eſſe Conſularem, nec notam illam ſignum denarii eſſe, verum litteram Phœniciam; nummum ſibi videri Regis Syriæ, quorum Regum in Nummis elephanti cernuntur, uti Seleuci, & Antiochi Soteris; cujus ultimi imago nummo illi videtur indita eſſe, eidemque ſimilis eſſe, quam Vaillantius vulgavit pag. 39. *Hiſtoriæ Regum Syriæ*; vultum Regis ſeniorem eſſe in hoc Chirurgi nummo, deque illis elephanto inſignibus agere Vaillantium *loco citato*, Spanhem. *Diſſert.* VII. *pag.* 406. & Noriſium *Diſſertat.* 2. *pag.* 81. *de Epochis*.

Hinc adjicit, Chirurgum in hac explicatione quieviſſe, cum reſponſum ab eo tulerit nullum, & confirmari in illa ſua ſententia, quia ſub elephanto ſcripta eſt littera Syriaca *Aleph*, quam La-Croſius ſe ibi putabat animadvertiſſe: id quod ſi ita ſeſe habet, uti ne dubitat quidem, characterem illum eſſe primam litteram nominis *Antiochi*, vel veram notam Regis, quem continuo fecerat hujus nummi auctorem.

Hæc omnia ubi conſidero, ego quidem fateor, me dubium hærere, quid de Nummis illis argenteis in Sicilia inventis, cui regioni forte etiam Strasburgenſis ille debetur, conſtituendum ſit; egoque malo alios in haſce difficultates inquirere, quam incertis conjecturis ignorantiam meam aperire. Revocat tamen me *corona laurea*, quia, ſi Pyrrhi caput illa cingitur, imitari Rex ille potuit *Hieronem*, qui non modo talis conſpicitur, verum etiam diademate ornatus a cervice coronam parvam lauream oſtentat apud Goltzium Tab. XIII. Imo eodem in loco *Gelon* diadematus, & in alio nummo *laureatus* conſpicitur. Atque ad hanc claſſem etiam pertinet *Rex Phintias* Tab. IX. niſi ille propter ſimilitudinem vultus & litteras detritas, quæ circum caput illud ſcriptæ erant, ad *Gelonem* ſit referendus, uti putabat eruditus Commentator. Sed mihi illa Gelonis & Phintiæ Regum ſimilitudo non animadvertitur; & credo hunc repræſentari, & non Regem Gelonem, vel alium, qui Phintiæ urbis Rex foret, uti idem vir doctus videtur credere. Nam *Phintias* fuit Rex poſt mortem Agathoclis in Sicilia, uti optime docet Gronovius pater, vir inſignis, ex illo nummo & Diodoro Siculo, ad Plaut. *Menæch.* Act. 2. Sc. 3. ℣. 58. qui etiam eundem putat nomen dediſſe a ſe conditæ urbi Phintiæ vel Phintiadi. Quod ſi ita

sese habet, ut omnino verisimile, Phalaris certe in Epistola sua 148. non potuit memorare Φιντιεῖς vel *Phintienses*, non *Phinties*, uti eruditus Anglus vertit, cum Phintias post Agathoclem & ita diu post Phalaridem floruerit. Cui annotationi si addas, eidem memorari *Tauromenium*; quam tamen urbem primum tempore Dionysii Junioris, post dirutam ab eo Naxum, conditam fuisse a patre Timæi Historici Andromacho, viro magnarum divitiarum & auctoritatis, uti memoriæ mandat Diodor. Siculus; unde, pace quod fiat contraria sentientum, ego crederem non Phalaridis hasce Epistolas esse, sed Sophistæ alicujus, qui valde sese istiuscemodi fictionibus & exercitationibus dare solebant.

Quid, quod & caput *Tarantis* laureatum puto me videre in Tarantinorum nummo Tab. XXXIII. cui an addi possit *Nicias* in Coorum Numismatibus Tab. XXI. Insul. Græciæ obvius, equidem nescio.

Tandem notanda est characteris diversitas, quæ in Foucautianis & Strasburgensi Nummis clare animadvertitur, remque eam examinandam relinquo La-Crosio, qui profecto optime de hisce judicabit. Video insuper eruditionis præstantis viros memorare Nummos Seleuci primi, Antiochi Magni, Antiochi Gryphi, Antiochi Dionysi, & Demetrii, nec non Antiochi Soteris, insignes elephantis, quos vellem utique publici juris factos esse. Nam apud Vaillantium ego nullos Syriæ Reges invenio, quam Seleucum I. Antiochum Epiphanem, Dionysum, quorum Nummi insignes sunt hisce belluis, & miror præcipue nullum cerni Antiochi Soteris, cujus sese varios vidisse testantur superiorum seculorum Eruditi.

Atque hæc ita quidem de statua Pyrrhi, quæ Romæ servatur, disputari possunt; sed mihi videbatur, ne quid sileam, Baculum Imperatorium, Galli appellant *Baton de Marechal*, non videri convenire Deo Marti: hasta enim Deorum manus armabant juxta illud Justini *l.b. 43. cap. 3. §. 5. Per ea adhuc tempora Reges hastas pro diademate habebant, quas Græci sceptra dixere. Nam & ab origine rerum, pro Diis immortalibus Veteres hastas coluere: ob cujus religionis memoriam adhuc Deorum simulacris hastæ adduntur*. Quam in rem videri possunt viri eruditi tam in Notis, quam in aliis editis Libris. Et sane non memini me in veteris ævi monumentis unquam animadvertisse, *Baculum Imperatorium* Diis in manus traditum, fuisse, sed sceptris vel hastis eos decorari, quas Deabus etiam traditas in manus fuisse, non modo patet ex Sidonio Apollinari, verum etiam ex plurimis Nummis. Et tales obviæ sunt in veteribus hisce monumentis apud Patinum, Minerva, Vesta, Ceres, Isis, Juno, & aliæ; ne jam agam de Geniis Urbium & Regionum muliebri forma repræsentatis, virtutibusque; Ceres in nummo Juliæ Soæmiadis una manu tenet lampada, altera vero hastam, quam ultimam Auroræ Sidonius aufert, & lampada tribuit s

Ceterum uti, quæ breviter de Pyrrhi Nummi dixi, clarius pateant, eorum ectypos hic exhibeo. Et in primo quidem barbatus repræsentatur, si modo ejus Regis est, & non potius Martis, & certe non de nihilo est, quod in altera area nomen Pyrrhi Regis legatur, atque ita illud non occurrit in alio circum caput Dianæ, sed in aversa parte, itidem circum Victoriam.

Sed in illis Nummis, in quibus caput Pyrrhi imberbe & diadematum cernitur, nomen Regis legitur circum illud ipsum, uti ex unius ectypa constat; cui jungere alium volui exhibitum o Dappero in *Descriptione Corcyræ*, ut vel inde pateat, quantopere sæpe Pictor es aberrare soleant a veris iconibus:

Pyrrhus frustratus spe Siciliam vincendi, in Italiam rediit, vocatus eo a Samnitibus & Tarentinis, quibus Romani graves erant; & in ea primo pugnavit cum Mamertinis, qui 10000. hominum ante eum in Italiam transvehi curaverant, qui cum aperto Marte pugnare non auderent, per saltus dispersi, exercitum Regis turbaverunt, & duos elephantos occiderunt. Inde Tarentum se contulit, & eductis secum Tarentinorum optimis militibus, petit Samnium & Romanos, qui variis præliis vicerant Samnites, pugnavitque infeliciter, non tamen justa acie, cum M. Curio, *qui aliquot elephantos cepit*; quique elatus hac victoria, aperto Marte decernere statuit; pepulitque unum hostis cornu, sed coactum est alterum pedem referre ad castra impetu belluarum, quæ per jacta a statione, quæ sub vallo stabat castrorum, tela fugientes retro turbaverunt & disjecerunt Pyrrhi milites, qua re victoria & imperium Romanis cessit.

Post hæc cum octo millibus peditum & quingentis equitibus in Epirum rediit, & pugnavit cum Antigono feliciter, & occisis Gallis, qui Antigono militabant, τῶν ἐλεφάντων ἡγεμόνες, ἐν καταλαμβανόμενοι, *circumventi*, sese & belluas Pyrrho dederunt. Rogat eum inde Cleonymus Regiæ apud Lacedæmonios stirpis, ut illum restitueret; eoque profectus fuit cum 25000. peditum, 2000. equitum & *quatuor & viginti elephantis*. Lacedæmonii erant pauci & imparati, Rege eorum Areo in Creta pro Gortyniis bellante. Et tamen tam mulieres quam viri sese defendere conantur, & illæ duce Archidamia fossam fodiunt, vallum ducunt, & ex utraque ora plaustra usque ad medias rotas in terram defodiunt, quæ arcerent belluas, sive elephantos. Cum autem Pyrrhus novis his ausis & conatibus excidisset, movit Argos, voca-

tus & invitatus a factione Aristeæ, qui contra Aristippum stabat. Hæc illi portam aperuit, sed quia per eam ingredi non poterant elephanti, turres ipsis sunt detractæ, mox autem, cum scil. in urbem penetraverant, repositæ; cumque in urbe acriter inter tenebras pugnaretur, Helenus Pyrrhi filius *reliquas belluas* & fortissimos milites in urbem auxilio patri duxit, & Pyrrhus urbem relinquere vellet, ipsi *maximus elephas*, jacens in porta stridensque, erat impedimento; & dum discurritur, dum pugnatur, mulier cernens ex tecto Pyrrhum cum filio suo pugnare, sustulit ambabus manibus tegulam, eamque in Regis caput conjecit, qui turbatus ictu & equo delapsus cum sese colligere inciperet, occisus est a Zopyro quodam, qui ipsi caput abstulit; prout omnia illa nobis conservata sunt a Plutarcho in *Vita Pyrrhi*. Atque idem narrat in oppugnatione Argivæ urbis, elephantum quendam, cui nomen Νίκων, quæsivisse cadaver rectoris, & impetu suo confudisse utriusque partis milites, & repertum proboscide sustulisse: id quod etiam memoriæ mandat Ælianus lib. 7. cap. 41. *de Animalibus*.

Antigonus autem, qui Argivis venerat auxilio, cadaver & caput Pyrrhi cremavit magnifice, teste Plutarcho, & monumento illius insculpti fuerunt Argis elephanti, una cum machinis, quibus in præliis utebatur, uti narrat Pausanias *libro* secundo. Quod utique videtur, ut hoc addam, contrarium esse Justino, qui narrat *lib.* 25. *cap.* 5. Antigonum Heleno, filio Pyrrhi, *insepulti patris ossa in patriam referenda tradidisse*; quæ tamen ita conciliari possunt, ut crematus quidem Pyrrhus Argis ab Antigono, illique cenotaphium fuerit erectum, sed ossa translata in Epirum. Illud quoque notandum, eundem Justinum scribere, Pyrrhum, *dum Antigonum in urbe clausum expugnare conatur, inter confertissimos violentissime dimicantem saxo de muris ictum* occubuisse. Nam hæc significare videntur omnino, Regem extra urbem ad ejus *muros* pugnasse, & de *muris* Argorum lapidem vel saxum fuisse dejectum; cum contra Plutarchus narret Pyrrhum urbem intrasse, in foro & in plateis fortiter pugnasse, & occidisse filium mulieris cujusdam, quæ, non secus ac mulieres aliæ, spectabat ex tecto domus hasce pugnas, & tegulam a tecto ablatam, *ἀπὸ τῆς τέγης ἄρασα κεραμίδα*, jecit in caput Pyrrhi. Quin & addit Pyrrhum cecidisse ad *monumentum Licymnii*, quod fuisse in urbe docet Pausanias *lib.* 2. eumque equo dejectum moribundumque tractum esse *εἰς τινα Συρῶνα*, *vestibulum quoddam*, scilicet *domus* alicujus vicinæ; quæ singula tam diligenter narrata mihi persuadent, non satis accurate Justinum versatum esse in historia mortis Pyrrhi.

CAP. II.

Curius Dentatus de victo Pyrrho triumphans Elephantos in pompa duxit, numero quatuor, incedebantque post currum: error binorum Eruditorum in pictura; turribus belluæ erant onustæ; in Nummis editis nulla ejus rei memoria: Arrianus tentatus. Cajus Duillius primo bello Punico an Elephantos in triumpho duxerit, an itidem Atilius Regulus: de nummo Gentis Atiliæ disputatur: L. Metellus Pœnos in Sicilia vicit, & multis Elephantis potitus est: in numerum eorum inquiritur: multos in trimpho ante currum triumphalem egit; Frontinus emendatus; & simul notatus; Diodorus Sic. tentatus: Inscriptio vetus supposititia. Plinii locus examinatur, disputaturque an primus Metellus ille duxerit Elephantos in triumpho: qua arte Elephantos trajecerit per Fretum Siculum. Martinus de Roa, Wegerus & Ursinus notati, explicatusque Plinius, nec non varii Gentis Cæciliæ Nummi, in quibus Elephanti vel eorum capita; Pierii Val. error. Wheleri lapsus. C. Furnii, & alius ineditus Cornuficii nummus; an in aliis inveniatur proboscis & caput taurinum.

VIcto igitur a Romanis Pyrrho, elephanti etiam Romæ visi sunt, & ducti in triumpho, quem egit Curius Dentatus, A. V. C. 479. Plinius *lib.* 8. *cap.* 6. „ Elephantos Italia primum „ vidit Pyrrhi Regis bello, & BOVES LUCAS „ appellavit, in Lucanis visos anno Urbis 472. „ Roma autem in triumpho septem annis ad superiorem numerum additis: Seneca cap. 13. *de* „ *Brev. Vitæ*: Primus Curius Dentatus in triumpho duxit elephantos; & quidem numero quatuor: Eutropius *lib.* 2. *cap.* 8. „ Curius in Consulatu triumphavit; primus Romam elephantos quatuor duxit; incedebantque post currum triumphalem: Florus *lib.* 1. *cap.* 18. „ Sed nihil libentius Pop. Romanus adspexit quam illas, quas „ timuerat, cum turribus suis belluas, quæ non „ sine sensu captivitatis, submissis cervicibus suis, „ victores equos sequebantur. Et hac occasione facere non possum, quin moneam, mihi videri omnino errare Onuphrium, & eruditum nuperumque Flori Commentatorem, qui nobis describunt & pingunt in triumphis quatuor elephantes junctos, iisque impositas machinas ex ligno factas, atque in illis stantem virum coronatum & lauream tenentem. Hoc enim pugnat toti Antiquitati, & *elephanti cum turribus suis*, nulli alii sunt quam qui singuli suas turres dorso gerunt, unde in præliis pugnabant armati. Et hoc certe spectaculum fuit visu dignum, cum alterum ne quidem sit verisimile. Atque ita nec in eadem pompa probo juvenes laurea coronatos, tenentes manibus ramos, & insidentes collis elephantorum; nam quamvis illorum rectores ita ornati esse potuerint, tamen a nemine Veterum talia tradita nobis sunt, & in hisce rebus puto valere solam veterum Scriptorum auctoritatem, absque quibus loqui erubescere debemus.

Et quamvis hæc res fuerit admodum singularis, & insignis Curii Dentati honor, tamen nulla monumenta, quantum equidem scio, exstant, quæ triumphi hujus memoriam servant: neque aliquis Eruditorum *Gentis Curiæ* Nummos vulgavit; adeo ut etiam non constet, an posteri ejus triumphi in auro, argento, ære pompam repræsentaverint; id quod post bella Punica factum fuisse constat. Atque ut elephantorum post Pyrrhi tempora historiam rite digeram & detexam, ab illis mihi initium faciendum esse facile video, & modo hærere in Italia, & Hispania, atque etiam trajicere in Africam & Siciliam.

Carthaginienses igitur utebantur in præliis elephantorum opera, & Ennius eorum facit mentionem lib. VII. *Annalium*, quo bellum Punicum primum describit apud A. Gellium *lib.* 18. *cap.* 5.

Denique magna vi quadrupes equus atque elephanti
Projiciunt sese,

Sed

Sed a nemine Veterum, quantum equidem ſcio, memoriæ mandatum eſt, quando ita bellare incœperint. Neque tamen veriſimile, eos id feciſſe ante Alexandri Magni tempora, potueruntque ab ipſo Aſiæ victore, quippe cujus vivi res geſtæ iiſdem innotuerunt, vel a Ptolemæis, vel potius a Pyrrho, qui in Sicilia contra eos elephantis pugnavit, exemplum ſumere; & cum animadverterent magnum belluis ad victoriam momentum ineſſe, illas venari, & ad bellum inſtituere. Certe Arrianus initio *Tacticorum* clare teſtatur hunc bellandi modum defluxiſſe poſt Macedones ad Carthaginienſes; & primo elephantos habuiſſe τὰ Ἐλιδῶν στρατόπεδα, καὶ τὰ Αἰθιωπικὰ, *Elidum & Æthiopum exercitus, inde Macedones, & Carthaginienſes, & denique etiam Romanos*. Sed qui ſint *Elidæ* fateor me ſcire juxta cum ignariſſimis, & inſanabilem locum judico, niſi cum Scheffero, viro utique doctiſſimo, ſingulari, dum viveret, amico meo, ſcribatur Ἰνδῶν, quod certe hiſtoriæ & veritati optime convenit. Bochartus autem, id quod in *Exercit.* prima etiam notavi, docuit, elephantos uſque ad Al. Magnum in ſola India bellaſſe, atque poſtea ab aliis Gentibus ad eundem uſum adhiberi cœpiſſe; Ptolemæum Philadelphum Ægypti Regem inſtituiſſe elephantorum venationem, & 400. vel 300 habuiſſe præliis aptos; nec Carthaginienſes iis antea ad bellum uſos eſſe. Adeo ut nequaquam ſit veriſimile, Æthiopes ante Ptolemæos eorum in bellis uſum cognoviſſe; id quod tamen tradit abſque ambagibus Arrianus; quem vel ſoli Elephantophagi, inſtituta a Philadelpho venatio, & bella ab Æthiopibus abſque belluis hiſce ante illa tempora geſta refellunt ſatis ſuperque.

Bello igitur Punico primo A. V. C. 493. Cajus Duillius in Siciliam miſſus, res tam mari quam terra feliciter geſſit, triumphavit de Pœnis, illique poſita eſt Columna roſtrata, quæ, uti a viris eruditis ſuppletur, nos docet, eum coegiſſe ſolvere obſidionem Egeſtæ, & Amilcarem Ducem fugere, relictis in caſtris novem elephantis, qui procul dubio venerunt in victoris poteſtatem:

C. BILIOS. M. F. COS. ADVORSVM. CARTACINIENSES. EN SICILIAD
REM. CERENS. EGESTANOS. COGNATOS. POPLI. ROMANI. ARTISSIMAD
OBSIDIONE. EXEMIT. LEGIONES. CARTACINIENSIVM. OMNEIS
MAXIMOSQVE. MAGISTRATOS LVCAES. BOVEBOVS. RELICTIS
NOVEM. CASTRIS. EXFOCIONT.....

Et in ea antiquiſſima Inſcriptione videas, elephantos appellari *Boves Lucas*, quo de nomine ſatis multis antea egi. Neque captorum horum elephantorum ulla alia exſtat memoria.

Inde A. V. C. 495. A. Atilius Calatinus obtinuit eandem Provinciam, & fere omnia præſidia Pœnorum Agrigento, Drepanis, Panormo, Eryce, Lilybæo detraxit, atque de Pœnis triumphavit anno ſequente. Goltzius nummum edidit, in quo procul dubio victoriæ illius memoria conſervatur, cum in eo conſpiciatur currus IV. elephantorum, in quo ſtat figura corollam protendens cum inſcript. A. ATIL. A. F. C. N. id eſt, *Aulus Atilius, Auli filius, Caii nepos*:

Et certe nummus hic raritatis eximiæ eſt, ſi modo fides Goltzii non foret ſuſpecta; nam nec eundem ediderunt Urſinus, nec Patinus, nec Vaillantius, reliquiarum antiquarum acerrimi & optimi judices; & currus elephantorum quatuor alicui decretus, vel in Nummis ſcalptus, non videtur temporis illius ſimplicitati laudatæ convenire. Non ignoro, Auctorem *de Viris Illuſtribus* ſcribere, Atilium *glorioſe triumphaſſe*, & nulla gloria major, quam victorem populo ſeſe oſtendere ſolemni in pompa vectum quatuor elephantis; ſed non legimus eum contra elephantos pugnaſſe, vel eos a Pœnis cepiſſe. Quod ſi tamen nummus ille bonæ notæ eſt, quia etiam invenitur apud Parutam numero 38. *Numiſmatum Græcorum & Romanorum*, quæ cum Siculis ſuis edidit, dicendum foret, ab aliquo poſterorum Atilii in memoriam victoriæ Punicæ ſignatum eundem, vel per Circum ductum eſſe ejuſcemodi currum propter tam magnificam de Pœnis victoriam, & per *elephantos* deſignari ab Atilio Pœnos victos, qui Africæ magnam tenebant partem, cujuſque regionis animal illud erat ſymbolum.

M. Atilius Regulus Conſul miſſus fuit A. V. C. 497. cum exercitu in Africam, & magnum terrorem hoſtibus injecit, captiſque & vaſtatis multis caſtellis, Duces etiam cepit, & in vinculis habuit; Carthaginienſes ſpes ſuas collocabant in equitatu & elephantis, cumque incommoda loca relictis camporum planis, elegiſſent, nihilominus a Romanis victi ſunt, uti legere licet apud Polybium *lib.* I. *cap* 30 tuncque capti octo & decem elephanti, teſtibus Eutropio *lib* 2. *cap.* II. Oroſio *lib.* 4. *cap.* 8. & Auctore *Hiſtoriæ Miſcellæ*, aliiſque. Poſtquam advenit Xanthippus Lacedæmonius, novum exercitum collegerunt, qui conſtabat *quatuor millibus equitum, & duodecim millibus peditum, nec non elephantis*, ἄγχιστά που τῶν [illegible], *fere centum*; narrante Polybio *cap.* 32. *libri* ejuſdem. Xanthippus autem ita ordinaverat aciem, ut elephanti ſtarent in fronte, tantumque ſollertia ſua & virtute effecit, ut Regulus victus caperetur, *& plurimi Romanorum ab elephantis conculcarentur*, non ſecus ac poſt victoriam illi, qui per patentes campos fugiebant, uti legere licet *cap.* 34.

Hoc cum Romam eſſet nuntiatum, horror ingens & metus illarum belluarum Romanos occupavit; „ nam poſtquam (ita loquitur per Interpretem „ Polybius *cap.* 39.) fama accepiſſent elephantos in „ Africana pugna ordines diſſipaſſe, multoſque „ milites trucidaſſe; adeo illos horrere cœperunt, „ ut continuo inde bienio, quum modo ad Lily„ bæum, modo in agro Seluntino, intervallo quin„ que aut ſex ſtadiorum aciem adverſus hoſtes in„ ſtruerent, initium tamen prælii facere, aut omni„ no in plana deſcendere, dum impreſſionem bel„ luarum reformidant, nunquam ſint auſi; neque „ aliud per illa geſſerunt tempora, niſi quod mon„ tanis & inacceſſis locis inhærentes, Thermam & „ Liparam obſidione expugnarunt.

Bello Punico eodem primo A. V. C. DII. L. Metellus Conſul in Sicilia inſignem de Carthaginienſibus victoriam adeptus eſt, triumphavitque

VII. Id. Septemb. anni sequentis. Inde est, quod in Nummis Gentis Cæciliæ bini elephanti ad currum jungantur, & Victoria volitans imponat coronam illi, qui curru vehitur:

Recte Ursinus nummum hunc refert ad Cajum Metellum, qui Consul fuit cum Cn. Papirio Carbone A. V. C. 640. & signatum existimat ad celebrandam victoriam, quam L. Metellus de Pœnis reportavit. Polybius *lib.* I. *cap.* 40. scribit, *L. Cæcilium Metellum decem elephantos cum Indis vel rectoribus suis in prælio, reliquos autem, qui dejectis Indis aufugerant post prælium, ab equitibus circumventos cepisse*: narratque eodem capite, qua arte victoriam adeptus sit; quam eandem conservavit nobis Frontinus *lib.* 2. *cap.* 5. §. 4. cujus verba, licet longiuscula, integra adscribenda sunt, quia varias complectuntur res, quæ dignæ sunt ut discutiantur: „Q. Metellus Cos. in Sicilia bellum gerens adversus „Hasdrubalem, ob ejus ingentem exercitum & centum triginta elephantos intentior, diffidentia simulata, intra Panormum copias tenuit, fossamque ingentis magnitudinis ante se duxit: conspecto deinde exercitu Hasdrubalis, qui in prima acie elephantos habebat, præcepit hastatis, tela in belluas jacerent, protinusque se intra munimenta reciperent: ea ludificatione rectores elephantorum concitati, in ipsam fossam elephantos egerunt: quo ut primum illaqueati sunt, partim magnitudine telorum confecti, partim retro in suos acti, totam aciem turbaverunt. Tunc Metellus, hanc operiens occasionem, cum toto exercitu erupit, & aggressus a latere Pœnos cecidit, ipsisque & elephantis potitus est. Et primo quidem scribendum est *L. Metellus*; licet in uno tantum Codice Scriveriano ita exaratum sit, teste Keuchenio, illudque in nullo repperit Tennulius, quia ille cum Asdrubale rem in Sicilia gessit, & sic appellatur Dion. Halicarnasseo, Polybio, Plinio, aliis, & nullus Q. Metellus Consul fuit ante A. V. C. DCV. *Centum & triginta* elephantos Asdrubali tribuit Orosius; scribitque, *interfectos fuisse* XXVI. *captos* CIIII. *& per Italiam ductos maximum Italicis gentibus spectaculum præbuisse*, Eutropius etiam narrat, Asdrubalem venisse cum CXXX. (male in editionibus nonnullis scriptum est *triginta*) elephantis, Metellum cepisse XXVI. in prælio nempe, reliquos autem errantes per Numidas auxiliares collegisse, & Romam deduxisse ingenti pompa; *cum* CXXX. *elephantorum numerus omnia itinera compleret*: ita ut nullus elephantorum sit interfectus; id quod tamen tradit Frontinus his verbis, *magnitudine telorum confecti*. Sed variant valde Auctores in elephantorum captorum numero: Dionysius Halicarnasseus *lib.* 2. ductos a L. Metello in triumpho scribit *centum triginta & octo*: Epitome Livii 19. *centum viginti*; quem numerum etiam conservat Seneca cap. 14. *de Brev. Vitæ: Idem narrabat, Metellum victis in Sicilia Pœnis triumphantem, unum omnium Romanorum ante currum centum & viginti elephantos duxisse*: nec non Zonaras lib. 8. *Annal.* Florus *lib.* 2. *cap.* 2. & Jornandes, *centum circiter elephantorum captivitatem* nobis narrant; at contra Diodorus Siculus in *Eclogis* libri XXIII. scribit, Cæcilium Consulem Asdrubale victo, quia Celtæ, qui ipsi militabant, vino sopiti erant, *sexaginta elephantos in potestatem redegisse*, & Romam misisse, eamque rem Romanos magna admiratione affecisse; nisi tamen apud eum nota numeralis corrupta sit. Et hic Metellus a Plinio *lib.* 7. *cap.* 43. dicitur *primus elephantos* duxisse in triumpho, cum ante ex eodem docuerim a Curio Dentato idem, licet non tot fuerint numero, factum fuisse: „Q. Metellus, „*ait*, in ea Oratione, quam habuit supremis laudibus patris sui L. Metelli, Pontificis, bis Consulis, Dictatoris, Magistri equitum, Quindecimviri agris dandis, qui PRIMUS elephantos ex primo bello Punico duxit in triumpho, scriptum reliquit: id quod firmatur mirifice Inscriptione veteri, quæ ab Ursino, Grutero & aliis edita est:

S. P. Q. R
L. METEL. PONT. II. COS. DICT
MAG. EQ. XV VIR. AG. DAND
QVI. PRIMVS. ELEPHANTOS. PRIMO. PVNICO
BELLO. DVXIT. IN. TRIVMPHO
PRIMARIVS. BELLATOR
OPTVMVS. ORATOR
FORTISSIMVS. IMPERATOR.

Verum existimo hoc monumentum suppostitium plane & confictum esse ex Plinii verbis; quod etiam vidi postea, placere Harduino. Pintianus animadvertens contrarium sibi esse *Historiæ Naturalis* Scriptorem, legendum pro *primus* putat *plurimos*; quomodo certe idem loquitur *lib.* 8. *cap.* 6. *Eadem* (Roma vidit) *plurimos anno* DIV. *victoria L. Metelli Pontificis in Sicilia de Pœnis captos*; nec non *lib.* 18. *cap.* 3. *M. Varro auctor est, cum L. Metellus in triumpho plurimos duxit elephantos*. Sed Harduinus notat, Exemplaria omnia consentire mirifice, & nobis exhibere non, *qui plurimos*, sed, qui *primus elephantos*; rejectaque Pintiani emendatione putat post Aldrovandum, Plinium non scribere, Metellum primum omnium egisse in triumpho elephantos, sed *primum primo bello Punico*; id quod certe unice probo, quia & eo ducunt ipsa Plinii verba, *qui primus elephantos ex primo bello Punico*; & significat simul diligentissimus ille Auctor, vel nullos ante L. Metellum primo bello Punico captos fuisse elephantos, vel certe alios Impp. licet nonnullos ceperint, eos in triumpho non duxisse, ut sunt, M. Valerius Messala, C. Duillius, L. Cornelius Scipio, C. Aquilius Florus, C. Sulpicius Paterculus, A. Atilius Calatinus, C. Atilius Regulus, L. Manlius Vulso, Ser. Nobilior, M. Paullus, Cn. Cornelius Asina, C. Sempronius Blæsus, C. Aurelius denique Cotta. Et quidem illarum conjecturarum ultimam amplector, quia M. Atilius Regulus in Africa bellum gerens dicitur cepisse elephantos octodecim ab Eutropio *lib.* 2. *cap.* 11. & ducti illi proculdubio fuissent in triumpho, nisi fortuna mutata Romani magna clade affecti, & Regulus ipse captus a Carthaginiensibus, duce Xanthippo Lacedæmonio, fuisset; quo prælio potuerunt elephantos Pœni recepisse.

Antequam autem ad alios Gentis Cæciliæ Nummos accedam, notandum omnino est, Metellum elephantos illos ex Sicilia in Italiam deportasse ratibus ex cupis vel doliis factis; nam, teste Zonara, *dolia multa inter se devinxerunt Romani, & lignis insertis ita distinxerunt, ut neque separarentur, neque coirent: eaque trabibus constrata, sarmentis & terra ingesta circumsepserunt, ut structura illa stabuli instar esset; in eamque introductos elephantos sine sensu navigationis trajecerunt*.

A Et paulo ante narraverat, Pœnos a Romanis victos, & Carthaginienses turbatos fuisse a tanta virorum & elephantorum multitudine, classemque Punicam advenientem exitio præcipue fuisse, quia dum naves conscendere conantur, partim in mari perierunt, partim ab elephantis & sese & homines urgentibus conculcati, partim a Romanis occisi sunt. Captos ad hoc viros multos & elephantos, qui cum magistros suos non haberent, exasperabantur, & inde Metellum salutem promisisse captivis, qui eos cepissent; qui mansuetissimis & notis captis, etiam ceteros attraxerunt, qui cxx. numero ita per Fretum Siculum Romam sunt traducti. B

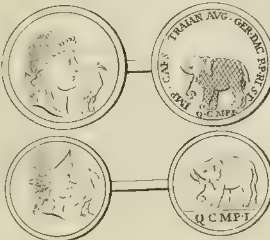
Præterea non omittendum est, Martinum de Roa lib. 4. cap. 7. *Singular.* quo de vetustate eboris disputat, notare, Plinium etiam Jovem eburneum Romæ in Metelli æde, antiquissimi & celeberrimi Statuarii Praxitelis opus, &, quod æstimare licet ex elephantis, quos ille ex Africa tulerat A. V. 502. vidisse multo antiquius; quæ certe quid sibi velint, nequaquam capio; nisi censeat, Jovem illum eburneum factum esse ex ebore elephantorum, quos Romam adduxit Metellus; sed ita nullo modo potest esse opus Praxitelis, quippe qui fuit vetustior; deinde qui Jovem eum fecit, C vocatus fuit *Pasiteles*, & Metellus non fuit is, qui ædem illam fieri jussit, sed alius *Macedonicus*: Plinius *lib.* 36. *cap.* 5. *Natus hic* (Pasitiles) *in Græcia Italiæ ora, & civitate Romana donatus cum iis oppidis, Jovem fecit eboreum in Metelli æde, qua campus petitur*; & recte notat Harduinus, *Macedonicum* designans, qui primus omnium Romæ ædem ex marmore molitus vel magnificentiæ, vel luxuriæ princeps fuit, teste Vellejo *lib.* 1. *cap.* XI. Præterea *L. Metellus* Consul A. V. 502. non ex Africa, sed ex Sicilia elephantos in Italiam & Romam deportavit, ut ex iis, quæ monui patet satis superque. D C. igitur Metellus in memoriam victoriæ L. Metelli elephantorum curru Nummos signavit; & forte talis currus Ludis Circensibus Populo exhibitus fuit. Eandem ob victoriam in Nummis M. Metelli, qui fuit nepos L. Metelli nostri, cerni caput elephanti, clypeo votivo inditum, existimo, nisi tamen M. ipse Metellus, qui Consul fuit A. V. C. 638. non 618. uti male apud Ursinum scribitur, cum M. Æmilio Scauro, in Sardinia, quippe de qua A. 640. triumphavit, elephantos ceperit, qua de re altum apud Historicos silentium: E

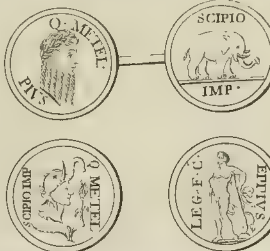
F Atque hæc L. Metelli de Pœnis victoria tanti visa fuit Genti Cæciliæ, uti in aliis ejusdem Nummis animal illud exhibeatur: nam apud Ursinum hinc cernitur caput Jovis laureatum, inde triremis, & supra eam caput elephanti, cujus ex collo dependet tintinnabulum; quod idem in aliis Familiæ illius Nummis observes, notavitque olim in numismate vetusto Hieronymus Magius:

Atque ita alium Ursinus nummum propter elephanti caput infra bigas depictum eidem Genti vel Familiæ non absque ratione adscribit; quin & tres apud eundem Nummi occurrunt, quorum in uno hinc cernitur caput Pietatis & ciconia, inde elephas & infra eum Q. C. M. P. I. *Quintus Cæcilius Metellus Pius Imperator*; notandumque diligenter optimum Principem Trajanum restituisse hunc nummum uti patet ex ectypo:

In secundo caput barba prolixa laureatum, Q. METEL. PIVS, & elephas in altera area, SCIPIO. IMP. In tertio vero, hinc caput Africæ, non autem Scipionis, uti putabat Pierius, ornatum proboscide, cum parergis spica & aratro, nec non Q. METEL. SCIPIO. IMP. inde Hercules, &, EPPIVS LEG. F. C.

Joh. Weidnerus, qui non ineleganti Dissertatione PIETATEM ex Nummis illustravit, putat per elephantum in nummo Q. Cæcilii Metelli repræsentari *Pietatem*, non secus ac eadem virtus vel Dea in ejusdem Gentis Nummis designatur ciconia; quia Pierius lib. 2. cap. 16. *Hierogl.* animal illud facit symbolum Pietatis, quippe cui Plinius *lib.* 8. *cap.* 1. inesse narret *probitatem, prudentiam, æquitatem, religionem quoque, siderum, Solisque ac Lunæ venerationem*. Sed hæc sententia, ut ut sit speciosa, mihi tamen non probatur; quia in ejusdem nummi altera area cernitur caput Pietatis, ejusque symbolum ciconia; & deinde, quod non animadvertit vir doctus, quia Metellus Numidici filius non cognominatus est PIUS propter pietatem in Deos, sed in patrem, quem expulsum civitate pietate sua & pertinaci erga exsulem amore restituit, uti ex Vellejo, Val. Maximo & aliis

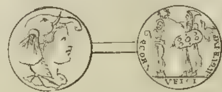
conſtat; quo proprie pertinet *ciconia*, quia juniores parentes ſenecta debiles alere & defendere dicuntur.

Secundus nummus non modo ab Urſino editus eſt, verum etiam memoratur Whelero lib. 3. *Itinerarii* pag. 223. qui eum pertinere exiſtimat ad L. Scipionem Aſiaticum, quem victo Antiocho elephantos quindecim cepiſſe conſtat ex Livio *lib.* 37. *cap.* 44. Sed credo virum eruditum errare, illumque nummum eundem eſſe cum eo, cujus ectypum ex Urſino exhibui; & pertinere ad Q. Metellum Scipionem Pium, quomodo & hoc nomen ab utraque illius parte integrum plane legitur.

In *Catalogo Numiſmatum* Joh. Gril, typis deſcripto Amſtelædami Anno 1679. inter incerta Familiarum Numiſmata recenſetur unum, in quo pictæ ſunt *Bigæ ſuper caput elephanti* cum litteris A M. quod quo pertineat, ſcio juxta cum ignariſſimis.

Præterea Fulvius Urſinus, vir in antiquario ſtudio inprimis verſatus, notat, Scipionem, cujus in Nummis Gentis Cæciliæ mentio, fuiſſe adoptatum a Q. Metello Pio Numidici filio, & propterea appellari *Q. Metellum Pium Scipionem;* additque Cæſarem ſequutus, in Africa eum appellatum Imperatorem, & propterea eos Nummos ibi ſignatos fuiſſe; Cæſar ita loquitur lib. 3. *Civ.* cap. 31. *His temporibus Scipio detrimentis quibuſdam circa montem Amanum acceptis ſeſe Imperatorem appellaverat.* Sed mons *Amanus* non fuit in Africa, verum in Aſia; & hoc in Aſia geſtum eſſe certiſſimum eſt, quia mox ſequitur, Scipionem, hoſtibus Parthis poſt ſe relictis, in Provinciam veniſſe, & deduxiſſe Legiones Pergamum, atque in locupletiſſimas urbes in hiberna; & quæ alia ibi legi poſſunt. Fuit certe hic Scipio in Africa, geſſit ibi bellum, a parte Pompeii ſtetit, præfuit exercitui, adeo ut Conſidius dixerit, *unum eſſe Scipionem hoc tempore Imperatorem Populi Romani*, teſte Auctore Libri *de bello Afric.* cap 4. quia ſcil. Conſidius Cæſarem non agnoſcebat, & imperium in Africa Scipioni mandatum erat a Senatu; & quanquam tunc fuerit *Imperator*, ſive Dux exercitus; non tamen in Africa ob victoriam qualemcunque fuit appellatus *Imperator*, ſed in Aſia nomen illud ſibi ſumſit, licet non ſatis feliciter ad montem Amanum, qui Syriam a Cilicia dividit, pugnaverit.

Non eſt inſuper veriſimile, Nummos illos ſignatos fuiſſe in Africa, ſed Romæ potius; ut & alios ejuſdem generis, Gentis Eppiæ & Norbanæ; in quibus Africa proboſcide elephanti ornata, etiam depicta eſt; & forte ab hoc Scipione, vel harum Familiarum repetenda eſt origo ejuſcemodi picturæ. Nam Eppius fuit Scipionis Legatus, unde in nummo circum Herculem legitur apud Urſinum, EPPIVS. LEG. F. C. in altera vero area circum caput Africæ, Q. METEL. SCIPIO. IMP. & nummus L. Ceſtii atque Norbani, eſt enim unus idemque, ex ſententia Urſini, referri debet ad C. Norbanum qui fuit Prætor Siciliæ, Antonii poſtea Legatus, & Conſul cum Appio Claudio A. V. C. 715. vel ad ejus patrem, qui Conſul fuit cum L. Scipione Aſiatico A. 670. Quod ultimum ſi verum, jam certe ab eo tempore foret arceſſendum initium ita depictæ & repræſentatæ Africæ: quæ etiam talis conſpicitur in nummo C. Furnii, quem ad A. V. C. 724. ſub Auguſto recenſet Goltzius, & quidem, ut reor, ob confectum eo anno bellum Alexandrinum, victamque Cleopatram. Et elegantiſſimi ingenii Jacobus de Bary mecum communicavit ectypum nummi Gentis Cornuficiæ, in quo hinc pictum eſt Africæ caput; inde ipſe Cornuficius cum lituo Auguratus inſigne, & Juno Soſpita eidem coronam imponens propter victoriam, uti veriſimile, quam in Africa, cui præerat, deportavit, addita inſcriptione, Q. CORNVFICI AVGVR. IMP. uti clarius patebit ex ectypo:

Quin & obſervandum hac occaſione, illuſtrem Spanhemium pag. 399. *Diſſert.* Edit. Londin. etiam recenſere nummum Norbani, inſignem exuviis elephanti, ſed in eodem præterea reperiſſe cornu taurinum; ita enim loquitur vir excellenti ingenio & dignitate; *Alias ſimile cornu taurinum cum elephantis proboſcide* AFRICÆ *ſymbolum conſtituere videas in denario Gentis Norbanæ, idque, ut facile licet augurari, ob frugum copiam;* unde & Africæ, quaſi TERRÆ SPICARUM, nomen eruebat doctiſſimus Bochartus. Sed in illis, quos ediderunt Urſinus, Goltzius, Patinus & Vaillantius, ego nullum tale cornu, imo nonniſi caput vel exuvias capitis elephanti invenio, atque in eo bina belluæ illius cornua ſive dentes potius, & proboſcidem; adeo ut credam Legatum egregium alium Gentis ejus nummum in Cimeliis, quæ ſumma cum diligentia & laude inſpexit, præter elephanti exuvias vidiſſe etiam cornu tauri.

CAP. III.

Africa in plurimis Nummis repræſentatur capite Elephanti exuviis tecto, taliſque a Claudiano aliiſque deſcribitur: Aldrovandus notatus: ab inſigni illo Vicus Romæ Caput Africæ *dictus eſt: Mabillonii elogium; ut & Fabretti. Nummi recenſiti, in quibus Africa talis repræſentatur. Iidem explicati, & notati ſubinde Viri eruditi.* Mauretania, Cyrene & Alexandria *ſimiliter pictæ & repræſentatæ in hiſce veteris ævi vel quid. Nummi Claudii Mauri explicati, ſed dubitanter; Patinus laudatus: an Mauri fuerint cuſtodes corporis Domitiani, diſquiritur: Triſtanus notatus; Statius & Martialis explicati. Æthiopes nigri, Mauri ſubfuſci. Nummus Hadriani, in quo Africa galea elephantina tecta; non ſecus ac in aliis Antonini Pii, Commodi, Diocletiani. Harduini explicatio ultimi nummi examinata, non ſecus ac alia Maxentii. An Arabia teneat dentem Elephanti; Triſtani error: in Arabia non gignuntur Elephanti, licet id tradant nonnulli Eruditi: P. Pedruſius laudatus: Juvenalis explicatus. Nabathæa an in India, an in Arabia, an in Troglodytica, vel Africa: varii Juvenalis Interpretes notati: Jeſaiæ & Ezechielis loca expoſita: Cellarius, Meibomius, Grotius aliique laudati: Vulg. Interpres notatus. Urbs Elefantaria: Africæ caput in Gemmis. An Jupiter Ammon, an Atlas, an Trajanus exuviis Elephanti tectus ſedeat in nummo Cotorniato, an Juba Rex in alio; quod ultimum rejicitur, oſtenditurque eſſe caput Africæ, licet Jubæ nomen illi ſit adſcriptum. Nummus Neronis expoſitus. Acraſus urbs Lydiæ, non autem Libyæ. Com. Mezzabarbæ laus. Nummus ex Muſeo meo*

æreus ineditus, in quo conspicitur hinc caput Æthiopis; inde Elephas. E

SEd ut in medio relinquo, a quo primum Africa proboscide elephanti caput tecta, in Nummis exhibita sit, ita commoda se nunc offert occasio varios Nummos, in quibus eadem pictura cernitur, vel Africa dentem elephanti gerit, recensendi & illustrandi; ita tamen ut antea monere debeam doctissimum Aldrovandum male existimare, in nummo Gentis Cæciliæ, Scipionis caput pingi, ejusque galeam elephantini capitis speciem habere.

B Notum igitur est, AFRICAM eleganter describi a Claudiano l. 2. *de Laude Stilic.* v. 256. & inde patebit hoc insigne ejus regionis fuisse:

Tum spicis & dente comas illustris eburno,
Et calido rubicunda die sic Africa fatur.

Idemque in libro *de Bello Gildonico*, nec non Sidonius Apollinaris in *Majoriani Panegyrico*, non aliter Provinciam hanc describunt. Quin & persuasum habeo Romæ Vicum, dictum *Caput Africæ*, a tali capite nomen suum habuisse; cujus Vici vel Loci meminerunt P. Victor & S. Rufus in suis Urbis Descriptionibus. Quin & ejusdem Loci mentio occurrit in Descriptione alia, quam edidit diligentiæ & eruditionis spectatæ vir Joh. Mabillonius tomo IV. *Analectorum Veterum*; nec non in Inscriptione 257. cap. IV. & opere doliari figlinæ Q. Ser. Pud. num. 127. cap. 7. apud Fabrettum, exquisitæ virum doctrinæ.

Sed uti ad Nummos accedam, constat utique in multis apud Arschotanum Ducem & alios AFRICAM ita pingi: testis ejus moris est elegans Augusti, editus a Goltzio, cum inscriptione, DIVI. F. nam quamvis *Africæ* nomen in eo non legatur, certum est tamen, eam regionem nobis repræsentari:

In Nummis Hadriani eadem Provincia, ita ornata, genuflexo, *spicas* ob fertilitatem simul tenens, manum Imperatori porrigit, gratias agens, uti inscriptio nos docet, RESTITVTORI AFRICÆ: in altero jacet, vel in terra sedet, sinistra tenens cornu copiæ, & dextra scorpionem, ante pedes calathus cum spicis; & in alio itidem sedet, manum dextram imponens leoni, sinistram calatho, quia dives frugum terra, & eorum animalium ferax admodum est. Est & alius, in quo Imperator idem stat, & Africa sacrificans eidem gratulatur felicem adventum, uti inscriptio testatur, ADVENTVI. AVG. AFRICÆ:

C In Commodi itidem nummo apud Anton. Augustinum Africa ita ornata spicas offert Herculi, addita inscriptione; PROVIDENTIÆ AVG. & in alio Septimii Severi stat spicas sinu gestans & leone comitata, uti patet ex ectypo:

D

cui fere similis nobis exhibetur ejusdem Imp. apud eundem Ant. Augustinum pag. 90. versionis Italicæ *Dialogorum*; quæ Editio vel inde æstimanda, quia Nummi, quorum fide Archiepiscopus ille pulchrum illum Librum composuit, inserti illi sunt.

E Quin & apud Vaillantium, id quod ante monendum fuerat, Antonini Pii nummus describitur, in quo legitur AFRICA. COS. II. cerniturque mulier proboscide caput tecta, dextra coronam, sinistra tenens cornu copiæ.

Neque tantum AFRICA, sed ejusdem regionis aliæ partes, hoc symbolo usæ sunt. MAVRETANIA talis occurrit in ejusdem Hadriani pereleganti nummo, quippe quæ regio inprimis elephantorum ferax; uti vel patet ex Petronio:

Quæritur in silvis MAURI fera, & ultimus Ammon
Afrorum excutitur, ne desit bellua dente
Ad mortes pretiosa suas.

F Atque huc pertinet omnino in binis Regis Mauretaniæ Jubæ, qui tempore Augusti illam rexit, Nummis hoc insigne regionis, quam tenebat ditione, cerni. In uno pictum est caput muliebre, tectum exuviis elephanti cum inscriptione, REX IVBA; in altero vero idem Rex diademate cinctus caput occurrit; & in aversa area Victoria insistens capiti ejusdem animalis; cujus, uti etiam alterius, Hadriani, ectypos supponere visum fuit:

A

Credo autem Victoriam capiti elephantis insistentem, haud leve indicium esse, Jubam istorum elephantorum ope hostes prælio vicisse; sed quid litteræ nummi istius numerales sibi velint, ignoro plane.

CYRENE pars Africæ non incelebris, non aliter C nobis repræsentatur, quam galea elephantina, in nummo Titi, quem edidit Patinus, additurque epigraphe, ΦΛΑΥ. ΚΥΡΗΝΗ, *Flavia Cyrene*:

D Quin ALEXANDRIA etiam, Ægypti caput, eundem in modum ornata occurrit, uti patet ex Galbæ nummo, quem tomo secundo describit Vaillantius, & in quo scriptum est, ΑΛΕΞΑΝΔΡΙΑ, uti patet ex ectypo itidem; licet eadem urbs in nummo Lepidi, Tutoris Regis, & Pontificis Maximi, picta sit capite turrito apud Ursinum. Sed & doctissimus Morellus testatur in eleganti *Specimine* suo, illustrissimum Soderini possidere singularem & oppido rarum Othonis nummum æneum, cum hujusmodi galeam elephantinam gestante capite muliebri, & inscriptione, ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΑ; qualem etiam vulgavit Vaillantius in altera Editione *Numismatum Græcorum*. Similem plane idem recenset Vespasiani, & alium Othonis in *Ægypto Numismatica*, in quo mulier stat velata caput proboscide, corollam manu gerens; quæ omnia binis ectypis adstruere, & firmare visum

Nummi itidem varii sunt, in quibus legitur nullius regionis vel urbis nomen, & tamen Eruditi recte judicant, eos pertinere ad Africam vel Ægyptum, quia caput muliebre tectum est exuviis elephanti. Talem paulo ante exhibui ex Goltzio Augusti, & similis in nummo Domitiani apud Tristanum, cum epigraphe, ΕΤΟΥϹ ΤΡΙΤΟΝ. *anno tertio*, nempe Imperii Domitiani:

Vir doctus non male ad *Africam* decurrit, sed ego mallem *Ægyptum* vel *Alexandream* advocare; quo & referrem alium Neronis, qui servatur in Cimelio B Galliarum Regio, in quo circum caput proboscide ornatum scribitur ΑΥΤΟΚΡΑ. L. IB. quem cæteroquin tribuit in genere *Africæ* Harduinus.

Et insignis imprimis est Clodii Macri nummus, quem raritate eximium publicavit Joh. Vaillantius in *Notis ad Seguinum*; cujusque in una area exhibetur caput Africæ cum epigraphe, C. CLODI. MACRI. LIBERA. S.C. in aversa, duo signa militaria, intermedia aquila legionaria, LEG. III. AVG.

Existimat vir pereruditus, Macrum Africæ Legatum, audita Neronis morte, res novas molitum esse; & ut militum ac Provinciæ gratiam sibi conciliaret, Legionem tertiam Augustam, cui præerat, & Africam liberas pronuntiasse, Nummos in rei hujus memoriam signatos, & S. C. esse notam solennem adprobationis & consensus Senatus in Nummis percutiendis; Clodiumque Macrum, cum Roma gravi annonæ penuria laboraret, frumenti copiam, & omnem frugum ubertatem liberam sivisse, & Senatum acta illius comprobasse. Hæc explicatio certe erudita est & ingeniosa; sed tamen videant Eruditi, an non Africa Clodium Macrum appellet *Liberatorem* suum; quomodo & Constantinus dicitur esse LIBERATOR. VRBIS. FVNDATOR. QVIETIS: & an non, ut hoc obiter adjiciam, LEG. I. MACRIANA in nummo, quem edidit ad Suetonium Patinus, vir antiquariæ rei peritus admodum, mihique, dum vixit, amiE cissimus, appelletur potius LIBERATRIX, id quod & viro erudito venit in mentem, quam LIBERA; & tandem an τὸ S. C. possit esse nota adprobationis Senatus, qui Galbam, in Hispania Augustum factum agnoverat, & an non potius illam apponi curaverit *Macer*, ut Afri crederent, Senatum stare a suis partibus.

Sed & inprimis notandum est, doctissimum Tristanum tomo 1. p. 339. putare, Afros in honorem Domitiani laudatum modo nummum, in quo caput Africæ occurrit & alios signasse, ad demonstrandum eorum fidem, quæ tanta in eum erat, ut haberet Mauros custodes corporis sui; id quod probare coF natur loco eleganti Statii lib. 4. *Sylv.* carm. 2.

Sed mihi non epulas, Indisque innixa columnis
Robora Maurorum, famulasve ex ordine turmas,
Ipsum, ipsum cupido tantum spectare vacavit
Tranquillum vultu:

qui scilicet canit, sese Augustæ mensæ adhibitum, in solum Domitianum oculos habuisse intentos, non autem considerasse epulas, *ni ces Mores agréables a voir pour leur belle corpulence, & arrangez en ordre, appuyez contre ces petites colomnes Indien-*

nes, autour de cette Sale Imperiales. Sed ego malo sequi viros eruditos, qui *robora Maurorum* explicant, *mensas citreas*, quæ ex Africa petitæ maximo Romæ erant in pretio, quæque *robora*, quo nomine quercus veniunt, vocantur, & impositæ erant columnis eboreis. Neque enim verisimile in cœnatione Imperatoria fuisse columellas dispositas, ad quas sese custodes corporis Mauri reclinarent, & quamvis exemplo Claudii, de quo videri potest Suetonius etiam, Imperatores *in conviviis*, τινὰς στρατιώτας πάντως συνόντας, *quosdam milites adstantes haberent*, teste Dione, tamen credo illos non Mauros, sed Prætorianos, sive *Speculatores*; vel saltem Germanos, qui inter custodes corporis erant, fuisse. Hinc puto gratis insignem Antiquarium affirmare, *qu'il estoit de l'usage & de l'ordre de la Maison Imperiale, qu'il y eut lors une compagnie de Cavaliers Mores d'elite de la garde particuliere de l'Empereur, qui l'accompagnoit par-tout*; & Martialem id indicare *lib.* 10. *ep.* 6. *où il parle de l'avenement de Trajan à Rome après sa victoire Germanique: disant, que lon soupire a Rome après son arrivée, & de le voir, quand (ce dit-il parlant a cette belle troupe More) vous irez au devant de la part de l'Empereur avec vos belles tuniques peintes à l'Egyptienne*,

> *Quando eques, & picti tunica Nilotide Mauri*
> *Ibitis, & populi vox erit una, Venit?*

Nam Imperatores, imo etia ditiores Romani, alebant *Numidas* equites, qui agmen ducebant, præcurrebant, & propter veloces equos muneri illi adhibebantur, uti pulchre docet Raderus *ad Martial. lib.* 10. *epigr.* 13. & hoc respectu Seneca *ep.* 114. dicit: *Omnes sic jam peregrinantur, ut Numidarum præcurrat equitatus, ut agmen cursorum antecedat*: & ita Nero apud Suetonium *cap.* 30. *iter fecisse traditur phalerata cum Mazacum turba, atque cursorum*: sive illi *Mazaces*, vel *Mazices*, fuerint *Cappadoces*, uti putat Torrentius, sive Afri, uti dubitat idem, affirmantque Raderus & Salmasius, atque ante eos alii. Neque tamen inde constat eos fuisse adscitos in custodes corporis & nigros, atque ad columnas parvas albas reclines stetisse in cœnatione Imperatoris. Præterea animadversione dignum est, doctissimum Tristanum *Mauros* & *Numidas* vertere *Mores*, & narrare ex Procopii *lib.* 2. Ariobindum *par cette sorte de Mores* fuisse occisum. Ego apud Procop. lib. 2. *Belli Vandalici* p. 132. versioni Grotii invenio tantum, *Gontharim immisisse Ulitheum & alios nonnullos in Ariobindum, eumque ab iis fuisse confectum*: & paulo ante Ulitheum vocat *fidissimum Gontharis satellitem*, & *Mauros* memorat. Et certe nullum dubium, quin Mauri ibi fuerint, cum in Africa res gesta sit, sed de Mauris custodibus corporis nihil ibi legitur. Et quanquam Tristanus mox ita commentetur; *D'ailleurs cette posture de Mores, appuyez à ces colomnes pendant la longueur du repas de l'Empereur, e'toit commode pour l'attention, qu'ils devoient avoir à la conservation de sa Majesté Imperiale sujette à mille conjurations: & même cela servoit à l'ornement du lieu, la rencontre des tuniques peintes, & la noirceur de la charnure Moresque avec la blancheur d'yvoire étant très agréables à voir, ressemblans aux statues diverses de la Foi, de la Seureté publique, de la Constance, de la Paix, de la Tranquillité, & autres Déitez, qui étoient toûjours, ou le plus souvent, representées appuyées de la sorte sur de petites colomnes dans les palais, cenacles & cabinets des Empereurs Romains, comme autour des temples*. Ego tamen puto ultima hæc meram ingenii lascivientis notam esse; deinde male confundi Mauros & Numidas cum Æthiopibus, quos Europæi hodie appellant *Mores*; cum Mauri vel Numidæ non fuerint nigri, sed coloris subfusci; unde & Juvenalis *sat.* XI. Indos illis *obscuriores*, id est, magis nigros, facit:

> *Dentibus ex illis, quos mittit porta Syenes,*
> *Et Mauri celeres, & Mauro obscurior Indus,*
> *Et quos deposuit Nabathæo bellua saltu,*
> *Jam nimios, capitique graves.*

quanquam idem Juvenalis *sat.* 5. illis nigrum colorem tribuat,

> —— *nigri manus ossea Mauri*:

non secus ac Manilius *lib.* IV.

> *Pœnus arenosis Afrorum pulvere terris*
> *Exsiccat populos, & Mauritania nomen*
> *Oris habet, titulumque suo fert ore colorem.*

Sed certum est Numidas & Afros non tam nigros fuisse ac Æthiopas & Indos, vel hodie Galli *Mores*, & nos *Moren* appellamus; quia æstus ibi non est tam ardens ac apud illos: id quod etiam annotavit olim Appianus in libro *de Bel. Punicis*.

Sed, ut pergam, in Hadriani numismate apud insignem Antiquarium, Andream Morellum, Tab. X. figura muliebris spicas gerens, & exosculans Imperatoris manum, proboscide ornatur, additis litteris, L. IE. *anno decimo quinto*; & recte vir eruditionis præstantis & diligenter versatus in dignoscendis & explicandis Nummis, putat *Alexandriam* nobis repræsentari, idque variis argumentis quæ ab eo peti possunt, probat:

In nummo ad hoc Antonini Pii elegantissimo quem publicavit Philippus Buonarotti, illustris itidem & eruditus Antiquarius, depingitur nobis Imperator paludatus stans, Victoria cum tropæo & figura jacens, spicasque tenens, & exuviis belluæ nostræ ornata.

Hic proculdubio nobis Africa repræsentatur, quia teste Capitolino *cap.* V. Antoninus *Mauros ad pacem postulandam coegit*. Nec minus eleganti in Commodi nummo apud Tristanum Tom. I. p. 725. depingitur figura muliebris, manum Herculi porrigens, in sinistra est sistrum, caputque proboscide ornatum; uti ectypus clarius docebit:

Et recte, si quid video, *Africam* denotari putat vir doctus, quia Commodus *classem Africanam*, teste Lampridio, *instituit, quæ subsidio esset, si forte Alexandrina frumenta cessassent*; id quod ita sese habere, docet Hercules, stans veluti ad unam columnarum vel montium, quibus perruptis dicitur Mare Mediterraneum admisisse, & quidem pedem imponens navi, proculdubio σιτηγῷ, & classem Africanam repræsentanti. Quin etiam insignis est Diocletiani Augusti nummus apud Franciscum Angeloni; in cujus una area picta est figura muliebris, dextra vexillum, sinistra tenens elephantis dentem vel cornu, caputque proboscide tectum habens, cum inscriptione, FELIX. ADVENT. AVGG. N. N. & P. F. N. uti parebit ex ectypo:

Similem vel eundem recenset Mediobarbus p. 427. refertque ad Annum 302. Æræ Christianæ, quo Diocletianus & Maximianus Romam triumphantes sunt ingressi. Et certe fieri potest, ut hoc emblemate designetur illorum Augustorum ex Ægypto & Africa reditus: sed tamen ego persuasus sum, denotari illo emblemate Diocletianum Ægyptum vel Alexandriam, Maximianum vero in Africam vel Mauretaniam venisse; & ita similis Maximiani nummus ab eodem Mediobarbo refertur Anno 300. ad illius in Africam adventum, inscribiturque etiam ille ADVENT. AVGG. N. N. *Augustorum nostrorum*, licet solus Maximianus eo venerit, quia ita fieri solebat, quodque unus Augustus fecerat, alteri etiam in Nummis tunc tribuebatur. Neque enim unquam mihi fiet verisimile denotari in Nummis illis, Augustorum adventum Narbonam, ubi mercatores erant, qui Carthagine negotiabantur, ut nescio quibus rationibus permotus pag. 130. *Numismatum Sæculi Constant.* & alibi commentatur Harduinus. Atque idem Jesuita, pag. 149. ejusdem Operis, Maxentii nummum describit, in quo legitur CONSERVATOR AFRICÆ SVÆ, & stans pingitur *Africa* cum signo militari & dente elephantino, quem ille, uti & omnes alios Maxentii confidenter (sic homo est) affirmat signatos esse in Treverensi Provincia, quam obtinuit; vel ab iis qui Karthagine negotiabantur, quia ejusdem Maxentii classe defendebantur a piratis. Hæc itidem explicatio cui innitatur fundamento, ne divinando quidem adsequi possum. Nam Maxentio data regenda Africa & Italia, non autem Gallia; deinde licet *ille in* Africa non fuerit, potuit tamen regio illa vel Carthago Nummos ejusmodi signare, quia per Legatos eam liberavit ab Alexandro tyranno; vel quia eum adventurum speraverant; vel denique eo potuit trajecisse, licet Historici, qui nobis supersunt, nullam hujus profectionis faciant mentionem. Quæ autem de *Treverensi Provincia*, de Nummis ibi signatis Maxentii omnibus, de pensionibus, de tributo, aliisque inauditis rebus, non modo loco laudato, verum etiam toto illo Opere scribit, non puto quenquam probaturum, cui mens sana in corpore sano; nec ego tam admirabilibus, tam inauditis opinionibus refellendis tempus, quod mihi semper perquam exiguum superest, impendam, licet facili opera ostendere possem, nullam fere Libri illius paginam esse, quæ non paradoxo, imo paradoxis insignis sit.

Et observatione imprimis dignum, Jacobum Gallæum possidere MS. Geographiam, Julio Cæsari adscriptam nescio a quo barbaro Auctore, cujus hic est titulus, *Incipit Cronica Julii Cæsaris*; & initium, *Julio Cæsare & Marco Antonino Coss. omnis Orbis peragratus est per sapientissimos & electos viros quatuor, Nicodemo Orientis, Didimo Occidentis, Theudoto Septentrionalis, Policlito Meridiani*; & in capite ultimo, quo de fluminibus Oceani Meridiani agit, locum esse notabilem, qui nos docet cum dente elephanti Africam fuisse pictam: *Meat ab Ægypto usque terminum Libyæ, id est, Africæ, ubi est templum Neptuni inter Pentapolim & Tripolim: ubi est statua Libyæ Pamphiliæ in similitudinem Africæ, tenens frugem & calcans modium, & manus* instra *ebur elephantinum. Hæc Libya Pamphilia a Neptuno compressa*: neque enim aliud hæc significant, quam statuam illam adinstar Africæ tenuisse dentem elephanti: & nisi me fallo scribendum est, *manu sinistra*, qua certe in Nummis Africa illum tenet.

Neque tantum *Africa*, sed etiam *Arabia* subinde tenet dentem elephanti. Nam Vaillantius Trajani nummum recenset Græcum, in cujus aversa area exhibetur nobis, si fides egregio habenda viro, „ *Arabia* stans, tenens dextra ramum, læva „ elephantis dentem seu cornu; pro pedibus ca„ melus: & mox alium similem idem recenset ad quem notat: „ Mulier hæc cum ramo & dente seu „ cornu elephantis *Arabia* est Provincia a Palma „ Syriæ Rectore subacta, quæ ramum gerit, quem „ alii Provinciæ peculiarem; alii pacis symbolum „ existimant: dens seu cornu elephantis, eorum in „ hac Provincia copiam denotat, ex quibus fiunt „ opera eburnea. Sed primo mihi nullibi lectum est in Arabia elephantorum copiam, vel in ea regione illos natos esse, & omnes Veteres testantur uno ore, belluas hasce nasci in India, Æthiopia & Mauritania, vel generaliter in Africa; nec puto quenquam Veterum vel Recentiorum inventum iri, qui testetur Arabiam elephantorum feracem esse; *camelus* illius regionis proprium animal, unde etiam veluti insigne, Arabiæ apponitur; & puto longe aliud esse, quam dentem elephanti, quod Arabia tenet: exhibeo nummum ejusdem Trajani Latinum, in quo eadem plane figura depingitur:

Et quod illa manu sinistra tenet, vir doctus proculdubio putat esse cornu vel dentem elephantis, cum tamen mihi nihil simile videatur habere, nec sit incurvum, uti sunt elephantorum dentes; quare existimo recte Tristanum Tom. I. notare, nobis exhiberi *calamum odoratum*; & neminem dubitaturum vel minimum, qui viri & Antiquarii eruditissimi notam legerit; maxime cum illustris Spanhemius in *Dissert.* IV. etiam idem statuat; & hoc de calamo erudite agat ὁ πάνυ Salmasius *ad Solinum*.

Quin

A Quin hoc cum annotassem diu, video doctissimum & reverendum admodum virum Paulum Pedrusium S. I. Sacerdotem, ita explicare etiam Trajani nummum, in Commentario, quo pererudite & pulchre exponit nobis aurea & argentea Serenissimi Parmæ Ducis & Placentiæ Numismata: recte enim statuit vir eruditione præclara, figuram illam tenere dextra ramum arboris, quæ thus gignit, & sinistra calamum odoratum; qua certe interpretatione nihil verius, vel certius. Neque facere possum, quin hac occasione narrem, Serenissimum Ducem suis sumtibus quatuor illa volumina jussisse typis describi, nolle eadem vendi, sed, qua est liberalitate & munificentia, dono mittere

B Principibus, & primæ dignitatis doctisque viris, & me, conciliante Pedrusio, iis fuisse annumeratum, & accepisse splendidum & luculentum illud Opus. Et sane ingratus plane forem, nisi publice hac occasione testarer, me plurimum eo nomine Serenissimo Duci debere, & tanti beneficii honorisque memoriam servaturum æternam, nec itidem obliturum benevolentiam, qua qualemcunque eruditionem meam prosequitur Pedrusius.

In Arabia igitur, uti & antea memini me monuisse, nulli elephanti, nec certe nullus mihi Auctor occurrit, qui illud tradat, nisi Juvenalis *sat.* XI. vers. 121. ubi in luxum Romanorum invehitur:

C *—— —— —— —— putrere videntur*
Unguenta atque rosæ, latos nisi sustinet orbes
Grande ebur, & magno sublimis pardus hiatu,
Dentibus ex illis, quos mittit porta Syenes,
Et Mauri celeres, & Mauro obscurior Indus,
Et quos deposuit Nabathæo bellua saltu
Jam nimios, capitique graves.

D Nam Poeta ibi recenset loca, unde ebur vel elephantorum dentes mittebantur Romam, & per *portam Syenes* designat Æthiopiam, quia Syene erat in confiniis illius regionis; illique subjungit *Mauretaniam*, *Indiam*, & *Arabiam*, cujus in Nabathæo saltu elephantos canit dentes deponere. Nam *Nabathæa* aliis est *Arabia Felix*, aliis autem *Deserta* & *Petræa*, Judææ proxima; uti constat satis superque ex variis veteribus Auctoribus, quibus id pulchre probat Christ. Cellarius lib. 3. c. 14. *Geogr. Antiquæ*, quem utique doleo nuper rebus ereptum humanis, cum eruditione & diligentia esset singulari, meque amicitia, imo & officio prosequeretur, uti non modo patet ex variis Librorum

E ab ipso editorum locis, quibus honorificam mei facit mentionem verum etiam ex Sedulio, quem mihi dedicavit, & quo nomine me viro pereruditо & nunc ἐν ἁγίοις plurimum debere confiteor publice.

Atque ita Juvenalis interpretes per *Nabathæam* designari putant *Arabiam Petræam*, uti patet ex Notis Grangæi & Farnabii; vetus Scholiastes *Nabathæam* scribit esse *locum in India ubi nascuntur elephanti*; quam notam ab eo sumsit Decimus Junius, additque Nabathæam *regionem esse Arabiæ*, & illud probat Senecæ verbis in *Agam.*

F *—— Eurus Orientem movet,*
Nabathæa quatiens regna & Eoos sinus:

quæ potius facerent pro *loco Indiæ*, quem designari putat Scholiastes, quam in rem etiam adduci possent ejusdem Senecæ versus in *Herc. Oetæo:*

Aut qui Soliferæ suppositus plagæ
Vicino Nabathæ vulnera dirigit
Parthus Cnossiacis certior ictibus.

Nam Orientem proculdubio describit, & inde fieri posset, ut *Nabathæos* in India collocaverit Tragicus; quanquam ego accedam Eruditis, qui *Arabiam* advocant, & inde recte verba hæc explicant. Sed & Ovidius lib. 1. *Metam.* videtur *Indiam* habuisse ante oculos, cum canit, *Eurum ad auroram Nabathæaque regna recessisse:* qui locus eo notabilior, quia *Zephyrum* addit abiisse in Occidentem, *Boream* in Septentrionem, *Austrum* vero in contrariam illi tellurem, vel Meridiem, cui ordinarie Arabia adsignatur; quanquam Diodorus *lib.* 2. scribat respectu Arabiæ, ad ejus ortum habitare Nabathæos, & incolere regionem desertam & ἄνυδρον, adeo ut complexi sint Arabiam Petræam & Desertam, vel magnam earum partem.

Ut autem ad Juvenalem redeam, Britannicus *Nabathæos* etiam Arabas explicat, additque, *in Arabia Troglodytica nasci elephantes* Domit. vero Calderinus notat, *Poetam loca omnia describere, in quibus fuere elephantes, & agere de Mauris & Indis, qui sunt* ARABICIS *minores, ut scribit Plinius.* Sed nullibi Plinius nobis memorat elephantos *Arabicos*: nam *lib.* 8. *cap.* 11. loca, quæ elephantos ferunt scribit esse *Africam ultra Syrticas solitudines, Mauritaniam, Æthiopes & Troglodytas, maximosque omnium Indiam &c.* & *c.* 9. ita loquitur, *Indicum Afros pavent, nec contueri audent; nam & major Indicis magnitudo est*; hunc locum puto ante oculos habuisse Domitium, sed quam valde vir seculo suo celebris fallatur, ex collatione binorum illorum locorum patet adeo ut necesse nihil sit notam illam, & *Arabicos* Plinii *elephantos* refutare. Si autem Juvenalis per *Nabathæam* totum Orientem atque adeo Indiam complexus non est, id quod tamen fieri potuisse videntur suadere Senecæ & Ovidii adducta a me in medium loca, crederem Poetam eo nomine comprendere etiam Arabas Troglodytas, quorum sedes inter Sinum Maris Rubri, Arabicum & Nilum, apud quos elephantos gigni non modo ex iis, quæ annotavi, patet, variis in hac *Exercitatione* locis, verum etiam clare ex Plinii *l.* 8. *c.* 8. ubi narrat, quomodo Troglodytæ belluas hasce ceperint.

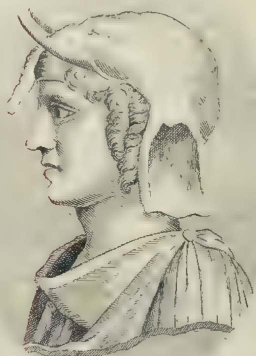
Est tamen in Veteri Testamento locus, qui aliquo modo *Arabicos elephantos* videtur asserere. Nam Ezechiel cap. 27. ℣. 15. ita loquitur: *Filii Dedan negotiatores tui: Insulæ multæ negotiatio manus tuæ; dentes eburneos & hebeninos commutarunt in pretio tuo.* Cum autem Dedan non sit *Rhodus*, uti reddiderunt LXX. nec ibi nascantur animalia illa, id quod cogitare debuissent viri isti; sed potius locus vel urbs Arabiæ ad Sinum Persicum, ut docuit Grotius *ad eum locum*, & pluribus ostendit Bochartus, quibus tuto credo, videri possent elephanti etiam in Arabia prognati esse. Sed nihil necesse est eo decurrere, cum dentes vel cornua elephantorum, nec non ebenum (male Vulgatus Interpres nobis *dentes hebeninos* propinat) eo ex India & Africa fuerint proculdubio per mercatores deportata, & inde per eos pervenerint ad mercatores Tyri.

Et facere non possum, quin hac occasione examinem versum ejusdem Ezechielis *capitis* 7. qui ita vertitur a Belgis Interpretibus: *U ve berderen hebben zy gemaekt van vvelbetreden elpen-*

been, ayt het eylant der Chittiten. Sed cum Bochartus docuerit, Insulas Chittim sitas fuisse ad Occidentem Palæstinæ, & quidem in Mari Mediterraneo atque versus Italiam, ego ferre credo eruditos illos viros non satis hic animo fuisse attento, & malo alios sequi, qui statuunt transtra navis, quæ hic describitur, facta e buxo ex iis Insulis petito, & illa ornata fuisse ebore; Vulgatus Interpres reddit: *Quercus de Basan dolaverunt in remos tuos: & transtra tua fecerunt tibi ex ebore Indico, & prætoriola de Insulis Italiæ*, & possunt videri de hoc loco disputantes Grotius, Drusius, & inprimis Marcus Meibomius in libro *de Fabrica Triremium*, qui dignus est, ut legatur, quique errare eos Interpretes ostendit, qui ex Plinio probare conantur, ebur præstantissimum esse, quod elephantes defodiunt in terram, & in ea per justum tempus pedibus tritum est; qua de re *Naturalis Historiæ* conditor ne cogitavit quidem *l.8. c.3.* vel alibi, uti vel verba inspicienti patebit quam clarissime; mihique eandem notam natam esse ante consultum Meibomium sancte testor.

Nulli igitur in Arabia nascuntur elephanti, (id quod etiam monui in *Exercitatione* prima) vel regio illa picta fuit cum galea ex illius vasti animalis capite facta, vel etiam cornu elephantinum gessit, tanquam insigne. Sed Africa, Mauretania, aliæque ejus Orbis veteris terrarum partes ita exornantur; quia in iis magna proveniunt elephanti copia. Et hinc est, quod putem ab eorum captura in Numidia vel Mauretania, vicinove iis regionibus tractu, urbem *Elephantariam* habuisse nomen; quam recenset Anonymus Geographus Ravennas *l.3. c.6.* quanquam fatear, nonnullos eandem quæsivisse in Sardinia, uti patet ex Notis doctissimi editoris Placidi Porcheron.

Atque omnino insuper notandum, non modo Africæ caput ita nobis exhiberi in Nummis, verum etiam in Gemmis. Hujus rei fidem facit elegans admodum edita a M. Antonio Canini & Michaele Angelo Causseo, cui licet nullum nomen sit adscriptum, tamen recte viri eruditi eandem ad elephantorum feracem Africam referunt: aliamque videre licet apud Anton. Pisonem, in qua simile caput, sed erecta, quæ in priore est dimissa, proboscide cernitur.

Quin etiam observatione dignum est, Patinum Equitem, & diligentem veterum Numismatum enodatorem, edidisse Trajani unum, in quo scribit sedere Deum, & forte *Jovem Ammonem*, proboscide ornatum, ita ut etiam Dii in hunc censum veniant. Sed in ipso ab eodem edito nummo nihil tale apparet, vitio proculdubio artificis: nam rem ita sese habere docet nos idem nummus publicatus a Francisco Blanchino, egregii ingenii viro, in Libro, qui inscribitur, *La Historia Universale provata con monumenti, e figurata con simboli degli antichi*, quemadmodum ex ectypo patet quam clarissime:

Verum ille existimat non *Jovem Ammonem* hic nobis repræsentari, sed *Atlantem*; & proboscidem signum esse Africæ, ubi Atlas regnavit; eundem ut Astronomum & Philosophum considerare Zodiaci signa, vel cælum; columnæ impositam esse Minervæ armatæ icunculam, quia talis fingitur apparuisse in Africa ad paludem Tritonidem, atque ut hoc credat, facit, quod in similibus Nummis cernantur Philosophi, Poetæ & Historici celebres, Homerus, Sallustius, Apulejus, aliique permulti. Joh. Sartorius, cap. 8. *Dissertat. de Hypocrisi Gentilium circa Cultum Deorum* arbitratur, sedere in nummo Jovem Ammonem vel illi ab Ægyptiis assimilatum Trajanum, illique eos tribuere officium, quod Jupiter in cælis gerit, summum nempe rerum moderamen, Palladem referre Plotinam Trajani conjugem; elephanti exuvias pertinere ad Æternitatem, quia illa repræsentatur bellua ista, vel eas hieroglyphicum esse Africæ hujus animalis feracis. Ego hanc disceptationem aliis relinquo, & malo eos in res tam abstrusas inquirere, quam incertis & fluxis conjecturis lectorum morari.

Tandem recte me facturum putavi, si exhiberem hic Jubæ Regis nummum, a Patino editum, cujusque paulo ante feci mentionem, nam ejus caput in eo tectum esse casside elephantina putat vir doctus. Diceres profecto verum hoc esse, quia in eadem area legitur REX JUBA, uti ex ectypo patet:

Sed tamen persuasus sum caput fœmineum esse, & *Africam*, cujus Juba Rex erat, nobis exhiberi, quia vultus differunt, & hu-

jus aures unionibus sunt ornatæ, quæ in altero nummo, qui absque dubio Jubæ caput servat, non inveniuntur. Atque ita in nummo Claudii apud eundem Patinum Africæ caput itidem cernitur, addita inscriptione, ΑΥΤΟΚΡΑ. *Imperator*; unde certe nemo concludere posset, Augustum illum ita ornari:

Atque ita tandem puto idem Africæ caput tectum galea elephantina pictum esse in Græcis Nummis Neronis, Vitellii & Faustinæ Junioris, in quibus illud notavit Patinus pag. 15. 113. & 125. *Thesauri Mauroceni*. Binos ipse possideo argenteos Neronis, qua occasione facere non possum, quin addam præstantis eruditionis virum, Laurentium Begerum tomo 3. *Thes. Regii Brandeburgici* exhibere nobis similem ejusdem Augusti nummum, cum inscriptione aversæ areæ, ΑΚΡΑΣΙ, inde eum facere ΑΚΡΑΣΙΩΤΩΝ, & referre ad Acrasum urbem Libyæ, cum tamen nulla eo nomine urbs fuerit in Libya, sed in *Lydia*, uti vel ex ipsis Auctoribus, quibus urbs illa laudatur, patet satis superque. Errori ansam potuit dedisse non examinatus Harduinus, apud quem, vitio proculdubio typographico, male scribitur *Libyæ*, quod tamen non emendatur in Erratis, saltem in editione Parisiensi Anni 1684. uti annotat Abbas Mezzabarba illustri domestico exemplo eruditus in Epistola, quam Trivultiani docti viri inseruerunt *Actis suis* Anni 1705. mense Januario pag. 31. Edit. Amstel. Atque is egregius Antiquarius recte judicat non posse legi in Neronis nummo ΑΚΡΑΣΙ, verum inscriptionem illam corruptam esse ex nomine ΑΥΤΟΚΡΑ. LIB. vel LIΓ, eundemque signatum esse Alexandriæ, & inde caput Africæ in illo exhiberi nobis. Neque certe ulla ratio dari posset, quare Acrasus Lydiæ urbs signasset in Nummis suis caput tectum exuviis elephanti, cum illud animal in illa Asiæ parte nequaquam nascatur. In meis Nummis utique ante pectus Africæ scribitur LIB. & video inscriptionem in circuitu incipere per Ar.... reliquis litteris, exceptis paucis, detritis.

Epistola illa Mezzabarbæ Comitis erudita profecto est, & dignissima lectu, optandumque ut vir egregiæ doctrinæ & famæ inchoatum ab illustri patre opus absolveret, nobisque legendos & examinandos traderet Nummos Græcos Imperatorum, Populorum & Urbium; qui eum non secus ac τ̃ μακαρίτου parentem egregia & vera laude circumdarent. Sed incassum est, quod hæc mecum agito, cum ab amicis Italis edoctus sim, Supellectilem illam Antiquariam distractam esse & filium vel filios patris vestigiis nequaquam institisse, sed flocci fecisse studium vere illustre, quo pater sibi tam insignem & splendidam gloriam adquisiverat.

Cum autem hoc in capite maxime egerim de Nummis, qui ad Africam spectant, recte me facturum putavi, si exhiberem nummum raritatis eximiæ & forte unicum, quem ad eandem Orbis partem refero. Hinc cernitur Æthiops, crispo capillo, labiis crassis, naso simo, &, ut videntur ostendere vitta, quæ augent objecta, radiato capite; & inde ELEPHAS, nulla vel detrita plane inscriptione, quemadmodum ex ectypo patebit.

Ego non dubito, quin in Africa signatus sit, & quin nobis exhibeat Regem, vel Regulum Æthiopiæ, vel Numidiæ, vel Mauretaniæ, certe Afrum; & certissimum hujus meæ conjecturæ signum esse elephantem, in aversa area obvium, cum sola Africa tellus illa Nummos suos signaverit, & alia longe ratio sit, quare eadem conspiciatur in Nummis Romanorum, & aliorum Populorum vel Urbium.

CAP. IV.

De Elephantis a L. Metello captis iterum agitur, & quid illis evenerit, inquiritur: Dempsteri error in exponendo Sidonio: Currus *de triumpho; an M. Marcellus belluas eas ceperit: nummus Familiæ Claudiæ, in quo currus* IV. *Elephantorum examinatur. De Elephantis a Carthaginiensibus primo in Hispanias, inde in Italiam traductis. Romani iis etiam in prima regione usi sunt, acceptis a Masinissa, & Micipsa. Quomodo Annibal eos per Rhodanum trajecerit, & per alpes duxerit: Frontinus correctus: Elephas ornatus: quomodo eorum ope exercitus Pœnus Padum trajecerit: in pugna ad Trebiam, eorum visu & odore equi Romanorum consternati. Fibreni egregium factum: Annibal cum iis primo vere transit Apenninum, omnesque excepto uno, amisit: eo Arnum inflatum valde transit, altero oculo captus. Juvenalis Scholiastes notatus. Elephanti in prælio ad Cannas, quæque fecerint, & quid nonnullis evenerit pulchre Silius describit: Annibal captivum Romanum Elephanto objicit: qui, victa ab eo bellua, a Pœno occidi jubetur. In prælio ad Nolam nec non in alio multi occisi a Romanis, & varii capti sunt: Annibal stratagemate Elephantorum Claudium Flaccum, vel potius Q. Fulvium Flaccum, fallere conatur: Appianus videtur errare in Consulum nominibus. Asdrubal ex Hispania Italiam petens* XV. *secum duxit Elephantos, iis pugnavit contra C. Claudium Neronem: patuitque tunc in primis illos incertum auxilium esse: Mago iis belluis etiam usus est in prælio contra P. Quintilium Varum. Annibal in Africa* LXXX. *Elephantis contra Scipionem pugnavit: Pœnos victos Romani jusserunt omnes tradere Elephantos, quos Scipio duxit in triumpho; alios a Masinissa petiit L. Lucullus per Scipionem: Afri in obsidione Carthaginis a belluis occisi: Q. Metellus suos, quos in Hispania habebat, mori fecit, ne venirent in manus successoris sui: Jubæ patris grandævus Elephas.*

Sed tempus tandem est, ut e diverticulo redeam in viam; & elephantos a L. Metello captos, atque in triumpho ductos *ante currum*, (cum qua-

tuor, qui in triumpho Curii Dentati fuerunt, currum sequuti sint) absolvam. Postquam igitur lætissimum Populo Rom. spectaculum dederunt, introducti in Circum pugnarunt, & interfecti sunt ex nonnullorum sententia: Plin. *l. 8 c. 6.* „ Verrius eos pugnasse in Circo, interfectosque ja- „ culis tradit penuria consilii, quoniam neque ali „ placuisset, neque donari Regibus. L. Piso indu- „ ctos duntaxat in Circum, atque ut contemtus „ eorum incresceret, ab operariis (*operis* scribit „ Lipsius *ad Tacit. lib. 1. Ann. cap.16.*) hastas præ- „ pilatas habentibus per Circum totum actos: nec „ quid deinde iis factum sit, Auctores explicant, „ qui non putant interfectos. Et fieri potest, ut tunc in Circo bini etiam elephanti ad currum juncti sint, quia currus in nummo pictus non est triumphalis, sed Circensis. Errare enim largiter existimo Dempsterum *ad l.10. c. 9. Rosini*, cum notat ex Sidonio, Cæcilium Metellum bello Punico primo elephantorum curru triumphasse, canit ille *carm.2. v. 373.*

Nec tu, cur currum Curii superare, Metelle,
Contigit, ostentans nobis elephanta frequentem,
Grex niger albentes tegeret cum mole jugales,
Auctoremque suum celaret pompa triumphi.

Nam ipsa illa verba contrarium plane docent, & certe memorantur primo *albentes jugales*, id est, equi candidi, qui ad currum triumphalem erant juncti; deinde elephanti magnitudine sua dicuntur texisse triumphantem, & ita effecisse, ut conspici non posset. Credo Dempsterum deceptum esse primo versu, & *currum* sumsisse pro *curru triumphali*, cum in genere denotet *Triumphum*; quo sensu & vox eadem usurpatur Plinio *l. 5. c. 5.* Floro *l. 4. c. 2.* aliisque.

Postquam Metellus tam prospere in Sicilia pugnavit, & elephantos in triumpho duxit, M. Marcellus res feliciter A. V. C. DCI. gessit in Hispania vel Celtiberia, uti patet ex Strabone, *Epitome* Livii 47. Eutropio, aliis: & forte ibi elephantos cepit, & inde in ipsius nummo apud Goltzium quadriga elephantorum depingitur, quem & hic exhibere necessarium duxi:

Dubitabunt forte de nummo illo, qui Goltzii fidem habent suspectam; & certe currus est triumphalis plane, neque tamen M. Claudius Marcellus, licet res triumpho dignas gesserit, legitur vel equis vel elephantis triumphasse; deinde non est verisimile talem currum a Senatu ipsi decretum fuisse, cum exemplum sit ab Augusto, uti postea patebit, & nimis magnus tunc ille honor pro temporum conditione fuisset. Atque ita, si nummus genuinus est, statuendum potius foret signatum eum esse a M. Marcello, qui Consul fuit A. 601. in memoriam victoriæ, quam unus majorum de Pœnis deportavit, & invenio M. Claudium Marcellum A. V. C. 542. triumphasse in Albano, &

A ovantem Urbem esse ingressum propter devictos Carthaginiensium Socios, Syracusanos; eundem postea missum in Hispaniam nihil fere dignum memoria gessisse, teste Appiano; sed tradit Livius *l. 23. c. 46.* eundem Consulem A. V. C. 539. prospere cum Annibale ad Nolam pugnasse & cepisse duos elephantos, quatuor vero occidisse. Et mihi verisimile admodum est ad hanc victoriam respexisse M. Marcellum M. F. M. N. & dignam judicasse, cujus memoria ita conservaretur.

Atque hic peropportuna sese offert occasio disserendi de elephantis, quos Carthaginienses deportarunt in Hispaniam, atque inde in Italiam; ut B ita ordine non interrupto illatum belluarum fortunam Lectores cognoscere possint; id quod non fieret, si diviiam temporibus *Exercitationi* huic insererem.

Diodorus igitur Siculus in *Eclogis* libri XXV. apud Rhodomannum narrat, post finem belli Punici primi Amilcarem, Carthaginiensium opes & potentiam valde auxisse, multas urbes Hispaniæ subegisse, & *elephantos* secum habuisse; eosque in hiberna misisse in urbem a se conditam, cui nomen λευκὴ ἄκρα, vel *Arx candida*, uti vertunt, ipsoque submerso, Asdrubalem ejus generum, *ha-* C *bentem plus, quam centum elephantos*, ad urbem eam pervenisse; cujus nomen Græcum Latine significat *Promontorium candidum*.

Publius & Cornelius Scipiones, qui in Hispania cum Pœnis bellarunt, & a mercenariis Celtiberis deserti cum exercitu cæsi sunt A.V.C.DXLI. dicuntur antea *multos elephantos occidisse* ab Appiano; & narrat Eutropius *lib. 3.* eos fratrem Annibalis Asdrubalem vicisse, eique a Carthaginiensibus missa esse *ad reparandas vires* XII. *millia peditum*, IV. *millia equitum*, XX. *Elephantos*; unde haud patet obscure Scipiones illos etiam in prælio belluas cepisse vel occidisse. Appiani autem verba sunt D in libro *de Bellis Hispan. Post factam cum Numidarum Rege pacem, Carthaginienses Asdrubalem cum majori exercitu, & elephantis* XXX. *remiserunt, duobus additis Collegis, Magone & altero Asdrubale. Bellum inde gravius Scipionibus incubuit, qui tamen sæpius victores redibant, καὶ πολλοὶ μὲν τῶν Λιβύων, πολλοὶ δὲ τῶν ἐλεφάντων ἐφθάρησαν, multis cæsis tum Afris, tum elephantis*. Plures tamen quam *triginta* Asdrubal elephantos habuit; nam idem Appianus postea describens prælium, quo Asdrubal a Scipione, priorum filio & nepote, victus est, tradit, *in Punicis castris fuisse elephantos sex & triginta*; Livius narrat, loquens de E eadem pugna *l. 28. c. 18. ne fugæ quidem locum patuisse Pœnis, quia stationes Romanæ utrimque insederant vias, ... addita trepidatione elephantorum, quos territos æque ac hostes timebant:* & *capite* sequente, *Asdrubalem jam antequam dimicaret, pecunia rapta, elephantisque præmissis, quam plurimos potuerat de fuga excepisse, & præter Tagum flumen ad Pyrenæum tetendisse*. Rem eandem memoriæ mandat Polybius *l. 11. c. 18.* & narrat in exercitu Asdrubalis fuisse elephantos duos & triginta. Cum postea Masinissa ad Romanos transiret, misit *decem elephantos* ad Fulvium Nobiliorem, qui Prætor Hispaniam obtinuit ulteriorem an. 560. quibus in pugna contra Cel- F tiberos ad Numantiam usus est; sed quo successu id factum sit, patebit ex eodem Appiano: „ Triduo post Nobilior subsecutus, ad viginti quatuor stadia castra munit. Tum ad eum trecenti „ equites a Masinissa missi cum decem elephantis „ accedunt. Quibus assumtis in hostem aciem promovet, belluasque, ne ab hostibus conspici possent, retro locat & occultat. Commisso prælio, „ quum se acies diduxisset, belluæ ex improviso „ conspectæ tantum terroris injecerunt tum Celti-

beris, tum equis eorum, qui antea nunquam elephantos viderant, ut terga vertentes in oppidum fugerent. Fugientibus instans Romanus Imperator, mœnibus elephantos admovet. Ibi acriter pugnatum, quoad elephas ingenti saxo in caput adacto sauciatus iras concepit, & immani clamore edito in suos conversus, sine discrimine amici vel hostis in obvium quemque sævire cœpit. Ceteri ad ejus barritum turbati eadem & ipsi facere, passimque Romanos proterere, disjicere & ruere. Inde addit, elephantos turbatos id facere solere, omnes habere pro hostibus, & nonnullos propter hanc ἀπιςίαν, *perfidiam*, eos appellare κοίνυς πολεμίυς, *communes hostes*; Numantinos, rem e mœnibus videntes, eruptione facta quatuor Romanorum millia occidisse, *& cepisse* ἐλέφαντας τρεῖς, ὅπλα τε πολλὰ καὶ σημεῖα, *tres elephantos, & multa arma atque signa.* Quin & postea Fabius Maximus Æmilianus in Hispania itidem militans A. V. C. DCIX. scripsit ad Micipsam Numidarum Regem, ut quam celerrime elephantos ipsi mitteret; qui quum advenissent numero decem cum trecentis equitibus, Viriatum prælio aggressus est, superatumque fudit & fugavit; uti in eodem *libro* legere licet.

Atque hæc quidem mihi observata sunt de elephantis, quos in Hispaniam deportatos a Carthaginiensibus, vel missos a Numidarum Regibus ad Romanos, vetus nos Historia docet; quanquam forte & alii Auctores eorundem potuerint fecisse mentionem. Nunc transeundum mihi est ad Annibalem ex Hispania Italiam petentem. Is igitur secum habuit *elephantos septem & triginta*, uti legere licet apud Eutropium *lib. 3* & apud eundem Appianum in libro *de Bellis Annibalis*; & non absque labore ac difficultate eos Rhodanum transire fecit; narrat hanc rem Livius *lib.* 21. *cap.* 28. & facere non possum, quin verba tam diligentis Auctoris suppo..am: „Elephantorum trajiciendorum varia consilia fuisse credo: certe variata memoria actæ rei. Quidam congregatis ad ripam elephantis tradunt ferocissimum ex iis irritatum ab rectore suo, quum refugientem in aquam nantem sequeretur, traxisse gregem: ut quemque timentem altitudinem destituerat vadum, impetu ipso fluminis in alteram ripam rapiente. Ceterum magis constat, ratibus trajectos; id, ut tutius consilium ante rem foret; ita acta re, ad fidem pronius est. Prius illud narrat & sequitur Frontinus lib. 1. *Stratag.* cap. 7. §. 2. „Hannibal cum ad prælti fluminis transitum elephantos non posset pellere, neque navium, neque materiarum, quibus rates consternerentur, copiam haberet, jussit ferocissimum elephantem sub aure vulnerari, & eum, qui vulnerasset, transnato statim flumine, procurrere; elephantus exasperatus, ad persequendum doloris sui auctorem, tranavit amnem, & reliquis idem audendi fecit exemplum. Ubi doctissimus amicus meus Almelovenius putat haud infeliciter scribi debere *construerentur*; & ex Livio constat, fluvium indictum Frontino fuisse Rhodanum; atque ille inde multis narrat, quo pacto id factum sit, & rates hasce satis luculenter describit: „Ratem unam ducentos longam pedes, quinquaginta latam, a terra in amnem porrexerunt: quam, ne secunda aqua deferretur, pluribus retinaculis validis parte superiore ripæ religatam, pontis in modum humo injecta constraverunt, ut belluæ audacter velut per solum ingrederentur. Altera ratis æque lata, longa pedes centum, ad trajiciendum flumen apta, huic copulata est: & quum elephanti per stabilem ratem, tanquam viam, prægredientibus fœminis acti, in minorem applicatam transgressi sunt; ea extemplo resolutis, quibus leviter annexa erat, vinculis, ab actuariis aliquot navibus ad alteram ripam pertrahitur: ita primis expositis, alii deinde repetiti ac trajecti sunt. Nihil sane trepidabant, donec continenti velut ponte agerentur. Primus erat pavor, quum soluta ab ceteris rate in altum raperentur. Ibi urgentes inter se, cedentibus extremis ab aqua, trepidationem aliquantum edebant: donec quietem ipse timor circumspicientibus aquam fecisset. Excidere etiam sævientes quidam in flumen; sed pondere ipso stabiles, dejectis rectoribus, quærendis pedetentim vadis, in terram evasere. Atque hoc est, quod canit Sil. Italicus *lib.* 3.

Bellua nec retinet tardante Libyssa timore,
Nam trabibus vada, & injecta tellure, repertum
Connexas operire trabes, ac ducere in altum
Paulatim ripæ resolutis aggere vinclis:
At gregis allapsu fremebundo territus acris
Expavit moles Rhodanus, stagnisque refusis
Torsit arenoso minitantia murmura fundo.

Scilicet potest hoc vastum animal sub ipsis aquis vivere, proboscide extra eas exserta: Polybius *lib.* 3. de eodem trajectu Annibalis loquens, scribit rectores periisse, ast elephantos esse servatos; *quia validas habebant & longas proboscides; & iis supra aquam sublatis respirabant.* Quo pertinet, Ælianum lib. 7. cap. 15. *de Animal.* memoriæ mandare, *elephantos natu minores flumen transnatare; adultos, quanquam fluctibus obruantur, proboscides exserere & respirare; matres vero nuper natos pullos ferre super dentes* vel *cornua*: quod ultimum mihi mirum videtur, cum mares habeant dentes vel cornua resima, vel sursum flexa; fœminæ vero sima, vel flexa deorsum, uti docet Aristoteles lib. 2. cap. 5. *de Animalibus*, qualia utique non videntur idonea ad imponendos iis partus recentes.

Inde Annibal non absque difficultate eosdem per Alpes traduxit; factumque est, ut Barbari tam insolito spectaculo territi nullum iis impedimentum adferrent: Livius *cap.* 35. *libri* ejusdem: *Elephanti, sicut præcipites per arctas vias magna mora agebantur, ita tutum ab hostibus quacunque incederent (quia insuetis adeundi propius metus erat) agmen præbebant:* & de eodem hoc per Alpes transitu loquitur etiam Corn. Nepos *Annib.* cap. 3. *Alpicos conantes probibere transitu concidit, loca patefecit, itinera muniit, effecitque, ut ea elephantus ornatus ire posset, qua antea unus homo inermis vix poterat repere*: quæ aliquo modo contraria sunt Livio, quia ex Alpicorum concilione sequitur, non tam placidum iter Annibali fuisse; & recte insuper *ornatus elephas* exponitur *instructus ad pugnam*; notantque optime Bosius & Reinesius, male huc advocare Gebhardum Catonis *asinos ornatos*; quippe qui loquatur de asinis clitellariis, qui stercora vehunt in agris. Cum ad Padum venisset Pœnorum Dux, eorum opera, si Cœlio apud Liv. *cap.* 47. fides habenda est, exercitum traduxit, collocatis in flumine elephantis, qui aquam sustinerent & retardarent, ut ita milites libere transire possent: *Cœlius auctor est, Magonem cum equitatu & Hispanis peditibus flumen exemplo transnasse, ipsum Annibalem per superiora Padi vada exercitum traduxisse; elephantis in ordinem ad sustinendum impetum fluminis oppositis*: id quod tamen, uti ex sequentibus patet, apud Livium fidem non invenit. Inde in pugna ad Trebiam, Annibal *ab cornibus in utramque partem divisos elephantos statuit*; illique *eminentes ab extremis cornibus (equis maxime non visu modo, sed odore insolito territis)*

fugam late faciebant; ita tamen, ut eos averterint Romanorum velites. *Tamen in tot circumstantibus malis, mansit aliquamdiu immota acies: maxime præter spem omnium adversus elephantos: eos velites, ad id ipsum locati, verutis conjectis & avertere, & insecuti aversos sub caudis, qua maxime molli cute vulnera accipiunt, fodiebant*: eaque re factum est, ut Annibal coactus sit, eos in Romanorum auxilia, Gallos, immittere, ne scilicet in suos converterentur: *Trepidantes, propeque jam in suos consternatos media acie, in extremam, ad sinistrum cornu, adversus Gallos auxiliares agi jussit Annibal. Extemplo haud dubiam fecere fugam. Additus quoque novus terror Romanis, ut fusa auxilia sua viderunt*. Atque ita Appianus in *Annibal.* narrat Romanorum in prælio ad Trebiam equos οὐ φέροντες οὔτε τὴν ὄψιν, οὔτε τὴν ὀδμήν, *nec visum, nec odorem elephantorum tulisse*; & Sil Italicus *lib.* IV. postquam cecinisset Romanos fuisse victos & territos, subjungit:

Accumulat clades subito conspecta per undas
Vis elephantorum turrito concita dorso.

Hinc canit Fibrenum non ferentem mortem inhonoratam, qualis erat a bellua occidi, elephantum hasta aggressum esse, dextrum illi oculum excussisse, belluamque telis fuisse occisam;

Tum jacit assurgens, dextroque in lumine sistit
Spicula sæva feræ, telumque in vulnere linquit.
Stridore horrisono penetrantem cuspidis ictum
Bellua prosequitur, lacerumque cruore profuso
Attollit frontem, & lapso dat terga magistro.
Tum vero invadunt jaculis, crebraque sagitta
Ausi jam sperare necem, immensosque per armos
Et laterum extensus venit atra cuspide vulnus;
Stat multa in tergo & nigranti lancea dorso,
Ac sylvam ingentem concusso corpore vibrat,
Donec consumtis longo certamine telis
Concidit, & clausit magna depressa ruina.

Cum Annibal ad prima & dubia signa veris ex hibernis proficisceretur, transiretque Apenninum, atrocissima tempestas ipsum adorta est, & tunc *multi homines, multa jumenta, elephanti quoque ex his, qui prælio ad Trebiam facto superaverant, septem absumti*, teste Livio *lib.* 21. *cap.* 58. Et ita Pœnorum Dux omnes elephantos, excepto uno, amisit; nam cum iterum ex hibernis movisset, & transire deberet Arnum fluvium, qui per eos dies solito magis inundaverat, elephantum superstitem conscendit. Idem *lib.* 22. *cap.* 2. *Ipse Annibal æger oculis, ex verna primum intemperie variante calores frigoraque, elephanto, qui unus superfuerat, quod altius ab aqua exstaret, vectus*: quo respicit Juvenalis *sat.* 10.

O qualis facies, & quali digna tabella
Cum Gætula Ducem portaret bellua luscum!

ubi hæc notat Scholiastes: *Constat nam Annibalem a fulmine ictum, oculum perdidisse, camelo solitum vehi vel elephanto*: sed ego eum errare puto, & Annibalem non ita fuisse vectum nisi cum Arnum transiret, usumque, uti fortem & strenuum Ducem decebat, equo; deinde nec *de fulmine* alii faciunt mentionem, & Livius eum alterum amisisse oculum scribit propter aeris intemperiem: *Vigiliis tandem*, pergit, *& nocturno humore palustrique cælo gravante caput, & quia medendi nec locus nec tempus erat, altero oculo capitur.*

Eadem satyra, ut hoc adtexam, mentionem iterum *elephantorum* facit, & pulchre per eos designat regiones Africæ, in quibus belluæ illæ nascebantur:

—— *hic est, quem non capit Africa Mauro*
Perfusa Oceano, Niloque admota tepenti:
Rursus ad Æthiopum populos, aliosque elephantos,
Additur imperiis Hispania.

Annibalem & Carthaginiensium imperium describit, quod tamen nescio an fuerit complexum Æthiopas supra Ægyptum; per *alios* autem *elephantos* intelligit, Libyam & Mauretaniam, in quibus etiam elephanti nascebantur, vel Æthiopicos vocat *alios* eorum respectu, qui in binis illis regionibus erant. Alii tamen scribunt *altosque*. Livius *lib.* 24. narrat varia prælia, quæ Publ. & Cn. Scipiones cum Carthaginiensibus habuerunt: & quidem *capite* 42. nobis tradit prælium ad Mundam, in quo *non milites solum*, (Pœni) *sed elephanti etiam usque ad vallum acti erant, superque ipso novem & triginta elephanti pilis confixi*: & iterum eodem *capite* memoriæ mandat, in prælio ad Auringen *captos* a Scipione fuisse *octo elephantos & tres occisos*.

Prælio inde ad Cannas elephantis usus fuit etiam Pœnorum Dux, uti patet ex *l.* 9. Silii Ital. quanquam nec Livius nec Appianus eorum meminerint, digni sunt Poetæ versus, qui supponantur. Et primo quidem canit Poeta Annibalem elephantos constituisse ad illud latus, ubi Eridanus fere siccus erat:

Sed qua se fluvius retro labentibus undis
Eripit, & nullo cuneos munimine vallat,
Turritas moles, ac propugnacula dorso
Bellua nigranti gestans, ceu mobilis agger
Nutat, & erectos attollit ad æthera muros.

Cum ad prælium jam veniendum esset, haud paucis interjectis, canit:

Ut patuit liber Superum certamine tandem,
Laxatusque Deo campus, ruit æquore ab imo
Pœnus, quo sensim cælestia fugerat arma,
Magna voce trahens, equitemque, virosque, feræque
Turrigeræ molem, tormentorumque labores.

Mox elephantos pompatice describere pergit:

Nec ferro sævire sat est: appellitur atra
Mole fera, & monstris componitur Itala pubes.
Nam provectus equo, moderantem cuspide LUCAS
Maurum in bella BOVES *stimulis majoribus ire,*
Ac raptare jubet Libycarum armenta ferarum.
Immane stridens agitur, crebroque coacta
Vulnere bellatrix properos fert bellua gressus.
Liventi dorso turris, flammaque, virisque
Et jaculis armata sedet: procul aspera grando
Saxorum super arma ruit, passimque volanti
Celsus telorum fundit Libys aggere nimbum:
Stat niveis longum stipata per agmina vallum
Dentibus, atque ebori præfixa cominus hasta
Fulget ab incurvo dejecta cacumine cuspis.

Hinc Silius narrat insigne facinus Romani militis, qui raptus in sublime ab elephanto, illi oculos excussit:

Hic inter trepidos rerum, per membra, per arma
Exigit Ufentis sceleratum bellua dentem;
Clamantemque ferens calcata per agmina portat.
Nec levius radio, lævum qua tegmine thorax
Multiplicis lini claudit latus, improba sensim
Corpore non læso, penetrarunt spicula dentis,

Et sublime virum clypeo resonante tulerunt.
Haud excussa novi virtus terrore pericli:
Utitur ad laudem casu, geminumque citato
Vicinus fronti lumen transverberat ense.
Exstimulata gravi sese fera tollit ad auras
Vulnere, & erectis excussam cruribus alte
Pone jacet volvens reflexo pondere turrim.
Arma virique simul, spoliataque bellua visu
Sternuntur subita (miserandum) mixta ruina.

Et Dux Romanorum cum hoc videret, jussit ignibus oppugnari belluas, turresque iis impositas incendi; qua re factum est, ut una (an plures) sese in flumen projiceret, atque aquis hauriretur;

Spargere flagrantes contra bellantia monstra
Dardanius tædas victor jubet, & facis atræ
Quos fera circumfert, compleri sulfure muros.
Nec jusso mora, collectis fumantia lucent
Terga elephantorum flammis, raptusque sonoro
Ignis edax vento per propugnacula fertur.
Non aliter Pindo Rhodopeve incendia pastor
Quum jacit, & sylvis spatiatur fervida pestis,
Frondosi ignescunt scopuli, subitoque per alta
Collucet juga dissultans Vulcanius ardor.
It fera candenti torrente bitumine corpus
Amens, & laxo diducit limite turmas.
Nec cuiquam virtus propiora capessere bella;
Longinquis audent jaculis & arundinis ictu.
Uritur impatiens, & magni corporis æstu,
Huc atque huc jactas accendit bellua flammas,
Donec vicini tandem se fluminis undis
Præcipitem dedit, & tenui decepta liquore
Stagnantis per plana vadi, tulit incita longis
Exstantem ripis flammam, tum denique sese
Gurgitis immersit molem capiente profundo.

Et tandem de aliis elephantis, & de Mutio ab iis occiso canere pergit:

At qua pugna datur, necdum Maurusia pestis
Igne calet, circumfusi Rhœteia pubes
Nunc jaculis, nunc & saxis, nunc alite plumbo
Eminus incessunt, ut qui castella per altos
Oppugnat munita locos, atque obsidet arces.
Ausus digna viro, fortuna & digna secunda
Extulerat dextram, atque adversum comminus ensem
Mutius infelix ausi, sed stridula, anhelum
Fervorem effundens, monstri manus abstulit acri
Implicitum nexu, diroque ligamine torsit,
Et superas alte miserum jaculata per auras
Tellure elisit, ac flexit (flebile) membris.

Post hanc victoriam Annibal videtur captivum Romanum elephanto objecisse, qui non absque omnium stupore eum occidit. Plinius *l.b.8. cap.7.* „ Clara est unius e Romanis dimicatio adversus „ elephantum, cum Annibal captivos nostros inter „ sese dimicare coegisset. Namque unum, qui su„ pererat, objecit elephanto, & ille, dimitti pa„ ctus, si interemisset, solus in arenam congres„ sus, magno Pœnorum dolore confecit. Hanni„ bal cum famam ejus dimicationis contemtum al„ laturam belluis intelligeret, equites misit, qui „ abeuntem interficerent: utque judicem hoc accidisse post cladem Cannensem, facit Appianus, qui in libro *de Bel. Annib.* narrat, eum coegisse Senatores vel alios nobiles, quos captivos in castris habebat, ferro decertare, & quidem parentes cum liberis, & fratres cum fratribus, idque inspectantibus Afris, nec ullum superbæ crudelitatis genus omisisse adversus Romanos: quo proculdubio respicit Plinius cum scribit, *captivos Romanos inter se dimicare fuisse coactos.* Meminit au-

A rem hujus historiæ etiam Joh. Sarisberiensis lib. 1. *Policr.* c. 4. additque aliquid, quod apud Plinium non narratur, id quod tamen eum ex veteri quodam Auctore sumsisse, verisimile admodum: „ Fer„ tur Hannibal occidisse Romanum, qui mandato „ ejus, singulari certamine percusserat elephantem, „ dicens eum indignum vita, qui cogi potuerat cum „ bestiis dimicare. Licet verius sit eum ex invidia „ noluisse captivum inauditi triumphi gloria illu„ strari, & infamari bestias, quarum virtute Gentibus terrorem incusserat.

Estque observatione dignum, in MS. Livii Oxoniensi occurrere etiam historiam, quæ huic Lucu- B brationi inservit; nam postquam Livius *lib. 22. c. 18.* narrasset, *Fabium movisse castra, transgressumque saltum super Allifas loco alto ac munito consedisse,* legitur in eo MS. *Et reparando subgressu, manu haud magna, Alissæ* (Allifæ) *mœnia, quasi palans, perveniens, ex oppido bellua constracta* (constrata) *armamentis erupit: quam Consul ei captam, trucidatis, qui in ea constiterant, reservat ad pugnam. Sed oppidani, sicut quibus curæ pusillum inerat, in diem alteram umbonibus belluatis, paucos fugaces invadunt, lephantemque omine meliori receptant, & Allifas, Ruffium quondam vocitatas, ab dextr. sequente sini-* C *strum augurio, nomen imponunt accolæ.* Quem locum tamen ego cum Dodwello, & Clerico, viris eruditione præstanti, supposititium plane esse persuasus sum omnino, & fictum ab eo, qui nomen *Allifarum* putavit descendere a voce *Elephas*. Et quanquam hæc barbariem sapiant, nec sensum recipiant commodum, tamen puto nugatorem velle dicere, Fabium cum parva manu pervenisse Allifas, ex oppido illo erupisse elephantem armatis instructum, Consulem belluam *vi* (ita enim scriptum fuisse videtur pro *ei*) cepisse, milites trucidasse, qui ex elephanto pugnabant; oppidanos altero die egressos cum scutis, in quibus elephanti picti vel D sculpti erant (ita enim *umbones belluatos* interpretor) invasisse paucos Romanos fugaces, recepisse elephantem, & oppidum *Ruffium* ante dictum appellasse ab Elephanto *Allifas*. Hæc ut ut sese sequi videantur, tamen profecto nugæ sunt, nec credo alium somniasse unquam, urbem eam antea *Ruffium* appellatam esse; id quod puto tamen originem suam debere Livio *l. 8. c. 25.* ubi tria oppida memorantur, *Allifæ, Cullifæ, Ruffrium*; dicitur autem oppidanis curæ pusillum inesse, quia scilicet non continuo conabantur recipere elephantum, sed rem illam in alterum diem distulerunt.

Hoc evenisse fingitur ante cladem Romanorum E Cannensem, quo tempore, quæ Livius narrat, acciderunt; & post eam Annibal Casilinum obsedit, ubi etiam usus est hisce belluis, narratque Livius *lib. 23. cap. 18.* eum, *semel ultro erumpentes agmine elephantorum opposito prope interclusisse, trepidosque compulisse in urbem.*

Hanno postea Nolam ad Annibalem venit supplemento & elephantis, teste eodem Livio *lib. 23. cap. 46.* atque prælio facto prope Nolam Marcellus Consul A. V. C. 539. cepit *duo, & quatuor in acie occisi sunt,* id quod & antea monui. Et in alio inter Annibalem & Cajum Claudium Neronem Consulem A. V. C. 546. prælio toti- F dem occisi & capti sunt; *Elephanti etiam, quorum nullus usus in repentina ac tumultuaria pugna fuerat, quatuor occisi, duo capti, lib. 27. cap. 42.* Quin & Annibal alio tempore elephantis usus est ad fallendum, post prælium ad Cannas, Claudium Flaccum, alterum Ducem Romanorum, cum Annius Capuam obsideret: narrat enim Appianus Indis mandatum fuisse, ut conscensis elephantis in Claudiana castra irrumperent, quocumque modo per intervalla aggeresve possent; una immissos esse

homines Latinæ Linguæ gnaros, ubi Claudii Imp. verbis juberent deſertis caſtris proximum collem occupare; elephantos protritis ſtationibus irrupiſſe, & plurimum terroris præbuiſſe; Romanos audito Conſulis juſſu, jam ſeſe ad fugam accinxiſſe; ſed Claudium animadverſo ſtratagemate, docuiſſe, per Tribunos ſuos, Annibalis id fraude fieri; nihil eſſe periculi, paucos cum elephantis irrupiſſe; & inde hoſtes, animadverſo eorum parvo numero, occiſos, elephantos per tabernacula & præſepia implicitos, actos, & telis vulneratos, excuſſis & proculcatis ſeſſoribus, *σὺν ὀργῇ καὶ βοῇ καὶ πάνυ ἠγριωμένῃ*, *cum ira horrendiſque barritibus e caſtris erupiſſe*; obſervandumque Conſules Romanorum appellari ab Appiano *Claudium Flaccum* & *Annium*, qui aliis ſunt *Q. Fulvius Flaccus*, & *Ap. Claudius Pulcher*; hi enim geſſerunt Conſulatum A. V. C. 541. & ſequente, quo illis prorogatum erat imperium, atque exercitus, quos habebant, decreti, & Capua capta eſt; adeo ut in edendis Conſulum vel Imperatorum Romanorum nominibus erraverit proculdubio Appianus.

Aſdrubal etiam ex Hiſpania petiturus Italiam ſecum duxit elephantos quindecim, teſte Appiano in *Annibal.* eorumque opera uſus eſt in prælio contra Conſules C. Claudium Neronem, & M. Livium Salinatorem A. V. C. 546. Et quidem Carthaginienſium Dux *eos in prima acie ante ſigna collocavit*, teſte Livio *lib.* 27. *cap.* 48. & primo impetu *turbaverant anteſignanos, qui jam ſigna moverant loco: deinde creſcente certamine & clamore, impotentius jam regi, & inter duas acies verſari, velut incerti quorum eſſent; haud diſſimiliter navibus ſine gubernaculo vagis*: & cum ita æque Pœnis ac Romanis metuendi eſſent, varii a rectoribus, præter eos quos Romani occiderant, interfecti ſunt novo Aſdrubalis invento, de quo Livius *cap.* 49. ita loquitur: „Elephanti plures ab ipſis „ rectoribus quam ab hoſte interfecti. Fabrile „ ſcalprum cum malleo habebant, id, ubi ſævire „ belluæ ac ruere in ſuos cœperant, magiſter inter „ aures poſitum, ipſo in articulo quo jungitur capite cervix, quanto maximo poterat, ictu adigebat. Ea celerrima via mortis in tantæ molis bellua inventa erat, ubi regendi ſpem viciſſet: primuſque id Aſdrubal inſtituerat, Dux quum ſæpe alias memorabilis, tum illa præcipue pugna. Ex Oroſio *lib.* 4. *cap.* 18. patet, „diu incertum „ belli vel prælii eventum fuiſſe, elephantis maxime Romanam infeſtantibus aciem, eos a militibus Romanis occiſos quos velites vocant, quod „ genus militiæ paulo ante repertum fuerat, ut lecti agilitate juvenes cum armis ſuis poſt terga „ equitum ſederent: & mox cum ad hoſtem ventum eſſet, equis deſilirent: inde addit: Ab his „ velitibus elephantos retroactos, cum regi jam a „ ſuis non poſſent, fabrili ſcalpro inter aures adacto necatos eſſe, illudque genus occidendæ belluæ Aſdrubalem, cum opus eſſet, primum inveniſſe.

Poſtea Mago in prælio contra P. Quintilium Varum Prætorem & M. Cornelium Proconſulem A. V. C. 550. elephantos etiam adhibuit; Livius *lib.* 30. *cap.* 18. *Nec ſtetiſſet hoſtium acies, ni Mago ad primum equitum motum paratos elephantos extemplo in prælium induxiſſet. Ad quorum ſtridorem, odoremque & adſpectum territi equi, vanum equeſtre auxilium fecerunt*: inde ſequitur a paventibus equis equites ablatos fuiſſe, & tandem haſtatos Legionis undecimæ adortos eſſe elephantos, & tantum effeciſſe, ut in ſuos ſeſe converterent & quatuor occiderentur: „Quibus haud magno certamine fuſis, „ haſtati Legionis undecimæ conglobant ſeſe, at„ que elephantos jam etiam peditum aciem turban„ tes invadunt: in quos cum pila confertos conje„ ciſſent, nullo ferme fruſtra emiſſo, omnes retro „ in aciem ſuorum averterunt: quatuor gravati „ vulneribus corruerunt: atque ita Pœni cedere cœperunt, & vulnerato ſimul atque cadente Magone in fugam omnes verſi ſunt: *Tum prima commota hoſtium acies; ſimul omnibus peditibus ut averſos videre elephantos, ad augendum pavorem ac tumultum effuſis*: ibidem.

Annibal ex Italia Africam repetens acie cum P. Corn. Scipione, uti notiſſimum, decertavit; atque ſecum habuit elephantos octoginta: uti patet ex Appiani libro *De Bellis Punicis*; quos ante aciem per intervalla conſtituit *φοβερώτατα κατασκευάσας*: & Scipio in fronte ſtatuit milites, qui craſſis ſudibus bicubitalibus, pleriſque ferratis, elephantes ingruentes cominus feriendo repellerent; & illis ceteriſque peditibus mandatum eſt, ut in dextram lævamque refugerent ad evitandum impetum belluarum, ipſas telis continuo peterent, aut propius accedendo, quoties poſſent, nervos earum ſuccidérent: & præterea equitatum Numidarum in utroque cornu locavit, aſſuetum ferre odorem & adſpectum elephantorum: inde narrat idem Appianus, elephantos *τὸ φοβερώτατον ἐσκευασμένους*, *ad terrorem ornatos*, pugnam occepiſse, ſtimulis concitatos ab inſeſsoribus; eos a Numidis equitibus telis obrutos fuiſse, donec ſaucii & in ſuos ſe vertentes, & regi difficiles, a rectoribus ſubducti ſunt ex acie; hæc in utroque accidiſse cornu: ſed in acie media proculcatos fuiſse Romanos pedites, Scipionem juſſiſse equites Italicos, levius armatos, ab equis conſternatis deſilire & in elephantos tela conjicere; ipſumque primum deſcendentem, elephantem ſauciaſse, & hoc exemplo confirmatis aliis, undique elephantos vulneratos eſse & e pugna exceſſiſse; & hac de re etiam omnino videri debet Polybius *l.* 15. *c.* 11. Cum autem ita Annibal victus foret, Romani inter pacis conditiones voluerunt eſse, ut Carthaginienſes omnes elephantos traderent; uti ſcribit idem Appianus poſt Polybium, *καὶ τοὺς ἐλέφαντας ὅσους ἔχετε*, nempe *tradite*; & Scipio tandem in triumpho eos duxit: *βοὲς δὲ ἐπὶ τούτοις λευκοὶ, καὶ ἐλέφαντες ἦσαν ἐπὶ τοῖς βουσί*: *ſequuntur deinde boves candidi, poſt eos elephanti, mox Pœnorum Numidarumque Duces captivi*.

Lucius quoque Lucullus, cum Conſul A. V. C. DCII. res in Celtiberia gereret, Scipionem *νεώτερον*, vel *juniorem*, qui poſtea Carthaginem delevit, Legatum ſuum miſit ad Maſiniſsam, *ἐλέφαντας αἰτήσαι*, *petitum elephantos*, teſte Appiano in libro *De Bellis Pun.* qui etiam poſtea cum iis in Hiſpaniam dicitur rediiſse: & cum Carthaginem obſideret, Afros fugientes Gulaſſa *cum Numidis multis & elephantis perſecutus, ingentem ſtragem edidit*, uti apud eundem legere licet. Notandumque eodem anno; Q. Metellus, cum Provinciam Hiſpaniam Conſul prius, inde Proconſul pene totam ſubegiſſet-poſtquam cognovit Q Pompejum Conſulem inimicum ſuum ſucceſſorem ſibi mitti, multa fecit, ut illi traderet exercitum invalidum, & etiam elephantis cibaria dari vetuit, teſte Val. Maximo *l.* 9. *c.* 3. §. 7.

Huc autem quodammodo pertinet, M. Livium Druſum, qui A. V. C. 662. Senatui judicia permiſit, Magulſam Mauritaniæ Principem ob Regis ſimultatem profugum accepta pecunia Boccho prodidiſſe, *huncque illum elephanto objeciſſe*: teſte S. Aurel. Victore cap. 66. *de Viris illuſtribus*; nec non Jubam Regem apud Ælianum lib. 9. cap. 58. *de Animal.* narrare, patri ſuo fuiſſe elephantem Libycum multorum annorum, *κατιόντα ἐκ τῶν ἄνω τοῦ γένους*, *quem a majoribus acceperat*.

CAP.

Cap. V.

An exstiterit C. Marii nummus Elephanto signatus, disquiritur: an qui editus a Gorlæo genuinus? Pierii error, ut & Aldrovandi. Romani magno odio prosequebantur Elephantos: cogebant Carthaginienses & Reges ut eos traderent: in præliis tamen variis ipsi illis usi tam in Europa quam in Asia. Macedoniæ Rex Perseus equos suos adsuefacere Elephantis conatus est fabricatis ligneis: Polyæni Interpretis error; L. Ampelius correctus; Critolai apud Plutarchum lapsus: L. Æmilius Paulus in triumpho Macedonico duxit duo millia dentium Elephantorum: triumphus ille magnificentissimus ex Syncello descriptus, qui forte eum ex Livio sumsit; ille ejusque Interpres emendati. Divisio Macedoniæ in partes quatuor; secundæ nummus ineditus & rarissimus exhibetur, atque etiam alius quartæ partis recensetur: cujus partis urbs Philippi fuerit Metropolis: a quo hanc dignitatem Cæsare acceperit: Pelagonia an urbs, an Regio. D. Lucæ verba exposita: Nummi Macedonum a Begero explicati: Romani Elephantis usi in prælio adversus Antiochum: Elephanti Indici terrori sunt Africis: Domitius Abenobarbus belluis iis usus est contra Allobroges: Julius Cæsar unum deportavit in Britanniam: Scipio Dux Pompejanarum partium eos habuit in exercitu: Hirtius a Grævio tentatus. Legionis v. insigne Elephas: Lydii nota caute legenda: an Impp. vel Cæsarum Romanorum tempore Elephantorum fuerit aliquis usus in præliis: Auctores temporum posteriorum ita describunt Elephantos, tanquam iis pugnatum sit; unde tamen nullum argumentum peti potest ad id affirmandum: Julianus uti Elephantis voluit adversus Septimium Severum: Interpres Herodiani notatus. Romani Camelis utebantur ad portanda impedimenta in bellis: Hygini Gramatici locus: Schelius, Nobilis Transisalanus, laudatus.

Post illa tempora elephas occurrit in C. Marii nummo, si fides habenda Pierio libro 2. capite 3. *Hieroglyph. Quem vero*, ait, *elephantum in Q. C. Marii nummo compereris, ibidibus adjectis, hieroglyphicum, id Africam Provinciam ab eo domitam, ditionemque imperii in Ægyptum usque propagatam, significare crediderim.* Vellem equidem ejusmodi nummum inspicere, ut judicare possem, an genuinus sit: sed ut de fide ejus dubitem, duo faciunt Marii prænomina; litteræ enim *Q. C.* non aliter possunt significare, quam *Quintus Cæcilius*; cum tamen Marius solum *Caii* prænomen tulerit, & duo prænomina a moribus Romanis illo tempore sint plane aliena; deinde Marius Numidiæ Regem Jugurtham vicit, eumque ante currum suum duxit; sed in Africa Ægypto vicina, atque adeo in Ægypto, bellum non gessit; adeo ut *ibes* hic suum locum vix tutari possint. Et quanquam Jugurtha elephantos habuerit in castris, cum contra Metellum pugnaret, uti patet ex Sallust. capite 49. *Belli Jugurthini*; & Marius Metello successor datus illos capere potuerit; tamen non legimus eos captos vel in triumpho ductos fuisse; & fallor, aut Pierius humani aliquid patitur, & nummum Mario tribuit, qui est *Metelli*, & quidem eum, in cujus una area capiti Pietatis adjicitur *ciconia*, quam ille *ibin* putavit esse, quemque antea ex Ursino exscriptum depictumque exhibui; in eo legitur primo Q. C. deinde M. P. I. id est, *Quintus Cæcilius Metellus pius Imperator*; & inde Pierius videtur fecisse *Q. C. Marium*: quem miror valde, sequutum esse ab Ulysse Aldrovando. Et quia hic iterum Metelli mentio, atque adeo verba facio de Jugurtha, amplius de fortuna elephantorum, quos Rex ille secum habuit, dispiciendum est. Igitur cum Calpurnius fortiter in Numidia res gereret, jussus est Jugurtha tradere, *uti pro consilio imperatum erat*, xxx. *elephantos*, Sallust. *capite* 29. Inde Q. Cæcilius Metellus, cognomine Numidicus, in prælio *quatuor elephantos cepit, reliquos omnes numero quadraginta interfecit*, *capite* 53. Idemque postea *per Legatos* (quos miserat ad eum victus Jugurtha) *Jugurthæ imperat, argenti pondo ducenta millia, elephantos omnes, equorum & armorum aliquantum*; & hæc addit, sine mora facta esse; adeo ut forte nullos habuerit elephantos, cum Marius adversus eum pugnaret; videaturque nummus ille, si unquam exstitit, percussus esse ad significandum, Jugurtham captum & Numidiam ab eo in potestatem redactam esse.

Monuit tamen me amplissimus & doctrinæ excellentis vir Otto Sperlingius, cujus amicitia magno mihi honori est, apud Gorlæum exhiberi ejusdem Marii nummum, cujus in aversa parte erat *elephas*; sed celeberrimus Grævius, ex cujus amicitia non minorem fructum & honorem capio, mihi significavit, in *Thesauro Numismatum Gorlæi*, ipsum nummum non depingi, sed describi ad Occonis & Mediobarbi exemplum, & in Gente Maria Tab. 24. argenteum esse, in quo hinc C. MARIVS. *imago Marii*; inde A BOCCHO. *Elephas*; qui simul addebat, Libro enim illo carebam, in Gente Porcia, ubi plures Catones habentur, nullum esse, qui elephante signatus legatur, licet illud ita sese habere miserit ad me Sperlingius. De Marii autem nummo quid dicendum sit, vix habeo; nec utique judicare possum an genuinus sit, quanquam Consulis istius vultus, & illud A BOCCHO, mihi dubiam ejus fidem faciant, quia illo tempore nulli vultus Imperatorum signabantur in Nummis, & quia alterum inusitatum est. Quid autem illud A BOCCHO sibi velit, dubium valde; nec scio an significet hunc elephantum vel plures a Boccho fuisse Mario datos, vel eum a Boccho una cum Jugurtha elephantos accepisse. Et Jugurtham quidem insidiis Bocchi venisse in potestatem Romanorum & Marii, tradit Sallustius in *Bello Jugurthino*; sed de elephantis nullam facit mentionem; nec illos in triumpho Marii recenset Plutarchus; & recipere non videtur potuisse eosdem a Jugurtha, cum ex iis, quæ monui, constet, Regem illum elephantos omnes tradidisse Metello Numidico. Bocchum tamen habuisse sibi elephantos, patet ex Plinio *lib.* 8. *cap.* 5. ubi narrat, eum *triginta elephantis, totidem, in quos sævire instituerat, stipitibus alligatos objecisse, & procursantibus inter eos qui lacesserent, non potuisse effici, ut crudelitatis alienæ ministerio fungerentur.*

Internecivo autem odio Romani elephantos prosequebantur, & maxime reformidabant, non solum quia per eos victi erant Pyrrhi Epirotæ tempore, verum etiam in Africa, bello Punico primo,

uti patet ex Polybio *libro* I. *capite* 39. qui locus antea a me adductus est; isque terror mansit etiam num bello Punico secundo, & Cæsaris bello Africano, testibus Hirtio & Plutarcho: licet Q. Cæcilii Metelli de Asdrubale victoria eum videretur valde diminuisse: *Allato Romam*, ait Polyb. *libro* I. *capite* 41. *de hac victoria nuntio, efferri omnes lætitia, non adeo, quod amissis elephantis multum hosti de viribus suis decessisset; verum eo magis, quod militibus post bestias superatas animi spiritusque rediissent*. Hinc factum, ut occidi jusserint Antiochi elephantos, quemadmodum ex Appiani *Syriacis* antea docui; eosdemque ademerint bello Punico primo Carthaginiensibus; nam inter conditiones Pacis legitur apud Livium libro 30. capite 37. *perfugas, fugitivosque, & captivos omnes redderent Romanis, & naves rostratas præter* x. *triremes traderent: elephantosque, quos haberent domitos, neque domarent alios:* id quod etiam tradit Polybius *lib.* xv. unde nihil mirum, eos cum Scipio in Africam trajiceret bello Punico secundo, misisse Asdrubalem Gisconis filium *ἐπὶ Θύρων ἐλεφάντων*, quo tempore & VII. belluas Magoni in Italiam miserunt, teste Appiano in lib. *de Bel. Pun.* Atque ita elephantos ademerunt Philippo Regi Macedoniæ; illique a Legatis decem præscriptum est, *Ne plus quingentis armatorum haberet, neve elephantum ullum*; teste Livio *libro* 33. *capite* 30.

Sed tamen nihilominus Romani in præliis elephantis usi sunt; factumque id primum bello Macedonico primo, A. V. C. 553. Coss. P. Sulpicio Galba, C. Aurelio Cotta: Livius *libro* 31. *capite* 36. *Postero die omnibus copiis Consul in aciem descendit, ante prima signa locatis elephantis: quo auxilio tum primum Romani, quia captos aliquot bello Punico habebant, usi sunt*. Postea anno 555. Titus Quintius Flaminius contra eundem Regem Macedoniæ bella gerens, *elephantos* etiam adhibuit in prælio; narratque Polyb. *capite* 22. *lib.* 17. Macedones ne primum quidem impetum Romanorum potuisse sustinere, & a principio statim *ab elephantis* perturbatos in fugam sese conjecisse; & ea occasione notandum, eundem celebrem Auctorem *capite* 20. *libri* ejusdem narrare, Philippum habuisse Ducem, cui nomen *Nicanoris* erat, cognomen vero *Elephanti*. Bello Hispaniensi A. V. C. 560. iis usus legitur M. Fulvius Nobilior, cui Masinissa miserat trecentos equites, & x. elephantos; sed malo suo, quia unus elephantorum, qui Numantiæ mœnibus admovebantur, saxo caput sauciatus, in suos conversus, in obvium quemque sævire cœpit; & ceteri ad ejus clamorem territi Romanos proterebant & disjiciebant, unde fuga ingens Romanorum facta est, apud Appianum lib. *de Bellis Hispan.* qui addit: *Ceterum solent semper elephantes turbati id facere, & omnes pro hostibus habere: καὶ τινὲς διὰ τὴν ἀπιστίαν αὐτὺς καλῦσι κοινὺς πολεμίυς, & propter hanc perfidiam a nonnullis communes hostes appellantur*. Sic quoque Q. Marcius Philippus A. V. C. 584. bello contra Perseum, Regem Macedoniæ ultimum, elephantos adhibuit; Livius *libro* 44. *capite* 5. ubi narrat, quomodo Marcius elephantos per invia loca traduxerit; quod nec omittere hic fas est, quia ad elephantorum apud Romanos historiam pertinet: „Hostilem prope tumultum agmini elephanti præbebant: qui ubi ad invia venerant, „dejectis rectoribus, cum horrendo stridore pavorem ingentem equis maxime incutiebant: donec traducendi eos ratio inita est: per proclive „sumto fastigio, longi duo validi asseres, ex inferiore parte in terram defigebantur; distantes „inter se paulo plus, quam quanta belluæ latitudo est. In eos transversi incumbentes tigni, ad „tricenos longi pedes, ut pons esset, injungebantur: humusque insuper injiciebatur. Modico „deinde infra intervallo, similis alter pons, inde „tertius, & plures ex ordine, qua rupes abscissæ „erant, fiebant. Solido procedebat elephas in „pontem: cujus priusquam in extremum procederet, succisis asseribus collapsus pons, usque „alterius initium pontis prolabi eum leniter cogebat; alii elephanti pedibus insistentes, alii clunibus subsidentes prolabebantur; ubi planicies „altera pontis excepisset eos, rursus simili ruina „inferioris pontis deferebantur, donec ad æquiorem vallem perventum est. Nec, quod notandum inprimis, videntur tunc Macedoniæ Reges elephantos amplius habuisse; nam hic ipse Perseus Romanis elephantos ducentibus partim ex Libya, partim Indos ab Antiocho Rege acceptos, ne belluæ equis formidabiles primo adspectu essent, præcepit, ut fabri ligneos elephantos facerent: & quoniam fremitus eorum terribilis admodum foret, viros iis inclusit, qui per os tubas dirigentes, acutum & horribilem sonum emitterent; atque ita equi Macedonum assuefacti sunt ad elephantorum fremitum & adspectum, uti narrat Polyænus *lib.* 4. *capite* 20. cujus hæc verba, *προσέταξεν εἰς τὸ ξύλινον εἴδωλον ἐμβαίνειν*, male vertuntur, *jussit ligneum simulacrum cum tuba conscendere*, tanquam homo ille in dorso belluæ sederit; cum significet Polyænus, eum sese abdidisse in concavitate elephanti, & ita tuba in os belluæ factitiæ inserta edidisse barritum. Nec factum, nec stratagema hoc Persei commemorare oblitus fuit Diodorus Sic. lib. 2. *Biblioth.* ubi fraudem similem Semiramidis narrat, de qua in *Exercitatione* prima a me actum est: *Quod*, ait, *& Perseus multis post seculis imitatus est, cum Romanis, quibus elephanti erant Libyci, acie dimicaturus. Verum neque illi, neque Semiramidi hoc commentum aliquid ad victoriam momenti attulit*. Quin meminit etiam hujus stratagematis L. Ampelius in *Libro Memoriali*: *Perses Philippus Philippi filius cum maximis copiis Macedoniis esset, & cum impetum in Græciam fecisset, cum* INANIBUS ELEPHANTORUM SIMULACRIS *a Marco Consule apud Scyriam paludem victus, præcipitatis in mare thesauris, profugit; mox ab Æmilio Paulo tota Macedonia fugatus, Samothraciam confugit in asylum*: ubi initio videtur excidisse *cum*, quia sensus postulat, *cum cum maximis copiis esset*; deinde scribendum *Marcio*, quia Consul vocatus fuit Q. Marcius Philippus.

Cum autem hinc pateat, tunc temporis Macedoniæ Regibus nullos fuisse elephantos; nescio profecto unde hauserit Critolaus apud Plutarchum, Paulum Æmilium centum viginti elephantos πυργοφόρυς Romam misisse. Egi in rebus Pyrrhi hoc de loco, & docui, adversus Regem eum nunquam bellasse Paulum; atque ut illud veritati plane est contrarium, ita & missi tot elephanti nulli innituntur fundamento, quemadmodum ex iis, quæ monui, patet; nisi statuamus Persea Regem postea, cum Æmilius Paulus eum debellavit, tot elephantis fuisse succinctum; quod non est verisimile, nec ab ullo Auctore memoriæ traditum: & unus L. Metellus bello Punico primo *centum & viginti*, vel *plures elephantos* Romam legitur misisse. Neque tamen ab hac *Exercitatione* excludendus est L. Æmilius Paulus; nam licet non legatur elephantos redegisse in potestatem, tamen victo Perseo, inter alias res pretiosas in triumpho tulit *dentes elephantorum bis mille, singulos cubitorum trium:*

Georgius Syncellus in *Chronogr.* hoc nobis conservavit, cumque descriptio magnificentissimi illius triumphi in Livii *libro* XLV. non legatur hodie, & Syncellus illam proculdubio ex veteribus Auctoribus & forte ipso Livio sumserit, recte me facturum existimavi si integrum illum, licet longiusculum, locum supponerem: *Æmilii triumpho tres dies assignati: primo quidem currus mille ducenti candidos brevesque clypeos ferebant: tum alii mille ducenti clypeis æreis onusti: postremo trecenti lanceis, sarissis, telis & jaculis pleni vehebantur: præibant, qui acies præcedunt, tubicines: sequebantur alii currus varia bellicorum tormentorum supellectile referti: tum vero hastæ* DCCC. *ferramentis instructæ. Delata die secundo pecuniæ signatæ talenta* M. *argenti talenta* MM. *pocala* D. (imo *ducenta*, διακόσια) *statuarum & variarum imaginum vehentes immensum numerum currus* CC. (imo *quingenti*, πεντακοσίαι) *clypei aurei, pateræque Deorum sacris dicatæ quam plurimæ. Diei tertii pompæ præibant boves formosi* CXX. *auri talenta oneribus* (*cistis* φορήμασι) *ducentis & viginti compacta; phiala aurea* X. *talentorum, gemmis undequaque radians, aurea variaque supellex* (χρυσώματα) *talentorum* X. ἐλεφάντων ὀδόντες διχίλιαι τριπήχεις, *elephantorum dentes bis mille, singuli cubitorum trium; currus eburneus auro lapillisque onustus; equus gemmatis phaleris, reliquoque apparatu aureo & bellico ornatus; lectus aureus floridis ac mollibus stragulis instructus, & aurea sella purpura circumtecta; Perseus infelix Macedonum Rex cum filiis duobus, & filia, & Ducibus ducentis quinquaginta, inde sequebatur: coronæ quadringentæ a civitatibus & Regibus oblatæ: agmen extremum clausit eburneo curru artis admirandæ vectus Æmilius.* Atque ita L. Æmilius Paulus Macedoniam Romanis subjecit, eamque divisit in Partes quatuor; quas Livius *lib.* 45. *cap.* 29. & 30. describit; cumque id ad eundem fere modum narret Syncellus, atque inde mihi suspicio nata sit, eum Livium imitari, itidem ejus verba hoc loco exhibebo; id quod eo libentius facio, quia publicabo simul nummum, hujus divisionis testem, quem ineditum & forte unicum possideo: *Regionem porro universam in Partes* IV. *diviserunt: prima, quæ Nestum inter & Strymonen fluvios jacet; quæque ad Nesti plagam orientalem, ad Abderam, Maroneam & Ænum civitates, ad Strymonis autem regionem occiduam, Bisaltiam omnem & Sicticam Heracleam* (imo, *Heracleam quæ in Sintica est*, μετὰ τ̃ ἐν τῇ Σιντικῇ, ita scribendum pro Σικτικῇ, Ηρακλείας) *interjacent, complectebatur. Secundam Partem ab Oriente Strymon, ab Occidente Axius, & his affinia loca terminabant. Partem tertiam ad Occidentem Peneus fluvius & ad Boream Bernus mons circumscribebant, quibus Pannoniæ* (imo *Pæoniæ*, Παιονίας) *loca quædam adjungebantur, Edessa nimirum & Berœa civitates preclaræ. Quarta trans Bernum montem Epiri & Illyrici loca cuncta superioribus annectebat. Urbes totidem quatuor istis Partibus præerant: ac primæ quidem* AMPHIPOLIS; *secundæ* THESSALONICA; *tertiæ* PELLA; *quartæ* PELAGONIA: *in his Magistratus quatuor constituti, ad quos vectigalia deferebantur.* Hæ igitur Partes Nummos percusserunt, & in iis scripserunt primam, secundam, tertiam, quartam Partem; & quanquam nondum inventi sint, qui memoriam omnium Partium conservent; *prima* tamen legitur in nummo argenteo majoris formæ, qualem etiam possideo, quique editus a præstantibus Viris, & Antiquariis variis.

Quin & *secunda* memoratur in alio eorundem Macedonum nummo, qui penes me est, & quem unicum esse dixi; neque enim puto huc pertinere divisionem Macedoniæ in duas Partes, quæ sub Regibus nonnunquam facta est, Justinus *lib.* 16. *cap.* 1. *Lysimachus quoque, cum bello Doricetis, Regis Thracum, premeretur, ne eodem tempore & adversus eum dimicare necesse haberet, tradita ei* ALTERA PARTE MACEDONIÆ, *quæ Antipatro ejus genero obvenerat, pacem cum eo fecit*; & *capite* eodem antea: *Causa parricidii fuit, quod post mortem mariti* (Cassandri) *in divisione inter fratres regni, propensior fuisse Alexandro videbatur*:

Cernitur autem eo in nummo hinc Diana, rejecta post terga pharetra & arcu; inde vero in corona clava Herculis & ΜΑΚΕΔΟΝΩΝ ΔΕΥΤΕΡΑΣ, uti in alio scribitur ΜΑΚΕΔΟΝΩΝ ΠΡΩΤΗΣ, quod nonnulli nescio quam bene per *preminenza* exponunt.

Quartam legimus in alio nummo, quem servat Consul Britannus, qui Smyrnæ a Rege impositus est Gentis illius mercatoribus, vir summopere laudandus, tum quia provinciam, quam cepit, optime exornat, tum quia hujusmodi monumentorum valde intelligens est, & mecum rarissimorum, quos sibi comparavit, Numismatum, catalogum communicavit, inter quos etiam ille, de quo ago, recensetur; inque ejus una area cernitur clava itidem Herculis & quidem nodosa, uti in altero Partis secundæ, quæ absque nodis est in meo primæ Partis, cum inscript. ΜΑΚΕΔΟΝΩΝ ΤΕΤΑΡΤΗΣ, & in altera nescio cujus vultus detritus, qui posset esse Dianæ, qualis in aliis occurrit duobus.

Illud autem inprimis est notandum, inter Partium illarum urbes præcipuas, vel capita, non memorari *Philippos*, quam tamen unius Partis caput fuisse patet ex *Actis Apostolorum* cap. 16. ℣. 12. Partis Macedoniæ, in qua sita fuit urbs Philippi, caput fuit *Amphipolis*, uti Syncellus nobis tradit; unde & ill. Spanhemius p. 51. *Dissert.* Ed. Londin. in ea Nummos signatos putat, quibus inscribitur, ΜΑΚΕΔΟΝΩΝ ΠΡΩΤΗΣ. Livius in eadem Parte prima *Amphipolis* memorat, & non quidem diserte id tradit, sed tamen ex iis, quæ de ea narrat, constat, eam urbem fuisse præcipuam: *Pars prima Bisaltas habet, fortissimos viros,* (*trans Nessum amnem incolunt, & circa Strymonem*) *& multas frugum proprietates, & metalla, & opportunitatem Amphipolis: quæ objecta claudit omnes ab oriente Sole in Macedoniam aditus*: cui loco, utpote priori contrario, medicas manus admovet Perizonius *ad Ælian. Var. Hist. lib.* 5 *cap.* 11. Fuit autem Amphipolis *oppidum liberum*, uti ex Plinio patet; & in Nummis, illius cives dicuntur esse Αὐτονόμοι, *suis legibus utentes*; quod privilegium per τὸ *liberum* videtur Plinius designare; cum ceteroquin *libertas* & ἐλευθερία respiciant immunitatem a tributis vel vectigalibus, uti Eruditis notatum est. Et cum tempore D. Pauli *Philippi* fuerint Metropolis Partis illius, crediderim jus hoc per Julium Cæsarem, vel Augustum potius, qui urbem eam coloniam videtur fecisse, eoque misit Italos, quos propter studium in Antonium finibus suis ejecerat, uti patet ex Dione, Philippensibus datum fuisse; inde Nummi Claudii & aliorum Impp. inscribuntur, COL. IVL. AVG. PHILIP. in basi, in qua stat Augusti statua, quam muliebris figura coronat, legitur, DIVVS. AVG. uti recte

animadvertit Vaillantius V. Clar. eademque urbs ab Augusto, in familiam Juliam adoptato, vocari potuit Julia, non secus ac leges ab eo latæ eodem nomine veniunt; id quod etiam in aliis nonnullis Nummis observandum esse omnino habeo persuasum. Holstenius autem ex Ligorio *ad Stephanum de Urbibus* nummum recenset, in quo fluvius, & ΑΜΦΙΠΟΛΙΤΩΝ ΑΥΤΩΝ, subtus ΣΤΡΥ. in altera area caput Jovis cum fulmine & ΜΩΝ: nec quid hoc sibi velit explicat; sed ΣΤΡΥ. est mihi nomen fluvii Strymonis, & ΜΩΝ credo jungi debere cum ΑΥΤΩΝ, vel ΑΥΤΟΝ, & litteram O. esse detritam; vel etiam cum ΣΤΡΥ. neque enim video, quid aliud hæ tres litteræ designare possint. B Secundæ autem Macedoniæ Partis primaria urbs fuit *Thessalonica*, quam uti & *Cassandriam* eidem tribuit Livius; Tertiæ *Pella*, memorata etiam cum *Edessa* & *Berœa* Livio; & Quartæ *Pelagonia*; sed Historicus Romanus recenset in ea Parte *Eordæos*, *Lyncestas*, *Pelagones*, *Atintaniam*, *Stymphalin & Elimiotida*: nulla facta mentione urbis *Pelagoniæ*; & certe nemo aliorum Veterum ejusdem meminit, & Strabo *lib.* 7. *Pelagoniam* facit regionem, addit-que *Tripolitin* vocatam esse propter tres urbes, *Azorum* nempe, *Pythium* & *Doliches*, uti haud obscure patet ex Livio *lib.* 42. *cap.* 53. C Sed apud neminem adhuc inveni urbem nomine *Pelagoniam*, adeo ut erret Syncellus, & ex regione male oppidum fecerit. Si quid tamen credendum Philippo Ferrario, Livius etiam nominis illius urbem nobis narrat; sed ego id invenire non potui, & *lib.* 26. *cap.* 25. *lib.* 31. *cap.* 33. 34. & 39. *Pelagonia* non est nisi regio: quod si alii plus otii est, ut in hanc rem diligentius inquirat, illudque inveniat, quod mihi sese non obtulit, haud gravabor mutare sententiam. Ita autem sese habent verba D. Lucæ: Ἐκεῖθεν εἰς Φιλίππους, ἥτις ἐστὶ πρώτη τῆς μερίδος τῆς Μακεδονίας πόλις, κολωνία, id est, uti vertit Interpres Vulgatus, *Et inde Philippos, quæ est prima Partis Macedoniæ civitatis* (at civitas) D *colonia*. Sed Beza addit *hujus*; ita ut hic respiciat divisionem Macedoniæ, alter vero, ut & ipse D. Lucas, ita possint interpretari, ac si Philippi totius Macedoniæ prima urbs foret; & ita Drusius explicat, τὸ *Partis Macedoniæ*, per regionis Macedoniæ, quia *Pars* sæpe pro regione ponitur; & Casaubonus existimat subaudiri ταύτης, *hujus tractus Macedoniæ*: & verteret alioquin μερίδος *Provinciæ*, ut sit pro ἐπαρχία, ut Ptolemæus vocat. Grotius contra jungit binas voces πόλις & κολωνία, ita ut dicat D. Lucas; *venienti a Sinu Strymonico primam urbem, quæ sit colonia, Philippos esse*; E Paulum colonias maxime sectatum esse addit, quod ibi & plus hominum & gentes variæ. Sed tamen ego crediderim D. Lucam potius nos docere, Philippos esse primam urbem illius Partis Macedoniæ, & simul coloniam; & inde factum, ut eadem urbs fuerit in regimine Ecclesiastico Metropolis Macedoniæ secundæ, postquam regio illa divisa fuit in primam & secundam, uti docet Carolus a S. Paulo in *Geographia Sacra*: cui addantur omnino, quæ notat in ejusdem nominis libro, Frider. Spanhemius, magnum quondam Academiæ Lugduno-Batavæ lumen, meusque inprimis amicus. F

Quin & hoc addendum est, præstantissimum Begerum in *Notis ad Florum*, cujus duos primos libros multis monumentis publicis ornatum publicavit, recte putare ad divisionem Macedoniæ spectare Gentis illius Nummos, quorum aversa pars lineis divisa est in quadras vel quatuor partes, cum litteris MA. id est, ΜΑΚΕΔΟΝΩΝ.

Sed, ut ad elephantos, quorum opera nonnunquam Romani in præliis usi fuerunt, revertar, A Appianus in libro de *Bel. Syriacis* docet, Manium Acilium Glabrionem elephantos aliquot secum habuisse, cum A. V. C. 562. adversus Antiochum Magnum ad Thermopylas erat dimicaturus; sed tamen non tradit illos in ipso prælio fuisse, id quod tamen verisimile est, licet narret, Regem elephantos suos in sinistro cornu collocasse. Sic Romani etiam tempore prælii, quo Antiochus Magnus victus est, habuerunt elephantos; sed Legatus Domitius, existimans eos utiles non fore, quia pauciores & minores erant, utpote ex Africa arcessiti, cum Antiochus haberet Indos & majores, hosque illi metuant, belluas post omnes copias collocavit, uti narrat Appianus lib. *de Bel. Syriacis*; qua de re ita etiam loquitur Livius *lib.* 37. *cap.* 39. „Sedecim elephantos post Triarios in subsidio locaverat. Nam præterquam quod multitudinem „Regiorum elephantorum (erant enim quatuor „& quinquaginta) sustinere non videbantur posse, ne pari quidem numero Indicis Africi resistunt; sive quia magnitudine, (longe enim illi „præstant) sive robore animorum vincuntur. Atque hæc ita sese habere, & elephantos Indicos terrori esse Libycis vel Æthiopicis docet etiam Polybius *lib.* 5. *cap* 83. ubi Antiochi & Ptolemæi prælium nobis describit; „Mox ut pervenere „Ptolemæus quidem & soror ejus ad aciei lævum „cornu, Antiochus vero cum regia equitum turma, classicum incinere jussis tubicinibus, prælium elephantis commiserunt. Ac fuerunt e Ptolemaicis bestiæ nonnullæ, quæ in hostem summa vi atque impetu irruerunt; cum quidem cernere eos, qui e turribus pugnabant, acre „prælium ciere: sarissis, quas manibus tenebant, „e proximo rem gerentes, seque invicem cædentes: pulchrius tamen adhuc spectaculum erant „belluæ ipsæ, totis viribus inter se decertantes, „& cum impetu aliæ in alias irruentes. Nam elephanti hoc fere modo inter se pugnant; complexi invicem, dentibus commissis, quanta maxima „vi pollent, in eodem vestigio connituntur, de „statione dimicantes, donec victor tandem alter „evadat, & alterius proboscidem impulsu suo dimoveat; ubi vero semel inclinatæ bestiæ latus „patet, sic dentibus, ut taurus cornibus, victor „infert vulnera. Ceterum belluarum Ptolemæi „pleræque detrectabant certamen; quod enim „Libycis elephantis accidere solet, ut neque odorem, neque barritum ferant Indicorum: sed „cum magnitudine, tum robore illarum, ut equidem arbitror, perterritæ propere, antequam appropinquent, fugiant, tunc quoque usu venit. Et inde Polybius narrat Ptolemæi ἄγημα πιεζόμενον ὑπὸ τῶν θηρίων, *conculcatum a bestiis inclinasse*; licet postea Rex ille victoriam sit consecutus; de qua egi in *Exercitatione* prima. Et huc pertinet, quod scribit Philostratus *lib.* 1. *cap.* 16. quantum elephas Libycus major est equo Nisæo, tanto Libycis majores esse Indicos; quos equos constat a magnitudine & celeritate commendari.

Cn. præterea Domitius Ahenobarbus, qui Consul fuit A. V. C. 631. vicit Allobroges & Arvernos ope elephantorum; Orosius *lib.* 5. *cap.* 13. *Cn. quoque Domitius Proconsul Allobroges Gallos juxta oppidum Vindalium gravissimo bello vicit, maxime cum elephantorum nova forma equi hostium, hostesque conterriti diffugissent*: id quod & ante eum Florus *lib.* 3. *cap.* 2. memoriæ mandavit; *Maximus Barbaris* (Allobrogibus & Arvernis) *terror elephanti fuere, immanitati Gentium pares*; unde nihil mirum, eum per Provinciam eam elephanto vectum esse, narrante Suetonio cap. 2. *Neronis*: *Cn. Domitius, atavus Neronis, in Consulatu Allobrogibus Arvernisque superatis, elephanto per*

Provinciam invectus est; turba militum, quasi inter solennia triumphi, prosequente.

Quin etiam C. Julius Cæsar elephanto usus est in Britannia, dimicaturus adversus Regem Cassovaldum; & cum ingentem fluvium trajicere deberet, belluam *σιδηραῖς φολίσι*, *ferreis squamis*, vel *lorica* munivit; alta valde in turri sagittarios collocavit & funditores; cumque Britannis nunquam animal tale fuisset visum, illi novitate rei consternati cum equis & curribus sese in fugam conjecerunt; & ea re factum est, ut Romani absque periculo flumen transierint, *ἑνὶ ζώῳ τοὺς πολεμίους φοβήσαντες*, *una bestia hostes terrentes*; uti legere licet apud Polyænum *libro* 8. *cap.* 23. §. 5.

Et notandum inprimis, Cæsarem videri unum tantum elephantem secum habuisse; id quod non modo ex verbis laudatis, verum etiam ex aliis sequentibus patet: *Καίσαρι μέγιστος ἐλέφας εἵπετο, ζῶον Βρεττανοῖς οὐχ ἑωραμένον*, *Cæsarem maximus elephas sequebatur, animal Britannis nunquam visum*; adeo ut videatur id potius fecisse gloriæ causa, & propter victum Jubam & Scipionem, quam ut elephantis in prælio uti voluerit; nisi tamen & alios sibi tunc temporis habuerit, quorum hic erat *μέγιστος*, vel *maximus*. Sed, quod observatione etiam non indignum, hujus historiæ vel elephanti ipse Cæsar libro v. *Belli Gallici* non meminit, licet in eo hunc trajectum describat. Vix autem dubitandum ea de historia esse puto, quia eadem tam clare narratur Polyæno; neque etiam ego repugnarem belluam hanc in illo altero Orbe mortuam esse. Nam Joh. Morthonus narrat in *Historia Naturali Provinciæ Northampton*, uti patet ex *Memoriis Trivultiensibus*, Art. 50. mensis Aprilis 1714. inventum esse prope locum, cui nomen Bowdon, dentem elephanti ingentis magnitudinis, *d'une énorme grosseur*, non secus ac alium minorem, & post diligens examen, apparuisse illos esse veros dentes elephantorum. Et quanquam hic Cæsaris elephas dicatur fuisse *μέγιστος*, propterea que ill. optime conveniat dens maximus, non tamen a me in medium adducitur ille, ut inde probare velim, elephantem Cæsaris ibi occubuisse, sed quia non incommode mihi hæc res locum habere posse videbatur; quanquam non ignorem illud & alia phænomena inter fossilia & naturæ quasi miracula referri: quem campum si ingrederer, nimis certe a proposito aberrarem.

Præterea in castris Scipionis, qui pro Pompeii partibus adversus Cæsarem stabat, erant elephanti centum & viginti, teste Hirtio cap. 1. *Belli Africani*; quos credo fuisse auxilia Regis Jubæ, inter quæ scribit in castris Labieni Scipionis Legati totidem belluas fuisse, idem *c.* 19. & tot memorat in partibus illis Julius Celsus p. 170. *Comment. de Vita Julii Cæsaris*, quem Joh. Georgius Grævius, illustre & grande Musarum decus, & amicus meus inprimis, revocavit in lucem. Cum autem P. Sitius, & Rex Bogud regnum Jubæ invaderent, Juba timens regno suo rebusque, eo profectus triginta tantum elephantos reliquit Scipioni, & reliquos nonaginta proculdubio secum duxit, uti patet ex *c.* 25. Quomodo autem Scipio belluas illas ad prælia instituerit, tradit idem Hirtius *c.* 27. „ Scipio interim elephantes hoc modo condocefacere instituit: duas instruxit acies, unam funditorum contra elephantos, quæ quasi adversariorum locum obtineret, & contra eorum frontem adversam lapillos minutos mitteret; deinde in ordinem elephantos constituit. Post illos autem aciem suam instruxit: ut quum ab adversariis lapides mitti cœpissent, & elephanti perterriti se ad suos convertissent, rursus a sua acie lapidibus missis eos

A „ converterent adversum hostem; quod ægre tardeque fiebat. Rudes enim elephanti multorum annorum doctrina, usque vetusto vix edocti, tamen communi periculo in aciem producuntur. Appianus Alexand. lib. 2. *Belli Civil.* scribit in exercitu Scipionis fuisse elephantos triginta, Jubamque adventasse cum aliis sexaginta; ita ut fuerint omnes nonaginta: moxque addit, Jubam, cum intellexisset Bocchum occupasse Cirtam, regiam suam, in regnum reduxisse exercitum, relictis solum Scipioni elephantis triginta; id quod etiam narrat Hirtius: qui & scribit *capite* 48.

B Jubam a Scipione rogatum ei subsidio venisse cum multis copiis, & *elephantis triginta*. Scipio autem, antequam illi cum Rege adessent, cum Cæsare pugnaturus illos XXX. elephantos turritos ante aciem instruxit, *capite* 30. cumque pugnatum non esset, mittit duos Gætulos, qui specularentur castra Cæsaris, ad quem cum transissent, rem omnem hisce verbis aperiunt: *Pro speculatoribus missi a Scipione, ad te cupidissime venimus, ut perspiceremus, num quæ fossæ aut insidiæ elephantis ante castra portasque valli factæ essent: simulque consilia vestra contra easdem bestias, comparationemque pugnæ cognosceremus, atque ei renunciaremus*, *capite* 35.

C Postea Scipio quadruplicem aciem instruxit ex instituto suo, & primam quidem equestrem turmatim direxit, *elephantosque turritos interposuit*; Cæsar autem putans prælium committere velle Scipionem, *dextrum sinistrumque cornu, ubi elephanti erant, in conspectu patenti adversariorum constituit*, *capite* 41. Alio die universas *Scipio suas Regisque copias cum elephantis* LX. *perductas in aciem quam speciosissime potuit, instruxit*; sed cum & tunc pugna non succederet, sese recepit in castra, *capite* 48. Inde Scipio alia in acie elephantos dextro lævoque cornu collocavit, æqualibus inter eos intervallis interjectis,

D *capite* 59. & alio itidem tempore Legiones productas cum elephantis ante castra in acie, terroris gratia in conspectu Cæsaris collocaverat, sed in castra reduxit, *capite* 70. Cumque elephantorum magnitudo & multitudo animos Cæsariani militis detineret in terrore, tale remedium ille excogitavit; „ elephantos ex Italia transportari jusserat, quo & miles noster speciemque & virtutem bestiæ cognosceret, & cui parti corporis ejus, telum facile adjici posset: ornatusque ac loricatus elephantus cum esset, quæ pars ejus corporis nuda sine tegmine relinqueretur, ut eo tela conjicerentur; præterea, ut jumenta bestia-

E „rum odorem, stridorem, speciem, consuetudine captarum non reformidarent. Quibus ex rebus largiter erat consecutus; nam & milites bestias manibus pertractabant, earumque tarditatem cognoscebant: equitesque in eos pila præpilata conjiciebant: atque in consuetudinem equos patientia bestiarum adduxerat, *capite* 72. & Jul. Celsus p. 176. Atque idem illustris Grævius, ultima hæc verba corrupta esse putabat, & illa, uti edita sunt, explicari non posse; Ciacconium deprehendisse, addebat, locum esse vitiosum, duplicem eum adhibuisse medicinam; sibi videri unicam litteram excidisse, & legendum esse: *at-*

F *que in consuetudinem equos patientiæ bestiarum adduxerat*: id est, equos adsuefecit pati bestias; *patientiam bestiarum* sumi, uti *patientiam obsidionis* apud Justin. *lib.* 22. *cap.* 4. & *patientiam locorum*, *lib.* 2. *cap.* 1. ita sexcenties vocem hanc usurpari Senecæ, & Romanam veterem editionem Anni 1469. exhibere, *in consuetudinem equos ipsarum bestiarum adduxerat*; eamque lectionem ferri posse, quamvis sit duriuscula; sed melius esse statuere, τὸ *patientiæ* a sciolo omissum esse, qui illius

vocis vim ignorabat. Atque inde patet Cæſarem in prælio elephantis uſum non eſſe, licet eos ſibi haberet: unde cum Scipio elephantos dextro ſiniſtroque cornu collocaſſet, ipſe iis non oppoſuit ſuos, ſed quinas cohortes, *cap.* 81. & a dextro cornu funditores ſagittariique concita tela in elephantos frequentes jecerunt; quo facto beſtiæ ſtridore fundarum lapidumque perterritæ ſeſe convertere, & ſuos poſt ſe frequentes ſtipatoſque proterere, & in portas valli ſemifactas ruere contendebant, *cap.* 83. Mox ſequitur: *Item Mauri equites, qui in eodem cornu cum elephantis erant, præſidio deſerti principes fugiunt: ita celeriter beſtiis circuitis Legiones vallo hoſtium ſunt potitæ:* & *capite* 84. narratur militis veterani Legionis quintæ nobilis audacia. Tandemque victor prælio Cæſar, cepit elephantos ornatos armatoſque cum turribus ſexaginta quatuor, *cap.* 86. quos tantum LIV. fuiſſe ſcribit p. 178. Jul. Celſus; niſi numerus apud eum corruptus ſit.

Illud autem inprimis notandum, Appianum memoriæ mandare in tantum contemſiſſe Cæſarianos elephantes, ut τὸ πέμπτον τέλος, vel *Legio quinta*, depopoſcerit belluis illis opponi, atque eam egregie viciſſe, & inde tempore Appiani eamdem pro inſigni habuiſſe *elephantos*: καὶ νῦν ἀπ' ἐκείνου τῷδε τῷ τέλει ἐλέφαντες ἐς τὰ σημεῖα ἐπίκεινται; *unde hodieque ejus Legionis elephantes ſunt inſignia*, uti tradit ipſe Appianus libro 2. *Belli Civil.* & verba hæc, ἐς τὰ σημεῖα ἐπίκεινται, ſignificant haud obſcure, elephantorum effigies vel haſtis ad inſtar aquilarum fuiſſe impoſitas, vel iiſdem affixas, uti effigies Imperatorum ſolebant, vel denique in vexillis ſive velis pictas fuiſſe; quo pertinet, Lipſium exiſtimare lib. 4. dial. 6. *de Mil. Rom.* aquilam amotam non fuiſſe, ſed in clypeis ſigniſque manipulorum elephantem fuiſſe. Neque dubito quin huc referri debeat id, quod de milite Legionis quintæ narrat Hirtius cap. 84. *Belli Afric.* qui armatus ſe beſtiæ offerens, a beſtia circumdatur proboſcide, atque in ſublime tollitur, quique cum in ejuſmodi periculo conſtanter ſibi agendum eſſe videret, *gladio proboſcidem cædere, quantum viribus poterat, non deſtitit; quo dolore adductus elephantus, milite abjecto, maximo cum ſtridore curſuque converſus ad reliquas beſtias ſe recipit*. . . . . Atque hanc rem ante oculos habuiſſe puto Lydium egregie ſtudioſum virum, cum ſcribit, lib. 3. cap. 7. *Syntagmatis Sacri de Re Militari*, *ſigna* fuiſſe imagines perticis impoſitas ex ſolido auro, potiſſimum tamen ex argento, & eas fuiſſe varias, *Deorum*, *Imperatorum*, *ac Principum*, *aquilarum*, *draconum*, *elephantum*: unde patet utique, eum generaliter nimis de *elephantis* loqui, ne dicam jam, nondum certo conſtare, an ſimulacra illarum belluarum illius ipſius Legionis fuerint perticis impoſita; certe illud factum non eſt imaginibus Deorum, & Imperatorum, vel Principum.

Atque ita ex iis, quæ diſputavi, patet, Romanos ipſos etiam in præliis uſos fuiſſe opera elephantorum; qui mos tamen quamdiu obtinuerit, & an frequenter a vel ſub Imperatoribus uſitatus fuerit, affirmare nullus poſſum. Invenio apud Dionem *lib.* 60. Claudium trajicientem in Britanniam, & ad eam expeditionem etiam *elephantos* paratos fuiſſe. Et hinc Guiel. Muſgrave Anglus doctiſſimus in *Commentario Epitaphii Julii Vitalis*, quem mihi donum miſit, Cogidunum, cujus meminit Tac. 14. *An.* 2. regio more veſtitum, Satrapis ſtipatum, ad caſtra Cluadii venientem, aquilas, elephantos, arma Romanorum mirantem, dextram dextræ Imperatoris jungentem, quaſi per nebulam ſe intueri putat; mihique ea de re per litteras agenti reſpondit, id quod ſcripſit *plane conjecturale eſſe*.

Sed belluæ illæ non ſculptæ ſunt in Columnis Trajani, Antonini, Severi, Conſtantini, vel aliis monumentis vetuſtis, quæ nobis Auguſtorum bella conſervarunt; nec dubito, quin forent depictæ, ſi earum fuiſſet aliquis uſus. Julius tamen Pollux *lib.* 1. *capite* 10. §. 8. ſcribit, elephantorum uſum ad pugnas eſſe, non ſecus ac equorum; elephanti ductorem vel rectorem vocari ἐλεφανταγωγὸν, qui vero iis (omnibus ſcil.) præeſt, ἐλεφαντάρχην: unde videri poſſent Romani tempore Commodi elephantis uſi eſſe. Ælianus quoque cap. 2. *Tactic.* tradit, *alios equis, alios elephantis vehi*; & mox, *inſtructionem* διακοσμήσιν *elephantorum* ac curruum μονοειδῆν, eſſe; & *capite* 23. ita hac de re loquitur per Interpretem: „ In elephantorum ordinationibus, qui uni „ præeſt elephanto, Zoarchus vocatur; qui duobus Therarchus, ac ſyſtema eorum, Therarchia; qui quatuor, Epitherarcha, ac eorum „ ſyſtema, Epitherarchia, qui octo, Ilarcha, „ ac eorum ſyſtema, Ilarchia; qui ſexdecim, E- „ lephantarcha, ac ſyſtema eorum, Elephantar- „ chia; qui triginta duobus, Ceratarcha, eorum- „ que ſyſtema, Ceratarchia; quæ vero e LXIV. „ conſtat elephantis, eam elephantorum phalan- „ gem appellamus, & præfectus dicitur Phalangarcha. Ælianus hic alius eſt ab Auctore *Variæ* & *Animalium Hiſtoriæ*, uti pulchre docet celeberrimus Perizonius; & vixit ſub Trajano & Hadriano; atque ita loquitur, tanquam ſub Impp. Romanis adhuc elephantis fuerit bellatum. Sed Arrianus, qui imperante etiam Hadriano floruit, narrat quidem *cap.* 2. elephantorum uſum in bellis etiam ad Romanos veniſſe; ſed *c.* 28. ſcribit, ſuo tempore non amplius eos fuiſſe ab iis uſurpatos: *Curruum autem ac elephantorum ordines, ordinumque vocabula ac præfecturas, earumque nomina explicare fruſtranei eſſe laboris mihi quidem videtur*, ὅτι ἐκλελειμμένας ἐν παλαιοῦ ἤδη λέξειν ἔμελλον; *quia hoc pridem uſurpari deſitum requirit, ut vetuſta vocabula repetamus*; & mox addit, curruum & elephantorum uſum ad prælia exoleviſſe, *niſi forte apud Indos aut ſuperiores Æthiopes adhuc uſurpentur*; ὅτι μὴ παρ' Ἰνδοῖς τυχὸν, ἢ τοῖς ἄνω Αἰθίοψιν καὶ αὐτοὶ ἐκλέλειπται. Et notandum, eum dicere elephantos ἐκ παλαιοῦ *jam diu non fuiſſe in præliis* vel *bellis adhibitos*; adeo ut illud diu ante, & proculdubio finitis bellis cum Aſiæ Regibus, Carthaginienſibus, Civilibuſque Julii Cæſaris & Pompeii, abierit in deſuetudinem plane: atque ita Vegetius, qui ſub Valentiniano vixit, agit quidem *libro* 3. *capite* 24. de elephantis, ſed ſimul indicat ſatis ſuperque, inter vetera inſtituta illos numerandos eſſe; totum exhibebo locum, quia varia complectitur, quæ Operi huic inſervire poſſunt; & quia inde patet, qua ratione diverſis temporibus contra elephantos a Romanis fuit bellatum: „ Elephanti in præ- „ liis magnitudine corporum, barritus horrore, „ formæ ipſius novitate, homines, equoſque con- „ turbant. Hos contra Romanum exercitum pri- „ mus in Lucania Rex Pyrrhus eduxit. Poſtea „ Hannibal in Africa, Rex Antiochus in Orien- „ te, Jugurtha in Numidia copioſos habuerunt, „ adverſus quos diverſa excogitata ſunt genera „ armorum. Nam & Centurio in Lucania gla- „ dio manum (quam proboſcidem vocant) uni „ abſcidit, & bini cataphracti equi jungebantur „ ad currum, quibus inſidentes clibanarii, ſariſ- „ ſas, hoc eſt, longiſſimos contos, in elephan- „ tos dirigebant. Nam muniti ferro, nec a ſa- „ gittariis, quos vehebant belluæ, lædebantur, „ & earum impetum equorum celeritate vitabant.

„ & Alii contra elephantos cataphractos milites immiserunt: ita ut in brachiis eorum, & in cassidibus, vel humeris, aculei ingentes ponerentur e ferro, ne manu sua elephas bellatorem contra se venientem posset apprehendere. Præcipue tamen velites antiqui adversum elephantos ordinaverunt. Velites autem erant juvenes, levi armatura, corpore alacri, qui ex equis missilia optime dirigebant. Hi equis prætercurrentibus ad latiores lanceas, vel majora spicula belluas occidebant; sed crescente audacia, postea collecti plures milites pariter pila, hoc est, missilia, in elephantos congerebant, eosque vulneribus elidebant. Illud additum est, ut funditores cum fustibalis & fundis, rotundis lapidibus destinatis Indos, per quos regebantur elephanti, cum ipsis turribus affligerent atque mactarent, quo nihil tutius invenitur. Præterea venientibus belluis, qua irrupissent aciem, spacium milites dabant. Quæ cum in agmen medium pervenissent, circumfusis undique armatorum globis, cum magistris absque vulneribus capiebantur illæsæ. Carroballistas aliquanto majores (hæ enim longius & vehementius spicula dirigunt) superpositas curribus, cum binis equis aut mulis post aciem ordinari convenit, ut cum sub jactum teli accesserint bestiæ, sagittis balistariorum transfigantur. Latius tamen contra eas & firmius præfigitur ferrum, ut in magnis corporibus majora sint vulnera. Adversum elephantos plura exempla & machinamenta retulimus, ut si quando necessitas postulaverit, sciatur quæ sint tam immanibus belluis opponenda; quæ maximam partem sumta sunt ex Modesti Libello, *de Vocabulis Rei Militaris*. Et sum persuasus ultima a Vegetio adjecta fuisse, quia Romani illo tempore pugnabant sæpe cum Persis, quos elephantis usos fuisse, docebo, ubi pervenero ad Diocletiani ævum.

Sed tamen belluis illis usus videtur fuisse Claudius in Britannia, cum Dio *lib.* 60. scribat fuisse ad eam expeditionem parata omnia, *atque etiam elephantos*; uti antea monui: & uti voluit Julianus adversus L. Sept. Severum præliaturus. Nam Herodianus *lib.* 2. *cap.* 39. scribit, eum Romæ apparasse bellum, & elephantos omnes, quos alebat ad pompam, conatum esse docere, *ὑπηρετῶν ἐπὶ νώτων φέρειν*, *sessores pati*, vel milites, ut puto; idque ideo, quia putabat Illyricos milites & equos territos iri ὄψει καὶ μεγέθει θηρίων, cum nullas antea conspexissent. Notanda autem obiter Scriptoris illius verba, καὶ τὴν πρὸς Σεβῆρον μάχην, ὡς ἐν τῇ πόλει ποιησόμενος, παρεσκεύαζε, verti, *omnemque belli apparatum in ipsa demum urbe expediebat*; cum mihi videantur reddi debere, *& prælium contra Severum, tanquam in ipsa urbe cum eo dimicaturus, apparabat*.

Juliani autem consilium & propositum caruerunt effectu, uti patet ex eodem Herodiano, nec non Dione *lib.* 73. extremo, qui ita ea de re loquitur: *Per eos dies Romæ, tanquam in hostili terra, nihil aliud fuit quam castra: nam magnus erat tumultus stabulantium exercentiumque se equorum, hominum, elephantorum: ab armatis ingens timor reliquis civibus injectus est. Nos interdum vix risum tenebamus, quod Prætoriani nihil facerent dignum suo nomine, aut promissis; (quippe molliter & delicate vivere didicerant) & quod milites ejus classis, quæ apud Misenum erat in statione, accersiti, quemadmodum se exercerent, nescirent*; οὔτε ἐλέφαντες, ἀχθόμενοι τοῖς ἵπποις, οὐδ' αὐτοὺς ἔτι τοὺς ἐπιβάτας ἔφερον, *nec elephanti, infensi equis, sessores suos ferrent*.

Atque tandem nec Romani videntur in castris usi esse ad impedimenta portanda; quam in rem tamen constat eos camelos, exoticum itidem animal, habuisse. Valerianus apud Vopisc. in *Claudio* cap. 14. ad Zosimionem Procuratorem Syriæ scribit, ut Claudio, qui postea Imperator factus est, tradat, *mulos annuos sex, equos annuos tres, camelos annuas decem, mulas annuas novem*; notatque illustris Salmasius, camelorum usum in castris Romanorum jam inde a vetustis temporibus fuisse, ad prædam portandam; quibus cum epibatis suis quinque pedes assignat Hyginus, & in prætentura eos collocat, *aut juxta Quæstorium, si ad prædam præstandam præsto erunt*. Hunc locum illustrat Rabbodus Hermannus Schelius, Nobilis Transisalanus, & excellentis vir doctrinæ; qui etiam promittit, sese alibi acturum de camelorum & *elephantorum usu*; id quod tamen num factum ab eo sit, scio juxta cum ignarissimis. Et puto Julium Cæsarem uti ad onera & impedimenta portanda potuisse duo & viginti camelis, quos ceperat, Regis Jubæ, apud Hirtium c. 68. *Belli Africani*.

CAP. VI.

An Pompejus primus curru Elephantorum quatuor triumphaverit: Viros doctissimos qui id affirmant, humani aliquid pati ostenditur. Non id fecit C. Julius Cæsar, non Domitius Abenobarbus, non Claudius, non Gordianus. Dempsteri nota examinata; & Schefferus illustratus; Elephanti lychnuchi in triumpho Julii Cæsaris; qua de re tamen ut dubitetur, facit Dion Cassius. Ulyssis Aldrovandi varii lapsus. Nummus Gentis Claudiæ expensus. Nummi C. Julii Cæsaris Elephantis signati & explicati: an privatus eos bellua signaverit: quid illa significet, an virtutes Cæsaris, an Africam. Tristani ingeniosa explicatio rejecta; quid designet Elephas in Nummis serpentem conculcans. Stephani Ambrosii Sciappalariæ opinio: an Cæsaris nomen respiciat Elephantum; Bochartus notatus: ita appellatum a Mauris; ejusmodi allusiones in aliis Nummis Gentium Aquiliæ, Voconiæ, Thoriæ, Pomponiæ, & forte Rhodiorum. Carmen ineditum de morte Cleopatræ; Gallæus laudatus, aliud ex ejusdem MS. Carmen: varia Poetarum, quæ in eo inveniuntur, nomina: nummus Julii Cæsaris cum litteris Punicis; alius ineditus in Hispania percussus cum aliis characteribus. Jacobi Barii laus: Dissertatio inedita ex Biblioth. Gudiana: Ez. Spanhemius notatus. Adipe elephanti inunctus, a serpentibus tutus. Joh. Alb. Fabricius tentatus. In alio nummo Julii quadriga Elephantorum; de eo dubitatur. Tristani error: de alio Schelkenii nummo disputatur. Alius a Bario acceptus nummus in Hispania inventus, ineditus & pulcherrimus: examinatur, an signatus sit in Utica Africæ, an vero Ityca vel Utica Hispaniæ. Nummus Jul. Cæsaris in Ægypto percussus, an genuinus; Ciceronis locus examinatus: Franc. Fabricii error: quomodo Elephantos & quo tempore nactus sit Octavianus, disquiritur.

ATque ita quidem disputavi capite proximo de variis rebus, docuique in præliis Romanos usos fuisse elephantis, atque ita perveni ad ultimam Remp. & Cæsarum vel Augustorum tempora, quorum Nummi amplum de his belluis disserendi aperient campum. Cn. igitur Pompejus Magnus primus omnium Romanorum de Africa victa triumphavit quadrigis elephantorum, & ita in Capitolium vectus fuit, uti existimant dignitatis & eruditionis eminentis atque excellentis viri; quod si verum, necesse est, illud accidisse A. V. C. 672. quo ille ex Africa adhuc Eques, victis Cn. Domitio & Hiarba, natusque quatuor & viginti annos, invito Sulla triumphavit. Certe Plinius libro 8. capite 2. *Histor. Natur.* illud memoriæ mandat absque ullis ambagibus: *Romæ juncti elephanti primum subiere currum Pompeii Magni Africano triumpho; quod prius, India victa, triumphante Libero Patre memoratur*. Sed licet Pompejus junxerit ad currum elephantos, non tamen ita videtur triumphasse; unde & illius rei nec vola, nec vestigium in Nummis apparet. Scilicet voluit id facere Pompejus, sed quo minus perficere potuerit, obstitit angustia portæ; Plutarchus, dignus utique fide testis, in *ejus Vita*: *Pompeii audacia defixus* (Sylla) *bis deinceps exclamavit, triumphet, triumphet. Multis indignantibus & stomachantibus, quo magis (ut dictitant) eos pungeret Pompejus*, ἐπεχείρησεν ἅρματι ἐλεφάντων τεττάρων ἐπιβὰς εἰσελαύνειν, *aggressus est quadriga elephantorum Urbem ingredi*; mox sequitur, quare incepto destiterit: ἀλλὰ τῆς πύλης στενωτέρας οὔσης ἀπέστη, καὶ μετῆλθεν ἐπὶ τοὺς ἵππους, *sed quia porta* (triumphalis, ut puto) *erat angustior, destitit & equis ingressus est*. Neque hoc commemorare oblirus est Plinius *loco laudato*, & quidem ex Procilio, qui Pompeii ipsius tempore vixit, & propterea, si quis alius, fidem meretur: *Procilius negat potuisse Pompeii triumpho junctos egredi porta*. Nihil certe clarius affirmari potest, & cum Plutarchus idem narret, crediderim facile Pompejum ita non triumphasse vel Capitolium adscendisse. Ultima tamen Plinii verba difficultates suas habent, & cum mira videatur loquendi ratio, *egredi porta*, Hermolaus legendum judicat, *ingredi portam*; id quod & facit Nardinus libro 1. capite 10. *Vet. Romæ*; sed Harduinus alteram scripturam notat firmari MSS. optimis; & putat Plinium declarare, portæ angustias ejusccemodi fuisse, ut cum in Urbem ingressi singuli elephanti fuissent, juncti ad currum, bigarum instar, egredi porta nequiverint. Verum non video necesse fuisse primo, ut elephanti juncti porta egrederentur; potuerunt singuli duci ad locum, unde triumphus incipiebat; deinde elephantos proculdubio Pompejus extra Urbem habuit; cum nec ipse ante triumphum Urbem ingredi posset; firmaturque hoc mirifice a Plutarcho, qui narrat, Pompejum capto Hiarba insumsisse venationi leonum & elephantorum dies quadraginta; inde regresso Uticam a Sulla adlatas litteras, quibus jubebatur exercitum dimittere, atque una tantum retenta Legione exspectare successorem; milites id ægre tulisse, coegisse Pompejum, ne deponeret imperium; inde eum cum exercitu petiisse Italiam, Sullam ipsi factum obviam cum civibus Romanis, atque ita invito Sulla triumphasse; quæ omnia clarissime evincunt, Pompejum cum omni triumphi apparatu extra Urbem more solemni mansisse; & cum elephantis non esse eam ingressum, quia porta nimis arcta erat. Certe difficultas omnis foret sublata, si MSS. exhiberent nobis *ingredi portam*, vel *porta*; uti habent nonnulli veteres Codices; sed tamen constanti MSS. Librorum lectioni refragari nolim; neque tamen propter rationes allatas amplecti possum Harduini explicationem: nec affirmare audeo, portam forte ea parte, qua Urbem spectabat, angustiorem fuisse, & ita potuisse elephantos junctos ingredi portam, sed non ea egredi; quia ejuscemodi ædificandi ratio symmetriæ & architecturæ regulis repugnat plane; quare malim credere *egredi porta* Plinio idem esse, quod nos dicimus, *door de poort gaan, transire per portam*; cujus tamen locutionis adhuc exempla quæro: existimabatque Grævius nihil verisimilius esse emendatione Hermolai; & ut *egredi porta* significet *transire per portam*, Latinæ Linguæ usum refragari.

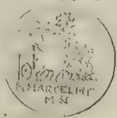
Non igitur triumphavit Pompejus quadrigis elephantorum; licet etiam olim Dempsterus *ad Rosin. lib.* 10. *cap.* 29. annotaverit, „ Pompejum Magnum elephantos primum currui junxisse, Plin. *lib.* 8. *cap.* 2. Post hunc Cajum Cæsarem Gallico triumpho, Suet. *cap.* 37. Claudium, *capite* 11. ac deinde Domitium Allobrogibus, Arvernisque superatis, *Ner.* capite 2. Gordianum, Jul. Capit. in *ejus Vita*, Alexandrum Severum, Æl. Lamp. & de Aureliani curru triumphali agere Zonaram T. 3. Sed eruditissimus Schefferus, & mihi, dum viveret, amicus valde, recte docet libro 1. *de Re Vehic.* capite 9. male notare Dempsterum, Cajum Cæsarem post Pompejum ita triumphasse, vel Claudium, vel Domitium atavum Claudii; tandemque putat neque Gordianum tertium triumphasse quadrigis elephantorum, sed ipsi tantum eas ex lapide marmoreve honoris causa in publico positas fuisse, non secus ac Misitheo Gordiani socero quadrigas equorum & triumphalem currum. Et certe constat, Cajum Cæsarem, Caligulam vulgo dictum, ita nunquam triumphasse; & hunc a Dempstero designari Schefferum putare vel inde patet, quia scribit *capite* 37. nihil tale legi, nec alibi de Cajo memorari, quod de Gallis triumphaverit; sed puto Dempsterum loqui de C. Julio Cæsare, qui sæpe simpliciter *Cajus Cæsar*, non secus ac Octavianus in nummo Gentis Livinejæ, & aliis apud Mediob. vocatur, uti vel patet ex Seneca, *Consol. ad Helviam* cap. 9. & lib. 2. *de Ira* cap. 23. & Plinio *lib.* 3. *ep.* 12. quique de Gallis triumphavit non quidem elephantorum quadriga, sed elephantis tædas, vel lampadas, vel lychnos gestantibus, quales annotavi antea depingi in Nummis Syriæ Regis, Antiochi Epiphanis Dionysi vel Bacchi: hæc sunt Suetonii verba cap. 37. *Julii Cæsaris*: *Gallici triumphi die Velabrum prætervehens pæne curru excussus est, axe diffracto: adscenditque Capitolium ad lumina, quadraginta elephantis dextra atque sinistra lychnuchos gestantibus*. Hæc verba ante oculos proculdubio habuit Dempsterus, sed errat, dum C. Julio Cæsari tribuit quadrigas elephantorum; recteque insuper notat Schefferus, nec Claudium, nec Domitium illud fecisse, uti nec Gordianum; de quo tamen quid statuendum sit, examinabo, ubi eo usque processerit hæc Dissertatio; male ad hoc Dempsterus Domitium postponit Claudio, C. Julio Cæsari, atque adeo Pompejo; quippe quos omnes præcessit, uti patet ex iis, quæ antea annotavi. Quin & Dion Cassius *libro* 43. narrat elephantos, faces accensas proboscide gerentes, non inserviisse Cæsari triumphanti, verum cum ultimo triumphorum die post cœnam soleis indutus, & omnis generis floribus coronatus, in forum suum prodiret; καὶ ἐκεῖθεν οἴκαδε παντὸς μὲν, ὡς εἰπεῖν, τοῦ δήμου παραπέμποντος αὐτὸν, πολλῶν δ' ἐλεφάντων λαμπάδας φερόντων, ἐκομίσθη:

ἐκομίσθη: *atque inde domum vectus est, comitante ipsum toto fere populo, multisque elephantis faces ferentibus:* adeo ut non tam hic fuerit triumphus, quam comessatio; & Cæsar forte postquam genio indulsisset, ita nocte vel multo vespere domum redierit: nisi tamen hæ historiæ distinguendæ sint.

Atque hinc patet satis superque errare etiam largiter Ulyssem Aldrovandum, dum l. I. *de Quadrupedibus* varios triumphos elephantis actos nobis annumerat: quemadmodum patet ex illius verbis: „Romæ quoque non pauci elephantis triumpharunt: at quis primus is fuerit, haud certo constare videtur. Sabellicus L. Metellum, qui xv. Vir fuit, Magister Equitum, bis Consul, Pontifex maximus, elephantos ait primum in triumpho duxisse, ex Plinio, ni fallor, quem mirum est (inquit Cælius) *lib.* VII. scribere L. Metellum elephantos primum bello Punico primo duxisse in triumpho, cum tamen idem *libro* VIII. tradat elephantes Italiam vidisse primum Pyrrhi bello, & boves Lucas appellasse in Lucanis visos, anno Urbis 472. Romam autem in triumpho, septem annis ad superiorem numerum additis. Eandem plurimos, anno 502. victoria L. Metelli in Sicilia de Pœnis. Sed in septimo forsitan de iis sentit, qui modo in Carthaginenses depugnarunt, sicuti meminit *lib.* 19. ab Urbe condita Livius. Certe auctor est Seneca in libro *de Brev. Vitæ, principem omnium Curium Dentatum elephantos duxisse in triumpho;* sed & mox paulo: *Idem*, inquit, *enarrabat, Metellum victis in Sicilia Pœnis triumphantem unum omnium Romanorum ante currum centum & viginti captivos elephantos duxisse.* Eutropius ait *victo Pyrrho Manium Curium Dentatum in Consulatu triumphasse, & Romam primum elephantos* IV. *duxisse*. Idem & Cuspinianus testatur. Conciliabimus fortassis Auctores, quod alter currui junxerit, alter ante currum duxerit. Procedente mox tempore Pompejus Magnus triumpho Africano, ut ait Plinius, & D. Cæsar Gallico, ut Suetonius, elephantis quoque triumpharunt. De Pompejo sic Plutarchus: *Optans Pompejus graviori eos molestia afficere, conatus est curru quatuor elephantis ducto triumphum ducere*, inter alia quæ ex Africa adduxerat: horum nonnullos captivos duxerat, angustiori tamen porta Urbis prohibitus equis usus est. Cæsarem vero ait Suetonius imitatione Pompeii, vectum fuisse elephantis XL. dextra lævaque lychnos gestantibus.

Nam primo conciliatio illa, quod alter vel Manius Curius Dentatus elephantos currui junxerit, alter vel Metellus ante currum duxerit, nequaquam admitti potest, quia nec Curius, nec alius quispiam, libera Repub. curru, ad quem elephanti juncti erant, triumphavit; deinde nec Pompejus, nec Julius Cæsar id fecerunt; nec Sueton. tradit, eum *imitatione Pompeii elephantis vectum fuisse*.

Sed hanc totam de eo, qui primus triumphavit, ratiocinationem valde turbat nummus Gentis Claudiæ, & nota Vaillantii, qua eum illustrat. In illo igitur hinc repræsentatur caput Romæ cum inscriptione, ROMA; in altera area cernitur currus IV. elephantorum, quibus singulis insidet captivus, manibus post terga revinctis, & currui ipsi instat figura vel triumphans sinistra erectam tenens aquilam, additur subscriptio, M. MARCEL. M. F. M. N. uti ex ectypo patet:

A Vir egregie doctus hunc refert ad M. Claudium Marcellum, qui Consul fuit cum C. Sulpitio Gallo A. V. C. 587. inde alterum Consulatum gessit cum Scipione Nasica A. 598. & tandem tertium cum L. Valerio Flacco A. V. C. 601. pro quo apud Vaillantium errore typothetæ male scribitur 621. illo anno observat, obtigisse illi Hispaniam Citeriorem, quam pacatam armis reddidit, ad pacem petendam compulit, pecunias & obsides imperavit. Quibus acceptis libertatem populis iis indulsit, pecunias & obsides imperavit, ut refert Appianus in *Tiber.* (imo in *Iber.* id est, *Ibericis*, vel libro *de Bellis Hispaniensibus*) Romamque reversus

B obtinuit, (nempe triumphum) ET ELEPHANTIS, QUOS SECUM DUXIT IN TRIUMPHO VECTUS EST, dignus omni laude, sed misere in Africa, paulo ante tertium bellum Punicum, submersus periit. Ita commentatur Vaillantius; quæ si recto stant talo, utique M. Claudius Marcellus anno V. C. 601. vel 602. primus curru elephantorum triumphavit. Quæ ultima unde hausta sint, equidem ignoro; Appianus, binis locis in illo libro, Marcellorum meminit; narratque, Marcellum, qui e Sicilia nuper venerat, in Hispaniam missum esse cum Claudio cum mille equitibus & decem mille peditum, sed eos ignaviter rem

C gessisse, & inde auctas valde Pœnorum opes ac potentiam, tota Hispania fere occupata. Inde postea scribit, M. Claudium Marcellum succedentem in imperio Q. Fulvio Nobiliori, qui Consul fuit A. V. C. 601. in Africam anno nempe sequente missum esse, narratque eum res satis feliciter gessisse, varios Populos in gratiam recepisse, & ita fecisse, ut ante adventum Luculli Consulis A. 602. qui ipsi successor erat datus, varia bella extincta fuerint. Sed nihil loquitur de præliis, de elephantis captis, de reditu illius Romam, multo minus de triumpho, & quidem curru elephantorum. Primo Consulatu hic Marcellus Galliam

D obtinuit Provinciam, Consulatu altero Gallias, Ligures & Dalmatas, & tertio Hispaniam; sed nullibi lego, eum prælio decertasse, vel elephantos cepisse.

Credo Vaillantium talia collegisse ex nummo illo, in quo cernitur elephantorum currus, & forte unius ex majoribus, & quidem qui undequadragesies pugnaverat, & Siciliam domuit, captis Syracusis, victoriam repræsentare voluit. Nam ille postquam ob victoriam illam in Albano monte triumphasset, inde ovans in Urbem ingressus est, & multam præ se prædam intulit, *& Punicæ victoriæ*

E *signum, octo ducti elephanti*, teste Livio *l.* 26 *c.* 21. Neque tamen puto eum elephantis triumphasse, cum nemo veterum Auctorum istud memoriæ mandaverit. sed fieri tamen potuit, ut talis currus decretus sit Ludis Circensibus. Et licet de ingenuitate illius nummi dubitaverim, tamen nunc facile eum crediderim esse genuinum, quia eundem Familiis Romanis inseruit Vaillantius, insignis, dum viveret, horum monumentorum & certus æstimator; atque hic omnino pertinet, id quod & antea notavi, hunc Marcellum cepisse duos & occidisse quatuor elephantos in prælio, quod cum Annibale habuit prope Nolam.

F Perventum igitur est ad C. Julium Cæsarem, cujus Nummi ut & aliorum Cæsarum vel Imperatorum, atque adeo eorumdem temporum Auctores amplum mihi campum aperiunt de elephantis disserendi; & quidem hoc ordine; ut primo agam de C. Julii Cæsaris Nummis, qui animali illo signati sunt; postea de elephantis exhibitis in Circo; inde de elephantis singularibus; tunc de bigis & quadrigis in honorem Augustorum decretis; tandemque de quadrigis trium-

phantium; quibus in argumentis digerendis & explicandis ita versabor, ut & alias res nonnullas iis immisceam, quæ tamen non plane erunt alienæ, quia inservient vel ipsis belluis illustrandis, vel locis Auctorum, in quibus earum fit mentio.

In Nummis igitur C. Julii Cæsaris elephanti frequenter picti sunt; existimatque Joubertus capite 5. Libelli, quem Gallice elegantem & doctum conscripsit, *De la Science des Medailles*, Julium adhuc privatum, & non audentem Nummis vultum suum inscribere, effinxisse una in area elephantem cum nomine CÆSAR, quod erat æquivocum, utpote ipsi proprium, & quomodo elephas etiam a Pœnis vocabatur. Nec opinio hæc videtur a ratione esse aliena, quia in Julii Nummis, qui elephantem nobis repræsentant, vultus ipsius non occurrit; & postea primum illi concessum est, vultu suo Nummos signare, uti patet ex Dione, initio *libri* 44. In altera autem eorundem Nummorum area cernuntur instrumenta pontificalia; quales tres edidit Æneas Vicus, & inveniuntur apud Goltzium & alios. Sunt, apud Vicum, qui putant, *elephantum* respicere ad Cæsaris clementiam, munificentiam, religionem, gloriæ studium, justum & moderatum imperium, quarum virtutum bellua illa symbolum habebatur. Ipse tamen, licet elephas sit aptissimum animal ad ostendendas hieroglyphice Cæsaris virtutes, ad Africam spectari potius existimat; a Cæsare post victoriam de L. Scipione & Juba Mauritaniæ Rege subactam, & tributariam factam; atque adeo munificentiam, cum, Ludis a se editis post varios triumphos, complures elephantos Populo exhibuerit.

Tristanus tom. 1. p. 30. similem nummum explicans, putat his symbolis, *elephante* nempe & *instrumentis sacrificiorum*, nihil aliud significari, quam si legeretur in eo, IMP. CÆSAR, vel CÆSAR DICTATOR PERP. & PONTIF. MAX. elephantem monstrare nobis dignitatem Regiam vel Imperatoriam, quia elephas in Italia, teste Artemidoro, significabat δεσπότην ϗ βασιλέα, ϗ ἄνδρα μέγιστον: & addi *draconem*, quia, eodem Artemidoro narrante *lib.* 1. *cap.* 13. ille in somnis visus designat somniantem futurum Regem aut Magistratum. Quæ ego ingeniosa quidem, sed parum vera & firma esse puto.

In uno igitur Cæsaris nummo hinc sunt secespita, capeduncula, & adspergillum; in alio, cantharus, lituus, & bina ultima instrumenta sacrificalia, & AVGVR. PONT. MAX. In tertio caput Cereris, & COS. TERT. DICT. TERT. & in omnium altera area elephas depingitur modo solus, addito nomine IMP. apud Goltziun *Tab.* 6. & sæpius draconem, vel serpentem conculcans; id quod clarius ex unius ectypo patebit, quem in honorem C. Julii Cæsaris restituit Trajanus, editusque est a Carolo Patino:

Victoria Africana de Juba Rege, uti censent Eruditi, designatur, quia serpentum & elephantorum magna ibi est copia, prout canit Manilius *Astronom.* lib. 4.

Horrendos angues, habitataque membra venenis,
Et vastos elephantes habet.

A Et elephas quidem serpentem vel draconem calcat, quia, testibus Plinio & Æliano, iis cum draconibus perpetua discordia; nisi tamen forte alludatur simul ad nomen vel vocem CÆSARIS, quæ Pœnorum, sive Maurorum Lingua denotat *elephantum*, testibus Spartiano in *Veri Vita*, Servio, & Constantino Manasse; non quod putem Juliis id cognomen datum esse, quia C. Julii Cæsaris avus elephantum in Africa occiderat; cum ante bella Punica nomen hoc Romanis fuerit usitatum, & a *Cæsarie* descendat, uti Salmasius ὁ πάνυ, aliique docuerunt; quibus addi possunt ea, quæ in
B *Harpocrate* de hoc cognomine notavi.

Scio Stephanum Ambrosium Sciappalariam in *Vita C. Julii Cæsaris*, quam Italice conscripsit, & Antwerpiæ Anno 1578. edidit, aliam rationem his verbis reddere: *Si truovano ancora a giorni nostri delle medaglie, nelle quali da un viso se vede un serpente co'l corpo elevato, colmo (al parere) di orgoglio, & di veleno contro uno Elephante; & dall' altro lo Elephante col serpente sotto 1. piedi, con questa parola*, Cæsar. *e possiamo farsi con buona ragione a credere, che fosse questa la sua impresa, par laquale volesse intendere Vittoria, & imperio di Terre, di Natione, e di Popoli; perchè il serpente si po-*
C *ne misticamente, per Provincie; e lo Elephante per Principe, e per Re appresso gli Egittii; e perciochè alcune se ne veggiono con altro roverscio, con uno capello, cioè di Sacerdote di Giove, un coltello (il quale descrivono essere stato alquanto lungo, col manico d'avorio rotundo, giunto col pomo di filo d'oro e d'argento, e chiavato con bullette di ramo di Cipro) & uno asperforio di piu, & uno turibulo, che sono instrumenti de Pontefici, & per far sagrificii, non per amazzare Elephanti, come io dissi nel principio di questa Vita, secondo l'opinione d'alcuni; si dice per questo, che furono battute queste medaglie da Cesare Augusto, in honore del padre morto, & fatto uno*
D *Iddio del cielo; tanto più, che il diritto è un Elephante, che si piglia per Cesare, e tiene altresì sotto il serpente, che s'intende per l'Imperio Romano; & sappiamo, che egli è dedicato agli Heroi come Plutarco dice nel Cleomene; onde Vergilio nel quinto alla sepultura di Anchise;*

Dixerat hæc adytis jam lubricus anguis ab imis, &c.

Sed mihi tota hæc ratiocinatio levis admodum vi-
E detur, nec digna, cui refutandæ immorer, maloque cum variis aliis intelligere, Africam victam esse a C. Julio Cæsare, & ita serpens conculcatus non incommode eam regionem designare posset, serpentum & monstrorum benignam matrem. Nam ut monui, *elephas* apud Mauros *Cæsar* appellabatur; idque, ut putat Bochartus, quia a Cæsaribus nomen habuit *Mauritania Cæsariensis*, & elephantes *Cæsares* sunt dicti, quia in ea magno numero nascebantur; & inde Strabonem ita loqui *lib.* XVII. in illius descriptione; ἐλεφάντων παντοδαπὴ τροφός ἡ χώρα ἐστὶ, *elephantorum omni-*
F *faria*, vel *ubique altrix regio est*.

Sed nescio profecto, an hæc ratiocinatio recto procedat pede, quia primum a Cajo Cæsare, cui cognomen Caligula, Mauretania in duas Provincias, Tingitanam & Cæsariensem, fuit divisa, teste Plinio *lib.* 5. *cap.* 1. vel a Claudio, uti tradit Dio *lib.* LX. Et cum ante hæc tempora, si quid Veteribus credendum est, elephanti *Cæsares* sint vocati, non utique fieri potest, ut hoc ipsis nomen datum sit a Mauritania Cæsariensi.

Et quanquam ejuſcemodi argutiæ & alluſiones rariſſimæ in hiſce monumentis occurrant, tamen illarum ſunt exempla, & diu notarunt Eruditi, in Nummis Gentis Aquiliæ *florem* pingi, quia Aquilii cognominabantur *Flori*; & *vitulum* in Gentis Voconiæ, quia Voconii *Vituli* dicti ſunt. Sic L. Thorius Balbus forte *taurum* Nummis indidit, quia eo alludit nomen ſuum, atque illud a *tauro* videtur deductum, licet non rejiciam alias Urſini explicationes; Q. Pomponius Muſa ob Gentis ſuæ cognomen *Muſis* ſignavit Nummos: & in alio Inſ. Rhodi apud Patinum elegantiſſimo, atque edito in ejus *Theſauro*, & *ad Suetonium*, non aliam ob cauſam puto cerni *calathum floribus & roſis plenum*, quam quia nomen illius Inſulæ *a roſis* deductum eſſe putabant.

Sed occaſione *ſerpentis*, qui pictus eſt in Cæſaris Nummis, belliquc quod iis eſt cum *elephantis*, non ingratum fore Lectori confido, ſi momentum ſubſiſtat, & legat mecum Carmen ineditum, quod Pomanus quidam compoſuit, & mecum communicavit Jacobus Gallæus Myſteriorum divinorum Campis, Metropoli ſecunda Tranſilvaniæ, Interpres pius & eruditus:

Picta fuit quondam Pharii Regina Canopi
Artifici formata manu; nam vivere ſerpens
Creditur, & morſa gaudens dare fata papilla.
O quam vivit opus, quam pene figura dolorem
Sentit, & ex ipſo moritur pictura veneno.

Excerptum Epigramma non inelegans eſt ex Codice, quem ex Salmaſiano exſcripſerat Antonius Clemens, vir doctiſſimus, & Gallæi. Continentur eo multa carmina inedita, cum aliis nonnullis quæ vulgavit Pithœus, Salmaſius *ad Hiſtor. Aug* & Tollius *ad Palæphatum*; nominaque Poetarum ſunt; *Mabortus*, *Octavianus vir Inluſtris*, *Martialis*, *Lindinus*, *Abitus*, *Jorſirus* (forte *Porphyrius*) *Alianarius Felix V. C. Coronatus*, *Pintatus*, (edit. *Pentadius*) *Florus*, *Flavius Felix*, *S. Propertius*, *Regianus*, *Modeſtinus*, *Ponnanus vel Pomanus*, *Tuccianus*, *Vincentius*, *Bonoſus*, *Luxorius*, *Florentinus*; & arbitror pleroſque Vandalorum tempore Carthagine floruiſſe, & ibi hanc Collectionem factam eſſe; nam deſcribuntur balnea illius urbis, laudanturque Reges *Hunerix* vel *Hunericus*, ſucceſſor Genſerici, qui primus Vandalorum Regum Africam invitante Bonifacio Comite invaſit, & *Thraſamundus*, qui Gundamundum Anno 495. excepit, & in quem hi verſus a Florentino facti ſunt:

Regia feſta canam, ſolemnibus annua votis
Imperiale decus Thraſamundi, gloria mundi
Regnantis Libyæ toto ſed clarior orbe,
Sed radiante micans cunctis ſuper enitet aſtris,
In quo concordant pietas, prudentia, mores,
Virtus, forma, decus, animus, ſenſuſque virilis,
Invigilans animo, ſollers ſuper omnia ſenſus.
Sed quid plura moror, vel quo mea devia ducam?
Solus habet toto quidquid præfertur in Orbe;
Parthia quod radiat ſublimibus ardua gemmis,
Libia Pactoli nitidas quod ſulcat arenas,
Vellera quod Seres tingunt variata colore,
Regnantum meritis pretioſa munera dantes,
Te nunc quod fulgent admiſto murice veſtes,
Africa quod fundi fructus ſplendentis olivi,
Et ſi quid tellus gignit laudata per Orbem,
In regnis venere ſuis, cui maximus auctor
Contulit & ſoli tribuit hæc cuncta potiri.
Te regnante diu fulgent Carthaginis arces,
Filia quam ſequitur alicanas impari greſſu,
Nec merito, nec honore minor, cui plurimus ardens
Regnantis increvit amor, quam ſurgere fecit
Dilectiſque locis claram vitalibus auris,
Quæ meruit celſum meritis ſufferre regentis.
Hinc freta marmoreo reſonant ſub gurgite Ponti;
Hinc telluris opes viridanti cortice ſurgunt.
Ut maris & terræ Dominus ſplendore fruatur.
Nam Carthago ſuam retinet per culmina laudem,
Carthago in Regem Victrix, Carthago triumphat,
Carthago aſdingis, genetrix Carthago coruſcat,
Carthago excellens, Libycas Carthago per oras,
Carthago ſtudiis, Carthago ornata magiſtris,
Carthago populis pollet, Carthago refulget,
Carthago in domibus, Carthago in mœnibus ampla,
Carthago & dulcis, Carthago & neptere ſuavis,
Carthago flores Thraſamundi nomine regnans,
Cujus ut imperium maneat per ſecula felix,
Optamus domino multos celebrare per annos
Annua dum repetit fulgentia gaudia regni.

Ita hoc Carmen exhibeo, uti in MS. legebatur; & in eo annotatum erat pro *Libia* ſcribi debere *Lydia*; pro *impari*, *impare*; proque *neptere*, *nectare*. Sapit autem ſtylus plane Africam, nec hujus loci eſt difficiliores verſus explicare; inprimis quæ ſit filia vel colonia Carthaginis *alicanas*, ſi recte ita legitur; quid ſit *Carthago aſdingis*; & quæ ſunt alia obſcura.

Notandus autem inprimis nummus eſt C. Julii Cæſaris, quia variis editus eſt, & nobis repræſentat elephantum cum characteribus ignotis, & proculdubio Punicis; ſed cum Lingua illa jam dudum ſit perdita; nec, quod ſciam, ullus Eruditorum illos explicare conatus ſit, ectypum tantum exhibebo:

Atque hac occaſione ſingulare quid obſervare poſſum; ampliſſimum virum Jacobum de Bary, qui per viginti annos Hiſpali vel Seviliæ vixit, Conſulque, ut vocant, ſumma cum laude res mercatorum Fœderatæ Belgicæ curavit, ad me miſiſſe nummi rariſſimi & inediti ectypum, cujus in una area conſpicuus eſt elephas calcans ſerpentem cum litteris incognitis; in altera vero area Victoria ſiniſtra ramum, dextra tenens coronam, cum inſcriptione, OSI, quam ille optime ad *Oſi e dam* refert: ectypum ecce tibi, Lector, & accipe ſimul, quid vir harum rerum ſtudioſus & intelligens valde, ea occaſione me & alios doceat:

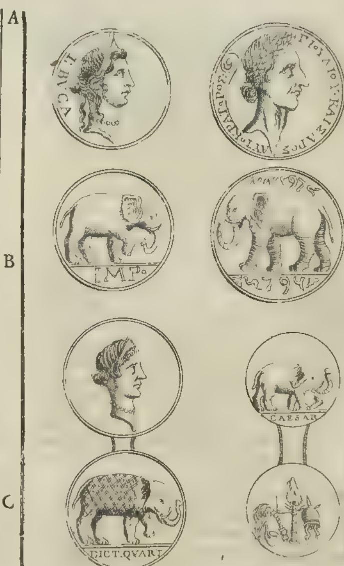
Æ.

*Vous verrez, Mr., par le dessein, que la medaille est d'*Osicerda*, qui est* Offera *en Arragon, autrefois municipe de Cæsar-Augusta, qui est Zaragosa; je la crois frappee a l'honneur de Jules Cæsar, & peut-etre pour sa victoire contre les fils de Pompee; l'exergue sous l'elephant, six lettres inconnues, qu'on nomme Puniques; je les crois Celtiberes ou Espagnoles naturelles. J'ai plus de deux cens Medailles avec de semblables caracteres, mais ceux d'Arragon different de ceux de Cadix, ceux-ci du reste d'Andalousie, & ceux-la de Portugal, Estremadure, &c. ce qui marque, que toute l'Espagne n'usoit pas des memes; & j'crois que leurs Langues etoient differentes, ne pouvant me persuader, que les Carthaginois pendant leur domination contestee, ayent pu exterminer les Langues du pais, & que les Romains dans une si longue possession absolue n'auroient pu detruire celle de leurs Ennemis si peu enracinee; ce qui seroit constant, si les lettres des Medailles Espagnoles etoient Puniques; car on les trouve meme sur leurs monnoyes, qui portent l'effigie de l'Empereur, jusqu'à la fin du regne d'Auguste.* Quæ nota certe laudem singularem meretur, & digna est ut illustretur pluribus Nummis ab eodem sollerti viro & curioso.

Inter manuscriptos Libros Bibliothecæ Gudianæ, qui nunc sunt in Bibliotheca Serenissimi Ducis Wolfenbutelensis, invenitur volumen, in quo continentur Dissertationes variæ eruditissimæ in Nummos aliquot antiquos, hactenus ineditæ, quæ Historiam C. Julii Cæsaris ac alias Antiquitates docte & præclare illustrant. Sunt numero viginti, & ultima agit de Elephantis Signisque antiquæ Superstitionis. Cum autem magno tenerer desiderio cognoscendi, quid illa contineretur, rogavi illustris dignitatis & eruditionis virum, Georg. Gothefr. Leibnitzium Serenissimo Electori Brunsvicensi a Consiliis, ut hoc mihi dare & studiis velit, atque adeo per amicos, quos ubique habet, inquirere, quo pacto argumentum hoc ibi sit tractatum. Annuit votis meis, & mecum communicavit non modo ectypos varios Nummorum C. Julii Cæsaris, elephantis insignium, verum etiam breviter complexus est, quomodo Auctor ille hanc provinciam exornare sit conatus; id quod te, Lector, sequentia docebunt.

„ Dissertatio nescio cujus (Itali, ut ex scriptu-
„ ra apparet) inscripta *de Elephantis Signisque an-*
„ *tiquæ Superstitionis*; ad explicandos Nummos
„ quatuor in honorem Julii Cæsaris cusos & ele-
, phanto insignitos potissimum composita videtur.
„ In primo est ab una parte L. BUCA, & caput,
„ quod Auctor merito putat esse Veneris Genitri-
„ cis, in aversa elephas cui subscriptum, IMP.
„ In altero nummo est, Γ. ΙΟΥΛΙΟΥ. ΚΑΙΣΑΡΟΣ.
„ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΟΣ, in aversa parte elephas
„ cum litteris ignotis. In tertio est caput, sine in-
„ scriptione, simile priori, adeoque itidem Vene-
„ ris Genitricis, & ex opposito elephas cum sub-
„ scriptione, DICT. QVART. In quarto est ele-
„ phas, cui subscriptum, CÆSAR, & ab alte-
„ ra parte instrumenta sacrificii:

„ Hos Nummos Auctor sub Augusto in honorem
„ Julii Cæsaris cusos putat, & suspicatur elephan-
„ tem in Nummis Cæsaris significare Apotheosin,
„ ob religionis sensum in bestia, & adducit figu-
„ ram nummi ænei, ubi una parte, S. C. & cir-
„ cumscriptum, TI. CÆSAR. DIVI. AVG. F.
„ AVGVST. P. M. TR. POT. XXXVII. & in
„ aversa currus a quatuor elephantis tractus, cui
„ insidet figura; & supra, DIVO. AVGVSTO.
„ S. P. Q. R. Idem colligit ex quarto nummo in-
„ strumenta sacrificii ostendente, in quo & ele-
„ phas draconem calcare videtur, ubi notat ser-
„ pentem referendum ad quandam divinitatis opi-
„ nionem. Citat & Servii locum ad illud Virgilii,
„ *nascetur pulcher Trojanus origine Cæsar*, & Spar-
„ tianum in *Ælio Vero*, a quibus dicitur quod ele-
„ phas Mauris *Cæsar* appelletur.

„ *Cæsaris* etiam *clementiam* in elephanto lauda-
„ tam putat, & in eam rem Pierii *Hieroglyphica*
„ citat. *Munificentiam item Cæsaris designatam*.
„ Itaque duo affert Numismata ænea, unum An-
„ tonini Pii, alterum L. Septimii Severi, in qui-
„ bus spectatur elephas, & subscriptum est, MV-
„ NIFICENTIA. AVG. Et *pietatem Cæsaris*,
„ nam elephas pietatis symbolum in nummo, ubi
„ ab una parte caput, ab altera elephas, cui sub-
„ scriptum, Q. C. M. P. id est, *Q. Cæcilius Metel-*
„ *lus Pius Imperator*. Affert & nummum Q. Me-
„ telli, in quo figura Africæ cum elephantis pro-
„ boscide & spica, & in averso Hercules, & ci-
„ tat Ant. Aug. Dialogos, quorum unius sit *Afri-*
„ *ca*. Quædam ex Pierio Valeriano describuntur
„ de docilitate elephantorum.

„ Quædam etiam affert de inscriptione Phœni-
„ cum ex Procopii *Bell. Vandal.* l. 2. & de Lingua
„ Punica ex Augustino Serm. 35. *de Verbo Dom.* &
„ l. 3. contra litteras Petiliani. Hæc fere notabilio-
„ ra tota Dissertatione continentur.

Et quanquam hi Nummi ab aliis editi sunt, tamen recte me facturum putavi, si eosdem hic exhiberem, quia honorificum mihi est hanc Lucubrationem exornare rebus, quæ ex divite & Augusta illa Bibliotheca profectæ sunt.

Notandus autem inprimis, a Goltzio itidem vulgatus, qui habet ab una parte inscriptionem Græcam, ab altera vero Punicam, ut videtur; unde statuendum omnino videtur eum in Africa signatum esse: vellem equidem hunc manibus tractare, quia mihi mirum admodum videtur, Afros Lingua Græca usos esse.

Deinde notandus elephas loricatus, qui nummo posset videri insculptus, propter victum Scipionem, qui talibus in Africa contra Cæsarem usus est, teste Hirtio: *ornatusque ac loricatus elephantus quum esset, quæ pars ejus corporis nuda sine tegmine relinqueretur, ut eo tela conjicerent:* uti notavit illustris Serenissimi Regis Borussiæ Legatus pag. 134. Amstelædamensis, & p. 183. editionis Londinensis *Dissertat. De præstantia & Usu Numismatum*. Sed verba quidem illa leguntur *cap.* 72. & Scipio in prælio usus est elephantis; sed tamen humani aliquid patitur excellentis vir eruditionis; neque enim illo capite agitur de Scipione, sed de Cæsare, qui ita instruxerat elephantum, ad docendum milites suos, quomodo in prælio elephantos Scipionis adoriri & occidere deberent: ecce ita loquitur Hirtius; „ Accedebat etiam hæc „ causa, quod elephantorum (Scipionis) magni„ tudo multitudoque militum animos detinebat „ terrore: cui uni rei tamen invenerat remedium: „ namque elephantos ex Italia transportari jus„ serat, quo & miles noster (Cæsaris) speciem„ que & virtutem bestiæ cognosceret, & cui parti „ corporis ejus, telum facile adjici; ornatusque ac „ loricatus elephantus cum esset, quæ pars ejus cor„ poris nuda sine tegmine relinqueretur, ut eo te„ la conjicerentur; præterea ut jumenta bestiarum „ odorem, stridorem, speciem, consuetudine ca„ ptarum non reformidarent. Quibus ex rebus lar„ giter erat consecutus, nam & milites be„ stias manibus pertractabant, earumque tardita„ tem cognoscebant: equitesque in eos pila præ„ pilata conjiciebant, atque in consuetudinem e„ quos patientia bestiarum adduxerat. Quæ verba, licet antea mihi laudata, repetenda censui, ut constaret me vera monere, & doctissimos etiam properantia labi posse. Neque, uti credo, is errabit, qui judicabit, hanc historiam forte per *loricatum elephantum* in nummo designari; quanquam omnino videatur certum, Scipionem ita ornatis & armis elephantis pugnasse.

Sed notandum inprimis in uno illorum Nummorum elephantem calcare serpentem, & virum eruditum hoc symbolum referre vel serpentem *ad quandam Divinitatis opinionem*, quod tam ad Cæsarem quam ad serpentem pertinere potest; quia ille Venerem generis sui originem esse jactabat, & feræ illæ etiam instar Numinum vel Geniorum colebantur. Neque ego huic expositioni me oppono, sed monebo tantum, elephantem cum serpente, etiam ab Hispanis & qui in urbe Osicerda, inditum esse Nummis, & voluisse Monetarios forte indicare, Africam serpentibus abundare, & eam nihilominus a Cajo Julio Cæsare victam esse; & potuissent, si ejuscemodi argutiis locus esset in veteribus hisce monumentis, per elephantum designare ipsum Cæsarem, quia Maurorum Lingua ita animal illud appellabatur, teste Spartiano. Et *serpens* mihi occasionem dat annotandi, Veteres scripsisse, illum, qui adipe elephanti inunctus erat, tutum esse a serpentibus: Anatolii Fragmentum hoc est apud Joh. Alb. Fabricium lib. IV. parte altera pag. 300. *Bibl. Græcæ:* Ἐλέφαντος στέαρ ἐὰν ἀλείψῃ, οὐδέν σοι τῶν θηρίων προσελεύσεται, *Elephanti adipe si te inunxeris a ferarum incursu tutus*, uti vertit eruditus Interpres; id quod mihi generale nimis videtur, mallemque, *serpens nullus*

A *ad eum accedet*; maxime cum ex Æliani lib. 1. *de Animal.* cap. 37. notet Rendtorfius, θηρίων ἀλεξιφάρμακον esse πιμελὴν ἐλέφαντος, id quod omnino de serpentibus, non autem de omnibus feris bestiis intelligendum est omnino. Et do, ut hoc obiter adjiciam, viro præstanti considerandum, an non eadem pagina scribi debeat: Κροκοδείλους τοὺς ἐν Αἰγύπτῳ ἀπάγουσιν (non ἀνάγουσιν) ἀσφοδέλου ῥίζαι: *Asphodeli radices Crocodilos in Ægypto fugant* (non *educunt*).

Sunt præterea C Julii Cæsaris Nummi, in quibus quadriga elephantorum picta est: talem edidit Franciscus Angeloni, cujus in una area cernitur B caput Cæsaris, & legitur, DIVOS IVLIVS; in altera vero currus quatuor elephantorum vehens Cæsarem, & S. C.

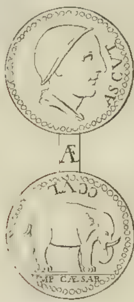

C Vir eruditus eum signatum putat propter devictam Africam; & celeberrimus Grævius censet similiter ostentari triumphum Cæsaris de Juba & Mauris; non quod ita triumphaverit, hoc enim nemini scriptum est, sed quod elephantorum feracem Africam vicerit, & de ea equorum quadriga triumphaverit. Male enim Tristanus tom. 1. p. 87. existimat, Cæsarem talem triumphum duxisse; uti patet ex his ipsius verbis: *Au reste Auguste ne fut pas le premier Romain, qui fit voir cette rareté au Peuple, mais Pompée en son triomphe d'Afrique, comme ayant été* D *pratiqué par Bacchus triomphant des Indes; & apres lui Jules César eut aussi l'ambition de se faire voir, tiré par ces admirables animaux, aux Romains, en un chariot triomphant*; id quod probat, vel probare conatur potius per Plinium *lib.* 8. *cap.* 2. & Julii Cæsaris Nummos. Sed nec id docet nos Plinius, nec Nummi ullo sunt subsidio, quia ille, in quo Cæsar quadriga elephantorum vehitur, si est genuinus, indicat potius, talem currum a Senatu Cæsari decretum esse; vel ob devictam Africam esse percussum hunc nummum: vel forte docere nos, statuam Julii Cæsaris inter Divos relati per Circum curru quatuor elephantorum vectam fuisse. E Ceteroquin in aliis etiam apud Mediobarbum Nummis scribitur DIVOS IVLIVS pag. 8. & 22. quorum ectypos videre licet apud Goltzium Tab. 21.

Inter Nummos Schelkenii, Antecessoris Frisii, (quorum index additus est Catalogo Librorum ipsius) in Gente Julia recensetur unus, in quo hinc cernitur *Caput Veneris cum ciconia*; inde vero *elephas*; quem, cum ineditus foret, mirabar summopere, & dubitabam an non alieno loco recensitus, & Gentis Cæciliæ foret. Consului statim doctissimum celeberrimumque virum, Guillelmum Coetier, humaniores Litteras magna cum F laude in Frisiis profitentem, cum collectio illa jam vendita esset, neque propterea nummum illum mihi parare possem. Is me fecit certiorem, eundem pertinere non ad Juliam, sed ad Cæciliam Gentem, & errasse eum qui indicem composuerat. Quin & male puto eundem hic sibi fingere *caput Veneris cum ciconia*; cum proculdubio caput sit Pietatis, cujus ciconia symbolum, eam ob causam a Petronio dicta *pietati-cultrix*; quomodo eandem picturam non modo in Cæciliæ, sed Juliæ etiam

Gentis Nummis obviam explicant etiam Goltzius & Gevartius, viri utique doctissimi.

Sed nunc ectypum nummi exhibebo, qui raritate sua notabilis est, quemque mecum communicavit idem Jacobus Bary, vir utique juvandis studiis natus & eorum inprimis peritus; in una area pictum est caput imberbe, galea nullis ornamentis insigni, tectum, cum inscriptione, ASCVT: in altera elephas demissa proboscide, & supra eum legitur C. CVT; infra vero IMP. CÆSAR. uti ex ectypo patet:

Vir doctus non absque ratione putat esse caput Martis, quod in aliis Andalusiæ coloniis & municipiis etiam nobis exhiberi affirmat; & quanquam ignoret cui oppido ille attribui debeat, addit nihilominus videri sibi, ad *Uticam Africæ* eundem pertinere, & forte explicari debere *Colonia Cæsarea Utica*; id quod tamen refelli fatetur Nummis Tiberii, in quibus scribitur, MVN. IVL. VTICEN.

Ego, quid sibi velit ASCVT plane etiam non video, nec absque ope aliorum Nummorum illud explicari posse vix credo: quod ad *Coloniam Cæsaream Uticam* pertinet, nequaquam Africæ urbem locum posse habere puto; sed persuasus sum eodem nomine fuisse urbem Hispaniæ; *Utica* Græcis Ἰτύκη dicitur, ipsisque Ἰτυκαῖος est *Uticensis*; jam Appianus in libro *de Bell. Hispan.* memorat urbem in Bætica sitam, nomine Ἰτύκην itidem; Interpres semper *Itycam* vertit, cum Africæ Ἰτύκην reddat recte per *Uticam*; & illud altero loco faciundum erit, & ita *Uticam* Hispaniæ etiam fuisse urbem inde cognoscimus, eamque arbitror fidem nummi sequutus a Cæsare coloniam esse factam, licet nemo aliorum Auctorum illius faciat mentionem. Neque enim Africæ urbs potest intelligi, quia illa Tiberii adhuc tempore fuit municipium, uti patet ex Nummis Tiberii Cæsaris, & postea primum colonia facta est, uti haud obscure nos docet Imp. Hadrianus apud A. Gellium *lib.* 16. *cap.* 13. Postea tamen Vir amplissimus mihi significavit, se nummo diligentius inspecto inter duo C. C. invenisse AS. unde faciebat non absque ratione, *Castrum Cæsaris Uticense*.

Præterea Goltzius p. 180. *Fastorum* & *Tab.* 10. Cæsaris nummum edidit; cujus in una area repræsentatur nobis Cæsaris caput, & DIVI IVLII. in altera vero ipse Cæsar vectus quadriga elephantorum, & tenens lauri ramum; supra, L. F. *anno tertio*, infra, S. C. uti patet ex ectypo:

A

B In Ægypto signatus videtur, sed cum aliis non adjiciatur τὸ S. C. uti patet ex variis, quos edidit monumentorum horum sollers & eruditus enodator Andreas Morellus *Tab.* 10. 11. 16. 17. & 18. *Speciminis*, dubito valde, an genuinus sit; id quod postea vidi etiam sentire insignes Antiquarios Sebastianum Erizzum pagina 174. & Æneam Vicum; quin & ejusmodi nummum fictitium nactus sum; cujus una in area caput Julii laureatum, & DIVI IVLII. in altera vero figura, vel Julius vectus quadriga elephantorum, tenens rami laurum, L ς. *anno sexto*, & infra S. C. Nam vel *annus sextus* eum arguit imposturæ. C Comes Mediobarbus binos alios recenset pagina 8. in quibus etiam quadrigæ elephantorum, & L. E. S. C. id est, *anno quinto*; & in altera area DIVI IVLII. vel DIVO IVLIO, caputque Cæsaris laureatum cum lituo; additque quadrigis talibus Impp. consecrandorum imagines cereas, in forum ad pyras ductas esse, teste Herodiano in *Severo*: quod tamen nec apud illum, nec apud alium Auctorem veterem invenio; & errorem hunc gravem esse patebit quam clarissime, ubi aliam similemque alterius viri eruditi ad nummum Pertinacis notam examinabo.

D Ceterum est locus Ciceronis, qui ad successorem C. Julii Cæsaris, Cajum Cæsarem Octavianum, postea Augustum dictum, pertinet, imprimis notabilis, & propterea examine dignus *Philipp.* 5. cap. 17. „Hoc autem tempore ita censeo „decernendum. Q. C. Cæsar Caii filius, Pontifex, „Proprætore, summo Reip. tempore milites ve„teranos ad libertatem Populi Romani cohortatus „sit, eosque conscripserit: quodque Legio Mar„tia, quartaque summo studio, optimoque in „Rempub. consensu, C. Cæsare duce & aucto„re, Rempubl. libertatem Populi Rom. defen„dant, defenderint: & quod C. Cæsar, Pro„E prætore, Galliæ Provinciæ cum exercitu subsi„dio profectus sit: equites, sagittarios, ELE„PHANTOS IN SUAM POPULIQ. ROMA„NI POTESTATEM REDEGERIT, difficil„limoque Reip. tempore, saluti, dignitatique „Populi Romani subvenerit; ob eas causas Se„natui placere, C. Cæsarem, Caii filium, Pon„tificem, Proprætorem, Senatorem esse, senten„tiamque loco Prætorio dicere; ejusque rationem, „quemcunque Magistratum appetet, ita haberi, „prout haberi lege liceret, si anno superiore Quæ„stor fuisset. Habita hæc Oratio fuit A. V. C. DCCX. C. Vibio Pansa, A. Hirtio Coss. non F autem Anno 720. uti legitur in *Historia Ciceronis* a Franc. Fabricio conscripta, & inserta editioni Gruteri atque ultimæ Lugdunensi, in quibus etiam male annus DCCXI. pro DCCIX. ponitur, quod longe aliter sese haber in editione ejusdem *Historiæ* Coloniensi Anno 1570. ubi recte tempora hæc notantur; quod monendum duxi, ut pateat editiones Auctorum accuratissimas etiam vitiis suis laborare.

Sed haud levis mihi equidem nascitur difficultas,

A ubi Octavianus & quomodo hos elephantos ceperat; neque enim vivo Julio Cæsare ulli publico muneri nedum militari admotus fuit; cumque is occisus Idibus Martiis anni DCCIX. & hæc Oratio habita sit anno sequente, & quidem Calendis Januariis, necesse est, ut Octavianus intermedio illo tempore elephantos redegerit in potestatem, una cum equitibus & sagittariis, vel *equitibus sagittariis*; uti forte, sublata distinctione, scripsit Cicero; designans equites, qui arcubus & sagittis utebantur; quos *Hippotoxotas* appellant Cæsar libro 3. *Bel. Civ.* cap. 4. & Hirtius cap. 19. *de Bello Africano*, scribuntque fuisse in exercitu Pompeii & Labieni: qui & Tacito *Ann.* libro 2. cap. 16. B similiter plane *equites sagittarii* dicuntur: Octavianus, ubi accepit Cæsarem occisum esse, Romam ex Epiro venit, quo illum præmiserat, bellum Parthis illaturus, Veteranos patris evocavit, & Legiones Martiam & quartam Antonium relinquentes, multosque alios ejusdem sævitiam fugientes recepit. Nullum tamen tunc prælium habuit, in quo capere elephantos potuit, sed intercepit eos, quos Antonius habebat eodem, quo Cæsar occisus fuit, anno; docet hoc nos Dion Cassius libro XLV. *His Cæsar acceptis* (Legioni Martiæ & quartæ) *quum sicut prioribus argentum divisisset, multos etiam reliquos ad se pertraxit*; καὶ τούς τε ἐλέφαντας τοὺς τοῦ Ἀντωνίου πάντας ἔλαβεν ἐξαπίνης, *elephantisque subito omnibus Antonii potitus est, quum in eos, dum præteragerentur, incidisset*: & de his elephantis etiam loquitur Cicero in Oratione apud eundem Dionem pagina 291. *Militum enim major ac melior pars eum* (Antonium) *deseruit*: καὶ νὴ Δία καὶ τῶν ἐλεφάντων ἐστέρηται, *& elephantis per Jovem spoliatus est*: quæ adseverandi formula haud obscure significat, magnum inde ad Octavium emolumentum pervenisse. Crediderim D autem hos elephantos victis Mauris, Juba & Scipione, adeptum esse Julium Cæsarem, & eosdem illo occiso venisse in Antonii potestatem una cum Legionibus, quas Cæsar bello Parthos adoriturus præmiserat, quibusque Senatus Antonium præfecerat, teste eodem pagina 307. & hinc patere, Cæsarem iis uti voluisse adversus Parthos.

CAP. VII.

De Elephantis in Ludis Circensibus, aliisve Romæ exhibitis: initium repetitur ab A. V. C. 503. *Fenestellæ, ut mihi videtur, apud Plinium lapsus; idem fecerunt alii, atque etiam Pompejus: Senecæ locus expositus, non secus ac Asconii: ab Harduino dissensum: Pompejus primus cum Elephantis commisit homines sive noxios sive alios: an illi Elephanti & homines occisi: quo Ludorum die a Pompejo exhibiti: Cicero explicatur, rejectis Victorii & Manutii expositionibus: quid sint* binæ Venationes; *Venatio Africanarum. C. Julius Cæsar inde Elephantos exhibuit: Inter-* F *pres Appiani notatus: An iis Ludis Elephanti cum Elephantis, an vero cum peditibus & equitibus pugnaverint, disquiritur: Dionis Interpres notatus a Casaubono; Germanicus Cæsar Elephantos Populo Ludis dedit. Quo sensu Elephas dicatur* Bestia insulsissima: *Schefferi lapsus in explicando Plinio; de iisdem Ludis luculentissimus locus Æliani: & mira harum belluarum docilitas; Plinius & Suetonius conciliati: Elephanti funambuli; gladiatorum cum iis certamina, Impp. Claudio & Nerone. Harduinus laudatus: Vologeses Elephanto insidens flumen trajecit. Domitianus eosdem in spectaculis suis dedit; Martialis a Grævio tentatus: Elephas saltator, Antoninus Pius, Commodus, L. Septimius Severus, Caracalla idem fecerunt, testibus Auctoribus veteribus & Nummis: Vir doctus in Plinii Notis bis notatus. Rhinocerotis cum Elephanto pugna in nummo Domitiani, & forte Severi; perpetuæ inter belluas hasce inimicitiæ: Rhinoceros primus Populo exhibitus a Pompejo, non ab Augusto, uti Dio putabat: Pliniani Commentatoris nuperi lapsus; Crocota forte in Severi nummo, Hippotigris. Dio illustratus; Bocharti & aliorum lapsus: Onager describitur: differentia inter Onagrum, & Hippotigrim; Clar. Nicolai Witsen laus: Tachardi animadversio elegans; animalia illa non habuerunt cornua; Elephas in nummis Caracallæ cur corona ornetur in dorso vel capite.*

Atque ita quidem egi de Nummis C. Julii Cæsaris, qui elephantis fuerunt signati; nunc dicendum est de iis, qui Romæ Ludis Circensibus, aliisve spectaculis harum rerum cupidissimo Populo fuerunt exhibiti. Et primo quidem libera Republica dati fuerunt a L. Metello A. V. C. DIII. quo triumphavit: Plinius *libro* 8. *capite* 6. „ Verrius eos pugnasse in Circo, interfectosque jaculis tradit penuria consilii; quoniam neque ali placuisset, neque dari Regibus. L. Piso inductos duntaxat in Circum, atque ut contemtus eorum incresceret, ab operariis hastas præpilatas habentibus, per Circum totum actos. Nec quid deinde iis factum sit, Auctores tradunt, qui non putant interfectos. Inde id iterum factum A. V. C. DLXXXIV. Coss. Q. Marcio Philippo, & Cn. Servilio Cæpione; Livius *libro* 44. *cap.* 19. *Et jam magnificentia crescente, notatum est, Ludis Circensibus P. Cornelii Scipionis Nasicæ & P. Lentuli Ædilium Curulium* LXIII. *Africanas, &* XL. *ursos, & elephantos lusisse*. Laudat hunc locum ὁ πάνυ Salmasius *ad Solin.* pag. 312. sed scribit, Scipionem *Ludis Circensibus* XL. *ursos*, LX. *Africanas*, XL. *elephantos misisse*; quod non tam credo a Livio esse, quam a viro illo summo, qui indicare voluit tot bestias a Scipione Nasica, &, qui eidem ad- E ditur ab Historico, P. Lentulo Ædilibus Curulibus exhibitas fuisse.

Hæc exempla evincere videntur, male tradere Fenestellam apud Plinium *lib.* 8. *cap.* 7. elephantos primum Romæ exhibitos fuisse in Circo, anno 605. Urbis conditæ: *Romæ pugnasse Fenestella tradit primum omnium in Circo, Claudii Pulchri Ædilitate, M. Antonio, A. Posthumio Coss. anno Urbis sexcentesimo quinto: Item post annos* XX. *Lucullorum Ædilitate adversus tauros*: quæ certe quomodo concilianda sint, ego nullus video; cum ipse Plinius elephantos in Circo exhibitos scri- F bat, quos ceperat Metellus in Sicilia; & Livius *lusisse elephantos*, sive pugnasse Ædilitate Scipionis Nasicæ & P. Lentuli. Sed hoc ut aliis examinandum relinquo, ita tamen ex Fenestella constat post tempora Metelli & Nasicæ belluas illas exhibitas fuisse A. V. C. 605. & 625. quo simul Ædiles fuerunt Lucius & Marcus Luculli fratres, ut auctor est Plutarchus. Inde ejusmodi spectaculum Populo dedit Cn. Pompejus Magnus in dedicatione theatri sui, quibus Ludis *confecit per*

dies quinque, leones quingentos, & elephantos octodecim induxit pugnantes cum viris armatis; καὶ ἐλέφαντες ὀκτωκαίδεκα πρὸς ὁπλίτας ἐμαχήσαντο, teste Dione *lib.* 39. *Noxios* scribit fuisse Seneca cap. 13, *de Brev. Vitæ*, *Gætulos* Plinius *lib.* 8. *cap.* 7. & ille haud obscure significat homines illos occisos, alii vero tradunt belluas neci datas fuisse: „ Num „ & Pompejum, *ait Seneca*, primum in Circo „ elephantorum duodeviginti pugnam edidisse, „ commissis more prælii noxiis hominibus, ad ul- „ lam rem bonam pertinet? Princeps civitatis, „ & inter antiquos Principes, ut fama fert, bo- „ nitatis eximiæ, memorabile putavit spectaculi „ genus, novo more perdere homines. Depu- „ gnant; parum est: lancinantur; parum est: „ ingenti mole animalium exterantur. Satius e- „ rat ista in oblivionem ire, ne quis postea potens „ disceret, invideretque rei minime humanæ. Id est, si quid video, ne quis postea Cæsarum idem faceret, & invideret Pompejo, quod talia excogitasset, illumque crudelitate superare conaretur. Sed notandum inprimis Senecam scribere, Pompejum *primum elephantorum* XVIII. *pugnam edidisse*; id quod etiam tradit Asconius Pedianus *in Oration. Ciceronis in Pisonem, Cn. Pompeii Ludos significat, quibus theatrum a se factum dedicavit, quibus Ludis* ELEPHANTORUM PUGNAM PRIMUS OMNIUM *dedit in Circo*. Imo Auctor *Chronici Alexandrini* haud dubie, si Interpreti credendum, eandem sententiam sequitur, & simul scribit *quadraginta elephantos* pugnasse: Πομπήιος ὁ μέγας τὸ κτισθὲν ὑπ' αὐτοῦ θέατρον ἀφιέρωσεν, καὶ θεωρίας ἀπετέλεσεν αὐτοῦ δι' ἐλεφάντων τεσσαράκοντα, καὶ ἱππέων τ', καὶ πέζων ω', καὶ μονομάχων χ', ἐλεφαντομαχίαν ποιήσας: *Pompejus Magnus conditum a se theatrum dedicavit, & elephantos exhibuit quadraginta, equites* 300. *pedites* 800. *gladiatores* 1000. *certamenque* seu *pugnam cum elephantis instituit*. Nam qui aliquid *instituit*, primus id utique facit; & quanquam Græca verba potius verti debeant per *exhibere*, tamen videndum, quomodo Seneca & Asconius interpretandi sint. Nam nullum dubium, quin ante Pompejum elephanti in Circo fuerint exhibiti; & Harduinus quidem putat, forte apud Asconium legendum esse *viginti*; & *primum* Pompejum id fecisse dici, quia tantum elephantorum numerum ante hos Pompeii Ludos pugnasse in Circo, non est ullis, quod sciat, monumentis proditum. Sed quid Senecæ fiet, qui *octodecim* nobis annumerat, & *primum* Pompejum scribit ejusmodi spectaculum dedisse? Quin & CXXX. antea fuerunt in Circum introducti a L. Metello, uti Verrius & L. Piso tradunt. Quare ego quidem alia via hanc difficultatem tollendam esse judico; nempe tempore L. Metelli, elephantos quidem exhibitos fuisse plures longe, sed homines cum iis non pugnasse; neque enim *pugnare* est, eos jaculis, e longinquo proculdubio, confodere, vel ab operariis per Circum agi; Ædilitate Scipionis Nasicæ elephantos inter se tantum pugnasse & quasi *lusisse*, non secus ac Claudii Pulchri Ædilitate; vel contra alias bestias, quomodo vidimus Lucullis Ædilibus vasta hæc animalia pugnasse adversus tauros. Recte igitur Pompejus dicitur *primus elephantorum pugnam dedisse, commissis more prælii noxiis hominibus*; id est, primum instituisse certamen elephantorum & hominum, id quod certe antea factum fuisse nequaquam videtur. Et de hoc facto Pompeii etiam loquitur Plinius *lib.* 8. *cap.* 7. *Pompeii quoque altero Consulatu* (qui incidit in A. V. C. DCC.) *dedicatione templi Veneris Victricis, pugnavere in Circo viginti, aut, ut quidam tradunt*, XVIII. *Gætulis ex adverso jaculantibus, miraculi unius dimicatione, qui pedibus confossis repsit genibus in catervas, abrepta scuta jaciens in sublime, quæ decidentia voluptati spectantibus erant in orbem circumacta, velut arte, non furore belluæ jacerentur. Magnum & in altero miraculum fuit, uno ictu occiso. Pilum autem sub oculo adactum, in vitalia capitis venerat. Universi eruptionem tentavere non sine vexatione Populi, circumdati clathris ferreis.* Atque hoc ex loco patet, elephantos occisos esse; id quod etiam haud obscure patet ex Dione *l.* 36. cujus itidem integra verba adscribenda sunt, quia multum faciunt ad historiam elephantorum: „ Quinque enim dierum spatio, quingenti leones confecti sunt, ele- „ phantique octodecim cum armatis depugnarunt: „ partim in ipsa pugna mortui, partim paulo post; „ nam Populus aliquos, etiam invito Pompejo, mi- „ seratus est: quum vulnerati a pugna destitissent, „ circumeuntesque probofcidibus ad cælum erectis „ ita lamentati sunt, ut sermoni occasionem præbe- „ rent, non id ab ipsis temere aut casu fieri: sed eos „ jusjurandum, quo persuasi e Libya transmisis- „ sent, clamore suo testari, & vindictam numinis „ implorare. Ferunt enim haud prius eos in naves „ ingressos esse, quam a ducentibus sibi cautum es- „ set de omni injuria. Id verum sit, nec ne, haud „ scio: certe hoc quoque memoriæ proditum est, „ præterquam quod elephanti sermonem patrium „ percipiant, etiam eos illa scire, quæ in cælo fiunt; ἢ τῶν ἐν τῷ οὐρανῷ γινομένων συνιᾶσιν. *Hinc in noviluniis, antequam in conspectum hominibus Luna perveniat, eos ad aquam perennem vel fontem accedere, eaque se lustrare;* πρός τε ὕδωρ ἀέναον ἀφικνεῖσθαι, κἀνταῦθα καθαρμόν τινὰ σφῶν ποιεῖσθαι. His igitur ex locis patet, elephantos Ludis Pompeii occisos maximam partem esse; & contra Seneca narrat, *noxios* illos occisos; quæ non facile videntur posse conciliari, nisi statuamus primo noxios elephantis exhibitos & ab iis protritos; inde Gætulos eadem animalia sagittis suis confecisse, vel nonnullos eorum; nec non elephantos neci datos esse: quod ultimum etiam clare patet ex verbis Plinii *lib.* 8. *cap.* 7. „ Sed Pompejani amissa fugæ spe „ misericordiam vulgi inenarrabili habitu quæren- „ tes supplicavere, quadam sese lamentatione com- „ plorantes: tanto Populi dolore, ut oblitus Im- „ peratoris ac munificentiæ honori suo exquisitæ, „ flens universus consurgeret, dirasque Pompejo, „ quas ille mox luit, pœnas imprecaretur.

Hi autem elephanti a Cn. Pompejo M. fuerunt exhibiti ultimo Ludorum, vel quinto die; per quinque enim dies eos protractos fuisse ex Dione patet: Cicero hoc nos docet lib. 7. *ad Famil.* ep. 1. „ Nam quid ego te athletas putem desiderare, „ qui gladiatores contemseris? in quibus ipse „ Pompejus confitetur se & operam & oleum per- „ didisse. Reliquæ sunt venationes binæ per dies „ quinque magnificæ, (*ita* Orat. in Pison. *hos Ludos vocat* apparatissimos magnificentissimosque, additque, quales non modo nunquam fuerunt, sed ne quomodo fieri quidem posthac possint, possum ullo modo suspicari) nemo negat. „ Sed quæ potest homini esse polito delectatio, „ cum aut homo imbecillus a valentissima bestia „ laniatur, aut præclara bestia venabulo transver- „ beratur? quæ tamen si videnda sunt, sæpe vidi- „ sti: neque nos, qui hæc spectavimus, quidquam „ novi vidimus. Extremus elephantorum dies fuit, „ in quo admiratio magna vulgi atque turbæ, de- „ lectatio nulla exstitit: quin etiam misericordia „ quædam consecuta est, atque opinio ejusmodi, „ esse quandam illi belluæ cum genere humano „ societatem. Petrus Victorius explicaturus hæc ver-

verba, *vennationes binæ per dies quinque*, notat Dionem tradere, quingentos leones quinque diebus ferro absumtos esse; & Manutius *binas venationes* dici, quia mane datæ, post meridiem restauratæ sunt; quæ certe nequaquam Ciceronem, si quid video, explicant. *Binæ venationes* sunt, una leonum, quæ per quatuor dies duravit; altera elephantorum, quæ ultimo, vel quinto die peracta: ita *Africanarum venatio* apud Sueton. *Calig.* cap. 18. VENATIO BESTIARUM AFRICANARUM in *Inscript.* 3. p. CCCIX. apud Gruterum;& *venatio dentis Erythræi*, sive elephantorum, apud Martialem, occurrunt. Videnturque elephanti, ut maxime singulare & rarum spectaculum, ultimo die & loco fuisse exhibiti; certe C. Julium Cæsarem id etiam fecisse, patebit ex Sueton. *cap.* 39. cujus verba mox in medium adferentur.

Post Pompejum C. Julius Cæsar etiam elephantos Populo exhibuit: Vellejus *lib.* 2. *cap.* 56. „Cæsar omnium victor, regressus in Urbem, quod „humanam excedat fidem, omnibus qui contra se „arma tulerant, ignovit, magnificentissimisque „gladiatorii muneris, Naumachiæ, & equitum „peditumque simul elephantorum certaminis spe„ctaculis, epulique per multos dies data celebra„tione, replevit eam. Dedit autem hos Ludos A. V. C. DCCVII. vel potius DCCVIII. quo tertium Consul fuit, quo consulatu id factum fuisse scribit Plinius, nempe post quatuor triumphos, quos duxerat A. V. C. DCCVII. Appianus lib. 2. *Belli Civil.* memorat *quadraginta elephantos*; ἐλεφάντων τε μάχην εἴκοσι πρὸς εἴκος: male reddit Interpres, *commissi sunt & viceni elephanti*; nam ita tantum ab utraque parte stetissent decem, cum fuerint hic inde *viginti*, & ita *quadraginta*. Hos Cæsaris Ludos etiam commemorat Plinius lib. 8. cap. 7. *Hist. Natur.* & postquam dixisset, Cæsarem Dictatorem, simile elephantorum Pompejano spectaculum editurum, euripis arenam circumdedisse, quia scilicet antea belluæ vulneratæ vexavegant Populum, licet ferreis clathris esset circumdatus, vel ab arena divisus, paulo post hæc nobis narrat: *Pugnavere & Cæsari Dictatori tertio Consulatu ejus, viginti contra pedites quingentos: iterum totidem turriti cum sexagenis propugnatoribus, eodem, quo priores, numero peditum, & pari equitum ex diverso dimicavere*; unde sequitur omnino, non elephantos cum elephantis, uti diserte scribit Appianus, sed eosdem cum peditibus & equitibus pugnasse; & eo respicere proculdubio Vellejum, cum ita loquitur, *& equitum peditumque simul elephantorum certaminis*. Quin & illud notandum, Plinium narrare Cæsarem duabus vicibus elephantos exhibuisse, vel potius iisdem Ludis bis illud fecisse; ita ut primo viginti elephanti contra pedites quingentos; deinde totidem turriti cum tribus singuli propugnatoribus (neque enim puto unumquemque elephantem sexaginta armatos gestasse) cum quingentis peditibus, totidemque equitibus pugnaverint.

Atque de his Ludis ita loquitur Suetonius in *ejus Vita* cap. 39. *Venationes in Circo editæ per dies quinque, ac novissime pugna divisa in duas acies, quingenis peditibus & elephantis vicenis, trecenis equitibus hinc & inde commissis; nam quo latius dimicaretur, sublatæ metæ, inque earum locum bina castra ex adverso constituta sunt.* Dion Cassius, si Interpretem sequimur, nobis narrat *quadraginta viros* ab elephantis pugnasse: *Commisit alios plures*, ait, *in Circo simul, equites equitibus, peditibusque pedites, aliosque promiscue, æquali utrinque numero; erant enim quadraginta viri, qui ab elephantis pugnabant*; sed recte animadvertit egregie doctus vir Casaubonus ad Suetonium, eundem errare, & hæc Græca verba, καὶ τινὲς καὶ ἀπ᾽ ἐλεφάντων τεσσαράκοντα ἐμαχέσαντο, verti debere, *& quidem ab elephantis quadraginta pugnarunt*; qui scilicet in turribus, impositis elephantorum dorsis, erant constituti, quos tamen Plinius videtur significare fuisse tantum viginti; *iterum*, ait, *totidem turriti cum sexagenis propugnatoribus*; & ante dixerat pugnasse viginti elephantos contra pedites quingentos.

Germanicus postea Cæsar, Tiberii nepos, elephantos etiam Populo exhibuit, non pugnantes cum hominibus, sed saltantes & alia facientes, quæ vix credimus in tam vastæ molis animalia cadere posse, nisi nobis historia reliquisset tot præclara sollertiæ hujus animalis exempla: Plinius *lib.* 8. *cap.* 2. ita loquitur; „Germanici Cæsaris mu„nere gladiatorio, quosdam inconditos motus ede„re, saltantium modo. Vulgare erat, per auras „arma (*id est, clypeos*) jacere non auferentibus „ventis, atque inter se gladiatorios congressus „edere, aut lasciviente Pyrrhice colludere; postea „& per funes incessere, lecticis etiam ferentes qua„terni singulos, puerperas imitantes; plenisque ho„minum tricliniis, accubitum iere per lectos ita „libratis vestigiis, ne quis potantium attingeretur. Inprimis autem observandum, Plinium narrare, quatuor elephantos per funes incessisse, & gestasse in lectica imposita dorso suo, jacentem elephantem, qui imitabatur puerperam; quod utique instar miraculi est, & unde ingenium atque docilitas hujus animalis etiam clarissime probatur atque evincitur; adeo ut existimem Tertullianum, cap. 6. *de Resurr. Carnis*, elephantem appellare *bestiam insulsissimam*, non respectu ingenii, sed corporis; quod utique *insulsum* non immerito dici potest, licet omnia membra mirifice conveniant.

Illud autem præterire nequaquam debeo, eruditissimum Schefferum lib. 2. cap. 5. *de Re Vehic.* agere de loco illo Plinii, sed me non satis capere, quo tendat animadversio illius; „Equidem, *ait*, „observo apud Plinium in lectica elephantos: ita „enim habet *lib.* 8. *cap.* 2. *Postea & per funes incessere*, (elephanti) *lecticas etiam ferentes, quaterni „singulas*. Vel, ut habent alii, *lecticis atiam fe„rentes*. Ubi numerus quaternarius homines qua„tuor exprimere debebat, quia minimum quatuor „in lectica fuere. Sed fuit ea lectica non ordinarii „vel recepti generis, verum admirationis & spe„ctaculi causa sic ornata, ut nihil derogare queat „Lipsianæ observationi. Hoc sequitur doctus juvenis, qui Diatriben edidit *de Lecticis Veterum*, additque majoris explicationis gratia, post verba, *quatuor in lectica fuere*, quæ sequuntur, *scilicet tali, ab elephantis portata, ita enim mentem esse Schefferi credo*. Sed miror utique in re obvia Schefferum titubasse, & nodum quæsivisse in scirpo; neque enim ullo modo per τὸ *quaterni*, possunt designari *quatuor homines*, nec homines totidem jacuerunt in lecticis; sed quatuor elephanti gestabant unam lecticam, inque ea jacebat elephas, qui imitabatur puerperam; ipsa verba Plinii id tam clare docent, ut vix capere possim, quomodo talia tam erudito viro potuerint venire in mentem.

Atque hos Ludos a Germanico, Tiberii ex Druso fratre nepote, editos multis describit Ælianus lib. 2. cap. 11. *de Animal.* cujus verba supponenda sunt, ut pateat, quid fecerint illi elephanti hisce Ludis: „Quum Tiberii Cæsaris nepos (*Græ„ca omitto*) Germanicus gladiatorum spectaculum „edidit, plures jam grandes utriusque sexus ele„phanti Romæ erant, e quibus alii plerique ge„nerati exstiterunt: quorum artus interea dum „committebantur, & confirmabantur, & membra „infirma conglutinabantur, peritus vir ad pertra-

,, ctandos eorum ſenſus animoſque, mirabili quodam diſciplinæ genere eos erudiebat. Primum enim eos maxime lenitudine & mollitudine cibos illecebris & varietate ſuavium invitamentorum refertos indulgens, ad diſciplinam informabat: ut ſi quid eſſet agreſte, expelleret, ex feritate ad manſuetudinem, & quaſi ad humanitatem quandam transformaret: ſicque eos moderabatur, ut feritate expulſa Diſciplinis & Muſicæ ſtudio operam darent, tibiarum tympanorumque ſono nihil exterrerentur, fiſtulis oblectarentur: pedum ingredientium ſtrepitum cantumque miſcellaneum ferrent; eos præterea exercebat ad non formidandam hominum multitudinem. Illa vero virilis diſciplina accedebat, non ad gravem plagarum ictum excandeſcere, coactos membrum aliquod concinne & ad ſaltandum flectere, non iracunde (quum eſſent maximo robore præditi) incitari. Quis hoc non egregiæ & generoſæ indolis argumentum dixerit, belluam hominis imperio non adverſam nec immorigeram eſſe? Quum igitur magiſter elephantorum (ὁ ὀρχηστοδιδάσκαλος) ſpectaculum ederet, ii tempore ſuo ſpecimen dederunt, ſe recte inſtitutos eſſe, illumque in ipſis erudiendis operam non perdidiſſe oſtenderunt. Nam XII. numero theatrum ingreſſi, compoſito gradu incedebant, in diverſas theatri partes diviſi, ac molliter ingredientes toto corpore diffluebant, miro ornatu, nimirum ſtolis ſaltatoriis & floridis induti, ſoliusque magiſtri ſignificatione vocis ordinatim inſtructi, ut ferunt, gradiebantur. Ac vero rurſus, ſi illis hoc imperaretur, in orbem ſaltabant; eundemque orbem ad imperantis vocem denuo ſolvebant & explicabant. Atque nunc flores ſpargentes pavimentum ornabant, idque parce & modeſte: nunc pedibus terram pulſantes concinnam & moderatam ſaltationem una conſenſione obibant. Damonem igitur, & Epitharum, & Ariſtoxenum, & Xenophilum, & Philoxenum, ac alios pleroſque pulcherrime muſica eruditos, inter paucos hujus peritos exiſtimatos fuiſſe, mirificum quidem, at non certe incredibile, neque a ratione alienum fuit, quum homines eſſent rationis participes, valuiſſe vi intelligendi, ac ratiocinandi. At vero animal rationis expers, numeros & cantum percipere, formam & ornatum tenere, non a ſaltandi moderata elegantia aberrare, quæ didicerit repetere poſſe, hoc naturæ donum eſt, ſimulque vis quædam ſingularis. Illa vero vel ad ridicule inſaniendum præ admiratione ſpectatorem inducere poſſint, in theatri arena humiles lecticas ſpectare, & eis impoſitos lectos, eoſque vario ſtragulo textili & magnificis operibus picto opertos, copioſæ alicujus & vetuſtæ familiæ teſtimonium: lauta item pocula & argenteas crateras, aureaſque permultas aqua repletas, menſaſque magnificas e thyo & ebore, perquam ſuperbas, tanto pane & carnibus exſtructas, ut vel edaciſſimorum animalium ventrem implere potuiſſent. Omnibus ita abunde apparatis, convivæ intromiſſi ſunt elephanti, mares ſex virili veſte induti, totidem fœminæ, ſtola muliebri ornatæ, decore epulis accubuere. Tum ſigno percepto in menſam promuſcides, tanquam manus modeſtas, porrexerunt, ſummaque cum moderatione epulati ſunt: neque ex ipſis quiſpiam viſus eſt vorax, neque vel delicatioris vel majoris partis avidior, ut Perſa ille apud aureum illum Xenophontem. Quum eſſet bibendum, unicuique crater exhibebatur, & hi quidem promuſcidibus potionem haurientes, moderate bibebant: deinde circumſtantes leviter & feſtive ſine contumelia adſpergebant. Inde addit Ælianus alios non pauca ſimilia atque adeo admirabilia de ingenio & natura hujus animalis ſcripſiſſe; ipſum vidiſſe elephantum recte & ordine in tabula Latinas litteras ſcribentem, ejuſque oculos, cum ſcriberet, fuiſſe immotos & dejectos; πεπαιδευμένυς εἶναι τὺς ὀφθαλμὺς τῦ ζώων, ἢ Γραμματικὺς εἴποις ἄν, *inſtitutos & doctos animalium oculos, non ſecus ac ſi Grammaticorum fuiſſent, dixiſſes*: quod ultimum ideo adjiciendum putavi, quia forte Romæ evenit, & quia inde belluæ, cujus hiſtoriam digeſſi, natura docilis mirifice conſpici poteſt.

In deſcriptione autem Ludorum Germanici apud Ælianum non fit mentio funambulorum elephantorum, & dubito an Plinii verba ad eoſdem pertineant. Nam Suetonius cap. 6. *Galbæ* teſtatur, eum *etiamnum Prætorem, commiſſione Ludorum Floralium, novum ſpectaculi genus, elephantos funambulos dediſſe*. Nam ſi Galba præturam urbanam geſſit A. V. C. 773. & tunc elephantos tales primus exhibuit, utique id ante eum facere non potuit Germanicus, mortuus anno præcedente, uti commentatur Pighius. Et certe dubitare quiſquam non abſque ratione poſſet, an omnia illa, quæ Plinius *lib.* 8. *cap.* 2. commemorat, ad Ludos Germanici pertineant: nam mihi videtur dicere, ante Ludos illos vulgare fuiſſe per *auras arma jacere*, &c. inde munere a Germanico edito eos *ſaltaſſe*; & *poſtea*, nempe poſt Ludos a principe illo viro exhibitos, funambulos factos, & quæ alia ſequuntur. Hæc ſi ita ſeſe habent, jam nulla inter Plinium & Suetonium erit diſcrepantia; certe poſt Germanicum plures elephanti ita fuerunt edocti, & admiratione ſumma ſunt digna, quæ Hiſtorici memoriæ tradiderunt. Nam idem Suetonius cap. 11. *Neronis*, teſtatur, *Ludis Circenſibus notiſſimum Equitem Romanum elephanto ſuper ſedentem per catadromum decurriſſe*; id eſt, per funem funambulorum vel ſchœnobatarum, uti patet ex Dionis *lib.* 50. *Ludos, ait, maximos & ſumtuoſiſſimos in honorem matris fecit: nam ſimul in quinque vel ſex theatris complures feſtos dies egit. Quo tempore elephas ſubvectus vel deductus eſt in altiſſimum ejus fornicem, inde per funes decurrit ferens ſeſſorem*; & in genere de hac re loquitur Plinius *lib.* 8. *cap.* 3. *Mirum maxime eſt, & adverſis quidem funibus ſubire, ſed regredi magis utique pronis*; quæ ſignificant, dignum eſſe admiratione, elephantos per funem extenſum adſcendere, ſed admirabilius, per eundem regredi, quia tunc facilius cadere, utpote in terram proni, poſſent.

Seneca quoque talem elephantum commemorat *epiſt.* 85. *Elephantem minimus Æthiops jubet ſubſidere in genua, & ambulare per funem*; adeo ut Neronis principatu res ea videatur vulgata fuiſſe.

Nec utique omittendum, tam ſub Nerone, quam antea ſub Claudio, elephantos etiam Populo exhibitos fuiſſe: & quidem cum iis ſingulari certamine pugnaſſe gladiatores, ut hoc ſpecimine edito rude donarentur & pugnandi fierent immunes; Plinius *lib.* 8. *cap.* 7. *Poſtea ſinguli Principibus Claudio & Neroni, in conſummatione gladiatorum*; quemadmodum hæc verba recte mihi videtur exponere Harduinus. ,, Sicut enim, addit, conſummati milites hi erant, qui legitimis peractis ſtipendiis, militiæ onere ſolvebantur, quos emeritos etiam appellabant: ſic conſummati gladiatores hi erunt, quos debita virtutis experimenta pugnandi immunes donatio rudis efficiebat.

Et notandum, quia Neronis mentio, illius principatu, Vologeſem Parthorum Regem ele-

phanto vectum esse, uti legere licet apud Tacitum lib. 15. *Ann.* cap. 15. & Dionem in *Excerptis* περὶ Πρεσβείων, atque ita eum trangressum esse fluvium Arsaniam, cum reliqui equis uterentur, nec uti vellet ponte, quem victos Romanos facere jusserat:

Domitianus etiam Augustus Populo elephantos exhibuit: Martialis carm. 17. *Spectaculorum:*

Quod pius & supplex elephas te, Cæsar, adorat,
Hic modo qui tauro tam metuendus erat;
Non facit hoc jussus, nulloque docente Magistro;
Crede mihi, numen sentit & ille tuum.

Et iterum carm. 19.

Qui modo per totam, flammis stimulatus, arenam
Sustulerat raptas taurus in astra pilas;
Occubuit tandem cornuto ardore petitus,
Dum facilem tolli sic elephanta putat.

Unde quam clarissime patet elephantem cum tauro pugnasse, huncque ab elephanto occisum, quia cum adinstar pilæ in aerem jacere conatus fuerat. Joh. Georgio Grævio videbatur, neminem dicturum, *cornuto ardore petitus*; & Martialem scripsisse, *cornu potiore petitus*, id est, elephanti cornu, quod *potius* vel præstantius cornu tauri; quod aliis relinquo examinandum.

Idem Martialis *lib.* 1. *epigr.* 105. iterum horum spectaculorum facit mentionem, varias bestias a Domitiano exhibitas enumerat, additque elephantem saltasse,

Et molles dare jussa quod choreas
Nigro bellua nil negat Magistro.

Id quod factum etiam esse Ludis Germanici Cæsaris antea ex Æliano docui.

Antoninus Pius etiam in Ludis Populo *elephantos* cum aliis animalibus dedit; Jul. Capitolinus *cap.* 10. *Edita munera, in quibus elephantos, & crocotas, strepsicerotas, crocodilos etiam atque hippopotamos, & omnia ex toto terrarum orbe cum tigridibus exhibuit.* Atque inde in Nummis hujus Augusti elephas cernitur, addita inscriptione, MVNIFICENTIA. AVG.

Commodus quoque non aliter sese gessit, & testatur Lampridius, eundem *ferarum diversarum manu sua occidisse multa millia, ita ut & ELEPHANTOS occideret*; nempe in Ludis, quos Populo exhibebat; & mox addit, *virium ad conficiendas feras tantarum fuisse, ut ELEPHANTUM conto transfigeret.* Atque ita Dion Cassius *lib.* 72. scribit, Commodum, *quinque equos fluviatiles, & duos elephantos* ἄλλῃ καὶ ἄλλῃ ἡμέρᾳ *solum manibus suis confecisse*; & alibi, *tigrim & equum fluviatilem & elephantum*; adeo ut mirum non sit, in ejus nummo apud Magnavaccam, & in Indice Polatio, teste Mediobarbo Comite, extare nummum * cum inscriptione, MVNIFICENTIA. AVG. TR. P. VIIII. IMP. VI. P. P. S. C. quæ exhibita fuit Anno Æræ Christianæ 184. uti docent notæ temporis, illi inditæ.

Nec dubium ullo modo, quin & alii Imperatores ita Populum devinxerint, quippe qui jam diu nihil aliud optabat, quam *panem* & *Circenses*; patebitque satis, ubi ad elephantos singulares, qui in illorum Nummis frequentes sunt, erit perventum. Nunc autem addendum omnino est, L. Sept. Severum, propter Imperii decennium, reditum & victorias, Ludos magnificentissimos edidisse, atque cum aliis in iis animalibus *elegantes*; uti patet præclare ex Dionis *lib.* 76. „ Tum edita sunt „ (*Græca omitto*) varia quoque spectacula propter „ reditum Severi, decennium Principatus ejus & „ victorias, in quibus apri LX. Plautiani ex præ„ cepto inter se decertarunt: interfectæque sunt „ aliæ permultæ bestiæ, atque inprimis ELE„ PHAS, & crocota. Id animal est Indicum, ac „ tum primum, quod sciam, Romam advectum, „ (*errare Dionem docet Capitolinus*) color ejus est „ leænæ permixtæ cum tigri, figura quodammo„ do ex cane & vulpe. Machina erat facta in navis „ formam, ut 400. feras intra se caperet, & una „ vice emitteret; eaque dissoluta, subito exsilie„ runt ursæ, leænæ, pantheræ, leones, struthio„ nes, onagri, bisontes, quod genus boum est „ patria & adspectu barbarum. Atque hæc munificentia Severi exhibetur nobis in præclaro ejus nummo, quem edidit doctissimus Morellus tab. VI. *Speciminis*; in quo non modo navis illa picta est, sed etiam *elephas* clare conspicitur, legiturque peropportune LAETITIA TEMPORVM, uti ex ectypo patet:

Fallor, aut eadem res & machina occurrunt in alio argenteo Caracallæ cum eadem epigraphe apud Vaillantium, quanquam in eo, vitio forte Artificis, non conspiciam elephantum. Diversus etiam a priore est ille, quem majorem longe, quam potuit esse, aut fuit unquam, publicavit Onuphrius in Libro *de Ludis Circensibus* cum inscriptione, SEVERI AVGVSTI LAETITIA TEMPORVM; picta tamen in eo video esse hæc animalia, *elephantum*, leonem, rhinocerotem, &, ni fallor plane, crocotam:

* Rescr. *elephantum*.

Rhinoceros, ut hoc obiter addam, videtur petere elephantem, cujus perpetuus hostis est; Solinus *cap.* 30. „ Ante Ludos Cn. Pompeii rhinocerotem „ Romana spectacula nesciebant; cui bestiæ color „ buxeus in naribus cornu unicum & repandum, „ quod subinde attritum cautibus in mucronem „ excitat, eoque adversus elephantos præliatur; „ par ipsis longitudine, brevior cruribus, natu- „ raliter alvum petens, quam solam intelligit icti- „ bus suis perviam. Hæc verba si quis conferat cum Plinianis, videbit facere *, an recte annotaverit vir egregie doctus, Solinum totum hoc caput *ad verbum* e Plinio expressisse, vel *iisdem verbis* hæc narrare. Rem eandem narrari fateor, eamque e Plinio a Solino sumtam; sed an hoc sit, *ad verbum*, vel *iisdem verbis* exprimere, illud equidem doceri velim; & de hac illorum animalium inimicitia etiam loqui Agatarchidem apud Photium, nec non Diodorum Sic. lib. 3. *Biblioth.* optime ab eodem viro annotatum est.

Hoc autem animal, uti & hoc addam, primus omnium Ludis exhibuit Augustus, non in triumpho de Cleopatra, uti notatum est ad Plin. *lib.* 8. *cap.* 20. verum, cum sacrarium Julii dedicaret, quemadmodum testatur Dion *lib.* 51. pag. 460. Neque tamen in ullo Augusti nummo rhinoceros, quod equidem sciam, occurrit. Sed notat illustris Spanhemius *Diss.* 2. in alio Domitiani, quem a Pyrrho Ligorio pictum servat Bibliotheca Christinæ Augustæ, exhiberi *rhinocerotem cum elephante*; unde sequitur omnino belluam hanc primo pictam esse in Nummis Domitiani, nec in hunc diem vetustiores eandem nobis ostendere; illius exhibitionem repetendam esse a temporibus Augusti, si Dionem audimus; imo Pompejo gloriam illam deberi, quem Plinius id fecisse *lib.* 8. *cap.* 20. diserte narrat: *Iisdem Ludis* (Pompeii) *& rhinoceros unius in nare cornu, qualis sæpe, visus. Alter hic genitus hostis elephanto: cornu ad saxa limato præparat se pugnæ, in dimicatione alvum* A *maxime petens, quam scit esse molliorem. Longitudo ei par, crura multo breviora, color buxeus.* Nollem ad hæc verba, *sæpe visus*, annotasse virum doctum, id factum esse non modo Augusti & Domitiani temporibus, verum etiam Trajani, Antonini Pii, Elagabali & Gordiani; quia spectacula a quatuor ultimis Augustis edita Plinius ante oculos habere nequaquam potuit, cum iis sit vetustior.

Sed ut pergam, in Caracallæ nummo apud Angeloni in Caracallæ nummo cernitur *elephas*, quod factum vir doctus putat, vel ob Ludos Seculares a patre celebratos, vel quia Caracalla in B amphitheatro manu sua occidit *elephantem, rhinocerotem, tigrim, & hippotigrim*; id quod certe eum fecisse testatur Dio *lib.* 77. pag. 873. Quin & paulo post tradit, eundem fuisse imitatorem Alexandri Magni & admiratorem, Aristotelicos Philosophos odio habuisse, eorumque Alexandriæ sustulisse *συσσίτια*, quia Aristoteles auctor habebatur necis Alexandri: *ταῦτα μὲν οὕτως*, addit, *ἐποίησε· καὶ νὴ Δία καὶ ἐλέφαντας πολλοὺς συμπεριήγετο...* *Hæc quidem ita faciebat: & per Jovem etiam multos elephantos secum ducebat, ut ita Alexandrum, vel potius Dionysum, sive Bacchum imitari videretur*; quomodo verba Græca reddenda sunt. C Nihil igitur mirum animal illud cerni in Nummis Caracallæ; sed observandus inprimis hac occasione *Hippotigris*, Dioni laudatus, quia hujus loci nullam fecerunt mentionem viri doctissimi, qui de Animalibus scripserunt, Gesnerus nempe, Bochartus, Jonstonus & Majus; quorum primus & ultimus scribunt, animalis illius tantum mentionem fieri in recentiore quodam Scriptore Græco, qui sub Constantino Monomacho Anno Chr. 1044. imperante, vixit; cujusque Gesnerus habebat Libellum MS. in quo erant separata capita de tigre & hippotigri; & scribebatur, hippotigrim similem esse onagris, animal perniciosissimum, pelle maculosa, colore cinereo; hujus ge- D neris feras Romæ in theatro exhibitas fuisse cur-

* Videtur leg. *facile*.

rum trahentes agente auriga, mirabili spectaculo, talemque currum tigribus junctum regiam sponsam vexisse. Joh. ad hoc Majus existimat *hippotigres* Oppiano lib. 1. *de Venat.* v.315. appellari *orynges*; nam cum descripsisset equos Nisæos, addit aliud genus esse equorum, *pictum*, *decorum*, & *ferox* (ita enim τὸ ἀρίζηλον verto) τὰς ὄρυγγας καλέουσι, *quos orynges vocant*; inde eorum facit genera duo, unum insigne oblongis lineis, vel virgis, quo sensu apud Senecam & alios *virgatæ tigres* occurrunt, alterum rotundis maculis adinstar pardorum; iisque insignibus *pardos* & *tigres* distingui docuit satis superque illustris Bochartus. Neque tamen *hippotigrim* tigribus accenserem, vel statuerem eos esse ex illius animalis genere & unguibus armatos; & dubitandum mihi nequaquam videtur, quin purus putus sit equus, non aliam ob causam ita appellatus, quam quia pellis tigrim referebat; eo certe nos ducit Oppianus, quippe qui varii generis equos describit, & inter eos *orynges*, quos similes *hippotigri* plane facit; postquam pensum illud absolvisset, addit, πάντα μὲν ἀμφ' ἵπποισιν, *tantum quidem de equis*; significans quam clarissime *hippotigres* non nisi *equos* esse. Gesnerus postquam ex Arriano docuisset in India esse tigres equis magnitudine, & ex Megasthene, leonibus duplo fere majores, adfert verba modo laudata ex Auctore, qui vixit sub Constantino Monomacho; & ita statuit, *hippotigrim* sola magnitudine ab aliis tigribus discrepare; & Majus dubitat an Romani Scriptores intelligant *hippotigres*, quando eas vel in spectaculo exhibitas, vel curribus junctas memorant. Sed ut ὕστερον πρότερον Ὁμηρικῶς hæc examinem; nequaquam puto *hippotigres*, sed veras genuinasque tigres designari ab Auctoribus, qui tradunt eas ad currum junctas, vel in amphitheatro exhibitas fuisse; clare hoc docet Martialis *lib.* 1. *epigr.* 105.

Picto quod juga delicata collo
Pardus sustinet, improbæque tigres
Indulgent patientiam flagello.

Nec non Lampridius in *Heliogab. Junxit & tigres Liberum sese vocans*; constatque ex Auctoribus, nec non Nummis, quorum antea feci mentionem, Bacchum vectum fuisse veris tigribus. Quem in censum Auctor Græcus *hippotigrim* referat, non ita liquet; & quanquam videri possit, eum *tigribus* eundem accensere, quia descriptiones illorum animalium jungit; tamen cum similem *hippotigrim* facit *onagro*, crediderim eum animal illud equis adscripsisse: nam *onager*, vel *asinus silvester*, est instar equi, & pulcherrimus, pelle adinstar tigris virgata, uti præter Bochartum docet illustris amicus meus Jobus Ludolphus, in *Notis ad Histor Æthiop.* ubi etiam illius animalis effigiem conspicere licet; quam mihi dono datam a Reip. Amstelædamensis Consule, Nicolao Witsen, summis gestis honoribus & Legatione ad potentissimum Angliæ Regem Gulielmum tertium, atque adeo eruditione illustri, cum illo communicavi. Et certe recte canit de onagro Martialis *lib.* 13. *epigr.* 101.

Pulcher adest onager, mitti venatio debet
Dentis Erythræi.

Apud Athenæum in pompa Regis Ptolemæi leguntur fuisse συνωρίδες τέσσαρες ὄνων ἀγρίων, *bigas quatuor asinorum silvestrium*, sive *onagrorum*; quos Regem munificentissimum ex Æthiopia accepisse, ne dubitandum quidem est; sub Gordiano *onagri* Romæ fuerunt viginti, teste Capitolino *cap.* 33. Adeo ut existimem vel *hippotigres* veros fuisse *onagros*; vel hæc animalia ambo fuisse virgata, & corpore equis similia, sed *hippotigrim* capite magis retulisse equum, *onagrum* vero asinum. Id quod mirifice firmatur a Jesuita Tachardo lib. 2. *Itinerarii Siamensis*, in quo distinguit equos & asinos silvestres ejusmodi virgis pelles distinctas habentes, quemadmodum ex ipsis illius verbis patet quam clarissime: *On y a vu* (au Cap de Bonne Esperance) *des chevaux & des anes d'une rare beauté. Les premiers ont la tete extremement petite, & les oreilles assez longues. Ils sont couverts de bandes noires & blanches, qui leur prennent du haut en bas de la largeur de quatre doigts, & qui font un effet fort agreable. J'en ai vu la peau d'un qu'on avoit tué, & que M. l'Ambassadeur a acheté pour porter en France, comme une chose fort curieuse. Pour les anes, ils sont de toutes couleurs; ils ont une grande raye sur le dos depuis la tete jusqu'a la queue, & le reste du corps comme le cheval semé de bandes assez larges, bleues, jaunes, vertes, noires & blanches, toutes fort vives.* Atque similiter fere eadem animalia describit Dapperus in *Descript. Africæ*, vel ejus parte, Inferiore Æthiopia, ubi agit de Populo, cui nomen Sonquas: „ Sunt ibi feri equi & muli, qui utrique adeo elegantes ac formosi sunt, „ ut nihil supra. Equorum clunes cinerei coloris „ scutulis distinctæ sunt, & præter clunes, eorum pelles ubique virgis flavis, nigris, rubris „ & cæsiis distinctæ sunt. Item muli virgis albis „ & fuscis pelles eleganter distinctas habent, sed „ clunibus nullæ insunt scutulæ. Quin & *hippotigris*, nisi me plane fallo, iterum meminit Dio *lib.* 75. pag. 857. ubi agit de rebus Plautiani: καὶ τέλος ἵππους ἡλίῳ τιγροειδεῖς ἐκ τῶν ἐν τῇ Ἐρυθρᾷ θαλάσσῃ νήσων, πέμψας ἑκατοντάρχους ἔκλεψεν: *postremo equos Solis tigribus similes ex insulis Maris Rubri missis centurionibus furatus est*, & proculdubio ex iis fuit iste, quem Caracalla dicitur manu sua occidisse. Sed mirum, ut hoc addam, Philen c. 67. *Histor. Animal.* scribere *Onagrum*, cornu habere καὶ πῆχυν μέγα, & eum sequi Bochartum lib. 3. *de Animal.* cap. 26. Et quamvis Herodoto *lib.* 4. *cap.* 191. memorentur ὄνοι οἱ τὰ κέρατα ἔχοντες, & Onesicrito apud Strabonem ἵπποι μονοκέρατες ἐλαφόκρανοι, *equi unicornes cervinis capitibus*; quamvis historiæ animalium Scriptores nobis depingant talia, & quamvis, uti persuasum mihi est, inveniantur *monocerotes*, tamen puto nec *onagro*, nec *hippotigri* cornua unquam fuisse.

Sed ut ad *elephantos*, a quibus me abduxit *hippotigris*, revertar, apud Erizzum in ejusdem Caracallæ nummo, a Tarsensibus signato, cernitur *elephas*, & supra eum *corona*; adnotatque illustris Spanhemius *Dissert.* 6. Edit. Londin. in hoc nummo coronam dorso elephanti, & in alio ejusdem Augusti, qui servatur in Gaza Medicea, capiti belluæ coronam imponi. Hoc quare factum sit, velim, equidem docuisset excellentis vir ingenii. Ego hariolabar nonnunquam, hunc elephantum in Ludis palmam tulisse, sive pugnantem contra alias feras, sive edoctum varias artes, quales Romæ Tiberii tempore fuisse antea monui. Certe *equos* & *mulas* victores in sacris agonibus fuisse coronatos, docet idem vir summus præclare ex Theocrito, Pindaro, aliisque, laudato Opere.

CAP. VIII.

Heliogabalus, Gordianus, Gallienus, Carinus elephantos in ſpectaculis ſuis dederunt; Lampridius expoſitus; Banagius refutatus: duæ veteres Inſcriptiones expoſitæ; feræ dentatæ *quæ; a Gudio & Everb. Ottone diſſenſum. An Carinus etiam funambulos dederit; Zimmermanni lapſus; multis agitur de Cari & Numeriani Ludis magnificentiſſimis, oſtenditurque eos non Alexandriæ, ſed Romæ fuiſſe celebratos; Triſtani error*; herbatica animalia; *an eædem ſint* beſtiæ herbariæ. *Elephantorum Romæ paucitas; Interpres Auctoris Chron. Alex. notatus; Calpurnius aliter, ac a Triſtano factum eſt, expoſitus; Ulietius notatus: Carinus non Romæ, ſed apud Murgum a Diocletiano interfectus. Imperatores ad bellum profecturi, ſoliti erant dare ſpectacula; illos Ludos, de quibus ago, dederunt Carus & Numerianus; Carinus in Galliis relictus; ex Illyrico Romam profecti, inde adverſus Perſas, ſuſceperunt expeditionem; Joſ. Scaligeri error: Vopiſcus tentatus. Nemeſiani emendatio Ulietiana examinatur, firmaturque: Numerianum præcipue laudat ecl. 72. Calpurnius; non ſcripſit eclogam poſt Cari mortem: Triſtanus notatus: Numerianus quare præcipue in Eclogis illis laudetur; Ulietii emendatio rejecta: quis qualiſve Calpurnius: varii Calpurnii: non fuit in comitatu Cæſaris; Salmaſii & Pagii opinio examinata: Aper a Diocletiano occiſus poſt necem Numeriani, non poſt victum & occiſum Carinum; Numerianus ex Oriente Romam non rediit: Vopiſcus expoſitus: Aur. Victoris error; ut & Jac. de Strada: Joſ. Scaliger notatus. Carus Deus vivus dictus; Ulietii lapſus. Calpurnius varie tentatus & expoſitus. Imperatores Romani in agro Laurentino Elephantos aluere: num & in Etruria paſta fuerint illa animalia.*

HEliogabalus etiam exhibuit quadrigas elephantorum, eaſque ipſe agitavit: *Fertur elephantorum quatuor quadrigas in Vaticano agitaſſe, dirutis ſepulchris, quæ obſiſtebant; junxiſſe etiam camelos quaternos ad currus in Circo privato ſpectaculo*; uti legere licet apud Lampridium. Banagius eruditionis vir præſtantis lib. 5. cap. 23. §. 14. *Hiſtor. Judæor.* agit de hoc loco, & putat ſepulchra hæc non fuiſſe procerum Romanorum, quorum corpora cremabantur; nec plebis, cujus cadavera puteis in Eſquilino condebantur; nec Chriſtianorum, qui nondum eo licentiæ pervenerant, uti ſibi ſupra terram ſepulchra facerent, quæ impedirent agitationes curruum: *Judæis* igitur ea attribuit, quia ex *Roma ſubterranea* conſtat Judæorum cœmeterium in Vaticano fuiſſe, nec non ex Auctore Anonymo, qui ſcripſit *de Mirabilibus Romæ*, quem edidit Montfauconius in *Diario Italico*, quique ſcribit *Pontem Adrianum dictum eſſe Judæorum, quia ibi Judæi habitant*; conſtatque *Pontem Ælium* vel *Hadriani* ducere per Tiberim in Vaticanum Montem.

Atque ut hoc facile concedam, maxime cum aliunde conſtet in Regione Tranſtiberina Judæis ſedes fuiſſe aſſignatas, tamen dubito valde, an Judæi auſi fuerint ſibi erigere monumenta ſplen- A dida & ſuper terram elevata. Et primo quidem obſtat ipſum illud a Boſio inventum cœmeterium, in quo cum conderentur eorum cadavera, non utique veriſimile eoſdem ſibi operoſa monumenta erexiſſe: deinde nequaquam hæc ratiocinatio procedit, ſepulchra illa non fuiſſe procerum Romanorum, quia eorum corpora cremabantur; nam licet hoc verum ſit, tamen inde alterum ſequitur nullo modo; & certe conſtat ex infinitis Auctorum locis, ex Inſcriptionibus, & plurimis reliquiis priſci ævi, ipſis illis cineribus ollis & terra conditis, impoſita fuiſſe ſplendidiſſima ædificia vel monumenta; & tandem B in ipſo illo Monte & Campo Vaticano fuerunt ſepulchra Adriani Imperatoris, M. Aurelii Imperatoris, Scipionis Africani, Equorum L. Veri, uti videre licet apud Famianum Nardinum in *ſua Roma* lib. 7. cap. 13. Nec dubito, quin alia in eadem Regione fuerint egregia monumenta, quorum cum nonnulla dejecerit Heliogabalus, annotare id viſum fuit Lampridio, quia illa violari & deſtrui jure nequaquam poterant; nec puto recutitam Gentem miſeram & egenam hic locum habere poſſe. Dio etiam vel Xiphilinus teſtatur *lib.* 79. eundem Ludos exhibuiſſe, atque C in iis occiſos eſſe *elephantem, & tigres quinquaginta & unam, quod nunquam antea ſimul factum erat*; id quod uti de ultimis feris intelligi debet, ita *unus elephas* occiſus mihi videtur indicium eſſe, raros illos tunc temporis Romæ fuiſſe.

Tempore Gordiani Pii Romæ fuerunt *elephanti duo & triginta*, quos cum aliis animalibus parum viſis poſtea Ludis Secularibus exhibuit Philippus; Capitol. *cap.* 33. unde etiam *elephas* in illius Nummis pictus eſt. Idem tamen Gordianus, antequam ad bellum Perſicum proficiſceretur belluas haſce Populo ſpectandas videtur D dediſſe. Nam pereruditus Vaillantius numiſma illius maximum deſcribit, in quo amphitheatrum, inque *eo taurus & elephas* decertantes, hinc & inde duæ ædes, ad latus dextrum figura ſtolata ſtans, cum epigraphe, MVNIFICENTIA. GORDIANI. AVG. & illuſtris Spanhemius, nec non Comes Mediobarbus ſimilem recenſent, in quo itidem pictum eſt amphitheatrum, & vir inſidens elephanto, pugnanſque cum tauro.

Gallienus poſtea cum celebraret Decennalia, *decem elephantos* in pompa traduxit, teſte Trebellio Pollione *cap.* 8. notandumque tunc temporis non plures Romæ fuiſſe, decreſcente ſci- E licet in dies eorum numero. Trebellius Pollio: *Proceſſerunt etiam altrinſecus centeni albi boves, cornibus auro jugatis, & dorſualibus ſericis diſcoloribus præfulgentes; agnæ candentes ab utraque parte ducentæ præceſſerunt, & decem elephanti, qui tunc erant Romæ.*

Hinc videtur major penuria horum animalium oborta; nam Ludis, quos magnificentiſſimos in Circo dedit Probus, nulli narrantur fuiſſe exhibiti; & mihi veriſimile admodum eſt, Vopiſcum eoſdem non omiſſurum, quia annumerat nobis *ſtruthiones, cervos, apros, damas, ibices* F (Crinitus legebat *Libycas*) *oves feras, & cetera herbatica animalia, quanta vel ali vel inveniri potuerunt*; præterea addit in amphitheatro datos fuiſſe *centum jubatos leones, centum leopardos Libycos, centum Syriacos, centum leænas, trecentos urſos*. Et quanquam inter *cetera herbatica animalia* etiam *elephanti* comprehendantur, tamen non puto eos ſilentio præteriturum fuiſſe Vopiſcum, ſi Probus Auguſtus illos exhibuiſſet. Sed *herbatica animalia* mihi in memoriam revocant Inſcriptionem veterem, in qua, mutilata tamen,

describuntur Ludi a MUNERARIO quodam editi, & inter cetera legitur:

. . . HORAS. THEATRI. VOLVPTAS. TENVIT. ET. HILARIS
. . ERIDIE. TRANSIIT. IN. QVA. MIRATVS. HONESTISSIMVM
GENERE. HERBARIARVM. ET. NVMEROSAS. ORIENTALES
MERIDIE. IN. VTRIVSQ. CAVEIS. VARIS. MISSIONIBVS. . .

Nam quamvis Gualtherus, qui hoc monumentum edidit, putet τὸ *herbariarum* poni pro *b[illegible]*, & interpretetur de *Circo*, vel area arboribus consita, id quod in edendis spectaculis fiebat; ego tamen Eruditis do perpendendum, an non *herbariæ*, nempe bestiæ, sint eædem, quæ *herbaticæ*, & an non eo ducant *numerosæ orientales caveæ*, & *missiones*.

Atque hæc Inscriptio mihi & aliam revocat in memoriam, unde videtur adstrui posse Neapoli etiam *elephantos* exhibitos fuisse, licet eorum nomen in eadem non legatur. Severianus quidam dicitur ADLECTVS fuisse IN ORDINEM, & DIE FELICISSIMO. III. ID. IAN. NATALIS DEI PATRII N dedisse VENATIONEM. PASS. DENIS. BESTIIS. ET. IIII. FERIS. DENT. IIII. PARIBVS. FERRO. DIMICANTIVM. Per *passeres* autem (nam ita adbreviationem illam exponi debere existimo) intelligo passerem marinum vel struthionem; & Eruditis do considerandum, an non per FERAS DENTATAS designentur elephanti, qui certe optime ita vocantur, quanquam non diffitear & *apros* posse intelligi: & licet hic Eques Romanus fuerit CVRATOR REIP. TEGIANENSIVM, & ita hoc in Africa, non autem Neapoli factum videatur esse, tamen DEVS PATRIVS & lapidis locus, nisi ex Africa fuerit Neapolim deportatus, evincere puto, Italiam præferri debere; & video illustrem auctorem *Indicis Deorum* etiam decurrere ad Neapolitanos. Gudius autem, ut hoc adjiciam, per DEVM PATRIVM putat designari *Julium Cæsarem*, cum tamen ejus natalis incidat a. d. IV. Idus Quintilis vel Julii; id quod recte animadvertit Everh. Otto eleganti Libro, quem conscripsit *De Ædilibus Coloniarum & Municipiorum*. Sed tamen idem vir doctus etiam putat Julium Cæsarem hic locum habere posse, ita tamen ut voce *natalis* non dies geniture intelligendus sit, sed alius forte propter res gestas vel insignem lætitiam Cæsaris solennis, quos Veteres quoque *Natales* vocabant. Ego autem arbitror nequaquam hanc Inscriptionem spectare Julium Cæsarem, sed Deum, quem coluerunt Neapolitani jam inde a priscis temporibus, sive is fuerit *Hebon*, sive alius, cujus nomen nobis ignotum est; illumque cultum esse a Neapolitanis patet ex Macrobio lib. I. *Sat.* cap. 18. qui etiam apud Guterum & Capacium in Inscr. veteri, illa in urbe reperta, appellatur Ἐπιφανέςατος Θεός, quem putat Capacius in urbis illius Nummis repræsentari bove, cui caput humanum cornutum & barbatum est, quanquam videatur potius esse Minotaurus, & Macrobius de Hebone, tanquam statua humana, loquatur omnino.

Postea tamen, si audimus Matthiam Zimmermannum in *Florilegio Philologico*, Carinus dedit *elephantos funambulos*; id quod ego apud Vopiscum non reperio; & *neurobates ac ticbobates* ipsi memorati *cap.* 19. sunt homines, non autem ele-

A phanti; neque eos etiam recenset Calpurnius *ecl.* 7. qua magnificentissimos hos Ludos describit: quanquam a ratione alienum nequaquam sit, inter genus *omne ferarum* fuisse *elephantos*. Sed hi Ludi me parumper, bona tua, Lector, cum venia detinebunt, & relictis elephantis, examinabo, ubi, & a quibus fuerint editi; super quibus rebus disputant inter sese eruditionis præstantis viri.

Tristanus igitur tomo III. p. 315. Ludos, quos describit Calpurnius, arbitratur a Numeriano solo editos esse Alexandriæ, eo ipso tempore, quo Carinus alios Romæ celebrabat. Sed nunquam mihi placere potuit hæc sententia, & certissimum
B esse credo, hosce Ludos eosdem & Romæ editos fuisse; sive a Caro Carino & Numeriano conjunctim, sive a Carino, sive a Carino & Numeriano; variant enim hac super re Eruditorum sententiæ, quas examinabo illa, qua fieri potest, diligentia, & intentione, adjiciamque tandem, quid mihi venerit in mentem, & magis rationi historiæque illorum temporum consentaneum videatur. Et primo quidem *Numerianum* nunquam fuisse Alexandriæ, uti putabat Tristanus, & propterea ibi Ludos celebrare non potuisse in comperto est. Nam cum patre Caro recta in Persas profectus est, & il-
C lo ictu fulminis occiso, post victos, ut videtur, iterum Persas, & captam Babylonem, Europam & Italiam proxima via petiit, & ita iter fecit per Syriam, Asiam minorem & Thraciam; cumque Perinthum attigisset, occisus est ὑπὸ Ἄπρȣ Ἐπάρχȣ, ab *Apro* non *Præside Perinthi*, sed *Præfecto Prætorii*, uti legere licet apud Auctorem *Chronici Alexandrini*; adeo ut Interpretem, non autem ipsum *Chronicon* consuluerit Tristanus, cum Aprum facit *Gouverneur de Perinthe*. Idem tamen vir eruditus opinioni suæ putat favere Calpurnium *ecloga* VII. cum canit:

D *Ordine quid regeram? vidi genus omne ferarum,*
Hic niveos lepores, & non sine cornibus apros,
Manticoram, silvis etiam quibus editur Alcen.
Vidimus, & tauros, quibus aut cervice levata,
Deformis scapulis torus eminet, aut quibus hirtæ
Jactantur per colla jubæ, quibus aspera mento
Barba jacet, tremulisque rigent palearia setis.
Non solum nobis silvestria cernere monstra
Contigit; equoreos ego cum certantibus ursis
Spectavi vitulos, & equorum nomine dignum,
Sed deforme pecus, quod in illo nascitur amne,
Qui fata riparum venientibus irrigat undis:

E atque adeo ultimos versus clare indicare hosce Ludos Alexandriæ editos fuisse; quia rusticus nisi experientia scire poterat Nilum exundare & agros fertiles reddere. Sed hoc argumentum mihi fragile admodum videtur, quia Nili exundatio & fertilitas in Italia & Romæ, in quam classi Alexandrina magna frumenti vis devehebatur, erat notissima; hæcque cognitio verisimiliter in rusticos cadit, quippe qui inquirere solent in res, quæ agriculturam spectant, & dum de laboribus & sudoribus suis loquuntur inter se, Ægyptios felices appellare potuerunt, quorum agri absque multo
F labore per Nili adscensionem fiebant fœcundi. Quid, quod bestias spectans, hoc ab aliis occasione Hippopotami discere potuit; & Calpurnius præterea male celebrasset *Lucanæ pecuaria silvæ*, *Palem Deam*, & amphitheatrum, quod vincebat fere altitudine sua templum Jovis Capitolini:

Vidimus in cælum trabibus spectacula textis
Surgere, Tarpejum prope despectantia culmen,
Immensosque gradus, & clivos len. jacentes;

præterea *Urbem*, id est, Romam, & loca, quæ in amphitheatro tenebant *Equites & nivei Tribuni*, si Ludi hi fuissent celebrati Alexandriæ; cum omnia illa Romæ conveniant, & rusticus Ægyptius nullo modo ita loquens potuisset introduci, nisi omne verisimile, id quod a ratione alienum est, abjecisset plane Calpurnius. Si autem Carinus, uti opinatur Tristanus, absente fratre Numeriano hæc magnifica spectacula edidit; male utique Eruditi scribunt, *Carinum & Numerianum Ludos Romanos magnificentissimo apparatu edidisse*; & male Janus Ulietius, elegantis vir ingenii, per *Juvenem Deum* v. 7. putat designari Numerianum:

> *O piger & duro jam durior osse Lycota,*
> *Qui veteres fagos, nova quam spectacula, mavis*
> *Cernere, quæ patula* JUVENIS DEUS *edit*
> *arena.*

Nam quamvis optime hæc conveniant Numeriano, & Calpurnius eundem laudet & celebret *ecloga* IV. tamen non potuit introducere rusticum, dicentem, Principem illum sese Romæ vidisse, cum esset in Oriente, imo Alexandriæ, si Tristanum audimus: & qui notant *Carinum & Numerianum* Ludos istos edidisse, non possunt excusari, nisi statuamus, Carinum communi nomine id fecisse. Uti enim legibus Augustorum, si plures simul erant, omnium nomina præscribebantur, quomodo Impp. Carinus & Numerianus in Oriente & Occidente positi, & multis terris a sese invicem remoti, junguntur in titulis variarum legum, ita etiam Ludi edebantur communi nomine & titulo. Notat præterea Ulietius, Numeriano soli Poetam attribuere munus, quod Carus & Carinus simul ediderant, eadem de causa, ob quam Nemesianus eidem, patris gesta in Persas adscripsit; nimirum, quia Caro jam mortuo, hunc unum Imperatorem Romani exspectabant, Carino forte jam oppresso, vel saltem confligente cum Diocletiano. Nollem certe ultimum hoc excidisset viro polito: notissimum enim est primo Carum fulmine absumtum esse; inde Numerianum in Thracia ab Apro interfectum;& tandem Carinum post varia prælia a Diocletiano, qui occiso Numeriano Augustus factus erat, victum & neci datum fuisse ad Murgum urbem in Mœsia; non autem Romæ, uti nobis tradere videtur Georgius Syncellus in *Chronographia*: *Ea tempestate Carinus Cari filius, a patre in Persas bellum motum Romæ relictus, gravis Romanis fuit: Diocletianus autem imperium adeptus Aprum Numeriani interfectorem occidit;* τὸν δὲ Καρῖνον ἀδίκως τῇ ἀρχῇ χρώμενον ἀναζεύξας εἰς Ῥώμην ἀναιρεῖ, *Romamque regressus, Carinum nequissimis moribus imperio abutentem tollit e medio:* & quanquam, cum ante dixerit Romæ Carinum relictum esse, videri possit hoc scripsisse; tamen Græca commode ita possunt exponi; ut nempe narret, Diocletianum Romam cum exercitu petentem, vicisse & interfecisse Carinum, in itinere scilicet & prælio ad Murgum.

Sed notandum inprimis, Ulietium existimare non modo dicto loco, verum etiam *ad v.* 65. *Cynegetici Nemesiani*, hos Ludos a *Caro, Carino & Numeriano* simul editos Romæ fuisse. Et certe Salmasius apud Vopiscum *cap.* 19. ex Palatino codice scribit: *Memorabile maxime Cari, & Carini, & Numeriani hoc habuit imperium, quod Ludos Romanos novis ornatos spectaculis dederunt;* cum in editionibus, & in ultima etiam amplissimi Obrechti, *Cari* nomen omittatur; unde etiam Tristanus mox binis locis pro *Cari* scribit *Carini*; id quod tamen necesse non est, si sequimur lectionem cum Salmasio Palatinam; qui vir summus addit, memorabiles hos Ludos edidisse Carum Augustum, priusquam in Orientem ad bellum Persicum proficisceretur, cum Carino & Numeriano filiis, qui Cæsareanum Imperium tenebant; Calpurnium ultima ecloga hos Ludos describere & canere ab *uno tantum Principe* editos fuisse, hoc est, ab *Augusto Caro*, cum filii Cæsares essent, eumque his versibus designari:

> —— *utcunque tamen conspeximus ipsum*
> *Longius, ac, nisi me decepit visus, in uno*
> *Et Martis vultus & Apollinis esse putavi.*

Et filios Carinum & Numerianum designari per *Principes* a Vopisco: *Diocletiani denique dictum fertur, quum ei quidam Largitionalis suus* EDITIONEM CARI *laudaret, dicens multum placuisse* PRINCIPES ILLOS *causa Ludorum theatralium, Ludorumque Circensium: Ergo, inquit, bene risus est in imperio suo Carus.* Atque ita ex iis, quæ disserui, patet, Tristanum, id quod & ante eum fecit Scaliger *ad Eusebium*, statuere Ludos illos magnificentissimos Romæ editos fuisse a Carino solo; alios Ludos, memoratos Nemesiano, Alexandriæ a Numeriano eodem tempore; esse Eruditos, qui eos Romæ exhibitos tribuunt Carino & Numeriano; Salmasium vero & alios Caro, Carino, & Numeriano, illi Augusto, his Cæsaribus. Et quidem Ludos eos distingui nequaquam posse, & Romæ editos esse ex iis, quæ annotavi, patet satis superque; & ex aliis tribus opinionibus, prior propterea nequaquam admitti potest, secundæ repugnat ratio temporum, & ultima maxime est verisimilis; quia postquam in Persas profecti sunt Carus & Numerianus, Romam nunquam redierunt; & tamen a pluribus hosce Ludos editos fuisse, non autem, ut Tristanus putabat, a Carino solo post patris mortem, patet ex Vopisco, qui nobis PRINCIPES memorat, & ex variis locis Calpurnii, de quibus mox agendi dabitur locus. Sed jam & meam opinionem, quæ mihi commodum in mentem venit, in medium proferam, non quod eam credam veriorem Salmasiana; sed quia mihi videor animadvertisse, eam multum verisimilitudinis habere, & optime convenire cum historia temporum illorum, nec non cum Calpurnio, qui Romæ fuit, cum hæc spectacula Populo fuerunt exhibita.

Puto igitur non tres, sed duos Principes, nempe Carum & Numerianum, hos Ludos Romæ edidisse, antequam ad bellum Persicum proficiscerentur. Nam ut Probus victis Germanis, triumpho acto, exhibitisque amplissimis Ludis expeditionem Persicam suscepit, teste Vopisco *cap.* 19. ita idem illius, & forte aliorum exemplo Augustorum, fecit Carus. Atque hæc fieri solita Romæ, antequam ad bellum Imperatores proficiscerentur, docet insignis locus apud Capitolinum in *Vita Maximi & Balbini*, cap. 8. ubi postquam narrasset illum, celebratis sacris, datis Ludis Scenicis, Ludisque Circensibus, gladiatorio etiam munere, & votis susceptis in Capitolio, ad bellum contra Maximinum profectum esse, addit: „ Unde autem mos tractus sit, ut proficiscentes ad bellum „ Impp. munus gladiatorium & venatus darent, „ breviter dicendum est. Multi dicunt, apud Veteres hanc devotionem contra hostes factam, ut „ civium sanguine litato, specie pugnarum se Nemesis, id est, vis quædam fortunæ, satiaret. Alii „ hoc litteris tradunt, (quod verisimilius credo) „ ituros ad bellum Romanos, debuisse pugnas videre, & vulnera, & ferrum, & nudas inter se „ cohortes, ne dimicantes in bello armatos hostes „ timerent, aut vulnera & sanguinem perhorrescerent. Carus autem mense Septembri Augustus factus, paucissimis diebus Sarmatas debellavit, pro-

prout memorat idem *cap.* 9. & majorem filium Carinum ad defendendam Galliam misit, simul ac imperium adeptus est. Aur. Victor: *Et quoniam cognita Probi morte Barbarorum quique opportune invaserant,* *misso ad munimentum Galliæ majore filio, Numeriani comitatu in Mesopotamiam pergit protinus*: non statim, ut puto, ac Imperator factus fuit, ex Illyrico, sed postquam Romæ fuisset cum Numeriano, Ludosque illos edidisset: neque enim verisimile Carum non adiisse caput rerum, Romam; præcipue hyemali tempore, cum difficilia per Illyricum & in Orientem & Persiam erant itinera. Fateor ex Salmasii emendatione hæc spectacula data fuisse a *Caro*, *Carino*, *& Numeriano*; sed *Carini* nomen apud Vopiscum forte delendum est, vel additur, quia illius etiam nomine, licet absens foret, Ludi Romani celebrati sunt; vel denique Vopiscus, postquam Cari, Carini & Numeriani vitam descripsit, loquens de re, quæ sub illorum imperio maxime memorabilis fuerat, patris & filiorum facit mentionem; licet Carinus relictus fuerit ad defendendas Gallias, nec Romam venerit, nisi illis pacatis & patre absente, vel forte mortuo: nam Paulus Diaconus *lib.* 10. scribit, Carinum Cæsarem a patre in Illyrico relictum fuisse; & antea Carum ad Parthos proficiscentem, eum in Italia, Illyrico & Gallia reliquisse; quæ ultima ita sunt interpretanda, ut eas regiones regeret, quemadmodum patet ex Vopisco: *Hic quum Cæsar decretis sibi Galliis atque Italia, Illyrico, Hispaniis, ac Britanniis & Africa, relictus a patre Cæsarianum teneret Imperium, sed ea lege ut omnia faceret, quæ Augusti faciunt, enormibus se vitiis & ingenti fœditate maculavit*. Plures autem, non unum Augustum & Cæsarem, Ludos edidisse tam celebres, patet quam clarissime ex eadem *ecloga* VII. cum Nemesianus canit,

Dic, age, dic, Corydon, quæ sit modo forma DEORUM.

Nam primo nemini dubium fore puto, quin per DEOS, plures quam una persona designentur; quamvis non ignorem sæpe Poetas poetice magis quam humane loqui. Quin & ipso spectaculorum tempore duos tantum, Carum, ut puto, & Numerianum, Romæ fuisse patebit quam clarissime, ex ipsa *ecloga* VII. si modo versus ille recte emendatur a Jano Ulietio; vulgo, uti ex præcedentibus patet, legitur,

—— *Utcumque tamen conspeximus ipsum*
Longius.

Sed vir doctrinæ & elegantiæ non vulgaris scribendum judicat,

Utrumque tamen conspeximus ipsum.

Quæ emendatio si vera est, nullo modo de explicatione mea dubitandum videtur, quia *utrumque* non potest de pluribus quam *duobus* exponi; & quia historia illius temporis haud obscure docet, Carum & Numerianum Romæ solos fuisse, Carino in Galliis relicto ad avertendos Barbaros, qui eas infestas habebant. Inde cum Corydon responderet, unum tantum laudat:

—— *Utrumque tamen conspeximus ipsum*
Longius, ac, nisi me decepit visus, in uno
Et Martis vultum & Apollinis esse putavi.

Id est, e longinquo in Carum & Numerianum oculos defixos habui, & eorum unum putavi referre Martem & Apollinem. Salmasius quidem

A censet hic describi nobis *Carum*; nec repugno, quia magna mihi tam magni viri auctoritas; sed tamen aliis examinandum relinquo, an non potius Calpurnius, ut Poeta, Poetam vel Numerianum laudaverit, *qui versu talis prædicatur fuisse, ut omnes Poetas sui temporis vicerit*, quique contendit cum Olympio Nemesiano, cui Calpurnius inscripsit suum *Bucolicon*. Quin & animadverto a Calpurnio præcipue laudari Numerianum, nec puto eundem ullam Carini facere mentionem in omnibus suis *Eclogis*; atque ita cum Eruditis credo pertinere ad eum hunc locum *ecl.* IV.

B *Dii, precor, hunc* IUVENEM, *quem vos, nisi fallor, ab ipso*
Æthere misistis, post longa reducite vitæ
Tempora.

Quomodo *ecloga* VII. non alius intelligendus est, etiam ex opinione Jani Ulietii:

O piger & duro jam durior osse Lycota,
Qui veteres fagos, nova quam spectacula, mavis
C *Cernere, quæ patula* IUVENIS DEUS *edit arena.*

Scilicet Calpurnius præcipue laudat Numerianum, quia in ejus fuit comitatu, ut nonnulli Eruditi censent: quia etiam erat Poeta, eumque *juvenem Deum* appellat, uti equidem arbitror, quia pater *Dominus & Deus* volebat appellari, & ita quasi *senior Deus* habebatur: & fallor, aut versus *eclogæ* septimæ ultimi pertinent præcipue ad Numerianum, & quando loquitur de DIIS, & NUMINIBUS, etiam ad patrem Carum respicit: totum locum supponam, ut ita clarior nobis appareat:

D LYC. *O felix Corydon, quem non tremebunda senectus*
Impetit! o felix, quod in hæc tibi secula primos
Indulgente DEO *dimittere contigit annos!*
Nunc tibi si propius venerandum cernere NUMEN
Sors dedit, & præsens vultumque habitumque notasti;
Dic, age, dic, Corydon, quæ sit modo forma DEORUM.
COR. *O utinam nobis non rustica vestis inesset!*
Vidissem propius MEA NUMINA: *sed mihi*
E *sordes*
Pullaque paupertas, & adunco fibula morsu
Obfuerunt. UTRUMQUE *tamen conspeximus* IPSUM
Longius, ac, nisi me decepit visus, in UNO
Et Martis vultum & Apollinis esse putavi.

Atque hinc puto constare plures quam unum Cæsarem laudari a Nemesiano; quia non video quomodo alias memorare potuisset *Deos* & *Numina*, atque adeo canere, in UNO, nempe, *eorum*, fuisse sibi visum Apollinem & Martem; & si Jani Ulietii emendatio vera, de duobus ne dubitandum
F quidem est. Calpurnium autem fuisse una cum Caro & Numeriano profectum in Persas, statuunt Tristanus, Janus Ulietius, nec non Vossius in libello, quem *de Poetis Latinis* composuit; & eundem faciunt cum Junio Calphurnio, qui apud Vopiscum *cap.* 8. dicitur *epistolam dedisse ad Præfectum Urbis super morte Cari*. Tristanus existimat, Calpurnium, has *Eclogas* post Cari mortem composuisse, maxime laudare Numerianum, & multo magis quam Carinum, quia cum illo erat: id quod tamen mihi a ratione videtur alienum, cum omnis gratia periisset, si Poeta magnificentissimos

hosce Ludos tam tarde laudasset; furor vates impellit, & statim ad arma sua prosiliunt; & rideretur aliquis, si post longum adeo tempus celebraret & caneret spectacula ab Imperatore edita.

Quin etiam mihi non est verisimile, eundem virum fuisse *Junium Calphurnium*, & Poetam, qui appellatur *Titus Calphurnius*, vel, *Calpurnius Siculus* in omnibus MSS. in nullis autem *Junius*. Præterea nondum video, unde concludant Eruditi eum in comitatu Cari & Numeriani fuisse: certe non fuit, cum scriberet *eclogam* primam, quia *Melibœum*, id est, *Nemesianum*, rogat, uti illam offerat Imperatori:

Carmina, quæ nobis obtulit ipse canenda
Dicamus, teretique sonum modulemur avena;
Forsitan Augustas feret hæc Melibœus ad aures.

Ad Nemesianum enim *Bucolicon* suum misit Calpurnius; unde nescio, quare Janus Ulietius putet forte scribendum esse, *Bucolicon ad Numerianum Cæs.* pro *ad Nemesianum Carth.* uti in Editionibus & MSS. legitur: atque ita iterum *ecloga* IV. eundem Nemesianum adloquitur:

At tu, si qua modo non adspernanda putabis
Fer, Melibœe, mea carmina: nam tibi fas est
Sacra Palatini penetralia visere Phœbi;

& quæ alia ibi sequuntur; quæ certe quam clarissime docent, Nemesianum, non autem Calphurnium, in comitatu Cari & Numeriani fuisse.

Quidquid autem de personis sit hisce, mihi nullum dubium, quin Numerianus Romæ, non autem Alexandriæ, Ludos illos dederit; cumque post profectionem in Persas Romam non redierit, grave inde argumentum peti potest, id factum esse cum pater simul in Urbe esset.

Scio Salmasium existimare, Romæ tunc temporis fuisse Carum, Carinum & Numerianum, Carum solum tunc Augustum, cum filii Cæsares tantum forent; atque inde per hæc verba, *utcumque tamen conspeximus ipsum Longius*, Carum designari; & per *Deos, atque Numina*, Carinum & Numerianum. Sed ego existimo, hos Ludos datos esse, antequam Carus, Romam post victos Sarmatas redux, expeditionem comite Numeriano in Persas susciperet; qui ambo nunquam in Urbem Dominam redierunt; quod de Numeriano adeo verum esse notat Salmasius, ut post patris obitum haud diu imperaverit, & post ejus mortem in Europa pedem non posuerit. Sed non tam breve Numeriani imperium mortuo patre fuisse, imo forsitan unius anni, qui fratres Augustos Consules habuit, non absque ratione judicat Ulietius *ad Nemes.* v. 81. Id quod eo facilius amplector, quia etiam Chronologus eruditissimus Antonius Pagius *ad Baronium*, illi ad minimum XI. menses tribuendos esse variis argumentis, iisque haud tralatitiis, contendit; deinde si Numerianus Europam, uti existimat vir summus, ingressus non est, & pedem ex Oriente non extulit, quid fiet Auctori *Chronici Alexandrini*, qui tradit eum occisum esse *Perinthi*, quæ urbs Thraciæ est, uti antea memini me monuisse, ab Apro Præfecto Prætorii, qui mox a Diocletiano occisus fuit. Neque enim, ut hoc obiter etiam moneam, recte puto notare eruditissimum virum ad Annum Christi 285. illud primo factum esse post victum Carinum ad Mœsiæ oppidum Murgum; nam cum de prælio illo esset loquutus, addit, *Diocletianum victoria modeste usum, neminem fama, dignitate ac bonis spoliasse, solumque Aprum, cujus dolo Numerianus perierat, proxime adstantem ictu transegisse*, uti loquitur Victor *de Cæsaribus*, & reportatam hanc historiam * esse post initium Augusti Anno 285. Carino tertium imperii annum circa mensis illius initium ingresso. Et certe Auctor ille prima fronte id narrare videtur: nam cum dixisset, *Is finis Caro, liberisque; Narbone patria, imperium biennii fuere*, adjicit: *Igitur Valerius prima adlocutione, cum educto gladio Solem intuens, obtestaretur, ignarum cladis Numeriani, neque imperii cupientem se fuisse, Aprum proxime adstantem interfecit: cujus dolo, ut supra docuimus, adolescens bonus facundusque & gener occiderat;* & mox ita pergit: *Cæteris venia data, retentique hostium fere omnes, ac maxime vir insignis Aristobulus Præfectus Prætorio, per officia sua.* Atque hanc mentem Victoris esse putat etiam doctissima Daceria; cujus in *Notis* errore typothetæ male scribitur a *Valeriano* Aprum necatum esse, cum debeat esse *Valerio*, nempe Diocletiano; sed ego puto Victorem errare largiter, vel conjungere ea, quæ post finem Numeriani & Carini acciderunt; & ita necem Apri referri debere ad tempus, quo Numerianus occisus; veniam aliis datam & Aristobulum servatum, ad illud, quo victus Carinus; cumque hoc acciderit circa Septembrem Anni Christi 284. alterum vero circa mensem Augustum Anni 285. uti docet Pagius, non utique est verisimile, Diocletianum sollertem & providum Principem, cujusque imperii initium incipit ab Anno 284. passum esse vivere Aprum, interfectorem Numeriani, & adfectantem Imperium; maxime cum id factum narret Vopiscus, antequam ipse Augustus fieret, & inde arripuerit omen imperii, cum ipsi fuisset prædictum, *eum futurum Imperatorem, cum aprum occidisset*: & quidem, uti in fine Numeriani commemorat, initio imperii: *Ipsum Diocletianum idem avus meus dixisse dicebat, nullam aliam fuisse sibi causam occidendi manu sua Aprum, nisi ut impleret Druidis dictum & suum firmaret imperium: non enim tam crudelem se innotescere cuperet*, PRIMIS MAXIME DIEBUS IMPERII, *nisi illum necessitas ad hanc atrocitatem occisionis attraheret*: & si hoc primis imperii sui diebus, ut omnia etiam suadent, factum est, utique fieri nullo modo potuit Anno 285. post victum & occisum Carinum; quem, ut hoc obiter addam, ingenti errore Jacob. de Strada scribit apud Mursium in Galliis victum & occisum esse; cum id factum sit prope *Margum* (alii *Murtium* male scribunt) oppidum Mœsiæ, testibus Vopisco & Eutropio.

Sed & hoc examinandum est, an Numerianus ex Oriente redierit Romam. Putat id illustris Scaliger in *Animadversionibus Eusebianis*, additque eum una cum fratre Carino consecrationem patris defuncti celebrasse; illi assensum suum præbet, aliisque hanc notam argumentis firmat Janus Ulietius *ad Nemes. Cyneg.* v. 81. Sed primo arbitror me satis clare docuisse Numerianum ex Perside redeuntem in Thracia, certe in itinere, fuisse occisum: nec contrarium secundo potest evinci ex certamine, quod Numerianus habuit cum Aurelio Apollinari de præstantia carminis, qua de re ita loquitur Vopiscus: *Versus autem talis fuisse prædicatur, ut omnes Poetas sui temporis vicerit: nam & cum Olympio Nemesiano contendit, ... & Aurelium Apollinarem jamborum Scriptorem, qui patris ejus gesta in litteras retulit, iisdem quæ recitaverat editis, veluti radio Solis obtexit:* Ulietius *hæc gesta patris* refert ad Persicum bellum; additque: „ Nulla enim relatu digna quam in Persas „ gessit Carus; nec ea nisi post mortem ejus re- „ ferri digne ab Aurelio Apollinari potuere. Con- „ sequens itaque est, ut si ea ipsa ab Apollinari „ recitata Numerianum edidisse intelligit Vopiscus

* Restit. *victoriam*.

„ (nam & de Apollinari accipi possunt verba illa) „ haud ita multo post mortem Cari & ab illo re- „ citata, & ab hoc edita fuerint : & inde conclu- „ dit Numerianum Romam rediisse ; ut tum scili- „ cet, non alibi, aut antea (qui enim poterat, si- „ ve in expeditione adhuc, sive in itinere occupa- „ tus?) res gestas patris sui ab Aur. Apollinari in „ litteras redactas & recitatas ediderit, eumque vel- „ ut Solis obtexuerit : quanto certius eas edere & „ corrigere poterat, quibus ipse interfuisset, & „ quarum pars magna eundem auctorem & acto- „ rem haberet. Quod sane alibi, quam Romæ ab „ eo factum fuisse, credi non potest.

Sed reditum hunc Numeriani Romam omnis historia rejicit plane, & cum verba Vopisci obscuriora sint, eorumque sensum non videatur cepisse vir doctus, primo in eundem est inquirendum. Si quid igitur video, narrat Vopiscus Numerianum de palma contendisse cum Aurelio Apollinari ; hunc Cari res gestas memoriæ mandasse, sed Numerianum eum, uti Sol reliquas stellas, obtexuisse editis carminibus, quæ ipse Numerianus de eadem re, vel de patris sui gestis, de victoria cum Apollinari contendens, composuerat. Neque enim video, qui alias Numerianus possit dici *obtexuisse Aurelium Apollinarem*; sive per sua fecisse carmina, ut illa Apollinaris rejicerentur & judicarentur non tam esse polita & elegantia ; sive illa heroica fuerint, sive jambica. Deinde non est necesse, hanc contentionem accidisse post mortem Cari ; nam Numerianus adolescens & juvenis bonus facundusque cum Nemesiano & Apollinari contendere potuit antequam pater Augustum accepisset imperium ; ante quod & Carus, Dux & exercitus regens, res multas præclaras gessit, uti patet ex epistola Probi, & victis Sarmatis ; quod si tamen, ut videtur, res Cari adversus Parthos fuerint litteris ab Apollinari mandatæ & a Numeriano, crediderim id factum esse vivo Caro, & cum Mesopotamiam redegisset, quiescentibus Persis, in potestatem, Numeriano adhuc Cæsare ; quem nequaquam verisimile est, Augustum factum cum Poeta, qui proculdubio in ejus fuit comitatu, contendisse ; idque eo magis, quia mortuo patre videtur adversam valetudinem expertus esse, certe nimio fletu vel aliunde ex oculis laborasse ; quando & versibus componendis non satis idoneus fuit.

Et certe quo magis conjecturam de Ludis a Caro & Numeriano Romæ, antequam in Persas proficiscerentur, editis, perpendo, eo verior mihi videtur esse ; & examinandum do Eruditis, an non ad Carum pertineant varia *eclogæ* I. & IV. loca, quæ respicere Numerianum solum putabat Tristanus. Sic cum *ecloga* I. de Numeriano cecinisset,

Et redit ad terras tandem squalore situque
Alma Themis posito, IUVENEMQUE *beata sequuntur*
Secula, maternis CAUSSAM QUI LUSIT *in ulnis* ;

addit & subjungit,

Dum populos DEUS *ipse reget, dabit impia victas*
Post tergum Bellona manus.

Nam per IUVENEM designari Numerianum vel inde patet, quia canit Calpurnius eum jam incepisse quasi causas agere in tenera ætate, cum adhuc matris curæ erat commissus, eumque Oratorem temporibus suis potentissimum fuisse patet ex Vopisco : per DEUM autem Carum puto de-

A bere intelligi, qui ita appellari volebat, uti mox pluribus docebitur ; nisi tamen velit significare, tam diu quam ipse Numerianus, *Deus* vel Augustus factus, reget populos ; unde sequeretur patrem Carum adhuc in vivis fuisse. Putat præterea Tristanus Calpurnium alludere ad Numeriani nomen, cum canit *altera regna Numæ*, & eundem nobis describere miserabile Cari, utpote fulmine consumti, fatum, cum *de cometa* loquitur ; sed allusio illa mihi nihil equidem ad rem facere videtur ; deinde canit tantum stellam cometen tunc fulgentem non fuisse cruentam, uti fuerat post mortem C. Julii Cæsaris, cum in bella civilia

B itum est, quemque per *raptum Cæsarem*, non autem *Carum*, intelligit :

Cernitis ut puro nox jam vicesima cælo
Fulgeat ; ut placida radiantem luce cometen
Proferat ; ut liquidum mittit sine vulnere sidus ;
Non per utrumque polum, sicut solet, igne cruento
Spargit, & ardenti scintillat sanguine lampas.
At quondam non talis erat, cum Cæsare rapto
Indixit miseris fatalia civibus arma.

Nam cometam fulsisse post occisum C. Julium Cæsarem patet ex Suetonio, Plutarcho, Dione ;

C & gravissima bella excepisse mortem illius constat utique satis superque ; inde ad Carum, ut videtur, redit, rationemque reddit, quare cometa nihil infelix portendat :

Scilicet ipse DEUS *Romanæ pondera molis*
Fortibus excipiet sic inconcussa lacertis,
Ut neque tralati sonitu fragor intonet orbis,
Nec prius ex meritis defunctos Roma Penates
Censeat, occasus nisi cum respexerit ortus.

Si enim per *Penates* designantur Carinus & Numerianus, uti existimat Tristanus, utique ab iis

D DEUS sive Carus distinguitur ; quia jam non potuit fuisse mortuus, quemadmodum idem vir doctus statuit, cum Poeta canat, eum imperii pondus excepturum fortibus lacertis ; & quanquam per *Penates* possint intelligi *Carinus* & *Numerianus*, tamen puto respicere Calpurnium ad *Deos Penates* ipsos, quos Populus Romanus non existimabit defunctos esse digne munere suo, nisi eorum ope Carus junxerit Ortum & Occidentem, id est, Germanos & Persas vicerit ; qui tunc temporis, vel cum Carus Augustus factus est, infestum habebant Romanum Imperium. Tandem

E autem ita concludit *eclogam*,

Carmina, quæ nobis Deus obtulit ipse canenda,
Dicamus, teretique sonum modulemus avena ;
Forsitan AUGUSTAS *feret hæc Melibœus ad aures.*

Quod Numeriano non videtur posse convenire, quippe qui Augustus nondum esset, cum Romæ cum patre foret : nisi hoc Poetice quis dictum esse velit ; & roget quasi Nemesianum, quem appellat Melibœum, ut *eclogam* hanc offerre & dare velit Cæsari Numeriano, cum quo contenderat, & cu-

F jus in comitatu erat Romæ, antequam ad bellum Persicum proficiscerentur Carus & Numerianus : ad quod illos eum sequutum non esse haud obscure patet ex *Cynegetici* v. 77. quo testatur se Divi *pignora*, vel filios Cari, Carinum & Numerianum, tunc temporis non adspicere, vel prope eos esse :

Hæc vobis nostræ libabunt carmina Musæ,
Cum primum vultus sacros, bona numina terræ
Contigerit vidisse mihi. Jam gaudia nota

A *Temporis impatiens sensus, spretorque morarum*
Præsumit; videorque mihi jam cernere fratrum
Augustos habitus, Romam, clarumque Senatum.

Adeo ut male illustris Scaliger putet, Nemesianum ita loqui de Carino & Numeriano, tanquam in eodem loco positi essent; cum contra optet ille, ut Augustos a se invicem magnis locorum intervallis sejunctos simul Romæ videre possit. Præterea putat doctissimus Ulietius, eum videri scripsisse *Cynegetica* Carthagine in patria sua, vel ruri alicubi, Roma tamen remotum valde; quod ut incertum, cum & Romæ potuerit fuisse, ita tamen clare B patet, Nemesianum non fuisse comitatum, Carum & Numerianum in Orientem proficiscentes. Inde Tristanus procedit ad *eclogam* IV. censetque Carinum & Numerianum designari vers. 10.

——— sed magnæ NUMINA *Romæ*
Non ita cantari debent, ut ovile Menalcæ.

Verum ego crediderim potius Carinum tunc temporis fuisse in Galliis, & proinde respici ad Carum & Numerianum, quos conatus sui docere Romæ Ludos edidisse ante expeditionem Persicam; atque ad *Carum*, non autem ad *Numerianum*, arbi- C tror forte pertinere versus, qui illos eadem *ecloga* præcedunt:

Carmina jam dudum, non quæ nemorale resultent
Volvimus, o Melibœe; sed hæc quibus aurea possint
Secula cantari, quibus & DEUS ipse canatur,
Qui populos urbesque regit, pacemque togatam.

Nam *Carus* cognominari *Deum* voluit, id quod Carinum vel Numerianum fecisse, lectum mihi non est; unde etiam puto, mox Poetam non canere Numeriani imperium felicius fore paterno, D sed respicere ad Carum:

Hæc ego, confiteor, dixi, Melibœe, sed olim
Non eadem nobis sunt tempora, non DEUS *idem.*
Spes magis arridet.

Id est, olim vel ante hæc tempora talis Augustus non erat, ac Carus, vel tale imperium ac sub Caro, Carino & Numeriano, ut ita secure in umbra recubare, & cantando me oblectare potuerim. Et certe Janus Ulietius judicat, Calpurnium *ecl.* I. vers. 47. & 74. nec non aliquoties *ecl.* 4. per E *Deum* designare nobis *Carum*, non autem filios ejus, ut Barthius, vel alterutrum, ut Casaubonus putabat: & *Deos* insuper vocare *ecl.* 7. Carum & filios ejus, atque adeo Nemesianum canere v. 72. *Cynegetici*, *pæne prior genitore Deo*, id est, Caro, qui hanc appellationem ambisse, vel saltem amasse videtur; idque patere ex Nummis, inscriptis ΘΕΩ ΚΑΡΩ, DEO ET DOMINO CARO AUG. &, citante Casaubono, DIVO CARO PARTHICO: qui tamen ultimus nummus ad consecrationem, non autem ad appellationem *Dei* pertinet; & Casaubonus illius tantum facit mentio- F nem, ut probet Carum fuisse dictum *Parthicum*: similiterque a Scaligero, illustri inprimis & erudito viro, *ad Eusebium* nummus, cui inscribitur DEO ET DOMINO CARO AUG. allegatur, ad probandum, Carum fuisse consecratum, cum signatus sit vivo eodem: id quod postea animadverti, etiam observasse splendidum dignitate & doctrina virum Ezech. Spanhemium *Dissertat.* v. Atque ita versibus mox sequentibus *Cari* videtur facere mentionem, quibus ipsum *Deum*, & Augustum appellat,

——— non ipse daret mihi forsitan aurem
Ipse DEUS *vacuam.*

Et mox,

At mihi, qui nostras præsenti numine terras
Perpetuamque regit juvenili robore pacem,
Lætus & AUGUSTO *felix arrideat ore.*

Nam quamvis *juvenile robur* optime conveniat Numeriano, tamen ille, Romæ cum esset una cum patre, *Augustus* non fuit, & Carus erat in florentissima ætate, uti ex Nummis constat, quales Romani *juvenes* appellare solebant: & Romæ fuisse Augustum & Cæsarem ex vesibus mox patet sequentibus:

Me quoque facundo comitatus Apolline Cæsar
Respiciat, montes neu dedignetur adire,
Quos & Phœbus amat, quos Juppiter ipse tuetur,
In quibus Augustos visuraque sæpe triumphos
Laurus fructificat, vicinaque nascitur arbos.

Describitur enim palatium, vel sedes Imperatorum, & forte *Cæsar* est Numerianus; quod si tamen alius *Carum* præferat, crediderim *facundum Apollinem* esse Numerianum; atque inde constaret Carum & Numerianum fuisse tunc temporis simul Romæ. Inde v. 93. sequitur alius locus, dignus utique examine:

Ipse polos etiam qui temperat igne geluque
Juppiter ipse parens, quo tu jam proximus ipse
Cæsar, abes, posito paulisper fulmine sæpe
Cressia rura petit.

Neque enim ille de alio quam Augusto, & proinde Caro, videtur recte posse exponi, quia a Jove secundus in terris habebatur Imperator vel Augustus, non autem is qui Cæsaream tantum habebat dignitatem, uti, Romæ cum esset, Numerianus; & inde mox v. 97. *audito Cæsare*, v. 132. *Numine Cæsareo securior ipse Lyæus*, non incommode etiam Carus potest intelligi; quamquam nec eos rejiciam, qui de Numeriano putant loqui Poetam; quo pertinere Eruditi etiam censent v. 137.

Dii, precor, hunc juvenem, quem vos (nisi fallor) ab ipso
Æthere misistis, post longa reducite vitæ
Tempora, vel potius mortale resolvite pensum,
Et date perpetuo cælestia fila metallo:
Sit Deus, & nolit pensare palatia cælo;

me haud invito; quanquam illud DEUS soli Caro videatur convenire, quem etiam *juvenem* propter rationes modo dictas appellat. Quin imo Janus Ulietius & Tristanus existimant Calpurnium mox Numerianum adpellare *patrem*:

Tu quoque mutata seu Juppiter ipse figura
Cæsar, ades, seu quis Superum sub imagine falsa
Mortalique lates: vivas, atque hunc, precor, orbem,
Hos, precor, æternus populos rege; sit tibi cæli
Vilis amor, cœptamque PATER *ne desere terram.*

Quod quanquam verum esse possit, quia præcipue hac *ecloga* laudatur Numerianus, & Imperatores *Patres* vocabantur *patriæ*, licet juvenes admodum forent; tamen magis placet mihi *Carus*, quia non *pater patriæ*, sed *pater* respectu Carini & Nume-

riani vocari videtur, & quia Jovi comparatur, atque adeo quia *adesse* dicitur, id est, præsens esse Romæ; ubi scilicet tunc temporis erant Carus & Numerianus, ille Augustus, Deus, Jupiter: hic vero Cæsar & Apollo. Et tandem petit Calpurnius ut Melibœus ferat sua carmina *Deo*; id est, si quid video, *Caro*; quanquam nec præfracta fronte Numerianum ablegare velim, quem adulatorie & poetice *Deum* appellare potuit, licet tantum foret Cæsar, & nondum Augustus, nisi scripta sit hæc *ecloga* mortuo Caro, & ita rogetur Nemesianus, uti ad Numerianum carmina illa mittere velit absentem, & in Persidem bellantem:

Fer, Melibœe, Deo mea carmina, nam tibi fas est
Sacra Palatini penetralia visere Phœbi.
Tu mihi talis eris, qualis qui dulce sonantem
Tityron e sylvis dominam deduxit ad Urbem,
Ostenditque Deos.

Sed, ut verum fatear, videtur mihi Nemesianus vel Melibœus Romæ fuisse, cum hanc *eclogam* scriberet Calpurnius, quia canit eum in palatium esse admissum; & inde sequi omnino Carum & Numerianum etiam fuisse in Urbe, quo nunquam a bello Persico regressi sunt.

Neque omittendum mihi videtur, Romanos Impp. elephantos aluisse in agro Laurentino, qui sylvis, pascuis, & paludibus dives erat. Huic opinioni mihi ansam dedit Inscriptio vetus apud Gruterum num. 2. pag. CCCXCI.

D. M
TI. CLAVDIO SPECLATORI
AVG. LIB
PPOCVRATOR. FORMIS. FVNDIS
CAIETAE. PROCVRATOR
LAVRENTO. AD. HELEPHANTOS
CORNELIA. BELLICA. CONIVGI
B. M.

Scio videri posse potius locum designari, cui nomen in agro Laurentino *Ad Elephantos*, uti complura alia sunt in Italia, *Ad laminas*, *Ad juglandem*, *Ad gallinas*, *Ad ensens*, *Ad duas columnas*, & reliqua, quæ diligentissimo Cluverio recensentur. Sed quia etiam *Procuratores* obvii sunt in Lapidibus vetustis, *Ad alimenta*, *Ad bona damnatorum*, *Ad prædia Gallicana*, putabam in Lapide, quem in medium adduxi, posse designari virum qui curam habebat elephantorum, qui ibi alebantur; id quod certe firmatur per vocem *Laurento*, quæ me docet eos in ipsa urbe stabula sua habuisse, & inde forte pastum in agros & sylvas missos esse; neque enim per *Laurentum* aliud, quam *urbs* designari potest; non ager, qui *Laurens* vel *Laurentinus* appellatur: & nequaquam est verisimile locum aliquem, vel domum in urbe Laurento peculiariter designari; quæ quamvis mihi videantur verisimilia plane, tamen hoc quicquid est, aliorum judiciis relinquo. Adde Augustos Romanos potuisse Laurenti, vel etiam in sylva Laurentina alere elephantos, non secus ac in Rutulis, qui Latio vicini erant; quod ultimum factum esse ex Juvenale patet, cujus verba postea a me examinabuntur.

Quin & videri possit in Etruria etiam hæc vasta animalia pasta fuisse; & inde Augustum in epistola ad Mæcenatem jocosa apud Macrobium l. 2. *Sat.* cap. 4. eum appellare *ebur ex Etruria*: Pontanus quidem notat, ridicule Augustum vocare Mæcenatem adamantem Supernatem, quia nullus ibi reperiatur adamas, ut neque ebur in Etruria, aut margaritum in Tiberi: & quanquam hoc nequaquam rejiciam, tamen conjecturam meam publicare volui, si forte quid veri illi insit; quin & dicere possemus *ebur ex Etruria* memorari, quia Etrusci artifices, quos valde laudari a Veteribus constat, opera ex ebore faciebant exquisita, vel illud exemplo Lydorum, unde oriundi erant, rubro colore tingebant, quod Mæonum vel Lydorum & Carum fœminas fecisse cecinit jam olim Homerus.

CAP. IX.

De Elephantis, qui in Nummis singulares occurrunt: in Catilinæ nummo elephas alatus plumbeo si modo genuinus: Augusti Nummi: & ab eo dedicati Elephanti ex lapide Obsidiano. Lipsii & Salmasii de Africæ ursis opiniones. Nummi alii Tiberii & L. Apronii, de quo ultimo ex Goltzio petito disputatur: Vespasiani tempore Romæ mulier enixa est elephantum, vel monstrum: Chronici Alexandrini Auctor illustratus: eruditus Plinii Commentator notatus: Indorum fabula de Adamo: Titi Imp. Nummi: in uno Æquitas Elephanto designatur, si modo genuinus: fictus videtur ob Historiam Elephanti, quæ illo tempore evenit: longe aliter Virtus illa *repræsentatur in Nummis, licet & Pierio* Elephas *sit ejus hieroglyphicum. Elephas sub Vespasiano edoctus scribere: sub Hadriano saltare, & cymbalum pulsare: unde non secus ac ex aliis locis patet tunc belluas tales Romæ fuisse, atque itidem ex sequentium Impp. Nummis; Elephantes loricati in iisdem: eorundem cancellata cutis, quam tamen non repræsentari in Nummis verisimile: Præfertur explicatio ill. Spanhemii: Harduini nota examinata: Elephanti etiam obvii in Græcarum urbium Nummis Augustorum & Augustarum: cujus rei in rationem inquiritur: & exhibitos Ludis ostenditur: inde illis adscribitur* MVNIFICENTIA AVG. *vel* MAGNIFICENTIA *in Nummis Commodi, Antonini Pii, aliorumque: vox ultima variis exemplis illustratur; Vell. Paterculus tentatus; nec non nummo Commodi inedito; ejus furor in spectaculis edendis: Lampridius expositus: quid sibi velit corona, in cujus medio legitur* MAGNIFICENTIA. *Coronæ aureæ ob varias causas ad Imperatores missæ, quod etiam obtinuit libera Republica. Cardinalis Norisii laus: inde videntur explicandæ coronæ, obviæ in plurimis Coloniarum Nummis: in aliis Gordiani & Philippi Elephas, symbolum Æternitatis: Tranquillinæ nummus ineditus e Gaza Gallorum Regia: Oudineti & Frid. Spanhemii laus: Philippi nummus explicatus: Harduinus laudatur & arguitur. Descriptiones variorum Nummorum Elephantis insignium ex Gazophylacio Gothano. De duobus Nummis Bacchi disceptatur.*

ATque ita quidem absolvi *elephantos* in Ludis vel spectaculis Romæ exhibitos; & nunc transgrediendum est ad singulares, qui in Nummis antiquis depicti sunt. Quod quamvis

ſæpe factum ſit, quia ejuſmodi muneribus Populo cum aliis animalibus fuerunt dati, & inde ad proximam diſputationem videantur pertinere, tamen malui hæc diſtinguere, quia hic una ſe offerunt aliæ cauſæ, propter quas hoc factum ſit.

Et elephantos quidem ſingulares ſculptos eſſe in Nummis Antiochorum, Neapolitanorum, Metelli, C. Julii Cæſaris, aliorumque, patet ex iis, quæ diſputavi, & conatus ſui expiſcari, quare id factum ſit. Et nunc initio hujus capitis inprimis notandum, miſſum ad me eſſe a Jacobo de Bary Conſule Hiſpalenſi, qui non modo pulcherrimum & ditiſſimum Cimelium poſſidet, verum etiam peritus admodum Interpres eſt explicandarum hujus generis veteris ævi reliquiarum, nummum plumbeum, in quo hinc cernitur, ſi quid video, *caput Martis;* inde *elephas alatus* cum inſcriptione, L. CATILINA, uti ex ectypo patet, quanquam non ſatis bene cognoſcere poſſim, quid ſibi velint illa, quæ ſequuntur illam inſcriptionem, & infra elephantem picta ſunt:

Genuinum profecto diceres, & illo loco eundem nummum habet Barius; & arbitror, licet dubitabundus, ſignificare ejus architectos, Catilinæ conſilium de patria occupanda æque ſucceſſurum, ac volaturum per aera elephantum.

Comes Mediobarbus ex Theſauro Theupolitano pag. 49. recenſet nummum, in quo hinc caput Auguſti ſine epigraphe, inde *elephas*, cum inſcriptione, LIVINEI. CAL. PRO. PR. S. C. putatque eum in aliqua Coloniarum ſignatum eſſe. Sed neſcio, an illud patiatur τὸ S. C. deinde obſcurum valde, quid ſibi CAL. velit, dubiumque an ſit Livinei cognomem, *Caldus* puta, vel Cauſſe, cum ceteroquin Livenei dicerentur *Reguli*; & tandem neſcio, quare hæc bellua nummo inſculpta ſit; niſi *Livineius* Africam rexerit, vel elephas Ludis ſit exhibitus, quos ipſe vel Auguſtus, cujus vultus in altera area cernitur, edidit.

Notandum autem, quia ad tempora Auguſti pertinet, Principem eum in templo Concordiæ dedicaſſe *elephantos quatuor ex lapide Obſidiano*, atque hac de re ita loqui Plinius *l.*36. *c.* 26. „In genere vitri & Obſidiana numerantur, ad ſimilitudinem lapidis, quem in Æthiopia invenit Obſidius, nigerrimi coloris, aliquando & translucidi, craſſiore viſu atque in ſpeculis parietum pro imagine umbras reddente: vidimuſque & ſolidas imagines D Auguſti, capti materiæ hujus craſſitudine, dicavitque pro miraculo in templo Concordiæ Obſidianos quatuor elephantos. Atque *habitantium ſub ipſo Sole Indorum Legatos elephantes inter munera*, Auguſto deſtinata, *traxiſſe*, uti loquitur Florus *l.*4. *c.*12. quanquam Dion *l.*53. *tigres* memoret, eoſque tunc primum addens Romanis ac Græcis viſos; id quod tradit etiam Plinius *l.*8. *c.*17.

Alium nummum vidi olim in Cimelio Johannis Smetii, nunc Sereniſſimi Electoris Palatini, quem etiam referebam ad Auguſtum: in una area caput laureatum abſque epigraphe; in altera pictus eſt *elephas*, ſcriburque S. C. uti patet ex ectypo, quem vir, harum relliquiarum ſtudioſiſſimus & nunc ἐν ἁγίοις, mecum communicavit:

Neſcio tamen, an ad probandum Auguſtum elephantos Populo exhibuiſſe, adferre debeam verba Dionis *l.*53. ubi ita loquitur de Ludis Auguſti tempore exhibitis, in quibus P. Servilius Prætor dicitur *occidiſſe trecentos urſos*, καὶ Λιβυκὰ ἕτερα θηρία ἴσα, *& totidem alias Libycas feras:* nam commode pantheræ vel Africanæ, & ſtruthiones poſſunt intelligi; quanquam nec ſic *elephantos* excludere velim. Et cum ἕτερα, ut hoc adjiciam, dicit Dion, videtur haud obſcure innuere ἄρκτους illos etiam ex Africa fuiſſe: nam quamvis Lipſius l. 2. *Elect.* c.4. multis contendat, Africam *urſos* non gignere, licet Romanis memorentur, *Numydæ*, *Libyci urſi* & *Libyſtides urſæ;* tamen ὅπως Salmaſius *ad Solin.* contrariæ eſt opinionis, docetque nullo modo per *urſos Libycos* debere vel poſſe intelligi *leones*. Dubitare de hac ipſa re videtur Servius cum ad hæc verba Virgilii, *pelle Libyſtidis urſæ*, notat, *aut revera urſæ, aut feræ Africanæ;* Harduinus *ad Plinium l.* 8. *c.* 36. ſequitur Lipſium, Voſſiumque, id quod ego facile patior: ſed tamen ultimum egregiæ doctrinæ virum illi aufero, cum abſque ambagibus 3. *Inſtit. Orat.* & in *Etymologico* ſcribat, ſe quidem antea ſecutum eſſe opinionem Lipſii, ſed eam poſtea ipſi exemiſſe Salmaſium.

Tiberii recenſet nummum Mediobarbus pag.62. in quo hinc caput illius Imperatoris imberbe, inde TIBERIVS CAESAR, & *elephas*; & Goltzius ad annum 760. & 761. pictum exhibet, cujus in una area caput Herculis cum leonis exuviis & clava; in altera elephas, & ſupra eum L. APRONIVS IMP. & infra aliud nomen, uti ex ectypo patet:

Hic Tiberii tempore Proconſul Africæ fuit, teſte Tacito l. 3. *Ann.* c.21. & antea ob res bene cum Germanico geſtas triumphalia ornamenta illi decreta fuiſſe tradit idem lib.1. *Annal.* cap. 72. Quod ſi propter adminiſtratam ſub Tiberio Africam, elephas in nummo hoc cernitur, certe male Goltzius eum refert ad A. V.C. 760. quo adhuc in vivis erat Auguſtus; & Africam hic deſignari tamen videtur patere ex Hercule, qui propterea forte etiam obvius nobis eſt in Gentis Cæciliæ nummo apud Urſinum; & in Africa valde cultum Herculem fuiſſe ex variis Auctoribus patet, quorum loca in medium adferre ſuperſedeo, quia ita viderer extra oleam verſari, & rei protritæ probandæ incumbere.

Principatu Veſpaſiani elephantos fuiſſe Romæ, res ipſa docet; & hac occaſione examinabo locum Auctoris *Chronici Alexandrini*, qui ſcribit pag. 586. Olimpiade 211. *Coſſ. Veſpaſiano Auguſto* VII. *Tito* V. *Alcippen feminam Romæ enixam eſſe elephantum.* Junius in Catalogo Architectorum & Mechanicorum Plinium loqui putat de eadem femina

lib. 7. *cap*. 3. nec non Tatianum *Orat. contra Gentes* & facere id potuit Plinius, quia post sextum Consulatum Titi, gestum anno sequente, *Historia Naturalis* vulgata est: potuit & eodem respicere Tatianus; qui tamen non *Alcippen*, sed *Glaucippen* memorat; additque Niceratum Atheniensem Euctæmonis filium statuam mulieris istius & monstri ex ære fecisse: omnis difficultas sublata foret, si constaret, quo tempore floruerit Niceratus; Plinius *lib*. 34. *cap*. 4. tradit, *omnia quæ ceteri* (statuarii) *aggressum, repræsentasse Alcibiadem, lampadeque incensam matrem ejus Demaraten sacrificantem*; quæ quamvis videantur aliquo modo suadere, eum florentibus Græciæ rebus vixisse, tamen non liquere pronuntio. Joh. Harduinus putat a Plinio & Tatiano eandem historiam memorari, & in alterutro nomen mulieris in mendo cubare, & illud esse arbitratur, quod Livius *lib*. 27. *cap*. 11. & Valerius Max. *lib*. 1. *cap*. 6. §. 5. inter ostenta referunt, *puerum cum elephantino capite natum*: monstrum hoc certe tale fuit proculdubio, sed partus Alcippes sub Vespasiano Imperatore, nec Livius nec Val. Maximus meminisse potuerunt, quod quanquam nec eum tradere persuasum habeam, credamque eundem similitudinem potius ante oculos habere, tamen monendum fuit, quia verba illius sunt obscuriora.

Atque non ingratum Lecturo me facturum arbitror, si hac occasione adjiciam, Missionarios, ut vocant, narrare in secunda parte *Imaginum* Vinc. Carthari, non modo Goæ se vidisse statuam hominis cum tribus capitibus elephantinis, verum etiam idolum cum uno capite; Indosque narrasse Adamum & Evam, matrimonio junctos, initio nullam prolem habuisse; cum ille foras exivisset, Evam nescio quod opus fecisse, sudasse, & ex sudore hominem natum perfectæ staturæ; Adamum redeuntem vidisse eum cum conjuge colloquentem, & occidisse; sed pœnitentia ductum elephanti caput amputasse, & occisi hominis trunco imposuisse; hunc revixisse, & Diis fuisse adscriptum; quæ certe germanæ fabulæ licet sint, tamen hic commode inseruntur: & videre ibi licet portentosas hasce statuas.

In nummo Titi apud Tristanum tom. 1. p. 302. & Mediobarbum p. 125. *elephas* nobis etiam depingitur; estque argenteus integer plane apud me, in quo hinc IMP. TITVS. CAESAR. VESPASIANVS. AVG. P. M. laureatus; inde elephas & TR. P. IX. IMP. XV. COS. VIII. P. P. qualem aureum ex Gaza serenissimi Borussiæ Regis exhibet Spanhemius *Dissert*. 3. extr. quem signatum illustris Legatus putat *dedicatione amphitheatri*, de qua loquitur Suetonius *cap*. 8. & legere licet apud Ælianum lib. 11. cap. 15. *de Animal*. elegantem historiam, quæ Principe illo evenit, elephantem nempe adulterum & adulteram (quos belluam hanc magno odio prosequi dixerat) occidisse, cadavera texisse veste stragula, & rectori vel nutritori, marito mulieris, advenienti ostendisse κειμένους πλησίον ἀλλήλοις. Et hinc putat Joh. Baptista Menestrier nummum Titi signatum fuisse elephanto, addita epigraphe AEQVITAS. S. C.

A Sed forte vir ille ab aliis fuit deceptus, vel more suo nobis imponit; quia a Mediobarbo plures Nummi recensentur, quibus inscripta AEQVITAS, & in eorum nullo elephas pictus est, sed figura *Æquitatis*, stans dextra bilancem tenens, & sinistra cornu copiæ. Quanquam diffiteri nolim typum hunc non male elephanto convenire, quippe cui Plinius etiam *lib*. 8. *cap*. 1. eam virtutem tribuat: *imo vero* (*quæ etiam in homine rara*) *probitas, prudentia, æquitas*, nempe est illi animali, vel elephanto. Atque ita Pierius *elephantem* facit symbolum & hieroglyphicum AEQUITATIS, sed nullis nummis id probat; verum narrat historiam,
B ex qua patet, animal hoc par pari referre, & ita *æquitatis* diligentem custodem esse; elephantem nempe vidisse quendam mensuræ lapillos & pulverem immiscere, ut ita de pondere aliquid fraudaret; eum animadvertentem apud ipsum carnes elixari, cinerem e foco in ollam injecisse, & ita paria fecisse: quæ petita sunt ex Æliano lib. 6. cap 52. *de Animal*. Mucianus præterea, qui sub Vespasiano Consul fuit, *auctor est*, apud Plinium *lib*. 8. *cap*. 3. „ aliquem ex his (*elephantis*) & litterarum ductus „ Græcarum didicisse, solitumque præscribere ejus Linguæ verbis, IPSE EGO HAEC SCRIPSI
C „ ET SPOLIA CELTICA DICAVI; itemque „ se vidente Puteolis, cum advecti e nave egredi „ cogerentur territos spatio pontis procul a conti- „ nente porrecti, ut sese longinquitatis æstimatio- „ ne fallerent, aversos retrorsus esse. Unde discimus, elephantos Romæ sub Vespasiano etiam fuisse, & quidem advectos ex Africa; & arbitror plerosque tunc temporis Romæ conspectos ea ex regione, non autem ex India fuisse arcessitos. Et Arrianus Hadriani Imperatoris tempore vidit elephantum pulsantem cymbalum, & alios saltantes; clarum utique signum eos illo tempore Romæ & in Imperio Romano fuisse. Quin & Spartia-
D nus narrat *cap*. 7. eundem Imperatorem *dedisse dono Hiberorum Regi elephantum & quingenariam cohortem*: & *cap*. 19. belluarum illarum opera usum esse ad Colossi erectionem: *Colossum stantem atque suspensum per Detrianum* (alii legunt *Dextrianum*, alii *Demetrianum*) *architectum, & de eo loco, in quo nunc templum Urbis est ingenti molimine*, (transtulit) *ita ut & operi elephantes* XXIIII. *exhiberet*.

Elephanti præterea singulares obvii nobis sunt in Nummis Latinis Antonini Pii, Commodi, L. Septimii Severi, Caracallæ, Macrini, Philippi, aliorumque Augustorum, apud Erizzum p. 138. 288.
E 376. Ducem Arschotanum Tab. 29. 42. 51. 53. 58. Patinum pag. 103. *Thes. Mauroc*. Vaillantium & alios. Notandumque inprimis plerosque horum elephantorum contectos esse loricis, & ad pugnam instructos, uti unius in honorem Commodi signati, cui similis est plane alter aureus Anton. Pii apud Hemelarium, ectypus docet:

F

Atque uti hac de re videri potest illustris dignitate atque eruditione vir Ezech. Spanhemius, *Dissertat*. 3. ita facere non possum, quin examinem Cassiodori & Plinii, quæ commodum mihi in mentem veniunt, verba, quia loricæ illæ *cancellos*

referunt; & *cancellata cutis* elephanto tribuitur; Plinius *l.8.c.10.* „Durissimum dorso tergus, ventri „molle, setarum nullum tegumentum, ne in „cauda quidem præsidium abigendo tædio musca„rum,(namque id & tanta vastitas capit)sed CAN„CELLATA CVTIS, & invitans id genus ani„malium odore. Ergo cum extenti recepere exa„mina, arctatis in rugas repente CANCELLIS „comprehensas enecant: hoc illis pro cauda, ju„ba, villo est. Et notat Joh. Harduinus, Cassiodorum *l.x. ep.30.* expressisse illud, per *cutem ulcerosis vallibus exaratam*, cujus ecce tibi verba prout leguntur in Editione Genevensi, An. 1663. *Cutis hujus ulcerosis vallibus exaratur*, (*a qua transportaneorum nefanda passio nomen accepit*) *quæ in tantam duritiem solidatur; ut putes esse osseam cutem*. Et quidem primo *transportaneorum passio* est lepra, elephas, elephantia, ἐλεφαντίασις, uti veteribus Medicis vocatur, quia hic morbus generatur corruptione quadam vel laxatione extremæ cutis in corporibus; humor ab interioribus ad superficiem transmittitur & transportatur partibus, & ita cutis fit similis corio elephanti, ut ex Cælio Aureliano notat Du-Cangius; quanquam Vossius vir certe magni nominis, existimet, eum morbum non tam esse *lepram*, quam *vitiliginem* Latinorum, & Græcorum ἀλφὸν, quem morbum soli Ægypto peculiarem facit Plinius, & ante Cn. Pompeii tempora non fuisse in Italia scribit alicubi, ignotum in Italia pene, frequentissimum in quibusdam regionibus, Celsus *l.3.c.25.* & denique Judæis in Ægypto degentibus tribuit Justinus *l.36.c.2.* *Cancellatam* hanc elephantorum *cutem* ita explicat Cælius Rhodiginus lib.5. cap. 14. *Lection. Antiq.* ut optime cum Nummis conveniat; putatque cancellorum rationem optime depinxisse Varronem lib.3. *de Re Rustica: Præterea e perticis inclinatis ex humo ad parietem, & in eis transversis gradatim modicis intervallis perticis adnexis ad speciem cancellorum scenicorum & theatri*; additque hinc *cancellatam elephantorum cutem dici* Plinio. Rhodiginus utique ita hac de re agit, ac si describeret elephantem in Nummis obvium, & cum ad bellum instructus in editione Ludorum non videatur fuisse, censeret forte alius, eum ita depingi nonnunquam propter cutem cancellatam; sed tamen, ut verum fatear, malo credere cum illustri Spanhemio, elephantos loricatos in spectaculis fuisse; neque tamen adhuc videre possum, eandem rem describi Plinio & Cassiodoro, uti putabat Harduinus, quia hic loquitur de cute elephantorum ordinaria, alter vero narrat elephantos cancellatam cutem fecisse, vel rugas contraxisse, cum a muscis infestarentur.

Præterea in Græcarum urbium Nummis sæpe elephanti nobis repræsentantur: atque ita in præclaro Tarsensium Caracallæ occurrit elephas, supra eum bovis caput, ex adverso corona; in alio Getæ Nicæensium elephas cum sessore, in Macrini ab eodem populo signato, rector elephantem ducens & gerens virgam; & tandem in Mitylenensium Saloninæ eadem bestia cum sessore, apud insignem Antiquarium Joh. Vaillantium in libro, quem ultimum edidit *de Numismatibus Imperatorum, Augustarum & Cæsarum a Populis Romanæ ditionis Græce loquentibus percussis*; qualem Tarsensium nummum jam olim edidit Sebastianus Erizzus p.415. cujus ectypum supponendum curavi; & de quo memini me antea etiam egisse:

Sed tamen non omnia respondent nummo, quem describit Vaillantius, & proculdubio litteræ nonnullæ male exscriptæ & pictæ sunt; cum in aliis & in hoc ipso etiam, atque in altero apud Norisium Dissert. IV. *De Epochis Syro-Macedonum* p.309. legatur, A. M. K. Γ. B. quæ siglæ mirum quantum exercuerunt Eruditos, uti ex iis patebit, quæ in altera *Historiæ trium Gordianorum* editione monebo.

Et ego quidem existimo, elephantos solos, tam in Latinis quam Græcis Augustorum Nummis cerni præcipue, quia illi Ludis, Romæ vel in Provinciis, fuerunt exhibiti. Atque ita Erizzus existimat belluam hanc in Tarsensium nummo, in quo ab altera parte cernitur Caracalla, pictam esse, quia Ludis Secularibus Romæ eam Populo exhibuerat Severus Imperator; quanquam verisimilius sit eandem Tarsenses exhibuisse Ludis celebratis in honorem & pro salute Imperatoris. Certe in Nummis Antonini Pii, Commodi, S. Severi, & Elagabali, circum elephantem scribitur MVNIFICENTIA AVG. & in uno Caracallæ eadem bellua exhibetur absque illa inscriptione; & in Commodi quidem nummo legitur, MVNIFICENTIA AVG. TR. P. VIII. COS. III. P. P. S. C. in Caracallæ, P. M. TR. P. XV. COS. III. P. P. S. C. & in Elagabali, MVNIFICENTIA. AVG. S. C. quorum trium Nummorum ectypos, licet editi sint, exhibeo, quia illos nitide admodum depictos mecum communicavit illustris dignitatis & excellentis doctrinæ Legatus, Ezechiel Spanhemius, ex Gaza Gallorum Regia beneficio politi & eruditi Oudineti;

Commodi.

Caracallæ

Elagabali

Et Commodum elephantos exhibuisse, docet nos Dio *l.72.* *His igitur rebus primo die confectis, reliquis diebus descendit de superiore loco in solum vel aream theatri, altilesque bestias ..... occidit, tigrim, equum fluviatilem & elephantum*; id quod & antea memini me monuisse.

Est

Est autem inprimis notandus Antonini Pii nummus apud Angelonum, cujus altera in area pictus est elephas, legiturque MAGNIFICENTIA. AVG. COS. III. uti patet ex ectypo:

qua admirabili inscriptione significatur Ludos sumptuosissimos editos, varia animalia, & inter ea elephantos exhibitos: cumque in muneribus dandis *magnanimum* fuisse, uti de M. Antonino loquitur Capitolinus *cap.* 17. Neque aliter de Spectaculis, vel Ludis, in quos immensi sumtus fiebant, loquebantur optimi quique Auctores: Cicero lib. 3. *ad Q. fratrem* epist. 8. memorat *Ludos* MAGNIFICENTISSIMOS, *& munus sumtuosum atque* MAGNIFICUM: Aurel. Victor. cap. 66. *de Viris illustr.* non aliter loquitur: *M. Livius Drusus genere & eloquentia magnus, sed ambitiosus & superbus, Ædilis munus* MAGNIFICENTISSIMUM *edidit* Vellejus quoque Paterculus *lib.* 2. *cap.* 100. ne alios Auctores, & quidem Tacit. lib. 12. *Ann.* cap. 56. ad partes vocem, eadem utitur dicendi ratione: *At in Urbe eo ipso anno, quo* MAGNIFICENTISSIMI *gladiatorii muneris, naumachiæque spectaculis D. Augustus.... animos oculosque Populi Romani repleverat*: ubi forte meliori jure scriberetur *magnificentissimis*, nempe *spectaculis*, ut eo epitheto etiam comprehendat naumachiam, quæ certe absque maximis sumtibus fieri non poterat: & ita plane loquitur cap. 56. *libri* ejusdem, qui locus a me jam antea in medium adductus fuit. Et cum, teste Cicerone libro II. *de Inventione*, *Magnificentia sit rerum magnarum & excelsarum, cum animi ampla quadam & splendida propositione, agitatio & administratio*: facili opera constare potest Spectacula Antonini Pii fuisse splendidissima & sumtuosissima, dignaque, quæ MAGNIFICENTIÆ nomine veniant. Neque tantum in illis Augusti, verum etiam in Commodi nummo æreo, in medio coronæ laureæ apud Vaillantium, insignem Antiquarium, scribitur MAGNIFICENTIÆ AVG. COS. III. P. P. Quin etiam communicavit mecum Hieron. Guielmus Snabelius, ante per aliquot annos mysteriorum sacrorum Daventriæ Interpres, nunc Bremæ S. S. Theologiæ Doctor & Professor, nec non Ecclesiastes in æde Ancharii doctissimus & facundissimus, & singularis veterum Numismatum, omnisque prisci ævi cultor; communicavit, inquam, vir reverendus mecum ectypum nummi argentei:

A in quo hinc est caput Commodi laureatum, AVR. COMM. AVG. P. FEL. inde vero in corona, MAGNIFICENTI.. AVG. COS. VII. P. P. & putat *magnificentiam* hanc, quam nummus insolita inscriptione præ se fert, vel affectasse Commodum, vel ab adulatoribus ipsi esse assignatam; Morellumque addit, pag. 178. *Specimin*is, eam referre ad ingentem apparatum Ludorum, quos Imperator ille sæpissime exhibuit. Certe cum nummus apud Vaillantium signetur Consulatu III. alius apud Morellum tab. 17. Consulatu VI. & hic, quem vulgamus, Consulatu VII. haud absque ratione statuo iis Consulatibus Ludos Populo datos fuisse.
B Atque ex Lampridio patet, *cap.* 12. & 13. Commodum sub patre sexagies quinquies; postea, mortuo scilicet Marco, tantum palmarum gladiatoriarum fecisse, vel victis retiariis vel occisis, ut mille contingeret; ferarum diversarum manu sua occidisse multa millia, *ita ut elephantos occideret; id fecisse sæpius spectante populo Romano; & virium in conficiendis feris tantarum fuisse, ut elephantum conto transfigeret; & singulis ictibus multa millia ferarum ingentium conficeret*; quod ultimum non puto ita capiendum
C esse, ac si Commodus uno ictu tot feras occiderit; sed significare Lampridium, eum non vel raro aberrasse, & singulis ictibus, si omnes in unum colligerentur, eum occidisse multa ferarum millia; adeo ut nemo necesse habeat hæc legens explere suam cum τῷ πάνυ mirandi libidinem. Præterea *cap.* 11. narrat idem, Commodum etiam gladiatorium certamen subiisse, & nomina gladiatorum recepisse eo gaudio, quasi acciperet triumphalia, Ludum semper ingressum esse, & quoties id fieret, in publicis monumentis scribi jussisse; & pugnasse septingenties tricies quinquies. Atque hinc non secus ac ex
D VOTIS XX. VOTIS SOLVTIS. PRO. S. P. Q. R. MVNIFICENTIA. AVG. quæ apud Mediobarbum in variis Nummis Commodi leguntur, & alio, in quo idem equo insidens leonem opugnat, addita epigraphe, VIRTVTI. AVGVSTI. P. M. TR. P. X. IMP. VII. nec non ex multis gestis Consulatibus, in quibus Consules varios Ludos exhibebant, patet satis superque frequentia Commodum spectacula eaque splendida dedisse; & propterea mirandum nequaquam esse MAGNIFICENTIAM in variis ejusdem Nummis legi.

E Sed observatione inprimis dignum est, MAGNIFICENTIAM Commodi scribi in medio coronæ laureæ, & in tribus Nummis, in quibus legitur MVNIFICENTIA, pingi *Elephantum*, non secus ac in aliis Antonini Pii, Veri, Elagabali, & Gordiani. Nescio profecto, an hic celebretur Commodi Liberalitas & MAGNIFICENTIA, & significetur eum victoribus coronas laureas ex auro vel argento dedisse; quales etiam libera Republica, ne de Cæsaribus aliquid dicam, datas fuisse Scenicis docet Lipsius Cent. 2. ep. 100. *ad Belgas*; an vero Senatus Populusque Romanus eidem propter e-
F ditos Ludos magnificentissimos ejusmodi coronam auream dono dederit. In nummo Antonini Pii circum elephantem scribitur MAGNIFICENTIA AVG. & nullum dubium, quin designentur magnifica illa spectacula; in aliis vero in medio coronæ, MAGNIFICENTIÆ, ad indicandum, si quid video, aliquid a Senatu & Populo decretum esse in honorem Imperatoris, propter illius magnificos Ludos. Et si nummus ideo signatus est, haud video quid commodius huc spectare pos-

sit, quam datam esse coronam auream; ita in alio ejusdem Commodi nummo apud Mediobarbum in medio coronæ itidem legitur, S. P. Q. R. LÆTITIÆ C. V. vel *Consulis quintum*, uti explicant has siglas Eruditi; videturque tunc Senatus ejusmodi coronam Imperatori læto dedisse, quia victor Romam rediit, qua re & auctor erat LÆTITIÆ Urbis. Et ejusmodi coronas aureas datas fuisse tam libera Republica quam sub Augustis a Provinciis & Italiæ oppidis docet multis doctissimus Lipsius lib. 2. cap. 9. *de Magnit. Rom.* quibus adde A. Gellium *lib.* 5. *cap.* 6. Polyb. *Exc. Leg.* 28. 30. 32. 35. 46. 83. 93. 119. 120. 121. & 126. Corn. Nep. *Annib.* cap. 7. Joan. Antioch. pag. 817. Exc. Dionis apud Valef. pag. pag. 745. Zosim. *lib.* 3 *cap.* 13. Diodorum Sic. *lib.* 16. pag. 479. & Polyb. in *Exc. de Virt. & Vitiis* pag. 1409. nec non Flav. Vopiscum in *Vita Probi* c. 15. ex quibus ultimis duobus patet etiam Regibus honorem cum habitum fuisse. Huc pertinet *aurum coronarium*, de quo *loco laudato* Lipsius, & Casaubonus *ad Mon. Ancyranum*; hincque puto, Augusto Antiochenses coronam misisse, cum mortuo Lepido Pontificatum Maximum susciperet, idque docere nummum, cui inscriptum ΑΡΧΙΕΡΑΤΙΚΟΝ ΑΝΣΙΟΧΕΙΣ, nempe *στέφανον*, *miserunt Augusto*; qualem ipse possideo elegantissimum cum nota numerali Λ. qualemque exstare apud Apollonium Bassettum, Serenissimo Magno Etruriæ Duci a Secretis, testatur Eminentissimus Norisius Dissertat. III. *de Epochis Syro-Macedonum*, ubi hunc nummum optime explicat, & Harduinum paradoxa nobis propinantem erudite refellit.

Sic puto in nummo Lucillæ argenteo apud Vaillantium, cui inscribuntur VOTA PVBLICA, depingi nobis coronam, quam auream votis illis obtulerunt Romani Augustæ. Quin & videant Eruditi, at non ejusmodi coronæ aureæ pictæ sint in Nummis, apud Vaillantium, Patinum pag. 71. & 93. aliosque, variarum Coloniarum; ut in Augusti, signatis a Corinthiis, Bilbilitanis, a Libertate Julia vel Ebora, a Colonia Patricia vel Corduba, a Julia Traducta, a municipio Turiasone; in Agrippæ Cæsaris, a Corintho; in Tiberii, percussis a Col. Julia Gemina Accitana, Augusta Bilbili, Corintho, Ergavica, Segobriga, Tarracone, Turiasone; in Germanici, signatis a Corintho, Col. Romulea; in Caligulæ, a Bilbili, Segobriga; in Claudii, a Julia Babba; in Neronis, Domitiani, M. Aurelii, L. Veri, a Corintho; in Sept. Severi, a Col. Heliopolitana; in Juliæ Domnæ, a Beryto, Col. Heliopolitana; in Caracallæ, a Beryto; in Getæ, a Col. Heliopol. Laodicea; in Macrini & Diadumeniani, ab Antiochia; in Elagabali, a Laodicea, uti putat vir doctissimus; in Anniæ Faustinæ Heliogabali conjugis, a Sidone; in Philippi, Otaciliæ Severæ, Treb. Galli, Volusiani & Gallieni, a Damasco; in Philippi Junioris, a Colon. Heliopoli; in Trajani Decii, ab Ælia Capitolina.

Atque ita mihi videtur Alexandria galea elephantina caput tecta, apud Vaillantium in *Ægypto Numismatica*, coronam manu dextra tenere, uti ex ectypo antea edito patet, ad indicandum, ab illa urbe coronam auream Othoni ob acceptum imperium missam esse. Et eandem ob causam in nummo Mylassensium apud Morellum *Tab.* XV. puto coronam cerni, & in illius medio legi, *Γραμματεύοντος Ὑβρέυ*, quia Hybrea Scriba talis corona aurea missa est ad Augustum, cujus caput in altera area cernitur.

Neque tamen omnes Nummos, in quibus *coronæ* sunt pictæ, ita explicari debere crediderim; cum & præmia in nonnullis possint designari, quæ Ludorum victoribus dabantur; uti maxime illi, in quibus legitur, CEBACMIA, ISTHMIA, CERT. SAC. PER. OECVME. ISELA, ΑΗΤΩΙΑ, ΠΥΘΙΑ, aliaque.

Sed uti e diverticulo in viam redeam, Heliogabalus, cum daret Romæ Ludos gladiatorios, multæ in iis feræ cæsæ sunt, atque inter eas *elephas* & tigres quinquaginta & una, teste Dione vel Xiphilino *lib.* 79. unde proculdubio sequitur non multos elephantos tunc in Urbe vel Italia fuisse. Præterea Gordianus tertius elephantos etiam in amphitheatro exhibuit, qua de re memini me egisse: nam quamvis Capitolinus enumeret feras, & inter eas *elephantos triginta duo*, illasque omnes, tam mansuetas quam efferas, Gordianum parasse ad triumphum Persicum, & Philippum postea Ludis Secularibus vel dedisse vel occidisse narret *cap.* 33. tamen ex nummo rarissimo, quem primus e Gaza Medicea publicavit illustris Spanhemius, videor optimo jure posse affirmare, illum ipsum Imperatorem, antequam ad bellum Persicum proficisceretur, Ludos dedisse, & in iis elephantos: nam in una area cernitur caput ejus laureatum, IMP. GORDIANVS. PIVS. FELIX. AVG. in altera amphitheatrum, & in eo elephas cum sessore pugnans contra taurum, addita inscriptione, MVNIFICENTIA. GORDIANI. AVG.

In Philippi apud Vallantium & alios nummo bellua hæc etiam repræsentatur, addita epigraphe, ÆTERNITAS AVG. Et quanquam non dubitem, quin referenda sit ad Ludos Seculares, quos Augustus ille celeberrimos exhibuit teste Capitolino cap. 33. *Gordian.* tamen videntur simul ad æternitatem imperii Philippi & posterorum allusisse Romani, quia vivax admodum hoc animal, adeo ut ex Aristotele narret Plinius *lib.* 8. *cap.* 2. *elephantos ducentis & quosdam trecentis annis vivere*; Arrianus in *Indicis*, *eos utplurimum vivere annos ducentos, plerosque autem ante hoc tempus morbo interire*; imo historiæ, quas ex Juba & Philostrato inserui *Exercitationi* primæ, illud tempus valde augeant, & Cassiodorus illis tribuat *supra millenos annos*, uti ex ejus verbis mox patebit. Et lætor profecto idem in mentem venisse Eruditis Trivultiensibus *Artic.* 31. Anni 1708. Sed tamen, quod inprimis notandum est, in nummo Tranquillinæ Augustæ, conjugis Gordiani Pii,

Tranquillina

& ita ante Philippum signati idem plane ectypus occurrit, nullam aliam, uti arbitror, equidem ob causam, quam quia Romani & illi liberisque, si qui nascerentur, optabant imperii æternitatem. Rarissimum illum nummum delinea-

tum, ex Gaza Gallorum Regia, mecum communicavit illustris Spanhemius, cui plurimum eo me nomine, uti & Cimelii illius Custodi, doctissimo Oudineto, multum me debere confiteor. Quin & Car. Patinus, in *Indice Numismatum Antiquorum*, unum Maximiani Herculii recenset, in quo scribitur ÆTERNIT. AVGG. & cernitur elephas, cui puer (sessor proculdubio vel Indus) insidet.

Nec hic silentio prætereundum est, Frideric. Spanhemium, Professorem & Theologum apud Batavos primarium, Antiquitatis Ecclesiasticæ nec non profanæ peritissimum virum, existimare in nova eaque luculentissima *Historiæ Christianæ* Editione, quam mihi in amicitiæ tesseram, paulo ante acerbam omnibus πεπαιδευμένοις mortem, dono misit; Philippi Augusti nummum, de quo egi, pertinere ad apotheosim illius Imperatoris; quem cum filio consecratum fuisse unus Eutropius memoriæ mandavit. Et certe hæc opinio veneres suas habet, atque a ratione non videtur esse aliena; idque vel ideo, quia in Faustinæ Nummis scribitur etiam ÆTERNITAS circum thensam, ad quam elephanti juncti sunt; & ita proculdubio indicatur eam consecratam esse, & honoratam ejuscemodi curru in Ludis Circensibus; unde etiam in altera area legitur DIVA FAUSTINA. Sed in Philippi Nummis inde scribitur, IMP. PHIL. AVG. vel IMP. CÆS. M. IVL. PHILIPPVS. AVG. COS. III. & inde est, quod suspicabar eos signatos esse vivo Philippo, cujus in aliis Nummis, non secus ac filii, obvia est ÆTERNITAS IMPP. vel IMPERII, additis aliis figuris: quæ utique nihil ad consecrationem faciunt, quo referri *elephas* posse videbatur.

Sed & observatione inprimis dignum, in Philippi quodam nummo cerni elephantem cum rectore cum inscriptione, LIBERALITAS AVG uti video scribi in *Catalogo Numismatum Græcorum & Latinorum* Joannis Brill, typis descripto Amstelædami 1679. pag. 65. Et cum nunquam *liberalitas* Imperatorum ita nobis repræsentetur, ego nummum illum rarissimum existimo, quia proculdubio denotantur Ludi Seculares, quibus Philippus elephantos exhibuit; cum ceteroquin munera designari in Nummis soleant vocibus MVNIFICENTIA & MAGNIFICENTIA; at contra congiaria & donativa LIBERALITATE.

Nec profecto omittendum, Harduinum, multæ sed novæ eruditionis virum, *elephantem* in nummo Metellorum, de quo antea egi, recte referre ad L. Metelli memoriam, qui primus elephantos ex primo Punico bello duxit in triumpho; eandem belluam obviam in Nummis Titi, Antonini Pii, Commodi, Septimii Severi, & Caracallæ ad Ludos ab Augustis illis exhibitos, & in Philippi ad *æternitatem*, quia vox illa ibi legitur. Id quod ultimum quare idem vir præstans non sequatur in explicandis binis Nummis Diocletiani & Maximiani, in quibus itidem elephanti occurrunt cum inscriptione, ÆTERNITAS AVGG. malitque commentari in *Addendis & Corrigendis*, argumentum hoc esse perstitisse sobolem Augustorum jam annis trecentis ab Augusto Cæsare, quoniam elephantos vivere ducenis annis & quosdam tricenis Aristoteles apud Plinium prodit. Sed credit omnes Imperatores ab Augusto Cæsare originem ducere, & insertos esse Cæsareæ Domui, & inde est, quod nobis exhibeat tam egregia stemmata, vel genealogias, quæ profecto nemo alius comminisci posset, & a ratione non modo alienæ sunt plane, & contrariæ omnibus Auctoribus veteribus, quos ejuscemodi ratiocinatione de statu dejicere, & fictos esse posterioribus seculis, quæ opinio arx est

A eruditionis istius, ostendere per cuniculos testatur. At quis tam sanæ mentis inops, ut talia figmenta credat? & ego non dubito, quin ÆTERNITAS elephanto juncta respiciat tempora futura, quibus posteros Augustorum regnaturos indicabant Romani.

Est & alia explicatio Harduini, quam, licet proprie ad argumentum hujus capitis non pertineat, tamen supponendam & refellendam necessarium fore existimavi. Exponit igitur in iisdem *Addendis* quatuor currui, quo statua illius vehitur, junctos elephantos in nummo consecrati Pertinacis, de perpetuitate æternitateve nobilissimarum quatuor familiarum, Juliæ sive Cæsareæ, Antoniæ, Pompejæ & Æliæ per Helvios Pertinaces, qua ex Domo Pertinax Aug. & filius sororis ejus Severus Pertinax forent. Quæ certe, ut & alia sequentia, mihi sunt meræ & germanæ hallucinationes, quarum nec vola nec vestigium in veteri Historia invenitur; quin certum est, elephantos sive quatuor sive duo esse notam sæpe consecrationis, & omnino id significare in Pertinacis nummo, uti postea probabitur, statuasque Imperatorum & Augustarum in signum apotheseos ita per Circum Ludis solemnibus vectas esse.

C Cum autem mecum communicaverit vir eximius Ernestus Salomon Cyprianus descriptiones variorum Nummorum, qui vel uno, vel pluribus elephantis insignes servantur in Gazophylacio Gothano, recte me facturum putavi, ut easdem huic capiti adjicerem, licet similium Nummorum sparsim in hoc Opere fecerim mentionem, aut illorum ectypos exhibuerim.

Aurei.

1. NERO CLAVD. DIVI. F CAE. AVG. GERM. IMP. TR. P. COS. Capita Neronis & Agrippinæ juncta. ℞. AGRIPP. AVG. DIVI. CLAVD. NERONIS. CÆS. MATER. Nero & Agrippina in thensa ab elephantis tracta; ad latus, EX. S. C.
2. Imp. TITVS CÆS. VESPASIAN. AVG. P. M. Caput Titi laureatum lævam versus. ℞. TP. P. IX. IMP. XV. COS. VII. P. P. Elephas dextrorsum gradiens.
3. D. AVGVSTA. FAVSTINA. Caput Faustinæ matris velatum. ℞. EX SENATVS CONSVLTO. Imperatrix sub Cereris persona in thensa, dextra spicas tenens, tracta a biga elephantorum.
4. DIVA FAVSTINA. Caput Faustinæ matris velatum, lævam versus. ℞. ÆTERNITAS. FAVSTINA a bigis elephantorum vecta.

Argentei.

5. CÆSAR. Elephas gradiens & conculcans draconem. ℞. Simpulum, adspergillum, securis & apex.
6. NERO. CLAVD. DIVI. F. CÆS. AVG. GERM. IMP. TR. P. COS. Capita Neronis & Agrippinæ jugata. ℞. AGRIPP. AVG. DIVI. CLAVD. NERONIS. CÆS. MATER. Quadrigæ elephantorum, quibus Nero & Agrippina insident, supra, EX. S. C.
7. IMP. TITVS. CÆS. VESPASIAN. AVG. P. M. Caput Titi laureatum dextrorsum. ℞. TR. P. IX. IMP. XV. COS. VIII. P. P. Elephas dextrorsum gradiens.
8. DIVA. AVGVSTA. MARCIANA. Caput Marcianæ ornatum. ℞. EX. SENATVSCONSVLTO. Marciana sedens in thensa tracta a duobus elephantis cum sessoribus suis.
9. ANTONINVS. PIVS. AVG. Caput Cara-

callæ laureatum & barbatum. ℞. P. M. TR. P. XV. COS. III. P. P. Elephas ſiniſtrorſum gradiens.

10. ANTONINVS PIVS. AVG. BRIT. Caput Caracallæ laureatum & barbatum. ℞. P. M. TR. P. XV. COS. III. P. P. Elephas ſiniſtrorſum gradiens.

11. IMP. M. JVL. PHILIPPVS AVG. Caput Philippi radiatum. Idem, IMP. PHILIPPVS. AVG. ℞. ÆTERNITAS. AVGG. Elephas dextrorſum cum ſeſſore gradiens.

Ærei majoris moduli.

12. DIVI JVLII. Caput Julii Cæſaris laureatum cum lituo. ℞. S.C. Imperator in thenſa tracta a quadriga elephantorum, in qua figura ſiniſtra palmam tenens.

13. DIVA. AVGVSTA. FAVSTINA. Caput Fauſtinæ velatum. ℞. EX. S. C. Duo elephanti cum ſuis ſeſſoribus trahunt currum, in quo Fauſtina ſedens.

14. DIVVS. M. ANTONINVS. PIVS. Caput Marci Aurelii nudum. ℞. CONSECRATIO. Quadriga elephantorum cum ſuis ſeſſoribus thenſam trahunt cum ſtatua M. Aurelii.

15. DIVVS. VERVS. Caput Veri nudum. ℞. CONSECRATIO. Thenſa cum ſtatua Veri a quatuor elephantis trahitur.

16. IMP. M. JVL. PHILIPPVS. AVG. Caput Philippi laureatum. ℞. ÆTERNITAS. AVGVSTI. Elephas cum ſeſſore.

Ærei medii moduli.

17. ANTONINVS. AVG. PIVS. P. P. TR. P. XII. Caput Antonini Pii laureatum. ℞. MVNIFICENTIA. AVG. COS. IIII. Elephas ad dextram ſpectans.

18. Idem. ℞. Elephas lævam verſus tendens.

19. Caput Bacchi cum corona hederacea, ſed videtur caput Commodi juvenile. ℞. S. C. Elephas gradiens.

20. ANTONINVS. PIVS. AVG BRIT. Caput Caracallæ laureatum. ℞. P. M. TR. P. XV. COS. III. P. P. Elephas gradiens.

Vir inſigni pietate & eruditione, natuſque ad ſtudia promovenda, hunc Indicem mecum communicavit 20. Aprilis die Anni 1716. ipſiſque Idibus Maii ſequentis repoſui ea, quæ ſuppoſita ſunt.

Deinde mecum communicas Elenchum Actorum Elephantinorum Tonnenſium, quorum pars etiam foret Elephas meus, licet profecto nihil commune cum argumento illo habeat, nec non Indicem Nummorum, qui Elephantis inſignes ſervantur in Bibliotheca veſtra Palatina.

Singulari profecto me affeciſti beneficio, & ego non deſinam Indicem illum inſerere *Exercitationi* meæ ſecundæ, licet omnes fere Nummos eos jam mihi notaverim. Sed id faciam, ut vel inde harum elegantiarum curioſi bona fide cognoſcant, quantas opes in Theſauro ſuo recondat Dux ſereniſſimus.

Adverterunt inprimis animum meum aurea Numiſmata, non quia belluis erant inſignia, ſed quia in uno ſcribitur, EX. S. C. & in alio integris verbis, EX. SENATVS. CONSVLTO. Scis eruditos Antiquarios tradere, jus cudendæ monetæ æreæ penes ſolum Senatum remanſiſſe, & inde legi in talibus S. C. auream vero atque argenteam monetam ab Auguſtis & Cæſaribus ſignatam eſſe: id quod plane hic contrarium apparet, atque etiam ex aliis Nummis aureis vel editis, vel recenſitis, quales prioris ordinis varios, & quidem hunc ipſum Neronis & Agrippinę notavi mihi in Cæſaribus aureis ſereniſſimi Parmæ Ducis, quos non ſecus ac argenteos commentario egregio illuſtravit Paulus Pedruſius S. J. S. amicus meus, qui tam valde Duci commendavit ſtudia mea, ut ille quatuor priores Tomos Operis edolati mihi donum miſerit.

Si mihi temporis abunde eſſet, ego hanc in rem inquirerem, & excuterem Eruditorum loculos, quorum varii proculdubio hoc argumentum illuſtrare ſunt conati, examinaremque ea occaſione, an differant S.C. & EX SENATVSCONSVLTO, vel EX S.C. Certe Gallandus, celebris ille antiquarum ejuſcemodi enodator rerum, ad me olim miſit Diſſertationem Gallicam *Sur la différente ſignification de S.C. ſur les Médailles de bronze, & d'EX. S. C. & S. C. ſur les Médailles d'or & d'argent*, quam recitavit 15. Febr. An. 1707. in Academia Regia Inſcriptionum & Numiſmatum; *j'y fait quelques doutes*, fluctuſque in ſimpulo quaſi movi, *mais je ne me ſouviens pas, ſi nous étions d'accord, & le temps me manque pour pouvoir conſulter mes réponſes*.

Magno autem me afficeres beneficio etiam, ſi mittere ad me velles ectypum nummi XIX. quem ita deſcribis: *Caput Bacchi cum corona hederacea, ſed videtur caput Commodi juvenile.* ℞. S.C. *Elephas gradiens*. Neque enim talem apud ullum Antiquarium inveni, & inde illuſtraretur mirifice Elephas meus. Hac occaſione referam, mihi ingens & frequens commercium epiſtolare fuiſſe cum Principe Lignæo Marchione d' Aronches, qui Vindebona vel Vienna relicta, ubi gerebat perſonam Legati Regis Portugalliæ, Venetiis agebat, dives veterum, eorumque rariſſimorum Nummorum; is ad me miſit ectypum unius, in quo itidem caput Bacchi viſebatur, addita inſcriptione, CEBACTOC ΔION... OC. in altera area vitis & AMACTPIANAN MHTPOΠOΛEITΩN. Quod ſi ectypum illum impetro a tua benevolentia, non deſinam eum debitis elogiis publicare, & propter ſimilitudinem argumenti, ſi Bacchum ſpectes, adjiciam alterum Principis; examinaboque an ille pertineat ad Caracallam, qui Νέος Διόνυσος dictus fuit, an vero ad Commodum, vel Elagabalum, ut nonnulli putant; & ita mihi aperietur haud exiguus ea de re diſſerendi campus, quem bonis avibus, uti equidem ſpero, mihi aperiet nummus ille ſereniſſimi Principis tui, in quo miror Bacchum & Elephantum conſpici:

Utriuſque nummi ectypum vides, Lector, & abſque dubio fateberis eos raritatis eximiæ valde eſſe. Et primum, qui ſervatur in florentiſſimo ſereniſſimi Ducis Gothani Gazophylacio, diceres propter Senatus-Conſulti notam Romæ percuſſum eſſe. Salomon Cyprianus, vir inſignis, cujus fidei ſpectatæ theſaurus ille creditur, me certiorem fecit hunc nummum maxime eſſe genuinum, æreum medii moduli, ac ut ipſi videtur, olimque Morellio viſum fuit, *Commodi* Auguſti. Mihi hi bini vultus haud diſſimiles videntur, ſed utrum hi Nummi ſignati ſint in honorem Commodi, an Caracallæ, an vero Heliogabali, equidem affirmare non auſim, quamquam propendeat animus ad ſecundum, quia Νέος Διόνυσος cognominatus fuit; uti patet ex Inſcriptione veteri, quam poſt Reineſium cl. 3. nu. 36. pleniorem edidit Sponius pag. 369. *Miſcellan.* & in quo L. Septimius Tryphon Alexandrinus Philoſophus dicitur Ἀρχιερεὺς

τῦ κατηγεμένυ Διονύσυ (nescio an *antiquum Bacchum* designent) non modo, verum etiam ΑΧΡΙΕΡΕΥΣ ΜΑΡΚΟΥ ΑΥΡΗΛΙΟΥ ΑΝΤΩΝΕΙΝΟΥ ΣΕΒΑΣΤΟΥ ΤΟΥ ΝΕΟΥ ΔΙΟΝΥΣΟΥ. Adeo ut privati non observaverint jussa Principis, qui apud Spartianum *cap.5. Deorum se nominibus appellari vetuit, quod Commodus fecerat, quum illi eum, quod leonem, aliasque feras occidisset, Herculem dicerent:* id quod nomen publice accepisse & usurpasse Commodum ex Lampridio & Dione docemur. Nec certe in Nummis videmus Caracallam, alicujus Dei nomine fuisse decoratum, quanquam ut Deus exceptus a Persis fuerit, narrante Herodiano, & contra Commodum in iisdem monumentis *Herculem Commodianum*; adeo ut dubitare aliquis possit, an recte a me Caracalla aliis præferatur, & non potius Elagabalus, uti putabat Princeps de Ligne, sit intelligendus, cujus vultus juvenilis non male Baccho conveniret. Multi fuerunt certe Reges & Cæsares, qui se *Bacchos* vel Διονύσυς appellari vel voluerunt, vel passi sunt, de quibus alibi dabitur agendi locus, sed tamen ego nullos tales, ac binos illos, conspexi Nummos, aliique insignibus tantum fictitii illius Dei fuerunt contenti. Et ita putat Vaillantius, Alexandri II. Syriæ Regis caput ornari corona hederacea & diademate, ad indicandum, illum Bacchum velle videri, in cujus etiam nummi alterius aversa area integer Bacchus nobis repræsentatur. In iisdem monumentis occurrit Antiochus X. insignis corona radiata & hederacea, & elephantem λυχνόφορον in eo cerni putat vir eruditus propter sacra Bacchi, cujus nomen idem Antiochus invaserat; uti patet ex nummo, quem edi curavi in *Exercitatione* I. Sed vultus illi nihil mutati erant, id quod secus sese in binis illis ratis habet. Quin & putabam nonnunquam in unius altera are non aliam ob causam cerni *elephantum*, quam propter Bacchum, qua de Deo illi adtributa bellua satis me puto antea egisse; & ita adulatores expeditiones & victorias Indicas augurari Imperatori, exemplo falsi istius Dei.

Quin & notandum inprimis, nobis exhiberi a Phil. Thomasio in *Antiquis Statuis Urbis Romæ* num. 46. statuam Minervæ Ephesiæ perelegantem, quæ tamen apud Bellorium in ejus materiæ pereleganti Libello non invenitur; cujus basi insculptus est Elephas; qui tamen nescio an non postea illi sit inditus.

CAP. X.

De bigis & quadrigis Elephantorum in Nummis Augusti & aliorum obviis, inquiriturque quam ob causam id factum sit; Philippi Poetæ carmen: a Fr. Vavassore dissensum: an Augustus ita triumphaverit: primo omnium tamen Elephanti decreti: Plinius expositus: Hemelarii nota examinata, & Aldrovandi. Caligulæ insignis Nummus, & arrogantis: Domitiano decretæ Elephantorum quadrigæ: Martialis carmen explanatum: Ejusdem Imp. alii Nummi; non secus ac Trajani Elephantis insignes; Hadriani quoque: unusque illius ineditus ex illustris Foucautii thesauro: Gallandi laus: M. Aurelio quadriga elephantorum posita: Vaillantii nota examinata; Onuphrius Panvinus notatus: Balbino sociisque Augusto & Cæsar eædem erectæ. Mortuis Imperatoribus habitus honor in Circo ejusmodi curruum: quibus Elephanti quatuor vel bini juncti; & inde Nummis ad perpetuam honoris memoriam insculpti; illi decreti Augustis inter Divos relatis: exemplum ab Augusto, cujus statua ita transvecta fuit; hujus rei memoriam conservavit in Nummis Vespasianus; Torrentius perstrictus: Caligula eundem honorem habuit sorori Drusillæ; Dionis Interpretes notati; Claudii nummus examinatus; Vespasianus, Nerva, aliique ita culti: Vaillantii explicatio alia examinata; & ea occasione varia notata, quæ pertinent ad exsequias Imperatorum; & Auctores veteres illustrati. Ænei Elephanti Romæ collapsi, a Rege Theodahado restituti: Cassiodorus tentatus, & notatus. Loca ab Elephantis denominata.

ATque ita perveni ad bigas & quadrigas elephantorum, qui obvii sunt in Cæsarum Nummis; quos arbitror distingui debere in duas classes; cum aliæ positæ sint vivis Imperatoribus, aliæ iisdem mortuis decretæ, & per Circum Ludorum tempore ductæ, atque propter binas illas causas in Nummis signatæ.

Ipse Augustus Cæsar curru vehitur rotundo, ad quem bini *elephanti* juncti sunt, uti patet ex Nummis Familiæ Aquiliæ & Petroniæ apud Ursinum & Goltzium, uti ex unius ectypo patet:

Quin & Snellio pag. 17. laudatur alius ejusdem Augusti Nummus, in quo hinc duo itidem elephanti currum trahentes, inde M. DVRMIVS. III. VIR. HONOR: quem mihi suppeditavit amplissimus doctissimusque vir Otto Sperlingius, cui plurimum studia nostra debent, & qui suæ erga me benevolentiæ publicum, illudque splendidissimum testimonium exstare voluit, Dissertationem nempe doctissimam *De Nummis non cusis*, quam mihi dedicare ipsi visum fuit. Postea tamen animadverti eundem editum esse a Goltzio, & apud eum scribi in nummo HONORI, Augustumque male pileo caput habere tectum.

In alio idem Imperator vehitur curru IV. elephantorum, addita inscriptione, S. P. Q. R. IMP. IX. uti itidem ex ectypo patet:

Tristanus existimat hic nobis repræsentari Augusti triumphum Actiacum, eumque a Philippo Poeta memorari lib. I. *Antholog.* c. 69. Sed hoc a ratione videtur plane esse alienum, quia nunquam ita triumphavit Augustus, & Actiacus trimphus nullo modo incidere potest in tempus, quo nonum appellatus fuit Imperator: quippe quo tantum dictus Imperator IV. unde anno sequente signatis in Nummis scribitur CAESAR DIVI IMP. V. COS. IV. & inde ACT. Neque etiam tunc

temporis, vel A. V. C. 723. in quem incidit victoria Actiaca, verum primum anno 727. Augustus dictus est; quod nomen in altera area legitur, CAESAR. AVGVSTVS. Nec puto hoc tradere nobis Philippum; sed vel describere currum elephantorum Augusto positum; vel thensam, ad quam juncti erant IV. elephanti, & cui imposita erat statua Augusti; licet Brodæus idem epigramma etiam referat ad D. Augustum in curru elephantorum jugum subeuntium triumphantem:

Οὐκ ἔτι πυργωθεὶς ὁ φαλαγγομάχος ἐπὶ δῆριν
  Ἄσχετος ὁρμαίνει μυριόδους ἐλέφας,
Ἀλλὰ φόβῳ στείλας βαθὺν αὐχένα πρὸς ζυγοδέσμους
  Ἄντυγα διφρελκεῖ Καίσαρος Οὐρανίου·
Ἔγνω δ' εἰρήνης καὶ θὴρ χάριν, ὄργανα ῥίψας
  Ἄρεος, εὐνομίης ἀντανάγει πατέρα.

Non amplius turritus cum phalangibus stans in acie
  Impetuosus irruit magnis dentibus elephas,
Sed timore demittens profundam cervicem ad lorum temonis
  Currum trahit Cæsaris Cælestis;
Novit vero pacis etiam fera gratiam, instrumenta abjiciens
  Martis; bonæ constitutionis sursum vehit patrem.

Et Καῖσαρ quidem Οὐράνιος, *Cæsar Cælestis*, optime explicari potest *Cæsar Augustus in Deos relatus*, qui vivus *pacem* dederat Orbi Romano, & εὐνομίης vel *bonarum legum* habebatur auctor. Hæc ultima etiam optime vivo; & inde esse puto factum, ut Franciscus Vavassor Jesuita in libro polito *De Epigrammate*, cui hoc & alia carmina inseruit, putet, Augustum invectum aliquando triumphali curru, quem juncti elephanti subierint, etsi nulli suo loco Historici hoc scriptum reliquerint; tamen magnam ipsi ortam esse suspicionem ita rem habere. Sed & addit hoc carmen potuisse esse compositum, quod fuerit decretus defuncto a Senatu, in Circensi pompa, currus elephantorum; putatque Philippum vivo Augusto Romæ fuisse, quia etiam canit psittacum Cæsarem salutasse, *Ave Cæsar*, qua de re vide Macrobium, & forte unum ex Græculis, qui epigrammata ei porrigebant.

Sed cum nec Dio, nec Suetonius narrent Augustum curru elephantorum triumphasse, id quod non videntur omissuri fuisse, si factum foret, crediderim describi potius elephantorum currum, ob pacem partam Augusto vivo a Senatu decretum; idque eo magis verisimile videtur, quia Augusto primo omnium Romanorum *elephanti*, vel currus elephantorum positi sunt: Plinius *lib. 34. cap. 5.* „ Equestres vero statuæ modo Romanam celebrationem habent, orto sine dubio a Græcis „ exemplo. Sed illi celetas tantum dicabant in sa„ cris victores, postea vero & qui bigis vel qua„ drigis vicissent: unde & nostri currus nati, in his „ qui triumphassent: serum hoc, & in his non ni„ si a D. Augusto sejuges, sicut & elephanti. Videri alicui possit Augustus vectus fuisse curribus sex equorum, & elephantorum sive in triumpho, sive Ludis Circensibus, sed cum de *statuis* toto illo capite agatur, crediderim Plinium nobis narrare Augusto primo sejuges positos, non secus ac currus elephantorum; unde & paulo ante dicit, a curribus, qui victoribus sacrorum certaminum dicabantur, ortum esse morem, etiam quadrigas ponendi his, qui triumphassent. Quin etiam fieri potuit, ut currus elephantorum vexerit Ludis Circensibus Augusti statuam etiamnum vivi, atque eo respexerit Philippus; id quod tamen difficulter credo, quia nemo Veterum honoris illius facit mentionem

Quicquid sit, vivo Augusto currus elephantorum decreti sunt, sive ob victorias, sive ob aliam causam, unde Respublica singulare commodum capiebat; in nonnullis certe Nummis conspicimus arcus, & super eos tropæa, vel statuas equestres, vel quadrigas equorum, vel denique, quod argumento meo inservit opportune, bigas elephantorum, addita causa, propter quam id factum sit: QVOD. VIAE. MVNITAE. SVNT. apud Ducem Arschotanum:

Quo de arcu Eruditi putant loqui Dionem *lib. 53. Itaque arcus triumphalis super ponte Tiberis et Arimini positus, quod triumphalium virorum opus & cura concurrisset*, apud Hemelarium; cum tamen Græca sint: καὶ διὰ τοῦτο καὶ εἰκόνες αὐτῷ ἐπ' ἀψίδων ἔν τε τῇ τοῦ Τιβέριδος γεφύρᾳ, καὶ ἐν Ἀριμίνῳ ἐποιήθησαν, id est, *ob id statuæ illi super fornices pontis Tiberis, & Arimini positæ sunt*. Neque enim Arimini super ponte Tiberis arcus Augusto poni potuit, cum urbs illa fuerit sita in Umbria ad ostia fluvii ejusdem nominis, qui sese in mare Adriaticum exonerat; id quod tamen sequitur ex loco Dionis apud Hemelarium, nisi vitio operarum *ei* sit positum pro *&*: & Arimini etiam arcus extructus, quia Augustus sibi desumserat muniendam Viam Flaminiam ab ea urbe, uti legere licet apud Suetonium. Quæ apud Hemelarium sequuntur, *Quod triumphalium*, &c. apud Dionem non reperiuntur; scribitque ille tantum Augustum Flaminia sibi desumta Via, reliquas Senatoribus quibusdam tradidisse, suis sumtibus reficiendas; quos Suetonius appellat *triumphales*.

Notandum autem, multæ eruditionis & lectionis virum Ulyssem Aldrovandum scribere etiam, Augusto currum ex quatuor elephantis S. P. Q. R. *in Nummis* decrevisse, quod spoliis Orientis onustus Imperatorium inde triumphum duxit. Sed, uti jam monui, non constat Augustum ita triumphasse; deinde currus talis non in Nummis decretus fuit, sed in Urbe positus, vel a vivis elephantis tractus, & simulacro Augusti inter Deos relati onustus, & inde inditus auro, argento, vel æri; id quod certe ultimum patet ex ipsa Inscriptione Aldrovando etiam laudata, TI. CAESAR. DIVI. AVG. F. AVGVST. P. M. TR. POT. XXIIX. DIVO. AVGVSTO. S. P. Q. R. qui tamen vir eruditus, ut hoc obiter dicam, non satis accurate capite illo agit de Nummis variorum Impp. in quibus elephanti picti sunt.

Et cum de Augusto loquar, facere non possum, quin addam illi ab Indis dono missos esse elephantos, id quod Florus nos docet *lib. 4. cap. 12. Nam & Scythæ misere Legatos, & Sarmatæ amicitiam petentes: Seres etiam habitantesque sub ipso Sole Indi, cum gemmis & margaritis* ELEPHAN-

TES *quoque inter munera trahentes, nihil magis quam longinquitatem viæ imputabant, quam quadriennio impleverant.*

Poſt Auguſtum invenio elephanti currum poſitum eſſe Caligulæ, vel ſaltem ejus in honorem Nummos ſignatos eſſe, in quibus tanquam vivus Deus thenſa elephantorum ſtellis circundatus ſeptem apud Carolum Patinum *ad Suetonium*;

Ex argento eſt, cerniturque in altera area caput nudum, & ſuper ſiniſtrum humerum ſceptrum vel haſta; addita inſcript. ΓΑΙC. ΚΑΙCΑΡ. CΕΒΑCΤΟC. ΑΡΧ. ΜΕΓ. ΔΗΜ. ΕΞ. ſimilem manibus meis tractavi æreum, ſed variabat ſcriptura; & in eo legebatur, .. ΟΣ. ΚΑΙΣΑΡ. ΣΕΒ. ΓΕΡΜ. ΑΡΧ. &c. quem tamen genuinum eſſe vix adſeverare auſim. Atque recte notat vir inſignis, eum poſt Caligulæ mortem cuſum non eſſe, quia non fuit conſecratus; mavultque referre ad locum, qui exſtat *cap.* 22. *Quidam eum* LATIALEM IOVEM *conſalutaverunt. Templum etiam numini ſuo proprium, & ſacerdotes, & excogitatiſſimas hoſtias inſtituit. In templo ſimulacrum aureum ſtabat Iconicum.* Poſſet etiam referri ad ſtatuam ejus auream, quæ feſtis in Palatio diebus vehebatur in Capitolium, cujus rei meminit Dio *lib.* 59. *Poſtridie rurſus convenerunt, ac multas ei laudes tanquam veraciſſimo & piiſſimo tribuentes, maximaſque agentes gratias, quod vivere eos paſſus fuiſſet, quotannis eo die, quo hæc recitata erant, ſacrificare ejus Clementiæ decreverunt*, καὶ ἐν τῷ Παλατίῳ προσηκούσαις, εἰκόνος τ. αὐτοῦ χρυσῆς ἐς τὸ Καπιτώλιον ἀναγομένη, καὶ ὕμνων ἐπ' αὐτῇ διὰ τῶν εὐγενεστάτων παίδων ᾀδομένων· δίπυλον, *& iis diebus, qui in Palatio feſti celebrabantur, ita ut veheretur in Capitolium imago ejus aurea, hymnos ei accinentibus nobiliſſimis pueris.* Et certe ejuſmodi thenſa a Caii inſania & ſuperbia non eſt aliena; quanquam & Circenſibus Ludis ſtatua illius curru elephantorum vehi potuerit, idque adinſtar Jovis, quod ut in ære magis pateret, ſtellæ in nummo depictæ ſunt.

Inde Domitiano is honos habitus; eſtque hanc in rem nummus elegantiſſimus apud Erizzum p. 143. Ducem Arſchot. Tab. 32. & Triſtan. Tom. 1. p. 33. in quo elephantorum quadrigæ binæ poſitæ ſunt ſuper arcum δίπυλον:

quem eleganter nobis deſcribit Martialis *lib.* 8. *epigr.* 65.

Hic ubi Fortunæ Reducis fulgentia late
Templa nitent, felix area nuper erat.
Hic ſtetit Arctoi formoſus pulvere belli
Purpureum fundens Cæſar ab ore jubar.
Hic lauro redimita comas, & candida vultu
Roma ſalutavit voce manuque Ducem.

A *Grande loci meritum teſtantur & altera dona,*
Stat ſacer edomitis gentibus arcus ovans.
Hic GEMINI CURRUS *numerant* ELEPHANTA FREQUENTEM,
Sufficit immenſis AUREIS *ipſe jugis.*
*Hæc eſt digna tuis, Germanice, digna * triumphis,*
Hos aditus Urbem Martis habere debet †.

Atque hoc ex carmine evincere conatur Aldrovandus Domitianum ſubactis Sarmatis, *elephantis triumphaſſe*; cum Poeta canat, arcui impoſitos fuiſſe IV. elephantorum binos currus, & in his B ſtetiſſe binas aureas Principis illius ſtatuas.

Quin etiam in Domitiani nummo Græco, ſignato, ni fallor, in Ægypto, occurrit nobis quadriga elephantorum, apud Patin. pag. 116. *Theſauri Maurocenii*; quia, uti puto, talis arcus Alexandriæ ipſi poſitus eſt, vel in Ludis ſive pompa exhibitus. In Catalogo præterea Numiſmatum Henrici d'Acquet, Conſulis Delfenſis, invenio recenſeri argenteum, & in eo exhiberi hinc Domitianum cum Domitia, inde vero *currum triumphalem, cui juncti elephanti.*

Inde in Trajani nummo Græco apud Erizzum C pag. 174. quadrigas elephantorum invenio, quibus ipſe inſiſtit, lauri ramum tenens ſiniſtra, & dextra ſceptrum cum aquila; quod in ectypo omittitur; ſed talem poſſidet amicus meus Uylonbroekius, horum monumentorum valde diligens & curioſus, qui & mecum hunc ectypum communicavit, dolendumque, nomen urbis, cujus veſtigia infra elephantos cernuntur, detritum plane eſſe; cum nota numerali L. ΙΕ, *anno quintodecimo*. Et puto hoc monumentum erectum fuiſſe Trajano in ea urbe, in qua nummus ſignatus fuit, quam, propter nummeralem notam, crediderim Alexandrinam eſſe; certe Ægyptiacus nummus D eſt.

Et ſimilis Hadriani exſtat in Gaza Magni Ducis, in quo circum Imperatorem ſtantem in quadriga elephantorum ſcribitur, ΑΥΤ. ΚΑΙΣ. ΤΡΑΙΑΝ. ΑΔΡΙΑΝΟΣ. CΕΒ. L. Ις. *anno ſextodecimo*; & recte cenſet Eminentiſſimus Noriſius non ob triumphum, quippe quem nullum habuit, ſed honoris tantum gratia has quadrigas Hadriano a Græca urbe (quam itidem *Alexandriam* credo) decretas eſſe, quomodo OPVS. QVADRIGAE. CVM. EFFIGIE. IMP. HADRIANI. ab Italica urbe dicatum laudatur in antiquis Inſcriptionibus p. 444. Eſtque penes me nummus ejuſdem Auguſti æreus, E memoratus etiam Patino pag. 118. *Theſ. Maurocenii*, in quo ſignato anno imperii illius nono, ſimiliter plane vehitur, quemadmodum ex ectypo patebit;

F adeo ut tunc talis currus decretus ſit, vel etiam antea, Hadriano, ejuſque rei memoria ſequentibus annis ſit repetita; niſi dicamus eidem ſæpius honorem hunc ſingularem habitum fuiſſe. Atque commodum mecum communicavit Gallandus elegantiſſimum & ineditum, ac in Ægypto itidem ſignatum, ejuſdem Hadriani nummum ex Cimelio

* Reſt. *porta*. † Omnes Edit. quotquot vidi, habent, *decet*.

illustris Foucautii, in quo uni ex quatuor elephantis victoria corollam tenens insistit, quod in aliis nullis occurrere recte animadvertit vir ille doctissimus:

Quin etiam Romæ Marco Aurelio Antonino arcus factus est, cui elephantorum quadriga imponitur, uti ex nummo maximi moduli patebit, cujus ectypum exhibeo ex *Selectioribus Numismatibus* Musei illustrissimi Francisci De Camps, Abbatis S. Marcelli, a Vaillantio, insigni inprimis Antiquario, editis:

Non abs re est, quod existimet vir doctissimus, hic exhiberi arcum *Veri & Marci Augustorum*, quem in VII. Urbis regione recenset Victor & Sextus Rufus, erectum Augustis fratribus ob confectum bellum Parthicum. Bellum hoc geri cœptum A. V. C. 915. duravit usque ad annum 920. quo L. Verus Romam reversus cum M. Aurelio de Parthis triumphavit, & inde diem suum obiit mense Decembri anni 922. In nummo M. Aurelio tribuitur Tribunitia potestas XXVIII. Consulatus III. & Imperator dicitur VI. quæ incidunt in annum 927. Igitur M. Aurelius a bello Germanico reversus per hunc arcum (licet Mediobarbus illius reditum rejiciat in annum 939. & Tribunit. potestatem trigesimam) ovans quasi Urbem introiit, & Romani lætantur ob Principis ADVENTUM, qui etiam in aliis ejusdem Imparatoris Nummis celebratur. Neque tamen illo tempore arbitror arcum Victori memoratum erectum esse; quia tunc non diceretur *arcus Veri & Marci*, sed *Marci* tantum; videturque mihi a ratione non alienum esse *Veri*, junioris Augusti, nomen præponi, quia is Parthos devicit, & quadrigæ elephantorum, uti postea patebit, ad eos pertinere proprie videntur; & nescio, quo jure Onuphrius appellet hoc monumentum, *Arcum DD. Marci & Veri*.

Diu postea *quadrigæ elephantorum* a Senatu Romano decretæ fuerunt Maximo, Balbino & Gordiano III. binisque Augustis mortuis iterum Gordiano tunc Augusto ob victorias Persicas; qua de re agam, ubi absolutis thensis elephantorum, pervenero ad triumphos, actos curribus, ad quos belluæ illæ junctæ fuerunt.

Ex iis igitur, quæ annotavi; patet, Augusto vivo currus elephantorum positos, eundemque honorem aliis etiam Imperatoribus fuisse habitum; nunc iisdem mortuis quid factum sit, videndum utique est; & quidem Augusto inter Deos relato ejuscemodi currus decretus est, qui Ludis Circensibus ferret ipsius imaginem vel statuam; id quod non modo ex Auctoribus vetustis, quorum verba mox adferentur, verum etiam ex Nummis a Tiberio signatis patet præclare, quos videre licet apud Goltzium Tab. 76. & Ducem Arschotanum Tab. 16. aliosque, qualem æneum ipse etiam possideo; & hinc legitur TI. CAESAR. DIVI. AVG. F. AVGVSTVS. IMP. vel GERMANICVS. CAESAR. TI. AVG. F. DIVI. AVG. N. COS. II. vel denique DRVSVS CAESAR TI. AVG. F. DIVI. AVG. N. PONT. TR. POT. II. & in medio majusculis litteris S. C. inde cernitur Augustus insidens thensæ, ad quam juncti sunt quatuor elephanti una cum rectoribus, addita epigraphe, Divo AVGVSTO S. P. Q. R. uti ex ectypo patebit quam clarissime:

Notandumque in uno apud Goltzium elephantos videri insignes esse coronis radiatis; & in aliis nullos nobis exhiberi *sessores*; male enim puto doctissimum Torrentium *ad Suetonii Tiber. cap.* 6. commentari, quatuor elephantis insidere totidem pueros, (nempe prætextatos) uti solebant vehi equis funalibus triumphantium; cum nulli alii sint quam Indi, vel Æthiopes sive rectores elephantorum, & currus hic non sit triumphalis, verum sacer, & thensa; quam Augusto decretam fuisse docet Xiphilinus in *Nerone* lib. 61. Καὶ οἱ ἐλέφαντες οἱ τὴν τοῦ Αὐγούστου ἁρμάμαξαν ἄγοντες. *Et elephanti, qui currum Augusti agebant, in Circum ingressi, quum eo usque, ubi Senatores sedebant, venissent, non ultra progressi, constiterunt*, quo ex loco insuper patet sub sequentibus Imperatoribus traductos fuisse currus, qui Augustis inter Divos relatis erant decreti. Meminit etiam ejusdem thensæ Suetonius *Claud.* cap. 11. *Aviæ Liviæ divos honores, & in Circensi pompa currum elephantorum Augustæo similem, decernendum curavit*. Notandumque Vespasianum hunc nummum restituisse, vel Nummos signasse, in quo hujus rei memoria fuit conservata: nam apud Mediobarbum in uno hinc legitur circum Vespasiani caput, IMP. CAES. VESPASIAN. AVG. P. M. TR. P. P. P. COS. VI. & inde DIVO. AVGVSTO. S. P. Q. R. addito curru elephantorum, cui insidet Imperator.

C. Cæsar, Caligula cognominatus, sororem suam, quam præ reliquis duabus amaverat, Drusillam ita coluit; ejusque rei testis satis locuples Dio *lib.* 59. Καὶ μετὰ τοῦτο ἐπανελθὼν πρὸς τὰ τῆς Δρουσίλλης γενέσια, ἄγαλμά τε αὐτῆς ἐπὶ ἐλεφάντων ἐν ἁρμαμάξῃ ἐς τὸν ἱππόδρομον ἐσήγαγε: quæ ita sunt vertenda, *Et postea revertens ad celebranda Drusillæ natalitia, simulacrum ejus thensæ elephantorum impositum in Circum induxit*: errant enim, qui interpretantur, *elephantis impositum vigi in theatrum induxit*: vel qui reddunt, *consecratum simulacrum in thensa collocavit, elephantis imposuit, inque Circum invexit*; nam inde sequeretur thensam dorso elephantorum fuisse impositam; id quod nunquam factum; & a moribus Romanorum alienum est plane; nec certe *thensa* pluribus elephantis imponi posset, sed uni tantum, quomodo hodie Reges & Magnates Indorum sedentes sub ἐραρίσαις, in suggestu vel cubiculo, uti ex Itinerariis notum, elephantis vehuntur.

Atque huc etiam pertinet aliquo modo thensa, qua

A qua Caligula vehitur in nummo, quem Patinus edidit, & quem recenſui atque explicavi, cum de vivis Imperatoribus agerem; quia ſcilicet tanquam Deus in ea ſedet, & quia hic ago de honore, qui mortuis Diviſque Imperatoribus habitus fuit.

Claudium aviæ Liviæ decreviſſe, vel potius curaſſe, ut a Senatu decerneretur in Circenſi pompa currus elephantorum, Auguſtæo ſimilis, modo nos Suetonius docuit: poſtea a Nerone is honos habitus fuit Claudio mortuo; nam in nummo Arſchotano circum talem currum ſcribitur, DIVI. CLAVDII. NERONIS. CAES. AVG. qua- B lis etiam editus eſt ab Onuphrio, addito titulo P. P. *Patris Patriæ*, &, EX. S. C. cumque in altero exhibeatur nobis currus itidem quatuor elephantorum, in quo ſedent binæ figuræ virilis & muliebris, addita epigraphe, AGRIPP. AVG. DIVI. CLAVDII. NERONIS. CAES. MATER. EX. S. C. ſuſpicatus nonnunquam ſum, additam Claudio, Agrippinæ conjugis & quidem vivæ imaginem; eandemque tantum per Neronem filium feciſſe, ut Senatus Claudio hunc honorem haberet; quippe quæ illi etiam in Cælio Monte templum occœperit exſtruere, quod poſtea a Ne- C rone fuit deſtructum, & a Veſpaſiano reſtitutum; uti legere licet apud Sueton. *Veſpaſ.* cap. 9. *Fecit & nova opera, templum Pacis foro proximum; denique Claudii in Cælio Monte, cœptum quidem ab Agrippina, ſed a Nerone funditus deſtructum*.

Alii putant in curru ſedere Neronem & Agrippinam, uti Patinus p. 22. *Theſauri Mauroc.* & Mediobarbus p. 89. & 91. id quod tamen a ratione alienum videtur eſſe; tum quia figura virilis, quæ ad dextram ſedet, inſignis eſt corona radiata, & repræſentat proculdubio Claudium Divis adſcriptum, cum quia altera eſt muliebris; & quia ejuſmodi honores non videntur fuiſſe ha- D biti Neroni, quamvis Auguſto, juveni admodum; ne jam dicam nummum magis videri ſignatum eſſe in honorem Agrippinæ, quam Neronis. In ipſius tamen Neronis aureo nummo, nulla facta Agrippinæ mentione, picta eſt elephantorum quadriga apud Mediob. p. 91. NERO. CLAVD DIVI. FIL. CAESAR. AVG. GERM. P. M. TR. P. COS. quanquam & illa potuerit fuiſſe quadriga Claudii & Agrippinæ; id quod ipſe nummus, ſi editus foret, facile doceret; & forte inſcriptio, quæ Agrippinam ſpectat, omitti potuit, quia illa ex præcedente nummo recenſetur. Quin & Vaillantius Tom. 2. p. 64. ſimilem vel eun- E dem nummum ita deſcribit: „ NERO. CLAVD „ DIVI. F. CAES. AVG. GERM. IMP. TR. „ P. COS. *capita* jugata Neronis & Agrippinæ; „ AGRIPP. AVG. DIVI. CLAVD. NERO- „ NIS. CAES. MATER. S. C. Quadrigæ ele- „ phantorum currum vehunt, in quo figura viri- „ lis togata radiata ſedet, dextra haſtam puram, „ prope eam mulier, dextra aquilam legionariam „ tenet:

F

„ Claudius, ut narrat Suetonius, *aviæ Liviæ divinos honores & Circenſi pompa currum elephantorum Auguſtino ſimilem decernendum curavit*. Nero & Agrippina nummum cuderunt, in quo „ utrumque exhiberent; Auguſtus corona radiata „ inſignitur, Livia tanquam mater caſtrorum aqui- „ lam legionariam gerit. Nero ipſis ſtatuas conſe- „ cravit, quæ in eius Nummis viſuntur cum epi- „ graphe, AVGVSTVS AVGVSTA. Atque inde patet haud obſcure eruditum hunc Antiquarium exiſtimare in hoc nummo repræſentari nobis Auguſtum & Liviam; quod ut fieri poteſt, ita diverſas has ſententias aliis examinandas trado libens lubens. In editis binis apud Ducem Arſchot. figura ad dextram ſedens tenet haſtam, cui aquila eſt impoſita, coronaque radiata cingitur; altera vero muliebris nullo inſigni eſt notabilis; & vellem equidem inſpicere nummum, in quo figura virilis togata & radiata ad dextram ſedens haſtam tenet puram, muliebris autem aquilam legionariam. Nam in uno apud Onuphrium, cujus epigraphe eſt, DIVI. CLAVDII. NERONIS. CAESARIS. AVG. P. P. EX. S. C. picta eſt thenſa IV. elephantorum, cui inſident binæ figuræ, quæque ad dextram ſedet, aquilam, quæ ad ſiniſtram, haſtam puram tenet, hæcque fœminea eſt, ſi nummus recte eſt exſcriptus. Præterea Livia non fuit dicta *mater caſtrorum*, eoque nomine aquilam in manibus habere poteſt; ſed Senatus mortuo Auguſto cenſuit, uti appellaretur MATER PATRIAE, id quod tamen permittere noluit Tiberius, uti legere licet apud Dionem *l.* 57. Tacit. l. 1. *Ann.* c. 14. & Suetonium *c.* 50. ſed Dio tamen *l.* 58. narrat, nonnullos eam Μητέρα τῆς Πατρίδος nominaſſe, quia liberos multorum educaverat, & variorum filias elocaverat; unde patet id factum eſſe a privatis, non autem publice, quanquam apud Mediobarbum nummus recenſeatur cum epigraphe, AVGVSTA. MATER. PATRIAE: & in alio p. 37. hinc ſcribatur, CAESAR. AVG. PONT. MAX. TR. P. inde vero, AVGVSTAE. MATRI. PATRIÆ. quem ad annum 741. refert Mediobarbus, quo Auguſtus mortuo Lepido factus eſt Pontifex Maximus. Sed tunc temporis ejuſmodi titulus Liviæ datus non videtur fuiſſe; & quid de ejuſmodi Nummis ſtatuendum ſit, optime judicabunt illi, qui eos poſſident; & certe Dio de ea re loquitur poſt mortem Auguſti. Julia Severi conjux pima dicta fuit MATER CASTRORVM, non ſecus ac SENATVS (ita Claudium appellare voluerunt *patrem Senatus* apud Tac l. XI. *Annal.* cap. 25.) & PATRIAE, uti patet ex Nummis & Inſcriptionibus; & ante eam, quod eodem redit, Fauſtina Marci Antonini Μήτηρ τῶν ϛρατοπέδων, MATER EXERCITVVM, uti obſervavit Triſtanus; vel *legionum*, quomodo Piſo a deterrimis dicitur appellatus eſſe *parens legionum*, apud Tac. lib. 3. *Ann.* cap. 13. Poſtea Victorina, vel Victoria, itidem MATER CASTRORVM, uti patet ex Trebel. Pollione *cap.* IV. cognominata fuit.

Atque poſtea nactus ſum nummum Neronis & Agrippinæ argenteum, cujus facere non poſſum, quin ectypum exhibeam:

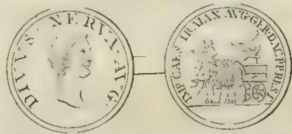

unde patet mutilum eſſe eum, qui argenteus itidem ſervatur in Gaza Parmenſi, cum in ejus averſa parte legatur tantum, CLAVD. NERONIS. CAES. MATER. apud quem tamen integra, ut in meo, nobis exhibetur inſcriptio in alio nummo aureo; annotatque præſtantiſſimus Pedruſius, Neronem & Agrippinam curru vel thenſa quatuor elephantorum vehi; cum mihi potius videantur eſſe Claudius & Agrippina ob ra-

tiones, quas antea in medium attuli; cui sententiæ etiam accedit Gevartius ad Nummos Arschotanos, cum agnoscat quadrigam elephantorum D. Claudio & Agrippinæ decretam in similibus Nummis.

Vespasianum inter Deos relatum non aliter fuisse cultum & honoratum docet nos nummus Arschotanus Tab. 26. quales etiam recensentur a Mediobarbo, cum epigraphe, DIVO. AVG. VESP. & in nonnullis additur S. P. Q. R. Vespasiani autem statua sedet in quadriga elephantorum, dextra hastam, sinistra tenens Victoriam.

Nervam ita coluit Trajanus, uti docet nos nummus apud Vaillantium Tom. 2. p. 117. in quo hinc caput Nervæ nudum, & DIVVS. NERVA. AVG. inde biga elephantorum cum sessoribus, & in illa Augusti statua, &, IMP. CAES. TRAIAN. AVG. GER. DAC. P. P. REST. uti clarius ex ectypo patebit:

Notat vir eruditionis spectatæ, & antiquorum rituum cognitione diligenter instructus, hanc thensam a Trajano in Nervæ Nummis apponi, ad consecrationis ejus memoriam posteris relinquendam: imaginem autem Principis æream thensis impositam cum solemni pompa per Circum in Campum Martium latam fuisse, ubi corpus cremabatur; qualia etiam repetit pag. 59. in *Claudio*, p. 137. & 138. in *Marciana*; & tradit Mediobarbus p. 8. uti antea me monere memini; quæ unde hausta vel desumta sint, fateor me scire cum ignarissimis: nam nullibi mihi lectum est, imaginem Principis æream per Circum in Campum Martium fuisse deportatam. Verum est, exsequias Imperatoribus illo in Campo fuisse celebratas, & rogum accensum, uti vel patet ex Herodiano *libro* 4. *cap.* 2. ubi funebrem pompam Severi describit; sed nec *statuæ æreæ*, nec *viæ per Circum*, ullam facit mentionem; narratque nobis *ceream statuam* Principi quam simillimam lecto eburneo impositam fuisse, illum per nobiles juvenes latum per Viam Sacram in vetus forum, & inde in Campum Martium, in quo licet libera Republica cives de ea præclare meriti ex S. C. fuerint sepulti, tamen postea is honos videtur soli Augustæ domui fuisse reservatus; unde Appianus libro 1. *Bel. Civ.* scribit, corpus Sullæ a Senatoribus translatum humeris fuisse in Campum Martium, *ἔνθα βασιλεῖς θάπτονται μόνοι, ubi soli Reges*, (id est, Imperatores, vel Augusti) *sepeliuntur*; id quod certe scire potuit, cum vixerit temporibus Trajani, Hadriani & Antonini Pii; & lætor hunc nobilis Antiquarii lapsum etiam notatum fuisse Joh. Vignolio, viro utique eruditissimo, cap. 8. Differt. *de Columm. Antonini Pii*.

Marcianæ, sorori Trajani, idem honos habitus est; uti patet ex Nummis, quos describit Vaillantius, argenteo, atque æreo, & in quo legitur, EX. SENATVS CONSVLTO, depictaque est thensa a duobus elephantis cum sessoribus vecta, supra quam figura velata; & ex alio simili, in quo circum elephantorum thensam scribitur CONSECRATIO apud Mediobarbum.

Quin & addit vir pereruditus p. 59. uti Imperatorum carpenta in pompa funebri traducebantur per Circum a quatuor equis vel elephantis; ita *Augustarum tracta fuisse a duabus mulis*; & ita in Marcianæ nummo thensam consecrationis esse

A symbolum; sed cum super eam cerea illius figura non visatur, & desuper cooperta sit, videri eam esse, in qua corpus ejus reconditum transferebatur ad rogum: imo mox explicans ejusdem Marcianæ argenteum nummum, in quo thensa a duobus elephantis cum sessoribus vecta, supra quam figura velata, & epigraphe, EX. SENATVS CONSVLTO, scribit: thensam esse vehiculum sacrum, supra quod imago cerea illius, qui consecrandus erat, per Circum solemni pompa in Campum Martium deferebatur: illudque traxisse elephantes æternitatis symbola, quod illi vivere trecentos annos dicebantur. Sed primo ita sibi

B contrarius est vir egregius, quippe qui statuerit ad Augustorum thensas junctos fuisse equos vel elephantos, ad Augustarum vero mulas; quia illud, quo vehitur Marcianæ Augustæ statua, elephanti trahunt: deinde a nemine Veterum scriptum est cadavera vel imagines cereas Imperatorum consecrandorum ejusmodi thensis vel carpentis fuisse impositas. Portabantur illa humeris, & statuæ non sedebant in curribus, vel thensis, sed in lectis adinstar cadaverum jacebant: ex ipsa sepultura Severi apud Herodianum, cui veluti fundamento omnes illæ Notæ innituntur, patet, imaginem ceream Severi in lecto positam fuisse in

C vestibulo, lectum humeris sustulisse nobilissimos juvenes Equestris & Senatorii Ordinis, per Viam Sacram in vetus forum detulisse; atque inde extra Urbem in Campum Martium: nulla Circi, per quem ducta pompa funebris fuerat, facta mentione. Notandumque Augusti consecrandi etiam imaginem vel statuam ceream, *εἰκόνα κηρίνην*, in lecto funebri positam, habitu triumphali, ad rogum latam fuisse, teste Dione *lib.* 56. qui addit & alteram ejus auream curru triumphali ductam fuisse. Quin imo res constantissima est, cadavera apud Romanos lectis fuisse imposita, hu-

D merisque gestata, & idem factum, quando in Augustorum consecrationibus imagines eorum cereæ ad rogum deferebantur; carpenta autem illa & thensas Augustis eorumque conjugibus decreta, sive illis jungerentur equi, sive elephanti, sive mulæ, nihil cum funere habuisse commune; sed ducta fuisse per Circum in pompis Circensibus, non secus ac thensas Deorum, Dearumque; & iisdem non cereas, sed aureas vel ex alia materia duriore factas statuas, atque adeo vivos Augustos vel Augustas, uti ex Senatus decreto in honorem Agrippinæ Claudii uxoris apud Dionem *lib.* 60. patet, insedisse. Multis testimoniis hoc probari posset,

E sed res notissima est; & tu, Lector, consule eruditissimos Panvinii & Schefferi libros *de Ludis Circensibus* & *de Re Vehiculari*, aliosque doctrinæ præstantis viros. Nec quicquam alia sentientes juvat Dio, cum narrat initio *libri* 55. Drusi cadaver Romam perlatum in foro positum, ibi a Tiberio laudationem habitam, inde substitisse in Circo Flaminio, portatum in Campum Martium, ibi combustum, & reliquias in Augusti sepulchrum vel monumentum, *μνημεῖον*, fuisse illatas: nam hoc extra ordinem videtur factum, quia Augustus ipse etiam defunctum laudare voluit, nec pomœrium intrare

F poterat, quia cum exercitu & imperio ab Urbe erat profectus, talesque extra eam deberent manere: *Cadavere in foro proposito, duplex Drusi laudatio, una a Tiberio in ipso foro, altera in Circo Flaminio ab Augusto habita est: ἐξεστράτευτο γὰρ, καὶ οὐκ ἦν οἱ ὅσιον μὴ οὐ τὰ καθήκοντα ἐπὶ τοῖς κατειργασμένοις παρ᾽ αὐτὴν τὴν εἴσω τοῦ Πωμηρίου εἴσοδον ἐπιτελέσαι, quoniam cum exercitu ab Urbe profecto, nefas erat in ipso pomœrii ingressu ea peragere, quæ ad celebrandas res ejus gestas pertinerent.*

Atque ita ex Nummis cognoscimus, Marcianæ

Trajani sorori inter Deas relatæ eundem honorem habitum fuisse; Vaillantius enim argenteum describit, in quo hinc DIVA MARCIANA, inde thensa a duobus elephantis cum sessoribus vecta, supra eam figura velata, & inscriptione, EX SENATVS CONSVLTO: quem etiam ex Foucaultii insigni Gaza recenset Harduinus in Imperatorum Nummis.

Hadrianum quoque tali curru vehi putat, sed dubitabundus, Angeloni, quia altera area plane corrosa est: currus tamen, uti ex ectypo patebit,

ostendit hanc statuam illius Augusti vectam esse Circensi pompa; vel talem eidem decretum esse; neque enim puto eum signatum esse in memoriam triumphi, quem vivus egerat Hadrianus, cujusque forte Historici obliti sunt servare memoriam; uti commentatur idem vir diligentissimus.

Antonino Pio idem honos habitus fuit; quemadmodum nos docet nummus apud Mediobarbum p. 206. in quo hinc legitur DIVVS ANTONINVS, inde S. C. & repræsentatur quadriga elephantorum cum ductoribus, uti in Augusti Nummis, & currui insidet Imperator, tenens dextra lauream, sinistra hastam. Nec Marcus Antoninus aliter cultus, (notatque doctissimus Vignolius cap. 6. Dissertat. *de Columna Antonini Pii*, Ludos Circenses eidem consecrato decretos esse; eosque præcipue nummum indicare, in quo essedum sive thensa a IV. elephantis tracta, quæ in Divorum natali per Circum traduci solebat) postquam Deorum numero adscriptus est, teste alio nummo apud Erizzum pag. 317. in quo hinc scribitur circum Imperatoris caput, DIVVS M. ANTONINVS PIVS. inde cernitur quadriga elephantorum (quam non satis caute Patinus p. 100. *Thes. Mauroc.* facit *currum triumphalem*) & thensæ fastigiatæ insidens Marcus, cum epigraphe, CONSECRATIO. S. S. qualis etiam editus est inter Numismata Ducis Arschotani Tab. 47. quem delineandum curavi:

Et eodem honore non caruit L. Verus; cujus similem plane nummum publicarunt Erizzus p. 342. & Angeloni p. 290. quem itidem edere & Lectorum oculis subjicere visum fuit;

Præterea bini Faustinæ majoris Nummi sunt apud Ducem Arschotanum Tab. 43. & 44. in quibus hinc cernitur DIVA FAVSTINA, inde Augusta sedens in thensa superne tecta, cum epigraphe, AETERNITAS, vel in sola sella, thensæ imposita, cum S. C. ad quam juncti bini elephanti: qualem ejusdem Faustinæ nummum mecum ex Gaza Gallorum Regia communicavit illustris Spanhemius, uti ex eleganti patebit ectypo:

Quin & Patinus pag. 101. *Thesauri Mauroceni* recenset Faustinæ junioris nummum, in cujus aversa area AETERNITAS & *quadriga elephantorum*: qui nummus eo rarior est, quod in aliis apud Mediobarbum tantum *elephantorum bigæ* pictæ sunt; nec ille faciat quadrigarum ullam mentionem; videanturque ad Augustorum currus quatuor, ad Augustarum vero bini, ut plurimum, elephanti juncti fuisse; id quod tamen perpetuum non esse patebit satis superque ex iis quæ disputavi: & ita Mediobarbus p. 210. nummum Faustinæ hujus consecratæ recenset, in quo bini elephanti ad currum juncti, cui adsistunt binæ figuræ.

Lucius postea Septimius Severus ita est prosecutus mortuum Pertinacem, teste Dione *libro* 74. Καὶ χρυσῆν εἰκόνα αὐτοῦ ἐφ' ἅρματος ἐλεφάντων ἐς τὸν ἱππόδρομον ἐσάγεσθαι; jussitque, *ut statua ejus aurea curru elephantorum veheretur in Circum*. Et nummum, hujus honoris certissimum testem, exhibet nobis Onuphrius, licet majori longe forma, in libro *de Ludis Circens.* quem itidem delineandum curavi:

Quin & alium inter maximi moduli Numismata recenset præstantissimus Vaillantius; in

quo hinc caput Pertinacis nudum, DIVUS. PERTINAX. PATER. inde ſtatua ejuſdem currui a quatuor elephantis, ſupra quos ſeſſores, tracto & AETEROITAS: qualem etiam in *Indice Polatio* deſcribi teſtatur Comes Mediobarbus.

Notandum tandem Romæ diu manſiſſe ſuperſtites elephantos æneos, proculdubio huic vel illi Auguſto dicatos; & eoſdem collapſos reſtitutos eſſe a Rege Theodahado apud Caſſiodorum libro 10. *Variar.* 30. „ Relationis veſtræ tenore
„ comperimus in Via ſacra, quam multis ſuper
„ ſtitionibus ditavit Antiquitas, elephantes æneos
„ vicina omnimodis ruina titubare, & qui ſolent
„ in carnali ſubſtantia ſupra millenos annos vive-
„ re, occaſum videantur proximum in ſimulacris
„ æreis ſuſtinere. His providentia veſtra reddi fa-
„ ciat propriam longævitatem, uncis ferreis hian-
„ tia membra ſolidando. Alvum quoque demiſſam
„ ſubdito pariete corroboret; ne illa magnitudo
„ mirabilis ſolvatur turpiter in ruinam. Nam &
„ vivis ipſis caſus adverſus eſt. Quid (*forte* qui)
„ dum ingeniis cubationis arte hominum ſuccifis
„ arboribus ingentia membra commiſerint, toto
„ pondere ſupinati, nequeunt propriis viribus
„ ſurgere, quos ſemel contigerit corruiſſe: ſcili-
„ cet quia pedes eorum nullis articulis inflectun-
„ tur, ſed in modum columnarum rigentes atque
„ incurvabiles jugiter perſeverant. Ibi tanta mo-
„ le proſtrati ſunt, ut tunc magis metallicos poſ-
„ ſis credere, cum ſe vivos adſpicias non movere.
„ Jacent ſuperſtites ſimilitudine cadaverum, mor
„ tuos putes, quos vivos eſſe non dubites: & mo-
„ re cadentium fabricarum, neſcium * locum ſpon
„ te relinquere, quem ſuis membris potuerunt oc-
„ cupare. Magnitudo illa terribilis, nec formicis
„ minutiſſimis par eſt; quando beneficium non
„ habet naturæ, quod ultima videntur animalia
„ meruiſſe. Humano ſolatio conſurgunt, cujus
„ arte jacuerunt. Bellua tamen ſuis greſſibus re-
„ ſtituta, novit memor eſſe beneficii: in magi
„ ſtrum quippe recipit, quem ſibi ſubveniſſe co-
„ gnoſcit: ad ipſius arbitrium greſſus movet,
„ ipſius voluntate cibos capit. Et quod omnem
„ intelligentiam quadrupedum ſuperat, non dubi-
„ tat primo adſpectu adorare, quem cunctorum
„ intelligit rectorem eſſe; cui ſi Tyrannus appa-
„ reat, inflexa permanet, nec imponi poteſt bel-
„ luæ, hoc & malis pendere, quod a ſe novit
„ bonis Principibus exhibere. Invicem manus pro-
„ muſcidem tendit, & magiſtro profutura gratan-
„ ter accipit, quia ſe ipſius cura vivere poſſe co
„ gnoſcit. Eſt enim (ut ita dixerim) prædictæ
„ belluæ NASUTA MANUS: per quam data
„ ſuſcipit, ut ori ſuo voranda transmittat. Nam
„ cum ſit altum animal, breviſſima cervice compo-
„ ſitum eſt, ut quod cibos ex humano non præ-
„ valebit carpere, hoc ſe miniſterio videtur poſſe
„ ſatiare. Tentando ſolum cautus ſemper ince-
„ dit, termens immo captionis ſuæ fuiſſe ſibi no-
„ xiam ruinam. Flatum ſuum, quia dolori capi
„ tis humani mederi dicitur, rogatus exhalat. Hic
„ dum ad aquas venerit hauriendas, per cavum
„ promuſcidis in modum pluviæ imbrem poſtula-
„ tum effundit: & ſic agnoſcit, quod petitur; &
„ ut libens faciat, quod rogatur, motu corpo-
„ ris ab diverſis poſtulat, quod magiſtro porrigat,
„ & nutritoris compendia, ſua putat alimenta;
„ quod ſi aliquis præbere contemſerit poſtulata,
„ veſicæ collectaculo patefacto, tantam dicitur
„ alluvionem egerere, ut in ejus penatibus quidam
„ fluvius videatur intraſſe, contemtum vindicans
„ de fœtore. Nam & læſus ſervat offenſam, &
„ longo poſt tempore reddere dicitur, a quo in-
„ juriatus eſſe ſentitur. Oculi quidem parvi, ſed
„ graviter ſe moventes: credas aliquid regium ejus
„ intendiſſe conſpectum. Deſpicit ſcurriliter lu-
„ dentes; honeſtum aliquid gratanter attendit:
„ & advertis recte judicare, cui levia cognoveris
„ diſplicere. Cutis hujus ulceroſis vallibus exara-
„ tur, (a quo Tranſportaneorum nefanda paſſio
„ nomen accepit) quæ in tantam duritiem ſoli-
„ datur, ut putes eſſe oſſeam cutem. Hæc nulla
„ vi tranſmittitur, nullo ferri acumine penetra-
„ tur. Ideoque Perſarum Reges hanc belluam ad
„ bella traxerunt, quæ & nullis ictibus pulſata ce-
„ deret, & adverſarios ſua mole terreret.

Hæc omnia exhibere viſum fuit, ut pateat quam ventoſa tunc fuerit eloquentia, & quantopere ſibi placuerit Caſſiodorus in deſcribendis rebus, quæ certe nihil ad rem, quam fieri Rex juſſerat, faciunt; quæ ſi quis nunc imitari vellet, naſo certe ſuſpenderetur adunco; idque, niſi me fallo plane, optimo merito. Hæc autem vel alia hujus animalis ex ære ſive alia materia expreſſa figura, Romæ poſtea videtur nomen dediſſe loco vel vico alicui: nam ſcribit Mabillonius tom. IV. *Analectorum* in porta S. Petri uſque ad S. Paulum exſtare Inſcriptionem, in qua Viæ & Loca Romæ recenſentur nonnulla. *In ſiniſtra Sancti Laurentii & Theatrum Pompeii & per porticum uſque ad Sanctum Angelum & templum Jovis. In dextra Theatrum iterum per porticum uſque ad elephantum: inde per Scholam Græcorum: ibi in ſiniſtra Eccleſia Græcorum.* Neque enim dubito, quin hic locus a ſimulacro elephanti nomen illud habuerit.

CAP. XI.

Nulli Elephanti vivi Romæ tempore Caſſiodori; Philoſtratus expoſitus: quid in ſomnis viſa bellua hæc denotet: Plutoni ſacra: Artemidorus examinatus: color Elephanti niger: varia carmina inedita; horum quædam emendantur: Scriverius reprehenſus; Vopiſci locus: Elephanti Linguas Gentium, apud quas naſcebantur, intellexiſſe creduntur: maris piſcis quidam ita vocatur; annulis inſculpti: privati Romæ non habuerunt Elephantos: in Rutulis paſcebantur: an alios ibi genuerint: Mulæ apud Tartaros generant: Ælianus expoſitus; Geſnerus notatus. Aurelianus primus privatorum poſſedit Elephantum; an hoc verum ſit diſputatur: Vopiſci locus examinatus: Is. Voſſius notatus: Dio explicatus, ut & Seneca: Lucerna Elephanto majore & parvo inſignis. Inſcriptio vetus explicata: feræ dentatæ; Elephanti tapetibus intexti; Wormii opinio examinata; D. Paulus non tapetium, ſed tentoriorum confector: Elephantus herbarius *Romæ; Anonymus* de Mirab. Urbis Romæ *notatus. Rudolphus Dux Sueviæ Nummis ſuis Elephantum indidit: Elephas pictus &c. in mortem Guſtavi Adolphi; varii Nummi Regum Daniæ cum Elephantis; ut & Inſulæ Sumatræ: inſigne Romæ in opere muſivo Elephas ...ritus: Alexander VII. Pontifex obeliſcum Elephanto impoſuit: eorum mentio in Jure Civili:* Beſtiæ dentatæ *quæ; Ulpianus, & Claudianus expoſiti: proverbia inde ſumta: Fulgentii locus examinatus: tuba quædam Gallis dicta* olifant; Elephantus *nomen proprium: Capacius notatus: aliis magnis animalibus datum a Græcis. Mercurius in gemma Elephanto inſidet: in ejus rei rationem inquiritur; Lucilii verſus examinatus:*

non secus ac Scaligeri nota: Hippocampus; de eo multis agitur. Elephanti postea rari Romæ & Constantinopoli; nonnulli subinde ex India ad Impp. mittebantur: Aaron Rex Persarum uno etiam donavit Carolum Magnum, eumque nominatum fuisse Abulabaz; *alius missus ad Leonem X. cui nomen* Hanno.

FAcit autem Cassiodori locus, ut differam parumper triumphos curribus elephantorum actos; & ita simul alia inter sese parum connexa, quæ tamen omittenda nequaquam sunt, in hoc caput conjiciam. Ex ultima igitur Senatoris *Epistola* patet, elephantos vivos tunc amplius Romæ non fuisse: „Quapropter (*subdit Cassiodorus*) habere eorum vel formas gratissimum est, „ut qui vivam substantiam non viderunt, opinatum animal tali imaginatione cognoscant. Et „ideo non patiaris perire: quoniam Romanæ dignitatis est, artificum ingeniis in illa Urbe recondere, quod per diversas Mundi partes cognoscitur dives natura procreasse. Et certe elephantorum numerus lapsu temporis Romæ & in Imperio Romano diminutus est, quia sumtuosum animal in bello nullius usus erat Imperatoribus; & ita Tristanus Tom. 1. p. 340. ex Philostrato (qui floruit sub Sept. Severo) notat, elephantos Romæ raros fuisse: quod ut verum esse potest, ita tamen apud eum pag. 903. illud non invenio; sed postquam dixisset se peregrinum adolescentem, ad quem scribit, amare, *peregrinos vel* ξένυς *etiam esse imbres in terra, fluvios in mari, Æsculapium apud Athenienses*, adjicit: *Hospes etiam est animus in corpore, luscinia in aere, hirundo in domo, Ganymedes in cælo, alcyon in petra, elephas apud Romanos, & phœnix avis apud Indos*; unde certe de numero nulla potest iniri ratio; sed tantum concludi, elephantem adventitium & peregrinum Romanis animal esse. Id quod non modo verum est respectu Romanorum, verum etiam multorum aliorum Populorum; unde & Græci elephantem non offerebant Diis in sacrificium: eandemque ob causam putat Porphyrius lib. *de Abstin.* porcum in Cypro, Phœnicia & Ægypto non sacrificari, quia non erat ἐντόπιος, vel indigena, sed aliunde eas in regiones deportatus.

Illud præterea est notandum, Artemidorum lib. 2. *Oneirocr.* cap. 12. scribere, elephantem *extra Italiam & Indiam*, ἔξω μὲν Ἰταλίας καὶ Ἰνδίας, *in somnis visum*, significare periculum & timorem propter colorem (nigricans enim est) & magnitudinem; & eundem addere, ἐν Ἰταλίᾳ δὲ δεσπότην σημαίνει, καὶ βασιλέα, καὶ ἄνδρα μέγιστον: id quod nescio an ab ullo Veterum traditum sit. Rigaltius putat designari Cæsarem, clarum & duraturum cum æternitate Mundi nomen, quia ita Mauri elephantum vocant; uti tradit Spartianus in *Ælio Vero*; cujus tamen in optimis libris scriptum est *Cæsai*, teste Salmasio; Tristanus Tom. 1. p. 31. Rigaltium errare existimat; & Artemidorum tradere, elephantem in Italia usurpari ad indicandum hominem summæ auctoritatis, & forte Mauros eam ob rationem, & imitatione aliorum Populorum, elephantem symbolum fecisse monarchiæ, & animal illud appellasse *Cæsarem* in honorem & memoriam Julii Cæsaris, Monarchæ famigeratissimi. Quæ uti a ratione aliena sunt, ita miror admodum, Artemidorum memorare *Italiam & Indiam*, & non meminisse *Libyæ* vel *Africæ*, ubi elephas *Cæsar* vocabatur, nec *Æthiopiæ*, nec Insulæ *Taprobanes*, nisi generali Indiæ nomine veniat, ubi etiam magna illarum belluarum copia; & quidem in hac Insula maximi & robustissimi dicebantur nasci, uti legere licet apud Ælian. lib. 16. *de Anim.* c. 18. id quod etiam tradit Onesicritus apud Plinium *l.* 6. *c.* 22. & confirmant hodierna Itineraria. Apud Indos certe regium fuit animal, βασιλικὸν κτῆμα propterea dictum Straboni; sed in Italia pauci elephanti, erantque peregrini & adventitii; quare ego quidem aliis hunc locum examinandum relinquo; addam tamen, quod observatione etiam dignum est, eundem Artemidorum mox tradere, *elephantem Plutoni sacrum esse*: nam cum narrasset, eum in somnis visum persequentem & minantem, prædicere morbum; apprehendentem vero & interficientem, mortem; non autem apprehendentem, ex extremo periculo servandum esse somniantem, subjungit: Καὶ γὰρ φασὶ τὸ ζῶον ἀνακεῖσθαι τῷ Πλούτωνι; quod puto factum esse ob *furvum* vel *nigrum colorem*, qui animali illi tribuitur. Ita paulo ante vidimus *propter colorem* elephantem in somnis visum significare periculum; & color ille ominosus & infelix valde habebatur: id quod & satis apparet ex Martiale *lib.* 6. *epigr.* 77.

Quæque vehit similem bellua nigra Libyn;

unde haud patet obscure elephantos tunc ex Africa fere arcessitos, rectoresque eorum fuisse Æthiopes illo tempore. Atque hoc licet vulgatum sit, probabo tamen carmine non ineleganti & inedito, quod debeo Jacobo Gallæo, amico meo singulari, & erudito admodum viro:

De Memnone.

Filius Auroræ, Fœbi nascentis alumnus,
Producit gentis milia tetra suæ.
Succurrens fessis fausto non omine Teucris,
Pergit Pelidæ protinus ense mori.
Jam tum monstratur maneat qui Pergama casus,
Cum nigrum Priamus suscipit auxilium.

Nam belluis nostris *niger color* tribuitur: unde apud Horatium,

Quid tibi vis mulier nigris dignissima barris?

ii modo Poeta elephantos, & non Indos vel Æthiopes, ut alii censent, ante oculos habet: apud Ennium in *Annalibus* legitur, *It nigrum campeis agmen*; id est, elephanti; quos in iisdem libris *pecudes* appellat: *Barreitu pecudum titubantes arma requirunt*; & *tetros elefantes*; quod ultimum epithetum etiam legitur apud Lucretium *lib.* 5.

Inde boves Lucas turrito corpore tetros
Anguimanos belli docuerunt vulnera Pœni
Sufferre, & magnas Martis turbare catervas.

Sic apud Lucianum in *Zeuxide*, Galatæ conspectis Antiochi belluis dicuntur vidisse *dentes insigni candore nitentes*, ὡς ἂν ἐκ μέλανος τοῦ παντὸς σώματος, *ex toto nigro corpore provenientes*. Atque ita in epigrammate veteri Auctoris incerti apud Pithœum, & apud Lotichium ad Petron. qui illud Petronio Afranio, nescio quam ob causam, tribuit, *albedo dentium* & *nigredo corporis* elephanti opponuntur:

Monstrorum princeps elephas promuscidis armis
Horret mole nigra, dente micat niveo.
Sed vario fugienda malo cum bellua gliscat,
Est tamen ex certis mors pretiosa feræ.
Namque conspicimus montani roboris ossa,
Humanis veniunt usibus apta satis.
Consulibus sceptrum, mensis decus, arma tablistris,
Discolor & tabulæ calculus inde datur.
Hæc est humanæ semper mutatio mortis.
Fit moriens ludus, qui fuit arte pavor.

Ubi alii pro *usibus* legunt *lusibus*; & reponit Salmasius *feri* pro *ferae*, *tablistis* pro *tablistris*; nec non scribendum est, ut puto, *ante* pro *arte*: & in Gallaei MS. annotatum erat legi debere *fortis* pro *mortis*; apud Lotichium quoque scribitur *proboscidis*, nec non *apta suis*. Et facere non possum, quin hac occasione, Lector, tecum communicem aliud ab eodem Gallaeo acceptum epigramma ineditum *De Elephanto*, nisi quod tres illius versus vulgaverit ὁ πάνυ Salmasius *ad Histor. Aug.* pag. 268. & *Epigrammatibus* suis inseruerit doctissimus vir, cui multum studia nostra debent, Theodorus Janssonius ab Almeloveen: A B

Orrida cornudo procedit velua rostro
Quam dives nostris India misit boris:
Sed licet immani pugnet provoscide varrus,
Spondeat & saevis dentibus interitum.
Fert tamen edomitus residentis jussa magistri,
Quoque velit monitor cogitur ire ferus.
Vis humana potest ravie mutare ferinam,
Ecce hominem parvum bellua magna timet.

Ita plane hoc epigramma scribitur, unde patebit adspirationem addi & omitti, & proinde *Orrida* poni pro *Horrida*, & *boris* pro *oris*; praeterea V. pro B. & *velua* esse *bellua*; *provoscide*, *proboscide*; *varrus*, *barrus*, & denique *ravie*, *rabiem*; quod commodum in ipso MS. erat annotatum. Sunt & bina eodem in libro carmina inedita, in quibus *elephas* vocatur *elefans*, inque uno eidem tribuitur *obscurus* vel niger color; unius epigrammatis titulus est, *De Olympio Venatore Aegyptio*; qui scilicet vel natione erat Aegyptius & propterea subfusci coloris, vel niger & ater, quales *Aegyptios* appellare solebant, & operam dabat venationibus Circi: C

Grata voluptatis species & causa favoris D
Fortior innumeris Venator Olimpie palmis,
Tu vero nomen membrorum robore signas,
Alcides collo, scapulis, cervice, lacertis,
Admirande, audax, velox, animose, parate,
Nil tibi forma nocet nigro fucata colore;
Sic ebenum pretiosa suae natura creavit,
Purpura sic magno depressa in murice fulget;
Sic nigrae violae per mollia gramina vernant,
Sic tetras quaedam commendat gratia gemmas;
Sic placet OBSCUROS ELEFANS *immanis anartus.*
Sic turis piperisque Indigni credo placessit. E
Postremum tanto populi pulchre sis amore
Fedior est quantum pulcer sine viribus alter.

Ubi primo legendum *in artus* pro *anartus*, quod nihili est; deinde cum Scriverio, *Indi nigredo*; & *pulcrescis*; quas ultimas emendationes annotaverat in MS. doctissimus vir Antonius Clemens, Gallaei avunculus, male tamen Scriverius pro *placessit* scribebat *placentis*; videtur enim esse *placessit* idem, quod *placet*, *arridet*, volupe est; ita mox *pulcrescis*: & nota sunt *lucescit*, *pinguesco*, & alia.

Alterum epigramma erat *In vetulam virginem nubentem*, quam non illepide Poeta, quisquis tandem fuit, perstringit: F

Virgo, quam Flegeton vocat sororem,
Saturni potius parens senectae,
Quam nox atque ereb, tulit caosque:
Cui rugae totidem graves, quot anni;
Cui vultus ELEFANS *dedit cutemque:*
Mater simia, quam creavit arvis
Grandeva in Libicis, novo sub orbe
Olim quam decuit. Martoditi.
Pronata Cereris dari per umbras,
Quis te tam petulans suburit ardor
Nunc cum jam exitium tibi superfit,
An hoc pro titulo cupis sepulchri,
Ut te cognita fama sic loquatur,
Quod subtrata viro est anus nocente.

Respicit Auctor *ad rugosam elephanti cutem*, cui similem anum hanc habere indicat; deinde legendum, si quid video, *erebus* pro *ereb*; & praeterea *decuit marito Diti Pro nata Cereris*; id est, quae debuisset nubere Diti vel Plutoni, loco Proserpinae, filiae Cereris; id est, mori, vel monumento inferri.

Quin & illud notandum est, apud Capitol. c. 9. *Maximini*, mimum ostendere, comparatione ab elephanto & aliis bestiis sumta, eum, ut ut sese immortalem prope crederet ob corporis magnitudinem, interfectum iri, dixisse versus Graecos, quorum haec erat sententia:

Et qui ab uno non potest occidi, a multis occiditur.
Elephas grandis est, & occiditur:
Leo fortis est, & occiditur:
Tigris fortis est, & occiditur:
Cave multos, si singulos non times.

Praeterea Vopiscum ex Aureliano Festivo narrare, Firmum, qui Aureliani tempore purpuram sumsit, *inter crocodilos unctum crocodilorum adipibus natasse*, & ELEPHANTUM REXISSE, & *hippopotamo sedisse*, & *sedentem ingentibus struthionibus vectum esse*, & *quasi volitasse*. Memoriae hoc mandatur ad probandum, Firmum nervis robustissimum fuisse; sed, ut verum fatear, non video, quale hoc fortitudinis insolitae sit argumentum, cum minimus Indus elephantum regere potuerit. Nisi forte belluae illae non nisi ab Indis, Aethiopibus vel Afris regi voluerint; Firmusque adeo fuerit robustus, ut illos domare & regere etiam invitos potuerit. Et certe Seneca *epist.* 86. ita loquitur: *Elephantum minimus Aethiops jubet subsidere in genua & ambulare per funem*; eosque Indorum Linguam intellexisse tradit nobis Aelianus lib. 13. cap. 22. *de Animal.* quomodo etiam statuendum est elephantos, qui in Africa nascebantur, indigenarum Linguam intellexisse; unde Plinius *lib.* 8. *cap.* 1. scribit, *Illis intellectum esse sermonis patrii*, & idem Aelianus *lib.* 4. *cap.* 24. eos gnaros esse γλώττης ἀνθρωπίνης τῆς ἐπιχωρίου: quo pertinet aliquo modo, Oppianum lib. 2. *de Venat.* v. 540. canere, elephantos inter sese loqui barritu articulato, & illam loquelam intelligere τιθασσευτῆρας ἄνδρας, viros qui eos curabant, vel eorum curam gerebant.

Atque occasione elephantorum ab Indis vel Aethiopibus rectorum, venit mihi in mentem locus elegans Nicetae Choniatae lib. 3. *de rebus Isaaci Angeli Imp. Constantinopolitani*; quem scribit ita deditum fuisse parvulo puero, ut ei summam rerum committeret, eumque propterea addit non *absimilem fuisse apiculae aut culici, aurem leonis circumsonanti*, ἢ μυρμηκάνθρωπος μελαγχρόος, τὸ τῆς γῆς μέγιστον ἄχθος διακυβερνῶν ἐλέφαντα, *aut atro pumilioni, maximum terrae pondus elephantum gubernanti, aut tenui funiculo camelum naso trahenti.*

Sed & hoc addendum est, in mari quoque ELEPHANTOS fuisse, si fides habenda Plinio lib. 9. cap. 5. *Hist. Nat. Tiberio Principe*, ait, *contra Lugdunensis Provinciae littus, trecentas amplius belluas ab Oceano reciprocante relictas, & inter eas* ELEPHANTOS; quos etiam memorat *lib.* 32. *capite* 11. & recte notat Harduinus neminem alium eorum meminisse; eundemque eodem

capite nobis *in locustarum genere elephantos* recensere; quanquam forte locustæ maximæ ita potuerint appellari.

Notandum insuper Plautum in *Curcul.* act. 3. vel narrare vere, vel fingere potius, annulo signatorio insculptum fuisse militem armatum, qui gladio suo in duas partes scindebat elephantum:

Cape, signum nosce: nostin'? LY. quidni noverim?
Clypeatus elephantum ubi machæra digerit:

id est, discindit, uti legi debere ex Nonio & Festo probat Salmasius ὁ πάνυ.

Præterea privatos Romæ elephantos non habuisse, eosque pertinuisse, vel ad Rempublicam, vel ad Cæsares. Locus hanc in rem elegans valde est apud Juvenalem *sat.* 12. v. 101. ubi Poeta acerbe hæredipetas perstringit, canitque eos hecatomben promittere, promissuros etiam elephantos, si prostitissent venales:

—— exsistunt, qui promittant hecatomben,
Quatenus heic non sunt, nec venales elephanti.

Inde narrat eos a Cæsare fuisse possessos, & ali solitos in Rutulorum agris, peti ab Æthiopibus, nec in Italia generari:

Nec Latio, haud usquam nostro sub sidere talis
Bellua concipitur, sed furva gente petita:
Arboribus Rutulis & Turni pascitur agro
Cæsaris armentum, nulli servire paratum
Privato, siquidem Tyrio parere solebant
Annibali, & nostris Ducibus, Regique Molosso,
Horum majores, & dorso ferre cohortes
Partem aliquam belli, & euntem in prælia turmam.

Et tandem hæredipetas tam sollicitos fuisse pro salute eorum, quos captabant, ut elephantos promisissent, si eos sibi potuissent comparare:

Nulla igitur mora per Novium, mora nulla per Istram
Pacuvium, quin illud ebur ducatur ad aras,
Et cadat ante Lares Gallitæ victima sola
Tantis digna Deis, & captatoribus horum.

Et notandum, Juvenalem canere in Italia elephantos non nasci; & proinde per *horum majores*, intelligendos esse elephantos, qui in Africa & India alios progenuerant, & quorum minores Romæ tempore Domitiani alebantur; sed tamen animadversione dignum est, Ælian. lib. 2. *de Anim.* cap. 11. tradere, tempore Tiberii Cæsaris, plures, πλεῖς, *adultos* Romæ fuisse elephantos, tam mares, quam fœminas; & ex iis ibi natos fuisse alios, εἶτα δὲ αὐτῶν ἐτέχθησαν αὐθιγενεῖς, *inde eodem in loco alii nati sunt*: non satis bene Gesnerus reddit, *e quibus alii plerique generati sunt*; nam locus nativitatis omittitur, & αὐθιγενεῖς sunt elephanti qui nati sunt ἐν Ῥώμῃ, vel indigenæ; & ex sequentibus patet, hoc aliter non posse exponi, quia scribit, virum peritum eos docuisse, dum membra & artus committebantur & confirmabantur, ὅτε τὰ κῶλα ὑπῆξαντο πήγνυσθαι. Quin & pullus elephanti, qui in castris Pyrrhi ad Tarentum erat, & percussus erat caput telo gravi, quemque stridore mater agnovit, mihi videtur natus esse, si non in Italia, attamen in Epiro, vel Græcia, qua de re consuli potest Florus *lib.* 1. *cap.* 18. Et hanc elephantorum in Italia nativitatem firmare aliquo modo videtur lucerna, cujus ectypum mox exhibeo, in qua sculptus est elephas cum ca-

A tulo vel prole sua; qua occasione facere non possum, quin annotem Bouvetum S. J. Sacerdotem, & virum pereruditum, scribere in epistola ad illustr. Leibnitzium, in Tartaria mulas silvestres generare, eundemque putare id nostris forte non evenire, quia domesticæ sunt & stabulis continentur; & idem accidere elephantis Siamensibus, quos asseverant illi, qui imperium in belluas habent, steriles esse domitos, & stabulis conclusos, eosdemque sylvis redditos, & liberos, non secus ac feros, prolem edere.

Primus omnium Aurelianus, qui postea factus B fuit Imperator, privatus elephanti dominus fuit; nam qui libera Republica eos habuerunt, ut Ænobarbus, ne quid dicam de Curio Dentato & Metello, in Allobrogibus, & C. Julius Cæsar in Britannia, fuerunt Duces & Imperatores Romani, erantque cum exercitu; Vopiscus in *Vita Aurel.* cap. 5. *Donatus eidem etiam elephantus præcipuus, quem ille Imperatori obtulit: solusque omnium privatus Aurelianus elephanti dominus fuit.* Postea eodem, postquam factus fuit Augustus, donante, alii easdem belluas videntur possedisse: idem *cap.* 33. *Præcesserunt elephanti viginti, feræ mansuetæ Libycæ, Palæstinæ, diversæ ducentæ, quas statim C Aurelianus privatis donavit, ne fiscum annonis gravaret:* nisi potius ultima verba respiciant solas *feras Libycas Palæstinas*, quas Isaacus Vossius in *Variis Observat.* ita appellari putat, quia Romam deportatæ erant ex Libya prope Mareotin paludem, quam inhabitabant Judæi sive Palæstini,) id quod utique examine dignum est) & ita Imperator sibi servaverit elephantos. Nam apud Vopiscum non legitur, uti Vossius scribit, currum Aureliani triumphalem præcessisse ducentas diversas feras mansuetas *e Libyca Palæstina*; verum *feras mansuetas Libycas, Palæstinas*; & Salmasius, nec non Obrechtus eas distinguunt; & vir ille summus D putat ex Libya & Palæstina ducentas pantheras fuisse Romam deportatas, quia prioribus numerus non additur; ac propterea videant Eruditi, an non transponenda verba sint: *feræ mansuetæ Libycæ diversæ, Palæstinæ ducentæ*: vel, *feræ mansuetæ Libycæ ducentæ, Palæstinæ diversæ*. Vel an non potius scribat Vopiscus fuisse ductas *feras Libycas & Palæstinas diversas*, ita ut omnes ducentæ illæ non fuerint pantheræ, sed diversi generis. Sed apud Dionem *lib.* 49. exemplum est, unde quis non absque ratione affirmare posset, privatos, vel saltem unum, Triumvirorum tempore elephantum sibi habuisse; narrat enim L. Cornuficium E exercitum ab Octaviano Cæsare sibi in Sicilia commissum A. V. C. 717. servasse, & eum propterea eo insolentiæ venisse, ut quando domum a cœna rediret, elephanto vectus sit: Τοσοῦτον γάρ που καὶ ὁ Κορνουφίκιος ἐπὶ τῇ τῶν στρατιωτῶν σωτηρίᾳ ἐφρόνει, ὥστε καὶ ἐν τῇ Ῥώμῃ ἐπὶ ἐλέφαντος, ὁσάκις ἔξω τῆς οἰκίας ἐδείπνει, ἀνακομίζεσθαι: *Ipse Cornuficius tantum sibi ob servatos a se milites tribuit, ut Romæ etiam domum, quoties foris pranderet* vel *cœnaret, elephanto vectus rediret.* Nec certe quomodo hæc conciliari possint cum Juvenale video; nisi hoc factum temporibus turbulentis tribuas, statuasque postea stabilita Cæsarum dominatione, neminem F privatum elephanti dominum fuisse.

Sed & Joh. Schefferus, magnum, dum viveret, Sueciæ lumen, lib. 1. cap. 19. *de Re Vehic.* notat, Romanos vehiculis aliis, quam Circensibus, junxisse elephantos, quibus nempe onera portabantur, adducitque verba Senecæ lib. 2. *de Ira* c. 31. *Adspice elephantorum jugo colla submissa*; ut hoc probet; atque inde videtur sequi, eum statuisse, privatos etiam habuisse sibi elephantos, non autem solos Cæsares. Sed hoc mihi nequaquam ve-

rosimile videtur; & puto Senecam respexisse ad elephantos, qui Ludorum tempore juncti erant ad currus, & ita colla jugo submittebant: nisi Imperatores subinde belluarum illarum opera in deportandis materiis, quæ ad moles & opera publica exstruenda requirebantur, usi sint; quomodo vidimus Hadrianum colosso erigendo adhibuisse elephantos quatuor & viginti.

Notandum etiam est, P. Petavium in *Antiquariæ supellectilis portiuncula*, lucernam fictilem exhibere, in quo nobis elephas cum sessore vel Indo repræsentatur, nec non parvus elephas, & fundo inscribitur SAECVL.

cujus ectypum supponere visum fuit, quia Libellus ille admodum rarus est; & forte hic conservatur memoria *Ludorum Sæcularium*; nisi sit nomen vel nomina artificis, cum post SAE. punctum, ut vocant, positum sit; & in Inscript. 3. pag. DL. memoretur apud Gruterum SAECVLARIA SEVERINA.

Neque profecto facere non possum, quin addam Inscriptionem 6. pag. CCCCLXXXIV. apud Gruterum, & dein examinandum Eruditis, an in illa nobis etiam *elephanti* memorentur. Neapoli fuit inventa, & in ea hæc inter cetera leguntur:

—— —— —— HONOREM. AEDILITAT
LAVDABILITER. ADMINISTRAVIT.
ET. DIEM. FELICISSIM. III. ID.
IAN. NATALIS
DEI. PATRI. N. VENATIONE. PASS.
DENIS. BESTIS. ET. IIII. FERIS.
DENT. ET. IIII. PARIBVS
FERRO. DIMICANTIB. CETEROQ.
HONESTISSIM. APPARATV. LARGITER. EXIBVIT.

Nam quamvis elephantorum ibi nulla fiat mentio, tamen do aliis considerandum, an non per *bestias*, vel saltem *feras dentatas* designentur belluæ nostræ. Certe Capacius lib. I. extremo *Historiæ Neapolitanæ* ultimis accenset, lupos, canes, leones, pantheras, homines, equos, asinos, boves, oves, capras, apros & *elephantos*, quæ ultima animalia binos dicit ostendere exertos dentes, licet *cornua* potius in elephanto appellentur. Sed *homines* ibi memorare non convenit; neque etiam alia animalia mihi videntur locum habere posse, & ego crederem vel describi *apros* vel *elephantos*, quanquam rationem comminisci nequeam, quare vel hoc, vel illud ita in lapide illo positum sit. Per PASS. autem, quam vocem non attingit Capacius, puto designari *passeres*, vel *struthiocamelos*, quos alii *passeres marinos*, id est, transmarinos, vocant, uti notissimum; *Deus* autem *patrius noster*, quæ religio penitus Capacio ignota, vel est *Hebon* a Neapolitanis, uti ex Macrobio patet, cultus inprimis;

A vel alius quidam; quo modo *Eumelus* vocatur in alia Inscript. Θεὸς Πατρῷος a tribulibus Eumelidis. Idem Capacius addit *Rempubl. Tegianensium*, cujus in eodem lapide mentio, sibi plane esse incognitam; Cluverius lib. 4. *Ital. Ant.* c. 6. oppidum in Campania fuisse *Tegianum* nomine inter Vesuvium montem & Nolam putat, quia in Tabula Itineraria scribitur, *Nuceria ad teglanum* VIII. *Nola* V. & ibi scribi debere *Tegianum*. Sed Holstenius miratur locum adeo obscurum *Reipubl.* nomine vocari, & existimat scribi debere *Teglarium*, vel *Tegularium* in Tabula illa, ut sit locus ubi tegulæ coquebantur; & in lapide *Tegianenses* pro *Teanenses*, quæ olim secunda post Capuam Campaniæ
B civitas; atque hoc quadratarii erratum esse.

Quin & venit mihi nonnunquam in mentem elephantos ab Alexandrinis artificibus fuisse intextos tapetibus. Certe Plautus *Pseud.* Act. I. Sc. 2. ℣. 14. ita loquitur:

Ita ego vestra latera loris faciam, ut valide varia sint:
Ut ne peristromata quidem æque picta sint Campanica,
Neque Alexandrina BELLUATA *conchyliata tapetia.*

Nam cum elephas per excellentiam appelletur *bellua*, uti patet ex Terentio, & aliis Auctoribus,
C qui passim his in *Exercitationibus* laudantur, hinc putabam commode per *belluata tapetia* designari illa, in quibus elephas erat textus, quanquam nec ita alia excludam animalia. Imo nec rejicere volo Isaaci Vossii *ad Catullum* explicationem, qui putat in Alexandrinis tapetibus, a Judæis factis, (nullam tamen rationem video, quare ipsi Ægyptii non admittantur) non conspectas fuisse veras animalium imagines, sed fabulosorum animalium & immanium monstrorum, qualia in India nasci mentiuntur Græci, effigies tantum; idque maxime, quia Claudianus lib. I. *in Eutrop.* postquam recensuit testudines volantes, cornutos vultures,
D & homines junctos cochleis, demum addit,

—— & quidquid inane
Nutrit Judaicis quæ pingitur India velis.

Et *bellua* mihi nasci fecit suspicionem, Plautum respicere ad elephantos pictos in tapetibus, sive a Judæis Alexandrinis, sive ab Indis Orientalibus in gratiam Judæorum textis; nam hosce designari putat vir eruditus qui *Acta Eruditorum Gallica* edidit, & mense Majo Anni 1703. notat, ordinarie nos male de Indis sentire, eosque a nobis considerari ut barbaros, apud quos nihil nisi monstrosum, inde laudatis Claudiani verbis, addit,
E eos habuisse suos sapientes, libros, & morum doctrinam æque puram ac Græci, idque probat ex *Specimine Sapientiæ Indorum veterum*, qui liber originem suam Indiæ Orientali debet.

Locum illum Claudiani etiam ad partes vocat Wormius lib. 2. cap. 20. *De Corr. Antiquit.* Hebræis, & Judæis in genere, ejuscemodi monstrosa tapetia tribuit, & advocat magnifica peristromata, quæ ab iis in Deserto facta, narrante Mose, additque posteriori etiam tempore Paulum se huic arti addixisse S. S. testari. Sed Paulus dicitur fuisse σκηνοποιός, id est, *tentoriorum confector*, quod artificium nihil commune habet cum polymitariis:
F atque ita mox non satis caute scribit Assyriorum tapetia monstrosa commendari Petronio,

Tuo palato clausus pavo pascitur
Plumato amictus aulæo Babylonico.

Neque enim hic aliquid monstrum apparet; sed dicit Petronius tam pulchri ac varii coloris esse pavonem, ac sunt tapetia Babylonica.

Fuit

Fuit & Romæ in regione octava, teste Victore, *Elephantus herbarius*; putatque doctissimus Nardinus lib. 4. cap. 5. *Romæ veteris*, statuam elephanti fuisse ab Augusto positam, cum munusculis ab olitoribus ei porrectis; vel fuisse pilæ impositam, seu basi, quæ loco illi foret pro insigni; & saltem eo in loco positam fuisse, ubi olera vendi solita, certive aliquid indicari vel dici non posse. Nescio an locus ab eo nomen acceperit; lego tamen apud Anonym. *De Mirabil. Urbis Romæ*, qui est nugator egregius, & quem edit Bern. de Montfaucon pag. 295. *Diarii Italici*: *in Elephanto templum Sibyllæ & templum Ciceronis in Tulliano*. Et notandus hac occasione insignis error, qui irrepsit in Indicem Latinum Nardini, juxta quem *Elephantes ænei Tiridatis* fuissent Romæ, cum tam ille, quam Donatus agant de *Equis Tiridatis*, vel æneis, vel marmoreis.

Adjiciendus tandem est nummus, licet vetusti temporis non sit, Rudolphi, Ducis Sueviæ, filii Rudolphi Imperatoris, qui obiit prid. Cal. Octob. Anni 1291. & Annæ Augustæ Suevæ, filiæ Alberti Comitis de Hohenberg, qui ante patrem obiit & Spiræ sepultus est. Octavius enim de Strada nummum illius Ducis exhibuit, cujus in aversa parte elephas pictus est, una cum epigraphe. VI PARVA NON INVERTITVR, ad significandum, ut puto, Rudolphum nullis viribus cogi posse, ut sententiam mutaret, vel ut eum alii evertere & lædere possent; quemadmodum elephas etiam difficulter nolens invertitur vel convertitur:

A Quin & observandum inprimis, in mortem Gustavi Adolphi occisi in prælio prope Lutzenum, oppidulum Misniæ, & tamen Victoris, pictum fuisse elephantem mortuum cadentem, & occidentem draconem, cum hoc symbolo, *Etiam post funera victor*; quod emblema sumtum est ex Plinio lib. 8. cap. 12. *Histor. Natur.* ubi de inimicitiis elephantorum & draconum loquitur, & quidem in fine ejus capitis: *Dracones esse tantos, ut totum sanguinem* (elephantorum) *capiant. Itaque elephantos ab iis ebibi, siccatosque concidere; & dracones inebriatos opprimi, commorique*.

B Sed, cum ad posteriora elephantorum monumenta descendam, quæque nihil ad Romam vel Asiam Græcosve pertineant, injurius certe forem in Serenissimum Daniæ Regem, si nullam mentionem facerem Ordinis Elephantini, quo singulari & summo animal illud ingens adfectum est, cum ejus effigies in signum virtutis & nobilitatis gestetur ab iis, quos Rex Ordini illi adscripsit, in quem non modo recepti sunt varii Principes & Duces, verum etiam nonnulla patriæ meæ decora & magnæ nobilitatis viri, & quidem Wassenarii & Rhedii Amerongii. Mei non est instituti in Ordinis hujus originem inquirere, aut disputare. C an ille institutus sit a Christiano I. ex gente Oldenburgica, aut illo sit vetustior, sed tantum dicam varios Daniæ Reges Nummos animali hoc signasse, uti plures videre licet editos a clarissimo Jacobæo in *Museo Danico*, in quibus elephanti etiam turriti conspiciuntur, quosque ex eo recenset in Dissertatione, quam *de Ordine Elephantino* Wittebergæ Anno 1697. edidit Ernestus Loescherus, in qua etiam diligenter inquirit in decoris hujus originem.

Nec omittendum, Vartomannum apud Aldrovandum narrare in Insula Sumatra Nummos cudi, D qui ab una parte cælatum habent caput Cacodæmonis; ab altera carpentum, quod ab elephantis trahitur: & Bernhardum de Montfaucon p. 342. *Diarii Italici* describere pavimentum operis musivi, quod Senis visitur, & eum tradere videri in illo insignia urbis illius, & aliarum ipsi fœderatarum; *Senæ insigne esse lupam, Arretii equum, Orbis veteris, Orvieto, anserem, Romæ* ELEPHANTUM, *cui imposita turris, qualem in Numismatibus videmus, Perusiæ crucem, Viterbii unicornem, Pisarum leporem, Lucæ pantheram, Florentiæ leonem, &c. adposito ad singula insignia singularum urbium nomine*: quod puto seculis posterioribus factum esse, quia Roma urbium maxima & ele- E phas animalium terrestrium; neque enim quam aliam rationem expiscari possum; vellem autem Nummos videre, in quibus elephantorum dorsis turres sunt impositæ; neque enim ad hunc usque diem ullum conspexi.

Adjiciendum tandem est, Alexandrum VII. Pontificem Romanum, erectum obeliscum Ægyptiacum in foro Minervæ superimposuisse elephanto;

F

Et recte me facturum existimavi, si a Kirchero, vastæ viro eruditionis, exscriptum pictumque etiam hac in *Exercitatione* exhibeam, adjiciamque carmen, quo non infelix Poeta memoriam tam magnanimæ & sumtuosæ rei celebravit.

A

Epigramma I.

Sustinet Ægypti veterem nova machina molem,
Et docilis doctum Bellua gestat onus:
Romuleam Princeps sic ornat, & erudit Urbem,
Eruta restituit prisca, novamque facit.

II.

Hic ubi Romulidæ quondam coluere Minervam,
Palladis antiquæ fert Elephantis opes,
Quantum Pontificis sapientia proficit Urbi,
B *Erudit ornando, qui sapienter amat.*

III.

Barbara monstrosis sapientia sculpta figuris
Turrigeræ cumulat tergora vasta feræ.
Cur gerit hanc Elephas? fert munera docta Minervæ
Saxeus, ingenio Principis ille sapit.

IV.

C *Monstra refert Obelus; latitat sapientia monstris,*
Bellua, quæ molem gestat, & ipsa sapit.
Ad veterem veniunt peregrina tributa Minervam,
Hanc sub Alexandro monstra vel ipsa colunt.

V.

Quæ sapiens monstris inscripsit marmora Memphis
Protulit ingenium Barbara Terra suum.
Pondere quæ docto gravis hic stetit ante Minervam
Promsit & ingenium Bellua docta suum.

D Nec, si quid video, omittendum est, elephantorum etiam mentionem fieri in Jure Civili, in quo inter mixta animalia recensentur, sive quæ partim mitia, partim fera sunt *l. 2. §. 2. ad L. Aquil. Canis inter pecudes non est. Longe magis bestiæ in eo numero non sunt, veluti ursæ, leones, pantheræ. ELEPHANTI autem & cameli, quasi mixti sunt: nam & jumentorum operam præstant, & natura eorum fera est:* qualia etiam leguntur Tom. VII. Βασιλικῶν tit. III. §. 2. ad eandem legem.

Et hic quæri haud incommode posset, an in Edicto Prætoris, quod exstat apud Ulpianum *l. 1. de postulando, §. 6. Bestias accipere debemus ex feri-*
E *tate magis, quam ex animalis genere: nam quid si leo sit, vel alia DENTATA mansueta.* Mihi enim non incommode videtur quæri posse, an non etiam elephanti inter *bestias dentata* numerari debeant, cum certum utique sit, illos magnos dentes ore exertos habere, eosdemque pugnasse in Circis & Amphitheatris constat satis ex iis, quæ antea notavi. Atque ita etiam Claudianus lib. 3. *de Laud. Stilic.* v. 315. enumerans animalia, quæ undique accita Populo Ludis exhibere ille constituerat, ferarum *dentatarum* etiam meminit:

F —— *cervos aliasque in vincula cogit*
Non sævas pecudes, sed luxuriantis arenæ
Delicias, pompam nemorum: quodcunque TREMENDUM
DENTIBUS, *aut insigne jubis, aut nobile cornu,*
Aut rigidum setis: capitur decus omne, timorque
Silvarum.

Inde ℣. 334. fingit Dianam in Africa venari eximios leones, & pardos virides, & colligere cete-

ra Austri prodigia, nec non immanes dentes, elephantorum nempe, ex quibus sectis Consules fieri curabant pugillares, quos alio initio honoris dona mittebant. Illud autem quod sequitur, mihi videtur indicare, Romanos tunc temporis non tam cupidos fuisse adducendi elephantos, quam eorum dentes, quia fingit insuper Deam eripuisse illos belluis, & ita hiatus in cranio reliquisse, atque adeo eandem non adduxisse elephantos, quia verebatur detineri a pigro & grandi hoc animali:

Plurimus ereptis elephas inglorius ibat
Dentibus. Insedit nigra cervice gementum,
Et fixum Dea quassat ebur, penitusque cruentis B
Stirpibus avulsis patulos exarmat hiatus:
Ipsos quinetiam nobis miracula vellet
Ducere, sed pigra cunctari mole veretur.

Ubi nescio, annon distingui debeat..... *exarmat hiatus Ipsos: quinetiam;* quanquam non ignorem *miracula* posse jungi cum ea voce per figuram, adeo ut sit, *ipsos elephantos, quæ sunt miracula.* Sed ut ad Ulpianum redeam, adseverare tamen nolim, eum *bestiarum* nomine etiam elephantos comprehendisse, quia Isidorus lib. 12. *Orig.* cap. 2. ita loquitur: *Bestiarum vocabulum proprie convenit leonibus, tigribus, pardis, & vulpibus, canibusque & simiis, & cæteris, quæ vel ore, vel unguibus sæviunt;* atque ita videtur excludere elephantos, quippe qui non tam ore lædunt & unguibus, quam proboscide & pedibus; & illi non tam *bestiæ* appellantur, quam *belluæ*, uti apud Terentium, Juvenalem *sat.* 10. Silium Italicum, cui etiam *fera* dicitur, Plinium, Livium, aliosque; imo Suetonius alicubi *bestias* a *bellua* vel elephanto distinguit. Neque tamen hoc perpetuum, cum elephanti etiam *bestiæ* appellentur, id quod facit Hirtius, & proculdubio etiam alii, quorum verba per hasce *Exercitationes* sparsa sunt. Hæc autem Prætoris verba si quis, excepta hac mea conjectura, plenius intelligere velit, adeat Notas celeberrimi Antecessoris, Gerh. Noodt, *ad lib.* 1. *Tit.* 1. *Pandectarum*, quem politum & eruditum Libellum, ut reliquos suos, mihi donum misit, quo nomine me multum eidem debere confiteor.

Quin & Romani proverbiis ab eadem bellua petitis usi sunt, uti Plinius in *Præfatione*, *celerius elephanti pariunt*, quod de tardis & cunctatoribus, quia elephanti dicuntur per x. annos uterum gestare; Plautus, *elephanti corio circumtectus*, quod de fatuis & insulsis; & Augustus apud Suetonium; & Quintil. lib. 6. *Instit.* cap. 3. *elephanto assem porrigere*, quod de iis usurpari potest, qui timide aliquid agunt, vel ad aliquem accedunt, quia qui assem vel nummulum belluæ dant, non absque timore ad eam accedunt, sibique metuunt. Sic Ennius apud Varronem lib. 6. *de Lingua Lat.* de rebus, quæ fieri non possunt,

Atque prius pariet locusta Lucam bovem.

Nec non Fulgentius in *Astronomicis*, ubi postquam sese imparem illi materiæ esse cecinisset, addit:

Quin mage pernices aquilas vis pigra ELEFANTUM
Præcurret, volucremque pigens testudo Molossum, F
Quamvis rorifluam sectemur carmine Lunam.

Quod proverbium commode de iis usurpari potest, qui impares operi sunt suscepto, vel præ modestia se impares esse scribunt; & nisi *pigens* usurpatum tunc fuerit pro *pigro* & *tardo*, forte legi debet *piger*, vel *pigrens;* cujus tamen, non secus ac alterius vocis exemplum quæro: licet descendere

A possit a *pigret;* quo apud Nonium utuntur Ennius & Accius: & *pigro* vel *pigror*, quæ in *Glossis* occurrunt. Et hanc ad classem pertinet etiam Ciceronis locus, apud quem cap. 9. *de Sen.* Cato ita loquitur: *Nec nunc quidem vires desidero adolescentis, non plus quam adolescens tauri aut elephanti desiderabam.*

Nec omittendum Scriptoribus Gallis vocem *Olifant*, notante amplissimo & eruditissimo Du-Cangio, usurpari pro litui vel tubæ specie; quod forte factum, quia illa stridorem inflata edebat, adinstar barritus elephanti; vel quia prima earum ex dente vel cornu elephantino fuit; vel quia ex ære facta illud referebat.

Quin & notandum, homines nonnullos nomen sibi vasti hujus animalis adsumsisse: nam in *Collectione veterum Monumentorum* apud Petrum de Marca p. 777. Marcæ Hispanicæ memoratur *Elefantus* Uzeciæ urbis, & p. 1138. *Elephas* Aptensis Episcopus. Quo pertinet omnino Poetriam etiam fuisse, cui nomen *Elephantis*, memoratam Martiali *l.* 12. *epig.* 43. & Tatiano lib. *advers. Gentes;* quam male Poetam facit Capacius in *Historia Neapolitana*, uti observavit vir insignis Joh. Gerh. Vossius. Imo ex Polybio antea memini me docere, Philippum, Macedoniæ Regem, Ducem habuisse *Nicanorem* nomine, cui cognomen erat *Elephanti*. Atque Græci hoc nomen etiam dabant aliis magnis animalibus, & *Taurelephantos* vocabant, boves ingentes & maximos, qui revera boves vel tauri erant, & magnitudine, corio & colore elephantos referebant, quales in Æthiopia nobis describit Philostratus *lib.* 3. *cap.* 11.

Et tandem occasione singularium elephantorum, commode mihi venit in mentem gemma vetus, in qua Mercurius, gerens crumenam & caduceum & alis carens, insidet elephanto apud Gorlæum:

Hoc symbolum quo referendum sit, nescio plane; & credo multa gemmis insculpta esse pro lubitu artificum, vel eorum, qui gemmas sculpendas curarunt, quorum nulla certa ratio reddi potest. Quod si quid tamen hoc ænigmate significare artifex voluit, fieri forte potest, ut mercatoribus aptari possit: eorum enim Deus Mercurius dictus propterea in Lapidibus apud Gruterum CENSUALIS & NEGOTIATOR; in alio apud Sponium, & Martiano Capellæ *lib.* 2. LUCRORUM POTENS; Ausonio *Dives*; Hesychio & aliis Κερδῷος Ἐμπολαῖος; Heliodoro Ἀγοραῖος καὶ Εὐπορικός: eundemque mercatoribus præesse docet eleganti loco Artemidorus *lib.* 2. *cap.* 42. ipsumque illud nomen a *Mercibus* deductum, quia erat Deus negotiatorum, putat Festus. Hic igitur Mercurius insidet elephanto, ad denotandum, mercatores debere valere *memoria*, *probitate*, *prudentia*, & *æquitate*, quas virtutes belluis his tribuit Plinius; atque inde certum lucrum, quod crumena denotatur; quin imo potest hæc gemma signata esse mercatori, qui opera ex ebore vendebat, vel qui ipsam etiam Indiam petebat, regionisque illius vendebat merces; quo pertinet illud Horatii,

Impiger extremos currit mercator ad Indos.

Quicquid hujus rei sit, videmus Mercurium alis

plane carentem, qualis etiam occurrit apud doctiſſimum, mihique, dum viveret, amiciſſimum Fabrettum, in marmore p. 174. *ad Col. Traj.* & alibi, impoſitum elephanto; & niſi plane a propoſito abducerer, daretur hic agendi locus de aliis Diis, quos etiam animalibus inſidentes finxit ſtulta Gentilium ſuperſtitio. Addam tamen, Lucilium apud Nonium in V. *Mira*, libro 1. *Satyrarum* canere, *Miracla cient elefantes*, id eſt, facient res miras; & apud eundem in neſcio quo libro ſcribere, *Transverſo ordine poſuit hippocampelephantocamelos*; voce more Ariſtophanico compoſita id fieri notavit Scaliger *ad Varronem in lib. de Lingua Latina*; & quanquam alii alia comminiſcantur, atque hæc verba, *transverſo ordine poſuit*, Nonii putent eſſe, ego tamen ſequendam exiſtimo viri magni lectionem; ſed ut video ibi *hippocampos*, *elephanto. & camelos*, ſibi invicem junctos, ita non ſatis capio, quid ſibi Lucilius velit; niſi ſignificet, Regem aliquem in exercitu ſuo & acie diſpoſuiſſe, *equos*, *elephantos & camelos*, & illos vocet *hippocampos*, quia ungulis campos quatiebant; niſi quis malit *elephantos* vocari *campelephantos*, propter magnitudinem, & quia Græci omnia cetacea, & propterea etiam balænas καμπὰς appellabant. Lucilii autem ætate elephanti & cameli propter bella in Aſia & cum Carthaginienſibus geſta ſatis noti erant. Nonius quidem *Hippocampos* explicat, equos marinos, a flexu caudarum; & certe ita illi vocantur; ſed nullus video, quomodo illi conveniant elephantis & camelis. Agit idem Scaliger erudite de *Hippocampa* & *Hippocampo*, *ad l. 4. Varronis de L. L.* ubi ita hic loquitur: *Sunt etiam animalia in aqua, quæ interdum in terram exeunt: alia Græcis vocabulis, ut polypus, hippopotamus, crocodilus: alia Latinis, ut rana, anas, mergus*; ſed miror illum annotare Hippopotamum dici etiam *Hippocampam*, & eſſe diverſum ab *Hippocampo*; Hippocampum eſſe animalculum apud Dioſcoridem at *Hippocampam*, quod *Campas* equos marinos dicerent, auctore Feſto; inde agit de Hippocampis, quos Veteres jungebant curribus Neptuni & Nereidum, eoſque fictitios recte putat: nam Varro non agit ibi de fictis animalibus, vel de animalculo Dioſcoridis, ſed de Hippopotamo, qui in Nilo & alibi naſcitur, qui obvius eſt in Romanorum Impp. Nummis, quique eſt ἀμφίβιος, & tam in aqua, quam terra vivit, non ſecus ac ejuſdem fluminis incola crocodilus.

Quin & Mercurius elephanto inſidens ſignificat proculdubio mercatores Indias & quidem navibus petiiſſe; unde forte ratio peti poſſet, quare inter marinos Deos ille fuit numeratus, quo ſcil. elemento maxime mercimonia exercebantur, & ubi negotiantes Mercurius etiam conſervabat. Dabit mihi, ut ſpero, veniam Lector, ſi ſupponam, quæ ea de re annotata mihi ſunt. Et certe inter *marinos Deos* numeratur Mercurius: Lycophroni v. 680. dicitur Τρικέφαλος Θεός, cujus cognominis varias rationes reddens Scholiaſtes, & mare advocat: Τρικέφαλος δὲ ὁ αὐτὸς, ὡς οὐράνιος, θαλάττιος, καὶ ἐπίγειος; atque ſimilia legas apud Euſtathium *ad Iliadem*; quo pertinet Ariſtidem *Platonica* 1. rationem reddentem, quare ἀκάκητος & aliis cognominibus appellaretur, ita loqui: Ἀγαθὰ ἐξῆς ἅπαντα πορίζει τοῖς ἀνθρώποις, ἐν πολέμοις, ἐν εἰρήνῃ, ἐν γῇ, ἐν θαλάσσῃ, ἐν δυσκόλοις, ἐν εὐφροσύνῃ, πανταχοῦ: ubi non errabit is, qui *mare* ad mercaturas, quæ elemento illo magno cum humani generis commodo exercentur, referat, quibus præerat hic fictitius Deus. Et hinc proculdubio explicandus eſt Gallieni nummus, cujus in averſa area legitur MERCVRIO. CONS. AVG. & cernitur apud Comitem Mediobarbum, monſtrum marinum anteriori parte equum, poſteriori piſcem exhibens; quale etiam occurrit in aliis, in quibus legitur NEPTVNO. CONS. AVG. qualem etiam æneum poſſideo. Factum hoc proculdubio, quia Mercurius cenſebatur inter tutores maris, non ſecus ac Neptunus, conſervatoreſque navigantium & mercantium.

Atque ut Romæ, ita poſtea Conſtantinopoli etiam ab Imperatoribus Græcis vel Byzantinis elephanti fuerunt Populo exhibiti: nam Michael Glycas *l.* 1 ubi de ſextæ diei operibus agit, cum memoraſſet cameli iracundiam & longam injuriarum memoriam, ſubdit, elephantem, cum in Circum deduceretur, interfeciſſe καπηλλάκτην, *menſularium*, non *magiſtrum ferarum*, uti vox illa redditur apud Lipſium lib. 1. epiſt 50 *Cent. Miſc.* qua de hiſce belluis agit, ſedentem ad *Milium*, vel *Milliarium aureum*; quia ante decem annos eundem, cum etiam in Circum deduceretur, ipſo illo in loco vulneraverat: nam hoc proculdubio accidit Conſtantinopoli, quia Glycas ea in urbe Seculo XI. floruit, quo jam Roma venerabatur Pontificem, & ejuſmodi ſpectacula, dirutis per Barbaros Circis aliiſque operibus publicis & collapſis, ibi non exhibebantur. Rarum tamen Conſtantinopoli hoc animal etiam; & Cedrenus pag. 375. narrat Juſtiniani tempore, Indorum Legatum eo veniſſe, & adduxiſſe ſecum elephantem, qui noctu ſtabulo egreſſus multos occidit, & alios mutilavit: quam rem etiam memoriæ mandat Anaſtaſius p. 64. addens, Legatum ingreſſum eſſe Hippodromum cum elephante ad oſtendendum, ut puto, munus ſuum, & menſe Martio belluam e ſtabulo noctu exſiliiſſe, interfeciſſe multos, & alios debilitaſſe. Atque ita Marcellinus Comes, proculdubio veluti rem extraordinariam, narrat, ex India ad Anaſtaſium Imp. miſſum eſſe elephantem: *India Anaſtaſio Principi elephantem, quem Plautus Poeta noſter* LUCABUM *nomine dicit, duaſque camelopardales pro munere miſit*.

Nec modo Conſtantinopoli, verum etiam in Occidente inſolens hæc bellua erat, unde inter maxima munera habebatur: ſic legimus Aaronem, Perſarum vel Saracenorum Regem, Carolo Magno An. Chr. DCCCII. miſiſſe dono elephantum, cum Imperatori oblatum fuiſſe Aquiſgrani, & mortuum in loco, cui nomen Lippia, trans Rhenum, in *Annalibus Francicis* incerti Auctoris, *Vita Caroli Magni*, Gotfrido Viterbienſe, Reginone Abbate, Lamberto Schafburgenſi, & aliis: atque ex Auctore Annalium rerum geſtarum a Carolo Magno ad eundem annum patet, nomen elephanto fuiſſe *Aoulabaz*, uti antea monui. Et Hier. Oſorius l. 9. *de Geſtis Emanuelis Regis*, narrat, Anno 1514. elephantum Indicum Romæ, ubi id animal poſt inclinatam Imperii Romani majeſtatem viſum nunquam erat, Leonem X. Pontificem Maximum ter genibus flexis, & demiſſo corporis habitu venerabundum ſalutaſſe. De quo non ſecus ac de binis aliis in Europam advectis elephantis agit etiam Pierius lib. 2. *Hierogl.* cap. 18. „ Sane elephas, *ait*, „ ad hæc uſque tempora longa ſeculorum ſerie in „ Italia fabuloſus habitus eſt, neque hominum „ quiſquam adduci poterat, tam deformem immanemque belluam, qualem quantamque in picturis „ adſpiciebant, iis dotibus excellere, quibus apud „ rerum Scriptores inſignis habebatur: nam quamvis trecenteſimo abhinc anno Fredericus II. Imperator elephantum ad nos ex Idumæa tranſvexerit, & ſuperiori ætate alter in Italia viſus fuerit, nihil tamen præter corporis vaſtitatem, quod „ celebratione dignum cenſeretur, ſuper illis memoriæ proditum exſtabat. Ceterum omnem Hi„ ſtoriæ antiquæ fidem adimplevit Hanno elephas,

„ quem initio diximus ab Emanuele Lusitaniæ Re-
„ ge, Indiæque triumphatore, Leoni X. Ponti-
„ fici Max. dono missum, ac nos Romæ vidimus,
„ qui tanta ingenii, intelligentiæ, atque docili-
„ tatis exempla præstitit ea ætatula, (quadrimus
„ enim adhuc advectus erat) ut non modo, quæ
„ a Scriptoribus tradita fuerant, credamus, ve-
„ rum Auctores ipsos in hoc animantium genus
„ quasi invidos, elevasse plurima, quæ longe ma-
„ gnificentius illustranda fuerant, suspicio sit.
Quo de Hannone, id nomen erat elephanto, plura apud eundem legere licet; & ideo præcipue viri pereruditi verba inserui huic *Exercitationi*, ut pateat, quam rarus elephas per multos annos in Italia & Romæ fuerit.

CAP. XII.

De Triumphis curribus Elephantorum actis: non Pyrrhus, non Pompejus, non Nero ita triumphavit; Lipsii nota ad Senecam examinata: primus id fecisse Alex. Severus videtur; quamvis contrariæ sit sententiæ Phil. Buonaroti, vir doctissimus; inde exemplum ad alios bello Persico victores; Gordianus ita triumphasset, si Romam rediisset: tales currus ipsi decreti. Capitolini, & aliorum Historiæ Augustæ Scriptorum, verba examinata: currus tales triumphales etiam Imperatoribus aliam ob causam, quam victoriam Persicam, decreti: Gordiani nummus explicatus. Aldrovandus notatus: Seb. Erizzo expositus. Aurelianus Elephantorum curru in triumpho vectus dicitur fuisse: alii ipsi cervorum tribuunt currum: arcus Vesontionensis an ejus rei indicium. Lactantii insignis locus: Nummi Diocletiani, Maximiani & Maxentii: variæ de iis Doctorum sententiæ: Elephanti inter munera, quæ Persarum Reges mittebant Imperatoribus Constantinopolitanis: Harduini Maxentiani nummi explicatio examinata; Norisii probata: Consulum Cal. Januariis processus; an idem fecerint suffecti: Plinius Jun. tentatus. Parthi & Persæ post Alexandri successorum excussum jugum, bellarunt Elephantis: Heraclius iis triumphavit; Nicephorus expositus. Alii Constantinopolitani Impp. longe aliter agebant: Juliani tempore Elephanti in exercitu Persarum, Chosroes mille habuit, & quidem candidos: ea occasione de candido elephanto actum; ostenditurque Romæ etiam, tempore Augusti forte, visum: apud Indos in pretio, & cur: an omnes albi in Æthiopia fuerint: Persæ iis in variis præliis usi; captique ab Imperat. Constantinopolitanis; Theophilacti Interpres reprehensus; Brissonius notatus: a Tarquinensibus adorati, & olim Constantinopoli a Severo: qui, qualisve fuerit disputatur: Originum Constantinopol. Libellus explicatus: Hesychii Mil. Interpres notatus; Suidas emendatus. Elephantorum simulacra Constantinopoli, non secus ac Antiochiæ. Rex Abassiæ Elephantis vectus: Job. Malelæ locus examinatus. Epilogus.

His ita absolutis & disputatis, ad ultimam tandem *Exercitationis* II. partem veniendum est, sive ad TRIUMPHOS, qui fuerunt acti Romæ curribus, ad quos elephanti juncti fuerunt. Pyrrhum id fecisse videtur tradere Scholiastes Juvenalis, sed cum non satis idoneum esse testem, vel aliter verba ejusdem exponi debere; & Pompejum ejus moris non esse auctorem, vel quadrigis elephantorum, quamvis id facere constituerit, triumphasse, puto me docuisse; cumque propterea Neronis usque ad imperium nemo Romanorum ita triumphaverit, miror utique præstantissimum Lipsium ad hæc verba *Senecæ l. 2. cap. 31. de Ira*, *Adspice elephantorum jugo colla submissa*, annotare, „ satis crebrum Romæ ele-
„ phantos currum trahere, sive Deorum in pom-
„ pa Circensi, sive triumphali: nam aliquem ita triumphasse ante Neronis tempora adhuc mihi non liquet; nec huc quicquam pertinent bigæ vel quadrigæ elephantorum ob victorias, vel alias ob causas, Augustis decretæ; quippe quæ ex ære vel marmore fuerunt; & nullum argumentum præbent, veris elephantis eos solemni in pompa sive sacra, sive triumphali, vectos fuisse. Quin nec Nero, id quod ex illa ratiocinatione videtur sequi, legitur ita triumphasse; primusque omnium Romanorum Imperatorum, si quid video, id fecit Alexander Severus, devictis Persis: nam quamvis hoc diserte & clare non tradat nobis Lampridius, tamen ex Historia puto illud patere satis superque. Ille igitur Augustus, postquam Romam victor redierat, *pulcherrimo triumpho acto* VII. Cal. Oct. A. V. C. 955. verba ad Senatum fecit, dimisso Senatu Capitolium adscendit, & inde re divina facta concionem habuit, Populo congiarium & Ludos Circenses Persicos crastino die promisit: *Et post hoc ingenti gloria, & comitante Senatu, Equestri Ordine, atque omni Populo, circumfusisque undique mulieribus & infantibus, maxime militum conjugibus, pedes Palatium conscendit, quum retro* CURRUS TRIUMPHALIS A QUATUOR ELEPHANTIS TRAHERETUR. Hæc puto omnia acta esse uno eodemque tempore; & cum *currus triumphalis* ea in pompa fuerit, licet redierit Imperator pedes in Palatium, credibile utique est, eum antea illo vectum fuisse, & ita Capitolium adiisse. Potuit certe merito ita triumphare Severus, quia, teste Lampridio, bello Persico feliciter confecto, & *Artaxerxe fuso fugatoque trecentos elephantos ceperat, ducentos interfecerat, & decem & octo Romam perduxerat*. Et notandum inprimis, Nardinum lib. I. cap. 10. *Romæ Veteris* existimare, Pompejum non triumphasse quadriga elephantorum, quia porta nimis erat augusta; & quanquam Lampridius non narret Alexandrum Augustum curru tali Urbem fuisse ingressum, tamen neminem sanæ mentis dubitaturum, quin id fecerit; & portam tempore illius fuisse dilatatam forte. Rex autem Persarum habebat in exercitu *septingentos elephantos*, ex quibus Imperator Severus Alexander testatur sese *cepisse trecentos, interfecisse ducentos, & decem & octo perduxisse*; ubi tamen Salmasius in optimo codice notat scribi *triginta*, pro *trecentos*, quem ille numerum magis verum & ex Historiæ fide esse putat. Atque inde postea *Quadrigæ elephantorum* propriæ evaserunt Persici triumphi; uti multis docuit Eminentissimus Norisius, qui in hocce studio, omnique Historia tam Ecclesiastica quam profana ultra fidem est versatus; nec non illustris dignitatis, & excellentis doctrinæ, Serenissimi & Potentissimi Borussorum Regis Londini cum maxime Legatus, Ezechiel Spanhemius; qui quantum me complectatur, & quam præclara & omnigena eruditione imbutus & instructus sit, testantur tot edita Opera; & Exercitationes ad Constitutionem Antonini, quarum primam editionem mihi dedica-

vit, quo nomine me tam illustri & præstanti adeo viro æternum devinctum esse publice testor & fateor; & tandem etiam hac de re agit Antonius Pagius, præclaræ itidem vir eruditionis.

Sed ne abrumpam filum meæ Dissertationis, & quia, quæ annotarunt lumina illa, longiuscula sunt, visum fuit ea his *Exercitationibus* adjicere; melius ita & uno adspectu apparebit, quæ tantorum virorum sit sententia; & sic meis nihil decedet, nec qualiscunque diligentia mea obfuscabitur; id quod proculdubio fieret, si insererem quæ occasione triumphi Persici ab iis publicata sunt in *Explicatione Nummorum Diocletiani & Licinii*, in *Notis ad Julianum*, & in *Epistola Consulari*; Operibus, quæ ætatem ferent, & semper admirabuntur illi, qui honorem studiis habent.

Neque tamen omittendum est, Philippum Buonaroti pag. 237. *Observat. Histor. in Numismata maximi moduli* arbitrari, Alexandrum Severum non fuisse vectum triumpho Persico quadriga elephantorum, sed eam pone sequutam esse, uti tradit de eo Palatium, post actum triumphum, petente Lampridius; & propterea in nullis Severi Nummis conspici currus, quibus elephanti sunt juncti: id quod etiam nos docent Nummi recensiti a Mediobarbo, in quibus frequenter, quod notandum inprimis, Imperator vehitur quadriga equorum, sive ob victoriam, sive in processu Consulari.

Quicquid sit, Alexander Severus primus curru elephantorum vel triumphavit, vel certe talem quadrigam transvexit in triumpho; & inde alii Imperatores, qui cum Persis bella gesserunt, illud imitati fuerunt, vel saltem tales currus iisdem ob res contra Persas bene gestas a Senatu decreti sunt. Sic cum Gordianus Pius vel tertius multos elephantos cepisset, delatis Romam laureatis litteris, & lectis in Senatu; *quadrigæ elephantorum in Senatu decretæ sunt, utpote qui Persas vicisset, ut triumpho Persico triumpharet*; id est, ut quadrigis elephantorum vectus triumpharet ob devictos Persas: videri tamen posset Senatus decrevisse, ut quadrigæ elephantorum ex ære vel alia materia in quodam Urbis loco Gordiano ponerentur, (illud enim hæc loquendi ratio, *quadrigæ decretæ sunt*, videtur suadere) & simul statuisse, ut triumpho Persico triumpharet, sive id equis fieret, sive potius elephantis. Tillemontius posteriorem sententiam sequitur, & hunc locum ante oculos habens scribit, Senatum decrevisse, *que Gordien triompheroit sur un char trainé par des élephans, puisqu'il avoit vaincu les Perses, & decerna aussi un char de triomphe à Misithée, avec une inscription magnifique, qui le qualifioit le Tuteur de la République, & qu'on croit, qu'on l'a encore presque toute entière à Rome.*

Currus elephantorum ob alias res etiam decretos fuisse, patet satis superque ex iis, quæ antea annotavi; nec non ex ejusdem temporis historia; quo scilicet Maximo & Balbino Augustis, atque Gordiano Cæsari ob occisos Maximinos idem honos habitus est; digna sunt Capitolini in *Vita Maximini* cap. 26. verba, quæ integra adscribantur: Post rogatus sententiam Cuspidius „ Celerinus hæc verba habuit: P. C. eraso nomi„ ne Maximinorum, appellatisque Divis Gordia„ nis, victoriæ causa Principibus nostris, Maxi„ mo, Balbino, & Gordiano statuas cum ele„ phantis decernimus, currus triumphales decer„ nimus, statuas equestes decernimus, tropæa „ decernimus. Hoc factum esse propter illorum Principum clementiam & mansuetudinem, & quia Senatus Romanus timore liberatus erat, quem ex Maximini Imp. immanitate contraxerat, putat Pierius libro 2. *Hieroglyph.* cum tamen Capitolinus *Victoriam* tantum alleget. Præterea verbis illis supponit hanc Vir eminentissimus ἐπίκρισιν: „ Balbino, Maximo & Gordiano post „ occisum Maximinum statuas cum elephantis „ S. C. decretas testatur Capitolinus, cum tamen „ in Historia Romana statuæ tantum equestres „ S. C. destinatæ dicantur. Quare sicuti statuæ „ elephantorum decretæ sunt, itidem & currus „ elephantorum decerni potuit. Hæc nota, si bene illius mentem percipio, distinguit *statuas elephantorum*, & *currus elephantorum*; inter quæ si qua differentia est, videtur sequi, statuas fuisse elephantis impositas ad eum modum, quo hodie pedibus sub corpus inflexis insident iis Reges & Magnates Indi; vel pedibus divaricatis, quomodo Mercurium in gemma depictum esse docui; vel denique statuas elephantis pedibus institisse; non secus ac exhibetur statua Dei Dolicheni, vel militis potius Deo illi consecrata bovi insistens apud Carolum Patinum, & alia figura viriles a unali incognito in nummo Tarentinum apud Begerum pagina 507. *Thesauri Brandeburgici*.

Sed ne jam dicam alias etiam quam equestres statuas S. C. positas esse, cum nullibi legamus Romanos statuas Augustorum ita elephantis imposuisse; putabam nonnunquam *statuas elephantorum* nihil aliud esse, quam *elephantos* ex ære sive marmore factos; vel *statuas cum elephantis* Maximo, Balbino & Gordiano decretas, fuisse curru, ad quem elephanti erant juncti, vectas; *currus triumphales*, esse *equorum* quadrigas; & inde sequi *statuas equestres*; vel idem esse, *currus triumphales decernimus*, cum altero, quod præcedit, *statuas cum elephantis decernimus*; vel forte scribi debere, *statuas decernimus, currus triumphales cum elephantis decernimus*; ita ut primo loco designentur statuæ pedestres, secundo curru elephantorum vectæ, & tandem equestres; quin imo commode, si me plane non fallo, *curribus triumphalibus*, additur, *cum elephantis*; quia alii currus triumphales erant, equestres, vel ad quos equi erant juncti. Et hanc distinctionem mirifice firmat Capitolinus in *Gordiano* c. 27. „ His in Senatu lectis, quadrigæ elephan„ torum Gordiano decretæ sunt, utpote qui Per„ sas vicisset, ut triumpho Persico triumpharet: „ Misitheo autem quadriga equorum & triumpha„ lis currus. Jam docui mihi videri Gordiano decretas fuisse quadrigas elephantorum, simulque Senatum censuisse, ut propter devictos Persas triumpharet; & hinc præterea patet Misitheo, qui erat Imperatoris socer, decretum fuisse triumphalem currum, ad quem quatuor equi erant juncti; quod designatur figura solemni, quam διὰ δυοῖν vocant, *quadriga equorum & triumphalis currus*; quæ si etiam in verbis præcedentibus locum habere possent, jam nihil aliud dixisset Capitolinus, quam Senatum censuisse, ut Gordianus propter devictos Persas quadriga elephantorum Romanis redditus triumpharet; quod tamen nescio an recte explicetur per *quadrigas elephantorum decretas*; quippe quomodo loquebantur, quando ejusmodi quadrigæ in honorem alicujus publice ponebantur. Atque ut libenter aliorum, qui feliciores erunt in his difficultatibus enucleandis, sententiam amplectar; ita facere non possum, quin moneam humani aliquid pati Ulyssem Aldrovandum, cum in Libro *de Quadrupedibus* scribit, *Gordianum Imp. suo quoque triumpho elephantis vectum esse*; cum nihil tale apud Capitolinum, cujus auctoritate id probat, legatur, &

Gordianus numquam Romam, postquam in Persas profectus est, redierit, multo minus triumphaverit. Narrat ille tantum, quod & adnotatum Aldrovando, Romæ tunc temporis fuisse elephantos XXXII. quorum Gordianus XII. miserat, Alexander decem; eosque, uti etiam alia animalia, quæ cap. 33. *Gordian.* recensentur, parasse Gordianum ad triumphum Persicum, & Philippum Ludis secularibus dedisse vel occidisse. Atque hæc cum scripsissem, video doctissimum Schefferum lib. 1. cap. 9. *de Re Vehic.* ita legere verba Capitolini; *His litteris in Senatu lectis quadrigæ elephantorum Gordiano decretæ sunt, atque, qui Persas vicisset, ut triumpho Persico triumpharet:* additque, Quicquid sit, quadrigæ elephantorum Gordiano hic decretæ, non ut iis triumpharet, sed ut ex lapide marmoreve formatis publico loco honoraretur. Numquam enim triumphantibus a Senatu legimus decretum, quo animalium genere uterentur in curru: at honores, statuas, bigas, quadrigas invenimus decretas sæpissime. Et sequitur statim apud Capitolinum, *Misit heo* autem *quadriga equorum & triumphalis currus*, & titulus hujusmodi, quæ omnia de statuis intelligenda: atque ita tandem concludit, Gordiano etiam decretas fuisse quadrigas cum elephantis; quæ certe viri præstantissimi nota conjecturas meas firmat mirifice.

Et notandum inprimis, a Sebastiano Erizzo recenseri nummum pag 504. cujus in una area cernitur Gordianus laureatus, legiturque M. ANT. ΓΟΡΔΙΑΝΟϹ. ΑΥΓ. & in altera, currus triumphalis, ad quem quatuor elephanti sunt juncti, cui Imperator insistit, tenens dextra coronam, sinistra hastam, cum inscriptione ΝΕΩΚΟΡΩΝ, aliis litteris detritis. Putat vir doctus illum signatum esse ab urbe Græciæ, in honorem hujus Principis, & memoriam triumphi sui propter victoriam de Persis *facto Scto, ut curru elephantorum triumphare posset.* Quæ recte satis sese habent, si modo statuas, a Gordiano triumphum non actum esse, & urbem illam Asiæ, ut puto, hunc nummum elephante signasse, quia talem currum Imperatori posuit, & in hoc nummo ejus honoris memoriam servavit.

Aurelianus postea, victis Zenobia & Tetrico curru quatuor elephantorum triumphavit; si Zonaræ *lib.* 12. habenda fides; cujus hæc sunt verba: *Hic Gallias etiam plurimis annis a Tyrannis occupatas, Imperio Romano recuperavit, & Magistratibus ibi ordinatis Romam reversus,* καὶ ἐθριάμβευσεν ἐπὶ ὀχήματος ἐλεφάντων τεσσάρων, *quadrigis elephantorum triumphavit.* Sed Vopiscus *cap.* 33. scribit præcessisse elephantos viginti, & alio longe curru Imperatorem vectum fuisse: „ Fuit alius „ currus quatuor CERVIS junctus, qui fuisse „ dicitur Regis Gothorum, quo, ut multi me„ moriæ tradiderunt, Capitolium Aurelianus in„ vectus est, ut illic cæderet cervos, quos cum „ eodem curru captos vovisse Jovi Opt. Max. fere„ batur: præcesserunt elephanti viginti, feræ „ mansuetæ Libycæ, Palæstinæ diversæ ducen„ tæ: & cum narret, *multos id tradidisse*, videtur sequi, alios scripsisse, Aurelianum *curru elephantorum* triumphum hunc egisse. Firmatur autem Vopisci narratio per arcum, qui Vesontioni visitur, si modo is Aureliano positus est, & in eo repræsentatur ejusdem de Zenobia triumphus, uti putabat Chifletius; sique cervi in eo expressi sunt; nam dubitat hac de re Pagius in *Dissertat. Hypatica*, & ipse Chifletius non bene dignoscere potest, an sint cervi, an vero cameli: „ Hic, *ait*, „ vides cervorum pedibus subjacentem Zenobiam, „ quibus Aurelianus Capitolium ingressus est; si „ camelos mavis, (vix enim propter attrita ve-

A „ tustate saxa possis dignoscere) quibus Aurelia„ num fugit Zenobia, non repugno.

Ceterum illo seculo elephantis fuisse triumphatum, haud obscure patet ex Lactant. cap. 16. *de Mort. Persecut.* ubi Donatum Confessorem alloquitur, ejusque tormenta & cruciatus, quos ob Christum pertulerat, describit: „ Novem præ„ liis Zabulum cum satellitibus suis debellasti, „ novem victoriis seculum cum suis terroribus „ triumphasti. Quam jocundum illud spectacu„ lum Deo fuit, cum victorem te cerneret, non „ candidos equos, aut IMMANES ELEPHAN„ TOS, sed ipsos potissimum triumphatores cur-

B „ rui tuo subjugantem? Notat recte ad eum locum doctissimus Baluzius, elephantos etiam ad currum junxisse Antiquos, idque patere ex Lampridio in *Vita Heliogabali* cap. 23. id quod & ante a me observatum est; sed illud inter res Principis illius insolitas, non autem inter triumphos referri debet; nec ad currus pertinet triumphales, Aureliani de Zenobia & Tetrico triumpho, viginti elephantos præcessisse, vel quod Abbas Biclarensis annotat, Justinianum Ducem Romanæ militiæ XXIV. elephantos Constantinopolim direxisse pro triumpho, qui de Persis erat agendus.

C Diocletianus & Maximianus Herculius nobis repræsentantur in nummo Mediceo stantes in curru, ad quem quatuor elephanti juncti sunt, quem pulcherrime explicavit eminentissimus Norisius; cui & alium debemus, in quo Maxentius ad eundem modum depingitur; quique etiam servatur æneus secundæ formæ in Gaza Gallorum Regia, cujus ectypum, beneficio doctissimi Oudineti, necum communicavit illustris Spanhemius. Et licet Romæ elephanti lapsu temporis valde imminuti sint, tamen Diocletianus & Maximianus eos sibi habere potuerunt vel a prioribus Augustis relictos, vel a Persis, cum quibus bellarunt, captos,

D vel ab eorum Rege dono acceptos: vix enim dubito, quin elephantos etiam miserit ad felicissimos Imperatores, cum ita loquatur Mamertinus cap. 10. *Panegyrici*, quem Maximiano dixit: „ Hoc „ eodem modo Rex ille Persarum, nunquam se „ ante dignatus hominem confiteri, fratri tuo „ supplicat, totumque, si ingredi ille dignetur, „ regnum suum pandit. Offert interim varia mi„ racula, EXIMIÆ PULCHRITUDINIS FE„ RAS mittit, amicitiæ nomen impetrare con„ tentus, promeretur obsequio. Et quanquam illud adseverare nolim, tamen verisimile admodum est, cum & elephanti postea inter munera a Persis

E Theodosio Augusto missi sint; Lat. Pacatus cap. 22. *Panegyr.* „ Denique ipse ille Rex ejus (*Persidis*) dedignatus antea confiteri hominem, jam „ fatetur timorem: & in his te colit templis, in „ quibus colitur, tum legatione mittenda, gem„ mis sericoque præbendis: ad hoc TRIUM„ PHALIBUS BELLUIS IN TUA ESSEDA „ suggerendis, & si adhuc non est fœderatus, „ jam tamen tuis cultibus tributarius est. Et notandum elephantos appellari *triumphales belluas*, & junctos fuisse *ad esseda Imperatoris*, vel de Per-

F sis triumphantis, vel in alia solemni pompa procedentis, tandemque magni hæc munera habita, viderique propterea harum belluarum Romæ & in imperio Romano fuisse solitudinem.

Nummus autem Diocletiani & Maximiani hinc inscribitur: IMPP. DIOCLETIANO. ET. MAXIMIANO. AVGG.: inde vero, IMPP. DIOCLETIANO. III. ET MAXIMIANO. COSS. In una autem area nummi Maxentii scribitur, FEL. PROCES. CONSVL. AVG. N. quemadmodum ex ectypis quam clarissime patet:

Maxentii.

Statuunt, idque non immerito, viri eminentis dignitatis atque excellentis doctrinæ, designari processiones Augustorum Consulares; atque inde simul liquidum est, eosdem tunc temporis quadrigis elephantorum vectos fuisse in aliis etiam pompis, quam triumphalibus. Apud Mediobarbum pag. 450. in Maxentii nummo legitur, FELIX. PROCES. CONSVLAT. AVG. N. putatque vir eruditus & diligens triumphum de victo Alexandro Tyranno, & Africa recepta a Maxentio actum hoc anno in nummo exprimi: & illustris Spanhemius pag. 705. eundem refert ad solemnem pompam Consularis processus, & ad Maxentii triumphum de Alexandro Tyranno; unde iterum sequitur, non modo in aliis, quam triumphalibus pompis, elephantorum quadrigis vectos fuisse Imperatores, verum etiam iisdem illos de aliis quam Persis triumphasse. Joh. Harduinus, pag. 148. Numismarum Seculi Constantini, similem nummum laudat, in cujus una area cernitur IMP. C. MAXENTIVS. P. F. AVG. laureatus, in altera quadriga elephantorum cum supervolitante Victoria, FEL. PROCES. CONSVL. AVG. N. *Felix processus Consulatus Augusti nostri*; & infra, RE Q. *Remorum quartum*, nempe, *tributum*: inde addit, esse nummum illum perrarum ex ære minimo in Gaza Regia; significare, feliciter processisse Consulatum Maxentio parta victoria, ita Latine dici, *id feliciter processit ex sententia*; nec *processum* hic esse pompam Consulatum ineuntis, eamque neminem Latine appellaturum *felicem pompam*; & triumphum in nummo notatum docere successum insignem, qui tempore Consulatus obtigerit. Sed ego, pace viri dictum sit, sententiæ illustrium virorum accedo, qui existimant, hic nobis repræsentari *Consularem processum*; & certe aliud longe est, *felix pompa*, & *felix processus*; illud de primo & solemni die, quo Consules novi procedebant, vix potest usurpari; ast alterum optime huic rei convenit, quia tunc scilicet se Populo ostendebant, quod PROCEDERE dicebatur, & omnia fausta & felicia Augustis Consulibus precabantur, atque ita in Nummis legitur, FELIX ADVENTVS AVG. quia testabantur se lætos esse propter felicem ejus adventum, & quia omnia sibi prospera ex illo spondebant. Consules autem primo anni die, vel Calendis Januariis, curru vectos processisse multis, iisque, ut solet, haud vulgaribus, docet eminentissimus Norisius. Id quod etiam fecisse Consules suffectos haud obscure patet ex Plinii *Pane-*

A *gyrico* cap. XCII. „ Nam quod eum potissimum „ mentem attribuisti, quem tuus natalis exornat, „ quam pulchrum nobis! quibus edicto, quibus „ spectaculo celebrare continget diem illum tripli- „ ci gaudio lætum, qui Principem abstulit pessimum, dedit optimum, meliorem optimo ge- „ nuit. Nos sub oculis tuis AUGUSTIOR SOLITO CURRUS accipiet; nos inter secunda „ omina, & vota certantia, quæ præsenti tibi con- „ ferentur, & vehemur alacres, & incerti ex utra „ parte major auribus nostris accidat clamor: nisi tamen ita Plinius loquitur, quia Circenses, vel spectacula, Consul suffectus factus dare debebat, B uti putabat, dubitabundus tamen, Justus Lipsius, magnum illum Belgarum quondam lumen.

Atque ut antea ad Byzantinos Imperatores transgressus fui, cum de elephantis in Circo exhibitis agerem, ita & nunc mihi idem faciundum esse video, & ita simul docebo, Persas tunc temporis, & quidem post excussum Successorum Alexandri Magni jugum, elephantis in præliis usos fuisse. Heraclius igitur Imperator Anno Christi 631. Constantinopolim rediens, triumphavit quadriga elephantorum, victo Chosroe, & coacto Sarbaro, cui post Chosrois, Sirois, Cabois & C Hormisdæ subitas mortes Persarum regnum dederat, cedere omnibus regionibus, quas Persæ de Romanis tenebant, & ita recepit Orientem atque Ægyptum: Nicephorus Patriarcha Constantinopolitanus pag. 15. *Paulo post vero Heraclius cum faustia omnium acclamatione atque ingenti magnificentia a civibus receptus est*: Τέσσαρας δὲ ἤγαγεν ἐλέφαντας, οὓς δὴ καὶ εἰς τοὺς ἱππικοὺς ἀγῶνας ἐθριάμβευσεν ἐπὶ τῇ τῆς πόλεως τέρψει, *quatuor illum elephanti vehebant, quos insuper ad populi voluptatem Ludis Circensibus traduxit*: possunt tamen Græca verba, si quid video, aliter explicari, Heraclium nempe, cum Constantinopolim ingrederetur, in D pompa & processu duxisse quatuor elephantos, eosque etiam in Circo exhibuisse. Atque huc pertinet quod scribit Theophylactus Simocatta *lib.* 1. *c.* 12. Imperatorem Mauritium *non fuisse vectum curru, ad quem juncti erant equi, vel muli, vel elephanti, sed homines*; unde patet tunc usitatos fuisse in pompa currus elephantorum.

Sed alii Byzantini Imperatores postea equo insidentes, vel pedites urbem ingrediebantur, currui quatuor equorum triumphali imponentes statuam vel imaginem beatæ Mariæ: Joannes Comnenus apud Man. Comnenum p. 13. *Ingreditur Byzantium pedibus ferens crucem & præcedens currum,* E *quatuor alborum equorum, cui imposita erat imago* Θεομάτορος; quæ processio mirifice illustratur illius Imperatoris nummo, in quo cernitur Imperator pedibus incedens & currus vehens modo dictam statuam, uti docet Baudelotius in *Dissertat.* quam pronuntiavit in Academia Inscriptionum, testibus eruditis Trivultianis Art. 91. Anni 1707. ubi laudat pulchrum locum Nicetæ idem tradentis; & ipse Manuel *lib.* 5. *cap.* 3. triumphans de Pannoniis *insidens equo feroci*, ἵππῳ ὑψαύχενι ἔποχος *sequitur currum argenteum auratum, ad quem quatuor itidem equi nive candidiores erant juncti, & in quo fe-* F *rebatur imago* τῆς ἀπροσμάχου καὶ ἀκαταγωνίστου συστρατήγου τῷ Βασιλεῖ Θεομήτορος, *invictæ adjutricis & insuperabilis Regis* vel *Imperatoris commilitonis, Matris Dei.*

Sed his omissis ad Parthos, Persas & Romanos tandem veniendum est. Docui veteres Persas ante Alexandrum elephantis ad bella usos non esse, sed postquam Parthi, duce & auctore Arsace, a Syriæ Regibus defecerunt, & quidem Seleuco Callinico Asiam obtinente, easdem belluas exemplo Successorum Alexandri Magni in præliis adhibuerunt.

Ita

Ita legimus apud Tacitum lib. 15. *An.* 15. „ Vologesem flumen Arsaniam elephanto insidentem „ & proximos quosque Regi vi equorum perrupisse, quia rumor incesserat, pontem cessurum „ oneri, dolo fabricantium: & tam Parthos quam Indos ante oculos habere puto Plinium *lib.* 8. *cap.* 9. „ Domiti militant, & turres armatorum in hostes „ ferunt; magnaque ex parte Orientis bella con„ ficiunt. Postea Alexander Severus Imperator, victo Persarum Rege Artaxerxe, multas belluas cepit & occidit, unde apud Capitolinum *cap.* 56. ita loquitur in Senatu: „ Jam primum elephanti „ septingenti, iidemque turriti cum Sagittariis & „ onere sagittarum. Ex his trecentos (*Salmasius* „ *mavult scribere* triginta) cepimus, ducenti in„ terfecti jacent, decem & octo perduximus. Amm. quoque Marcellinus *lib.* 25. *cap.* 1. & 3. nec non Zosimus narrant, elephantos in Persarum acie contrà Julianum fuisse; & Theodoretus *lib.* 2. *cap.* 30. scribit eosdem belluarum illarum opera usos fuisse in obsidione Nisibis: „ Orationem Jacobi nubes ci„ nifum & culicum protinus excepere, & ele„ phantorum quidem proboscides instar tuborum „ cavas, *καὶ τῶν μὲν ἐλεφάντων τὰς προνομίας αὐλει-* „ *δεῖς πεφυκότας*, repleverunt. Agathias quoque *lib.* 3. tradit sub Justiniano elephantos Romanis ab eadem Gente fuisse oppositos. Et observatione dignum est singulari Auctorem Arabem in Libro, quem *Speculum temporum* inscripsit, narrare apud illustrem Bochartum, Chosroem Persarum Regem mille elephantos habuisse: „ Abervvez filius Hor„ moz (*Persæ Cosroem Hormisdæ filium ita vocant*) „ plures congessit opes, & elephantos, & equos, „ & servos, & puellas, & plus pretiosæ supel„ lectilis, quam ullus Regum Persiæ, qui præces„ serant. Nempe in thesauris recondebat quotan„ nis quadringentos milliones denariorum aureo„ rum, & argenteorum duplo magis; & margari„ tæ ejus erant in mille arcis; habebatque in sta„ bulis MILLE ELEPHANTOS, quorum non„ nulli candore nivem æquabant: nonnulli duo„ decim cubitorum erant, quod valde rarum est, „ cum plerique non superent septem cubitos. Notandi autem præcipue ELEPHANTI ALBI, qui hodie in India tam rari sunt, ut Reges dicantur propter eos bella gerere, atque adeo unus eorum titulis suis adscribat, sese *Regem* vel *Dominum elephanti albi* esse, si quid Itinerariis nostris credendum est.

Quin & hac occasione præterire non possum, Nicolaum quendam Venetum, quem esse puto *Nicolaum de Comitibus*, vel, ut alibi vocatur, *Nicolaum de Conti*, qui circa Annum 1400. per 25. annos in Oriente vixit, cujusque Iter Puggius Papæ Secretarius Latine ex ore ipsius consignaverat, uti tradit Mullerus in Præfatione ad M. Paulum Venetum; illum, inquam, Nicolaum memoriæ mandasse Regem Mancini, ita vocabant Australem Sericam vel Chinam, *album elephantum* habuisse, id quod jam monui in *Exercitatione* prima. Quin & Jesuitæ in *Itinerario Siamensi* narrant, in Aula Regis illius fuisse elephantem nomine *Principem*, quia natus eodem, quo Rex fuerat, die; prope cubiculum Regis belluas illas excubias agere; & denique alio loco ali *elephantum album*, qui multo in honore erat, quippe multorum bellorum causa fuerat, parvum esse, cibum sumere ex vasis aureis, locum, in quo alebatur, magnifice fuisse ornatum, & plures Magistratus * illius curam habuisse. Quo pertinet Geographum Ducis Lotharingiæ in *Descriptione Gallica Caravanarum* scribere, in iis esse elephantos Indos, unum constare 750. Imperialibus, & eorum pretia augeri, prout magis albi sunt, usque ad 15000. florenos.

Rationem autem, quare *elephas albus* tanto apud Indos sit in pretio, dat nobis Kircherus cap. 4. *Chinæ illustratæ*: Matrem nempe Xacæ vidisse in somno elephantem album ex ore primum, deinde per latus sinistrum exire; cum autem is Xaca plurimi apud Indos fiat, & tanquam Deus colatur, inde fabulam hanc tantum efficere potuisse apud Reges Siam, Lai, Tunchini, Chinæ, ut ne regnum quidem tantum, quantum *elephantis candidi* munus videantur æstimare; seque perbeatos putent, si quandoque cælesti munere illis hujuscemodi bestia offeratur; addit paulo post Xacam sustinuisse septuaginta mille migrationes in omnis generis animalia, quarum ultima fuerit in *elephantem album*; Regesque etiam in elephantos transmutari.

Quin & narrat Cæsar Fredericus in *Itinerario* suo, quod insertum est *Collectionis* Petri vander Aa tomo XVI. Regem potentem valde Regni Pegu suo tempore possedisse *quatuor elephantos albos*, illumque sese appellasse *Regem alborum elephantorum*; & tantam inde gloriam cepisse, ut alium Regem bello aggrederetur, si talem belluam illi tradere nollet, idque cum periculo regni sui. Addit, cum ibi moraretur, duos insuper albos elephantos ex longinquis regionibus adductos fuisse, Regem in bellum ducere quatuor millia belluarum istarum, tandemque maximæ molis ibi nigram fuisse, altitudine nempe novem cubitorum, *neghen elleboogbs ellen boogh*, quo tamen alter ille Chosrois major fuit, si Auctores illi de eadem mensura loquuntur. Atque ita Regi Pegu Caspar Balby, qui Orientem lustravit Anno 1579. & sequentibus, *quatuor elephantos albos* tribuit, narratque Reges, qui ipsi parent, non solum eum, verum etiam ipsos illos elephantos adorare, Regem alere octingentos instructos ad prælia, inter titulos scripsisse post subactum regnum Ceylon, *Regem alborum elephantorum*, uti legere licet tomo XVIII. ejusdem *Collectionis*.

Notandum autem Souchu de Rennefort scribere in *Historia Gallica Indiarum Orientalium* edita Parisiis 1688. in urbe Calicut in Aula Regis ostendi templum, atque in eo *Elephantem ex auro*, adoratum ab ipso, & aliis Gentilibus. Quo pertinet Vincentium le Blanc p. 125. *Itiner.* notare etiam *elephantem album* ab Indis adoratum esse, & alibi, Indiæ Reges inter sese acriter bellasse ut album sibi acquirerent, & Regem Pegu quatuor albos habuisse.

Mirum autem Reges Indos tantum laborasse de *albis elephantis*, si verum est quod tradit Ptolemæus cap. 9. *Africæ*, elephantes Æthiopiæ omnes albos fuisse: *χώρα πολλὴ Αἰθιόπων, ἐν ᾗ ἐλέφαντες λευκοὶ πάντες γίγνονται*, quod non memini me alibi legisse, & dubito equidem an verum sit.

Romæ autem olim visi sunt etiam *elephanti albi*, fueruntque & ibi admirationi: Horatius *lib.* 2. *ep.* 1.

Si foret in terris, rideret Democritus, seu
Diversum confusa genus panthera camelo,
Sive ELEPHAS ALBUS *vulgi converteret ora*:

notatque Scholiastes a Cruquio editus, Populum audientem recitantes Poetas sua carmina, vel videntem Comœdias agi, exorasse elephantorum magistros, ut adducerent in theatrum camelopardalim aut elephantum album, eoque sese etiam convertisse nobiliores aliquos, qui præcipiebant cessare recitationes carminum, aut Comœdias intermitti, eamque rem non parum turbasse Poetas. Videtur hoc factum ipso Horatii ævo, & forte talis

* Leg. videtur, *Magistratus*.

bellua fuit inter dona, quæ Indi Augusto miserunt
apud Dionem pag. 527.
Sed ut eo, unde digressus sum, redeam, Theo-
phylactus *lib. 5. cap.* 10. in prælio, quod habitum
est a Chosroe & Romanis contra Varanum, qui re-
gnum Persarum invaserat, scribit hasce belluas
fuisse: „Elephantos insuper Indicos, veluti præ-
„sidiarios quosdam ac propugnatores ante equita-
„tum constituit, (Varanus) & in iis omnium de
„exercitu fortissimos ad dimicandum collocat. Nec
„vero pars adversaria hujuscemodi bestiarum auxi-
„lio carebat. Inde sequitur Romanorum vel Græ-
corum Ducem Narsen elephantos parvi pendisse,
captivosque a Chosroe partim truncatos, partim ele-
phantis conculcandos objectos fuisse; & capite sequen-
te narrat, Barbaros *ἐπὶ τῶν ἐλεφάντων ἱδρυμένους ἀ-*
κροβολιζομένους, collocatos in elephantis & sagittis
jaculantes, a Romanis victos esse. Præterea Cedre-
nus p. 418. narrat Heraclio Imperatori nuntium
fuisse, Chosroem Regem Persarum cum elephan-
tis & exercitu suo commorari ad Palatium suum,
nomine Dystagardam, Imperatorem illud cepisse,
& ingentem nactum esse prædam, sed Regem an-
tea clam cum uxoribus & liberis perforato urbis
muro effugisse: qua de re etiam loquitur Anastasius
p. 98 & licet paulo aliter historiam hanc narret, ta-
men etiam *elephantos* recenset. Idem Anastasius p.
70. suæ *Historiæ*, in rebus Tiberii Anno Christi
571. hanc Persarum consuetudinem etiam nos do-
cet: „Accipiunt interea & Persarum supellecti-
„lem & Regium tabernaculum, totumque splen-
„didissimum apparatum. Tenent autem & ele-
„phantos Romani, & ad Tiberium mittunt insi-
„gnes & Regias exuvias: & iterum Anno 581.
scribit, Romanos sub Mauritio Chosroi contra
Balam opem ferentes, cepisse ejus tabernaculum
& elephantos, quos ad Chosroem deportarunt:
observationeque dignum est Anno 574. Chaganum
Avarorum Regem petiisse ab eodem Imperatore,
ut elephantem ad eum videndi gratia mittere vel-
let, missum esse omnium maximum, Regemque
illum visum remisisse; quæ historia pluribus narra-
tur a Menandro Protectore in *Excerptis de Legat.*
& a Theophylacto lib. 1. cap. 3. *Historiarum*. At-
que ex iis patet Imperatores Constantinopolitanos
varias tales belluas aluisse, simulque eas aliis Gen-
tibus, atque adeo vicinis Regiæ Urbi visas non
fuisse. Et idem Theophylactus *l. 3. c.* 14. scribit,
tempore Mauritii & Tiberii Romanos castra Persa-
rum diripuisse, tentorium Regis & omnem appara-
tum cepisse; *τῶν τε ἐλεφάντων κρατήσαντες ἅμα τοῖς σκύ-*
λοις τοῖς Περσικοῖς πρὸς τὸν Καίσαρα, elephantos in pote-
statem redactos cum ornamentis Persicis misisse ad
Cæsarem; & notandum his cladibus factum esse, ut
Persarum Reges ipsi adversus Romanos bellare no-
luerint: *θεσμοθετεῖ γὰρ μὴ τὰς ἐπὶ πολέμους ἐξόδους προ-*
σήκειν ἐς τὸ λοιπὸν Βασιλέα Περσῶν ἐμπορεύεσθαι:
Statuit autem, ne quis de cetero Persarum Rex Ro-
manis arma inferre vellet; id quod non satis bene
versum est; cum lex fuerit lata, ne quis postea
Rex Persarum ipse in bellum vel expeditionem
proficisceretur, sed per Satrapas & Duces bella-
ret; aliudque longe est *arma inferre*, quam exer-
citui imperare, & prælio interesse. Legem hanc
sancitam fuisse tertio Tiberii anno tradit nobis A-
nastasius post verba modo laudata: „Itaque le-
„gem ponit Persarum Rex, confusionem non fe-
„rens, nunquam jam Persarum Regem in præ
„lium exiturum; deque ea ita etiam loquitur E-
vagrius: „Ac legem, quam scripsit, ne Rex Per-
„sarum in posterum contra Romanos arma ferret,
„velut sempiternum suæ fugæ monumentum post
„se reliquit. Atque de his Persis verba faciunt Au-
ctores, qui illis elephantorum usum in bellis tri-

A buunt; uti Cassiodorus lib. 10. *Var.* ep. 30. „Hæc
„(*cutis*) nulla vi transmittitur, nullo ferri acu-
„mine penetratur. Ideoque Persarum Reges
„hanc belluam ad bella traxerunt, quæ & nullis
„ictibus pulsata cederet, & adversarios sua mole
„terreret; nec non Ambrosius lib. 6. cap. 5. *He-*
xaemeri: „Hæc in elephantis quoque probare de-
„bemus, qui magnum rebus bellicis usum mini-
„strant. Inde Gens Persarum ferox bellis, vali-
„da sagittis, omniumque telorum jactu, quia de
„superioribus ad inferiora, validiore nisu tela tor-
„quentur. Acies eorum, velut gradientibus telis
B „septa, procedit. In mediis campis tamquam de
„muro dimicant, & velut in arce quadam & spe-
„cula collocati spectant magis bella, quam sub-
„eunt. Ita alieni a periculo videntur, tuti moli-
„bus bestiarum; quem locum nollem, ut illustris
Brissonius lib. 3. *de Regno Pers.* explicasset in ge-
nere de Gentis illius Sagittariis; mirorque eun-
dem ne quidem elephantorum facere mentionem,
cum tamen iis posteriores Persæ, de quibus etiam
sæpe agit, bellaverint.
Hodie autem ejusdem regni Reges elephantos,
dono acceptos ab Indiæ Regibus, alunt, sed iis in
bellis non utuntur; constatque id non modo ex va-
riis Itinerariis, verum etiam diserte idem tradit
C Tavernierius cap. 7. *Descriptionis Persiæ*; qui &
alio loco narrat, elephantos inter sese lusisse vel
pugnasse præsente Rege: & quidem capite lau-
dato ita loquitur: *Cha-Sefi qui étoit jeune n'avoit*
pas encore vû des élephans faire ce que firent ceux-ci
en sa présence. Ces élephans marchérent l'un après
l'autre selon leur qualité, c'est-à-dire, selon qu'ils
ont plus ou moins de paye, & qu'ils sont le mieux in-
struits pour la guerre. Ce n'est pas que le Roi de
Perse se serve d'élephans dans ses armées; mais il
garde par honneur ceux, dont les Ambassadeurs des
Rois des Indes lui font présent. Qui etiam, ut hoc
D obiter addam, alibi commemorat, eo superstitio-
nis venisse nonnullos Tunquinenses, & tam stre-
nue fuisse idololatras, ut sacrificia obtulerint ele-
phantis, equis, vaccis, & fere omnibus anima-
libus.
Quæ ultima impietas mihi revocat in memo-
riam historiam, quam Suidas in V. *Βασιλική* scri-
bit accidisse Constantinopoli. Scilicet in Basilica
post Milium, vel prope eam, habitabat argenta-
rius, qui iniquis lancibus merces suas vendebat;
alebatur in vicinia elephas ingentis magnitudinis,
qui subinde tabernam argentarii evertebat; ille
E domino belluæ necem minari, nisi illam cohibe-
ret; quod cum ille facere non posset, ab argen-
tario occiditur, daturque edendus elephanto, qui
ferus & indomitus etiam argentarium occidit: ad-
diturque: *Καὶ ὁ Σεβῆρος ἀκούσας, τῷ θηρίῳ θυσίαν*
ἤνεγκεν, quo Severus audito, belluæ sacrificium ob-
tulit; ob vindicatam proculdubio Domini sui ne-
cem: eodemque in loco narratur, statuam eo lo-
co a Severo positam esse ingentem elephanti, &
belluæ Domini vel curatoris: *Ἐν οἷς ἐλέφας ἵστατο*
παμμεγέθης ὑπὸ Σεβήρου κατεσκευασμένος, inter hæc
stabat & ingens elephas a Severo confectus. Eadem
historia narratur pluribus Auctori anonymo, quem
F in *Manipulo Origin. Rerumque Constantinop.* edidit
Combefisius, vir egregie doctus: scribitque Se-
verum *θυσίας οὐκ ὀλίγας* bestiæ obtulisse; ad hæc
elephantem a *Severo quodam* fabricatum esse; *ὁ ἐλέ-*
φας ὑπὸ Σεβήρου τοῦ Κάρου Ἕλληνος ἐτυπώθη θέαμά τι
κατὰ τὴν παράδοσιν· ἐν δὲ τῇ αὐτῇ χρυσορόφῳ Βασιλι-
κῇ τὸν ἐλέφαντα παραμένειν εἰς θέαμα ἐξαίσιον:
Ejus fabricator Severus Cari filius, homo Græcus,
(an *Gentilis*?) *ceu nimirum rei spectatu dignissimæ*.
Quippe statutum, ut in eadem Basilica auro laquea-
ta elephas ad eximii cujusdam ac singularis specta-

culi speciem consisteret. Et inquirendum hac occasione est, quis hic sit *Severus*, si forte aliquo modo illustrari posset: pagina igitur 27. idem videtur memorari: *In locis Tauro* (Forum fuit Constantinopoli, docente Du-Cangio) *vicinis*, *Constantinus Magnus æstate securus morabatur*: *ubi Severi*, *Cari filii*, *palatium erat & delubrum*, Εἴδωλόν Θεῦ Σεβήρυ, *Idolum Dei Severi nuncupatum*: unde sequitur hunc Severum Cari Imperatoris filium fuisse, id quod ego plane a ratione alienum, & fabulis accensendum esse judico. Pag. 9. iterum *Severi* meminit: *In eo* (Xerolopho) *Diana*, *statua composita*, *& Severi* τοῦ κτίσαντος, καὶ Θεαμάτιον τρίπουν, *qui construxit*, *ac Theamatium tripes*; ubi στήλην mallem reddere *columnam*, quam Severus ex variis lapidibus videtur exstruxisse, sive curasse, ut exstrueretur; moxque addit, *plures illo in loco a Severo victimas factas esse*. Iterum pag. 26. meminit: *Eodem quoque loco ad ædes Vigilantii Severus* Γάζυς κατῴκισεν, *Gazæos collocavit*. Pag. 28. loco antea etiam laudato memorat quatuor fornices, αὐτὰς ὑπὸ Σεβήρυ κατασκευασθείσας, *ab ipso Severo exstructas*: & mox scribit, *Severum Herculium* a Constantino victum esse: pag. 34. *Xeuxippus*, *balneum*, *Severus vocatur*, *quia a Severo est exstructus*.

Mihi vix videtur, omnibus hisce in locis unum eundemque Severum memorari: & *Severus* quidem *Herculius* is, nisi me plane fallo, est, qui tempore Diocletiani & Maximiani Herculii Augustus fuit; &, uti alii, etiam *Herculii* cognomen assumsit: errat tamen largiter Auctor ille, cum scribit eundem a Constantino victum esse, quia id aliter longe sese habet, uti patet ex Lactantio *de Mortibus Persecutorum*.

Ille *Severus*, qui tot opera dicitur exstruxisse, forte est *Septimius Severus* Imperator; qui Urbem quidem iratus diruit & Perinthum subjecit, sed postea restauravit, & multa publica opera exstruxit; & quidem inter ea *Xeuxippum*, sive balneum eo nomine, uti diserte tradit Hesychius Milesius; quodque ædificium, uti docui, Auctor ille anonymus etiam tribuit simpliciter *Severo*; eundemque vocari puto τὸν κτίσαντα, quia scilicet Urbem tam splendidis operibus ornavit; & restauravit; id quod apud eundem Hesychium videre licet, cujus hæc verba, ἐπειδὴ δὲ τοῖς θείοις τῶν θεῶν ἀπεδόθη, pessime vertuntur, *sed divinis Imperatoribus postquam restituta*, cum inde fieri debeat, *sed postquam consecratus fuit Caracalla*. Vel quia forte & Ξηρόλοφον exstruxit, de quo etiam videri potest Suidas, apud quem pro θέαμα legitur θέμα, & pro Ἄρτεμις &c. Ἀρτέμιδος σύνθετος στήλη, adeo ut statua Artemidis vel Dianæ ita fuerit constructa. Quod si autem pag. 27. recte Græca redduntur *Severi*, *Cari filii*, certe & idem faciendum erit p. 14. sed ut hunc filium Cari Morboniam mitto, ita animadverto pag. 15. tradi, novam hanc spectaculi Severi historiam contigisse *Consule Anthimo*; qui Consul si idem est cum *Anthemio*, certe hæc res nullo modo ad Sept. Severum pertinere potest, cum ejus nominis Consul vel Consules fuerint A.C. 405. 455. & 515.

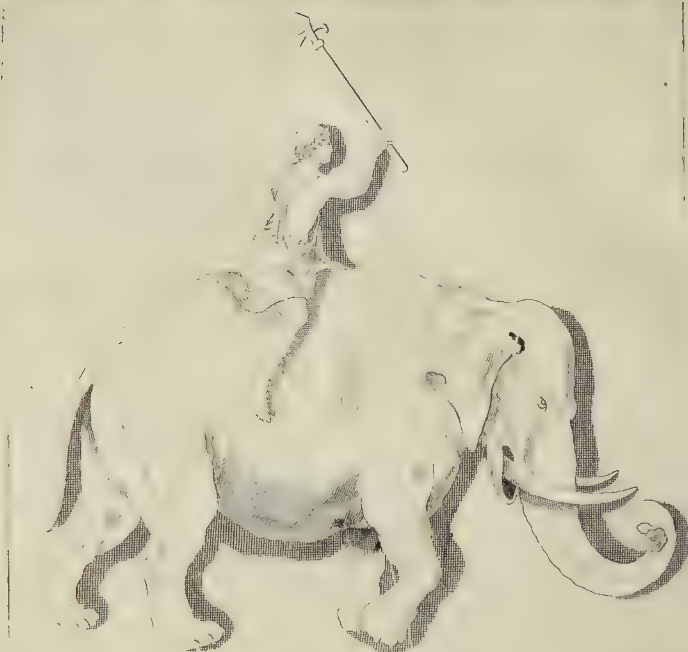
Illud insuper notandum, in Foro Constantinopoli fuisse ingentis elephantis statuam, cujus unus e posterioribus pedibus cum fractus esset, & terræmotu corruisset, & eam erigere iterum vellent, inventa in ea sunt duorum hominum ossa integra cum tabella, cui inscriptum, Ἀφροδίτης παρθένης Ἵεραος οὐδὲ θανοῦσα χωρίζομαι, *A Venere virgine Ieraus nec mortua separabor*. Quod si legeretur θανών, *Ieraus* esset nomen juvenis; sed Combefisius nihil mutandum censet, putatque Ἀφροδίτην & Ἵεραον binas puellas fuisse: post quem eandem Historiam publicavit doctissimus Bandurius in suis *Antiquitatibus Constantinopolitanis*. Hinc autem patet elephanti statuam loco urnæ & in ea ossa humana fuisse condita.

Antiochiæ etiam credo fuisse *Tetrapylo*, quali de opere agit Du-Cangius lib. 2. extremo *Constant. Christianæ*, impositos elephantos; nam Joh. Malela parte 2. p. 15. *Chronici* scribit, Julianum Imperatorem Orationem contra Antiochenses habitam affixisse extra Palatium urbis illius, εἰς τὸ λεγόμενον Τετράπυλος τῶν ἐλεφάντων, πλησίον τῆς Ῥηγίας, *ad elephantorum Tetrapylum*, *quod prope Regiam est*.

Nec certe omittendum est, licet in aliam Orbis terrarum partem abeam, Joh. Malelam tom. 2. p. 195. narrare, Justinianum Imp. Legatum misisse ad Regem Indorum, sive Æthiopum, qui hodie Abassini vocantur, Regem eo nomine valde fuisse lætatum, & eundem excepisse, ne quid jam de corporis ornatu dicam, insidentem currui quatuor rotarum, tracto a quatuor elephantis. Atque, ut verum fatear, locus ille mihi difficilis valde videtur, & nescio an eruditus Interpres sensum illius recte non subministraverit: Καὶ ἵστατο ὑπεράνω τεσσάρων ἐλεφάντων, ἐχόντων ζυγὸν καὶ τρόχυς δ΄, καὶ ἐπάνω, ὡς ὄχημα ὑψηλὸν, ἠμφιεσμένον χρυσοῖς πετάλοις, ὥσπερ ἐστὶ τὰ τῶν ἀρχόντων τῶν ἐπαρχιῶν ὀχήματα ἀργυρῷ ἠμφιεσμένα. Καὶ ἵστατο ἐπάνω ὁ Βασιλεύς... Hæc Græca ita redduntur: *Currui vero insidebat alto*, *quatuor rotis suffulto*, *quatuorque elephantis tracto*, *qui petalis quatuor aureis* (*qualibus argenteis Provinciarum Præfecti utuntur*) *circumdabatur*: *huic insidens Indorum Rex*... Et primo quidem puto Regem in curru *stetisse*, deinde illud ἐπάνω mihi fere persuadet, eundem stetisse in dorsis elephantorum; neque enim video, quomodo commode hæc Græca, καὶ ἵστατο ὑπεράνω τεσσάρων ἐλεφάντων, explicari possint; nisi statuamus currum, cui juncti erant elephanti, longe altiorem iis animalibus fuisse, eoque certe ducunt nos *rotæ quatuor* & *jugum*, quo colla elephantorum erant juncta. Sed &, ἐλεφάντων, ἐχόντων ζυγὸν, videntur suadere, currum quatuor rotarum eorum dorsis fuisse impositum, non secus ac ἐπάνω, ὡς ὄχημα ὑψηλὸν, quia ἐπάνω videtur omnino respicere elephantorum dorsum.

Præterea ex eodem p. 28. patet Indorum Legatum, donum Justiniano Imp. duxisse Constantinopolim *elephantum*, unde equidem clare patet, rarum hoc animal illo tempore fuisse in Imperio Romano.

Illud autem notandum inprimis, in Columna Triumphali Arcadii Augusti Constantinopoli cerni elephantem cum sessore: edidit eam Bandurius, Benedictinæ Familiæ insigne decus, in *Antiquitatibus Constantinopolitanis*, qui Liber profecto laudes superat; cujus ecce tibi, Lector, ectypum:

annotatque vir doctrinæ spectatæ Num. XV. *Elephas Principis Scytharum, quo Principes illius Gentis in aliquibus solemnitatibus solent vehi, quemadmodum in bello equis, ducitur in triumpho a servo omnibus ornamentis spoliatus.* Certe columna hæc dedicata est propter victos Scythas, & proculdubio elephas hic captus fuit in illorum exercitu; sed non constat plures alios in eodem fuisse & pugnasse; & quanquam Bandurii explicatio ita facile admitti posset, nihilominus optandum foret, usum, quem Gentis illius Principibus attribuit, testimonio alicujus ejus ætatis Auctoris firmasset.

Atque ita tandem binas hasce *Exercitationes* absolvi; in quibus si quid præstiti laude dignum, vel qualiscunque meæ diligentiæ indicium, & otii, quod mihi subcisivis horis superest, rationem dedi, erit quod serium in modum læter; si vero alii judicaverint, hæc non satis limata, imo multa protrita esse, per me id faciant licet; sed tamen monendi sunt, me maximam partem mihi legere, & studere, contentum esse tacita qualiscunque eruditionis meæ conscientia; & fieri non posse, quin illi, qui dissertationibus rem aliquam illustrare & digerere conantur, ea, quæ ab aliis sparsim dicta sunt, immisceant; id quod utique mihi fraudi esse nequaquam debet, quia nunquam silentio prætereo, nec dignis viros eruditos, quorum scriptis profeci, laudibus privo. Quod si nonnunquam a vivis vel mortuis dissentio, & nonnulla Auctorum loca aliter, quam illis visum fuit, explicari debere judico, id ægre eos, qui adhuc inter mortales versantur, quique absentium rationes præferunt, laturos, nequaquam confido. Nam cum fieri vix possit, ut nemo erret, cumque dies diem doceat, utique Reipublicæ Litterariæ interest, ut

A verus Auctorum sensus & genuinus protrahatur e tenebris; utque ex iisdem melius explicentur Nummi, qui hucusque non satis bene intellecti sunt. Ego certe a me errores nullo modo alienos esse puto; nec unquam mihi dolet vel dolebit, alios in alia omnia transire, & diversas semitas sequi. Illud tantum optandum foret, ut harum rerum studiosi, & Polymathiæ, ut sic loquar, sacerdotes, modeste aliorum errores & lapsus emendarent, nec tanquam *barrientes elephanti*, vel *porci grunnientes*, vel *ranæ coaxantes*, vel *ursi sævientes*, vel *leones*

B *rugientes*, (veniunt enim mihi in mentem commodum quæstiones, quas Grammaticis proponit Geta apud Spartianum) inveherentur & irruerent, spreto divino & humano jure, in eos, qui eorum in verba non jurant, nec amplecti possunt explicationes, quæ ipsis non recte sese habere videntur. Melius certe actum foret cum Musis, castis illis & placidis virginibus, si istiusmodi ingenia nunquam ad scribendum animum adjicerent, vel si in regionibus viverent, a quibus exsulat omnis humanitas, omnis elegantia, regnantque mores incommodi, feri & immanes; ut ita nullum dedecus ad eos perveniat, qui humanioribus studiis operam dant, quique ea via sese tollere humo, & nomen suum ab interitu vindicare conantur. Si enim unquam,

C hic locum habere multi existimant, *Crimine ab uno disce omnes*; sed ἄλις δρυός: & tu, Lector, hæc omnia æqui bonique consule, erroribus tam meis quam operarum veniam da; illosque si placide, si modeste, si amice corrigere velis, plurimum me tibi debiturum, sancte profiteor; cum mihi nihil acceptius sit, quam veritatem sectari, & genuinos Auctorum sensus cognoscere.

† Sequuntur ea, quæ eminentiſſimus NORISIUS, excellentiſſimus SPANHEMIUS, & doctiſſimus PAGIUS de Quadrigis elephantorum commentati ſunt.

Hæc igitur annotavit Noriſius in duplici Diſſertatione *De duobus Nummis Diocletiani & Licinii*, Differt. I, cap. IV.

C A P. I V.

Quadrigas triumphales in nummo ſignatas non exprimere triumphum ab Imperatoribus peractum. Deſignare eorundem victorias Perſicas ac Germanicas. Conſulatus Maximiani in Numiſmate poſitus antiquo Oratori commendatus. Carauſius novus in Britannia Auguſtus. Ejuſdem rariſſimus Nummus e Medicea Gaza producitur. Panvinus immerito a Triſtano reprehenſus.

CONſulari Numiſmatis charactere omnium priſcæ ætatis monumentorum conſenſu contra vulgarem Chronologorum ſententiam comprobato, gradum facio ad explicandas quadrigas, quæ in averſa Numiſmatis parte viſuntur. In primis mihi compertum eſt non deſignari triumphum a Diocletiano & Maximiano peractum. Nam licet iidem Auguſti innumeris hoſtium copiis profligatis, plura toto pene Orbe trophæa erexerint, novis ſubinde bellis impliciti, triumphum in poſtrema Imperii, quod abdicarunt, tempora diſtulere. Mamertinus in *Panegyrico* die natali Maximiani dicto cap. 4. utrumque Imperatorem alloquens ait: *Hos fructus capitis operum maximorum; ſic interim meritoria * conſcientia triumphatis, dum* TRIUNPHOS *ipſos ſemper vincendo* DIFFERTIS, *quod quæcumque pulcherrima facitis continuo tranſitis, & ad majora properatis.* Hanc Orationem recitavit A. 291. exacto quinquennio imperii Maximiani, ut in proœmio teſtatur. Fortaſſe habita eſt Oratio XII. Kal. Auguſti; hæc enim dies in Actis S. Marcelli Centurionis, ſub iiſdem Principibus paſſi, dicitur *natalis Imperatoris* apud Surium 31. Octobris. Verum cum æque intelligi poſſit dies natalis Diocletiani, rem in medio relinquo. Sufficiat alterutrius natalem ibidem deſignari, quod nemini hucuſque obſervatum fuit. Idem Mamertinus in *Panegyri* die natali Urbis recitato cap. 13. Romam alloquens ait: *Hi cum primum redeant ad te triumphantes, uno cupiunt invehi curru, ſimul adire Capitolium, ſimul habitare Palatium.* Dicta eſt hæc Oratio coram Maximiano A. 289. die 21. Aprilis, ut poſtea oſtendam. Itaque iidem Imperatores A. 287. quo nummus ſcalptus eſt, nullum adhuc triumphum Romæ egerant. Eutropius elegantiſſimus Scriptor in fine lib. 9. ſcribit, utrumque Auguſtum privato habitu imperii inſigne mutaſſe *poſt triumphum inclytum, quem Romæ ex numeroſis gentibus egerant, pompa ferculorum illuſtri, qua Narſei conjuges, ſororeſque, & liberi ante currum ducti ſunt.* Henricus Valeſius eximiæ eruditionis vir, in Notis ad cap. 13. lib. 8. Euſebii, pluribus oſtendit, hunc triumphum geſtum fuiſſe Anno 302. Nec ipſe quicquam novi eam in rem addere poſſum, cum ab accuratiſſimo Scriptore meliora occupata ſint. Hunc triumphum laudat Anonymus Panegyriſtes in epithalamio coram Maximiano & Conſtantino recitato, ubi cap. 8. ſeniorem Auguſtum alloquens ait: *Te* PRIMO INGRESSU *tuo tanta lætitia, tanta frequentia populus excepit, ut cum te ad Capitolini Jovis gremium vel oculis ferre geſtiret, ſtipatione ſui vix ad portas Urbis admitteret.* Itaque Maximianus anno imperii XVI. Romam primum venit, de ſubactis hoſtibus triumphaturus, ac proinde nullus eiſdem nec collegæ geſtus triumphus in Numiſmate deſignatur.

Auguſti devictis hoſtibus laureatas ſtatim litteras Romam mittebant, quibus a P. C. perlectis, triumphus eiſdem S. C. decernebatur, cuſis etiam in perenne delati honoris monumentum Numiſmatibus. Gordianus Perſas abs ſe victos Senatui per litteras ſignificavit, *quibus*, inquit Capitolinus cap. 27. *in Senatu lectis, quadrigæ elephantorum Gordiano decretæ ſunt, utpote qui Perſas viciſſet.* Et quidem certum eſt quadrigas in Nummis non ſemel ſignificare triumphos non ab Auguſtis Romæ actos, ſed eiſdem a Senatu decretos. Exſtant in Cimeliarchio Mediceo Nummi cum quadrigis triumphalibus tum Macrini, tum Maximini; illius cum hac inſcriptione, IMP. CAES. M. OPEL. MACRINVS AVG. P. M. TR. P. II. COS. II. P. P. S. C. hujus vero cum epigraphe, IMP. MAXIMINVS PIVS AVG. P. MAX. TR. P. II. COS. P. P. S. C. ubi victoria utrumque coronans inſpicitur. At nec Macrinus de Parthis, nec Maximinus de Germanis Romæ triumpharunt, cum uterque antequam in Urbem veniret, militum ſeditione vitam cum imperio amiſerit.

Ceterum cum triumphales quadrigæ niſi poſt debellatos hoſtes decretæ fuerint, inveſtigandæ ſunt victoriæ Diocletiano & Maximiano partæ, ob quas in nummo, A. 287. percuſſo, currus triumphalis eiſdem S. C. decretus fuerit. Diocletianus, victo in ſuperiori Myſia A. 285. Carino, ſtatim contra proximos Germaniæ populos, qui Carino ſuppetias tulerant, movit, eoſque ingenti clade affecit. Interim etiam per legatos rem feliciter in Britannia geſſit; unde a Senatu Britannicus, ac Germanicus appellatus fuit, delatis triumphi inſignibus. Hæc nulla Scriptorum volumina produnt; colliguntur tamen ex hoc antiquo lapide a Baronio laudato A. 285.

IMP. CAES. C. VALERIO.
DIOCLETIANO. PIO.
FELICI. INVICTO. AVG.
PONT. MAX. BRITANNIC.
MAX. GERM. MAX. TRIB.
POTEST. II. COS. II. P. P.
PROCOS.
HONORATI. ET. DECVRIONES.
ET. NVMERVS. MILITVM.
CALIGATORVM.

Poſita eſt hæc Inſcriptio ante XVII. Kal. Octobris, A. 286. illa enim die terminabat Poteſtatem Trib. II. At Germanos ab eodem victos A. 285. quo Carinum profligavit, patet ex ejuſdem *l.* 6. *de fide inſtrument. Dat. Nicomediæ* XIII. *Kal. Februarias Maximo* II. *& Aquilino Coſſ.* nempe A.

† Vide ſupra pag. 250. & 251. * Alii legunt, *meritorum.*

286. ex quo rescripto colligo Maximianum eodem anno Kal. Aprilis Augustum renunciatum a Diocletiano Nicomediæ in hibernis morante, ac bellum adversus Persas ibidem adornante.

Maximianus novus Augustus, cum parte legionum, atque auxiliaribus copiis in Gallias contra Ælianum & Amandum, qui ibidem imperium occupaverant, profectus, utrumque Tyrannum uno fere impetu oppressit, ac civile bellum, occisis seditionum auctoribus, pari celeritate ac felicitate confecit. Ita intra paucos dies Galliæ in libertatem assertæ, atque ad obsequium revocatæ. Hanc Maximiani victoriam paucis perstringit Orator in epithalamio cap. 8. *Hic est*, inquit de eodem, *qui in* IPSO ORTU *Numinis sui Gallias priorum temporum injuriis efferatas, Reipublicæ ad obsequium reddidit, sibi ipsas ad salutem*. Mamertinus etiam in *Panegyrico* dicto Maximiano ipsis Parilibus Urbis cap. 4. memoratam victoriam cursim celebrans ait: *An non illud malum simile monstrorum biformium* (Ælianum & Amandum intelligit) *in hisce terris fuit, quod tua, Cæsar, nescio utrum magis fortitudine repressum sit, an clementia mitigatum, cum militares habitus ignari agricolæ appetiverunt; cum arator peditem; cum hostem barbarum suorum cultorum rusticus vastator imitatus est? quod ego cursim prætereo, video enim te (qua pietate es) oblivionem illius victoriæ malle quam gloriam.* Bellum enim civile fuit ab imperita rusticorum, quos Bagaudas dixere, multitudine ducibus Æliano & Amando conflatum. Carausius egregiam hoc in bello operam Maximiano navavit. Scribit Victor Schotti: *Quo bello Carausius Menapiæ civis factis promtioribus enituit: eoque eum simul quia gubernandi (quo officio adolescentiam mercede exercuerat) gnarus habebatur, parandæ classi, ac propulsandis Germanis maria infestantibus, præfecere*. Ex quibus patet errare Calvisium & Alfordum, qui Carausii rebellionem hoc Anno 286. recensent, cum id temporis Carausius in castris Maximiani summa cum laude militaverit, & in partem victoriæ venerit, ac postea adornandæ classi incubuerit. Germani cum Romanos civili bello occupatos viderent, superato Rheno in proximiora Galliarum oppida impetum facientes, omnia igne ferroque vastabant. Maximianus militem recenti contra Tyrannos victoria ferocem contra Barbaros movit, ac divisis copiis, eodem tempore diversis in locis prædas agentes aggressus, universos partim fame confecit, partim aperto Marte prostravit. Audiatur Mamertinus cap. 5. *Quod statim vixdum misero illo furore sopito* (nempe civili bello cum rusticis) *cum omnes barbaræ Nationes excidium universæ Galliæ minarentur, neque solum Burgundiones & Alamani, sed etiam Chaibones Erulique, viribus primi Barbarorum, locis ultimi, præcipiti impetu in has Provincias irruissent, quis Deus tam insperatam salutem nobis attulisset, nisi tu affuisses?* Pluribus Maximiani victorias describit. Itaque A. 286. Ælianus & Amandus, dein Germani qui in Gallias irruperant, a Maximiano victi sunt.

Dum hæc in Gallis geruntur, Diocletianus cum ingenti exercitu e Bithynia discedens, in Persas movit, ac bellum de proximo ostentans, tantum Persarum Regi terrorem incussit, ut is abductis propere e Syria præsidiis, non modo eandem adventanti Imperatori ultro cesserit, verum etiam missa cum muneribus legatione, pacem supplex rogaverit. Diocletianus Antiochia aliisque urbibus incruenta victoria potitus, recenti terrore utendum ratus, bellum undique urgebat, quo metum hostium intenderet. Antiquus Panegyristes victorias Diocletiano nullo suorum cruore, Maximiano vero cum ingenti hostium clade partas describens, ducta similitudine a Jove, & ab Hercule, quorum agnomina iidem Augusti per summam ambitionem assumserant, hæc inquit cap. 7. „ Credo itidem optimam illam fertilemque Syriam „ velut amplexu suo tegebat Euphrates, antequam „ Diocletiano sponte se dederent regna Persarum. „ Verum hoc Jovis sui more nutu illo patrio, quo „ omnia contremiscunt, & Majestatis vestri nominis consecutus est. Tu autem, Imperator invicte, feras illas indomitasque gentes vastatione, „ præliis, cædibus, ferro, ignique domuisti. Has inter victorias hyems clausit Annum 286.

Diocletianus tertium, Maximianus primum Consules insequentem Annum 287. aperuere, ut ex epigraphe Numismatis apparet, IMPP. DIOCLETIANO III. MAXIMIANO COSS. Et quidem Maximianus, cum ipsis Kalendis Januarii palmatam induisset, insigni de Barbaris victoria reportata, primum sui consulatus diem felicissime auspicatus est. Hæc fusius prosequitur Mamertinus cap. 6. quæ cum maxime illustrent ejusdem Augusti consulatum in Numismate expressum, operæ pretium duxi eadem hic recitare: „ Transeo, „ *inquit*, innumerabiles tuas tota Gallia pugnas „ atque victorias; quæ enim tot tantisque rebus „ sufficiat oratio? Illum tamen primum consulatus tui auspicalem diem tacitus præterire nullo „ modo possum, quo tu solus omnium consecutus „ es, ut quod tempus antea incipiendis tantummodo rebus aptum videbatur, tunc primum sufficere potuerit peragendis, unoque sol curriculo „ suo, eoque brevissimo, & officia te Consulis inchoantem videret, & Imperatoris implentem. „ *Postea*: Vidimus te, Cæsar, eodem die & in clarissimo pacis habitu, & in pulcherrimo virtutis „ ornatu. Bona venia Deum dixerim, ne Jupiter „ quidem ipse tanta celeritate faciem cæli sui variat, quam facile tu, Imperator, togam prætextam sumto thorace mutasti, hastam posito „ scipione rapuisti, a tribunali temet * in campum, a curuli in equum transtulisti, & rursus „ ex acie cum triumpho rediisti, totamque hanc „ Urbem repentina tua in hostes eruptione sollicitam, lætitia & exsultatione, & aras flagrantibus „ sacrificiis & odoribus accensis Numini tuo implesti. Ita utroque illius diei supremo tempore „ bis divina res pari religione celebrata est, Jovi, „ dum pro futuris vovetur, tibi, dum pro victoria solvitur. Maximianus Treviris urbe metropoli Galliarum, ac Imperatorum domicilio, hiemabat, cumque Rhenus gelu constitisset, Germani populabundis agminibus in Gallias effusi, Treviros usque pervenerant, quos Maximianus ipsi † Kal. Januariis repentina eruptione aggressus, ingenti clade affectos, procul a mœnibus propulsavit. Postea appetente Vere, Erulos, Chaibones, aliosque Germaniæ populos suis in sedibus aggressurus, Carausium maritimæ classi præfecit, ut hostes terra marique simul opprimeret. Audiatur iterum idem Orator cap. 7. *Tale igitur*, inquit, *auspicium illius anni quid sequebatur, nisi novum aliquod & ingens miraculum? Quod autem majus evenire potuit illa tua in Germaniam transgressione?* Itaque Maximianus Rheno superato, pluribus præliis hoste ubique profligato, victrices aquilas per Germaniam late circumtulit, ac in Transrhenanis Provinciis Romani Imperii limites fixit. Carausius, qui classi præerat, privatæ potius quam publicæ rei curam gerens, piratas prædas tota maritima Gallia agere sinebat, ut spoliis onustos in reditu interciperet, atque ea se occasione ditaret.

* Alii, *venisti*. † Legendum videtur, *ipsis*.

Neque enim prædam vel in ærarium intulit, neque provincialibus restituit. Hunc cum intelligeret se in affectati imperii suspicionem venisse, ac successore misso, necem sibi a Maximiano destinatam, cum Classiariis deficiens, in Britanniam transmisit, ac occupata legione, imperium cum Augusti titulo Anno eodem 287. capessivit.

Cum Maximianus Anno etiam 288. iterum consulatum inierit, victoriam illam, quam ipsis Kalendis Januarii, teste Oratore, consecutus fuit, primo ejusdem consulatui in Numismate designato, adscripsi, quod Anno 288. idem Imperator, Germanica expeditione intermissa, ædificandæ classi incubuerit, ut novum imperii æmulum navalibus copiis instructum e Britannia expelleret. Idem Panegyristes cap. 12. *toto fere anno* naves ædificatas scribit. Diocletianus recepta Syria, ac plurimis Persarum oppidis in deditionem acceptis, bellum impigre urgebat. Verum audita Carausii rebellione, pace cum Persis composita, in Europam se contulit, cum Maximiano de bello contra novum Imperatorem administrando consulturus. Utriusque Augusti colloquium laudat Mamertinus cap. 7. *in quo*, inquiens, *vobis mutua præbuistis omnium exempla virtutum, atque invicem vos (quod fieri jam posse non videbatur) auxistis: ille tibi ostendendo dona Persica, tu illi spolia Germanica*. Livinejus in *Notis* scribit hoc Imperatorum colloquium contigisse Mediolani, ut idem Mamertinus testatur in *Genethliaco Maximiani*. Verum congressus Mediolanensis contigit Anno 291 desinente primo Maximiani quinquennio, ut in proœmio *Genethliaci* idem exponit. Hic vero congressus contigit, antequam iidem Augusti expeditionem maritimam contra Carausium imperii æmulum susciperent, ut ex cap. 12. constat: *Quid nunc*, inquit, *animi habet ille pirata*, (Carausium notat) *cum fretum illud, quo solo mortem suam hucusque remoratus est, pene vestros exercitus videat ingressos?* Et postea his Orationem concludit: *Facile itaque quivis intelligit, Imperator, quam prosperi te successus in re maritima secuturi sint, cum jam sic tempestatum opportunitas obsequatur*. Habita est hæc Oratio die 21. Aprilis natali Urbis A. 289. cum Maximianus classem contra Carausium totis Germaniæ ac Galliæ fluviis educeret. At Carausius bello navali superior, Maximiani classe partim capta, partim adversa tempestate disjecta, pacem cum Britanniæ imperio & Augusti titulo obtinuit. Scribit Eutropius *lib.* 9. *Cum Carausio tamen, cum bella frustra tentata essent, contra virum rei militaris peritissimum, ad extremum pax convenit*. Idem ex hoc singulari Serenissimi Magni Etruriæ DUCIS nummo colligitur:

In Nummis Occonis, Tristani, Patini, aliorumque legitur PAX AVG. ubi unus Carausius indicatur; at in Mediceo Numismate illis notis AVGGG. Diocletianus, Maximianus, ac Carausius Imperatores designantur.

Ex his colligimus triumphales Diocletiani & Maximiani quadrigas, in Mediceo Numismate sculptas, designare eorundem Principum victorias ante Annum 288. Germanico ac Persico bello reportatas; unde & in antiquis Inscriptionibus iidem *Germanici* ac *Persici* nuncupantur. Recitantur a Grutero pag. 166.

IMP. CAES. C. AVREL. VALER.
DIOCLETIANVS
SARM. MAX. PONT. MAX.
TRIB. POT. X
IMP. CAES. M. AVREL. VALER.
MAXIMIANVS
GERM. MAX. PERSIC. MAX.
PONT. TR. POT. IIX. COS
IMP. VIII

FL. VALERIVS. CONSTANTIVS.
ET. GALERIVS. VALERIVS.
NOBB. CAESARES. MVRVM.....

Altera:

IMP. CAES. C. AVR. VAL. DIOCLE.
TIANVS. AVG. PONT. MAX
SAR. MAX. PERS. MAX. TRIB.
POT. XI. IMP. X. COS. V.
P. P. ET
IMP. CAES. M. AVR. VAL. MAXSI-
MIANVS. AVG. PONT. MAX. SAR
MAX. PERS. MAX. TRIB. POT. X.
IMP. VIII. COS. IV. P. P. ET. IMPP
FL. VAL. CONSTANTIVS. ET GAL.
VAL. MAXIMIANVS FIEII
CAESS. MVRVM. VITVDVRENSEM.
A. SOLO. INSTAVRARVNT
CVR. AVRELIO. PROCVLO. V. C.
PROV. MAX. SEQ

Prior Inscriptio posita est intra XV. Kal. Octobris A. 293. & Kal. Aprilis A. 294. quo tempore Diocletianus gerebat Pot. Trib. X. primo initam die 17. Sept. A. 184. Maximianus vero IIX. inchoatam A. 286. Kal. Aprilis. Altera Inscriptio incisa est a Kal. Aprilis A. 295. ad XV. Kal. Octobri ejusdem Anni, quo sane tempore erat Diocletianus Trib. Pot. XI. Maximianus X. Tristanus tomo 3. pag. 366. nummum Maximiani profert cum epigraphe P. M. TR. P. AIII. COS. IV. P. P. ex quo, inquit, intelligimus Maximianum *anno imperii octavo Consulem* IV. *fuisse, quod Onuphrium ac ceteros fugit*. Hic censor Onuphrii Fastos non legit, qui in Tabulis consularibus lib. 2. hæc grandioribus characteribus scribit: IMP. CAES. MAXIMIANVS P. F. AVG. TR. POT. VII. VIII. COS. IV. P. P. Recte cum quarto consulatu Maximiani A. 293. junxit Tr. Pot. VII. usque ad Aprilem, inde vero VIII. ut nullus sit reprehensioni locus.

Quamvis Maximianus nunquam contra Persas pugnavit, *Persici* tamen nomen ex Collegæ Diocletiani victoriis obtinuit; solemne enim Augustis fuit victoriarum titulos cum imperii Collegis participare, licet iidem vel Romæ, vel alibi procul a belli periculis degerint. Ita M. Aurelius in Nummis Armeniacus, & Parthicus appellatur; cum tamen Verus Augustus Aurelii Antonini Collega bellum cum hostibus gesserit. Peculiari autem Antonini modestiæ Capitolinus deputat *cap.* 12. quod post mortem Veri, hunc *tantum Parthicum, Germanicum se vocaret, quod sibi bello proprio pepererat*.

CAP. V.

Numisma Mediceum esse consulare. Eidem simillimus Maxentii Nummus ex Cimeliis CHRISTINÆ Augustæ *profertur atque explicatur. Maxentii consulatus apud Panvinum & alios confusi suo ordine digeruntur. Processus consulares ex Imperatorum Rescriptis ac antiquis Scriptoribus illustrantur. Consules ad edendos Ludos curru triumphali vectos processisse adversus Schefferum ostenditur. Chimentelli sententia de sella curuli in curru triumphali rejecta.*

ROmani Principes, cum ceteros magistratus civibus capessendos reliquissent, consulatum tamen ordinarium passim inibant, ut annum in Fastis denominarent, suoque nomine omnia implerent. Egregie hæc describit Libanius in *Panegyrico Juliani*: *Quid venerabilius*, inquit, *esse potest, quam universum Orbem terrarum Solis instar appellatione continere, & in ore cunctorum hominum esse nomen a parentibus inditum, cujus memoria multas complectatur necessitates, judicia, nuptias, forum, portus, debita, venditiones, contrahentes, paciscentes, litigantes, fidem per litteras facientes, communicantes, dissidentes, filiorum opulentorum natales, puerorum in scholis institutiones, quorum unum studium est nominare Consules; in quo etiam & acquiescunt. Quod igitur quidam dixit de Jove omnium summo Consule, Jovis vias omnes esse plenas, omnia fora, portus, maria, hoc aliquis dicere possit de Consulibus, qui appellationem cum Deo communem habent*. Et concludit: *Imperator ab illo dignitatis cumulo non minus ubique celebratur*. Hinc plerique Principes tanta aperiendi in Fastis anni ambitione tenebantur, ut Octavianus Augustus A. U. C. 720. cum Kalendis Januariis mane pro æde Jovis Capitolini in sella curuli præsedisset, intra paucas horas magistratum abdicaverit. Cajus tertium consulatum septem, quartum tredecim diebus gessit. Novi etiam Imperatores in eunte anno consulatum statim usurpabant, uno Trajano excepto; quare idem a Plinio in *Panegyri* laudatur: *Hoc ergo*, inquit, *bonore, quem, & incipientes Principes, & desinentes adeo concupiscunt ut auferant, te ocioso ac vacante privatis cessisti*. Quo vero gesti, vel saltem deflorati magistratus memoria ad feros quosque posteros deveniret, Numismata cudebantur, in quibus Consulis effigies cum notis consulatus exprimebatur. Hi Nummi consulares appellantur. Laudantur id genus Numismata passim ab Antiquariis. Apud Occonem Diocletiani nummus inscribitur in aversa parte, CONSVL. IV. P. P. Item alter Maximiani in parte postica signatus, CONSVL. AVGG. NN. *Consules Augusti Nostri*. In aliis majoribus Nummis ipse Consulum processus exprimitur, cujus generis duos indicat vir Cl. Spanhemius Differt. 8. *de usu & præstantia Numism.* pag. 705. Unum quidem Constantini Magni cum inscriptione, FELIX PROCESSVS COS. VI. AVG. Alterum Maxentii inscriptum, FEL. PROCES. CONSVLAT. AVG. N. quem cum intellexissem servari in Cimeliarchio CHRISTINÆ Augustæ, ejusdem ectypum per litteras impetratum subjicio:

Hic consulatus Imp. Maxentii cum quadrigis Elephantorum ac Victoria coronam Principi offerente conspicitur, quæ omnia in Mediceo etiam Numismate exprimuntur. Panvinus quatuor Maxentii consulatus ponit præeunte Scriptore Vitæ S. Marcelli Papæ, & omnes quidem suffectos: primum a Kalend. . . . . Anno 306. secundum Anno 307. a Kalend. Julii, tertium VII. Kal. Maii A. 308. modo Maximinum, modo Romulum eidem Collegas assignans; quartum vero statuit Anno 309. Goltzius de more ad verbum eadem ex nostro Scriptore suis Fastis inseruit, uti etiam Calvisius. Baronius quartum Maxentii consulatum alligat eidem A. 309. Cuspinianus cum in depravatum codicem libelli *de Præfectis Urbis* incidisset, unicum tantum Maxentii consulatum expiscari potuit. Ceterum ex libello eodem ex nitidiori codice a Bucherio exscripto ac publicato, itemque ex Fastis Idacianis, quatuor consulatus Maxentii suis quosque annis designatos accepimus. Occiso Severo, ac Galerio ab Italia pulso, Maxentius ejusque filius Romulus A. 308. consulatum ordinarium inierunt. A. 309. iidem Consules in Urbe processere. Exstat nummi inscriptio apud Baronium A. 309. IMP. C. MAXENTIVS P. F. AVG. CONS. II. Tertium consulatum solus gessit A. 310. Unde infero Romulum Cæsarem, quem pater inter Divos retulit, anno superiori diem obiisse. Visitur nummus mediocris magnitudinis in scriniis Serenissimi Card. LEOPOLDI inscriptus, DIVO ROMVLO NOBIS. CONS. *Nobilissimo Consuli*; ex quo patet eundem mortuum & consecratum fuisse in suo altero consulatu. Quartum denique consulatum Maxentius gessit A. 312. quo vitam cum imperio amisit. In aliis vero Romani Imperii Provinciis Augusti Maxentii hostes, consulatus iisdem annis iniere, ut ex Fastis intelligitur.

Quadrigæ in laudato nummo inclytæ Reginæ non designant triumphum Maxentii de Alexandro. Etenim Anno tantum 310. Alexander victus fuit a Maxentii Ducibus, ut fusius ostendam lib I. *Historiæ Donatistarum*, & patet ex Nummis Græcis, quos laudat Goltzius, cum epigraphe, ΑΥΤ. ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΕΥΣ. ΕΥΤ. L. A. alius L. B. alius L. Γ. postremus L. Δ. *Imperator Cæsar Alexander Pius Felix Augustus. Anno primo; anno secundo, anno tertio*; tandem *anno quarto*. Itaque Alexander A. 307. cum, fugato ab Italia Galerio, Maxentius Africam in potestatem redigere conaretur, purpuram induit, quam tamen Anno 310 quarto tyrannidis inchoato occisus amisit. Cum vero in Numismate Augustæ legatur FEL. PROCESSVS CONSVL. AVG. N. nulla addita nota numerali, prior Maxentii consulatus designatur, quem A. 308. ex ante diem XII. Kal. Majas cum Romulo capessivit. Certe in nummo Constantini consulatus ejusdem VI. exprimitur, (aliam tamen interpretationem subjiciam) quod etiam in omnibus consulatibus Augustorum, in Nummis obsignatis, apparet. Itaque biennio ante debellatum Alexandrum, regium Numisma scalptum fuit. Maxentius plures victorias, antequam classem in Africam mitteret, obtinuerat contra Severum, Gale-

Galerium,& patrem Herculium, ut patet ex *Panegyrico* Conſtantino dicto poſt cædem Maxentii c. 3. In agro noſtro Veronenſi apud Cotiniolam hoc epigramma legitur:

IMP. CAESARI. M. AVRELIO.
VALERIO. MAXENTIO. PIO.
FELICI. INVICTO. AVGVSTO.
IMP. XI.

Titulus ille Imperatoris toties iteratus, plures ejuſdem victorias indicat. Hinc ob eaſdem quadrigæ elephantorum Maxentio S. C. decerni potuere. Nec obſtat eundem bello civili adverſus ſocerum ac patrem victorem evaſiſſe; nam cum Senatus poſt Maximini Auguſti cædem cogeretur, Cuſpidius a P. C. ſententiam rogatus dixit: *Victoriæ cauſa Principibus noſtris Maximo, Balbino, & Gordiano ſtatuas cum elephantis decernimus, currus triumphales decernimus, ſtatuas equeſtres decernimus, tropbæa decernimus*. Quod tamen bello civili victores evaſerant, nullum Romæ triumphum egerunt. Exſtat in Gaza Magni Ducis Numiſma æreum majoris magnitudinis exprimens Hadrianum in quadrigis elephantorum, cum inſcriptione ΑΥΤ. ΚΑΙC. ΤΡΑΙΑΝ. ΑΔΙΑΝΟΣ CEB. L. IZ. Patet nummum ſcalptum fuiſſe anno imperii ejuſdem XVII. Certe Hadrianus nullum triumphum geſſit. Hinc honoris tantum gratia quadrigæ elephantorum Hadriano a Græca urbe decretæ ſunt. Ita OPVS QVADRIGAE cum EFFIGIE IMP. HADRIANI ab Itala urbe dicatum, laudatur in antiquis Inſcriptionibus pag. 444.

Ego tamen puto non triumphum, ſed proceſſum conſularem Maxentii in regio Numiſmate obſignari. Hujus conſulatus mentionem facit antiquus Auctor Libelli *de Præfectis*, *Conſules* inquit, *quos juſſerint DD. NN. Auguſti*. Quare A. 308. Kal. Januarii ob civilia bella inter Maxentium, & Collegas Auguſtos, nulli Conſules ordinarii magiſtratum iniere. Poſtea, *Ex* XII. (Cuſpinianus VII. legit) *Kalend. Maii factum eſt Maxentio & Romulo, quod eſt Diocletiano decies, & Maximiano ſepties*. Scaliger in *Notis Euſebianis* num. 2320. ex hoc decimo Diocletiani conſulatu putavit nondum eo anno Diocletianum purpuram exuiſſe, pleni quadriennii metachroniſmo. Galerius Maximianus, quo devoti animi obſequium erga Diocletianum, a quo ad imperium evectus fuerat, teſtatum faceret, eundem quamvis privatum una ſecum Conſulem deſignavit. Hinc Orator in *Panegyrico A.* 310. dicto Conſtantino poſt mortem Herculii de Diocletiano loquens ait; *Felix beatuſque vere quem veſtra tantorum Principum colunt obſequia privatum*. Conſules cum ad magiſtratus inſignia accipienda, vel ad Ludos pro delatis trabeis de more edendos prodibant, vulgo *procedere* dicebantur, eaque pompa *proceſſus* nomine indicabatur. Plutarchus in *Galba*, *Erat etiam*, inquit, *Liviæ uxoris Cæſaris genere conjunctus: itaque opera Liviæ ex Palatio* CONSVL PROCESSIT. Græce, Ὕπατος ἐκ Παλατίου προῆλθε. Lampridius in *Elagabalo* c. 15. *Denique*, ait, *Kal. Januariis quum ſimul deſignati eſſent Conſules, noluit cum conſobrino* PROCEDERE. Auctor *Chronici Alexandrini* de Diocletiano ſcribit: Καλανδαῖς Ἰαναριαῖς προῆλθεν Ὕπατος. Recte Interpres, *Kalendis Junuariis Conſul proceſſit*. In Faſtis Idatianis A. 385. *Occiſus eſt Carinus Margo, qui ipſo anno cum Ariſtobulo* CONSVL PROCESSERAT. In Actis SS. Martyrum Joannis & Pauli apud Surium die 26. Junii: *Cum autem Gallicanus vellet privatus obſcedere, rogatus ab Auguſtis* CONSVL PROCESSIT. Hac eadem phraſi, utpote vulgari, Poetæ

A etiam uſi ſunt in novorum Conſulum pompa deſignanda. Claudianus in fine *Panegyrici ad Manlium Conſulem* ait:

Conſul per populos, idemque graviſſimus auctor
Eloquii, duplici vita ſubnixus in ævum,
PROCEDAT, *pariter libris faſtiſque legendus*.

Corippus l. 4. *de laudibus Juſtini ſecundi*, deſcribens conſularem pompam, qua idem Kal. Januariis in publicum exiit, hæc canit;

B *Conſulis adventum ſumma tardantis in aula*
Exſpectant, pendentque moras, cauſaſque morarum
Inquirunt, oculoſque omnes ad regia tollunt
Limina, PROCESSVMQVE AVGVSTI
Conſulis optant.

Exſtat in Cod. Juſt. *l.* 2. *de Conſulibus* hoc Reſcriptum Marciani Auguſti: *Ceſſante ergo iſta ſpargendi vilitate, ampliſſimi* CONSVLES PROCEDENTES *deinceps abſtineant hoc errore perdendi*. Rurſus *leg.* 4. Zeno concedit Conſulibus PROCEDENDI *legitimam facultatem*. Verum his omnibus luculentior eſt *Novella* Juſtiniani 105. in qua
C non ſolum proceſſus Conſulum leguntur, verum etiam eorundem numerus lata lege ſtatuitur, ne per ambitionem, aut popularis auræ captandæ gratia patrimonia profuſis largitionibus a novis Conſulibus abſumantur. Hæc ſancit Imperator: *Erit* PROCESSVS *primus, quo ſuſcipit conſulatum, & hujuſmodi poſſidet codicillos Kalendis Januariis*. Dein ſex alios proceſſus Conſulibus permittit. Nempe ut iterum procedant in Circum ad edenda equorum certamina. Tertio ad exhibendam venationem ludicram, qua animalia herbatica a Populo diripiebantur. Quarto ad amphitheatrum,
D ubi homines cum feris depugnabant. Id genus ſpectaculi *pancarpum* dixere, ut recte notat Caſſianus *Collat.* 5. *cap.* 14. Quinto prodibant ad dandos Ludos ſcenicos. Sexto iterum ad edendos Circenſes. Poſtremus proceſſus erat cum magiſtratu exibant. Et concludit, *ita ſeptem noctium, & proceſſuum complebitur curſus*. Hos proceſſus Conſulum egregie deſcribit Claudianus proxime laudatus, & Panvinus lib. 1. *de Ludis Circenſibus*. Certum eſt Imperatores, Conſules, Prætores, alioſque editores munerum curru vectos cum ad exhibendos Ludos procederent. In tabulis magni Panvini ejuſque Commentariis hoc omiſſum fuit, uti
E conſtat ex *l.* 2. *c.* 2. ubi pompam Circenſium deſcribens, videtur velle editores Ludorum pedites cum reliquis magiſtratibus in Circum perrexiſſe. At eoſdem curru vectos diſerte tradit Juvenalis *Sat.* 10. *V.* 34.

Quid ſi vidiſſet Prætorem in curribus altis
Exſtantem, & medio ſublimem in pulvere Circi,
In tunica Jovis & pictæ Sarrana ferentem
Ex humeris aulæa togæ, &c.

Cum ſub initium imperii Tiberii Cæſaris Tribuni plebis petiiſſent, ut proprio ſumtu ederent Ludos, qui de nomine Auguſti, cujus honori deſtinabantur, Auguſtales nuncuparentur; ſcribit
F Tacitus lib. 1. *Annal.* id eiſdem permiſſum, ſed *decreta pecunia ex ærario, utque per Circum triumphali veſte uterentur: curru vehi haud permiſſum*. Nempe ne eo honore ſummis magiſtratibus æquarentur. Porro inter ſpectacula in Mœnanis in ſella curuli editores Ludorum ſediſſe erudite oſtendit Chimentellus in præclaro Opere *de Biſellio* cap. 12. Suetonius in *Auguſto* cap. 43. *Commiſſione*, inquit, *Ludorum, quibus theatrum Marcelli dedicabat, evenit, ut laxatis ſellæ curulis compagibus, caderet ſupinus*.

Sella curulis adeo erat propria editorum Circensium, ut teste Dione *l.44.* Cæsari S. C. datum fuerit, *ut semper curuli sella sederet, exceptis Ludis; tum enim sessio ei in Tribunitio subsellio cum iis, qui quo tempore Tribunatum plebis gererent, concedebatur*. Finitis Ludis, editores munerum eodem curru iterum per Circum procedebant. Hæc ait Livius *l.45.c.1. Ad x. Kal. Octob. Ludorum Romanorum secundo die, C. Licinio Consuli ad quadrigas mittendas adscendenti, tabellarius, qui se ex Macedonia venisse diceret, laureatas literas attulisse dicitur. Quadrigis missis, Consul currum conscendit, & quum per Circum veheretur ad foros publicos, laureatas tabellas Populo ostendit*. Hæc ille.

Currum, cui editores insistebant, fuisse triumphalem tradunt Argolus in *Notis Onuphrianis* lib. 2. cap.14. Rubenius lib.1. *de Re Vestiaria* cap.21. & ob eximiam eruditionem magni inter Litteratos nominis Octavius Ferrarius in *Analectis de Re* item *Vestiaria* c.36. Hoc quidem deducunt ex Capitolino, qui in *M. Antonino* cap.6. scribit ab Augusto patre in Commodum delatum *cito nomen Cæsaris, & mox sacerdotium, statimque nomen Imperatoris, ac triumphi participationem, & consulatum; quo quidem tempore senex Imperator filio ad triumphalem currum in Circo pedes cucurrit*. Hic vero Capitolinum loqui de tempore, quo Commodus procedebat ad edendos Circenses pro inito consulatu, ex eo constat, quod triumphum una cum patre egit, ex Lampridio *c.2.* ac proinde Antoninus id temporis neutiquam pedes ad currum Commodi cucurrit. Cum in textu legatur *sine Imperatoris filio*, Casaubonus aliter erratum emendat, pro *sine* ponens *Senatus*, quasi Patres pedites accurrerint Commodo, non quidem Consuli procedenti, sed una cum Aurelio ac Vero Augustis triumphanti. Verum in hoc postremo Casaubonus deceptus est; etenim Commodus ex Lampridio *c.12. appellatus est Imperator v. Kal. Exsuperatorias Pollione iterum, & Apro Coss. Triumphavit x. Kal. Amazonias iisdem Coss.* nempe A. V. C. 929. Christianæ Epochæ 176. Verus autem ante septennium obierat Itaque ex illo depravato textu Capitolini triumphalis currus edentium Ludos minus certo colligitur. Id melius cuipiam forte probari posset ex Dione, qui *l.59.* describens pompam, qua Cajus Augustus in suo primo consulatu processit ad exhibendos Ludos, ait, *Sex equis tractus est currus triumphalis, quo Cajus vehebatur*. Hanc tamen Interpretis versionem non admittit Schefferus lib.2. *de Re Vehiculari* cap. 14. nam verba illa πομπικὸν ἅρμα non triumphalem, sed pompaticum currum significant; πομπῇ enim non triumphum, sed pompam apud Græcos exprimit; additque toto illo loco *nihil de bello, multo minus de triumpho*; ut plane appareat eundem editori munerum non concedere currum triumphalem. Verum observo currum triumphalem alibi a Dione πομπικὸν ἅρμα diserte appellatum; nam *l.43.* describens triumphos Cæsaris ait: *Ceterum prima die triumphi omen ei adversum obtigit, axe currus triumphalis apud fanum Fortunæ a Lucullo ædificatum confracto*. Græce legitur τοῦ ἅρματος τοῦ πομπικοῦ. Sed video neque ex Dione currum triumphalem probari; nam omnis currus triumphalis pompaticus, non omnis pompaticus item triumphalis; thensæ enim ac carpenta, quæ inter Circensium spectacula visebantur, erant currus pompatici, non triumphales.

Ex raro tantum ac insigni Augustæ nummo currus triumphalis, quo Consules ad edendos Ludos procedebant, innotescit. Zonaras tom. 3. describens formam currus triumphalis ait: *Currus non erat similis ei, cujus usus est in certaminibus ludicris, nec cujus usus in bello, sed rotunda figura instar* A *turricula constructus*. Hoc ipsum ex quadrigis triumphalibus, quæ Romæ in arcu Titi visuntur, aliisque innumeris in Nummis Augustorum obsignatis, erudite docuit Panvinus in libro *de Triumpho*. Currus erat duarum rotarum, cujus capsa erat rotunda, ac in ambitum clausa, in qua Imperator non quidem sedens, sed stans vehebatur; unde Ovidius l.3. *de Ponto* el.4.

Illa Ducis facies in curru stantis eburno.

Prudentius l.2. *in Symmachum* ℣. 555. triumphatores in curru stantes describit:

> *Frustra igitur currus summo miramur in arcu*
> B *Quadrijugos, stantesque Duces in curribus altis.*

In omnibus Nummorum quadrigis triumphantes Cæsares stantes exhibentur, nusquam sedentes. Rubenius in explicatione gemmæ Augusteæ currum triumphalem arcuatum instar hemicycli exhibet; quæ tamen sententia vetustis omnibus monumentis adversatur. Est currus qualis a Gentilibus Diis dabatur.

Et quidem cum summis Magistratibus munera edentibus vestis triumphalis permitteretur, currus item triumphalis concedi debuit, quo splendidius C pompam Circensium ducerent. Itaque in nummo Maxentii PROCESSUS ejusdem ad edendos Ludos exhibetur, idemque stans in quadriga triumphali visitur; ut plane vera appareat sententia, quæ currum triumphalem editoribus Ludorum tribuit, quod tamen nec Salmasius in *Notis ad Capitolinum* in *M. Aurelio* intellexit, & minus recte Schefferus negavit.

Quæri possit, num in eodem curru posita esset sella curulis, quæ inter præcipua Consulum insignia censebatur. Chimentellus *cap. 12.* putat in curru triumphali positam fuisse sellam curulem ex Servio *ad lib. 11. Æneid.* vers. 384. Sed nihil tale D ex Servio colligitur; ille enim scribit usum sellæ curulis iis tantum concessum, qui parta victoria, triumphali curru in Urbem invehebantur, quod falsum est, cum in curuli sederent togati Magistratus in Urbe procul a castris, ut ex Nummis Ædilium ac Historicis omnibus patet. Rursus eadem Chimentelli sententia refellitur, quia cum Senatus Parthicum triumphum Septimio Severo detulisset, is ex Spartiano *cap. 16. idcirco recusavit, quod consistere in curru affectus articulari morbo non posset*. Si in curru triumphali fuisset sella curulis, Severus quamvis podagra laborans, sedere potuisset. At cum triumphus stanti in curru perageretur, E nullus ibidem sellæ usus esse potuit. Isidorus *l. 20. c.11.* ait: *Apud Veteres Prætores & Consules propter itineris longinquitatem curru provehebantur, Sellæ autem, quæ post eos vehebantur, quibus sedentes jura dicere solebant, a curru curules sellæ sunt nominatæ*. At secus testatur Gabius Bassus apud Gellium *l. 3. c.18. Senatores, qui curulem magistratum gessissent, dicit curru solitos honoris gratia in Curiam vehi, in quo curru sella esset, supra quam considerent, quæ ob eam causam curulis appellaretur*. Ita cum Consules in magistratu essent, post eorumdem currum sella curulis uti consulatus insigne palam ferebatur; cum vero magistratum F gessissent, sella intra currum reponebatur. Hac ratione uterque Scriptor conciliari possit. Utut sit de hoc, in curru triumphantium nullam curulem fuisse certum est, cum nullus ejusdem usus ibidem esse potuerit.

Cum Maxentius in suo primo consulatu quadrigis elephantorum ad edendos Ludos processerit, easdem ob victorias Imperatori decretas puto; præsertim cum in regio Numismate appareat Victoria coronam Principi offerens, editores enim

munerum triumphalibus equorum quadrigis de more vehebantur. Fortassis etiam Tyrannus, qui post fugatum ab Italia Galerium, cuncta pro arbitrio agebat, propria auctoritate elephantos currui junxit, quo pompam splendidiorem duceret. Rem in medio relinquo. Ceterum cum in nummo Mediceo non exprimatur PROCESSUS consularis Augustorum, consequens fit, ut eorundem tantum victoriæ indicentur, ob quas utrique, vel Diocletiano saltem, triumphus in quadrigis elephantorum decretus fuerit, ut pluribus paulo inferius demonstrabo.

Unum hic adjiciam, epigraphen regii Numismatis posse etiam sic explicari: *Felix processus consularis Augusti Nostri*. Alteram vero nummi Constantiniani: *Felix processus consularis sextus Augusti Nostri*. Ut in hoc Constantini Numismate non quidem sextus ejusdem consulatus inscribatur, sed sextus processus, quum idem in consulatu sextum ad edendos Ludos exivit. Scribit de Gordiano seniori Capitolinus *cap.* 3. *Quæsturam magnificentissime gessit; ædilitatis suæ tempore* XII. *Populo Romano munera, id est, per singulos menses singula de suo exhibuit*. Itaque duodecies ad edendos Ludos processit. Hos tamen processus ad septem Justinianus reduxit. Posterioris ævi Augusti cum Consules procederent, sedebant in sella hominum humeris imposita, ut de Justino II. scribit Corripus *l.* 4. & de Mauritio Simocatta *l.* 8 *c.* 12. ait: *Agebatur annus Mauritii secundus, cum hyeme Consul creatur, conscensa sella regia, summopere perspicuus erat. Ferebant Imperatorem non equi, non muli, non elephanti, sed, quod longe pretiosius est, homines*. Sed de his alias.

CAP. VI.

Pompejus Elephantos Africano triumpho primum Romæ curruit junxit. Quadrigas Elephantorum Persici triumphi proprias evasisse, Alexandri Severi ac Gordiani exemplis ostenditur. Capitolini textus minus recte Scheffero correctus. Antiquariorum de quadrigis equorum in Alexandr. Imp. Nummis sententia refellitur. Hac occasione laterculus Consulum in Fastis depravatus restituitur. Quadrigas triumphales Elephantorum in Numismate Mediceo Persicas victorias Diocletiani designare.

ROmani adversus finitimos Latii ac Thusciæ Populos bello feliciter gesto, re adhuc tenui & angusta, humiles plane triumphos agebant. Romulum pedibus omnium primum triumphasse, ex pedestribus ejusdem statuis spolia ferentibus, probat luculenter Plutarchus in libello *de Vita Romuli* adversus Dionysium Halicarnassensem. Dein aucta una cum imperio triumphi pompa, Tullus Hostilius & Ancus Martius equo vecti de hostibus triumpharunt. Idem vero Plutarchus testatur Tarquinium Priscum quadrigis equorum Romæ primitus triumphasse. Etenim cum bello difficili duodecim Tusciæ Gentes in potestatem Populi Romani redegisset, *inde*, inquit Florus *lib.* 1. *cap.* 5. *fasces, trabeæ, curules, annuli, phaleræ, paludamenta, prætexta; inde quod aureo curru* QUATUOR EQUIS TRIUMPHATUR. *Togæ pictæ, tunicæque palmatæ; omnia denique decora & insignia; quibus imperii dignitas eminet*. Ita rudis ille Populus præclara quæque cum pacis tum belli ornamenta Etruriæ accepta tulit. Camillus debellatis longo ac periculoso bello Vejentibus,

A albos equos currui junxit, & hos quidem æqua fronte locatos. Scribit de Camillo Livius *dec.* 1. *lib.* 5. *Maxime conspectus ipse est curru equis albis juncto urbem invectus: parumque id non civile modo, sed humanum etiam visum, Jovis ac Solis equis æquiparatum Dictatorem in religionem etiam trahebant*. Verum ubi Romanus Populus late per Orbem arma circumtulit, & ditissimas Provincias in Capitolii jura transcripsit, triumphorum pompa sumtuosissima evasit, & plane humanum modum prætergressa, omnem prorsus formam exuit priscæ tenuitatis. Certe, ut cetera omittam, albi equi, qui olim humani triumphi pompam, quod Numinum
B quadrigis deputati erant, superare visi sunt, præ assiduitate Romanis quibusdam Imperatoribus viluerunt. Hinc ab insuetis quadrijugibus nova triumphis pompa quæsita. Pompejus omnium primus de Africa triumphans, quadrigis elephantorum in Capitolium venit. Plinius *l.* 8. *c.* 2. *Romæ*, inquit, *juncti elephanti primum subiere currum Pompeii Magni Africano triumpho, quod prius India victa triumphante Libero Patre memoratur*. Nec ullus in religionem traxit quadrijuges Bacchi ad currum junctos, tunc enim Romani, magna Orbis parte subacta, divisum cum Diis imperium
C jactabant. Quadrigæ postea elephantorum vehendis in Circum statuis Principum consecratorum deputatæ sunt, qui honor Augusto primum S. C. decretus fuit. Hinc Dio in *Nerone* apud Xiphilinum: *Et elephanti, qui trahebant currum Augusti, in Circum ingressi eo usque, ubi Senatores sedent, processerant*. In Cimeliarchio Mediceo quadrigæ elephantorum in nummo primæ magnitudinis visuntur, cum inscriptione, DIVO AVGVSTO S. P. Q. R. Item Vespasiani statua in altero Numismate currui elephantorum imposita, cum epigraphe, DIVO AVG. VESP. Et id genus Nummi passim apud Antiquarios prostant. Cum Septi-
D mius Severus Pertinacem inter Divos retulisset, *jussit statuam ejus auream curru elephantorum in Circum vehi*; Dio apud Xiphilinum in *Pertinace*. Itaque quadrigæ elephantorum aureis Divorum Principum imaginibus in Circum trahendis inserviebant.

At sequiori ætate Imperatoribus Persico triumpho quadrigas elephantorum decerni solitas diserte testatur Capitolinus in *tertio Gordiano* c. 27. *Quadrigæ*, inquit, *elephantorum Gordiano decretæ sunt, utpote qui Persas vicisset, ut triumpho Persico triumpharet*. Eruditissimus Schefferus libro 1. *de Re Vehiculari* cap. 9. contendit mendum in Capitolini
E textum irrepsisse; *Eccur enim*, ait, *quia Persas vicit, quadrigæ elephantorum decerni tandem ei debuerunt? Non sunt elephanti proprie ac speciatim usitati Persis. Itaque*, concludit, *vix credo sic Capitolinum scripsisse*. Non sum nescius Imperatores, antequam a Romanis cum Persis bella gererentur, quadrigis elephantorum in triumpho usos, uti de Pompejo proxime ex Plinio referebam. Exstat etiam nummus Trajani apud Erizzum; in quo idem in quadrigis elephantorum exprimitur, cum inscriptione, ΑΥΤ. ΤΡΑΙΑΝ. ΓΕΡ ΔΑΚΙΚ *Imperator Trajanus Germanicus, Dacicus* Cum Parthicus
F non appelletur, constat nummum cusum fuisse post victum Decebalum, ac Daciam in Provinciam redactam, priusquam in Orientem contra Parthos moveret, ac proinde quadrigas elephantorum, in ejusdem Numismate signatas, non indicare Parthicam victoriam. Ceterum ut Capitolini dictum adversus viri clar. dubitationem defendam, res mihi paulo altius ex Herodiano *lib.* 6. *cap.* 2. repetenda est. Macrinus ultimus Romanorum Principum cum Artabano Rege Parthorum bellum gessit, cui Anno 217. post cruenta certami-

A na finis impositus. Inde Artabano cum Artaxerxe Persarum Rege infaustis auspiciis bellatum est. Etenim Artaxerxes acie superior, Artabano interfecto, regnum Arsacidarum, qui jam inde a Crassi cæde cum Romanis de Orientis Imperio varia fortuna contenderant, Persarum ditioni adjecit. Hinc victoria tumidus, possessam Persis, ante Alexandri Magni irruptionem, Asiam armis vindicaturus, Mesopotamiam infestis agminibus ingressus, prædas tota Syria agere, ac Romana castra fluminum ripis ad Imperii limites tutandos imposita expugnare. His Romæ nunciatis Alexander Severus Imperator habito ubique militum delectu, cum ingenti B exercitu Romanorum primus in Persas movit, cum quibus variis etiam præliis conflixit. Postremo prælio tanta clade Persas affecit, ut fugato Artaxerxe Mesopotamiam receperit, ac cum ingenti præda in Urbem victor redierit. Alexandri Orationem in Senatu habitam recitat Lampridius *cap.* 56. ejusdem initium, quod plurimum ad rem facit, exscribam: *Persas P.C. vicimus. Longa eloquentia opus non est; tantum scire debetis, quæ illorum arma fuerint, qui apparatus. Jam primum elephanti septingenti: iidemque turriti cum Sagittariis, & onere sagittarum. Ex his trecentos cepimus, ducenti interfecti jacent, decem & octo perduximus:* &c. Porro C Alexandrum primum de Persis triumphum quadrigis elephantorum egisse testatur laudatus Lampridius *cap.*57. *Dimisso*, inquit, *Senatu Capitolium adscendit*, &c. *Post hoc cum ingenti gloria, & comitante Senatu, Equestri Ordine, atque omni Populo, circumfusisque undique mulieribus & infantibus, maxime militum conjugibus, pedes Palatium conscendit, quum retro currus triumphalis a quatuor elephantis traheretur.* Ut victoriæ pompa illustrior fieret, capti elephanti triumphali currui S.C. juncti sunt. Hinc quadrigæ elephantorum Persici triumphi propriæ evasere, quod iisdem prior de D Persis triumphus Romæ ab Alexandro peractus fuit. Gordianus anno tertio ab Alexandri Severi obitu Imperium indeptus, Attico & Prætextato Coss. secundum contra Persas bellum gessit, insignemque ab iisdem victoriam reportavit, *effectumque est*, inquit Capitolinus *cap.*27. *ut Persæ, qui jam in Italia timebantur, in regnum suum pugnante Gordiano redirent, totumque Orientem Romana Respubl. detineret.* Ipse etiam elephantos plurimos cepit, ac duodecim Romam misit, quos postea Philippus Ludis Secularibus confecit. Delatis autem Romam Gordiani laureatis, eisdem in Senatu lectis, *quadrigæ elephantorum*, inquit Capitolinus, E *Gordiano decretæ sunt, utpote qui Persas vicisset, triumpho Persico triumpharet*, nempe alterum de Persis triumphum ageret curru elephantorum vectus, uti Alexander primum paulo ante de iisdem hostibus triumpharat. Cum Persæ septingentos in acie elephantos contra Romanos instruxerint, minus recte scribit vir insignis, non fuisse id genus animalium proprie ac speciatim Persis usitatum; nam Pyrrhus, Annibal, aliique paucos tantum elephantos Romanis in præliis objecere. Profecto Parthorum robur in cataphractorum equitatu fuit; soli autem Persæ in bello adversus Romanos magnam victoriæ spem in elephantorum numero posuere. F Opponit idem Scefferus: *Nunquam triumphantibus a Senatu legimus decretum quo animalium genere uterentur in curru.* At hoc contigit, quod quadrigis tantum equorum triumphandi mos fuit. Elephantorum quadrigæ triumpho Persico Alexandro Imperatori primum S. C. decretæ sunt; hinc ejusdem exemplo Gordiano etiam destinatæ. Et quidem Balbino, & Maximo, ac Gordiano post occisum Maximinum, *statuas cum elephantis* S. C. decretas testatur Capitolinus; cum tamen in historia Romana statuæ tantum equestres S. C. destinatæ dicantur. Quare sicuti statuæ elephantorum decretæ sunt, itidem & currus elephantorum decerni potuit.

Ceterum quadrigas elephantorum Alexandro Persico triumpho ductas, ejusdem Alexandri Nummi dubias facere videntur; etenim nusquam triumphus Alexandri quadrigis elephantorum, sed equorum tantum, in Nummis exprimitur cum epigraphe in antica parte, IMP. SEV. ALEXANDER AVG. & in postica, P. M. TR. P. VIII. COS.III. P. P. S. C. Duo id genus Numismata continet Gaza Ser. Magni DUCIS, tria vero Cimeliarchium Serenissimi Card. LEOPOLDI, quorum unum est majoris magnitudinis & cælaturæ pulcherrimæ: Carolus Patinus, vir plane doctissimus, & in Nummorum interpretatione summa cum laude versatus, putat quadrigis equorum in laudatis Numismatibus designari triumphum Persicum; in qua sententia video etiam fuisse Erizzum, Angelonum, aliosque Antiquarios. Non possum eruditissimi viri sententiæ accedere, cum eadem Dionis testimonio penitus revellatur. Alexander Tribunitiam potestatem a Senatu accepit Anno 222. mense Martio. Quod mensem attinet, testes sunt Dio & Lampridius. Annus evidenter probatur ex lapide antiquo, in quo Heckædecaeteridem Paschalem S. Hippolyti Martyris incisam legimus. Hic eidem titulus præfigitur: *Anno primo imperii Alexandri Imperatoris, facta est* XIV. *Paschæ Idibus Aprilis Sabbato.* Est character insignis A. 222. Christianæ Epochæ, nam eo Anno Idus Aprilis incidunt in diem Sabbati, ac in XIV. Lunam Paschalem. Consules illius Anni in Fragmento consulari apud Bucherium pag.247. ponuntur *Antoninus* IV. & *Alexander Mar.* ubi significatur iisdem Coss. die Martis contigisse Kalendas Januarias, qui est alter evidentissimus character ejusdem Anni 222. Cyclo Solis VII. Lunæ XIV. lit. F. Baronius initium Alexandri ac eosdem Consules posuit Anno 224. Panvinius 223. Itaque Tribunitia Potest. VIII. Alexandri inchoavit A.229. mense Martio, quo Anno ordinarii Consules statuuntur Alexander Augustus III. & Dio II. Extat in Cod. Just. Alexandri lex XI *de pactis PP. Non. Decemb. ipso Augusto* III. *& Dione* II. *Coss.* At hoc Anno Alexandrum nondum expeditionem Persicam suscepisse, sed degisse Romæ, & ad Campaniæ delicias divertisse, testatur ejusdem Anni Consul idemque Historicus celeberrimus Dio Cassius in *Alexandro*, ubi cum narrasset, se a Prætorianis accusatum fuisse, at *Alexander*, inquit, *horum rationem habuit nullam, sed contra me magis honestavit, secumque una designavit secundum Consulem.* Quod cum ægre milites ferrent, *Jussit*, inquit, *mihi Alexander, ut alicubi extra Urbem commorarer in Italia tempore hujus consulatus mei. Quod cum fecissem, Romam veni, dein profectus sum ad ipsum in Campaniam*, &c. Ibi vero asserit, Artaxerxis contra Parthos victoriis ingentem Romanis terrorem incussum, nullamque contra eosdem susceptam ab Alexandro expeditionem recitat. Ex hoc tam locupleti testimonio patet, Alexandrum anno Trib. Po. VIII. Romæ, & in Campania commoratum; tantum abest, ut eo Anno in Oriente degens cum Persis pugnaverit. Quare quadrigæ equorum signatæ *Trib. Pot.*VIII. non exprimunt triumphum Persicum, sed alias Alexandri victorias, quas per Legatos obtinuit. Easdem paucis perstringit Lampridius in *Alexandro* c. 58. *Actæ sunt res feliciter & in Mauritania Tingitana per Furium Celsum; & in Illyrico per Varium Macrinum affinem ejus, & in Armenia per Junium Palmatum, atque omnibus locis ei tabellæ laureatæ sunt delatæ, quibus in Senatu & apud Populum lectis, omnibus nominibus est adornatur.*

Exſtat rariſſimus nummus Alexandri in Gaza Medicea in averſa parte ſignatus quadrigis triumphalibus cum Victoria ſtantem in curru Imperatorem coronante, cum epigraphe, P. M. TR. P. VII. COS. II. P. P. S. C. ut plane conſtet eundem Anno etiam 228. victoriam alicubi contra hoſtes conſecutum fuiſſe, unde quadrigæ triumphales eidem S.C. decretæ ſunt. Hac occaſione unus Conſulum laterculus a prima uſque ad octavam Trib. Pot. Alexandri corrigendus eſt. Etenim Anno 225. Panvinus, Calviſius, Petavius, Ricciolius, ceterique, Conſules aſſignant *L. Turpilium Dextrum & M. Memmium Ruffum*. Verum ex lapide apud Gruterum pag. 121. & ex altero ſaxo pag. 9. ſtatuendi ſunt Conſules *Fuſcus* II. *& Dexter*. Exſtant plura Reſcripta Alexandri *l.* 6. *de teſt. militis. L.* 4. *de impub. ſubſtit. L.* 2. *de liberis præt. L.* 7. *de fideicommiſſis*, ſignata *Fuſco* II. *& Dextro Coſſ.* Fragmentum conſulare apud Bucherium pag. 247. Conſules exhibet *Fuſcum & Dextrum Sat.* Et recte; nam A. 225. Kalendæ Januariæ inciderunt in diem Saturni Cyclo Solis x. Lunæ XVII. lit. B. Interim mirari liceat, cur nuſquam in lapidibus, aut Nummis Alexander Mauritanicus, Armeniacus, ſed neque Perſicus inſcribatur. Sed de his hactenus.

Victi ab Alexandro Perſæ, dein iterum a Gordiano profligati, octodecim annos pacem ſervarunt, donec viribus reparatis, Valeriano imperante tertium Romanis bellum intulere, ac inſigni victoria acceptas ab Alexandro & Gordiano clades compenſarunt, capto Imperatore, ac legionibus cæſis. At ne univerſam Aſiam ſub jugum mitterent, Odenati, ejuſque conjugis Zenobiæ virtus fecit. Aurelianus in bello contra Zenobiam auxiliares quidem Perſarum copias, in Reginæ ſubſidium miſſas, intercepit; cum Perſis tamen pacem coluit; aureo etiam curru in ſignum amicitiæ ab illorum Rege donatus fuit, teſte Vopiſco in libello *de Vita ejuſdem* cap. 33. Carus quartum bellum Perſicum ſuſcepit, captiſque Cteſiphonte ac Colche nobiliſſimis Perſarum urbibus, dum victoriam feliciter exercens, caſtra in Tigridis ripa metatur, fulmine ictus occubuit. Imperator Diocletianus quintum bellum contra Perſas geſſit, ac recepta Syria, plurimis hoſtium oppidis captis, &, ut ait Orator in *Panegyrico Conſtantii*, *Partho ultra Tigrim redato*, Narſeum Perſarum Regem ad petendam pacem coegit. Hinc ob Perſicas victorias *quadrigæ elephantorum* eidem *decretæ ſunt*, *utpote qui Perſas viciſſet, ut triumpho Perſico triumpharet:* quemadmodum de Gordiano Capitolinus ſuperius laudatus loquebatur. Et quamvis nulla veterum Scriptorum monumenta appellare poſſimus, Mediceum Numiſma horum fidem facit, in quo Diocletianus quadrigis elephantorum triumphans exhibetur. His etiam accedit, Mamertinum hæc ſcribere in *Panegyrico ad Maximianum* ipſis Parilibus recitato: *Hoc eodem modo Rex ille Perſarum, nunquam ſe ante dignatus hominem conſiteri, fratri tuo* (Diocletianum intelligit) *ſupplicat, totumque, ſi ingredi ille dignetur, regnum ſuum pandit, offert; interim varia miracula eximiæ pulchritudinis feras mittit, amicitiæ nomen impetrare contentus, pacem promeretur obſequio;* cap. 10. Has autem inter feras fuiſſe elephantos crediderim, quod ob uſus bellorum plurimi a Perſis fiebant, quos cum Diocletianus in victoriæ ſignum Romam miſiſſet, uti Alexander ac Gordianus olim fecerant, eidem triumphus in quadrigis elephantorum S. C. decretus fuit. Num vero idem Imperator A. 302. quo de univerſis hoſtibus tum a ſe, & a Collega Maximiano, tum a Cæſaribus Conſtantio ac Galerio ſuperatis triumphavit, quadrigis elephantorum uſus fuerit, in medio relin-

A quo, neque auſim hac de re quidpiam ſine teſte affirmare.

SPANHEMIUS pag. 155. *ad orat.* I. *Juliani* ita commentatur.

Nec præterire etiam hic licet, quod de antiquiore vel victoria a Diocletiano, de eodem Narſeo Perſarum Rege parta, ac inde quadrigis triumphalibus in Diocletiani & Maximiani nummo Mediceo, juxta eorum Conſulatum in eodem adſcriptum, Anno Chriſti CCLXXVII. ſignatis; aut vero *pace* dein illo Anno cum eo compoſita, a duobus viris e-
B ruditiſſimis eſt adnotatum, Noriſio in peculiari de eodem nummo *Diſſertatione*, & Pagi in *Critica Baroniana* ad eundem Annum. Adde, quæ eam in rem adrigit in *Notis ad Lactantium* pag. 143. ac in Epiſtola ad ampliſſimum Vocrium, vir illuſtri eruditione Cuperus. Quum tamen, ut id paucis tangam, nec prioris illius de Narſeo victoriæ, aut ſequutæ cum eodem pacis, ulla expreſſa occurrat in eodem nummo ſignificatio aut al bi mentio; nec etiam elephantorum in priſcis id genus monumentis quadrigæ, Perſici triumphi, ut ſtatuit laudatus
C Baronianus Ariſtarchus, & quidem ab Alexandri Severi temporibus juxta Cl. Noriſium, eſſent demum propriæ; ideo nempe quod Alexandrum Severum, qui pedes juxta Lampridium *in ejus Vita* cap. LVII. Palatium conſcenderet, currus retro, quem quatuor elephanti traherent, ſequeretur; aut quod Gordiano Tertio, poſt victoriam Perſicam, quadrigæ elephantorum a Senatu decretæ dicantur a Capitolino in eodem *Gordiano* cap. XXVII. Ut enim receptas pridem ante Alexandri Severi ætatem, quod agnovit vir eximius, & veteres Nummi etiamnum ante oculos ponunt, in pompis Romanorum
D vel triumphalibus, vel memoriæ & honori Cæſarum ſacratis, elephantorum quadrigas mittam; neque eas ut Perſicæ victoriæ demum proprias, vel tradunt in eodem *Alexandro* Lampridius, aut in Capitolino * Gordianus; immo neque ſoli, & quidem ante bellum Perſicum, Gordiano, ſed ſimul illi & Maximo ac Balbino itidem Auguſtis, poſt duorum Maximinorum cædem, eundem honorem, juxta Caputii † in Senatu ſententiam, decernendum tradiderat in *Maximinis* cap. ultimo idem Capitolinus, *victoriæ cauſſa Principibus noſtris Maximo, Balbino, & Gordiano ſtatuas* CUM ELEPHANTIS *decerni-*
E *mus*. Adde, ut alia mittam, eundem illum Maxentii nummum cum quadrigis elephantorum, quem a me olim Diſſ. IIX. *de Num. præſt.* pag. 705. e Gaza Chriſtinæ Suecorum Reginæ adductum, & ad ſignandam, ut illius inſcriptio continuo arguit, ac ibidem monui, *Conſularis proceſſus* memoriam, a viro doctiſſimo denuo ibidem prolatum, nempe Diſſert. *de Nummis Diocletiani & Licinii* p. 24. & quidem, ut illum, non in alicujus victoriæ Perſicæ, ſed illius proceſſus Conſularis honorem, percuſſum ſimiliter agnoſceret.

PAGIUS in *Diſſertat. Hypatica* pag. 178.

F Carolus Patinus, Erizzus, & Angelonus recte ſcripſere, Alexandrum in ſuo tertio Conſulatu de Perſis triumphaſſe, ſed Nummi, quibus ad illud probandum utuntur, id minime oſtendunt. In iis enim quadrigæ equorum exprimuntur cum epigraphe in antica parte, IMP. SEV. ALEXANDER AVG. & in poſtica, P. M. TR. P. VIII. COS. III. P. P. S. C. Quippe hæc, ut Noriſius doctiſſime obſervavit, non Trium-

* Reſt. *Gordiano Capitolinus*, vel *Capitolinus in Gordiano*. † Reſcr. *Cuſpidii*.

phum Persicum, sed alias Alexandri victorias, quas per Legatos obtinuit, exprimunt. Ille enim cum elephantorum quadrigis peragebatur, alii vero cum equis albis fiebant; cujus rei plura Veterum adduci possent loca, sed sufficiet hos Claudiani versus ex *Panegyri de sexto Consulatu Honorii Augusti* num. 506. afferre:

Quin & Clitumni sacras victoribus undas,
Candida quæ Latiis præbent armenta triumphis,
Visere cura fuit.

Sed in Triumpho de Persis Imperatores Romanos quadrigis elephantorum usos, tam Alexandri Severi, quam Gordiani exemplis ostendit idem Norisius. Lampridius enim in *Alexandro* cap. 56. Orationem, quam is in Senatu habuit paulo antequam triumpharet, refert, cujus hoc initium est: *Persas, Patres Conscripti, vicimus. Longa eloquentia opus non est: tantum scire debetis, quæ illorum arma fuerint, qui apparatus. Jam primum elephanti septingenti, iidemque turriti cum sagittariis, & onere sagittarum. Ex his trecentos cepimus: ducenti interfecti jacent: decem & octo perduximus,* &c. Porro eumdem Alexandrum primum de Persis triumphum quadrigis elephantorum egisse testatur laudatus Lampridius capite sequenti: *Dimisso Senatu Capitolium adscendit,* &c. *Post hoc cum ingenti gloria, & comitante Senatu....... pedes Palatium conscendit, cum retro currus triumphalis a quatuor elephantis traheretur.* Capti enim elephanti Senatus-consulto currui juncti sunt, ut victoriæ pompa illustrior foret. Hinc Quadrigæ elephantorum Persici triumphi propriæ evasere, quod iisdem prior de Persis triumphus Romæ ab Alexandro peractus fuisset. Gordianus non multo post, Attico & Prætextato Coss. Anno nempe 242. secundum in Pers.s bellum gessit, insignemque de iis victoriam reportavit, ut docet Capitolinus in *Gordiano* cap. 27. is etiam elephantos plurimos cepit, ac duodecim Romam misit, quos postea Philippus Ludis Secularibus confecit. Delatis autem Romam Gordiani laureatis, eisque in Senatu lectis, *quadrigæ elephantorum*, inquit Capitolinus, *Gordiano decretæ sunt, utpote qui Persas vicisset, triumpho Persico triumpharet*; nempe alterum de Persis triumphum ageret curru elephantorum vectus. Sed eam felicitatem consecutus non est; a Philippo enim Præfecto Prætorio, qui ei in imperio successit, apud Ctesiphontem, accensis in seditionem militibus, occisus est. Non itaque præfati Nummi, in quibus equorum quadrigæ expressæ, Persicum Alexandri triumphum respiciunt.

F I N I S.

JACOBI GUTHERII,

IN SENATU PARIS. ADVOCATI,
CIVIS ET PATRICII ROMANI;

DE

OFFICIIS DOMUS AUGUSTÆ PUBLICÆ ET PRIVATÆ,

LIBRI TRES.

AD AMPLISSIMUM VIRUM

NICOLAUM BELLEURÆUM,

SENATUS PARISIENSIS PRÆSIDEM.

INDEX CAPITUM.

LIBER PRIMUS.

LIBER SECUNDUS.

LIBER TERTIUS.

INDEX CAPITUM.

JACOBI GUTHERII,

IN SENATU PARIS. ADVOCATI, CIVIS ET PATRICII ROMANI,

DE

OFFICIIS DOMUS AUGUSTÆ PUBLICÆ ET PRIVATÆ, LIBRI TRES.

AD AMPLISSIMUM VIRUM

NICOLAUM BELLEURÆUM,

SENATUS PARISIENSIS PRÆSIDEM.

CAP. I.

De Ordine hujus Operis.

OFficii erga te mei ratio postulat, Præses Amplissime, aliquid ex diuturnis laboribus meis edere, quod tuæ virtutis & humanitatis memoriam posteris prodat. Etenim ea me semper benevolentia complexus es, ut susceptam conservare & merito tuo maximas gratias agere & habere ubique debeam. Atque eo maxime quod Illustrissimus Brulartius, Franciæ Cancellarius, socer tuus, tanta me benevolentia & comitate obstrinxerit, ut studiorum meorum fautorem se præstiterit, illaque suis ad me litteris excitarit & comprobarit. Duplici ergo nexu tibi debitor sum. Nam ut optima tibi tuisque hereditas tradita est, & a Pomponio patre tuo Franciæ Cancellario, Attico quidem illo sapientiore, amplior quoque, & omni patrimonio nobilior, ab eo & socero relicta est gloria vitutis rerumque gestarum. Quæ cum tibi & Naturæ Jure & animi magnitudine obvenerit, præclaras tantorum virorum virtutis divitias imitatione tua reddis illustriores. Splendor tamen & existimatio horum duorum hortatur me, ut primum tibi graturer, quod partam ab his maximam Dignitatem augeas, dum nullis illorum fama immortalis laudibus augeri potest. Ea enim præbuerunt & magni animi, & excelsæ sapientiæ exempla, ut iis comparari alia non possint: eam gloriam consecuti, quæ vix toto Orbe capi posse videatur. Quæ enim Terrarum ubique pars, miram utriusque prudentiam in Legationibus experta non est? Qui Reges, qui Principes, qui Fœderati, qui Hostes, consummatæ illorum prudentiæ miracula non prædicarunt? Roma ipsa, quæ nihil facile mirari solet, cælestes illorum mentes quam sancte percoluit? At nostra Gallia tanta eos populari admiratione celebravit, quanta Optimates & omnes boni eos reverentia commendarunt: cum difficillima tempora, dura, impedita, sic perpetuo moderati sunt, ut in maximis turbinibus & fluctibus, navem fere obrutam invictissimi Regis Errici Magni auspiciis, dum Remp. justis

A armis ulcisceretur, ac repararet, in portu tranquillitatis, qua etiamnum fruimur, suis consiliis salvam collocarint. In utroque æqualitas in omni vita constans & perpetua, idem semper vultus, eademque frons, ut de Socrate dicebatur. Ita certe ut morum præstantia in facie emineret, probitas in ore, vultusque dignitatem referret. Ea vero quæ videntur acerba, quæ multa & varia in hominum vita fortunaque versantur, ita tulerunt, ut nihil a Sapientis magnitudine quidquam discesserint. Has ego piis illorum Manibus inferias quasi usuras pro mora præstiterim. Exsolvo tandem tibi quod possum, ut levis aliqua sortis cum obsequio & observantia mea computatio fiat. Of-

B fero enim, Præses Optime, quæ ex antiquis thesauris compilavi, veteres Nummos, Inscriptiones antiquas, litterarum latebras, & tanquam in tabula Officia Domus Augustæ depicta: quorum te Æstimatorem & Judicem æquissimum semper expertus sum, vel in multa quadam hujusmodi litterarum despectione. Etenim nostra hæc ætas, reconditas illas litteras, sicut picturam egregiam intuetur, quam coloribus renovare, ne illa quidem curat, aut saltem extrema illius lineamenta servare. Tantum quæ ad usum forensem spectant, multi leviter sciscitamur, atque si ad rem attentiores simus, interpolatam veteris Juris, ex solo rerum usu scientiam profitemur, inanique verborum

C strepitu resarcimus, prudentiæ nomen vultu ad fastum composito retinentes, quod re ipsa jampridem amisimus. Arcana & occulta in Digestorum libris, Antiquitatis vestigia latent plurima, quæ qui effodiunt, nullam apud imperitos gratiam ineunt, sed quasi ad metallum damnati spernuntur & irridentur. Ecquis hodie est, qui cupiat aliquid discere aut legere, quod in usu fori, in quo occupatur, non sit habiturus? quis Pragmaticus litterarum hostis, cui suspecta virtus, inertia in pretio, refractoriolum dicendi genus pluris non faciat,

D quam abstrusam veterum Juris Auctorum prudentiam? In hac tamen studiorum perturbatione, plures sunt adhuc in foro, qui hisce litteris delectantur, quique ab ipsis Juris fontibus, veram Juris Civilis scientiam hauriunt. In qua explicanda, nos forte merebimur, ut aliqua, non dico ingenii, id enim superbum esset, sed studii nostri & laboris sit posteris cura. Etenim id unum præcipue præstare conatus sum, ut Juriconsultorum veterum auctoritate firmarem, quæ de Domus Augustæ Officiis

scriberem: Legesque plurimas vel neglectas, vel tenebris involutas, suæ luci redderem. Quod ut facilius assequi possem, remoto foro, subselliis & negotiis, in quibus per annos quadraginta desudavi, ad otium moderatum & honestum, tanquam in portum tutissimum confugi, ut in cognoscendo aliquid, aut discendo, ætatis quod superest tempus contererem. Mihi quidem undique solitudo & sylvæ, ipsumque altum silentium, magnarum cogitationum incitamenta sunt. Nihil audio, ut dicebat ille, quod audisse; nihil dico, quod dixisse pœniteat. Nemo me apud alium sinistris sermonibus carpit, neminem ego reprehendo; nisi ipsum me, cum anteactæ vitæ errores recogito. Mecum tantum & cum Deo & cum Libris ita loquor, ut hanc quietam & tranquillam senectutis meæ solitudinem, Provinciam putem. Ex divina lectione beatæ vitæ oblectationem sentio & concupisco. Ex Libris nostris, sparsa colligo, quæ parum mihi, aliis forte sint profutura: eo tamen animo, ut mors, quam paucissima, quæ abolere possit, inveniat. Opus hoc otii & solitudinis munus est; in quo loci multi præcipites, qui periculi vicinitate me plerumque terruerunt, in abrupto & lubrico itinere: in quo titubare, & a recta quandoque via deflectere coactus sum. Sed in hujusmodi difficultatibus, quæ occurrunt plurimæ, audendum aliquid est, & exemplo eorum periclitandum, qui res arduas antea susceperunt. Nam & doctissimi viri, quibus omnia propemodum debemus, in pluribus lapsi sunt, & nos labimur, cum multa tantum per caliginem videmus. Ecquis tam Lynceus, qui in tantis tenebris nihil offendat? nusquam incurrat? unum mihi hoc solatium est, quod viri humaniores, ut spero, erranti mihi comiter monstrabunt viam, ut ego aliis: hoc enim debemus cuique vel ignoto. Atque si me illi mutuo officio juverint, hæc nostra Officia, juvante Deo, absolvam, & Opus integrum perficiam, quod propter amplitudinem in quatuor volumina divisit. Primum hoc, Statum Domus Augustæ, in judiciis & cognitionibus Principum positum, explicat, & illustrium Magistratuum Civilium, qui vice Principis judicabant. Quæ apud illos negotia tractarentur, quæ causæ, quomodo agerentur, & quæ in iis omnibus Principis partes fuerunt. Deinde laterculum utrumque, res fisci, & quæ ad utrumque ærarium pertinent, sacrum & privatum, breviter exponit. Volumen alterum, quod expolio, Urbis Romæ Magistratus Civiles, variaque illorum Officia continebit. Tertium ad Provinciarum Potestates refero: Quartum ad rei militaris magistratus, ordinem & disciplinam. In his omnibus ita veteribus Inscriptionibus utor, ut eas tantum dignitates & officia, quæ ad instituti mei rationem faciunt, exscripserim, ceterasque omiserim. Leges & Rescripta Imperatorum plenius quandoque interpretatus sum, ut qui in Jure Civili minus versati sunt, ea intelligant, quæ brevius dicta, ab iis facile percipi non possent, noscantque Digestorum & Codicis libros, omni antiquarum litterarum notitia refertos, quam qui nesciat, frustra se in illorum lectione versari sentiet. Aggredior ergo, Præses integerrime, auspice te & bene favente, arduum & difficile volumen primum, ut si quæ gloria Scriptorem sequatur, totam illam tibi jure tuo possis vendicare.

CAP. II.

Notitia Imperii. Breviarium Imperatoris, Domus Augustæ Officia, Magistratus, Judex, Cognitio.

Notitia utriusque Imperii sub Theodosio Juniore ab incerto Auctore descripta est, quam Breviarium Theodosii Alciatus appellat lib. 5. *Parerg.* cap. 13. Notitia tamen a Breviario discrepat; nam Breviarium Imperii illius rationes complectitur, & rationarium Imperii vocatur [1]; quod quantum militum sub signis ubique esset, quantum pecuniæ in ærario & fiscis & vectigalium residuis, breviter continebat [2]. Fuit & Breviarium rationum privatarum [3], quo sensu a Scævola dictæ sunt Breviariæ rationes [4]. Recte Budæus Breviarium principale interpretatur libellum, quem nos Statum generalem dicimus [5], quo singulis annis Princeps tam de ærarii pecunia, quam de fiscali statuit, quid quoque anno fieri velit.

Notitia Imperii est nomenclatura Magistratuum & Dignitatum civilium & militarium, quæ breviter illorum officium potestatemque declarat. Hæc penes Primicerium Notariorum asservata est, quæ afflicto & pene deleto Imperio, in hostium manus delata, ope & studio Eruditorum, erepta est & vulgata. Ab ea quidem, quæ ab Imperatore Constantino commutata sunt, multa discimus; pauca vero quæ ab anterioribus Imperatoribus constituta. Quapropter altius repetenda sunt pleraque omnia, & ab eversis Imperii fundamentis multo labore disquirenda, multaque præmittenda, quæ ad faciliorem rerum cognitionem necessaria videntur.

Primum ergo Domum Augustam voco Rempublicam, vel Imperium; quod sub Imperatore, quasi in una eademque Domo, morantur ii, qui Romano Imperio obsequuntur. Nam Domus & Respublica ratione quadam & eadem quasi disciplina designari videntur, si in eis præmia recte factis exsistant, & supplicia peccatis, ait Tullius lib. 3. *de Natura Deor.* Ut Domus Augusta una sit omnium eaque communis, quæ suis legibus & Magistratibus regatur. Leges præsunt Magistratibus, Populo Magistratus, vel Princeps, in quem Populi translatum est Imperium. Legem ergo appello ipsum Principem, qui νόμος ἔμψυχος, ut Magistratum, legem loquentem nomino. Princeps vero non solum leges ponit & sancit, sed & Magistratus creat & mandat, Dignitates confert & Officia distribuit. Atque quatuor hæc Domum Augustam publicam constituant.

Officii nomen, cujus latior est significatio, ad Civiles, Militares & Palatinos Magistratus & Dignitates extenditur: quod quidem ab Officio, quod Magistratui apparet, separatur: hoc enim est munus & ministerium publicum, quod Magistratui obsequitur; at Officium ipsius Magistratus dicitur ab effectu, actu, & potestate, quæ jure Magistratus competunt. Quod quidem Officium latissimum est, & ad res a jurisdictione alienas etiam porrigitur [6]. Nam Officium Magistratus est intelligere se gerere personam Principis, debereque ejus Majestatem & Decus sustinere, servare leges, jura describere, eaque fidei suæ commissa meminisse [7]. Hinc librorum nostrorum

1 Sueton. in *Augusto* cap. 28.
2 Idem *ibid.* cap. 101.
3 Idem in *Galba* cap. 12.
4 L. fin. D. de pecul. leg.
5 In Pandect. de Offic. Quæstor.
6 L. 1. D. de jurisdict.
7 Cicer. 1. *de Offic.*

Tituli *De Officio Præfecti Prætorio, De Officio Conſulis*, ceterorumque Magiſtratuum concepti ſunt.

Majorum Magiſtratuum proprie Imperium eſt, ut Papinianus docet [1], Judicum Officium; legis poteſtas. Ex quo notandum eſt Judicem a Magiſtratu differre: nam jus dicere Magiſtratuum eſt; Judicum vero judicare. Jus dicebat Magiſtratus de plano, aut pro Tribunali. De plano leviora negotia expediebat, quæ cauſæ cognitionem non deſiderabant [2]. Pro Tribunali ordinario poſtulantium die, atque hi dies Seſſionum vocati [3]. Magiſtratus autem dicebat jus non in juris ordinarii cauſis, ſed in cognitionibus extraordinariis tantum, vel poſtulationibus [4]. Poſtulare eſt apud eum, qui juriſdictioni præeſt, in jure rem exponere; in jure, hoc eſt, pro Tribunali [5]. Cognitio autem a juriſdictione ſeparatur, eſtque notionis ſpecies; notio enim juriſdictionem continet & cognitionem [6]. Juriſdictionem Magiſtratus mandare poteſt, cognitionem non poteſt. In his aliquantulum immorari neceſſe eſt: nam cum de cognitionibus Principum poſt paulo dicendum ſit nobis, viſum eſt de cognitionibus Magiſtratuum aliquid præmittere.

Etenim in Magiſtratuum cognitionibus Principes ipſi, ut Aſſeſſores & Conſiliarii, plerumque intererant. Sic Magiſtratibus pro Tribunali cognoſcentibus Tiberium aſſediſſe Suetonius refert in *ejus Vita* cap. 33. ut Claudium quoque Imperatorem, in *Claudio* c. 12. & 15. Atque hic quidem jure Imperii, de privatorum cauſis, ſæpius ipſe cognovit, & *in cognoſcendo, & decernendo mira animi varietate fuit. Nam cum quis interpellaretur ab adverſariis, de propria lite, negaſſetque cognitionis rem, ſed ordinarii juris eſſe; agere hunc cauſam apud ſe confeſtim coegit, proprio negotio documentum daturum, quam æquus Judex in alieno negotio futurus eſſet*. Hadrianus Turnebus lib. 27. *Adverſ.* cap. 14. ordinarii juris eſſe exiſtimat, quæ per Judices a Prætore datos, juris ordine deciduntur; quod verum eſt: cognitionis autem quæ extra juris ordinem ad Cæſarem deferuntur, aut ab ipſo Magiſtratu cognoſcuntur, qualia fere ſunt, ait, quæ ad Remp. ſpectant, aut ad exemplum trahuntur: quod non probo. Nec enim cognitiones ad Rempub. aut exemplum pertinent ſemper: etenim ut cognitio vel notio Judicis dati eſt facti; ſic cognitio Magiſtratus juris eſt, quæ ad omnes juris quæſtiones extenditur, quæ ſunt innumeræ. Plura enim ſunt negotia quam vocabula [7].

Cognitiones ergo quæ extra ordinem fiunt, id eſt, quæ propriæ ſunt Magiſtratus, & in quibus Judices dari non poſſunt: *Cum ex variis cauſis numerus earum deſcendat*, ait Calliſtratus [8], *in genera dividi facile non poſſunt, niſi ſummatim eæ dividuntur. Quare cognitionum numerus ad quatuor fere genera deducitur: aut enim de muneribus ſive honoribus gerendis agitur, aut de re pecuniaria diſceptatur, aut de exiſtimatione alterius cognoſcitur, aut de capitali crimine quæri ſolet*.

De muneribus & honoribus poſtea viderimus: pecuniaria res ad omnem omnino civilem quæſtionem pertinet, ut de uſu aquæ; de rivis novis inciviliter inſtitutis; de Præceptorum aut Medicorum mercedibus; de Comitum ſalariis & honorariis Advocatorum [9], ceteriſque hujuſmodi, quæ juræ aut æquitate nituntur, & ſi quæ ſunt quæ juris ordinarii non habent exſecutionem [10]. Exiſti-

A mationis cognitio in eo verſatur, ſi Judex litem ſuam feciſſe dicatur, ex Tituli inſcriptione, & Calliſtrati mente, cui *exiſtimatio eſt Dignitatis illæ ſtatus, legibus ac moribus comprobatus, qui ex delicto noſtro, auctoritate legum, aut minuitur, aut conſumitur*. Capitales cauſæ ad merum imperium pertinent, quod habet Magiſtratus, vel delegatus, non Magiſtratus jure, ſed a lege: quod quidem imperium ad delegatos a Principe tranſmitti potuit. Officium ad eos pertinet qui etiam Magiſtratus non ſunt, quales ſunt Judices dati, Aſſeſſores, & ii qui in dignitate ſunt conſtituti.

B

CAP. III.

De Magiſtratibus & illorum cognitionibus.

MAgiſtratuum creatio ad curam Principis pertinet, non ad populi favorem [1]. Hi vel in Aula & Comitatu Principis, vel in Urbe Roma veteri & nova Rempub. adminiſtrant, vel in Provinciis. Magiſtratus Urbani, proprie Magiſtratus vocantur; ceteri qui in Provinciis,
C Poteſtates. Hoc docet Ulpianus: *Magiſtratus*, ait [2], *vel qui in aliqua poteſtate ſunt, ut puta Proconſul, vel Prætor, vel alii qui Provincias regunt*. Quod & Suetonius intellexit: *Juriſdictionem*, inquit in *Claud.* cap. 23. *de fideicommiſſis quotannis in Urbe delegari Magiſtratibus ſolitam in perpetuum, atque etiam per Provincias Poteſtatibus demandavit*. Poteſtas eſt Imperium in perſona Magiſtratuum [3], quod commune eſt Provinciarum Rectoribus, quibus tamen Magiſtratus nomen proprie non convenit. Idem Ulpianus [4]: *Qui concilium iniit, quo Magiſtratus Populi Romani, quive Imperium Poteſtatemve habeant, occidatur*, Hic Impe-
D rium a Poteſtate ſeparat ex lege Julia, quæ cum lata eſt, merum imperium jure Magiſtratus non competebat: Magiſtratus enim creabantur Comitiis; Imperium lege aliqua aut Senatuſconſulto, quod ad Magiſtratus & Poteſtates, ſeu Provinciarum Rectores, poſtea translatum Principis auctoritate.

Sed ne a Magiſtratus nomine aberremus, ſi a propria ejus denominatione tantiſper recedimus, Provinciales Poteſtates etiam Magiſtratus cum Imperatore dicemus [5]: quorum alia quædam ratio eſt, alia urbanorum, quam Cujacius fuſius explicavit [6]. Magiſtratus per derivationem a Magiſtris
E cognominantur: nam quibus præcipua cura rerum incumbit, & qui magis quam ceteri curam & ſollicitudinem debent rebus, quibus præſunt, hi Magiſtri appellantur [7]. Quæ notatio nominis, Magiſtratus definitionem juvare poteſt, hucuſque non ſatis explicatam. Goveanus, cui ex omnibus Juſtiniani Interpretibus Cujacius palmam detulit [8], Magiſtratum definire difficile putavit. Ego quidem illi lubens aſſentior; nam omnis definitio in jure periculoſa eſt. Magiſtratum tamen dici poſſe exiſtimat, *poteſtatem Populi Romani ordinariam* [9]. At Sigonius, lib. 3. *de antiq. jur. Provinc.* cap. 5. vocat Magiſtratus, *poteſtates omnes eorum*
F *qui res humanas, quæ ad Rempub. pertinent, publica auctoritate curant*. Magiſtratum Ariſtoteles definit eum, cui de aliquibus rebus conſultandi & judicandi & imperandi munus aſſignatum eſt, Ἀρχὰς λεκτέον ταύτας, ὅσαις ἀποδέδεται βουλεύσασθαι

1 L. obligationes. D. de act. & oblig. 2 L. 9. §. de plano. D. de Offic. Proconſ. 3 L. 2. §. dies. D. quis ord. in bonor. poſſ. 4 D. l. 1. ff. poſtulare D. de poſtuland. 5 L. 4. §. hoc autem D. de damn. infect. 6 L. 99. D. de verb. ſign. 7 L. natura D. de præſcript. verb. 8 L. 5. D. de var. & extraord. [illegible] 9 L. 1. & 2. D. eod. 10 L. 178. §. actiones D. de verb. ſign.

1 L. unic. D. ad leg. Jul. de ambit. 2 L. eum qui. D. de juriſdict. 3 L. 215. D. de verb. ſign. 4 L. 1. D. ad leg. Jul. majeſtat. 5 L. 8. C. de Adſeſſorib. 6 In paratitl. C. de contract. judic. 7 L. 57. D. de verb. ſign. 8 Tit. 6. in Not. ad Ulpian. 9 Ad l. eum qui. D. de juriſdict.

πε καὶ περὶ τινῶν καὶ κρῖναι καὶ ἐπιτάξαι lib. 4. *de Rep.* cap. 15. Aliter Plato lib. 6. *de Legib.* Sed Magistratus Romani non in Græcorum Scholis aut Philosophorum Lyceis effinguntur. Rectius Pomponio Magistratus est qui juri dicundo præest [1]: quod ad omnes Magistratus, majores & minores, referri potest. Sed quoniam de majoribus Magistratibus hic tractamus, latiorem Magistratus definitionem hanc affero, ut Magistratus sit dignitas a Principe mandata, tum jurisdictione, potestate, & imperio, ad jus dicendum, edicendum, decernendum more Majorum, cum jure gladii. *Jurisdictio*, ex Ulpiano, est *Judicis dandi licentia* [2]: quod de natura jurisdictionis accipiendum est. Nam jurisdictio est potestas a Principe concessa, cum necessitate juris dicendi, edicendi, & cum æquitate statuendi. Edicta Magistratuum modicam juris auctoritatem obtinent, & qui eis plurimum tribuunt, legem annuam dixerunt [3], quæ Magistratus auctoritate nititur, atque hic auctoritas appellatur [4], ut cum bona alicujus ex edicto possidentur, ex Prætoris auctoritate possideri dicuntur. Et si quis in possessionem rerum pupillarium mittitur, hoc ex Magistratus auctoritate fieri dicitur [5]. Magistratuum tamen auctoritas, ut pleraque quæ jurisdictionis sunt, more majorum introducta est [6].

Decernere est causa cognita, vel de plano aliquid statuere; ut decernere actiones [7], alimenta [8], tutelam [9]; quod est jus dicere: nam & Prætor cum inique decernit, jus dicit [10]. Jus gladii ad merum imperium refertur [11],

CAP. IV.

De Dignitatibus & earum ordine.

Dignitas est alicujus pro cultu & honore & verecundia digna auctoritas, ait Tullius lib. 2. *de Invention.* Hæc quidem ad privatos etiam trahi potest, qui vitam degunt in otio cum dignitate. Magistratus vero dignitas honor est legibus & moribus comprobatus; cujus pro ratione potestatis varii gradus numerantur. Magistratus sine dignitate nullus est: dignitas sive Magistratus iis competit qui ceteros virtute antecellunt. Dignitates autem Magistratuum aut legitimæ sunt, aut honorariæ [12]. Legitimæ sunt eorum qui in actu positi: honorariæ quæ sine administratione. Florente Republica duo dignitatum gradus fuere præcipui, Majestas & Amplitudo. Majestas Populi, Amplitudo Senatus fuit. Majestatem definio Populi Romani magnitudinem ex M. Tullio in *Partitionib.* Hæc & dignitas dicitur, quæ & ad Magistratum refertur, quem qui contemnit aut lædit, Majestatem minuere & Majestatis crimine teneri dicitur [13]. At Amplitudo Senatus est, qui Ordo amplissimus nominatur Cicer. *pro Fontejo*, quod & in libris nostris passim occurrit [14]. Senatum olim clarissimum Ordinem appellatum, scripsit Casaubonus, *ad Lamprid. in Elagabalo*, quod nulla auctoritate probat, nec uspiam me legere memini. Florentissimum Ordinem, & florentissimum Senatum dixit Justinians [15]: Clarissimi quidem Senatores ratione dignitatis ut plurimum vocati sunt, ut omnes virtute præstantes clarorum virorum nomine honorabantur, quod veluti fulgore quodam famæ resplendere viderentur, Cicer. 1. *de Finib.* Illi etiam quandoque clari & illustres, idem lib. 1. *de Divinat.* atque etiam amplissimi & ornatissimi, idem Orat. *pro Rosc. Amerino*, ac postea speciosi dicti sunt. Speciosas personas accipit Ulpianus [1], clarissimas personas utriusque sexus. Clarissimorum enim appellatio latissima est, quæ & uxores & liberos Senatorum cujuscumque sexus vel ætatis complectitur [2].

Sed alia verba dignitatum, novitas temporum & officiorum numerus adinvenit; quæ tribus potissimum nominibus designantur: ut Magistratus alii sint clarissimi, alii spectabiles, illustres alii. Clarissimi sunt Rectores Provinciarum, Præsides, Consulares, Correctores. Spectabiles qui majores administrationis insulas meruerunt, Præfectus Augustalis, Proconsules, Comes Orientis, cujuslibet Tractus Vicarii. Clarissimi ut plurimum singulas Provincias regebant; Spectabiles, Diœceses; Illustres per amplissimum diversarum Diœcesium Tractum, potestatem exercebant, ut Sirmondus noster non ita pridem notabat in *Censura vindic.* Illustres autem sunt Præfectus Prætorio, Præfectus Urbi, Magister militum, quorum dignitates indiscretæ habentur, hoc est, pares dignitates, quibus ornati, deposita administratione nullam aliam inter se nisi temporis prærogativam haberent [3]. Tribus his Imperatores Honorius & Theodosius Præfectum sacri cubiculi addiderunt, in honorem Macrobii, qui *Saturnaliorum* libros vulgavit [4], quem postea sequuti sunt Magister Officiorum, Comites utriusque Ærarii, atque alii.

Illustres & Spectabiles ex majore laterculo emittuntur; Clarissimi ex minore. Latercula sunt codices dignitatum in scrinio memoriæ, quorum minus sub cura & dispositione Quæstoris fuit, majus sub cura Primicerii Notariorum [5], de quibus nos alio loco.

De ordine Dignitatum Tituli sunt in utroque Codice, Valentinianus certum locum meritumque Dignitatibus præscripsit inter honoratos [6]. Legitimarum autem Dignitatum ordo in Senatu hic fuit, ut Præfectus Urbi supra Illustres consideret [7], quem sequebantur Patricii, Consules, Consulares, Præfecti Prætorio, Magistri militum, ceterique Illustres [8].

Præfectos Prætorio Italiæ & Orientis Illustres lego [9]: Præfectos Prætorio Galliarum per Illyricum & Africam Illustrium nomine non semper decoratos video, sed aliis titulis honorantur, cum tamen sint illustres. Præfectus Prætorio Italiæ simpliciter, & sine adjectione, Præfectus Prætorio per eminentiam dicitur.

Justinianus nova nomina dignitatum excogitavit: excelsus illi est Præfectus Prætorio Italiæ; gloriosissimus Præfectus Urbi; eminentissimi Præfecti Prætorio per Illyricum & Africam. Sed excelsi titulum Tribonianus Magister Officiorum sibi arrogavit [10]: ut Quæstori sacri Palatii eminentissimi & magnificentissimi nomen etiam datum est [11], Sublimis magnificentia Præfecti Prætorio [12]: illustris magnificentia Præfecti Urbi [13].

1 L. 2. §. post originem. D. de orig. jur. 2 L. 3. D. de jurisdict. 3 Cicer. act. 2. *in Verrem.* 4 L. fin. C. de fabricensib. 5 L. 3. D. de reb. eor. 6 L. more. D. de jurisdict. 7 L. si post constitutum. D. de pecun. constit. 8 L. 2. ubi pupill. educar. 9 L. 3. §. fin. D. de administr. tut. 10 L. Jus §. Prætor. D. de just. & jur. 11 L. imperium. D. de jurisdict. 12 L. 2. C. T. ad leg. Jul. repetund. 13 L. 9. D. de jurisdict. l. 1. D. ad leg. Jul. majest. 14 L. 2. §. 1. D. ad Vellejan. l. 21. §. fin. D. de legat. 3. 15 L. 5. §. si tamen. C. de temp. reparat.

1 L. 100. de verb. sign. 2 L. feminæ. D. de Senatorib. 3 L. 1. C. de Præfect. Prætor. sive Urb. 4 L. 1. C. T. de Præposit. sacr. cubiculi. 5 L. 1, & 2. C. de Offic. Quæstor. 6 L. 2. C. T. ut ord. dign. servet. 7 L. 3. C. de offic. Præfect. Urb. 8 Novel. 62. 9 L. 4. C. de Decurionib. 10 L. 1. C. de rapt. virg. 11 L. 1. C. de vet. jur. enucl. Auth. gloriosissimi. C. de divers. rescript. 12 L. 1. C. T. de grege Dominic. 13 L. 12. C. T. de annon. Civic.

Et ne quid in Dignitatibus prætercam; illarum apex tandem fuit Nobilissimatus a Constantino introductus, qui omnibus Dignitatibus antecellit. Hujus insignia fuere vestis purpurea aureis ornata limbis: ἐσθῆτι χρώμενοι κοκκοβαφεῖ καὶ περιπορφύρῳ τῷ λεγομένῳ Νωβιλισσίμῳ παρ' αὐτῷ Κωνσταντίνῳ τυχόντος ἀξίας, Zonar. in *Constantino*. Nobilissimatus vestigia in veteribus Nummis impressa sunt, quæ solis Cæsaribus concessa. Ante Constantini tempora tamen Nobilitas Cæsarum in Getæ Nummis videtur, in quibus scriptum est, NOBILITAS: & in parte adversa, Nobilitatis typus est. Sanctissimus & Nobilissimus Imperator vocatus a Scævola, M. Antoninus [1], eoque titulo gaudebant Cæsares & Principum filiæ & sorores [2].

Discretio autem Dignitatum hæc fuit, ut aliæ majores, aliæ mediæ, tertiæ minores vocarentur. Major Dignitas ut Illustrium, Spectabilium, Clarissimorum. Media Dignitas Equites complectitur, qui secundum locum post clarissimatus dignitatem dicuntur obtinere. De inferioribus dignitatibus Titulus est Codicis Theodosiani de perfectissimatus dignitate. Egregiatus in legibus notatur [3], nam & Ordo est egregiorum [4]. Perfectissimi dicuntur Præses Arabiæ, Dalmatiæ, Magister Cursus, & Primicerii Scriniorum. Sub Constantino nullus Dux cum Clarissimatus dignitate provectus est: erant enim Duces perfectissimi [5], qui postea Spectabiles [6], imo & Illustres.

Confusæ tandem fuerunt hæ dignitates, & pro temporum varietate commutatæ. Nam & Clarissimi, Spectabiles dicti sunt, ut Clarissimi iidem & Illustres nuncupati. Sunt qui tribus majorum dignitatum nominibus fruuntur; sunt qui duobus. Cum Præfectis Prætorio Severus Alexander Senatoriam dignitatem tribuit, voluit ut Clarissimi haberentur [7]: quod Dignitatis nomen post multa secula retinuerunt [8], atque vir Clarissimus & Illustris Præfectus Prætorio quandoque appellatus [9]: quod ex Imperatoris arbitrio pendebat. Sic ex Clarissimis Justinianus Spectabiles fecit [10]: & qui Spectabiles erant, aliquando inter Clarissimos reponuntur. Præfectus vigilum in Pandectis Spectabilis appellatur [11], qui in Codice inter Clarissimos ponitur. Sic etiam Clarissimi sunt Consules, Prætores, Consulares, Prætorii, qui tamen supra Illustres sunt [12]. Duces etiam alii sunt Spectabiles, Illustres alii [13]. Comes Orientis & Spectabilis eodem legis titulo vocatur [14]. Sed inter Senatores, hæc nomina Dignitatum differentiam ponunt: horum quidem alii sunt Illustres, alii Spectabiles, atque alii Clarissimi: quidam etiam harum omnium Dignitatum expertes [15].

CAP. V.

De Clarissimis Præsidibus.

CLarissimi sunt ex Constitutione Zenonis, Præsides, Consulares, Correctores [16]. Præsidis nomen generale est, eoque continentur Proconsules, Legati Cæsaris, omnesque Provinciarum Rectores [17]. Proconsulis appellatio specialis est: sed proprie Præsidis nomine continentur Pro-

A

vinciarum Rectores, Consulares, & Correctores [1]: inter quos primum locum tenuisse Consulares quidam putant, illosque ab Augusto institutos Pancirollus scribit, in *Notitia Orient.* c. 155. cui Spartianus refragatur in *Hadriano*: nam Consulares quatuor, qui per Italiam jus dicerent, ab Hadriano creatos tradit: atque ante Augusti tempora, Provinciæ fuerunt Consulares, ut M. Tullii *de Provinciis Consularibus* Oratio probat, quæ & post Augustum durarunt, & a Consularibus regebantur, quos ab his posterioribus Consularibus omnino differre certissimum est. Zenonis Constitutionem sequor,

B

qui inter Clarissimos, Provinciarum Præsides primo loco, deinde Consulares, & post hos Correctores numerat. Dubitationem tamen adfert alia Constitutio [2], in qua Præsides, Correctores, Consulares, Vicarii, Proconsules, leguntur, honoratioresque videntur, quibus posterior locus assignatus. Consulares etiam a Præsidibus non solum nomine, sed & Dignitatis insignibus distinctos notamus [3]: nam Consulares habuerunt fasces; Præsides vexilla: quod dubitationem non tollit. Vexilla Præsidialia in Martyrologio leguntur [4]. Nobiliora sunt insignia, quæ Præsidibus præferebantur, cum in publicum prodirent, illaque vultum Prin-

C

cipis habebant [5]. Præsides etiam fasces habuisse nemo negabit, qui Duumviros, qui sine potestate sunt, fascibus ornatos intelliget. Atque hi quidem prohibentur extollere potestatem fascium extra muros territorii propriæ civitatis [6]: sed hi Duumvirorum fasces, bacilli fuerunt, ut Clarissimorum secures, ut ex M. T. colligitur: *Deinde lictores*, inquit *Agrar. 2. non cum bacillis anteibant, sed ut hic Prætoribus, anteeunt cum fascibus duobus*. Fasces ergo seu bacilli Duumvirorum, honoris fuerunt solum, fasces enim pro honoribus accipiuntur [7]; Clarissimis vero secures honoris fuerunt & imperii.

D

Ad Præsides & Consulares redeo, quorum indiscretas dignitates credere malim, & Præsides ut antiquiores primo loco ponere, qui ab Imperatoribus Amici vocantur [8], quique fuere Cæsaris Legati [9] & Præfecti Provinciæ dicti [10]: hos etiam a Petronio, *Provinciæ Imperatores*, nominatos Bertherius putat [11], quod Petronii verbis ita confirmat: *Cum interim*, inquit ille, *Imperator Provinciæ latrones jussit crucibus affigi*. Suspicor tamen post dictionem, *Imperator*, adhibendam esse distinctionem, ut Provinciæ latrones cruci affixos intelligamus Imperatoris jussu. Præses autem est

E

Magistratus Magistratuum, si Cujacio credamus [12], quod, ut arbitror, omnium Magistratuum officia exsequeretur.

Non me præterit, Præsides non omnes Clarissimos fuisse: nam Arabiæ & Dalmatiæ Præsides perfectissimi fuerunt [13]. Invenitur & in antiquis Inscriptionibus, vir perfectissimus Præses Provinciæ Hispaniæ Citerioris, ut Alciatus asserit, qui ita conceptam Inscriptionem Tarracone tradit lib. 3. *Dispunct.* cap. 4.

PIISS. FORTISS. FELICISS. D. N
CONSTANTINO MAXIMO
VICTORI SEMPER AVGVSTO
BALDVS. * MACRIFVS

F

V. P. P. P. HIS. TAR.

1 L. 3. D. de natalib. restit. 2 L. fin. C. T. de lustr. condend. 3 L. 3. C. T. de cohortal. & princip. 4 L. 1. C. T. de honorar. codicil. 5 Ammian. Marcel. *lib.* 21. 6 L. 30. C. T. de erogat. milit. annon. 7 Lamprid. in *Alexand.* 8 L. 1. C. de sent. passis. l. 1. C. T. de pascuis. l. 15. C. T. de Prætorio. & Quæstorib. 9 L. 6. C. T. de annon. & tribut. 10 Novel. 24. 25. & 26. 11 L. 3. D. de offic. Præfect. vigil. 12 Cujac. ad l. 1. C. de dignitatib. 13 L. 36. C. de appellationib. 14 L. 3. C. de advocat. divers. Judicum. 15 L. 52. & 54. C. T. de hæretic. 16 L. 1. C. ut omn. judic. tam civil. 17 L. 1. D. de offic. Præsid.

1 Novel. 8. 2 L. 13. C. T. de accusationib. 4 L. 1. C. T. de Consularib. & Præsid. 4 31. Jul. 5 L. 4. C. de injur. 6 L. 53. de decurionib. 7 Serv. 2. *Georgic.* 8 L. 4. C. de jur. & fact. ignor. 9 L. 20. D. *de* offic. Præsid. Dio *lib.* 53. 10 L. 2. D. ad leg. Jul. de sicar. 11 lib. 1. *Pithag.* c. 9. 12. ad Novel. 15. 13 L. 12. C. de perfectissimat. dignit.

* Rest. BADIVS. MACRINVS. uti legitur apud Grut. pag. 283. n. 9. & pag. 139. *Inscript. Urbium Hispanic.* quæ habentur ad calcem Comment. Julii Cæs. Edit. Francof. An. 1575.

Has notas sic interpretatur, *Vir Perfectissimus Præses Provinciæ Hispaniæ*, ex quo reprehendit eos qui Provinciarum Præsides Clarissimos dicunt, eorumque sententiam, Veterum auctoritati discordem, ex isthac Inscriptione probare frustra contendit: nam & Tarracone alia Inscriptio hæc legitur, apud Grut. pag. 278. 2.

VICTORIOSISSIMO
PRINCIPI. IVVENTVT
M. AVR. CARINO NO
BILISSIMO. CAESARI.
COS. PROCOS. M. AVR.
VALENTINIANVS. V. C.
PRAESES. PROV. HISP. CIT.

Hæ litteræ, *V. C. Virum Clarissimum* denotant. In alium errorem idem Alciatus lapsus est, cum scribit Equestris dignitatis viros, Clarissimorum gradum consecutos, cum illi sint medii inter Clarissimos & Perfectissimos[1]: nam & stante Republica hæc ordinum distinctio fuit, ut post Senatores Clarissimos, Equites secundum locum obtinerent, nec Clarissimi vocarentur. Et quæ Senatori nupserat, si secundi Ordinis virum, id est, Equitem, postea sortita esset, claritatem amittebat.

CAP. VI.

De Clarissimis Consularibus.

MAgis miror Alciatum virum magnum, uno eodemque capite, toties a vero, & ab omnium Eruditorum sententia recedere. Recte quidem arguit eos qui Claudianum Poetam, cujus statuæ inscriptum est, apud Grut. 391.

CL. CLAVDIANO. V. C. TRI
BVNO. ET. NOTARIO

Virum Consularem interpretantur, cum hæ notæ *Virum Clarissimum* designent, & Notarii ipsi inter Clarissimos numerentur[2]. Sed non intelligo, quomodo Claudiani temporibus, qui sub Arcadii & Theodosii imperio vixit, abolitam consuetudinem dicat Alciatus, qua quis Consularis diceretur, & dignitates in semibarbaras appellationes recidisse. Quandoque viri Illustres aut Spectabiles Clarissimi nomen sibi vendicarunt, ut supra ostendimus: quod Alciatum torquet, qui & Consularium nomen post Arcadii tempora abolitum scribit, cum tamen ad Justiniani imperium & ultra perdurarit: nam quartæ Armeniæ Consularem Justinianus constituit, ut secundæ Correctorem[3].

Consulares autem ad Præsidum similitudinem primum certas quasdam Italiæ regiones administrabant[4]. Primus Hadrianus quatuor illos per omnem Italiam constituit[5], qui ab anterioribus Consularibus sunt separandi: nam Consulares hi, qui Consulatum gesserant, longe majorem dignitatem consecuti sunt, cum iis plus tribuatur quam Illustribus[6]. De his nos aliquando plura: satis sit ante Hadriani tempora, Consulares, Legatos pro Consulibus intelligere[7], ut Legatos Cæsaris pro Præsidibus.

Inter quatuor Consulares, quibus Italiæ cura ab Hadriano commissa est, Antoninus Pius, quem successorem imperii habuit, hoc officio functus est[8]. Sed Consularium nomina M. Antoninus brevi commutavit[1], illosque Juridicos Italiæ nominavit, qui ad Macrini usque tempora durarunt, sub quo desierunt illi Juridici. Ea autem ratione, ut Consulares crearet, motum Hadrianum arbitror, ut cum vellet novam Imperii formam inducere, Italiam a Provinciis nomine tenus separaret, quæ Legatis Cæsaris commissa nusquam fuerat, sed primi ordinis Consularibus[2], quorum potestas amplissima ad Præsidum Provinciarum formam redacta est, prisco tantum nomine ab Hadriano retento. Nam Provinciæ nomen in Italia, & Augusti temporibus, & multis post eum seculis inauditum, extraque Italiam, omnes Provincias fuisse nemo nescit. Atque hoc jus Italiæ ad Constantini Magni tempora intactum remansit. Recte itaque Marcianus[3], *in Provinciis*, *in Italia*, *in Urbe* scripsit: nam Italiæ res Provincialibus sæpe opponuntur: & Provinciæ sunt procul Italia positæ regiones[4]. Neque ante Constantini tempora Præsides ullos Italia habuit, quæ ab illo postea octo Consulares nacta est, Correctores duos, & Præsides septem, qui in *Notitia* recensentur, in qua vir Clarissimus Consularis Campaniæ dicitur, ad cujus similitudinem in partibus Occidentis Consulares ceteri officium habent. Pandectæ nostri de Correctoribus loquuntur, in quibus nullum verbum de Consularibus, qui forte generali Præsidis nomine continentur, ut ipse conjicio: nam & Ulpianus librum singularem scripsit de Officio Consularium[5], qui eos a Præsidibus differre testari videtur.

CAP. VII.

De Clarissimis Correctoribus.

PLerumque legitur Corrector Campaniæ, ut Corrector Flaminiæ & Piceni, Corrector Tusciæ & Umbriæ, qui tamen in *Notitia*, ut in variis Auctoribus Consulares erant. Correctori Tusciæ inscripta est lex Valentiniani & Valentis[6], qui etiam Tusciæ Consularem agnoscunt[7]. Suspicari licet Tusciam, quæ his temporibus duplex erat, unam Correctori commissam, alteram Consulari. Duos tamen tantum Correctores Italiæ *Notitia* tradit, Apuliæ scilicet & Calabriæ, Lucaniæ & Brutiorum. Sed nihil fere differt Corrector a Consulari, indeque Flaminiæ & Piceni, atque Campaniæ & ceterarum, quibus ex *Notitia* Præsunt Consulares, interdum in eadem Correctores, ut in antiquis lapidibus scribuntur, ut scribit Bertherius lib. 1. *Pithag.* c. 5. a quo non dissentio: nam & Correctores Venetiarum & Istriæ, Illyrici, Italiæ, Africæ, Inscriptiones habent. Correctorem Venetiarum agnoscit Aurelius Victor sub Diocletiano, in *ejusd. Vita*: Correctorem Italiæ, legis inscriptio introduxit, quem vulgati Codices Italiæ rectorem nuncupant[8]. Pro Rectore Correctores Critici Correctorem substituunt, atque pro Rectore Provinciæ Correctorem reponunt, in lege Diocletiani[9]: quam apte, ipsi viderint: vix enim Corrector Provinciæ dici potest, cui pars Provinciæ tantum mandata fuit, licet inter Provinciæ Rectores numeretur. Nec abnuo Correctores, ut Præsides, Amicos & Clarissimos ab Imperatoribus appellatos: imo Correctores &

1 L. cum te. C. de nuptiis. 2 L. 4. C. de advocat. divers. judic. 3 Novel. 31. 4 L. 1. C. ut omn. judic. 5 Spartian. in *Hadriano*. 6. L. fin. C. ubi Senator. vel Clariss. 7 Sueton. in *Augusto* c. 28. 8 Capitolin. in *Antonino Pio*.

1 Capitolin. in *M. Antonino*. 2 Dio *lib.* 53. 3 L. 1. D. de colleg. & corp. illic. 4 L. 1. C. de usucap. transfer. 5 Tit. l. 25. D. de reb. cred. 6 L. 4. C. T. de jurisdict. & L. 6. C. T. de Decurionib. 7 L. 72. C. T. de Decurionib. 8 L. 3. C. quib. non objicit. long. temp. præscript. 9 L. 4. C. de jur. & fact. ignorant.

Con-

Consulares labante Imperio Spectabiles dictos, ut A Inscriptiones apud Cassiodorum nos docent lib. 1. *Variar.* cap.8. & cap.27. una est Venantio V.S. Correctori Lucaniæ & Brutiorum. altera Joanni V.S. Consulari Campaniæ, in quibus litterarum notæ *Viros Spectabiles* designant, qui inter Clarissimos manere debent.

CAP. VIII.

De Rectoribus & Moderatoribus Provinciarum; & Juridicis. B

RECtores Provinciarum cum Præsidibus confundi videntur [1], cum ad Consulares & Correctores Præsidis etiam appellatio extendatur. Nam leges omnes, quæ sub Titulo Codicis, de Officio Rectoris Provinciæ conceptæ sunt, de his tantum agunt, qui Clarissimi sunt. Et licet Proconsul, Comes Orientis, & Præfectus Augustalis Rectores sint, cum plurium Provinciarum administrationem habeant, minus illis Rectoris Provinciæ appellatio convenit, quæ Clarissimis, C uni tantum præpositis Provinciæ tribuitur, qui sub cura Spectabilium ἔμβαθμοι [2], & Judices ordinarii vocantur, atque illorum munus ordinaria dignitas [3], ut Provinciæ etiam Judices dicuntur, [4] qui a Proconsulibus separantur. Dicuntur etiam Provinciarum Præpositi & Provinciæ Præfecti [5], qui vulgatius Rectores, a Principe fratres appellantur, Cassiodor. lib. 6. *Var.* cap. 21. Rectorem Apulum improprie Symmachus vocat Apuliæ Correctorem *l.10. ep.5.* & 53. ut Campanum Moderatorem: nam Moderatoris Provinciæ nomen pro Rectore aliquando positum est [6], cum tamen inter Provinciæ Rectores & Moderatores nonnulla fuerit differentia. D Etenim Moderatores Viri Spectabiles erant, Rectores Clarissimi, & a Clarissimis ad Spectabiles Moderatores appellari poterat; quibus id lege specialiter datum, ut vice sacra cognoscerent in causis, quæ non excedunt quantitatem x. librarum auri [7]. Moderatores a Justiniano duo constituti sunt, unus Helenoponti, alter Arabiæ, qui Αρμοςαί. Hoc illis nomen Justinianus tribuit, cum antea Præsides & Correctores essent. Et cum duæ Helenoponti & Ponti Polemoniaci Provinciæ essent, quas Præsides duo obtinerent, fecit ex utraque Justinianus Provinciam unam, eique Moderatorem unum præfecit [8]. E Arabia etiam olim habuit Præsidem civilem Magistratum, & Ducem militarem: Justinianus Præsidem mutavit in Moderatorem, & Clarissimum in Spectabilem, assignavitque ei milites, quamvis civilis esset, non militaris Magistratus [9].

Inter Clarissimos numerari posse Juridicos puto, cum illi fuerint Judices ordinarii: *Datis Juridicis M. Antoninus Italiæ consuluit, ad id exemplum, quo Hadrianus Consulares viros reddere jura præceperat,* Capitolin. in *M. Antonin.* Juridicos ergo a M. Antonino pro Consularibus creatos videmus, qui & Correctorum locum sortiti sunt, ut Inscriptiones F veteres probant, in quibus Juridicus per Apuliam & Juridicus de infinito per Picenum & Apuliam leguntur, pag. 45. 9.

1 L. 1. & 2. C. de offic. Rector. Provinc. 2 Novel. 20. & 112. 3 L. 7. C. de offic. Rector. Provinc. 4 L. 3. C. T. de operib. public. 5 L. 4. C. T. de curs. public. 6 L. 164. C. T. de decurionib. 7 Cujac. ad Novel. 23. 8 Novel. 28. & 102. 9 Cujac. ad Novel. 102

HERCVLI. CONSERVATORI
PRO. SALVTE. L. RAGONI
IVDIC. PER. APVLIAM
PRAEF. I. D.

Altera Romæ, pag. 455. 5.

C. SALIO. ARISTÆNETO. C. V
IVRIDICO. PER. PICENVM. ET
APVLIAM

Est hæc alia Arimini, pag. 1090. 13.

M. AELIO. AVRELIO
IVRIDICO. DE. INFINITO. PER. FLAM
ET. VMBRIAM. PICENVM.

Juridicum de infinito interpretor, cujus jurisdictio ad certam summam coarctata non est: certum enim & infinitum sibi adversantur [1], ut infinita pecunia modicæ opponitur [2]. Hac ratione Juridici a Præfectis Juri dicundo distinguuntur: hi enim a Decurionibus creabantur, erantque Duumviri. Inscriptio vetus pag. 195. 4.

L. FABIVS. GAL. RVFFINVS
II. VIR. PRAEF. IVR. DIC. AB
DECVRIONIBVS. CREATVS
D. D.

Hi quidem Juri dicundo Præfecti ad certam usque summam judicandi jus habent, qui Clarissimi dici non possunt.

CAP. IX.

De Spectabilibus.

EXcelsi, ait Justinianus [3], *Præfecti Prætorio in hac Regia Urbe, & vir gloriosissimus Præfectus Urbi. In Provinciis viri eminentissimi Præfecti Prætorio per Illyricum & Africam, Magistri militum per diversas nostri orbis regiones: necnon vir Spectabilis Præfectus Ægypti, & Comes Orientis, & Vicarii, Viri omnes Spectabiles, & Duces, & Viri Clarissimi Rectores Provinciarum.* Ex hac Justiniani Constitutione proprie Clarissimos Provinciarum Rectores dici confirmamus: licet Proconsules inter singularum etiam Diœcesium Rectores contineantur [4]. Sed soli Clarissimi ordinario jure Provincias moderari dicebantur [5]. Qui Spectabiles appellantur, eos Spectatos & honestos viros M. Tullius nuncupavit 2. *in Verrem.* Sic *Spectata Juventus* est Virgilio lib. 8. *Æneid. Spectati Viri* Plauto in *Mercator.* qui virtutum commendatione probati sunt.

Inter Spectabiles, primi Proconsules habentur: hos Comites Orientis sequuntur, quos una eademque lege Spectabiles & Illustres dictos invenimus [6]. Ex hoc tamen Spectabilium numero, latissimam habet jurisdictionem Præfectus Augustalis, qui Proconsulum habet potestatem, non tamen Proconsulare imperium, Trebel. Pollio in *Æmiliano*. Vicarii in Spectabilium ordine ultimi sunt, qui pro Præfecto Prætorio judicabant [7]. Sed Vicarius Urbis Romæ ceteris

1 L. 91. D. de condit & demonstr. 2 L. 192. D. de verb. sign. 3 L. 1. §. sin autem C. de rapt. virg. 4 L. 1. C. de operib. publ. 5 L. 6. C. de modo multar. 6 L. 3. C. de advocat. diversi. judic. 7 L. 1. §. 4. D. de legat. 3.

præstantior est, qui propriam jurisdictionem habebat, sibi datam a Principe, Cassiodor. 6. *Var.*15. Porro ex Clarissimis, multos Spectabiles Justinianus fecit [1], ut Prætorem Pisidiæ, Prætorem Lycaoniæ, Justinianeum Prætorem Thraciæ. Atque hic ordo Spectabilium pro Imperatorum arbitrio sæpe immutatus est: nam qui Spectabiles erant, plerunque inter Clarissimos censebantur, ut de Præfecto Vigilum notabamus: ut Prætores Silentiarii, Tribuni Notarii, aliique permulti modo inter Spectabiles, modo inter Clarissimos leguntur.

CAP. X.

De Illustribus.

ILlustris nomen primum notæ fuit, non meriti aut honoris. unde & meretricibus tribuitur, Servius 6. *Æneid.* Hoc sensu *famam illustrem* Virgilius dixit 7. *Æneid* Usus postea obtinuit, ut viri magni nominis, Illustres vocarentur, nomenque hoc maximæ dignitatis esset, Cicer. *de petit. consulat.* ut Illustres Provinciarum Suetonius dixit, in *Jul.* c. 48. *Illustrium* ordo ita a Zenone componitur, ut *primi sint Patricii, vel Expatricii, Præfecti Prætorio, Præfecti Urbis, Consulares Viri, quos tam ordinaria professio, quam Principis sublimavit oratio* [2]. Qui Magisteriæ potestatis sudoribus clari facti sunt, Magistri Officiorum, vel Quæstoris Officio functi, sacri Cubiculi Præpositi post depositam administrationem Senatorio Ordini sociati. Ut qui Domesticorum Scholam regit: qui sacros Principis thesauros aut illius res privatas, aut Serenissimæ Augustæ gubernat. Fuerunt & quidam Spectabiles illustri dignitate decorati [3], ut Comites Ærarii [4], Duces limitum nonnulli [5], quorum omnium varii sunt gradus, nam alii majores, minores alii existimari debent. Ut Præfectus Prætorio major est Magistro Officiorum, qui nec indiscretam cum illo aut ceteris majoribus habet dignitatem, quamvis sit Illustris.

Alia quoque est inter Illustres differentia, quos in quinque gradus distinguendos Cujacius docet [6]. Primus eorum est qui vere illustrem dignitatem gesserunt: secundus Vacantium præsentium, in Comitatu Principis: tertius Vacantium absentium: quartus Honorariorum præsentium: quintus Honorariorum absentium Atque hi tituli dignitatis tanti fuerunt, ut illis Reges ipsi insigniri voluerint. Nam in antiquis nostrorum Christianorum præceptis & constitutionibus, nihil usitatius quam REX. VIR. INLUSTER. Sirmond. *ad Ennodium l* 4. *ep.* 10. quod illustris Bignonius, in Senatu Parisiensi Fisci Patronus, eruditissimis ad Marculsum Notis sic illustrat, ut majore nostra, hac in re, industria opus non sit.

1 Novel. 24. 25. & 26.
2 L. 3. C. ubi Senator. vel Clariss.
3 L. 1. C. de ratiocin. oper. public.
4 L. 15. C. de susceptorib. præpos. et arc.
5 L. 36. C. de appellationib.
6 Cujac. ad leg. 2. C. ut dignit. ord. servet.

CAP. XI.

De iis qui sunt supra Illustres.

QUædam sunt Dignitates, quæ personas Illustres præcedunt [1]: nam Patricii & Consules Superillustres sunt. Patricii in Imperatorum Constitutionibus [2], illorum sunt Consiliarii, atque alii ab antiquis illis Patriciis, qui a Romulo lecti sunt, vel ab Imperatoribus adsciti: ut a Julio Cæsare lege Cassia; ab Augusto lege Sænia, & a Claudio jure potestatis, Tacit. 11. *Annal.* Posteriores enim Patricii nostri, a Constantino selecti sunt, Zosim. *l.* 2. & quasi Imperatoris patres, in illius consilium assumti [3]. Atque honor illorum sublimis omnibus honoribus anteponitur, ad quem adscendere nemini licebat, nisi prius aut Consulatus honore potitus, aut Præfecturæ Prætorio vel Illyrici, vel Præfecti Urbis, aut Magistri militum, aut Magistri Officiorum in actu positi administrationem gessisse nosceretur [4]; quod postea Justinianus intervertit.

Patricii ergo Præfectorios & illustrium dignitatum viros omnes præcedebant, Cassiodor. 4. *Var.* 2. ampliorque Patriciatus in hoc saltem videtur Consulari dignitate, quod Consularis honor patria potestate non liberat: at Patriciatus Imperialibus codicillis præstitus, ab illa patria potestate eximebat [5].

Ante Constantini tempora Jurisperiti in consilium Principis allecti Patriciorum locum obtinebant. Illi enim circa latus Imperatorum agebant, & honor delatus finem certi temporis & loci non habebat [6]. Patriciatus tamen dignitatem Sirmondus noster putat [7] mediam inter Præfecturam & Consulatum; quia Consulatus sit apex omnium dignitatum, κορυφὴ καὶ κεφαλή, ex Chrysostomo. Quod tamen ita intelligi potest, ut si Patriciatus dignitas addatur Consulatui, Consulares omnes Patricius præcedat: alioqui diversa culmina dignitatum Consulatui cedere, evidenti auctoritate Gratianus, Valentinianus & Theodosius decreverunt [8]. Alia etiam prærogativa dignitatis Patricii aliquando decorati sunt: nam eumdem Patricium & Magistrum Officiorum, ut Præfectum Prætorio & Patricium notamus [9], quod latius persequemur.

CAP. XII.

De Consulibus & Consularibus.

SIrmondi maxime tuetur sententiam Plinii Junioris auctoritas; *Consulatum enim suscipit Princeps*, ait ille in *Panegyric. Præfecturam Prætorii, Magisterium, aut Patriciatum non gerit.* Honorem igitur Consulatus & incipientes Principes & desinentes concupierunt. Quare Præfectus Prætorio potestate, Consul dignitate præstare dicitur. Omnes quidem quotquot fuerunt Imperatores Consulatum gesserunt quandoque soli, quandoque perpetuum, aut discontinuum. Consulem se perpetuum Vitellius ordinavit, ut vetus Inscriptio probat Romæ, pag. 239. 1.

A. VITELLIVS. L. F.
IMPERATOR
COS. PERP.

1 L. 26. §. ideoque C. de usur. 2 §. in summa. Instit. de injur. 3 §. filiusfamil. Inst. quib. mod. jus patriæ pot. solvit. 4 L. 3. C. de consul. & non sparg. 5. d §. filiusfamil. 6 L. Jurisperitos. D. de excusationib. 7 lib. 5. ad Sidon. epist. 16. 8 L. 1. C. T. de Consulib. et Præfect. &c. 9 L. 14. C. T. de metatis.

Domitianus vero Consulatus XVII. cepit, quot ante eum nemo; ex quibus septem medios continuavit: omnes autem titulo tenus gessit, nec quemquam ultra Kalendas Majas, plures ad Idus usque Januarias, Sueton. in *Domitiano* cap.13. Augustus Consulatus plures gessit, quos brevi exiit & paucissimis horis retinuit. Nugatur Zonaras, suo more, cum de Augusto scribit, *τῶν Υπάτων τιμὴν διὰ βίυ ἔλεβε*. Quod tamen de Proconsulari dignitate verum esset. Hinc Consulum Majestas dicta est, [1] quæ in Imperatoribus aut illorum filiis vel Cæsaribus plurimum resideret.

In Fastis & Legum subscriptionibus occurrit sæpe, Consule Nobilissimo puero, vel Nobili puero [2]. Qui pueri vocantur, ut putat Contius [3], ii sunt quales hodie in Hispania Regum filii *Infantes* appellantur: quare cavendum monet, ne pueros pro infantibus, aut impuberibus accipiamus. Sed huic Contii sententiæ varia exempla refragantur, ex quibus duo afferre, ne longius divagemur, hoc loco sufficiet. Primum est Severi Imperatoris, qui filium majorem, eumque impuberem, Consulem designavit, data illi virili toga. Alterum est Joviani Principis, qui Consulatum iniit adhibito in societatem Trabeæ Varoniano filio suo admodum parvulo, cujus vagitus pertinaciter reluctans, ne in Curuli sella veheretur, ex more id, quod mox accidit, portendebat, Ammian. Marcel. *l.* 25.

Priores Principes Consulatum cum viris receptæ auctoritatis gesserunt, ut Fasti Consulares ubique testantur: posteriores aut soli, aut cum Cæsaribus. Quapropter cum Julianus Imperator assumsisset in Consulatu collegam Sallustium Præfectum Prætorio per Gallias, id visum est novum, adjunctum Augusto privatum; quod post Diocletianum & Aristobulum nullus meminerat gestum, idem *lib. eod.* Notat Dio Xiphil. in *Alexandro*, quod cum ab Alexandro una Consul esset designatus, Prætorianos moleste tulisse, atque timuisse, ne illum, ut vidissent cum insignibus Imperii, interficerent. Itaque jussit Alexander ut alicubi extra Urbem commoraretur in Italia, tempore hujus Consulatus: *Οὐ μέν τοι προετίμησέ τι αὐτῶν ὁ Αλέξανδρος, ἀλλὰ καὶ τοὐναντίον, ἀλλ᾽ ὥστε ἐσέμνησέ με, καὶ δεύτερον ὑπατεύσαντα σὺν αὐτῷ ἀπέδειξε, τό, τε ἀνάλωμα τὸ τῆς ἀρχῆς αὐτῷ αὐτὸς ἀναλώσειν ὑπεδέξατο· ἀχθεσθέντων δὲ αὐτῶν ἐπὶ τούτοις, ἐφοβήθη μὴ καὶ ἀποκτείνωσί με, ἐν τῷ τῆς ἀρχῆς σχήματι ἰδόντες, καὶ ἐκέλευσεν ἔξω τῆς Ῥώμης ἐν τῇ Ἰταλίᾳ πού διατρίβειν τὸν τῆς ὑπατείας χρόνον*. Consulibus autem obviam procedere Imperator solebat, quos ita salutabat, AVE CONSUL AMPLISSIME, Mamertin. in *Gratiar. act.* quod Carinus primus contemsit, Vopisc. in *ejus Vita*. Consul præterea præsidebat Senatui etiam præsente Principe, si ille Consul non esset, Plin. in *Panegyr.*

CAP. XIII.

De Consulibus Ordinariis, Suffectis, & Honorariis.

PRimus Cæsar Julius Consulum ordinem perturbavit; qui cum annui essent, non toto deinceps anno, neque reliquo anni tempore permanserunt: sed Consulum alii pauciores, alii plures menses, diesque, prout casus tulisset, eo Magistratu functi sunt. Dionis tempore, ut ipse testatur, nemo neque ad integrum annum, neque amplius duobus fere mensibus cum Collega aliquo Consul fuit, *lib.*43. *Ἐπὶ νῦν γε οὐδεὶς οὔτε ἐπ᾽ ἐνιαυτὸν, οὐδὲ ἐς πλείω διμήνου χρόνον, ὡς πλήθει σὺν ἑτέρῳ τινὶ ἄρχει*. Hinc Suffectorum Consulum pro ordinariis substitutio frequentissima, quibus postea Honorarii additi sunt. Ordinarii ab anni exordio incipiebant semper, annoque nomen dabant, Dio *lib. eod.* *τὴν δὲ ἐξαρίθμησιν τῶν ἐτῶν, οἱ κατὰ πρώτας αὐτῶν ὑπατεύοντες καρποῦντας*. Et qui postea illorum locum occupabant, Suffecti dicebantur. Consules tandem bimestres fere fuerunt: atque inter ceteros menses, Kalendæ Januariæ & Juliæ ineundis Consulatibus celebriores erant.

Consules in annum unum Commodus XXV. designavit, Lamprid. in *ejus Vita*: Consulatum Alexander ter iniit ordinarium, ac primo Nundino sibi alios semper suffecit, Lamprid. in *ejus Vita*. Stante Republica Consules Comitiis Centuriatis creabantur, quibus sublatis, ordinatio Consulum dici cœpit, deinde Nundinum Consulum. Quod quare ita dictum sit, Casaubonus fatetur se satis non scire, sed illud scire, non esse aliud Nundinum quam ordinationem Consulum. Hoc verbi etiam torsit magnum Cujacium lib.4. *Observ.*cap.7. qui Nundinas pro epulis ab Ulpiano accipi existimat. Nos forte, si quid in iis verborum difficultatibus tentabimus, excusationem merebimur, si cum tantis viris aliquantisper a vero aberramus. Primum enim Ulpiani verba Cujacius non satis explicat, quæ nobis expendenda sunt: *Cum societas*, ut Ulpianus [1], *ad emendum coiretur, & conveniret ut unus reliquis Nundinas, id est, epulas præstaret, eosque a negotio dimitteret, si eas eis non solvit, & pro socio, & ex vendito, cum eo agendum est*. Nundinarias epulas quidam Codices habent, sed Florentini Pandectæ, Nundinas, id est, quod Nundinis illæ epulæ præstarentur. Pari loquendi modo nos Galli diceremus, *payer la foire*: quod inter Mercatores, *payer ou boire le vin du marché*. Nam cum nono die ad mercatum emtores venditoresque convenirent, & ab eo Nundinæ dictæ, ut hodie etiam fit, illorum aliquis epulas dabat, ex more vel pacto, illasque lautiores: quod Plautus intellexit, huc usque non satis intellectus, in *Aulul.*

Coquus iste nundinalis est, in nonum Diem
Solet ire coctum.

Nundinalem Coquum non recte interpretantur imperitum & ignobilem, cum pro perito & maxime nobili accipi debeat: nam cum Euclio, homo parcissimus & avarissimus, in filiæ nuptiis Coquos duos conduxisset, servusque de Domini avaritia quereretur; Coquus unus nundinalem socium insimulat, quasi minus aptum Euclionis parsimoniæ, & non ex vulgaribus Coquis, qui obsonii modicum parare solent; sed ex eorum numero qui largiores epulas instruebant. Quod cum alteri quasi vitio daretur, ideo se vituperatum queritur, quasi prodigus esset, & minus ad vulgare convivium aptior. Jam ad Lampridii locum alium transeamus: *Consulatum*, ait, *Alexander ter iniit ordinarium, ac primo nundino sibi alios semper suffecit*. Nundinum Consulum, quod alii Nundinium vocant, ex Vopisco clarius addiscimus in *Tacito*; ille enim: *Cum prima oratione ad Senatum Tacitus Consulatum Floriano fratri petiisset, non impetravit, quod jam Senatus omnia Nundina*

1 Novel.13. Valent. & Theodos. 2 L. 4. C. T. de prox. comit. disposit. et l. 9. et 10. C. de Veteran. 3 Ad leg. fin. C. de religionib.

1 L. cum societas D. pro socio.

suffectorum Consulum clausisset. Non soleo Auctorum nomen, a quibus aliquid acceperim dissimulare, ut mihi vendicem, quod ab illis didicerim. Nicolaus Grucchius magnam mihi, ad hujus loci interpretationem, lucem attulit, quam ipse a Livio & M. Tullio mutuatus est lib. 1. *de Comitiis* cap. 3. Livius *lib.3. Postquam Comitia Decemviris creandis in Trinundinum indicta sunt*. M. Tullius de Cæsare ad Tironem *lib.16. ep. 12. Ad Consulatus petitionem se venturum, neque jam velle absentis rationem haberi sui, se præsentem Trinundinum petiturum*. Ex quibus locis intelligitur ordinarium fuisse, ut post edicta Comitia, Trinundini spatium relinqueretur, ante Diem Comitiorum; atque hoc Trinundini intervallo, qui Consulatum petebant, toga candida induti supplicare solebant: hincque *Lex Didia* de tribus Nundinis, *Consularis* a M. Tullio appellatur in Orat. *pro Sextio*.

Primo igitur Nundino Alexander sibi Consulem suffecit, non exspectato Trinundino, cum Populi suffragia & Comitiales dies in usu esse desiissent, omniaque ex Principis arbitrio penderent, qui Nundinis Consules suffectos ut ordinarios renunciabat, quo innotesceret Populo frequenti, qui Consules essent. Suffectorum autem Consulum Nundina Senatum clausisse credo, ex Principis nutu, qui suffectos & ordinarios vel ex Senatus sententia crearet, ut solebat Severus Alexander, Lamprid. in *ejusd. Vita*; aut Senatui sententiam suam aperiebat, quam actis mandaret, ut totius anni Consules certi essent ac præfiniti. Hæ Nundinæ *Πανηγύρεις* a quibus Panegyricæ Orationes, quæ in publico Conventu Principi ab ipsis Consulibus dicebantur, qualis illa est, quam Plinius, cum ipse * adeptus Consulatum, in Trajani laudem peroravit.

Hæc autem est inter Consules observanda differentia, ut illi Ordinarii sint, aut Suffecti, aut Honorarii. Ordinarii, & Suffecti Consulatum gesserunt: Honorarii honoris tantum codicillos adepti sunt. Qui Kalendis Januariis Consulatum inibant, Ordinarii dicebantur propter ordinem Fastorum Consularium, ceteri Suffecti, qui post eos, reliquo anni tempore, Consulatum gesserunt. Honorarii imaginaria Consulatus dignitate ornati sunt, codicillis ab Imperatore impetratis, quorum formulam Cassiodorus refert 1. *Variar.* 10. Hac ratione Alexander Pontificatus Codicillares fecit, ut in Senatum allegerentur, Lamprid in *ejusd Vita*.

Consulatus Honorarii in Fastis non numerantur, sed Ordinarii tantum & Suffecti. Hinc propter par Consulum Suffectorum, quod pro Ordinariis plerumque irrepit, magna Fastorum perturbatio facta est. Sed cum par Consulum Suffectorum pro Ordinariis positum est, par illud Suffectorum extra numerum ponendum putat Scaliger in *Animadversionib. ad Euseb.* ut recte temporum ratio constet. Lapsus est Cardinalis Baronius cum Suffectos pro Honorariis accepit, sicque Fastis additos scribit, ut sub Ordinariis Consulibus ordinarium dicerentur gerere Consulatum 2. *Annal.* ad Annum 103 Hoc frustra ex verbis Plinii probare contendit: *Ergo*, inquit ille in *Panegyrico*, *non alia nos pagina, quam te Consulem accipiet, & nostra quoque nomina addentur Fastis quibus ipse præscriberis*. Fasti enim Suffectum Plinium Consulem & Cornutum Tertullum ex Kal. Septemb. testantur, in quibus

IMP. CÆS. DIV. NERV. F. NERVA
TRAIAN. OP. AVG. IV. COS.

EX. K. SEPT. C. PLINIVS. C. F. C. N.
SECVNDVS. CÆCILIANVS.
CORNVTVS
TERTVLLVS.

In Fastis ergo, aliisque publicis monumentis, Suffectorum nomina adscripta sunt, sed ad numerum annorum consignandum. Ordinarii solum notantur: nec opus est Suffectos extra numerum ponere, cum temporum ordo facile turbari non possit. Ad hanc rem facit vetus Senatusconsultum, quod ab Ulpiano refertur, sic conceptum [1]:

PRIDIE IDVS MARTIAS QVINTVS IVLIVS BALBVS ET PVBLIVS IVBENTIVS CELSVS, TITVS AVFIDIVS, OENVS SEVERIANVS, CONSVLES VERBA FECERE DE IIS QVÆ IMPERATOR CÆSAR TRAIANVS PARTHICI FILIVS DIVI NERVÆ NEPOS, HADRIANVS AVGVSTVS IMPERATOR, MAXIMVSQVE PRINCEPS PROPOSVIT, QVINTO NONAS MARTIAS, QVÆ PROXIMÆ FVERVNT, LIBELLO COMPLEXVS, QVID FIERI PLACEAT.

Paulo aliter Fasti Consulares:

IMP. CÆS. DIVI. TRAIANI PARTH.
F. TRAIANVS. HADRIANVS AVG.
P. M. TR. P. XII. XIII. COS.
P. IVVENTIVS. CELSVS. II. Q. IVLIVS BALBVS. EX K. MART. T.
AVFIDIVS FRONTO.
ARRIVS. SEVERIANVS.

En quatuor Consulum nomina, qui verba faciunt de his quæ Princeps libello complexus est. Priores duo Ordinarii Consules, posteriores Suffecti. Ex quo videmus in publicis monumentis nomina Consulum, qui Ordinarii annum inchoassent, licet abiissent Magistratu, primo loco inscribi solere, & secundo Suffectorum, qui Consulatum gererent: primi enim Consules majoris dignitatis erant: posteriores plerumque ignorabantur, ideoque Consules minores appellati, *καὶ διὰ τοῦτο σμικροτέρους σφᾶς Ὑπάτους ὑπεκάλουν*, ut Dio *lib.* 48.

De Honorariis hoc unum addiderim ex Dione *l* 46. quod si Ordinarii aliquando vel Suffecti fierent, Honorarius Consulatus in dignitatis hujus ordine non numerabatur. Primus tamen omnium Severus Imperator cum Plautiano honores Consulares tribuisset, *ὑπατευτικὰς τιμὰς*, id est, Consulatum Honorarium, cumque postea Consulem faceret, iterum Consulem dixit, *δεύτερον ὑπατεύσαντα*. Hinc Platianum in secundis Consularibus nominatum Herodianus ait *lib.* 3. *ἔν τε τοῖς δευτέροις ὑπατεύσασιν*. Quod de Honorario Consulatu accipiendum non est, cum hoc inter magnas Plautiani felicitates, quæ hominem ad imperii cupiditatem inflammarent, recenseatur: sed quod eum obtinuit locum, qui daretur iis qui secundum Consules fuissent, quique Honorarios omnes antecederent [2]. De Consularibus, quos hic a Provinciæ Rectoribus separo, satis sit notasse eos appellari, qui Consulatum gessissent; atque inter Consulares potiorem esse eum, qui prior Consul fuit, etiamsi posterior bis Consul fuisset [3].

* Videtur leg. *esset*.

1 L. item veniunt. *ff.* pridie. D. de petit. hereditat.
2 L. 4. C. de Consulib. & non sparg. pecun. 3 L. 1. C. eod.

CAP. XIV.

De Vacantibus & Honorariis.

DIGNITATUM ordinem hunc esse monuimus, ut primus sit eorum qui in actu positi sunt, secundus Vacantium, tertius Honorariorum. Vacantium verbum a militia traductum est; nam Vacantes milites in unum pugnæ laborem reservati, immunes operum militarium erant, & hujusmodi Vacatio a Centurionibus redimebatur. *Flagitatum*, ait Tacitus 1. *Annal.* & 1. *Histor. ut Vacationes præstari Centurionibus solitæ redimerentur: namque gregarius miles ut tributum annuum pendebat.* Deinde, *tum locupletissimus quisque miles, labore ac sævitia fatigari, donec vacationem emeret.* Hoc tandem munus Vacationis porrectum a Principe ad Vicarios, Comites, Tribunos Vacantes, qui aliquo merito antegestæ administrationis, majores dignitatis infulas meruerunt. Sic Primicerius Notariorum peracta administratione fit *Magister Officiorum* Vacans: Primicerius Domesticorum Tribunus Vacans [1]: ut apud Cassiodorum 6 *Variar.* 12. legitur illustratus Comitivæ Domesticorum, & Comitiva primi ordinis vacans. In Novella Theodosii & Valentiniani [2], sunt Vacantes Illustres per omnes Provincias: & Vacantes Tribuni apud Amm. Marcellinum *lib.* 16. & 18. Vacantes autem dicuntur adscriptitii & allecti, ut etiam Honorarii: utriusque enim dignitas Codicillis data est. Hinc Vacantes Codicilli [3], Honorarii Codicilli [4], & allectionis honor [5]. Alexander Severus jurejurando constringit, ne quem adscriptum, id est, vacantem, haberet [6]: quod de supernumerario milite, qui in numeros referebatur ad commoda tantum percipienda, Casaubonus interpretatur. At Commodus cum allectionibus innumeris innumeros Prætorios miscuisset, Senatusconsultum Pertinax fecit, jussitque eos qui Præturas non gessissent, sed allectiones accepissent, post eos esse, qui vere Prætores fuissent [7]. Vacantes *ζωστοί*, Honorarii *ἄζωστοι*. Vacantes præcincti honore otiosi cinguli [8], & quietæ dignitatis [9]. Atque una hæc maxime differentia est inter Vacantes & Honorarios. Hi enim nullum cinguli honorem consecuti, solo Principis beneficio nituntur. At Vacantibus otiosi cinguli honore præcincta dignitas est [10], de qua Sidonius *lib.*1.*epist.*9. *Avienus ad Consulatum felicitate, Basilius virtute pervenerat.* Deinde, *cinctus Avienus, Basilius discinctus.* Avienus inter Ordinarios aut Suffectos Consules; Basilius inter Honorarios. Idem Sidonius *l.* 5. *ep.* 7. *cinctis jura, discinctis privilegia.*

Vacantibus autem, ut allectionis beneficio utantur, adjicienda est prærogativa militiæ: *Hac quippe relaxari divalia constituta voluerunt, quos Castrensis honor illuminat*, ait Symmachus *l.* 7. *ep.* 95 Si igitur & hoc insigne detulerit, quod Annonarum & Evectionum cumulabit adjectio, prono cursu in Consulares legetur. De hac militiæ prærogativa Vegetius *l.* 2. *c.* 21. *Primipili Centurio, postquam in orbem omnes cohortes per diversas administravit scholas in prima cohorte, ad hanc pervenit palmam, in qua ex omni legione, infinita commoda consequitur:*

1 Cujac. ad L. 1. C. ut dignit. ord. servet. 2 de Tironib. 3 Cassiodor. 6. *Variar.* 10. 4 Tit. C. T. de honorar. Codicil. 5 L. 10. C. T. de Prætorib. & Quæstorib. 6 Lamprid. in *Alexandro.* 7 Capitolin. in *Pertinace.* 8 L. fin. C. de primicer. & secundic. 9 Cassiodor. 6. *Var.* 10. 10 Cassiodor. 6. *Variar.* 12.

A *sicut Primicerius in officio Præfecti Prætorio, ad honestum quæstuosumque pervenit gradum. His enim multiplicantur annonæ, qui in actu sunt, quæ illis etiam Vacantibus tribuuntur, quas Honorarii nullas habent.*

Insignis locus est apud Synesium *ep.* 67. *ad Theotimum*, de Vacantibus, quem Clarissimus Bignonius in Senat. Paris. fisci Patronus, pro sua humanitate mihi indicavit: Περινοστοῦσί τινες Βακαντίβοι παρ' ἡμῖν· ἀνέξῃ γάρ μου μικρὸν ὑποβαρβαρίσαντος, ἵνα διὰ τῆς συνηθεστέρας τῇ πολιτείᾳ φωνῆς τὴν ἐνίων κακίαν ἐμφατικώτερον παραστήσαιμι· οὗτοι καθέδραν μὲν ἀποδεδειγμένην ἔχειν οὐ βούλονται· οἵ γε τὴν οὖσαν B ἀπολελοίπασιν, οὐ κατὰ συμφορὰν, ἀλλ' αὐθαίρετοι μετανάσται γενόμενοι· καρποῦνται δὲ τὰς τιμὰς, ἐκεῖ περινοστοῦντες, ὅπου κερδαλεώτερον. Quod sic Interpres: *Oberrant nonnulli apud nos Bacantibi: feres enim me paululum barbara quadam dictione utentem, ut per vocem usitatiorem Reipublicæ, ostendam nonnullorum improbitatem significantius. Ii nolunt habere sedem ratam & constitutam, qui quidem reliquerunt suam Ecclesiam, non quadam calamitate, verum voluntarii errones sunt: fruuntur honoribus illuc oberrantes, ubi major quæstus.* Corrupta est Synesii lectio, & pro Βακαντίβοι legendum Βακάνται, quod C est Vacantes. Suidas, Βακάντης ὁ σχολαστής: quæ dictio usitatior in dignitatibus, quæ *Bacantibos* non agnoscit. Optime Synesius otiosos Episcopos Vacantibus otiosis confert; utrique enim in otio cum dignitate. Comites Vacantes non vult Imperator ullam in publicis salutationibus injuriam pati. *Licet enim*, ait, *unum* (lego *vanum*) *nomen sit, tamen est meritis æstimandum* [1].

Honorarii Tituli Dignitatum nullo laborioso administrationis actu acquiruntur [2]: & sunt umbræ & nuda nomina, quæ plerumque per Suffragia mercabantur [3], solum lucrati honorem, manentes in antiqua fortuna [4], maxime in Provinciis: sunt D enim & honorati Provinciarum [5], ut Vacantes, & honorati Corporum & Artificum. Nam honorarii inter navicularios inveniuntur [6], & honoratos vitæ sordidæ & furtorum reos Lampridius narrat in *Alexandro*: apud quem legendum putat Casaubonus *inhonoratos*: *Quomodo enim*, inquit, *honoratus iste, si homo vitæ sordidæ? nec potest*, ait, *referri ad loci dignitatem, quam in Republica occuparet; paret enim omni munere civili fuisse immunem.* Vulgatam retineo, quæ pura est, & duplicem Casauboni errorem rejicio. Primum in lectionis depravatione: nam honorati quilibet, imo etiam & Illustres, & in actu positi, vitam sordidam agere E possunt, & furtorum & peculatus rei peragi. Nec mirum si Provinciæ honorarius istboc vitio laborarit, qui per ambitionem nimiam ad militiam adspiravit, ut liberius furaretur. Nam *vacantes milites per latrocinia & raptus, aut ministeriis servilibus militare munus exercebant*, ait Tacitus 1. *Historiar.* Alter error est in eo, quod honoratos Provinciales omni munere civili immunes asserit Casaubonus: nam qui honorati sunt, manent sub antiqua fortuna, & solum honorem ita lucrantur, ut alios Curiales dignitate præcedant, nec tamen consuetis Curiæ functionibus liberantur [7]. Quod ita acci- F piendum Julianus Antecessor docuit, *ut Curialis homo si Præfectoria dignitate potitus est, siquidem honoraria, manet in sua conditione: sin autem re vera Præfecturam gessit, vel Magisterium Militiæ, Curiæ nexibus liberatur.*

Nos ad Vacantes & Honorarios Corporum & Artificum revertamur, de quibus Honorius &

1 Lib. 1. C. T. de Comitib. vac. 2 Lib. 187. C. T de decurionib. 3 Lib. 2. C. T. de honorar. Codicil. 4 Novel. 70. 5 Lib. 1. C. T. de offic. judic. civil. 6 L. 4 C. T. de navicular. 7 Novel. 70.

Theodosius constituunt [1]., ut Vacantes & nulla Veterum dispositione ullius corporis societate conjunctos, Curiæ atque Collegiis singularum urbium subjugari.

Licet autem Vacantes Honorariis præferantur, Honorariorum tamen dignitas antiquior est quam Vacantium. Nam Macro & Laco, qui mandatum Tiberii in Sejanum exsecuti sunt, variis honoribus a Senatu affecti: huic quidem Quæstores*, illi vero Prætorios tribuerunt: quos illi, Sejani territi exemplo, honores repudiarunt: *καὶ τιμὰς Λάκωνι μὲν τὰς τῶν τεταμιευκότων, Μάκρωνι δὲ τὰς ἐστρατηγηκότων ἔδωκεν. τὸ γὰρ παράδειγμα σφᾶς ὑπόγυιον ὂν ἐθορύβει*, Dio *lib.* 58.

Vacantes & Honorarii præsentes, sunt qui in Comitatu Principis erant, atque utrique vel præsentes, vel absentes, allecti dicebantur: vetus lapis 393. 6. ALLECTVS INTER PATRICIOS. ALLECTI CONSVLARES 2. INTER ALLECTOS VELVT EXCONSVLARES HABITI 3. ALLECTVS INTER PRÆTORIOS ET TRIBVNOS, 389. 2. INTER QVÆSTORIOS. ALLECTVS IN ORDINE SENATORIO A TI. CLAVDIO CÆSARE AVGVSTO, 458. 6. ALLECTVS A D. TRAIANO IN SPLENDIDISSIMVM ORDINEM, 390. 5. Ex quibus videmus omnes omnium Dignitates a Vacantibus & Honorariis titulo tenus acquisitas, Patriciorum, Consularium, Præfectorum, quæ quidem nihil aliud nisi purum honorem conferebant, qui augebatur, si administrationis merito & in ipso cingulo vacantes designarentur [4]. Atque hi honores excogitati ad sumtus vitandos, quibus sine magna fortuna sufficere facile non fuit. Quod Cassiodorus in formula Vacantium Procerum nobis demonstrat lib. 6. *Variar.* 9. *Quid*, inquit, *si expensas Consulatus pauper Nobilis expavescat? sapientia clarus Præfectura nesciat sustinere molestias?* Recte ergo Sidonius gestos honores in actu felicitati, adumbratos virtuti tribuisse mihi videtur, *lib.* 1. *ep.* 9.

CAP. XV.

De Dignitatum societate & adæquatione.

VARIIS Dignitatum gradidus ornati sunt non Magistratus solum Civiles, Palatini, & Militares, sed & ii qui apud eos aut cum eis varia officia exercuerunt, etiam sine potestate & imperio: ut Senatores plerique omnes Clarissimi sunt, & Clarissimatus dignitas pro Senatoria ut plurimum usurpatur [5]. Tribuni Prætoriani & Notarii sunt Clarissimi, ut Comites Provinciarum, qui illarum Rectoribus adsidebant, aliique Comites omnes minores, qui ex minori laterculo emittuntur, ubicumque illi militarunt, Clarissimi habentur [6].

Inter Palatinos, qui versati sunt annis viginti in Scriniis memoriæ, Epistolarum, Libellorum, hi inter Consulares allectos computantur; cumque honorem vel apud Rectorem Provinciæ, vel in cœtu amplissimi Senatus obtinent, ex Constitutione Honorii & Arcadii [7]. Decemprimi post Primicerium, in utraque Schola, Domesticorum & Protectorum, Senatoriam dignitatem veluti inter Consulares adipiscuntur inter Allectos, suntque Clarissimi Senatores [8]. Præpositi laborum, ad si-

A militudinem Decemprimorum, Clarissimi inter Allectos ut ex Consularibus habentur [1], id est, quasi Provinciarum fuerint Consulares. Primicerii quoque privilegiis largitionalis Officii funguntur, ut Primicerius Officii privatarum, & alii quatuor reliquorum Primicerii Scriniorum, ex Consularibus inter Allectos erant [2]. Decuriones etiam Palatii inter Duces numerantur, quod interpretor inter Duces, qui Clarissimi sunt, & in amplissimo ac venerabili Ordine inter Allectos & immunes, a Senatoris descriptione habentur [3]. Comes sacri Stabuli Clarissimus est [4], Princeps Scholarum agentium in rebus [5]: Comites ordinis secundi Provin-B ciarum agentium in rebus [6], qui secundum inter Notarios gradum adepti sunt [7].

Inter Milites vero Clarissimorum honore potiuntur Tribuni & Comites rei Militaris ordinis secundi [8]: nam ex militaribus Judicibus inferioribus, & minoris laterculi sunt, Tribuni scilicet minorum cohortium, seu numerorum. Tribuni omnes laticlavii Clarissimi sunt [9]: ut Principes & Præpositi seu Præfecti castrorum honorati Comitiva dignitate [10], & Duces limitum non pauci.

Inter Spectabiles, varii etiam dignitatum gradus fuere: nam alii Vicariis, alii Proconsulibus C æquantur. Rectores Provinciarum, si Comites primi ordinis esse meruerint, Vicariæ dignitatis privilegiis fruuntur post depositam administrationem [11]: ut qui primi ordinis meruerint Comitivam, eorum qui sunt Exvicariis honore potiuntur [12]. At vero qui Consularitatis functi sunt dignitate, Comitibus Italicianorum & Gallicianorum præferuntur [13]: atque hi sunt Consulares Provinciarum. Qui autem fuerint isti Comites Italiciani, & Galliciani, quorum nomina ab Honorio & Theodosio produntur [14], diu dubitavi: eosdem tamen Hispaniarum Comites credo, ad quos Le-D ges variæ scriptæ sunt in utroque Codice [15]: nam Duces & Comites, quibus regendæ militiæ cura commissa est, in ripis & limitibus ut plurimum constituebantur; & Riparensibus imperabant [16]. Hinc Comites duo in Hispania constituti, unus Italicensibus, alter Gallicianis. Divi fratres Verinæ Italicensi rescripserunt, suam mutare sententiam neminem posse [17]. Italicenses dicti ab Italica urbe, a Scipionibus in Hispania condita. Quod Hadrianus, qui in Italica urbe natus erat [18], in Oratione, quam de Italicensibus in Senatu habuit, clare demonstrat. Et Plinius inter oppida Hispalensis Conventus, Italicam numerat, *lib.* 3. *cap.* E 1. *Ἰταλικὴ πόλις Ἰβερίας, τὸ ἐθνικὸν Ἰταλικήσιος*, ait Stephanus. Et Ptolomæus *lib.* 2. *cap.* 4. *Juxta Lusitaniam tenent Turditani urbes plurimas, in quibus Lælia, & Italica, & Gallicia ad Lusitaniam spectat:* & *lib.* 2. *cap.* 6. *utraque in ultimis Hispaniarum finibus sita.* Comites duos Hispania habuit, seu limitum Duces, qui Consularibus & Præsidibus postponuntur, post depositam administrationem, nisi Vicariorum honore, ut Consulares & Præsides, cumulentur.

Inter Consulares & Principes Agentium in rebus, qui prior dignitatis locum occuparit, potior

F

1 L. 179. C. T. de decurionib. 2 Lib. 5. C. T. de agentib. in reb. 3 L. 8. C. T. de domestic. & protector. 4 Novel. 70. 5 L. 1. C. de equestri dignit. 6 Lib. 3. C. de offic. omn. judic. 7 L. 7. & 8. C. T. de proxim. comitib. dispotition. 8 Cujac. ad leg. 2. C. de domestic. & protectorib.

* Rescr. *Quæstorios.*

1 L. 1. C. T. de præposit. labor. 2 Lib. 24. C. T. de Palatin. sacr. larg. 3 Lib. 1. C. T. de decurionib. & silentiar. 4 Lib. 3. C. T. de equor. collat. 5 Lib. 2. C. de Comitib. consistorian. 6 Novel. 7. 7 Ammian. Marcell. *lib.* 29. 8 Cujac. in paratitl. de offic. Tribun. 9 L. 4. C. de testament. milit. 10 Lib. 2. & 3. C. de offic. militar. judic. 11 Lib. 1. C. T. de Comitib. qui Provinc. regunt. 12 Lib. 1. C. T. de professorib. qui in urb. const. 13 Lib. 1. C. T. de Consularib. & Præsidib. 14 D lib. 1. 15 Lib. 6. C. de servis fugitiv. lib. 14. C. de fid. instrum. l. 3. C. T. de matern. bon. l. 1. C. T. de accusat. 16 L. 18. C. T. de re militar. 17 L. Divi. D. de pœnis. 18 Agel. *lib.* 16. *cap.* 13. Spartian. in *Hadriano*.

habetur [1]. Ut Agentes in rebus, qui Ducenæ dignitatis meruerunt Principatum, eorum qui Vicariam gerunt Præfecturam honore potiuntur [2]: ut Adsessores, qui primi ordinis Comitiva Agentibus in rebus adsident, post militiam inter eos, qui Vicariam Præfecturam administrarunt, numerantur [3]. Sed qui ex numero Ordinariarum Potestatum, seu Consularis administrationis, seu Præsidialis, aut etiam Exproconsulibus honorarios impetraverint Codicillos, post Vicarias Potestates habentur. In honoribus enim hic ordo servatur, ut quorumcunque Codicillariæ dignitates, iis qui insignia administrationis gesserunt, non præferantur [4].

Comites, qui Provincias regunt, administratione civili, si primi ordinis meruerint Comitivam, Vicariæ dignitatis privilegiis fruuntur [5]. Et Primicerius Notariorum Vicariis anteponitur, eodemque honore atque eodem ordine sequens Primicerium Tribunus ac Notarius perfruitur; alii vero Notarii Vicariis æquantur. Notarium tamen Primicerium in numero Proconsulum Imperatores habuerunt: & qui Tribunatum hujus nominis sortitus est, Orientis sive Ægypti Comitiva videtur infulas consecutus: Tribuni residui ordinis Vicariis exæquantur [6].

Ex Palatinis, Magistri Scriniorum præferuntur Vicariæ Potestati [7]; & Comites Consistoriani Proconsulibus æquantur, atque inter Spectabiles numerantur. Hi tranquillitatis Principes vocantur, maximarum culmina dignitatum adepti [8]; ut Notarii Principis Cubicularii omnes, atque Excubicularii [9]. Sunt etiam Spectabiles Comites & Tribuni Scholarum [10], qui & Præpositi divinis epulis adhibentur: atque cum iis Tribunus etiam & Comes sacri Stabuli, qui primum Clarissimus, & Cura Palatii, si primi ordinis Comitivam cum Præpositura meruerint. Comites quoque Ægypti, vel Ponticæ Diœceseos, parem habent dignitatem [11]. Primicerius Domesticorum eodem honore potitur, quo ii qui Ducatus gesserunt, & inter Spectabiles habentur [12]. Spectabiles Silentiarii sunt [13], ut omnes primi ordinis Comites [14]. Magister Officiorum & Comes rei privatæ aliquando inter Spectabiles fuere [15]: Archiatri sacri Palatii primi ordinis Comites inter Vicarios taxantur [16].

Ex militaribus primi mihi inter Spectabiles videntur, Tribuni sive Præpositi Militiæ, qui proprie Tribuni Militares, quique alii sunt ab iis qui numeros agunt, & inter Clarissimos recensentur [17]. Atque hi Comites Militum, in militaribus negotiis, Vicariis Præfecti Prætorio anteponuntur, ut Vicarii illis in civilibus. Quod si societas in judicando contigerit, priori loco Vicarius ponitur, & Comes adjunctus accedit [18]. Qui honorarios Magistri Equitum obtinuit Codicillos, ei idem locus præstatur, qui Proconsulatus adornatis datur [19].

Illustrium dignitate decorantur ii, quos supra enumeravimus [20], quibus adjicere possumus Notarios illustres, qui si ad illustratum vel Vacantem meruerint pervenire, omnibus anteponuntur qui Illustratibus sunt codicillis ornati, Cassiodorus 6. *Var.* 16. Stelicho cum ad amplissimam potestatem evectus esset, filio, qui ei unicus erat, hanc dignitatis metam statuit, ut ad Officium Tribuni Notariorum provectus, nullam aliam potestatem acquireret, Zosim. *lib.* 5. Tribuni Notariorum sunt ceteris in Officio Præpositi, & ad Imperialia secreta pertinent [1]. Sunt & Duces quidam illustres, & Comites, de quibus nos plura, cum de illorum Officiis agemus.

1 L. 10. C. T. de Agent. in reb. 2 L. 21. C. T. de Agentib. in reb. 3 L. 1. C. T. de Comitib. qui illustrib. agentib. 4 L. 7. C. T de honorat. Codicil. 5 L. 1. C. de Comitib. qui Provinc. reg. 6 L. 1. 2. & 3. C. T. de primicer. Notarior. 7 L. 1. C. T. de Magist. Scrin. 8. L. 1. C. T. de Comitib. Consistorian. 9 L. 12. C. de dignitatib. 10 Novel. Theod. & Valent. 45. 11 L. 1. C. T. de Comitib. & Tribun. Scholar. 12 L. 11. C. T. de Domestic. & Protectorib. 13 L. 30. §. fin. C. de inoffic. testam. 14 L. 16. C. T. de censitorib. & peræquatorib. 15 L. 35. C. T. de curs. public. & l. 7. C. T. ad leg. Jul. repetund. 16 L. 1. C. T. de Comitib. archiatr. 17 Novel. Theod. & Val. 13. §. 3. 18 L. 1. C. de Offic. Vicar. 19 L. 4. C. T. de honorar. Codicil. 20 Cap. 10.

CAP. XVI.

De Minoribus & infimis Dignitatibus.

DE mediis & inferioribus Dignitatibus nihil addo ad ea quæ superius attigi. Infimas Dignitates etiam puto eorum, quibus aliqua cura commissa est; qualis fuit procuratio Ludorum, quæ inter Dignitates computatur [2], & Dignitas Ducenaria, Centenária, Biarchia [3], Circitoria [4]. Infimis etiam adscribo Dignitates municipales Decurionum [5], illasque honorarias, quas suffragio Præsidum aut Rationalium adepti sunt [6]; quibus præferuntur ii, qui judicio Principis honorarias illas Dignitates in municipiis consecuti sunt [7]. At Officia Magistratuum, quæ illorum mandata exsequuntur, ut Ministeriani, Magisteriani, Commentarienses, & alia hujusmodi, dignitatem non habent, sed sunt adminicula dignitatum [8].

CAP. XVII.

De Consistorianis Comitibus.

COMITES primum ii dicti sunt, ante Augusti tempora, qui Consules, Proconsules, aut Prætores peregre comitabantur, in negotiis publicis obeundis, tanquam Administri, Adjutores, Adsessores, & consilii ac rerum participes habentur [9]. Hac de re unum M. Tullii locum adfero; *Mea quidem sententia*, inquit *pro Leg. Manil. A. Gabinius belli maritimi rerumque gestarum Comes Cn. Pompejo adscribitur*. In antiquis Inscriptionibus legitur Comes Tiberii Cæsaris Augusti, pag. 447. 4.

SEX. PALPEIO. LEG. TI. CLAVDI
CAESARIS. AVG. PRO. COS.
COMITI. TI. CAESARIS. AVG.
DATO. SVB. DIVO. AVG. C.

Idem Tiberius Imperator in Germaniam iturus legit Comites, Tacitus 1. *Annal.* quos Otho multis e Magistratibus, magnam Consularium partem non participes, aut Ministros bello, sed Comitum specie secum expedire jussit, Tacit. 1. *Historiar.* Vespasianus in peregrinatione Achaica, Neronis Comes fuit, cum nullis antea honoribus perfunctus esset, Sueton. in *Vespasiano* cap. 4. Alia etiam Comitum significatio fuit in personis privatis: Comitem enim dixerunt, qui matrifamilias sub-

1 L. 12. C. de excusationib. muner. 2 Tacit. 13. *Annal.* 3 L. 1. C. de offic. magist. offic. 4 L. 2. C. T. de fil. milit. appar. 5 L. eum qui. D. de decurionib. & l. 1. D. de albo scrib. 6 L. 3. C. T. de honorar.. Codicil. 7 L. 2. D. de alb. scrib. 8 L. 15. C. de erogat. militar. annon. 9 L. 5. D. de offic. adsess.

serviret, illamque comitaretur, aut sequeretur [1]. Quod Plautus in *Aulular.* observat; nam cum Alcumena ob probri suspicionem divertere a viro vellet,

> *Juben'*, ait, *mihi ire Comites?*
> *Ibo egomet, & Comitem mihi pudicitiam duxero.*

Ministri etiam Magistratuum in illorum Comitatu esse dicebantur. Sed a temporibus Augusti ad Costantinum, qui in consilium Principis assumti erant, honorem consecuti sunt, sine certo nomine dignitatis: & cum illi circa latus Principis agerent, honor delatus finem certi temporis aut loci non habebat [2], illique circa Principem occupati dicebantur, ut de Menandro Arriano Ulpianus refert [3]. In veteri lapide invenio Consiliarium Augustorum, Romæ, pag. 458. 7.

Q. VAL. POSTIMIO ROMVLO
PROC. AD. BONA. DAMNATORVM.
CONSILIARIO. AVGG.

Nam in Consilium adsidere, aut in Consilio esse dicebantur. *Pater meus*, ait Celsus [4], *referebat, cum in Consilio esset Ducenii Veri Consulis, itum in sententiam suam*. Unde Consilium Principis nuncupatum quod postea Consistorium. Spartianus clare in *Hadriano*: *Causas*, inquit, *Romæ, atque in Provinciis frequenter audivit, adhibitis Consilio suo Consulibus atque Prætoribus, & optimis Senatoribus*. Magistratuum quoque Adsessores Consiliarii vocati [5], qui Comitum nomen retinuerunt [6], & in commentarium Principis referuntur: nos dicimus, *couchez sur l' Estat* [7], quorum præfinitus erat numerus, quique omnes Juris studiosi fuerunt [8].

Hoc tandem Comitum nomen tractum est ad Consistorianos, qui Principi in Consistorio adsidebant. Consistorium enim locus est, in quo, qui in Consilio Principis erant, consistunt. Quod novum verbum est, quodque ab Auditorio aliquatenus differre puto: nam in Consistorio Principis, & publicæ res, & privatorum tractantur; in Auditorio causæ tantum agebantur, & Princeps sententiam dicebat [9]. In utroque Consistoriani Comites consilium præbebant, maxima culmina dignitatum consecuti [10], τὸ ἀξίωμ τε ὑψηλε βήματος [11]. Illustrium virorum supremi & ultimi [12].

Ut vero dignitatum gradus varii, sic etiam Comitum tripartiti fuerunt a Constantino introducti, Euseb. *de Vita Constantini* cap. 4. Inter quos Consistorianos Comites, primi ordinis omnes fuisse, Cassiodorus docet lib. 2. *Var.* 12. *Comitivam*, inquit, *primi ordinis largimur, ut Consistorium nostrum ingrediaris*. Inter hos primi ordinis Comites aliquam differentiam constituo: nam aliis Consistorium Principis ingrediendi facultas concessa est; aliis deliberandi; alii etiam fuerunt Comites ordinis primi in Consistorio; alii ordinis primi intra Consistorium, ut Inscriptiones veteres probant [13], Romæ, pag. 438. 1.

1 I. 1. §. omnemque. D. de injur. 2 L. Jurisperitos. D. de excusationib. 3 L. verum. §. ex facto. D. de minorib. 4 L. pater. D. de leg. 2. 5 Capitolin. in *Pescennio*. 6 L. diem functo. D. de offic. adsessor. 7 L. abesse. D. ex quib. caus. major. 8 L. 1. §. sed & sic Comitem. & lib. 4. D. de var. & extraord. cog. 9 L. minor. §. 1. D. de minorib. 10 Lib. 12. C. de excusationib. muner. 11 Novel. 13. 12 L. 2. C. ut dignit. ord. servet. 13 Vid. inf. cap. 45.

MEMMIO. VITRASIO. ORFITO. V. C.
NOBILITATE. ACTIBVSQVE. AD. EXEMPLVM
PRAECIPVO. PRAEFECTO. VRBI. PROCONSVLI
AFRICAE. COMITI. IN. CONSISTORIO ORDINIS. PRIMI.

Alia etiam Romæ, pag. 465. 8.

SATVRNINO. SECVNDO. V. C.
PRAESIDI. PROVINCIAE. AQVITANICAE
MAGISTRO. MEMORIAE. COMITI. ORDINIS
PRIMI. PROCONSVLI. AFRICAE. ITEM
COMITI. ORDINIS. PRIMI. INTRA CONSISTORIVM.

Comites in Consistorio, quod Suidas θεῖον συνέδριον vocat, multis negotiis interesse poterant. Ut si Legati adirent Principem, & audirentur; si Princeps de causis privatorum cognosceret. Quod & hodie in Regio Consistorio observatur, ut Comites Principis alii operti sedeant, alii stent aperto capite, qui dispiciunt negotia aut inquirunt. Plerique quibus jus ingrediendi datum est, atque hi omnes sunt Comites primi ordinis in Consistorio. At vero qui ex iis sunt Comites intra Consistorium sacrum, hi arcanis Principis interesse meruerunt, *in contubernium Imperatoriæ Majestatis adsciti*, ut Spartianus loquitur in *Hadriano*. Nec moveri debemus, quod Orfitum Præfectum Urbi, Comitem ordinis primi in Consistorio legimus, & non intra Consistorium: nam qui de Consistorio discedebant, intra Consistorium Comites esse non poterant [1]: ut Orfitus, qui Constantii imperio Urbis Præfectus, ultra modum delatæ dignitatis se intulit insolenter, quo administrante seditiones concitatæ sunt graves, Ammian. Marcel. *lib.* 14. ac tandem in exsilium ille actus a Valentiniano Imperatore revocatus, patrimonii redintegrata jactura, remissus est in lares, idem *lib.* 27.

Valeriani Imperatoris Consistorium Vopiscus depinxit, ex libris Acholii, qui Magister admissionum illius Principis fuit: *Cum in arrogatione Aureliani*, inquit in *Aureliano*, *consedisset Valerianus Augustus, in Thermis apud Byzantium, præsente exercitu, præsente etiam Officio Palatino, adsidentibus Memmio Fusco Consule Ordinario, Bebio Macro Præfecto Prætorii, Quinto Ancario Præside Orientis: adstantibus etiam a parte læva Annlino Saturnino Scythici limitis Duce, Murentio ad Ægyptum destinato, Julio Tryphone Orientalis limitis Duce, & Meceo Brundusino Præfecto annonæ Orientis, & Ulpio Crinito Duce Illyriciani limitis & Thraciæ, & Fulvio Bojo Duce Rhetici limitis: Valerianus Augustus dixit*, &c. Probat hic locus Consistorianos Comites consedisse: quod de iis, qui primi ordinis intra Consistorium erant, intelligendum arbitror: nam Comites in Consistorio stetisse ex Epistola 27. D. Ambrosii colligo; ille enim *ubi sedit*, ait, *in Consistorio, ingressus sum, assurrexit, ut osculum daret, ego inter Consistorianos steti*. Quare Cujacio assentiri non possum, qui ex hoc loco probare nititur Comites Consistorianos stetisse, non adsedisse [2], cum Acholii auctoritas huic sententiæ omnino reclamet.

1 L. 2. C. T. de Primicer. & Notar. 2 Ad leg. 1. C. de Comitib. Consistor.

CAP.

CAP. XVIII.

De Consiliariis priorum Principum, qui Jurisconsultis præcipue usi sunt.

JUris Civilis scientiam maximi viri professi sunt, qui & dignitatis amplissimæ apud Populum Romanum fuerunt [1]. Inter hoc P. Papyrius Leges regias in unum contulit. C. Scipio Nasica, qui optimus a Senatu appellatus est. Q. Mutius, qui ad Carthaginienses missus Legatus, cum essent duæ tesseræ positæ, una pacis, altera belli, arbitrio sibi dato utram vellet, referret Romam; utramque sustulit, & ait Carthaginienses petere debere utram mallent accipere. Sextus Ælius & frater P. Ælius maximam Juris scientiam in profitendo habuerunt. Attilius primus a Populo sapiens appellatus est. M. Cato princeps Porciæ familiæ omnium jurisperitissimus fuit. P. Mutius & Manilius Consules fuerunt. Brutus Prætorius. P. Rutilius Rufus Romæ Consul & Asiæ Proconsul fuit. Q. Tubero & ipse Consul: Alfenus Varus etiam Consul. Labeo noluit, cum offerretur ei ab Augusto Consulatus, honorem suscipere. Atque ita Juris scientia probata est, ut turpe esset illam Patricios & Nobiles viros ignorare. Quare Cæsar Julius Jurisperitos familiarissimos habuit, atque inter hos Ofilium & Nervam, quem secuti Imperatores ceteri, qui Jurisperitos in Consilium semper assumserunt. Augustus cum jus diceret, negotia cum Adsessoribus suis communicabat, *καὶ μετὰ τῶν συνέδρων διεσκέψατο*, Xiphil. in *Augusto*: quos Jurisperitos fuisse certum est, Comites sedendi & participes Consiliorum [2]. Hos quidem Adsessores & Consiliarios Principis Hadrianus *συνέδρους καὶ συμβούλους* appellavit, Herodian. *lib.* 6. quos Modestinus *συγκαθέδρους* [3]. Idem Augustus sorte quindecim Senatores in Consilium adhibuit, in sex menses: postea quinto decennio, cum Reipublicæ administrationem suscepisset, petiit a Senatu viginti Consiliarios annuos, *συμβούλους εἴκοσιν ἐτησίους ᾐτήσατο*, Xiphil. in *Augusto*. Quod a Tiberio intermissum, cum in Insulam secessisset, Claudius morem renovavit, de Adsessoribus Principis: *τοὺς συνέδρους, ἐκλειφθὲν, ἐξ οὗ ὁ Τιβέριος ἐς τὴν νῆσον ἐξεχώρησεν, ἀνενεώσατο*, Dio *l.* 60. Quod ad Hadriani tempora servatum est, qui, ut mos tunc erat, Senatores & Equites Romanos in Consilium vocabat, & Jurisconsultos, quos præcipuos habuit, Julium Celsum, Salvium Julianum, Neratium Priscum, aliosque, quos Senatus omnes probasset. Iste est Neratius Priscus, quem cum Aristone Trajanus Imperator ita coluit, ut ei relinquere Imperium aliquando cogitarit [4].

Antoninus Pius, qui post Proconsulatum in Consilio Hadriani diu vixerat, usus est Jurisperitis Vinidio Vero, Salvio Valente, Volusio Meciano, Ulpio Marcello, & Jaboleno, Capitolin. in *Antonino Pio*. Idem Volusius Mecianus in Consilio M. Antonini fuit, de quo exstat Imperatoris Rescriptum hoc honorificum [5]: *Volusius Mecianus amicus noster & Juris Civilis præter veterem & bene fundatam peritiam, anxie diligens*. Idem Imperator cum & ipso Meciano & aliis amicis Jurisperitis adhibitis plenius tractaret, Salvii Juliani, quem amicum & clarissimum virum vocat, sententiam secutus est. Usus est tamen præcipue Cervidio Scævola, qui fuit Severi Imperatoris, & Papiniani præceptor, Capitolin. in *M. Antonino*. Et Severus Juris peritiam adeptus, ab Antonino Pio ad fisci advocationem delegatus est, cui in eadem advocatione Papinianus successit, qui & Severi & Caracallæ postea Consilii Princeps fuit, e cujus Schola præcipui Juris Auctores fluxerunt, ex quorum scriptis Pandectæ sunt compositi: atque ex his plerique in Alexandri Consilio fuerunt. Horum catalogum Lampridius ita refert in *Alexandro*: *Hoc ordine*, inquit, *Fabius Sabinus, Sabini viri insignis filius, Cato sui temporis, Domitius Ulpianus, Ælius Gordianus Gordiani Imperatoris pater, Julius Paulus, Pomponius, Alphenus, Africanus, Florentinus, Martianus, Callistratus, Hermogenes, Venulejus, Tryphonius, Mecianus, Celsus, Proculus, Modestinus*. Deinde addit: *Hi omnes Juris Professores discipuli fuerunt Papiniani, & Alexandri Imperatores familiares & socii, ut scribit Acholius & Marius Maximus*.

Corruptum locum omnes Docti observarunt, qui erroris causam non aperiunt, quam hanc suspicor, quod cum antea dixisset Auctor nullam Alexandrum Constitutionem sanxisse sine viginti Jurisperitis, hunc numerum confinxisse aliquem, qui temporum rationem ignoraret: nam viginti hic Consiliarii numerantur. Sed non agnosco suppositos in Lampridio Sabinos. Primum enim supponunt Sabinum Consularem virum in *Elagabalo*, ad quem Ulpianus libros scripsit, Elagabalum jussisse occidi; & cum Centurio surdior imperari sibi crederet Urbe pellendum, salvum evasisse. Nugæ meræ: nemo enim in Jure versatus ignorat, Ulpiani libros ad Sabinum, unum & quinquaginta scriptos, ut Pauli libros sexdecim, Pomponii triginta quinque, interpretationes Sabini continere. Atque hunc Massurium Sabinum fuisse, qui publice primus de jure respondit, Ulpianus ipse testatur in multis legum inscriptionibus [1]. Ex quo constat libros ad Sabinum notas esse, & explicationes librorum Massurii Sabini. Non rejicio tamen Sabinum alium ab Alexandri Consilio: nam in Fastis Consularibus offendo Aquilium Sabinum sub Caracalla secundum Consulem, quarto ipsius Imperatoris Consulatu:

Q. AQVILIVS SABINVS II. SEX. CORNELIVS P. F. ANVLLINVS.

Quem opinor Consularem illum esse, quem Elagabalus morti destinarat.

Gordianum etiam in Consiliariorum albo retineo, qui Jurisperitus, & pater Imperatoris in Lampridio vocatur, quem ego seniorem puto illum, qui Consulatum gessit sub Alexandro: nam Consules in contubernium Imperatoriæ Majestatis adscitos monuimus, & ipse Gordianus Consularis ad Proconsulatum Africæ missus est ex Senatusconsulto, Capitolin. in *Gordiano* I. in quo Magistratu ad Imperium evectus est. Nec me error nominis moratur, quo Gordianus Ælius appellatur, pro quo vir magni in litteris nominis, reponendum putat *Antonius*. Scio Gordianos Antonini vel Antonii prænomen usurpasse, sed illud solum postquam Imperium adepti sunt. Quare Seniori Gordiano sub Alexandri Imperio prænomen Antonii vel Antonini tribuere non ausim, sed malo Mæcium Gordianum legere, qui natus est ex patre Mæcio. Facilius enim fuit ex

1 L. 2. §. juris. D. de orig. jur. 2 L. 7. C. de offic. Adsessor. 3 L: οὐ μόνον D. de excusationib. 4 L. fin. D. si quis a parent. manumiss. 5 L. Divi. D. de jur. patronat.

1 L. 1. de legationib.

Mæcio Ælium facere, quam Antoninum vel Antonium, C in L commutato, & littera M deleta; unde factus Ælius. Juvat ſuſpicionem meam Mæcius Gordianus, Gordiani tertii Prætorio Præfectus, qui gentile illud nomen retinuit, Capitolin. in *Gordiano* 3. Pomponium Alfenum, qui libros Digeſtorum compoſuit a Paulo Epitomatorum; Africanum, Mæcianum, Celſum, Proculum eradendos credo, quorum nullus ad Alexandri tempora vixiſſe legitur. At pro Tryphonio ſcribendum eſt *Tryphoninus*, ut pro Hermogene *Hermogenianus*, a quo Antonius Auguſtinus Codicem Hermogenianum putat dictum fuiſſe librum Conſtitutionum ab eodem collectum: ſed hanc conjecturam Hermogeniani Codicis fragmenta deſtruunt, in quibus ſolæ fere Impp. Diocletiani & Maximiani leges referuntur. Poſteriorum Principum Juriſconſultos ignoramus, ad Juſtinianum uſque, qui tamen peritiſſimi fuerunt, ut Reſcripta præcipue Diocletiani teſtantur.

CAP. XIX.

De Majeſtate Principis, dignitatum omnium fonte.

DIgnitatibus Magiſtratuum Principis Majeſtatem annectere incivile non eſt; cum Majeſtas in Imperio atque in omni Principis dignitate poſita ſit, & Majeſtas nihil aliud quam amplitudo & dignitas appelletur, Cicero lib. 2. *de Inventione*. Trebellii Pollionis locus viros perdoctos exercuit, quorum explicationem ita laudo, ut patiantur rationem meam cum illorum ratione contendere. De Valeriano Juniore Principe ait Pollio in *Gallienis*: *Conſtat de genere, non ſatis tamen conſtat de dignitate; vel, ut alii cœperunt loqui, de Majeſtate*. Certe quid ſibi velit Pollio, facilius eſt conjectura quam rei veritate aſſequi: hoc tamen certum eſt, dignitatem Principis illum pro Majeſtate uſurpare. Num vero Majeſtatis nomen ſub Imperatoribus, alii quam Imperatori tributum ſit, dubitari poteſt. Nec eorum ſententiam ſequor, qui de alio Magiſtratu, aut dignitate, quam de principatu Majeſtatem dictam non putant: nec alias dignitates appellatas Majeſtates, Imperatorum ævo: nam Majeſtas, ajunt, eſt imperii dignitas, quæ in Principem a Populo lege Regia translata eſt. Ego vero dignitatem a Majeſtate ita differre credo, ut ſpeciem a genere. Dignitas auctoritatem, Majeſtas potentiam & imperium habet [1], quæ majoribus Magiſtratibus communicantur, qui vices Principis gerere dicuntur. Hinc Juris Auctores, qui florente Imperio ſcripſerunt, Majeſtatem Magiſtratuum agnoſcunt, ut Paulus, qui Prætoris imperii Majeſtatem dixit [2]. Idem ille cum Prætoris album corruptum eſſet a familia, pluraque delicta eſſe diceret, quæ in ceteris pro uno facto habentur, hanc rationem addidit, *quia hic contemta Majeſtas Prætoris vindicatur* [3]. Ulpianus etiam Majeſtatis crimine eos teneri docet, quorum opera & conſilio Magiſtratus Populi Romani, quive imperium habet, occiditur [4]. Quod & Imperatores ipſi Honorius & Arcadius comprobarunt [5]: *Qui de nece*, ajunt, *Illuſtrium, qui Conſiliis & Conſiſtorio noſtro interſunt, Senatorumve cogitarit, nam & ipſi pars corporis noſtri ſunt, ut Majeſtatis reus damnetur*. Et certe Majeſtas Principis augetur ſi Magiſtratibus majoribus conceditur, quorum opera & Majeſtatem & amplitudinem ſuam tuentur. Sic Majeſtatem Deorum ad honorem perſonarum trahi Paulus cenſet, quæ illorum ſacris inſerviunt, & adſtringuntur [1]. Majeſtas ergo prima Deorum eſt; ſecunda Principum; tertia majorum Magiſtratuum. A Deo Opt. Max. Majeſtas Principum manat, *a quo*, ut Tertullianus loquitur in *Apologetico* cap. 30. *ſunt ſecundi, poſt quem ſunt primi, ante omnes & ſuper omnes Deos*. Idem ille *ad Scapulam*: *Colimus Imperatorem, ſic ut hominem a Deo ſecundum, & ſolo Deo minorem: ſic omnibus major eſt, qui ſolo Deo minor eſt. Sed & ipſe Deus major eſt, dum & ipſi in poteſtate ſunt ejus*. In ſacris Litteris & Magiſtratus, ut ipſi Principes, Dii vocantur, per ſimilitudinem, *Pſalm.* 49. & 81. utrique Deo ſubjecti, qui Deus Deorum eſt, Princeps Principum, Judex Judicum, & qui ſtat in Synagoga Deorum, in medio autem Deos dijudicat. Principes quidem poſt Deum ſunt primi, a quibus Magiſtratus ſunt ſecundi: atque ut Deus ipſe Principibus nomen ſuum impertivit & poteſtatem; ſic utrumque Principes Magiſtratibus quodammodo communicant, & ſocias ſuas dignitates cum illis partiri videntur; quæque ut ab Oceano flumina, ſic a Principe fluunt, & omnes eodem relabuntur.

Majeſtas vero, amplitudo, decor & dignitas Principis in eo potiſſimum verſatur, ut Deum maxime imitetur, quod ſola præcipue juſtitia & pietate aſſequi poteſt. In his virtutis eſt ſplendor maximus, & ſine his, ut vetus illud dictum eſt, *nec Jupiter quidem poteſt Principem agere*: nam remota juſtitia, quid ſunt regna, niſi magna latrocinia? Auguſtinus lib. 4. *de Civit.* capite 4. Recte itaque tria Principis officia Diotogenes Pythagoræ diſcipulus faciebat lib. *de Regno*, *imperare, judicare, Deos colere*: ἔργα τάδε βασιλέως τρία, τό, τε στρατηγεῖν, καὶ δικαστοπολεῖν, καὶ θεραπεύειν θεώς. Quapropter cum de Dignitatibus prævium ſermonem abſolverimus, a quibus Auguſtæ Domus Officia ſuo quoque loco conſtituta ſunt; jam ad ipſa officia & illorum munera progredimur: atque inter illa primum ipſius Auguſti officium locamus, qui omnium Legum & Magiſtratuum & Dignitatum imperium, poteſtatem, & honorem in ſe continet, atque ad alienas utilitates porrigit & explicat.

Hoc primum Principis officium in jure dicendo, Legibus, & Conſtitutionibus, Edictis, Epiſtolis, Reſcriptis, & Cognitionibus poſitum, primum exquiremus. Hinc enim magna lux plurimis Pandectarum locis oriri poteſt, & Majeſtatis Principum commendatio, qui Juriſconſulti nomen & auctoritatem affectarunt: quod hodie a pragmaticis & ignaris ita polluitur, ut forenſium rerum peritos putent ſolum, qui ſolo rerum uſu quid ſciunt, & jus, in quo verſantur, ignorant. Exerceant illi imperium in belluas, dum nos ignota illis jura ſagaciter inveſtigamus.

1 Cicer. lib. 2. *de Invent.* 2 L. 11. §. fin. D. de juſt. & jur. 3 L. ſi familia. D. de juriſdiction. 4 L. 1. D. ad leg. Jul. majeſt. 5 L. 5. C. eod.

1 L. 32. §. ſacerdotio. D. de recept. arbitr.

CAP. XX.

De Cognitionibus Principum.

DE COGNITIONIBUS Magiſtratuum quædam præmiſimus, quæ hic repetere non eſt neceſſe: nunc de Cognitionibus Principum plenius agamus. Regium plane eſt de cauſis privatorum cognoſcere, illiſque jus reddere. Dido Regina apud Virgilium lib. 1. *Æneid.*

—— ſolio alte ſubnixa reſedit,
Jura dabat, legeſque viris.

Sed externa & vetera exempla nobis quærenda non ſunt, cum in jure dicendo Principes præcipue fuerint occupati. Julius Cæſar *jus laborioſiſſime & ſeveriſſime dixit, in quo optime exercitatus Principibus Patronis annumeratus eſt*, Sueton. in *Jul.* cap. 43. & 55. Auguſtus etiam jus dixit aſſidue, & in noctem nonnunquam. Dixit autem non diligentia modo ſumma, ſed ſumma lenitate; ſi parum corpore valeret, lectica pro Tribunali collocata, Sueton. in *Auguſto* c. 33. Tiberius non ſolum jus dixit, ſed Magiſtratibus pro Tribunali cognoſcentibus plerumque ſe offerebat Conſiliarium, aſſidebatque miſtim vel ex adverſo, in parte primori, Sueton. in *Tiber.* cap. 33. At Caligula cum jus illi, arbitriumque omnium rerum permiſſum eſſet, de Jureconſultis, quaſi ſcientiæ eorum omnem uſum aboliturus, ſæpe jactavit ſe effecturum, ne quid reſpondere poſſent, præter ECCUM, Sueton. in *Calig.* cap. 34. De Claudio ſupra locuti ſumus. Notatu dignum eſt de Nerone, qui *in Juriſdictione poſtulantibus, niſi ſequenti die, ac per libellos, non temere reſpondit*: atque in cognoſcendo morem eum tenuit, *ut continuis actionibus, ſigillatim quæque per vices ageret*, Sueton. in *Nerone* cap. 15. Sigillatim, id eſt, attentiſſime, & magna diligentia. Continuas autem actiones intelligo, ſine intermiſſione. Male in vulgatis legitur apud Suetonium, *continuis actionibus omiſſis*, ut ex MS. notat Torrentius. Hunc enim Nero tenuit morem, ut ſine intervallo lites expediret: cum Magiſtratus non quovis tempore negotiis vacarent, ſed diſtinctis ſeſſionum diebus. Per vices, id eſt, viciſſim & alternatim, audita utraque parte. In eoque Nero Claudio prudentior, *quo non alius*, ut ludit Seneca in *Ludo Claud. potuit citius diſcutere cauſas, una tantum parte audita, ſæpe & neutra*. Omitto ceteros, ut ad M. Antoninum veniam, qui in cauſis cognoſcendis paulo longior, dum undequaque jus inveſtigaret: nam de eadem cauſa dies undecim, & ſæpe duodecim, & de noctu cognovit: καὶ ἕνδεκα πολλάκις καὶ δώδεκα ἡμέρας τὴν αὐτὴν δίκην, καὶ περ νυκτὸς, ἐςὶν ὅτε δίκαζων, Xiphil. in *Antonino*. Merito Ariſtides Imperatorem vocat *magnum Judicem*, Δικαςὴν μέγαν, in Orat. *de laudibus æternæ Urbis*. Nullum enim Principis munus præſtantius eſt, quam jura reddere; cum Principes, ex pagina ſacra, Judicibus ſucceſſerint: *Et bonus Princeps*, ait Themiſtius in *Orat. ad Valent. Imperatoris nomen reſpuit, & Judicis amplectitur; quia illud potentiæ, hoc vero ſapientiæ vocabulum eſt*: Οὕτω γοῦν Βασιλέως ἐπωνυμίαν ἀπαξιοῖ, τὴν δὲ τοῦ Δικαςοῦ ἀγαπᾷ, ὡς ἐκεῖνο δυνάμεως προαίρημα, τὸ δὲ σοφίας.

Quid ergo? An Principem Magiſtratum dicemus? ne hoc quidem ſi Tiberio credimus, apud Tacitum 3. *Annal. Non Ædilis*, ait, *aut Prætoris, aut Conſulis partes ſuſtineo; majus aliquid & celſius a Principe poſtulatur. Attamen Hadrianus in Hetruria Præturam Imperator egit: per Latina oppida Dictator & Ædilis & Duumvir fuit: apud Neapolim Demarchus: in patria ſua Quinquennalis: item Hadriæ Quinquennalis, quaſi in aliena patria, & Athenis Archon fuit*, Spartianus in *Hadriano*.

Nos Magiſtratum Magiſtratuum Principem dicemus, cum Judex ſit, & juri dicendo præſit, edicat, & decernat. In eo tamen Judicium Principis differt a Magiſtratus Judicio, quod Magiſtratus legibus adſtrictus illarum juſſa exſequitur: at quod Imperator cognoſcens decrevit, vel per Epiſtolam conſtituit, & ſubſcriptionem ſtatuit, vel de plano interlocutus eſt, vel edicto præcepit, lex eſt [1].

Nos primum de Cognitionibus Principis tractemus, quæ ad illius decreta referuntur, cum cauſa utrimque perorata ex Conſilii ſententia pronuntiat. Libri ſunt Pauli Sententiarum, ſeu Decretorum in Cognitionibus prolatorum, quorum in Pandectis fragmenta reſtant, quæque omnia ſunt Severi & Antonini. An vero iidem ſint Decretorum & Imperialium Sententiarum libri, poſtea viderimus. Theophilus *Inſtit. de jur. nat. gent. & civil.* Decretum Principis vocat ἀπόφασιν, & ſententiam ab illo pronuntiatam, inter duas partes, de quarum ipſe cauſa cognoſcit & judicat, Βασιλέως μεταξὺ δύο μερῶν παρ' αὐτοῦ δικαζομένων, ἐκφερομένην. Dicitur etiam Decretum, Cognitio & Sententia Magiſtratus: ſed in hoc differt a Principe, ut idem Theophilus notat, quod Principis Decretum, & eam ipſam, & aliam ſimilem cauſam quocumque tempore exactam dirimit: Magiſtratus autem Decretum eam tantum de qua agitur, ac ne interdum eam quidem, ſi appellatio interceſſerit. Cognitio autem διάγνωσις, Decretum ψήφισμα & ψηφίζεσθαι, Judex dicitur cum ſententiam profert. Sic Cognitio a Decreto, ut cauſa ab effectu, diſtinguitur. Recte igitur docuit Paulus [2], *Adſeſſorum officium in bis fere cauſis conſtare, in Cognitionibus, Poſtulationibus, Libellis, Edictis, Decretis, Epiſtolis*. Cauſæ proprie cognoſci dicuntur, cum pro Tribunali finiuntur: nam cauſæ cognitio Tribunal deſiderat [3]. Hinc Suetonius in *Claudio* cap. 46. *In ultima*, inquit, *Cognitione pro Tribunali, acceſſiſſe ſe ad finem mortalitatis ſemel atque iterum pronuntiavit, quaſi ore proprio & ſeipſo Judice morti addixerit*. Inde Cognitionales ſententiæ [4] dictæ, quas Imperator Juſtinianus ſic explicat [5]. „ Si Imperialis Majeſtas, „ *ait*, cauſam Cognitionaliter examinarit, & „ utriſque partibus cominus conſtitutis ſenten- „ tiam dixerit: omnes omnino Judices, qui ſub „ noſtro Imperio ſunt, ſciant hanc eſſe legem non „ ſolum illi cauſæ, pro qua producta eſt, ſed „ omnibus ſimilibus. Quid enim, inquit, majus „ eſt? quid ſanctius Imperiali Majeſtate? vel quis „ tanto ſuperbiæ faſtidio tumidus eſt, ut regalem „ ſenſum contemnat? cum & veteris Juris con- „ ditores, Conſtitutiones quæ ex Imperiali Decre- „ to proceſſerint, legis vim obtinere aperte diluci- „ deque definiant?

Cognitiones autem principum in cauſa capitis ſolemniores fuere. Nos antequam earum exempla proferamus, veterem Conſulum Cognitionem, illamque ſingularem afferimus, quæ aliis forte lucis aliquid afferre poſſit. Hanc ex M. Tullio mutuamur: ille in *Bruto*: *Memoria teneo, me ex P. Rutilio audiſſe, cum diceret ex Senatuſconſulto, P. Scipionem, & D. Brutum Coſſ. de re*

1 L. 1. D. de conſtitutionib. Princip. 2 L. 1. D. de offic. Adſeſſor. 3 L. 2. §. dicit. D. quis ord. in bon. poſſeſſ. ſervet. 4 Novel. Theod. & Val. 6. 5 L. fin. C. de legib.

atroci magnaque convenisse. Nam cum in sylva cædes facta esset, decrevisse Senatum, ut de ea re cognoscerent, & statuerent Consules. Causam pro Publicanis accurate dixit Lælius: Consules re audita, amplius de Consilii sententia pronuntiarunt. Paucis interpositis diebus, iterum Lælium multa diligentius meliusque dixisse: iterumque eodem modo rem a Consulibus prolatam esse. Et paulo post: *Et cum Cognitionis dies esset, rei, omnibus approbantibus, illa die, quæstione liberati.*

Et quoniam Cognitiones Tribunal desiderare diximus, hoc ita intelligendum est, ut Tribunal accipiatur pro loco omni, in quo ad decernendum Princeps cum Consilio consisteret; nam Imperatoris Tribunal Cognitio vocatur, Plin. *l.* 10. *epist.* 97. Erat etiam Auditorium Principis, in quo causas judicaret, quod a Tribunali diversum fuit. Solebat Princeps proprie in Auditorio judicare, ut pro Tribunali cognoscere, & in utroque decernere; quod a nemine huc usque observatum est. Hanc ego differentiam ab Ulpiano didici, qui M. Antoninum ex Scævolæ sententia de fideicommissi specie in Auditorio judicasse refert [1]. Et Tryphoninus Alexandri Consiliarius in re dotali in Auditorio sententiam se dixisse testatur [2]. In Auditorio etiam Relationes Judicum, Suggestiones & Consultationes introducto negotio expendebantur [3], ut pleræque causæ, quæ ordinarii juris essent, in illo finiebantur [4]. In iis enim neque partium, neque Advocatorum præsentia necessaria fuit, neque in iis quæ in Auditorio Princeps de plano interloquebatur. Sic Claudius ad Herculem jus dicebat, totis diebus, mense Julio, & Augusto, Seneca in *Ludo*. Hadrianus in Palatio, foro, Pantheo, qui sæpe etiam in his locis pro Tribunali, (Xiphil. in *ejusd. Vita*) *καὶ ἐδίκαζε τοτὲ μὲν ἐν τῷ Παλατίῳ, τοτὲ δὲ ἐν τῇ ἀγορᾷ, τῷ τε Πανθείῳ, καὶ ἄλλοθι, πολλαχόθι ἀπὸ βήματος*. Tribunal *βῆμα*, Auditorium *ἀκροατήριον*. Sic Domitianus *jus diligenter dixisse* fertur, *& plerumque in foro, pro Tribunali, ambitiosas Centumvirorum sententias rescidisse*, Sueton. in *Domitiano* cap. 8. *Plerumque* dixit, quia non semper & extra ordinem, ut Cognitionem denotet, in qua etiam de re pecuniaria disceptatur, si res magni momenti sit, & Tribunal postulet.

Hanc Tribunalis & Auditorii differentiam firmare possum uno exemplo, ex Capitonis insolentia petito, qui cum forte ab eo jus dicente reus quidam provocasset, statim in sellam excelsiorem transiliit, atque dixit; Age, dic causam apud Cæsarem: eumque causa cognita capite damnavit, Xiphil. in *Galba*: *Ὁ Καπίτων ἐφέντος τινὸς, ἀπ' αὐτοῦ ποτὲ δικάζοντος, μετεπήδησέ τε ἐπὶ δίφρον ὑψηλὸν, καὶ ἔφη, λέγε τὴν δίκην παρὰ τῷ Καίσαρι, διαγνούς τε ἀπέκτεινεν αὐτόν.*

Tribunal Imperatoris sibi finxit Capito, avaritia & libidine fœdus ac maculosus, ut innocentem capite perderet; quod & ipse postea capite luit, Tacit. 1. *Histor.* Hæc quidem Cognitionis & Auditorii verba a probatis Auctoribus, non tamen a Juris Interpretibus confunduntur.

1 L. mulier. 22. D. ad Trebellian. 2 L. 81. §. si fundus. D. de jur. dotal. 3 L. 2. C. de legib. 4 L. minor. §. denique. D. de minorib.

CAP. XXI.

De iis, quæ Principis Consistorio servantur, & de sententiis in Cognitionibus prolatis.

CONsistorium Principis Tribunal & Auditorium complectitur: quod tamen ab utroque quandoque separatur, quantum ad acta quæ intra Consistorium peragebantur. Nunc de Tribunali videamus, & quis ordo Judiciorum fuerit in Cognitionibus disquiramus. Juvat nos Consulum Cognitio, quam ex M. Tullio retulimus: sed Plinii hac de re Epistola hunc ordinem ob oculos ponit: Evocatus, *inquit lib.* 6. *epist.* 31. a Cæsare
,, nostro ad Centumcellas, hoc nomine longe ma-
,, ximam cepi voluptatem. Quid enim jucundius,
,, quam Principis justitiam, gravitatem, comita-
,, tem in secessu quoque, ubi hæc maxime reclu-
,, duntur, suspicere? Fuerunt variæ cognitiones:
,, dixit causam Claudius Ariston Princeps Ephe-
,, siorum homo munificus, & innoxie popularis.
,, Inde invidia, & ab dissimillimis delator immis-
,, sus. Itaque absolutus, vindicatusque est. Se-
,, cunda die, audita est Gilita adulterii rea. Nu-
,, pta hæc Tribuno Militum honores petituro,
,, & suam & mariti dignitatem Centurionis a-
,, more macularat. Maritus legato Consulari;
,, ille Cæsari scripserat: Cæsar excussis probatio-
,, nibus Centurionem exauctoravit, atque etiam
,, relegavit. Supererat crimini, quod nisi durum
,, esse non poterat, reliqua pars ultionis. Sed
,, maritum non sine aliqua reprehensione patien-
,, tiæ, amor uxoris retardabat: quam quidem
,, etiam post delatum adulterium, domi habue-
,, rat; quasi contentus æmulum removisse: ad-
,, monitus ut perageret accusationem, peregit in-
,, vitus: sed illam damnari etiam invito accusato-
,, re necesse erat. Damnata, & Juliæ legis pœnis
,, relicta est. Cæsar & nomen Centurionis & com-
,, memorationem disciplinæ militaris sententiæ ad-
,, jecit, ne omnes hujusmodi causas ad se revoca-
,, re videretur. Tertia die, inducta est Cognitio
,, multis sermonibus & vario rumore jactata, de
,, Julii Tyronis codicillis, quos ex parte veros esse
,, constabat, ex parte falsi dicebantur. Substitue-
,, batur crimini Sempronius Senecio Eques Ro-
,, manus, & Eurythinus Cæsaris Libertus &
,, Procurator. Hæredes, cum Cæsar esset in Da-
,, cia, communiter Epistola scripta petierant, ut
,, susciperet Cognitionem: susceperat: reversus
,, diem dixerat. & cum ex hæredibus quidam, qua-
,, si reverentia Eurythini remitteret accusationem,
,, pulcherrime dixerat: nec ille Polycletus, nec
,, ego Nero. Indulserat tamen petentibus dilatio-
,, nem, cujus tempore exacto consederat auditu-
,, rus. A parte hæredum intraverunt duo omnino,
,, postularunt ut omnes hæredes agere cogerentur,
,, cum detulissent omnes, aut sibi quoque desistere
,, permitteretur. Locutus est Cæsar summa gravita-
,, te, summa moderatione; cumque Advocatus Se-
,, necionis & Eurythini dixisset, suspicionibus re-
,, linqui reos nisi audirentur: Non curo, inquit,
,, an isti suspicionibus relinquantur, ego relinquor.
,, Deinde conversus ad nos, *ἐπίστασθε* quid facere
,, debeamus: isti enim queri volunt quod sibi li-
,, cuerit non accusare: tum ex consilii sententia
,, jussit denuntiari hæredibus omnibus, aut age-
,, rent, aut singuli approbarent causas non agendi;
,, alioqui se vel de calumnia pronuntiaturum. Vi-
,, des quam honesti, quam severi dies, quam ju-
,, cundissimæ remissiones sequebantur. Summo die
,, abeuntibus nobis xenia sunt missa. Ex his no-

tamus adulterii crimen ad Cognitionem Principis non semper pertinere, licet de illo sæpe Cognitionem susceperit. Nam Claudius Gorgonius vir Clarissimus, uxorem accusans, detectus est eam in adulterio deprehensam retinuisse, etiam sine accusatione, lenocinii damnatus est ab Imperatore Severo. Etenim qui patitur uxorem suam delinquere, matrimonium contemnit; quique ex contaminatione non indignatur, pœna adulterii in eum infligitur [1]. Notamus præterea dilationes datas ex Trajani benignitate. Nam quamvis interdum ex justis causis, & ex certis personis standæ sint Cognitiones & dilationes dandæ a Judicibus [2]; tamen in Consistorio Principis, dilationes nullæ dari solent, vel dierum prolationes, quia imparati ad Cognitionem Principis, necdum bene instituti, non admittuntur [3]. Hinc etiam liquet, in causis quibusdam, *ab Imperatore Cognitionem impetrari*, ut Julianus loquitur [4], quod est impetrato Rescripto, aliquem in Aulam evocare. Quod lenitatis Imperatoriæ indicium Constantinus vocat, & viduis, pupillis, atque fortunæ injuria miserabilibus, ab ipso indultum est, ut possint Cognitionem Principis obtinere, cum alterius potentiam perhorrescant, & adversarios cogere, ut Principi sui copiam facerent [5]. Atque illi quidem evocare possunt, non evocari.

Consistorio item Principis reservantur Illustres, si deliquerint, & post depositam administrationem accusentur. Princeps enim illorum Judex est [6].

In aliis causis, Princeps, si illi supplicaretur, & res esset majoris momenti, Cognitionem retinebat: ut Paulus refert Imperialium Sententiarum in Cognitionibus prolatarum ex libris sex libro primo, seu Decretorum libro secundo [7]. Ex qua inscriptione videri potest, alios fuisse Pauli Cognitionum Imperialium libros, alios Decretorum. Nec me in suam sententiam Cujacius trahit, quam maxime amplecti soleo; cuique plurimum, imo vel totum debeo: nam contra Florentinorum fidem emendandum putat, seu Decretorum libro primo; ut Cognitionum libri, & Decretorum iidem sint, nec distinguendi. Sed alia decreta fuere in Cognitionibus prolata, pro Tribunali; alia in Auditorio. Hinc Paulus libros Decretorum laudat sæpe, nulla facta de Cognitionibus mentione [8]. Decreta enim dicuntur & Rescripta Principum ad Consultationes: & multæ leges ex tribus Pauli Decretorum libris digestæ sunt a Triboniano: quatuorque tantum ab eo, excerptæ ex libris Sententiarum in Cognitionibus prolatarum. Decreta & Cognitiones, esse Imperiales sententias non nego: sed Cognitionum decreta palam & publice, in solemnibus actionibus prolata; ut in causis capitis, & status, aliisque gravioribus, quæ Tribunal desiderant. Decreta vel in Auditorio, vel in Consistorio peracta, & a Paulo relata, quæ XXIII. Pandectarum legibus continentur, nullam habent partium actionem, sed quæstiones plerumque a Jurisconsultis in Consistorio agitatas. At Cognitiones litis contestatione varias partium & Advocatorum rationes breviter demonstrant, ut ex Pauli libro primo Sententiarum in Cognitionibus prolatarum clarum est [9]. Nam cum appellatum esset a Proconsule Achaiæ, postquam solus Phœbus egisset, *μονομέρως* victus est, sola juris ratione, alteraque parte inaudita. In qua Cognitione actio ejus, qui appellavit, descripta est. Secunda lex Pauli desumta ex libro singulari de Cognitionibus [1], quæ ad sententias Magistratuum refertur, ut legis verba comprobant. Tertia Rescriptum continet, non decretum [2]. Quarta autem ad liberalem causam spectat [3], & status quæstio, quæ a Procuratore Cæsaris movebatur, ad Principis Cognitionem translata est. Hæc forte nimis accurate quæsita; sed nihil prætermittendum puto, cujus ignoratio in errorem nos inducere possit; nec inanis labor est Auditorium a Tribunali, Decreta a Cognitionibus separasse.

Ad sententiarum in Cognitionibus prolatarum exempla progredior, primumque adfero ex Marcelli libro vicesimo nono Digestorum: „Proxime, „*inquit* [4], in Cognitione Principis, cum quidam „hæredum nomina induxisset, & bona ejus ut „caduca a fisco vindicarentur, diu de legatis du„bitatum est. Sed in re dubia benigniorem inter„pretationem sequi non tam justius est quam „tutius. Sententia Imperatoris Antonini Augu„sti Pudente & Pollione Coss. cum Valerius Ne„pos mutata voluntate, & inciderit testamentum „suum, & hæredum nomina induxerit; hæredi„tas ejus, secundum patris mei constitutionem, „ad eos qui scripti fuerint, pertinere non vide„tur. Et Advocatus fisci dixit; Vos habetis Ju„dices vestros: Vivius Zeno dixit: Rogo, Do„mine Imperator, audias me patienter, de lega„tis quid statuas. Cornelius Priscianus advocatus „Leonis dixit: Nomina hæredum tantum indu„xit. Calphurnius Longinus Advocatus fisci di„xit: non potest ullum testamentum valere, „quod hæredem non habet. Priscianus dixit: ma„numisit quosdam, & legata dedit. Antoninus „Cæsar remotis omnibus, cum deliberasset, & „admitti rursus eodem jussisset, dixit: causa præ„sens admittere videtur humaniorem interpreta„tionem: ut ea duntaxat existimemus, Nepo„tem irrita esse voluisse, quæ induxit. Nomen „servi, quem liberum esse jusserat, induxit. An„toninus rescripsit liberum eum nihilominus fore: „quod videlicet favore constituit libertatis.

CAP. XXII.

Exempla alia Imperialium sententiarum, & de Cognitionibus Christianorum.

HÆC Antonini sententia usui nostro forensi valde proxima est: solent enim Actuarii in Curiæ placitis Advocatorum actiones tribus verbis concludere, atque ita concipere. Postquam Titius pro Actore, Mævius pro Reo, Sempronius pro fisci Procuratore dixerunt: placuit, &c. Sic concisa a Marcello est omnis Advocatorum actio, & Antonini Caracallæ ex Papiniani Consilio sententia nuda relata est, quæ cum solo nomine tanti viri fulcitur, omnem omnino rationem complectitur. In ea advertendum est, fisci patronum in Principis Consistorio, si de re Cæsaris ageretur, causam sustinuisse: ut in hac facti specie, in qua bona, ut caduca, a fisco vindicabantur: cum Antoninus pronuntiasset, *mutata voluntate testatoris, qui nomina hæredum induxerat, ad eos qui scripti essent, non pertinere*. Advocatus fisci dixit, ut causam dicendi legatariis eriperet; vos habetis Judices vestros: hisque verbis Cæsarem vacantem hæreditatem pronuntiasse si-

1 L. 2. §. lenocinii, & §. unde. D. ad leg. Jul. de adulter. 2 L. interdum. D. de judiciis. 3 L. 5. C. de dilationib. 4 L. minor. D. de evictionib. 5 L. 1. C. quando Imp. int. pupill. vel vid. 6 L. fin. C. ubi Senator. vel Clariss. 7 L. fin. D. hæred. instit. 8 Inscriptio l. Æmilius. D. de minorib. & l. 47. 48. 50. D. de jur. fisc. 9 L. fin. D. de condit. & demonstrat.

1 L. fin. D. de tutorib. 2 D. l. fin. D. de condit. & demonstr. 3 L. 10. D. de manumissionib. 4 L. proxime D. de his quæ in testament. delent.

gnificavit: nam bonorum vacantium cura pertinet ad Comitem rerum privatarum, qui per Scholam Palatinorum suorum urgere debet Præsides, ut ea diligenter inquirant & describant, præsente Patrono fisci, quo peracto auctoritate Comitis incorporatio fiebat [1]. Caduca bona sunt, ex Ulpiano [2], quæ jure relicta capaci, aliqua ex causa, post mortem testatoris, ab eo cadunt in fiscum. Quare inducta hæredum scriptorum nomina, caduca non faciunt bona, sed vacantia; quibus post mortem nullus ab intestato hæres, aut successor exsistit; sed cum hæc fisco legibus deferuntur, caduca dicuntur, quod in leges caducarias ceciderint, & ex ipsius Antonini Constitutione fisco vindicarentur [3]. Et quoniam caduca cum suo onere transeunt, ideo libertates, & legata, & fideicommissa salva sunt. Quare post sententiam interpellatus Imperator de legatis, humaniorem interpretationem secutus est, vacantiaque bona quasi ad caducorum legem redegit, atque libertates & legata confirmavit. Deinde in exsecutione judicati, non eodem momento, sed ex intervallo, cum a Procuratore vel Comite privatorum consuleretur, de libertate servi, cujus nomen erat inductum: ne status quæstionem finitam iterum moverent, favore libertatis nihil immutavit. Nos qui in foro verisque litibus versati sumus, studiosorum favore hanc nostram interpretationem attulimus, ut quæ minus trita sunt, plenius intelligantur.

Exstat Decretum M. Antonini non absimile, quod libro quinto Callistrati de Cognitionibus, relatum duobus locis, in hæc verba [4]: *Optimum est, si quas putas te habere petitiones, actionibus experiri; non in rem debitoris intrare, nullo concedente. Et cum Martianus inde diceret, Vim nullam feci: Cæsar dixit; Tu vim putas, si solum homines vulnerantur: vis est & tunc quoties quis quod deberi sibi putat, non per Judicem reposcit; & cum sibi jus in eam rem dixerit, jus crediti non habebit.* Atque hæc de decretis & caussis levioribus, quæ in Auditorio tractabantur.

Cognitiones pro Tribunali & ad publica judicia, ut sæpe diximus, aut nobiliores de re pecuniaria controversias trahebantur. Quod de Christianis cognitiones habitæ demonstrant. Consuluit Plinius Trajanum: *Cognitionibus*, inquit *lib. 10. epist. 100. de Christianis interfui nunquam, ideo nescio quid & quatenus aut puniri soleant, aut quæri.* Imperatorum enim sævitia in Christianos maxima fuit, quos & ipsi damnabant, & variis suppliciis eorum plerumque intererant: unum aut alterum exemplum ex pluribus lubens subjicio, ex quibus publicorum Judiciorum ordo dignoscitur. Martyres Christi, Patronorum auxilio destituti, suas ipsi caussas egerunt. Aurelianus Imperator, immanissimus Christiani nominis hostis, de partibus urbis Senonicæ Tricadim Gallorum oppidum venit, & cum audisset Patrocli vitæ rationem, illumque ad se accersi jussisset; ,, Audivi, *inquit*, te per ignorantiam falli. nihil respondit Patroclus. Aurelianus dixit: Cujus nominis, cujusve Religionis es? Ille respondit: Patroclus vocor, & Christianus sum. Aurelianus dixit: Inepta sunt & vana quæ loqueris; disputa & proba esse vera quæ dicis. Patroclus respondit: Vera quidem & probabilia sunt quæ ostendo; sed quia mendacium invaluit, veritas odium parit, hanc tu nisi credideris, nunquam intelliges. Aurelianus non ferens diutius constantiam loquentis, sic erupit in vocem: Statis & ministratis? adhibete catenas ignitas & compedes, ut vinctis post tergum manibus, mittatur rebellis in custodiam, donec pertractem quomodo eum ad sui similium exemplum perdam. Multis postea & aliis sermonibus transactis, Aurelianus talem dedit sententiam: Patroclus obnoxius & detestabilis & reus Majestatis, qui nobis confusionem intulit, & Deos nostros injuriose fœdavit, gladio feriatur, ut verbositatis ejus nequitia conquiescat. Ducite jam illum in locum limosum & palustrem, ibique eum decollatum dimittite, ne saltem corpus ejus in arido conquiescat, Surius ex veteri MS. *tom.* 1. 22. Januar.

,, Licinio imperante Hermylus & Stratonicus oblati sunt, quos dum Princeps interrogasset, non tulit eorum dicendi libertatem: sed statim quibusdam instrumentis æneis ad sumendum supplicium confectis, jubet genas quidem verberari, & Præconem hæc proclamare: Ne sis lingua nimium profusus, o Hermyle: honora Imperatorem, Diis sacrifica, & libera te a supplicio. Postquam visum est Imperatori sufficere supplicium, tradidit eum tres dies carceri, & tres dies jussit in eo manere. Post diem tertium, Tribunal adscendit Licinius, adducto Hermylo: Num modo, inquit, statuisti Diis sacrificare, & ab imminentibus periculis minisque liberari? Ad hæc fortiter Christi miles: Semel dixi tibi, o Imperator, & oportet contentum prioribus, de iisdem non monere amplius: est enim mihi Deus in cælo, cui soli vivo. Hic iterum in carcerem trusus sequenti die, cum procedendum esse significasset Licinius, & præsedisset pro Tribunali, proclamari jussit per Præconem, ut duceretur Hermylus. Tum Licinius: Responde, & dic aperte; Diisne sacrificabis, & nobis cedes sic imperantibus? Habes, inquit Hermylus, responsa, o Imperator. Licinius jubet eum porrectum supinum virgis triangulis verberari. Et erat quidem hoc grave tormentum, & corporibus humanis minime tolerandum. Anguli enim virgarum, non secus ac quidam enses, carnes vehementer tangebant. Cum autem esset dies, adductum Hermylum rursus interrogavit Licinius, an Diis sacrificaret? ille autem; Eadem quæ prius, o Imperator, do tibi nunc responsa: quamobrem ure, puni, scinde. Hæc cum audisset Imperator & desperasset Hermylum in aliam traducere sententiam, eum damnat, ut in Istro fluvio intereat, Surius ex Metaphrast. *tom.* 1. 13. Januar.

Refertæ sunt his Cognitionibus Martyrum vitæ, ex quibus duo exempla protulisse sat est, ad Judiciorum publicorum ordinem demonstrandum. Nam Martyrum aliorum supplicia eadem fere forma descripta sunt. In his duobus omnia intellectu facilia; hoc tamen unum non omitto, quod Imperator *procedendum significavit*, quod est, Sessionis diem edicto constituit, vel pronuntiavit solito & recepto more [1]. Præconis voce, ut in Palatio Parisiensi Primicerius Apparitorum, ad fores Auditorii caussarum Provincialium dies solet denuntiare, & Sessionum quæ extra ordinem fiunt. Eo sensu significationes Comitiorum & Concionum a M. Tullio dicuntur, Orat. *pro Sextio*. Sed in Cognitionibus, *significare* alia ratione dixit Paulus [2], libro singulari de Cognitionibus. Ille enim: *Qui in Collegio Pistorum sunt, a tutelis excusantur; idque Imperator noster Antoninus cum Divo patre significavit.* Hoc loco significare non est judicare aut decernere, sed aperte ostendere [3], & voluntatem suam nutu, aut alio modo declarare.

1 L. 5. C. de bon. vacantib. 2 lib. Regular. tit. 29. 3 Ulpian. eod. & l. licet. D. de leg. 1. 4 Exstat D. quod met. caus. l. creditores. D. ad leg. Jul. de vi privat.

1 L. edicto. D. de jur. fisc. 2 L. fin. D. de excusationib. 3 Cicer. lib. 2. *in Verrem*.

C A P. XXIII.

De Cognitionibus Principis per Appellationem & Relationem.

RES a majore Judicio ad Principis Cognitionem transferuntur duobus modis, Appellatione & Relatione. Relatio fit a Judicibus, Appellatio a partibus. Ad Relationem datur Consultatio vel Rescriptum, ad Appellationem Decretum. Adversus Rescriptum & Consultationem, appellandi jus superest, si in consulendo Judex mentitus sit. Hoc enim casu ex Antonini Pii Rescripto licet appellare; aliter enim a Consultationibus Judicis non est appellandum; si forte interlocutus sit Principem se consulturum, cum possit post Rescriptum provocari [1].

Provocationes vero ad Principem fiebant, & a Consulibus, & ab Urbis Præfecto, Præfecto Annonæ, quandoque a Senatu, atque etiam a Proconsulibus, Præfecto Augustali, Comitibus, & iis qui vice Præfectorum cognoscunt, sive ex delegatione, sive ex ordine judicaverint [2]. Appellationibus a Consule factis, M. Antoninus Senatum judicem dedit [3]. A Senatu Appellationes receptæ sunt, usque ad Hadriani tempora, cujus oratione effectum est, ut appellari non posset a Senatu ad Principem [4]. Sed in multa rerum perturbatione, Senatus auctoritas neglecta, quam sub Tacito Imperatore recepit, Vopisc. in *Tacito*. Illam ergo amiserat, si recepit. Unus Caligula, Imperatorum portentum, Magistratibus liberam Jurisdictionem sine Appellatione concessit, Sueton. in *Caligula* cap. 16. Porro a sententia Judicum, sive prolusoria, sive interlocutoria, aut definitivo Judicio, licet appellare ad Principem. *Prolusorium judicium* vocat Ulpianus, quod nos præparatorium diceremus [5]; quales sunt divinationes, in quibus non de facto quæritur, sed de futuro, quæ a M. Tullio prælusiones vocantur in *Divinatione: Si mecum*, ait, *in hac prælusione nihil feceris, quem te in ipsa pugna, cum acerrimo adversario, fore putemus*? Et Plinius Junior *lib. 6. ep. 13. Tu æstima quantum nos in ipsa pugna prælii & certaminis maneat, cujus quasi prælusio atque præcursio has contentiones excitavit.*

Sed quod illud est prolusorium judicium, seu prælusorium, quo agitur adversus testamentum, quod ab Ulpiano memoratur? an querelam inofficiosi dicemus, cum Accursio, quæ principaliter causam doloris agit & notæ, quam filio immerito per exhæredationem inflixit pater potius, quam pecuniæ, id est, hæreditatis, petitio? Nam in querela hoc agitur, quasi non sanæ mentis testator fuerit, aut non ex officio pietatis testamentum fecerit. Quod ita verum puto, si controversia cœpta sit vel præparata, & legatarii intervenerint, ne per hæredum collusionem aliquid in necem eorum judicetur. Nam appellare legatariis permittitur a prolusorio judicio, quod in eo qui de inofficioso agit, non facile perspicitur, quia querela a petitione hæreditatis non separatur [6].

Aliud prolusorii judicii exemplum nobile habemus in *Apostolorum Actis* cap. 25. Nam cum D. Paulus accusaretur, & Festus vellet gratiam præstare Judæis, dixit Paulo: *Vis Hierosolymam adscendere, & ibi de his judicari apud me? Dixit Paulus; Ad Tribunal Cæsaris sto, ibi me oportet* A *judicari*: Deinde, *Cæsarem appello*. Ἐπὶ τοῦ βήματος Καίσαρος ἑστώς εἰμι, οὗ με δεῖ κρίνεσθαι. Καίσαρα ἐπικαλοῦμαι. Tunc Festus cum Consilio collocutus: *Cæsarem appellasti, ad Cæsarem ibis. Et servatus est Paulus Cæsaris Cognitioni*, εἰς τὴν τοῦ Σεβαστοῦ διάγνωσιν.

Venio ad Imperatorum Decreta quædam in Appellationum causis. *Non putabam*, inquit Marcellus [1], *diem fideicommissi venisse, cum* XV. *annum ingressus fuisset is cui erat relictum, cum ad* XVI. *annum pervenisset: & ita Imperator Aurelius Antoninus ad Appellationem ex Germania judicavit.* Paulus lib. 2. Decretorum [2]: „ Ofidius quidam,
B „ instituta filia hærede, Actori suo Antiocho prædia certa, & peculium & reliqua relegaverat, „ tam sua, quam colonorum. Legatarius proferebat manu patrisfamiliæ reliquatum, & tam suo, „ quam colonorum nomine. Item in eadem scriptura adjectum in hunc modum. Item quorum „ rationem reddere debeat, scilicet quæ in condito habuerat pater familiæ frumenti, vini, & ceterarum rerum, quæ & ipsa libertus petebat, & „ ex reliquis esse dicebat, & apud Præsidem obtinuerat. Ex diverso cum diceretur, reliqua colonorum ab eo non peti, nec propria: diversam
C „ autem causam esse eorum, quæ in condito essent: Imperator interrogavit partem legatarii, „ quærendi causa; Pone, inquit, in condito centies aureorum esse, quæ in usum sumi solerent: diceres totum quod esset relictum in arca, „ deberi? Et placuit recte appellasse.

Nihil leviter in libris nostris prætereundum est, sed diligenter attendenda verborum proprietas, maxime in formulis & ordine judiciorum. Ut in foro nostro, exempli causa, inepte quis in appellatione *ab abusu* diceret male judicatum, cum *abusive* dici debeat. Jurisconsultorum verba perpendenda sunt, si illorum mentem assequi velimus.
D Quare formam istam pronuntiandi, vel respondendi, PLACUIT, placet altius investigare. Placita sunt quæ post multas varietates aliquando stabilita sunt [3]. In appellationibus pronuntiari solebat juste vel injuste pronuntiatum [4]. Quod si in iis Principi quid placeret: illud significat, Principis arbitrio, & benigniori interpretatione ex bono & æquo rem esse decisam: nec Principem eorum sententiam secutum, quæ minus æqua ex juris rigore videretur. Quod ex eleganti Virgilii loco confirmatur lib. 1. *Æneid.*

—— quin aspera Juno
Consilium in melius referet, mecumque fovebit
E *Romanos rerum dominos gentemque togatam.*
Sic placitum.

Observo tamen hoc verbum, *Placuit*, in Imperatorum Decretis, maxime in voluntatum quæstionibus, usurpatum, quæ juris stricti non sunt, sed pendent ex arbitrio judicantis [5]. Nam omnis voluntatis quæstio, in æstimatione Judicis est [6], etiamsi juris subtilitas reluctari videatur [7]: quia testatorum voluntates ex bono & æquo interpretationem capiunt [8]. Quare in hujusmodi controversiis, Principes usi sunt verbo, PLACUIT, ut ex variis illorum Decretis colligitur; quorum
F alterum hoc adfero: *Cum quidam Celsus ancillam, quam pignori obligaverat, dimisso creditore, per fideicommissum manumitti voluisset: & hæredibus cre-*

1 L. 1. D. de appellationib. 2 L. 19. C. de appellationib. 3 Capitolin. in *M. Antonino*. 4 L. 1. §. 1. D. a quib. appellar. non licet. 5 L. si prolusorio. D. de testament. 6 L. qui de inofficioso. D. de inoffic. testament.

1 L. non putabam, D. de condit. & demonstrat. 2 Ofidius. D. de leg. 3. 3 L. si Titio. D. de leg. 2. 4 L. furti, §. 1. D. de his qui not. infam. 5 L. 14. C. de donat. int. vir. & uxor. 6 L. 7. C. de fideicommissis. 7 L. filio. D. de injust. rapt. testam. 8 L. in iis quæ. D. de condit. & demonstrat.

A *ditorem non liberantibus, infantes qui postea erant editi, venissent a creditore: Imperator noster rescripsit secundum ea quæ Divo Pio placuerant, ne pueri ingenuitate destinata fraudarentur, pretio emtori restituto, proinde eos ingenuos fore, ac si mater eorum suo tempore manumissa fuisset* 1. Sic & M. Tullius in *Bruto* loquitur, *Ex æquo & bono, testamentorum sententias voluntatesque Imperator tutatus est*. Omitto cetera, quæ in libris nostris occurrunt plurima, in quibus scio verbum istud, PLACUIT, extendi etiam ad ea quæ extra testamentorum causas a mera Principis voluntate proficiscuntur, & quæ ex æquo & bono terminantur. B Placuit, ἀρέσκει, veteribus Glossis, unde placita Senatus Galliæ, *Aresta* dicuntur: quod juris rationem prudentissimi Patres, nonnumquam ab æquitate sejunctam, ad ipsam æquitatem revocent, boni & æqui rationem secuti. Quod si Princeps secundum jus scriptum judicabat, tunc PRONUNTIARE dicebatur. Sic cum ex Appellatione cognosceret Imperator: *Pronuntiavit quæstione illicite habita, unius testimonio non esse credendum: ideoque recte provocatum*, cum Procurator Cæsaris de ancilla aliena quæstionem habuisset, sub unius testimonio 2.

C In dubia autem juris quæstione, Principis Judicium semper prævaluit, ut in eam partem flecteretur, quæ illi æquior videretur. Quod & Paulus lib. 1. *Decretorum* nos docet, qui etiam a sua sententia recessum non diffitetur: „ Æmilius, *inquit*, Largianus ab Obinio fundum Rutilianum „ lege commissoria emerat, data parte pecuniæ, „ ita ut si intra duos menses, ab emtione, reliqui „ pretii partem dimidiam non solvisset, inemtus „ esset. Item si intra duos alios menses, reliquum „ pretium non numerasset, similiter esset inemtus. „ Intra priores duos menses Largiano defuncto, „ Rutilia pupillaris ætatis successerat, cujus tuto-„ D res in solutione cessaverunt. Venditor denun-„ tiationibus tutoribus sæpe datis, post annum „ eandem possessionem Telemacho vendiderat. „ Pupilla in integrum restitui desiderabat: victa, „ tam apud Prætorem quam apud Præfectum Ur-„ bi, provocaverat. Putabam bene judicatum, „ quod pater ejus, non ipsa contraxerat. Impe-„ rator autem motus, quod dies committendi in „ tempus pupillæ incidisset, eoque effecisset, ne „ pareretur legi venditionis. Dicebam posse magis „ ea ratione restitui eam, quod venditor denun-„ tiando, post diem, quo placuerat esse commis-„ sum, & pretium petendo, recessisse a lege sua „ E videretur. Quia tamen lex commissoria displice-„ bat ei, pronuntiavit in integrum restituendam. „ Movit etiam illud Imperatorem, quod priores „ tutores, qui non restitui desiderassent, suspecti „ pronuntiati erant 3. Sic injustam Appellationem pronuntiavit Imperator, eorum qui ad eum appellaverant, ut Cognitionem Præsidis impedirent, & Præses in eventum Appellationis cetera Cognitionis distulisset 4, nos diceremus, *qu'il eust differé pour reverence de l'appel.* Et Imperator, *conservare sententiam* dicebatur, cum judicatum confirmasset 5. Quod si testamentorum quæstiones in jure mero versarentur, in iis juris ratione Prin-F ceps pronuntiare solebat, ut ex Pauli lib. 3. *Decretorum* addiscimus 6: *Clodius Clodianus, facto prius testamento, postea eundem hæredem, in alio testamento inutiliter facto, instituerat. Scriptus hæres, cum posterius putaret valere, ex eo hæreditatem adire voluit: sed postea hoc inutile repertum est.*

1 L. cum vero. §. cum quidam. D. de fideicommiss. libert. 2 L. maritus. D. de quæstionib. 3 L. Æmilius. D. de minorib. 4 L. intra utile. D. eod. 5 L. fin. D. quod cum eo qui in alien. 6 L. Clodius. D. de acquir. hæred.

Papinianus putabat, repudiasse ex priore hæreditatem; ex posteriore autem non posse adire. Dicebam, Non repudiare eum qui putaret posterius valere. Pronuntiavit Clodium intestatum decessisse. Ita fere semper accidit ut repudiata Pauli sententia, Papiniani Consilium Princeps probaret, & sequeretur: nam in arduis quæstionibus juris Paulus plurimum a Papiniano discedere solebat. Quin & Paulus ipse contra suam mentem, in testamenti causa, pronuntiatum agnoscit: nam cum ab omni voluntate recessum ei videretur, placuit Principi humanius interpretari 1.

CAP. XXIV.

De Cognitionibus, quæ in Consistorio sacro finiebantur.

PUblicorum Judiciorum Cognitiones pro Tribunali, privatorum in Auditorio expeditas, satis superque demonstratum est. Atque utræque Cognitiones in Consistorio transigi dicebantur. Intra Consistorium autem semotis partibus Appellationum sacra judicia ab ipso Principe disceptabantur adhibitis Proceribus Palatii & Senatoribus 2. Quod immutavit Justinianus, ut sequenti capite dicemus. Hoc autem genus Cognitionum quæ intra Consistorium, ex more Consultationum fiebat. Consultatio est deliberatio, Conventus, seu Consilium Procerum, sive sententia quam Princeps cum Consilio collocutus dicit, aut decernit, quæ in Basilicis Συνέλευσις, quæque more introducta dicitur, illoque veteri, ut Suetonius auctor est: ille enim de Nerone in *ejusd. Vita* cap. 15. *Quoties*, inquit, *ad consultandum secederet, neque in commune quidquam, neque propalam deliberabat: sed conscriptas ab unoquoque sententias, tacitus ac secreto legens, quod ipsi libuisset, perinde ac pluribus idem videretur, pronuntiabat*. Intimi Consistorii secessus est δικαστήριον, ut secretarium Judicum 3. Consistorii autem Cognitiones, quæ sacra Judicia vocantur 4, fuerunt Appellationes non tantum a Spectabilibus, sed a Clarissimis Judicibus. Sed cum non posset audiendis omnibus Appellationibus Princeps sufficere, placuit Consultationum more lites finire, absque ulla dierum fatalium observatione 5. Cum ergo Imperator cum Consilio collocutus esset, ipse sententiam pronuntiabat, ut inscriptiones legum quarumdam testantur, in quibus, *Imperator Philippus cum Consilio collocutus, dixit* 6. Male in vulgatis codicibus, *cum Cœlio*; proprie enim in intimo Consistorio colloqui; in Auditorio, aut pro Tribunali de Consilii sententia pronuntiari dicebatur. M. Tullius l. 5. *in Verrem*, *cum Consilio causam Numantinorum cognoscit, & de Consilii sententia pronuntiat*. Nam colloquium proprie est cum conveniunt in unum locum, colloquendi causa, Varro lib 5. *de Ling. Lat.* Hinc cum Imperator cum Consilio collocutus decernit, apud acta dicere traditur, ut inscriptio legis nos monet, sic concepta 7, *Apud acta Imperator Theodosius dixit*. Acta enim proprie in Consistorio Principis intimo fiunt, atque hac ratione Acta Proconsulum, dicta sunt quæ intra cancellos, obducto velo, coram Judicibus, cum de reo interrogabatur, dicerent: quæ exceptorum litteris mandabantur, ut illustris Card. Baronius observavit tom. 2. ad Annum 238. num. 2. Acta ergo sunt ὑπομνήματα, seu rerum gestarum Commen-

1 L. Paula Callinico. §. Pomponius. D. de leg. 3. 2 L. 2. C. de legib. 3 L. 2. C. de offic. divers. judic. 4 Novel. 20. & ib. Cujac. 5 L. 3. C. ubi Senator. vel Clariss. 6 L. 6. C. de usucap. pro emtor. 7 L. 6. C. qui bon. ced. poss.

ta-

taria, quorum pars aliqua in Codicibus Imperatorum descripta est, quam hic subjicere opportunum est: hæc enim & rei gestæ fidem faciunt, & decretum Principis continent: ut; *Pars Actorum Diocletiani & Maximiani AA. & CC. Firmino & Apollinario & ceteris principalibus Antiochensium adstantibus: Sabinus dixit, &c. Diocletianus dixit: Certis dignitatibus data a nobis est indulgentia munerum civilium, & personalium, id est, iis, qui aut ex protectoribus sunt, aut ex præpositis. It ergo ad munera civilia non vocabuntur* 1. Notat Cujacius, Sabinum Advocatum Græce dixisse, quæ desunt in vulgatis, & in MS. legi non possunt. Nos, ex hac Actorum parte, videmus, quid sit apud Acta dicere, & apud Acta defendere, quod est Juliano, *Acta in Consistorio intimo proferre, inductis partibus quorum interesset*. Nec vero in Actis Græce tantum locutos Advocatos observamus, sed Imperatorem ipsum quandoque Græce pronuntiasse.

Pars alia Actorum est quæ babita sunt apud Imperatorem Julianum 2, *Mamertino & Nævita Coss. x. KAL. APRIL. Constantinop. in Consistorio, adstante Jovio viro Clarissimo Quæstore, Anatolio Magistro Officiorum, Felice Comite S. L. &c. Imperator Julianus A. dixit*: Τὰ ἕκαστα γραμμάτια μεγάλην ἰσχὺν ἔχει, ὅταν περὶ αὐτῶν πῶν γραμματίων μὴ ἀμφισβήτησις ἐξ ἄλλων ὤφειλε λαβέσθαι. Quod Imperatoris Juliani vanitati adscribendum est, quem merito loquacem talpam, purpuratam simiam, & literionem Græculum carpebant, Ammian. Marcel. *lib.* 17 Nec enim Imperatores Græce in Actis uspiam locuti: quin Tiberius Centurioni volenti Græce in Senatu dicere testimonium, non permisit: etsi antea complures causas audisset Greco sermone, id tamen neque constanter, neque convenienter, Xiphil. in *Tiberio*; sic Interpres: Dio vero, τοῦτο μὲν οὐχ ὁμολογούμενον ἔπραξεν, quod verto, *non ex Consilii sententia*: ὁμολογεῖσθαι enim est quod aliquorum consensu receptum est. Quin ipse Tiberius veniam petiit a Senatu, quod Græcum illi monopolii verbum excidisset. Judices tamen ex Arcadii & Honorii Constitutione tam Greca quam Latina Lingua sententias proferre possunt 3. Sed hæc lex scripta est ad Proconsulem Asiæ in mediis Græciæ visceribus agentem. Et hoc referendum est ad loci conditionem, ne quis causari possit ignorantiam litterarum 4. Nam Romæ decreta a Prætoribus Latine interponi debent, & Imperatoriæ Majestati non convenit, neque imperii dignitati, Græce aliquid pronuntiare. Quod pars Actorum Constantini declarat, in quibus, *cum Agrippina dixisset*, τῷ τόπῳ ἐκείνῳ οὐκ ἐπάρχει, *Constantinus Augustus Latine dixit; Sed jure continetur, ne quis in administratione constitutus aliquid compararet. Unde quidem nihil interest, an in suo pago, an in alieno compararit, cum constet eum contra jus comparasse. Et adjecit: Ignoratis fiscale effici totum quidquid administrantes compararint? Agrippina dixit*; Τοῦ τόπου ἐκείνου πραιπόσιτος οὐκ ἦν, ἐγὼ ἠγόρασα παρὰ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ εἰδέναι ὤναι. *Constantinus A. D. Recipient a venditore Clodia & Agrippina competens pretium* 5. Habemus etiam partem Actorum habitorum in Consistorio Gratiani.

Ceterum non omnia quæ Princeps in Consistorio dicebat, illum apud Acta dixisse credendum est: nam Consistorium & Tribunal & Auditorium complectitur. Quare cum Imperatores Diocletianus & Maximianus in Consistorio dixerunt, ut legis inscriptio continet 1, intelligendum est de Cognitione pro Tribunali. Decreverunt enim *Decurionum filios bestiis non debere subjici*; quod pro Tribunali assidentibus Comitibus seu Assessoribus, pronuntiatum ab illis est, cum sub titulo de pœnis decretum referatur. Ubi cum Populus reclamasset, (male in vulgatis scriptum est, cum a Populo exclamatum est) iterum Principes dixerunt: *Vanæ voces Populi non sunt audiendæ: nec enim vocibus eorum credi oportet, quando aut noxium crimine absolvi, aut innocentem condemnari desiderant*. Atque hæc, quæ pro Tribunali, non Consultationum more acta sunt, sed ea tantum quæ intra Consistorium.

Consultationum loco tandem introducta sunt judicia, quæ a delegatis a Principe exercerentur, ex Theodosii & Valentiniani Constitutione 2; quæ quidem a Justiniano innovata est, qui ante definitivam sententiam voluit appellari, nonnullaque alia introduxit Constitutionibus Græcis duabus, quas Cujacius pridem vulgavit lib. 12. *Observat.* cap. 3.

CAP. XXV.

De Cognitionibus selectorum Judicum a Principe. Qui Cognitores nuncupentur.

COgnitor primum dicebatur in Jure, qui alium defendebat, maxime si de illius statu ageretur: sicque causam noscebat, & illam tuebatur ut suam. M. Tullius hoc perspicue nos docet in *Divinatione*, & ib. Asconius: *Me*, inquit, *defensorem calamitatum suarum, me ultorem injuriarum, me Cognitorem juris sui esse voluerunt*. Cognitor eligebatur a reo, quem Verres, cum Prætor esset, ex suo arbitrio dabat. Idem Tullius lib. 2. *in Verrem*: *Cognitorem adscribit Sthenio: quem? cognatum aut propinquum? non: Siculum eum, cui esset aliquis splendor dignitasque? minime: quem igitur? civem Romanum? cui hoc probari potest? cum esset Sthenius civitatis suæ nobilissimus, amplissima cognatione, plurimis amicitiis, invenire neminem Siculum potuit, qui pro se Cognitor fieret?* Hic Cognitorem ita descriptum habemus, ut de eo nihil præterea quærendum sit, quid a Procuratore differat: Procurator enim est qui aliena negotia mandato Domini administrat 3: Cognitor qui ad Cognitionem alieni jurgii suffragator accedit 4: hoc nomen in Pandectis erasum, quo tamen usus est Paulus libro primo Sententiarum, in quo titulus est de Cognitoribus 5: sed in omnibus Digestorum libris illud sustulit Tribonianus, quod forte crederet aliquid dignitati Cognitorum derogare, qui Judices delegati sunt a Principe, priscis Juris Auctoribus parum cogniti. Triboniani hoc factum ex collatione verborum Pauli deprehenditur: ille enim 6: *Si quis instrumenta litis suæ a Procuratore suo, vel Cognitore adversario prodita esse convicerit*. Hæc cum Tribonianus transtulisset 7, Cognitoris nomen exaravit, scripsitque, *si quis instrumentum litis suæ, a Procuratore, Adversario proditum esse convicerit*. Sic Cognitor hac in significatione in Theodosiano solum Codice dignoscitur.

1 L. 2. C. de excusationib. muner.
2 L. 4. C. T. de fid. test.
3 L. 12. C. de sentent. & interlocut.
4 L. sed si pupilli r. § proscribere. D. de instit. act.
5 L. 1. tit. 15. C. T. lib. 8.

1 L. 12. C. de pœnis.
2 L. 32. §. quod si a Duce D. de appellationib.
3 L. 1. D. de procuratorib.
4 L. 6. C. T. de procuratorib. & cognitorib.
5 Lib. 1. Sent. tit. 2.
6 Lib. 5. Sent. tit. 25.
7 L. si quis 38. l. si quis instrumentum. D. de pœnis.

A Cognitionibus dicti postea Cognitores sacri, Judices nempe a Principe delegati, ex Theodosii & Valentiniani Constitutione, qui primi hoc genus Judicum introduxerunt. Gloss. vet. Cognitor, Γνώσις, quod Γνῶσις sit Cognitio. In antiquis marmoribus occurrit sacri Auditorii Cognitor, Romæ, pag. 344. 2.

ACILIO. GLABRIONI. VICARIO. PER
GALLIAS. SACRI. AVDITORII. COGNITORI.

Ad hunc ex Provinciis Appellationes devolvebantur. Symmachus *lib.* 8. *epist.* 17. *Provinciali*, ait, *actione diversa, quæ ad sacri Auditorii Cognitorem necessaria provocatione pervenit*. Quod est ad sacras Appellationes cognoscere, ex alia Inscriptione veteri, Romæ, pag. 1101. 8.

C. VALERIO. POPLICIO
COS. ORD. ITEM. COGNOSCENTI
AD. SACRAS. APPELLATIONES.

Hi & Sacrarum Cognitionum Judices dicti. Lapis alius, pag. 102. 9.

C. CEIONIVS. RVFIVS. VOLVSIANVS
V. C PRAEFECTVS. VRBI. ITERVM
IVDEX. SACRARVM
COGNITIONVM.

Nec me præterit, Provinciarum Rectores, Cognitores quoque vocari, ut Moderator Apuliæ, *Provincialis Cognitor*, a Symmacho appellatur *lib.* 10. *epist.* 51. qui præmissis litteris ad Vicariam potestatem, ut susceptum retineret examen; cum Auditorii sacri Judex consultus esset, & mulctam statuisset provocationibus inferendam, Symmachus pronuntiavit Cognitionem esse sacri Judicii. Sacrum Judicium interpretor, sacri Auditorii Cognitorem: nam sacrum Auditorium tam est Principis, quam Præfecti Prætorio, & Præfecti Urbi [1]. Quod ex Ennodio aliter intellexit vir doctus: ille enim ad Stephanum V. S. hoc est, virum Spectabilem, *Te*, inquit [2], *sacrarum Judex, & Consilii Comitem meruit, & laboris*. Acute Sirmondus noster sacrarum Judicem monuit esse Comitem sacrarum largitionum, cui Stephanus adsidebat. Alius ergo est sacrarum Judex, alius Judex sacri Auditorii. Ut aliud est, vice sacra judicare, aliud vice sacra cognoscere. Vice sacra judicant jure Magistratus, Præfectus Urbi, Vicarius Præfecti Prætorio, Proconsul Africæ. Vice sacra, qui quasi vicissim & secundo loco post Principem. Sic vice sacra Imperatoris Provinciam gubernare, hoc est, Principis personam sustinere, in antiquo marmore legimus, pag. 168. 4.

IVL. NEMESIVS. NOMENTANVS. M. AVREL.
IMP. SACRA. VICE. BETICAM. GVBERN.

Quo tempore nondum sacræ Cognitiones & Delegationes invaluerant. Præfectus Urbi ergo vice sacra judicabat jure Magistratus. Cognoscebat autem ex delegatione Principis, atque hinc sacrarum Cognitionum Judex inscribitur, pag. 284. 8.

MEMMIVS. VITRASIVS. ORFITVS
V. C. ITERVM. PRAEF. VRBI
IVDEX. SACRARVM. COGNITION
TERTIVM.

1 L. 67. C. T. de appellationib. & l. 4. C. de jurisdict. omn. judic. 2 Dictione 3.

En Vitrasius Præfectus Urbi iterum, qui jure Magistratus vice sacra judicabat. Sed Judex sacrarum Cognitionum est tertium, id est, non jure Magistratus, sed delectus a Principe. Quod clare alia Inscriptio probat, in qua Præfectus Urbi electus est ad cognoscendas jure Cæsaris Cognitiones, pag. 381. 3.

L. CAESONIVS. PRAE. VRBI. AD
COGNOSCENDAS. VICE. CAESARIS
COGNITIONES.

Sed quid sibi velit alia Inscriptio, quæ sacrarum Constitutionum Judicem narrat, cognoscere tentemus, pag. 282. 3.

ANICIVS PAVLLINVS. IVN. V. C.
CONS. ORDINARIVS. ET. IVDEX
SACRARVM. CONSTITVTIONVM.

Suspicabar aliquando mendum fabrile, & scriptum esse CONSTITVTIONVM, pro COGNITIONVM. Sed nihil muto: & sacrarum Constitutionum Judicem agnosco, qui in controversiis, quæ ex Constitutionum interpretatione oriuntur, cum non possint omnes articuli singulatim illis comprehendi, ideoque ad Principem recurri debeat: nam ejus est interpretari, cujus est condere. Dubias hujusmodi interpretationes Princeps Paullino delegavit.

Alium vero ordinem in cognoscendis Appellationibus, quæ ad eos devolverentur, priores Principes servabant. Nam Augustus Appellationes quotannis urbanorum quidem litigatorum Prætori urbano delegavit, & Provincialium Consularibus viris, quos singulis cujusque Provinciæ negotiis præfecisset, Sueton. in *Augusto* cap. 33. Tiberius autem cum ab eo petitum esset, ut L. Pisonis accusati in Germanicum veneficii, cognitionem exciperet, causam integram ad Senatum remisit: *Eo die Senatus, cum orationem habuisset, meditato temperamento, id solum Germanico supra leges se præstare dixit, quod in Curia, potius, quam in foro; apud Senatum, quam apud Judices de morte ejus anquireretur*, Tacit. 3. *Annal.* Hadrianus optimos quosque de Senatu in contubernium Imperatoriæ Majestatis adscivit. Sic Senatum multis Cognitionibus ad se pertinentibus M. Antoninus Judicem dedit, Capitolin. in *M. Antonino*. Sed capitales causas hominum honestiorum ipse sibi reservavit, idem in *L. Vero*. Probus etiam secundum orationem permisit Patribus, ut ex majorum Judicum Appellationibus ipsi cognoscerent, quos *Majores Judices* Spectabiles interpretor.

CAP. XXVI.

De Consultationibus sublatis.

POstquam Judices Consultationibus sublatis ex Aula Principis delegati sunt [1], (quos Commissarios appellare possumus) disrupto justitiæ Imperii vinculo, & illud ipsum in præceps ruisse perspicuum est. Nam cum Principes controversiarum Cognitionem exciperent, adhibitis Palatii Proceribus, & præsente Senatu, & Clarissimis viris; mansit illorum illibata auctoritas, quam Theodosius maxime despexit. Sanxit enim [2], more Consultationum sublato, *ut si a Specta-*

1 L. 13. C. de judic.
2 L. 32. C. de appellationib.

A *bilibus esset appellatum, Præfectus Prætorio, qui in illius Comitatu erat, & Quæstor Palatii sacris Judiciis præsiderent. Si a Duce, qui idem Præses esset, jure ordinario solus Præfectus in sacro Auditorio judicaret*: id est, non tanquam Cognitor datus a Principe, sed jure Magistratus, in Auditorio Præfecturæ, quod sacrum vocatum ostendimus. At in iis judiciis, quæ Consultationum loco introducta sunt, Præfectus Prætorio, & Quæstor Palatii Cognitores dati, Appellationes suscepe- runt, si a privato non Illustri, qui a Principe esset delegatus, provocaretur. Sacræ enim delegationes fuerunt privatis plerumque hominibus concessæ, uni vel pluribus, quorum definitio appellatione suspendi potuit [1], de qua Præfectus Prætorio, qui in Comitatu, cum Quæstore, temporali die, judicabat, id est, quo appellatio introducenda & exercenda fuit.

B Consultationes tantum servatæ sunt, si ab Illustribus appellaretur: nam hoc solo casu appellatione suspensa voluerunt audientiam Principis per Consultationem exspectari. Sicque Consultationum mos in gratiam Illustrium servatus. Hæc duo legis Theodosii capita intellectu facilia, ut de appellationibus Spectabilium Præfectus Prætorio in Comitatu & Quæstor cognoscerent: de Appellationibus Præsidum seu Rectorum Provinciæ Clarissimorum solus Præfectus cum Epistolaribus excipientibus. Sed si a privatis Judicibus delegatis non Illustribus esset provocatum, Præfectus Prætorio cum Quæstore Palatii judicabat cum Libellensibus, qui quæ apud arbitros gesta essent, susciperent, & Cognitiones inducerent. Qui quidem Libellenses etiam apud arbitros, si Illustres sint, licet ex delegatione Principis, Cognoscentes excipiunt, si in Principis Comitatu esse dicuntur.

C Ex his liquet, Præfectum Prætorio, & Quæstorem Palatii Cognitores a Theodosio constitutos, quorum judicio subjiciuntur delegati Judices, qui vice sacra judicant, non vice sacra cognoscunt: nam & hi privati & arbitri dicuntur: quod ex Inscriptionibus intelligitur. Neapoli, pag. 433. 4.

D M. MAECIO. MEMMIO
COMITI. ORDINIS. PRIMI
COMITI. ORIENTIS. ET. AEGYPTI
IVDICI. SACRARVM. COGNITIONVM
TERTIO. IVDICI. ITERVM. EX
DELEGATIONIBVS. SACRIS.

E Clarum ergo est Judices delegatos a sacris Cognitoribus distinguendos, cum illi privati essent, & arbitri vocarentur. Sic idem Theodosius: *Quod si ab arbitrio ex delegatione sacra disceptante Appellatio subsequatur* [2]. Poterant autem delegati Judices alios in Consilium admittere, quibuscum judicarent. Ut Symmachus Præfectus Urbi, cum negotii unius tota Cognitio præceptione divina, ut loquitur, speciatim illi mandata esset, delegatione Principis: hanc V. C. Vicarii præsentiæ reservavit: *Siquidem*, ait, *lib.* 10. *ep.* 46. *videbatur hæc causa ceteris provocationibus esse conjuncta, quæ V. C. prædecessore meo negabantur admissæ, & alterum mecum sumserat Cognitorem.*

F Nunc de Epistolaribus & Libellensibus, quasi de plano, ἐν πλάτει, aliquid excerpendum est: quos Epistolarum & Libellorum Magistros frustra quis putaret: illi enim sunt qui in sacris scriniis libellorum militant, vel Epistolarum, ut Notarii & Adjutores potius quam Officiales, quibus præerat Magister libellorum, qui Cognitiones & preces tractabat. Epistolares Clarissimorum Appellationes in Cognitionibus excipiunt; delegatorum Libellenses. Nec Epistolares, nec Libellenses Cognitores sacri fuerunt, ut Magistri libellorum. Vetus Inscriptio Romæ, pag. 28. 2.

SEXTILIVS. AGESILAVS. V. C.
CAVSARVM. NON. IGNOBILIS. AFRICANI. TRIBVNALIS
ORATOR. ET. IN. CONSISTORIO. PRINCIPVM
MAGISTER. LIBELLORVM. ET. COGNITIONVM
SACRARVM. VICARIVS. PRAEFECTOR. PER
HISPANIAS. V. S. I.

De Magistro Cognitionum sacrarum postea viderimus. Fuit etiam sacræ Cognitionis Auditor, qui idem ac Cognitor esse videtur [1]. Hic tamen alius est a Cognitore: nam Cognitionis Auditor, seu Auditorii Cognitor proprie domus divinæ negotia tractabat, cum in causis fiscalibus provocatio interponeretur [2]: sunt enim in causis hujusmodi, qui curam fiscalis commodi respiciunt, qui vice Principis Cognitionibus præsiderent [3]. Est & inferiorum judicum sacra Auditio [4], cum illi appellationem non suscipiunt, vel Apostolorum copiam denegant, id est, litteras dimissorias, per quas causa ad eum, qui appellatus est, dimittitur [5]. Atque hæc Auditio fit vel in Auditorio Principis, vel Præfecti Prætorio, aut Præfecti urbani, ubi provocatio tractatur. Quod ita accipiendum est, non ut Judex inferior præsens audiri debeat, sed qui opinionem manifestet per relationem, quare appellationem non receperit, & causam addat, cur ab eo non fuerit recepta [6].

Quarto capite Constitutionis Theodosii cavetur, *ut si Illustrium Judicum sententiæ fuerint appellatione suspensæ, per Principis Consultationem finiantur.* Quod est, re a Cognitoribus diligenter pertractata, Principem ipsi consulant: quod etiam fit in causis privato homini non Illustri delegatis [7]. Principis autem Consultationem non ita accipio, ut Illustrium appellatio introducatur in commune Auditorium Senatorum vel Procerum sacri Palatii: nam post Theodosii Constitutionem, mos consultationum alius fuit, remansitque solum umbra aliqua veteris disciplinæ, quam in Illustrium appellationibus solus Princeps sibi vendicavit. Hujus rei exemplum ex Marcellino *lib.* 29. trahimus: *Nam cum Valens in Majestatis crimine, quod nomen post eum imperaturi, præsagiis quærebatur, Præfecto Prætorio & summatibus in unum quæsitis cognitiones commisisset: illi post eculeos & pondera plumbea, fidiculas & verbera Principem consuluerunt: qui Cognitorum consultationi respondens sub uno proloquio, Majestatis reos omnes jussit occidi.* Respondere præsenti proprie dicimur, ut rescribere absenti. Seneca *epist.* 19. *Si quando interveniunt Epistolæ tuæ, tecum esse mihi videor, & afficior animo tanquam tibi non rescribam, sed respondeam.*

Eadem porro Constitutione, dignum imperio Imperatores judicarunt, ut litigatores, Procuratores, eorumque Advocati, & omnes qui hujusmodi causis ministerium suum adhibent, quasi præsente Principe, & audiente, tam veste quam calceamentis, & verbis apud Cognitores utantur, quibus solummodo uti convenit eos, qui ad Majestatem Imperatoriam ingrediantur. Quin & ipsi Cognitores quasi præsente Principe & interloquente suas sententias proferunt. Hunc habitum attingit Themistius in *Gratiarum Act. ad Valentem*:

1 L. 37. §. huic. C. de appellationib. 2 L. 2. §. quod si arbiter. C. de temporib. & reparat.

1 L. 7. C. T. de reparat. appellat. 2 L. 64. C. T. de appellationib. 3 L. 28. C. T. eod. 4 L. 67. C. T. eod. 5 L. 106. D. de verb. sign. 6 L. 6. D. de appellationib. recip. 7 L. præcipimus. C. de appellationib.

Ὑμεῖς ὥσπερ πανηγύρεσι μεταμφιασάμενοι τὰς τιβέννας καὶ τὰ ὑποδήματα ἀλλαξάμενοι, συγκαθεζόμενοι ἐπὶ τῶν δίφρων: Vos ut in diebus solennibus togas & calceos mutatis, una in sellis sedentes. Sententiæ autem Cognitorum proferuntur ex vi ejusdem Constitutionis, quasi Princeps ipse loqueretur, ut Interpres Juliani tradit [1]: Dicebant enim, *nostra serenitas, nostra pietas, nostra mansuetudo.* Et Advocati iisdem formulis ad eos utebantur, hoc est, *vestra serenitas*, & similibus.

CAP. XXVII.

De Constitutione Imperatoris Justiniani super eadem re.

HUnc Cognitorum pronuntiandi modum Justinianus Imperator correxit, sanxitque *ut sacri quidem Palatii pro tempore Quæstor, una cum Præfecto Prætorio, de hujusmodi causis cognoscentes, non ex Principis persona, sed ex sua interlocutorias proferrent* [2]. Interlocutio a Justiniano pro sententia improprie sumitur. Sanxit præterea, *ut in provocationibus ex quibus Consultationum more negotium in Palatio introduci solebat: ut siquidem non excederet litis æstimatio decem librarum auri quantitatem, non duobus ut antea magnificis Judicibus, sed uni tantummodo disceptatio negotii deputaretur. Sin decem libras excederet, duobus tradebatur disceptatio magnificis Judicibus, quibus Epistolares officium præstarent. Quod si duo illi Judices dissentirent, virum Illustrem pro tempore Quæstorem adhibebant: Si vero viginti libras auri lis excederet, in commune Auditorium sacri Palatii procerum introducebatur*, ἐπὶ κοινῆς ἀκροάσεως πάντων τῶν συγκλητικῶν, ut habent Basilicæ: quod vertit Interpres, *in commune Auditorium omnium Senatorum*. Sed mos Consultationum omnis ex arbitrio ejus pendebat, qui clavum Imperii tenuit. Ille enim Judices seligebat, plerumque rerum ignaros, qui ad libitum suum sacras Cognitiones exercerent. Quare merito Vopiscus: *Colligunt se*, inquit in *Aureliano*, *quatuor vel quinque, atque unum consilium ad decipiendum Imperatorem capiunt: dicunt quid probandum sit. Imperator qui domi clausus est, vera non novit: cogitur hoc tantum scire, quod illi loquuntur: facit Judices quos fieri non oportet: amovet a Republica, quos debuit retinere. Quid multa? ut Diocletianus ipse dicebat: Bonus, Cautus, Optimus, venditur Imperator. Sic plerique Principes*, ait Plinius in *Panegyrico*, *cum essent Civium domini, libertorum erant servi, horum nutu regebantur, per hos loquebantur, & per hos Præturæ & Sacerdotia & Consulatus, imo ab his petebantur*. Quod accidit maxime sub Theodosio post Consultationum morem sublatum. Is enim passim Provinciarum Præfecturas quibusque accedentibus venales exponebat, nulla prorsus existimationis aut honestæ vitæ habita ratione, sed eum judicabat idoneum, qui auri vel argenti majorem summam afferret. Atque adeo videre erat Argentarios, & Annularios, & alios professiones in foro fœdissimas obeuntes, Magistratuum insignia ferre, majoremque pecuniæ vim habentibus Provincias tradere: Zosimus *lib.* 4. *Τὰς τῶν ἐπαρχιῶν ἡγεμονίας, ὠνίους προὐτίθει τοῖς προσιοῦσι, δόξῃ μὲν ἢ βίῳ σπουδαίῳ παντάπασιν οὐ προσέχων· ἐπιτήδειον δὲ κρίνων, τὸν ἀγρὸν, ἢ ἀργύριον προσάγοντα πλεῖον. Καὶ ἦν ἰδεῖν ἀργυραμοιβοὺς καὶ ὀβολοστάτας, καὶ ἄλλους ἐπ' ἀγορᾶς τὰ τῶν ἐπιτηδευμάτων αἴσχροτατα μετιόντας, ἐπιφερομένους τὰ τῶν ἀρχῶν σύμβολα· καὶ τοῖς πλείονα ἔχουσι χρήματα, τὰς ἐπαρχίας παραδιδόντας.*

[1] Novel. 126. [2] Novel. 126.

Consultationum eversionem aliam in Arcadio spectamus, apud quem Eutropius quidam Timasio Magistro militum insidias struxit, illumque affectati Imperii reum commentus est: nam criminis Majestatis rei fiebant ii, qui crimine carebant. In hac Cognitione Imperator Judicis officio fungens præsidebat, Eutropius adstans, qui cubiculis Augustalibus in universum præpositus erat, ferendæ sententiæ penes se potestatem habebat. Cum autem omnes moleste ferrent hominem sartorem, tot muneribus atque dignitatibus Illustri viro crimen intentare; Princeps relicto Judicio, id ipsum Saturnino & Procopio commisit: Zosimus *lib.* 5. *Καὶ ὁ μὲν Βασιλεὺς προὐκάθητο δικαστής. Εὐτρόπιος δὲ περιστὰς, ἐπειδὴ καὶ ἡγεμονίαν τῶν βασιλικῶν εἶχε κοιτώνων, τῆς πάσης ψήφου κύριος ἦν. Πάντων δὲ δυσανασχετούντων, ἐφ' οἷς ἀλλαντοπώλης ἄνθρωπος τὸν ἐν ἀρχαῖς καὶ ἀξίαις διαπρέψαντα τοσαύταις, ἵστατο κρίνων, ἀνεχώρει μὲν τῆς κρίσεως ὁ Βασιλεὺς, ἐπέτρεπε δὲ ταύτην Σατορνίνῳ καὶ Προκοπίῳ.* Pudet dicere Elagabalum ad Præfecturam Prætorii adscivisse hominem, qui Histrioniam fecerat: libertos Consules fecisse, omnesque dignitates polluisse, hominum perditorum ignobilitate, Lamprid. in *Elagabalo*. Tunc qui mos vel Consultationum modus? *Vendidit enim honores & potestates, in Senatum legit sine ætatis discrimine, census, generis, pecuniæ merito: Militaribus etiam Præposituris, & Tribunatibus, & Legationibus & Ducatibus venditis, ut procurationibus & Palatinis officiis. Quod est maximum in principatu, summumque in omnibus prudentiæ*, ait Dio Xiphil. in *Macrino*: *Μέγιστον ἐστι μέρος τῆς αὐτοκρατορικῆς διοικήσεως, καὶ τῶν ὅλων προνοίας.* Hujusmodi portenta in aliis Imperatoribus intuemur. Gallo Cæsare deleto, Constantius Constantini Magni filius, cum Galli ferocientis ministros perdere concupisceret, *ad illos ab eo audiendos Arbora missus est, & Eusebius tunc cubiculi præpositus, ambo inconsideratæ jactantiæ, injusti pariter & cruenti. Hi nulla perspicacitate, sine innocentium sontiumque differentia alios verberibus, vel tormentis addictos exsilii pœna damnarunt; alios capitalibus addixere suppliciis: impletisque funerum bustis, velut ovantes gesta retulerunt ad Principem*, Ammian. Marcel. *lib* 15. At Valentinianus Imperator cum ab Ampelio Urbi Præfecto & Maximino Vicario esset appellatum, consultus, Senatui negotium dedit, qui Reum in Dalmatiæ Provinciam relegavit. Ægre id tulit Imperator, iracundia percitus, quod hominem addictum, ut ipse proposuerat, morti, clementiori sententia didicerat plexum, idem *lib.* 28. Tum qui postea provocarunt ad Principem, jussi sunt ad ejus Comitatum duci, *de fumo*, ut ajunt, *in flammam. Nam si illi mitius agerent, magno periculo Principis infestum animum commovebant, quod viri probi viderentur*. Mavortius Præfectus Prætorio vir sublimis constantiæ, juncto ad audiendi societatem Ursulo largitionum Comite, severitatis non improbandæ, cum acri inquisitione illis de crimine quæri mandaretur, & veritas oppressa respirasset, Calumniatores lethali sententia damnarunt. Quo cognito Constantius fremens Ursulum redire ad Comitatum minaciter jussit. At is spretis qui prohibebant, perrupit intrepidus, ingressusque Consistorium ore & nitore libero docuit gesta, atque fiducia linguis adulatorum occlusis, Præfectum & se discrimine subtraxit, idem *lib.* 16. Quorsum tam multa? ut noscamus Procerum & Senatus consilio & auctoritate neglectis, consultationibusque sublatis, quæ firmamenta erant maxima, funditus Romanum Imperium evertisse. Nos tamen frustra temporibus aut Principibus irasceremur. Habent enim omnia magna Imperia ortus suos & occasus, & con-

versiones quasdam naturales, quibus nulla cautio mederi potest. Ut ætate defecti homines, cibos non capiunt, quibus alantur, sed arte quadam illorum vita protrahitur, quæ paulo momento naturæ defectu evanescit. Sed nos reliqua persequamur.

C A P. XXVIII.

De Consultationibus, Relationibus, Suggestionibus, & Remissionibus ad Principem.

CONsultationem hic appello, cum Imperatorem Magistratus consulit, si de jure dubitaret. Consultationum autem genera quatuor fuerunt. Primum ex more, quo, adhibito Procerum & Senatorum consilio, Princeps cognitionaliter sententiam ferebat. Secundum fuit Præfecti Prætorio & Quæstoris Palatii, qui in Comitatu Principis erant: quorum Cognitio ad Consultationum morem aliquatenus redacta est. Tertium fuit Judicum. Quartum Jureconsultorum, qui responsa dabant de jure consulentibus, ex Principis auctoritate, ab Augusto ad Hadrianum usque, qui hoc muneris non peti rescripsit, sed præstari solere, ab iis qui fiduciam studiorum suorum ingenii & doctrinæ haberent [1]. Hanc Consultationum differentiam nostri pragmatici non ignorant solum, sed maxime contemnunt eos, qui in jure Civili enucleando operam ponunt, a quibus & ipsi vicissim merito contemnuntur. Nos quidem puderet, qui Jurisconsulti nomen nobis jure vendicamus, vel hæc minus trita & obsoleta præterire, quæ viam ad majora parant.

Nam ab his Judicum Consultationibus consultissimus Imperator vocatur [2], consultissima lex [3], constitutio [4], & consulta cœlestia, imperialia, divalia, consultatio numinis, quæ a Principe proficiscuntur. At in Pandectis consultationis nomen, non pro responsis prudentum, sed pro facti specie accipitur. Sic Modestinus ex verbis consultationi insertis, se respondisse tradit [5]. Atque etiam consultationis nomen in hac significatione quandoque ab Imperatoribus accipitur: nam Valerianus & Valens sanxerunt, *ut omnes omnino causas relationis series comprehendat, ut recitata consultatione, propemodum Actorum recensione non opus sit* [6].

Qua de re autem Princeps consuleretur, paucis explicat Symmachus *l.* 10. *ep.* 52. *Facit*, inquit, *plerumque ratio aut fortuna causam, ut in controversiis alter æquitate, alter jure nitatur. Tunc humano labante consilio, deliberatio Cognitoris ad clementiæ vestræ recurrit oraculum.*

Scio consultationem Judicum pro relatione confuse accipi: sed scio consultationem, facti speciem, relationem causas dubitandi, & consulendi verius continere, atque ita differre ut contentum a continente. Sic Aetrius Severus cum dubitaret, quid in causa statuere deberet, ad Imperatorem Severum retulit, ad cujus consultationem Princeps rescripsit [7]. Relatio ergo & consultatio fit ad Principem, postquam partes allegationibus renuntiarunt, ante sententiam Judicis, qui ambigit, quid de ea re, de qua apud se agitur, statuere debeat, missa opinione sua, vel etiam post sententiam appellatione interposita, ut Princeps æstimet utrum sententiam sequi debeat. Hinc Pandectarum idem titulus est de Appellationibus & Relationibus, ut in C. T. de Appellationibus &

A Consultatonibus: qui quidem ad Relationes & Consultationes, quæ ad Principem missæ sunt, post sententiam, a qua est provocatum, referri debent.

Hic Relationes ante sententiam duabus de causis potissimum fiebant, aut ad tollendam dubitationem, aut propter publicam disciplinam. Hujus exemplum habemus in lege Constantini [1], qua jubet, *ut Provinciarum Præsides, si quis potentiorum exstiterit insolentior, & ipsi vindicare non possint, aut examinare, aut pronuntiare, de ejus nomine ad Principem, aut certe ad Præfecturæ Prætorianæ scientiam referre, quo provideatur qualiter publicæ disciplinæ, & læsis tenuioribus consulatur.*
B Providere est Judicis, qui futura, consilio & prudentia disponit & præcavet. At Princeps jam facta, sapienter providentia corrigit, & ad exemplum trahit. Providere etiam Princeps dicitur, cum quid suo arbitrio statuit, quod æquum sibi videtur. Ut Rector Provinciæ interdicere, ea Provincia quam regit, potest, alia non potest: unde eveniebat ut qui relegatus esset, ab ea Provincia in qua domicilium habuit, morari apud originem suam posset. Sed huic rei Imperator providit, ut ea Provincia interdicatur, unde oriundus est, ab eo qui regit Provinciam, in qua
C domicilium habuit [2]. Est alia Relationis species, ut illa Symmachi Præfecti Urbi, Senatus nomine, de restituenda Ara Victoriæ, privilegiisque Vestalium & prædiis Templorum Paganorum, *lib.* 10. *ep.* 54. contra quam D. Ambrosius libellos scripsit, vel potius supplices preces.

At Relationes dubiorum Judex promittebat, & cum referendum esse dixerat, nihil pronuntiabat [3]. Male in vulgato Justiniani C. præmissa Relatio scribitur contra C. T. fidem, unde transcripta est. Nam proprie Relatio promitti dicebatur, ut ex multis Symmachi locis probatur: *Post promissam Relationem*, inquit *lib.* 10. *ep.* 53. *incassum pro-*
D *vocatur*. Et Relationum exempla plurima in illius *Epistolis* continentur omnibus obvia, *lib.* 10. *ep.* 46. 55. 58. 60. 62. Nec tamen frustra semper a promissa Relatione provocatum: nam si Princeps ex Relatione causam definivit, provocare licet post rescriptum: Εἰ καὶ Βασιλεὺς, δι' ἀναφορᾶς ἄρχοντος ὁρίζει τὴν τομὴν, ἔξεστιν ἐκκαλεῖσθαι [4]. *Quid enim si Præses consulendo mentitus est?* ait Ulpianus [5]: *& pars docuerit, vel falsa, vel non ita se habere, quæ scripta sunt?* Aliter autem si cum Imperatori scriberetur, exemplum litterarum litigatori editum sit, neque is appellaverit, & postea contra eum rescriptum sit: quia cum non ap-
E pellavit tunc cum Judex interlocutus est, se Principem consulturum, vera esse quæ scripta sunt, consensisse videtur: nec audiendus si dicat eventum rescripti sacri sustinuisse [6], id est, appellationem distulisse, ut sustinendæ Cognitiones dicuntur quæ differendæ [7]. Relationes post sententiam maxime in extraordinariis & publicis judiciis fieri solebant. Harum exemplum habemus in *Actis Apostolorum* cap. 25. Cum Paulus servatus esset Cæsaris cognitioni quem appellaverat, Agrippa Paulum audire concupivit. Jubente Festo adductus est Paulus, *cum Agrippa & Berenice in Au-*
F *ditorium introissent, cum Tribunis & principalibus civitatis. Et dixit Festus: Agrippa Rex, & omnes qui simul adestis nobiscum viri, videtis hunc hominem, de quo omnis multitudo Judæorum interpellavit me Hierosolymis, petentes & acclamantes non oportere eum vivere amplius. Ego vero comperi, nihil*

1 L. 2. §. fin. D. de orig. jur. 2 L. fin. §. sin autem. C. de testamentar. manumiss. 3 L. Jubemus. C. ad Velleian. 4 L. 9. C. de repud. 5 L. Titia. 34. D. de legat. 2. 6 L. 3. C. de relationib. 7 L. verum §. ex facto. D. minorib. l. 1. D. de appellationib.

1 L. 2. C. de offic. Rect. Provinc. 2 L. relegatorum. §. interdicere. D. de interdict. & releg. 3 L. 2. C. T. de relationib. 4 Lib. 8. Βασιλικ. tit. 1. cap. 2. 5 L. 1. D. de appellationib. 6 L. 3. D. quand. appell. sit. 7 L. interdum. D. de judiciis.

dignum morte eum admisisse. Ipso autem hoc appellante ad Augustum, judicavi mittere. De quo quid certum scribam Domino non habeo. Propter quod produxi eum ad vos: & maxime ad te, Rex Agrippa, ut interrogatione facta, habeam quid scribam. Sine ratione enim mihi videtur, mittere vinctum, & causas ejus non significare: ἄλογον γάρ μοι δοκεῖ πέμποντα δέσμιον, μὴ καὶ τὰς κατ᾽ αὐτοῦ αἰτίας σημᾶναι.

Suggestio Consultationis est species, quæ fit vel a Judice, vel ab Advocatis, vel a parte. Prima proprie fiebat, cum diversis legibus ex utraque parte prolatis, quæ pugnare videntur, Imperator consulebatur [1]. Aut cum de novo jure, quod inveterato usu non adhuc stabilitum est, dubitatio B emergeret. Tunc enim necessaria est Suggestio judicantis, & Principis auctoritas [2]. Suggestio est & minorum & majorum Judicum, ad Principem, vel Præfectum Prætorio [3]. Sic Lupus Consularis Campaniæ, amplissimæ Prætorianæ Sedi, statuta a se & definita suggessit, Symmach. *lib.* 10 *ep.* 53. Advocationis Illyricianæ Suggestio a Justiniano memoratur, qui familiæ significationem dubiam illis explicavit [4]. Pars Principi suggerit, cum ab eo rescriptum impetrat [5]. Qui & ipse humanitate suggerente multa decernit, & Consultationes & Suggestiones in commune florentissimorum C sacri Palatii Procerum Auditorium introducto negotio Princeps examinat [6].

Remittere vero ad Principem quandoque Judices causam solebant, vel ad sacri Auditorii Cognitionem, si certis de causis non auderent sententiam ferre. Ad Principem tamen remissa cognitio, ab eo circumduci potest, qui remisit [7]. Circumducere hoc loco interpretor, ad se reducere, & causæ cognitionem suscipere ex litigantium voluntate. Ad Imperatorem enim causam remissam partibus consentientibus, Præses, si ad ejus notitiam pertinet, audire potest, quasi priore Judicio, quo remittebat, abolito & obliterato [8]. Ut D acta apud se habita, si partes consentiant, & Judex hoc permiserit, potest jubere circumduci [9]. Ad majorem autem Magistratum minor remittere cognitionem debet, ut in Præfecto Vigilum observamus, si tam atrox & famosa persona sit, ut Præfecto Urbi remitti deberet [10]. Sed & Princeps causas ad se provocatione delatas remittere solebat; si recte factæ essent appellationes ad Principem, omissis iis, ad quos debebant fieri. Nos dicimus in foro, *omisso medio*. Atque ut ex imo ordine ad Præsides, sic a Judice, quem a Præside Provinciæ quis acceperat, non recte ad Imperatorem appellatur; ideoque ad Præsidem remitti debere, Severus & Antoninus rescripserunt [11]. E

Consultationes & Relationes a Justiniano sublatæ [12], qui sanxit secundum generales leges, singulas causas finiri. Nec enim æquum putavit, Principem Judicibus imperare, quomodo in singulis causis emergentibus judicarent.

Ceterum factum Præsidis Princeps aliquando comprobat: ut si Præses, qui jus deportandi non habet [13], aliquem deportandum censeat, non judicat, sed in hunc fere modum, annotatione sic complectitur, *L. Titium deportandum ejusque nomen scribendum Principi videri*. Sic deinde Princi- F pi scribit, missa plena opinione, ut Princeps æstimet an illius factum comprobare debeat. Tum demum deportatos accipimus eos, quibus Princeps

1 L. 5. C. de bonis quæ liber. 2 Lib. 10. C. de legib. 3 L. 34. C. de appellationib. 4 Lib. 5. C. de verb. sign. 5 L. 1. C. ut lit. pendent. 6 L. 2. C. eod. 7 L. ad Principem. D. de appellationib. 8 L. ad Imperatorem. D. eod. 9 L. acta. D. de re judicat. 10. L. 3. D. de offic. Præfect. Vigil. 11 L. Imperatores. D. de appellationib. 12 Novel. 113. & 125. 13 L. inter pœnas. D. de interdict. & releg.

A insulas annotavit [1]. Sed si quis in insulam Præses deportandum annotaverit, & Imperatori rescripserit, quæsitum est utrum provocari possit? & putat Ulpianus tunc appellandum, cum recipi eum Præses jubet, sententia prolata Imperatori scribendum ut deportetur. Ceterum verendum est, ne sero sit, ut tunc provocetur, cum Imperator insulam ei assignaverit: comprobata enim sententia Præsidis tunc solet insulam assignare. Rursus illud videndum est, si mendaciis eum apud Principem oneravit, quem deportandum laborabat, provocandi illi viam intercludi. Quid ergo? *Recte dicetur humanitate suggerente, ut & hoc & illo tempore non frustra provocaretur: quia non adversus Principem, sed adversus Judicis calliditatem provocavit* [2]. Recipi autem Præses jubet reum, cum militi traditur deportandus, vel in carcerem recipitur [3].

CAP. XXIX.

De Retractatione & Restitutione in integrum.

Retractationis remedio utebantur, cum appellandi jus non esset, adversus sententiam Principis, Præfecti Prætorio, aut eorum quos Princeps ita dedit Judices, ut ab iis provocari non possit. Quod sæpe a D. Marco factum est [4]; & primum a Tiberio, qui M. Syllanum in tanto honore habuit, ut nollet ab eo provocari posse: quod si esset provocatum, rursus ei earumdem rerum cognitionem dabat: Xiphil. in *Caligula*: *Ὥστε μήτε ἔκκλητόν ποτε ἀπ᾽ αὐτοῦ δικάσασθαι ἐθελῆσαι, ἀλλ᾽ ἐκείνῳ πάντα αὖθις τὰ τοιαῦτα ἐγχειρίσαι.* Retractationis verbum in Pandectis frequens est, quod male a multis cum Restitutione in integrum confunditur. Retractata sententia [5], Retractationis quæstio [6], ut causa retractari dicitur, quæ post sententiam rursus ex integro tractatur [7]. Horum exemplum affert Plinius *l.* 6. *ep.* 5. *Varenus quidam*, ait, *obtinuerat ut sibi evocare testes liceret; quod pluribus æquum, quibusdam iniquum pertinaciter videbatur; maxime Licinio Nepoti, qui Prætor finitam causam retractavit. Vareno, quod summa contentione impetraverat, defendendum, & quasi rursus petendum fuit.* Idem *lib.* 6. *epist.* 13. *Senatus ipse mirificus: nam illi quoque qui prius negarant Vareno, quæ petebat, eadem danda, postquam erant data, censuerunt. Singulos enim re integra dissentire, fas esse; peracta, quod pluribus placuisset, cunctis tuendum. Consules omnia integra Principi servaverunt, cujus cognitionem suspensus exspecto.* Addit deinde *lib.* 7. *epist.* 6. & 10. *Acta causa & finitis actionibus, Cæsar, Neutra, inquit, pars de mora queretur. Erit mihi curæ, explorare Provinciæ voluntatem.* Hæc ex variis Plinii *Epistolis* contuli, quæ mihi ad retractationem facere videntur.

Retractatio autem in Justiniani C. & Novellis, occurrit sæpe. Ex quibus intelligimus omnes Judices, provocationes sibi porrectas, sustinere teneri, nisi forte sit Præfectus Prætorio: nam in hujus sede jus Retractationis integrum custodiri præcipitur [8], ut certo tempore elapso, retractatio concedatur, & per retractationem adhuc lis vivere speretur [9]. Retractatio, ἀναψηλάφησις in Basilicis:

1 L. 1. §. deportatos. D. de leg. 3. 2 L. 1. D. quando appelland. sit. 3 L. 6. §. in insulam. D. de interdict. & releg. l. 1. D. de custod. & exhibit. reor. 4 L. 1. §. fin. D. quando appellar. non licet. 5 L. qui de libertate. §. fin. D. de liberal. caus. 6 L. 1. §. 1. D. ne de stat. defunct. 7 L. admonendi. D. de jurejur. 8 Novel. 82. cap. 12. & Novel. 119. cap. 5. 9 L. fin. §. fid. C. de fid. instrument.

Εἰ μετὰ ἀναψηλαφήσεως νομίμῳ τρόπῳ προϊούσης ἡ ψῆφος ἀνατραπείη[1]: *Si deinceps Retractatione modo legitimo procedente, sententia recisa fuerit*.

Retractatio postulatur libello oblato Præfecto Prætorio, qui *libellus didascalicus* appellatur, ἀδείας διδασκαλικὸς, *libellus fiduciæ & securitatis*, vel *licentia supplicandi*, ex Novella Constitutione[2]. Hoc verbum ἀναψηλαφήσεως in erogatione militaris annonæ, aliam habet significationem[3], & male Interpres in Constitutione Græca, retractationem vertit, pro reintegratione. Retractatio autem de qua agimus, ad sententias Principis, Senatus, Præfecti Prætorio, quæ proprie παλινδικίαι, non facile impetratur: nam cum status Reipublicæ rebus judicatis maxime contineatur: judiciorum perturbationes, rerum judicatarum infirmationes, civitatum afflictarum, perditis in rebus, extremi exitiorum exitus solent esse. Quæ cum accidunt, nemo est quin intelligat, ruere illam Remp. & ubi eveniunt, nemo est qui ullam spem salutis reliquam esse arbitretur, Cicer. *de leg. Agraria, contra Rullum*, & lib. 5. *in Verrem*.

Quare vero a Principe appellari fas non sit, sed fas sit retractationem supplici libello petere; hanc Ulpianus rationem adfert, *quia ipse Princeps sit, qui provocatur*[4], & superiorem Judicem non habet. A Senatu provocare ad Principem non licet ex Hadriani oratione. A Præfectis Prætorio non licet, quia publice sententia principali lecta, appellandi facultas interdicta est[5]. Quæ hæc fuerit Principis sententia, minus perspectum est, sed videtur a Constantino confirmata aut restituta, cum ad universos Provinciales scripsit, *Se a Præfectis Prætorio, qui soli vice sacra cognoscere vere dicendi sunt, provocari non sinere, ne sua contingi veneratio videatur*[6]. Arcadius Jureconsultus, qui sententiæ principalis meminit, inter Papiniani discipulos numeratur, & sub Alexandro vixit, octoginta annis ante Constantinum: cujus principalis illa sententia dici non potest: certum tamen est Constantinum hac de re legem tulisse. Sed minus certum, quis primus hanc Præfecto Prætorio potestatem concesserit. Ab aliis qui vice sacra judicabant, licuit appellare[7].

Quid vero differat in integrum Restitutio a Retractatione, videamus. Judex quidem adversus sententiam suam restituit[8], cum tamen illam retractare nullo modo possit, & contrario judicio tollere[9]. Quia postquam Judex semel dixit sententiam, Judex esse desinit, & sive bene, sive male, functus est officio suo[10]. At Præfectus Prætorio suam sententiam retractare potest, ut in integrum restituere, cum ab ipso appellari non possit: hoc ideo quia *appellatio quidem, iniquitatis sententiæ querelam; at Retractatio, erroris proprii veniæ petitionem vel adversarii circumventionis allegationem continet*[11]. Commune auxilium ex Prætoris edicto est restitutio; appellatio est extraordinarium[12]. Restitutio ex Prætoris edicto, lapsis vel circumscriptis datur, si metus aut calliditas, aut ætas, aut absentia induxerint in captionem, aut status mutatio, aut justus error[13]. Quod ad majores & minores pertinet: sed hoc amplius minores habent, ut læsi restituantur, quod majoribus non semper conceditur. Nam licet iis vendentibus se invicem decipere, nisi si in fundo vendito, nec dimidia pars veri pretii soluta sit[1]. Minores via ordinaria restituuntur: majoribus cum restitutioni locus est extra ordinem jus dicitur[2].

Ex facto quæsitum Ulpianus ait[3]: „Cum quidam urbicam procurationem beneficio Principis „esset adeptus, apud Prætorem, se cura minorum „excusavit, absentibus iis. Adolescentes adierunt „Prætorem, desiderantes in integrum restitui: „Prætor ad Severum Imperatorem retulit, qui „rescripsit: Nullas partes esse Prætoris. Neque „enim contractum proponi cum minore, sed Principem intervenire, & reducere hunc ad administrationem debere, qui perperam esset a Prætore excusatus. Intervenire est auxilium suum impertiri, & suas partes interponere. Sic intervenire Prætor dicitur, cum Juris civilis rigorem temperat, ex necessitate, cum res aliter expediri non potest[4]. Hic vero Princeps intervenit, quia nullæ sunt partes Prætoris, neque contractus cum minore proponitur, ex quo videretur Prætorem adversus contractum minorem restituere, non adversus suam sententiam: quod Ulpianus ipse refellit[5]. Princeps ergo intervenit in iis restitutionum causis, in quibus illius interpretatio est necessaria, ut in hac facti specie. Severus Alexander est, de quo Ulpianus loquitur: nam Septimium Severum semper ille Divum appellat, & Severus Alexander quatuordecim Urbis Curatores fecit, Lamprid. in *Alexandro*; quorum unus hic urbicam procurationem adeptus dicitur. Hos vero Curatores ex Consularibus viris, audire negotia urbana, cum Præfecto Urbis jussit, ita ut omnes aut magna pars adesset, cum Acta fierent. Quare ob novum illud munus merito cum de excusatione ageretur, ad Principem referendum fuit. Nam si Magistratus civitatum, qui στρατηγοὶ τῶν πόλεων, a tutela & cura remittuntur: Procuratores urbici viri Consulares hanc excusationem mereri videbantur. Quos tamen perperam excusatos rescripsit Princeps, qui solus potuit hac de re decernere; cum neque consuetudo, neque lex, neque rerum judicatarum auctoritas Prætori suffragaretur, cujus in rebus hujusmodi, quæ de novo emergunt, nullæ sunt partes.

Principum Cognitionem in restitutione in integrum, ἐν ἀποκαταστάσει, breviter attingamus. Hic si sententiam dixerit, perraro permittere solet restitutionem; & induci in Auditorium suum, eum qui per infirmitatem ætatis se captum esse dicat, dum ea, quæ pro causa sunt, non dicta, allegat, vel ab Advocato prævaricatum queratur. Denique Glabrionem Acilium D. Severus, & Imperator Antoninus non audierunt, incolorate restitui desiderantem adversus fratrem. Post speciem in Auditorio eorum finitam, sed & Percenio Severo contra res bis judicatas, in integrum restitui permiserunt, & in Auditorio suo examinari[6]. Idem Imperator Licinio Frontoni rescripsit, *insolitum esse post sententiam suam vice sua ex appellatione dictam, alium in integrum restitutionem tribuere, nisi solum Principem*. Sed etsi ab Imperatore Judex datus cognoscat, restitutio ab alio, nisi a Principe, qui Judicem destinavit, non fiet.

In quibusdam etiam aliis causis, in integrum restitutio in Consistorio Principis peti debet: ut si quid a Procuratore Cæsaris judicatum est, solus Princeps adversus sententiam ejus restituit[7]. Sic adversus libertatem minori a Prætore subveniri impossibile est, nisi ex magna causa hoc a Principe fuerit consecutus[8].

1 Lib. 8. tit. 2. cap. 11. 2 Novel. 119. & Βασιλικ. eod. 3 Constit. Græc. 19. C. de erogat. milit. annon. 4 L. 1. D. a quib. appellar. non licet. 5 Lin. 1. ʃ. 1. D. a quib. appell. non lic. l. unic. C. de offic. Præf. Præt. 6 L. 16. C. T. de appellationib. 7 L. 11. C. T. de appellationib. 8 L. in causæ. §. fin. D. de minorib. 9 L. Paulus. D. de re judicat. 10 L. Judex. D. eod. 11 L. Præfecti. D. de minorib. 12 L. in causæ. 2. D. eod. 13 L. 1. & 2. D. de in integr. restit. l. 1. D. de minorib.

1 L. 2. C. de rescind. vendit. 2 L. 2. D. ex quib. caus. major 3 L. virum. ʃ. ex facto. D. de minorib. 4 L. 10. §. si usus. D. commun. divid. 5 L. præsent. D. de minorib. 6 L. minor. 18. D. de minorib. 7 L. 1. C. ubi & apud quem in integr. restit. 8 L. si te ex causa, cum seq. D. de minorib.

Est & alia Restitutionis species, quæ a Principe solo præstari potest, & a mera illius indulgentia proficiscitur. Singulare hujus exemplum habemus Antonini Caracallæ: *Hic cum salutatus esset ab Gentiano, & Advento, & Opilio Macrino Præfectis Prætorio, Clarissimis Viris, & principalibus Officiorum & utriusque Ordinis viris, oblatusque esset ei Julianus Licinianus, ab Opilio Ulpiano, tunc Legato, in insulam deportatus; tunc Antoninus Augustus dixit: Restituo te in integrum Provinciæ tuæ. Ut autem scias quid sit in integrum restituere: Restituo te honoribus, & ordini tuo, & omnibus ceteris* [1]. Itaque tantum ad restitutionem indulgentia Principis valet, quantum ad correctionem sententia valuit. Utque deportationis ipsum per se nomen rerum omnium spoliatio est; ita indulgentiæ restitutio, bonorum ac dignitatis uno nomine amissorum, est recuperatio [2]. Vera tamen est illa Principum prudentum oratio ad Senatum: *Indulgentia, P. C. quos liberat, notat: nec infamiam criminis tollit, sed pœnæ gratiam facit* [3].

CAP. XXX.

De Orationibus Principum.

ORationem Principum voco, omnem illorum in Senatu allocutionem, aut viva voce, aut ex scripto ab alio recitatam. Hujus variæ fuerunt species: nam aliæ sunt suasoriæ, aliæ sunt Principis sententiæ, cum de re aliqua Senatus haberetur: quædam objurgatoriæ aut monitoriæ: nonnullæ sunt allocutiones sive deliberationes; aliæ vim legis obtinent, cum Princeps de re aliqua quid constituit, orationemque in Senatu habet, ut illius auctoritate Senatusconsulto firmetur, quod decrevit. Hoc dicendi vel scribendi genere, primo vim suam & Imperii Principes auxerunt, & tenuerunt. Hinc egregia vox Cn. Pisonis, moriente libertate, ad Tiberium: *Quo loco censebis, Cæsar? si primus, habebo quod sequar: si post omnes, vereor ne imprudens dissentiam*, Tacitus 1. *Annal.* Augustus pro concione, cum ex more cœlibes & innuptos allocutus esset; lex Papia Poppæa de maritandis ordinibus secuta est, Dio *lib.* 56. quam Consules tulerunt non sponte, sed de Augusti sententia, Tacitus 3. *Annal.* Idem Augustus de filiæ probro, libello per Quæstorem recitato, notum Senatui fecit, abstinuitque congressu hominum diu præ pudore, Sueton. in *Augusto*. c. 65. Libellos intelligo litteras Principis, quæ passim orationes vocantur ab Historiæ Augustæ Scriptoribus, Trebell. Pollio in *Claudio*. Nobilis est illa Tiberii oratio, cum patris patriæ appellationem, & ne in acta sua juraretur, obstinatissime recusasset, quæ apud Suetonium cuique obvia est in *Tiberio* cap. 67. ut ea de morte Germanici, apud Tacitum 3. *Annal.* quam meditato temperamento habuit. Orationem Claudii Principis præterire non possum, cum A. Vitellio, L. Vipsanio COSS. dum de supplendo Senatu agitaretur, primoresque Galliæ, quæ Comata appellatur, fœdera & Civitatem assecuti, jus adipiscendorum in Urbe honorum expeterent: nam cum diversis studiis apud Principem certaretur, & illi contradiceretur, etiam statim contra disseruit; & vocato Senatu ita exorsus est, ut Tacitus refert: *Majores mei, quorum antiquissimus Clausus, origine Sabina, simul in civitatem Romanam & in familias Patriciorum adscitus est*, &c. Eleganter Tacitus orationem Claudii expressit, quam quisque legere potest libro 11. *Annal.* Sed longe aliter habita est a Claudio, alioque verborum contextu prolata, ut ex Tabula ærea, in qua incisa est, comprobatur: quam integram hic subjicio, Inscript. fol. 502.

1 L. 1. C. de sent. pass. & restitut. 2 L. fin. §. fin. C. eod. 3 L. 3. C. de general. abolition.

Ex una parte:

MAE. RERVM. NOSTR....... SII .... EQVIDEM. PRIMAM. OMNIVM. ILLAM. COGITATIONEM. HOMINVM. QVAM. MAXIME. PRIMAM. OCCVRSVRAM. MIHI. PROVIDEO. DEPRECOR. NE. QVASI. NOVAM. ISTAM. REM. INTRODVCI. EXHORRESCATIS. SED. ILLA. POTIVS. COGITETIS. QVAM. MVLTA. IN. HAC. CIVITATE. NOVATA. SINT. ET. QVIDEM. STATIM. AB. ORIGINE. VRBIS. NOSTRAE. IN. QVOT. FORMAS. STATVSQVE. RES. P. NOSTRA. DIDVCTA. SIT.

QVONDAM. REGES. HANC. TENVERE. VRBEM. NE. TAMEN. DOMESTICIS. SVCCESSORIBVS. EAM. TRADERE. CONTIGIT. SVPERVENERE. ALIENI. ET. QVIDAM. EXTERNI. VT. NVMA. ROMVLO. SVCCESSERIT. EX. SABINIS. VENIENS. VICINVS. QVIDEM. SED. EXTERNVS. VT. ANCO. MARCIO. PRISCVS. TARQVINIVS. PROPTER. TEMERATVM. SANGVINEM. QVOD. PATRE. DEMARATO. CORINTHIO. NATVS. ERAT. ET. TARQVINIENSI. MATRE. GENEROSA. SED. INOPI. VT. QVAE. TALI. MARITO. NECESSE. HABVERIT. SVCCVMBERE. CVM. DOMI. REPELLERETVR. A. GERENDIS. HONORIBVS. POSTQVAM. ROMAM. MIGRAVIT. REGNVM. ADEPTVS. EST. HVIC. QVOQVE. ET. FILIO. NEPOTIVE. EIVS. NAM. ET. HOC. INTER. AVCTORES. DISCREPAT. INSERTVS. SERVIVS. TVLLIVS. SI. NOSTROS. SEQVIMVR. CAPTIVA. NATVS. OCRESIA. SI. TVSCOS. CAELI. QVONDAM. VIVENNAE. SODALIS. FIDELISSIMVS. OMNISQVE. EIVS. CASVS. COMES. POSTQVAM. VARIA. FORTVNA. EXACTVS. CVM. OMNIBVS. RELIQVIIS. CAELIANI. EXERCITVS. ETRVRIA. EXCESSIT. MONTEM. CAELIVM. OCCVPAVIT. ET. A. DVCE. SVO. CAELIO. ITA. APPELLITATVS. MVTATOQVE. NOMINE. NAMTVSCE. MASTARNA. EI. NOMEN. ERAT. ITA. APPELLATVS. EST. VT. DIXI. ET. REGNVM. SVMMA. CVM. REIP. VTILITATE. OBTINVIT. DEINDE. POSTQVAM. TARQVINI. SVPERBI. MORES. INVISI. CIVITATI. NOSTRAE. ESSE. COEPERVNT. QVA. IPSIVS. QVA. FILIORVM. EIVS. NEMPE. PERTAESVM. EST. MENTES. REGNI. ET. AD. CONSVLES. ANNVOS. MAGISTRATVS. ADMINISTRATIO. REIP. TRANSLATA. EST.

QVID. NVNC. COMMEMOREM. DICTATVRAE. HOC. IPSO. CONSVLARI. IMPERIVM. VALENTIVS. REPERTVM. APVD. MAIORES. NOSTROS. QVO. IN. ASPERIORIBVS. BELLIS. AVT. IN. CIVILI. MOTV. DIFFICILIORE. VTERENTVR. AVT. IN. AVXI-

XILIVM. PLEBIS. CREATOS. TRIBV- A
NOS. PLEBEI. QVID. A. CONSVLI-
BVS. AD. DECEMVIROS. TRANSLA-
TVM. IMPERIVM. SOLVTOQVE. PO.
STEA. DECEMVIRALI. REGNO. AD.
CONSVLES. RVRSVS. REDITVM.
QVID. IM::::::: VRIS. DISTRIBVTVM.
CONSVLARE. IMPERIVM. TRIBV-
NOSQVE. MILITVM. CONSVLARI.
IMPERIO. APPELLATOS. QVI. SENI.
ET. SAEPE. OCTONI. CREARENTVR.
QVID. COMMVNICATOS. POSTREMO.
CVM. PLEBE. HONORES. NON. IM-
PERII. SOLVM. SED. SACERDOTIO- B
RVM. QVOQVE. IAM. SI. NARREM.
BELLA. A. QVIBVS. COEPERINT.
MAIORES. NOSTRI. ET. QVO. PRO-
CESSERIMVS. VEREOR. NE. NIMIO.
INSOLENTIOR. ESSE. VIDEAR. ET.
QVAESISSE. IACTATIONEM. GLO-
RIAE. PROLATI. IMPERII. VLTRA.
OCEANVM. SED. ILLOC. POTIVS.
REVERTAR. CIVITATEM.

Ex altera.

C
.... SANE
......, NOVO .... DIVVS. AVG.... NO
.... LVS. ET. PATRVVS. TI. CAESAR.
OMNEM. FLOREM. VBIQVE. COLO-
NIARVM. AC. MVNICIPIORVM. BO-
NORVM. SCILICET. VIRORVM. ET.
LOCVPLETIVM. IN. HAC. CVRIA.
ESSE. VOLVIT. QVID. ERGO. NON.
ITALICVS. SENATOR. PROVINCIA-
LI. POTIOR. EST. IAM. VOBIS. CVM.
HANC. PARTEM. CENSVRAE. MEAE
APPROBARE. COEPERO. QVID. DE.
EA. RE. SENTIAM. REBVS. OSTEN- D
DAM. SED. NE. PROVINCIALES.
QVIDEM. SI. MODO. ORNARE. CV-
RIAM. POTERINT. RECIPIENDOS.
PVTO

ORNATISSIMA. ECCE. COLONIA. VA-
LENTISSIMAQVE. VIENNENSIVM.
QVAM. LONGO. IAM. TEMPORE.
SENATORES. HVIC. CVRIAE. CON-
FERT. EX. QVA. COLONIA. INTER.
PAVCOS. EQVESTRIS. ORDINIS. OR-
NAMENTVM. L. VESTINVM. FAMI-
LIARISSIME. DILIGO. ET. HODIE- E
QVE. IN. REBVS. MEIS. DETINEO.
CVIVS. LIBERI. FRVANTVR. QVAE-
SO. PRIMO. SACERDOTIORVM. GRA-
DV. POST. MODO. CVM. ANNIS. PRO-
MOTVRI. DIGNITATIS. SVAE. IN-
CREMENTA. VT. DIRVM. NOMEN.
LATRONIS. TACEAM. ET. ODI. IL-
LVD. PALAESTRICVM. PRODIGIVM.
QVOD. ANTE. IN. DOMVM. CONSV-
LATVM. INTVLIT. QVAM. COLONIA.
SVA. SOLIDVM. CIVITATIS. ROMA-
NAE. BENEFICIVM. CONSECVTA.
EST. IDEM. DE. FRATRE. EIVS. POS- F
SVM. DICERE. MISERABILI. QVIDEM.
INDIGNISSIMOQVE. HOC. CASV. VT.
VOBIS. VTILIS. SENATOR. ESSE.
NON. POSSIT

TEMPVS. EST. IAM. TI. CAESAR. GER-
MANICE. DETEGERE. TE. PATRI-
BVS. CONSCRIPTIS. QVO. TENDAT
ORATIO. TVA. IAM. ENIM. AD. EX
TREMOS. FINES. GALLIAE. NARBO-
NENSIS. VENISTI

TOT. ECCE. IVVENES. INSIGNES.
QVOT. INTVEOR. NON. MAGIS.
SVNT. PAENITENDI. SENATORES.
QVAM. PAENITET. PERSICVM. VI-
RVM. NOBILISSIMVM. AMICVM.
MEVM. INTER. IMAGINES. MAIO-
RVM. SVORVM. ALLOBROGICI. NO-
MEN. LEGERE. QVOD. SI. HAEC.
ITA. ESSE. CONSENTITIS. QVID.
VLTRA. DESIDERATIS. QVAM. VT.
VOBIS. DIGITO. DEMONSTREM. SO-
LVM. IPSVM. VLTRA. FINES. PRO-
VINCIAE. NARBONENSIS. IAM. VO-
BIS. SENATORES. MITTERE. QVAN-
DO. EX. LVGDVNO. HABERE. NOS.
NOSTRI. ORDINIS. VIROS. NON.
PAENITET. TIMIDE. QVIDEM. P. C.
EGRESSVS. ADSVETOS. FAMILIA-
RESQVE. VOBIS. PROVINCIARVM.
TERMINOS. SVM. SED. DISTRICTE.
IAM. COMATAE. GALLIAE. CAVSA:
AGENDA. EST. IN. QVA. SI. QVIS.
HOC. INTVETVR. QVOD. BELLO.
PER. DECEM. ANNOS. EXERCVE-
RVNT. DIVOM. IVLIVM. IDEM. OP-
PONAT. CENTVM. ANNORVM. IM-
MOBILEM. FIDEM. OBSEQVIVMQVE.
MVLTIS. TREPIDIS. REBVS. NO-
STRIS. PLVSQVAM. EXPERTVM. IL-
LI. PATRI. MEO. DRVSO. GERMA-
NIAM. SVBIGENTI. TVTAM. QVIETE.
SVA. SECVRAMQVE. A. TERGO. PA-
CEM. PRAESTITERVNT. ET. QVI-
DEM. CVM. AD. CENSVS. NOVO.
TVM. OPERE. ET. INADSVETO. GAL-
LIIS. AD. BELLVM. ADVOCATVS. ES-
SET. QVOD. OPVS. QVAM. ARDVVM.
SIT. NOBIS. NVNC. CVM. MAXIME.
QVAMVIS. NIHIL. VLTRA. QVAM.
VT. PVBLICAE. NOTAE. SINT. FA-
CVLTATES. NOSTRE. EXQVIRA-
TVR. NIMIS. MAGNO. EXPERIMEN-
TO. COGNOSCIMVS.

Dicentem Principem Consul interpellavit, qui perrexit porro dicere, & verbis paucioribus sententiam suam aperire, ex qua secuto Patrum consulto, primi Ædui Senatorum in Urbe jus adepti sunt, & quod Princeps exemplis tuebatur, inter exempla fuit.

Imperatores omnes ad Vitellium, præcipue Cæsarum genus, adeo litteris exculti fuerunt, ut ni cunctis vitiis, Augusto excepto, nimii fuissent, tantæ dotes minora flagitia texissent, Aurel. Vict. in *Vitellio*. Hi enim ad dicendum paratissimi si præsentes essent, Quæstoris aut alterius opera non indigebant. Neronis primum, cum in Thraseæ necem vocari Patres jussisset, oratio per Quæstorem ejus audita est, qua Patres argueret, quod publica exempla desererent, Tacit. lib. 16. *Annal.* Idem ille, de quibusdam rebus orationes ad Senatum missas, præterito Quæstoris officio, per Consules plerumque recitabat, Sueton in *Nerone* cap. 15. Hunc morem deinde Principes posteriores secuti: nam Titus Vespasianus patris nomine in Senatu orationes Quæstoris vice recitavit, Sueton. in *Tito* cap. 6. & orationem Trajani Hadrianus cum in Senatu pronuntiasset agrestius, & ipse risus est, Spartianus in *Hadriano*.

Multa extant orationum exempla in Historiæ Augustæ Scriptoribus, quæ aut ad Senatum scriptæ sunt, aut per Quæstorem recitatæ: hic enim libris principalibus in Senatu legendis vacabat, ut Epistolas, libellos, litteras, quæ orationis nomine

Z.

continentur, recitabat. Horum aliquas tanto honore Senatus habuit, cum Principi adulari didiciſſet, ut ob unam a Numeriano Imperatore miſſam, quæ aliquid elegantiæ habere viſa eſt, decreverit illi ſtatuam non quaſi Principi, ſed quaſi Rhetori in Bibliotheca Ulpia ponendam, Vopiſcus in *Numeriano*. Neroni antea hic honor habitus cum dignitate: nam quæ legit in Senatu, abs ſe & a Seneca conſcripta, tantam vim ad demulcendos animos habuerunt, ut decreto Senatus inſculperentur in columna argentea, ac quotannis creandis novis Conſulibus legerentur: Xiphil. in *Nerone*: *Τοσαῦτα δὲ καὶ πρὸς τὴν βουλὴν γραφέντα ἀνέγνω, ὥστε καὶ ἐς ἀργυρᾶν στήλην ἐγγραφῆναι, καὶ ἐν ταῖς νέαις τῶν ἀεὶ ὑπάτων ἀρχαῖς ἀναγινώσκεσθαι ψηφισθῆναι.*

Prætereo objurgationes, aut vanas orationes Principum ad Senatum: ſed ineptam Commodi rideo, qui cum in Senatu multas nugas dixiſſet, in ſuis laudibus præter cetera poſuit, quod cum equitaret, aliquando patrem multo cœno, in quo ceciderat, liberarit: Xiphil. in *Commodo*. *Ἐν τοῖς ἐπαίνοις εἶπει, ὅτι τὸν πατέρα ποτὲ ἐς πηλὸν βαθὺν ἐμπέντα ἱππεύων ἐρρύσατο.* Ad eas venio quæ vere orationes dici poſſunt, & Juris noſtri aliquam partem faciunt.

In Pandectis plerasque hujuſmodi orationes habemus, atque inter eas Hadriani Imperatoris, Senatuſconſulto firmatas. Unius meminit Ulpianus quam ſupra attigimus, & Senatuſconſulti verba ſolum referuntur quæ orationi ſimillima [1]. Multæ ſunt M. Antonini, & Commodi Severi, & Antonini. Sed celebris illa M. Antonini, cujus Paulus meminit, & ad quam librum ſcripſit ſingularem: *Oratione*, inquit [2], *D. Marci cavetur, ut ſi Senatoris filia libertino nupſiſſet, nec nuptiæ eſſent: quam & Senatuſconſultum ſecutum eſt*. Nec nuptias, dixit oratio, idque eleganter, quod hucuſque omnes Juris Interpretes fugit. *Nec nuptiæ* ſunt, injuſtæ nuptiæ, quæ interim nuptiæ quidem non ſunt, ſed aliquando juſtæ fieri poſſunt. Atque hic loquendi modus Juris Auctoribus familiaris eſt. Sic enim Marcellus [3]: *Qui pupillam duxit uxorem contra Senatuſconſultum, nec matrimonium hoc eſt*. Sic Ulpianus, *eum, qui ſe libertinum fatetur, nec adoptando ingenuum Patronus facere poteſt* [4]. Quod ita Marcianus interpretatur, libertinum qui ſe ingenuo dedit arrogandum, in ejus quidem familia, ingenui jura conſequitur: ut libertinus tamen a Senatoris filiæ nuptiis repellendus eſt [5]. Dictio, *Nec*, disjunctiva non eſt, perpetuo Juris excluſiva in nuptiis, ſed ob legis aut Senatuſconſulti prohibitionem, nec nuptiæ ſunt, vel, ut Ulpianus loquitur, *ceſſat matrimonium*, ut puta in ea quæ tutori ſuo nupſit, vel contra mandata convenit [6]. Ceſſare, eſt tardare, intermittere, moram facere: ut ceſſat tutor, qui tutelam non adminiſtrat, & qui poſtea adminiſtrare poteſt [7]. Nec nuptiæ quæ ſunt, juſtæ fieri poſſunt; ut ſi Senatori, Principis indulgentia, fuerit permiſſum libertinam uxorem juſtam habere, poteſt uxor juſta videri, quamvis ante Principis indulgentiam juſta non fuerit [8]. Vel ſi Senator in ea conditione eſt, ut amittat dignitatem, uxor eſſe incipiet [9]. Item Præfectus cohortis, vel equitum, aut Tribunus ſi contra interdictum, ejus Provinciæ duxit uxorem, in qua officium gerebat; matrimonium nec eſt [10], id eſt, nec maritus dici poteſt; cum tamen nupta uxoris loco ſit: quæ ſi poſt depoſitum officium in eadem voluntate perſeverarit, juſtæ nuptiæ efficiuntur [1]. Unde aliquando putavi legendum apud Terentium in *Andria* actu I. ſcena 3.

—— hæc Andria,
Sive juſta uxor, ſive amica eſt.

In vulgatis ſcriptum, *ſive iſta uxor*. Alius præterea eſt harum nec nuptiarum effectus, ut ſi quis contra Senatuſconſultum uxorem duxerit, illa quidem ex teſtamento viri capere poſſit, ipſe autem vir non poſſit; quia imputari mulieri nihil poteſt, quæ decepta eſt, & potentatus ratio illam excuſatam habet [2], nec tamen matrimonium conſtat quoad virum, quantum ad civiles effectus [3]. Sunt & aliæ in Pandectis M. Antonini orationes a Juriſconſultis latius explicatæ. Oratione illius exprimitur, *ne quis meſſium vindemiarumque tempore cogat ad Judicium adverſarium venire* [4]. *Eadem oratione in Senatu recitata, effecit de aliis ſpeciebus, Prætorem adiri, etiam diebus feriatis: ut puta, ut tutores & curatores dentur: ut officia admoneantur: ceſſantes excuſationes allegentur: alimenta conſtituantur: ætates probentur: jus dicatur de rebus quæ tempore ſunt perituræ* [5]. Quod autem ſtatuit illa oratione, ut officia admoneantur; officia pro Magiſtratuum Miniſtris accipienda ſunt, quæ admonere, id eſt, coercere & caſtigare quoquo tempore Magiſtratui licet. Sic admonitio fuſtium a Calliſtrato dicitur [6].

Alia oratione idem M. Antoninus etiam in Senatu recitata effecit, *ne aliter alimentorum tranſactio rata eſſet, quam ſi auctore Prætore facta eſſet*: quam Ulpianus plene interpretatur [7]. Error eſt in inſcriptione legis *Sciendum*, *D. de ritu nuptiarum*, quæ deſumta dicitur *ex libro Pauli ſingulari, ad Orationem D. Severi & Commodi*. Nec enim Severum Commodo conjungi, aut illi anteponi ratio patitur. Quare ex alio legis titulo emendandum eſt [8], *Paulus libro ſingulari ad Orationem D. Antonini & Commodi*. Error hinc irrepſit, quod in lege *Sciendum*, ita Severum & Antoninum reſcripſiſſe Paulus tradit, quaſi illorum reſcriptum Antonini & Commodi Orationis interpretationem contineret: cum Orationis a D. Marco habitæ verba deficerent [9]. Sic Juſtinianus ad certum caſum extendendam D. Marci orationem monet [10].

Orationis Severi, quam in Senatu habuit, hæc verba ab Ulpiano referuntur [11]. *Præterea P. C. interdicam tutoribus & curatoribus, ne prædia ruſtica vel ſuburbana diſtrahant, niſi ut id fieret parentes teſtamento vel codicillis caverint*, &c. Ad hanc Orationem multa Ulpianus, ſed & Paulus librum etiam ſingularem ſcripſit [12]. Atque hanc Orationem Gordianus Imperator *D. Severi beneficium vocat* [13]. His Orationibus unam Antonini Caracallæ non omittendam adtexo: *Cum moribus receptum eſſet, ne inter virum & uxorem donationes valerent, ne mutuo amore invicem ſpoliarentur; hæc ratio oratione Imperatoris Antonini electa eſt*: cujus verba hæc ſcripſit Ulpianus paucis [14]: *Majores noſtri*, ait, *inter virum & uxorem donationes prohibuerunt, amorem honeſtum ſolis animis æſtimantes*,

1 L. item veniunt. §. pridie. D. de petit. hered. 2 L. oratione. D. de rit. nupt. 3 L. qui pupillam. D. ad leg. Jul. de adulter. 4 L. fin. D. de ſtatu homin. 5 L. ſciendum. D. de rit. nupt. 6 L. ſi concubina. D. de rit nupt. 7 L. 1. §. 1. D. de adminiſtr. tutor. 8 L. ſi Senatori. D. de rit. nupt. 9 L. ſi quis in Senatorio. D. eod. 10 L. Præfectus. D. eod. l. 7. C. de donat. int. vir. & uxor.

1 L. 6. C. de nuptiis. 2 L. fin. D. de leg. 1. 3 L. Præfectus. D. de rit. nupt. 4 L. 1. D. de feriis. 5 L. 2. & 3. D. eod. 6 L. 7. C. de pœn. 7 L. cum ii. D. de tranſactionib. 8 L. ſi quis tutor. D. de ritu nupt. & l. oratio. D. de ſponſalib. 9 L. 17. C. de excuſat. tut. 10 L. fin. §. ſin vero. D. de teſtamentar. manumiſſ. 11 L. 1. D. de reb. eor. 12 Tit. lib. 2. D. eod. 13 L. 2. C. de curator. furioſ. 14 L. cum hic ſtatus. D. de donat. int. vir. & uxor.

A *famæ etiam conjunctorum consulentes; ne concordia pretio conciliari videretur: neve melior in paupertatem incideret, deterior ditior fieret* [1]. *Quam sententiam ante excessum patris sui Severi temperavit, alia oratione in Senatu habita, qua auctor fuit Senatui censendi, ut aliquid laxaret de juris rigore, & donationes hujusmodi confirmaret.* Gordianus Imperator hanc orationem Severo tribuit [2], cum tamen sit Antonini, qui eam ante obitum patris pronuntiavit.

CAP. XXXI.

De Legibus & Constitutionibus Principum.

LEge Regia de Imperio lata, Populus Principi omne imperium & potestatem contulit. Pars legis in tabula ærea in Basilica Lateranensi sic incisa legitur, quæ in Vespasiani gratiam a S. P. Q. R. lata vel potius renovata est. Inscript. 242.

FOEDVSVE. CVM. QVIBVS. VOLET. FACERE. LICEAT. ITA. VTI. LICVIT.
C DIVO. AVG. TI. IVLIO. CAESARI AVG. TIBERIOQVE. CLAVDIO. CAESARI. AVG. GERMANICO.

VTIQVE. EI. SENATVM. HABERE. RELATIONEM. FACERE. REMITTERE. SENATVS. CONSVLTA. PER. RELATIONEM. DISCESSIONEMQVE. FACERE. LICEAT. ITA. VTI. LICVIT. DIVO. AVG. TI. IVLIO. CAESARI. AVG. TI. CLAVDIO. CAESARI. AVG. GERMANICO.

D VTIQVE. CVM. EX. VOLVNTATE. AVCTORITATEVE. IVSSV. MANDATVVE. EIVS. PRAESENTEVE. EO. SENATVS. HABEBITVR OMNIVM. RERVM. IVS. PERINDE. HABEATVR. SERVETVR. AC. SI. E. LEGE. SENATVS. EDICTVS. ESSET. HABERETVRQVE.

VTIQVE. QVOS. MAGISTRATVM. POTESTATEM. IMPERIVM. CVRATIONEMVE. CVIVS. REI. PETENTES. SENATVI. POPVLOQVE. ROMANO. E COMMENDAVERIT. QVIBVSQVE. SVFFRAGATIONEM. SVAM. DEDERIT. PROMISERIT. EORVM. COMITIIS. QVIBVSQVE. EXTRA. ORDINEM. RATIO. HABEATVR.

VTIQVE. EI. FINES. POMERII. PROFERRE. PROMOVERE. CVM. EX. REPVBLICA. CENSEBIT. ESSE. LICEAT. ITA. VTI. LICVIT. TI. CLAVDIO. CAESARI. AVG. GERMANICO.

F VTIQVE. QVAECVMQVE. EX. VSV. REIPVBLICAE. MAIESTATE. DIVINARVM. HVMANARVM. PVBLICARVM. PRIVATARVMQVE. RERVM. ESSE. CENSEBIT. EI. AGERE. IVS. POTESTASQVE. SIT. ITA. VTI DIVO. AVG. TIBERIOQVE. IVLIO CAESARI. AVG. TIBERIOQVE CLAVDIO. CAESARI. AVG. GERMANICO. FVIT.

[1] L. 3. C. de donat. int. vir. & uxor. [2] L. 10. C. eod.

VTIQVE. QVIBVS. LEGIBVS. PLEBEIVE. SCITIS. SCRIPTVM. FVIT. NE. DIVVS. AVG. TIBERIVSVE. IVLIVS. CAESAR. AVG. TIBERIVSQVE. CLAVDIVS. CAESAR. AVG. GERMANICVS. TENERENTVR. IIS LEGIBVS. PLEBISQVE. SCITIS. IMP. CAESAR. VESPASIANVS. SOLVTVS. SIT. QVAEQVE EX. QVAQVE. LEGE. ROGATIONE. DIVVM. AVG. TIBERIVMVE. IVLIVM. CAESAREM. AVG. TIBERIVMVE. CLAVDIVM. CAESAREM. AVG. GER-
B MANICVM. FACERE. OPORTVIT. EA. OMNIA. IMP. CAESARI. VESPASIANO. AVG. FACERE. LICEAT.

VTIQVE. QVAECVNQVE. ANTE. HANC. LEGEM. ROGATAM. ACTA. GESTA. DECRETA. IMPERATA. AB. IMPERATORE. CAESARE. VESPASIANO. AVG. IVSSV. MANDATVVE. EIVS. A. QVOQVE. SVNT. EA. PERINDE. IVSTA. RATAQVE. SINT. AC. SI. POPVLI. PLEBISVE. IVSSV. ACTA. ESSENT.

Sanctio.

SI QVIS. HVIVSCE. LEGIS. ERGO. ADVERSVS. LEGES. ROGATIONES. PLEBISVE. SCITA. SENATVSVE. CONSVLTA. FECIT. FECERIT. SIVE. QVOD. EVM. EX. LEGE. ROGATIONEVE. PLEBISVESCITO. S. VE. C. FACERE. OPORTEBIT. NON. FECERIT. HVIVS. LEGIS. ERGO. ID. EI. NE. FRAVDI. ESTO. NEVE. QVIT. OB. EAM. REM. POPVLO. DARE. DEBETO. NEVE. CVI. DE. EA. RE. ACTIO. NEVE. IVDICATIO. ESTO. NEVE. QVIS. DE. EA. RE. APVD. SE. AGI. SINITO.

Præclarum hoc Antiquitatis monumentum Antonius Augustinus explicavit in lib. *de Legibus*, in quo mihi facessebat negotium Tiberius Julius Cæsar, qui alius a Tiberio, qui post Augustum tenuit Imperium, primum videbatur: nec enim Tiberii Julii nomen me legere apud Auctorem ullum memini, nec mendum fabrile ausus sum suspicari in hac tabula, in qua non semel repetitum est Tiberii Julii nomen. Quod cum attentius meditarer, venit in mentem, Augustum in Nummis Divi filium, in Fastis Consularibus D. Julii filium nuncupatum. Hinc cum Fastos diligentius evolverem, invenio in his Tiberium Julium, D. Augusti filium, D. Julii nepotem inscribi:

TI. IVLIVS. DIVI. AVGVSTI. F. DIVI. IVLI. N. CAESAR. AVG.

Unde constat Tiberium Julium D. Augusti filium esse revera Tiberium, tertium Populi Rom. Imperatorem.

In hac lege Regia immorabor, atque in eo, quod sexto capite, Vespasianus legibus solutus est; quod perperam a multis intellectum: etenim legibus ita solutos Imperatores Dio scribit, quoniam omnis agendi licentia eis datur, eosque usurpasse ut legibus soluti esse dicerentur, hoc est, omni legis necessitate liberati, nec iis, quæ scripta sunt, subjecti, *lib.* 53. *Τȣτέςιν ἐλεύθεροι ἀπο πάσης ἀναγκαίης νομίσεως εἰσι, ϗ ȣδενὶ των γεγραμμένων ἐνέχονται.* Quod non ad omnes leges porrigi ipsi Principes consentiunt, sed ad eam multitudinem & infinitam varietatem legum novarum, quæ dilec-

ſione ordinum, & adipiſcendi illicitos honores, aut pellendi claros viros, aliaque prava, per vim aut gratiam latæ erant. Nam corrupta Republica plurimæ hujuſmodi leges, ut Tacitus queritur 3. *Annal.* Quales ſunt Papia Poppæa, lex viceſimæ hereditatium, & aliæ hujuſmodi, quæ Principem non ligant. Hinc cum Ulpianus ſcripſit Principem legibus ſolutum eſſe, de lege Papia Poppæa intellexit [1]: nam Ulpiani lex ſumta eſt ex *lib.* 13. ad Juliam & Papiam, ad quam viginti libros ſcripſit.

At leges naturales etiam contra Principem valent, omniſque illegitima exceptio rejicitur, *καὶ κατὰ Βασιλέως οἱ γενικοὶ κρατείτωσαν νόμοι, καὶ πᾶσα παράνομος ἐκβαλλέσθω παραγραφή* [2]. Nec ſi regnante Tarquinio ulla ſcripta lex eſſet ſtupro, idcirco non contra legem illam ſempiternam Tarquinius vim Lucretiæ afferre potuit. Etenim *probra quædam*, ait Ulpianus [3], *natura turpia ſunt, quædam civiliter & quaſi more civitatis. Ut puta furtum, adulterium natura turpe eſt.* Lex ergo, quæ eſt ratio ſumma a natura inſita, quæ jubet ea quæ facienda ſunt, prohibetque contraria, nullo jure tolli poteſt; quia, ut ait Tullius lib. 2. *de Legib. legis vis, non modo ſenior eſt quam ætas populorum & civitatum; ſed æqualis illius cælum & terras tenentis & regnantis Dei.* Quapropter cum Princeps lex vera ſit, & recta ratio ſummi Dei; digna vox eſt majeſtate regnantis, legibus alligatum ſe Principem profiteri; quia de auctoritate legis, illius pendet auctoritas, & revera *majus Imperio eſt ſubmittere legibus principatum* [4].

Lex igitur Regia, quæ & *lex Imperii* ab Alexandro Principe vocatur [5], ſolemnibus juris, ut ipſe reſcripſit, Imperatorem ſolvit: quod recte Accurſius intellexit; ut licet Princeps formulas aut ſolennia juris non obſervet, nemo poſſit ejus Acta infirmare. Sed ſi privatus a jure ſolennibus receſſerit, nihil transfert in Principem. Ut ex imperfecto teſtamento nec Imperatorem capere poſſe, lege conſtitutum eſt [6]. Nam cum heredes inſtituuntur Auguſtus aut Auguſta, jus commune cum ceteris habent: quod Paulus ſic intelligit, ut cum Imperatorem ex imperfecto teſtamento legata, vel fideicommiſſa vendicare, verecundum eſſe dicat, hanc optimam affert rationem: *decet enim tantæ Majeſtati eas ſervare leges, quibus ipſe ſolutus videtur.* Quod ſi Princeps a jure communi aliquando vellet recedere, id ex juſta & probabili cauſa ab ipſo conſtituendum erat, ut Imperator Antoninus fecit, qui conſtituit *ſucceſſori Principi deberi quod Principi relictum eſt, ſi antequam dies legati cederet, ab hominibus ereptus eſſet* [7]. Quod ad Auguſtam trahi noluerunt, cui ſi quid legatum eſſet, & inter homines eſſe deſiiſſet, deficiebat quod relictum eſt, ut Hadrianus in Plautinæ, & Antoninus in Fauſtinæ Auguſtæ perſona conſtituerunt [8]: nam Auguſta legibus ſoluta non eſt, niſi Principis privilegio [9]: quod in iis, quæ contra juris rationem conſtituta ſunt, perſonam non egreditur, nec producendum eſt ad conſequentiam [10].

Miratus ſum aliquando, cum Romani Principes tot leges ipſi condiderint, nullam tamen ſub eorum nomine in Pandectarum libris enuntiatam. Unus Auguſtus pleraſque Julias leges tulit; multas non adjecto nomine, licet & quaſdam retractarit, & quaſdam ex integro ſanxerit, Sueton.

1 L. Princeps. D. de legib. 2 Lib. 2. Βασιλικ. tit. 6. cap. 1. 3 L. 42. D. de verb. ſign. 4 L. dign. vox. C. de legib. 5 L. 3. C. de teſtament. 6 L. ex imperfec. D. de leg. 3. 7 L. quod Principi. D. de leg. 2. 8 L. ſi Auguſtæ. D. eod. 9 L. Princeps. D. de legib. 10 L. quod vero. D. eod.

in *Auguſto* c. 34. Imo cum ille de viceſima hereditatium legem tuliſſet, viceſimæ legem voluit nuncupari, non Auguſtam: ea forte ratione, quod lex illa a nullo probata & iniqua, Dio *lib.* 55. cui tandem ab Imperatore Trajano derogatum, qui lachrymas parentum vectigales paſſus non eſt, Plin. in *Panegyrico*. Eadem lex acciſa ab Imperatoribus ceteris, & poſtremum abolita: ad quam Æmilius Macer, Papiniani diſcipulus, duos libros ſcripſit [1], ex quibus colligimus hanc legem ad Alexandri Severi tempora duraſſe.

Conſtitutiones Principum ad ipſas leges, pragmaticas juſſiones, edicta, mandata, decreta, epiſtolas, interpretationes, ſubſcriptiones, interlocutiones, beneficia, atque etiam orationes referuntur. Hæc enim omnia vim legis habere certiſſimi juris eſt. Plane ex iis quædam ſunt perſonales, quæ nec ad exemplum trahuntur; quædam generales [2]. Generales leges ſunt, quæ vel oratione conduntur, vel incerto edicti vocabulo nuncupantur [3]. Conſtitutiones enim cum generale nomen habeant, non omnes ſunt generales; ſed ut genus nonnihil a ſpeciebus differunt: & proprie Conſtitutiones vocantur leges, quæ fiunt iis duntaxat negotiis atque perſonis quibus fuerunt promulgatæ. Nam quæ per Relationem aut Suggeſtionem Judicum, aut aliorum ſtatuta ſunt, & quæ Corporibus, Legatis, Provinciis vel Civitati, vel Curiæ conceduntur, generalia jura non faciunt [4]. Conſtitutionibus autem Princeps emendat jus vetus, quod certum eſt: ut deciſionibus certum facit, quod erat controverſum. Papirius Juſtus libros viginti Conſtitutionum compilavit, quorum reliquiæ in Pandectis ſparſæ varias leges conficiunt, quæ omnes ab hoc verbo IMPERATORES incipiunt; & ad Antoninum & Verum referuntur, ſi unam excipiamus, quæ ab Antonino ſolo ad Avidium Caſſium [5]. Sed quidquid a Principe conditur, generali nomine Conſtitutio vocatur.

CAP. XXXII.

De Pragmaticis Juſſionibus, & Edictis Principum.

ΠΡαγματεια, inquit Heſychius, *σύγγραμμα βίβλου, ἢ λόγος.* Pragmatica Juſſio, ſeu Sanctio, non ad ſingulorum preces ſuper privatis negotiis profertur, ſed tantum ad preces alicujus Corporis, Collegii, Civitatis, vel Provinciæ: *Πραγματικὸς δὲ θεῖος μὴ ἐκφωνείσθω τύπος πρὸς ἰδικὴν τινος ἰδιωτικοῦ πράγματος δέησιν, ἀλλὰ μόνον πρὸς σωματείων, ἢ ἑτέρων σύστημα, ἢ πόλιν, ἢ ἐπαρχίαν* [6]. Hæc fit de conſilii ſententia, ſuggeſtione aliena precibuſve [7]. Breviter Pragmaticæ Juſſiones ſunt, reſcripta diligentius diffuſiuſque tractata apud Principem in publicis negotiis cujuſque Univerſitatis, vel Provinciæ, quæ inter generales leges numerantur.

Pragmaticæ Juſſiones ſunt quæ aliquid jubent; Sanctiones quæ prohibent: quod ex Novella Theodoſii & Valentiniani dignoſcitur [8], quæ de Palatinis miſſa eſt ad Florianum Comitem S. L. id eſt, *ſacrarum largitionum*: Floriane FR. A. hoc eſt, *frater ave, Illuſtris auctoritas tua, Pragmatici noſtri ſecuta præceptum, ſciat ſecundum ſuggeſtionem tuam Palatinos omnes* S. L. *qui ſtipendiis non peractis, ſine teſtimonio, vel auctoritate Præſulis ſui ad*

1 Paul. lib. 4. Sentent. tit. 6. 2 L. 1. D. de conſtit. princip. 3 L. 3. C. de legib. 4 L. 2. C. de legib. 5 L. Imperator. D. de pact. 6 Lib. 2. Βασιλικ. tit. 5. cap. 27. 7 L. fin. C. de prox. ſacr. ſcrinior. 8 Novel. 25.

Ecclesiastica obsequia transiere, nomine Clericorum & privilegio cinguli superioris exsutos, Palatino Officio & militiæ protinus esse reddendos. Atque hoc circa Universos oportere servari, quos intra Tricentium post militiæ commutationem, Pragmaticæ hujus Sanctionis forma repererit.

Edicta vero non aliena suggestione, sed ex sua natura motus Princeps statuit, ut eat obviam iis, quæ si contingerent, damno vel dolori subditis essent: Ἐστιν ἔδικτον πᾶν ὅπερ ἐξ οἰκείας φύσεως κινηθεὶς ὁρίζει ὁ Βασιλεὺς τὴν τῶν ὑπηκόων εὐταξίαν καὶ λυσιτέλειαν [1].

Edicta perpetua, non recte putat Accursius generalia appellari [2]: namque Edicta illa, Prætorum sunt, quorum Jurisdictio suis finibus conscripta, Urbem non egreditur: ideoque Edicta Prætoris urbani nuncupantur, quæ lege Cornelia perpetua facta sunt, ut Prætores iis translatitiis uterentur, nec ad arbitrium suum jus dicerent. Hæc Edicta Julianus collegit, & sub titulis posuit, quæ perpetui Edicti ordinatio a Justiniano dicitur [3]. Habebant etiam Provinciales Edicta Provincialia: hinc tot Jurisperitorum libri ad Edictum urbanum, & ad Edictum Provinciale. Ad Edictum Prætoris Ulpianus unum & octoginta libros scripsit, duos & triginta ad Edictum Provinciale.

Generalia ergo tantum sunt Principum Edicta, sed non omnia: nam quædam etiam sunt specialia, quæ Urbis aut Provinciæ utilitatem respicerent, aut breviter aliquid monerent. Atque hæc *monitoria Edicta* vocantur, quæ *Brevia*, ad quæ Paulus Brevium εἴκοσι τρία βιβλία vulgavit, quæ sic inscripta ab eo, ut plures Jurisconsultorum libri titulos habent Græcis nominibus cum Latinis intextos.

Monitorium est Edictum Tiberii, quo prævenit vulgi sermones de morte Germanici, in quo præclarum illud dictum meliori Principe dignum: *Principes mortales, Rempublicam æternam esse*, Tacit. 3. *Annal.* Edictum hujusmodi Breve dictum est: quod & Magistratuum est proprium, ut ex Plinio observamus *lib.* 5. *ep.* ultima: *Nepos Prætor*, inquit, *proposuerat breve Edictum; admonebat accusatores, admonebat reos, exsecuturum se, quæ Senatusconsulto continerentur*. Hoc genere Edicti Principes usi sunt, si quid notum fieri vellent, quale illud fuit Alexandri Severi, (Lamprid. in *ejusd. Vita*) qui cum iter suscipere cogitaret, itinerum dies publice proposuit, ita ut penderet ante menses duos, in quo scriptum, *Illa die, illa hora, ab Urbe sum exiturus, si Dii voluerint. In prima mansione mansurus*, &c. deinde stativæ: deinde ubi annona esset accipienda. Congiarium per Edictum Populo Romano promisit Diadumenus Imperator, quod ita scriptum erat: *Vellem, Quirites jam præsentes essemus; Antoninus vester Congiarium suo nomine daret. Daret præterea & pueros Antoninianos & puellas Antoninianas: quæ tam grati nominis gloriam propagarent*, Capitolin. in *Diadumeno*. Congiarium, ἐπίδοσις ἐπὶ τῶν νομῶν, Gloss. vet. Quod a viris Principibus liberalitatis ergo præstabatur.

Alia Edicta Principum specialia sunt, ut illud Augusti, quod deinde Claudii, quo interdictum ne fœminæ pro viris suis intercederent, ad Romanos Cives pertinebat, quod postea ex Senatusconsulto omnibus fœminis plenissime concessum est [4]. Ideoque Edictum perpetuum Diocletianus & Maximianus dixerunt, quod Senatusconsulto firmatum esset [5]. Hæc enim Edicta specialia nisi

A Senatusconsulto probarentur, perpetuam non habebant juris auctoritatem. Quare Edictum Augusti sublatum est, quo cautum fuerat, ne pater filium militem exheredaret [1]. Illa tamen Edicta vim legis habebant, si juris ratione niterentur, ut si quid legi adjicerent aut derogarent. Sic Claudius Princeps Edicto præcepit, adjiciendum legi Corneliæ, *ut si quis cum alterius testamentum, vel codicillos scriberet, legatum sibi sua manu adscripsisset perinde teneretur, ac si in legem Corneliam incidisset* [2]. Cautum hoc a Nerone scribit Suetonius in *Nerone* cap. 17. ne quis alieni testamenti scriptor legatum sibi adscriberet. Quem lapsum Levinus B Torrentius notat, cui lex & ratio temporum aperte refragatur, ut putat: legem enim Corneliam de falsis secutum est Senatusconsultum Libonianum ait, Scribonio Libone & Statilio Tauro COSS. Quo tempore ex Fastis Consularibus Claudius Imperio præfuit, quod & legis Antonini auctoritate fulcire nititur. Ille enim diserte [3]: *Senatusconsulo & Edicto D. Claudii probibitum est, eos qui ad scribunda testamenta adhibentur, quamvis dictante testatore, aliquod emolumentum ipsi scribere, & pœna legis Corneliæ facienti irrogata est.* Sed non falluntur qui Suetonium secuti pro Clau- C dio Neronem interpretantur. Valde enim lapsus est Torrentius, qui Senatusconsultum ad Scribonii Libonis tempora retrotrahit. Quare recte scripsit Suetonius id Neronem cavisse: qui Claudii nomen adoptionis jure retinuit. Sic titulus Pandectarum de Senatusconsulto Silaniano & Claudiano ad Neronem refertur Silaniano enim junctum est Claudianum, quod & Neronianum Paulus vocat [4]: quod quidem primum factum D. Augusti temporibus Cujacius putat lib. 1. *Observat.* cap. 18. hoc argumento, quod Lepido & Tauro COSS. quinquennii tempus constitutum est Senatusconsulto in cognitione aperti adversus Senatuscon- D sultum testamenti, ejus qui a familia sua occisus dicitur. Id vero, ait Cujacius, Augusti temporibus factum est, Lepido & Tauro COSS. & est verisimile præcedenti anno, id est, Dolabella & Silano COSS. factum Senatusconsultum Silanianum. Quod quidem mihi vix probari potest: nam cum Senatusconsulta, quæ nominibus suis nota sunt, ante Imperatorum tempora ἀνώνυμα essent, & ex Fastis Consularibus P. Cornelius Dolabella & C. Julius Silanus anno ab Urbe condita DCCLXII. sub Augusto Consulatum gesserint: & insequenti anno M. Æmilius Lepidus cum Statilio Tauro COSS. creati, sub quibus Senatus- E consultum factum: credibile non est a prioribus Consulibus denominatum Senatusconsultum, quod factum est postquam illi Magistratu abierunt. Quare Silanianum hoc malim ad Junium Silanum referre, qui sub Tiberio cum P. Silio Nerva Consul fuit anno ab Urbe condita DCCXXC. ex cujus nomine nomen Senatusconsulto impositum est. Minus etiam probo, quod Cujacius [5] Pisonianum Senatusconsultum idem esse credit, quod Claudianum seu Neronianum: nam in iisdem Fastis Consularibus tres Pisones numerantur: primus qui cum Licinio Crasso COS. fuit, anno ab V. C. F DCCLXXIX. alter Calpurnius Piso Magnus, L. Vitellii Collega, anno DCCC. tertius Piso, Neronis Collega, anno DCCCX. Pisonianum ergo Senatusconsultum nomini illius Pisonis tribuo, qui cum Licinio Crasso Consulatum gessit, primusque renuntiatus est: nam Senatusconsulta unius tantum Consulis nomen sortiebantur, ut Trebellia-

1 Theophil. Inst. de jur. nat. gent. & civil. 2 L. 2. D. de statu homin. 3 In prooemio D. §. & primo. 4 L. 2. D. ad Senatusconsult. Velleian. 5 L. 19. C. eod.

1 L. filiusfam. D. de lib. & Posthum. 2 L. Divus. D. ad leg. Corn. de falsis. 3 L. 3. C. de iis qui sib. adscrib. in testament. 4 Lib. 3. Sentent. tit. 5. 5 Ad lib. 48. Pauli ad Edict. l. 8.

num, quod temporibus Neronis Annæo Seneca & Trebellio Maximo COSS. factum est [1]: Vellejanum, quod sub Augusto, M. Silano & Vellejo Tutore COSS Silanianum, quod sub Tiberio, Tertullianum sub Hadriano, Tertullo & Maximo COSS. Turpillianum sub Antonino Caracalla, L. Turpillio Dextro & Mætio Rufo COSS. Quæ omnia illius Consulis nomen ferunt, qui verba fecerat de iis quæ Senatus censebat. Nec uspiam legitur Senatusconsulti nomen ab utrisque Consulibus datum. Quare cum Claudianum seu Neronianum a Claudio Nerone nomen habeat, frustra Pisonis in Consulatu Collegæ nomen sortiretur, vel ob solam ipsius Principis dignitatem, cum ad relationem Neronis factum dici possit, qui Senatusconsultum Edicto tutatus est, quo Populum increpuit, quod conglobata multitudine saxa & faces minitaretur: atque omne iter, quo damnati ad supplicium ducebantur, militaribus præsidiis sepserit, Tacitus lib. 14. *Annal.*

Inferiora Edicta a Paulo memorantur [2], quæ Accursius tradit esse de Peculio, Quod jussu, & de in rem verso: atque hoc recte, quia ex servorum persona & contractibus nascuntur, qui, ut ait Comicus, infra omnes infimos homines sunt, & posthabiti etiam infimis.

Edictales leges eam vim habent, ut omnes ligent, & per omnes populos programmate Præfectorum in celeberrimis locis proponantur: quæ & generales leges nominantur, propositis Edictis vulgatæ [3]. Quare hoc Præfectis Prætorio, Præfecto Urbi, & Magistris militum mandatum negotium est, ut Edicta ad omnium notitiam pervenirent. Sic Edictalis lex Constantini proposita Romæ in Foro Trajani [4].

Edicta ad Populum Urbis Romæ, Præfecto Urbi commissa sunt, ut illud Theodosii & Valentiniani, sic conceptum: *IMPP. Theodosius & Valentinianus AA. Edictum ad Populum Urbis Romæ. Frequens ad nos, Quirites*, &c. Et manu divina: *Proponatur amantissimo nostri Populo Romano*. Et ad latus: *Data XV. Kal. FEB. Romæ* [5]. *Iidem Imperatores ad Præfectum Urbi: P. K. A.* hoc est *parens Karissime Ave. Illustris & præcelsa magnificentia tua hac nos generali lege sanxisse cognoscat, quam propositis Edictis vulgare debebit*, &c.[6] *Dat.* III. *Id. Mart. Romæ, PP. in Foro Trajani.*

Ad Magistrum utriusque militiæ, eorundem Principum scripta Novella, de Episcoporum ordinatione [7]. *P. K. unde Illustris & præclara magnificentia tua, præsentis Edictalis legis auctoritate faciet, quæ sunt superius statuta, servari*, &c. *Et manu divina. Divinitas te servet per multos annos, parens KARIS.* Quod Illustrium virorum programmate fiebat, Provincialibus adsignatis.

Ex his legibus constat Edictum etiam esse programma virorum Illustrium, quo generales leges, quæ Edictales, vulgarentur, & innotescerent, quæ etiam per Judices in sua quàque jurisdictione proponebantur [8], quibus a Præfecto Prætorio mandatum esset. Ut apud nos Edicta Principum, primum in Senatu in diebus Sessionum leguntur, & in Acta referuntur, deinde ad inferiora Tribunalia mittuntur, ut omnibus nota sint.

De tredecim Edictis Justiniani, quæ post Novellas Constitutiones habentur, nihil addo ad ea quæ Cujacius in Præfatione Novellarum annotavit.

1 L. 1. D. ad Senatusconsult. Trebellian. 2 L. si quis mancipia. §. si servum. D. de instit. act. 3 Novel. 48. 4 L. 3. C.T. de petit. ultr. dat. 5 Novel. Theod. & Valent. 25. 6 Novel. 48. 7 Novel. 40. & 45. 8. L. 3. C. de legib.

CAP. XXXIII.

De Mandatis, Decretis, & Epistolis Principum.

Mandata Principis sunt præcepta, seu monita, quæ Provinciarum Rectoribus dantur aut aliis Magistratibus, quibus muneris aut jurisdictionis eorum forma continetur, ad Provinciæ administrationem, morum & disciplinæ publicæ curam. Horum alia sunt commonitoria, alia secreta, [1] quæ Tacitus vocat occulta lib. 2. & 3. *Annal.* Ille de Pisone: *Credidere*, inquit, *quidam, data & a Tiberio occulta mandata, ad spes Germanici coercendas.* Qui & audire se meminit ex senioribus, *visum sæpius inter manus Pisonis libellum, quem ipse non vulgaverit, sed amicis ejus dictitasse litteras Tiberii & mandata in Germanicum continere, ac destinatum promere apud Patres.* Atque id quidem cum Piso criminis reus fieret. *Nam putarunt quidam*, ait Suetonius in *Tiberio* c. 52. *mandata prolaturum, nisi ea secreta obstarent.* Hunc Suetonii locum corruptum Lipsius putat. Torrentius ex uno libro emendat, *nisi ea secreto obstarent*: quare legendum fortasse putat, *ni Sejanus secreto obstaret.* Casaubonus agnoscit, nihil veteres Codices variare, sed sententiam postulare, *nisi ea secreto ablata forent.* Omnes quidem hæ emendationes veram elegantem Suetonii lectionem intervertunt. Nam cum ait, quidam putarunt Pisonem mandata prolaturum, *nisi ea secreta obstarent*, hoc intelligit, quod cum secreta mandata essent, & occulta illa resolvere, insignis perfidiæ crimen esset, & graviore supplicio puniendum. Mandata ergo quod secreta erant & occulta obstabant, & impedimento erant ne ea Piso proderet, & fidem frangeret, crimenque alio crimine cumularet. Hinc aliquando suspicatus sum legendum apud Virgilium lib. 2. *Æneid.*

Fas mihi Grajorum secreta resolvere jura,
Fas odisse viros.

Vulgata & recepta lectio, *sacrata jura*: malim *secreta*, quasi perfidus Sinon aperiret, quod Græci occulte machinabantur, quæque secreta maxime tenebant. Sed ne in eundem impingam lapidem, conjecturam meam sine fraude aperio, & nihil muto.

Mandata autem Principis sive secreta, sive Commonitoria Magistratibus data, non aliter valent, quam si litteris relata sint [2]. Ammianus Marcellinus *lib.* 28. *Quidam repertus est Gallus audax ad usque insaniam, cui Commonitorium cum litteris Augusti tradidit.* Mandatum ergo Principis nullum sine scripto agnosco, quod a privatorum mandatis distinguendum puto: ex quibus Cujacius in contrarium argumentatur, lib. 27. *Observat.* cap. 39. nam mandata Principum & scripta & legibus comprehensa multi Pandectarum loci testantur, ut Cujacius refert ad Novellam 17. quæ de mandatis Principum & Præsidibus conscripta est: ubi mandata vocat παραγγέλματα & ὑποθήκας & ἀποκρίσεις. Quæ Dioni sunt *l.* 53. ut veteribus Glossis, ἐντολαί. Sic λαβόντες ἐντολὴν πρὸς τὸν Σίλαν, in *Apostolorum Actis* cap. 17. mandatum ad Silam. Hinc Βασιλικῶν titulus περὶ ἐντολῶν καὶ ἐντολέων [3]. De Mandatis & Procuratoribus. Malim tamen ἐντολὰς de privatorum mandatis accipi: nam quæ

1 L. fin. C. T. de accusationib. 2 L. 1. C. de mandat. princip. 3 lib. 14. tit. 1.

Magiſtratibus data ſunt, rectius *ὑποθῆκαι* [1], quia libello mandata complexa erant, quæ in ſacro Laterculo deponebantur, inter ceteras Notitias leges, & formas adminiſtrandæ Provinciæ: Secreta tamen quæ & in ſcriptis penes Magiſtratus.

Mandatorum capita plurima explicat Cujacius [2], quorum omnium illud præcipuum fuit, *ſecundum leges judicare* [3]*: cauſas privatorum cum æquitate audire: conſuetudinarias juſſiones non recipere, veluti de publico aquæductu, de portu, de itineribus muniendis, de pontibus, de muris.* Nec enim ullam habere debent rationem Præſides juſſionum hujuſmodi, niſi divina Pragmatica Sanctio intervenerit. Omitto cetera mandata, quæ in Novellis Conſtitutionibus ſunt plurima. Unum aut alterum ex Pandectis adfero, in quibus primum adjicitur: *Ne Provinciarum Præſides in ulteriorem familiaritatem Provinciales admittant: nam ex converſatione æquali contemtio dignitatis naſcitur* [4]. *Alterum, quod mandatis Principum præcipitur, Provinciarum Præſidibus, ne patiantur eſſe Collegia, ſodalitia,* &c. [5] De Collegiis & ſodalitiis aliorum lapſum reparamus, in libris noſtris de veteri Jure Pontificio [6]: hoc mandatum de Collegiis illuſtriſſ. Card. Baronius Trajano tribuit, tom. 2. *Annal.* ad Annum 100. num. 8. Cavit, inquit, inprimis Edicto ne Collegia ſodalitia eſſent, qua ratione & Chriſtianos ſimul coire, conventus facere, aliiſque quam Imperatoriis legibus gubernari, vetitum ſcribit. Et Plinium dum in Bithynia ageret ſcripſiſſe Trajano, promulgato Edicto Conventus Chriſtianorum ſe prohibuiſſe, his verbis: Ipſos Conventus facere deſiiſſe, poſt Edictum meum, quo ſecundum mandata, heterias eſſe volueram. Ex *lib.* x. *epiſtol.* 97. citat Baronius, ubi nihil omnino tale ſcriptum invenitur. Primum quidem, nullum mandatum fuit Trajani, vel anteriorum Principum, quo in Provinciis Collegia prohiberet. Quod a Severo Imperatore conſtitutum eſt, qui non tantum in Urbe, ſed in Italia & in Provinciis hoc ſervari juſſit. Sed Religionis cauſa coire nullus prohibuit, dum tamen per hoc non fieret contra Senatuſconſultum, quo illicita Collegia vetita erant [7]. Nec in Plinii Epiſtolis aliud hac de re legitur, & de Chriſtianis, quam eos ſtato die ante lucem convenire: cui Trajanus reſcripſit Chriſtianos conquirendos non eſſe. Et quod de heteriis notat Baronius, in eo falſus eſt: nam hoc verbo Trajanus uſus eſt, cum illum Plinius de Collegio Fabrorum Nicomedienſium conſtituendo conſuleret, *lib.* 10. *epiſt.*35. cui Trajanus, *Meminerimus*, inquit, *eas civitates ab ejuſmodi factionibus eſſe vexatas. Quodcunque nomen ex quacumque cauſa dederimus iis, qui in idem contracti fuerint, heteriæ* (*id eſt, ſodalitia*) *quamvis breves fiant.* Opere in longo ſi quis aliquando dormitaverit, condonandum eſt, ita tamen, ut veritas magis amica ſit, quam vel ſapiens Socrates, illaque in hujuſmodi lapſu benigne excitanda. Nec vero mandata Præſidibus aut ceteris Provinciarum Rectoribus data ſolum, ſed etiam Proconſulibus & aliis ſpectabilibus, imo & ipſis Prætorio Præfectis. Nam mandatis continetur, ne Proconſul, aut qui in officio erit, donum, aut munus accipiat [8]. Et Ulpianus lib. 8. de Officio Proconſulis notat [9], mandatis ita caveri, *præterea debebis cuſtodire ne Dardanarii ullius mercis ſint:* &c. Hi erant qui Annonam vexabant, & ſupprimebant coemtas merces, quas carius venderent. Dardanarius, Παντοπώλης, *παντομετάβολος, σιτοκάπηλος.*

1 Novel. 26. 2 Ad Novel. 8. & 17. 3 D. Novel. 17. 4 L.19. D. de Offic. Præſid. 5 L.1. C. de colleg. & corp. illicit. 6 L. 1. cap. 3. 7 L. 1. D. de colleg. & corp. illicit. 8 L. 6. §. fin. D. de offic. Proconſul. 9 L. 8. D. de extraord. criminib.

Quod nomen deductum ab iniquo homine hujus nominis, cujus avaritiæ obviam itum.

De Mandatis Præfectis Prætorio datis inſcriptio eſt legis ſecundæ, C. de Officio ejus, qui vicem alicujus Judicis obtinet. Hæc ita concepta eſt: *Mandata Impp. Theodoſii & Valentiniani AA. miſſa Antiocho, ceteriſque Præfectis Prætorio per Referendarium: quæ ſic habent: Suggerente magnificentia veſtra,* &c. Unde liquet mandata Principum etiam ex ſuggeſtione data. Quod non advertit Cujacius qui mandata citra ſuggeſtionem aut libellum data putat [1]: nec de his extraordinariis mandatis cogitavit. Mandata Principum ad Præfectos Prætorio per Referendarios ſpectabiles ſunt miſſa: Secreta autem per Tribunos ſive Notarios aut Comites [2].

Fuere etiam Mandata Præfectorum Prætorio, & Proconſulum, quæ Rectoribus Provinciarum, aut Civitatibus darent. Paulinus in Vita D. Ambroſii: *Lætabatur Probus Præfectus, quod verbum ejus in Ambroſio impleretur; dixerat enim proficiſcenti, cum mandata ab eo darentur, ut mos eſt: Vade, age, non ut Judex, ſed ut Epiſcopus.* Mandata Proconſulum extraordinaria Legatis data ſunt ut cuſtodiarum cognitionem & præauditas cuſtodias ad ſe remittant [3]. Exſtat & caput Mandatorum, quod Antoninus Pius, cum Aſiæ præeſſet, ſub Edicto propoſuit; *Ut Irenarchæ, qui ad Provinciarum tutelam creati ſunt* [4], *cum apprehenderint latrones, interrogent eos, de locis & receptatoribus, & interrogationes litteris incluſas ad cognitionem Magiſtratuum mittant* [5].

Decreta Principum Theophilo ſunt ſententia Principis inter duas partes, de quarum cauſa cognoſcit & judicat, pronunciata [6]: *Δίκρετόν ἐςιν ἀπόφασις Βασιλέως μεταξὺ δύο μερῶν παρ' αὐτῶν δικαζομένων ἐκφερομένη.* Sed decretum hic a ſententia ſeparo: hæc enim decreta ſine contentione, vel ad Relationem & Conſultationem conſtituta ſunt. At cum decretum in cognitione prolatum eſt, Principes dixiſſe, judicaſſe, pronuntiaſſe referuntur. Sed cum decernere dicuntur, hoc cauſæ cognitionem deſiderare non credo. Hanc meam ſententiam juvat Ulpianus: *Eſt & decretum,* inquit [7], *& conſtitutum ab Imperatore Severo,* &c. Idem ille: *qua ratione a D. Severo decretum & conſtitutum eſt* [8]: IMPP. Arcadius & Honorius: *Provida ſanctione decernimus, ut breves, ante indictionis principium ſumma fide ac veritate confecti ad noſtra Scrinia dirigantur* [9]. Sic quæ bona ex decreto Prætoris poſſidentur, illa ex Edicto poſſideri M. Tullius dixit Orat. *pro Quintio.* Hinc decreta pro Conſtitutionibus & Edictis plerumque accipi perſpicuum eſt. Quare Paulus in libris decretorum ait, nonnunquam reſcripſiſſe Principem [10], quod non eſt judicare, ſed ad libellum partis reſpondere, ut Calliſtratus lib. ſexto de Cognitionibus dixit Principem ad libellum reſcripſiſſe [11].

Epiſtolas Theophilus definit reſcriptum Principis ad Relationem Magiſtratus, de re quapiam ancipiti emiſſum [12]: *Ἐπιςολή ἐςιν ἀντιγραφὴ Βασιλέως πρὸς ἄρχοντος ἀναφορὰν περί τινος ἀμφιβόλε πράγματος γενομένη.* Quod non eſt perpetuum: nam reſcripta ſunt reſponſa Principis ad Relationes Magiſtratuum, aut preces, & deſideria ſupplicantium, libello ab iis dato. At Epiſtolæ proprie ſunt

1 Ad leg. 2. C. de petitionib. bon. ſubl. 2 L. 1. C. de mandat. Principum. 3 L. ſolent. D. de offic. Proconſul. 4 L. 1. C. de Irenarch. 5 L. Divus Hadrian. §. ſed & caput. D. de cuſtod. & exhib. reor. 6 Inſtit. de jur. natur. gent. & civil. 7 L. eſt decretum. D. de jur. fiſc. 8 L. cum vero §. quod igitur. D. de fideicommiſſ. libertatib. 9 L. 23. C. de rogat. milit. annon. 10 L. fin. D. de condit. & demonſtrat. 11 L. fin. D. de offic. Proc. Cæſ. 12 In. de jur. nat. gent. & civil.

A litteræ Principis, quæ illius mentem aperiunt, sine supplici libello, aut relatione. Quod inscriptio legis Honorii & Theodosii indicat: *Imperatores Honorius & Theodosius AA. Consulibus, Prætoribus, Tribunis Plebis, Senatui S. D.* 1 Sunt & alia exempla sacrarum litterarum, ut Diocletiani & Maximiani 2, ex quibus constat neque ad libellum oblatum, neque ad relationem Judicum, Epistolas fuisse scriptas. Quod ipsæ Epistolæ, Consulibus & Prætoribus emissæ, demonstrant, a quibus nulla relatio, nulla quæstio. Diximus litteras Principum ad Senatum orationis sibi nomen vendicare, sed non semper: nam pleræque sunt fami- B liares & domesticæ, quæ legem non faciunt, nec jus constituunt, Capitolinus in *Albino*. Ut plurimum tamen Principum Epistolas inter leges computamus. Ut illa Severi Imperatoris, & Antonini elegantissima, qua Proconsulum mandata moderantur: *Vetus est proverbium*, ajunt, οὔτε πάντα, οὔτε πάντοτε, οὔτε παρὰ πάντων. *Nec omnia, nec passim, nec ab omnibus. Nam valde inhumanum est a nemine accipere: sed passim, vilissimum est: & omnia, avarissimum* 3. *Et quod mandatis continetur, ne donum vel munus ipse Proconsul accipiat, emat-ve quid, nisi victus cotidiani causa, ad xeniola non pertinet. Sed nec xenia producenda sunt ad munerum qualitatem*. Hanc Epistolam, legem face- C re nemo negabit, ut & alias ex subscriptione legum Imperialium collectas: nam quidquid in Codice continetur, legem esse constat, quæ variæ admodum sunt: in eo tamen Epistolæ cum rescriptis non confunduntur. Nam in Epistolarum subscriptione, non data, aut *scripta*, ut in rescriptis sed *emissa* subnotatur. Nec subscriptiones legum temere effictas quis audeat somniare: illas enim maxime ad legum differentiam facere jam demonstrabimus. Emittere Epistolam, familiaris est Jureconsultis locutio 4. Cum igitur in legum inscri- D ptionibus legitur, *emissa*, Epistolam esse Principis, legum ipse textus aperte docet. Ut illa Arcadii & Honorii ad Olium Magistrum Officiorum 5, *emissa*, prid. Kal. Feb. Constantinop. Constantini ad Maximum Præfectum Prætorio, *emissa*, III. Non Maii 6. Sic Callistratus lib. I. de Cognitionibus dixit: *Legem cujusque loci inspiciendam in immunitatibus, ut colligi potest ex litteris D. Pii, quas emisit ad Proculum Proconsulem Africæ* 7. Formales Epistolæ a Suetonio in *Domitiano* cap. 20. produntur, quas Procuratorum suorum nomine Domitianus dictavit, & sic cœpit homo perditissimus, *Dominus & Deus noster sic fieri jubet*. Formalis a familiari distinguitur, illa enim E aliquid statuitur aut jubetur: formales autem dictæ quod alieno formatæ essent ingenio. Non inficior Epistolam etiam pro rescripto accipi: sed *rescriptum* illud *Epistolare* vocatur 8. Quid vero a rescripto Epistola differat, non inutile erit explicare.

1 L. fin. C. de his qui accusar. non possunt. 2 L. 42. C. de liberal. caus. l. 8. C. de accusationib. 3 L. solent. §. non vero. D. de offic. Proconsul. 4 L. 5. §. Julianus quoque. & L. Titius 24. D. de constitut. pecun. 5. L. 9. C. T. de agentib. in reb. 6 L. 3. C. T. de numerar. actuar. 7 L. semper. F §. legem. D. de jur. immunit. 8 L. 1. C. T. si cert. pet. de chirograph.

CAP. XXXIV.

De Rescriptis & Interpretationibus Principum.

Epistolæ Rescripto continentur ut species sub genere. Hæ tamen a Magistris Epistolarum conscriptæ, Rescripta a libellorum Magistris. Ulpianus cum Epistolam Hadriani Principis citat ad Senium Sabinum 1. *Verba*, inquit, *Rescripti ita se habent:* id est, Epistolæ, ut Accursius vidit: atque ut pars Epistolæ 2, pars sententiæ 3, sic pars ex Rescripto Principis legitur 4: & Hadrianus in sententiam rescripsisse dicitur a Paulo libro singulari de portionibus, quæ liberis damnatorum conceduntur 5.

Rescripta autem Principum diversa sunt: nam alia vim legis obtinent; alia jus non faciunt; alia sunt personalia; alia generalia. Quædam perpetua; quædam ad certum tempus. Ex his omnibus Rescriptis libri Codicis & Pandectæ nostri referti sunt, quæ maximam Romani Juris partem constituunt. Quæ legem aut jus faciunt, perennia sunt, si modo tempus, intra quod allegari debent non sit comprehensum 6. De illis non hoc capite Rescriptis agemus, quæ in rem judicatam non transeunt; sed quæ fiunt ad libellos partium, aut quæ ad Magistratus arbitrium referuntur: nam quæ ad Relationes, Consultationes, & Suggestiones rescripta data sunt, hactenus attigimus. Quæ Judicis arbitrio relinquuntur, Callistratus nonnulla lib. 4. de Rescriptionibus colligit 7: *Imperator Hadrianus*, inquit, *Vivio Varo Legato Provinciæ Ciliciæ rescripsit: eum qui judicat, magis scire posse, quanta fides habenda sit testibus, qui & cujus dignitatis, & cujus existimationis sint: utrum unum eundemque meditatum sermonem attulerint*. Ejusdem Principis extat Rescriptum aliud ad Valerium Verum de excutienda testium fide: *Quæ argumenta*, inquit, *ad quem modum probandæ cuique rei sufficiant, nullo certo modo definiri potest. Alias numerus testium, alias dignitas, & auctoritas, alias veluti consentiens fama rei de qua quæritur, confirmat fidem. Hoc ergo solum tibi rescribere possum summatim, non utique ad unam probationis speciem, cognitionem statim alligari debere: sed ex sententia animi tui, te æstimare oportere, quid aut credas, aut parum probatum tibi opinaris*. Princeps vero nonnunquam secundum Jurisconsultorum Responsa privatorum libellis rescribebat: ut Alexander Severus Sabinæ, *secundum Responsum Domitii Ulpiani, amici mei*, &c. 8 Quandoque exemplum libelli Judicem mittebat, ut ipse cognosceret, si preces veritate niterentur: ut Hadrianus in hæc verba rescripsit 9: *Exemplum libelli dati mihi a Julio Tarentino mitti jussi, ut si tibi probaverit, conspiratione adversariorum & testibus pecunia corruptis, oppressum se: rem severe vindica*. Simile est & illud Antonini Pii Rescriptum 10: *Exemplum libelli dati a Domitio Silvano subjici jussi: motus querela ejus, qua significavit filium suum ingenuum, juvenem admodum, raptum atque conclusum, mox verberibus ac tormentis ad summum periculum adflictum. Gemine Carissime velim audias eum: & si compereris hæc ita admissa, rem se-*

1 L. 1. D. de quæstionib. 2 L. pars litterarum, D. de judic. 3 Inscript. l. 17. C. de iis qui accusar. non possunt. 4 L. 4. C. de quæstionib. 5 L. cum ratio. §. si plures D. de port. quæ lib. damnat. 6 L. 2. C. de divers. rescript. 7 L. 3. §. ideoque. cum seq D. de restib. 8 L. 4. C. de contrahend. & committ. stipul. 9 L. Divus D. de re judic. 10 L. 6. D. ad leg. Jul. de vi public.

vere

vere exsequaris. Geminum Proconsulem fuisse inscriptio legis innuit, quæ sumta est ex libro 7. Ulpiani de Officio Proconsulis.

Privatis non patebat aditus ad Principem, in offerendis precibus quibuscunque, nisi per libellos. Tituli sunt Codicis: *De precibus Imperatori offerendis. De quibus rebus supplicare liceat. Quando libellus Principi datus, litis contestationem faciat.* Hunc morem offerendorum libellorum a Tiberio cœpisse Tacitus docet. Ille quidem lib. 4. *Annal. Sejanus nimia fortuna vecors, permissum matrimonium flagitante Livia, componit ad Cæsarem codicillos: moris quippe tum erat, quanquam præsentem, scripto adire. Huic Sejani libello rescripsit Tiberius: Ceteris mortalibus, in eo constare consilia, quid sibi conducere putent: Principum diversam esse sortem, quibus præcipua rerum ad famam dirigenda: ideo se non illuc decurrere, quod promtum Rescripta*, &c. Hunc morem ad Augusti tempora Lipsius trahit, quem graviores sermones cum singulis, atque etiam cum Livia, non nisi in scriptis, & e libello habuisse Suetonius in *ejusdem Vita* cap. 84. scribit, qui & hanc causam addidit, ne plus minusve loqueretur ex tempore: hanc sibi legem dixit Augustus, qua alios nusquam obligavit. De Pallante Claudii Liberto Tacitus refert lib. 13. *Annal. nihil illum unquam domi, nisi nutu, aut manu significasse: vel si plura demonstranda, scripto usum, ne vocem consociaret.* Augusto quidem dati libelli, non illo more, quo Tiberio: nam & promiscuas salutationes admittebat, & omnes alloquebatur tanta comitate, ut quemdam joco corripuerit, quod illi sic libellum porrigere dubitaret quasi elephanto stipem, Suetonius in *Augusto* cap 53. Ergo, dicet aliquis, libelli Augusto dati? quod fateor, ut & Julio Cæsari, qui in spectaculis libellis legendis & rescribendis vacabat, Sueton. in *Augusto* c. 45. sed aliud est scripto præsentem adire Principem, ex more nuper introducto; aliud libellum offerre, qui desideria contineret, quæ ad Juris ordinem pertinerent, quod proprie est *libello desiderare* [1].

Rescripta ad libellos certam formam modumque non habent, sed pro rerum varietate varia fuerunt. In Juris quæstionibus secundum Responsum Jurisconsultorum Imperator rescribebat, ut de Alexandro notabamus. *Papiniano placuit, extrario accusante, servos in adulterii* [2] *quæstione contra Dominum interrogari. Quod D. Marcus*, ait, *ac postea Maximus Princeps judicantes secuti sunt.* Maximum Principem Papinianus intelligit Septimium Severum. Decreta autem Rescripta superiorum Principum, a sequentibus alio Rescripto firmari receptum est, aut infirmari. Hadrianus Imperator, si mancipium ea lege venisset, ne alterius servitutem pateretur quam emtoris, ut post mortem ejus, libertate moraretur, constituit, si mancipia manumissa non sint, libera non esse. At M. Antoninus ex lege dicta libertatis in vendendo, sine manumissione libera esse voluit. Sic in arbitrio Principis fuit alterius Rescripta & Constitutiones rejicere, vel servare. Sic Alexander Hadriani Rescriptum observandum rescripsit: ut pueri ad 18. annum alerentur [3]. Sed pleraque Rescripta usu recepta etiam & servata. Ulpianus Nervæ sententiam refert; deinde Rescriptum Hadriani: *Et hoc, inquit, jure utimur* [4]. Hinc Antoninum Augustum *rectissime rescripsisse*, idem Ulpianus tradit [5]. Nec facile invenies, in Pandectarum libris, Rescripta, quæ magna & prudenti ratione non nitantur; quæ plerumque in Codice ipsi rationi non sunt semper consentanea. Quare non injuria statuerat Opilius Macrinus omnia Rescripta veterum Principum tollere, ut jure, non Rescriptis ageretur, Capitolin. in *Opilio Macrino: Nefas enim dicebat leges videri Commodi & Caracalli, & hominum imperitorum voluntates; cum Trajanus nunquam libellis responderit, ne ad alias causas facta præferrentur, quæ ad gratiam composita viderentur.* Leve mendum in Capitolino; nec enim Commodus aut Caracallus imperiti, nec ulli usquam Principes peritiores & prudentiores Jurisconsultos habuerunt. Quare audacter lego, *hominum impuratorum*. Impuratus enim a Terentio pro valde improbo & flagitioso ponitur, in *Phormione*,

Impuratus, me ille ut etiam irrideat?

In Pandectis Rescripta D. Marci in Semestribus leguntur. Tryphoninus libro secundo disputationum [1], *in Semestribus*, inquit, *relata est Constitutio D. Marci*. Tenuit me Ulpianus libro undecimo ad Edictum [2]: *Est*, inquit, *in Semestribus Viviis Soteri & Victorino Rescriptum*, &c. Vulgati Codices legunt, *in Semestribus Divi Severi*. Emendarunt quidam, *in Semestribus Juris*, contra Florentinorum fidem, & contra rationem. Nam Soter & Victorinus ex Gente Vibia, uterque Vibii nomen habuit: sed Vivii scribuntur in Florentinis, R in V commutato, quod in illis est frequentissimum. Semestria autem libri sunt, qui in sex anni mensibus fiebant: nam in aliis sex bello operam dabant, ut est odoratus Accursius. Et sunt Semestria Acta seu gesta in Consultationibus, quibus proceres adhibebantur, qui sex mensibus in consilio Imperatoris adsidebant, ut de Augusto scribit Dio, qui forte Senatores quindecim in consilium vocabat, in sex menses. Semestrium vero Acta nulla in Pandectis memorantur præterquam M. Antonini, quæ Constitutiones illius continebant, & rerum graviorum Rescripta. Sunt enim Rescripta Constitutionum, de quibus Paulus [4]: *Lectum est Domitii Ulpiani Responsum, quo continebatur, Arescusam pertinere ad Rescriptum sacrarum Constitutionum.* Quodnam fuerit illud Rescriptum, non facile ex responso Ulpiani intelligitur; illud vero fuit Hadriani & Antonini Pii: ii enim prudenter constituerunt, ut *quoties fideicommissaria libertas relinquitur, neque alienatione, neque usucapione exstingui possit. Cogitur ergo is, ad quem servus pervenerit, fideicommissariam libertatem præstare, si hoc maluit qui rogatus est: quod si nolit ab emtore manumitti, sed potius ab eo qui rogatus est; audiri eum oportere Hadrianus & Pius rescripserunt* [4]. Hoc est, statu liberi electio est, quem Patronum eligat, emtorem an venditorem: ne graviora Patronorum jura experiatur [5]. In hac conditione fuit Arescusa, ad quam Rescriptum sacrarum Constitutionum pertinere respondit Ulpianus: quod Accursius non capit. Sic ex Rescriptis Responsa prudentum: ex illorum Responsis Rescripta Principum prodierunt, quorum in Pandectis tanta est auctoritas, tantaque elegantia, ut omnem humani ingenii vim superare videantur.

Quod si quod dubium aut obscurum in Rescriptis aut Constitutionibus occurrebat, merito illud

1 L. cetera. §. hoc Senatusconsulto. D. de leg. 1.
2 L. extrario. D. de quæstionib.
3 L. Mela. D. de aliment. & cib. leg.
4 L. Fulcinius. §. item. D. quib. ex caus. in possess.
5 L. aut damnum. §. fin. D. de pœn.

1 L. pactum. D. de pact.
2 L. 12. D. de acq. hered.
3 L. Titius. 43. D. de actionib. empt.
4 L. generaliter. §. quoties. D. de fideicommiss. libertat.
5 L. non tantum. §. cui per fideicommissum. D. eod.

Imperatorem vel Judicem ab eo delegatum interpretari oportuit [1]. Cum enim soli Imperatori leges condere concessum sit, illas ab eo interpretari & legum ænigmata solvere ex Imperii Majestate fuit [2]. Conditor ergo & interpres legum solus Imperator existimari debet. Sic Severus, cum legibus caveretur ut singuli anni per singulos liberos remitterentur, ad honores id pertinere, non ad rem suam a minoribus recipiendam interpretatus est, & Consulum aut Præsidum decreta contraria, quasi ambitiosa, reprobavit [3].

CAP. XXXV.

De Rescriptorum forma, Inscriptionibus, Subscriptionibus, & Subnotationibus.

Rescripta, quæ sacri affatus ab Imperatore Leone dicuntur, *non alio vultu penitus, aut colore, n si purpurea tantummodo inscriptione lustrari jussit, scilicet ut cocti muricis & triti conchylii ardore signentur: eaque tantummodo fas sit proferri; vel dici Rescripta in quibuscunque judiciis, quæ in chartis sive membranis, subnotatio Principis subscriptionis impresserit* [4]. Hæc lex est Leonis senioris, qui hanc primus encausti confectionem in Rescriptis excogitavit. De Encaustica Plinius *l.* 35. *c.* 11. Ab illa cauteria inter pictorum instrumenta a Martiano numerantur: *Pictoris*, inquit [5], *instrumento legato, ceræ, colores, legato cedunt: item penicili, cauteria, & conchæ. Cauteriis picturæ inurebantur.*

Alia est lex Leonis [6], qua Quæstor sacri Palatii & Magistri Scriniorum Rescripta Principum dictant, & in quibus subnotatio Quæstoris vel Magistri requiritur. Cum Epistolæ, Orationes, Edicta, Constitutiones, Rescripta, aliorum fere ingenio formabantur: Subscriptio Principis ab Imperii exordio, de more necessaria fuit, in rebus gravioribus: ut si de capite civis ageretur, sententiis ex more Princeps subscriberet. Hinc una illa vox egregia Neronis, initio Principatus, qui cum admoneretur hoc agere, *Quam vellem*, inquit, *nescire litteras*, Sueton. in *Nerone* c. 10. Antoninus Caracalla libello cujusdam querentis subscripsit, posse eum uti adversus sententiam arbitri, doli mali exceptione [7]. Alexander post meridianas horas subscriptioni & lectioni Epistolarum ita semper dedit operam, ut ab Epistolis & a libellis & a memoria semper ad ssterent, Lamprid. in *Alexandro*. Non tamen Princeps subscribebat semper, sed aut signabat, aut subnotabat: aliud est enim subscribere, aliud signare, aliud subnotare. Subscribere est proprio chirographo annotare [8]: Signare annulo: Subnotare, brevibus verbis aliquid scribere. Sic subnotare libellos Plinius dixit *lib.* 1 *ep.* 10 quod nobis est, *Respondre de requestes. Sedeo*, inquit, *pro Tribunali, subnoto libellos, conficio tabulas, scribo plurimas illiteratissimas literas. Si in testamento testis adbibitus nomen suum non adscripserit, veruntamen signaverit, pro eo est ac si adbibitus non esset. Et si, ut multi faciunt, adscripserit se, non tamen signaverit; adhuc idem dicemus* [9]. Signatas tabulas accipi oportet, etsi linteo,

[1] L. 9. D. de legib. [2] L. fin. C. eod. [3] L. 2. & 3. D. de minorib. [4] L. 6. C. de divers. rescript. [5] L. 17. D. de instruct. & instrum. leg. [6] L. fin. C. de divers rescript. [7] L. non distinguemus. §. cum quidam. D. de recept. arbitr. [8] L. singular. D. de testament. [9] L. ad testium. §. si quis. D. de testament.

quo illæ involutæ sunt, signa impressa fuerint. Augustus diplomata, libellos, Epistolas, Sphinge signasse dicitur, mox Alexandri imagine, novissime sua, Sueton. in *ejus Vita* c. 50. Ceteri Principes subnotabant, id est, verba quædam manu propria subscribebant, quibus Quæstor deinde subscriberet, aut Magister Scrinii pro rerum varietate. Præclarum hujus rei monumentum in veteri lapide exstat Romæ, pag. 607. 1.

VELIVS. FIDIVS. IVBENTIVS. CELSO. COLLEGAE. SVO. SALVTEM. DESIDERI. FRATER. ARRI. ALFII. ARRIAE. FADILLAE. DOMINI. N. IMP. ANTONINI. AVG. MATRIS. LIBERTI. LIBELLVM. TIBI. MISI. COGNITI. MIHI. EX. LONGO. TEMPORE. PRIMAE. IVVENTVTIS. ETIAM. MIRATVS. CVM. AB. AEDIBVS. ESSEM. QVOT. EO. LO. SE. CONTVLISSET. A. QVO. DIDICI. CAVSAS. REQVITIONIS. SET. ET. RELIGIONIS. MAGNOPE. A. DOMINO. N. IMP. IMPETRASSE. ITA. NE. QVA. MORA. VIDEATVR. EI. PER. NOS. FIERI. LIBELLVM. SVBSCRIPTVM. PER. EVDEM. PVBLICVM. SINE. MORA. MIHI. REMITTAS. OPTO. TE. SALVOM ET. FELICEM.. ES

EXEMPLVM. LIBELLI. DATI.

CVM. ANTE. HOS. DIES. CONIVGEM. ET. FILIVM. AMISERIM. ET. PRESSVS. NECESSITATE. CORPORA. EORVM. FICTILI. SARCOFAGO. COMMENDAVERIM. DONIQVIES. LOCVS. QVEM. EMERAM. AEDIFICARETVR. VIA. FLAMINIA. INTER. MILIAR. II. ET. III. EVNTIBVS. AB. VRBE. PARTE. LAEVA. CVSTODIA. MONVMENTI. FLA. THVMELES. A. MESOLO. M. SELI. ORCILI. ROGO. DOMINE. PERMITTAS. MIHI. IN. EODEM. LOCO. IN. MARMOREO. SARCOFAGO. QVEM. MIHI. MODO. COMPARAVI. EA. CORPORA. COLLIGERE. VT. QVANDONE. EGO. ESSE. DESIER. PARITER. CVM. EIS. PONAR

FERETRVM. FIERI. PLACET. IVBENTIVS. CELSVS. PROMAGISTER. SVBSCRIPSI. III. NON. NOVEMB. ANTIO. POLIONE. ET. OPIMIANO. KOS. ORDINARIS. SEVERO. ET. SABINIANO. COS.

Antoninus Imperator in hac Inscriptione est Antoninus Pius, qui Arriam Fadillam matrem habuit. Cajus Julius Severus & M. Rufinus Sabinianus Consules sunt ordinarii, a quibus annus denominatur. Antius Polio & Opimianus sunt suffecti Consules, qui in actu erant: Jubentius Celsus filius, ex Capitonis discipulis, quem inter Jurisconsultos Hadrianus cum Salvio Juliano præcipue habuit. Porro hæc scriptura, *Feretrum fieri placet*, subnotatio est Antonini Principis, cui Jubentius Celsus Promagister subscripsit, non Quæstor Palatii, quia Antoninus non ut Imperator, sed ut Pontifex Maximus, de jure Manium libellum supplicem subnotavit: nam *ossa vel*

corpora non licebat Domino lori effodere vel eruere, sine Decreto Pontificum, seu jussu Principis [1].

Libellorum Promagister vix forte alibi reperitur, qui ita vocatus est, ut Proprætor, Proquæstor, qui Prætoris aut Quæstoris vices agebat. Sic Promagister vice libellorum Magistri functus est, cum ille abesset a Principis Comitatu. Hic autem Jubentius Celsus vir acerbi fuit ingenii, ut illius responsum indicat, Domitio Labeoni amico suo, cui respondit [2]: *Aut non intelligo quid sit de quo me consulis, aut valde stulta est consultatio tua.* Nimis iracunde id quidem, aut certe nimis familiariter.

In ceteris negotiis, quæ a Principe ut Imperatore tractabantur, oblatæ petitioni Quæstor Palatii responsum dabat, subscribebat, vel subnotabat [3]. In Rescriptis tamen requirebatur subnotatio Principis, quæ in jussionibus non exigitur, sed sufficit subnotatio Quæstoris in hæc verba, QUAESTOR LEGI, ex Novella Constitutione, qua cavetur ut divinæ jussiones subscriptionem habeant gloriosissimi Quæstoris [4]. Jussus aut jussio est permissus, qui ex mera voluntate proficiscitur. Nec causæ cognitionem desiderat, & facile per libellum expeditur [5]. Frequentius tamen Quæstor sua manu addebat, SUBSCRIPSI [6].

Inscriptiones legum valde ad illarum intelligentiam pertinent, & ad Magistratuum quibus scribantur jurisdictionem: nam cum Princeps, exempli causa, ad Præfectum Urbi, Proconsulem, Præsidem, Præfectum Annonæ, Magistrum Officiorum, Comitem S. L. rescribit; ejus rei cognitio ad eos pertinet, ad quos scribitur. Quod in lectione legum Codicis maxime advertendum est. Singularis est Theodosii inscriptio ad Valentinianum August. filium: *Domino Valentiniano inclito, Victori, ac Triumphatori semper Aug. filio: Theodosius PP. perpetuo Aug. pater.* Et in fine Novellæ, *Eas ergo, Domine sacratissime fili, Aug. venerabilis, cunctis ex more facias divulgari* [7]. Hæc quidem bonorum Principum fuit humanitas, quam Magistratus & Populi ubique sunt experti. Iidem Theodosius & Valentinianus cum Consulibus, Prætoribus, Tribunis plebis & Senatui scriberent, manu sua subnotabant: *Optamus vos felicissimos ac florentissimos nostrique amantissimos bene valere, sanctissimi Ordinis P. C.* [8].

CAP. XXXVI.

De Rescriptorum die & Consule, verbisque in illis usitatis.

IMperialia Rescripta, etiamsi in iis Consules non legantur, in dubium non vocantur [6]. In contractibus dies & Consul apponi debent, alioquin auctoritate carent [10]. Secus in Rescriptis: nam permulta sunt, in quibus Rescriptum in fine, *sine die & Consule*. Sunt & Rescripta, quæ post Consulatum data, ut multa Justiniani post Consulatum Lampadii & Orestis, anno II. [11], quod temporibus Justiniani primum accidit, ut ex legibus ipsis & Fastis Consularibus probatur, Italia a Gothis occupata. Invenitur in Juliani Antecessoris Epitome Constitutio Impp. Theodosii & Valentin. AA. Antiocho Præfecto Prætorio, & Consuli: in cujus fine scriptum:

PROPOSITA. INDICTIONE. XIIII. PHARMUTHI.
MENSIS. XII. DAT. X. KAL. APRIL. CP. ANTIOCHO
V. C. COS. ET. QVI FVERIT. NVNTIATVS.
IIII. SI. SERVVS.
V. DENVNTIAMVS.
VI. PRAESENTI.

Hæc Constitutio est, *de iis qui ad Ecclesias confugiunt*, quæ aliter paulo in Theodosiano Græce scripta est [1] *Αντιόχῳ μεγαλοπρεπεστάτῳ Επαρχῷ ϗ Υπάτῳ*. Et in fine Latine scriptum: *Dat. Kal. April. Constatinop. Antiocho V. C. & Basso Coss.* Hæc autem sumta est ex collectione Constitutionum Ecclesiasticarum, ejusque sententiam refert Photius tit. v. cap. II. *Nomocanonis*, cujus verba inveniuntur in tertia Synodo generali Ephesina, ut Antonius Augustinus in Paratitlis ad hanc Juliani Epitomen annotavit. Pharmuthus mensis Ægyptiorum est, qui Aprilis Romanis. Ex quo patet Constitutionem fuisse Alexandriæ promulgatam, a Præfecto Augustali, Edicto proposito, ex cujus capitibus solemnia & prima verba sunt, *Si servus. Denuntiamus præsenti.* Quod autem additur in Epitome, *Antiocho Consule, & qui fuerit nuntiatus*; in aliis multis Constitutionibus reperitur: sæpe enim, ut observat idem Ant. Augustinus, ignorabatur Constantinopoli quis Consul Romæ esset: nam tunc alter Consul tantum Romæ, alter Constantinopoli fiebat propter Imperii consortium. Nunc verba Rescriptorum usitata expendamus.

Illa sunt, DATA, SCRIPTA, SUBSCRIPTA, EMISSA, PETITA, ACCEPTA, ANTELATA, PROPOSITA, SUPPOSITA, RECITATA, LECTA, REGESTA; & quandoque singulari littera G.

Data & Scripta frequentius occurrunt, & datum aut data decisionem generalem, & Jus publicum denotare quidam putant, a quibus mon recedo. Quandoque Rescriptum duodus locis datum legitur: ut illud Gratiani ad Tatianum Præfectum Præt. *Dat. xv. Kal. Jul. Thessalonicæ.* Item rursus: *Constantinopoli. XIIII. Kal. Januar. Gratiano v. & Theodosio AA. COSS.* [2].

Scripta in iis quæ sunt notissimi juris, quæque usitato more legum judicata: nam scripta non sunt opinionis incertæ, sed notissimi juris [3]. *Subscripta*, quæ sunt a Quæstore Palatii, non nudum nominis chirographum habebant, sed qui subscribebat, cui rei subscribebat, annotabat [4]. Nonnunquam in eodem Rescripto notamus, *S. D.* ut scriptum ad primam legis partem referatur, datum ad alteram [5].

Emissa ad Epistolas Principum pertinere, monuimus, quod probamus ex litteris Antonini Pii, quas emisit ad Proconsulem Provinciæ Africæ [6]: unde emendanda lex C. T. in qua scriptum est, *emensa* ad Magistrum militum & Duces [7]; legendum enim, *emissa*. Quod si Princeps petitioni alicujus respondeat, quæ in facto consistit; hæ notæ Epistolis addebantur, *PP. emissa* [8]. Si vero

2 L. ossa. D. de religios. 2 L. Domitius. D. de testament. 3 L. 2. C. de petitionib. bon. sublat. & ibid. Cujac. 4 Novel. 114. 5 L. 1. D. de his qui not. infam. 6 Novel. Valentinian. de homicid. casu fact. 7 Novel. Theodos. de confirm. leg. Novel. 8 Novel. Theod. & Valentin. de indulgent. reliquor. 9 D. Augustin. in collat. 3. diei aontra Donatist. 10 L. 4. C. de divers. rescript. 11 L. 7. 8. & c. 9. C. de instit. & substit. l. fin. C. de legat. l. 5. de verbor. sign. l. 7. C. de condit. insert. l. 19. C. ad leg. Falcid.

1 L. 5. C. T. de his qui ad Eccles. confug. 2 L. 3. C. de litigios. 3 L. 26. & 32. C. de transactionib. 4 Cujac. ad Novel. 126. & l. 14. C. de testament. 5 L. 16. 25. & 26. C. de testament. 6 L. 5. §. legem. D. de jur. immunit. 7 21. C. T. de divers. offic. 8 L. 2. C. de divid. tutel.

Epiſtola jure publico ſubnixa ſit, tunc data Epiſtola dicitur [1].

Petita proprie ſunt Conſultationes privatorum, quibus ſubnotatur *Petita* [2].

Accepta a Magiſtratibus Reſcripta, locum & diem continebant, quo ad illos hæc perveniſſent, ne in mora eſſe viderentur [3]: *Data* XI. *Kal. Decembr. Licinio* V. *& Criſpo COSS. Accept. prid. Id. Mart. Carthagine; Conſtantino Aug. & Licinio Cæſ. COSS.* [4] Item: *Data* III. *Novembr. Treviris. Accepta* XV. *Kal. Maii Hadrumeti, Voluſiano & Anniano COSS.* At privati diem tantum ſignabant, quo accepiſſent, ne quid illis vitio daretur ſi intra tempora præſtituta, Reſcripta non allegaſſent [5].

Quare quo die allegata eſſent Reſcripta, inſeri ſolebat: nam Reſcripta intra tempus allegari debuerunt [6]: ut in hoc exemplo: *Allegat.* IIII. *Kal. Maii Flavia Feneſtri, in ſecretario, ipſis AA. COSS.* Hæc lex ſcripta eſt ad Conſularem Piceni [7]: Ubi Flavia Feneſtri, uxor eſt Feneſtri, ut dicitur Livia Auguſti: in ſecretario, id eſt, in Auditorio: erant enim ſecretaria Judicum, non Tribunalia, ſed Auditoria [8].

Propoſita duplicem habent ſignificationem: nam Reſcripta, ad ea quæ a privatis proponebantur, his notis inſignita ſunt, P. P. ut ex verbis legum colligitur: *Imperator Diocletianus Euſebio: Cum proponas*, &c. in fine Reſcripti, *P. P.* [9]. Propoſita ergo in facti enarratione verſantur, & reſpondere ſolent Jureconſulti ſecundum ea quæ proponuntur. Aliquando in Reſcriptis occurrunt P. D. S. Propoſita, data, ſcripta, cum jus cum facti quæſtione copulatur [10].

At propoſita a Magiſtratibus ſunt, quæ illorum juſſu promulgata ſunt, quæ Romæ ut plurimum in Foro Trajani. Novella Theodoſii [11]. *Dat.* XII. *Kal. Novemb. Romæ, Aetio* III. *& Aurelio Symmacho VV. CC. COSS. PP. in Foro Trajani. Antelata Edicto Albini iterum Præfecti Prætor.* Novella eadem [12]: *Dat.* VII. *Kal. Jun. Romæ PP.* V. *Kal. Jan. in Foro Trajani. Subſcripſi.* In hujuſmodi novis legibus hortabantur Prætorio Præfecti, quibus mandabantur, ut eas propoſitis Edictis promulgarent. Unde in Novella Theodoſii & Valentiniani: *Dat.* XV. *Kal. Jul. PP. in Foro Trajani ſub Edicto Firmini V. I. Præfecti Prætor* [13].

Antelata & Prælata idem valent, quod programmate, aut Edicto propoſita [14]. Imperator Arcadius, *propoſito programmate in celeberrimis locis volumus anteferri*.

Suppoſita, ὑποτεθειμένα, ſubjecta, idem ac propoſita, & ſubdita [15].

Recitata proprie ad litteras Principis, aut novas Conſtitutiones dicuntur. Ut Theodoſii & Arcadii Epiſtola ad Senatum, *Recitata eſt in Senatu, per Theodoſium Primicerium Notariorum* [16]. Alia Conſtantini Epiſtola Conſulibus, Prætoribus, Tribunis plebis, Senatui, *Recitata apud Veſtium Rufinum Præfectum Urbi, in Senatu* [17]. Novæ Conſtitutiones recitatæ leguntur ſepties, in novo Conſiſtorio Palatii Juſtiniani [18]. Alias dicuntur recitatæ ſeptimo [1]. Antonius Contius legendum cenſet, Septimiliario: *Septimum milliarium, inquit, Palatium fuit, in ſuburbiis Conſtantinopoli, in quo Conſtantinus novum Conſiſtorium juri dicundo contraxerat.* Novella Juſtiniani 118. huic emendationi adſtipulatur, *data Septimiliario in novo Palatio Domin. Juſtiniani PP. Auguſti, Imperii ejus anno* XVIII. Verius Cujacius, pro *ſepties*, *Septimo* reponit ex aliis legibus, indubitata ratione [2]. Nec tamen ubi ſeptimum milliarium ſcriptum eſt, ſuo eſt loco movendum. Nam Septimum ſimpliciter milliarium includit [3]: & Septimum milliarium plerumque invenitur [4].

Lecta, quæ a Principe ad Senatum ſcribebantur, a Braxio Proconſule obſervamus [5]. Lecta in Senatu [6]: Lecta apud Acta, quæ ad Præfectos Urbi, aut Epiſcopos, cum quid Imperator de rebus Eccleſiæ ſtatueret [7].

Regeſta in Actis publicis ſcripta denotant in lege Arcadii & Honorii ad Rufinum Comitem ſacrarum largitionum, in qua, *Regeſta* VI. *Id. Febr. Rau.* [8]. In componenda Principum hiſtoria Vopiſcus in *Probo* dicit, *uſum ſe Regeſt. Scribarum porticus prophyreticæ*. Non memorantur in Auctore iſto Regeſta, ſed prophyretica porticus. Plures quidem fuerunt in Urbe Roma, quas Philander ad Vitruvium *l.* 5. *c.* 9. enumerat: *Paulum Æmilium Baſilicam magnificam columnis e Phrygibus mirabilem conſtruxiſſe*. Plinius *lib.* 36. *c.* 13. variat; *quam Lepidus ejus gentilis pecunia propria firmavit, ornavitque, Senatus auctoritate*, Tacit. 3. *Annal.* Hanc Pauli Baſilicam Dio *lib.* 49. porticum, στοὰν Παύλε, in medio foro collocatam tradit. Quare porticum prophyreticam Baſilicam Pauli, foro proximam, facile ſuſpicor, in cujus refugiis Scribarum Regeſta aſſervabantur: nam Scribæ ſunt Librarii, qui rationes publicas ſcribunt in tabulis, quorum variæ decuriæ fuerunt, Feſtus. Ex his in Aventino Ædis Minervæ licuit Scribis conſiſtere: nam porticus publicæ plerumque locis publicis & ſacris ædibus additæ: ut Baſilica Pauli in foro fuit, octava Urbis regione. Hinc M. Tullius forum & Baſilicas conjungit lib. 4. *in Verrem*; & Plautus noſter in *Curculione*,

Dictis damnoſos maritos ſub Baſilica quærito.

Hanc porticum prophyreticam, exercitationis & delectationis cauſa ſic adornavi, non diſputationis. Ne Criticorum porticus tumultuetur. Si quis eorum aliam invenerit, illum in ea ſpatiari otioſum, per me licebit.

Unica me torquet litterula G. quæ in quibuſdam Reſcriptis irrepſiſſe Librariorum incuria primum videbatur: nam S litteram in formam ſemicirculi C, fictam a Græcis, notabam, quorum apices quandoque Latini imitantur. Sed cum adverterem hanc litteram G. in pluribus reſcriptis & diverſis titulis, ſingulariter ſcriptam, nullam Librariorum incuriam putavi. Nam in lege 10. 12. 18. 19. 20. 24. 27. *C. de rei vendic.* quæ ſunt Diocletiani, ubique hæc littera G impreſſa eſt; ut *in lege* 3. *C. ne filius pro patre. Jure manifeſto cautum eſt. G.* V. *Kal. Maii.* In lege etiam 1. & 4. *C. de uſufruct. & habitatione, PP. G. Id. Mart.* quæ ſunt Severi & Alexandri. Ex quibus hanc litteram G, *Geſta* ſignificare exiſtimo. Hanc meam opinionem tuetur, quod ex lege Honorii ad Julianum

1 L. 3. C. de epiſcop. & cleric. 2 L. 21. C. de rei vendic. 3 L. 2. C. de procuratorib. & l. 16. de donat. ant. nupt. 4 L. 1. C. de his qui parent. occid. 5 L. 1. C. de teſtament. milit. 6 L. 2. C. de diverſ. reſcript. 7 L. 5. C. T. de pact. & tranſact. 8 L. 2. C. de prox. ſacror. ſcrin. 9 L. 16. & 21. C. de pact. l. 5. C. de tranſact. 10 L. 2. C. ne de ſtat. defunctor. 11 Novel. de teſtament. 12 cap. 3. 13 Novel. Theod. & Valent. 8. de 30. annor. præſcript. 14 L. 37. C. de hæretic. 15 L. 5. C. ad S. C. Turpill. 16 L. 14. tit. 1. lib. 6. C. T. 17 L. 1. C. de bon. matern. 18 L. 3. C. de bonis libert.

1 L. 30. C. de fideicommiſſ. 2 Lib. 20. *Obſerv.* cap. 3. 3 L. 29. C. de jur. delib. 4 L. 22. in fin. C. de ſacroſanct. Eccleſ. 5 L. 8. & 9. C. T. de Prætorib. & Quæſtorib. 6 L. 8. C. T. de metat. & metatorib. 7 L. 2. C. de epiſcop. & cleric. & l. 4. C. fin. reg. 8 L. 14. C. T. de indulgent. debit.

Proconsulem Africæ [1], *Gesta quæ sunt translata in publica monumenta, perpetuam habere firmitatem.* Gesta ergo quæ in publico lata sunt, faciunt fidem, quia ex his fides constat; ut verbi gratia, cum de rei vendicatione agitur, in qua G. scripta est, ad Gesta recurrendum est: *Ut in finalibus quæstionibus vetera monumenta, census auctoritas, ante litem incboatam ordinati, sequenda est* [2]. Gesta etiam sunt πεπραγμένα, χειροτονηθέντα, ὑπομνήματα, Gloss. vet. Acta Judicum, quæ nobis *procez verbaux*, aut partium instrumenta. Ut in Appellationibus Gesta cum Relatione præstantur [3]. In partium petitionibus aut propositis sunt contractus, aut instrumenta, aut facti species, ex quibus jus certum elicitur. Quare in omnibus his Rescriptis, quibus littera G apponitur, quod statutum est ex veteribus monumentis, Census auctoritate, instrumentis, contractibus, quibus Gestorum fides constare videtur: significatur *PP. G.* Proposita Gesta dicuntur, cum nulla instrumenta proferuntur, sed nuda Gestorum narratio, quæ apud Judicem probari debet [4].

In una eademque Constitutione nonnunquam tres dies subnotati inveniuntur: ut in Novella II. Theodosii de testamentis: *Data* VII. *Kal. Jan. Accepta* VI. *Kal. Junii. PP.* V. *Kal. Jan.*

CAP. XXXVII.

De Beneficiis Principum.

Beneficium Principis voco liberalitatem, & quidquid jure singulari, contra tenorem rationis, propter aliquam utilitatem vel gratiam introductum est. Hoc ad res, vel personas pertinet, & in triplici differentia, quoad personas constituitur: aut enim est liberalitas gratuita, aut privilegium, aut indulgentia. Liberalitas ex mera Principis voluntate proficiscitur, & proprie Beneficii nomen sibi vendicat. Hujusmodi sunt Provinciarum administrationes, & Magistratus ceteri, vel bona aliqua a Principe in alium collata, quæ beneficia vere appellantur: *Alexander Severus*, Lampridius in *ejusd. Vita*, *dabat hæc in beneficiis quæ famam ejus non læderent. Bona privatorum, sed nunquam cum argento, auro, vel gemmis: nam id omne in Ærarium deponebat. Dabat Præposituras locorum civilium, non militarium. Dabat administrationes quæ ad procurationes pertinebant. Præsides vero, Proconsules & Legatos nunquam fecit ad Beneficium suum, sed ad Judicium vel suum vel Senatus.* Quod Alexander unus observavit: nam ceteri Principes in hac re ita se gesserunt, ut suo beneficio omnia officia, aut pretio, aut gratia, infimis etiam hominibus maximo Reipublicæ detrimento contulerint. Hinc Christus Dominus noster: *Reges Gentium*, ait, *dominantur eorum, & qui potestatem habent super eos, Benefici vocantur*, καὶ οἱ ἐξουσιάζοντες εὐεργέται καλοῦνται, *Luc.* cap. 22. Εὐεργέτης, benemeritus, beneficus. Κατεξουσιάζουσιν αὐτῶν, potestatem super ceteros habent, ut D. Matthæus loquitur *cap.* 20.

Bonorum Beneficia hæc sunt, *donare possessiones demto canone: relevare possessiones tributis: transferre possessiones in aliud jus, veluti ex patrimoniali jure in privatum: vel ex una præstatione, in aliam* [5]. In iis sunt agri, si qui dati, assignati, concedi, redditi, commutati beneficio Principis Coloniæ fuerunt, quæ in Libro Beneficiorum adscribuntur, Hyginus *de limit. agror.* in hoc enim Beneficiorum Libro omnia concessa vel data a Principe descripta fuerunt. Inscriptio Romæ, pag. 578. I.

M. VLPIO. AVG. LIB.
PHAEDIMO. DIVI. TRAIANI. AVG.
A POTIONE. ITEM. A LAGVNA. ET
TRICLINIARCH. LICTORI. PROXIMO. ET
A COMMENT. BENEFICIORVM.

Magistratuum autem, quos Beneficos vocamus, nomina maxime Proconsulum, Legatorum, Præsidum Procuratorum qui Provincias obtinebant, ad Ærarium & in Commentarium Principis relata sunt [1]: hocque est Commentarium Beneficiorum: quod stante Rep. in usu fuisse M. Tullius docet Orat. *pro Archia*, & *pro Balbo*, qui testatur *Archiam ut civem Romanum in Beneficiis ad Ærarium delatum esse, a L. Lucullo Prætore & Consule. Ut Balbum Præfectum fabrorum a Cæsare in Prætura etiam & Consulatu.*

Modestinus Tribunos militum & Præfectos, & Comites Legatorum, ad Ærarium relatos commemorat [2]: quod & ex M. Tullio discimus. Ille enim ad Rufum Quæstorem suum *lib.* 5. *epist.* 20. *Quod scribis*, ait, *de Beneficiis, scito a me & Tribunos militares, & Præfectos & contubernales duntaxat meos delatos esse.* Deinde: *Sane moleste tuli, non illa beneficia, tuæ potius ambitioni reservata esse quam meæ. De Centurionibus autem & Tribunorum militarium contubernalibus res est in integro. Genus enim horum beneficiorum definitum lege non erat.* Hoc non traxerim ad Beneficiarios milites, qui ita sunt appellati, auctore Festo, qui vacabant muneris Beneficio: ut e contrario Munifices vocabantur, qui non vacabant, sed munus Reip. faciebant. De Tribunis tantum & Præfectis, & Comitibus Legatorum lex loquitur: non de militibus, qui vacationem habent munerum graviorum: quales sunt, Mensores, Optiones, valetudinarii, & ceteri qui a Callistrato numerantur [3], qui in eodem obsequio perseverant [4]. Hujus generis etiam sunt, qui aliquid muneris in Officio Præfectorum sunt consecuti, & beneficio Tribunorum promoventur, Veget. *lib.* 2. *cap.* 7. Sic Beneficii sui Centuriones Tiberius habuit, id est, quos suo Beneficio ad eum militiæ gradum promoverat, Sueton. in *Tiberio* cap. 12. Porro deferri ad Ærarium honoris est: referri in Ærarium ignominiæ: eximere ex Ærario est hac ignominia aliquem levare, Agellius *lib.* 4. *cap.* 20. Habuerunt vero Proconsules & Legati Beneficiarios suos: *C. Cæsar, qui Caligula, cum legio in Africa tutandis Imperii finibus, sub Augusto Tiberioque Principibus Proconsuli pareret: Cajus ille turbidus animi ac M. Silanum obtinentem Africam metuens, ablatam Proconsuli legionem, misso in eam rem Legato tradidit: æquatus inter duos Beneficiorum numerus, & mixtis utriusque mandatis, discordia quæsita*, Tacit. 4. *Histor.* Beneficiorum numerus æquatus, non ad milites, quos Silanus nullos habuit, quique Beneficiarii non erant, sed ad Comites & Adsessores refertur: nam Legatorum Comites Beneficiarii abesse Reip. causa intelliguntur [5]. Lipsius aliter æquatum Beneficiorum numerum interpretatur, promotiones scilicet ad altiores ordines, sive gradus: quod Modestini sententiæ repugnat, & ipsis Taciti verbis. Non me latet Proconsules ceterosque majores Magistratus, si legiones illis parerent, aut illis milites Princeps adsignasset, Beneficiarios milites & Officiales habuisse, quos

1 L. fin. C. de re judic. l. 55. C. T. de hæretic. 2 L. in finalibus. D. fin. regund. 3 L. 24. C. de appellationib. 4 L. 10. C. de rei vendic. 5 L. 1. C. de collat. dator. & relevat.

1 L. abesse. D. ex quib. caus. major. 2 D. l. abesse. 3 L. fin. D. de jur. immunit. 4 L. 5. C. T. de cohortalib. primip. 5 L. abesse. D. ex quib. caus. major.

tamen ad altiores gradus promoveri frustra putaremus. Sic Gabio Basso Præfecto oræ Ponticæ Plinius Beneficiarios decem ex cohortibus, quibus præerat, ex mandato Trajani concessit, *lib.* 10. *epist.* 21. sed Beneficiarii milites, a Comitibus Magistratuum Beneficiariis diversi sunt: nam fuerunt urbanis etiam Magistratibus Beneficiarii, quamvis militibus non præessent. Et Beneficiarius Consulis in antiquis Inscriptionibus his litteris denotatur B-F. COS. pag. 90. 10.

C. TAVRICIVS. VERVS
B-F. COS. PRO. SE. ET. SVIS.

Ut Beneficiarius Prætoris & Præfecti Urbis in iisdem Inscriptionibus frequenter, pag. 431. 9.

C. LVCCIVS. MILITAVIT. IN
COHOR. VRB. ADIVT. TRIBVN. OR-FIT
SECVTOR. OPTIO. VALETVDI. OP-TIO
TRIBVN. QVAESTIONIB. FACTVS. PER
ANNIVM. VERVM. PRAEF. VRBIS.
FISCI. CVRAT. AB. ACT. CORNICV-LVS
TRIB. BENEF. VVLTEI
PRAEF. VRB. MISSVS. AB. IMP.
HADRIANO. AVG.

De Officiis Militaribus & Cohortalinis nos alibi; ad rem nostram nunc pertinet scire, urbanarum Cohortium Officium ad Præfectum Urbi pertinere, qui debuit dispositos milites Stationarios habere, ad tuendam popularium quietem, & ad referendum sibi quid ubique agatur [1]. Luccius in Cohortibus urbanis Beneficiarius Tribuni quæstionibus factus, Beneficiarius Vultei Præfecti Urbis in Inscriptione superiori non est promotus Beneficio Tribuni, quod in castris fieri solebat, Veget. d. *lib.* 2. *cap.* 7. sed per Annium Verum quæstionibus factis, id est, inquisitione habita, Beneficiarius fuit Vultei Præfecti: nam promotiones Cohortalinorum urbanorum Præfecti Urbis beneficio fiebant. Et quoniam Inscriptiones tractamus, unam hic adfero, in qua Beneficii nomen non vulgarem habet significationem, pag. 687. 5.

D. M
L. HOSTILI. TER
SILVANI
ANN. XXIIII. M. II. D
XV. MATER. FILIO. PIISS
MISERA. ET. IN. LVCTV
AETERNALI. BENEFICIO
NOVERCAE

Putabam aliquando litteram V. in B. commutatam, quod in Florentinis frequentissimum est, & pro Beneficio legendum *Veneficium*: sed nullum mendum est, & Novercæ beneficium retineo, quod pro malis artibus etiam in Jure nostro accipitur. Sic Ulpianus [2]: *Quoties communis parietis vitio quid accidit, socius socio nihil præstare debet: cum communis rei vitio contigerit. Quod si quia alter eum presserat vel oneraverat idcirco damnum contigit, consequens est dicere, detrimentum est, quod Beneficio ejus contingit, ipsum sarcire debere.* Hic beneficium pro vitio ponitur. Idem Ulpianus, *rem abesse Beneficio furis* dixit [3], & Constantinus Imperator: *Si scripti heredes, inquit, infamiæ vel turpitudinis, vel levis notæ macula adsperguntur, vel liberti qui perperam, & non bene merentes maximisque Beneficiis, suum Patronum sunt assecuti, instituti sunt: consanguinei fratres de inofficioso testamento quæstionem movere possunt* [1]. Hic beneficium pro maligna fraude, malis artibus & delicto sumitur.

1 L. 1. §. quies. D. de offic. Præfect. Urb.
2 L. ex damni. §. quoties. D. de damn. infect.
3 L. Intro. D. de furt.

Est & alia Inscriptio, in qua Cœlius Miles cohortis secundæ Prætoriæ spe Beneficiarius scribitur, pag. 393. 5.

C. COELIO. ANICETO. MIL. COH. II. PR. SING.
TRIBVNI. SPE. BENEFICIAR

Suos heredes vivo patre quodammodo bonorum dominos, κατὰ ἐλπίδα legimus, Spe Beneficiarios, qui hanc spem inanem in titulis ponunt: non alias agnovimus.

CAP. XXXVIII.

De Beneficiis legis, & Principis indulgentia.

Legum Beneficia vere Principi tribuimus, a quo illa fere omnia originem trahunt, ut Beneficium Rescripti [2], Restitutionis in integrum, inventarii, repræsentationis, ordinis, ex Epistola D. Hadriani inter fidejussores, actionis rescissoriæ, appellationis, orationis, legis Juliæ, ceteraque communia quæ omnibus patent. At quædam sunt specialia Beneficia, ad postulationem Civitatum, vel privatorum, vel corporum. Inter cetera Principis Beneficia quæ certis personis dantur, de Repub. vel de suo corpore bene meritis, sunt statuæ & imagines, quæ sine Imperiali beneficio non ponuntur [3].

Ad postulationem privatorum sunt quædam singularia, quæ ad exemplum non trahuntur, quæque proprie ex Principis indulgentia conceduntur, ut *si quæ vidua nuptiarum festinatione religionem priori viro non præstiterit, ex jure quidem notissimo fit infamis, nisi Princeps hujusmodi maculam Imperiali beneficio ei remiserit* [4]. Sic si cui in Provincia sua Princeps adsidere permiserit, speciali Beneficio hoc largiri solet [5]. Et qui permissu Imperatoris ab accusatione destitit, impunitus est, & in Turpillianum non cadit [6]. Non ea mihi mens est omnia Principum Beneficia & indulgentias uno capite concludere, sed quædam præcipua, quæ ad Juris civilis cognitionem conducunt, & maximam Principum potestatem declarant. Qualia sunt natalibus restituere, jus aureorum annulorum tribuere, liberam testamenti factionem dare, iis quibus non est permissum facere testamentum [7]; hoc solius Principis est, quod ex D. specialibus titulis intelligi potest, qui nostra interpretatione non indigent.

Indulgentia Principis Senatori permittitur libertinam justam uxorem habere [8]. Nuptæ Consulari viro solent a Principe impetrare, quamvis perraro, ut nuptæ iterum minoris dignitatis viro, nihilominus in Consulari maneant dignitate [9]. Quod Antoninus Augustus Juliæ Mammeæ conso-

1 L. 27. C. de inoffi. testament. 2 L. 2. C. de jur. domin. impetrand. 3 L. 1. C. de statuis & imaginib. 4 L. 4. C. ad S. C. Tertul. 5 L. si cui D. ex quib. caus. major. 6 L. destitisse. D. ad Turpillian. 7 L. 3. §. 1. D. de bon. libertor. 8 L. si Senatori. D. de rit. nupt. 9 L. nuptæ. D. de Senatorib.

brinæ ſuæ indulſiſſe traditur. Quin & nuptiæ ex Reſcripto Principis quandoque petebantur: ut ſi mulier, quæ ſcenicis quidem Ludis ante ſe immiſcuiſſet, ſpreta mala conditione, ad meliorem migraſſet ſententiam, & in inhoneſtam profeſſionem effugiſſet, indulgentia Principis ad legitimum matrimonium ei venire permittitur [1]. Reſcriptorum hujuſmodi formulæ ſunt apud Caſſiodorum *lib. 7. Variar.* 40. & 46.

Quod ad teſtamenta attinet; ſi quis mutus eſſet, impetrabatur a Principe, ut muto puberi ſubſtituere liceret: atque ut filio impuberi pater teſtamentum facere poteſt, ſic muto puberi ex permiſſu Principis [2]. Item filiofamil. qui teſtandi facultatem non habet, libera teſtamenti factio a Principe conceditur, ſecundum formam legibus introductam [3]. Quod ſi libertino teſtari a Principe permittitur; lex Papia & Edictum Prætoris de bonis libertorum remittuntur [4]. Sed ſi libertus jus Aureorum Annulorum conſecutus ſit a Principe, adverſus hujus tabulas poteſt venire patronus, ut multis Reſcriptis continetur. Plane ſi natalibus reſtitutus ſit, ceſſat contra tabulas bonorum poſſeſſio, ut ſi a Principe liberam teſtamenti factionem impetraſſet.

Hæc quidem Principis indulgentia porrecta ad Conſules, Proconſules, Præſides, legionum Præfectos, & ad omnes generaliter qui in diverſis dignitatibus poſiti, ab Imperatoris conſequuntur manu, vel publicis ſalariis largitates: nam hi ſi filiifamil. ſint, & ſub patris poteſtate, de peculio caſtrenſi teſtari poſſunt. Quod illis privilegii loco conceſſum eſt: quodque poſtea ſpeciali privilegio aliis datum eſt, ut cauſarum Patronis, memorialibus agentibus in rebus, ceteriſque omnibus qui ſalaria vel ſtipendia publica percipiunt [5].

Præterea impuberis arrogatio a Principe impetratur [6]: Adoptio non jure facta ab illo confirmatur [7]. Ex indulgentia Principis Antonini recepta eſt cauſa donationis, quam dicimus *Donationem honoris cauſa*: ut ſi uxor viro laticlavii petendi gratia donet, vel ut Equeſtris Ordinis fiat, vel ludorum gratia [8]: nam latus clavus, quo quis in ampliſſimum Ordinem promoveretur, a Principe petebatur, Plinius *lib.* 10. *epiſt.* 5. ut Equites Romani ab illo eligebantur, Dio *libro* 59. Ludi autem, de quibus lex loquitur, ſunt publici, qui a Magiſtratibus præſtabantur: nec enim de Ludis hoc intelligendum eſt, qui virtutis cauſa permittuntur, quique a Paulo ad quinque genera reducuntur [9].

Lubet, & virtutis cauſa, hic tantiſper ludere: & cur non liceat ludere, his qui Equi lignei vocantur, diſputationem dirimere, quæ gravis aliquando incidit, apud Imperatorem, atque Equi lignei ſignificationem inveſtigare? Balſamon Conſtitutionem adfert, quæ perierat, quæque in Juſtiniani C. virorum doctorum opera repoſita eſt [10]. Ex Baſilic. lib. 60. hi Ludi ξύλινα ἱππικά, de quibus quæſtio pro Tribunali Principis agitata eſt, παρὰ τῷ βασιλικῷ βήματι. Quidam, ait Balſamon, luſum illum dicebant, quo pueri extra Circum aurigando, Equorum vice hominibus utuntur. Aliis vero contra contendentibus ligneum equum, quandam eſſe fabricam, quæ per ligneos gradus, multa foramina habentes, protendatur in altum: nam qui hoc genere ludebant, quatuor globulos diverſorum colorum ſuperinjiciebant

1 L. 23. C. de nuptiis. 2 L. ex facto. D. de vulgar. 3 L. 35. C. de inoffic. teſtament. 4 L. 3. D. de bon. libertor. 5 L. fin. C. de inoffic. teſtament. 6 L. 2. & 6. C. de adoptionib. 7 L. 18. D. eod. 8 L. nuper. D. de donat. int. vir. & ux. 9 L. 2. D. de aleæ luſu. 10 L. 2. C. de aleatorib.

ex ſuperiori parte, & qui primus globulorum per foramina ex ultimo foramine egrediebatur, hic victoriam ei dabat, qui projecerat: παίγνιον παρὰ τοῖς νόμοις ἀποτρέπεσθαι καὶ κολάζεσθαι, ὡς ἔχον χιτίαν κόττον· κοττίζω, Aleam ludo, κοττιστής, aleator, veteribus Gloſſis. Conſtitutio tandem prohibuit Equi lignei ludum, periculi repetitione propoſita in luſores, & publicatione domorum in quibus hujuſmodi luſus peracti ſunt. Si cui hæc minus trita diſpliceant, equitet ille in arundine longa, dum nos ad alia properamus.

Imperator ſolus poteſt Commeatum & Remeatum exſuli dare [1]: gratiam jurisjurandi facere ei qui juraverit [2], minoribus rei ſuæ adminiſtrationem permittere [3]: veniam ætatis dare [4]: jus venundandi prædia minorum tutoribus concedere [5]. Romanam civitatem peregrinæ conditionis hominibus, aut libertinis jus Quiritium dare, Plinius *lib.* 10. *epiſt.* 6. & 12.

De jure civitatis & Quiritium utile eſt hic paucis tractare, quod a paucis intellectum eſt [6]. Jus Quiritium eſt jus civile Romanorum, quo Quirites illi utuntur [7], quodque jura privata comprehendit, ut Libertatis, Gentilitatis, Sacrorum, Connubiorum, Legitimi Dominii, Teſtamentorum, Tutelarum. Jus autem civitatis in Tribu præcipue & domicilio & honoribus conſiſtit: quibus jus ſuffragii, dignitatum, patriæ poteſtatis, Sacerdotiorum, Magiſtratuum, Imperii continetur: atque ut uno verbo complectar, omnium legum Romanarum beneficio uti, & ad Ærarium inter Beneficiarios deferri. Scio hæc jura ab Antonino Pio primum immutata [8]; deinde a Juſtiniano corrupta [9], quæ integra diu permanſerunt, ut ex Ulpiano colligitur [10]: *Latini*, inquit, *jus Quiritium conſequuntur Beneficio principali, Liberis, Iteratione, Militia, Nave, Ædificio, Piſtrino, ex Senatuſconſulto, veluti quæ ſit ter enixa: & Beneficio Principis civitatem Romanam Latinus accipit, ſi ab Imperatore jus Quiritium impetravit.*

Falſus eſt Carolus Sigonius lib. 1. de *antiq. jur. Ital.* cap. 4. qui jus patriæ poteſtatis ad jus Quiritium retulit, cum proprium ſit civium Romanorum [11], moribus receptum [12], quod aperte Plinius docet, qui cum Poſthumi Marini Medici propinquis civitatem peteret, liberis etiam eorum id concedi ita poſtulabat, ut eſſent in patris poteſtate, utque iis in libertos ſervaretur jus patronorum. Deinde rogat ut Trajanus jus Quiritium L. Satrio volentibus Patronis indulgeat, Plin. *lib.* 10. *epiſt.* 12.

Aliam etiam civitatem peregrini ab Imperatore impetrarunt, ut Alexandrinam, Plin. eod. *lib. epiſt.* 11.

Indulgentia Principis latius extenditur: loca enim publica ſine hac indulgentia reſtituere non licebat, Plin. *eod. epiſt.* 24. 38. & 40. Nec Principum ſtatuas in alium locum transferre, *eod. ep.* 9. Collegia inſtituere, *eod. ep.* 34. Religioſa templa commutare, *eod. epiſt.* 50. jus trium liberorum dare, *eod. epiſt.* 98. Præterea de amplianda, aut minuenda pœna damnatorum poſt ſententiam dictam, nihil ſine principali auctoritate ſtatuendum eſt [13]. Atque in his omnibus ſi quid difficultatis occurrit, ſolius Principis eſt, ſua Beneficia interpretari: licet Beneficium illud, quod ab ejus indulgentia proficiſcitur, pleniſſime interpretari

1 L. 4. in fin. D. de pœn. 2 L. fin. D. ad municipal. 3 L. 3. D. de minorib. 4 L. 1. C. de his qui ven. ætat. 5 L. 2. C. quando decret. opus non eſt. 6 Vid. infra cap. 43. 7 Inſtit. de jur. natur. gent. & civil. 8 L. in orbe. D. de ſtatu homin. 9 Novel. 78 10 Lib. Reg. tit. 3. 11 Inſtit. de patr. pot. 12 L. patre furioſo. D. de his qui ſunt ſui vel alien. jur. 13 L. acta. §. 1. D. de re judic.

possimus, si a voluntate Principis non recedatur [1]. Quod prudentissime Juris Auctores observarunt. Ut Neratius consultus, *an quod Beneficium dare se quasi viventi Cæsar rescripserat, idem defuncto dedisse existimaretur: Respondit, non videri sibi Principem, quod ei, quem vivere existimabat, concessisset, defuncto concessisse. Quem tamen modum Beneficii sui esse vellet, ipsum existimaturum esse* [2]. Nam Beneficium personæ datum cum persona exstinguitur [3]. Si vero rei concessum est, ad heredes transmittitur. Exemplum hoc ex Ulpiano promtum est: *Permittitur*, ait, *aquam ex castello, vel ex rivo, vel ex quo alio loco publico ducere, idque a Principe conceditur: ali nulli competit jus aquæ ducendæ. Et datur interdum prædiis, interdum personis: quod prædiis, exstincta persona non exstinguitur; quod personis, cum persona amittitur. Ideoque neque ad alium heredem vel qualemcumque successorem transit* [4] *aquæ beneficium*. Julius Frontinus dicit lib. 1. de *Aquæduct.*

In Principum vero beneficiis tria notanda sunt: primum, sacrilegii instar esse super quibusdam administrationibus vel dignitatibus promulgandis, obviare beneficiis [5]: Secundum, si quæ beneficia personalia sine die & Consule fuerint deprehensa, ut illa auctoritate careant [6]: Tertium, ut beneficia a superioribus concessa Principibus ex Tiberii instituto, omnes dehinc Cæsares aliter rata non haberent, quam si eadem iisdem ipsi dedissent, Sueton. in *Tito* cap. 8. Postea tamen uno Edicto ex Titi indulgentia sunt confirmata.

CAP. XXXIX.

De decretis Principi honoribus a S. P. Q. R.

ROmani Principes omnia, quæ in populari Reipublicæ forma plurimum valebant, Senatu Populoque volente, ea cum ipsis nominibus in se receperunt; excepta Dictatura, Dio *lib.* 53. Ne ex potentia potius, quam ex legibus, illam usurpasse crederentur. Consules fiunt sæpenumero, & quoties extra pomœrium sunt, Proconsules dicuntur: *Ὑπατοί τε γὰρ πλεισάκις γίγνονται, καὶ ἀνθύπατοι, ἀεὶ, ὁσάκις ἂν ἔξω τοῦ Πωμηρίου ὦσιν, ὀνομάζονται*. Imperatoris autem nomen, loco nominis regii & Dictatoris semper gerunt. Ex Censoria vero appellatione, in vitam & mores inquirendi, census agendi, in Equestrem & Senatorium Ordinem adscribendi, aliosque removendi, pro suo arbitrio licentiam consequuntur. Quod autem omnibus sacerdotiis inaugurantur, semperque unus eorum, si duo sint, maximum Pontificatum gessit, eo fit, ut omnia sacrificia in sua habeant potestate. Gerere quidem Tribunatum plebis nefas ducunt, cum utique ipsi sint Patricii: omnem tamen Tribuniciam potestatem, quanta unquam maxima fuit, accipiunt. Et quia quotannis eam cum Tribunis plebis ejus anni renovant, annorum Imperii ipsorum hinc summa concipi solet. Hæc ex Dione excepimus, qui honorum ordinem non servavit, quem ex veteribus Nummis, Lapidibus, & probatis Auctoribus sequi melius est.

Primum ergo de Imperatoris nomine, deinde de maximo Pontificatu, Tribunicia Potestate, Patris Patriæ appellatione agemus. Tum de Consulatu, Proconsulari Imperio, relationis jure, ceterisque pro temporum ratione decretis honoribus, quæ necessaria videbuntur, breviter exponemus.

Imperatoris nomen perpetuum Principes retinuerunt, quod tamen in quibusdam Nummis aliquando omiserunt, in quibus,

CAESAR. COS. AEGYPTO. CAPTA
CAESAR. AVGVSTVS. DIVI. F. PATER. PATRIAE
PONTIFEX. MAXIMVS
CAESAR. D. F. AVG. COS. VIII. PP. IMP. VII.

Inscriptiones veteres plurimum ab Imperatoris nomine incipiunt, quæ Pontificatum maximum conjungunt cum Tribunicia potestate, pag. 243. 3.

IMP. CAESARI. VESPASIANO. AVG.
PONT. MAX. TR. POT. III.
IMP. IIX. P. P. COS. III. DES

Alia hæc, pag. 243. 6.

IMP. CAESARI. VESPASIANO. AVG
PONT. MAXIM. TRIB. POT. VIII
IMP. XII. COS. VIII.

Item alia, pag. 247. 5.

IMP. CAESARI. DIVI. NERVAE. FILIO
NERVAE. TRAIANO. OPTIMO. AVG.
GERMANICO. DACICO. PONT. MAX.
TRIB. POT. XVIIII. IMP. VII. COS. VII. P. P.

Repetitum plerumque Imperatoris nomen, quod ipsi Principes, vel eorum Duces, exercitus adversus hostes duxerint; numerumque & vices exercituum bellorumque designant, IMP. VII. VIIII. &c. Nomina alia, quæ sibi adscribunt, ut Germanici, Dacici, a devictis hostibus sortiti sunt.

Quod ad Sacerdotia attinet, fere semper in Nummis & Lapidibus Imperator Pontifex maximus legitur. Quandoque Augur, & Quindecimvir, cujus Sacerdotii insignia in Nummis impressa sunt: quod nos in libris *de veteri jure Pontificio* tractavimus lib. 1. cap. 3. & 15. uti tria Sacerdotum amplissima Collegia fuisse monstramus, Pontificum, Augurum, Quindecimvirum. Quare cum Dio *lib.* 53. scripsit Principes omnibus Sacerdotiis inauguratos, *ἔκ τε τοῦ ἐν πάσαις ταῖς ἱερωσύναις ἱερῶσθαι*, de tribus iis amplissimis Sacerdotiis intelligi debet.

De Auguratu nummus est Vespasiani:

IMP. CAES. VESP. AVG. P. M.
AVGVR. TRIB. POT.

De Quindecimviratu Inscriptio est, quæ ad Cæsares refertur, pag. 252. 2.

IMP. CAES. TRAIANO. HADRIANO
AVG. P. P. TRIB. POT. XXI. COS. III.
IMP. II. L. AELIVS. CAESAR. FIL
TRIB. POT. COS. II. PROCOS.
XV. VIR. SACRIS. FACIVNDIS.

Porro Pontificis nomen Imperatores Christianos post Gratianum etiam retinuisse, ex Edicto Valentiniani & Marciani scimus, quod in Actione 3. Concilii Chalcedonensis insertum est, in qua Valentinianus & Marcianus Pontifices incliti nominantur: neuter tamen eorum Pontifex maximus. Constantinus Magnus Episcopum se extraneo-

[1] L. beneficium. D. de constit. Princip. [2] L. 191. D. de regul. jur. [3] L. 3. & 4. D. de censib. [4] L. 1. § permittitur. D. de aqua cottidian. [5] L. 5. C. de diversf. rescript. [6] L. 4. C. eod.

neorum vocabat, quos principali auctoritate ad Christianos ritus compelleret. Digna quidem vox boni Principis ad Episcopos, quos convivio exceperat, Euseb. lib. 4. *de Vita Constantini* cap. 24. *Υμεῖς μὲν τῶν εἴσω τῆς Εκκλησίας, ἐγὼ δὲ τῶν ἐκτὸς ὑπὸ Θεοῦ καθεσαμένος Επίσκοπος ἂν εἴην*, *Vos quidem intra Ecclesiam, ego vero extra, Deo Episcopus constitutus*. Qui locus perperam a quibusdam intellectus, ridiculis illos erroribus irretivit.

Tribunicia Potestas, quam omnes Imperatores habuerunt, effecit ut sacrosancti haberentur, ac si vel minimo sermone ab aliquo læsos se existimarent, indicta eum causa, ut qui se piaculo obstrinxisset, necare possent. Hæc vis est *ἐξουσίας τῆς δημαρχικῆς*, Dio *lib.* 53. L. Valerius & M. Horatius legem tulerunt, qua sacratam legem in Tribunorum favorem tuerentur, quæ a Junio Bruto primum lata est, & Junia a Dionysio *l.* 6. appellatur. Atque ut perpetuo lex maneret immobilis, adacti sunt cives omnes jurare per sacra omnia, utique hac lege in sempiternum usuros se, & posteros: *Καὶ ἵνα μὴ εἰς τὸ λοιπὸν τοῦ δήμου ἐξουσία γένηται καταπαῦσαι τόνδε τὸν νόμον, ἀλλ' εἰς πάντα τὸν χρόνον ἀκίνητος διαμείνῃ, πάντας ἐπάχθη Ρωμαίους ὀμόσαι καθ' ἱερῶν, ἦ μὴν χρήσεσθαι τοῦ νόμῳ καὶ αὐτοὺς καὶ ἐγγόνους τὸν ἀεὶ χρόνον*, Dionys. *l.* 6. Hujus tamen legis memoriam prope abolitam tradit Dio: Jurisque Interpretes negasse quemquam Sacrosanctum esse, sed eum qui Tribunis nocuerit, Sacrum sanciri. Sed Tribunos vetere jurejurando plebis Sacrosanctos esse Livius *l.* 3. prodit, & Sacrata lex ab eo Consularis vocatur.

Sacrosanctum est quod populus plebsve sanxit. Sanctiones autem sacrandæ sunt aut genere ipso, aut obtestatione & consecratione legis, aut pœnæ, cum caput ejus qui contra facit, consecratur, Cicero *pro Cornel. Balbo*. Hisque legibus adhibebatur cautio, ne abrogari aut derogari eis unquam posset. Hanc ergo Tribuniciam Potestatem omnes Imperatores receperunt, primusque eorum Augustus perpetuam accepit, in qua semel atque iterum per singula lustra Collegam sibi cooptavit, Suetonius in *Augusto* cap. 27.

Dictaturam, offerente Populo pertinaciter, Augustus constanter repulit, odio nominis, Vellejus Patercul. *lib.* posteriori. Tribuniciam Potestatem accepit post undecimum Consulatum, ut Fasti Consulares testantur, in quibus, annn Urbis conditæ DCCXXX.

IMP. CAESAR. DIVI. F. C. N. AVGVSTVS. DICT. PERPET. APPELLATVS. EST. ABDIC. TRIB. POT. ACCEPTA.
EX. A. D. V. KAL. IVLI. IMP. CAESAR. DIVI F. AVG. PONT. TRIB. POT. II. COS. XI. IMP. VIII.

Hanc Potestatem Tribuniciam Augustus per annos XXXVII. integros continuavit. Atque hoc Tribuniciæ Potestatis summi fastigii vocabulum Augustus reperit, ne Regis aut Dictatoris nomen assumeret; *hac tamen appellatione aliqua, cætera Imperii præmineret*, ait Tacitus lib. 3. *Annal.* quem Lipsius arguit. Etenim, inquit ille, decretum est Julio Cæsari ut Tribuniciam Potestatem per omnem vitam suam haberet, *τὴν δὲ ἐξουσίαν τῶν δημάρχων διὰ βίου*, ex Dione *l.* 42. Malim tamen ego Tacito credere, quam Dioni. Ille enim Augusti temporibus proximus, ut & ceteri vicini Scriptores hoc non prætermisissent, qui tam exacte honores Julio Cæsari decretos prosecuti sunt. Suetonius cum perpetuam Dictaturam, continuum

A Consulatum, Præfecturamque morum, insuper & Imperatoris prænomen, Patris Patriæ cognomen accepisse Julium, aliaque permulta recenseat, Tribuniciæ Potestatis non meminit, in *Jul.* cap. 76. Florus inter honores a Senatu Julio Cæsari decretos, post quintum ex Hispania triumphum, hos enumerat epitome 116. ut *Pater Patriæ, Sacrosanctus & Dictator in perpetuum esset*. Sacrosancti nomen Dio forte ad Tribuniciam Potestatem traxit, quod tamen latius patet ex M. Tullio, ut demonstratum est, & ex Livio, qui sacros homines Diis inferis devotos intelligunt: sicque B Sacrosanctus Julius sine Tribunatu factus est. Ut olim Decemviri, Ædiles, Judices, quos qui violasset, ejus caput Jovi sacrum erat, familiaque ad Ædem Cereris, Liberi, Liberæque venum ibat, Livius d. *l.* 3. Sed nos in Taciti verbis immoremur, qui Tribuniciæ Potestatis appellationem ab Augusto excogitatam tradit, ut cetera Imperii præmineret. Non sum audax in correctione Librorum, maxime si MS. Codices desint: sed litterarum mutationem notare cuilibet licet, si lectio inde verior appareat. Ego itaque pro *præmineret*, lego *præmuniret*: hoc enim verbum, *præminet*, vix a probatis Auctoribus receptum, C nullaque in Tribunicia Potestate eminentia, sed summa securitas & optimum munimentum, quod omnes conjurationum vias firmissimis sacrarum legum præsidiis intercluderet. Sic Tribunicia Potestas pars maxima Regalis Imperii, sed non summa, & per eminentiam, Vopiscus in *Tacito*. Hanc primus Augustus post obitum C. & L. Cæsarum, Tiberio communicavit, ante adoptionem: etenim *Tribuniciæ Potestatis consortionem* illi constituit, ut Paterculus loquitur *l.* posteriori. Multum quidem eo, cum domi, tum in Senatu recusante, quem tandem adoptavit. Hanc eandem Potestatem Vipsanio Agrippæ in quinquennium D concesserat idem Augustus, quam etiam in quinquennium Tiberio tribuit, ut Fasti Consulares fidem faciunt:

IMP. CAESAR. DIVI. F. AVGVSTVS. PONT. TRIBVNIC. POTEST. V. VICOS. XI.

EODEM ANNO.

M. VIPSANIVS. AGRIPPA. TRIBVNICIAM. POTEST. AB. IMP. CAESARE. AVG. IN. QVINQ. ACCEP.

E De Tiberio,

IMP. CAESAR. DIVI. F. PONT. MAX. TRIB. POT. XVII. XVIII. COS.
TIB. CLAVDIVS. TI. F. AP. N. NERO. TRIBVNIC. POT. AB. IMP. CAESARE. AVG. IN. QVINQVENNIVM. ACCEP.

Tiberius deinde ad Imperium evectus, *misit litteras ad Senatum, quibus Potestatem Tribuniciam Druso petebat: qua fœda adulatione impetrata, Tiberius decretas ob illam ceremonias temperavit, nominatim arguens insolentiam sententiæ, aureasque* F *litteras contra patrium morem*, Tacitus 3. *Annal.* Occiso Galba cum vocasset Senatum Prætor urbanus, decreti sunt Othoni Tribunicia Potestas, Augusti nomen, & omnes Principum honores, illeque a Tribunicia Potestate auspicatus est Imperium, Tacitus 1. *Histor.*

Tribuniciam igitur Potestatem receperunt Imperatores spreto Tribuni nomine: nam & Tribuni alii Magistratum gesserunt, atque ita officio suo functi, ut eorum sententia quandoque Imperatorum sententiæ prævaleret, ut de intercessione

Tribuni contra Tiberii & Drusi sententiam refert Dio *lib.* 57. Sed quod mirari liceat, Tribunos plebis in auxilium spretæ Potestatis advocavit aliquando Vitellius, cum Priscus Helvidius Prætor designatus contra studium ejus censuisset, Tacitus lib. 2. *Histor.* Sic Tribunatum plebis, M. Antonino Imperatore decernente, Severus postea Imperator promeruit, eumque severissime exsertissimeque egisse narratur, Spartianus in *Severo*.

CAP. XL.

De Patris Patriæ appellatione, Patriciatu, & Præfectura morum.

JUlio Cæsari primo decretum est Patris Patriæ nomen, cum illam funditus evertisset, Sueton. in *Julio* capite 70. Et cum Patria communis sit omnium parens, ipsisque parentibus anteponenda, temporum infelicitate, posteaque fœda adulatione, cum sui juris esset, contra naturam a filiis arrogata est, & in illorum potestatem recidit: hac tamen appellatione ita usi sunt boni Principes, ut quamvis eis aliquod jus tribueret, quale est parentum erga liberos, tamen non in hunc finem eis ab initio imposita est, sed honoris gratia, ut monerentur ipsi cives omnes liberorum habere loco; & hi vicissim Principes suos veluti parentes charos haberent, Dio *l.* 53. Οὐ μέντοι καὶ ἐπὶ τῷ ἀρχὴν ἐγένετο· ἀλλ᾽ ἔς τε τιμὴν καὶ ἐς παραίνεσιν, ἵνα αὐτοί τε τοὺς ἀρχομένους, ὡς καὶ παῖδας ἀγαπῷεν, καὶ ἐκεῖνοι σφᾶς, ὡς καὶ πατέρας αἰδῶνται. Quod vere Augustus unus inter omnes cum pietate coluit: nam cum sero ei delatum esset hoc Patris Patriæ cognomen, ait Suetonius in *Augusto* capite 58. „ universi illud ei repentino maximoque consensu „ detulerunt. Primum plebs legatione Antium „ missa: deinde quia non accipiebat, ineunti Romæ spectacula, frequens & laureata, mox in „ Curia, Senatus neque decreto, neque acclamatione, sed per Valerium Messalam, id mandantibus cunctis. Quod bonum, inquit, faustumque sit tibi, Cæsar Auguste, domuique tuæ, „ (sic enim nos perpetuam felicitatem Reipublicæ, & læta huic precari existimamus) Senatus „ te consentiens cum Populo Romano consalutat „ Patriæ Patrem. Cui lachrymans respondit Augustus his verbis, ut Messala refert: Compos factus sum votorum meorum, P. C. Quid habeo „ Deos immortales precari, quam ut hunc consensum vestrum ad ultimum vitæ finem mihi perferre liceat? Nomen Patris Patriæ Tiberius a Populo sæpius ingestum repudiavit: neque in Acta „ sua jurari, quamquam censente Senatu, permisit: cuncta mortalium incerta, quantoque plus „ adeptus foret, tanto magis se in lubrico dictitans, „ Tacit. 1. *Annal.* Sed hoc Patris Patriæ nomen, ut Tribuniciam Potestatem, ceteri Imperatores passim usurparunt: quidam cum Imperio, alii ex intervallo. Hadrianus hunc honorem sibi delatum iterum iterumque distulit, hac motus ratione, quod Patris Patriæ nomen Augustus sero meruisset, Spartianus in *Hadriano*. Pertinax primus omnium ea die, qua Augustus appellatus est, Patris Patriæ nomen recepit, Imperium Proconsulare, & jus quintæ relationis, Capitolinus in *Pertinace*. Postea Severus Alexander, mortuo Elagabalo, Augustum nomen, & jus Proconsulare, & Tribuniciam Potestatem, etiam jus quintæ relationis, deferente Senatu, uno die assumsit: *Quod gravitati Senatus*, ait Lampridius in *Alexandro*, *non congruebat, omnia simul deferre, aut bono Principi raptum ire tot simul Dignitates. Sed festinatum est*, inquit, *ut omnia quasi verus Imperator Alexander arriperet, quia milites insueverant sibi Imperatores tumultuario judicio facere.*

De Patriciatu unum, quod meminerim, est in Opilio Macrino exemplum: qui Imperator factus a militibus, orationem misit ad Senatum, atque inter illius capita hoc unum est: „ Detulerunt, *inquit*, ad me milites Imperium, cujus ego interim P. C. tutelam accepi: tenebo regimen, si „ & vobis placuerit quod militibus placuit. Lectis „ in Senatu litteris contra opinionem omnium, & „ mortem Antonini Senatus gratanter accepit, & „ Opilium Macrinum libertatem publicam curaturum sperans, primum in Patricios allegit, novum „ hominem, & qui paulo ante Procurator privatæ „ rei fuisset. Eundem, cum Scriba Pontificum esset, quos hodie Pontifices minores vocant, Pontificem maximum appellavit, Pii nomine decreto: deinde Proconsulare Imperium & Potestatem Tribuniciam detulit, Capitolinus in *Opil. Macrino*. Patriciatus magis generis Opilii humilitatem denotavit, quam honoris amplitudinem; quod in ullo alio Principe factum non legimus.

Præfecturam morum, devicto Pompejo, Senatus Julio Cæsari detulit in quinquennium, quasi Censoris nomine non satis digno. Atque hunc Dictatorem in decennium constituit, Dio *libro* 43. Τῶν δὲ τρόπων ἐπιστάτην, οὕτω γάρ πως ὠνομάσθη, ὥσπερ οὐκ ἀξίας αὐτοῦ τῆς τοῦ τιμητοῦ προσρήσεως οὔσης, ἐς τρία αὐτὸν ἔτη, καὶ Δικτάτωρα ἐς δέκα ἐφεξῆς εἵλοντο. Tandem ipse sibi perpetuam Dictaturam, Præfecturamque morum, atque ampliora humano fastigio decerni passus est, Suetonius in *Julio* cap. 76. Arguit Dionem Casaubonus, nec putat Cæsarem Censoris nomine abstinuisse, quia minus honorificum existimaretur. Summa enim, ait, fuit Censoris dignitas, quam non dubitat Plutarchus ἀρχὴν πασῶν ἱερωτάτην appellare, in *Paulo Æmil.* Sed Tacitus Dionem tuetur: nam ante Julium Cæsarem, Cn. Pompejus tertium Consul corrigendis moribus delectus, & gravior remediis, quam delicta erant, suarumque legum auctor idem ac subversor, quæ armis tuebatur, armis amisit, Tacitus 3. *Annal.* Si Pompejus Censoris nomen respuit, & morum Magister sive Præfectus creatus est, quis putet illo devicto, cum honores ad libidinem Julius Cæsar caperet, Censoris nomen suæ dignitati conveniens æstimasse? Hanc Julii Præfecturam M. Tullius graviorem putabat quam Censuram: ille enim ad Papirium Pætum *lib.* 9. *ep.* 15. *Sedebamus*, inquit, *in puppi, clavumque tenebamus: nunc autem vix est in sentina locus. Nolim me jocari putes: quandiu hic erit nostris Præfectus moribus, parebo auctoritati tuæ: cum vero aberit, ad fungos me tuos conferam.*

Augustus antequam Tribuniciam Potestatem adeptus esset, morum legumque regimen recepit sexto Consulatu, ut Fasti Consulares notant, in quibus,

IMP. CAES. DIVI. F. C. N. OCTAVIAN. MORVM. LEGVMQ. REGIMEN. RECEPIT. QVO. IVRE. SINE. CENSVRAE. HONORE. CENSVM. POPVLI. ROM. TER. EGIT. PRIMVMQ. HOC. ANNO.

IMP. CAES. DIVI. F. C. N. M. VIPSANIVS. L. F. OCTAVIANVS. VI. AGRIPPA II.

EODEM ANNO.

IMP. CAESAR. DIVI. F. C. N. OCTAVIANVS. M. VIPSANIVS L. F. AGRIPPA. LVSTRVM. FECERVNT. LXII.

Item undecimo Consulatu,

IMP. CAES. DIVI. F. AVGVSTVS. MORVM. LEGVMQ. REGIMEN. ITERVM. IN. QVINQVENNIVM. ACCEPIT.

Consulatu eodem cum tertium in quinquennium morum regimen accepisset, in decennium postea accepit: *Censum Populi sine Censuræ honore Augustus ter egit, primum & tertium cum Collega, medium solus*, Sueton. in *Augusto* cap. 27. Sed Censores creari desitos longo intervallo ipse creavit, idem in *Augusto* cap. 32. eo modo, ut verisimile est, quo Tribunos plebis: nam ut Tribuniciam Potestatem, spreto Tribuni nomine, sibi vindicavit; sic Censoriam, omisso Censoris. Atque ut hac Censoria appellatione, vel potius morum legumque regimine & Præfectura, in vitam & mores inquirendi, Census agendi, in Equestrem ac Senatorium Ordinem adscribendi, aliosque ex iis removendi, pro suo arbitrio licentiam Princeps consecutus est, Dio *lib.* 53.

Domitianus tamen Censoris nomen more antiquitus recepto accepit, quod per totam vitam exercuit, & Patri Patriæ aliquando præposuit. Fasti Consulares,

IMP. CAESAR. DOMITIANVS. AVGVSTVS. P. M. TR. POT. XI. XII. COS. XVI. CENS. P. P. P.

At Dionis temporibus Censoris nomen obolevit *l.* eod. cum enim rem ipsam posteriores Principes haberent, neque deligebantur ad Censuram gerendam, neque ejus Magistratus nomen ferebant, præterquam in agendo Censu. Uni vero Domitiano Senatus novum & inexcogitatum honorem obtulit: *Decrevit enim ut quoties gereret Consulatum, Equites Romani, quibus sors obtigisset, trabeati & cum hastis militaribus præcederent inter Lictores Apparitoresque: quod ipse * honorum appetentissimus recusavit*, Suetonius in *Domitiano* cap. 14.

Ante Domitianum gessit Censuram Claudius, intermissam diu, post Paulum Plancumque Censores, sed hanc inæqualiter, varioque & animo & eventu, Sueton. in *Claudio* cap. 16. De Trajano Plinius in *Panegyrico*: *Non Censuram adhuc, non Præfecturam morum recepisti, quia tibi beneficiis potius quam remediis ingenia experiri placuit.* Deinde, *Vita Principis Censura est, eaque perpetua.* Inscriptio elegantissima est, & Censuræ Principum maxime conveniens, pag. 449. 7.

D. D. D. N. N. N. INVICTISSIMI. PRINCIPES. HONORIVS
THEODOSIVS. ET. CONSTANTIVS. CENSORES
REMVNERATORESQVE. VIRTVTVM
PETRONIO. MAXIMO. V. C. PRAEF. VRB. OB
PETITION. SENATVS. AMPLISSIMI. POPVLIQ. ROMANI
STATVAM. MERITORVM. PERENNE. MONVMENTVM
IN. FORO. VLPIO. CONSTITVI. IVSSERVNT.

Posterioribus seculis virtus post Nummos: & tantum quis habuit in honore, quantum in Censu. Nec frustra exclamaret Brutus ille, ὦ τλῆμον ἀρετή.

* Ut sensus constet, reponi debet particula *quamquam*.

CAP. XLI.

De Proconsulari Imperio: Jure Relationis: & Senatoria Principum dignitate.

QUoties extra Pomœrium sunt Imperatores, Proconsules illos dictos scribit Dio *lib.* 53. *Ἀνθύπατοι ἀεὶ, ὁσάκις ἂν ἔξω τοῦ πωμηρίου ὦσιν, ὀνομάζονται.* An recte, postea viderimus. Proconsulare Imperium est Provincias cum Imperio obtinere: quale illud fuerit in Principe, non satis hucusque ab eruditissimis viris explicatum. Quod ut intelligatur, advertendum est, Proconsulare Imperium ad rem præcipue militarem referri: cujus ratione lege Curiata dari solebat, non ordinariis Magistratibus solum, sed extraordinariis. Camilli est oratio apud Livium *l.* 5. qua, *quæ auspicato aguntur, omnia fere intra Pomœrium agi dicebat, ut Curiata Comitia, quæ legem militarem continent.* Et M. Tullius, Orat. *in Rullum*, *Consuli*, ait, *si legem Curiatam non habet, attingere rem militarem non licet.* Ex quibus locis clarum est, rem militarem nemini attingere licuisse, nisi lege Curiata id ei nominatim datum esset. Quod Nicolaus Grucchius lib. 3. *de Comitiis* cap. 2. fusius tractat, & docet ex variis M. Tullii locis, Magistratibus in Provincias profecturis, lege Curiata opus fuisse, sine qua non poterat legitimum esse cujusquam Imperium.

Proconsularis Imperii exemplum, quale postea Imperatoribus decretum est, in Cn. Pompejo videmus: qui lege Gabinia, tributis Comitiis lata, Provinciam obtinuit, & multa illi extra ordinem, invito Senatu, decreta sunt: *Primum triennium Proconsul creatus: deinde Imperium illi datum adversus omnes, absque provocatione. postremo tanta amplitudine, ut non modo totius Italiæ Imperium ei cederet, terra marique, sed etiam in omnibus omnium Provinciis ad quinquagesimum usque stadium. Qua ratione omnes fere Romanæ Provinciæ, simul ejus Imperio, Piratico bello, quoad oram maritimam subjectæ fuerunt*, Plutarch. in *Pompejo*. Addit Dio *l.* 36. Legatos quindecim Pompejo datos, omnes naves, & pecuniæ quantum vellet. Hæc lex Piratica dicitur a M. Tullio, quam tulit primum Clodius Tribunus pleb. *sine qua*, ut ait in Oratione *post redit.* & *egestate & improbitate coactus Piraticam ipse fecisset.* Et cum postea Clodius adversaretur Pompejo, adversus eum pro Pompejo Gabinius vere vehementerque pugnavit, Cicero Orat. *in Pisonem*.

Hinc quale fuerit Proconsulare Principum Imperium, facile intelligi potest, ut illud ad omnes Imperii Provincias extenderetur; nec una aut alia terminaretur. Hoc quidem Imperium omnibus Imperatoribus delatum Historia Augusta comprobat, in qua tamen nullus Princeps Proconsul appellatur: quod Casaubonus mirari se dicit *ad Capitolin. in Antonino Pio*, cum uterque titulus & Tribuniciæ Potestatis & Proconsularis Imperii omnibus æque Imperatoribus competierit, non tamen omnes æque Proconsulis nomen usurparint: nam Tribuniciæ Potestatis titulum, inquit, nullus Imperatorum prætermisit post Augustum. Proconsulatus vero Imperii & Historici in rebus gestis multorum Imperatorum, qui Augustum secuti sunt, non meminerunt, aut rarissime: & alia eorumdem Principum monumenta penitus eum titulum silent. Atque in veteribus Inscriptionibus sex tantum asserit inventos Imperatores, qui Proconsules nominentur. Hos putat Severum, An-

toninum Caracallam, Macrinum, Elagabalum, Alexandrum, & Aurelianum. Veteres tamen Inscriptiones Proconsulis nomen multis aliis Imperatoribus tribuunt, ut M. Aurelio Antonino, pag. 258. 7.

IMP. CAESAR. M. AVRELIO
ANTONINO. AVG. TRIB. POT. VII.
COS. III. P. P. PROCOS.
FORTISSIMO. PRINCIPI.

At in Fastis Consularibus, M. Antoninus Proconsul tantum inscribitur, postquam illum Antoninus Pius Cæsaris appellatione donavit, & Faustinam duxit uxorem, ex qua suscepta filia *Tribunicia Potestate donatus est, atque Imperio extra Urbem Proconsulari*, Capitolin. in *M. Antonino*:

IMP. CAESAR. ANTONINVS. AVG.
TRIB. P. XVIII
M. AELIVS. AVRELIVS. AVG. PII. F.
CAESAR. TRIB.
POT. IX. X. COS. PROCOS.

Post acceptum Imperium Proconsulis nomen in M. Antonino non legitur in Fastis, quod tamen aliis Imperatoribus datum, ut Gordiano Imperatori, pag. 272. 4.

IMP. CAES. MARCO. ANTONIO
GORDIANO. AVG. P. P. COS. II.
PROCOS. TRIB. POTEST. V. PONT.
MAXIMO.

In Fastis Consularibus,

IMP. CAESAR. M. ANTONIVS. GOR-
DIANVS. P. F. AVG. TRIB. POTE-
STAT. II. COS. P. P. PROCOS.

In iisdem Fastis Philippus Augusti filius, Proconsulis nomen assumsit, ut in veteri lapide Gallienus Proconsul Provinciæ Bæticæ appellatur, pag. 275. 3.

D. N. CORNELIAE. SALONINAE
AVG. CONIVGI. D. N. IMP. CAES
P. LICINII. INVICTI. AVG. TRIB. POT
IIII. COS. III. P. P. PROC
PROVINCIAE. BAETICAE.

Fabrile mendum arguitur ex alia Inscriptione, iisdem verbis concepta, eodemque loco posita, in qua scriptum, pag. 275. 4.

IMP. P. P. COS. III. PROCOS
PROVINCIA. BAETICA
DEVOTA. NVMINI. MAIESTATIQ.
EORVM.

Absurdum enim esset, Imperatorem unius Proconsulem Provinciæ somniare; quod indefinite aliis plerisque Imperatoribus in his Inscriptionibus attributum: ut M. Aurelio, Claudio, Aurelio, Caro, Carino, Diocletiano, Maximiano, Constantino Magno, Juliano.

Nec tamen ex horum Lapidum fide, Proconsules Imperatores dixerim: nam Proconsulare gesserunt Imperium, nec tamen Proconsulis nomen sortiti sunt. Ut nec Tribuni, cum Tribuniciam Potestatem acceperunt. Quare his litteris PROCOS. nihil aliud quam Proconsulare Imperium denotatur. Quod forte exteræ Provinciæ minus norunt, & quid Proconsulare Imperium a Pro-

A consulatu differat, non satis intellexerunt. Verus Antoninus adoptatus in Senatu, gratias agens, quod de se ita sensisset Hadrianus, *factus est patri, & in Imperio Proconsulari, & in Tribunicia Potestate Collega*, Capitolinus in *Antonino Pio*. Magna est apud me veterum Inscriptionum auctoritas, sed in iis errores quandoque irrepserunt, vel fabrorum incuria, vel civitatum imperitia, ni quis malit quasdam esse suppositas, ut Janus Gruterus vidit, cui antiquitatis studiosi omnes ut laborioso vindici tribuunt plurimum: ego vero in hoc Opere, sagaci ejus industriæ multum debeo.
B Suppositam autem hanc Inscriptionem ausim affirmare sub nomine Septimii Severi, quam dicunt in Villa Tusculana jacere, pag. 263. 8.

IMP. CAES. L. SEPTIMIO. SEVERO
PIO. PERTINACI. AVG. PONT. MAX.
D. TRIB. POT. III. IMP. VII. COS. II.
P. P. PROCOS. DESIGN
BENA CENSES.

Ridiculum est Imperatorem Proconsulem designatum dicere: *Defuncto Antonino Pio M. Antoninus in L. Verum omnia contulit, Principatu etiam Imperatoriæ potestatis indulto, cumque sibi consortem*
C *fecit, cum illi soli Senatus detulisset Imperium. Dato igitur Imperio & indulta Tribunicia Potestate, Proconsulatus etiam honore delato, Lucius Marco vicem reddens suscepit; obsecutus ut Legatus Proconsuli, Præses Imperatori*, Capitolinus in *L. Vero*. Nec tamen Lucius, aut Proconsul, aut Præses vocari potuit, sed, ut recte intellexit Casaubonus, L. Verus per initia principatus sui Proconsulem egit potius quam Principem.

Jus Relationis inter præcipuos Principum honores annumeratur, quod non tam a Senatu quam lege Regia Imperatori delatum, ut de Vespasiano
D demonstravimus, Inscript. pag. 242.

VTIQVE. EI. SENATVM. HABERE. RELATIONEM. FACERE. REMITTERE. SENATVSCONSVLTA. PER RELATIONEM. DISCESSIONEMQVE. FACERE. LICEAT.

Senatum habere more Majorum solebant Dictator, Consul, Prætor, Tribunus pleb. Interrex, Præfectus Urbi; neque alii præter hos jus fuit facere Senatusconsultum, Agel *lib.* 14. *cap.* 17. Hoc Principi concessum est, & præterea ut Relatio-
E nem faceret, remitteretque Senatum per Relationem, discessionemque. Senatusconsultum remittere per Relationem, non est hic verbis solennibus Senatum dimittere, *Nihil vos moramur, P. C.* Capitolin. in *M. Antonino*: quod etiam Consuli, præsente Principe & annuente, facere licuit, ut ipse dimitteret Senatum. Sed remittere per Relationem Senatum, est rem in posterum diem a Principe sua auctoritate differre, Cicero *lib.* 10. *epist.* 12.

Quid vero sit, per discessionem facere Senatusconsultum, docet Agellius *lib.* 3. *cap.* 18. cum u-
F niversi scilicet pedibus in alienam sententiam ibant. Hinc ait in Mimo scriptum,

Caput sine lingua, pedaria sententia est.

Nos dicimus in foro, *Opiner du bonnet*. Sic *in Catonis sententiam facta discessio* dicitur a M. Tullio *lib.* 12. *ad Attic. ep.* 22. quod in rebus gravioribus fieri non solebat. Quare idem Tullius *Philippica* 3. objiciebat Antonio, Senatusconsultum de supplicatione ab eo per discessionem factum, cum id esset antea nunquam. Ceterum hoc speciale in Principe, quod Senatusconsulta, lege Regia, per

Relationem diſceſſionemque ei facere liceret. Quod Magiſtratui aliquando licebat, ut ex alio M. Tullii loco *lib.* 1. *ep.* 2. perſpicuum eſt: *Lupus Tribunus pleb.* ait, *quod ipſe de Pompejo retuliſſet, contendere cœpit ante ſe oportere diſceſſionem facere, quam Conſules: ejus orationi vehementer ab omnibus reclamatum eſt: erat enim & iniqua & nova.*

Ad Senatum referre dicebantur Conſules, & ii quibus cogere Senatum licebat; cum rem in Senatu decernendam proponebant. Neque ad Senatum quicquam referre de Rep. licuit, præterquam his Magiſtratibus, quos recenſuimus. A majoribus tamen aliquando conceſſum & Senatori egredi relationem, & de re alia quam Conſul retuliſſet, ipſum dicere, quodque in commune conduceret, loco ſententiæ ponere, Tacit. 2. *Annal.* hoc ita tamen, ut veniam a Magiſtratu impetraret dicendi quæ vellet. Quare cum M. Tullius poſt legem Maniliam, Conſules ad Senatum relaturos ſperaret, qui ſi dubitarent aut gravarentur relaturum ſe profitetur, Orat. *pro leg. Manil.* hoc ex Manilii Tribuni plebis auctoritate, qui illum produceret, facere poterat.

Auguſtus accepta Tribunicia Poteſtate obtinuit, ut ei liceret, de quaqua re vellet, in Senatu relationem facere, etſi Conſul non eſſet, ſed de una re ſolum, Dio *lib.* 53. *χρηματίζειν αὐτῷ περὶ ἑνὸς ὅτε ἂν ἐθελήσῃ, καθ' ἑκάστην βουλὴν ἔδωκε.* Vertit Interpres *χρηματίζειν ſancire*, quod proprie eſt *Relationem facere*. Hoc jus Relationis poſtea ampliatum: nam quibuſdam Principibus jus tertiæ Relationis datum eſt, aliis quartæ, aliis quintæ. Cum Scorpianus de Probo Imperatore retuliſſet, Manlius Statianus, qui primæ ſententiæ tunc erat, *Decerno*, inquit, *P. C. votis omnium concinentibus, nomen Cæſareum, nomen Auguſtum: addo Proconſulare Imperium, Patris Patriæ reverentiam, Pontificatum maximum, jus tertiæ Relationis, Tribuniciam Poteſtatem*. Poſt hæc acclamatum eſt, *Omnes, Omnes*, Vopiſcus in *Probo*. Sic Senatuſconſultum factum eſt per acclamationem, non per diſceſſionem. Quod & fieri ſolebat aliis manum porrigentibus, aliis pedibus in ſententiam euntibus, plerisque verbis, id eſt, acclamatione, conſentientibus, idem in *Aureliano*.

Jus quartæ Relationis Pertinax accepit primus omnium, ea die qua Auguſtus appellatus eſt, Capitolin. in *Pertinace*: cum antea M. Antonino adhuc Cæſari jus quintæ Relationis additum eſſet, idem in *M. Antonino*. Quod vero Torrentius putat *ad Suetonium in Auguſto c.* 58. ſolemnem Conſulum in Relationibus faciendis præfationem hanc eſſe, *Quod bonum fauſtumque ſit*; hæc verborum formula, proprie non ad Relationis præfationem, ſed ad Senatuſconſulti, aut Magiſtratuum renuntiationem pertinet, quæ cum precatione fieri ſolebat. Diſerte M. Tullius Orat. *pro Muræna*: *Quæ precatus ſum a Diis Immortalibus, more inſtitutoque Majorum, illo die, quo auſpicato, Comitiis Centuriatis, L. Murænam Conſulem renuntiavi: ut ea res mihi Magiſtratuique meo, Populo, Plebique Romanæ, feliciter eveniret*. Auctor quidem fuit Caligula, ut in iis renuntiationibus, precationibus, aut Relationibus adjiceretur, *Quod bonum felixque ſit, Cajo Cæſari, ſororibuſque ejus*, Sueton. in *Calig.* c. 15. Quod in auſpicando maxime uſurpatum præfationis, in Senatuſconſulti renuntiatione, precationis loco: ſic enim perpetuam felicitatem Reip. & læta precari exiſtimabantur.

De Senatoria dignitate, ita Julianus Imperator [1]: *Jus Senatorum, & auctoritatem ejus Ordinis, in quo nos quoque ipſos numeramus, neceſſe eſt* A *ab omni injuria defendere*. Præclare dixit ille, ſe quoque Senatoribus adnumerari, cum etiam Conſulatus adminiſtrationem ſuſtineret: *Καλῶς δὲ εἶπεν ὁ Βασιλεὺς, συναριθμεῖσθαι τοῖς συγκλητικοῖς, ἐπειδὴ καὶ ὑπατεύειν ἀνέχεται* [1]. Sed odioſa hæc dignitas fuit ſuperbis Dominis, qui ſibi videbantur Principes eſſe deſinere, ſi quid facerent tanquam Senatores, Plin. in *Panegyrico*. Senatum ita oderat Nero, ut ei Vatinius maxime gratus eſſet, quod illi frequenter diceret, *Odi te, Cæſar, quod Senator es*, *Μισῶ σε, Καῖσαρ, συγκλητικὸς εἶ*, Xiphilin. in *Nerone*. At Tiberius Senatui majeſtatem priſtinam variis artibus conſervare viſus eſt: B nihil enim tam parvum, nec tam magnum publici privatique negotii, de quo non ad Patres referretur. Sua Conſulibus, ſua Prætoribus ſpecies, minorum quoque Magiſtratuum exercita poteſtas, Sueton. in *Tiber.* cap. 30. Sed periculoſa hæc ſub Tiberio morientis libertatis imago, cui ſine periculo contradicere in dicenda ſententia nullus audebat, cuique tam projecta fuit Senatus auctoritas, ut homines ad ſervitutem natos exclamaret & irrideret, Tacit. 2. *Annal.* Vere dicebat Philo in *Legat. ad Cajum*: *Imperator pro poteſtate gerit omnia, nemine audente aut volente rationem repetere*: Δία C τοῦ καὶ ἀνυπεύθυνον ἀρχὴν εἶναι τὸν αὐτοκράτορα, μηδενὸς ἐπὶ τοῖς ὁπωσοῦν πεπραγμένοις λόγον ἀπαιτεῖν τολμῶντος ἢ δυναμένου. Unus forte Hadrianus Senatoris partes ſuſtinuit, qui Senatui legitimo, cum in Urbe, vel ad Urbem eſſet, ſemper interfuit, Spartian. in *Hadriano*, & poſt eum M. Antoninus, etiamſi nihil illi eſſet referendum, Capitolin. in M. *Antonino*. Imperator autem Senatum ingreſſus Imperatoria ſella ſedebat, *τὸν βασιλικὸν θρόνον* vocat Herodianus *lib.* 3. ut a Senatoribus & Magiſtratibus diſtingueretur.

CAP. XLII.

De Cæſaribus.

D SEnatus aliquando juris ſui fecit, Principes ſibi Populoque & Orbi Romano eligere. Quod everſum ab ipſis Imperatoribus, a militibus poſtea ereptum Senatui, aliquando reſtitutum, varium admodum fuit: *Exſtincto Aureliano, de deligendo Principe exercitus retulit ad Senatum: verum Senatus hanc eandem electionem in exercitum refudit, quod ſciret non libenter jam milites accipere Imperatores eos, quos Senatus elegiſſet*, Vopiſc. in *Aureliano*. *Denique id tertio factum eſt, ita ut per ſex menſes Imperatorem Romanus Orbis non haberet.* E *Tandem Tacitus primæ ſententiæ Senator, omnium ſententia Imperator appellatus eſt*. Miſſæ deinde in *Provincias litteræ, in antiquum ſtatum rediiſſe Remp. ac Senatum Principes legere; imo ipſum Senatus Principem, Principem factum*. Sic lego apud Vopiſcum: vulgata lectio habet, *imo ipſum Principem Senatum factum*: cujus error ex unius litteræ mutatione, & verbi unius omiſſione, proceſſit: nam cum ſcriptum eſſet, *Senatum* pro *Senatus*, verbum, *Principem*, repetitum, ſublatum, tanquam ſuperfluum. Noſtra autem emendatio ratione nititur. Tacitum primæ ſententiæ F Senatorem dixit Vopiſcus, & primum omnium ſententiam dixiſſe. Certum vero eſt eum, qui primus ſententiam rogaretur, Principem Senatus appellatum, ut ſententia Principis, in qua Senatuſconſultum fiebat, Cicero *de Aruſpic. reſponſis*. Deinde non cohæret, Senatum Principes legere, & ipſum Senatum Principem factum: quod non Senatus ipſe, ſed Tacitus Princeps creatus ſit a Senatu. Recta ergo lectio, *Tacitum Senatus Principem, Principem factum*.

1 L. 8. C. de dignitatib.

1 Lib. 6. Βασιλικ. tit. 1. cap. 24.

Ab Augusto Princeps & successor Imperii Tiberius quæsitus est; a Tiberio Cajus; Claudius a gregario milite Imperator salutatus, Neronem adoptavit: alii armis Imperium arripiunt, alii quasi sanguinis jure: *Hadrianus Ælium Verum adoptavit, qui primus Cæsaris nomen accepit*, ut Spartianus scribit in *Ælio Vero*. Cæsaris nomen datum est iis qui designati erant ad Imperium, ut Imperatoribus Augusti. Spartiano contradicit Aurelius Victor in *Trajano*: Nam *cum Trajanus*, inquit, *adscivisset Hadrianum ad Imperium: abhinc diversa Cæsarum, atque Augusti nomina*, inductumque in Remp. *uti duo seu plures summæ potentiæ, dissimiles cognomento ac potestate dispari essent: quanquam alii Plotinæ Trajani conjugis favore, Hadrianum assecutum Imperium putent, quæ viri testamento heredem Regni institutum simularat*. Atque hoc verius, ut testatur Dio in *Hadriano*, qui hanc Hadriani historiam didicisse se tradit ab Aproniano patre, qui Ciliciæ præerat, quique res Principis omnes certo cognoverat. Hic enim cum singula Dioni recenseret, illud primum monebat, mortem Trajani per aliquot dies in occulto fuisse, ut adoptio procederet: idque ex litteris ejus ad Senatum cognitum fuisse, quibus non ipse, sed Plotina subscripsit: quod in alio factum fuerat nunquam. Quare audacter asserit Dio, Hadrianum a Trajano adoptatum non fuisse, *Ἀδριανὸς δὲ ὑπὸ μὲν Τραϊανοῦ οὐκ ἐσεποιήθη*. Ποίησις, *Adoptio*, quam alii testamenti factionem interpretantur, nos cum Interprete *adoptionem*. quo sensu in Basilicis *ἀδελφοποιΐα* pro fraternitate per adoptionem accipitur. Nec tamen Spartianum sequar, apud quem Casaubonus legit ex M. S. Regio, *Qui primus Cæsaris nomen tantum accepit*. Primus quidem, inquit ille, quia ante Ælium Verum nemo hoc solo Cæsaris nomine insignitus est: *tantum*, quia hoc solum nomen adeptus, non Augusti, quod postea a Cæsaris nomine disjunctum. Huic sententiæ Dio reluctatur: nam Trajanus adoptatus a Nerva, tunc Cæsar, ac postea Imperator factus est. Hoc diserte Dio in *Nerva*: *Nerva*, inquit, *Capitolium conscendit, ibique magna voce: Quod felix faustumque sit S. P. Q. R. mihique ipsi Nervam Trajanum adopto*, Τραϊανὸν ποιοῦμαι. *Quem postea in Senatu Cæsarem designavit*, καὶ μετὰ ταῦτα ἐν τῷ συνεδρίῳ Καίσαρά τε ἀπέδειξε. Hinc in Trajani Nummis, NERVA. CAESAR. NERVAE. AVG. F. TRAIANVS. Et in Fastis Consularibus:

> EX. A. D. XIIII. KAL. OCTOB. IMP. NERVA. CAESAR. AVG. P. M. TRIB. POT. II. COS. III. DES. IV. P. P.
> EODEM. ANNO. ANTE. DIEM. XIIII. KAL. OCTOB. M. VLPIVS. M. F. TRAIANVS. CRINITVS. AB. IMP. NERVA. CAESARE. AVGVSTO. ADOPTATVS. CAESAR. APPELLATVS. EST. ET. TRIBVNICIAM. POTESTATEM. ACCEPIT.

Sed pro Hadriano Fasti Consulares nos conturbant: nam & in ipsis legimus:

> IMP. CAES. NERVA. TRAIANVS. OPT. AVG. P. M. TRIB. POT. XX. COS. VI. P. P.
> EODEM. ANNO. ANTE. DIEM. V. ID. AVGVSTI. P. AELIVS. T. F. HADRIANVS. ADOPTATVS. AB. IMP. CAES. NERVA. TRAIANO. OPTIMO. AVGVSTO. CAESAR. APPELLATVS. EST. ET. TRIBVNICIAM. POTESTATEM. ACCEPIT.

Quod certe in gratiam Hadriani fictum est & additum: non ad Historiæ fidem, ut ex ipsis Fastis clarissimum est, in quibus Hadrianus adoptatus scribitur ante diem v. Id. Augusti: atque in iisdem postea scriptum:

> EODEM. ANNO. A. D. III. ID. AVGVSTI IMP. CAESAR. NERVA. TRAIANVS. AVGVSTVS.
> MORTVVS. EST.

Præpostera quidem hæc adoptio, quæ uno ferme die ante obitum Trajani facta fingitur. Hujusmodi sunt Nummi ab ipso Hadriano confecti, in quibus scriptum est, ADOPTIO.

Adoptionis vel renuntiationis ritus tandem neglectus: nam Cæsares ex mera tantum Principis voluntate fiebant spreto Senatu. Sic Severus filium suum majorem Bassianum Cæsarem appellavit, ut fratrem suum Getam abs spe Imperii, quam ipse conceperat, submoveret, Spartianus in *Severo*. Unde in multis Codicis inscriptionibus legimus Severum & Antoninum Cæsares Augustos, nusquam cum illis Getam. Cæsar quidem dictus Bassianus, qui Caracalla, devicto Albino, quem Severus ante per litteras Cæsarem fecerat, particeps Imperii factus est; cum Severus Parthici nomen obtinuisset, Xiphilin. in *Didio Juliano*: tum enim Bassianus Augustus cum patre a militibus appellatus est, qui Getam minorem filium Cæsarem dixerunt. Hic quidem mortuo Severo, Augusti nomen accepit cum Antonino fratre: nec enim Severus Getam usquam Augustum & consortem fecit Imperii. Quare cum Tertullianus, qui sub Severo vixit, scribit c. 2. in lib. *de Pallio*, *Quantum urbium reddidit præsentis Imperii triplex virtus, Deo tot Augustis in unum favente*: de Severo & duobus illius filiis Antonino & Geta locutum illum, vix mihi persuadere possum, cum Geta vivo Severo Augustus nusquam sit nuncupatus: & Cæsaris tantum nomen sortitus sit, anno XII. Imperii Severi, ut ex Fastis Consularibus liquet. Præterea Nummi veteres nobis adstipulantur: in iis enim, P. SEPT. GETA. AVG. BRITAN. TRIB. POT. II Severus Eboraci Britanniæ municipio morbo exstinctus est. Antoninus & Geta ex Fastis Consularibus imperarunt menses x. dies xv. Quare verba Tertulliani de his intelligi non possunt: *& triplex Imperii virtus, Deo tot Augustis in unum favente*, ad Severum referri debet, qui Albinum, Nigrum, & Julianum superavit: quod vere triplici virtuti Severi tribuitur, qui tres, Imperium sibi asserentes, sua virtute profligavit. Tot Augustis in unum favente Deo, quod est, Dei benignitate tot devictis Augustis, in unum Severum omni potestate Imperii redacta. Nec tamen eorum, qui aliter sentiunt, sententiam reprobo; sed hanc meam, quia forte mea est, iis argumentis tueor, quæ & Herodiani auctoritate subnixa est: ille enim *lib. 3.* de Severo, *ἕνα δὲ ἄνδρα τρεῖς καθελόντα βασιλέας, ἤδη κρατοῦντας*.

Jure sanguinis Principum filii Cæsares facti post Ælium Verum, id est, Augustæ Majestatis heredes, Spartianus in *Ælio Vero*: quod Senatui gratum non erat: *Quare Metius Falconius Consularis, evecto ad Imperium Tacito, illum rogavit petens, obsecrans, ne parvulos suos, si eum citius fata prævenissent, faceret Romani Imperii heredes. Imitaretur Nervas, Trajanos, Hadrianos. Ingens enim, ut dicebat, est gloria morientis Principis, Rempublicam magis amare quam filios*, Vopiscus in *Tacito*.

Principis judicio & voluntate Cæsares sine adoptione etiam facti. Sic Severus Albinum per litte-

ras Cæsarem fecit, quem & Commodus Cæsarem optavit: quod quidem Albinus prudenter recusavit: *Quærat*, inquit, *Commodus*, *qui cum eo pereat, aut quos cum causa possit occidere*, Capitolinus in *Albino*. Constantius Gallum, quem postea capite damnavit, Cæsarem creavit, posteaque fratrem ejus Julianum, Ammian. Marcel. *lib.* 14. & 15. Atque his Cæsaribus decreta Imperatoris insignia, Tribuniciaque Potestas, cum Proconsulari Imperio. De Trajano, qui primus Cæsar renunciatus est, Plinius in *Panegyrico*: *Simul filius*, inquit, *simul Cæsar*, *mox Imperator & consors Tribuniciæ Potestatis*. Cæsarem destinatum in veteri lapide videmus, qui quasi nondum creatus est, sed spe ad Imperium vocatus, pag. 191. 3.

IMP. SEVERVS. AVG. ET
ANTONINVS. CAES. DESTINATVS
RESTITVERVNT.

Sed eodem sensu dicitur destinatus Cæsar, quo destinatus Augur, qui creatus, delectus, & declaratus est: sic *testamento tutores destinare* dixit Ulpianus, quod est dare & designare [1].

Nec vero, quamvis magna esset Cæsarum potestas, par omnino aut æqualis fuit Augustæ; ut ex Juliani Cæsaris litteris ad Constantium intelligitur. Cum enim Julianus in Gallia ageret, *Præfectos Prætorio*, ait, *æquitate & meritis notos tua nobis dabit clementia*, *residuos ordinarios Judices militiæque moderatores*, *promovendos meo arbitrio concedi est consentaneum*, *itidemque stipatores*. Cui Constantius per Legatos præcepit, *ut se intra Cæsaris potestatem contineret*, Ammian. Marcel. *lib.* 20. Hæc enim Cæsarum potestas Augusti arbitrio augebatur vel minuebatur.

CAP. XLIII.

De tribus Imperii Romani Principibus, qui novam administrationis formam induxerunt: ac primum de Augusto Cæsare.

TRes omnino in universo Imperio novæ Reipublicæ auctores fuisse compertum est. Primus Augustus, secundus Hadrianus, tertius Constantinus. Augustus nova Officia excogitavit, quo plures administrandæ Reipublicæ partem caperent, Sueton. in *Augusto* cap. 37. Ad hunc modum Urbe urbanisque rebus administratis, Italiam duodetriginta Coloniarum numero deductarum, abs se frequentavit, operibusque ac vectigalibus publicis instruxit: atque etiam jure ac dignatione, Urbi quodammodo pro parte aliqua adæquavit, excogitato genere suffragiorum, quæ de Magistratibus Urbicis Decuriones Coloniæ in sua quisque Colonia ferrent, & sub diem Comitiorum obsignata Romam mitterent, idem *eod. cap.* 46. Deinde Provincias ordinavit, easque divisit inter se & S. P. Q. R. idem *eod. cap.* 47. & qui suas Provincias regerent, Legatos appellavit, & Proprætores: nam cum Prætoris & Consulis nomina in Rep. floruissent, a se delectos Proprætores nuncupavit, & reliquos Proconsules. Hæc nomina in Italia Cæsar reservavit: qui extra Italiam imperarunt, quasi eorum locum tenentes Rectores appellavit, Dio *lib.* 53. *Αὐτὰ μὲν γὰρ τὰ ὀνόματα, τό, τε τῦ ςρατηγῦ καὶ τὸ τῦ ὑπάτυ ἐν τῇ Ἰταλίᾳ ἐτήρησε, τοὺς δὲ ἔξω πάντας ὡς καὶ ἀντ' ἐκείνων ἄρχοντας προσηγόρευσε.*

1 L. 3. §. si parens. D. de administr. tut.

A Miror ego Suetonium & Dionem descriptionis Italiæ ab Augusto factæ non meminisse, quam in Regiones undecim partitus est, ut Plinius demonstrat *lib.* 3. *cap.* 5. qui tamen decem tantum Regiones enumerare videtur, & Transpadanam Italiam in nova Italia collocare, *lib.* 3. *cap.* 17. In eo Codices quidam Plinii variare videntur, & ex Capitum transpositione error natus est: nam in quibusdam Transpadana Italia nona Regio est, in quibusdam undecima: quam cum decima Regio Italiæ Adriatico Mari apposita sequeretur, pro undecima imperiti Librarii nonam posuerunt; quod decimam sequi viderent, quæ antecedere B debuerat. Hunc errorem Plinius ipse detegit *lib.* 3. *cap.* 5. *Ab altero latere Apennini*, inquit, *ad Padum amnem Italiæ ditissimum*, *omnia nobilibus oppidis nitent*, *Libarna*, *Dertona*, *Colonia*, &c. *Hæc Regio*, ait, *ex descriptione Augusti nona est*: *patet ora Liguriæ inter amnes Varum & Macram*, CCXI. *M. pass. adnectitur septimæ*, *in qua Hetruria est*, *ab amne Macra*. Nona ergo regio Ligures complectitur, quos in Coloniarum enumeratione Plinius prætermisit, quod Liguriam prius omnibus suis terminis conclusisset. Atque sic Augusti temporibus omnia Urbis Romæ instituta commutata fue- C runt & depravata, tam in Urbe quam in Italia, & in Provinciis. De Urbe & Provinciis nos alio loco commodius.

De Italia, quid hæc in Regiones descriptio in ea mutaverit, quam non temere factam putabit quisquam, non ita perspicuum est. Olim Rubico finis Italiæ fuit, qui Galliæ adjacebat, atque Italiam a Gallia Cisalpina dirimebat, Cicero *Philipp.* 2. Post Augustum, qui Cisalpinam Italiæ adjecit, Italiæ finis Alpes fuere. Primum quidem Populus Romanus quidquid a Mari Supero intra Rubiconem, ab Infero intra Arnum conclusum est, proprie Italiam appellavit. Deinde peculiari jure an- D gustius Italia accipitur, pro ea tantum parte, quæ trans Padum est, quæque Transpadana, cujus caput Mediolanum. Qui primam Italiæ partem incolunt, Itali: reliqui ad Rubiconem Italiæ habitatores, Italici Sigonio dicuntur, lib. 1. *de antiq. jur. Ital.* cap. 21. quem non sequor: nam qui Romæ tutores dabantur, rerum Italicarum administrationem habuerunt, quæ per utramque Italiam extenduntur [1]. Non negaverim tamen post Italiam in Provincias divisam, eas Italiæ partes, quæ Vicario Italiæ parebant, proprie Italiæ nomen sibi vendicasse; cum aliæ, quæ Vicario Ur- E bis subjectæ sunt, urbanæ censerentur; atque Italicos contractus dictos, qui in Transpadana Italia fierent [2]. Sed Sigonius antiquum jus Italiæ tractat, quod cum ad Augusti tempora trahi non possit, qui Transpadanam Italiam adjecit; Cisalpinos, qui Galliæ Provinciæ partem faciebant, Italicos dicere, dormitantis est.

Gallia citerior, quæ Cisalpina, Togata, Transpadana vocatur, Rubicone flumine terminatur. Hanc, cum Gallias Julius Cæsar elegisset, lege Vatinia accepit in quinquennium, Sueton. in *Julio* cap. 22. Cicero *in Vatinium*, quæ Italiæ nomen tunc sortita est, quam & Italicam, & ab Italis F dividere nemo cogitavit. Cum autem Italiæ citeriorem Galliam adjecisset Augustus, illam in undecima Regione locavit, & sui omnino arbitrii fecit, ut reliquam Italiam: nulla tamen in Galliam hanc Senatus Populique Romani potestas fuit, quæ jura vetera illibata retinuit.

Quamdiu enim citerior Gallia Consulibus pa-

1 L. quæro. D. de solutionib. l. ex facto. §. rerum. D. de heredib. instit.
2 L. 1. C. de annal. exceptión.

A ruit, Conventus ab iis haberi soliti, & Concilium indictum, quo judicia redderentur, Cæsar Julius transiit in citeriorem Galliam, Conventibusque peractis, Ravennæ substitit, cum civile bellum meditaretur, Suetonius in *Jul.* c. 30. Conventus est, cum judicii causa Populus congregatur, ad quos agendos in citeriorem Galliam, duobus antea bellis confectis, Cæsar profectus est. De hujusmodi Conventus ordine & modo Livius *lib.* 41. *Prætor Romanus*, ait, *Conventus agit, cum Imperio evocati conveniunt: excelso in suggestu superba jura reddentem, stipatum lictoribus vident. Virgæ tergo, secures cervicibus imminent: & quot-* B *annis alium atque alium Dominum sortiuntur.* Hunc morem tollere in citeriore Gallia, ne tam facilis Cæsari ad Urbem accessus esset, propositum est: quod prudentiores non probarunt, ut ex M. Tullio colligitur: ille enim lib. 5. *ad Attic.* epist. 2. *Erat rumor de Transpadanis, eos jussos* IIII. *viros creare. Quod si ita est, magnos motus timeo. Sed aliquid ex Pompejo sciam.*

Diximus Augustum in Italia Consulum & Prætorum nomen reservasse, ex Dione, quos tamen in his undecim Regionibus plene occupatos non puto: nam Coloniæ & Municipia Decuriones, Præfecturæ Præfectos suos habuerunt, sine Im- C perio, quod Augustus aut Præfecto Urbi, aut Senatoribus, aut Prætoribus, cum appellationibus demandavit. Hanc ad rem facit, quod Dio *lib.* 53. Augustum decem Prætores constituisse scribit, id est, Prætorum auxisse numerum, quibus Italiæ cura, cum opus esset, committi posset. Sedecim tamen Prætores Augustum creasse Pomponius auctor est [1], qui in civitate jus dicerent. Quare apud Dionem pro στρατηγοὺς δέκα, legendum omnino, δεκαέξ. Cum antea duodecim tantum Prætores essent. Quatuor ergo adjecit Augustus, qui postea Provincias sortirentur, Siciliam, Sardi- D niam, Hispaniam, Narbonensem Galliam: nam tot Prætores fiebant, quot Provinciæ in ditionem venerant.

Multa vero præterea & foris, & in Urbe Augustus innovavit. Auctor enim fuit ut Præfectus Urbi Senatui præesset; ut cura Ærarii a Quæstoribus urbanis ad Prætores Prætoriosve transiret; Centumviralem hastam, quam Quæstura functi consueverant cogere, Decemviri cogerent, Suetonius in *Augusto* cap. 36. Curam operum publicorum, viarum & aquarum, Alvei Tiberis, frumenti Populo dividendi, Triumviratum legendi Senatus, & alterum recognoscendi turmas Equitum excogita- E vit, idem *eod. cap* 37. Ærarium militare & legem vicesimæ adinvenit. Atque ne quid intactum relinqueret, cum publice respondendi jus non a Principe daretur, sed qui fiduciam studiorum suorum habebant, Consulentibus responderent: primus Augustus voluit, ut ex auctoritate ejus de jure responderetur, & ex illo tempore peti hoc pro beneficio cœpit [2].

Sic Augustus, dum exsuto Lepido & interfecto Antonio, posito Triumviri nomine, Consulem se tulit, ubi Tribuniciam Potestatem adeptus est, militem donis, Populum annona, cunctos otii dulcedine pellexit. Deinde infringere paulatim F munia Senatus, Magistratuum, legum in se trahere, nullo adversante, lege Regia omnem sibi potestatem vendicavit: nudaque Magistratuum vocabula, qui ab hujus nutu penderent, fucata libertatis specie reliquit, Tacitus 1. *Annal.* Quod tamen bono publico introductum quidam crediderunt, suspecto Senatus Populique Imperio, ob certamina potentium, & avaritiam Magistratuum, invalido legum auxilio, quæ vi, ambitu, postremo pecunia turbabantur.

De jure Quiritium nos pauca delibavimus supra *cap.* 38. quod ab Augusto excogitatum Onuphrius vir acerrimi judicii existimat, lib. *de Imperio*, *de jure Coloniar.* in fin. *Quo antiquos*, inquit, *Cives Romanos & Nobiles, a novis civibus, libertinis & peregrinis discerneret, qui Civitate donati jus quidem Civitatis Romanæ habebant, sed non jus Quiritium, quod erat excellentius: nam post legem Juliam*, ait, *qua Italiæ omni Civitas data est; his vocibus, Jura Quiritium & Civitas Romana ab aliquo Imperatorum distincta sunt.* Si nos aliquando labimur in rebus obscuris & arduis, venia nobis deneganda non est; quam vicissim viris doctissimis aliquando impartiri debemus: solent enim plerumque illi in varios errores incidere, qui in re abstrusa & minus trita veniam merentur.

Quirites a Curibus Romanos appellatos nemo nescit, ut Sabinis aliquid daretur: atque inde jus Quiritium Civitate Romana inferius: nam quod in peregrinis jus Civitatis vocatur, in Libertinis jus Quiritium, Alciatus 1. *Parerg.* c. 16. ut Libertini Latini certis rebus privilegia Civium Romanorum Libertorum consequi possunt [1], qui minorem libertatem, non justam ex lege Junia Norbana nanciscebantur: atque jus illud Quiritium Latinis præcipue dabatur. Quod ex Ulpiano addiscimus [2]. Ille enim: *Cives Romani*, ait, *fiunt, vindicta, Censu, aut testamento. At Latini jus Quiritium consequuntur, benificio Principis, Liberis, Iteratione, Militia, Nave, Ædificio, Pistrino.* Quod si beneficio Principis Latini invito vel ignorante Patrono ad Civitatem Romanam venire festinarent, fiebant quidem vivi Cives Romani, sed moriebantur ut Latini, ex Senatusconsulto Largiano & Edicto Trajani [3].

Plinius Junior, cum Civitatem Romanam Harpocrati Medico a Trajano peteret, rogat eum, ut det jus Quiritium Libertis Antoninæ Maximillæ, quod petente Patrono petiit, *lib.* 10. *epist.* 6. & 7. Ex quo clarum est Civitatem peregrinis ingenuis, jus Quiritium Libertis tributum. Liberti ergo Civitatem Romanam consequuntur, non jure Romano, sed lege Quiritium. Atque hæc multum faciunt ad interpretationem Pomponii & Ulpiani, quorum mentem assequi huc usque paucis non facile fuit. Ait Ulpianus [4]: „Per specialem in rem „actionem, quæ vendicatio est, liberæ personæ, „quæ sunt juris nostri, non petuntur. Petuntur „autem præjudiciis, aut interdictis, aut cognitio- „ne Prætoria: & ita Pomponius scribit: nisi for- „te adjecta causa quis vendicet. Si quis ita petit „filium suum vel in potestate, ex jure Romano; „videtur mihi & Pomponius consentire, recte „eum egisse. Ait enim adjecta causa, ex lege Qui- „ritium vendicare posse. Hic jus Romanum opponitur legi Quiritium: nam Romanum jus, quod est proprium Civium Romanorum, inter cetera in patria potestate consistit, quæ jure introducta non est, sed diuturno more. At jus Quiritium jure civili receptum est. Potest ergo pater, qui filium in potestate habet, eum petere præjudiciis, vel actione ad exibendum, nulla adjecta causa; cum jure Romano, patria potestate nitatur. Sed si causam adjecerit, ex lege Quiritium vendicare potest; ut puta si filius in aliena potestate sit, forte servus aut libertinus: tunc enim in libertatem illum vendicare potest, Prætoria cognitione de liberali causa præjudiciali [5]: nam qui servus est,

1 L. 2. §. capta. D. de orig. jur. 2 D. l. 2. §. primus. D. de orig. jur.

1 Cajus 1. Instit. 2 Ulpian. in Fragment. tit. 1. & 3. 3. §. fin. in tit. de succession. libert. & l. 1. C. de Latin. libert. tollend. 4 L. 1. §. per hanc. 1. D. de re vendic. 5 L. 1. D. de liberal. caus.

in

inter res mancipii computatur: mancipationeque venundatus, quæ certis verbis fiebat, libripende & quinque teſtibus adhibitis. Atque hæc quidem mancipatio locum habet inter Cives Romanos & Latinos, Coloniarios, Latinoſque Junianos, eoſque peregrinos quibus commercium datum eſt [1]. Cum ergo filius, qui in ſervitute eſt, quaſi ſervus eſt, & jure Quiritium a patre vendicatur, cauſa adjici debet & probari; natales enim aut honores ad probationem non ſufficiunt [2]. Quare cum filius jure Quiritium per mancipationem in ſervitute ſit, eadem Quiritium lege in libertatem aſſeritur.

Hæc lucem aliquam afferre poſſunt M. Tullio, qui jus Quiritium in ſervis præcipue aut libertis in uſu fuiſſe oſtendit Oratione *pro A. Cæcina*: *Quæro abs te*, inquit, *ſi Populus juſſerit te meum eſſe, aut item te meum ſervum eſſe, id juſſum, ratum atque firmum ſit: perſpicis id nihil eſſe, ut in ceteris quæ rogarit: quia non quidquid Populus juſſit, id ratum eſt. Deinde: nullam rationem adfert, ſi libertas adimi nullo modo poſſit, civitas poſſit: nam & eodem modo, de utraque re traditum nobis eſt; & ſi ſemel civitas adimi poteſt, retineri libertas non poteſt. Qui enim poteſt jure Quiritium liber is eſſe, qui in numero Quiritium non eſt?*

Male putaremus media capitis diminutione, qua ſola civitas amittitur, libertatem quoque amitti: nam illa quidem amittimus civitatem, libertatem autem retinemus [3]. Atque hoc nullam dubitationem habet in Cive Romano ingenuo; ſed in ſervo aut libertino, qui jus Quiritium conſecutus eſt, ſi is quidem civitatem amiſerit, perdit & libertatem. Quare cum M. Tullius de ſervo ageret, civitate adempta, libertatem illum retinere non poſſe merito dixit, quia qui jure Quiritium liber factus eſt, cum in Quiritium numero remanere debeat, ut liber ſit, a libertate jus illud Quiritium ſeparari non poteſt.

Hoc quidem jus Quiritium antiquiſſimum eſt, nec ab Auguſto introductum, ut ex hoc uno M. Tullii loco perſpicuum eſt. Jus autem Quiritium duplex invenio, aliud plenum, nudum aliud, quod Juſtinianus ſuſtulit [4]. Domini enim ſervos habuerunt ex jure Quiritium iis modis, qui eo jure introducti ſunt, mancipatione, traditione, uſucapione, in jure ceſſione, adjudicatione, lege, quæ ab Ulpiano explicantur [5]. Qui ſervos habuerunt in bonis, jure Quiritium, illud nudum & inane dicebatur. Nam ſervi qui erant in bonis, jure Quiritium, manumiſſi teſtamento Latini fiebant, non Cives Romani. Quare introducti ſunt modi, quibus plenum jus illud Quiritium Latinis competere poſſet & juſta libertas acquiri [6].

CAP. XLIV.

De Hadriano Imperatore.

HAdrianus omnium Nationum & Provinciarum novam quidem diviſionem fecit, longe diverſa ratione ab ea, quam Auguſtus conſtituerat. Primum enim ab Hadriano Italia in quatuor adminiſtrationes diviſa eſt, quibus præerant Conſulares quatuor, Spartianus in *Hadriano*. Atque inter hos, unus electus eſt Antoninus Pius, ad eam partem Italiæ regendam, in qua plurimum poſſidebat, Capitolinus in *Antonino Pio*. Horum Conſularium appellatio, alia eſt ab ea quæ in diviſione Auguſti iis remanſerat, qui Provincias Populi Rom. adminiſtrabant. Illorum enim amplior poteſtas, paulatim imminuta ab Hadriano, tandem ſublata eſt, Conſularium nomine in Italia retento atque coarctato: nam hi Conſulares, ut Legati Cæſaris, vel Præſides Italiam rexerunt, non Conſulari imperio, ſed ut Judices ſolum per Italiam conſtituti. Sola etenim illis judicandi poteſtas conceſſa eſt, nec eos jus gladii ab Hadriano habuiſſe crediderim, a quo Judices ſunt conſtituti, atque ita quidem ut inter Clariſſimos & ordinarios haberentur, & de civilibus tantum cauſis cognoſcerent. Nam omnia omnino crimina Præfectura Urbis ſibi vendicavit, non tantum quæ intra Urbem admitterentur, ſed quæ extra Urbem intra Italiam, quod centeſimo miliario Severi Epiſtola terminavit [1]. De Præfecti Urbi poteſtate nos ſuo loco; nunc ſatis ſit, Conſulares per Italiam Judices agnoſcere, quos de capite judicaſſe ſub Hadriano Principe, nullo exemplo probari poteſt: imo ne quidem de ſtatu perſonarum illorum cognitio fuit, ut nec Præſidum olim, qui antiquiorem & parem cum Conſularibus poteſtatem habuerunt [2], quod tamen poſtea ſpeciali jure illis conceſſum eſt. Sed Hadriani principatu, cauſæ capitis, aut ſtatus, apud maximos Judices in Urbe, aut in Provinciis agitabantur [3]. Maximos Judices intelligo Spectabiles, aut Illuſtres, quales in Provinciis Proconſules & ceteri qui in numero Spectabilium recenſentur; in Urbe Præfectus Urbi, aut Conſules, aut Prætores, qui in vehementioribus cauſis ſuam auctoritatem interponebant [4]. In pecuniariis paſſim unicuique, ſi ita maluerit, per Procuratorem reſpondendi facultas tribuitur, niſi forte quaſdam juſtiores ob cauſas, & vehementiores, maximi Judicis vocabit auctoritas. Quod autem maximis Judicibus licuit, ordinariis non licuit: ordinarii enim a jure communi recedere non poterant. At maximi Judices pleraque ex ſua auctoritate conſtituebant: ut in integrum reſtitutionibus, ſi quæ illis juſta cauſa eſſe videretur [5]. Atque hoc præcipue in vehementioribus cauſis, hoc eſt, gravioribus, *ès cauſes d'importance*, quæ non ex Jure Civili ſemper, cui ordinarii Judices addicti erant, ſed honorario ſive Prætorio dijudicabantur. Hoc jus Prætores ſeu maximi Judices introduxerunt adjuvandi, vel ſupplendi, vel corrigendi Juris Civilis gratia [6]. At ordinarii, ut Conſulares, ſunt Judices, qui nihil addere aut detrahere Juri Civili poſſunt, quod quidem poſtea aliqua ex parte immutatum. Nam ex omnibus cauſis, de quibus vel Præfectus Urbi, vel Præfectus Prætorio, itemque Conſules & Prætores, ceterique Romæ cognoſcunt, Correctorum & Præſidum Provinciarum notio fuit [7]. Correctores a Severo Auguſto Præſidibus adæquatos ex Papiniano & Hermogeniano obſervamus [8], qui nullam Conſularium faciunt mentionem, quia M. Antoninus, Conſularibus ab Hadriano inſtitutis, Juridicos ſubſtituit, fuitque Italia a Juridicis adminiſtrata, uſque ad tempora Macrini, ut Dionis Fragmenta teſtantur. Capitolinus diſerte in *M. Antonino*: *Datis Juridicis, Italiæ conſuluit, ad id exemplum, quo Hadrianus Conſulares viros reddere jura præceperat*. Recte quidem dictum, *reddere jura*: nam Juridici Italiæ vix eſt ut de crimine unquam cognoverint, &

1 Ulpian. in Fram. tit. 19. 2 L. 10. C. de probationib. 3 L. fin. D. de capit. minut. 4 L. unic. C. de nudo jur. Quirit. toll. 5 In Fragm. titul. 19. 6 Idem titul. 3.

1 L. 1. D. de offic. Præfect. Urb. 2 L. 1. C. de ordin. judicior. 3 L. 1. fin. C. ubi cauſ. ſtat. 4 L. in pecuniariis. C. de procuratorib. 5 L. 1. §. fin. D. ex quib. cauſ. major. 6 L. 7. §. fin. D. de juſtit. & jur. 7 L. ex omnibus. D. de offic. Præſid. 8 L. legatos. D. eod.

nusquam de capite, ut nec Consulares, nisi postquam a Constantino restituti sunt.

Hoc Edicto M. Antonini confirmatur: nam cum statuisset Christianos acerrime persequi, dum alios alio, tum vero *Perusiam Lucium Consulem cum hoc mandato misit, ut quoscunque intelligerent fidem Christi profiteri, hos cogeret Gentilium Deos colere. Lucius illuc profectus. Cæsaris Edictum cum Carisio, qui erat illius civitatis Præses, statim communicat*, &c. Surius tom. 1. in *Vita Constantii* 29. Januar. Civitatis Præsidem vocat Juridicum, improprie; nec enim Præses civitatis ullus dicitur, sed Provinciæ. Et Perusia in Etruria septima Italiæ regione est, in qua Juridicus M. Antonini temporibus fuit, & postea Corrector. Ex quo apparet, si de capite in Italia judicandum esset, non Juridicos, Consulares, aut Magistratus municipales, sed Consules, aut Prætores, aut alios a Principe delegatos judicia publica exercuisse. Nos aliquando plura de Consularibus; sufficit nunc illos ab Hadriano institutos scire, & a M. Antonino ad Constantinum usque eos desiisse: nam a M. Antonino ad Constantinum Juridici aut Correctores Italiam administrarunt, Spartianus in *Hadriano*.

Hadrianus ab Epistolis & a libellis primus Equites Romanos habuit, Spartianus *eod*. Officia publica, Palatina, nec non militiæ, in eam formam statuit, quæ, paucis per Constantinum mutatis, diu perseveravit, Aurelius Victor in *Hadriano*. Omnium etiam Augustorum primus est, quorum Constitutiones in Justiniani Codicem translatæ supersunt. Cujusque Rescripta plurima in Digestorum libris continentur, quæ a Salvio Juliano, qui perpetuum Edictum composuit, Julio Celso, & Neratio Prisco, quos in consilio habuit, in Pandectis præcipua relata sunt. Horum pleraque æquitate nituntur, quam Julianus maxime secutus est: alia etiam pleraque a jure deflectunt; ex quibus pauca hæc affero, quæ & eruditionem habent & æquitatem. Docet enim ille testes a testimoniis differre, cum se testibus non testimoniis crediturum rescripsit: testimoniis enim apud se locum non esse: *Num ipsos*, ait, *interrogare soleo* 1. Hinc constat testimonia esse testium absentium dicta, seu testationes scriptis comprehensas. Idem Imperator in hanc sententiam æquissime rescripsit 2: *Favorabilem apud me causam liberorum Albini numerus facit, cum ampliari Imperium hominum adjectione potius, quam pecuniarum copia malim: ideoque illis paterna sua concedi volo*. Non ille ex successione portiones liberis concessit, sed ad universitatem vocavit, remisso juris rigore. Prudens aliud hujus Principis Rescriptum prætermittere non possum: cum in venatione filium suum quidam necavisset, quod novercam suam adulterabat, in Insulam eum deportavit: *Quia latronis magis, quam patris jure eum interfecisset*: nam *patria potestas*, ait, *in pietate debet, non in atrocitate consistere* 3. Aliud etiam Rescriptum adfero in studiosorum gratiam, in quo explicando viri doctissimi desudarunt. Hadrianus Aquilio Braduæ rescripsit 4: „ Pannicularia causa quemadmodum intelligi debeat, ex ipso nomine apparet. Non enim bona damnatorum Pannicularia significari, quis probe dixerit: nec si zonam circa se habuerit, protinus aliquis sibi vendicare debebit. Sed vestem qua is fuerit indutus, aut nummulos in ventralem, quos victus sui causa, in promtu habuerit, aut leves annulos, id est, quæ rem non excedunt aureorum quinque. Alioquin si quis damnatus digito habuerit aut sardonycha, aut aliam gemmam magni pretii; vel si quod chirographum magnæ pecuniæ in sinu habuerit; nullo jure illud in Panniculariа ratione retinebitur. Pannicularia sunt ea quæ in custodiam receptus secum attulit, spolia quibus indutus est, cum quis ad supplicium ducitur, ut ipsa appellatio ostendit. Ita neque Speculatores ultro sibi vindicent, neque Optiones ea desiderent, quibus spoliatur, quo momento quis punitus est. Hanc rationem non compendio suo debent Præsides vertere: sed nec pati Optiones, sive Commentarienses ea pecunia abuti, sed debent ad ea servari, quæ jure Præsidum solent erogari, ut puta Chartiaticum quibusdam Officialibus, inde subscribere.

Hæc est Florentinorum lectio, quam in vulgatis depravatam Budæus se emendare non posse fassus est in *Annotat posteriorib. ad Pandect.* Vulgati enim habent, *nummos inveterales*, quos nemo probavit, & *Carciaticum*, pro quo nihil comminisci potest. Quare melius putavit vir doctus mendum notare, quam ariolando commentitium aliquid sufficere. Sed ex Florentinis error emendari potest: nam quæ sit Pannicularia, satis ab Hadriano explicatum. Illa quidem a pannis, qui pro vestibus accipiuntur, ab ipso Terentio in *Eunucho*, qui *pannis & annis obsitum*, pro squallido & viliore veste induto dixit. Sic Nævius Poeta apud Nonium, *Qui habet uxorem sine dote, pannum positum in purpura est*. Pannum neutro genere ab illo positum, cum sit masculini. Hoc Pannicularіæ verbum vix apud Auctorem alium reperies. Qui autem sint nummuli in ventrale, quos victus sui causa in promtu quis habet, qui male *inveterales* in vulgatis, in Florentinis *in ventralem*, ex Plinio intelligimus *lib* 8. *cap* 49. *Patris mei memoria*, inquit, *cœpere amphimala nostra, sicut villosa, atque etiam ventralia*. Ex quo zonæ, circa ventrem & lumbos, a Veteribus pecuniis refertæ cingebantur, in ventrale positæ dicebantur. Quod & ex oratione C. Gracchi confirmatur, quam ad Populum habuit, cum ex Sardinia rediisset: *Itaque, Quirites*, ait apud Agell. *lib.* 15 *cap.* 12. *cum Romam profectus sum, zonas quas plurimas argenti extul, eas ex Provincia inanes retuli*.

Chartiaticum autem, quod male in vulgatis *Carciaticum*, pessime *carceraticum* quidam emendarunt, χαρτιατικὸν vocat Zonaras in *Nicephoro*, quod quasi pro chartis Officialibus datur: ut pulveraticum, quod quasi pro labore & pulvere Agrimensoribus, Cujac. 4. *Observat.* cap. 18. Speculatores vero hoc Rescripto, ut Optiones & Commentarienses continentur, quod Speculatores, seu Spiculatores in capitis Reos lege agebant. Sic in Actis passionis D. Cypriani: *Exsuit se lacernam Birrum, & stans in linea exspectabat Spiculatorem*. Tessellarii & Optiones Spiculatorum plerumque munere fungebantur. Qui carceri præerant Commentarienses carceris rationem conficiebant, Cicero lib. 7. *in Verrem*.

Ceterum Hadrianus gloriæ cupidissimus libros soluta oratione & versibus scriptos reliquit multos; qui arte aliqua excellerent, oppressit; multos sustulit, quod cuperet omnibus antecellere, Xiphilinus in *Hadriano*. Lectæ sunt hujus declamationes dicendi moderatione temperatæ, nec injucundæ, Photius in *Bibliotheca*: Ἀνεγνώσθη Ἀδριανοῦ τοῦ Βασιλέως μελέται διάφοροι εἰς τοῦ λόγου ἀνηγέναι καὶ οὐκ ἀηδεῖς. Homo eruditus, qui & ipsa oratione & carmine scribendo valeret. Quod Principi indecorum non fuit.

1 L. 1. §. idem Divus. D. de testib.
2 L. 1. §. si plures. D. de portionib. quæ liber damnat.
3 L. Divus. D. ad leg. Pompejam de parricid.
4 L. 6. D. de bon. damnator.

CAP. XLV.

De Constantino Imperatore.

VEreor ne in varias quorundam reprehensiones incurram, qui læsæ pietatis eos omnes arguunt, si quid liberius & ad historiæ fidem pro veritate protulerint. Sed contra hujusmodi hominum ingenia, contraque vanas illorum insidias, facile ipsam se veritas defendet. Constantini Magni pietatem ut maxime laudo, sic illius in Republica administrationem minus probare possum; quod Imperii Romani magnitudinem mutationibus variis ac prodigentia perturbarit. Hic enim primus omnium fauces familiarium aperuit, quos medullis Provinciarum Constantius filius postea saginavit, Ammianus Marcellinus *lib.* 16. Scripsit Aurelius Victor in *Constantino*, publica Officia Palatina & militaria Hadrianum primum ad eam formam revocasse, quam paucis Constantinus immutavit. Novam tamen hic Imperii faciem constituit, & Magistratuum præcipue Officia, jam olim constituta, varie confudit: nam cum duo essent Præfecti Prætorio, qui aliquando in rerum perturbatione tres fuerunt, qui omnes hoc Officium communiter gerebant: Constantinus hunc Magistratum, qui secundus post Imperatorem existimabatur, in quatuor Imperia discerpsit. Et cum illorum potestatem minuere tentasset, multum illam ampliavit, cum vere illis partes Imperii tribuerit, quorum conatibus nec Magistri militum, quos ille instituit, obstare potuerunt. Hæc latius exsequitur Zosimus, quem immerito multi Scriptores exagitant, quod illum hæc odio Religionis confinxisse produnt, cum tamen verissima videantur: hanc enim Constantini Reip. veteris perturbationem Eusebius ipse, dum Principem laudare conatur, clare demonstrat lib. 4. *de Vita Constantini* cap. 1. *Constantinus*, ait, *familiares suos*, *τῶν αὐτῷ γνωριζομένων*, (quos *proximos* A. Marcellinus vocat) *variis honoribus decoravit, quos ille alto & excelso animo in omnes conferebat. Neque sane cuiquam ab Imperatore quid postulant. denegatum est, nec cujusquam spes, aliquod ab eo beneficium exspectantis, frustrata est. Nam alios pecuniis, alios possessionibus locupletavit. Multos præterea auctoritate, multos Senatoriis Officiis, multos etiam Consulari dignitate ornavit. Duces plures ab eo constituti sunt. Jam Comitum alios in primo ordine collocavit, alios in secundo, alios item in tertio: atque hac ipsa ratione alii prope infiniti, μυρίοι ἄλλοι, clarissimos honores adepti sunt: nam ut plurimos honoribus afficeret, diversos dignitatum gradus excogitavit.*

Hoc quidem Medicorum imperitorum more, qui bene valentes novis & multiplicibus remediis enecant. Sic enim Principes rerum ignari, lecum multitudine & Officiorum, bene constitutam Remp. opprimunt, atque in varias partes secant. Hoc egit quidem Constantinus, cum novas Diœcesium & Provinciarum distinctiones fecit: novam urbem Constantinopolim Romæ æmulam condidit, quæ Orientis Imperii caput esset, Romano veteri occidente, cui Occidentis Imperii nomen, fato quodam male volente indidit: uni enim corpori duo capita effinxit, duosque Imperatores procuravit, quorum alter in Oriente, alter in Occidente rerum potiretur. Senatum & ipse divisit, & Consules unum Romæ, alterum Constantinopoli voluit designari; eamque viam omnino secutus est, quæ ad evertendum Imperium proclivior patere videretur.

Omnia tamen a Constantino recte atque ordine facta, plerique omnes contendunt, qui Zosimum insectantur, illiusque pietatem obtendunt, quam a civili administratione secernere debemus. In refellendis eorum rationibus non immorabor, cum res ipsa per se loquatur satis. Ex iis tamen Franciscum Balduinum ex recentioribus unum non prætereo, qui de Constantini legibus libros pererudite conscripsit, atque ita in Constantini acta jurasse videtur, ut omnia probet quæ a paucis probari possint. Divisionem enim Imperii ita vir ille non indiligens excusare nititur: *Imperii*, inquit lib. 2. *de legib. Constantini, sui sedem, relicta Roma, Byzantium transtulit. Multæ graves hujus commigrationis causæ commemorari possunt. Roma*, ait, *quæ trecentis jam annis Christianorum sanguine madens Ecclesiam pessundederat, indigna erat, quæ hunc pietatis assertorem & Ecclesiæ defensorem atque Patronum teneret.* Hanc ego rationem nequeo mirari satis: etenim nonne Constantinus a S. Silvestro Pontifice Maximo, Romæ ad fidem conversus est, atque animæ & corporis morbis divino baptismate sanatus? Melius hæc accidisse divina providentia cum B. Eucherio dixerim, cujus Epistolam *de Contemtu Mundi* Gallicus Interpres amicus meus J. Canayius, Societatis Jesu Presbyter, ita feliciter & eleganter transtulit, ut Opus illud exiguum Orientali Imperio anteponam. Recte Sanctus ille vir: Hoc factum divino nutu est, ut Roma, quæ Orbis caput erat, Ecclesiæ tandem caput esset, & a Christi Vicario regeretur: *Ut facilius tanquam medicamentum per corpus unum, ita per unam gentem fides infusa penetraret.*

Non sequor Zosimum in iis quæ ad religionem pertinent, cujus non ignarus tantum, sed & hostis infestus & imbellis fuit: sed quæ de civili administratione & Magistratuum mutatione queritur, non rejicio; cum multorum Auctorum consensu comprobentur. Quod ad Constantini leges attinet, eas Balduinus ita collegit & interpretatus est, ut in iis operam ponere non sit necesse. Unum autem illud advertendum moneo: Constantini non esse omnia, quæ in Notitia imperii continentur. multa enim ab illo ad Theodosium Juniorem sunt ab aliis Imperatoribus adjecta, quæ tamen facile dignosci non possint, quod illorum ætas luce Scriptorum careat. Sed inter præcipuas Constantini mutationes aut adinventiones, tres Comitum ordines pono, qua ratione infinitos prope honore afficeret: hac enim causa diversos dignitatum hos gradus excogitavit, εἰς γὰρ τὸ πλείονας τιμᾶν, διαφόρους ἐπινοεῖ Βασιλεὺς ἀξίας, Eusebius lib. 4. *de Vita Constantini* c. 1.

Et quoniam Comites Consistoriani frequenter occurrunt inter Domus Augustæ Officia, de illorum gradibus breviter pauca hæc præmittenda duxi: ut qui primi ordinis Comites dicuntur, alii sint intra Palatium & Consistorium, alii in Palatio & Consistorio, qui Consiliis Principis adsidebant, quibusque hæc beneficia tributa sunt, ut interesse possint Imperatoris epulis, illius purpuram adorare: quod pro summo beneficio habebatur.

Ordinis secundi Comites his privilegiis fruuntur, ut illis remissa sit Senatoria collatio, & nulla municipali, nulla Curialium conventione vexentur, sintque ab omni functione, omnibusque muneribus publicis immunes: nam nec eorum domus ubicunque positæ, militem seu Judicem suscipiunt hospitio. Quæ omnia conjugibus eorum & filiis servantur; habentque illa cum primi ordinis Comitibus communia [1]. Sed his pro

1 L. 11. C. de Professorib. & Medic.

delata secundi ordinis Comitiva vestem præbebat, in posterum Comes sacrarum dispositionum 1. Hi quidem Comites minores appellantur, quales fuerunt Rectores urbium, ut ex Prudentio Viro Consulari, in Præfatione libri Καθημερινῶν, Vir clarissimus Bignonius noster, in Senatu Parisiensi fisci Patronus, aliquando monebat: sic enim Prudentius;

Bis legum moderatione
Frænos nobilium reximus urbium,
Jus civile bonis reddidimus, terruimus Reos.
Tandem militiæ gradu
Assumtum propius stare jubens ordine proximo.

Provinciarum Rectores inter secundi ordinis Comites habebantur, & ad primi ordinis Comitivam vocabantur, qui ordo proximus dicitur, si recte Provinciam administrassent. Quod ex Cas-

1 L. 18. C. T. de proxim. Comit. dispositior.

A siodoro colligitur in formula Comitiva primi ordinis lib. 6. *Variar.* cap. *Hic enim bonor*, ait, *nimium laborantibus, antiqua noscitur provisione collatus: ut Rectores Provinciarum anni actione laudatos, vix ad tale culmen adducerent.*

Tertii ordinis Comites minimos & infimos dicere possumus, qui a corporali Magistratuum injuria vindicabantur 1. Nec illi codicillis, sed ex Principum instituto Comitivam adipiscebantur 2. Ex his quicunque decuriis perfunctus Officiis, primum in sua curia obtinuit, ceteris sequentibus locum, Comitivæ tertii ordinis habuit dignitatem, quæ omnibus eum injuriis concessa defen-B deret: ita tamen ut hoc honore donatus a nexu propriæ originis non recederet 3. Atque hæc de trium ordinum Comitivis attigisse sit satis. Nos diversorum Comitum munera suo quæque loco latius persequemur.

1 L. 17. C. T. de proximis Comitib. dispositior.
2 L. 9. & 107. C. T. de suar. pecuar. & susceptorib.
3 L. 127. C. T. de Decurionib.

JACOBI GUTHERII,

IN SENATU PARIS. ADVOCATI. CIVIS ET PATRICII ROMANI,

DE

OFFICIIS DOMUS AUGUSTÆ PUBLICÆ ET PRIVATÆ,

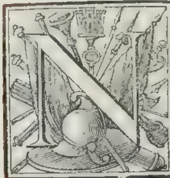
LIBER SECUNDUS.

AD AMPLISSIMUM VIRUM NICOLAUM BELLEURAEUM,

Senatus Parisiensis Præsidem.

CAPUT I.

De Officio Præfecti Prætorio, ac primum de illius Origine & Dignitate: an potestatem habuerit in Urbe.

NON is sum ego, Præses Amplissime, qui singulis libris Præfationem adhibeam, quæ nihil ad rem pertinet. Pergo quantum possum, & ea brevitate, ut ne quidem prolusio levis, sed ne ullum etiam verbum ultro redundet. Auspicor ergo librum hunc ab ipso Præfecto Prætorio, ut expendam quodnam fuerit illius Officium: ac primum quæram de illius Origine & Dignitate.

De Origine nemo est qui nesciat, Præfectum Prætorio ab Augusto institutum ex Mæcenatis consilio, illumque ex Equestri Ordine, qui Cohortibus Prætoriis imperaret, τῆς περί σε φρουρᾶς ἄρχειν, ait Dio *lib.* 52. De illius Officio Aurelius Arcadius Jureconsultus libellorum Magister, qui

C vixit Alexandri Severi temporibus, librum singularem conscripsit 1, in quo dum quærit unde Præfectorum origo manaverit, illos *ad vicem Magistri Equitum creatos* tradit, *data illis pleniore licentia, ad disciplinæ publicæ emendationem: atque his cunabulis Præfectorum authoritatem initiatam.* De quo alii probatæ fidei Scriptores non conveniunt. Nam *Præfecturam Prætorii unam & modicam antea, primus Sejanus intendit*, Tacitus 4. *Annal.* „ Etenim cum Augustus nunquam plures quam „ tres Cohortes in Urbe esse passus esset, easdem- „ que sine castris; reliquas in hyberna & æstiva „ circa finitima oppida dimittebat. Sed Tiberius D „ Sejani artibus, dispersas Cohortes per Urbem, „ una conducendo, ut simul Imperia acciperent, „ numeroque & robore & visu inter se, fiducia „ ipsis, in ceteris metus crederetur. Prætendebat „ Sejanus lascivire militem diductum: si quid subitum ingrueret, majore auxilio pariter subveniri, & severius acturos, si vallum statuatur „ procul Urbis illecebris. Ut perfecta sunt castra, „ irrepere paulatim militares animos, facili Tiberio atque ita promto, ut socium laborum non

1 L. unic. D. de offic.

„ modo in fermonibus, fed apud Patres & Popu-
„ lum Sejanum celebraret; colique per Theatra
„ & fora, interque principia legionum fineret.

Si hujus poteftatis immodicæ cunabula ad Sejanum referamus, ingens honor Præfecti Prætorio non ab Augufti Imperio cœpit, fed tandem eo crevit, ut *dum honorum honeftas exfpectatur*, ut Aurelius Victor dicebat in *Vefpafiano*, *miftique bonis indocti ac prudentibus inertes funt: fecere nomen plerique poteftate vacuum infolens, ac per injurias fubjectum peffimo cuique & annonæ fpecie rapax.*

Dicti funt Præfecti Prætorio, quod Veteres omnem Magiftratum, qui præerat exercitui, Prætorem appellarunt. Vnde Prætorium eft Ducis exercitus tabernaculum, & in caftris, porta Prætoria quæ præcipua, Afconius 3. *in Verrem.* Hinc Præfectus Prætorio, Præfectus Prætorum vocatur, qui Græcis ἔπαρχος τῆς Αὐλῆς, καὶ τῶν δορυφόρων, καὶ τῶν στρατοπέδων. Quare facile non credo Pomponio Læto lib. *de Magiftratib. Rom.* cap. 8. dum fcribit, *labante Imperio Præfecti Prætorio nomen mutatum, & Præfectum Stabuli dictum*, cum temporum hiftoria hanc fententiam refpuat Tantum autem lapfu temporis, Præfecti Prætorio aucta eft poteftas; ut cum primum quidem Prætorii, hoc eft, Palatii, Cæfarianorum & Prætorianorum, five Palatinarum Cohortium, aliorumque per Italiam militum curam gereret; poftremo totius exercitus, vel potius omnium exercituum five caftrorum regimen fibi vindicarit.

Legimus in Martyrologio 5. Septemb. Præfectum Aulæ Trajani, quod Chriftianus effet, capite damnatum. An ille fuerit ἔπαρχος Αὐλῆς, non facile crediderim, cum eum Trajani Prepofitum Metaphraftes vocet apud Surium tom. 5. ead. die, & Menologium Præfectum domus, quem Præpofitum vel Primicerium facri cubiculi dicimus[1].

Ad Præfecti Præt. dignitatem tranfeo, quæ tanta fuit, ut ἀρχὴ δευτέρα μετὰ τὰ σκῆπτρα haberetur, Zofimus *lib.* 2. quam Eunapius βασίλειαν ἀπόρφυρο dixit, lib. *de Vita Philofophorum*. Præfectorum enim omnium a Principe prima poteftas, Aurel. Vict. in *Vefpafiano*, quæ non multum abfuit a Principatu, fi quidem fidei fe Præfectorum Prætor. credit: ἡ πολύ τι ἐξουσίας καὶ δυνάμεως βασιλικῆς ἀποδεούσης, ὅπου γε καὶ αὐτὸς ὁ Βασιλεὺς τοῖς ἐπάρχουσι τῶν στρατοπέδων πεπίστευσαι, Herodian. *l.* 5. Hinc in Imperatorum legibus, & Conftitutionibus, Præfecti Prætorio excellens auctoritas[2], excelfa fedes[3], fublimis magnitudo[4], illuftris præftantia, miranda fublimitas, illuftris magnificentia[5], Celfitudo[6], excellens eminentia[7], fpes magnificentiæ Principalis[8], in fumma adminiftratione pofita poteftas[9], magnifica fedes[10], forum magnitudinis[11], fedes culminis[12], apex fublimis Præfecturæ[13], faftigium fummum[14]: quod rerum illi fumma commiffa effet[15], & fummam Judiciorum teneret[16].

Præfecto Præt. Imperatoris pugio ut infigne maximæ poteftatis tradebatur: hocque vox Trajani teftatur, cum Suram Licinum ad hanc dignitatem promoveret, Plinius in *Panegyrico*. Quare recte Socrates lib. 2. *Hiftor.* cap. 12. fcripfit, Præfectum Prætor. majorem præ ceteris Provinciarum Rectoribus poteftatem habere; fecundus namque ab Imperatoribus nuncupatur, δεύτεροι δὲ μετὰ Βασιλέα χρηματίζονται. Horum auctoritas ex eo maxime colligitur, quod jubebant quandoque Imperatores apparari fibi Tribunal cum Prætorio Præfectis, Surius tom. 4, in *Vita D. Laurentii*, quos parentes chariffimos & amantiffimos falutare confueverunt[1]. Quin & Præfecti Prætor. parentes Principum & totius Orbis dicti funt. Infcriptio vetus pag. 439. 4.

MISITHEO
EMINENTI. VIRO. PARENTI. PRINCIPVM. PRAEF. PRAETORIO. ET.
TOTIVS. VRBIS. TVTORI. REIP.
S. P. Q. R.
VICEM. REDDIDIT.

Quam Infcriptionem Capitolinus iifdem verbis retulit in *Vita Gordiani tertii*, a quo Mifitheus focer Præfectus factus eft. Cafaubonus fufpicatur in Infcriptione leve mendum, & pro, *totius Vrbis*, fcribendum, *totius Orbis*. Cujus conjectura certiffima eft: nam Præfectus Prætorio totius Urbis nufquam dictus aut fictus, ut nec Præfectus Prætor. Urbis: etenim Roma nullum alium habuit quam Præfectum Urbi. Licet Propræfectos Prætor. ipfa habuerit, ut alia Infcriptio nos docet, pag. 370. 3.

L. AVREL. AVIANO. SYMMACHO. V. C. PRAEFECTO. VRBI. CONSVLI. PROPRAEFECTIS. PRAETORIO. IN. VRBE. ROMA. FINITIMISQVE. PROVINCIIS.

Propræfectis Prætorio in Urbe Roma ex hac Infcriptione agnofco, fed Præfectum Prætor. Urbis Romæ non recipio. Quis ergo ifte eft, qui Propræfectis Prætor. in Urbe Roma? non alius quam qui vicem Præfecti Prætor. ex delegatione fuftinebat; qui Præfectorum Prætorio vices agebat. Sæpe quidem uni Præfecto duæ Præfecturæ commiffæ funt, ut Italiæ & Illyrici: & cum his duabus Præfectus unus fufficere vix poffet, datus eft Propræfectus; qui mandata proficifcenti magiftratui daret; Rectores Provinciarum confirmaret; Judices delinquentes removeret; Evectiones concederet; & quæ celeritatem defiderant expediret. Qui aliter Propræfecti munus expedierit, rem mihi pergratam faciet. Præfectus Prætor. ubique locorum, atque etiam Romæ, caufas ad fe fpectantes judicabat: ut in eos, qui fuæ iurifdictioni fubjecti erant etiam in Urbe Roma capitalem fententiam ferebat, Martyrolog. 2. Martii, ceteraque Præfecturæ munera libere exfequebatur. In Urbe Roma igitur, locum fignificat; non Præfecti Prætor. fedem, aut in ea poteftatem, quam plenißimam habuit Præfectus Vrbi, qui indifcretam cum Præfecto Prætor. gerebat dignitatem. Nec credendum eft, Symmachum, cum Præfectus Urbi effet, Propræfectis Prætorio egiffe: nec enim mandatam ab eo dignitatem in pari dignitate pofitus fufcepiffet: fed cum privatus effet, Propræfectis Prætorio in Urbe Roma honore functus eft: quod ex ipfa Infcriptione liquet, in qua omnes honores Symmacho delati enuntiantur, quos tamen diverfis temporibus gefferit: nam in ea dicitur Præfectus Urbi, Conful, Propræfectis Prætor. Præfectus annonæ Urbis Romæ, &c.

Sed ut ad Præfecti Prætor. dignitatem redeamus, ea etiam in hoc enituit, quod illa Princi-

1. L. 1. C. T. qui a præbition. Tiron. 2 L. 1. C. T. de pafcuis. 3 L. 17. C. T. de numerar. & actuar. 4 L. 52. C. T. de curfu public. & l. 9. C. eod. 5 L. 10. C. T. de diverfis offic. 6 L. 15. C. T. de accufationib. 7 L. 9. C. T. de indulgent. crimin. 8 L. 15. C. T. de potionib. ultr. dat. 9 L. 1. C. T. ne fine juffu princip. 10 L. 8. C. de defenforib. civit. 11 L. 8. C. de poftuland. 12 L. 10. C. de advocat. diverfor. judic. 13 L. 7. C. T. de honorar. Præfectur. 14 L. 8. C. eod. 15 L. 1. C. de offic. Vicar. 16 L. 1. C. T. de Epifcop. judic.

1 Novel. 6. & 7. Theodof. & Valent.

pe assurgeretur, Cassiodorus 1. *Variar.* 20. Enimvero cum ingressus esset Palatium Principis, frequenter adorabatur consuetudine principali, seu Pincipum more, idem 6. *Var.* 3. solusque vice Sacra judicare proprie dicebatur [1]. Atque eo progressus, ut negligentia & adulatione Principum Principes fecerit, atque ita militares animos devinxerit, ut sibi assereret Imperium: nam Præfectos Prætorio omnes suspiciebant, cum castrensem omnem & civilem potestatem exercerent. Quare cuncti priscæ reverentiæ more, honorum omnium apicem, summo honoris fastigio cumulare non repugnabant.

CAP. II.

An Præfectus Prætorio fuerit ab initio Magistratus legitimus, & de illius potestate.

Magistratus definitionem supra attulimus, quæ Præfecto Prætorio Augusti temporibus convenire nullo modo potest, ut ille inter legitimos & civiles haberetur. Pomponius cum Præfecti Prætor. potestatem parem cum Dictatoris & Tribuni Celerum potestate facit, Celerum Tribuni Officium fere tale fuisse tradit, quale hodie Præfecti Prætorio [2]: *Magistratus tamen*, inquit ille, *legitimi babebantur*. Existimavi semper apud Pomponium negationem deesse, & legendum, *Magistratus tamen legitimi non babebantur*. Quod ex verbis Pomponii recte intellectis facile probatur: nam Tribuni Celerum & Dictatoris Officium fere tale fuisse asserit, quale hodie Præfecti Prætorio. Hæc dictio, *fere*, addit aliquid Præfecto Prætor. quod Tribuno & Dictatori abfuisse videtur: subjungit enim, *quale bodie*; quod ad præsens tempus, non ad præteritum refertur. Sententiam tueor ex alia dictione, *tamen*, quæ plerumque restrictiva est, & interpretativa, ut demonstret, Tribunos & Dictatores fere parem habuisse potestatem cum Præfecto Prætorio, eo excepto quod Magistratus legitimi non haberentur, ut Prætorio Præfectus. Quod aperte Dionysius docet *lib.* 10. qui Dictatoribus opponit *τὰς νομίμυς ἀρχάς*. Dictatorem Magistratum fuisse non inficior, sed non legitimum: legitimi enim Comitiis creabantur, & in Campo; at extraordinarii Magistratus, extra Campum, ut plurimum, ut Dictator, Tribunus Celerum, aut Magister Equitum: nam Dictator publicæ utilitatis causa a Consule aut Interrege prodebatur, Tribunus Celerum a Rege, Magister Equitum a Dictatore dicebatur.

In trepidis rebus ultimum fuit consilium Dictatorem dicere, Livius *lib.* 4. aliquando clavi figendi causa, & fixo clavo statim se Magistratu ille abdicabat, idem *lib.* 7. & 8. Nonnunquam Comitiorum habendorum causa, si Consules abessent, idem *lib.* 8. Iisdem Consulibus absentibus, Dictator creatus, feriarum constituendarum causa, idem *lib.* 7. Atque in his momentaneum fuit illius Imperium. Extraordinarii ergo Magistratus sunt, qui extra ordinem fiebant, ut quæque negotia occurrebant; atque plerique hi non Centuriatis Comitiis, sed Tributis, prout temporum necessitas requirebat. Non me movet, quod lege lata de Dictatore creando, Dictator diceretur, ut illum legitimum credam: nam legitimos Populi Romani Magistratus tantum agnosco statutos & ordinarios: qui si majores essent, Comitiis Centuriatis in Campo, stato die creabantur, ut minores Comitiis Curiatis. Atque hi Magistratus ordinarii & legitimi, non pro necessitate aut propter subitos Reipublicæ casus creabantur. Quoties igitur ab illa ordinaria Magistratuum creatione discedebatur, extra ordinem id fieri dictum est: Quare optime Onuphrius in *Civitat. Rom.* Dictatorem & Magistrum Equitum, cujus Pomponius non meminit, non inter legitimos, sed inter majores extra ordinem Magistratus ponit. Minus recte forte inter minores Magistratus ordinarios Præfectum Prætorio annumerat: cum in Civitate Romana stante Repub. nullus Prætor. Præfectus legatur, qui ab Augusto, cum rerum potiretur, primum institutus est, nec inter Magistratus legitimos vel minores computatus.

Sed Pomponii temporibus amplissimam potestatem nactus est Præfectus Prætor. & Magistratuum Magistratus dici potuit, cum Judiciorum & rerum civilium & militarium cura illi præcipua mandata sit. Scribit Aurelius Arcadius [1], *ad similitudinem Magistri Equitum Præfectos Prætorio a Principibus electos, curæ militiæ gratia: sed datam Præfectis pleniorem licentiam, ad disciplinæ publicæ emendationem*. Sic itaque Præfectorum auctoritas crevit, ut inter majores Magistratus legitimos haberentur, omnesque potestate antecederent. Potestate, dico, non dignitate; inferior enim illa dignitas fuit Consulari, & Patriciatus honore, Sidonius *lib.* 2. *epist.* 13. Quare in variis legum titulis Præfectus Prætor. & Patricius nominatur [2]: ut Præfectus Prætor. & Consul designatus [3].

Nos vero ad Præfecti Prætor. potestatem veniamus: quæ tanta fuit, ut vere Principis vices agere diceretur: nam Præfectus Prætorio, quod proprium Principis, mandata Provinciarum Rectoribus dabat, ut de Probo monuimus, *lib.* 1. *cap.* 33. Ea præterea fuit Præfecti Prætor. potestas, ut Rectores Provinciarum confirmare posset [4], atque iis, qui vice alterius, Provinciæ administrationem obtinebant, administrationis Codicillos dare, ut defuncto forte Rectore Provinciæ, illius viceroPvinciam regerent [5], usque dum alteri mandata esset a Principe. Præfectus etiam Prætor. Judices instituere, removere, &, qui eorum vice fungerentur, dare solebat: si quos Judices vel propter adversam & longinquam corporis valetudinem, vel propter negligentiam, vel furtum, vel simile aliquod vitium, inutiles esse reperiret [6].

Delicta Provincialium Judicum puniebat; verbo sententiam dicebat; negotia sine appellatione finiebat; vice Sacra ubique judicabat; Curiales verberabat; evectiones simili potestate largiebatur; vacantia bona præscribebat; fiscum pro sua deliberatione distribuebat, Cassiodorus 6. *Variar.* 3.

Apud Præfectum Prætorio Acta insinuantur, & delegationes quæ manant a Principe, ac deinde ab eo mittuntur in singulas Provincias [7]. Fuit Præfectorum Prætorio tributa exigere, *τὰς ἁπανταχοῦ φόρους διὰ τῶν ὑπηρετουμένων αὐτοῖς εἰσπράττειν*, Zosimus *lib.* 4. Nam Julio vel Augusto mense, apud Acta Præfecti Prætor. cujusque Diœcesis, insinuata descriptio tributorum sequentis anni, vel indictionis, qua declaratur quantum quamque Provinciam inferre oporteret, Jugerum vel Centuriarum nomine, secundum morem regionis, in auro, argento, speciebus, vel annonis [8].

1 L. 16. C. T. de appellationib. 2 L. 2. §. populo. D. de origin. jur.

1 D. l. unic. D. de offic. Præfect. Præt. 2 L. 1. C. T. de bon. claric. 3 L. 7. C. de legib. 4 L. 1. C. ut omn. judic. tam civil. 5 L. 2. C. de offic. ejus qui vic. alter. 6 L. 3. C. de offic. Præfect. Præt. orient. 7 L. 4. C. de Canon. largitional. titul. 8 Novel. 128. & ib. Cujac.

Appellari a Præfecto Prætorio non potest, & cum ante quæsitum fuisset, an ab eo liceret appellare, & an jure liceret, extarentque exempla eorum, qui provocaverant; postea publice sententia principali lecta appellandi licentia interdicta est. Credidit enim Princeps eos qui ob singularem industriam, explorata eorum fide & gravitate, ad hujus Officii magnitudinem adhibentur, non aliter judicaturos esse, pro sapientia, & luce dignitatis suæ, quam ipse foret judicaturus [1]. Sed valde falsus est Princeps ille, quisquis fuerit: nam Elagabalus Prætorii Præfecturam detulit Eutychiano saltatori, qui Histrioniam Romæ fecerat, Lampridius in *Elagabalo*: ut Scenicos artifices alios ad maximas Imperii dignitates promovebat, Herodianus *lib.* 5. *Ὡς πάντα τὰ ἀπὸ τῆς σκηνῆς, καὶ τῶν δημοσίων θεάτρων μεταγαγεῖν ἐπὶ τὰς μεγίστας τῶν βασιλικῶν πράξεων, καὶ τοῖς στρατοπέδοις ἔπαρχον ἐπιστῆσαι ὀρχηστήν τινα γεγονότα*. Præfectum Nero fecerat Tigellinum illius corruptorem & proditorem & ad omne facinus paratissimum, Tacitus 1. *Annal.* Cleandrum Phrygium Commodus, ex ea nota hominum, qui publice per præconem veneunt, Herodianus *lib.* 1. ad cujus nutum etiam Libertini in Senatum atque in Patricios lecti sunt, Lampridius in *Commodo*.

Quis autem Princeps ille fuerit, qui a Præfecto Prætor. provocandi facultatem abstulit, non satis compertum. Scio tamen hoc ante Alexandri Severi tempora constitutum, sub quo vixit Arcadius, qui principalis sententiæ meminit, sine ulla nominis adjectione. Ulpianus a Principe fas non esse appellari docuit, nec a Senatu ad Principem, ex oratione Imperatoris Hadriani, vel a Judice a Principe dato, nulla Præfecti Prætorio facta mentione [2]. Hinc forte idem Ulpianus asserit, Proconsulem majus imperium in sua Provincia habere post Principem [3]: unde, quantum suspicari licet, judicia & appellationes Commodus in Perennem Prætor. Præfectum transtulit, cum metu conscientiæ facile in publicum non procederet; neque quidquam sibi nuntiari pateretur, nisi quod Perennis ante tractasset. Perennis autem Commodi animum perscіens, invenit quemadmodum ipse potens esset: nam persuasit Commodo, ut deliciis ipse vacaret, idem vero Perennis curis incumberet: quod Commodus lætanter accepit, Lampridius in *Commodo*. Quare sub Commodo Præfectos Prætor. suam in rebus civilibus potestatem ampliasse, & posteriorum Principum negligentia Provinciales omnes Magistratus sibi subjecisse, facile mihi persuadeo; nisi quis conjecturam meam in re obscura, certiore ratione elucidarit. Nulla enim hac de re lex alia in Pandectarum libris invenitur, quam Arcadii: & in Cod. notatur lex Diocletiani, qui litigantibus in amplissimo Præfecturæ judicio, si contra jus se læsos affirmarent, non provocandi, sed supplicandi licentiam ministrat [4]. Atque post illum Constantinus a Præfectis Prætor. qui soli vice sacra cognoscere dicendi sunt, provocari vetat, ne Principis contingi veneratio videretur [5]. Pene etiam potuit, ait Cassiodorus lib. 6. *Var.* 3. Præfectus Prætor. leges condere: quando ejus reverentia potest negotia sine appellatione finire: nam Edicta promulgabat, seu ἐπαρχικὰ, sive libros, generales formas continentes, quæ legis obtinerent auctoritatem [6], dummodo receptis legibus non derogarent. Formæ autem sunt Epistolæ, quibus aliquid a Principe vel a Præfecto Prætor constituitur. Formam a Prætor. Præfecto datam vocat Severus Alexander [1].

CAP. III.

De Cognitione Præfecti Prætorio: & de Retractatione.

PRæfectus Prætor. in Comitatu Principis sacris Judiciis præsidebat, & de appellationibus cognoscebat. Sed hoc ex Constitutione Theodosii & Valentiniani introductum est [2], qui Quæstorem Palatii Præfecto Prætor. in cognoscendo Collegam addiderunt. Exin Arcadius & Honorius ad amplissimas hasce potestates referendum sanxerunt [3], si Præfectus Augustalis, vel Comes Orientis, vel Vicarii aliquem supplicio addixissent. Nam si provocasset, Præfecti Prætorio & Quæstoris Palatii plenum fuit judicium, si ita res & crimen exegerit, ut possint rectius punire damnatos. Nec solum datus est Præfecto Prætor. Collega, in Principis Comitatu, sed in Provinciis. Sic *Sallustio Præfecto Prætorio summam quæstionum agitandarum committit Imperator Julianus, Mamertino, & Agilone & Nevita atque Jovino Magistro Equitum adjunctis per Illyricum. Qui omnes transgressi Chalcedonas, præsentibus Jovianorum principiis & Tribunis, causas vehementius æquo bonoque spectaverunt, præter paucas, in quibus veritas Reos nocentissimos offerebat, & Palladium primum Exmagistro Officiorum, in Britannos exterminarunt, suspicione tenus insimulatum, quædam in Gallum composuisse apud Constantium. Dein Taurum Exprafecto Prætorio, in exsilium egere, cujus factum apud Judices justorum injustorumque distinctione videri potuit veniæ plenum*, Ammianus Marcellinus *lib.* 22. Sic fere solent delegati Judices ad Principis libitum innocentes damnare. Quandoque idem Imperator Præfecto Prætor. ad audiendi societatem largitionum Comitem adhibuit, cum de criminis disquisitione ageretur, idem *lib.* 16.

Sed de Ordinario Judice, semper fuit Illustris cognitio Præfecturæ [4]. Cognoscebat enim Præfectus, si a Præside, vel a quolibet ordinario Judice esset provocatum [5]. Ad hunc plerumque Proconsules, ut alii Judices, causas capitis remittebant, in iis criminibus, quibus nulla animadversio a lege constituta erat, ut in Christianorum causis. Nam Proconsul Cristianos ad Præfectum duci jussit, qui eos in suo carcere recepit & damnavit, Surius tom. 5. 14. Octob.

Vir magnus scripsit Præfectos Prætorio plenissimum in Senatores imperium habuisse ante Alexandri tempora. Sciunt omnes Alexandrum Prætor. Præfectos Senatoria dignitate decorasse, ne quis non Senator, de Romano Senatore judicaret, Lampridius in *Alexandro*. Hanc in Senatores Præfecti potestatem, a Commodo manasse arbitror, cum ante Hadriani principatum Equites de Senatore judicarent: ille enim Equites Romanos, nec sine se de Senatoribus, nec secum judicare permisit, Spartianus in *Hadriano*. M. Antoninus Commodi pater hoc quoque Senatoribus detulit, ut quoties de eorum capite esset judicandum, secreto pertractaret, atque ita in publicum prodiret; nec pateretur Equites Romanos talibus causis interesse, Capitolinus in *M. Antonino*.

1. L. unic. D. de offic. Præfect. Præt. 2 L. 1 D. a quib. appellar. non licet. 3 L. 8. D. de offic. Proconsul 4 L. unic. C. de sentent. Præfect. Prætor. 5 L. a Proconsulibus. C. T. de appellationib. 6 L. apertissimi. C. de judiciis. Cujac. lib. 6. *Observat.* cap. 10.

1 L. 2. C. de offic. Præfect. Præt. Illyric. 2 L. 32. C. de appellationib. 3 L. 29. C. eod. 4 L. 4. C. de offic. Præfect. Præt. Orient. 6 L. 1. C. T. de offic. Præfect. Præt.

Ex Constitutione Valentis & Gratiani [1], *Provincialis Judex, vel intra Italiam, cum in ejus disceptationem criminalis causæ dictio adversus Senatorem inciderit, intendendi quidem examinis & cognoscendi causas habuit potestatem: verum nihil de administratione decernens, integro non causæ, sed capitis statu ad scientiam Principis vel inclitas potestates referebat.* Præsides igitur & Correctores, item Consulares, Vicarii quoque & Proconsules, negotii examine habito de capite Senatoris referebant. De Suburbanis Provinciis Judices referebant ad Præfecturam sedis urbanæ; de ceteris ad Præfectum Prætorio. Apud Præfectos Prætorio reus factus Septimius Severus, audiendus datus est; quod in Sicilia quasi de Imperio Chaldæos consuluisset: sed Commodo jam in odium veniente, absolutus est, Spartianus in *Severo*.

In ipsa urbe Regia, id est, Constantinopoli, Præfectus Prætor. in Senatores jurisdictionem exercuit ex Constantini lege [2]. Atque Senatores quidem in illa commorantes, si veniam ætatis impetrassent apud Præfecti Prætorio sublimitatem, de suis moribus & honestate perdocere debebant: ut in Provinciis alii apud earum Rectores.

Sed & apud Præfectum Prætorio de injuriis agi poterat [3], qui præterea habuit coercitionem in curiosos, si inhoneste in Officio versati essent [4]. Curiosus est, speculator, qui crimina Magistratibus deferebat, & qui cursus publici curam gerebat [5], qui a Tertulliano πολυπράγμων, lib. *de Fuga*. Curiosi mittebantur ex Schola Agentium in rebus, ut inspicerent evectiones, sive συνθήματα cursus publici, de quibus nos alio loco; & quæ hic attigimus faciunt ad Præfecti Prætor. potestatem, qui evectionis copiam faciebat: quod aliis Judicibus non licebat, præter quam Magistro Officiorum [6]. Evectiones sunt diplomata, sive codicilli, quibus cursu publico utendi facultas datur, quæ & combinæ & tractoriæ dicuntur: nam tractoriæ sunt diplomata, quæ dantur missis vel evocatis a Principe cursu publico utentibus, adscriptis etiam stativis, id est, diversoriis & mansionibus, quibus alantur sumtu publico [7]. Tractoriæ formulam habemus apud Marculphum Monachum *lib.* 1. *cap.* 11. quam ita vir clarissimus Bignonius, in Senatu Paris. fisci Patronus, perdoctis Commentariis illustravit, ut nihil iis addi possit. Præfectus Prætorio de annonis & tributis cognoscebat [8]: ut de naviculariis rationibus, seu transvectionibus: nam Rescripta de omnibus iis mitti solebant ad sedem illius sublimitatis, cujus & de indulgentia debitorum cognitio fuit [9]. Mirari tamen quis possit, quod Præfectus, qui vitæ necisque potestatem habuit, usque ad quinquaginta librarum auri tantum, cum peccatum gravissimum esset, multæ dicendæ habuit [10]. Nullum etiam in militares viros illi concessum est Imperium, post Magistri militum institutionem [11], quo cum indiscretam habuit dignitatem: ut nec in officia Palatinorum [12].

Subnixi sunt alio privilegio Præfecti Prætor. ut ex sua sententia majores in integrum possint restituere, quamvis ab iis appellari non possit [13].

Ceterum contra Præfecti Prætorio sententiam intra biennium retractatio postulabatur, libello supplici Principi porrecto, postquam Præfectus Magistratu abiisset. Atque adversus Præfecti Præt. sententiam semel supplicari poterat, & semel ex Rescripto Principis iterari & retractari judicium[1]. Sed quomodo apud Præfecti successorem retractatio peti potuit; etenim Pius Antoninus eundem Præfectum per annos viginti retinuit Ganium Maximum, Capitolinus in *Antonino Pio*. Sed Antonini Pii temporibus, nondum sine provocatione Præfecti judicabant, qui ex Commodi socordia hoc sibi vendicarunt: a quo, ut ab illius successoribus, Præfecti Prætor. in dies mutati, qui vix biennium compleverunt. Quod si diutius Magistratum gererent, ex Justiniani Constitutione, Præfectus Prætor. qui sententiam dixerat, idem de retractatione cognoscebat, adhibito sacri Palatii Quæstore, Cujac. lib. 12. *Observat.* cap. 6. Imperator idem intra dies decem latæ sententiæ, permisit libellum offerri, qui didascalicus appellabatur, ipsi Præfecto, vel illius Adsessoribus, sublata ad Principem supplicatione, *Novel.* 119.

CAP. IV.

De Adsessoribus Præfecti Prætorio. De numero Præfectorum.

Adsessores Præfecti Præt. συμπόνους vocat Justinianus [2], Modestinus συγκαθέδρους [3], Herodianus συνέδρους καὶ συμβούλους, *lib.* 3. Consiliarios, Participes, Comites Magistratuum. Quorum ea fuit prerogativa ut Vicariæ dignitatis privilegio gauderent [4]. Hos Cujacius dictos putat Præfectianos [5]: cui, ut in plerisque omnibus, assentiri soleo; sic ab eo hac in re omnino dissentio. Etenim Præfectiani sunt Præfecturæ officiales, sive Ministri, inter quos Adsessores nusquam numerantur: hi enim Jureconsulti percelebres fuerunt, qui suo consilio Præfectos juvarent [6]. Præfectiani autem Magistratui præsto sunt [7], imo & ipsis Adsessoribus, ut mandata eorum exsequantur, ideoque amplissimæ sedis Officium vocantur, & sacris mandatis obsequuntur [8]. Officium enim pro Ministris & Apparitoribus accipitur [9]: atque inter Apparitores Præfectiani locantur [10], & qui annonariæ functionis exsecutioni operam dabant. Hac ratione Ministri Præfecti Urbis Urbaniciani appellati sunt [11].

Sed longe alia est ratio Adsessorum, *quos Præfectus Prætor.* ut Sidonius loquitur *lib.* 5. *epist.* 10. *Consiliis suis tribunalibusque sociabat*, quique frequenter ex Adsessoribus ad Prætor. Præfecturam vocabantur. Sic Cornelius Laco, ex Adsessore Præfectus Prætor. factus est, Sueton. in *Galba* cap. 14. Sic Paulus & Ulpianus, cum antea Adsessores fuissent Papiniani, Præfecti Prætor. ipsam Præfecturam obtinuerunt, Spartianus in *Pescennio Nigro*, quam antea Papinianus [12], qui & Adsessoris officio functus est [13].

Adsessorum autem ea dignitas fuit, ut Principes ipsi Magistratibus adsidere soliti sint. Sic Tiberius Magistratibus pro Tribunali cognoscentibus plerumque se offerebat Consiliarium, adsidebatque mistim, vel ex adverso in parte primori,

1 L. 13. C. T. de accusationib. 2 L. 2. §. fin. C. de iis qui ven. ætat. 3 L. Lucius. D. de bis qui not. infam. 4 L. 3. C. de curios. 5 L. 13. C. de curs. public. 6 L. 9. C. de curs. public. 7 Cujac. ad leg. 1. C. de tractoriis. 8 L. 7. C. T. de divers. rescript. 9 L. 5. C. de offic. Præfect. Præt. Orient. & l. 5. C. T. de indulgent. debitor. 10 L. 4. C. de mod. mult. dicend. 11 L. 1. C. de offic. Magistr. militum. 12 L. 6. C. T. de offic. Palatin. sacr. larg. 13 L. 1. in fin. D. de offic. Præfect. Præt.

1 L. 1. C. de sentent. Præfect. Præt. 2 Novel. 119. 3 L. οὐ μόνον. D. de excusationib. 4 L. 1. C. T. de Comitib. qui illustrib. 5 ad Novel. 119. 6 L. 1. D. de offic. Adsessor. 7 L. 1. §. missus. D. ut in possess. leg. 8 L. 1. C. de collation. donat. 9 L. 1. C. de bon. vac. 10 L. 2. C. de apparitorib. Præfect. Præt. 11 L. 1. C. T. de condit. in public. hor. 12 L. lecta. D. de reb. cred. 13 L. 3. §. cum Pollidius, D. de usur.

Sue-

Suetonius in *Tiber.* cap. 33. Claudius Imperator Cognitionibus Magiſtratuum, ut unus ex Conſiliariis, id eſt, Adſeſſoribus, frequenter interfuit, idem in *Claudio* cap. 12. Ecquis hos omnes inter Præfectianos aut Magiſtratuum Officia collocaret?

Eminentiſſima Præfectura centum quinquaginta Advocatos in Conſilium aſſumebat, qui cohortali vitæ & fortunæ non ſubjacerent [1]. A quorum numero tranſeo ad Præfectorum numerum, quos ab Auguſto duos inſtitutos quidam tradunt.

Scio hoc Mæcenatis conſilium Auguſto datum, ut duos præſtantiſſimos Præfectos Prætoriis Cohortibus inſtitueret: quod uni committere periculoſum eſſet. Duo igitur ut eſſent ſuadebat, ut ſi alter inſidias parare conaretur, haberet tamen adhuc alterum, qui illum tueretur, Dio *lib.* 52. *Τῶν δὲ δὴ ἱππέων δύο τὰς ἀρίστους περὶ σεφρουρᾶς ἄρχειν· τό, τε γὰρ ἑνὶ ἀνδρὶ αὐτὴν ἐπιτρέπεσθαι, σφαλερὸν, καὶ τὸ πλείοσι, ταραχῶδές ἐστι. Δύο τε οὖν ἔστωσαν οἱ ἔπαρχοι οὗτοι, ἵνα εἰ καὶ ὁ ἕτερος αὐτῶν ἐπαίσθηταί τι τῷ σώματι, μητοίγε καὶ ἐνδεὴς τοῦ φυλάξοντός σε εἴης.*

Hoc conſilium Auguſtus ſecutus non eſt: nam unum Prætor. Præfectum creavit primum; deinde duos, ut ex eodem Dione conſtat: etenim cum Tiberius Rhodum ſeceſſiſſet, tum primum Auguſtus duos Præfectos Prætorianorum ordinavit, *τότε δὲ πρῶτον καὶ ἐπάρχους τῶν δορυφόρων δύο ἀπέδειξεν*, Dio *libro* 55. Hoc quidem ex voluntate Principum pendebat, qui duos interdum, unum aliquando, quandoque tres Præfectos ſibi ſelegerunt. Tiberius duos habuit, uſquedum poteſtas in Sejanum recidit. Duos habuit Caligula, Suetonius in *Calig.* capite 56. Duo etiam Claudii temporibus fuerunt, L. Geta, & L. Criſpinus, qui artibus Agrippinæ avocati. Illa enim diſtrahi cohortes ambitu duorum, & ſi ab uno regerentur, intentiorem fore diſciplinam aſſeverante, tranſtulit Claudius regimen cohortium ad Burrhum Afranium egregiæ militaris famæ, gnarus tamen cujus ſponte præficeretur, Tacitus lib. 12. *Annal.*

Quis non rideat Scriptorem Græculum, qui ſub Neronis Imperio Senecam Præfectum Prætorio nuncupat, & Burrhum Juventæ Imperatoriæ Rectorem? *ὁ Σενέκας*, ait Zonaras in *Nerone*, *ἔπαρχος ὢν τῶν δορυφόρων, καὶ ὁ Βοῦῤῥος διδάσκαλος τοῦ Νέρωνος.* Hic Burrhus Præfectus Imperium ad Neronem morte Claudii detulit, ut ſcribit Joſephus libro 20. *Antiquit.* capite 5. *Τά τε περὶ τὸν θάνατον τοῦ Κλαυδίου διεπράξατο, καὶ παραχρῆμα πέμπει τὸν τῶν στρατευμάτων ἔπαρχον Βοῦῤῥον, καὶ σὺν αὐτῷ τοὺς χιλιάρχους, τῶν τε ἀπελευθέρων τοὺς πλεῖστα δυναμένους, ἀπάξοντας εἰς τὴν παρεμβολὴν τὸν Νέρωνα, καὶ προσαγορεύσοντας αὐτὸν αὐτοκράτορα.* Burrho in Præfectura, quam ſolus geſſerat, duo ſucceſſere, Fenius Rufus, & Sophonius Tigellinus, Tacitus 14. *Annal.*

Unum Galba Præfectum habuit Cornelium Laconem, cujus poteſtatem maxime minuit. Regebatur enim bonus Imperator, trium arbitrio, quos una & intra Palatium habitantes, neque unquam non adhærentes, pædagogos vulgus vocabat. Hi erant *T. Vinius Legatus in Hiſpania, cupiditatis immenſæ: Cornelius Laco, ex Adſeſſore Præfectus Prætorio arrogantia ſocordiaque intolerabilis: Libertus Icellus paulo ante annulis aureis ornatus, ac jam ſummi Equeſtris gradus candidatus*, Suetonius in *Galba* cap. 14. Quod an recte interpretati ſint viri perdocti de Præfectura Prætorii, qui ſummus fuit Equeſtris Ordinis gradus, poſtea viderimus. Hac de re Tacitus paulo aliter lib. 15. *Hiſtor. Potentia Principatus*, ait, *diviſa inter Titum Vinium Conſulem, & Cornelium Laconem Prætorii Præfectum. Nec minor gratia Icello Galbæ Liberto.* Hinc conſtat Galbæ unum Præfectum Prætorio fuiſſe, cui quaſi Collegam adjecit Conſulem: quod nuſquam antea, nec deinceps factum.

Sub Veſpaſiano Titus Prætorii Præfecturam ſuſcepit, nunquam ad id tempus niſi ab Equite Romano adminiſtratam, ſi Suetonio credimus in *Tito* capite 6. cui contradicere Tacitus videtur libro 4. *Hiſtor.* nam Aretinum Clementem Domini Veſpaſiani per affinitatem innexum & gratiſſimum Domitiano, Prætorianis Mucianum præpoſuiſſe tradit, qui patrem ejus ſub C. Cæſare egregie functum ea cura dictitabat: *Letum*, inquit, *militibus idem nomen, atque ipſum quanquam Senatorii Ordinis, ad utraque munia ſufficere.* Ergo ante Titum Præfecturam Prætorii a Senatore adminiſtratam, contra Suetonii ſententiam, Tacitus refert.

Sed facilis eſt præſtantiſſimorum Auctorum, qui eodem tempore ſub eodem Principe floruerunt, conciliatio, ſi temporis hiſtoriam diligentius perſcrutemur. Mucianus ex Præſidibus Provinciarum depoſita ſimultate, quam in id tempus ex æmulatione non obſcure gerebat, Veſpaſiani partes ſecutus eſt, Suetonius in *Veſpaſiano* capite 6. Ille, cum non leges, non Principes in civitate eſſent, Urbem ingreſſus, cuncta ſimul in ſe traxit. Atque ille unus ambiri & coli: nec deerat ipſe ſtipatus armis, apparatu, inceſſu, excubiis vim Principis complecti, nomen remittere, Tacitus libro 4. *Hiſtor.* Cæſar Domitianus Præturam cepit: ejus nomen Edictis, Epiſtoliſque proponebatur: vis penes Mucianum erat, qui Aretinum Clementem Prætorianis præfecerat. Quod ita accipiendum eſt, ut Mucianus, ne ſine Præfecto Prætoriani vagarentur, Aretinum Clementem vice Præfecti ſubrogavit, qui illius perſonam ſuſtineret, cum tamen Præfectus non eſſet, & inter Præfectos non haberetur [1]. Nec negaverim Muciani arrogantiam, qui Principem agebat, eo proceſſiſſe, ut Præfectum Prætor. elegerit. Quod cum factum eſſet contra leges & mores, in Præfectorum ordine Aretinus Clemens computatus non eſt, ſed a Veſpaſiano & Senatu rejectus. Nam ſi Mucianus, cum ad Senatum miſiſſet Epiſtolas, materiem ſermonibus præbuit, *ſi privatus eſſet cur publice loqueretur?* Tacitus 4. *Hiſtor.* multo magis in Magiſtratibus creandis repreſſa eſt illius audacia, quam Veſpaſianus ipſe factus Imperator ægre tolerabat. Illum enim meritorum fiducia, minus ſui reverentem ſuſtinuit quidem, quem Principem agere non permiſit, Suetonius in *Veſpaſiano* capite 13. Quare Aretinum Clementem Propræfectum dixerim, non Præfectum, vel certe Præfectorum albo expungendum; ſicque nihil a Suetonio Tacitum diſcrepare puto.

Quod vero de Tito dictum eſt, quem extra Equitum numerum Suetonius ponit in Præfecturæ adminiſtratione, mihi aliter Plinius ſuadet, in *Præfatione Hiſtoriæ* ad Titum ipſum: *Triumphalis*, inquit, *& Cenſorius tu, ſextumque Conſul, ac Tribuniciæ Poteſtatis particeps, & quod his majus feciſti, dum illud patri pariter & Equeſtri Ordini præſtas, Præfectus Prætorio ejus.* Innuit aperte Plinius Titum, ut Præfectura fungeretur, ad Equeſtrem Ordinem tranſiiſſe.

1 L. 11. §. fin. C. de advocat. diverſ. judic.

1 L. 1. §. hi quibus, D. de legat. 3.

Imperatores ceteri pro arbitrio unum solum, vel duos, tresve Præfectos habuerunt. Unum Præfectum Antoninus Pius per viginti annos habuit, cui Tatius Maximus successit, atque in hujus demortui locum duos substituit, Capitolinus in *Antonino Pio*. Tres Præfectos Commodus fecit, qui primum uno contentus Perennio, illo occiso duos constituit, postea tres, tutius ratus totam illam potestatem non uni duntaxat credere, sed dissectam in partes imbecilliorem reddere contra Principem: Herodianus *lib.* I. Ὁ δὲ Κόμμοδος δύο τοὺς ἐπάρχους καταστήσας, ἀσφαλέστερον ᾠήθη, μὴ ἑνὶ πιστεύειν τοσαύτην ἐξουσίαν· μερισθεῖσαν δὲ αὐτὴν ἀσθενεστέραν ἔσεσθαι ἥπλισε πρὸς τὴν βασίλειον ἐπιθυμίαν.

Ceteros Principes prætereo, ut ad Constantinum veniam, qui Præfectorum Pretor. Officia conturbavit, jam olim instituta. Nam cum duo essent ut plurimum Præfecti Prætor. qui hoc officium in Comitatu Principis communiter gerebant: Constantinus unum hunc Magistratum in quatuor imperia discerpsit, atque ille unum Orientis, alterum Illyrici, tertium Italiæ, quartum Galliarum instituit, Zosimus *lib.* 2. Quintum addidit Justinianus, Prætorii Africæ Præfectum: de quibus nos sigillatim.

CAP. V.

De Præfectis Prætorio in Comitatu: & quomodo ii Magistratu abirent.

PEtrus Faber, in omni reconditarum litterarum officina affabre perpolitus, multa de Præfectis Prætorio Scriptis suis mandavit. Putat ille sub posterioribus Imperatoribus, non modo in Comitatu Principis, sed etiam per Orientem, & per Occidentem, in Africa, in Illyrico, Italia, & Galliis singulos Præfectos fuisse, qui Diœceses sui quisque tractus regerent, lib. I *Semestr* cap. I. in fine. Sic Præfectos sex constituit, ultra eos, quos in Comitatu Principis ponit. Sed pace tanti viri dixerim, nullus alius Prefectus Occidentis fuit quam Italiæ & Galliarum: nulli post Constantini mutationem in Comitatu Principis fuerunt, quam ex eorum numero, qui tractus eos quinque administrarent.

Comitatus Principis est Aula Principis aut Cæsaris [1]: qui tamen absolute ad Principem refertur, non ad Cæsarem, non ad majores Judices, vel ipsos Prætorio Præfectos. Hinc Comitatus sacer vocatur, in quo miles, qui ignominiæ causa missus est, agere non potest [2]. Contra vero filiusfamil. Equestri militia exornatus, & in Comitatu Principis retentus, cingi confestim jussus, testamentum de castrensi peculio facere potest [3]. Comitatus autem est ubi Princeps est, & qui illius obsequio in Comitatu deputati sunt, præsentes, præsentales, in præsenti esse dicuntur [4]. Præsentales enim sunt, qui Principem præsentem comitantur [5]. Sic Magistratus in præsenti dicuntur esse, qui aliquo in loco præsentes sunt, ut, si res exigat, testimonium dicant [6].

In Notitia Magistros militum & Equitum præsentales agnoscimus; nos diceremus, *sont en quartier*: Præfectos Prætorio præsentales non legimus. Sed Notitia ad Constantini tempora referri debet, quibus Præfecti Prætorio in suis tractibus degebant, nec ad Comitatum Principis, nisi ab eo essent evocati, venire consueverant. Prioribus quidem temporibus Præfecti, qui duo, vel tres perpetuo Principem comitabantur, unaque jus reddebant, ut ex Papiniani libro vicesimo Quæstionum probatur, qui Præfectis Prætorio, quibus adsidebat, suasisse se dicit, *heredem fructus præteritos puellæ cuidam restituere debere, quod lubrico tutelæ, fideicommissi remedium mater prætulerat* [1].

Præsentem tamen Præfectum Prætorio narrat Ammianus Marcel. *Thalassius ea tempestate Præfectus Prætorio præsens, non maturitate*, inquit *lib.* 14. *vel consiliis mitigabat iras Principum*. Præsentem Thalassium fateor, non præsentalem, qui ad Comitatum evocatus præsens esse & dici potuit. Sic Sallustius PræfectusPræt. præsens dicitur dum in Comitatu Principis esset, cum tamen, ut idem Ammianus testatur *lib.* 23. Galliarum Præfectus esset: nam præsentales, qui a latere Principis non discedebant, Duces erant armati, quales sunt militum Magistri. Theophylactus Simocat. *lib.* I. Τὴν τοῦ πρεσεντίου τὴν παρὰ Ῥωμαίοις λεγομένην ἔνοπλον ἡγεμονίαν τιμήν.

Præfectis Præt. Principes, prout illis videbatur, successores dabant: qui alios honoribus ornatos dimittebant, alios non sine ignominia exauctorabant. Fuit aliquando tempus, quo Princeps Præfectum non submoveret, nisi ipse Magistratu se abdicaret. Quare cum Hadrianus Tatiano Præfecto Præt. successorem dare non posset, quia non petebat, id egit, ut peteret, Spartianus in *Hadriano*. Commodus Tarruntenum Paternum Præfectum Præt.quide re militari libros conscripsit perelegantes [2], cum laticlavii honore, hoc est, Senatoria dignitate, a Præfectura removit, Lamprid. in *Commodo*: nam ante Alexandri Constitutionem Præfectus Prætorio Senator esse non poterat. Quare anteriores Principes, si successorem Præfecto dare vellent, laticlavium eidem per libertum submittebant, ut in multorum Principum vita Marius Maximus annotavit, Lampridius in *Alexandro*.

Fuere tamen quidam Præfecti Prætorio, qui latum clavum perpetuo gestarent, nec tamen Senatores essent: ut Plautianus sub Severo, illo perpetuo usus est, & in secundis Consularibus numerabatur: Herodianus *lib.* 3. Σχῆμά τε ᾧ προήει ἠμφιέσατο γὰρ τήν τε πλατύσημον ἐσθῆτα, ἔν τε τοῖς δευτέροις ὑπατεύσασιν ἐτέτακτο. Sed laticlavii perpetuo gestandi auctoritas inter priores dignitates atque inter ornamenta habebatur; nec tamen Senatorem faciebat: nam & Senatorum filiis latum clavum induere permisit Augustus, cum tamen Senatores non essent, Suetonius in *Augusto* cap. 38. Sic non ita pridem in Senatu Parisiensi, nobiliores & emeriti Patroni, togam purpuream ut Senatores gestabant, qui tamen non erant Senatores.

Differt enim honor laticlavii ab illius ornamento. Antoninus Pius Præfectos suos locupletavit, & ornamentis Consularibus donavit, Capitolinus in *Antonino Pio*. Hæc quidem ornamenta fuere trabea, stola Consulum, latis clavis distincta, scipio, calcei aureati, Sella Curulis, a Principe data aut permissa [3]. Trabeam, tunicam palmatam a latitudine clavorum dictam Festus docet: qui trabeam Consularem palmatam vocat, in verbo *Picta*. Atque hæc ornamenta Consularia etiam insignia dicuntur, quæ Nero Asconio Labeoni, quo tutore usus erat, petivit a Senatu, Tacitus lib. 13. *Annal.* quæque eadem postea Senatus

1 L. 6. C. T. de malefic. & mathematic.
2 L. militis. §. missionem. D. de re militar.
3 L. filiusfamil. D. de militar. testam.
4 L. 13. C. de re militar.
5 Novel. 22. in fin.
6 L. ob carmen. §. 1. D. de testib.

1 L. 3. §. cum Pollidius. D. de usur.
2 L. officium. §. patronus. D. de re milit.
3 L. 2. C. de consulib. & non sparg.

decrevit Primo Antonio, qui Vespasiani partes secutus erat; ut Cornelio Fusco, & Arrio Varro Prætoria, Tacitus 4. *Histor.* Inscriptio vetus Romæ, pag. 375. I.

BASSAEO. M. F. RVFO. PR. PR
IMP. AVRELI. ANTONINI. L. AVREL.
VERI. ET. AVREL. COMMODI. AVGG.
CONSVLARIBVS. ORNAMENTIS. HONORATO.

Singulares litteræ PR. PR. Præfectum Prætorio designant, cui hæc collata sunt ornamenta, quæ M. Tullius dignitatis vocat pro *Marc. Marcel.* Dio *lib.* 36. *τιμὰς ὑπατευτικάς*. Et ne quid omittamus, quod ad istos honores pertinet, perquirendum est, quid sit in secundis Consularibus numerari. Consulares primi aut secundi, ni mea me conjectura fallit, sunt primæ in Senatu aut secundæ sententiæ. Hoc ut ita credam, Trebellii Pollionis auctoritas facit in *Pisone Tyranno*, qui Aurelium Fuscum primæ sententiæ Consularem prodit. Huic adstipulari videtur Spartianus in *Hadriano*, cum Hadrianum Serviano sororis viro tertium Consulatum concessisse dicit, ne esset secundæ sententiæ. Putat Casaubonus primæ aut secundæ sententiæ dictos Senatores proprie, qui primi sententiam rogarentur; primasque sententias rogari Consules designatos, aut si hi nulli essent, Princeps Senatus: nam primæ sententiæ Senator & Princeps Senatus illi tantumdem valent. Quod si ita est, qui fuerint primæ sententiæ Consulares, qui Consules designati dici non possunt, nullo modo intelligi potest. Multa congerit Casaubonus, ex quibus nihil omnino ad primæ vel secundæ sententiæ Consulares. Nos ut illud intelligamus, observandum esse duco sententiarum rogandarum ordinem in Senatu, ante Hadriani tempora, quem Agellius ample descripsit. Nam *alias*, ait ille *lib.* 4. *cap.* 10. *Princeps Senatus primus rogabatur sententiam: alias qui designati Consules erant: quidam ex Consulibus studio aut necessitudine aliqua adducti, quem iis usum erat extra ordinem, sententiam primum rogabant. Observatum tamen est, cum extra ordinem fieret, ne quis quemquam ex alio quam ex Consulari loco, sententiam primum rogaret.* Ante M. Fabium Ambustum Princeps Senatus non invenitur. Una in Fabiorum familia tres continuo Principes Senatus fuerunt, M. ille Fabius Ambustus, Fabius Rullianus filius, & Q. Fabius Gurges, Plinius lib. 7. *Histor.* cap. 41. Fabius Ambustus ex Fastis Consularibus lustro XXV. hoc est, anno ab V. C. CDXXXV. vixit. Sed post Vespasianum nulli Censores lecti, nullum lustrum conditum, nullus in posterum Princeps Senatus, sed Consulares, qui plures Consulatus gesserunt, primæ sententiæ fuerunt; qui pauciores, secundæ. Quod si forte post Vespasianum Princeps Senatus quibusdam in Auctoribus legitur; improprie accipiendum est, pro viro in Senatu maximæ auctoritatis & dignitatis; nam & Princeps dicebatur auctor sententiæ, quem Senatus sequebatur. M. Tullius pro *Cornel. Balbo*, *Harum ego sententiarum Princeps & auctor fui.* Ille idem *lib.* 15. *epist.* 15. *Ejus consilii Princeps videor.* Advertendum est tamen primam sententiam aliam aliquando habere significationem, ut ex eodem Tullio discimus: *Cum*, inquit *lib.* 1. *epist.* 2. *sententia prima Bibuli pronuntiata esset, ut tres Legati Regem reducerent; secunda Hortensii, ut tu sine exercitu reduceres; tertia Volcatii, ut Pompejus reduceret: postulatum est ut Bibuli sententia dividere-*

tur. Hic Julii Cæsaris Collega in Consulatu fuit. En prima, secunda, & tertia sententia, quæ nihil facit ad primæ vel secundæ sententiæ Consularem. Nec omittendum quod viri eruditi hac in re notarunt, Consulem, qui rogaret sententias, suam primum aperire solitum. Clare idem Tullius de Caleno *Philippica* 10. *Quæ est ista tua ratio, Calene? quæ mens? qui nunquam post Kal. Januar. idem senseris quod is, qui te sententiam primum rogat?*

Venio ad Præfectos ignominia missos, aut sine causa destitutos. Quod a Commodo inventum est, qui primus tres Prætorii Præfectos introduxit, quos per horas & dies mutavit: fuit enim sub illo Martius Quartus Præfectus Præt. diebus quinque: cujus successores ad arbitrium Cleandri aut retenti sunt, aut occisi, Lamprid. in *Commodo*. Deinde Cleander Phryx cum sub Præcone vænisset, & servitio in domum Imperatoris traditus esset, cumque Commodo ipso accrevisset, corporis custodiam, cubiculi curam & Præfecturam solus obtinuit, Herodianus *lib.* 1. *Τήν τε τοῦ σώματος φρουρὰν, καὶ τὴν τοῦ θαλάμου ἐξουσίαν, τήν τε τῶν στρατῶν ἀρχὴν ἐγχειρισθῆναι.* Hunc Commodus capite truncari jussit, & caput ejus amputatum contoque præfixum circumferri, voluptuosum atque optatum Populo spectaculum præbiturus, *καὶ τὴν κεφαλὴν ἀποτεμὼν, δόρατί τε ἐπιμήκει ἐγκαταπήξας ἐκπέμπει, τερπνὸν καὶ ποθεινὸν τῷ δήμῳ θέαμα.* In Cleandri loco Julianus & Regillus subrogati sunt, quos & ipsos postea Commodus pœnis affecit.

CAP. VI.

De Tractibus Præfectorum Præt. post divisionem Constantini.

Atque hæc nobis observata sunt de Præfectis Præt. in genere. Nunc singulorum Officia persequamur, secundum divisionem a Constantino factam. Hic duos Præfectos Præt. in Oriente constituit; unum Orientis, alterum Illyrici. Duos in Occidente; Præfectum Prætorio Italiæ, Præfectum Galliarum, quibus suos tractus assignavit. Tractus Glossis veteribus *κλίμα*. Clima autem proprie est in cælo plaga seu regio duobus interjecta parallelis, a verbo *κλίνω*, hoc est, *inclino*, quod certo spatio inclinetur ad polum, sive declinet ab æquatore. Tractum interpretatur Servius 2. *Georgic.* regionem aut plagam. Plaga autem, ait Nonius Marcellus ex Varrone, est cæli vel terræ immensum spatium, quod quidem suo ambitu Diœceses, aut regiones varias complectitur. Regiones non eo sensu dicimus, quo Auctores limitum, qui eas intra fines singularum coloniarum aut municipiorum includunt, in quibus Magistratibus jus dicendi coercendique est libera potestas, & proprie dicuntur Territorium, Siculus Flaccus *de conditionibus agror.* sed Regio latius pro Provincia, & aliquando pro Diœcesi sumitur, ut notat Bertherius lib. 1. *Pithan.* cap. 2.

Diœcesis multarum Provinciarum numero constat; Tractus, multarum Diœcesium. Tractus proprie a Præfectis Præt. Diœceses a Spectabilibus, Provinciæ a Clarissimis regebantur. Tractus ergo Diœceses omnes & Provincias, quæ sub Præfecti Præt. dispositione, comprehendebat.

Ex Constantini divisione Imperii Romani Tractus quatuor constituti sunt, qui Præt. Præfectis assignati, Orientis scilicet, Illyrici, Italiæ, & Galliarum.

Præfectus Præt. Orientis, numero Provinciarum, & auctoritate, primus appellatur, cujus quinque erant Diœceses, Oriens, Ægyptus, Asiana, Pontica, Thracia, quas Diœceses ita Zosimus explicat *lib.* 2, Ægyptum cum Libyæ Pentapoli, & Orientem ad Mesopotamiam usque: Cilices præterea, Cappadoces, Armenios, oramque maritimam totam a Pamphylia Trapezuntem usque, & usque ad castella propter Phasidem sita, tradidit Constantinus. Eidem etiam Præfecto Thracia commissa & Mysia, Hæmi, ac Rhodopes, ac Doberi. Præterea Cyprum adjecit & Cycladas Insulas; Lemno & Imbro & Samothracia acceptis. Titulus est C. de Officio Præfecti Prætoriorum Orientis & Illyrici, qui legibus quinque compositus, quarum duæ priores sunt Alexandri Severi, quæ his duobus Præfectis convenire non possunt, cum nondum instituti essent: sed Tribonianus eas leges ad Præfectos omnes retulit, quod ab omnibus servari deberent.

Alter fuit Præfectus Prætorio in Oriente, qui Præfectus Illyrici nuncupatur: cui omnes Provinciæ Illyrici, quæ Macedonia & Dacia continentur, subjectæ. Huic, ait Zosimus, Constantinus attribuit Macedones, Thessalos & Cretenses, & Græciam, & circumjacentes Insulas, Epirum utramque & Illyrios, & Dacos, Tribalos, Pannonios ad Valeriam usque & Mysiam superiorem. Quod ex Notitia Imperii clarius intelligitur Nam Zosimus Diœceses a Provinciis non distinxit, ut in Notitia separantur, quæ sub Præfecto Orientis, cui Diœceses quinque paruerunt: quindecim Provincias enumerat in Oriente. Hæ sunt, Palæstina, Phœnice, Syria, Cilicia, Cyprus, Arabia, Isauria, Palæstina salutaris, Palæstina secunda, Phœnice, Libani Euphratensis, Syria salutaris, Osdroena, Mesopotamia, Cilicia secunda.

Ægypti, quæ Præfecto Orientis parebat, sex sunt Provinciæ; Libya superior, Libya inferior, Thebais, Ægyptus, Arcadia, Augustanica.

Asianæ Diœceseos sunt decem Provinciæ, Pamphylia, Hellespontus, Lydia, Pisidia, Lycaonia, Phrygia Pacatiana, Phrygia salutaris, Lycia, Caria, Insulæ.

Pontica decem habet Provincias: quæ sunt, Galatia, Bithynia, Honorias, Cappadocia prima, Cappadocia secunda, Pontus Polemiacus *, Helenopontus, Armenia prima, Armenia secunda, Galatia salutaris.

Thracia sex Provinciis componitur: hæ sunt, Europa, Thracia, Hæmimontus, Rhodope, Mœsia secunda, Scythia. Sicque Præfectus Præt Orientis quadraginta septem Provincias administravit, ut non immerito Oriens secundus orbis aliquando dictus sit.

Præfectus Prætorio per Illyricum, cujus sunt Diœceses duæ, sex rexit Provincias in Macedonia, quæ prima est Diœcesis, Achaiam, Macedoniam, Cretam, Thessaliam, Epirum veterem, Epirum novam, & partem Macedoniæ salutaris. Altera Diœcesis Dacia quinque habuit Provincias: illæ sunt, Dacia Mediterranea, Dacia Ripensis, Mœsia prima, Dardania Prævalitana, & pars Macedoniæ salutaris. Quæ sunt undecim Provinciæ: ideoque pauciores, quod Illyricum duplex fuit, Orientale scilicet & Occidentale. Atque hoc Præfecto Præt. Italiæ attributum, cui præterea tota Italia & Sicilia, & circumjacentes Insulæ, Sardinia, Corsica, & Africa a Syrtibus Cyrenem usque, ex Zosimo.

At ex Notitia Imperii tres Præfectus Præt. Italiæ Diœceses habuit, Italiam, Illyricum & Africam.

Provinciæ Italiæ decem & septem fuerunt: Venetiæ, Æmyliæ, Liguriæ, Flaminiæ, & Piceni annonarii, Tusciæ, & Umbriæ, Piceni suburbicarii, Campaniæ, Siciliæ, Apuliæ, & Calabriæ, Lucaniæ, & Brutiorum, Alpium Cotticarum, Rhetiæ primæ, Rhetiæ secundæ, Samnii, Valeriæ, Sardiniæ, & Corsicæ.

Illyrici Occidentalis sex item Provinciæ: Pannoniæ secundæ, Samiæ, Dalmatiarum, Pannoniæ primæ, Norici Mediterranei, Norici Ripensis.

Africæ septem Provinciæ fuerunt: ipsa Africa, Byzacium, Numidia, Mauritania Sitifensis, Mauritania Cæsariensis, Tripolis. Irrepsit inter Provincias Africæ in Notitia Præfectus annonæ Africæ, & Præfectus fundorum patrimonialium, qui male inter Provincias collocantur: nam sex tantum sunt Provinciæ, quas ex Inscriptione veteri vendico, pag. 361. 1.

> L. ARADIO. VAL. PROCVLO. V. C
> PROCONSVLI. PROVINCIAE. AFRICAE. VICE. SACRA. IVDICANTI. EIDEMQVE. IVDICIO. SACRO. PER. PROVINCIAM. PROCONSVLAREM. ET. NVMIDIAM. BYZACIVM. AC. TRIPOLIM.
> ITEMQVE. MAVRETANIAM. SITIFENSEM. ET. CAESARIENSEM.

Proconsularis Africa a Proconsule; ceteræ Provinciæ a Consularibus, aut Præsidibus regebantur: sicque, si Notitiæ credimus, Præfecto Præt. Italiæ novem & viginti Provinciæ annumerantur.

Præfecto Præt. Galliarum adscribit Zosimus, Transalpinos, Celtas, & Hispanos, cum Insula Britannica. Notitia Imperii duas illi tantum Diœceses tribuit, Hispaniam & Britannicam, omissa Gallia; quod errori Librarii imputandum est: nam sub Galliarum Diœcesi decem & septem Provincias postea Notitia constituit, quæ sunt Lugdunensis prima, Germania prima, Germania secunda, Belgica prima, Belgica secunda, Alpes maritimæ, Alpes Penninæ & Graiæ, Maxima Sequanorum, Aquitania prima, Aquitania secunda, Novempopuli, Narbonensis prima, Narbonensis secunda, Lugdunensis secunda, Lugdunensis tertia, Lugdunensis Senonia, quæ in indice Dignitatum, in partibus Occidentis dicitur Lugdunensis Honorica.

Hispaniæ sunt Provinciæ septem, Bætica, Lusitania, Gallecia, Tarraconensis, Carthaginiensis, Tingitana, Baleares Insulæ.

Britanniarum Provinciæ quinque, Maxima Cæsariensis, Valentia, Britannia prima, Britannia secunda, Flavia Cæsariensis. Igitur Præfecto Italiæ quatuor & viginti Provinciæ datæ: Præfecto Galliarum novem & viginti. De Provinciis nos tomo 3. hujus Operis. Præfectorum munus in suo quoque tractu expendamus.

CAP. VII.

De Præfecto Præt. Galliarum.

GAllia florentissimum totius Orbis Imperium, patria charissima, cui æmula nuper Hispania semper paruit, hoc a me expetit, ut primum ab illius Præfecto incipiam. Hic Zosimo τῆς αὐλῆς ἐν τοῖς ὑπὲρ τὰς Ἄλπεις ἔθνεσιν ὕπαρχος. Huic labante Imperio, ex Constitutione Imperatoris Honorii & Theodosii ad Agricolam, de agendo singulis annis Arelate conventu, septem Pro-

* Vid. leg. *Polemoniacus*.

vinciarum poteſtas data eſt. Imperatorum Conſtitutionem nobis Jacobus Sirmondus emendatiorem dedit *ad Sidonii epithalam. Polemii*: quam fruſtra vir magnus Conſtantino Tyranno tribuit, cujus deſidia in illa Conſtitutione notatur.

Arelas, poſtquam Conſtantinus quidam tyrannidem occupavit, facta eſt ab eo Galliæ Metropolis ac ſedes Præfecti Prætorio Galliarum. Nihil Conſtantino devicto mutavit Honorius, qui non potuit Galliarum Prætorium Treveris, quibus ademtum erat, reſtituere, cum profligato Conſtantino illas tantum Provincias receperit, quæ in Tyranni poteſtate remanſerant, Sozomenus *lib.* 9. *cap.* 15.

Septem autem Provinciæ dictæ ſunt, ut ſentit Bertherius lib. 1. *Pith.* cap. 5. non numero, ſed ex Tyranni deſignatione: ex qua factum eſt, ut quod remanſerat in Imperio, hoc nomine poſtea a reliquis Provinciis ſecerneretur. Ille tamen ſeptem Provinciarum nomina refert, Germaniam, Belgicam, Lugdunenſem, Aquitaniam, Narbonenſem, Viennenſem, Alpes. Sed Hincmarus *epiſt.* 6. *cap.* 17. aliter ſeptem has Provincias numerat, Viennenſem, Lugdunenſem, Narbonenſem primam, Narbonenſem ſecundam, & Alpinam, & Novam Populanam, & ſecundam Aquitaniam. Quare ſeptem Provincias a numero denominatas arbitror, & Hincmaro aſſentior, ea maxime ratione motus, quæ ex hujus ævi Scriptoribus certo colligi poteſt: nam Conſtantio a Britannis rerum ſumma tradita eſt Honorio VII. & Theodoſio Coſſ. ut obſervat Zoſimus *lib.* 6. Ille Conſtantem filium in Hiſpaniam miſit, qui Apollinarem Præfectum Præt. ducem habuit. Barbari interea incolas Inſulæ Britanniæ, & quaſdam Celticas nationes redegerunt, ut ab Imperio Romano deficerent, & arbitratu ſuo viverent. Itaque Britanni ſumtis armis, & pro ſalute ſua periclitati, civitates ſuas a Barbaris imminentibus liberarunt. Itidem totus ille tractus Armoricus, ceteræque Gallorum Provinciæ, Britannos imitatæ, conſimili modo ſe liberarunt, ejectis Romanis Præſidibus, propria quadam Republica arbitratu ſuo conſtituta. Hæc Britanniæ Gallicarumque gentium Defectio accidit quo tempore Conſtantinus tyrannidem uſurpabat: *Οἵ τε οὖν ἐκ Βριταννίας ὅπλα ἐνδύντες, καὶ σφῶν αὐτῶν προκινδυνεύσαντες, ἐλευθέρωσαν τῶν ἐπικειμένων Βαρβάρων τὰς πόλεις, καὶ ὁ Αρμοριχὸς ἅπας, καὶ ἕτεραι Γαλατῶν ἐπαρχίαι Βρετάννους μιμησάμεναι, κατὰ τὸν ἴσον σφᾶς ἐλευθέρωσαν τρόπον. ἐκβάλλουσαι μὲν τοὺς Ρωμαίους ἄρχοντας, οἰκεῖον δὲ κατ' ἐξουσίαν πολίτευμα καθιστᾶσαι· καὶ ἡ μὲν Βριταννίας καὶ τῶν ἐν Κελτοῖς ἐθνῶν ἀπόστασις, καθ' ὃν ἐτυράννει χρόνον Κωνσταντῖνος, ἐγένετο.* E

Ex ſeptemdecim igitur Galliarum Provinciis, decem cum Britannis defecerunt: ſeptem aliæ, quæ non deſciverunt, ab Hincmaro deſignantur: qui recte Conſtitutionem de agendo ſingulis annis Arelate conventu, Honorio & Theodoſio tribuit: falluntur enim qui Conſtantinum Tyrannum hujus Conſtitutionis auctorem putant, urbemque Arelatem Conſtantinam ab eo vocatam: nam Conſtantinus Magnus urbi Arelatenſium primus Conſtantiæ nomen impoſuit: & Conſtitutio data eſt Honorio XII. & Theodoſio VIII. COSS. poſt annum decimum devicti Conſtantini Tyranni.

F Joſephus Scaliger lib. 2. *Auſonian. Lection.* cap. 24. ab his ſeptem Galliarum Provinciis Imperium illud Septimaniam vocatum putat: in quo valde hallucinatus eſt: nam Septimanorum gens Narbonenſi Provincia concluditur: *In mediterraneo*, ait Plinius *lib.* 3. *cap.* 4. *Arelate Sextanorum*, *Bliteræ Septumanorum*. Bætiræ Ptolomæo Narbonenſis civitas Galliæ, vulgo *Beſiers*, Septimania vocatur, quod Septimani legionis ſeptimæ milites pſeudo-Comitatenſes ibi morarentur. Straboni *lib.* 4. Biltera urbs bene munita, Narbonæ proxima. Unde Narbonenſis Provincia in Martyrum hiſtoriis Septimania vocatur, ut ipſe fatetur Scaliger: qui Septimania ſex Provincias includere, & ex ſeptem Provinciis unam facere fruſtra contendit.

De Conſtantini rebellione Sidonius *lib.* 5. *ep.* 9. *In Conſtantino inconſtantiam, in Jovino facilitatem, in Geroncio perfidiam, ſingula in ſingulis, omnia in Dardano crimina ſimul avi noſtri exſecrabantur.* Hi omnes Conſtantini ſceleris conſcii, tyrannidi favebant. De Apollinari Præfecto Præt. tacet Sidonius, quod a Conſtantino illo Præfectura ſpoliatus ſit, Zoſimus *lib.* 6.

Veterem Inſcriptionem Scaliger protulit lib. 5. *de Emendat. tempor.* & quærit, quis ille ſit Conſtantinus, qui Honorii Collega fuit in VIII. Conſulatu; quod ignorare ſe non diffitetur. Credit vir omni litterarum genere præſtantiſſimus, hunc Conſtantinum Tyrannum fuiſſe, qui ſe cum Honorio Conſulem adſcripſit. Et vere ſuppoſita eſt illa Inſcriptio a Conſtantino ipſo vel quovis alio; cui Faſti Conſulares repugnant, quorum fides a nullo Auctore in dubium revocatur: nam Theodoſius Junior Collega fuit Honorii in VII. Conſulatu, quo Conſtantini conjuratio deleta eſt.

Sed mirari ego ſatis non poſſum eorum imperitiam, qui Præfectum Prætor. Hiſpaniarum ſomniant. In Martyrologio in perſecutione Diocletiani, Præfecto Hiſpaniarum Daciano, Leocadiam Virginem dira carceris cuſtodia maceratam legimus 9. Decemb. Sed Præfectum Dacianum non dicit. Prætorii & Præfecti nomen ſimpliciter prolatum, pro quovis Rectore Provinciæ accipitur, ut in eodem Martyrologio ſequenti die Dacianus Præſes dicitur. Nec me movet inſcriptio legis C. Theod. & Juſtin. quæ eſt Imperatoris Arcadii & Honorii ad Macrobium PP. Hiſpaniarum [1]. Hæc enim litterarum PP. geminatio ſine interpunctione Præſidem aut potius Proprætorem denotat. Et fallitur Lazius lib. 2. *Commentarior.* cap. 2. qui Præfectum Præt. his ſingularibus litteris ſignificari auguratur, ex Inſcriptione veteri apud Tarraconem, quæ una eſt ex ſeptem Provinciis Hiſpaniarum, quæque Præſidem ſeu Proprætorem ſortita eſt. Inſcriptionis verba ſunt, pag. 277. 7.

FORTISSIMO. ET. CLEMENTISSIMO
IMP. CAES. M. AVR. CARO
AVG. P. M. TR. P. COS. II
M. AVRELIVS. VALENTINIANVS
V. C. P. P. HISP. CIT. LEG. AVG. PR
PR. D. N. M. EIVS.

Interpretatur Lazius has litteras PR. PR. Præfectum Prætorio Hiſpaniæ, qui ſeipſum coarguit ex alia Inſcriptione, pag. 278. 1. quam eadem pagina ſubjicit:

FORTISSIMO. ATQVE. CLEMENTISS
IMP. CAES. M. AVRELIO. CARO
INVICTO. AVG.
M. AVRELIVS. VALENTINIANVS. V.
C. LEG. AVGG
PRO. PR. PROVINCIAE. HISPANIAE
CITERIORIS

1 L. 3. C. de proxim. ſacror. ſcrin. & l. 15. C. T. eod.

Hæ ergo litteræ Proprætorem aperte significant, & ineptum esset Præfectum Præt. Provinciæ uni affingere. Ego quidem ut mihi ignosci cupio, quantum in me est, aliorum errores tego, aut ita detego, ut illis injurius non sim. Quare lubens Lazii in Romana historia lapsum silentio præterirem, ni tantus esset, ubi de Præfecti Prætorio loquitur, ut dissimulari nullo modo possit. Hos a Regibus institutos scribit, *quo tempore*, inquit lib. 2. *Commentar.* cap. 2. *Judicio & militibus præfuerunt*. Quis hoc non rideat? nam Præfectum Prætorio ab Augusto creatum, tonsoribus notum. Sed ecquis ferat hominis insomnia, cum ait *lib. 2. cap. 1. Prætor Comitatus Augustalis, qui & Palatinus dicebatur, & Præfectus Prætorii in Aula jus dicebat. Ab eo*, inquit, *Prætoriani milites sive Cohortes Prætorianæ nominatæ sunt, quibus Imperatoris Prætorium inclinante Imperio sepiebatur. Ipsa vero castra Prætoria ab uno quopiam regebantur, qui Præfectus Prætorianorum vocabatur, magno apud Romanos loco, Magistratus alius omnino a Præfecto Prætorio*. Hæc quidem non Reipublicæ Romanæ Commentaria, sed ægri hominis commenta dixerim. Numisma est pulcherrimum Galbæ Imperatoris, in quo Gallia & Hispania dextras jungunt; sed Gallia loco honoratiore depicta, illique Hispania inferior [1]. Et Gallia Præfectum Præt. habuit, nusquam Hispania. Tiberianus vir disertus, sub Constantino, fuit Præfectus Præt. Galliarum, Hieronymus *in Eusebii Chronic.* Trajanus vir elegans sub Constantio, Constante, & Constantino. Honoratus sub iisdem Imperatoribus Expræfecto Prætorio Galliarum, primus Constantinopoleos urbis Præfectus factus est. Florentius sub Juliano, cui Parisiis agenti salubre consilium dedit, ut Gallorum animos a defectione revocaret, Ammianus Marcellinus *lib.* 17. Tandem omnia in Galliis conturbata: nam Aetio Imp. cæso *Pæonius quidam obscuris parentibus in municipio natus, unus inventus est qui vacante Aula, turbata Rep. ad Gallias administrandas fascibus prius quam codicillis ausus accingi, mensibus multis, tribunal Illustrium potestatum, Spectabilis Præfectus adscenderit*, Sidonius *lib. 7. epist.* 12. Ante Pæonium Ferreolus, qui postea Arelatensis Episcopus factus est, Galliarum Præfecturam gesserat, cum maxime incolumes essent. Triplices Præfecturas tribuit Sidonius Syagrio, cujus Ferreolus ex filia nepos erat. Triplices has Præfecturas a Sidonio dictas credit vir doctissimus, quia tribus annis Galliarum Præfecturam Syagrius continuasset. Sed huic sententiæ Sidonius ipse reclamat. Hic enim ubi de Arvando Præfecto Præt. Galliarum majestatis damnato loquitur: *Præfecturam primam*, inquit *lib. 1. epist. 7. gubernavit cum magna popularitate. Deinde confestim privilegiis geminæ Præfecturæ, quam per quinquennium repetitis fascibus rexerat, exauguratus publico carceri adjudicatus est*. Si Præfecturæ annorum numero computarentur, Arvandus Præfecturas quinque gessisset, qui geminas tantum gessit repetitis fascibus, atque iterum Præfectus Præt. factus. Tres ergo Præfecturas Syagrii non ad triennii administrationem refero, sed ad varias Præfecturas aut repetitas, quæ diversis temporibus illi commissæ sunt: ut tituli legum testantur, in quibus scriptum est, *Ad Syagrium PR. P.* id est, Præfectum Prætorio [2], sine adjectione Galliarum aut alterius tractus: qui fit, ut illum Præfectum Prætorio Italiæ conjiciam. Prima Præfectura Italiæ Syagrii fuit sub Imperatoribus Valente, Gratiano & Valentiniano, Valente VI. & Valentiniano II. COSS. Secunda illius, ejusdem Italiæ Præfectura fuit sub Gratiano, Valentiniano, & Theodosio, longo postea intervallo, Ausonio & Olybrio COSS. Sic duæ Præfecturæ Syagrii in Italia, & una Galliarum. Quibus perfunctus, ex Fastis Consularibus, duos Consulatus gessit, unum cum Eucherio, alterum cum Autonio. Hanc nostram de triplici Præfectura Syagrii sententiam firmat vetus Inscriptio Romæ, pag. 450. 3.

SEXTO. PETRONIO. PROBO
PRAEFECTO. PRAETORIO. QVATER
ITALIAE. ILLYRICI. AFRICAE
GALLIARVM

Non prætermittendum est, unum & eundem aliquando duas simul Præfecturas Præt. administrasse, ut Valeriani Imperatoris Epistola ad Ragonium Clarum Præfectum Præt. Illyrici & Galliarum declarat: & alia Inscriptio Romæ, pag. 1102. 2.

VETTIO. AGORIO. PRAETEXTATO
PRAEF. PRAETOR. II
ITALIAE. ET. ILLYRICI

Inscriptiones legum C. T. plurimæ ad Præfectum Illyrici & Italiæ [1], ut Justiniani temporibus Joannes Præfectus fuit Prætoriorum per Orientem, quod est Orientis & Illyrici. Hinc ad eum missa sunt responsa non tantum ad Orientalem, sed etiam ad Illyricianam advocationem, ut Cujacius annotavit *ad inscription. Novell.* 27. & 28.

CAP. VIII.

De Præfecto Prætorio Africæ, & de omni ejusdem Diœceseos statu.

Africa, quæ per annos nonaginta a Vandalis oppressa, tandem a Justiniano Imperatore restituta est, Præfecturam propriam habuit, sicut Oriens & Illyricum [2]. Atque huic dignitati Archelaum primum Justinianus præfecit. Hic vir fuit ex gente patricia, & Prætorii Præfectura antea decoratus: tunc vero in exercitu Quæstor, id est, sumtuum dispensator: Procopius lib. 1. *de Bello Vandalico*: Ἐστέλλετο δὲ καὶ Ἀρχέλαος ἀνὴρ ἐς Πατρικίους τελῶν, ἤδη μὲν τῆς Αὐλῆς ὕπαρχος, ἔν τε Βυζαντίῳ καὶ Ἰλλυρικῷ γεγονώς, τότε δὲ τοῦ στρατοπέδου καταστάς ὕπαρχος, οὕτω γὰρ ὁ τῆς δαπάνης χορηγὸς ὀνομάζεται.

Africa autem in septem Provincias divisa est, quarum Tingi, quæ Proconsularis antea vocabatur, Carthago, Byzacium ac Tripolis, Rectores habuere Consulares: reliquæ vero, id est, Numidia, & Mauritania, & Sardinia, a Præsidibus gubernatæ. Sic status Africæ per Justinianum immutatus, quæ antea Proconsularis Provincia per excellentiam dicebatur, sola in partibus Occidentis.

Ex Notitia Imperii, duos Consulares habebat Africa, Byzacii & Numidiæ: Præsides duos, Mauritaniæ Sitifensis & Tripolitanæ. Sed Justinianus sex Provincias in septem partitus est. Nam Carthaginensis vel Zeuzitana, quæ Proconsuli parebat, ut Byzacium & Tripolim, Consulares fecit: Numidiam, Mauritaniam, & Sardiniam Præsidales. Nec dubium Tingitanam, quæ vigente Occidentis Imperio Hispaniis attributa erat, A-

1 Figura nummi Anton. Augustin. lib. 3. *Numismat.* fol. 87. 2 L. 4. C. T. de desertorib. & occultatorib. & 4. l. 38. C. T. de appellationib.

1 L. 2. de constitut. Principum. l. 13. de pœn. C. T. l. 6. de contrah. empt. l. 51. de appellationib. eod. 2 L. 1. C. de offic. Præfect. Præt. Afric.

fricanæ Præfecturæ reſtitutam, ut Bertherius ſcribit lib. 1. *Pith.* cap. 5.

Notitia Præfecti Prætorio Africæ, cum ad Præfectos Prætorii ceteros porrigi poſſit, a nobis tractanda eſt: cujus quidem difficilis prima fronte interpretatio. Quare integra hic ſubjicienda eſt, & ex ipſo Juſtiniani C. repræſentanda, & magno labore elucidanda. Notitiam hic voco brevem, ſeu libellum, in quo deſcriptio Officialium, adminiſtrationis cujuſque & annonæ ſeu emolumenta continentur. Notitiæ ſpecies variæ fuerunt, quæ cum Imperii Notitia nihil habent commune: hæc enim eſt publica Magiſtratuum & Officiorum Imperii nomenclatura. Sed fuit præterea Notitia ſcriniorum. Notitia quantum quiſque Magiſtratus per Codicillos ſolvere debeat. Notitia eorum quæ decreta ſunt ab Imperatore Tribunis militum. Notitia Ducum & Limitaneorum, Conſuetudinum, Scholarium, Artificum: de quibus nos aliquando. Venio ad Notitiam Præfecti Præt. Africæ, quæ a Juſtiniano ita concepta eſt:

In Officio, inquit[1], *tuæ magnitudinis, nec non pro tempore Præfecti Præt. Africæ, trecentos ſexaginta ſex viros per diverſa Scrinia & Officia militare decernimus. In Officiis vero Conſularium aut Præſidum quinquaginta homines per ſingula Officia. Quæ vero emolumenta ſint Præfecti Africæ, & quæ Conſulares & Præſides, & quod unuſquiſque, ex Officio eorum de publico conſequi debeat, Notitia ſic declarat.*

Pro Annonis & capitu pro tempore PP. per totam Africam, auri libras centum. Pro annonis Conſularium auri libras XX. *Pro annonis Cancellariorum auri libras* VII. *Item Officiis ejus ita. In Scrinio primo hominibus decem, pro annonis* XVIII. *pro capit. ſolid.* XII. *fiunt ſolid.* CXLVIII. *Item numerario pro annonis ſol.* V. *& pro cap. ſol.* IIII. *fiunt ſol.* XLVI. *Secundo pro ann.* III. *annuos ſol.* V. *& pro cap. ſol* II. *can. ſol.* V. *& pro cap. ſol.* IIII. *fiunt ſol.* XVI. *Tertio vero & quarto ad annon.* I. *ann. ſolid.* V. *& ad cap.* I. *can. ſol.* IIII. *fiunt* XXIIII. *Reliquis tribus ad ann.* I. *ann. ſol.* V. *&. ad cap.* I *can. ſol.* IIII. *fiunt ſol.* XXVIIII. *In Scrinio ſecundo ut ſupra ſcriptum eſt. In Scrinio tertio ut ſupra ſcriptum eſt. In Scrinio quarto ut ſupra ſcriptum eſt.*

In Scrinio primi Scrinii, quod eſt Subadjuvæ, hominibus X. *ann.* XIIII. *cap.* XII. *fiunt ſol.* CXVI. *S. Ita primi Scrinio pro ann.* III. *ann. ſolid.* V. *& pro capitu* II. *capitu ſol.* IIII. *fiunt ſol.* XXIII. *Secundo pro ann.* II. *ann. ſolidi, ut ſupra ſcriptum eſt, & pro cap. capit. ſolid. ut ſupra ſcriptum eſt, & fiunt ſolidi* XVI. *Tertio & quarto pro ann.* I. *annona ſolidorum, ut ſcriptum eſt, & pro cap.* I. *cap. ſolidorum, ut ſupra ſcriptum eſt, fiunt ſolidi* XXIII. *Reliquis hominibus* VI. *ad annon.* I. *annona ſolidi* V. *& pro capitu capit. ſolidi* IIII. *fiunt ſolidi* LVIII.

In Scrinio Commentarienſis hominibus XII. *ann.* XVII. *capitu* IIII. *fiunt ſolidi* CLIII. *Primo Commentarienſi ann.* III. *ſolid.* V. *pro cap.* II. *capitu ſol.* IIII. *fiunt ſolidi* XXIII. *Sequentes homines* III. *ad ann.* II *ſol.* V. *pro capitu* II. *capit. ſol.* IIII. *fiunt ſolidi* XLVIII. *Reliqui omnes* VIII. *ad ann.* I. *ann. ſol.* V. *& capit.* I. *capit. ſol.* IIII. *fiunt ſolidi* XXVII.

In Scrinio ab actis hominibus X. *ann.* XIIII. *cap.* XII. *ſolid.* CXVIII. *Ita primo ann.* III. *pro ann.* I. *ſolid.* VI. *cap.* II. *cap. ſol.* IIII. *fiunt ſol.* XXXII. *Reliquis* XVII. *ad ann.* I. *ſol.* V. *ad cap.* I. *cap. ſol.* VIII. *fiunt ſolid.* LXIIII.

In Scrinio libellorum hominibus VII. *ann.* VI. *cap.* VI. *fiunt ſolidi* V. *pro cap.* II. *cap. ſolid.* IIII. *fiunt ſolidi* XVI. *Secundo* II. *pro ann. ſolid.* X. *pro capitu* I. *ſol.* IIII. *fiunt ſolid.* XII. *Reliquis hominibus* IIII. *ad ann.* I. *ſol.* V. *ad capitu* I. *ſol.* IIII. *fiunt ſolid.* XXXVI.

In Schola exceptorum hominibus; in Schola ſingularium; in Schola mittendariorum; in Schola Curſorum; in Schola Nomenculatorum; in Schola Stratorum; in Schola Prætorianorum; in Schola Draconariorum; in Scrinio operum hominibus; in Scrinio arcæ; in Schola Chartulariorum. Statuta eadem ſtipendia in Notitia expreſſa ſunt.

Grammaticis hominibus II. *ad ann.* X. *& ad capit.* II. *ad ſolidos* LXX. *ſortitas. Oratoribus hominibus* II. *ad ann.* X. *cap.* V. *ad ſol.* LXX.

Hæc pro diſpendiis civilibus Judicibus Africæ, eorumque Officiis, id eſt, tam Scriniariis ampliſſimæ Præfecturæ, quam Cohortalibus, Edictis publicis innoteſcere jubet Juſtinianus.

CAP. IX.

Notitiæ Præfecti Prætorio Africæ interpretatio. Et primum de annonis & capitu.

NOtitiam paulo ampliorem ſubjecimus, quoniam nullum in ea verbum eſt, quod interpretationem non deſideret. Primum Notitiæ caput eſt de Annonis & Capitu, de quibus titulus eſt ſingularis in Juſtiniani *C. de Annonis & Capitu adminiſtrantium vel Adſeſſorum, aliorumve publicas ſolicitudines gerentium, vel eorum qui aliquam conſecuti ſunt dignitatem.*

Annonarum inſtitutionem antiquiſſimam ex M. Tullio diſcimus, qui annonas Prætoris Siciliæ, *frumentum in cellam* vocat: quod in certo frumenti numero præberentur, Aſconius *in Divinat.* Has annonas, ſive frumentum quod Magiſtratibus præbebatur, in ſuos uſus licebat æſtimare, & pretium pro frumento accipere. Quod ipſe Tullius clare lib. 3. *in Verrem*: „ Ab Aratore, *inquit*, „ hoc profectum eſt primum, ut ab ea civitate, „ cui imperabatur, cum aut frumentum vendidiſ„ ſet, aut ſervare vellet, aut in eum locum quo „ imperabatur, portare nollet: petivit in beneficii „ loco & gratiæ, ut ſibi pro frumento, quantum „ frumentum eſſet, dare liceret. Ex hujuſmodi „ principio atque ex liberalitate atque accommo„ datione, Magiſtratuum Conſuetudo æſtimatio„ nis introducta eſt. Secuti ſunt avariores Magiſtra„ tus, inſtituerunt ſemper ad ultima & difficilli„ ma loca apportandum frumentum imperare, ut „ vecturæ difficultate, ad quam vellent æſtima„ tionem, pervenirent. Conceſſum eſt enim Ma„ giſtratibus, ut iis quo loco velint accipere fru„ mentum liceat. *Deinde*, totus hic quæſtus æſti„ mationis, ex annonæ natus eſt varietate. Hoc „ enim Magiſtratus in Provincia aſſequi poteſt, „ ibi accipere, ubi cariſſimum eſt. Deinde ſemel „ ab annonæ ratione, ab aratorum voluntate, res „ ad libidinem Prætoris translata eſt: non eſt jam „ in lege atque in officio, ſed in voluntate homi„ num atque audacia poſitus modus æſtimandi.

Quod cellæ nomine frumentum imperare, vel in cellam dicitur, eſt etiam pecuniam cellæ nomine cogere. Hinc & a cella Cellarienſes ſpecies dictæ, quæ & a Cellariis dividerentur, Lamprid. in *Elagabalo*. Cella, Cellarium quod eſt ταμεῖον, a reponendis celandiſque rebus eſculentis & poculentis dicitur, Donat. *ad Terentium in Adelph.*

Annonæ ergo in ſpeciebus, vel in æſtimatione præſtabantur. Quæ in ſpeciebus conſiſtunt, in frumento, vino, oleo, pane, carne, ſale præ-

[1] L. 1. C. de offic. Præfect. Præt. Afric.

bentur. At in Africa in larido, ungulis, oriſque ſummitatibus, ne porcina integra ſeparetur [1]. Annonæ vero æſtimatio recentioribus Imperatoribus adæratio dicta eſt; & adærare eſt ære ſeu pecunia æſtimare, quod in annonis inferebatur: quæ adæratio Græcis ἀπαργυρισμός. Adæratione autem ſemel pro annonis conſtituta, non jam annonæ ipſæ, ſed pretia duntaxat præſtari debent [2], atque hæ annonæ ærariæ dictæ. Capitum autem eſt jumentorum, ut annona hominum [3]. Eſt enim capitum alimentum, quod pecoribus ſubminiſtratur [4].

Annonæ civilis erogatio penes Præfectum Præt. fuit, τῶν σιτήσεων ἐποιεῖτο ἐπιδόσεις, Zoſimus *lib.* 2. Hinc audax & inſolens illa vox Domitii Præfecti Præt. ad Gallum Cæſarem: *Proficiſcere*, inquit, *ut præceptum eſt, Cæſar, ſciens quod ſi ceſſaveris, & tuas, & Palatii tui propediem ceſſare jubeo annonas*, Ammianus Marcel. *lib.* 14. Capita autem ſunt fœnum & paleæ, quæ in ipſis ſpeciebus inferri debebant [5]: ſed hoc a Juſtiniano aliiſque Principibus correctum, qui annonas & capita pecunia æſtimarunt, ut ex hac Præfecti Africæ Notitia comprobatur, cui pro annonis & capitu auri libras centum conſtituit.

Libra auri ex Budæo non minus centum aureis ſolatis æſtimari poteſt, lib. 5. *de Aſſe*: ſicque Præfecti Prætorio Africæ emolumenta, decem aureorum millia valent. Pro capitu autem ſcriptum eſt, non pro capito, V. pro O more Veterum commutato, qui hoc genus nominum aliter ſcribebant, aliter enuntiabant: nam cum per O ſcriberent, per V tamen pronunciabant, Velius Longus *de Orthograph.*

Sequitur in Notitia, *pro annonis Conſularium auri libras* XX. Quidam Codices legunt, *pro annonis Conſiliariorum centum viginti, auri libras* XX. Centum quinquaginta Adſeſſores Præfectum Præt. habuiſſe, ſupra notabamus [6]. Centum & viginti Præfectum Præt. Africæ in conſilium aſſumſiſſe probabile eſt, & mendoſam Codicis vulgatam lectionem, in qua *Conſulares* pro *Conſiliariis* irrepſerunt: nec enim Conſularium mentio fieret in Notitia, omiſſis Præſidibus: nec recte inter eos continerentur, qui in conſilio Præfecti adſidere debent. Quod ex titulo C. Juſtiniani clarum eſt, *de annonis & capitu adminiſtrantium vel Adſeſſorum, id eſt, Conſiliariorum*. Quibus ſingulis auri libræ XX. pro annonis & capitu conſtitutæ ſunt, quæ aureorum duo millia faciunt: magna enim Adſeſſorum Præfecti Præt. dignitas fuit, qui & ipſi ad Præfecturam plerumque vocabantur. Atque hic iterum advertendum eſt, Conſiliarios ſeu Adſeſſores, Judices civiles in fine Notitiæ appellari, nec inter Officia computari, quos ideo Præfectianos dici merito denegamus: nam ut Notitia annonas illorum conſtituit ſeparatim, addit deinde: *Item Officiis ejus ita ſunt, quæ illa Officia tam Scriniariorum quam Scholarium.*

Pro annonis Cancellariorum auri libras VII. Hi ſunt proprie quales a ſecretis Principum Tribuni & Notarii: qui a ſecretis Præfecti Præt. & Judicum Cancellarii dicuntur, qui quidem nec inter Officia, id eſt, inter Præfectianos numerantur, ſed inter eos qui publicam ſollicitudinem gerunt, & in dignitate ſunt conſtituti. Sic vocati quod intra cancellos ſcribendis & expediendis Epiſtolis, juſſionibus, Edictis, relationibus, reſponſis, ſententiis Judicum operam darent.

1 L. 2. C. T. de erogat. militar. annon. 2 L. 13. & 15. C. eod. 3 L. 17. C. T. eod. 4 L. 3. C. T. de curſ. public. 5 Novel. 128. 6 Ex l. 11. C. de advocat. diverſ. judicior.

CAP. X.

De Annonis & Capitu Officiorum Præfecti Prætorio per Africam, & de Scriniis.

NOtitia ſic concepta eſt: *Item Officium ejus ita. In Scrinio primo hominibus decem pro annonis* XVIII. *pro capit. ſol.* XII. *fiunt ſol.* CXLVIII.

Officia Præfecti Præt. per Italiam in Notitia Imperii hæc ſunt: Princeps, Cornicularius, Adjutor, Commentarienſis, Ab Actis, Numerarii, Subadjuvæ, Cura Epiſtolarum, Regendarius, Exceptores, Adjutores, Singularii. Quæ eadem Galliarum Præfecto tribuuntur, ut Orientis & Illyrici, quibus Numerarii quatuor, atque in iis, unus auri, unus operæ vel Operarius & Subadjuva. Sunt & alia Officia, quæ in Notitiis non habentur, ut Cornicularius qui egreditur, Cornicularius qui accedit: Primiſcrinius qui egreditur, Primiſcrinius qui accedit: Scriniarius Actorum, Scriniarius Curæ militaris: Primicerius Exceptorum: Sextus Scholarium: Prærogativarius: Primicerius Deputatorum: Primicerius Auguſtalium: Primicerius Singulariorum qui egreditur, & qui accedit, Caſſiodorus 11. *Variar.* 18. & 19.

Inter Præfecti Prætorio Officia ſunt etiam Domeſticus Protector, Agens in rebus, Palatinus utriuſque Officii, Comes Illuſtrium. Qui omnes vere Præfectiani & Officiales. Sunt præterea Lampadarii & Præcones [1], qui inter Apparitores numerantur [2]. Officium pro apparitione plurimum ponitur, & Apparitores proprie Officiales [3]. Unde in noſtra Gallia pleriſque in locis, Apparitores vulgus vocat *Officiers*.

Inter hos nonnulli ſunt, qui ceteros antecedunt, variiſque privilegiis gaudent: quales ſunt Cornicularii, Primiſcrinii, Numerarii, qui poſt miſſionem adorant purpuram Principis, & immunitatem conſequuntur, tam civilium quam militarium indictionum [4]. Apud Ammianum Marcellinum *l.* 16. offendo Præfectum Apparitionis Præfecturæ Prætorianæ. Præfectus ille eſt, qui aliis præeſt, quem Primicerium recte dixerim, πρῶτον τῆς τάξεως. Apparitor τάξις, Apparitores ταξεῶται [5].

Lapſum Budæum Cujacius notat lib. 6. *Obſervat.* cap. 6. qui τάξιν ἱππάρχων vertit *Apparitorem Præſidum*: ἵππαρχοι enim Præſides non ſunt: nec ἵππαρχος in Pandectis legitur: quod quidem verum eſt; nam Magiſter militum, qui a Conſtantino inſtitutus eſt, in Pandectis non invenitur; ſed paſſim in Codice, in quo titulus eſt de Apparitoribus Magiſtrorum militum: & Numerarios apparitionis Magiſtri Equitum apud Ammianum Marcellinum legimus *lib.* 19.

Quadringentos habuit Apparitores ſeu Officia Proconſul [6], Comes Orientis ſexcentos. At Præfecto Præt. pauciora in hac Notitia Officia numerantur, inter quæ nullus Princeps, nullus Cornicularius, Cura Epiſtolarum, Regendarius, Adjutor, qui aliis Præfectis Prætorio apparebant. Ait enim hæc noſtra Notitia: *In Scrinio primo hominibus decem pro annonis*, &c. Primicerium decem uſque numero ſubſequuntur [7], qui Δεκάπρωτοι *Decemprimi* ſtipendio ceteris præſtant [8]. Sunt De-

1 Julian. Anteceſſ. Novel. 88.
2 Novel. 41.
3 L. 1. C. de filiis Official.
4 L. fin. C. de Apparitorib. Præfect. Præt.
5 Lib. 7. Βασιλικ. tit. 17.
6 L. 2. C. de Apparitorib. Proconſul.
7 L. 10. C. de domeſtic. & protectorib.
8 L. 1. C. T. de præpoſitis laborum.

cemprimi Domeſticorum, Decemprimi Scholarum [1]. Horum periculo diſtributiones & exactiones cenſuum fiunt [2], & fiſcalia detrimenta reſarciunt [3]. Hi pro annonis & capitu ſolidos CXLVIII. capiunt. Solidus aureum nummum ſignificat, qui tamen ex Scrinio non pendebatur: nam Scrinium primum, ſecundum, tertium, & quartum aliam habet ſignificationem.

In Notitia dignitatum, tam Orientis quam Occidentis, quatuor Scrinia referuntur; Memoriæ, Epiſtolarum, Libellorum, & Diſpoſitionum. Quæ Scrinia ſacra vocantur, ex quibus annotationes, Pragmaticæ ſanctiones, Reſcripta Principis, Cognitiones & preces eduntur, reponuntur, & ſervantur. Quæ Scrinia Principis perennitatis, Auguſta Symmachus vocat *lib.* 10. *ep.* 37. 46. & 83. *Cauſas publicas a Scriniorum Principibus Juriſque peritis Alexander tractari ordinavit, quorum primus Ulpianus fuit, qui & Magiſter Scrinii, atque ita ad ſe referri præcepit*, Lampridius in *Alexandro*.

Principis nomen uſurpatur in multis Officiis, ut Principalis, qui idem eſt, Cujac. 15. *Obſervat.* cap. 3. Sunt Principes Agentium in rebus, eſt Princeps Officii, qui primum ſignificat, ut in Actis Martyrii D. Cypriani: *Ad eum venerunt Principes duo, quorum unus ſtator Officii & alius equi ſtrator Proconſulis, a cuſtodia ejuſdem Officii*. Princeps & Primicerius, & Primiſcrinius omnibus imperat, & quid agendum ſit ubique diſponit, ab eoque omnium diſpoſitionum forma procedit.

Scrinia autem varia ſunt: nam eſt publicum Præfecti Præt. Scrinium, quæ menſa Præfecti dicitur. Sunt & alia Scrinia largitionum rerum privatarum, a quibus Scriniarii dicti, qui in illis militant, ſeu miniſtrant. Cujuſmodi ſunt Scriniarii ſedis excelſæ, id eſt, Præfecti Præt. cujus Scrinia apparitionis ampliſſimæ Præfecturæ dicuntur. Sed antequam varia hæc Scrinia explicemus, aliquid præmittendum eſt de annonarum varietate, tam civilium quam militarium, quæ ad hujus Notitiæ, atque eorum quæ poſtea tractaturi ſumus, cognitionem pertinent, ut plene annona expedita, nihil de illa repetere cogamur.

CAP. XI.

De Annonarum varietate & differentia.

ANnonæ juxta Dignitatum modum definitæ ſunt, per ſingula Officia Scriniorum. Brevem habemus quo continetur, quas dignitates per ſingula Scrinia Officiorum ſacrarum largitionum habere ſtatutum eſt. *Scrinium exceptoris perf ord.* P. N. I. *ducenarii*. N. II. *Scrin. tabulariorum perf. ord.* III. *Centenarii*. N. II. *perf. ord.* III. N. I. *perfectiſſ. cum Conſulares* N. II. *Epiſtularii*. N. II. *Ducenarius* N. I. *form. prim.* N. III. *Centenarius* N. I. *Centenarii* N. II. *form. ſec.* N. II. *Epiſtulares* N. II. *Epiſtularii* N. III. *for.* III. N. II. *forma* I. N. III. *forma prim.* N. VI. *Scrinia can. for. ſec.* N. III. *Mittendarii for. ſec.* N. V. *perfectiſſ. ſan.* N. *Ducenarii* N. II. *formæ tertiæ* N. III. *Centenarii* N. II. *Centenarii* N. VI. *Scriniarii numer. Epiſtulares* N. III. *Epiſtular.* N. XI. *perfect. ord. ſec.* N. I. *formam prim.* N. IIII.

1 L. 10. C. T. de Domeſtic. 2 L. 1. & 3. D. de munerib. & honorib. 3 L. 8. C. de munerib. patrimonior. 4 L. 7. C. T. de Palatin. ſacrar. largit.

for prim. N. XI. *for. ſec.* N. IIII. *for. ſec.* N XIII. [4].

Hæc Notitia, quæ eſt Scriniorum largitionum Comitatenſium, & Scrinia & annonas enumerat, quæ Scriniorum Præfecti Præt. interpretationem juvant. Singulares in ea litteræ intelligi poſſunt ex eadem Conſtitutione, quam Tribonianus in Juſtiniani Codicem ſic tranſtulit [1].

„Scrinii Exceptorum perfectiſſimus ordinis ſecundi, numero unus, id eſt, Primicerius Exceptorum unus. Ducenarii duo, id eſt, Tertiocerius & Quartocerius. Centenarius unus, id eſt, Primicerius inſtrumentorum. Epiſtolares numero duo: formæ primæ, numero triginta ſex: formæ ſecundæ, numero quatuor: formæ tertiæ, numero tres, &c. Sic Tribonianus veterem Conſtitutionem immutavit, diverſaque Scrinia miſcuit, quæ poſtea ſcrutabimur: nam primum neceſſe eſt, quæ annonas ſpectant ordine perſequi, & formis iſtis inhærere.

Auguſtus quidquid ubique militum eſſet, ad certam ſtipendiorum præmiorumque formulam adſtrinxit: definitis pro gradu cujuſque & temporalibus militiæ, & commodis miſſionum, Suetonius in *Auguſto* cap. 49. Formulam vocat Suetonius, quæ in iis Conſtitutionibus forma dicitur, & quæ prima, ſecunda, & tertia frequenter occurrit. Formæ dictæ prout diſponebantur a Principe, & ab eodem Codicillis impetrabantur.

Decreverunt Honorius & Theodoſius Impp. Ut „qui prima vel ſecunda forma divino beneficio ſupernumerarii reperiuntur, ſtatuti quin etiam „ſecundæ, vel tertiæ formæ, alternis vicibus, „hoc eſt, per viciſſitudines promoveantur. Et ſi „quis primæ, ſecundæ vel tertiæ formæ ſpecialiter inter ſtatutos gradum valuerit impetrare, ſupernumerarius ultimus formæ tertiæ in matriculis habeatur [2]. Forma prima pinguior, forma tertia plenum Principis beneficium non continebat. Formæ igitur ſunt Breves, ſeu ſtatuta Principis vel etiam Epiſtolæ, quibus aliquid ab eo conſtituebatur. Hinc dicti Breves & formatæ Pontificum Epiſtolæ, de quibus Sirmondus noſter ample tractavit *ad lib.* 6. *Sidon. epiſt.* 8.

His Principum formis ſeu Brevibus annonarum modus conſtitutus eſt: nec tamen ſatis perſpicuum, quis ille præfinitus ſit modus, quod ex Polybio colligimus, cum de annonis militaribus ſcribit, quæ civiles noſtras illuſtrant.

Stipendii nomine, ait Polybius *lib.* 6. *pedites in diem accipiunt binos obolos: Ordinum ductores duplum: Equites drachmam. Admetiuntur vero Peditibus quidem tritici partes circiter duas medimni Attici: Equitibus vero hordei in menſem ſeptenos medimnos, tritici vero binos. Sociorum peditibus par menſura datur ac Romanis. Equitibus tritici medimnus unus ſemis, hordei menſuræ ejuſmodi quinæ. Atque hoc Sociis quidem gratis donatur: Romanis ſive frumentum ſive veſtis tribuatur, vel etiam ſi quibus armis opus habuerint, horum omnium certa pretia Quæſtor de ſtipendio deducit*: Ὀψώνιον δ' οἱ μὲν πεζοὶ λαμβάνουσι τ ἡμέρας, δύο ὀβολοὺς, οἱ δὲ ταξίαρχοι διπλοῦν, οἱ δὲ ἱππεῖς δραχμήν· σιτομετροῦνται δ' οἱ μὲν πεζοὶ πυρῶν Ἀττικοῦ μεδίμνου δύο μέρη μάλιστά πως· οἱ δ' ἱππεῖς κριθῶν μὲν ἑπτὰ μεδίμνους εἰς τὸν μῆνα, πυρῶν δὲ δύο· τῶν δὲ συμμάχων οἱ μὲν πεζοὶ τὸ ἴσον, οἱ δὲ ἱππεῖς πυρῶν μὲν μέδιμνον ἕνα, καὶ τρίτον μέρος, κριθῶν δὲ πέντε· δίδοται δὲ τοῖς μὲν συμμάχοις τοῦτ' ἐν δωρεᾷ, τοῖς δὲ Ῥωμαίοις, τοῦ τε σίτου καὶ ἐσθῆτος, κἄν τινος ὅπλου προσδεηθῶσι, πάντων τούτων ὁ Ταμίας τὴν τεταγμένην τιμὴν ἐκ τῶν ὀψωνίων ὑπολογίζεται.

1 L. 7. C. eod. 2 L. 2. C. T. de Caſtrenſi an.

Polybius vocat ὀψώνιον annonam militum: obsonia enim ad victum parantur; & qui in privata domo comparandis obsoniis præerat, obsonator dicebatur [1]; *Cubicularios*, inquit Martianus, *vel obsonatores, vel eos qui piscationibus præpositi sunt, non videri negotiationis appellatione contineri.* ὄψα & ὄψον simpliciter piscis intelligitur, sed cum adjectione est quidquid ad panem adhibetur, & quod igne paratur ad vescendum: ὀψώνιον στρατιωτικὸν, μισθὸς στρατιωτικὸς, σιτηρέσιον, Gloss. vet. frumentum, quod miles singulis mensibus accipit ad victum.

Aucta deinde militum stipendia: nam sub Augusto aureus Romanus menstruum militis stipendium unum fuit. At Caligula commoda emeritæ militiæ ad sexcentorum millium summam redegit, Suetonius in *Caligula* cap. 44. Sestertiis centenis aureus æstimatur: sexaginta aurei faciunt summam sexcentorum millium. Commoda autem & stipendia, quæ emeritis dantur, præmium & emeritum dicuntur [2].

Ad annonas regredior, quas civiles, militares, expeditionales, civicas, populares invenio. Civiles civilibus Magistratibus eorumque Officiis dantur. Palatinus Palatinam, miles militarem, civis & Populus civicam & popularem annonam exposcebat [3].

Annonæ populares in pane gradili consistunt. Popularibus enim non erat aliunde solatium [4]. Et panis gradilis ab eo dicitur, quod illum Populus de gradibus adipisceretur [5]. Atque hæc annona popularis dabatur mendicis invalidis [6].

Ædes sequebantur annonæ civicæ seu urbicæ, quas cives Romani in viginti panibus sordidis consequebantur. In civicis annonis nullus Officialis jus habuit, nullus servus, nemo qui ædificiorum panem percipiebat [7]: atque hæc annona Frumentatio vocabatur, Suetonius in *Augusto* cap. 42.

Aurelianus Imper. scribit ad Flavium annonæ Præfectum, additamento unciæ, omne annonarum urbicarum genus se juvisse, Vopiscus in *Aureliano*. Hæc annona civica cum civili non est confundenda: civilis enim Scholis vel Scholaribus destinata est [8], & Tesseræ nomine datur: quæ etiam civica appellatur, non tam titulis dignitatum, quam singulorum meritis attributa. Hujus emolumenta in heredes proprios jure sanguinis transferre licet, vel vendere in extraneos. Sic Paulus Jureconsultus dixit: *Titia Sejo tesseram frumentariam comparari voluit*, id est, annonam civilem [9]. De popularibus annonis Inscriptio vetus, pag. 386. 4.

L. CASURIO. L. F. SPECULATORI
AED. IIII. VIR. I. D. Q. ARC. PVBL
ET PECUNIAE. ALIMENTAR
DEFENSORI. R. P. CVR. ANN
POPVLO. PRAEBITAE

Alia hæc de annona civili, quæ & civica, pag. 271. 1.

IMP. CAES. D. SEPTIMII. SEVERI
ANTONINO. AVG. TRIB. POT. &c.
DEDICANTE M. MANNIO CORNELIANO. CVRATORE. ANNONAE. CIVILIS
DIVI. ANTONINI

1 L. legatis servis. D. de leg. 3. 2 L. 3. §. qui militiæ. & l. 5. §. qui ab hostibus. D. de re militar. 3 L. 7. C. T. de annon. civic. 4 L. 5. C. T. eod. 5 L. 3. C. T. de frumento urb. Constantinop. 6 L. unic. C. de mendicantib. valid. 7 L. 5. C. T. de annon. civic. 8 L. 1. C. de annon. civilib. 9 L. Titia Sejo. D. de leg. 2.

Annonæ expeditionales sunt quæ expeditionis tempore a militibus biduo percipiuntur. Quæ in pane buccellato, vino atque aceto, sed & larido, & carne vervecina præstabantur. In duobus diebus buccellatum, in tertio die panem: uno die vinum, altero acetum: uno die laridum, altero carnem vervecinam. Ad vicesimum lapidem milites capitum petebant [1]. Hoc annonarum genus ab Hesychio σιτηρέσιον appellatur, quod ipse interpretatur ἐφόδιον, quod ad iter conficiendum miles accipit. Vulgatius commeatus & viaticum dicitur [2].

Annonæ militares, στρατιωτικαὶ σιτήσεις, neque transfundi, neque vendi possunt, neque per sacras formas, neque per jussionem Magistratuum, licet ad pias domus: quia militum personis inhærent [3].

Palatinæ Annonæ sunt, quæ universis Officiis, atque sacri Palatii ministris & sacris scriniis, ceterisque cunctarum adminiculis dignitatum delegantur [4].

CAP. XII.

De duplicibus & amplioribus militum annonis seu stipendiis. Notitia eorum, quæ viris fortibus decreta sunt.

Duplicarios milites vocat Varro lib. 4. *de Ling. Lat.* quibus ob virtutem duplicia cibaria dabantur. Hi sunt Græcis διμοιρῖται, Gloss. vet. Hesychio διμοιρῖται, quibus duplex annona. Hos antiquissimos esse Livius probat *lib.* 2. Nam Appii Clodii Consulatu, *cum milites odio Ducis vinci voluerunt, animadvertit Appius in exercitum: & Centuriones duplicariosque, qui reliquerant ordines, virgis cæsos securi percussit.* At milites, qui in præsidio fuerant post castra Samnitium direpta, duplici frumento in perpetuum, in præsentia singulis bobus privisque tunicis a Decio Consule donati sunt, idem *lib.* 7. Hinc duplares milites, qui duplas consequebantur annonas; simplares, qui simplas, Vegetius *lib.* 2. *cap.* 7. Inscriptio vetus, pag. 357. 1.

C. ANTONIO. C. F. FLAVINO
VI. VIRO. IVN. HAST. LEG. II
AVG. TORQ. AVR. ET. AN. DVPL
OB. VIRTUTEM. DONATO

Annonas binas accipiunt, qui circitoria militant dignitate [5]. Circitores, ἐφοδεύοντες Hesychio, id est, vigiliarum recognitores. Forte ἐποπτεύοντες, *inspectores*: nihil muto. Hi etiam eidem Hesychio sunt ἔφοροι, qui Gloss. vet. περίπολοι, quos idoneos & probatissimos eligunt Tribuni, qui vigilias circumeant. Circuitores appellat Vegetius *lib.* 3. *cap.* 8. apud quem malim legere *Circitores*. Circitare enim est κυκλεύειν, nobis *faire la ronde*.

De duplariis militibus seu duplicariis Inscriptiones variæ. Unica est de Quartanis, qua Domitiani sententia continetur, digna certe quæ hic apponatur, quod sit egregium antiquitatis monumentum, pag. 1081. 2.

1 L. 4. 5. 6. 7. C. T. de erogat. militar. annon. 2 L. 2. C. T. de domestic. & protectorib. l. 3. C. T. ne collat. postul. 3 Constit. Græc. C. Justinian. l. 20. de sacrosanct. Eccles. 4 L. 35. C. T. de erogat. milit. annon. 5 L. 2. C. T. de filiis milit. apparit.

IMP. CAESAR. DIVI. VESPASIANI. F. DOMITIANVS. AVGVSTVS. PONTIFEX. MAX. TRIB. POTEST. IMP. II. COS. VIII. DESIGNAT. VIIII. PP. SALVTEM. DICIT.

IIII. VIRIS ET. DECVRIONIBVS. FALERIENSIVM. EX. PICENO. QVID. CONSTITVERIM. DE. SVBSICIVIS. COGNITA. CAVSA. INTER. VOS. ET. FIRMANOS. VT. NOTVM. HABERETIS. HVIC. EPISTVLAE. SVBIICI. IVSSI.

P. VALERIO. PATRVINO::::::::::::::
COS. XIII. KAL. AVGVSTAS.

IMP. CAESAR. DIVI. VESPASIANI. F. DOMITIANVS. AVGVSTVS. ADHIBITIS. VTRIVSQVE. ORDINIS. SPLENDIDIS. VIRIS. COGNITA. CAVSA. INTER. FALERIENSES. ET. FIRMANOS. PRONVNTIAVI. QVOD. SVBSCRIPTVM. EST.

ET. VETVSTAS. LITIS. QVAE. POST. TOT. ANNOS. RETRACTATVR. A. FIRMANIS. ADVERSVS. FALERIENSES. VEHEMENTER. ME. MOVET. CVM. POSSESSORVM. SECVRITATI. VEL. MINVS. MVLTI. ANNI. SVFFICERE. POSSINT. ET. DIVI. AVGVSTI. DILIGENTISSIMI. ET. INDVLGENTISSIMI. ERGA. QVARTANOS. SVOS. PRINCIPIS. EPISTVLA. QVA. ADMONVIT. EOS. VT. OMNIA. SVBSICIVA. SVA. COLLIGERENT. ET. VENDERENT. QVOS. TAM. SALVBRI. ADMONITIONI. PARVISSE. NON. DVBITO. PROPTER. QVAE. POSSESSORVM. IVS. CONFIRMO. VALETE. D. XI. K. AVG. IN. ALBANO.

AGENTE. CVRAM LEGATIS — T. BOVIO. VERO P. BOVIO. SABINO P. PETRONIO. ACHILLE. D. D. P

Subsiciva, quæ Auctoribus limitum subcesiva, in agrorum divisione, non efficiunt centuriam; sive quæ in extremis adsignatorum, finium centuriam explere non possunt, Frontinus *de Limitib. agror.* Divisi & adsignati sunt agri, qui veteranis militibus, aliisque personis, per centurias, certo modo adscripti, aut dati sunt, Hyginus *de Limitib.* Possessiones ex præcepto principali veteranis in præmia adsignatas dicit Paulus [1].

Quartani dicuntur, ut Primani, in legionibus primæ aut quartæ, quibus subsiciva, id est, præmia adsignata sunt, quæ emerita stipendia ab omnibus oneribus libera sunt. Atque hæc quidem præmia, quæ sunt commoda missionum, annonas duplas & quadruplas adæquare potuerunt. Trebellius Pollio in *Claudio* refert, quæ ab Imperatore Valeriano, Claudio quintæ legionis Tribuno, qui postea evectus est ad Imperium, decreta sunt: *Huic salarium de privato Principis ærario, a Procuratore Syriæ ex Imperatoris epistola, annui frumenti modios tria millia decrevit: hordei sex millia; laridi libras duo millia, vini veteris sextarios tria millia quingentos, olei boni sextarios centum quinquaginta*, &c. Idem Valerianus Epistola sua ad Præfectum Urbi, Aureliano quamdiu Romæ essent, jussit dari *panes militares sedecim, panes militares castrenses quadraginta, porcellum dividuum*, &c. Vopiscus in *Aureliano*. Frivola hæc cum Vopisco dico, quæ fortasse multis nimis levia videbuntur, sed ad rei annonariæ cognitionem commoda & prævia, pro gradu cujusque multum proficiunt. Quare Notitiam Probi, qui postea potitus est Imperio, ex ejusdem Valeriani Epistola ad Præfectum Præt. non prætermitto, cum Tribunatum in Probum imberbem contulisset: *Huic dari*, inquit, *jubebis, quoniam mediocris fortunæ est, ut ejus dignitas incrementis juvetur, tunicas rufulas duas, pallia Gallica duo fibulata, interulas paragaudas duas. Item in salario diurno, bubulæ pondo, porcinæ pondo sex*, &c. Vopiscus in *Probo*. Altera est Epistola Valeriani, qua *vestes triplices* dari jubet *& salarium duplex*.

Incrementum, *αὔξησις*, augmentum, nutrimentum Servio *ad Eclog.* 4. additamentum Vopisco; liberalitatis adjectio Spartiano in *Hadriano*; quod hic militare præmium dixerim. Quadruplares annonas, seu stipendia, ex M. Antonini Epistola ad Præfectos noscimus: hic enim Clodio Albino *salarium duplex decrevit, vestem militarem simplicem, sed loci sui stipendium quadruplum*, Capitolinus in *Clod. Albino*. Hic stipendium a salario separatur, quæ sæpe confunduntur. Salarium tamen in speciebus accipitur, & a sale deductum. Plinius clare *lib.* 31. *cap.* 7. *Sal honoribus etiam, militiæque interponitur: salariis inde dictis; magna apud Antiquos auctoritate: laborumque requies non alio magis vocabulo constat.* At stipendium in pecunia numerata præstatur. Quod de publico decretum est, sub Tribunis militum Consulari potestate. Et quia nondum argentum signatum erat, æs grave plaustris quidam ad ærarium convehentes, speciosam collationem faciebant, Livius *lib.* 4. Stipendium ergo appellatum æs, quod militi semestre aut annuum datur: *Dictum a stipe*, ait Ulpianus [1], *quod per stipes modica æra colligantur.* Ideo hoc tributum appellari Pomponius ait. Et sane appellatur a contributione tributum, vel eo quod militibus tribuatur. *Neque*, inquit Tacitus lib. 10. *Annal. quis gentium sine armis, neque arma sine stipendiis, neque stipendia sine tributis.* Ab eo pecunia militibus assignata, adtributum dicitur, quod est æs militare: & milites ærarii, ab ære, Varro lib. 4. *de Ling. Lat.* Jocus facetus Plauti, cum militem leno mina circumduxisset, in *Pœn.* Act. 5. Sc. 5.

Sic derisorem (ait miles) *ære militari tetigero Lenunculum.*

Æs militare pro gladio usurpatum, in quo militum liberalitas maxime consistit. Atque hæc de annonis plus satis, quæ tamen ex iis, quæ sequuntur, inutilia non erunt.

CAP. XIII.

De variis Scriniorum Officiis.

PRimum, secundum, tertium, & quartum scrinium in Notitia Præfecti Præt. Africæ numeratur, unde colligitur quatuor illius scrinia fuis-

1 L. Lucius. D. de evictionib.

1 L. 27. D. de verb. sign.

ſe. Eſt autem ſcrinium *κιβώτιον*, Scriniarius Χαρτουλάριος. Auctor *Etymologici*: Σκρινιάριος τῆς δυκικῆς ὑπάρχων τάξεως, Λατίνων φωνῇ, ὅ ἐςι Νοτάριος Ἑλληνικῶς ἢ Χαρτοφύλαξ. Σκρίνιον γὰρ τὴν δρυφακτικὴν λάρνακα οἱ Ῥωμαῖοι καλοῦσι. Arculam tabulis compactam, in qua Scriniarii militabant, qui memoriæ, libellis, & Epiſtolis vacabant. Nos ſcrinium primum aperuimus: inter illius homines decem, Numerarius occurrit, qui pro annonis ſol. v. & pro capit. ſolid. IIII. &c.

Titulus eſt C. Juſtiniani *de Numerariis, Actuariis, Chartulariis, & Adjutoribus, Scriniariis, & Exceptoribus ſedis excelſæ*. Sunt etiam alii Numerarii in ſcrinio, ſecundo, tertio & quarto. Sed primi, annonæ & capitum ſunt ampliora, quem lex Numerarium primum & Magiſtrum hujus officii nuncupat [1]. Numerariorum munus dignitas non eſt, ſed officium dignitatis. Hi a numerando denominati ſunt, qui Prætorianæ ſedis rationes tractabant, & penes eos rationum publicarum notitia conſiſtebat [2]. Atque hi etiam Auctoritates, Commonitoria, Præceptiones, Evectiones conficiebant, adhibita Adjutorum & Chartulariorum, aliorumque quorundam inſpectione & ſubſcriptione [3]. Hos ubique Imperatores inſectantur, propter vorax & fraudulentum eorum propoſitum [4], & propter faſtus & rapaces quæſtus [5]. Inter alios, Julianus eos maximo odio habuit, ſanxitque primos etiam & Magiſtros Officii Sedis ampliſſimæ, & Judicum ceterorum, ſolutis militaribus ſacramentis, conditionales fieri [6]. Conditionales ſunt, ne quid leviter tranſeamus, qui Curiæ redduntur, & ad eam revocantur, Curialiumque conditionem ſequuntur [7]: hoc eſt, Curiæ muneribus obligantur, & manent emeritis ſtipendiis in ſua conditione. Unde curialis conditio, & curialis conditionis quæſtio [8]. Certis tamen modis Conſtitutione Juſtiniani Numerarii a fortuna curiali liberantur [9]: ut Valentinianus & Valens ſuper Numerariis Officii Præfecti Præt. aliter ſanxerunt, quam Jovinianus Imp. duxerat ſanciendum. Hic enim lege propoſita Numerarios omiſſo cingulo conditionis conſcios viliores, neceſſitati publicæ obſecundare præceperat: at illi Principes Numerarios cingulum, & militiæ ordinem tenere juſſerunt: ita tamen ut ſi in aliquo ſcelere eſſent deprehenſi, a corporali injuria nullo modo poſſent liberari [10].

Reliqui homines ſunt, ii qui ſub Principibus in ſcriniis militabant, ſine dignitate, qui & Scriniarii: nam in ſcriniis ſtatutus erat numerus; ut in ſcrinio memoriæ eſſent ſexaginta duo; Epiſtolarum, triginta quatuor; Libellorum, triginta quatuor. Atque inter hos Antiquarii in ſcrinio memoriæ, quatuor, qui ſunt Librarii ſeu librorum ſcriptores [11]. Alexander, ait Lampridius in *ejus Vita, lectioni Epiſtolarum poſt meridianas horas operam dabat, relegentibus cuncta Librariis, & iis qui Scrinium gerebant*. Unde conjicio reliquos tres in Notitia noſtra de Antiquariis intelligi, qui in primo ſcrinio operam dabant.

Sequitur in Notitia: *In ſcrinio Primiſcrinii, quod eſt Subadjuvæ hominibus* x.

In Notitia Imperii, inter Officia Præfecti Præt. per Italiam, Subadjuvæ & Adjutores numerantur. Subadjuva eſt Adjutoris Vicarius, ut Adjutor Magiſtri Scriniorum ſorte vicaria eligitur, Caſſiodorus 6. *Variar.* 7. Utrique levandi laboris gratia dabantur, qui vel valetudine impeditis, vel multitudine negotiorum obrutis opem ferrent [1]. Adjutores matriculas tractant [2], & Apparitores in Provincias mittunt, habentque in primo Scrinio, ſcrinium: *Admodum iniquum*, ait Julianus Imp. [3], *pro alienis fraudibus Adjutores compelli, ratiocinia præſtare, atque his imminere periculum*. Putat Pancirollus, Adjutores & Subadjuvas Primiſcrinios vocari: cum tamen Primiſcrinius ab Adjutore & Subadjuva ſeparetur [4]. Subadjuva in primo quidem ſcrinio habet ſcrinium.

In ſcrinio Commentarienſis hominibus XII. *ann.* XVII. Commentarienſis numeratur inter Apparitores, a Commentariis ſeu libellis ſic dictus. Sunt autem Commentarii ὑπομνημονεύματα. Et Commentarius Principis libellus eſt, in quo Princeps nomina eorum omnium præſcribebat, quibus aliqua Reip. adminiſtratio tradita. Unde Commentarienſes Scribæ fuerunt, qui Commentarium Principis conficiebant. De Commentarienſi Auctor *Etymologici*: Κομμενταρήσιοι τοὺς ἐπὶ [illegible] ὑπομνηματογράφων πράττοντας ὁ νόμος καλεῖ καὶ ὑπηρετοῦντας ταῖς ἐγκληματικαῖς δίκαις, ὑπασπιζόντων αὐτοῦ ἀπληκτερίων καὶ Κουβικουλαρίων, μετὰ πλήθους ῥαβδούχων σιδηρίων δεσμῶν ποινοίων ὀργάνων σαλευόντων τῷ φόβῳ τὸ δικαστήριον. Εἰσὶ δὲ καὶ οἱ νῦν λεγόμενοι Χαρτουλάριοι.

Duo ſunt genera Commentarienſium: unum, cui cuſtodia & exhibitio reorum mandata eſt, qui carceri præpoſitus dicitur [5]. Hic Judici pro Tribunali ſedenti ſiſtebat reos, ut habetur in Martyrio SS. Claudii & Aſterii, Surius tom. 4. 23. Auguſti: *Commentarienſis dixit: Quemadmodum præcepit Poteſtas tua, Domine Præſes, Aſterius adeſt.* Deinde: *ſicut juſſit Claritas tua, adeſt Donuina.* At Commentarienſis in Officio Præfecti Præt. manu annotat exempla quæ poſtulantur [6].

In ſcrinio ab Actis hominibus x. *ann.* XIIII. *cap.* XII. Ab Actis Actuarios Raguellus ὑπομνηματοφύλακας vocat, curamque eorum eſſe, ut Actis præſint, quæ coram Magiſtratu fiunt, arbitratur [7]. Sed Actuarii alii ſunt ab Actis hominibus: illi enim rationes tractabant, & Pittacia authentica Palatinorum, & numerorum Comitatenſium [8]. Ab Actis vero ſunt Scribæ ſedentarii, qui Judicis ſententias in Judicio notis excipiebant [9]. Inſignis eſt locus Philonis Judæi in Flaccum, ubi de Lampone ab Actis Præſidis conqueritur: *Lampones*, inquit, *Scribæ ſedentarii, inventores curioſi rerum malarum, civitatis perturbatores*, γραμματοκύφωνες [illegible], φιλοπράγμονες, κακῶν εὑρεταὶ, ταράξιπόλιδες. Et paulo poſt, Lamponem eundem inſequitur, quodque fuerit Officium hominum ab Actis, clare demonſtrat: „ Ab Actis, *ait*, erat apud Præ„ſides cauſas promovere ex ordine: in harum „Commentariis quædam delebat, quædam præ„termittebat data opera: nonnunquam inſerebat, „quæ in Judicio dicta non erant. Rurſus alia „mutabat, transferebatque pro libito, e ſingulis „ſyllabis, atque etiam apicibus quæſtum faciens „Scriba ſedentarius, qui ſæpe conclamante Po„pulo Calamoſphactes appellatus eſt, quod ſcri„bendo jugularet multos. *Addit deinde*: Non erat „poſſibile Provinciæ ampliſſimæ Præſides meminiſſe „negotiorum omnium, affluentibus aliis ſuper alias

1 L. 8. C. T. de Numer. Actuar. & Scrin. 2 Novel. Theodoſ. & Valent. 49. 3 L. 6. C. de exſecutorib. & exactorib. 4 L. 4. C. T. de Numerar. 5 L. 3. C. de privileg. eor. qui in ſacro Palat. 6 L. 8. C. T. de Numerar. 7 L. 17. & 26. C. de diverſ. offic. 8 L. 54. C. de decurionib. & fil. eor. 9 L. 66. C. eod. 10 L. 11. C. T. de Numerar. & l. 3. C. eod. 11 L. 2. C. T. de. ſtud. liber. Urb. Rom.

1 L. 3. C. de diverſ. offic. 2 L. 16. C. de Palatin. ſacrar. larg. 3 L. 8. C. T. de Numerar. Actuar. Scrin. 4 L. 3. C. de diverſ. offic. 5 L. carceri. D. de cuſtod. & exhibit. reor. 6 L. in fraudem. § quoties. D. de jur. fiſc. 7 Ad hanc l. 1. C. de offic. Præfect. Afric. 8 L. 5. C. de erogat. milit. annon. 9 L. inter eos. §. 1. D. ex quib. cauſ. major.

„ caussis privatis atque publicis: præsertim cum „ non Judiciis tantum præessent, sed etiam ratio- „ nibus tributorum & vectigalium, quibus major „ anni pars impendebatur. At iste cum ex officio „ suscepisset necessariam juris custodiam, & de- „ cretorum ejus sanctissimorum, venalem habe- „ bat oblivionem Judicum, parti, quæ vicisse de- „ buerat, adscribens litem perditam, accepta lar- „ gitione magis quam mercede, & superiores fa- „ ciebat qui jure succubuerant. Προεστὼς γὰρ τοῖς ἡγεμόσιν, ὁπότε δικάζοιντο, ὑπεμνηματίζετο τὰς δίκας εἰσάγων ὡς ἔχων τάξιν. Εἶτα τὰ μὲν ἀπήλειφεν ἢ παρῄει ἑκὼν, τὰ δ' οὐ λεχθέντα προσενέταττεν· ἔστι δ' ὅτε καὶ ἐπηλλάττετο μεταποιῶν καὶ μετατιθεὶς, καὶ στρέφων ἄνω κάτω τὰ πράγματα, κατὰ συλλαβὴν, μᾶλλον δὲ καὶ κεραίαν ἑκάστην, ἀργυρολογῶν ὁ γραμματοκύφων, ὃν πολλάκις ὁ δῆμος ἅπας ὁμοθυμαδὸν δυσβόλως καὶ δυσκόπως καλαμοσφάκτην ἐκήρυξεν, οἷς ἔγραφε μυρίοις καὶ ἀνελόντα καὶ ζῶντας ἀθλιωτέρους καὶ ἀποθανόντων ἀπεργασάμενον. Deinde: Ἀμήχανον μὲν γὰρ ἦν τοὺς ἡγεμόνας τοσαύτης χώρας ἐπιτροπεύοντας, διὰ καινοτέρων ἐπεισρεόντων ἰδιωτικῶν τε καὶ δημοσίων πραγμάτων ἁπάντων, καὶ ταῦτα οὐ δικάζοντας μόνον, ἀλλὰ καὶ λογισμοὺς τῶν προσόδων καὶ δασμῶν λαμβάνοντας, ὧν ἡ ἐξέτασις τὸν πλείονα τοῦ ἐνιαυτοῦ χρόνου ἀνήλισκεν. Καὶ τὰς αὐτοῖς ἐσιωπώτας γνώμας διεπορθεύετο, τὴν λήθην τῶν δικαστῶν, τοὺς μὲν νικᾶν ὀφείλοντας γράφων ἐν ἡττημένοις, τοὺς δὲ ἡττᾶσθαι, μετὰ τὸν ἐπάρατον μισθὸν, ἢ κυριώτερον εἰπεῖν, τὸ μίσθωμα ἐννενικηκόσιν. Hæc fuit audacia & potestas hominum ab Actis, quos in Notitia sequuntur libellorum homines septem, qui libellorum scrinio militabant. Nos ordinem Notitiæ non sequemur, ut quæ ad scrinia pertinent uno contextu expendamus: *Nam in scrinio operum homines viginti, in scrinio arcæ homines totidem.*

Scrinium operum intelligo publicorum, quæ in Provinciis fiebant, sumtu publico, quibus Curator, & dispensator præficiebatur. De Operibus ita Justinianus [1]: *Exactores tributorum nullam communionem in civilibus pecuniis, quæ ad opera, retinere aliquid debeat.* Curatorem autem operum publicorum ab Augusto institutum Suetonius docet in *Augusto* cap. 37. atque hoc munere functum Vitellium antequam Imperium administrasset, Suetonius in *Vitell.* Vetus Inscriptio Romæ de hoc Curatore, pag. 93. 1.

NIMPHIS. LIMPHISQ. AVG
DVLCISSIMIS
OB REDITVM. AQVARVM
PLACIDE. PROSILIENTIVM
AB. POP. ROM. DIV. DESIDERAT.....
M. SVLPICIVS. LEPIDVS
CN. OCTAVIVS. CELSVS
CVRAT. OP. PVB
D. S. I. P. C.

Quod est, *de sua impensa ponendum curaverunt.* Alia item Romæ, pag. 128. 2.

EX. AVCTORITATE. IMP. CAESARIS
TITI. VESPASIANI. AVG. IN LOCO
QVI. DESIGNATVS. ERAT. PER
FLAVIVM. SABINVM. OPERVM
PVBLICORVM. CVRATOREM
TEMPLVM. EXTRVXERVNT
NEGOTIATORES. FRVMENTARI

Inscribi nomen operi publico, alterius quam Principis, aut ejus cujus pecunia id opus factum esset, non licebat [1]. Inter opera vero publica præcipua sunt ædes sacræ, templa, aquæductus, Prætoria, portus, thermæ, muri & portæ civitatum, quæque utilitati publicæ necessaria sunt.

1 Novel. 128.

Arcæ homines qui sint, qui & Arcarii, tituli utriusque C. indicant, qui *de Susceptoribus, Præpositis & Arcariis.* Arca Præfecturæ fuit, ex qua emolumenta solemnia & pensiones præstantur [2]. Arcarii autem sunt, qui publicos titulos super annonis & aliis rebus administrant [3], quique his, quæ in arcam Præfecti Præt. inferuntur, suscipiendis præpositi sunt [4]. Sub Arcariorum dispositione sunt Susceptores, qui Pittacium authenticum suscipiunt [5] ab Arcariis, hoc est, annonarias rationes. Atque hi annonis & tributis utriusque ærarii præpositi sunt [6]. Πιττάκιον, Brevis, Glossæ veter. Lampridius in *Alexandro*, *Milites suos* Alexander *sic ubique scivit, ut in cubiculo haberet* BREVES *& numerum & tempora militantium.* Deinde: *De promovendis etiam sibi annotabat; & perlegebat cuncta Pittacia.* Susceptores, Præpositi, Arcarii, Exactores, Tabularii, officia sunt rationum [7], inter quos & dispensator numeratur, qui & Arcarius servus est, etiam vel privatorum vel civitatum, illeque rationes Dominorum tractabat [8]. Poterant tamen liberi homines Arcæ civitatis præesse, quales sunt ii qui vocantur *Receveurs de ville*, qui proprie οἰκονόμοι τῆς πόλεως. Ut fuit Erastus, quem D. Paulus Arcarium civitatis appellat, Epist. *ad Romanos* cap. 16. Nuperus Interpres οἰκονόμον vertit *Quæstorem*, improprie. Atque hæc de Scriniis. Sed ne quis me

— Crispini scrinia Lupi
Compilasse putet,

non diffiteor multa me a Jacobo Cujacio, Antonio Augustino, Jacobo Sirmondo didicisse, sumsisse, profecisse: nam absque illis esset, vix hanc Notitiam difficillimam, ut alia, quæ in his Officiis occurrunt plurima, extricare aut explicare possem. Quare si quæ gratia labori meo debetur, illam his viris litterarum Principibus perpetuam rependo. Antequam vero claudam scrinium, hanc ex Sirmondi scrinio Inscriptionem profero, *ad Sidon. lib. 1. epist. 9.*

F. CELERINVS. V. D
SCRINIARIVS. INL. PATRICIÆ. SEDIS

Singulares litteræ *virum devotum* denotant: nam Scriniarii passim in C. devoti vocantur. De hoc nos plura, cum de sede Patricia loquemur.

CAP. XIV.

De Scholis & de Scholaribus, qui in Præfecti Præt. Officio fuerunt.

IN *Schola exceptorum hominibus* LX. *ann.* LXXIIII. *cap.* LXII. *aliis hominibus* VI. *ad ann.* II. *Reliquis hominibus* X. *ad ann.* I. *Reliquis hominibus* XLIIII. *ad ann.* I. *sol.* V.

Schola collegium quoddam est militum, vel ministrorum, & qui illi adscripti erant Scholares dicti, eorumque Præpositi capita Scholarum, Am-

1 L. opus. D. de operib. public.
2 L. 9. C. T. de indulgent. debit.
3 Cassiodor. 1. *Variar.* 26.
4 L. 3. C. de canon. sacr. larg.
5 L. 11. C. T. de erogat. milit. annon.
6 L. cum possessor. in fin. D. de censib.
7 L. 1. C. T. de his qui cum dispensator.
8 L. Thais. §. fin. D. de fideicommissar. libertatib.

mianus Marcellinus *lib* 25. aut Scholæ Primicerii [1]. Schola autem erat vel militiæ castrensis, vel Palatinæ. Et Palatina varia fuit, ut ex hac Notitia constat. Scholares a Scholasticis differunt, ut ex Constantini lege notamus [1]: *Scholastici*, ait, *ultra modum acceptis honorariis in defensione causarum omnium, & annonas & sumtus accipere consueverunt*. Lex scripta ad Vicarium Africæ. Scholastici ergo sunt Advocati, quo nomine nuncupantur etiam Rhetores, & fictarum litium declamatores, qui deinde ad tractandas in foro causas veras transeunt, Plin. lib. 4. *Epist.* Hodie scholastice dicere, idem est quod rem per controversiam disputare: unde & Theologi Scholastici dicuntur, qui res divinas variis argumentis disputando perquirunt. Sic M. Tullius Scholas pro controversiis usurpavit 2. *Tusculan. Dierum*, inquit, *quinque Scholas in totidem libros contuli*. Sed Scholæ, de quibus agimus, sunt cujusque ordinis classes, quarum prima, quæ Præfecto Præt. Africæ serviebat, Exceptorum est.

Exceptores ab excipiendis tributis dicti, ταχυγράφοι, ὀξυγράφοι [3]. Unusquisque Judex duos Exceptores habuit, & duos Exactores, qui periculo Officialium, vel Scholarum, vel Scriniorum eligebantur, ut si quid peccassent, illi detrimenta læsis hominibus resarcirent [4]. Exceptores pro loco, atque ordine suo, ad Commentarios accedebant [5]. Ex his, qui ordinariis Judicibus obsequebantur, nec omnino militiam sustinebant, nec a fisco ullas consequebantur annonas [6]: licet ii tractarent pecunias civiles & annonis civilibus deputatas, vel operibus publicis. Sed Exceptores sedis Prætoriæ LX. numero in dignitate constitutos fuisse, & annonas iis debitas, hæc Notitia testatur.

In Schola Singularium hominibus L. *ann.* III. *cap.* I. &c. Sigla vel Singla, quasi singula observat Cujacius lib. 12. *Observat.* cap. 40 quæ multum distant a Notis. Notæ enim sunt litteræ coarctatæ, singla vel singula sunt litteræ singulares sine coagmentis syllabarum. Singlæ tamen litteræ non erant, sed litterarum vicem obtinebant. Erat enim aliud scribendi genus, cum singulæ litteræ verba significabant, quæ in Inscriptionibus frequentiores, in quibus SC Senatusconsultum, P. R. Populum Romanum significabant. Cui scripturæ singularum nomen convenit, ex Antonii Augustini sententia, in *paratitl. Græc. Constitution.* Atque litteræ hujusmodi, vulgares erant Notæ, paucis ignotæ: quod de siglis dici non potest, quæ una Nota, sine forma litterarum, verbum integrum significant, ut ex siglis Tyronis & Senecæ videre est, quæ Gruterus in calce *Inscriptionum* veterum adjecit.

Hanc scribendi rationem per sigla Justinianus improbat [7], qui pœnam falsi constituit adversus eos, qui in posterum leges suas, per singlorum obscuritates, ausi fuerint conscribere. Hæc Constitutio data est Justiniano III. COS. eo tempore quo Africam recuperavit. Quartum Consul Præfectum Præt. Africæ creavit, cui ex Singularium Schola homines quinquaginta adscripsit. Hi quidem singlorum artifices dici non possunt, quos Imperator antea damnasset, quorumque nulla Schola fuit, quæ inter Cohortalinos numeraretur. Magnam nobis hac in re obscura lucem Inscriptiones veteres afferunt, pag. 431. 9.

C. LVCCIVS. STEL. SABINVS
MILITAVIT. IN. COHOR. VRB.
ADIVT. TRIBVN. OPTIO
SINGVLARIS. BENEFIC. TRIB

Alia hæc,

M. AVRELIO. EX. SINGVLARIB.
IMP. LEG. I. ADIVT. LEG. II.

Singularium nomen nonnulli derivant a singillione Dalmatarum veste, de qua Trebellius Pollio in *Claudio*: *Misit*, ait, *vestes diversas*, *singilliones Dalmatenses decem*. Corrigit vulgatam Casaubonus, pro qua *Cingiliones* substituit, qui sunt illi parva cingula, quibus Equites Dalmatæ utuntur. Commentitium *Cingilionis* verbum non recipio. Aliorum interpretatio verior est qui Singelliones vestes simplices putant, ἁπλοΐδες ex Gregorii Naz. testamento, qui hac voce utitur, σιγγελλόνια. Ut vestes ex Ecclesiæ ritibus Dalmaticæ dictæ sunt, quibus Episcopi nostri & Diaconi utuntur. Dalmaticæ usum a B. Silvestro Pont. Max institutum prodit Alcuinus, lib. *de divin. offic.* sed legimus D. Cyprianum Dalmatica se spoliasse, Pontius Diaconus in *Vita D. Cypriani*; quod usum Dalmaticarum ante Silvestrum detegit, qui decrevit solum ut Diaconi his tegerentur. A Dalmatis Dalmaticam nuncupatam scribit Isidorus, *lib.* 19. *cap.* 12. Sed ex sigillione seu Dalmatica singularem militem nominare, qui siglis scribat, hoc vero, pace virorum doctorum dixerim, est maxime a vero aberrare. Glossæ veteres hoc verbum difficile clare expediunt, quibus Singulator ἱππαστὴς κέλης, Equitator, qui equis desultoriis utitur, ad differentiam quadrigariorum. Qui meliorem interpretationem invenerit, illum vel de Schola audire non recusabo.

In Schol. Mittendariorum hominibus L. *ann.* III. *S.* &c. Mittendarii soli usu exigente mittebantur in Provincias, jussu Prætorio Præfecti, pro publica aliqua utilitate, vel opportunitate [1]. Posterioris ætatis missi Dominici functi videntur eodem munere. Hi enim per Provincias mittebantur, ut si quid negligentius Magistratus egissent, ipsi corrigerent. De his passim in Caroli Magni *Capitulis* lib. 2. § 24. 25. 26. Sed Mittendarii Præfectorum non corrigebant ea quæ corrigenda essent; sed inquirebant diligenter, quid per Provincias ageretur, quidque emendatione dignum: quod ad Præfectum Præt. referebant, qui sua auctoritate publicis necessitatibus consuleret. Alii sunt Missi Principis, qui ad statum Provinciæ componendum aliquando deputabantur. Inscriptio vetus, pag. 360. 3.

P. AQVIVS. SCAEVAE. ET. FLAVIAE
FILIVS
COS. ITERVM. EXTRA. SORTEM
AVCTORITATE. C. CAESAR. ET. S. C
MISSVS. AD. COMPONENDVM. STATVM. IN. RELIQVVM. PROVINCIAE.
CYPRI

In Schola Cursorum hominibus XXX. *annon.* XXXII. *S. cap.* XXX. &c. Cursores seu veredarii a Præfecto Præt. huc atque illuc cursu publico mittebantur, quod cursitantibus equis aut veredis seu rhedis uterentur. Nec tantum equis aut rhedis usi sunt, sed navigiis & dromonibus per flumina, lacus,

1 L. 33. C. de Decurionib.
2 L. 2. C. T. de concussionib. advocat.
3 Cujac. ad leg. 12. C. de proxim. scrin.
4 Novel. Julian. 82. cap. 8.
5 L. 2. C. de Numer. Actuar. &c.
6 L. 17. C. T. de divers. offic.
7 Constit. de veteri jur. enucle.

1 L. 3. C. de Palatin. sacr. larg. & l. 7. 8. & 23. C. T. eod.

ſinus, ut res ferebat, quod Sirmondus noſter annotavit *ad Sidon. lib. 1. epiſt.* 5. Hi habuerunt Præpoſitum, de quo Inſcriptio Romæ, pag. 600. 15.

SEP. AVG. LIB. ZIBI
PRAEPO. CVRSORVM

In Schola Nomenculatorum hominibus XXII. *ann. ſol.* V. *cap.* XII. &c. Nomenculator vulgo *ὀνοματολόγος*, qui nomina prætereuntium ſalutantium & obviorum Domino ſuggerebat. Hujus origo antiquiſſima eſt, ut ex M. Tullio diſcimus. Ille lib. 4. *ad Attic.* epiſt. 1. *Ad Urbem ita veni, ut nemo illius ordinis, Nomenculatori notus fuerit, qui mihi obviam non venerit.* Seneca *epiſt.* 27. *Nemo vetulus Nomenclator, qui nomina non reddit, ſed imponit.* Ab ſcientia Nomenclatores & monitores Varro vocatos tradit lib. 4. *de Ling. Lat.* Hinc nomenclatio M. Tullio *de petit. Conſulat. Ea*, inquit, *nomenclationem & blanditiam deſiderat.* Quod tamen idem Tullius competitori in Conſulatu Lucii Murænæ exprobrabat, *pro Muræna*: *Quid? quod habes Nomenclatorem? ſi nomine appellari cives tuos honeſtum eſt, turpe eſt notiores eſſe ſervo tuo quam tibi. Sin etiam noris, tamen per monitorem appellandi ſunt.*

De Nomenclatoribus hujuſmodi hæc Notitia non loquitur: erat enim Schola Nomenculatorum, quæ nulla vulgarium uſquam fuit. Quare hanc legem noſtram interpretor ex duabus Inſcriptionibus, quarum una eſt Romæ, pag. 599. 4.

DIIS. MANIBVS
TI. CLAVDI. AVG. LIB
NOMENCLATORI
A. CENSIBVS

Altera Tibure, pag. 599. 5.

AVRELIAE. PRIMITIVAE
CONIVGI. KARISSIMAE
ZOSIMIANVS. AVG. LIB
NOMENCLATOR. A. CENSIBVS

Hi Nomenclatores nomina eorum, qui terras in Provinciis cenſibus obligatas, ordine ex Actis præteritis ſcripto, coram Magiſtro cenſus, poſſeſſores nominatim vocabant, dum cenſuales profeſſiones exciperentur. Ut ſi prædia veteres dominos mutaſſent, in eorum locum novi profiterentur, & in Actis inſcriberentur. Juvat hanc meam interpretationem, quod cenſus inter rei annonariæ emolumenta computantur [1], & cenſus annonarii dicuntur [2]. Nomenculator etiam in miniſterio privatorum fuit, ut Pomponius notat [3]: *Dabitur*, inquit, *& in impuberem operarum actio, cum adoleverit: nam hujus quoque eſt miniſterium, ſi forte vel Librarius, vel Nomenculator, vel Calculator ſit.* En Nomenculatorem medium inter Librarium & Calculatorem: nam Veteres in Librorum appellationibus dignoſcendis, Nomenclatorum miniſterio utebantur, ut ex Seneca colligimus. Ille enim lib. 6. *de Benefic.* cap. 33. *Quid? iſtos tu Libros, quos vix Nomenclatorum complectitur aut memoria, aut manus, amicorum exiſtimas eſſe?* Nomenclatores etiam Calculatoribus addit: nam hi dum calculos ponunt, Nomenculator legit & monet.

In Schola Stratorum hominibus VI. *ann.* VII. *cap.* VIII. &c. Titulus eſt in utroque C. *de Stratoribus*, qui unica lege concluditur. Strator *ἀναβολεύς*, homo cujus miniſterio equum conſcendimus. Euſtathius *in Homer. Odyſſ.* Ἀναβολεὺς οὐ μόνον τὸ σιδήριον ᾧ τοὺς πόδας ἐπιθέντες ἔφιπποι γίγνονταί τινες, ἀλλὰ καὶ ἄνθρωπος, ὃς εἰς τοῦτον καθυπουργεῖ. Stratores in Præfecti Prætorio Officio fuerunt, at nemo Proconſulum, aut Præſidum Stratores ſuos habere poteſt; ſed vice eorum milites, miniſterio in Provinciis funguntur [1]: quod & vetus Inſcriptio probat, pag. 389. 2.

T. CL. CANDIDO
SILIVS. HOSPES. HASTATVS. LEG. X
GEMINAE. STRATOR. EIVS
OPTIMO. PRAESIDI

Triplex autem fuit Stratorum miniſterium. Nam Stratores non ſolum equorum fræna tenuerunt, & conſcendenti Magiſtratui opem tulerunt; ſed Stratores etiam dicebantur, qui caſtra præibant, ut loca accommodatiora ad exercitum traducendum facerent. Atque hi diverſi ſunt a Stratoribus officii, qui ad Magiſtratus apparitionem referuntur: quorum etiam fuit delinquentes, qui militari cuſtodiæ tradebantur, diligenter ſervare [2]. Hinc Imperatoris Conſtantini lege cavetur, *ut neque his qui Stratorum funguntur officio, neque Miniſtris eorum, liceat crudelitatem ſuam accuſatoribus vendere, & innocentes intra carcerum ſepta letbo dare, aut ſubtractos audientiæ longa tabe conſumere* [3]. Sic ſuſceptus eſt Martyr Cyprianus cuſtodiendus a Stratore Officii, Pont. Diac. in *Vita Cypriani*. Horum munus antiquiſſimum eſt, ex M. Tullio. Ille enim ad Cœlium Quæſtorem ſuum *lib.* 2. *epiſt.* 19. *Exiſtimavi*, ait, *eſſe faciendum, ut ad te Stratores meos & lictores cum litteris mitterem.* De Stratoribus Principum Inſcriptio vetus, pag. 600. 9.

M. ANTONIVS. HEVTVCAS
ANTONIO. FORTVNATO
STRATORI. † AVGVSTORVM

Caracallam, cum in equum eum Strator ejus levaret, pugione latus ejus confodit, Spartianus in *Caracal.* A Strato equorum, Stratores dicti: *Stultus eſt*, ait Seneca, *qui equum emturus, non ipſum, ſed ſtratum inſpicit.* Horum etiam munus fuit equos probare, & pretio comparare: *Conſtantinus Strator, paucos militares equos auſus, ex his mutare, ad quos probandos miſſus erat in Sardiniam jubente Imp. Valente, lapidum ictibus crebris oppetiit*, Ammianus Marcellinus *lib.* 29. A probandis equis Stratores a Provincialibus, probæ nomine unum ſolidum poſcebant [4].

Scripſit Alciatus [5], Stratores pro Tabellariis accipi ex Cicerone: *Ut intelligamus*, inquit, *hos Principem varia neceſſitate mittere ad Provincias, ut nuntient aliquid, quibus tenentur Provinciales ſubinde mutare equos, quo celerius eant.* Sed nihil tale M. Tullius excogitavit quod Alciatus comminiſcitur. Nec de mutatione equorum quidquam ullis legibus ſancitum eſt. Annonæ militaris indicia Stratoribus offerebant, ut ipſæ nominant, proba, & nihil amplius, Ammianus Marcellinus *lib.* 21.*

In Schola Prætorianorum hominibus decem ann. XII. &c. Prætorianus *στρατηγικός* Cohortis Prætoriæ miles, quæ ita dicta eſt, quod a Prætore non diſcedebat. Atque hæc Cohors Prætoria equites & pedites habuit, Suetonius in *Calig.* cap. 45. Inſcriptio Romæ, pag. 562. 2.

1 L. 2. C. fine cenſ. & reliq.
2 L. 15. C. T. de metall. & metallar.
3 L. 7. §. dabitur. D. de oper. libert.

1 L. 4. §. 1. D. de Offic. Proconſul. 2 L. 1. D. de cuſtod. reor. 3 L. 1. C. T. eod. 4 L. unic C. T. de Stratorib. 5 Ad leg. unic. C. eod.
† Apud Gruterum loco cit. legitur, STATORI.
* Cap. ult. ubi videſis Notas.

A. SOLO. ZOSIMIANO
EQVIT. ROM. PRAET
COHORT

In Schola Draconariorum hominibus x. *ann.* xI. &c. In ſingulis cohortibus Draconis ſignum fuit, Veget. *lib.* 2. *cap.* 13. & qui ſigniferi portabant illud, Draconarii nominati. Dracones ſinguli a Draconariis per ſingulas cohortes, id eſt, decem in unaquaque legione, ad prælium efferebantur. Conſtantius Imperator poſt Magnentii exitium, Romam geſtiebat viſere: *Cumque Urbi propinquaret, inſidebat aureo carpento ſolus, fulgenti claritudine lapidum variorum. Quo micante lux quædam miſceri videbatur, alternumque poteſtatis gradus multiplices: alios purpureis ſubtegminibus texti circumdedere dracones, haſtarum aureis gemmatiſque ſummitatibus illigati, hiatu vario perflatiles, & ideo veluti ira perciti ſibilantes, caudarumque volumina relinquentes in ventum,* Ammianus Marcellinus *lib.* 16. Julianus cum a militibus Auguſtus appellatus eſt, *Maurus quidam nomine, abſtractum ſibi torquem, quo ut Draconarius utebatur, capiti Juliani confidenter impoſuit*, idem *lib.* 20. Pro Draconario Socrates lib. 3. *Eccleſ. Hiſt.* cap. 1. δορυφόρον ſcripſit, unum ex Prætorianis militibus: Ὡς στέφανος βασιλικὸς ὀ παρῆν, εἷς τῶν δορυφόρων ὃν εἶχε περιτραχήλιον ἑαυτῷ στρεπτὸν λαβὼν περιτέθηκε: *Corona Imperatoris cum tum non ſuppeteret, unus ex Prætorianis militibus torquem, quem circa collum geſtabat, coronæ loco capiti impoſuit.*

In Schola Chartulariorum hom. L. *ann.* LVIII. &c. Chartularii Numerariis, Actuariis, Adjutoribus, Scriniariis & Exceptoribus ſedis excelſæ conjunguntur [1]: qui omnes rationes publicas tractabant. Chartularios fuiſſe forte Numerariorum Adjutores ſcribit Cujacius, qui & Commentarienſes ab Auctore *Etymologici* nuncupantur, Κομμενταρήσιοι· εἰσὶ δὲ καὶ οἱ νῦν λεγόμενοι Χαρτουλάριοι. Charta vel chartula pro inſtrumento vel ſcriptura accipitur [2], a qua Chartularii dicti, qui variis in rebus & ſcriniis curam agebant [3]. Hi tractant chartas & tabulas fiſcalium debitorum: atque forte iidem Tractatores, ut quibuſdam placet, appellantur; quod poſtea videbimus. Chartularios tamen Numerariorum Adjutores non dixerim, ſed illis operam ſuam præbebant, & cum iiſdem inſtrumentis publicis ſubſcribebant, quæ a ſcriniis emittebantur [4]. Chartularii ergo, qui & Chartarii, Ennodius *lib.* 6. *epiſt.* 1. chartis & rationibus publicis erant obnoxii, & eorum Officium in obſervatione rationum [5]. Hos Tractatores qui putant, hac forte legis auctoritate nituntur, qua *ex judicio Præfecti Præt. ſive ſtudio Numerariorum aut Tractatorum, vel ipſorum juſſu, qui pro tempore ampliſſimæ ſedis adminiſtrationem ſuſcipiunt, exactio publicarum pecuniarum injungebatur* [6]. Sed Τρακτευτὴς a Chartulario in eo differt, quod is ſub Præfecto Præt. delegationes conficeret, intra præfinitum tempus deſtinatas [7].

Delegationes tributorum per ſingulos annos menſe Julio & Auguſto, apud Præfectum Præt. uniuſcujuſque Diœceſeos, atque apud Acta manifeſtari oportebat [8]. Hinc Actuarii & Chartularii conjunguntur. Tales autem delegationes dirigebantur Judicibus ſingularum Provinciarum initio cujuſque indictionis. Judices vero Provinciæ eas proponere debebant in civitatibus, intra menſem Septembrem. Quod ſi intra præfinitum tempus non ſint delegationes deſtinatæ, Tracteotæ Provinciæ viginti librarum diſpendio multantur [1].

Tracteotæ ergo miniſterium in hujuſmodi delegationibus verſabatur. Sunt autem delegationes, deſcriptiones, quibus exigendorum tributorum & annonarum modus continetur. Hæ manant a Principe, inſinuantur apud Acta Præfecti Præt. ac mittuntur in ſingulas Provincias: & qui mittebantur Delegatores a Delegationis munere vocabantur, illique deſcriptionum hujuſmodi copiam Provincialibus dabant [2].

Chartularii nullum in his delegationibus officium lego, quod Tractatorum & Delegatorum proprium fuit. Quare Chartularios proprie χαρτοφύλακας non dixerim, ſed χαρτογράφους: nam Scriniarii vere χαρτοφύλακες, & χαρτοφυλάκιον ſcrinium, Gloſſ. vet. Non prætermittam varios fuiſſe Chartularios: ſunt enim divinarum domorum, ſacri cubiculi, defenſorum civitatum, largitionum Titulorum fabricenſium; ſunt etiam Eccleſiæ. Atque de his omnibus Conſtitutio Græca Juſtiniani ab Antonio Contio refertur [3], quæ numerum Chartulariorum continet, in Scrinio Orientis, qui pro ratione conſuetudinum accipiebant pro emphyteuticis quidem inſtrumentis, quinquageſimas, pro conditionalibus vero, & ceteris contractibus, centeſimam: Καὶ λαμβάνουσι λόγῳ συνηθειῶν, ἐπὶ μὲν τοῖς ἐμφυτευτικοῖς συμβολαίοις πεντηκοστὰς, ἐπὶ δὲ τοῖς μισθωτικοῖς καὶ λοιποῖς συναλλάγμασιν ἑκατοστήν.

Grammaticis hominibus II. *ad ann.* x. *& ad cap.* II. *ad ſolidos* LXX. *ſortitas*. Grammatici & Rhetores præceptores ſunt ſtudiorum liberalium, quæ ἐλεύθερα μαθήματα [4]. Hi non continentur Officio Præfecti Præt. ſed quia de illorum honorariis aut annonis cognitio eſt Præſidum; annonæ illis præfinitæ ſunt, quarum commoda a Populo præſtantur [5], & in Notitia Africæ comprehenduntur: quod annonarum ratio penes Præfectum Præt. tota reſideat.

Quid vero hæc verba ſibi velint, *annonas ad ſolidos* LXX. *ſortitas*, non facile intellectu eſt: Conſtantis & Conſtantii Conſtitutio ad Probum Præfectum Præt. hoc quodammodo aperit: *Unuſquiſque*, ajunt [6], *annonarias ſpecies, pro modo capitationis & ſortium præbiturus, tribus vicibus ſummam conlationis implebit*. Annonæ ſortitæ, in ſingulos taxatæ ſunt, & ſorte Provincialibus delegatæ. Ni quis malit in re minus perſpecta, ſortiri annonas, eo ſenſu accipere, quo ſortiri creditores [7]. Sed magis placet ſortem pro taxatione accipere.

Oratoribus hominibus II. *ad ann.* x. *cap.* v. Conſtitutio Impp. Valentis, Gratiani, & Valentiniani ſcripta eſt ad Antonium Præfectum Præt. Galliarum [8], ut *per omnem Diœceſim illi commiſſum, frequentiſſimis in civitatibus, quæ pollent & eminent claritudine præceptorum, optimi quique erudiendæ præſideant juventuti*. Rhetores intelligunt & Grammaticos, Atticæ, Romanæque doctrinæ: quorum Oratoribus viginti quatuor annonarum e fiſco emolumenta donentur; Grammaticis Latino vel Græco duodecim annonarum deductior paulo numerus ex more præſtetur, ut ſingulis urbibus, quæ metropoleis nuncupantur, nobilium Profeſſorum electio celebretur. Nec vero liberum ſit cuique civitati ſuos Doctores & Magiſtros

1 Tit. C. de Numerar. Actuar. Chartul.
2 Novel. 48. Julian. Anteceſſ.
3 Novel. 55.
4 L. 10. C. de Numerar. Actuar.
5 L. 11. C. T. de diverſ. offic.
6 Cujac. ad l. 10. C. de Numerar. & l. 6. C. de exactorib. & exſecutorib. 7 Novel. 128. Julian.
8 Novel. Jul. 130.

1 L. 4. C. de Canon. larg. tit.
2 Cujac. ad l. 4. C. de annon. & tribut.
3 L. 25. C. de ſacroſanct. Eccleſ.
4 L. 1. D. de var. & extraord. cog.
5 L. 9. C. de Profeſſorib. & Medic.
6 L. 15. C. T. de annon. & trib.
7 L. 10. §. 1. D. quæ in fraud. credit.
8 L. 15. C. de Medic. & Profeſſorib.

placito sibi juvare compendio: Triverorum vel clarissimæ civitati uberius aliquid deferatur: Rhetori, ut triginta: item viginti, Grammatico Latino: Græco, etiamsi qui dignus reperiri potuerit, duodecim præbeantur annonæ.

In hac præterea Notitia: *In Schola Singulariorum hominibus, præter annonas & capitum ad can. sol.* IIII. *In Scrinio operum cap.* II. *pro-ca. sol.* VIII. Pro-ca-, interpretor pro canone: nam Imperatores annonam & vestem aliquibus e Scriniis & Scholis assignabant, ut militibus solebant. Sic Vegetius *lib.* 2. *cap.* 19. *Incongruum est*, ait, *militem, qui veste & annona pascitur, utilitatibus vacare privatis*. *Hæ vestes militares canonicæ dictæ sunt, & inde canon vestium* [1].

Hæc pro dispendiis civilibus, Judicibus Africæ eorumque Officiis, id est, tam Scriniariis amplissimæ ejus Præfecturæ, quam Cohortalibus per Justinianum Imp. constituta sunt.

CAP. XV.

De aliis Præfectorum Præt. Officiis, quæ in Africæ Notitia prætermissa sunt.

COhortalium officia qui ex Scholis prodeunt, non satis sunt in Notitia explicata: horum militia Cohortalis dicitur [2], quæ ab Armata separatur. Armata enim seu militaris sub Magistro militum castra sequebatur; Cohortalis diversis Judicibus & potestatibus apparebat; quales sunt milites Præfecti Præt. Proconsulis, & aliorum Judicum. Cohortales, qui & Cohortalini dicti [3], armatam militiam accipere vetantur [4]: ii tamen causidicinam in foro amplissimæ Præfecturæ Orientis, atque Illyrici, vel urbano profitebantur judicio [5]. Magnus illorum numerus fuit, atque hinc Cohortalinorum grex [6], ex quo plerumque assumuntur, qui tabulas vel chartas fiscalium debitorum tractant, & Chartularii dicuntur. Cohortales autem ex variis Scholis prodibant, maxime vero ex Schola Agentium in rebus [7]: ex qua Principes sunt constituti Officiorum Præfecti Præt. qui ad illa Officia gubernanda diriguntur [8]. Hi quidem in Notitia non Principes, sed primi dicuntur: uterque πρωτοστάτης Gloss. vet. & principale Officium Cujacius interpretatur, Principis Agentium in rebus, lib. 15. *Observ.* c. 3. Sed Principis nomen in multis usurpatur Officiis, nec solis Agentibus in rebus convenit. Tituli sunt in utroque C. *de Cohortalibus*, *Principibus*, *Cornicularii*, &c. Sunt etiam peculiares, ab his separati, *de Principibus Agentium in rebus*. Nam ut est Princeps Agentium; sic etiam est Princeps Cohortalis Officii [9]. In Officio unus tantum Princeps; primores seu primates plures. Hi quidem Officiorum capita, quod per omnia Scrinia & Scholas sint in capite constituti [10]: at Principes, Cornicularii, & Primates, semper distinguuntur, & diversa munera exsequuntur [11]: nam Officiorum capita, ut primates, & cetera, Principi Officii subjiciuntur, quo inconsulto qui ex eadem Schola, ad obsequia Præfecturæ Prætorianæ, post infinita discrimina & consumta ætatis parte meliore pervenit, Primores designati Officii nihil usurpant. Neque Præfectianus aliquis suæ præsumit militiæ Sacramenta, neque matriculis eximitur, præter ejus conscientiam & consensum; ita ut eadem matricula Officii Prætoriani, in Principis potestate consistat, & annonis atque emolumentis [1]. Principis Officii auctoritatem possumus colligere ex legibus C. quæ sub titulis supradictis continentur.

Nemo Officialium in munus aliquod mittebatur, nisi Princeps ordinasset [2]. Nulla exsecutio sine adnotatione Principis usurpatione Officii concedebatur: nullam causarum Patroni ignorante Principe postulationem introducebant [3]. Sed hoc speciale Principibus Agentium in rebus fuit, ut iis Domesticos in suis actibus habere liceret, quorum fidem industriamque probatam sibi æstimarent, ex Constitutione Arcadii & Honorii, quæ scripta est ad Magistrum Officiorum [4]. Cujus exempla missa sunt ad Præfectum Præt. Italiæ, Præfectum Præt. Illyrici, Præfectum Urbi, Comitem Ægypti, Comitem Orientis, Præfectum Augustalem, Proconsulem Achajæ, Vicarium Asiæ, Vicarium Ponticæ, qui omnes, ut lex ipsa indicat, Principem officii habuerunt, qui officia dirigeret.

Diversi autem Principes diversorum ordinum fuerunt in militia, ut Princeps castrorum, Princeps legionis, Princeps peregrinorum, a quibus Principis nomen ad Palatinam militiam transmissum est.

Hinc etiam in utraque militia Armata & Palatina sunt Cornicularii, quorum denominatio varia est. Nam Cornicularii armatæ dicti a corniculo, quod est ornamentum militare, illudque inter dona militaria numeratur. Livius *lib.* 10. *Omnes ob insignem in multis locis navatam operam Papirius corniculis armillisque donavit*. At Cornicularii Præfecti Præt. ut aliorum Magistratuum, sunt Officiales qui adsunt cornibus Secretarii, Græcis ὑπασπισταί [5].

Cornicularis, ex Cassiodoro, perfunctis Officio septingenti solidi solvebantur: *Præfuerunt enim*, ait, *curribus Secretarii Prætoriani*, lib. 11. *Variar.* 36. Hæc lectio plane corrupta est: quam quidam immutant, & pro *curribus* legunt *juribus Secretarii*. Sed verba Cassiodori hanc emendationem non ferunt, qui a curribus Secretarii nomen Corniculario derivatum tradit, quod nullo jure a juribus trahi potest. Quare pro *curribus* lego *cornibus Secretarii*.

Cornicularii autem Præfecti erant exsequendis sententiis damnatorum, Maternus *lib.* 2. & qui Præfectiani singulis annis ex numero deputatorum exibant, transactis corniculis, Principis purpuram adorabant [6]. Quod facit ad Cassiodori mentem, dum loquitur de Corniculario qui egreditur, & Corniculario qui accedit, lib. 11. *Variar.* 19. & 20. De duobus deputatorum ordinibus, quorum alii saucios milites curabant, alii arma fabricabant, alio loco scribemus, ne a Cornicularis aberremus, de quibus elegans Inscriptio hæc est, pag. 350. 1.

Q. ALBIO. Q. F. HOR. ILLICI
7. LEG. XX. V. V.
CORNICVLARIO. PR. PR
DONIS. DONATO. AB. DIVO
TRAIANO. AVG
TORQVIBVS. ARMILLIS
PHALERIS. BELLO. PARTHICO. ET. AB
IMP. CAESARE. TRAIAN
HADRIANO. AVG. HASTA. PVRA
ET. CORONA. AVREA

1 L. 1. C. T. de distrah. pign. 2 L. 1. C. T. de cohortalib. princip. corni cul. 3 L. 14. C. T. de privileg. eor. qui in sacro Palat. 4 L. 3. C. qui militar. non poss. 5 L. 30. C. T. de cohortalib. 6 L. 26. C. T. eod. 7 L. 7. C. de principib. Agent. in reb. 8 L. 6. C. T. eod. 9 L. 31. C. T. de cohortalib. princip. 10 L. 11. C. de proxim. sacr. scrin. 11 L. fin. C. de offic. divers. jud.

1 Novel. Theod. de princip. Agent. in reb. 37. 2 L. 11. C. T. de princip. Agent. in reb. 3 L. 4. C. T. eod. 4 L. 8. C. T. eod. 5 Cujac. ad. l. 2. C. de proxim. sacr. scrin. 6 L. 8. C. T. de divers. offic.

Notæ litterarum PR. PR. Cornicularium Præfecti Præt. demonstrant, multis honoribus decoratum. Quare merito Cornicularii inter primates Officii collocantur, illorumque munus honor vocatur [1].

Cura Epistolarum inter Officia Præfecti Præt. recensetur. A Cassiodoro *Epistolarum Canonicarum cura* dicitur lib. 11. *Variar.* 23. atque etiam inter Officia Præfecti Urbi numeratur. Lex est Theodosii [2] ad ipsum Urbi Præfectum: *Primicerius Adjutor tuæ sedis Officii, per biennium, quod in eodem gradu & consuetudine ordinationis meruit, curam insuper personarum, usurpatione omni & ambitione cessante suscipiat.* Legit Contius ex V. C. *Primicerius Adjutorum*, & recte. Curam personarum nullo sensu dictam censet Cujacius lib. 13. *Observat.* cap. 1. mavultque legi *curam Epistolarum*; Subtilis quidem conjectura illa est, nec improbanda. Sed a vulgata lectione recedere non soleo, si sola conjectura mutetur, cum defendi possit. Verba ipsa legis maxime me movent, *curam insuper personarum, omni ambitione cessante suscipiat.* Quid enim Primicerius Adjutorum Urbanæ Præfecturæ, ambitione cessante, curam Epistolarum susciperet? Cessantem ambitionem interpretor, quod ad inferiorem gradum Primicerius transire videretur, cum personarum cura illi commissa est, quæ Optionum & Valetudinariorum propria erat. Ut Inscriptio Lucii superius allata ostendit, qui, pag. 431. 9.

MILITAVIT. IN. COHOR
VRB. ADIVTOR. TRIBVN
SECVTOR. OPTIO. VALETVDIN.

Optionis & Valetudinarii gradus inferior fuit, ut ipse Cujacius annotavit lib. 6. *Observat.* cap. 33. quem ambire Primicerius non optavit, sed cessante ambitione, invitus suscepit.

Curam Epistolarum, Epistolarem dictum Pancirollus asserit, cui non credo: nam cura illa ex Cassiodoro Epistolarum canonicarum fuit: & canones inferuntur aut ærario, aut arcæ sive mensæ Præfectoriæ, ex qua emolumenta solennia & pensiones præbentur. Satis curarum hic habuit, cui proprium nomen inditum est ab iis curis, & quem Epistolarem nullo alio Auctore agnoscere debeo: nec enim nomina his Officiis temere imposita sunt, nec temere commiscenda.

Regendarius cursum publicum regebat. Glossæ Basilicæ, Ρεγενδάριοι οἱ τὸν δημόσιον δρόμον ἰθύνοντες. De quibus Cassiodorus lib. 11. *Variar.* 9. *Habet*, inquit, *suam gloriam, qui pensatis excubiis, ad militarem noscitur pervenire fortunam. Hinc est quod Regendarii locum feliciter obtinere censemus, ut spe futuri provectus, avidius Prætorianis possit inhærere laboribus.* Puto ego Regendarios dictos a regerendo, unde Regesta denominantur. Frustra Regendarium a Theodosio Libellensem vocatum Pancirollus tradit [3], & ab aliis a libellis. Nam Theodosius cum de Epistolaribus & Libellensibus loquitur, nihil usquam de Præfecti Præt. Officiis cogitavit [4], qui in Scrinio libellorum septem homines habuit [5]: & absurdum esset Regendarium in cursu publico occupatum ad libellos excipiendos remittere. Ille enim Evectiones regerebat, id est, in librum seu regestum referebat. Evectionum autem faciendarum Imperatori aut Præt. Præfecto reservatur potestas [6]. De Evectionibus & Tractoriis tractabimus alibi.

Atque hæc de Officiis, quæ in Notitiæ Præfecti Africæ & Imperii continentur. Sed pleraque alia ex probatis Auctoribus & Impp. Constitutionibus occurrunt. Cassiodorus cum de promotionibus Officii Prætoriani loquitur, addit Primiscrinium qui egreditur, & Primiscrinium qui accedit, Scriniarium Actorum, Scriniarium curæ militaris, Prærogativarium, Primicerium deputatorum: quorum omnium Officia explicat lib. 11. *Variar.* 19. 20. cum seq.

Sunt præterea in Imperatorum legibus hæc Præfecti Præt. Officia: Domesticus, Protector, Agens in rebus, Palatinus utriusque Officii, & Comes Illustrium [1]; *Qui probibentur ad illam Provinciam, ex qua oriundi sunt, vel in qua larem collocarunt, obtentu publicæ necessitatis dirigi, ut ipse qui se mitti voluerit, matriculis exemtus, auri libram unam fisco inferre cogatur.*

Titulus est in utroque C. *de Domesticis & Protectoribus*. Protectores & Domestici sunt; nec tamen omnes Domestici, Protectores dicuntur, sed a Protectoribus distinguuntur: licet ea quæ concessa sunt Domesticis, ad Protectores trahantur [2]. Alii autem sunt Domestici & Protectores Principis, alii Judicum, quorum nomen commune est, cum eandem militiam sustineant, sed munera diversa.

Domestici Judicum privatis illorum negotiis vacabant, & a publicis actibus arcentur. Nam *si necessitatibus publicis convicti sint se immiscuisse, ad potestatis majoris examen deducuntur, ut competens in eos vindicta promatur* [3]. Hi etiam post finitam Magistratuum administrationem, dies quinquaginta in Provinciis residere debuerunt, ut si quid peccassent, pro modo delicti plecterentur [4].

At Principis, & Præfecti Præt. Domestici publicis illorum usibus deserviunt, & in exsecutione tributorum Comitibus obsequebantur, Cassiodorus lib. 9. *Variar.* 13. quod Domesticis Judicum vetitum fuit, qui nec Scholam, nec Comitem habuerunt [5]. De Comite Domesticorum nos suo loco: ad Protectores venio qui a Domesticis separantur. De Protectoribus hæc Cedrenus in *Histor. compend.* in Gordianis: *Junior Gordianus*, ait, *post Pupienum Imperator creatus mensibus tribus Principatum tenuit. Is primus instituit Candidatos & Protectores, & ordinem Scholarium, quem a se Juniorum appellavit*: Ος πρῶτος ἐποίησε Κανδιδάτον καὶ Πρωτίκτορας, καὶ τὸ τάγμα τῶν Σχολαρίων συστησάμενος ἐκάλεσεν αὐτὸ Ιουνιώρων, ὡς τὸ ἴδιον ὄνομα. Inde Candidati duplares, Candidati simplares, qui duplas vel simplas consequebantur annonas, Veget. *lib. 2. cap. 7.* Protectores Glossis veteribus προασπισταὶ, quasi clypeo objecto propugnatores: Domestici, οἰκειακοί. Herodiano optimo Scriptori *lib. 4.* σωματοφύλακες, *corporis servatores*, qui cum corpore custodibus non confunduntur, quos paulo post vocat φρουροὺς τοῦ σώματος, qui erant Equites Germani. Atque hi dignitate Protectoribus impares, inter Domesticos non comprehenduntur. Robora Germanorum custodes Tiberio aderant, unde Inscriptio vetus Romæ, pag. 600. 12.

BASSVS. NERONIS. CAESARIS
CORPORE. CVSTOS
NATIONE. FRISIVS.

Item alia Interamnæ, pag. ead. 13.

HILARIVS
HERONIS. CAESARIS
CORPORE. CVSTOS
NATIONE FRISAEO

1 L. 9. C. T. de diversf. offic. 2 L. fin. C. de offic. Præfect. Urb. 3 Cap. 18. ad Notitiam. 4 L. 32. C. de appellationib. 5 L. 1. C. de offic. Præfect. Præt. Afric. 6 L. 40. C. de curs. public.

1 L. 4. C. T. de exactorib. & exsecutorib. 2 L. 6. & 9. C. T. de Domestic. & Protectorib. 3 L. 4. C. de adsessorib. 4 L. 3. C. eod. 5 L. 4. C. T. de exsecutorib. & exactorib.

Φρουροί, corpore custodes, sunt milites præsidiarii, vigiles, excubitores, ut plurimum peregrini & Germani. Hanc Germanorum cohortem a Cæsaribus olim institutam, multisque experimentis fidelissimam dissolvit Galba, ac sine ullo commodo remisit in patriam, Suetonius in *Galba* cap. 12. & in *Caligula* cap. 58.

At Protectores nobiliores σωματοφύλακες, non custodes solum corpore, sed corporis Principis custodes, quos nos diceremus, *Les Gardes du Corps*, armatam militiam subeunt, & protegendi lateris Principis sollicitudinem patiuntur [1]: nec in foribus Palatii excubias agere solebant, nisi grande aliquod periculum immineret.

Veteranis plurimum honor Protectorum defertur, aut Domesticorum [2]. Hinc Constantinus veteranos vocat *protectoria dignitate cumulatos* [3]. Illi quandoque ad inquisitionem vagorum per Provincias dirigebantur [4]. Quandoque mittebantur ad juvandas in Provinciis necessitates publicas: ut a Constantio decem Protectores in Galliam ad hanc rem missi sunt, Ammianus Marcellinus *lib.* 15. His etiam nobilium rerum custodia mandata est, idem *l.* 19.

Veterani, qui honoris Protectorum candidati, a Cassiodoro *Prærogativarii* dicuntur lib. 11. *Variar.* 27. ab eo quod *Veteranis*, ait Symmachus *l.* 3. *epist.* 67. *prærogativa debetur, ut illis Protectorum dignitas tanquam pretium longi laboris accedat*. De Protectoribus variæ sunt Inscriptiones, inter quas Protector & Notarius invenitur pag. 626. 8.

L. VITALIS. V. C. PROTECTOR
ET. NOTARIVS

Protector & Scriba Librarius, pag. 626. 7.

P. ANNIO. PROTECTO. SCRIB.
LIBR

Sunt & Protectores Ducenarii, pag. 531. 2.

ET. MEMORIAE. ATTINIAE
AVRELIVS. ROMANVS
PROTECTOR. DVCENARIVS

Ducenarii & Centenarii sunt ex Schola Agentium in rebus, sed hic Ducenarius armatæ militiæ nomen est, & pro eo accipitur, qui duas centurias, seu ducenos milites ducebat in acie, Veget. *l.* 2. *c.* 8. Hinc Protectores Ducenarii, qui ceteros & ipsos Protectores Prætorianos regebant: quique apud Præfectum Præt. Comitis Protectorum, qui Comes Illustrium, vices gerebant, & omnibus Protectoribus imperabant.

Habuit ergo Præfectus Præt. Protectores, seu corporis custodes: habuit Agentes in rebus, de quibus nos posthac amplius: habuit Palatinos utriusque officii [5], hoc est, tam equites quam pedites, ex quorum officio etiam Mittendarii fuerunt [6].

Sunt præterea in Officio Præfecti Præt. Lampadarii, de quibus Novella est unica Imp. Valentiniani. Hi a lampade ferenda dicti inter Apparitores Præfecti Præt. numerantur Novella Juliani Antecessoris [7], cum de annonis Quæstoris loquitur, qui exercitui præerat: *Huic*, ait, *Princeps apparitionem dedit, ad imitationem quandam Præfecti Præt. id est, Scriniarium & Præcones, & Lampadarios, & omnem deinceps ordinem*. De Scriniario & Præconibus nota sunt quæ hic adferre possem. Sed sunt præterea Mensores, de quibus Novella est Theodosii & Valentis [1], qua Officio Prætoriano Mensores pro mansionum suarum quiete concedunt.

Mensores seu Metatores ex Ministerianis Principi hospitia parabant [2]. Hi deputatas singulis quibusque domos enotabant, & hospitaturi nomen postibus adscribebant: nobis sunt *des Fourriers*. Lampridius Alexandri Imperatoris virtutem extollit, in eo quod itinerum suorum dies publice proponebatur, ita ut edictum penderet ante menses duos, in quo scriptum erat: *Illa die, illa hora, ab Urbe sum exiturus, & si Dii voluerint, in prima mansione mansurus*, &c. in *Alexandro*.

Mansiones pro unius diei itinere accipiuntur. Cassianus *Collation.* 24. cap. 4. *Septem siquidem mansionibus vastissimæ solitudinis deserta penetramus*. Idem de Paulo Abbate lib 10. *Instit.* cap. 24. *Ab oppidis & habitabili terra, septem mansionibus, vel eo amplius, deserti illius separata habitatio*. Sic etiam apud Plinium *lib.* 12. *cap.* 14. mansio pro unius diei itinere usurpatur: *Mansionibus octo*, ait, *stat regio thurifera a monte excelso, vel pro stationibus militum, vel iter agentium*.

CAP. XVI.

De Sedibus Præfectorum Prætorio. De vicem Præfectorum gerentibus. De honoraria Præfectura, & Præfecturæ insignibus.

Philippus Bertherius in Senatu Tholosano Præses, Imperii Romani Notitiam suis scriptis maxime illustravit. Ille quidem ex Novella Justiniani CXXVIII. in quavis Orbis Romani Diœcesi Præfecti Præt. tribunal agnoscit, nec proprias illius fuisse sedes inficiatur, lib. 1. *Pithan.* cap. 8. Sedem vir eruditus a tribunali distinxit, illamque pro Metropoli, in qua Præfectus morari solebat, accipere videtur: hac ratione motus, quod Justinianus Præfecti Præt. Africæ sedem jussit esse Carthaginem [3]. Sic fuit Præfecti Præt. Orientis sedes Antiochia, in qua, ut prodit Strabo *lib.* 16. regiam habebant, qui regioni præerant, βασίλειον ἵδρυτο τοῖς ἄρχουσι τῆς χώρας. Thessalonica Illyrici caput, sedes fuit Præfecti Illyrici: Præfecti Italiæ, Mediolanum: Præfecti Galliarum, Treveris. Sedes tamen pro foro & pro Tribunali Præfecti Præt. frequentius accipitur; quæ sedes amplissima, excelsa, sublimissima dicitur: & vere est Præfecti tribunal: nam Sedere proprie dicitur, cum pro Tribunali jus reddit [4]. Hinc sessionum dies, quibus pro Tribunali expediuntur ea quæ causæ cognitionem desiderant [5]. Dies Sessionum ἀγοραῖοι. In *Actis Apostolorum* cap. 19. vertit Interpres *Conventus forenses*. Cum orta esset Ephesi seditio in Paulum, *Scriba sedavit turbas, & dixit: Conventus forenses aguntur, & Proconsules adsunt, accusent invicem*: Ἀγοραῖοι ἄγονται, καὶ ἀνθύπατοί εἰσιν, ἐγκαλείτωσαν ἀλλήλοις. Hos Conventuum seu Sessionum dies ipse Paulus 1. *Corinth.* cap. 4. vocat ἀνθρωπίνην ἡμέραν, *humanum diem*.

1 L. 9. C. T. de Domestic. & Protectorib.
2 L. 2. C. de Veteran.
3 L. 5. C. T. eod.
4 L. 10. C. de desertorib.
5 L. 4. C. de exsecutorib. & exactorib.
6 L. 8. C. de Palatin. sacr. larg.
7 Novel. 41. Julian. Antecess.

1 De Offic. & Numerar. Præfect.
2 L. 1. C. de metatis.
3 L. 1. C. de offic. Præfect. Præt. Afric.
4 L. Divus. D. de in integr. restitut.
5 L. 2. §. dies. D. quis ord. in bonor. possess.

Sic ergo Præfecti Præt. sedes, tribunal & forum in quavis Orbis Romani Diœcesi & Provincia fuit, summumque in omnes sui tractus locos imperium exercuit. Ex Martyrologio potissimum liquet Præfectos Præt. variis cruciatibus Christianos addixisse, sententia ab eis pro Tribunali sedentibus in Martyres prolata. Romæ sub Alexandro Imp. & Ulpiano Præfecto, plurimi Martyres, diu cruciati, ad extremum capitali sententia damnati sunt, Martyrolog. 2. Martii. Crudelissimus in Christianos fuit Ulpianus Lactantii testimonio [1]: *Quin etiam*, ait, *sceleratissimi homicidæ contra pios impia jura condiderunt. Nam & constitutiones sacrilegæ, & Jurisperitorum disputationes leguntur injustæ. Domitius* (qui Ulpianus est) *de Officio Proconsulis lib. 7. Rescripta Principum nefaria collegit, ut doceret, quibus pœnis affici oporteret eos, qui se cultores Dei confitentur.* Nec exciderunt leges illæ lib. VII. ut quidam putant: harum enim fragmenta in Pandectarum libris restant plurima [2]: ex quibus expunxit Tribonianus, quæ in Christianos scripta erant. Præfectorum autem amplissima Judicia sententiæ amplissimæ sedis dictæ sunt [3], ut tribunal amplissimæ Præfecturæ, forum appellatum [4].

Eandem plane potestatem, eundemque honorem adepti sunt, qui vices Præfecti Præt. egerunt: neque enim hi pro Vicariis Præfectorum intelligendi sunt. Etenim *qui vice Præfecti cognoscit, id habet ex mandato Principis: & ab eo deportati, statim amittunt civitatem* [5]. Jus autem deportandi datum est Præfecto Præt. atque ei qui vicem ejus sustinet: quod Præfecto Urbi nec Vicariis Præfectorum concessum est. Quare recte Accursius hæc verba legis, *qui vice Præfecti cognoscit*, de eo interpretatur, qui in locum Præfecti defuncti subrogatur. Inscriptio legis est ad Dracilianum Agentem vices Præfecti Præt. [6]; hic Propræfectus etiam dictus est, ex inscriptione quam supra attulimus. *Propræfecto Asiam regere*, dixit Ammianus Marcellinus *l.* 29. Aurelius Victor in *Constantino*, *Propræfecto regere*.

Præfectoria vero dignitas dicitur, non solum Præfectorum Præt. sed etiam Præfecti Urbis, & Magistrorum militum [7]. Ea vero duplex fuit, quæ aut in ipso gestu præfulget, & quæ honoraria est. Honorariam dicimus cum Codicillos aliquis accipit ab Imperatore, quibus dignitas ei præstabatur, quasi & is Præfectus fuisset, sive Magister militum. In ipso autem gestu, sive actu positus est, qui revera, vel Præfectus, vel Magister militum factus est. Itaque *si Curialis homo*, ut supra notamus, *Præfectoria dignitate potitus fuerit, siquidem honoraria, manet in eadem conditione constitutus. Sin autem revera Præfecturam nactus est, vel Magisterium militum, tunc curiæ nexibus liberatur.* Honorarius ergo est qui non gessit Magistratum, sed cui Magistratus honores donantur codicillis ab Imperatore impetratis. Atque hi codicillares honores dicti, Lampridius in *Alexandro*. Codicillorum formulam Cassiodorus refert, lib. 6. *Variar.* 10. Hi honores ab Imperatoribus adumbrati vocantur [8]. Honorarii tituli dignitatum, nullo laborioso administrationis actu acquisiti [9]: honores emendicati [10]. Hic autem ordo in hujusmodi honoribus servatur, *ne singulorum quorumcunque codicillares dignitates, his qui insignia administrationis gesserint, præferantur* [1]. Singulorum dignitates nuncupantur, quæ privilegio nituntur, & jure singulari tributæ sunt: quas aliqui absque administratione imaginarias meruerunt. Sed qui eas adepti sunt, nulla temporis prærogativa utuntur, sed postponuntur iis qui in eodem loco positi eam potestatem gessissent.

Præterea nullum honorarii cingulum gestant, cum nullo ante gestæ administrationis merito honorem consecuti sunt, sed solo Codicillorum Principis beneficio ornantur [2].

Huic capiti pro corollario adjicio insignia Præfecti Præt. ut in Notitia Imperii depicta sunt. Primum vultus Principis auratæ pilæ & erectæ præfixos habuerunt, & mensam tapeto ornatam, in qua candelabra quatuor hinc inde disposita, luminibus ardentibus apta: atque in medio eorum Codex sive mandatorum liber, duabus fibulis occlusus, in cujus integumenti umbilico imago item Principis impressa est. Carpentum quoque quadrijugum. In insignibus Præfecti Præt. Italiæ sunt tres muliebri specie statuæ, cum Diœcesium inscriptione, Italia, Illyricum, Africa. Harum unaquæque discum ambabus manibus portat, pecunia signata refertum.

Scripsit Petrus Faber libro 1. *Semestr.* cap. 3. Carpentum Præfecto Præt. soli tributum, atque Vopiscum in *Aureliano* arguit, qui Præfecto Urbis illud concessum tradit: *Homo Syracusanus*, inquit, *Carpentum pro sella Curuli nominavit*. Sed eadem prorsus insignia Præfectus Urbi habuit, quæ Præfectus Prætorio, & carpentum omnino simile, demtis Diœcesibus muliebri effigie depictis. Nec moveor quod Senatus Messalinæ Claudii concessit, ut carpento uteretur, Dio *lib.* 58. *Καὶ τῇ Μεσσαλίνῃ τῷ καρπέντῳ χρῆσαι ἔδοσαν*. Quæ triumphantem Claudium eodem carpento secuta est, Suetonius in *Claudio* cap. 17. Quod Præfectorum Præt. auget dignitatem, quam Casaubonus *ad d. cap.* 17. non advertit, qui carpentum nihil aliud esse quam vehiculum ex Vopisco credit: Judicesque honoratiores, ex Augustæ Historiæ Scriptoribus, vehiculis usos frustra colligit. Vehicula enim sunt carrucæ, quibus non solum Magistratus, sed etiam privati usi sunt, illisque argentatis, cum antea auratæ fuissent, & eboratæ. idque ex indulgentia Principis Aureliani, Vopiscus in *Aureliano*. Sed Præfectorum carpentum pompaticum fuit, ut Isidorus loquitur *lib.* 20. *cap.* 12. Ceterorum Magistratuum, qui majores erant, insignia alia fuerunt, ut Ulpianus docet [3]: *In Edicto de postulando*, ait, *Prætor excepit sexum & casum. Sexum, dum fœminas prohibet postulare: casum, dum cæcum utrisque luminibus orbatum repellit. Videlicet quod insignia Magistratus videre & revereri non possit.* Quæ sint illa insignia postea sic explicat: *Refert etiam Labeo Publilium cæcum, Asprenatis Noni patrem, aversa sella a Bruto destitutum cum vellet postulare.*

Curulis ergo sella, in qua Magistratus jus dicebant, illius insigne fuit: quæ inter honores summos computata est. *Honores*, ait Tacitus lib. 11. *Annal. ut quis amore in Germanicum aut ingenio validus, reperti decretique: ut sedes Curules Sacerdotum Augustalium locis, superque eas coronæ querceæ statuerentur.*

Inter Præfecti Præt. insignia & honores non comprehendo ea, quæ illi extra ordinem decreta sunt, jure quodam singulari. Ut cum Claudius Imperator Rubrio Pollioni imaginem & sedem in Senatu, quoties se comitaretur in curiam, concef-

1 Lib. 5. Instit. cap. 11. 2 L. 7. D. de accusationib. l. 1. D. ad leg. Jul. majest. l. 6. D. ad leg. Jul. de vi public. l. 4. ad leg. Corn. de sicar. l. 8. D. ad leg. Corn. de fals. l. 6. D. ad leg. Jul. peculat. l. 5. D. de pœnis. 3 L. 32. §. executorib. C. de Episcop. & Cleric. 4 L. 30. C. T. de cohortalib. 5 L. 1. §. a Præfecto. D. de leg. 3. 6 L. 1. C. T. de usuris. 7 Novel. Julian. 70. 8 L. 6. C. T. de honor. codicil. 9 Lib. 187. C. T. de Decurionib. 10 L. 5. C. T. de honor. codicil.

1 L. 7. & 8. C. T. eod. 2 L. 1. C. T. qui a præbit. Tiron. 3 L. §1. casum. D. de postuland.

ſit, Dio *lib.* 58. Εἰκόνα καὶ ἕδραν ἐν τῷ βουλευτικῷ. De imagine & ſede; quam Curulem intellexit Dio, ſilet Suetonius, qui Claudium, ut ſibi in curiam Præfectum Præt. Tribunoſque militum ſecum inducere liceret, precario exegiſſe tradit in *Claudio* cap. 12. Et recte, precario, cum Præfefectus tum ex Equeſtri Ordine ſumeretur. Poſtea enim Præfecti Præt. ab Alexandro Senatores facti, jus ſedendi in Senatu, cum ſuis Vicariis habuerunt [1].

CAP. XVII.

De Notitia Conſuetudinum Præfectorum Præt. & de Sportulis Officiorum.

NOtitia Conſuetudinum, ait Imperator [2], *quas in ſacro laterculo, & in Prætorio ampliſſimæ Præfecturæ per Africam, pro tempore Dux præbere debet, uniuſque limitis ſic. In ſacro laterculo ſolidos ſex. In Officio Magiſteriæ militum poteſtatis, pro inſinuandis adminiſtrationis ſuæ divinis noſtræ ſerenitatis adfatibus, ſolidos* XII. *In Officio ampliſſimæ Præfecturæ per Africam, pro inſinuandis ejuſdem Chartis, ſolidos* XII. *Hæc conſuetudo non ſolum ad Duces limitum, ſed & ad Judices civiles porrigitur: qui ne multa diſpendia pro completione chartarum, vel codicillorum, vel in ſacro laterculo, vel in Scrinio Præfecti Præt. per Africam ſuſtinerent: in laterculo pro codicillorum atque chartularum promotionis ſuæ conſuetudinibus, nihil ultra ſex ſolidos præbere tenentur. In Scrinio vero Præfectorum non ultra duodecim ſolidos coguntur inferre* [3]. Codicilli nobis ſunt *Proviſionis*: Completio chartarum, *Controlles & Enregiſtremens*.

Conſuetudines hic non pro jure moribus conſtituto, quod legis habet vigorem, accipiendæ ſunt; ſed pro iis, quæ ſunt moris, & quæ non juris, *Les menus droits*, quæ etiam in bonæ fidei Judiciis venire ſolent [4]. Proprie tamen conſuetudo pro debita impenſa & ſolita intelligitur. Unde telonia & tributa plerumque conſuetudines appellantur, Caſſiodorus 1. *Variar.* 10. Hoc ſenſu conſuetudines in Caroli Magni *Capitulis* lib. 4. art. 47 uſurpantur, ubi conſuetudines ſunt tributa, quæ Franciſcus Pithœus popularis meus interpretatur, ἅπερ ἡ συνήθεια δίδοσθαι γινώσκει. Titulus eſt in libris Baſilicῶn *de conſuetudinibus, quæ a Provincialibus dantur, perferentibus & inſinuantibus miſſas a Principe ſacras ſive Judiciales litteras*, lib. 57. Περὶ συνηθειῶν τῶν διδομένων παρὰ τῶν ἐπαρχιωτῶν τοῖς διακομίζουσι καὶ ἐμφαίνουσι τὰς ἐκ βασιλέως ἀπεσταλμένας σάκρας, ἤτοι ἐπαναγνωστικά. Donum ergo ordinarium ſive ſalarium conſuetudo dicitur, ὀψώνιον, συνήθεια, ſtipendia ſolita. Quæ conſuetudines ad Eccleſiaſticum etiam ordinem tranſierunt. Etenim pro conſuetudine ab Epiſcopis conſecratis præſtabantur Patriarchis auri libræ viginti, vel ea tantum, quæ vult conſuetudo [5]. Metropolitanus autem, qui a Concilio ſuo, vel Beatiſſimis Patriarchis creatur, & omnes alii Epiſcopi, qui vel a Patriarchis, vel a Metropolitanis conſecrantur, ſiquidem non minus triginta auri libris habeat Eccleſia conſecrati, dabit pro Cathedratico ſolidos centum. Notariis autem conſecrantis, & aliis qui ex conſuetudine capiunt, ſolidos trecentos. Deinde eadem Novella ſancitum eſt [6]: Ut nullus Clericus cujuſcunque gradus præſtet aliquid ei a quo conſecratur, vel alii cuique perſonæ. Solas autem conſuetudines conſecratori, & Miniſtris ejus, ex more capientibus, unius anni diaria non excedentes pecunias præſtet. Hinc Gregorius Papa ad Stephanum Caſtrium, prohibet Epiſcopos novas conſuetudines imponere [1]. Cathedra Heſychio, καθέδρα θυσία, in qua ſacra fiunt: Cathedraticum jus exedræ ſive ſedis: diaria ſunt annales reditus.

1 L. 17. C. T. de legat. 2 L. 2. §. notitia. C. de offic. Præfect. Præt. Afric. 3 L. 1. §. hoc etiam. C. eod. 4 L. quod ſi nolet. §. quia aſſidua. D. de Ædilit. edict. 5 Novel. Julian. 123. cap. 5. 6 Cap. 23.

Sed ut ad Prætorio Præfecti conſuetudines redeamus, obſervandum eſt, illas non tantum in chartarum inſinuatione, & promotione Judicum conſiſtere, ſed & in aliis juribus, quæ more perſolvi conſueverunt: quale eſt ex Conſtitutione Anaſtaſii Imp. introductum apud Antonium Auguſtinum [2], quod προαπεσταλμένον ſeu ἀπεσταλμένον [3], hoc eſt, antemiſſum, quod juxta conſuetudinem inferebatur initio ſingularum indictionum.

Nonnunquam Sportulæ pro conſuetudinibus uſurpantur, ut ex Juliani Anteceſſoris Novella colligitur [4]: *Liceat*, inquit, *Illuſtribus viris Patriciatus codicillos accipere, quamvis neque Conſulares, neque Præfectorii facti ſint. Illud autem certum eſt, quod tertiam partem Sportularum in ingreſſu dignitatis dare compelluntur: omnibus aliis ex conſuetudine Sportulis dandis, in quavis promotione ſua firmitate durantibus.*

Proprie tamen ex lege Juſtiniani [5], Sportulæ ab Officio, tam viri magnifici Præfecti Præt. quam reliquorum Judicum exiguntur, nulluſque audet quocumque modo earum excedere quantitatem.

Conſuetudines Judicum, vel Ducum, ad certam ſummam Juſtinianus ſe redegiſſe ait, *quia ſi ipſi Judices diſpendiis læſi non fuerint, nullam habebunt neceſſitatem tributarios prægravandi; ſicque nullas Judices impenſas perferunt, quin ab aliis jure vel injuria exigant.*

Judices militares, qui his conſuetudinibus obligantur, ſunt Duces utriuſque limitis, qui duplex conſuetudinum onus ſuſtinent [6]. Nam *in Officio Magiſteriæ militum poteſtatis, pro inſinuandis adminiſtrationis ſuæ Principis adfatibus, ſolvunt ſolidos* XII. *totidemque in Officio ampliſſimæ Præfecturæ, pro inſinuandis eorundem chartis.* Affatus divinos vocat Imperator Reſcripta ſua [7].

Maxime vero Principes laborarunt in conſtituendo Sportularum modo, quæ a Judicibus vel eorum Officiis percipiuntur. Exſtat Zenonis Conſtitutio [8], qua de Sportulis ita cavetur: „ Ipſis „ quoque Sportulis, & fideijuſſionibus modum „ conſtituimus obſervandum, ut conventi non „ alium fidejuſſorem, niſi Actuarium, vel unum „ ex Primatibus ſuæ Scholæ, exſecutoribus pro „ reſponſione ſuæ perſonæ, ſine ſcripto præſtent, „ ſive in cauſis civilibus appetantur, ſive in cri„ minalibus accuſentur. Nec ultra conventionis „ nomine Sportularum, quam unum aureum ex„ ſecutoribus uſque ad finem litis præſtent, quem„ cunque contigerit conveniri. Inducendorum „ ſane nomine & cognitionum exercendarum, „ ſtandæque perſonæ gratia, ex ſimplici poſtula„ tione, contra eos habita, ſive ex appellatione „ ſubſecuta, vel alio quolibet modo, in Judicio „ deponatur. Tribus ſolidis tantummodo uſque „ ad terminum negotii, eos qui accepturi ſunt, „ percipiuntur eſſe contenti. In cognitionalibus „ vero geſtis edendis, duo tantummodo ſolidi præ„ ſtantur.

Hinc pœna conſtituta eſt a Juſtiniano [9], *Si quis majorem veræ æſtimationis quantitatem in libello conventionis inſeruit, & ex hac cauſa viatores, id eſt,*

1 Cap. 3. extr. de cenſib. 2 De annon. & tribut. 3 L. 13. C. de annon. & tribut. 4 Novel. 62. 5 L. 1. §. ſpeculis. C. de offic. Præfect. Præt. Afric. 6 L. 2. §. notitia. C. eod. 7 L. 3. C. T. de ſtud. lib. Urb. Rom. 8 L. 4. C. de Caſtrenſian. 9 §. tripli. Inſtit. de actionib.

exſecutores litium, ampliorem ſummam Sportularum nomine exigant. Quod Theophilus explicat, ex quo diſcimus Sportulas pro ſummæ, quæ petebatur, ratione exigi ſolere. Ille enim: Cum centum, inquit, aureos quis debet, nec amplius, libellum ei mille aureorum quis miſerit: hoc facto neceſſe ei fuit, majores dare Sportulas. Et quoniam ſex aureos plus dedit, quam ex vero dare debebat, naſcitur adverſus Actorem conditio ex lege. Quod a Juſtiniano conſtitutum tradit, *διάταξις ἐστι τῦ ἡμετέρε Βασιλέως*. Quæ Conſtitutio diu ignorata, viris magnis occaſionem dedit ex Theophilo de Sportulis argumenta texere, inter quos Antonius Contius [1], & Antonius Auguſtinus [2].

Græcas Conſtitutiones ex Baſilicis Cujacius edidit lib. 12. *Obſervat.* cap. 17. ex quibus & Novellis [3], Sportularum modum definitum tradit, pro modo petitæ quantitatis, id eſt, in centenos aureos dimidiatum: & conſequenter in ducentos, aureum unum; in millenos, ſex. Sed qui Principis edicta in Provinciam perferunt, xv. aureos a Provincialibus accipere poſſunt: Nuntiatores ſacrarum litterarum aureos ſex: ut Nuntiatores generalium formarum Præfecti Præt. aut ſtatuarum ponendarum Principi in aliqua civitate. Atque hic eſt Sportularum modus quæ Officiis debentur.

Nec vero Sportulæ variis Officiis & Exſecutoribus litium ſeu Viatoribus tantum conceſſæ ſunt: ſed & pedaneis Judicibus & militaribus, aliiſque permultis, ut ſigillatim expendemus. Titulus eſt C. Juſtin. *De Sportulis & ſumtibus in diverſis Judiciis faciendis, & de exſecutoribus litium*.

De pedaneórum Judicum Sportulis, ita Harmenopulus [4]: *Jubemus pedaneos Judices, qui θεματικοὶ κριτταὶ, ex unaquaque auri libra, non ultra tres aureos accipere, ab iis ſcilicet qui locupletiores ſunt. Neve Sportularum exactio excedat aureos centum, μὴ ὑπερβαινέτω δ' ἡ ἀπαίτησις τῶν ἑκατὸν ἐκπαγιστικῶντα ρ ι ι. quantacunque ſit pecuniæ ſumma*. Hæ Sportulæ quæ pedaneis Judicibus dantur τὰ δικαστικὰ dicuntur [5].

De Sportulis militarium Judicum ſecundum Juliani Imp. ſtatuta, Sportula Duci, in quinquaginta libras argenti, non ab uno Primipilari, ſed ab univerſis pariter inferri debuit, nihilque amplius Duces Sportulæ ſolennis prætextu exſculpere poſſunt [6]. Pro ſingulis tamen libris argenti, quas Primipilares viris ſpectabilibus præſtant, quatuor ſolidi præbentur, ſi non ipſi argentum offerre ſua ſponte maluerint.

Sportulæ etiam Comitibus Stabuli tribuebantur, pro equis canonicis militaribus, Diœceſeos Africanæ: quod ſecundum Notitiam ſingularum Provinciarum, locorumque conſuetudinem ſervari præcipitur [7]. Octoni & deni ſolidi pro ſingulis equis perſolvebantur, & duo ſolidi detrahebantur pro equis Curatoriciis. Byzaceni & Tripolitani quinos denos pro ſingulis equis præſtant, & Sportularum nomine Comiti ſtabuli nihil præſtant [8]. Equis Curatoriciis, Hermogenianis, Canonicis, Palmatis, Hiſpani ſanguinis, qui in C. Theodoſiano divagantur, nos aliquando calcar addemus. Sportularum modum perſequemur, quibus obnoxii fuerunt Protectores, Domeſtici, qui inter quinos & denos ſolidos Sportularum nomine Primatibus diſtribuere præcipiuntur. Ii autem qui

1 Poſt l. 1. C. de Sportul.
2 Lib. 1. Conſt. Juſtin. tit. 2.
3 Novel. 82. & 123.
4 Lib. 1. tit. 4. §. 53. 54. 55.
5 Novel. 82.
6 L. 9. & l. 27. C. T. de cohortalib. princip. &c.
7 L. 3. C. T. de collat. equor.
8 L. 29. C. T. de annon. & trib.

vel ſuffragio, vel potentia, vel gratia, ſacram purpuram adorare pervenerint, quinquagenos ſolidos inferebant [1].

Sanxit autem Juſtinianus, *ut nemo civilium Judicum ulla ex cauſa quidquam acciperet* [2]: *alioqui lege Julia repetundarum teneretur* [3].

Et quoniam frequens eſt in Pandectarum libris Sportularum mentio; utile eſt leges quaſdam interpretari, & de varia Sportularum ſignificatione breviter aliquid attingere. Hoc enim in opere id egi potiſſimum, ut ſi qui obſcuriores Pandectarum loci occurrerent, in iis elucidandis maxime ſtudium meum ponerem.

Marcellus libro ſeptimo Digeſtorum quærit [4]; *Si mulier acceptam a marito pecuniam in Sportulas pro cognato ſuo, ordini erogaverit, an donatio valeat? Et ait valere, neque videri locupletiorem mulierem factam, quamvis mutuam pecuniam eſſet acceptura, & pro cognato erogatura*. Erogabantur Sportulæ ordini a novo Decurione: & minores quinque viginti annis Decuriones facti Sportulas accipiunt: ſed interim ſuffragium inter ceteros ferre non poſſunt [5].

Sportulæ etiam pro introitu militiæ præſtabantur [6], ut pro introitu Sacerdotii: haſque immodicas fuiſſe Suetonius teſtatur in *Claudio* cap. 9. Nam *ſeſtertium octogies*, inquit, *pro introitu novi Sacerdotii Claudius impendere coactus, ad eas rei familiaris anguſtias decidit, ut cum obligatam ærario fidem liberare non poſſet, in vacuum lege prædiatoria venalis pependerit, ſub Edicto Præfectorum*. Iſtam Sportulam, imo dotem Apulejus vocat lib. 7. *Metamorphoſ.*

Non immorabor in indaganda Sportularum origine, quæ pro cœna recta primum conſtitutæ ſunt: ut nec in varia illius ſignificatione vagabor. Hoc unum ex Plinio ſufficiet monuiſſe lib. 10. *Epiſt. Sportulas ab his erogatas, qui togam ſumerent, nuptias facerent, inirent Magiſtratum, vel opus publicum dedicarent, vel ex mera donatoris liberalitate*. De toga pura M. Tullius lib. 9. *Epiſt. ad Attic.* epiſt. 22. *Ego*, inquit, *quoniam Roma caremus, togam puram meo Ciceroni dedi, idque municipibus noſtris fuit gratum*. De nuptialibus Sportulis Apulejus *Apolog.* 2. *Quippe*, ait, *ita placuerat, in ſuburbana villa potius conjungeremur, ne cives denuo ad Sportulas convolarent*. Symmachus *lib.* 4. *epiſt.* 55. *Non eadem facilitate purgabis, quod filii noſtri Minervii nuptias aliorum potius relatu, quam tuis litteris comperi. An veritus es, ne a te numiſma auro cuſum deſiderarem? potuit jacturam Sportulæ tacere verecundia mea*. Idem Symmachus de Sportula Conſulari *lib.* 9. *epiſt.* 124. *Sportulam Conſulatus mei, & amicitiæ noſtræ & honori tui debeo. Hanc in ſolido uno ad te miſi, orans ut benigno animo ſolemnia officii mei libamenta ſuſcipias*.

Ex Imperatorum Conſtitutionibus cum publica hæc Officia celebrarentur, Sportularum nummus argenteus fuit. Sed Conſulibus ordinariis auream Sportulam dandi facultas fuit [7], quod poſtea correctum [8]. Nam aurum Conſuli ſpargere non licet, argentum licet: ſolique Principi aurum erogare ſervatum eſt.

Sportularum vero diviſio ex Novella Juliani Anteceſſoris [9], non ob Conſulatus honorem ſolum, ſed in ipſorum Conſulum proceſſionibus fie-

1 L. 3. C. T. de Domeſtic. & Protectorib.
2 Novel. 8.
3 L. 1. C. ad leg. Jul. repet.
4 L. 5. §. Marcellus. D. de donat. int. vir. & ux.
5 L. 6. §. 1. D. de Decurionib.
6 L. 102. §. alumno. D. de leg. 3.
7 L. 1. C. de expenſ. Lud.
8 Novel. 105. Julian.
9 D. Novel. 105.

Processio est progressio in publicum, & procedere proprie dicitur, qui pompa quapiam in publicum incedit. M. Tullius lib. I. *de Divinat. In sella aurea sedit, & cum purpurea veste processit*. Hoc enim sensu verbum *processit* accipiendum est: quod & illam pompam progredientis Imperatoris in publicum demonstrat. *Cum salutatus esset a Daciano & Aventino & Opilio Macrino Præfectis Præt. Clarissimis viris, item amicis & principalibus Officiorum, & utriusque ordinis viris, & processisset* [1] *Antonius Augustus*, oblatus est Julianus, &c.

Septem vero fuere processiones Consulares, in quibus Sportularum distributio consumebatur. Hæ in Circo, & in Arena, & in Theatro. Prima quidem Processio Kalendis Januarii fuit, quibus Consules Magistratum inire solebant. Secunda ea quæ mappa dicitur, quæ ad Circenses Ludos refertur, quos mappæ appellatio designat. Mappa enim Ludorum committendorum signum fuit. Cassiodorus lib. 3. *Variar.* 51. *Mappa, quæ signum dare videtur Circensibus, tali casu fluxit in morem. Et cum Nero prandium protenderet, & celeritatem, ut assolet, avidus spectandi Populus flagitaret: ille mappam, qua tergendis manibus utebantur, jussit abjici per fenestram, ut libertatem daret certaminis postulandi.* Hinc tractum est ut ostensa mappa certa videatur promissio Circensium futurorum. Sic Juvenalis *satyr.* 12. *Megalesiacæ spectacula mappæ* pro ipsis Megalensibus Ludis usurpavit. Et Tertullianus *de Spectacul.* cap. 16. *Dehinc ad signum anxii pendent: unius dementiæ una vox est: misit, dicunt, & nuntiant, quod simul ab omnibus visum est: nec vident missum quid sit. Mappam putant, sed est Diaboli ab alto præcipitati figura.* Tertia Processio est quæ θεάτρυ κυνήγιον, *Theatrica venatio*; quæ distinguitur a venatione ferarum, de qua titulus est in utroque C. Illa enim in amphitheatro fiebat, hæc in theatro: illa ferarum, hæc cicurum fuit, ut Antonius Augustus observavit. Quarta Processio Consularis μονημέριον dicitur, quod unico die finiretur, atque in hac edebatur πάγκαρπον, ex vulgari Novellæ lectione, quam Cujacius tuetur: loci tamen ab eo laudati mihi ita non satisfaciunt, ut suspicari non liceat pro πάγκαρπον legendum παγκράτιον, quod Athleticum certamen est, de quo Ulpianus [2]: *Si quis in colluctatione, vel pancratio, vel pugiles dum inter se exercent, alius alium occiderit, siquidem in publico certamine, cessat legis Aquiliæ actio.* Pancratiastæ omni ope, pedibus, manibus connixi certabant. Hermolaus Barbarus *ad Plin. lib.* 34. *cap.* 8. Pancratiastem dici putat, qui quinque certandi generibus, disci jactu, cursu, saltu, pugilatu, luctatione omnes vicit. Huic sententiæ repugnat Agellius *lib.* 3. *cap.* 15. qui Diagoram Rhodium tres filios adolescentes habuisse refert, unum pugilem, alterum pancratiasten, tertium luctatorem, quos omnes vidit vincere & coronari eodem Olympiæ die. *Lacedæmonii*, ait Seneca lib. 5. *de Benefic.* cap. 3. *vetant suos pancratio aut cæstu decernere*. Sed quia forte pancratiastæ victores variis floribus coronabantur, a quorum contextu pancarpiæ coronæ dictæ, Festus in verb. *Pancarpiæ*, nec vulgatam lectionem rejicio, nec meam conjecturam retracto. Quinta Processio in theatro Πορνάς dicebatur, in qua prostibula publicæ libidinis in scena proferebantur. Sed Novellæ textus hæc ad ridicula rejicit, & ad hippomachiam equorum certantium spectaculum. Sexta iterum Ludis Circensibus in Circo mappa facta. Septima fuit spectaculum in Arena, atque in ea Consul, cum honorem suum deponeret, solennem editionem agebat. Solennem editionem interpretor, Gladiatorum munus, cujus exhibitio proprie & simpliciter Editio dicta est. Juvant interpretationem meam verba Constitutionis, quæ in Arena & Circo jussit processiones fieri, & in hac septima processione spectaculum dari. Spectaculum proprie appellatum, gladiatorium munus significat, ut Lipsius annotavit, lib. I. *Saturnal.* cap. 7. & M. Tullius Gladiatores pro spectaculo & munere ipso usurpavit *Philipp.* I. & 9. Lapis Neapoli, pag. 404. 2.

[1] L. I. C. de sentent. pass.
[2] L. 7. §. si quis. D. ad leg. Aquil.

L. EGNATIO. INVENTO
EQVO. P. AB. IMPERATORIB
ANTONINO. ET. VERO. AVG
HIC. OBLITERATO. MVNERIS. SPECTACVLO. IMPETRATA. EDITIONE.
AB. INDVLGENT. MAX. PRINCIPIB. *
DIEM. GLADIATORVM. ET. OMNEM.
APPARATVM. PECVNIA. SVA. EDIDIT

De gladiatorio spectaculo Lapis alius Romæ, pag. 352. I.

T. ANCHARIO. T. F. PAL. PRISCO
AED. QVAEST. OB. EXIMIAS. LIBERALITATES. ET. ABVNDANTISSIMAS. SINE. EXEMPLO. LARGITIONES. ET. QVOD. EX. INDVLGENTIA. AVG. OCTIES. SPECTACVLVM.
GLADIATORVM. EDIDERIT. AMPLIVS. LVDOS. FLORALES. OB. HAEC.
MERITA. PLEBS. VRBANA......
T. ANCHARIVS. PRISC. FIL. AEDILIS.
QVAESTOR. ADSEDENTE. PATRE.
GLADIATORVM. PARIA. TRIGINTA.
ADIECTA. VENATIONE..........
LEGITIMA. DEDIT †

De Sportulis, quæ pro publicorum operum dedicatione spargebantur, unam Inscriptionem ex multis affero, pag. 330. 2.

L. ACILIO. L. F. POM.
ADLECTI. SCAENICOR. AERE. COLLATO. OB. MVNERA. ET. LIBERALITATEM. IPSIVS. ERGA. SE. HANC.
....
CVIVS. OB. DEDICAT. SPORTVLAS.
DEDIT. ADLECTIS. SING. -X- XXV.
DECVR. BOVILL. XV. -X-V. AVGVST.

Quæ interpunctæ sunt litteræ, ut opinor, sic expleri possunt, HANC. STATVAM. POSVERVNT.

Ex mera liberalitate Sportulas datas vel adsignatas eædem Inscriptiones docent. Romæ, p. 391. I.

TI. CLAVDIO. PATRONO
CORPORIS. PISCATORVM
OB. MERITA. EIVS
‡ QVI. HIC. PRIMVS. STATVAS. DVAS
VNAM. ANTONINI. DOMINI. N. ALIAM. IVL
AVGVSTAE. DOMINAE. NOSTR. S. P. P
ET. HOC. AMPLIVS. EIDEM. CORPORI
DONAVERIT. H-S. X. MILLIA. N
VT. EX. VSVRIS. QVODANNIS
NATALI. SVO. XVII. KAL. FEBR
SPORTVLAE. VIRITIM. DIVIDANTVR

* Apud Grut. PRINCIPIS legitur.
† Ibid. EDIDIT. ‡ Ibid. QUOD.

Unde respondebat Ulpianus [1], *Nihil proponi cur prohibeatur heres ædificia distrahere, quorum reditus, Sportulæ sunt relictæ: salva tamen causa legati*. Hæc quidem legata Civitatibus aut Corporibus fieri solebant. „Civitatis enim, *ait Paulus* [2], „legari potest etiam quod ad honorem ornatumque illius pertinet. Ad ornatum puta, quod ad „instruendum forum, theatrum, stadium, legatum fuerit. Ad honorem puta, quod ad munus „edendum, venationemve, ludos scenicos, ludos circenses fuerit relictum. Aut quod ad divisionem singulorum civium. Quæ divisio ad Sportulas, mulsum, crustulum, oleum trahi potest, ut passim in Inscriptionibus notatur.

CAP. XVIII.

De Quæstore Palatii.

EX Constitutione Theodosii & Valentin. Imper. „Si a Proconsulibus vel Augustali, vel „Comite Orientis vel Vicariis fuerit appellatum: vir Illustris Præfectus Præt. qui est in Principis comitatu, & Quæstor Palatii, sacris Judiciis præsidentes, disceptationem jubentur arripere eo ordine, ea observatione, iisdem temporibus, quibus ceteræ quoque lites, fatali die, „post appellationem in sacris auditoriis terminantur [3].

Servatum ordinem intelligo ex Juliano [4], qui servatur præsente Principe, & audiente, & excipiente acta, eodemque sermone & eodem habitu, quo exciperetur Principe præsidente. Utanturque Illustres Judices iisdem verbis in pronunciando, quibus ipse Princeps, si præsideret, uteretur. Addunt deinde Imperatores: *Quod si privato non Illustri uni pluribusve, ut assolet, aditus Princeps delegaverit causam, & ejus eorumve definitio fuerit appellatione suspensa; vir quidem magnificus Præfectus Præt. qui in comitatu est, cum viro Illustri Quæstore, temporali, id est, fatali judicet die.*

Hoc jus a Justiniano postea correctum, in Ducum appellationibus [5]. Nam *si ab illis appelletur, sive Illustres sint, sive Spectabiles, ad Virum sublimissimum Magistrum Officiorum, nec non virum excellentissimum Palatii Quæstorem, communi audientia proposita, in sacro auditorio, more consultationum ventiletur*. Quod est, ut Magister Officiorum & Quæstor cognoscant de appellatione, non jure ordinario, id est, suo jure, pro sua jurisdictione, ut solent Magistratus; sed more Consultationis, id est, more regio & observatione regia.

Hoc etiam postea ab eodem Justiniano immutatum. Nam Spectabilium Ducum appellationes, vult ad Præfecturam, cujuscumque fuerint quantitatis, dirigi, ut una cum viro excelso pro tempore Quæstore Palatii eæ dirimantur [6]. Theodosii autem & Valent. Constitutio abrogata est, a Justiniano non omnino, sed pro Quæstore Palatii & Præfecto Orientalium Prætoriorum, qui pro tempore thronum regebat, debet intelligi [7]. Hi enim cum eosdem ritus adhiberent, ac si Princeps adesset, & habitu augustiore, quasi præsente Principe, litigatores, Advocati & Apparitores, iisdemque Præfectus & Quæstor interlocutionibus uterentur, quasi Princeps ipse pronuntiaret: dicebant enim, *Nostra pietas, nostra serenitas, nostra mansuetudo*. Illicita hæc verba dicit Imperator, ut vestitum ipsum: quem nulli concedit vendicare, & Majestatis crimine temeratores obnoxios facit. Hæc præmittenda duxi, ut Quæstorem Palatii Præfecti Præt. Collegam illi adjungerem, ut potestate & dignitate in judicando non imparem.

More antiquo duplex fuit Quæstorum Magistratus: unus quidem, circa latus Principis, Officio fungebatur: alter vero Quæstor exercitui præerat, sub quo erant quinque Provinciæ [1], Scythia, Mysia, Caria, Cyprus & Cyclades Insulæ, quarum caput est Rhodus. Ab harum Præsidibus Provinciarum, non appellabatur Præfectus Præt. sed hic Quæstor exercitus. Ex ceteris autem Provinciis, appellationes in Urbem inducuntur, apud Præfectum Præt. si forte in Urbe fuerit, vel apud Vicarium ejus, adhibito Quæstore Palatii.

Habuit Quæstor exercitus & jurisdictionem & auditorium, & apparitionem instar Præfecti Præt. & Vicarium in Urbe: habuit Scriniarium, & Ab actis, & Præcones, & Commentarienses, & Lampadarios, & omnem deinceps Præfecturæ ordinem.

Quæstor vero Palatii is est, quem nos hodie Cancellarium appellamus, de cujus Officio scripsit Ulpianus librum singularem, ex quo fragmentum hoc Tribonianus reliquit: *Ut Palatii Quæstores, Provincias nullas sortirentur, qui solis libris principalibus in Senatu legendis vacabant: quique Epistolas ejus in Senatu legebant* [2]. Nihil brevius dici potuit a Triboniano Justiniani Quæstore, de quo Procopius lib. 1. *de Bello Persico*: Τριβωνιανὸς δὲ Πάμφιλος γένος, Βασιλεῖ πάρεδρος, Κοιαίστωρα τοῦτον καλοῦσι Ῥωμαῖοι: *Tribonianus genere Pamphilus, Imperatoris paredrus, quem Magistratum Romani Quæstorem vocant*. Addidit Interpres de suo, *Latini Jurisconsultum*: & πάρεδρον *adsessorem* facit, minus recte. Differt enim omnino Quæstor ab Adsessore, & πάρεδρος Consiliarius dici potest.

Quæstoris originem antiquissimam agnoscit Ulpianus, qui primum solis libris principalibus vacabat, & Epistolas in Senatu legebat. Scribit Zosimus *lib.* 5. a Constantini temporibus Quæstorem appellatum, cujus erat Officium dictare quæ Principi viderentur. In quo falsus est optimus Scriptor. Nam Quæstor fuit, & Ulpiani temporibus, ut ex superioribus liquet, & ab Augusto huic legendi Officium incubuit. *Convocato Senatu*, ait Dio *lib.* 54. de Augusto, *ipse gravedine laborans, nihil locutus, Quæstori libellum recitandum dedit. Eo recensebantur res ab ipso gestæ*, &c. Συναγαγὼν δὲ ἐκ τούτου τὸ βουλευτήριον, αὐτὸς οὐδὲν εἶπεν ὑπὸ βράγχου, τὸ δὲ δὴ βιβλίον τῷ Ταμείᾳ ἀναγνῶναι δοὺς, πάντα πεπραγμένα οἱ κατηριθμήσατο. Scio Ταμείαν pro Quæstore qui ærario præest, frequentius accipi: sed latius patet Græci hujus nominis significatio; nam Ταμίας Hesychio, non solum νομοφύλαξ χρημάτων, sed etiam διοικητὴς, προστάτης, δεσπότης, & negotiis Principis Præfectus.

Idem Augustus, de filia, absens, ac libello per Quæstorem recitato, notum Senatui fecit, abstinuitque congressu hominum diu, præ pudore, Suetonius in *Augusto* cap. 65. *Cum Thraseam opprimere Nero cogitaret, Prætoriæ cohortes templum genitricis Veneris insedere: aditum Senatus globus togatorum obsederat, non occultis gladiis; dispersique per fora & Basilicas cunei militares; inter quorum adspectus & minas, ingressi curiam Senatores: & oratio Principis per Quæstorem ejus audita est*, Tacitus lib. 16. *Annal.* Non per Quæstorem urbanum, sive ærarii, sed per Quæstorem ejus. Imperatores enim proprios Quæstores habuerunt, li-

1 L. 120. D. de leg. 1. 2 L. 122. D. eod. 3 L. 32. de appellat. 4 Novel. 20. 5 L. 38. C. de appellat. 6 Novell. 23. 7 Novel. 126.

1 Novel. 41. & ib. Cujac. 2 L. unic. D. de offic. Quæstor.

cet aliquando in orationibus recitandis aliorum ministerio uterentur. De Tito narrat Suetonius, illum patris nomine & Epistolas dictasse, & edicta conscripsisse, orationesque etiam in Senatu recitasse Quæstoris vice, Suetonius in *Tito* cap. 6. Nero ipse de quibusdam rebus orationes ad Senatum missas, præterito Quæstoris officio, per Consules plerumque recitabat, idem in *Nerone* cap. 15. In antiquis Inscriptionibus legitur passim Quæstor Augusti. Romæ pag. 393. 6.

P. COELIO. P. F. ADLECTO
INTER. PATRIC. AB. IMP. CAES.
TRAIANO. HADRIANO. QVAEST. AVG.

Alia est Sagunti, pag. 348. 9.

PAVLLO. AEMILIO. XV. VIR
SACRIS. FACIEND. PRAEFECTO. VRB
IVRIDICVNDO. QVAESTORI
TI. CAESARIS. AVG

C. Plinius inter dignitates, quæ plurimæ illi delatæ sunt, Quæstor Imperatoris scribitur, pag. 1028. 5.

C. PLINIVS. L. F. OVF. CAECILIVS
AVGVR. LEGAT. PROC. PR. PROVINCIÆ. PONT. CONSVLARI. POTESTAT. IN. EAM. PROVINCIAM.
IMP. CAES. NERVA. TRAIANO. AVG.
CVRATOR. ALVEI. TIBERIS. ET.
RIPARVM. ET. PRAEF. AERARI.
SATVRNI. PRAEF. AERARI. MIL.
QVAESTOR. IMP.

Hi Quæstores proprie Candidati Principis dicti, quod Quæsturam ingressus esset, & quasi primordium gerendorum honorum, & sententiæ in Senatu dicendæ [1]. Atque hi in antiquis Inscriptionibus ita vocantur. Romæ, pag. 352. 5. & 450. 2.

ANICIAE. FALTONIAE. PROBAE
CONSVLIS. VXORI. CONSVLIS.
FILIAE. CONSVLVM. MATRI
ANICIVS. PROBINVS. CONSVL
ORDINARIVS. ET. ANICIVS. PROBVS. V. C. QVAESTOR. CANDIDATVS

Item Romæ, pag. 421. 3.

IVLIO. AGRIO. V. C. NOBILITATE
IVSTITIA. CLEMENTIA. CONSPICVO. ET. A. PRIMO. AETATIS. FLORE. PROBATO. QVÆST. CANDIDATO

Candidatus Cæsaris sine Quæstoris adjectione plerumque dictus. Paterculus *lib.* posterior. *Quo tempore*, inquit, *mihi fratrique meo Candidatis Cæsaris, proxime a nobilissimis ac Sacerdotibus viris, destinari Prætoribus contigit*.

Quæstoris igitur Cæsaris, sive Palatii proprium munus fuit, in Senatu orationes Principis recitare, & Epistolas ejus legere. Addit Notitia Imperii leges dictare, & preces. Aucta vero Quæstoris Palatii dignitas a Constantino ceterisque post eum Principibus. Nam Quæstura dignitas & gloria litterarum vocata est, Cassiodorus 1. *Variar.* 12. & Pontificium litterati honoris: quod litteratis Jurisque peritis tantum daretur, Symmachus *lib.* 3. *epist.* 17. Quare idem Symmachus ad Ausonium *lib.* 1. *ep.* 17. *Quæstor es, memini: concilii Regalis particeps, scio: precum arbiter, legum conditor, recognosco: adde huc alia mille rerum*. Sed & ab Imperatoribus Quæstor Justitiæ custos [2], armarium legum, Cassiodorus 6. *Var.* 5. vox legum, idem 8. *Var.* 13. appellatur.

1 L. unic. D. de offic. Quæstor.
2 Novel. Valentin. de homicid. casu fact.

Quæstor etiam petitionibus subscribebat, vel illis responsum reddebat; leges dictabat; precesque & responsa subnotabat [1]. Statuit Justinianus, *ut divinæ jussiones subscriptionem haberent gloriosissimi Quæstoris: nec emissæ aliter a Judicibus reciperentur, quam si subnotatæ fuerint a Quæstore Palatii*. In qua subnotatione & Judex & litigatores, & is cui jussio perferenda est, nominatim exprimi debent. Quod a Zenone antea fuerat constitutum [2]. Quæstor ergo subnotabat hac verborum formula, *Quæstor legi*, vel *Quæst. subscripsi*: quod in Theodosii & Valentin. Novella servatum est [3], in qua post diem & Consulem additur, *Subscripsi*. Similiter in Novella de testamentis eorumdem Principum, postquam in foro Trajani proposita fuit, legitur hæc subnotatio Quæstoris, *Subscripsi*.

Quæstor vero quasi qui gesserit Præfecturam, honoris æqualitate lætatur [4], & nobilior Magistro Officiorum ab Impp. Honorio & Theodosio agnoscitur, in quorum rescripto Eustathius vir Illustris Quæstor, Helioni Illustri Magistro Officiorum ordine præfertur [5]. Hoc autem speciale habuit Quæstor Palatii, ut appellationes a Consulari, vel Prætore Siciliæ, ad eum referrentur, quæ olim ad Præfectum Prætorio. Novella Justiniani integrior a Juliano recensetur [6]: „ Appellationes, *inquit*, „ quæ in Sicilia porriguntur, adversus sententias „ Prætoris, vel Ducis, vel cujusvis alterius Judi- „ cis in ea constituti, apud Quæstorem in regia ur- „ be præcipit Imperator exerceri, ut ipse discuti- „ at, causas & sententiam dicat, & nostro Impe- „ ratori referat, & nostra auctoritate sententiæ ejus „ roborentur. Sed & si aliud civile emergat, velu- „ ti defensoris confirmatio, vel decretum civitatis „ Siciliæ; similiter ad Quæstorem referatur, & cal- „ culo ipsius confirmetur, nostra scilicet auctorita- „ te suggerente, Quæstoris sequenda. Hæc verba, *Nostro Imperatori referat*, mihi suspecta sunt, sed nihil habeo hic quod de nomine Imperatoris referam; divinent alii.

Quæstori vero sacri Palatii adjungebantur duo magnifici viri, vel Patricii, vel Consulares, vel Præfectorii, si qua suggestio vel majoris, vel minoris Judicis ad Principem referretur, de negotio, quod ei judicandum Princeps tradidisset: ut una cum Quæstore in scriptis relationem decernerent, & illorum dispositio omnimodo rata sit, nulli danda licentia, contra provocationem eorum proferre sententiam, vel aliam quamcunque dubitationem introducere [7]. Relationes intellige Judicum, qui vel ex ordine cognoscunt, vel ex delegatione, quibus Quæstor responderet, ut ab ejus responso non liceret appellare ad Principem.

Præterea si litis æstimatio non excederet xx. librarum auri quantitatem, duobus traditur Judicibus disceptatio, viris scilicet Epistolaribus cognitionalia certamina excipientibus: ita tamen ut si dissentiant, virum Illustrem pro tempore Quæstorem adhiberent, ut eo dubietatem dirimente negotium finiretur.

Et quoniam adversus sententiam Præfectorum Præt appellatio non est, sed retractatio, si alius quidem sit Præfectus, credibile est, quia rescindet quæ sunt ab alio judicata. Si vero idem ipse sit Præfectus iterum, qui jam sententiam tulit, & contra ejus calculum supplicationes oblatæ sint, præsumitur pro vetere sua sententia dicturus. Quare voluit Justinianus, ut Quæstor Palatii una

1 Novel. 53. & 114.
2 L. fin. C. de divers. rescript.
3 De homicid. casu fact.
4 L. 2. C. T. de Quæstorib. Mag. Offic.
5 L. 17. C. T. de proxim. Comit. disposit.
6 Novel. 75.
7 L. 34. C. de appellationib.

audiat cum ipſo iterum aut tertio Præfecto Præt. nec ulla amplius ſit retractatio. Hæc Juſtiniani Conſtitutio a Cujacio lib. 12. *Obſervat.* cap. 3. ex libris Baſilicῶn feliciter reſtituta eſt, quæ in vulgatis codicibus deſideratur.

Ad Quæſtoris etiam ſollicitudinem pertinet minoris laterculi cura, ita ut illius arbitratu ex Scrinio memoriæ totius Laterculi minoris dignitates, hoc eſt, Præfecturæ omnes, Tribunatus, & Præpoſituræ caſtrorum, juxta conſuetudinem priſcam, ex Principis auctoritate mitterentur [1]. Atque hoc ex Conſtitutione Theodoſii, cum antea ad Magiſtrorum militum poteſtatem diſpoſitionemque minoris Laterculi cura tranſiiſſet [2].

Hinc ad Quæſtorem pertinebant Memoriales: eorum enim obſequio res Quæſtoria agi dicebatur. Etenim Quæſtor Officium non habet, ſed Adjutores qui ex ſacris Scriniis aſſumebantur, & quos ipſe vellet. Duodecim Notarios habebat, de Scrinio memoriæ: ſeptem de Scrinio Epiſtolarum: totidem de Scrinio libellorum: qui omnes numero erant XXVI. quorum opera ad reſcribenda reſcripta, leges, & acta utebatur [3].

Nec tamen Quæſtorem Magiſtrum memoriæ dixerim, ut vir doctiſſimus *ad Symmachum lib.* 1. *epiſt.* 17. annotavit. Nam cum de Quæſtore loquitur: *Ille eſt*, inquit, *qui etiam alio titulo dicebatur præſidere Scriniis memoriæ, & eſſe Magiſter memoriæ*. Hæc tamen illius opinio a quibuſdam Eccleſiaſticis Scriptoribus confirmari videtur, qui veritati officere non poſſunt. Nam Magiſter memoriæ omnimodo a Quæſtore Palatii diſtinguitur. Ille enim annotationes quidem dictabat & emittebat, atque precibus reſpondebat, ut poſtea demonſtramus: ſed ut diverſa fuerunt Principis Reſcripta, alia Quæſtori Palatii, alia memoriæ Magiſtro mandata ſunt. Et vir magnificus Quæſtor & viri ſpectabiles Magiſtri Scriniorum divina reſponſa diverſo modo dictabant [4]: nam non ſolum memoriæ Magiſtri, ſed & Epiſtolarum & Libellorum in peragendis ſignandiſque reſponſis Principis Quæſtori obſequium præſtabant [5].

Ceterum ſingulare jus hoc Quæſtoris fuit, quod aliæ Dignitates, Adſeſſorum ſolatia quærunt; Quæſtor unus Principi conſilia ſubminiſtrat, Caſſiodorus lib. 6. *Var.* 5. Quod vero dixit Ulpianus, Quæſturam primordium gerendorum honorum fuiſſe, ſententiæque in Senatu dicendæ; hoc idem M. Tullius Quæſturam primum gradum honoris fuiſſe ſcripſit, *Act.* 1. *in Verrem*. Sed ea tandem dignitas fuit Senatorum, ut ex Symmacho probamus *lib.* 5. *epiſt.* 62. *Quæſtores*, inquit, *ordinis noſtri nunquam ferarum portorium contulerunt. Grave enim majoribus viſum eſt, ut tolerantibus onera Senatoriæ dignitatis, ſumtus immodicus adderetur*. Sic Quæſtorum ubique crevit auctoritas: inter quos honorarios etiam numeramus [6], qui ex Quæſtore honore viguerunt, quique acclamatione ſolita excipi debuerunt, nec ſicut incogniti præteriri [7].

CAP. XIX.

De Officio Patriciorum.

JUbet Juſtinianus Imperator, ut *ſi quæ Suggeſtio majoris vel minoris Judicis ad illius clementiam referatur, non prius cauſam decerni, quam per ſacram pragmaticam juſſionem, duo magnifici viri vel Patricii vel Conſulares, quos pro tempore elegerit, adjungantur Illuſtri pro tempore Quæſtori Palatii, atque ab eorum ſententia non liceat provocare* [1].

Varios Patriciorum ordines poſt Conſtantini tempora comperio: Primum eorum, qui a majorum vel minorum gentium Patriciis originem ducunt: Secundum eorum, qui generali nomine a Conſtantino Patres appellati ſunt: Tertium, qui Patriciorum nomine rem bellicam adminiſtrarunt.

Primi Patricii vel origine, vel in vetuſtiorum numerum lege Caſſia aut Senia ſublecti ſunt, vel a primis Imperatoribus adſciti. Legis Seniæ meminit Tacitus lib. 11. *Annal.* cujus nulla veſtigia in illius temporis Auctoribus apparet: ex hac lege Auguſtum Principem Patricios creaſſe tradit. Malim cum Antonio Auguſtino pro lege *Senia* apud Tacitum, *Sentiæ* nomen reponere, cum Sentius Auguſti Collega fuerit in Conſulatu, Dio. *lib.* 54. & Patercul. *lib.* poſteriori.

Patricii autem veteres jus gentilitatis retinuerunt, cui nihil Conſtantinus Imp. derogavit. Quare cum ſcribit Zoſimus *lib.* 2. Patricii honoris titulum, primum Conſtantinum excogitaſſe, legeque ſanxiſſe, ut qui eum conſecuti fuiſſent, ſupra ipſos Præfectos Præt. ſeſſitarent, non ad antiquos illos Patricios referendum eſt: *Ὃς παρὰ Κωνσταντῖνον τῆς ἀξίας τετύχηκε τοῦ Πατρικίου πρώτου ἐπινοήσαντος τὴν τιμὴν, καὶ προκαθῆσθαι τοὺς ταύτης ἀξιωμένους τῆς αὐλῆς ὑπάρχων νομοθετήσαντος*. Quod ita intelligendum eſt, ut novos Patricios novis honoribus Conſtantinum cumulaſſe advertamus, ab illis vetuſtioribus diſtinctos. Patricii enim Conſtantini, generali nomine Patres ipſius Imperatoris vocati ſunt, qui in conſiſtorio conſiliis ſecretioribus Principis intereſſent. Nec tamen omnes: etenim ex his qui lateri Principis adhærebant, præſentales Patricii dicti, Caſſiodorus 8. *Variar.* 10. atque in actu poſiti [2]. Ad ſublimem hunc honorem, qui ceteris omnibus anteponitur, nemini adſcendere licebat, ex Zenonis Conſtitutione [3], niſi prius aut Conſulatus honore potiretur, aut Præfecturæ Præt. vel Illyrici: vel Urbis adminiſtrationem, aut Magiſtri militum, aut Magiſtri Officiorum in actu poſitus geſſiſſe noſceretur.

Huic tamen Conſtitutioni Juſtinianus derogavit: nam ex illius Novella [4], licuit Illuſtribus viris Patriciatus codicillos accipere, quamvis neque Conſulares eſſent, neque Præfectorii.

Non immoror in enarrandis Patriciorum honoribus, eorumque privilegiis, nec in veteribus iis qui tranſierunt a cauſis agendis ad Jus civile [5]: ſatis nunc eſt, ſummam illorum dignitatem agnoſcere, & poſt Conſtantinum Patriciatus apicem, medium inter Conſulatum & Prætorii Præfecturam honorem intelligere. Quod ex oratione Chryſoſtomi Sirmondus notavit *ad Sidonium lib.* 5. *epiſt.* 16: *ἡ τῶν ὑπάτων ἀρχὴ καθάπερ κορυφὴ καὶ κεφαλὴ πάσαις ἐπίκειται*.

Si vero Patriciatus dignitas adderetur Conſulatui, Conſulares omnes præcedebat: atque hoc unum Patricii habuerunt præcipuum, ut illorum dignitas morte tantum ſolveretur, Caſſiodorus 6. *Variar.* 2.

Legimus tamen in Zenonis Conſtitutione *Patricios* viros, & *Expatricios*: unde tertium Patriciorum ordinem conſtituo, quem huc uſque neminem advertiſſe video. Quare ſi in re admodum obſcura nos aliquando cæcutimus, ignoſcent ii, qui

1 L. 1. C. de offic. Quæſtor. 2 L. 2. C. eod. 3 L. 13. C. de proxim. ſacr. ſcrin. & ib. Cujac. 4 L. fin. C. de diverſ. reſcrip. 5 L. 14. C. T. de extraord. munerib. 6 L. 2. C. ut dignit. ordo ſerv. 7 L. 1. C. de Quæſtorib. Magiſtr. Offic.

1 L. jubemus. C. de appellationib. 2 L. 64. C. de Decurionib. 3 L. 3. C. de conſulib. & non ſparg. 4 62. apud Julian. 5 L. 2. §. 24. D. de orig. jur.

in Veterum lectione versati, in hujusmodi difficultates plurimas incidunt, veniamque mutuam a peritioribus expostulant. Torsit me Inscriptio vetus, quæ a Sirmondo refertur *ad Sidonium lib. 1. ep. 9.*

FL. CELERINVS. V. D. SCRINIARIVS. INL. PATRICIAE. SEDIS. DEP. ID. NOVEMB. D. N. FL. VALENTINIANO. AVG. VII. ET. AVIENO. V. C. COSS

Quænam esset illa sedes Patricia, quæ virum devotum Scriniarium haberet, dum anxius perquirerem, in novas difficultates impegi. Offendo enim Patricios Italiæ, Patricios Occidentis, Provinciæ, Romanorum: armatos Patricios qui hostes Imperii in prælio devicerunt. Hæc cum dubius revolverem, inter arma quietam sedem & optatam nactus sum, ex illa Inscriptione Patriciæ sedis: quam ita interpretor, ut sedes illa pro statione militum usurpetur, quibus Patricius imperabat. Sedes enim pro statione militum usurpantur a Vegetio [1]. Ille quidem: „Qui in sedibus otiose delicateque vixerunt, „armorum exercitia declinant. *Et paulo post*: Ita „exercitati & eruditi in Sedibus milites, sive illi „Legionarii, sive Auxiliares, sive Equites fuerint, „ad expeditionem ex diversis conveniunt locis, „æmulatione virtutis prælium magis habent optare, quam otium. In Sedibus ergo, & in expeditione, opponuntur. Sedes nos diceremus, *Garnisons*, quæ citra expeditionum necessitatem & periculum. In hac significatione Sedes dicta est a Justiniano [2], quam nos suo loco reponimus, unde dejecta est. Sanxit Imperator, *his solis, qui in expedit onibus occupati sunt, tempora ad in integram restitutionem opitulari. Sed illis temporibus privilegio non juvari, per quæ citra expeditionis necessitatem in aliis locis vel in suis sedibus degunt*. Sic enim legendum est; male in vulgatis *in suis ædibus* 3. Sedes enim Ducum militarium recensentur ab ipso Justiniano: *Dux*, inquit, *militum Tripolitanæ Provinciæ in Leptimagnensi civitate sedes interim habeat; Dux vero Byzacenæ in Capsa & altera Lepte civitatibus interim sedeat* 4.

Recte ergo meam hanc sententiam tuetur Illustris sedis Scriniarius: nam ut Scriniarios habuerunt Magistri militum & limitum Duces 5; sic & Patricii qui militibus imperarunt, & Scriniarios suos ex hac veteri inscriptione, ut Cancellarios habuerunt qui illis apparerent, Agathias *lib. 1.* Cassiodorus *divin. Instit.* cap. 17.

Marcellinus Comes Justiniani adhuc Patricii fertur egisse cancellos. Narsetis etiam fuisse perhibetur Agathias. Atque hi Cancellarii Patriciorum judicandi potestatem probant: Cancellarii enim milites sunt ad secreta Judicum electi 6.

Patricium autem Occidentis Marcellinum narrat Marcellinus Comes sub Anthemio, qui dum Romanis contra Wandalos apud Carthaginem pugnantibus opem auxiliumque ferret, ab iisdem dolo confossus est, pro quibus venerat pugnaturus. Hunc Patricium militibus præfuisse, qui in Sedibus agerent, & ex diversis locis milites suos coegisse certum est: nec enim aliter potuisset opem auxiliumque ferre Romanis.

Justiniani Epistolam vulgavit Cujacius lib. 10. *Observat.* cap. 12. quam ille scripsit Narseti Patricio in Italia, dum Gotthi & Wandali illam everterent. In hac Epistola scribit Imperator, *Aulum Anduatium & C. Tuberonem sub Narsetis Ducatu in Italia pro se ac Romano Imperio honestis stipendiis summa fide militasse*. Scribit etiam se *Belisarium Patricium contra Gotthos in Italiam expedivisse, ut per eum a tanta servitute, captivitate & strage ipsam Italiam liberaret*. Ex his clarum est, qui sint Patricii in Italia. De hac Patriciorum origine hæc ex Constantini Imperatoris Porphyrogeniti lib. *de administrando Imperio* cap. 27. excerpsimus: „Postquam, *inquit*, Constantinopolim trans„lata est Imperii sedes, omnia hæc in duos Princi„patus divisa sunt, εἰς ἀρχὰς δύο διεμερίσθησαν. „Ex eo tempore missi sunt ab Imperatore Constan„tinop. Patricii duo, quorum unus Siciliæ, Cala„briæ, Neapoli, & Amalphæ præerat; alter ve„ro Benevento, Capuæ, Papiæ, cum reliquis & „tributa quotannis fisco Imperatoris pendebant. Patricii enim & arma & ærarium tractabant: & ex ipso Constantino, qui hanc lepidam historiam narrat: „Temporibus, *inquit*, Imperatricis Irenes, „missus Patricius Narses tenebat Beneventum & „Papiam, Romam autem Papa Zacharias. Acci„dit ut bella gererentur in partibus Papiæ, & Nar„ses Patricius pecunias fisco ex pacto solvendas in „milites erogaret. Irene accensa ira fusum illi & „colum misit, cum litteris quibus scribebat: Acci„pe hæc quæ tibi conveniant: nere enim te æquius „judicavimus, quam armis tanquam virum uti, ac „pro Romanis pugnare. Quibus intellectis Narses „Patricius rescripsit: Postquam nere me rectius & „filum torquere videtur tibi, veluti fœminam te„lam me ordiri nosse scias, quam nunquam Roma„ni detexant: Ἡ Βασίλισσα ὀργισθεῖσα, ἀπέστειλεν αὐτῷ ἀδράκτοι, καὶ ἠλακάτην, γράψασα πρὸς αὐτόν· Ὅτι λάβε ταῦτα, ἃ καὶ ἁρμόζουσί σοι· νήθειν σε γὰρ μᾶλλον ἐκρίναμεν δίκαιον, ἢ μετὰ ὅπλων ὡς ἄνδρα διεξάγειν καὶ διευθύνειν, καὶ ὑπερπολεμεῖν Ῥωμαίων. Ταῦτα ἀκούσας ὁ Πατρίκιος Ναρσῆς, ἀντέγραψε πρὸς τὴν βασιλίδα· Ὅτι ἐπεὶ ἐγὼ παρ' ὑμῖν ἐνομίσθην ἐνδεὴς καὶ κλώθειν καθάπερ γυνή, κλῶσαι ἔχω νήματα, μετὰ τῆς ἀτράκτου καὶ ἠλακάτης, ἵνα μέχρις ἂν ζῶσιν οἱ Ῥωμαῖοι μὴ δυνηθῶσιν ἐξυφᾶναι ταῦτα. Idem Constantinus: „Neapolis antiquum „Prætorium erat Patriciorum qui mittebantur, & „illam qui tenebat, idem in potestate Siciliam „quoque habebat: cumque Patricius Neapolim „appelleret, Dux Neapoleos in Siciliam abibat: Ἡ δὲ Νεάπολις ἦν ἀρχαῖον Πραιτώριον τῶν κατερχομένων Πατρικίων· καὶ ὁ κρατῶν τὴν Νεάπολιν κατεῖχε καὶ τὴν Σικελίαν.

Patriciorum ergo ea fuit potestas in militum Sedibus, quæ Magistrorum militum in expeditione. Utramque tamen dignitatem uni aliquando fuisse collatam reperio in antiquis Inscriptionibus, quarum una est Treveris, pag. 1051. 8.

HIC. IACET. ELIVS. CONSTANTIVS VIR. CONSVLARIS. COMES. ET. MAGISTER. VTRIVSQ. MILITIAE. ATQ. PATRICIVS

Altera Romæ, pag. 1079. 14.

FL. RICIMER. V.I. MAGISTER. VTRIVSQ. MILITIAE. PATRICIVS

Sed plerumque ex Magistris militum Patricii facti sunt, & ex Præfectis Magistri militum. Sic Felix Patricius est ordinatus ex Magistro militum, sub Theodosio & Valentiniano, qui Ravennæ tumultu militari occidit, Idatii *Chronic.* Item Aetius, qui Dux utriusque militiæ fuerat, Patricius postea factus in Occidente, ut ex Marcellino Comite observamus: *Aetius*, inquit, *Pa-*

1 Lib. 3. cap. 4.
2 L. fin. C. de restitut. milit. & l. fin. C. quib. non objicitur long. temp. præscript.
3 L. fin. C. de restit. milit.
4 L. 2. C. de offic. Præfect. Præt. Afric.
5 L. 8. C. de Numerar. Actuar.
6 L. 8. C. de Offic. adsessor.

tricius magna Occidentalis Reip. salus, & Regis Attilæ terror, cum Boetio amico a Valentiniano in Palatio trucidatur, atque cum ipso Hesperium cecidit regnum, nec hactenus valuit relevari. Aspar sub Leone Augusto primus Patriciorum appellatur [1], *qui antea Magister militiæ. Sed cum Leo Anthemium Patricium Romam misisset, Imperatoremque constituisset, Rechimerus*, (qui forte est Ricimer, in Inscriptione superius allata) *gener Anthemii Imperatoris, Patricius factus, Asparem degradatum ad privatam vitam redegit, filio ejus occiso, adversus Imperium Romanum sicut detecti sunt Wandalis consulentes*, Idatii *Chronicon*.

Pro *degradatum* in Idatii *Chronico*, lego *regradatum*. Regradare militare verbum est, quo de gradu superiore ad inferiorem milites rejiciuntur. *Finge*, inquit Hieronymus *advers. Joan. Hierosolymit. aliquem Tribuniciæ potestatis suo vitio regradatum*. Quod verbum ad Ecclesiasticam disciplinam translatum est, ut Cujacius notat *ad Novellam* 42. cui titulum facit *de Episcopis regradatis*. Regradatio est καθαίρεσις sive ordine motio, vel eorum, qui in aliqua dignitate constituti sunt, reprobatio & condemnatio.

Patricii ergo hujus generis, magna præditi potestate, non perpetui, sed ad nutum Principis, ut cetera Officia, destituti sunt, & Expatricii dicti finita administratione [2].

Anastasius Bibliothecarius refert in *Hadriano* I. Hadrianum Pontificem Max. cum a Longobardis premeretur, missos suos ad Carolum Magnum a Deo protectum Regem Francorum, & Patricium Romanorum direxisse. Deprecans ejus excellentiam, ut sicut suus pater, sanctæ memoriæ Pipinus, ipse succurreret, atque sanctæ Dei Ecclesiæ subveniret. Valthramus Episcopus Nambulgensis scribit lib. *de investitura Episcopor.* Carolum Magnum diviso Imperio primum Romanis imperasse, & a Græcis in Francorum Reges Imperialem dignitatem fuisse translatam, atque Carolo ejusque successoribus Hadrianum Patriciatum concessisse Romanum. Idem etiam Valthramus in *Apolog. Henrici* IV. *Legitur*, inquit, *Stephanum Papam venisse ad Regem Pipinum, & patrocinium contra Longobardorum Regem postulasse, ipsiusque patrocinii gratia decrevisse, quemlibet Regem Francorum Patricium Romanorum esse*. Carolus Magnus ergo Patricius Romanus non vocatur, sed Patricius Romanorum: quod nomen est summæ dignitatis & potestatis, Carolo datum, quia Romanis omnibus imperaret, exercitum duceret, & vere Imperatoris majestate præfulgeret: sicque Patricius Romanorum dictus est, ut pater & protector Romani totius Imperii: longeque Patricios in Italia, aut in Occidente antecelleret, qui ab Imperatorum arbitrio pendebant.

De Patricio Provinciæ Warnefridus lib. 3. *de gestis Longobardorum*. cap. 3. *Amalus*, inquit, *Patricius Provinciæ, quæ Guntranno Francorum Regi parebat*. Atque hi Patricii, ut perspicuum est, alii omnino erant ab iis qui Patres Imperatoris vocabantur: de quibus hoc unum adjicio, quod prætermittere non debeo, ex Ulpiani lib. 2. de Censibus: *Senatores*, ait [3], *accipiendum est eos, qui a Patriciis & Consulibus* (recte Budæus *Consularibus*) *usque ad omnes Illustres viros descendunt: quia & hi soli in Senatu sententiam dicere possunt*. Sed hoc nusquam Ulpianus scripsit, sed Tribonianus, qui prudentum responsa sæpe immutavit, & Juri quod introduxerat, aptavit, ut quæ de Senatoribus Ulpiano tribuit, ex *Novella* Justiniani 62. desumsit, quæ convenit illi ævo, non Ulpiani.

1 Idem Marcellin. Comes. 2 L. 3. C. ubi Senat. vel clariss.
3 L. fin. D. de Senatorib.

A

CAP. XX.

De Magistro Officiorum.

MAgistrum Officiorum cum Quæstore Palatii, Duciani Judicii appellationes, communi audientia proposita in sacro Auditorio, more consultationum judicasse supra demonstramus [1]. Quare sociæ istæ dignitates eodem titulo in C. Th. continentur, qui *de Quæstoribus & Magistris Officiorum*. Hic etiam quasi gesserit Præfecturam; honoris æqualitate lætatur [2], & Proconsularibus
B præfertur [3]. Magister Palatinus a Sidonio vocatur, quem Græci, ut Sirmondus notat *ad Sidonium lib.* 1. *epist.* 3. ἡγούμενον τῶν βασιλείων dixerunt, & ἡγεμόνα τῶν ἐν αὐλῇ τάξεων Zosimus *lib.* 2. Tota enim Palatii disciplina, quoad mores, ad illum pertinebat, omnesque Scholarum ordines & Officia regebat. Glossæ Basilicæ: Μάγιστρος ὀφφικίων, ὄνομα οὐδὲν ἧττον τοῦ ἡγεμόνος τῶν αὐλικῶν, καταλόγων διασημαίνει. Et Magisteria potestas proprie de Magistro Officiorum intelligitur, Cassiodorus lib. 6. *Variar* 6. qui etiam Magister simpliciter vocatur, in Græca Justiniani Constitutione [4], qua sanxit ne quis multam lege constitutam effugeret, liceretque
C legis violatores ad piissimum Principem deferre. vel ad gloriosissimum Magistrum, sine damno, ut hac recognita Princeps Magistro multæ exactionem committat: Ἔξεστι καὶ αὐτοῖς τοῖς ἠδικημένοις καταμηνύειν τὸν παραβάντα τὸν νόμον, καὶ προσαγγέλλειν τῷ εὐσεβεστάτῳ Βασιλεῖ, ἢ τῷ ἐνδοξοτάτῳ Μαγίστρῳ, ἀζημίως, ἵνα ταῦτα δι' αὐτοῦ μανθάνων ὁ Βασιλεὺς αὐτῷ τῷ Μαγίστρῳ τὴν τοῦ προστίμου εἴσπραξιν ἐπιτρέψῃ.

Magister Officiorum & ex delegatione Principis & jure Magistratus varia judicia exercebat: nam in Magistri Officiorum judicio, quoties jussio Principis emanarit, in pecuniariis causis, sive
D Romæ sive in suburbanis degerent, respondere debuerunt [5]. Præterea Magistrum Officiorum Judicem sortiuntur Cubicularii Augusti & Augustæ [6]. Ille etiam Judex est Silentiariorum, & Memorialium omnium [7], ut Scholarium [8], & Decurionum, & eorum, qui in sacris Scriniis militant [9], & Agentium in rebus, post Ducenæ vel Centenæ gradum, qui apud illum respondere tenentur [10], tam in civilibus quam in criminalibus causis. Denique totius Palatii cura ad Magistrum Officiorum pertinet, cui etiam fabricarum & limitum cognitio mandata est: est enim Judex Fabricensium &
E Ducum limitaneorum, eorumque qui castris præpositi sunt [11].

Magistri Officiorum dignitas Jurisconsulto aut Philosopho deferebatur: nam & Quæstori aderat, & disciplina morum ad eum in Palatio pertinebat. Quare tanto in honore fuit, ut ab Augustis frater vocaretur [12], atque inter Illustres haberetur [13]. Ille quidem Imperatoris consiliorum est particeps, & sub ejus cura sunt Tabellarii, Interpretes & milites, qui custodiæ Palatii deputantur: ut Priscus Rhetor scriptum reliquit lib. *de Legationib.* Τῶν Βασιλέως βουλῶν Μάγιστρος κοινωνὸς, διὰ δὲ

F
1 Ex l. 38. C. de appellationib.
2 L. 2. C. T. de Quæstorib. & Mag. Offic.
3 L. 1. C. eod.
4 L. fin. C. de delatorib.
5 L. 2. C. ubi Senator. vel clarissim.
6 L. 3. C. de Præposit. sacr. cubic.
7 L. 3. C. de Castrensian.
8 L. fin. C. de priv. & leg. Scholar.
9 L. 9. & 11. C. de proxim. sacr. scrin.
10 L. 4. C. de Agentib. in reb.
11 L. 8. C. de divers. offic.
12 Novel. Theodos. de Agentib. in reb.
13 L. 23. C. T. de Agentib. in reb.

τῶν ἀγγελιαφόρων, καὶ ἑρμηνέων, καὶ στρατιωτικῶν ἀμφὶ τὴν βασίλειαν φυλακὴν, ὑπ' αὐτὸν ταττομένων. Idem ille Legatus Euphemium induxit: „ Is Magistri Officiorum dignitatem adeptus, prudentia „ & eloquentia clarus, sub Martiano Imperatore, „ in Reip. administratione floruit, multosque præ- „ claros viros Imperatori consiliis adhibuit, & „ Priscum historiæ scriptorem in partem curarum: *Εὐφήμιος ἐσηγήσατο τὴν τῶν Μαγίστρων διέπων ἀρχὴν, ὃς ἐπὶ συνετότητι καὶ λόγων ἀρετῇ δόξαν ἔχων, Μαρκιανοῦ τοῦ Βασιλέως τῶν πραγμάτων ἔλαχεν ἐπιτροπὴν, καὶ πλείστων τῶν βουλευθέντων ἐκείνῳ καθηγητὴς ἐγένετο· ὃς καὶ Πρίσκον συγγραφέα τῶν τῆς ἀρχῆς φροντίδων ἐδέξατο κοινωνόν.*

Licinius cum a Constantino premeretur, Martinianum Cæsarem creat, qui Magister Officiorum erat, ut Zosimus refert *lib.* 2. *Μαρτινιανὸν ἡγεμόνα τῶν ἐν τῇ αὐλῇ τάξεων ὄντα, Καίσαρα καθίστησι· Ῥωμαῖοι Μάγιστρον τῶν ὀφφικίων καλοῦσι.*

Aurelius Victor hunc Martianum etiam Officiorum Magistrum & Cæsarem agnoscit, quem Constantinus jugulari jussit. Non capio mentem Andreæ Schotti perdocti viri, qui in calce libri, post Sholia in Epitomen Aurelii Victoris, hæc verba, *Officiorum Magister*, inter nova reponit, in calce Operis, post indicem: nam & Spartianus hoc verbo usus est in *Pescennio Nigro*, & hoc Officium ad Severum Principem trahit. Cujus Magistratus antiquiorem originem postea discutiemus. Scribit Lampridius Alexandrum injuriam nulli amicorum Comitumve fecisse, nec Magistris quidem aut Principibus Officiorum, in *Alexandro*. Hinc Casaubonus parum aut nihil discriminis inter Magistros aut Principes Officiorum notat. Imo scribit ad Capitolinum in *M. Antonino*, ubi de Principibus Officiorum fit mentio, Principes Officiorum sive Principales, itemque Magistros Officiorum dictos, qui inter sui ordinis homines principem locum tenent, quos posterior ætas Primicerios quasi *προγραμμένους τῶν ἄλλων* nuncupavit. Sed adverto ego sub Magistri Officiorum dispositione fuisse Principes Officiorum, ex Schola Agentium in rebus, ex Castrensianis & Ministerianis [1], qui in Palatio militantes varii fuerunt. Quare cum M. Antoninus L. Vero proficiscenti ad bellum Parthicum, omnium Officiorum Principes addidit; non de Magistris Officiorum, sed de Principibus Scholarum, & Agentium in rebus, ceterisque Palatinis hoc accipiendum est: qui a Primiceriis diversi. Nam quælibet Corpora, Scholæ, Collegia suum Primicerium habuerunt, quem nos vocamus, *Le Doyen*, qui post depositam publicam numerorum sollicitudinem; Magistri Officiorum infulas sortiebatur, hoc est, honorariam Magisterii dignitatem [2].

At Princeps Officii erat primus inter Officiales, qui omnibus illis imperabat, & quid agendum esset, ubique disponebat. Atque inter ipsos Principes aliqua ipsa fuit differentia. Nam fuit primus Princeps legionis, fuit secundus, fuit Princeps cohortis, Vegetius *lib.* 2. *cap.* 8. quos Officii Principes nullus dixerit: etenim Princeps Officii est, in quo totius Scholæ & Magistri Officiorum severitas constituta est: *qui idoneus probitate morum ac bonis artibus præditus, per Magistrum Imperatori offerri debuit* 3. Atque hic forte est qui a Cassiodoro *Princeps Cardinalis* vocatur, lib. 7. *Variar.* 31.

Quomodo ergo Magister Officiorum Princeps Officii aut Primicerius dici potuit? Quin & Principes multorum sunt Officiorum, & Primicerii: at duos tantum Officiorum Magistros invenimus, unum in Oriente, in Occidente alterum, Notitia Imper.

Non me fugit, Cæsares Magistrum Officiorum habuisse, ut Quæstorem, Ammianus Marcellinus *lib.* 20. sed Officia Imperatorum confundenda non sunt cum Officiis Cæsarum, ut ex iis numerus augeatur. Nos vero Magistri Officiorum originem perquiramus. Illum sub Neronis Imperio viguisse, ex antiquis Scriptorum monumentis quidam putant. In Actis Martyrii Processi & Martiniani, Surius tom. 4. 2. Jul. Nero, ut ferunt, tradidit Apostolos Petrum & Paulum Paullino Viro Clarissimo Magisteriæ potestatis. Hos ille custodiæ Mamertini mancipavit, adhibita militum custodia. Inter hos Processus & Martinianus Christiani facti. Cum id Paullino nuntiatum Magistro Officii, eos jussit in equuleo suspendi & nervis attrahi, atque fustibus cædi. Jussit deinde Paullinus suspensos scorpionibus castigari, adhibita voce Præconis, *Præcepta Principis nolite contemnere.* Post triduum Paullinus a dæmone arreptus subito exspiravit. Cæsarius Urbis Præfectus Neroni rem gestam indicat: deinde Præfectus tulit in eos sententiam: & ducti extra muros Urbis Romæ Via Aurelia capite cæsi sunt. Paullinus tamen ille militum Præfectus dicitur in *Breviario Rom.*

Sed ante Neronis tempora Principem Officii in antiquis Inscriptionibus invenimus. Romæ, pag. 599. 6.

NERITO. DIVI. CLAVDII
PRINCIPIS. OFFICI

Legendum *Principi*: nam fabrili mendo litteram S. adjectam satis clarum est. Magistrum Officiorum sub Imperio M. Antonini fuisse, Acta S. Abercii Episcopi Hierapolitani comprobant, in quibus litteræ Imperatoris referuntur, quas ad Euxenianum scripsit. Atque ex illis partem apponere sufficiet: *Valerium & Bassianum Magisterianos nostrorum Officiorum misimus, ut Abercium cum omni honore & reverentia ad nos adducant.*

Si ergo illis temporibus fuit Princeps Officii, nihil obstat, cur & Magister Officiorum, sub cujus dispositione erant Princeps & Magisteriani Officii, in Palatinos milites, quales fuere Processus & Martinianus, omnem habuerit potestatem, ut in illos quoque graviori supplicio animadvertere posset, si res ita postularet. Quod Principi Officii non licuit. Nam licet irreverens miles non tantum a Tribuno vel Centurione, sed etiam a Principe coerceri possit [1]; hoc de leviore castigatione intelligendum est, non de supplicio graviore, ut capitis pœna. Vite enim verberare militem potuit Centurio aut Princeps, quæ fuit illorum insigne ad plectendos milites, si quid in ordine deliquissent. Cassiodorus in formula Principis lib. 7. *Variar.* 24. *Tu Vitem tenes improbis minantem*: sic enim legendum est, non, ut in vulgatis codicibus, *Vitam*, pro qua alii male substituunt, *Vicem*. Inde Ennodii jocus de Principe Præfecti Præt. ebrioso, *epigramm.* 137.

Verus honor vitem tribuit, sed munera vitis
Jejuno non dant vina Ministerio.

Si quid vero gravius statuendum esset in eos, qui in Palatio militabant, hoc ad Magistrum Officio-

1 L. 3. & 4. C. de Castrensian. l. 1. 2. & 3. C. T. de Princip. Agent. in reb.
2 L. 2. C. de Primicer.
3 L. 1. C. de offic. Magistr. Offic.

1 L. milites §. irreverens. D. de re militar.

A rum pertinebat: *Nec viris Spectabilibus, Comitibus Scholarum, verberandi regradandive Senatores licentia data est: sed quæ tali commotione digna sunt, ad Magistri Officiorum notitiam referuntur* 1. Qui sint Senatores in ordine militari, alio loco aperiemus.

Merum Officiorum Magister habuit imperium, hoc est, gladii potestatem, ut ex duabus Justiniani Constitutionibus in raptores virginum probatur, quæ utraque scripta est ad Hermogenem Officiorum 2 Magistrum. Et quoniam in Aula Imperatoris diversa erant Officia, ille Magister Officiorum omnium etiam dicebatur. Inscriptio Romæ,
B pag. 406. 1.

F. EVGENIO. V. C. EX. PRAEFECTO. PRAETORIO
CONSVLI. ORDINARIO. DESIGNATO
MAGISTRO. OFFICIORVM. OMNIVM
COMITI. DOMESTICO. ORDINIS. PRIMI
OMNIBVSQ. PALATINIS. DIGNITATIBVS. FVNCTO

C Comes etiam dicebatur & Magister Officii 3, qui nonnunquam ex Consule ordinario Magisteriam nactus est potestatem 4. Comes Officiorum pro Magistro in inscriptione legum etiam invenitur 5: qui idem aliquando & Quæstoris & Magistri Officiorum munere fungebatur. Novella Juliani Antecessoris 6: *Imp. Justinianus Aug. Tribuniano Illustri Magistro Officiorum & Quæstori sacri Palatii.* Et licet ab Officiorum Magistro Palatini omnes non regerentur, nam eorum plurimi erant sub dispositione Magistrorum equitum & peditum præsentalium, Comitis sacrarum largitionum, Comitis Domesticorum, & Castrensis 7: horum tamen omnium mores Magisterianæ potestati, dum in Palatio versarentur, subjecti fuere.
D

Præterea sub Magistro Officiorum erant agri limitanei, ut ex duabus Magistri Officiorum sententiis, quæ in Novellis Constantini Porphyrogenetæ Constitutionibus leguntur, quæ Constitutiones libris Βασιλικῶν adjectæ sunt. Inscriptio primæ: *Cosmæ Magistri Officiorum sententia prima*, τοῦ Μαγίστρου Κοσμᾶ ψῆφος Α. Quæ de jure Emphyteuticario, vel prædio juxta legitimam Juris formam ab Episcopatu tradito, lata est. Hanc quia prolixior est, hic prætereo. Altera est brevior, quæ ita
E concepta: „Si unus idemque loci census & eadem „pensitatio sit, partibus inter consortes tributis, „nec adhuc anni XXX. præterierint, ex quo divisio „facta fuit: rursum totus census effici communis „poterit, & confundi limites, & in singulos partitio fieri, sortibus æqualiter ductis, ipsoque fundi solo, non tantum juxta quantitatem diviso, „verum etiam ex quantitatis comparatione distri- „buto: Εἴπερ ἐστὶ τοῦ τόπου μία ὑποταγὴ καὶ εἷς τελεσμὸς, καὶ αἱ μερίδες ἀνακεκοίνωνται, οὔπω δὲ διῆλθε τριάκοντα ἔτη ἀφ᾽ οὗπερ γέγονε μερισμός· ἵνα καὶ πάλιν κοινῆται πᾶσα ἡ ὑποταγὴ, καὶ συγχέωνται τὰ ὅσια, καὶ γένηται μερισμὸς πρὸς ἕκαστον αὐτῶν, κατὰ κλήρων ἰσότητα· τῆς γῆς τοῦ ἀγροῦ, οὐ μόνον κατὰ ποιότητα μεριζομένης, ἀλλὰ καὶ κατὰ σύγκρισιν ποιότητος διαιρεμομένης.
F

Officium Magistri Officiorum de Schola Agentium in rebus est ita 8: Adjutor Subadjuvæ. Fabricarum tres. Barbaricorum tres. Orientis unus. Asianæ unus. Ponticæ unus. Thraciarum & Illyrici unus. Curiosus cursus publici. Præsentalis unus. Curiosi per omnes Provincias. Interpretes diversarum gentium. Magister Officiorum ipse emittit. Hinc Præfectus Præt. & Magister Officiorum soli evectionis copiam faciebant: quod ceteris Magistratibus denegatum est 1. Magister vero Officiorum Illustris ordine, loco, & numero Agentium in rebus statuebat, & qui illius vices gerebat, Agens pro Magistro Officiorum dicebatur, Ammianus Marcellinus *lib.* 15.

De illo, & ejus Officiis, sequenti libro, in quo de Magistratibus Palatinis tractamus, nos cetera commodius persequemur.

CAP. XXI.

De aliis sacrarum cognitionum Judicibus.

IN omnibus Judiciis, quæ Princeps consultationum introduxit loco, „ea quæ geruntur, ex- „cipere, scribere, litigatoribus edere, ejus- „dem Principis Epistolares præcipiuntur: Offi- „ciis eorum cum quibus vir Illustris Quæstor judi- „cat, exsequentibus judicata. Quod si privato, „non Illustri, uni pluribusve, ut assolet, Impe- „rator delegaverit causam, & ejus eorumve defini- „tio fuerit appellatione suspensa: vir quidem Ma- „gnificus Præfectus Præt. qui in Comitatu est, „cum viro Illustri Quæstore, temporali die, judi- „cat: Libellenses vero Principis, quæ apud Arbi- „tros gesta sunt, suscipiunt, cognitiones indu- „cunt, & ea quæ geruntur excipiunt, scribunt: „qui etiam apud Arbitros, licet Illustres sint, ex „delegatione Principis cognoscentes excipiunt, si „in illius Comitatu causæ dicantur 2.

Libellenses in iis Judiciis Præfecti Præt. & Quæstoris Adjutores fuerunt, non Officiales: excipiebant enim cognitionalia certamina, quæ ab Officiis horum Judicum exsecutioni mandabantur. Diversa ergo fuerunt Epistolarium & Libellensium Officia: nam Epistolares in Judiciis, quæ consultationum more fiebant, Præfecto Præt. & Quæstori opem ferebant. Consultationum more sacra hæc Judicia fiebant, in appellationibus quæ ab ipso Principe, per Consultationem disceptari solebant, adhibitis Proceribus Palatii & Senatoribus 3. Hæc quidem Præfecto Præt. & Quæstori Palatii mandata sunt, quæ omnia sic peragebant, ac si Princeps & Proceres Palatii præsentes essent.

At Libellenses munere suo fungebantur in causis, si privato, non Illustri, uni pluribusve essent delegatæ, earumque definitio fuisset appellatione suspensa. Tum quidem Libellenses excipiebant apud Arbitros, id est, delegatos illos Judices, quæ gesta essent, si in Comitatu causæ dicerentur. Sed si a Judicibus delegatis appellatum esset, apud Præfectum Præt. & Quæstorem Epistolares excipiebant.

Arbitri dicuntur qui totius rei habent arbitrium & facultatem, eorumque Judicium definitio appellatur, Festus in verbo *Arbitr.* Delegavit Gloss. veter. est ἀφωρισεν, & delegare, ἀφορίζειν, terminare, finire; a quo ἀφορισμός, definitio.

Sed Novella 25. Justiniani derogat huic Constitutioni Theodosii: illa enim indistincte, ab iis, quos Princeps delegavit, si fuerit appellatum, non semper ad Præfectum Præt. & Quæstorem appellationem transmittit: nam „si quando ex Æ- „gyptiaco tractu, vel adjuncta ei utraque Libya

1 L. 3. C. de offic. Magistr. Offic. 2 L. raptores. C. de Episcop. & cleric. l. unic. C. de raptorib. virgin. 3 L. 4. C. de statu. & imaginib. l. 3. & 4. C. de Castrensian. 4 L. 16. T. T. de metatis. 5. L. 2. C. de metal. & metallar. 6 Nov. 23. 7 L. 38. C. T. de Decurionib. 8 Notitia Imper.

1 L. 9. C. de cursu public. 2 L. 32. §. huic saluberrimæ. C. de appellationib. 3 Novel. 20. & l. 2. C. de legib.

„ provocatio eſt, uſque ad decem librarum auri A
„ quantitatem, ad Præfectum Auguſtalem appella-
„ tio devolvitur, qui audiat & cauſam dirimat, vi-
„ ce Sacri Cognitoris, nulla ei penitus poſt defini-
„ tivam ſententiam appellatione porrigenda.

In Diœceſi Orientis, ex cauſis quantitatis ejuſdem, appellatur a Clariſſimis ad Viros Spectabiles Comites Orientis. In Pontica & Aſiana Diœceſi, ſi tale quid emerſerit, uſque ad prædictam quantitatem decem auri librarum; appellationes ab Viros Spectabiles, Comites forte, vel Proconſules, vel Prætores, vel Moderatores, quibus lites cædem peragendæ deputantur, remitti debent: qui vice Sacri Cognitoris intercedant, & cauſas ſine ſpe B quidem appellationis perferant decidendas.

Notat Cujacius [1], a Conſulari Armeniæ quartæ, appellari ad Comitem Armeniæ tertiæ; a Correctore ſecundæ, ad Proconſulem primæ. Sed a Spectabilibus ad Præfectum Præt. Orientis appellatur, qui vice ſacra cognoſcit, adhibito Quæſtore ſacri Palatii. Si vero lis memoratam excedens quantitatem, viginti libris auri terminetur, duobus traditur diſceptatio Magnificis Judicibus, viris ſcilicet devotis Epiſtolaribus, cognitionalia Judicia percipientibus: ita tamen ut ſi diſſentirent, Magnifici duo Judices Virum Illuſtrem pro tempore Quæſtorem adhiberent [2]. C

Epiſtolares Principis ſunt, qui a nobis vocantur *Secretaires & Greffiers du Conſeil*, qui non ex Scrinio Epiſtolarum, cui Magiſter Epiſtolarun præerat, eligebantur, ſed ex ſacrato Notariorum Collegio: illique Notariorum Officio fungebantur, intér ſecreta Conſiſtorii veneranda [3]. Atque hi quidem alii ſunt a Notariis qui ad ſecreta Imperialia pertinere dicuntur [4], *ἐν τῷ τάγματι τῶν βασιλικῶν ὑπογραφέων διαφερόμενοι*, ut Zoſimus loquitur *lib.* 5. nam magna horum Notariorum poteſtas fuit.

Mneſtheus, quem pro Notario ſecretorum Aurelianus Imperator habuerat, ſuis inſidiis Principem D perdidit, Vopiſcus in *Aureliano*: Caſaubonus ad Vopiſcum, illum ſecretorum Notarium interpretatur Epiſtolarem, a quo omnino differt: nam Notarius ſecretorum nobis *Secretaire d'Eſtat*: cujus aliud Officium fuit, quam Epiſtolarium. Notarius ſecretorum etiam dicebatur Notarius Principis, ut Theodorus, qui Imperium affectare auſus eſt, ut Zoſimus tradit *lib.* 4. Hi ſecretorum Notarii ad omnes tandem Illuſtres dignitates evecti ſunt, quibus ſumma rerum a Principibus credita eſt.

Conſtantius Notarium Paulum miſit ad Orientem poteſtate delata, ut inſtar Ducis experientia clari, ad arbitrium ſuum audiri efficeret cauſas, & crudelia a multis ſupplicia ſumſit, Ammianus E Marcellinus *lib.* 19. Idem ille Princeps Notarium Philagrium Orientis Comitem fecit. At Valentinianus Vulterium Notarium Conſulem creavit, quem antea ad tuendam Africam diſpoſuerat. Ille etiam Sophronium Notarium Præfectum urbis Conſtantinop. conſtituit, Ammianus Marcellinus *lib.* 26.

Epiſtolares his Secretariis multo inferiores, qui vicem egerunt eorum, qui Auguſtorum liberti antea Epiſtolis & Libellis vacabant. Inſcriptio vetus, pag. 586. 5.

F

FLAVIVS. AVG. L. PROTOGENES
AB. EPISTVLIS

Item alia Romæ, pag. 586. 6.

1 Novel. 23.
2 L. in offerendis. C. de appellationib.
3 L. 7. C. T. de privileg. eor. qui in ſacro palat.
4 L. 12. C. de excuſationib. muner.

SECVRITATI. COGNATIONIS. SVAE
FORTVNATVS. AVG. LIB. VERNA
PATERNVS. AB. EPISTVLIS

Epiſtolares & Libellenſes, Adjutores habuerunt & Proximos. De Adjutoribus Inſcriptio Romæ, pag. 587. 7.

M. AVRELIO. AVG. LIB
A. LIBELLIS. ADIVTORI

De Proximis alia item Inſcriptio Romæ, p. 586. 9.

BASSO. AVG. LIB. PROX
AB. EPISTVL. GRAECIS
TRACTVS. CARTHAGINIENSIS

De Proximis memoriæ, Epiſtolarum, & Libellorum, multa in legibus Imperatorum leguntur [1]: & ſunt tituli in utroque C. *De Proximis Scriniorum*. Qui fit ut Epiſtolares & Libellenſes Principis, Scriniarios habuiſſe credam, ut in Scriniis aſſervarentur Libelli & Epiſtolæ, quæ ad Principis ſtatum & res privatas pertinerent. Scriniarius a Libellis invenitur, pag 587. 10.

QVADRATO. SCRINIARIO
A. LIBELLIS

Ab Epiſtolis, pag. 1111. 10.

TI. CLAVDIVS. DIVI. L. ERASTVS
SCRINIARIVS. AB. EPISTVLIS

Quod ex Dionis auctoritate confirmo: *Incendium*, inquit, *temporibus Commodi excitatum Palatium conſcendit, ubi adeo exuſta ſunt multa, ut Libelli, qui ad Principatum pertinebant, omnes fere interierint*. Καὶ τὰ γράμματα τὰ τῇ ἀρχῇ προσήκοντα, ὀλίγου δεῖν πάντα φθαρῆναι, Xiphilinus in *Commodo*. Libellos dixit Interpres, quæ γράμματα. Sed latior eſt Græci nominis ſignificatio, quæ ad Imperii Codices omnes extenditur.

Habuerunt præterea Principes alios Epiſtolares, & Libellenſes, vel potius Scribas, qui Epiſtolaribus & Libellenſibus inſervirent: quod vix aliunde probari poteſt quam ex ipſis Inſcriptionibus, quæ vere Scrinia ſunt doctrinæ ſecretioris. Una eſt Romæ, pag. 577. 8.

TI. CLAVDIVS. ALCIBIADES
MAG. A. BIBLIOTHECA. LATINA
APOLLINIS
ITEM. SCRIBA. AB. EPISTVLIS. LAT

Alia item Romæ, pag. 582. 1.

TI. CLAVDIO. TI. AVG. LIB. ARRIO
CLAVDIANO. SCRIB. LIBEL

Sed & ipſi Principes Scribas ſuos habuerunt cubicularios, quos vocamus *Secretaires de la Chambre*. Inſcript. pag. 575. 7.

IANVARIVS. DOMITIANI. CAESARIS. L
SCRIB. CVB

Epiſtolares tandem non ex libertis, ſed ex ingenuis Principes ſibi elegerunt. Et Hadrianus, ut Spartianus in *ejuſd. Vita*, primus ab Epiſtolis & a

1 L. 4. C. T. de proxim. comitib. diſpoſit.

Libellis Equites Romanos habuit, qui variis Officiorum muneribus postea sunt decorati. Inscriptio pag. 482. 5. A

T. VARIO. CLEMENTI
AB. EPISTVLIS. AVGVSTOR
PROC. PROVINCIAR. BELGICAE
ET. VTRIVSQ. GERM. RAETIAE
MAVRET. CAESARIENS. &c.

Fuerunt alii, qui præter hos, quos annumeravimus, vice sacra cognoscere dicuntur, de quibus nos hactenus *lib.* 1. *cap.* 25 & 26. Hoc tantum addo, ex veteribus Inscriptionibus, ad quas recurrendum nobis est, quia multum faciunt ad interpretationem Novellæ Iustiniani [1], quam supra attulimus. In his Præfectus Urbi ad cognoscendas vice sacra Cæsaris cognitiones celebratur, pag. 381. 3. B

L. CAESONIVS. C. FIL. QVIRINA. LVCILLVS. MACER. RVFINIANVS. COS. FRATER. ARVALIS. PRAEF. VRBI. ELECTVS. AD. COGNOSCENDAS. VICE. CAESARIS. COGNITIONES

Sacras cognitiones aliquando potentiorum artibus clusas, queritur Symmachus *lib.* 2. *epist.* 30. ut cum „ Martianus dudum Protector, bona quædam tanquam vacantia postulasset, ut si ea hereditas scriptum successorem non haberet, in jus fisci tanquam Domino nuda concederet: & tunc insinuato per Rationalem patrimonii modo C

1 Novel. 23.

„ operiretur petitor: apud Rationalem acta causa est contra scriptos heredes, qui de bonis vacantibus cognoscebat, *lib.* 10. *ep.* 55. Ab hoc orta provocatio est. Quæ ubi Auditorium Sacrum decreto etiam legis Principis intravit; rursus eludendi judicii causa, propositum est inane commentum, ut ab Illustri Viro privatæ rei Comite, diceretur Rationalis examinis cognitio delegata: atque ideo rursus ad ejusdem Judicium debere transferri: cum omnis quæstio sacro potius Auditorino ex provocatione competeret. Accedente etiam proxima sanctione, quæ indiscretas hujusmodi appellationes, Sedi, quæ vicem Principis tuetur, prisco jure commisit, Symmachus eod. Et cum Symmachus Urbis Præfectus vice sacra judicans pro heredibus pronuntiasset, Rationalis sententiam illius inusitata provocatione suspendit.

Hæc Relatione summatim complexus est, & gestorum documenta Symmachus subtexuit ad Imperatorem, qui de hac controversia vel potius Rationalis audacia judicaret. Indiscretæ appellationes a Symmacho dicuntur, quæ apud alium atque alium Judicem tractari possunt, ut appellationes a Rationali vel ad Comitem rerum privatarum, vel ad Præfectum Urbi devolvebantur. Nec poterat Rationalis, a quo provocatum erat, sententiam Præfecti Urbis inusitata provocatione suspendere, cum Præfectus vice Principis judicasset. Singulare quidem hoc exemplum, & Rationalis audaciæ, & Præfecti Urbis temperantiæ, qui secundum leges pro fama temporum judicasse profitetur. Quod alio loco dixit, *Summo omnes studio eniti debere, ut famam seculi, suggestionem veritate tueantur.*

JACOBI GUTHERII,

IN SENATU PARIS. ADVOCATI, CIVIS ET PATRICII ROMANI,

DE

OFFICIIS DOMUS AUGUSTÆ PUBLICÆ ET PRIVATÆ,

LIBER TERTIUS.

AD AMPLISSIMUM VIRUM

NICOLAUM BELLUERAEUM,

Senatus Parisiensis Præsidem.

CAP. I.

De Officio Advocati fisci.

Um tempus sit, Præses amplissime, de illa me perpetua etiam nunc, non de hac exigua vita cogitare; omissis forensium rerum angustiis, ad sanctiores disciplinas, & mansuetiores Musas confugisse maxime lætor. Ætas mea quidem postulat solitudinem & recessum, quibus plurimum oblectatur, quod ex animo suo, ut Fabius loquitur *lib.* 1. *cap.* 12. & contemplatione & scientia uberiores studiorum fructus colligat. Etenim ab omnibus curis liber, Deum Opt. Max. precatus, primum ut mihi ad finem usque vitæ quietam & intelligentem mentem largiatur; peractis pietatis Officiis, in foro umbratili veteris prudentiæ, bonarum litterarum causam ago, ad eaque studia me refero, quæ aliquid utilitatis discendi cupidis, & nostro Ordini, laudis etiam aliquid afferant.

Quid in hac solitudine profecerim, testatur hic tertius liber, quem auspicor ab Advocato fisci, a quo viri magni majorum honorum auspicia cepisse narrantur. Hos inter Papinianum nostrum conspicio, qui Imperatori Severo, cui affinitate & studiorum cognatione junctus erat, cum Severus adhuc privatus esset, in fisci Advocatione successit, Spartianus in *Caracal.* Uterque Scævolam Præceptorem habuerunt. Severum M. Antoninus ad fisci patronatum delegit, ex formula forensi, ut Spartianus scribit in *Geta*, apud quem alii, *ex formulario*, legunt: quam lectionem non rejicio, cum idem significet. Sed mihi formula forensis magis placet, ut error tollatur eorum, qui formularium, forensem legulejum interpretantur.

Formularii dicti sunt Advocati, quod formulas actionum componere solerent, ut de Aulo Cæsellio Valerius Maximus tradit *lib.* 6. *cap.* 2. qui Juris civilis scientia clarus, periculose contumax fuit: nullius enim aut gratia, aut auctoritate compelli potuit, ut de aliqua earum rerum, quas Triumviri dederant, formulam componeret. Erant quidem formulæ de omnibus er- A bus constitutæ, ne quis in genere actionis erraret, Cicero *pro Roscio Comœdo*. Atque illæ expressæ erant, ex uniuscujusque damno, dolore, incommodo, calamitate, injuria; publicæ quidem a Prætore, ad quas privata lis accommodaretur.

Quare Casaubonum non sequor, cum putat formularium forensem Severum vocatum, quod illi causas agenti parum commodaverit forum, ut ex Aurelio Victore colligit, in *Severo*; cum idem Victor scribat Severum Philosophiæ, & declamandi, cunctis postremo liberalium artium studiis deditum, abs se texta ornatu & fide paribus B composuisse. Idem Aurelius in *Epitome* Severum Latinis litteris sufficienter instructum testatur, Græcis sermonibus eruditum, & Punica eloquentia promptiorem. Addit quidem Aurelius; *primo litteris, deinde imbutum foro: quo parum commodante, uti rebus arctis solet, variaælioraque tentasse & exquisivisse*. Quod nihil officit Severi eloquentiæ, si res ejus arctæ, tenues & impeditæ, fori laboribus sublevatæ non sunt, & cum parva illi emolumenta forum præstaret, aliud vitæ genus elegerit.

Non advertit forte Victor Aurelius, Africanus Scriptor, C Patronos fisci biennio solum hoc Officio fungi solitos; quo expleto Comitiva Consistoriana vel aliis honoribus ornatos ad Officium advocationis raro revertisse. Sed & honestiores Patronos, in causis agendis non modo pactione, dono, munere, verum etiam xeniis, ut plurimum abstinuisse, ut Plinius de seipso scripsit, lib. 5. *epist. ad Rufum*. Nec tamen propter rei familiaris angustias Severum, fisci Patronum, forum reliquisse crediderim: sed aliud vitæ genus amplexum, quod multo labore quæsitam Comitivæ dignitatem decoraret. Quod si causarum Patronos ex quæstuum magnitudine & sordidis ministeriis D metimur, plures Rabulas ditiores offendemus, quam eos, qui in Jure versati, tenuiori fortuna gloriantur.

Advocationem ergo fisci adeptus est Severus ex formula forensi, hoc est, ex formula Juris præscripta, quæ ex Advocatorum Corpore, secundum eum ordinem, quo in eorum numerum recepti sunt, fisci Patronum præstabat. Nam si fisci Patronus vita decederet, qui gradu eum sequebatur, in ejus locum subrogabatur [1].

[1] L. 13. C. de Advocat. divers. judic.

Fiſci Patronum Hadrianus primus inſtituit, Spartianus in *ejus Vita*, quem in Principis Conſiſtorio cauſas egiſſe ſupra *lib.* 1. *cap.* 20. demonſtramus, cum de fiſci Commodis ageretur. Unde Patronus fiſcalium commodorum a Conſtantino Imp. nuncupatur [1]. Nec vero in Aula ſolum interveniebat fiſci Patronus, ſed & apud Præfectum Præt. Præfectum Urbi, Magiſtrum Officiorum, & Comitem Theſaurorum ſeu ſacrarum largitionum, apud Præfectum Ærarii in Urbe: in Provinciis apud Procuratorem Cæſaris, Proconſulem, Præſidem.

In Præfectura Præt. Patroni fiſci die feſtivitatis Kal. Jan. ipſius anni, per quem tale peragunt Officium, inter Spectabiles ſacri Conſiſtorii Comites Imperatoris manu puncti ſolatia conſequuntur [2].

Kalendæ Januariæ largitionum dies erant, Nicephorus *lib.* 10. *cap.* 23. quibus ſolatia tribuebantur, hoc eſt, liberalitatem Princeps effundebat. Obſervat Cujacius variam legis lectionem, & Codices nonnullos *puncta ſolatia* habere, diuque ſe quæſiviſſe quid eſſet *puncti ſolatium*, quod nec adhuc ſe inveniſſe fatetur, lib. 13. *Obſervat.* cap. 2. Nec ſane uſquam hoc genus loquendi inveniri poteſt, atque aliter lectio legis intelligenda eſt. Etenim puncti Imperatoris manu, fiſci Patroni dicuntur ſolatia conſequi: non puncti, aut puncta ſolatia. Manu pungere eſt manu notare, notis ſignare, quæ cuique Princeps ſolatia conſtituat. Punctum pro ſuffragio & favore accipitur. Et Veteres punctis ſuffragia notare ſolebant; & Expuncti dicebantur favore privati vel repulſi. Nec admitto aliorum conjecturam, qui *pacta ſolatia* reponunt: nam ſolatia illa, Kal. Jan. fiſci Patronis data, ex mera Principis liberalitate proficiſcuntur. At ſolatia fiſci Patronis, ſeu honoraria, communi conſenſu deputata, ut lex loquitur [3], Kal. Octobris ex arce Præt. Præfecti per annos ſingulos ſolvebantur [4].

Duos autem Præfectus Præt. fiſci Patronos habuit, qui paribus dignitatis & privilegiorum inſignibus utebantur [5]. Hi etiam Præfecto Urbi, ut ceteris urbanis Magiſtratibus aderant, & Conſulibus. Nam ſi quis mancipia ſua libertate donare vellet, fiſci Patronus ad eaſdem libertates peragendas, propriam Advocationis vocem accommodabat [6].

Apud Magiſtrum Officiorum Patronus fiſci Spectabilis, ſuo Officio fungebatur [7], ut apud Comitem largitionum, apud Præfectum ærarii in Urbe: unde Patronus ærarii vocatur [8]. In Provinciis Advocato fiſci præſente debent Rationales privatæ rei, cauſis præſidentes vel ærariis, examen ſuſcipere [9]: ut præſente Patrono fiſci, Proconſul diligenter inquirere debet, cujus vacans caducumque fuerit patrimonium, & quale videatur [10]. Munus enim Patroni fiſci præcipuum, in iis bonis quæ fiſco commiſſa eſſent, verſabatur, vel exhibito delatore [11], adeo ut delatoris quodammodo Patronus eſſet [12]. Præſes quoque Provinciæ ſine fiſci Patrono non recte bona vacantia perquirebat [13].

1 L. 3. C. T. de jur. fiſc.
2 L. 4. C. de Advocat. diverſ. judic.
3 L. 3. & 5 C. de Advocat. diverſ. judic.
4 L. 7. §. ſexcenti C. eod.
5 L. 10. & 15. C. de Advocat. diverſ. judicior.
6 L. 4. §. his inſuper. C. de Advocat. diverſ. judic.
7 L. 12. C. de proxim. ſacr. ſcrin.
8 L. 8. C. de Advocat. diverſ. judic.
9 L. 4. C. de Advocat. fiſc.
10 L. 5. C. T. de bon. vac.
11 L. 5. C. de delatorib.
12 L. 5. §. Advocatum. D. de his quib. ut indign.
13 L. 10. C. de bon. vacantib.

A Eſt Reſcriptum Principis Hadriani ad Flavium Proculum: ut *ſi ad libertatem proclamet, is qui ex bonis ad fiſcum pertinentibus eſſe dicitur; Judicium dari præſentibus & agentibus etiam iis, qui negotiis fiſci ſolent intervenire. Et hujuſmodi liberales cauſæ, ſi non interveniente fiſci Advocato deciſæ ſint, in integrum reſtituuntur* [1]. Eſt etiam aliud Reſcriptum M. Antonini, ut *ſi fiſcus alicui ſtatus controverſiam faciat, fiſci Advocatus adſit. Quare ſi ſine fiſci Advocato pronuntiatum ſit, nihil actum eſt, & ideo ex integro cognoſci oportet* [2]. Sine fiſci Advocato delatores, qui bona vacantia, caduca, ereptitia, com-
B miſſa, tacita fideicommiſſa, vaga mancipia, Theſauri inventionem nuntiant, pœnis afficiuntur [3]. Patrono autem fiſci non licet dicere, ad ſe perlatum quendam, bona fiſcalia detinere: atque non apparente accuſatore alios inſidiis appetere: ſed delator ab eo debet exhiberi. Quod ſi delatoris intentionem exſequitur, in omnibus Officii neceſſitas eum ſatis excuſat [4]. Sed ut fiſci Advocati multos pro fiſci ipſius commodis labores ſuſtinent, ita magna ſunt eorum ſolatia, magna privilegia. Nam præter ea quæ ex mera Principis liberalitate Kalend. Januar. conſequuntur, & ſexcentos aureos, qui Kalend. Octob. ſolveban-
C tur; ſingulis annis, ſexaginta auri libræ præterea numerabantur, ab ampliſſima ſede Præt. Præfecti in utrumque dividendæ [5].

Iis vero tanta ſunt privilegia irrogata, ut depoſito Officio, ſi filios ingenuos haberent, ii in Clariſſimorum Notariorum conſortio inſcriberentur, Tribunorum ſacras ſolitas epiſtolas ſine quadam ſuffragii ſolutione percepturi [6]: id eſt, ut nihil impendant pro introitu.

Præterea qui ad fiſci patronatum pervenerunt, binos homines per ſingulos dies offerendi habuerunt facultatem, qui Principis purpuram adorarent, & ſtatutis præſentibus domeſticis inferren-
D tur. Statutos nos dicimus ordinarios, quibus ſupernumerarii opponuntur. Offerunt ergo fiſci Advocati ſtatutos duos Principi, unum Equitum, alterum Scholæ Peditum, in vacantem eorum locum, qui diem functi eſſent [7]. Aliis quoque privilegiis potiuntur, quæ diverſis temporibus conceſſa ſunt ab Imperatoribus, ſive per diſpoſitiones & ſententias Præt. Præfecturæ: ut ſcilicet una cum liberis jam natis, & poſtea procreandis, ab omni cohortalis ſeu cujuslibet deterioris conditionis vinculo immunes ac liberi, cum patrimonio ſuo conſerventur [8].

E Poſſunt etiam fiſci Patroni, depoſito Officio annoque completo, quod ad biennium tractum eſt, Advocatorum conſortio abſcedere, cum Comitiva Conſiſtoriana [9]. Non prohibentur tamen ſinguli tam pro ſe, quam pro uxore ſua, & Socero & Socru, nec non Genero & Nuru, liberiſque propriis, colonis & ſervis ad ſe pertinentibus, Advocationis Officio fungi [10]. Conceſſum etiam iis eſt, ne ædiculæ eorum, metatorum onere moleſtentur [11]. Metata ſunt hoſpitia, quæ ſupervenientibus militibus Provinciales præbent. Plura de Officio Advocati fiſci Caſſiodorus lib. 1. *Variar.* 22. ad quem Lectorem remitto.

F

1 L. 3. §. divus. D. de jur. fiſc.
2 L. 7. D. eod.
3 L. 5. & 7. C. de delatorib.
4 L. 5. §. Advocatum. D. de his quib. ut indign.
5 L. 6. C. de Advocat. diverſ. judic.
6 L. 4. C. eod.
7 L. 6. 6. §. licentiam. C. eod.
8 L. 2. C. eod.
9 L. 8. C. de Advocat. diverſ. judicior.
10 L. 3. §. ad hæc. C. de Advocat. diverſ. judic.
11 D. l. 3. §. æediculæ.

CAP. II.

De Advocatis.

ADvocationis Officium, vitæ hominum necessarium, ut Imp. Anastasius dicebat [1], Principum præmiis dignissimum est. Hoc & alii Principes maxime commendarunt, atque inter eos Leo & Anthemius summis laudibus Advocatos extulerunt: „Advocati, *inquiunt* [2], qui dirimunt ambigua fata „causarum, suæque defensionis viribus, in rebus „sæpe publicis ac privatis lapsa erigunt, fatigata re„parant: non minus provident humano generi, „quam si præliis atque vulneribus patriam paren„tesque salvarent. Nec enim solos nostro Imperio „militare credimus eos, qui gladiis, clypeis, & tho„racibus nituntur; sed etiam Advocatos: militant „enim causarum Patroni, qui gloriosæ vocis confi„si munimine, laborantium spem, vitam, & po„steros defendunt.

Hinc Advocatorum Corpus seminarium est dignitatum, qui idcirco digni universis honoribus habentur, quod Advocati esse meruerint [3]. Theodoricus Rex cum Eugenium Magistri Officiorum dignitate ornaret, honesti laboris præmium dignitate litterarum commendavit: Cassiodorus 1. *Var.* 12. *Quid enim*, inquit, *Advocationis Officio ornatius? quod peregrinum negotium ad suas molestias trahit, ut laboribus subveniat alienis*. Athalaricus Rex Aratorem in Advocationis campo exercitatum Comitiva Domesticorum decoravit, idem 8. *Variar.* 12

Nec minus apud Romanos florente Republica Advocati honoribus affecti sunt. Rutilii & Galbæ, & Scauri vita, moribus, frugalitate spectati, per varias ævi sequentis ætates, Censorii & Consulares, & triumphales fuere. Crassi & Antonii aliique innumeri post exercitus prosperrime ductos, post victorias & trophæa civilibus stipendiorum Officiis floruerunt, laureasque fori speciosis certaminibus occupantes, summis gloriæ honoribus fruebantur, Ammianus Marcellinus *lib.* 30. Quid M. Tullius? qui seipsum immensæ gloriæ patronum habet, tot monumentis honorum eloquentiæ probitatis relictis, cui uni Roma debet, quod Roma esset, impiissima conjuratione deleta?

Omitto ceteros, & ad nostra ipsa tempora recurro. Nonne Christophorus Thuanus, Seguerii, Brissonius, Magister, ex Advocatorum numero ad summum honoris fastigium adscenderunt? Quantos alios præstantes viros nostra ætas tulit? Portæum, Canajum, Versorium, Mangotios, Montholonios, Choartios, Choppinus, Buissonium, Dulacium, Antonium Oisellum, Horomannum, F. Chauvelinum, Buthilerium, Robertum, Arnaldum? Dicerem Dolæum amicum meum, nisi de eo magis dolendum esset quam loquendum. Mornacium, qui mihi charissimus fuit, non prætereo: qui præclaris suis Operibus, sibi perpetuo superstes vivet, & eruditæ posteritati. Quam vellem Deus immortalis fecisset, ut Petrum Mauguinium coætaneum meum mihique amicissimum in horum numero ponere non cogerer? Hunc fato functum, cum hæc recenserem, nuntiatum est: quod magnum dolorem, vel potius mœrorem attulit: cum eodem pene tempore Carolum Loysæum vixisse audierim, qui præclaris laboribus Jus nostrum Gallicum illustravit. Sed hunc mœrorem optimorum virorum probitas & prudentia minuit, cum lætos illos ex his tenebris in cælum, quo tendimus, evolasse, facile credam. Collegas meos observantissimos veneror, qui priorum

1 L. 4. C. de Advocat. divers. judic.
2 L. 14. C. eod.
3 Novel. Theod. & Valent. 34.

A vestigiis insistentes, & eorum virtutes æmulati, summa dicendi laude, parique prudentia, non dispares glori e gradus conscendunt, sola temporum ratione præpediti. Atque de his loquor tantum, qui honestatem & fori decus conservarunt. Nec eos moror qui vix ad ipsum forum introducti perturbatione ordinis, præposteroque ordine constituto, ridicule peccant. Hi enim nec ætati majorum, vel illorum auctoritati cedunt: qui sibi statim sapere videntur; verentur neminem, neminem imitantur, sibique ipsi exemplo sunt: & cum pessime dicunt, tum maxime laudantur. Hoc Majores nostri questi sunt, hoc posteri querentur, refractis pudoris ac reB verentiæ claustris omnia omnibus patere. Quare non verebor cum Plinio lib. 2. *Epist.* dicere, me in hac indignitate potius forum reliquisse, quam laborem cum coætaneis meis charissimis refugisse. Sed desino jam, redeoque ad ea, quæ hoc capite tractanda suscepi: ac primum video Advocatos, Patronos causarum, Oratores, a Jurisperitis & Jureconsultis distinguendos.

Advocatos, ut Ulpianus noster tradidit, accipere debemus omnes omnino qui causis agendis quoquo studio operantur [1]. Non tamen qui pro tractatu, non adfuturi causis, accipere quid solent, Advocatorum numero erunt. Tractatus sunt quæstionum C disputationes diffusiores: licet tractatus & quæstiones pro eodem aliquando accipiantur [2], cum tamen quæstio de jure simplex sit, tractatus multa complectatur. Qui ergo pro tractatu quid accipit, id est, qui Jurisconsultus, ex Ulpiano, Advocatus non est: quia consilium solum præbet petenti, nec illius causam agit, vel dum hæc agitur, illi præsto non est.

Advocati autem dicebantur, & qui testes aliqua in re adhibiti, si Plauto credimus in *Pœnulo* Act. 3. Sc. 1. vers. 27.

Vos Advocatos dixi & testes ducere.

D Cui Advocati respondent, ibid. Act. 3. Sc. 2. v. 18.

Ergo nos inspicere oportet istuc aurum,
Ut sciamus quid dicamus mox pro testimonio.

Proprie tamen Advocati sunt, qui in Jure apud eum, qui Jurisdictioni præest, aliorum desideria exponunt, vel alterius desiderio contradicunt [3]; licet aliquando Jurisconsulti pro Advocatis accipiantur, ut apud Terentium, cujus jocum seriis inserere non injucundum erit, in *Phormione* Act. 2. Sc. 4. vers. 6.

D. *Videtis quo in loco res hæc siet.*
Quid ago? Dic, Cratine. CRAT. *Mene vis?*
E D. *Te.* CRAT. *Ego, quæ in rem tuam sint, ea velim facias: mihi*
Sic videtur: quod te absente hic filius
Egit, restitui in integrum æquum est & bonum.
Et id impetrabis: dixi. DE. *Dic nunc, Hegio.*
HEG. *Ego sedulo hunc dixisse credo: verum ita est,*
Quot homines, tot sententiæ: suus cuique mos.
Mihi non videtur, quod sit factum legibus,
Rescindi posse, & turpe inceptu est. D. *Dic, Crito.*
CRIT. *Ego amplius deliberandum censeo,*
F *Res magna est.* D. *Fecistis probe,*
Incertior multo sum quam dudum.

Tres erant Advocati: unus respondet; alter contradicit; tertius neutrum sequitur. Si quem hactenus offenderim non volens, hic rideat licet, & eorum imprudentiam conspiciat, quos imitari facile potest.

1 L. 1. §. Advocatos. D. de extraord. cognit.
2 L. qui quadringenta. D. ad leg. Falcid.
3 L. 1. §. postulare. D. de postul and.

Advocati, qui quoquo studio in causis operabantur, Patroni litium dicti, causas agebant [1]. A
Hi plerumque cum parva nescirent, magna profitebantur: aut ea, quæ maxima essent in Jure civili, tractare auderent in causis, cum ea nescirent, nunquamque didicissent [2]. At Oratoris, qui Patronus causarum, quique alius est a Patrono litium, scientia omnis in dicendi peritia erat: qui si uteretur Juris subsidio, in causis nobilioribus, Juris ille scientia tanquam ancillula, aut pedissequa, utebatur [3]: maxime in publicis Judiciis, quibus præcipuam operam navabat. Quod & ipse noster Ulpianus docet: *Prævaricator*, inquit, *proprie dicitur, qui publico Judicio accusaverit. Ceterum Advocatus prævaricator non proprie dicitur* [4]. B
Licuit igitur Oratori Jus civile, in quo eum versari oportebat, ignorare, ut de Servio Sulpicio refert Pomponius [5], qui in causis agendis principem locum, aut certe post M. Tullium, obtinebat. Hic cum Q. Mutium consuleret, eumque sibi de Jure respondentem parum intelligeret, objurgatus est a Q. Mutio; quasi turpe esset viro nobili & patricio, & causas oranti, Juris civilis peritiam non habere.

Oratorum tandem, Patronorum & Advocatorum nomen confusum est, qui & Scholastici dicti sunt. Scholasticus ex foro est Zonaræ ex Sardicensi Concilio [6], ὁ περὶ λόγυς χολάζων. Dicuntur etiam Advocati, togati, togatorum corpus, ut togati Præfecturæ [7], & Causidici causas in foro agentes, ut Cajus loquitur [8], quos Causidicam in foro gerere dicit Imperator [9]. C

At Jurisperiti proprie sunt qui jura in Scholis interpretantur [10], qui legum Doctores, etiam cum Jurisconsultis confunduntur. *Alii*, inquit Tullius [11], *de Jure respondent, docent alii, & eodem tempore & discentibus satisfaciunt, & consulentibus*. Sed si quæratur quisnam Jureconsultus vere nominetur, eum definit, qui legum & consuetudinis ejus, qua privati in civitate utuntur, & ad respondendum, & ad agendum, & ad cavendum peritus est. Hanc Juris civilis scientiam maximi Vir & maximæ dignitatis professi sunt. Unde quidam a causis agendis, ut Tubero Patricius, ad Jus civile transierunt [12], quorum antiquitus tanta fuit auctoritas, ut si jus respondendi a Cæsare iis datum esset qui Jurisconsulti appellabantur, eorum sententiæ & opiniones eam auctoritatem tenuerunt, ne Judici recedere a responso eorum liceret [13]. Unde & Juris conditores nuncupantur [14]. D

In unoquoque foro certus erat Advocatorum numerus certa matricula [15]. Prætoriana Advocatio centum quinquaginta numero Togatorum concluditur [16], qui statuti dicebantur, ad supernumerariorum differentiam, quibus licuit apud virum Spectabilem Proconsulem, vel Præfectum Augustalem, vel Comitem Orientis, apud viros etiam Spectabiles Vicarios, & apud Rectores Provinciarum negotia perorare [17]. Cum tamen horum Judicum statutus etiam sit Advocatorum numerus. E

1 L. 7. §. hoc etiam.
2 Cicero 1. *de Orator.*
3 Idem eod.
4 L. 1. D. de prævaricatorib.
5 L. 2. §. Servius. D. de orig. jur.
6 Cap. 10.
7 L. 3. & 5. C. de Advocat. diversor. judicior.
8 L. 1. D. de orig. jur.
9 L. 188. C. T. de Decurionib.
10 Lib. 11. C. de Advoc. diverf. judicior.
11 L. 1. *de Orator.*
12 L. 2. §. post hos. D. de orig. jur.
13 L. 1. C. de veter. jur. enucle. & l. fin. C. de legib.
14 L. 23. C. de Procuratorib.
15 L. fin. §. fin. C. de Adsessorib.
16 L. 8. C. de Advocat. diverf. judicior.
17 L. 11. C. eod.

Etenim in Alexandrino foro quinquaginta erant Advocati statuti [1]. Proconsul & Comes rerum privatarum eundem Advocatorum numerum habuerunt [2]: in foro Præsidiali Syriæ triginta, in foro Comitis Orientis quadraginta [3]: in foro Præfecti Urbis octoginta fuerunt [4], ex lege Justiniani, quæ scripta est ad Theodorum Præfectum Urbi, ut ex Basilicis & libris veteribus Cujacius emendavit lib. 13. *Observ.* cap. 1.

Ex hoc Advocatorum numero, non omnes iisdem privilegiis usi sunt. Nam in foro Præfecti Prætorio, ex centum & quinquaginta, quatuor solum & sexaginta Togati, a primo usque ad sexagesimum quartum, Imperialibus beneficiis perfruuntur, quibus fisci Patroni liberique eorum honorati sunt [5]. Ad similitudinem horum sexaginta quatuor, quindecim apud Præfectum Urbi, qui primos gradus obtinent, iisdem privilegiis potiuntur [6].

Nec tamen Advocati perpetui fuerunt, sed temporarii, ut Novella Theodosii & Valentin. comprobat, quæ est de perpetuanda Advocatione [7], quam alia Valentin. & Martiani abrogavit, quæ Jus vetus restituit, ut scilicet veteres Advocati cederent novis, nec essent perpetui. Hanc Novellam Cujacius vulgavit lib. 16 *Observ.* cap. 22. ubi plura de Advocatis, illorumque privilegiis observavit. Invenio Advocationem Afris concessam, apud omnes Judices, præter Prætorianam sedem, forumque urbanum [8]. Atque hi etiam Advocati erant temporarii, ut ex Theodosii & Valentin. Novella constat [9], qua *Advocatis intra Africam manentibus non imputantur ad annorum numerum, tempora incursibus barbaricis interrupta: quæ tamen cum expleverint, Clarissimatus honore potiuntur*. Vetus est Inscriptio Romæ de Advocato Africæ, pag. 28. 2.

DIIS. MAGNIS
SEXTILIVS. AGESILAVS. V. C
CAVSARVM. NON. IGNOBILIS. PATRONVS *
AFRICANI. TRIBVNALIS. ORATOR
ET. IN. CONSISTORIO. PRINCIPVM
ITEM. MAGISTER. LIBELLORVM. ET
COGNITION. SACRARVM. MAGISTER
EPISTOLAR. MAGISTER. MEMORIAE
VICARIVS. PRAEFECTOR. PER. AFRICAM †
PER. HISPANIAS. VICE. S. I. C
VALENTE. V. ET. VALENTINIANO
IVN. AVGG. CONSS

Ex hac Inscriptione Advocatorum Africæ honorata admodum conditio est, cum illi & in Consistorio Principis causas agere, & omnibus dignitatibus fungi possent.

Non absimilis est alia Inscriptio in Insula Tiberina de Advocato sedis urbanæ, quæ tritum illud dictum Apollinaris Sidonii *lib.* 1. *epist.* 11. illis temporibus verum testatur, ut cum Advocatorum finirent actiones, inciperent dignitates, pag. 462. 1. F

1 L. 5. C. de Advocat. diverf. judicior.
2 L. 1. C. eod.
3 L. 3. C. eod.
4 L. 7. C. eod.
5 L. 15. C. de Advoc. diverf. judicior.
6 L. 16. C. eod.
7 Novel. 16. & l. 8. C. eod.
8 Novel. 50. Theodos. & Valent.
9 Novel. 25.

* Hæc vox apud Gruterum non habetur.
† Duæ istæ etiam, PER. AFRICAM.

RAGONIO. VINCENTIO. CELSO. V. C. A. PRIMO. AETATIS. INTROITV. IN. ACTV. PVBLICO. FIDELI. EXERCITATIONE. VERSATO. CVIVS. PRIMAEVITAS. OFFICIO. SEDIS. VRBANAE. ADVOCATIONIS. EXERCITO. FIDEM. IVNXIT. INGENIO. PRVDENTIAE. MISCVIT. LIBERTATEM. ITA. VT. NEMO. DE EIVS. INDVSTRIA. NISI. ILLE. CONTRA. QVEM. SVSCEPERAT. FORMIDARET. CVIVS. ACCESSVS. AETATIS. AMPLISSIMI. HONORIS. ET. QVI. SOLET. SENIORIB. PROVENIRE. ORNAMENTA. PROMERVIT. NAM. REXIT. ANNONARIAM. POTESTATEM. VRBIS. AETERNAE. EA. AEQVITATE. VT. INTER. OMNES. QVI. AD. EVM. ANIMO. LITIGANTIS. INTRASSENT. PARENTEM. SE. PLERVMQVE MAGIS. HIS. QVAM. IVDICEM. PRAEBVISSET. HINC. ETIAM. FACTVM. EST. VT. MENSORES. NOS. PORTVENSES. QVIBVS. VETVS. FVIT. CVM. CAVDICARIIS. DIVTVRNVMQ. LVCTAMEN. VOTI. COMPOTES. ABIREMVS. VT. VTRVMQ. CORPVS. ET. BENEFICIO. SE. ET. VICTORIA. GRATVLETVR. ADFECTVM. NAM. VT. HOC. ESSET. INDICIO. IAM. POSITO. MAGISTRATV. STATVAM. PATRONO. PRAESTANTISSIMO. TESTIMONIVM. GRATVLATIONIS. EXSOLVIMVS. CVM. RES. NON. ADVLATIONE. PRIVATO. SET. IVDICIO. POSITO. IN. OCIO. ET. QVIETE. REDDATVR.

Temporariæ Advocationis tempus Vicennium fuit [1]: iisdem enim Advocati & milites, pro tempore militiæ, legibus obligantur, iisdemque privilegiis fruuntur. „ Expleto igitur Vicennio, „ vel si maturius, quinto decimo Advocationis „ anno, ad alium vitæ cursum transierint; Præ- „ torianæ seu urbicariæ Præfecturæ Causidici; „ Vicariæ dignitatis jus potestatemque obtinent, „ & in salutationibus Principis, & in conven- „ tibus publicis, omnibus qui post se Vicariæ po- „ testatem adepti sunt, merito præponuntur [2]. Quod non gratiæ singulorum, sed ipsi Ordini indultum est. Quamvis tam magno, tam necessario, & tam sancto Officio, si servetur reverentia litterarum, pervium esse videatur. Sanxerunt præterea boni Principes Theodosius & Valentin. „ Ut nullus civilium Officiorum oneribus, aut „ exactionibus, aut operibus publicis ad sugge- „ stiones numeratorum, vel præceptum sacræ „ jussionis, meritum hujusmodi hominum, quod „ supra memoratos annos, in quolibet Prætoria- „ no, sive urbano foro, studium probatæ defen- „ sionis impendit, post diuturnum laborem quies „ sollicitetur [3]. In hac lege pro suggestione *numeratorum*, lego *Numerariorum.* Numerarii enim in officio amplissimæ sedis Prætorianæ, publicum munus Ærariis inferebant, Isidorus *lib.* 8. *cap.* 4. & penes eos publicarum rationum Notitia consistebat [4]. Quamvis vulgata lectio defendi possit: nam apud quosdam Auctores Numeratores pro Numerariis leguntur, D. Augustinus lib. 2. *de liber. Arbitr.* Sed in Imperatorum codicibus Numerarios tantum lego, nusquam Numeratores.

Alia quoque privilegia Advocatis fori Provincialis data sunt, completa militia: nam præter ea quæ jam adepti erant, nec frumenti aut olei curam, vel inspectionem operum, vel ratiocinium, vel defensionem civitatis, vel patris civitatis munus, vel curationem Annonæ exercebant. Nec ad Curias aut Collegia vocabantur inviti, aut nominabantur. Nec descriptiones præbebant, Consuetudinum vel spectaculorum nomine [1]. Pro patre civitatis, in Græco textu Basilicῶn legitur, πατερία. Patres civitatum sunt qui summam pecuniæ publicæ procurationem gerunt [2]. Impp. Diocletianus & Maximianus: *Qui conditioni non obnoxius curiali, quemlibet honorem, vel munus voluntate propria in quacunque gesserit civitate, is pro sua liberalitate Pater civitatis, in qua voluntarius municeps apparebit, si hoc ei libuerit constituetur* [3]. Pater civitatis est ex Cujacii observatione, ὁ πατὴρ τῆς πόλεως ἀναγκάζει τοὺς δεσπότας τῶν καταπεσόντων οἴκων ἀνανεοῦν αὐτούς.

Ex octoginta vero Advocatis, qui in foro Præfecti Urbis postulant, cum quindecim tantum Patroni fisci privilegio gaudeant: eorum numerum a Justiniano adauctum reperio, qui viginti primates ejusdem ordinis inducit [4]. Atque ex Advocatorum ordine sumebantur, & Patroni fisci, & Senatores, & Magistri Scriniorum, atque etiam Officiorum Magistri, & Quæstores sacri Palatii, & omnes omnino dignitates, quas illi virtute animi, anteactæ vitæ integritate, morum honestate, assiduisque fori laboribus sibi paraverunt, & Principum liberalitate ac beneficio meruerunt.

CAP. III.

De Magistris Scriniorum. Ac primum de Magistro memoriæ.

MAgistri sacrorum Scriniorum Officium Advocatis mandari solebat, ut Inscriptio Agesilai superiori capiti inserta fidem facit. Papinianus sub Severo libellos egisse dicitur [5]: qui postea Præfectus Prætorio. Ille quidem & Ulpianus, qui primum Papiniano in consilio fuit, statim Præfecti Prætorio facti sunt, cum unus antea ad memoriam, alter ad libellos paruisset, Spartianus in *Pescenn. Nigro.*

Quatuor autem fuerunt sacra Scrinia, quæ Principis, quæque Scrinia Palatii, & Scrinia sacri laterculi dicuntur [6]: memoriæ scilicet, Epistolarum, libellorum, dispositionum, quorum Præfectos Græci τέσσαρας Μαγίστρους vocant, Codinus *de Origin. Constantinop.* Tria tamen frequentius sacra Scrinia recensentur, omisso Scrinio dispositionum.

In Notitia Imperii, Magister memoriæ annotationes omnes dictat, & emittit: & precibus respondet. Magister Epistolarum legationes civitatum, consulationes & preces tractat: Magister libellorum cognitiones & preces. Fuit etiam Magister Epistolarum Græcarum, de quo in Imperatorum legibus nulla est mentio: qui eas Epistolas, quæ Græce solent emitti, aut ipse dictabat, aut dictatas transferebat in Græcum.

Notandum est autem Scrinia esse loculos seu latercula, in quibus acta Principum, quæ ad Jus pertinent, asservabantur. Hac de causa totum Jus in Scriniis Principum constitutum dicitur [7]. Scrinia quidem a secernendo dicta, in quibus pretio-

1 L. 3. C. de iis qui non implet. stipend.
2 Novel. Theod. & Val. 34.
3 L. 1. C. quib. munerib. excus.
4 Novel. Theod. & Val. 49.

1 L. 1. C. quib. munerib. excus.
2 Tit. l. 1. C. de ration. oper. public.
3 L. 3. C. de his qui spont. muner. & ib. Cujac.
4 L. 7. ff. quorum. C. de Advocat. divers. judic.
5 L. rescriptum. D. de distract. pign.
6 L. 12. C. T. de proxim. Comitib. disposit. & l. 3. C. de offic. Quæstor.
7 L. 19. C. de testament.

sa & secreta reconduntur: Annotationes, Pragmaticæ Sanctiones, Rescripta Principis, Cognitiones & Preces in iis reponuntur, servantur, & eduntur 1.

Inter quatuor Scriniorum Magistros, qui ἀντιγραφεῖς, Dictatores & Rescriptores, vocantur Gloss. vet. primus Magister memoriæ recensetur. Junius Calphurnius, qui hoc Officio functus est, ad memoriam dictasse narratur, Vopiscus in *Caro* τῆς βασιλείου μνήμης προεστώς Herodiano *lib*. 4. Laterculum minus ille tractabat, cujus cura ad Quæstorem Palatii pertinebat, & cujus arbitratu, ex Scrinio memoriæ dignitates, hoc est, Præfecturæ, omnes Tribunatus, & Præposituræ castrorum mittebantur, quæ quondam ad Magistrorum militum potestatem transierant 2.

Adnotationes etiam Magister memoriæ dictat & emittit: & precibus respondet, ex Notitia Imperii. Adnotatio est Principis rescriptum, sua manu subnotatum, quod Magister memoriæ dictabat. Hoc proprie indulgentiam admissi criminis continebat: nobis, *Lettres de graces ou remission* 3. Adnotare tamen Rectores Provinciæ dicebantur, cum Reum aliquem ad Principem remitterent, vel ad majorem alium Judicem, de cujus pœna statueret. Quod ex Plinio notamus lib. 10. *Ep. Fuerunt*, inquit, *similis amentiæ, quos quia cives Romani erant, adnotavi in Urbem remittendos*. Adnotatio etiam est inter Reos relatio. Unde adnotare est absentem Reum requirere: nos dicimus, *Adjourner a trois briefs jours*, & adnotata bona ob Reorum contumaciam, *Biens saisis & annotez* 4.

Preces privatorum præterea Magister memoriæ tractabat, exceptoribusque dictabat responsa, quæ Princeps libellis supplicibus dabat: quæ tamen Principis manu subscripta non erant, ut adnotationes: sed ab ipso Magistro memoriæ, qui precibus subscribebat, ut ex Inscriptione ad exemplum libelli dati manifestum est, quam nos supra subjecimus *lib*. 1. *cap*. 35.

Est Notitia Scrinii memoriæ quæ sic habet 5: „ Scrinii memoriæ probatoriæ Agentium in rebus, „ Palatinorum, largitionum Palatinorum, rerum „ privatarum partis Augustæ. Probatoriæ litteræ „ sunt diplomata, quibus quis, cum ad aliquod „ Officium adsciscitur, idoneus & probatus re„ nuntiatur. Absque his probatoriis, memoriales „ & Agentes in rebus ceterique Apparitores Præ„ torianæ per Orientem Præfecturæ non recipiun„ tur. Neque hi etiam qui diversorum Judicum „ Officiis numerantur, solito more militiæ sacra„ menta sortiri possunt. Atque hæ probatoriæ Imperatoris manu subscriptæ, quæ illius arbitrio præstantur 6. Excipiuntur quidam, qui sola auctoritate, veteri consuetudine apparitioni aggregantur. Hinc Cujacius differentiam ponit inter auctoritatem & sacras litteras, seu probatorias, qualem putat inter Senatusconsultum & auctoritatem Senatus.

Cujacii auctoritatem & amplitudinem ubique veneror, cui plurimum hoc in Opere debeo: probare tamen non possum ejus interpretationem, nec Apparitorum auctoritates cum Senatus auctoritate comparare. Et quoniam quæ sit auctoritas præscripta Senatus, non satis hucusque explicatum, abs re nostra non longe digrediar, si quæ aliquando observavi, paucis referam.

1 L. fin. C. de aquæductib.
2 L. 1. & 2. C. de offic. Quæstor.
3 L. 5. C. ad leg. Cornel. de sicar. & l. fin. C. de diverf. rescript.
4 L. 1. 2. & 4. D. de requirend. reis.
5 L. 10. C. de diverf. offic.
6 L. 9. C. eod.

Marcum Tullium auctorem sequar, qui unus hoc auctoritatis præscriptæ exemplum prodidit *lib*. 8. *ep*. 7. „ Senatusconsultum, *inquit*, quod tibi misi, „ factum est, auctoritatesque præscriptæ. Senatus„ consulti auctoritas. Pridie Calendas Octobris in „ Æde Apollinis. Scribendo affuerunt, L. Domi„ tius Cne. filius Ahenobarbus, Q. Cæcilius, Q. „ filius Metellus, *&c*. Quod M. Marcellus Consul „ V. F. id est, verba fecit, de Provinciis Consulari„ bus, D. E. R. I. C. uti L. Paullus, C. Marcellus „ COSS. cum Magistratum iniissent, ad Calendas „ Martias, quæ in suo Magistratu futuræ essent, de „ Consularibus Provinciis ad Senatum referrent. „ Neve quid prius ex Calendis Mart. neve quid „ conjunctim de ea re referretur a Consulibus: uti„ que ejus rei causa per dies comitiales Senatum ha„ berent, S. Q. C. facerent: & cum de ea re ad „ Senatum referretur a COSS. eorum qui in ccc. „ Judicibus essent, sex abducere liceret. Si quid „ de ea re ad populum, plebemve lato opus esset, „ ut Servius Sulpitius, M. Marcellus COSS. Præ„ tores Tribunique plebis, quibus eorum videretur, „ ad populum plebemve ferrent. Quod si non tulis„ sent: uti quicunque deinceps essent, ferrent S. „ C. A. (id est, Senatusconsulti auctoritati) Prid. „ Kal. Octobr. in æde Apollinis, scribendo adfue„ runt L. Domitius, &c. Addit deinde Tullius: „ Quod M. Marcellus COS. S. V. F. de Provinciis, „ D. E. R. I. C. Senatum existimare, neminem „ eorum qui potestatem habent, intercedendi, im„ pediendi moram afferre oportere, quominus de „ Rep. quamprimum ad Senatum referri, Senatus„ que consultum fieri possit. Qui impedierit, cum „ Senatum existimare contra Remp. fecisse: si quis „ huic S. C. intercesserit, Senatui placere, aucto„ ritatem perscribi, & de ea re ad Senatum, Po„ pulumque referri. Huic S. C. intercessit C. Cœ„ lius, L. Vicinius, *&c*. Itemque Senatui placere „ de militibus qui in exercitu C. Cæsaris sunt: qui „ eorum stipendia emerita, causas, quibus de cau„ sis missi fieri debeant, habeant ad hunc Ordinem „ referri, ut eorum ratio habeatur, causæque co„ gnoscantur. Si quis huic S. C. intercesserit, Se„ natui placere auctoritatem perscribi, & de ea re „ ad Senatum Populumque referri. Idem Tullius: „ Quod in auctoritatibus perscriptis exstat, scri„ bendo affuisse, lib. 3. *de Oratore*.

Hanc Senatusconsulti auctoritatem sic intelligit Dio *lib*. 55. *Si quo casu*, inquit, *fieret, ut non quot opus erat Senatores convenirent: consilium ii quidem capiebant, & quod statuissent, id perscribebatur: non tamen vim Senatusconsulti obtinebat, sed auctoritas Senatus dicebatur, quæ videlicet ostenderet quæ fuissent sententiæ eorum Senatorum qui Consilio interfuissent*: Οὐ μέντοι καὶ τέλος τι ὡς κεκυρωμένον ἐλάμβανεν, ἀλλὰ Αὐκτώριτας ἐγίγνετο, ὅπως φανερὸν τὸ βούλημα αὐτῶν ᾖ· τοιοῦτον γάρ τι ἡ δύναμις τοῦ ὀνόματος τούτου δηλοῖ. Hoc etiam observatum est, cum aut loco, aut tempore alieno, aut nullo legitimo edicto vocati, festinato coiissent, aut Tribuni Pleb. intercessissent. Tunc enim cum Senatusconsultum fieri nequiret, sententiam tamen suam Senatus nolebat esse occultam, quæ deinde more Romano rata foret, ac nomen Senatusconsulti acciperet. Idque ab antiquis multo tempore studiosissime retentum, nostro tempore pene exolevit. Hæc Dio. Sed auctoritas illa ex M. Tullio est Senatusconsulti auctoritas, quæ & Senatusconsultum dicitur, quæque perscribebatur, si quis huic Senatusconsulto intercessisset. Verum auctoritas Senatus nihil definiebat, sed decernebat tantum de qua re Relationem a Consulibus fieri oporteret.

Sub Imperatoribus, cum vel frequens Senatus

esset, omniaque timide agerentur, ad Principis nutum res arduæ rejiciebantur, quæ in deliberationem cadebant. Ut cum actum est in Senatu de fraudibus libertorum, efflagitatumque ut adversus male meritos, revocandæ libertatis jus Patronis daretur; nec deerant qui censerent: id est, cum is Senatorum numerus esset, qui Senatusconsultum facere possent, Consules relationem incipere non ausi ignaro Principe, perscripsere tamen consensum Senatus, Tacitus 13. *Annal.* Sed hæc perscripta auctoritas ab antiquo more multum discrepat.

Aliud auctoritatis perscriptæ exemplum adfert Tacitus lib. 14. *Annal.* „ Cum Antistius Prætor „ probrosa adversus Neronem carmina factitasset, a Cossutiano Capitone, Tigellini genero, Majestatis delatus. Censuit Junius Marcellus Consul designatus, adimendam Reo Præturam, necandumque more Majorum. Ceteris inde assentientibus, Prætus Thrasea, multo cum honore Cæsaris, & acerrime increpito Antistio; Non quidquid nocens Reus pati mereretur, id egregio sub Principe, & nulla necessitate obstricto Senatu, statuendum disseruit. Carnificem & laqueum pridem abolita: & esse pœnas legibus constitutas, quibus sine Judicum sævitia, & temporum infamia, supplicia decernuntur. Quin insula publicatis bonis, quo longius sontem vitam traxisset, eo privatim miserior, & publicæ clementiæ maximum exemplum futurum Libertas Thraseæ silentium aliorum rupit, & postquam discessionem Consul permiserat, pedibus in sententiam iere paucis exemtis. At Consules perficere Senatus decretum non ausi, de consensu scripsere Cæsari.

Ecquid hujusmodi perscriptæ auctoritati simile habet auctoritas illa, qua quis apparitioni ex vetusta consuetudine aggregatur? Auctoritas illa, de qua lex loquitur, ad amplissimam Præt. Præfecturam referenda est: nam auctoritates Magistratuum, pro litteris & Edictis accipiuntur: quæ publicis locis proponuntur, aliquid jubentes vetantesve [1]. Sic Præfecti Præt. commonitoria edicta, auctoritates dicuntur. Hinc auctoritas, qua quis apparitioni aggregatur, accipienda est pro litteris, quibus apparitio alicui in Officio suo a Præfecto Præt. mandabatur. Auctoritas, αὐθεντία, ἀξιοπιστία, βεβαίωσις, πρόσταγμα, Gloss. Vet. Et αὐθέντης Dominus, qui pro arbitrio & potestate sua quidvis agendi potestatem habet, Budæo. Sic M. Tullius lib. 9. *ad Attic.* ep. 17. *atque eum loqui quidam αὐθεντικῶς narrant*, id est, cum auctoritate. Unde Novellæ Justinani Constitutiones Authenticæ dictæ: atque hoc sensu rei judicatæ auctoritas dicitur [2]: ut auctoritas Præsidis [3]: auctoritas Rescripti Principis [4].

In Notitia Scrinii memoriæ continentur probatoriæ rerum privatarum partis Augustæ: nam Augusta res suas privatas habuit, quæ a Comite rei dominicæ sive privatæ regebantur [5].

Magna vero fuit Magistri memoriæ dignitas, magna auctoritas: nam ille Spectabilis & Comes ordinis primi, Vicariæ potestati præfertur [6], ad Illustres dignitates plerumque provectus. Inscriptio Romæ, pag. 465. 8.

1 L. fin. C. de fabricensib.
2 L. 2. C. de sentent. & interlocut. judic.
3 L. 1. C. quando decreto opus non est.
4 L. 2. C. de appellationib.
5 L. 3. C. ubi Senator. vel Clariss.
6 L. 1. C. T. de Magistr. scrinior.

SATVRNINO. SECVNDO. V.C. PRÆSIDI. PROVINCIAE. AQVITANICAE. MAGISTRO. MEMORIAE. COMITI. ORDINIS. PRIMI. INTRA. CONSISTORIVM. ET. QVAESTORI. PRAEF. PRAETORIO. ITERVM. OB. EGREGIA. EIVS. IN. REMPVBLICAM. MERITA. DD. NN. VALENTINIANVS. ET. VALENS. VICTORES. AC. TRIVMFATORES. SEMPER. AVGVSTI. STATVAM. SVB. AVRO. CONSTITVI. LOCARIQVE. IVSSERVNT

Tanta præterea Magistri memoriæ potestas, ut ipso Valentiniano morbo confecto, cum Valens Constantinopoli moraretur, Rusticus Julianus tunc Magister memoriæ, factione Gallorum militum ad Imperium posceretur, Ammianus Marcellinus *lib.* 27. Sed cum Imperator remediis recreatus, mortis periculo liberatus esset, Gratianum filium Cæsarem renuntiavit: tum Eupraxius Cæsariensis Maurus, Magister ea tempestate memoriæ, primus omnium exclamavit, *Familia Gratiani hoc meretur*.

Narrat de Julio Cæsare Suetonius in *ejus Vita* cap. 56. illius Epistolas ad Senatum exstare, *quas primus videtur ad paginas & formam memorialis libelli convertisse: cum antea Consules transversa charta scriptas mitterent*. Transversa charta est adversa, pars altera paginæ, quæ suam quæque obtinet regionem, Festus in verbo *Pagina*. Alio tamen sensu M. Tullius lib. 5. *ad Attic.* epist. 1. *Transversum extremæ paginæ* versiculum* dixit, qui in chartæ margine scriptus erat. Forma autem memorialis libelli hæc fuit, ut extenta charta pars prior paginæ ad extremam transcurreret, nullo modo complicata. Quod in supplicibus libelli etiamnum hodie servatur.

CAP. IV.

De Magistro Epistolarum.

Quodcunque Imperator per Epistolam & subscriptionem statuit, lex est [1]: atque jus nostrum per Epistolas Principum plerumque introducitur, ut ex multis Pandectarum locis palam est. Quæ crimina extra Urbem intra Italiam admittuntur, illa Præfectus Urbi sibi vendicat, ut Epistola Severi Imp. ad Fabium Cilonem declaratur [2]. Ut a minoribus ad majores honores perveniatur, Epistola Antonini Pii exprimitur [3]. Inter fidejussores ipso jure obligatio dividitur ex Epistola Hadriani [4]: & Notarii nostri, si duo debitores in solidum quid promittant, usu recepto, solent in contractibus hæc verba apponere, *Renoncant a l'Epistre de Dive Hadrien*. Epistolæ hujusmodi, quæ passim in libris nostris occurrunt, Constitutiones etiam sacræ vocantur [5], & Epistolare Rescriptum [6]. Multæ quidem Epistolæ ad Senatum, ad Magistratus, ad Ordines civitatum, motu Principis sine interpellatione aut relatione: frequentiores tamen ad Relationem Magistratuum, ut ex Trajani Epistolis ad Plinium colligere est.

Quis vero Magistros Epistolarum & Scriniorum quatuor instituerit, merito viri docti dubita-

1 L. 1. D. de Constit. Princip.
2 L. 1. D. de offic. Præfect. Præt.
3 L. ut gradatim. D. de munerib. honorib.
4 L. inter. D. de fidejussorib.
5 L. 4. & 5. D. de fidejussorib.
6 L. unic. C. T. si cert. pet. de chirograph.

* In libris editis legitur, *epistola*.

runt. Ante Hadriani tempora Epiſtolarum Magiſtri nomen non invenitur, nec legitur. Suetonium Magiſtrum Epiſtolarum Hadriani fuiſſe tradunt, Spartianus in *Hadriano*, qui primus Principum ab Epiſtolis & a libellis Equites Romanos habuit. Nos de Suetonio poſtea viderimus: priores quidem Imperatores Libertorum opera utebantur. Vetus lapis pag. 586. 5.

FLAVIVS. AVG. L. PROTOGENES
AB. EPISTVLIS

Item alius pag. eadem 7.

LIBANO. CAESARIS. VERN.
AB. EPISTVLIS

Thallo a manu, quod eſt ab Epiſtolis, cum pro Epiſtola prodita denarios quingentos accepiſſet, crura Auguſtus effregit. Crurifragium olim ſervorum ſupplicium. Ab Epiſtolis Claudius Narciſſum habuit, & Pallantem a Rationibus, Libertos ejus, quos decreto Senatus, non præmiis modo ingentibus, ſed & Quæſtoriis Prætoriiſque ornamentis ornari libenter paſſus eſt, Suetonius in *Nerone* cap. 28. Epiſtolas patris Veſpaſiani Titus dictabat, idem in *Tito* cap. 6. Sed mos tandem invaluit, ut a Magiſtris Scriniorum fere ſemper Orationes & Epiſtolæ Principum componerentur.

De Ælio Vero Spartianus in *ejus Vita*: *Cum de Provincia*, inquit, *rediiſſet, Orationem pulcherrimam, quæ hodie legitur, ſive per ſe, ſive per Scriniorum aut dicendi Magiſtros paravit, qua Hadriano patri gratias ageret*. Erant autem Epiſtolarum Magiſtri duorum generum: unus enim Epiſtolarum Latinarum fuit, alter Græcarum in partibus Orientis, qui Epiſtolas, quæ Græce ſolent emitti, aut ipſe dictabat, aut Latine dictatas in Græcum transferebat. Lapis Romæ, pag. 586. 8.

AVRELIVS. ALEXANDER
AVG. LIB. AB. EPISTVLIS
GRAECIS

Alius pag. 587. 3.

IVLIVS	C. IVLIVS
DIVI. AVG. L	STYRAX
DIONYSIVS	AB. EPIST. LAT

De Berilo, qui pædagogus Neronis fuit, ſcribit Joſephus lib. 2. *Antiq*. cap. 7. illum Græcis Epiſtolis ſcribendis præfuiſſe, atque pecunia corruptum, ab Imperatore litteras impetraſſe, quibus abrogaretur Judæis civitatis jus, hactenus commune ex æquo cum Syris cohabitatoribus: Βήρυλλον, παιδαγωγὸς δὲ οὗτος τοῦ Νέρωνος, τάξιν τὴν ἐπὶ τῶν Ἑλληνικῶν ἐπιστολῶν πεπιστευμένος, πείθουσιν πολλοῖς χρήμασιν αἰτήσασθαι παρὰ τοῦ Νέρωνος, αὐτοῖς ἐπιστολὴν ἀκυροῦσαν τὴν Ἰουδαίων πρὸς αὐτοὺς ἰσοπολιτείαν. Ex hoc loco qui colligunt Epiſtolarum Magiſtrum a Nerone inſtitutum, falluntur, & fallunt. Etenim Scriniorum Magiſtri ante Hadrianum nulli fuerunt, nec Epiſtolarum, imo poſt Hadrianum dignitas illa Magiſterii nomine ornata eſt. Nec moror quod Spartianus Suetonium Hadriani Epiſtolarum Magiſtrum ſcripſerit, qui ex uſu ſui ſeculi locutus eſt. Quod ut credam, moveor Scriptorum Græcorum auctoritate, qui dignitatum nomina Latino idiomate ſolent enuntiare, nec facile immutare, ſuiſque verbis exprimere. Apud eos Μάγιστρος frequenter legitur: Μάγιστρος ὀφφικίων, apud Zoſimum lib. 2. πιστῶν τῶν Βασιλέως βηλῶν ὁ Μάγιστρος καλοῦμενος, & Priſcum in *Hiſtor. Gottor.* & paſſim apud alios, Suidam, Heſychium, Auctorem *Etymologici*, Μαγιστερία ἀρχή. At vero qui Hadriani Epiſtolas curabat, τὰς ἐπιστολὰς αὐτῶν διαγαγὼν, a Dione in *Hadriano* dicitur. Qualis Heliodorus, cui cum Dionyſius Mileſius objiceret, Cæſarem tribuere honores poſſe, Oratorem vero facere non poſſe: ὅτι Καῖσαρ, inquit, χρήματα μέν σοι καὶ τιμὴν δοῦναι δύναται, ῥήτορα δέ σε ποιῆσαι οὐ δύναται: hoc dicto vix capitis periculum effugit.

Nos vero Magiſtri Epiſtolarum Officium expendamus, qui ex Notitia Imperii Legationes civitatum, Conſultationes & Preces tractabat. Legatio eſt munus civile, quod imponitur iis qui ad Principem cum mandatis a Municipibus, Civitatibus, Provinciis, aut aliquo Corpore publice mittuntur. Hinc Legati municipiorum [1], Provinciales [2], Reipub. [3], alicujus Corporis [4], qui in legationibus publicis verſantur, quique deſideria & preces ex decreto cujuſque Ordinis vel Corporis Principi exponunt & expoſtulant. Nam decreta legationum fiunt publico Concilio, quæ nec Provinciarum Præſidibus inſinuanda ſunt, ſed Præfecto Præt. ut is deſideriis Provincialium ſatisfaciat, vel ad Principem legationis cauſam probet [5]: aut Principem conſuleret, cum litteris, quas Legatorum unus adnecteret [6]. Inſinuatur tamen legatio ab Alexandrina civitate, Præfecto Auguſtali [7]: quod & ex Philone notamus. Ille enim *in Flaccum*: *Decretum obtulimus Præfecto Auguſtali, orantes, ut quoniam non fuit permiſſum legationem mittere, ipſe id per ſuos nuntios tranſmitteret*: Ανέδομεν τὸ ψήφισμα αὐτῷ, δεηθέντες, ἐπειδὴ πρεσβείαν αἰτησαμένοις οὐκ ἂν ἐπέτρεψεν, ἵνα διαπέμψηται δι' αὐτοῦ.

Idem ille *de Legation. ad Cajum*: *Petimus & oramus ſupplices, ut nobis liceret Legatos ad Dominum mittere, legationem mittere non eſt conceſſum*: Ἀλλ' ἀναχώρησιν αἰτούμεθα προσικετεύοντες, ἵνα πρεσβείαν ἑλόμενοι, πέμψωμεν τὴν ἐντολὴν ἐχομένην τῷ Δεσπότῃ, τάχα που πρεσβευσάμενοι πείσομεν· ἣν δ' ᾐτήσαντο πρεσβείαν, οὐκ ἐπιτρέπειν. Joſephus vero Procuratori Cæſaris, qui vice Præſidis fungebatur, idem hoc jus tribuit, quod Ægypti Præfecto: *Factum*, inquit lib. 20. *Antiq*. cap. 1. *Cæſaris Procuratorem rogarunt Judæi, ut Legatos ſibi ad Cæſarem mittere liceret. Reſponſum eſt, permiſſurum ut Legati mitterentur, ſi prius darentur obſides. Datis obſidibus Legati profecti ſunt*: Πρῶτον μὲν αὐτοῖς πρέσβεις ἐπιτρέψαι εἰς Καίσαρα πέμψαι· οἱ δὲ ἐπιτρέψειν αὐτοῖς ἔφασαν ἀποστεῖλαι τὰς πρέσβεις, εἰ λάβοιεν τοὺς παῖδας ὁμηρεύσοντας· ὑπακουσάντων δὲ ἑτοίμως ἐκείνων, καὶ δόντων ἐξεπέμφθησαν οἱ πρέσβεις.

Civitatum poſtulata, decreta urbium, deſideria populorum, vocat Imperator [8], quæ conſultationis nomine continentur [9]. Populorum deſideria ſeu decreta ſunt, ſive integra Diœceſis in commune conſuluerit, ſive ſingulæ inter ſe Provinciæ. Ne plus autem quam ternos Legatos mitterent, edicto præcepit Veſpaſianus [10]: ut facilius res expedirentur, & ſumtibus Reſpublica levaretur. Nam *Legati, qui ad ſacrarium Principis mittuntur, interdum*, ait Ulpianus, *viaticum, quod le-*

1 L. 8. D. ex quib. cauſ. major.
2 L. tutor. §. fin. D. de jurejur.
3 L. 2. D. de legationib.
4 L. 11. C. T. de leg. & decret. leg.
5 L. 5. C. de legationib.
6 L. 3. C. T. de leg. & decret.
7 L. fin. C. de legationib.
8 L. fin. C. T. de legat. & decret.
9 L. 9. C. T. eod.
10 L. 4. §. fin. D. de legationib.

ga-

gativum dicitur, ſolent accipere [1]. Viaticum eſt viæ & itineris diſpendium, ἐφόδιον. Et recte Ulpianus *interdum* dixit, quia plerumque legationem publicam ſuſcipiebant, ſuis ſumtibus, qui mittebantur. Qui vero decretum civitatis Imperatori offerebat, vel apud Principem poſtulabat, is legationis Princeps erat, Tacitus 1. *Annal.* quem Dio *lib.* 39. τὸν τῆς πρεσβείας αὐτοκράτορα vocat.

De Viatico Modeſtinus reſpondit ad hanc facti ſpeciem: „Titio, *inquit* [2], cum eſſet Romæ, Epiſtola miſſa eſt a Magiſtratibus patriæ ſuæ, ut „porrigeret Imperatori decretum ejuſdem civita„tis, quod erat cum ipſa Epiſtola miſſum. Is autem „qui ſuſcepiſſet litteras, colluſione facta dedit Lu„cio, qui & ipſe Romæ morabatur, ſuæ rei gratia. „Sublato Titii nomine, cui erat decretum miſ„ſum, uti per ipſum daretur, ſuum nomen ſcri„pſit: & ſic Imperatori decretum ſecundum man„data Reipublicæ dedit. Quæro qui viaticum ab „ea petere potuiſſet, & quid commiſiſſe videtur „is, qui non reſtituit litteras ei, cui reſtituere „mandatum ſuſceperat: & is qui ſublato alieno „nomine, inſcriptoque ſuo, quaſi ipſe juſſus a „patria, decretum Imperatori porrexit. Heren„nius Modeſtinus reſpondit, Titium quidem via„ticum petere non poſſe, ſed eum qui nomen in„cidiſſet. Legem integram propono, in qua negationem deeſſe puto, legendumque, *ſed nec eum*, qui nomen incidiſſet. Multi enim ſunt loci in Pandectis, in quibus aut additur negatio, vel aufertur, qui ab Antonio Auguſtino referuntur lib 1. *Emendat.* c. 17. Ablatam hoc loco negationem facile eſt videre. Qua enim ratione viaticum daretur ei, qui alterius nomen incidit, & ſcripſit ſuum, quique Romæ morabatur ſuæ rei gratia? Qui ſumtus itineris illi præſtaretur? Qui in rationibus, tabulis, litteris publicis quid celaverit, ſubripuerit, reſignarit, falſi pœna adfici debet. Qui hanc pœnam meruit, abſurdum eſſet illi viaticum dare [3].

Prætereo Nationum Legatos, de quibus Auctores varii ſatis multa, ſed diſſidentia loquuntur, Varro lib. 4. *de Ling. Lat.* Suetonius in *Auguſto*, cap. 44. Tacitus *Annal.* lib. 13. Hoc unum dico, hujuſmodi legationes a memoriæ magis quam ab Epiſtolarum Magiſtris tractari. Nam Magiſter memoriæ reſponſa dictabat, quæ Princeps hiſce Nationum legationibus dabat.

Quid ſit autem legationes tractare, puto ego eſſe a Legatis cauſam legationis inquirere & ſcrutari. Tractare enim eſt ἐξετάζεσθαι, ψηλαφᾷν, Gloſſ. vet. & τρακτεύειν οἱ Λατῖνοι, τὸν σκόπον, τὸ βούλημα, τὸ ἐξέτασμα λέγουσι. Scopus eſt finis intentionis cujuſque, in qua inveſtiganda Epiſtolarum Magiſter laborabat antequam Legati ad Principem admitterentur: nam & fuere qui legationibus admittendis præeſſent, quique legationis cauſas expenderent; quod ex Philone videmus: ille enim *de Legatione ad Cajum*: *Miſſo ad nos Homilo, qui legationibus admittendis præerat, pollicitus eſt, ſe cogniturum noſtram cauſam per otium*: Καὶ τὸν ἐπὶ πρεσβειῶν Ὅμιλον ὄνομα προσπέμψας, αὐτὸς ἔφη, τῆς ἡμετέρας ὑποθέσεως ἀκούσομαι προσδιακαρήσας. His ita tranſactis in Conſiſtorio Principis ſecundum conſuetudinem, ex decretis, petitiones Legatorum de Scriniis Epiſtolarum recitabantur, & precibus civitatum per Epiſtolam reſpondebatur.

Scrinii ſacrarum Epiſtolarum Notitia hæc eſt [4]: *In Officiis virorum Illuſtrium Præfectorum Præt. Orientis Illyrici, & Urbi: Officii Proconſulis Aſiæ & Africæ: Officii Comitis Orientis: Officii*

1 L. numerum. §. legati. D. de munerib. & honorib.
2 L. Titio. D. ad municipal.
3 L. inſtrumentorum. §. Paulus. D. ad leg. Cornel. de falſ.
4 L. fin. §. fin. C. de diverſ. offic.

Præfecti Auguſtalis: Officii Comitis divinarum domorum: Officii Vicariorum Thraciæ, Ponti, & Aſiæ, & Macedoniæ, & Theſaurenſium claſſis. Hæc omnia Officii probatoria non indigent, cum per Epiſtolam deferrentur. Sacris Epiſtolis approbantur viri Clariſſimi, Tribuni Prætoriani & Notarii [1]: *Tribunus*, inquit Vegetius *lib. 2. cap. 7. per Epiſtolam ſacram Imperatoris judicio deſtinatur: minor Tribunus pervenit ex labore.* Alii Officiales ex diverſis Reſcriptis Exprotectoribus Epiſtolas meruerunt [2]: elicitæ tamen Epiſtolæ adimuntur veteranis, qui Curiæ redduntur, cui obnoxios eos eſſe claverit [3]. Theſaurenſes ſunt Officiales Comitis Theſaurorum [4].

Ante hanc Notitiam, ex Conſtitutione Theodoſii & Valentin. Comites Theſaurorum, profectiones, ut ipſi Theſaurenſes militiam, ex ſacris Scriniis probatoria adipiſcebantur, non ex Epiſtolis. Sed ex hac Notitia, per Epiſtolas hæc Officia conferebantur. Sic & per Epiſtolam honores Magiſtratibus adimebantur. Has Epiſtolas vocat Zoſimus *lib.* 2. γράμματα τῆς ἀρχῆς παραλύοντα [5].

Breviter, quidquid per Epiſtolam expediebatur, ad Epiſtolarum Magiſtri Officium pertinebat. Unde arbitror Symmachum ſcripſiſſe *lib. 7. epiſt.* 60. *An ego adverſus Judicium publicum provocem ſcriptis, Regiarum Epiſtolarum Magiſtrum?* quaſi intra tempora non appellaſſet, & poſt legitimi temporis lapſum reparationem peteret, quæ jus peragendæ appellationis daret: nam reparatio eſt inſtauratio ſive redintegratio temporis lapſi, quæ a Magiſtro Epiſtolarum petebatur: ut geſta in Judicio, contra quod provocatum eſt, Scrinio Sacrarum Epiſtolarum tradebantur.

De Legatis & legationibus nihil repeto: ſed hic cogor, ut nihil prætercam quod ad Magiſtrum Epiſtolarum pertinet, ab Accurſio diſcedere, qui Legatos vocat eos [6], quos Princeps evocavit, quaſi legationis cauſa accerſitos: motus, ut veriſimile eſt, quod de his quos Princeps evocavit, & de Legatis ſtatim lex loquitur. Sed multum differunt evocati a Principe, a Legatis Civitatum: nam evocatio plerumque honoraria fuit, ut ex Caſſiodoro diſcimus l. 3. *Variar.* 22. & lib. 5. 28. *qui evocatoriæ formam præſcripſit* l. 7. *Var.* 34. Hanc *evocationem honorabilem* vocat Symmachus *lib. 4. ep. 5. & evocationis honorificentiam, lib* 9. *ep.* 44. Evocatoriæ per Epiſtolam fiebant ab Epiſtolarum Magiſtro, qui etiam Epiſtolis generalibus operam dabat, quæ Præſidibus, Magiſtratibus ceteris, aliiſque mittebantur, ut alicui rei conſulerent, quæ publicam utilitatem ſpectabat [7].

Morantur me aliquantiſper Inſcriptiones antiquæ, in quibus Scribæ ab Epiſtolis Latinis, ab Epiſtolis Græcis, ab Epiſtolis Auguſtorum, atque etiam Procuratores ab Epiſtolis leguntur. Romæ, p. 577. 8.

TI. CLAVDIVS. ALCIBIADES
MAG. A. BIBLIOTHECA. LATINA
APOLLINIS
ITEM. SCRIBA. AB. EPISTVLIS. LAT.

Item alia, pag. 482. 3.

TI. VARIO. CLEMENTI. AB. EPISTVLIS
AVGVSTOR. PROC. PROVINCIAR.
BELGICAE. ET. VTRIVSQ. GERM.
RAETIAE. MAVRET. CAESARIENS.
LVSITANIAE. &c.

1 L. 6. §. 1. C. de Advocat. diverſ. judic.
2 L. 2. C. T. de diverſ. offic.
3 L. 45. C. T. de decurionib.
4 L. 2. C. de Palatin. ſac. larg.
5 L. nemo C. de tempor. & reparat.
6 L. non alias. D. de judiciis.
7 L. 1. §. ſed in eum. D. de fugitivis.

Eſt & illa Romæ; pag. 61. 4.

CN. OCTAVIVS. TITINIVS. CAPITO. PRAEF. COHORTIS. TRIB. MILIT. DONAT. HASTA. PVRA. CORONA. VALLARI. PROC. AB. EPISTVLIS. ET. A. PATRIMONIO. ITERVM. AB. EPISTVLIS. NERVAE. EODEM. AVCTORE. EX. S. C. PRAETORIIS. ORNAMENTIS. AB. EPISTVLIS. TERTIO. IMP. NERVAE. CAES. TRAIANI. AVG. PRAEFECTVS. VIGILVM

Scribas illos ab Epiſtolis, ſub diſpoſitione Magiſtri Epiſtolarum fuiſſe, ut ab Epiſtolis Scriniarios, dubitari non poteſt. De Procuratoribus locus eſt Spartiani in *Commodo*, qui Paternum Epiſtolas Imperatorias curaſſe ſcribit. Curam Epiſtolarum Canonicarum Caſſiodorus lib. 11. *Variar.* 23. Præfect Præt. tribuit. Canones autem penſitantur ex delegatione Principis, vel Epiſtolis quæ canonicariæ dictæ [1]: ſed & Præfectus Urbi habuit Procuratorem canonum ab Epiſtolis: nam fuit canon ſacratiſſimæ Urbis [2], qui canon urbicarius [3]. Canon autem proprie eſt penſio, quæ ex Emphyteuticariis prædiis redigitur: ut & obligatio & indictio pro Canonicis & ordinariis habentur [4]: nam penſitationis onera ſunt canon, oblatio, indictio [5]. Hæc vero Epiſtolarum cura, ſeu procuratio, multas Provincias complectebatur: ut Inſcriptio T. Varii probat. Ab hac Epiſtolarum Cura Epiſtularii dicti Canonum exactores, de quibus Salvianus lib. 5. *de Gubern. Dei*: *Veniunt*, ait, *plerumque novi nuntii, novi Epiſtularii a ſummis ſublimitatibus miſſi, qui commendantur illuſtribus paucis ad exitia plurimorum*. Recte dixit *a ſublimitatibus miſſos*: nam & a Præfectis Præt. mittebantur & a Comite privatarum, qui Canonicarios dirigebant. De Curatore a patrimonio aliiſque qui Principis negotia adminiſtrabant, nos alias: ſatis ſit nunc obſervaſſe Curatores, ſeu Procuratores ab Epiſtolis, differre ab Epiſtolarum Magiſtris.

CAP. V.

De Magiſtro Libellorum.

Libellorum ſignificatio latiſſima eſt: his enim non modo preces & deſideria Principi vel Magiſtratibus oblata, ſed denuntiationes, inſcriptiones, rerum familiarium vel aliarum deſcriptiones, multaque alia continentur, in quibus non immoror, ſed in iis ſolum quæ ad Magiſtrum libellorum pertinent, qui Cognitiones & Preces tractabat. Libelli, de quibus loquimur, preces & deſideria ſupplicantium vocantur, quæ Principi offerri ſolent. Reſponſa Principis ad preces, ſunt Reſcripta, quibus maxima pars Conſtitutionum Imperialium conſtat, & Jus Civile conſtituunt, vel interpretantur. Ad has preces ſeu libellos Magiſter libellorum reſpondebat: nam ut libellos agere, ſic libellis reſpondere dicebatur: *Magiſtrum Officiorum*, ait Ammianus Marcel. *lib.* 20. *Anatolium ordinavit, libellis antea reſpondentem*.

Mæcianus præces vocat deprecationes, qui libelli ſupplicis hoc profert exemplum [6]; Ἀξίωσις Εὐδαίμονος Νικομηδέως πρὸς Ἀντονῖνον Βασιλέα. Κύριε Βασιλεῦ Ἀτονῖνε, ναυφράγιον ποιήσαντες ἐν τῇ Ἰταλίᾳ διηπάργημεν ὑπὸ τῶν δημοσίων τῶν τὰς Κυκλάδας νήσους οἰκούντων. Ἀντονῖνος εἶπεν Εὐδαίμονι. Ἐγὼ μὲν τοῦ κόσμου κύριος, ὁ δὲ νόμος τῆς θαλάσσης· τῷ νόμῳ τῶν Ῥοδίων κρινέσθω τῷ ναυτικῷ, ἐν οἷς μήτις τῶν ἡμετέρων αὐτῷ νόμος ἐναντιοῦται. *Deprecatio Eudæmonis Nicomedienſis ad Antoninum Imperatorem: Domine Imperator Antonine, naufragium in Italia facientes, direpti ſumus a publicanis, Cyclades inſulas habitantibus. Reſpondit Antoninus Eudæmoni: Ego quidem mundi Dominus, lex autem maris. Lege id Rhodia, quæ de rebus nauticis præſcripta eſt, judicetur, quatenus nulla ei noſtrarum legum adverſatur*. Ἀξίωσις eſt poſtulatio, quæ apud maxima auctoritate præditos fieri ſolet: unde οἱ ὑπ' ἀξιώσεως Primates vel Magiſtratus dicuntur, & decreta ſeu reſcripta ἀξιώματα, pronuntiata, κύριαι δόξαι, Imperiales ſententiæ, de quibus dubitare nemo debet. Libellus in veteribus Gloſſis Juris, ἔκδοσις, & libelli ἄγραφαι κατηγορίαι. Mendoſa utraque lectio, legendumque ἔνδοσις, inclinatio, ſupplicatio: unde ἐνδιδόναι flecti ad preces, & ἔγγραφαι κατηγορίαι, quæ ſunt libelli inſcriptionum, quibus quis accuſatur, quique apud acta fieri debuerunt, ut lege Julia publicorum Judiciorum cavetur [1].

Libellis autem, ſi quæſtio facti eſſet, ita reſcribebat Imperator, ut illos remitteret vel ad Judices, quorum de illa re cognitio eſſet; vel ad delegatos, qui rei veritate perſpecta judicarent. Sic Hadrianus Princeps aditus per libellum a Julio Tarentino, ut in integrum cauſa reſtitueretur, quod falſis teſtimoniis religio Judicis circumventa eſſet, ad Judicem remiſit, apud quem factum probaretur [2]. Inſcriptio legis, quæ Calliſtrati, eſt ex lib. 3. *Cognitionum*, unde colligimus omnia Principum Reſcripta ex concilii Procerum ſententia expedita fuiſſe, & cognitiones illas Magiſtrum libellorum tractaſſe. Quod clarius ex Ulpiani libro undecimo ad legem Juliam & Papiam demonſtratur, in quo Divorum Fratrum Reſcriptum ſic refert [3]: „Comperimus a peritioribus dubitatum aliquando, an nepos contra tabulas Aviti Liberti bonorum poſſeſſionem petere poſſit: ſi eum Libertum pater, cum annorum viginti quinque eſſet, capitis accuſaſſet: & Proculum ſane non levem Juris Auctorem in hac opinione fuiſſe, ut nepoti in hujuſmodi cauſa non putaret dandam bonorum poſſeſſionem: cujus ſententiam nos quoque ſecuti ſumus, cum reſcriberemus ad libellum Cæſidiæ Longinæ. Sed & Voluſius Mæcianus amicus noſter, Juris Civilis præter veterem & bene fundatam peritiam anxie diligens, religione Reſcripti noſtri ductus, ſicut coram nobis affirmavit, non arbitratum ſe aliter reſpondere debere. Sed cum & ipſo Mæciano & aliis amicis noſtris Juriſperitis adhibitis plenius tractaremus, magis viſum eſt nepotem, neque verbis, neque ſententia legis, aut Edicti Prætoris, ex perſona vel nota patris ſui excludi a bonis Aviti Liberti. Plurium etiam Juris Auctorum, ſed & Salvii Juliani, amici noſtri, Clariſſimi viri, hanc ſententiam fuiſſe. Hanc Juliani ſententiam repetit Ulpianus [4], non repetito Juliani nomine: *Si Patroni filius ſit*, inquit, *vel exheredatus, vel ſi in ſervitutem Libertum paternum petiit, vel capitis accuſaverit: non nocet liberis ejus, qui in poteſtate non ſunt. Et hoc Divi fratres Quintiliis reſcripſerunt*.

Obſervat Cujacius lib. 4. *Obſervat.* cap. 13. Ulpianum in lege *Divi*, idem omnino, quaſi nullum de ea re exſtaret Reſcriptum, ex ſe quærere, & in Juliani ſententiam ire, quæ etiam Reſcripto probatur. Quod mihi nullo modo

1 L. 8. C. de excuſationibus. muner. 2 L. 35. C. T. de canone frumentar. 3 L. 3. C. T. eod. 4 L. 5. C. de annon. & tribut. 5. Aſcon. 4. *in Verrem*. 6 L. 9. D. de lege Rhodia.

1 L. 3. D. de accuſationib. 2 L. Divus. D. de re judicat. 3 L. Divi. D. de jur. patronat. 4 L. in ſervitutem. §. c patroni. D. de bon. libert.

probari poteſt: nam mera reſcripti verba ab Ulpiano referuntur, qui Principes reſpondentes introducit, quorum reſcripto aſſentitur. Nec video quid a ſeipſo quæſiiſſet Ulpianus, vel quid de reſcripto tacuiſſet, vel quid reſpondiſſet ille de bonis Aviti Liberti, ad quæ totum illud reſcriptum porrigitur.

Libellis Princeps non ſemper reſpondebat, ſed illos quandoque ſine reſcripto, vel ſubſcriptione rejiciebat, ſi inciviles eſſent; vel reſcripto damnabat. Hujuſmodi eſt illud Diocletiani & Maximiani ad Catonem: „ Sanum mente, licet ægrum cor„ pore, recte transfigere manifeſtum eſt: nec po„ ſtulare debueras improbo deſiderio, placita re„ ſcindi, valetudinis corporis adverſæ velamento [1]. Iidem Impp. ad Clarianum [2]: „ Incivile eſt quod „ poſtulas, ut unus ex Chirographariis creditori„ bus debitoris bona ſuſcipere compellatur, ſatis „ ceteris ejus creditoribus facturus.

Nobile autem Conſtantini Magni factum perpetuo celebrandum eſt: cum enim ex omnibus pene locis ad Nicænum Concilium Epiſcopi conveniſſent, &, ut fieri ſolet, diverſis ex cauſis inter ſe quædam jurgia detuliſſent, interpellabatur Princeps a ſingulis: offerebantur libelli, culpæ proſerebantur. Diem ſtatuit Conſtantinus, quo unuſquiſque Epiſcoporum, ſi quid querelæ haberent, proponeret; & cum reſediſſet, accepit a ſingulis libellos, quos ſimul omnes in ſinu ſuo continens, nec quid in eis contineretur adſpiciens, dixit ad Epiſcopos. Deus vos conſtituit Sacerdotes, & poteſtatem vobis dedit de nobis quoque judicandi, & ideo nos a vobis recte judicamur. Vos autem non poteſtis ab hominibus judicari: propter quod Dei ſolius inter vos exſpectate judicium, ut & veſtra jurgia, quæcunque ſunt, ad illud divinum reſerventur examen. Vos etenim nobis a Deo dati eſtis Dii: conveniens non eſt ut homo Deos dijudicet, ſed ille ſolus de quo ſcriptum eſt: Deus ſtetit in congregatione Deorum, in medio autem Deos dijudicat. Et ideo his omiſſis illa, quæ ad fidem Dei pertinent, abſque ulla animorum contentione diſcutite. Hæc cum dixiſſet, omnes querulos libellos ſimul juſſit exuri [3]: Καὶ γὰρ ἐπισυναχθέντων τῶν Ἐπισκόπων πάντων, καὶ, καθὼς ἔθος ἐστὶ, γενομένων ζητήσεών τε καὶ συγκρίσεων παρά τινων τῶν Ἐπισκόπων, ἐρεσχελιῶν ἕνεκα, ἄλλου πρὸς ἄλλον ἔχοντος, λίβελλόν τε ἀποδιδομένων ὑπ' αὐτῶν ἐγκλημάτων συγκροτουμένων παρὰ τῷ εὐσεβεῖ Βασιλεῖ· δεξόμενος τοὺς λιβέλλους, σφραγίσας τε τῷ δακτυλίῳ αὐτοῦ, ἐκέλευσεν φυλάττεσθαι· ἐνορῶν τε τὴν τῶν τοιούτων Ἐπισκόπων τὴν πρὸς ἀλλήλους ζυγομαχίαν, εἶπεν, ὅτι χρὴ πάντας ὁμοῦ ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ συνελθόντας, περὶ τούτων διαλαβεῖν, καὶ ἐνστάσης τῆς προθεσμίας εἰς μέσον καθίσας ὁ Βασιλεὺς, καὶ ἡσυχίας γενομένης τῷ καιρῷ πρεπούσης, πάντων τοὺς λιβέλλους προσέταξεν ἐνεχθῆναι· καὶ δὴ δεξάμενος καὶ ἐν τῷ κόλπῳ θέμενος, μήτ' ἐγκύψαι τοῖς φερομένοις ἐθελήσας, λέγει· τοῦ Θεοῦ ὑμᾶς προχειρισαμένου ἱερεῖς καὶ ἄρχοντας κρίνειν τε καὶ διακρίνειν τὰ πλήθη, καὶ Θεοὺς εἶναι, ἅτε δὴ ἀνθρώπων ὑπερέχοντας ὁρισαμένου, κατὰ τὸ εἰρημένον, ἐγὼ εἶπα, Θεοί ἐστε, καὶ υἱοὶ ὑψίστου πάντες· καὶ τὸ ὁ Θεὸς ἔστω ἐν συναγωγῇ Θεῶν· χρὴ δὲ τῶν μὲν κοινῶν ὀλιγωρεῖν πραγμάτων, πᾶσαν δὲ τὴν σπουδὴν περὶ τὰ θεῖα ποιεῖσθαι· καὶ κελεύσας ἐνεχθῆναι πῦρ, ἐμπρησθῆναι τοὺς λιβέλλους προσέταξεν.

De cognitionibus, quas Magiſter libellorum tractabat, nonnihil ſupra attigimus, & quare ſacrarum cognitionum Magiſter dicebatur. Juſtinianus in Conſtitutione de confirmatione Digeſtorum poſt Tribonianum nominat Conſtantinum Virum Illuſtrem Comitem ſacrarum largitionum, & Magiſtrum Scrinii libellorum, ſacrarumque cognitionum: unum enim fuit Scrinium libellorum & cognitionum. Quare in Inſcriptione Ageſilai, ſupra cap. 2. quæ ſic concepta eſt,

MAGISTER. LIBELLORVM
ET. COGNITIONVM. SACRARVM

verbum Scrinii, quod in illa prætermiſſum eſt, ex vulgari uſu loquendi, facile ſubintelligi poteſt: nec enim alias cognitionum ſacrarum Magiſter recte diceretur, qui nullus eſt, ſed Magiſter Scrinii cognitionum.

Hactenus quid cognitiones & decreta differant explicavimus: hic addendum eſt, quod prætermitti non debet: Δέκρετον, ψήφισμα, ἀπόφασις βασιλική, cognitio, diſceptatio, judicium, Gloſſ. Juris, ἀπόφασις, ψῆφος δικαστική. *Quæcunque Imperator*, ait Ulpianus [1], *vel cognoſcens decrevit, vel de plano interlocutus eſt, legem eſſe conſtat*. Decernere, ut Accurſius interpretatur, eſt ſententia definire, quæ de plano interlocutioni opponitur, qua negotii judicium præparatur. Sed generalius eſt decreti nomen, quod & ſententias in cognitionibus prolatas, & cognitiones, & interlocutiones, & placita Principis complectitur.

Sententiæ non dantur, niſi utriſque partibus cominus conſtitutis, & lite conteſtata: vel in contumaces tribus Edictis evocatos [2]. At decretum plerumque ſine conteſtatione & ſine actore vel reo interponitur: quale eſt illud Theodoſii & Valentin. [3] „ Nemo de iis qui virorum Spectabilium „ Ducum Officiis militaverit, Scholæ Agentium „ in rebus, poſt completam militiam ſocietur. Si „ quis adverſus hæc perennitatis decreta venire co„ netur, militia ſpoliatus, præſcriptionis pœna „ pro parte bonorum tertia conſtringatur. Decretum hujuſmodi nullus ſententiam in cognitionibus prolatam dixerit. Cognitio eſt διάγνωσις, quæ ad res in Concilio agitatas refertur: & a ſententia differt, cum ſit plerumque ſine conteſtatione partium: nam ex ea ſtatura generalia oriuntur, ut ex libris ipſis Cognitionum colligitur. Paulus libro ſingulari de Cognitionibus: *Urbici*, inquit [4], *piſtores a Collegarum quoque filiorum tutelis excuſantur. Sed & hoc genus excuſationis eſt, ſi quis ſe dicit ibi domicilium non habere, ubi ad tutelam datus eſt: idque Imper. Antoninus cum Divo patre ſignificavit*: id eſt, notum fieri curavit, & denuntiari. Sic edicto ſignificari idem Paulus dixit [5].

Alterum adfero exemplum ex eodem libro ſingulari de Cognitionibus [6]: *Si peregre agant, qui tutores vel curatores dati ſunt, ut intra trigeſimum, notum his a Magiſtratibus fiat, Divus Marcus reſcripſit*. Reſcripta & ſignificationes ad libellos & cognitiones referri poſſunt, non ad ſententias in cognitionibus prolatas, quæ proferri, recitari & pronuntiari dicuntur. Unum ergo & idem fuit Scrinium libellorum & cognitionum, cui libellorum Magiſter præfuit.

Diximus primos Imperatores Libertos a libellis habuiſſe, quorum nutu res fere omnes Principis agebantur. Quodnam illorum fuerit Officium colligimus ex Dione *libro* 60. qui Narciſſum

1 L. 27. C. de tranſact.
2 L. 4. C. de bon. auth. judic. poſſid.
3 Capit. S. Nicæni Concil. & Sozomen. lib. 1. *Eccleſ. Hiſtor.* cap. 16.

1 L. 1. D. de conſtitut. princip.
2 L. de unoquoque. & l. contumacia. §. 1. D. de re judic.
3 L. 3. C. de offic. militar. judic.
4 L. fin. §. 1. & 2. D. de excuſationib.
5 L. edicto. D. de jur. fiſc.
6 L. fin. D. de tutorib. & curat. dat.

Claudii Imp. Libertum, ea tempestate potentissimum, quem urbes Regesque colebant, Agrippinæ fraude interemtum narrat: illumque instante percussore, egregium factum edidisse, crematis omnibus Claudii litteris, quibus secreta contra Agrippinam ac nonnullos alios continebantur: quas in sua potestate, Principi a libellis quod esset, habebat. Ita vertit Dionis Interpres: *Τὰ τοῦ Κλαυδίου γράμματα ὅσα ἀπόρρητα κατά τε τῆς Ἀγριππίνης καὶ κατ' ἄλλων τινῶν (οἷα τὰς ἐπιστολὰς αὐτοῦ διοικῶν) εἶχε, πάντα προκατέκαυσε.* Non ille fuit a libellis, sed ab Epistolis, Suetonius in *Claudio* cap. 28. nam sub Claudio tres ejus Liberti ita potestatem inter se partiti sunt, ut Callistus libellorum, Narcissus Epistolarum, Pallas rationum curam ageret: Zonaras in *Claud.* Τρεῖς ἐξελεύθεροι *μάλιστα τὸ κράτος διειληφότες, ὅ, τε Κάλλιστος ὃς τοῖς ἐπὶ τῶν βίβλοις τῶν ἀξιώσεων ἐτέτακτο, καὶ ὁ Νάρκισσος ὃς τῶν ἐπιστολῶν ἐπεστάτει, διὸ καὶ ἐγχειρίδιον παρεζώννυτο, καὶ ὁ Πάλλας ᾧ ἡ τῶν χρημάτων διοίκησις ἐμπεπίστευτο.* A libellis & ab Epistolis soli Principes Libertos habuerunt. Quare *Silanum Nero increpuit, tanquam disponerèt jam Imperii curas, præficeretque rationibus & libellis & Epistolis Libertos*, Tacitus lib. 16. *Annal.*

At Torquatus, Silani patruus, morti addictus est ab ipso Nerone: *Cui objecerant accusatores, eum nobiles habere, quos ab Epistolis & libellis & rationibus appellaret. Nomina*, ait Tacitus lib. 15. *Annal. summæ curæ & meditamenti. Nobiles* a Taciti lectione Lipsius rejicit, & mavult legere *nonnullos*: probabilius legi posset, *homines*. Ego vero a vulgata non recedo, & nobiles ingenuos, & genere claros, quorum res arctiores erant, huic ministerio operam dedisse interpretor: quod in crimen Torquato versum est, cum Principes ipsi Libertis solum uterentur.

Narrat Dio in *Caracal.* Antoninum Caracallam, cui a Consiliis fuit, matri justa & utilia monenti minime obtemperasse, licet ei curam libellorum atque Epistolarum utriusque generis, præter admodum necessarias, commisisset, ejusque nomen pariter cum suo & exercitus nomine poneret, cum maximis laudibus, in Epistolis, quas mittebat ad Senatum: *Οὐδὲ ἐπείθετο τῇ μητρὶ πολλὰ καὶ χρηστὰ παραινούσῃ· καίτοι καὶ τὴν τῶν βιβλίων τῶν τε ἐπιστολῶν ἑκατέρων, πλὴν τῶν πάνυ ἀναγκαίων διοίκησιν αὐτῇ ἐπιτρέψας.* Quod ita intelligendum est, ut Caracallæ mater Epistolarum & libellorum lectioni operam daret, cum a Scriniariis legerentur: atque hac in re vices filii Principis ageret, non tamen Magistrorum Officio fungeretur.

Notitia Scrinii sacrorum libellorum sic est [1]:
„ Officii Virorum Magistrorum militum utriusque,
„ Præfecti Orientis & Illyrici, Invitatorum, Ad-
„ missionalium, Memorialium, omniumque Pæ-
„ dagogorum, Cellariorum, Mensorum, Lam-
„ padariorum, eorum qui in sacris Scriniis depu-
„ tati sunt, Decanorum partis Augustæ, & Cur-
„ sorum partis Augustæ. Officii Virorum Ducum
„ Spectabilium Palæstinæ & Mesopotamiæ, No-
„ bilis Comitis Phœnicefeos, Corsenæ, Syriæ, &
„ Augustæ Euphratensis, Arabiæ, & Thebaidis,
„ Libyæ, Pentapoleos, utriusque Armeniæ, utri-
„ usque Ponti, Scythiæ, Mysiæ primæ, & secun-
„ dæ, Daciæ, Pannoniæ. Officii Virorum Spe-
„ ctabilium Comitis Ægypti, Pamphyliæ, Isau-
„ riæ, Lycaoniæ, & Pisidiæ.

In hac Scrinii libellorum Notitia Cujacius hæc emendanda maxime putat: ut pro, *Officii Virorum Magistri militum, utriusque Præfecturæ Orientis & Illyrici*, reponendum sit, *Officii Virorum Illustrium Magistrorum militum utriusque militiæ in præsenti Orientis & Illyrici*. Et putat *Thraciarum* subdi debuisse. Tum inferius, *Nobilis Comitis Phœnices*, inepte scriptum, pro *novi limitis Phœnices*. Optarem tantum virum nos prioris suæ emendationis rationem docuisse; nec alias illi assentiri possum: nam *duo Magistri militum in præsenti* Palatinis & Comitatensibus legionibus imperabant, quæ Principis latus tuebantur. Omnes autem qui in sacro Palatio militabant, per sacram probatoriam admittebantur: quæ ex Scrinio memoriæ, non libellorum. Quare a vulgata non recedo: sed additionem recipio *Thraciarum*, cum tres hi sint Magistri militum extra Comitatum. Altera emendatio verior est, & absurdam veterem lectionem agnosco: nec enim Comes Nobilis Phœnices usquam legitur, nec fuit aut ullus alius Comes, cui Nobilis nomen illo ævo conveniret, quod proprie Cæsarum fuit.

Dux autem *novi limitis Phœnices* mihi suspectus est: nam Leonis & Zenonis Principatu, quorum hæc est Magistri libellorum Notitia, Phœnices novum limitem non recipio. Phœnicen a Syria sejunxit Hadrianus, a quo, ut Tyrus esset metropolis, Paulus Tyrius Sophista impetravit, & Phœnice Provincia Consularis facta est. Ipsa deinde a Theodosio & Valentiniano divisa in duas Provincias, atque secundæ Metropolis & caput Berytus fuit [1]. Cum ergo duplex fuerit Phœnice, malim ego pro *novi limitis*, legere *utriusque limitis*, ut postea in hac Notitia Duces utriusque Armeniæ & utriusque Ponti numerantur. Liberum sit unicuique de hac lectionis varietate judicium.

De Invitatoribus locum notandum monet Cujacius, qui similem se nescire fatetur. Est tamen vetus hæc Inscriptio Romæ, pag. 598. 6.

AGATHOPVS. AVGG. LIB.
INVITATOR.

Invitare apertam habet significationem, quam Nonius Marcellus, in verb. *Invitare*, multis auctoritatibus explicat: nec advertit quod invitare etiam vocare designat: *Cosconio mortuo*, ait M. Tullius lib. 2. *ad Attic.* epist. 9. *sum in ejus locum invitatus: id erat vocari in locum mortui*. Invitator est, qui & præco, qui invitat & vocat, cuique proximus est Admissionalis, de quibus nos aliquando plura. Ceterum cum varia Officia a Magistris memoriæ, Epistolarum, & libellorum tractarentur, nullus illorum Officium habuit, sed Adjutores de Scriniis electos.

CAP. VI.

De Magistro Scrinii Dispositionum.

Quatuor sacra Scrinia fuisse nullus ignorat: sed a multis dubitatum est, an quatuor Magistri fuerint, & an Comiti dispositionum Magistri nomen tribui possit. Quod negat Cujacius [2], hac motus ratione, quod nullus sit in Scrinio dispositionum proximus, quia nec Magister: hæc enim, ait, sunt *συναίροντα*, proximus & Magister. Quare Comites dispositionum proximos fuisse putat, queis in dispositionibus Principis, nomen hoc inditum est. Sed huic opinioni lex ipsa aperte refragatur [3], quæ Clarissimos viros proximos Scriniorum, & Magistros dispositionum Vicariorum ordini copulat. Frustra ergo Magistri nomen dis-

1 L. fin. §. fin. C. de divers. offic.

1 L. 1. C. de metropol. Beryt.
2 Ad tit. l. 1. C. de proxim. sacror. scrin.
3 L. 1. C. T. de proxim. Comitib. disposit.

poſitionum Comiti denegatur: ut fruſtra proximum Scriniorum mutato nomine fuiſſe Scriniorum Principem aſſeritur: cum ubique Scriniorum proximi a Comitibus vel Magiſtris diſpoſitionum diſtinguantur.

Quin lex alia proximos in quatuor Scriniis conſtituit: *Proximos*, ait, *memoriæ*, *Epiſtolarum ac libellorum atque diſpoſitionum*, *honore Vicariorum cumulamus* 1. Quod ita intelligendum certat Cujacius, ut diſpoſitionum proximi non proprie dicantur, ſed Comites. Movit Cujacium quod in C. T. non addatur, *atque diſpoſitionum*: ſed in eodem C. Proximi Scriniorum a Magiſtris diſpoſitionum ſeparantur 2.

Proximi Scriniorum ſunt qui ſecundum a Magiſtris locum ad dignitatem in Scriniis obtinent, & qui dum Magiſtrorum vices agerent, Promagiſtri vocabantur. Nullum fuiſſe Proximum in Scrinio diſpoſitionum ſcio: fuiſſe tamen Magiſtrum, qui Proximo non indigeret, etiam ſcio, ut ſequenti capite demonſtrabo. Satis ſit nunc ex ipſa lege, Magiſtros diſpoſitionum aſſeruiſſe, qui ut plurimum Comites diſpoſitionum vocantur; quod nihil rei officit veritati; nam ſæpe & Magiſter militiæ, Comes militiæ dicitur, ut probant Inſcriptiones legum, in quibus Stilico & ceteri Magiſtri militiæ, Comites utriuſque militiæ leguntur 3. Pergo ad Magiſtri diſpoſitionum officium.

Diſpoſitiones Principum voco διατάγματα, διατάξεις, Conſtitutiones, Sanctiones Pragmaticas, Edicta, Promotiones ad honores, Mandata, Conſuetudines, & quidquid Princeps, nullo Juris ordini adſtrictus, conſtituebat. Quod variis argumentis confirmatur & demonſtratur. Primum quidem ex duabus Juſtiniani legibus, quas ſcripſit ad Quæſtorem ſacri Palatii: *Comperimus*, inquit 4, *divinitus pridem fuiſſe diſpoſitum*, *Viros devotos Adjutores tuæ magnitudinis*, *certo eſſe numero*, &c. Deinde, *qui præter prædictam diſpoſitionem in præſenti exuberant*. Idem Imperator de eadem re 5: „ Certæ quidem diſpoſitiones ſunt noſtri numinis, „ quas ſuper Adjutoribus viri Illuſtris pro tempore „ Quæſtoris ſacri Palatii, dedimus, quarum prima „ quidem ad ſupplicationem eorundem Adjuto- „ rum emiſſa eſt; altera vero per ſacram Pragmati- „ cam Sanctionem facta eſt.

Diſpoſitiones ſunt perennes Sanctiones 6 ſeu generales, qualis eſt illa Sanctio quæ ſuper uſurarum quantitate a Juſtiniano facta eſt 7. Ut & illa de mulieribus Scenicis, quæ ſpreta mala conditione, ad meliorem & honeſtiorem vitam tranſeunt, quæque illas ad legitimum matrimonium venire permittit 8. Sic diſpoſitionem cunctis celebriter profuturam certatim omnium prævenire devotio debet, ait Theodoſius 9, qui Edicta diſpoſitiones appellat 10.

Dicuntur, etiam diſpoſitiones liberalitates Principis. Imperator Anaſtaſius: *Divinam*, ait 11, *diſpoſitionem a Theodoſio Principe ſuper his*, *qui aquam ſibi de publicis aquæductibus ſeu fontibus præberi deſiderant*, *hac etiam lege ſua firmitate durare ſancimus*. Ipſe vero Theodoſius 12: *Si quis per divinam liberalitatem meruit jus aquæ*.

Item privilegia, quæ ex Principis liberalitate pendent, diſpoſitionibus illorum irrogantur: *Hæc quidem forma*, inquit Anaſtaſius 13, *obſervatur*, *ſuper privilegiis per liberalitates certis perſonis præſtitis*, *ſive hoc ipſum expreſſim principalibus diſpoſitionibus vel affatibus inſertum*, *ſive prætermiſſum ſit*. Diſpoſitiones etiam ſunt Promotiones ad honores ex mera Principis liberalitate. Lampridius hoc docet in *Alexandro*, qui Alexandrum Imp. dicere ſolitum ſcribit, *nolle ab Aulicis ſuas vendi diſpoſitiones*. Quid vero per diſpoſitiones intelligat, paulo poſt aperit: „ Et quia, *inquit*, de publicandis diſ- „ poſitionibus mentio contigit; ubi aliquos voluiſ- „ ſet vel Rectores Provinciis dare, vel Præpoſitos „ facere, vel Procuratores, id eſt, Rationales or- „ dinare, nomina eorum proponebat.

De Aulicorum fumo his in diſpoſitionibus, lex eſt Valentis & Valentin. 1 „ Omnium rerum ac „ perſonarum, qui privatam degunt vitam, æqua „ debet eſſe inſpectio. Hoc ideo quia nonnulli eli- „ citas ſuffragio proferunt Sanctiones, id eſt, diſ- „ poſitiones. Suffragia dicuntur interceſſiones eorum, qui apud Principem aliquid poſſunt, ut honos, dignitas, vel quid aliud ab eo impetretur.

Dicuntur & privatorum diſpoſitiones, ut teſtamenta quæ vim legis obtinent: diſponat teſtator, & erit lex. Sed alia ſignificatione, privatorum vel etiam Magiſtratuum diſpoſitio accipitur. Magiſtratuum quidem diſpoſitio pro Edictis ſumitur, quæ τῶν ἀρχόντων διαγράμματα. Sed diſpoſitio frequenter, eſt prudens & provida rerum adminiſtrandarum ſolertia. De Miſitheo Capitolinus in *Gordiano*: „ Cujus viri, *ait*, tanta in Repub. diſpoſitio fuit, ut „ nulla eſſet unquam civitas limitanea, quæ non „ poſſet exercitum Populi Romani ac Principem „ ferre: quæ totius anni in aceto, frumento & lardo atque hordeo & paleis condita non haberet. Quod Caſaubonus recte de annonaria proviſione interpretatur. Diſpoſitio tamen ultra rem annonariam quandoque eſt, ut illa Baliſtæ, qui ne Provinciales gravaret, illic equos contineri jubebat, ubi eſſent pabula; illic annonas militum, ubi erant frumenta, Trebellius Pollio in *Baliſta Tyran.*

Hoc eodem ſenſu diſpoſitio a Sidonio accipitur: hic *lib.* 7. *epiſt.* 12. de Ferreolo Præfecto Præt. Galliarum, *Prætermiſit*, inquit, *ſtylus noſter*, *Gallias tibi adminiſtratas tunc cum maxime incolumes erant. Prætermiſit Attilam Rheni hoſtem*, *Thoriſmodum Rhodanihoſpitem*, *Aetium Ligeris liberatorem*, *ſola te diſpoſitionum ſalubritate toleraſſe*. Idem ille *lib.* 5. *ep.* 7. *Hi ſunt qui invident Tunicatis otia*, *ſtipendia Paludatis*, *diſpoſitiones Numerariis.* Numerarii in Officio Præfecti Præt. Chartas publicas adminiſtrabant, id eſt, diſpoſitiones tractabant. Hinc in Notitia Imperii quatuor in Præfectura Præt. Illyrici numerantur: Numerarius nempe Scrinii Macedoniæ, Scrinii Daciæ, Scrinii Operum, & Scrinii Auri; quorum idem munus fuit.

At Magiſtro diſpoſitionum in Palatio Principis, librorum Imperii, & earundem diſpoſitionum cura commiſſa eſt, cum hæc in Palatio aſſervarentur. Libros Imperii Neronis Prætorianus miles adminiſtrabat, Xiphilinus in *Nerone*, δορυφόρος τὰ τῆς ἀρχῆς βιβλία διέπων. Et cum Principatu Commodi, Palatium conflagraſſet, adeo exuſta ſunt multa, ut libri, qui ad Principatum pertinebant, omnes fere interierint, idem in *Commodo*. Ex his arbitror ego Magiſtrum ſeu Comitem diſpoſitionum, nullam aliam curam habuiſſe, quam ut diſpoſitiones & libros Imperii aſſervaret, & Scrinii, in quo recondita erant, curam gereret. Quare proximum ille non habuit, quia Princeps illius arte in his diſpoſitionibus & libellis non indigebat, ſed ſolam cuſtodiam exigebat.

1 L. 1. C. de proxim. ſacr. ſcrin. 2 L. 4. C. T. 3 L. 18. C. T. de erogat. milit. annon. 4 L. 13. C. de proxim. ſacr. ſcrin. 5 L. 15. C. eod. 6 L. 3. C. T. eod. 7 L. 26. §. 1. C. de uſur. 8 L. 23. §. 1. C. de nuptiis. 9 Novel. de tironib. 44. cap. 2. 10 Novel. de Pentapol. 23. 11 L. fin. C. de aquæductu. 12 L. 5. C. eod. 13 L. fin. C. de fructib. & lit. expenſ.

1 L. 6. C. de vectigalib. & commiſſ.

CAP. VII.

De Proximis sacrorum Scriniorum, & ceteris qui in sacris Scriniis militant.

PRoximi sacrorum Scriniorum eam cum Magistris similitudinem habent & affinitatem, ut pene sint Scriniorum Magistri. Hos recte Promagistros dixerim, cum Magistrorum, si abessent, aut valetudine impediti suo Officio fungi non possent, horum illi vices agerent, proximeque accederent. Quo sensu, *Proximos Diis Principes Augustissimos*, dixit Arnobius Orator *Disputat.* lib. 4. Et Seneca, cum in sapientem non cadere injuriam libro singulari disputet, *Sapiens*, inquit cap. 8. *vicinus proximusque Diis consistit, excepta mortalitate, similis Deo*. Hinc proximatus splendor [1], honor [2]: & Proximi ut Magistri ipsi Spectabiles vocantur, quibus eadem immunitas servatur ac Magistris ipsis.

Num vero unumquodque Scrinium Proximum suum habuerit, aliqua quidem dubitatio est: etenim illud lex Gratiani innuere videtur, quæ Proximos memoriæ, Epistolarum, libellorum atque dispositionum complectitur [3]. Et ex Justiniani Constitutione viri Spectabiles Proximi sacri Scrinii memoriæ, & sacrarum Epistolarum, nec non sacri Scrinii libellorum, sacrarumque cognitionum & dispositionum, Curiæ libertatem ex antiquis legibus consecuti sunt [4]. Quæ cum Honorii & Theodosii lege pugnare videntur: hæc enim Proximos tribus tantum Scriniis tribuit, nulla Scrinii dispositionum facta mentione [5]. Quare negat Cujacius dispositionum Magistrum, vel, ut mavult, Comitem, Proximum habuisse. Juvat hanc Cujacii opinionem, quod ad similitudinem Proximorum, qui in sacris Scriniis militantes, Comitum dignitatibus ornantur, hi quoque qui priores in Scrinio dispositionum fuerint, & Comitis acceperint dignitatem, ex eo die quo promoti fuerint, in Scriniis, Vicariis adæquantur [6]. Deinde ex Constitutione Honorii & Theodosii a præbitione Tironum excusantur Proximi Scriniorum. Atque post eos, Comites dispositionum, Decuriones, & Magister Admissionum enumerantur, quasi sint Proximis ipsis inferiores [7]. Unde Cujacius colligit in Scrinio dispositionum, pro Proximis, Comites fuisse appellatos. Præterea tam Proximo Scriniorum, quam Comiti dispositionum, Comitivæ secundi ordinis dignitas defertur [8]: & Proximi Scriniorum fide ac diuturnæ observationis industria commendantur, ut Comites dispositionum probitate & strenuitate: qui utrique peracta dignitate abeunt cum cingulo Comitum Consistorianorum, suntque vacantes, non honorarii.

Hæ quidem leges, quæ sibi adversari videntur, facile conciliari possunt: nihil enim ex iis aliud colligi potest, quam Proximos Scriniorum memoriæ, Epistolarum, ac libellorum, priores esse dignitate Comitibus dispositionum: illi enim, ut diximus, Promagistri fuerunt, quorum maxima cura, Scrinii dispositionum custodiam antecellit quæ Magistro vel Comiti dispositionum credita est. Quare in titulo C. T. conjunctionem, *Et*, omissam dico, & ita inscribendum, *De Proximis & Comitibus Dispositionum*; non, ut vulgo, *De Proximis, Comitibus*: quod lex se-

1 L. 1. C. de proxim. sacr. scrin. 2 L. 4. C. T. eod 3 L. 1. C. eod. 4 L. 66. C. de decurionib. 5 L. 6. C de proxim. sacr. scrin. 6 L. 10. C. T. eod. 7 L. 1. C T. qui a præbit. tiron. 8 L. 8. & l. fin. C. de proxim. sacr. scrin.

A cunda ejusdem tituli clare demonstrat; in qua Clarissimi viri Proximi Scriniorum, & Magistri dispositionum separantur. Et lege 12. ejusdem tituli, Proximi Scriniorum dicuntur, memoriæ, Epistolarum vel libellorum, quibus adduntur dispositionum Comites, qui parem cum Proximis dignitatem adepti videntur: cum, ut probavimus, Magistri appellentur. Nec tamen Proximum habuerunt, ut alii Scriniorum Magistri. Cum illi dispositionum Comites, Scriniorum Proximis adæquati sint, sibique ipsis Proximi essent, Proximos eos aliquando vocatos invenimus, ut ab Imp. Justiniano, qui Magistris, seu Comitibus dispositionum, paria privilegia indulget ac Proximis Scriniorum [1].

B De Scriniorum proximis unam Inscriptionem notavi, quæ est Romæ, pag. 586. 9.

BASSO. AVG. LIB. PROX
AB. EPISTVL. GRAECIS
PROC. TRACTVS. CARTHAGINIENSIS.

Hic quidem & Proximus ab Epistolis, & Procurator etiam ab iisdem Epistolis tractus Carthaginiensis.

Proximos alios quam in tribus Scriniis non C video in Imperatorum Constitutionibus. Sed apud Ammianum Marcellinum Proximum Admissionum offendo, qui Consuli obsequeretur: „ Allapso, „ *inquit lib.* 22. Calendarum Januariarum die, cum „ Mamertini & Nevitæ nomina suscepissent pagi„ næ Consulares, Mamertino deinde Ludos edente „ Circenses, manumittendis ex more inductis per „ Admissionum Proximum, ipse lege agi dixerat, „ ut solebat: statimque admonitus Jurisdictionem „ eo die ad alterum pertinere, ut errato obnoxiam, „ Decembris auroram & ipse mutavit.

Insignis locus & notatione dignus, ex quo D Proximum Admissionum in Officio Consulis fuisse addiscimus: atque ipsum Consulem, ex more Ludis Circensibus, manumittendos admisisse. Et quoniam hunc morem manumittendi Circensibus Ludis in libris nostris non advertimus, operam non luserim si de hoc more obiter pauca dixero.

Officium Consulis est, ex Ulpiano [2], *Consilium præbere manumittere volentibus*. Consules & seorsum singuli manumittunt, ut Proconsules statim quam urbem egressi fuerunt: atque apud eos manumitti possunt, tam liberi, quam servi, & adoptiones fieri. Apud legatum vero Proconsulis nemo manumittere potest, nec adoptare [3]: omnino E enim non est apud eum legis actio [4]. Quare recte Paulus [5]: Apud Magistratus municipales, si habeant legis actionem, emancipari & manumitti potest. Quod est, si speciali lege, vel Senatusconsulto, vel Constitutione Principis, id illis concessum sit, quod jure Magistratus non competit. Consul ergo, cum manumittendi per Proximum inducerentur; id est, cum ii qui emancipari, adoptari, vel manumitti solenni ritu adessent; ipse lege agi dicebat: quia legis ei actio esset: & lege agere, est peragere jure & ordine, quæ hac de re constituta sunt. Aliud autem est consilium præbere manumittere volentibus. Nam si minor F servum suum vellet manumittere, manumissionis causam præbere debebat, apud Concilium, ex lege Ælia Sentia. Consul autem Concilium præbebat, hoc est, consessum certorum virorum, qui statis anni diebus convenirent: Συνέδριον ἐπὶ φανερῶν ἀνδρῶν κατὰ ῥητὸν τοῦ ἐνιαυτοῦ χρόνον συνιστάμενον [6].

1 L. 66. C. de decurionib. 2 Lib. 1. D. de offic. Consul. 3 Lib. 2. D. de offic. Proconsul. 4 Lib. 3. D. eod. 5 Lib. 2. Sentent. tit. 25. 6 Theophil. instit. quib. ex caus. major.

Hæc forte remotiora sunt: sed ad ea me Proximus Admissionum pertraxit, quæ illi proxima sunt, licet aliquo intervallo.

Proximos sequuntur Melloproximi V. C. qui sequenti anno futuri sunt Proximi. Proximatus enim dignitas annua est, ex lege Honorii & Theodosii [1], cum antea Proximi per biennium in Scriniis agerent.

Magistri autem Scriniorum Officium non habent, ut monuimus, sed Adjutores Electos de Scriniis, qui Obsecundatores sacrorum Scriniorum, quique generali nomine Memoriales appellantur [2]. De Adjutoribus lapis vetus pag. 587. 7.

M. AVRELIO. AVG
LIB. A LIBELLIS
ADIVTORI

Horum certus & definitus numerus fuit: nam statuti memoriales, in Scrinio memoriæ, sexaginta duo fuerunt: Epistolarum triginta quatuor: libellorum triginta quatuor.

Antiquarii in Scrinio memoriæ, nunquam minus quam quatuor [3]. Hi tamen ad Bibliothecæ Codices componendos, vel pro vetustate reparandos, sunt quatuor Græci, & tres Latini scribendi periti [4]. Memoriales etiam Epistolarum, libellorum, & sacrarum Constitutionum referuntur, qui omnes in sacris Scriniis militare dicuntur [5]. De Antiquariis D. Hieron. ep. 6. *ad Florentium*: *Quæso ut eos libros, quos me non habere brevis subditus edocebit, Librarii manu in charta scribi jubeas*. Deinde: *Et quoniam multis sacræ Bibliothecæ Codicibus abundamus, impera vicissim, quodcunque vis mittam. Nec putes mihi grave esse si jubeas: habeo Alumnos, qui antiquariæ rei serviunt.* de iisdem D. Augustin. Serm. 44. *de Verbis Domini*: *Qui videt litteras in codice optime scripto, & non novit legere, laudat quidem Antiquarii manum, admiratur apicum pulchritudinem*. Sed Antiquarii alio sensu apud Auctores primæ notæ accipiuntur, ut sint ii verborum obsoletorum aucupes, illorum fœtoribus odiosi, Suetonius in *Augusto* cap. 86.

Militant præterea in sacris Scriniis Laterculenses, Primates, Exceptores, Librarii, Pragmaticarii, Scriniarii, a Secretis. Laterculenses ad Magistrum memoriæ pertinent, qui minori laterculo præfuit. Hi quidem ad Laterculensis gradum in Scrinio memoriæ producti sunt, ex Adjutoribus, & in utroque laterculo militabant [6], quorum custodia illis mandata erat. Novella Justiniani de Prætore Lycaoniæ [7], eum præbere adstringit *Primario Clarissimorum Tribunorum Laterculensibus, solidos* XXIIII. Atque hi Laterculenses binas militias simul compositas & sociali nexas consortio consequi poterant, ut & Pragmaticarii & a Secretis, quos memorialium cingulum ornabat [8].

Primates in Scriniis, Priores, Proceres & Primores dicuntur, in capite constituti. Hi quindecim in Scriniis militarunt [9]. Exceptores Cujacio sunt ταχυγράφοι, ὀξυγράφοι, qui pro loco & ordine suo ad Commentarios accedebant [10]. Lapis vetus p. 372. 4.

L. AVRELIO. MARCIANO. AVG. LIB.
EXCEPTORI

1 L. 17. C. T. de proxim. Comitib.
2 L. 3. C. T. eod.
3 L. 10. C. de proxim. sacr. scrin.
4 L. 2. C. T. de studiis liberalib. Urb. Rom.
5 L. 2. C. de privileg. eor. qui in sacr. Palat.
6 L. 13. §. 1. C. de proxim. sacr. scrin.
7 Novel. 25.
8 L. 5. in fin. C. qui militar. poss.
9 L. 7. C. de proxim. sacr. scrin.
10 L. 2. C. T. de numerar actuar.

A Hi quidem alii erant a Librariis, qui excepta in mundum redigebant, & transcribebant, ideoque καλλιγράφοι dicti [1]: *Si quis Librarius in transcribendo erraverit*, ait Scævola, *nihil nocet* [2].

Alexander Imperator post meridianas horas subscriptioni & Epistolarum lectioni semper dedit operam: relegentibus cuncta Librariis, & iis qui Scrinium gerebant. Librarium Gloss. vet. γραφεὺς. Hinc Librarius Scriba, in Inscriptione Salerni, pag. 94. 11.

T. TETTIENVS. FELIX. AVGVSTALIS
B SCRIBA. LIBRAR.

Et Librarius ad manum, in alia Inscriptione legitur Romæ, pag. 584. 11.

IVCVNDVS. DOMITIÆ
BIBVLI. LIBRARIVS
AD. MANVM

Ad manum Amanuensis est, qui etiam προχειροφόρος, sed frequentius pro eo est, cujus opera & manu in scribendo utebantur: is est a manu dictus Julius Cæsar Philemonem a manu servum, qui necem suam per venenum inimicis promiserat, simplici morte punivit, Sueton. in *Julio* c. 74. A manu autem & ad manum idem significat. Lapis Romæ, p. 584. 8.

C

QVARTIONIS. DECVMI. AVG. LIB
A. MANV. FIDELIS. CONLIBERTVS

Pragmaticarii a Pragmaticis valde differunt: hi enim apud Græcos infimi homines mercedula adducti Ministros se præbebant Oratoribus, iique apud illos Πραγματικοὶ vocantur, Cicero 1. *de Orator.* homines quidem multo rerum usu periti, solertes & vafri, qui ab Advocatis distinguuntur [3]. Pragmatici in foro hodie Jurisperitis omnibus præstant. D At Pragmaticarii in sacris Principis Scriniis versantur [4]. Πραγματεία Hesychio, *σύγγραμμα βίβλου, librorum conscriptio*. Budæo *πραγματεία opus* est, quod commentatione animi componitur. Ab eo Pragmaticarii, quorum ingeniis Pragmaticæ annotationes [5], sanctiones, acta cognitionum, arcana committuntur.

Scriniarii proprie sunt qui Scrinium gerebant. Scriniarius ab Epistolis in Inscriptionibus antiquis memoratur, pag. 1111. 10.

E TI. CLAVDIVS. DIVI. L. ERASTVS
SCRINIARIVS. AB. EPISTVLIS

Item Scriniarius a Libellis. Romæ, pag. 587. 10.

QVADRATO. SCRINIARIO
A. LIBELLIS

Scriniarius χαρτοφύλαξ Auctori *Etymologici*: & Chartophylacem in iisdem Inscriptionibus invenio, pag. 587. 11.

M. AVRELIO. M. F. ROM.
F VETVRIO. AVG. N. CHARTOPHILA

A Secretis inter memoriales numerantur [7], quos in Officio Magistratuum Cornicularios nuncupatos credo: nam Cornicularii sunt Officiales, qui

1 Novel. 42.
2 L. 92. D. de reg. jur.
3 L. moris. §. nonnunquam. D. de pœn.
4 L. 7. C. de divers. rescript.
5 L. 12. C. de vectigalib. & commiss.
6 L. 8. C. de proxim. sacr. scrin.
7 L. 5. in fin. C. qui militar. poss.

adsunt cornibus Secretarii, illique in Consistorio a secretis vocantur. Fuit enim in Consistorio Secretarium, qui locus est, in quo Judices conveniebant & considebant [1]. Hinc in causis Illustrium Reorum statuit Imperator, ut illi sederent in aliqua Secretarii parte [2].

De Privilegiis eorum qui in sacro Palatio militant, titulus est in utroque C. Memorialium Privilegia multis aliis legibus continentur. Atque inter ea hoc unum est, ut illis & consessus pateat in Secretaria ordinariorum Judicum. His etiam datur jus considendi cum Spectabilibus, ab Exceptoribus ad Melloproximos, & eos quibus Clarissimatus dignitas collata est: multaque alia habent, quæ in Constitutione Theodosii exprimuntur [3]. Memoriales vero cujuslibet Scrinii scripta exsequebantur [4], & memoriales vocantur quasi scriptores [5]: sic enim memoriæ nomen pro scripturis usurpat. Tertullianus lib. *advers. Judæos*, cap. 1. *Secundum memorias*, inquit, *populus Judæorum relicto Deo Idolis servivit*. Unde & D. Augustinus *lib. de cognitione Dei* cap. 1. subsidium memoriæ scripturam dicit: quo sensu *firmare annalium memoria*, Tacitus etiam dixit lib. 4. *Annal.* cap. 8.

CAP. VIII.

De Referendariis & ad Responsum.

Referendarii eam habent cum Magistris Scriniorum vicinitatem & dignitatem conjunctam, ut eodem fere munere fungi videri possint: nam & ii sunt Spectabiles, & preces tractant, sacras formas, jussiones, dispositiones conficiunt, & jus relationis ad Principem habuerunt. Ex quo illos parum differre a Magistris Scriniorum clarum est, quorum indiscretas dignitates fuisse suspicari possumus. Sed Referendarii proprie sunt qui desideria & preces supplicantium Principi referunt & exponunt, quique jussiones Principis Judicibus insinuant [6]. Ραιφερενδάριος ὁ τὰ ῥηθέντα ἀναφέρων ἀπό τινος, Gloss. Basilic. Hujusmodi relationis exemplum adfert Procopius lib. 2. *de bello Persico*: *Theodorus*, inquit, *cum lues magna Constantinopoli pervagaretur & Curatorum penuria multi magis quam morbo perirent; huic curæ a Justiniano delegatur. Is enim Responsionibus Imperatoris præerat, continuo ei preces supplicantium nuntians. Referendarium Latini hoc munus appellant.*

Sed quoniam Referendarii sibi multo plus tribuebant quam deberent; illorum potestatem Justinianus coarctavit [7], sanxitque, „Ut cum lis examinaretur coram Judice, sive in pecuniariis causis, „sive in criminalibus, neque Pragmaticum typum, „quem Julianus Antecessor vocat Pragmaticam „Sanctionem, neque sacram quamlibet, sive ex „scripto aut non scripto, jussionem: Dispositionem Spectabilium Referendariorum insinuare judicantibus, aut insinuatam valere: sed secundum leges causas examinari & decidi. Deinde adjicit Justinianus, „sive per formas, sive per dispositiones nostrorum Referendariorum judicantibus insinuetur. Et paulo post: „Si vero Pragmatica forma aut Dispositio Spectabilium Referendariorum judicantibus insinuetur: Jubemus „Judicem non respicere, sub pœna decem librarum auri, eidem pœnæ subjecto & eo, qui talem „aliquam formam dictaverit, & ministrantibus ei „& talem aliquam Dispositionem facientibus Spectabilibus nostris Referendariis. Loquitur autem „Imp. de Rescriptis, quibus rei judicandæ forma „præscribitur. Idem ille [1]: „Spectabiles, *inquit*, „Referendarios in causis, quas docent aut referunt ad Principem, nullam habere licentiam eos „aut Adjutores eorum, vel per se, vel per aliam „personam, tenere aliquem aut sub fidejussoribus „facere, aut aliquid exigere, aut cogere, transactiones aut pacta quædam cum suis adversariis exponere, aut quolibet modo in quacunque causa se „permiscere. Nihil enim aliud facere eos concedimus, nisi solas nostras jussiones in quocunque „negotio, aut ex scripto, aut non scripto, prolatas competentibus, aut deputatis insinuare Judicibus.

Hæc Justiniani verba sic interpretatur Julianus, ut nullus Referendariorum possit tenere aliquem, vel fidejussores desiderare, vel aliquid exigere, vel compellere: quod transactionem aliquam cum adversario suo faciat. Tenere est obligare [2]. Novella autem Justiniani ad omnes Judices pertinet, quæ vult litigantes in ipso disceptationis exordio sacramentum præbere, nihil penitus Judicibus aut Patrocinii causa ipsis, vel alii cuique personæ, quolibet modo dedisse. Formula Referendariorum est apud Cassiodorum lib 6. *Variar.* 17. qui docet eos causam ordine Principi exposuisse, interpellantium vota cognovisse, atque iis responsa reddidisse.

Sunt etiam inter Officia Ecclesiastica Referendarii: licet enim Episcopis, & per referendarios magnæ Ecclesiæ, & per Apocrisiarios Patriarcharum referre Imperatori, & sic Responsum impetrare [3]. Docet Cujacius [4], Apocrisiarios, ad Responsum dictos, eosque in Officio Magistrorum militum præsentalium fuisse, qui vice eorum responsa dabant. Unde a plerisque Ἀποκρισιάριοι Responsales vocantur. Et quidem Apocrisiarius proprie a Responsis dici potest, qui veluti internuntius [5], Procurator, & negotiorum gestor: nonnunquam vero Orator vel Legatus absentis Episcopi vel Patriarchæ: Ἄγγελος ὁ σημαίνων ὁ Ἀποκρισιάριος, ἢ ὁ τὰς ἀγγελίας, ἤγουν τὰς ἀκοὰς ἢ φήμας διαγγέλλων, Gloss. Basilic. Græci ergo ad Responsum interpretantur Ἀποκρισιάριον. Glossæ Basilicæ, Ἀξιοποιεῖν, εἰς ἀπόκρισιν.

Differt tamen Adresponsum ab Apocrisiario: fuit enim ille sub moderatore Helenoponti, & militum controversias sedabat, militesque redigebat in ordinem, & super eos potestatem habebat, nemine excepto [6]. Sunt & Referendi a Referendariis omnino distincti: illi etenim erant qui a Principe extra ordinem referebantur in album Curiæ, & Senatorum numero adscribebantur, Cassiodorus lib. 1. *Variar.* 41. & lib. 4. 25.

Ad Referendarios me refero, qui sub Justiniano XIIII. ad octonarium numerum redacti sunt, vetitumque novos sufficii, donec ad octavum usque demortui essent. Hic idem Referendariorum numerus a Carolo octavo, Rege Christianiss. in Cancellaria Franciæ primum constitutus est, qui Juris peritiam assecuti, desideria supplicum Requestarum Magistris, quos vocamus, referant, examinent, & si quid difficultatis sit, dilucide enarrent: nec litteras, quæ dicunt Justitiæ, secretorum Notarii subsignare debent, nisi in postrema earum parte Referendarius subscripserit.

1 L. 7. & 16. C. T. de proxim. comitib. & l. 2. C. de offic. rector. provinc.
2 L. 3. C. ubi Senat. vel clariss.
3 L. 2. 5. C. de prox. sacr. scrin. 4 L. 4. C. eod.
5 Novel. Theod. & Valent. de homicid. casu. facto & l. 2. C. de petitionib. bonor. subl.
6 Novel. 10.
7 Novel. 113.

1 Novel. 124. cap. 4.
2 L. 3. C. de transactionib. & l. si is qui. D. de excusationib.
3 Novel. 6. cap. 3.
4 Ad leg. fin. C. de re militar.
5 L. 29. C. de Episcop. & Cleric.
6 Novel. 28. cap. 3.

Sed quid ſint ſacræ formæ, aut ſacræ juſſiones, aut diſpoſitiones Referendariorum, neceſſe eſt examinare: nam Juſtinianus[1] ſacras has juſſiones & diſpoſitiones illis tribuere videtur, tamquam diſponant, quemadmodum oporteat negotium examinari & judicari: quod tamen ad ſolam diſpoſitionem Referendariorum poſtea refert, quaſi illi juſſiones Pragmaticas, mandata & cetera hujuſmodi diſponerent, & ſuo quidque ordine deſcriberent & formarent: eſt enim diſponere διατυπῶν, unde Pragmaticum typum Juſtinianus dixit[2]. Quod diſpoſitionis verbum virum eruditum fefellit, qui putat Referendarios Scrinium diſpoſitionum tractaſſe, illoſque ſub Magiſtro, vel Comite diſpoſitionum fuiſſe. Quod eſt viros Spectabiles Clariſſimo ſubjicere, & dignitatum ordinem perturbare. Juſſiones Principum diſponebant, id eſt, efformabant, Referendarii, quæ ex mera Principis voluntate pendebant. Exempli gratia; fœmina nullum adoptare filium ſine juſſu Principis poteſt[3]. ut nec reliquiarum mortui translatio fieri poteſt ſine eodem Principis juſſu[4]. Naturalibus liberis in paterna ſacra ſuſceptis, juſſiones divinæ ſuffragari dicuntur[5]. Has juſſiones Referendarius expediebat ut omnes eas, quæ ex mero conſenſu Principis & auctoritate proficiſcuntur: qualis etiam ea quæ ſuper ingenuis concubinis, uxoribus ducendis impetratur[6]. Atque hæ juſſiones, ſive juſſa, annotationes dicuntur, quando propria Principis manu ſubſcriptæ erant, & contra juris formam aliquid indulgebat[7]. Ut mulier Jure civili, quæ filios ſuos non habebat in poteſtate, arrogare non poteſt; ex indulgentia & annotatione Principis poteſt[8]. Pragmatica autem juſſio dicitur Judicum electorum delegatio[9].

De mandatis inſcriptio legis ſecundæ C. de Officio ejus, qui vicem alicujus Judicis obtinuerit, ſic concepta eſt, *Mandata Impp. Theodoſ. & Valent miſſa Antiocho ceteriſque Præfectis Præt. per Referendarium*. Miſſa, id eſt, inſinuata: inſinuare enim eſt publicare, notum facere, denuntiare: & qui juſſiones Magiſtratibus præferebat, Inſinuator ſacrarum litterarum dicebatur[10].

Sacræ formæ etiam ad Referendarium pertinent[11], de quibus inſcriptio Novellæ CLXII. ſic concipitur: *Sacra forma tranſmiſſa Dominico glorioſiſſimo Præfecto, de diverſis capitulis*. Alia eſt inſcriptio Novellæ CLVI. *Ne ſacræ formæ, quæ de cauſis procedunt publicis, aliter robur accipiant, quam ſi glorioſiſſ. Prætoriorum Præfectis inſinuatæ ſint*. Quidam Codices habent, *ſacræ formæ*, ſeu juſſiones, quas Princeps Referendariorum ingenio formabat. Sed ne quid per fraudem Referendarii fingerent, & ambitioſis Reſcriptionibus Judicibus imponerent; conſtituit Juſtinianus, ut divinæ quas vocat juſſiones, ſubſcriptionem Quæſtoris haberent[12], nec illæ emiſſæ in litibus aliter a Judicibus reciperentur.

1 D. Novel. 113.
2 Ead. Novel.
3 L. ſi ſuſpecta. §. quoniam. D. de inoffic. teſtament.
4 L. oſſa. D. de religioſ.
5 L. 7. C. de naturalib. liber.
6 L. 5. C. eod.
7 Novel. Majorian. de homicid. caſu facto.
8 L. 5. C. de adoptionib.
9 L. 34. C. de appellationib.
10 L. 2. C. publicæ lætitiæ, &c.
11 De Novel. 113.
12 Novel. 114.

CAP. IX.

De Primicerio Notariorum; Utroque Laterculo; Tribunis & Notariis Principis.

SUb diſpoſitione viri Spectabilis Primicerii Notariorum, omnis dignitatum & adminiſtrationum Notitia eſt, tam militarium quam civilium. Hic Scholas & numeros tractabat[1]: & in Schola Notariorum, quæ præclarum Collegium & ſacratum vocatur[2], Primicerius, qui Πρωτονοτάριος Codino, primum & principem locum obtinet. Hic Dominus ex Primiceriis vocari videtur ab Impp. Honorio & Arcadio, qui Dominum ex Primiceriis ſacrarum largitionum ſpeciali beneficio, Exvicariis ad ſimilitudinem proximorum ſacrorum Scriniorum eſſe præcipiunt[3]: ceteros Primicerios Scriniorum, & qui poſt illum Primicerii totius erant officii Palatinii, Exconſularibus inter Adlectos eſſe decernunt. Domini vox mihi primum ſuſpecta fuit, cum id nomen Imperatores ſoli vendicare ſibi ſolerent, quodque priores Principes ut maledictum & opprobrium exhorruerunt, Suetonius in *Auguſto* cap 53. & in *Tiberio* cap. 27. Acerbe increpuit Tiberius eos qui divinas occupationes & Dominum dixerunt, Tacitus 2. *Annal.* Hæc tamen Domini appellatio ſine invidia ad alios tranſlata videtur, & in factionibus Agitatorum recepta, ut vetus Inſcriptio probat, pag. 338. 2.

M. AVRELIO. LIBERO. PATRI
MAGISTRO. ET SOCIO. DOMINO
ET. AGITATORI. FACTIONIS
PRASINAE

Ut Dominus & Domina, vocabula erant, quibus vir & uxor, teſtandi conjugii cauſa, ſeſe invicem appellabant: *Uxori*, ait Scævola[4], *fideicommiſit hæc verba: Peto a te, Domina uxor*. Idem ille[5]: *Domina ſanctiſſima, ſcio te de am cis meis curaturam*. Sic Virgilius lib. 4. *Æneid.*

——— connubia noſtra
Reppulit, ac Dominum Æneam in regna recepit.

Ad quem Servius notat eſſe de jure, quaſi per coemtionem, ut Dominus maritus, uxor Domina vocetur. Quare Dominus ex Primiceriis, eſt Primicerius totius officii, id eſt, primus inter ceteros Primicerios, ut infra cap 24 demoſtramus.

Primicerius Notarius Principis dicitur, & honore inter honorarios primus. Κηρὸς ceram ſignificat & tabulam ceratam, in qua Antiqui ſcribebant. Ab his tabulis dictus eſt Primicerius, Alciatus *ad titul. de Primicer.* qui ſub poſtremis Imperatoribus μέγας κύριος vocatus eſt, teſte Gregora lib. 7. ἀντὶ μεγάλου Πριμικηρίου, μέγαν κύριον ὀνομάζουσι νῦν. Quæ lectio recta eſt: nam cum Bœotiæ Thebarumque Princeps hereditariam hanc dignitatem a Conſtantino Magno accepiſſet, ſucceſſu temporis illum non μέγαν κήριον, ſed μέγαν κύριον vocarunt, *magnum Dominum*. Qui pro κυρίῳ emendant κήριον, veram lectionem immutant, & Auctoris ſenſum perturbant: nam verborum contrarietatem tollunt, quæ ex hac dictione ἀντι ſequitur: κύριος enim opponitur κηρίῳ.

4 Notit. Imper.
2 L. 15. tit. 1. lib. 6. C. T.
3 L. 19. C. T. de Palatin. ſacrar. larg.
4 L. 41. D. de leg. 3.
5 L. Titia. §. quum Marco. D. de annuis leg.

Primicerius Notariorum Spectabilis eſt [1], & in numero Proconſulum habetur: cui tanquam Comiti ſemper faſces cum Curialibus dantur [2]: ſub eo erat laterculum majus, ut minus ſub Quæſtore Palatii. Atque ille aliquando Quæſtoris munere functus eſt: etenim Primicerium Notariorum orationes Principis in Senatu recitaſſe videmus, quod proprium erat Quæſtoris Palatii. Impp. Theodoſius & Arcadius ad Senatum Urbis Romæ Orationem miſerunt, in cujus fine ſcriptum eſt: *Recitata in Senatu per Theodoſium Primicerium Notariorum* [3].

Primicerius numeros tractabat. matriculam Scholarum interpretatur Julianus [4]. Per illum Princeps largiebatur honores, ut per Comitem largitionum, pecunias, Cujacius *in Paratitl. C. de Offic. Quæſtor.* Comitivæ quidem largitionum adjuncta eſt Primiceriatus dignitas, ut per eum honores darentur, per quem pecuniæ largitas a Principe conferebatur, Caſſiodorus lib.6. *Variar.* 7. Sed fuit Primicerius largitionum: fuerunt & Primicerii Scriniorum, qui a Primicerio Notariorum diverſi ſunt [5]: hi enim Exvicariis & Conſularibus inter allectos habentur; at Pr mic rii Notariorum Officio functi, Senatoria & Magiſtri Officiorum dignitate honorabantur, [6] atque etiam ad Illuſtrem Magiſtri a vigiliis atque laboribus promovebantur ſummitatem, & primum militiæ nobilis locum aſſequuntur [7]: nec in ordinem ceterorum rediguntur, qui honorarios codicillos meruerunt. Quod ſi Primicerii Notariorum de Conſiſtorio Principis ſine adminiſtratione diſceſſerint, non ſolum Vicariis anteponuntur, ſed etiam Proconſulibus æquantur [8].

Sunt Primicerii multorum Officiorum, qui primum locum tenent: eſt enim Primicerius Cubiculariorum, Menſorum, Lampadariorum, Decanorum, Fabricenſium, Scriniorum utriuſque ærarii Palatinorum, Advocatorum, Domeſticorum, Protectorum, Privatarum Receptoriarum, Deputatorum, Auguſtalium, Singulariorum. Eſt & in antiquis Inſcriptionibus Primicerius Cenariorum & & Primicerius Monetariorum: Romæ pag. 1054. 8.

HIC. IACET. NOMINE. MATRONA. C. F. IN. PACE. VXOR CORNELI. PRIMICERI. CENARIORVM. FILIA. PORPHORI. PRIMICERI. MONETARIORVM.

Vix eſt ut Cenariorum Primicerium interpretari poſſim, quem tamen inter Monetarios recenſendum Inſcriptio monet. Κήνεον Heſychio eſt καθαρὸν, *purum*: & aurum aut argentum purum dicitur, quod expurgatum & excoctum eſt. Unde Cenarios arbitror eſſe auri & argenti expurgatores, καθαρίζοντας, quos nos dicimus *Affineurs*. Hæc mea conjectura eſt, quam Eruditorum judicio ſubmitto. Generaliter quælibet corpora Scholæ Collegia ſuum Primicerium habuerunt.

Majoris autem laterculi cujus Primicerius Notariorum curam habuit, quatuor Scrinia fuere. Notitia conſuetudinum, Τῷ Πριμικηρίῳ τῶν λαμπροτάτων Τριβούνων Νοταρίων μετὰ τῶν τεσσάρων σκρινίων λατερκούλου νομίσματα ν'. Laterculum ex Græcis Scriptoribus, πλινθὶς ſive πλινθίον, quadrata figura. Et majore emittebantur Illuſtres & Spectabiles; ut ex minori Clariſſimi. Erant vero Latercula Codices in Scrinio memoriæ poſiti [9], qui dignitatum & adminiſtrationum tam civilium quam militarium & mandatorum Principis, & promotionum & conſuetudinum notitiam continebant. Unde conjicio quatuor majoris laterculi Scrinia ita diviſa eſſe, ut primum dignitates civiles; ſecundum militares; tertium mandata & promotiones; quartum conſuetudines complecteretur. Lapſus eſt Pamelius ad Tertullianum *adverſus Valentinian.* cap. 29. qui ſuſpicatur, majus laterculum civiles dignitates, minus vero militares continuiſſe. Sed quotus quiſque eſt, qui in re tam obſcura ſæpius non labatur?

Laterculo etiam includitur Commentarium Principis, in quo Magiſtratuum nomina relata & ad ærarium delata [1]. Quod ad Proconſules legatoſque eorum & ad eos qui Provinciis præſunt, Procuratoreſve Principum qui in Provinciis tenentur, & ad Tribunos militum, & Præfectos & Comites legatorum pertinet: Modeſtinus de Illuſtribus nihil loquitur, quia Illuſtres ſua Scrinia ſuoſque Primicerios habuerunt: hinc tres Primerii Tribuni Prætoriani numerantur [2].

Decem tamen in ſacris Scriniis, poſt Primicerium fuere Tribuni [3], qui ſunt *N. tarii militantes inter pr.mos*, ut ab Ammiano Marcel. vocantur *lib.* 29. Ex Tribunis illis fuerunt Secundocerii, & Tertiocerii. Secundocerius ſecundum inter Notarios gradum adeptus, ut idem Marcellinus teſtatur *lib.* eod. & qui ſequens Primicerium, Tribunus & Notarius Proconſulibus æquatur: alii vero Tribuni & Notarii, Vicariis [4].

Præpoſiti Notariis Principis Tribuni vocantur, Zoſimus *lib.* 5. Συνέζησε τούτῳ καὶ Ἰωάννης τῶν ὑπογραφέων, οὓς Τριβούνους καλοῦσιν, ἄρχων γεγενημένος. Tribunos dictos, qui ceteris in re aliqua vel in aliquo ordine præeſſent, nemo neſcit. Hi nomen ſortiti ſunt a tribubus, non, ut Iſidorus *lib.* 8. *cap.* 4. putat, a tribuendo: nam cum Romulus Populum in tres partes diviſiſſet, Tribunos appellavit eos qui tribubus ſingulis præfuiſſent; a quibus deinde qui aliis Præpoſiti ſunt, hoc fuerunt nomine inſigniti, Dionyſius *lib.* 2. Et ſcribit Varro Tribunos militum appellatos, quod terni tribus tribubus ad exercitum mitterentur, lib. 4. de *Ling. Lat.*.

Tribuni & Notarii ad Secreta Imperialia pertinent, quos a Secretis principum dictos credit Cujacius, eo modo, ut qui a ſecretis Judicum ſunt Cancellarii [5]. Tribuni autem Notarii variis Officiis fuerunt occupati, atque ut ex Notitia, Primicerium Notariorum ſcholas & numeros tractaſſe diximus; recte colligimus Numerariorum Tribunos fuiſſe. Quod auctoritate Sidonii comprobo: *Ætate med.a*, inquit *lib.* 5. *epiſt.* 6. *Patres noſtri ſub uno contubernio, vixdum a pueritia in totam adoleſcentiam evecti, Principi Honorio Tribuni Notariique militavere.* Ubi Sirmondus noſter ex Caſſiodoro notat, Tribunatum, aditum honorum nobili adoleſcentiæ fuiſſe. Quod de Tribunatu numerorum intelligendum credo. Quæ dignitas impuberi deferebatur, Cujacius lib. 17. *Obſervat.* cap. 36. Facilius quidem Tribunatus Numeri dabatur impuberi, ex illuſtri familia profecto, cum poſſet majores natu Vicarios, adjutores, Conſiliarios habere. Hoc munus quidem militiæ fuit, quod hic accipio pro civili: Numerarii enim Scriniorum fuerunt, qui Chartas & Rationes tractabant.

Magna vero Tribunorum Notariorum dignitas fuit, quæ ex eo dignoſcitur, quod Tribunum No-

1 L. 1. C. T. qui a præbit. Tiron. 2 L. 3. C. T. de Primicer. Notar. 3 L. 14. tit. 1. C. T. lib. 6. 4 Novel. 85. 5 L. 19. C. T. de Primicer. ſacr. larg. 6 L. 2. C. de Primicer. 7 L. 4 C. T. eod. 8 L. 2. C. T. eod. 9 L. 3. C. de Agentib. in re..

1 L. abeſſe. D. ex quib. cauſ. major.
2 L. 13. C. de Palatin. ſacr. largit.
3 L. 11. C. de metat.
4 L. 2. C. T. de Primicer. & Notar.
5 In Paratitl. C. de Adſeſſorib.

tariorum Romam misit Honorius Imp. ut præsente eo quæ ipse statueret celerius implerentur, Symmachus *lib.* 10. *epist.* 5. & 31. Idem Honorius Tribunum & Notarium in Africam Judicem misit, qui de Donatistarum hæresi cognosceret, Possidonius in *Vita D. Augustini*. Porro iidem Comites & Tribuni Notariorum dicuntur [1]: & passim Notarii & Tribuni conjunguntur in sacris memoriæ Scriniis, qui cæteris Notariis præessent, Zosimus *lib.* 5. *ἐν τῷ τάγματι τῶν βασιλικῶν ὑπογραφέων ἀναφερόμενοι*. Hi suo Officio fungebantur intra Consistorii secreta veneranda [2], quos Vopiscus *Secretorum Imperatoris Notarios* vocat in *Aureliano*, *quibus Officium secretorum creditur*, idem *ibidem*. Notarii Principis intra secreta Consistorii morantur: atqui a Secretis extra secretum illud fuerunt, & ad fores stabant. Quare a Cujacio, qui Notarios & Tribunos ad secreta a Secretis vocat, quem omnes Eruditi secuti sunt, unus ego dissentio. Ut enim ab Epistolis non sunt Magistri Epistolarum, sic a Secretis non sunt Secretarii Principum.

Ceterum qui Notariorum funguntur Officio intra Consistorium Principis, cum *a Palatinis mittuntur obsequiis, a primis quibusque gradibus usque ad Perfectissimatus ordinem, tametsi Prosecutoriarum adjumenta non habeant, prærogativa concessi honoris utuntur* [3]. Ea etiam Notariis Principis fuit honoris prærogativa, ut ad Illustres quandoque promoverentur. Sic Syagrius Notarius, Præfectus & Consul factus est, Ammianus Marcellinus *lib.* 28. & Felix Notarius, Officiorum Magister, idem *lib.* 20.

Notarium Paulum Imperator misit ad Orientem, potestate delata ut instar Ducis experientia clari ad arbitrium suum audiri efficeret causas, idem *l.* 19. Eo tandem crevit Notariorum auctoritas, ut Theodorus Principis Notariis adscriptus, ausus sit affectare Imperium, Zosimus *lib.* 4. & Procopius Notarius missus ad Persarum Regem ab Imp. Juliano, cum Lucilliano Comite, modo quodam violentæ necessitatis adstrictus ad res novas consurrexerit, Ammianus Marcellinus *lib.* 17.

Sunt & Notarii inferiores, in quos aliquando graviter animadversum: etenim Notarium, qui falsum causæ Brevem in Consilio Imperatoris retulerat, incisis digitorum nervis, ut nunquam posset scribere, Alexander deportavit, Lampridius in *ejus Vita*. Breves breviter prætereo; sunt enim Libelli sive Catalogi, qui ex Scrinio Principis manabant [4]; vel qui ad Principem deferebantur: ut Breves Censuum ex prisca institutione, Symmachus *lib.* 1. *ep.* 60. quæ nomina & debita fisci debitorum continebant [5]. De his leges duas *C. T. de indulgentia debitorum* subjicio [6], quæ interpretationem desiderant. Prima est ad Andromachum Præfectum Urbi, qua jubet Imperator *omnium reliquorum exactionem suspendi, donec admoniti ordinarii Judices nominatorios Breves absque ulla fraude conscriptos transmittant, quibus aperte liqueat, quæ penes Minuscularios, quæ penes Curiales debita habeantur*. Pro *Nominatorios Breves*, emendant viri docti *Notarios*: quorum emendationem probo. Lex altera scripta est ad Venantium Comitem rerum privatarum: *Breves, quos Spectabiles viri ac Palatinarum sacrarum ad Principem vel ad Prætoriana Scrinia detulerunt, & professionis modum eum qui Brevibus sedet scribi vult Imperator*.

Ex his legibus leve mendum apud Lampridium corrigendum est, & pro Notario, qui falsum causæ Brevem in concilio Imperatoris retulerat, legendum est *detulerat*. Nec enim Notarius inferior, de quo Lampridius loquitur, jus relationis in Consistorio Principis habuit. Nec Notarii isti sunt Principis, qui Breves debitorum in Provinciis scribebant, quibus liqueret, quæ penes Minuscularios debita haberentur. Minusculum ἔλαττον, a quo Minuscularii dicuntur tenuioris fortunæ homines, quorum paupertas quinquaginta solidorum summa æstimatur [1].

Breves Censuum a Notario conficiebantur, & professionis modum, is qui sederat, scribere debuit. Profiteri est Censum edere [2], cujus forma ab Ulpiano exprimitur [3]. Sed quid sibi velint hæc verba, *ut is qui sedet, scribat*; breviter ab Optato Milevitano intelligimus lib. 1. *De Schismate Donatistar. Brevis*, inquit, *auri & argenti sedenti Cæciliano traditur, adhibitis testibus*. Sedebat Magister Census in Urbe; in Provinciis, qui illius vices supplebant; ut Moderatores earum, vel Defensores civitatum [4]. Ut & Censitores, qui Censum agebant, & Legati ad Census accipiendos. Hac de re Sidonius *lib.* 8. *epist.* 6. „ Audivi adolescens at„ que adhuc nuper ex puero, cum pater meus Præ„ fectus Prætor. Galliarum Tribunalibus præside„ ret, sub cujus Magistratu Consul Asterius. Ad„ hærebam sellæ Curuli, etsi non latens per ordi„ nem, certe non sedens per ætatem: mixtusque „ turmæ Censualium penulatorum, proxime Con„ suli proximus eram. Censuales stabant; sedebat solus qui Censum ageret. Vetus lapis est de Legato ad Census accipiendos, pag. 427. 12.

CAIO. LAELIO. LEGATO. IMP. NERVAE
TRAIANI. CAESARIS. AVG. AD. CEN.
SVS. ACCIPIENDOS.

Notarii, qui huic rei operam dabant, inter Censuales habebantur. Quod de Notariis Principis intelligi non potest, quibus etiam deposito Officio, Census peræquationes, discussiones non injunguntur [5].

Erant & Notarii Apparitorum, de quibus lex est Arcadii & Honorii ad Theodorum Præfectum Præt. [6] „ Si quis in Ecclesias irruens, Sacerdotibus „ & Ministris aliquid importet injuriæ: quod ge„ ritur litteris ordinum, Magistratuum, & Cura„ torum, & Notariis Apparitorum, quos Statio„ narios appellant, deferatur in Notitiam potesta„ tum. Symmachus *lib.* 10. *epist.* 4. „ Impatien„ ter fero Apparitorum Notariis Senatui nuntiari, „ quod Romani Populi Magistratus abesse patiaris. Stationarii Apparitores erant, certis locis dispositi, qui exorientes tumultus ac rixas componerent, quidque ubique ageretur Præfectis denuntiarent [7]. Quod ex D. Augustino intelligi potest: *Non accusantibus nobis*, inquit *epist.* 159. *sed illorum Notariis, ad quos tuendæ publicæ pacis vigilantia pertinebat, præsentati*, &c. Vulgati codices habent, *Notoria*; emendatiores, *Notariis*. Hæc Augustini Epistola scripta est ad Marcellinum Tribunum, & Notarium, qui ab Honorio Imp. missus in Africam, ut Donatistas ad fidem Catholicam reduceret, & ad publicam collationem cogeret, Possidonius in *Vita D. Augustini*. Ad hunc etiam scripta lex est

1 L. 7. C. de privileg. eor. qui in sacr. Palat.
2 L. 7. C. eod.
3 L. 7. C. T. de privileg. eor. qui in sacr. Palat.
4 L. 24. C. T. de erog. milit. annon.
5 L. 3. C. T. de indulgent. debitor.
6 L. 3. & l. 13.

1 L. 1. C. de defensorib. civit.
2 Ulpian. in Fragment.
3 L. forma. D. de Censib.
4 L. 31. C. de Episcop. & Cleric.
5 L. 1. & 2. C. de Primicer.
6 L. 31. C. T. de Episcop. & Cleric.
7 L. 1. §. quies. D. de offic. Præfect. Urb.

Honorii & Theodosii his verbis [1]: „ Ea quæ ad „ Catholicam fidem pertinent, vel olim ordinavit „ Antiquitas, vel parentum nostrorum auctoritas „ religiosa constituit, novella superstitione summota, integra & inviolata custodire præcipimus. Quare D. Augustinus eadem *Epistola*: „ Scio quidem, *inquit*, Ecclesiasticas causas Excellentiæ „ tuæ potissimum injunctas: sed credo istam curam ad virum Clarissimum & Spectabilem Proconsulem pertinere, ad quem quoque litteras „ dedit. Credo ita D. Augustinum scripsisse, quod Donatistas multorum criminum reos sciret, quorum animadversio ad Proconsulis dignitatem pertinebat, non ad Tribunum, qui missus non erat cum jure gladii. De Marcellino Tribuno & Carthaginensi collatione amplissime Cardinalis Baronius scripsit Tom. 5. *Annal.* ad Annum Christ. 410. 11. & 12.

De Tribuno & Notario Principis lapis vetus, qui de Claudiano Poeta, pag. 391. 5.

CL. CLAVDIANO. V. C. TRI
BVNO. ET. NOTARIO. INTER. CETERAS
VIGENTES. ARTES. PRAEGLO-
RIOSISSIMO
POETARVM. LICET. AD. MEMO-
RIAM. SEM
PITERNAM. CARMINA. AB. EODEM
SCRIPTA. SVFFICIANT. ADTAMEN
TESTIMONII. GRATIA. OB. IVDICII. SVI
FIDEM. DD. NN. ARCADIVS. ET
HONORIVS
FELICISSIMI. AC DOCTISSIMI
IMPERATORES. SENATV. PETENTE
STATVAM. IN. FORO. DIVI. TRAIANI
ERIGI. COLLOCARIQ. IVSSERVNT

Alius est Petronii Maximi Tribuni & Notarii Romæ, qui etiam hic apponi meretur pag. 449. 7.

D. D. D. N. N. N. INVICTISSIMI
PRINCIPES. HONORIVS. THEODO-
SIVS. ET CONSTANTIVS. CENSORES
REMVNERATORESQVE. VIR-
TVTVM
PETRONIO. MAXIMO. V. C. PRAEF.
VRB. OB. PETITION
SENATVS. AMPLISSIMI. POPVLIQVE.
ROMANI. STATVAM
MERITORVM. PERENNE. MONV-
MENTVM. IN. FORO
VLPIO. CONSTITVI. IVSSERVNT.
CVM. A. PROAVIS.
ATAVISQ. NOBILITAS. PARIBVS. TI-
TVLORVM. INSIGNIBVS
ORNATVR. QVI. PRIMAEVVS. IN.
CONSISTORIO
SACRO. TRIBVNVS. ET. NOTARIVS.
MERVIT. NONO DECIM
AETATIS. ANNO. SACRARVM. RE-
MVNERATIONVM
PER. TRIENNIVM. COMES. POST.
PRAEF. VRBIS. AET. SEX
MENSIBVS. HASQVE. OMNES. DIGNI-
TATES. INTRA. VICE
SIMVM. QVINTVM. ADSECVTVS
AETATIS. ANNVM
PVBLICVM. IN. SE. TESTIMONIVM.
ET. AETERNORVM
PRINCIPVM. IVDICIVM. PROVOCAVIT.

Elegans & alius est de Tribuno & Notario Prætoriano, Romæ, pag. 464. 8.

1 L. 3. C. T. de Religione.

POSTVMIANVS. C. V. FILIVS
MAGNIFICI VIRI. MAXIMIANI
PRAEFECTI. PRAETORIO
ET. CONSVLIS. ORDINARII
QVAESTOR. CANDIDATVS
PRAETOR. VRBANVS. TRIBVNVS
ET. NOTARIVS. PRAETORIANVS
PRAEFECTVS. VRBI. SECVNDO
CONSVL. ORDINARIVS. QVOS
TANTOS. ET. TALES. HONORES
PRIMO. AETATIS. SVAE. FLORE
PROMOVERIT*

Fuerunt etiam aliorum Officiorum Tribuni, ut Primicerii: nam sunt Tribuni militares, Tribuni Fabricarum, Armaturarum, Stabuli, Tribuni Voluptatum, quorum formulam promit Cassiodorus lib. 6. *Variar.* 10. Sunt & Tribuni Comici ex joco Plauti in *Persa* Act. 1. Sc. 1. ℣. 21.

—— plusculum annum
Fui Præferratus apud molas Tribunus vapularis.

Notarii vulgares seu inferiores sunt ταχυγράφοι, Tribuni Notarii ὑπογραφεῖς, Magistri Scriniorum ἀντιγραφεῖς, qui Notariorum Principis contrascriptores forte dici possent. Sic tamen sunt appellati a rescriptis, quæ ipsi componebant & efformabant: nam ἀντιγραφὴ βασιλικὴ est rescriptum Imperatoris.

CAP. X.

De Palatinis Magistratibus: ac primum de Magistro Officiorum.

Explicata sunt huc usque quæ ad Consistorium Principis pertinent, quæque in illo Officia operam præstarunt: qui Illustres adsederunt, & præbuerunt consilium, quique illorum civilia præcipue negotia vel cum jure gladii tractarunt, *lib.* 2. *cap.* 19. Inter eos Magistrum Officiorum locavimus, qui cum Quæstore ut plurimum ex delegatione Principis causas judicaret. Hic vero, cum Palatinus sit Magistratus, ea tantum persequemur, quæ quidem illi jure Magistratus competunt, quæque in hunc locum rejecimus. Proxime de Tribunis Notariorum locuti sumus, & de notatione nominis Tribuni: nomen istud Tribuni Magistro Officiorum convenire nullo modo potest: sed Constantini lex urget me, qui Proculianum Tribunum & Magistrum Officiorum vocare videtur [1]. Sed Constantini lex attentius prospecta duas dignitates complectitur; Tribuni scilicet, quam Proculianus gessit, & Magistri Officiorum, quem non nominat; nusquam enim legitur Tribunus & Magister Officiorum: & dictio, &, in lege posita, disjunctiva est, non copulativa.

Erant sub Magistro Officiorum, in Scriniis militantes, quos generali nomine Memoriales vocatos diximus. Erant etiam Magisteriani, & Ministeriani, & sub illius dispositione Scrinia quatuor, Memoriæ, Epistolarum, Libellorum, & Dispositionum: Admissionales, & Cancellarii [2]. Erant Scholæ & Fabricæ, de quibus nos postea. Hinc Jurisdictio Magistri Officiorum latissima est: non solum enim de appellationibus Ducianorum Judicum, sed & Duces ipsi & eorum Apparitores & limitanei & castrorum Præpositi, nulli alii Ju-

1 L. 1. C. T. de distract. pagin. 2 Notitia Imper.

* Rep. PROMERVIT, prout exstat apud Gruterum.

dici subjacebant: exceptis qui in limitibus Orientis, Thraciarum & Illyrici militant, qui Jurisdictioni Magistri militum per Orientem subjecti sunt [1].

Hujus etiam Jurisdictioni subjiciuntur Ministeriani sacræ vestis, ceterique hujus nominis, & Castrensiani, exceptis criminalibus & tributariis causis [2]. Apud eundem, vel arbitrum ab eo delegatum, Centenarii & Ducenarii in Urbe respondent, non apud Præfectum Urbi [3]. De hospitii jure, & qui ab eo immunes essent, ipse cognoscit [4]: & de Statuis collocandis [5], atque de cursu publico [6]. Præterea Officiorum Magistri eos, qui res fisci vel publicas tractassent, ad reddendum rationem & reliqua solvenda compellebant, Symmachus *lib.* 10. *epist.* 47.

Scholæ autem sex fuerunt sub Magistri Officiorum Illustris in Occidente dispositione: Scrinia quatuor: Fabricæ novemdecim; atque in illius Officio de Schola Agentium in rebus, Adjutor, Subadjuvæ Adjutoris, Subadjuva Fabricarum diversarum, Curiosus Cursus publici in præsenti, Curiosi omnium Provinciarum, Interpretes omnium gentium [7]. At sub Magistro Officiorum in Oriente, Scholæ octo, Scrinia quatuor, Mensores & Lampadarii, Officium Admissionum, Fabricæ Orientis quinque, Ponticæ tres, Asianæ una, Thraciarum duæ, Illyrici quatuor. In Officio autem de Schola Agentium in rebus fuit illi Adjutor, Subadjuvæ: Adjutores duo, Fabricarum tres, Barbariorum tres, (ita scriptum in Notitia pro *Barbaricariorum*) Orientis unus, Asianæ unus, Ponticæ unus, Thraciarum & Illyrici unus. Curiosus cursus publici præsentalis unus: Interpretes diversarum gentium: Magister Officiorum ipse emittit.

Hæc omnia dilucidam interpretationem desiderant. Illa quidem suo quoque ordine exponen[e]s: sed in iis solum immorabimur, quæ in No[titia] Imperii enarrantur: cetera leviter præterimus, quæ ex legibus, a quibus hausta sunt, satis intelligi possunt. A Scholis incipiendum est, inter quas est Schola Scutariorum secunda prima, Schola Scutariorum, Schola armaturarum seniorum, Schola Gentilium seniorum, Schola Scutariorum tertia Schola Agentium in rebus, & Deputati ejusdem Scholæ.

Scholas undecim Justinianus enumerat [8], cum tamen in utriusque Imperii Notitia decem tantum enuntientur. Undecimam Scholam Fabricensium adjicit Cujacius [9]: sed Fabricenses a Scholis in Notitia separantur, & Fabricensium fuit certum Corpus, non Schola. Quare si Schola undecima quærenda est, puto eam fuisse Protectorum, ex Ammiano Marcell. qui scribit *lib.* 14. *Constantium Principem ad Gallum Cæsarem scripsisse, ut solis esset contentus Scholis Palatinis & Protectorum cum Scutariis & Gentilibus.*

Scholæ sunt Collegia quædam militum, vel Ministrorum Principis, tam armatæ militiæ quam Togatæ, quarum plurimæ Magistri Officiorum Jurisdictioni subjectæ sunt [10]. Hoc Scholæ verbum quidam introducere conati sunt in lege VII. C. de Aquæductu: cujus vulgata lectio sic habet: *Ad reparationem aquæductuum hujus almæ Urbis, omnia vectigalia quæ colligi possunt, ex universis calculis hujus inclytæ Urbis, ad refectionem aquæductus procedant.* Pro, *universis calculis* emendat Barnabas Brissonius, *universis Scholis*: sed male Scholas vectigales facit. Legit Cujacius, *universis scalis*, pro, *calculis*, quæ lectio Vitruvii auctoritate posset confirmari: hic enim ubi de Hydraulicis machinis tractat: *Supra basim*, inquit *lib.* 10. *cap.* 13. *eriguntur regulæ, dextra ac sinistra scalari forma compactæ*, &c. Unde Scalæ aquæductibus aptæ, quæ his machinis inservirent, & privatis usibus pro fistulis usurpantur, quibus aquæ per domos aut fundos privatorum funduntur, & saliunt [1]. Vectigal autem pendebatur, sive annua pensitatio pro aquæductu, intra domum Romæ constitutam [2].

Liceat nobis interdum σχολάζειν in istis Scholis, & ad ea digredi, quæ negotium facessere multis possunt, quæque in Græculorum Scholis nusquam agitantur. Vulgatam C. lectionem rectam puto. Optime enim dicitur vectigalia colligere ex universis calculis: ut subducta scilicet ratione, quod quisque debeat, computetur. Hinc calculi fiscalis satisfactionem dixit Imperator [3], & communi calculo subjicit Papinianus [4].

Nos vero Scholas Magistri Officiorum explicemus, sub cujus dispositione fuit Scutariorum Schola in Occidente prima, secunda, & tertia. Scutarii milites a scutis denominati. Clypeis ante Romani usi sunt: deinde postquam stipendiarii acti, scuta pro clypeis fecere, ait Livius *lib.* 8. qui de ordine militari & Scutatorum turba multa profert. Justa arma sunt scuta, & simul cum scuto gladius, ex Polybio *lib.* 6. *ἔστι δὲ Ῥωμαϊκὴ πανοπλία, πρῶτον μὲν θυρεὸς, ἅμα δὲ τῷ θυρεῷ μάχαιρα.* Qui formam scuti graphice depingit. Gravis armatura plumbatas quinas, positas in scutis, primo impetu jacit, Vegetius *lib.* 2. *cap.* 15. & 23. Scutariorum rector ab Ammiano Marcel. Tribunus Scutariorum vocatur *lib.* 14. Plumbatæ positæ in scutis inter missilia numerantur. *Ex alto*, inquit Vegetius *lib.* 4. *cap.* 29. *missilia sive Plumbatæ vehementius cadunt.* Plumbatæ sunt jacula, quæ a Plumbatis, quibus rei vel Martyres cædebantur, omnino differunt. Et lapsus est Adrianus Turnebus lib. 24. *Advers.* cap. 12. qui Plumbatas easdem putat: nam Plumbatæ, quibus Martyres cæ[si], vel personæ viliores, sunt flagella facta ex funiculis, in quorum extremitatibus glandulæ lumbeæ erant impactæ. Quæ Plumbatarum verbera, ab insolentia Judicum reperta supplicia, Constantinus Imp. improbat [5].

Schola Armaturarum Seniorum Magistro Officiorum subjecta est. Armatura genus est exercitii, quo a Campiductoribus Tirones imbuuntur: quod in omnibus præliis armaturis melius pugnaretur, & armaturis utcunque eruditi reliquos bellandi arte præcederent, Vegetius *lib.* 1. *cap.* 13. Schola Armaturarum Juniorum, quæ sub dispositione Magistri Officiorum Orientis erat. Juniores & novi milites, mane & post meridiem, ad omne genus exercebantur armorum; veteres & eruditi semel in die, idem *lib.* 2. *cap.* 23. Tribuni Armaturarum meminit Ammianus Marcel. *lib.* 14. & 15. apud quem est & agens vicem armaturarum rectoris, *lib.* 15.

Scholas Gentilium interpretor ἐθνικῶν seu Nationum: qualis fuit *Schola Gallica Palatii* Symmacho *lib.* 9. *epist.* 52. Gentiles autem a Scutariis distinguuntur, qui in ordine Palatinorum militum præcipui fuerunt. Julianus Imp. cum apud Senonas oppidum tunc opportunum abscessisset, curabat ut milites, qui a solitis desciverant præsidiis, reducerentur: ut conspiratas Gentes in no-

1 L. 8. C. de diverſ. Offic. 2 L. 4. C. de Castrensian. & Ministerian. 3 L. 4. C. de Agentib. in reb. 4 L. 1 2. & 3. C. de metatis. 5 C. de statuis & imaginib. 6 L. 9. C. T. de Curs. publico. 7 Notitia Imper. 8 L. fin. C de locato. 9 Ad. tit. C. de privileg. Scholar. 10 L. 2. C. eod.

1 L. fistulam. D. si servit. vendic.
2 L. in conditione. D. de actionib. empt.
3 L. 19. C. T. quand. appellation. non recip.
4 L. in ratione. §. quæsitum. D. ad leg. Falcid.
5 L. 2. C. de exactionib. Tributor.

xam Romani nominis disjiceret. Hæc sollicite cogitantem, eum hostis aggreditur, oppidi capiendi spe in majus accensa, quod nec Scutarios adesse prodentibus profugia didicerant, nec Gentiles per municipia distributos, Ammianus Marcellinus *lib.* 16. Ex quo videre est, robur præcipuum in Scutariis & Gentilibus positum esse. Novella est Theodosii [1] de Scholaribus Comitibus & de Domesticis eorum ad Florentium Magistrum Officiorum, qua Comitibus Scholarum verberandi regradandive Senatores ac Ducenarios, licentiam denegat.

Schola Agentium in rebus & deputati ejusdem Scholæ, ad Magistri Officiorum dispositionem pertinent. Separantur Scholares, veluti Agentes in rebus, a Palatinis: hinc duo diversi tituli in C. Justiniani de privilegiis eorum qui in sacro Palatio militant, & de privilegiis Scholarum.

Agentes in rebus non in litterarum præsidiis militant, nec eorum litterata militia dicitur: sed militant in rebus & in actu, & a Græcis dicuntur Magisteriani. Μαγιςεριανὸς Glos. vel Agens in rebus: horum varii gradus fuere. Alii enim, ut notat Cujacius [2], Tribuni sunt Scholarum, alii Primicerii, alii Senatores, Ducenarii, Centenarii, Biarchi, Circitores, Equites, Tirones: queis addo Deputatos, Curiosos, seu Curagendarios.

Matricula Agentium in rebus a Magistro Officiorum confecta sic est [3]: *Ducenarii quadraginta octo in cingulis habentur: numerus Centenariorum ducenti viri: Biarchi ducenti quinquaginta viri duntaxat: præterea Circitores trecenti: Equites quadringenti quinquaginta.* Hi quidem, quorum numerus est definitus, ad mille ducentos octo & quadraginta viros redacti sunt.

Senatores in Scholis sunt ut Decuriones in municipiis, *quos verberare, vel regradare Scholarum Comiti non licet* [4]: *sed ea quæ tali commotione digna sunt, ad Magistri Officiorum Notitiam referuntur.* Pro *commotione* in lege Theodosii [5], lego *commonitione*. Est enim commonitio, animadversio, castigatio. Plautus noster in *Sticho* Act.1. Sc.2. ℣. 6.

Jam quidem in suo quidque loco nisi erit mihi situm supellectilis,
Cum ego revortar, vos monumentis commonefaciam bubulis.

Agentes in rebus ad Ducenariam & Centenariam & Biarchiam labore unusquisque perveniebat, non suffragio: Principatum vero adipiscuntur, matricula decurrente [6]. Et expletis stipendiis, ad Ducenæ Principatum perveniunt [7]. Ducena & Centena dignitates sunt, de quibus nos alio loco; cum Ducenarii & Centenarii in Officio sacrarum largitionum fuerint, non sub dispositione Magistri Officiorum, cui ceteri Agentes in rebus & Deputati ejusdem Scholæ obsequuntur.

Deputati, λειτουργοὶ, ἀφωρισμένοι, ministri separati & seorsum habiti. Dicitur etiam deputatus, καταταχθεὶς, vincens celeritate, ἀπομενηθεὶς, adsignatus, delegatus. Deputatos servos fuisse publicos lex testatur [8], quamvis deputati etiam Privatorum servi dicantur, qui alicui loco sunt assignati, quales in villis deputatos servos Q. Mutius definiebat [9]. Sed deputati Scholæ Agentium in rebus, milites sunt ex illorum Schola selecti, qui labore atque ordine ad cursum regendum, & curas agendas, Judicio Scholæ & ordinis merito diriguntur: ita ut illorum Principes Notitiæ nihil subtrahant, ex iis quæ geri in Rep. viderint [1]. Alii fuerunt Deputati, qui vulneratos in bello reficerent, quos, ut opinor, Valetudinarios Tarruntenus Paternus vocat lib. 1. *Militarium* [2]: hi nihil ad Scholam Agentium.

Difficile est, qualia fuerint Agentium in rebus munera, certo definire: hoc vero certum est, quod eorum in rebus labores & vigiliæ tantæ fuerunt, ut soli efficere viderentur, quicquid publici oneris esset [3]. Quare plenum vigiliarum munus exercere dicuntur [4]. In illorum Schola nemo facile sub annotatione quoque speciali Principis prorumpebat, nisi sub majore parte Scholæ, quisque advenisset, probatus esset, qualis sit moribus, unde domo, quam Officiorum originem ac sortem fateretur [5]. Hinc forte Agentium in rebus Schola, *bonorum virorum Collegium* dicitur [6]. In eorum numero crescunt Comites secundi ordinis, Cubicularii Principis primi duntaxat loci, quos Tribunorum Urbicianorum petitio fecerit militare [7].

Agentium in rebus Schola Vicariam dignitatem adepta est [8], quos militiæ finis ad Principatus honorem adduxit. Illorum quosdam inferioris militiæ milites vocat Imperator, ut Palatinos, quibus ad Urbem accedere non licet, exceptis iis, quibus negotium aliquod aut munus fuerit injunctum [9].

Inferioris militiæ milites sunt Tirones, quorum inferior militia est inter Agentes in rebus. Sic infantes vel pueri, qui militare cœperunt, inter ultimos sterni jubentur [10]. Porro Agentes in rebus quadam solemnitate solebant induci in Consistorium, ut aurum acciperent; inter alios *quidam ex illorum consortio, non ut moris est expansa chlamyde, sed utraque manu cavata suscepit. Tum Julianus Imp. Rapere, inquit, non accipere sciunt Agentes in rebus,* Ammianus Marcellinus *lib.* 16. Noverat Imperator cautus illorum rapacitatem & audaciam. Nam *pestilens genus frumentariorum remotum est,* ait Aurelius Victor in *Diocletiano*, „ quorum Agentes in rebus simillimi sunt, qui cum „ ad explorandum & nuntiandum si forte in Pro- „ vinciis motus exsisterent, instituti viderentur, „ compositis nefarie criminationibus, injecto pas- „ sim metu, præcipue remotissimo cuique, cun- „ cta fœde diripiebant. Singulare illorum audaciæ exemplum Ammianus Marcel. refert *lib.* 16. *Agens in rebus*, ait, *in Hispania ad cœnam itidem invitatus, cum inferentes vespertina lumina pueros exclamasse audisset ex usu, Vincamus .... solemne interpretatus*, (Lacunam sic expleo, ut *prave* reponam) *delevit nobilem domum.*

CAP. XI.

De Principibus Agentium in rebus, Barbaricariis, Admissionalibus, & Cancellariis.

PRincipes, qui primi & præcipui Scholarum ad gubernanda Officia directi, varii fuerunt, de quibus nos supra *lib.* 2. *cap.* 10. qui Principales Officiorum vocantur [11]. Hi etiam in Schola Agentium in rebus distincti. Quare utriusque C. tituli non de Principe, sed de Principibus Agentium in rebus concepti sunt. Fuit enim Principatus Duce-

1 Novel. 29. 2 Ad tit. C. de Agentib. in reb. 3 L. 3. C. eod. 4 L. 3. C. de Offic. Magistr. Offic. 5 Novel. 29. 6 L. 1. C. de Offic. Mag. Offic. 7. L. 15. tit. 1. C. T. lib. 6. 8 L. fin. C. de servis fugit. 9 L. 3. §. sed quod. D. de penu legat.

1 L. 4. C. T. de Curiosis.
2 L. fin. D. de jur. immunit.
3 Novel. Theod. 37.
4 L. 7. C. T. de privileg. eor. qui in sacr. Palat.
5 L. 4. C. T. de Agent. in reb.
6 L. 18. C. T. eod.
7 D. l. 18.
8 L. 22. C. eod.
9 L. 1. C. T. quib. militantib. ad Urb.
10 L. 14. C. T. de re militar.
11 L. 1. C. de sentent. passis.

næ, fuit Centenæ & Biarchiæ [1]. Principes autem Agentium in rebus, ex eorum numero fuerunt, qui per annum integrum quaterni per ordinem Subadjuvarum sollicitudinem in unoquoque Scrinio Fabricarum & Barbaricariorum susceperunt [2]. Perperam in C. Justiniani scriptum, *Barbariorum*, censet Brissonius, quod postea expendemus.

In Notitia Imperii, sub dispositione Magistri Officiorum Orientis, & inter illius Officia sunt Subadjuvæ, Adjutores duo, Fabricarum tres, Barbaricariorum tres, ubi etiam scriptum, Barbariorum. Sunt Barbarii, vel Barbaricarii Phrygiones, quorum artis est, ex auro & coloratis filis, hominum formas & animalium in vestibus exprimere. Virgilius lib. 11. *Æneid.*

Pictus acu tunicas, & barbara tegmina crurum.

Hinc Barbarii & Barbaricarii vel Barbarici, unde & *βαρβαρικὸν* est armamentarium, in quo spolia & donaria belli pacisque a Barbaris accepta reponuntur.

Simocatta *Histor. Mauric.* lib. 5. cap. 13. *Ἐπιστολὴν δὲ Ἑλληνικοῖς γράμμασιν ἅμα τῷ κειμηλίῳ εἰς τὸ λεγόμενον βαρβαρικὸν παρεπέμπετο.*

In Fabricis barbarica arma parabantur, quæ Julius Pollux *lib. 9. cap. 7. περὶ τῶν βαρβαρικῶν ὅπλων*, enumerat. Scuta & vestes nobiliorum militum, auro argentoque decorata a Barbaricis tegebantur. Hinc Virgilius lib. 9. *Æneid.*

Pictus acu chlamydem.

Et lib. 7

—— picti scuta Labici.

Ad quem Servius: *Apud Veteres*, inquit, *picta erant scuta virorum fortium; Inertium contra & Tyronum, pura.* Idem Poeta 9. *Æneid.*

—— —— parmaque inglorius alba.

Qui Barbarorum exuvias in armamentario diligenter servatas docet 2. *Æneid.*

Barbarico postes auro spoliisque superbi
Procubuere.

Ab eo Barbaricum pro terra extranea accipitur. Decios Impp. utrosque in Barbarico interfectos narrat Eutropius *lib.* 9. cui adstipulatur Aurelius Victor in *Decio*: *Nam Decius pater in Barbarico, inter confusas turbas, gurgite paludis submersus est; filius vero bello exstinctus;*

Ex Subadjuvarum in Fabricis numero facti sunt Principes Agentium in rebus, quorum ea dignitas & auctoritas fuit, ut Principes Magisterianorum dicerentur: nam & Agentes in rebus, ex interpretatione Juliani, Magisteriani vocabantur [3]. Nullus vero Officialium in munus aliquod nisi Principe illo ordinante mittebatur [4]: cui licuit habere in Officio suo domesticos, sicut Præsidibus, Ducibus & Comitibus [5]. Completo ille tempore militiæ, Comitivæ primi ordinis cingulo in diem vitæ potiebatur [6], Proconsulibus æquatus, & in amplissimo ordine inter Consulares allectos habebatur [7]. Quod *si Principatus sorte deposita*, (sic lego in C. T. non *forte*) *forsitan Provinciæ gubernacula huic Principi Agentium non evenerint*,

1 L. 15. C. T. lib. 6. tit. 1. 2 L. 5. C. de Agentib. in reb. 3 Novel. 124. 4 L. 5. C. T. de Agentib. in reb. 5 L. 5. c. 6. de Adsessorib. 6 L. 6. C. de Agent. in reb. 7 13. C. T. lib. 6. tit. 1.

A *par erit salutationis loco, bis quidem qui Præsidatum gesserint, cedere; sed eos qui Rationales fuerint, prævenire* [1].

Honorarii Principatus Officium impetrarunt hi, qui viginti quinque annorum militiam compleverunt [2]: si forte ob adversam valetudinem militiæ finem exspectare non possint. Hoc tempus ad vicennium Honorius & Theodosius redegerunt, ex Scholæ adtestatione [3].

Sub dispositione Magistri Officiorum in Occidente sunt Admissionales, & Cancellarii. Admissionales in sacro Palatio militant. [4] Extra rationem Scriniorum alii sunt Admissionum Magistri, alii
B Admissionum Proximi, alii Admissionales. Horum munus erat, volentes adire Principem intromittere: quorum primus Magister dicebatur, qui honoratiores ad Principem introducebat. „Cum „ Silvanus ex Magisterio peditum, sollicitato exercitu, ad Augustum culmen evectus esset, hac „ mole inopini casus Constantius ictus. Primates „ concilio, secunda vigilia, convocato properarunt in regiam. Cumque nulli ad eligendum „ quid agi deberet mens suppetere posset, aut lingua: submissis verbis perstringebatur Ursicini „ mentio, qui paulo ante læsæ majestatis accusatus
C „ & damnatus, & cujus sententia dilata. Per Admissionum Magistrum, qui mos est honoratior, „ accito eo ingressoque Consistorium, offertur „ purpura, &c. Ammianus Marcellinus *lib.* 15. De hoc Admissionum Magistro lex est Arcadii & Honorii: [5] *Ut nulla penitus functione vel glebatione Senatoria tum primum ob dignitatem Vicariam fatigetur, sitque immunis a septem quoque solidorum præstatione, quæ tenuissimos Senatores solet obligare.*

Admissionis Officium a Claudii & Neronis temporibus institutum, Seneca docet lib. 6. *Benefic.* cap. 33. *Non sunt*, inquit, *isti amici, qui in*
D *primas & secundas Admissiones digeruntur.* Plinius de Claudii Libertis *lib.* 33. *cap.* 3. *Fuit & alia Claudii Principatu differentia in solis his, quibus admissionem ejus Liberti dedissent imaginem Principis in annulo ex auro gerendi, magna criminum occasione.* Corrigit Lipsius *ad Tacitum lib.* 6. *Annal. quibus Admissionum Liberti ejus dedissent.* Judicet Lector: nec enim Admissionum Liberti hoc jus imaginum dare poterant: sed hi ad Principem accedentes, scrutabantur, & crimini dabant, si quem Principis imaginem in annulo gerentem offendissent.

Admissionum Proximum Ammianus Marcel. *lib.*
E 22. inducit: eratque is, ut Admissionales, Magistri Admissionum minister, qui vocabat & admittebat ad Principem venientes. Recte Seneca lib. 1. *de Clementia* cap. 10. *Cohortem interioris admissionis* dixit: nam Admissionales alii intra Principis cubiculum, alii ad fores. De Alexandro Severo Lampridius in *Alexandro*, *Salutabatur quasi unus de Senatoribus, patente velo Admissionalibus remotis, aut solis iis Ministri ad fores fuerunt.*

Patens istud velum nos ad Cancellarios adducit. Principes enim in aditu primo vela, deinde cancellos habebant, qui vela servarent. De Theo-
F dorico Gotthorum Rege Sidonius *lib.* 1. *epistol.* 2. *Reliquum mane regni administrandi cura sibi deputat: circumsistit sellam Comes armiger, Pellitorum turba satellitum, ne absit, admittitur: ne obstrepet, eliminatur: sicque pro foribus immurmurat exclusa velis, inclusa cancellis.* Consistorii regii fores, ut ex Corippo Sirmondus notat, velis prætendebantur:

1 L. 2. C. T. lib. 9. tit. 1. de Princip. Agent. in reb. 2 L. 4. C. eod. 3 L. 19. C. T. de Agentib. in reb. 4 L. 3. & 7. C. T. de Privileg. eor. qui in sacr. Palat. 5 L. 12. C. T. lib. 2. tit. 1.

Proxima huic statio cancellis septa & clausa. Intra velum, hoc est, Consistorium ipsum, admissi Comites & participes consilii: Satellites inter cancellos & vela substitere. Ut igitur vela servabant Velarii, ita cancellos Cancellarii. De Velariis lapis Romæ, pag. 599. 7.

TI. CL. THALLVS
PRAEPOSITVS. VELARIORVM
DOMVS. AVGVSTANAE

Et lapis alius Neapoli, pag. ead. 8.

D. M.
L. FLAVI. AVG
LIB. PRIMIGENI
SVPRA. VELARIOS
DE. DOMV. AVG

Primigenium hic pro Primicerio accipio.

CAP. XII.

De Fabricis & Fabricensibus.

FAbricenses, qui in Justiniani Novella Fabricensii dicuntur [1]. sunt qui arma fabricant in publicis Officinis [2], *φαυρικήσιοι* Cedreno *οἱ τῶν ὅπλων δημιουργοί*. Isidoro *lib.* 1. *cap.* 13. *τεχνῖται τῶν ὅπλων*. De his scripta Novella est ad Basilidem, Sacrorum Officiorum Magistrum [3], quæ varia armorum genera continet: Arcus, sagittas, spathas, enses, quæ vocare consueverunt Semispathia, & quæ vocantur Zabæ sive loricæ, contos, lanceas, & quæ apud Isauros nominantur monocopia, & appellatos Sitinnos, seu missilia, aspides, scuta, galeas seu cassides. Gladios Julianus vocat *παραμήρια*, & pro monocopiis scribit *μονοκόντια*, pro Sitinnis Zibynnos. *Παραμήρια* sunt arma femoralia & gladioli in femore penduli, Isidorus *lib.* 2. *cap.* 57. Paullus in *Historia Miscella* vertit *παραμήριον* pugionem, *μονοκόντια*: & Zibynni sunt Isaurica arma, lanceæ & missilia. Inter arma numerat Ulpianus frameas, id est, romphæas [4]; & Gloss. vet. framea est *ῥομφαία*. „ Germani rari gladiis aut „ majoribus lanceis utuntur: hastas vel ipsorum „ vocabulo frameas gerunt, angusto & brevi ferro, „ sed acri & ad usum habili. Eques quidem scuto „ frameaque contentus est, ait Tacitus lib. *de morib. Germanor.* De aliis armorum generibus, ex Veterum Libris, tractat Agellius *lib.* 10. *cap.* 25. ad quem Lectorem remitto.

Inter Fabricenses Tarruntenus Paternus lib. 1. militarium [5], comprehendit Balistarios: Florentini Pandectæ legunt *Valistarios*, in quibus V. pro B. & e contra, B. pro V. frequenter inveniuntur: Specularios fabros, sagittarios, Ærarios, bucularum structores, gladiatores, & Optionem fabricæ, quibus vacationem aliquam tribuit munerum graviorum conditio. Balistariorum ordo per diversas constitutus civitates, sola publica arma, in armamentis publicis cujusque civitatis recondita corrigit, & renovat. Specularios interpretor ex Novella 13. Theodosii & Valent. qua Fabricenses constricti, nominationibus suis, sociorum actibus quandam speculam gerebant, quia unius damnum ad omnium transibat dispendium. Ærarii Budæo sunt *χαλκεῖς* excusores, buccularum structores; Turnebo lib. 9. *Adversar.* cap. 16. qui galeas faciunt, ex ea galearum parte, quæ buccula dicitur, imposito nomine a bucca; quod ea pars galeæ circa os ad respirationem. Buccula, *παραγναθὶς*, buccæ *γνάθοι*: bucculæ a Barbaricariis auro & argento tegebantur [1].

1 Novel. 85. 2 D. l. 32. C. de Decurionib. & fil. cor. 3 Novel. 85. 4 L. 3. §. arma. D. de vi & vi armat. 5 L. fin. D. de jur. imminut.

A Gladiatores non *μονομάχοι*, sed *μαχαιροποιοί*. Optio fabricæ, fabricis legionum, Scutariis & Loricariis custos præest, ut Turnebo videtur lib. 2. *Adversar.* cap. 13. Sed Paternus custodem armorum ab Optione separat, quem malo annonæ fabricensis erogatorem dicere. Optio enim annonam dividebat, *ὃς ἐπεμέλειτο τὸ τῆς περὶ τὴν οἰκίαν δαπάνης, Ὀπτίωνα τοῦτον καλοῦσι*, ait Procopius lib. 3. *de Bello Vandal.* Fabricenses enim annonam a fisco accipiebant [2].

Habuerunt Fabricenses Deputatos, Chartularios, B Protectores, Tribunos. Deputati a Juliano statuti numerorum dicuntur, qui numeri cujusque militum arma procurabant; nec operabantur in fabricis, sed solam diligentiam habebant armorum militum in numero constitutorum periculo quinque inter eos Primatum. Hi alii sunt a servis, qui fabricis sunt deputati [3]. Chartularii Scrinii fabricæ ab eodem Juliano vocantur Scriniarii, qui ad Inquisitionem privatorum, qui arma faciunt, depositiones a Magistratibus, & Defensoribus, & Patribus civitatum accipiebant; quod nemini privato concederent arma facere. Atque hos armorum C custodes intelligo, quod hujusmodi armorum custodiæ præessent [4].

Primicerium Fabricenses habuerunt, ut omnia Corpora, & Protectores fabricæ: & Primicerius post biennium inter Protectores fabricæ jus habet adorandi purpuram [5]. Quodnam fuerit munus hujus Protectoris non ita clarum est: nam Protectores varii fuerunt: Alii Principis, de quibus nos supra: Alii in acie, qui *πριμοσκουτάριοι, ὑπερασπισταὶ: οἱ νῦν λεγόμενοι Προτίκτορες*, Gloss. Basilicæ. Hac Veterani Protectorum dignitate cumulati sunt [6]. Fuerunt etiam Protectores fori venalium [7]: Protectores & Comitenses, & Ripenses [8], Prote- D ctores & Notarii in veteri lapide, pag. 626. 8.

BRVTIA. AVRELIANAE. CN. FILIAE NEPTI. GALLICANI. CONS. ORDINARI. OB. MERITA. HONESTATIS. ET. CONCORDIAE. CONIVGALIS. L. VITALIS. V. C. PROTECTOR. ET. NOTARIVS. VXORI

In alio lapide legitur Protector Ducenarius, pag. 531. 2.

D. M.
E ET. MEMORIAE. ATTINIAE
TIBERIAE. AVRELIVS. ROMANVS
PROTECTOR. DVCENARIVS
CONIVGI. INCOMPARABILI

Protectores autem fabricæ eos puto, quibus fabricæ tuitio commissa est [9], qui Tribunatus dignitatem assequebantur [10]. Post dignitatem Protectoris atque Tribuni, Gratianus Comes præfuit rei Castrensi per Africam, Ammianus Marcellinus *lib.* 30. & Quæstor Galli Cæsaris Tribunos fabricarum insimulavit, promittentes armorum, si F novæ res agitari cœpissent, idem *lib.* 14. Hi Tribuni præpositi fabricæ, quorum unum Valentinianus oblato thorace polito faberrime, præmiumque ideo exspectantem, ea re præcepit occidi, quod pondus paulo minus habuit species ærea *, quam ille formaverat, idem *lib.* 29.

1 L. 1. C. de Fabricensib. 2 Novel. 85. 3 L. fin. C. de serv. fugitiv. 4 L. 3. C. de Fabricensib. 5 L. 2. C. eod. 6 L. 2. de Veteran. 7 L. 10. C. T. de erogat. milit. annon. 8 L. 4. C. de Veteran. 9 L. 27. C. T. de erog. milit. annon. 10 L. 2. C. de Domestic. & Protectorib.

* In Edit. legitur *ferrea*.

Fabricenſium Collegio nullus cooptatur, qui Curiali conditione liber non ſit; id eſt, docuerit ſe non avo, non patre Curiali genitum, nihil ſe ordini civitatis debere, nullique ſe civico muneri obnoxium [1]. Quod ſi quis Fabricenſis originem Curialem & propriæ civitatis munera declinarit, ſuo ordini reſtituitur [2]. Fabricenſium vero ſtigmata, hoc eſt, nota publica, brachiis infligebantur, ad imitationem Tironum [3]. *Tirones punctis in cute punctis, milites ſcribebantur, & matriculis inſerebantur*, Vegetius *lib.* 2. *cap.* 5. Puncturas punctas apud Vegetium non rejicio; alii emendant, *victuris punctis*, quod non improbo.

Inter cetera Fabricenſium privilegia hoc unum fuit; *Ut ſi quis eorum ſine liberis, vel legitimo herede inteſtatus deceſſiſſet, bona ejus iis deferrentur, qui velut creatores attinentur*, (ita legit Contius, & in vulgatis male ſcriptum, *creditores*) *ut Fabricenſes Collegarum ſuorum ſolatiis perfruantur* [4]. Contio aſſentitur Cujacius: nam nominare idem eſt ac creare. Hinc in Pandectis Florentinis: „ Si eo „ tempore, quo quis nominatus eſt idoneus, po- „ ſtea lapſus facultatibus, damnum debitis Reipu- „ blicæ dederit: quia fortuitos caſus nullum hu- „ manum conſilium providere poteſt, Creator hoc „ nomine nihil præſtare debet [5]. Perperam in vulgatis, *Procuratores*. Creatores ergo ſunt Nominatores, ὅ ἂν χειροτονῆται, in Baſilicis. Nollem tamen cum Cujacio *creaturæ* verbum reponere in lege 1. C. quemadmodum civilia munera indicuntur. „ „ Cum te, *ait Imperator*; Curatorem, ad cogen- „ das angarias creatum, appellationem interpoſue- „ ris: Præſes Provinciæ, ſi alterius curiæ te eſſe „ animadverterit, ad alieni Corporis munera vo- „ cari non ſinet. Aperta lectio, & pro *curiæ* ſupponi *creaturæ* nullo modo placet. Hoc autem privilegium conceſſum eſt, quod Fabricenſes ſuis creationibus, ſeu nominationibus, conſtricti ſunt, & qui inter eos ſuſcipitur, totius Corporis nominatione ſuſcipitur. Quare quod ab uno delinquitur, totum Corpus Fabricenſium reſarcire compellitur [6].

Fabricæ in Illyrico ſunt quinque, ſub diſpoſitione Magiſtri Officiorum. Sirmenſis, Scutorum, Baliſtarum, & Armorum; Acincenſis, Scutaria. Cornutenſis, Scutaria: Lauriacenſis, Scutaria: Salonitana, Armorum [7]: Illyricum duplex fuit, unum in Oriente, alterum in Occidente. Quæ ſub Præfecti Præt. Italiæ poteſtate Diœceſes Illyrici fuerunt, in illis Fabricæ ſub diſpoſitione Magiſtri Officiorum Occidentis fuerunt. Prima Fabrica Sirmienſis. Sirmii frequens mentio in utroque Cod. quæ fuit Illyrici metropolis, ubi Palatium & Curia Principum. Herodianus de Maximino *lib.* 7. Ἐπανῆλθεν εἰς Παίονας, ἔν τε τῇ Σιρμίῳ διατρίβων, τῇ μεγίστῃ ἐκεῖ πόλει δοκούσῃ, τὰ πρὸς τὴν εἴσοδον εἰς τὸ ἔαρ παρεσκευάζετο: *In Pannoniam reverſus eſt intraque urbem Sirmium, quæ maxima omnium ejus regionis habetur in hibernis agens ad vernam ſeſe expeditionem comparabat*. De Sirmii Palatio & Curia Ammianus Marcel. *lib.* 30. *Apud Sirmium*, inquit, *repentino fragore nubium, fulmen excuſſum Palatii & Curiæ partem incendit & fori*. Secunda Fabrica eſt Acincenſis: Acincum urbs Illyrici. Tertia Cornutenſis, in Notitia, lego, *Carnutenſis*. Carnutum enim eſt Illyricorum oppidum, Ammianus Marcellinus *eod. lib.* & apud Carnutum agens Imperator per continuos tres menſes æſtivos arma parabat. Cornutos & Braccatos milites uſu præliorum diuturno firmatos invenio: ſed non Illyricos, idem *lib.* 16. Erant enim brac-

A chæ, vel braccæ, tegmen Gallorum. Lauriacenſis à Lauriaco, de quo Ammianus Marcel. *lib.* 31. Salonitana Fabrica, ab urbe Saloniana, quæ civitas eſt mediterranea Illyridis Liburniæ, Ptolom. tab 5. *Europ.*

Fabricæ ceteræ in Italia hæ ſunt: Concordienſis, Sagittaria: Veronenſis, Scutorum & Armorum: Mantuana, Loricaria: Cremonenſis, Scutaria: Ticinenſis, Arcuaria: Lucenſis, Spatharia. In Galliis Argentoratenſis, Armorum omnium: Matiſconenſis, Sagittaria: Auguſtodunenſis, Loricaria: Sueſſionenſis, Scutaria, Baliſtaria, & Clibanaria. Remenſis, Spatharia: Triberorum, Scutaria: Triberorum, Baliſtaria: Ambianenſis, Spa-

B tharia & Scutaria. Harum Fabricarum ut urbium nomina nota ſunt Inter eas Sueſſionenſis, Scutaria, Baliſtaria, & Clibanaria: Κλιβανάριοι ὁλοσίδηροι. Κλίβανα γὰρ οἱ Ῥωμαῖοι τὰ σιδηρᾶ καλύμματα καλοῦσι, ἀντὶ τοῦ καλαμῶνα, Gloſſ. Baſilic. Clibanarios optime deſcribit Ammianus Marcel *lib* 16. *Sparſi*, inquit, *Cataphracti Equites, quos Clibanarios dictitant Perſæ, thoracum muniti tegminibus, & limbis ferreis cincti, ut Praxitelis manu polita crederes ſimulachra, non viros: quos laminarum circuli tenues, apti corporis flexibus ambiebant, per omnia membra diducti*. Nazarius, in *Panegyrico Conſtantini*,

C de iiſdem Clibanariis: *Quæ enim*, inquit, *illa fuiſſe dicitur ſpecies, quam atrox viſu, quam formidoloſa? operimento ferrei equi atque homines pariter obſepti. Clibanariis in exercitu nomen eſt. Superne omnibus tectis equorum pectoribus, demiſſa lorica, & crurum tenus pendens, ſine impedimento, greſſus a noxa vulneris vendicabat*.

Cataphractos tamen Equites a Clibanariis differre aliquantulum ex Livio conjicio. Ille enim *lib.* 35. & 37. *Loricatos*, ait, *quos Cataphractos vocant, ipſi quidem ſunt ferro muniti, & equos ſimiliter munitos habent*. De his Salluſtius: *Equis paria operimenta erant, quæ linteo ferreis laminis in*

D *modum plumæ adnexuerant*. Quem locum citat Servius *ad* 11. *Æneid.* cui pluma eſt in armatura, ubi lorica in laminam ſe indit. Pro linteo pellem Virgilius poſuit, & pro laminis æreis, æneas ſquammas, *eod. lib.* 11.

Spumantemque agitabat equum, quem pellis ahenis
In plumam ſquammis auro conſerta tegebat.

Sed Clibanarii Cataphractorum nomen ſibi vendicarunt, quamvis Cataphractos Equos ab inſiden-

E tibus Clibanariis Vegetius ſeparare videatur, *Bini*, inquit *lib.* 3. *cap.* 24. *Cataphracti Equi jungebantur ad currum, quibus inſidentes Clibanarii, ſariſſas, hoc eſt, longiſſimos contos, in Elephantos dirigebant: demiſſa lorica & crurum tenus pendens. Equi tegebantur*.

Fabrica loricaria fuit Auguſtodunenſis. Loricæ tantum pectora tegebant: nam tergo nullus erat metus. Clibanarii toto corpore ferreo thorace contecti, tergo ut pectore armati pugnabant. Sub Magiſtro Officiorum in Oriente fuit Schola Scutariorum Clibanariorum: fuere Menſores & Lampadarii: Fabricæ in Oriente & ceteris Provinciis

F quindecim, quæ tres Clibanarias habuerunt, nullam loricariam. Signorum fabricam in antiquis lapidibus lego, pag. 624. 5.

VIRIAE. ACTAE. AMPLIATVS
QVI. FABRICAE. SIGNORVM
PRAEFVIT

Qui fit ut fabricam ſignorum militarium, ut Aquilæ, Labari, Draconis & ſimilium, ſub diſpoſitione Ducis exercitus fuiſſe putem, & in ipſis caſtris has fabricas conſtructas.

Menſores ſub Magiſtro Officiorum Orientis fuerunt. Hi ſunt ex Miniſterianis, qui Principi

[1] L. 4. C. de Fabricenſib. & l. 32. C. de Decurionib. & fil. eor. [2] L. 8. C. T. de Decurionib. [3] L. 3. C. de Fabricenſib. [4] L. 5. C. de hereditat. Decurion. [5] L. 2. §. ſi eo. D. de adminiſtr. rei ad Civit. pertinent. [6] D. l. 5. [7] Notit. Imper.

hoſpitia parant & militi [1]. Deputatas ſingulis quibuſque domus enotabant, & poſtibus hoſpitaturi nomen adſcibebant [2]. Habuerunt illi ſuum Primicerium, qui adinſtar Scriniorum, biennio expleto, Agentis in rebus ultimi militiam ſortiebatur [3].

Lampadarii quoque qui inter Apparitores numerantur, & in Notitia Scrinii libellorum continentur [4], Primicerium ſuum habuerunt [5]. Faces Imperatori præferebant corollis auratis geminis præcinctas, *αἱ λαμπάδες μὲν τῶν Βασιλέων διττοῖς περιχρύσοις περιζώννυντο ςεφανώμασι*, Balſamon *de privileg. Patriarch.*

CAP. XIII.

De Officiis ſeu Officialibus Magiſtri Officiorum.

Officium Illuſtris viri Magiſtri Officiorum eſt de Schola Agentium in rebus. Officium eſt *λειτουργία, τάξις*, miniſterium publicum, comitatus & multitudo hominum, qui apparent, dantque operam Magiſtratui: *τάξις* eſt apparitio. Officiales igitur, qui Officii cauſa Magiſtratui præſto ſunt, Apparitores dicuntur, & Officium pro Apparitione plurimum ponitur. Sic *Officiale Dominis Patronis & Præſidibus adhærentes* dixit Tertullianus lib. *de Idololatr.* cap. 17. & *Chriſtum præfeciſſe Paracletum, quem emiſit, cum Officio & comitatu Angelorum*. Ubi B. Rhenanus: Officium cœtus eſt eorum qui Magiſtratui inſerviunt.

De Adjutore, Subadjuvis, & Fabricis nihil iterandum. De Curioſis & curſu publico ſine incuria quærendum eſt. Curioſi, qui & Curagendarii, ſunt qui labore atque ordine ad curſum regendum & curas agendas judicio Scholæ, & ordinis merito diriguntur [6]. Hi curſus publici Præpoſiti dicuntur [7]: quorum præcipuum munus in curis agendis, & evectionibus publici curſus inſpiciendis occupatur. Unde curarum jus atque arbitrium, Curioſi Officium vocatur [8]. Curam agere, eſt cum animi quadam ſollicitudine providere, & pervigilem diligentiam adhibere. Sic *Prætor curam agere* dicitur *reprimendæ improbitatis* [9]: & Curioſi crimina Judicibus denuntiabant, qui Speculatores a Suetonio dicuntur in *Auguſto* cap. 27. *πολυπράγμονες*. Plautus noſter in *Sticho* Act. 1. Sc. 3. ℣. 44.

Sed Curioſi ſunt hic complures mali,
Alienas res qui curant ſtudio maximo.

Tertullianus in *Apologetico* cap. 5. *Hadrianum Principem curioſitatum omnium exploratorem, Chriſtianis infeſtum non fuiſſe prodit*. Quod fruſtra e Paulo Diacono Pamelius interpretatur, ex litterarum & artium varietate, qua Princeps ille ornatus & peritus fuit. Hadrianus enim, teſte Spartiano in *ejus Vita*, erat curioſus non ſolum domus ſuæ, ſed etiam amicorum: ita ut per Frumentarios omnia exploraret. Idem Tertullianus lib. *de fuga in perſecutione* cap. 13. „ Neſcio dolendum, an „ erubeſcendum ſit, cum in Matricibus beneficio- „ rum & Curioſorum, iter tabernarios & lanios, „ & fures balnearum, & aleones, & lenones, „ Chriſtiani quoque Vectigales continentur. Pro *beneficiorum*, lego *Beneficiariorum*. Nam Beneficiarii in curſus exhibitione navabant operam, & exploratores erant. Alio ſenſu in Gloſſ. Baſilic. *Βενεφικιάλιοι οἱ ἐπὶ θεραπείᾳ Βετεράνων τεταγμένοι*. Ubi male ſcriptum *μετεράνων*.

1 L. 1. C. T. de metatis. 2 L. 4. C. T. eod. 3 L. 1. C. T. de menſorib. 4 L. fin. C. de diverſ. Offic. 5 Novel. Theodoſ. 36. 6 L. 4. C. T. de Curioſis. 7 L. 9. C. T. eod. 8 L. 1. C. T. ne Præfectian. exactorve Curioſ. 9 L. 3. §. ex hoc. D. Naut. Caup. Stabul.

Illi matriculas, quas matrices vocat Tertullianus, tractabant eorum, quos Vectigales tradit. Et forte Curioſi nomen, pro Magiſteriano uſurpavit: nam ex Magiſterianis ſive Agentibus in rebus erant Curioſi & Magiſteriani in vectigalium ſolutione occupati. Textus Βασιλικῶν *lib. 7. tit. 4. cap. 6.* *Ἵνα μηδὲ τοῖς Μαγιςεριανοῖς, μηδὲ τοῖς ἐπαρχικοῖς μηδὲ ἄλλῳ οἵῳ δήποτε ἐκβιβαςῇ συγχωρῶσι, πλέον τι παρ' οἵω δήποτε προσώπου συνηθειῶν ὀνόματι λαμβάνειν, τῶν τοῖς ἡμετέροις διηγορευμένων νόμοις*. *Ut neque Magiſterianis, neque Præfectianis, nec alii cuiquam exſecutori permittant, amplius aliquid a quacunque perſona nomine conſuetudinum, legibus noſtris ſancitarum, accipere*. De Frumentariis nos hactenus, de quibus D. Cyprianus *epiſtol.* 83. *Cum ad nos perlatum eſſet*, inquit, *Frumentarios eſſe miſſos, qui me Uticam perducerent*, &c. Et Dionyſius Epiſcopus, Epiſtola ad Germanum: *Cum Sabinus id temporis ad me perquirendum Frumentarium miſiſſet*, *Σαβῖνος αὐτῆς ὥρας Φρυμεντάριον ἔπεμψεν εἰς ἀναίτησίν μου*, Euſebius *Hiſt. Eccleſ.* lib. 6. cap. 33. Frumentarii fuerunt iidem & Commentarienſes ex veteri lapide Lugduni, pag. 337.

DEO. INVICTO. AVR. SECVNDINVS
DONATVS. FRVMENTAR. ET
COMMENT

De his plura Baronius Cardinalis ad Ann. Chriſti 261. num. 17. Alii fuerunt Frumentarii, quos Tacitus *Frumentatores* vocat lib. 4. *Hiſtor.* qui frumentum advehebant ad exercitum, & quorum fuit frumentum exportare: ut Tribuni, frumentum probare & menſuræ fraudem coercere [1]. Quod munus ad priores Frumentarios, qui & Commentarienſes, & exploratores, trahendum non eſt; quibus remotis Agentes in rebus ſimillimos facit Aurelius Victor in *Diocletiano*, id eſt, Curioſos, qui ſunt ex Schola Agentium in rebus.

CAP. XIV.

De Curſu publico, Angariis & Parangariis.

Curſus publici ſollicitudinem ſuſtinent Curioſi. Curſus autem ab Imp. Trajano inſtitutus eſt, ut ocyus noſcerentur, quæ ubique e Republica gerebantur. *Quod quidem munus*, ait Aurelius Victor in *Trajano*, *in peſtem Orbis Romani vertit poſteriorum avaritia, inſolentiaque*. Auguſtum tamen curſus publici auctorem facit Suetonius in *Auguſto* cap. 49. qui ut celerius ac ſub manum annuntiari cognoſcique poſſet, quid in Provincia quaque gereretur, juvenes primo modicis intervallis, per militares vias, dehinc vehicula diſpoſuit. Hinc vehicularis curſus, qui vehiculo primum conficiebatur. Vehicularium curſum ſumma diligentia Antoninus Pius ſublevaſſe dicitur, Capitolinus in *ejus Vita*: & Severus cum ſe vellet commendare hominibus, vehicularium munus a privatis ad fiſcum traduxit, Spartianus in *Severo*. Quod eſt, fiſci pecunia equis diſpoſitis & vehiculis, accitos ad ſe, aut in Provincias miſſos ſumtuum moleſtia levavit. Sicque publica pecunia vehiculis & equis diſpoſitis, iter ad Principem parabatur, nec tamen Provincialibus ullo modo conſultum: nam res vehicularis patrimonii munus fuit [2]: & Provinciales vehicula præſtare coacti, & agminales equos, Angarias & veredos [3]. Quæ munera publicæ utilitatis

1 L. officium. §. fin. D. de re milit.
2 L. 1. D. de munerib. & honorib.
3 L. fin. §. patrimoniorum. D. eod.

gratia indici dicuntur [1], ut intributiones quæ in possessionibus fiunt [2]. Intributiones tamen agris vel ædificiis eorumque possessoribus indicuntur; munera vero quæ Patrimoniorum habentur, non aliis quam municipibus vel incolis. Sed vehiculorum præstationes licet Patrimonii munus sint, ut agminales equi, mulæ, angariæ, veredi, & hujusmodi obsequia; hi qui neque municipes, neque incolæ sunt, ea agnoscere coguntur [3]. Quin Operarum & Artificum, Paraveredorum & Parangariorum præbitioni sunt eodem jure obstricti.

Agminales equos Budæus intelligit ταγματικὲς, qui agmen exercitus sequuntur, ad convehenda impedimenta; nobis *Chevaux de charge & de bagage*. Pareveredos Cujacius putat equos majores, quos posterior ætas parafredos. At angariæ sunt jumentorum & plaustrorum Præbitiones, vel equi celeres, seu cursuales. Gloss. vet. Veredi, πῶλοι, pulli equini vel asinini, a quibus & parangariis nullus excusatur [4].

Alia autem est angariarum significatio: nam est & angaria transitus per viam publicam, quæ & cursum habet; parangaria transitus per viam transversam: Καὶ ἔστιν ἀγγαρεία μὲν ἡ πάροδος ἡ διὰ τῆς δημοσίας ὁδοῦ, τῆς καὶ δρόμον ἐχούσης· παραγγαρεία δὲ, ἡ διὰ τῆς πλαγίας ὁδοῦ, *Basilic.* lib. 56. tit. 18. cap. 11. Quas hujusmodi vias, quæ itinerum translationes dicuntur [5], prædiorum possessores tenentur omnes Provinciales præstare, cum ad expeditionem Imperator per loca, qua iter arripit, proficiscitur [6]. Ut in translatione armorum, angariæ necessariæ sunt, quæ etiam Provinciales debent [7]. Debent præterea solita ministeria exhibere, id est, equos, mulas, boves, asinos, operas, artifices, rotas, paraveredos: etenim ad cursum publicum bobus & mulis & asinis utebantur [8]. Hinc proficiscente Vicario, triginta asini, veredi decem tantummodo movebantur.

Notat Cujacius [9] ex Eginharto, Carolum Magnum iter fecisse carpento, junctis bobus, & bubulco rustico more agente.

Operæ & artifices angariarum appellatione continentur, & inter extraordinaria munera numerantur [10], ut paraveredi & parangariæ [11]. Et recte veredariæ functionis necessitas vocatur [12]: sunt enim præstationes, a quibus nullus excusatur, quas ideo *inexcusabilia onera* Ulpianus nominat [13].

Hæc inter onera naves etiam comprehenduntur, quas angariari posse rescriptum est [14]. Sidonius Apollinaris: *Cursus publicus*, inquit *lib.* 1. *epistol.* 5. *egresso mihi, usui fuit, utpote sacris apicibus accito*. Deinde adjicit, *Ticini cursoriam adscendi*. Cursus enim publicus, ut observat Sirmondus, non equis tantum vehiculisque stetit, sed navigiis & dromonibus, per flumina, lacus, sinus, ut res tulit, distributis. Dromonarii remiges erant cursoriarum navium, quæ δρόμονες, expediti cursus navigia, huic rei destinata. Ideo Curioli ad littora portusque transmittebantur, commonitoriis competentibus atque mandatis instructi [15].

Angariæ porro neque Græcum neque Latinum verbum est, quod a Persis originem traxit, apud quos publici nuntii & cursores Angari appellan-

[1] L. 2. C. de munerib. Patrimon. [2] L. rescripto. §. fin. D. de munerib. & honorib. [3] L. fin. §. patrimon. D. eod. [4] L. 64. C. T. de Curs. publico. & l. 11. C. de sacrosanct. Eccles. [5] L. 10. C. T. de extraord. munerib. [6] D. l. 11. C. de sacrosanct. Eccles. [7] L. 7. C. de Fabricensib. [8] L. 1. & 8. C. de Curs. publico. [9] Ad tit. de Curs. publico. [10] L. 4. C. T. de extraord. munerib. [11] L. 15. C. T. eod. [12] L. 8. C. de Cohortalib. Princip. & Cornicul. [13] L. fidei commissum. §. tractus. D. de judiciis. [14] L. viæ. D. de Veteranis. [15] L. 10. C. T. de Curiosis.

A tur. Ἄγγαρες σημαίνει καὶ τὰς ἐκ διαδοχῆς βασιλικὰς γραμματοφόρους, Hesychius. Diximus angarias Patrimonii munus esse, in quo Auctores Juris a se dissentire videntur: qui equorum productionem, & si qua alia animalia necessario producenda sunt, vel res pervehendas, imo & angariarum præbitionem inter personalia munera recensent [1]. Unde angariarum præstationem militi & liberalium artium Professoribus inter cetera remissam produnt [2]. Quin & Clerici, ex Principum Rescripto, ad parangariam præstationem non vocantur, ut nec eorum facultates atque substantiæ [3]: cum Pontifex ab angariis non excusetur [4].

B Rursum ex nova Frederici Constitutione, angarias & parangarias nulla Communitas, vel persona publica, Ecclesiasticis personis imponere potest [5]. Pugnantia hæc quæ videntur, facile conciliari possunt, si ad primam angariarum significationem revertamur, quam ex Basilicis depromsimus: nam illa quidem angaria Patrimonii munus est, a qua nec domus ipsa regia tempore expeditionis excusationem habet [6]. At Cursus vehicularis, & angariarum, quæ ad illum pertinent, præstatio, ceterorumque sollicitudo personale munus est, a quo Clerici multique alii vacationem
C habent: ut Cubicularii, Silentiarii, & Decuriones eorum, ceterique hujus conditionis, ne extraordinariis & sordidis muneribus adstricti, decus ministerii amittant [7]. Quod est, ne in hac functione occupati, quæsitæ dignitati officiant. Quare recte Arcadius rem vehicularem, quæ Patrimonii munus est, ab hac cursus vehicularis sollicitudine separavit [8].

Etenim sollicitudo Cursus publici, seu exhibitio, secundum locorum consuetudinem, Curialibus vel Cohortalibus committitur, vel aliis ex electione Præfecti Præt. sub idoneis fidejussoribus [9]. *Ex antiqua consuetudine exhibitio illa indu-*
D *cta* (lego, *indicta*) *Curialibus viritim per Curias, debet pensata locorum, hominum, facultatum qualitate, distribui* [10]. Hinc Clabularii cursus procuratio [11], Mancipes cursus publici [12], Mancipatus functio, cura, munus, Mancipum Officia, Mancipes mutationum, qui curam habent mansionum, equorum & locorum, qui & Præpositi vocantur, & publico cursui nomine aliquo præsunt [13].

Mancipes non publicani aut conductores hic intelligendi sunt, cum *Manceps dictus sit quod manu capiatur* Festo Pompejo. Quod parum advertens Scaliger, rectam lectionem corrumpit, dum legit, *quod manu capiat*, & ita reponendum cen-
E set. Nam & Mancipes dicti, ut in cursu publico, qui manu capiuntur, coguntur, & alicui Officio sunt mancipati. Mancipum vero non ab ordine, nec a Magistratibus accipienda videntur obsequia, sed ab Officio Proconsulari, qui missione donatur, vel ex aliis Officiis, quos idoneos atque emeritos esse constiterit. *Non enim*, ajunt Imperatores, *improbabilis hæc dispositio est, cum & in Cubiculariis regionibus hæc consuetudo servetur* [14]. In hisce Cubiculariis regionibus cuilibet, ut mihi, errare facile est,

—— —— *namque avia cursu*
F *Dum sequor, & nota excedo regione viarum,*
Mens confusa mihi est [15].

[1] L. fin. D. de munerib. & honorib. [2] L. ab his. D. de vacat. muner. [3] L. 2. §. ad parangariam. C. de Episcop. & Cleric. [4] D. l. fin. D. de munerib. & honorib. [5] Constit. Frederic. C. de Episcop. & Cleric. [6] L. 21. C. de Curs. publico. [7] L. 2. C. de Præposit. sacr. Cubicul. & l. 3. C. de Silentiar. & Decurionib. &c. [8] L. fin. D. de munerib. & honorib. [9] L. 14. C. de Curs. publico. [10] L. 51. C. T. eod. [11] L. 23. C. T. eod. [12] L. 36. eod. [13] L. 35. C. T. eod. [14] L. 34. C. T. eod. [15] Virgil. 2. Æneid.

Angusta enim & lubrica via, per Cubicularias regiones, a qua ita deflecto, ut legam per *Suburbicarias regiones*: nulla enim usquam fuit Cubicularia regio, & Cubicularii a paraveredorum & angariarum præstatione immunes sunt [1]: nec illis paraveredorum aut parangariarum exsecutio mandatur [2]. At Suburbicariæ regiones, seu partes quæ dicuntur, equorum exactioni subjectæ sunt.

Mancipes autem per stationes singulas collocabantur [3], habueruntque Apparitores seu Stationarios [4], per lustrale tempus: nam quinquennii tempus implere cogebantur [5], iique Mancipes locorum dicti sunt [6]. Cum iis Procuratores Clabularii per singulas mansiones locabantur [7], quos custodes publici cursus non male dixerimus [8], vel Curatores ad cogendas angarias [9]. Ab hac cura Clerici liberi, qui non accipiunt mancipatum [10].

Sunt alia Cursus publici onera, quæ Provinciales sustinebant: fuerunt enim Cursus publici Protectores, fuerunt Munifices, inter eos, qui cursui publico præsunt, & Veredarii fuerunt vehiculorum Præfecti, Tabularii a Commentariis vehiculorum. Munifex ex Charisio est tanquam opifex & artifex, qui munere fungitur. Unde forte munifica prædia [11] huic oneri obnoxia. Veredarii sunt, qui Principis litteras celeri cursu perferebant. Ennodius *lib.* 7. *epist.* 28. *quantum in festinatione Veredarii potui scripsi*.

Protectores qui videbant, si quid ultra mensuram Redæ, Angariæ, aut Veredo imponeretur [12]. Reda mille pondo subvectabat, Angariæ mille quingenta, Veredi triginta, Carrus sexcenta [13]. Ex quo notamus Angariarum nomine & viam, & equos, & vehicula significari. De Præfecto Inscriptiones antiquæ, pag. 454. 3.

Q. PLOTIO. MAXIMO. PROC. AVG
PROMAGISTRO. HEREDITATIVM
PRAEF. VEHICVLORVM. QQ.

Singulares litteræ, QQ, *quingennalem* denotant. Alia est Inscriptio Messanæ in Sicilia, pag. 373. 4.

L. BAEBIVS. L. F. PRAEF. FABR
PRAEF. COHOR. IIII. RAETORVM
PRAEF. VEHICVLORVM

Hunc quidem Præfectum non ad vehicula cursus publici, sed ad vehicula Castrorum retrahendum puto. Fuit & Tabularius a vehiculis ex veteri lapide Romæ, pag. 592. 3.

T. FLAVIO. AVG. LIB
SATVRNINO. TABVLARIO
A. VEHICVLIS

Fuit & a Commentariis vehiculorum. Lapis alius, pag. 592. 4.

M. VLPIVS. AVG. LIB. CRESCENS
AB. VEHICVLIS. ET. M. VLPIVS
AVG. LIB. SATVRNINVS. FILIVS
A. COMMENTARIIS. VEHICVLORVM

Titulus Βασιλικῶν *lib.* 58. *tit.* 17. sic conceptus est: *Περὶ τοῦ δημοσίου δρόμου καὶ τῶν τοῖς Κοντούροις χρωμένων*: *De cursu publico, & iis qui Conturis utuntur*. Κόντουρος de equis usurpatur, cujus compositum est, *ἱπποκόντουρος*, Veredarius equus, qui Suidæ *βερίδος ἱπποκόντουρος*.

Provinciales præterea aliis sumtibus vexati sunt: nam & eorum impensis stabula parabantur [1], & ab his singulos solidos, per singulas Redas, quas quadrigas vel flagella appellant, percipiebant Agentes in rebus, id est, Curiosi qui cursum publicum regebant [2]. Flagellum pro Reda, alibi me legere non memini.

CAP. XV.

De Cursu Clabulari, Evectionibus, Tractoriis, Stativis, & Canalibus publicis.

Clabularis cursus dictus a Clabula vehiculi genere, *ὀξύμωρος*, celer & velox cursus, cujus potestatem nemo habuit, excepto Præfecto Prætorio [3]. De Tauro Præfecto Præt. cum adventum Juliani Imp. fugeret, narrat Ammianus Marcellinus *lib.* 21. illum *mature discessisse; vectumque mutatione celeri cursus publici*: quod interpretor, Clabulari cursu. Ob tres tamen causas Clabularis cursus permissus est: si transirent milites, si legati, si arma transferrentur [4]. Quibus ex causis soli Præfecti Præt. evectiones faciunt, & ex arca eorum sumitur, quod animalium locatoribus pro mercede dari solet. Quare cum Petulantes numeri, in Gallia, motus adversus Julianum Principem excitarent, eos ad Orientem proficisci cum familia præcepit, Clabularis cursus facultate permissa, Ammianus Marcellinus *lib.* 20. Hoc Clabulari cursu, aut vehiculari, aliove, nullus uti poterat sine evectione.

Sunt Evectiones, ut jam attigimus, diplomata seu codicilli, quibus facultas utendi cursu publico conceditur, quæ & Synthemata, Tractoriæ, Evocatoriæ, & Combinæ dicuntur. Faciundæ evectionis copia Principi & Præfecto Præt. reservata est, ex Gratiani & Valentin. Constitutione [5]. Quod tamen Magistro Officiorum ab iisdem Principibus permissum est [6]. Præfecto etiam Urbis evectionis arbitrium tributum est, sed in publicis tantum causis [7]. Unde cum missum esset a Mediolano ad Præfectum Urbi, ut illi civitati Magister Rhetoricæ provideretur: impetrata evectione publica, D. Augustinus se ad Imperatorem profectum testatur, lib. 5. *Confession.* cap. 13. At cum Florentinus Præfectus Urbi propria relatione, duorum Veredorum evectiones signasset, facti veniam indulserunt Imperatores; sed nihil tale posthac nec usurpari voluerunt, nec licere [8].

Evectionum faciendarum licentia omnibus aliis denegata, & Magistris militum [9], & Duci Armeniæ [10], & Vicariis, & Comitibus Ægyptiaci limitis, & omnibus omnino aliis Judicibus, sive civilibus, sive militaribus [11], nisi ad suggestionem Comitis atque eorum qui largitionibus præsunt, inferendæ sint species largitionalium. Tunc enim Rectores Provinciarum, si Vicarius abesset, competentes evectiones facere debent [12]. Consules etiam aliquando evectiones dederunt, ex Principis auctoritate, non sua. Exemplum hujusmodi evectio-

1 L. 2. C. de Præposit. sacr. Cubic. 2 L. 15. C. T. de contra ordin. munerib. 3 L. 65. C. T. de Curs. publico. 4 L. 18. C. eod. 5 L. 36. C. T. eod. 6 L. 24. C. T. eod. 7 L. 23. C. T. eod. 8 L. 2. C. eod. 9 L. 1. C. quemad. Civil. muner. 10 L. 46. C. T. eod. 11 L. 31. C. T. de Annon. & Trib. 12 L. 30. C. T. de Cur. pub. 13 L. 28. & 41. C. T. eod.

1 L. 7. C. de Curs. publico. 2 L. 5. C. T. de Curiosis. 3 L. 62. C. T. de Curs. publico. 4 L. 22. C. eod. &. ib. Cujac. 5 L. 40. C. T. de Curs. publico. 6 L. 9. C. eod. 7 L. 19. C. T. eod. 8 L. 55. C. T. eod. 9 L. 56. C. T. eod. 10 L. 57. & l. 61. eod. 11 L. 12. eod. 12 L. 13. C. T. eod.

nis Illustriss. Card. Baronius hoc retulit tom. 3. *ad Annum Christi* 314. num. 70.

Petronius Annianus & Julianus Domitio Celso, Vicario Africæ.

„ Quoniam Lucianum Capitonem, Fidentium & „ Nasutium Episcopos, & Mammarium Presby- „ terum, qui secundum cæleste præceptum Do- „ mini Constantini Maximi, Invicti, semper Au- „ gusti, ad Gallias cum aliis ejus legis hominibus „ venerant: Dignitas ejus ad lares proprios venire „ præcepit. Angarialem his cum annonaria com- „ petentia, usque ad Arelatensem portum secun- „ dum imperatum æternitatis ejusdem Clementis- „ simi Principis, dedimus, frater, qua inde A- „ fricam navigent. Quod solertiam tuam litteris „ nostris scire conveniat. Optamus te, frater, fe- „ licissimum bene valere. Hilarius Princeps obtu- „ lit IIII. Kal. Majas. Treveris. Error manifestus in nominum inscriptione sic corrigendus est, *Petronius Probianus & Anicius Julianus*, qui sub Constantino Maximo Consulatum gesserunt, Anno Christi CCCXXII. quorum Consulatus notatur in lege secunda *C. T. de alimentis quæ inopes parentes*. Dat. prid. Non. Jul. Romæ, Probiano & Juliano COSS. Et in Fastis Consularibus,

FL. PETRONIVS. PROBIANVS. A NI. CIVS. IVLIANVS. IMP. CAES. C. AV. REL. VAL. CONSTANTINVS. P. F. PONT. MAX. TRIB. POT. XVIII.

Scio Anicium Julianum Præfectum Urbi ex inscriptione legis XVIII. *C. T. de Appellationibus*, sub Constantio Imp. Sed hic, si Præfectus Urbi, evectionem non dedit, cum Collegam non haberet cui postponeretur. Unde certo constat Probianum & Julianum Consules fuisse.

Qui autem in illorum litteris Episcopi & ejus legis homines vocantur, erant Donatistarum Principes, qui Constantinum interpellabant adversus Cæcilianum Episcopum Carthaginensem: & cum in Concilio Romano damnati essent Donatistæ, ut pertinax est omnium hæreticorum superbia, apud Arelatum eadem causa examinata est, D. Augustinus *epist.* 162. Hinc in evectione Consulum Arelatensis portus mentio fit.

Evectione nullus privatus utitur, tametsi eam impetraverit 1. Soli enim Agentes in rebus, Senatores, Præsides, Rationales, Magistratus, legati Episcopi evocati a Principe, evectione utuntur. Privatis tamen, quos sublimitas administrationis illustravit, evectionum facultas concessa est, ut Exmagistris equitum & peditum, qui in actu positi fuerunt, non honorariis 2. Etenim nonnisi bene merentibus evectiones dantur, & in publicis tantum necessitatibus: & qui semel evectione usi fuerint, ea amplius uti non possunt inconsulto Principe 3.

Magistratibus datæ evectiones, cum ad aliam transire voluerint civitatem, non plus quam unam angariam & duos paraveredos continent, nec iis licet plus postulare 4: & qui plures quam Principis manu adnotatæ sunt evectiones usurparet, capitale illi est 5. Qua de causa evectio numerum veredorum continet, pro quibus singulis singulas evectiones datas, ex Symmacho licet colligere. *Accepi*, inquit *lib. 1. epist. 16. evectiones quatuor, immane quantum commodas in excursus & recursus meorum*. Hæc Epistola scripta est ad Ausonium

1 L. 11. C. de Curs. publico. 2 L. 45. C. T. eod. 3 L. 4. & 44. & 56. C. T. eod. 4 Novel. Majorian. 1. 5 L. 15. C. T. de Curs. publico.

tunc Prætorii Præfectum. Idem ille *lib. 7. epist.* 106. *Cum filii mei Prætoris instet editio, quam vir Illustris Comes, omni genere virtutum sublimissimus, suis evectionibus juvare dignatus est, coemtioni Equorum Curulium celeritas admovenda*.

Comes ille non alius fuit, quam Magister Officiorum, qui passim Comes & Magister in Imperatorum Constitutionibus: cuique, ut diximus, evocationum licentia data est, ubi publica utilitas postularet, lib. 5. *Variar.* 5. Equi Curules qui Circenses 1, Festo quadrigales solemnes, quos ad solemne certamen Magistratus amplissimi ordinis ministrabant, ut Consules vel Prætores 2. Non licebat igitur cursu publico uti sine evectione. Ideoque a currentibus tam Judices quam Curiosi illam sibi exhiberi postulabant 3. Textus Βασιλικῶν *lib. 58. tit. 7. cap. 3.* Πᾶς ὁδεύων ἀπαιτείσθω συνθήματα, καὶ τῶν προεστηκότων τοῦ δημοσίου δρόμου, εἰ καὶ μεγίστῳ περιβέβληται ἀξιώματι· εἰ δὲ ἀντιστῇ, ἀναφερέσθω περὶ αὐτοῦ τῷ ὑπάρχοντι, καὶ τῷ Μαγίστρῳ· οἱ δὲ λοιποὶ παραχρῆμα τιμωρείσθωσαν: *A quovis cursu publico utente, licet maximæ vir sit dignitatis, evectiones exigunt. Quod si resistat, ad Præfecturam Prætorii, aut Magistrum* (Officiorum scilicet) *referatur: ceteri vero protinus puniantur*. Tractoriæ, vel, ut alii volunt, Tracturiæ, sunt evectionum species, quæ dantur missis vel evocatis a Principe cursu publico utentibus, adscriptis etiam stativis, id est, diversoriis & mansionibus, quibus aluntur sumtu publico 4. Cujacius integram Tractoriæ formam ex Marculfo proponit, quam puriorem V. C. Bignonius, in Senatu Paris. fisci Patronus, ita edidit, Marculphus lib. 1. *Formular.* c. 11. „ Ille Rex om- „ mnibus Agentibus. Dum & nos in Dei nomi- „ ne Apostolicum virum illum, partibus illis, le- „ gationis causa direxerimus: ideo jubemus, „ locis convenientibus, eisdem a vobis evectio si- „ mul & humanitas ministretur, hoc est, vere- „ dos & paraveredos tantos. Panis nitidi modios „ tantos. Vini modios tantos. Servis mod. tant. „ Lardi libras tantas. Carnis libras tantas. Porcos „ tantos. Porcellos tantos. Verveces tantos. A- „ gnellos tantos. Aucas tant. Phasianos tant. Pul- „ los tantos. Ova tant. Olei libras tantas. Gari „ libras tantas. Mellis tant. Aceti tant. Cumini „ lib. tant. Piperis tant. Costi tant. Gariofli tant. „ Spici tant. Cinnamomi tant. Grani, mastice tant. „ Dactylas tant. Amandolas tant. Cereorum lib. „ tant. Salis tant. Olerum leguminum cara tanta. „ Faculas tantas. Item victum ad caballos eorum, „ fœni cara tant. Suffusi modios tant. Hæc omnia „ diebus tam ad ambulandum, quam ad nos in „ Dei nomine revertendum locis consuetudina- „ riis, eisdem ministrare procuretis, qualiter nec „ moram habeant, nec injuriam perferant, si „ gratiam nostram optattis habere.

Hæc omnia interpretatus perdocte idem Bignonius, & dignitatis amplitudine, & litterarum merito, & virtutum splendore bonis & Eruditis omnibus notus: mihi vero, quæ illius est humanitas, amicitiæ vinculo ita adstrictus, ut tot tantasque perspectas mihi illas virtutes colere & venerari, maximo honori sit, & erit semper.

Tractorias animalium soli Præfecto Prætor. facere licebat 5: quæ cum stativis bidui tantummodo tempus accipiebant 6, nullos tamen evectioni dies addendos eidem Præfecto rescriptum est: *Nec passim Redarum tractorias vel evectiones Birotum facere* 7. Lego, *evectiones Birotarum*. Birota

1 L. 1. D. de munerib. & honorib. 2 L. 6. C. T. de Scenic. 3 L. 2. C. de Curios. 4 L. 1. C. de tractor. & stativ. & ib. Cujac. 5 L. 22. C. de Curs. publico. 6 L. 2. C. T. de tractor & stativ. 7 L. 9. C. T. de Curs. publico.

enim vehiculi genus eſt, a duabus rotis denominata. Redæ mille pondo, Birotæ ducenta ſuperponuntur, veredo triginta; octo mulæ junguntur ad Redam, Birotis trinæ [1]. Atque ut vehiculorum, ſunt etiam Tractoriæ equorum. Symmach. Vincentio *lib.* 9. *epiſt.* 23. *Oro*, inquit, *ut equorum Tractoriis, quas vir Illuſtris Theodorus emiſit, confirmationem per Epiſtolam præſtes, ne mutato Judice, beneficii lenteſcat auctoritas*. Theodorus Præfectus Præt. ſub Honorio & Arcadio fuit, Olibrio & Probiano COSS. [2] cui evectionum facultas competebat. Vincentium autem Comitem largitionum colligimus ex Reſcripto eorumdem Imperatorum, dato iiſdem COSS. Quod ita inſcriptum eſt: *Have Vincenti K. N.* [3]. *Singuli ordines civitatum, ad reparationem mœnium publicorum, nihil ſibi amplius præſumant, præter tertiam partem canonis, qui locis fundiſque Reipublicæ quotannis inferri ſolet*. Hic vero Comes Illuſtris in ſingulis Provinciis diffuſa habuit Officia, quæ curarent ſacris largitionibus, ſive ærario ſacro, canones perferri, collationeſque ſolemnes. Ab eo confirmationem per Epiſtolam Symmachus poſtulavit; nos diceremus, *Lettres d'attache*.

Evocatoriæ Epiſtolæ meminit Sidonius *lib.* 8. *ep.* IV. ad quem Sirmondus noſter: Evocatoriæ ſunt Principum Epiſtolæ, quibus aut abſentes ad Comitatum evocabant, aut Principis ambientibus adſpectum, veniendi fiduciam dabant: nam ſine evocatoria, exceptis his quibus ex privilegio permiſſum eſt, ut Illuſtribus in actu poſitis, Decurionibus Palatii, & Silentiariis, ad Comitatum venire non licebat [4]. Evocatoriæ formulæ, quam Princeps petenti concedebat, exemplum eſt apud Caſſiodorum, qui & evocationes honorarias refert, quibus viri virtute præſtantes a Principibus cohoneſtabantur, lib. 7. *Variar.* 34. & 35.

Combinæ ſunt mandata nomine animalium curſui publico deſtinatorum: *Ἐλέγοντο κελεύσεις αἱ παρὰ τῶν ἐπάρχων προφάσει ζώων δρομικῶν γένομεναι, ἃς καὶ κομβίνας ἡ αὐτὴ γλῶσσα καλεῖ Ρωμαίων, τοῦτ' ἔστι συνθήματα*, Euſtathius *de temp. interval.* Atque hæc omnia uno verbo diplomata dicuntur, quæ *Litteræ patentes* Budæo [5]. Pertinax cum Præfectus cohortis ſine diplomatibus curſum uſurpaſſet, a Præſide Syriæ, pedibus ab Antiochia ad legationem ſuam, iter facere coactus eſt, Capitolinus in *Pertinace*. Qui autem falſo diplomate vias commeavit, pro admiſſi qualitate graviſſime puniendus eſt [6]. Nec debuit quiſquam diplomate diebus ac noctibus continuare iter, omni tempeſtate contemta [7].

Tractoriæ autem ut evocationes cum ſtativis ſolebant dari ad bidui tempus. Stativæ ſunt manſiones ſeu diverſoria: ſtationes ſunt mutationes, *ἀλλαγαὶ καὶ ἀμοιβοὶ*, in quibus ſumtu publico miſſi a Principe alebantur. Mutationes vero a manſionibus diſtinguuntur; brevius iter eſt mutationum, ſive ſtationum, quæ nobis, *Le lieu de chacune poſte*, ubi mutantur equi. Manſionum vero ſive ſtativarum unius diei iter eſt. Stationes angariæ in vulgatis Vegetii Codicibus peſſime locantur, cum de Tironibus loquitur *lib.* 1. *cap.* 3. *Si longior expeditio emergit*, inquit, *in angariis plurimum detinendi ſunt, proculque habendi a civitatis illecebris*, Sed optimi Codices habent, *in agrariis*. Sic Ammianus Marcellinus *lib.* 25. *Saturninus prætenturas ſtationeſque diſponebat agrarias*. Et *lib.* 31. *caute caſtra metat: prætenturæ ſtationeſque agrariæ, totis rationibus ordinariæ*. Prætenturæ militare verbum eſt, & ſunt tentoria militum: hinc Virgilius lib. 2. *Æneid.*

—— *huc ſævus tendebat Achilles*.

Id eſt, tentoria ſeu prætenturas habebat.

Canalia publica Scriptoribus minus trita ſunt. Canales in Imperatorum legibus dicuntur, & ad curſum publicum pertinent. Conſtantius Imp. de Curioſis: „ Nec vero, *ait* [1], multos eſſe per ſingu„ las Provincias juſſimus, quippe ſufficit duos tan„ tummodo curas gerere, & curſum publicum gu„ bernare, ut licet in Canalibus publicis hæc ne„ ceſſitas explicetur, numerus tamen amplior eſ„ ſe non debeat. Sanxit Julianus [2], *ne ſit cujuſquam tam inſignis audacia, qui Parangarias aut Paraveredos in civitatibus ad Canalem audeat commovere, quominus marmora privatorum, vehiculis Provincialium transferantur*. Canalis, *τοποθεσία, ἔξοδος, δημόσιος ἀγωγὸς ὀχετός*. M. Tullius Attico *lib.* 10. *ep.* 10. *τοποθεσίαν, quam poſtulas Miſeni & Puteolorum, includam orationi meæ: τοποθεσία*, loci deſcriptio, ſeu locus in quo quis accumbit: *ἔξοδος* via quæ aliunde extenditur, tranſitus, egreſſio: *δημόσιος ἀγωγὸς*, dux viæ publicus: *ὄχος*, currus, ſeu vehiculum, unde *ὀχετός*.

Canale proprie, ſive Canalium, locus eſt, per quem curſus publicus dirigitur. In Concilio Sardicenſi Gaudentius Epiſcopus dixit: „ Unuſquiſ„ que noſtrum, qui in Canali conſtitutus eſt, cum „ progredientem Epiſcopum viderit, inquirat „ tranſitum ejus; cauſas videat; quo tendat agno„ ſcat: & ſi quidem eum invenerit ire ad Comi„ tatum, requirat & illud quod ſuperius compre„ henſum eſt: niſi forte invitatus ei facultas eun„ di permittatur. Si vero propter deſideria & am„ bitiones ad Comitatum pergat, neque in litte„ ris ejus ſubſcribatur, neque in communionem „ recipiatur [3]: *ἐὰν ἕκαστος ἡμῶν τῶν ἐν ταῖς παρόδοις ἤτοι κανάλίῳ Ἐπισκόπων καθεστώτων*. *Πάροδος*, tranſitus qui prætereundo fit, ſeu locus qui juxta viam ſitus eſt. Epiſcopi ergo in Canalio conſtituti ſunt, qui ſedes habent in curſu publico, via ſcilicet qua Equi publici diſpoſiti ſunt per ſtationes ſingulas ad iter agendum.

Hæc quidem de Officiis Magiſtri Officiorum, eorumque * muneribus, qui præterea ex Schola Agentium in rebus Interpretes diverſarum gentium ipſe emittebat. Curabat etiam ut ſuper omni limite, ſub illius Juriſdictione conſtituto, quomodo ſe numerus militum haberet: Caſtrorum ac clauſularum cura illi fuit, & quotannis Imperatori ſignificabat [4]. Sub illius diſpoſitione erant Caſtrenſiani & Miniſteriani [5]. Apud Suidam *Μαγιστεριανὸς ὁ καστρένσιος*, lego *Μινιστεριανός*. Hic etiam Judex eſt Cubiculariorum Auguſti & Auguſtæ [6]. Idem de Commeatu cognoſcebat [7]. Commeatus eſt abeundi licentia data militibus ad tempus, *ἐξουσία, παράστασις*, Gloſſ. vet. Commeare, inquit Donatus, eſt abeſſe inde, ubi te eſſe oporteat: & Commeatus illi ex aliqua commoratione temporalis abſceſſus, *ad Hecyr. Terent.* act. 1. ſcen. 2. Scribit Paternus [8], *debere eum qui ſe meminerit armato præeſſe, parciſſime Commeatum dare*. Sed jam tempus eſt a Magiſtro Officiorum liberum impetrare Commeatum, & alio progredi.

* Vid. leg. *ejuſque*.

1 L. 8. C. T. eod. 2 L. 139. & 140. & 158. C. T. de Decurionib. 3 L. 37. C. de operib. public. 4 L. 3. C. T. de Decurionib. & Silentiar. 5 Ad leg. eos. D. ad leg. Corn. de falſ. 6 D. l. eos. 7 L. continuas. §. cum ita. D. de verb. oblig.

1 L. 2. C. T. de Curioſis. 2 L. 15. eod. 3 Concil. Sardin. can. 11. 4 L. 4. C. de offic. Magiſtr. 5 L. 3. & 4. C. de Caſtrenſian. & Miniſter. 6 L. 3. C. de Præpoſit. ſac. cubic. 5 L. 2. C. de commeatu. 8 L. officium. §. paternus. D. de re militar.

Cap. XVI.

De Officio Comitis ſacrarum Largitionum.

COmes Largitionum is eſt, cui Theſaurorum Imperatoris adminiſtratio commiſſa eſt, quique curam gerit publicæ pecuniæ in varios uſus erogandæ. Hic & Comes Remunerationum dicitur & muneratiorum, cujus dignitatem munerariam Caſſiodorus vocat lib. 6. *Variar.* 7. Munera vocabant Imperatores ſtipendia, quæ barbararum gentium Ducibus perſolvebant, & ab iis pacem redimebant. *Inſuper*, ait Salvianus lib. 6. *de Providentia, ridiculos nos facimus. Aurum quod pendimus, munera vocamus: dicimus donum eſſe, quod pretium, & quidem conditionis duriſſimæ ac miſerrimæ.* De Remunerationum Comite Inſcriptio antiqua Romæ, pag. 449. 7.

PETRONI. MAXIMI
QVI. MERVIT. NONO. DECIM. AETATIS
ANNO. SACRARVM. REMVNERATIONVM
PER. TRIENNIVM. COMES

Atque ita Comes Remunerationum in Imperatorum Reſcriptis legitur [1].

Meminit Ammianus Marcel. Comitis ſolemniorum, *lib.* 15. quem ſuſpicor Comitem fuiſſe Largitionum, qui ſolemni Calendarum Januariarum die dona Principis largiebatur, Caſſiodorus lib. 6. *Var.* 7.

Scribit Cujacius [2] rerum privatarum Comitem, ſacri ærarii etiam dictum: atque alium Comitem ſacri ærarii fuiſſe, ſive ſacrarum largitionum, ſive theſaurorum, qui & *ταμίας*, & Præpoſitus regalium theſaurorum ab aliis Auctoribus dicitur. De Ærario nos poſtea. *ταμίας* verbum eſt generale, quod ad omnes, qui pecunias publicas tractant, porrigitur. *Ταμίας, φύλαξ χρημάτων; προστάτης. Ταμίαι, οἱ τῶν δημοσίων χρημάτων καὶ πάντων τῶν κοινῶν προστάται καὶ φύλακες*, Heſychius. Sic dictus *παρὰ τὸ τέμνειν αὐτὸν καὶ ἀπομερίζειν τοῖς ἄλλοις*, Auct. *Etymologici*. Hinc Comitis Largitionum nomen ad multos pertinet, quibus omnibus ſacrarum Largitionum Illuſtris præerat. Nam ſub illius diſpoſitione erant Comes Largitionum per Illyricum, Comes Largitionum Italicianarum, Comites Largitionum per omnes Diœceſes, qui & Comites theſaurorum ex Reſcripto Theodoſii & Valentiniani [3].

Hi ſacrarum Largitionum Comites ſimul & Primicerii Notariorum facti, ut Princeps per eoſdem & pecunias ſuas & honores largiretur, Caſſiodorus 6. *Var.* 7. Ceteri omnes Primicerii Scriniorum ſub Comite Largitionum fuerunt [4]. Quod de Scriniis Largitionalibus accipiendum eſt, quæ quidem varia ſunt, Exceptorum ſcilicet, Canonum Tabulariorum, Munerorum ſive Munerariorum, Mittendariorum, Aureæ maſſæ, Auri ad Reſponſum, a Milliarenſibus Veſtiarii ſacri, ab Argento, a Pecunia. Quæ omnia ſuo loco reſeravamus.

Hujus vero Comitis Juriſdictio latiſſima eſt. Etenim de omnibus cognoſcebat, quæ ad fiſcum ex publicis debitoribus pertinebant [5]: & ſub illo bona debitorum Fiſcalium diſtrahebantur [1]. De ædificiis publicis decernebat, ne ſplendidæ urbes vel oppida vetuſtate laberentur [2]. De theſauris inventis Comes Largitionum judicabat, ſi in loco Fiſcali, ſive publico, vel ad ſepulcrum aut monumentum ſeparato, reperti fuiſſent; tum enim media pars ad Fiſcum pertinebat [3]. Ille etiam de Proſcriptorum bonis Fiſco quæſitis cognitionem ſuſcipiebat [4]: exactioni munerum extraordinariorum imminebat [5]. Vice ſacra judicabat [6]. De Vectigalibus, Commerciis, & Mercatoribus, de paſcuis animalium cognoſcebat [7].

Præterea ad Comites S. L. provocatio devolvitur, cum ſuper Fiſcali debito illa emerſerit, & quoties ſuper Fiſcalibus cauſis controverſiæ alicujus dubitatione pendentibus, ſummam ſententiæ Comes ærarii impoſuiſſe detegitur, proprium ſuper eo Comes S. L. præſtat examen [8]. Ex Novella Theodoſii & Valent. [9] Comites Illuſtres utriuſque ærarii, id eſt, ſacri & privati, a condemnationibus Judicum & Curialium abſtinebant. Quod cum ex ſuggeſtione Præfecti Præt. indecorum illis eſſe videretur, jus omne, quod longo jam tempore tenebant, illibatum remanſit.

Comes Largitionum habuit jus gladii in eos, qui bona Proſcriptorum occultaſſent: qui ſi locupletes eſſent, proſcriptione puniebantur; ſi per egeſtatem abjecti, in fæcem vilitatemque plebejam damnatione capitali debita luebant detrimenta [10]. Comites autem Largitionum viri magnifici extra ordinem negotia definiebant, legitimo & uſitato legis ordine non ſervato: quod tota res ex Comitis Largitionum cognitione pendebat, & illius Officio committebatur; cum omnia, de quibus judicabat, ad publicam utilitatem ſpectarent [11].

Sub diſpoſitione Comitis S. L. ex Notitia Imperii Comes Largitionum per Illyricum. Comes Veſtiarii. Comes auri. Comes Largitionum Italicianarum. Comes titulorum Largitionalium per Africam. Comitem Largitionum per Illyricum Dioclem ob levia delicta flammis exuſtum tradit Ammianus Marcel. *lib.* 27.

Comes Veſtiarii in Notitia, non idem eſt ac Comes ſacræ veſtis [12]. De ſacra veſte Caſſiodorus conſulendus lib. 1. *Variar.* 2. qui ſacræ veſtis Comitem facit ipſum Comitem Largitionum, cui veſtis ſacra commiſſa eſt, & quidquid ad ſplendorem regium pertinet. At veſtiarii Comes cuſtos eſt veſtium & ornamentorum Principis: & Veſtiarium locus eſt, in quo veſtes illæ ſervantur; quod quandoque pro veſtibus ipſis accipitur, quæ ſervis vel libertis legari ſolebant [13]. Hic vero veſtiarium pro armario ſumitur, in quo veſtes Principis reconduntur, *ἐξ οὗ καὶ βεστιάριον κυρίως, ἐν ᾧ τὰ βασιλικὰ ἐνδύματα φυλάττονται*, Moſchopolus. Quo in numero erant veſtes delicatæ, linteamen, amictorium [14].

In auctione rerum Commodi a Pertinace facta numeratur, *Veſtis ſubtegmine ſerico, aureis filis inſignior, per tunicas, penulaſque & lacernas, & chirodotas Dalmatarum, & cirratas militares, purpureaſque chlamydes Græcanicas, atque caſtrenſes, & cuculli Bardaici*, Capitolin. in *Pertinace*. Occurrunt in antiquis Inſcriptionibus liberti a veſte Imperatoris privata, quibus præfuit Comes veſtiarii, pag. 577. 9.

1 L. 2. C. T. de commeatu. 2 Ad leg. 9. C. de jur. fiſc. & in Paratitl. C. de advocat. fiſc. 3 L. 13. & 23. C. T. de diverſ. offic. 4 L. 3. C. T. de Palatin. ſacr. larg. et l. 4. C. eod. 5 L. 1. C. T. de his qui ad Eccleſ. confugiunt.

1 L. 2. C. T. de fid. et jur. haſt. fiſc. 2 L. 11. C. de operib. public. 3 L. 3. ∬. ſi in locis. D. de jur. fiſc. 4 L. 5. C. T. de bon. Proſcript. 5 L. 7. C. T. de extraord. munerib. 6 L. 1. C. T. de his qui per met. judic. 7 L. 6. 8. 9. et 12. C. de vectigalib. 2. et 6. C. de commerc. et mercatorib. l. 1. C. T. de paſcuis. 8 L. 39. et 46. C. T. de appellationib. 9 Novel. 45. de Palatin. cap. 1. et 2. 10 L. 5. C. T. de bonis Proſcriptor. 11 L. 13. C. T. de jur. fiſc. 12. L. 1. C. qui a præbit. tiron. 13 L. 4. D. de aliment. et cibar. leg. 14 L. 48. C. T. de curſ. publico.

M. VLPIVS. AVG. LIB. A. VESTE. IMP.
PRIVATA

Sunt & a veſte Regia, cujus cura ad Comitem Largitionum pertinet, fol. eod. 6.

TI. CLAVDIO. AVG. LIB
A. VESTE REGIA

Invenio etiam Veſtiarium tenuiarium, pag. IIII.7.

L. AGRIO. VESTIARIO
TENVIARIO. IMP. CAES.
ANTONINI. PII

Tænias Verrius ſic interpretatur, Feſtus in verb. *Tænia*, ut dicat *ornamentum eſſe laneum capitis honorati*. Hic vero Tæniæ ſunt faſciæ Imperatoriæ crurules, peduleſque, & impilia, quæ veſtis loco ſunt, quia partem corporis veſtiunt [1]. Impilia pedum ſunt tegumenta e lana coacta. Ἐμπίλια, Heſychio, *οἱ περὶ τοῖς ποσὶ πῖλοι, ποδεῖα*. Veſtiarius ergo differt ab his qui ſunt a veſte.

Et quoniam canon veſtium ex Kal. Septemb. ad Kal. Aprileis Largitionibus tradebatur [2], & Comes Largitionum veſtem Comitibus Conſiſtorianis præſtabat [3], huic veſtium præſtationi Comitem veſtiarii operam contuliſſe, conjicere poſſumus.

Comes Auri quis fuerit admodum incertum eſt, in rebus tot tenebris involutis ſuſpicari licet auri Comitem eum fuiſſe, qui auri argentique uſibus Principis parati curam gerebat. Quod munus ad veſtiarii Comitem prope accedit. Veſtis enim plerumque cum auro conjungitur [4]. Aurum autem eſcarium & potorium non ſolum intelligendum eſt, ſed & aurum quodlibet & argentum factum, ut vaſcula, Tabulæ, Trullæ, Pelves, Scutellæ, Promulſidaria, Repoſitoria, Cacabi, Aquiminaria, vaſa cetera ad coquendum, Paropſides, & iis ſimilia quæ ab Ulpiano enumerantur [5], & a Cujacio explicantur lib. 10. *Obſerv.* cap. 17.

Addit Pomponius [6], ut Florentini Pandectæ legunt, *Columniyarium & urceolos, quæ ad præparationem bibendi præparata ſunt*: vulgati Codices habent *Colum nivarium*, quod Alciatus interpretatur lib. 8. *Parerg.* cap. 1. ex Veterum more, qui ſolebant cribella argentea habere foraminulenta, unde nivem colare poſſent, quam æſtatis tempore diligenter ſervatam, refrigerandis vinis, cum potaturi erant, immitterent; quod ex Plinio comprobat. Sed alius eſt locus Plinii *lib.* 31. *cap.* 3. qui teſtatur Neronis Principis inventum eſſe, decoquere aquam, vitroque demiſſam in nives refrigerare. Idem Plinius cum de ventris prodigiis: *Hi nives*, inquit *lib.* 19. *cap.* 4. *illi glaciem potant, pœnaſque montium vertunt in voluptatem gulæ*. Alciato ſuffragatur Baifius lib. *de Vaſcul.* iiſdemque, quibus ille, auctoritatibus nititur. Sed magis placet colum vinarium; quod Jureconſulti noſtri inter vaſa ab iis enumerata, communia tantum recenſeant, quibus non comprehendunt ea, quæ raro gulæ intemperantiæ ſerviunt.

Colum ex Polluce vas eſt coquinarium, ſecundum Euripidem in *Euryſthene* dicentem: aut cyathum, aut æneum colum exhibens. In foro autem publico colum quoddam pro cratere venditum eſt, quaſi ad vinum magis referatur: *Σκεῦος δὲ μαγειρικὸν ἠθμὸς, Εὐριπίδου ἐν Εὐρυσθένει σατυρικῷ εἰπόντος. ἢ κύαθον, ἢ χαλκήλατον ἠθμόν· ἐν μέν τοι τοῖς δημιοπράταις καὶ ἠθμός τις ἐπὶ κρατῆρος πέπραται, ὃς ἴσως περὶ τὸν οἶνον μᾶλλον προσήκει.* Colum, per quod liquor dimanat & percolatur, *ἠθμὸς τρύγοιπος*, Heſychio *ὑλιστὴρ*, per quod vinum fæculentum transfunditur, & fecibus expurgatur. Virgilius,

——— *tu ſpiſſo vimine qualos*
Colaque prælorum fumoſis deripe tectis.

Quali, inquit Servius, *per quos vinum diffluit*: de colo nihil notat, quod fumoſis tectis adhibitum docet Poeta, & ad genera conditurarum, quibus vinum confirmatur, referri debet. Clare Columella l. 12. *de Re ruſtic.* c. 19. „ Uvas quam maturius „ legemus, quibus proculcatis, muſtum quod de„ fluit, antequam prælo pes eximatur, ſatis de la„ cu in vaſa defrutoria deferemus, leviqne primum „ igne & tenuibus admodum lignis fornacem in„ cendemus ut ex commodo muſtum ferveat. Iſ„ que, qui præerit huic decoquendo, ſola jun„ cea, vel ſpartea ex crudo præparata habeat. En colum, en fumoſa tecta nivibus minus apta. Columellæ lucem adfert M. Tullius in *Bruto*: *Sic ego*, inquit, *iſtis cenſuerim, & novam iſtam quaſi de muſto ac lacu, fervidam orationem fingendam.*

Quidquid in Auctorum Juris libris eſt, auro illud eſt mihi carius; quot enim leges, tot theſauri reconditi, qui longo tempore quaſi ſub terra poſiti, cum non exſtet memoria, ut Paulus loquitur [1], vix jam dominum habeant.

Redeo ad Comitem auri, cui gemmæ, lapilli, annuli, margaritæ, uniones, & alia hujuſmodi credita ſunt, quæ auri appellatione continentur, ſi auro incluſa ſint [2]. Hæc quidem Officia Comitis veſtiarii, & Comitis auri, inter privata Domus Auguſtæ repono, qui præfuerunt Libertis aut aliis, qui veſtium & aureæ atque argenteæ ſupellectilis curam habuerunt. Quales ſunt Præpoſiti auri eſcarii, de quibus lapis vetus, pag. 582. 9.

M. VLPIO. ERIDANO. AVG. L.
AB. AVRO. ESCARIO. PRAEPOSITO

Item alius, fol. eod. 5.

PHILETAERO. AVG. LIB
AB. AVRO. GEMMATO

Ab Argento potorio, eod. 7.

GEMELLO. AVG. LIB. PRAEPOSITO
ARGENTI. POTORI

Ab Argento vaſculario, pag. 643. 3.

L. IVL. A. POCVLENTO. ARGENT
VASCVLARIO

Hanc meam de auri Comite opinionem juvat ipſa Notitia, quæ in Oriente nullum veſtiarii, nullum auri Comitem ponit, ſub Comitis S. L. diſpoſitione, ſed Præpoſitos ſeu Præfectos theſaurorum, qui pecunias tractabant. Auro autem pecunia ſignata non continetur [3].

Comes Largitionum Italicianarum præerat Largi-

1 L. argumento. §. tapeta. D. de aur. & arg. leg.
2 L. 2. C. T. de militar. veſt.
3 L. fin. C. T. de proxim. Comit. diſpoſit.
4 L. ita legatum. D. de aur. & arg. leg.
5 L. cum aurum. D. eod.
6 L. in argento. D. eod.

1 L. nunquam. D. de acquir. rer. domin.
2 L. pediculis. D. de aur. & argent. leg.
3 L. cum aurum. D. eod.

gitionibus in Italia. Huic Comiti Alipius Romæ adiidebat [1]: qui fit ut dubitem an idem ille ſit, qui Romæ Largitionum Præpoſitus vocatur [2].

Comes Titulorum Largitionalium per Africam quibuſdam Scriptoribus is eſt, qui dona & ſalaria in Africa facienda tractabat. Sed hoc ad Largitionales titulos referri non poteſt: nam tituli ſunt jura Principis, & illationes illi debitæ, quæ aut arcæ Præfecti Præt. aut utriuſque Comitis Largitionum Scriniis, variis ex cauſis inferebantur. Qui his Largitionum titulis per Africam præerat, Comes titulorum dicebatur, ad quem ſcilicet tituli transferebantur. Hinc cautum eſt ut canon Largitionalium titulorum, qui infertur theſauris, ex more, ne ſit diu penes Suſceptores; & inferatur ſub obſignatione tabulariorum, obſignatuſque tradatur Præpoſito theſaurorum. Qui ergo in Provinciis fuerunt Præpoſiti theſaurorum, is per Africam fuit Comes Largitionalium titulorum. Tituli proprie ſignificant cauſam debiti & rationem præſtationis: Gloſſæ Baſilic. τίτλος, κεφάλαιον, αιτία.

Tituli autem ſunt in duplici differentia. Aut enim ad Illuſtres viros Præfectos Præt. aut ad Largitiones Principis pertinent, qui perpetuo ſeparantur [3]. Varii autem ſunt Largitionum tituli & titulorum canones [4], veluti veſtium, tributorum, annonarum, vectigalium, binorum & ternorum, ſuperindicti, aliorumque jurium, quæ ſibi Princeps vendicabat. Quos omnes ſuo quoque ordine, prout res tulerit, perſequamur.

Canon veſtium, tributum veſtium dicitur, quod ut auri argentique debitum, annua exactione ſolvitur [5]: fuitque proprie canon militarium veſtium, a quo canonicæ veſtes [6]. Hæ aut in ſpeciebus, aut in pecunia inferuntur: nam plerumque militaris veſtis adæratio fiebat, & a Collatoribus exigebatur, ſacratiſſimis Largitionibus inferenda [7].

C A P. XVII.

De Annonis, Tributis & Vectigalibus.

ANNONÆ in ſpeciebus conſiſtunt, veluti frumento: vino, oleo, pane, carne, ſale. Tributa in corporibus, veluti auro, argento, ære, equis, veſtibus, quæ & intributiones & contributiones dicuntur; ſuntque duplicia tributa, ſoli & capitis, ut Cujacius annotavit [8]. Capitis ſunt, quæ ſtipendia vocant & capitationes; ſoli, ſolaria. Quamvis ſolarium, tributum, vectigal, cloacarium diverſa ſint: quæ ſæpe confunduntur [9]. Ulpiano, *ſtipendium dictum eſt a ſtipe, quod per ſtipes, id eſt, modica æra colligitur. Ideoque hoc etiam tributum appellatum Pomponius ait, & ſane a contributione tributum*: vel eo quod militibus tribuatur [10], quamvis tributum pro vectigali Papinianus uſurpet [11], ut ipſe Ulpianus: *In cauſa tributorum*, inquit [12], *in quibus eſſe Reip. nervos nemini dubium eſt, periculi quoque ratio, quod ſervo fraudis conſcio capitalem pœnam denuntiat, ejuſdem profeſſionem inſtituat*. Tributum hic pro vectigali accipi clarum eſt, cum nervus illud Reipublicæ dicatur. *Nero*, ait Tacitus lib. 13. *Annal. cuncta vectigalia an omitti juberet, dubitavit; idque pulcherrimum donum generi mortalium daret: ſed impetum ejus multum prius laudata magnitudine animi, attinuere Senatores, diſſolutionem Imperii docendo, ſi fructus, quibus Respublica ſuſtineretur, deminuerentur. Quippe ſublat's portoriis (quæ ſunt vectigalia) ſequens ut tributorum abolitio expoſtuletur*. Et quod Ulpianus de

1 D. Auguſtin. 6. *Confeſſion.* c. 10. 2 L. 10. C. T. de veteran. 3. L. 3. C. T. de indulgent. debit. 4 L. 16. C. T. de bonis proſcriptor. 5 L. 2. C. T. de diſtrahend. pign. 6 L. 1. C. de militar. veſte. 7 L. 4. C. eod. 8 Ad tit. C. de annon. & trib. 9 L. cum ſervus. §. heres. D. de leg. 10 L. 27. D. de verb. ſign. 11 L. Imperatores. D. de publican. 12 L. 1. §. in cauſa. D. de Quæſtionib.

profeſſione loquitur, certum eſt quod profeſſio de cenſu & vectigali intelligitur: tributa enim non profitemur, ſed ſolvimus.

Profeſſio apud Publicanum fit, ut vectigal ſolvatur: veluti mancipiorum, quæ quis vel uſus ſui cauſa duxerit, aut ſervorum quos emerit [1]. Quod ſi ſervus in profeſſione fraudis conſcius ſit, non in commiſſum cadit, ut alii improfeſſi; ſed capite ob fraudem punitur, & profeſſionem inſtruit: quidquid in tormentis confeſſus ſit, ſi torqueatur, Dominum gravat.

Profeſſio tamen & agrorum eſt, quæ ad jugerum numerum refertur, ex quibus tributum penditur, Cicero lib. 3. *in Verrem*. Conſtitutum eſt Neronis temporibus, ne cenſibus negotiatorum naves adſcriberentur, tributumque pro illis penderent, Tacitus 13. *Annal.* Nec tamen a tributis immunes fuerunt Navicularii, quorum prædia navarchicas penſiones præſtabant, & canonem naviculariurn agnoſcebant, ſeu Navarchicum. Quod onus fundo cohærebat, & poſſeſſorem ita ſequebatur, ut illa prædia naviculariæ functioni obnoxia, etiamſi ad Principem perveniſſent, onere non ſolverentur [2].

Data tamen aliquando tributorum immunitas Naviculariis, *qui aliis ſuæ conditionis, plus nimio occupatis, vicariam operam præſtabant. Solatia enim pro mercedula præſtita, ex tributariæ penſitationis immunitate, & eo quod vocatur filicum* [3]. Solatia ſunt ſalaria conſtituta, quæ & ἐιδοματικὰ [4], φιλικὸν quod amice datur, nos dicimus, *Am able compoſition*, ut τὰ φιλικὰ dicuntur, quæ officii cauſa fiunt.

Omnis vero pecunia, quæ a Provincialibus exigebatur, aut tributi nomine, aut vectigalis pendebatur. Tributum dictum a tribubus, quod ea primum pecunia, quæ Populo imperata erat, tributim a ſingulis pro portione cenſus exigebatur, Varro lib. 4. *de Ling. Latin.* Ab eo quoque, quibus attributa erat pecunia, ut militi reddat, Tribuni ærarii. Tributum autem aliud fuit in capite, aliud ex cenſu, aliud temerarium, quod extra ordinem imperatum eſt, & poſt Urbem a Gallis captam collatum, Feſtus in verb. *Tributum*. Sed cum ærarium Populi Rom. ex Provinciarum ſpoliis auctum eſſet, finis tributorum Civibus Romanis factus eſt, illaque in Provinciales rejecta. Atque ita acerba fuerunt tributa, ut illa & Magiſtratuum ſuperbia, Provincias ad rebellionem ſæpe excitarint. „ Friſii, „ Tranſrhenanus populus, pacem exſuere, *ait Ta-„ citus* 3. & 4. *Annal.* noſtra magis avaritia, quam „ obſequii impatientes. Tributum iis Druſus juſſe-„ rat modicum, pro anguſtia rerum: ut in uſus „ militares coria boum penderent: non intenta cu-„ juſquam cura, quæ firmitudo, quæ menſura. „ Donec Olennius e Primipilaribus regendis Friſiis „ impoſitus, terga virorum delegit; quorum ad „ formam acciperentur. Id aliis quoque nationibus „ arduum, apud Germanos difficilius tolerabatur, „ queis ingentium belluarum feraces ſaltus, modica „ domi armenta ſunt. Ac primo boves ipſos, mox „ agros, poſtremo corpora conjugum aut liberorum „ ſervitio tradebant. Hinc iræ & queſtus, & poſt-„ quam non ſubveniebat remedium ex bello; rapti „ qui tributo aderant milites, & patibulo affixi.

Inſolentia exactorum eo creverat, ut tributorum debitores, qui in mora eſſent, & carceribus manciparentur, & plumbatarum pondera & verbera, aliaque a Judicibus reperta ſupplicia perferrent. Quare ne Provinciæ oneribus turbarentur, utque vetera ſine avaritia, aut crudelitate Magiſtratuum tolerarent, prudenter Tiberius pro-

1 L. fin. D. de publican. 2 L. 1. & 2. C. de præd. & omnib. reb. navicul. 3 L. 32. C. T. de Navicular. 4 Conſtit. Anaſtaſii de exact. tribut.

viderat: tunc corporum verbera, ademtiones bonorum aberant, Tacitus 4. *Annal.* Sed posteriorum Principum avaritia, quam in Magistratus suos rejecerunt, pro tributis crudelia supplicia sumebat. Narrat Palladius in *Vitis Patrum* cap. 63. mulieris cujusdam maritum, tempore biennii ob debitum publicum trecentorum aureorum, sæpe flagellatum, & in carcere inclusum, tresque ejus filios abreptos; uxorem fugitivam, quæ sæpe inventa, & assidue flagellata, in solitudine jejuna deerrabat. Atque hoc Palladii temporibus, qui vixit sub Valentiniano & Theodosio. Quare vana fuit lex Constantini, qua constituit ut nemo in exactione tributorum, carcerem, plumbatarumque verbera, & pondera, a Judicibus iratis reperta supplicia, expavesceret. *Carcer*, inquit [1], *hominum noxiorum est, & Officialium, & cum denotatione eorum Judicum, quorum de Officio certiores esse debebunt, quid contra legem admiserint.* Plumbatarum verbera explicat Cujacius, cui locus depravatus videretur, ubi de carcere, sæpiusque fatetur se illum restituere conatum, frustra tentasse.

Sed eadem lex in C. T. ita scripta est [2]: *Carcer pœnalium hominum noxiorum est, Officialium, & cum denotatione eorum Jud.cum, quorum de Officio coerciti, citatiores esse debebunt.* Quod ita interpretor, ut carceri potius tradi debeant Officiales, id est, tributorum exactores noxii, quam debitores fisci, in quos sæviunt. Denotatio Judicum, est existimationis nota & macula Judicum, de quorum Officio refrænati exactores citatiores esse debuerunt, hoc est, velocius ad tribunal citari, ut meritas luerent pœnas. Rei enim voce Præconis ad tribunal Judicis vocabantur: unde citatus reus Papiniano [3]. Sic Tiberius cum Tribunitiam exerceret potestatem, vivente adhuc Augusto, *Citatum pro Tribunali voce Præconis, convitiatorem rapi jussit in carcerem*, Suetonius in *Tiber.* cap. 11.

Non mei est instituti de omnibus tributorum generibus tractare, sed ea tantum de illis attingere, quæ Juri Civili aliquam lucem adferre possint, quæque ad Comitem Largitionum titulorum per Africam pertinent.

Tributa dicuntur intributiones, quæ Jure Civili delegantur, quæque in agris fiunt, vel ædificiis [4]. Quare Civili Jure, pactum inter debitorem & creditorem, ut creditor onus tributi fundi pignorati non agnosceret, sed ejus solvendi necessitas debitorem spectaret, quantum ad fisci rationem, non servandum Papinianus respondit [5]: pactis enim privatorum, jus fisci convelli non placuit: & tributum onus est possessoris cujusque, non domini, nisi possideat. Recte Papinianus tributum onus possessionis dixit: nam onerum nomine tributa ut plurimum designantur. Onera glevalia, aurum glevale, glevales functiones, quæ & gleba dicitur, & descriptio, collatio, præstatio, munus, canon, pensio, jugatio, gleba Senatoria, & follium præbitio idem fere denotant [6]. Follis tamen a Senatoribus solvebatur, quibus nulla erat possessio.

Follis, aureus est nummus, de quo Suidas, ὀβολοί εἰσιν, ἃς καλοῦσι φόλλεις. Quod tributum Constantinus, cum descripta virorum Clarissimorum patrimonia haberet, illis imposuit, Zosimus *lib.* 2. Follis, antiquum verbum, pro sacculo sumitur, quo sensu Callistratus [7]: *Servus liber esse justus, si rationes reddiderit; non utique si in folle reliqua obtulerit, liber erit.* Πήρα mantica, follis. Inde jocus Plauti in *Epidico*, Act. 3. Sc. 2. ℣. 13.

EP. *Ego tuum patrem faciam peranticidam.*
ST. *Quid istuc verbi est?* EP. *Nihil moror vetera & vulgata verba,*
Peratum ductitare; at ego follutum ductitabo.

Alludit servus ad supplicium parricidarum, qui infutis sacco aut culeo in profundum mergebantur. Vereor ne onerosus sim, si ulterius onera hæc persequar; non omitto tamen onera ad tributa & vectigalia referri, licet multa sint onera, quæ neque tributi, neque vectigalis nomen sibi vendicant. Onera enim ad omnes sordidas præstationes & extraordinarias etiam trahuntur: cujusmodi sunt onus conficiendi pollinis, panis excoctio, obsequium pistrini, ligni, tabulationis, carbonis, & cetera, quæ ut extraordinaria numerantur, ut onus peregrinationis [1]; deportorium, διάπυλον, quod porta effertur [2], viarum & pontium sollicitudo, capituli atque temonis necessitas [3].

Trajicio in Africam, cujus devotio ita Principibus probata est, ut usque in initium fusionis quintæ, universa reliqua, quæ tam ad Arcam sublimium potestatum, quam ad largitiones pertinent, rel..xata sint [4]. Fusio pro functione & illatione publica intelligitur: hinc *fisco fusiones præstare* dixit Ulpianus [5]; & fusio quinta, est quinta indictio.

De tributis fiscalibus, queis Africa obnoxia fuit, Novella est Theodosii & Valentin. his verbis edita [6]: „Numidarum & Maurorum Sitifensium nu„per acta legatio, hoc præceptum de nostra pe„rennitate constituit, *&c.* In ea hæc de tributi „modo: ut retractis septem partibus, octavam „tam privatæ quam Emphyteuticæ glebæ posses„sor agnoscat. Pro qua octava, omnibus titulis „ad unum redactis, quos possessor vel civis (*lego* „quivis) quolibet nomine præstare consueverant, „quatuor millia ducentos tantum solidos, & mille „ducentas militares annonas, & ducentum capi„tum Numida Provincialis exsolvat. Hæc intellectu facilia. Quæ sequuntur, omnino depravata sunt, sic enim leguntur: *De Colone vero statuimus, ut quinque centesimis due rusi can'enses & colvane civitatibus, tres sacris Largitional.bus inferantur, de salinis, alumine, charactere, herba rubea, lini maceratura, & clavi vitrei tantum tituli à sacris Largitionibus, pro numero hominum & possibilitate poscantur.*

Locum corruptissimum sic restituimus: *De Coloniis vero statuimus, ut quinque centesimis, duas Rusicadenses, & Culluanæ civitates tres, sacris Largitionalibus inferat.*

De Provinciis Numidiæ & Mauritaniæ Sitifensis cum Imperatores in universum statuissent, tributa trium civitatum ordinarunt: quarum prima est Rusicada, aliæ sunt Colluanæ. Numidiæ oppida Plinio *lib.* 5. *cap.* 3. sunt Cullu & Rusicade, quæ Ptolomæo est Cullovia, & Cullu municipium in Antonini *Itinerario* vocatur. Cullu autem duplex est eidem Ptolomæo, cui Collops & Cullu idem sunt. Collops magnus regia civitas, & Collops parvus. Cullu a Rusicada distat, ex Itinerario, L. M. P.

In Numidia urbes sunt quam plurimæ nobilesque, atque inter eas Cullu purpurario fuco Tyriis velleribus comparatur, Solinus *cap.* 19. Hinc tributum imperatum de salinis, alumine, & ceteris, quæ in Novella declarantur. Alumen gignitur in Africa: candidum in inficiendis claro colore lanis utilissimum est, contraque fuscis aut obscuris nigrum, Plinius *lib.* 35. *cap.* 15.

1 L. 2. C. de exactionib. tribut. 2 L. 3. C. T. de exactionib. 3 L. 10. D. de public. judic. 4 L. rescripto. §. fin. de munerib. & honorib. 5 L. inter debitorem. D. de pact. 6 L. 4. C. T. lib. 6. tit. 1. & l. 11. & l. 15. eod. 7 L. cum servus. D. de conditionib. & demonstrat.

1 L. 15. & 16. C. T. de extraord. munerib. 2 L. 89. C. T. de Decurionib. 3 L. 1. C. de veteran. 4 L. 6. C. T. de indulgent. debit. 5 L. si pendentes. §. si quid cloacarii. D. de usufruct. 6 Novel. 23.

Character signum est, quod in Gallia plumbeum pannis laneis vel sericis imponitur, cujus præstatio dicitur, *Droict de seau*. Signum annulo impressum Ulpianus vocat, χαρακτῆρα [1]. Herbam rubeam tincturis aptam Plinius tradit, cui vestes herbis inficiuntur: *Ut sileamus*, inquit *lib.* 22. *cap.* 2. *Africæ, Lusitaniæ, Galatiæ granis coccum Imperatoriis dicatum Paludamentis, Transalpina Gallia herbis Tyrium atque Conchylium tingit, omnesque alios colores*. Coccus etiam herba est, quæ Rubea in Novella nominatur. De Lini maceratione Plinius consulendus, *lib.* 29. *cap.* 1.

In clavis vitreis diu mentem fixi, ne fallaces quidem & fucosas merces, chartis & linteis & vitro delatas, ut ait Tullius Cicero *Orat. pro Rabirio*, referri videar. Incidit tandem in mentem, clavos non solum ornamenta esse vestium, sed & ædium, atque inter muliebrem supellectilem inveniri. Narrat Philander *ad lib.* 7. *Vitruvii cap.* 3. cum Romæ ageret, arcam marmoream repertam, quæ Mariæ Honorii Augusti credita est fuisse sepulchrum. Ibi præter auratam vestem, palliumque & ossa, multa in capsula muliebris mundi inventa supellex. In iis vascula, annuli, monilia, bulla discriminalis, acus & clavi, quibus pro umbella erat expressa & exstans musca. Unde Vitruvio *muscarii clavi*, rotundo capite insignes, expanso in orbem cacumine: umbellæ etiam in clavorum formam effictæ, quibus Solem a vultu mulieres arcent.

Clavi etiam ædium sunt, quæ bullæ dicuntur, ob rotunditatem, & vitrei fuerunt. De his Plautus in *Asinaria* Act. 2. Sc. 4. ℣. 20.

Jussin', in splendorem dari bullas has foribus nostris?

Bullæ pro capite clavorum, qui in valvis magnarum ædium figebantur. Quod ex M. Tullio notamus. Ille de Verre lib. 4. *in Verrem*: *Bullas omnes aureas ex his valvis, quæ erant multæ & graves, non dubitavit auferre*. Aureæ quidem illæ in templorum valvis, in ædium, vitreæ. Quod ex Plinio discimus: *In genere vitri*, ait *lib.* 36. *cap.* 6. *Obsidiana numerantur, ad similitudinem lapidis, quem Obsidius in Æthiopia invenit*. Deinde: *Fit & in tincturæ genere Obsidianum, ad escaria vasa, totum rubens vitrum, atque non translucens: Hæmatinon appellatur. Fit & album & murrhinum, aut hyacinthos sapphirosque imitatum, & omnibus aliis coloribus. Neque est alia sequacior, aut etiam picturæ accommodatior*. Legendum forte *tincturæ*, cum supra vitrum istud ad tincturæ genus retulerit: quæ lectio aptior est cullis, qui fucis celebres sunt: sed nihil muto.

Vestium ornamenta sunt clavi, & quidem vitrei, ut clavi caligarii a caligis militaribus quibus suffigebantur, Plinius *lib.* 9. *cap.* 18. Clavis etiam sive bullis exornata fuerunt cingula militum. Virgilius 12. *Æneid*.

Balteus, & notis fulserunt cingula bullis.

Clavi bullæ dicti, quod sint similes rotunditate bullis, quæ in aqua vento inflantur.

Clavi aurei & purpuræ, Juris Auctoribus pars vestimentorum sunt; etsi non sunt clavi vestimentis consuti [2]. Quod de lato vel angusto clavo scriptum non nego: sed nihil impedit quin tenuiores vitreis clavis uterentur, ad vestium ornamentum, qui lapillorum formam imitarentur. Sic accessionis vice cedunt insitæ picturæ, clavique qui vestibus insuuntur [3]. Hinc clavata vestimenta, clavis intertexta, & calciamenta clavis confixa, Festus in verb. *Clavata*. Clivi nobis sunt retinacula, quæ vulgo dicuntur *Boutons*. Si quis aliter sentiat, clavi vitrei fragmenta glutinare non magnopere curabo.

Notandum vero in hac Novella est, quod tributa hæc sacris Largitionalibus inferuntur, id est, ad Comitem titulorum Largitionalium per Africam: nam & in Novella titulorum fit mentio.

Africa sola Proconsularis in Occidente, quæ κατ' ἐξοχὴν Proconsularis Provincia dicitur: illiusque Episcopi Proconsulares in Concilio Carthaginiensi vocati. Multis aliis honorum titulis insignita illa, atque hoc uno, quod sola Comitem Largitionalium titulorum nacta est, cum aliæ omnes Provinciæ Præpositum habeant. Atque hæc de tributis: quorum maxima pars ad vectigalia referri potest. Tributa tamen, ut diximus, sunt soli vel capitis, certa & definita pro modo jugerum vel capitum, quæ singulo quoque anno, & per illius circulum tripartita satisfactione solvuntur [1].

At Vectigalia proprie sunt portoria, & ea omnia quæ pro subvectione in itinere præstari solent, vel in littoreis locis, navibus, aut cum per diversa vehiculis merces deportantur [2]: vel clarius ex Ulpiano [3], *Vectigalia publica intelligere debemus, ex quibus vectigal fiscus capit. Quale est vectigal portus vel venalium rerum, item salinarum, metallorum, & piscariarum*. Vectigal tamen stante Republica, aut ex portu, aut ex decumis, aut ex scriptura. A portu portorium dictum, quod pro vehiculo redemtores exigebant [4]. Decumæ solvebantur ab iis qui in Italia, aut in Provinciis publicum agrum arabant. Scriptura vero vectigal erat quod pendebatur ab iis, qui sylvis & pascuis publicis fruebantur, ut in Italia sylva Scantia, & salictis ad Minturnas. M. Tullius *pro Flacco*: „Mirandum „est, *ait*, homines eos, quibus odio sunt nostræ „secures, nomen acerbitati, scriptura, decumæ, „portorium, morti, libenter arripere facultatem „lædendi. Idem ille *pro leg. Manil.* „In vectigali„bus non solum adventus mali, sed etiam metus „ipse adfert calamitatem: nam cum hostium co„piæ non longe absunt, etiamsi irruptio facta „nulla sit: tamen pecora relinquuntur, agricultu„ra deseritur; mercatorum navigatio conquiescit. „Ita neque ex portu, neque ex decumis, neque „ex scriptura vectigal conservari potest. A decumanis, decumani sunt Principes, & quasi Senatores publicanorum, ibidem lib. 2. *in Verrem*.

„In agrorum autem vectigalium rationibus, „hoc interest inter Siciliam, ceterasque Provin„cias; quod ceteris impositum vectigal est cer„tum, quod stipendiarium dicitur, ut Hispanis „& plerisque Pœnorum, quasi victoriæ præ„mium, ac pœna belli. Aut censoria locatio con„stituta est, ut Asiæ lege Sempronia. Siciliæ ci„vitates sic in amicitiam fidemque receptæ sunt, „ut eodem jure essent, quo fuissent: eadem con„ditione Populo Romano, qua suis ante paruis„sent. Perpaucæ civitates sunt bello a nostris ma„joribus subactæ, quarum ager cum esset publi„cus Populi Romani factus, tamen illis est reddi„tus: is ager a Censoribus locari solet: fœderatæ „civitates duæ sunt, quarum decumæ vænire non „soleant; Mamertina & Tauromitana. Quinque „præterea sine fœdere immunes civitates ac libe„ræ, Centumrupina, Halesina, Segestana, Ali„ciensis, Panormitanæ: præter eas omnis ager Si-

1 L. ad testium. §. signum. D. de testament. 2 L. cum aurum. §. 1. D. de aur. & arg. leg. 3 L. vestis §. 1. D. eod.

1 L. 17. C. T. de annon. & Tribut. 2 Interpres. ad l. 1. C. T. de vectigalib. 3 L. 17. D. de verb. sign. 4 L. cum in plures. §. vehiculum. D. locat.

„ ciliæ civitatum decumanus est „. Cicero lib. 3. *in Verrem*.

Fuerunt non solum tritici decumæ, sed & vini, & olei, & frugum minutarum. *Vinarii tituli debita flagitare* dixit Symmachus *lib.* 7. *epist.* 95. *& reliqua arcæ vinariæ*, *lib.* 9. *epist.* 121. Ex M. Tullii verbis clarum est, vectigal, quod certum impositum est, stipendiarium vocari. Illud quidem proprie est tributum, quod qui pendebant, stipendiarii aut tributarii dicebantur. Hac de re ample Carolus Sigonius lib. 1. *de jur. Provinciar.* cap. 1. ad quem Lectorem remitto.

Hoc unum ex Justiniani Constitutione moneo: vocari stipendiaria & tributaria prædia, quæ in Provinciis sunt; inter quæ & Italica prædia, nulla est differentia [1].

Ex his facile est intelligere, quid sibi velit Strabo *lib.* 4. cum scribit de Britannis: „ Vectigalia „ illos tolerare jam non difficilia, e rebus quæ a „ Gallis & Britannis ultro citroque vehuntur. „ Sunt autem eburnea fræna, & torques, & ele„ ctrina atque vitrea vasa, aliæque id genus viles „ ac promiscuæ merces. Itaque nullo ad eam In„ sulam opus est præsidio: requireretur enim ad „ minimum una legio, & aliquid equitatus, si tri„ buta essent inde auferenda. Atqui tributum æqua„ rent sumtus in præsidium faciendi: necessario „ enim vectigalia, imposito tributo, minuerentur. Τέλη τε οὕτως ὑπομένουσι βαρέα, τῶν τε εἰσαγομένων εἰς τὴν Κελτικὴν ἐκεῖθεν, καὶ τῶν εἰσαγομένων ἐνθένδε. Ταῦτα δ' ἐστὶν ἐλεφάντινα ψαλία, καὶ περιαυχένια, καὶ λυγκούρια καὶ ὑαλᾶ σκεύη, καὶ ἄλλος ῥῶπος τοιοῦτος. ὥστε μηδὲν δεῖν φρουρᾶς τῆς νήσου· τοὐλάχιστον μὲν γὰρ ἑνὸς τάγματος χρήζοι ἄν, καὶ ἱππικοῦ τινὸς, ὥστε καὶ φόρους ἀπάγεσθαι παρ' αὐτῶν· εἰς ἴσον δὴ καθίσατο πᾶν τὸ ἀνάλωμα τῇ στρατιᾷ τοῖς προσφερομένοις χρήμασιν. ἀνάγκη γὰρ μειοῦσθαι τὰ τέλη φόρων ἐπιβαλλομένων. Unde liquet tributarias civitates a vectigalium præstatione immunes esse. Quare cum Publicani vectigalium conductores Asiam acerbissime haberent, Julius Cæsar eam liberavit, vectigaliaque in tributi formam redegit, ἐς φόρου συντέλειαν τὸ συμβαῖνον ἐκ τῶν τελῶν κατεστήσατο, Dio *lib.* 42.

Vectigalia pleraque & Principi & civitatibus, tributa soli Principi præstantur. Unde D. Paulus *ad Roman.* c. 13. cui tributum, tributum; cui vectigal, vectigal, τῷ τὸν φόρον, τὸν φόρον· τῷ τὸ τέλος, τὸ τέλος. De vectigali Saborensi civitati concesso, vetus hoc decretum est Imp. Vespasiani, p. 164. 1.

IMP. CÆS. VESPASIANVS. AVG. PONT. MAX. TRIB. POT. VIII. IMP. XX. COS IX. S. D. IIII. VIRIS. ET. DECVRIONIBVS. SABOREN

CVM. MVLTIS. DIFFICVLTATIBVS CIVITATEM. VESTRAM. IAM. PREMI INDICETIS. PERMITTO. VOBIS. OPPIDVM. SVB. NOMINE. MEO. VT. VOLTIS. IN. PLANICIEM. EXSTRVERE VECTIGALIA. QVÆ. AB. DIVO. AVGVSTO. ACCEPISSE. DICITIS. CVSTODIO. SI. QVA. NOVA. ADIICERE VOLTIS. DE. HIS. PROCOS. PROVINCIÆ. ADIRE. DEBETIS. EGO. ENIM RESPONSO. PRIVS. AB. EO. NON ACCEPTO. CONSTITVERE. NIHIL POSSVM. DECRETVM. VIII. KAL. AVG. LEGATOS. DIMISI. IIII. KAL. EASDEM VALETE

C. CORN. SEVERVS. M. SEPTIMIVS COELIVS. II. VIRI. P. P. F. C.

1 §. vocantur. Instit. de rer. division.

Vectigal ergo proprie est, quod fisco vel Reipublicæ præstatur pro mercibus, quæ exportantur & importantur: quod ἐξαγώγιον vocat Justinianus in Edicto de Alexandrinis. Vectigalia autem civitatum certis finibus conscripta, vetus alia hæc Inscriptio docet, pag. 199. 6.

IMP. CÆS. AVRELIVS. ANTONINVS AVG. GERMANIC. SARMATIC. ET IMP. CÆS. L. AVRELIVS. COMMODVS AVG. HOS. LIMITES. CONSTITVI. IVSSERVNT. PROPTER. CONTROVERSIAS. QVÆ. INTER. MERCATORES ET. MANCIPES. ORTÆ. ERANT VTI. FINEM. DEMONSTRARENT VECTIGALI. FORICVLIARI. ET. ANSARII. PROMERCALIVM. SECVNDVM VETEREM. LEGEM. SEMEL. DVNTAXAT. EXIGVNT

Quid sit vectigal foriculiarii, diu hæsitavi: sed promercale foriculiarii & ansarii dubitationis ansam sustulit. Promercale enim est, quod paterfamilias venale habet, extra ea quæ usui suo servat. Quare Massurius Sabinus libro Juris Civilis secundo, ex his quæ promercalia & usuaria in locis iisdem essent, ea sola esse penoris putat, quæ sint usui annuo, Agel. *lib.* 4. *cap.* 1. Et Paulus libro quarto ad Sabinum: *Si quis*, inquit [1], *fructus suos solitus sit vendere, non omnia, quæ promercii causa habuit, legasse videtur, penu legata; sed ea sola quæ in penum sibi separabat.*

Promercales res sunt venales, quæ promercii causa haberi dicuntur [2]. Sic in Florentinis *arma promercii causa* excipiuntur [3]: male in vulgatis *commercii*. Promercales igitur res ex quibus solvitur vectigal, Foriculiarii & Ansarii, ita interpretor, ut eas maxime ad triticum, & vinum, & oleum, frugesque minutas & alias hujusmodi species referam. Quod ex hac voce *foriculiarium* colligo: sed lego *forulariium*, ut intelligam forum, in quo res, quæ pondere, numero & mensura constant, venales exponuntur. Forum locus est negotiationis quo venalia feruntur, Festus in verb. *Forum*. Sic Varroni forum vinarium, lib. 1. *de Re rustic.* cap. 54. quod idem puto ac foricularium. Culei enim tam vini, quam tritici & olei dicuntur [4], ex quibus vectigal octavarium dictum, quod ex eorum venditione octavum pretii debebetur [5].

Ansarium vectigal ab ansa dictum: ansa enim est vas, aut quidvis aliud, quod manu teneri solet, & quo metimur quæ pondere, numero, & mensura constant. Hinc qui tributa vel vectigalia exigebant, justis ponderibus & mensuris uti debuerunt: & specierum quidem mensuras a Præfecto Præt. accipere; auri autem aut argenti, aut metallorum, a Comite sacrarum Largitonum [6].

Potest etiam vectigal ansarium ad arma promercalia trahi, quæ quis promercii causa habuerit: nam ansata, jaculamenta cum ansis dixit Ennius libro tertio apud Nonium,

Ansatis concurrunt undique telis.

Ansatum telum est Turnebo lib. 18. *Adversar.* cap. 3. quod ansam habet, id est, amentum. Hic locus ansam variam reprehensionis & forte severiorem habebit, ut & plures alias ansas hoc in Ope-

1 L. nam. quod. §. si cui. D. de pend leg. 2 L. quod si. D. de impensis in reb. dot. fact. 3 L. 2. D. ad leg. Jul. de vi public. 4 L. fin. §. fin. D. de pignorat. act. 5 L. 7. C. de locat. & conduct. & l. 8. C. de vectigalib. 6 Novel. 128. cap. 15

re ad reprehendendum me dedisse certus sum Græculis pluribus, qui nihil rectum putant, nisi illud ipsi commenti sint. Ego vero ut omnes qui aliquid in studiis, vel minimum faciunt, venerari mirarique soleo, sic in rebus istis arduis, difficilibus, fastidiosis, omnes, eos, a quibus contemnor, invicem contemno & rideo. Nos alio loco de Publicanis & vectigalibus fusius: hic solum attingimus ea quæ ad Largitionales titulos pertinent, quæque Comiti Largitionalium titulorum per Africam commissa sunt. Quale fuit Octavarii vectigal promercalium, ut legum tituli indicant [1].

CAP. XVIII.

De Rationalibus & Præpositis Thesaurorum.

SUB dispositione Comitis sacrum Largitionum sunt Rationales [2], Rationalis summarum Pannoniæ secundæ, Dalmatiæ, & Saviæ: Rationalis summarum Pannoniæ primæ, Valeriæ, Norici mediterranei & Ripensis; Rationalis summarum Italiæ: Rationalis summarum Urbis Romæ: Rationalis summarum trium Provinciarum, id est, Siciliæ, Sardiniæ, & Corsicæ: Rationalis summarum Africæ: Rationalis summarum Numidiæ: Rationalis summarum Hispaniæ: Rationalis summ. quinque Provinciarum: Rat. summ. Galliarum: Rat. summ. Britanniarum.

Rationales summarum sunt ii, quibus cura tractandæ pecuniæ Principis mandata est, qui & Procuratores a Rationibus dici possunt. Capitolinus *Procuratorem fisci* alium a Rationali facit: *Erat*, inquit in *Maximin. duobus*, *fisci Procurator in Libya, qui omnes Maximini studio spoliaverat. Hic per rusticanam plebem & quosdam milites interemtus per eos qui Rationalem in honorem Maximini defendebant*. Casaubonus legit, *inter eos*, non, *per eos*, a quo dissentio inf. cap. 33. Hujus rei historia sic ab Herodiano narratur *lib.* 7. qui eum Procuratorem, τῆς Λιβύας ἐπίτροπον, & τοῦ ταμείου προεστῶτα vocat: occisum eum, exsertantibus gladios illius militibus, atque ire ultum volentibus: repente rustici fustibus ac securibus occurrerunt, & in fugam verterunt. Τῶν δὲ περὶ αὐτὸν στρατιωτῶν γυμνωσάντων τὰ ξίφη, τῷ τε φόνῳ ἐπεξελθεῖν θελόντων, οἱ ἐκ τῶν ἀγρῶν κατεληλυθότες προβαλλόμενοι, τά τε ξύλα: καὶ τὰς πελέκεις ὑπερμαχόμενοι τῶν δεσποτῶν τοὺς ἀντεστῶτας ῥᾳδίως ἐτρέψαντο. Hic etiam Curator & Logotheta nominatur. Titulus est Βασίλικ 3. περὶ τοῦ Κουράτωρος τοῦ Βασιλέως νῦν δὲ Λογοθέτου, *De Curatore Principis, qui nunc Logotheta*, quique idem Rationes conficit, vel accipit; quique idem discussor dicitur. Λογοθέτης proprie est Curator Reipublicæ [4], qui & Ratiocinator dicitur [5]. Λογοθέτην scribit Antonius Augustinus in interpretatione verborum Juliani, Λογογράφον dictum, qui Rationalis in nostra hac Notitia. Sed Logographi conditionales sunt sine dignitate, qui si res exigeret, tormentis subiici poterant [6]. At Rationales in honore positi sunt, & inter viros egregios numerantur [7]. Quin Ratiocinator, seu Curator Reip. Jurisdictionem habet, estque Magistratus, & Adsessores habet seu Consiliarios [8].

1 L. 7. C. de locat. & l. 8. C. de vectigalib. 2 Notitia Imper. 3 L. 6. tit. 20. 4 L. 3. C. de modo multar. 5 Novel. 128. 17. 6 L. 1. & 2. C. de tabular. scrib. logograph. 7 L. 3. C. T. de honorar. Codicil. & l. 2. C. eod. de princip. agent. in reb. 8 L. fin. C. de offic. adsessor.

Rationalis patrimonii sub dispositione fuit Comitis rei privatæ: sed Rationales summarum sub Comite Largitionum militabant, Symmachus *l.* 10. *epist.* 4. & *l.* 6. *C. de exactionib. tribut.* qui in antiquis Inscriptionibus inter egregios ponuntur pag. 278. 6.

MAGNO. ET. INVICTO. IMP. CAES.
M. AVR. VAL. DIOCLETIANO
PIO. FELICI. AVG
BASILIVS. DONATIANVS
V. E. RATIONALIS. D. N. M. Q. EIVS

Id est, Vir egregius, devotus numini Majestatique ejus.

Rationales summarum in singulis Provinciis commorantur [1], sacrisque ærariis in sua quisque Provincia præsidebat [2]. Iidem dicuntur Magistri æris, & Procuratores Thesaurorum [3]. Ideo vero Rationales summarum nuncupati, ut hæc adjectio illos a Rationali summæ rei distingueret. Nam Procuratoribus fisci varia sunt indita nomina, pro ratione administrationum: unde Paulus libro quarto ad legem Juliam & Papiam: *Procurator*, inquit [4], *Cæsaris non solum cui regum cujusque Provinciæ administratio mandata est, sed & is cui rerum cura, quamvis non omnium*. Sunt enim Procuratores sive Rationales diversarum rerum, qualis est Rationalis monetarum, Rationalis purpurarum, de quo vetus hæc est Inscriptio, pag. 474. 4.

THEOPREPON. AVG. LIB. PROC
D. N. M. AVR. SEVERI. ALEXANDRI. RATIONALI. PVRPVRAE
PROC. SALTVS. DOMITIANI

Rationalis etiam legitur in aliis Inscriptionibus, qui curam gregum Cæsaris habuit: qui proprie Procurator saltuum nominatur, pag. 513. 1.

BASSAEVS. RVFVS. ET. MACRINVS. VINDEX. MAGG. SAEPINAT...............
SALVTEM. EXEMPLVM. EPISTVLAE. SCRIPTAE. NOBIS. A. COSINO. AVG. LIB. A. RATIONIBVS. CVM. HIS. QVAE IVNCTA. ERANT. SVBIECIMVS. ET ADMONEMVS. ABSTINEATIS. INIVRIIS. FACIENDIS. CONDVCTORIB GREGVM. OVIARICORVM. CVM MAGNA. FISCI. INIVRIA. NE. NECESSE. SIT. RECOGNOSCI. DE. HOC ET. IN. FACTVM. SI. ITA. RES. FVERIT. VINDICARI

COSINI. AVG. LIB. A. RATIONIBVS SCRIPTAE. AD. BASSAEVM. RVFVM ET. AD. MACRINVM. VINDICEM. PR P. R. E. V. EXEMPLVM. EPISTVLAE. SCRIPTAE. MIHI. A. SEPTIMIANO. COLLIBERTO. ET. ADIVTORE MEO SVBIECI ...... ET. PETO. TANTI. FACIATIS. SCRIBERE. MAGG. SAEPIN. ET. BONIAN. VTI. DESINANT. INIVRIAM. CONDVCTORIBVS. GREGVM. OVIARICORVM. QVI SVNT. SVB. CVRAM. ET. FACERE VT. BENEFICIO. VESTRO. RATIO FISCI. INDENNIS. SIT

1 L. 1. C.T. de incorporation. 2 L. 4. C. de advoc. fisc. 3 Cujac. ad l. 5. C. de exact. trib. 4 L. qui mittuntur §. item Procurator. D. ex quib. caus. major.

SCRIPTAE. A. SEPTIMIAMO. AD. COSINVM.

CONDVCTORES. GREGVM. OVIARICORVM
QVI. SVNT. SVB. CVRA. TVA. IN. RE
PRAESENTI. ABSTINERE. MIHI.......
....

Scripta Epistola a Rationali saltuum ad Procuratores privatæ rei, qui exemplar Epistolæ ad Magistros pecoris Sæpinatium miserunt. Sic enim MAGG. interpretor Magistros, & quæ exarata sunt sic suppleo, ut scriptum putem: *Magistris Sæpinatium Bovianorum*. Magister pecoris, qui & Saltuarius, is est, ad quem præcipua pertinet animalium & pastionis cura:

—— —— —— cui Regia parent
Armenta, & late custodia credita campi.

Virg. 7. *Æneid.* Recte Servius, Magistrum hunc pecoris vult fuisse & Saltuarium: sed lapsus est. cum Magistrum pecoris putat, ad quem omnia animalia pertinent, laudatque Ciceronem, non adjecto loco, cui hæc verba tribuit, *nominat hominem, quem Magistrum pecoris esse dicebat*. Sed leviter M. Tullium percurrit Servius: ille enim Magistrum pecoris inter bubulcos & pastores servos annumerat: *Etenim nominat iste servum*, inquit, *quem Magistrum pecoris esse diceret*, l.2. *in Verrem*.

Notas litterarum PR. P. R. E. V. explico *Procuratorem privatæ rei egregium virum*; qui monetur scribere Magistris pecorum Sæpinatium & Bovianorum. Sæpinates & Boviani in quarta Italiæ regione a Plinio locantur *l.* 3. *c.*12.

Greges Oviarici sunt Greges ovium. Columella *l.*7. *c.*6. *Et quoniam*, inquit, *de Oviarico satis dictum est, ad caprinum pecus nunc revortor*: In hac Epistula Collibertus Adjutor memoratur: ex eo discimus Rationales Adjutores habuisse; quod & alia Inscriptione probatur, pag. 371. 8.

AETE. MEMORIAE. AVRELI. DEMETRI. ADIVTORI. PROCC. CIVITATIS SENONVM. TRICASSINORVM. MELDORVM. PARISIORVM. ET. CIVITATIS AEDVORVM

Adjutor Procuratoris etiam Subprocurator dictus est, pag. 4. 4.

AVIENVS. AVG. LIB. SVBPROC.
AVRARIARVM

Est hæc alia, pag. 594. 7.

M. VLPIO. AVG. LIB. PROC
AVRARIARVM

Auraria χρυσαργύριον, tributi genus, quod Constantinus instituit, χρυσίȣ καὶ ἀργύρȣ, si Zosimo credimus *l.*2. quæ auraria collatio dicta est, & lustrale aurum, quod negotiatoribus indicitur, Capitolinus in *Antonino Pio*, & l. 3. C. T. *de lustral. conlat.* Rationales vero Proximos etiam habuerunt ex veteri lapide. pag. 1111. 11.

T. FLAVIO. PALATINO. AVG. LIB
PROXIM. RATIONAL. ET. A. COMMENTARIIS. PROVINCIAE. BELGICAE.

Rationales Summarum alii sunt ab iis qui Ratio- A cinatores appellantur: ii enim rationes tantum discutiebant [1]: quo sensu Ratiocinator tabernæ ab Ulpiano dicitur [2], qui tabernæ rationes tractat, λογιστικὸς & Rationalia λογικὰ, Rationarius λογιστήριος, Gloss. vet. Est *Rationarius apparitionis Magistri armorum*, Ammiano Marcel. *l.*15. qui stipendia Apparitoribus numerabat: est enim λογιστήριον, locus in quo milites recensentur, & stipendia numerantur.

Rationales æris Magistros supra notabamus, qui & ærarii Procuratores appellantur. Procuratorem ærarii majoris narrat Lampridius in *Diadumeno*, cujus lectionem improbat Casaubonus, quod B majus ærarium se alibi legere non meminerit. Quare non dubitat Auctorem scripsisse Procuratorem vestiarii majoris, vel Gynæcei majoris: quoniam Procurator ærarii majoris purpuras forte inspexisse dicitur, & eas claras probasse: probationem enim purpurarum ad Procuratorem ærarii non pertinuisse. Si Casaubonus majus ærarium non legit, nec ego quidem majus vestiarium, aut majus Gynæceum.

Ærarium duplex fuit, sacrum & privatum [3], quod utrumque perenne dicitur [4], & majus ærarium: illudque proprie Imperatori ratione Imperii competebat, ut privatum ea bona continebat, C quæ Principis propria erant, antequam Imperio potiretur. Fuerunt vero minora æraria in Provinciis, quæ Rationales summarum curarent: nam majus ærarium a Comitibus Largitionum sacrarum & privatarum gerebatur. De minore ærario Symmachus *lib.* 5. *epist.* 63. *Piget dicere quibus strophis ærarii Itali apparitio grassetur*. Lapis vetus pag. 43. 12.

L. GEMINIVS. L. FILIVS
MESSIVS. VI. VIR. CVRATOR
D AERARI. MEDIOLAN

Rationales ergo summarum, minoris ærarii Procuratores recte dixerim, vel ex Epistola Commodi ad Clodium Albinum: *Litteras*, inquit, *misi, quas ipse signatas excipies, signo Amazoniæ, &, cum opus fuerit, Rationalibus dabis: ne te non audiant, cum de ærario volueris imperare*, Capitolinus in *Clod. Albino*.

Erant & Auctores Summarum, ut apud Suetonium Levinus Torrentius recte emendavit, *Actorem summarum*, male in vulgatis, *auctorem*. Hunc E *Domitianus pridie quam crucifigeret in cubiculum vocavit; assidere in toro juxta se coegit, securum hilaremque dimisit*, Suetonius in *Domitiano* c. 11. Hunc Actorem servum fuisse pœnæ genus arguit, ut & Officium. Nam Actor summarum servus; idem est ac Dispensator, qui pecuniæ domini, tam exigendæ, quam erogandæ præest [5]. Hic quidem ab Actoribus rerum sejungitur. Actor enim summarum pecuniam tantum tractat; Actor vero rerum Augusti πραγματευτὴς a Scævola nominatur [6]: is est cui præcipua rerum domini cura incumbit, & cui libera rerum administratio, ut rebus omnibus Præposito, commissa est [7].

F Ex his Rationales summarum a summæ rei Procuratoribus differre dubium non est: illorum enim munus coarctatum est, hujus vero amplissimum. Rationalis summæ rei vocatur a Suetonio, rerum Augusti procurator, in *Vitellio* cap. 2. ab Eusebio, τȣ̃ μεγίςȣ πράγματος προςατεύων. De quo

1 Novel. 128. cap.7. 2 L. Procuratores §. si plures. D. de tribut. act. 3 L.41. C.T. de operib. public. 4 L.2. tit.2. C.T. lib. 6. 5 L. 5. §. actoris. D. de dol. mal. & met. except. 6 L. Thais §. sorore D. de fideicommiss. libertatib. 7 L. Procurator. cu. D. de Procuratorib.

pauca Cujacius lib. 8. *Observat.* cap. 32. qui veterem hanc Inscriptionem laudat, pag.282. 6.

PIISSIMO. AC. FORTISSIMO. FVNDATORI
PACIS. AC. LIBERTATIS. AVCTORI
D. N. F. VAL. CONSTANTINO
NOBILISSIMO. CAESARI. VAL. HONORATVS
V. P. RAT. S. R. D. N. M. Q. EIVS

Hunc virum quidam sacrarum remunerationum Procuratorem interpretantur, qui nullus est: sed Rationalis fuit summæ rei, qui & Procurator summæ rei dicitur 1: nobis esset, *Receveur general*: ut Rationalis summarum, *Receveur particulier*: nam Rationalis summæ rei καθολικὸς, Rationalis summarum, κεφαλικός. Sic in libris Βασιλικ. *l.*56. *tit.* 7. κατὰ κέλευσιν τȣ̃ κεφαλικȣ̃ recte scriptum: nec probo Cujacii emendationem, qui legendum putat καθολικȣ̃. Κεφάλαιον enim est ratio & summa, a qua Rationalis κεφαλικός. At καθολικὸς, est etiam Procurator, & Rationalis Cæsaris, qui Provinciam obtinet, quique in partem administrationis Provinciæ venit, & ἡγεμὼν, ut Præses dicitur, de quo nos postea. Hoc tantum monemus, non licere Catholico, seu Procuratori Cæsaris, aut Præfecto Prætorio novum vectigal constituere, vel vetus augere, sine principali Rescripto. Ex iisdem Βασιλικ.*l.*56. *tit.* 1. Ἄνευ βασιλικῆς κελεύσεως ȣ̓κ ἐξ ἔςι τῷ ἄρχοντι ἢ τῷ Καθολικῷ καινὸν τέλος, ἢ τὸ παλαιὸν αὐξῆσαι, ἢ μειῶσαι. Hinc Catholiciani, seu Cæsariani dicuntur, qui sunt in Officio Procuratoris Cæsaris 2.

Procurator autem summæ rei, alius est ab eo qui summæ rei imponitur: hic enim in partem quodammodo imperii vocatur, ut Præt. Præfectus: nam summa res pro tota Republica intelligitur. M. Tullius *lib.* 13. *epist.* 68. *Ego ad te de Reip. summa, quid sentiam, non sæpe scribam, propter periculum hujusmodi litterarum.* Sic in Libris nostris summa Reip. idem significat, quod status & firmamentum Reip. quo sensu Ulpianus scripsit *ad summam Reipublicæ, navium exercitum pertinere* 3: quod est, eo sublato, statum Reip. lædi. Sic Paulus 4: *qui de salute Principis, vel summa Reip. consulit, capite punitur.* Quare non recte Cujacius credit lib.8. *Observat.* cap.32. Rationalem summæ rei, eundem esse ac summæ rei impositum.

Rationales summarum undecim in Notitia recensentur, qui rationum Præfecti, Ῥατιωνάλιοι οἱ ἐν ταῖς ἐπαρχίαις βασιλικῶν πραγμάτων προνοȣ̃ντες, Gloss. Basil. Horum quorundam mentio in utroque C. antiquis Auctoribus & Inscriptionibus. Rationalem Italiæ ex Symmacho agnovimus Rationalem Urbis Romæ ex Rescripto Constantini 5, & ex antiqua Inscriptione, pag. 1098. 1.

L. NONIVS. VERVS. C. BIS. CORRECTOR
APVLIAE. ET. CALAB. BIS. RATION
VRBIS. ROMAE. AFRICAE.

Hic forte & Urbis Procurator dictus est. Meminit Ulpianus Salviani cujusdam qui urbicam procurationem beneficio Principis adeptus est 6. Sed hæc procuratio nihil ad hanc rem, vide sup. lib. 1. cap. 29. Amplior enim fuit procuratio Urbis quam illa urbica.

1 L. fin. C. si propter public. pensitat. & l. 7. C. ub. caus. fiscal. 2 L. 9. §. fin. C. de bonis proscriptor. 3 L. 1. §. si is qui navem D. de exercitor. act. 4 Lib. 5. Sentent. cap. 21. 5 L. 14. C. de appellationib. 6 L. verum §. ex facto D. de minorib.

A Narrat Tacitus lib. 1. *Histor. Cæcinam cunctatum, num Rheticis jugis in Noricum flecteret adversus Petronium Urbis Procuratorem, qui concitis auxiliis & interruptis fluminum pontibus, fidus Othoni putabatur.* Displicet hæc lectio Lipsio, & cum Procuratorem Urbis nesciret, quærit cujus ille, urbis? & Norici totius Procuratorem Petronius, non unius alicujus oppidi constituit. Quare pro *Urbis Procuratorem*, corrigit ibi, *Procuratorem*. Facile labi potuit qui Urbem Romam pro oppido intellexit. In tanta rerum perturbatione, nonne Procurator Urbis, qui pecunias tractabat, auxilia contrahere potuit, Othonis partes adversus Vi- B tellium secutus? cur repugnantibus Libris omnibus recta lectio immutatur? Sed sic solet Critica licentia.

Rationalis trium Provinciarum tribus legum inscriptionibus designatur 1. Rationalis Africæ alia legis inscriptione 2, ut Rationalis Numidiæ 3: Rationales Hispaniarum legis etiam Inscriptione denotantur 4: atque una hac veteri, pag. 414. 8.

L. FVRIO. L. F. PROC. A. RAT. PRAEF
PRAETO. PROC. PROVINCIAE. HISPANIAE. ET. GALL

C Hoc vero de Rationalibus seu Procuratoribus summarum, qui pecunias publicas tractabant, vetus dictum est: *Brevius iter credi, acquirendæ pecuniæ; per Procuratores Principis, negotia administrare*, Tacitus 4. *Histor.* Horum fastum & superbiam Julianus Augustus facete notavit, qui cum ad demendum capillum Tonsorem venire præcepisset: *introivit ille ambitiose vestitus quo viso Julianus obstupuit: Ego, inquit, non Rationalem jussi, sed Tonsorem, acciri*, Ammianus Marcellinus *l.* 22.

Præpositi thesaurorum sequuntur Rationales, qui duodecim in Notitia numerantur, quibus con- D signabatur pecunia, quæ ex canone Largitionum titulorum redacta est, sub obsignatione Tabularii. Sic enim canon thesauris Provinciæ ex more inferebatur 5. Tabularii, Exactores, Arcarii sunt rationum Officia 6. Et Tabularii eorum, quæ inferuntur, rationes conficiunt 7.

Sunt & Comites thesaurorum, de quibus exstat Impp. Theodosii & Valentin. Rescriptum ad Comitem S. L. 8: *ut eorum provectiones per Diœceses Principi reserventur, ut Thesaurensium.* Meminit Ammianus Marcellin. *l.* 29. Comitis thesaurorum per Thracias, & ejus qui Gallicanos tuebatur thesauros, idem *l.* 22. quem Notitia vocat Præpositum E thesaurorum per Gallias Lugdunenses. Sunt tamen in Gallia alii thesaurorum Præpositi ex Notitia, ut Præpositus thesaurorum Arelatensium; Præpositus thesaurorum Nemausensium; Præpositus thesaurorum Treverorum; Treveris enim erat tum metropolis Galliarum.

Præpositi thesaurorum per Provincias: Comites thesaurorum ex Theodosii Constitutione sunt per Diœceses constituti 9.

1 L. 1. C. T. commun. divid. l. 5. C. eod. de petitionib. ultr. dat. & l. 2. C eod. de susceptorib. præposit. & arcar. 2 L. 2. C. T. de jur. fisc. 3 L. 4. C. T. de bon. vacantib. 4 L. 1. C. T. de his qui se defer. 5 L. 1. C. de canon. largitional. tit. 6 L. 1. C. de iis qui ex public. rationib. 7 L. 1. C. de exact. tribut. 8 L. fin. C. T. de divers. offic. 9 L. 1. C. de Comitib. & Tribun. Schol.

CAP. XIX.

De Procuratoribus Monetæ

SEx Monetæ Procuratores sunt sub dispositione Comitis S. L. Liberalitatem Principis hoc obsequio Largitionum Comitem decorare Theodoricus Rex dicebat, *ut figura vultus Principis metallis usualibus imprimeretur monetamque faceret, suis temporibus futura secula commonere*, Cassiodorus lib. 6. *Var.* 7. Hinc ad Largitiones sacras pertinet Monetariorum Corpus, quod Procuratores suos habuit, qui S. L. Comiti obsequerentur, & Procuratores Rationales monetarum dicti.

Horum tanta fuit potestas, ut Corpus Monetariorum ad rebellionem provocantes, Aureliano Principi bellum intestinum intulerint; de quo Vopiscus in *Aureliano*: *Fuit*, inquit, *sub Aureliano etiam Monetariorum bellum, Felicissimo Rationali auctore*. Aurelius Victor in *Aureliano*: *Intra Urbem*, ait, *monetæ opifices deleti: qui cum auctore Felicissimo Rationali numerariam notam corrosissent, pœnæ metu, bellum fecerant, usque eo grave, uti per Cælium Montem congressi septem fere millia bellatorum confecerint*. A quibus discrepant Eutropius, & Suidas, qui Felicissimum Rationalem hunc infelicissimum, non auctorem belli faciunt, sed a Monetariis interfectum: *Monetarii*, inquit Eutropius *lib.* 9. *in Urbe rebellarunt, vitiata pecunia, & Felicissimo Rationali interfecto*. Suidas vero: Μονετάριοι οἱ περὶ νόμισμα τεχνῖται, οἳ περὶ Αὐρελιανοῦ διέφθειραν τὸ νόμισμα, καὶ τὸν ἴδιον ἄρχοντα Φιλικίσσιμον ἀνελόντες ἐμφύλιον ἐγείρουσι πόλεμον Hunc tamen rebellionis auctorem damnat Aureliani Epistola ad Ulpium Crinitum Consulem: *Seditio*, ait Vopiscus in *ejus Vita*, *intramurana bellum mihi gravissimum peperit: Monetarii auctore Felicissimo ultimo servorum, cui fisci procurationem mandaveram, rebelles spiritus extulerunt*. Ex quibus constat Procuratores Monetæ, & Rationales & fisci Procuratores vocatos, quos Suidas ἄρχοντας improprie, Ammianus Marcel. Procuratores monetæ, & monetæ Præpositos, vocat *l.* 28.

Quodnam fuerit illorum Officium, minus notum est. Julius Cæsar monetæ peculiares servos præposuisse narratur, Suetonius in *Julio* cap. 76. quos Aurelianus Imp. vocat servorum ultimos: Ut *peculiare vinum* dixit Ulpianus, *quod in usu servorum est* [1], ac proinde vilissimum, ut recte Torrentius interpretatur. Quare monetæ servos Præpositos dispensationem publicæ pecuniæ habuisse & aliquid rationis publicæ attigisse, colligi potest: ut olim Triumviri mensarii, rei nummariæ publicæ curatores fuerunt, quos Cæsar non abrogavit.

Stante Republica monetaria res præcipue administrata est a Tribunis ærarii, Triumviris mensariis & Triumviris monetalibus. Tribuni ærarii Magistratus non erant, ex lege Aurelia, sed ordinis nomen: lex quidem illa judicia transtulit ad tres Ordines, Senatorum, Equitum & Tribunorum ærarii, atque hos a judicandi munere Julius Cæsar sustulit, Suetonius in *Jul.* cap. 41. Tribunos æris vocat Plinius *lib.* 33. *cap.* 2. Erat autem penes hunc Ordinem custodia pecuniæ attributæ, quam militi darent, & a tribuendo ære sunt appellati, Varro l. 4. *de Ling. Latin.* & Festus in verba *Ærarii*.

Triumviri mensarii in Urbe pecunia Remp. juvabant: ut ex Oratione Levini Consulis palam A est, Livius *l.* 26. Hic enim cum in magna difficultate rerum consilium quæreret: *Ceterum*, inquit, *omne aurum, argentum, & æs signatum, ad Triumviros mensarios extemplo deferamus, & certamen juvandæ Reipublicæ excitet ad æmulandum animos*.

In Italia & Provinciis fuerunt publicæ pecuniæ Curatores, ut Inscriptiones veteres docent: Sutrii in Hetruria, pag. 428. 6.

C. LEPIDIO. C. F. II. VIRO. IVR. DIC
CVR. PEC. PVBL. ET. OPERVM
B PVBLICORVM

Et hæc alia, pag. 431. 5.

N. PETTIO. N. F. GAL. RVFO
II. VIRO. CVR. PEC. PVBLICAE
CVRATORI. FRVMENTI

Triumviri vero monetales inter minores Magistratus habentur, & Populi suffragio creantur. Hos æris, argenti, auri flatores Pomponius vocat [1], qui in nummis & lapidibus his notis designantur III. V. A. A. A. F. F. Triumviri auro, argento, ære, flando, feriundo.

C Fulvius Ursinus lib. *Famil. Rom.* in gente Cornelia, fol 71. ante institutum Triumvirorum monetalium Officium, denariorum flandorum Curatores dictos tradit, qui cudendæ monetæ præficiebantur: & Triumviros monetales Ciceronis tempore vel paulo ante, creatos. At ex Pomponio Triumviri monetales ante captam Sardiniam constituti sunt. Post hos enim capta deinde Sardinia est, quam T. Manlius Torquatus in Consulatu subegerat, post Cannensem cladem, primo Punico bello, quod ex Fastis Consularibus gestum est anno ab Urbe condita CCCCLXXXVIII. ducentis D ferme annis ante tempora Ciceronis, qui Consul fuit cum Antonio anno Urbis DCXCI. Et Fasti Consulares cum Pomponio conveniunt: qui eodem tempore Triumviros monetales, & Triumviros capitales constitutos prodit. Sed non solum ante captam Sardiniam, sed ante bellum Punicum primum: sic enim Fasti Consulares anno Urbis conditæ CCCCLXV.

III. VIRI. CAPI. Q. MARCIVS. Q. F. P.
CORNELIVS. A. F. TALES. PRIME
TREMVLVS. ARVINA

E Quo eodem tempore monetales. Horum Officium lex Cornelia Nummaria, sive de falso, explicat, qua cavetur, ut qui nummos adulterinos flaverit, falsi pœna teneatur: & ne quis nummos stanneos; plumbeos, emere, vendere, dolo malo vellet: Præerant huic muneri Triumviri monetales, auri, argenti, æris, flandi, feriundi gratia creati longo ante Ciceronis tempora intervallo. Sed induxit forte in errorem Fulvium Ursinum Dio, qui ex Senatusconsulto, absente adhuc Augusto, viginti viros constitutos scribit, quorum tres ad capitalia judicia sunt ordinati, alii tres cudendo numismati præfuerunt: Dio *lib.* 54. Οἵτε τρεῖς, οἱ τὰς θανάτου F δίκας προστεταγμένοι, οἱ δ᾽ ἕτεροι τρεῖς, οἱ νομίσματος κόμμα μεταχειριζόμενοι. Κόμμα proprie est nota, seu signum in nummo percussum, & μεταχειρίζεσθαι significat diligenter & attente tractare manibus, examinare, regere, moderari. Triumviri non Augusti temporibus instituti, sed restituti, ob intermissum bellis civilibus Officium: vel potius eorum numerus auctus a Julio Cæsare, ad Tresviros a Senatu & Augusto redactus. De his M Tul-

1 L. si quis vinum. §. item si peculiare. D. de. tritic. & vin. leg.

1 L. 2. §. deinde. D. de orig. jur.

Tullius *lib. 7. epist. 13. Treviros vites censeo*, (de Triumviris Reip. constituendæ sic loquitur) *audio capitales: mallem auro, argento, ære essent*. An vero Procuratores seu Rationales monetæ, Triumvirorum monetalium locum sortiti sint, videamus. Primum Triumviros ad M. Antonini Caracallæ tempora durasse, Inscriptio vetus testatur, quæ Romæ, pag. 379. 7.

C. CAERELLIO. FVFIDIO. SODALI
MARCIANO. AVRELIANO. COMMODIANO. HELVIANO. SEVERIANO
III. VIR. MONET. A. A. A. F. F. QVAESTOR. CANDIDATO. IMP. CAESARIS
M. AVRELI. ANTONIN. AVG. AMYCVS. ET. CHRESTINA
NVTRITORES

Item hæc alia, pag. 417. 5.

Q. HED. L. F. POL. RVF. LOLLIANO
PROCOS. ASIAE. III. VIRO
A. A. A. F. F.

Horum munus ad Procuratores monetæ ante Constantinum translatum est, cum Rationales & fisci Procuratores, ab Aureliano Imperatore vocatos viderimus: nam hi Procuratores monetæ præfecti sunt & probationi pecuniæ.

Rem nummariam hic tractare non est mei operis, sed breviter de illius Officinatoribus aliquid annotare, quod ad Procuratoris monetæ Officium pertineat. Ex Inscriptionum thesauro hanc monetam mutuabor, pag. 45. 3.

HERCVLI. AVG. SACRVM
OFFICINATORES. ET. NVMMVLARI
OFFICINARVM. ARGENTARIARVM
FAMILIAE. MONETARI.

Alia hæc est, quæ Monetariorum nomina continet, quos omnes libertos, aut servos arguit, pag. 74. 1.

FORTVNAE. AVG
SACRVM
OFFICINATORES. MONETAE
AVRARIAE. ET. ARGENTARIAE
CAESARIS
FELIX. OPTIO. ET. EXACTOR
AVRI. ARGENTI. AERIS
ALBANVS LIB. OPTIO AGATHO LIB. II
LACHES LIB. OFF MAMAS LIB. II
TROILVS LIB. II. EXPECTATOR SER. II
D. S. D. D. DEDICAT. V. K. FEBR. L.
VIPSANIO. MESSALA. M. VERGILIANO. PEDONE. COS

Est & hæc inscriptio Romæ, pag. 1070. 1.

HERCVLI. AVG
SACR
FELIX. AVG. L. OPTIO. ET. EXACTOR
AVRI. ARG. AERIS. ITEM. SIGNAT
SVPPOSTORES. MALLIATORES. MONETAE. CAESARIS. N.

In sinistro latere.

SIGNATORES. SVPPOSTORES. MALLIATORES. PVDENS. LIB. SATYRVS
LIB. GORGIAS. LIB. EPAPHRODITVS
SERV

A Lugduni, pag. 583. 8.

NOBILIS. LIB. AVG. SERV
AEQ. MONET

Romæ, pag. 683. 4.

M. VLPIVS. AVG. LIB
FLATVARIVS. AVRI. ET. ARGENTI
MONETARVM

Item Romæ, pag. 638. 2.

B

P. LOLLINO. MAXIMO. NVMMVLARIO
PRIMO. OFFIC. MONET
ARGENTAR

Atque hæc, pag. 638. 3.

M. VLPIO. SECVNDO
NVMMVLARIO. OFFIC
MONETAE

Ex his variis Inscriptionibus, inter Officinatores monetæ, qui in Officinis publicis operabantur, proponuntur nobis Optiones, Exactores, Signatores, Suppostores, Malleatores, Æquatores, Flatuarii, Nummularii. C

Optiones in re militari sunt honesti gradus, ut Optati, quod est, electi, adoptati, adsciti, Nonius: qui antecedentibus ægritudine præpeditis, ut eorum Vicarii, solent universa curare, Vegetius *lib. 2. c. 7.* Optio igitur qui alteri vicariam operam præstat. Neque id solum in castris, sed in aliis plerisque Officiis. Sic Optionem Carceris Ulpianus [1], quem Budæus Commentariensis Adjutorem interpretatur. Malim Speculatoris, ex verbis legis, quæ dum de Panniculariis damnatorum loquitur, sanxit ut *neque* D *Speculatores ultro sibi vendicent, neque Optiones ea desiderent, quibus spoliatur, quo momento quis punitus est*. Optionem fabricæ vocat Callistratus [2], quem Turnebus lib. 15. *Adversar.* c. 14. putat esse, qui Imperatoriæ fabricæ custos præest. Optio Tabellariorum stationis marmorum, in veteri lapide pag. 11. 5.

PRO. SALVTE. AVGG. N. N
L. SEPTIMI. SEVERI. PERTINACIS
ET. AVRELI. ANTONINI. AVG
SEMNVS. AVGG. N. N. LIB. OPTIO
TABELLARIORVM. STATIONIS
MARMORVM
E

Officinatorum monetæ, fabricæ, Tabellariorum optiones, dixerim monitores, & operariorum Præfectos, quos moneant, & segniores castigent, eosque exerceant, quibus sunt Præpositi [3]. Quod in Optione hoc nostro Exactoris verbum confirmat. Opus enim exigit Præpositus & Optio, & nulla est, inquit Columella *lib. 1. cap. 8* major vel nequissimi hominis custodia quam operis exactio.

Signatores monetæ sunt notæ significationis: ab his enim pecunia signabatur [4]. *Servius Rex*, ait Plin. *lib. 18. cap. 3. ovium boumque effigie primus æs* F *signavit*. Suppostores monetæ sunt qui metalla parant & subjiciunt, ut sacris alii supponere cultros dicuntur, Virgilius 6. *Æneid.* hi sane metalla feribant. Vet. Gloss. ὑπαχθησομένα feriundo, ab ὑπάγειν, quod est subjicere. Malleatores argentum infectum feriunt, massam perpoliunt, & cudunt. Æquatores ponderant.

1 L. 6. §. fin. D. de bon. damnator. 2 L. fin. §. fin. D. de jur. immunit. 3 L. instramento. D. de instruct. & instrum. leg. 4 L. cum aurum. D. de aur. & arg. leg.

In numismate tria requiruntur, metallum, figura, & pondus, Isidorus *lib.* 16. *cap.* 17. Trutina est gemina ponderum lances æquali examine pendens, facta propter talenta & centenaria appendenda: sicut momentana pro parva modicaque pecunia, hæc moneta vocata, Isidorus *lib.* 16. *cap.* 24. Tria sunt etiam auri, argenti, & æris: signatum, factum, infectum. Signatum est in nummis; factum in vasis & signis; infectum in massis.

Flatuarii seu flatores, qui ad ignem excitandum folles commovent, quibus ventus attrahitur atque emittitur. Horum Officinatorum operas optime describit Virgilius 7. *Æneid.*

—— —— alii ventosis follibus auras
Accipiunt, redduntque; alii stridentia tingunt
Æra lacu: gemit impositis incudibus antrum.
Illi inter sese multa vi brachia tollunt
In numerum, versantque tenaci forcipe massam.

Hic satis mirari non possum Triumviros monetales a Pomponio, æris, argenti, & auri flatores dictos, & neminem hucusque corruptam lectionem advertisse. Quid enim? Num liberti flatores aut flatuarii in re monetaria Magistratum, Populi Romani suffragio, gesserunt? Hoc plane absurdum est. Quare audacter affirmo Pomponium ita scripsisse: Triumviri monetales, æris, argenti, auri, F. F. LATOR. Quod est, *flandi feriundi latores*: & ex litterarum vicinitate litteram F, litteræ F, verbo *latores* junxerunt: imperitia Librariorum scriptum, *flatores*.

Lator vet. Gloss. εἰσηγητὴς, auctor: & suasor legis Budæo, εἰσηγούμενος. Auctores quidem dicimus eos, quorum consilium & sententiam sequimur, quasi jus quoddam ita sentiendi, certum & constitutum habeant. Sic Imp. Antoninus oratione in Senatu habita, auctor fuit Senatui censendi, ut aliquid laxaret de rigore juris [1]. Atque auctoritas vim, potestatem & dignitatem denotat, quam Triumviri monetales adepti sunt, jure Magistratus.

De Nummulariis, qui primi & secundi Officinæ monetæ in Inscriptionibus leguntur, hæc notanda puto: ut illos a Nummulariis & Mensariis distinguamus, a quibus mensa nummularia [2]. *Nummularios*, ait Pomponius [3], *non est iniquum cogi rationes reddere, quia & hi sicut argentarii rationes conficiunt, qui & accipiunt pecuniam & erogant per partes: quorum probatio scriptura, codicibusque eorum continetur.* Nummularii sunt nummorum permutatores, qui majoris pretii nummis acceptis, minusculam monetam reddunt, κολλυβισταὶ, *Changeurs*, quique veteres nummos mutant cum recentibus & asperis: unde quod illis datur pro præmio mutationis, dicitur asperatura, Gloss. Philoxeni, & Cujac. lib. 10. *Observat.* cap. 14.

At monetæ Nummularios, pecuniam solum probasse & spectasse crediderim, peritos nummorum æstimatores, an probi illi essent, cujus auri, an subærati, an æqui ponderis, an bonæ fusionis; nos dicimus, *De bon coing*, cujus contraria est falsa fusio [4]. Unde fusores, monetæ Officinatores. Qui in supra scriptis Inscriptionibus præteriti sunt.

Et quoniam talenta & centenaria trutina appendi jamjam diximus; hoc ad majorinas & centenionales nummos trahi debet, qui in conversatione publica tractabantur [5]. Centenionalis, aureus nummus est, qui centenas auri libras efficit, Isidorus *lib.* 16. *cap.* 17. Majorinæ autem pecuniæ sunt, formæ binariæ, ternariæ, quaternariæ, & denariæ, quas amplius ad centenarias Elagabalus invenit, quasque Alexander resolvi præcepit, neque in usum cujusquam versari, Lampridius in *Alexandro*. Binariæ formæ sunt nummi binis aureis valentes, Suidæ, Κεντηνωνάλιον, νομισμάτων ποσότης.

[1] L. cum hic status. D. de donat. int. vir. & ux.
[2] L. ult. D. de instit. act.
[3] L. quidam, §. nummularios. D. de edend.
[4] L. 2. C. de fals. monet.
[5] L. 1. & 2. C. T. si quis pecun. conflav.

Procuratores monetæ curarunt, ut illa proba, non adulterina, illique Monetariorum Magistri, qui ut privatæ vel linteariæ vestis Magistri Thesaurorum præpositi vel Baphiorum ac textrinorum Procuratores, ceterique, quibus hujusmodi sollicitudo committitur, non ante ad rem sacri ærarii procurandam accedunt, quam satisdationibus dignis eorum administratio roboretur [1].

Sex monetæ Procuratores Largitionum Comiti parebant, quot erant monetarum Officinæ, & ἀργυροκοποῖαι. Hinc est quod in posteriorum Principum nummis æneis circa Constantini tempora, hæ litterarum notæ impressæ videntur, P. T. R. & P. TR. & P. TRE. & TRS. quæ pecuniam Treveris signatam denotant: ut P. LVGD. pecuniam Lugduni: & AQ. P. S. Aquilejæ pecuniam signatam, in iisdem nummis observamus, quæ monetæ Officinæ nobiliores in Notitia, in qua Procurator monetæ Sisicianæ, quæ colonia est in Pannonia, Plinius lib. 3. cap. 25. Procurator monetæ Aquilejensis, Procur. monetæ Urbis Romæ, Procur. monetæ Lugdunensis, Procur. monetæ Arelatensis, Procur. monetæ Triberorum.

CAP. XX.

De Procuratoribus Gynæciorum, & Lanificii.

Gynæciarii, Murileguli, Procuratores Gynæcii, Monetarii, Bastagarii, uno eodemque titulo in utroque C. includuntur [2]. Male in Notitia scriptum est, Procuratores Cynegiorum, pro Gynæciorum. Gynæcium Græce dictum est, eo quod ibi conventus feminarum ad opus lanificii exercendum conveniat, Isidorus *lib.* 15. *cap.* 6. Unde Vitruvius *lib.* 6. *cap.* 10. de Græcorum ædificiorum dispositione: *In iis locis*, ait, *introversus Oeci magni constituuntur, in quibus Matresfamilias cum Lanificiis habent sessiones. Hæc pars ædificii Gynæconitis appellatur.* Ἀνδρωνὰς *vocant Græci virilia convivia, quod eo mulieres non accedant.* Hoc & Cornelius Nepos observavit [3]: „Quem Romanorum, *ait*, pudet ducere in convivium? aut cujus materfamil. non primum locum tenet ædium, atque in celebritate versatur? „Quod multo fit aliter in Græcia. Nam neque in „convivium adhibetur, nisi propinquorum, neque sedet nisi in interiore parte ædium, quæ Gynæconitis appellatur. γυναικωνῖτις Hesychio est, οἶκος γυναικῶν. Julio Polluci, γυναικωνῖτις, θάλαμος ἱστῶν. ἱστουργὸς est qui telas tractat Gynæciarius. Hoc verbum Latinis familiare fuit. Plautus noster in *Mostel.* Act. 3. Sc. 2. vers. 67.

—— —— senex
Gynæceon ædificare volt hic in suis,
Et balneas, & ambulacrum & porticum.
S. Quid ille somniavit? TR. *At ego dicam tibi,*
Dare volt uxorem filio quantum potest,
Ad eam rem facere volt Gynæceon novum.

[1] L. 14. de murilegul.
[2] De murilegul. &c.
[3] In *Præfat. de Vit. Imperator.*

Terentius in *Phorm.* Act. 5. sc. 6. vers. 22.

Ubi in Gynæceon ire occipio, puer ad me accurrit.

Illud etiam textrinum dicitur, ut mancipia textrini quæ Gynæceo serviebant: sicque a M. Tullio Gynæcium, textrinum vocatur: *Nulla*, inquit 9. *in Verrem*, *domus in Sicilia locuples fuit*, *ubi iste non textrinum instituerit*. *Mulier est Segestana perdives*, *& nobilis*, *Lamia nomine*: *per triennium isti plena domo telarum*, *stragulam vestem confecit*, *nihil nisi conchylio tinctam*. Pro textrino post Gynæcii voce usus est.

Procuratores Gynæciorum, textrinorum etiam Procuratores dicuntur [1], qui Ammiano Marcel. Tyrii textrini Præpositi, *lib.* 14. Textrinum ergo est Gynæcium, ubi arguto pectine solidanda fila decurrunt [2]. Et, ut Virgilius loquitur 1. *Georgic.*

Arguto conjux percurrit pectine telas.

Gynæciariis auratas ac sericas paragaudas auro intextas viriles, usibus privatis contexere conficereque prohibitum, quæ Principi tantum fieri præcipiuntur, & quibus ministerium Imperiale concessum est [3]. Paragaudæ vestes, ut Cujacius annotavit, sunt auratæ vel sericæ, auro intextæ Phrygio sive barbaricario opere. Quod ex Vopisco licet intelligere [4], qui Aurelianum Imp. *Paragaudas vestes primum militibus dedisse tradit*, *cum ante non nisi rectas purpureas accepissent*. *Et quidem aliis Monolores*, *aliis dilores*, *trilores aliis*, *& usque ad pentalores*, *quales hodie lineæ sunt*. Quæ ita dictæ sunt pro numero intextorum filorum aureorum, quæ videntur lora appellata. Quod pluribus Hadrianus Turnebus explicavit lib. 9. *Advers.* cap. 11.

In Donatione Constantini, τὸ ὑπέρλαμπρον λῶρον σημαίνοντα τὴν ἁγίαν ἀνάστασιν, τῇ ἁγίᾳ κεφαλῇ αὐτοῦ ἰδίαις χερσὶν ἐπεθήκαμεν. Splendidum lorum resurrrectionem sanctam designans, sacro capiti propriis manibus Sylvestro Pontifici imposuit Imperator. Interpres λῶρον vertit phrygium, de quo nos alio capite, ex Vopisco notamus, Gynæciarios vestes militares texuisse, quibus pro contextione sexta pars adærationis pendebatur [5]. Quod a Gynæcii Procuratoribus pretium solutum est. Hi enim pecunias numerabant, ut ex Rescripto Imperatorum discimus, quo cavetur, „ Ut unusquisque Pro„curator præpositus Gynæcio, qui se a Comite do„morum meminerit esse concussum, cum ipse cui „ pecuniam numeravit, administratione decesserit, „ intra anni spatia ad Judicium Comitis rerum pri„ vatarum quidquid dederit repetiturus adcurrat. „ Post hoc tempus, ipsi Procuratores præpositi ob „ noxii sunt ad solutionem [8]. Repetundarum lex constituta est in eos, qui in Magistratu, vel aliquo Officio sunt, in Provinciis, qualis Comes domorum: qui si a Procuratoribus Gynæciorum quid extorserit, illud repeti potest, post depositam administrationem intra annum; quo elapso, Procurator, qui pecuniam numeravit, ad solutionem compellitur. Procurator enim Gynæciorum cum fisco ex administratione debita contrahebat [7].

Gynæcium ex M. Tullio, *Philippic.* 2. locus est in quo plurimæ res væneunt. Horum pretia Procuratores dabant, & accipiebant: qui quindecim in Notitia numerantur: quibus adjuncti alii duo,

1 L. 14. C. de murileg.
2 L. 4. C. de vestib. holover.
3 L. 2. C. eod.
4 In *Aureliano*.
5 L. 1. C. T. de militar. vest.
6 L. fin. C. T. ad leg. Jul. repetund.
7 L. 3. C. T. de indulgent. debitor.

A Procurator scilicet linificii Viennensis Galliarum, & Procurator linificii Ravennatium Italiæ. Fuit Corpus Lintneariorum & Linyfariorum [1]. Linyfarii lini textores ab ὑφαίνω, quod est texo, ordior, qui & λινοπλόκοι, λινοποιοὶ, λίνυφοι, Gloss. vet.

C A P. XXI.

De Procuratoribus Baphiorum.

B Baphiorum Procuratores in Notitia novem recensentur, qui & Baphiorum Præpositi [2]. Baphia sunt Officinæ, in quibus purpuræ ad usum Principis tingebantur. Quare sancitum est Imperatorum Constitutione, quæ ad Comitem S. L. scripta est, ut *fucandæ purpuræ*, *atque distrabendæ*, *vel in sericó*, *vel in lana*, *quæ blatta & oxyblatta*, *atque byacinthina dicitur*, *facultatem nullus possit babere privatus* 3. μηδεὶς καπηλευέτω ἢ πιπρασκέτω πορφύραν, μήτε ἐν μετάξῃ, μήτε ἐν ἐρίῳ, lib. 19. *Basilic.* tit. 1. Καπηλεύειν est cauponari, nundinari. Purpuræ nundinas innumeris Constitutionibus prohibitas Imperatores dicunt [4]:
C quod de purpura Phœnices intelligendum est, ex verbis legis, qua statuitur, ut septimus de Scrinio Excerptorum, sextus de Scrinio Canonum, quintus de Scrinio Tabulariorum, ad Bapheia Phœnices per certum tempus mittatur, quorum interventu fraus omnis submoveatur.

De Baphiis Phœnices Plinius *lib.* 5. *cap.* 19. *Tyrus quondam Insula*, *olim partu clara*, *urbibus genitis*, *& illa Romani Imperii æmula*, *terrarum avida Carthagine*. *Nunc omnis nobilitas conchylio & purpura constat.* Unde purpuræ Tyriæ dibaphæque ac Laconicæ eidem Plinio *lib.* 21. *cap.* 8. At Straboni *lib.* 16. Phœnices navigationibus semper
D aliis præstitere, tum purpurarum captura. Tyria enim purpura optima perhibetur: ac piscatio ipsa proxima est, & cetera cuncta quæ ad inficiendas vestes pertinent. in promtu sunt: Τῇ τε ναυτιλίᾳ καθ' ἣν ἁπάντων τῶν αἰεὶ κρείττους εἰσὶ κοινῇ Φοίνικες καὶ τοῖς πορφύραις· πολὺ γὰρ ἐξήτασται πασῶν ἡ Τυρία καλλίστη πορφύριοις, καὶ ἡ θήρα πλησίον, καὶ δυσδιάγωγον μὲν ποιεῖ τὴν πόλιν ἡ πολυπληθία βαφέων.

Naviculæ functioni muricis, & legendis conchyliis deputatæ sunt [5]; Murileguli seu Conchylioleguli piscatores huic muneri addicti, qui alii sunt a Baphiis: hi enim sunt tinctores, quibus ut Murilegulis Procurator Baphiorum præpositus fuit.
E De variis purpuræ generibus Plinius consulendus *lib.* 9. *cap.* 36. nos de iis tantum loquimur, quæ in Imperatorum Constitutionibus leguntur: in quibus est Blatta, Oxyblatta, Sericablatta, Metaxa, Hyacinthina. Blatta serica, quæ uno verbo Sericablatta, est ex vermiculi genere, Plinius *lib.* 29. *cap.* 6. Ab hac Blattiarii, qui ab universis muneribus vacant [6]. Blatta autem & ad sericum, & ad lanam refertur, propter muricis purpuram, qua inficiebatur.

Oxyblatta est blatta auctioris luminis. Metaxa a circuitu filorum, a μετὰ, quod est *circum*, ait Isidorus *lib.* 19 *cap.* 29. Ab hac Metaxarii negotiatores, μεταξάριοι.
F
Est aliud genus purpuræ, quæ Probiana a Probo Imp. dicta est, qui eam reperit, cum esset Baphiis præpositus, Lampridius in *Alexandro*. Aurelianus Imp. cum ab eo uxor petiisset,

1 L. 16. C. de murileg.
2 L. 3. C. T. de indulg. debit.
3 L. 1. C. quæ res vænire non poss.
4 L. fin. C. de vestib. holover.
5 L. 9. C. de murileg.
6 L. 3. C. T. de excusationib. artific.

ut unico pallio blatteo ſerico uteretur: Ille reſpondit, *Abſit ut auro fila penſentur*. Libra enim auri tunc libra ſerici fuit. Conceſſit tamen ut blatteas matronæ tunicas haberent, Vopiſcus in *Aureliano*, quod de blattis laneis intelligendum puto, vel blattis lineis: nam & byſſus, lini genus ſubtiliſſimi, murice tingebatur. Sidonius in *carmine* inſerto lib. 9. epiſt. 14.

Rutilum toreuma byſſo,
Rutilaſque ferte blattas.

Hyacinthina ab hyacintho flore, & veſtis hyacinthina quæ cum hujus colore certat. Eſt & janthinus purpuræ ſpecies violacei coloris, Plinius *lib.* 21. *cap.* 8. nobis, *Eſcarlatte vermeille*.

Purpuræ appellatione Ulpianus *omnis generis purpuram contineri* putat [1], ſed *Coccum non contineri, fucinum & jantbinum contineri, non vero lanam tingendæ purpuræ cauſa deſtinatam*. Paulus [2] autem *Coccum* dicit, *quod proprio nomine appellatur, verſicoloribus cedere*. Quin minus porro Coracinum aut Iſginum, aut Melinum ſuo nomine, quam Coccum purpuræ deſignatur.

Verſicoloria non continentur lanæ appellatione, ſed ea ſolum quæ tincta ſunt & neta, quæ neque detexta, neque contexta ſunt [3]: proinde arbitratur Ulpianus, *Ea quæ tincta non ſunt, verſicoloribus non adnumerari, & ideo neque album, neque naturaliter nigrum contineri, nec alterius coloris naturalis, quod tinctum non eſt*, ſed αὐτοφυὲς, ſponte ſua natum. Sed Paulus [4], *Lana enim legata*, ait, *ſive ſuccida, ſive lota ſit, ſive pectinata, ſive verſicoloria, legato cedit: purpura vero, aut ſtamen, ſubtemenve, hoc nomine non continetur*. Hac de re videndus Cujacius.

Fucinum janthino conjungitur ab Ulpiano, quod quibuſdam non placet, qui legendum putant *ſuccinum*, aut *buccinum*. Sed recta lectio eſt & ſine fuco. Nam fucus genus herbæ eſt, qua veſtes tinguntur, φῦκος θαλάσσιος, Iſidorus *lib.* 17. *cap.* 9. Plinio *lib.* 26. *cap.* 10. fucus marinus lactucæ ſimilis, qui conchyliis ſubſternitur, & quo infectores utuntur. Blattas ſericas clandeſtina fucatione coloratas, queritur Imperator [5], idque non ſine læſæ Majeſtatis crimine factum. Hoc omne Procuratores Baphiorum advertere debent, & ſpecies tranſmittendas neceſſarias curare [6]. Species, quod ad purpuram attinet, pro veſtibus accipiuntur [7].

CAP. XXII.

De Præpoſitis Barbaricariorum, ſive Argentariorum. Et de Præpoſitis Baſtagarum.

Barbaricarii duorum generum fuerunt, qui perperam in Notitia Brambaricarii. Horum alii armorum fabricis deputati ſunt, a quibus caſſides & bucculæ auro & argento teguntur [8]. Alii dicuntur, qui ex auro coloratis filis formas hominum, aut animalium, aliarumque rerum exprimunt, arte ſubtili veritatem imitantes. Unde vox illa fluxerit, cum apud me quærerem, occurrit illud Strabonis de Caribus elogium: Cares, ait *lib.* 14. qui Minoi paruerunt, ſtudii rerum bellicarum argumenta adducunt ſcutorum anſas, inſignia & criſtas, quæ omnia dicuntur Carica: Τῶ δὲ περὶ ςρατιωτικὰ ζήλυ τά τε ὄχανα ποιῦνται τεκμήρια, καὶ τὰ ἐπίσημα, καὶ τὺς λόφυς· ἅπαντα μὲν λέγεται Καρικά. Cares Homerus vocat *Iliad.* β΄. βαρβαροφώνυς, quæritque Strabo cur Poeta, qui tam multas gentes noverat, Cares barbarilingues dixerit, barbaros nullos. Et putat nomen illis hoc inditum ab aſperitate linguæ, gentileque iſtud in nationes fluxiſſe quæ Græcis opponuntur. Barbaria quidem Italiæ & Græciæ a M. Tullio opponitur: *Philoſophus*, inquit lib. 2. *de Finib. nobilis, a quo non ſolum Græcia & Italia, ſed etiam tota Barbaria commota eſt*. Quare βαρβαρόφωνοι Heſychio οἱ Ἠλεῖοι καὶ οἱ Κᾶρες, a quibus arma carica, dicta forte barbarica, vel potius barbaricaria, quæ per contractionem barbarica: βαρέας inter telorum militarium genera numerat Herodianus *lib.* 8. quas Politianus vertit *præuſtas ſudes*.

Nos vero abjectis armis barbaricis, veſtes barbaricas texamus, quarum artifices Phrygiones vocati ab Apulejo 10. *Metamorph. In modum*, inquit, *Paridis Phrygii paſtoris, in barbaricis amiculis, humeris defluentibus, pulchre induſiatus adoleſcens*. Phryges etiam barbari dicti, ut Phrygia barbara.

Barbaricariis veſtium junguntur Argentarii, quos argenti diſtractores vocat Juſtinianus [1]. Ii ſunt ἀργυροπρᾶται, quos male ab exigendis venditarum rerum pretiis, Nummularios viri docti putaverunt. Etenim ἀργυροπρᾶται ſunt argenti diſtractores, qui in tenues laminas argentum dividunt, quibus fila ſerico involuta texuntur.

Habuit in animo Aurelianus „ ut aurum neque „ in cameras, neque in tunicas, neque argentum „ mitteretur, dicens plus auri eſſe in rerum natu„ ra quam argenti: ſed aurum per varios bractea„ rum filorum & liquationum uſus perire; argen„ tum autem in ſuo uſu manere, Vopiſcus in *Aureliano*.

Nec vero Barbaricariis Argentarii ſolum, ſed & Fabricenſibus junguntur [2]. Barbaricarii, Phrygiones & Argentarii ſub diſpoſitione Comitis Largitionum fuerunt: Barbaricarii & Argentarii Fabricenſes ſub Magiſtro Officiorum. Phrygiones Barbaricarii & Argentarii Scrinium non habuerunt: nam Scrinia Largitionum hæc ſunt, Exceptorum, Tabulariorum, Numerariorum, Mittendariorum, Aureæ maſſæ, Auri ad reſponſum, a Milliarenſibus, Veſtiarii ſacri, ab Argento, a Pecuniis [3]; quæ ſua habuerunt Officia & dignitates, quibus debentur ſtrenæ, veſtes & annonæ.

Sed ſunt alii gradus, qui dicuntur formæ primæ, ſecundæ, & tertiæ atque his formis Argentarii & Barbaricarii continentur. Sic primæ, ſecundæ, & tertiæ formæ Caſtrenſiani dicuntur, qui inter ſtatutos gradum illum a Principe impetrarunt [4]. Formarum apices dicuntur [5]. Formæ igitur ſunt gradus, qui diſponuntur a Principe, & ab eodem codicillis impetrantur. At vero Barbaricariorum Fabricenſium Scrinium fuit, quod Scrinium Barbariorum & Fabricenſium dicitur [6]. Qui quidem Barbarii & Barbicarii & Barbaricarii dicuntur.

Præpoſiti Baſtagarum quinque ſub Comite Largitionum fuerunt. Baſtagæ ſunt onera Heſychio, βαςαγὴ, βάρος, quod & βάςαγμα a βαςάζειν, quod eſt portare, vehere, & onus bajulari. Unde Baſtagarii, qui ſerviunt vecturæ rerum ad ſacrum

1 L. ſi cui lana §. fin. D. de leg. 3.
2 L. quæſitum. §. coccum. D. eod.
3 D. l. ſi cui lana §. verſicoloribus.
4 Lib. 3. Sent. tit. 6. §. lana legata, & ib. Cujac.
5 L. 18. C. T. de murileg.
6 L. 18. C. T. de curſu publico.
7 L. 4. C. de veſtib. holover. & l. fin. C. de militar. veſte.
8 L. 1. C. T. de Fabricenſib.

1 L. 27. C. de pignorib.
2 L. 37. C. T. de Decurionib.
3 L. 7. C. de Palatin. ſacr. larg.
4 L. 2. C. de Caſtrenſian.
5 L. 2. C. T. eod.
6 L. 1. C. de privileg. Schol. & l. 5. C. de Agentib. in reb.

ærarium pertinentium, quam propriis jumentis faciunt, excepta quinta quæ de fisco reparatur [1]: cum decimum tantum animal Bastagariis antea pro reparatione præberetur [2]. Horum munus Bastagæ sollicitudo dicitur, quod personale est [3]. Equorum enim productio, & si qua alia animalia necessario producenda, vel res provehendæ sive prosequendæ sint, vel pecuniæ fiscalis sive annonæ vel vestis, personam respiciunt [4]. Militares autem vestes, vel pecunia transferenda ad Comitem Largitionum pertinebant; arma, annonæ, sarcinæ militum, ad Præfectum Prætorio.

Præpositi Bastagarum species transmittendas necessarias curabant, ac brevem diversarum ac directarum specierum, cui subvectio vehiculorum poscitur, designabant [5]. In Notitia hi Præpositi sunt primæ, secundæ, tertiæ, & quartæ Orientalis, qui primam, secundam & ceteras transvectiones curabant, rerum ex Oriente exportandarum. Ut Præfecti Bastagæ Gallicanorum, qui ex Galliis, aut per Gallias, ut Pancirolus annotavit.

Inter hos Præpositos occurrit Præpositus Romanarum Largitionum, qui in Notitia præteritus, de quo exstat Rescriptum Impp. Valentiniani & Grat. ad Probum Præfectum Præt. Orientis [6]: *Si quis Præpositus fuerit, aut fabricæ, aut classi, aut lætis, identidem si Præpositus Romanarum Largitionum, vel cohortis gesserit Tribunatum, aut quicunque his administrationibus, ad quas non nisi cum certis fidejussoribus singuli quique veniunt, forte præfuerit.*

Præpositi lætis nihil ad Comitem Largitionum pertinent. Qui tamen illi fuerint, obiter ex Rescripto alio intelligimus, Impp. Arcadii & Honorii: „ Quoniam, *inquiunt* [7], ex multis gentibus sequentes Romanam felicitatem, se ad nostrum Imperium contulerunt, quibus terræ læticæ administrandæ sunt; nullus ex his agris aliquid, nisi ex nostra annotatione mereatur. Et quoniam aliquanti amplius quam meruerant, occuparunt aut conludio principalium, vel defensorum; inspector idoneus dirigatur, qui ea revocet. En lætica terra, & lætis, id est, agris publicis præpositi. Nam λαιτῶν, ait Hesychius, δημοσίων τόπων. Et lætis Præpositos Peræquatores & Inspectores credo; qui si incurrant culpam negligentiæ aut gratiæ, non solum honorum jacturam, sed etiam annonarum mulctam subeunt [8]. Præpositus Romanarum Largitionum est Præpositus S. L. Romæ: etenim Roma Urbs sacra dicta est [9]. Atque hi Præpositi sunt, Procuratores Monetæ, Gynæcii, Baphiorum, Barbaricariorum & Bastagarum: qui cum certis fidejussoribus administrationibus suis præsunt: hoc enim Præpositi nomen ad Procuratores extenditur: & Præpositi Baphiorum & Gynæceorum dicuntur, qui & Procuratores [10]. Præpositi enim nomen generale est, quod plerisque omnibus tribuitur, qui personis vel operibus præsunt.

Sub dispositione Comitis Largitionum Orientis est Comes Largitionum per omnes Diœceses, sunt Magistri lineæ vestis, & Magistri privatæ.

1 L. 4. C. de murileg.
2 L. 4. C. T. eod.
3 L. 3. C. T. de cohortalib.
4 L. fin. D. de munerib. & honorib.
5 L. 18. C. T. de cursu publico.
6 L. 10. C. T. de veteranis.
7 L. 9. C. T. de censitorib. inspectorib. & peræquatorib.
8 L. 6. C. de censib. & censitorib.
9 L. 2. C. de nautic. fœnor.
10 L. 3. C. T. de indulgent. debit.

CAP. XXIII.

De Comite Commerciorum per Illyricum, & de Officio Comitis Largitionum.

Negotiatores, quos constat humanæ vitæ necessarios, Comitis Largitionum potestati manifestum est esse subjectos, Cassiodorus lib. 6. *Var.* 7. Sub hujus dispositione fuit Comes Commerciorum. In Occidente, per Illyricum: In Oriente, per Orientem, & Ægyptum, per Mœsiam, Scythiam & Pontum: cujus hoc munus præcipuum erat, ut ei soli comparandi a Barbaris serici facultas concessa est, quæ ceteris denegata [1]. Videbat ille ne commercia illicita exercerentur, neve ulli cum Barbaris sine illius auctoritate ultra fines præfinitos negotiarentur. Lex enim est posita Romanis & Barbaris, id est, Persis, ne ultra loca constituta inter se negotientur, nundinasve exerceant [2].

Comes Commerciorum annonas & capitum consequebatur, quæ delegationibus continentur [3]. Commercii autem duplex est significatio: nam res in commercio hominum dicuntur, & homines rerum commercia habere, quæ vulgo emi vendique possunt [4]. Quod Glossis vet. συνάλλαγμα. Atque hoc verbum latius porrigitur: contractum enim ultro citroque obligatorium dicit Ulpianus, quem Græci συνάλλαγμα vocant [5], veluti emtionem, venditionem, locationem, conductionem, societatem. Sed & permutationem, ut si do tibi rem ut mihi aliam dares, συνάλλαγμα est, vel verius, ut Christus Dominus loquitur, ἀντάλλαγμα, *Matth.* 16. ex quo nascitur civilis obligatio [6]. Commercium, quo porrigitur ad emtiones, venditiones, locationes, & obligationes, ex Jure Gentium institutum Hermogenianus tradit [7].

Altera est commercii significatio, ut sit onus quod mercatores sustinent, pro facultate exercendi commercii, de quo ita in libris *Βασιλικ. lib.* 56. *Πενταετίας παραδρομούσης οὐκέτι ζητεῖ ὁ δημόσιος τὸ πλεκτοτελωθὲν τέλος, ἤτοι τὸ κομμέρκιον: Elapso quinquennio fiscus vectigal vendicare non potest amplius, vel commercium.* Vectigal a Commercio differt: illud enim est mercium; ut commercium onus est mercatorum. Tria vero sunt commercii, sive mercatorum onera, Cujacius 16. *Observat.* cap. 3. primum monopolii, cum certo Corpori concesserit Princeps, ut ei soli jus sit vendendæ certæ mercis, sub onere conferendæ in fiscum certæ pensionis: aliud onus siliquatici: tertium aurum lustrale, χρυσάργυρον, quod Constantinus instituit, Zosimus *lib.* 2. Monopolion κερατισμόν. Plinius de Herinaceis *lib.* 8. *cap.* 37. *Hac cute*, ait, *expoliuntur vestes. Magnum fraus & illi lucrum monopolio invenit: de nulla re crebrioribus Senatusconsultis nulloque non Principe adito querimoniis Provincialibus.* Quod tandem a Zenone omnino improbatum [8].

De siliquatico nos postea. Aurum lustrale sic dictum est, quod singulo lustro, id est, quarto quoque anno, penderetur: lustrum enim tempus quinquennale ita reductum est [9]. Hoc & onus collationis dicitur, auri & argenti præstatio, indeque χρυσάργυρον. Oblatio, oblationis obsequium, auri

1 L. 2. C. quæ res vænir. non poss.
2 L. 4. C. de commercio.
3 L. 1. C. de annon. & capit.
4 L. multum. D. de verb. obligat.
5 L. 19. D. de verb. sign.
6 L. juris gentium. D. de pactis.
7 L. ex hoc jure. D. de justitia & jur.
8 L. 1. C. de monopol.
9 L. 2. 4. 7. 8. &c. C. T. de lustral. collat.

penſitatio, luſtralis auri depenſio, auraria functio, aurariæ functionis devotio, luſtralis penſio, auraria præſtatio [1]. Inſcriptio vetus, pag. 347. 4.

P. AELIO. T. F. QVAEST. R. AVRI
LVSTRALIS. COACTORI

Ad negotiatores auri luſtralis cura diſtributionis recurrit, & de Corpore ſuo mancipes eligunt [2]. Singularis in Inſcriptione littera R. *Rationalem* ſignificat. Etenim aurum luſtrale auraria ratio dicitur. Quare jubent Imperatores [3], *ut ex Corpore negotiatorum, ad ſuſcipiendam tuendamque aurariæ rationis rationem adponatur idoneus, qui fide omnium & periculo ſit electus.*

Aurum luſtrale vocatur a Lampridio in *Alexandro* aurum negotiatorium, quod Alexander Imp. Romæ remiſit. Cum ergo Alexander annos octoginta Conſtantinum præceſſerit, quomodo a Conſtantino aurum luſtrale introductum eſt, cum Alexandri principatu ſolveretur? Hujus tamen oneris Conſtantinum auctorem Zoſimus facit *lib.* 2. quod gravius illud indixerit: „ Aurum enim luſtrale, *inquit*, id eſt, auri argentique collationem, impoſuit omnibus ubique terrarum negotiationes exercentibus, & Dardanariis oppidorum, ad viliſſimos uſque, ne miſeris quidem meritoriis puellis hoc incommodo liberatis. Itaque videre erat, quoties quartus quiſque annus appeteret, quo vectigal illud pendendum erat, meras per univerſam urbem lachrimas & ploratus, &c. Hoc aurum etiam comparatitium dicitur [4].

Non alienum fuerit hoc loco de negotiatoribus aliquid dicere, qui huic oneri obnoxii fuerunt. Ii enim maxime ad elucidationem faciunt locorum obſcuriorum, qui frequenter in Imperatorum legibus occurrunt. Scribit Cujacius [5] fœneratores mercatorum nomine contineri & aurariæ huic præſtationi adſtringi. Aurum enim & argentum negotiandi cauſa venale habuerunt negotiatores [6], qui in Arca * Septimii Severi, quæ * eſt in foro Boario, Argentarii & Negotiantes dicuntur, pag. 265. 2.

IMP. L. SEPTIMIO. SEVERO. AVG
IMP. M. AVRELIO. ANTONINO. PIO
AVG. ARGENTARI. ET. NEGOTIANTES. BOARI. HVIVS. LOCI. QVI. INVEHEN. DEVOTI. NVMINI. EORVM

Inter negotiatores in Pandectarum libris invenio negotiatores frumentarios, quibus privilegium conceſſum. Etiam ad honores excuſandos pertinet [7]: de his lapis vetus Romæ, pag. 128. 1.

EX. AVCTORITATE. IMP. CAESARIS
TITI. VESPASIANI. AVG
IN. LOCO. QVI. DESIGNATVS
ERAT. PER. FLAVIVM. SABINVM
OPERVM. PVBLICORVM. CVRATOREM
TEMPLVM. EXSTRVXERVNT
NEGOTIATORES. FRVMENTARI

Negotiatores hi annonam Urbis adjuvant, ideoque a muneribus publicis immunitatem conſequuntur [8]. Atque hi quidem magis ad Præfectum Urbi & annonæ, quam ad Comitem Largitionum pertinent: ut Navicularii & Mercatores Olearii [1], & qui ex vino negotiantur [2], cum tamen illis omnes ab auraria præſtatione immunes non ſint, cui negotiatores Principis obligantur, & debitas penſiones ſolvunt [3]. Hac ratione Comiti Largitionum ſubjecti ſunt.

Sunt qui utenſilia negotiantur [4], quæ Placentinus non male interpretatur eſculenta & poculenta. Utenſilia enim ſunt quibus aut alitur hominum genus, aut etiam excolitur, Columella *lib.* 11. *cap.* 1. Utenſilium etiam nomine ſupellex continetur. Quare *ſi fundus inſtructus legatus ſit, venit ſupellex quæ illic fuit uſus ipſius gratia, & veſtis non ſolum ſtragula, ſed qua ibi uti ſolebat. Menſæ quoque eburneæ, vel ſi quæ aliæ. Item vitrea, aurum & argentum: vina quoque ſi quæ ibi fuerint uſus ipſius cauſa, & ſi quid aliud utenſilium* [5].

Utenſilia ergo ad omnem ſupellectilem referuntur, in qua ſunt *capſæ, armaria, byſſina, cryſtallina, argentea, & vitrea vaſa, tam eſcaria, quam potoria, & veſtes ſtratoriæ* [6]. Byſſina vaſa nulla ſunt: optime Cujacius *Myrrhina*: quod etiam Paulus latius explicat. Ille enim ſupellectili annumerat, *Menſas, trapezophora, delphicas, ſubſellia, ſcamna, lectos etiam inargentatos, vaſa etiam aquaria. Culcitæ toraliæ, imperia*, &c. quæ ab illo recenſentur [7]. Pro *imperia*, legit Cujacius *impelia* aut *impilia*, *lib.* 10. *Obſervat.* cap. 13. Joſephus Scaliger *ad Varronem lib.* 1. *de Re Ruſtica cap.* 1. *imparia* legendum monet. Imparia enim ſunt, quæ paterfamilias ſervat, præter ea, quæ ſunt quotidiani uſus. Sic Cato, impares trapetes præcipit in torcularibus ſingulis, præter illos quotidianos. Paria enim vocari debent, inquit, quæ habentur quotidianæ uſioni; imparia, quæ præter illa adhibentur. Propterea alibi imparia vocat ſupervacanea. Subtilis eſt hæc Scaligeri conjectura, ſed minus apta & parum conveniens ſupellectili, quæ ad uſum quotidianum refertur. Certior eſt Cujacii ex *Baſilicis* lib. 4. tit. 13. in quibus, *ϛρώματα προσκεφάλαια* leguntur, toralia, pulvini, quæ impilia vocari aſſerit. Sed huic Cujacii opinioni repugnat Ulpianus, cui impilia veſtis loco ſunt [8].

Si mihi liceat non conjectura augurari, ſed veram lectionem inquirere, vulgatam retineo quæ recta eſt; atque impero auctorque ſum, ut *imperia* legamus, ut in Pandectis Florentinis: peſſime in vulgatis pro *imperia* ſcriptum eſt *mappa villoſa*. Florentinam lectionem, iu qua *imperia*, tueor Βασιλικῶν auctoritate, in quibus προσκεφάλαια, minus recte vertit Interpres *pulvinos*: nam προσκεφάλαια ſunt quæ capiti circuminduuntur. Auctor *Etymologici*, & Heſychius, *γλαῖνης τὰ λαμπρύσματα τῶν περικεφαλαίων, οἷον ἀϛέρας*, ornamenta capitis magnifica, quaſi fulgentes ſtellas dixerunt.

Hujuſmodi fuerunt coronæ menſarum, de quibus Ulpianus [9]: *Sed in coronis menſarum, ait, gemmæ coronis cedunt, & hæ menſis.* Quæ coronæ, imperia dicta ſunt, *βασιλικά*, regia, nomen inditum pretioſis rebus & veſtibus. Plautus in *Epidico* Act. 2. Sc. 2. verſ. 39.

P. *Quid erat induta? an regillam indiculam, an mendiculam?*

Regilla veſtis diminutive dicta a regia. Nonius ex Varrone: *Regillam tunicam diffinditur purpura.* Plauti Pœnulus

* Repon. *Arcu, qui.*

1 L. 19. C. T. de annon. & tribut. 2 L. 17. C. T. de luſtral. collat. 3 L. 29. C. T. d Suſceptorib. Præpoſit. & Vicar. 4 L. 3. C. de milit. veſt. 5 Ad tit. de luſtral. auri collat. 6 L. pediculis. ∬. idem cum. D. de aur. & arg. leg. 7 L. eos qui. ∬. fin. D. de vacation. muner. 8 L. ſemper. §. negotiatores. D. de jure immunitat.

1 L. Navicularii. D. de munerib. & honorib. 2 L. ſi ſterilis. §. cum per. D. de actionib. emt. 3 L. 1. C. de commerc. 4 L. eos qui. D. de Decurionib. 5 L. quæſitum. §. proinde. D. de inſtruct. & inſtrum. leg. 6 L. Paulus lib. 3. Sent. tit. 9. ∬. ſupellectile. 7 L. 3. D. de ſupellectil. legat. 8 L. argumento. D. de aur. & arg. leg. 9 L. cum aurum. §. perveniamus. D. eod.

*Basilice instructus * incedit.*

Quod est, regie indutus.

Imperia autem hujusmodi coronæ dictæ sunt, quod gemmis coronas Imperatorum æmularentur; quamvis imperia non ad coronas solum, sed ad omnem supellectilem pretiosam referri possunt, qualia sunt vasa myrrhina, crystallina, aurum, argentum, gemmæ, aliaque ornamenta, quæ imperialia dicuntur a Capitolino in *M. Antonino*: *Auctionem*, inquit, *fecit M. Antoninus, ornamentorum imperialium*, (hoc est, pretiosorum) *vendiditque aurea pocula, & crystallina, & myrrhina, vasa etiam regia & vestem uxoriam sericam, & auratam, gemmasque multas.* Fuerunt negotiatores vestiarii 1, de quibus vetus lapis, pag. 651. 3.

IVL. VICTOR. NEGOTIATORI
QVONDAM. VESTIARIO

His adjungo Sagarios negotiatores, a sago militari ac bellico indumento denominatos. Hinc sagariam inire societatem dixit Ulpianus 2; & duas negotiationes exercere, sagariam & linteariam 3. De Sagario lapis Romæ, pag. 650. 2.

HIC SITI SVNT

L. ARLENVS. L. L	L. ARLENVS. L. L
DEMETRIVS. NAT	ARTEMIDORVS. NAT
CILIX. NEGOT. SA	PAPHLAGO. MERCATOR
GARIVS. HELINVS	SAGARIVS. LIBERTI

De Linteario Mediolani, pag. 649. 5.

T. PONTI. MAIORIS
NEGOTIATORIS. LENTIARI. ET
CASTRENSIANI

Pro *Lentiario* legendum *Linteario*, mendum leve ex transpositione litterarum. Negotiatores vestiarii & lintearii seu linteones purpurarii, & Parthiarii seu Parthicarii, Imperatori deserviebant 4. Sunt & Pelliones 5, qui pellium indumenta conficiunt, quique a Parthicariis differunt: hi enim sunt negotiatores pellium Parthicarum, quas inter species ad vectigal pertinentes Martianus comprehendit 6.

Ex his fiebant Zanchæ vel Thancæ, de quibus est Rescriptum, *ut nemo intra Urbem Romam vel Ragis, vel Thancis utatur* 7. In Epistola Gallieni Imp. ad Claudium, Tanchas de Parthicis Principis legimus, Trebellius Pol. in *Claudio*, quas pro barbarico calceamento accipit Casaubonus: sed Zanchæ in vestibus hybernis ponuntur, ut Ragæ in æstivis.

In Synodo Aureliani Canon. 22. decretum est, *ut Monachis orarium in monasteria, vel Zanchas habere non liceret, id est, vestes pelliceas.* Scio ex Glossis Basilicis τζάγγων dici ὑπόδημα, quod crura tegeret: & hoc genus indumenti in usu fuisse ex Horatio lib. 1. *Serm.* 6.

Nam ut quisque insanus nigris medium impediit crus
Pellibus.

Et ad genua usque pertingebant, ὑποδήματα μέχει γόνυ, Procopius lib. 3. *de ædific. Justiniani.* Zanchæ igitur vel Tzancæ, vel ὑποδήματα, Glossis, vet. sunt caligæ, quæ inter vestes computantur 8.

* Libri editi habent *exornatus*, Act. 3. Sc. 1. ℣. ult.

1 L. libertus. D. de operis libertor. 2 L. cum duobus. §. quidam sagariam. D. pro socio. 3 L. 5. §. si plures. D. de tribut. act. 4 L. 7. C. de excusationib. muner. 5 L. 2. C. T. de excusationib. artific. & l. 4. C. eod. de habit. quo uti oport. 6 L. fin. §. species. D. de publican. 7 L. 3. C. T. de habit. quo intr. urb. 8 L. vestra. D. de aur. & argent. leg.

At calcei seu calcearium vestiario non continentur 1. Zanchas etiam Trebellius Pollio in numero vestium ponit. Ille enim in *Claudio*: *vestes diversas, XVI. albam sub sericam Paragaudam triuncem, unam: Zanchas de nostris Parthicis paria tria.*

Ragæ hoc demonstrant, quas æstivas vestes interpretor. Ῥάγα Hesychio ἀκμὴ, ἀκμὴ θέρυς, *vigor æstatis*. Sed cum hujus verbi originem attentius indagarem, Persicum vocabulum suspicatus sum, ab Hebræis derivatum, quibus רדד est operimentum, & secundum aliam formam רדיד peplum subtile, quo capita mulieres velabant. Quidam exponunt vittas sericas colligandis crinibus; sed alii melius vestem putant. Sic in *Canticis Salomonis* cap. 5. *tulerunt velum meum*: velum hoc verbo Hebræo designatur, quod D. Hieronymus vertit, *pallium meum*. Septuaginta Interpretes, θέριστρον, quod est æstivum vestimentum: θέριστρον enim vestis est tenuis & æstiva. Et Suidæ, θέριστρον, ἱμάτιον τὸ ἐκ κόκκυ βαφέν. Hæc de Negotiatoribus Parthiariis, qui in diversas me partes dudum traxerunt.

De Purpurariis lapis Romæ, pag. 649. 10.

PERPETVAE. ME. SECVRITATI. TIB
CLEVPHAS. IIIIII. VIR AVG. NEGO-
TIATOR. ARTIS. PVRPVRARIAE

Est negotiatio venaliciaria, seu mancipiorum vendendorum, cujus mangones non mercatores, sed venaliciarii appellantur 2, σωματέμποροι, ὐκ ἔμποροι, in libris Βασιλικ. Mercis enim appellatione homines non continentur; quare merces a venalibus separantur 3. Et licet mercis appellatio angustior sit, ut neque ad servos fullones, sarcinatores, vel textores, vel venaliciarios pertineat; tamen ad omnes negotiationes, ex Pedio, Prætoris edictum de tributoria porrigitur 4. Recte ergo in antiquo lapide Negotiator familiæ gladiatoriæ legitur Arelate, pag. 333. 3.

L. GRANIO. L. F. M. IVLIVS
OLYMPVS. NEGOTIATOR. FAMILIAE
GLADIATORIAE

Alia est Inscriptio Lugduni, ex cujus fragmento hæc integra remanserunt, pag. 649. 7.

D.
ET. MEMOR
AETERNAE. I
POPPILI. NATI
SEQVANO. CIVI
LVGDVNENSI
NEGOTIATORI. ARTIS
PROSSARIAE. ADPERTINENTIS

Ars prossaria forte ad cultum hortorum pertinet, & herbas hortenses. Quod ex inscriptione capitis tertii Columellæ, libro undecimo *de Re Rustica* conjicio; quæ ita concepta est: *Prossa de cultu hortorum & herbis hortensibus*: ubi olerum sationes & semina lactucæ, brassicæ, erucæ, nasturcii, &c. explicantur, quæ negotiatores prossariæ artis venalia habent. Sed verius hos negotiatores πραγματευτὰς dixerim, operatores qui studium adhibent ad efficiendam rem quampiam. Quare prossariam negotiationem, ἀπὸ τῆς ἀρίας denominatam puto: ἀρία enim apud Theophrastum est arbor perpetuæ

1 L. diariis. D. de aliment. legat. 2 L. 207. D. de verb. sign. 3 L. 1. C. de nundinis. L. 1. §. licet. D. de tribut.

frondis. Auctor *Etymolog.* Ἐπὶ δὲ τοῦ φυτοῦ ἀρία, χείτης τε πρίνης ἀρίας ποιούμεθα γόμφους· φυτὸν, planta: γόμφοι, contabulationes, compages, *palissades*. Hinc negotiator artis prossariæ est πραγματευτὴς πρὸς ἀρίας. Adpertinens autem ars prossaria ad hortos in ædificiis constitutos & domui applicitos referri potest, vel alienis ædibus vicinos, de quibus leges variæ [1]. Qui ex ædibus alicujus in vicinas ædes pertinent: nam *pertinet* ex Ulpiano hoc significat, quod ex ædibus alicujus in alienas dirigitur, extenditur & prominet [2]. Unde nobis dicuntur *Appartenances*. Hæc mea conjectura est, cui non multum confido: viderint peritiores, si quid rectius illa noverint; & quo pertineat illud, *adpertinentis*, illi clarius explicent.

De Siliquatici onere ita libri Βασιλικ. *lib.* 56. *tit.* 12. Ἐν ἑκάστῳ ἐνιαυτῷ ἑπτὰ κεράτια εἷς ἕκαστος ἄνθρωπος χρυσορύκτης παρεχέτω, οὐ μόνον τῆς Ποντικῆς διοικήσεως, ἀλλὰ γὰρ καὶ τῆς Ἀσιανῆς: *Singulis annis septem siliquas solvant aurileguli, non Ponticæ tantum Diœceseos, verum etiam Asianæ.* Priscianus de nominibus & mensuris ponderum: *Argentei*, ait, *erant viginti quatuor siliquarum, & quatuor drachmæ sunt septuaginta duæ siliquæ: tres scrupuli singuli sex siliquas faciunt: tres denarii septuaginta duas siliquas.* Siliqua est quod dicunt Græci κεράτιον, vel λεπτὸς, minutum nummi genus: siliquæ tres obolum faciunt; denarius denis assibus valuit, Budæus lib. 2. *de Asse*.

Onus hoc Siliquatici ex Constitutione Theodosii & Valent. introductum observat Cujacius lib. 16. *Observ.* cap. 23. ut nundinis quibusque decreto Provincialium loco & tempore constituto ex qualibet mercium negotiatione, fisco in singulos solidos venditor dimidiam siliquam ac similiter emtor alteram dimidiam inferret. Verba edicti subjicit Cujacius, quæ frustra hic apponerem. Hinc Siliquatici tituli Cassiodoro lib. 2. *Var.* 4. & Siliquatici conductores, idem lib. 2. *Var.* 30.

Hoc onus non tantum ad Aurilegulos, id est, auri fossores, pertinet, sed transiit & ad Sportulas Palatinorum, & eorum qui canonem ad arcam Præfecturæ pertinentem, & sacris vel privatis Largitionibus inferendum exigebant: nam Palatinus siliquam mediam, pro siliquatico solidi remunerationis binorum solidorum: exactor siliquam: quatuor autem siliquas tam Curialis quam Officium Provinciale percipiebat: Officium Præfectorum sex semisiliquas [3].

Fuit Comes Siliquatariorum & portus curas agens, Cassiodorus 2. *Var.* 12. atque etiam portus Vicarius, idem 7. *Var.* 23. qui in portubus Officio fungebantur, commercia moderata æquali tate componebant: atque inter peregrinos diffidia discernebant.

Officium autem Comitis S. L. in Notitia sic est: Primicerius totius Officii. Primicerius Scriniorum canonum. Primicerius Scriniorum tabulariorum. Primicerius Scriniorum Numerorum. Primicerius Scriniorum aureæ massæ. Primicerius Scriniorum auri ad Responsum. Primicerius Scrinii vestiarii sacri. Primicerius Scrinii ab argento. Primicerius Scrinii a Milliarensibus. Primicerius Scrinii a pecuniis, & ceteri Scriniarii. Secundicerius Officii qui Primicerius est Exceptorum. Tertiocerius Officii qui tractat Bastagas. Quæ omnia intelligi possunt ex Commentariis Panciroli, qui latius ea exposuit.

1 L. 41. §. 1. D. de leg. 3. l. 91. §. fin. eod. l. 198. de verb. sign.
2 L. Prætor ait. §. quod ait. D. de cloacis.
3 Novel. Leon. & Majorian. de curialib.

CAP. XXIV.

De Palatinis sacrarum Largitionum.

Palatinorum nomen ad multos extenditur: omnes enim communi hoc nomine vocantur, qui in Palatii Scriniis militant, & diversis Comitibus apparent: nam & Palatini sunt Notarii, qui intra Consistorii secreta funguntur Officio, quique inter Agentes in rebus. Admissionales qui sub castrensi Officio, quorum alii Imperatori obsequuntur: alii Scriniis vacant, id est, memoriæ Epistolarum libellorum: alii Palatinorum Magistro: atque alii Comitibus sacrarum Largitionum & privatarum [1].

Palatinorum ordinum Magistri meminit Zosimus *lib.* 5. quem inter Magistratus annumerat, isque illi est, ἐν τῇ αὐλῇ τάξεων Μάγιστρος, quem postea Palatinorum ordinum Ducem appellat, τὸν ἐν τῇ αὐλῇ τάξεων ἡγούμενον. Hunc Magistrum equitum & peditum in præsenti recte dixerimus. Sub eo enim fuerunt Legiones Palatinæ, seu Comitatenses. Fuerunt præterea Palatini sub Comite Domesticorum & sub Magistro Officiorum [2].

Nos hic tantum de Palatinis Largitionum loquimur, qui peculiariter Palatini dicuntur. Παλατῖνοι κοινῷ ὀνόματι πάντες ἐκαλοῦντο, οἱ ἐν τοῖς κατὰ τὸ παλάτιον θησαυροῖς ὑπηρετοῦντες ταξεῶται, *Gloss. Basilic.* Sunt enim Apparitores Comitum Largitionum sacrarum & privatarum, qui proprie Largitionales vocantur, & Privatiani. Atque ab his Comitibus Comitatenses dicti, dum in Palatio consistebant, ut qui in Provincias dirigebantur, Mittendarii.

Vopiscus, malus Latinitatis Auctor, Largitionalem pro Largitionum Comite usurpavit in *Carino*: *Diocletiani*, ait, *actum fertur, cum ei quidam Largitionalis suus editionem Cari laudaret, dicens multum placuisse Principes illos, causa Ludorum Theatralium*, &c. Largitionalem suum pro Comite Largitionum dixit: nec enim Largitionales Comitum Apparitores dicuntur Principum: nec istius conditionis homines cum Principe colloquebantur.

Sunt Largitionales civitatum [3]: sunt etiam Largitionales urbium singularum [4], qui in illis commorabantur, atque inter militantes in Palatio habentur: sed ab Officio Largitionalium Comitatensium distinguuntur, qui intra aulam obsequiis deputantur [5]. Hi tamen omnes Palatinorum matriculis attinentur, & Palatini nominis præferunt dignitatem [6], & sacrarum remunerationum tractant rationem [7].

Horum partes sunt urgere, instare, monere, Comitem Orientis, & ceteros Magistratus spectabiles, ut conatus nefarios inhiberent, tam Moderatorum quam cohortalis Officii, id est, Apparitorum Præsidum [8]. Hæc tamen Palatinis præcipua cura fuit, „ Ut periculo proprio Notariis destinatis super negligentia Judicum, si res ita exegerit, conquerantur, ne eorum sit impunita desidia. Judices quoque de eorum nominibus referre convenit, quos commodis propriis magis, quam utilitatibus publicis studere providerint: „ breves etiam quadrimenstruos ad Officium Palatinum.

1 L. 1. & 7. C. de privileg. eor. qui in sacr. Palat.
2 L. 38. C. T. de Decurionib.
3 L. 6. C. T. de susceptorib. præpos. &c.
4 L. 3. C. T. de privileg. eorum qui in sacr. Palat.
5 L. 12. C. T. de Palat. sacr. larg.
6 L. 38. C. T. de Decurionib.
7 L. 20. C. T. de Palatin. sacr. larg.
8 L. 3. C. de Canon. larg. titul.

„ tinum noverint dirigendos: aurumque exactum „ ad ſacras Largitiones ſine ulla dilatione eſſe mit„ tendum [1].

Palatinorum præterea obſequio Largitionalium titulorum exactio deputatur [2]. Atque ad illorum Officium referuntur, qui perſonalibus debitis ſacro ærario adſtricti ſunt, id eſt, Conductores diverſorum portuum ac vectigalium: publicani, telonarii, Præpoſiti theſaurorum atque Baphiorum, Procuratores Gynæciorum ac Monetariorum, ceterique omnes, qui in chartis Palatinis continentur [3].

Palatini præterea ſuperindictum vel aurarias functiones ceteraſque ad utrumque ærarium pertinentes exigunt [4]. Compellunt Judæorum primates, periculo ſuo anniverſarium canonem de ſynagogis omnibus exigere ad eam formam, quam Patriarchæ quondam coronarii auri nomine poſtulabant [5].

Palatinorum Largitionalium Officia varia fuerunt, Canonicarii ſcilicet, Tabularii, Numerarii, Exceptores, Mittendarii, Adjutor Palatini Officii, qui matriculas tractabat; de quibus & Largitionum decem Scriniis eſt Conſtitutio Imperatorum [6], quam Pancirolus perdocte explicavit.

His omnibus annonæ juxta definitum dignitatum modum, & ſtrenæ & veſtes præſtabantur [7], ſi ſtatuti eſſent: fuere enim ſupernumerarii & honorarii [8]: Statuti fuere ducenti viginti quatuor: Supernumerarii ſexcenti decem [9]: tandem quingenti quadraginta ſex Palatini fuerunt, & Supernumerarii in locum decedentium ſinguli ſubrogati [10].

Varia Palatinorum privilegia fuerunt: nihil illis Præfectus Prætorio aut Provinciarum Rectores injungere poterant, ſed ſoli Largitionum Comites [11]: quos Palatini Judices ſortiti ſunt: in Urbe, nec apud Præfectum Urbi litigare compelli potuerunt, niſi de ædificatione domorum, & ſervitutibus & annonis cauſa oriretur [12]. In Provinciis tamen ordinarios Judices agnoſcebant, niſi ſi qua publica ſollicitudo eis injuncta eſſet.

Præterea Palatinis omnibus condonatur, ne Exactorum vel Turmariorum, quos Capitularios vocant, curam ſubeant, vel obſequium Temonariorum, vel Pentaprotiæ, aut etiam Tironum præſtationem agnoſcant, vel cenſualibus perſonalibus, vel corporalibus muneribus adſtringantur. Nec ipſi, nec filii, nec nepotes eorum ad honores, vel munera municipalia devocentur: atque ab omnibus extraordinariis & ſordidis muneribus excuſentur [13].

Turmarii a turmis Tironum cogendis appellati ſunt: illorum enim Tironum congregandorum munus fuit [14], quos Capitularios vocari lex docet. Capitulariorum enim verbum & ad Temonarios pertinet: nam temonaria & capitularia functio eadem eſt [15]. Temonarii exigebant aurum tironicum, Tirones, equos. Ex Conſtitutione Valentiniani & Valentis [16]: *Si aurum fuerit pro Tironibus inferendum, unumquemque pro modo capitationis ſuæ, debitum redbibere oportet*. Et ne quid dubium relinquatur, & ſolidorum numerum, qui temonario inferendus eſt, Imperatores deſignant; *Temonis injuriam pati* dixerunt Arcadius & Honorius [1].

Capitularii dicti a Tributo capitularii, ſeu tributo pro capitibus, aut Arcadius J. C. loquitur [2], qui Capitularios exactores pecuniæ pro capitibus appellat. Unde tributum capitulare, ἐπὶ κεφαλαίε φόρος, & Κεφαλητέωνα vocant Græci [3]: forte τέμωνα. Tributum hoc pro Tironibus imperabatur, de quo Symmachus *l.9. ep.* 10. *poſtulant Capitularii taxationem Tyronis ab hominibus meis*, &c.

Pro *Pentaprotia*, quæ in vulgato codice, reponit Cujacius *prototypia* ex C. T. cujus titulus eſt, de protoſtaſia, quæ eadem eſt ac prototypia. Sed nihil immutandum: nam prototypia, protoſtaſia & pentaprotia eandem vim habent, munuſque patrimonii deſignant, quod pentaprotis, decaprotis, & icoſaprotis injungitur. Πρωτοστασίας, principalitates interpretatur Cujacius, quæ & principatus dicuntur, ut πρωτότυπος, principalis. Decurionum principales erant quinque, decem, vel viginti, pro Curiarum numero & amplitudine: unde πεντάπρωτοι, δεκάπρωτοι, & εἰκοσάπρωτοι. In numero quidem Decurionum ſunt, ſed honore & auctoritate præcellunt. Hinc Quinqueprimi, vel Decemprimi ordinis Curiales [4], Summates & Primates civitatum dicuntur. Sic quinque Summates ordinis Alexandrini [5]. De Principalibus vetus lapis, pag. 363. 2.

L. ARADIO. VALERIO. PROCVLO
V. C. VIRI. PERFECTISSIMI. ET. PRINCIPALES. ET. SPLENDIDISSIMVS
ORDO. ET. POPVLVS. PVTEOLANORVM. PATRONO. DIGNISSIMO

Horum periculo exactiones & diſtributiones tributorum fiebant. Huicque functioni minores obnoxii erant, *quia patrimonii onus*, ait Ulpianus, *magis videtur eſſe* [6]. Et recte *magis* dixit: mixta enim munera Decaprotiæ & Icoſaprotiæ. Herennius Modeſtinus notando & diſputando bene & optima ratione decrevit: *Decaproti & Icoſaproti tributa exigentes & corporale miniſterium gerunt, & pro oneribus defunctorum fiſcalia detrimenta reſarciunt*. *Pro omnibus*. legunt Pandectæ Florentini; Cujacius, *pro oneribus*; vulgati codices, *pro muneribus*. Verior eſt Cujacii lectio, quæ magis ad Florentinorum lectionem accedit, nec tamen vulgata rejicienda: nam munera & onera idem valent.

Ceterum ut Primicerius unus eſt totius Officii, quem alii ſequuntur; ita in Curia eſt ſummo loco primus Curiæ [7], qui Dominus inter Decemprimos nominatur, ut ex Inſcriptione antiqua didici, quæ eſt Romæ, pag. 348. 7.

FILI. FECERVNT
D. M.
P. AEMILI. NICOMEDI. IVN
DOMINO. D.III. INTER. DECEMPRIMOS
PATRI. BENE. MERENTI

Sic Primicerius totius Officii ſacrarum Largitionum, Dominus ex Primiceriis vocatur; ut ſupra monuimus c.9. quem ſequuntur Primicerii alii Scriniorum ordinis ſecundi & tertii. Unde notas Inſcriptionis, D. III. interpretor, *Decurionum*, ut inter Decemprimos tres præcipui fuerint, quorum caput & quaſi Primicerius fuerit is, qui primus & dominus eſt appellatus.

1 L. unic. C. de offic. Comit. larg. 2 L. 18. C. T. de exactionib. 3 L. 3 C. T. de indulgent. debit. 4 Novel. Theod. & Valent. de Palatinis. 5 L. 17. C. de Judæis & Cælicol. 6 L. 7. C. de Palatin. ſacr. larg. 7 L. 7. & 11. C. T. eod. 8 Lib. 2. C. T. de proxim. Comitib. diſpoſit. 9 Lib. 15. & 16. C. T. de Palatin. ſacr. larg. 10 Lib. 17. eod. 11 Lib. 6. C. eod. 12 L. 12. C. eod. 13 Lib. 2. C. de privileg. eor. qui in ſacr. palat. & l. 1. C. de Palatin. ſacr. larg. 14 Novel. Theod. & Valent. 2. de tironib. 15 L. 14. C. T. de extraord. munerib. 16 L. 7. C. T. de tironib.

1 L. 14. C. T. de proxim. comitib. diſpoſit. 2 L. fin. §. qui annonam. D. de munerib. & honorib. 3 Novel. 8 4 L. 22. C. T. de Quæſtorib. 5 L. 57. C. de Decurionib. 6 L. 3. §. decemprotos D. de munerib. & honorib. 7 Cujac. ad leg. 33. C. de Decurionib.

CAP. XXV.

De Illustri Comite Rerum Privatarum, & illius Officio.

LARGITIONES sacræ fuerunt & privatæ, ex quarum diversitate duo Comites sunt constituti: qui utrique Largitionum & utriusque ærarii Comites dicti, & sacrarum & privatarum remunerationum [1]. Sacræ Largitiones publicæ vocantur: quod nomen privatis non convenit. Hinc *publicis & privatis rationibus involuti, pristinæ conditioni reddi* dicuntur [2].

Privatarum Largitionum Comes Illustris est, ut sacrarum [3]. Sub Juliano Imp. Comes S. L. Felix fuit; Elpidius rerum privatarum, de quibus Theodoretus lib. 3. *Hist. Eccles.* cap. 11. Φίλιξ μὲν ταμίας, ὁ τῶν Βασιλικῶν θησαυρῶν, Ἐλπίδιος δὲ τῶν ἰδίων τοῦ βασιλέως χρημάτων τε καὶ κτημάτων τὴν ἡγεμονίαν πεπιστευμένος. Κόμιτα δὲ πριβάτων τὸν τοιοῦτον προσαγορεύειν εἰώθασι Ῥωμαῖοι. Hos a Græcis, δαψιλείων παρόχους, dictos tradit Cujacius, quasi magnificentiæ Principis dispensatores.

Parochus publicus M. Tullio lib. 13. *ad Attic.* epist. 2. is erat, qui lautia præbebat Legatis exterarum nationum: nam lautia Græcis sunt παροχή, ut Simon Bosius annotavit.

Δαψίλεια vero sunt quæ copiosa, ampla & magnifica dicuntur. Hinc Plauto dapsiles dotes, in *Aulularia*; dapsiles sumtus, in *Pœnulo* & in *Mostellaria*, pro amplis & magnificis. Ab eo Comitis privatarum magnificentia ab Impp. collaudatur [4]. qui etiam frater Augustorum ab ipsis Principibus, imo & parens Karissimus salutatur, cum Illustri auctoritate [5].

Comes privatarum, qui Κόμης τῶν ἰδιοκτήτων τοῦ Βασιλέως, & Κόμης τῆς ἰδικῆς τῶν πραγμάτων, lib. 6. *Basilic.* tit. 1. Judex erat & gubernator privatæ substantiæ Principis, ex qua censebantur vacantia, caduca, commissa, tacita fideicommissa, vaga mancipia, thesauri inventi, & quidquid negotii erat, in quo aliquid commodi fiscalis apparebat [6].

Bona vacantia sunt intestatorum res, qui sine herede legitimo decesserunt, ἀκληρονόμητα [7]. Caduca ex Constitutione Imp. Antonini fisco vendicantur: sunt vero ea quæ jure relicta capaci, aliqua ex causa post mortem testatoris cadunt in fiscum. Quæ late Ulpianus exsequitur [8], quæque a Justiniano tandem sublata sunt [9]. Commissa in vectigalibus vocantur, τὰ κλεπτοτελωνήματα. Quæ propter crimina fisco vendicantur, & statim desinunt ejus esse, qui crimen contraxit [10]. Tacita fideicommissa sunt, cum alicujus fides eligitur, quæ quod in testamento relictum est, alteri, qui capiendi jus non habet, restituturum se testatori promisit: vel quoties quis neque testamento, neque codicillis rogatur, sed domestica cautione, aut chirographo obligatus, ad præstandum ei qui capere non potest, sese obligat [11]. Sic in Jure dicitur, tacitam fidem accommodare [12]: tacitam pecuniam apud se habere quæ refundi debeat [13]: & mutuam pecuniam tacitam accipere, Agel. *lib.* 12. *cap.* 12.

1 L. 2. C. T. de commeatu. 2 L. 3. C. T. de his qui ad Eccles. confug. 3 L. 3. C. T. de incorporat. 4 L. 3. C. T. unde vi. 5 L. Novel. Leon. & Majorian. de bonis caducis. 6 L. unic. C. de offic. Comit. rer. privatar. 7 L. 1. C. de bon. vac. 8 In Fragment. tit. 17. 9 C. de caduc. tollend. 10 L. commissa. D. de publicanis. 11 L. 1. & 3. D. de jur. fisc. & l. in tacitis. D. de leg. 1. 12 L. Lucius. D. eod. 13 L. emtor. §. Lucius. D. de pact.

A Vaga mancipia, ἀδέσποτα, quæ aut dominis sine herede defunctis, inveniuntur dominos non habere: aut servi pœnæ facti ac postmodum liberati, judicialibus dominos amisere sententiis, & in quos injectio manus fisco recte præbetur [1]. De thesauris inventis Imp. Constantinus constituit, ut qui invenerit, & ad fiscum sponte detulerit, medietatem consequatur, & alteram fisci rationibus tradat [2]. Quod intelligitur, si in loco publico, vel fiscali invenerit, aut in loco religioso, aut in monumento, aut in Cæsaris possessione [3].

Formula Comitivæ rerum privatarum a Cassiodoro tradita est lib. 6. *Var.* 8. qua *privatarum* B *Comes Præfectis adæquatur, & quasi parens publicus agnoscitur. Illi Jurisdictio tributa est, Sedes, Advocati, & decreta custodia contra nefarias libidines, & humani generis improbos appetitus. Illi quies defunctorum commissa est, ne quis vestita marmoribus sepulchra nudare: ne quis columnarum decorem irreligiosa temeritate præsumeret*: legendum forte, *pollueret*.

„Habet quoque privatarum Comes, per Provincias de perpetuario jure tributorum, non minimam quantitatem: Canonicarios dirigit, possessores admonet, & cum aliis Judicibus non modica jura partitur. Caduca bona non sinit esse C vacantia: depositivæ quoque pecuniæ, quæ longa vetustate competentes dominos amiserint, illius inquisitione, ærario privato applicantur. Et quos ille in foro suo habuit Advocatos, ii post depositum Officium Clarissimi primi ordinis Comitis dignitate fruebantur [4].

De nefariis vero libidinibus ita cognoscebat, si contra legum præcepta, vel contra mandata Constitutionesve Principum, nuptias quis forte contraxisset. Nihil enim ex eo matrimonio, sive ante nuptias donatum, sive deinceps quoquo modo datum fuerit, ille qui peccaverat consequebatur: sed D id totum, quod ab alterius liberalitate ad alterum processerat, ut indigno, indignave, sublatum fisco vendicabatur [5].

Par ratio fuit, si quis sepulcrum violasset, cujus tertia pars bonorum publicatur, ipseque infamia notatur [6]. Quod ad exsecutionem pœnæ commissæ pertinet, non ad criminis vindictam, quæ Præfecto Præt. aut Præfecto Urbi mandata est. Sed ad Comitem privatarum pertinet, etiam Canonicarios dirigere. Canon proprie est pensio, quæ ex Emphyteuticariis prædiis redigitur: Canonicarii ab exigendis canonibus dicti, qui & Palatini sunt ex Scrinio canonum, mittunturque in E Provincias, ad exigendos solennes titulos fiscales, vel a Comite privatarum, vel a Comite domorum, aut Præposito sacri cubiculi [7].

A Comite quidem privatarum ad perpetuarium jus exigendum, atque etiam Emphyteuticarium. Nam *ad Palatinorum curam & Rationalium Officia totius perpetui vel Emphyteuticarii juris exactio revertitur* [8]. Vulgati codices legunt, *totius perpetuarii, hoc est, Emphyteuticarii*, & male: apponenda est enim distinctio, *&*: nam perpetuarium jus ab Emphyteuticario perpetuo separatur [9]. Perpetuarii enim non sunt domini, qui nec mancipia manumittere possunt, licet juF ris sui alienationem habeant: Emphyteuticarii sunt domini, & manumittere possunt. Sic privata & emphyteutica gleba distinguuntur [10]. De caducis & vacantibus bonis & thesauris inventis nihil

1 L. 2. C. T. si vagum per. mancip. 2 L. 1. C. T. de thesauris. 3 L. 3. §. fin. D. de jur. fisc. 4 L. 1. C. de advocat. diversor. judicior. 5 L. 4. C. de incest. & inutilib. nupt. 6 Novel. 60. 7 Novel. 30. 8 L. 1. C. de Offic. Comit. sacr. Palat. 9 L. 14. C. T. de tironib. 10 Cujac. ad l. 1. C. de locat. præd. civil.

repeto: sed quære quomodo par fuerit Comes privatarum Præfectis Præt. & Urbi [1]. Par quidem dignitate fuit, quia illustris est, & parens Karissimus ab Imperatoribus appellatur: par potestate in Cognitionibus illi competentibus: nec enim ullus Judicum vir illustris, vel Præfectus Urbi cognitionem Comitivæ rerum privatarum examini debitam, sibi vendicare potest, vel tuitionem contra ejusdem sedis statuta præstare. Quod si id præsumserit, ad quadraginta librarum auri illationem, pœnæ nomine Officium ejus tenetur, quam decet in articulo exigi, Principis ærario sociandam [2]. Hæc lex scripta est ad Comitem rerum privatarum, in C. quæ sub titulo Comitis sacri Palatii continetur, qui quidem titulus subdititius est. Nec enim Comes sacri Palatii ullus fuit unquam: quare ad titulum proximum de Officio Comitis rerum privatarum rejicienda est. In articulo autem, est in momento, *ἐν ἀτόμῳ*, ex usu forenti, *Sans deport*.

Rescripserunt Imperatores ad Symmachum Præfectum Urbi, *ut observaret in posterum, ne quid de rebus rei privatæ violetur, nisi prius Comes rei privatæ esset gnarus* [3]. Pro, *violetur*, legebam aliquando, *ventiletur*: verbum enim est in Judiciis frequens, in quibus *altercationes ventilatas* dixit Imperator [4]: *& Judiciariis certaminibus ventilatas* [5]. Ut etiam Cognitio apud Rationalem ventilari dicitur, fisco alicujus patrimonium vendicante [6]. Sed retineo vulgatam lectionem, quam sic interpretor, ut si apud Præfectum Urbi, vel coloni, vel perpetuarii, aliique istius conditionis homines de fundi proprietate sibi invicem controversiam moveant: Comes privatarum a Præfecto Urbi gnarus fieret, & moneretur, ut videat, ne quid jus fisci detrimenti capiat, aut violetur. Sic M. Tullius *violare dignitatem* dixit *l.1.epist* 6. & *violare existimationem*, *l.13.ep.37*. quod est lædere.

Hujusmodi controversiarum imaginem quandam ipse Symmachus refert *l.5.epist.66*. „Veterator „quidam, *inquit*, procuratorio nomine caput „extulit, Eusebii Exnotario V. C. quassans ve„tustam petitionem, de impetratis olim Theo„dosii cujusdam bonis, quibus hoc prædium men„titur hæsisse: res in iudicio Urbano a petitore „cœpta, & ipso fugiente finita est. Denuo ci„neres negotii obrepta a supplicatione refovet in „flammam, & per diffidentiam justi, divinæ do„mus pro se attrahit actiones, ob inquisitionem „videlicet mobilium, quibus nihil commune est „cum prædio. Pervestigat * ista legum ordine Re„ctor privati ærarii: ædium dominos relinquat „Judici suo. Deindè, cur Procurator alienis inva„lidam petitionem, publicis viribus juvat? Cum „fratre nostro Sperceio † Illustri viro quæso ista „communices. Est æqui observantissimus, & qui „libentius communi juri credat, quam potesta„ti suæ faveat: scit enim leges honoribus esse po„tiores Hunc Illustrem Sperecium privatarum re„rum Comitem fuisse clarum est satis.

Indiscretæ ex eodem Symmacho a Rationali appellationes interpositæ fuerunt, quarum cognitio, & ad Præfectum Urbi, & ad Comitem privatarum commissa est ex Theodosii sanctione, Symmachus *l. 10. ep* 55 Sed ad Comitem privatarum in negotiis, quæ in Urbe Roma patrimonii Principis ventilantur, de Rationalis sententia provocatio devolvebatur, si ducentarum librarum ar-

* Sic in Editis, sed *Pervestiget* videtur leg.
† Ibid script. *Sperchio*.

1 Novel. Theod. & Valent. de tribut. fiscalib. 2 L. 2. C. de offic. de offic. Comit. sacr. Palat. 3 L.9. C. T. de jur. fisc. 4 L.3. C. de annal. except. 5 L. fin. C. de præscript. 30. vel 40. annor. 6 L.7. C. de jur. fisc.

A genti æstimationem negotium transcenderet: si vero intra præstitutum modum litigii summa se cohiberet, judicium Præfecto Urbi delegatum est [1].

In Provinciis, si de Discussoris, aut Rationalis sententia appellatio ad Comitem privatarum translata esset, & negotii mediocritas, aut regionis longinquitas ad illius judicium litigatores venire non pateretur; Comes Judici Provinciæ, quem ipse probabat, negotium delegabat [2]. Comes autem privatarum ante sententiæ tempus, & ordinem eventus, a Discussore vel Rationali appellationem recipere non debet [3]. Apud Comitem vero causæ civiles agebantur Actorum, Procuratorum, Con- B ductorum, Inquilinorum, Servorum rei privatæ [4]. At si quid colonus, aut servus rei privatæ, contra disciplinam publicam perpetrasset, ad Judicium Rectoris Provinciæ venire cogebatur, ut præsente Rationali & Procuratore domus Augustæ, inter eum & accusatorem causa tractaretur [5]. Si vero Procurator, aut Præpositus Gynæcio rei privatæ, Susceptor, Colonus, vel quicunque se a Comite domorum meminerit esse concussum; ad Judicium Comitis privatarum repetiturus occurrit [6].

Præterea Comes privatarum de Colonorum debi- C tis cognoscebat [7], ut de re a fisco vendita, sive mobili sive immobili, seu se moventi [8]. Cognoscebat & adversus fisci Conductores [9]: de Confiscatis bonis [6]: fisco vendicabat libertos, qui conniventibus Patronis cum Ancillis Colonisve Principis, consortium elegerant [11]. In Fabricenses Jurisdictionem exercebat, si quid fisco intercepissent [12]. Atque hic, ut Comes S. L. extra ordinem negotia definiebat [13]. Et generaliter si quid negotiorum actitatum sit, in quibus aliquid commodi fiscalis appareat, ad Comitem privatarum transmittitur, ut instructione percepta quid sibimet juris auxilio debeatur, agnoscat [14].

D Universa loca vel prædia, quæ a diversis Principibus vendita vel donata essent, Comes privatarum retractabat, & privato Principis patrimonio adgregabat [15]. Ille quandoque beneficii Principis adimendi potestatem habebat [16]. Ad illum pertinet venditio vestis, auri, & argenti, seu mancipiorum, si quando a privatis Principis ea contigerit venundari, & Palatinis emendi copiam denegare [17].

Item si res deferantur quasi ad sacratissimum ærarium pertinentes, Comes privatarum in celeberrimis locis Urbis, in quibus res consistunt, permittit adversario cuilibet, iis de rebus apud se judi- E cium suscipere, intra dies xxx. Quod si neque Procurator ejus possidens, neque custos possessionis compareat intra xxx. dies, idque actis fiat manifestum, mittit fiscum in possessionem [18].

Per eundem Comitem si quid rei Principis addendum esset, vel publicatione alicujus, vel incorporatione, incorporatio complebatur: ut per Rationales in singulis quibusque Provinciis [19]. Quod ad res caducas vacantiaque bona porrigitur [20]. Incorporare est quasi in corpus fisci redigere.

Emphyteutici juris prædia Comes privatarum F locabat, & fundos rei privatæ postulantibus ad-

1 L. 49. C. T. de appellationib. 2 L.45. C. T. eod. 3 L. 7. C. quor. appellation. non recip. 4 L. 6. C. ubi causæ fiscal. 5 L. 8. C. eod. 6 L. 5. C. ad leg. Jul. repetund. 7 L.11.C. de jur. fisc. 8 L. 2. C. de quadrienn. præscript. 9 L. 6. C. ubi caus. fisc. 10 L. 5. C. de conveniend. fisc. debitorib. 11 L. 2. C. de bon. libert. 12 L. 5. C. de Fabricensib. 13 L.3. C. de jur. fisc. 14 L. 1. C. de offic. Comit. rei priv. 15. L. 8. C. de jur. fisc. 16 C. T. de petitionib. ultr. dat. 17 L.fin. C. de rescind. vendit. 18 L. constit. Græc. l.fin. C. de delatorib. 19 L. 1. C. T. de incorporat. 20 L. 2. C. T. eod.

dicebat, salvo canone [1]. Curam habuit earum domorum quæ ad rem privatam Principis pertinent[2], ne Procuratorum nequitia, aut Rationalium negligentia laberentur in ruinas: & si res ita postularet, eas res distraheret, vel Prætoriis Judicum reservaret [3]: quos moneret, ut certa prædiorum fides, & domorum esset justa in auctione taxatio. In legum inscriptionibus privatarum Comes dicitur, Comes Largitionum. Ille etiam Palatia & consecratas ædes ab omni privatorum usu & communi habitatione prohibebat [4].

Quod si res in Provinciis constitutas quis denuntiaret, Comes privatarum nonnunquam Præsides Provinciarum Judices delegabat, qui vel ultro, vel ex præcepto illius, litem disceptarent [5]. Quod & ordinariis Judicibus & vicariis concessum est, cum res denuntiabatur: id est, si thesauri inventi, ceteraque ad fiscum pertinentia deferrentur [6]; nam ex multis causis denuntiatio fiebat, de quibus nos plura, ubi de jure fisci. Hic tantum notamus, in nuntiatione, neque privatarum Comitem, neque aliorum Magistratuum quempiam, eum qui super thesauro aliquem defert, admittere: sed si de alia re fiscali nuntiet, datis fidejussoribus audire, ex Constitutione Græca, quæ in libris Βασιλικ. *lib.* 6. *tit.* 1. *cap.* 117. habetur, quam Contius ad titulum C. de Officio rerum privatarum retulit. *Μήτε ὁ Κόμης τῶν πραγμάτων, τῆς ἀδίκης περιουσίας, μήτε τις ἕτερος τῶν ἐν ταῖς ὑπαρχίαις ἀρχόντων, τὸν περὶ θησαυροῦ καταμηνύοντα προσδεχέσθω.* Comes autem privatarum Susceptores creabat periculo Procuratorum dominicæ domus, in capitibus & annonis præstandis familiæ dominicæ, prisca consuetudine servata [7]. Hunc Procuratorem primum instituit Severus, qui postea Comes Largitionum privatarum, & Comes privati ærarii dictus est, Spartianus in *Severo*: qui alios sub se Procuratores habuit rei privatæ, per Appuliam, per Urbem Romam & ceteras regiones. Cum Opilius Macrinius privatas res procuraret, ad Præfecturam Præt. evectus, Commodo arripuit imperium, Capitolinus in *Macrino*.

CAP. XXVI.

De Comite Largitionum privatarum: Comite Gildoniaci patrimonii: Rationalibus Procuratoribus, & Præpositis rei privatæ.

SUB dispositione viri Illustris Comitis rerum privatarum fuerunt Comes Largitionum Privatarum, Comes Gildoniaci patrimonii, Rationales undecim, Procuratores totidem; Præpositi duo [8]. Comes Italicianarum fuit sub dispositione Comitis S. L. Comes vero privatarum Largitionum sub dispositione Comitis privatarum. Ad hunc sunt Rescripta duo Impp. C. T. *de domibus ad rem privatam pertinentibus*. Primi Rescripti inscriptio est ad Comitem hunc Largitionum, secundi ad Comites S. L. Sed delenda est littera S. Nec enim Comes S. L. curam habuit domorum, quæ ad patrimonium Principis pertinerent. Comes quidem Largitionum privatarum videtur Procurator, ut Comes Largitionum Italicarum, qui publica tributa Italiæ, ex Novella 104. Justiniani, sollici-

[1] L. 7. C. de locat. fund. jur. emphyt. [2] L. 4. C. de fund. patrimonialib. & l. 2. C. de de fund. rei privat. [3] L. 1. & 2. C. T. de domib. ad rem privat. pertinentib. [4] L. unic. C. de Palat. & domib. dominic. [5] L. 7. C. de delatorib. [6] L. 4. C. T. de advocat. fisc. [7] L. fin C. de jur. fisc. [8] Notitia Imper.

A tabat: quæ censentur sub illo, qui Comes patrimonii Italiæ & Largitionum Italicarum.

Comitis Largitionum privatarum periculo fuerunt multæ, quæ rebus privatis inferri debuerunt, si fuissent neglectæ [1]: Ut sepulchri violatores viginti libras auri Largitionibus inferre coguntur [2]; hoc ad curam Comitis Largitionum privatarum pertinet, qui hac de causa Comes fiscalis commodi curam gerens dicitur [3]. Hic forte Comes divinæ domus appellatur: nam domus divina est domus Privata Principis & fiscalis [4].

B Comes Gildoniaci patrimonii dicitur etiam Comes & Procurator divinæ domus [5]. Gildo Comes & Magister utriusque militiæ per Africam fuit, sub Theodosio, Arcadio, & Honorio, ut inscriptio illorum Constitutionis testatur [6]. De hoc Marcellinus: „ Gildo Comes idemque Paganus, qui „ mortuo Theodosio Principe Africæ præerat, „ dum Arcadio & Honorio adhuc pueris regnantibus invidet, Africamque nititur obtinere: frater ejus Mascezel cognita ejus vesania, relictisque duobus apud Africam filiis, in Italiam remeat: Gildo utrumque fratris filium dolo trucidat. Mascezel, fratris scelere cognito, cum C quinque millibus suorum, contra Gildonem septuaginta millia armatorum sibi objicientem, infestus accedit, Gildonemque parricidam jejuniis & orationibus suis, imo B. Ambrosii in somnis admonitu, auxiliantibus fugavit. Gildo fugiens propria se manu strangulavit. Sic Mascezel sine bello victoriam meruit, & sine cæde vindictam. Quod & Zosimus scriptum reliquit *lib.* 6. aliique ejus ævi Scriptores. Inter quos hæc Symmachus ad Stiliconem *lib.* 4. *ep.* 4. „ Lectis Domini nostri „ Honorii Augusti litteris atque sententiis, decursisque omnibus paginis, quæ Gildonis crimina continebant, par bonorum motus erupit. D „ Consulti igitur in Senatu more majorum ingenti „ causæ devotis sententiis satisfecimus. Adjecta „ est post rei damnationem, pro alimentis Populi „ Romani supplicatio. Deinde: „ veniet in manus tuas quid pronuntiaverim: reperies & facti „ hujus me adseruisse justitiam, & apud Dominum nostrum Arcadium causam publicæ egisse „ concordiæ.

Ex his liquet Gildonem a Symmacho Præfecto Urbi ex Senatus sententia capite damnatum, cum publicatione bonorum: nam prædia Gildonis hostis publici & satellitum ejus fisco vendicata sunt [7], satellitesque custodiis mancipati, & proscriptione E damnati [8].

De Rationalibus privatarum eadem pene tenenda sunt, ac de Rationalibus S. L. Comes enim privatarum in singulis Provinciis Rationales habet qui res fisci procurant [9]. Horum curatio statio appellatur, *καὶ λέγεται ἑκάστη φροντιστὴ, στατίων*, lib. 7. *Basilic.* tit. 10. Inscriptio vetus, pag. 451. 3.

F PETRONIAE. SABINAE. FILIAE. L. PETRONI. SABINI. P. P. BIS. PROCVRATOR. AVGG. STATIONIS. HEREDITATIVM

Hinc quoties fiscus tam debitori quam creditori succedit, licet diversis stationibus fidejussores li-

[1] L. 13. C. de adsessorib. [2] L. 2. C. T. de sepulchr. violat [3] L. 28. C. T. de appellationib. [4] L. 1. C. T. de domib. ad rem privat pertinentib. [5] Inscript. l. 16. C. T. de bon. proscript. [6] L. 9. C. T. ad leg. Jul. de adulter. [7] L. 7. C. T. de metatis, lib. 16. & 19. C. eod. de bon. proscript. [8] L. 19. C. T. de pœnis. [9] L. 9. C. de jur. fisci.

berantur [1]. Secus in compensatione: nam in causa fiscali ita demum compensationi locus est, si eadem statio quid debeat, quæ petit [2].

Rationales privatarum causas ad fiscum pertinentes decidunt [3], cum de bonis quæstio est, ut si quis mortem sibi consciverit pœnæ metu, & bona fisco vindicentur; Judex ordinarius de crimine & pœna mortui, Rationalis de bonis judicat [4], cujus præcipua cura bonorum vacantium fuit [5].

Moratur me in Notitia, Rationalis rei privatæ per Urbem Romam, & suburbicarias regiones, cum parte Faustinæ. Sed quæ fuerit illa pars Faustinæ, ex Spartiano possumus suspicari. Ille quidem de Antonino Pio: *Patrimonium*, inquit in *ejus Vita*, *privatum in filiam contulit, sed fructus Reip. donavit*.

Interversam lectionem Casaubonus credit: Quid enim, ait, profuisset patrimonium privatum Faustinæ conferre, si fructus Reip. donati essent? Sed nihil ego commutandum puto: nam fructus percipiendos, & jam maturos, ut reditus, quorum tempus cessisset, Antoninus Pius Reipublicæ largitus est: & patrimonium Faustinæ nullo in posterum deducto usufructu. Hoc Faustinæ patrimonium sublato herede ad fiscum rediit, & Faustinæ partis nomen retinuit. *Si* quis probabiliorem rationem attulerit, lubens illi subscribam. Est in Notitia Rationalis rei privatæ per Africam, & Rationalis rei privatæ fundorum domus per Africam; quæ duo diversa munera sunt: Primus enim res fisci procurabat; alter fundorum domus divinæ curam habebat; ad cujus differentiam primus, Magister rei privatæ Africæ vocatur [6].

Inter Procuratores, qui in Notitia sunt sub dispositione Comitis privatarum, occurrit Procurator rei privatæ per urbicarias regiones rerum Juliani. Hunc arbitror Julianum fuisse Didium, qui post Pertinacem Imperium arripuit, quem Severus occidere Prætorianis suasit, Spartianus in *Severo*. Hujus ita amplum fuit patrimonium fisco vendicatum, ut Procuratorem meruerit. De duobus Præpositis Bastagæ rei privatæ, nihil addendum ad ea quæ diximus de Præpositis Bastagæ Largitionum, quorum idem munus fuit.

Officium autem Comitis privatarum, hoc est, Primicerius totius Officii qui Dominus, Primiscrinius beneficiorum, Primiscrinius rationum, Primiscrinius securitatum, Primiscrinius Largitionum privatarum, & reliqui Scriniarii. Secundicerius totius Officii qui tractat chartas Officii. Ceteri etiam Palatini. Ex his constat quatuor fuisse Scrinia Comitis privatarum: beneficiorum scilicet, Rationum, securitatum & Largitionum privatarum, quæ Primiscrinios quatuor habuerunt. Scrinium securitatum continet Apochas, quæ securitates dicuntur.

Officia privatarum, privatiani sunt, quique privilegia Largitionalium consequuntur, hoc est, ut tam Primicerius Officii, quam alii quatuor Primiscrinii Scriniorum Exconsularibus inter Allectos esse mereantur [7]. Quod facit ad intellectum Inscriptionis veteris, in cujus fine hæc verba scripta sunt, pag. 151. 6.

LEPIDO. EXCONSVLARI. GERMANIAE
PRIMAE. EXMAG. MEMORI
EXCONS. RERVM. PRIVAT

Comitis vero rerum privatarum dignitas magnam habet cognationem cum Comitis S. L. dignitate: illorum enim munus par omnino est, & sola administrationis ratione distinguitur. Quare plerumque ii conjunguntur, iisdemque nominibus designantur: nam, ut diximus, Comes privatarum & Largitionum Comes dicitur, atque utrique Comites sunt utriusque ærarii [1]. Unde accidit aliquando, ut Comes S. L. vicem ageret Comitis rerum privatarum [2]: imo etiam ut Principes ipsi hoc sibi munus vendicarent: ut reprehensum est in Alexandro, quod curas privatas ageret, Lampridius in *Alexandro*.

1 Lib. 2. C. de solutionib. 2 Lib. 5. C. de compensationib. 3 Lib. 5. C. ubi caus. fiscal. 4 Lib. 2. C. eod. 5. Lib. 2. 4. & 5. C. T. de bon. vac. 6 Lib. 4. C. T. de jur. fisc. 7 L. fin. C. de Palat. sacr. larg.

CAP. XXVII.

De Comite Patrimonii.

ALIUS est Comes sacri patrimonii, alius Comes rerum privatarum, alius Comes domorum. Horum tamen eadem prima fronte administratio videtur, & ab uno ipso Comite privatarum geri: nam vix ex Impp. legibus dignosci potest, quæ diversa fuerit illorum cura.

Patrimonii Comitem primus instituit Anastasius, ut ex Glossis Juris Sirmondus noster annotavit *ad Ennodium lib.* 4. *epist.* 7. *Πατριμονιάλια, ὅσα ἕκαστος Βασιλεὺς ἑαυτῷ κτᾶται, ἀπὸ Βασιλέως Ἀναστασίου· αὐτὸς γὰρ ὁ ἐξευρὼν καὶ τὴν προσηγορίαν ταύτην, καὶ τὴν ἀρχὴν τοῦ Κώμιτος τοῦ πατριμονίου*. Quod iisdem pene verbis Glossæ Basilicæ exprimunt: quibus *πατριμονιάλια ἰδιόκτητα τοῦ Βασιλέως. Πατριμονιαλίκιον πατρικὴ οὐσία. Προσηγορία*, quæ est collocutio, & Cassiodoro confabulatio, qui in formula Comitivæ patrimonii ex persona Theodorici, *Confabulationes*, ait 6. *Var.* 9. *nostræ erunt tibi instrumenta justitiæ. Regiæ præterea familiæ, ex eadem formula imperabat, & supra alios Judices familiaritatem Principis habebat. Epulas sollicita ordinatione disponebat, non solum Palatio Principis, sed & gentibus, cum eorum Legatis convivia pararentur.*

Titulus est C. Justiniani *de Officio Comitis sacri patrimonii*, quem merito omnes Docti respuunt, cum lex unica, quæ illo titulo continetur, ab Honorio & Theodosio scripta sit, quorum principatu nullus fuit Comes patrimonii. Deinde, scripta lex est ad Proconsulem Asiæ, nec ullum in illa verbum de patrimonio Principis, quod ante institutionem Comitis patrimonii duplex fuisse video, aliud sacrum, aliud privatum [3]. Res quidem privata, cui Comes privatarum præerat, etiam patrimonium dicitur. Hinc Zosimo *lib.* 5. Petronius fisci Præfectus & rerum privatarum, sive patrimonii Principis Comes.

Patrimonium privatum a fisco separatum videtur: nam res fiscales sunt quasi propriæ Principis: dominicæ res, quæ & privatæ, sunt propriæ, ut Cujacius tradit [4]. Itaque res privata & res dominica patrimonialis appellatur [5], licet & fisci patrimonium quoque dicatur [6]: nam generaliter patrimonium pro quibuscunque bonis accipitur, & pro partis & quæsitis [7]. Proprie tamen patrimonium est quod a patre & majoribus relictum est [8]. Res ergo privatæ, dominicæ, fiscales sunt in patrimonio Principis, diverso jure, quas a sacro patrimonio secerni debere Cujacius putat [9].

1 L. unic. C. T. qui a præbit. tiron. excus. 2 Novel. Theod. & Valent. 47. 3 L. 8. C. T. de jur. fisc. & lib. 1. C. de indictionib. 4 in Paratitl. C. ne rei dominio, vel templor. 5 L. fin. C. de fund. patrimonialib. 6 L. 1. §. hoc interdictum. D. ne quid in loc. public. 7 L. 1. D. de usufruct. ear. rer. & l. cogi, & l. Titius. D. ad Trebell. 8 L. Lucius D. famil. ercisc. 9 Ad tit. C. de fund. patrimonialib.

Procurator patrimonii frequenter in libris noſtris occurrit, de quo Ulpianus: „Sed ea prædia „Cæſaris, quæ in formam patrimonii redacta, ſub „Procuratore patrimonii ſunt, ſi legentur: nec „æſtimatio eorum debet præſtari, quoniam com„mercium eorum niſi juſſu Principis non fit, „cum diſtrahi non ſoleant [1]. Patrimonii Procurator Nervæ Trajani Imp. in veteri Inſcriptione legitur Romæ, pag. 61. 4.

CN. OCTAVIVS. TITINIVS. CAPITO
PROC. AB. EPISTVLIS. ET. A. PATRIMONIO. ITERVM. AB. EPISTVLIS
DIVI. NERVAE

Alia etiam Romæ, pag. 589. 12.

LEMNO. AVG. L. PROC
PATRIMONI. ET. HERED

Fuit etiam Proximus tabularum Rationis patrimonii, pag. 589. 9.

SOTER. AVG. LIB. PROXIMVS
TABVLAR. RATIONIS. PATRIMON

Et fuit Tabularius Rationis patrimonii Cæſarum, pag. ead. 8.

TI. CLAVDI. AVG. L. TABVLARI
RATIONIS. PATRIMONI. CAESARVM

Sed hic Procurator eſſe potuit privati patrimonii, non ſacri, quod damnatorum bona nuſquam vendicat, fiſcalibus corporibus ſocianda [2]. Hinc Procurator privati, Ordinator privati patrimonii, ex Aniani interpretatione vocatur [3]: & Procurator privatæ Rationis [4]:

In hac patrimonii Principis varietate, quodnam ſacrum dici poſſit, ex Ulpiano colligitur [5]. Patrimonium enim ſacrum de his prædiis fiſco quæſitis intelligi debet, quæ in formam patrimonii rediguntur, id eſt, quæ ex privatis publica fiunt. *Cæſar*, ait Seneca lib. 7. *de Benefic.* cap. 6. *omnia habet, fiſcus ejus privata tantum, ac ſua: & univerſa in Imperio ejus ſunt, in patrimonio propria*: id eſt, omnia tam fiſcalia quam patrimonialia, Principis eſſe intelliguntur, ut quidam interpretantur. Rectius ſi privatam ſubſtantiam, & propriam, a fiſcali diſtinguerent, ut ipſe Seneca: imo ut Impp. ipſi, qui medium ponunt inter privatam fortunam, & regale culmen; atque alios curatores privatæ ſubſtantiæ, alios divinarum domorum conſtituunt [10].

Sapienter idem ille Seneca variis criminationibus adortus dicebat Neroni: *Una defenſio occurrit quod muneribus tuis obniti non debui: ſed uterque menſuram implevimus, & tu quantum amico tribuere poſſes, & ego quantum amicus a Principe accipere. Cetera invidiam augent.* Deinde paulo poſt: *Cum opes meas ultra ſuſtinere non poſſim, præſidium peto: Jube eas per Procuratores tuos in tuam fortunam recipi*, Tacitus lib. 14. *Annal.* quod eſt, in privatam ſubſtantiam redigi, non in fiſcum: in privatam fortunam, non in regale culmen, quaſi Proſcriptorum bona, quæ in fiſcum coguntur, & in formam patrimonii rediguntur.

Procurator ergo patrimonii, *ea prædia Cæſaris adminiſtrat, quæ in formam patrimonii redacta ſunt, id eſt, quæ patrimonio Principis adgregantur, vel*

1 L. cum ſervus. §. fin. D. de legat. 1. 2 Lib. 3. C. de bon. vacant. 3 Lib. 1. C. T. de juriſdict. 4 Lib. 7. de edendo. 5 D. l. cum ſervus 6 Lib. 3. §. ſed ſancimus. C. de quadrienn. præſcript.

A *quæ ærario ſacro accedunt* [1]. Immoror Ulpiani verbis, qui prædia in formam patrimonii redacta ad curam Procuratoris patrimonii rejicit, illaque extra commercium ponit. In formam redigere, eſt ex alia forma in aliam transferre, & in unum reducere; quodque privatum erat, publicum reddere. Ut bona damnatorum, vacantia, caduca, & ſimilia quæ fiſco cedunt, privata quidem ſunt & privatæ rei accedunt: ſed ſi in formam patrimonii rediguntur, publica fiunt, & Regali patrimonio adcreſcunt: hoc fit per incorporationem, quæ rite & ſolemniter per Comitem rerum privatarum fiebat: deinde per Rationales
B in ſingulis Provinciis commorantes complebatur [2].

Quod & hodie in noſtra Gallia obſervatur, ex Regiis Conſtitutionibus, quibus res fiſco Galliæ acquiſita per bonorum publicationem, vel alio modo, ſi Dominio incorporata ſit, regii patrimonii & Coronæ propria cenſetur. Ab eo dictum eſt ſacrum patrimonium, quod eſt σεπτὸν auguſtum, a quo σεπτεύειν, eſt venerari Gloſſ. vet. Sic ſacrum Principis Conſiſtorium, ſacrum Palatium, ſacri apices dicuntur, ut omnia quæ Imperatorum ſunt, quæ male ἱερὰ καὶ θεῖα vulgo accipiuntur.

C Fertur de Tacito Imp quod patrimonium ſuum publicarit, cum haberet in reditibus H-S. bis millies octingenties, Vopiſcus in *Tacito*. De redituum hac amplitudine alii quæſierunt: nos vero publicationem tantum perſequimur, & dignam magno Principe virtutem, qui tantum patrimonium publicarit, id eſt, Imperii dominio conſecrarit: & quod privatum erat, publicum & ſacrum patrimonium fecerit, privatamque fortunam ad regale culmen redegerit. Publicare enim eſt δημοσιεύειν.

Fundi patrimoniales in Armeniæ tractu ſiti, Regales fundi vocantur [3]: & prædia Domus Auguſtæ, quæ Regia Domus dicitur, & Domus di-
D vina [4], ad patrimonium ſacrum pertinent. Patrimonialium autem conditio hæc, ut locentur, non ut in jus privatorum transferantur [5]: & Conductores horum prædiorum, quoties de cauſa ad Domum regiam pertinente aliquid quæſtionis emerſerit; non aliter quam ex legum ordine, quibus omne genus hominum tenetur, excipiunt, vel inferunt actiones, eodemque jure, quo Conductores rerum fiſcalium, utuntur.

Nec vero qui fiſcale prædium conduxit, domus divinæ Conductor recte diceretur [6]: nam fiſcalia prædia ut res privata & dominica cenſentur,
E cum ad fiſcum de bonis Proſcriptorum devoluta ſunt, vel alio jure, niſi per incorporationem ad ſacrum patrimonium tranſeant [7]. Sic Conductores, Actores, & Procuratores rei privatæ & fiſcalis, alii ſunt a Conductoribus & hominibus domus divinæ & Auguſtæ [8]. Inter eos ſi quid diſſidii naſceretur pro penſitatione, Judicem illi habuerunt Comitem patrimonii.

Hoc ex Ennodio obſervamus, qui cum negotium inter regiæ domus Conductorem & Chartarium judicaſſet; in poteſtate eſſe Juliani Comitis patrimonii agnoſcit ſuam deciſionem auctoritate fulcire, *lib.* 7. *epiſt.* 1. Hunc enim Julianum recte
F Sirmondus probat Comitem patrimonii ex inſcriptione alterius Epiſtolæ Ennodii, ipſi Juliano V. I. C. P. *lib.* 4. *ep.* 7. nam hæ ſingulares litte-

1 Lib. 19. & 20. C. T. de bonis Proſcript. 2 Lib. 1. C. T. de incorporat. 3 Novel. Theod. de patrimonialib. rei dominicæ, cap. 3. 4 Lib. 4. C. de privileg. dom. Auguſt. 5 Lib. 10. C. de fund. patrimonialib. 6 L. 1. C. de conductorib. & procuratorib. præd. fiſcal. 7 Tit. C. de collation. fund. fiſc. 8 Tit. C. de actorib. procuratorib. reique privatæ conductoribus & hominibus domus Auguſtæ.

ræ ſonant, *Viro Illuſtri Comiti patrimonii*: ad quem Theodorici Regis Epiſtola dirigitur, qua eadem Comitis patrimonii dignitate decoratur, eique mandatur, de remittenda Conductoribus Apulis præſtatione, ob commerciorum commoda diminuta; & frumenta inimicorum ſubreptionibus concremata, Caſſiodorus 1. *Variar.* 16.

In aliis cauſis, ſive civilibus, ſive criminalibus, Judices ordinarios Conductores hi ſortiebantur. In criminali per Rationalem exhibebantur: in civili Defenſor domus Auguſtæ, vel privatæ, adeſſe debuit [1]. Ex his conjicio Ennodium Rationalem patrimonii fuiſſe, cujus deciſio inter Conductores & homines divinæ domus Comitis patrimonii auctoritate debuit comprobari.

Comes patrimonii in Officio Chartarios ſeu Chartularios habuit, & Sedem, cujus illuſtris magnitudo ab Athalarico Rege prædicatur, Caſſiodorus lib. 8. *Var.* 23. Qui fit ut cum patrimonii Comes ſit illuſtris, fruſtra hunc ſub Comitis rerum privatarum diſpoſitione viri perdocti cenſuerint. Illuſtrium enim omnium ea poteſtas, ut ſuperiorem nullum agnoverint præter ipſum Principem.

Nec dubium eſt, quin Comes patrimonii, ut ceteri Illuſtres, Officium habuerit, & Primicerium totius Officii, alioſque, & ſub ejus diſpoſitione fuerint Rationales, Defenſores, Peræquatores, Cenſitores & Suſceptores.

Defenſores jubet hoc loco exquirere, de quibus Symmachus Præfectus Urbi *lib.* 10. *epiſt.* 55. *Sententiam*, inquit, *meam Defenſor venerabilis domus provocatione ſuſpendit*. Hunc Rationali patrimonii conjungit, quem Rationalem Auguſtiſſimæ domus appellat. Defenſor & Rationalis in cauſa criminis & civili, ut diximus [2], præſentes eſſe debuerunt, dum cauſa tractatur inter Conductores & homines domus Auguſtæ, quæ patrimonium non reſpiciunt, & Defenſor Procurator appellatur. Differt tamen Defenſor a Procuratore [3]: nam Defenſoribus commiſſa erat perſecutio & inveſtigatio eorum, quæ ad Auguſtam domum pertinebant: atque Defenſores hujuſmodi habuerunt in Provinciis Senatores, illique proprie erant œconomi [4].

Peræquatores ſunt, qui deſertos agros patrimoniales a prioribus Colonis cum Cenſitoribus dant in Emphyteuſim. Inſcriptio Populonii, p. 361. 1.

L. ARADIO. VAL. PROCVLO. V. C
AVGVRI. PONTIFICI. MAIORI
PERAEQVATORI. CENSVS. PROVINCIAE. GALLECIAE

Alia hæc de Cenſitore, pag. 417. 5.

Q. HED. L. F. POL. RVF
AVGVRI. COS. PROCOS. ASIAE
CENSITORI. PROV. LVG

CAP. XXVIII.

De Comite Domorum.

TAMIACA poſſeſſio res eſt ſacri Patrimonii Principis, quæ a re privata, ut notavimus, ſeparatur. Hæc erat in Pontica Diœceſi & Cappadocia, quæ peculiarem habuit Magiſtratum non minorem civili, ſed potius majorem [5]. Spectabilis enim Comes domorum permixtus eſt primæ Cappadociæ Præſidi Clariſſimo. Tamen neque pridem multæ quidem cauſæ movebantur apud eum, neque ex judicio ejus ferebatur aliqua pene appellatio [1].

Domus divinæ, vel Auguſtæ, vel regiæ, cura ad Comitem domorum non pertinet, ut nec rei dominicæ. Fuit enim rei dominicæ Comes, qui loca ad ſacrum dominium pertinentia curabat [2]: & res dominica ſub diſpoſitione Comitis privatarum fuit, ut ex inſcriptione legis planum eſt [3], quæ ſcripta eſt ad Florum Comitem rerum privatarum & Curatorem domus Auguſtæ. Divina tamen domus & domus dominica duos Curatores habuit ex inſcriptione ejuſdem legis, ad Petrum virum Illuſtrem Curatorem divinæ domus Sereniſſimæ Auguſtæ, & Macedonium virum Illuſtrem Curatorem & ipſum dominicæ domus Sereniſſimæ Auguſtæ. Fuit & Comes fundorum patrimonialium per Africam ſub diſpoſitione Præfecti Præt. Italiæ ex Notitia Imperii.

Comes ergo domorum Tamiacis prædiis præpoſitus erat, quæ erant in Cappadocia & in Provinciis aliis Pontici tractus, quæ etiam Curatores habuerunt, de quibus Interpretes Græci [4], *Φροντιστὴς διοικῶν κτήματα καὶ ὑπὸ τὸν Κόμητα τῶν οἴκων· ἔστι δὲ οὗτος ἐν Καππαδοκίᾳ ὑποκείμενος τῷ Κόμητι τῶν περιβάτων.*

Comes domorum eſt Cellarius, Promus Condus & penus cuſtos. Cella proma, *ταμεῖν*, Gloſſ. vet. & *ταμεῖον τὸ δημόσιον*, fiſcus, ærarium, ut ipſe Juſtinianus interpretatur [5]. *Ταμεῖον τὸ ἰδιωτικὸν*, Cellarium, penum, promtuarium, quod ab ærario ſacro & re privata & dominica ſeparatur [6]. Sacro Cellario & cubiculo Prædiorum Tamiacorum reditus deputantur. Atque hinc Comes domorum inter Cubicularios recenſetur [7]. Prædia Tamiaca conſiſtunt in paſcuis, ſive in arvis, ſive in locis vitibus conſitis, ſive in prædiis, ſive domibus [8].

Præterea ad Comitis domorum curam pertinebant Coloni & ſervi Tamiaci, æque & inquilini, & equitia ejuſdem juris, conditionis, nominis, qui quæve erant ſub juriſdictione Comitis domorum. Coloni vero Tamiaci alio fori privilegio utuntur, quam rei privatæ Coloni: nam privatæ Colonus ſi quid contra diſciplinam publicam commiſerit, ad judicium Rectoris Provinciæ venire cogitur: ſic videlicet ut præſente Rationali, vel Procuratore aut Defenſore domus, inter eum & accuſatorem cauſa tractetur [9]. At Colonus Tamiacus, inquilinuſve aut ſervus, ſive pulſetur ab aliquo ſuper criminali ſeu civili negotio non alterius, quam Præpoſiti Sacri cubiculi, vel ſpectabilis Comitis domorum, petitur examen, nullius allegatione ſuper fori præſcriptione penitus admittenda [10].

Dubitari poteſt, quomodo Comes domorum, qui, ut Græci Interpretes tradunt, ſubjectus eſt Comiti privatarum, ſuperiorem etiam habeat Cubiculi Præfectum. Nam ſi quis vel Procurator, Præpoſitus Gynæcio, Tabularius, Suſceptor, Colonus, vel quicumque alius, a Comite domorum concuſſus eſſet, ad judicium Comitis rerum privatarum occurrebat [11]. Quinetiam priſco revocato ordine, de Palatino officio ad gerendum Principatum Officii Comitis domorum per Cappadociam mittebantur, quales Comes domorum, ſi inhoneſtum quid geſſiſſent, vereretur, atque idonei Mittendariorum a Comite rerum privatarum ſingulis

1 L. 3. C. T. de actorib. procuratorib. & coonduct. rei privat. 2 Ex l. 8. C. ub. cauſ. fiſcal. 3 L. nam poſtea. §. jusjurandum. D. de jurejur. 4 L. 2. & 3. C. T. de prædiis Senator. 5 Novel. 30.

1 Novel. 20. 2 L. 3. C. de rei dominic. vel templor. 3 L. 3. C. de quadrien. præſcript. 4 Ad leg. 5. C. ad leg. Jul. repetundar. 5 Novel. 30. cap. 8. 6 Novel. Marcian. de indulgent. reliq. 7 L. 2. C. de Præpoſit. ſacr. Cubic. 8 Novel. 30. cap. 7. & l. 2. C. de fund. & ſaltib. dominic. 9 L. 8. C. ubi cauſ. fiſcal. 10 L. fin. C. eod. 11 L. 5. C. ad leg. Jul. repetund.

annis eligebantur, ac mittebantur [1]. Comes quidem domorum Officium habuit, & Officii Principem ex Officio Comitis rerum privatarum.

Quæ ergo fuerunt partes Præpositi Cubiculi in Cappadocia? Ecquid Comes domorum inter Cubicularios numeratur? Tamiaci reditus, ut supra notamus, Cellario sacro & Cubiculo erant deputati. Qui ad cellarium sacrum, ad munus Comitis privatarum pertinebant; qui ad cubiculum, ad Cubiculi Præpositum. Atque hic interdum in Cappadociam Cubicularios mittebat [2]. Nam Præposito sacri Cubiculi supposita erat Palatinorum Schola in Cappadocia, simili cum potestate, ordine & figura, quæ abrogato Comite domorum intacta remansit, ut videlicet reditus ex Tamiacis possessionibus Cubiculo adsignatos, per Canonicarios susciperet, & Jurisdictionem exerceret in Tamiacæ conditionis homines, cum Comite domorum.

Habuit domorum Comes sub sua dispositione Curatores, Tractatores, Summarios. Tractatores sunt inter Exsecutores & Exactores [3], a trahendo dicti, quasi Tractores, Τρακτευταὶ, Tracteotæ Juliano [4], qui etiam delegationes tributorum proximæ futuræ indictionis significabant. Sed Curatorum & Tractatorum a Justiniano abolitum nomen, qui per singulas domos & totius Comitianæ Cohortis tredecim primates constituit, qui Primi & Secundi Magistri vocati sunt, & alios tredecim, qui Stativi, post illos separati sunt, nominari voluit: singulos ex singulis ædibus, & post priores tredecim, exactionibus incumbere & servare fisco quæ sua sunt [5].

Summarii sunt periti æstimatores: ab æstimationibus & summis rerum faciendis nuncupati [6]. Summarii verbum a M. Tullio hoc sensu usurpatum Cujacius credit, ex vulgata lectione quæ sic concepta est, lib. 10. *ad Attic.* epist. 1. *Mihi omnino non venit in mentem, quæ possit esse actio de pace, cum illi certissimum sit, si possit exspoliare exercitu & Provincia Pompejum: nisi forte iste Summarius ei potest persuadere, ut dum oratores eant & redeant, quiescat. Sed qui in tanto pacis negotio summarum æstimator egisset?* Mendum credidit Turnebus 18. *Adversar.* cap. 9. nec curavit Summarium interpretatus hominem seditiosum, & belli civilis cupidum. Alii hominem quæstuosum, avarum, & sordidum. At Bosio est Summœrius: quo nomine Tullius, inquit, Curionis impudicitiam perstringit, hominis pudicitiæ prodigi. Summœrium a muris tractum putat; nam muri, inquit, sive, ut Veteres loquebantur, mœri, sunt mœnia: & quæ sub murorum fornicibus prostabant, meretrices Summœriæ dicebantur Martiali *lib.* 3. *epig.* 82.

Summœrianas crevit inter uxores.

Longe quidem petita est hæc Etymologia, cui repugnat præcedens Marci Tullii lectio in eadem Epistola, in qua, *Jam enim*, inquit, *illum emtum pacificatorem perorasse puto*. Emtum, id est, pretio corruptum. Ex quo vulgatam cum Cujacio tueor.

Comes domorum tandem a Justiniano abrogatus est: nam cum Cappadociæ regio semper adversus hunc Magistratum Domibus Principis Præfectum seditiones moveret, & factionibus inter se diversæ essent civitates, quarum altera Tamiaca, quasi fiscalis & æraria; altera Eleutherica, hoc est, libera, appellabatur: rerum Tamiacarum administratio in tam gravem & omnium cauponationibus expositam inopiam delapsa erat, ut in nullo fere amplius pretio exsisteret, & Tamiaca possessio pene in formam privatæ redacta esset, totaque convulsa direptaque, nemine reclamante [1]. Quare Proconsul Cappadociæ a Justiniano creatus est, suppresso domorum Comite, qui vendicaret direpta & usurpata Tamiaca prædia, a quibusdam, sive rustica, sive urbana, sine ulla temporis præscriptione. Atque huic Proconsuli in homines Tamiacos permissum imperium, ut in omnes quicunque ad Comitivam prius cohortem pertinebant. De illo Proconsule nos amplius cum de Provinciarum Magistratibus volumen tertium, favente Deo, absolvemus.

1 L. 3. C. de Palatin. sacr. larg. 2 Novel. 30. c. 7. 3 L. 6. C. de Exsecutorib. & Exactorib. 4 Novel. 128. 5 Novel. 30. cap. 2. 6 Novel. 64.

CAP. XXIX.

De Præposito Sacri Cubiculi.

PRÆPOSITI Cubiculi dignitas est primaria, quod ei semper aures Imperatoris patent: *Κατακοιμιςὴς καὶ κατ' οἰκίαν ἀρχισωματοφύλαξ, ὃς μόνος ἔχει διηκρβωσας καὶ χολαζέσας ἀκοὰς Αὐτοκράτορος*, Philo *de Legation. ad Cajum*. Hic nobis esset *Grand Chambellan*: cujus dignitas aucta est ab Honorio & Theodosio Principibus, & adæquata urbanæ & Prætorianæ Præfecturæ, atque etiam Magisteriæ potestati, ut nulla sit inter eos post depositas administrationes discretio. Quod in Macrobii honorem promulgatum est, qui primus Præpositorum Cubiculi inter Illustres annumeratus est [2].

Magna tamen ante Macrobii tempora Præpositi cubiculi dignitas fuit, magna auctoritas, ut ex Philone variisque Auctoribus & exemplis comprobatur. Nam Cleander Phryx, qui sub hasta venierat, cum Imperatoris Commodi servitio traditus esset, eo honoris atque auctoritatis provectus est, ut & corporis custodiam & cubiculi curam, præterea militum Præfecturam solus obtineret: tantæque fuerunt illius divitiæ, ut luxus eum ad Imperii spem instigaret: *Ὡς τοῦ σώματος φρουρὰν, καὶ τὴν τοῦ θαλάμου ἐξουσίαν, τήν τε τῶν στρατῶν ἀρχὴν ἐγχειρισθῆναι· ὑπὸ δὲ πλούτου καὶ τρυφῆς ἀνεπείσθη καὶ πρὸς βασιλείας ἐπιθυμίαν*, Herodianus *l.* 1. Vertit Politianus *τοῦ θαλάμου ἐξουσίαν*, *Cubiculi curam*: & recte: nam Præfectus cubiculi, *Κατακοιμιςὴς* Philoni, quod in cubiculo proximo Principis obdormiret. Quod supremum honoris fastigium est Herodiano, *μέγιστον ὕψος*, qui Electum post Cleandrum cubiculi custodem narrat *eod. lib.* 1. *τὸν τοῦ θαλάμου προεστῶτα*, *τοῦ βασιλικοῦ θαλάμου φύλακα* vocat *lib.* 3. licet thalamus proprie viri & uxoris cubiculum significet, qui etiam pro viri ipsius vel mulieris separata habitatione sumitur: ut ferrei Eumenidum thalami, Virgilio lib. 6. *Æneid.* & ib. Servius, cum Furiæ nunquam nupserint.

Præpositus ergo cubiculi idem est ac thalami Custos. Hinc Eusebius, qui Præpositus cubiculi Constantini ab Ammiano Marcel. vocatur, ab eodem postea thalami Custos dicitur, lib. 15. *Eusebius*, inquit, *cui erat Constantini thalami cura commissa*. Hic ab ima forte ad usque jubendum Imperatori pene elatus, ideoque intolerabilis, lethali pœnæ a Juliano Principe addictus est, Ammianus Marcellinus *lib.* 28. De illo Socrates lib. 3. *Eccles. Hist.* cap. 1. Eusebium Julianus summum Imperatoris Cubicularium morte multavit: non solum quod multos ab eo injuria affectos fuisse;

1 Novel. 30. cap. 1. & 5. 2 L. 3. C. T. de Præposit sacr. Cubic.

verum

verum quod ſuum ipſius fratrem Gallum per ejus calumniam e medio ſublatum acceperat: Εὐσέβιον δὲ τ̃ προεςῶτα βασιλικȣ̃ κοιτῶνος ἐζημίωσε θανάτῳ· ȣ̓ μόνον δὲ διὰ τὸ πολλȣ̀ς ἀδικῆσθαι ὑπ' αὐτȣ̃, ἀλλ' ὅτι ϗ Γάλλον τὸν ἑαυτȣ̃ ἀδελφὸν ἀναιρεῖσθαι ἐκ τ̃ ἐκείνȣ διαβολῆς ἐπυνθάνετο.

De Eutropio, qui fuerit Arcadii Imp. Cubiculi Præfectus, multa ex Zoſimo retulimus lib. 1. cap. 27. Tandem iſte Eutropius Conſul & Patricius factus, tandemque relegatus: quem omnium Spadonum primum & ultimum Conſulem factum, Marcellinus Comes ſcriptum reliquit. De hoc Claudianus Poeta:

Omnia ceſſerunt Eunucho Conſule monſtra.

Hunc ſilentio præteriiſſem, niſi me Arcadii & Honorii Reſcriptum compuliſſet: quod ita eſt [1]: „Omnes res Eutropii, qui quondam Præpoſitus ſacri Cubiculi fuit, ærarii noſtri calculis adjunximus, erepto ſplendore ejus & Conſulatu a tetra illuvie, & a commemoratione nominis ejus, & cœnoſis ſordibus vindicato; ut ejuſdem univerſis actibus antiquitatis omnia muteſcant tempora, nec ejus enumeratione ſeculi noſtri labes appareat. Deinde: „Adhibitis itaque fidis cuſtodibus, ad Cyprum Inſulam perducatur, in qua ſe relegatum eſſe cognoſcat, ut ibidem pervigili cura vallatus, nequeat ſuarum cogitationum rabie cuncta miſcere.

Præpoſiti ſacri Cubiculi omnibus Cubiculariis præerant: atque hi duo fuerunt, Auguſti & Auguſtæ [2]: nullam tamen hi in Cubicularios juriſdictionem habuerunt. Illi enim nullum alium cognoſcunt Judicem quam Magiſtrum Officiorum [3]. Sola ſub Præpoſiti Cubiculi juriſdictione fuit divina domus per Cappadociam, ut omnes cauſæ hominum Tamiacorum apud illum agebantur, & Comitem domorum, ut ſupra notavimus, in iiſque rebus Tamiacis Præpoſitus Cubiculi ſuperior eſt Proconſule [4]. Hic enim Spectabilis, ille vero Illuſtris, qui & Præpoſitus ſacri palatii dicebatur, in veteri Narſetis Inſcriptione, pag. 161. 1.

IMPERANTE. D. N. IVSTINIANO. AVG
NARSES. VIR. GLORIOSISSIMVS. EX
PRAEPOSITO SACRI. PALATII. EX
CONS. ATQVE. PATRICIVS

Præpoſiti autem ſacri cubiculi, in Senatorium Ordinem conſcripti, ſi extra Urbem proficiſcerentur, cingulo uti poterant [5], & ſub eorum diſpoſitione, cum erant in Actu poſiti, fuerunt omnes Cubicularii, ſive primi loci, ſive inferioris [6]. Primi loci ſunt Primicerius ſacri cubiculi, Comes domorum, Comes Caſtrenſis, Comes ſacræ veſtis [7]. Inferioris ordinis Cubicularii ſunt Decuriones palatii, Silentiarii, Magiſter Larum, qui Decurio Larum, Cultores imaginum Domus Auguſtæ, Diætarcha Domus Auguſtæ, Scriba cubiculi, Chartularii, Tricliniarcha, a locis cubiculi ſtati, & ceteri hujus generis, qui non famulorum, ut privatæ conditionis homines, ſed liberorum honeſtis obſequiis funguntur [8].

Horum plerique Eunuchi, ſacri cubiculi miniſteriis adhærebant, quos caſtratos fruſtra viri perdocti putaverunt, atque Eunuchos dictos a cubiculo cuſtodiendo, quod ἔχειν ſignificat etiam cuſtodire [9].

1 L. 17. C. T. de pœnis.
2 L. fin. C. de Præpoſit. ſacr. Cubic.
3 L. 3. C. eod.
4 Novel. 30.
5 L. fin. C. eod.
6 L. 8. C. T. de Agentib. in reb.
7 L. 1. C. T. qui a præbit. Tiron. & l. 2. C. de Præpoſit. ſacr. Cubic.
8 L. 4. C. eod.
9 Cujac. ad d. l. 4.

Auctor enim *Etymologici*, Εὐνȣ́χȣς ab εὐνὴ, quod eſt cubile, & ἔχειν denominatos tradit: ἀπὸ τȣ̃ τὴν εὐνὴν ἔχειν καὶ ἐπιμελεῖσθαι ϗ φυλάσσειν. Εὐνὴ generaliter pro omni loco, in quo quis commoratur. Unde Præpoſitus Eunuchorum, Præpoſitus Cubiculi a Zonara in *Conſtantio* vocatur, τῶν βασιλικῶν Εὐνȣ́χων πρωτεύων. Et quoniam Præpoſiti aliqui Caſtrati, ut Eutropius & Narſes, pleriſque Spadonibus Cubiculariis præerant, Eunuchi nomen ad Spadones tranſtulerunt.

Gorgonius, cui cura thalami Cæſariani commiſſa erat, cum Galli Cæſaris conſiliorum particeps probaretur, conſpiratione Spadonum, Juſtitia concinnatis mendaciis obumbrata, periculo evolutus abſceſſit, Ammianus Marcellinus *lib.* 15. Spadonum nomine Eunuchi intelliguntur [1]: Spadoni tamen nulla pars corporis abeſt, ſed ei tantum valetudinis infirmitas generationem impedit. Cum igitur Spadones & caſtrati plures cubiculo Principis adhærerent, ex conſuetudine omnes Cubicularii Eunuchi dicti, οἱ ἐν τοῖς βασιλικοῖς ἐξυπηρετȣ́μενοι κοιτῶσι, ȣ̃ς Εὐνȣ́χȣς ἡ συνήθεια καλεῖ, Euagrius *lib.* 4. *cap.* 21. Nec tamen Cubicularios omnes Caſtratos fuiſſe ſacra Hiſtoria de Putiphare teſtatur, in qua ille Eunuchus Pharaonis, Εὐνȣ̃χος Φαραὼ, cum tamen uxorem haberet, *Geneſ.* cap. 39. Sic dicitur idem Pharao iratus ſuper duobus Eunuchis ſuis, ſuper Principe pincernarum, & ſuper Principe piſtorum, *Geneſ.* cap. 40. Ὠργίσθη Φαραὼ ἐπὶ τοῖς δυσὶν Εὐνȣ́χοις αὐτȣ̃, ἐπὶ τῷ ἀρχιοινοχόῳ, ϗ ἐπὶ τῷ ἀρχισιτοποιῷ, qui Principes vocantur. Sic etiam Præpoſitus Eunuchorum, qui ἀρχιευνȣ̃χος, præerat pueris regiis, inter quos tres Hebræorum pueri nullam corporis maculam habuerunt, quos tamen Eunuchos in Palatio Regis Babylonis Iſajas vaticinatus eſt *cap.* 39. De Primicerio cubiculi & Comite veſtiarii nos hactenus. Comitem veſtiarii ſub diſpoſitione Comitis ſacrarum largitionum poſuimus ex Notitia, qui curam habuit veſtium tam militarium quam aliarum extra cubiculum. At Comes hic veſtiarii intra Principis cubiculum veſtes tractavit, ideoque ſub Præpoſito ſacri Cubiculi fuit. De Comite Caſtrenſi nos ſequenti capite.

Ad Decuriones Palatii venio & ceteros inferioris ordinis Cubicularios. Decurionum quidem ordo dignitatis fuit pleniore gradu, Ammianus Marcellinus *lib.* 20. Horum tria genera reperio. Fuerunt enim Decuriones Cubiculariorum, Decuriones Silentiariorum, Decuriones Larum. De Decurionibus Cubiculariorum Suetonius in *Domitiano*, cap. 17. De Silentiariis & Decurionibus eorum, titulus eſt in utroque C. Atque hi Decuriones ſacri Palatii & ſacri Conſiſtorii vocantur [2], de quibus leges ſcriptæ ſunt ad Præpoſitum ſacri Cubiculi [3]: hi enim inter Cubicularios habebantur. Silentiarii in palatio Principis, quietis ſunt Miniſtri, Procopius lib. 2. *de bello Perſico*, illique circa latus Principis militare dicuntur; & Spectabiles appellantur [4]. De his lapis vetus, pag. 1053. 10.

IVLIVS. FELIX. VALENTINIANVS
V. C. ET. EX. SILENTIARIO. SACRI
PALATII. CON. CONSISTORII. COM.
DOM.

Non ergo humile Silentiariorum munus eſt, ut Zonaras nugatur in *Anaſtaſio*: horum enim munus honorificum eſt, quod multis privilegiis fulcitur: nam ea fuit Silentiariorum prærogativa,

1 L. 3. §. idem Divus. D. ad leg. Cornel. de Sicariis.
2 L. fin. lib. 6. C. T. tit. 2.
3 L. 4. & 5. C. de Silentiar. & Decurionib. eor.
4 L. 25. C. de excuſat. tutel. & l. 30. §. fin. C. de inoff. teſtament.

A ut a tutelis excusentur: a præstatione tironum & equorum sint immunes [1]: eorum liberi honestati Comitiva primi ordinis, vel dignitate Tribunorum Notariorum, non agnoscunt onera Præturæ, tanquam Senatorum filii [2]. Domus quoque eorum ab omni hospitum inquietudine liberæ sunt [3]: illi ab omnibus sordidis muneribus immunes, ad Comitatum Principis ire possunt sine evocatoria [4].

Anastasius, qui nondum ad Senatorium Ordinem adscenderat, sed solum in Scholam Silentiariorum adscriptus erat, ad Imperium evectus est, ἐν τῇ λεγομένῃ τῶν Σιλεντιαρίων σχολῇ καταλεγόμενος, Euagrius *lib.* 3. *cap.* 31. & Marcellinus Comes. Atque hoc Adrianes Imperatricis artibus, non Urbicii Eunuchi suffragio, ut Zonaras somniat in *Anastasio*.

B De Decurionibus Larum, qui decem aliis præerant, lapis vetus Romæ, pag. 319. 9.

HYMNVS. CAESARIS. AVG
VOLVSIANVS
DECVRIO. LARVM. VOLVSIANORVM

Hi Magistrum habuerunt, de quo lapis alius, pag. 456. 4.

C M. FABIO. ASIATICO. SEVIRO
MAG. LARVM. AVG

In interiore parte domus Principis, ut & privatorum, locus erat Laribus dicatus, qui lararium dicebatur, in quo Heroum imagines habebant & colebant. Hinc Lares familiares, ἥρωες κατοικίδιοι & domestici, Gloss. vet. De Alexandro Imp. narrat Lampridius in *ejus Vita*, *illum matutinis horis in larario suo rem divinam facere solitum, in quo & divos Principes, sed optimos electos, atque animas sanctiores, in quibus & Apollinem & Christum, Abraham & Orpheum habebat*. Unde in eo loco quis domicilium habere dicitur, in quo Larem, rerumque ac fortunarum suarum summam constituit [5]. Sic Juris Auctores Larem pro domicilio usurparunt [6].

D Sub Magistro Larum fuerunt præterea Cultores imaginum domus Augustæ, & Curatores. Inscriptio Romæ, pag. 238. 12.

IMAGINVM. DOMVS
AVG. CVLTORES. SIGNVM
LIBERTATIS. RESTITVTAE
SER. GALBAE. IMPERATORIS. AVG
CVRATORES. ANNI. SECVNDI
C. TVRRANIVS. POLYBIVS
L. CALPVRNIVS. ZENA
C. TVRRANIVS. FLORVS
C. MVNDIVS. * DEMOSTHENES
S. P. D. D

E Hoc est, *sua pecunia dedicarunt*.

Diætarchus, Διαιτάρχης, Atriensis; Δίαιτα, τὸ ὑπερῷον, cœnaculum, Gloss. vet. Diæta tamen proprie est habitatio in hortis, voluptatis causa [7]. Sed & quandoque ab hortis separatur, & pro parte ædium accipitur [8]. Nam in diæta, quæ zæta etiam dicitur, erat, dormitorium cubiculum, junctaque diætæ quotidiana amicorum cœnatio, Plinius *lib.* 5. *epist.* 6. A zæta dicti Zætarii Palatii in Actis Martyrum, *Martyrolog.* 26. Mart. De Diætarcho Inscriptio vetus, pag. 576. 7.

* Apud Grut. leg. MVRDIVS.

1 L. 2. C. T. de Decurionib. & Silentiar. 2 L. 5. C. de Silentiar. & Decurionib. 3 L. 4. C. eod. 4 L. 3. C. T. eod. 5 L. 7. C. de incolis. 6 L. 1. §. domum. D. de agnoscend. liber. 7 L. Senatus. §. Marcellus. D. de leg. 1. 8 L. uxorem. §. in testamento. D. de leg. 3.

DIS. MANIBVS. DEXTRI
CAESARIS. SERVO. DIAETARCHO
DOMVS. AVG. TREBONIA. LAVDICE
FEC. CONIVGI. B. M. CVM. DVABVS. FI-
LIIS. FORTVNATA. ET. FELICE

Scriba Cubiculi nobis est *Secretaire de la Chambre*. De quo Inscriptio alia, pag. 575. 7.

IVLIA. SABINA. VIXIT. ANNIS
XXV. IANVARIVS. DOMITIANI
CAESARIS. L. SCRIB. CVB.
CONTVBERNALI. OPTIMAE. FECIT

In hac Inscriptione notandum, libertum, qui in servitute uxorem duxerat, illam contubernalem vocare; & tamen in Inscriptione proxima, Treboniæ servum Contubernalem suum vocat conjugem; & natas ex contubernio, filias vocat improprie.

Quæso, Hercle, quid istuc est? serviles nuptiæ?
Servine uxorem ducent, aut poscent sibi?
Novum attulerunt quod fit nusquam gentium.
At ego ajo hoc fieri in Græcia & Carthagini,
Et hic in nostra terra, etiam in Apulia:
Majoreque opera ibi serviles nuptiæ
Quam liberales etiam curari solent,

ait Plautus in *Casinæ* Prologo. Qui fit ut Dextrium & Trebonium Apulos credam: nec enim Servus conjugem habere potuit, sed conjunctam, Varro lib. 1. *de Re Rust.* cap. 17.

Chartularii a chartis sive instrumentis dicti, de quibus nos satis. De Cubiculario, qui a locis Cubiculi stati, Inscriptio hæc, pag. 575. 3.

D. M.
M. AVRELIO. AVG. LIB. ONESIMO
CVBICVL. ET. A. LOCIS. CVBICVL. STATI

Statum Cubiculum non aliter stare mihi potest, nisi sola conjectura, cui minimum indulgere soleo. Si quis tamen illi locus est, putarem Statum cubiculum dici, in quo Imperator cognoscens quid decernebat; dictumque illud a stato die: Stati enim dies vocantur qui judicii causa sunt constituti, Festus in verb. *status dies*. Hinc in XII. Tabulis, status dies cum hoste: hostis enim erat, quem nunc peregrinum dicimus, Cicero 1. *Offic.* Statum cubiculum nobis est *Salle de l'audience, ou Chambre du Conseil*, sacri auditorii cubiculum. Nisi quis malit statum cubiculum pro ordinario accipere; quod minus probo. Scio statos dici posse, ut statutos seu ordinarios. Sed Inscriptio ad statum cubicularium referri non potest, cum posita sit Onesimo Cubiculario & a locis Cubiculi Stati. Frustra enim Cubicularii verbum repeteretur, & pro *Stati* reponendum esset *Stato*, & Inscriptio omnino immutanda. Cedo tamen loco, si quis illum probabilius occupare possit.

Tricliniarcha non minimum inter Cubicularios locum obtinet, qui Tricliniariis præerat. Tricliniarius, κατακοιμαστής a κοιμᾶσθαι, quod est proprie dormiendi causa cubare, Gloss. vet. Triclinium etiam pro conclavi accipitur, Vitruvius *lib.* 6. *cap.* 5. & conclave est locus in interioribus tectis separatior, vel quod intra eum loca multa & cubicula clausa sint adhærentia triclinio [1]. Lecti autem Veteribus duorum generum fuerunt: cubiculares, in quibus dormiebant, & discubitorii, qui tricliniares, in quibus discumbebant. Halagabalus solido argento habuit lectos & tricliniares & cubiculares, Lampridius in *ejus Vita*: utrorumque cura commissa Tricliniarchæ. Lapis Romæ, pag. 578. 1.

1 L. quod conclave. D. de damn. infect.

M. VLPIO. AVG. LIB
DIVI. TRAIANI. AVG. A. POTIONE
ITEM. A. LAGVNA. ET
TRICLINIARCH

Et hic alius pag. 474. 4.

THEOPRAEPON. AVG. LIB
PROC. D. N. M. AVR. SEVERI
ALEXANDRI. ET. * TRICLINIARCHAE . . . . . .
TRICLINIARCHAM. PRAEPOSITVM
A. FIBLIS. PRAEPOSITVM. A. CRISTALLINIS. HOMINEM. INCOMPARABILEM

Uterque ad discubitorium Triclinium pertinet: nam Tricliniarcham a fiblis, intelligo a fibulis vestis Cœnatoriæ, fibula enim φίβλιον, Gloss. vet. de qua Virgilius 1. *Æneid.*

Aurea purpuream subnectit fibula vestem.

Fibla per syncopem a Græco φίβλη, quæ aurea erat & gemmata, & magis ornamenti quam vestis esse dicitur [1]. Præpositus a Crystallinis sequitur Præpositum a fiblis: nam ut fiblæ, sic crystallina vasa tricliniis inservire solent:

Opimianum morionibus Nectar
Crystallinisque murrinisque propinat,

ait Martialis *lib.* 4. *epigr.* 64. *De crystallinis dubitatum*, inquit Paulus, *an debeant supellectili adnumerari, propter eximium usum & pretium:* quod magis putat [2].

Alii autem fuere Cubicularii aulæ penetralibus inhærentes [3]: alii aliis officiis in Palatio addicti, qui omnes Cubicularii Palatini vocantur. Cubicularios Palatinos, occiso Pertinace defugisse omnes, narrat Capitolinus in *Pertinace*, qui suos filiis emancipatis dederat. Privati enim Cubicularios servos habuerunt, & obsonatores qui triclinio inservirent [4]: atque illi privatorum Cubicularii inter servos numerantur, quos paterfamil. ad ejus corpus tuendum præpositos, destinatosque habebat [5]. At Cubicularii Principis omnes ita liberi sunt, ut servus oblatus Cubiculo a domino statim liber fiat, aut ingenuus, nulla interveniente scriptura, nulla confectione gestorum [6].

CAP. XXX.

De Comite Castrensi.

INter Cubicularios seu domesticos Principis erant Castrensiani, Pædagogia, Decani, Cellarii, Mensores, Lampadarii, quibus Comes Castrensis præerat, qui in Notitia Castrensis sacri Palatii nuncupatur. Hi omnes Castrensiani dicti, seu Castrenses Ministri, vel Ministeriani aulici, sacro ministerio deputati. Recte Cujacius in Suida pro Μαγιστεριανὸς καστρένσιος emendat Μινιστεριανός.

De Castrensianis Tertullianus lib. *de Coron. milit.* cap. 12. *Est & alia militia*, inquit, *regiarum familiarum: nam & Castrenses appellantur, munificæ & ipsæ solemnium Cæsarianorum.* Munifices Rhenanus intelligit, milites illos Romanorum perpetuos, qui sunt veluti familia Imperatoris. Sed quid militia ad familiam regiam? Castrenses a Tertulliano appellantur coronæ munificæ, non munifices castrenses: & quidem Castrensiani sunt ministri, qui solemnibus epulis Cæsarum ministrabant coronati. De coronis conviviorum loquitur Tertullianus, quas Castrenses nominat a Castrensianis, qui solemnibus Cæsarum conviviis serviebant natali die vel alio, lætitiæ causa: hi enim dies cum lascivia colebantur, Tertullian. in *Apologetico* cap. 37. Hujusmodi fuit Ælii Veri convivium, quo datæ etiam Convivis coronæ lemniscatæ aureis interpositis & alieni temporis floribus, Capitolinus in *Ælio Vero*.

Inter Castrenses sunt pistores, prægustatores, pincernæ, vestitores, fullones, Cura palatiorum, omnesque dominici Ministeriales. De his titulus est in utroque C. de Castrensianis, de quibus Lampridius in *Alexandro: Ministerium aulicum in id contraxit Alexander, ut essent tot homines in singulis Officiis quot necessitas postularet: ita ut annonas, non dignitatem acciperent fullones, & vestitores, & pictores,* (lego *pistores*) *& pincernæ, omnes Castrenses Ministri.* Hi quidem nullam dignitatem adepti sunt, sed sunt solum adminicula dignitatum [1].

Castrenses scribit Casaubonus ad Lampridium, eosdem esse ac Cæsarianos: quod ex Tertulliano quodammodo sustineri potest, qui Castrenses coronas dixit Solemnium Cæsarianorum. Sed illa sunt solemnia Cæsarum, & Cæsariani a Castrensianis omnino differunt. Etenim Cæsariani sunt officiales Procuratoris Cæsaris, qui & Catholiciani dicuntur, quique bona caduca auctoritate Principis occupabant [2]. Ipsique fraudibus infames [3]. At Castrensiani honoratiores fuere, inter quos pædagogia numerantur.

Notat Ulpianus ad Sabinum [4]: *Si quis instructum fundum legasset, ea pædagogia, quæ ibi habebat, ut cum ibi venisset præsto essent in triclinio, legato contineri.* Pædagogia Principis sub Comite Castrensi triclinio seu mensæ ejus serviebant; quod ex Seneca explicamus. *Placet*, inquit ille lib. *de Tranquillitate animi* cap. 1. *Minister incultus & rudis, & mensa in usum posita, quæ nullius convivæ oculos voluptate moretur.* Deinde: *Cum ista bene placuerint, præstringit animum apparatus alicujus pædagogii, diligentis * quam intra privatum larem vestita & auro culta mancipia, & agmen servorum nitentium.* Pædagogia non puerorum, sed adultorum juvenum fuerunt, ex Ammiano Marcel. *l.* 29. *Adultus*, ait, *quidem † ex his quos pædagogianos appellant.* Atque hi in Principis Comitatu erant ingenui, & in deliciis Principum perditorum, Sueton. in *Nerone* c. 28. Tertullianus de Antinoo in *Apologet.* c. 13. *De pædagogiis Aulicis nescio quem Cinædum deum facitis.* Et *adversus Valentinianos* c. 8. *Castrata vis & potestas & libido genitalis Æonum, quasi non & numerorum tanta adhuc coagula superessent, & nulla alia de pædagogio nomina.* Quod per metaphoram B. Rhenanus dictum annotavit. De pædagogiis Inscriptiones variæ; pag. 585. 11.

PHILONICVS
TI. CAESARIS. GERM
DE. PAEDAGOGIO

Et hæc alia, pag. 585. 7.

T. FLAVIO. AVG. LIB. GANYMEDI
PAEDAGOGO. PVERORVM

* Rep. THESSALIÆ.

1 L. argumento. §. vittæ. D. de aur. & arg. leg.
2 L. 3. §. de murrinis. D. de supellectil. leg.
3 L. 3. C. de Præfect. sacri Cubic.
4 L. legatis servis. D. de leg. 3.
5 L. 203. D. de verb. sign. 6 L. 4. C. de Præposit. sacri Cubic

* Leg. *diligentius.* † Rescr. *quidam.*

1 L. 15. C. de erogat. milit. Annon.
2 L. 4. C. de bon. proscript. & l. 5. de jur. fisc.
3 L. 2. C. T. de bonis vacantib.
4 L. quæsitum. §. si instrumentum. D. de instruct. & instrum. leg.

Atque hæc, pag. 586. 1.

P. STATIO. P. L. DIONI
DEC
PAEDAG. DOMINI. VI. A. XCVI

Dec. Decanum ſignificat: Decani enim pædagogii inter Miniſterianos computantur [1]. *Δεκανοὶ συναγόμενοι· Ἀρχὴ δέκα ὀνομάτων, συνηγμένοι*, Gloſſ. Baſilic.

Cellarii inter miniſteria urbana continentur, ut Obſonatores, & Veſtiarii, & Cubicularii, & Arcarii, & Coqui, & Placentarii, Tonſores, Piſtores, Lecticarii, ait Paulus lib. 3. *Sent.* cap 6. Cellarii ex Ulpiano [2] ſunt, qui ideo præpoſiti ut rationes ſalvæ ſint: unde Cellarium *ταμεῖον*, & Cellarius *ταμίας*, Gloſſ. vet.

Menſores etiam ſunt ex Miniſterianis, ſeu Caſtrenſianis, qui hic accipiendi non ſunt pro iis qui Principi hoſpitia præparant [3], ſed pro Menſoribus frumentariis domus Auguſtæ, quales fuerunt & Urbis Romæ [4]. Atque his adjungo Piſtores, qui etiam Miniſterialibus adgregantur. De Lampadariis nos alias. De Prægustatore lapis vetus, pag. 581. 13.

DIS. MANIBVS
TI. CLAVDI. AVG. LIB. ZOSIMI
PROCVRAT. PRAEGVSTATORVM

Et hic alius, pag. 582. 1.

TI. CLAVDIO. TI. AVG. LIB
SCRIBAE. LIBEL. TI
CLAVDIVS. FLAMMA. CLAVSVS
TI. AVG. PRAEGVSTATOR

Epularum guſtum Prægustator explorabat, Tacitus 12. *Annal.* Pincerna, *οἰνοχόος*, vinum infundebat: A potione in Inſcriptionibus dicitur, & A-cyatho. Romæ, pag. 582. 2.

TI. CLAVD. AVG. LIB
* GRATIANO. LIVIAE
AVG. SERVO. A. POTIONE

Item Romæ, pag. 582. 4.

DORYPHORO. CAESARIS
A. CYATHO

Veſtitores curam habuerunt veſtium Miniſterialium omnium, & in veſtis ſacræ Schola militare dicebantur [5]. Fullones lavanda poliendave veſtimenta accipiunt [6]. Plautus noſter in *Aulular.*

Stat fullo, Phrygio, aurifex, lanarius.

Erant & veſtipici ſervi, cuſtodiendis veſtibus præpoſiti [7]. Cura palatii ſub Caſtrenſi Comite palatii. Erat autem is artifex, ad quem cura fabricæ Palatii pertinebat. Cui, auctore Caſſiodoro, pro honoris inſigni hoc erat attributum, ut auream virgam geſtaret, & ante Imperatorem incederet, lib. 7. *Variar.* 5. nobis eſt *Maiſtre des baſtimens*. Eſt in antiquis Inſcriptionibus qui Architectus Auguſtorum: pag. 537. 4.

Q. CISSONIO Q. F. HOR. APRILI
ARCHITECTO. AVGVSTOR.

* Apud Gruterum leg. GRATIO.

1 L. 2. C. de Decan. 2. L. quæſitum. §. cellarium. D. de inſtruct. & inſtrum. leg. 4. L. 4. C. T. de metatis. 4 L. menſores. D. de excuſationib. & l. 2. C. T. de frumentar. Urb. Rom. 5. L. 3. C. de Caſtrenſianis. 6 L. 2. D. de condict. ſine cauſa. 7 L. cum de lanionis §. quidam. D. de inſtruct. & inſtrum. leg.

A Ille vero *Agens palatii Cæſaris curam* ab Ammiano Marcel. dicitur *lib.* 14. & *lib.* 26. In Oriente Curopalates, *ὁ φυλακὴν τῆς αὐλῆς ἐμπεπιστευμένος*, Euagrius *lib.* 5. *cap.* 1. qui Imperialis domus curam recipit: *Quod munus*, ait Symmachus, *aliquid dignitatis adfert*, *lib.* 1. *epiſt.* 60.

Juſtinus, Juſtiniani Imperatoris conſobrinus in Imperium adſcitus, hoc Curopalatæ munus ſuſtinuit, ſi Zonaræ credimus in *Juſtino*: *Κουροπαλάτης πρὸ τῆς βασιλείας*. Fuit & in Comitatu Magiſtratuum qui vocabatur Cura Prætorii; Trebellius Pollio in *Claudio*. Sicubi tamen Prætorium ædificare vellet Princeps, Cura palatii omnium fabricarum cu-
B ram gerebat, Caſſiodorus *d. lib.* 7.

Fuerunt & plures alii Comiti Caſtrenſi ſubjecti, ut Præpoſitus auri Eſcarii: Præpoſitus argenti potorii: a Supellectile Caſtrenſi, Magiſter fontis palatii: Redemtor operum Cæſarum: Diſpenſator Auguſtorum: qui in antiquis Inſcriptionibus paſſim. Atque horum omnium certi erant gradus, primæ, ſecundæ, & tertiæ formæ, quorum alii ſtatuti, alii ſupernumerarii [1].

Alius vero fuit Comes Caſtrenſis per Africam, cujus meminit Ammianus Marcel. *lib.* 30. Hic enim rei Caſtrenſi præerat, & *ſummitatem*, ut ipſe lo-
C quitur *lib.* 26. *caſtrenſium neceſſitatum curabat*. Hinc Caſtrenſiani de Caſtris Riparenſibus, quæ in ripis fluminum limitaneorum conſtituta erant [2]. In Epiſtola Aureliani Principis ad Ulpium Crinitum de Monetariorum rebellione: *Hi compreſſi ſunt*, inquit Vopiſcus in *Aureliano*, *ſeptem millibus Riparienſium & Caſtrianorum interemtis*. Dubitat Caſaubonus unde Caſtriani iſti fuerint appellati: ego vero hanc vocem Vopiſco Latinitatis minus perito tribuo, qui Riparenſes Caſtrenſianos, a Caſtris Caſtrianos fecit. Caſtrenſis Comes Officium habuit [3], Tabularium dominicum, Tabularium dominæ Auguſtæ, Adjutorem Chartularium, &
D Scrinium ipſius, & ceteros Palatinos officiorum.

CAP. XXXI.

De jure Fiſci: & Fiſci privilegiis.

Fiſcus ſacrum ærarium continet, id eſt, ſacras largitiones, ſive theſauros, de quibus fiſcus proprie dicitur: & privatum ærarium, ſive res & largitiones privatas Auguſti & Auguſtæ. Continetur etiam fiſci appellatione arca Præfectoria. Fiſcalia enim debita dicuntur annonarii, ceterique titu-
E li qui ad arcam pertinent Præfecturæ [4]: & fiſcales titulos exigere ad Præfectum Prætorio pertinebat, Symmach. *lib.* 2. *epiſt.* 27. Multa de his hactenus a nobis explicata ſunt, quæ majorem lucem ex juris fiſci interpretatione accipere poſſunt.

Fiſci, fiſcinæ, fiſcellæ, ſpartea ſunt utenſilia ad majoris ſummæ pecunias capiendas: unde quia major eſt ſumma pecuniæ publicæ, quam privatæ, ut pro cenſu privato loculos & arcam dicimus, ſic pro publico theſauro ærarii dicitur fiſcus. Fiſcus enim pecunia publica eſt, ex quo *Confiſcare* dici ſolet,
F Aſconius 2. *in Verrem.*

Fiſcales res a privato Principis patrimonio ſeparantur, quæ res dominicæ dicuntur, quæque ex privata Principis ſubſtantia procedunt [5]. Divina etiam domus dicitur, ratio Cæſaris Ulpiano: *Quodcunque*, inquit, *privilegium fiſco competit, idem & Cæſaris ratio habere ſolet & Auguſtæ* [6]. Fi-

1 L. 2. C. de Caſtrenſian.
2 L. 14. C. de re militar.
3 Notit. Imper.
4 L. 6. C. de exact. tribut.
5 L. 3. C. de quadrien. præſcript. l. 1. C. ne rei dominic. vel temp. 6 L. 6. §. fin. D. de jur. fiſc.

ſcales ergo res non tam in Principis, quam in Principatus patrimonio ſunt, quæ ad ſuam dignitatem tuendam Principi quaſi uſusfructus nomine tribuuntur, Hotomannus lib. 1. *Quæſt. illuſtr.* cap. 1.

Nec tamen fiſcales res proprie publicæ dici poſſunt, ut nec privatæ. Quare optime idem Ulpianus docet [1], *Interdictum ne quid in loco publico, non pertinere ad ea loca quæ ſunt in fiſci patrimonio. In iis enim neque facere quidquam, neque prohibere privatus poteſt. Res enim fiſcales quaſi propriæ, & privatæ Principis ſunt.* Si tamen veram nominis ſignificationem inquiramus, *φίσκος δημόσιον ταμεῖον*. Sed hoc ſucceſſu temporis immutatum eſt, & promiſcue acceptum.

Vulgaris locus eſt Spartiani de Hadriano, *qui damnatorum bona in fiſcum privatum redigi vetuit, omni ſumma in ærario publico recepta*, in *Hadriano*. Quaſi aliud, inquit Caſaubonus, eſſet fiſcus, præter privatum Principis. Rectius quidem ille, ſi promiſcuas has voces ab ipſis etiam Juris Auctoribus acceptas notaſſet, Cujacius 21. *Obſerv.* cap. 11. Fiſcus tamen & ærarium, ut ait Dio *lib.* 53. λόγῳ erant diſtincta, non ἔργῳ: & frequentius fiſcus a privata ſubſtantia diſtinguitur, licet utriuſque jus pari privilegio nitatur.

Ad fiſcum pertinent bona vacantia lege Julia [2], ut inteſtatorum qui ſine legitimis heredibus deceſſerunt. Interdum etiam filius heres excluditur, fiſco prælato; ut puta, ſi pater perduellionis damnatus fuerit poſt mortem ſuam [3]. Præterea obſidum bona, ſicuti captivorum, in fiſcum coguntur, ex Commodi Conſtitutione [4]. Theſauri in bonis fiſcalibus inventi, & damnatorum bona & caduca, de quibus nos ſupra.

Fuit fiſcus Judaicus ſub Domitiano, de quo hæc Suetonius in *ejus Vita* cap. 12. „ Præter ceteros fiſcus Judaicus acerbiſſime actus eſt; ad quem deferebantur, vel qui profeſſi Judaicam intra Urbem venerunt vitam, vel qui diſſimulata origine, impoſita genti tributa non pependiſſent. Interfuiſſe, *ait*, me adoleſcentulum memini, cum a Procuratore frequentiſſimo concilio inſpiceretur nonagenarius ſenex, an circumſectus eſſet. Tributum hoc a Tito imperatum, auctore Dione in *Veſpaſiano*: Ἀπ' ἐκείνου δίδραχμον ἐτάχθη, τοὺς τὰ πάτρια αὐτῶν ἔθη περιστέλλοντας τῷ Καπιτωλίῳ Διὶ κατ' ἔτος ἀποφέρειν: *Ab eo juſſi ſunt quotannis didrachmam pendere Jovi Capitolino, hi qui patrios ritus eorum tuerentur*. Hoc tributum graviſſimum ſuſtulit Nerva, ut ex ejus argenteo nummo probatur, cum hac inſcriptione, *Fiſci Judaici calumnia ſublata*. Edicto enim vetuit, ne liceret aut impietatis, aut Judaicæ ſuperſtitionis, quemquam accuſare, Xiphilinus in *Nerva*: Τοῖς δὲ δὴ ἄλλοις οὔτ' ἀσεβείας, οὔτ' Ἰουδαϊκοῦ βίου καταιτιᾶσθαί τινας συνεχώρησε· πολλοὶ δὲ καὶ τῶν συκοφαντησάντων θάνατον κατεδικάσθησαν, ἐν οἷς καὶ Σέρας ἦν ὁ Φιλόσοφος. Multi enim capite damnati, atque inter eos Seras Philoſophus fuit.

Fiſcum Alexandrinum in Antiquis Inſcriptionibus legimus, pag. 591. 5.

FLORVS. AVG. LIB. TABVLARI....
FISCI. ALEXANDRINI

Hic & a Veſpaſiano introductus eſt, qui multa vectigalia, quæ jam ſolvi deſierant, renovavit, auxitque: idque in Provinciis ſubditis Imperio Romano, ac poſtea in Urbe. Hanc ob cauſam Alexandrini multa convitia in eum jactabant, dicebantque præter cetera eum ſex obolos exigere. Quare Veſpaſianus, vir alioqui mitiſſimus, tanta ira commotus exarſit, ut viritim ſex obolos perſolvi juſſerit, Xiphilinus *eod.* Οἱ γοῦν Ἀλεξανδρεῖς ἄλλα τε αὐτὸν ἀπερρίπτουν, καὶ ὅτι ἓξ ὀβολοὺς προσαιτεῖς, ὥστε καὶ τὸν Οὐεσπασιανὸν καίπερ ἐπιεικέστατον ὄντα, χαλεπῆναι, καὶ κελεῦσαι μὲν καὶ τοὺς ἓξ ὀβολοὺς κατ' ἄνδρα εἰσπραχθῆναι.

De fiſco Aſiatico lapis Romæ, pag. 575. 5.

HERMAE. AVG. LIB. A. CVBICVLO
DOMITIAE. AVG. FORTVNATVS. F.
PROC. FISCI. ASIATIC

Aliud jus fiſci adinvenit Nero: ille enim jam exhauſtus conſtituit, ut ingratorum in Principem teſtamenta ad fiſcum pertinerent, ac ne impune eſſet ſtudioſis Juris, qui ſcripſiſſent vel dictaſſent, Suetonius in *Neron.* cap. 32. quod ante a Caligula acerbius factitatum, idem in *Caligula* cap. 38. Sed Nero præterea voluit, *ut e libertorum defunctorum bonis pro ſemiſſe dodrans cogeretur, eis qui ſine probabili cauſa eo nomine eſſent, quo fuiſſent illæ familiæ, quas ipſe contingeret*. Semiſſem, notat Torrentius, jure fiſci capiebat, pro quo dodrantem induxit.

Tiberii largitionem laudat Tacitus 2. *Annal. ut magnificam, quod bona Æmiliæ Muſæ locupletis inteſtatæ, petita in fiſcum, Æmilio Lepido, cujus e domo videbatur, tradiderit*. Torquet ſe Lipſius in Taciti interpretatione, & tenebroſum ſibi fingit locum, ut in eo laberetur. Suſpicatur primum hanc Æmiliam libertinam fuiſſe, argumento cognominis Græci, quod notam ſervitutis putat: ideoque in Tacito legit, *Muſæ L.* id eſt, libertæ, *locupletis*. Deinde: *cur bona ejus*, ait, *petita in fiſcum? cur non data patrono?* Quaſi vero Muſæ cognomen barbarum ſit, nec proprium Gentis Romanæ: nam & in Gente Pomponia, una cognomen Muſæ habuit, ut veteres nummi teſtantur, in quibus Q. Pomponius Muſa inſcribitur. Hoc etiam Muſæ cognomen fuit Antoniæ familiæ, & aliarum.

Sed libertinitatis indicium magis eſt Æmiliæ nomen, quam Muſæ: libertini enim patronorum nomen ut plurimum aſſumebant, ut ex veteri Inſcriptione probatur, pag. 106. 13.

LARIBVS
PRO. SALVTE. ET. INCOLVMITATE
DOMVS. Q. SERTORII
IVN. DONACE. DOMESTICA. EIVS. ET
Q. SERTOR. HERMES
Q. SERTORIVS. CEPHALO
Q. SERTORIVS. ANTEROS
LIBERTEI

Nec libertis licuit aliud ſibi nomen uſurpare, vel ſe profiteri ingenuos, ut jus fiſci ſubterfugerent. Et fruſtra de jure patronorum & libertorum ſucceſſione quærit Lipſius: fruſtra litteram, L, addendam Taciti lectioni credit: nam bona Æmiliæ in fiſcum petita, tanquam vacantia & ἀκληρονόμητα, non ut feminæ conditionis libertinæ, quod & ipſa verba Taciti indicant. Nam bona Æmiliæ inteſtatæ Æmilio Lepido, e cujus domo videbatur, Tiberius conceſſit. Domus non libertinitatem, ſed agnationem, cognationem & familiam ſignificat: ut ex Inſcriptione proxima patet, in qua Junia Donace do-

1 L. 2. §. hoc interdictum. D. ne quid in loc. public.
2 L. quidam teſtamento. §. quoties. D. de leg. 1.
3 L. donationes. §. fin. D. de donationib. l. fin. D. ad leg. Jul. majeſt.
4 L. Divus Commodus. D. de jur. fiſc. & l. obſides. D. de teſtament.

mestica a libertis separatur: ut domestici Judicum, domestici Principum non sunt eorum liberti [1]. Quare Ulpianus: *Communi jure*, inquit [2], *familiam dicimus omnium agnatorum*. Omnes ergo agnati, gentiles; ex eadem domo & gente proditi præsumuntur. Sic Virgilius lib. 5. *Æneid.*

Sergestusque, domus tenet a quo Sergia nomen.

Æmilia ergo e domo Lepidi videbatur, id est, illius agnata, & vere ingenua. Magnis ingeniis ut laus ubique tribuenda est in iis quæ perite scribunt; sic venia danda, si quando licentius errant: error enim illorum eruditionem semper aliquam habet.

Plura sunt alia fisci jura, vel, ut emendat Cujacius lib. 28. *Observat.* cap. 1. fisci vires ex Novella CXLIII. quæ Latina est, in qua vulgo scriptum est; *fisci juribus*, reponit Cujacius, *fisci viribus*: sed fisci jura æquiora sunt iis in rebus quam vires. Licet vi plerumque hujusmodi jura aucta sint ab iratis Imperatoribus. Sic Galba reditus Lugdunensium occasione iræ vertit in fiscum, cum inter Lugdunenses Viennensesque discordia proximum bellum accenderat, multæque invicem clades crebrius infestiusque, quam ut tantum propter Neronem Galbamque pugnaretur, Tacitus 1. *Histor.*

Fiscus etiam pro tributis aliisque debitis & oneribus accipitur. Elegans Inscriptio & singularis exempli Romæ, in Ponte Senatorio, qui nunc S. Mariæ: pag. 10. 6.

NVMINI. DEORVM. AVG. IOVI. OPT MAX. AEDEM. VOTO. SVSCEPTO. Q LEPIDVS. M. F. M. CVRIVS. M. F COS. III. S. P. Q. R. IMP. CAES. DIVI TRAIANI. F. D. NERVAE. NEP. TRAIANO. HADRIANO. AVG. PONT. MAX TRIB. POT. II. COS. II. QVOD. VNVS OMNIVM. PRINCIPVM. ET. SOLVS REMITTENDO. SESTERTIVM. NOVIES. MILLIES. CENTENA. MILLIA N. DEBITVM. FISCI. NON. PRAESENTES. MODO. SED. ET. POSTEROS. SVOS. PRAESTITIT. HAC LIBERALITATE. SECVROS

Nos alia fisci jura latius aliquando persequemur; nunc vero fisci privilegia expendamus, quæ multa & singularia fuerunt, quibus jura ipsa maxime adaugentur. *Privilegium fisci est inter omnes creditores primum locum tenere*, ait Paulus lib. 5. *Sent.* cap. 12. quod verum est inter creditores Chirographarios antiquiores, & qui privilegio nituntur. In actionibus, in personam rei persecutoriis, fiscus enim semper hypothecarius creditor. Quare quod quis navis fabricandæ, aut armandæ, vel instruendæ causa, vel quoquo modo crediderit, habet privilegium post fiscum [3]. Et si creditor pecuniam a debitore suo receperit, fisco hæc restituitur, si debitor solvendo non sit [4]. Præterea si quis alteri obligaverit quæ habet habiturusve esset, & postea cum fisco contraxerit; in re postea quæsita fiscus potior est: prævenit enim causam pignoris fiscus, ex Papiniani sententia [5].

Fiscus non solet satisdare [6]. Adversus fiscum usucapio non procedit, nisi res fisci esse desierit [7]; aut si bona vacantia, nondum tamen fisco nuntiata, emtor diutina possessione ceperit. Sic etiam

1 Tot. tit. C. de Domestic. & Protectorib.
2 L. 195. §. communi D. de verb. sign.
3 L. quod quis navis. D. de reb. auth. judic. poss.
4 L. 5. C. de privileg. fisc.
5 L. si quis mihi. D. de jur. fisc.
6 L. 1. §. si ad fiscum. D. ut legator nomin.
7 L. quamvis. D. de usucapionib.

A competentes fisco actiones præscriptione longi temporis perimuntur, lib. 56. *Basilic.* tit. 2. *καὶ αἱ τῷ δημοσίῳ διαφέρουσαι ἀγωγαὶ, ἀναιρείσθωσαν τῇ τοῦ χρόνου παραγραφῇ*. Ut præscriptio xx. annorum, quæ etiam circa requirendorum annotatorum bona observatur, ex Constitutione Titi Imp. solet ex eo numerari, ex quo quid ad fiscum pervenire potuit [1]. Sic intelligendum est in omnibus fisci quæstionibus, exceptis causis, in quibus minora tempora servari specialiter constitutum est, xx. annorum præscriptionem custodiri [2]. Minora tempora ad quadriennii præscriptionem pertinent, quæ dantur fisco & adversus fiscum [3].

B In fisco etiam hoc est singulare, ut edictum Ædilium Curulium ad venditiones fiscales non pertineat [4]. Si Procurator Cæsaris pro evictione triplum promiserit, simplum fiscus præstet [5]. Et in iis venditionibus, ut prædiorum fiscalium conductionibus tempora, adjectionibus præstituta rescruntur, quæ nobis sunt, *doublement, & tiercement* [6]. Ceterum in auctione fiscali multa requiruntur, proscriptio, auctoritas Procuratoris Cæsaris, hasta, Præco, Quæstor, addictio, quæ fiat justo pretio, Cujac. *ad leg.* 6. *C. de fid. hast. fiscal.*

C Potest quoque fiscus rem communem distrahere in solidum, cum partis dominus sit, juxta proprium privilegium [7], etiamsi minima portio rei ad eum pertineat [8]. In fisco & illud est singulare, ut mora ei fiat re ipsa, id est, solo tempore tardæ solutionis: & fiscus ex suis contractibus usuras non debet, sed accipit, ut solet a foricariis, qui tardius pecuniam inferunt: item ex vectigalibus [9].

Foricarii sunt foricarum publicarum vilissimi conductores. Forica, ἀφεδρών, Gloss. vet. locus in foro, exonerandi ventris causa paratus, ut Cujacius observat lib. 22. *Observ.* cap. 34. Hinc forire, χεσκελάζειν, ventris onus deponere. De foricis Juvenalis *satyr.* 3.

D *Conducunt foricas, & cur non omnia? cum sint*
Quales ex humili magna ad fastigia rerum
Extollit, quoties voluit fortuna jocari.

Ubi vetus Interpres: *Foricas, stercora, hoc est, vectigal; forire enim est ventrem deonerare. Alii*, inquit, *tabernas dicunt foro vicinas: alii vectigal vinarium, quod ex Africa in Urbem vehebatur: alii domos publico sumtu ædificatas ad locandum, quarum conductores lucra capiebant*. Foricarii hujusmodi Lutetiæ visuntur, qui viarum immunditias plaustris purgare solent, leveque ob id

E a dominis ædium, vel earum conductoribus, vectigal penditur. Foricarii ergo sunt hujus vectigalis conductores.

Inter fisci privilegia istud annumero, ut si calculi fiscalis satisfactio postuletur, aut tributariæ functionis solenne munus exposcitur, vel si quem constiterit publicum esse debitorem, ei appellatio denegetur [10]. Hoc etiam inter fisci jura computatur, ut qui fisci rem dilapidant, interversores dicantur, eorumque scelesti contractus & perniciosi [11].

Sed nulla in fisci juribus perniciosior pestis fuit quam delatorum: qui res ad fiscum pertinen-

F tes, ultro ei præmii causa denuntiant, ut bona

1 L. 1. §. præscriptio. D. de jur. fisc.
2 L. in omnib. D. de divers. temp. præscript. l. 3. D. de requir. reis.
3 Tot. tit. C. de quadrien. præscript.
4 L. 1. §. sciendum. D. de Ædilit. edict.
5 L. si Curator. D. de jur. fisc.
6 L. Lucius Titius. §. fin. D. ad Municipal.
7 L. 2. C. de commun. rer. alienat.
8 L. unic. C. de vendit. rer. fiscal.
9 L. cum quidam. §. fiscus. D. de usur.
10 L. 4. & 8. C. quor. appell. non recip.
11 L. 8. C. de jur. fisc.

caduca, ereptitia, vacantia, commissa, tacita fideicommissa, vaga mancipia, thesauri inventionem, atque inter hæc publica crimina, vel si quis in capitali crimine decesserit: si fiscus ex prævaricatione victus est, vel si pœna fisco ex contractu privato debetur.

Delatores quidem grassatores sunt & latrones, Plinius in *Panegyrico*, qui exsecrabiles ab Imperatoribus dicuntur [1], qui tamen in Jure admittuntur, licet cum aliquo famæ discrimine. Quare deferre non possunt Clarissimi viri, & veterani prohibentur delatores esse, propter honorem utique & merita militiæ: ut milites propter honorem stipendiorum [2]. Eorum tamen fama non læditur, qui non præmii consequendi, vel ulciscendi gratia deferunt, vel qui nomine Reip. causam exsequuntur [3].

Delatoribus a Caligula octava bonorum confiscatorum decreta erat, Josephus lib. 19. *Antiq. Judaic.* *Μισθῷ τῶν κατηγόρων, διὰ τὰ ἆθλα αὐτοῖς προκεῖσθαι τὰς ὀγδόας τῶν οὐσιῶν*. Sed Nero ad quartas eorum, quæ delata essent, lege Papia redegit; quod Suetonius inter præclara illius gesta retulit in *ipsius Vita*. Titi nobilius factum fuit: *Nam cum inter adversa temporum, & delatores mandatoresque essent ex licentia veteri; hos assidue in foro flagellis ac fustibus cæsos, ac novissime traductos per amphitheatri arenam, partim subjici in servos, aut vænire imperavit, partim in asperrima insularum avehi*, Suetonius in *Tito* c. 8. Delatores mandatoresque conjungit Suetonius: nam delatores compellebantur edere mandatorem, ac nisi edidissent, in vincula deducebantur: *Quod eo pertinet*, ait Callistratus [4], *non ut delator pœna subduceretur, si mandatorem haberet: sed ut mandator quoque perinde ac si ipse detulisset, puniretur. Nec enim tantum delator punitur, si non probaverit, sed & mandator.* Delator autem fidejussores dare tenebatur [5], nec sine fisci Advocato illum denuntiare permittitur: alioqui ferro punitur [6].

Aliud delatorum genus est, qui seipsos deferunt, de quibus titulus est singularis in utroque C. ut si is, cui tacite fideicommissa hereditas fuerit, nuntiet & prodat, quod capere non possit; ei datur pro præmio media pars hereditatis, & cum fisco partitur, priorque elegit optionem, ex Edicto Trajani. Ita tamen si professus esset, antequam ad ærarium deferretur [7]. Sed qui tacitam fidem accommodavit, ut non capienti restitueret hereditatem: si deducta parte quarta restituit, nihil retinere debet: quadrans enim qui heredi imponitur, ipsi eripitur, & ad fiscum transfertur [8].

Publicatis autem bonis, id quod postea acquiritur, fiscum non sequitur [9]: & qui intestatus decedit, atque scit bona sua ad fiscum perventura vacantia, fidei fisci committere potest [10].

CAP. XXXII.

De Præfectis Ærarii.

A Delatoribus ad ærarii Præfectos progredior: quorum hæc una præcipue cura fuit, ut ex delatorum nuntiatione fiscales causas judicarent. *Quam juvat*, inquit Plinius in *Panegyrico*, *cernere ærarium silens & quietum, & quale ante delatores erat. Nunc templum illud, nunc vere Deus; non spoliarium civium, cruentarumque prædarum receptaculum.*

Varie administratum est ærarium, illius sæpius Magistratus immutati. Primum enim Quæstoribus mandata est illius cura: deinde ad Æediles translata, postea ad Præfectos, exin ad Prætores seu Prætorios. Quæstores rursus impositi: tum ad Prætores, tandem ad Præfectos rediit, Tacitus lib. 13. *Annal.*

De Quæstoribus Pomponius: *Quæstores*, ait [1], *constituti sunt, cum ærarium Populi auctius esset, qui pecuniæ præessent: dicti ab eo quod pecuniæ inquirendæ & conservandæ causa creati erant.* Quæstores tamen suos Reges ipsi habuerunt, ut Junius Gracchanus in eo libro quem de temporibus scripsit, ipsum Romulum & Numam duos habuisse Quæstores, quos non sua voce, sed Populi suffragio creatos scriptum reliquit, Fenestel. *de Magistrat. Rom.* cap. 3. Hi Quæstores ærarii dicti, qui postea & urbani; nam & in Provinciis Quæstores fuerunt militares, de quibus nos suo loco.

Tribunos ærarii Suetonius narrat, qui a Julio Cæsare e Judicum ordine sublati sunt, in *Julio* cap. 41. quos a tribuendo ære Festus ait appellatos. Penes eos erat custodia pecuniæ attributæ; atque hoc ordinis nomen erat, ut ex lege Aurelia apparet. Ærarii publici cura ab eodem Julio Cæsare duobus Ædilibus mandata, quia nullus Quæstor creatus fuerat, ut ait Dio *lib.* 43. *Τὸ δ' οὖν κατὰ τὴν διοίκησιν ἐξ ἐκείνου δι' ἅπερ εἶπον παραβαπὲν, οὐκέτι τοῖς ταμίαις αἰεὶ ἐπεβάπη, ἀλλὰ τὸ τελευταῖον τοῖς ἐστρατηγηκόσι προσετάχθη.* Sed tandem duobus Ædilibus commissum ærarium, *τούς τε οὖν θησαυροὺς τοὺς δημοσίους δύο τότε τῶν πολιανομούντων διῴκησαν.* Postea instituit Augustus, ut ærarii administrationi quotannis bini Prætorii viri præficerentur, Dio *lib.* 53. *Πρὸς δὲ τὴν διοίκησιν χρημάτων δημοσίων, δύο κατ' ἔτος ἐκ τῶν ἐστρατηγηκότων αἱρεῖσθαι ἐκέλευσε.*

Lapsus est Dio cum ad Quæstores ærarii curam non rediisse, postquam Ædilibus a Julio Cæsare commissa est, scriptum reliquit: nam & Quæstores post medium illud Ædilium tempus, quod modicum fuit, ærario præfuerunt: & ab iis Augustus ærarii curam ad Prætorios Prætoresve transmisit, Suetonius in *ejus Vita* cap. 36. quam deinde Quæstoribus Claudius reddidit, ut prodit Suetonius in *Claudio* cap. 24. cui Tacitus assentitur libro 13. *Annal. Hic enim*, de Claudio, *Princeps*, ait, *curam tabularum publicarum a Quæstoribus ad Præfectos transtulit.* Varie habita ac sæpe immutata hujus rei forma: nam Augustus permisit Senatui deligere Præfectos: dein ambitu suffragiorum inspecto, sorte ducebantur ex numero Prætorum qui præessent. Neque id diu mansit, quia sors deerrabat ad parum idoneos. Tunc Claudius Quæstores rursum imposuit. Nero Prætura perfunctos & experientia probatos delegit. Quin & Dio ipse hanc sententiam secutus est: nam Claudius, ait *lib.* 60. Prætores, qui pecuniæ publicæ præerant, abrogavit: Quæstoribus eo munere, ut antiquitus constitutum fuerat, mandato: *τοὺς στρατηγοὺς τοὺς ἐπὶ τῆς διοικήσεως καταλύσας, ταμείαις αὐτὰς κατὰ τὸ ἀρχαῖον ἐπέτρεψεν.*

Quæstores ærarii multæ dicendæ jus habuisse videntur ex Inscriptione veteri, pag. 52. 12.

1 L. 4. C. de Delatorib.
2 L. deferre. D. de jur. fisc.
3 L. 2. D. eod.
4 L. 5. §. Divus Pius. D. de jur. fisc.
5 L. 2. D. eod.
6 L. 5. C. de Delatorib.
7 L. unic. C. de his qui se deferunt. l. edicto. D. de jur. fisc.
8 L. cum tantum. D. eod.
9 L. si mandavero. §. is cujus. D. mandat.
10 L. filiusfam. miles. §. qui intestatus. D. de leg. 1.

1 L. 2. §. deinde. D. de justit. & jur.

L. TERENTIO. L. F
C. APVFRENO. * C. F
L. TVRPILIO. C. F
M. ALBANI. L. F
T. MVNATIO. T. F
QVAISTORES. AIRE. MOLTATICOD
DEDERONT

Hanc inscriptionem perveterem esse ex eo probatur, quod Latinitatis leges in ea servatæ non sint, quæ nondum illo seculo invaluerant. Sic in antiqua alia Inscriptione L. Scipionis Barbati, quam Sirmondus noster mire explicavit, scriptum, *optumo fuisse viro Lucione Scipione*. Quod vetustati tribuendum Sirmondus probat perspicuis rationibus, quæ eadem hic vetustatis vestigia produnt, & *L. Terentio, C. Apufreno Quaistores*, nihil in Grammaticæ leges nondum receptas peccasse demonstrat. Quod & verbum ultimum Inscriptionis ostendit, more antiquo scriptum, *Dederont*.

Nec tamen Quæstores jus multæ dicendæ habuerunt, sed multas a Judicibus dictas in publicas tabulas referebant, Tacitus lib. 13. *Annal.* quas, ut ceteras pecunias publicas, in eos usus expendebant, quibus erant destinatæ.

Ex Quæstoribus tandem duo Præfecti ærario facti sunt. Sic Favorinus apud Agellium *lib. 13. cap. 23. Quod per Quæstorem*, ait, *ante dixi, intelligi nunc oportet Præfectum ærario significari*. Nam cura ærarii a Quæstoribus ad Præfectos translata est. Quod a Nerone constitutum primum videtur: ille enim ad Præfectos curam tabularum publicarum a Quæstoribus transtulit, Tacitus 13. *Annal.* Curam tabularum ab ærario sejungi non debere puto. Quare Neronis temporibus ærarium a Præfectis; Claudii, a Quæstoribus; Vespasiani, a Prætoribus tractatum. Præfectos deinde a Trajano & ab Hadriano restitutos, ex Favorini verbis clarum est, & ex veteri Inscriptione, qua Plinio Præfectura ærarii a Trajano collata est, pag. 454. 3.

C. PLINIVS. C. F. C. N
CAECILIVS, SECVNDVS
PRAEF. AERARI. SATVRNI. PRAEF.
AERARI. MILIT

Dubitari tamen posset, an Præfectus ærarii omnimodo Quæstoris Officio functus sit, an vero Judex tantum fuerit in Urbe, rerum fiscalium, ut Procurator Cæsaris in Provinciis. Hanc dubitandi causam mihi dat Ulpianus: *transactiones alimentorum*, ait [1], *etiam apud Procuratorem Cæsaris fieri possunt, scilicet si a fisco petantur alimenta, secundum quæ & apud Præfectos ærarii transigi potuit*. Quasi videatur ærarii Præfectus Prætoris locum sortitus esse, qui inter fiscum & privatos jus diceret; quem Prætorem Nerva Imp. adjecit ceteris Prætoribus, qui hac de re cognosceret [2]. Sed Præfecti ærarii amplior potestas fuit, qui & huic Prætori & Quæstoribus successisse videtur, ut & causas judicaret, & ærarium tractaret, ut ex Ulpiani & Favorini verbis colligitur.

Quod vero Ulpianus ait, *apud Præfectos ærarii transigi posse, si a fisco alimenta petantur*: hoc inde manavit, quod Nerva Imp. constituerat pueris, puellisque natis parentibus egestuosis, sumtu publico per Italiæ oppida alimenta præstari, Aurelius Victor in *Nerva*. Sed ad hanc rem Quæstores speciales institutos vetus Inscriptio docet, pag. 394. 3.

* Gruterus habet, APRUFENIO.

1 L. cum hi. §. transactiones. D. de transactionib.
2 L. 1. §. deinde. D. de origin. jur.

A C. COELIO. C. F
QVAEST. ALIMENT
C. IVLIO. SEVERO. M. RVFINIO. SABINIANO. COS

Consules, in hac Inscriptione notati, fuerunt sub Hadriani Imperio, ut Fasti Consulares indicant. Atque hi pecuniam alimentis destinatam tractabant, quorum cognitio ad Præfectum ærarii pertinebat.

Non absimilis huic Quæstori alimentorum fuit ille, qui a Justiniano institutus est: nam cum illius principatu duo tantum Quæstores essent, B Sacri Palatii scilicet, & exercitus, qui unus pecuniam militarem curabat & impendebat; tertium Justinianus addidit, cui Quæstoris nomen tribuit, quique in Urbe, quærendis coercendisque mendicis, inertibus, otiosis, peregrinis, errantibus, & vagis, cujusque conditionis essent, curam susciperet. Et si forte exteri litis causa in Urbem venissent, Quæstore hoc imminente, instante, urgente, & ad extremum audiente & cognoscente, morantibus Judicibus celerrime eorum lites finirentur. Eidem Quæstori in mendicos validos coercitio data, & potestas cognoscendi de crimine falsi, de superexactionibus exsecutorum, id C est, si supra modum sportulæ exigerentur [1]. Videtur, & hic Quæstor jus habuisse imbecillis dandi Tutores: sed neque hic, neque Quæstor alimentorum ærarium tractarunt, de quibus nonnihil hoc loco notavimus, ut nihil de Quæstoribus intactum relinquamus.

Revertor ad Præfectos ærarii, qui de caducis & ereptitiis bonis judicabant. Generali nomine quæ fisco obveniunt ex alieno, caduca dicuntur. Quæ auferuntur ut indignis, vel si post testatorem heres moriatur ante aditam hereditatem, ereptitia strictiori significatione vocantur, quod eripiantur & ad fiscum transferantur [2]. Quare *cum qui-* D *dam peracto testamento nomen heredis induxisset; M. Antoninus ad Præfectos ærarii causam remisit, ut viderent an legata deberentur, quæ salva manserunt* [3].

Præterea si quid in rebus fiscalibus quis faciat, Præfecti ærarii Judices sunt [4]. Atque etiam si Tutores, vel Curatores qui Officio deposito non restituerunt, tutelam, vel curationem cum fisco contraxerint, cum non possint, a Præfectis ærarii pœnæ falsi subjiciuntur [5]. Præfectorum quoque ærarii fuit bona, fisco delata, vel agnoscere, vel repudiare. „Si ergo bona fuerint a fisco non agnita, E „eaque addicta libertatis conservandæ causa: quæsitum est an possit fiscus postea agnoscere? & „magis est, ne possit. Plane si non certioratis Præ„fectis ærario, bona fuerint libertatis conservan„dæ causa addicta: si quidem talia fuerunt ut „agnosci debeant, addictio cessat; si vero non „fuerint, addictioni locus est [6]. Item si quis argueretur rationes detulisse, de eo Præfectus ærarii cognoscebat [7]. Quod intelligendum est de eo, qui se ad ærarium detulerit, quod capere non poterat, ut totum id ærarium colligatur, & ex eo pars dimidia sibi, secundum beneficium Hadriani, restituatur [8].

F *Arrianus Severus Præfectus ærarii, cum ejus qui tacite rogatus fuerat non capienti fideicommissum reddere, bona publicata essent, pronuntiavit nihilominus*

1 Novel. 80.
2 L. cum. tacitam. D. de jur. fisc.
3 L. cum quidam. D. de his quæ ut indig.
4 L. 2. §. hoc interdictum. D. ne quid in loc. public.
5 L. 1. §. ex illa. D. ad leg. Cornel. de falf.
6 L. 4. §. si bona. D. de fideicommissar. libertatib.
7 L. 15. §. fin. D. de jur. fisc.
6 L. Arrianus. D. eod.

nus jus deferendi ex Constitutione Trajani habere eum, cui fideicommissum erat relictum. Edictum illud Trajani a Paulo refertur libro septimo ad legem Juliam & Papiam [1].

Sanxit M. Antoninus primus, ut ad Præfectos ærarii Saturni unusquisque civium natos liberos profiteretur, intra tricesimum diem nomine imposito. Ad hanc rem per Provincias tabularium instituit: atque ita liberales causas munivit, Capitolino teste in *M. Antonino*. Ad quem Casaubonus: Non primus, inquit, sed vetus institutum renovavit: quod & Lipsius ad Tacitum *lib.* 5. *Annal.* pluribus persequitur. Hac de re Juvenalis *satyr.* 9.

Quod tibi filiolus, vel filia nascitur ex me?
Tollis enim, & libris Actorum spargere gaudes
Argumenta viri. Foribus suspende coronas,
Jam pater es.

Vetus Interpres; *Libris Actorum*, ait, *propter professionem scilicet, quia apud ærarium patres natorum deferebantur filiorum, vel nominum notitiam devulgare contestatione publica.*

Hinc Scævola libro nono Digestorum [2]: *Mulier gravida*, inquit, *repudiata, filium enixa absente marito, ut spurium in Actis professa est. Quæsitum est an is in potestate patris sit: & matre intestata mortua, jussu ejus hereditatem matris adire possit, nec obsit professio a matre irata facta. Respondit veritati locum superfore*, id est, de facti veritate quærendum.

Gordianus filium Gordianum, nomine Antonini, cum apud Præfectum ærarii, more Romano professus esset, publicis Actis ejus nomen inseruit, ait Capitolinus in *Gordianis*, qui improprie more Romano id factum tradit: nam Professio liberorum, non more, sed lege introducta est.

Sub Alexandro Principis ærarii cura a Præfectis ad Quæstores rediisse videtur: ille enim Ærarios Quæstores instituisse dicitur, qui de ære fisci ederent munera, eaque parciora, Lampridius in *Alexandro*. Sed observarunt ex veteribus libris viri perdocti, pro *Ærarios Quæstores* legendum *Arcarios*. Atque hi quidem munere Quæstoris alimentorum functi sunt, & in veteri Inscriptione Quæstores Arcarii leguntur, pag. 386. 3.

L. CASVRIO. L. F. AED. IIII. VIR. I. D
Q. ARC. PVBLIC. ET. PEC. ALIMENTAR.

Singularis littera, & mediata nomina denotant, *Quæstorem Arcarium publicæ & pecuniæ alimentariæ*.

Præfecti ærario præpositi, raro immutati, pecuniæ publicæ dispensatores erant, & ex mandato Principis præstabant sumtus, quos ille decernebat, Vopiscus in *Aureliano*. Magnam vere ærarii Præfectorum auctoritatem fuisse, vel ex hoc uno Plinii loco observamus: *Quid audes?* inquit lib. 9. epist. *ad Quadratum, quo ruis? quibus te periculis objicis? quid præsentibus confidis, incertus futurorum? lacessis hominem jam Præfectum ærarii, & brevi Consulem.* Sic Plinius ipse ab hac Præfectura ad Consulatum evectus est.

Utriusque tandem ærarii administratio a Constantini temporibus ad Comites S. L. & privatarum rejecta est. Sed jurisdictio apud Præfectos ærarii in Urbe & Procuratores Cæsaris in Provinciis remansit plurima: nam fisci Præfectus, qui ταμείυ προεςηκὼς Zosimo *lib.* 2. etiam de crimine cognoscebat; si quod ab aliquo commissum esset, qui sub eo militaret. Sic Fortunatianus Imperatorio fisco Præfectus, quemdam ex militantibus sub se, veneficii reum, de causa cognoscens verberibus subjecit: cumque ille tormentis coactus alios nominatim indicasset, tanquam sibi conscios; causæ ad Præfectum Prætorio transmissæ sunt, cum sub ejus imperio non essent, qui prius jus dicebat, Zosimus *lib.* 4.

In Urbe Roma Heliocrates fisco præfectus litteras Principis attulit, quæ jubebant omnium quicunque Stiliconis temporibus Magistratum gessissent, facultates publicari, congerendis fisco pecuniis occupatus dicitur, idem *lib.* 5. Nulla tamen in utroque C. Præfectorum Ærarii mentio habetur, sed Illustres tantum ærarii Comites produntur [1].

1 L. edicto. D. eod.
2 L. Imperatores. §. mulier. D. de probat.

CAP. XXXIII.

De Procuratore Cæsaris.

Fisci nomine, Ærarium Procurator Cæsaris, qui & Procurator Principis [2], & Procurator Imperatoris dicitur [3], Officium, & statio fiscalis significantur. Procurator Cæsaris eodem munere in Provinciis, quo Præfecti ærarii in Urbe, fungebatur: cognoscunt enim utrique inter fiscum & privatum.

Primus Augustus ex Dione *lib.* 53. Procuratores misit in Provincias suas ac Populi Romani: alios ex Equitibus, ex Libertis alios, qui publicos reditus colligerent, & mandata ejus exsequerentur: Τὺς ἐπιτρόπυς, οὕτω γὰρ τοὺς τάς τε κοινὰς προσόδυς ἐκλέγοντας καὶ προςεταγμένα σφισὶν ἀναλίσκοντας ὀνομάζεν, ἐς παντα ὁμοίως τὰ ἔθνη, τά τε ἑαυτοῦ δὴ καὶ τὰ τοῦ δήμυ, τοὺς ἐκ τῶν ἱππέων, τοὺς δὲ καὶ ἐκ τῶν ἀπελευθέρων.

Sed ante Augustum fuerunt Procuratores Syriæ, & capta Hierosolyma Pompejus Herodis Ascalonitæ filium Procuratorem Palæstinæ præfecerat, Παλαιςίνης ἐπίτροπον, quem Josephus vocat ἡγεμόνα Συρίας, lib. 2. *de bel. Judaico* cap. 9. qui in partem administrationis Provinciæ veniebat. Aliis in Provinciis, Procuratores ab Augusto constituti, solam rerum fiscalium administrationem sine jurisdictione habuerunt: usquedum auctore Claudio data est illis jurisdictio in causis fiscalibus, & pecuniariis inter fiscum & privatos. Precario hoc exegit Claudius a Senatu, ut quæ Procuratores sui statuerent in judicando, rata essent, ut Suetonius scribit in *Claudio* cap. 12. Cui Tacitus assentitur, lib. 12. *Annal. Eodem anno*, inquit ille, *audita vox Principis, parem vim rerum habendam a Procuratoribus suis judicatarum, ac si ipse statuisset. Ac ne fortuito prolapsus videretur, Senatus quoque Consulto cautum plenius, quam antea, & uberius.*

Non solum autem quæ judicata sunt, sed quæ gesta a Procuratore Cæsaris, sic ab eo comprobantur atque si a Cæsare gesta essent [4]. Quare eorum munus, *Procurationes amplissimas*, dixit Suetonius in *Galba* cap. 15. quas Imperatores suis familiaribus aut Viris receptæ auctoritatis mandare solebant.

Plinius Senior Procurator in Hispania fuit, *lib.* 3. *epist.* 5. Cornelius Tacitus Eques Romanus, Belgicæ Galliæ Rationes procuravit: ut Plinius ipse testatur lib. 7. *Hist.* cap. 16. qui non abs re Cornelium Equitem Romanum facit. Nam Procuratio Cæsaris Equestris est nobilitas, Tacitus in *Vita*

1 L. 3. C. de susceptorib. & arcar.
2 L. abesse. C. ex quib. caus. major.
3 L. fin. D. de jur. fisc.
4 L. 1. D. de Offic. Proc. Cæsar.

Agricolæ, nec Senatori committebatur nisi Senatoriam dignitatem dimitteret. Hinc Cornelius Fuscus, cum prima juventa quietis cupiditate Senatorium Ordinem exuisset, Procurationem Cæsaris adeptus est, Tacitus 2. *Hist.* & Terentius Junior Equestribus militiis atque etiam Procuratione Narbonensis Provinciæ functus, speratis honoribus, tranquillissimum otium prætulit, Plinius *lib. 7. epist.* 25. Recte dicit Plinius, *speratis honoribus*, & pessime Critici corrigunt, *spretis honoribus*. Etenim Procuratio Cæsaris aditus erat ad honores amplissimos, & Procuratori Cæsaris insignia Consularia quandoque decreto sunt, Tacitus 12. *Annal.* ac eorum plerosque Vespasianus Senatorii Ordinis honore percoluit.

Procuratores Cæsaris iidem Rationales appellati, ut ex titulo Digestorum clarum est, *de Officio Procuratoris Cæsaris vel Rationalis*. Notat Lipsius ad Tacitum lib. 12. *Annal.* Rationales a Procuratoribus differre; putatque Procuratores Remp. Rationales solum rem privatam tractasse, rationesque pecuniæ Principalis. In quo lapsus est: nam Procuratores Lampridius interpretatur Rationales in *Alexandro*: Ille enim, *Et quoniam*, inquit, *de publicandis Dispositionibus mentio contigit: ubi aliquos voluisset, vel Rectores Provinciarum, vel Præpositos facere, vel Procuratores, id est, Rationales*. Ad quem notat Casaubonus, Procuratores Principum a posteriori ætate Rationales dictos: quod nullo Auctore probari potest. Imo ætas posterior huic opinioni refragatur. Nam Capitolinus posterioris ævi Scriptor, Rationalem a Procuratore separat: *Erat*, inquit in *Maximin. duob. fisci Procurator in Libya, qui omnes Maximini studio spoliaverat. Hic per rusticanam plebem, deinde & quosdam milites interemtus est, per eos qui Rationalem in honorem Maximini defendebant*.

Rationalem, ait Casaubonus, vocat quem modo Procuratorem dicebat. Quod ut nobis persuadeat, mutat lectionem, atque *inter eos* legendum scribit, non *per eos*. Sed vulgata lectio, ut monuimus, retinenda est [1]. Nam Capitolinus cum fisci Procuratorem a Rationali separat, de Rationali seu Procuratore privatæ rationis loquitur, vel patrimonii sacri, qui alius est a Procuratore Cæsaris & Rationali, qui in libris Basiliicῶν καθολικὸς dicitur. Sic Rationalis patrimonii, qui per Africam constitutus est, alius est a Rationali fisci; ut Magister privatæ rei, alius a Procuratore Cæsaris: nam Procurator Cæsaris, vel Rationalis, jurisdictionem habuit: at Rationales privatæ rei, vel patrimonii, reditus & possessiones ex fisci patrimonio curabant [2].

Sæpe tamen Juris Auctores & Imperatores ipsi promiscue Cæsaris & fisci appellationibus utuntur, Cujacius lib. 21. *Observat.* cap. 11. Ut res privatæ etiam patrimoniorum dicuntur, & Rationales privatæ rei cum Rationalibus patrimonii confunduntur: cum tamen, ut dictum est, Procuratores Cæsaris, vel Rationales de causis fisci judicarent. At Rationalis, qui patrimonii fundos tractabat, & a Colonis & Emphyteuticariis canonem & pensiones exigebat, ut Procurator privatæ rei, Principis rei familiari impositus erat, ut Tacitus loquitur lib. 13. *Annal.*

At Procurator Cæsaris, vel Rationalis, Judicis partes sustinebat, & in Provinciales maximam potestatem exercebat, quos pro arbitrio facultatibus privare poterat. *Querebantur Britanni in Provinciam redacti, singulos sibi olim Reges fuisse, nunc binos imponi, e quibus Legatus in sanguinem, Procurator in bona sæviret*, Tacitus in *Vita Agricolæ*. Recte, *in bona*, cum in sanguinem Procurator non posset.

1 Vid. sup. cap. 18.
2 L. 2. C. T. de jur. fisc.

Nam merum imperium Procurator Cæsaris non habuit, nisi in partem administrationis Provinciæ venisset. Quare Callistratus libro sexto de Cognitionibus scripsit [1]: *Curatores Cæsaris jus deportandi non habere, quia hujus pœnæ constituendæ jus non habent. Si tamen quasi tumultuosum, vel injuriosum adversus colonos Cæsaris prohibuerint in prædia Cæsariana accedere, abstinere debebit*. Sed lex Constantini Callistrato adversari videtur [2]. Ille enim ad Florentinum Rationalem rescripsit, *Reo exhibito statim quæstionem fieri debere, ut noxius puniatur, innocens absolvatur*. Sed hæc lex est sub titulo de custodia Reorum, in quo nihil de pœna. Deinde quæstionem fieri jubet Constantinus, quod est de Reorum crimine quæri; quod Procurator Cæsaris potuit in causa fisci: sed post interrogationem eos remittere vinctos debet ad Magistratum qui Provinciæ præest, si graviora eorum crimina essent. Sic Irenarchæ cum apprehenderint latrones, interrogant eos, & interrogationes litteris inclusas atque obsignatas ad cognitionem Magistratuum mittunt [3]. Hoc ita tamen in Procuratore Cæsaris, ut Præses vel Proconsul statuat de pœna Rei: Procuratori autem de bonis ejus integra cognitio servetur. Ut si quæratur an quis sibi mortem consciverit, metu pœnæ, ac propterea bona ejus fisco vendicari debeant: cum non amplius de pœna, quia crimen morte exstinctum est, sed de bonis fisco quæsitis agatur: Procuratoris Cæsaris notio est, nec ad Proconsulem, aut Præsidem advocari causa potest [4].

Apud Procuratorem Cæsaris causa etiam civiliter agi potest, defunctis homicidii Reis, sed non defensæ mortis quæstionem apud illum tractari non oportet, priusquam de crimine constiterit, apud eum cui convictis pœnam irrogare licet: tum demum bona a fisco peti possunt [5]. Nec quidem Procurator Cæsaris de capite servi judicare potuit. Quare si improfessus servus fuerit, & probetur in commissum cecidisse, aut uxorem domini corrupisse dicatur, aut aliquid gravius admisisse: cognoscit quidem Procurator; & si in iis causis esse compertus sit, æstimatur, & ad pœnam domino traditur [6].

Singularis casus est, quo in civilibus fisci Procuratori Præses adjungitur: si adversus fiscum in integrum restitutio postuletur: tum enim Procurator Cæsaris una cum Præside, præsente fisci Patrono, adiri debet [7]. Quod si quid a Procuratore judicatum est inter Majores, id per in integrum restitutionem, Præsidis sententia rescindi non potest: Princeps enim solus contra sententiam Procuratorum suorum in integrum restituere solet [8].

At in causa Minoris, in qua de restitutione non agitur, Procurator Cæsaris sententiam dicit, illamque solus exsequitur, ut ex illius Actis colligitur a Scævola relatis: „ Defendente, *inquit* [9], Tutore, „ pupillus condemnatus ex contractu patris, acce- „ pit Curatorem, inter quem & Creditorem Acta

1 L. 3. D. de Offic. Procurat. Cæsar.
2 L. 1. C. de custod. Reor.
3 L. Divus Hadrianus. §. sed & caput. D. de custod. Reor.
4 L. 2. C. ubi caus. fiscal.
5 L. 1. C. eod.
6 L. interdum. §. idem autem. D. de Publicanis.
7 L. 2. C. si advers. fiscum.
8 L. 1. C. ubi & apud quem in integr. restit.
9 L. defendente. D. de auctorit. tutor.

» facta sunt apud Procuratorem Cæsaris infra scri-» pta. Priscus Procurator Cæsaris dixit, Faciat ju-» dicata. Novellius Curator dixit, Abstineo pupil-» lum. Priscus Procurator Cæsaris dixit, Respon-» sum habes: scis quid agere debeas. Quæsitum est » an secundum hæc acta Adolescens a patris bonis » abstentus sit; & respondit Scævola, proponi ab-» stentum.

Si quis vero rem fisci lite pulsaverit, Rationali præsente confligere debet; quo defensante & controversia omnis agitatur, & Judex eam sententiam decernit, quam juris æquitas postulaverit [1]. Quod de Rationali καθολικῷ intelligi non potest, sed de eo cui privatæ rei alicujus cura commissa est. Etenim Procurator Cæsaris, vel Rationalis dicitur, non solum cui rerum cujusque Provinciæ cura mandata est, vel, ut Tacitus loquitur lib. 13. *Annal.* qui Provinciam obtinet: sed & is, qui curam rerum habet quamvis non omnium [2]. Atque hic nulli præest jurisdictioni.

Quare ubi in Provincia Procurator Cæsaris non est, Præses Provinciæ adeundus est, quoties de fiscali causa agitur, qui negotium præsente Rationali terminet [3]. Sed si Procurator fuerit in Provincia, apud eum omnes fiscales Provinciæ causæ disceptabantur. „ Ut si quæstio inferretur filiis, qui „ Pupilli non essent, quod tabulæ testamenti patris „ eorum, qui a familia interfectus dicebatur, prius„ quam quæstio de servis haberetur, apertæ & re„ citatæ sunt; propter amplissimi ordinis consul„ tum hereditas a fisco vindicatur, & ideo agi cau„ sa apud Procuratorem Cæsaris debet [4]. Apud eum etiam causa agitur, si jure successionis bona ad fiscum pertinent, vel si illa ut vacantia fiscus tenet [5]. Generaliter de his omnibus cognoscit, quæ ut indignis auferuntur. Ut si filius emancipatus contra tabulas honorum possessionem patris, ut præteritus, petierit, & ex substitutione impuberis adierit hereditatem. Item si quis contra mandata uxorem duxerit in ea Provincia, in qua Officium gerit, aliaque hujusmodi facta sint, contra leges, vel mandata Principum, quæ legibus variis continentur.

Procurator Cæsaris cognoscebat de prædiis ab eo venditis, si super iis quæstio moveretur [6]: & Procurator illius anni, quo res debitoris fisci vendita est, omissis solemnitatibus, de restitutione judicat [7]. Quod si ancilla exportanda venit, nec exportata est, sed ab Emtore in eadem civitate morante, emta & manumissa est; adversus legem venditionis libera fieri non potuit: atque ideo Procurator Cæsaris suis partibus fungitur [8], id est, ancillam fisco adjudicabit, nisi si Emtor manus injectionem exceperit [9].

Procuratori vero Cæsaris interdicta est cognitio quarumdam rerum, quæ in causis incidunt: nam status causas Procurator examinare non potest [10]: *Sed si quæ causæ libertinitatis & servitutis in Provinciis inter fiscum & privatos exorirentur, ad Rationalem, vel Magistrum rei privatæ, unde motæ sunt quæstiones, remittuntur* [11]: *Si quæ vero ingenuitatis essent, a Rectore Provinciæ examinantur.*

Præterea Procurator in lite privatorum jus non habet Judices dandi, & frustra provocaretur ab ejus sententia, quæ non tenet [12]. Si tamen priva-
A ti ejus sententiam elegerint, acquiescere debent rei ex illorum consensu judicatæ [1]. Nec etiam Procurator multæ dicendæ jus habet, sed solum jus fisci exsequitur [2]. Item a Procuratore Cæsaris res distrahi non debent quæ in controversia sunt, ut nec res nexæ pignori: nec enim debet Procurator jura creditorum lædere [3]. Quod si rem aliquam vendiderit, per fraudem, aut collusionem, nimis exiguo pretio, non servata hastarum solemnitate, Rationalis in actu constitutus venditionem revocabit, debitore fisci satisfaciente [4].

Quod si Procurator venditionis, vel donationis, vel transactionis causa quid agat, nihil agit:
B non enim alienare ei rem Cæsaris, sed diligenter gerere commissum est [5]. *Est autem hoc præcipuum in Procuratore Cæsaris, quod ejus jussu servus Cæsaris adire hereditatem potest, si Cæsar hæres instituitur: nam miscendo se opulentæ hæreditati Procurator heredem Cæsarem facit* [6]. Recte Accursius *præcipuum* interpretatur singulare & speciale, id est, contra receptam juris rationem: nam per Procuratorem hereditas acquiri non potest [7], quia aditio hereditatis, animi magis est quam facti [8].

Magna vero fuit Procuratorum Cæsaris aucto-
C ritas, sed major rapacitas: nam brevius iter credebatur acquirendæ pecuniæ per Procurationes negotia Principis administrare, Tacitus lib. 16. *Annal.* Quare Procuratorum rapacissimum quemque Vespasianus ad ampliora Officia ex industria solebat promovere, quo locupletiores mox condemnaret, Suetonius in *Vespasiano* cap. 16. Quibus quidem vulgo pro spongiis dicebatur uti, quod quasi & siccos madefaceret, & exprimeret humentes. Cum de hac rapacitate Tacitus loquitur lib. 1. *Historiar. Quid enim*, ait, *non auderent illi, qui interiorem potentiam adepti sunt, & quorum acta gestaque sic comprobantur, quasi a Principe*
D *gesta essent?*

L. Capito cum a Tiberio Procurator Asiæ constitutus esset, jusque illi solum in servitia & pecunias familiares datum, vim Prætoris ipse usurpavit, manibusque militum usus ad spoliandos socios, idem lib. 4. *Annal.* Procurator Cappadociæ Pelignus, Claudio perquam familiaris, auxiliis Provincialium contractis, tanquam recuperaturus Armeniam, dum socios magis quam hostes prædatur, abscessu suorum & incursantibus Barbaris, præsidii egens ad Rhadimistum venit; donisque ejus evictus ultro regium insigne sumere cohortatus est, sumentique auctor fuit & satel-
E les idem lib. 12. *Annal.*

Fuere tamen quidam Procuratores Provinciæ integerrimi viri, qui tranquillissimum otium summis honoribus prætulerunt: nullaque occasione corrupti, ab insito sapientiæ & abstinentiæ amore usquam deflexerunt. *Sunt quidem*, ait Plinius lib. 7. epist. *ad Rufum*, *ut in castris, sic in litteris plures cultu pagano, qui cincti & armati, & quidem ardentissimo ingenio, non in villa, sed Athenis vivere videntur.* Sed quantum Eruditorum, aut modestia ipsorum, aut quies operit & subtrahit famæ; quam magis viri boni fugiunt, quo tranquillitate animi in soli-
F tudine delectantur?

1 L. 5. C. T. de iurisdiction.
2 L. qui mittuntur. §. Procurator. D. ex quibus. caus. major.
3 L. fundus. D. de rescindi vendit.
4 L. 3. C. de his quibus ut indign.
5 L. 10. C. de inoffic. testam.
6 L. 4. T. ubi caus. fisc.
7 L. 1. C. de jur. hastæ fiscal.
8 L. 3. C. si servus exportand. ven.
9 L. Titius D. de serv. exportand.
10 L. 2. C. ubi causa status.
11 L. 5. C. eod. 12 L. 1. C. de pedaneis judicib.

1 L. 1. C. de jurisdict. omn. judic.
2 L. 2. C. de mod. mult.
3 L. res quæ. D. de jur. fisc.
4 L. fin. C. si advers. fisc.
5 L. 1. §. si rem. D. de Offic. Procur. Cæs.
6 D. l. 1. §. fin. D. eod.
7 L. per Procuratorem. D. de acquir. hered.
8 L. pro hered. D. eod.

CAP. XXXIV.

De Procuratore Cæsaris, vices Præsidis agente.

PRocuratores Cæsaris, qui in Provinciis partibus Præsidum fungebantur, in antiquis Inscriptionibus Procuratores & Præsides vocantur. Fragmentum Romæ, pag. 493. 6.

. . . .
PRAEF. CLASS. BRIT. ET. MOESIC
PROC. ET. PRAESIDI. ALPIVM

Item, pag. 487. 6.

D. M. S.
P. VIBI. P. F. MARIANI. E. M. V. PROC
ET. PRAESIDI. PROV. SARDINIAE

Singulares litteræ E. M. V. *Egregiæ memoriæ virum* significant. Hic etiam Procurator, & Præses, Procurator & Prolegatus legitur, pag. 376. 6.

Q. CAICILIO. CISIACO
PROCVR. AVGVSTOR. ET. PROLEG
PROVINCIAI. RAITIAI. ET. VINDELIC

Tritum est, Præsides Legatos Cæsaris appellari [1]: hinc Procurator, qui Præses, Prolegati sibi nomen assumit, quasi pro Præside aut Legato ageret, quorum jure uteretur. Ei enim permissa sunt eadem quæ Præsidi, cujus vices tuetur, & ex omnibus causis, quibus, vel Præfectus Urbi, itemque Consules, Prætores ceterique Romæ cognoscunt, Procurator ille notionem habuit ut Præses. Quæ omnia non habet is, cui Præses mandavit jurisdictionem. Etenim quæcunque lege, vel Senatus Consulto, vel Constitutione Principis tribuuntur, mandata jurisdictione non transeunt; sed ea tantum quæ jure Magistratus [2].

Vices quidem Magistratuum ad regendas Provincias aliave Officia, temporis causa nonnunquam a Principe mandari solebant: Præside videlicet defuncto, aut alia qualibet causa necessaria absente, vel impedito: quod ad Procuratores Cæsaris trahi non posse quidam putaverunt. Nam in iis Provinciis, quas Præsides obtinebant, si ampliores essent, Procuratores vice illorum fungebantur in aliqua Provinciæ parte, vel in tota, si modica esset: ut promptiores ad rebellionem animos continerent, & jura fisci facilius exsequerentur, quæ motus & seditiones plerumque excitabant: quibus cito occurri debuit, nec Præsidis auxilium, qui variis in locis morabatur, serius implorandum, aut exspectandum. Sic Noricum, Dacia, Thracia, duæ Mauritaniæ, & quædam aliæ a Procuratoribus cohibentur, ait Tacitus lib. 1. *Hist.* hoc est, partes harum Provinciarum, quæ Præsides & Consulares habuerunt, vice eorum Procuratores administrarunt. Cohibere autem interpretor, non ἐπέχειν solum, quod est pro potestate regere, sed quadam severitate continere. Sic de Trajano Plinius in *Panegyrico*, *Eadem severitate fiscum, qua ærarium cohibes.*

Animadverto primum Judæam Procuratoribus traditam, qui vicem Præsidis gererent. Primus Procurator Judææ fuit Sabinus sub Augusto, Σαβῖνος ἐπίτροπος Καίσαρος, Josephus lib. 17. *Antiq.*

A *Judaic.* cap. 12. Sabino successit Coponius: huic Annius Rufus, sub quo Augustus fato functus est, A Tiberio missus Valerius Gratus, quem Ἰουδαίοις ἐπάρχοντα vocat Josephus. lib. 8. *Antiq.* cap. 3. quod Præsidis vices exerceret. Hic cum annis undecim Judææ præfuisset, Pontius Pilatus illi successor missus est, Πιλᾶτος διάδοχος αὐτῷ ἧκεν. Διάδοχοι proprie sunt qui in Imperio, aut Prætura succedunt. Unde colligo Valerium Gratum, cui Pilatus successit, Procurationem Cæsaris tum vice Præsidis primum peregisse. Pilatus tamen ἐπίτροπος a Josepho lib. 2. *de bello Jud.* cap. 8. appellatur, qui postea ἡγεμὼν Συρίας *lib. eod.* cap. 9. At Philo B in *Legation. ad Cajum*, Πιλᾶτος ἦν τῶν ὑπάρχων ἐπίτροπος ἀποδεδειγμένος τῆς Ἰουδαίας: natura rigidus, & qui flecti non poterat, implacabilis & superbus. Hunc Judæi ita exasperarunt, ut veritus sit, ne si mitteretur legatio, cetera quoque detegeret ejus crimina; venditas sententias, rapinas, injurias, clades, tormenta, crebras cædes indemnatorum, crudelitatem sævissimam: Καταδείσαντα μὴ τὸ ὅτι πρεσβευσάμενοι, καὶ τῆς ἄλλης αὐτοῦ ἐπιτροπῆς ἐξελέγξωσι τὰς δωροδοκίας, τὰς ὕβρεις, τὰς ἁρπαγάς, τὰς αἰκίας, τὰς ἐπηρείας, τοὺς ἀκρίτους καὶ ἐπαλλήλους φόνους, τὴν ἀνήνυτον καὶ ἀργαλεωτάτην ὠμότητα διεξελθόντες. En Procuratorum rapacitatem C & infandam auctoritatem in uno Pilato, quæ ad successores transierunt.

Unus Judææ Procurator prætermittendus non est, Felix Pallantis Claudii Principis liberti frater, de quo Tacitus lib. 12. *Annal.* „Felix, *ait*, „Judææ impositus intempestivis remediis delicta „accendebat, æmulo ad deterrima Ventidio Cumano, cui pars Provinciæ habebatur: ita divisis, ut huic Galilæorum natio, Felici Samaritæ „parerent; discordes olim, & tum contemptu re„gentium, minus coercitis odiis. Igitur raptare „inter se, immittere latronum globos, compone- D „re insidias, & aliquando præliis congredi, spolia„que & prædas ad Procuratores referre. Arsisset„que bello Provincia, ni Quadratus Syriæ Rector „subvenisset. Nec diu adversus Judæos, qui in „necem militum proruperant, dubitatum, quin „capite pœnas luerent. Cumanus & Felix conten„tionem afferebant, quia Claudius causis rebellio„nis auditis, jus statuendi etiam de Procuratori„bus dederat. Sed Quadratus Felicem inter Judi„ces ostentavit, receptum in tribunal, quo studia „accusantium deterrerentur: damnatusque flagi„tiorum, quæ duo deliquerant, Cumanus; & „quies Provinciæ reddita. Paulo aliter Josephus E lib. 20. *Antiq.* cap. 5. & lib. 2. *de bello Judaico* cap. 11. sed ex illo & Tacito observamus duos in una Provincia Procuratores impositos, Cumanum & Felicem, qui utrique Præsidis vices sortiti sunt; atque eidem Provinciæ præfuisse Præsidem Quadratum, cui jus statuendi de Procuratoribus datum, de quibus alioqui solus Princeps cognoscere potuit. Quare verisimilius est, quod Josephus tradit, Primores Judæorum, simulque Cumanum Procuratorem, Quadratum jussisse ire in Italiam, ad Imperatorem, qui eos, qui ad judicium venerant, F supplicio tradidit: Cumanum vero multavit exsilio: Josephus lib. 20. *Antiq. Jud.* cap. 5. τοὺς μὲν ἀναβάντας πρὸς αὐτὸν, ἐκέλευσεν ἀναιρεθῆναι· τῷ Κουμάνῳ δὲ φυγὴν ἐπέβαλε. Hac in re Josephum sequor, qui eo tempore vixit quo hæc gesta sunt, & patriæ suæ historiam cum magna fide texuit. Ille nihil de Felice tribunali adsidente loquitur, sed tantum post Cumani exsilium sumtaque supplicia, Felicem missum Procuratorem in Judæam: Πέμπει δὲ καὶ Κλαύδιον Φήλικα ἀδελφὸν Πάλλαντος, τῶν κατὰ τὴν Ἰουδαίαν προστησόμενον πραγμάτων. Potuit tamen Felix Præsidi adsidere, ea maxime tempe-

1 L. legatus. D. de Offic. Præsid.
2 L. 1. D. de Offic. ejus cui mandat. jurisdict.

ſtate, qua ſumma rerum penes Pallantem fratrem ejus erat, cujus gratiam Quadratus ut ceteri Magiſtratus omnes ambiebant. Hoc enim in fiſci cauſis conſuetum erat, ut Procuratores, licet liberti Principis, in diſquiſitione cauſarum, de his cum Præſide ſtatuerent & una judicarent. Quod ex Epiſtola Trajani ad Plinium obſervamus: *Nicenſibus*, inquit *lib.* 10. *epiſt.* 89. *qui inteſtatorum civium ſuorum conceſſam vindicationem bonorum a D. Auguſto affirmant, debebis vacare, contractis omnibus perſonis, ad idem negotium pertinentibus, adhibitis Virdio Gemellino & Epimacho liberto meo Procuratoribus, ut æſtimatis etiam iis, quæ contradicuntur, quod optimum credideritis, ſtatuatis.*

Ad Judæos & Felicem redeo, qui ἡγεμὼν in *Actis Apoſtolorum* vocatur: nam qui in partem adminiſtrationis Provinciarum veniebant, quaſi Legati, vel Præſides, ἡγεμόνες dicebantur Cujac. lib. 19. *Obſerv.* cap. 13. Felix eo nomine de Pauli Apoſtoli cauſa cognovit, quem ex Tertulli Judæorum Oratoris oratione, Judæi apprehenſum voluerunt ſecundum legem ſuam judicare. Sed ſuperveniens Lyſias Tribunus Paulum de manibus illorum eripuit, juſſitque accuſatores ire ad Felicem *Act.* 24. Ὃν καὶ ἐκρατήσαμεν, καὶ κατὰ τὸν ἡμέτερον νόμον ἠθελήσαμεν κρίνειν. Παρελθὼν δὲ Λυσίας χιλίαρχος, βίᾳ πολλῇ ἐκ τῶν χειρῶν ἡμῶν ἀφείλετο, καὶ πρὸς σε ἀπέστειλε, κελεύσας καὶ τοὺς κατηγόρους αὐτοῦ ἔρχεσθαι.

Hæc attuli ut probem Judæos de capite judicare ſolitos, ſi Procurator Cæſaris abſens eſſet: tunc enim licebat ſummo Pontifici cum Concilio lege agere, & animadvertere ſi quis impietatis reus factus eſſet. Hoc perſpicue Joſephus lib. 20. *Antiq.* cap. 8. *Mortuo Feſto*, inquit, *Cæſar Albinum Præſidem in Judæam miſit. Ananus ſummus Pontifex audax & ferox ingenio, ſecta Sadducæus, quod hominum genus apud Judæos eſt ſeveriſſimum. Talis cum eſſet, mortuo Feſto, Albino adhuc agente in itinere, concilium Judicum advocat, tempus opportunum ſe nactum ratus, ſtatutum coram eo fratrem Jeſu Chriſti Jacobum nomine, & una quoſdam alios reos impietatis peractos, lapidandos tradidit:* Ἅτε δὴ οὖν τοιοῦτος ὢν Ἄνανος, νομίσας ἔχειν καιρὸν ἐπιτήδειον τὸ τεθνάναι μὲν Φῆστον, Ἀλβῖνον δὲ ἔτι κατὰ τὴν ὁδὸν ὑπάρχειν, καθίζει συνέδριον κριτῶν. καὶ παραγαγὼν εἰς τὸν ἀδελφὸν Ἰησοῦ τοῦ λεγομένου Χριστοῦ, Ἰάκωβος ὄνομα αὐτῷ, καί τινας ἑτέρους, ὡς παρανομησάντων κατηγορίαν ποιησάμενος παρέδωκε λευσθησομένους.

Hoc & Scaliger in *Animadverſionibus ad Euſebii Chronicum* annotavit. Falluntur, inquit, Judæi recentiores, qui judicia ſibi dicunt a Romanis ſublata fuiſſe annis quadraginta ante excidium templi: hoc enim accidit uno & ſeptuaginta annis ante Hieroſolymorum caſum, Archelao Viennam relegato, Præſes quidem aut Procurator pauca reliquerat conſeſſui Judæorum, eaque minimi momenti, cum iis præterea quæ ad eorum leges, ritus, ceremonias & cultus pertinebant.

Hinc illud Pilati de Chriſto Domino ad Judæos *Joan.* cap. 18. *Accipite eum vos, & ſecundum legem veſtram judicate eum.* Cui Judæi: *Nobis non licet interficere quemquam.* Quod ſcilicet præſens eſſet Pilatus; quodque non violatæ legis ſolum, ſed majeſtatis Chriſtum accuſarent, quia ſe Regem dixiſſet.

Paulus vero accuſatus extra urbem Hieruſalem, ut auctor ſeditionis Sectæ Nazaræorum, & qui templum violare conatus eſſet; quem Felix Feſto ſucceſſori vinctum reliquit, a quo Paulus Cæſarem appellavit. Unde liquet, in cauſa capitis,

A appellationis auxilium promtum fuiſſe. Notat Antonius Mercator, vel certe ſub illius mutuato nomine Cujacius, *ad libros Animadverſionum Roberti* lib. 1. cap. 21. ex Ulpiani libro nono de Officio Proconſulis, Inſulæ Cretæ Procuratorem, qui illam Provinciam regit, licet de capitalibus cauſis cognoſcere non ſoleat; tamen de lege Fabia & lege Julia de Adulteriis poſſe cognoſcere, ex Imperatoris Antonini Conſtitutione. Hoc quidem in Digeſtorum libris aliter invenitur; ſed Ulpiani Fragmentum in Legum Moſaicarum collectione ſic conceptum eſt: *Frequens eſt legis Fabiæ cognitio in tribunalibus Præſidum.*
B *Quanquam quidam Procuratores Cæſaris uſurparint tam Romæ quam in Provinciis. Sed enim eo perventum eſt Conſtitutionibus, ut Romæ quidem Præfectus Urbi ſolus ſuper ea re cognoſcat, ſi intra milliarium centeſimum ſit: enimvero ſi ultra centeſimum, Præfectorum Prætorio erit cognitio: in Provinciam enim Præſidum Provinciarum. Nec aliter Procuratori Cæſaris hæc cognitio injungitur, quam Præſidis partibus in Provincia fungatur. Plane poſt ſententiam de Fabia latam, Procuratoris partes ſuccedunt. Hujus certæ ad tamen Procuratori qui illam Pro-*
C *vinciam regit, licet de capitalibus cauſis cognoſcere nec ſoleat; tamen ut de lege Fabia poſſit cognoſcere, Imp. Antoninus conſtituit. Idem legis Juliæ de Adulteriis coercendis Conſtitutione Imp. Antonini quæſtionem accepit. Lege autem Fabia tenetur, qui civem Romanum, eundemque qui in Italia liberatus ſit, celaverit, vinxerit, vinctumque habuerit, vendiderit, emerit, quive in eam rem ſocius fuerit*, Collat. leg. Moſaic. *tit.* 14. de Plagiariis.

Hæc omnino aliena ſunt ab eis, quæ ex eodem libro Ulpiani de Officio Proconſulis habentur in Pandectis [1]. Quare mihi valde ſuſpecta ſunt, ma-
D xime cum corrupta hæc male cohærens lectio ſit. Deinde quia nuſquam valet Procuratoris ſententia ſi vicem Præſidis non tueatur, qui legi Fabiæ locum eſſe pronuntiavit. Cum ejus legis diſceptatio ad Præſidis Provinciæ pertineat notionem [2]. Quare Mercatoris conjecturam non admitto, qui corrupta hæc verba, *hujus certæ ad tamen Procuratori*, ſic emendat, *inſulæ Cretæ Procuratori*. Sed magis puto delenda eſſe hæc uſque ad ea quæ ſequuntur, *lege autem Fabia*, quaſi ſuppoſita: nec enim ulla ſunt veſtigia Conſtitutionis Imp. Antonini, nec ulla ratio cur Cretæ Inſulæ Procuratori hoc ſpeciali lege mandatum ſit.

E Magnæ vero fere ſemper diſſenſiones fuerunt inter Provinciarum Rectores & Procuratores. Et merito Agricolam laudat Tacitus in *illius Vita*, quod cum Aquitaniæ Præpoſitus eſſet, procul fuerit a contentione adverſus Procuratores. Unus Hadrianus antequam imperaret, cum Legatus Prætorius in Pannoniam inferiorem miſſus eſſet, Procuratores latius evagantes coercuit, id eſt, ultra terminos poteſtatis delatæ procurrentes in officio continuit, Poſt eum Gordianus ſenior Proconſul Africæ, Rationalem, ſeu Cæſaris Procuratorem, acrius contra plurimos ſævientem, ſibique ultra Procurationem omnia vendicantem,
F fortiter retudit, Capitolinus in *Gordiano*. Quod pauci auſi ſunt; propter ſummam Procuratorum auctoritatem. Quare Alexander Imp. recte dicebat, Procuratorem Cæſaris, qui illius Rationes tractaret, malum neceſſarium videri, Lampridius in *Alexandro*.

1 L. 2. D. de lege Fabia.
2 L. 4. C. ad Leg. Fab.

CAP. XXXV.

De Cæsaris Procuratoribus diversarum rerum, & non omnium.

PRocurator vicesimæ hereditatium, Principis Procurator appellatur ab Æmilio Macro, qui duos libros scripsit ad hanc legem vicesimæ [1]. Primus tamen illam Aulus Ofilius, qui in Equestri Ordine perseveravit, Cæsari familiarissimus, commentariis suis illustravit [2]. Legem vicesimæ Cn. Manlius Consul primus tulit, de quo Livius *lib.* 7. *Ab altero Consule Cn. Manlio Collega C. Martii nihil memorabile gestum, nisi quod legem novo exemplo ad Sutrium in castris tributim tulit, de vicesima eorum, qui manumitterentur. Patres, quia ea lege haud parvum vectigal inopi ærario additum esset, Auctores fuerunt.*

Hoc vectigal ab eodem Livio aurum vicesimarium appellatur *lib.* 27. Ille enim: *Cetera expedientibus, quæ ad bellum opus erant, Consulibus aurum vicesimarium, quod in sanctiore ærario ad ultimos casus servaretur, promi placuit. Promta ad quatuor millia pondo auri.* De hac vicesima Tullius lib. 2. *ad Attic.* epist. 16. *Portoriis Italiæ sublatis, agro Campano diviso, quod vectigal superest domesticum, præter vicesimam? quæ mihi videtur una conciuncula, clamore pedisequorum nostrorum esse peritura.*

Hanc vicesimæ legem, post trecentos & triginta ferme annos, Augustus ampliavit. Instituit enim ut vicesima pars hereditatium ac legatorum, exceptis iis quæ proxime genere junctis ac pauperibus morte aliorum relinquebantur, in ærarium militare inferrentur: quasi scriptum in Cæsaris commentariis id tributi genus reperisset, Dio *lib.* 55. *Τὴν δ' εικοστὴν τῶν τε κλήρων, καὶ τῶν δωρεῶν, ἃς ἂν οἱ τελευτῶντές τισι (πλὴν τῶν πάνυ συγγενῶν, ἢ καὶ πενήτων) καταλείπωσι, κατεστήσατο, ὡς καὶ ἐν τοῖς τοῦ Καίσαρος ὑπομνήμασι τὸ τέλος τοῦτο γεγραμμένον εὑρών.*

De vicesima fuse Plinius: *Onera imperii*, inquit in *Panegyrico*, *pleraque vectigalia institui coegerunt: his vicesima reperta est, tributum intolerabile, & facile heredibus duntaxat extraneis, domesticis grave.* Nerva multos necessitate vicesimæ solvit: Trajanus & M. Antoninus temperarunt; postremo recisa omnino est.

De vicesima scripsit Paulus lib. 4. *Sent.* tit. 6. sed illius solum caput attigit, quod de aperiendis tabulis testamenti cavit, ut scilicet testamentum statim post mortem testatoris aperiretur, a præsentibus intra triduum vel quinque dies; ab absentibus quoque intra eos dies cum supervenerint: nec enim oportet testamentum Heredibus aut Legatariis, aut Libertatibus, quam necessario vectigali (vicesimæ scilicet) moram fieri. Hadrianus constituit edicto, ne liceret appellare si testamentum aperiri Judex pronuntiaverit, quia res dilationem non reciperet [3]. Hoc Hadriani edictum sub occasione vicesimæ partis hereditatis introductum est, & a Justiniano antiquatum, quia vicesima hereditatis ex Romana Republica recessferat [4]. De Procuratore vicesimæ lapis vetus, pag. 359. 3.

TI. APPAEO. T. F. VEL.
ALFINIO. SECVNDO
PROC. AVGVST. XX. HERED

1 Tit. l. nulli. D. de transact.
2 L. 2. §. ab hoc plurimi. D. de orig. jur.
3 L. fine. D. de appellationib. non recip.
4 L. 3. C. de edict. D. Hadriani tollend.

A Item hic alius, pag. 389. 2.

T. CL. CANDIDO. COS
PROC. XX. HERED. PER
GALLIAS. LVGDVNENSEM. ET
BELGICAM. ET. VTRAMQ.
GERMANIAM

Εἰκοστὴ, vicesima: Εἰκοστωνὴς, ὁ τὰς εἰκοστὰς ἀπαιτῶν, Gloss. vet. vicesimarius, qui vicesimæ rationem exigit. Legitur & in Inscriptionibus Procurator stationis hereditatium, pag 451. 3.

B PETRONIAE. SABINAE. FILIAE
L. PETRONI. SABINI. P. P. BIS
PROCVRATOR. AVGG. STATIONIS
HEREDITATIVM. ITEM. PROVINCIAE. NARBONENSIS

Et Promagister xx. hereditatium pag. 426. 5.

C. IVNIO. C. F. Q. VIR. FLAVIANO
PROC. A. RATIONIBVS. PROC
PROVINCIARVM. LVGDVNENSIS. ET
AQVITANICAE. PROC. HEREDITAT.
C PROMAGISTRO. XX. HEREDITATIVM

Promagistrum hic interpretor Supprocuratorem: etenim Procuratores Magistri vocati. Atque hanc meam interpretationem juvat Inscriptio hæc alia, pag. 591. 1.

D. M. S.
AELIAE. AGRIPPINAE. CONIVGI
KARISSIMAE. HYPATICVS. AVGG. LIB
SVPPROC. XX.

D De variis Procuratoribus, quorum alias meminimus, nihil repeto: iis tantum immorabor, quos præterire non possum, quales sunt Actores & Procuratores rei privatæ. De Actoribus loquar tantum qui in fisci commodis occupantur. Ii quidem servi sunt, quos Procuratores Cæsaris alienare vetantur, & si manumissi fuerint, revocantur ad servitutem [1]. Atque hi Actores parum a Procuratoribus minoribus differebant, cum eadem negotia tractarent. Hinc titulus C. T. *de Actoribus & Procuratoribus & Conductoribus rei privatæ*, qui ad solutionem canonum compelli possunt manu E militari [2].

De hujusmodi Actoribus & Procuratoribus intelligendus est locus ille celebris Plinii in *Panegyrico*: Actori fisci & Procuratori dicere licet: *In jus veni: sequere ad tribunal.* Sors & urna fisco Judicem assignat. Licet rejicere, licet exclamare, *Hunc nolo: Eodem foro utuntur Principatus & libertas.* Quod de Procuratoribus Cæsaris accipiendum non est, de quibus idem Plinius: *Eos Procuratores habes, ut plerumque cives tui non alios Judices velint.* Hi enim Procuratores sunt rerum universarum, qui καθολικοί, quos in jus vocare non licuit, si quid in Officio deliquissent; sed ap-F pellare Principem. At Actores & Procuratores rerum singularum, si quid in privatos ratione Officii peccassent, in jus vocari potuerunt, & extra ordinem a Judicibus ordinariis damnari.

Fuit Procurator per singulas Provincias puellarum filiarum Domus Augustæ [3]. Ex Inscriptionibus singulares alias Procurationes plurimas colli-

1 L. bonorum. & l. ne Procuratores. D. de jur. fisc.
2 L. 4. C. de exact. tribut.
3 L. unic. C. T. de privileg. dom. August.

gere possumus: inter quas una hæc multas complectitur, pag. 474. 4.

THEOPRAEPON. AVG. LIB
PROC. D. N. M. AVR. SEVERI. ALEXANDRI. AVG. PROVINC. ACHAIAE EPIRI. ET. THESSALIAE. RAT. PVRPVRAE. PROC. AB. EPHEMERIDE. PROC. A. MANDATIS. PROC. ET. AD. PRAEDIA. GALLIGANA. PROC. SALTVS. DOMITIANI

Ephemeris est diurna Actorum scriptura, Agellius *lib.* 5. *cap.* 18. ex libro Sempronii Asellionis primo: *Annales libri*, ait, *tantummodo quod factum quoque anno gestum sit, id demonstrabant, id est, eorum quasi qui diarium scribunt, quam Græci ἐφημερίδα vocant*.

Annales tamen a diurnis Actis Tacitus distinguit lib. 15. *Annal.* quasi illi res majoris momenti & scitu digniores contineant: Acta diurna nihil memoria dignum, quod ad posteros transeat. Ephemeris autem privatorum fuit & Principum, quo verbo ut vulgari & Latinitate donato M. Tullius usus est *pro Quintio*: *Discedens*, ait, *in memoriam rediit Quintius, quo die Roma in Galliam profectus sit: ad Ephemeridem revertitur, invenitur dies profectionis*.

Procurator ab Ephemeride Principis dicitur etiam a Commentariis Augusti in veteri lapide, pag. 587. 6.

TROPHIMO. VER. AVG
A. COMMENTA

Commentaria Principis, sunt diurna Acta, quibus dies etiam profectionis Magistratuum notantur, ut eorum qui Provinciis præsunt, & Procuratorum Cæsaris & Tribunorum militum, qui in Commentarium Augusti referebantur [1]. Hinc qui diurna judiciorum Acta excipiunt, Commentarienses dicti, qui & manu adnotant, si eorum potestas postuletur [2].

Procuratio Ludorum inter dignitates fuit. Tacitus lib. 12. *Annal. Præfectura annonæ*, inquit, *Senio Rufo; cura Ludorum, qui a Cæsare parabantur, Arruntio Stellæ permittuntur*. Idem Tacitus 11. *Annal. Sulpitius Rufus Ludi Procurator*. De Publico Procuratore Ludi magni Inscriptio vetus, pag. 389. 7.

TI. CLAVDIO. ILO. PRAEFECTO CLASSIS. PRAETOR. MISENI. PVB. PROC. LVDI. MAGNI

De Curatore Procurationis Ludi familiæ Gladiatorum Cæsaris hæc alia, pag. 376. 3.

L. BOVIVS. L. F. CVR. PROCVR. LVDI. FAMIL. GLAD. CAESARIS ALEXANDREAE. AD. AEGYPTVM

Hic Curator Procurationis dicitur, id est, stationis Alexandriæ ad Ægyptum: variæ enim per Provincias Gladiatorum hujusmodi stationes fuerunt, pag. 402. 4.

1 L. abesse. D. ex quib. caus. major.
2 L. in fraudem. §. quoties. D. de jur. fisc.

A L. DIDIO. MARINO. V. E. PROC AVG. N. PROVINC. APAB. PROC. FAM GLAD. PER. GALLIAS. BRET. HISPANIAS. GERMAN. ET. TRATIAM. PROC MINVCIAE. PROC. ALIMENTORVM PER. TRANSPADVM. PROC. VECTIGALIORVM. POP. R. QVAE. SVNT CITRA. PADVM. PROC. FAM. GLAD PER. ASIAM. HY. GALAT. CAPPADOC LYCIAM. PAMPHYL. CILIC. CIPRVM PONTVM. PELAG

B Hinc Gladiatores fiscales Capitolino in *Gordiano*. Atque hæc forte causa fuit, cur Nero edixerit, ne quis Magistratus, aut Procurator qui Provinciam obtineret, spectaculum Gladiatorum, aut quid aliud ludicrum ederet, Tacitus lib. 13. *Annal.* Qui vero Procurator Minuciæ hac in Inscriptione dicitur, ad Minuciam porticum referri debet, quæ in octava fuit Urbis Regione.

His Ludorum Procuratoribus, summi Choragii Procuratorem intermisceo, qui Romæ, pag. 42. 5.

C HERCVLI. ET. SYLVANO. EX. VOTO TROPHIMIANVS. AVG. LIB. PROC SVMMI. CHORAGI

Choragia significant, & eos qui Ludorum instrumentum suppeditant, & locum, & qui solebant indumenta præstare, quæ olim Ædiles præbenda locabant. Plautus noster in *Persa*.

TOX. *Et tu tuam na'am tamen*
Ornatam adduce lepide, in peregrinum modum.
SAT. *Sed πόθεν ornamenta?* TOX. *Abs Chorago sumito*,
D *Dare debet, præbenda Ædiles locaverunt*.

Choragium etiam pro choro accipitur: unde Comœdi & chorus Africano Jureconsulto [1]: nam chorus Cantorum est, qui certo numero constat, & in conviviis plurimum adhibebatur. *In comessationibus nostris*, ait Seneca *epist.* 84. *plus Cantorum est, quam in theatris olim Spectatorum fuit, cum omnes vias ordo canentium implevit, & cavea Æneatoribus cincta est, & ex pulpito omne tibicinarum genus organorumque consonuit*.

Habuerunt etiam Tibicines Procuratorem suum, pag. 41. 4.

E DIANAE. LVCINAE. INVICTAE CN. POMPEIVS CN. LIB. BARBVS PROCVRAT. TIBICIN. ROM.

Possem & de aliis Procuratoribus librum unum implere, ni ex his, quæ dicta sunt, ceteri facile intelligi possent.

F Hæc ex diuturna vigiliarum mearum Ephemeride collegi, Præses amplissime, cum primum vitæ tempus in forensi labore & domesticis litteris impenderem summa animi oblectatione: ut qui se ad istæc studia revocat, omne vitæ fastidium temperat. Lusi in iis colligendis diu, diuque in componendis desudavi. Etenim oblectatio illa tot tantisque difficultatibus obruta est, ut maximas mihi molestias in his perquirendis & explicandis pararerit. Multa enim occurrunt, quæ sola conjectura vix potui augurari: multa etiam quæ in varias importunorum hominum reprehensiones incurrent: nam hæ nostræ litteræ, quæ humaniores animos decent,

1 L. cum ejusdem. D. de ædilit. edict.

quæque in ludo primum parantur, hoc sæculo in arenam trahuntur; nec alia studiosorum jam, quam in ludo gladiatorio vita est. Sunt enim plurimi verborum aucupes & Retiarii syllabarum, quorum ars & societas tanquam ferarum conventus esse videatur. Ludunt, illudunt, eludunt, & fatum extremum melioribus litteris portendunt: ita semper parato animo, ut famæ periculum subire malint, quam alienam non rodere. Horum stultitiam contemnere, non imitari velim. Sed si feriant, modica declinatione munus forte edidero, ne lusisse me operam arbitrentur. Pergam porro, & opus perficiam, favente Deo: reliquumque vitæ tempus ita partiar & absumam, ut dum nulli me in foro labores implicant & constringunt, ea quæ rei litterariæ prodesse possunt, sed maxime cælestia, procurare contendam. Ita quidem ut nihil me scire judicem, nisi Christum, atque hunc Crucifixum: is enim solitudinis meæ fructus uberrimus, summam animi mei tranquillitatem alit, recreat, & fovet, omnibus fortunæ deliciis anteponendam.

F I N I S.

H. F. SALOMON,

EXPRAET. BURDIGAL. ET IN SENATU AQUITANICO PRÆSIDIS,

DE

JUDICIIS ET PŒNIS;

ITEM

DE OFFICIIS VITÆ CIVILIS ROMANORUM

COMMENTARIA.

INDEX CAPITUM.

H. F. SALOMON,

EXPRAET. BURDIGAL. ET IN SENATU AQUITANICO PRÆSIDIS,

DE

JUDICIIS ET POENIS ROMANORUM COMMENTARIA.

CAPUT I.

De Reis.

Acturum operæ pretium me putavi, si breviter ordinem Judiciorum antiquorum apud Romanos tam publicorum quam in causis privatis explicuerim: multoque compendio studiosos, ut spero, juvabo, si illis materiam, tot voluminibus fuse enarratam ab aliis, in epitomen contraxerim. Insistam præcipue in edisserendis Judiciis capitalibus, in quibus Actor & Reus, ut causæ primariæ & personam necessariam sustinentes, interventu Judicis totam fabulam absolvunt. De Reo præfari oportet, cujus miserabilis conditio vel ex ipso corporis marcidi habitu squalido, vultus colore lurido, promissa barba, incomto capillitio & veste sordida luctuosa spectantibus apparet: unde & barba Reorum in proverbium venit apud Poetam Martialem. Ubi vero Reus absolutionem consecutus erat, capillos barbamque deponebat, & comtior, imo ornatus Diis gratias redditurus Capitolium adscendebat cum ingenti & læto amicorum & necessariorum simul de successu exsultantium comitatu; & postquam Judices gestu & voce reveritus erat, benevolosque spectatores salutaverat, Advocatos, qui supplicis defensionem susceperant, invisebat, & de patrocinio gratus Cliens gratulabatur. Quod exprimit Martialis *lib. 2. epigr.* 74.

Quanta reduci Regulus solet turba,
Ad alta tonsum templa cum Reum misit.

CAP. II.

Quis ordo servabatur in Judiciis exercendis.

POpulus Romanus inquirebat & judicabat de criminibus publicis palam & in rostris. Crimen Rabirii, si crimen fuit, quia Saturninum interfecisset, delatum est ad Populum, ut ad legitimum sceleris publici cognitorem & Judicem.

A Sic fere omnia judicia stante Rep. coram Populo peracta sunt. In causis privatis Prætor occupabatur. Ut autem intelligatur qua ratione judicia exercerentur: primum ad quæsitorem nomen Rei deferebat ille, qui accusare paratus erat, & accusationem recipi postulabat, & qua lege Reum faceret profitebatur; subscribebat deinde in crimen, id est, ut Ulpianus interpretatur, subscribebat libello se professum esse. Reo autem ad Prætorem tracto ita instituebatur actio, scio te Clodium occidisse. Quod si Reus nequaquam contradicebat, lis æstimabatur die dicto; si negabat, a Magistratu dies inquirendorum criminum petebatur, B hoc modo Reus dicebatur legibus interrogari: post eam vero interrogationem Reus in reatu institutus dicebatur, si Asconio credimus, qui Reum fieri nihil aliud esse ait, quam apud Prætorem legibus interrogari. Recepto Rei nomine Prætor plerumque jubebat die decimo utrumque & Accusatorem & Reum adesse, & spatium dabat Accusatori ad probationes conquirendas.

Jam quod spectat ad Judices, Prætor eos ex Decuriis inscribebat, eorumque nomina in urnam mittebat, & ex eis numerum necessarium sortiebatur, & Judices jurejurando adigebat, ut recte C & sine acceptione Personarum judicarent, nec gratia, nec invidia partium. Die vero cognitionis Judices jubebant Accusatores & Reos a Præcone citari. Quod si citatus Accusator nec respondisset, neque excusatus esset, accusatus eximebatur e numero Reorum, & innocentiam suam silentio Accusatoris confessam proclamabat. Si judicio Reus & Accusator aderant, Oratoribus dicendi potestas fiabat. Citabantur Testes, palamque & publice interrogabantur, eorumque dicta in promtu refellebantur. Causa utrimque perorata Præco pronuntiabat, Oratores exegisse. Tunc Judices accipiebant tabellas, easque triplices, absolutionis, damnationis, & ampliationis. Ali- D quam earum inscriptam necesse habebant Judices in urnam conjicere, huic rei destinatam. Hæc singula sed tumultuarie congesta habemus apud Asconium Pædianum Ciceronis Interpretem.

CAP. III.

De triplicibus Tabellis.

NE subesset locus invidiæ aut suspicioni, fuere sæpius datæ sententiæ per tabellas: sic apud Athenienses in testa scribebantur, ut narratur Aristides ipse pro imperito Atheniensi suam damnationem scripsisse, rationem sciscitatum nullam aliam retulisse, quam offensum illum esse ingenti fama probitatis tanti viri. At vero Romanis tres afferebantur tabellæ, absolutionis, condemnationis, & ampliationis. Notum est quibus notis impressæ fuerint hæ tabellæ. Nota condemnationis erat figura elementi Græci Θ; ut littera A. seu alpha, nota erat absolutionis. Illud vero theta non solum Reum condemnatum significabat, sed etiam ut animadverteretur quodcumque in aliquibus scriptis culpandum, delendum, aut expungendum videbatur. Dicta vero & facta, quæ laudabilia existimabant, littera L. Romana, vel Ξ. Græca notabantur; de theta improbationis nota legitur apud Sidonium *Panegyr. ad Felicem*,

Ipse qui volet exarationi
Discretum bonus applicare Theta.*

Quæ observatio facit ad explicationem carminis Persii *sat.* 4. ℣. 13.

Et potis est nigrum vitio præfigere Theta.

Duplex enim sententia dari potest: prior, quasi diceret, tu potes scelestis & vitiosis hominibus mortem infligere, cujus symbolum erat theta Græcorum, quasi initium vocis θάνατος; vel alio sensu, tu potes propter ingenii tui dexteritatem laudare quæ sunt honesta & pulchra, quæ vero deformia & vitiosa notare & proscribere, & diversis dictis, factis, aut moribus theta defigere; quod adeo mortis signum vulgare intelligebatur, ut hac etiam littera milites mortui designarentur.

CAP. IV.

De sententiis Judicum aliquando viva voce conceptis.

JUdices vero non semper sententiam suam per tabellas dedere, sed etiam conceptis interdum verbis pronunciabant, videlicet iniquam rem non constat esse factam, sed videri: cujus antiquitatis plurima vestigia supersunt. Sic M. Tullius in *Oratione* 4. *contra Verrem*: *Omnium*, inquit, *sententia fuit pronunciatum non videri veniam impediri Edicto*. Sallustius in *Catilin. Consulente*, ait, *Cicerone frequens Senatus decrevit Tarquinii judicium falsum videri*. Cornel. Tacitus *lib.* 14. *pronunciemus ultro Dominum cæsum videri*.

CAP. V.

Reus non poterat domo extrahi.

DIximus supra Reum & Accusatorem lite contestata citari a Prætore: Plutarchus vero in *Vitis Gracchorum* testatur, quod si quis capitali judicio accusatus non veniret, ut se defenderet, tunc eum Præco ciebat; domum ejus non ingrediens, sed solum ante domus januam consistens,

* Alii leg. *districtum*.

A eum vocabat. Qui vero Reus domi latitabat, neque sui copiam faciebat publice, non poterat tamen domo abstrahi ut in jus arriperetur. Est enim veteris juris definitio & effatum, neminem invitum domo sua extrahendum: magna enim est domicilii cujusque prærogativa tanquam templi & sacrarii privati: habet enim quisque domi suæ Lares, Penates, & Divos tutelares, quos violare piaculum erat, attrectare violenter nefas.

CAP. VI.

De Accusatore.

B ACcusatoribus aliquibus præmia proposita, quorum dulcedine ad accusandum pelliciebantur: præmia partim legibus ipsis, ex quibus crimen intendebatur, definita erant, partim æstimatione illius, qui de crimine cognovisset, constituebantur. Hoc vero quæstu cum turpiter multi rem suam facerent, temporumque licentia & Dominantium iniquitate ad calumnias abuterentur, gravi postea supplicio in genus hoc hominum crudele sævitum est pro varietate formę Reip. ut Historici scriptum reliquerunt. M. Tullius in *Oratione*
C *pro Sexto Roscio*: *Minatur in fronte ejus falsi accusatoris stigma*; constat enim in fronte calumniantium litteram C. vel D. inuri solitam: quin etiam Titi & Trajani bonorum Principum ætate iidem Calumniatores exilio, gravioribusque aliis pœnis coerciti sunt, ut refert Suetonius in *Tito* c. 8. Eandem pœnam Delatoribus a Trajano inflictam Plinius laudat in *Panegyrico*.

CAP. VII.

De Toga perversa in Judicio capitali.

D MEmorabile illud sane, quod toga prætexta a Judicibus posita ferretur judicium, ut docet Seneca lib. 1. *de Ira* cap. 16. Itaque erat perversa toga induenda Magistratui: si convocanda Plebs classico, procedat probus Judex in Tribunal, non furens, non infestus, sed vultu lenis, & solemnia verba gravi magis quam turbida voce concipiat, lege age, virgas expedi, Lictor.

CAP. VIII.

Quales Judices.

E MEmini notanda esse multa de Judicibus in Oratione Catonis *pro Lege Oppia*, quibus addam, illos Reis puras manus præstare debere; tum in causæ disceptatione æquitatem singularem: fieri autem sæpius, ut sententiam ferant, quæ non ex juris præscripto, aut æquitatis fontibus hausta sit, sed ab affectu, ubi domicilium est omnium perturbationum, & a calore hepatis exundanti, ubi concupiscentiæ sedes perhibetur, unde avaritia, amor, odium: aut a corde, ubi pe-
F netrale iræ dicitur constitutum. Tales sententiæ a M. Tullio, in *Oratione pro Domo sua*, vocantur libidinosæ. Apud Thebanos Judicum imagines mutilæ ponebantur sine oculis & manibus, quarum privatione significabatur abstinentia, quam Judices profiteri tenentur ex legis Ciciæ præcepto. Multi tamen incontinentes, rapaces & avari, domivori & visceriptæ suas sordes tuentur, qui nisi donis aut promissionibus invitentur ad jus reddendum, aut improbe, aut cunctanter judicant. Ubi

autem litigantes visceratione illis fecere, tandem A aliquando sciunt de jure se orari, vel de injuria exorari. Quando vero in delictis connivent, dissimulant, contra præceptum Catonis dicentis, Judicem nec de jure certo obtinendo orari, nec de injuria exorari debere.

CAP. IX.

Varia supplicia Reis confessis & convictis irrogabantur.

SUpplicium de Reis sumitur non tam quia peccaverunt, quam ne alii eorum exemplo peccent confidentius. B Impubes autem olim maturus supplicio non putabatur: hinc apud Dionem scriptum est *lib.* 47. jussum a Triumviris puerum quendam sumere togam virilem, ut scilicet jure videretur posse interfici. Inauditum vero fuit virginem affici supplicio. Lipsius arbitratur, in *Commentariis* suis *in Annales Taciti*, non aliam subesse causam, quam quia virgo non esset adhuc plena annis, vel in honorem virginitatis id fuisse concessum. Itaque ut virgo rea mulier fieret, Carnifex illius florem delibabat virgineum, prius quam supplicium pateretur. C Suetonius in *Tiberio*, viginti inter Reos abjecti uno die pueri, & fœminæ, immaturæ puellæ, quas de more nefas esset virgines strangulari, compressæ & devirginatæ prius a Carnifice, deinde strangulatæ. Varia vero fuere supplicia, quibus noxii damnati torquebantur. Primum satis liquet ad transtra sive remos & triremes mitti solitos. Qui se filium Octaviæ sororis Augusti mentiebatur, ipsius jussu remo addictus est, teste Valerio *lib.* 9. qua pœna falsum Sebastianum, ut arguebat, Philippus secundus affecit. Primum illudque ultimum supplicium refert Titus Livius *lib.* 1. *cap.* 28. apud Romanos sumtum de Metio Suffetio, D qui ob pactum perfidiose ruptum binis quadrigis alligatus in diversa nitentibus raptus & dilaceratus est.

CAP. X.

Causa supplicii duobus modis exprimebatur.

CUm de aliquo supplicium sumeretur apud Romanos, Præco viva voce, vel per inscriptionem, crimen exponebat, cujus causa in sontem animadvertebatur. E De Præcone passim occurrunt exempla. Spartianus testatur quemdam fustibus cæsum sub Præconis elogio: *Legatum Popul. Romani homo plebejus amplecti noli*. De inscriptione obvii etiam sunt loci: instar multorum erit Martialis *lib.* 1. *epigr.* 4. ubi delator traducitur per Urbis porticus cum titulo, in quo crimen falsæ delationis sycophantiæ & calumniæ continetur:

Turba gravis paci, placidæque inimica quieti,
Quæ semper miseras sollicitabat opes,
Traducta est titulis.

CAP. XI.

De Crucis supplicio.

F CRux præibat reliquas pœnas capitales in gravitate supplicii, si magnitudinem infamiæ & dolorum diuturnitatem spectemus; diuturnitas & duratio cruciatus satis nota: quia penduli, & ligno affixi aut alligati, morte producta necabantur. Diu autem vivere in cruciatibus teterrimum supplicium habetur, unde Prudentius in agone S. Laurentii sic loquentem Tyrannum inducit:

Perire raptim non dabo:
Vitam tenebo, & differam,
Pœnis moratam jugibus;
Et mors inextricabilis
Longos dolores protrahet.

Cui potest non præpostere annecti quod Seneca scribit lib. 2. *de Beneficiis* cap. 5. *misericordiæ genus est cito occidere*. Quare etiam duratio pœnæ considerabatur in cruce, quia traducebatur Cruciarius per urbem virgis, flagris, aut scorpionibus, vel loris cæsus. Flagella erant asperrima, adeo ut scripserit Ulpianus multos sub flagellis occubuisse, cum insertis officulis aut clavis asperarentur: infamiæ magnitudo ex eo intelligebatur, quod per compita & vicos Cruciarius ferale lignum circumferebat, & suffixus a cunctis adspiciebatur.

CAP. XII.

Quibus peculiariter supplicium Crucis destinatum est.

SErvi Crucis supplicio afficiebantur, unde servus apud Plautum ait in *Milit. Glor.* Act. 2. Sc. 4. ℣. 19.

Noli minitari; scio crucem futuram mihi sepulchrum,
Ubi mei majores sunt siti.

Non tamen addicebantur servi huic supplicio nisi propter gravissimum aliquod scelus, ut falsam delationem in Dominum, machinationem, insidias structas & fugam. Itaque Horatius *lib.* 1. *sat.* 3. invehitur in heros, qui propter leve delictum servos in crucem tollebant,

Si quis eum servum, patinam qui tollere jussus,
Semesos pisces, tepidamque ligurriit offam,
In cruce suffigat, Labeone insanior, inter
Sanos dicatur.

Verumtamen liberi homines cruce non suspendebantur, sed viliores aut nocentiores, quales latrones, piratæ, prædones, sicarii, falsarii.

CAP. XIII.

Supplicium Crucis quando cœperit & desierit.

TItus Livius *lib.* 1. auctor est, Crucis supplicium sub Tulli Hostilii principatu habuisse originem: nec obstat quod Cicero *Orat. pro Rabirio* Reo perduellionis referat verba illa funesta, *Lictor, colliga manus, caput obnubito, arbori infelici suspendito*, fuisse Tarquinii: nam populariter & ad causam adjecit, ea verba non a Tarquinio tanquam ab auctore primario traxisse principium, sed illo dignissima, & apud eum crebro in usu fuisse. Constantinus vero Magnus crucem e numero suppliciorum exemit ac sustulit, ratus venerandam illam figuram & lignum colendum vilescere in pœnis damnatorum nefas esse & piaculum.

CAP. XIV.

De Laquei supplicio.

SUpplicium Laquei apud Romanos stante Rep. non ita frequens in Jurisconf. Scriptis reperitur: illius enim uno tantum in loco Pandectarum fit mentio, *l. aut damnatum. §. 1. ff. de pœnis.* Cum vero crux a Constantino sublata est, major esse cœpit usus laquei, nec dubitandum est, supplicium laquei sumtum a nocentibus in carcere dumtaxat. In *Aulularia* Plauti cum anus avari Euclionis in desperationem adducta Heri verberibus & convitiis, de vita finienda laqueo deliberat, ait,

—— neque quicquam melius est mihi,
Ut opinor, quam de me ut unam faciam litteram
Longam, meum laqueo collum quando constrinxero.

Quæ sit apud Comicum littera longa quæsitum est ab Eruditis, aliis L. aliis I. aliis T. videtur, qui enim pendent has figuras exprimunt.

CAP. XV.

Ultimum supplicium extra Urbem.

IN veterum Auctorum lectione deprehendimus, Carnificem intra pomœria Urbis non habuisse domicilium, quoniam muri fiebat quædam consecratio, qua velut asylo Cives servari non exstingui decuit, imo funeribus polluebantur; unde sepulchreta fere extra Urbem: sic & supplicia extra muros fieri solita, qui mos ex Urbe Roma in Provincias manavit, damnatos ultimo supplicio extra portam deduci: quam ob rem Mamertini in Sicilia, teste Cicerone *Actione 3. in Verrem*, more atque instituto suo crucem in Via Pompeii extra Urbem fixerant, quam deinde Verres in ea parte, quæ ad fretum & portum spectaret, jussit refigi. Dominus quoque & Salvator noster, cum pro peccatis & sceleribus humani generis ipse innocens victima in cruce immeritas se gravissimas pœnas luiturus esset, insons pro noxio habitus in Calvariæ collem extra portam urbis adductus est: sic in Castris numquam miles ultimo supplicio afficiebatur, sed ducebatur extra vallum ut capite plecteretur, apud Vegetium.

CAP. XVI.

Quo tempore supplicia sumebantur.

INterdiu non noctu sumtum de Reis supplicium Romæ, ait Seneca lib. 3. *de Ira* cap. 1. feriatis festisque diebus non licet agere in capitis Reos, sed differre supplicium oportebat in profestum & negotiosum diem. Tiberius apud Suetonium *cap.* 60. subit maculam, quod nullus a pœnis hominum cessaverit dies, ne religiosus quidem & sacer idem Tiberius apud Tacitum lib. 4. *Annal.* passus est, ut in quosdam Reos animadverteretur ineunte anno novo, id est, Calendis Januariis, quas prisci Romani otio dicaverant, & feriatas esse jusserant. Itaque cum quidam Sabinus traheretur in supplicium, exclamavit, *sic licet annum inchoare*. Diebus festis intercedentibus pœnam dilatam fuisse constat, eamque consuetudinem apud Athenienses viguisse docet Xenophon *lib.* 4. ubi quanta cum animi fortitudine atque constantia Socrates mortem oppetierit narratur, quando post damnationem per dies triginta in carcere certus de pœna sua perman-

A sit, quia illo mense sacra Delia peragebantur, quæ supplicio polluere religio vetabat.

CAP. XVII.

Obductio capitis Reorum.

REi, cum ducebantur ad supplicium, caput habebant velatum, ne forsan atrocitate supplicii nimium territi & expavescentes occiderent, aut spectantium opprobriis vexati: cujus vetustę consuetudinis non unicum est testimonium;
B illud *Orationis pro Rabirio, Lictor, caput obnubito.* Egesippus *lib.* 5. *cap.* 42. ait, *Dum percussor nimis moratur, Reus vinctis & clausis fasciola oculis se proripuit.* Sic Ammianus Marcellinus, *Carnifex rapinarum sequester, obductio capitum, & bonorum ubique mulctatio.* Q. Curtius *lib.* 6. *Dum ei obligantur oculi, dum vestis exsuitur, Deos invocabat.*

CAP. XVIII.

De supplicio Carceris.

C PRo ratione delicti a Judicibus pœna definiebatur: Horatius in eam rem ita cecinit,

—— adsit
Regula, peccatis quæ pœnas irroget æquas,
Ne scutica dignum horribili sectere flagello.

Graviori scilicet delicto gravius supplicium, leviori noxæ levior pœna, infligitur. Etsi vero carceres ad continendos homines & ad custodiam, non ad pœnam, Reorum instituti videantur, interdum tamen ad castigationem delinquentium assignati sunt; sic Cicero 2. *in Catilin. Sentiet in hac Urbe*
D *esse carcerem, quem vindicem nefariorum Majores nostri esse voluerunt.* Pœna carceris, licet levissima censeatur, morti sæpius æquiparatur, imo gravi morte crudelior; plerique carcerem inferos appellant: unde Cassiodorus ad Imperatorem: *Ex Averno tuo victuros Reos remitti dum imperas, redeunt ad Superos, qui magna ex parte inferos pertulere.* Jure vero Civili perpetui carceres prohibiti sunt, *l. mandatis. ff. de pœnis*, quamquam recensere possemus exempla Damnatorum ad perpetua vincula, ut apud Valer. Maximum, *lib.* 6. *cap.* 3. de Cajo Labieno*; bonis publicatis ad æterna vincula damnato, quia ipse sibi sinistræ manus digitos
E præciderat, ne bello Italico militaret. Tiberius magnam partem Plebis & Decurionum in perpetua vincula conjecit, auctore Suetonio. Posterioribus temporibus multi apud Christianos in Monasterium detrusi, & tonsi in pœnam. At vero prima Reip. Romanæ ætate unicus, & in mea urbe, constitutus est carcer ad terrorem crescentis audaciæ; unde Juvenalis *sat.* 3. ℣. 312.

—— felicia dicas
Sæcula, quæ quondam sub Regibus atque Tribunis
Viderunt uno contentam carcere Romam.

F
CAP. XIX.

De pœna Gladii.

POena gladii erat, qua in sontem Gladio animadvertebatur, ita ut caput sonti amputaretur; sive decollatione, aut obtruncatione, quæ non gladio solum, sed & securi fiebat. Non

* In Edit. *Vettieno.*

autem intelligenda eſt pœna gladii, Gladiatorum decertatio, etiamſi aliquando in pœnam, ſævitia Imperatorum, etiam Senatores ad gladiatorium exercendum certamen adigeret. Conſtantinus Imperator ſacrilegos temeratores juſtarum nuptiarum gladio percuti juſſit, *l. quamvis. Cod. ad legem Juliam de adulteriis*.

CAP. XX.

Nulla pœna veneni Romæ.

ETſi antiquitus Athenienſes venenum pœnæ cauſa damnatis propinarent, illa tamen pœna nec Romanis legibus approbata, nec moribus recepta fuit. Eufrati quidem Philoſopho conceſſit Adrianus Imperator ut cicutam biberet, teſte Xiphilino; verum reſponderi poteſt, Principes uſurpare poſſe quod aliis Magiſtratibus non licet: Princeps enim alicui Reo vel damnato non ſolum legitimum, ſed etiam extraordinarium ſupplicium poteſt determinare; quia ipſe duriores caſus & triſtiorem fortunam Imperatoria humanitate ſolet mollire, legumque rigorem pro clementia ſua temperare ſuppliciis moderatioribus, ut ait Symmachus *ep.* 8. *lib.* 1. Theodoſium & Arcadium pœnas commutare ſolitos. Fuit Maſſiliæ quondam veneni præbitio nota, ubi poculum cicuta temperatum publice cuſtodiebatur, eique offerebatur, qui cauſam ſexcentis viris expoſuiſſet, propter quam mortem approperare vellet cognitione utili benevolentia temperata, quæ nec egredi vita temere patitur, & ſapienter excedere cupienti celerem fati viam præbet, ut vel adverſa, vel proſpera nimis fortuna comprobato exitu terminetur, adverſa-ne perſeveret, proſpera-ne deſtituat. Sed hæc apud Ethnicos laudata, apud Chriſtianos exſecranda, vix etiam apud Romanos tolerata ante bella civilia, idque ad vitandam Tyrannorum rabiem.

CAP. XXI.

Utrum libera mortis facultas debeat Reis concedi.

JUdices non habent liberam concedendi facultatem Reis mortis optionem: adeo ut ipſi damnati poſſint genus necis eligere, neque ex arbitrio ſuo perire: imperatum tamen illud Reis in ſolatium poteſt Princeps permittere, ut genus lethi, quod ſubire malint, optent. Domitianus Ocellatis ſororibus inceſti accuſatis liberam mortis facultatem dedit, apud Suetonium in *ejus Vita* cap. 8. Idem ſic aliquando Senatum adlocutus fertur, *Permittite, Patres conſcripti, a pietate veſtra impetrari, quod ſcio nec* * *difficulter impetraturum, ut damnatis liberum mortis arbitrium indulgeatis*. Sic Clarentiæ Dux ſubmergi vino Malvatico obtinuit; & Carolus Infans Hiſpaniæ, Philippi ſecundi filius, nece, quam minus exhorruerat, ſublatus fertur.

CAP. XXII.

Venas incidere mortis cauſa, an ſupplicium ſit legitimum.

INciſionem venarum mortis cauſa inter ſupplicia ut recenſeam facile adducor: cum aliqui Imperatores Proſcriptis genus hoc mortis liberum reliquerint, ne alias ſæviori etiam mulctarentur. Unde Neronis dictum immanius quam feſtivum, venas incidere mortis cauſa idem videri quod curari. Suetonius in *ejus Vita* ait, Neronem mori juſſis non amplius quam horæ unius ſpatium cum clepſydra dediſſe; ac ne quid moræ interveniret, Medicos admovebat, qui cunctantes continuo curarent: ita enim vocabat venas mortis cauſa incidere.

* In Edit. legitur, *me*.

CAP. XXIII.

De pœna Culei.

SUb Tarquinio Priſco ſupplicium Culei cœpit uſurpari, & ſacrilego, qui Libros Sibyllinos tranſcripſerat, infligi. Poſtea culeus deſtinatus fuit parricidiis puniendis: qui enim parentem interfecerunt, horrendum ſacrilegium admiſiſſe videntur. At vero ſexcenti anni effluxerant Romæ, quibus nulla facta erat mentio de parricidio. Cæterum ſoli confeſſi Parricidæ culeo inſuebantur; in cujus rei memoriam Suetonius in *Octavio* cap. 33. dixit, jus non diligentia modo, ſed & lenitate ſumma, ſi quidem manifeſti parricidii Reum, ne culeo inſueretur, (quod nonniſi confeſſi Rei hac pœna afficiebantur) ita fertur interrogaſſe, *Certe tuum patrem non occidiſti*. Quia vero inclinante Imperio culei uſus non ita frequens, imo potius deſiiſſet, renovavit id genus pœnæ Conſtantinus Imperator, qua manifeſti & confeſſi Parricidæ merito plecterentur.

CAP. XXIV.

Quid ſit Percutere ſecuri.

NEmo neſcit damnationem ad gladium decollationi reſpondere; obſervandum porro prioribus Reipub. temporibus Reos non decollari gladio ſolitos ſed ſecuri: nam damnati ad palum deligabantur, & extenſa cervice feriebantur ſecuri, vel dolabra, qua truncabatur caput; ſic apud Livium Manlius juſſu patris ſecuri percuſſus. Sic Tullius *Actione* 5. *in Verrem*, & Lucanus *lib.* 8. ℣. 673.

—— nondum artis erat caput enſe rotare.

CAP. XXV.

Num Populus Romanus ſpectator fuerit ſuppliciorum.

NOtatum eſt ſæpius apud veteres Hiſtoricos Populum Romanum adſpectu & contactu Carnificis & damnati pollui horruiſſe: unde forſan colligi poſſet, eum non interfuiſſe ſuppliciis, eorumque exſecutioni præſentiam ſuam vix aliquando commodaſſe. Verumtamen quia ſupplicia de ſceleſtis ſumuntur, ut pœna ad paucos, metus ad omnes pertineat, ideo Populus Romanus iis ſpectator aderat: exempla enim deſinunt eſſe exempla, niſi aliorum animos oculoſque in ſe vertant. Quintilianus 5. *Declamat.* ait, quoties noxios crucifigimus, celeberrimæ eliguntur viæ, ubi plurimi intueri, plures commoveri hoc metu poſſint: patibula enim juxta vias poni ſolebant. Sic Alexander Eunuchum in crucem tolli juſſit prope viam, qua ipſe cum ſervis & famulitio ad ſuburbana commeabat.

A

CAP. XXVI.

De Crematione.

CRematio vivi, seu vivicomburium, non admodum frequens quondam fuit, ut licet intelligere ex *lege Capitolium. ff. de pœnis:* Opilius adulterii Reos semper vivos simul incendi pronuntiavit, ut scribit Apulejus in *Floridis*. Cum vero ea plerumque pœna foret servorum, expedit observare, pœnas non unius ejusdemque generis fuisse, alias scilicet aliis graviores, quæ infligebantur non modo ratione criminis admissi, verum etiam Personarum; quemadmodum enim atrocium injuriarum æstimationem ex eorum persona, qui contumeliam intulerunt, & qui acceperunt, crescere dicimus; ita cæterorum delictorum, seu criminum varias pœnas graviores aut leviores pro ipsorum Reorum qualitate infligi Auctores docent: & ideo fit, ut idem crimen commissum leviori supplicio in honestiores & ingenuos vindicetur, sævius in Cives humiliores, plebejos, famosos & libertinos, aut quoscunque Peregrinos, animadvertatur: servi autem de eodem crimine convicti gravius etiam, quam reliqui omnes, puniuntur; itaque humiliorum & famosorum hominum ut servorum pœnæ singulares, & quasi peculiares fuere; crux, crematio, vincula, lora, damnatio ad metallum, & ad remos, seu transtra. Honestiorum vero propria supplicia, decollatio, deportatio, relegatio, exsiliumque.

CAP. XXVII.

De pœna Deportationis, aut Relegationis.

SErvi easdem pœnas non subeunt, quibus honestiores, altiores & splendidiores viri subjiciuntur: cum ergo ingenui homines noxii deportarentur, vel relegarentur, vel mitterentur in Insulam, fieri non potuit ut exsilium servis puniendis conveniret: in contrarium movetur Accursius Constantini Imp. quem laudat, auctoritate, ita tamen ut ipse sibi non constet, sed transfugæ & exploratoris more ultro citroque abeat. Verba Imperatoris hæc sunt *lege* 8 *Cod. de sepulcro violato: Si servus in demoliendis sepulchris fuerit deprehensus, si id sine Domini scientia fecerit, metallo adjicatur; sin vero Domini auctoritate, plectetur relegatione.* Difficilis sane nodus, cui dissolvendo nequicquam adhibeas Legulejos, sed cultiores & sapientiores ex Jurisconsultorum Schola. Petrus Faber lib. 2. *Semestrium* posterius membrum Rescripti Constantini non utique ad servum, sed ad Dominum ipsum referri autumat, ut ipse, cujus mandato & jussu servus sepulchrum violaverat, in Insulam deportaretur, non item servus.

CAP. XXVIII.

Quid Deportatio, quid Relegatio.

SUb Imperatoribus deportatio & relegatio successere in locum exsilii, in morem Ostracismi Attici institutum. Gravior est deportatio, quia perpetua, vel in Insulam extra commercium positam damnatio, *l. inter pœna. ff. de interdictis*; deportatus amittit Civitatem, liberos in potestate non retinet, patitur bonorum publicationem. Relegatio est, cum quis jubetur Patriæ fines exire, civitatis jura non tollit, nec patriam potestatem, nec testamenti factionem.

CAP. XXIX.

De pœna ad metallum.

DAmnabantur ad metallum, sive opus publicum, plebeii & humiliores ingenui, non vero illi qui erant in aliquo dignitatis gradu constituti, nec Senatores, nec ex Ordine Equestri: quamobrem notatur a Suetonio sævitia Caligulæ, qui multos honestos, & patricios, vel Equestris Ordinis, deformatos stigmatum notis & turpiter inustos, ad metalla & viarum munitiones, & ad bestias condemnavit, aut medios serra dissecari jussit.

B

CAP. XXX.

De pœna stigmatum.

NOxiorum servorum frons inurebatur stigmatibus; verum Constantinus Imp. Christianus vetuit, ne in facie, quæ imaginem Dei refert, sed in manibus aut humeris, vel tergo, stigmata in posterum scriberentur, *l. si quis in metallum. Cod. de pœnis.*

C

CAP. XXXI.

De pœna dejectionis e saxo.

DEjectio de saxo fuit olim pœnæ genus ordinarium & legitimum Romæ nascentis exordio; & vigente Rep. affectatæ Tyrannidis Rei dejiciebantur, ut de Manlio scribit Plutarchus in *Camillo*; & pariter delati falsi testimonii post accusationem convicti ex A. Gellio *lib.* 20. *cap.* 1. tum qui cædem de dolo admisisse dicuntur, ut ait Dionys. Halicarn. *lib.* 8. Plutarchus vero in *Romulo* generaliter ait ex saxo Tarpejo sontes deturbari solitos. Supplicium præcipitationis jam inde post leges Porciam & Valeriam frequentari desiit Romæ, & paulatim obsolevit; ita ut non posse aliquem sic damnari, ut de saxo præceps ageretur, responderit Modestinus J. C. *l. si dicitur. §. ultimo. ff. de pœnis.* Quanquam invenio sub Tiberio e saxo Tarpejo fuisse præcipitatos plerosque Reos, quod illorum temporum sævitiæ datum est, quibus in enorme genus crudelitatis Tiberius erumpebat.

D

E

CAP. XXXII.

De Ministris suppliciorum.

STante Rep. per Carnifices & Lictores, interventu Triumvirorum Capitalium, sumebantur supplicia: verum postquam summa Reip. cessit unius imperio & libidini, qui Princeps & Imperator dicebatur, omniumque Magistratuum munia solus usurpabat, jam non Triumvirorum, sed vel Centurionum aut Tribunorum in præsentia, extrema supplicia Romæ, non modo per Carnificem, Tortorem, vel Lictores, sed plerumque per milites, etiam ex Principis aut Senatus auctoritate, inferri solita legimus. Ita Seneca c. 32. l. 3. *De Ira*. Miles decollandi artifex quibuscunque e custodia capita amputabat; sic Suetonius in *Octavio* cap. 27. & in *Caligula* cap. 13. Corn. Tacitus lib. 3. *Annal.* Non prætermittam, quod a Pilati militibus Servatorem nostrum cruci suffixum fuisse Evangelistæ significant, & in Actis Martyrum Rom. Ecclesiæ milites, Tortores, aut Spiculatores, vel satellites vocantur Carnifices, qui

F

Martyres excarnificabant. Quin & Præsides Provinciæ adfuisse agonibus quorumdam Sanctorum commemorantur.

CAP. XXXIII.

Cadavera damnatorum quo deferebantur, & a quibus asservabantur.

DAmnatorum corpora uncis protrahi solita in gradus & scalas gemonias & affigi Auctores docent, iisque adjici custodes jussu Magistratuum milites, donec consumta & putrefacta diffluerent, ne aliquis ea forsan ad sepulturam substraheret. Hunc morem Petronius in *Satyrico* refert: Cruciarii Propinqui ut viderunt laxatam custodiam, detraxerunt cruci pendentem, supremoque mandaverunt officio: sicque illud ex veteri consuetudine in morte Redemtoris nostri observatum, donec divinum spiritum Patri commendatum exhalasset, Centurio cum cohorte ipsius custodiendi causa remansit: milites quoque sepulchro custodes dati, id ultra consuetudinem nimia cautione Judæorum, quod passa est divina Providentia, ut totidem essent testes gloriæ resurgentis Domini, quot vigiles humana astutia malignitasque apposuisset.

CAP. XXXIV.

Num cadavera damnatorum honore sepulturæ afficerentur.

COnstans opinio est corpora damnatorum non meruisse sepulturam, sed morticinia eorum abjecta feris laceranda. Tiberius Gracchus, interfectus propter seditionem excitatam, inhumatus jacuit, ut observat Plutarchus in *Graccho*. Verumtamen plerumque Propinqui a Magistratibus impetrabant, ut ipsis redderentur cremanda, aut ut humi mandarentur. Tullius *Actione* 5. *in Verrem* instar multorum testis erit, qui redemtam pretio a parentibus sepeliendi filios, Prætore in Sicilia Verre, potestatem ipsi exprobrat; nam alias illorum, ait, liberi gladio aut securi percussi feris aut avibus objiciebantur; hoc si luctuosum esset parentibus, redimebant pretio sepeliendi libertatem.

CAP. XXXV.

Num Rotæ supplicium Romæ frequens ac usitatum fuerit.

NEc Romæ, nec apud exteros Populos membrorum confractio solita est usurpari: nam quod tormenti rotæ meminit Aristophanes in *Pluto*, id ad molam pristini referre licet. In Galliam, e Germania illatum fuit hoc genus supplicii, nec a multis annis, seu potius uno aut altero sæculo ob nefandum cujusdam Petri admissum scelus. Frangi vero crura cruci affixorum testantur sacræ paginæ de crurifragio Latronum, a quo mors Christi sacrosanctum ejus corpus exemit, secundum Prophetiam, *ossa ejus non comminuetis*.

CAP. XXXVI.

De variis SS. Martyrum cruciatibus.

TRagicam, gloriæ tamen & sanctitatis plenam, Martyrum historiam fusius Annales Ecclesiæ prosequuntur: eorum agones singulari semper studio Mater piissima, & de fine suorum sollicita, sedulo observari jussit, quæ in scriniis sacris reposita, & a Notariis diligenter sub ipsum certaminis tempus fideliter excepta, ad nos usque transmissa sunt: ut adhuc militans Ecclesia in commemoratione victoriæ suorum Pugilum triumpharet, & alumnos novissimos ad æmulandam invictorum Athletarum constantiam excitaret. Acta & passiones Martyrum Surius, Lipomannus, & recentius adhuc Bollandus & Henschenius, Adonis, venerabilis Bedæ, Ferrarii, Galesini, Maurolyci, & Ribadeneiræ, aliorumque vestigia secuti collegere religioso studio; cunctis certe ex eo genere Scriptoribus Cæsar Card. Baronius doctissimis in Martyrologium Romanum Lucubrationibus longe antecelluit; quem proxime assecuti videntur illustrissimus Andreas Saussay Episc. Tullensis in erudito suo Martyrologio Gallicano, & Hispanicum graviori voluminum mole Doctor Tamayo illustravit; sigillatim & ex professo eandem materiam tractavere Antonius Gallonius Rom. Justus Lipsius libello singulari, & Joannes Gretserus Societatis Jesu, doctissimis suis de Cruce voluminibus.

Ex quibus omnibus nos pauca quædam sparsim collegimus, nec Studiosorum lectione, nec piorum attentione indigna, cum pietatis Christianæ officium præcipuum habitum sit, Memorias Martyrum singulari cultu venerari, imo & instrumenta, quibus quasi vomeribus eorum proscissa corpora, pretiosam æterno Patrifamilias messem repræsentavere, adhuc in templis eodem honore, quo sancta ipsorum lipsana, recolantur a fidelibus, quorum fervor eorum visu adhuc inflammatur, quorum spectaculo tot populi ad verum Dei cultum adducti sunt: quoniam, teste Tertulliano, sanguis Martyrum semen est Christianorum.

Cruci rectæ, decussatæ, transversæ aut inversæ, arborum ramis, aut truncis, palo, ligno, columnæ, aut stipiti affixi pluribus modis leguntur Martyres, aut capite sursum & pedibus in terram demissis stantes, ut Salvator noster Christus, aut pedibus sursum, capite deorsum verso, ut D. Petrus passus creditur. Aliquando vero uno tantum pede suspensi erant fœtido fumo vexati, virgis cæsi, vel altero pede immane ferri pondere prægravato, ita ut discerperentur; aliquando ambobus pedibus appensi fumo, aut flamma suffocabantur, capita eorum malleis contundebantur, saxa cervicibus alligabantur, ipsi facibus ardentibus adurebantur; quandoque etiam altero brachio appensus Martyr ponderibus vel globis lapideis, aut metalli pondere orbiculari premebatur; alias brachiis post tergum distortis vinciebatur, vel extremitates digitorum & apices pollicum funiculis immensa pondera disrumpebant, colla de sublimi pendentibus catenis aut massa onerabant, aut humeri glebis salis depressi corrodebantur. Aliquando Tyranni constrictos melle perunctos, aut oleo Solis æstu, & ardentissimis radiis tostos, stipitibus ligatos erigebant muscis & fucis pungendos, & ad mortem usque demordendos: unco etiam vel laqueo suspensos necabant, vel ad columnam deligabant, pedibus vix terram tangentibus; teneras vero mulieres & virgines capillis suspensas e patibulo iisdem, quibus viros, modis exstinguebant. Sæpius Martyres convexis rotarum impliciti ex alto per confragosa loca, & dumos, cautesque, præcipites dejiciebantur, vel radiis rotarum intexti relinquebantur, aut circumacti subjectis ferreis cuspidibus lancinabantur; vel trochleis extendebantur; vel torculari comprimebantur; vel acutis silicibus illidebantur; vel equuleo penduli discindebantur; loris, scuticis, fustibus, flagris, virgis, scorpionibus, plumbatisque cædebantur, aut verius dilacerabantur; alii lapidibus

obruti aut contusi opprimebantur; alii clavis ferreis, ungulis, vel forcipibus, pectinibusque aduncis, aut testaceis fragmentis, volutati laniabantur; alii laminis ignitis, facibus, lampadibus, tædisque ardentibus adurebantur; alii tauro æneo inclusi ut gemitu mugirent; alii sartagine, craticula, lecto æneo, sella, galea, & tunica, lorica, thorace, aliisque ex ferro, aliove metallo ignitis instrumentis torrebantur; alii olla, lebete, vel balnei calore, vel in fornace coquebantur. Quoties bestiis ferisque ipso Imperatore mitioribus nudi, vel sub aliena pelle objiciebantur, aut per declives scopulos deturbati volvebantur, aut medii humo vel fimo vermibus vorandi defodiebantur. Quoties post longum agonem indefessi mari, fluminibus, puteis, vel loculis, saccisve inclusi, vel culeo insuti demergebantur; aliqui ferreo collari per compita circumducti pungentibus tribulis perforabantur, vel arborum ramis inflexis ac deinde remissis in diversa tracti, aut trunco affixi pelle exsuebantur, aut calamis, cannarum fragminibus, stylis, clavis, graphiisque confixi, manibus pedibusque atrociter sauciabantur; frequentius gladiis, securibus, telis, sagittis, jaculis & pugionibus confossi, verubusque transfixi, pedibus manibusque tandem capite truncati emoriebantur; quandoque tædarum instar pice obliti gutture fixo fumabant, vel serra ferrea dissecti, aut terebra perforati, aut dentibus, vel lingua avulsis: virgines vero mamillis abscissis, ventre secto, cruribus fractis, aliisve membris turpiter præcisis; muribus rodenda, aut porcis hordeo palpitantibus visceribus immisso mastican da; leonibus, ursis, aliisque feris, aut equis indomitis proculcanda, vel molæ pistrini obterenda corpora adhuc spirantia alacriter & fortiter se ip sosque immolandos Deo invicta patientia offerebant. Hæc quanquam horrenda carnificina, palæstra tamen fuit nascentis Ecclesiæ, quæ hactenus observavit Martyres fieri causa, non tormento. Immanitatem autem Tyrannorum liceat abominari, qui nova & inaudita, nec aliis fontibus unquam destinata, suppliciorum genera in sanctissimos Christi Athletas excogitabant, ut etiam pœna ipsos a sceleratis secerneret, cum furori illorum, non Judicum dicam, sed belluarum, sæpius elementa & ars, ipsaque instrumenta deficerent: de quibus tamen illæsi vel prostrati & neci succumbentes pari fide & constantia fortissimi milites triumphabant.

Inter Cruces vero aliqua diversitas observata fuit; nam ut manu factæ erant, & duplici ligno compactæ, aliæ decussatæ, quæ a sancti Andreæ morte nomen habent: aliæ commissæ T. figura, D. Antonio posterioribus sæculis dicata; aliæ immissæ, illi similes, in qua Salus generis humani pependit.

CAP. XXXVII.

De suppliciis militaribus.

HActenus de militum Christi injustis suppliciis; nunc ad æquissimam disciplinæ militaris severitatem transeamus: pœnarum enim capitalium quædam sunt propriæ paganorum, quædam militum, aliæ utrisque communes. Rursum quæ paganis destinatæ, eæ vel humilioribus, id est, plebeiis, vel etiam honestioribus infligebantur: de quibus satis accurate diximus, quantum ratio & brevitas instituti nostri patiebantur.

A De militaribus & communibus pœnis aliquid addemus; nec mirum videri debet pœnas quasdam militibus solis convenire, alias communes illis cum aliis militiam nusquam professis: quoniam miles delictum commune cum paganis vel proprium suæ conditioni potest admittere, ut scribit Menander *lege 2. ff. de delicto militari*. Proprium scilicet militare delictum esse, quod quis uti miles admisit, ut dare se militem cui non licet; desertorem vel emansorem esse, id est, diu vagatum; in castra regredi, crimen est militi sicuti proditio, statio relicta, armorum amissio, alienatio, vel surreptio; Reus etiam miles est transfuga qui pacem turbavit, imo qui exploratione emanet hostibus insistentibus, aut a fossato recedit, qui agmen excessit, vallum transcendit, aut fossam transiliit; qui Præpositum suum aut Ducem protegere noluerit, aut deseruerit, qui rem prohibitam fecit, aut Ducis mandata non servavit, vel ab excubiis destitit, vel ad diem commeatus non venit, perinde puniantur ac qui conspirationem, seditionem, aut defectionem fecerint. Talia possumus vocare peccata castrensia cum Flavio Vopisco in *Aureliano*.

Prima autem militaris pœna erat mutatio militiæ; exempli gratia, qui equo meruerat, in peditum numero militare jubebatur; sic qui pedites fuerant, in funditorum turbam transcribebantur, aut inter auxilia: consulendus Valerius *lib. 2.* ubi de Cotta & de Calpurnio loquitur. Et Ammianus Marcellinus, *Equites*, inquit, *ut contentum se Cæsar leviori pœna demonstraret, omnes ad infimum militiæ gradum detrusit*.

CAP. XXXVIII.

De Castigatione.

CAstigatio est pœna castrensis, ea tamen in milites flagellis non est exercita, quia servi tantum a Dominis coercebantur. Milites vero fustibus, aut vite a Tribuno, Centurione, vel alio Castrensi Præposito, aut Commilitone vapulabant. Ut statutum videtur *l. 3. §. sed qui. ff. de re militari*. Sic Scipio Numantiam obsidens cum milites extra ordinem deprehendebat, Romanos quidem vitibus, at extraneos fustibus cecidit: adeo vitis pœnam ipsam honorabat in delictis, ut scribit Plinius *lib. 14.* Plutarchus in *Gracchis* memorat, Drusum fuisse hujus pœnæ auctorem. Centurio Lucillius apud Tacitum, Cedo alteram vocatus legitur, quia fracta vite in dorsum militis, alteram poscebat. De illa pœna Juvenalis *sat. 8. ℣. 247.*

Nodosam frangebat vertice vitem.

Et Silius *lib. 12. ℣. 395.*

Vitis adornabat dextræ decus.

Vitis enim Centurionum insigne erat, qui ea minus promtos ad parendum milites castigabant.

CAP. XXXIX.

De Ignominia.

IGnominia, qua milites afficiebantur, in multis locis cerni potest: nam miles ubi deliquerat de gradu militiæ dejiciebatur. Constat etiam

ignominiæ causa militi zonam solvi, & sanguinem mitti: cujus consuetudinis rationem & originem subtiliter exploravit A. Gellius *lib.* 10, *cap.* 8. Opinor factum esse primitus in militibus stupentis animi, & a naturali habitu declinantis, ut non tam pœna quam medicina videretur. Muretus lib. 13. *variar. Lect.* cap. ultimo causam aliam missionis sanguinis exponit, videlicet milites cum ignominia sanguinem suum amittere, quem cum gloria noluerant pro Patria effundere: quæ interpretatio non probatur in omnibus, quia miles in furto deprehensus hanc pœnam subit; at vero in furti delicto quis sanguis pro Patria fundendus erat. Sic M. Cato apud Frontonem * militibus in furto deprehensis dextram præscindi, vel sanguinem mitti jussit: Lipsius *in lib.* 3. *Polybii* censet id fuisse notam summæ & ultimæ animadversionis meritæ, quam cum clementia Imperatoris remisisset, speciem tamen illius supplicii usurpabat in paucitate sanguinis emissi.

CAP. XL.

A quibus plectebantur milites.

CArnifices & Lictores, quos ratione ministerii & executione plurimum differre observatum est, ministri erant suppliciorum, quæ de paganis sumebantur. Milites vero neque manu carnificis, neque lictoris puniebantur: sed Tribunus signum modi dabat, & objiciebat multitudini militari. Si quæratur, an miles per alium militem plectebatur, quia honestior illa mors videretur, an quia molestior & magis in animos penetraret ad exemplum; respondetur, id factum fuisse non ad honorem, sed ad majorem tristitiam: triste enim profecto ac luctuosum est militem manibus Commilitonum interfici.

CAP. XLI.

Quæ fustium asperitas, & qui miles fuste percutiebatur.

SUb asperitate fustium plerumque exanimabantur castigati milites; Hirtius enim scribit, militem, qui fratrem suum in castris jugulasset, interceptum & fuste percussum perimi. Milites, qui in flore ætatis corpore suo abutebantur, solebant fustibus cædi ad mortem usque.

CAP. XLII.

De continentia in castris observata.

MIlitibus Romanis adeo vetita erat libido, ut 2000. scortorum Scipio e castris ad Numantiam positis ejecerit. Nec solum Romæ, sed apud alias Gentes, pudicitia castrensis observata legitur. Philippus Rex Macedonum extra fines Regni sui duos milites relegavit, qui psaltriam mercede conductam in castra noctu induxerant. Friderici Imperatoris Constitutionem hac de re Guntherus Poeta his versibus enarravit:

Non erit in nostris nobiscum fœmina castris:
Turpiter & naso mutilabitur illa resecto.

Ut vero ad disciplinam castrensem Romanorum redeamus, non licebat etiam uxores in castra ducere; qua de causa ambigeretur forsan, an milites Romani fuissent conjugati: communis opinio est, milites Romanos conjugio abstinuisse quam diu merebant. Cornelius Tacitus cælibatum militum his verbis refert: Neque suscipiendis conjugibus, neque liberis alendis assueti milites. Dio *lib.* 40. item scribit, legibus Romanis milites vetari esse uxoratos; quibus tamen indulserunt jura maritorum. Tertullianus, in *Exhortatione ad castitatem*, militum exemplum adducit, qui cælibatum sua ætate servarent. Videtur tamen pluribus huic opinioni refragari Tit. Livius *lib.* 43. *cap.* 3. cujus verba quodam modo probant, milites vinculis matrimonii fuisse innexos: sic enim scribit: Quatuor millia hominum impetraverunt a Senatu oppidum ubi habitarent, iis qui nati essent in Hispania ex militibus Romanis & ex Hispanis mulieribus. Illud vero ita interpretari licet, milites non duxisse uxores legitimas, nec ad legitimum matrimonium convolasse, quod conventione in manum contrahebatur, sed duxisse concubinas, quæ proprio nomine hic dicuntur, uxores vero usu, sive, ut cum Plauto loquar, uxores usurarias.

Hoc amplius ad faciliorem intelligentiam consuetudinis antiquæ possumus adjicere, militiam Romanam in duplici genere videri distinctam, aliam temporariam, aliam perpetuam viginti quinque stipendiis constantem; miles ad tempus poterat uxorem ducere; at ille, cujus militia erat perpetua, ad cælibatum cogebatur; quin ætate veterum Jurisconsultorum, militia causa legitima esse videbatur dissolvendi matrimonii: bona enim gratia dissolvi dicitur conjugium, quod propter sacerdotium, sterilitatem, & militiam potest non retineri.

CAP. XLIII.

Mutatio victus.

POena quædam militum capitalis, quædam non tam sæva. Non capitalis sæpius est ignominia, quæ variis modis irrogabatur. Mutatio victus fuit quoddam genus ignominiæ, quando cogebantur hordeo vesci milites noxii, quibus prius frumentum dabatur ad victum. Causa hujus rei non alia est, quam quia indigni viderentur communi militum cibo, sed rejicerentur potius, ut cum jumentis jungerentur. Non dubium est quin Tribuni vel Centuriones punierint hac victus mutatione suos milites, cum ad hujus rei fidem faciendam suppetant Auctores: Titus Livius *lib.* 27. *cap.* 15. *Cohortibus*, inquit, quæ Liguriæ stabant, *hordeum* Marcellus *dari jussit*. Suetonius in *Augusto* cap. 24. *Cohortes*, ait, *si quæ deseruissent ordinem, decimatas hordeo puniit*. Fuit etiam genus ignominiæ, diminui ære sive stipendio. Cogebantur præterea milites ad ignominiam, interdum extra vallum & castra traduci. Causa ejus ignominiæ non alia subjicitur, quam quia essent indigni qui inter veros milites viverent, projecti & objecti incursionibus hostium: idque interdum sine tentoriis. Ita Tit. Livius *lib.* 10. *Cohortes, quæ signa amiserant, extra vallum sine tentoriis destitutas invenit*. Sunt & aliæ ignominiæ species, ut scilicet stantes milites cibum potumque caperent, quod Gracchus imposuit, ut scribit Titus Livius *lib.* 24. Nec prætermittam, fuisse quandoque coactos milites deponere arma & vestimenta militaria. Lampridius narrat, suis militibus Alexandrum Imperatorem sic locutum, *Discedite, Quirites, & arma deponite*; verba Imperatoris apud Herodianum aptissima sunt *lib.* 1. *Jubeo, Quirites, arma deponere, vestes exsuere, & nudos abire*.

* Rescr. *Frontinum*, qui hoc narrat lib. 4. ex 15.

CAP. XLIV.

De Missione ignominiosa.

MIssio militaris erat, qua miles sacramento militiæ liberabatur, vel arma ponebat; quod fiebat duobus modis, legitime, vel illegitime; qui ponebat arma secundum leges, honestam missionem vel causariam habebat. Missio honesta dicebatur, si quis confectis legitimis stipendiis sacramento militiæ solvebatur, veluti si pedes annos viginti militasset, eques si decem annis equo meruisset. Causaria missio erat, si quis recederet ab armis, quia manibus mutilatus, oculis captus, adversa valetudine correptus & laborans. Illegitime arma ponebat, cujus missio gratiosa erat, vel ignominiosa determinata fuerat. Missio gratiosa erat, si miles non confecto legitimo annorum numero militiæ præscripto, non vitio nec defectu corporis veniam ponendorum armorum ab Imperatore impetraverat gratia aut ambitu. Ignominiosa vero missio erat, qua quis militia propter delictum solvebatur. Elegans formula Missionis legitur apud Hirtium in historia belli Africani: *Cæsar*, inquit, *convocatis omnibus Legatis, Tribunis, & Centurionibus dixit, Cai Aviene, quod in Italia milites Populi Romani contra Remp. instigasti; rapinasque per Municipia fecisti; quodque mihi & Reip. fuisti inutilis, ob eas res ab exercitu te removeo, hodieque ex Africa abesse, & quantum potes proficisci jubeo.*

CAP. XLV.

Gladiis objecti milites.

ALiquando veteres Romani milites noxios gladiis contubernalium objiciebant, ut notant Tacitus lib. 1. *Annal.* & Amm. Marcellinus *lib.* 29. Non etiam infrequens pœnæ modus fuit Reos saxis occidere, seu lapidibus obruere, Polybius *lib.* 1.

CAP. XLVI.

De Decimatione.

CApitalis supplicii genus fuit Decimatio. Cum enim plures in exercitu, vel in legionibus deliquissent, non omnes ratione delicti puniebantur, sed decimus quisque sorte ad supplicium legebatur. Causam decimationis expressit M. Tullius in *Orat. pro Cluentio*: *Statuerunt*, inquit, *Majores nostri, ut si a multis esset flagitium rei militaris admissum, animadverteretur in quosdam sortitione, ut videlicet metus ad omnes, pœna ad paucos pertineret.* Appianus Cæsarem alloquentem turbidos & tumultuantes milites inducit: *Ita*, inquit, *lege patria de noxiæ legionis militibus, quoniam ea seditionem suscitavit, decimum quemque ad mortem sorte ducam.* Decimatio, si illius originem spectemus, statim post exactos Reges cœpit vigere, cujus rei copiam facit Titus Livius *lib.* 2. loquens de Appio Consule: ejus exercitus cum profugisset, sontes capite mulctavit, ita tamen ut sorte decimus quisque ad supplicium fuerit selectus ac segregatus.

CAP. XLVII.

De Mulcta.

A QUædam pœnæ militares propriæ, quædam communes, ut adnotavimus: proprias quasdam proponimus*, ignominia affici, gladiis objici, saxis obrui. Nunc ordo postulat, ut quasdam communes militibus & paganis pœnas attingamus: tritum satis & familiare cives & paganos affici solitos fuisse mulcta; sentiendum idem de
B militibus, quibus interdum mulcta imposita est. Notandum vero est mulctam, ter repetitam & inflictam militi, facere, ut si denuo postea miles ita peccasset, pœnam capitalem subiret; leviores enim & pecuniariæ pœnæ capitales fiunt, si ter repetitæ sint. Causa hujusce rei dari potest, vel quod militem pravo esse ingenio censebant, ejusque esse puniendam pertinaciam; vel quia quasi in contemtum & ludibrium legum militem peccare longe gravius existimabant, pœnæ prioris immemorem: nec modo intelligitur communem pœnam militibus & paganis infligi, quia utrique mulctarentur; verum etiam liquido constat, milites gladio aut se-
C curi percussos fuisse, perinde ac reliqui e plebe, quibus idem necis genus criminis similitudo imponebat.

CAP. XLVIII.

De Exsilio.

M. Tullius in *Oratione pro Cæcinna* scribit, exsilium non pœnam, sed pœnæ fugam esse: qui enim aliquam pœnam seu calamitatem subterfugiebant, solum vertebant, fines mutabant. Non autem expedit Reip. ut plures sint ex-
D sules. Solon apud Laertium sic fertur scripsisse Periandro Tyranno: *Si Tyrannidi*, inquit, *censeas, cupiasque insistendum, neminem extorrem velis*; qui enim male animati sunt in Remp. sibi illatam injuriam ulcisci meditantur, & cum de sedibus, aris, focisque relictis cogitant, quæ singula recuperari posse diffidunt, si aperto marte non possint ulcisci, ad dolos & malas artes se convertunt, sique id illis non succedit, alia aggrediuntur via.

CAP. XLIX.

Num milites ad metallum damnarentur.

E MIlites ad metallum, sive opus metalli fodiendi dari, vel objici feris, & bestiis, vel cæteris infimorum ex plebe, aut servorum pœnis affici veteres leges vetuere, ut scribit Modestinus *lege* 2. *§. is qui voluit. ff. de re militari*, & *l. de quæstionibus*, statuere Imp. pœnam metalli, nec ad milites, nec ad veteranos qui militiæ missionem impetraverant, pertinere.

CAP. L.

Num milites vivi exurerentur.

F ETiamsi a militibus grave quoddam facinus admissum esset, veluti si proditores aut transfugæ forent, pœnæ vero transfugarum & proditionis tanquam hostium & perduellium essent, ut vivi comburerentur, aut furca suspenderentur, tamen ab eis suppliciis eximebantur milites, vel certe iis non afficiebantur, priusquam fuissent exauctorati, quia tunc pro hostibus, non pro mi-

* Vid. leg. *proposuimus*.

litibus habebantur, *l. proditores. ff. de re militari*. Exauctorabantur vero ademtis armis, vel ignominiosa missione, quod amisso militiæ gradu infames reddantur, & plebejorum pœnis jure subjiciantur.

CAP. LI.

In quibus præcipue miles peccare dicitur.

CUlpæ militares sunt præcipuæ, falso strenuum aliquod factum referre, & falsum testimonium dicere; quin perjurium & impietas in milite habetur prava ambitio; virtuti bellicæ definita præmia affectare & aucupari; arma abjicere propter metum, culpa erat militaris, quæ non nisi morte expiabatur. Catonis Censorii filius in discrimine prælii equo delapsus, dum se recolligeret, gladium amisit, ad quem recipiendum inter medios hostes eorum se mucronibus objecit, atque ita multis honestis vulneribus acceptis ad suos rediit, non inermis, receptoque gladio gloriosior.

CAP. LII.

De Transfugis.

GRave scelus Transfugarum apud veteres Romanos, iique variis suppliciis subdebantur. Q. Fabius Maximus, cujus alioqui mansuetissimum fuit ingenium, dextras Transfugarum præcidit, quemadmodum narrat Val. Maximus *l. 2. c. 7. num.* 11. cujus non piget verba subjicere: *Omnium, qui ex præsidiis Romanis ad hostes transfugerant, captique erant, dextras* * *abscidit, ut trunca præ se brachia gestantes metum defectionis reliquis injicerent*. Porro in Transfugas durius animadversum a Romanis legimus. Scipio Africanus deleta Carthagine, cum omnes, qui ab exercitu Romanorum ad pænetram † fugissent, in suam potestatem redegisset, gravius Romanos quam Latinos Transfugas puniisse fertur. Romanos enim tanquam Patriæ fugitivos cruci affixit, Latinos vero tanquam perfidos socios securi percussit. Sceleribus aliis seu culpis militaribus, ut falsum testimonium dixisse; falso strenuum aliquod factum retulisse in veræ virtutis invidiam & dispendium; clypeos præ metu abjecisse, atque e præsidiis ad hostem fugisse. Adnectimur, ut crimen habitum, ordinem deseruisse, hostem longius persequi ac quasi comitari, & extra ordinem in adversarium pugnare.

CAP. LIII.

De militibus cum moderatione puniendis.

ETsi asperitate suppliciorum indigeat disciplina militum, quia Reip. vires armis constant, quæ ubi a recto tramite descivere oppressura sunt, nisi reprimantur, ut ait Val. Maximus *l. 2. c.* 2. Nihilominus non oportet miles excarnificari, nec gravius, crudeliusve quam par est puniri. Non defuere tamen Imperatores, qui sævis & inhumanis modis in milites animadvertebant. Vulcatius Gallicanus narrat, Cassium genus id supplicii invenisse, ut stipitem poneret 120. pedum, cui a summo ad imum damnatos milites alligaret, ignem-

* Rep. *manus*, nam ambæ fuerunt abscissæ.

† Vox nihili, rescr. *Pœnos*; vel potius, *Pœnos transfugissent*, ut procul dubio scripsit Auctor.

que immitteret, quo aliis incensis alios fumo, alios terrore necis imminentis necaret. Julius Capitolinus refert, cum quidam milites ancillæ hospitis pudorem depravassent, Macrinum eos adduci jussisse, & interrogasse, utrum esset factum; quod cum constitisset, duos boves miræ magnitudinis vivos subito aperiri jussit & exenterari, iisque singulos milites inseri, capitibus exsertis, ut secum de calamitate sua colloqui possent. Vopiscus tradit, Aurelianum ita puniisse militem, qui cum hospitis uxore commiserat adulterium, ut duorum arborum ramos inflecteret, quos ad pedes militis deligaret, eosdemque subito dimitteret, ut abscissus miser utrinque penderet. Ejusmodi pœnæ inflictæ a Cassio, Macrino & Aureliano non legitimæ, sed extraordinariæ leguntur, quæ non humanitatem, sed tyrannidem sapiunt.

Erat pœna militum, qui citati non parebant, neque ad nomen respondebant; si periculum ingens impenderet, & auxilium subito ferendum foret, raptim militem capiebant & adducebant. Plerique milites proni & spontanei ultro in militiam properabant, adeo ut promti citati a Consule vel a Tribuno, vel ab aliis quibusvis; alii contra tardi & contumaces, qui vocati, nec parent, nec comparent. Verum proclives semper milites arma capessebant, si Dux & Imperator esset gratiosus, vel si aliqua spes lucri faciendi affulgeret. Unde legitur apud Livium *lib.* 34. plerosque nomina dedisse, quia locupletes videbantur qui militaverant; militi vero refractario, & qui cunctatus citationi non pareret, supplicia fuere constituta. Reperio apud Agellium *lib.* 11. *cap.* 1. interdum militem hac de causa fuisse mulctatum: M. Terentius Varro ait, quando miles citatur, nec excusatus est, ego ei ingentem mulctam dabo. Interdum virgæ adhibitæ sunt in contumacem: Livius *l.* 7. refert, acerbitatem in delectu laceratorum corporum partim virgis, partim vinculis, odiosam fuisse. Quin etiam qui ad nomen non respondebant, morte civili afficiebantur, & in servitutem redigebantur. Varro *l. 6. cap.* 5. M. Curius præfatur, Reip. non opus esse eo qui parere nesciat, ideo bona ejus & ipsum vendidit. In citatione vero observatum reperio, religionis fuisse ut primus miles, qui vocabatur, boni ominis esset, ex quo bonum omen in auspicio foret. Legendus hac de re Cicero lib. 1. *de Divinat.* & Festus. In delectu igitur boni ominis gratia nominabantur primi, Salvius, Statorius, Victorinus, Felix, &c.

CAP. LIV.

Quæ militia vilior, quæ honoratior.

IN enumeratione pœnarum militarium, satis intelligere licet, qui milites essent viliores, qui vero honoratiores; quemadmodum in pœnis aliorum civium & paganorum adnotavimus, alias honestioribus & ingenuis, diversas plebeiis & servis irrogari solitas. Militia nautica vilior terrestri semper habita fuit, vel quia periculum ibi certius, & metus ignavæ mortis quasi desperatione ad fortitudinem adigit, vel quia parum relinquitur virtuti & robori militari. Livius *libro* 22. ait navales socii ad spem honoratioris militiæ transgressi: per militiam autem honoratiorem intelligit terrestrem. Corn. Tacitus *lib.* 2. facta spes, inquit, reliquis militibus classicis honoratioris militiæ, iique cum in dispari sint gradu militiæ sive classici & terrestres milites, non iisdem generibus suppliciorum afficiuntur.

CAP. LV.

Pœna militis non taciturni merces.

TAciturnitas maxime desideratur in milite, adeo ut dicenda tacendaque canat *lib.* 3. Horatius,

Est fideli tuta silentio merces.

Lambinus tamen existimat Horatium egredi a proposito suo cum loquatur de taciturnitate, quæ non convenire militi videtur, tamen satis perspicuum & apertum dicere militem taciturnum esse debere in celandis, nec evulgandis Ducis sui consiliis. Pœna vero gravis militi indicta, qui consilia in castris habita propalaret, cujus rei fidem faciunt cuncti Historici.

CAP. LVI.

Militibus ignominiosa appellatio Quirites.

QUi exauctorabantur, & per ignominiam a militia mittebantur, solebant ab Imperatoribus Quirites, non milites, vocari, quasi privati ac plebeii, nec amplius milites censendi. Alexander Severus, cum esset mota seditio a legione, cujus socii erant in vincula conjecti, quia muliebribus lavacris vacarent, ita concionem ad milites habuisse fertur: *Continete vocem, ne vos omnes hodie uno ore atque una voce Quirites dimittam.* Incertum an Quirites, non enim digni essent qui vel Romanæ plebi accensendi essent, qui jus Romanum non agnoscerent.

CAP. LVII.

De his qui accusare non possunt.

QUamvis Quæstores & Legati Consulum & Prætorum suorum crimina exactius nossent, & jure summo eorum accusationem prosequi possent, ex pietate tamen non admittebantur, quia Prætores quodammodo Quæstoribus loco patrum habentur; nec justior, aut gravior causa necessitudinis datur, quam Provinciæ, quam officii, quam publici muneris conjunctio & societas, ait Cicero. Ideo nec Pompejo in Æbutium, nec Philoni in Servilium, nec Scauro in Flaccum concessa fuit accusandi potestas, ne libido violandæ necessitudinis auctoritate Judicum comprobaretur. Marius vituperatus est, qui Metellum, cujus Legatus fuerat, criminabatur de bello Jugurthino nimium profecto. Verres a Cicerone reprehensus est, quod in Dolabellam, cujus Legatus fuerat, improbissimum testimonium dixisset; Paulus vero Æmilius laudatur, qui in pugna Cannensi moriens dixit, malle se in strage suorum militum exspirare inultum, quam Collegæ accusatorem exsistere, & alieno crimine malle obire, quam alterius pœna suam innocentiam protegere, aut laudem commendare. Apud Athenienses fuit eadem necessitudo seu potius reverentia & religio inter Collegas, ne se mutuo accusarent; contraria tamen exempla & Romæ & Athenis visa; hæc sunt causarum & temporum, sed quod honestum est, nusquam sibi contrarium, semper idem videtur, & sibi constat.

A

CAP. LVIII.

An patrem filium, filius patrem accusare possit.

QUanquam de accusatione filii in patrem nec quæri posse, nec debere arbitror, cum a tali certamine Gentes etiam barbaræ abhorreant, nec pietas solum, sed & ipsa natura repugnet, suam enim injuriam si de patre queratur necesse habet sine murmure, sin alienam, dissimulare. Miseriarum tamen, sævitiæque exemplum
B atrox recenset Tacitus, Tiberii principatu Reum patrem Q. Vibium Serenum accusatorem filium, qui perterritus clamoribus vulgi, saxum, robur, pœnasque parricidarum minitantis, ab accusatione destiterat, sed retractus, & eam exsequi adactus, damnante universo Populo quod Senatus servilem in modum decreverat, tandem Tiberius ipse, ut molliret injuriam, patrem licet majestatis Reum in exsilium reportari jussit. Euthyphro apud Platonem dementiæ convictus est, qui nihil alienum a religione in accusatione patris a filio committi asserebat. Ego contra reor, filium, qui patrem interficit, semel tantum esse parricidam, qui parentes
C accusaret, toties parricidium renovare, quoties stant in judicio adversarii, vocant, interrogant, & testibus oppugnant.

Durum etiam & inhumanum censuit olim Artaxerxes accusante patre Racone filium puniri, quem increpitum, & extrema minatus dimisit; ut non absimili humanitate D. Pius Imp. desertorem filium, quem pater obtulisset pœnæ, in deteriorem tantum militiam detrudi jussit, ne videretur contra sua viscera sæviens pater filium ad supplicium exhibuisse. Idem a Friderico III. Imp. factum memorat Cepola, qui filium Comitis Pala-
D tini a patre accusatum, quanquam pia prævaricatione pater nato consuluisse videretur, minore pœna, scilicet relegatione, coercuit. Hac de causa Magistratus mitiores sunt semper in filios a parentibus accusatos, quia non exacerbanda censent odia, quæ per se natura conciliare & exstinguere conatur.

CAP. LIX.

Servos in Dominos, Libertos in Patronos non audiri.

E NOn admittendum etiam censuere veteres Romani, ut salus & vita Dominorum ex eorum arbitrio pendeat, qui in eosdem jus vitæ & necis habeant, ne e domo & ædibus propriis, quæ unicuique asylum præbuisse debent, latrocinia & insidiæ nascerentur. Nec ferendum est, quæ secreta intus evolare, & ipsis Dominis opponi ut noceant. Nec igitur testimonium, nec quæstio, nec judicium, nec confessio, nec accusatio Servorum in Dominos audiebatur. Unde imprecatus est sibi Julius Cæsar, si quid unquam Servo adversus Dominum credidit; ipso etiam Nerone perfidiam Servorum in Dominos exsecrante, teste Ta-
F cito. Sed callidus, novique juris repertor Tiberius, mancipari Servos jussit Actori publico, ut quasi e manu Libonis egressi salvo Senatusconsulto audirentur. C. Cæsar, Tiberii æmulus in sævitia, Servis licentiam heros accusandi concessit. Contrarium æquissime melior Claudius Imp sentiebat, vetuitque in exsilium ferri Libertos, qui contra Patronos agerent, iisque, qui Liberti in Patronum accusationi subscripsissent, jus alios accusandi ademit.

Præceptorem vero diſcipuli accuſatorem quis ferat? certe Auguſtus Imperator Theodorum, Antylli alumni ſui proditorem, a militibus occiſi, Ludimagiſtro Faliſcorum nequiorem judicavit, & necari juſſit.

CAP. LX.

An Magiſtratus accuſentur.

PArs Majeſtatis exiſtimatur, ut quamdiu jus aliis dicit Magiſtratus, ei a nemine dicatur. Sprevere Romulius & Veturius, Coſſ. Romani, accuſantibus Tribunis Plebis reſpondere. Marcellus item Conſul accuſationem Græcorum poſt captas Syracuſas contemſit; & Galba de interceſſione, qua Triumpho Pauli Æmilii reſtitit, valde reprehenſus eſt. Et ſane Magiſtratus, qui annum plerumque apud Romanos vix egrediebantur, immunes ab accuſatione fore par erat, cum ſtatim in conditionem Privatorum recidiſſent, accuſationibus ut invidiæ obtrectantium expoſiti erant. Perpetuos Magiſtratus nulla lex eximit, ſed inſcriptione, ſatiſdatione, ſolemnibus formulis, & majore Judice opus eſt, ne qui ex neceſſitate officii odio multorum exponitur; ſicut nec ipſe Jupiter dum pluit omnibus placet, eorum injuſtum livorem patiatur, quibus ipſe juſte potuit nocuiſſe. Conſules, Prætores, aliique Magiſtratus ad tempus, ſi male Remp. adminiſtraſſent, abrogabantur; ut eis male agendi poteſtas adimeretur, non conditio. Eorum certe, qui Reip. cauſa aberant, recipi nomina ad accuſationem vetabat lex Memmia: at vero Legatus ſtatim atque renunciatus eſt, non in procinctu tantum, ſed in ipſa functione Magiſtratus reputatur, imo præſens adhuc, Reip. cauſa abeſſe. Sed non certior eſt in abſentia defenſio, ea potior ſane quæ ab innocentia præſtatur: nam etiamſi ſecura remanere nequit, tamen innocentia ſibi ſemper conſtat, quin falſi teſtimonii macula puriſſimæ vitæ adſperſa non illam, ſed ſeipſam exſtinguit; ſic Pericles & Theophraſtus Athenis, Romæ vero Metellus, Scipio & Scaurus opinione parta virtutis obtrectatores refellebant, & ſiniſtram ſuſpicionem ſummoverunt. Q. Metello de repetundis coram Populo accuſato, tabulaſque caſtiſſimæ adminiſtrationis teſtes exhibente, nemo fuit in concione, qui a tabularum inſpectione oculos non averteret, ne quiſquam de earum veritate dubitaſſe videretur; ſicque vix auditus abſolutus eſt. Scauri vero ſuperſtitis continentia non modo nequitiam Varii Tribuni Plebis repulit, ſed mortui ſola memoria filio abſolutionem promeruit. Illi ſane quicunque accuſantur, Iphicles, reſpondere poſſunt, qui Ariſtophrontem refellebat, percontatus eſt, an accuſator Remp. proditurus eſſet, ipſique neganti retulit, quid igitur quod tu non feciſſes ipſe, feciſſe arguor.

CAP. LXI.

De Teſtibus.

TEſtes requiri omni exceptione majores Juris F Antiſtites ſemper pronunciavere, & præcipue eos quærunt, quorum fides nullatenus vacillet; ideoque in perſona eorum exploranda erit imprimis conditio, ut careat ſuſpicione teſtimonium, vel propter perſonam, a qua fertur, quod honeſta ſit & vitæ inculpatæ, vel propter cauſam, quod neque lucri, neque gratiæ, neque inimicitiæ cauſa; unde examinare oportet, cujus dignitatis & æſtimationis ſunt, & qui ſimpliciter viden- A tur dicere, an unum meditatumque ſermonem attulerint, an ex tempore veriſimilia reſponderint interrogati. Non eſt audiendus Teſtis notatus, judicio publico damnatus, nec in integrum reſtitutus, repetundarum & calumniæ damnatus: nec is produci poteſt, qui ante teſtimonium in Reum ipſummet dixerit, nec ex domo accuſatoris, aut cui imperari poteſt ut teſtes fiant: nullus enim in re ſua teſtis idoneus intelligitur. Teſtes item non rogati, nec vocati repelluntur; non auditur etiam legis Juliæ præcepto qui in vinculis, cuſtodiave publica erit; arenarius, & qui ad beſtias ut depugnaret ſe locaverit; quæ mulier corpore quæ- B ſtum fecerit; nec qui pecuniam accepiſſe judicatus erit; nec qui crimen famoſum commiſiſſe convictus eſt. Coguntur vero teſtes ad dicendum teſtimonium etiam Magiſtratus, ut veritatem cum ſacramenti præſtatione perhibere de iis quæ noverint, aut dejerare de iis quæ ignorant. Pueri vero, quanquam Seneca in *Controverſiis* dicat ad eos annos perveniſſe ut intelligant, nondum vero ad eam ætatem qua fingant, teſtimonia tamen non ferunt, ſed judicia. Plato quidem in homicidii cauſa pueri teſtimonium admitti jubet, ſcilicet judicium parvuli, tunc argumentum præbet cui ſæ- C pe plus credunt Judices quam teſtimoniis, in quibus alteris, in argumentis vero perpendendis & examinandis ſibi fidem adhibent; ſuntque ſæpe argumenta ejusmodi, quæ veritatem neceſſario probent.

CAP. LXII.

Qui ad teſtimonium dicendum non cogantur.

LEge Julia judiciorum publicorum cavetur, ne D invito denuncietur ut teſtimonium dicat adverſus ſocerum, generum, vitricum, privignum, ſobrinum, ſobrino natum, eoſque qui priore gradu ſint; nec teſtis idoneus pater filio, aut filius patri non eſt; inviti etiam non coguntur teſtimonium dicere, ſenes, valetudinarii, vel milites, vel qui Reip. cauſa abſunt, vel quibus venire non licet; ſervis item fides non adhibetur, niſi cum omnis alia probatio ad edendam veritatem deeſt. Eos vero pro Domino, nec contra Dominum interrogari fas nunquam fuit. Libertorum vero adverſus Patronos illicitas atque improbas voces pro objectione præcluſere Honorius & Theodoſius E Imperatores. Inſtitutum a Romulo ajebat Herennius, ut ſe a ſubſcriptione in Marium clientem olim ſuum excuſaret, ne Patroni & Liberti invicem contra ſe ferrent teſtimonium.

CAP. LXIII.

De cauſis ſuſpicionis in Teſtibus quibus repelluntur.

TEſtium fides diligenter examinanda eſt, ex quorum vocibus vita & fortunæ civium pendent, nec exſpectandum ut falſi teſtimonii convicti meritas pœnas luant: attendendum enim eſt, an propter reverentiam Perſonarum, aut propter lubricum conſilii ſui, ſiſtant ſe coram Judicibus. Notæ enim fidem Teſtibus abrogant inimicitiæ, vel cupiditates. Noluere ſcilicet veteres Romani hanc patere odiis viam, ut quem quiſque inviderit vel oderit, poſſit lædere, ait Cicero. Sic Lucius ille Craſſus, cujus ſermo teſtimonii vim & auctoritatem habuit, quæ in Marcellum etiam in judi-

judicio deblateraverat, probare nequit. Non solum inimicitiæ graves, verum æmulatio ipsa fidem detrahit, quin & nimia fama, nimia dignitas, & amplitudo obest accusatoribus, & movet ad commiserationem, impetu enim grave est testimonium, exitu vanum. Clodius incœsti ac sacrilegii Reus, M. Tullio & Catone contra ipsum perorantibus, liberatus est, inquit Seneca: *illc enim putatur opprimi, in quem adducti Testes magis pro auctoritate sententiam quam testimonium dicere videntur: nam si is est testis, cui nihil audeat Reus objicere, non concertatio est, sed imperium.*

CAP. LXIV.

An Testis omnino venire debeat.

Reus quidem necessario venit in judicium cum de capite & bonis suis agitur, Testis etiam, si alieno judicio interveniat, sicut Reus proprio, obtemperare æque debet: pariter enim contemnunt Magistratus Rei ac Testes qui vocati non venerunt, nec ulla admittitur non parendi prærogativa. Vestales, quibus alias fasces a Magistratibus submittebantur, vocatæ in forum veniebant & audiebantur, uti & Magistratus, si res exigat: nec tantum Privatos testimonium perhibere oportet. Testes voluntarii, quibus partes ipsæ testimonium denunciabant, facile absentiam suam purgab nt; necessariis, quos Judex evocat, excusatio veniendi nulla, nec apud Romanos, nec apud nos unquam fuit, sine damno quorum & impendio interlocutiones & pro-

A ductiones procedere sumtibusque accusatoris possunt.

Testes vero citabantur ut coram Reo examinarentur; quin a Reo ipso ejusque Patrono interrogabantur; antequam vero causa peroraretur, per triduum Testes audiebantur. Sic Milo cum Tullio & Marcello Testes adversum se venientes interrogabat, & refellebat publice & palam; utque castiores se præberent Judices, legem de ambitu tulit Pompejus, qua pœnam graviorem, formam breviorem judicii constituit. Observandum porro testes servos, quibus nisi per tormenta fides non constabat, in accusatione de vi publica audiri,
B quoniam ad statum & majestatem Patriæ & salutem omnium pertinet. Rei extraordinarie & diebus festis peragebantur, damnati non appellabant, & licet offensus suam Reo condonasset injuriam, apud Rempublicam nulla erat deprecatio.

CAP. LXV.

De numero Testium.

Unius omnino Testis responsio non admittitur, etiamsi præclaro Curiæ honore
C præfulgeat. Uti autem numerus non adjicitur, duo sufficiunt; pluralis enim elocutio duorum numero contenta est: alias tamen numerus Testium, alias dignitas & auctoritas, alias velut consentiens fama confirmat Rei, de qua quæritur, fidem. Et hæc quidem de Testibus fere ex ipsis veterum Jurisconsultorum Scriptis aut Rescriptis Imperatorum desumta sufficiant.

H. F. SALOMON,

EXPRÆT. BURDIGAL. ET IN SENATU AQUITANICO PRÆSIDIS,

DE OFFICIIS VITÆ CIVILIS ROMANORUM LIBELLUS.

CAP. I.

De variis Officiorum nominibus.

Officii nomen varias sortitur significationes. Primo intelligitur relatio personæ ad certi operis necessariam effectionem, ad normam scilicet præscripri, tanquam exemplar; sicque dicitur officium conditio, habitus, status, vel respectus, propter quem aliquis facere quidpiam tenetur, seu obligatio ad agendum vel omittendum: nam ut agendis, ita fugiendis certis rebus vita omnis nostra continetur.

Secundo, officium opus ipsum significat, quod quis statui suo convenienter facit; hocque sensu ait Charisius jus ad doctrinam, officium ad virtutem pertinere.

3. Officium dicimus aliquando quod quis non ex debito, sed animo & voluntate bene merendi, aut gratificandi facit.

4. Specialiter dicitur de Magistratus vel Subditi munere. Imo officia pro Officialibus sæpe intelligimus, eoque sensu Tertullianus ait, nos divina officia Angelos dicere. Apud Plinium, Suetonium, Juvenalem officium dicitur, quod Græci παράςασιν vocant, qua præsentiam nostram honoris causa Principi, Magistratui, aut aliis accommodamus.

Ethici de officio agunt quatenus debetur ex virtute, cujus functio est actio rectæ rationi consentanea, judicio supremi Naturæ Legislatoris respondens. Officium vero dividunt in perfectum & medium, τέλειον καὶ μέσον Græci dicunt. Perfectum κατόρθωμα dicitur, omnibus numeris absolutum, plane rectum, nulla parte deficiens, ex pura mente ad normam legis & propter finem justum & sanctum, sine labe & exorbitatione. Medium definit Zeno, factum, cujus probabilis ratio reddi potest. Commune etiam illud officium καθῆκον vocat Cicero libro *de Officiis*.

Beneficia etiam merita & gratiæ officiorum genera sunt; præterea præcipuum illud est quod in sacris divinisque rebus celebratur, matutinum & vespertinum officium; quin etiam apud Senecam

A *Controvers.* lib. 4. Haterius ait, impudicitiam in egeno * crimen esse, in servo necessitatem, in Liberto officium.

Quandoque officium accipitur pro artis alicujus ratione & functione, officium videlicet Grammatici, Medici; ut & quamvis officium proprie ad virtutem pertineat, ut est singulare hominis officium pietatem colere, tamen & improprie dicitur accusatoris officium. Sed verius & rectius Tullius ait, quod ratione rectum est, officium appellamus, & is summo officio præditus dicitur & officiosissimus, qui integer vitæ, scelerisque purus, omnino quod decet, strenue facit.

D. Ambrosius officium quasi *efficium* unius litte-
B rulæ immutatione nuncupari putat, vel certe quia ea tantum agantur, quæ nulli officiant, prosint singulis; quoniam primum hominis officium est proximum juvare, & alteri pro viribus prodesse, cunctisque, quantum in se est, gratificari: neque enim tam nati sumus nobis quam ut aliis aliquid utilitatis afferamus; unde pulcherrime ait Cicero, odiosum esse sane genus hominum officia exprobrantium, quæ meminisse debet is, in quem collata sunt, non commemorare, qui contulit. Officium ergo generaliter dicitur quod quisque efficere debet, observata locorum, temporum, & Personarum ratione. Unde in familia bene institutа omnes dicimus in officio esse, stare, & Dome-
C sticos continere; sic Tullius ait, si in officio erunt Amici, pecunia non deerit, ad uxorem scribens. Sic modi loquendi in usu sunt, officium facere, exsequi, obire, persolvere, præstare, servare, retinere, usurpare, intermittere, & deserere, quando ab eo disceditur. Fungi officio vulgare est, ei incumbere & satisfacere, ejusque meminisse, aliosque commonere. De his vero officiis, quæ libere præstabantur, veteres memorias ea præcipue attingunt, quæ familiaria sunt, quæ, ut notat Tertullianus lib. *de Idololatria*, multa erant, officia privatarum & communium solemnitatum,
D ut sponsalium, togæ puræ, nominalium, funerum, insertationis, salutationum, & deductionis Magistratuum. Observandum vero est noctu plerumque vel prima luce celebrari solita. Officium togæ puræ circa mediam noctem exercebatur; funeris officium noctu fieri; luctus & dolor, qui tenebras quærunt, satis indicant. Sponsalibus autem prima aut secunda diei hora dicatæ erant: unde Juvenalis de hoc officio *sat.* 2. ℣. 132.

* Leg. *ingenuo*.

——— *Officium cras*
Primo Sole mihi peragendum in valle Quirini:
Quæ causa officii? † *quia nubit amicus.*

C A P. II.

Officium Togæ puræ.

PRimum officium familiare, idemque nocturnum cui datur lumen, est officium Togæ puræ. Qua ætate sumeretur & indueretur toga pura seu virilis, quæ prætextæ opponitur, scribit Justus Lipsius *ad Annal. Taciti*, ubi explicat virilem togam Neroni fuisse maturatam. Hoc loco dictata a doctissimis Viris fideliter reddam, neque committam, ut in furto, aut plagio deprehendi malim, quam ingenua verecundia profiteri cujus depositum servem. Igitur quod semel susceptum est persequar. Dici toga pura alio nomine videtur dies Tyrocinii, propterea scilicet quod inciperent Romani esse milites Tyrones sumta toga pura; qui vero togam puram suscipiebant, deducebantur ab agnatis in forum, a foro in Capitolium, ut observant Plutarchus in *Bruto*, Valerius *lib. 5. cap.* 4. Suetonius in *Augusto*, cujus hæc sunt verba: Consulatum petiit, ut filios amplissimo prædicti * magistratus suo quemque tyrocinio deduceret in forum. Munera & sportulas dari die Togæ puræ seu Tyrocinii docet idem Suetonius in *Nerone* capite septimo. Nec solum in Principum liberis, sed vulgo id servatum legimus apud Plinium libro 10. *Epist.* Qui virilem togam sumunt, vel nuptias faciunt, solent totam familiam, villam & viciniam, atque etiam de plebe non exiguum numerum vocare, binosque dare denarios.

C A P. III.

Quæ modestia desiderabatur in eo, qui Togam puram sumeret.

EO anno, quo sumta virilis Toga fuerat, etiamnum pudor in adolescentibus est desideratus, adeo ut ad cohibendum brachium toga constringeretur. Quæsitum est a Turnebo viro doctissimo, quis esset sensus illius loci apud Ciceronem *Orat pro Cælio, nobis quidem olim annus erat ad cohibendum brachium toga constitutus*; quibus respondet, sibi videri eo anno, quo sumta virilis toga fuerat, modestiam & pudorem in juvenibus requisitum fuisse æque ac in puellis, propterea quod a suis Magistris liberati, & suæ tanquam tutelæ vel proprii arbitrii facti, nisi essent petulantiores eo anno de eorum pudicitia male existimabatur; qui enim brachium vel profert, vel exserit, minus modestus & verecundus esse videtur, quam qui toga brachium continet, Turnebus lib. 3. *Adverf.* cap. 6.

C A P. IV.

Toga pura, ralla, vel pexa.

ROmani prima Reip. nascentis ætate togas spissas gerebant; posterioribus temporibus rallæ fuere in usu. Rallam vestem a raritate dictam quasi raram notat Nonius Marcellus in Libello *de Vestimentis*, Plautus vero in *Epidico*, vestem rallam a spissa separat. Rallæ vestes, quia nimium pellucidæ, quæ videlicet corpus magis nudarent quam tegerent, subiere reprehensionem. M. Portius Cato in Catilinam, quos calamistratos quotidie in oculis civium, & vestibus collucentes, passim obvolitare cernimus.

C A P. V.

De Tunica.

ROmanos initio toga sola sine tunicis usos fuisse scribit A. Gellius *lib. 7. cap. 3.* Viris autem & mulieribus communes fuere Tunicæ, sed inter viriles & muliebres multum discrimen. Viriles substrictæ & breves citra humerum desinebant sine manicis, auctore Nonio Marcello. Tunicæ mulierum longæ, maniculatæ, sive manuleatæ, prolixæ, videlicet ultra brachia usque in manum, ac prope in digitos: quibusdam vero iis uti Romæ indecorum fuit, imo flagitium, ut notat Divus Augustinus lib. 3. *de Doctrina Christiana.*

C A P. VI.

De mutatione Togæ.

CIvis Romanus in Urbe & extra Urbem semper togatus conspici debuit, & apud Livium Scipio a Q. Curtio vocatus fuit in judicium, quod in Asia palliatus fuisset; objectumque Rabirio Posthumo, quod extra Romam togam mutasset; totusque est M. Tullius in eo purgando, tanquam ab insigni facinore, in *Oratione*, quam pro eo habuit. Imminente tumultu aut bello sagum sumere posita veste cogebatur civis Romanus: depulsis vero periculis, quorum terrore vestem mutaverat, ad togam vestiendam jubebatur, apud Dionem *lib.* 39. Pisonem edixisse, ut Populus Romanus rediret ad vestitum priorem, *Oratio* Tullii contra eum habita declarat. Sic in *Philippica* idem Cicero ait, propter cujus periculum ad saga issemus, propter ejusdem salutem redeundum ad pristinum vestitum. Sciunt omnes togæ mutationem in luctu frequentem fuisse, eamque pullam sumtam.

C A P. VII.

De Subucula.

TOgæ Tunica, Tunicæ suberat Subucula. Tunica enim duplex dicitur, interior quæ subucula & interula, vel indusium, alia est exterior. Utraque, ut & toga, ex lana confecta primum fuisse videtur: nam constat sero linum ex Ægypto fuisse Romam advectum. De lineis togis queritur passim Seneca. Quintilianus formam & figuram togæ virilis designat. Indusium autem propria est vestis, quæ corpori inter plurimas alias adhæret. Varro autem Libro *de Vita Populi Romani* ait, postquam binas tunicas habere cœperunt, instituerunt vocare subuculam & indusium.

† In Edit. *quid quæris?* * Leg. *præditus magistratu.*

CAP. VIII.

Officium barbæ positæ.

QUemadmodum designavimus, die togæ puræ pueritiam exsuebant, sic barba rasa juventutem deponebant, & transibant in viros: unde dies illi dicebantur Juvenalia: hic dies Romanis pariter festus, adeo ut munera peti, darique solerent, de quibus Juvenalis *sat.* 3. ℣. 186.

Ille metit barbam, crinem hic deponit amati;
*Plena domus libis generalibus *.*

Vigesimo anno vel circa barba ponebatur, quam deo alicui dicare consueverant: Suetonius in *Nerone* ait, barbam primam posuit conditamque in aurea pyxide, & pretiosissimis margaritis adornata, Jovi Capitolino consecravit.

CAP. IX.

Officium Recitationis.

AMici vocabantur ad recitationem, ut ad togam & positionem barbæ. Recitationis vero duæ erant causæ, & duplex recitandi ratio: sollicitudo & cura recitantium prima est, altera vero est audientium judicium & consilium. Plinius Junior * recitabat, ut hac exercitatione ad laudem incenderetur, tum etiam ut admoneretur, si forte quid falleret, ac inveniret qui consilii sui copiam facerent: sollicitudo enim est emendatrix acerrima; hoc ipsum, quod nos recitare cogitamus corrigit, quod auditorium aggredimur observat, quod pallescimus circumspicit. Emendat se qui recitaturus est, judicio aliorum seipsum subjiciens, adeo ut antequam faciat id, sæpe ipsum, idemque retractare, & quasi sub incudem revocare debet, si velit reprehensionis aculeos effugere.

CAP. X.

Quæ olim recitabantur.

ORationes, Dialogi, Historiæ, Carmina, Fabulæ publice aut privatim recitabantur. Augustus Imperator recitantes benigne & patienter audivit Carmina, Orationes, Historias, & Dialogos; placuit autem nonnullis non recitandam historiam, quia non ostentationi, sed fidei, veritatique, tribuitur; nec tragœdiam item, quæ non auditorium, sed scenam & actores, videtur exposcere. Verum non possum non mirari, cum in illam recitandi rationem incido, eorum stultitiam qui pecunia redimebant Auditores, & plausum, & quasi conductitios laudatores, qui Poetæ faverent blanditiis verborum, qui gratularentur dictioni figuratæ; quod nisi temporibus nostris factum renovatumque cerneremus, vix Persio, Juvenali in *Satyris*, & Plinio passim in *Epistolis* crederetur.

CAP. XI.

Officium Declamationis.

DE Declamationibus, ad quas Amici vocabantur, iisque intererant, accurate Persius *sat.* 3. ℣. 44.

* Rep. *genialibus*. * Vid. *lib.* 5. *epist.* 13.

A *Sæpe oculos, memini, tingebam parvus olivo,*
Grandia si vellem morituri verba Catonis,
Discere ab insano multum laudanda magistro,
*Quæ pater adductis gaudens audiret amicis *.*

Suetonius cap. 31. in *Tiberio* narrat, Diogenem Grammaticum declamare solitum venientem Tiberium non admisisse, & per servulum suum in septimum diem distulisse: hunc Romæ salutandi sui causa pro foribus adstantem nihil amplius, quam ut post septimum annum rediret, admonuit. Ceterum duo intelligere licet ex hoc historiæ contextu, primum non modo Amicos, sed etiam Imperatores Rhetorum Declamationibus B præsentiam suam accommodasse, deinde septimo quoque die in Scholis habitas fuisse Declamationes.

CAP. XII.

Officium Sponsaliorum.

SPonsalia proprie intelliguntur solemnia eo die celebrata, quo quis uxorem duxerat. In nuptiis autem præter aquæ & ignis prolationem cum facibus accensis, clavium traditionem, acclamationem Thalassionis, Geniorum maritalium evo- C cationem, intercedebant signatæ tabulæ, quibus sponsus ab eo unde ducenda erat uxor eam traditam iri, qui daturus erat vice versa ducendam, stipulabatur. Has tabulas D. Hieronymus *sponsales*, D. Augustinus *matrimoniales* vocant. Ad nuptias vocabantur Amici, & signatis tabulis adclamabant feliciter, unde Juvenalis *sat.* 2. ℣. 119.

Signatæ tabulæ, dictum feliciter.

Et Messala apud Festum in *Sponsalibus*, sponsis bene, beneque volueris in precatione augurali. Sacra etiam quædam in nuptiis celebrabantur, quibus adesse Christianos, si alia eos causa conjungit, D non vetat Tertullianus, severissimus alioquin superstitionis Censor, modo spectatores sint ab omni sacrificiorum vanitate extranei, & amici sint non idolo officiosi; sunt enim, inquit ille, officia necessaria, & dies quidam munerum, quæ apud alios honoris titulum, apud alios mercedis debitum, expungunt, tunc licet recipere suum & rependere alienum.

CAP. XIII.

Officium Nominalium.

AMicos etiam constat ad Nominalia invitatos fuisse ante septimum diem, quia exstinguuntur plerique sanguinolentorum, ut vocantur *l. ult. Cod. de patribus qui filios distraxerunt*, id est, recens natorum, & adhuc a matre rubentium, ut canit Juvenalis. Ideo receptum esse apud Græcos scribit Aristoteles, ut septimo die imponerentur nomina; Plutarchus auctor est, apud Romanos masculis quidem septimo die, fœminis octavo die tantum imponi solita fuisse. Consulendus in hujusce antiquitatis fidem Sueton. in *Nerone*, Capito- F linus in *Claudio Albino*, qui docet lustrico die propinquos & familiares vocatos fuisse ad epulum in Nominalibus, his verbis: *Cum rarum esset aquilas iis in locis videri, in quibus natus est Albinus, septima diei hora convivio, quod celebritati pueri deputabatur, cum ei fierent nomina, septem aquilæ parvulæ de nido allatæ sunt.* Nec tamen ideo minus existimaverim, quo die puer natus esset, eodem epulum seu

* Hi versus aliter plane leguntur in Edit.

convivium anniversarium celebrari solitum: nam & hac ratione Veteres dare natalitia munera dicebantur, & convivium ipsum hoc nomine appellabant; sic Cicero 2. *Philippica*: *Hodie non descendit Antonius, cur? dat natalitia in hortis, putatote alicui Phormioni, Ballioni aut Gnathoni*. De Natalitiis etiam loquuntur Plautus in *Pseudolo*, & Seneca lib. 2. *de Ira* c. 33. Romani ingenui triplicem appellationem induerunt, prænomen, nomen & cognomen, servi unico nomine designabantur. Vide Ausonium in *Grypho*,

—— *tria nomina nobiliorum*.

Sed etiam apud Horatium prænomen accipitur pro ingenuitate; sic enim canit ille *lib. 2. sat. 5.*

—— —— *gaudent prænomine*.

Porro recens nati nomen sortiebantur, interdum ab ordine nascendi, ut Secundus, Quintus, Sextus, Decimus in masculis: Prima vel Primilla, Secunda vel Secundilla, Tertia vel Tertilla, Sexta vel Sextilia. In altero sexu interdum a tempore nascendi, ut Lucius quasi prima luce natus; tum etiam ab alio quopiam eventu, ut Cæsar a matre secta, cujus memoriæ nos admonuit Sigonius. Ne quis vero hallucinetur in eo, prænomen non imponebatur Nominalibus: sic enim Valerius scriptum reliquit *l.* 10. nec pueris priusquam togam virilem sumerent; puellis vero, non antequam nuberent, prænomina imponi moris fuisse, ex Capitolino probari potest.

CAP. XIV.

Officium agnoscendorum liberorum.

PAtres præsentibus Amicis editos liberos suscipiebant, susceptos agnoscebant; auctor est Suetonius in *Vita Augusti*, illum ex nepte Julia editum infantem agnosci, alique vetuisse. Ut vero patres liberos editos agnoscerent, nativitatem in Actis profitebantur. Hujasce instituti origo a Servio Tullio emanavit, qui ut numerum subditorum nosset, & sciret qui nascerentur aut morerentur, adinvenit, ut propinqui nata prole certum aliquem numum in templum Junonis Lucinæ ferrent, itidem ut alio mortuo in Veneris, aut Libitinæ fanum aliquid deponerent. At vero a sumente quopiam togam virilem in Juventutis delubrum idem census ferebatur; qui mos exoleverat, sed in usum retractus fuit ab Augusto, ut narrat Suetonius.

CAP. XV.

Officium Advocationis.

DE hoc officio scribit Plinius epistola 9. *ad Minutium* l. 1. *Si interrogem, quid egisti hodie? respondebis, officio togæ virilis interfui, sponsalia & nuptias frequentavi; ille me ad signandum testamentum, ille me ad advocationem rogavit*. Advocati erant amici, qui squalidis & in reatu sedentibus ad movendos Judicum animos operam suam accommodabant; sic dicti quod advocarentur & arcesserentur quasi operæ forenses; eadem prorsus forma, qua operæ campestres pro iis qui Candidati aderant in Campo Martio. Evocati fuerunt pro Fontejo Advocati Macedones, Hispani, Massilienses, qui suam præsentiam com-

A modarent, & Judices exorarent. Mittebantur etiam Legati ex Provinciis in Reorum periculis, quemadmodum in causa Verris Mamertini, Gaditani, in causa Balbi apud Tullium.

CAP. XVI.

Advocationes in causis capitalibus.

OFficium Advocationis sæpius in causis capitalibus cernebatur. Magistratus autem Romani quando Reum aliquem capitali damna-
B bant supplicio, prætexta exsuebantur, perversam vestem induebant, quasi vicem Rei quodammodo lugerent, ut notat Valerius Maximus *l.* 9. *cap.* 12. Supplicia vero non fuere unius ejusdemque generis; quædam, ut notavimus, servilia, quædam militaria, alia urbana, de quibus vide Petrum Fabrum lib. 2. *Semestr.* At vero nunquam in Reum animadvertebatur eodem die, quo morti condemnatus fuerat, siquidem pœna damnatorum in diem decimum differebatur, ut auctor est in *Tiberio* Suetonius; nonnunquam in diem trigesimum usque, quemadmodum colligitur ex Quintiliani *Declamationibus*. Porro cum jam dies supplicii in-
C staret, Populus classico convocabatur, quia supplicium non tam ad delictum, quam ad exemplum videbatur pertinere, teste eodem Quintiliano.

CAP. XVII.

Officium Deductionis & Salutationis.

CIves Romani tenuiores Candidatos & Magistratus deducebant & comitabantur, imo clientes tribulesque videbantur sublevare
D Candidatos, cum eos deducerent; de hoc officio loquitur M. Tullius *Oratione pro Muræna*. Erga Oratores impensum ab Amicis idem officium, testatur Cornelius Tacitus, seu alius Auctor Libelli *de Oratore*, & Tullius ipse l. 1. *de Oratore*. Jam vero Togatorum comitatum & ingressum, quæ in publico species, quæ in judiciis veneratio, quo nomine Clientibus cœna dabatur, infra explicabitur. Inter Amicos & pares officium deductionis receptum; Plinius fatetur in *Epistolis* se prosecutum fuisse secedentem Valerium Martialem, *l.3.epist.*21.

CAP. XVIII.

E

Officium Sportularum.

SPortulæ erant calathi ex vimine texti, ut Asconius Pædianus & Servius scribunt, vela sparto, quasi sparteas, vel ab asportando; sic Varro *de Vita Populi Romani* ait, obsonium in tota cœna coemtum ex variis rebus conjectum in unam sportam perspicitur. Sportula igitur erat capsa obsoniorum & cœnæ servandæ causa parata: hinc factum ut sportula pro cibo acciperetur, qui a Magistratibus quotidie dabatur iis, qui officii gratia eos comitati fuissent aut domi salutavissent to-
F gati. Opponebantur vero sportulis rectæ cœnæ, quæ sic dictæ erant cum Clientem laute excipiebant & pascebant. Tranquillus in *Domitiano* ait, eum sportulas publicas sustulisse revocata rectarum cœnarum consuetudine. Liberaliores enim convictoribus suis affeclis & Clientibus convivia exhibebant recto ordine, unde Martialis *libro* 8. *epigr.* 50.

Promissa est nobis sportula, recta data est.

Solebant quandoque nummi & pecunia loco sportularum Clientibus distribui: Juvenalis *sat.* I. ℣. 117.

—— summus honor finito computat anno,
Sportula quid referat.

Sic Xenia dabantur hospitibus mutua.

CAP. XIX.

De Officio Conviviorum.

A PRæter rectam cœnam, quam opulentiores inferioribus & Clientibus exhibebant, convivia etiam sæpius a ditioribus inter pares celebrabantur, ut anniversario die natalium & alias. Tul- B lius convivii proprietatem demonstrat lib. *de Senectute* cap. 13. *Bene*, inquit, *Majores accubitionem epularum* * *amicorum, quia vitæ conjunctionem haberet, convivium nominaverunt melius quam Græci, qui compotationem & concœnationem nuncupabant.* Conviviis vero præter fercula & obsonia, Musica, Symphoniæ, Psaltriæ quoque & Cymbalistriæ mulieres. Adhibebantur & Saltatrices, Mimi, & ludicrorum omnia genera luxu erudito inducebantur; rosæ capitibus, & florum corollæ imponebantur, odoramenta, aquæ olentes, vel crocus effundebantur, & unguenta pretiosa, quibus discumbentes, capite, manibus, pedibus, vestes tenus delibuti erant, & apophoreta dividebantur.

C

CAP. XX.

Morituri decenter ab Amicis compositi.

AMici aderant morituro, ut illius oculos fuggillarent, verba ultima notarent, & quasi animam fugientem exciperent, saltem complecterentur. Sic Corn. Tacitus in *Vita Agricolæ* soceri: *Tu felix*, Agricola, *non tantum claritate vitæ, sed etiam opportunitate mortis felicissimus; sed mihi auget molestiam, quod assidere valetudini, fovere deficientem, satiari vultu, & complexu non contigit. Excepissem certe mandata, vocesque, quas penitus animo figeremus.* Præcipua autem cura morientium fuit decenter componi; sic canit Ovidius lib. 13. *Metam.* ℣. 479.

D

Tunc quoque cura fuit partes velare tegendas
Corporis.

* Leg. *epularem.*

Augustus in extremo vitæ capillum sibi comi, & malas labentes & fluentes corrigi præcepit, an ut dissimularet vim morbi, & spem longioris vitæ visentibus daret; an potius ex veteri Græcorum & Trojanorum consuetudine, qui id diligenter cavebant, ut decenter compositi abirent ad plures.

CAP. XXI.

Officium Funeris.

NOn erat satis id officii præstare moribundis, ut adessent Amici; postulabat enim rursus amicitia, ut mortuus ad rogum produceretur. Nec est prætereundum, Imperatores in funeribus & exsequiis virorum illustrium ad laudationem tantum, quæ in foro fiebat, venire solitos: non tamen interfuisse officio cum efferrentur e Rostris ad bustum. Frequens laudationibus mortuorum amicorum adfuit Augustus, ut narrat Suetonius in *ejus Vita*. Reliquiæ autem mortuorum colligebantur a parentibus vel amicis tunicatis & discinctis; sic Tibullus *l.* 3. *eleg.* 2.

Pars quæ sola mei superabit corporis ossa
Cum gemitu nigra candida veste tegant.

Imo plerique ossa & cineres colligebant in urnis, & cum urnula lachrymarum in monumento seu sepulchro lapideo, aut fictili, aut in conditorio servabant, additis plerumque lucernis.

CAP. XXII.

Quo tempore cœperit & desierit crematio cadaverum.

PLinius Junior * *cap.* 54. *lib.* 7. sic fatur: Primum cadavera sepeliebantur, ea non sepeliri postea placuit, sed cremari, ne subesset occasio crudelitatis inferendæ mortuis. Verum ætate Tertulliani atque sub imperio Severi Imperatoris crematio fuit prohibita Christianis. Legendus Tertullianus in libris *de Corona Militis*, & *de Resurrectione carnis*. Apud Petronium vidua cadaver conjugis in spelunca servabat, quod novi mariti periculo impendit.

* Voluit dicere, *Senior.*

FINIS.

JOSEPHI LANZONI,

M. D. FERRARIENSIS,

Ac in Patr. Gymnasio Lectoris ordinarii,
Acad. Natur. Cur. Collegæ, &c.

DE CORONIS ET UNGUENTIS
IN ANTIQUORUM CONVIVIIS
EXERCITATIO PHILOLOGICA.

Ab Italica in Latinam Linguam traduxit, sectionibus distinxit, Notis, & Animadversionibus auxit.

HIERONYMUS BARUFFALDUS

PH. D. FERRARIENSIS.

Accessit

Insuper ejusdem Traductoris singulare

DE ARMIS CONVIVALIBUS, &c.
SCHEDIASMA.

Cicero *Tuscul. Quæst. l.* 3.

Fungar jam interpretis munere, ne quis me putet hæc fingere, &c.

ILLUSTRISSIMO VIRO

DOMINO

ÆMILIANO TRAVAGLINO

J. U. D.

NOBILI SPOLETINO,

Atque in Civitate, & toto Ferrarienſi Ducatu pro R. C. Apoſtolica Commiſſario Generali digniſſimo.

QUærenti mihi, cui potiſſimum Opuſculum hoc *de Coronis & Unguentis in Antiquorum Conviviis*, quod nunc multo auctius, correctiuſque ſecundo in lucem prodit, dicarem; ex iis, qui ſe mihi obtulerunt, Te mihi nullus opportunior oblatus eſt. Tu enim, Illuſtriſſime Domine, mihi es imprimis Patronus cariſſimus & optimus, quem jure diligere ac vehementer amare debeo. Præterea virtutes tuæ præclariſſimæ, doctrina, & prudentia exercendi munus Tibi a ſupremo Principe noſtro commiſſum, ac elegantiſſimi tui mores ad obſervandum Te colendumque magnopere alliciunt. Denique eximia tua atque illuſtria facta, quibus noſtram hanc civitatem, tot armorum periculis oppreſſam, prudenter ac mirabiliter ſublevaſti, poſtulant ut Te admirer atque ſuſpiciam. Quamobrem rationibus his adductus merito Te, Illuſtriſſime Domine, omnibus præpoſui, atque ex cunctis unum delegi, cui has Lucubratiunculas dicarem, & cum tui nominis inſcriptione emitterem atque publicarem; ſperans meam hanc in Te obſervantiam Tibi non ingratam atque injucundam fore. Accipe igitur, Illuſtriſſime Domine, munuſculum hoc, ab optimo ac Tibi dedititiſſimo animo profectum; & cogita quamdiu Lucubrationes iſtæ exſtabunt, meam erga Te incredibilem benevolentiam nunquam obſcuram fore. Vale.

Dom. Tuæ Illuſtriſſimæ

Humillim. addictiſſ. & obſeq. Famulus,
Bernardinus Barberius.

HIERONYMI BARUFFALDI

De Translationum necessitate, & de hujus Libri Traductionis caussa,

PROLEGOMENA.

Ad Lectorem.

Uoniam universo Mundo non unus sermo est, nec idem verborum usus, licet unum idemque sit ubique sermocinandi instrumentum: ideo prisca usque ab ætate mos invaluit, sermones ab uno in aliud idioma, modo diserte, modo non verbis, sed sententiis, vertendi; atque ita paulatim omnibus id commune factum est, quod, prisco Linguarum divisionis infortunio, peculiare evaserat. Præ omnibus vero Linguis, cæterarum Provinciarum triumphatrix, una illa Latina fuit omnium Linguarum Regina, quæ post tot Populorum, Regnorum, Urbium, Academiarum eversiones, adhuc vivida, florens, ac annos perpetua juventa gerens, evasit. Propterea qui Latinam Linguam hodierno tempore callet, universas Mundi Regiones peragrare valet, secum ubique quasi Libellum assertorium portans, seu fidum interpretem, ut ubique locorum percipiatur, suscipiaturque. Hoc idem itaque, quod Advenæ extera loca petenti eveniret Latine loquendo, Libris quoque tribuendum est, qui quamvis consultores mortui nuncupentur, Orbem tamen peragrare audent, ac per omnes Mundi partes perstrepere auctoritate non minus, quam facundia & delectatione; animos quandoque mulcendo, suavibusque narrationibus, ac veris exemplis, rectum vivendi usum docendo. Consulendi igitur caussa huic admodum ingenti utilitati, Patres nostri, bene & sapienter animadvertentes, Latinam Linguam quibuscumque Nationibus communem, ex Hebraico, Græco, Syriaco, Chaldæo, & Italico, non minus quam Gallico & Teutonico sermone, aliisque plurimis, ad Latinam Linguam transferre conati sunt Libros potiores præcipuarum facultatum, ut ubi nec Italica, nec aliæ Linguæ in usu sunt, Latino sermone, saltem pro communi eruditione, scientia nostra promulgaretur.

Enimvero secus operam navando, continua Galliæ, Hollandiæ, Germaniæque haud compensaremus beneficia, quæ nostris Bibliothecis elargiuntur. Maria navigiis gravia intuemur quotidie Voluminibus celebrioribus Auctorum primæ Classis, mole, numero, ac argumentis rarioribus Musea nostra cumulantia: quorum excellentissimorum Auctorum cura fuit unice Latine scribendi ad nostram utilitatem, quando expeditius, utiliusque fortasse maternas Linguas illustrassent Gallice, Teutoniceque scribendo. Nobis commune beneficium reddere studuerunt, tot scientias pertractando, totque artes & facultates eadem illa Lingua, quæ præter vernaculam, maternamque, magis nobis in usu est, cuique a teneris unguiculis tanto temporis impendio insudavimus, quamque a prima adolescentia acquisitam, ad ultimam senectutem usque custodimus.

Gallici idiomatis, inter alia, non fortuito hic sermonem habui: quamvis pene omnia Gallorum studia modo in hoc versentur, ut maternam Linguam per universas Mundi Regiones diffundant, quamcumque materiam, vel abstrusissimam, sermone tantum vernaculo pertractantes, ut Lingua quoque universis dominentur Nationibus. Verum hodierni magni Regis ætatem mos iste non superat: si enim retrorsum intueri datum esset, Latinam Linguam a Gallis apprime illustratam fateremur per Gersonios, Turnebos, Tiraquellos, Brissonios, Budæos, Duretos, ac pene innumeros alios primæ notæ Scriptores, natione Gallos, Lingua & calamo vere Latinos. Isti omnes Italicas Bibliothecas innumeris Voluminibus ditarunt, ac quascumque facultates floride & luculenter uno sermone Latino illustrarunt.

Insuper nonnullæ facultates proprio & singulari idiomate pertractari desiderant, quæ Lingua non sua aliter balbutirent: harum una (ut illam secernam, quæ magis ad argumentum nostrum pertinet) Ars Antiquaria est, quæ Ritus, Historias, Monumenta cæteraque venerabilis Philologiæ argumenta continet. Hæc Latinam Terram parentem noscit, ac ex ruderibus e Latio effossis pene germinare quotidie videtur: hæc nullo patitur tractari sermone, quam Latino: illud enim evenit in hujus argumenti Libris Latine scriptis, ut miscella Linguarum fiat modo Italica, modo Latina, nec duo verba junctim & continuo scribi queant, cui testimonium Latinum non sequatur. Res certe non omni laude digna: vix enim perleguntur Italici Libelli inter hos Italiæ fines, ubi ex professo Italica Lingua viget: ceteroquin ultra montes, ubi sermo Italus pro studio habetur, eodem modo, quo Gallus apud nos, vix subcisivis horis & secundariis perleguntur pauculi Italici Versus suavioris numeri, ac Romanenses fabulæ in Gynæceis, ac in secretioribus fæminarum cubiculis, seu apud Tyrones Linguæ Italicæ, non ut eruditionis, sed ut verbi unius minus triti pondus librent, non naturam doctrinæ. Enimvero quot Italorum Scriptorum pretiosa Volumina, omnique æstimatione dignissima, Italiæ nostræ montibus septa quasi flaccescunt, pereuntque, angusto nimium vallo restricta; latentque penitus ultramarinas Gentes, hoc seu favore, seu solatio, destituta, transvadandi tot sinus & maria hac una tantum culpa, quia Italice loquuntur. Permulta enumerarem Volumina, quæ vel nimia solitudine attrita, & frigore consumta periere in Bibliopolarum Italorum Promtuariis, Apothecisque, vel ad ollas in culinis damnata, vel ad scombros & garum in officinis hac una de caussa, quia cum potior eorum pars Bibliothecas Italiæ jam impleat, cetera Alpes, seu maria extra Italiam trajicere non valentia, ceu relegata, vel damnata inter hos fines, benignum emtorem, vel interpretem nacta non sunt, qui ea ad longinquas Bibliothecas, seu ad Athenæa ultramarina, viam præmonstrando, perducant. Ast eorum memoria ehu nimium vilesceret, ac tota Italia fortasse ab infausta recordatione abhorreret.

Si ullum itaque argumentum Latina Lingua pertractari dignum, certe hoc est de Rebus Convivalibus & Coronamentis, ubi tota & Græca & Latina floret Philologia. Plutarchum, Athenæum, Plinium, Stuckium, Bulengerum, Pascalium, Ciaconium, centumque alios (ehu cur non Magnaninum nostrum, qui tam erudite de Convivio Volumina duo Italice exaravit!) seu e Græcis, seu e Latinis fontibus derivatos inspicimus, qui hoc eruditionis genus adeo odum excellenter illustrarunt, publicique juris fecerunt longinquioribus Regionibus mores, & ritus tam elegantes, tantisque mysteriis refertos.

Unicum inter tot intueri dabatur Opusculum hoc de Coronis & Unguentis licet exiguum, pretiosum sane,

nostri celeberrimi undequaque Viri & Amici Jos. Lanzoni *de Rep. litteraria adeo benemeriti, quod ab Anno usque* 1698. *quo consilio, nescio, Italice exaratum prodiit, atque ita inter manus tantum eruditorum Italiæ Virorum versabatur, nec ad illas transmarinas Regiones peragrare dabatur, quo tot ejus sane eruditi fratres, ejusdem patris filii, fortunate jam pervenere, & a celebrioribus Europæ Academiis suscepti, laudabiliter identidem in pretio habentur.*

Quamobrem, cogitanti mihi quomodo exspectationi satisfieret, quam tot Auctoris Amici ac cultores in Germania præcipue, ac in locis ultra montes, enixe sustinent: atque argumentum hoc eadem Lingua pertractatum exoptant, qua ceteræ ejusdem naturæ Dissertationes: illud se obtulit, ut ad Linguam Latinam brevi dierum spatio Opusculum transferrem melius quo fieri potuit, & eodem penitus stylo hujusmodi pertractationi convenienti, ut res tam reconditæ vetustatis facile perciperentur. Ad majorem insuper dilucidationem, ornatumque, (absit contradicendi, seu adversandi pruritus: neque enim cum Quintiliano, Paraphrasim esse interpretationem tantum volo, sed circa eosdem sensus certamen atque æmulationem) Opusculum sectionibus distinxi, nonnullasque adnotatiunculas adnectere ausus sum, locis præcipue illis, ubi Auctorum testimonia magis explicatione indigebant, ac rerum pertractatarum notitia: ibi nonnulla quærere, nonnulla enucleare; alia exemplis confirmare, alia demum rationibus corroborare non inutile duxi, atque ita amice & benevole de doctissimo Viro benemereri, Concivem illustrare, atque semper candidum, perennem, unanimem, & in utraque fortuna immutabilem Amicum colere, quo mihi

Nil exactius, eruditiusque est,
Sed nec candidius, benigniusque.

Martialis *l.* 4. *ep.* 86.

JOSEPHI LANZONI,

M. D. FERRARIENSIS,

DE CORONIS ET UNGUENTIS

IN ANTIQUORUM CONVIVIIS

EXERCITATIO PHILOLOGICA.

§. I.

PRimum Coronarum Institutorem Cælum ipsum fuisse, seu potius a Cælo homines usum Coronarum didicisse, facile adjudicari potest: quoniam, ex Homeri sententia Cl. Saturninus [1], a Tertulliano allatus *de Cor. Milit.* inquit, stellas Cæli esse Coronam: *Cælum syderibus apud Homeri carmina coronatum*. Ita maximus ille Poeta in Achillei Clypei descriptione. Adinstar Cæli itaque, qui se primum corona redimeret, Saturnum fuisse inquit [2] Pherecydes ab eodem Tertulliano allatus: fæminamque primam, quæ tali ornata redimiculo incesserit, Pandoram fuisse testatur Hesiodus, cui per Charites caput aureum, monente eodem Tertulliano, coronatum fuit: *Hoc primum caput*, inquit, *coronatum est a Charitibus, cum ab omnibus muneraretur*. Sed, ut Hesiodi sententiam propius inspiciamus, Horæ fatius fuere, quæ illum omnium malorum [3] jucundissimum fontem cinxere:

Circum vero Charitesque Deæ, & veneranda Suada,
Monilia aurea posuerunt corpori: ipsam porro
Horæ pulchricomæ coronarunt floribus vernis.

Joannes Rosinus, Leonicus, & Draco Corcyræus in Lib. *de Lapidibus*, Coronarum Inventorem bifrontem Janum volunt, illumque Coronas reperisse, Navigia, Rates, &c. quamobrem nonnullæ urbes Græciæ, Siciliæ, atque Italiæ [1] Monetas cudere consueverunt bifronti capite ex una, & alia parte, vel Rate, vel Navigio, vel Corona.

Bacchum Coronarum Inventorem agnoscunt Isidorus, Jo. Argolus, & Moscardus. A [2] Prometheo quoque institutas fuisse autumari potest, ex quo, magnanimo illo ignis latrocinio patrato, ab Jove asperrime mulctatus fuit: dein leviori pœna supremus Deorum Præses eundem punivit, *ut liberati a vinculis caput alligata corona circumdaretur*. Idem & per homines paulo post actum fuit, quibus igne communicato maximum beneficium detulisset. Quod & Æschylus in *Prometheo* asseverat, ubi liquido scribit, *in ejus honorem coronas capite gestari, tanquam vicissim nos pœnam ei pendamus, quod nostra causa vinculis sit oneratus*. Atque in *Sphinge*,

Hospiti priscam coronam circumdo
Vinculorum Promethei sociam, inquam,

Sed & [3] Dædalum Coronas invexisse in Choreis illis jucundis ob [4] Ariadnem Cretæ institutis, in quibus puellæ *tenues vestes habebant*, notat Homerus, *& illæ quidem pulchras coronas gerebant*.

Homines mirum in modum Coronis oblectati sunt, utpote quæ apud [5] Triumphantes, Milites, Magistratus, Sacerdotes, aliosque plures in usu fuere, atque ita Diis suis gratiores fiebant, ut apud Athenæum inquit suavissima Sapphus, de hoc rationem reddens, cur coronemur,

1 Præstantissimus in hac materia Commentator est illius *de Coronis* Liber disertissimus.

2 Pythagoræ Magister, de quo idem Tertullianus l. *de Anima* c. 2.

3 De Pandora plura in Græcis Scriptoribus. Primam fæminarum memorat Hesiodus. Ab Hesychio exponitur Terra, quia omnia ad vitam necessaria donat. Apud Poetas est fæmina a Vulcano facta, ex eo dicta, quod Dii omnes sua dona in eam contulissent, quorum numerum larga dispensatrix habebatur: atque ideo non semper vas Pandoræ odiose sumitur. Extat vetus Inscriptio votiva Ronchi in Agro Ferrariensi ad Sandalum:

PANDORÆ
BONÆ. DISPENSA
TRICI. Q. CAMERIVS
CATVLLINVS
VT. BENE. SIT

Mirum vero hoc, quod cum Pandora (ut narrat Gyraldus in lib. *de Diis*) non sit Dea, sed tantum Vulcani filia, attamen votum illi tamquam Deæ solutum sit.

1 Jani plures Nummi apud Antiquarios obvii sunt cum bicipiti fronte ex una, & Navis rostro ex altera parte: nullus vero adhuc, quod sciam, cum corona. Cave ne temere credas Athenæo, qui hoc constanter asserit: certe Rosinus, Naves tantum, & Frontes (non vero Rates, quia idem sunt ac Naves) in hujusmodi Nummis notat: cujus opinioni magis adstipulor.

2 Prometheus Japheti filius, qui primus finxit ex luto simulacra, unde dicunt eum homines fecisse: fabulantur enim quod in Cælum adscendens ignem ferula sit furatus, quo simulacrum a se factum animaret: qua re iratus Jupiter ipsum alligari jussit ad montem Caucasum.

3 Atheniensis faber ingeniosus. Hic in Creta Insula Labyrinthum construxit, & sibimet, Icaroque filio construxit alas.

4 Bacchus eam accepit in uxorem, cui Venus elargita est coronam, quam Bacchus dein novem stellis ornatam Cælo imposuit, diciturque Corona Gnosia, de qua Virgilius *Georgic.* l. 1.

Gnosiaque ardentis decedat stella Coronæ.

5 Multiplici officiorum generi multiplex corona dabatur: Triumphantibus una, Militibus altera, Magistratibus alia: modo rostrata, modo radiata, civica modo: de quibus consule Pascalium.

Hic te coronato, & pulchræ comæ
Anethi ramos injice, teneris ac delicatis manibus,
Diis enim florida chariora sunt & gratiora,
Eos immortales aversantur, coronam qui non habent.

Atqui cum Athenæus hos versus tribuat illi, qui *sacris operabatur*, quia corona redimitus magis Diis placeret: ideo, cum [1] mensa tamquam altare apud illustriores Antiquitatis Scriptores, & sacrificium pro convivio sumatur, coronæ ad convivia transmearunt, cujus ritus exordium a Valerio Maximo *Ioniis populis tribuitur.

His ita stantibus de Coronis, occasionem instituti nostri repetentes, hoc est, in quo convivii ordine apud Veteres Coronæ atque Unguenta odorata effunderentur; eodem tempore una & simul & Coronas & Unguenta in usu fuisse ambigendum nequaquam judicamus. Hinc Lucretius de his junctim canit *lib.* 4. ℣. 1124.

Eximia veste & victu Convivia, Ludi,
Pocula crebra, [2] Unguenta, Coronæ, serta parantur.

Quod & apud Martialem *l.* 2. *ep.* 59.

Frange toros, pete vina, rosas cape, tingere nardo.

Eundem morem pluries Horatius quoque retulit, ut *l.* 2. *od.* 7.

Pompei, meorum prime sodalium
Cum quo morantem sæpe diem mero
Fregi, coronatus nitentes
Malobathro Syrio capillos.

Nitentes [3] Malobathro, hoc est, inquit Lambinus, unguento Syrio delibutos. Atque in eadem ode ad calcem:

Oblivioso lævia Massico
Ciboria exple: funde capacibus
Unguenta de conchis; quis udo
Deproperare apio coronas, &c.

Et *lib.* 3. *od.* 14. laudes Augusti efferens, strictius, sed clarius coronas & unguenta præstari jubet,
I, pete unguentum, puer, & coronas.
Conjunctionem eandem quoque ex Cæl. Rhodig. & Juvenale *sat.* 15. ℣. 49. habemus,

—— —— qualiacumque
Unguenta, & flores, multæque in fronte coronæ.

* Lib. 2. cap. 6. ex. 1.

1 Immo altare mensa est; altare mensa Domini, D. Ignatius in *epist.* Clem. in *Canon.* Dionys. Areop. Irenæus *l.* 4. 20.

2 Thomas Creeck in *Notis ad Lucretium* arcet ab hoc versu *Unguenta*, tamquam si locum ibi habere nequeant, & supplet, putatque legendum fortasse *Unioque*, seu *fibula*. Ergo tantum Virum, Lucretii voratorem, latebat, una & simul Coronas & Unguenta apud Veteres in usu fuisse?

3 Folium Indum, Scalig. *exerc.* 140. 1. Idem 146. 2. *Malobathrum Horatius cum vocavit Syrium, non a natalibus, sed ab officinarum loco deduxit appellationem.* Ferunt apud Indos nasci in ea Regione, quæ *Malabar* dicitur. Plura apud Dioscorid. Hinc *Malobathrarius*, qui Malobathrum vendit. Apud Plaut. in *Aul.* ita quidam legunt, ubi alii *Murrobathrarii*, alii *Myrobrecharii*, qui unguento capillitium ungunt.

Anacreon, aurum, divitias, & imperia obtrectans inquit,

Sed curo delibutam
Unguento habere barbam,
Sed implicare curo
Meos rosis capillos.

[1] Posidonius insuper lib. 28. *Hist.* ubi, monente Athenæo, de unguentis sermo habetur in regalibus conviviis, cum Convivantibus coronæ distributæ fuissent, quosdam cœnaculum ingredi consuetos fuisse affirmat cum utriculis unguenti [2] Babylonii, qui procul mensam circumeuntes accumbentium, coronas eo irrorant, aliud præterea nihil conspergentes.

§. II.

Cum igitur una & simul unguenta, flores, & coronæ in Conviviis eodem tempore præstarentur, illud remanet, ut inquiramus, an in exordio, vel in fine, seu in [3] secunda mensa hoc fieret, in qua quidquid sub [4] bellariorum nomine continetur, afferebatur. Athenæus pro utroque tempore testimonia in promtu habet. Pro exordio stat [5] Philoxenus Dithyrambicus in lib. inscripto *Cœna*, ubi ait,

Aqua lavandis manibus allata est;
Molliusculus puellus argenteo [6] gutto, quem tenebat,
Affudit, coronasque deinde advexit
Tenues, e puris myrti ramis magno labore contextas.

Et ne dubitandi locus adsit de initio cœnæ sermonem habere, Athenæus ipse hoc explicat inquiens: *Epularum initio coronas dari tradit his verbis*: hoc est, *modo hæc præstatis*? Sed Eubulus in *Nutricibus* apud eundem Athen. interpretatione non indiget: inquit enim,
Domum ut sunt ingressi vetuli, statim accubuerunt: mox
Adest corona: apponitur elata mensa.
Idem dicendum est de Anaximandride * in *Agricolis*,
Ut coronatus sum mensa est apposita,
Tot constrata cibis, quot per Deos
Atque Deas nec ego vidi, nec quisquam alius.
* Rep. *Anaxandride.*

1 Scriptor contemporaneus, & Amicus Athenæi, ut ex *cap.* 18. *l.* 15.

2 Vel Babylone factum, vel ibi usitatum.

3 Mensa dividitur in tres partes: Antecœnium, seu primum ferculum, quod Italice nuncupatur *Antipasto*; Edulium; & Fructus. Communiter vero duas, edulium nempe, & fructus. Edulium prima; fructus secunda mensa dicitur, hoc est, finis convivii. Servius *in Virgil.* duas mensas tantum ponit; prima carnis, secunda pomorum.

4 Omne genus mensæ secundæ, hoc est, fructuum: a bonitate, inquit Fungerus in *Etym.* quod secundæ mensæ belle & splendide essent instructæ. Franciscus Patritius existimabat Bellaria dicta, quod Bellatoribus sint opportuna, notatione quidem ingeniose, sed non satis apte excogitata. Pollux Bellaria esse scribit myrtidas, caricas, & mespillos: plura apud eundem Fungerum.

5 Quia fortasse Dithyrambos scripsit; species poematis elaboratissimi, & carmen, ut inquit P. Victorius in *Demetr.* audax, licentiæque plenum, in quo de largo potu ut plurimum, deque Conviviis sermo haberi solet. Poetæ Græci & Latini, atque inter Italos celeberrimi Chiabrera, Redi, Lemene, & Pegolotti, satis probant exemplo.

6 Natalis de Comitibus vertit *gutturnio*, quod idem est, nempe vas aquam guttatim, & hanc ut plurimum odorosam fundens, qua Convivæ adspergebantur.

Morem eundem religiose tenuisse Ægyptios narrat idem Athenæus; qui pro secunda mensa ita scribit, A

Coronarum autem & unguentorum missus
Secundæ mensæ præibat .

Quod Nicostrati testimonio confirmat,

—— —— ac tu quidem
Concinne secundam mensam appara,
Eamque omnifariis bellariis;
Unguenta, coronas, thus, tibicinam accipe. B

Cui superaddendum puto cum Lipsio, *antiq. Lect.* 3. vino captos, seu ebrios, coronari solitos. Plautus & clare & sæpissime id affert, adeo ut dubitandi nullus locus sit. Dum in *Amphitryone* Mercurius, qui in Sosiæ formam converti debuerat, inquit Act. 3. Sc. 4.

Capiam coronam mihi in caput, assimilabo me esse ebrium .
Et paulo post.
Ibo intro, ornatum capiam, qui potis decet.

Nullum aliud ornamenti genus hic intelligitur ebrio conveniens, juxta Lipsium, Lambinum, & Stuckium, aliosque, quam corona. In *Asinaria* dum Parasitus studiose curat, ut uxor virum publice cum Amica potantem inveniat, ait Act. 5. Sc. 2. C

Possis, si forte accubantem tuum virum conspexeris
Cum corona amplexum Amicam, si videas, cognoscere?

In *Menæchmo*, hoc est, in duobus similibus fratribus, gemellisque, Act. 3. Sc. 1. Peniculus Parasitus unum illorum, nempe Sosiclem, e domo Amicæ egredientem offendit, ubi, eo inscio, comessando biberat, & ait: D

Sed quid ego video Menæchmum? cum corona exit foras?
Sublatum est convivium.

Hoc est, postquam bene potus esset: quapropter in subsequenti Scena idem Parasitus furore percitus prorumpit,

Pallam ad Phrygionem fert, confecto prandio, E
Vinoque epoto.

Quin & adolescens ipsemet bono eventu lætus, suamque sortem amplificans, ait,
Prandi, potavi, scortum accubui, &c.

Et exinde, ne ornatu illo minus decenti vituperaretur, coronam projiciens inquit Act. 3. Sc. 3.

Demam coronam, atque abjiciam ad lævam manum.
Quæ postmodum ab uxore fratris inventa est Act. 4. Sc. 1. F

Pallam ad Phrygionem cum corona hinc ebrius
Ferebat, hodie tibi quam surripuit domo.
Sed eccam, quam coronam habuit: num mentior?

In subsequenti vero Scena frater alter in Parasitum offendens utique queritur, & alterum fratrem suspicans, qui, eo absente, pransus esset, exclamat,

Sic datur, properato, absente me, comesse prandium:
Post ante ædeis cum corona me derideto ebrius!

Et cum adolescens, vere culpæ expers, prandisse negaret, instat Parasitus illum obstringens ita,

Non ego te modo hic ante ædes cum corona florea
Vidi adstare, cum negabas mihi esse sanum sinciput?

Tandem in *Pseudolo*, Simo senex vix dum limen domus excesserat, Pseudolum servum intuens corona septum, mirabundus in hæc verba erumpit Act. 5. Sc. 2.

—— Sed quid hoc? quomodo? quid te video ego?

Cui famulus: ad quid? & quorsum hæc? en vides

Cum corona ebrium Pseudolum tuum.

In *Pluto* Aristophanis, quidam adolescens inopia ductus, 1 vetulæ cuidam, ita rugosæ quo locupleti, se immiscere coactus, a Plutone illico ditior factus, & mentis compos evasus, luridum illud spectrum deserit. Illa inconsolabiliter conqueritur, illumque corona exornatum inspiciens, ait:
Et quidem adolescentulus hic advenit,
Quem diu accusans sum;
Videtur autem ad ebrietatem ire. CHR. *Videtur.*
Coronam utique & tædam habens ambulat.
Ad ebrietatem ire, hoc est, *ab ebrietate redire*, seu ad ebrietatem *ire concoquendam & digerendam*.

§. III.

NAm diurno tempore convivia adibant, nocturno vero domum revertebantur: ditiores primum facibus, 2 funalibus, & inde lucernis, 3 laternisque præeuntibus, ex quo inventæ fuere: quamobrem in Juvenale legimus *sat.* 3.

—— —— & comitum longissimus ordo;
Multum præterea flammarum, atque ænea lampas.
Egeni vero ad domos revertebantur breviusculo cereolo, vel Lunæ splendore comitante: idcirco idem Poeta subdit,

1 Sane similis casus est in Martial. *l.* 7. *epig.* 74. in Anum deformem.

2 Funalia (inquit Servius *ad Æn. l.* 1.) ideo dicta sunt, quia ante usum papyri antiquitus funes cera circundabant. Modo Intorticia vocantur, quia ex intorto gossypio cera superinducta: Itali *Torcie*. Pignorius *de Servis*, antiqua Intorticia picta demonstrat, ex veteri monumento, e marmore Synnadico. Vox Ecclesiastica est & recens, de qua nihil Macrius in *Hierolex.*

3 Laterna receptaculum, in quo custoditur lucerna. Perottus, Laterna, quod lumen in ea lateat. Dicitur etiam Cornu Plaut. in *Amphit.* quod corneis lamellis circum clausa sit, ut ventorum flabra arceat. Græci Phanos. Martialis *lib.* 14. *epigr.* 61.
Dux lpterna viæ clausis ferot aurea flammis,
Et tuta est gremio parva lucerna meo.
Ego vero potius a latere dici credo, quia ad latus gestabantur istæ lucernæ, ut ex antiquo ebore anaglypt. in meo Museo, ubi famulum præeuntem domino inspicimus, laterna alligata femori. Multiplices laternas usus invexit: Ferreas, orichalceas, æneas, linteas, papyraceas, ligneas, corneas, bracteatas, vitreas, fictiles, ut hodiernæ parvulæ chytræ seu ollulæ; & multiformes, modo plicatiles, modo perforatas, modo cæcas, modo cuspidatas, modo alatas, modo clypeatas. Nomen hoc quoque ad alia artificia translatum est. Athenæus plura in *capite* 4. *libro* 15.

Me, quem Luna solet deducere, vel breve lumen
Candelæ, cujus dispenso & tempero filum,
Contemnit, &c.

Candela vero sebacea erat, ut notat Casaubonus in *Suetonium: Olim candelis sebaceis soli pauperes utebantur, reliqui facibus, has Græci lychnos vocant*. Epicharmus* apud Athenæum *lib.* 6. e convivio abiens dicit,

Nam multum edens, bibensque multum, protinus
Discedo, lucernam puer nec fert mibi,
Serpo cadens persæpe per nigras tenebras.

Cleopatra, monente eodem Athenæo, Antonium lauta cœna convivans cæterosque Amasium comitantes, discessuris omnibus, Æthiopes pueros, qui facibus prælucerent, assistere jussit: & [1] prælucentes servi ad hoc subeundum munus designati nuncupabantur, *lib.* 4. *cap.* 11. Hinc apud Suetonium legimus, Augustum Imperatorem, cum nocturno tempore ad expeditionem Cantabricam lectica invectus incederet, fulmine de cælo tacto puero, qui face accensa præibat, eo quia lectica inoffensa evaserat, Templum Jovi Tonanti condidisse. Verba sunt: *Cum expeditione Cantabrica per nocturnum iter lecticam ejus fulgur perstrinxisset, servumque prælucentem exanimasset*. Ad quæ Beroaldus: *Prælucere dicitur servus, qui fert cereum ante dominum per iter nocturnum*. Plauti in *Curculione* testimonium adducens Act. 1. Sc. 1.

Tu te tibi puer es; lautus luces cereum.

Domo egreditur Adolescentulus Phædromus noctis per umbras multibibam vetulam aditurus, ut ad colloquium cum Planesia, quam deperibat, iter sterneret: propterea Palinurus, Tu tibi, inquit, servis (& ut belle!) vicem geris, & ceream facem tibi præfers. Quod ideo ad nostrum argumentum pertinet, quia Adolescens a nonnullis servis insequebatur, *qui Veneri jentaculum* gestabant, hoc est, vinum anniculum & præcipuum, quo cum lenam allicerent: ideo Palinurus mirabundus exorditur Act. 1. Sc. 1.

Quo te hoc noctis dicam proficisci foras
Cum istoc ornatu, cumque hac pompa, Phædrome?

nempe hoc *intorticio*, hoc vino, cæterisque te prosequentibus, quibus ebrii ac insani nomen acquiris.

Hic non ab re esset Duillii honorificentiam subdere, qui sibi, ob victoriam partam in maritimo certamine contra Carthaginenses, honorem vitalitium comparavit, ut ubi a cœna rediret, prælucere funalia servos, præcingere sibi tibias mereretur, quasi quotidie triumpharet, ut ajunt Florus *l.* 12. Livius *l.* 17. Val. Maximus *l.* 3. & Martinus de Roa *Singul.* l. 2. quibus in hac re me subscribo; unicum tantum carmen Theodoridæ Syracusani ab Athenæo allatum *lib.* 15. afferam, ut laternarum usum magis comprobemus, de quibus nuper sermonem fecimus, *cap.* 18.

* Leg. *Alexis*, & vid. locus *lib. cit. cap.* 8.

1 Prælucentes servi in numero servorum Adversitorum habebantur, quorum ministerium narrat Titus Popma *de op. serv.* fuisse, ire ad herum foris cœnitantem, & eum domum reducere ac comitari. Et vere sine his dominus bene potus quomodo domum noctu se contulisset? Pignorius clarius eorum officium explicat, aitque: Adversitoribus dissimiles non fuisse illos, qui præcincti lumbos, & lychnos ferentes dominum domi præstolabantur, & a cœna revertentem, quorum aliqui dominorum comites erant. Atque hos servos ad lychnum, ad funale, ad laternam, Lampadophoros, & Tædigeros appellat: nusquam vero Prælucentes.

Ac corneæ luciferæ laternæ [1] *splendorem.*

Pollux animadvertit lampadem quoque laternam dici *lib.* 10. & de comitatu post cœnam lumine præeunte, nunc memini, Athenæi Convivas belle & ludicre disceptantes & fabulantes noctem deprehendisse: tum ex Convivis, alii facem, alii lucernam accepere, ut ambulantibus prælucerent, & viam ministrarent.

§. IV.

SED eo redeamus unde sermonem deflexímus, ac de Coronis differamus tamquam signa bibacitatis. Alcibiades apud Platonem, monente doctissimo Pascalio *de Coron.* l. 1. c. 7. ebrius corona sibimet caput circumvallavit, quare Ovidius cecinit,

Ergo Amor, & modicum circum mea tempora vinum
Mecum est, & madidis lapsa corona comis.

Horatius lib. 4. Carminum od. 1.

Nec certare juvat mero,
Nec vincire novis tempora floribus.

Nec alius Propertii locus reticendus est. [2] Sobrius, inquit ipse, ad lites pergo: quando vero me corona circumdatum intueris, tunc me vino captum judicabis, *l.* 4. *el.* 2.

Sobrius ad lites, at quum est imposita corona,
Clamabis capiti vina subesse meo.

Hic de unguentis non loquitur, sed de iis *lib.* 3. *eleg.* 9.

Sit mensæ ratio, noxque inter pocula currat,
Et crocino nares murrheus ungat onyx.

De ambobus Menander in *Hercule mentito*, monente Athenæo *l.* 4.

His paratis qui cœnat bellariis satiatur,
Unguento prius delibutus, coronatusque postea.

Cum igitur una & simul Unguenta in Conviviis præstarentur, & Coronæ, quibus tempora & colla cingebantur, Nicostrati sententiam sequar, nempe communiter hæc ad finem convivii præstari solita. Ita Stuckius *lib.* 3. *cap.* 17. inquiens: *Communem fere apud Græcos & Romanos hanc consuetudinem fuisse, ex Veterum scriptis constat, ut fere ad finem convivii, cum largiori potui indulgere vellent, coronas & unguenta sumserint*. At e contra Ciaconius, & Ursinus, ille in *Triclinio*, alter in *Appendice*, Philoxeni, Eubulique sententiam sequuntur: nam ubi Convivæ ad mensam dispositi sunt, illico de coronis unguentisque sermonem faciunt: nihilominus adhuc a sententia mea non recedo, innixus Lucretii, Martialis, Horatii, & Propertii, aliorumque auctoritatibus. Lucretius hic denuo:

——— ——— ———*Convivia, Ludi,*
Pocula crebra, Unguenta, Coronæ.

1 Natalis Comes interpretatur lumen lychni cornei; non vero laternam: hic versus legitur in *Tridente*, sive *Seplasiario* Theodoridæ Syracusii.

2 Non jejunus: ait enim Pædianus, declamanti cito verba deficere, si jejuno ventre forum ingrediatur.

[1] Præbibitiones, & propinationes procul dubio, magis ad finem convivii succrescunt, & frequentantur majoribus poculis: igitur, ut curarentur ab ebrietate, ad unguenta redolentia, ad coronas ex floribus & herbis deveniebant: ita gradatim loquitur Martialis *l.* 2. *ep.* 59.

Frange toros; pete vina, rosas cape, tingere nardo.

Ubi illud, *pete vina*, per Raderum significat, *pota Græco more, majoribus posce poculis*, [2] *græcare:* ideoque *rosas cape, tingere nardo;* ne potu nimio, vinique effluviis mentis acies hebetetur: de hoc intelligit Horatius plurimis in locis, & præcipue *od.* 7. *lib.* 2.

Huc vina, & unguenta, & nimium breves
Flores amœnæ ferre jube rosæ.

Juvenalis huic opinioni egregie favet, sævitiem narrans [3] Tentyritarum adversus Ombitas Ægyptios pariter, sibi invicem infestos, ob Religionis disparitatem. Ombitæ sacra peragentes, non sine conviviis & poculis, dum multo vino maderent mediis in poculis, a Tentyritis aggressi, barbare trucidati sunt,

—— *quod & facilis victoria de madidis.*

Satyricus ebrios illos prædicans, inquit;

———— *qualiacumque*
Unguenta, & flores, multæque in fronte coronæ.

Lucretius *pocula crebra* repetens, satis aperte frequentiam propinationum in secundis mensis explicat; inde subdens,

—— *unguenta, coronæ, serta parantur.*

Julius Pollux Σπενδαρχεῖν Græcum explicans notat, *quod est potandi invitationes propinare, pocula circumagere, frequenter instillare, & potus mensarum secundarum, & calix transitorius, qui ad omnes pervenit.* Et usque ad nostra tempora mos est, ad finem convivii, & largæ potationis, calicem majoris notæ afferre vino optimo gravem, ex quo quisque haustum sumat; & oh felix, cui ultima pelagi illius gutta contingat! Fortassis de hujusmodi poculo intelligit Pherecrates in *Tyrannide*, ut legitur apud Athenæum *l.* 11. *c.* 9.

Profundos calices onerariæ navis pares,
Qua vinum vehitur, rotundos, tenues, in medio
ventrosos.

1 Italice *brindisi* a *brinden* Germ. de quo plura amœnissime Redius in *Dithyrambi* sui adnotationibus, Menagius, Ferrarius in *Origin.* quorum alter satis diffuse: ego quoque in *Notis ad Tabaccheid.* p. 183. Octavius Magnaninus vero præ omnibus in *Convivio* P. 2. proprie dicit libare, propinare.

2 Græco more bibere. Nonnulli apud Martin. *Lex Philol.* intelligunt luxuriose vivere, more Græcorum, conviviis & compotationibus gaudentium. Festus. *Pergræcari est epulis & potationibus inservire.* Locum Ciceronis habemus 3. *Verr.* ubi ait, *Fit sermo inter eos, ut Græco more biberetur*: pro cujus explicatione Pædianus nova & inexcogitata animadvertit: *Grandibus inquiunt poculis, & meracis potionibus, qui non intelligunt dicta Ciceronis, & hoc putant Græco more potare: est autem Græcus mos, ut Græci dicunt, cum merum cyathis libant; salutantes primo Deos deinde Amicos suos nominatim. Nam toties merum bibunt quoties & Deos & caros suos nominatim vocant.* Eruditissimus Octavius Magnaninus rem diffuse ac erudite perpendit in *Convivio* P. 2. pag. 85. 86. & seqq.

3. Ombos & Tentyra urbes Ægypti, Thebaidis nomine a Plinio nuncupatæ *l.* 9. *c.* 9. De urbium istarum discordia plura habet Strabo *l.* 7. & eruditissimus Co. Silvestri in *Notis ad Juvenalem.*

Vel de ampla patera adinstar illius ab eodem Athenæo descripta, *qua vectus Hercules Oceanum trajecit.* Seu de illa aurea, qua Sol utebatur, monente Stesichoro, Æschylo, & Antimacho, quam ut clarius Mimnermus demonstraret, aurei [1] cubilis, ac mollis nomine, Vulcani opere, his versibus appellavit,

Solem enim vehit perquam gratum ipsi cubile
Cavum, honorandi Vulcani manibus & malleo
factum.

Amplus quoque calix & profundus erat ille Nestoris, similisque illi, quem sibi Anacreon optabat,

Sed poculum mihi fac
Quantum potes profundum.

Interpres alius legit, *peramplum*, non *profundum*.
Hujusmodi quoque erat poculum illud [1] *Elephas* a Damoxeno appellatum ab insigni magnitudine & capacitate, ut explicat Dalechampius. Similis tandem erat calix ille [2] transitorius, qui in orbem transibat ad finem secundæ mensæ, de quo Athenæus, immo Menander, *in orbem exhaurire* scripsit.

§. V.

Quoniam igitur in secunda mensa, &, ut ajunt, ad [3] fructus, admodum poculis indulgebatur apud Veteres, bene & sapienter eodem tempore afferebantur coronæ & unguenta odorifera ad mentis aciem tuendam a nimia vinorum evaporatione. Ut igitur huic malo mederetur, Propertius *l.* 3. *el.* 3. vino tumidum cerebrum exoptabat, sed una simul rosis caput vinctum, quod & sæpe Anacreonti familiare fuit:

Roseis quidem coronis
Caput undique impediti
Hilarescimus bibentes.

Insuper in alio loco,

Nigris caput corymbis
Armare, & ipse poto:
Affer scyphum, puer, da.

Et in ebrietatis meditullio,

Ego scyphum capacem
Habens, & hanc coronam, &c.

Nec non & alibi, de se ipso pariter loquens,

Date mi, date, o puellæ,
Cyathum, ut bibam Lyæi,
Date serta, queis calentem
Amo frigere frontem.

Ex

1 Pocula ista ita reor appellata, non tantum ob amplitudinem, sed & ob similitudinem operis. Figuli enim, Vitriarii, ac Fusores quæcumque effingere possunt ex vitro, argilla, & metallo. In antiquis monumentis, ubi de Vasculis aliquid anaglypte sculptum est, vasa & pocula adinstar navium, cochlearium, fontium, draconum, elephantorum, leonum, piscium, Priapi, seu cælata, seu fictilia intuemur, juxta Artificum libidinem, qui utensilibus varias induxerunt figuras. Plura habemus in Bayf. *de Vasculis.*

2 Quia de manu ad manum, atque inde, de ore ad os convivarum per orbem transibat.

3 Adagium a fine convivii sumtum, quia in secunda mensa poma in convivio apponuntur, dici solet, quoties ad finem alicujus rei perventum est.

Ex quibus allegatis hujus festivi & bibacis Poetæ versibus magis constat, Veteres illos, quando ad bibendum se invitare poculis inchoabant, coronas quoque accersisse ad præservationem ab ebrietate, & hujusmodi provocatio in secundis Mensis locum habebat, de qua procul dubio sentit Alcæus apud Athenæum, ubi ait,

Læti bibamus: cur rogo
Pigri manemus, usque dum
Noctu lucerna fulgeat?
Vel longa digitus est dies.
Majoribus tu poculis
Infunde vinum, atque variis.
Semeles Jovisque filius
Mortalibus vinum dedit,
Curas graves quod deleat,
Affunde, misce vinum, duo, & plura*, &c.

Enimvero operæ pretium erat antidotum paratum præsto esse ad retundendos vini fumantes [1] salientesque vapores: *maxime enim merum quando caput ferit & intendit*, (ut inquit Plutarchus in *Symposio*, Tryphonis Personam indutus) *corpora* [2] *perturbat*, &c. *At florum exhalationes mirabiliter contra hoc mali præsidio sunt, caputque veluti arcem muniunt ad ebrietatem pellendam*. Eo quia flores vel calidi, [3] vel leviter frigidi sunt; si calidi, meatus leviter dilatando, convenientem exhalationem præbent vini vaporibus, & qui aliquantulum frigidiusculi sunt, puta rosæ, violæ, suavi contactu vapores repellunt: & præ cæteris rosa in usu est quia in tanta refrigeratione nescio quid adstringentis ac compressivi in se habet. Quod & in [4] hedera utique dignoscimus; nam, ut ait Athenæus *lib.* 15. non tantum virentibus foliis, corymbisque frontem adumbrat, sed virtute compressiva refrigerat *citra odoris gravitatem*. Hinc Galenus inter convivales coronas, hederaceas & roseas connumerat: *Careant etiam* (verba Galeni) *convivia æstiva bedera, careant coronis ex rosis contextis*. Et quamvis Anacreon rosaceam coronam multi faceret, ex hedera tamen non recusavit,

Hedera comasque cingens, &c.

Ast ne nimia frigiditate hederæ, vel rosæ, læderentur patres illi, [5] apium, vel lilia coronis interferebant; de hedera & apio ait Horatius *lib.* 4. *od.* 11.

—— —— est in horto,
Phylli, nectendis apium coronis:
Est hederæ vis
Multa, qua crines religata fulges.

* Sic leg. & disting. *misce: unum.*

1 Plautus festiviter ait, vinum tanquam luctatorem dolosum, pedes primum captare: quod & apud nos in Adagium transiit, cum dicimus: Vinum, dum bibitur, minari quidem calcaneis, sed caput petere.

2 Homerus in 6. *Iliad. Immodicum vinum vires & animi & corporis atterit.*

3 Copiam salium volatilium juxta eorum figuras, vel dilatationem, vel constipationem gignere in porositatibus, nemo est recentiorum, qui ambigat.

4 Id est, hedera arborea, non vero smilax, nec terrestris, nec palustris.

5 Id est, apium hortense, non palustre, aut saxatile. Apud Plutarchum in *Sympos.* invaluit Adagium *Apio opus est* cujus significationem Manutius, seu Erasmus in *Adagii* male nobis exponit, inquit enim: iis qui periculose ægrotant apio opus esse: dicendum est iis, qui morbo capitali tantum laborant: & idcirco apium in coronis locum habebat cum liliis.

A Rosis, liliisque apium conjunxit idem Horatius l. 1. *Carm.* od. 36.

Neu desint epulis rosæ,
Neu vivax apium, neu breve lilium.

Anacreon quoque cecinit,

En adspice in corollis
Rosis decenter alba
Ut lilia implicentur.

B Sed ut redeamus ad virtutes hederæ, quæ sunt refrigerandi & comprimendi vapores vini ad cerebrum salientes: Thryphon in Plutarchi *Symposio* inquit, Medici cognomen Baccho impositum fuisse, non tantum quod inventor fuisset vini, quod est medicamentorum validissimum & suavissimum, sed quia hederæ usum, quæ satis valide resistit vino, nos docuit, eaque [1] Bacchantes coronavit ut minus a vino læderentur, hedera suo frigore ebrietatem restinguente; quod frigoris genus comprobatur etiam per Clementem Alexandrinum in *Pædagogo* l. 2. c. 8. *hedera itaque refrigerat*. Atque si cum Ammonio in Plutarchi *Sympos.* hederam calidam
C esse decernamus, ratio in promtu esse potest, illam nempe meatus calore dilatando, concoctionem meri adjuvare, atque ex hoc etiam titulo, Medici nomen Baccho non inconveniens adjudicatur. Quidquid igitur sit, seu calidi cum Tryphone, seu frigidi cum Ammonio, naturam induat hedera, semper stat, Bacchum apud Ægyptios hedera coronatum fuisse, quare Ovidius,

Bacche, racemiferos bedera redimite capillos.

Ideo vel una, vel utraque qualitate, vino semper adjuncta commendatur: quod & per Tertullianum
D confirmatur, ubi ait, *quod hederæ natura sit cerebrum ab* [2] *eluco defensare*, hoc est, ab illa somnolentia, seu stupiditate a nimio potu derivante.

§. VI.

Neque hic subdo Plutarchi documentum; coronas nempe contra vinolentiam pharmacum esse, prius ab Aristotele, ab Aristone Peripatetico de Amore, & fortassis ab Andrea, juxta Athenæum *l.* 15. excogitatum, qui una simul do-
E cuere, apud Veteres in capitis dolore & gravedine a nimio potu in usu fuisse, non sine maximo levamine, frontem [3] vittis & fasciolis perstringere. Recentiores vero, ut prisco remedio, oculorum & narium delectationem superadderent, coronas excogitasse. Hinc Galenus *de Rem. fac.* capitis dolori per ebrietatem, vel per aliud, coronis, & rosis recenter carptis opem fert, & Manardus noster flores cum [4] trago aptissimos ad capitis dolorem sedandum laudat.

1 Bacchantis vetustissimum caput ex marmore onychite in
F Museo Nicolai Baruffaldi patris mei asservatur, hedera, corymbisque coronatum, ore hiante & ridente; cujus iconem hic afferre minime tæderet, si brevis Notæ præscriptum mini limitem fas esset excedere.

2 Alii heluco, ut Martin. ab heluo: veternus, gravedo nimia a potione plurima. Plura ad i[...]us vocis explicationem affert Rhenanus in *Not. ad Tertull.* & Turnebus.

3 De illis vittis & fasciolis egregie tractat Jo. Rhodius in Dissertatione de *Acia* ad mentem Celsi pag. 179. illa enim perstrictione motus inversus fit musculorum, vel coercetur nimia sanguini ebullitio.

4 Tragus herba, scorpius: Plinius *l.* 27. *c.* 14. locus Manardi est *ep.* 2. *l.* 7.

Equidem ad majorem hujus veritatis indaginem nempe Antiquiores nostros in conviviis, nuptiisque, ubi laute bibebatur, coronas adhibuisse, Silenum Virgilii *ecl.6.* in scenam adducere liceat. Hic cum praecedenti die bene, ut mos erat, potitasset, meroque incaluisset, antrum petierat, ut somno vini tumultus compesceret. Ibi a duobus Satyrunculis, qui ut cantiones illius blandulas audirent, eum vestigabant, inopinato deprehensus est turpiter stratus, ac somno captus, corona jam e fronte dilapsa:

—— Chromis & Mnasylus in antro
Silenum pueri somno videre jacentem,
Inflatum hesterno venas ut semper [1] *Jaccho;*
Serta procul tantum capiti delapsa jacebant.

In Poemate quoque maximo idem Virgilius, Æneas Italiam primo veniens, sociis jubet, ut summo mane, audacter de Regione illa, ejusque domino sciscitarentur, indeque libarent pateras Jovi, vinumque adferrent in mensa, precibus & votis Anchisen peterent, dum ipse viridi fronde comam implicaret:

Nunc pateras libate Jovi, precibusque vocate
Anchisen genitorem, & vina reponite mensis.
Sic deinde affetus frondenti tempora ramo
Implicat, &c.

Hortensius notat, Æneam se corona percinxisse ritu sacrificantium, quapropter in ejus adventu ad littus Siculum, eidem patri suo sacrum facere exoptans, jussit, omnes socios virenti fronde coronari, sicut & ipse se ambiit corona ex myrto contexta, tamquam planta matri Veneri sacra, unde *lib.*5. legitur,

—— —— & cingite tempora ramis:
Sic fatus velat materna tempora myrto:
Hoc Helymus facit, &c.

Similiter & Acestes, & puer Ascanius, atque inde sepulchrum adiens, sacrificium est aggressus. Lactantius *l.* 1. haec omnia sacrificiis tribuit, dum notat: *Cui*, nempe Anchisae, *non tantum immortalitatem, verum etiam ventorum tribuit potestatem* dum dixit, *poscamus ventos*. Sed etsi [2] sacrificii ambo speciem prae se ferant, veruntamen ambo ad convivii normam celebrata sunt: de Siculo sacrificio;

Ordine ahena locant alii, fusique per herbam
Subjiciunt verubus prunas, & viscera torrent,

hoc est juxta versionem Italicam Hannib. Cari,

Altri cibi ne fero, e tutti insieme
Sul verde prato a convivar si diero,

Et ita redimiti hilariter pransi sunt. De alio in profectione Italica ait Poeta,

Certatim instaurant epulas, atque omine magno
Crateras laeti statuunt, & vina coronant.

1 Nomen Bacchi, unde Virgil. *ecl.*7.

Populus Alcidae gratissima, vitis Iaccho,

Sumitur quandoque pro ipsomet vino, ut in loco textus.
2 Quatenus libatur Diis, sacrificium est, & quatenus hominibus, dicitur convivium; in utrisque enim laute epulatur; & mensa, ut alibi notavimus, sumitur etiam pro altare; sacrificabant Veteres a coenis discendentes, ut notat Athenaeus *l.* 1. *c.*9.

A Ubi Servius exponit, *vina coronat pro pateris*. Ut alibi quoque inquit, *magnum cratera coronat*. Doctissimus Lambertus, *non* [1] *ipsa vina, sed pocula; metonymia, qui tropus Poetis est familiaris*, Hannibal Carus nihilominus ita egregie explicat Italice,

—— —— a tanto annuncio
Tutti commossi a rinovar le mense,
Ad invitarsi, a coronarsi, a bere
Lietamente si diero.

En igitur quomodo illud, *vina coronant*, aliud etiam B significare potest, quam calices coronare. Ast cum tanto Interprete liceat mihi uno voto esse, eo magis, quia vel Raderus ipse in *Gloss. ad Martial. l.*10. *epig.* 19. magis magisque sententiam nostram comprobat. Epigramma est, *Cum regnat rosa,* &c. aitque Raderus, *rosa coronati enim potabant, & hoc est quod existimant aliqui, vinum coronare, cum coronati biberent*. Ubi Martialis mire coronas & unguenta conjungit,

Cum regnat rosa, cum madent capilli.

C *Madent*, idem Raderus explicat, *delibuti unguentis*. Idem etiam in alio *epigrammate libri* 5. legimus.

Pinguescat nimio madidus mihi crinis amomo,
Lassenturque rosis tempora sutilibus.

Ovidius lib. 5. *Fast.* ita coronas & unguenta conjunxit:

Tempora sutilibus cinguntur tota coronis,
Et latet injecta splendida mensa rosa.
Ebrius incinctis philyra conviva capillis
D *Saltat, & imprudens utitur arte meri.*

De quo, nempe cur coronarentur convivae, tunc quando majoribus poculis circum propinabatur, si rationem reddere deberemus, cum eodem Poeta utique danda esset,

Bacchus amat flores, Baccho placuisse coronam
Ex Ariadnaeo sydere nosse potes.

Antiphanes quoque coronas & unguenta associavit, dum inquit apud Athenaeum *lib.* 1.

E *Obsonii appetentiam valde excitant*
Unguenti odor, corona, vinumque Thasium.

Idem Auctor de Archestrato ita habet: *Archestratus igitur parandi variis modis obsonii peritus, a coena propinationes, compotationesque adhibendas esse, ac unguentis utendum, sic inquit:*

Perpetuo vero coronis inter coenam caput redimitum sit,
Omnifariis, quibus universa terra solum floret,
Stillatitiis unguentis coma bonis inungitur.

F 1 Philologi, ut coronationem vinorum & paterarum probent, locum hunc Virgilii afferunt, *Vina coronat*. Sed tropus est, ut inquit Lambertus, Poetis familiaris. Vinum coronare ego intelligo, se coronare potando; sed alibi de hoc usu.

§. VII.

IN Regibus, & Magnatibus quoque, ista unguentorum & coronarum inseparabilis unio, ex Plutarcho satis evidens est, qui ait, [1] Artaxerxem coronam Antalcidæ Lacedæmonio dono dedisse: *Rex suam ipsam coronam unguento immersam ferri jussit*. L. Verus quoque Imperator iis, quos in convivio acceperat, monente Capitolino, unguenta & coronas elargiebatur: *Coronas quin etiam datas lemniscis aureis interpositis, & alieni temporis floribus: data & vasa aurea cum unguentis ad speciem* [2] *alabastrorum*. Locus Ciceronis pulcherrimus nunc subit: in *Oratione pro Gall.* stylo illo aureo, pene ad evidentiam convivium omnium flagitiorum genere refertum ostendens, ait: *Ut clamor, ut convicium mulierum, ut symphoniæ cantus; videbar mihi videre alios intrantes, alios autem exeuntes, partim ex vino vacillantes, partim hesterna potatione oscitantes. Versabatur inter hos Gallius unguentis oblitus, redimitus coronis*. Cætera hic reticenda essent, sed quædam coronarum species, narrationis continuationem postulant: *Humus erat lutulenta vino, coronis languidulis & spinis cooperta piscium*. Quas languidulas coronas ex rosis puto contextas, aliisque hujusmodi floribus mollioribus, utpote qui a vini calore ad caput saliente, pressi facile languent, flaccescuntque: ideoque a convivii exordio, cum recenti illa frigiditate nihil oblectamenti afferrent, projiciebantur: & ex hoc coronis languidis flaccidisque, triclinii, seu cœnaculi pavimenta [3] ferebantur. Hujusmodi coronam usurpavit [4] Meton ille Tarentinus, tunc cum Pyrrhi intempestivum adventum ad Tarentum tuendam impedire ausus, ebrietatem simulans, languidula corona redimitus facem seu lampadam manu gestans furens Senatum irrumpens, paucis, sed libratis verbis, ab amissione libertatis, Pyrrho accersito, Patrum animum, quamvis incassum, removere tentavit: *Accepta corona & lampade*, inquit Plutarchus, *quasi ebrius, tibicina ducente*; Interpres verbum illud *languida* tacet; sed Petrus Victorius fideliter e Græco idiomate, *sumta corona languida & facula, ut mos ebriorum est, ducente tibicina*. Unde Sansuinus ad vernaculam Linguam transtulit: *Postasi in capo una corona di foglie marcie e guaste*. Et quia rosa brevi languet, flaccescitque, utpote quæ magnam odoris copiam exspirat, a quo tanquam [5] ab anima vivificatur,

1 Est locus Plutarchi in *Simpos.* l. 7. q. 8. Clarior est, ac ad nostrum propositum magis accommodata interpretatio Guillielmi Xilandri, qui coronam illam Regis non de more, sed ob contumeliam, quandamque ingenii ruditatem unguento delibutam fuisse ait. Verba sunt: *Admodum certe inepta & rustica habetur Regis Persarum adversus Antalcidam Spartanum magnificentia, quando coronam e rosa & croco consertam in unguentum intingens ei misit, nativa pulchritudine exstincta, factaque floribus injurie contumelia*.

2 Ad vasa referuntur hæc alabastra, non ad unguenta: vasis genus erat ex alabastrite lapide torno excavatum ad conservanda unguenta maxime idoneum. Ex hoc Itali *albarello*, & prius *albastrello*.

3 Casu, non arte: dum enim flores flaccescebant, paulatim e coronis decidebant.

4 Est locus Plutarchi in *Vita Pyrrhi*. Meton vir urbanus erat. Leonardus Aretinus in hac interpretatione nihil aliud ait, quam, *accepta corona & lampade*: illud *languidula* desideratur; quod nihil ad rem facere judico. Ad summam, hunc Metonem flores quoscumque, ut ad manus occurebant ex tempore, seu flaccidos, seu recentes, collegisse, ac sibi coronam composuisse judico; non enim cunctandi tempus aderat in tam gravi re, ad colligendos & secernendos flores tantum languidulos & marcescentes.

5 Odor florum anima dicitur a Ferrario in *Flora*, de jan semino loquendo, & Virgilio in *Elegia* de rosa, quam Scipio Badaluccus commentariis illustravit.

cito spiritibus exhausta languescit, vitamque profundit. Idcirco Clemens Alexandrinus in lib. 2. *Pædag.* hujusmodi coronarum & florum brevem vitam exaggerans, ait: *statim autem probatur eorum vitæ brevitas: ambo enim flaccescunt, flos & pulchritudo*: atque ex hoc illam Tarentini civis coronam rosarum, violarumque contextam fuisse judico. *Rosa autem*, inquit Plutarchus in *Sympos.* *ῥόδον dicitur, quia multum odoris exhalet, quo fit, ut etiam celerrime marcescat*. Et enunciatus Clemens Alexandrinus: *Hinc etiam dicunt rosam, Græce ῥόδον fuisse nominatam, quod odoris plurimum fluxum emittat, & ideo cito marcescit*. Ita quoque ait magnus [1] Cælius Rhodiginus *Antiq. Lect.* quod & insuper confirmatur ab illis qui in Libro *Sapientiæ* inquiunt, *Coronemus nos rosis antequam marcescant*, hoc est, priusquam putrescant & decidant. Atque ita satis explicatas credo *languidulas* illas Ciceronis coronas.

§ VIII.

NUNC remanet, ut de [2] sutilibus coronis Ovidii & sutilibus rosis Martialis aliquid proferamus, cum materiæ admodum concinnum videatur. [3] *Sutilis*, si Calepini Lexico credendum est, res suta significat. Domitius *in Martial.* duplices esse coronas ait, *aliæ plicatiles, aliæ sutiles*, quam distinctionem prius attulerat Plinius *l. 21. c. 3. summaque auctoritas pactili coronæ: Sutiles Saliorum sacris invenimus, & solemnes cœnis*: hinc paucis interpositis: *sutilibus mox petitis ab India, aut ultra*: quem locum aliter Turnebus legit, qui tria coronarum genera affert, *pactiles, sutiles*, & *plectiles*, quæ ab aliquibus *compactiles* appellantur; *quarum coronamenta in torulo rotundo, vel uspiam figuntur, panguntur que*; nec aliud significant quam, seu flores, seu frondes quibusdam orbiculis alligatas, quibus mulieres pro corona utebantur. *Sutiles sutos habebant flores, aut coronamenta; fiebant fere e mero rosæ folio*. Ita enim legitur textus Plinii: *Transiere deinde ad rosaria, eoque luxuria processit, ut non esset gratia nisi mero folio sutilis*: adeo ut coronæ ex solis rosarum foliis contextæ & affabre sutæ magno in pretio haberentur. Sequitur corona *plectilis*, & hæc *e surculis, vel ramulis plectitur, & innectitur, ut e ramo lauri, aut myrti*. Huic Turnebi descriptioni, lib. 18. c. 29. *Adversariorum*, adstipulatur Martinus del Rio, dum verba illa Senecæ in *Agamemnone* interpretatur,

—— —— tibi nexilibus
Turba coronis redimita venit.

De hac plectili corona ex ramusculis flexis inque orbem circumvolutis, testimonium habemus in

1 Magnus ille eruditionis antiquæ Thesaurarius, *Antiquar. Lect.* l. 27. c. 26. Hoc enim illi innotescere facile poterat a nomine illustris Patriæ suæ Rhodigii, quam tradunt nonnulli a rosis, seu a ῥόδῳ originem traxisse, inter quos Hercules Strozza, & maximus Poeta Ariostus in *Furente* C. 3. st. 40.

Come la terra, il cui produr di rose
Le diè piacevol nome in Greche voci.

2 Loca Martialis & Ovidii in §. 6. hujus Dissertationis leguntur.

3 Sutura accipitur etiam pro fibula, ideoque *sutum* idem ac fibulatum; exponit Jo. Rhodius in Dissert. *de Acia* p. 116. Quin Latinis etiam Scriptoribus *sutum* esse fibulatum, & *resutum* resibulatum, Suetonii auctoritate Salmasius probavit. In coronis nostris hæ fibulæ locum habebant, cum ad frontem alligarentur, perstringerenturque fibulis: & bene huic opinioni favet locus Turnebi, qui paulo post in hoc § explicatur, ubi de tribus Coronarum generibus.

Plauto *Bacch.* Act. I. Sc. I. ubi adolescentulus Pistoclerus ait,

> *Pro galea scaphium, pro insigni sit corolla plectilis.*

Ad quæ Lambinus: *Corona plectilis est, quæ ex ramo lauri, aut myrti, aut simul, nectitur, non adhibitis ullis ornamentis supervacaneis, quales sunt lemnisci.*

Ad texendas hujusmodi corollas, non tantum laurus & myrtus in usu erant, ut docet Paschalius sed verbenæ tenues ex salice, quæ faciliter contorquentur, perstringunturque, & ita in Athenæo *l.*15. legimus, *ex Amerina salice* [1] *Rusticorum coronamenta*. Populi vero Carii, cæteris posthabitis, hac sola corona ex salice coronabantur. Nec ab re judico illud Tryphonis in Plutarchi *Sympos.* qui florum coronas, & præcipue rosarum & violarum utique approbabat, tamquam a Natura, quæ nihil frustra operatur, ad nostram oblectationem institutas; sed illa arborum denudatio, frondiumque decerptio, pro barbara immanitate habebatur: cum frondes non tantum ad ornamenta plantarum, sed & ad [2] fructuum tutamen ab externis injuriis, productæ sint a Natura; adeo ut si plantæ ratione & sensibus pollerent, utique de hujusmodi cæde dolerent non minus quam arbores illæ, de quibus Petrus a Vineis apud Dantem, *Inf.*13.

> *perche mi schiante?*
> *perche mi sterpi?*
> *Non hai tu spirto di pietade alcuno?*
> *Ben dovrebb' esser la tua man più pia.*

Laurus quocumque tempore in magno honore habita est: adeo ut Empedocles nec frondem carpi sinebat, [3] *A lauri foliis abstinendum prorsus:* ita legit Cæl. Rhodig. *Antiq. Lect. l.*27.*c.*26. Et fortasse hac de caussa a conviviis planta hæc arcebatur, quamvis Athenæus *lib* 15. scripserit, lauream coronam ob ejus calorem gravemque odorem, compotationibus inutilem fuisse. Atqui si e conviviis tam nobilis planta exsulat, in hujusmodi contemtus vindictam regales [4] Imperatorum frontes, eximiorumque Poetarum, percingere dignata est. His vero non obstantibus Ibycus per Athenæum inter coronamenta laurum quoque computavit. Ægre tamen ferendum puto, violas quoque a coronarum textura rejecisse, eo quia odore caput feriant, cum satis aperte innotescat, gratissimas esse violas,

1 Ista Rusticorum coronamenta a nobili symposiorum ordine erant arcenda: in rusticis enim conviviis quidlibet, vel v.le & incongru.m, locum habet; neque per hoc salix inter n.biles plantas aggregatur.

2 Per Servium *in* 2. *Georg.* salix sterilis est, verum fr..ctus gignere satis liquet. Hic pro agno casto sumi t.r.

3 Empedocles in *loc. cit.* apud Rhodiginum, ob venerationem plantæ debitam hoc fortasse dicit, non ob vitium aliquod plantæ; laurus enim sacra Apollini est, Rhodig. *l.* 5. *c.*7. Ego vero autumo locum esse Plutarchi *Symp.* II. q. I. ubi Empedoclis hic versus legitur, *Omnino foliis debemus parcere palmæ.*

4 F. Petrarcha in *Carm.*

> *Arbor vittoriosa, e trionfale.*
> *Onor d' Imperadori, e di Poeti.*

Inter Poetas Italos præclariores, laura corona donati sunt supra renunciatus Petrarcha, Lyricorum facile Princeps, Anno 1341. a Senatu Romano in Capitolio: Magnus Ludovicus Ariostus, Epicorum Antesignanus, Mantuæ Anno 1532. per Carolum V. Cæsarem: Antonius Tebaldeus, & ipse Ferrariensis Poeta, Ferrariæ Anno 1469. per Fridericum Imp. aliique celeberrimi Poetæ.

A utpote quæ speciosæ Veris nuntiæ & quæ non gravem, sed levissimum, gratissimumque spirant odorem: quamobrem Theophrastus *lib.* 6. inter coronarios flores violam enumerat, nec non & Ibycus apud Athenæum *lib.*15. & Clem. Alex. qui violas, lilia, & rosas in coronis adhibitas testatur; Plutarch. quoque in *Symp.* non tantum id confirmat, sed insuper de utilitate rationem reddit: *Et quæ leviter frigida sunt, mediocri contactu vapores repellunt, ut violacea, & rosacea corona: utrumque enim horum adstringit, reprimitque odore suo ea, quibus caput gravatur.* Philetas apud Athenæum ait mytri ramis violas & alios flores B complicatos fuisse. Hegesias, seu quisquis [1] Auctor Cyprii Poematis, inter coronamenta violas quoque enumerat; idem & Nicander in 2. lib. *Georg.* & Cratinus in *Effæminatis*. Nec pro viola reticendum est id, quod narrat Plutarchus in *Symp.* nempe in quodam convivio Chæroneæ parato, cum jam omnis generis poma allata essent, cum Conviva unus illa Homeri verba, quibus fortunati Alcinoi H.. s * describit, commemorasset, nempe *egregio m... fructu*, vel, ut alii interpretantur, *mali dulc.. m fructum*, (Homerus epitheto [2] ἀγλαόκαρπον utitur, quod splendidum, C nitidum, præstant.. n significat) sciscitatus fuit, quare Græcus Poe.. tali adjuncto pomum consociasset. Cujusdam sententia fuit, in illo fructu omnes Veneres coacervatas esse, & in illo omnium quorumcumque fructuum excellentias coli: in illo enim, si tactui credas, mollities erat violæ, quæ non inquinat, *sed fragrantia opplet tangentem*, estque olfactui & visui jucundissimum malum. Si igitur malo illi & venusti & egregii nomen conveniens adjudicatum fuit, quia tactus mollitiem, gustus suavitatem, odoris fragrantiam, visus pulchritudinem adinstar violæ præ se ferebat, satius violæ tribuendum est honoratum illud epitheton ἀγλαόκαρπον. Quare violam, ut lenibus omnibus satisfiat, D a coronis proscribendam non judico, immo inter digniores flores locus ei dandus est.

§. IX.

INterim mihi locus sit ad originem inquirendam, cur Coronæ ad finem convivii admitterentur: quæ fuit utilitas & delectatio. Ita Plinius, Clemens Alex. Athenæus, Rhodiginus, Stuckius, Pascalius, & denique quotquot Scriptores sermonem de Coronis habuere. Quoad delectationem, E ex antecedentibus jam constat: vidimus enim flores & coronas odorum fragrantia atque pulchritudine maximum oblectamentum afferre. De utilitate vero licet nonnulla in antecedentibus præfati simus, alia quoque nunc hic subdere non erit onerosum. Plinius *l.* 21. ait, Mnesitheum & Callimachum fuisse, qui de Coronis sermonem habuerunt, quique nos docuerunt quales Coronæ damnum, quales utilitatem, seu levamen afferrent, *quoniam & in hoc est aliqua valetudinis portio*. Plutarchus in *Symp.* fortasse ab istis edoctus idem documentum dat, nos admonens, ne Coronis ex frondibus nucum, [3] narcissi, seu rutæ, caput ornemus: *nam*

F * Leg. *Hortos.*

1 Vel Hegesias, vel Stasimus, ut Athen. *l.*15.*c.*8.

2 Interpretatur etiam, fructus Aglajæ, quæ una est Charitum.

3 Anne flosculus ille innocens, ac formosus, funestissima illa fabula notus? Utique. Sed, bona venia Plutarchi, licet de umbra nucis, quæ vere infesta est iis, qui sub ea planta recumbunt, hoc credendum sit, non ita tamen est de narcisso & ruta. Effectus nocuus istorum foliorum rutæ & narcissi, ut arbitror, tunc locum habet, quando per olfactum nimium pene eviscerantur, vel per os deglutiuntur, inque stomachum introducuntur, non vero si in corolla ad frontem per-

& nucem καρύαν *dixerunt, quod spiritum gravem, ac soporem incutientem profundum exhalans, lædat qui sub ea recumbunt, & narcissum, quia torporem nervis incuciat, gravedinemque torpidam: rutam quoque* πήγανον *ea de causa dictam autumat*, (de Sophocle loquitur) *quod ob siccitatem, calore mixtam, semen genitale constringat & coagulet.* Et propterea Joannes Baptista Sinibaldus in *Geneantrop.* inquit, rutam infensam esse mulieribus prægnantibus. Aristoteles & Ariston, utrique in libris Amatoriis, nos admonuere: Veteres in capitis dolore, & gravedine vinolenta, maximum levamen invenisse, tempora funiculis perstringendo, *quod eam ligaturam prodesse crederent*. Quidam Andreas, ut puto, Medicus, apud Athenæum narrat, cuidam, cui caput intense dolebat, ipsummet caput compressisse, atque illico eundem ad pristinam valetudinem restitutum fuisse, ex quo cognovit in hujusmodi capitis doloribus hanc perstrictionem esse doloris præsens auxilium, & idcirco iis, qui vino madebant, [1] hedera caput stricte cingebant: hedera enim planta est nullius culturæ, & ubique provenit copiosa; præterquam quod nec visu ingrata est, nam corymbis & foliis virentibus *frontem opacat*, adstrictionisque vehementiam patitur, ac insuper refrigerat citra odoris gravitatem. Cui addit Plutarchus, hederam sua pte natura vino admodum repugnare: quapropter ex hedera corona [2] Baccho dicata fuit, ex quo deus ille vini potionem primus adinvenit; [3] *medicamentum valentissimum & suavissimum; malisque inde nascentibus optimum præstitit pharmacum.* Quare Medici titulo honoratus est a Pythio Oraculo, referente Mnesitheo Atheniense in *l.* 1 Athenæi. Atheniensibus responso Pythiæ jussum fuisse, ut [4] Bacchum Medicum venerarentur; quod etiam a Chamæleone his versibus apud eundem Athen. exprimitur,

Viginti ante Canem, ac totidem post ipse diebus
Ædibus umbrosis tectus, Medico utere Baccho.

Ex hoc invento hederaceæ coronæ, & ab ejus obvia fæcunditate, aptitudineque ad perstringenda tempora adinstar funiculi, Megisthem, ex Anacreonte, [1] salicis Amerinæ, seu agni casti corona caput percinxisse arbitror, quoniam ad nexus est idonea, ut ait Athenæus *l.*15. quare Admetus, cum statuam Junonis, Samios deserturam vereretur, adque Carios se recepturam, oblongis ramusculis ex salice Amerina, seu agno casto [2] illam vinxit, perstrinxitque, & hoc non tantum quia planta illa ad manus & in propinquo esset copiosa, eo in loco, ubi convivabatur, sed ut quoque vini vaporibus ad caput salientibus opem ferret, illa potissimum sibi tempora præcinxit.

§. X.

FUniculis & fasciolis, quas [3] lemniscos appellat Festus, & seu ex [4] lino, seu ex lana conficiebantur, quod antiquissimum fuit genus coronarum lanearum, coronisque hederaceis jam institutis, remedii opportunitati delectationem, & venustatem, seu elegantiam quoque adnectere studuerunt. Hoc ex Aristotele & Aristone nuper allegatis habemus: *Posteros autem, ut ornatus adderetur quidpiam temporibus, quod compotationis oblectamentum esset, coronas excogitasse*, quæ capiti præcipue aptabantur, quia sedes in eo sit omnium sensuum. Athenæus quoque post hederaceam coronam immediate subdit: *At jam inde voluptatibus illecti homines, præter eam vim, quia ebrietatis incommodis medetur, & confert ejusmodi coronam, oculorum quoque & narium delectationem expetiverunt.* Atque ex hoc exordium sumsere coronæ ex floribus herbisque redolentibus, Natura ipsa magistra, quæ floribus & herbis miscuit utilitatem atque oblectamentum, *promtissimum, id est*, inquit Athenæus, *ex florum fasciculis ac sertis præsertim Natura duce atque magistra*. Atque hic de rosis violisque satis: liceat tantum superaddere verba ipsa Plutarchi: „At florum exhalationes „mirabiliter contra hoc mali præsidio sunt, ca„putque velut arcem muniunt ad ebrietatem pel„lendam: nam & calidi flores molliter aperiendis „meatibus faciant, ut perspirare vinum possit: & „quæ leviter frigida sunt, mediocri contactu, „vapores repellunt, ut violacea & rosacea corona: „utrumque enim horum adstringit, reprimitque „odore suo ea, quibus caput gravatur. Notatu dignum est verbum illud [5] *contactu*, quia hujusmodi coronæ non tantum odore opem ferunt, sed etiam tactu ipso in fronte, & capite. Ex quo deducitur, serta illa non modo [6] extra, sed intra,

stringantur, ubi vim pene nullam habent, ut prosint, vel noceant. Similiter intelligendus est locus Sinibaldi de ruta prægnantibus nocua.

1 Fuga igitur doloris e capite non ex hedera, sed ex quacumque pressione & perstrictione habebatur. Hedera tantum seu salix, secernebatur, quia flexibiles & adinstar funiculi ramos habent.

2 De hedera, & Bacchi corona plura habebis in elegantissimo Opere doctissimi Philippi Bonaroti, de quibusdam Nummis maximi moduli, ubi, tamquam pro mantissa, addit explicationem eruditissimam cujusdam Gemmæ, in qua anaglyptice Bacchi triumphus exprimitur ad pag. 247. Baccho etiam erectam fuisse columnam hedera cinctam ex Euripide refert Clem. Alexandrinus lib. 1. *Stromatum*.

3 Juxta illud vulgatum in *Dithyrambo* suavissimi Vatis,

Il vino è Imperador d' ogni rimedio.

4 Nonnulla Vota Libero Patri, seu Baccho, tamquam Medico & liberatori, attulit Jac. Phil. Tomasinus in lib. *de Donariis*, cap. 27. elegantius mihi videtur illud Lindavii Monumentum, quamquam, ut judicavit Gruterus *, suspectæ antiquitatis:

DIIS MAXIMIS
BACHO ET SOMNO
HUMANÆ VITÆ
SVAVISSIMIS
CONSERVATORIB.
SACRVM.

* Inscript. 67.8.

1 Eadem salix, de qua supra ad §. VIII. l. c. diximus Rusticorum coronamenta fieri: diciturque vitex ob ramorem flexibilitatem Cave ne credas ex vulgari salice fieri coronamenta.

2 Neutrum Athæneo, credo, nempe hoc factum fuisse ob ramorum flexibilitatem, vel ad reprimendos vini vapores. Verisimilius est, hoc factum fuisse, quia cum Juno castitatis symbolum sit, nulla alia fronde ligari congruum erat ejus simulacrum, quam ex salice Amerina, quæ & agnos, seu castum dicitur, eo quia virgines olim sibi componebant stratum ex hujusmodi plantæ foliis.

3 Limniscos quoque; utraque enim lectio invenitur. Fasciolæ dependentes ex coronis nuncupantur a Festo. Servius ad illud Virgilii,

Puniceis ibant evicti tempora vittis,

scribit, Poetam significare lemniscatas coronas, quæ sunt de frondibus & discoloribus fasciis. Tæniæ quoque angustæ, nec non & virgula inter geminos punctos jacens, Isid. *lib.*1. *cap.*20.

4 Telas lineas facilioris nexus ac plicationis, quam laneas, experientia docet: ideo in coronis lana minus usitata.

5 Per contactum enim facilius introducuntur particulæ, seu sales in cute, & levamen propositum afferunt.

6 Cum coronæ in orbem compositæ sint ac contortæ, necesse est intus quoque & herbas & flores habuisse.

floribus, frondibus, herbiſque apta repleta fuiſſe, & ideo non ſolum frigiditate, ut ita dicam potentiali, ſed actualiter juvant ad retundendas vini fumoſas exhalationes, & ita cerebrum frigore non attingunt, ut aliqui adverſantur, ſed a calore illo extraneo & gravedine cerebrum ipſum vindicavit. Ita illud Ariſtotelis bene ac ſapienter prolatum judicabimus *de Senſ. c.5. Ad auxilium ſanitatis facta eſt iſta ſpecies odoris*, Et illud Plinii jam enunciatum, *in hoc eſt aliqua valetudinis portio*. Et quia odoris virtus calidæ naturæ eſt, cerebrum ſua natura frigidum refocillatur. Super quæ Averroes: *Olfactilia curant ab infirmitatibus capitis, & olfactum eſt in majori parte calidum & ſiccum*. Corona ex myrto, alio nomine Naucratites, nuncupata, ſatis efficaciter vini fumoſitates repellit, adjectis roſis. Hic Athenæus: *At cum myrteam coronam, quæ adſtringit, & vini exhalationes arcet, tum e roſis, quæ & gravitatem capitis nonnihil ſedat, & æſtuantes potiones refrigerat, uſurparunt*. Quare Philonides * inquit, *E myrto coronam, meri vapores prohibere, & roſis autem refrigerare, & gravitatem capitis lenire*.

§. XI.

ATqui nonnullos me redarguentes audio: quid iſtud *Naucratites* cum corona myrto roſiſque contexta? & declarari terminos poſtulant. De Naucratite corona igitur modo ſermo erit, atque inſuper oſtendam roſas Veneri & Cupidini apprime ſacras fuiſſe, immo apud Charites in magno pretio. [1] Polycharmus, monente Athenæo, Librum rerum, geſtorumque Veneris ſcripſit, in quo hæc mira & jucunda fabella legebatur: [2] Annis Olympiadis XXIII. Heroſtratus, civis Naucratites ([3] urbs eſt Naucratis, de qua Strabo *l.* 17.) mercaturæ operam dabat, negotiabaturque plurimis in Provinciis: cumque Paphum Cypri appulisset, ſimulacrum, ſeu parvum Idolum Veneris ad palmi unius menſuram, ex antiquiſſimo opere, quod ſecum ad Naucratim transferre meditabatur, comparavit. Cumque prope Ægyptum navigaret, atque hyems repente incidiſſet, perterritus, atque mente turbatus, quo traheretur euri furore, quaſque aquas navigaret, penitus ignoraret, omnes ad Veneris ipſius ſimulacrum confugerunt, atque orarunt, ut eos ſervaret. Tum vero Dea (erat enim Naucratitis amica clementiſſima) protinus navem totam viridanti [4] myrto circumvallavit, obduxitque, atque fragrantiſſimo odore totam perfudit. Inſperato prodigio Nautæ ac Advenæ correpti, qui jam corde fracti animum deſponderant in vitæ periculo, atque laſſati de eorum ſalute prorſus deſperaverant: cumque ſol enituiſſet, montibus conſpectis, in Naucraten pervenerunt. Tum Heroſtratus exiens e navi cum ſimul acro, ſimulque virides myrtos habens, quæ ſibi repente apparuerant, id depoſuit in Veneris fano, ſacrificiaque

* Reſcr. *Andræas*, & conſul. Athen. *lib.*15. *cap.* 5.

1 Naucratites & ipſe erat Patria, Athen. *l.* 15. *c.*6. Ejus liber *de Venere* inſcribebatur.

2 De Olympiadum annis diſerte Lilius Gyraldus noſter in libro *de Annis & Menſ.* Iſta vero ſeu fabula, ſeu hiſtoriola, narratur ab Athenæo *l.* 15. *c.*5. quod totum inſcribitur de corona Naucratite. Aliquantulum diſcrepant inter ſe interpretationes Caſauboni, & N. Comitis: D.Lanzonus Auctor prima uſus eſt.

3 Urbs, & Nomos, ſeu Præfectura Ægypti mediterranea intra Deltam: hinc Naucraticum oſtium Nili, vulgo *Roſſetto*. Ita Plinius & Ptol.

4 Natalis de Comitibus ita vertit, *Omnia, quæ illi erant appoſita myrtos virides fecit*. Quæ lectio magis conſona videtur, & veriſimilis: cum enim Græca Theologia per metamorphoſim magis explicetur, Fabulis priſcis iſta formarum

inſtituit, eaque Veneri dicavit, ac convivium in ipſo ſacello celebravit; convocavitque eo quos conveniebat, & familiares viros, quorum ſingulis coronam ex myrto donavit, quam [1] ideo Naucratiten appellant. Ita Polycharmus de hujus coronæ origine. An vero tunc temporis, vel annis ſupervenientibus roſa cum myrto colligata fuerit, penitus ignoro: hoc unum ſcio, Athenæum illico poſt Naucratiten, coronam myrteam ſubnectere; verba ſunt: *Hæc Polycharmus, quibus fidem adhibeo, nec ullam aliam eſſe Naucratiten coronam puto, quam myrteam adjectis roſis*. Nihilominus Anacreon videtur roſeam coronam [2] a Naucratite ſejungere, dum ait,

Coronas vir quiſque tres habuit,
Roſeas duas, Naucratiten tertiam.

Verum aliqui putant, ſed inconſiderate ac ludicre fortaſſe, coronam hanc ex papyro intorta confectam fuiſſe, ajuntque Theopompum lib. 3. *de Feſtis Grecorum* hæc ſcripſiſſe: Papyraceam coronam inter cætera munera ab Ægyptiis Ageſilao Lacedæmonio præſtita, locum habuiſſe. Hanc opinionem irridet Athenæus, nullum nanciſcens oblectamentum in corona ex papyro roſis mixta, niſi illud fortaſſis, quod ab allio & roſa traheretur. Ex quibus omnibus Dalechampius, papyrum male olere deducens, Ægyptios Duci illi eximio ac invicto coronam, ut alia fœtentem, dono dediſſe ſtatuit. Et licet per Theophraſtum & Plinium notum ſit, papyrum tamquam cibum in uſu eſſe *crudam, elixam, & aſſam*: attamen & cepæ quoque, & allia, & ſcaloniæ, in cibariis locum habent, licet male & graviter oleant. Nihilominus cum utrique Auctores ex papyro vaſa, veſtes, & ſtragula confici affirment, haud credendum eſt ita graviter oleviſſe ut allia, niſi papyrum, de qua Athenæus loquitur, [3] diverſæ ſpeciei fuiſſe adjudicare velimus. Quomodocumque ſe habeat res, ut Ægyptiis indulgeamus, facile credendum eſt Ægyptios Ageſilao eundem honorem præſtare crediſſe, quo proſequebantur Deos; inquit Plinius, papyro ad Deos coronandos uſos fuiſſe, atque ideo coronam papyraceam, hoc eſt, ex papyri floribus contextam, dono dediſſe. Sed ad Naucratiten coronam revertamur. Et primo adeſt Pollux, qui in ſuo *Dictionario* de hujuſmodi corona compendioſe loquitur, ſed neque papyri, neque myrti nomine uſus eſt. Flores permultos enumerat, & plantas vere coronarias atque inter cætera ait *l.*6. *c.*19. *Anacreon etiam myrtis & co-*

mutatio magis arridet. Itaque omnia quæ in navi erant ad uſum navis in myrtum convertit.

1 Igitur Naucratice corona dicitur, quia in oſtio Naucratico iſta prodigioſa germinatio, iſtud, ut ita dicam, Veneris miraculum evenit, ubi ſtatua ejuſdem Deæ myrto & roſa coronata fuit.

2 Non vero per hoc Naucratiten coronam ſine roſis eſſe Anacreon ſuaſit. Sejunxit tantum coronam ſolius roſæ a corona myrti & roſæ ſimul, quæ Naucratites erat.

3 Multiplex papyri ſpecies apud Melchiorem Guillandinum enumerari poteſt in aureo Opuſculo *De Papyro*. Certe non omnis papyrus male olet. Addo inſuper, non proprie coronas ex papyro, ſeu papyri flore contextas fuiſſe, ſed coronarum vertebras ſeu cingulum, ſuper quo corona ſuebatur, vel ſuebantur roſæ & myrtus. Atque ita iſtud magnum inter Philologos jurgium de Naucratite, an ex myrto, an ex roſis, an ex papyro, aliiſque floribus frondibuſque interſerta fuiſſet, præſtat componere, Quibus omnibus novam, inexcogitatamque adhuc addam animadverſionem: Naucratiten coronam eandem eſſe ac Votivam, quocumque flore componatur, & quandocumque pro voto ſeu gratiarum actione, corona alicui Numini, ſeu homini, tribuatur, Naucratiten coronam appellari, ut prius pro voto ſolvendo Veneri inſtituta fuit; multæ enim voces & ritus velut in Adagium tranſiere.

riandris coronari tradidit: tum & Naucratite corona, hæc autem amaracus erat. Athenæus ipsemet addit perquam plures coronam Naucratiten ex amaraco intelligi, quæ verba satis illam a myrto distinguunt.

§. XII.

AMaracus nil aliud est quam majorana, ut habetur ex Matthiolo, Mizzaldo, Carolo Stephano, aliisque hujusmodi Scriptoribus, & hæc cum Dioscoride, Theophrasto, Diocle, & Plinio nihil a sampsycho differt: quamvis Galenus & Paulus Ægineta aperte amaracum a sampsycho distinguant. Sed nihil hæc ad rem nostram: clarum enim est per allegatum Pollucem, Naucratiten coronam ex [1] majorana compositam fuisse; & per Athenæum ex [2] myrto planta Veneri sacra, atque item Cereri, juxta Artemidorum *l.* 1. ubi narrat myrti significationes per somnium: *Myrtea vero eadem quæ oleacea significat; verum Agricolis commoda propter Cererem, & mulieribus propter Venerem: est autem communis utrique Deæ hæc planta.* Ex illa vero subita myrti apparitione in navi Polycharmi, myrteam fuisse Naucratiten coronam magis affirmari potest: ast quia myrto superaddita fuit rosa, ut libet Athenæo, majoranam quoque copiose in eadem corona intextam fuisse haud incredibile est. Quapropter & Pollucem, & alios plures Auctores, de quibus Athenæus, ex magna fragrantia amaracum seu majoranam, in coronis fuisse, arbitrasse credendum est, eo magis, quo Dioscorides majoranam coronamentis aptam testatur; sicut & Theophrastus inter flores & plantas coronarias sampsychum a Diocle una cum amaraco enumeratam asserit. Et quia amaracus plurima est in Ægypto, monente Pascalio, atque odoratissima per Theophrastum ibi germinat myrtus, utramque plantam in coronis efformandis intextam fuisse arbitrandum facile est una cum rosa, Veneris, Cupidinis, & Gratiarum flore.

§. XIII.

GRatiarum, inquam, nam illis quoque (ut Veneris ancillæ) rosæ & [3] myrtus sacræ sunt, ut ex Pausania de tribus Charit. *Eliac. poster.* sive lib. 6. *Earum una rosam, talum altera, myrtum tertiam præfert.* Cujus ratio in promtu est: *rosam & item myrtum Veneri sacram*, atque utræque eximiæ venustatis: *Gratiæ vero Veneri præ cæteris Diis attributæ sunt.* Rosam [3] Veneri sacram,

1 Utraque opinio magis favet adnotationi nostræ ad §. XI. Not. 3. cum nulla certa appareat herba, seu flos, ex quibus Naucratites coronæ componerentur.

2 Nomina plantarum, quæ in *us* terminantur, generis masculini sua natura sunt. Cur vero ut plurimum fœminino generi adscribuntur? v. g. *hæc myrtus, hæc platanus, hæc papyrus?* Quia semper subintelligitur nomen *planta*, seu *arbor*, ita; *hæc planta myrtus, planta papyrus*, &c. Estque hæc potissima ratio non uniformis generis in ista arborum declinatione: neque sphalmate notandum censeo eum, qui dixerit *hic platanus, hic myrtus*, &c. Pro quibus stat Sanctius, Menagius, & Gaspar Scioppius in *Inst. Gramm.* nomine Pascasii Grosippi evulgatis.

3 Epigrammatarius apud Scipionem Badalucchum in Commentariis ad Virgilianam Elegiam *de Rosa*, seu de caducitate humana, habet,

I, fælix rosa, mollibusque sertis
Nostri cinge comas Apollinaris,
Quas tu nectere candidas, sed olim:
Sic te semper amet VENUS memento.

Elegiam vero a Badalucchо Commentariis amplissimis illustratam, Virgilianam esse suspicandum est.

A a Cupidine quoque filio inter delicias habitam, suavis ac festivus Anacreon nobis significavit *ode* 5.

Roseis Puer Cytheres
Caput implicat corollis.

Ex quo illud accidit Cupidini infælix periculum: dum enim ex opaca sepe rosam carpere studeret, apis infesta tenellam manum pupugit,

Inter rosas Cupido
Apiculam jacentem
B *Non vidit, estque punctus.*

Tunc gemebundus raptim ad matris sinum volitans se recepit dolori suo, stridulo, altoque gemitu opem implorans:

Heu! occidi, occidi, inquit,
Vitamque, mater, efflo:
En me minuta serpens
Pennata vulneravit:
Apem vocant Coloni.

C Cui mater, & quidem ad rem;

Apis si acumen
Tantum facit dolorem,
Quantum dolere credis
Quos tu feris, Cupido?

Theocritus [1] aliter narrat Cupidini hoc accidisse, dum mel rapere ex alveari tentaret: matris vero exprobratio eadem est,

Cui Venus: haudquaquam mirabere si tua spectes
Quæ Puer exiguus vulnera tanta facis.

D Hoc idem Italicis carminibus, & quidem de more suavissimis, cecinit mel illud Charitum Carolus Maria Maddius [2], quod ad majorem Libelli hujus ornatum subdo;

Punto d' ape celata infra le rose
Nella man, che vi stese incauto Amore,
Pianse alla madre: e la perfidia espose,
Che si copria nella beltà del fiore.
Or le ferite intendi, ella rispose,
Che fai nell' Alme altrui dal tuo dolore:
Ben le prova più crude, e insidiose
E *Di quelle del tuo dito il nostro core.*
Pur la tua spina a noi tu non iscopri
E in paragon di questa ape infedele
Più crudeltade, e con più frode adopri:
Ci pungi a morte in promettendo mele,
In rose di beltà tue punte copri:
Ma l' inganno più bello è più crudele.

Idem eventus quoque ab Alciato in *Emblematibus* enarratur. Sed Anacreontem quæso adeamus, ut

1 Frequens est apud Scriptores præcipue Græcos & Mythologicos ista diversa fabellarum, seu historiarum lectio. F Videsis Æsopianas Fabulas, & illas cum Phædri, Gabriæ, Ovidii, & Alciati Fabulis confer, videbisque Personas easdem, ac fere eventus consimiles, sed non simili ordine res ad suos exitus perductas.

2 Seu, ut Itali, *Maggi*, Mediolanensis Philosophus & Poeta eximius, cujus memoria cum laude semper celebranda est: castas enim, ac virgines, piasque Musas coluit. Qui si in Mundo Apollinari Laurea dignatus non fuit, certe, ut credendum est, æterna ac immarcescibilis corona in Cælo illi non defuit. Pie obiit die 22. Aprilis 1699. Ejus Res gestas ac Scripta omnia collegit, eleganterque scripsit Lud. Ant. Muratorius.

magis magisque rosam Veneri acceptissimam confirmemus: idcirco rosicolor & ipsa cupidinum mater nuncupari sinit,

Rosicolor ipsa Cypris
Vocitata nonne doctis?

Roseæ erant mammæ tunc cum e mari prodiit:

Ita fluctibus renidens
Mediis Venus natando
Trahit atque pellit undam
Roseas supra papillas.

Nec tantum duo poma illa suavissima, sed & oscula ipsa rosea,

Rosa suavium Cytheres.

Nec mirum, Venerem rosis totam plasmatam fuisse: ad ejus enim ortum & rosa ipsa [1] primo orta est:

Sed quæ rosis origo,
Quum cæruleis ab undis
Sale rosidam Cytherem
Spumis edidit profundi.

Rosis redimitam [2] M. Justinopolitanus appellat,

Tutta di bianche e di vermiglie rose
Coronata le chiome.

Nec mirum, inquam, nam rosis quoque stipantur & ipsæ Charites, & multo flore coronari amant,

Decus addidit illa Nymphis:

quem locum Henricus Stephanus ita legit,

Decus illa Gratiarum
Florente Amoris hora.

Et in Veris descriptione,

Viden' ut ineunte Vere
Charites rosis abundant?

Denique non tam,

Hominum rosa est voluptas.

Sed insuper,

Rosa spiritus Deorum.

Sed ut ad rem nostram redeamus: cum rosas adeo Venus depereat, ut asserunt Beroaldus, Schedius, nostrique [3] Magnaninus, & Bernius, a corona Naucratite utpote ex myrto contexta, dicataque ipsi Veneri, rosam excludere nefas est, ut apte notant Athenæus & Pascalius. Nec adversus amaracum, seu majoranam, sto; immo Polluci adhæreo: & licet non in voto sim, rosas & majoranam adnexas fuisse in primo illo navis portento, fortassisque una post aliam invectæ sunt: de quo nihil constanter assero. Hoc unum tamen dico, ab Anacreontis deliciis me nimis allicitum supervacanee & ultro vagasse.

1 Rosa primo candida orta est: purpurea vero dein facta ex Veneris sanguine eburneo pede unius spinæ ictu transfixo.

2 Hieronymus Mutius Justinopolitanus Poeta Seculi XVI.

3 Duo excellentissimi Ferrarienses Scriptores, Octavius Magnaninus Philosophus, omni eruditionum genere refertus: qui Lectiones de Oculis, ac Convivium inter cætera eruditissime scripsit: alter Franciscus Bernius Comes, Poeta suo Ævo clarus: verum clarior Philologus, Philosophusque ob illud egregium Volumen de Symbolis Pythagoricis, inscriptum *Moralitatis arcana*; cujus altera pars desideratur, servaturque manuscripta apud filios.

§. XIV.

Modo de Coronarum utilitate in conviviis differere liceat. Inter antiquissimas coronas locum habet illa ex meliloto, ut notat Pascalius cum Plinio *l.21.* atque ad hunc usum institutam fuisse, [1] nomen illud *fertulæ* satis indicat, atque odor ipse, ut ajunt, & præcipue meliloti sylvestris, quasi odoris crocei. Dioscorides de meliloto, quæ prope [2] Cyzicum nascitur, atque in Chalcedonia, ait: *Croci colore & odoratu habet campana sertula adstringendi vires, mollit inflammationes omnes, quin etiam capitis dolores levat:* quare mirum non est locum habuisse inter coronas, vino effervescente. Alexis in *Medicamentario* per Athenæum ita inquit: *Coronas e meliloto plurimas desideras.* Et Cratinus in *Effeminatis*, flores in coronis usitatiores enumerans, nempe lilia, rosas, violas, serpillum, crocum, aliosque, addit,

Et hederæ floribus, meliloto circumsepiente, caput
Mihi semper tegitur.

Verba Cratini interpretanda Cynulco dedit quidam ex Convivis Athenæi: *Tu vero, o Cynulce, expleventrem, deinde explana quod de meliloto Cratinus dixerit his verbis,*

Melilotoque semper muniente caput stipatum.

At ille ventris magis curans pabulum, quam mentis, & jam vino nimio ebrius, ac temulentus irresolutam liquit quæstionem. Mercurialis in *Var. Lect.* lib. 3. cap. 9. supplere huic responso ausus est: propositoque dubio, ait: *Sciri velim, inter herbas coronarias apud Veteres melilotum primas fere semper tenuisse.* Idcirco Latini modo sertam, modo sertulam campanam melilotum nuncupavere: *Cur vero id esset, puto, quoniam coronis ad sedandum ebrietatis fervorem institutis, melilotum miram operam præstabat.* Subditque locum Athenæi: *Melilotum, a quo dicuntur melilotinæ coronæ odoris suavissimi, & magnis æstibus valde refrigerantes;* quibus auctoritatibus innixus ita finem sermoni imponit: *Qui igitur apud Cratinum semper custodem melilotum dixit, nil aliud, mea quidem sententia, significare nobis voluit, nisi quod ejus herbæ potestate semper ab ebrietate custodiretur.* Hujus opinionis fuisse hunc quemquam apud Cratinum ex Athenæo firmiter judico, licet ambigam, Mercurialem utcumque eruditissimum eximiumque Virum, cum meliloto & sertula florem [3] Ægyptiæ fabæ confundere. Certum enim est, ex allegatis verbis Mercurialis, de meliloto & sertula campana sermonem habere, tamquam ejusdem naturæ cum meliloto, de quo in initio ter-

1 Vere hoc etymon est hujus herbæ, quæ a sertis componendis *sertula* vocatur, atque ideo Hispanice *corona de Rey.*

2 Urbs Mysiæ in Asia ad Propontidem & Æsapi fluvii ostium: *Spiga* etiam appellatur, & per alios *Zelia*. Antiquissima est, ac Mileti coæva. Ovidius lib. 1. *Trist.* el. 9.

Cyzicon Hæmoniæ nobile Gentis opus.

3 Faba Ægyptia olim apud nos herba exotica, nunc vero in Italia non rara: colocasia nuncupatur; faba Pontica, Niliaca, & ciborium, ut Dioscorides, & Theophrastus; nec non Athenæus *l.3. c.1.* ubi clare extricatur nodus istius controversiæ inter melilotum & fabam.

tii libri loquitur Athenæus: sed si propius Athenæum inspiciamus, de faba Ægyptia tantum sermonem habere compertum erit, cujus flos in coronis quoque locum habebat, ex Nicandro in *Georgicis*:

Ægyptiam tu fabam serito, ut post metas
E floribus coronam texas: delapsa
Maturo fructu ciboria pransuris
Pueris, & jam pridem cupientibus in manu des.

Florem istum, inquit Athenæus, Ægyptii loton vocant, sed a Naucratitis civibus meliloton, a quo dicuntur melilotinæ coronæ odoris suavissimi, & magnis æstibus refrigerantes, qui effectus magis de fabæ flore verificatur, quam de meliloto, utpote quæ, monente Matthiolo, calida sit in primo gradu. Addo, florem fabæ Ægyptiæ, de quo Athenæus, florem esse coloris rosacei, de quo Theophrastus; *Flos duplex quam papaveris, color roseus in plenum caput*: flos vero meliloti verus & ingenuus flavus est, de quo Dioscorides & Plinius ajunt, colore & odore croco assimilari: qui vero in [1] Campania citra Nolam nascitur, lutei coloris est, nempe flavus aureus, non rudibus, ut Matthiolus interpretatur. Stet igitur, florem fabæ Ægyptiæ, de quo in initio libri tertii loquitur Athenæus, alium esse ab illo vero & ingenuo meliloti: atque ideo coronas illas ex meliloto easdem non fuisse, ac illæ, de quibus Cratinus loquebatur. Hæc vero tantum opinor: nihil vero contra tam præclarum Auctorem affirmo.

§. XV.

ATQUE hic tandem finis esset totius Dissertationis de Coronis in conviviis, cum satis hucusque appareat, primo inventas fuisse ad remedium, non vero ad oblectamentum; quia prima usque ab origine coronæ istæ tantum [2] adinstar fasciolarum, seu funiculorum ex lino, vel lana fuere, quas Festus lemnisci nomine significat: tractu vero temporis huic remedio se adjunxerunt comites elegantia & venustas, ac insuper mollities floribus & frondibus, quæ ita distinguit Plinius *l.* 21. *c.* 9. *Duo earum genera, quando aliæ flore constant, aliæ folio.* Inter flores primo loco enumeratur [3] genesta, inter vero frondes, *folia smilacis & hederæ*. Temporis præcedentia utique hederæ danda est, quia a Baccho primum inventa ad refrigerandam frontem, caputque nimio vino fumans, simulque ad repellendas vini fumationes. In usu quoque fuit apud priores smilax illa hortensis levis, cujus frondes hederæ admodum consimiles sunt, licet tenuiores, (& hoc temporis illius sinceritati magis concinnum fuit) quæ & volvulus fortasse appellata fuit, ab involucri fronde, qua cuique plantæ proximiori circumvolvitur, ideoque ad cingendum caput aptissima & ad refrigerationem. *Olim*, inquit Suidas, *Convivis imponebantur coronæ, quo calvam refrigerarent, cum contra vini vapores, tum contra æstum.* Ideoque necessitas eam primo invexit, dein voluptas coronis ex floribus frondibusque fragrantioribus, quæ in pratis, vinetis, hortisque omni tempore producuntur. Atque adeo invaluit hujusmodi voluptas odorum, ut odoramento florum, herbarumque, ac ipsarummet coronarum, unguentorum quoque odores apposuerunt. Unicus est Posidonii locus, qui per Athenæum *l.* 15. ait, apud Syros, nonnullos cœnaculum ingredi solitos vasis unguento [1] Babylonico affluentibus, atque procul mensam circumeuntes, accumbentium coronas irrorabant, nil aliud odore adspergentes. Nec tantum coronas unguentis irrorabant, suffumigabantque, sed & funiculos & fasciolas, quibus coronæ circa caput ligabantur; fragrantissimis unguentis ungebant: quare Demonades * Halicarnasseus cecinit, ut affert Athenæus,

[2] *Ministræ vero jocis atque risu hilaris Veneris,*
Textas coronas suaviter olentes ex floribus terra editis
Capitibus imposuerunt, fascia, unguento pingui revinctis,
Nymphæ, Gratiæque simul cum aurea Venere
Pulchre canentes per Idæ montem.

Plutarchus de unctione coronarum, quæ ob miram redolentiam [3] *hypothymidæ* vocabantur, & quas collo appensas gestabant, ait: *Itemque serta, e floribus texta, præcipue a cervice suspendentes, hypothymidas appellabant, unguentisque, quibus ea erant delibuta, pectus inungebant.* De coronis circa collum cecinit quoque [4] Tibullus (ex quo amœnitates voluptatesque Græcas Romanis quoque placuisse credendum est) dum ait,

Illius e nitido stillent unguenta capillo
Et capite, & collo mollia serta gerant.

Cicero quoque, in *Verrinis*, C. Verrem vituperat, quia coronam habebat unam in capite, alteram in collo; quod etiam ex Tertulliano habemus lib. *de Corona*, *& sertis colla complectimur.* Sed neque colla tantum, pectora quoque coronis ornabantur, ungebanturque, de quibus Athenæus *lib.* 15. *Coronis etiam pectus ornari, unguentisque oblini cœptum, quia sit in eo cor situm.* Quamobrem [5] Anacreon maxime optat, ut sibi ungatur cor,

Unguento mihi pectus ut cavum oblinas.

* Rest. *Demodamas*.

1 Atque ideo sertula Campana dicitur. Campania, antonomastice felix, *Terra di lavoro*, Regio Italiæ in Regno Neap. clarissima urbibus & fertilitate.

2 Prius igitur cingulum erat, deinde corona: nec prius coronæ nomen assumsit, nisi quando istud cingulum ornari cœpit floribus, frondibusve.

3 Non tantum inter plantas coronales locum habet genesta, ob floris sui elegantiam fragrantiamve, quantum ob aptitudinem ad texenda filamenta coronarum, & lemniscos. Narrat enim Plinius *lib.* 19. *c.* 11. & Matthiol. *in Dioscorid. l.* 4. *c.* 159. ex sparto (idem est ac genesta, vel saltem genestæ species) confici funes ac rudentes navium, tamquam nos ex cannabino filo, post constitutam macerationem.

1 Idem quoque habemus supra in §. 1. Not. 2. pag. 680.

2 Locus Demonadis Poetæ pulcherrimus est; & demonstrat, fasciolas quoque coronarum, unguento delibutas fuisse: nihil enim facilius in unguenti effusione super flores, fasciolas quoque perungi.

3 Sequitur Plutarchus *Sym.* quæst. 1. *Non enim ideo hypothymides vocaverunt collo appensas coronas, quod animum castra sua in corde habere putarent, (est enim* θύμος *animus) sed propter exhalantem potius fragrantiam, quam ipsi apothymia sinnominant.* Igitur hypothymides interpretatur seu corona animi, seu corona exhalans fragrantiam.

4 *Lib.* 1. *eleg.* 8. ubi celebrat natalem diem Messalæ, estque elegia antiquariam eruditionem maxime præbens.

5 Clarius explicantur hic Anacreontis versus, nec non & alter Alcæi ab eodem Athenæo *l.* 15. *c.* 14. Illud pectoris ornamentum abusive corona nuncupatur. Corona capiti gestatur, collare collo, & torques pectori: coronæ, quæ collum & pectus cingebant, erant veluti caudæ, seu barbæ coronarum capitis, ut narrat Antoninus in lib. *de Triclinio*.

Et Alcæus de ſeipſo,

Mihi deorſum in pectus unguentum ſuave profudit.

Tamquam, interpretatur Athenæus, *odoris ſuavitate cor recreetur*. Hoc autem apud Veteres fuiſſe olim factitatum, non ideo tantum, quod natura vapor odoris a pectore ſurſum in caput efferatur, ſed etiam quia in corde ſit animi domicilium. Ita quoque ſtatuerunt eximii Medici Philotimus & Praxagoras, ſuper quibus Athen. idem plura affert Homeri loca. Atque ita a coronis inopinate ad unguenta devenimus. Enimvero utraque ita in convivalibus antiquitatibus conjunguntur, ut neutrum ſine alio tamquam umbra a corpore ſejungi poſſit.

§. XVI.

UNGUENTA [1] in conviviis locum habuere eadem ratione, qua & coronæ, nempe, ut retunderent vini vapores ad caput ſalientes. Hoc habemus ex Myronide apud Athenæum in Libro *Unguentorum & Coronarum*; ex ritu Medicorum illius temporis hunc uſum trahit, qui dum caput febrili ardore æſtuaret, jubebant *irrigationibus perfundi caput, ne ſurſum in eam partem irruerent quo adurebantur*. Hujus medici conſilii cauſa, Majores noſtri, rationabiliter dubitantes, ex vini vaporibus inter potandum notabile detrimentum capiti inferri, illud ungere maxime approbaverunt, *quod vini fore imbecilliorem vim crederent, quo pacto veluti diluerentur*: ſed ſimiliter ac de coronis, utilitati ornamentum, & voluptatem adjunxerunt. Non vero omnimoda res unguentaria ad ungendum caput apta erat, illis tantum unguentis utebantur, quæ caput minime gravarent, adſtringerent nonnihil, & refrigerarent. Hujuſmodi unctionis ad tam nobile membrum rationem reddit Maſurius apud Athenæum *l.* 15. ſenſus in capite poſitos odoribus demulceri ac deliniri. Alexis eadem de cauſa, vitæ humanæ incolumitatem ex unctione derivari autumavit, ubi inquit,

—— *odores cerebro bonos objicere.*

Archeſtratus & ſimiliter *lib.* 3. *cap.* 21.

Stillatitiis unguentis coma bonis inungitor;

ſtillatitiis unguentis interpretatur Dalechampius *myrrha ſtacte*, nec irrationaliter, quia ex arbore per nonnullas cicatrices myrrha, primo nuncupata ſtactes, diſtillat adinſtar vitis collacrymantis poſt ſalubrem potationem. Archilochus capiti ſuperaddidit pectoris unctionem, ut modo diximus,

Unguento perfuſa coma: pectuſque madidum eſt.

Sed de iſta unctione, ac ſuffitu pectoris, deque hujuſmodi faciendi ratione, ſatis jam actum eſt. Prætermittendum vero non judico, cum Athenæo, Antiquiores noſtros hanc luridam ac voluptuoſam unctionem adeo voluiſſe, ut privatim unicuique parti corporis idoneam ſcirent: alia unguenti ſpecies pedibus, alia capiti, alia cruribus, alia brachiis, alia genibus, & ſic pro ſingulis partibus in uſu erat. Antiphanes potiora unguenta enumerat. Sed quod mihi ſtomachum movet ſolo mentis recurſu eſt, adeo hujuſmodi luxuriem ſpurcitiamque coluiſſe, ut ad miſcenda vino unguenta, illaque bibenda ſtulte perventum ſit. Hoc vel cum lacrymis enarrat Plinius *l.* 3. *c.* 3. *At hercle, jam quidam etiam in potu addunt, tantique amaritudo eſt, ut odore prodigo fruantur ex utraque parte corporis*. De hoc etiam intelligit idem Plinius *l.* 14. *c.* 17. *ex unguentis vina compoſita*, &c. Atque Athenæus cum Pherecrate,

Juſſi nobis [1] *affundi unguentum Brenthium*, &c.

Ubi ſane verbum *affundi* non effundere, ſeu verſare ſignificat, ſed infundere, atque in cyathum introducere: quare Natalis de Comitibus legit *infundere*. Pro eadem quoque ſignificatione uſus eſt hoc vocabulo C. Tacitus nefariam proditionem narrans a Nerone patratam in impuberem Principem Britannicum: ait enim 13. *Annal. Frigida in aqua affunditur venenum*: & Plautus in *Sticho* Act. 5. Scena 4.

Tibi propino decem, affunde.

Præterquam quod Dalechampius ſæpe utitur verbo *affundere*, ubi de mixtione vini pro potu loquitur, ut in interpretatione Menandri apud Athenæum *l.* 10.

Octo quidam ut affunderentur exclamabat
Cyathi, quouſque in ea bibendi ambitione, &c.

Alcæus quoque inquit,

Affunde, miſce, unum, & duos.

Et ita ſæpius ad nauſeam uſque. De hujuſmodi vini & unguenti mixtione loquitur fortaſſe Athenæus in prolixa enarratione horum unguentorum *lib.* 15. *Compotationibus util' roſaceum, myrrhinum, & melinum*; & paucis interpoſitis: *In compotationibus juvat ſampſuchinum, ſerpyllinum, crocinum, abſque myrrha multa, quemadmodum &* [2] *ſtacte & nardinum*. Ubi notandum eſt, quod quamvis ſtacte vocetur in genere myrrhæ, utpote quæ, prælo expreſſa, pinguiſſimam diſtillationem ſtactem vocant, (verba ſunt Dioſcorid. *l.* 1.) nihilominus quia per *ſe etiam unguentum faciens quod ſtacte appellatur*. Eam a myrrha Memphitica diſtinguit, ut hac, odoris cauſa, tantum utantur, altera fortaſſe, ut vino miſceatur. Hanc eandem diſtinctionem affert quoque *Pſal.* 44. verſ. 9. *myrrha & gutta*. Atque hoc nomine guttæ a Tirino ſtacte, & ab aliis Scriptoribus, appellatur.

1 Martialis: præ omnibus, hujus pene tunc temporis univerſi uſus teſtimonium affert in lepidiſſimo illo epigrammate:

Unguentum, fateor, bonum dediſti
Convivis, here, ſed nihil ſcidiſti:
Res ſalſa eſt, bene olere, & eſurire.
Qui non cœnat, & ungitur, Fabulle,
Hic vere mihi mortuus videtur.

1 Athenæus *l.* 15. *c.* 16, hunc locum Pherecratis affert, & ex interpretatione Natalis Comitis ſic ſonat: *De unguento Brenthio hoc pacto meminit in Nugis Pherecrates. Conſtiti ac juſſi nobis unguentum Brenthium infundere, ut infunderet adeuntibus:* ubi bis utitur verbo *infundere*. Meo judicio, vel nulla, vel minima diſcrepantia adeſt inter duo verba hæc, *affundere*, & *infundere*: ſumuntur enim utraque pro *verſare, inundare*. Eſt locus Plinii *l.* 16. *c.* 44. *Vinum illi affundere*: affunduntur fluvii, ubi alveum naneiſcuntur: eſt tantum vehementior expreſſio illud *infundere*, hoc eſt, ſe totum immergere.

2 Stacte eſt ſtillatitius humor, & ſumitur pro quolibet liquido in genere.

§. XVII.

NEC tantum myrrham stacten vino miscebant, sed & [1] unguentum nardinum: quare (Plaut. in *Mil. glor.* Act. 3. Sc. 2.) Lucrius de Sceledro servo, qui nimium potus graviter dormiebat,

—— tetigit calicem clanculum,
Demisit nardini amphoram cellarius.

Et quamvis Lambinus vinum illud cum nardo tantum aromatizatum fuisse credat, Turnebus pro mea sententia stat, notatque in *Adversf.* l. 2. c. 29. *Vinum nardinum est, quod vel nardo, vel ungento nardino conditum est: Veteres enim, ut Theophrastus auctor est, unguentum miscebant vino.* Quamobrem & similiter [2] Menandri locum ab Athenæo allatum intelligendum judico,

Suave, puer, hoc unguentum est: suave, inquam:
Quidni? Nardinum est.

Hujusmodi unguentariæ odoratæque potionis saluti maxime infestæ (ut ait Jo. Baptista Persona in *Noct. Solit.*) exemplum nobis attulit Plutarchus post Taletem in Convivio: estque hoc: Alexidemus, Thrasybuli illegitimus filius, unguenti pretiosi vas, patri suo dono datum, in magnam pateram elutrians, vinoque super effuso totum ebibit: *Unguentum præclarum, id in magnam crateram infudit, meroque affuso ebibit.* Verum Alexidemus improbatus fuit, vel ob nimiam unguenti copiam, vel quia nemini partem elargitus fuisset illius potionis. Ob hujusmodi potionem Philosophastri quidam juste a Luciano vituperantur in *Nigrino, bos illos esse, qui unguenta bibunt.* Non ex necessitate, sed ex voluptate tantum, quæ ab illo ita appellatur, cum unguenta [3] ad ungendum externe corpus, non vero viscera, inventa sint. Hanc luxuriem acriter exaggerat Ælianus in *Var.* l. 12. ita scribens: *Illa quoque luxus sunt indicia, quod Græci unguenta vino miscentes ita bibebant,* [4] *cogebantque hæc duo inter se diversa simul misceri.* In viris hanc unguentorum ingluviem, effrenatamque libidinem, dum vini major effervescebat insania, nimium damnandam censemus: ast fæminas quoque Matronasque Romanas ævi illius, hanc dissolutam vini unguentique ebibitionem in usu habuisse, heu quantæ abominationis digna res est! Juvenalis certe, rabie percitus, exagitatusque in illas ita irrumpit,

Cum perfusa mero spumant unguenta Falerno,
Cum bibitur concha, &c.

Farnabius notat hic [1], *Vina unguentis miscentur, eo invalescente luxuria, ut odorem prodigum ex utraque corporis parte captarent.* Et Lubinus in eodem loco textus: *Cum unguenta puro Falerno vino perfusa & delibuta spumant & fervescunt.*

§ XVIII.

ET hic de vino myrrhato sermo incidit: multi enim Scriptores, nempe Hermolaus Barbarus *in Plin.* Hadrianus Junius in *Adversf.* & Persona in *Noct. Solit.* nullum neque vinum, neque unguentum a myrrha denominatum fuisse opinantur, sed a Græca voce *μύρον*, *myron*: quod generice de omnibus unguentis intelligitur, & sic myrrha quoque in conditura seu præparatione vinorum locum haberet: atque ita a quocumque unguento vina myrrhina nuncupata fuisse, & ab Æliano *μυῤῥινίτης* myrrhinites, & a Polluce *μυρίνης*: *Erat & vinum myrines, unguentarium, unguento mixtum: nonnulli tamen dulce vinum sic nominatum putant.* Diphilus apud Athenæum *l.* 4. *c.* 4. sic habet,

—— —— quod ferculum
Multo magis gratum erit, myrinam quam si affundas.

Super quibus Dalechampius [2] *vinum unguento conditum,* ad Plinii locum se referens. Hæc omnia prolixe in Auctoribus perleguntur, nihilominus (nec nimis audeo) ego unguenta appellarem, ut Æolii vocant, & myrrha, & smyrna, *quia conficiuntur e myrrha: quin & myrrha stacte per se unguentum est,* ut Dioscoridis & Plinii opinio fuit. Hisque Athenæi verbis, *quia multa conficiuntur unguenta e myrrha* Dioscorides vim addit, ubi ungentorum præparationes docet. Quamobrem vel nulla, vel pene ulla unguenta sine myrrha parata esse judicare audeo, adeo ut unguenta myrrhata ex sola myrrha nomen sumsisse affirmem, ut a nobiliori capite. Atque ita cum jam Alexis in Athenæo dixisset *lib.* 15.

Argentata manu e cynio lapide*
Unguenti præbebunt ornatum Ægyptii.

Didymus animadverrit, num myrrham verbis illis Poeta innuat, utpote quæ ab Ægypto in Græciam primo invecta est. Quapropter apud Athenæum duo loca de stacte intelligenda sunt; unum *lib.* 12. *cap.* 13.

—— —— unguento
Ægyptio linit manus & pedes.

Aliud *lib.* 15. *cap.* 12.

—— —— unguento
Ægyptio pedes linit & crura.

Nonnulli existimant vinum myrrhatum maxime valuisse ad animum stupidum hebetemque reddendum in angustiis acerbioribus; adinstar pharmaci, seu nepenthes formosissimæ Helenæ, cujus virtus

1 Unguentum ex nardo, aliisque ingredientibus. Nardus est frutex fragrantissimus, unde pretiosissimum oleum fit. Antiquitus magni fuit pretii, quia illius temporibus unica fuit urbs Laodicea, quæ unguentum hujusmodi cum laude conficeret: nec multo ante Galeni tempora in aliis etiam urbibus cœpit fieri quod commendaretur. Hujus rei rationem vide apud Martin. in *Lex. Philol.* ex spica fit, unde nardus spicata ab aliquibus nuncupatur: & an dicendus sit nardus pisticus perlegantur verba nostri Ferrariensis Hippocratis Antonii Musæ Brasavoli in *exam. Herbar.* quæ hic justis de causis referre non audeo. Sed quid nardus in vino? Vinum nardo medicatum potius autumo eo modo, quo inter medicata vina legimus vinum mellitum, vinum caryophyllatum, vinum feniculatum, passulatum, buglossatum, &c. Ita & hoc vinum nardinum. Plura habebis in Libro *de vini natura, artificio, usu,* Basil. impress. Anno 1565. c. 26. & in Athenæo *l.* 15. *c.* 12.

2 Menander in *Reticulo*: Athen. *l.* 15. *c.* 13. per Natalem de Comitibus interpretatur sic, *Suave unguentum, suavis Puer, qui enim non nardinum?*

3 Et hic bene accommodatur epigramma illud Martialis desuper allatum in *Not.* 1. ad §. XVI. pag. 707.

4 Optime exprimitur lucta vini & unguenti in hac permixtione.

* Rescr. *Cyprio.*

1 Sensus Juvenalis est *sat.* 6. v. 302. Cum unguenta perfusa Falerno mero spumant: unguenta perfundebantur vino, non vina unguento.

2 Hoc est, aromatizatum.

adeo ad curas animi repellendas ſedandaſque invaluerat, ut non modo fletum, ſed & dolorem impediret, vel in morte filii, acceptioriſve conjuncti. Immo ii, quibus hoc remedium in uſu erat, per horas læte & jucunde vivere conabantur, adſtringebanturque. Homerus [1]:

Ibi tum alia excogitavit Helena e Jove nata.
Protinus ſane in vinum miſit pharmacum unde bibebant
Abſque dolore & ira, malorum oblivionem inducens:
Qui illud deglutierit poſtquam crateri mixtum erit,
Non utique tota die profundere poterit lacrymas a palpebris,
Neque ſi ei mortui fuerint materque paterque,
Neque ſi ei fratrem, aut charum filium
Ferro trucidarent, ipſe vero oculis videret.

Tanta virtute ac pene incredibili pollebat vinum illud ita conditum, quod ab [2] Ægyptia Polydamna edocta Helena fuit: incredibili, inquam, nam, ut ait Jovius, Imperator Turcarum Selimus, ut animum moleſtiis levaret, quibus imperandi cura affligebatur, potionem quandam ebibere conſueverat, a qua omnimode mentis anguſtiæ repellebantur, ac diu Imperatoris animus inenarrabili jucunditate perfundebatur. Jo. Baptiſta Perſona in *Noct. Solitariis* ſtudioſiſſime inquirit originem hujus pene divinæ potionis, & quandam [3] helenii ſpeciem fuiſſe ait, cujus virtutem ipſe quoque expertus fuerat. Quomodocumque ſit ad noſtrum vinum myrrharum nihil attinet: ideoque Plinium adeamus, qui ut vina myrrha quoque condita fuiſſe comprobaret, *Perſam* Plauti affert, cum in Plauto nulla ſit mentio myrrhæ: quare nonnulli Plinii credulitatem irrident: enimvero Plautus in enarrata Comœdia hæc habet Act. 1. Sc. 3.

Commiſce [4] mulſum, ſtruthea colutheaque appara,
Bene ut in ſtrutheis † concaleat, & calamum injice.

Ubi de myrrha nulla mentio habetur.

§. XIX.

AD quam Plinii eluendam calumniam, juvat ſingula hujus Scriptoris verba percurrere, & ſunt *l.* 14. *c.* 13. *Laudatiſſima apud Priſcos vina erant myrrhæ odore condita, ut apparet in Plauti*

† Scr. *ſcutris*.

1 *Odyſſ.* l. 4. ℣. 220. ex interp. Giphanii.
2 Uxor Thonis, ideoque in eodem loco Homeri hi verſus ſubſequuntur poſt ſuper enarratos;

Talia Jovis filia habebat pharmaca utilia,
Bona, quæ illi Polydamna præbuit Thonis uxor Ægyptia.

3 Herba ita appellata ab Helena, quæ fertur eam ſeviſſe, ut paſtu ſerpentes tolleret, Bel. apud Martin. Enula campana communiter dicitur. Nos vero in hoc loco generice ſumimus, pro liquido, quod vino infuſum triſtitiam diſcutit adinſtar Helenæ, quæ tali nepenthe uſa eſt, ut maritum ſuum & hoſpitem Telemachum exhilararet. Plura Gorræus *Def. Med.*
4 Textus Amſtelodamenſis ex recenſione Jo. Iſaaci Pontani habet *murrham*, non *mulſum*, ita,

Commiſce murrham, ſtruthea, colutheaque appara,
Bene ut ſcutris concaleam:

haſque varias lectiones affert etiam Valens Acidal. in *Not. ad Plaut. Perſam*, cap. 2. p. 411. atque ideo Plinius non eſt lippitudine objurgandus,

fabula, quæ Perſa inſcribitur. Et illico ſubdit: *quamquam in ea & [1] calamum addi jubet.* Ex his verbis, Plinio notum fuiſſe locum Plauti ſatis conſtat, cum in illo jubeat Toxilus ſervus calamum injicere: ſi ergo bene meminerat potioni illi calamum quoque copulari, procul dubio eſt de myrrha quoque ibi mentionem animadvertiſſe, aliter Plauti locus incaſſum allatus fuiſſet. Igitur (ut Antonius Perſius) ſuſpicandum eſt, in textu, qui tunc præ manibus erat Plinii, carmen unum adfuiſſe, in quo de myrrha ſermo haberetur, ut ego inter varia Plauti exemplaria unum vidi Hollandicis typis excuſum Anno 1640. in quo ad Act. 1. Sc. 1. ſic lego,

Commiſce myrrham, ſtruthea, colutheaque appara, &c.

ſed optime, mea ſententia, per Nicolaum Guibertum Plinii auctoritas vindicatur, Plautique textus expurgatur. Monet primo Auctor iſte, duo illa verba Plauti *ſtruthea* & *coluthea* non adhuc bene ab aliquo percepta fuiſſe, atque ideo pro *ſtruthea* in textu penes Plinium, vel *ſtacta*, vel *ſtrutea* legi, nam ſtacte, ſunt lacrymæ illæ, quæ ante inciſionem corticis, juxta Plinium, vel poſt ejuſdem corticis levem inciſionem (juxta aliorum opinionem) ſponte fluunt. *Sudant autem* (verba Plinii *lib.* 12.) *ſponte prius quam incidantur, cui nulla præfertur.* Et Dioſcorides *l.* 1. *Expreſſa ſtatum dat.* Necnon Theophraſtus *l.* 9. *Sed alios ſecuri percuſſos videri, alios tenuiore inciſuras habere & lacrymarum aliam decidere, aliam arbori inhærere.* Fulgentius ita concinne de his lacrymis loquitur, ut verba illius præterire nefas eſſet: *Solis ardoribus*, inquit, *crepans, vulnera efficit, per quæ ſuccum deſudat, quod mirrha dicitur, & redolentibus lacrymoſa guttulis fletus ſuavis fiſſuris hiantibus jaculatur.* Quamobrem ſi in textu Plautino pro *ſtruthea* ſcribitur *ſtacte*, ibi de myrrha ſtacte, quæ pretioſior eſt, mentio erit. Atque hoc eo probabilius erit, quo in *Moſtellaria* ejuſdem met Plauti de ſtacte ſermo eſt, Act. 1 Sc. 3. ubi Adoleſcens Philolaches ancillæ Scaphæ, quæ jam dixerat,

** Vide tu an ibi ſint unguenta,*

ita reſponſum dat,

Quid opus eſt? cum ſtacte accubo.

Sique in *Perſa* non *ſtacte*, ſed *ſtactea* legere lubebit, erit illa myrrhæ ſpecies, de qua Plinius *lib.* 12. *c.* 16. ubi myrrharum genera exponens ait; *Prima Erythræa; ſequitur & Minæa, in qua ſtacta & Atramitica eſt.* Plauti igitur a Guiberto verſu emendato, Plinius a veterni nota vindicatur, & clare dignoſcitur Toxilum in [2] mulſo juſſiſſe myrrham ſtacten, ut craſſiorem, fragrantioremque, ob excellentiam, miſceri atque ita vino ſtacten miſcere idem erit, ac pretioſiſſimum unguentum infundere, quia ſtacte, ut diximus cum Dioſcoride, Plinio, & Athenæo, per ſe facit unguentum. Rebus ita ſtantibus in Plinii *lib.* 14. *c.* 13. laudatiſſima apud Priſcos erant vina myrrhæ odore condita, ut apparet in Plauti fabu-

* In Edit. Camerarii, Gronovii, &c. ſic iſte verſus legitur, *Vide tali ubi ſint: vin' unguenta.*

1 Calamus odoratus planta, locum, in quo naſcitur, ſuaviſſimo replens odore. De quo Dioſcorides & Plin. *l.* 12. *c.* 20. Juncus a Theophraſto appellatur l. 9. c. 7 *Hiſt. Plant.*
2 In potione; a mulcendo dicta, id eſt, molliendo: applicatur etiam potionibus quibuſcunque,

la, quæ *Persa* inscribitur, (quem locum ipsemet Plinius emendat paulo post *l.* 14. *c.* 16. *Aromatiten quoque invenio factitatum, non tantum unguentorum compositione, primo ex mirrha, ut diximus, mox ex* [1] *nardo Celtico*) Igitur Antiquiores nostri, vini genus habuere, in quo non tantum odor, sed myrrhæ substantia medullitus infundebatur. Dioscorides id affirmat, ubi diversas vini species ab eo conditas edocet: *Sumito myrrhæ drachmas duas, in vini* [2] *sextarios septem demittito*: dein inquit: *myrrhæ itidem, crocique singulorum singulas drachmas*: Constantinus Cæsar, seu potius Dionysius Uticensis, in factitatione vini Aminei ait, *quidam etiam, myrrhæ*, [3] *cassiæ, croci singulorum drachmas quattuor*. Et in illa vini mulsi: *Myrrhæ scrupulos sex, vini sextarios viginti quattuor*. Prius vero de quodam vino loquens ad tuendam valetudinem usque ad senectam, myrrhæ Troglodytis drachmas duas infert; & illi mirificæ conditurræ, durabiliora vina facienti, adhuc sextantem myrrhæ addit.

§. XX.

HUjusmodi vina condita atque aromatizata apud Hebræos quoque in usu fuere: legimus enim *Cantic.* 8. *Dabo tibi poculum ex* [4] *vino condito*. Et licet arcana horum verborum imperscrutabilia sint, nihilominus quandoque licet [5] uti littera, ut narrant Interpretes, & præcipue Ghislerius. Huic loco & alium superaddunt ex *Sap. Vino pretioso & unguentis nos impleamus*. Verbum illud *impleamus* tam vino quam unguentis commune est, ideoque unguenta una cum pretioso vino potasse existimo. Ita Cornelius a Lapide explicat: *Vino & unguentis, id est*, [6] *vino unguentoso*; atque subinde Picinellus *Lum. Rifl.* Itaque non ab re dissonum judico vinum cum myrrha stacte, seu aliis aromatibus medicatum, vinum myrrhatum appellari posse, ac tale fuisse illud, (quidquid ex adverso opinetur Guibertus) quod milites Redemtori nostro in Passione ejus, (ut refert D. Marcus) non ob levamen, ut Th. Bartolinus affert, sed ut magis illum affligerent, apposuerunt: illud vero bibere Salvator noster nequaquam dignatus fuit, a levamine illo fortasse abhorrens, quod in tam diro cruciatu [7] ab odore myrrhæ exhaurire poterat.

Neminem latet unguenta apud Hebræos, vel in conviviis in usu fuisse: idcirco tunc, cum Maria Magdalena Salvatori nostro pedes unxit, Pharisæo, qui scandalum patiebatur, serio improperavit Christus, *Oleo caput meum non unxisti*. Quæ verba cum sanctissima illa matrona in corde suo conservasset, in alio convivio, dum Christus cœnaturus accumberet, pretiosum unguentum effudit super caput ejus. De unguentis Psalmista ait *Psal.* 132. *sicut unguentum in capite*, &c. Et in *Cantico* pluries unguenta commemorantur: præcipue vero c.4. myrrha recens & perfecta, quæ nil aliud est quam stacte per lacrymas ab arbore fluens: ideoque ab Hebræis myrrha vinum aromatizatum fuisse facile credendum est. Laudabilis est unguentorum usus moderatus ad sanitatem: *Medicina est a Domino*: *Ecclef.* 4. Medicinæ pars unguenta sunt: idcirco *Unguentarius faciet mixtionem*. Nimius vero illorum abusus damnatur, quia *virilitatem effæminat*, ut iis accidit, qui *& sua vestimenta*, (Clem. Alex. in *Pædag.* l.2.) *& vestes stragulas, domusque suas suffumigant, & adspergunt, atque ideo vel ipsas prope matulas olere cogunt unguenti delitias*. Ex quo temperantiæ virtus maxime læditur, quæ sensus nostros atque voluptates viriliter temperat. Et hæc sufficiant de unguentis & vino myrrhato.

§. XXI.

LUce igitur meridiana clarius comprobatur, ex tot hucusque adductis, unguenta apud Hebræos, Græcos, Romanos, atque, ut ita dicam, Gentes omnes, in usu fuisse: sed de usu coronarum apud Hebræos dubitandum est. Licet enim in sacris Libris non prohibeantur, *æque retorquebitur*, inquit Tertullianus *de Coron. ideo coronari non licere, quia Scriptura non jubet*. Pluries pompæ eximiæ describuntur in illis, ut reditus a servitute Babylonica, ac sæpius nimius luxus reprehenditur: nusquam vero de coronis circa caput sermo est: quare ex verbis Isaiæ Prophetæ idem Tertullianus ait: *nam neque lætitiæ descriptio, neque luxuriæ denotatio de coronis decore, aut dedecore tacuisset*. Immo cum Clem. Alexandrino adlam, neque veteres Homeri [1] Procos in effrenatis libidinibus coronari solitos; neque in Aula [2] Phæacia, ubi delitiæ, voluptatesque summopere colebantur: denique inter celebres Heroas illos, qui pro Troja certabant, nec ullum quidem coronatum legimus. Sed nil mirum, quod apud Heroas Homericos coronas in usu fuisse non reperiatur. Athenæus quoque & ab hoc minime recedere videtur: ex hoc vero deduci nequit, Homerum coronas ignorasse: duplici enim loco per translationem & metaphorice coronæ vocabulo Homerus utitur: ex quo bene sibi notas fuisse coronas deducitur, quoniam propria & nativa vocis significatio [3] natura prior est, quam translatitia, inquit Casaub. *in Athen. l.* 1 *c.*16. Itaque probum ac validum argumentum statuit, illud fuisse Athenæi, Homero coronas innotuisse, quamvis nemini Heroum suorum frontes circumsepiret. Utique corollis ornavit puellas illas a Vulcano sculptas in Clypeo Anchisæ, aitque,

1 Seu nardo Celtica, utrumque enim scribitur. Multiplex est nardus: Celticus nuncupatur, quia in Gallia Celtica nascitur; item in Liguria.

2 Mensura liquidorum & aridorum, sextam congii partem continens.

3 Non vulgaris, seu solutivæ cassiæ, neque coronariæ; sed odoratæ, de qua Dioscorides. Casiæ hic potius legendum censeo, est enim casia herba suaviter fragrans, qua utebantur Veteres in corollis componendis. Virgil. *Buc.* egl. 2.

Tum casia atque aliis intexens suavibus herbis.

& alibi pluries.

Notandum in hoc §. tripliciter scribi myrrhæ nomen; nempe Myrrha, Mirrha, & Murrha a qua Murrhinum: ita dissentiunt inter se Scriptores.

4 Franciscus Titelmanus in *Commentariis Cantic.* Vinum conditum, inquit, sive confectum, quod vulgo Hypocraticum vocant.

5 Id est, sensu litterali, qui sensus duplex est: proprius scilicet, & improprius, qui & metaphoricus dicitur. Plura de hoc sensu litterali D. Augustinus lib. *contra mendacium* c.10. & alibi penes Pintian. *Isagog. Bibl.* prælud. III. dub. IV. §. 2. pag. 204.

6 Bone Deus! illud *unguentoso* Cornelii quam male olet! melius Holkoth, & Lorinus in *Sap.* cap.2. electuario ad melius & jucunde bibendum, pertinetque tam ad gustum quam ad tactum.

7 Egregie & diffuse locum hunc explicat nunquam satis laudatus Baronius *Annal.* T.1. Ann.34. cap.49. statuitque myrrhatum vinum nequaquam (ut multi explicant) amarum fuisse & insuave, sed perquam jucundum & gratum: & hoc factum fuit commiserationis ergo.

1 Amatores Rivales. Festus interpretatur Adolescentes, qui poscunt aliquam in matrimonium. Homerus in *Odyss.* eorum convivia diserte narrat.

2 Phæacenses sumto cibo & potu corpus exercent: de iis Homerus *Odyss.* 6.

3 Nomina sequuntur naturam rei, inquit Aristoteles,

Ibi quædam juvenes, & virgines formosæ
Et illæ quidem pulchras coronas gerebant.

Quamobrem coronarum notitiam ab universo pene usu traxisse credendum non ab re existimo. Quæ omnia, ut magis magisque probatione fulciantur, addam Martinum de Roa lib. 3. *Singul.* ubi inquit: *Quibus ego illud imprimis certum mihi esse affirmavi, convivales coronas nihil ad Hebræos pertinere, quoniam ejus moris apud eos nulla vestigia cernerentur, nam cum sæpe a Prophetis eorum in rebus luxus notatus esset, nunquam apud eos de coronis fit mentio.* Tertulliani auctoritatem subdens. Fateor hic, ac ex corde rem fateor, me, priusquam Tertullianum ac Clementem coronas istas damnantes audirem, bene persuasum fuisse, in sacris Libris aliquid legi posse circa coronarum usum, & præcipue in Sacro Epithalamio *Canticorum*, in quo Libro quamvis amorum, nuptiarum, ac conviviorum sacrorum., spiritualium, cælestiumque sermo habeatur, nihilominus littera ista ex amoribus ac conviviis profanis eruta est. Quamobrem Origenes inquit: *Quæ spiritualibus quidem sensibus, sed adopertis amorum quibusdam figuris docentur in Canticis Canticorum.* Ideo cum valde periculosum sit, ut qui legit *nutriat in se ipso concupiscentias carnis*, illis tantum concedenda est lectio divini illius Libri, *qui carnis & sanguinis molestiis carent, cum & moribus quis fuerit defæcatis*: atque hanc ob causam Hebræi ipsimet, (addit Origenes) nisi prius ad ætatem perfectam, maturamque pervenerit, Libellum hunc cuiquam ne quidem in manibus tenere permittunt. D. Hieronymus de educatione Paulæ filiæ ad Lætam matrem scribens, Librorum seriem ille præsignans, quibus uti debuerat, inquit: [1] *Ad ultimum sine periculo discat Canticum Canticorum: si in exordio legerit, sub carnalibus verbis spiritualium nuptiarum epithalamium non intelligens vulneretur.* Idem quod & nonnullis accidit, monente Theodoreto, qui Librum illum spiritualem esse negabant, ac de amoribus Salomonis in pulcherrimam Pharaonis filiam scriptum fuisse decertabant, atque in id offenderunt, quia in illo Volumine animadverterunt *unguenta, & oscula, & femora, & ventrem, & umbilicum, & genas, & oculos, & lilia, & mala, & stacten, & myrrham, & iis similia, &c. carnaliter intelligentes in hanc blasphemiam prolapsi sunt.*

§. XXII.

CUm igitur littera sacri illius & mystici Dramatis, cælestiumque rerum prægnantis, ab humana amorum consuetudine derivatat sit, leviter suspicabar, nonnulla de coronis convivalibus ibidem inesse, & præcipue tunc, cum Sponsa ait: *Introduxit me in cellam vinariam*, vel, ut legit Origenes, *in domum vini*, quod interpretatur, Sponsam ad Sponsi convivium invectam: *quæ enim*, interpretatur idem, *jam viderat cubiculum regium, desiderat nunc regale introire convivium.* Et Martinus de Roa *Singul.* l. 2. *Vini enim nomine convivium significatur, ut in sacris Litteris passim offendas, & in humanis regna vini dixit Horatius, id est, convivium.* Ubi autem convivium Sponsa ingressa est, illico orans inquit, *fulcite me floribus*, ac si floribus formosissimis olentissimisque coronari exardesceret. Et quia septuaginta Interpretes legunt, *confirmate me in unguentis*, optare coronas ad majus oblectamentum, pretiosis unguentis suffitas demonstrat. Paolo post Sponsus Sponsam advocat novo Vere frui, atque cælo mitiori, ad texendas corollas: *jam hyems transiit, imber abiit & recessit, flores apparuerunt in Terra nostra.* Ad quæ Psellus, *Legendi sunt flores, si vis corollas ex floribus contexere.* Ulterius virgines Sion invitantur ad Salomonem cum diademate intuendum, quo in die nuptiali coronavit eum mater: ubi pro corona, neque Pineda, neque Ghislerius diadema regale intelligunt, sed corollam ex floribus campestribus textam, cum apud illos in usu esset sponsos coronare: atque hoc non tantum Tertulliano, sed ab ipso sacro Textu habemus: *Isaiæ 61. Quasi sponsum decoratum corona*, &c. Super quibus Pineda: „Sed numquid id diadema, quod erat Regni insigne, proinde aureum, & quod illi singulari diligentia & sollicitudine mater, Regnum procurans, imposuisse dicatur? minime, sed nuptiale sertum ex floribus. Sic observavit Cyrillus Alexandrinus loco Isajæ indicato. Ita quoque Ghislerius in litterali ejusdem Textus expositione: „Quamquam & congruenter ipsum diadematis nomen proprie sumi potest, ut coronam significet; ut videlicet sponsus in agro corolla florum redimitus comparuerit, & seqq. Tertulliani auctoritati innixus. Ipsemet Pineda coronam sponsalem [1] myrrha quoque contextam fuisse addit: „Atque ex myrrha potissimum contexi solere nuptialem coronam indicare potest id ejusdem Sponsæ fasciculus myrrhæ dilectus meus mihi: coronam fortasse tanquam correlativam autumans fasciculi illius ex floribus myrrha [3] suffitis, ac si in Sponsis utrumque commune sit, unumque sine alio exsistere nequeat. Insuper idem Auctor docet Sponsum sacri illius Epithalamii collum & pectus corona sibi redimisse: „Rem hanc procul dubio olent illa Sponsæ verba: Meliora sunt ubera tua vino, fragrantia unguentis optimis, & totum ipsum Sponsum, qui sit velut intertexta corolla ex myrrha & odoratis floribus, optat sibi suoque collo, ab eo enim descendit ad pectus & ubera. Non tantum vero [2] Sponsus, sed & Sponsa caput ornabat corona ex myrrha & floribus [3] oleosis: id significari ait Pineda tunc, cum Sponsus Sponsam invitat: *Veni de Libano Sponsa mea, veni de Libano, veni, coronaberis de capite Amana, &c. de vertice Senir, & Hermon.* Quorum montium adscensus arduus, diruptusque erat, sed in vertice flores olentissimi germinabant. Atque ideo: „Sponsa ad coronam ex floribus myrrha, aliisque odoratis herbis, tunc vocata, cum audit ex Sponso: Veni de Libano, veni coronaberis, quasi diceret: Habeo ego jam collectas herbas & flores, ex quibus tibi texui corollam: veni in hortum meum, messui [4] myrrham cum aromatibus. Idemque Ghislerius eundem invitandi modum paraphrasi explicans ait: „Veni mecum, Sponsa, de locis istis maxime arduis, ingentibusve periculis expositis, veni mecum, veni ob-

1 Idem maximus Doctor alibi dixerat Eustochio suæ scribens: *Nec Canticum Canticorum, nec hujus Voluminis exordium & finem legere permittitur.*

1 Scilicet floribus, vel frondibus myrrha perfusis: myrrha enim gutta est, seu lacryma ex arbore stillans.

2 Mirifice morem hunc coronandi Sponsum utrumque penicillo expressit celeberrimus omnique laude dignissimus, noster Ferrariensis Pictor Carolus Bononus, cujus memoria semper cum laude recordanda est, in insigni illa Tabula Templi Sanctæ Mariæ in Vado Ferrariæ, ubi Nuptias in Cana Galilææ factas affabre pinxit: ibi enim, super omnes convivas, ex hoc distinguuntur sponsi, quod iis tantum corona ex floribus, frondibusque contexta tempora circumcincta sunt. Accubitus, gestus, vestes, incessus, cæteraque hujusmodi, communia sunt; corona vero Sponsis tantum data est.

3 Odor enim ex sulphuris oleositate provenit.

4 Myrrhæ frondes, cum myrrha lacryma.

„ fecro ad montem myrrhæ, & collem thuris, ad
„ loca amœnissima, & coronaberis perpulchrorum
„ ac suaviter redolentium florum corona. Flores
„ ibi conspicies, colligesque ubertim, quibus co-
„ rollas tibi contexas.

§. XXIII.

HUcusque de Coronis apud Hebræos satis superque res claras, a nulloque excogitatas, repertasque invenisse judico; modo funiculos & fasciolas addo, quibus fronti capitique coronas alligabant, ne laberentur, atque in eodem sacro Dramate indicantur, tunc cum Sponsus dilectæ Sponsæ ait: *Pulchræ sunt genæ tuæ sicut turturis, collum tuum sicut monilia*. Legunt Septuaginta: *Quam speciosæ factæ sunt genæ tuæ tanquam turturis, cervix tua sicut redimicula*. Doctissimus Pagninus, *Collum tuum propter torques. Monilia*, ita Origenes vertit, *cervix tua sicut redimicula*, eodem modo, quo Septuaginta: ac idem vocabulum explicans, inquit: *Redimicula hic dixit* [1] *constrictiones, vel connexiones monilium, quæ in cervicibus sedere solent; ex quibus deducitur, & descendit per omne collum reliquus ornatus*. Isidorus de iisdem ita scribit: *Redimicula autem sunt, quibus mitra alligatur*. Quamobrem in Virgilio legimus *Æn.* 9.

—— —— *& habent redimicula mitræ.*

Ubi Servius *alligatas habetis mitras, hoc est, redimiculis*. Atque [2] mitræ inter fœminarum ornamenta enumerabantur, ut ex Bayffio *de Re Vest.* ex Tiraquello *de leg. connub.* Turnebo in *Advers.* Dempstero, Laurentio aliisque plurimis, quod per Juvenalem firmum manet, *sat.* 2. ℣. 84.

—— —— *qui longa domi redimicula sumunt*
Frontibus, & toto posuere monilia collo

Mitram quoque aliquando, notant Grammatici sumi pro corollis puellarum ad ornamentum capitis: ex qua pendebant fascioiæ, ut in Calepino. Ex Hebræis igitur non levia sumuntur indicia, nec obscura, non tantum coronarum, sed & fasciolarum, quæ partes coronarum sunt, de quibus meminit Festus, Isidorus & Plinius, lemniscorum nomine ex coronis pendentium. Hoc non obstante [3] adversus priscos illos sanctos PP. Tertullianum & Clementem Alexandrinum, nihil in contrarium affirmare auderem: tantum, bona venia, addo illos, qui in sacro *Sapientiæ* Libro juste redarguuntur, utpote qui invicem ad vina pretiosiora libanda atque unguentis toto ventre redolere invitabantur: *Coronemus nos rosis antequam marcescant: nullum sit pratum, quod non pertranseat luxuria nostra*. Verba, quæ adamussim cum Clemente Alexandrino concordant, ubi ait, *ex puro autem prato contextam coronam*. At licet vox illa nequam promatur a scelestis illis in luxu immersis ac libidine ebriis, credendum tamen est, amorem hunc ab usu, opportuniori tempore invecto, abominandæ illius intemperantiæ voces traxisse.

1 Necesse erat, ne laberentur a fronte coronæ, illas alligare, seu fibulis, ut alibi diximus, seu funiculis & fasciolis. Hic septuaginta Interpretes nobis demonstrant, corollas, monilia, ac alia ornamenta frontis, capitis, & humerorum, quadam connexione colligata fuisse; ut unum alteri, velut adinstar fulcri, sustentaculum præberet.

2 Adhuc desideratur integra ac diserta tractatio de mulierum mitra, seu capitis ornatu, quam olim nobis D. Jo. Antonius Astorius J.C. Venetus, omni eruditionum genere excultus, pollicitus est.

3 Nempe Tertullianum & Clem. Alexandrinum, qui ut alibi diximus, negant apud Hebræos coronas in usu fuisse.

Improbus illorum usus roseis coronis percingi Sponsis mulieribus nequaquam obesse debuerat, ne coronarentur illa hortorum Regina, florumque ocello, ut verbis utar Saphi apud Achillem Tatium: immo duplici causa sponsis puellis coronas concedere æquum erat; primo quia rosis pudicitiæ thesaurus in sponsa significatur, secundo ob sanctissimum virginalem pudorem, quibus laudabilius, ac ditius quam gemmis ac monilibus sponsæ adornantur. Hujus mentio est apud D. Hieronymum dum Rustico Monacho scribit: *Ostendam tibi variorum pulchritudinem florum quid in se lilia habeant, quid rosa verecundiæ possideat*. Idem scribit Eustochio, dum promissis cerasis laudes profundit *verecundia virginali rubentibus*: Atque Demetriadi *rosa virginitatis, & lilia castitatis nascerentur*. Noster denique [1] Ferrariensis Homerus bene & sapienter rosæ virginem comparat *Fur.* 1. 42.

[2] *La verginella è simile alla rosa,*
Che in bel giardin sulla nativa spina
Mentre sola, e sicura si riposa,
Nè gregge, nè Pastor se le avvicina.

Rosæ quoque virgunculæ epitheton addit, & congruenter magnus Torquatus Tassus in *Hierosf.* lib. 16. 14.

[2] *Deh mira egli cantò spuntar la rosa*
Dal verde suo modesta, e verginella;
Che mezzo aperta ancora, e mezzo ascosa
Quanto si mostra men, tanto è più bella.

Rosam quoque virgunculæ titulo notavit Apulejus *Rosæ virgines matutino rore fluentes*: nec non & Columella in hortorum cultura,

—— —— *& ingenuo confusa rubore*
Virgineas adaperta genas rosa præbet honores.

§. XXIV.

SEd non tantum colla, caput, pectusque apud Antiquos coronari credendum est in conviviis: nasus quoque pedesque coronis percingebantur: (cachinnari absit) in Petronio enim luce me-

1 Ludovicus Ariostus, Poetarum Italorum facile Princeps ideo Homeri nomine decoratur, quia Homeri Artem Poeticam in suo *Furente* peculiariter imitatus est, eodem modo, quo Torquatus Tassus Virgilium.

2 Decertarunt ad invicem incomparabiles isti duo Poetæ in rosæ descriptione & comparatione, maxima utriusque laude. Apud Criticos magna est contentio, cuinam debeatur palma in hac comparatione. Brevis Notæ terminus hic obest, ne in hac controversia nimis morer, certe Ariostus Catulli locum egregie imitatus est in *Nuptiis Juliæ & Manlii*:

Ut flos in septis secretus nascitur hortis
Ignotus pecori, nullo contusus aratro,
Quem mulcent auræ, firmat Sol, educat imber:
Multi illum pueri, multæ optavere puellæ.
Idem cum tenui decerptus floruit ungui,
Nulli illum pueri, nullæ cupiere puellæ,
Sic virgo dum intacta manet, tum cara suis: sed
Cum castum amisit polluto corpore florem,
Nec pueris jucunda manet, nec cara puellis.

In qua comparatione, ut hic quoque notat Hieronymus Ruscelli, Ariostus cum Catullo decertavit, immo in aliqua parte Catullum ipsum superavit.

tidiana clarius est illud, [1] *pedes coronis vinxissent*: quod & inferius videbimus. Athenæus *l.*4. narrat, Cleopatram, cœna sumtuosissima Antonio parata, talentum insumsisse rosis emendis, (talentum per Budæum sexcentis scutatis nostratibus æquiparatur) quibus ad altitudinem cubiti unius cœnaculum seminavit, rete subtus extenso: *Die quarta talenti sumtu convehendas eas rosas curavit, ad altitudinem cubiti consterni pavimentum*, &c. Natalis de Comitibus interpretatur, *retibus circumvolutionibusque extensis pavimenta substrata fuerunt*. Cujus rationem affert Dalechampius, & Casaubonus. Prior: *Ut melius omnes incederent, ac pedum vestigia soli duritie non offenderent*: alter vero: *Ne ingredientium pedibus auferrentur, & soli planities æqualis ubique corrumperetur* [2]. Elagabalus quoque rosis pedes sibi coronare consuevit, teste Lampridio: *Stravit & triclinia de rosa, & lectos & porticus, ac sic per ea deambulavit, idque omni florum genere, liliis, violis, hyacinthis, & narcissis*.

E pedum ad nasi coronas adscendamus: cumque non adeo facile fuerit coronas naso aptare, ut saltem ab odorum fragrantia non defraudaretur, reticulos, seu facculos tenuissimi lini, rosarum plenos, identidem naribus admoventes ac odorantes odore fruebantur. Molliciem hujusmodi ex Cicerone habemus *in Verr.* ubi capitis collique coronis addit: *Reticulum ad nares sibi apponebat tenuissimo lino, plenum rosæ*. Casaubonus *in Athen.* de rete extenso super rosas hæc ait: *Reticulorum istum usum nemo mirabitur, qui observaverit consuetudinem Veterum, involucris pellucidis, aut etiam reticulis involvendi rosas, quo facilius earum fragrantiam perciperent*. Atque facculi, & reticula illa ad modum coronarum habebantur, cum rosarum plena essent, ut cerebro levamen afferrent, fruerenturque odoris suavitate: ait enim Aristoteles, *florum, pratorumque odoriferas respirationes, non minus ad sanitatem quam ad voluptatem conferre*. Immo Tertullianus in *Apolog.* inquit, *coronam naribus novimus*. Atque ita, saltem ludicre, corollas nasi pedumque, melius quam fieri potui, vobis exposui.

§. XXV.

MOdo rem serius perpendamus, inquiramusque, quomodo Coronæ [3] ad convivii finem protraherentur, cujus testimonium habemus ex splendidissima Cœna [4] Carani Macedonis apud Athen. & quamvis primæ coronæ [5] ex lamina aurea fuerint, ut ait Dalechampius, in fine tamen *præstabantur coronæ ex omnifariis floribus; aureisque lemniscis*, & in processu convivii, atque in nova mensæ instructione novis cibis, *rursus nobis allata est corona, iterumque unguentarium vasculum duplex, aureum, & argenteum*; atque insuper novo adveniente [1] nuncio; *lotis deinde manibus, rursum advectæ coronæ cum aureis lemniscis, & alia rursus unguenti duplex arcula*. Adeo ut probabiliter affirmare queam, non tantum in prima mensa allatas, distributasque coronas, sed supervenientibus quibuscumque [1] nunciis renovatas in solemnioribus conviviis: cujus ratio promta est, quia rosæ cum præter quoscumque flores magis oleant, citius etiam vitam animamque spirant, nec diutius durant, ut inquit Nic. Bissius *in Claudian.* quamobrem recte inquit Ausonius in 14. *Idyll.*

Et dum nascuntur, consenuisse rosas;
Una dies aperit, conficit una dies.

Ex quo igitur tam cito flaccescunt, citissimeque a vaporibus vini ad caput adscendentibus opprimuntur, curabant, ut novæ recentesque coronæ in promtu essent. Addo insuper, expletis conviviis, novas corollas elargitas fuisse convivantibus, cum libationes in fine convivii succederent, nec sine coronis fierent, ut Æneas libando paternis ossibus inquit *Æn.*5.

Ore favete omnes, & cingite tempora ramis.
Sic fatus velat materna tempora myrto.

Cujus moris rationem affert suavissima Sapphus,

Diis enim florida chariora sunt & gratiora.

Ad quæ Athenæus *l.*15. *his scilicet declarat magnificentius esse magisque Diis placere, corona si redimitus sit qui sacris operatur*. Igitur cum in fine convivii libationes fierent, quæ [2] sacrificii speciem in se continebant, ita novæ coronæ in fine convivii parandæ erant, ut Diis libationes illæ placerent. Plutarchus pluries id satis probare videtur: in *Convivio septem Sapientum* ait: *Sublatis mensis sertisque a Melissa distributis, nos quidem libavimus*. Idem in *Sympos.* scribit Eratonem Musicum Musis litando, solemne convivium paraffe, finitaque cœna, *omnis generis serta fuerunt circumlata*. Et ecce quomodo in fine convivii coronæ quoque distribuerentur Convivis.

1 Figuratam Petronii Arbitri expressionem hanc judico, ac hyperbolicam, simulque quascumque auctoritates in hoc §. allatas ad hanc pedum coronationem comprobandam. Stratum floribus serere, quo pedes incedunt, ac pedes ipsos coronare, idem est apud Rhetores. Rete opus erat, ne tritu pedum flores confunderentur, corrumperenturve. Mihi favet Casaubonus in allata interpretatione, & Lampridius.

2 Alii scribunt *Eliogabalus*. Ego cum illustrissimo D. Philippo a Turre Episcopo Adrien. in doctissimo libro *de Annis Imperii M. Aurelii Antonini Elagabali*, Elagabalum scribendum censeo.

3 Scilicet ad secundam mensam.

4 Hujus convivii, seu cœnæ, seu harum nuptiarum, ampla descriptio est apud Athenæum *l.*4. *c.*1.

5 Vere nova est hæc corona ex lamina aurea in conviviis, Athenæus *l.*4. *c.*1. cœnam Carani Macedonis describens, ex versione & interpretatione Natalis de Comitibus ait: *Coronaverat autem prius omnes strigili aurea, cujus pretium erat aureorum quinque, quam in convivium ingrederentur*. Ast quid cum corona strigilis *?

* Nihil certe; sed inde non sequitur legendum esse *donaverat* pro *coronaverat*, nam vox Græca στλεγγὶς non solum notat strigilem, sed & genus aliquod coronamenti, prout ostendit doctiss. Casaubonus *Not. ad Athen.* lib. 15. cap.4. quem videsis.

Ego ita scribendum judico, *donaverat omnes prius strigili aurea*. Strigili utebantur Veteres, ut notant Scriptores, ad tergendum sudorem & corporis sordes, præcipue in frictionibus ante cibum. Sequitur Athenæus: *Illatæ illico fuere coronæ multiplicibus floribus compositæ, in quibus omnibus aureæ erant strigiles*. Ergo strigiles non erant coronæ, sed inter coronarum flores quasi cælabantur ad modum coni, seu cristæ, ut commodius & facilius ad manus essent, tergereturque e fronte sudor, ob nimium potum, tunc cum a temperantia deficerent; unguentumque coronis impositum per ora genasque liquefactum discurreret. Ita ego opinor, salvo semper meliori judicio.

1 Nuncii in conviviis intelliguntur ii, qui convivium ingressi saltabant, choreas ducebant, canebant, ac variis spectaculis Convivas exhilarabant, ut in eodem loco Athenæi diffuse apparet.

2 Saltem ex oblatione, sacrificii speciem continebant; nullum enim fit sacrificium sine oblatione.

§. XXVI.

Restat modo, ut de coronatione poculi & vini aliquid differamus: vinum enim cum [1] Rex sit, ut monet Octavius Magnaninus noster in *Convivio* P. 2. eo potentius, quo egregium & optimum, juxta Horatium, qui inquit *lib.* 1. *od* 4.

Nec regna vini sortiere talis.

Ac melius, clariusque Jovius * Chius in *Eleg.* monente Athenæo *l.* 10. *c.* 14. *Bonorum omnium Regem Natura vinum statuit.* Ut Rex igitur coronari vinum fas est; quamobrem tribus modis ad mentem Interpretum Homeri, Virgilii, aliorumque eruditissimorum Auctorum, hoc evenire potest: nempe primo quando calix adeo vino cumulatur, ut orificii labia quemadmodum indignans altum stat, sibique ipsi corona est & diadema, de quo ait Joseph. Laurentius in *Polymat.* In gratiam hujus Argumenti nonnulla habet Homerus in utroque Poemate. In *Iliade* l. 1. restituta Chryseide patri suo Chrysi, ut Apollinis ira demulceretur, cujus ipse sacerdos erat, sacrificium paratum est,

Postquam potus & escæ desiderium exemerunt,
Pueri quidem [2] *crateras coronarunt vino.*

Et in *Odyss.* narrat Procorum convivium, tunc cum Minerva, mutata forma, ad Telemachum profecta est: dumque illi discumbentes cibum sumerent,

Pueri vero crateres coronarunt potu.

In convivio eorum petulantium Procorum, quod novissimum fuit, & eorum ultimus vitæ terminus sub juste irato Ulysse legitur,

Juvenes autem crateres coronarunt potu.

Athenæus interpretatur auctoritatem Homeri admodum concinne *lib.* 1. *Coronantur vino pateræ, dum labra vinum exsuperat, ut supra stare corona videatur:* rationemque addit, hoc factum fuisse boni ominis causa. Apud Virgilium quoque, ut notat La Cerda, pluries hujus moris mentio est, ut in *Æneid.* lib. 1.

Crateras magnos statuunt, & vina coronant.

Et lib. 7.

Crateras læti statuunt, & vina coronant,

§. XXVII.

Vel (& hic secundus modus erat coronandi vina) circa [3] labium crateris, seu calicis corollam florum, herbarumque odoratarum circum ponebant, non ut tanto honore unice calicem dignum crederent, sed vinum: quamobrem Servius *in Virgilium* inquit, *Vina coronat pro pateris.* Mos iste clarius ab eodem Virgilio explicatur alibi, & præcipue tunc, cum fidus Achates Italiam diu exoptatam festivus adinvenisse exclamavit: cujus rei Anchises Diis gratias referre exoptans,

—— magnum cratera corona
Induit, implevitque mero.

Prius pateram coronavit, deinde implevit mero. Lambertus hic, *induit, coronavit, periphrasis.* Sed, bona venia tanti Auctoris, alioquin excellentissimi, nullus est hic locus periphrasi; nam quando pluribus verbis enarratur quod uno aut paucioribus verbis dici potest, circumloquutio a Latinis appellatur. Poeta vero duo exprimere intendens, hoc est, corona calicem exornasse, indeque vino implevisse, nullum supervacaneum verbum adest, nec minori verborum copia mos ille priscus exprimi poterat: ideoque opportunius interpretatus est Servius, *aut usque ad summum implevit, aut revera coronavit.* atque ita se habuit res, verbum illud subdens *induit*, ut explicaret corona [1] induisse atque operuisse calicem, eodem modo, quo egregie hunc locum interpretatus est Italus Poeta Annibal Carus, inquiens,

——— allora Anchise
Con una inghirlandata, e piena tazza, &c.

Ita in vernaculam Linguam vertens locum adventus in Latium, non bene, ut opinor, scopum attigit, dum ait,

ad invitarsi a coronarsi, a bere,

quia tunc Poeta neque verbum facit coronationis. Itemque in cœna Didonis Poetam nova [2] verba loquentem fingit, quæ revera in textu non leguntur,

Comparir nuove tazze, e vino, e fiori
Per lietamente incoronarsi, e bere.

§. XXVIII.

Cum igitur satis pateat (ut cum Interpretibus sim) ad coronandos calices & vinum, Coronas in usu fuisse; doctissimus Joannes Argolus & Turnebus in *Adversariis* constanter affirmant, vere induere & coronare calices coronis, mentem fuisse Virgilii in locis citatis: hoc est, calici coronam apponere, calicemque ipsum ad summum usque implere, cum nihil repugnantiæ inveniam, cur uterque modus coronandi pocula apud dictum Poetam non debeat intelligi, ad majoris lætitiæ solemnisque convivationis indicium. Virgilio locum Tibulli concordare autumat Germanus Valent. *lib.* 2.

Coronatus stabit & ipse calix,

* Rest. *Ion.*

1 De regno vini, ac de hujusmodi Regis potentia omnes dithyrambici Poetæ multa afferunt. Ex Italicis Chiabrera, Lemene, Redius, Pegolottus, Crescimbenius, Grazzinus, aliique egregii Poetæ. Redius præ cunctis in suo *Dithyrambo* ait, *Montepulciano d' ogni vino è il Re.* Magnaninus enunciatus vinum appellat regnum, in *Convivio* Part. 2. cap. 8.

2 Ista coronatio crateris, seu vini in Homero, cæterisque Poetis hoc §. allatis, mihi videtur tropologica, quod scilicet debeat intelligi coronare se potando, ut alibi diximus in *Not.* 1. §. VI. pag. 692.

3 At quomodo bibebatur quæso in calice ad orificium usque coronato? Res sane difficilis ac imperceptibilis est, vel pitissando sorbebatur, vel sordide versabatur extra vas vinum.

1 Et hic quoque novus occurrit nodus: quomodo in calice floribus operto bibere possent? Interpretum vero explicationes adeo claræ sunt, ut nullus difficultati locus remaneat.

2 Totus secundus versus supervacaneus est: Virgilius enim hoc tantum ait *Æn.* l. 1. in fine,

Crateras magnos statuunt, & vina coronant:
nihil aliud subdens de coronatione crateris.

adeo ut [1] *coronatus* utramque significationem in se retineat, hoc est, *plenus* & *coronatus*. Baccius in *Vini Hst.* l. 14. ait, Servium Virgilii sententiam non bene explicasse, quia hujusmodi coronamenta conviviis Magnatum solummodo conveniant, atque ideo Virgilium de [2] Augusti conviviis intellexisse, utpote qui, monente Suetonio, *convivabatur*, & *assidue*, &c. Ast quis ignorat Eruditorum, ab ætate usque veteris Græcorum Reipublicæ Romam invectas fuisse coronas? illasque non tantum Principibus Senatoribusque, sed cuilibet de Populo in usu fuisse? Cum igitur mos coronandi frontem, ornandique calices in conviviis invaluerit, non tantum apud Magnates, sed & apud plebejos, Principes, ac servos, rationabiliter tamquam de communi more Servius Virgilii loca interpretatus est. Idem quoque cecinit [3] Ferrariensis noster Vates Fulvius Testi, (ut mentio est apud Amicum nostrum Hieronymum Baruffaldum in [4] *Dissertatione de Poetis Ferrariensibus* p 16.) qui in *Nuptiis Venusinæ Principis* od. 2. Veterum mores imitando cecinit,

—— in stagion si gioconda
Ben lice incoronare o muse amate
D' indomito Lieo tazze gemmate.

§. XXIX.

Tertius tandem vini coronandi modus fuit, flores & coronas ipsas in calices vinumque ipsum immergendi, atque ita olfactum gustumque ipsum exsatiare, licet Natura hos sensus sejunctos statuisset. Morem StucKius atque Ursinus commemorant, atque Nascimbenius noster, dum inquit: *Nam Veteres pocula coronabant, coronasque pateris infundebant hilaritatis gratia.* Idem quoque adnotavit Polydorus Vergilius, qui Ionios hujus moris inventores fuisse tradit. De tribus his coronandi ritibus loquitur, quamvis compendiose, Sebastianus Corradus in *Comment. ad lib. 1. Æneid.* Verum antiquitatem majorem redolere ritus istos, & præcipue coronas in crateres vino plenos immergendi, affert Tertullianus, inquiens, *& coronis* [1] *potatoriis inornabitur calix, aut adspergine florum honorabitur.* Et alibi: *In sinum conde si tanta munditia est, in lectulum sparge si tanta mollitia est, in poculum conde si tanta innocentia est:* hoc est, infunde flores quoque in ipso cratere, si adeo innocuus es, ut dolum timere nequeas vel proditionem: forte indicans, ut opinor, venenum a [2] Creusa paratum ignoto filio in cratere: de quo Euripides in *Ione*:

Dedit plenum vas, jaciens in vinum
Efficax venenum, quod dicunt dedisse
Dominam, ut interficeretur novus filius.

Vel ut clarius rem perpendamus: fortasse Tertullianus illis verbis, *in poculum conde si tanta innocentia est*, vaferrimam derisionem a Cleopatra Antonio suo paratam intellexit, de qua Polydorus Vergilius, Mascardus, & Plinius, cujus in fine hujus meæ incomtæ Exercitationis mentionem faciam: eritque pro coronide hujus Coronarum Unguentorumque Dissertationis. Verum prius addere optimum duco, ut magis hæc infusio coronarum in poculis vino jam turgidis comprobetur, Propertii locum *lib. 2. eleg. 33.*

Jam bibe, formosa es: nil tibi vina nocent.
Quum tua præpendent [3] demissa in pocula serta.

§. XXX.

Modo totam hanc infusionem florum, coronarumque in calicibus firmandam censeo callidissimo illo dolo, quem M. Antonio suo Cleopatra molita est, ut illi comprobaret, suoque ore fateretur, inanem suspicionem ab illa veneno infici, cujus jucundæ Historiæ nuper narrationem pollicitus sum. Pluries Convivam habuit Antonium illum, (qui Ægyptiis delitiis nominis sui splendorem obumbravit) Cleopatra illa, quæ amorum suorum blanditiis intrepidos Romanos Duces alliciendo, se Romanæ Reipublicæ Tyrannam prædicabat. Totis innixa viribus, & formæ venustissimæ fascino, verborum robore, vocisque modulatione, *velut instrumentum aliquod plurium chordarum*, ut ait Plutarchus, atq; illecebris ad ultimum elegantissimis dolosissimisq; Antonium deperibat. Ille quamquam a pristina ira fortasse defecisset, attamen ab iracundo proposito nondum declinaverat Cleopatræ injuriam vindicandi ob favorem

1 Calix coronatus Tibulli *lib. 2. el. 5.* intelligitur coron. ex frondibus ipsius vitis: Jos. Scaliger. multa notat, sed non ad rem nostram: ex hoc Achilles Statius melius interpretatur locum Virgilii, *Vina coronant.* Nihil ad hunc versum doctissimus Jo. Antonius Vulpius in *Observationibus ad Tibullum*.

2 Res nova hæc Baccii, atque a nemine adhuc excogitata.

3 Fulvium Testium Ferrariensem genere & natalibus nemo est qui ambigat. Super omnes id testatur Majolinus Bisaccionus in quadam epistola Apologetica Fulvio script de Anno 1617. ubi Fulvii & patris sui natalia aperit. Magis vero comprobatur ex sepulchrali lapide Mutinæ in Divi Dominici Templo, ubi ossa totius Familiæ de Testa servantur, & præcipue Julii patris, & Fulvii filii. Inscriptio est:

JULIUS TESTIUS RELICTA PRO PATRIO
PRINCIPE PATRIA MARMOR HOC
EXTERI SED DULCI SOLO, SIBI HERED.
SUIS V. P. ANNO A VIRGINEO PARTU
MDCXV.

Ubi verbum illud *Patria*, de Ferraria intelligitur, ubi, priusquam Sanctæ Romanæ Sedis Dominio adscisceretur, Familia de Testiis commorabatur.

4 Prima usque ab adolescentia mea, nempe Anno 1698. *Dissertationem* quandam *de Poetis Ferrariensibus* typis evulgavi: sed consilium præceps, ac ætas improvida non bene omnia suppeditavit ad laudabile Opus constituendum: multis enim mendis contaminata prodiit. Dissertationem vero eandem modo noviter instauratam, auctam, emendatam, tribusque libris distinctam nuper absolvi, hancque citius quam fieri poterit typis mandare decrevi, nec pudet veterem illam tamquam informem abjicere ac repudiare: emendatio enim (ait Quintilianus) pars studiorum est longe utilior: neque quisquam (ut cum D. Augustino loquar) nisi imprudens, ideo quia mea errata reprehendo, me audebit reprehendere: res enim, licet habeat aliquid difficultatis, certe turpitudinis nihil habet.

1 Tertullianus stylo illo Africano verum hujusmodi coronarum nomen adinvenit, dum eas vocat *coronas potatorias*: quo titulo distinguuntur a coronis capitis, colli, pedum, &c. Sunt hæ coronæ, quibus coronabantur calices & vina, erantque in usu bibendo.

2 Duplex Creusa apud veteres Scriptores invenitur: una filia Priami, & uxor Æneæ; altera Creontis, & uxor Jasonis Medea repudiata: hic secundæ mentio est apud Euripidem.

3 Alii legunt, *demissæ in pocula sertæ*: inter sertum & serta magna discrepantia inest, de qua vid. Scalig. in *Notis ad Tibullum*.

armis, Cassio præstitum. Quamobrem timore percitus ne Regina, quæ veneficam artem optime callebat, ([2] maritum enim veneno sustulerat) totius ingenii acumine studeret, ut sibi quoque mortem inferret, furtive in poculis cibisve, penitus a cibo potuque abstinebat, donec per fidum sibi famulum [3] prægustationes & delibationes fierent. Cleopatra vero quæ sibi animo proposuerat, & regno suo (O quam fallaces hominum cogitationes!) auream quietem parere, si strenuissimum Ducem illum amore caperet, (Reginæ vere digna vafrities ac callidissimæ fœminæ!) illum illudere statuit, & zelotypiam, trepidantemque animum Magnatis illius fraudando, fidemque suam indubiam manifestando, totas in Antonii animum habenas sumere conata est. Cœna itaque jam parata, immo dimidiata, cum invalesceret hilaritas, atque jucundatio, Antonium Cleopatra invitavit *ut coronas* quoque *biberet*; ut notat Plinius *lib.* 21. [4] Ipse hilari animo invitanti annuit: illa vero illico aliquantulos flores manu sua carpens, qui coronam Regiam sibi componebant, hosque (quos primo potentissimo veneno clam medicaverat) in Antonii pateram prolabi sinit, totosque immersit. Incautus Amasius, quo cautior esse debuerat, formosæ Reginæ favore lætior factus, jamjam celerrime poculum labiis admovebat: pia vero ac simul vaferrima mulier una simul ex tempore Amasii manum corripiens: Siste, inquit, siste, corcule, atque anima animulæ meæ, siste nec bibere aude. Anne credis, dilecte mi, hac tua inopportuna ac male oborta diffidentia ab artibus studiisque regalis fœminæ te tueri? Heu! si Cleopatræ luce frui sine tua luce daretur, sique sine tua vita vivere datum esset! Anne credis, inquam, artium mihi inopiam fuisse, te jam [5] inter Elysiorum Umbras ablegandi? Heu! quam te cœcat dubia formido, & vana inter mensas quoque & gaudia infeliciter te cruciat suspicio! En tibi viva inopinataque mors adest, quæ floribus redimita, impatiens, ac tumida in hoc pretiosissimi liquoris calice natans, in te jam ruit. Modo igitur atque illico pavor iste tuus a te exsultet, atque omnino inanis timor deturbetur: dubiæ fidei meæ tuo e virili pectore nebulas expelle: tanto viro, (tua pace sit, corcule mi) tanto viro indigna suspicio est. Cor meum tuo jam in pectore depositum ab hujus opinionis consortio maxime abhorret. Crede, crede, mi Amor: ego eo felicior ero, quo fidelior a te reputabor, ancillæque tuæ magis quam Ægyptiæ Reginæ titulis gloriabor. Hæc ubi dixit, quam suaviter, quam jucunde lacrymulas, ceu rorem, e sereno luminum suorum cælo labi sinit, quæ rariores gemmas pretio non minus quam splendore superabant. Atque ut rem probaret eventus, suavissimam illam mortem [1] damnato cuidam ob patrata crimina bibendam tradidit: resque evenit, ut jam promiserat, mortemque in poculo nactus est, ut alter olim [2] in olla. His ita stantibus, coronare vina apud Veteres sumtum fuisse non tantum pro pocula, calicesque usque orificium & supra implere, coronisque cyathos ipsos coronare statuo; sed & flores ipsos, & corollas immergi solitas, quæ propterea a Tertulliano in lib. *de Resurrectione* coronæ potatoriæ vocantur.

Jamque Opusculum explevi, in quo horis succisivis, quas medicæ arti subripere datum est, varia ex optimis Auctoribus colligere valui, ut propositum argumentum comprobarem, nempe Corollas atque Unguenta in conviviis apud Veteres in usu fuisse, atque ut modum ordinemque demonstrarem in hujusmodi ritu usurpatum.

1 De quo Plutarchus in *M. Antonii Vita*.

2 Ptolemæum ultimum Ægypt.

3 Prægustatores servi dicebantur, qui cibos potumque Principum prægustabant: ex ministris enim, qui epulis mensas instruebant, quidam Prægustatorum nomine fungebantur: eorum munus erat explorare potum & cibum: & quia Regum & Principum vita multis insidiis erat exposita, ne venena eis infunderentur, calicem labris non ante admovebant, quam pocillatores potum gustu explorassent. Vetus Inscriptio Romæ in Monte Viminali eruta, de Prægustatore hæc habet:

VOTUM. SYLVANO. SOLVIT. LIBENS MERITO
T. F. DIADUMENUS. LURNESIANUS
PRAEGUSTATOR. AUGUSTI.

4 Est *caput* 3. *l.* 21. ubi de honore coronarum scribit, deque foliis aureis & argenteis.

5 Hoc est, tibi mortem dandi. Elysium locus, ubi Piorum animæ per Gentiles habitabant. Sunt & Elysii Campi in Bœotia circa Thebas, ut inquit Lycophron, de quibus sensisse videtur Virgilius l. 1. *Georg.*

Quamvis Elysios miretur Græcia Campos.

1 Mos erat apud Veteres in omni re dubia per damnatos periculum facere, & lusus erat vitam hominis tam parvi facere. Lipsius *De Cruce* multa habet hujus argumenti.

2 *Mors in olla*, Adagium est vetustissimum. Vetus Scholiastes Plauti hæc narrat: Quidam Saturio (de quo Plaut. in *Persa*) Parasitus noctu mortem in olla sedentem per somnium vidit: die vero cum in culina subdole ex olla lixatum gallum subripuisset, illumque vorasset, ex ossiculo, sibi in trachea infixo, periculum mortis jamjam imminere sentiens, ac de facto moriens, nil aliud exclamabat ejulando, quam *Mors in olla*, *Mors in olla*, omen mortis suæ ex somnio deducens.

ELECTA CONVIVALIA

Ex variis Auctoribus decerpta.

A Onvivales Coronæ ex quolibet flore & herbis, præterquam apio, quod feralis sit herba, Muret. *lib.* 16.

Elixam crambem apponebant Ægyptii in conviviis ad ebrietatem avertendam, Manut. in *Adag.*

Corona erat ebrietatis indicium, Novar. *elect. sacr.*

Quater in die Prisci edebant, Laurent. *Polymath.*

Jentaculum est cibi degustatio matutina, & puerilis refectio, *Apulejus* 1. *Metamor.*

B Prandii tempus proprie meridies, Suetonius in *Claudio*.

Cœna est cibus vespertinus, Laurent. *Polymath.*

Comessatio sequebatur cœnam, Livius *lib.* 9.

Cœnæ variæ fuere; aliæ Augurales, aliæ Pontificiæ, Dapsiles, Saliares, Cereales, Capitolinæ, Populares, Triumphales, Natalitiæ, Ferales, &c. Laurentius in *Polymath.* lib. 3.

Fercula in mensam deferebantur ab ancillis, & servis qui dicebantur Dapiferi, Hildebrand. in *Compend. Antiq. Roman.*

C Priscis temporibus, cum frugalitas, & modestia vigeret, sedebant ad mensam, sic Virgilius canit,

Perpetuis soliti Patres considere mensis.

Ita Servius *ad Virgil.*

Rex convivii ille erat, qui modum bibendi præscribebat, Cæl. Rhodigin. *Ant. Lect.* lib. 28.

Quando exhausta erant pocula, illa vertebant, ita Meursius *ad Plaut.*

Conviva cantare tenebatur, tradito ei signo, ex Plutarcho in *Sympos.* & musicos concentus in conviviis ajunt adhibitos fuisse, quos sequebatur saltatio, Hildebrand in *Compend. Antiq. Roman.*

D In luctu sedisse viros comedentes refert Plutarchus in *Catone*.

Stantes nonnunquam epulabantur.

Ambulantes etiam comedebant, unde jentaculum ambulatorium vocat Apulejus.

Convivium, ut omnibus numeris sit absolutum, ex rebus quatuor debet constare: si belli homunculi collecti sint; si lectus locus; si tempus lectum; & si apparatus non neglectus, Hildebrand. *Compend.*

Triclinium dicitur conclave discubitorium, & est locus, in quo discumbebant & cœnabant, præcipue in convivium accepti, sic dictum a tribus lectis, quos sternebant inter se contiguis, Stephanus *Thes. Ling. Lat.*

E Convivales coronæ etiam hospitibus datæ, cuique pro meritis & fortuna, Tomasinus *de Tesser. hospital.*

Vinum honorarium est, quod Regibus & potentibus honoris gratia offertur, Isidorus *Origin.*

Hospites publico convivio recipiebantur, & ludi, & choreæ Matronarum, ac omnis generis spectacula, in eorum gratiam edebantur, Tomasin. *de hospit. Tesser.*

Eubulus sub Dionysii nomine monuit, sanitati primum dicari cratera, secundum amori & voluptati, somno tertium, quartum injuriæ; post cœnam vero poculum Boni Dæmonis fuisse legitur apud Cæl. Rhodigin. *lib.* 28.

In cœnaculo mensa collocabatur rotunda, humilis, inferiorum hominum tripes, ex simplici ligno, lautiorum vero citrea, aut lamina argentea intecta, cum pedibus eburneis; circa mensam tres ut plurimum lecti erant, unde triclinii nomen, Hildebrand. in *Compend.* pag. 3.

Aliqui Antiqui, ut hodie Turcæ, in ipsa terra fusi cœnabant, sic Virgilius,

Tum victu revocant vires, fusique per herbam,

ita Laurent. *Polymath.*

Accumbebant, reclinata supera corporis parte in sinistrum cubitum, infera in longum porrecta & jacente, Lipsius lib. 3. *Antiq.*

Lecti insternebantur aulæis, purpura, aut alia veste stragula pro statu convivatoris, & prius quam accumberent lavabantur, & togam deponebant, & soleas pedibus demebant, ne lectum conspurcarent, Hildebrand. *Compend.*

Pocula Priscis fuerunt boum cornua, Jos. Lanzonus in *Museo Minerv.* tom. 2.

Gallienus concubinas secum accumbentes habuit, Jul. Capitolin.

Strato triclinio Convivæ loti cęnatum veniebant, quod si loti non erant, pedes saltem lavabant, Petr. Ciaccon. *de Triclin.*

In conviviis odores naribus gratissimi incendebantur, Seneca *de Vita beata*.

Alba veste induti funebre convivium celebrabant, Fulv. Ursin. in *Append. ad Ciaccon.*

Apodyterium, quasi Latine dicas Exsutorium, erat locus spoliatorius ante balnei ingressum, ubi cœnatum, vel post cœnam, se loturi exsuebant, hoc est, vestimenta deponebant, Rob. Stephan. in *Thesauro*.

Pueri flabello muscas abigebant, & ventum cœnantibus faciebant, Fulv. Ursin. *ad Ciaccon. Appen.*

Mensæ monopodiæ, in quibus esculenta & potulenta inferebantur; urnaria mensa, ubi aquæ pocula, & hoc in culina plerumque. Apud Græcos mensæ non opertæ linteis erant, sed post cœnam spongiis tersæ per servos: apud Romanos opertæ mappis, sive mantilibus, mutari solitis in singulis missibus, Laurent. *Polymath.*

Aqua nive refrigerata utebantur, sicuti aqua calefacta, ita Plinius in *Hist.* Varro, Suetonius, & Ursinus.

Explorandis adolescentium ingeniis convivia nonnunquam indulta Plato scribit, Camerar. *Hor. Succes.*

Cibos digitis attrectare rusticitatis putant Sinæ, bracteatis paxillis, vel argenteis, aureisque fuscinulis concisa minutim frusta in os inferunt, Maffeus Soc. Jes. *Hist. Indic.*

Alabastrum unguenti, ampulla est vitrea, quæ libram olei capit, estque dimidii sextarii mensura: alabastri porro nomen a fragilitate reperit, S. Epiphan. *de Mens. & Pond.*

Culinæ prope templa erant, in quibus dapes

funerum parabantur, Phil. a Turre *de Diis Aquil.*

Ut in veneratione Deorum, dextrovorſum circumagi ſolent, ita in convivio, id eſt, quaſi ſacra ſympoſi, moris apud Veteres fuit pateram in dextrum circumferre, Juſt. Lipſius *Antiq. Lection.* lib. 3.

Exhilarabant convivia facta licitatione, ut ex Commentariis Græcorum colligit Caſaubonus *in Sueton.*

Solebant uxores & liberi in ima lectuli parte accumbere in viri vel parentis ſinu, Del Rio in *Adag.*

Cœnacula domorum privatarum inſerviebant primis Chriſti fidelibus pro Eccleſiis, Sarnel. in *Baſilicogr.*

Silicernium ex Donato cœna eſt, quæ proprie Diis Manibus referebatur, quod eam ſilentes Umbræ cernerent, id eſt, poſſiderent, vel quod qui ferebant, cernerent, ſed non deguſtarent, Joſ. Lanzon. *de Balſam. Cadav.* cap. 6.

Perſarum mos fuit inter pocula de ſeriis rebus conſilium capere, Jo. Bapt. Pacichel. *de jur. hoſpit.*

Jentare eſt cibum ante prandium guſtare, Lanzon. *Adverſ.* lib. 1.

Duplex erat cœna funebris; una Diis Manibus parabatur, altera domi proximioribus & amicis; hoc proprie epulum funebre, illud ſilicernium vocarunt, Jacob. Gutherius lib. 1. *de Jure Man.*

Priſci Sapientes, morales, naturaleſque quæſtiones inter pocula & fercula exagitabant, Jo. Bapt. Pacichel. *de Hoſpitalit.* lib. 2.

Compotationum ſodalitates vitare conſultiſſimum erit, ſed ſi quando caſus eo te detulerit, ante ebrietatem ſurgito, Iſocrates in *Paræn. ad Demonic.*

Convivia paulo ante noctem, hoc eſt, poſt horam decimam, a ſobriis adibantur, & in primam noctem protrahebantur, ſic unam aut alteram horam noctis cibo ſumendo impendebant Antiqui, Caſaubon. *Com. in Perſ.*

Quando Cyrus aliquos invitabat ad cœnam, conſulto ſingulos locabat ad menſam, & quem maxime honoraret ad ſiniſtram ſedere jubebat manum, ſecundum vero ad dextram, tertium rurſus ad ſiniſtram, quartum ad dextram, & ſi plures eſſent, eodem modo, Xenophon. *de Pæd. Cyri* lib. 8.

Solebant Judæi feralia convivia prolixe populis dare, ob quem magni ſumtus morem multi ad paupertatem redacti ſunt, Sarnel. *Lect. in Evangel.*

Sponſi ad nuptiale convivium coronati ducebantur, Fr. Mendoza *Com. in lib.* 1. *Regum.*

Veteres inter bellaria poſt cœnam interdum etiam folia lauri adhibuiſſe ait Athenæus.

Nemades, ac inſolens Hunnorum feritas, nec ſemicrudas adſpernata eſt carnes, Laur. Beyerlinck. *T. V. H.*

Pocillatores nivem in poculis aliquando miſcebant, Athenæus *lib.* 3.

Spartanis communia erant convivia, Alex. ab Alexandro *lib.* 5.

Sybaritæ anno ante ad convivia vocare ſolebant, Herodotus & Ælianus.

Apud Indos ſolus Rex in lecto accubat, cæteri ſedentes epulantur, Alex. ab Alex. *lib.* 5.

Nec loquaces Convivas, nec mutos eſſe oportet, Gellius *lib.* 12.

Græcis quatuor, aut quinque convictores unis menſis adhibere ſatis erat, Alex. ab Alex. *lib.* 5.

Septem convivium, novem convicium, innuit proverbium, Beyerlinck. *T. V. H.* & Eraſmus *Adag.*

A Perſæ antiquitus laute cœnabant, integra, multa, & varia apponentes, Strabo *lib.* 15.

Cœnæ in caniſtris ferebantur, Eraſm. in *Adag.*

Tres cyathos ſæpe ad numerum Gratiarum potabant, aut novem ad numerum Muſarum, Beyerlinck.

Apud Romanos nefas erat menſam prorſus inanem relinquere, Brodæus in 2. *Epigr. Græc.*

A Græcis ænigmata poſt cœnam proponebantur, Alex. ab Alex.

Muſtum rutatum Populo quondam datum eſt, Plinius *lib.* 15.

B Galba ante lucem ſemper veſcebatur, Alexand. ab Alex. & Cicero ante Solis occaſum raro diſcubuit, idem Alex.

Coqui ſolebant in foro ſtare exſpectantes donec conducerentur, unde & forum coquinum vocabant, ita Laurent. Beyerlinck. in *Theat. Vit. hum.*

Piſtores Romæ non fuiſſe uſque ad Perſicum Bellum ait Plinius *lib.* 18.

Romani aliquando poſt ſingulos miſſus laverunt, Lamprid. in *Heliogab.*

Viri ſoliti erant in convivio diſcumbere, mulieres tamen ut plurimum ſedebant, Caſal. *de rit.* C *Rom.* cap. 25.

Fuere apud Priſcos Prægustatores, qui regios cibos & potus prægustarent, Qu. Curt. *lib.* 10.

Cœnæ initio ova apponebantur, Cicero in *Epiſt.* ex quo adagium ortum puto, *incipiamus ab ovo.*

Pueri pavonio flabello muſcas abigebant in convivio, Caſal. *de rit. Rom.*

Lactuçam ſub cœnæ finem ſolebant comedere Antiqui, Pancirol. *Rer. deperd.* tit. 5.

Veteres Romani mulſum in deliciis habebant, Salmut. & fiebat e vetere vino auſtero, & bono melle.

Cœna recta erat ea, quæ ſine lectis diſcubito- D riis fiebat, & recto ordine Convivæ in hac aſſidebant: de qua D. Co. Silveſtri in *Not. ad Juvenal.*

Nunquam nudi accubuere Veteres ad convivia, ſed veſtes cœnatorias induebant, Spondanus.

Preces agebant in cœna, & menſam Diis commendabant, Quintilian. in *Declamat.*

Sacras faciebant menſas Veteres appoſito ſale, & ſimulacro alicujus dei, Arnobius *lib.* 2.

Antiqui accubituris pedes etiam lavabant, ne pulveroſis pedibus ſtrata inquinarent, Kipping. in *Antiquit. Rom.* lib. 4. cap. 3.

Bibebant poculis aureis, cryſtallinis, & mur- E rhinis, ita Capitolin. in *Anton.*

Vina recondebantur in multos annos cadis fictilibus probe concluſa & repoſita, Kipping. *lib.* 4.

Adipalæ erant cœnæ multis ferculis graves, Nonius has vocat Dapales, quaſi amplis dapibus plenæ, Antonin. in *antiq. Triclin.*

Nobilior lectus in triclinio erat, qui in medio ſtabat, & hic digniori Convivæ dabatur, idem *loco cit.*

In conviviis tibiæ perſonabant, & ad earum ſonitum Convivæ canebant carmina de clarorum virorum laudibus, Valer. Maxim. & Cicero.

F Antequam ad convivia pergerent lavabantur, ſed ante lotionem oculi a Medico inſpiciebantur, inde barbam radebant, Dion. & Plinius.

Solebant Ægyptii, monente Herodoto, in divitum conviviis, ubi multi aderant, ad finem menſæ vocare ſervum, qui circumferebat in loculo cadaveris humani figuram concinne accomodatam ac belle depictam, longitudinis cubiti unius, & ſervus circumferens talia verba dabat, *Tu qui potas, & comedis, ita poſt mortem eris:* quem morem aliqui Romanorum ſequuti ſunt, ut apud

Petronium in *Cœn. Trimal.* habetur, inspiciens enim cadaveris figuram a servo latam exclamavit Trimalcio,

Heu! Heu! nos miseros, quam totus homuncio nil est!
Sic erimus cuncti postquam nos auferet Orcus.

De hoc more meminere, Plutarchus, Seneca, aliique.

Convivium magnum fecit Abraam die, quo ablactatus est Isaac filius ejus, S. Jo. Chrysostom. *tom.* 1.

Mulsum apud veteres Romanos in deliciis habebatur, & militibus in pompa triumphali dabatur pro conviviis, Jo. Nicolai *de Roman. Triumph.*

Post Ludos funebres cœna feralis fiebat, Livius *lib.* 39. de qua ferali cœna vid. Lanzonus *de Balsamat. Cad.*

Nudatis pedibus cœnabant Antiqui, unde Martialis,

Deposui soleas; adfertur protinus ingens
Inter lactucas, &c.

Et Terentius, *Accurrunt servi, soleas detrahunt*, &c.

Bellaria, vel mensarum secundarum accessio, erant poma, pyra, nuces, ficus, castaneæ, uvæ, & similia hortorum proventa, Kipping. *Antiq Rom.* lib. 4.

Cœna adventitia & viatica dicebatur ea, quæ dabatur consanguineo, aut amico post longum iter ad patriam redeunti, Antonin. in *Triclin.*

Pythagorici fabam non comedebant, sive quod habeat inflationem magnam hic cibus, tranquillitati mentis vera quærentis contrariam, sive, ut apud Lucianum Pythagoras ipse fatetur, quod Athenienses fabis pro suffragiis uterentur, Steph. Nigr. in *Phyt.*

Antiphanes Medicus Delius hanc unam dixit esse morborum causam, ciborum varietatem in conviviis, Clemens Alexandrin. lib. 2. *Pædag.*

Triumphantibus pro instituto Majorum convivium dapsile atque magnificentissimum parabatur in Capitolio, Pet. Crinit. *de bon. discipl.* lib. 24 cap. 5.

Minium unguentis fuisse additum, quo, & corpora triumphantium, & ipsius Jovis simulacri facies diebus festis illini fuit solita, ante epulas triumphales, ita Joh. Nicolai lib. *de Triumph. Roman.* cap. 23.

Abituri ad somnum conciliandum poscebant ultimum poculum Mercurio consecratum, qui somni præses erat; ita ex Pontano, Kipping. Heinsio, & nostro Lil. Gregor. Gyraldo.

Triclinii locus erat immunis, nec ibi Servus castigabatur, Antonin. in *Triclin.*

Derbices Populos & Læstrigones humana carne vesci solitos fuisse ait Picinellus in *lum. reflex.* part. 4. unde Ovidius cecinit,

Heu quantum scelus est in viscera, viscera condi,
Congestoque avidum pinguescere corpore corpus.

Cellæ glaciariæ, & nivaria ad usum conviviorum temporibus Neronis inventa fuere, Ant. Mar. Salvin. in *Lect. Acad. Furfur.*

In Sacris Litteris per cœnacula homines sublimi & excelsa mente præditi significari possunt; ita Niceta in Comment. Orat. *S. Gregor. Nazianz.* 44.

Imperatoriæ cœnæ nemini licebat accumbere nisi togato, ex Spartiano & Ferrario.

Synthesis communis fuit convivantium vestis, Ferrarius *de Re Vestiar.* lib. 1. per alios autem synthesis est tota vestis in vestiario posita, vulgo *guardarobba*, Laurent. in *Amalth. Onom.*

Mulieribus Romæ vetitum fuit vinum potare, Plinius & Valer. Max.

Symposiarcha erat Rex convivii, eique conveniebat dominari super cibum & potum, atque ludos, & sermones in convivio, Antonin. *de Triclin.*

In fine convivii buccina personabat, unde C. Tacitus ait, *convivium buccina dimitti.*

Primus Dædalus mensam & sellam fecit; & coquinæ apparatum Apicius primus composuit, Isidorus.

Pocula apponi solita erant in mensa, non autem a Ministris porrigi, Casal. *de Ritib. Rom.*

Ministri tricliniares ad pedes Convivarum stabant, Seneca *de Benef.* lib. 3.

Abeuntibus Convivis a Domino convivii dabantur Apophoreta, Suetonius in *Caligula*; Apophoreta vero erant munera Saturnalia.

In atrio cœnabant Veteres apertis januis, Pancirol.

Vinum mellitum, hoc est, dulcissimum, melle erat temperatum, Salmut. in *Not. ad Pancirol.*

Aquam calidam & frigidam in mensæ initio apponere mos erat, idem *loco cit.*

Lex convivalis erat, scommatis asperis ac mordacibus in epulis omnino abstinendum esse, Macrobius.

Solebant Veteres in convivium medium larvas, sive personas projicere, quæ diversas figuras exprimerent, Henric. Salmut. *Not. ad Pancirol.*

Agapæ sacra convivia erant, quæ fiebant in primitiva Ecclesia, Macri in *Hierolex.*

Comessationes erant convivia nocturna post cœnam, Jos. Laurentius *Amalth. Onomast.*

Accumbebant in tricliniis uxores in maritorum gremiis, Dempster. *ad Rosinum.*

Lacedæmonii immolabant capras, & Convivis carnes harum dividebant addito pane, Meursius *Miscel.*

Apparabant Veteres mensas duas, unam ex carnibus, & fructibus alteram, Pancirol. *Rer. Memor.*

Cranium, sive caput hominis mortui, vel in mensam aliquando apponebant Veteres, & manibus versabant, vel e triclinio suspendebant, ut eo uterentur Convivæ mutuo se cohortantes, *Vivendum esse*, nam vita cedit, & mors imminet, Salmut. *ad Pancir.*

Parvam cœnationem ob exiguitatem *micam* appellavit Martialis.

Servus ad cyathum pocillator dicebatur, Pignor. *de Servis.*

In conviviis Antiquorum consuevere bibentes VIVAS alta voce dicere: inde in salutem Regis poculum haurire, Jo. Jacob. Claudius *de Salutation.*

Vinum honorarium distribuebatur pro Convivis, initio Januarii, ut recordarentur veteres Jani vitium Satoris, Lipenius *de Stren.* cap. 3.

Comessatione soli pueri mane utebantur apud Antiquos, Mercurial. *Var. Lect.*

Libationes inventæ sunt a Libero Patre, Lanzonus in *Adversar.* lib. 4. cap. 8.

Structor, seu obsonii magister, deartuabat appositas dapes, easque dispertiens, portionem cuique offerebat suam, Comenius *Jan. erudition.*

Prandebant Veteres meridie, tribus inde horis merendam capiebant, vesperi cœnabant, lectum ingressuri comessabantur, Kipping. *Antiq. Rom.* lib. 4. cap. 3.

Mensæ erant rotundæ, ideoque *Orbes* vocabant Poetæ, non vero erant perfecte rotundæ, sed ovatæ, idem *loco cit.*

Semel de die comedere, emaciat, ſiccat, alvum reddit duriorem: prandere vero & cœnare moderatius utrinque, non ſic, Frid. Forner. *de Temul.*

Cœnarum tria genera apud veteres Romanos erant; Primum a parſimonia, ut Philoſophica, Platonica, Ruſtica, Laconica, Cynica pro nimis tenui, ac pene ſordida & terreſtri, id eſt, ſine ſanguine ex oleribus tantum; Secundum genus cœna dapſilis erat, pollucibilis, recta, dubia, uncta, epularis, regalis, quæ a divitibus dabatur; Tertium genus erat cœna Cerealis, Saliaris, Auguralis, Capitolina, Perſia, Sybaritica, &c. quæ a delicatiſſimis Apiciis uſurpatæ ſunt, Frider. Hildebrand. *Comp. Antiq. Rom.*

Carnis eſum eſt labori impenſum, debitum agriculturæ, & laborantium privilegium, Celada *in Eſter. Com.*

Cœna pura illa dicebatur, in qua pro cibo panis apponebatur, ſal pro obſonio, pro condimento hyſſopus, Baron. *Annal* tom. 1.

Gentilium mos erat ultima die anni æque ac prima convivia celebrare, Corn. a Lapide *Com. in Iſaiam.*

Pedes ungebantur in conviviis, Pineda *in Job. Com.*

Triclinium ornabatur trophæis gentilitiis, Dempſter. *ad Roſin.*

Sicut vitæ venenum eſt mœſtitia, ita menſæ venenum eſt triſtitia; utriuſque vero theriaca, ſuave ac clarum vinum eſt, Marſil. Ficin. *Epiſt.* lib. 3.

Plutarchus convivia appellat humaniſſima hominum commercia, Sim. Majol. colloq. 4. *Dier. Canicul.*

Magnificentiſſimum omnium fuit Alexandri Magni convivium, ad quod adhibuerat decem millia Convivarum, ſingulis ab eo patera aurea donatis, Ben. Pererius Soc Jeſ. *Com. in Daniel.*

Aſſo vitulo æſtiva claudebatur cœna, uti pomis hyberna, Mar. de Roa *l. de die natal.* cap. 14.

Corinthii ſtatis quibuſquam diebus feſtis publice convivabantur, ſiquidem opulenti fercula adferebant, inopeſque ad convivium iſtud accerſebant, Theophylact. *in Epiſt. ad Roman.*

Cibus ſine ſale, proverbium eſt a conviviis deſumtum, & dici ſolet cum quippiam fit, aut dicitur, quod careat gratia, velut inops, inane, jejunum, ac neutiquam exactum, Polyd. Vergil. in *Adag.*

Convivium eſt conventus hominum, qui ab Amico invitati ad eaſdem epulas, conſervandæ mutuæ benevolentiæ, atque amoris cauſa accumbunt, Varro & Fornerius *de Temulent.*

Clitomachus in conviviis, ſi de rebus venereis ſermo incidiſſet, continuo ſurgens diſcedebat, Ælian. *Var. Hiſtor.* lib. 1. cap. 30.

Lycurgus, teſte Juſtino, pueros impuberes non in forum, ſed in agrum deduci præcepit, eoſque laboribus ante comeſtionem fatigari egregie juſſit, Frider. Fornerius lib. 4. *de Temulentia.*

Fuit aliquibus mos tot cyathos bibere, quot fuiſſent litteræ in amici, vel amicæ nomine, item quot digiti eſſent in manu, Joſ. Lanzon. in *Epiſt. Ant. Bulifon.* tom 4.

Apud Romanos aliquando mos fuit tot cyathos bibere, quot alicui annos precabantur, Urſin. *in Appendice ad Ciaccon.*

Calix dicitur a caldo, quod in eo calida potio apponebatur, & caldum in eo bibebant, Varro *de Ling Lat.* 4.

Caſtrare vina, erat frangere eorum vires ſacco, ut hodie dicitur vulgo *far il vino a ſacco*, Petr. Ciaccon. *de Triclin.*

Tibia in convivio locum habuit, in principio, medio, & fine, Caſp. Bartholin *de Tibiis.*

Coqui ad tibiæ ſonitum epulas apparabant, Stuckius in *Antiq. Convival.* lib. 3.

Lecti triclinares habebant fulcra, ad quæ ſedentes veſcebantur liberi, Jo. Alſtorpius *de Lectis.*

In funeralibus cœnis certa quædam cibaria erant in uſu, ut vinum, panis, ficus, caro ſuilla, caſeus, piſces, apium, faba, &c. Lanzon. *de Balſam.*

Sponſa domum viri ingreſſa totam diem nuptiarum in conviviis, ſacrificiis, & ſaltationibus tranſigebat, Ant. Hotoman. *de rit. Nupt. ad Briſſon.*

Nobiliores lautioribus epulis excepti, capacioribus poculis, altioribus lectis, ſtragulis precioſioribus, cœnabant, & vinis conditis utebantur, Laurent. in *Polymath.* lib. 3.

Cœnæ tempus Athenis erat ubi jam veſperaverat, Gellius; Romæ vero antequam adveſpera ſceret, non æſtate tantum, ſed hyeme, Vitruvius *lib.* 6.

Major cura apud Veteres in piſcibus & avibus, quam in quadrupedibus, convivandi cauſa erat, Mar. Cagnat.

Panis penes Græcos primo ex hordeo fuit, inde ex tritico; Latini autem ex farre primum panem fecere, tum reliqua frumenti genera invecta fuiſſe ait Laurentius in lib. 3. *Polymath.*

Vina ab Antiquis condiebantur reſina, pice, & ut ſervarentur diutius, & ſalutis gratia, ita Columella & Plinius.

In conviviis poſt cœnam lyra circumferre ſolita erat, Laurentius in *Polymath.* lib. 3.

Tribus de cauſis Veteres veſcebantur publice; Prima erat in funere Principis, aut viri inſignis; Secunda, cum publice ſacrificabant; Tertia, cum ob publicam lætitiam Populo epulum dabatur, Marcel. Donatus.

Vinum fumo inveteratum inſaluberrimum eſſe ait Plinius in *Hiſtor.*

In cœnis Convivatori tabella tradebatur, in qua nomina ferculorum deſcripta erant, Athenæus.

Structor pro Cellario ponitur, qui inſtruendæ menſæ & ciborum curam habet; ſic dicitur a ſtruendo, id eſt, ordinando & componendo: de hoc Octav. Magnanin. *Conv.* part. 1. cap. 11.

Pocula chryſendeta erant aureis cruſtis, ſive emblematis incruſtata, Ful. Urſinus *ad Ciaccon.*

Erant pocula aurea, cryſtallina, & murrhina, quibus in conviviis utebantur, Jul. Capitolinus.

Ferunt vitrea pocula primo excogitata fuiſſe ſub Tiberio Principe, Plinius lib 36. *Hiſtor.*

Struthia mala, cydonia ſunt, Columella *lib.* 5.

Poetis conceſſum eſſe ab Horatio bibere novem vini cyathos ait Octav. Magnanin. *Conv.* part. 2. ſequentia carmina afferens,

Qui muſas amat impares
Ternos ter cyathos attonitus petet
Vates.

Inter cœnandum Tragœdiæ & Comœdiæ ſæpe agebantur, Petr. Ciaccon. *de Triclin.*

Aliquando ſportula uſurpabatur pro ipſo cibo, Ful. Urſin. *Append. ad Ciaccon.*

Judæi niſi loti cibum non ſumebant, Ciaccon. *loco cit.*

Convivium laudatur, dummodo detractionibus, & fabulis, & plauſibus turpibus non miſceatur, ita Beyerlinck. in *Theat. Vitæ. hum.* lit. C.

Legionibus victricibus ante fores convivium parabatur, Alex. *lib. 6.*

Ancus Martius Rex salinas primus instituit, Plinius.

Lacedæmonii coquos nullos alios quam carnium admittebant, & reliquos tanquam luxuriæ A ministros e civitate pellebant, Ælian. *Var. Histor.*

Erant in conviviis Pocillatores, seu Pincernæ, qui vinum miscebant, Casal. *de Roman. Rit.* cap. 25.

In epulis Veteres a parvis calicibus inchoabant, & in capaciores desinebant, Mercurial. *Var. Lect.*

FINIS.

HIE-

HIERONYMI BARUFFALDI,

PHILOS. D. FERRARIENSIS,

S C H E D I A S M A

DE ARMIS CONVIVALIBUS,

AD DOMINUM

C A I E T A N U M D E R U B E I S

R O M A N U M,

In Civitate & Ducatu Ferrarienſi in Criminalibus Cauſis Auditorem,

Amicum ſuum.

CAIETANO DE RUBEIS

R O M A N O,

Amico ſuo,

HIERONYMUS BARUFFALDUS

S. P. D.

UM primum ab Urbe Ferrariam, Vir eruditiſſime, Auditoris Generalis in Criminalibus hujus Ducatus, & Legationis cauſis, Provinciam ſuſcepturus appuliſti, tam vehemens tuæ virtutis apud omnes reputatio orta eſt, ut tuæ comitatis invitamento, morumque ſuavitate (prout fama vulgaverat) miro quodam modo allectus, jucundiſſimo tui conſortio perfrui non deſperaverim. Quod cum tibi innoteſceret, nedum exſpectatiſſima tua nos præſentia recreavit, verum (quæ hominis comitas fuit) dum Te in Muſeo noſtro peramanter exciperemus, miram ingenii largitatem atque ſolertiam, qua ferme in omnibus humanioribus litteris, præſertim in eruditiſſimo antiquarum rerum ſtudio, maxime polles, experti atque admirati fuimus. Quamobrem arctiſſima inita inter nos conſuetudine aſſiduis exercebamur

quæstionibus, seu nos tua, omnibus bonarum artium cultoribus patens, domus exciperet, seu pomeridiana ad animi laxamentum jungeret ambulatio, seu convivia reficerent. Inter quæ cum in sympoſiacis Tibi ratio quædam dubitandi orta fuerit, Anne apud Antiquos creber cochlearium, fuſcinarum, cultrorumque, dum epularentur, ad elegantiorem concinnatioremque corporis cultum urbanitatemque foret uſus, seu potius idem poſtremis hiſce temporibus inoleverit; ea quæ circa quæſtionem hanc ultro citroque habita fuere inter nos, quin quidquam pro certo ſtatueretur mente revolvens, Schediaſma hoc in medium ponere, Tibique, cum quo quæſtio orta fuit, inſcribere, publicique juris facere non detrectavi. Quæ quantulacunque ea ſint, quemadmodum tibi libens offero, ſic te quoque peramanter libentiſſimeque accepturum confido. Interim Vale, &, ſi me amas, Ama.

Ferrariæ ex noſtro Muſeo
Kal. Jan. 1715.

SCISCITATUS nuper a Te, CAIETANE, Amice ornatiſſime, quibuſnam armis inſtruerentur Antiquorum menſæ, ſeu quibuſnam inſtrumentis ſumerentur cibi in menſa appoſiti, atque an in uſu eſſet ſupellectilis illa, nempe cochleare, fuſcinula, & culter, quibus eſculenta & potulenta partim dividere, partim ſumere ſolemus: hoc tibi ex tempore Reſponſum, ſeu, ut ajunt Græci, Schediaſma, facere ſtatui, quo ea, quæ apud veteres Auctores, quos omnes tu bene calles, & præcipue convivales, adinveni, adjectis nonnullis, quæ opinari potui, tibi exercitationis gratia patefacerem. Atque ut rem prius ab ipſa nominum origine exordiar, tria illa menſæ inſtrumenta definire ſum ratus, ac proinde circa illa animadverſiones nonnullas ſubdere.

Cochleare, ſive cochlearium, utcumque apud Scriptores inveniatur, non tantum menſura eſt, ſed inſtrumentum illud, coquis, culiniſque familiare, quo ſorbiles eſcas haurimus, ac liquamina ſumimus: unde apud nonnullos *ſumptorium* appellatur, quaſi a ſumendo, ut Hodoard. lib. 3. *Hiſt. Rhem.* cap. 4. Apud alios *applare* nuncupatur, pro quo Scaliger. *in* * *Sueton.* Per nonnullos *aſſula lignea*, per alios tandem *conchylium*. Plurimum ad inquirendam cochlearis originem M. Martinus inſudavit in *Etymologico*, illam ex Græcis, Hebræis, Hiſpanis, Germanis, Gallis, quid plura? Anglis

A quoque vocibus inquirens, plurima longe a vera etymologia adducens in tanta rerum congerie. Unicum, inter tot, locum Martialis ſilet, qui eum a tanta rerum indagine abſolviſſet, eſtque *lib.* 14. *ep.* 121.

Sum cochleis habilis, ſed nec minus utilis ovis:
Numquid ſcis potius cur cochleare vocer?

Super quo ſaniorem interpretationem addit Farnabius, cui omnino adſtipulor, conſentanea enim eſt veritati. Inquit enim, cochleare dici a cochlea- B rum teſtis primum ad hunc uſum adhibitis. Enimvero priuſquam ex auro, & argento, ſeu alio metallo conficerentur inſtrumenta iſta, ex ſolis cochlearum teſtis præſtabantur, quarum nonnulla apud me ſervantur ex rarioribus cochleis, nempe ex nautillo, ex olearia, ex concha venerea, ex margaritifera, ac hujuſmodi. Cochlearia igitur a cochleis, quibus primum conficiebantur, dicta nemo eſt qui ambigat. Hominum deinde ſuperbia ad hunc uſum aurum, & argentum, ac alia metalla invexit, relictis cochleis, ligneis, oſſeis ac vilioris materiæ inſtrumentis, in ruſtica & C paupercula menſa præſtandis. Unicum argenteum exſtitiſſe ſuperioribus annis (veteris operis) apud Angelum Colotium Epiſcopum Nucerinum, teſtatur Fulvius Urſinus in *Appendice ad Ciacconium de Triclinio*.

Sequitur fuſcinula inſtrumentum aliud, quo eſculenta unice ſolidiora ſumimus. A fuſcina derivationem ſuam credimus, quæ eſt telum triſulcum piſcatorium, quod fundo natantia capiat. Martinius fuſcinam appellandam eſſe putat, & et-

* Rep. *Auſon.*

ſe proprie coquorum ad carnes trahendas de olla, a fuſco colore, quem a fumo concipit, nuncupatam, deinde ad res ſimiles translatam: eſt & tridens, & bidens, quo aptior judicatur: ferrea & majuſcula ut plurimum apud coquos: in menſis vero nobilioribus ad gradus quoque nobilioris metalli aſſumitur: nihilque inſuper de hac, quoad nominis originem.

Modo de cultro ſermo fit, quod eſt inſtrumentum, quo ſcinditur, lippis atque tonſoribus notum. Videntur Græci cultrorum menſalium omnino ignoraſſe uſum; nam, monente eodem Martinio, in univerſa illorum Lingua nullum vocabulum eſt, quod proprie hujuſmodi cultros denotet. Scriptor vero *Antiquitatum Convivalium*, locum afferens Clementis Alexandrini lib. 2. c. 3. *Pædag.* inſtrumenta ad hujuſmodi diviſionem idonea commemorat ſic: *Culter, ſive gladiolus, qui in menſa ponitur, ſi clavos non habuerit argenteos, vel non fuerit factus ex ebore capulus, non ſcindit. An ad carnes dividendas Indicum ferrum nobis fabricandum?* Hæc de nimia pretioſitate in hujuſmodi inſtrumentis declamat magnus ille Pater: ubi notandum, capulos cultrorum varie fabrefactos, laminas vero vel æneas vel ferreas fuiſſe, ut coti reſiſterent.

Ex iſtis Etymologicorum tricis evaſus, pro quibus inter Grammaticos magnum diſſidium, menſas Veterum perluſtremus, atque an iſtis armis inſtruerentur perpendamus. Hæc inſtrumenta armorum nomine nuncupare placuit, ex quo per eundem *Antiquitatum Convivalium* Scriptorem *lib* 2. vox arma a Latinis ſimiliter uſurpatur, & pro bellicis, & pro quarumvis artium inſtrumentis: unde arma Cerealia, & ruſtica, & nautica Virgilio, coquinaria Plauto, tonſoria Martiali dicta, & per Xenophontem ſupellex, arma, utenſiſia appellantur. Hinc ſupellecticarii Servi ab iiſdem eleganter dicuntur, qui ſupellectilem cibariam curant. Pro cujus explicatione animadvertendum eſt, ad Antiquorum menſas obſonii ſcindendi Magiſtrum adfuiſſe, (quem Petronius Sciſſorem, & Carpum, Juvenalis Carptorem, Apulejus Diribitorem vocat) qui manum doctam per edulia circumferebat, atque ad ſymphoniam diſcerpebat. Igitur pro diſcerptione ciborum apud Convivas nulla aderat neceſſitas cultri, cum ad menſuram, ut ita dicam, oris buccæ, ſeu fruſtula per Sciſſorem pararentur, & cuicumque datum eſſet cibum ſumere ad libitum gulæ. De pane tantum, qui inter obſonia locum non habet, quæſtio oriri poſſet, ſed panem frangi manibus, non cultro ſcindi, ſatis ex Scriptoribus liquet, & præcipue ex Auctore *Antiquitatum Convivalium*, qui *lib.* 2. ait, Veteres non panes elevatos, ut nos, habuiſſe, ita ut ad ſcindendum cultro opus eſſet, ſed latos pinſuiſſe atque ſubtiles adinſtar placentæ, unde manibus frangebant, atque inde frangere panes in ſacris Litteris ſæpe dicitur.

Ita eliminato ex Conviviis cultro, inquirendum ſupereſt, an locum in menſa haberet fuſcinula illa cuſpidata, & bidens, ſeu tridens, qua cibi ſolidiores infiguntur: & cum hoc vocabulum ad uſum conviviorum ſatis recens ſit apud Latinos Scriptores, de inſtrumenti quoque ſatis nova inventione non leviter ſuſpicandum eſt. Certe inter Rei antiquariæ ſupellectilem nuſquam hæc fuſcinula apparuit, quo nil facilius eſſet ex tot ruderibus eruere, cum res ſane minutiſſimæ, & pauxillæ, fragilioreſque quotidie in dies Romæ præſertim effodiantur. Igitur a menſis Antiquorum ableganda fuſcinula? neutiquam. Per æquipollens modo id, quod olim ligula apud Veteres in uſu erat, perficitur. Tridenti, ſeu bidenti illo penitus Veteres carebant, cujus officium per ligulam implebatur. Verum de ligula nihil dicendum priuſquam de cochleari ſermo habeatur, cum unum & idem eſſent apud Veteres ligula & cochleare, & utrique officio inſervirent, nempe pro liquaminibus & cibis ſolidioribus ſumendis. Locum Martialis ſupra enunciatum mirifice explicat ad rem noſtram Martinus Liſter in *Notis ad Apicium Cœlium* l. 7. c. 16.

Sum cochleis habilis, ſed non minus utilis ovis:
Numquid ſcis potius cur cochleare vocer?

Scito (inquit clariſſimus Adnotator) caput iſtius inſtrumenti menſarum, fuiſſe tenui admodum mucrone productum, ut ſic eo cochleæ coctæ commode e teſtis ſuis eximerentur: ad cujus loci ulteriorem explicationem advertendum eſt, Poetam in antecedenti epigrammate de ligula argentea ſermonem feciſſe ſic,

Quamvis me ligulam dicant Equiteſque, Patreſque,
Dicor ab indoctis lingula Grammaticis.

poſtmodumque ſequitur,

Sum cochleis habilis, ſed non minus utilis ovis:
Numquid ſcis potius cur cochleare vocer?

Eundem ſenſum continuo protrahens, ut ſit cui congruat vox illa *habilis*, & *utilis*, quibus non convenit *cochleare*. Propterea unum & idem inſtrumentum fuiſſe, ligulam & cochleare cenſendum eſt, ab uno capite cuſpidatum, & hoc, loco fuſcinulæ, utebantur ad eximenda fruſta eduliorum, ab alio latum & concavum ad ſumenda liquamina. Enimvero pro ſpatula, ſeu gladiolo in ſpeciem linguæ, & pro cochleari per quoſcumque Interpretes ligula illa explicatur, de qua etiam idem Martialis aliis in locis fidem facit.

Itaque unico hoc inſtrumento parabantur menſæ loco fuſcinulæ & cochlearis; ſed non ſemper illo opus erat, cum præterea cibi carperentur digitis: latere acuto ligulæ, ſeu cochlearis, utebantur tantum in ſubſidium digitorum, ubi opus eſſet eximere aliquid e teſta vel cortice: puta cochleas, eodem modo, quo acu utuntur Veneti: latere vero expanſo & concavo ad ſumenda liquamina & ova tenella: incongruum enim ac inelegans fuiſſet pitiſſare & ſorbillare in patellis. Hujus inſuper inſtrumenti, nempe ligulæ, teſtimonium nobis præbent Romana marmora, quorum ichonologiam exponunt nobis eruditiſſimi Viri Ciacconius, Urſinus, Mercurialis, Lipſius, aliique excellentiſſimi Scriptores rerum Convivalium.

Uſus tandem in diſcumbendo erat capiendi cibum digitis, nullo adhibito inſtrumenti ſubſidio, præterquam quod ubi opus erat: a natura enim ipſa ſatis munimur quinque digitis per ſingulas manus: cujus moris teſtimonium ex Homero habemus *Odyſſ.* l. 14. ubi de Procis ait,

Hi autem in cibos paratos præjacientes manus extendebant.

Verum & hic dubitari poteſt, an manus inermes eſſent, vel fuſcinula, ſeu cochleari munitæ, cum ſæpe apud Scriptores per tropum & figuram modus hic loquendi communis ſit. Clarius igitur Ovidius in *Arte Am.* lib. 3. ubi Amatorem bonis urbaniſque moribus informans ad menſam Amaſiæ, ne cacotropia laboret, inquit,

Carpe cibum digitis: eſt quiddam geſtus edendi:
Ora nec immunda tota perunge manu.

Ubi notandum censeo illud *carpe*, quod diligenti & eleganti modo sumere summis digitis adsignificat: aliquid enim majoris roboris & efficaciæ ad amorem alliciendum habet gestus urbanus & elegans in edendo ad amatoriam mensam; quæ elegantia & urbanitas mirifice explicatur diligenter carpendo, ac, ut dictum est, summis digitis tantum, ne tota manus & facies perungantur.

Ex his omnibus, clarissime Vir, tibi satis opinionem meam de armis Convivalibus explicatam A reor: quæ omnia ut intelligas tantum postulo de nobilioribus ac civilioribus conviviis & mensis, non vero de rusticis & plebeiis, in quibus omnia in unum miscebantur præstabanturque, ac intemperanter & incomte ingurgitabantur, nec comiter digitis, sed plena manu rapiebantur, sorbebanturque, nulloque instrumento opus erat, sed per os & manus quæcumque ad gulæ satietatem operabantur. Si qua supersunt, tu e penu promere ut non renuas, exoro. Vale.

F I N I S.

HIERONYMI BARUFFALDI,

PHILOS. D. FERRARIENSIS,

DISSERTATIO

DE

PRÆFICIS,

AD ILLUSTRATIONEM

URNÆ SEPULCRALIS

FL. QUARTILLÆ

PRÆFICÆ.

ACCEDUNT

JOSEPHI LANZONI,

MED. FERRARIENSIS, &c.

DE

LUCTU MORTUALI

VETERUM

ADVERSARIA.

Ovid. de Ponto *lib. 3. el. 9.*

Læta fere lætus cecini, cano triſtia triſtis:
Conveniens operi tempus utrumque ſuo eſt.

EMINENTISSIMO AC REVERENDISSIMO
DOMINO

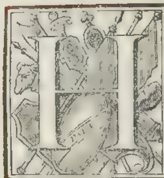
ULYSSI JOSEPHO
S. R. E. CARDINALI
GOZZADINO
EPISCOPO FORO-CORNELIENSI
HIERONYMUS BARUFFALDUS
FELICITATEM.

UAMQUAM inter præcipua merita, quæ ad Romanam Purpuram præpeti gradu evehant, illud imprimis emineat, quo quis longa laborum ſerie meritus ſit, ut ita in altaris faſtigio eluceſcat qui pro altaris decore inſudavit: nihilominus in talis ac tantæ dignitatis honore conferendo, Scientiarum notitiam, Reique litterariæ præſtantiam ab optimo ſanctiſſimoque PONTIFICE animadverti, plurium annorum ſpatio admirati ſumus. Et quidem maximo ſacroſanctæ Eccleſiæ ornamento & utilitate, utpote quæ ſapientiæ & doctrinæ Orthodoxorum PP. fulcris innixa, ſemper Adverſariorum profligavit conatus, & jacula evaſit, atque imperterrita fronte inter tot diſſidia firmiter manſit. Felix revera Patris cæleſtis Sponſa, tali prole fecundata: quinimmo feliciſſima noſtrorum temporum conditio, ubi labor & virtus Apoſtolicum Senatum implent! Atque ut ex uno ſacri Cœtus ſydere totius Eccleſiaſtici cæli ſplendorem enuntiemus, in Te, Cardinalis ampliſſime, oculos injiciens, ſatis ſuperque enitet, quod in univerſo Eminentiſſimæ dignitatis tuæ ordine intueri ſperandum eſt. Quæ feliciter geſſiſti primæva uſque ab ætate, cum pro Catholicæ Religionis felici ſtatu & propagatione, tum in proximioribus Pontificiæ Domus Officiis gerendis, pro auctoritate, decore, & bono nomine Sanctæ Sedis tuendo, amplificandoque, nulla poſteritas ignorabit, nulla delebit oblivio. Et ſane ſi unquam Sacri Apoſtolatus gloria emicuit, tunc fuit præcipue, cum Tu, Cardinalis ampliſſime, illos gradus adſcendebas, per quos viam ad ſacram Purpuram tibi ſterneres, Diplomata ad Principes, Summi Paſtoris nomine, exarando. Quæ vero in Scientiarum ordine de doctrina tua teſtimonium præbeant, non adeo exigui momenti ſunt, ut brevi animadverſione ſint percurrenda. Te vere Latinum Principem admiramur, adeo ut, quidquid abditi, quidquid arcani in pretioſioribus Scriptorum monumentis erui queat, tibi mira promtitudine eluceſcat. Tu Theologica, Tu Philoſophica, imperterrita mente, arcana enucleas: ſacram profanamque Hiſtoriam quam bene calleas, norunt qui ſæpius in tui contubernium acciti ſapientes Viri, taciti intentique ab ore tuo pendent. De Juriſprudentia, Bononiam tuam vere Studiorum matrem conſulo, ubi ſacra Themidis oracula per te, prima uſque ab adoleſcentia, recluſa immortalem nominis gloriam tibi pararunt. In Oratoribus, Poetis, Philologiſque demum legendis quam bene præſtes, quantumque oblecteris illorum ſeu conſiliis, ſeu ſen-

tentiis, seu eruditionibus, ex hoc potissimum erui potest, quod libentissime litteratos Viros admittas, ac favoribus prosequaris. Quibus omnibus licet magnam dierum tuorum partem impertias, non est cur præstantissimo tui Præsulatus munere obliviscaris. Tu in Populis tuis, Tu in sacris ministeriis, Tu inter tot Scientias semper idem emicas; adeo ut omnia studia, miro ordine in hoc coalescant, ut te non minus eximium Doctorem constituant, sed & præstantissimum Ecclesiæ Cardinalem atque Antistitem vigilantissimum. Hinc est, EMINENTISSIME PRINCEPS, ut ego vix de tua erga me certior factus benevolentia, te propius in tanto fortunæ meæ exordio considerans, cuncta de tui Nominis celebritate adeo me invaserint, ut tua nequiverim merita quocumque loco reticescere, ac uno eodemque tempore, Ecclesiæ Sanctæ, ac mei bene auguratam sortem amplificare. Cum vero hoc unum mihi se offerret, ut ego ad Tui conspectum me sisterem, ut primo tot virtutum fontem oculariter intuerer, stimulumque aliquem sentirem, qui me ad veræ virtutis semitam impelleret: atque, ut ob elargita mihi innumera & maxima beneficia tibi gratias referrem, illud mihi convenientius visum est, non vacuis, ut ajunt, manibus accedere, quin tibi, Cardinalis amplissime, ingenioli mei fructus vel minimos offerrem, ut tui memoria, quamdiu per me foret, esset in perpetuum duratura. Nec aliter impræsentiarum, &, ut ita dicam, ex tempore hoc fieri potuit, quam Dissertatiunculam hanc *de Præficis* obsequentiori quo datum est animo tibi præbendo: triste ac luctuosum sane argumentum, sed omnino tempori, quo natum est, accommodatum, omnique antiqua elegantiorique eruditione refertum. Quare non rem adeo alienam a tuis studiis tibi offerre sum ratus, ut aliquando oculos ad illam, oblectamenti & eruditionis gratia, non sis conversurus. Hoc unum superest demum, ut Opusculum hoc alacri animo suscipias, tuoque favore imposterum magis magisque prosequaris Auctorem suum, qui sicut inadversa Fortuna te Mœcenatem agnovit, ita in feliciori statu a tua dextera erigatur, foveaturque, & tui Nominis faustissimi sub umbra aliacriori animo in litteris elaborando, tibi cuncta debeat, qui a te cuncta de suo bono eventu cognoscere jam cœpit. Vale, Romani Senatus decus & splendor, obsequiique mei memor esto.

L E C T O R I
P R O L O Q U I U M.

HABES hic, humanissime Lector, *Dissertationem de Præficis*, cui argumento tristioris notæ manum adjeci Anno nuper elapso 1712. dum mihi res non omnino fortunate evenirent, animusque meus expressissimam mœstitudinis imaginem præ se ferret, ac prorsus tristitiæ onere urgerer. Illud enim evenit, ut in maximis calamitatibus, id ipsum levamen, quod tam anxie sollicitèque aucupamur, in tristitiam rursus convertatur, & in secernendis animi oblectamentis argumenta plerumque deteriora sequamur. Non enim vero id assequi tam facile potui in re adeo vetustæ & reconditæ eruditionis, cum Libris penitus destituerer, nonnullaque hujus argumenti, quæ felicioribus annis in Adversariis adnotaveram, periissent. Rursus igitur messem parare coactus, cum a Patria procul morarer, id per Epistolas ad eruditos Amicos evenit, quod facile domi meæ inter Liberculorum meorum copiam accidisset. Isti unaquaque hebdomada per Tabellarios ac Nuncios Epistolis Librisque me adibant, qui in *Castro Guillelmo* ad Castagnarium, Athesis cornu, in Ditione Veneta, degebam, hospes fortunatissimus D. *Angeli Mazzuchi* humanissimi, intimi, ac semper laudandi Amici, qui me in sui contubernium susceperat. Quo tempore, dum Rhodiginam Peninsulam percurrerem, factum est, ut illustrissimum & reverendissimum D. *Philippum a Turre* Episcopum Adriensem, omni doctrinarum genere excultum, ac bonarum Artium columen, inviserem, & una simul ædes, quin potius antiquariæ eruditionis thesaurum D. *Comitis Camilli Silvestri* Nob. Rhodigin. eruditissimi priscarum rerum interpretis, nec non & D. *Alexandrum Gua*[illegible],

Nob.

Nob. Ferrarienſ. ad S. Bellini, Virum doctiſſimi ac clariſſimi generis ſplendori novum optimarum litterarum ſtudio lumen adjicientem. Aderat etiam clariſſ. D. *Jacobus Facciolatus* in celebri Seminario Patavino Stud. Præfectus, Vir ſane in amœnioribus ſtudiis bonæ frugis & emunctæ naris: quorum omnium conſortio per interſtitia maximum ærumnis meis levamen acceſſit. Dum vero (& id per dies ſæpius eveniebat) hoſpitis mei domi detinerer, nihil antiquius duxi, quam Epiſtolas & Philologos Scriptores ab Amicis traditos percurrere, ut jam diu excogitatæ Diſſertationi *De Præficis* ſatis darem. Quod brevi menſis curriculo factum fuit, latum enim argumentum præbuerat *Urna Sepulcralis F. Quartillæ Præficæ*, quæ ceu picta in mentem hærebat, de qua ſæpius Ferrariæ, ubi illa apud patrem meum ſervatur, cum Amicis verba habueram. Et jam penſum perſolveram tunc, cum poſtliminio, per clementiam ſummi Principis, reverſus, Acta *Litteratorum Italiæ* advertens, quæ mihi ornatiſſimus & litteratiſſimus Vir D. *Apoſtolus Zenus* humaniſſime identidem elargiebatur, intuenſque quanti hac noſtra ætate habeantur Rerum antiquarum ſtudia, adeo ut apud Provincias exteras, Scriptores Antiquitatum Græcarum, Latinarum, Hebraicarum, Eccleſiaſticarumque recentes quotidie oriantur, & veteres iterum prælo committantur, ac in unum colligantur, ad maximum Antiquitatum Theſaurum coacervandum, (ut nuper de *Jo. Alberto Fabritio* tradtur *D.* IX. *Art.* XIV. *p.* 448.) ego, neſcio qua ingenioli mei blanditia elicitus, Opus jam pene obdormiens, iterum ad trutinam revocare non deſtiti, idque obiter, ut potui, expolitum evulgare.

En igitur Diſſertatio mea, ſi non talis, quæ in pace rerum mearum oriri poterat, certe omni, qua datum eſt, cura elaborata. Tempus fortaſſe, Deo dante, adveniet, cum alia ejuſdem argumenti, quæ poterunt inſurgere, pro mantiſſa adjiciam. Hic quæcumque de *Præficis* haberi poſſunt, adumbrata, ſi non adnotata videbuntur, quæ ad Monumentum *Quartillæ* illuſtrandum faciunt, cum nec ab re diſſonum judicaverim, argumentum hoc ad ſenſum moralem perducere, & ex eo, licet vetuſtiſſimæ indaginis, tamquam e penu promere quæ in Eccleſia Dei magis amplexanda ſunt in mortuis deflendis noſtra hac tempeſtate.

Quamobrem nec ab re judicavi, nonnulla clariſſimi noſtri *Joſephi Lanzoni*, undequaque & ſcientia & evulgatorum Librorum copia famigeratiſſimi, *Adverſaria de Luctu Mortuali Veterum*, huic meo Opuſculo adnectere, utpote quæ, argumenti mei conſimilis naturæ, & ad eruditionem antiquam permaxime concinna, quibus inſtituti mei omnia deſiderabilia expedirem. Tu interim, Lector, hæc quæcumque ſint bono animo ſuſcipe. Si hoc egeris, Vigiliarum mearum me fructum vel maximum tuliſſe arbitrabor. Vale.

INDEX CAPITUM.

HIERONYMI BARUFFALDI,

PHILOS. D. FERRARIENSIS,

DE

PRÆFICIS

DISSERTATIO.

CAPUT I.

Dissertationis Ratio. Urna sepulcralis Fl. Quartillæ Præficæ *una cum operculo describitur.*

UCtuosam sane, lacrymisque non pretio emtis dignam, immensam Padi alluvionem, quæ totum fere Agrum Ferrariensem obruit, mense Novembris Anni præteriti M. DCCV. hic in mentem revocaturus, non possum quin, eodem contextu, rei antiquariæ faustum omen amplificem. In illa enim aggerum utrobique palpitantium indigesta eversione, terram, vel longa ætate quiescentem, vel ibi a Mundi exordio sitam, emollitam atque maceratam, natantem hac illac mirati sumus, vallesque aquarum sedimento fœcundatas, & arva flebili metamorphosi in vallium speciem transfigurata. Fluminibus tandem, divino certe nutu, in alveum redactis, divisisque aquis ab aquis, cum apparuerit arida, ex aggeribus ubique corruentibus nonnullæ antiquitatis reliquiæ, ibi longa ætate sepultæ, (prout plus, minusve loca illa antiquitus culta extiterant) eruperunt: Marmora, ubi veteres Inscriptiones, Lucernæ, ac Urnæ sepulcrales, Vasa alia, Idola, Numismata tum ærea, tum argentea, Imbrices, & alia quamplura hujus naturæ A monumenta, latam Antiquariis supellectilem ministrantia.

Inter tot antiquitatis rudera, ex aggere quodam contrito prope pagum *Stienta* trans Padum, ad prædia ex juribus Præbendarum D. Matthæi Maraldi Canonici Ferrariensis, Urna quædam sepulcralis fictilis prosiliit, argilloso cœno involuta, utrinque ansata, ac operculo ex eadem materie elevato, & in inferiori parte, ad modum cuspidis, caudata. Hanc ex luto facile effossam (prope enim labans erat) Rusticus quidam, thesaurum ibi latentem opinans, (Urnamque tantum eam esse cognoscens, ne totam unico ligonis ictu perB fringeret) per operculum reclusit, ac introspiciens illam, & versans, madidum ac subactum cinerem fodit, simulque in eo commixtam ampullam vitream, & hanc vacuam, quam lacrymalem existimamus. Fortunæ suæ maledicens Rusticus Urnam pene contrivit; optimam tamen illam opinans alicui usui domestico, domum transtulit, ac laudatum Canonicum Maraldum herum suum adiens, rem prout evenerat enarravit. Quamquam nulla rei antiquariæ notitia calleret Vir ille alioquin doctissimus, aliquid tamen in Vase illo antiquæ memoriæ recondi censuit, illudque Ferrariam traduC cens, Nicolao Baruffaldo parenti meo dilectissimo, tamquam antiquarum rerum coacervatori, in amicitiæ symbolum elargitus est, Servatur itaque Ferrariæ penes eundem parentem meum, tamquam antiquæ eruditionis thesaurus inter cætera priscorum seculorum monumenta, quorum refertissimam Pinacothecam ibidem pandit: cujus Urnæ pictura est.

Icon Urnæ ... Fl. Quartillæ Præficæ ejusque Operculi secundum varios prospectus

I Urna Sepulcralis
II Operculum
III Dextra
IIII Læva
V Os, ejus
VI Os basis
VII. Nummus Lolliæ Paulinæ
VIII Urna lacrymalis

Ex Museo Nicolai Baruffaldi Ferrariæ

Atqui ut Urnam hanc propius inspiciamus: illi a se sumtæ nihil insueti inest, quandoquidem nec in ore, nec in manubriis, non caracteres, non signa ulla appareant. Similem tantummodo figuram ostentat cæteris feralibus urnis: corpulentior tamen & brevior est, nec uncias 38. mensuræ Ferrariensis excedens, ut *Num.* I. Ad operculum igitur tota nostra Dissertatio pertinet; in eo enim tot antiquitatis mysteria elucent, ut non facile judicem brevi curriculo me expediturum. Operculum prominens, & anaglyptum, muliebre vetulæ caput ostendit sursum prospiciens, ore hianti, genis rigarum * serie obductis, oculis adinstar amare flentis, comis, seu plectis effusis, incomtisque; a sinistro tantum latere patentibus, dextera enim facies velo ante pendulo absconditur, unde & semifacies velata apparet: quod velum ad occiput deflectens, pendulum quemdam cucullum (*capputium* nostrates pronunciarent) præ se fert rigatum * & crispum. Inferius, tamquam basis, insequitur compago, os Urnæ inserens, orbicularis formæ, a qua tota Urnæ labia ac collum implentur. Basis terminus labium sphæricum & sinuatum, in cujus centro inscriptæ litteræ prominent, quarum sensus est *Num.* IV.

HEV
FL. QVARTILL.
PRÆFICA
V. ANN. LXI.

Hæc postrema vero linea ab aliis sejuncta apparet in circumferentia basis subtus collum, ut in Icone clarius demonstratur, *Num.* V. Quid ego vero de tot mysteriis sentiam, brevibus in hoc Capite me expediam, ampliora daturus in Operis processu, omnia tamquam per suas divisiones distribuens. *Urnam igitur sepulcralem judico ad cineres servandos Flaviæ Quartillæ Præficæ, quæ vixit annis sexaginta & unum.* De Præficis vero, earum Nominibus, Officio, Vestibus, Numero, stipendio, Genere, cæterisque aliis hujusmodi, in subsequentibus capitibus differendum, omnia ad nostræ Urnæ illustrationem.

* Leg. *rugarum* & *rugatum*.

CAP. II.

Præficæ *quid? Etymon. Varia nomina. Locus Plauti emendatus per Muretum. Nova etymologia ab aliis non excogitata.*

Mulierum planctuum & lamentationum in funeribus principem, mercede conductam, locum primum in ploratu occupantem, reliquos præeuntem in exsequiis, cæterisque plangendi modum dantem, Præficam Scriptores omnes fuisse, unius sunt sententiæ. An vero feminis tantummodo nomen, officiumque hoc conveniret, suo loco dicemus. A præficiendo dicuntur nomen duxisse, quia reliquos præirent auspicando a sua voce ejulatum, & Jo. Fungerus *Lex. Philol.* etymon hoc satis comprobat. Ad cujus originis illustrationem clarius Matthias Martinus *Lex. Etymol.* cum Servio addit, nomen hoc talibus feminis impositum fuisse, eo quia in funeribus lamentandis essent Præfectæ, & planctuum principes. Ast, cur non potius Præfectæ nomen, quam Præficæ impositum? Præfectus vox generis est, & eum significat, qui muneri alicui gerendo præest, aliunde accepta potestate. Hæc omnia in Præficis clare demonstrantur: præerant enim cæteris in planctu funebri, & potestatem plangendi a conductoribus suscipiebant; ideo citius crederem a

Præfatione dictas fuisse Præficas: Præfationem enim in Næniis mortualibus psallebant, nonnullisque pronunciatis seu ejulatis carminibus, tamquam Symphoniarchæ, chorum lugentium ad lamentationes suscitabant; quare potius a præfando, quam a præficiendo dictas autumo; nam ipsæ præfabantur & proloquebantur. Quænam hæc præfatio fieret in funebri Nænia facile ex ipsis Næniis præcipue Græcorum Poetarum dignosci potest, quæ quamvis populare carmen præ se ferrent, orationis tamen funebris speciem gerebant, & Majores nostros nullam Orationem, nisi invocatis Numinibus, inchoasse docet Servius *ad illud Virgilii Æn. l. 2. v. 3.*

Præfatus Divos solio Rex infit ab alto.

Tiraquellus *ad Alex. ab Alex. l. 3. c. 7.* a præsentia, seu præsidentia nomen Præficæ deducit, & ideo tamquam Præsides funerum, Præficas nuncupat. Ast quid si a *Præfiscine*, seu *Præfiscini*, originem duceret? Videsis M. Antonium Muretum *Var. Lect.* l. 9. c. 3. ubi Plauti emendatur locus. In laudando mos fuit apud Veteres plerumque addendi vocem *Præfiscine*, qua invidiam & fascinum a se amolirentur: Præficæ & ipsæ defunctos laudabant: quare ab hoc laudationis genere, quod *Præfiscine* conclamabatur, facile & Præficarum nomen derivari potest. Sed & aliis nominibus hoc genus Lacrymantium legimus: appellantur nempe Funeræ, Reputatrices, Psaltriæ, & Threnodæ, de quibus singulis in sequenti capite.

CAP. III.

Funeræ *describuntur*, Reputatrices, Psaltriæ, *&* Threnodæ. *Harum omnium a* Præficis *distinctio. Scaliger notatus. Menochius confutatur, & Porphyrio ad Horatium.*

FUnera & ipsa mulier lamentatrix: tantum vero inter Præficas & Funeras differentiæ locus erat, quantum inter consanguineos & alienigenas. Funeræ dicebantur mulieres, ad quas funus pertineret, ut sunt mater & soror Defuncti. Istæ doloris non erant expertes, ut Præficæ, quæ lugebant lucri gratia, & ad eas nihil mortui pertinebat. Vox hæc apud Ennium invaluit, cujus versus M. T. Cicero affert *Tusc. Quæst. lib. 3.*

Nemo me lacrymis decoret, nec funera fletu
Faxit: cur? volito vivus per ora virum.

Ab Ennio ad Virgilium permeavit, qui mœrentem Euryali matrem describens, ait *Æneid. 9.*

Heu terra ignota canibus data præda Latinis
Alitibusque jaces, nec te tua Funera *mater*
Produxi, pressive oculos, aut vulnera lavi, &c.

Ad cujus loci explicationem optime Servius legendum *Funera* asserit, eo quia hic de matre sermo habetur, tamquam illarum una, ad quas funus pertinebat, & quæ vere dolebant, non ficte ut Præficæ. Ex his mendum illorum apparet qui *funere*, subintelligentes *in*, legunt, ut in Codice perantiquo apud me videre est, cui fortasse simillimum exemplar Farnabii oculos non evasit, qui pariter ait Scaligerum *Funera* legisse, & subaudisse *ad*; quorum mendosa lectio satis apparet ex Ennio supra enunciato, quem ut sacræ vetustatis lu-

A cos adoramus. Recto modo legit etiam Annibal Carus Italus Poetas præclarissimus, qui Italico idiomati Virgilii maximum Poema soluto carmine donavit, cujus verba sunt:

——— *Et io tua madre,*
Io, cui l esequie eran dovute, e 'l duolo
D' un cotal figlio, non t' ho chiusi gli occhi,
Nè lavate le piaghe,

Secus vero Benedictus Minerbettus Episcopus Aretinus, eundem *Æneidos* librum in Italicam Linguam vertens, vim *Funeræ* fortasse negligens sic
B effatus est:

Ahi, che preda giacer ti vedo a i cani,
Et agli augei di Latio, in così strana
Terra, e l' esequie non ti faccia, &c.

ubi illud, *l' esequie non ti faccia*, clare demonstrat ad Funus pertinere, non ad Funeras.

Funeris non tantum incumbebat planctus, sed & lotio & unctio Defuncti, cujus muneris curam apud fœminas fuisse observat Muretus *Var. Lect.* l. 3. c. 25. & latissime Kirchmannus *De Funeribus*
C l. 1. c. 10. quibus egregie adstipulatur doctissimus Joseph. Lanzonus in Libro *de Balsamatione Cadaverum* cap. 1. pag. 8. qui tamquam prægnans munus harum mulierum Funerarum, non vero Præficarum, inquit lotionem & unctionem cadaveris per Propinquiores Defuncti in usu esse, nec fœminæ propinquiores dari possunt matre, sorore, filia, uxore, &c. quæ Funeræ vocabantur. De matre Ovidius ita *de Rem.* l. 1.

Quis matrem, nisi mentis inops, in funere nati
Flere vetat? non hoc illa monenda loco est.

Reputatrices apud Siculos, ubi flendi super cada-
D vera mos est, idem sunt ac Præficæ, cujus nominis Sopranus in Libro *de Funeribus Hebræorum c. 3.* originem ducit a *reputando*, & *cogitando*, eo quia spectatores consulto Defuncti merita recogitant, ac laude digna facinora reputant, quæ merita & facinora per tales fœminas cum fletu decantantur, & ad inductionis suæ fulcimen illud David affert 2. *Reg.* 1. 18. *Considera Israel pro his qui mortui sunt super excelsa tua vulnerati*: & illud *Isajæ* 57. 1. *Justus perit, & non est qui recogitet corde suo.* Joannes Stephanus Menochius vero *Stuore P. P. cap.* 60. etymologiæ huic adversatur, & illam a materno familiari loquendi usu trahit: dici-
E mus enim aliquid agere, boni nominis, bonæ famæ, & existimationis gratia, *(per riputazione)* ideoque fœminas illas ductas autumat ad honore prosequendum & celebrandum Defunctum lacrymis & ejulatibus, propter quamdam humanam existimationem, ex qua videretur honoratioribus prosequi exsequiis Defunctus ille, qui plurium lacrymis reputaretur, & sic a *reputatione*, (quæ vox apud Plinium & Gellium nota est) Reputatrices dictæ.

Quibus omnibus ego adderem, reputare aliquando pro computatione sumi posse. Ulpianus apud Perot. *Cornucop.* verbo *reputare*: *Item sumtus litis*
F *Tutor reputabit*; & eo quia tales mulieres computarent acta celebriora Defuncti, quasi *Computatrices* fuerint, & exinde *Reputatrices*.

Sequuntur *Psaltriæ*, quæ Præficarum loco apud Christianos olim substitutæ fuerunt, quæ Hymnos canebant: harum meminit Justinianus *Novel.* LIX. ut monet Kirchmannus *Funer.* l. 2. cap. 6. Si vero rem maturius perpendamus, proprie nequit dici Psaltrias loco Præficarum substitutas: Psaltriarum munus erat canere Hymnos, & Psal-

mos, & Allelujah, ut D. Hieronymus in epitaphio Paulæ testis est; Præficarum vero Nænias & carmen lamentabile. Satius dicendum, Præficis eliminatis, & illa perversa consuetudine plangendi tam immoderate & impudenter mortuos, apud veteres Christianos, institutas fuisse Psaltrias, ut cantu gratias Deo agerent, eum, qui e vita excesserat, jam a mundi ærumnis & laboribus liberatum fuisse, Hymni enim & Psalmodiæ sunt lætantium.

Superest ut de *Threnodis* aliquid in apertum proferamus. A Threno dicuntur, quod est lamentatio, unde Hieremiæ Lamentationes super Hierusalem, Threni dicuntur. Porphyrio *in Horatii Poet.* ait, Alexandriæ obolis conduci qui mortuos flerent, & Threnodas vocari. Minime vero huic opinioni adhæreo, Threnodas nempe plorasse, & lacrymas emisisse, sed tantum præcinisse. Josephus *de Bello Judaico l.* 3. ait: *Josephum vero omnes pariter, adeo ut per dies triginta nunquam lamenta cessarent, plurimique tibicines conducerentur, qui illis in lamentationibus præcinerent*: cujusmodi fuerunt & ii, quorum mentio est apud Matthæum *c.* 9. *Cum venisset Jesus in domum Principis Sacerdotum, & vidisset tibicines & turbam tumultuantem*, &c. Qua de re dicendum est, Threnodas hujusmodi præcinisse tantum lamentationes illas, & eo cantu flevisse: non enim ab re est canere & flere, immo sæpius in Elegiis ac Næniis idem sonat fletus, & cantus, fletus tamen internus & animi, non oculorum. Ovidius quot cecinit de suo exsilio carmina, tot & flevit: *Trist.* 5. *el.* 1.

Flebilis ut noster status est, ita flebile carmen:
Materiæ scripto conveniente suæ.

Threnodæ insuper erant, de quibus mentio in Hoseæ *c.* 5. *Vocabunt ad planctum qui sciunt plangere*. Pagninus legit, *& vocabunt scientes lamentum*: Theodoretus clarius, *qui sciunt lamentationem*. Ars enim ista Lamentationum, seu Threnorum, ac Næniarum in usu erat, unde Emanuel Saa *Adnot. in Hos.* 5. addit, *sciunt ex arte, quæ olim in usu*.

CAP. IV.

Præficarum *Origo*. *Lacrymarum necessitas*. *Ab Hebræis* Præficæ *vocabantur Mulieres sapientes*. *Apud Græcos* Præficæ *antiquiores*. *E Caria Romam traductæ*. *Lex* XII. *Tabularum interpretatur*. *Balduinus confutatur*. *Quo usque* Præficæ *invaluerint*.

Atqui ex istis tandem Etymologicorum, Gramaticorumque tricis evadamus, & ad Præficarum originem deflectamus. Vetustissimæ originis super mortuos collacrymari, nemo fuisse ambigit, quandoquidem humanus dolor in boni alicujus amissione melius quam fletu significari nequeat: per lacrymas enim primum impetum effundere necesse est & exsatiari: eas naturalis necessitas exprimit, & in illis aliquid solatii inditum: meminit Ovidius *Trist.* 4.

—— est quædam flere voluptas,
Expletur lacrymis, egeriturque dolor.

At hic de justo dolore agitur, in quo, monente Seneca *epist.* 99. est decor aliquis: nos vero de mendicatis & emtis lacrymis sermonem habemus, quales fuerunt lacrymæ Præficarum, quibus comitabantur cadavera ad funus, ut eodem modo, quo inter lacrymas vivimus & morimur, tandem comite fletu deportemur ad tu-

A mulum. Mortuo Aaron omnis multitudo flevit super eo triginta diebus per cunctas familias suas, *Num.* 20. Mortuo Moyse fleverunt eum filii Israel in campestribus Moab triginta diebus, *Deut.* 34. Ita Judæos & David mortem Saul plorasse, Tobiam, Antiochum; ac alios in sacris Scripturis, mortuos suos amare planxisse comperitur. De Præficis vero nulla habetur mentio, quia apud Hebræos vocabantur Mulieres sapientes, non Præficæ, ut infra *cap.* VIII. demonstrabimus.

Apud Romanos Præficarum usus certissime invaluit, & a Scriptoribus Romanarum rerum sæpissime comprobatur in funerum descriptionibus.
B Varro, Sex. Pompejus, Nonius Marcellus, Cicero, & ex Poetis, Plautus, Lucilius, Ennius, aliique antiquiores, Præficarum mentionem faciunt, ex quo usum hunc Romæ magnum incrementum habuisse facile deducimus.

A Græcis vero ortum duxisse, Romamque evectas ex Hesychio habemus apud Manutium in *Adagiis*, ubi ait *Carica Musa*. Ad pompas funebres conduci solitas e Caria fœminas, quæ lamentantium personam agerent, ac si veris fictas lacrymas subrogare opus esset. Et inde *Carica Musa* ortum habuisse. Verum Romanos, alioquin consultissi-
C mos, tantæ animi dejectionis ne insimulemus, quin potius eas e Caria ductas fuisse credamus, eo modo, quo acciri solent e longinquis Regionibus celebres Artis periti ad artem quamdam instituendam, tamquam fundatores: quare hanc illationem subdo. Lacrymis obsequebantur Romæ cadavera a prima ejus nativitate, sed lacrymis immoderatis, ac ejulatu reboanti & horrifico, nec sine genarum laceratione & sanguinis effusione, adeo ut per legem XXXIV. duodecim Tabularum sancitum fuerit: *Mulieres genas ne radunto, neve lessum funeris ergo habento*; quod & prius per Solonem vetitum fuit apud Plutarchum, ut sic
D omnia funebria, quibus luctus augeretur, sublata essent: lessum pro excessu, quem committebant in planctu mulieres, interpretatur Kippingius *Antiq. Rom.* lib. 4. cap. 6. Quapropter moderatum tantum luctum optantes Romani Decemviri, Cicero II. *de Leg.* ut mos lugendi decore servaretur, e Caria Præficas tamquam Magistras ciendi lessum, hoc est, Nænias, Romam duxerunt, ut cæteris flere cupientibus modum darent. Et revera, non tantum post legem XII. Tabularum, sed etiam condita lege a Solone, Solon ipse hæc funera sibi statuit tamquam si longe aliter sensisset a lege condita, de qua Cicero in
E *Tuscul. Quæstionibus* I.

Mors mea ne careat lacrymis: linquamus amicis
Mœrorem, ut celebrent funera cum gemitu.

Franciscus Balduinus in *Commentariis ad Leg.* XII. *Tabularum*, lege supra enunciata, credit vetitas & eliminatas fuisse Præficas: Decemvirosque has, sive nænias, sive ineptias tali sanctione tolle-
F re curasse. Verum ex ipsa temporum computatione & ex officio earumdem Præficarum, evidenter contrarium apparet. Post legem XII. Tabularum invaluit magis usus Præficarum, & planctus in funeribus, ita ut & D. Justinianus eas in Psaltrias convertere per *Novell. Constit.* 99. conatus sit, & Apostolus veterem in hoc genere luctum Ethnicorum damnaverit, & vetuerit nos eum imitari: nec absint adhuc, ut suo loco dicemus, urbes nonnullæ, in quibus hujusmodi mos vigeat; sed neque Romæ, monet idem Balduinus, plane tolli olim potuit.

A Præterea Præficarum officium, quæ luctum simulabant, non erat genas radere, nec sanguinem elicere, nec rogum tam fœdo spectaculo funestare, sed tantum lugere, næniam canere, cæteris modum flendi præbere, ac alias mulieres in luctu præcedere, ut infra dicetur. Quomodo, quæso, Præficarum artificium, quod totum versabatur in ostentatione, effectum nancisceretur? Nil sane pejus ac crudelius evenire potuisset, si vero cordis mœrore tactæ, mortuorum funeribus adstitissent, ac vero fletu ejulassent.

Nec officit quod de Quintiliani muliere affert idem Balduinus, quæ filium lugens, sanguinantes lacertos, B scissum laniatumque vultum, & livida ubera ostendit, *Declam.* x. hæc enim, utpote mater, Funera erat, non Præfica, & vero mœrore erat affecta, non simulato. Atqui Præfica planctus princeps est, non doloris: dolor verus erat ille sororum, matrum, uxorum, similiumque, qui fratribus, filiis, maritisque parentabant. Igitur, ut eo redeamus, unde sermonem deflexímus, Præficarum origo apud Phryges penes Græcos antiquissima. Earum usus e Caria Romæ invaluit post conditas leges XII. Tabularum, ubi longa ætate & ad secula usque Christiana pacifice perseveravit, cujus moris nulla C in Romanis Pandectis superesse vestigia, ex hoc fortasse evenire potuit, quod Præficæ vocatæ sint usque ad secundum Bellum Punicum, ut notat Panvinus *de Civit. Rom.* p. 162. Sed Præficarum genus adeamus.

CAP. V.

Præficarum *genus*. *Earum nulla mentio in veteribus Inscriptionibus*. *Erant* Ministræ Sacerdotum *Pop. Rom.* Quartilla *Liberta Gentis* Flaviæ. *Varia de hac Familia*. *Servilis* Præficarum *conditio*. D

JAm vero de genere Præficarum aliquid promere ordo ipse poscit. Re igitur mature considerata, cum nullam in antiquis marmoribus adhuc Præficarum memoriam repererim, (Gruterus enim, Reinesius, Fabrettus, Sponius, aliique Scriptores, & antiquarum Inscriptionum solertissimi collectores, nullum offenderunt marmor, ubi Præficæ nomen inscriberetur) magis Monumentum nostrum reconditæ memoriæ censui, utpote quod neque in enumeratione Officiorum ac Artium vilissimæ naturæ penes Romanos ulla sit E mentio. Onuphrius Panvinus tantum in Libro *de Civitate Romana* p. 162. sermonem faciens de Ministris Sacerdotum Pop. Rom. præpositis Camillis, Flaminiis, Æditius, Scribis, Tibicinis, Pullariis, Popis, Victimariis, Lictoribus, ac similibus, ad Præficas quoque descendit, illas Vespillonibus tantum præferens: qua de re hujusmodi feminas intra Servorum publicorum numerum aggregatas censeo, ideoque servilis naturæ ac generis: Servos enim publicos antiquitus ad vilia ministeria coactos fuisse docet præclarissimum Patavini Athenæi decus, Bernardinus Ramaz- F zinus, in *Diatriba de morbis Artificum* cap. 18. p. 128.

Equidem Quartillam nostram, licet Flaviæ Gentis cognomine decoratam, nec de ejus manumissione pateat, Libertam tamen fuisse Gentis Flaviæ censendum est. Flaviæ Gentis plebejæ frequens est mentio apud Veteres, ut apud Ursinum *de Familiis Romanis* videre est p. 99. Pluribus Familiis cognomen impertita fuit, nempe Largiæ, Decimiæ, Cesecíæ, Sulpiciæ, Octaviæ, & Lucretiæ, quarum testimonia idem Ursinus affert; nusquam vero Quartillæ nomen obvium apparet.

Unius tantummodo Quartillæ mentio est apud eruditissimum rerum antiquarum Oedipum, Joannem Vignolium, in Libro *Veterum Inscriptionum selectarum* p. 258. cui Passienus tamquam maritus monumentum fecit his verbis:

L. PasSIENVS EROS FECIT SIBI ET
PasSIENO L. F. MAGNO FILIO SVO ET
PasSieNÆ L. F. QVARTILLÆ VXORI ET
PaSSIENO FELICI FILIO ET
Passienæ L. F. GRATÆ VXORI.

Sed ex hac nominis tantum indicatione, quid ad nostram Quartillam? Ad summum, in usu tale nomen fuisse erui potest, & insuper nihil prorsus aliud. Pro quorum omnium coronide, quæ de Præficarum genere sentiam, breviter effabor. Servilis generis fuisse Præficas, ut quæ servile ac abjectum ministerium pro mercede pacta adimplerent, nec in tali contemto & vili munere obeundo Gentem ullam nobilioris notæ dies impendisse. Insuper Quartillam nostram Libertam alicujus Flavii fuisse, non vero e tali stipite genitam; quæ cum esset Præfica, ideo memoriam sepulcralem meruerit, ob excellentiam in Arte, ad sexagesimum primum annum usque producta, in qua senuit, lacrymando, nænias canendo, comasque ac genas cum simulatione lacerando, ex cujus officii stipe, fortasse maximo pecuniæ acervo congregato, fieri potuit, ut hæredes lætabundi Urnam & memoriam ponerent cum effigie.

CAP. VI.

Præficarum *officium*, *locus*, & *modus flendi*. *Feminæ lacrymis semper paratæ*. Luctus *fictus superabat sæpe verum*. *Pompa feralis describitur*. Præficæ *utplurimum vetulæ*, & *cur*? *Verbum* Ilicet *post funera*.

STatim ac emori cuipiam datum erat, de funere curabatur; expletisque præliminaribus ad funus, lotione scilicet, unctione, aliisque similibus, de quibus hic nihil, si nulli adessent propinquiores, qui Defunctum plangerent & laudarent, domesticis ipsimet incumbebat Præficam ducere, quæ flendo cæteris flere cupientibus modum daret, ac laudes promeret; cujus rei specimen affert Thomas Porcacchius *de var. sepel. ritu* c. 6. Nam privari hoc, sive solatio, sive obsequio, apud multas Nationes, summi supplicii loco fuit habitum, *Marcel. l. minime* 35. *ff. de Relig. & sumt. funer.* Pretio igitur concordato Præfica ad fores domi Defunctorum præsto erat, & ibi aliarum mulierum adstantium turbam nanciscens, (pius enim mos lugendi semper feminis peculiaris fuit, utpote quæ ad lacrymas promtissimæ, & ad eas natæ, ut inquit Euripides) prius a Familiaribus Defuncti potiores animi dotes & fortia facta edocta, cantum suum lamentabilem exordiebatur humi prostrata, & insidens quibusdam pellibus, ut notat Gualterius ad Pancirollum *Annotazioni alla Raccolta del Pancirolli c.* 63. *l.* 1. Fletus prægrandis erat, genarum deformatione, pectoris & capitis percussione; ejulabat voce magna, clamabat amare, pulvere & cinere caput conspergens, lamentationibus cæterarum feminarum modum præfigens, ut inde ordinatim funebris pompa gigneretur.

Ex epigraphe nostræ *Fl. Quartillæ*, inchoans HEV, facile eruitur, lamentationes hujusmodi Præficæ a voce *Heu* inchoasse; est enim interjectio dolentis, cujus primordii specimen apud Plautum in *Milite* habemus Act. 4. Sc. 2.

Heu! mihi nequeo quin fleam.

Et ita lamentationes inceptas Prophetæ legimus in libro 3. *Regum* cap. 13. *Heu, heu, mi frater!* de quo ad *cap.* 9. sermo habendus est. Nec modici momenti demonstratio hujus luctus habebatur. Sæpius verum luctum & ex animo productum superabat: hinc Horatius assentatoribus maledicens ait, magis plorasse & plura fecisse qui conducti erant ad funus, quam ii, qui ex animo dolerent, *Art. Poet.*

Ut qui conducti plorant in funere, dicunt,
Et faciunt prope plura dolentibus ex animo: sic, &c.

Igitur ante domum mortui laudes Defuncti canebant, & ancillis lamentantibus præficiebant, clamantes, ejulantes, & scindentes capillos, de quibus Lucilius,

—— —— mercede quæ
Conductæ flent alieno in funere Præficæ,
Multo & capillos scindunt, & clamant magis.

Hoc flendi ordine instituto, feminis aliis, seu ancillis repetentibus, ac laudes & fletus alternantibus, e domo ad rogum efferebatur cadaver, pompa illa comitante, quæ magis Defuncti gradui conveniret, cujus nihil hic ad nos pertinet. Locus Præficę, ac turbæ flentis in procedendo, prior erat ne digniorum, qui sequebantur, ordo perturbaretur qualis in antiquis marmoribus videre est, & apud Kirchmanuum in Breviario Operis *de Funeribus*.

Sed & inter lugentes aliquis ordo servabatur: præcedebat enim ipsa Præfica, tamquam Chorodidascala, ministerium suum implens, ut supra diximus, ac cæteris modum voce & gestu præbens, quod servabatur usque dum cadaver ad locum rogi perveniret. Ibi populus & mulieres tamdiu circumadstabant, quamdiu cadaver per ignem consumaretur, cineresque de more colligerentur, tamdiuque fletus & mulierum, Præficæque ululatus perdurabat, quamdiu hæc omnia explerentur. De his Seneca fortasse ait *epist.* 63 *Quam tamen ex illis mulierculis dabis, vix retractis a rogo, vix a cadavere revulsis; cui lacrymæ duraverint?* Illico tandem, corpore jam in monumentum collocato, reliquiisque conditis, & omnibus solemni more peractis, cunctis quiescentibus, Præficæ erat supremum verbum *Ilicet*, alta voce, tamquam præcentrix fuisset, intonare, quod erat ac dicere: *Ire licet, missum facio, & populum dimitto*; qua formula utebantur etiam Veteres, teste Donato, ad dimittendos Judices de concilio, per Præconem pronunciato verbo novissimo *ilicet*.

His perfectis, mirum, quin potius ridiculum, muliercularum illarum tam dirute ejulantium caterva, una cum earum Antesignana Præfica, protinus faciem innovantes, tamquam quæ sua funera non flerent, ora componebant, & voces, ut illud affabre Petrarchæ impleretur, *Son. Se'l dolce sguardo*,

Femina è cosa mobil per natura.

Domumque Defuncti ingressæ laute epulando

A mercede conventa sibi illata, ad pristina Gynæcea remeabant ad colos pensaque, extemporaneis cantionibus mixta, tractanda. Si vero rursus & illico ad novum funus flendum avocarentur, confestim nova facie indutæ, seriis & lætabundis carminibus repositis, novas lacrymas, tristemque vultum præ se ferebant, tamquam excubias inientes, & prægnantes; Juvenal. *sat.* 6. 272.

Uberibus semper lacrymis, semperque paratis
In statione sua, atque exspectantibus illam,
Quo jubeat manare modo.

B Vetulas Præficas ducere mos erat, tum quia per Caramuelem *Aplot. de Restr. ment.* c. 54. facilius in vetulis lacrymæ adoriuntur, tum quia parvo stat vetulis, jam a natura ipsa excarificatis & maceratis, vultum ad tristitiam componere & deformare. Ultra quam quod senior Artifex cæteris procul dubio excellentior: ideo Joab misit Thecuam, & tulit inde Mulierem *sapientem*, dixitque ad eam: *Lugere te simula, & induere veste lugubri*, quasi *mulier jam plurimo tempore lugens mortuum*, 2. *Reg.* 14. 2.

Fl. Quartilla nostra vixit annis LXI. & sane excellentem in arte fuisse credendum est, ut C quæ meruerit Urnam & Memoriam sepulcralem.

CAP. VII.

Præficarum *numerus, & an in unico funere plures essent. Collegium* Præficarum *negatur. Bonaventura Angelus notatus.* Thecuæ *excellentiores* Præficæ *erant. Ibi Ars flendi.*

EX hucusque in apertum proditis, dubium oritur, an una tantum esset Præfica in funeD ribus celebrandis, an altera, vel plures, quandoquidem ad omnia explenda funera in magnis civitatibus, Romæ puta, nec una, nec altera sufficeret unico & eodem die ad tot munia subeunda, quoties eadem hora sæpius sustulerit plurimos ejusdem urbis cives.

Non desunt, qui Collegium Præficarum Romæ olim fuisse credant, inter quos Bonaventura Angelus in ejus Opusculo manuscripto de *Die funebri*, ubi ait: *Conducta ex Collegio Præficarum muliere tamquam planctus principe, funus institu*E*tum est.* Verum Scriptorem hunc, nulli auctoritati innixum, gratis hoc pronunciasse suspicandum: Romæ enim tale Collegium exstitisse nemo ex Romanarum Rerum Scriptoribus nec minimum verbum facit.

Plures certe fuisse Præficas opus est, immo plurimas, & inter se quadam communione adinstar Sodalitii, vel, ut nostrates ajunt, Confratriæ, conjunctas, quod tamen solum opinari potest. Cujus specimen aliquod habemus in illis verbis libri 2. *Regum* 14. 2. in capite antecedenti enunciatis, *Joab misit Thecuam, & tulit inde Mulierem sapientem, dixitque ad eam: lugere te simula, & induere veste lugubri, ut sis quasi mulier jam plurimo tempore lugens mortum.* Pro cujus loF ci interpretatione, Sopranus in Libro *de Funeribus Hebræorum* apud Menochium intelligit, Mulierem illam sapientem fuisse Præficam, tamquam inter lamentatrices principem & magistram, quarum copia Thecuæ fortasse erat; cui adstipulatur & Pintianus, subdens rationem pro qua Sapientes vocarentur. Primo quia, licet verus luctus arte non egeat, ast ad fucatum & fictum arte opus est & disciplina, & forte nulla scientia tam difficilis quam simulare lacrymas cum

cor alienum eſt a triſtitia: propterea *Amoſ.* 5. 16. *Vocabunt*, inquit, *ad planctum eos qui ſciunt plangere.* Secundo dicebantur Sapientes, quia omnium ferme mores, ingenia, & heroica facta ſciebant, ut poſſent deinde melius illa in funere inter lamenta laudare. Hoc idem adnotavit Procopius *ad illud Judic.* 5. 29. *Una ſapientior cæteris*, ubi Septuaginta, *Sapientes principes ejus: lamentatrices* (inquit Procopius) *ſic Scriptura vocat*. Ita Pint. *digr.* 3. *ſect.* 9.

Nec prætermittendum eſt, quotieſcumque ab Auctoribus de hujuſmodi feminis mentio habetur, ut plurimum ſingulari numero vocari, cujus ratio in promtu habetur ex ipſo ſui officio præeundi, & modum dandi cæteris feminis ad planctum coacervatis; nec uſquam legimus, lacrymas mulierum illarum reſpondiſſe nutibus plurium, ſed unius tantum Præficæ. Præterea quandocumque ab Auctoribus de Præficis ſermo habetur, tamquam de pluribus, hoc generice ſumendum eſt, ac ſi diceretur de univerſo Præficarum cœtu. Opus enim eſt Conventus fuiſſe ad tyrunculas inſtruendas, ne Ars Præficaria collaberetur, cujus præcepta neceſſaria erant, tamquam quæ artem dirigerent, cum, monente Ariſtotele lib. 3. *de Republ.* Artes ſubjecto certo alligentur, & alia perficiant, quæ natura non poteſt efficere, alia vero imitentur.

Ex hoc feminarum ſic inſtructarum concilio acciebantur & invitabantur peritiores, ad hoc, vel illud funus explendum, ut nominis & artis celebritatem retinerent, unica tantum pro ſingulo funere conducta: &, oh felix, quæ oculos magis ad lacrymas, & geſtus ad pandiculationes erudierat!

CAP. VIII.

Præficarum *veſtes*. *Feminæ ad funus utebantur* palla *nigri coloris*. *In ſacris caput velabatur*, *ita* Præficæ *in funeribus*. *Diſſidium inter Plutarchum & Kirchmannum*. *Semifacies velabatur*. Cuculli *uſus in mulieribus*. *In maſculis etiam ad funus*. *Marmoribus non omnis fides adhibenda*. Lolliæ Paulinæ *icon*. Capilli paſſi *in funeribus*, *non tonſi*, *contra variorum Auctorum opinionem*.

Maximam quidem provinciam ſuſciperem, ſi totam funebrium veſtium hiſtoriam hic aggredi auderem, quandoquidem Philologi & Hiſtorici nunquam ab opere manum reponere videantur, ac inter ſe diſcrepare quemadmodum ſtudeant, tunc cum de indumentis funebribus ſermo incidat. Nos, ut non modo nodum hunc vitemus, ſed etiam ut rem noſtram expeditius abſolvamus, inſtitutum Præficarum aggrediamur, tantum de earum veſtibus in miniſterio plangendi adhibitis diſceptantes, ad illuſtrationem noſtræ Quartillæ, quæ huic argumento maximam materiam præſtat.

Hæc, ut ſupra enarravimus, ſemivelatum caput, cucullo ab occipite pendente, comiſque effuſis, profert, qua de re hoc tamquam inconcuſſæ baſis præmittendum cenſeo, cum Pompejo apud veterem Scholiaſtem Juvenalis, prætexta palla uſas fuiſſe feminas, quæ funus curabant, quam poſtea laceratam præ dolore ſæpius legimus, & præcipue in Juvenali *ſat.* x.

—— —— ut primos edere planctus
Caſſandra inciperet, ſciſſaque Polyxena palla, &c.

Palla mulieris veſtimentum erat, hoc eſt, pal-

A lium, quod palam & foris eſt ad veſtigia uſque demiſſum. Tunicæ ſive ſtolæ mulieres honeſtæ injiciebant pallium, quod palla dicebatur, ita apud Ferrarium *de Re veſtiaria* P. 1. l. 3. c. 8. Ejus colorem in funeribus ſaltem lugubrem fuiſſe, hoc eſt, nigrum, nemo ambigit, ut qui color ſemper pro luctus indicio habitus, & e converſo, albus pro ſigno lætitiæ, quod præter innumera fere teſtimonia, indicat Aſtrampſychus Poeta Græcus apud Kirchmannum duobus hiſce ſenariis onirocriticis, *de Fun.* l. 2. c. 17.

B *Omen bonum in ſomno eſt amictus candidus*,
Geſtare amictum atrum haud bonum ſpectaculum

Non enim adhuc mos Japoniæ apud Europæos invaluerat, nigrum pro lætitia, album pro mœrore colorem induendo, ut videre eſt apud eloquentiſſimum P. Danielem Bartolum Soc. Jeſ. in *Aſia* lib. 3. Nec melius mulier illa Quintiliani, de qua in *Declamatione* decima, poterat mœrorem patefacere, quam triſtiora & lugubria vela ſumendo. His omnibus monſtroſum ſane videri poterat, ſi Præficæ palla non concordaſſet: ſi enim erat planctuum princeps, omnia, quæ mœrorem
C & triſtitiam inducunt, aſſumere æquum erat.

In Quartilla noſtra vero, quæ ſolum caput profert, pallam intueri nequimus, ſed fimbriam tantum, qua caput, & ſemifacies velatur. De capitis velamento in rebus ſacris peragendis ampliſſimam præbet ſupellectilem in *Monumentis Veteris Antii* c. 3. p. 36. & ſeqq. illuſtriſſ. & reverendiſſ. D. Philippus a Turre Epiſcopus Adrienſ. in quo doctrinæ non minus quam pietatis, ad muneris ſui obeundas vices, maximum lumen intuemur, cujus commendatiſſimo nomine has meas pagellas ornatiſſimas reputo. Ibi & Sacrificulos, & Sacerdotes, alioſque Miniſtros capite adoperto ope-
D ratos fuiſſe antiquitus demonſtratur: quare cum inter actus religionis, ac inter ſacrorum officiorum numerum cooptetur etiam exſequias perſolvere, ac funus ducere, fieri potuit, ut Præfica, & mulieres, quæ funus curarent, velato capite incederent; & ſi non pallam, quæ Matronarum præcipua veſtis erat, ſaltem velum aliud huic miniſterio peculiare geſſerint. Certe capitibus velatis filios parentum funera comitaſſe per Plutarchum docemur *Probl.* 14. Sed de feminis magnum diſſidium inter eumdem Plutarchum & Kirchmanum; quorum alter multa affert argumenta, feminas velatas inceſſiſſe comprobantia,
E *l.* 2. *c.* 16. Præfica noſtra ſane pro Kirchmanno ſtat, cum faciem eo modo velatam oſtendat omnino *Num.* II. quo uti ſolebant Chalcedoniæ mulieres, teſte eodem Plutarcho *Probl.* 162. quæ ſi in alienos viros, & potiſſimum Magiſtratus, inciderent, dimidium faciei tantum tegebant: idem & Tertullianus, in Libro *de Virginibus velandis*, tradit de feminis Arabiæ, cujus verba ſunt *cap.* 17. *Judicabunt vos Arabiæ feminæ Ethnicæ*, *quæ non caput*, *ſed faciem quoque ita totam tegunt*, *ut uno oculo liberato*, *contentæ ſint dimidiam frui lucem*, *quam totam faciem proſtituere*. Quales denique prorſus pingit Cæſar Vecellius in Libro *de Veſtibus variarum Gentium* ad §. de
F Puellis Ferrarienſibus. Pro Plutarcho ſtat Pintianus, ſed frivolis ac emendicatis rationibus.

At noſtræ Quartillæ velum adinſtar cuculli retro pendet, ut *Num.* III. Quid hoc igitur? Cuculli mentio eſt apud Juvenalem tribus in locis, ex quibus tantum ſumemus ſecundum ex ſexta ſatyra, ubi Meſſalinæ proſtitutam verecundiam perſtringens, eam noctis tempore cucullo tectam inceſſiſſe ait *ſat.* 6. 117.

Au-

Ausa Palatino tegetem præferre cubili,
Sumere nocturnos meretrix Augusta cucullos.

Pro cujus significatione Octavius Ferrarius scribit *de Re Vest.* P. II. lib. 1. cap. 20. *Cucullum capitis, atque humerorum tegmen densum ac villosum, ad frigus atque imbrem arcendum.* Quod autem tegmen esset, & præcipue ad latendum, propterea noctu sumebatur in discursationibus, & ad dissimulandam personam. Cetera plura ad hoc argumentum illustrandum affert doctissimus D. Comes Camillus Silvestri Nob. Rhodigin. de Juvenale & Persio optime meritus, ut qui non tantum horum Poetarum abditissima arcana, metro Italico, & quidem nitidissimo, aperuerit, sed etiam eruditissimis ac uberrimis adnotationibus illustraverit. Sed Ferrarii sententiæ non omnino adstipulans, veterem Juvenalis Scholiasten *ad sat.* 6. adeo, qui cucullum vestem muliebrem fuisse non dubitat, & sane ad humeros usque prolatam, ut in nostra Flavia Quartilla videre est: cujus indicationi inhærens, cucullum fuisse etiam vestis lugubris speciem censeo, qua in funeribus utebatur Præfica, quod nusquam clarius quam in nostro monumento compertum vidimus. Addo etiam, nostrates cucullo isto, seu capitio, in funeribus deducendis præcipue uti, & eodem caput velare ad mœroris indicium: quare fieri potuit, Præficas quoque similiter & caput adoperire, semique faciem velare.

An vero fuerit cucullus hujusmodi cum cetera palla contextus, vel sejunctus, non nisi opinari potest, & quid sentiam vix habeo dicere. Ego ab illa sejunctum credo, quippe in acumine villosum, ac prope crispatum illum intuemur, quod ex crassiori panno evenire poterat, si fides figulo in hoc est adhibenda; certior factus a Carolo Stephano in *Præfatione ad Opus Lazari Baysii de Re Navali*, *tantam fidem adhibendam non esse Veterum monumentis, ut ad unguem efficta fuisse credamus: id enim non ignoramus, marmora quantumvis antiqua nonnihil interdum habere, quod Artificis libidini potius quam veritati respondeat, unde plurimum deceptos credimus eos, qui certitudinis aliquid in marmorum antiquorum statuis hactenus posuerunt.*

Alia hic in promtu se offert opinio ex oculari quadam inspectione mihi proposita cujusdam nummi, seu potius iconis, apud Æneam Vicum in Libro *Imaginum Augustarum Icon.* 33. ubi *Lolliam Paulinam* M. Lollii filiam, & C. Cæsaris uxorem, affabre pingit, quodam capitis ornatu adinstar cuculli pendentis, quadam vitta obvoluto, in quo plectæ, velut in cella, colliguntur & obstruuntur, cujus iconis speciem ad loci hujus illustrationem afferre minime piget, ut in Tabula ad initium hujus *Dissertationis* C. I. apposita *Num.* VII.

An vero nummum, seu imaginem hanc ex antiquis monumentis expinxerit, vel somniaverit Parmensis ille cælator egregius, ambigendum est. Sane nusquam apud Rei nummariæ Scriptores adhuc comperi, nec insuper in *Serie Augustorum, & Augustarum, Cæsarum, & Tyrannorum omnium*, quam eruditissimus Laurentius Patarol Venetus typis mandavit, hujusmodi imago apparet, ut de eadem Lollia Paulina, ac de cæteris Caligulæ uxoribus sermonem faciat *p.* 37. Nec incuriæ accuratissimo huic Auctori tribuendum est, quandoquidem de ceteris Cæsarum uxoribus quotquot per Nummos prodiere effigies affabre demonstret. Ceterum si huic ornamento cucullus Quartillæ nostræ tribui posset, operæ pretium censerem inferre, velum illud tali ornatui superimpositum, cucullum vere non esse, licet adinstar cuculli efformetur. Sed hæc obiter.

Restat, ut de capillamento, seu plectis, (quæ in nostro Operculo palam sunt, & antependulæ *Num.* IIII.) aliquid etiam dicamus, quod & nostro argumento convenit. Feminas Græcas in luctu tonsas plurimis testimoniis probat Kirchmannus *l.* 2. *c.* 13. sed non videri id fuisse perpetuum asserit. Quidquid de Græcis fuerit, nos de Latino monumento, quærimus, & Terentium vere Latinus scimus, passam comam in mulieribus funebribus agnoscere, *Heaut.* Act. 2. Sc. 3. ℣. 50.

Texentem telam studiose ipsam offendimus,
Mediocriter vestitam veste lugubri,
Ejus anuis causa, opinor, quæ erat mortua, &c.
Capillus passus prolixus, circum caput
Rejectus negligenter, &c.

Clarus in *Phormione* virginem pulcherrimam de matris morte lugentem demonstrat capillis passis, Act. 1. Sc. 1.

Capillus passus, nudus pes, &c.

Super quibus veteres ac recentissimi Interpretes, capillos passos, hoc est, temere dispersos, solutos, diffusosque per collum, ac rejectos negligenter, interpretantur; & quidem de more feminarum: (nam apud viros utique capillorum tonsio in usu erat, nec in quæstionem hic redigendum est) etenim ut in *Cap.* VI. de Præficarum officio demonstravimus, munus Præficæ, ceterarumque mulierum plorantium, erat non tantum lugere, sed & comas solvere ac crines lacerare. Quomodo igitur (satis acute hic Kirchmannus) crines solvere, comasque lacerare potuissent, nisi comam illas luisse & capillos circum caput fluitare sivisse affirmemus? Quod & uberius comprobatur per Hubertinum Crescentium ad illud Ovidii in *Epistola Ariadnæ Theseo*:

*Adspice demissos lugentis more * capillos,*
Et tunicas lacrymis sicut ab imbre graves.

Demissos crines considerat, per humeros sparsos, more ejus, quæ morte alicujus mœret. Sed & apud omnes propinquas in usu fuisse comarum tonsionem inquit Henricus Kippingius in Libro *Antiq. Roman.* lib. 4. *c.* 6. hic verbis: *Illud vero in usu esse perseveravit, ut sorores fratribus, matres filiis, uxores maritis defunctis pro funeris honore crines attonsos in rogum conjicerent. Propert.*

Illa meo caros donasset funere crines
Molliter, & tenera poneret ossa manu.

CAP. IX.

De Næniis. *Ars* Præficarum *non erat tota in lacrymis. Canebant laudes Defuncti ad* tibiam. *Simonides primus* Næniarum *Institutor. Erant triplices; non canebantur* Næniæ *a* Præficis *ubi aderant Propinqui, quorum hoc erat munus. Erat carmen extemporaneum plenum nugis. Mosellanus notatus. Interjectio* Heu *Næniarum propria.*

ILLUD inquirendum nunc est, num in tot Præficæ ejulatibus aliquid harmoniæ haberetur, quod revera non abfuit. Enivero Præficæ Ars non tota erat in lacrymis, quæ quamvis interdum vim & pondus vocis habeant, &, ut ait Caramuel *Aplot.* p. 277. suo modo & sua Lingua loquantur, attamen nullam Defuncti laudem complectebantur. Igitur verba etiam pronunciabantur, quinimmo carmina, & hæc ad Næniam pertinent.

* Alii leg. *in ore.*

Nænia (ut omittam quæ de ejus origine Etymologici & Grammatici inter se certant) erat lugubre carmen, quod in funere, laudandi gratia, ad tibiam cani solebat, & ex hac ortum habuit quædam funerum Dea, de qua meminit ex Varrone D. Augustinus, cujus facellum extra Urbem fuisse, non longe a Viminali Porta, tradunt Auctores. Has institutas fuisse primum a Simonide Lyrico Poeta credunt, unde Næniam Cæam dixit Horatius ab Insula, in qua natus Simonides.

Hanc triplicem numerat Gutherius *de Jure Manium*: Prima quando ducebatur cadaver, altera quando urebatur, & tertia demum quando deponebatur. Per Bonifacium vero in lib. *de componendis Epitaphiis* l. 1. c. 3. Nænia erat ultimum carmen. Distinctionem hanc Scaliger iterum subdividit inquiens *Poeticæ* l. 1. quæ ad rogum Næniæ, quæ ad tumulum Epitaphia, quæ in exsequis, cum justa persolverentur, Epicedia. Hic de prima, quæ ad rogum canebatur, sermo incidit, quæ a Præfica canebatur.

Advertendum tamen, non semper Præficas Næniam canere consuevisse, sed ut plurimum in iis funeribus, in quibus desiderabantur Propinqui. Ita Fungerus *Lex. Phil.* ad vocem *Nænia*: Propinquæ mulieres, quæ & Funereæ, ut alibi diximus, cum vero dolore lugerent, veriora etiam in Næniis ad Defuncti laudem canebant: Præficæ vero cuidam ibi statuto carmini, quo in omnibus funeribus utebantur, nova ad rem præsentem consarcinabant, & ex hoc evenit, ut a Nonio Nænias ineptum & inconditum carmen fuisse dicatur, ac frigidum, & nullius pretii, cap. 2. Nugis igitur & ineptiis plenissimæ erant Næniæ, quæ a Præficis in laudem mortuorum canebantur, unde & Plautus *Asinar.* Act. 4 Sc. 1.

Hæc non sunt Nugæ? non enim mortualia:

hoc est, ut explicant Saracenus & Valla Plauti Interpretes, quasi nugatoria, vana, & inania, qualia sunt quæ de mortuis referuntur. Clarius has Nugas proprias Præficarum fuisse explicat A. Gellius *l.* 18. *c.* 7. Philosophos perstringens ut loquaces, & inanium verborum funditores, Præficisque similes, quæ in mortuos Næniam argutam & nugacem canebant. Verba Gellii sunt: *Vos Philosophi mera estis, ut M. Cato ait, mortuaria glossaria: namque colligitis lexidia, res tetras, & inanes, & frivolas, tamquam mulierum voces Præficarum*. Quam vocem *Præficarum* male invertit in *Maleficarum* Petrus Mosellanus in *Adnotationibus ad Gellium*: Præficæ enim Maleficis tantum distant, quantum æra lupinis.

Argutiis plenas fuisse Nænias Præficarum ex verbis Plauti liquet in *Frivol. Superaboque omnes argutando Præficas*; & ex hoc magis comprobatur opinio, frivolas esse & incomtas Nænias; argutias enim frigidam orationem reddere compertum est apud Rhetores, quarum abominationem satis eliminat clarissimus Muratorius in Libris Italicis *Perfectæ Poeseos*; ultraquam quod flentibus vix aptæ sunt, ut monet Quintilianus *Inst.* 10. *c.* 1. inquiens, *sententiolis ne flendum*. Hinc Næniæ quæcumque apud seu Græcos, seu Latinos Poetas, cum optimæ artis specimen præ se ferant, Præficarum Næniæ dici nequeunt, sed vel Poetarum illorum laudabilis querimonia, seu carmen ad usum feminarum funerarum prolatum, in laudem alicujus Defuncti. Quid enim Poeticæ artis & decoris inesse poterat feminis illis venalibus ac mercenariis, quæ, quantum nummorum ipsis spondebatur, tantum habebant & artis, & simulati doloris, ita ut ex tempore quidquid in buccam venerat eructarent, prout natura, & amor lucri dabat eloqui illis?

A Nænias Præficarum flebili illa interjectione HEV fatas, facile credendum est, cumque aliud memoria non suppeditaret, ad intercalare illud *Heu*, *Heu* remigrarent, quod in promtu est apud maximum Poetam Franciscum Petrarcham (si licet parvis componere magna) in illo Italico Epigrammate:

Ohime il bel viso, ohime in soave sguardo!
Ohime il leggiadro portamento altero!
Ohime il parlar, ch' ogn' aspro ingegno, e fero
Faceva humile, & ogn' huom vil gagliardo!
Et ohime 'l dolce riso, &c.

B Et hic animi concitatio vehementer apparet, (ut notat Alexander Tassonus, magnus ille censor) cujus affectus declinando ab arte magis elucent; sed inquit, *è più d' apparenza, che d' essenza con tanti, ohime*.

Quare ad eamdem flebilem interjectionem arguendam, tamquam Præficarum instrumentum, inscriptio nostri operculi pro exordio habet HEV, cujusmodi Epitaphium legitur Liviæ Orestillæ, C. Cæsaris uxoris, descriptum, quin potius effictum, ab Ænea Vico in Libro *Augustarum Imaginum*, cujus verba sunt *Icon* 32.

C HEV QVID PROSVNT
IMPERIA.
LIVIA ORESTILLA
FVI
C. CAESARIS
AVG. CONIVX
INFOELICISSIMA.

Hæc conclamatio fiebat nominibus consanguinitatis, juxta ætatem plorantis & plorati, de quibus Pintianus varia affert exempla; ut *Heu Absalom, frater mi*, vel *fili mi!* Sic Prophetes ille, qui Prophetam alium a leone occisum sepelivit, *Planxit*

D *cum heu! heu! mi frater*, 3. *Reg.* 13. Si vero plangentes erant inferioris conditionis, conclamabant, *Heu domine*! vel *Heu inclyte*! vel similia, Pintian. *Isago*. P. 1. digr. 3. sect. 7.

Interjectio *Heu* per aliam etiam interjectionem significatur, nempe *Væ*, quod idem est ac *Heu*. Ideo Jeremias *cap.* 22. ℣. 18. quia Joachim nec a cognatis, nec a subditis plangendus erat, dixit, *Non plangent eum: Væ frater! .... non increpabunt ei, væ domine! væ inclyte!* Sedeciæ vero, cui nullus cognatus, quia omnes erant a Chaldæis interemti, subditi autem concaptivi erant plurimi, non concrepandum ait, *væ pater!* aut *væ frater!*

E *sed væ domine, plangent te*, ibid. 34. 5.

Itaque *Heu*, seu *Væ* familiare fuit lamentationibus Veterum, & a Funeris, seu consanguineis ad Præficas etiam permeavit: nullo enim aptiori modo, seu voce, flebilis ejulatus exordiri potest & iterari; quare eadem etiam conclamarunt illi, qui nostræ Quartillæ funus instituerunt.

Nænia igitur carmen lugubre a Præficis in funeribus conclamatum, vocibus & modulis aptis ad excitandum dolorem, lacrymas, & Defuncti famam dicimus: alii Threnos, alii Lessum nuncupavere, pro quibus magnus Grammaticorum rumor, ego vero nihil. Aliam definitionem idem

F Pintianus affert sic: *Lamentatio (hoc est, Nænia) erat lugubris querela, seu oratio flebilis ad numeros & modulos temperata, qua expositi hominis cadaver deplorabatur.* Subdendum tantum hic tamquam pro corollario dignum censeo cum Tarquinio Gallutio in Virgilianis vindicationibus *de eleg.* c. 3. p. 387. Nænias, paulo superiori memoria, per Jovianum Pontanum traductas fuisse ad nutricias cantilenas; ad quod eo permotus fuit consilio, quod in Italia Nutrices, populari Lingua, cantiunculas illas, quibus somnum pueris conciliant, *Nænas* appellent.

CAP. X.

De mercede Præficarum. *Sumtus immoderati in funeribus vetiti.* Obolis *conducebantur* Threnodæ. *Obolus quid?*

MEntes hominum insaniunt,
Cum sumtus inutiles pro mortuis expendunt.

Ex hac Euripidis, in *Polyde* apud Stobæum, sententia colligimus, sumtus inutiles in funeribus abdicandos esse, quorum, mea sententia, nec inutilior, nec inanior fuerat olim, emtione lacrymarum simulatarum, a quibus nihil solatii sequebatur. Quamobrem recte ac sapienter mihi fecisse videntur, qui in sepulcrorum sumtibus & eorum luxu, ne immodica erogaretur pecunia, modum per leges posuerunt. Pittacus quidem unus, monente Gyraldo meo *de var. sep. rit.* apud suos lege cavit, ne in construendo tumulo, quam tres columellas, plus expenderent: ibi enim fortunarum dispendium fieri non debet, quo incommutabili naturæ lege omnes pervenire compellimur. Verum cum hic conducendi hujusmodi Præficas mos eliminari non posset, dignus erat operarius mercede sua; bonus enim est odor lucri ex re qualibet. Qua vero mercede pacta, & concordata, nulla mentio est apud Scriptores.

Porphyrio tantum in *Commentariis ad Horatium* notat, Alexandriæ obolis conduci qui mortuos flerent, ab illis Threnodæ nuncupati; & sane, si non obolo, qui sexta pars drachmæ erat, & nummus minutus & contemtus, parvi habebatur illa lacrymarum emtio: immo addo minoris non potuisse æstimari, nam, ut notat Donatus, obolo esse emtos, ultima est numerorum significatio, *in Andr. Terent. Act. 2. Sc. 2.*

Vespillonum igitur naturam sequi Præficas adjudicandum est, ac consimili mercede ductas fuisse, hoc est, exigua & parvi momenti, utpote qui vile ministerium implebant, tamquam ministri infimi Sacerdotum Populi Romani, ut in Cap. v.

Equidem Antiquos in mercede operariorum parcos fuisse docet Bajulus ille Congrio Plauti in *Aulularia* Act. 3. Sc. 2. qui nummo tantum conductus, non satis habere fassus fuit, ut Medicum solveret, a quo mederetur caput sibi fuste infractum,

Nummo sum conductus, plus jam Medico mercede opus est,

hoc est, plus ego Medico, qui me curet, quam merces mea est, exsolvero.

In mercede etiam Præficæ, & cæterarum feminarum lugentium, computatam fuisse, non ab re est, cœnam illam feralem, quæ post cadaverum humationem in domibus Defunctorum laute & fumtuose parari solebat.

CAP. XI.

Ampullæ *lacrymales, earum nomina, forma, & usus. Semper vitreæ, ac sine manubriis. Leibnitzius confutatus. In sepulcris includebantur.* Lacrymæ *commodabantur, & elutriabantur.*

QUONIAM de lacrymis hucusque sermonem fecimus, tanquam in additamentum ad præfata, aliquid hic de lacrymalibus Vasculis adnectere statuimus, quantum ad Urnulæ, in nostri Monumenti ventre repertæ, illustrationem, & ad Præ-

A ficarum memoriam attineat: non enim totam hujusmodi Vasculorum materiam sum amplexurus, quandoquidem, & multa indagatione indigeat, & peculiari Dissertationi, Deo dante, reposuerim.

Hujusmodi igitur urnulæ, quæ passim in antiquis monumentis reperiuntur, tamquam lacrymarum receptacula, olim lugentium affectuum pluviam congerebant; nec enim adeo exigua erat imbrium illorum copia, quæ ad amplam aquarum congeriem non sufficeret. Corippi locum de funere *lib. 3.* Justiniani affert Kirchmannus 2. 11. qui etsi poetica amplificatione redundet, nihilominus veri-

B similitudini innixus, satis ad rem nostram facit:

Funduntur lacrymæ ritu nivis, imbre madebant
Cunctorum vestes, proprioque in fonte natabant
Manantes oculi, vultusque sinusque rigabant.

Ut vero, condito etiam sepulcro, doloris testimonium una cum cineribus remaneret, hanc lacrymarum pluviam in quasdam ampullas servabant, ac cineri apponebant. Hoc ex lapidum fide accipitur: quid enim (inquit Jacobus Leibnitzius in *Adnotationibus ad Bibliothecam Norimbergens.* pag. 31.) illud? Posuit cum lacrymis? cum lacrymis &

C opobalsamo condere? Quid illud? Tumulum lacrymis plenum dare? Hinc Romæ hoc legitur marmor:

VLPIAI SCITAI PILVMENAI
CONIVGI. B. M. P.
AELIVS MACER. ANTESI
GNANOR. TRIB.
LACRYMAS POSVIT.

Urnulas istas idem Auctor dolori sacras appellat, aut lacrymis potius, adeo docte inter cereos pullosque ornatus manantibus, ut ipsum dolorem in

D spectaculum prodire crederes. A nonnullis vocantur *Plandisteria*, ita Albinus in *Chronico* p. 179. quorum significationem ignorat Leibnitzius superenuntiatus, inquiens, se latere cujus Familiæ, aut matris sit, ac si novum nomen esset Plangisterium, non Plandisterium: a *Plandera* facile oritur, quæ vox apud Hispanos idem significat ac Præfica, de qua Pintianus. Ulterius Urnæ lacrymales, Vasa lacrymarum, Ampullæ & Urnulæ nuncupabantur: ego Ampullas lacrymales semper, quæ omnino vitreæ & diaphanæ erant, non testaceæ, ut lacrymarum copia inde transluceret, ac quisque mensuram doloris sui, juxta lacryma-

E rum abundantiam, explorare posset; & hinc Leibnitzium cum cæteris, quos ad suam sententiam avocat, reprobo, qui etiam testaceas asserit. Quomodo, quæso, dignosci poterat in vase testaceo orificii peranguſti, in quo guttatim stillabant lacrymæ, quantum adhuc vacui superesset ad illud implendum, ne tam exquisitus & pretio emtus humor extra effunderetur? Procul dubio apud rerum antiquarum collectores, vitreas semper legi: vide Musea, Wormianum, Calceolarium, Septalianum, Cospianum, Mascardum, Kircherianum, ac alia hujusmodi argumenti, & sententiam meam comprobabis.

F Forma iis oblongior, collum ventre obstructius, quo facile manu perstringatur, ore patulo & incurvo ad lacrymas stillatim colligendas, quales tandem plus minusve in Tabula ad Cap. I. *Num.* VIII. a nobis exhibentur. Omnimode tandem neutrobique ansatæ: arripiebantur enim stricte manu altera, & sub oculis veluti per stillicidium, lacrymis cunctanter stillantibus, implebantur. Ignoscat Leibnitzius, si hic Urnam a se pictam, quam ipse lacrymatoriam sustinet, reji-

A ciendam censeam, utpote testaceam, manubrio fulcitam, collo breviusculo, orificio perquam patulo, & prorsus ollis coquinariis consimilem; etsi Ægyptiaci vasculi lacrymalis nomine illam condecoret, satagendo cum quodam Scacchio, cujus fidem tamquam dubiam affert, ut suadeat, Antiquos ad lacrymas servandas, unguentario etiam vase usos fuisse, ac si lacrymis publicæ aperirentur nundinæ, ad eas quanti plurimi petentibus vendendas; nec statim ac obortæ essent, vel supra cineres effunderentur, vel Monumentis ac Urnis sepulcralibus conderentur.

Ergo lacrymæ de vase in vas elutriabantur, donec sufficerent ad integrum explendum Funus, B immo commodabantur etiam, ut ex Petronio habemus, qui de Matrona Ephesina, quæ positum in hypogeo virum afflicta custodiebat, inquit, *Assidebat ægre fidelissima ancilla, simulque & lacrumas commodabat lugenti, &, quoties defecerat in monumento, lumen renovabat*. Ita substituit Rittershusius in *Notis ad Phædrum* pro vulgata *commendabat*: cui tamen significationi allegoricæ non annuo: inquit enim ipse, seu Kirchmannus *de Funer.* l. 4. c. 4. *commodabat*, id est, in gratiam heræ una flebat, ut ita ipsius allevaretur dolor. Nimis ingeniosa est interpretatio & figurata: lubet mihi explicare, *commodabat*, seu mutuas dabat C lacrymas ex vase in vas elutriando, tamquam Serva, seu Ancilla ministrans, ut apparet ex officio renovandi luminis quoties defecerat in Monumento.

Quoad Præficas in ista lacrymarum elutriatione nihil: manibus procedebant vacuis, & lacrymas libere per genas, perque sinus vagantes sinebant. Manus Necessariorum & Propinquorum tantum distinguebantur vasculo hoc lacrymali, tradente eodem Leibnitzio *p.* 31. ideoque cum ad nostrum Institutum parum, vel nihil attineat, hoc tamquam eruditionis gratia prolatum sit, ut mantissa, D ad lacrymas Præficarum.

CAP. XII.

An Officium Præficarum *per viros etiam suppleretur. Menochius & Kirchmannus notati. Horatii locus varie explicatus. Pintianus declaratur.*

TOTA hujus Capitis quæstio ex Horatio Flacco desumitur, ubi Adulatorum vitia obtrectans, ait, E

Ut qui conducti plorant in funere, dicunt
Et faciunt prope plura dolentibus ex animo, &c.

Ex quibus carminibus Menochius suam sententiam infert *Stuore* P. 2. c. 60. viros quoque Præficarum officium implevisse apud Antiquos, & apud Græcos hujusmodi viros Trenodas appellari; nunc vero apud Hetruscos, Lamentatores dici, vulgo *Piagnoni*. Textum Horatii sane legitimum censeo, quotquot enim huc usque perlegere concessum est, ita se habent. Unus tantum Kirchmannus *de Funer.* l. 2. c. 6. ab omnibus dis- F sentit, qui masculinum genus in femininum convertens, legit,

Ut quæ conductæ plorant in funere, &c.

Et hoc Præficis tribuit, tamquam quibus solis incumberet fletus. Verum, ut quod sentiam in hoc discrimine libere proferam, neutrius sententiam probo. Generice tunc Horatius loquutus est, tamquam si dixisset, *Ut quicunque fuerint illi, qui plorant*, &c. & ita de feminis etiam intelligi potest: ambiguitas enim textus Horatii non dicat supra vel mares, vel feminas, sed super feminarum illarum lugentium diversitatem.

Cæterum nusquam mares conductos fuisse comperi ad lugendum, quidquid sit de cantu & de sono tibiarum, & pneumatico ad numerum concentu, qui per mares perficiebatur. Restat semper, Luctum, Næniam, Comarum lacerationem, & cæteras hujusmodi doloris ostentationes per feminas, quæ, ut Ovid. *Rem.* 3.

Ut flerent oculos erudiere suos,

expletas fuisse: illæ enim sunt, ut alibi diximus, quæ lacrymas habent in excubiis, cuique nutui promtas, &, ut idem Ovid. *Art. Am.* 3.

Quoque volunt plorant tempore, quoque modo.

Infelix Joannes Maria Vicecomes Mediolani Dux secundus, barbare a conjuratis trucidatus, mulierculam tantum habuit, (& hanc scortum) quæ rosis cadaver sanguine fedum & luridum operiret, *Hist. Mediolan.* Soncini *p.* 3.

Neque per nomen Præficæ nusquam viri nomen adsignificatum est. Perlegantur quotquot Horatii locum supra notatum, seu Notis, seu Commentariis illustrarunt, omnes & singuli Præficarum usui carmina illa adscribunt, unico demto Porphyrione, qui eruditionis gratia de Threnodis loquitur, quorum munus, ut in Cap. III. adnotavimus, non erat lugere, sed tantum threnos, seu lamentationes canere. Quod vero ad Lamentatores, seu *Piagnoni*, non est moris veteris, sed Christianorum seculorum, ut infra videbitur, & ideo ad antiquas Præficas nihil, vel parum attinent.

Huic opinioni adversatur Antonius a Matre Dei Pintianus *Prælud. Isagog. ad Sacr. Bibl.* Pr. 1. digr. 3. sect. 8. qui ad munus lamentandi, viros & feminas promiscue destinari morem fuisse ait, non minus quam ad alia officia Reipublicæ aut utilia, aut necessaria. Hinc D. Hieronymus *ad cap.* 5. *Amos. num.* 36. ait morem illius Provinciæ fuisse Lamentatores & Lamentatrices habere, quas pretio conducerent ad lugendum, & ex 2. *Paral.* utriusque sexus expresse fit mentio: *cujus* (inquit) *omnes cantores & cantatrices*, &c. ex quo id probat Sanch. *ad cap.* 5. *Amos. cit.*

Verum videtur & ipse Pintianus paulo post resipiscere dum subdit, feminas in funeribus præcipuas lacrymarum nundinatrices fuisse. Illud enim Proph. Amosi pro Cantoribus & Threnodis stat, non pro Præficis; & illud D. Hieronymi ad unius tantum Provinciæ morem reducitur, nec de Præficis ullo modo loquitur, immo neque verbum facit de viris pretio conductis; ideoque miror, eumdem tantæ doctrinæ Auctorem, vel nova Divo Hieronymo suppeditasse verba, vel tanti Doctoris sensum pervertisse.

CAP. XIII.

An usus conducendi Præficas *nostris temporibus vigeat, & an in Ecclesia Dei tolerandus. Multæ SS. Patrum & Conciliorum interdictiones afferuntur.*

PSaltrias jam suo loco in recentioribus seculis ad convertendum Antiquorum fletum in nostram lætitiam introductas fuisse exposuimus: verum nec

hic in universa Ecclesia Dei mos est: quandoquidem & luctus, & clamor, & ejulatus in elatione cadaverum nostra etiam tempestate, ac in Italia nostra, auribus nostris audivimus. In Etruria Lamentatores, seu *Piagnoni* vocantur, in Sicilia *Reputatores*, & *Reputatrices*. Bellonius *de mendicato funere* ait, Venetos e Grecia abusum flendi evellere omnibus viribus conatos fuisse, sed exspectationi non respondit eventus: hujusmodi moris apud Cyrnenses testis de visu est Menochius sæpe enuntiatus, id quod etiam tempore Lilii Gregorii Gyraldi, *de var. sep. ritu*, in Sabinis, & toto fere Latio, & supra Latium perseverabat.

Ego quoque, superioribus annis, cum Cymacli forte essem, turbam mulierum, vetulam quamdam defunctam prosequentium, vidi gemitibus obstrepentium, quarum vestigia sequendo, ad summum templum perventum est. (Templum sane Auctoris sui majestatem præ se ferens, tamquam a fundamentis exstructum jussu Eminentissimi & Reverendiss. D. Josephi Renati Imperialis S.R.E. Card. undequaque amplissimi, nec unquam satis laude celebrandi, tunc cum Ferrariensi Legatione tanta sui nominis celebritate fungeretur) Ibi deposito cadavere, silentioque lamentationibus imposito, sacra de more a Clericis persoluta sunt, quibus expletis, ecce pristinus ejulatus exorditur, vocibus etiam altioribus & reboantibus. Non deerant quæ laudes & præconia defunctæ vetulæ celebrarent, quæ genas & manus illius deoscularentur, quæ demum Scheleto illi blandirentur. Hæc ita quousque in sandapila cadaver exstitit, ac ex illa extraheretur; at postquam tumbæ traditum fuit, lapisque superimpositus, repente compositis & cohibitis lacrymis, alto silentio, ac si nunquam flere didicissent, quin immo læto & hilari vultu, gregatim e templo egressæ sunt. Hæc miratus, ad Amicum reversus, (erat hic clarissimus Dionysius Andreas Sancassanus, illius civitatis Archiater, mecum ad perantiquæ urbis illius rariora Monumenta invisenda stipatus) Quid ita, Amice? Funus deducitur, respondit, & more antiquo (ex hoc facile dignosces civitatis hujus senium) ploratrices feminæ conducuntur, quibus tantum deest Præfica planctuum princeps, & lacrymarum magistra: cæteroquin nihil ab antiquis distant, & jam lætabundæ domum Defunctæ revertuntur ad mortuariam placentam pro mercede vorandam.

Per alias civitates etiam, perque pagos vagatur mos iste, in Apulia, in Regno Neapolitano, in Umbria, ac Insubria, de quibus non ab re judico hic per extensum carmina Italica Andreæ Bergomentis, seu, ut verius loquar, Petri Nelli Senensis proferre, lepida quidem, sed satyrico sale conspersa, ut in ejus tertia satyra l. 1. p. 31. inscripta *Risa della Morte*:

Ma si ride, che 'l pianto oggi si vende
A contanti, e con l'aco, e con la rocca
La feminuccia a pianger morti apprende.
Calabria, e Puglia ha questa usanza sciocca
Di tor le Donne a vettura, a contanti,
Che piangano del mal, che non le tocca.
E nello Riegno solo, ove son tanti
Altri costumi senza sal, ma ancora
Voi Lombardi tallor comprafte i pianti.
Sendo io costì in passaggio, e sendo allora
Morto un de' vostri grandi, mi voleste
Mostrar fra voi, come un morto s'honora.
Vidi trentatrè Donne in bruna veste
Pur tolta a nolo, che a mirarle in viso
Havrian potuto spaventar la Peste.
Intorno al corpo faceano improvviso
L'armonia de Bastardi in Processione,
Ond' io fra 'l pianto non contenni il riso.
Voi spianaste l'usanza, e la cagione,
Che l'indusse, e diceste: questi honori
Si fanno a gente di gran conditione.
E che il Morto già fu de' Senatori,
Huomo ricco, huomo saggio, huomo compito,
Con altre circostanze dentro, e fuori.
Hor mentre il figlio al Scrinnio era impedito
Quelle Gazze pagate feano un verso
D'aguzzare a Caronte l'appetito.
Credete, che per lungo, e per traverso
Morte mostrasse i denti a bocca aperta
Udendo 'l compro pianto e tutto perso?
E rider di nascoso, e stare in berta
Chi sa spender sì ben quel male acquisto,
Di cui l'Alma del Padre era riferta.
E che più? in testamento era provisto,
Che tal sia 'l pianto, che d'intorno s'oda,
Come se 'l pianto lo mandasse a Christo.

Ex quo etiam eruitur, quandoquidem lacrymas, & Præficæ planctum, supremis tabulis cautum fuisse, quemadmodum Epicurus, cujus ambitionem belle Tullius exagitat l. 11. *de Finib.*

An vero apud Christi fideles tolerandus sit mos iste totam Ethnicam barbariem redolens, quis est qui audeat affirmare? Ipsemet Plato a Christiana pietate tam disjunctus in suis de Republica Legibus hoc vetuit *de Leg.* l. 12. *Lacrymis mortuos decorare, aut non, turpe Legumlatori cogere est: plangere vero, & extra domum vociferari prohibendum est. Cadaver etiam manifeste per vias urbis frequentiores efferre, & palam ejulare, aut ante diem extra urbem se afflictare non liceat.* Pluries etiam per Christianos Patres vetitum est, sed non sublatum, parentare hoc modo mortuis. D. Basilius Seleuciensis hanc muliebrem insaniam perstringit apertis verbis, nec a ratione dissonum videtur. Perlegantur, quæso, quotquot doctissimus Antonius Augustinus Archiep. Tarraconens. collegit in ejus Epitome veteris Juris Pontificii, ad caput inscriptum *de lugendis mortuis moderate*, Tom. 2. *de Reb.* l. 26. tit. 2. p. 319. quæ ut in promtu omnibus sint, cum optime ad rem nostram faciant, hic prorsus transcribere non renuo: „Quod „de fratris vestri transitu vos contristari audivi„mus, non modico conpulsi sumus mœrore. „Unde omnipotentem Deum rogamus, ut suæ „vos gratiæ adspiratione consoletur, vosque „& malignis spiritibus, & a perversis homini„bus, celesti protectione custodiat. (C. 1. Pon„tia. Epist. in med.) Habent forsitan illi justam „longi doloris excusationem, qui vitam alteram „nesciunt, qui de hoc seculo ad melius esse tran„situm non confidunt. Nos autem, qui novi„mus, qui credimus, & docemus, contristari „nimium de obeuntibus non debemus, ne quod „apud alios pietatis tenet speciem, hoc nobis ma„gis in culpa sit. Nam diffidentiæ quodammodo „genus est, contra quod quisque Prædicator que„ritur justitiam amans, dicente Apostolo: *Nolu„mus autem vos ignorare de dormientibus, ut non „contristemini sicut & cæteri qui spem non habent.* „Hac itaque ratione perspecta, studendum nobis „est, ne de mortuis affligamur. (C. 2. 13. q. 2. c. 27. „Anastas. epist. 2. Greg. l. 7. in d. 2. ep. 3. Aregio „Episcop. de Gallis, Burchard. l. 19. c. 129. Ivo „par. 15. c. 139. decret. Anselm. l. 7. c. 171.)

„Quia ea infirmitatis natura est, ut non possi„mus de obeuntibus non dolere, fraternitatis ve„stræ doctrina tribulatis sit solamen: mansura il„lis bona, quæ promittuntur, insinuet, ut spe „certissima roborati, in comparatione futuri mu„neris discant de amissione temporalium non do-

„lere. (C. 3. Greg. dominico Carthagin. Episc. „l. 8. regist. Epist. 41.)

„Prohibet nos Apostolus lugere defunctos dicens: „*de dormientibus autem nolo vos contristari sicut & „cæteri qui spem non habent*. Et Dominus noster „flevit Lazarum mortuum, sed ad vitæ hujus plo- „ravit ærumnas resuscitandum. Si enim potest hoc „Episcopus omnes Christianos prohibere, agere „non moretur. A Religiosis tamen omnino aliter „fieri non debere censemus. (C. 4. 13. q. 2. c. 28. Qui „divina, 1. Thes. 4. Jo. 11. Tolet. 3. c. 22.) *Alia apud „Pintian*. Præl. Isag. *P. 1. digr. 3. sect.* 9.

A

Sed nostris temporibus per plures Episcopos id etiam vetitum lego. Pro omnibus mihi se offerunt Synodales Constitutiones pro nostra Ferrariensi Diœcesi promulgatæ a Sac. Mem. Laurentio Card. Magalotto Episc. Ferrariensi Anno 1637. efficacissimis verbis, dignissimis, ut hic etiam legantur: *C. de funerib. p.* 88. *Et primum decernimus*, (verba sunt Sanctionis) *ut Parochi nostri curent amicos & junctos Defuncti a deformibus lamentis & indecoris ploratibus avertere: quamvis enim dolorem in iis significatum minime reprehendamus, cum sacra edoceat Scriptura* Eccl. 22. *a* 12. Super mortuum plora; deficit enim lux ejus: *& rursus* 38. *b.* 16. Fili, in mortuum produc lacrymas, & quasi dira passus incipe plorare: *tamen absurdos fletus & femineos ejulatus Christiano indignos judicamus, & ad Ethnicorum, qui spem non habent, mores potius pertinere; quorum indecens usus lugendi mortuos ita invaluerat, ut ne dum per urbes vagantes pergerent, sed etiam Histriones & Præficas ejulantes conducerent, quæ simulatis lacrymis mortuos deplorarent. Talis ergo mos non est a fidelibus expetendus, qui se hospites super terram esse profitentur; apud quos mors non est vivendi finis, sed sempiternæ vitæ principium; non nascentis pœna, sed renascentis gloria. Sub eadem ratione ineptas aut mendaces laudationes damnamus*.

B

C

Quod & sapienter redintegravit, & in mentem revocavit Eminentissimus & Reverendissimus D. Thaddæus Aloysius Cardinalis de Verme, ejusdem Ecclesiæ Antistes, in ampla & vere Pastorali Synodo habita Anno nuper elapso 1711. Ferrariæ, morem hunc detestabilem reprobans in quibusdam pagis transpadanis suæ Diœcesis: *Quid enim*, inquit cum D. Ambrosio, *epulæ cum funere? C. de funerib. p.* 117.

D

CAP. XIV.

E

De Præficis *moralia. Æsopi Apologus explicatur, & Adagia nonnulla. In cœna laudabantur Mortui.*

CUM Mortuos lugere alicujus religionis speciei expers non sit, immo præcipue apud Veteres inter actus religiosæ pietatis reputaretur, moralem significationem abscondisse fas est. Apologi & Adagia in subjecta materia non desunt, e quibus tamquam e fonte moralia documenta erui possunt. Fabulam primum, quæ admonendi gratia comperta est, afferamus, & hanc Æsopi Phrygii *fab.* 122. *Dives duas habens filias, altera mortua, Præficas conduxit. Quum vero altera filia dixisset: Ut nos miseræ! ipsæ, ad quas pertinet luctus, lamentari nescimus: hæ vero non necessariæ sic vehe-*

F

menter plangunt. Mater ait: ne mirare, filia, si hæ ita lamentantur, nam nummorum gratia id agunt.

A

Affabulatio hujus Apologi est: nonnullos homines pecuniæ amore non vereri ex alienis calamitatibus quæstum facere. Hinc Adagium illud ortum habuit, *Præficarum more*: a Præficis iocus sumitur in eos qui simulant amorem, aut dolorem cum lucri causa faciant quidquid faciunt. Convenit & in illos, qui præ invidia non sustinent laudare nisi vita defunctos. Nævius apud Festum quamdam mulierem irridens satis superque Defunctum laudantem, inquit, verbo *Præfica*,

B

Hæc quidem me hercle opinamur Præfica est,
Quæ sic mortuum collaudat.

Id familiare potissimum est uxoribus, ut maritum defunctum in alterius invidiam sine fine prædicent. Quadrabit (monente eodem Manutio) etiam in illos, qui cum ipsi nihil habeant quo laudem promereantur, laudandis aliis affectant videri aliquid. Hinc est apud Plautum in *Truc.* Stratophanem militem optasse potius laudari a Cive quam a Præfica,

C

Sine virtute argutum Civem mihi habeam pro
Præfica,
Quæ alios collaudat, & sese vero non potest.

Quare nec laudandum in cœna quidem hominem, nobis suppetit Adagium illud, quod in hominem vehementer illaudatum dicebatur. Antiquis mos erat, præsertim Græcis, in Cœnis funeralibus, Encomiis, Epicediis, & Epitaphiis laudare vita defunctum, etiamsi parum meruisset in vita. Siquidem, ut ait Ovidius l. 1. * *de Ponto*,

D

Pascitur in vivis livor, post fata quiescit:
Tunc suus ex merito quemque tuetur honos.

Unde fit, subdit idem Paulus, ut vivos nonnunquam merita laude fraudemus, mortuis etiam immeritam tribuamus.

Adulatorum tandem speciem haberi in Præficis monemur a sæpius hic enunciato loco Horatii, qui a veris amicis distingui nequeunt, & moventur extrinsecus, non animo, tamquam adulterini Nummi, qui splendorem tantum auri imitantur, intrinsecus vero nihil.

E

ATQUE hæc sunt quæ de *Præficis* ad illustrationem Urnæ Sepulcralis *Fl. Quartillæ* dicenda arbitrati sumus. Argumentum sane recens, nulloque quod sciam, adhuc pede tritum: quare si in aliquibus (quæ plura erunt) minus exspectationi datum est, ingenioli mei non minus quam rei angustiæ tribuatur. Satis erit iter alicui præmonstrasse ad amplissimum hujus argumenti tractatum elaborandum; nec deerunt qui ampliori animi tranquillitate, ac mentis robore vegetiori quam ego sim, Opus fortasse aggrediantur, ac errata mea expungant, corripiantque: quibus omnibus tantum abest ut irascar, quin potius gratias quam plurimas referam. Ego illis hoc unum tantum objiciam Boethii *de Cons.* l. 2. me tr. 11.

F

Quisquis profunda mente vestigat verum,
Cupitque nullis ille deviis falli,
In se revolvat intimi lucem visus.

* Rescr. l. 1. *Amor.* eleg. 15. ℣. 39.

FINIS.

JOSEPHI LANZONI,

MED. FERRARIENSIS, &c.

DE

LUCTU MORTUALI VETERUM ADVERSARIA.

AD ILLUSTRISS. ET ERUDITISS. VIRUM DOMINUM

LAURENTIUM PATAROLUM VENETUM.

Uandoquidem, referente Seneca, in funere lacrymas naturalis necessitas exprimit, & spiritus ictu doloris impulsus, quemadmodum totum quatit corpus, ita oculos, quibus adjacentem humorem perpremit & expellit, sic lacrymæ, ait D. Basilius, naturalem carnis infirmitatem ostendunt, quæ homini contingunt, quando incurva, sunt verba citati Patris, cerebri vaporationibus ex tristitia sumtis, referta per oculorum exitus, veluti per fistulas quasdam humidi gravedinem ac copiam præparat, unde & sonitus quidam, & revolutiones, & vertigines in auditione rerum tristium inexspectata, atque improvisa funduntur; ita ut deflens juste possit cum D. Gregor. Nazianzeno exclamare,

Heu lacrymis madeo, pectusque dolore tumescit!

Dura, sed naturalis, fletus necessitas, quæ nascentes homines excipit, morientes circumdat, & usque ad intima sepulcri penetralia denatum insequitur, unde suavis Marini Musa cecinit,

Umano officio. è veramente il pianto,
E più proprio dell' huom forse, che 'l riso,
Poichè a pena vestito il fragil manto,
In aprir gli occhi al Sol, ne bagna il viso.

Immo lacrymas, quæ, S. Cypriano teste, sunt legati doloris, dolores ipsos minuere, ac humanas ærumnas levare docuerunt Poetæ, sic Ovidius *Trist.* lib.4.

—— est quædam flere voluptas,
Expletur lacrymis, egeriturque dolor.

Seneca in *Troade*,

Fletus ærumnas levat.

Et Euripides,

Est etiam in malis aliquid voluptatis,
Hominibus nempe luctus & lacrymæ,
Hæc enim levant animi dolores, &c.

Unde B. Petrus Damianus *de Perf. Monach.* de lacrymis scribendo, exclamavit, *hæc sunt, quæ de mœrore pariunt gaudium.* Plura apud nostrum doctiss. a Fabra *de Animæ affect.*

Quamobrem liceat mihi, horis succisivis, animi
A relaxandi gratia, de luctu, & præsertim funereo nonnulla excerpta a Græcis, & Latinis Scriptorum Monumentis, ex meis Adversariis colligere, ut constet non tantum inter pios ac misericordes Christi fideles tam antiquos quam recentes, verum etiam inter Gentiles & Barbaros, luctum funeralem semper in usu fuisse. Et quidem commendandus hic usus; sic enim in *epist. ad Pammachium* D. Paulinus ait, *bonæ lacrymæ pietatis, quas Joseph justus impendit patri*, &c. sic habemus Scriptis sacris per obitum Aaronis flevisse Hebræos, mortua Sara Abraamum, Davidem pro morte Jonatæ, omnes Judæos ob necem Josiæ, unde in *Ecclesiastico* habemus: *Fili, in mortuum produc*
B *lacrymas, & super mortuum plora*, ita Christus Dominus super Lazaro mortuo Lacrymavit, & in primis Religionis nostræ rudimentis Protomartyre Stephano occiso, fertur Christi fideles magnum planctum fecisse super eum: & D. Gregor. Nazianzenus in *Epist.* ait: *Usus, & consuetudo hoc obtinuit, ut ob sanctorum virorum ex hac vita discessum mœrore afficiamur.* A sacris autem Auctoritatibus ad profanas transeamus, unde Achilles apud Homerum ait,

Adstantes Patrocli lacrymas in funus amici
Fundite, defunctis tales debentur honores.

C Romani luxerunt super mortuum Numam, Junium Brutum primum Consulem, Valerium Publicolam, Agrippam, Coriolanum, Augustum, Liviam, Drusum, & alios, ut testantur Dion, Suetonius, Dionysius Halicarnass. & Livius: quare Ovidius in *Metam.* cecinit,

Surge, da lacrymas, lugubriaque indue, nec me
Indeploratum sub inania tartara mitte.

Sit igitur sermo de Luctu Mortuali in præsenti Dissertatiuncula, festinanter & rudi quidem calamo exarata. Luctus ergo generaliter sumtus juxta
D Rob. Stephanum est dolor, qui exterius proditur vultu ipso atque adspectu. Sæpe autem luctus est ipse habitus, atque vestis: Cicero autem ait luctum esse ægritudinem ex ejus, qui carus fuerit, interitu acerbo, de quo præcise nunc agimus, Ubi igitur ægrotus in agone versabatur, atque animam exhalaret, proximi sanguine, cognationisque vinculo juncti, & potissimum fœminæ, ut matres, sorores, uxores, filiæ, exalantis spiri-
E tum osculo excipiebant, quod summæ charitatis erat documentum, & non tantum Judæi & Romani, suadente Kempio *de Oscul.* Differt.20. sed & alii etiam homines, quilibet hunc tenuerunt usum, ne scilicet morientes hoc supremo amo-

ris officio privarentur; ita apud Euripidem, Antigone morientem patrem sic compellat,

O amantissime, quin os tuum applicabo ori.

Et Manilius lib. 5. *Astronomici* cecinit,

Per noctesque patres cupiant extrema suorum
Oscula, & in proprias animam transferre medullas.

Hinc Tibullus *eleg.1. lib.1.*

Flebis & arsuro positum me, Delia, lecto,
Tristibus & lacrymis oscula mixta dabis.

Sic etiam eadem natura duce antiquitus Hebræi, morientes osculati in Sacris leguntur paginis; unde in *Genes.* cap.50. Jacobus Patriarcha in osculis Josephi vivere desiit: & eloquentiss. ille Judæus Philo, de Jacobo filium plorante, sic ait, *ante mortem impressissem morienti extrema oscula*, &c. Necnon D. Jo. Chrysostomus *homil. de Patient.* habet, *os deosculantur ultimo parentum osculo.* Post osculum autem, decedentis oculos & ora claudebant: & istius usus memoriam video in Græcis & Latinis Scriptoribus, sic Homerus fingit Agamemnonem quærentem hoc officium ab uxore Clitæmnestra; & Ovidius inter alia apud conjugem lamentatus,

—— —— *nec cum clamore supremo*
Labentes oculos condet amica manus.

Apud Christianos etiam oculi morientibus clauduntur, non tamen ita communiter a propinquis, sed aliis lecto & letho adstantibus.

In communi ergo funere proximiores, ut antea dixi, morientis cubili assidebant, & cum jam deficere videretur & denasci, ut ait Varro *de Ling. Lat.* ignemque amitteret & frigesceret, quo ultima illius verba attentiores exciperent, nam divino aliquo instinctu, inflatuque incitatus morientium animus credebatur ab Antiquis, ut ait Gutherius *c. 12.* qui urgentibus fatis integrior haberet futurorum etiam quandam prædictionem; hinc Suetonius in *Augusto*, quem in osculis Liviæ & in hac voce defecisse tradit, *Livia, nostri conjugii memor, vive ac vale.* Post hæc per intervalla conclamabant, & nomine ter vocato, jubebant æternum valere: sic Virgilius,

—— —— *salve, mi maxime Palla,*
Æternumque vale.

Et Lucanus lib. 2. *Pharsal.*

—— —— *sic funere primo*
Attonitæ tacuere domus, cum corpora nondum
Conclamata jacent, nec mater crine soluto
Exigit ad sævos famulorum brachia planctus.

Hinc propinquiores & magis affines calida aqua abluebant cadaver, & pretiosis unguentis ungebant, ut ego innui in meo *de Balsamatione* Tractatu; inde candido amictu induebant, diebus septem servabant ara constituta, ubi odores incendebantur. Conclamatos indui a Pollinctoribus & Libitinariis ait Laurentius in *Polymath.* lib.3. Vestes autem erant ex lino & lana: Romanis hæc vestis erat toga, Magistratibus prætexta, Censoribus purpura, Imperatoribus paludamentum, Græcis vero pallium. Demum corpus exanimatum coronis & floribus ornabant, & in vestibulo ædium ad januam collocabant, ut pedes haberet extentos ad viam, quod & hodie a nostris fit; mortui

A autem coronati efferebantur; dum hæc igitur peragebantur, undique clamores, ululatus, undique fletus & luctus,

Et domus interior gemitu miseroque tumultu
Miscetur, gemitusque cavæ plangoribus ædes
Femineis ululant, ferit aurea sidera clamor,
Tum pavidæ tectis matres ingentibus errant,
Amplexæque tenent postes, atque oscula figunt.

Ita Virgilius. Duplex igitur luctus reperitur apud Auctores, unus scilicet particularis, alter publicus; primus a familia & amicis Defuncti perage-
B batur; alter, cum civitas tota illustrem mortuum publico luctu honoraret, celebrabatur: de quibus luctibus singillatim aliquid ex antiquis Græcis ac Romanis Scriptoribus delibandum. Particularis fletus, & tristitia de mortuis, qui diliguntur, est quodammodo naturalis, ut inquit Augustinus; hinc Spartanus quidam filium deflens increpanti respondit: *Quid facerem? non enim ego, sed natura mea mihi luctum excussit.* M. Antoninus Pius, cum Marcus Philosophus mortuum educatorem suum fleret, revocareturque ab aulicis Ministris ab ostentatione pietatis, dixisse scribitur, *Permitte illi, ut homo sit, neque enim Philosophia, vel Imperium*
C *tollit affectus.* Hinc quoque lugere mortuos, magistra Natura consuetudo tenet omnium gentium, præter nescio quas, quæ, scribente Quenstedt, puerperia lugent, natosque deflent, ac funera contra velut sacra festo cantu lusuque celebrant. Lugentium igitur scena, & ostentatio doloris ea fuit, ut in luctu familia omnis intus clausa, scissis vestibus, promissa barba, intonsa coma, Matronæ crinibus solutis & antependulis humi prostratæ jacerent, oppresso igne, lucernis exstinctis, quoniam, ut ait Servius, lugentibus inimica lux; insuper lacerabant genas, percutiebant ca-
D put & pectus, quibus se gratum mortuis facere, putavisse Antiquos ait Casalius *de Ritib. Roman.* cap. 26.

Hebræi itaque, Græci, Persæ, Lacedæmones Ægyptii, Romani, aliæque Gentes etiam barbaræ supra suos mortuos lugebant; hinc Homerus in *Odyssea* cecinit,

Namque hæc sola manent miseris solatia mortis,
Et tondere comam, & lacrymis respergere vultus.

Non tantum enim, ut supra dixi, lugebant, verum genas lacerabant, ornamentis depositis, & ve-
E stibus mutatis, ad ostentationem intensi doloris, ut notat illustriss. ac eruditiss. D. Co. Camil. Silvestri in suis *Notis ad Juvenal.* unde Servius *in 3. Æneid. Varro dicit mulieres in luctu ideo solitas ora lacerare, ut sanguine ostenso inferis satisfaciant.*

Verum quia istæ lamentationes, gemitus, &c. in domesticis, amicisque utpote dolore percitis confuse & absque ordine, nec sine tumultu fiebant, ut notatur in Evangelio *Matthæi* c. 9. super quem locum ita Cornel. a Lapide, *amicis & vicinis luctum & lacrimas ciebant conducti ob mortem Defuncti.* Opus igitur fuit istis lamentationibus ordinem dare, sicque Præficæ introductæ fuere, mu-
F lieres scilicet quædam, quæ pretio conductæ dabant ceteris plangendi modum. Terentius Varro & Rosinus ajunt, Præficam dici mulierem a luctu quæ ante domum mortui laudes ejus caneret, unde Nævius,

Hæc quidem hercle, opinor, Præfica est,
Nam mortuos collaudat.

Claudius scribit, eam, quæ pæficeretur ancillis, quemadmodum lamentarentur, Præficam esse di-
ctam

ctam; Sextus Pompejus, Præficas esse illas docuit, ad lamentandum conductas, quæ dant cæteris modum plangendi, quasi in hoc ipsum præfectæ, & Nonius Marcellus, Præficæ, inquit, dicebantur, quæ adhiberi solent funeri mercede conductæ, ut & flerent, & fortia facta laudarent; hinc Statius,

Ut Pharios aliæ ficta pietate dolores
Mygdoniosque colunt, & non sua funera plorant.

Notandum autem Præficas illas præfuisse planctui, sed non dolori, externe enim dolentes apparebant, internæ vero læto corde & alacri animo mercedem ac præmium avide exspectantes, non dissimiles viduis aliquibus, quæ super maritos mortuos oculis deflent, corde vero lætantur; si enim de corde procederent illæ lacrymæ, non tam facile illico solverentur in risum, ut innuit in *Serm.* 4. D. Bernardus; *Istæ non lugent, sed verius elugent*; lugere enim proprie, est lacrymas ab oculis effundere; elugere autem, grammatice sumtum, est finem lacrymis imponere. Sed ad Præficas redeamus, quæ planctui, ut supra dixi, præerant, non dolori, lacrymæ enim earum erant venales & fictæ, quemadmodum illæ apud Juvenalem,

—— vel ficta pellice plorat
Uberibus semper lacrymis, semperque paratis
In statione sua, &c.

Putat enim ipse Satyricus Poeta nullas lacrymas esse veras, nullumque dolorem legitimum, nisi qui provenit ab amissione nummorum, unde postea cecinit in *Satyr.* 13.

Et majore domus gemitu, majore tumultu
Planguntur nummi, quam funera, nemo dolorem
Fingit in hoc casu, vestem diducere summam
Contentus; vexare oculos, humore coacto;
Ploratur lacrymis amissa pecunia veris.

Præerant pariter luctui, non funeri, funerum enim tota pompa ad Designatores, Pollinctores, Vespillones, & Libitinarios spectabat; cum autem in luctu Præficæ ejularent, id est, in altum sublata voce plorarent, tunc *Lessum* fecisse existimabantur: Lessum enim apud Ciceronem interpretatur, quod sit quasi lugubris ejulatio. Dum vero lugebant ex antiquo more Hebræorum, Græcorum, ac Romanorum, caput pulvere inspergebant, vel in eo sedebant, ut monet Mar. de Roa; sic Virgilius in *Æneid.*

Canitiem multo deformant pulvere.

Et Catullus,

Canitiem terra atque infuso pulvere fœdant.

Et apud Homerum Achilles audita morte Patrocli caput cinere spargit,

—— —— tum pronus adustum
Corripiens manibus cinerem, nigramque favillam
Inspergit capiti, & faciem fœdavit honestam.

Eadem, quod ad pulverem & procubitum in terram attinet, Regius Propheta, nunciata morte Absalonis, fecisse narratur. Nonnunquam Mimos in funere vocabant, Alexandro teste, qui personas effingerent, ac facta dictaque repræsentarent, qui apio coronati, Defuncti laudes carmine recensebant, ut notavit in *Amint. defens.* illustriss. D. Just. Fontaninus omni eruditionum genere instructus.

Pretium autem, seu merces Præficarum qualis esset adhuc certo non liquet; puto tamen, pretium juxta diversas mortuorum conditiones diversum pariter fuisse, siquidem pauperes modico Præficarum luctu utentes, modica mercede sint usi; divites vero, quibus magna patrimonia, lacrymas magno pretio emisse dicendum est. Rationem postea, cur potius vocarentur mulieres ad lugendum quam viri, assignat Cornel. a Lapide sup. *Jerem. cap.* 9. per hoc quod mulieres in fletum & in omnes pathos faciles sint, sicque nudatis pectoribus, sparsis crinibus, voce modulata omnes ad planctum concitabant; & non tantum lacrymas pretio conductæ ex arte effundebant Præficæ, verum Nænias canebant, quæ teste clariss. ac eruditiss. viro D. Laurentio Patarolo in *Not. ad vet. Panegyr.* erant lugubria carmina, quæ ad Defuncti cadaver canebantur ad tibiam. De quibus legendus est illustriss. Crescimbenius Arcad. Custos vol. 1. *Com. Ital. Poesis.* Non tantum vero in funeribus lacrymabant, & cadavera cum luctu & gemitu comitabantur, verum etiam, cum mortuorum corporibus in sepulcris ipsis lacrymas in quibusdam vasis ad hoc munus paratis condebant, quæ hodie vel casu, vel determinate eruta in Museis asservantur, ut quæ olim fuerant antiquæ superstitionis instrumenta, hodie sint curiositatis solatia, & hoc ex antiquis Inscriptionibus sepulcrorum confirmatur, & præsertim ex his verbis, *una cum lacrymis posuit.* Non igitur strophiolis ad tergendas a lacrymis genas utebantur, & non tantum in sepulcris lacrymas asservabant, sed statis temporibus ad tumulum flentes redibant, & flores super spargebant, atque lacrymis externe monumenta ipsa rigabant, unde Torquatus Tassus magnum ille Musarum Decus in *Hierosf. lib.* cecinit Cant. 12.

Alfin sgorgando un lagrimoso rivo
In un languido ohimè proruppe, e disse:
O Sasso amato, & onorato tanto,
Che dentro hai le mie fiamme, e fuori il pianto.

Persarum in luctu mortuorum mos erat capillum detondere, lugubrique veste conjuges ac liberos induere, si Bellonio credamus; Alexandriæ obolis conducebantur, qui mortuos flebant; Brachmanes Indorum Sapientes diem fati occupare erant soliti, vivosque cremari se jubebant, immo & coronati more ac lege Indorum hymnos ac laudes Deorum concinebant; mortuorum ejulatio, quæ Romanis olim erat communis, nunc in Græcia, teste citato Bellonio, & in Regionibus, quæ Græcorum Ecclesiæ parent, servatur, ut in Bulgaris, Servis, Dalmatis, Epirotis, &c. Tempus autem, quo particularis luctus mortualis perdurabat, ex Origene super *Job* erat septem dierum & septem noctium, at per eruditiss. nostrum Lil. Gregor. Gyraldum videtur esse multiplex; scripsit enim Plutarchus, Numam Pompilium apud Romanos pro ætatibus temporibusque Defuncti lugendi modum statuisse; puerum non lugeri trimo minorem, neque enim natu grandiorem, neque etiam plus mense qui vixisset, usque ad annos x. Mulieribus quidem viduis menses decem, hoc est, per annum lugere maritum fas fuit, tantus enim a Romulo annus institutus fuerat, unde in *Fastis* Ovidius canit,

Per totidem menses a funere conjugis uxor
Sustinet in vidua tristia signa domo.

Idem Plutarchus a Numa institutum ait, ut quæ ante decem menses a mariti morte mulier nuberet,

prægnantem vaccam immolaret; leguntur & in Codice Justiniani adhuc illa verba; *si aliqua ex feminis, perdito marito, intra anni spatium alteri festinarit nubere, probro notetur*. Scribit Seneca: *Annum feminis ad lugendum Majores constituisse, non ut tandiu lugerent, sed ne diutius; viris nullum legitimum tempus fuisse, quia nullum honestum*. Hæc ille. Aliquos tamen in Republ. viros excellentes annuo Matronarum luctu ornatos legimus in Historiis, ut Junium Brutum, & Valerium Publicolam. Idem ex usu nostris mulieribus in mariti funere permittitur: sed mali adeo mores ætatem nostram invasere, ut quæ quintum decimum diem vel vigesimum non exspectaverint ad secundas nuptias ego ipse viderim; sed mores hos longe funere pejores Satyricis perstringendos mittamus. At enim ut honestum, humanumque putamus mortuos lugere, ita Stoicos quosdam inhumanos non satis probamus, qui maximum flendi jus in diem unum dumtaxat statuunt, idque Poetæ Græci testimonio, nempe Apollonii Rhodii in *Argonaut.* comprobatum voluit, qui Niobem infelicem illam matrem post tot filiorum necem, de cibo cogitasse inducit, cui & ego alios possem addere Poetas Græcos & Latinos, qui eam nimio lacrymarum fletu in saxum diriguisse cecinerunt, perpetuis quasi lacrymarum guttis manans; sed nos hæc fabulosa mittamus.

Nunc de annuo luctu verba facere oportet, cum sit de luctu domestico ac particulari; sic uxori ob maritum annuus erat indictus luctus, ut testatur Nicol. Cragius *de Rep. Laced.* idemque Romanis in usu erat, immo Caligula indixit, ne viduæ intra annum fletus ad spectacula venirent, ita luctu inhibente; sic Prætoris edicto infamia notatur, teste Gutherio *lib. 3.* quæ intra legitimum tempus nupserit, id est, ante exactos luctus menses decem; at viri uxores mortuas lugere non compellabantur, ut habet cit. Guther. sponsi enim nullus est luctus; ego vero puto sic debere legi, *uxores viri elugere non compelluntur*; nullum siquidem legitimum tempus viris fuerat constitutum. Color cæruleus vestium in funere filior. famil. adhiberi solebat; purpuratos tamen legimus Severi Imper. filios urnam cum patriis reliquiis gestantes, quos Populus universus laureatus excepit, teste Herodiano *lib.* 4. quia forte infausti ominis fuisset in lugubri veste imperium auspicari. Alba denique vestis in luctu ab ipsius Severi temporibus fuit observata, ut ait Lipsius *ad Tacit. lib. 2. Annal.* Luctus porro apud Lacedæmones XI. dierum erat, de quo plura apud Cragium. Luctus autem iste privatus cessabat propter nativitatem filiorum, propter sponsalia celebrata, vel suadente Porcachio, si aliquis domesticus jam captivus in libertatem domum rediret. Publici luctus memini supra; sic apud Persas in publico luctu ob mortem Regis justitium per dies quinque indicebatur, quo tempore leges silebant, notante Brissonio lib. 1. *de Pers.* Luctus publicus stante Repub. Rom. nullus indictus, ne in publica quidem calamitate; ingentem tamen illum fuisse scribit Livius *lib.* 9. sed sponte susceptum, & sine publica auctoritate; tunc tabernæ circa forum clausæ, lati clavi, aurei annuli positi. Justitium mœstitiæ speciem præferebat & luctus; licet tamen privati in luctu vestimenta mutarent, attamen Senatus nusquam, unde Tullius in *Orat.* ait: *Nostra memoria Senatus ne in suis quidem periculis mutare vestem solebat*. Conjecto in carcerem Manlio constat magnam partem plebis vestem mutavisse, & multos capillos & barbam promisisse; licet autem Cicero dixerit in luctu Senatum vestem non mutavisse, attamen ego apud Florum & Dionem invenio Consules senatoriam vestem deposuisse. Notandum autem publico decreto luctum indictum fuisse primo in funere Augusti; pariter, crescente adulatione Senatus, mortua Livia luctum annum mulieribus edixit; quod tandem eo crevit, ut mortuo Druso justitium longius Tiberius inhibuerit; ita Suetonius. In publico itaque luctu Senatores Equestri habitu, Magistratus Senatorio, positis Prætextis considebant; illi solito quisque loco, Consules inferius, alter in prætoriis, alter in subselliis Tribunorum Plebis; plura de hac re Jacob. Gutherius videatur in lib. 3. *de Jur. Manium*, & Hendreik *de Carthag. Repub.* Luctus autem publicus terminabatur multipliciter, primo quando tributum solvebatur, inde cum sacrificiis purgabatur civitas, quod post quinque annos accidebat, ut docet Porcachius in *Funer. Antiquor.* & tunc describebantur omnes populi, qui in urbe erant; inde si votum publicum celebraretur, quod sæpe accidebat propter vota, quæ a Ducibus militum fiebant, tandemque luctus publicus terminabatur propter Cereris sacrificia, quæ Livio teste, luctum publicum ob cladem Cannensem pauco 30. dierum tempore terminare fecerunt. Fragmentum marmoreum luctus publici visitur Romæ tale, prout refert Gutherius in lib. 3. *de Jur. Man.*

CONSILIS. PVBLICIS. CON.....
ANNVM. EXPLETVRVS....
MORTEM. EIVS. IVSTITIO. PER. CON...
OMNES. LVXERVNT. CENSV....
INSIGNIBVS. DECORATA. CV.....

Tibia tandem inter luctum mortualem locum habuit, teste Macrobio; unde Ovidius cecinit,

Cantabat mœstis tibia funeribus.

Et apud Petronium ad Tibicines mitti dicuntur illi, qui desperata valetudine neci sunt proximi. Adhibebantur autem Tibiæ in funeribus, si Bartholino credamus, ut hominum mortuos lugentium, animi languentes, ejusmodi sono excitati, minus sentirent dolorem, ita Sext. Empiricus ait, *lugentibus canunt tibiæ, quæ iis luctum levant.* Ast ne longius in istis mortualibus immoremur, hæc usque adhuc dicta circa Luctum funebrem sufficiant; esto igitur

F I N I S.

LAUR. I. MOLIN

DE

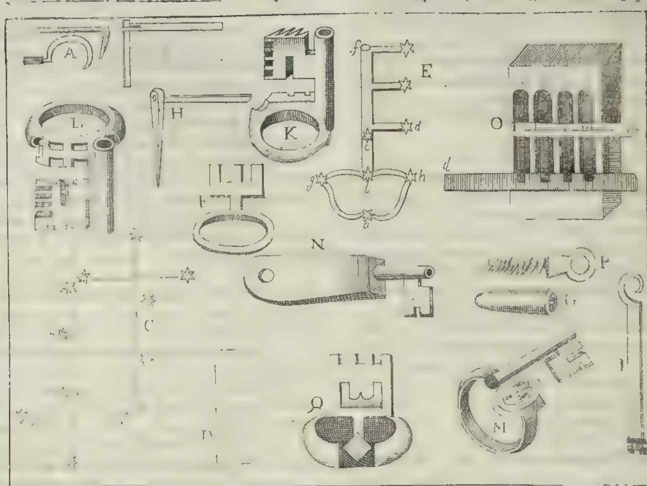
CLAVIBUS VETERUM

DISSERTATIO:

LECT. CAND.

Uum non ita pridem ſtudiorum ulterius continuandorum de ratione conſulenti mihi, in Scripto quodam publice edendo vires ut tentarem, Viri cujuſdam gravioris ſuaderet auctoritas, cujus conſiliis, ut ut viribus oneri ferendo imparibus ipſe diffiderem, locum tamen denegare, mihi religio fuit; quippe cui ita ſum obſtrictus, ut parentis optimi benignitatem in me prope omnibus numeris expleviſſe eum non falſo dixerim: tum plura inter argumenta ab eo mihi, ut ipſe deſiderabam, propoſita, paucorum dierum poſt deliberationem, ad hoc ipſum de Veterum Clavibus, *neſcio qua ejus præ ceteris, quam mihi fingebam, facilitate allectus, propendere cœpi. Verum manum operi admovens tandem in Labyrintbum, unde ipſe Theſeus, etiam ab Ariadna probe edoctus, ſeſe vix explicaturus videretur, incidebam. Tum primum enim deprebendebam Veterum clauſtra (ac proinde etiam claves) alia cum hiſce noſtris in nullo fere, alia vero in quibuſdam convenire; adeo tamen intricata eſſe omnia, ut ob tenebras ævi remotioris circuitus errorumque anfractus paſſim objiciant innumerabiles. Quod ſi itaque in hiſce, ut a me humani nihil alienum puto, me labi contigerit, æquos tamen & benignos id mihi vitio minime verſuros confido, quod ſperari non poſſit rem tam controverſam, eandemque tam abſtruſam, ut virorum longe maximorum non tantum exerceret, ſed & nonnunquam fugeret acumen, per me, qui Muſas vix dum de limine ſalutarim, ita ut omnibus ſeſe probet, ad liquidum deductam iri. Ibam tamen, quo poteram, ac quum ulterior per has tenebras denegaretur progreſſus, ſubſiſtebam. Tuarum igitur, B. L. velim exiſtimes eſſe partium, non adeo lynceis planeque rigidis & ſeveris, ſed benevolis potius hæcce ſubjicere oculis: quod quum facturos confidam omnes boni ſtudioſos, ſcrupulum mihi Momi livor neutiquam movere potis erit. Vale.*

LAUR. I. MOLIN
DE
CLAVIBUS VETERUM
DISSERTATIO.

CAPUT I.

Clavis sistens Ὀνοματολογίαν.

I.

Lavium brevem exhibiturus delineationem, vix operæ pretium facturus primum videbar, multa si verborum pompa vocis circa etymologiam occuparer: veritus, ne candido Lectori primo in limine diutius suspenso longum eodem crearetur tædium. Verum enimvero, partim, ne tam pertinax diu recepti moris æstimarer desertor, partim, ut suscepti argumenti in consideratione commodius memet explicarem, quum in etymo quoque notatu digna non raro lateant, perpauca tantum ad illam spectantia præmittere visum fuit. Ad *Clavis* autem vocabulum quod attinet, varie a variis illud deduci certum est. Quibusdam enim Latina arridet origo; aliis vero Græca longe majoris æstimatur. Neque etiam omnes, qui illam amplectuntur, eandem derivandi ingrediuntur viam; quippe quorum aliis tanquam genuinum ejus primitivum ducitur τὸ *Clam*, quod res claves intra serasque servatæ clam omnibus esse præsumantur, A vel nulli, nisi domino, apparere debeant. Verum remotius accersita isthæc mihi videtur origo, quam ut assensum invenire queat: est namque potius nominis quædam allusio, quam deductio. Habuit autem suos fautores Ambros. Calepinum & apud Perottum in *Cornu Copiæ* p. m. 73. alios. Aliis vero ἀπὸ τοῦ *claudo* derivatum censetur, quod clavis præcipuum sit munus *aperire & claudere*; ita Isidorus. Lambin. *ad Horat. Epit.* 1. 20. 3. Budæus *Lex Gr. Lat.* Sed neque hæc opinio sua caret difficultate, quod clavis munus non tam sit ut claudat, quam ut B aperiat: ideoque nihil obstat, quo minus ab aperiendo æque commode atque a claudendo adpellationem sortiri potuisset, quemadmodum apud Ebræos a rad. פתח est מפתח, id est, *clavis*, ab aperiendo. Neque aliter ac Janus Romanis dictus est *Patulcius*, quod portæ ejus temporibus bellicis ac turbulentis paterent, & *Clusius*, quasi Clausius, quod pacis temporibus portæ ejusdem fani clausæ haberentur; Ovid. *Fastor.* 1. v. 29. Plutarch. *de Fort. Rom.* Vereor etiam, ne hujus derivationis defensores ipsum petierint principium. Tantum enim abest, ut clavis τῷ C *claudo* originem debeat, ut potius hoc ab illo deductum suspicer: nihil equidem aliud denotare mihi videtur vox *claudo*, quam clavem do vel addo, scil. vel januæ, vel operculo cuicunque alii. Et hoc non tam, qua clavis est instrumentum, quo obducitur & reducitur vectis, quam uti pro ipsa sera, probos apud Auctores legitur: unde ab omni errore non sunt

immunes qui τὸ claudo proxime a voce aliqua Græca descendere arbitrantur, sive sit illa κλείδω, sive κλειδόω, sive κλείω, sive etiam κλᾴζω, quo Dores pro κληΐζω utuntur, Vossius *Etymolog*. Sicuti enim horum duo priora a τῷ κλεῖν pro κλεῖδα, & τῷ δόω pro δίδωμι composita sunt: ita & illud a τῷ *clavem* & τῷ *do* extrusis duabus in fine præcedentis litteris, quod vocum in compositionibus tam Latinis quam Græcis non est infrequens, descendisse in aprico est. Exempla subministrabit Vossius litterarum de permutatione passim.

II. Alii rursum, qui itidem Latio incunabula debere contenderunt, hisce non contenti, diversam ejus deducendi ingressi sunt viam, accommodatissimam judicantes originem esse ἀπὸ τοῦ *calare*, vid. Perottus in *Cornu Cop.* p. 220. At quoniam, quid hac voce potissimum significatum voluerint, in obscuro est, haud facile ejus derivationis patet ratio. Certe, si τὸ *calare* idem ipsis est ac vocare, a Græcorum καλεῖν, quod est apud Gellium *N. A.* 15. 27. dubium non est, quin a vero tramite longius abfuerint. Si autem, quod vero longe est similius, ad τὸ χαλᾷν respectum habuerunt, aliquam quidem mihi instituisse viam videntur, quippe, quod non semel ad claustra translatum invenitur, & *laxare* sive *aperire* Latinis redditur. Ita Euripidi usurpatum in *Hippolyt*. v. 808. χαλᾶτε τὰ κλῇθρα, quod vers. sequenti est ἐκλύσαθ' ἅρμους, & in *Med.* vers. 1314. χαλᾶτε κλῇδα, quod itidem vers. seq. ἐκλύεθ' ἅρμους, *solvite repagula*; hinc Luciani, χαλωμένου τοῦ κλείθρου per ἀνεῳγμένου interpretatus est Henr. Stephanus. Neque aliter Xenophon Παιδ. 7. p. m. 132. ὡς εἶδον τὰς πύλας χαλώσας, de qua re in præcedentibus: ὡς κραυγὴ καὶ κτύπος ἐγίγνετο, αἰσθόμενοι οἱ ἔνδον, κελεύσαντος τοῦ Βασιλέως σκέψασθαι, τί εἴη τὸ πρᾶγμα, ἐκθέουσί τινες ἀνοίξαντες τὰς πύλας: ad hunc modum Virgilius quoque *Æn.* 2. v. 225. *Laxat claustra Sinon;* quod & *relaxare* est Ovidio *Amor.* 1. 6. 17. Hinc derivationis hanc arbitror ipsis esse rationem, quod in laxandis foribus opera clavium requireretur. Sed aliquam, non rectam instituisse hosce viam dixi: illo enim stante, Orthographia stare nequit, quum τὸ χαλᾷν adspiratum sit, τὸ clavis vero & eorum calare levigatum, adeoque ipsa in derivatione non parum periret, quod tamen absque urgente necessitate vix factum reor. Quod si vero ad כלא Hebræorum sive כלא Chaldæorum, quod occludere utrisque redditur, & claudere, imo & inhibere, respexerint, idem de illo foret dicendum, ac de deductione a claudo dictum est.

III. Quandoquidem sententiarum jam allatarum plane nulla circa vocis *clavis* originem sese probare potuit illis, curatius qui adpellationis naturam cum reliquis eo pertinentibus contulerunt: Latio itaque relicto apud Græcos ejus incunabula investigare sunt aggressi, & profecto non sine successu. Primum enim accuratissimus vocum originumque indagator Fr. Guyetus ostendit novo quidem, & fortassis antea ignoto, probo tamen consilio, Linguam Latinam tantum non omnem a Græca derivandam, in qua etiam primitiva omnia, unde cætera deducerentur, vocabula monosyllaba esse contendit: cujus inventi in consortium quum neminem admitteret, ideoque adhuc in obscuro latet, teste Ant. Periandro ipsius in *Vita* ad Joh. Bœclerum, & *Comment. in Terentium* præmissa. Deinde illud ipsum tutius de hoc vocabulo asseritur, quod ipsa res, sive instrumentum ipsum, Græciæ potius quam Latio suam deferat originem, ut suo monstrabitur loco, unde a vero quam proxime abest, illius quoque denominationem a Latinis inde mutuatam esse. Accedit denique & illud, quod Græco in vocabulo, quo hoc idem exprimitur instrumentum, tam exacte omnia elementa huic Latino respondeant, ut prorsus nihil desiderari posse arbitrer. Audit Græcis communiter κλεὶς, quod variarum Dialectorum respectu variam quoque mutationis subit faciem. Hujus monosyllabi ει, Ionibus primum resolvitur in ηϊ, quod Doribus iterum vertitur in αϊ, ut Joh. Benedictus *ad Pindari Pyth. od.* 8. Vel si mavis, quod ει commune abeat in αι Doricum, non secus ac est αἶκα & αἶκε pro εἴκε apud Theocritum, Pindarum & Homerum passim, ut hoc denique resolvatur. Sic utroque modo pro communi monosyllabo κλεὶς nobis subministratur dissyllabum κλαῒς, unde in memoratis Pindari *Pythiis* constanter legitur κλαῗδες. Est itaque parum e re, ut cum Vossio refugium omnino quæramus in Dorico κλᾷξ, licet auctoritate Scholiastæ Theocriti p. m. 142. ita illis usurpetur, quum nec κλαῒς sit ignotum. Hinc α inter & ι vel cum Joh. Benedicto & Vossio inseratur Latinorum consona v, ad eundem modum, quo vox *ovis* κατ' ἐπένθεσιν ejusdem litteræ ab ὄϊς descendit, & ab ᾠὸν *ovum*, a βόες *boves*, aliaque infinita: vel cum Salmasio *ad Solinum* pag. 935. inseratur β. ait enim ille vocem *clavis respondere* τῷ κλαβὶς, cui quidem originationi quid possit deesse plane non video, quum Latinis nihil unquam sit frequentius, quam τὸ β Græcorum per suum v consonans exprimere: sic enim *arvina* a Siculo est ἀρβίνη, *vadum* quasi βατὸν, vid. Scalig. in *Catalect*. & Vossius de litterar. permut. Est autem illud κλαβὶς more Laconico, vel potius Syracusano dictum, quippe quibus β ita inseri suevit, notante Etymologo, ut pro ἔασον dicerent ἔβασον, pro ἔαται ἔβαται: vid. Jacob. Wellerus de mutatione consonantium respectu Dialectorum p. m. 44. reg. 1. de abundantia τοῦ β. Possent equidem plura hunc in sensum congeri, si & res ipsa, jam satis per se clara, requireret, & instituta brevitas permitteret. Conf. Bechman. *de orig. voc.* Joh. Seldenus *de Synedr. Ebr.* c. 9. Salmasius *Exercit. Plin.* p. 935. aliique.

IV. Orthographia, cujus inprimis diligentem habendam esse rationem omnibus in Linguis novimus, prorsus nullam nobis hoc in negotio creat molestiam: siquidem nuspiam aliter lecta scriptave hæc invenitur vox, quam communiter *clavis*. Quare ad illam hic adeo attendere plane nullius momenti existimo laborem. Ab hac voce, tanquam apud Latinos primitiva, plurimæ descendunt aliæ, utpote conclave & conclavia, quæ Beroaldo *ad Apuleii Metam.* 2. p. m. 181. & Festo p. m. 1136. dicuntur loca, quæ una clauduntur clave. Et Glossar. Gr. Lat. ἔστιν οἶκος ὑπὸ μίαν κλεῖδα in H. Stephani *Dictionar.* teste Guyeto *ad Terent. Heautont.* 5. 1. 29. p. m. 172. Paulo tamen aliter Perottus *Cornu C.* p. m. 145. qui Donatum videtur sequutus *ad Terent. Eunuch.* 3. 5. 35. quos vide, itemque Plautum *Aulul.* 3. 2. 24. & Vossium in *Etymol.* aliosque. Hinc quoque *clavicula* est, quasi parva clavis, sive τὸ κλειδίον Salmas. *ad Solin.* p. 927. Et *claviger* quemadmodum & κλειδοῦχος: illud Jani cognomen est apud Ovidium non uno in loco: sic *Fast.* 1. 228.

Clavigerum verbis alloquor ipse Deum.

Hanc autem appellationem sortitum esse non a clava, sed clave docet v. 99. & 254. conf. 544. altero vero nomine apud Æschyl. in *Supplic.* v. 295. insignita legitur Io:

Κληδοῦχον Ἥρας φασὶ δωμάτων ποτὲ
Ἰὼ γενέσθαι.

Sic apud Hesychium quoque uxores, itemque viri, quibus apud Græcos cura custodiaque clavium

demandata censetur, estque nihil aliud quam κλειδαέχων. Huic quoque voci jure merito sua refert incunabula τὸ *claustrum*, non secus atque a κλεὶς proveniunt κλείδωμα & κλείδωσις. Sic etiam nonnulla alia, ut *clavicularius*, &c.

V. Paucis hisce indagatam expositamque Etymologiam excipit ὁμωνυμία, quæ quidem paulo operosior, verum non nisi brevibus mihi delibanda. Est autem *clavis*, prout præsenti servit instituto, *instrumentum, quo uti hodie consuevimus, & olim usi sunt Antiqui in claudendis aperiendisve ostiis, operculis, & id genus aliis: sive in ducendis reducendisque forium pessulis ac obicibus*. Hæc vocis significatio, ut Latinis olim maxime recepta, ita etiam frequentata, trita & vulgata hodie. Induit dein & alios quoque significatus, ut per metonymiam claustrum ipsum seu obicem, seramve designet. Unde Varro *R. R.* 1. 22. 5. *sub clavi esse* pro occludi dixit. Ita *servari centum clavibus* apud Horatium *carm.* 2. 14. sub fin. nihil aliud est, vel esse potest, quam centum intra seraturas condi, vel ut Maro lib. 7. *Æn.*

Centum ærei claudunt vectes,

pro eo, quod maxima servatur cura; idque bovis apud Phædrum 2. 8. 19. ex sermone de centoculo domino & auctoris ἐπικρίσει liquido patet. Nostro vero idiomate hoc ipsum numero non parum imminuto dicitur *giomas in om tio las*, posito scil. certo quodam numero pro incerto, ita tamen, ut perfectionem quandam involvat, quemadmodum aliis est observatum. Sicut enim centenarium illi ut perfectum elegerunt, ita nostri denarium, qui etiam inter perfectos numeratur; Macrob. *Somn. Scip.* 1. 6. p. m. 57. 58. Ovid. *Fast.* 3. 120. Gilb. Cognato *ad Lucian.* T. 3. p. m. 131. Hoc quoque significatu exponendum arbitror locum Tibulli 1. 7. 40.

—— *frustra clavis inest foribus*.

Itemque Plauti *Casin.* 5. 2. 7.

Ubi intro hanc novam nuptam deduxi via recta, clavem
Obduxi.

Ibi tantum abest, ut obstaculum aliquod præberet irrumpenti clavis, nisi pro sera usurpetur, ut etiam venienti cuique faciliorem præbuerit aditum: hic vero in aprico est claustri esse *obduci* & seræ, non vero instrumenti, quo obducitur. Non tamen dissimulandum, nonnullos hic loci legere, pro *obduxi*, *abduxi*, notante Langio in *var. Lect.* quasi clavem secum abduxisset; verum priorem lectionem ut amplectuntur alii, ita firmare videntur sequentia v. 15.

——— *forem obdo, ne senex me opprimat*.

Atque ita hæc eadem est, quæ Nasoni sera in sæpius iterato illo ex *Amor.* 1. 6.

——— *Excute poste seram*.

Huc plurima alia faciunt, quæ brevitatis studiosus nunc sciens volensque omitto.

VI. Fuit & clavis in trocho, indicante Propertio 3. 12. 6.

Increpat & versi clavis adunca trochi.

Hac trochi de clave multi multa, omnium tamen optime Cl. Jo. Schefferus in *de Re Vehiculari* lib. 1. 6. pag. m. 57. ubi & ipsum ex Hieron. Mercurial. lib 3. *Art. gymnast.* cap. 8. exhibet trochum, qui circa clavem axis locum occupantem circumvolvebatur. Catoni vero *R. R.* cap. 13. est clavis in torculario, quæ qualis sit, ejus rei gnari explicent. Aliis vero, ut videtur, est capreolus sive pampinus in vite, qui & clavicula Cicer. de *Nat. Deor.* cap. 50. audit, & Plin. *Procem. ad lib.* 23. Recentioribus clavis nomine venire solet parvum illud instrumentum, quo suscitabula sclopetorum sive tormentorum manuariorum remittuntur, quod nobis vocabulo satis noto exprimitur, *tryckpinne*. Ita dum redivivus Cæsar introducitur quærens, quanam ratione inflammaretur pulvis pyrius, ejusmodi tulit responsum, quod silex lapis rotæ æreæ (potius chalybeæ) dentatæ, ac instrumento quodam (nobis *Spannare*) intensæ imponi consueverit, quæ rota levi quodam *clavis* attactu dein subito remittitur, unde scintillæ promicant. Plenius hæc, si tanti fuerint visa, hauriri possunt ab ipso Nicod. Frischlino, qui hunc fere in modum loquitur in *Julio redivivo* act. 1. sc. 2. prope fin. p. m. 248. conf. Petr. Lansbergius in *de bello Germanico G. Adolphi*, pag. m. 13. ubi hodierna armorum de ratione agit. Claves vulgo nuncupantur etiam termini in cyclo decemnovali sive aureo numero, *Gyllentalet*, unde festorum supputantur inveniunturque tempora, quod nos Mathematicorum scripta passim docent: vid. Nicod. Frischlin. *Astronom.* 5. 9 quo de diebus festis agit p. m. 382. Durandus *Rationar.* 8. 12. Carolus du Fresne *Glossar. mediæ & infimæ Latin.* Joh. Hoffman. in *Continuat. Lex. univ.* aliique. Musicis formandæ vocis indices claves dicuntur, quemadmodum ejus scientiæ periti norunt, & docet præter alios in *Compendiolo Musicæ* Heinr. Faber cap. 1. quod integrum est de clavibus illis. Huic ad calcem jungitur alius cujusdam *Compend.* quod hæc eadem probat. Ex hisce iisdem clavium nomine forrassis insigniri quoque in musica instrumentali existimo pinnulas, quarum tractu chordæ moventur, unde dicuntur *claves*. Nec aliam puto denominationis rationem instrumenti, quod nobis dicitur *Nickelbarpa, Nyckelgiga Nyckelspel*, quod tamen diverso plane modo a prioribus est confectum.

VII. Quandoquidem Græcis potissimum ex Auctoribus antiquissimorum temporum de clavibus nobis quædam innotuerunt, eoque frequentior in sequentibus τῆς κλειδὸς occurrit mentio: ne quibus igitur obscuritatibus præsens involvatur tractatio, istius quoque vocis πολυσημία paucis expendenda videtur. Τὸ κλεὶς dicente Varino Phavorino πολλὰ σημαίνει, & Eustathio *ad Iliad* 17. p. m. 1145. Δῆλον δ' ἐκ τῶν παλαιῶν, ὅτι κλεὶς καὶ αὐτὴ πολλὰ δηλοῦσα, additque: ὥσπερ καὶ τὸ κλειδίον καὶ ἡ κλεὶς λέγεται, καὶ ἐπὶ μέρους θύννων, ὡς ὁ Ἀθηναῖος παρασημειοῦται. Οἷον κλεῖδες μὲν ὀπταὶ δύο παρεσκευασμέναι. πρὸς ὅπερ πυθομένου τινος τὸ ἆρα αἷς θύρας κλείουσιν; ἐπάγεται ἀπόκρισις· τὸ θύννου μὲν σεμνὸν βρῶμα· οὕτω καὶ ὀρφῶν κλειδία, οἷον ἐν γαδείροις· τὰ κλειδία τῶν ὀρφῶν, καθ' αὐτὰ ταριχεύονται. Quæ clariora, quam ulterioris ut indigeant expositionis. Athenæus autem ex veteri quodam Poeta Aristophonte verbis paulo mutatis hæc eadem refert Δειπνοσ. 7. 14. pag. m. 303. Ubi τὸ κλεῖδες ὀπταὶ Dalechampius reddit, *assæ claves*: Plinius autem 9. 15. *clides* & *clidia* vocat. Aliam ejus vocis significationem subministrat adhuc idem Eustathius *ad Iliad.* 2. pag. m. 131. Ἔστι μὲν κληὶς ὀξυτόνως ἡ ναυτικὴ καθέδρα παρὰ τὸ κλῶ, ἔνθα κλᾶται τὸ σῶμα συγκαμφθέν· ἰστέον δὲ, ὅτι πολυκληΐδες νῆες οὐ μόνον αἱ πολυκάθεδροι κατὰ τὴν ῥηθεῖσαν ἐτυμολογίαν, ἀλλὰ μᾶλλον πολυ-

πολυκλείδωτοι παρὰ τὴν κλεῖδα, τουτέστι κοινῶς τὴν κλεῖδα· πολυκλείδωτοι γὰρ ἀληθῶς αἱ νῆες, διὰ τὸ πολυγόμφωτον καὶ εὐάρμοστον, ταυτὸν δὲ καὶ παλαιὰς κληῖς καὶ ἑδώλιον· γενικὴ δὲ τοῦ κληῖς κληΐδος, καὶ συναιρέσει κλῃδὸς, ὡς νηρῇδος, ὅθεν τὸ κληΐδων θρόνοι παρὰ Λυκόφρονι· δοκεῖ δὲ καὶ ὁ τῆς εἰρεσίας ζυγὸς, ἑδώλιον εἶναι. Quid sint ἑδώλια vid. Suidas. Pro foraminibus, quibus inseruntur fibulæ, usus est voce κληῖδες ad *Odyss.* 18. pag. m. 670. Κληΐδες δὲ, ὀπαὶ λεγόμεναι κατακλεῖδες, εἰς ἃς αἱ περόναι καθίεντο. Sicut pro angustiis maris Euripid. *Med.* 212.

> Ἐφ' ἁλμυρὰν πόντου
> Κλῇδ' ἀπέραντον.
> *Supra salsas ponti*
> *Immensi angustias,*

reddit Guil. Canterus. Et pro unco sive instrumento aut baculo incurvo, quo ferociores irretiuntur porci, Ariston, cujus epigramma in Ἀνθολογ. ἐπιγρ. 6. 17. tit. *de Coquis*:

> Βαθυκαμπῆ κλεῖδα συῶν ὀψοπόνος
> Σπινθὴρ Ἑρμῇ σύμβολα τέχνας θήκατο,

hoc est, ex translatione Eilhardi Lubini,

> *Et profunde incurvatam clavem suum obsoniator*
> *Spinter Mercurio symbola artis deposuit.*

Hæc & similia alia satis evincunt non tantum diversimode usurpatam esse hanc vocem, sed & nullam esse τὸ κλεὶς inter & τὸ κληὶς differentiam, nisi quod ad dialectum, quam tamen sibi imaginati sunt Lexicographi plerique. Per τὸ κλεὶς etiam venit nonnunquam intelligenda humeri cervix, ut apud Homerum *Iliad.* 5. 146.

> Τὸν δ' ἕτερον ξίφει μεγάλῳ κληΐδα παρ' ὦμον
> Πλῆξ'.

Conf. vers. 579. ubi intelligendam esse cervicem humeri, qua scil. cervici humerus jungitur παρὰ τὸ κατακλεῖσθαι ὑπ' αὐτῆς τόν τε αὐχένα καὶ τὸν ὦμον, docent vetusta ista, quæ Didymi sub nomine circumferuntur, Scholia, quibus suffragatur Eustathius p. 403. δοκεῖ δὲ ἀπὸ τοῦ κλείειν καὶ συνδεῖν ὦμον, καὶ αὐχένα καὶ νῶτον γίνεσθαι. Hujusmodi de clave (ita enim Latinis ut plurimum redditur Interpretibus, ubicunque occurrit) sermonem esse Euripidi in *Med.* 655. κλεῖδα φρενῶν existimo. Quale autem sit hoc ipsum os, ὀστεολόγοις relinquitur discutiendum. Videantur tamen H. Stephanus in voce Κλεὶς, Ruffus Ephes. *de corporis humani partib.* 2. 9. p. m. 103. Paulus Ægineta *de re medica* 6. 113. p. m. 603. Aristotel. *Ethic.* 9. 1. aliique. Hic vocis significatus occasionem dedit Philippo, ut quum Medicus, qui jugulum seu humerum in ipso conflictu acieve læsum curaret, in dies non desisteret postulare, ut sibi pecuniæ quid daretur, ita responderet, λάμβανε, ὅσα βούλει, τὴν γὰρ κλεῖν ἔχεις. Ubi quidem sermo Regi est de læsa corporis sui parte, quæ sananda fuit: allusum tamen est ad alterum & forte famosiorem vocis significatum, quo pro claudendi aperiendive sumitur instrumento. Re enim vera κλεὶς κατεχθεῖσα Medici fuit in potestate, licet κλεῖν ἀνοίγουσαν sive χρημάτων suæ potestati dispositionique servatam non tantum voluerit, sed & habuerit Philippus. Historiam hanc de Philippo reliquit in *Apophth.* Plutarchus. Est & promontorium quoddam Insulæ Cypri, quod apud Herodotum *lib.* 5. pag. m. 208. κληΐδες τῆς Κύπρου audit, quod Valla pag. 145. *claves Cypri* interpretatus est. Nomen vero hoc sortitum videtur, quod esse singulari cuidam præsidio æstimaretur Insulæ, non secus ac munimenta regionum urbiumque hodie claves dicuntur, quemadmodum nobis communiter oppidum Calmariæ *SWeriges Riikes Nyckel* indigitatur. Hoc eodem nomine antea in *Rimkronikan* pag. 83. insignitur *Babus*, & *Nycklaborg* dicitur. Conf. Hadorphii index ad calcem suffixus. Sophocles vero in *Oedip. Col.* v. 1044. usus est hoc eodem vocabulo pro freno seu instrumento, quo in ore equi immisso illum moderari consuevimus, quod alias χείλωσις est & χείλων: ita leguntur,

> ——— ὧν χρυσέα
> Κλῂς ἐπὶ γλώσσα βέβακεν
> Προσπόλων Εὐμολπιδᾶν,
> *Et quorum aurea sera linguam claudit ministri*
> *Eumolpidæ.*

Conf. *Scholia* pag. 306. & J. Camerarii *Comm.* pag. 198.

VIII. Præter istas notiones, quæ præsenti a proposito justo sunt remotiores, κλεὶς non raro etiam κλεῖθρον significat seu seram vel pessulum, idque vel unicus in Arato locus evincere potis est, quem sic, secus quam est in vulgatis, antiquissimorum integræque fidei codicum auctoritate legendum restituit Salmasius.

> Οἷον δὲ κληῖδι θύρην ἔντοσθ' ἀραρυῖαν
> Δικλίδα πεπλήγοντες ἀνακρούουσιν ὀχῆες.

Frustra esset, quicunque per τὸ κληῖδι claustri reserandi instrumentum hic loci intellectum vellet, quum revera non aliud sit, quam τὸ τῆς θύρας ἀσφάλισμα· ὀχῆες γὰρ πλήσσοντες ἀνακρούουσι τὴν κληῖδα, non vero vice versa, κλεῖδες ἀνακρούουσι τοὺς ὀχῆας. Hic tamen loquendi modus Homero arrisit *Odyss.* 21. v. 47.

> Ἐν δὲ κληῖδ' ἧκε, θυρέων δ' ἀνέκοπτεν ὀχῆας,

quod *Iliad.* ult. v. 446. dicitur ἀπῶσεν ὀχῆας. Ex illis locis inter se collatis facile patet idem Homero esse τὴν κληΐδα, atque sunt ὀχῆες Arato. Neque tamen in Homero desunt argumenta, quibus κλεὶς sive κληὶς ἀντὶ τοῦ ἐπιβλῆτος usurpatur: in *Iliad.* enim ultima vers. 453.

> ——— θύρην δ' ἔχε μοῦνος ἐπιβλὴς
> Εἰλάτινος, τὸν τρεῖς μὲν ἐπιῤῥήσσεσκον Ἀχαιοὶ,
> Τρεῖς δ' ἀναοίγεσκον μεγάλην κληῖδα θυράων.

Hic altero loco obex iste abiegnus est ἐπιβλὴς, altero vero κληὶς, & paulo ante ὀχεὺς, ut alibi passim. Eustathius postquam, quid voce τοῦ ἐπιβλὴς intelligendum esset, docuisset, Ὁ δὲ Ποιητὴς, inquit, ἑρμηνεύων τὴν λέξιν καὶ μεγάλην κληΐδα θυρῶν αὐτὴν φησὶ, ταυτὸν εἶναι κληΐδα καὶ ἐπιβλῆτα παραδιδούς· ἀμφότερα δὲ μοχλὸν δηλοῦσιν, ὡς καὶ κλεῖθρον λέγεται, ὁποῖόν τι καὶ Ὀδύσσεια δηλοῖ ἐν τῷ, ἐπὶ δὲ κληῖδ' ἐτάνυσσεν ἱμάντι· κληῖδα γὰρ ἐκεῖ τὸ κλεῖθρον καλεῖ, μικρὸν ὂν, ὡς μὴ χειρὶ καταῤῥήσσεσθαι, ἀλλὰ ἱμάντι τείνεσθαι· ὁ δὲ τοιοῦτος μοχλὸς καὶ ὀχεὺς ἐστιν ἢ ὀχῆες, κατὰ τὸ, ὦϊξε πύλας καὶ ἀπῶσεν ὀχῆας. Et post pauca: ὥστε ταυτὰ κατὰ πολυωνυμίαν μοχλὸς, ὀχεὺς, ἐπιβλὴς, κληὶς καὶ κλεῖθρον. Neque aliter Theoni Alexandrino ad Arati versus modo citatos usurpatum est: Νῦν δ' ἐκτός εἰσιν αἱ κλεῖδες, τουτέστι μάγγανα τῆς κλεισώσεως. Hisce & Pollux adstipulatus est, pag. m. 462. Ὀνομας. inquiens: Ἐν δὲ τοῖς δημιοσιάτοις,

κὴ ἐν μοχλεία σιδηρᾶ· οἱ μὲν ἐν ἀκριβέστερον ἑρμίωεύειν πειρώμενοι, τὰς κλεῖς οἴονται προσήκειν λέγειν. Hinc in *Iliad* ult. v. 317. ἡ ὑψορόφοιο θύρη θαλάμοιο εὔκληις, id eſt, *bene ſerata*, audit. Eſt ſane mire harum vocum inter ſe variata ſignificatio.

IX. Quod jam περὶ τῆ κλεὶς dictum eſt, idem fere de τῷ οχῆες venit intelligendum; nunc enim pro clave, ut in loco Arati, nunc pro clavis dentibus, nunc pro peſſulis ferreis ſeu ligneis, vel etiam quibuſcunque uſurpatur κλειδώσεσι, quod ex allatis atque infinitis aliis perſpicere pronum eſt. De βαλάνῳ quoque eadem intelligenda ſunto, quippe quæ nunc ferream quandam deſignat glandem feræ immiſſam, nunc ipſam feram, ſeu τὸν μοχλὸν, ut ex Ariſtophanis *Veſpis* ipſiuſque *Scholiis* apertum eſt, quorum ille v. 154.

> Καὶ τ̃ κατακλεῖδος ἐπιμελῦ κὴ τῦ μοχλῦ,
> Φύλαττε θ' ὅπως μὴ τὴν βάλανον ἐκτρώξεται.

Hæc vero, βάλανον, id eſt, τὸν μοχλὸν: nunc itidem clavem ſive potius ejus dentem, ut in Epigrammate quodam Græco:

> Δικλίδος ἡμετέρης τὴν βάλανον χαλάσας.

Conf. Heſych. & Phavorinus. Eſt, quod adhuc magis mirere in ipſa βαλανάγρᾳ, quod licet παρὰ τὸ ἀγρεύειν τ̃ βάλανον, teſtibus non tantum in memoratum modo Comicum, ſed & in Thucydidem *Scholiis*, nomen eadem habeat, non tamen illam evitare potuit ſortem, quin ad alia transferretur, ut non tantum clavem, ſed & ipſum κλείδωμα denotaret: Polybius lib. 7. *Hiſt.* de occupatione Sardium pag. m. 508. Οὗτοι μὲν ἔξωθεν προσπεσόντες πειρῶνται ἐκκόπτειν τοὺς στροφεῖς κὴ τὸ ζύγωμα τῆς πυλῶν· αὐτοὶ δὲ τὸν μοχλὸν ἔνδοθεν ϗ τὰς βαλανάγρας. Hoc in loco, ſicuti Interpretum, quos videre contigit, per claves vocem βαλανάγρας reddere . ullus ſuſtinuit, ita aut nimium incautus aut feſtinus forte æſtimaretur, aut Græcarum litterarum plane rudis, qui non perſpiceret hic claves non indigitatas. Quare Caſaubono viſum eſt reddi debere per clauſtra ipſa, idque præeunte clara verborum connexione & ſtructura, unde reſultat ſenſus: *Extrinſecus irruentes cardines portarum & jugamentum ſeu lignum tranſverſarium effringere conati ſunt, tantiſper dum ipſi vectem intus & clauſtra d ſcuterent.*

X. Paucioribus verbis indicandæ nunc veniunt ex vera & propria clavis ſignificatione enatæ aliæ, ad ſimilitudinem iſtius efformatæ, ac rebus affictæ, ſuntque nihil aliud, quam *modi ſeu rationes, quibus aliquid nobis patere noſtrique juris facimus*, ut J. Colding. in *Etymol. Lat. Dan.* voc. *clavis*, placet. Hoc modo *clavis imperii* eſt modus acquirendæ Reipub. qui ut multiplex, ita doctrinæ civilis tractatoribus expendendus relinquitur. Hoc deinde nomine inſigniri quoque gaudent ſcripta nonnulla, ſuccinctam quæ methodum conſequendæ rerum obſcuriorum cognitionis tradunt, apparatumque alium, ad intelligenda ea, quæ abſque manuductione alias forent obſcuriora, quam ut quis eorum mentem facile aſſequi valeret. Quo ſenſu ſuſpicor venire titulos, *Clavis Scripturæ*, quale eſt Opus quoddam Matth Flacii: *Clavis Philoſophiæ*: *Clavis Linguarum Ebr. Græc. Latin.* & quæ ſunt id genus alia. Hujuſmodi claves occultæ norunt litteræ, & ſcripta ænigmatica, quemadmodum de epigrammatibus ſuis ad curioſum Lectorem Joh. Owenus lib. ad Arbell. Stuart *epigr.* 274.

> *Cur ſint obſcuro ſenſu mea carmina quæris,*
> *Utiliter nequeant quæ ſine clave legi.*

Ob hanc ipſam cauſam, quæ abſtruſiora ſunt, atque ab intellectu captuque humano remotiora, quam ut eorum in cognitionem humana pervenire poſſit ratio, clave carere dicuntur, vel ut de conſiliis divinis vernaculum habet proverbium, *Gudz Radlammar bar ingen nyckel:* vid. Chriſtoph. *Grubbs penu Proverb.* p. m. 282. Haſce claves excipiunt ſuadelæ ſapientum apud Pindarum *Pyth.* od. 9. v. 69.

> —— κρυπταὶ
> Κλαΐδες ἐντὶ σοφᾶς
> Πειθῦς ἱερᾶν φιλοτάτων,
> —— *occultæ*
> *Claves ſunt callidæ*
> *Suadelæ ſacrorum amorum.*

Hic enim per τὸ κρυπταὶ κλαΐδες prorſus nihil aliud intelligi poteſt, quam tectus ſermo & quidem cum ſuaſione conjunctus, quo Apollo non tantum deſideria ſua aperire ac declarare deberet, ſed una quoque captandæ benevolentiæ atque amoris viam ſibi ſternere, ad oculum demonſtrante hoc ipſum Paraphraſte, qui, σύνηθές, inquit, ἐστιν, Ἄπολλον, κρυπτοῖς λόγοις τ̃ ἔρωτα φωρεῖν, κὴ δεῖ ἐ δι᾽ ἁρπαγῆς βιαίως, ἀλλὰ διὰ πειθῦς δολίως τὴν συνεσίαν θηρεύειν. Vid. Joh. Benedicti *Comment.* in eundem Poetæ locum.

XI. Deſignat denique verbum *clavis* ipſam rei alicujus gerendæ poteſtatem, unde Rabbini Dei omnipotentiam quinque comprehendunt clavibus, cæli nim. terræ, inferni, uteri, ſepulchri, quos hoc diſticho complexus eſt B. D. Petr. Winſtrupius *epigr.* 1. 2. p. m. 30.

> *Tu claves uteri, cæli, terræ, tumulique,*
> *Et ſimul inferni, Jova, potenter habes.*

J. Buxtorf. *Lex. Rabb.* pag. 1873. tantum quatuor hujuſmodi claves ex Targum Hieroſol. annotat, & hoc ordine recenſet: *Quatuor ſunt claves in manu Domini Mundi, quas non tradidit neque ulli Angelo, neque Seraphim; clavis pluviæ, clavis ſuſtentationis, clavis ſepulchrorum, clavis ſterilitatis*: quæ tamen cum prioribus fere coincidunt Quomodo autem ſingula locis Scripturæ probare annitantur, ibidem videre eſt. Add. pag. 2034. voce קלד, quæ clavem quoque a Græco κλεὶς deducta ſignificat. Conf. Conr. Dietericus ſupr. *Evang. Dominic.* P. 2. p. m. 357 Ita Ἡσυχία βυλᾶν τε καὶ πολέμων ἔχοισα κλαΐδας Pindaro *Pyth.* 8. 3. dicitur, quod qua fiat ratione indicant *Scholia*, atque ex illis J. Benedicti. Hujuſmodi quendam ad ſignificatum non inconvenienter, ut opinor, Suecum referri poteſt proverbium: *Alla nycklat hangia icke Wid & balte*, *Grubbz penu Proverb.* p. m. 15. quod, niſi fallor, ita Latinis ſonat,

> *Unica non claves matrona repagulat omnes,*

quaſi indicaret omnem poteſtatem ita penes unum non eſſe, ut alia dari non poſſit conditio, quam illius per favorem. Hoc eodem nomine in veteri quodam epigrammate, ſeu potius ænigmate, inſignitus eſt baculus Moſis, quod ejus opera Maris Rubri aquæ diviſæ atque reſeratæ eſſent,

> *Eſt fera, aquis conſtans, reſerat quam lignea clavis:*
> *Venator capitur; libera caſſe fera eſt.*

Clavis quoque nomine exprimitur quodvis inſtrumentum fores pandens, ſive etiam effringens: inde nobis venit formula, *laſa up med Rungz nyckelen*, quando clavibus ademtis clauſtra ad regium mandatum impetu quodam & vi aperiuntur.

Nec aliunde Græcis fluxit proverbium, *clave findere ligna*, & *securi fores aperire*, quod de rebus præpostere peractis ex Plutarcho annotavit Erasmus *chil.* 2. *cent.* 6. 81. p. m. 484. *τῇ κλειδὶ τὰ ξύλα σχίζειν, τῇ ἀξίνῃ τὴν θύραν ἀνοίγειν.*

XII. Sequitur nunc ultimo loco expendenda *συνωνυμία*, & primum quidem Latina, quæ tamen parum nobis facessit negotii, quum puræ Latinitatis Scriptores, quod mihi quidem cernere contigit, ullam non agnoscant, nisi forte periphrasticam, cujus rationem hic loci habere instituti non admittit brevitas. Quod si vero sequiorum temporum in Scriptoribus hujusmodi quid occurrat, quod tamen perspectus priscæ vocis usus, isque satis frequens, sperare prohibet, illud me adeo non moratur, quum mei non sit propositi antibarbarum quendam agere, ac in barbaris potius quam Latinis vocibus investigandis tempus terere. Ubi tamen non possum non indicare insignem istum a quodam non ita pridem commissum errorem, in quem is ipse Auctor, vel aliorum minus fida ex allegatione, vel non intellecto Guidonis Pancirolli textu *de rebus deperditis* seu parte 1. tit. *de ædific. Veter.* pag. m. 121. prolapsus est, dum existimavit asseruitque, *claves antiquitus dictas fuisse bullas, lucidissimoque constitisse ferro*. Pancirollus certe tantum abest, ut hoc ipsum adseruerit, ut ne in toto quidem capite clavium fecerit mentionem: verum de clavis illi sermo est, quos dicit bullas dictos fuisse, non tamen quoscunque, sed quorum capita in modum bullarum fastigiata fuere, quibus magnarum superbarumque ædium valvæ configi solebant exornarique, teste in *Aulul.* 2. 4. 20. Plauto. Quid autem bullæ famosiori significatu sint, ex Plinio 33. 1 & 4. constare potest, & Macrob. *Sat.* 1. 6. p. 265. Græci, verborum æquipollentium alias abundantissimi, in hoc fere eandem cum Romanis coacti sunt experiri inopiam: quotquot enim sunt præter duo illa nomina *τὸ κλεὶς*, quod generalius, & *αλανδγρα*, quod strictius, non tam ipsum instrumentum, quam partem ejus proprie indicant. Neque Sueci etiam præter unam ejus norunt adpellationem, *Nyckel*, quod antiquitus vel *Lyckel* vel *Lyckla* dictum videtur ex illo in Heraudi *Hist.* p 48. *Fieck Kongr. honum i hendur oll lyklarad*, quod B. Verelio in *Notis* est potestas clavium p 98. primum tamen præferendum suadet cognomen Lioda *Lyckel*, in Indice Auctorum ad fin. *Hist.* Torstani: addatur Loccenius in *Lexico Jur. Sueo-Goth.* sub *Luka* p. m. 101. *Luka up est aperire, reserare: inde Lyklar fl. 3. Erfd. H. L. & 4. Kyrk. Sml. claves, a reserando, hodie Nyklar per euphoniam:* sic *Husilykle* c. 31. *Manhalg. H. L.*

CAP. II.

De Clavium inventione & structura varia.

I.

CLavium diversa ad genera priusquam pedem promoveam, quædam ad inventionem, inventionisque occasionem ac necessitatem spectantia præmittere visum est. Usum clavium non casus, non temeritas mortales docuit, neque voluptas aut singularis industriæ cujusdam jactantia primum in lucem produxit; verum eundem excogitare ipsa jussit necessitas, injunxitque naturæ vitiositas. Homini enim integro omnis custodum usus supervacaneus, omnisque serarum ratio inutilis, quam ob causam neque clave illi opus erat. Quid enim hominibus malitiæ citra contagionem viventibus claustra, quæ non nisi pravitate corruptis opposita censentur, prodessent, quum post contractam quoque labem clavium usus quibusdam terrarum in partibus non adeo magni æstimatus sit, scilicet,

A ex quibus in delinquentes animadvertendi severitas & institutionis sinceritas furti crimen aliamque ejusmodi profanitatem exsulare jusserunt? Ita patriæ docent monumenta de Regis Magni *Ladulaas* temporibus, Loccen. *Hist. Sueo-Goth.* lib. 2. p. m. 58. Recte itaque Clem. Alexandr. lib. 3. *de Pædag.* *Εἰ γὰρ οἱ πάντες ἦσαν παιδαγωγούμενοι, οὐδὲν τῶν σφραγίδων ἔδει, ἐπίσης ὄντων δικαίων καὶ οἰκετῶν καὶ δεσποτῶν· ἐπεὶ δὲ ἡ ἀπαιδευσία πολλὴν ἐκδίδωσι ῥοπὴν εἰς ἀδικίαν, σφραγίδων ἐδεήθημεν.* Ita domorum atque clavium usu caruisse Scythas auctor est Justinus 2. 2. 5. quod de Celtis & Æthiopibus affirmat Damascen. apud Stobæum *de leg. & consuet.*

B 6. serm. 42. p. m. 297. Hujusmodi felicitatis vestigia apud Dalecarlos etiam hodiernos comparere non pauca experientia probat. Quod si jam serarum usum, atque proinde clavium, inutilem severior effecit disciplina, quanto majori cum successu hoc idem ipsa præstaret integritas? Hoc ipsum veteres quoque Poetæ, aliique Scriptores, etiam quibus divina cognoscere penitus oracula non contigit, quodammodo habuere perspectum, qui quod primævæ integritatis, ipsamque excipientis lapsus non nisi obscuram habuerint notitiam, ideo naturæ, vitæ, morumque propter præstantiam, ut est apud Platonem, aureum quoddam fingere seculum aggressi

C sunt, in quo Saturni obtinuisse imperium arbitrabantur. Ejus autem felicitatem tanto majorem duxerunt, quod omnis domus non tantum clavibus, sed & foribus careret, vel ut verba Tibulli 1. 3. 35. fluunt,

Quam bene Saturno vivebant Rege, priusquam
Tellus in longas est patefacta vias!

Quando

Non domus ulla fores habuit.

D Idem 2. 3. 45.

Nullus erat custos, nulla exclusura volentes
Janua:

quippe nullam tum nocendi cognitam existimarunt cupidinem, cujus causa aditus intercludere necessum haberent, siquidem,

Non locus invidiæ, quamvis vicinus abunde
Et pecus & messes mustaque haberet ager.

E Sed,

Omnia pacis erant, & sua cuique satis.

Ut est in *Elegia*, quæ Cornel. Galli sub nomine circumfertur: conf. Ovid. *Metam.* 1. 90. de summa primi ævi integritate. Et Hesiod. Ἔργ. 108. Verum amissa per propriam hominum culpam integritate,

Protinus irrumpit venæ pejoris in ævum
Omne nefas: fugere pudor, verumque, fidesque:
In quorum subiere locum, fraudesque, doli que,
Insidiæque, & vis, & amor sceleratus habendi.

F Ovid. *Metam.* 1. 128. Hesiod. Ἔργ. 1. 180.

Hic dat avaritiæ causas.

Ac demum,

—— —— hinc clavem janua sensit,
Et cœpit custos liminis esse canis.

Tibullus 2. 4. 31.

II. Post contractam enim labem hæc mortalium fuit conditio, hic rerum cursus, ut propagatis ac multiplicatis familiis, aut possessionum e medio tollenda esset penitusque exstirpanda talis communio, aut futurum esset, ut omnis societas, civilis pariter, ac, quæ illius est fundamentum ac fulcrum, familiaris, subverteretur pessumque iret, uti recte contra Platonis, ejusque assectarum communionem Aristot. *Polit.* 2. & 3. & quotquot eum secuti sunt alii; vid. Theoph. Golius *Polit.* 2. 3. p. m. 82. assertioni inservit Munceri cujusdam factum apud Helvetios, de quo Sleidanus in *de statu Relig.* ad An. 1525. lib. 5. p. m. 118. Communione sublata rerum introductum est dominium, quod bonorum appellare proprietatem moris est. Hoc vero facto (modum alii doceant) vesana pravos ignavosque alienorum invasit cupido, ut turpia sequentes otia, quo ignavum alerent corpus, haberent, & insatiabili habendi desiderio flagrantibus, quo sitim ardoremque sedarent, suppeteret, aliorum inhiarent bonis, quæ vi partim ac violentia, partim etiam clam possessoribus eripuerunt, ceu Lusitanos sui temporis prædari maluisse, quam fœcundam colere terram asserit Strabo *Geogr.* 3. Istiusmodi perversitatis malitiæque exercitia quum nec possent, nec debere se existimarent æquo animo ferre boni, industriam quam potuere in excogitandis iis, quibus se suaque ab istius generis suppilatoribus tuta præstarent, adhibuere maximam. Tunc primum de ædificiis, quæ qualiacunque ac temporum primorum pro conditione rudia fuere, ut Æg. Hunnius *ad Gen.* 4. p. m. 132. & Perottus *C. C.* p. 182. docent, sibi prospicere necessum habuerunt; estque hoc ipsum, quod inquit Ovid. *Met.* 1. 121.

Tum primum subire domos: domus antra fuerunt,
Et densi frutices, & vinctæ cortice virgæ.

Quemadmodum autem absque foribus, quibus arceantur maligni, repositoriorum nomen ædificia mereri non possunt; ita extra repagula & claustra in removendis iisdem nihil possunt valvæ, nihil firmissimæ portæ. Struendarum itaque domorum inventa ratione, foriumque introducto usu, e re visum est antiquitati ejusmodi quid venari, quo ostia firmarent, ac pessima conata frustrarentur dissolverentque, requirente hoc ipsum non tantum utensilium ac bonorum custodiendorum cura, verum longe maxime vitæ incolumitatisque servandæ summa urgente necessitate. Neque enim contenta fuit naturæ pravitas opibus struxisse insidias, quin eo quoque perversitatis ac malitiæ præcederet, ut ne ipsam quidem vitam inviolatam relinqueret. Hæc si non sola, certe e præcipuis maxima excogitandarum clavium videtur fuisse causa.

III. Ad clavium vero incunabula quod attinet, fateor tam impeditam ac difficilem esse eorum investigationem, ut de inventione ac inventore vix certi quid adferi posse suspicer. Temporibus antediluvianis an aliqua hujus instrumenti extiterit notitia, nec Scriptorum nos docent monumenta, nec adeo sollicite laborandum duco. Voluit enim summus Conditor omnium historiam illius ævi non nisi per summa quædam rerum capita, ubi hujusmodi ad minutias, ad salutem prorsus non necessarias, digredi supervacaneum videbatur, nobis per Mosen servare. Ista tamen a cognitione antediluviana tempora plane excludere, varia sunt, quæ prohibeant, argumenta. Primum enim firmum ratumque manet, tunc temporis scelera, si non graviora ævi sequentis sceleribus, certe nihil aut parum leviora viguisse, ac plane inter mortales invaluisse; quod satis equidem perspicue Mosaica ex historia colligitur. Est & vix quod speremus tantæ felicitatis ista fuisse secula, ut tot sceleribus contaminata prorsus omni furti carerent crimine, quum eo perversitatis tum genus humanum processisse constet, ut hoc etiam longe majora attentare non vereretur. Hujusmodi vero scelera deprehensa & cognita, claves & claustra, *custodes muti* quæ Columellæ 7. 12. audiunt, excogitanda suaserunt. Ædificiorum quoque tum exstitisse rationem evincit historia Caini urbem, vel, ut quidam sequius sentiunt, imaginem ejus, ceu de Romulo Florus 1. 1. 9. extruentis; itemque alia, quæ vix admittere posse videntur, ut tantum temporis homines domorum absque notitia viverent. An autem eidem Caino clavium innotuerit usus, adhuc ambiguum est; aliquam tamen offirmandarum ædium rationem illi fuisse non inconvenienter adseritur, quippe, cui vix alia fuit causa condendæ civitatis istius Chanoch, quam ut invasorum, quorum timore adeo percellebatur, eluderet molimina, quod clavium & claustrorum absque ope frustra conatus esset. Accedit denique, quod non tantum seraturas clavesque habuisse censeantur, sed & easdem vel ferreas vel æreas, vel ex quocunque alio metallo confectas, siquidem horum cudendorum artem optime calluisse atque excoluisse Tubalcainum ex Historia sacra in confesso est, quem Ethnici Scriptores per quendam Vulcanum, quod vel solo ex nomine addisci posset, exprimunt; vid. Sam. Bochart. *Chan.* 1. 22. pag. m. 432. Genere vero humano per aquas Diluvii tantam iterum ad paucitatem redacto, ut se invicem nec adeo timere opus esset, nec terrarum per inundationem fœcundatarum ubertas rapinas suadere posset, hominesque præterea in tentoriis, ut de Noachidæis scripsit Genebrardus, atque ex illo Joh. Widichindi in *Lum. Chronogr. V. T.* lit. D. conf. Tibullus 2. 1. ubi ferarum claviumque usus non adeo magnus esse potuit, habitarent; factum est, ut si aliquam hujus instrumenti notitiam ante immissum Diluvium hauserint, illam vinculis vel pessulo solum ligneo pro arcendis bestiis, contenti, negligerent, usque dum ejus memoria pene oblitteraretur. Sed nec diu hac gavisos felicitate homines in propatulo est, quum non adeo multis interjectis humanam venationem auspicaretur potens ille coram Domino venator Nimrod, cum quo finem habuisse mihi videntur aurea illa Saturni tempora Scriptoribus antiquis frequentata, in quibus omnia hominibus communia existimabantur, quum adhuc, ut Tibulli utar verbis 1. 3. 43.

——— non esset fixus in agris,
Qui regeret certis finibus arva, lapis.
Nec signare quidem, aut partiri limite campum
Fas esset.

Ex *Georg.* 1. 126. Virgil. quum

Seducta in varias certarunt pectora curas,
Et quodcunque sagax tentando repperit usus,
In commune bonum commentum læta dedere.

Ex Manilii *lib.* 1. pag. m. 3. Hoc vero destructo sive ad finem perducto seculo, postquam jam agri atque terræ dividerentur, quod Phalegi tempore factum Historia sacra docet, jam paulatim irrepere cœpit deterior ætas, qua, calis relictis, de domibus sibi iterum prospicere necessum habuerunt mortales, ut Bochartus in *Phaleg.* 4. 12. pag. m. 256. & demum

Tum variæ venere artes,

Virgil. loco cit. Hæc vero ante tempora an prorsus omni clavium usu destituti fuerint homines, cuique perpendendum relinquitur: hoc tamen certo certius polliceri habeo, non statim a Diluvio ex ferro confectas sive seras sive claves exstitisse, quod non nisi satis longum temporis post intervallum id metallum denuo adinventum legatur, unde non tam ejus metalli cudendi fundendique ignorantiæ, quam inopiæ hoc ipsum adscribendum reor. Exoticorum enim unanimis est consensus, inventionem ferri ad sequentia tempora referendam esse, quippe quos ante Diluvium Tubalcainum hac arte celebrem fuisse latuit.

IV. Quod si autem *sive Chalybibus* ut plurimis Scriptorum placet, utpote Ammiano *lib.* 22. p. m. 231. Arrian. in *Alexand.* Callimacho, atque ex illo in *de Coma Berenices* Catullo v. 48. Euripid. *Alcest.* 980. Scholiast. Apollonii *lib.* 1. Num. 19. Eustath. *in Dionys.* Straboni *Geogr.* 12. Stephano, Lucano *bell. Pharsal.* 4. p. m. 117. ad quem vide Jac. Micyllum p. m. 433. & Tzetzæ *Chil. Hist.* 10. 338. p. m. 433. sive *Fauno*, ut Suidæ: sive *Rhadamantho*, ut Eusebio; sive *Hispaniæ quibusdam populis*, ut Sulpitio ad memoratum Lucani locum visum est, *sive aliis quibuscunque* largiamur, quod primi post Diluvium ferrariam exercuerint, an & iisdem debeat originem clavis, in dubium merito venit, quum non tantum ligna, quibus statim, sed & alia etiam metallorum genera huic usui non sint inepta, quæ absque dubio istorum ante tempora dudum fuere inventa; quod satis expressis testatur verbis v. 150. Ἔργ. Hesiodus,

> Χαλκῷ δ' εἰργάζοντο, μέλας δ' οὐκ ἔσκε σίδηρος.

add. Scholiast. Apollon. v. 430. ex recentioribus Magius in *Miscell. Lect.* amp. O. Rudbeck in *Atlant.* 7. 5. p. 190. & 26. 4. 46. p. 653. Quemadmodum itaque claustra fuere ærea, ex Virgil. *Æn.* 7. & Euripid. *Iphigen. in Tauris* 99. & aliis locis; ita æreæ quoque fuere claves, quod nec obscure Homerus ipse *Odyss.* φ. v. 8. subinnuit de Penelope verba faciens,

> Εἵλετο δὲ κληῗδ'
> Καλὴν, χαλκείην.

ubi τὸ χαλκείην ferream indigitare clavem, quod de armis quidam suspicantur, Eustathio minime est verisimile, ideoque ait: Χαλκείην δέ φησι Ποιητὴς, οὐ τὴν ἐκ σιδήρου μετὰ τὸ χάλκεα ὅπλα, ἀλλὰ τὸ αὐτὸ χρῆμα χαλκῆν, διὸ καὶ καλὴν αὐτὴν ἔφη· ὃ καὶ μᾶλλον προκαλεῖται γραφὴν ἑτέραν τὴν ἔν τισιν ἀντιγράφοις ἤγουν τὸ καλὴν χρυσείην· χρυσῷ γὰρ μάλιστα οἰκεῖον τὸ καλόν. Gorlæus quoque in *Dactyliotheca* figur. 42. æneæ cujusdam clavis speciem sistit, itemque P. Scriverius in *Antiquitatibus Batavicis* p. m. 192. Sed ne quid in hisce dissimulem, bello Trojano, ad cujus respexit tempora Poeta, antiquior est & Rhadamanthus ex *Iliad.* ξ. & usus ferri ex Josephi historia, *Psalm.* 105. 18. add. *Job.* 28. 1. de cujus ætate, quæ quibusdam dubia est, vid. Frid. Spanhem. in peculiari *de Jobo* Tractatu, Hornius *Hist. Philos.* 5. 9. p. m. 284. Adde, quod & Plato in *Axiocho*, absque dubio ad antiquiora respiciens tempora, dicat vestibula Plutonis ferreis claustris & clavibus obfirmata: conf. Jac. Pontanus *ad Virgil. Æn.* 6. v. 295. Rudbecks *Atlant.* 22. 2. 3. p. 538.

V. Ad auream quod attinet clavem, an & illa istis temporibus, vel alias unquam communi usu recepta fuerit, in ambiguo cuipiam esse poterit, quum ejus etiam mentionem satis frequentem Poe-A tarum faciant monumenta. Mihi equidem verisimile non est, quod & mollior ejus sit indoles, quam ut isti inservire usui, & major omni tempore inopia, cariusque pretium, quam ut huic tam vulgari rei destinari, nedum promiscue adhiberi potuerit. Idem quoque de argentea esto judicium. Quandocunque autem hujusmodi materiæ clavium mentionem Scriptores faciunt, splendorem quendam magnificentiamque innuere eos certum est, idque Homero usu venisse satis comprobant suo exemplo illi, qui suadent præferendam lectionem τοῦ χρυσείην, ὅτι χρυσῷ μάλιστα οἰκεῖον τὸ καλὸν: cui etiam opinioni maxime suffragantur sequentia, quum in B describendo manubrio ait,

> —— κώπη δ' ἐλέφαντος ἐπῆεν.

Quæ omnia non possunt non ad splendorem referenda esse, unde & Eustathius κώπην δὲ ἐλεφαντίνην τὴν λαβὴν λέγει· τοιαύτην οὖσαν διὰ τὸ τιμιώτερον, αἱ γὰρ λοιπαὶ, ξύλινοι ὡς εἰκός. Neque mirum cuiquam sit, ad magnificentiam factam fuisse illam clavem, ὅτι ἐκεῖ θάλαμος ἔσχατος ἦν, καὶ ἐνταῦθα τὸ ταμεῖον, ὃ καὶ βασιλικόν ἐστι, διὰ τὸν Βασιλέα Ὀδυσσέα, ἐν ᾧ φησι κειμήλια κεῖτο ἄνακτος χαλκός τε χρυσός C τε πολύκμητός τε σίδηρος, οἷς ἀνάλογον καλὴ καὶ ἡ κλεὶς, uti paulo inferius verba Eustathio habentur. Omnia denique splendida fuisse, descriptio τοῦ θαλάμου, v. 43. item *Odyss.* ψ. v. 188. allata abunde probant. Hoc eodem modo aurea clavis Plutoni, tanquam Inferorum, imo etiam quibusdam divitiarum Deo, apud Pausaniam in priori *Eliacor.* seu *lib.* 5. p. m. 301. tribuitur. Neque alia fuit ratio aureæ clavis, qua usi fuerunt Pontifices Romani, & quam adorandam prostituerunt, testibus Theodoreto in *de cultu Imag. confess.* apud Damascen. p. m. 675. Gregor. M. 6. *Ep.* 20. Magdeburgenses *Cent.* 6. 6. p. m. 193. quam ut inutilem proderent D splendorem luxumque abominandum & detestabilem. Nec aliter intelligendus est locus Sophoclis ex *Oedip. Col.* v. 1038. supra adductus de aureo freno: conf. Virg. *Æn.* 7. 274. De orichalcea non est quod multis differam, quum illius inventionem longe recentiora sibi deposcant tempora, ut ex Pancirollo in *Memorab.* p. 2. tit. de orichalco patet: conf. Voss. *Etymolog* Rudbecks *Atlant.* 7. 5. p. 190.

VI. Sed de clavis tam inventione quam inventore primo notandus est insignis quidam recentiorum Scriptorum error, qui primæ clavis auctorem Theodorum quendam Samium celebrant. Eorum in numero sunt C. Plinius in *Hist. Nat.* 7. 56. p. m. 126. E Polyd. Vergilius *de rer. Invent.* 3. 14. p. m. 258. Perottus in *Cornu C.* p. m. 46. Spondanus *ad Homer. Odyss.* θ. p. 111. aliique. Non equidem est diffitendum hunc ipsum Theodorum insignem ferri fabrum in *Laconicis* Pausaniæ sive *lib.* 3. p. m. 171. prædicari: verum eundem Ulysse recentiorem in *Arcadicis* seu *lib.* 8. p. m. 438. facit, ideoque nec is primus esse potuit, qui in Græcia clavem confecerit, nisi vel de certo aliquo clavium genere a prioribus diverso, vel etiam de clave ferrea, quum lignea atque ænea antea essent in usu, id intelligendum sit, quum & ipsa in Græcia tempore Ulyssis clavium ope fores & obfirmarint & laxarint, teste non uno F in loco Homero: vid. Joh. Feithius *Antiq. Homer.* 3. 11. p. m. 229. Nec satis liquet, an non eodem digitum quoque intenderit Eustathius dicens τὴν κλεῖδα Λακώνων εὕρημα εἶναι, *ad Odyss.* θ. p. m. 319. licet inventoris nomen vel ignorarit, vel studio suppresserit, quod vero est similius, quum ipse secum non posset non reputare instrumenti hujus incunabula remotioribus Mundi temporibus, quam ut ad hunc Theodorum referrentur, quærenda esse. Hoc vero de auctore, licet certi quid statuere

nemo potis ſit, Græcum tamen eundem fuiſſe non abſque ratione in dubium vocatur, ſiquidem vera ſunt, quæ de Danao Beli filio circumferuntur, quod is vectem ſive peſſulum, vel certe eorum uſum ab Ægyptiis ad Græcos primus tranſtulerit: vid. Perottus in *C. C.* p. m. 192. Unde non immerito etiam antiquiſſimum clavis modum una cum vecte transſumtum ſuſpicor. An etiam Ægyptiis originem debeat clavis, an vero & illi aliunde ejus hauſerint notitiam, pariter ambiguum eſt. Annii Witerbienſis commentis, quæ Fabii Pictoris longe antiquiſſimi Scriptoris ſub nomine nobis obtrudere conatus eſt, ſi quid tribuendum foret, ſatis equidem antiquum eſſet inventum clavis, quippe ipſis januis coævum, ita enim ille de Jano: *Primus aras & pomœria & ſacra docuit, & ad pudorem & ſanctimoniam domorum primus valvas & ſacras claves excogitavit & invenit, & ab eo dictæ ſunt januæ.*: conf. Hier. Magius *Lect. miſcell.* 3. 13. De veri autem Jani ætate conſuli poteſt in *Etymol.* ſub *Janua* Voſſius, cui Noach & Janus pro iiſdem habentur. Hornius *Hiſt. Philoſ.* 2. 1. p. m. 61. Neque aliter Annius ipſe in ſuppoſititio illo Beroſi Scripto, ubi Janum cum Noeo, qui poſt Diluvium vitem vinumque adinvenit, confundit: conf. Claud. Minos *ad Emb. Alciati* N. 18. p. m. 106. Forte non per omnia rejiciendæ Annii conjecturæ. Certe ſacra ſi velimus conſulere oracula, quibus, ut in omnibus aliis, ita in his quoque fidem habemus longe maximam, facile patebit, claves antiquitate non tantum belli Trojani antecedere tempora, evincente *Hiſtoria Judicum* cap. 3. 25. ubi expreſſis aſſeritur verbis Eglonis miniſtros clavis ope conclavii aperuiſſe januam, cum tamen Troicum illud bellum in tempora inciderit vel Tholæ, vel Jair, vel etiam poſteriora, commonſtrantibus Chronologorum monumentis. Vid. Euſebius *de Præpar Evangel.* 10. pag. m. 484 Chronic. Alexandrin. p. 392. Rhodomannus in *Hiſt. Troj.* v. 171. quorum illi ad Labdonis, hic ad Elonii tempora, Georg. Cedrenus lib. 1. *Hiſt.* p. 101. ad Eli vel Saulis, Cem. Alexandr. *Strom.* 1. p. 334. ad Salomonis referunt. Conferantur & reliqui, quorum ſententias magno ſtudio conquiſivit congeſſitque in *de Troja capta* cap. 3. §. 3. Ol. Svanberg. conf. Rudbeck. in *Atlant.* cap. 35. §. 4. Sed & ad longe remotiora referenda eſſe tempora Lothi ſuadere videtur Hiſtoria, quæ quidem non paucis ſeculis hac, imo ipſo quoque Danao, qui decimum ab Inacho Argivorum ſucceſſorem regno depuliſſe traditur, antiquior eſt. Quum enim Loth ad ædium ſuarum obſeſſores exiret, clave clauſiſſe evidens eſt, quod innuit vox illa Geneſ. 19. 5. 10. סגר, collata cum *Eſa.* 22. 22. ubi clavis domus David ſuper humeros EljaKim imponenda dicitur, ut *illo claudente nemo aperiat, & illo aperiente nemo claudat*, ubi clave claudendum eſſe & aperiendum contextus ſolide evincit, licet non alia adhibeatur loquenti formula, quam quæ Moſi uſurpatur. Hoc cernens Interpres Suecus cum emphaſi illam vocem reddidit: *oc Loth gick ut til them for dorena, oc ſmalte igen dorena efter ſig.* & v. 10. *The togo Loth in i huſet, oc ſmalte dorena til.* LXX. προσέωξε ὀπίσω αὐτῦ, & v. 10. τὴν θύραν τῦ οἴκυ ἀπέκλεισαν. Niſi autem revera obſeratæ fuiſſent fores, nihil profecto cauſæ Sodomitæ habuiſſent, cur eaſdem vi effringere adorirentur, quod ſequens habet verſus, לשבר הדלת. Hæc ſane antiquiſſima clavis eſt memoria, quæ pariter erroris arguit omnes eos, qui Theodorum inventorem pronunciant. Nec tamen præciſe audeo affirmare potius in hiſce quam aliis terrarum tractibus lucem primum adſpexiſſe, ſed in medio illud relinquo. Quod ſi tamen οἱ Χαλδαῖοι ſecundum Strabonem & alios a Jac. Micyllo *ad Lucan. Pharſal.* 4. p. m. 433. adductos, Χάλυβες τὸ παλαιὸν ὠνομάζοντο, atque illi non tantum ferrum primi invenerint, ſed & æs, æriſque cudendi rationem, vel ut Tzetzes *Chil. Hiſt.* 10. 338. loquitur,

—— χαλκόν τε λέγυσί μοι
Οἷα καὶ τῦτον εὕρημα τελῦντα τῶν Χαλύβων,

poſſet quis forte exiſtimare, quod illi claves ex metallo primi conſecerint, ex iiſdem vero Loth atque Abraham earum notitiam hauſerint, inque peregrinas terras ſecum tranſtulerint. Tribuat vero quiſque huic conjecturæ, quantum volet, quum Chalybes, quorum memoriam Græcorum ſervant Scripta, vix ac ne vix quidem Patriarchis illis antiquiores crediderim.

VII. Hiſce ita expoſitis ad ipſas claves claviumque varia genera, veniendum eſt, in quibus conſiderandis clauſtra, quæ clavem non admiſere, ſepoſita ſunto, ut ſunt *peſſuli interni* Comicorum Terentii *Eunuch.* 4. 6. 25. Plaut. *Aulul.* 2. 2 25. *Fuſtes* Feſti, teſte Voſſio in *Sera*, *Vincula interna*, ſic *uncini* Apuleii *Metam.* 3. p. m. 232. ῥόπτρα Plut. in *de Curioſ.* c. 5. κιγκλίδες Scholiaſtæ Theocriti *ad Idyll.* 5. p. m. 135. & alia quæcunque, vid. *Hiſtor.* Rholſonis c. 43. p. 273. Corn. Nep. 10. 6. 4. Eorum vero, quæ clavi paruere inter prima arbitror fuiſſe vincula, non tantum arculis ex Homeri *Odyſſ.* θ. 447. ſed ipſis etiam januis ex Apuleii in de Pſyche Apologo ſeu *Metam.* 5. p. m. 365. adhibita, ac in nodum quendam Gordianum, (Curt. 3. 1. 15.) vel alio quodam inſtrumento ita implicata, ut abſque clavium ſingulari opera effictarum auxilio ſolvi vix poſſent. Ejuſmodi fuit δεσμὸς Ὀδυσσέως, ὅν ποτέ μιν δέδαε φρεσὶ πότνια Κίρκη, id quod ſolutu tam difficile fuit, ut in proverbium abiret, ἐπὶ τῶν ἀσφαλῶς σφραγιζομένων, notante Euſtathio *ad Odyſſ.* θ. conf. Adrian. Junius *Adag. Cent.* 8. 74. p. m. 865. Joh. Spondanus *ad Odyſſ. Hom.* λ. quale quid de Jove quoque in Jambis Simonides Ζεὺς δεσμὸν ἀμφέθηκεν ἄρρηκτον πέδην. Clavium vero operam hic requiſitam non obſcure ſubinnuit Ulyſſes apud Homer. *Odyſſ.* φ. 240. non tantum forium cuſtodiam Philœtio demandans, ſed &, ut in apponendo vinculo clavi clauderet, una præcipiens,

Σοὶ δὲ, inquit, Φιλοίτιε δῖε θύρας ἐπιτέλλομαι αὐλῆς
Κλῆϊσαι κληῗδι, θοῶς δ' ἐπὶ δεσμὸν ἰῆλαι.

In quibus verbis explicandis vix ſibi conſtat emendatio Schrevelii, aut cujuſcunque ea eſt, pro vinculo, ut eſt in Editione Criſpini, quam ſequutus Giphanius, peſſulum ſubſtituentis, quum τὸ δεσμὸς ἀπὸ τῦ δέω oriundum aliud importet: vid. Euſtathius, item Jo. Spondanus p. m. 305. Illa ſane clave, nuda manu vinculum ſi adponi potuiſſet, opus minime fuiſſet. Quod ſi vero in claudendo ſive complicando hocce vinculo clavis requireret operam Philœtius, dubium non eſt, quin longe major in aperiendo ſive replicando ejus fuerit uſus atque indigentia. Ad hunc vel hujuſmodi quempiam ligandi ſive claudendi modum alluſiſſe Salvatorem in de clave ligationis ſermone apud Evangeliſtam vult D. Calixtus, quem commode in *Harmonia Evangelica* de metaphora illa *a ligando & ſolvendo vincula ſeu catenas* ducta differentem audire lubet: *Metaphora*, inquit, *quæ ſubjungitur, & per quam claves explicantur ligandi & ſolvendi, poſſet videri nova, & recedere a metaphora clavium; ſed ita non eſt. Reſpexit Dominus ad ligationem & ſe-*

lutionem vinculorum sive catenarum, quæ appositis seris impingi, & ope clavium removeri solent. Vid. Glassius in *Philol. Sacr.* lib. 5. tract. 1. cap. 12. p. m. 392. Communem autem hunc fuisse claudendi modum, & remotissimæ Antiquitati receptum diligentissimus talium rerum scrutator Eustathius docet, inquiens: Παλαιὸν δέ φασιν ἔθος ἦν, κατασφαλίζεσθαι δεσμοῖς, καὶ τὴν κλεῖδα νεωτέρων καὶ Λακώνων εὕρημα εἶναι. Qualia vero cujusve generis hæc fuerint, quum tam vinciendi modum, quam vinculorum naturam antiquitatum sileant monumenta, difficilius determinatu est. Coriaceas tamen fuisse & seras & claves ex Sanhedrin f. 110. 1. & Pesachim fol. 119. 1. constat, ubi hæc habentur: וכולהו רגלידא וקולפי אקלירי, hoc est, *omnes istæ claves & seræ erant ex corio*. Quomodo autem clavem hæc admitterent vincula, quum eorum notitiam pariter ac clavium monumentorum neget defectus, haud facile dici potest. Suam quidem prodit harum clavium de usu Eustathius, ad verba *Odyss.* ante allata, sententiam, existimans non ipsum vinculum clavi complicatum & dein solutum esse, verum januam duplici quasi sera munitam, vinculo quidem, ut munimento externo, & pessulo, ut interno, adeoque in aperiendo illud primum manu solvendum fuisse, & clavem denique januæ reducendi pessuli ergo immittendam. De hac obserandi ratione sic verba facit: Ὁποῖον τι πρὸ ὀλίγου εἶχον αἱ τοῦ βασιλικοῦ θαλάμου θύραι, ἐν αἷς ἡ δέσποινα ἱμάντα θοῶς ἀπολύσασα κληῖδα ἐνῆκεν ὥστε ἀνοῖξαι. Fundamentum hujus opinionis in superioribus jecisse Homerus ipse videtur in principio *Odyss.* φ. 46. ita disserens:

Αὐτίκ' ἄρ' ἥγ' ἱμάντα θοῶς ἀπέλυσε κορώνης,
Ἐν δὲ κληῖδ' ἧκε, θυρέων δ' ἀνέκοπτεν ὀχῆας.

Hoc est,

Statim hæc (Penelope) *lorum velociter absolvit ab annulo;*
In autem clavem immisit; januarum autem repulit seras,

ex Editione Giphanii. Ad hos posteriores versus Eustathius p. m. 747. Veterum de hoc vinculo diversas adfert sententias, quas utpote prolixiores, atque ab instituto magis alienas omittendas duxi, de quibus hanc denique subjicit ἐπίκρισιν, καὶ λαλοῦνται μὲν οὕτω ταῦτα καὶ ὑπονοοῦνται, οὐ μὲν δὲ νοοῦνται σαφῶς. An autem istis meliora ipse invenerit, cuique liberum esto judicium. Fuit equidem hæc, nisi adeo opinione deludor, antiquissima clavium ratio, sed quæ Eustathii temporibus ita obsolevit, ut ipsi unius certi auctoritate præ cæteris niti non satis tutum videatur; refert tamen, quod ita dicat, παλαιὸν δέ φασιν ἔθος ἦν, &c. Idque nemini mirum videatur, quum non solum Eustathii, sed & ipsius Homeri Scriptoris antiquissimi ante tempora diu alius serarum modus sit adinventus, quod ex plurimis Poetæ locis cernere pronum est, & supra indicatum. Penelopes tamen tempore, & per sequens aliquod spatium, utrumque obserandi modum promiscue adhibuisse videntur homines, usque dum firmior infirmiori succedens per omnia & omnibus sese paulatim probare cœpisset. Hæc ita de vinculis & catenis dicta sufficiant; & quamvis eorum de clavibus multa dici & supponi possent, quum tamen non nisi conjecturis niti necessum habeamus, itaque illam operam, ut minus utilitatis afferentem, omittere consultius duxi, ad alia animum calamumque vertens, quæ fortassis manifestiora sui reliquerint vestigia.

VIII. Istas post feraturas, sicuti non absque ratione repagibus ligneis seu τοῖς ξυλίνοις μοχλοῖς, qui ferreis orbiculis, (*marlor*) vel instrumentis quibusdam ligneis natura vel arte incurvatis seu manu efformatis, ita foribus, ut clave hinc inde duci ac reduci queant, connectuntur, primum decernendum esse locum existimaverim: ita quoque claves isti obserationi accommodatissimas, qua materia opinor fuisse ligneas, & quidem ramum quendam arboreum arte vel natura ita incurvatum, ut tenue quoddam per foramen vel infra vel supra pessulum in janua relictum, forinsecus immitti, ac eundem illum pessulum clavulis ligneis dentatum, qualis est qui in Talmud Kelim cap. 11. פין audit, obducere, ac denique re ita exigente reducere posset. Ad hujusmodi quandam respexisse clavem mihi videtur August. in *de doctr. Christ.* 4. 11. ubi, *quid prodest*, inquit, *clavis aurea, si aperire, quod volumus, non potest? aut quid obest lignea, si hoc potest?* Processu vero temporis ex metallo ad eundem plane modum efformatas esse alias inficiari nemo potest, cujus rei exempla non adeo rara hodieque occurrunt; suntque & illæ incurvati viminis instar, nulla plane arte nulloque ingenii acumine fabricatæ, solum observato, quod graciles, teretes, lævesque cudantur, ac falcis in modum incurventur. Hujus indolis fuit ista Penelopes, cujus mentionem facit in principio *Odyss.* φ. v. 6. Homerus,

Εἵλετο δὲ κληῖδ' εὐκαμπέα χειρὶ παχείῃ,
Accepit autem clavem bene flexam manu forti,

monstrante accurato Interprete Eustathio, qui ait illam falcis cujusdam retulisse faciem: Δρεπανοειδὴς ἦν, inquit, καὶ διὰ τοῦτο εὐκαμπὴς ῥηθεῖσα, ἐπεὶ καὶ δρέπανον πού πρὸ τούτων εὐκαμπὲς ἔφη ὁ Ποιητής. Hanc vero clavis faciem non tantum antiquitus receptam fuisse, verum suo quoque obtinuisse tempore in sequentibus innuit: Καὶ ἐν τῷ εἵλετο δὲ κληῖδ' εὐκαμπέα χειρὶ παχείῃ, ἀρχαϊκὸν εἶδος κληῖδος φράζει, καὶ οὐ κατὰ τὸ ὕστερον τρυπωμένην εἰς τὰς πολλὰς ὀπάς· ἔστι δὲ καὶ τοιούτων κληίδων μέχρι καὶ νῦν χρῆσις δι' ὀπῆς ἐνειρομένων καὶ μεταγουσῶν τὴν ἔνδον σειρὰν ἐπὶ ἄνοιξιν τῆς θύρας. Utriusque vero figuram & modo mihi & Eustathio memoratæ clavis subministrabit Lit. A. Præter hasce claves nota est quoque hodiernis ejusdem generis alia, in qua bacillus altera sui extremitate ita excavatur & finditur, ut isti fissuræ inseri queat alius, sive potius lingula quædam lignea, ut ita adpellare liceat, quæ forinsecus januæ ad eundem modum, quo prior ista clavis immissa, sponte sua in infra affixum pessulum, qui ejus ope trahi retrahique potest, cadat. Istius formæ plurimas in rudi vulgo, præcipue apud Dalecarlos, qui priscæ Hyperboreorum sinceritatis simplicitatisque rudera hucusque tenacissime servant, ipse expertus sum claves, easque delineatas dedi Lit. B. Hosce clavium modos, ut maximam redolentes simplicitatem, ita etiam remotissimæ antiquitati receptissimos fuisse jure suspicor. Si tamen poterit quis adhuc vel alios vel antiquiores demonstrare, ac communicare non gravatus fuerit, rem gratissimam se facturum sciet. Hic firmandarum forium modus quum hodie nimis habeatur rudis, velim nemo sibi persuadeat tam accuratum serarum claviumque usum novisse Veteres, & quidem primorum temporum homines, quum adhuc ars ipsa reperta novo oriebatur, quam nos nunc novimus, quum hujusmodi instrumentorum fabricationes adhuc hodie insigniora, & plane sensibus obvia de die in diem capiant incrementa, ingeniosisque ab opificibus magis magisque excolantur: *Nec enim est quidquam omnium, quod possit in primordio suo perfici: sed omne in omnibus ferme ante est spei rudimen-*

tum, *quam rei experimentum*, quod de multiforatili tibia Apulejus *Florid.* I. Quamvis autem observationes hæ non adeo magnæ essent securitatis, manet tamen firmum ratumque illud Eustathii, quod τὸ κλειδίον qualecunque ἀσφαλέστερον ἦν δεσμῦ ποικίλυ, siquidem improbis maleficisque manibus minus obvium obnoxiumque, quippe ab interiori parte valvarum affixum.

IX. Quum jam procedente ulterius tempore, incrementa in dies hominum caperet perversitas, eidem quo potissimum modo obviam esset eundum, auxiliante Deo, humana prospexit sagacitas, itidemque

— *duris urgens in rebus egestas.*

Inde factum est, ut pristinarum illarum, tanquam rudiorum in locum succederet denique alia majoris artificii ingeniique clavis, quam Λακωνικὴν dixere Græci, Laconicam Latini, cujus etiam mentionem utrorumque Scriptores faciunt satis frequentem. Stephanus quidem περὶ Πολ. in Λακεδαίμων, ἐστι δὲ, inquit, καὶ εἶδος κλειδὸς Λακωνικῆς: huic jungatur Menander Μισυμένοις,

Λακωνικὴ κλείς ἐστιν, ὡς ἔοικέ μοι.

Suidas quoque Λακωνικαὶ κλεῖδες, περιβόηται δὲ εἰσιν αὗται, aliique passim, qui adducuntur. In rudiorum autem locum hasce successisse probare videntur suo exemplo αἱ παρὰ τῷ Κωμικῷ Ἀριστοφάνῃ ἐν Θεσμοφ. δειπνολόχοι γυναῖκες, ut verba usurpem Eustathii, quæ vehementer in Euripidis cujusdam astutiam contumeliamque invehuntur, quod is maritos earundem de fraudibus, quibus iis imponere consueverunt, instruxerit, artemque signandi docuerit partim, partim etiam claves ferre Laconicas. His vero inventis contemtui haberi cœpere vulgares clavium obserationumque modi, quibus viros fallere non adeo magnæ fuit solertiæ ac difficultatis, quum

Πρὸ τῦ μὲν ἦν ἂν ἦν ἀλλ' ὑποῖξαι τὴν θύραν
Ποιησαμέναισι δακτύλιον τριωβόλυ,

hoc est, interprete Andrea Divo,

Prius quidem certe liceret aperire fores
Facientibus annulum triobolo, vel *vili pretio*.

Forte rectius tamen Salmasius δακτύλιον per *digitulum* reddidit. Nunc vero, ajunt, οἱ ἄνδρες κλειδία αὐτοὶ φέρυσι κρυπτὰ κακοηθέστατα Λακωνικά. Hæ, ut suspicor, sunt claves, quas νεωτέρων καὶ Λακώνων εὕρημα Eustathius pronunciat, licet ipsi persuasum sit quamcunque clavem primam eorundem esse inventum, ut satis luculentum ea de re reliquit testimonium *ad Odyss.* θ. p. m. 319. Παλαιὸν δέ φασιν ἔθος ἦν κατασφαλίζεσθαι δεσμοῖς· ἡ κλεὶς γὰρ νεωτέρων καὶ Λακώνων εὕρημά ἐστι, καὶ ἐστιν ἀσφαλέστερον δεσμῦ ποικίλυ τὸ κλειδίον, καὶ μάλιστα τὸ κακοηθέστατον. Ex hisce sane non potest esse obscurum, quam clavium de origine foverit ille opinionem, duo videlicet fuisse clavium genera, κλειδίον vulgare aliud, aliud vero exquisitius τὸ κακοηθὲς, de quo dixisse opinor *ad Iliad.* β. p. m. 222. ἐστι δὲ κλεὶς Λακωνικὴ καινοτέρα τις, utrumque tamen Λακώνων εὕρημα εἶναι: verum tamen mihi ambiguum non est, quin multum fallat & fallatur, quum ejus memoria ipsis fere Laconibus antiquior exstet, ut superiora docent.

A X. Posset forte non absque ratione in dubium vocari ipsa appellatio, an videl. ideo potius Λακωνικαὶ dicendæ sint hæ claves, quod Laconibus originem debeant, an vero aliunde accersenda veniat etymologia. Mihi quidem hoc a vero proxime abesse videtur: siquidem Veteribus Laconicum fuit, quicquid ingenii Laconici saperet acumen calliditatemque. Fuit autem Laconum ista indoles & natura, ut adeo caute, circumspecte, imo callide & occulte omnia peragerent, ut ne ullus quidem cujuscunque esset sagacitatis ac perspicaciæ,
B eorum in notitiam, antequam eventum sortirentur, omnibusque palam esse cœpissent, pervenire posset. Hujus rei documentum nobis abunde subministrat in *Pace* v. 1061. Aristophanes, ubi Athenienses fœdera cum Lacedæmoniis pangentes ita alloquitur Hierocles quidam:

Καὶ κηπφοὶ τρήρωνες ἀλωπεκιδέοισι πέπεισθε,
Ὧν δόλιαι ψυχαὶ, δόλιαι φρένες.

C Ad quæ verba subjicit Scholiastes: Ἀεὶ Λακεδαιμονίυς εἰς τῦτο κωμῳδῦσιν· καὶ Εὐριπίδης, Σπάρτης ἔνοικοι δόλια βυλευτήρια. Hoc ipsum autem Euripides in *Andromacha* pluribus exsequitur exageratque v. 446. seqq. ubi tamen in vulgaribus pro βυλευτήρια βυλεύματα invenio: neutrum male. Hinc ab Aristide Orat. *Leuctrica* 4. κρυψίνοι, quasi κρυψίνοοι, hoc est, mentem suam dolose celantes audiunt Lacones: conf. Jo. Meursius *miscell. Lac.* 3. 2. p. m. 199. Quoniam vero ταῦτα τὰ κλειδία κακοηθέστατα ejusdem fere viderentur indolis, quod κρυπτὰ essent & καλυπτὰ, ac tam occultæ structuræ, ut nec absque legitimæ clavis ope earum reserari posse putarentur claustra, nec quisquam, ut
D omnes ingenii in illis expiscandis intenderit vires, eorum interiorem in cognitionem pervenire: hinc & illa Λακωνικὰ audire cœperunt. Vel etiam, quod aliquo tempore apud Lacones frequentiori essent in usu, quam alioquin apud alios, quod hujusmodi in denominationibus insuetum omnino non est. Alterutrum horum certe Avieno videtur fuisse in causa, ut hanc eandem clavem Caricam diceret. Neque enim fieri potuit, ut & Caricum simul & Laconicum esset inventum, quum Cares Populi sint Asiatici, Lacones vero Europæi, ut ex Geographicis notum est. Neque etiam levia sunt, quæ
E suadent neque in Laconia, neque Peloponneso hujus clavis quærendum inventorem; sed vel in Lemno, in quam Insulam dejectum fabulæ narrant Vulcanum, ibique una cum Cyclopibus ministris officinam instituisse: vel etiam Siculorum in Insulis, de quibus Thucyd. 3. p. m. 112. Νομίζυσι, ait, δὲ οἱ ἐκείνῃ ἄνθρωποι ἐν τῇ ἱερᾷ, ὡς ὁ Ἥφαιστος χαλκεύει, ὅτι τὴν νύκτα φαίνεται πῦρ ἀναδιδῦσα πολὺ, καὶ τὴν ἡμέραν καπνόν· κεῖνται δὲ αἱ νῆσοι αὗται κατὰ τὴν Σικελῶν καὶ Μεσσηνίων γῆν. Vel, quod mihi ceteris est potius, in Ægypto, quod οἱ ἱρέες ἔλεγον τὸν Μῆνα πρῶτον βασιλεύσαντα Αἰγύπτυ, τὸ τῦ Ἡ-
F φαίστυ ἱρὸν Μέμφι ἱδρύσασθαι ἐὸν μέγα τε καὶ ἀξιαπηγητότατον, uti verba Herodoto 2. p. m. 79. habentur. Conf. Tzetzes *Chil. Hist.* 10. 335. qui ait, quod

Ἥφαιστός τις Αἰγύπτιος ἐν χρόνοις τοῖς τῦ Νῶε,
Ὃς Νῶε καὶ Διόνυσος καὶ Ὄσιρις καλεῖται.
Ἐφεῦρε πῦρ, καὶ τέχνας δὲ τὰς ἐκ πυρὸς ὁπόσας.
Ἕλληνες σφετερίζονται τὸν Ἥφαιστον ἐκεῖνον
Σὺν ἄλλαις πάσαις κλήσεσιν ἀνθρώπων
Αἰγυπτίων, &c.

quem

quem si sequeremur, frustra esset Natalis Comes, hosce omnes qui diversos facit, *Mythol.* 2. 6. p. m. 40. Parenti autem Jovi θάλαμον ἔτευξεν

Ἥφαιστος, πυκινὰς δὲ θύρας σταθμοῖσιν ἐπῆρσε
Κληῖδι κρυπτῇ,

ut Junonem ipsam loquentem introducit Homerus *Iliad.* ξ. v. 166. Hæc κλεὶς κρυπτὴ eadem est, quæ postea Λακωνικὴ dicebatur, ut Eustathius optime monet.

XI. Alii, & quidem vulgo ad Lycurgi animadvertisse videntur statutum, quo pueris alimoniam, quotiescunque fame premerentur, præbere interdixit, quo rapere ac furari cibos discerent, eoque ingenium acuerent, callidioresque evaderent, quod est in Xenoph. *de Repub. Lac.* p. m. 662. Conf. Plutarch. in *Lycurgo* p. m. 17. Heraclides *de Politia Laced.* p. m. 506. Gellius *N. A.* 11. 18. qui furta omnia apud Lacedæmonios ideo licita existimavit, Suidas in Κλέπτης, Jo. Lud Gothofred. *Archontol.* P. 1. p. m. 673. Nic. Cragius *de Repub. Laced.* 3. 1. tab. 8 instit. 12. p. m. 306. Joh. Heidfeld. in *Sphinge* c. 23. p. m. 813. Hinc illis occasio opinionis de lusciniolis sive clavibus adulterinis, quasi claves Laconicæ tales essent, qualibus fures aliique pessimæ notæ homines in aperiendis foribus uti consuevere, essentque unum & idem cum iis, quas Clemens Alexandr. *Strom.* 7. ἀντικλεῖδας dixit, quæ Joh Ursino in *Analect. sacris* 5. 35. p. m. 296. *adulterinæ furinæque & ad imaginem veræ alicujus clavis expressæ* veniunt, eæque nobis vulgariter audiunt *dyrkar oc tiufnycklar*, sicut Germanis *dieterich und diebzschlussel.* Videatur Lambinus, ex quo sua Taubmannus *ad Plaut. Mostell.* 2. 1. 57. Sed illi quum aliter suum defendere errorem non possent, convicti videlicet clarissimis Scriptorum, qua partem, delineationibus, eorum temporum claustra ab hodiernis toto discrepare cœlo dixerunt, ideoque se non ejusmodi intellectas velle claves, cujusmodi hoc tempore in usu sunt, sed pro diversitate claustrorum easdem quoque differre. Hanc vulgi opinionem, quæ neque Lambino, neque accuratioribus aliis sese probare potuit, ut minus veritati consentaneam, rejiciendam suadent Auctores, ejus qui accuratiora reliquere vestigia, qualia sunt apud Aristophanem de tribus illis dentibus, quos habuisse clavis dicitur Laconica, quum tamen lusciniolis vel unus sufficiat. Fuere & claustra harum clavium tam artificiose confecta, ut mulierum pariter & virorum quasvis deludere ducerentur fraudes, quod frustra tamen lusciniolis attribuitur, quippe qui potius faciliora requirunt claustra & δ'επιβουλα, sive quibus haud difficulter insidiæ strui possunt: quum versa vice Λακωνικὰ κλεῖθρα δυσεπιβούλευτα essent, teste Eustathio *ad Iliad.* θ. p. m. 319. Unde & κλειδίον τοῦτο ipsi audit ἀσφαλέστερον τοῦ δεσμοῦ ποικίλου non tantum, sed & ἔτι ὡς κλειδίου ἄλλου, ὃ μισοῦσιν αἱ παρὰ τῷ Κωμικῷ δειπνολόχοι γυναῖκες: quod argumentum omnium fortissime eandem vulgi contra opinionem militat: nisi etiam ejusmodi fuisset, neque mulierum conatibus obicem facile ponere potuisset. Quod si autem per lusciniolos essent exponendæ hæ claves, tum profecto sequeretur non aliam mulieribus istis quiritandi fuisse causam, quam quod maritorum contra fraudes, quum ejusmodi claves, quibus omnes earum laxare valerent feraturas, excogitassent, nihil quicquam munitum absconditumque habere possent. Contra tamen nunc queruntur per τούτων τῶν κλειδίων gestationem prorsus omnem clependi copiam sibi abscissam, ut clara sunt verba:

—— λαβεῖν —— οὐδὲ ταῦτ' ἔτι
Ἔξεστιν· οἱ γὰρ ἄνδρες ἤδη κλειδία
Αὐτοὶ φοροῦσι κρυπτά, &c.

XII. Hujus opinionis quum tantam deprehenderent difficultatem absurditatemque alii, aliam clavis istius describendæ ingressi sunt viam: verum successu parum feliciori quidam. Lambinus certe loco ante allato, licet satis sit prolixus in docendo, qualis ista fuerit clavis, & quis ejus usus, illam tamen Taubmanni criminationem evitare non potuit, *quod vix ac ne vix quidem ista perdoceat*: idque verum. Et pace tanti viri dicere audeo, potius rem iisdem implicatam quam explicatam esse. Suspicatus autem est Auctorem Moreti, sive is Virgilius sit, sive alius, Catalectico claustro claves vocare, quæ intus aperiebant, aut forinsecus claudebant, atque ejusmodi fuisse claves Laconicas, quod Arati ad Cassiepeam dicat Theo, ὅτι οὐχ ὡς νῦν ἐκτὸς ἦσαν αἱ κλεῖδες, ἀλλ' ἔνδον τὸ παλαιὸν παρ' Αἰγυπτίοις καὶ Λάκωσι, easque hanc ob causam κρυπτὰς dici κλεῖδας Aristophani & καλυπτὰς aliis, quod claustris impactæ vix apparerent. Hujus sententiæ in confirmationem testem ulterius adducit Apulejum, apud quem lib. 9. p. m. 746. Myrmex causatus est nocturnas sibi obsistere tenebras, *quin clavem curiose absconditam reperiret*. Ergo, inquit, *clausa lavis & κρυπτὴ & abscondita fuit ea*, quæ intus aperiebat, nam contraria est ὀπτὴ κλείς: innuens istis verbis ad aperiendum duas serviisse claves, alteram ὀπτὴν, quæ ἔξωθεν, alteram κρυπτὴν sive καλυπτὴν, quæ ἔσωθεν reserabat, & hanc Laconicam, Lambini mentem uberius ut explicat Joh. Ursinus in *Analect.* l. c. Hæc eadem & Martinius in *Lex. Etymol.* voce *Laconica* transtulit. Verum ad ista Theonis quod attinet, illa huc prorsus non faciunt, nec facile dixerim, an plus præsidii in Apulejo habeatur: ille enim non de clave, sed claustro egit, ut sup. pag. 803. patet: hi vero de βαλανάγρᾳ, id quod pariter suo loco exponendum relinquitur. Quando autem Myrmex, Domino pulsante fores, nocturnas sibi causabatur obsistere tenebras, *quo minus clavem curiose absconditam* reperiret, non profecto de vecte, neque de βαλάνῳ ipsi sermo fuit, sed ea de clave, quæ pessulis subjecta fores repanderet. Fuit autem hæc abscondita quidem, non tamen, ut Lambino placet, in claustro seu poste, verum alio aliquo in loco, unde desumenda, atque in claustrum ad eruendam βάλανον inmittenda erat. Hoc vero in facto tanto majorem suam declarare voluit diligentiam Myrmex, quanto curiosius absconditam haberet clavem, ne domesticorum præter ipsum quispiam illa inventa pro lubitu fores aperiret, quum non nisi soli ipsi omnis domus cura a Domino proficiscente esset demandata, maxime autem uxoris. Fuit igitur τῶν κρυπτῶν κλειδῶν apud Aristophanem denominationis ratio, quod τὰ κλεῖθρα essent κρυπτὰ καὶ καλυπτά, ut legitima genuinaque absque clave in reserando frustra haberetur omnis conatus, unde & appellationem nactæ sunt, non secus ac λόγοι κρυπτοὶ Pindaro κρυπταὶ κλαΐδες in *Pyth.* od. 9. audiunt. Quod præterea ex Plauto in *Mostell.* atque ex Theone conantur evincere Ursinus pariter & Lambinus, atque itidem Jo. Meursius *Miscell.* 2. 17. p. m. 182. tantum intus aperuisse claves Laconicas, illud omni prorsus fundamento destitui vel inde liquet, quod claves istas, quocunque abirent, viri secum gestare solerent, ut Comicus jam sæpius laudatus abunde finem facit. Hac de re insuper consulendus est Eustathius *ad Iliad.* ξ. p. m. 961. ad fabulam de ἡφαιστοδμήτῳ θαλάμῳ:

Ἴσεον δὲ, ait, ὡς κλεῖδα κρυπτὴν λέγει, ἢ τὴν ἔνδοθεν κλείουσαν τὰς θύρας, καὶ οὕτω κρυπτομένην τοῖς ἔξωθεν, (quæ ex Aristophane refelluntur) ἢ τὴν δυσεπιχείρητον τοῖς ἐπιβουλεύουσιν, ὁποῖα καὶ τὰ παρὰ τῷ Κωμικῷ κακονθέσατα κλειδία· διὸ καὶ ἐπήγαγε τὸ, τὴν οὐ Θεὸς ἄλλος ἀνῷγεν, ἵνα λέγῃ κρυπτὴν κλεῖδα, τὴν οὐ δύναταί τις ἄλλος ἀνοίγειν, atque *ad Iliad.* p. p. m. 1145. κακονθέσατα κλειδία τὰ κρυπτὰ, καὶ δυσεπιβούλευτα, hoc est, quæ insidiis peti circumvenirique difficulter possunt, vel quibus insidiari haud facile est, observantibus & annotantibus ex Xenophonte, Budæo & H. Stephano.

XIII. Quod jam ad ipsam hujus clavis structuram pertinet, fateor plus difficultatis illam habere, ac plus negotii curatius inspicienti facessere, quam prima fronte pollicetur, & vereri subit, ne illa in cognoscenda omnis pereat opera, nisi aliquo modo obserationis nobis constiterit ratio. Apulejana a reseratione, quam amplexus est Lambinus, hanc esse diversam, indicatum est. Salmasius vero eundem hic atque in clavi Homerica superius §.8. descripta agnoscit modum, idque consilio satis probo, nisi quod Homericæ longe alium atque a veritate quam remotissimum obtrudere conatus sit. Pluribus enim sese torquet, ut evincat non hodiernarum clavium in modum removisse intus verucla & pessulos, sed sursum succussisse ac repulisse τοὺς ὀχῆας, *usque dum uncinis, quibus injecta essent, exirent.* Opinionis ansam Aratus & Homerus dedere, quorum huic clavis seu κλεὶς τοὺς θυρέων ἀνέκοπτεν ὀχῆας, illi vero, ὀχῆες τὴν δικλίδα ἀνακρούουσιν, quasi ἀπὸ τοῦ ἄνω, sursum, καὶ κόπτειν ἢ κρούειν pellere, quas voces ratione etymologiæ alio non accipi posse sensu autumat, quam ut sursum repellere & quatere significent, unde & ἀνακρουστικῶν appellationem illis vindicandam esse censet, non secus ac ἀνακρουστικὰ ὑφίσματα Græcis fuere, quæ sursum impulso pectine a stantibus percutiebantur & texebantur, de quibus *ad Hist. August.* pluribus egit. Speciose hæc quidem proferuntur, & vix est ambiguum, quin primo intuitu fidem apud Lectorem pariant: verum curatius sub examen revocata, an per omnia sibi constent, alii judicent. Non equidem negandum illo sensu utrumque horum verborum occurrere, an tamen ideo tam præcise ei inhærendum, ut alios induere posse inficiemur, dubito. Ad Homerum quod spectat, ille certe hisce suppositionibus minime suffragatur, quippe cujus κλεὶς δρεπανοειδὴς, ut Eustathio recte observatum, succussioni inhabilis ineptaque τὰ μάγγανα ἢ τοὺς ὀχῆας sursum quatere non potuit, sed revera hodiernarum clavium in modum feram ostio obduxit, ac iterum reduxit. Non tamen defuere, qui alium aperiendi modum Homericæ affingere clavi aggrederentur, de quibus Eustathium audire lubet, qui postquam Veterum de vinculis varias variorum attulisset opiniones ita profatus est: Καὶ γὰρ τὰ ἑφεξῆς τῶν παλαιῶν ἔχουσί τινα δυσχέρειαν τὸ γοῦν, κληῖδα ἐνῆκεν θυρέων δ' ἀνέκοπτεν ὀχῆας· οὕτω πῶς καθίστωσιν, ὀχῆας δέ φασιν, οὐ τοὺς ἔνδον μοχλοὺς, ἢ δύο τυχὸν ὄντας, ἢ ἕνα μὲν, ἐσχηματισμένοι δὲ πληθυντικῶς κατὰ σχῆμα ποιητικὸν, ἀλλὰ τὰς λεγομένας βαλάνους τὰς ἐν τῷ χελωνίῳ, καταντικρὺ τῆς κλειδός· αἳ περιάγονταί φασιν καὶ ἀνοίγονται· δοκοῦσι δὲ εἶναι αὗται, ἃς νῦν διαδρόμους φαμέν· διὸ καὶ ἄντα τιτύσκεται, δηλαδὴ καταστοχάζεται τῶν βαλάνων ἐν τῷ ἀνοίγειν· ὡς ἂν αἱ βάλανοί φασιν ἀντίαι γίνωνται τοῖς γόμφοις τῆς κλειδός· ἵνα λέγῃ, ὅτι ἐνῆκε ἡ Πηνελόπη τὴν κλεῖδα, καὶ ἀνέκοπτεν ἤγουν ἀνέκρουεν, ἀνώθει τὰς βαλάνους, τιτυσκομένη ὡς εἴρεται. Hisce quidem partim Salmasio suffragari videntur, quod ἀνέκοπτεν per ἀνώθει censeant explicandum, quasi sursum truderet τὸν βάλανον, partim longe alia de clave agere, videlicet de βαλανάγρᾳ, quum dicant ὀχῆας οὐ τοὺς ἔνδον μοχλοὺς εἶναι, ἀλλὰ τὰς λεγομένας βαλάνους τὰς ἐν τῷ χελωνίῳ: hoc nomine vectem Eustathio dici opinor, per quem βάλανος demittebatur, ut eundem postibus affixum teneret; vel etiam ipsum postem, cui per τὴν βάλανον vectis affigebatur, qui χελωνὶς Hesychio est: βαλάνους vero istas suo ævo διαδρόμους dictas asserit Commentator, idque, ut videtur, eandem ob causam, quod per vectem essent transmissæ ex διὰ & δρόμος. Verum a modo βαλανάγρας longe diversus est, quem & isti finxere modum, quum illius fuerit ἀνασπᾷν, hujus vero imaginariæ clavis, ἀνωθεῖν. Quando autem plures huic clavi affingunt γομφίους, satis ostendunt se Poetæ mentem vix assecutos esse, nec se ipsos intellexisse, unde & Eustathius ulterius exsequitur: Καὶ τοῦτο μὲν φράζεται οὕτως εἰ καὶ γλαφυρῶς, ἀλλ' οὐ πάνυ σαφῶς· ἔχει δέ τι καὶ προσιστάμενον ὁ λόγος, ἐπεὶ οὐ φαίνεται γόμφους ἔχειν ἡ κλεὶς, ὡς ἀνακρούειν τὰς βαλάνους, δρεπανοειδὴς δὲ μᾶλλον ἦν, ὡς προείρηται. Ad sequentia quoque non inutiliter attendi potest, quæ alium aperiendi tradunt modum potius illi accommodandum, quam quem isti finxerunt: Δύναται οὖν καὶ ἄλλως εἰπεῖν ἀμαθέστερον κατὰ τὸν Κωμικὸν καὶ σαφέστερον, ὅτι πρῶτα μὲν ἱμάντα προσδεδεμένον τῇ κορώνῃ, ὁποία τι ἂν καὶ εἴη αὕτη, εἴτε κόραξ, εἴτε κρίκος ἀπέλυσεν -- καὶ τὸν ἱμάντα οὕτω λύσασα, ἐνῆκεν τὴν προῤῥηθεῖσαν δίκαμπέα κληῖδα διά τινος κατὰ τὰς θύρας ὀπῆς, καὶ ἅμα τούς τε ἔσω ἀνέκοπτε μοχλοὺς τῶν θυρῶν διὰ τῆς κληῖδος, καὶ τὰς θύρας δὲ αὐτίκα συγκόψασα κατὰ τὸ σκοπώμενον, ἤνοιξεν, ὡς δηλοῖ τὸ, τὰ δ' ἀνέβραχεν, & quæ sequuntur. Quod autem τὸ ἀνακόπτειν hic loci nihil aliud sit, quam simpliciter ad modum nostrarum clavium μετάγειν satis manifeste ad initium *Odyss.* ejusdem docuit. Nec majoris ponderis est, quod ἀπὸ τοῦ

—— τὰ δ' ἀνέβραχε καλὰ θύρετρα
Πληγέντα κληῖδι,

in sententiæ confirmationem adducit argumentum, quum τὸ πληγέντα κληῖδι, dicente Eustathio, ὅμοιον ὡς εἰ καὶ ἀνακοπέντα εἶπε, κατὰ τὸ ἀνακόπτειν ὀχῆας, ἐπεὶ καὶ ταυτόν ἐστι κόπτειν καὶ πλήττειν. Vereor etiam, ut plus præsidii ipsi sit ab Arato suppeditatum, ubi οἱ πεπλήγοντες ὀχῆες ἀνακρούουσι τὴν δικλίδα, quum & hæc vox non tantum sursum pellere, sed & simpliciter retrahere significet, unde & pro ἀνασπᾶν Æneæ usurpata est, quum βάλανος, cujus tantum est attrahi, ἀνακρουσθεῖσα dicatur. Fortissime autem omnium, quæ magno satis numero, nisi proposita dissuaderet brevitas, adferri possent, contra ταύτας τὰς ἀνακρουστικὰς pugnat militatque, quod omnem fugiat conceptum, qui fieri potuerit, ut ὀχῆες ab interiori ædium parte valvis offixi forinsecus sursum succutiendo reserarentur, ubi tamen neque in postibus, neque ipsis in foribus ullius foraminis appareat vestigium præter unum illud κλειδώσεως, pro quod clavis in feram πρὸς τὸ ἀνοίγειν ἢ κλείειν immittenda fuit, quod tamen omnino ad inferendum brachium, quemadmodum in βαλανάγρᾳ factitatum, ut suo monstrabitur loco, requireretur. Neque etiam Salmasius ipse ejusmodi quidpiam videtur velle agnoscere. Ex hisce jam constare poterit, quam fortiter pro ἀνακρουστικαῖς Salmasii clavibus militet argumentum ab ἀνακρούειν καὶ ἀνακόπτειν transsumtum. Est & prorsus ἀναντίῤῥητον quod claustra τῆς Λακωνικῆς κλειδὸς ab interiore valvarum parte

affixa fuerint, notante non tantum ex illo eodem, in quem Scholia reliquit, auctore Theone Alexandrino, qui τὸ ἔνδοθεν, ait, ἡρμοσμένlω εἶναι τlὼ κλεῖν, ἀρχαικόν ἐςιν· οὐ γὰρ ὡς νυῶ ἐκτός εἰσιν αἱ κλεῖδες, ἀλλ' ἔνδον τὸ παλαιὸν παρ' Αἰγυπτίοις καὶ Λάκωσι, καὶ Ὅμηρος οἶδε τοιοῦτο, ὅτι ἔσοθεν θυρώματα ἀνακρουόμενα κληῖδι θύρlω ἔντοθεν ἀραρυῖαν: sed & Plauto in *Mostell.* 2. 1. 57. 77. & 2. 2. 15. uterque de antiquis bene & ipsi consentiens Arato, qui pariter κληῖδι θύρlω ἔντοθεν ἀραρυῖαν dixit. Sed dubius hæret Salmasius in expositione vocis τῆς κλειδὸς apud Scholiasten, an videl. claustrum intellectum voluerit, an vero clavem quum bis antea hoc sensu ita usurparit, utpote, quum dixit Κασσιεπείας ἀστερισμὸν κλειδὸς ἀρχαίης καὶ κλειδὸς Λακωνικῆς ἔχειν σχῆμα. Verum tamen satis est manifestus ipse Scholiastes, νυῶ ἐκτός εἰσιν αἱ κλεῖδες, τοῦτ' ἐςι μάγγανα τῆς κλειδώσεως, non aliter ac Aratus ipse eadem usus est vocula, non pro clave, sed repagulo, unde nec vitio caret versio, quæ vulgo est recepta. *Non uti hodie extus erant claves*, quum non de clavibus, sed de claustris Scholiastæ sit sermo. Quod si autem eidem fuerit persuasum τὸ κλεὶς eodem usurpatum sensu apud Homerum, quo apud Aratum, quod & Lambino persuasit, quin fallat plurimum, ipseque fallatur, dubium non est. Utrinque autem referare potuisse hanc clavem Scriptor non elegantia sermonis quam antiquitatum monumentis clarior Plautus abunde contestatur, apud quem in modo *cit. l.* Tranio sibi tradi clavem Laconicam, qua ostium foris occludat, jubet,

—— *Clavem*, ait, *mihi harunce ædium Laconicam*
Jam jube efferri intus, hasce ego ædes occludam hinc foris.

Et v. 77.

Clavim cedo, atque abi intro atque occlude ostium,
Et ego hinc foris occludam.

Intus quoque referasse docet seneca sequenti Theuropides quidam his verbis,

——— *notus nemo in ædibus*
Servat, neque qui recludat.

XIV. Ad ipsam structuram jam propius est accedendum, quæ hactenus quidem inventu fuit difficillima, nec, quod sciam, a quoquam ad unguem deducta. Ex Aristophane sæpius jam laudato manifestum est, τὰ Λακωνικὰ κλειδία τρεῖς γομφίους ἔχειν: quales vero isti fuerint, & quomodo scapo adhæserint, tantum abest, ut ex eodem Comico constet, ut illud ipsum ne verbo quidem minimo indicetur, ex quo factum est, ut in forma huic clavi adsignanda tantus exstaret Eruditorum dissensus, ut inter plurimos vix duos, inter quos per omnia conveniat, cernere liceat. Qui eandem Λακωνικῆς κλειδὸς faciem, quæ Homericæ *Odyss.* φ. fuisse contendunt, a vero tramite quam longissime abesse videntur, longius tamen, si quis cum βαλανάγρα eandem fuisse communem defenderet: illa enim ὀκαμπὴς καὶ δρεπανοειδής, hæc striata fuit & recta, utraque non nisi unum habens dentem: clavis vero Laconica uno non contenta tres habuit dentes a se invicem distinctos. Horum autem dentium collocatio quo facilius innotescat, in subsidium accersatur locus quidam ex Arati *Phænomenis* pag. m. 63. ubi Cassiepeæ constellatio huic assimilatur clavi, sive ipsius dentibus, ut volunt alii. Illo vero de asterismo versus subjecti Aratea ex suppositione ita nos certiores faciunt:

Τοῦ δ' ἄρα δαιμονίη προκυλίνδεται οὐ μάλα πολλὴ
Νυκτὶ φαεινομένη παμμηνίδι Κασσιέπεια.
Οὐ γάρ μιν πολλοί, καὶ ἀπωμοιβοὶ γανόωσιν
Ἀστέρες, οἵ μιν πᾶσαν ἐπιρρήδlω στιχόωσιν.
Οἵlω δὲ κληῖδι θύρlω ἔντοθ' ἀραρυῖαν
Δικλίδ' ἐπιπλήσσοντες ἀνακρούουσιν ὀχῆες,
Τοῖόν τοι μουνὰξ ὑποκείμενοι ἰνδάλλονται
Ἀστέρες,

Ita in vulgaribus, quotquot vidi, hæc ipsa leguntur, verum plus quam difficile est genuinum istorum venari sensum, unde etiam tantum Interpretum subortum est divortium. Ceporino quidem & vulgari Interpreti, sive is sit Ceporinus sive alius, visus est Aratus non clavi, sed januæ Laconicæ, quæ intus binis clauderetur valvis, cujus mentionem apud Homerum quoque factam arbitratur, hunc conferre asterismum: quod ejus indicant ad Aratum *Notæ* pag. m. 168. idcirco ita redduntur:

Ante hunc (Draconem) *infelix volvitur, non admodum multa*
Nocte lucens plenilunari, Cassiepea:
Neque enim ipsam multæ & frequentes illustrant
Stellæ, quæ eam totam sparsim componunt.
Qualem *vero sera* januam *intus munitam*
Biforibus concurrentes reverberant vectes;
Tales singulatim subjectæ figurant
Stellæ.

Ab hisce prima fronte non videtur digredi in *Notis* Grotius, qui, *valvam*, inquit, *Laconicam describit, qualis & Ægyptiis usitata & Homero descripta, citante Scholiasta.* Jo. Meursius vero ne in ullam impingeret partem, quum clavi assimilent alii, *& clavem & januam* designare Aratum ait. Sed neque in Homero ullum ejusmodi valvarum comparet vestigium, neque januæ Laconicæ sive etiam Ægyptiæ, quantum quidem mihi in hunc usque diem compertum est, alio modo unquam vel postibus adaptatæ, quam fuere suntque adhuc hodie communes, intelliguntur: quare nihil obstat, quominus pari jure cuicunque adsimilari januæ potuisset. Seipsum autem refellit Meursius, quum fieri non possit, ut una eadem res & januæ similis sit & clavi, quarum facies longissime a se invicem distant. Hujusmodi absurditatem cernentes Eruditi alii in vulgarem istam lectionem calamum stringere censorium sunt coacti, ita ut v. 5. loco τοῦ οἵlω substituerunt οἵη, ut Grotius, qui etiam clavi comparatas & vidit & docuit; vel οἷον cum Salmasio, quod sequatur ejus redditivum τοῖον; alii iterum aliter. Quod ad Hugejanam attinet correctionem, illa sibi constare non potest, siquidem τὸ κληῖδι, ad quod referendum censet, non clavum, sed repagulum denotat, in quo pariter & Meursius lapsus est. Pro δικλίδ' ἐπιπλήσσοντες scribunt πεπλήγοντες, vid. Salmasius, ut hunc isti versus pariant sensum: *Quales sunt ferrei dentes & quali situ dispositi in clave Laconica, tali modo positæ visuntur stellæ in asterismo Cassiepeæ.* Si unquam ab Antiquis, certe non nisi paucissimis, dubitatum est hunc Arati locum de clave Laconica, cujus dentes stellarum in Cassiepea dispositionem repræsentarent, interpretandum esse. Docet hoc ipsum suo exemplo Germanicus Cæsar metrice ita reddens, p. m. 107.

Qualis ferratos subicit clavicula dentes,
*Succutit & foribus prædu*cti *(prædu*cit al. *) vincula claustri;*
Talis dispositis stellis ipsa horrida vultu, &c.

Nec aliter Fest. Avienus p. m. 35.

——— *vix (sic* al. *) qualem Caria quondam*
Noverat intrantem per claustra tenacia clavem;
Formatur stellis distantibus.

Laborant quoque obscuritate quadam versus Germanici, quam efficit τὸ *subicit*. Scaliger *ubici* scribendum putat pro *obici*, sed absque necessitate, monstrante ex Ennio Gellio *N. A.* 4. 16. Invenit *obicit* in MScr. Grotius, itaque *obici* scribendum putat. Barthius autem *ad Claudian. obicis* legit. Sed hæc me non morantur, cui sufficit Cassiepeam clavi non januæ assimilatam monstrasse.

XV. Quum τῆς κλειδὸς Λακωνικῆς μορφὴν sileant Auctores alii, eamque Cassiepeæ effigiasse constellationem scribat Aratus, Eudoxum, ut Petavius ait, quum ipse ἀστρονομίας esset rudis, sequutus, sequitur non aliunde illam esse quærendam, quam hujus ex asterismi, quæ versa vice illam repræsentat, curatiori consideratione. Verum quum & plures sint in Cassiepea stellæ, quam quæ clavem effingunt, & Poeta non in totum hæc duo inter se contulisse videatur, sed tantum innuisse tot esse illo in asterismo nocte plenilunari stellas lucidas, sive φαεινὰς καὶ μουνὰξ ὑποκεῖσθαι, quot ad clavem hanc repræsentandam sufficiant, ceterasque obscuriores esse, quam ut in considerationem venire queant, οὐ γάρ μοι πολλοὶ, &c. dispiciendum itaque nobis est, quomodo stellæ hæ inter se invicem componantur, Poeta ipse ait φαεινὰς istas, quæ πᾶσαν ἐπιρρήδην στιχόωσιν, ita a se invicem distare, ut clavis Laconicæ & τοὺς γομφίους & reliquam structuram aliquatenus referant; quod ita intellexit Scholiastes: Οἷοί εἰσιν οἱ ὀχῆες θύρην κληῖδι ἔνδοθεν ἀραρυῖαν ἡρμοσμένην, τοῖοι οἱ ἀστέρες τὸ τῆς Κασσιεπείας σῶμα μορφοῦντες, εἷς καθ᾽ ἕνα ὑποκείμενοι ἰνδάλλονται: quibus verbis videtur Salmasio indicatum in στίχῳ dispositas fuisse καὶ μουνὰξ ὑποκειμένας, id est, *aliam post aliam* veluti in linea subjectas, idque secundum μόρφωσιν ἀστερισμοῦ ab Hygino 3. 9. *de Signis cælest.* p. 293. descriptam, ut sit *una in capite Cassiepeæ, in papilla dextra clara una, in lumbis magna una, in genu sinistro una, ac in pede dextro una*; has vero omnes sic ordinatas, & aliam post aliam digestas, καὶ μουνὰξ ὑποκειμένας ἰνδάλλεσθαι, ut rectam efficiant lineam, talique situ ac dispositione dentes quoque in clave Laconica collocatos, ut alii alius subjiciatur. Ita ejus mentem explicat Salmasius. Quomodo autem hæc cum tribus istis dentibus Aristophani notatis conveniant nec ipse exponit, nec mihi adeo facile patet. Concedatur tamen ad solam stellarum distantiam esse hoc in loco attendendum, secundum Avieni interpretationem, & hæcce in Aratum Scholia: Ἡ Κασσιέπεια ἀστέρας ἔχει ἐπὶ τοῦ σώματος ἐκ διαστήματος ἀλλήλων κατ᾽ εὐθεῖαν ὡς ἔγγιστα κειμένους. Sufficienter tamen sequentia docent non solam rectam lineam ejus μόρφωσιν efficere, sed paulo aliter rem sese habere; Ὧν (puta ἀστέρων) ὁ μὲν βορειότατος ἐπὶ τῆς καθέδρας ἐστὶν, ὁ δὲ νοτιώτατος ἐπὶ τῆς κεφαλῆς, οἱ δὲ τούτων μεταξὺ δύο τὸ τῆς Λακωνικῆς δικλίδος σχῆμα ποιοῦντες, ὧν ἡ μὲν πρώτη γραμμὴ τὸ σῶμά ἐστιν, ἡ δὲ πλαγία τὰ γόνατα: mens est secundum Salmasium: *Ex claris istis stellis, quibus ait sidus Cassiepeæ constare, quæque clavis Laconicæ efficiunt figuram, unam esse in capite maxime australem, aliam vero in cathedra maxime borealem, atque inter illas esse in utroque genu alias duas collocatas, quæ quatuor stellæ sic ordinatæ faciem clavis Laconicæ efficiunt*, (loco τοῦ πρώτη substituit ὀρθὴ ut respondeant τῇ πλαγία) *rectam vero lineam seu* ὀρθὴν, *quæ a capitis ducitur stella seu australi, adusque borealem in cathedra corpus* τῆς κλειδὸς *sive scapum constituere opinatur*: τὴν πλαγίαν *vero seu transversam, quæ ab uno genu ad alterum porrigitur, dentes*. Ex hisce σχῆμα quoddam crucis in modum exstruit Salmasius, cujusmodi Lit. C. delineatum est, in quo (*a*) ἀστὴρ νοτιώτατος, scil. ὁ ἐν κεφαλῇ, (*b*) vero βορειότατος, scil. ὁ ἐν καθέδρα (*cc*) οἱ ἐν γόνασι. Hanc ipsam Cassiepeæ μόρφωσιν Hygino quoque respondere arbitratur, secundum quem *ejus in capite ostenditur una; in utroque humero una, in papilla dextera una, in lumbis magna una, in sinistro femore duæ, in genu una, in pede dextro una*. Hoc tamen inter eos intercedere differentiæ, ut stella (*b*) constituatur Hygino in dextro pede, (*d*) vero in papilla, atque (*e*) in lumbis. Hæc si mens fuerit Scholiastæ, certo certius id mihi polliceri habeo, eum neque Aratum intellexisse, neque ἀστερισμὸν τῆς Κασσιεπείας, neque clavem Laconicam unquam novisse. Frustra quoque conatur eundem cum Hygino conferre, qui potius plane obversam ejus nobis exhibet figuram, potiusque sequentibus suffragatur Scholiis: Ἐστιν οὖν ἡ Κασσιέπεια ἐν οὐρανῷ οὐχὶ πλαγία ὡς γέγραπται, ἀλλ᾽ ὀρθῆς κλειδὸς ἔχουσα ἀρχαίης σχῆμα, καὶ ὀρθοὶ ἀστέρες τὸ σῶμα ἐπιτελοῦσιν, οἱ δὲ πλάγιοι τὰς χεῖρας ἐκπεπαμμένας. Hæc a priori in eo tantum differt, quod stellarum invertatur ordo, & manus expansæ genuum loco statuantur, ut est σχῆμα (CC) qua ἀστερισμοῦ in descriptione Scholiasten inter & Hyginum longe melius convenit, quippe qui utroque in humero unam ponit (*cc*). Has juxta suppositiones ἡ ἀρχαίη καὶ Λακωνικὴ κλεὶς instar crucis fuit, cujus tria cornua τρεῖς γομφίους constituerunt. Est & hoc ipsum, ut opinor, quod occasionem dedit appellationis, ut δικλίδα vocitarent, quasi duplicem & geminam clavem. Possent quidem & hæc ita sese habere, si modo ipsi ἀστερισμῷ, prout in firmamento compareret, & ab Astronomiæ peritis ostenditur, atque olim Arati & Eudoxi temporibus conspectus est, responderet: verum quum illud ipsum merito desideretur, vereri subit, ne hi tam genuinam Cassiepeæ μορφὴν, quam clavis Laconicæ figuram ignorarint. Nec facile scio, an de solido plus habeant, aut de quo glorientur & illi, qui lineam quandam stellarum rectam ducunt, quæ Cassiepeæ constituat corpus & aliam superne; quæ rectam illam ex transverso secet, brachiorumque stellas designet, ac denique adhuc aliam æque transversariam infra decussantem, qua stellæ genuum & cathedræ notentur, unde ejusmodi quandam clavis Laconicæ faciem sibi imaginati videntur, cujusmodi exhibet illam Lit. D. Recte visi sunt hi Salmasio aliquam, minime vero rectam & genuinam instituisse viam. Nec feliciores quidquam in hoc expediendo fuisse videntur illi, quibus placuit clavem Laconicam solo constitisse scapo, eoque prorsus recto, quam virgula vel in supremo brachiorum expansorum stellas signans, vel in infimo genuum ἀστέρας demonstrans decussatim stringeret, qua positione illa faciem referret τοῦ T recti, hæc vero τοῦ ⊥ inversi, modo ulterius paulo producatur scapus. Sed quum omnes per τὸ δικλίδα in Arato censeant intelligendam es-

se clavem satis se produnt, quod a Poetæ mente in hoc discesserint.

XVI. Relictis hisce omnibus ex hodierna istius constellationis *μορφώσει* Laconicam describendam esse clavem arbitror, siquidem illa vetustissima ejus cum descriptione ac demonstratione per omnia prorsus convenit. Ad Hyginum & Arati Scholiasten quod attinet, illi vix exquisitam ejus habuisse notitiam mihi videntur, quandoquidem ab iis non parum in diversum abit celeberr. ille Mathematicus & Astronomus Hipparchus Bithynus seu Nicæus, summis a Plinio laudibus elatus, qui non parum propior est Arato, quam unquam fuit Hyginus; sive is Augusti sit Libertus, ut multis placet, atque in iis B. mem. Jo. Scheffero; sive ut Monckero in *Dissertat.* visum, alius multo adhuc temporibus nostris propior, ac alterius nominis; imo quam fuit & Scholiastes, *γέγονε γὰρ ὁ Ἵππαρχος ἐπὶ τῶν ὑπάτων*, ut de illo Suidæ exstat testimonium, & quidem minime *νεωτέρων*, quippe cujus crebram faciunt mentionem veteres Græci pariter & Latini, idque non nisi magna tanti viri cum celebratione & laude, ut de eodem Petr. Victorius in *Præfat.* ad Edit. a se adornatam, *γέγονε δὲ ὁ Ἄρατος*, ut Anonymus quidam ejus in *Vita* scriptum reliquit, *κατὰ τὸν Ἀντίγονον, τὸν τῆς Μακεδονίας Βασιλέα, ὃς ἐπικαλεῖται Γονατᾶς, γέγονε δὲ Ἀντίγονος κατὰ τὴν ρκε ὀλυμπιάδα, καθ' ὃν χρόνον ἤκμασε ὁ Ἄρατος*. Paulo antiquiorem hunc facit alius & quidem viginti olympiadibus, cujus scriptum pariter Arati *Phænomenis* præmissum vide. Ut ut sit, planum tamen est, non adeo amplum temporis intervallum inter ambos hosce intercessisse, unde & Dionys. Petavius *variar. Diss.* 6. 9. pag. m. 243. uno fere & eodem floruisse seculo statuit Aratum, &, qui in illum Scholia reliquit, Hipparchum. Hic vero *τῷ τῆς Κασσιεπείας ἀστερισμῷ* attribuit *ἀστέρας, τὸν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς, τὸν ἐν τῷ στήθει, τὸν βορειότερον αὐτοῦ καὶ ἐπὶ τῆς ζώνης, τὸν ὑπὲρ τὴν καθέδραν κατὰ τῶν μηρῶν, τὸν ἐπὶ τῆς κνήμης, τὸν ἐπ' ἄκρου τοῦ ποδός*, & quæ sequuntur in libro de *ἀστερισμοῖς* p. m. 59 Edit. Florent. 1567. quæ omnia tam accurate hodiernis respondent globis, ut ne in minimo quidem puncto ab invicem abeant, tantum observato, quod *ὁ ἐν γόνασι, καὶ ὁ ἐπὶ τῆς κνήμης* sint hodiernis *οἱ ἐν γόνασι*, quippe qui fingunt genuum alterum alteri superimpositum esse, ita tamen, ut hæ duæ stellæ cum illa, quæ est in pede, rectam describant lineam. Isthanc autem Hipparchi descriptionem cum Aratea optime convenire vidit, docuitque in *Notis ad imagines Signorum cælestium* p. m. 47. Grotius, ubi de verbo ad verbum illa Nicæi redduntur. Quod si autem a vero aberrasset Aratus, non est dubium, quin illud indicasset Hipparchus, qui tam serium ac diligentem se ejus præbuit Scholiasten. Quod autem sibi persuasit Hugejanus ille Grotius & Hipparchi & Ptolemæi atque istorum asseclarum Arabum observationes ad veras & aptissimas se retulisse designationes, id sibi vix constat, quum *τὸν ἐν τῷ στήθει, καὶ τὸν ἐπὶ τῆς ζώνης* non multum a se invicem distare faciat, quum tamen *ζώνη* non subhumerale cingulum omnino, sed & corporis partem, quæ cingitur, denotet, estque hæc non necessario prope humeros quærenda, sed potius infra umbilicum, ubi est *γαστὴρ* sive uterus, quod abunde satis in *Odyss.* λ. v. 244. de Neptuno docet Homerus,

Λῦσε δὲ παρθενίην ζώνην,

quando Tyronis vitiaret natam; hinc Polluci quoque in Ὀνομαστ. est τὸ ὑπὸ τὰς πλευρὰς ὀστέον, quod & *κύτη* & *κενεὼν* est in lumbis, unde Vallæ est *locus ossibus vacuus, ubi cingimur*. Subeat ergo Grotius idem judicium, quod de Hygino & alio quodam Anonymo ipse reliquit, quod licet cum ipsis XIII. numeret stellas, diverso tamen & a Veteribus & a nobis situ easdem collocarit. Quod ad informes attinet & minus claras, quas posterior addidit ex observationibus suis ætas, de quibus Gestrin. *Uran.* 2. 19. p. 253. illæ hoc in negotio nemini moræ sint, quum clariores tantum veniant considerandæ, earumque ex situ clavis Laconica eruenda.

XVII. Posito autem ac stante, quod eadem fuerit *μόρφωσις* hujus asterismi Antiquis adeoque Arato descripta, quæ est hodiernis observata, non parum faciliori negotio inventum iri quod quærimus, spero. Ex Arato enim, ut antea quoque dictum, constat in Cassiepea non adeo multas esse stellas lucidas, sed tantum quot Laconicam clavem effigiare queunt, quod & Scholia manifestum faciunt: *Ἔστιν ἡ Κασσιέπεια οὐ πᾶσα φανερὰ, ἀλλ' ὡς κλειδὸς Λακωνικῆς ἔχουσα σχῆμα*, absque ulla mentione distinctionis totam inter clavem & ejus dentes, quod quibusdam perperam persuasit Avieni Germanicique interpretatio. Clariores vero istæ stellæ ostenduntur hodie duæ quidem in genibus, & una, in pede, quæ tres respondentes Hipparchi *τῷ ἐν γόνασι, τῷ ἐπὶ τῆς κνήμης, καὶ τῷ ἐπ' ἄκρου τοῦ ποδός*, & rectam *ὡς ἔγγιστα* conficientes lineam, *Λακωνικῆς κλειδὸς τρεῖς γομφίους* referre mihi videntur: reliquæ vero stellæ in lumbis, pectore & capite, vel secundum Hipparchum *ὁ βορειότερος καὶ ἐπὶ τῆς ζώνης, ὁ ἐν τῷ στήθει, καὶ ὁ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς ἀστέρες* itidem quam proxime rectam describentes lineam, scapum repræsentant. Quod si etiam *ἀπὸ τοῦ ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ βραχίονος πρὸς τὸν ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ πήχεως*, quæ cæteris est minor, recta per *τὸν ἐν τῷ στήθει* ducatur linea; manubrium quoque clavis habebitur, atque ejusmodi conficietur *σχῆμα*, prout lit. E. delineatum est, si modo a capitis stella (*a*) per illam in pectore (*b*) ad (*c*) in lumbis descripta linea, usque dum attingat punctum (*f*) stellæ pedis (*e*) oppositum, producatur, quod hujusmodi in *μορφώσεσι* describendis satis frequens esse consuevit Astronomis. Et profecto, si quæ facies huic conveniens videatur asterismo, hanc maxime talem esse suspicor. Hoc quoque modo explicatu facillimum videtur, quod Scholia & Interpretes situm stellarum ex collocatione dentium in clave Laconica dimetiendum dicant, sive, quod eodem recidit, ex situ stellarum in asterismo Cassiepeæ depingendos esse dentes eadem in clave, ut *εἰς ὕφ' ἕνα* disponatur.

XVIII. Quandoquidem hoc ordine dispositi fuere in atiqua illa clave Laconica dentes, jure merito suspicari licet, omnes clavium, quas posterior unquam habuit ætas, a *βαλανάγρᾳ*, atque quibus in externis nonnullis claustrorum generibus referandis uti cœperunt recentiores, distinctas, & modos & formas deductas. Nec aliter Salmasio fuit persuasum, qui, licet hanc faciem & Cassiepeæ constellationi conformem, & claustris maxime convenientem viderit, nihilo tamen secius, illa relicta, nescio quibus de *ἀνακρουστικαῖς* adductus impressionibus, aliam arripuerit, quæ scapum rectum, & superne virgulam transversariam tribus dentibus distinctam adinstar tridentis, ut Lib. F. conspicitur, habens, quam accurate cælo respondeat firmamentique dispositioni, ipsi prospiciendum esto. Quod si tantum tres rectam describentes lineam stellæ faciem hujus clavis referrent, ut certe Salmasius existimasse videtur, tum certe nemo inficias ire posset, quin quodcumque

fere in firmamento ſidus clavem iſtam aliquo modo repræſentaret. Hac de clave pluribus licet adhuc agi poſſet, monet tamen propoſita brevitas hiſce contentum eſſe, & ad τῆς βαλανάγρας conſiderationem feſtinare.

DE ΒΑΛΑΝΑΓΡΑ.

XIX. Antiquos apud Scriptores non minus frequens τῆς βαλανάγρας quam τῆς Λακωνικῆς κλειδὸς occurrit mentio, quin & argumentis ſat idoneis nititur opinio, ſuadens antiquiorem illius quam hujus inveniri memoriam, unde & dubium cuipiam ſuboriri facile poſſet de clavibus hiſce, utra illarum prior uſui humano cognita frequentataque fuerit? Qui nodus ſolutu tanto eſt difficilior, quanto majus utriuſque de auctore, quantum mihi quidem cernere licuit, apud omnes Scriptores, quibus ad noſtra pervenire tempora contigit, eſt ſilentium: de illo autem ſolvendo hoc minus jubeor eſſe ſollicitus, quo ſciam certius eum, qui ultra id, quod ſcripta antiqua probant, hujuſmodi in rebus ſapere atque adſtruere tentat, vix ac ne vix quidem fidem mereri. Sole tamen eſt meridiano clarius, viam monſtrante ipſius rei Etymologia, in Græcia potius quam Latio ejus incunabula eſſe quærenda. An autem Græci primi fuerint inventores, an vero & illi aliunde ejus mutuati ſint ſcientiam, diſpectu eſt difficile, quo minus tamen dubitare liceat ejus memoriam apud Ebræos primam exſtare facit in ſeqq. penſitandus locus *Judic.* 3. qui liber procul omni dubio antiquitate ſua quæcunque Græciæ monumenta longo ſuperat intervallo. Incertum quoque eſt, ad quæ referendus ſit tempora Cinyra ille Agiropæ filius, quem fabulantur primum vectem clauſtris adaptaſſe, teſte D. Cajetano *ad Senec. Thyeſt. act.* 3. fol. 31. Ad ſtructuram quod ſpectat, auctoritate graviſsimorum Scriptorum evictum eſt, illi cum clavibus aliis, ſive Laconicis, ſive alias communibus prorſus nihil fuiſſe commune: ſicuti enim utriuſque generis clauſtra obſerationiſque rationes quam longiſsime a ſe invicem in diverſum abivere, ita quoque fieri non potuit, quin & claves eodem modo inter ſe differrent, ut ſerarum ſive τῶν μοχλῶν pro diverſitate & ipſæ quoque diverſæ eſſent. Quo obſeraret reſeraretque modo κλεὶς Λακωνικὴ, & quales haberet obiices, quibus hic locus eſſe nequiret, antea eſt expoſitum. Fuit autem hiſce in clauſtris vectis, non qui ab uno valvarum latere tantum obſiſteret, ſed qui tranſverſus fores firmaret, Græciſque, ut infinita Scriptorum evincunt teſtimonia, τῆς θύρας μοχλὸς audiret: vid. Salmaſ. *ad Solin.* Caſaubonus vero vectem dicere veritus, potius vecti quoddam ſimile lignum illud pronunciat ἀσφάλισμα, quod Græci μοχλὸν appellant & Latinis obicis nomine expreſſum eſt: vid. G. Bernardin. Marmita *ad Senec. Herc. Fur. act.* 2. fol. m. 9. & Jod. Bad. Aſcenſius *ad act.* 4. fol. m. 31. Verum nihil intereſt, quo veniat nomine, modo ipſa in re non fuerit diſcrepantia. Fuit autem vectis iſte potiſsimum ligneus, ut ex Ænea conſtat, & Euſtathio, qui *ad Odyſſ.* ψ. p. 810. μοχλὸς, ait, ὀ μόνον μηχανῆς ξύλον τί ἐςιν, ἀλλὰ καὶ θύρας ὀχεὺς, ὁ καὶ ἐπιβλὴς ἐν Ἰλιάδι. videl. ultima verſ. 453.

——— θύρην δ' ἔχε μοῦνος ἐπιβλὴς
Εἰλάτινος,

ubi rurſum Euſtathius, ἐπιβλὴς δὲ ξύλον συνέχον ἐπικεκλεισμένας τὰς θύρας. Caſaubonus tamen ferreos vel æreos putavit ſacrorum monumentorum ductus interpretatione, videl. 1. *Reg.* 4. 13. *Eſa.* 45. 2. *Pſal.* 147. 13. &c. quæ mentionem faciunt τῶν μοχλῶν χαλκῶν καὶ σιδηρῶν: conf. Buchanan. *ad eundem hunc Pſalmum* pag. m. 384. Mihi autem perſuaſum eſt ferro & ære cruſtatas fuiſſe, quales Piriſaboræ portæ Marcellino 24. pag. m. 288. & æratæ fores Tibullo memorantur, unde & Conſtantinopolitani obices illi eidem ferrati audiunt, 21. p. m. 208. cujuſmodi habendos Æneas etiam ſuadet, quo ſint firmiores. Conf. Euripid. in *Phœniſſ.* verſ. 115. & Scholia per Arſenium Monembaſiæ Archiepiſcopum collecta p. m. 148. Herodot. 1. pag. m. 46. Eſt præterea eidem Caſaubono notatum, quod poſtibus non eſſent affixi, ſed exemtiles vectes, non tantum ex Varrone, cui lib. 6. *L. L.* p. m. 1093. ſerare a ferrare, quaſi eximere, ſed & Plutarch. *Pelopida* θεράποντος μοχλὸν ἀφαιροῦντος: item Chryſoſtomo in *Beren. & Proſdoc.* Homil. εἰ μὴ συνέθλασε τὸν μοχλὸν σιδηροῦν, οὐκ ἂν αἱ παρθένοι ἴσχυσαν αὐτὸν ἀφελέσθαι. Omnia bene ſeſe habere probat ulterius in *ſatyrico ſcripto* Petronius p. m. 51. *dum loquimur*, ait, *ſera ſua ſponte delapſa cecidit, recluſæque ſubito fores admiſere intrantem*. Niſi enim exemtile illud fuiſſet repagulum, qui delabi potuiſſet, non facile percipitur: conf. Ovid. *Faſt.* 1. 265. & 280. Petr. Danielis *ad Petron.* p. m. 304. Nec mirum de iis, quæ ab una valvarum extremitate ad alteram in firmandis foribus ducuntur, quale quid fuiſſe apud Ebræos בריח, quod eſt a Rad. ברח *tranſcurrere*, & Ebræorum Magiſtris נגר & נגרא, notante Jo. Buxtorf. ex Baal Aruch, cui jungatur Euſtathius *ad Iliad. ult.* pag. m. 1495. Ὁ ἐπιβλὴς δὲ ξύλον συνέχον ἐπικεκλεισμένας τὰς θύρας, ἐν ᾧ ἀπὸ τοίχου εἰς τοῖχον, ἢ ἀπὸ ςύλου εἰς ςύλον τῇ θύρᾳ ἢ ταῖς θύραις ἐπιβάλλεται. Vix etiam diſpicere poſſum, annon ejuſmodi quoque fuerint apud Euripid. *Phœniſſ.* 115.

Χαλκόδετα τ' ἔμβολα
Λαϊνέοις Ἀμφίονος ὀργάνοις
Τείχεος,

quæ ἡρμοσμένα leguntur, licet diverſo modo immitterentur. Ἄλλοι tamen, notante Scholiaſta, ἔμβολά φασι τὰς καθέτους ταινιάς, de ſuo ævo loquitur, καλούμενα πτερὰ, ἅπερ ἔστι τῇ κατασκευῇ τοιάδε. Camerario vero, ut teſtatur H. Stephanus, *ſunt vectes revincti ære, & trabes aratæ, quæ ſolebant de muro ante portas demitti*, quam interpretationem ut amplexus eſt Budæus, ita laudata firmant Scholia: Ἑσπέρας δ' ἠρκοῦντο τῷ ἐμβόλῳ, διά τινος μηχανήματος αὐτὸ καθιέντες καὶ ἀνέλκοντες. ἔμβολον δὲ καλεῖ ἐκ τοῦ ἄνωθεν ἀπὸ τοῦ τείχους ἐμβάλλεσθαι ἔξωθεν τῶν πυλῶν. Χαλκόδετον δὲ διὰ τὸ δεδέσθαι καὶ ἠσφαλίσθαι χαλκῷ. Quid autem in navibus ſit ἔμβολον conſtat ex *Scholiis* Pindari, Gyraldo *de re nautica* cap. 11. Petronii *Satyric.* pag. m. 60. & ibi Jo. a Wouwer *Animadverſ.* pag. m. 642. Fr. Pithœi *Collect.* pag. m. 382. Georg. Erhard. *Symbol.* pag. m. 810. Bayfio *de re navali*. Hæc vero ſcribens album calculum addere Turnebo tamen non poſſum, qui *Adverſ.* 19. 7. ex iſtis Petronii conatus eſt probare omnes ſeras olim ſic occluſiſſe fores, ut exemtiles eſſent, & quoties reſerarentur ſeræ, removerentur liberarenturque e catena pendentes: conf. Georg. Erhard. *Symbol.* p. 778. Verum aliud ſuadet ratio clavis Homericæ, aliud quoque Laconicæ: nec de catena pependiſſe, quod de exterioribus clauſtris intellexiſse videtur, mihi perſuadeo, quum de internis loquatur clauſtris Satyricus, ut ex ipſo contextu perſpicuum eſse poterit.

XX. Fuit autem obicis hujus munus valvas portaſque occluſas tenere, ſed ne a quovis dimoveri poſſet, pro illo firmando rurſum aliud requirebatur inſtrumentum, docente vel ipſo Apulejo *Metam.* 1. pag. m. 56. ubi primum adduxiſſe dicitur fores Ariſtemenes, & poſtea peſſulos firmaſſe: *adducta*, inquit, *fore peſſuliſque firmatis:* atque adhuc clarius: *januis ſub media nocte deſeratis, iterumque ad priſtinum ſtatum reſurgentibus, poſtes ad repagula redierunt, & peſſuli ad clauſtra recurrerunt*. Ibi per peſſulos intellexit repagula, hic vero repagibus contradiſtinguuntur, & τὰς βαλάνους denotant, quæ quum poſtes καθ᾽ ὑπαλλαγὴν ad repagula εἰς τὴν βαλανοδόκην recurrerunt. Ita in Euripidis modo allato πύλαι κλεῖθροις χαλκόδετα τ᾽ ἔμβολα λαϊνέοις Ἀμφίονος ὀργάνοις τείχεος ἡρμοσμένα leguntur, ὁ δὲ νοῦς, in Schol. ἄρα αἱ πύλαι τοῖς κλείθροις ἡρμοσμέναι εἰσί· καὶ τὰ χαλκόδετα ἥρμοσαι τοῖς Ἀμφίονος λαϊνέοις τοῦ τείχους ὀργάνοις. Sic & apud Cladianum *de Raptu Proſerp.* 1. v. 238.

> —— *Immenſaque nectit*
> *Clauſtra chalybs.*

Eodem modo vetuſtæ Sueo-Gothorum fabulæ repagula & peſſulos a ſe invicem diſtinguunt, vel ut eſt in Gothrici *Hiſt.* c. 4. pag. 24. *So ad fra gengu lokor oc ſlagbrandar*, hoc eſt, interprete B. Verelio, *Sa at ſtanglar oc ſlagbrandar ruko ifran*. Hac de re evidentiora exſpectari certe non poſſunt. Id quod repagula ſive vectes firmavit Græcis dicitur βαλάνος, Latinis peſſulus. Fuit autem illud ad plurima translatum vocabulum, inque iis non raro breve illud ferrum διὰ τοῦ μοχλοῦ ἢ ἐπιβλῆτος τῇ θύρᾳ ἐπιβαλλομένου trajectum ipſumque poſtibus affigens, vel ut Scholiaſtæ ad *Veſpas Ariſtophan.* v. 154. utar verbis: βαλανός ἐστι κυρίως τὸ εἰς μοχλὸν σιδήρεον, ὃ καλοῦμεν μάγγανον, καὶ βάλανοι τὰ μάγγανα τῆς κλειδώσεως, quæ totidem fere verbis in *Scholiis* Thucydidis occurrunt, niſi quod paulo clarius, βάλανος δέ ἐστι τὸ βαλλόμενον εἰς τὸν μοχλὸν, &c. ad init. l. 2. p. m. 49 ex quibus apparet μάγγανον quoque dici: vid. Phavorinus in *Lexico*. Exiſtimo enim e poſte quidpiam prominuiſſe, idque ut ei inſeri vel injici poſſet altera τοῦ ὀχῆος extremitas, quæ perforata, bifidum, cujus ſuperior pars pervia βάλανον διὰ τὸ ὀχῆα εἰς τὸ ὑποκείμενον, quod βαλανοδόκης fundum habuiſſe opinor, tranſmiſit, ut tranſmiſſa τὸν ὀχῆα firmaret. Bifidum autem illud fabulæ Sueo-Gothicæ, in quibus antiquorum rituum veſtigia ſatis evidentia comparent, quantumvis alias in quibuſdam habeantur ineptæ, appellant *Klofa*, quod ſeram interpretatus eſt Nob. Jac. Renhielm in Explic. voc. ad *Thorſtens Wijkingz Saga*: occurrit autem in Rholſonis & Gothrici *Hiſt.* c. 30. p. 179. *Sidan rac han burdina i klofa*. *Wikingſons Saga* cap. 15. p. 76. *burd vvar kommin ad klofa*, id quod cap. ſeq. p. 82. dicitur, *Læſt vvar burd*, id eſt, obſerata fuit janua ſeu foris; & in carmine Sighvati Poetæ, *burd vvar aptr.*, adductæ erant fores: vid. Not. cl. D. Verelii *ad Hiſt. Gothric.* p. 56. atque in ipſa *Hiſtor.* c. 29. pag. 170. *burd vvar da aptur luct*. Ex quanam autem materia hic ipſe μοχλὸς, ut ita hanc prominentiam appellare nunc liceat, potiſſimum ſollicitus non ſum: ex ære tamen aliquando fuiſſe illud χαλκόδετον Euripidis ſuadere videtur, ſiquidem χαλκὸς *æs* & δετὸς *vinctus* originem ipſi dedere. In hoc ipſo πήγματι fuit βαλανοδόκη, quæ & ξύπημα & ξῆμα ab Ænea non uno loco audit, cui immittebatur βάλανος, ut ex Ariſtophanis *Veſpis* verſ. 199. perſpicuum eſt:

> Ὤθει σὺ πολλοὺς τῶν λίθων πρὸς τὴν θύραν,
> Καὶ τὴν βάλανον ἔμβαλε πάλιν εἰς τὸν μοχλόν.

Schol. τὴν εἰς τὸν μοχλὸν βάλανον ἔμβαλε εἰς τὸ πῆγμα, δηλονότι, κλεῖσον τῷ κλειδίῳ, ſive jam τὸ κλειδίον uſurpatum ſit Scholiaſtæ ἀντὶ τῆς βαλάνης, ſeu velit oſtendere τὴν βάλανον τῷ κλειδίῳ εἰς τὸν μοχλὸν immittendam eſſe, parum refert, add. Æneas ſæpius: hinc etiam nacta eſt βαλάνος illud nomen poſterioribus temporibus, ut διαδρόμος diceretur, teſte Euſtathio *ad Odyſſ.* φ. l. cit. Hujus locutionis non exſortes fuiſſe Latinos docet inter alios Marcell. Empiricus cap. 17. pag. m. 319. *In eo loco vel foramine, in quo januæ peſſuli deſcendunt, quicquid ſordium repereris, collige*. Hoc ipſum in foramen ita immittebatur βάλανος, ut tota intra illud lateret, oſtendente Scholiaſta Thucydidis, qui contra eos, quibus στυράκιον, quod poſtea explicabitur, haſtile lignum fuiſſe viſum eſt, acriter pugnans demonſtrat, illam vocis interpretationem plurimum non tantum incommoditatis ſecum adferre, ſed & abſurditatis: ſi enim haſtile fuiſſet lignum, πᾶν οὐκ ἠδύνατο ἐν τῷ μοχλῷ κατακρυφθῆναι, εἰ δὲ ὑπερεῖχεν, ἀνεσπάσθη ἂν ὑπό τινος τῶν Θηβαίων. Hoc tamen argumentum plane nulli fuiſſet præſidio, niſi clauſtrum intra tota latitaret βάλανος: unde & Apulejus *Metam.* 3. *Et cum dicto peſſulis injectis & uncino firmiter immiſſo ad me eſt reverſa*. Sic & *ſlagbrandar* veteribus Gothis dicti videntur hi peſſuli, quod fortiori cum impetu intruderentur. Βάλανος vero ipſa, ut ipſum nomen indicio eſſe poſſit, quod cujuſvis arborei fructus genera denotat, glandis facie ſicut breve, ita etiam cavum, quod Thucydidis ex *Hiſtor* 2. pag. m. 49. evincere non infeliciter adorti ſunt Eruditi, inque iis Pollux Ὀνομαστ. 10. 4. περὶ σκευῶν τοῦ θυρωροῦ. Hiſtoricus autem ita: Τῶν δὲ Πλαταιέων τις τὰς πύλας, ᾗ ἐσῆλθον, καὶ αἵπερ ἦσαν ἀνεῳγμέναι, ἔκλεισε, στυρακίῳ ἀκοντίου ἀντὶ βαλάνου χρησάμενος ἐς τὸν μοχλὸν, ὥστε μηδὲ ταύτῃ ἔτι ἔξοδον εἶναι. Scholiaſtes vero, στυράκιον λαβών τις, φησὶ, τῶν Πλαταιέων, ἐν τῷ μοχλῷ τῆς θύρας ἐνέβαλε. Fuit vero στυράκιον, quo peſſuli uſus eſt loco ferrum cuſpidis, quod tranſverſum in poſteriori ſui parte haſtæ rectæ incumbentes in terram defigere conſueverunt, non vero τὸ τοῦ ἀκοντίου ξύλον, ut perperam quibuſdam perſuaſum fuit, teſtibus Scholiis. Neque etiam deſunt, qui non σαυρωτῆρα ἢ οὐράκιον, ſed cum Valla, quem ſequi Budæus mihi videtur, ſpiculum ipſum fuiſſe maluerunt: quo tamen ego non moveor ſcrupulo, quum conſtet hoc, non minus atque illud, altera ſui parte cavum fuiſſe: neque etiam alias haſtili induendo aptum. Heſychio tamen, & memorato Scholiaſtæ viſum eſt τὸν σαυρωτῆρα τοῦ δοράτιον εἶναι, quæ opinio H. Stephano quoque ſe probavit, inque ejus modum ſeſe habuit βάλανος, id quod Æneæ Tactica bene conſiderata non ſemel evincunt. Neque etiam ἡ βάλανος cavitate iſta carere potuit, in quam, quum intra τὴν βαλανοδόκην adeo immerſa lateret; ut inſtrumenti cujuſdam abſque ope evelli nequiret, ἡ βαλανάγρα immittenda fuit & circumagenda, uſque dum & cum βαλάνῳ conveniret, & eandem ſecum extrahere poſſet. Hoc ipſum eſt, quod in Apul. *Metam.* 1. p. m. 70. dicit Ariſtomenes ſe *ſubita clave peſſulos* reduxiſſe ſive retraxiſſe, ut notat Beroaldus: id

vero quonam factum sit modo non obscure indicant seqq. quæ priorum tanquam ἐξηγητικὰ adponuntu, ubi ægerrime ait *clavis suæ crebra immissione* patefactas esse januas: ibi eadem clavis subdita dicitur, quæ hic immissa. Nec fundamento destituta mihi videtur opinio Salmasii, qui arbitratus est non tantum cavam fuisse τὴν βάλανον, sed & cavitatem istam cochleæ instar striatam, dentem vero τῆς βαλανάγρας versa vice externas habuisse strias, sicut illa internas, contrarium tamen in modum efformatas, ut illam induens, quocunque tandem modo exsculperet expiscareturque, una secum extraheret. Hoc subinnuit aliquatenus etiam Aristomenes inquiens, *crebra clavis immissione* tandem sese aperuisse fores: crebro enim immisit clavem, quod striæ tam τῆς βαλάνου quam τῆς βαλανάγρας eo usque essent detritæ hebetatæque, (ut istiusmodi striatis in instrumentis non infrequenter fieri norunt omnes, quotquot illis uti consuevere, illaque tractare) ut sibi invicem cohærere non possent: βαλανάγρα iterum iterumque e βαλάνῳ clapsa reserantem sæpius fefellit, unde iteratis vicibus usque dum sequeretur βάλανος,, clavem immittere necessum fuit. Ob hasce strias quum quibusdam ἐν τῇ βαλανοδόκῃ οὔσης βαλάνου περίμετρον esset capiendum, necesse fuit hoc modo negotium exsequi: Πηλὸν κεραμεικὸν (κεραμικὸν Casaub.) περιελίξαντες ὀθονίῳ λεπτῷ καθῆκαν ἀρμένῳ, πιέζοντες περὶ τὴν βάλανον τὸν πηλὸν, ἔπειτα ἀνέσπασαν τὸν πηλὸν, καὶ ἔλαβον τὸν τύπον τῆς βαλάνου, πρὸς ὃν τὴν βάλανον ἐποιήσαντο. Ubi notandum τὸ περιελίξαντες, id est, *circumrotantes*, demiserunt ἀρμένῳ instrumento quodam, & prementes circa pessulum lutum, ut striæ pariter in luto fierent, quarum ad μόρφωσιν τὴν βάλανον seu βαλανάγραν conficerent. Circumrotatione vero illo in demittendo opus minime fuisset, nisi recta demitti striæ negassent. Instrumenta vero hujusmodi striata nobis communi usu *Skrufvvar* audiunt, quorum ulteriorem tradere rationem, ut a præsenti longissime abest instituto, & præterea vix ullum fugere potest, itaque omittendum duxi.

XXI. Ad τῆς βαλανάγρας structuram quod spectat, existimo illam ulterius in obscuro jam esse non posse. Non habuit autem βαλανάγρα vel habere potuit nisi unicum dentem vel potius cuspidem, eumque externe striatum, qui non ut βάλανος ipsa formam referret plane conicam, sed ad conicam paulum inclinantem, cujusmodi sunt, quæ communi in vita hodie usurpantur, claves epistomiorum, *Lasstappar*, quibus siphonum obturacula ingeri evellique moris est. Utriusque μόρφωσιν & βαλανάγρας lit. P. & τῆς βαλάνου sistet lit. G. Non tamen ignarus sum, quum ἐπιστομιῶν clavibus hanc ipsam assimilem, istas claves nonnunquam cavas inveniri, earumque siphunculos strias internas, quibus respondent in ipso obturaculo externæ, habere, ut cujusvis αὐτοψία satis probatum reor; an autem in βαλανάγρᾳ illud ipsum obtinuerit unquam, an secus, haud facile dixerim: mihi equidem tam felici nondum esse licuit, ut ullum istius rei vestigium deprehendere potuerim. Quod si illud factum fuerit, certe non adeo facile est perceptu, qua ratione ejus potuerit haberi ἐκμαγεῖον, quale quid habuisse Diœtam περὶ στρατηγημάτων illustrium virorum *lib.* 2. ult. narrat Polyænus: Διοίτας γὰρ στρατηγὸς Ἀχαιῶν, τὴν Ἡραιέων πόλιν φανερῶς ἑλεῖν οὐ δυνάμενος, ἀφανῶς εἷλε, φθείρας μεγάλοις χρήμασι τῶν Ἡραιέων τινας· οἳ φοιτῶντες ἐπὶ τὰς πύλας πολλάκις καὶ καθομιλοῦντες τοῖς πεπιστευμένοις τὰς κλεῖδας τῶν πυλῶν, καὶ σὺν αὐτοῖς πίνοντες, ἔλαθον ἀπομαξάμενοι τὰς βαλανάγρας, καὶ τὰ ἐκμαγεῖα τῷ Διοίτᾳ διέ-

A πεμψαν. In quibus diserte affirmatur proditores blanditiis decepisse clavium custodes, ut earundem attrectandarum nanciscerentur copiam, qua impetrata ipsam imaginem sive ceræ sive argillæ maceratæ impressam Diœtæ, ut ad propositum exemplar alias effici curaret, transmiserunt. Hanc ipsam historiam expositurus Æneas, (eandem autem esse & circumstantiæ evincunt, & testatur Casaubonus) eos pessuli iniisse mensuram ait: Πρῶτον μὲν, inquit, τῆς βαλάνου ἔλαβον μέτρα: post pauca: λαβόντες δὲ τὰ μέτρα αὐτῆς (puta βαλάνου) πάλιν καθῆκαν· ἔπειτα πρὸς μέτρα οὕτω τῆς βαλάνου βαλανάγραν ἐποιήσαντο, atque hinc existimo dixisse Sophoclem
B de *OEdipode Tyranno*, v. 1270. quod

——— ἐκ δὲ πυθμένων
Ἔκλινε κοῖλα κλεῖθρα,

quæ ita reddenda videntur, *imo ex fundo evulsit cava claustra*, quibus βαλάνον indigitatam existimo. Si tamen idoneis quis poterit probare argumentis contrarium etiam in βαλανάγρᾳ obtinuisse modum, non adeo pertinaciter repugnabo, sed
C tum ordo structuræ ita invertendus est, ut cavitatem habeat βαλανάγρα interne striatam, dentem vero striatum βάλανοι. Quod ad Æneam pertinet, ipsi nuspiam videtur alia de βαλανάγρᾳ sermo esse, quam quæ dentem ipsa habuit, de qua egisse quoque Tibullum 1. 2. 18. suspicor in illo:

Seu reserat fixo dente puella fores,

& Sanhedrin fol. 113. apud Buxtorfium, ככא דאקלידא *dens clavis*.

D XXII. Non equidem iverim inficias longe minus insidiarum obnoxias fuisse seraturas, imo ex fundo τῆς βαλάνου si emineret brevis quidam dens striatus, ut illi adaptari posset βαλανάγρα, & βάλανον ita secum extraheret: verum ejusmodi cujuspiam vestigium mihi hactenus observatum non est. Neque tamen dubium est, quin præter strias aliquid obstaculi haberet & ipsa βάλανος, ne cuicunque instrumento striato, ac secundum quantitatem qualitercunque convenienti adaptatoque parere necessum haberet. Et quantum conjectura assequi valeo, videtur τῆς κοιλίας e fundo teres quidam exiisse clavus, atque in dentem clavis ingressus: unde dens non
E fuit solidus seu ναστὸς, sed siphunculi in modum perforatus. Hujusmodi quidpiam subinnuere mihi visus est Æneas in referenda historia eorum, qui adulterinam βαλανάγραν ἐποιήσαντο τρόπῳ τοιῷδε· ἐχαλκεύσαντο σίφωνά τε, καὶ φορμορραφίδα· ἣν δὲ ὁ μὲν σίφων ἐργασθεὶς καθάπερ εἴωθε γίνεσθαι, &c. quem usum alias præstaret σίφων, prorsus non video. Casaubono vero ad hunc Æneæ locum annotatum est, duas τῆς βαλανάγρας partes præcipuas fuisse, scapum videl. ipsum, ut ita loqui liceat, atque unicum præterea dentem: illam partem ait fuisse, quam hisce temporibus aut ναστὸν seu solidam nonnunquam, rarius tamen, factam habemus, aut cavam, quod
F nobis est frequentius, quæ & manubrium habet: eamque quum solida est, non male cum Plinio *ferreum* adpellari *radium*, sed quum cava est, tubum quendam parvum sive canaliculum ab altera sui parte pervium, atque inde Æneæ dici σίφωνα, quasi siphonem, siphunculum vel fistulam. Quod ad hodiernas attinet claves, notius est quam ut multis exprimi egeat, ejusmodi esse, ut siphunculum habeant, cui ab altera sui extremitate juncti sunt diversimode pro serarum obstaculorumque

que ratione formati dentes, ab altera vero extremitate adhæret manubrium, quod sæpius annuli in modum factum est, nonnunquam tamen ejus loco crucis in formam transversarium habent clavum, & a clave annulata, nisi quod longiorem habeant scapum, prorsus nihil differunt. Quomodo autem vir magnus, & de antiquitatibus non parum meritus, cum hisce τὴν βαλανάγραν conferat, non video, nec satis dispicio, an hujus etiam structuram recte ceperit. Primum enim cavitatem illam non aliter φορμοῤῥαφίδι inesse existimat, quam est in securi vel tudite foramen, in quod inseri suevit manubrium, instar cujus etiam acui insertum arbitratus est sipunculum, adeoque τὴν βαλανάγραν faciem referre non multum ab Homerica distantem, vel quemadmodum Lit. H. expressa est, ubi (*a b*) acum, (*c d*) canaliculum repræsentat. Hac ipsa ex imaginatione natus est rursus alius error, quo ipsi persuasum est partem illam, in claustrum inseri quæ suevit, τὴν βάλανον *adducere ac reducere* non secus ac hodiernæ faciunt claves, fecitque illa Homero celebrata. Sed vereor sane, dum ad communium clavium, hodiernarum scil. modos illam confectam suspicatus est, ne ab illis quoque sibi imponi passus sit: neutrum enim eorum, ab ipso quæ animo concepta sunt, sibi, usque dum veritati locus relinquitur, constare poterit. Non equidem inficias ire possum, quin ejusmodi τρύπημα seu foramen designet vox illa στειλειά, præeuntibus omnibus Lexicographis & Grammaticis, Eustathio quidem *ad Odyss.* φ. p. 768. Στειλειὴ δὲ, ὀπὴ πελέκεως εἰς ἣν ἐνείρεται ἤγουν ἐμβάλλεται στελεός, ὃς καὶ οὐδετέρως λέγεται τὸ στελεόν, καὶ πλεονασμῷ δὲ διχρόνων, ὁ στειλειὸς καὶ τὸ στειλειόν, ὅθεν καὶ στειλειά, δι' ἧς στέλλεται τὸ δίιον ἢ ἐμβαλλόμενον. Conf. locus a Casaubono adductus, & Eustath. *ad Odyss.* ε. pag. m. 218. Verum nondum est evictum, neque an hanc vocem unquam adhibuerit Tacticus, licet ita suppleat legatque Casaubonus, neque an tam præcise isti sit adhærendum significatui, ut alium admitti posse prorsus negetur, si vel maxime locum inveniat istud supplementum. Nodum autem facillime Auctor ipse solvit istis verbis: ἡ δὲ λαβὴ ἦν κοίλη, ὥσπερ συρακίου . . . . . ᾗ στελεὰ ἐμβάλλεται, in quibus satis abunde est evictum, non aliter sese habuisse cavitatem in φορμοῤῥαφίδι, quam ἐν συρακίῳ, de quo ex superioribus satis constare poterit. Huic κοίλῃ φορμοῤῥαφίδι applicatus sipunculus minime uncum aliquod effecit instrumentum, quale magnus vir sibi imaginatus est, sed revera rectum quoddam, & sane ejusmodi quippiam, cujusmodi quid fuit jam ante descripta βαλανάγρα. Neque sibi quisquam facile persuadeat velim, proditoriam hanc clavem tantæ fuisse accurationis, quantæ communes esse debuerunt fueruntque βαλανάγραι, quum nulla hic fiat striarum mentio, potuit tamen nihilo minus ita τῇ βαλάνῳ per vehementiorem quandam immissionem jungi, ut illam una secum extraheret. Ejusdem indolis quoque est alterum ipsa de obseratione & reseratione, quam adducendo & reducendo fieri existimavit, judicium. Nunquam enim inter claudendum βάλανος adducta intelligitur, sed εἰς τὴν βαλανοδόκην immissa, atque inde τῆς βαλανάγρας ope evulsa ac educta, quod superius dictum est. Hinc Scholiastæ Thucydidis βάλανός ἐστι τὸ βαλλόμενον εἰς τὸν μοχλὸν σιδήρεον, quemadmodum & apud Æneam, quotiescunque obserationis fit mentio, usurpatur vox εἰς vel ἐμβάλλεσθαι, & versa vice pro reseratione adhibetur frequentius ἀνασπᾶν, quod vi vocis & etymi est & sursum trahere & extrahere, plurimos etiam alios licet admittat significatus, iis tamen hic locus non est, monstrante Tactico *c.* 18. Βρόχον λίνου περιβαλὼν τῇ βαλάνῳ ἐνέβαλεν, εἶτα μετ' ὀλίγον τῷ λίνῳ ἀνέσπασεν· ἄλλος δὲ προετοιμάσας ἐν γυργάθῳ λεπτῷ ἔβαλεν προσημμένου λίνου καὶ ὕστερον ἀνέσπασεν. Et statim: Προκαθήντες ἐν τῇ ἡμέρᾳ εἰς τὴν βαλανοδόκην λίνου λεπτοῦ καὶ ἰσχυροῦ βρόχον, καὶ τὰς αὐτὰς ἔξω οὔσας ἀφανεῖς ὡς ἐν τῇ νυκτὶ ἐνεβλήθη ἡ βάλανος, ἀνέσπασε τὰς ἀρχὰς τοῦ λίνου τὸν βρόχον καὶ τὴν βάλανον. Quæ quidem loca omnium clarissima, minime idoneam aliquam admittere possunt interpretationem, si pro more hodiernarum clavium removenda fuit βάλανος. Hisce suffragatur & illud, quod βάλανος hoc modo claustro evulsa non ulterius eidem adhæserit, uti nunc in nostris fit claustris, itemque in Laconicis factum est, verum una cum clave ablata fuerit, quod constat a Tribuno factitatum, qui utramque & βάλανον & βαλανάγραν, quotiescunque reseraret, secum abstulisse legitur, Tact. *c.* 18. His accedit, quod non semper in claudendo clavis omnino requireretur opera, quum illa absente nuda manu ingeri posset βάλανος, ut fecere proditores in urbe Achajæ, qui λαβόντες τὰ μέτρα τῆς βαλάνου πάλιν καθῆκαν, quum tamen consentientibus omnibus circumstantiis, clavem præsto non haberent. Neque aliter ab initio *cap.* τῷ πυλωρῷ παραδοθεῖσά ἐστι βάλανος, non vero ἡ βαλανάγρα: post pauca, πυλωρὸς δεξάμενος τὴν βάλανον παρὰ στρατηγοῦ ἐμβαλεῖν, quæ totidem verbis infra in historia Temeni repetuntur, & Apolloniatæ τὰς πύλας κλείεσθαι ὑπὸ σφύρας τε μεγάλης consueverunt, ex *c.* 20. scil. τὴν βάλανον clava quadam fortiter intruserunt. Cujuscunque horum accuratior consideratio abunde evincit, non, nisi valde abusive loqui quis velit, adductas reductasque, sed injectas & evulsas, ἐμβληθείσας καὶ ἀνασπασθείσας fuisse τὰς βαλάνους. Difficultas autem, quæ inde oritur, quod ἡ βάλανος θερμαστίῳ λεπτῷ ἐξῃρέθη, quæ & virum acutissimum mire torsit, est sane maxima: quoniam vero in lacuna ista, quam ipse agnoscere non videtur, jure merito suspicer τοῦ ὑπολαμβάνειν traditum fuisse modum, atque cum is nunc desideretur, ideo nostro instituto parum aut nihil officit. Quod Æneæ visum fuit non tantum τοὺς μοχλοὺς multiplicandos, sed & βαλάνους, ac proinde etiam claves plures μὴ ὁμοτρόπους efficiendas, nescio an eo spectet, ut in utroque instrumento diversimode formarentur striæ, immutareturve clavus e fundo τῆς βαλάνου exiens, ne quævis admoveri posset βαλανάγρα, & τὴν βάλανον exsculpere, vel forte etiam aliter, quod quisque multifariam sibi imaginari potest. Ita autem mutasse Belisarium, quum Romam a Vitige obsessam defenderet, testatur Procopius *Gothic.* 1. pag. m. 55. δὶς ἑκάστου μηνὸς τάς τε κλεῖς ἁπάσας ἀφανίζων ἀνενεοῦτο ἀεὶ εἰς ἕτερον σχῆμα: ita & hodie clavium nostratum dentes varie efformari novimus.

XXIII. Quemadmodum autem hæc clavis ab aliis omnibus diversam habuit & faciem & reserandi rationem, ita quoque peculiari modo claustro ejus aperiendi gratia est immissa. Non enim ut Homerica, Laconica aut hodiernæ claves per valvarum assulas εἰς τὸν μοχλὸν εἰσβληθεῖσα vectes removit & verucla, verum illa valvarum a fronte, qua repagula ostio affixa adhæsere, βαλανάγρα quoque in claustrum omnino ingerenda fuit, adeo ut interna nonnisi ab intus exsistentibus, & externa contra nonnisi ab extra versantibus removeri se paterentur. Utrobique tamen clavis requiri operam docet Apulejus *Metamorph.* 4. p. m. 310. de latrone quo-

dam Thrasyleonte, qui quum intra januas portasque esset constitutus, quippe sub pelle & specie ursi proxime præcedenti vespera in domum Democharis introductus, fores tamen antea repandere non potuit, quam janitore gladio confecto claves primum subtraheret, non obstante, quod intus affixa essent repagula, id quod Aristomenis histor. *lib.* 1. p. 70. probat. Hinc & apud Petronium p. m. 84. nata est querela super Eumolpi cujusdam factum, non tam quod limen egressus ostium obduxerit cellæ, alterumque incluserit, quam quod claves exemerit, quo omnis referandi copia incluso esset præcisa. Ut autem hac clave utrinque tam extra quam intra una eademque posset reserari sera, necessum fuit satis grande vel in ostio vel in valvis relinqui foramen, quod a βαλανοδόκη longe fuit diversissimum, per quod inserto brachio ἡ βαλανάγρα πρὸς τὸ ἐμβάλλειν, ἢ πρὸς τὸ ἀνασπᾶν τὴν βάλανον transmitti posset. Hujus rei vestigia non sane apud Scriptores occurrunt. Apulejus quidem Scriptor de antiquitate haud parum meritus in sæpius laudato opere *Metam.* 4. p. m. 189. ejus evidentissimum reliquit documentum, quum latronem quendam latronumque ducem & vexillarium Lamachum fingit *per foramen clavis immittendæ factum, manu sensim immissa claustrum evellere gestiisse*, atque Chryserontem, hoc animadverso, paulatim, latrone non sentiente, adrepsisse, grandique clavo manum ejus ad ostii tabulam offixisse, quæ omnia intra domum contigisse, licet latro in domum irrumpere cupiens foris degeret, circumstantiæ evincunt. Est ergo notatu dignum, hic plenis & expressis verbis memorari, & quod illud *foramen immittendæ clavis* ergo factum fuerit, & quod totum brachium inseruerit, ita enim fieri necessitas jussit, antequam εἰς τὸ τρύπημα seu τρῆμα τοῦ μοχλοῦ ἡ βαλανάγρα ingeri posset, id quod sequentia adhuc clarius exponunt, pag. videl. 291. ubi latrones *antesignani sui partem, qua manus humerum subit, ictu per articulum medium temperato, prorsus abscidisse* leguntur. Evincunt quoque hoc ipsum fraudes, quæ Ænea ab externis circa βάλανον absque ope βαλανάγρας in plerisque urbium portis, eruendam ac dolo evellendam commissæ memorantur, quas in aprico esse frustra attentatas, nisi ejusmodi quoddam per foramen in ostio vel porta relictum factas supponatur, siquidem non nisi per illud tantum janua intus obserata deforis referabatur. Suspicor etiam, quod ad hujusmodi quoddam foramen supra pessulum in ostio vel fore factum alluserit Spiritus S. de Ecclesia ejusque Sponso in *Canticis* c. 5. duorum amicorum ex personis loquens, quarum altera quasi pultans ostium manum de foramine immisit, altera vero intus exsistens repagula amovit. Clarissime Suecus Interpres: *Min vvam stack sin hand in genom & hol*, non incommode: in textu enim originali ita leguntur, דודי שלח ידו מן החור, hoc est, *amicus meus misit de foramine manum suam*, neque aliter LXX. ἀδελφιδός μου ἀπέστειλε χεῖρα αὐτοῦ ἀπὸ τῆς ὀπῆς. Aliter autem interpretatos esse hunc *Cantici* locum alios, quos videre contigit, Interpretes, minime miror, quum hujus obserationis ignari, omnia ad hodiernos serarum exigere modos satagerint: ideoque hoc foramen neque ad τὴν ὀπὴν τῆς θύρας, neque ad τὸ τῆς βαλάνου τρῆμα, sed ad ὀπὴν seu τρύπημα τοῦ μοχλοῦ, uti videre est apud Carolum Mariam de Veil Scriptorem Anglicum in explicatione litterali pag. m. 61. Hoc tamen ineptius longe Nicolaus Lyra, qui manum per fenestram immissam arbitratus est. Isti quum intelligant τὴν τοῦ μοχλοῦ ὀπὴν, seu qua clavem per assulas seræ ad removendos vectes immitti moris est, minorem esse, quam ut manui inferendæ sufficiat, illud coacti sunt quærere effugium, quasi τὸ *manus* pro digito scriptum esset, ut abunde Carolus Maria docet. Verum hoc accuratius divina oracula scrutantibus sese vix ac ne vix quidem probaturum reor. Textus enim reclamat perspicuitas, ubi τὸ יד aperte distinguitur a voce אצבעות, quæ *digitos* denotans in sequentibus occurrit. Fuit itaque חור seu חר foramen non aliud, quam per quod manus transmitti ad eruendam e claustro βάλανον consuevit. De hac ipsa manu per foramen inserta posset forte myrrhinum illud, cujus mentio fit v. 5. videri destillasse, quod pultans dicat *caput suum rore oppletum & capillos adspersionibus noctis*. Sed quoniam aliter aliis placeat, itaque hanc controversiam ne faciam meam, ad Theologos devolvo: vid. Petr. Damianus. Quale præterea pessuli hujus fuerit manubrium, βαλανάγρα ne, an quod ejus vicem sustineret aliud quidpiam, Eruditis relinquo dispiciendum. Allegoriæ hujus fundamentum alius Scripturæ locus, & quidem isto qua consignationem antiquior positus mihi videtur *Judic.* 3. 23. qui locus ejusmodi quoque est, ut haud leve negotium Interpretibus facessat. In illo enim exponendo diu multumque sese torsit fatigavitque Joh. Piscator, sed frustra, unde & ingenue fassus est percipere se non posse, qua ratione fores primum occluserit Ehud, & denique pessulo vel sera obserarit, id quod necessario infert vox ista נעל, quæ originem quoque dedit τῷ מנעול *Cantic.* 5. 5. Conatus equidem est isti occurrere difficultati Petrus Martyr, suspicatus *fuisse quoddam serarum genus ita comparatum, ut absque clave, si quis ostium post se traheret, e vestigio clauderetur*, qua tamen, ut ut ingenua, explicatione nodo Gordiano satisfacere vix potuit, imo nec Piscatori, quod distincte dicat textus, Ehud primum exiisse, ac fores cœnaculi occlusisse, & tandem pessulo obserasse: verba textus adponere non pœnitebit: ויסגר דלתות העליה בעדו ונעל ויצא אהוד המסדרונה, hoc est, *& exivit Ehud ex ipso procœtone, & occlusit fores cœnaculi circum illum & pessulo obseravit*. LXX. Καὶ ἐξῆλθεν Ἀὼδ τὰς διατεταγμένας, καὶ ἀπέκλεισε τὰς θύρας τοῦ ὑπερώου ἐπ᾽ αὐτὸν καὶ ἐσφήνωσεν. Et cum emphasi quidem ultimum hocce ἐσφήνωσεν, quasi adacto cuneo quodam, quale quid est βάλανος, obserasset, quod omnium sufficientissime docet interpretatio eorundem *Nehem.* 7. 3. κλεισθώσαν αἱ θύραι καὶ σφηνούσθωσαν: sicut enim hodie nonnunquam, *quum repagulum per transversum obditur, solet foramini, cui repagulum immittitur, utrinque cuneus injici, ne amoveri ipsum queat*, dicente Henr. Stephano tom. 3. *Thesaur.* p. 1179. ita enim nuper reparatæ urbis portas obfirmatas existimavit, quod ignoraret hunc per βαλανάγραν obserandi modum, qui tamen omnino adhibitus videtur, quum non possent non sibi tam ab insidiis occultisque proditoribus, quam ab hostibus manifestis timere, quorum in conatibus frustrandis istiusmodi cuneus minime suffecisset. Utrobique eundem agnovisse obserationis modum LXX. sermonis arguit identitas. Notandum tamen quasdam Editiones ἀσφαλίσθωσαν habere, quod eodem tamen recidit, quo prius illud σφηνούσθωσαν. Manet itaque Ehud primum cœnaculo egressum fores adduxisse, & manum postea per foramen quoddam ostii τὴν βάλανον, quæ forte vel vecti adhæsit, vel alias præsto fuit, εἰς βαλανοδόκην εἰς βαλοῦντα immisisse. Est hoc loquendi genus Paganicis quoque usurpatum, quemadmodum documento est Apulejus *Metam.* 1. p. m. 56. *ad-*

ducta fore pessulisque firmatis, ubi pari ratione Aristomenes primum fores adduxit, & postea pessulos seu vectes τῇ βαλάνῳ firmavit. Nec a vero abesse arbitror, hujusmodi claustrum isti adaptatum fuisse januæ, sive προκοιτὼν, ut Buxtorf. sive ὑπερῷον, ut LXX. sit reddendum, utrumque enim magnum quoddam & amplum indicat fuisse domicilium sive palatium. Quemadmodum enim in interioribus ædificiorum receptaculis claudendis obfirmandisque locum habuere claves Laconicæ ceteræque communes; ita majoribus in claustris, portarum puta & januarum majorum, τῆς βαλανάγρας usus fuit maximus, annotante Salmasio. Hanc βάλανον, quam inserta per foramen manu immisisse videtur Ehud, demum allata clave retrahunt & evellunt Ministri regii, & vectibus remotis introeunt.

XXIV. Fuere hæc, nisi fallor, antiquissima clavium genera, an vero alia exstiterint unquam, adhuc deprehendere non potui: quæ enim κλειδία κατὰ τὸ ὕστερον εἰς πολλὰς ὀπὰς τρυπώμενα memorat celebratissimo illo loco Eustathius *ad Odyss.* φ. nihil vel adeo parum a βαλανάγρᾳ differentia fuisse reor. Quid vero sibi velint septem ista foramina, in quibus pessulos januæ recondi consuesse ex Schobbas fol. 67. 1. annotat Buxtorf. *Lexic. Talmud.* p. 1479. prorsus determinare non possum. Mihi tamen non adeo alienum videtur, ad claustra & repagula τῶν βαλαναγρῶν esse referenda. Nec etiam dubium est, quin ex antiquitate Ebraica hoc ipsum argumentum declarantia afferri plurima possent; verum, quum vires illa superent, eorum peritioribus lubet relinquere. Quum autem jam omnia hoc modo videntur expedita, subodorari nequeo, quasnam sibi imaginatus sit claves, quas & Antiquitati receptas pronunciat, & nobis obtrudere conatur in *Adversf.* 53. 9. p. m. 2495. Barthius, qui plurimus in eo est, ut evincat aliam Veteribus fuisse clavem, qua occluderetur, ac vicissim aliam, qua una eademque recluderetur sera, quasi una clavis utrumque præstare non valeret. Diffiteri equidem non possum longe aliam hodiernarum clavium esse structuram, atque etiam longe aliam esse vetustissimarum, quod superiora abunde commonstrant: an vero alia adhuc, & ab iisdem diversa fuerit, ambiguum est. Sed detur olim alia exstitisse clavium genera, vix tamen a quoquam percipi potest, quod illis in actibus, qui quidem respectu finis sunt diversi, verum operationis & usus tantum non per omnia iidem, diverso opus esset instrumento. Eadem clavis, quæ βάλανον in suam ingessit βαλανοδόκην, si modo adhibita est, eam inde eduxit, & vice versa. Clavis quoque Laconica pariter & Homerica pessulum non minus removit, quam admovit. Nec unquam aliter factum percipere possum, nisi fingam duplicem quoque uni eidemque januæ adhibitam esse seram, aliam videl. obserantem ostium, aliam denique referantem; quod qua laboret absurditate nemini obscurum esse potest. Quoniam vero opinionis suæ ipse nulla adfert fundamenta, sed solum Eucherii, vel quemcumque alium *Homiliarum* Eusebio Nyssæo adscriptarum dicamus Auctorem, verbis innixus hoc statuit, itaque illa curatius sub examen revocanda sunt: *Agnoscamus*, inquit ille, *carissimi, veras regni cælorum claves meritorum esse virtutes: quantum autem arbitror, omnes in nobis habere possumus claves regni cælorum, & quidem duplicem vim gerentes, duplicem habentes effectum: Fides, humilitas, patientia, castitas, quasi bonæ claves aperiunt DEI portam, sed superbiam, iracundiam, cupiditatem, non immerito claves dixerim, nam claudunt regnum cælorum.* Ita ejus verba Barthio ibidem citantur, ex quibus infert quasi vitio quodam laboret & morbo ipsa comparatio, nisi diversa aperiendi claudendique fuissent instrumenta, quandoquidem vitia ista & virtutes sibi invicem e regione opposita æstimantur. Sed *claudicat omne simile*. Sufficit enim duplicem illam vim, duplicemque effectum, uti expresse scripsit Eucherius, uni eidemque inesse clavi, ut & occludere & recludere queat, in quo comparationis volvitur tertium. Quamquam de virtutibus istis rectius diceretur, quod facerent, ut aperiretur & recluderetur regnum, quam ut ipsæ aperire aut recludere quirent. Hac tamen de re disceptent Theologi, quibus quid salutis in negotio, adeoque in regni cælorum reseratione, ponderis habeant operum merita, inquirere incumbit. Vereor etiam, ne sui ipsius oblitus sit Barthius, quippe qui in *Animadversf. ad Claudian. bell. Gild.* vers. 11. pag. m. 367. Germanici versus ita explicat: *Non aliter atque una eademque clavicula ostium valvasque & claudit & recludit.*

DE CLAVE ANNULATA.

XXV. Recentiora nunc sequuntur discutienda clavium genera, quæ quum minus difficultatis habeant, breviori sunt expositione contenta. In his vero primum sese offerunt claves annulatæ, quas, nisi eædem cum Laconicis fuerint, earum tamen in locum successisse & facies & usus conveniens evincit: utrobique enim dentes scapo seu tubulo ad eundem modum intelliguntur adglutinati, ut per fores liminisque tabellas, ut est apud Catullum *epigr.* 33. claustris immissi verucla sive parva ista repagula vel qualiacunque alia obstacula removere possint. Has ipsas inter & nostras, quibus vulgariter utimur, prorsus nihil intercedit differentiæ, excepto quod longior sit utplurimum hodie scapus, quam alioquin est, quem ex Veteribus ad nos transmissæ repræsentant delineationes. Testatur quoque Salmasius quam plurimas earum e tellure erutas oculis suis se usurpasse, inter quas tamen omnes id convenit, quod eis tantæ brevitatis esset scapus, ut præter dentes, qui claustrum intrarent, & annulum, sive, quum is deficeret, crucem, quibus circumagerentur, prorsus nihil habuisse viderentur; nec aliter se habere ait illas, quas talium rerum curiosi remotissima ab antiquitate servant transmissas. Harum autem clavium de usu Salmasium inter & Lipsium satis gravis agitatur controversia: huic enim signatorios seu sigillaricios cum adjuncta clavi fuisse annulos, ac duplicem scil. usum, obsignandi & referandi, persuasum est: ille vero hæc ἀνοήτως dici autumat, quod nullum in iis sigillum ad signandum aptum conspiciatur, ideoque meras esse claves cum annulo, qualis in nostris clavibus esse consuevit; annulos autem istos, quos observat interdum forma fuisse minutissimi etiam digiti, ideo appositos, ut iisdem instar annuli signatorii insereretur digitus, quo commodius intra claustra verti possent: defuit enim, quo tenerentur ac circumagerentur, scapus, qui manubrii loco esse posset: & hinc sortitas esse nomen, ut καλυπταὶ καὶ κρυπταὶ dicerentur, quod excepto annulo totæ intra claustra absconditæ mergerentur; περὶ καλυπτῶν autem & κρυπτῶν sufficien-

ter, ut opinor, supra; μορφὴν autem harum clavium exhibent Lipsius in *Excurs. ad Tacit. Annal.* lib. 2. lit. B. Salmasius *ad Solin.* Petr. Scriverius in *Antiquit. Batav.* talem, qualem litt. K. L. expressam dedi.

XXVI. Quicquid istis de clavibus sit, dicatque Salmasius, fundamento tamen non caret suspicio Lipsii: neque enim epistolas ultro citroque missitandas solum signabant Veteres, verum ipsis moris quoque fuit omnem supellectilem omnemque pecuniam annulo signare, ne quid negligentia aut furto periret. Obsignabant autem non tantum lagenas & amphoras, ut apud Persium *sat.* 6. 17. Horat. *epist.* 2. 2. 134. quod & suam fecisse matrem Q. Cicero *ad Tironem* 16. 26. *ad Famil.* est testatus, aliaque, (Juvenalis 14. 132.) ut vasa thesaurosque præcipuos, ceu Combabum fecisse in *de Dea Syriæ* tom. 3. pag. m. 768. Lucianus prodidit: is enim σφραγῖδι ἐσημαίνετο τὸ ἀγγεῖον, in quo αἰδοῖα abscissa servarat. Et de diffidente Theophrastus *Charact.* cap. 19. Καὶ τὴν γυναῖκα τὴν αὐτοῦ ἐρωτᾷ, εἰ κέκλεικε τὴν κιβωτὸν: καὶ εἰ σεσήμανται τὸ κοιλιούχιον, &c. Sed & ipsas domos aliaque repositoria majora, quemadmodum adhuc hodie fieri assolet, ubi vel peregre abeundum est, vel bona aliorum custodiæ committenda, sigillo muniebant. Hoc factitatum suo exemplo docent apud Comicum querulæ uxores, quarum fraudes quæcunque omnino irritæ sunt factæ, postquam viros signandi docuisset artem Euripides,

> Νῦν δ', ajunt, οὗτος αὐτοὺς οὑκ' τρίψ' Εὐριπίδης
> Ἐδίδαξεν θριπήδεσ' ἔχειν σφραγίδια
> Ἐξαψαμμένους.

Et supra,

> Εἶτα διὰ τοῦτο ταῖς γυναικωνίτισιν
> Σφραγῖδας ἐπιβάλλουσιν ἤδη καὶ μοχλούς,
> Τηροῦντες ἡμᾶς.

Ex quibus satis luculentum est & perspicuum, sigilla etiam γυναικωνίτισιν appendi consuesse. De aliis autem domibus ædibusque idem testatus est Lycophron *Cassand.* 508.

> Τὰ δ' ἄλλα θριπόβρωτος ἄψαυστος δόμων
> Σφραγὶς δοκεύσει.

Ad quem locum videri potest Gulielm. Canterus in *Notis* pag. m. 182. Idque ipsum ulterius evincere potest historia victoriæ, quam de Belo reportavit Daniel, ubi sacerdotes Regii: *Tu occlusam portam annulo tuo obsigna. Et postea egressi clauserunt portas obsignaruntque annulo Regis*: ita Statius Papin. in de Abascantii in Priscillam pietate vers. 163. *signat fores*: conf. Dan. 6. 17. de specu Leonum obsignato, Matth. 27. 66. de sepulcro Christi; ante omnes vero Adr. Junii *Adag.* cent. 4. 39. pag. m. 376. Neque tamen existimandum solo sigillo custoditas semper fuisse fores, sed utplurimum primum sera munitas & pessulo, atque insuper illis additum esse sigillum, sicut Maimonides c. 2. *Hilck. Schekalim*, in quo sicli collecti servabantur: *Foribus ejus probe communitis & per claves occlusis certum insuper sigillum subimprimebatur*, ut Latine reddita leguntur in Comment. Joh. Wulferi *in Schekalim* cap. 3. Sect. 1. p. m. 66. Inde factum est, ut Horatius hæc duo inter sese jungeret *epist.* 1. 20. 3.

> *Odisti claves & grata sigilla pudico:*

Quæ vetus Scholiastes ita interpretatus est, *odisti clavibus includi, & sub sigillo esse*, non obstante, quod Cruquius ibi dicat per *claves* signa & sigilla intelligi, quasi hæc ipsa essent idem epistolis, libris, aliisque rebus, quod claustra januis: conf. Porphyrio, Pet. Gualt. Chabotius tom. 3. *in Horat.* pag. m. 137. sic *pater pluribus filiis heredibus institutis* moriens claves & annulum *custodiæ causa majori natu filiæ tradidit*, ut est in *Pandect. Juris tit. de Legat.* 2. l. *Quum pater* 77. §. *pater pluribus*; non obstante, quod Flavius Vopiscus sub finem *Hist. Aurel. Cæs.* dicat, *uxori & filiæ annulum sigillaricium, quasi privatis instituit*, quum unum vel præsupponat alterum, vel minimum non excludat. Clarissime tamen omnium Aristophanes τὸν μοχλὸν καὶ τὴν σφραγῖδα simul unam eandemque asservasse forem testatur. Aristophani vero addatur Menander apud Stobæum,

> Ὅστις δὲ μοχλοῖς καὶ διὰ σφραγισμάτων
> Σώζει.

Conf. præterea Kirkman. *de Annulis* cap. 10. pag. m. 82. De annulis autem hujusmodi videri possunt Tacitus 2. *Ann.* atque ibi Lipsius, Plin. *Hist. nat.* 33. Alexander ab Al. *Gen. dier.* 2. 19. ad quem edecumata multa Tiraquellus, Petr. Faber *Semest.* Salmas. in *Exercit. Plin.* Canterus *ad Lycophr.* Pet. Scriverius in *de Antiq. Batav.* pag. m. 190. 191. atque imprimis annulorum de origine variisque eorum generibus & usu apud Priscos Præloquium in Abr. Gorlæi *Dactyliothecam*, & in luculento Opere *de Annulis* laudatur Kirkmannus. Quoniam vero tam conjunctus horum instrumentorum fuit usus, fieri etiam potuit, ut nonnunquam una invicem cohærerent. Movit tamen magnum nostrum Salmasium, quod nullas unquam oculis suis subjecerit claves, in quibus ullum adpareret impressum sigillum, vel saltem aliquod ejus vestigium, sed omnes esse videret tales, quales sunt delineatæ. Contra vero satis est sufficiens in monstrando Scriverius, quod ejusmodi quoque exstiterint claves, quibus revera sigillum adhæsit. In fidem autem assertionis adducit ex modo laudato ad Gorlæum Præloquio quandam longioris scapi clavem, eamque æream, cujus scapo ab altera extremitate affixi fuere dentes, ab altera vero annulus, non tamen, ut in aliis recta scapo insistens, sed in alteram partem ita inflexus, ut annulo induto clavis & scapus recta digito incumberet; & præterea inclusam habens Onychen, cui incisus fuit character & imago quædam, quam desideravit Salmasius, non alium, ut videtur, in finem, quam ut obsignationi inserviret. Character autem ipse gubernaculum repræsentavit navis cum duabus spicis, forte in agriculturæ & navigationis, divitiarumque exinde provenientium symbolum, ut Scriverio placet. Sistitur autem ejus σχῆμα Lit. M. Adfertur & alia clavis facies a Scriverio pag. 189. qualem repræsentat Lit. N. quam clavem in ruinis Arcis cujusdam Britannicæ inventam ait Anno 1520. septenos pollices longam, ponderosaque mole prægravem. Esse quoque, qui etiam ipsius Armamentarii clavem palam affirment, quod tamen ipse ut incertum in medio relinquere maluit.

XXVII. Hæ claves ſatis evidenter oſtendunt nihil aut parum differentiæ clauſtra antiqua inter & hodierna interceſſiſſe, ſiquidem tam accurate earum inter facies convenit: quare iſtas qui novit claves, hodiernarum quoque habere notitiam æſtimatur, ideoque ſupervacuam reor eſſe operam, ſi ulterius in illis deſcribendis hæream. Omnes enim in ſeram immiſſæ vel verucla vel alia quæcunque obſtacula pro ſerarum diverſitate removerunt removentque. De Carthuſianorum vero clavibus, quibus iſtæ Familiæ ſuis in conclavibus utuntur, quod dicam, habeo nihil. Illas tamen adhuc hodie ipſis eſſe in uſu Joh. Hoffmannus in *Continuat Lex. univ.* ſuperiori anno publici juris facta, affirmat, uſum autem earundem ille pariter ac Salmaſius ſilent; quod non poſſum non mirari, aliquam ejus ſi habuerint notitiam. Hoc de illis certum polliceri habeo, prorſus nihil cum Laconicis, in quam tamen ſententiam propendere videtur Salmaſius pro *ἀνακρυστικαῖς* diſputans, nec cum Homerica aut etiam *βαλανάγρα* his fuiſſe commune; verum in illam potius ſuſpicionem adducor, quod ab hodiernis clavibus, quarum opera externas quaſdam laxamus ſeras, quod ad reſerandi ſpectat modum, parum diſcrepent. Dicuntur nobis ejuſmodi ſeræ *bolkar oc bolklas* ab ampliore, quo conſtat, tubulo. Hiſce in ſeris clavis lato utplurimum, rotundo interdum, conſtans ferro, velut Lit. I. conſpicitur, ſurſum trudit *βάλανον* quandam ferream, quæ interdum ſolida, interdum bifida, trifida, vel quadrifida ferreis quibuſdam retinetur impedimentis, quo minus nuda manu, vel quovis per foramen clavis immiſſo clavo aliove inſtrumento ſuccutiatur, itaque in fiſſuras *τῆς βαλάνου* ingreſſa clavis retinacula comprimit, ut *βάλανοι* (*kolfvven*) protrudat. Hujuſmodi claves multas pro ratione *βαλάνου* induunt formas, in eo tamen omnes conveniunt, quod ſurſum quatiant *βάλανον*. Tales ſeræ & claves quum frequentius ſeſe offerant, in iis deſcribendis ulteriorem impendere operam ſupervacaneum duxi. Carthuſianam clavem ex Petavii monumentis ita deſcripſit Salmaſius, ut Lit. Q. videre eſt. Ruſticis quoque aliud clavium, ſed lignearum, genus in uſu eſt, ubi clavis non ipſum vectem aut objicem adducit & reducit, ſed tantum in clauſtrum immiſſa elevando quoſdam piſtillos, qui ſubtracta clave in objicis incidunt cæſuras, eumque retinent, liberat, quo poſſit manu pro lubitu trahi ac retrahi. Faciem ſeræ interiorem ſiſtit Lit. O. ubi (*a*) eſt clavis, (*oooo*) ſunt dentes ejus, qui piſtillos (*cccc*) uſque elevant, ut liberetur peſſulus (*d*) & pro lubitu vel obſeret vel reſeret januam: utrobique enim neceſſe eſt adhibere clavem. Ingeritur autem hæc clavis, ut *βαλανάγρα*, non niſi ea valvarum a fronte, cui ſeræ affixæ hærent, nec poſſunt ab altera reſerari fronte, quum neceſſario utriuſque manus requiratur opera, ubi tamen in *βαλανάγρα*, ſuffecerit unam *πρὸς τὸ ἀνασπᾶν τὴν βάλανον* immiſiſſe. Reliqua quæ ſunt clavium genera, quæ vel in uſu eſſe vel effingi poſſunt, vix tanti ſunt, ut conſideratione digna videantur.

XXVIII. Claves adulterinæ, ut Salluſtio *Jugurth.* cap. 11. pag. m. 158. ſive adulteræ, ut Ovid. *Amor.* 3. audiunt, & *ἀντικλεῖδες* Clem. Alex. *Strom.* 7. ſub fin. cujuſmodi utuntur, qui clam aliorum relaxant clauſtra, variæ rimanti deprehenduntur. Fabris tamen & clauſtrariis, quibus talia habere conceſſum, non ut clam aliis quaſvis ſolvant portas & fores, ſed ut iis ſubveniant, qui forte fortuna legitimas perdidere claves, adulterinarum loco inſervit utplurimum uncinus quidam ferreus, ſeu clavus ab altera ſui extremitate inflexus, quod notius eſt, quam ut pluribus probari egeat. Peſſimis vero & perditiſſimis hominibus aliis, quibus volupe eſt quodcunque alteri damnum detrimentumque adferre, earum ſupplent vicem res aliæ, vel qualis dicitur eſſe lapis, quem ex Inſula quadam Maris Rubri afferre memoratur corvus, quo ova ſua clam ipſo cocta, ut recrudeſcant, tangat, *qui lapis in annulo quoque ſupponendo ſuppoſitus tangendo vinctum catenis ſolvere, & januam clauſam aperire* fertur, Albert. Magnus *de virtut. animal.* ſ. *de corvo* p. m. 164. Ejuſdem farinæ eſt quoque herba, quam pro ſolvendis in nido ligatis pullis afferre traditur pica, de qua idem Albert. M. in *de mirab. mundi* pag. m. 205. Hujuſmodi herbæ ſolutivæ nobis dicuntur *lasgras*. Hiſce pejora adhuc hominibus Satanæ ſuggeſſit calliditas, quorum e numero eſt apud Plinium 26. 4. herba Æthiopis, cujus tactu clauſa omnia aperiri feruntur, admurmuratis quibuſdam ſimul cantilenis. Ita Venetiis damnatus quidam ad laqueum omnes patefecit fores, dejecitque ſeras una tantum admota herba ſignaculis quibuſdam decantata, referente Viero *Dæm. de præſtig.* 5. 11. pag. m. 497. Hic quoque *ut clauſtra aperiantur*, ait, *in particula ceræ baptiſmo deſignatæ flores volubilis imprimuntur, liganturque in anteriore induſii parte, ac ubi reſerare voles, ter inflato, diceſque hæc verba*, Arato hoc Partiko hoc Maratarikim, *tuo nomine aperio, quemadmodum inferna confringis* (ſequentia referens horreſco) *in nomine P. F. & S. S. Amen.* Hujuſmodi quidpiam perpetraſſe *Sindri Dvverg* fabulæ Sueo-Goth. memorant, qui ad *Torſten Wykingzſon* vinculis, catenis, compedibuſque ligatum accedens flatu ſeras ſolvit: *Torſtens Saga* c. ult. p. 136. *Paſa Porſtein, buar Sindre for epter ſkipenu og ad hanum, hann blies upp laſenn, ſidan bio han af hanum boga ſtreyngen.* Neque ejuſmodi exempla alia Veterum ſcripta ignorant, quæ tamen divino quodam beneficio facinora talia adſcribunt, ut Euripides *Bacch.* 446. famulus de Bacchis,

> Σκιρτῶσι, Βρόμιον ἀνακαλούμεναι θεόν.
> Αὐτόματα δ' αὐταῖς δεσμὰ διελύθη ποδῶν,
> Κλῇδές τ' ἀνῆκαν θύρετρ' ἄνευ θνητῆς χερός.

Quæ tamen aliter eveniſſe vix evincitur, quam arte quadam diabolica, quum iſtiuſmodi artificiis magicis auctoritatem ſibi conciliare fategiſſe Veteres conſtet. Neque aliam ſubit conſiderationem Sagæ & veneficæ Quartillæ factum apud Petronium, cujus ad incantationes ſera ſponte delapſa cenſetur: vid. Georg. Erhard. in *Symbol. ad Petron Satyr.* pag. m. 778. cui perſuaſum eſt ejuſdem eſſe indolis illud Virgilii,

> *Sponte ſua patuere fores,*

atque illud Homeri ex *Iliad.*

> Αὐτόμαται δὲ πύλαι μύκον οὐρανοῦ,

& plura hujuſmodi generis alia. Adulterinis etiam clavibus non immerito annumerandum venit aurum, quo clauſtrorum non raro corrumpuntur cuſtodes, unde & adamantinas, hoc eſt, firmiſſimas perfringere fores Apulejus *Me-*

tam. 9. p. m. 740. dixit: ea de re videri possunt Beroaldus *ad istum Apuleii locum*, Demosthenes *pro Ctesiphonte*, & Horat. 4. 16. 14. *Carm.* de Philippo Macedone, & Tibullus 2. 4. 33. cujus faceta, vera tamen adscribere verba lubet,

Sed pretium si grande feras, custodia victa est,
Nec prohibent claves, & canis ipse tacet.

XXIX. Exigere quidem argumenti videtur ratio, ut Tractationi huic de Clavibus, quæ earundem de usu in traditionibus ritibusque quibuscunque aliis, antiquos pariter & recentiores apud Auctores occurrant, subjungantur: verum quum paucis ista comprehendi nequeant, & prolixius eadem exsequi alia dissuadeant, illo labore in præsens supersedere jubeor. TE precor, qui cæli terræque claves TIBI soli servas, Regem nostrum Clementissimum, Reginas, Regiamque sobolem protegas custodiasque: Regios item Ministros & Patriam universam tuteris, Tuo nomini in gloriam ac laudem perpetuam, nobis vero omnibus in privatam ac publicam, temporalem ac æternam salutem!

FINIS.

INCERTI SCRIPTORIS
INTERPRETATIO
INSCRIPTIONUM
ET
EPITAPHIORUM,
QUÆ
ANTIQUARIÆ,
Quæ Urbs eſt Bæticæ in Hiſpania,

R E P E R I U N T U R.

Opuſculum ſcriptum Anno Chriſti MDLXXXV.
ſed antea nuſquam editum.

SCRIPTORIS

In hoc Opuſculum,
Ad perilluſtrem Senatum Antiquarienſem,

PRÆFATIO.

Er tres atque viginti annos, quibus publice adoleſcentes hujus civitatis ſuſcepi inſtituendos, id mihi dari muneris exiſtimans tantum, ut, pro virili mea, Scholaſticorum animos litteris inſtruerem, & moribus ornarem, ſatis ſuperque habebam (contra quam Horatianus inquit Catius) una hac in re *totam conſumere curam*. Idque adeo magis quod ſermones detrahentium, omniumque operas in invidiam vocantium, plus æquo formidarem, imparem me calumniis eorum & diris latratibus judicans, qui vel ipſa cujuſque illuſtris diſciplinæ lumina fulgentiſſima maledicentiæ nebulis velle audent obſcurare, ac pene exſtinguere, & inculpatiſſimos Theonino dente corrodere, dum id ſibi ſperant acceſſurum forſitan, quod egregiis aliorum meritis detraxerint. At vero qui vulgi opinionem ad hunc captant modum, tota certe errant via; ipſi namque plura accipiunt, quam inferunt, vulnera: &, permittente Deo, quem adverſus operas aliorum ſecuri meditantur ictum, propriis infligunt cruribus. Attamen ne iis me ridiculum exhiberem, dum ingenioli mei culpa quæ dicenda inveniſſem, ea inventa tractare non poſſem, aut tractata detriviſſem, perpetuum mihi ſilentium imperaveram. Hoc vos, P. C. juſſiſtis ut ſolverem, & jubentes coegiſtis: impium enim vobis non parere judicarem, quibus tam multis ſum adſtrictus beneficiis & addictus nominibus. Famæ igitur periculum adeatur, ſannis vellicer atque concerpar ardelionum, Momi perſonas qui gerunt, & in alienis laboribus Critici ſunt ſeveriores; quia dum vobis hoc Opuſculum, aut ſaltem animum meum eſſe gratum exiſtimem, in evolvendis ſaxis fuiſſe me tandiu luctatum haud pigebit unquam, atque eorum & duriciem & ſcabritiem pertractaſſe, mollium erit quiddam roſarum inſtar. Et quoniam in ſaxorum mentionem incidi, rationem explicare, quam fuerim ſequutus in ipſorum interpretandis atque legendis ſcriptis, per vos dum mihi liceat, non erit indecens, ſi nunc enarravero; operis namque inchoandi cauſas diruendique veteris muri, & in novo ſtatuas cum epitaphiis collocandi, ad Opuſculi primordia Lector inveniet. Cum ergo ſederet antiquorum animis debita ſuorum caritati aut viventium, aut mortuorum ita poſſe perſolvi, ſi quo eos amore proſequebantur, & eorum merita, non tantum præſentibus, ſed futuris ſæculis innoteſcerent, ſignis cum æneis, tum marmoreis & columnis exſectis ex firmiſſima materia ſe poſſe id conſequi ſperarunt: dum in his, aut illorum baſibus diligendi cauſas, merita, virtutiſque ſculperent inſignia; magiſtratus, ſcilicet, & honores quos geſſerant. Sed hi fuerunt pervarii, & qui appellatione & re cum his noſtris conſentiunt parum, propterea minus eſt facile vocibus Hiſpanicis eos convertere. Sed non equidem hac difficultate retardatus a multorum explanatione refugi adeo, quam ne ſcriptis commentarios dicerer miſcuiſſe: & quod ſperem (id etiam ſi vobis fuerit gratum) ad codicis hujus calcem, aliquot paginis, quæ in Inſcriptionibus difficilius intelligenda ſe offerunt, quaſi ſcholiis elucidare: non

enim mihi decere visum est, ut in *P. Magnii* explicatione Hispana (sit ille reliquorum exemplum) immorarer diutius: volens differere Quirites unde fuerint dicti, quibus nomen & jus Quiritium fuerit datum, & quantum hoc fuerit: quale Tribunorum munus exstiterit, quantus numerus, tum ipsorum varia cognomina; Augusti Procuratores quam essent potentes, & quam illorum in Provinciis decreta perinde rata solerent haberi, atque si Imperator ipse statuisset; vigesimam, trigesimam, & ducentesimam esse quasdam exactiones, & tributa, quæ ab hæreditatibus, & auctionibus, summis Principibus debebantur. Denique de his, deque istis similibus in unoquoque lapidum agere singillatim & ut res fuerat dicenda mollibus Lectorum auribus, quarum est sensus fastidiosissimus ad ultima semper properantium, quam esset displiciturum videtis. Eidem præterea studens brevitati, Imperatorum elogia, fidus interpres tantum non verbum ex verbo reddidi; neque sum Hispanum adhortatus Lectorem, in scripturæ principio nomen Imperatoris de eo prædicari; qui rerum potiretur; at vero si aliquis numerus eidem voci fuisset adjunctus, (quod fit in relatione Magistratuum, quos gessit aliquis) illum esse intelligendum, quem vernaculo *Generalem* sermone nuncupamus. Quid? quod occasione oblata, cum partes aliquas urbis nostræ percurrissem, non retuli civium id fuisse meritis assequutam, Regum ut beneficentiam Hispanorum obtineret; quibus ex numero placuit ærariarum exemtam: neque quantum in ea ab expugnatore Ferdinando fuerit notabilitatis relictum, & quantum paulo post convenerit. Qui omnes quia in annonæ maxima caritate, reique frumentariæ difficultate, ubertate soli non valentes perfrui, propter assiduos undique urgentium Barbarorum incursus, cum a Rege juberentur, opi ferendæ impari, dirutis mœnibus abscedere, omnia duxerunt potiora, quam virtutis fortitudinisque suæ testatam virtutem, qua generosi illi spiritus abundabant, non etiam patientiæ, constantiæ, ac perseverantiæ fulgoribus elucescere. Sed sciens præterivi, cum aliis permultis narratione dignissimis: quia non erat in animo turpem metuenti adulationis notam, vestrorum Majorum recensere claritatem; sed tantum aliqua referre, quibus urbis nostræ pateret antiquitas. Retuli tamen vestri consilii rationem, qua voluistis in dispositione scriptorum marmorum, alia aut priora aut posteriora aliis collocari: quod insuper sensistis his, quam illis, magis statuas tribuentes, ne in tanta civitate viderentur aliqua, non tantum a ratione, quantum ab aliqua libidine profecta. Quod si propensus animus hic meus ad obsequendum vobis, & in scribendo sedulitas arriserit, digito mihi fortunatus cælum videbor attigisse.

INDEX CAPITUM.

A

INCERTI SCRIPTORIS OPUSCULUM INSCRIPTIONUM ET EPITAPHIORUM, QUÆ ANTIQUARIÆ REPERIUNTUR.

CAPUT I.

Situs Antiquariæ.

URbem Antiquariam, magna ſui parte natura munitam, duplex etiam murus ab Auſtro, ad eam uſque partem ambiens qua Aquilonem ſpectat, reddit firmiorem. Id tamen ſpacii, quod ex Arce ad prima uſque mœnia protenditur, Hiſpano vocabulo *villam* appellamus: ad hanc portis quatuor potiſſimum ingreſſus patebat; inter quas, ad omnes civitatis uſus cum præſtaret, per quam a mercatu ad judiciale forum ibatur, quæ ex adverſo Boream recipiebat, *villæ Portam* placuit appellari.

CAP. II.

Antiquæ Portæ deſcriptio.

HUjus talis fuit ſtatus ac forma, ut primum introeuntibus muralem parietem objiceret: quem priori muro lateritia teſtudo connectebat. Ad hujus lævum angulum alia erat interior porta ad Meridiem; per quam in areolam breviſſimam, muro ſic circumquaque redimitam, ut irrumpentibus hoſtibus telorum lapidumque contortu poſſet obſiſti, ingreſſio dabatur. In ultima hac, quam diximus, areola, ad Orientem verſus, alia fornicata porta & adſcenſum in Arcem & litigatorium forum conſpiciebat.

CAP. III.

Antiquæ Portæ diruendæ cauſa.

CUm eſſet igitur ad hunc ſinuoſa modum, ut neque civi ab hoſte tutus eſſet tranſitus, & lenibus amatorum colloquiis idoneos ſatis præberet abſceſſus;ad hæc quia nares, oculoſq; prætereuntium cum odor lotii, tum etiam egeſtorum deformitas graviter offendebant; quodque nimis moleſtum habebatur, quia neque ſupplicationes ſolemnes indictaſve, propter anguſtias loci, crebroſque amfractus, ducere, neque reducere commode licebat; paſſim ab his interrupta pompa, qui de tranſitu pugnantes ſe atque alios ad invicem re-

A tardabant; pleriſque Conſcriptorum Patrum ut demoliretur fuit conſilium. Qui autem in contraria ſcindebantur ſtudia, ſententiam per hæc verba ſuam comprobabant: non oportere dirui turrim firmiſſimam, ſua etiam antiquitate commendabilem. Multorum tamen valuit auctoritas, cum præſertim ferretur ad id propenſior *Alphonſi ſancti Iſidori*, qui nobis tunc moderabatur, conſtans & perpetua voluntas. Hujus ſtrenua ſolertia, non dici poteſt, quam cito moles illa tota conciderit. Neque eamdem, ſicuti ſtatuerat, valuit conſtruere, cum ipſi jam ſucceſſor interveniſſet *D. Joannes Porcellus Peralta*, vir perquam illuſtris, idemque
B ob ſuum ſplendorem atque merita S. Jacobi militiæ inſigniis decoratus. Verum aliis alio vocantibus, exhauſto pene ærario, cum aliis operibus, tum litibus quam plurimis, de civitatis privilegio, immunitatibuſque ſervandis, per tempus aliquod hoc opus manſit interruptum. At tandem ſic expedire cum videretur, idque vellet *Porcellus* & probaret, S.C.quod Non.Maiis in ejus ſententiam factum eſt, Anno Domini milleſimo quingenteſimo octuageſimo quinto ita cautum fuit, ut in demolitæ locum, qua nunc parte viſitur, recidivus murus utrunque forum dividens, qui portam, & rectam & capacem
C ſatis, mediam complecteretur, erigeretur denuo.

CAP. IV.

Novæ Portæ conſtructio quibus demandata.

ID negotii, in rebus obeundis provido, ſolertique viro, *Antonio Ordaſſio* Idubedenſi, utriuſque Juris Licentiato meritiſſimo, qui æquitate magna, hoc temporis, propratura hujus civitatis fungebatur, datum fuit: datum & *Franciſco Acuriolæ* callido architecto, cujus acer ac præſens judicium, in aliis permultis ædificiis, fuerat
D & perſpectum & probatum.

CAP. V.

Scriptos lapides quærendi conſtitutio & cauſa.

IIdemque Patres Conſcripti, cum haberetur pro comperto intra hanc urbem ejuſque fines multa Romanorum exſtare monimenta ſaxis marmoreis inciſa, unde videre eſſet facile quanta hæc urbs nobilitate, quantaque eſſet antiquitate commendabilis, ſtatuas, ſcriptas columnas, atque id ge-

nus alia colligere in unum, & collecta prædicto in pariete ut utrinque disponerent, quo ordine magis videretur expedire, curare voluerunt. Voluerunt præterea ut quæcunque elogia, sive epitaphia temporum injuria ita essent attrita, ut eorum esset lectio difficilior, quæque sine magno ædificiorum intertrimento, vel impensa nimis magna, nequirent extrahi, notatis locis, ubi fuerunt adinventa & collocata, in alia marmora transcriberentur; ut sic novo muro insita, negotio minore deprehendi ac legi possent. Hæc se curaturum, postquam *Ordassius* suscepit, vix dici potest qua solertia, quam sibi nihil parcens, quam prorsus nulli se labori subducens, injunctum sibi munus obiret. Studio & amore suscepti negotii flagrans, dum latomos, cementarios, statuarios adit, alacrioresque ad laborem reddit, cibi, somnique prorsus oblitus, summo mane forum adiens, ad multam noctem domum persæpe repetebat. Hac assiduitate & perseverantia, quod mirum magis est, nulli gravis operariorum, paucorum mensium curriculo, annorum multorum opus absolvit. Hoc qua ratione fuerit structum, superest ut jam nunc dicatur.

CAP. VI.

Novi parietis & Portæ descriptio.

FIrmissimum parietem, qui ex altera parte supremæ Arcis mœniis innititur, ex altera publico tribunali est contiguus, medium interfecat fornicata porta operis pulvinati, cujus hypothyri limen intra quatuor & viginti pedes altitudine, latitudine vero quatuordecim, continentur. Hæc venientibus a foro nundinario litigiosum versus ad dextram objectat togati cujusdam signum P. Magnio Tribuno militum inscriptum: inventum autem in Colle (ut nostrates dicunt) *Leone* intra Donni *Ferdinandi Xaconi* agros capite & brachiis truncum: quod, pristinæ integritati restitutum, æneum baculum in manu gestat, sui magistratus insigne. Illi stylobatæ pedibus innititur, quem *Alphonsus Segura Doconius*, civitatis hujus Senator, eidem est largitus. In eo stylobata est quædam Inscriptio, ad hunc modum:

* *Inscriptio* I.

P. MAGNIO Q. F. QVIR. RVFO MAGO-
MIAMO TR. MIL. IIII. PROC. AVG. XX
ET TR. PER HISP. BAET. ET LVSITAN.
ITEM PROC. AVG. PER BAET. AD FAL.
VEGET. ITEM PROC. AVG. PROV.
BAET. AD DVCEN. ACIL. PLEC. AMI-
CO OPTIMO ET BENE DE PROVINCIA
SEMPER MERITO D. D.

Publio Magnio Quinti filio Quiriti Rufo Magomiamo Tribuno militum quater, Procuratori Augusti vicesimæ & tricesimæ per Hispanias, Bæticam, & Lusitaniam: item Procuratori Augusti per Bæticam ad Falcidiam Vegetam: item Procuratori Augusti Provinciæ Bæticæ ad ducentesimam, Acilius Plector amico optimo & bene de Provincia semper merito dono dedit.

Sic Hispanice.

„ Al hijo de Quinto Magnio Publio Magnio
„ Quirite Rufo Magomiamo quatro vezes Maestre
„ de Campo, y Procurador o Factor d' Augusto
„ para cobrar la veintena y treintena por la Espan-
„ nas Andaluzia y Portugal: item Factor d' Au-
„ gusto en el Andaluzia para confirmar la ley Fal-
„ cidia: item Procurador d'Augusto en la Provin-
„ cia del Andaluzia para la cobrança de la ducen-
„ tesima Acilio Plector porq' le fue buen amigo y
„ hizo mucho bien a la dicha Provincia, le endono
„ esta estatua.

* *Quæ exstat apud Gruterum* p. CCCCXXXIV. 3.

Ad sinistram vero aliud, quod intra cavum parietis cujusdam fuit repertum, in ædibus Licenciati *Balthassaris Aquilarii*, quæ in ea sunt urbis parte, quæ *callis Amplus* a nostris vocitatur. In hoc etiam brachia atque caput desiderabantur, quibus postquam fuit apprime instructum, Imperatori Nervæ Trajano consulto dedicatur. In qua re sensisse plurimum video nostrum Senatum, qui optimi Principis imaginem, & in forum, & in Curiam venientibus dederit in conspectum: non ideo, quia sibi ducat gloriosum, virum & talem & tantum hanc genuisse Provinciam, id quamvis gloriosum sit nimis, sed ut nos, æquitatis & justitiæ illius habita ratione, quandocunque de privatis, deque publicis rebus simus tractaturi, neque nos, neque nostra nimio plus amantes, quod deceat magis, quam quod liceat, amplectamur; cum illud præsertim facere laus sit, hoc dedecus interdum. Placuit igitur ad hunc formari modum; ut dextram ipsius manum premeret orbis terrarum globus, cujus apte moderandi tantam obtinuit peritiam, & tanto semper studio flagravit; sceptrum vero sinistra regale sustinet; capite, triumphantium Imperatorum in morem, laurea corona redimito. Stantem vetustatis gratæ alius stylobata sustinet: qui ab utroque latere media sui parte, quasi umbilicis, corollis triumphalibus est incisus. Atque hic, ab illa Antiquariensis agri parte, quæ a nostris *Casa Bermeza* dicitur, non sine magno negotio in urbem allatus, Romanis litteris scriptum elogium C. Marii in fronte continebat: quo abraso (quod sic operis symmetria videbatur exigere) in alioque lapide inciso, Trajani elogium istud recepit, quo saxum marmoreum ad Abdulazizium montem, intra *Francisci Lucæ* domum, unde sine totius ædificii periculo nequivit divelli, in hæc verba scriptum erat:

* *Inscriptio* II.

IMP. CAESARI DIVI
NERVAE F. INVIC. TRAIANO
AVG. GER. DACICO ARMENICO
PONT. MAX TRIB. POT.
XIII. IMP. VI. COS. VI. P. P.
OPTIMO MAXVMOQVE
PRINCIPI NESCANIENSES DD.

Quæ sic videntur legenda: *Imperatori Cæsari Divi Nervæ filio, invicto Trajano Augusto, Germanico, Dacico, Armenico, Pontifici maximo, Tribunitiæ Potestatis tredecies, Imperatori sexies, Consuli sexies, patri patriæ, optumo maxumoque Principi, Nescanienses dedicaverunt.*

Quæ, si juxta nostram vernaculam interpretentur Linguam, erunt sic legenda:

„ Los de Nescania dedicaron esta estatua al hijo
„ del Nerva, el invicto Emperador Trajano Cæsar
„ Augusto, Germanico, Dacico, Armenico, 13.
„ vezes con Tribunicia Potestad, o personero del
„ Pueblo Romano, y seis vezes Capitan general del
„ Romano exercito, seis vezes Consul, padre de
„ su patria el mejor y mayor de los Principes.

Sed antea quam inceptum opus persequar, ne legentium cuipiam hæc oppidorum nomina, mul-

* *Quæ est apud Gruterum* p. CCXLVII. *sed hic auctior voce* Armenico.

tis jam inde feculis diruta & deleta, negotium faceffant, quæ intra noftræ civitatis terminos continentur[¹] operæ mihi precium videor effe facturus, fi, ad corollarii fpeciem, illorum prius fitus delibaro.

CAP. VII.

Nefcania ubi fuerit?

NEfcania (quam fors nobis primam obtulit) ad illius montis radices fita fuit, qui nunc *Abdulaziz* vocatur, in gratiam (ut opinor) *Abdulaziz Muzæ* filii, quem, poft *Roderici* miferandum interitum, *Muza* Ducum barbarorum princeps ditioni Hifpanæ præfecit. Qui præfectus, Hifpali regni fui figens fedem, Egilonem ejufdem *Roderici* Gothorum Regis uxorem in matrimonium accepiffe fertur. Sed Nefcaniam fuiffe nobile municipium, & Romanis amiciffimum, in ipfius ruinis inventa Romanis litteris notata marmora facillime declarant. Diftat ab Antiquaria feptem aut octo circiter milliaribus.

CAP. VII.

De Singilia.

FUt aliud multo propius noftræ urbi, (ut quod duobus vix paffuum abfit millibus) *Singilia* a Veteribus appellatum; cujus in *Hiftoriæ naturalis* tertio libro, ac primo capite Plinius meminit. Hoc etiam fuiffe maximum, is fibi facile perfuaferit, qui ipfius oppidi mœnium veftigia, longe, lateque protenfa, aliafque maximorum ædificiorum reliquiar propriis fuerit oculis contemplatus.

CAP. IX.

De Colle Leone, & Portu Plano.

REftat & alia duo oppida fuiffe oftendam, in quibus ipfa cementorum refidua, lapideæ effigies, fcriptæ columnæ multos habitaffe divites, & honeftos viros, palam indicabunt. Tale unum fuit in ea territorii noftri parte, quam appellat noftra vernacula *Sierram Leonem*: alterum in illa, quæ Aloram petentibus, a Prifcis, ut fertur, dictitatum Illurum, ipfa in via noftratibus fe oftendit: cui *Portum Planum* nomen indidere. His, quafi per tranfennam prætereuntes, ftrictim adnotatis, ad inftitutum jam opus revertamur.

In eo, quem diximus, pariete, ab utroque portæ latere admodum prominens corniculæ, linea ex topho ducitur lapide, cui bipartito ordine viginti infident Infcriptiones, facile quæ a prætereuntibus legi poffint: quarum prima ad forum Divi Sebaftiani, intra Didaci Ferdinandez Rico ædes inventa: atque ibidem propter extrahendi moleftiam, & parietis, cui eft coagmentata, periculum, &, quod præcipuum fuit, propter lapidis vilitatem relicta, exemplaris fide fervata, fic in ea tabula marmorea, quæ nunc publice cernitur, iifdem caracteribus fcriptum fuit:

[1] *Infcriptio* III.

L. POMPEIVS
RVFVS LIMI.
AN. XXX. H. S. E. S. T. T. L.
CALPVRNIVS VEGETVS
LIMICVS. AN. XVI.
H. S. E. S. T. T. L.

1 *Quam nec apud Gruterum, nec apud Reinefium invenio.*

A *Lucius Pompejus Rufus Limicus annorum triginta hic fitus eft. Sit tibi terra levis. Calpurnius Vegetus Limicus annorum fexdecim hic fitus eft. Sit tibi terra levis.* Hæc fic Hifpanus:

„ Lucio Pompeyo Rufo Limico que aqui fuifte enterrado fiendo de treinta annos. Seate la tierra liviana. Calpurnio Vegeto Limico que a los diez y feis annos de tu edad fuifte aqui enterrado, Seate la tierra liviana.

[1] *Infcriptio* IV.

Hanc fecundam, in accolatu divi Joannis, figuli cujufdam ædes nomine Salazaris, quæ ultra portam illam incitis adfunt, qua Malacam habemus iter, ad hunc nobis modum fervant incorruptam:

B

G. MVMIO G. F.
QVIR. HISPANO
PONT. CIVES ET INCOLAE
M. M. FLAVII LIB. SING.
EX AERE CONLATO
OB MERITA DEDERVNT.

C *Gajo Mumio Gaji filio Quiriti, Hifpano, Pontifici cives & incolæ magni Municipii Flavii Libertinorum Singilienfium ex ære conlato ob merita dederunt.*

Hifpanice.

„ A Gayo Mumio Quirino, Pontifice de Efpana hifo de Gayo Mumio, los vezinos, y moradores del gran Municipio Flavio libertino de la ciudad de Singilia, contribayendo cada qual con parte del dinero necefario, ledicron por fus merecimientos efta eftatua.

In vetere Divi Joannis templo columna quædam hanc continebat Infcriptionem:

D

[2] *Infcriptio* V.

FABIA L. F. FELICVLA. FILIO
HESPANIANO PONI IVSSIT.
FABIA EIVS SOROR ET HERES
DEDICAVIT.

Fabia Lucii filia Felicula filio Hefpaniano poni juffit. Fabia ejus foror & heres dedicavit.

„ Fabia Felicula hija de Lucio Fabio mando fe levantafe efta columna ea memoria de fu hijo Hifpaniano. Y Fabia fu ermana y credera fe la dedico.

E In hac Infcriptionum ferie, quartum occupat locum anguli quæ exteriroris habet, partem, in facrario divæ Mariæ, quam Ecclefiam Majorem appellamus, cujus verba hæc funt:

[3] *Infcriptio* VI.

GENIO
MVNICIPI ANTIK.
IVLIA M. F. CORNELI
MATERNA MATER
TESTAMENTO PONI
IVSSIT.

F *Genio Municipii Anticarii Julia Marci filia Corneli Materna mater teftamento poni juffit.*

„ Al Genio della ciudad de Anticaria Julia Materna hija de Marco Cornelio mando en fu teftamento fe le pufiefe efta eftatua.

Quinta ex vicinia, quæ nunc eft, ad Abdulazizium montem fuit deportata, ubi diu jacuerat intra torrentem, fed non his plura in fe continebat:

1 *Quam nec apud Gruterum, nec apud Reinefium invenio.*
2 *Quam nec apud eofdem invenio.* 3 *Quæ apud Gruterum p.* cx. 5.

1 *Inscriptio* VII.

POSTHVMIVS ASTRENSIS
APOLLINI ET AESCVLAPIO
AVG. DD.

Posthumius Astrensis Apollini & Æsculapio auguribus dedicavit.

„ Posthumio Astrense dedico esta ara a los ago-
„ reros Apollo y Æsculapio.

Sextam ab Aloræ vinetis sumus mutuati scriptam ad hunc modum:

2 *Inscriptio* VIII.

STATVAM QVAM
TESTAMENTO
SVO C. FABIVS
VIBIANVS ILVR.
FIERI IVSSIT VIBI-
AE LVCANAE MAT-
RI FABIA FIRMA
HERES DEDICAVIT.

Statuam, quam testamento suo Cajus Fabius Vibianus Illurensis fieri jussit Vibiæ Lucanæ matri, Fabia Firma heres dedicavit.

„ La estatua que en memoria de Vibia Lucana
„ su madre avia mandado por su testamento se hi-
„ zuse Fabio Vibiano natural de Illura, se la dedi-
„ co despues Fabia Firma su heredera.

Jam hæc, quæ sequitur, ordine septima, ad Septentrionem versus illi turri inhærebat, cui domus est adjuncta, ad quam ferunt pistores examinanda tritici & farinæ pondera in illa angusta platea, quæ ad Carmelitanos ducit Monachos:

3 *Inscriptio* IX.

LIVIAE DRVSI. DIVI F. MATRI
TIB. CAESARIS AVG. PRINCIPIS ET
CONSERVATORIS ET DRVSI GERMA-
NICI GENI ‹A›LIS ORBIS
M. CORNELIVS PROCVLVS
PONTVFEX CAESARVM.

Liviæ Drusillæ, divi filiæ, matri Tiberii Cæsaris Augusti, Principis & conservatoris, & Drusi Germanici genialis orbis Marcus Cornelius Proculus Pontufex Cæsarum.

„ Marco Cornelio Proculo Pontifice de los Cæ-
„ sares puso esta estatua a Livia Drusilla hisa del
„ sancto Druso, y madre de Tiberio Cæsar Au-
„ gusto Principe y conservador, y de Druso Ger
„ manico, que era el deleite del mundo.

Non valuit oblivio, alta terra defossam, octavam, ut cœperat, nobis prorsus eripere. Quæ non ita pridem Ecclesiæ collegiatæ proxima, in angulo qui primus occurrebat, viam illam, quam *Amplam* dicimus, ingressuris, sui legendi antiquitatis amatoribus copiam haud malignam faciebat. Hac quippe solertia propprætoria extracta, & alto situ, quo jacebat, abstersa, pristino atque nitori restituta, ubi nunc est, sic nobis legendam exhibuit:

4 *Inscriptio* X.

IMP. CAES. DIVI TRAIANI PARTHICI
F. DIVI NERVAE N TRAIANO
HADRIANO. AVG. P. M. TRIB. P. VI.
IMP. VI. COS. III. P. P.
M. ACILIVS CL. Q. VIR. AVG. A SING.
DE SVA P. D. D.

1 *Alibi non exstat.* 2 *Apud Gruterum p.* CCCCVIII. 2. 3 *Apud eundem p.* CCXXXIV. 2. *sed hic plenior.* 4 *Quæ alibi non exstat.*

A *Imperatori Cæsari divi Trajani Parthici filio, divi Nervæ nepoti, Trajano Hadriano Augusto, Pontifici maximo, Tribunitiæ potestatis sextum, Imperatori sextum, Consuli tertium, patri patriæ, Marcus Acilius Clarus Quinquevir Augustalis a Singilia de sua pecunia dono dedit.*

„ Marco Acilio Claro Quinqueviro Augusto ve-
„ zino de Singilia a su costa mando hazer esta esta-
„ tua en honrra del Emperador Cæsar Trajano Ha-
„ driano Augusto, Pontifice maximo, seis vezes
„ con tribunicia potestad, y seis vezes Emperador,
„ tres vezes Consul, padre de su patria, y hiso del
„ sancto Trajano Parthico, y nieto del sancto
B Nerva.

Tantopere consentiunt inter se & rei argumento, & nominum similitudine, decima & nona, simul ut viderentur perscribendæ; sed quoniam institutus ordo de singulis sigillatim postulat ut dicatur, decima, qua clauditur inferior linea, ad suum locum relicta, nona mihi sic legenda esse videtur:

1 *Inscriptio* XI.

P. QVINTIO P. F.
HOSPITI. ANTIAE
C HOSPITALIS F.
P. QVINTIVS HOSPITAL
D. S. P. D. D.

Publio Quintio Publii filio Hospiti Antiæ Hospitalis filio, Publius Quintius Hospitalis de sua pecunia dono dedit.

„ En memoria ed Publio Quintio Huesped hijo
„ de Publio Quintio, Publio Quintio Hospital hi-
„ jo de Antia Hospital a su costa mando hazer
„ este letrero.

Turri quæ affixa fuit illi, quam, ab scalis ipsi admotis, quo tempore per expugnaturos urbem
D Orthodoxos fiebant assultus adversus Agarenos, *Turrim* appellamus *scalarum*. Atque Turris hæc in illa parte est interioris muri, juxta quam est porta, vernaculo nostro sermone dicta *de las Bastidas*: quod machinis, turribusque ligneis quæ prope sitæ fuere, in urbis obsidione, a quibus ipsa denominata fuit, nomen hoc indunt Hispani. Sed jam prodeat decima, suique nobis copiam faciat, quæ in angustiis pomœrii delitescens post macellum, editamque turrim Arcis supremæ tenens, nullorum ad se oculis antea præbebat accessus: nunc æquiore, illustriorique loco constituta, usuque videndi, ad hunc modum jam sese legendam exhibet:

E 2 *Inscriptio* XII.

QVINTIAE P. F. GALLAE
ANTIAE HOSPITALI
P. QVINTIVS HOSPITALIS
D. S. P. D. D.

Quintiæ Publii filiæ Gallæ, Antiæ Hospitali, Publius Quintius Hospitalis de sua pecunia dono dedit.

„ Publio Quintio Hospital a su costa hizo poner
„ esta piedra escripta en memoria de la hisa de Pu-
„ blio Quintio, Quintia Galla, y de Antia Hospital.

Sed jam esse repedandum video, ut eodem,
F unde exieram, revolutus, ad lineæ superioris scripta minore mihi clivo fiat accessus. In qua tu, licet G. Valli locum obtineas principem, si cum Pompejo Limico fueris comparatus, nequaquam ibis inficias, gradibus esse te decem ab illo superatum. Te, inquam, qui unius Medici Joannis Gomezii Ursonensis contentus ædibus, publico tandiu, ut ægrotus, abstinuisti: nunc viribus duplicatis & tui domum benefactoris sustentas, &

1 *Quæ alibi non exstat.* 2 *Quæ alibi non exstat.*

in foro ordinis tui primus assistens, quem fueris optime de Singiliensibus promeritus, ab iisdem tibi honorem habitum elogio hoc sequenti declaras:

[1] *Inscriptio* XIII.

G. VALIO MAXVMIANO
PROC. AVG. GEV.
ORDO SING. BARB.
OB MVNICIPIVM
DIVTINA OBSIDIONE
ET BELLO MAVRORVM
LIBERATVM PATRONO.
CVRANTIBVS
G. FAB. RVSTICO ET
L. AEMILIO PONTIANO

Gajo Valio Maxumiano Procuratori Augustalium evocatorum ordo Singiliensium barbarorum ob municipium diutina obsidione, & bello Maurorum liberatum patrono. Curantibus Gajo Fabio Rustico & Lucio Æmilio Pontiano.

„ El consejo de los barbaros de la ciudad de
„ Singilia mando levantar esta columna en memo-
„ ria de su patrono Gajo Vallio Maxumiano Pro-
„ curador de los evocados Augustales por el be-
„ neficio que les hizo in libertar su ciudad del lar-
„ go cerco y guerra de los Moros. Fueron Co-
„ missarios Gajo Fabio Rustico y Lucio Æmilio
„ Ponciano.

Lucius etiam Calpurnius illi proximus offirmate adeo Divo Joanni Baptistæ se addixit, ex quo templum ipsius intravit, inde ut extrahi non passus, sui tantum exprimendi effingendique copiam fecerit: ut quod ipse, in officio mansurus, non potest, suum tale pro se exemplum, gratificaturum antiquitatum amatoribus, exsequatur:

[2] *Inscriptio* XIV.

L. CALPVRNIO QVIR. MACRI
NO ORDO NESC. STATV
AM PVBLIC. DECREVIT.
L. CALPVRNIVS MACER PA
TER HONORE ACCEPTO
IMPENSAM REMISIT.

Lucio Calpurnio Quiriti Macrino Ordo Nescaniensium statuam publice decrevit. Lucius Calpurnius Macer pater honore accepto impensam remisit.

„ El consejo de Nescania acordo que por ciudad
„ se levantase estatua a Lucio Calpurnio Macrino
„ Quirite. Lucio Calpurnio Macer su padre acce-
„ ptando la honrra que se hazia a su hijo les remi-
„ tio el gasto.

Qua fuerit cura Marcus Sempronius in his quæ ad suum, suorumque sepelienda corpora spectabant, in ea via, quæ est a publica descendentibus custodia, intra antiquam Francisci Fursadi Salzedi domum, viri admodum honesti, nigrum olim indicarat marmor, sed temporum injuria, cementariorumque temeritate in duas divisum partes, benigne alteram, sibi donatam, Franciscus Castellus collocarat in exteriori angulo suarum ædium: quæ ad sinistram visuntur in ultima platea euntibus ad Divæ Virginis Carmelitanæ Cœnobium, altera ibidem manente. Illud indicium tamen in se depositum, fide sic reddit rubrum illud marmor, quod a primo inferioris carminis numeratum, decimam tertiam occupat sedem:

1 *Quæ exstat apud Gruterum* p. MCI. 6.
2 *Quæ est apud eundem* p. CCCCLXXXIV. I. nisi quod pro MACRINO legitur illic QUIRINO.

[1] *Inscriptio* XV.

M. SEMPRONIVS CANTNEC
ÆMILIA L. F. CORNELIA P. F.
M. SEMPRONIVS MONVMENTVM
SIBI, PATRI, MATRI, VXSORI
VIVOS AEDIFICANDVM
CVRAVIT.

Marcus Sempronius Cantnec, Æmilia Lucii filia, Cornelia Publii filia, Marcus Sempronius monumentum sibi, patri, matri, uxori, vivus ædificandum curavit.

„ Marco Sempronio Cantnec en salud mando
„ hazer este sepulcro en que se enterrasen el y su
„ madre Æmilia hija de Lucio Æmilio, y su mu-
„ ger Cornelia hija de Publio Cornelio, y su
„ padre Marco Sempronio.

Iam quemadmodum & statuas, ita decimum quartum, atque sextum, quem supra memoravimus, Leoninus Collis elogia nobis remisit. Divo alterum Tito Vespasiano, Sentiæ alterum Lucii filiæ dicatum: utrumque tamen male affectum, (ut quod diuturnitati temporis & cæli inclementiis fuerit obnoxium) sed non adeo, vera ut ipsius lectio, alicui mediocriter erudito, venire possit in dubium: præsertim in Vespasiano, quæ talis est:

[2] *Inscriptio* XVI.

DIVO TITO VESPAS. AVG. IMP. ET
CAES. DELIT. GENER. HVMANI. COS.
VII. P. P. OPTVMO MAXVMOQVE. ET
HIEROSOLYMIT. VRB. EXPVGNAT.
VERVS POLLIO COS. D. S. P. D. D.

Divo Tito Vespasiano Augusto Imperatori & Cæsari delitiis generis humani, Consuli septies, patri patriæ, optumo, maximoque, Hierosolymitanæ urbis expugnatori, Verus Pollio Consul de sua pecunia dono dedit.

„ Al sancto Tito Vespasiano Augusto Emperador
„ y Cæsar, deleite del genero humano, siete vezes
„ Consul, padre de su patria el mayor y el mejor,
„ y expugnador de la ciudad de Hierusalem, Vero
„ Pollio Consul a su costa le sirvio con esta statua.

Namque in Sentia (detur mihi transgressionis facultas, ne stylus scribentis disjungat, quos locus idem junctos remisit) litteris admodum attritis difficilior lectio exstitit: atque ideo quales in exemplari litteræ videbantur, tales sunt incisæ in alio saxo, quæ ad hunc se habent modum:

[3] *Inscriptio* XVII.

SENTIA L. F. MATER SVO
TESTAMENTO FIERI PORTIA
PR. AVGV. PORTIVS
L. F. D. VIR. CL. FL. POS.

Sentia Luciæ filiæ mater suo testamento fieri Portia. Præfectus Augustalis Portius Lucii filius dicavit, vir Clarus Flavius posuit.

„ Por su testamento mando Sentia Portia como
„ madre se le hizuse statua a su hija Lucia Sentia
„ Portio Adelantado Augustal hijo de Lucio Por-
„ tio la dedico, y su marido Claro Flavio la pu-
„ so.

Ut autem ad quintam decimam revertamur, illius ad exemplum fuit exarata, quæ in vegrandi quadam basi visitur ad hunc modum in angulo

1 *Quæ alibi non exstat.* 2 *Alibi non exstat.* 3 *Quæ alibi non legitur.*

domus Petri Gomezii Ognatii, quæ in ultimo illius viæ eſt, quam *callem amplum* diximus vocitari: nec ipſum exemplum inde licuit evelli, quod tota in illum domus inclinata recumbebat:

1 *Inſcriptio* XVIII.

LIBERTATIS
AVG.
SIGNVM CVM
SVA BASI
C. FABIVS C. F. QVIR.
FABIANVS
PECVNIA SVA
D. D.

Libertatis Auguſtæ Signum cum ſua baſi Cajus Fabius, Caii filius, Quiris Fabianus pecunia ſua dono dedit.

„Cajo Fabio Fabiano Quirite hijo de Cajo Fa-
„bio a ſu coſta dedico eſta eſtatua y baſa de la li-
„bertad Auguſta.

Jam ad te revertor, Gai Valli: nam id adeo tam mirum fuit, ſi ab artis medicæ batallarii Joannis Gomezii Urſonenſis ſedibus non fueris paſſus extrahi, cum intra eoſdem parietes, imo & proxime aſſiſtat Rutilia Fructuoſa? in qua ſi rebus nomina ſunt conſona, decoris & virtutis rutilans ſplendor (quod in difficillimis ſolet poni) cum fructu atque utilitate conjunguntur. Hujus fœminæ amore quantum illius vir flagrarit, hinc certe conjectari licet, quod erumpentium ejus laudum multitudine retardatus, intra verborum primordia conſtiterit, exhibentis ſui, ac recipientis conjugis, ad hanc quam videtis formam nominibus ſolum pronuntiatis:

2 *Inſcriptio* XIX.

RVTILIAE FRVCTVOSAE
L. IVNIVS NOT. EIVS
VXORI

Rutiliæ Fructuoſæ Lucius Junius Nothus ejus uxori.

„Lucio Junio Notho a Rutilia Fructuoſa ſu
„muger.

Ut ſuum officium, memoremque in bene merentes animum præſtarent, non fuiſſe minorem in fœminis quam in viris curam, octavus hic decimus (qui ad illius effigiem fuit ſcriptus, quem Ædes Dominici Præcurſoris, Dei ipſius encomiis illuſtrati, ut qui inter natos mulierum maximus ſurrexiſſe fuerit dictus, nunc in ſe continet) aliique ex prædictis lapidibus optime teſtantur: in multis ſiquidem earum erga ſuos tanta caritas illuxit, ut quam ipſæ vivam illorum memoriam tenebant, hanc immortalem reddere ſcriptorum marmorum, & lignorum beneficio tentarint. Sed loquatur jam ipſe lapis:

3 *Inſcriptio* XX.

L. CALPVRNIANO NESCANIENSI
TERENTIA L. LIB. F. ET CORNELIA
TESTAMENTO PONI IVSSIT.
FABIA L. F. FABVLA SOROR
ET HERES DEDICAVIT.

Lucio Calpurniano Neſcanienſi Terentia Lucii Libonis filia & Cornelia teſtamento poni juſſit. Fabia Lucii filia Fabula ſoror & heres dedicavit.

„En memoria de Lucio Calpurnio ciudadano
„de Neſcania mandaron por ſus teſtamentos Te-
„rentia y Cornelia hijas de Lucio Libon ſe puſieſe

1 *Quæ alibi non exſtat.* 2 *Quæ alibi non exſtat.*
3 *Quæ alibi non exſtat.*

„eſta eſtatua y ſu ermana y heredera Fabia Fabu-
„la hija del miſmo Lucio Libon ſe la dedico.

Ad prædicti etiam Joannis ſupremi Regis purpurati, ejuſdem neque obſcuri indicis, neque incerti vetuſtum ædificium erat alia columna, novo quæ jam eſt operi coagmentata, in qua undevicesimum hoc verbis totidem fuit ſcriptum:

1 *Inſcriptio* XXI.

IMP. CAESARI
VESPASIANO AVGVS.
PONT. MAX. TRIB.
POT. VIIII. IMP. XIIX.
COS. VIIII. P. P.
PORTIVS SABELLIVS IIVIR
PECVNIA SVA D. D. D.

Imperatori Cæſari Veſpaſiano Auguſto, Pontifici maximo, Tribuno populi novies, Imperatori duodevicies, Conſuli novies, patri patriæ, Portius Sabellius Duumvir pecunia ſua decreto Decurionum dicavit.

„Con acuerdo del regimiento dedico Portio Sa-
„bellio Duumviro o Ivez eſta eſtatua al Empera-
„dor Cæſar Veſpaſiano Auguſto, Pontifice maxi-
„mo, Tribuno del pueblo Romano nueve vezes,
„Emperadoro Capitan general diez y ocho vezes,
„Conſul nueve vezes, y padre de ſu patria.

Tempore licet, atque vetuſtate, & claritate familiæ præcedas longe, Cai Cæſar, ſcriptorum ordine poſt Veſpaſianum eris legendus: a quo ſplendore virtutum, honorum, laudis, & gloriæ magnitudine multum prægravaris. Nos quippe Cæſarum adoptiones, regios nataleis, conſulatus, atque id genus alia virtutum ornamenta, quibus poſſes gloriari, in bonis non ducimus, quod ſine virtute multos ea vidimus conſequutos: illos vere nobiles credentes, qui ſecundum animi rectam viventes affectionem, ſe laudabiles efficiunt. Nec eſſe tecum male factum exiſtimes, quod ultima tibi ſedes fuerit aſſignata: habeto ſatis quod illuſtri loco te ſecimus conſpicuum; quem majores noſtri ſcelerum & flagitiorum criminibus peſſundatum Divi Iſidori, unde vaſa ænea crebris ictibus ſonantia ſuis curialibus tempora ſignificant divinis aſſiſtendi, celſa turri ſubeſſe voluerunt. Habeto, inquam, ſatis quod te truncum antiquæ formæ, priſtinæque reſtituimus ſanitati; quamvis præſtaret, mea quidem ſententia, te improbum atque inhoneſtum virum memoriæ prorſus eximi, quam per dedecus atque ignominiam ita poſteris innoteſcere. Sed tuos jam Baſſus exprimat majores, degener ut in majore ſis probro:

2 *Inſcriptio* XXII.

IMP. C. CAES. DIVI TIBER. F. DIVI
AVG. N. DIVI IVLII PRON. TRIBV-
NITIA POTESTATE
T. COS. III. PONTVFEX CORNELIVS
BASSVS
PONTVFEX CAESARVM D. S. P. D. D.

Imperatori Cajo Cæſari Divi Tiberii filio, Divi Auguſti nepoti, Divi Julii pronepoti, tribunitia poteſtate tertium, Conſuli tertium, Pontufex Cornelius Baſſus, Pontufex Cæſarum de ſua pecunia dono dedit.

„El Pontifice Cornelio Baſſo, Pontifice de los
„Cæſares dio de ſu dinero eſta eſtatua al Empera-
„dor Cajo Cæſar hijo del ſancto Tiberio, nieto
„del ſancto Auguſto, viſnieto del ſancto Julio,
„tres vezes Tribuno del pueblo Romano, y
„tres vezes Conſul.

1 *Quæ alibi non exſtat.* 2 *Quæ alibi non exſtat.*

CAP.

CAP. X.

Insignia Antiquariæ.

UT vero, relicto Caligula, cœptum prosequamur opus: portæ, hac etiam, de qua agimus, parte, claudit summum arcum candens lapis, ex Petrariæ pagi, qui a nobis duo de viginti, aut plus paulo, distat milliaribus, lapicidinis excisus, & in ampullæ formam eminet amphotidis arte summa elaboratæ: hujus ore argentea surgunt lilia, quæ modico hiatu sese in calathum effundunt. Ad vasis hujus latus dextrum adest ejusdem materiæ castellum fabre sane factum: leo ad sinistrum coloris cinericii ex marmore, & quidem firmissimo: quamvis non propterea annorum incursibus sic valuit obsistere, ne mancus ad nos anterioribus posterioribusque pedibus, & male affecto portaretur capite, competentia membrorum & integritate donandus. Multis siquidem curabat sæculis intra Donni Fernandi Xaconii limites prædiorum: ideo collis ille, toties, sed necessario tamen repetitus, ab hac leonis effigie Mons Leo est nuncupatus.

Hæc tria prædicto ordine collocata, nostræ urbis Infanti Ferdinando Aragonio, (Infantes namque reliquos a Principe filios Regum Hispani nominamus) quam pugnando sexto decimo Calendas Octobres Anno Christianæ salutis decimo & quadringentesimo receperat a Mauris, insignia esse placuit. Sed quoniam hujus rei nos tempus admonuit, ego quidem mirarer hunc tantum, tam providum ac circumspectum Principem, aliis urbibus abjectis, Antiquariam adeo cogitasse, ut, post expeditionem in Mauros paratam, contra Legatorum & regni procerum sententias alio suadentium, huc potius suas duxerit copias: nisi penitiore mentis indagatu nostri oppidi naturam & eximia commoda perpendissem. Quibus volens Ferdinandus suos perfrui, magnæ spei, bonæque fiduciæ plenus, relictis aulicis, atque domesticis oblectamentis, metatis castris oppidum obsidere munitissimum, & æstivorum, atque adeo salutis suæ oblitus inter tentoria, & papiliones totos æstivos menses a sexto Calendas Majas ad Septembrem exactum rei consensit dare militari. Quid? interea quot & quantas sustinuit finitimorum incursiones? Quid non succensus & inflammatus hilari vultu pertulit, ac repressit? Quid Rex Granatensis, sub cujus fide ac tutela tunc erat Antiquaria, ne rei tantæ tamque insignis faceret jacturam, ingenti cura ac timore perculsus, cum orando profecisset parum ut urbem obsidione eximeret, non ad vim & ferrum animum convertit, nihil certus linquere intentatum? Ad se convocat Infantes duos fratres sibi carissimos, quorum fidem ac virtutem in dubiis magnisque rebus sæpius fuerat expertus, hisque præcipit atque imperat, nulli se neque labori, neque periculo subducentes dura populum obsidione liberarent. Opinione citius illi manum facere, copias parare, multitudinem hominum cogere, armare, instruere. Quibus ex sententia paratis, & peditum octuaginta, equitum quinque millibus recensitis, Os asinæ, montem, qui a nostris distabat tribus passuum millibus, tertio Nonas Majas castris locum elegerunt. Post aliquot vero levis armaturæ excursiones, relictis qui ad castrorum custodiam esse vi-

A debantur satis, cum reliquo & equitatu & peditatu proficiscuntur adversus nostros aperto jam Marte pugnaturi: quos Ferdinandus, licet animis & copiis paratos, ea ad se mente cognovit adventare, ut vincerent, aut certe occumberent, nulla ratione alia sui Regis voluntati & monitis facturi satis; vir intrepidus maximique animi omnia duxit potiora quam ab incepto opere desistere. Itaque, quod ordine ac recta mente se confidebat amplexum, suæ constantiæ ratus interesse tueri acriter & ad optatum exitum perducere, sine ulla cunctatione gravis armaturæ militibus in medio col-
B locatis, equitibus in cornua dispositis, hostem pugnandi cupidum aggreditur, aggressus superat, superatum cogit retro ad perfugium cedere castrorum. Hæc demum experti non satis esse firma ad Christianorum impetus sustinendos, qui alacres summa vi instabant, vallo ac propugnaculis derelictis, qua quisque poterat terga vertebat. Ferdinandi vero manus pone victrix inhærens, ita magnam ipsorum edebat stragem, plura, quam dumi in montibus, ut cadavera viserentur. Nec prius receptui signum, aut revocationem a cæde militem audire contigit, quam Agarenorum millia quin-
C decim (ut postea compertum fuit) cæsa sunt: tantum ex Christianis centum & viginti cum forent desiderati. Dignam profecto tanto duce victoriam! triumphum nullis Romanorum posthabendum! Verum si præmium atque gloria labores & pericula reddunt leviora, quid hoc tam mirum fuit cum pro obtinenda Antiquaria dimicaret? in quam (præter ipsius antiquitatem, quo nomine urbes aliæ solent commendari, fuisse siquidem antiquissimam Antiquariæ nomen facile declarat) commoda plurima, quæ sigillatim aliis fuere oppidis concessa,
D divino beneficio uberrime videas confluxisse. Sed quia patriæ amor eo me trahit propensum, id precor mihi juris cum venia detur, ut civis meæ civitatis aliquot commoda & situm percurram: quæ quisquis diligenter perpenderit, comperiet certe veritatis limites me nequaquam transiliisse, & Ferdinandi constantiam de ea obtinenda non immerito laborasse. Primum excelso in loco sita est, & ex ea parte, qua mœnibus cingitur, æquinoctialem ortum adspicit: sortita cælum adeo clemens & temperatum, ut neque penetrabili frigoris rigiditate torpor, neque flagranti calore languo-
E ris plurimum sentiatur: ad hæc purum est adeo atque nitidum, totus ut vix unquam effluat dies in eo, quin aliqua Solis luce perfruamur. Nullam habemus conjunctionem cum paludibus vicinitatem insidentibus, quarum putridi, gravesque humores nebulis immixti, ad exortus Solis corpora habitatorum fœtido spargentes flatu, efficiant locum pestilentem. Observatum est siquidem, intra centum septuaginta sex annos, ex quo victus Christianorum cessit imperiis, tertio tantum pestifero morbo laborasse: nec quem ipse contraxerit, sed qui, ab hospitalitate languentium advena-
F rum ad nostros profectus, latius emanarit.

Nec diu tamen hæc tanti vis mali debacchata est, sed intra paucorum mensium spacium adeo se nostri cæli clementiæ ac bonitati summisit, ut sui nullum ultra reliquerit vestigium. Nonne hoc existimabimus saluberrimæ regionis certissimum indicium? Si vero spectes illius ubertatem; habet frugum longe ac late patentes campos feracissimos; loca montana, quæ feruntur, adeo pinguia ac

A certæ fidei, nunquam ut non cupiditati agricolarum benigne respondeant; prata ridentia, compascuos agros, inter quos præcipui, & qui orientem Solem, (qui, ab edita rupe cognominatus, dicitur Hispanice *la dehesa de la pena*) & qui occidentem spectat, *Antequera la vieja*, dictus a vetere Antiquaria. Sed longe tamen præstat propter soli magnitudinem, arborum opacitatem, tum etiam collium densissimos vestitus, quem Singulis alluit nostri agri terminus, Beldæ antra nominatus: saltus, silvas, nemora, inter quæ tenet primatum, quod Ilicetum appellamus. Hoc tri- B bus ab urbe nostra milliaribus Hispalim petentes multis jugeribus distractum ad dextram intuentur: & quod a suberibus dicitur Suberetum, multis partibus Iliceto majus. Hoc via regia abeuntes Malacæ negotiaturi pertranseunt, utramque fidissimam pecudum & armentorum stationem ad æstivos & brumales cæli perferendos rigores. Sunt & multæ aliæ non pœnitendæ, inter quas posset merito recenseri illud Illicetum, cui ab scaturientibus purissimis aquarum fonticulis, quos multos illa habet silva, majoribus nostris hoc nomen *Ojos* visum est imponere. Sciens præterea dumosos C colles, & valles herbiferas, non taciturus ipsarum herbas tum esse salubres, tum etiam maximi alimenti: & utriusque rei indicium esse, quod perraro in animantibus indigenis lanii vitiata, lividave offendunt jecinora: ipsorum carnes ita solidas, succique plenas, bubula ut bene cocta cultrorum aciei nonnihil obsistat. Sapiunt præterea & conducunt adeo, ut expertos sæpe audierim aprugnam nostram, locorum aliorum vervecina esse potiorem. Quid aquas commemorem montanas? quid riguos hortos, tum suburbanos, tum quos Fœderatorum fluminis habet ripa, (quod D a frugum ubertate *Guadalbobiz* Arabes, hoc est, *panis flumen* Lingua Arabica dixere) quia hæc notiora sunt, quam ut longa indigeant narratione; rhythmis enim Hispanisque numeris, quoquo terrarum abieris, ad quas urbis hujus nomen advenit, viridem Antiquariæ ripam multos audias personare; ideoque ad alia progrediar. At revocari mihi videor, neque enim, o fons Villa, dignitas permittit tua maligna me prosequi relatione, quantum huic civitati utilitatis semper attuleris; nec promiscuo aquarum nomine argenteas tuas un- E das aliis miscere fontibus, divino Homeri prosequendas stylo & voce plus quam Stentorea publicandas. Non me igitur tædebit immersum fluctibus tuis diutius immorari; qui sesquimilliario effluens a nostris mœnibus, jugi tuo flumine, cum eisdem adlaberis, molendinorum sexdecim (liceat mihi cum aliis sic appellare) conduplicatas molas, & batuarium unum versatus, non ultra multis passibus alterum, & præterea sex aquaria pistrina totidem armata rotis exerces. Quod si magnum hoc videtur, quanto videbitur majus, si te divisum postea in septem incilia tria millia jugerum, & F præterea ducenta agri dixerim irrigare. Nec hoc mensuræ genus exiguum est: quod si ad pedes referatur, ducentos quadraginta, si vero ad cubitos, centum sexaginta in fronte, & in agrum quadrato in se continet. Perpendens ergo segetes, oliveta, vineta, viridantes pomiferosque hortos, quæ largo tuo fluctu imbuta, intra dicti soli spacium, quotannis uberrimo nos exhilarant proventu, abs te abire non me juvabat quidem; sed in Alcazarium fontem venire libet: qui pari a nobis distans intercapedine, suppeditato quantum perdulcis ac saluberrimæ aquæ affatim esse possit ad lacus & salientes octodecim, quos publice nostra urbs continet, implendos, superantibus reliquiis segetes, vineas, hortos, atque olivis loca consita jugerum quingentorum bene fœcundat. Hæc de his fontibus. Jam ad flumina & torrentes ut deveniam, non est merito suo honore, quod sit advena, Fœderatorum fluvius defraudandus, cum pariter conducat. Nostros siquidem agros pertransiens mille quingentis qua proxime ab urbe passibus, ex quo intrat hos fines, non intermittit ad liberalitatem propensior opes suas magnifice diffundere: nam (præterquam quod in quinque batuariis rudes abluit ac densat pannos, duas molendi officinas interfluens, & earum molas torquens, quarum altera tribus instructa saxis, noctis & diei unius spacio ducentos supra mille tritici modios frangit ad farinam) pomorum feraces hortos, & eos plurimos, optimosque, sata, vineas ad bis mille, & præterea quingenta rigat jugera. Rigat idem, quamvis multo minore numero, quem Nerviorum torrentem appellamus, non enim ultra mille procedit actus, tribus duntaxat stadiis a nostris suburbiis interfluens. Nam quid commemorem Turrim Arboream fluvium, agros publicos interfluentem, gratissima caprarum & cujusque pecoris pascua? Quid Alveariolum, Alaxuelam, Abdulazizium, Xobarem, Sanctilamum, Parrosium (quo etiam duæ farinaceæ volvuntur molæ, sicut torrentem Burriana, & illo qui ab Oculis Huecaris decurrit) & permultos alios torrentes atque fontes, quibus prædiorum multum irrigatur? Tantum referam esse duobus præstantis naturæ, fluentem alterum e mediis vinetis, quos nos fontes vocamus, nomine sancti Michaelis, qui mire adjuvat cruditatem: alterum, non solum finitimis, sed longo regionum intervallo semotis aut notum, aut certe auditum, qui a morbo calculari nominatur: ut qui potus non patiatur aut renibus, aut intra vesicam arenas in calculos concrescere. Jam ut una eademque opera quod est aquarum absolvam, prope hunc fontem, qua longus in stadia plus septem patet lacus; qua vero latus non amplius quinque, & est modicæ alioqui altitudinis, ut qui staturam hominis vix excedat. Hic totus æstivis Solibus in salem abit, sed adeo candidum atque nitidum, ut proxime ad nives accedat. Minutus est, minusque habens amaritudinis & qui facile liquescat: quod in eo tamen videtur mirandum magis, fit ex aquis dulcissimis ac tenuissimis, in ipsum lacum influentibus, (quas modo memoravi) ipsa natura loci ad id tantum adjuvante. Quæret forsitan aliquis (quod de aquis agente a me fuit prætermissum, cum alio sermo properaret) rigua quantum præstent siccaneis: ut de aliis non possum regionibus affirmare, sic de nostra valeo testificari indubitanter, siccitatibus multo minus bonos atque magnos esse proventus. In vinetis siquidem accidit sæpius, singula ut jugera bene colenti, postquam semel, bisve rivos biberint, quadringentos & plures vini modios domino reddant annuos. Neque hornotinum fere pluris venit didrachmo plebejum vinum, nisi cum a vicinis populis exportatur; qui sapore illius & probitate allecti ad nos frequentes confluunt. Neque hæc tamen vilitas aliunde magis, quam ab ipsa proficiscitur copia. Est & hæc

satis magna patritio (ut ita dicam) & generoso vino, nostri vinitores *Torrontesium* nominant; fert ætatem, & quo annosius, pretiosius habetur; eo inveterato utuntur nostri optimates, & viri pecuniosi, cum œnophilis popularibus, quibus esse solet in deliciis. Adit etiam urbes vicinas, regiorum Auditorum, Marchionum, & ejusmodi heroum mensis gratissimum. Huic est bonitate proximum, longo licet intervallo, *Petroximenium* quod dicitur nostratibus, sed multo est tamen ubertate superius. Quod vero reddunt colles austerum vinum, in nonnullis etiam lene & non ingrati rancoris, intra minorem multo continetur numerum, vixque annuum tempus excedit. Quid? Bacchico munere adeo magnifice donati, Palladis beneficio forte destituimur? Donat & hæc tantum huic populo ut ad usus necessarios desit nunquam: & hanc ex hibendi modestiam doni bonitate compensat: nam pingui adeo in cibis omnibus & gustui amico utimur oleo, cum laudatissimo, jure optimo, ut possis comparare. Riguo par siccaneum, sed dimensu cultori suo oppido quam minore respondet. Mel autem, ut dulcia utilibus misceantur, neque Hyblensi, aut Hymettio decedet: tantus est ipsius candor, tanta densitas, & tam suave gustatui respondet. Caseum, lac & lanas quorsum collaudem, siquidem, ex collatione ad pecudes, esse optima nullus dubitabit? nam in pomis hæc urbs secum ipsa certat, ac se vincit. Vel sola profecto propinquis & remotis populis copiose satis omnis generis fructus suppeditet; & facit, agasonum catervis ac mulionum, & rhedariis multis, ab æstatis primordio ad multam hiemem, ipsam exhaurire non valentibus. Age vero, si bene habitare non in postremis ducitur, & cujusque dignitas domo est ornanda, (quamvis Ciceroni non sit ex domo dignitas tota quærenda) quid est quod requiri aut desiderari possit ad ædificandum in tanta rerum omnium copia? Tantum non intra nostra domicilia habemus latomias tophici lapidis, & varii quidem generis; firmissima marmora rubicundi coloris; calcem ex albis durissimis ac siliceis coctam lapidibus; gypsum candentem ex vulgari, tum specularem ad tectoria & incru stationes; argillam candidam atque rubeam ad lateres compingendos & ad alia quæcunque artis figlinæ commodissimam; arenam ex fossitia canam, & ex fluviatili fuscam & bene asperam; & præterea quæcunque alia necessaria sunt, ut unum tantum ædificaturo sit timendum, ne copia nummorum competenti destituatur ad structuram. Sed opus institutum, sentio, jam me revocat; quocirca de re hac sermonem claudam, si prius dixero, divino munere concessam huic urbi omnium rerum, quas natura desiderat, abundantiam & copiam: & hujus rei evidens esse argumentum, quod ejus semel ubertate gustata, in ea consenescant, ut innati, sic & advenæ (velut qui de Circes poculo) ad patrias nunquam amplius redituri: & est censendum priscos illos homines condendarum urbium institutores solertissimos, cum esset locus electioni, talem hunc prætermissuros? Id certe ut non probarim, ita fuisse antiquissimum multa me cogunt ut credam. Sed nunc ad propositum. Supra ampullam & flores sedet stylobata, quoquoversum conspicuis operis Corinthiaci projectis tæniis & eminentibus imaguneulis cælata. Qua nundinarium forum & salientem adspicit, tres circum altare ostentat, quasi divis immolantes:

A ad latus dextrum, duas masculum & fœminam vehentes tauro: sed fœmina corollis apprehensis sursum versus dextram erigit, velut socium coronatura: totidem in sinistra visuntur figuræ humanæ: pone vero, & qua ad divæ Virginis sacellum patet ingressus, tres quasi restim ducentes alteris apprehensis ad invicem manibus, sublatis alteris concutientes sonalia, in numerum prope dixeris saltitare. Neque non dedit & hanc Mons Leo multo pulvere defossam ac pene coopertam; cui proxime columella aderat Latialibus notata litteris:

B de qua mox. Dedit insuper ἀκέφαλον statuam καὶ ἄποδα, καὶ ἀβραχίονα, figura humana aliquanto celsiorem, media tamen sui parte divisam: ipsam proxime dictus nunc stylobata sustinet, sed callida statuarii opera sarctam, & desideratis membris juxta decentes commensus exacte restitutis. Herculi consecrata fuit, neque id tantum propter magnitudinem, & nuditatem, qua ubique visitur formata, neque quod hunc heroem vendicent sibi Græci, quorum fuit proprium in suis nihil velare simula-

C cris; sed in eo exemplum ut statuatur; quod magnanimus hic heros prudentia & virtute pro defendendis bonis, & auferendis malis (unde Alexicacos meruit cognominari) difficillimis laboribus, quos & adiit sapienter, & pertulit constanter, fortissime exantlatis, æternum nomen & gloriam insignem fuit consequutus. Supremum in ædificio, quod loci debentur his eminentiores, his præfecturæ, supremique magistratus, communium atque rerum gubernacula, qui ad simile se exemplar componentes, propria commoda, privatasque inimicitias Reipublicæ donantes (de qua bene

D mereri, nihil ex omnibus rebus humanis est præclarius, aut præstantius) non tantum sibi, sed in commune consultant. Hi sunt, (quod & de Hercule prædicatur) quos ex Deo natos, & in Divorum numerum credimus referendos. Quibus igitur, nisi his talibus regia competunt gestamina? Sapienter ergo nostri Patres huic invicto, invincibilis Philippi optimi pariter ac maximi scutum exhibuere: idem ut custodiret, quo vigilantissimus hic Rex tot populos, tot regna, tot nationes, quot ipsius scuti indicant insignia, ab incursibus hostium, inimicorum, & iniquorum injuriis, pro sua sin-

E gulari sapientia, prudenter defendit ac protegit. Sed ad modum hunc nostri Herculis minacem cernere est statum: sinistrum illius crus, cui, eadem manu comprehensum, admovet scutum a dextro nonnihil ante vertitur: fortique sublato brachio, humero dextro, dextra manu victricem clavam tenet insidentem: insurgentes contra lethali velut occupaturus ictu. Basin, quam premit ab utroque latere, mediam amplectuntur hæ litteræ rubei coloris quadratis incisæ saxis, quibus S. P. Q. Antiquariensis Philippi II. regiæ Majestati, per hæc verba,

F totum Opus dedicat:

PHILIPPO HISPANIARVM ATQVE INDIARVM ORIENTALIVM ATQVE OCCIDENTALIVM
ET VTRIVSQVE SICILIÆ INVICTISS. REGI SVMMO FIDEI ET CHRISTIANÆ RELLIGIONIS
PROTECTORI, SENATVS ANTIQVARIENSIS EX RELLIQVIIS OPPIDORVM SINGILIÆ, ILLVRÆ,
ANTIÆ, NESCANIÆ STATVAS, ET EPITAPHIA, QVÆ HVIVS CIVITATIS ANTIQVITATEM
ET NOBILITATEM DEMONSTRANT, HIC SITA. D. PRÆT. DN. IOANNE PORCELLO DE PERALTA
GRANATENSI MILITE DIVI IACOBI ANN. NATIVITATIS DOMINICÆ 1585.
PONTIFICATVS DN. NOSTRI SIXTI QVINTI ANNO I.

Ab eo angulo, quo novæ Curiæ desinebat porticus, cementitius paries operis imbricati ad transversum Inscriptionum parietem ductus, triangulum reliquit cavum: quod terra calce immixta & nonnullis lapidibus plenum, & optime pavitum, terra plenum appellamus. In illius parietis corona æquis intertitiis tres sitæ sunt teretes columnæ, Singilia etiam allatæ, duobus cubitis & semisse non multo celsiores: ex his prima ad hunc modum sequentem ostendit scripturam:

[1] *Inscriptio* XXIII.

L. IVNIO NOTHO
ORDO SINGILIENSIVM
STATVAM ET HONORES
QVOS CVIQVE PLVRIMOS
LIBERTINO DECREVIT.

Lucio Junio Notho Ordo Singiliensium statuam & honores quos cuique plurimos Libertino decrevit.

„ El consejo de la ciudad de Singilia mando „ por su acuerdo se le hiziese a Lucio Junio „ Notho estatua, y tantas honrras como al Li„ bertino que mas se uviessen hecho.

Quamquam rerum exigebat ordo, primæ ut secundam adderemus in referendo, hac ad tempus aliud relicta, tertiam (est namque ejusdem argumenti cum prima) legam prius: si prius tamen objecero pensitandum, quam pene hominum mentes ad se rapiant probi & æqui Magistratus; qui uni Reipubl. studentes, neque facilitate nimia ansam improbis peccandi exhibent, vel bonos ipsos a tranquillo vitæ tramite cogunt ire transversos: quique in neutram partium istarum incidisse in fraudem videantur, ita gratiam ordinum demereri omnium, ut sibi hanc, non solum præsentibus, referre voluisse cives cognoscant, sed saxis & marmoribus relinquendo testatam, ipsosmet exstinctos immortalitati studeant consecrare: & quam ad æmulationem usque facta, dictaque eorum, quos in civitate habemus primos, quisque sibi proponat imitanda. Plerunque enim accidit, ut, neglecta ratione, clari hominis auctoritate simus contenti: nec quæramus adeo cur factum sit, sed a quo fuerit factum, ut quod exemplo fiat, sicut in quadam epistola Cicero est auctor, id jure factum existimetur. Quam ob rem iis cavendum imprimis erit, in quos mentes & oculi totius vulgi sint conjecti, ne se illi aut rebus aut verbis in scandalum opponant, (detur hic mihi Eloquii sacri voces adscribere) cum, ex Oraculi superni testimonio, hæc in se admittentibus levissimum esset malum, si molis asinariis collo dependentibus demergerentur in mare, væ illud æternæ damnationis procul dubio perpessuri; tanti, tamque diri criminis est, sceleris, aut alicujus flagitii nos aliis exemplar exhibere. Id adeo hinc mihi dicendum se obtulit, quod, plebejos homines, ut sequens hoc marmor declarat, quæ fecisse primi ordinis & classis videre, propere crediderim imitatos:

[1] *Inscriptio* XXIV.

L. IVNIO NOTHO
VI. VIR. AVG. PERPETVO
CIVES. SINGILIENSES, ET
INCOLÆ EX AERE CONLATO.

Lucio Junio Notho Sextumviro Augustali perpetuo cives Singilienses & incolæ ex ære conlato.

„ Los vezinos y moradores de la ciudad de „ Singilia dedicaron esta estatua a Lucio Junio „ Notho Sextumviro Augustal perpetuo con„ tribuyendo por cabecas para la costa della.

Secunda jam prodeat, themate non utique a superioribus aliena: ut quæ non tantum effectoribus rerum, sed etiam illis, quorum auspiciis & auctoritate res ipsæ factæ sunt, memores nos, gratosque subindicat futuros. Sed cum auctor recte factorum omnium, prosequutor, perfectorque sit Deus, illi quicquid felicitatis accidat merito gratulamur: gloriosaque admodum hæc est illis gratulatio, quorum nomine suscipitur. Non hoc ignoravit Lucius Junius, qui sibi Cæsaris favorem promereri studens, non ipsi donum obtulit, quinimo Ultori Marti, cujus auxilio tot, tamque insignes victorias incolumis Cæsar reportaverat. Quis adeo non admiretur, magnique illum pendat, clari quem alicujus operis comitem sibi viderit Regem elegisse? Quid Regem Regum? Quid si armipotentem Deum? attamen ne, quam volumus, aliis ex aliis incidentibus, longius fluat oratio, jam ipsius columnæ verba proponam:

[2] *Inscriptio* XXV.

MARTI AVGVSTO
L. IVNIVS MAVRVS LA-
RVM AVG. MAGISTER
DEDIT. L. IVNIA MAVRINA
F. DEDICAVIT.

Marti Augusto Lucius Junius Maurus Larum Augustalium magister dedit, Lucia Junia Maurina filia dedicavit.

„ Al Marte Augusto dio esta imagen Lucio „ Junio Maestre de los Lares o dioses domesti„ cos Augustales, y su hija Lucia Junia Mauri„ na se la dedico.

1 *Quæ & apud Gruterum* p. CCCCXXVI. 8.

1 *Quæ & apud Gruterum* p. CCCCXXVI. 7.
2 *Quæ & apud eundem* p. MLXVIII. 8.

Ne id quidem mihi relinquatur intactum, Exteris singula sciendi cupidis animum (si possim) expleturo: cur uncus ille ferreus crassus & oblongus adeo, prius ab scalarum turri, deinde ab illa muri parte, quæ summæ viæ marmorum imminet, dependerit; & nunc honestiore loco, domus publici Consilii cernatur affixus angulo: quæ a Majoribus accepi, dabo sane perpaucis. Cum fuisset diu ac multum in oppugnatione hujus urbis frustra laboratum, acriter a mœnibus hostes propellentibus Agarenis, sic rem posse geri Christianis visum est, si mobilis & ambulatoria turris Barbarorum admoveretur propugnaculis: ex qua exostra pons sublicius repente productus in murum, bellatoribus ad oppidum ingressuris transitum aperiret. Id cum prospere cessisset, ferrum illud incurvum, pontis quod trabibus affixum erat, (ut inhæreret tenacius pergamis, neque aut refringi, aut repelli posset facile) ad eventus tam fausti memoriam, placuit in civium & advenarum oculis constitui: ideoque per temporum intervalla, a frequentioribus, ad magis frequentia fuit loca translatus. Tantum de re hoc habeo dicendum. Nunc ad interiorem portam venio. In forum pecuarium exituris & suburbia, ad dextram hæc ostenditur scriptura, quam in Leone Monte dicunt fuisse inventam exesis aliquantulum litteris, & propterea ad saxum, in quo nunc cernitur, traductam; ubi videre est quis Romanorum Jovi Ultori Deorum omnium (quos cæca illa gens habuit innumeros) primus erexerit templum, & per quos vetustati succumbens fuerit restitutus;

[1] *Inscriptio* XXVI.

M. AGRIPPA L. F. COSS. III.
FECIT.
IMP. CAES. SEPTIMIVS SEVE
RVS PERTINAX
ARABICVS PARTHICVS PON
TIF. MAX.
TRIB. POT. XI. COS. III. P.P.
PROCOS. ET IMP. CAES. MARCVS
AVRELIVS
AN TONINVS PIVS FELIX. AVG
TRIB. POT. V. COS. PROCOS. PAN
THEVM
VETVSTATE CVM OMNI CVLTV
RESTITVERVNT.

Marcus Agrippa Lucii filius, Consul tertium fecit, Imperator Cæsar Septimius Severus Pertinax, Arabicus, Parthicus, Pontifex maximus, Tribunitia potestate undecies, Consul ter, pater patriæ, Proconsul & Imperator Cæsar Marcus Aurelius Antoninus Pius Felix Augustus, Tribunitia potestate quinquies, Consul, Proconsul Pantheum vetustate cum omni cultu restituerunt.

„ El templo dedicado a todos los dioses llamado Pantheon fundo Marco Agrippa hijo de Lucio Agrippa, y el Emperador Cæsar Septimio Severo Pertinax, que vencio a los Arabes y Parthos, Pontifice maximo, onze vezes con potestad de personero Romano, tres vezes Consul, y padre de su patria. Y el Proconsul y Emperador Cæsar Marco Aurelio Antonino Pio, Felice Augusto, cinco vezes con Tribunicia potestad, Consul, y Proconsul lo reedificaron estando muy viejo. Y juntamente dieron las cosas necesarias al servicio y culto del.

Quod, si id quoque novisse alicui gratum est, a Phoca Cæsare (hoc nomine tantum laudando, quod Romanum Pontificem Principem omnium jure declaravit) Pantheum Bonifacius quartus a Gregorio Romanus Episcopus donum accipiens in templum omnium transtulit Sanctorum. Neque suo scripto vacua est sinistra, quod gratitudinis specimen in animo muliebri ostendat enituisse magnum, ut in tuo, Restituta, quæ filio honorem, quam potes benigne, habitum compensasti clari certe sanguinis, &, qualis fuit in Fabiis, evidens indicium. Id inter villas agri (ut nos dicimus) Casæ *Bermexæ* sic vidimus testatum:

[1] *Inscriptio* XXVII.

C. MARIO QVIRIT. CIP. MENII
NESCANIENSIS F.
ORDO NESCANIENSIVM STATVAM
IVSSIT
CIV. DECREVIT. FABIA RESTITV-
TA MATER
HONORE ACCEPTO IMPENSAM
REMISIT
EPVLO DATO DECVRIONIBVS ET
FILIIS
EORVM NESCANIENSIVM SINGV-
LIS X.
BINOS CIVIBVS ATQVE INCOLIS
ITEM
SERVIS STATIONARIIS SINGV-
LIS X.
SINGVLOS DEDICAVIT.

Cajo Mario Quiriti Cipionis Menii Nescaniensis filio Ordo Nescaniensium statuam jussit, civitas decrevit. Fabia Restituta mater honore accepto impensam remisit, epulo dato Decurionibus & filiis eorum Nescaniensium singulis denarios binos civibus atque incolis, item servis stationariis singulis denarios singulos dedicavit.

„ A Cayo Mario Quirite hijo de Cipion Menio natural de Nescania los ciudadanos della con acuerdo del regimiento mandaron se le levantase estatua su madre Fabia Restituta accéptando la honrra que a su hijo se hazia les remitio el gasto, y haziendo general banquete a los regidores y juntamente a sus hijos mando se diesen a dos reales acada uno de los vezinos y moradores de la dicha ciudad, y a real a los siervos de guardia o a companamiento.

Sed cum membrorum operis commensibus magis quadraret, (quod supra dictum est) ut hæc basis Trajanum sustineret suo Mario destituta, ne simul cum ipso evanesceret scriptura, translata fuit in lapidem illum album, quem ab scalarum extraximus turri, effigiunculis adeo confusis & deletis incisum, ut quid fuissent, ne divinandi quidem ullus daretur locus: excisis igitur & abrasis, receptus Marius Agrippæ e conspectu fuit positus. Supra portæ ipsius prothyridem, quæ ad sigmæ Latinæ normam e medio arcu projicitur (eam Architecti *mensullam* appellant) virginea quædam facies, & quidem

1 *Quæ Romæ est, non in Hispania.*

1 *Quæ alibi non legitur.*

honesta, collo tenus apparet ex lapide Genuensi albo: civitati, quam Donnus Jacobus Narbaez, sancti Joannis Hierosolymitani, merito conspicuus, insigni in colle repertam Moreno fratris sui Roderici Diaz Roxensis agris frugiferis, dono dedit. Illam, ut hemisphærium, fucata cæruleo lapidis arenosi capsa circumducit. Superius vero est capitulum ex Pario marmore, quod Singilia allatum, & in calathi effigiem ab angustia paulatim in latitudinem assurgens opus Corinthium, acanthi folia, helices aliique flores vestiunt. Munere hoc Joannes Trillius Doconius, Ordinis Senatorii, affecit civitatem, ut rubentem basim sustineret, in villa Michaelis Ruizii de Dios inventam, quod prædium est ad regionem Mollinam intra metas hujus urbis: & qua nunc parte muro conjuncta est, trinodem ostendit clavam, sinistrorsum scyphus cernitur, ut dextrorsum specularis forma, Herculis notissima gestamina: at vero est in fronte oleagina corolla, quæ suo circulari ambitu SACRVM HERCVLI comprehendit, desuper scriptum est, C. F. SEVERVS: læva corollæ parte S. L. dextra M. solum est videre: & sic crediderim legendum, *Caii filius Severus sacrorum Ludorum magister sacrum Herculi*.

„ El hijo de Cajo Severo llamado a si mesmo Cajo Severo maestro des los sagrados juegos consagro estos blasones o insignias a Hercules.

Basis cimatium bicubitali signo teritur, a Jacobo Roderico pileorum assutore, in acclivi via, ad quam est Xenodochium Charitatis, convenarum, pauperum & languentium domicilium, accepto: ita tamen ut in eo cum pedibus manibusque caput desideraretur. Sed mira quadam metamorphosi pristinæ integritati restituto, geminæ accesserunt alæ, fitque Fama, utraque suum æneum manu gestans lituum, boni ac mali nominis cuncta sonatura. Attamen cum pulchrioris famæ constet omnes fere homines, etiam scelerosos, amore transversos agi, ne forte errent, hanc non sine studio atque labore parari posse, quæ supra & circa ipsam sunt litteræ persuadent:

FAMAE S. ANTIQVARIENSIS PRAET. D.
IOANNE PORCELLO PERALTA PROPRAET.
LICENCIATO ANTONIO ORDAS VIRIS
MERITISS. STATVAM HANC INSIGNI
FORMA VT QVIB. EIVS DECOR ARRISERIT TALES ESSE CVRENT QVALES
VOLVNT HABERI D. D.

Famæ Senatus Antiquariensis, Prætore Donno Joanne Porcello Peralta, Proprætore Licenciato Antonio Ordaz, viris meritissimis, statuam hanc insigni forma, ut quibus ejus decor arriserit, tales esse curent, quales volunt haberi, dedicavit.

„ Siendo Corregidor Don Juan Porcel de Peralta y su Alcalde mayor el Licenciado Antonio de Ordaz, varones muy dignos de los officios quæ administran. La ciudad de Antequera intitulo a la Fama esta hermosa estatua, para que los que de su hermosura se pagaren procuren para obtenella hazer obras de tales quales quieren ser reputados.

Pone ejusdem Famæ simulacrum parieti larva compacta est lapidis silicei, deformi admodum adspectu, rure Ferdinandi Gundi Salvi Parexi, quod est ad Leonem montem allata, inque modum jaspidis illita pigmentis: ut ex hujus deformitate, alterius pulchritudini conjuncta, duplex esse fama deprehendatur, & huic quantum illa præstet nemo possit ambigere. Nonnulla de re hac carmina fuere condita, quæ ideo non sunt parieti adscripta, quod loci angustia repugnarit, ad hujus libelli calcem postmodum exaranda. Dicatam Herculi, quæ tamen Famam sustinet, mediam cingunt stylobatulam Joannis Vilchii defuncti carmina, qui Sacerdos Christi, & Musis deditus humanioribus, multos annos Grammaticam hic est professus. Cum itaque nonnullas ex Inscriptionibus quæ per nostram urbem visebantur sejunctæ, codicem in unum ille traduxisset, ad ipsarum, prooemiatus ab his versibus, lectionem adhortatur: fore enim ut ex eis sedulo perpensis, antiquitas cum fortunis & nobilitate civitatis hujus facile deprehendantur. Hæc adhortatio cadebat peropportuna in nostram structuram; ideo juxta fidem exemplaris in rubida marmora translata prædictum habent locum ad modum hunc legenda:

Si te delectant urbis monumenta vetustæ,
Quæ nunquam potuit carpere tempus edax,
Hæc lege: quæ servat nostra Antiquaria saxis
Marmoreis, Latii plurima scripta notis.
His tibi nosse datur, fuerit quam nobilis, & quam
Dives opum, & claris urbs habitata viris,
Quam populis fuerit pollens Hispania quondam,
Omnia quæ a sævo Marte sepulta jacent.

Hactenus Vilchius. Pars muri suprema, loricis, id est, angustis utrinque parietibus, & qui orthostatis lapidibus non assurgunt amplius quam ut stantes possimus in cubitos proni decumbere, duobus simul adeuntibus ad sacram usque cellam hypæthram exhibet ambulatiunculam. Ad ipsius caput Marcus Cornelius a triangulari marmore punicei coloris, quod revulsum est ex turri, quæ ad nostrum incile supra Malacitam Xerini stat, destructas molas, amicas prætereuntibus manus videtur injicere suum gavisuris gaudium. Fecissetque idem antequam huc ab scapulo veniret traducendus, quem humanis imagunculis insculpto, stylobatæ supra memoravimus adjunctum: nisi ruricolas illos omnes, inter quos permansit tamdiu, inalphabethos, ferosque admodum persensisset. Verum ad ipsius jam verba devenire tempus est:

[1] *Inscriptio* XXVIII.

M. CORNELIVS OPTATVS
ANCIPITI MORBO RECREATVS
VOTVM
A. L. S.

Marcus Cornelius Optatus ancipiti morbo recreatus votum altare Laribus sacravit.

1 *Quæ alibi non legitur*.

„ Marco Cornelio Optato escapandose de una „ peligrosa en fermedad consagro altar a los dio- „ ses Lares el qual les avia prometido si tu viese „ salud .

Operis ultima est sacrosancta quædam ædicula, publici tribunalis angulo conjuncta, quæ in demolitæ locum excitata est. Fuerat enim in ipsa turri antiqua, quam, ad opus novum ædificandum, a sancto Isidoro Prætore fuisse jussam disjici, circa libelli hujus initia memoratur. Nova tamen ædes, quæ veluti quadrata surgit turricula, tectum habet in hemisphærium interiore parte cameratum, ab exteriori, quasi meta quadrangularis, erigitur, Malacensibus latercalis varie adaptatis pulcre adversus stillicidia munitum. Et præter januam, quæ Solem adspicit meridianum, fenestrata est ad orientem & solstitialem occasum; sed fenestris ita magnis nequicquam ex interioribus occultetur; sed ab utroque foro divinis liceat assistere, quandocunque celebrentur. Supra ipsum altare adsunt in delubro duæ venustissimæ effigies, altera nostræ Dominæ cognomento Antiquæ, altera divæ virginis Euphemiæ hujus urbis patronæ, ut cujus anniversario sacro superatis Agarenis in Christianorum cesserit ditionem. Per eam itaque cum certo nos credamus certius a Deo tantum obtinuisse muneris, & tutelarem huic oppido Deam esse concessam, cum alias frequenter tum ex voto sexto decimo Calendas Octobres indicto festo his, similibus hymnis populus illi supplicat;

Antiquariensis populi ad divam
Euphemiam hymnus.

Diva, cui proles moderantis orbem
Æthera, ac terras, mare cum silentum
Pallidis umbris dedit esse sponsam
Ter sibi charam,

Quam suæ matri libuit potenti
Esse conjunctam, colierque eodem
Virginem tecto, comitemque tantæ
Virginis esse;

Cujus assurgit chorus Angelorum
Numini, & læti venerantur omnes
Quisquis in cælo residet locatus
Sorte beata;

Supplices te, Euphemia, deprecamur
Quod sonat nomen, tribuens favorem,
Hoc tuum, poscas dominum benigne
(Cujus amore

Posthabens quicquid caro concupiscit,
Nec timens quicquid fragilis pavescit,
Fortis & constans lanios, rotasque
Sustinuisti,

Et minas Prisci: neque virga sæva
Non equus tortor, nec avarus ignis
Mente propellunt solida, nec atrox
Ira leonum)

Donet huic pacem populo & salutem,
Criminis donet maculas cavere,
Det suæ matris prece mitigatus
Regna polorum.
Amen.

A Ut vero repetamus intermissum opus. Medium fasciæ, quæ super forium arcum prima extenditur, alia tenet quædam facies ex marmore candenti, in Casarexi agris apud fundum Jacobi Ferdinandi Petrosæ adinventa, sed cujus venustas formæ cum honestis valeat contendere. Hinc ad ipsius tecti coronam quadratum fuit relictum tympanum, quod, juxta architectorum placita bene trullisatum, in udo tectorio scripturam accepit, qam ad sacelli, totiusque operis dedicationem magister Alvarus Pissanius de Palatios, juvenis emunctissimæ naris, divinis humanioribusque litteris apprime instructus, B & ob merita collegiatæ Antiquariensis Ecclesiæ magistralis Canonicus, inibi dictaverat scribendam;

ANTIQVIT. MONVMENT. NON JOVI,
SED DEO OPTIMO PERINDE AC MAXIMO RESTIT. ALTARE ALMAE
DEIPARAE, ET DIVAE EVPHEMIÆ
C HVIVS CIVIT. PATRONAE, ANTIQVAR. VRB. SENAT. EX VOTO
CONSECRAVIT. NOB. JOAN. PORCELLO A PERALTA HISPANIARVM
PATRONI INSIGNIIS PERILLVSTRI
VRBIS MODERAT. ET LICENCIATO
ANTONIO ORDAS EIVS VICEM
GERENTI IVD. INTEG. ANNO 1585.

D Deberet ibi sane referendi finis consistere, ubi & desinebat opus. Sed quoniam ex nostris quidam ligata & soluta oratione aliqua conscripserunt in eodem pariete depingenda, quæ (ut dictum est) ipsius commode non capiebant spacia, placuit Senatui ut in hoc libello scriberentur, ipsorum Auctoribus declaratis; & præterea quod Latine sonant ad voces Hispanas traducto. Inter quæ occurrunt primum ii versus, quos Joannes Mora Grammaticus quidam Præceptor eadem qua Vilchius mente, directosque ad eundem scopum, clausit his pedibus:

E

Omnia, quod perdit, quod conficit omnia tempus,
Hæc conservavit marmora scripta libens.
Hæc tu, qui nostram securus tendis ad urbem,
Perlege, si Veterum te monumenta juvant.
Nam tibi Prætoris Joannis sedula cura
Porcelli idcirco fecit adesse simul.
Ex his cognosces fuerit quam clara, potensque,
Dives, & egregiis urbs habitata viris.

F Bueltos en Castellano suenan a si.

El tiempo, que destruye acaba y gasta
Quanto la humana industria ... obrado
Aquestos epitaphios a guardado
E marmores y letras de esta casta,

Pues tu que con quietud quanta te basta.
Anro insigne pueblo eres llegado,
Si aver antiguas obras eres dado
Lee los pues ocio onesto bien se gasta.

Que el buen Corregidor Don Juan, curioso
Porcel en uno aqui los a juntado
Porque se puedan ver con mas reposo,

De do conosceras quan encimado
Fue, y claro de varones, poderoso
Este lugar quan rico y fortunado.

Magister quoque Alvarus Pissanius (de quo paulo ante) novam structuram, urbem, ejusque ornandæ adeo studiosum Prætorem, heroicis numeris ita commendat:

Moribus antiquis generosam dum regit urbem,
Dum nobis lapsam portis & mœnibus ornat
Qui genere & vita præstat Porcellius heros,
Celsior ut cunctis positu Antiquaria surgit
Urbibus, officio sic gentis & urbe renata
Altior insurgens, jam cælum vertice tangit.

Quieren dezir en Lengua Castellana.

„ Siendo Corregidor onesta generosa ciudad de „ buenas y antiguas costumbres y adornando la „ de puertas y murallas el buen cavallero Don „ Juan Porcel a si a crecentado en vida justa, „ como en generoso linage. Antequera que en „ su sitio es mas levantada que otras ciudades, „ aventasando se les tan bien en la manera de „ buen bivir y en nuevos edificios obtiene y a la „ cumbre de toda felicidad.

Hoc etiam hexasticon, in quo Fama loquitur, mora prædictus lusit:

Fama ego, quid quæris? sto jam, non orbe pererro:
Exsequor Ordazi seria jussa mei.
Sic me Proprætor cautus perpendere jubet,
Quid dicat, faciat judiciale forum.
Ut mea dum pravus metuit præconia, fraudes
Deserat, officium sed bonus usque colat.

Bolviose a si en Castellano.

„ Mi nombre es Fama di que estas mirando?
„ De a siento estoy aqui ya no ando derra-
„ mada
„ Ni vaga por el mundo, que agradando
„ A mi querido Ordaz aqui parada
„ Estoy. Que el cauto Alcalde atalayando
„ Me manda este la placa frequentada
„ De astutos litigantes y que cuente
„ Los dichos, y los hechos desta gente.
„ Y el que en este juzgado se hallare
„ Perverso, fraudolento, cauteloso,
„ Si por servir a dios no se emmendare
„ De mi pregon se emmiende temeroso
„ Y el que a lo justo y bueno se inclinare
„ De mis honrrosas vozes cudicioso
„ En el officio honesto que se emplea
„ A qual quier occasion constante sea.

Loquentem præterea Famam, ipsa sua multo major, quamvis ludibundus, aliud quid agens, depinxit tamen apposite animæ dimidium meæ magister meus Petrus Narbaez Salzedus Ecclesiæ Antiquariensis Portionarius, dignissimus profecto qui ad celsiores dignitatum fuisset gradus evocatus: ut enim ingenii maturitate, & morum habet integritate, sic omnimoda bonarum litterarum cognitione omnes numeros foret habiturus; si in aliqua ex insignibus Academiis annos, licet non multos, ipsi versari contigisset. Atque ut jam appareat de meo addidisse nihil, hæc disticha Lector perpendat, illius acutæ mentis exemplum, ut vægrandis acervi pugilus tritici, futura:

Fama mali dorsum lingua ruptura flagello
Molliter in sinu isto positura bonum.

Declaracion en vulgar de el mesmo.

„ La Fama soy mi officio es y mi gusto
„ Crudamente tratar al que es malvado
„ Por consiguiente al sabio, fuerte o justo
„ Tener lo entre mis bracos regalado.

Hoc ipsum aliis verbis idem cecinit:

Nomen Fama mibi est, occulta est prodere munus,
Garrula sum, justis grata, cruenta malis.

A carminum molli contactu ah sentio me rursus ad lapidum abstrahi rigiditatem, inque evolvendis, proxime jam ad Sisyphum accedere. Verum quid simile? cum uno luctatur ille tantum, mihi durior contigit provincia, cum tam multis pugnaturo. Quid ergo? enitendum adversus difficilia; quæ si non superaveris, vel in eo quod sustinueris, operis te quantum feceris non poterit pœnitere. Ad rem igitur. Præter antiquas marmorum Inscriptiones, hactenus quas in novo retuli muro fuisse compactas, duæ, tresve aliæ reperiuntur: una ex Abdulazizii Montis vico deportata (Nescania qui olim fuit, ubi patrum ad usque tempora nostrorum in hortis Gilli Roderici Pueble prope fontem aquæ perennis jacuerat prostrata) ut beatiore sorte in brephotrophii ostioconceptionis Mariæ Virginis ac dominæ nostræ ex antepagmentis esset una. Hæc fanum introeuntibus ad sinistram ita se offert legendam.

[1] *Inscriptio* XXIX.

FONTI. DIVI
NO. ARAM
L. POSTVMIVS. SA
TVLIVS. EX. VOTO
D. D. D.

1 *Quæ est etiam apud Gruterum* p. XCIV. 6.

Fonti

Fonti Divino aram Lucius Posthumius Satulius ex voto dedicavit decreto Decurionum.

„ A la fuente divina Lucio Postumio Satulio „ por voto que hizo dedico este altar con acuer- „ do del Regimiento.

Naturam passim nostratium exponens fontium, hunc neque retuli, neque memini, sicuti nec alios permultos; quorum in nostris finibus dignitas, atque probitas merito sibi divinitatis eamdem vendicarent appellationem. Quis enim tam multos posset meminisse, cum præsertim mens narrationis nostræ directa ad alium esset scopum? At Satulius hujus aquæ bneficio, cæcitate forte, immedicabili morbo levatus, id illius divinitati tribuens, non gelidum, pellucidum, illimemve dixit, aut alio ex tanta epithetorum usus turbe, quibus Poetæ solent fontes commendare, sed ex more imponens *cognata vocabula rebus* (ut cum Horatio loquar) illum prædicat divinum: neque id immerito, cum valetudinis nostræ meritum, vel Divis patrocinantibus, vel ipsi auctori Deo referri debeat acceptum. Itaque æquus hic vir, quam habebat gratiam animi grata significatione, hoc est, relatione, civium oculis libuit subjicere, & approbantibus sui municipii Decurionibus, votum aræ, quo se æger obstrinxerat, sanitati restitutus absolvere. Hanc pia, *Conceptionis* titulo, Laicorum confraternitas non corporis modo, sed mentis etiam per Mariam Virginem, bonorum Dei dispensatricem, obtinere se, obtenturamque indubitanter sperans, quo mereretur magis, non tantum illi aram, sed & templum erexit. Et devotionis hujus, ut alios æmulatio sancta provocaret, ad dextram ejusdem ostii, auctores operis (ut & res esset testatior) & tempus, quo fuerit peractum, Romanis characteribus jussit incidi:

DIVÆ MARIÆ
VIRGINI MATRI
FONTI MISERICORDIÆ
EIVSDEM CONCEPTIONIS
IMMACVLAETE DEVOTI
CONFRATRES
TEMPLVM
ANN. 1546. D. DD.

Divæ Mariæ Virgini matri fonti misericordiæ ejusdem Conceptionis immaculatæ devoti Confratres templum, Anno 1546. *dono dederunt.*

En vulgar.

„ A la Virgen sancta Maria madre de Dios „ fuente de misericordia, los Confrades devo- „ tos de su limpia conception sirvieron con este „ templo que se acabo en el anno de 1546. dono „ dederunt.

Ventum est tandem ad finem, quem faciet sermoni nostro Basis Cornelia, hoc fœlix prædicanda, quod in sacra æde illius angularis facta sit, qui multo ante lucis hujus adspectum, ipsius lucis cognoscens auctorem venerabundus exsultat, & quod verbum postea vox erat indicaturus, ante vocis usum hilari motus significatione declarat. Ipsius testimonio veritatis nulli virorum aut sanctitate secundus aut meritis, incontaminatum, incontaminabilemque Dei Filium vivo Jordanis flumine lavit, Patrem audivit æternum, Spiritum vidit consolatorium. Huic igitur omnis criminis nescio, spiritu Eliaco, virtuteque crimina persequenti noxia, devotus, (ut cui muneris idem a Deo sit commissum) vigilantissimusque sui gregis Episcopus Malacitanus, Donnus Franciscus Patiecus sanctitate ac religione insignis, & cui clarissima Cordubensium familia, tam multis proavorum imaginibus conspicua, fecit cognomen, templum erigere novis saxis exorsus, antiquum hunc rubentem a Singilia stylobatam placuit ab exteriori parte duorum parietum extrema conjungere. Sed qua *Realem* (sic namque nomen illi est) viam pertingit, affectus paternos, & dilectionem popularem erga merentem Blandinam indiciis talibus ostendit:

[1] *Inscriptio* XXX.

CORNELIÆ
BLANDINÆ
SINGILIENSI
L. CORNELIVS THEMISON
PATER ET
CORNELIA BLANDA MATER
POSVERVNT.
HVIC ORDO MM. LIB. SING.
IMPENSAM FVNERIS ET
LOCVM SEPVLTVRÆ DECREVIT.

Corneliæ Blandinæ Singiliensi Lucius Cornelius Themison pater, & Cornelia Blanda mater posuerunt.

Huic Ordo Municipum liberorum Singiliensium impensam funeris & locum sepulturæ decrevit.

„ En memoria de Cornelia Blandina natural „ de la ciudad de Singilia pusieron esta statua „ Lucio Cornelio Themison, y Cornelia Blan- „ da sus padres. Y el Orden de los liberos de la „ dicha ciudad mando por su acuerdo que de „ propios se pagase el gasto de su entierro y el lu- „ gar donde fuese sepultada.

Facies tamen altera, qua vergimus ad lacum, templi reficiendi auctorem indicat, tempus, & qui florebant in eo Christianorum Principes:

BASILICAM DI-
VO PRÆCVRSO-
RI DICATAM, E-
RIGENDAM CV-
RAVIT CLARISS.
DO. FRAN. PATIE-
CVS. A. CORDVBA
EPISC. MALACITA.
GREGORII XIII.
ET PHILIPPI HIS-
PANIARVM RE-
GIS AVSPICIIS
ANNO 1584.

Basilicam divo Præcursori dicatam, erigendam curavit clarissimus Dominus Franciscus Patiecus a Corduba Episcopus Malacitanus, Gregorii decimi tertii, & Philippi Hispaniarum Regis auspiciis, Anno millesimo quingentesimo octuagesimo quarto.

1 *Quæ & apud Gruterum, pag.* cccxcv. 7.

A

„ Este templo dedicado al glorioso Baptista, „ Guion de Jesu Christo nostro Salvador, mando „ edificar el illustrissimo Don Francisco Pacheco „ de Cordova Obispo de Malaga con la felice „ autoridad de Gregorio decimo tercio, y de „ Philippo segundo Rei de las Espannas. En „ el anno de 1584. del nacimiento de nostro Sen- „ nor Jesu Christo; cui honor & gloria.

F I N I S.

PHILIPPI A TURRE
EPISCOPI ADRIENSIS
EXPLICATIO
INSCRIPTIONIS
TAUROBOLII
LUGDUNENSIS.

PHILIPPI A TURRE
EPISCOPI ADRIENSIS
INSCRIPTIONIS
EXPLICATIO
TAUROBOLII
LUGDUNENSIS.

TAVROBOLIO MATRIS D. M. I. D.
QVOD FACTVM EST EX IMPERIO MATRIS D.
DEVM
PRO SALVTE IMPERATORIS CÆS. .T. ÆLI.
HADRIANI ANTONINI AVG. PII P. P.
LIBERORVMQVE EIVS.
ET STATVS COLONIÆ LVGVDVN.
L. ÆMILIVS CARPVS IIIIII VIR AVG. ITEM
DENDROPHORVS
VIRES EXCEPIT. ET A VATICANO TRANS
TVLIT ARAM ET BVCRANIVM
SVO INPENDIO CONSACRAVIT.
SACERDOTE
Q. SAMMIO SECVNDO AB XV. VIRIS
OCCABO ET CORONA EXORNATO
CVI SANCTISSIMVS ORDO LVGVDVNENS.
PERPETVITATEM SACERDOTII DECREVIT
APP. ANNIO. ATILIO. BRADVA. T. CLOD. VIBIO
VARO COS.
L. D. D. D.
CVIVS MESONYCTIVM
FACTVM EST V. ID. DEC.

TAVROBOLIO MATRIS *Deum Magnæ* ID*aeae*.

A Post factum Romæ Taurobolium, hanc aram, in qua sculpta est Inscriptio, L. Æmilius Carpus Lugduni erexit & dedicavit. Taurobolium vero suscepit Æmilius in honorem Cybeles, seu *Magnæ Deum Matris*, cui Idææ cognomen a loco, in quo præcipue colebatur; nam Cybelæ omnia Taurobolia dicabantur, quod aliæ Inscriptiones docent. Porro nullum erat insanius sacrificium apud Gentiles; etenim persusi sanguine Tauri immolati, eo ritu, quem graphice describit *Prudentius*, Hymno de S. Romano, B in æternum renasci se credebant. Fiebat quoque ariete quod *Criobolium*, & capra quod *Ægobolium* vocabant. Sed plura dicere supersedeo; nam Eruditi argumentum satis versarunt & præcipue *Antonius van Dale*, quem nuper edidisse Dissertationem de Tauroboliis didici ex Diariis Trevoltiensibus, mensis Augusti MDCIII.

QUOD. FACTUM. EST. EX. IMPERIO. MATRIS. *Deae* DEVM.

Litteram, singulariam D adposite explicavi DEÆ, fultus auctoritate *Arnobii* lib. v. *Pinus illa sollemniter, quæ* Matris *infertur Sanctum* Deæ; nisi quis additam putaverit ex errore Marmorarii, ita ut idem significet ac vocabulum proximum DEVM, ut in primo versu. Formula illa EX. IMPERIO. in aliis etiam Inscriptionibus reperitur, quæ eadem est ac alibi IVSSV. DEI. Significat, ut equidem arbitror, *imperium* factum a Deo quopiam, per somnium. Nam quod non una inscriptio solitarie habet EX. MONITV. DEI. idemque est ac EX. IMPERIO. in aliis clarius explicatum legimus SOMNIO. MONITVS. & IN. SOMNO. ADMONITVS. Illusus itaque per quietem Æmilius credidit sibi a Cybele imperatum Taurobolium, quod suscepit.

PRO. SALVTE. IMPERATORIS. CÆSARIS. T. ÆLII. HADRIANI. ANTONINI. AVGVSTI. PII. P. P. LIBERORVMQVE. EIVS. ET. STATVS. COLONIÆ LVGVDVNENSIS.

Nulla hæc egent explicatione. Scrupulum tantum tibi eximam. Peris abs me qui fieri possit, ut Romæ, ubi hoc Taurobolium factum fuisse tecum existimo, aliquis de Colonia Lugdunensi cogitaverit? Scito L. Æmilium, ut statim ostendam, civem Lugdunensem fuisse; quare nihil mirum, quod pro patria civitate, etiam absens, Deorum præsidium advocaverit. Ceterum pro salute domus Divinæ & Coloniæ Lugdunensis, aliud Taurobolium susceptum invenies in collectione Inscriptionum *Fleet-Woodii* pag. 13. ubi vocatur *Colonia Copia Claudia Augusta*, & pag. eadem: *pro salute Imp. Antonini Gordiani, proque statu civitatis Lactoratensis*.

L. ÆMILIVS. CARPVS. IIIIII. AVG.

Sevir Augustalis erat Æmilius, non sane Romæ, ubi Taurobolium fecit; quia Collegium Sevirum Augustalium Romæ fuisse nusquam legitur; quamquam Sodales Augustales erant sub Tiberio instituti. Igitur non alibi, quam in Colonia Lugdunensi, ubi Ara fuit dicata; si enim in alia civitate, Inscriptio id signasset, ut fieri videmus in aliis. Lapis est apud nostrates Forojulienses: Q. CAEDIVS. P. F. PVP. SEX. VIR. TERGEST Patavinus. L. MAGIVS. PHILEAS. VI. VIR. AQVIL*eiae*. Concordiensis: M. ARMONIO. M. L. ASTVRAE PATRONO. SEX. VIRO FORO. CORNELI. De Severis Augustalibus non est cur verba faciam, cum doctissimi viri argumentum exhauserint; præsertim *Reinesius*, Card. *Norisius* & *Fabrettus*. *Carpus* cognomen erat etiam Pinariæ familiæ, ut in ejus Nummis, apud *Ursinum*; in quibus *manus* depicta cernitur, nam *carpus* Græce est junctura brachii, qua cum manu committitur.

ITEM. DENDROPHORVS.

Quotannis, statis diebus, in templum, seu Sanctuarium Cybeles Matris Deorum deferebatur arbor pinus, velleribus lanatis circumvoluta & violaceis coronis redimita; de quo ritu semel atque iterum meminit *Arnobius* lib. v. Festum hoc in veteri Calendario, apud *Hervvartum* & *Lambecium*, signatur his verbis, *arbor intrat*. Itaque a deferenda arbore nomen sumsit *Collegium Dendrophororum*, ex quibus unus erat, in Colonia Lugdunensi, Æmilius. *Dendrophori Matris Deum* memorantur in lapide Romano apud *Reinesium* Classis I. num. 40. Exinde Æmilium nobilitate conspicuum fuisse infero, nam Dendrophoros Cybeles procerum appellatione honestat, quamvis deridens, *Commodianus*, hisce versibus:

Egregios proceres currum servare Cybellæ,
Quem traheret conducta manus, Megalensibus actis,
Arboris exscissæ truncum portare per urbem.

Alii Dendrophori memorantur, in saxis vetustis qui *Collegio Centonariorum* & *Fabrum* plerumque conjunguntur, eosque lignorum venditores putant Eruditi. Sed inter hos ne accenseam Æmilium, ipsa eorum vilis conditio dehortatur.

VIRES. EXCEPIT. ET. A. VATICANO. TRANSTVLIT.

Vocabulum hoc *vires* duæ aliæ Inscriptiones præferunt. *Salmasius* ad Lampridium in Elagabalo, cap. VII. putat *vires Tauri* esse cornua Tauri, nam vires in cornibus. *Sponius* significa-
A re ait *testes Tauri*, qui, ad imitationem sacerdotum Cybeles & Attidis, Tauro abscindebantur. Nominis explicationem probo, sed altius repeto imitationem abscissionis; ab ipso scilicet Attide. Quæ paucis illustrabo, cum Librum celeberrimi Antiquarii ad manum non habeam, nec sciam an quid præterea eam in rem adferat. Itaque vocabulum *vires*, pro *virilibus* esse positum facile censeo. Ita vero detortum, ne res turpicula proprio nomine legentium oculis exponeretur, imo etiam ne obscœna mysteria, quæ mox exponam, vulgarentur. Nam hujusmodi propudiosas cærimonias prodere Gentiles
B cum erubescerent, tenebris, vel secreto loco recondebant, aut alienis nominibus, & confictis Symbolis velabant. Exempla non profero, cum Eruditis satis sint nota; quo statim sententia *Salmasii* convellitur. Quid enim opus erat novo & minus proprio vocabulo uti, cum caput & cornua Tauri nihil turpe, nihil occultandum præ se ferant? Ne vero quis dubitet an virilia, quæ proprie sunt hominis, de brutis etiam dici possint, auctorem habeo *Plinium* lib. XXIII. c. I. *Utiliter etiam fovetur vino calido* virilitas *jumentis*. Consentit etiam *Arnobius*, qui eodem
C lib. v. loquens de testibus arietinis ait: Virilitate *pignoris visu* &c. Quid? nonne ipse *Virgilius* ecloga VII. dixit Vir *gregis ipse caper*? Quod si *vires*, cum *Salmasio*, a viribus esse velimus, nusquam vires magis sunt, quam in testibus; quibus natura ita robur & vim masculam indidit, ut animalia, sine testibus, statim flaccescant & langueant, homoque non vir amplius, sed *semivir* & eviratus dicatur: quia scilicet caret viribus, unde *vir* nomen sumsit, si credimus *Lactantio* de Opificio Dei, cap. XII. Nec aliter quam pro testibus Tauri, accipiendæ sunt *vires*, in Taurobolicis Inscriptionibus, quod li-
D quebit, si nostram cum aliis comparando, animadverterimus Gentiles in Sacris Magnæ Matris, seu Cybeles, imitari voluisse casus Attidis & imaginem *tristium redintegrare gestorum* ut eam in rem loquitur *Arnobius*. Ita pinus inferebatur in Templum, quia sub tali arbore Attis sibi virilia amputaverat; ad cujus exemplum, Galli Sacerdotes Cybeles seipsos evirabant. Ita arbor inlata in Sanctuarium laneis colligabatur velleribus, quia Cybele deficientem Attidem lanis contexit. Alias omitto comparrationes, quas idem Auctor persequitur. Taurobolia autem cum fierent in honorem Cybeles, & Attidis, ut
E docent lapides Taurobolici; si dicamus vires esse genitalia Tauri, omnia cum utriusque fatis mire congruent; non vero si vires sint cornua Tauri, ut putavit *Salmasius*. Itaque Tauri, in Taurobolio mactati, *vires* abscissas noster Æmilius *excepit*, sicut Attidis virilia *dejecta Deum Mater cum floribus collegit*, ut memorat *Arnobius* loco laudato. In alia Inscriptione apud *Fleetvvoodium* pag. XV. 2. dicuntur LOCO VIRES CONDITAE; hoc est, ut quidem omnino puto, in terram defossæ, eo in loco forsitan, ubi Ara erat ponenda & dedicanda. Id
F vero ad exemplum Cybeles, quæ collecta genitalia *abscondenda mandavit terræ*, ut pergit narrare *Arnobius*; sed prius, quam terrea tegeret, *lavit utique balsamis atque unxit*. Quo ritu, ut puto, fiebat consecratio, cujus meminit lapis Lactoratensis, apud eundem Collectorem p. XIII. 3. *Viator Sabini fil.* VIRES TAURI, *quo proprie per Taurobolium publice factum fecit*, CONSECRAVIT. Igitur qui Taurobolium fecerat exsecta Tauri genitalia excipiebat, consecrabat & terræ mandabat. Quæ in omnibus Taurobo-

A liis peracta arbitror licet, in omnibus Inscriptionibus non memorentur, quia ritus hujusmodi prodere, vel supervacaneum, quia satis vulgo noti, vel nefas, quod turpes essent, ut supra monui, existimabant Gentiles. Itaque *Æmilius*, facto Taurobolio, excepit *vires*, hoc est genitalia Tauri, & a Vaticano transtulit in urbem Lugdunensem, ob eam causam de qua postea; iisque terra conditis, aram inibi consecravit. Nam Romæ factum hoc Taurobolium pro certo habeo, nisi quis me doceat Lugduni locum aliquem fuisse, qui *Vaticanus* appellaretur, sicuti & Capitolium in plerisque urbibus B erat, ad exemplum Romani.

ARAM. ET. BVCRANIVM. SVO. IN-PENDIO. CONSACRAVIT.

Ita legendum, quamvis in lapide scriptum sit ARA, quod non semel in aliis Inscriptionibus occurrit; nam, apud Veteres, M. *finale omitti solebat in scribendo, quia in pronunciando quodam modo non profertur*, inquit *Quintilianus* lib. IX. c. 4. Solemne erat, in hisce sacris, ut qui Taurobolium percepisset, aram etiam consecraret, ut plures Inscriptiones docent. In nostra hac C Lugdunensi, simul cum ara dicitur *Bucranium* consecratum, quæ vox est Græca & *bovis*, seu tauri *caput* significat. Veteres mactatorum animalium capita exponebant, in signum facti sacrificii, quorum exinde sculptis imaginibus aram exornabant; quod præsertim observatum in aris taurobolicis, ut in nostra, in cujus fronte caput taurinum sculptum apparet. Hoc vero consecratum puto ab Æmilio, simul cum ara; non ipsummet caput tauri, quod Roma Lugdunum translatum fuisse nequaquam sit vero simile.

D SACERDOTE. Q. SAMMIO. SECVNDO.

Consecrationi aræ præfuit Sacerdos Q. Sammius. Legimus Taurobolium factum & aram positam *permittente Sacerdote Valerio. Pancarpo* p. XI. 5. Fleet-woodii, *Sacerdote Trajano Nondinio*, XIII. 3. *adsistentibus Sacerdotibus*, XV. 2. in sacris Mithræ *aram positam adstante Sacerdote*, XIX. 4. & 5. *præsidentibus Victorino Patre & Januario*.

AB. XV. VIRIS. OCCABO. ET. CORONA. EXORNATO. CVI SANCTISSIMVS. ORDO. LVGDVNENSIS. E PERPETVITATEM. SACERDOTI. DECREVIT.

In nulla ex recitatis Inscriptionibus, nec alibi legimus Sacerdotem præsidentem seu Taurobolio, seu consecrationi aræ, honoribus fuisse decoratum, ut Q. Sammius, in hac nostra Lugdunensi. Quare in Q. Sammio causam aliquam peculiare intervenisse credendum est. Suspicor tunc primum in urbem Lugdunensem L. Æmilium ritus & mysteria taurobolica invexisse, quod indicat translatio *virium*. Quæ nova sacra F cum Q. Sammius, qui tunc sacerdotio fungebatur, auctoritate sua adprobasset, & decreto sancivisset; ideo *Quindecimviri* sacris faciundis & *Decuriones Lugdunenses*, in grati animi testimonium, ob novam Religionem susceptam, in eum hujusmodi honores contulerunt. Sane nullum Taurobolium hoc antiquius invenimus, factum enim fuit Anno Christi CLX. quare tunc primum inlatum Lugdunum facile est credere. Porro quod dixi Decuriones Lugdunenses Sammio perpetuitatem sacerdotii decrevisse, non vero XV. Viros, ut tu quidem, epitheto illo *sanctissimus* fortasse suadente, arbitraris, omnino certum puto. Quamquam enim Collegium Sacerdotum aliquando *ordo* vocatur, ut in lapide Gruteriano pag. CCCXIII. 3. sane ubi nomen Coloniæ, seu Civitatis est adjectum, semper *ordo* Decuriones significat. Infinita propemodum exempla possem adducere. Præterea & sensus orationis rem diversam demonstrat. Nec moror epitheton *sanctissimus*, illud enim personis, etiam non sacris, convenit, ex propria significatione vocabuli. Si vero exemplum in rem quæras, dabit idem *Gruterus* pag. CCCXCIII. 5. ORDO. SANCTISSIMVS. DECVRIONVM. & *Cicero* I. Catilinaria, Senatum Romanum vocat *sanctissimum concilium*. Ceterum jus erat penes Decuriones decernendi perpetuitatem sacerdotii, uti & Sacerdotes creandi, nam Coloniæ legibus Romanis utebantur, Romæ autem Comitiis tributis creari solitos Pontifices novimus. De Flaminico Sacerdote, *consensu Decurionum* creato, lapis est apud *Gruterum* p. CCCCXXXVIII. 7. & *Cicero* in Miloniana memorat profectum Lanuvium, *ad Flaminem prodendum, quod erat Dictator Lanuvii Milo*. Nominatos a Decurionibus prodebat is magistratus, ait Card. *Norisius*, in Cenotaphia Pisana diss. I. cap. V. in fine.

De OCCABO, quo exornatum Q. Sammium a XV. Viris refert nostra Inscriptio, pauca remanent dicenda. Latio ignotum est hoc vocabulum. Græcis significat *armillas circa brachium*, ut docet *Hesychius*. Ad luxum quidem & pompam tam viri quam mulieres, armillis aureis, argenteis & gemmatis ornabantur; sed cum armillæ donatæ ab alio, semper id factum in honoris argumentum. Armillis donatos milites ab Imperatoribus, in præmium virtutis, frequenter in saxis eruditis cernimus & apud veteres Scriptores legimus. Reges Persarum Legatis armillas dabant, ut intelligere est ex *Æliano* Var. Hist. lib. I. cap. 22. *Occabo* igitur sive armillis fortasse aureis & pretiosis, donatus fuit Q. Sammius, ob peculiarem aliquam causam & meritum, quod sane non aliud nisi ob admissa & adprobata mysteria taurobolica, tunc ab Æmilio Lugdunum inlata. Idem de corona dicendum. Quamvis enim Sacerdotes coronati sacris operarentur, Sammium tamen coronam, honorarii instar, accepisse res ipsa demonstrat. Datas vero coronas, in præmium & ob merita, nemo est qui nesciat.

Putavit Amicus eruditus *Occabum* esse cultrum, quo Taurus in sacrificio immolabatur, illumque ipsum, qui sculptus cernitur in latere dextro nostri lapidis donatum Sammio, in signum facti Taurobolii: nam apud *Ducangium*, in Glossario Latinitatis, *occare* est sacrificare, quod qui immolant animalia, ea *occent*, id est, secent ac scindant. Sed cum apud *Hesychium*, veram ac germanam *occabi* significationem habeamus, nequaquam ea deducenda est a vocabulo sequioris sæculi & e longinquo per derivationem petito, & Auctor quidem Inscriptionis græcissare amavit, ut ex aliis Græcanicis vocibus apparet. In Galliis vero plura Græca vocabula fuisse usurpata aliunde constat. Cæterum non ambigo cultrum inscriptum aræ illius figuram designare, quo fuerat mactatus Taurus. *venabulum* appellat *Prudentius* *:

Hic ut statuta est immolanda bellua,
Pectus sacrata dividunt venabula.

* *Vers.* 1029. *Hymni* X. *ubi Passio* Romani.

APP. ANNIO. ATILIO. BRADVA. T. A
CLOD. VIBIO. VARO. Omnia hæc gesta sub his Consulibus scilicet anno U.C. 913. Æræ Vulgaris CLX. Antiquissima Inscriptio Taurobolica, quæ quidem nota esset, signata fuerat Coss. Pollione II. & Appio II. hoc est anno CLXXV. quam hæc nostra quindecim annorum ætate superat, atque hoc etiam titulo pretium ejus elucet. Præterea raritatem auget nota Consulum, qua Fasti vulgares corriguntur & supplentur; præferunt enim APP. ANNIVM. BRADVAM. & T. VIBIVM. BARVM.

L. D. D. D. Passim in Saxis hæc formula occurrit, quæ legenda est, *locus datus Decurionum decreto*; locus scilicet statuendi aram. B

CVIVS. MESONYCTIVM. FACTVM. EST. V. EID. DEC. Verba hæc sintne referenda ad tempus mediæ noctis, quo factum fuit Taurobolium, vel potius quo significatum imperium Deum Matris, per somnium, haud facile est divinatu. Sane in Taurobolicis Inscriptionibus, non tantum annum, sed diem quoque suscepti Taurobolii adnotatum observamus. At nocte peracta fuisse sacrificia taurobolica, nec usquam invenimus, nec credibile est; nam Diis Inferis sacrificia quidem noctu fiebant, de superis me legisse non memini, quidquid sit de mysteriis quibusdam, ut puta Bacchanalibus, Eleusiniis, & Bonæ Deæ. C Præterea *Prudentius* qui minutim Sacra Taurobolica describit, nihil habet de tempore nocturno, quod certe non tacuisset, ut horrorem nefarii sacrificii augeret. Imo de die factum manifesto indicat; nam Pontificem, suscepto Taurobolio, sanguine Tauri undequaque perfusum & inquinatum processisse narrat, ostentantem udum verticem & barbam & vittas madentes, quem omnes salutarent & adorarent eminus. Quæ nonnisi interdiu posse contingere facile intelligimus. D Versus Christiani Poetæ apud ipsum legere poteris. Insuper in Saxo Lactoratensi, quod supra produxi, Taurobolium dicitur * *publice factum*, non ergo inter profundæ noctis tenebras: Quare *mesonyctium* aptius omnino refero ad tempus, quo Mater Deum Æmilio Taurobolium imperavit; siquidem sub mediam noctem a Diis somnia mitti credebantur, ut de Romulo, se per visum, ne Græcos versus faceret, admonente narrat *Horatius* lib. I. sat. 10.

—— vetuit me tali voce Quirinus,
Post mediam noctem visus, cum somnia vera.

Ovidius itidem tunc somnia vera esse testatur:

—— mediæ sub tempora noctis,
Tempore, quo cerni somnia vera solent.

Sensus igitur inscriptionis erit, *cujus* Matris Deum *mesonyctium*, hoc est, apparitio, seu visio medinoctiana, ut ita dicam, *facta est* v. *Id. Decembres*. Cum videamus in Saxis taurobolicis aliquando consignatum tempus suscepti Taurobolii, aliquando etiam consecrationis aræ; placuit Æmilio neutrum memoriæ tradere, sed tempus imperati per somnium Taurobolii. Causam vero alii quærant.

Hæc habebam, quæ tibi offerrem, Vir ornatissime. Plura fortasse & meliora a me exspectabas. Sed præter ingenium, quoque defuit, quo possem argumentum & spem tuam cum dignitate implere. Scis me in eo munere esse, quod jure suo sibi bonas horas postulat, & jam diu me ab hisce studiis discessionem facere coegit. Præterea & librorum inopia, qua hic præcipue laboramus, penitiores eruditionis aditus ingredi prohibuit. Et sane ob has difficultates, parum abfuit quin lapidem e manibus abjicerem. Sed vicit humanitas tua, quæ me ad opus suscipiendum ita omni officiorum genere illexit, ut etiam insperata tentare compulerit. Quare si res male cessit & præter opinionem, quam de me liberaliorem ex amore concepisti, in te unum culpa est referenda. Quæcumque vero hæc sint, boni consulas, & conantem utcumque grato animo prosequaris. Vale.

* Potest etiam notare, *sumtibus*, aut *jussu Reipubl.*

F I N I S.

P. D. PURPURINI A FAVENTIA,

CÆLESTINORUM ORDINIS S. BENEDICTI SECRETARII,

AD

KALENDARIUM ROMANUM

AMITERNI EFFOSSUM

MINUSCULA COMMENTARIA.

LUDICRUM GENIALE

EMINENT. ET REVEREND. PRINCIPI,

ET DOM.

CAROLO

CARDINALI BARBERINO,

URBINI LEGATO, AC EORUNDEM CÆLESTINORUM
VIGILANTISSIMO PROTECTORI.

IN Congregatione habita coram Eminentissimo Domino Cardinali Caracciolo Archiepiscopo Neapolitano sub 5. Februarii 1680. fuit dictum, quod R. P. Carolus Lombardus Congregationis Oratorii revideat, & in scriptis referat ejusdem Congregationis.

Stephanus Menatto Vic. Gen.

Joseph Imperialis Soc. Jes. Theol. Eminent.

EMINENTISS. ET REVERENDISS. DOM.

OPusculum, cujus titulus, *Ad Kalendarium Amiterninum* &c. *Commentaria, Auctore A. R. P. D. Purpurino a Faventia Congregationis Cælestinorum*, Te jubente a me perlectum, cum nil habeat, quod Catholicæ veritati aut bonis moribus adversetur, imprimi posse censeo, si Eminentiæ tuæ placuerit. 28. Februarii 1680.

Eminentiæ Tuæ Reverendissimæ

Humillimus atque addictissimus servus

Carolus Lombardus Congregationis Oratorii Deputatus.

IN Congregatione habita coram Eminentissimo Domino Cardinali Caracciolo Archiepiscopo Neapolitano sub die 21. Martii 1680. fuit dictum, quod stante relatione Revisoris imprimatur.

Stephanus Menatto Vic. Gen.

Joseph Imperialis Soc. Jes. Theol. Eminent.

EXCELLENTISSIMO SIGNORE.

IL P. D. Purpurino di Faenza Monaco di S. Benedetto della Congregatione Celestina supplicando dice a Vostra Eccellenza, come desidera dare alle Stampe un Operetta, intitolata, *Ad Kalendarium Romanum Amiterni nunc S. Vittorino in Vestinis effossum minuscula Commentaria*. Per tanto supplica l'Eccellenza Vostra ordinare la revisione a chi meglio le parerà, che l'havera a gratia, ut Deus.

Reverendus Pater D. Thomas Caracciolus ejusdem Ordinis videat, & in scriptis referat.

Galeota Reg. Carillo Reg. Calà Reg. Soria Reg.

Provisum per S. E. Neap. die 11. Decembris 1679.

Comus.

EXCELLENTISS. DOMINE.

ERuditum Opusculum, cui titulus, *Ad Kalendarium Amiterni nunc S. Vittorino in Vestinis effossum minuscula Commentaria*, admodum Reverendo Patri D. Purpurino a Faventia Congregationis Cælestinorum plausibili in hastria lucubratum ex commissione Excellentiæ Tuæ a me accurate revisum, utpote undique commendabile, ac in nullo Regiæ Jurisdictioni adversum repertum, Typis dignissimum censeo. Ex Monasterio SS. Severini, & Sossii die prima Januarii 1680.

Excellentissimæ Dominationis Tuæ

Addictissimus Servus

D. Thomas Caracciolus Cassinensis.

Visa supradicta relatione, imprimatur, & in publicatione servetur Regia Pragmat.

Galeota Reg. Carillo Reg. Calà Reg. Soria Reg.

Provisam per S. E. Neap. die 18. Januarii 1680.

Comus.

D. Abundius Gutius a Faventia Abbas S. Spiritus de Murrrone, ac Præsidens Generalis totius Congregationis Cælestinorum Sancti Benedicti.

CUm librum a R. P. D. Purpurino Baroncino nostro a Secretis compositum, & inscriptum, *Ad Kalendarium Romanum Amiterni*, &c. duo ejusdem nostræ Congregationis Theologi recognoverint, & in lucem edi posse probaverint; facultatem concedimus ut Typis mandetur, si iis ad quos spectat ita videbitur. In quorum fidem has litteras nostra manu subscriptas, sigillo nostro munitas dedimus. Datum in nostra venerabili ac Regia Abbatia S. Spiritus de Murrone prope Sulmonem. Die 4. Novembris 1679.

D. Abundius Gutius a Faventia Abbas Generalis Cælestinorum.

Loco Sigilli.

D. Carolus Ciccarelli Abbas de mandato.

Reg. fol. 77.

EMINENTISSIME ET REVERENDISSIME PRINCEPS.

X antiquis Amiterni ruderibus obſervantiæ meæ erga Te Principem Eminentiſſimum erupit materia. Semikalendarii Romani Tabula eſt, quam ſequens oſtendit pagella, quamque ego inter aſſiduas mei muneris curas, pro geniali levamine, auſus ſum minuſculis illuſtrare Commentariis. Qualecunque ſit opus, Eminentiæ Tuæ litatur. Datur Fortunæ Cæleſtinorum a minimo inter Cæleſtinos oblatio. Sane munus tantillum Maximo Principi. Verum ne tibi ſit ſtomacho, Oceanus, & Maximus, parvulos excipit rivos. Vale. Ex Regali Murronenſi Abbatia 9. Decembris 1679.

Eminentiæ Tuæ

Humillimus Servus,

D. Purpurinus a Faventia Cæleſtinorum

Secretarius.

P. D. PURPURINI A FAVENTIA,

CÆLESTINORUM ORDINIS S. BENEDICTI SECRETARII,

A D

KALENDARIUM ROMANORUM AMITERNI,

NUNC VULGO

S. VITTORINO IN VESTINIS, EFFOSSUM

Minuſcula Commentaria.

Ntequam ad *Kalendarium hoc Amiterninum* Commentariorum aggrediamur Provinciam, operæ pretium eſſet, quid ſecum ferant *litteræ laterales ſcilicet*, A. B. C. D. E. F. G. H. quæ tonſis caracteribus in ipſo ſpectantur, animadvertere. Verum hoc agentes, non ne eſſet iterum, jam ſat tritum iter ab viris maximis, ignobili tramite recalcare, aureſque Eruditorum anilibus quaſi implere dicteriis? Non hic ego, quæ ab aliis luculenti calamo ſcripta, exſcribo; neque ut paginas impleam, aliorum laboribus illas ditare contendo. Hæc prima Kalendariorum elementa neſcientes, ab Magiſtris antiquitatum diſcant. Adeant Joannis Stoffler, Gyraldique locupletiſſima *Kalendaria*, Joſephum Scaligerum *de emendatione temporum* libro primo, titulo *de menſibus*, & lib. 5. titulo *de biſexto ab Auguſto correcto*, attente conſiderent: & ſi quid, pro Hieroglyphico ſenſu, illis in litteris A. B. C. D. E. F. G. H. A ulterius exoptant, Bongii aureum ſane * opus *de myſteriis numerorum* conſulere ſtudeant. Fontes habebunt, quibus ſitis erudita depereat; Gymnaſiaque ingrediemtur, a quibus ignavia pulſetur. Super hoc ego, ſcribendo, reſudare dedignor. His, ob monitum, prægustatis, ad alias *Notas*, quæ ibidem, prout præcedens Tabula oſtendit, a Lectoribus obſervantur, optumum eſt, quod explanatiuncula progrediamur. Notæ ſunt quas hic vides N. NP C. F. P. EN. EID. quomodo hæ legi debeant, Paullus Diaconus in ſuo de *Romanorum Notis* libello, Eques Sertorius Urſatus itidem in locupletiſſimo de B iiſdem *Notis* volumine, Aldus Manutius in tractatu de *dierum veterum ratione*, Goltzius in *Kalendario*, demumque ſuper cæteros, anteſignanus rerum antiquarum Macrobius lib. primo cap. 16. *Saturnal.* ſat ac ſuper abunde viam aperuere

* Poſtrema editio prodiit Pariſiis 1618. 40. ſub hoc titulo, PETRI BUNGI *Bergomatis Numerorum myſteria ex abditis plurimarum diſciplinarum fontibus hauſta*, &c.

curioſis. Ne tamen & ſuper hoc correpto calamo decurramus, aliquid ex ipſis Scriptoribus non incongruum erit legenti depoſcere. Macrobium ſcribentem hæc ibidem audiamus: „ Sed „ quia nos ad commemorationem dierum ordo „ deduxit: de hoc quoque, quod Hori noſtri „ conſultatio continet, pauca dicenda ſunt. „ Numa ut in menſes annum, ita in dies menſem quemque diſtribuit, dieſque omnes aut „ Feſtos, aut Profeſtos, aut Interciſos vocavit. „ Feſti Dis dicati ſunt; Profeſti hominibus ob „ adminiſtrandam rem privatam publicamque „ conceſſi; Interciſi Deorum hominumque com„ munes ſunt: Feſtis inſunt ſacrificia, epulæ, „ ludi, feriæ; Profeſtis Faſti, Comitiales, Com„ perendini, Stati, Præliares: Interciſi inter ſe „ non in alia dividuntur; illorum enim dierum „ quibuſdam horis fas eſt, quibuſdam fas non „ eſt jus dicere; nam cum hoſtia cæditur, fari „ nefas eſt: inter cæſa & porrecta fari licet. „ Rurſus cum adoletur non licet. Sacra cele„ britas eſt, vel cum ſacrificia Dis offeruntur; „ vel cum dies divinis epulationibus celebratur, „ vel cum ludi in honorem aguntur Deorum, „ vel cum feriæ obſervantur. Feriarum autem „ publicarum genera ſunt quatuor: Aut enim „ ſtativæ ſunt, aut conceptivæ, aut imperativæ, „ aut nundinæ; & ſunt ſtativæ univerſi Populi „ communes certis & conſtitutis diebus ac „ menſibus, & in Faſtis ſtatis obſervationibus „ annotatæ; in quibus præcipue ſervantur Ago„ nalia, Carmentalia, Lupercalia. Conceptivæ „ ſunt, quæ quotannis a Magiſtratibus vel a „ Sacerdotibus concipiuntur in dies certos, vel „ etiam incertos: ut ſunt Latinæ, Sementivæ, „ Paganalia, Compitalia. Imperativæ ſunt, quas „ Conſules vel Prætores pro arbitrio poteſtatis „ indicunt. Nundinæ ſunt Paganorum, item„ que Ruſticorum, quibus conveniunt nego„ tiis propriis vel mercibus proviſuri. Sunt „ præterea feriæ propriæ familiarum, ut fami„ liæ Claudiæ, vel Æmiliæ, ſeu Juliæ, ſive „ Corneliæ; & ſi quas ferias proprias quæque „ familia ex uſu domeſticæ celebritatis obſer„ vat. Sunt ſingulorum, ut natalium, fulgu„ rumque ſuſceptiones, item funerum, atque „ expiationum: apud Veteres quoque qui no„ minaſſet Salutem, Semoniam, Sejam, Sege„ tiam, Tutilinam, ferias obſervabat. Item „ Flaminica quotiens tonitrua audiſſet, feriata „ erat, donec placaſſet Deos. " Et paullo poſt: „ Hæc de Feſtis, & quæ inde naſcuntur, qui „ etiam Nefaſti vocantur; nunc de profeſtis, & „ qui ex his procedunt, loquemur, id eſt, „ Faſtis, Comitialibus, Comperendinis, Statis, „ Præliaribus. Faſti ſunt, quibus licet fari „ Prætori tria verba ſolemnia, DO. DICO. „ ADDICO. His contrarii ſunt Nefaſti. Co„ mitiales ſunt, quibus cum Populo agi licet; „ & Faſtis quidem Lege agi poteſt, cum Po„ pulo non poteſt; Comitialibus utrumque po„ teſt. Comperendini, quibus vadimonium licet „ dicere. Stati, qui judicii cauſa cum peregrino „ inſtituuntur. Hæc Macrobius.

Ex hac lectione, facile jam erit intelligere, quid præfatæ Notæ, ſcilicet

N. NP. C. F. P. EN. EID.

præ ſe ferant; quarum ſi quis clariorem faciem exquirit, a nobis præcitatum Aldum Manutium adeat, *de dierum veterum ratione*, a quo ſat erudietur. Hoc igitur prægustato, *Notæ* ſic leguntur:

N. NEFASTUS.

NP. NEFASTUS PRIMO, ſive NEFAS PRÆTORI, ex Aldo, & bene nempe, *Nefas Prætori dicere tria verba*, de quibus ſuperius.

C. COMITIALIS.

F. FASTUS.

EN. INTERCISUS. legebatur namque E. antiquitus pro I. idemque fuit, ac dicere ENDOTERCISUS pro INTERCISO. Vide Goltzium in *Theſauro rerum antiquarum*.

EID. IDIBUS. juxta lectionem antiquam EI. pro I. ferentem, ſicut & *Endo* pro *In*, ut optime notant antiquitatis deguſtatores; hinc Cicero libro 2. *de Legibus*, *Quos endo cælum merita receperunt*, pro *in cælum*. Et Varro libro 3. *de Re Ruſt.ca*, *Endo ſuam domum*, pro *In ſuam domum*.

Reſtant poſtremo duæ aliæ litteræ PR, quæ die ſexta Julii, decima quarta ejuſdem, & ſi per ordinem in Kalendario hoc aliiſque leguntur, quarum ſenſus eſt PR. *Pridie*. Hoc præmiſſo, Kalendarii cetera Commentariis jam aggrediamur, ſitque ordo, qualis quolibet in Menſe ordo ipſe deducit.

JULIUS.

De *Ara* hac *Pacis* nullus adhuc, quem legerim, agit. Non *Tacitus*, non *Suetonius*, non *Panvinus*, non *Bellengerius* *, non *Dempſterus*, nullus tandem. Felicioribus nihilominus in hujus *Aræ* adinventione veritatem cum adinvenerint, ſiſto. Certum eſt Kalendaria omnia de hac *Ara Pacis* ſilere. Unus Roſinus, lib. 2. cap. 18. *Antiquitatum Romanarum*, aperte ſcribit, quod *fuit & Ara Pacis Romæ*. Sed quo in loco, ſilet. Veritatem inveſtigaturi, pro viribus, figamus ligonem.

Aras ſolitos fuiſſe Antiquos pro qualibet ſeu fortuna, ſeu Principis ſalute, vel reditu, vel Reipublicæ adepto bono, vel exercitus expeditione excitare, ſat clarum eſt Priſcorum hiſtorias legentibus: unde hic ſcita repetere non opus. Pætonione, lecturi Aræ unius Inſcriptionem, ſiſtamus greſſum. En:

PRÆPOSITO. JOVI. S. TRIB. COH. X.
PRÆT. CVLTOR. NVMINIS. IPSIVS
PROFICISCENS. AD. OPPRIMENDAM
FACTIONEM. GALLICANAM. IVSSU
PRINCIPIS. SVI. ARAM. ISTAM
POSVIT.

Alteramque in Bavaria, referente Wolfgango Lazio *Commentariorum Reip. Romanæ* lib. 6. cap. 1.

NVNC. R. ET MINERV. SAC. CENO
COH. III. BRIT. ARAM. ET. FL. FELIX
PRÆF. EX. VOTO. POSVIT. L. M. DEDICA
VIT. KALEND. DEC. GENTIANO. ET
BASSO. COSS.

Hoc eſt, *Nunc Romæ & Minervæ Cenſor*, (puto enim mendum CENO, poſito O pro S) *Cohortis* III. *Britannicæ*, *Aram*, *& Flavius Felix Præfectus ex voto poſuit loco monumenti dedicavit*.

1 FER. EX. S. C. QUOD. ARA. PACIS. AUG. IN. CAMP. MAR. CONSTITU. FAX. SI. NERONE. ET. VARO. COS.
Hujus notulæ lectio talis eſt, Feriæ ex Senatu Conſulto, quod Ara Pacis Auguſtæ in Campo Martio conſtituta fax ſit, Nerone & Varo Conſulibus.

* Rep. *Bulengerus*,

Kalendis Decembris, Gentiano & Basso Consulibus. Longiora de *Ararum* excitatione qui cupit, Rosinum adeat lib. 1. *de Rom. Antiq.* Panvinum, Alex. Neap. aliosque. Hic importuna narratio. *Aræ* nomen ab *ardendo*, quod in ea victimæ incensæ ardeant. Verba dedicationis *Ararum* recitantur a Georgio Fabritio lib. 1. *Antiquit.* hoc modo: *Juppiter. optime. maxime. quandoque. hodie. tibi. hanc. Aram. dabo. dedicabo. quæ. solis. legibus. ollisque. Regionibus. dabo. dedicabo. quas. hic. hodie. palam. dixero. uti. infimum. solum. hujus. Aræ. est. Si. quis. hic. hostia. sacrum. faxit. quod. in. augmentum. ne. protollat. Idcirco. tamen. probe. factum. esto. Cæteræ. leges. hujus. Aræ. eædem. sunto. quæ Aræ. Dianæ. sunto. in. Monte. Aventino. dedicatæ. Hisce. legibus. Hisce. regionibus. sicuti. dixi. Hanc. tibi. Aram. Juppiter. optime. maxime. dico. dedicoque. uti. sis. volens. propitius. mihi. Collegisque. meis. Decurionibus. Colonis. Incolis. Coloniæ. Martiæ. Juliæ. Saloniæ. conjugibusque. liberisque. nostris*. Hoc sit ad Curiosorum edulium. Nunc ad *Aram* nostram *in Campo Martio excitatam*.

Quod hic demiror, est; *in Campo Martio Aram Pacis* exstructam, ubi bellica exercitia agebantur, dicente Dionysio lib. 5. *Hist. Roman.* Is nempe Campus Martius, *jam ante Marti sacer erat, pratum equis, & juventuti in armis exercendæ accommodatum*. An-ne ut manifestum faceret Roma, se æque ad certamina pacemque paratam? Non * hic, quoniam messis deficit, conjecturæ serviamus: in rebus enim antiquis aliquando per densam caliginem, *Conjecturarum* face est utendum.

In Campo Martio, pro se suisque tumulandis, ab Augusto Mausoleum fuisse constructum, non rudera tantum, verum & pars grandis in *Fioravantum Domo* pro testimonio sese peregrinorum exhibet oculis. Ego inter alios lustravi; humanique fastus illachrymatus sum funera; quod dum æterna cineribus nostris receptacula procuramus, in opere tempus virtutemque laxemus. Sepulchrum Augusti a Strabone, de sepulchris in *Martio Campo* excitatis, ita describitur: „ Quorum omnium „ præclarissimum est Mausoleum, agger ad amnem „ supra sublimem albi lapidis fornicem congestus, „ & ad verticem usque semper virentibus arbori- „ bus coopertus. In fastigio Statua Augusti Cæsa- „ ris; sub aggere loculi ejus, & cognatorum, ac „ familiarium. A tergo Lucus magnus ambula- „ tiones habens admirabiles. „ Inter cætera, quæ Augusti munificentia ad suum Mausoleum in Martio Campo insignius ornandum erexit, obeliscus enumeratur his verbis a Plinio *lib.* 9. *cap.* 10. „ Ei „ qui est in Campo Martio Divus Augustus addi- „ dit mirabilem usum ad deprehendendas Solis „ umbras, dierumque ac noctium magnitudines „ strato lapide ad obelisci magnitudinem, cui par „ fieret umbra Romæ confecto die sexta hora, pau- „ latimque per regulas (quæ sunt ex ære inclusæ) „ singulis diebus decresceret, ac rursus augesce- „ ret, digna cognitu res & ingenio fæcundo. Man- „ lius Mathematicus auratam pilam addidit, cujus „ vertice umbra colligeretur in semetipsam. Pro basi autem tanti obelisci, Marliano adserente, hæc legebatur Inscriptio.

CAESAR. DIVI. F. AVGVSTVS
PONTIFEX. MAXIMVS. IMP
XII. COS. XI. TRIB. POT
XIV. AEGYPTO. IN. POTESTATEM
POPVLI
ROMANI REDACT
SOLI. DONVM. DEDIT

* Videtur leg. *Not.*

Si ego Augustus, post devictum Antonium, totumque Orbem in pace pacatum, victoriarum suarum Soli monumenta in Campo Martio sacravit; an-ne absonum ab vero videbitur, & ibidem PACIS ab illo Orbi reductæ, quod Senatus *Aram* neglexerit excitare, de qua nostrum *Amiterninum Kalendarium*? Neque hæc prima *Pacis* monumenta in Campo Martio fuere. Scribit enim T. Livius *lib.* 10. *decadis* 4. *Idem*, nempe M. Æmilius Lepidus Censor, *dedicavit ædem Larium Permarinum in Campo. Voverat enim annis* XL. *ante L. Æmilius Regillus navali prælio adversus Præfectos Regis Antiochi; supra valvas Templi tabula cum titulo hoc fixa est: Duello magno Regibus dirimendo caput subigendis, patrandæ Pacis hæc, pugna exeunti, L. Æmilius*. Aperte loquor; *Ara Pacis* in *Campo Martio* excitata, post Victoriam Antonianam, Parthosque pacatos, locum habuit.

Meæ opinioni ridet illud (AUGUSTÆ) in *Kalendario* notatum: Aulum Gellium audiamus *lib.* 14. *cap.* 7. *In Curia Hostilia, & in Pompeja, & in Julia cum profana ea loca fuissent, Templa esse per Augustum constituta; inde derivatum, ut Templa Sancta, Augustaque, id est, Augurio consecrata dicerentur*. Ovidiumque lib. 4. *Fastorum*:

Sancta vocant Augusta Patres, Augusta vocantur
Templa, Sacerdotum rite dicata manu.

Si ego ab Augusto, *Augusta Templa*, ac quælibet res augurio dicatæ, mehercle *Ara Pacis* in *Campo Martio* ex Senatusconsulto excitata est, posteaquam Augustus, antea *Octavianus*, tali cognomine est insignitus. Hoc autem accidit post devictum Antonium, Ægyptumque in Provinciam redactam. Plaudenti itaque in *Augusti Nomen* universo Orbi, suos ipse Senatus Consultus adjunxit, & plausus: scilicet *Aram Pacis*, sub *Augustæ* nomine consecrans: quod non fecisset antea, (bellis undique fervescentibus) nec Octaviano *Augusto* nomini nondum adscripto.

Patet insuper ex tempore, quo *Kalendarium Amiterninum* excisum est; siquidem inter *Augusti Tiberiique* tempora id actum, ut cognoscere est ex ipsiusmet *Kalendarii* fastis nefastisque diebus.

Neque inusitata *Ararum* excitatio in *Augusti* nomine, consultante Senatu. Ipsemet Augustus, dum adhuc ageret inter vivos, admisit; Virg. *Ecloga* 1.

Namque erit ille mihi semper Deus: illius Aram
Sæpe tener nostris ab ovilibus imbuet agnus.

Ad hoc Servius: *Semper, id est, post mortem, & dum vivit. Alii Imperatores post mortem in numerum referuntur Deorum, Augustus Templa vivus emeruit*. Immo & voluit, & scribente Tac. lib. 1. *Annal. Nihil Deorum honoribus relictum, cum se templis & effigie Numinum per Flamines & Sacerdotes colli vellet*. Hinc Prudentius lib. 1. *contra Symmachum*:

——— *Flamine, & Aris*
Augustum coluit, vitulo placavit & agno.
Testantur tituli, produnt Consulta Senatus,
Cæsareum, Jovis ad speciem, statuentia templum.

Et Horatius lib. 3. *Carmin.* od. 5.

Cælo tonantem credidimus Jovem
Regnare, præsens divus habebitur
AUGUSTUS, *adjectis Britannis*
Imperio, gravibusque Persis.

Unde postea derivatus mos cæteris Cæsaribus, ut & vivi Dii dicerentur. Hinc Seneca lib. *de Tranquillitate Animi* cap. 4. *de Caligula* loquens: *Nec jam procul erat tumultu, in quo Cæsari Deo nostro fiebat quotidianum Sacrum*. Restet igitur conclusioni; *Aram* PACIS AUGUSTÆ, ob *Augusti Victorias*, a quibus reddita Pax Orbi Romano, erectam fuisse ex S. C. Quapropter, aliorum fœdissimas sequutus adulationes idem, qui supra, Horatius *l. b. 2. epist.* 1. cecinit:

Præsenti tibi maturos largimur honores
Jurandasque tuum per nomen ponimus ARAS.

Super has historicas conjecturas conveniunt, ut visum est, tempora; finita bella ab Augusto; pax Orbi reddita; mosque dicandarum eidem Ararum, quarum unam Narbonensem hic adfero Lectorum curiositati:

T. STATILIO. TAVRO.
L. CASSIO. LONGINO
COSS. X. KAL. OCTOBR.

NUMINI. AUGUSTI. VOTUM SUSCEPTUM.

A. PLEBE. NARBONENSIVM. IN. PERPETVVM. QVOD. BONVM. FAVSTVM. FELIXQVE. SIT. IMP. CAESARI. DIVI. F. AVGVSTO P.P. PONTIFICI. MAXIMO. TRIB. POTESTATE. XXXIV. CONIVGI. LIBERIS. GENTIQVE EJVS. SENATVI. POPVLOQVE. ROMANO. ET. COLONIS. INCOLISQVE. C. I. P. N. M. QVI. SE. NVMINI EJVS. IN. PERPETVVM COLENDO OBLIGAVERVNT. PLEBES. NARBON. ARAM. NARBONE. IN. FORO. POSVIT. AD. QVAM. QVOTANNIS. VIII.CAL. OCTOB. QVA. DIE. EVM. SECVLI. FELICITAS. ORBI. TERRARVM. RECTOREM. EDIDIT. TRES. EQVITES. ROMANI. A. PLEBE. ET. TRES. LIBERTINI. HOSTIAS. SINGVLAS. IMMOLENT. ET COLONIS. ET. INCOLIS. AD. SVPPLICANDVM. NVMINI. EJVS. THVS. ET. VINVM. DE. SVO. EA. DIE. PRÆSTENT. ET. VIII. KAL. OCTOBR. THVS. VINVM. COLONIS. ET. INCOLIS. ITEM. PRÆSTENT. kAL. QVIQVE. JANVAR. THVS. ET. VINVM. COLONIS. ET. INCOLIS. PRÆSTENT. VII. IDVS. JANVAR. QVA. DIE. PRIMVM. IMPERIVM. ORBIS. TERRARVM. AVSPICATVS. EST. THVRE. VINO. SVPPLICENT. ET. HOSTIAS SINGVL. IMMOLENT. ET. COLONIS. INCOLISQVE. THVS. VINVM. EA. DIE. PRÆSTENT.

ET. PRIDIE. KAL. IVNIAS. QVOD. EA. DIE. T. STATILIO. TAVRO. M. ÆMILIO. LEPIDO. COSS. IVDICIA. PLEBIS. DECVRIONIBVS. CONIVNXIT. HOSTIAS. SINGVLAS. IMMOLENT. ET. THVS. ET. VINVM. AD. SVPPLICANDVM. NVMINI. EJVS. COLONIS. ET. INCOLIS. PRÆSTENT.

EXQVE. IIS. TRIBVS. EQVITIBVS. ROMA. LIBERTINIS. VNVS...........

Cæterum, quoad *Pacis Aras*, mos itidem inolevit, & Principum Domus PACI *Aras* exstruere. Indicat hæc Romæ Farnesiana Inscriptio:

PACI. AETERNAE
DOMVS
IMP. VESPASIANI
CAESARIS. AVG.
LIBERORVMQ. EIVS
SACRVM
TRIB. SVC. IVNIOR

Immo & ipsiusmet Augusti altera PACI Inscriptio; & quis scit an illius *Aræ*, de qua nostrum Amiterninum Kalendarium? Ego dicerem quod sic. Romæ visitur in adscensu Capitolino quadam in Domo. Legatur: recitat illam Aldus Manutius in sua *Orthographia* pag. 586.

PACI. AVGVSTI
SACRVM
L. CAECILIVS. TAVRIFERVS.
TARQVINES
C. PORTVMIVS. PHOEBVS. II.
L. SILIVS CARPVS
L. STATIVS. PATROCLVS. II.
D. NOVIVS. PRISCVS
P. SVILLIVS. CELER
TI. CLAVDIVS. HERMETIS. L. HELIVS
P. AGRASIVS. P. F. MARCELLVS
CVRATORES. TRIB. SVC. IVNIOR. S. P. DD.
PERMISSV. MARECINI. CLEMENTIS

Ex alio latere:

PONEND. CVRAVIT
L. FAENIVS. EVANTHES. IVNIOR

Interim qui majora his habet, proferat. Hæc ego pro viribus.

NP. 1 De Poplifugio hæc Varro l. 5. *de Lingua Latina*: „ Poplifugium videtur nominatum, quod eo die repente tumultu fugerit Populus. Non multo enim post hic dies, quam decessus Gallorum ex Urbe, & qui tum sub Urbe Populi, ut Ficulneates, ac Fidenates, & finitimi alii contra nos conjurarunt. Rem clarius, sacrificiumque in *Poplifugio* solitum Macrobius enarrat lib. 3. cap. 2. *Saturnaliorum*, occasione explicandi Verbum *Vitulari*: „ Hyllus, *inquit*, libro, quem de Dis composuit, ait Vitulam vocari Deam, quæ lætitiæ præest. Piso ait Vitulam victoriam nominari: cujus rei hoc argumentum profert; quod postride Nonas Julias, re bene gesta, cum pridie Populus a Tuscis in fugam versus sit, unde & Populifugia vocantur, post Victoriam certis sacrificiis fiat Vitulatio. Qui his majora desiderat, consulat Plutarchum in *Romulo*, ubi de *fuga Populi* aliquid aliud.

2 Apud multos hujus Mensis prima die Jovi agebatur, ac Junoni. *Amiterninis* tamen *Jovi* tantum sub 4. mensis, Festus. Rationem exposcas a ritu cujuslibet civitatis: sicuti nostris in Kalendariis de uno Sancto una in civitate, de quo in altera nec commemoratio. Clariorem explanationem qui habet adferat. Exspecto, ut discam. Sumus in antiquis. Caligant oculi.

3 Macrobius lib. 1. *Saturnal.* cap. 12. hæc habet: „ Sequitur Julius: qui cum secundum Romuli ordinationem, Martio omne * tenente principium, Quintilis a numero vocaretur. Nihilominus ta-

1 Biii. POPLIF. id est, Poplifugium. 2 GPR. N. FERIÆ. IOVI. LVDI AD OLL. IN COMIT. 3 A iv. NP. LVDI. FER. QVOD EO. DIE. C. CÆS. EST. NATVS.

* Leg. *anni*.

„ men etiam post præpositos a Numa Januarium „ ac Februarium, retinuit nomen; cum non vi- „ deretur jam quintus esse, sed septimus. Sed po- „ stea in honorem Julii Cæsaris Dictatoris, legem „ ferente M. Antonio M. filio Cos. Julius appella- „ tus est: quod hoc mense ad IV. Idus Quintiles „ Julius procreatus sit. „ Ob hanc igitur causam hic FERIÆ.

1 De Ludis Circensibus nimium hic esset agere: consule Bellengerium *, Panvinum, aliosque. Teximus Commentaria, non docemus ad antiqua. Hoc unum sciendum, quod ex Velabro per Forum ad Circum Pompæ ducebantur Circenses: Ovid. lib. 6. *Fast.*

Qua Velabra solent in Circum ducere pompas,
Nil, præter salices, crassaque canna fuit.

2 In aliis Kalendariis sub Idibus hujus mensis MERK. ponuntur; hic vero sub hac die. Actum hoc ritu Amiternino. Notæ illæ a variis varie leguntur, *Merkatalia*, *Merkurialia*, *Merkedonia*, & *Merkedina*. Joseph Scaliger *de Emend. temporum* lib. 2. tit. *de veteri anno Romanorum* pag. 177. „ Scribitur autem antiquitus Merkedonius, & „ Merkedinus per K. Neque mensem tantum Mer- „ kedonium, aut Merkedinum, sed & dies Mer- „ kedinos fuisse constat ex Festo. Ii dies in veteri „ Kalendario Romano signati sunt MERK. ut „ prid. Eid. Julii, & aliquot sequentibus diebus: „ item XII. Kalend. Octob. & sequentibus diebus: „ denique XIIII. Kalend. Decemb. & sequenti bi- „ duo. Dicti a DEA MERKEDONA, quæ præ- „ erat mercedibus & pensionibus solvendis: ut ap- „ paret in mense Julio, in quo inquilini † pen- „ debant & migrabant ex ædibus in alias. Simili- „ ter in Teutonismo Zinstag, dies Mercedonius, „ dies census. In veteribus Glossis: Mercedonius, „ qui solvit mercedem. „ Scribit Rosinus lib. 4. *Rom. Antiq.* cap. XI. quod durabant hi sive Merkatus, sive Merkurialia usque ad XIV. Kal. Sept. Apud Romanos credo. Secus in *nostro Amiternino Kalendario*, ut videre est. Quod autem spectat ad *Dies Allienses*. Dies ii, *Atri Romæ*. Dicti *Allienses*, quod in illa Tribuni Militum Legiones ad Alliam fluvium educentes, a Gallis victi sunt, Urbemque amiserunt. Vide Livium *lib.* 5. Macrob. lib. 1. *Saturnal.* cap. 6. De hac die scripsit Cic. *ad Atticum* lib. 19. epist. 4. Diodorus Siculus *lib.* 14. qui tamen falso hanc pugnam *Alliensem* trans Tiberim factam refert in Etrusco solo, cum ex Livio ‡. De *Alia* hæc Virgilius *Æneid.* 7.

Quosque secans infaustum interluit Allia nomen.

Super hoc Servius: *Allia fluvius haud longe ab Urbe est: juxta quem Galli, Brenno Duce, decimo quinto Cal. Augustarum die deleto exercitu, post triduum deleverunt etiam Urbem excepto Capitolio.* An scribendus duplici LL. sequitur idem: *Sane Allia additum est L. propter metrum.* Hic fluvius modo dicitur *Rio di Mosso*; ita Cluverius lib. 2. cap. 9. *Italiæ Antiq.*

3 Nempe, *Lucaria*. Nectitur hæc notula, hicque dies cum superiori *Alliensi*: nam, ut inquit Sextus Pompejus, *in luco colebant Romani*, (diem hunc) *qui permagnus inter viam Salariam & Tiberim fuit; pro eo, quod victi a Gallis, fugientes e prælio, ibi se occultaverunt.* Huic tamen lectioni contrarius est Varro lib. 5. *de Lingua Latina*, adferens, *Lucaria*, a luce dicta: scilicet *quod propter lucem* (libertatis gloriæque amissam) is cultus institutus. A *Lucaribus* autem *Lucar*; pretium nempe, ut ait Festus, *quod ex lucis captatur.*

1 B. III. C. LUDI. IN. Circo: 2 E. XVII. C. MERK. DIES ALLIENSIS. 3 H. XIV. Lucar. NP.

* Rescr. *Bulengerum.*
† Rep. τὸ ἐνοίκιον quod omissum.
‡ Hic videtur aliquid deesse.

1 Comitialis hic dies, Ludisque insignis ob victoriam *Cæsaris*. Sed cujusnam *Cæsaris*? *Augusti*, an *Julii*? Videtur potius, quod *Augusti*: nam si ob victoriam Julii id actum est, in Kalendario scriberetur ob *Victoriam Divi Julii Cæsaris*; non autem ob *Victoriam Cæsaris Divi Julii*: nunquam enim hoc invenies. Quum enim de *Julio* agebatur, antea *Julius*, inde *Cæsar* scriptum legimus: hoc est, post *gentilitium nomen Juliorum*, *cognomen Cæsaris adpositum*. Legenda ergo Notula Kalendarii sic: Ob *Victoriam Cæsaris*, scilicet, *Augusti*, *Filii Divi Julii Cæsaris*. Hæc germana lectio. Adde quod de *victoria* C. Cæsaris agebatur memoria sub XI. Kalend. Maii, dicente Dione lib. *Romanarum Historiarum*, quod, *C. Julio Cæsare ex bello Hispaniensi Romam revertenti decretum inter alios honores a Senatu etiam hunc esse, ut Parilibus Diis immortalibus sacra fierent non ob eam causam, quod is dies Natalis Urbis esset; sed quod nuncius de victoria Cæsaris pridie ejus diei sub vesperam allatus esset.* Igitur, *Ob Victoriam Cæsaris*, qui postea fuit Augustus, *Divi Julii filii de M. Antonio hi Ludi instituti.*

2 De *Lucaribus* sat dictum: durabant etenim adhuc. Vide Alex. Neapolitanum in *Diebus Genialibus*. Sat in Julio. Majora his non dat nostrum *Amiterninum Kalendarium*.

AUGUSTUS.

3 A Quo periculo? sane sedata oppressaque seditione ab Lepido Messanæ excitata, post devictum Sex. Pomp. Magni Pomp. F. ob quam, nisi sollicite fuisset oppressa, magnum periculum Reipublicæ parabatur. Lege luculentam hujus rei enarrationem apud Appianum Alex. lib. 5. *de Bello Civili*, & Macrobium lib. 1. cap. 13. *Saturnal.* hæc scribentem: „ Sed cum sæpe eveniret „ ut nundinæ modo in anni principem diem, mo- „ do in Nonas caderent, (utrumque autem per- „ niciosum Reipubl. putabatur) remedium quo „ hoc averteretur excogitatum est, quod aperie- „ mus; si prius ostenderimus cur nundinæ, vel „ primis Kalendis, vel Nonis cavebantur; nam „ quotiens incipiente anno dies cœpit, qui addi- „ tus est nundinis, omnis ille annus infaustis ca- „ sibus luctuosus fuit; maximeque Lepidiano tu- „ multu opinio ista firmata est.

3 Lege *Quirinali*. Templum hoc, sive Ædes, asserentibus Romanarum Antiquitatum Indagatoribus, ubi nunc Pontificale Palatium; nam Rufo & Victore scribentibus, *Summum collem occupabat Salutis Ædes*. Erat & ibi Civitatis Porta, *Salutis* dicta, ab *Æde Salutis*, ut ait Festus, *quod ei proxima fuit*. De hujus Templi fundatione Livius in 10. *Ædem Salutis, quam Consul voverat*, nempe Junius Bubulus, *Censor locaverat, Dictator dedicavit*. Picturis illustratum hoc Templum ab Fabio Pictore fuisse, scibit Plinius *lib.* 35. *c.* 4. *Ipse Ædem*

1 A. XIII. C. Ludi Victor. Cæsar. Divi Jul. Comit.
2 B. XII. Lucar. NP. 3 E. K. AVG. NP. Feriæ EX. S. C. QVED IMP. CÆSAR. MR. I. F. REMPVBLICAM TRISTISSIMO PERICVLO LIBERAT.
4 A. NON. F. Saluti in Colle.

Salutis pinxit anno Urbis conditæ CCCCL. quæ pictura duravit ad nostram memoriam *Æde Claudii Principatu exstructa*. Ait Livius *lib.* 8. *decis.* 3. quod *Ædes Cereris*, *Salutis*, *Quirini de cælo tactæ*, De Feriis, quibus Dea *Salus* colebatur, consule Macrobium lib. 5. *Satur.* cap. 15.

Dicebantur antiquitus *Dii indigetes*, secundum Lucretium, quod nullius rei indigerent,

Nil indiga curæ.

Verum hoc nimis latum; nam nullus ex Diis indiget. Hesiodus autem ait Indigetes esse ex hominibus Dii facti. Hæc apud Macrobium lib. 1. cap. 9 *de Somnio Scipionis*:

Indigetes Divi fato summi Jovis hi sunt:
Quondam homines, modo cum Superis humana tenentes,
Largi ac munifici, jus Regum nunc quoque nacti.

Verum, quod mihi magis ridet, est Festi locus *lib.* 9. *Indigetes, quorum vulgari nomen non licet.* Ex his ergo *Sol*, cui *Indigetis* cognomen.

Ast cur nomen vulgari vetitum? Varii varia: Plutarchum audiamus; hæc ille in *Problematib.s* 61. Problemate: „ Cur Deum illum, cujus in tutela Urbem esse dicunt, sive masculus is est, seu fœmina, & quærere, & nominare nefas esset? „ Hoc enim ita esse, religione confirmant, Valerium Soranum male periisse, dicentes, quod nominis nomen efferre ausus est. An quod Latinorum quidam monumentis tradiderunt, evocationes quasdam, ac Deorum veneficia esse putaverunt: quibus quoniam ipsi hostium Deos evocare & ad se traducere consuevissent, ne idem ipsi paterentur, magnopere verebantur? Quemadmodum igitur Tyrii vincula statuis injiciunt, alii vero sponsores petere dicuntur, si quem ad lavacrum aut purgationem aliquam deducunt, sic Romani, quod arcanum & incognitum esset, firmissimam ac tutissimam Dei custodiam esse crediderunt. " Hæc Plutarchus ad cognomen *indigetis*. Templum hoc Solis ubi fuerit, varia inter Antiquarios disceptatio. Ex Quintiliano aliquid certi quæratur: ait *lib.* 1. *cap.* 5. *Ut in pulvinari Solis, qui colitur juxta Ædem Quirini, vesperum, quod vesperagionem dicimus.* Quid autem *pulvinar*? videbimus infra.

Quod autem attinet ad *Ferias ob Cæsaris Victoriam Pharsalicam*; hoc non de C. Julio Cæsare, sed de Octaviano, postea Augusto, sentiendum. Dicitur C. Cæsar C. filius, ob adoptionem, ob quam ab *Octavia Gente* ad Juliam transitum fecit. Super hoc videatur meum Opusculum typis editum Faventiæ sub Anno 1672. inscriptumque *Galeria Cesarea aperta a gli occhi eruditi*: ibi enim multa super hoc. *Victoria* autem Pharsalica acta reportataque contra Sex. Pompeium. Vide Appianum Alexandrinum lib. 3. *Belli Civilis*, Plutarchum in *Augusti Vita*, Lucanumque *de Bello Pharsalico*, quem semel ac iterum legisse non sat ob leporem.

1 Nempe *Aræ* sitæ in Vico Jugario, qui ad pedes Capitolini excurrebat inter Portam Carmentalem, Forumque, ut Marlianus observat. Dictus fuit & *Thurarius*, his verbis scribente Varrone: *Vicus Jugarius, item & Thurarius, ubi sunt Aræ*

1 F. IV. NP. FERIÆ quod EO DIE A ... Cereri MATRI, ET OPI AVGVSTÆ EX VOTO SVSCEPTO CONSTITVTÆ SVNT CRETICO, LONG. COSS.

A *Opis & Cereris cum signo Vertumni*. Quid autem sub illo verbo *Aug*? nempe *Augustæ*: non quod imaginem aliquam repræsentaret alicujus Augustæ Principis, sed ex reverentia, ut apud Gellium legimus *lib.* 4. *cap.* 7. „ In Curia Hostilia, & in „ Pompeja, & in Julia cum profana ea loca fuissent, Templa esse per Augustum constituta: „ inde derivatum, ut Templa Sancta, Augustaque id est, augurio consecrata dicerentur. " Et Ovidius lib. 4. *Fastorum*:

B *Sancta vocant Augusta Patres, Augusta vocantur*
Templa, Sacerdotum rite dicanda manu.

Idem ergo *Augustum*, quod & *Magnificum*: quapropter Virgilius *lib.* 8. *Æneid.*

—— —— *Augusta ad mœnia Regis*
Ire jubet.

C Et Corippus Africanus *lib.* 3. n. 11.

—— *August. limina tecti.*

Sacra *Cereris* ante Cannensem cladem Romæ agebantur. Hinc adferente Livio *lib.* 3. *dec.* 2. „ Quum „ ob cladem Cannensem Roma ita esset consternata, ut Sacra Cereris intermitterentur; ultra triginta dies luctus est vetitus, & sic minutus. Inter cetera autem, quæ litabant *Opi*, cui frater & conjux Saturnus, scribit Fulgentius lib 1. *Mythologicor.* cap. 3. hoc præ aliis erat: „ Ut hi, qui

D „ ope indigerent, ad Asylum Cereris panem darent, quibus nunquam templum claudebatur. Vide Alex. Neap. lib. 6. cap. 8. *Genial. Dierum* cum Tiraquello: *Cereri autem lacte, vino, & melle sine victima sæpe litatum.* Consule eundem *lib.* 2. *c.* 22. Sed quomodo *vino*? si hoc rigide vetitum. Audiamus eundem ab Alexandro Alexandrum: *Vinum in sacris Cereris adhibere nefas est*, lib. 3. cap. 13. Verum cape sententiam a Tiraquello ibidem: *Aliud est sacrificium, aliud nuptias Cereri celebrare, in quibus revera vinum adhibere nefas.* De *voto suscepto*, hoc est, facto, consule Cuspinianum *ad*

E *Consulatum Longini & Cretici.*

2 Dicitur *Invictus*, quia de omnibus triumphavit, non tamen de seipso. Vide Opusculum nostrum inscriptum *Dissertationes Variarum* ad verbum ONPHALON: ibi multa Eruditorum super hoc curiositati. De *Ara ad Circum Maximum*, late omnes Antiquarii; ipsos adeat Curiosus, Virgilium præcipue *Æneid.* 8. Hinc Ovidius lib. 6. *Fastorum*:

Altera pars Circi custode sub Hercule tuta est.

Et Victor: *Ædes Herculis Magno Custodi Circi Fla-*

F *minii*. De Hercule invicto Variæ Inscriptiones. In Basilica Lateranensi:

HERCVLI.	INVICTO
N. IVNIVS.	CAESONIVS
NICOMACHVS.	ANICIVS
FAVSTVS.	PAVLLINVS

2 HPR. C HERCULI INVICTO AD CIRCVM MAXIM.

1 In

1 In Hortisque Julii Galli:

HERCVLI. SANCTISS
INVICTO. SACER
P. APVLEIVS. P. F. VOL
PATERNVS. MIL. COH. V. VIGIL
D. D.
DEDIC. V. ID. AVG.
SEX. POMPEIO. ET
SEX. APVLEIO COS

2 Post celeberrimum ab se constructum Theatrum, Pompejus, inquit Tertullianus lib. *de Spectaculis*, „ veritus quandoque memoriæ suæ „ censoriam animadversionem, Veneris Ædem „ superposuit, & ad dedicationem edicto Po- „ pulum vocans, non Theatrum, sed Veneris „ Templum nuncupavit, cui subjecimus, in- „ quit, gradus spectaculorum. Dicta fuit *Venus Victrix*, ob Victoriæ Templum, quod ibidem sibi conjunctum: quapropter Gellius *l.* 10. *cap.* 1. „ Cum Pompejus ædem Victoriæ de- „ dicaturus foret, cujus gradus vice Theatri „ essent.

3 Hoc Templum a Vitruvio lib. 3. cap. 1. *Archit.* statuitur, „ ad Mariana Honoris & Vir- „ tutis sine postico a Mutio facta.

4 Ad Circum Marmoreum, nempe ad Theatrum Pompeii fuisse Templum *Felicitatis* sat loquitur hic *Kalendarium*. S. Augustinus tamen lib. 4. cap. 9. *de Civit. Dei*, nullum aliud Templum Romæ fuisse inquit, nisi in Exquiliis. Quid ergo dicendum? Hoc sane, *in Theatro marmoreo* Ædiculam, non Templum *Felicitati*, fuisse. Certum est, præter Exquilinum, a Dione *lib.* 44. aliud *Felicitatis* Templum statutum fuisse ubi postea Curia: „ Ut novam Curiam ædifi „ caret; nam Curia Hostilia, licet refecta fue- „ rit, denuo destructa erat sub prætextu, quod „ ibi Templum Felicitatis ædificare instituis- „ set, quod Lepidus Magister equitum absolvit. „ Sed ea re ipsa, ne in eo loco nomen Sillæ „ servaretur, & nova Curia, Julia vocaretur.

5 Macrobius *l.b.* 1. *cap.* 15. „ Iduum porro „ nomen a Thuscis, apud quos is dies ITIS „ vocatur, sumtum est. ITEM autem illi in- „ terpretabantur IOVIS FIDUCIAM, cum „ Jovem accipiamus lucis auctorem. Et paulo „ infra: Jure hic dies Jovis fiducia vocatur, cu- „ jus lux non finitur cum Solis occasu, sed „ splendorem diei & noctis continuat, illustran- „ te Luna: quod semper in plenilunio, id est, „ medio mense, fieri solet. Diem igitur, qui „ vel nocturnis caret tenebris, IOVIS FIDV- „ CIAM Thusco nomine vocaverunt; unde & „ omnes Idus, Jovis Ferias observandas sanxit „ Antiquitas. " Hac die ergo, in nostro *Kalendario Amiternino, Jovi Feriæ*: namque a Thuscis sacri ritus Romæ olim.

6 Sane: *Dianæ in Aventino* Templum antiquitatis ab Servio Tullio excitatum ibidem. Dionysius loquens de congregatione Populorum Latinorum ad exstruendum Templum, pro annuali sacrificio expiationeque publica: „ Col- „ lectis deinde oppidatim pecuniis, Dianæ „ Templum ædificavit in Arentino eminentis- „ simo Urbis tumulo, & fœderis leges con- „ scripsit civitatibus, ritusque celebrandi festi „ atque Fori constituit. Ft Martialis *lib.* 12. *epist.* 68.

A *Majæ Mercurium creastis Idus:*
Augustis redit Idibus Diana.

Hac die mulieres voti damnatæ & compotes, ab Urbe ardentes faces in Aricinum nemus, ubi & religiosissime colebatur Diana, ferebant. Hinc Ovid. in *Fastis*:

Sed potens voti frontem redimita coronis
Fœmina, lucentes portat ab Urbe faces.

Cur vero Templum Dianæ viris Romæ esset inaccessibile? Vide Plur. lib. 4. *Prob.* problem. 4. B vero apud eundem scies, cur in cæteris Dianæ Templis cervorum cornua affigerentur, in Aventino autem boum tantummodo.

4 Festus itidem in hac die *Vortumno*, vel Vertumno, ut alii. Dicebatur vero *Vertumnus*, eo quia credebatur mentes hominum & cogitationes in rebus emendis ac vendendis vertere, immutare, ac varie efficere. Itaque adagio locus, ut homines mobili ingenio & inconstantes, *Iratis Vortuminis natos dicebant*. Super hoc consule Horatium *l.* 2. *Sat.* 7 Multi *Vortumnum* Thuscorum Regem dixere, a quo illi edocti de vineis serendis, animi gratitudine postea inter Numi- C na locavere. Hinc Propertius *lib.* 4.

Quid mirare meas tot in uno corpore formas?
Accipe Vortumni signa paterna Dei.
Thusco ego, Thuscis orior, nec pœnitet inter
Prælia Volsinos deseruisse focos.
Nec mea turba juvat, nec Templo lætor eburno
Romanum satis est posse videre Forum.

Quam autem varie Festis coleretur Romæ & Amiterni, disce ex Kalendario hoc. Amiterni siquidem in mense Augusti, Romæ vero in O- D ctobri. De Romano Vortumno hæc Alex. Neap. lib. 6. cap. 8. *Gen. Dier. Vertumnalia vero dies festos Vertumno dicatos habuere Octobri mense.* Ast hic difficultas insurgit: In *Aventino* fuisse Templum, vel Aram, vel Ædem nostrum adserit *Kalendarium Amiterninum*. Quomodo igitur ex Ovidio Vortumni Templum in *Thusco Vico?* Responderem, aliud fuisse *signum Vertumni*, de quo Ovidius supra,

Accipe Vertumni signa paterna Dei;

aliud Ædes: *Signum* enim nil aliud fuit quam E quoddam insigne, quod, quum Vertumnalia facienda, ferebatur, ad hoc ut Populis dies solemnitatis innotesceret Vertumnaliorum; qui sane mos pluribus in Italiæ locis servatur: nempe cum, ut vulgo dicunt, *la Fiera* agenda est, vexillum figitur, explicaturque. Hoc autem signum fuit in Vico Thusco, nempe inter Palatium Capitolinamque Vallem ultra Forum, ut ex Dionysii textu in 5 *Historiarum suarum* libro clare monstratur: „ Senatus locum in Urbe ad „ ædificandum dedit Vallem Palatinam inter & „ Capitolinum Collem, quatuor ferme stadiis F „ protensam, qui usque ad nostram ætatem „ Thuscus Vicus Romana Lingua vocatur, qua „ transitur a Foro in Circum Maximum.. " De Castore autem in Circo Flaminio hæc Vitruvius *l b.* 4. *cap.* 7. *Itidem generibus aliis constituuntur Ædes, ut est Castoris in Circo Flaminio.*

5 Hoc est *Portumnalia*. Varro l b. 5. *de Lingua Lat. dicta a Portuno, cui eo die Ædes in Portu*

1 Sequitur Kalendariis dies sub HOR. C ut supra.
2 VENERI VICTRICI. 3 Sequitur dies HPA. HONORIS, ET VIRTVTIS. 4 Sequitur ET FELICITATI IN THEATRO MARMOREO. 5 A EID. NP. FERIÆ IO . I. 6 B. xix. F. DIANÆ VORTVMNO IN AVENTINO CASTORI POLLVCI IN CIRCO FLAMINIO.

4 Sequitur B. xix. F. VORTVMNO. 5 E. xvi. PORT. NP. PORTVNO AD PONTEM ÆMILIVM.

Tiberino facta, & *Feriæ*. Adrianus autem Tornelus * clariori voce, *Rem divinam fieri consuevisse ad Pontem Æmilium, ubi ejus ædes fuit*. Dicebantur a *Portuno Portunalia*, eo quia deus ipse Portuum. *Palemon* itidem vocabatur: Hinc Ovidius *lib.* 6. *Fast.*

Quem vos Portumnum, sua lingua Palemona dicat.
Esse precor nostris equus uterque locis.

Huic Numini, dicto itidem *Melicerta*, nautæ pia vota pro navigatione, vel suscipienda, vel exantlata, & solvebant. Quapropter Virg. lib. 1. *Georg.*

Votaque servati solvent in littore nautæ,
Glauco, & Panopeæ, & Inoo Melicertæ.

De sacrificiis autem Portuno, seu Palemoni, Statius hæc lib. 6. *Thebaidum*:

Mox circum tristes servata Palemonis aras
Nigra superstitio; quotiens animosa resumit
Leucotheæ gemitus: & amica ad littora festa
Tempestate venit; planctu conclamat uterque
Isthmos; Echioniæ responsant flebile Thebæ.

Sed quid *planctus* in sacrificiis Portumni? *Ad exprimendos scilicet clamores nautis solitos in tempestatibus*. Ego hæc. Dicant alii.

1 Hoc est *Divo Cajo Julio Cæsari*, a quo omnes Imperatores usque adhuc *Cæsares*. In Foro autem Ædes Cæsaris. Dio *lib.* 47. „ Et „ ulterius in honorem Cæsaris Templum heroi- „ cum in Foro struxerant in loco, ubi ipse „ combustus fuit. Consule Erizzii Numismata, templique hujus respicies faciem.

2 Duo hic sese tradunt examini. Et *Vinf.* & *Dies Tristissimi*. Ad illud *Vinf.* idem ac *Vinalia*. Hæc duplicis generis. *Altera in vinis* degustandis duodecimo Kalendas Martias, quo die vinum Jovi libabatur. Altera quando Flamen Dialis vindemiam auspicabatur. De his nunc solemnitas. Majora cupienti adeundus Alex. Neap, lib. 6. cap. 1. *Dierum Genial.* Veneri autem hic dies festusque. Hinc Ovid. *Gastor.* 4.

Cur igitur festum Veneris Vinalia dicant
Quæritis? & quare sit Jovis ista dies?
Nost ea Tyrrheno vota est vindem a Regi.
Juppiter e Latio palmite dona feres.
Vota valent meliora; cadit Mezentius ingens,
Atque indignanti pectore plangit humum.
Venerat Autumnus calcandis sordidus uvis,
Redduntur merito debita vina Jovi:
Dicta dies hinc est Vinalia. Juppiter illa
Vindicat, & Festis gaudet inesse suis.

Dies autem *Tristissimi* ob Varanam Cladem in Germania. Suet. in *Augusto*: „ Hac nunciata, „ excubias per Urbes indixit, ne quis tumultus „ existeret. Vovit & magnos Ludos Jovi Op- „ timo Max. si Remp. in meliorem statum ver- „ tisset: quod factum Cimbrio Marsicoque bel- „ lo erat. Adeo namque consternatum ferunt, „ ut per continuos menses, barba, capilloque „ summisso caput interdum foribus illideret, vo- „ ciferans; Quintili Vare legiones redde, diem „ que cladis quotannis mœstum habuerit ac lu- „ gubrem. " Hinc ergo in *Kalendario*, Dies Tristissimi.

1 Fxv. C. DIVO IVLIO AD FORVM.
2 G. VINF. P. DIES TRISTISSIMI.

* Refer. *Turnebus*

SEPTEMBER.

1 SUetonius in *Aug.* cap. 29. „ Tonanti Jovi „ Ædem consecravit, liberatus periculo, „ quum in expeditione Cantabrica per „ nocturnum iter lecticam ejus fulgur perstrin- „ xisset servumque prælucentem exanimasset. Ædes hæc, ait Victor, *in Clivo Capitolino*.

2 Ante omnia corrigendus Cassiodorus, Panvinus, & Cuspinianus in *Fastis*, a quibus ponitur cum Augusto Cos. *M. Messalla*; dignius enim fide *Kalendarium* hoc, quam ipsi sint digni. Vel dicendum quod *M. Messalla*, *Titius*, non *Marcus Messalla* vocaretur.

De Victoria Actiaca, quando scilicet ab Octaviano, postea Augusto, M. Antonius subactus. De hac Victoria Suetonius, Dio, omnesque de Augusto scribentes; illos igitur adeat Lector.

3 Quem in Sicilia devicit? *Lepidum*, de quo supra. Vide Appian. Alex. lib. 5. *Belli Civ.* Quid autem *Pulvinaria*? Acronius *in Horat. lib.* 1. *Carm.* 17. „ Pulvinaria dicebantur lecti Deo- „ rum, aut tabulata, in quibus stabant Numi- „ na, ut eminentiora viderentur. Solebant Ro- „ mani, vel devictis hostibus, vel quovis alio „ modo re publica bene gesta, & periculo „ propulsato, ad omnia pulvinaria Deorum „ supplicationem decernere, atque aliquot dies „ festos lætitia publica celebrandos indicere. " Sedato ergo Lepidi in Sicilia tumultu ad pulvinaria volatur.

4 De Ludis Magnis, & cur sic dicti, longa apud Antiquitatum Scriptores. Cic. *in Verrem* 2. sed nobis placet melius Festus Pomp. l. 2. *Magnos Ludos* appellat, quod in honorem Jovis Deorum Principis fiebant: *Magni* enim *Dii* non *Lares*, sed *Juppiter*, *Minerva*, *Mercurius*, qui Romæ præcipue colebantur, quapropter Servius ad illud Virg. 3. *Æneid.*

Cum sociis, natoque, Penatibus, & Magnis Diis,

„ Varo, inquit, unum dicit esse Penates & „ Magnos Deos, nam sic in Basi scribebatur „ Magnis Diis. Potest tamen hoc pro honore „ dici: nam Dii Magni sunt Juppiter, Miner- „ va, & Mercurius. Ast de hoc fusius Eruditi. Ast quid Notæ illæ in *Kalendario* C. C. M. MIL? Refertur hoc ad usum projiciendorum missilium, id est, nummorum ad Populum, post acta spectacula & ludos. Super hoc adeat Lector Bullengerium * *de Spectaculis*, Alex. Neapolitanum *de Ludis*, aliosque. Hoc supposito, illæ duplices Notæ CC. *Ducenta*. MIL. *Millia*, illud M. Missilium. Si quid clarius habent alii, quod referant, referant. Audiam, ut discam.

5 Hic agitur de Libonis contra Tiberium Cæsarem Augustum conjuratione, de qua fusius Tac. 2. *Ann.* ubi & mortem ipsius Libonis describit. Quod facit in nostra ab ipsomet Tacito

1 DK SEPTEN IOVI TONANTI IN CAPITOLIO.
2 E. IV. NP FER. EX S. C. QVOD EO DIE IMP. CÆ. DIVI F. AVGVSTVS APVD ACIVM VICIT SE ET TITIO COS. 3 F. III. NP. FER. ET SVPPLIC. SALVT. OMNIA PVLVINARIA, QVORVM EO DIE CÆS. DIVI F. VICI IN SICILIA CENSORIN. ET CALVIS. COSS. hoc est CENSORINO ET CALVISIO.
4 GPR. C LVDI ROMANI MAGNI C. C. M. MIL.
5 H EID. NP. FER. EX. S. C. E. D. NEFARIA CONSILIA, QVÆ DE SALVTE TI. CÆS. LIBERORVMQVE EIVS, ET ALIORVM PRINCIPVM CIVITATIS, DEQ. PR........

* Leg. *Bulengerum*.

desumamus: „ Accusatio tamen apud PP. ad-
„ severatione eadem peracta, juravitque Ti.pe-
„ titurum se vitam, quamvis nocenti, nisi vo-
„ luntariam mortem properavisset. Bona inter
„ accusatores dividuntur, & Præturæ extra or-
„ dinem datæ iis, qui Senatorii Ordinis erant,
„ Tunc Cotta Messalinus, ne imago Libonis
„ exsequias posterum comitaretur censuit. Gn.
„ Lentulus ne quis Scribonius cognomen tunc
„ Drusi adsumeret. Supplicationum Dies Pom-
„ peii Flacci sententia constituti, ut dona Jovi,
„ Marti, Concordiæ, utque Iduum Septem-
„ brium dies, quo se Libo interfecerat, dies
„ festus haberetur. „ Ob hoc ergo nostro in *Kalendario* sub Idibus septem; ponitur quod in margine. Ad hoc periculum evasum a Tiberio non dubito quin Inscriptiones multæ respiciant. Hæc una prima Interamnæ ad Cathedralem Ecclesiam:

SALVTI PERPETVAE AVGVSTAE
LIBERTATIQVE PVBLICAE
POPVLI ROMANI

GENIO MVNICIPI ANNO POST INTERAMNAM CONDITAM DCCIIII. AD CN. DOMITIVM AHENOBARBVM IIIIII. COS.

PROVIDENTIAE. TI. CAESARIS. AVGVSTI. NATI. AD. AETERNITATEM. ROMANI. NOMINIS. SVBLATO. HOSTE. PERNICIOSISSIMO. P.R. FAVSTVS. TITIVS. LIBERALIS. VI. VIR. AVG. ITER.
P. S. F. C.

1 His Ludis additum nomen a Circe: quod illos patri Soli dicaverit; agebanturque in gyrum, ob Solis rotunditatem, unde & ob *Inventricis* nomen, & ob ipsum modum, quo agebantur, *Ludi Circenses* dicti. Super hoc vide Hysidorum * Hispalensem lib.18. *Etymol.* cap. 28. Cassiod. *l.3. epist.* 61. Bulenger. *de Ludis* &c.

2 Ante omnia corrigendus hic textus, ubi habentur Consules sex AD male siquidem ac mendose positus, non enim *Sex.* AD. sed Sex. Apulejus scribendum. Vide Fastos Capitolinos.

De honoribus cœlestibus Augusto statutis, sat Suetonius, Dio, aliique, præcipue Lipsius in Tac. consulat illos Lector, ac Numismata Imperatorum.

OCTOBER.

3 Sane in Capitolio *Fidei* AEDES; namque post Jovem Tonantem in Capitolio *Fidei Ædes*. De hac Cic. 3. *Offic. Fidem in Capitolio vicinam Jovi Opt. Max. in Catonis oratione est*. Et Plin. *lib.*35. *Spectata est in Æde Fidei in Capitolio imago Senis cum lyra puerum docentis*, &c.

4 Rosinus *lib.* 5. *cap.* 14. hæc habet: „ Utque in sacris Cereris ante noctem epuletur
„ nemo: atque a vino inprimis & Venere absti-
„ neant: utque quinto quoque anno ex Sibylli-
„ nis Carminibus prodigiorum causa, jejunium
„ fiat, inter quæ præcipuum fuit, ut in sacris
„ initiatos calida abluerent primum, quod casti-
„ tati prodesse ducerent. „ Hoc autem *Jejunium* institutum fuit ad colendam memoriam Cereris, quæ, fingentibus Poetis, jejunia quæsivit usque ad mediam noctem Proserpinam filiam. Veritatem theologiamque hujus fabulæ desiderantibus adeundum est Natalis Comitis Opusculum Mythologicum.

5 Hic olim mos Antiquis, redeuntibus e bello vel itinere Principibus, Fortunæ Reduci litare. Hinc Claudianus *de* VI. *Honorii Consulatu*:

Aurea Fortunæ reduci si templa Priores.
Ob reditum vovere ducum, non dignius unquam
Hæc Dea pro meritis amplas tibi posceret Ædes.

Romæ in Foro Romano hanc legas Inscriptionem:

FORTVNAE. REDVCI
DOMVS. AVGVST.
SACRVM
TRIB. SVC. CORP. FOEDER.
M. ALLIVS. TYRANNVS. C. FVRINVS.
FAVSTVS. P. FVLVIVS. PHOEBVS.
AVRAR. L. VENNONIVS
ZOSIMVS
C. AVRELIVS. PRIMVS
IMMVNES. PERPETVO. D. D.
DEDICATVM. III. IDVS. OCTOBR.

Alias hujusmodi videas apud Gruterum.

De Geniis hic agere nimia lectio; Natalem Comitem, Alex. Neap. Rosinum *de Rom. Antiq.* consulant Curiosi; Janique Gruteri Inscriptiones sane de Geniis bellas non aufugiat.

6 Quod attinet ad Faustam felicitatem, legatur apud *Eruditissimum Jo. Petrum Bellori, venerabilis antiquitatis præclarissimum lumen, mihi inter præcipuos necessitudine conjunctum, in aureo sane de Numo Antonini libello. Fausta, Felicitas*, itidem dicta, id est, quæ alios faustos felicesque facit, juxta illud Virg. 1. *Æneid.*

Sis felix, nostrumque leves quæcunque laborem.

Ubi Æneas Venerem invocans alloquensque apparenter idem dicit, ac si ei felicitatem deprecaretur; & tamen Dii ex se felices. Ad hoc Servius: *Sis felix*, id est, *propitia. Felix enim dicitur, & qui habet felicitatem, & qui facit esse felicem.* Hinc idem Virg. *Æneid.3.*

Nigram hiemi pecudem, zephyris felicibus albam

Id est, sequitur Servius, *propitiis zephyris*. De his omnibus Cic. in *Orat.* progressurus in exsilium: „ Hunc ego si Juppiter Opt. Max. Ju-
„ no, Minerva, ceterique Dii, Deæque
„ immortales, qui excellenti tumulo Civitatis
„ sedem Capitolii in saxo incolis institutum.

7 Nempe *Meditrinalia*, a quibus, & *Meditrina Dea*, de his Festus, *Meditrinalia*, dicta hac de causa: „ erat Latinis Populis quo die
„ qui primum gustaret mustum, diceret, omi-
„ nis gratia, Vetus novum vinum bibo, veteri
„ novo medeor. Degustabatur autem *novum vinum* medicaminis gratia, sed quale hoc medicamentum? Dicant Ebrii. Dicant Vinosi. Ego non dicam. Si non abstemius, saltem a vino non ducor.

8 Id est, *Augustalia*. De his Dio *lib.* 54. *ob*

1 C. XVI. C LVDI IN CIRCO. 2 D. XV. NP LVDI IN CIRCO FER. DIVO AVG. EX. S. C. Q. E. DIE. HONORES CAELESTES A SENATV DECRETI SEX AD SEX. POM. COS.
3 B K. OCT. N. FIDEI IN CAPITOLIO.
4 E. IV. C IEIVNIVM CERERIS.
* Rep. *Isidorum*.

5. F. III. C LVDI D. AVGVSTO, ET FORTVNÆ REDVCI COMITI. 6 B. VII. C GENIO. PVBLICO. FAVSTÆ. FELICITATI. MINERVÆ. VICTRICI IN CAPITOLIO APOL.
7 D. V. MED. NP LVDI FER. IOVI.
8 E. IV. AVG. LVDI IN CIRCO.

reditum Augusti, scilicet ex Sicilia, Græcia, Asia, Syria, & Parthia: „ Ac propterea quæ „ absens egisset, multa ac varia in honorem „ ejus decreta sunt, quorum ille nihil accepit, „ nisi quod Fortunæ reduci (*de qua nos superius*) „ Aram consecrari, diemque sui reditus inter „ Ferias referri, & Augustalia dici passus est. De his Ludis vide Plin. *l.* 7. *c.* 25.

1 *Fontinalia* scilicet, Varro l. 5. *de Lingua Lat.* A Fonte, quod is dies Feriæ ejus: ab *eo autem tum, & in fonte coronas jaciunt, & puteos coronant*. Cur hoc? ob frigidam aquam in æstate præbitam.

2 De hoc *Marcelli Theatro* Suet. in *Aug.* c. 29. „ Quædam etiam opera sub nomine alieno, nepotum scilicet, & uxoris, sororisque, fecit: „ ut Porticum, Basilicamque Lucii, & Caii. „ Item Porticum Liviæ & Octaviæ, Marcellique Theatrum. De *Jani* autem *Æde*, Festus vult, quod prope Theatrum.

3 Id est Armilustrium. Paulus Diaconus: „ Armilustrium festum erat apud Romanos, „ quo res divina armati faciebant, ac dum sacrificarent tubis canebant.

NOVEMBER.

4 SAt de hoc paulo ante. Hic *Fontinalia* agebantur, ob aquam novam pluvia venram.

Currebant equi hac die, dexterque illorum Marti mactabatur. Vide super hoc Plut. *Quæst. Rom.* 97.

DECEMCER.

5 LIvius *l.* 18. *dec.* 13. de hoc Templo nullam mentionem, sed de ARA inquit: *Ara Neptuni multo sudore manasse in circo Flaminio dicebatur.*

Apud Marlianum tamen lapis, non de *Ara*, sed de *Æde* agit. Legatur.

FER. EX. S. C. Q. E. D. IMP. CÆS. Aug. ex TRAMARINIS PROVIN. VRBEM INTRAVIT ARaMQ. FORTVNAE REDVCI CoNSTIT. 1 F. III. FoNT. NP. FERIÆ FoNTI. C. XV. C 2 Iano ad THEATRVM MARCELLI. 3 D. XIV. AR. NP.
4 F. III. FONT. NP. FERIÆ FONTI. F. XIIX. F. EQVORVM PROBATIO. 5 G. K. DEC. N. NEPTVNO. PIETATI Ad CIRCVM.

ABASCANTIO. AVG. AEDITVO. AEDIS. NEPTVNI. QVAEST. IN. CIRCO. FLAMINIO. FLAVIVS. ASCANIVS. ET. PALLANS CAES. N. SER. ADIVTOR. A. RATIONIBVS. PATRI PIISSIMO.

Ast quid *Pietati hic cum Neptuno?* Prope Circum, & *Pietatis Ædes*, ea de causa ibidem erecta, ut ex Plinio *l.* 7. *c.* 36. „ Pietatis exempla infinita quidem toto Orbe exstitere, sed Romæ „ unum, cui comparari cuncta non possint. „ Ignobilis puerpera, supplicii causa, carcere „ ad inclusam matrem cum impetrasset aditum, „ a Janitore semper excussa, ne quid inferret „ cibi: deprehensa est uberibus suis alens eam: „ quo miraculo, matri salus donata filiæ pietate est, ambæque perpetuis alimentis. Et locus „ ille eidem consecratus est Deæ (nempe Pietati) C. Quinto M. Attilio Coss. Templo „ Poetis exstructo in illius carceris sede, ubi „ nunc Marcelli Theatrum est.

Asconius: 6 *Tiberinus Deus, qui Tiberi præest*. Insula autem, quæ nunc vulgo *di S. Bartholomeo*, antiquitus vero Lycaonia.

Consus, *Consiliorum Deus*; Neptunum scilicet intelligunt Antiqui non pauci.

Colebantur una simul hæc duo Numina, 7 *Consus scilicet, & Fortuna Judex*, eo quia, ubi bene interveniunt consilia in opere, omnia ad bonum exitum reducuntur.

De 8 Saturnalibus erubescit hic scribere calamus. Nimis fœda ac luxuriæ cœnosa. Silentium. Exiit ab his præstantissimus Cato, ne oculos macularet & animum. Alii videant.

Opis, idem ac Terra, Saturni uxoris. Huic Sacerdotes inter vota concipienda solebant; terramque tangentes de industria, innuere volentes, ipsam Matrem Terram, opem scilicet esse mortalibus appetendam. Durante autem hoc Festo, a Gladiis otiabatur; nempe non exercebantur ad arma. Ubi nostrum hic Kalendarium habet 9 CALADIORUM, legendum est *Gladiorum*. Mendum est. Atque hæc ad *Amiterninum Kalendarium* nostra minuscula Commentaria.

6 F. IV. C TIBERINO IN INSVLA. B. PR. ET CONSO. IN AVENTINO. 7 F. XIIX. CONS. NP. FER. CoNSO. ARA FORTVNÆ REDVCI M. DIE. 8 G. XIV. SAT. NP. FER. SATVRNO SATVRNALIOR. 9 A. XIV. OPAL. NP. OTIA CALADIORVM.

F I N I S.

DOMINICI AULISII
DE
GYMNASII CONSTRUCTIONE
ET
MAUSOLEI ARCHITETURA
OPUSCULA DUO.

ALOISIUS DE LEON

LECTORI S.

VIRI ingenio, & doctrina praestantes, & Auctoris nostri studiosi, cum Opusculum de Gymnasii constructione, sibi pro amicitia missum, legissent, libere simpliciterque, ut viros optimos decet, haesitationes suas, alii alias, proposuerunt. Amavit Auctor ipsorum curam, & solicitudinem, egitque eis, ita ut meriti erant, gratias, quantas potuit maximas: iterumque ipse ejus nomine ago: petoque vicissim, & oro, ut ne moleste ferant, si ex earum numero nonnullas, quae graviores visae sunt, hic ex fide recitare, parique modestia extricare adnitar. Fecit id quidem Auctor privatim, sed tribus pene verbis, ut qui cum viris, quibus ob consuetudinem facile ipsius mens sensusque perspecti fierent, rem sibi esse sciebat. Faciam in praesens id ipsum ego publice, paulo uberius, planiusque; auguror enim fore, ut eaedem difficultates aliis quoque occurrant, quibus semel satisfaciendum est. Causantur de Stadio dici, nihil ferme habere, quod Architectum remoretur; non enim id omnino convenire cum eo videri, quod alicubi affirmatur, habere gradus amphitheatri gradibus non dissimiles. Evanescet quam facillime dubium, si quae invicem separanda sunt, confundere caveamus. Stadium non est, nisi spatium illud, ubi in publicis solemnitatibus Athletae omni certaminis genere contendebant: non ὁ τόπος, ὃν ᾧ ἔτρεχον, ut quidam definiunt; nam σαδιεὺς Pindaro Olympionica XIII. est, qui certat δρόμῳ, ἢ πεντάθλῳ, cursu, & quinquertio. Et verum est, in eo vix quidquam reperiri, quod Architectum possit habere solicitum: certe minus, quam in Spina Circi. Aliud est de mole illa, quae Stadium in ovi speciem circumibat, ubi gradus spectatoribus structi. Haec majoris artificii res est: nec de ea Vitruvius in Gymnasii structura egit; vel quia non multam ei res operam, curamve Graeci insumebant: vel ratus satis esse, quae jam de Theatro Latino, & Graeco disputaverat; nullo quippe negotio praecepta de gradibus, scalis, praecinctione, cuneis, porticibus, & si quae alia incurrunt, a circulo transferuntur in ἔλλειψιν, ut ex Amphitheatro Veronensi apud Serlium intelligere licet. In Inscriptione Austrunii, qui cum Medicus Ludi Gallici esset, Porticum, & Exedram Silvano Romae dedicavit; pro Porticu notatum est capi oportere Xystum tectam pro Exedra Ephebeum: Aiunt, sibi non liquere, de Gymnasio, an de Ludo gladiatorio haec sentire debeant; nec id distincte enunciari. At nostro Auctori supervacuum visum est ea persequi, quae ex ipso marmore patere possunt; praesertim cum de his non eo loco ageret. Prodam tamen ego non invitus, quod ipse siluit, multisque verbis ejus taciturnitati medebor. Gymnasii nomen generatim usurpare si libeat, abunde est scire, de Gymnasio sermonem haberi, quando passim Graecis Ludus gladiatorius γυμνάσιον τῶν μονομάχων audit, ut Lanista, γυμνασὴς & ἐπισάτης, & batualia, γυμνασίαι. nam Lipsium, qui locum ipsum exercitationis batualiorum nomine censeri putat, auctores ab eo ipso producti confutant. Sin pro Gymnasio Athletarum, ut frequentissime occurrit, maxime sine addito positum, certe Inscriptionem Austrunii de eo capit nec posse, nec debere, ratio temporum, quae saepe magnas difficultates expedivit, demonstrat. Quo id certius cognoscatur, Inscriptionem integram apponam, cujus eam tantummodo partem Auctor exscripsit, quae tum ad rem faciebat. Ea vero ita habet.

SILVANO. SANCTO
AVSTRVNIVS. MEDI
CVS. LVD. GALLIC
PORTIC. ET EXEDR
ET. SIGN. AEN
VOTO. SVSCEP
L. M
DEDIC. KAL. MAI
L. MARCIO. ET
SEX. JVLIO. COS

Istuc par Consulum Reip. moderatum est anno Urbis 659, vel paulo serius: non enim inter se Fastorum concinnatores consentiunt. Per ea tempora Romae Gymnasium nullum: quod Nero demum excitavit. Quare non de eo sermo erit, sed de Ludo gladiatorio, cui ita Romani indulgebant, ut Graeci Gymnasio. Et multa in his paria. Tangam solum, quae ex ipsa Inscriptione colligantur. Discimus ex ea, in Ludo Medicos extitisse: ab istis nec Gymnasium inops fuit: &, ut de Jatraliptis taceam, ita docent, quae de Herodico narrat Plato lib. III. Reip. & de Ægimio Galenus II. ὑγιεινῶν Erant Gymnasia Diis dicata, & quodque praesidis Dei signum habebat, ut Atheniense Apollinis Lycii; teste Luciano in Anacharsi: & Austrunius in Ludo Gallico Silvani aeneum signum collocavit, ex privata religione, voto suscepto; quamvis alias Marti, aut Saturno consecratos Ludos non ignorem. Quid mirum? nam & Chalcidenses T. Flaminio Gymnasium dicarunt. Demum in utroque visebantur Xystus tecta, & Ephebeum. Xystus in Inscriptione dicta est Porticus; nam est σοὰ ξυσός. Qui dicit Xystum, mutilat primam vocem: qui Porticum, ultimam. At Ephebeum appellatum est Exedra, ut etiam a Vitruvio in illis, Exedra amplissima cum sedibus. Haec satis notatu digna sunt, vel ex eo, quod Lipsius in Saturnalibus post variam inquisitionem, in Ludo gladiatorio nil nisi multiplices, minutasque cellas observare potuit. Certe infelici sorte usus. An aliud nihil in Ludo fuisse credam? Cellulas quidem gladiatores inhabitabant: ast ubi exercebantur? Nempe tirones in Ephebeo, veterani in Xysto, in qua rasa humus

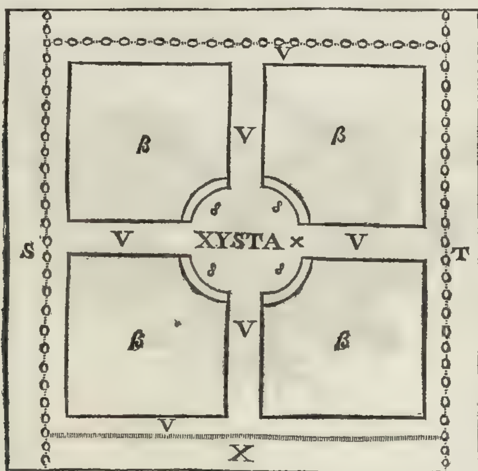
fuit, arena inspersa, eadem de causa, qua in Amphitheatro. Et hæc loca proprie Ludus gladiatorius, non cellæ illæ, si Ludus est, ubi gladiatores usum armorum ediscunt. Itaque Cujacio non accedo, qui illud EXEDR, in Inscriptione numero multitudinis Exedras exponit. Insimulant alii, quod non reddita causa affirmetur, δρόμους in Gymnasio denotare Xysta, longe a sententia Budæi, qui Xystum esse voluit. Et tamen, si attendamus, nihil clarius demonstratum comperiemus. Xystus pro porticu sequioris generis cum sit, nullus dixerit, δρόμος ξυστὸς, ut ad Pallium Tertulliani perperam a Salmasio factum; nam est, ut proxime notatum, στοὰ ξυστός. Ex quo & illud existit, δρόμον ξυστὸν esse necessario, quæ Latinis Xysta, & quandoque masculino genere, Xystus. Hæc, quamvis exilia videantur, tamen ea nisi probe teneamus, in intelligendis bonis auctoribus, multis nos erroribus implicare possunt: eademque jam non insinuaverat modo, sed diserte monuerat Auctor: & eo scire se dixit, δρόμους ad Xysta referri; veteremque lectionem in voce περιδρομίδες Vitruvio asseruit. An posthac de probatione expostulabunt? Nunc demum recte capimus verba Pollucis. καὶ δρόμοι δὲ ξυστοὶ ἐν οἷς αἱ ἀσκήσεις. Hæc viris doctis fraudi fuerunt: at is non de Xysto tecta loquutus est, sed de Xystis subdivalibus. Δρόμους etiam subintelligemus, cum hypæthras ambulationes in hortis, ubi se veteres deambulando exercebant, appellatas Xystos ἀρσενικῶς reperimus, ut apud Plinium juniorem passim. Uno, aut altero loco contentus ero. De villa apud Thuscos: Ante porticum Xystus concisus in plurimas species, distinctusque buxo. De Laurentino: Ante cryptoporticum Xystus violis odoratus. Hæc, Lector humanissime, excusando, vel potius purgando Auctori nostro in medium allata volui, raptim, & incondite ad te scripta, operis pro editione urgentibus. At quæcunque ea tandem sint, æqui bonique consulas velim. Si quid omnino, hoc certe sine alicujus injuria a me factum est; nam viros doctissimos, qui hæc objectarunt, & amo effusissime, & colo. Vale.

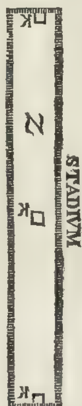

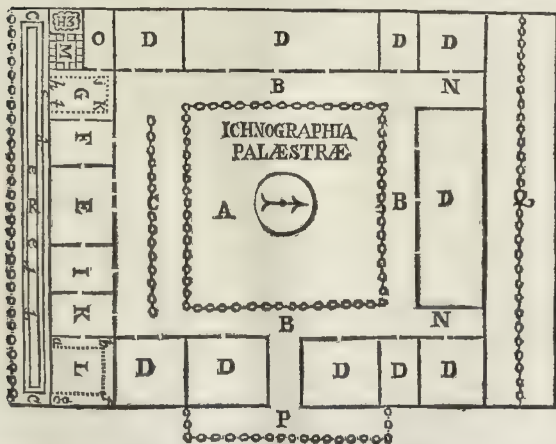
DOMINICI AULISI
DE GYMNASII CONSTRUCTIONE
COMMENTARIUM.

Multa in Vitruvio egregia vetustatis monumenta extare, quæ alibi invenire non est, norunt quicunque bonarum artium studio tenentur: quos tamen ipse non minus delectat, quam exercet; ita in plurimis lucem desiderat, cujus non sua, sed temporis culpa indiget, quod omnia sursum deorsum versando, tenebras veluti quasdam priscis inventis offundit. Varia in medium exempla possent afferri: sed quæ de Gymnasio habet, sint satis. Egit quidem de eo Vitruvius diligentissime: sed hactenus nemo unus, quod sciam, ejus inde ædificii designationem, nisi multis partibus mendosam, potuit exhibere. Quo factum, ut pulcherrima notitia careamus, quæ nisi ab optimo Scriptore hauriri aliunde non potest; ut pretium operæ sit, post Mercurialis, Barbari, Perraultii, aliorumque conatus, istum lapidem de integro volvendum suscipere. Experiemur nos si quid boni ad hanc vetustatis partem illustrandam excogitare valemus. Quod si præstiterimus, non ingenii (scimus enim tenuitatem nostram) sed industriæ fructus fuerit. Utemur pro explicatione non aliis verbis, quam Vitruvianis, ut tanto certius de veritate constet; intersitis solum de nostro literis, seu notis, quæ indicent, ubi in Ichnographia, quam damus, quodque ædificii membrum quærendum sit. Præterea adnotatiunculas quasdam brevissimas pro faciliori captu adscribere non pigebit.

DESCRIPTIO PALÆSTRÆ,

Vitruvius. NUNC MIHI VIDETUR, TAMETSI NON SINT ITALICÆ CONSUETUDINIS, PALÆSTRARUM ÆDIFICATIONES TRADERE EXPLICATE, ET QUEMADMODUM APUD GRÆCOS CONSTITUANTUR, MONSTRARE.

Palæstrarum nomine Gymnasia intelligi docent sed falso. Gymnasium in tria membra dividitur, quorum unum Palæstra, alterum Xysta, tertium Stadium. Gymnasium totum, Palæstra pars, a qua, ut præcipua, sermo fuit ordiendus. Vitruvii dictum, qui sub Augusto floruit, cum Palæstras Italicæ consuetudinis esse negat, ad eas urbes non pertinet, quæ etsi in Italico solo positæ, a Græcis tamen, a quibus ortæ, incolebantur. Testis ei rei satis locuples una Neapolis, Græca urbs, quæ ex Græcorum instituto Gymnasium a vetustissimis temporibus conditum habuit, excoluitque, ut ex Strabone, qui & ipse sub Augusto scripsit, notum lib.5. Ita quoque ad subsequentia post Augustum tempora, de quibus Vitruvius divinare nequibat, non pertinet, nam qui sequuti sunt Principes, Græcorum instituto delectati, Gymnasia Romæ excitarunt. Primus id Nero fecit, teste Suetonio. Nec est, cur obnitatur vir doctus ex Plauti verbis in Bacchidibus.

Ante Solem exorientem nisi in Palæstram veneras, Gymnasii Præfecto baud mediocres pœnas penderes.

Scilicet non meminit, Græcam eam esse fabulam, ex Philemone versam, Athenis actam, non Romæ. De aliis nihil disputare necesse est, cum hæc nostræ præsenti scriptioni sint abunde. Cæterum nil mirum, si hic Vitruvii inscriptio est, DE PALÆSTRARUM ÆDIFICATIONE, ET XYSTIS, prætermissa Stadiorum mentione: quippe Stadia nihil fere habent, quod Architectum remorari possit. Satis itaque putavit, in fine Capitis hujus paucula verba de ipsis subnectere.

IN PALÆSTRIS PERISTYLIA QUADRATA A, SIVE OBLONGA ITA SUNT FACIENDA, UTI DUORUM STADIORUM HABEANT AMBULATIONIS CIRCUITIONEM. QUOD GRÆCI VOCANT ΔΙΑΤΛΟΝ.

Peristylium in Ichnographia quadratum selegimus, ex quo certiores totius Palæstræ mensuræ deducuntur, quam ex Peristyliis oblongis: Hæc enim multiplicis generis sunt: quadrata unius. Horum tamen ratione recte percepta, facile ubi Peristylium oblongum sit, quid variari debeat, cognoscimus. Area Acolumnis cincta, quaquaversum habet pedes 300. ut sint in ambitu Stadia duo.

E QUIBUS TRES PORTICUS SIMPLICES B, B, B, DISPONUNTUR.

Lata quæque pedes 42. cujus mensuræ ratio in Xysto reddetur.

QUARTAQUE C, QUÆ AD MERIDIANAS REGIONES EST CONVERSA, DUPLEX, UTI CUM TEMPESTATES VENTOSÆ SUNT, NON POSSIT ASPERGO IN INTERIOREM PARTEM PERVENIRE

Hoc est Porticum istam esse oportere duplicem, ne Ephebeum, Coryceum, & alia proxima membra, quorum lumina, & ostia ad eam vergunt, imbrium injuriis pateant. Quod non nisi magno adolescentium, aliorumque, qui in eis se exercent, incommodo fieret. At cum hæc ipsa membra ex altera parte porticum simplicem habeant adnexam, ut dicemus, constat nulla ibi ostia extitisse, nisi forte unum, aut alterum in Ephebeo, & Coryceo, unde brevi itinere egredi athletæ in Xystum possent; quæ & ipsa in tempestatibus ventosis occludi poterant: quippe patentibus interim ostiis, & fenestris in opposito latere, Ephebeum, & Coryceum multa satis luce clarescebant. Hæc Porticus, quia duplex, lata erit pedes 84.

CONSTITUUNTUR AUTEM IN TRIBUS PORTICIBUS EXEDRÆ SPATIOSÆ D, D, HABENTES SEDES, IN QUIBUS PHILOSOPHI. RHETORES, RELIQUIQUE, QUI STUDIIS DELECTANTUR, SEDENTES DISPUTARE POSSINT.

Novitium inventum fuit literarum Professoribus designare in Gymnasio Scholas, & ἀκροατήρια, ut hæc Ciceronis in 2. de Oratore ostendunt. *Nam & seculis multis ante Gymnasia inventa sunt, quam in his Philosophi garrire cæperunt.* Negat vir eruditus, in Gymnasio Neapolitano literarum studia unquam fuisse: negat ullo idoneo auctore probari. Quid faciet D. Augustino? cujus hæc sunt e libro 3. contra Academicos. *Quid si tam clarum est, ut frustra inficiere? Persuadebis nimirum tanquam in Cumano Gymnasio, atque adeo Neapolitano, nihil eum peccasse, imo etiam nec errasse quidem.* An satis idoneus auctor est, qui omnem ectionem præstet? Lata Exedræ sunt pedes 108. uti postea demonstrabitur, cum de Porticu Septentrionali Stadiata sermonem instituemus.

IN DUPLICI AUTEM PORTICU COLLOCENTUR HÆC MEMBRA, EPHEBEUM E IN MEDIO, HOC AUTEM EST EXEDRA AMPLISSIMA CUM SEDIBUS, QUÆ TERTIA PARTE LONGIOR SIT, QUAM LATA.

Athletæ, tametsi majore parte Palæstræ literarum Professoribus cesserint, tamen præstantiorem sibi seposuerunt, Meridiei obversam, ut per hiemem plurimo Sole, & clementiori cœlo fruerentur, nam hæc maxime hiemi parata mansio est, cum per æstatem athletæ in Xysta progrederentur. In hoc Gymnasii tractu medium spatium sibi Ephebeum poscit, quod *Exedram amplissimam* Vitruvius appellat. Quare non unæ modo Scholæ sedilibus erant instructæ, & *Exedræ* dicebantur, sed & Ephebeum. Quod notari velim; nam Ephebeum intelligit etiam Dio Chrysostomus, ubi adolescentulum athletam, Iatroclen nomine, in Exedra Herculis, quæ erat in Gymnasio Neapolitano, sese exercuisse memorat: ὁρῶ μὲν ὖν πάνυ πολλὺς ἑστηκότας πρὸς τῇ ἐξέδρᾳ τῦ Ηρακλέυς. Et quæ sequuntur. Hoc est, *stantes ad Ephebeum*, quod hic Herculi erat dicatum. Dicit ἑστηκότας, quia magna spectatorum pars, quam sedes non caperent, stare cogebatur. *Exedra* pariter Ephebeum est in veteri Lapide Romano, sicuti *Porticus* est Xystus.

SILVANO SANCTO
C. AUSTRUNIUS
MEDICUS LUDI GALLIC.
PORTIC. ET EXEDR.
ET SIGN. AEN.
VOTO SUSCEPT.
L. M. D.

Visum est Vitruvio addere, *cum sedibus*, non sine causa. Nam alioqui cellas omnes, quæ in Peristylio, utut sedibus destitutas, Exedras vocabat. Varro Ornithona Exedram dicit lib. 3. de Re Rust. cap. 5. *Qui Brundusii hospes noster primus in Perystilio habuit Exedra conclusas aves, quas pasceret objecto rete*. Imo Strabo lib. 13. Exedram vocat quandam σκοπήν. Hoc fortasse verius, quam quod opinatur Cujacius ad C. de operibus publicis, speculam eam ita fuisse exædificatam, ut haberet sedes complures in Exedræ formam.

Erant ergo in Ephebeo sedes circum ad parietem spectatoribus positæ, in mediis spatiis se puberes exercebant; non enim aut nomen ipsum, aut Dio loco proxime dicto, dubitare nos sinit, Ephebeum adolescentulis fuisse destinatum: scilicet, ut seorsum essent a viris, qui suas exercitationes in Xysto, & Xystis peragebant. Illis præerat Pædotriba, his Xystarcha.

Hæc cella tertia parte longior est, quam lata. Patet in latitudinem pedes 108. in longitudinem pedes 144.

SUB DEXTRO CORYCEUM I.

Duæ omnino in toto Gymnasio cellæ erant exercitationibus destinatæ, Ephebeum, & Sphæristerium, ubi non una modo pila ludebatur, sed etiam coryco. Inde cella hæc, quæ aliis *Sphæristerium*, Vitruvio *Coryceum* dicta est; quippe corycum e Gymnasii tecto suspendi testis est Antylus apud Oribasium, qui & Corycum pro imbecillioribus compleri olivarum ossiculis, aut farina, & pro validioribus arena ait. Tum subdit: τὸ δὲ μέγεθος αὐτοῦ πρός τε δυναμιν, καὶ ἡλικίαν συναρμοζέσθω. κρεμάννυται ἐν τοῖς γυμνασίοις ἄνωθεν ἐξ ὀροφῆς. *Sit ejus moles ad vires, & ætatem accommodata. In Gymnasiis superne e tecto pendet*. Vide cetera; nam κορυκομαχίας rationem docent. Certe hic ludus, quo viri maxime exercebantur, omnino abs re institueretur in Ephebeo: nec alius pro eo occurrit in tota Palæstra locus, nisi Sphæristerium. Quid igitur dubitamus, a Coryco dici Coryceum, & hoc idem esse cum Sphæristerio? in quo plura ludorum genera exerceri consuevisse, docet Plinius lib. 5. epist. 6. *Sphæristerium, quod plura genera exercitationis, pluresque circulos capit*. Quærit vir doctus, si cella hæc Coryco tribuitur, ubi erit Apodyterium? Locum nos statim indicabimus. Est Coriceum latum pedes 60.

Locat Vitruvius Coryceum sub dextro Ephebei. Hoc non est ad Occidentem, ut rentur: sed ad Orientem, versus Gymnasii frontem; quandoquidem Vitruvius Laconicum, & Caldam Lavationem ad sinistram Ephebei statuit, quæ membra non nisi ad partem occiduam Palæstræ recte collocari ostendemus.

DEINDE PROXIME CONISTERIUM K.

Quæ sequuntur Cellæ exercitationibus assignatæ non sunt: sed vel sunt ἀποθῆκαι, ut Conisterium pulveris, & Elæothesium olei: vel ad lavacri, & balneorum usum comparatæ. Quod attinet ad Apodyteria, de his nihil meminit Vitruvius, quod nullæ privatim in hunc usum Cellæ in Gymnasio excitarentur. Nec præterea athletæ omnes uno commode loco poterant denudari, ob Frigidæ Lavationis, & Thermarum distantiam. Putem, duo omnino fuisse Apodyteria. Unum, quod esset pars Conisterii, ubi se exuebant, qui frigida essent loturi; proxime enim adjacet Frigida Lavatio. Alterum in Concamerata Sudatione, cui cohæret Frigidarium.

Conisterium in totidem patescit pedes, in quot Coryceum.

A CONISTERIO IN VERSURA PORTICUS FRIGIDA LAVATIO L, QUAM GRÆCI ΛΟΥΤΡΟΝ VOCITANT.

Contraria sunt λοῦτρον, & λουτρόν. Istud Galeno proprie Calda Lavatio, illud Vitruvio Frigida. Et claudit dextrum latus Ephebei, ut quæ in versura, seu in angulo Porticus duplicis posita est. Hinc fit, Cellam Frigidæ Lavationis quadratam esse oportere, numerantem in circuitu pedes 432.

At vero Labrum a b f g, quod in ea inest, se extendit in oblongum: quippe ex uno latere cohæret parieti Meridiano Palæstræ, qui paries in Labrum per insertum tubum aquam, ex fonte, aut flumine corrivatam, eructat. Esto, si placet, longum pedes 88. latum 68. quare in tribus lateribus habebit obambulationem latam pedes 20. In eo Labro se abluebant, immergebantque. Hujusmodi unum habemus Neapoli, in regione Thermensi, unicum, si credimus, nostri Gymnasii vestigium. Sed jam alterum Ephebei latus lustremus.

AD SINISTRAM EPHEBEI ELÆOTHESIUM F.

In eo non modo olei, & ceromatis conditoria erant, sed etiam athletæ ungebantur, antequam membra pulvere conspergerent. Inde ἀλειπτήριον, seu *Unctuarium*. Latum, ut ceteræ intermediæ Cellæ, Ephebeo excepto, pedes 60.

Illud turbat, quod Conisterium, in quod pulvis Palæstricus condebatur; longe in altero Ephebei latere positum est; interferuntur enim Ephebeum, & Coryceum. Ungi, & pulvere conspergi, conjunctæ res sunt. Cur Cellæ, quæ his deinceps usibus destinatæ sunt, loco distabunt? Mihi omnino videntur verba Vitruvii luxata, & debere Coryceum, & Elæothesium Cellas inter sese commutare, ut Coriceum migret in sinistrum latus Ephebei, Elæothesium in dextrum: ita Conisterio hærebit. Trajectiones hujusmodi plures in Vitruvio extant: quarum nonnullas viri magni jam substulerunt; de quibus hic dicere, nihil est necesse.

PROXIME AUTEM FRIGIDARIUM G, AB EOQUE ITER IN PROPNIGEUM IN VERSURA PORTICUS.

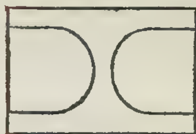
Frigidarium est Thermarum portio, in latitudinem se extendens pedes 60 Galenus in lib. 11. Methodi partes λουτροῦ enumerat quatuor. Primo enim athletæ adibant Cellam ad sudandum comparatam. Tum, ubi aquæ calidæ lavacrum erat. Et hoc proprie appellari λουτρόν ait. Tertio transibant in lavacrum aquæ frigidæ. Ultimo in Cellam, ubi sudores detergebantur; sudare enim corpus pergebat etiam post frigidæ lotionem. μετὰ τὴν τοῦ ψυχροῦ χρῆσιν ἱδροῦσιν ἔτι. Hæc omnia brevi verborum ambitu idem Galenus libro 10. complexus fuerat εἰσελθόντες μὲν γὰρ ὁμιλοῦσιν ἀέρι θερμῷ, μετὰ δὲ ταῦτα εἰς ὕδωρ εἰσιᾶσι θερμὸν, εἶτ' ἐξελθόντες εἰς

ψυχρὸν, εἶτ' ἀπομάττονται τὸν ἱδρῶτα. *Ingredientes enim versantur in aere calido: postea intrant in aquam calidam: egredientes deinde in frigidam: tandem detergunt sudorem*. Hæc magnam facem Vitruvio allucent. Palam est, quatuor designari diversas Thermarum Cellas, hoc ordine, Laconicum, Caldam Lavationem, Frigidarium, Concameratam Sudationem.

Has omnes apte describit hic Vitruvius. Ordinem tamen non eundem servat, quem Galenus. Iste enim, quid primo, quid tum fieret, enarrando, attendit. Vitruvius, prout quæque pars oculis ingredientium occurreret, describit. Itaque sermonem orditur a Frigidario, quod est Galeno Thermarum tertia pars. Id nominis denotat aliquando Vas aquæ frigidæ, aliquando Cellam ubi tale Vas sit. Nec alia significatione usquam occurrit. Unde longe a vero avius fertur vir eruditus, qui in Frigidario Palæstræ ullas fuisse aquas negat, satis esse reputans eas, quæ erant in λούτρῳ. Scilicet, non vidit in λούτρῳ, non nisi eos versari solitos, qui tantum frigida uti voluissent, lavando, natando. Nec eo commodum erat pergere eos, qui post calidi balnei usum in frigidam transibant; longe enim aberant, ab angulo Occidentali Palæstræ ad Orientalem. Propterea istis aliam Cellam balneo calido proximam parare opus fuit. Et hoc est Frigidarium, ubi Baptisterium, seu Piscina aquæ frigidæ surgebat, non absimilis labro τῷ λούτρῳ. quare *Piscinalis Cella* Palladio dicta. De eo, qui Frigidarium idem cum Apodyterio facit, nihil attinet dicere; manifesta enim allucinatio est. Esto, si videtur. Piscina lata pedes 44. longa 100. ut in ambitu ambulationem descriptam habeat latam pedes 8.

Peculiare fuit, quod de Villa Laurentina junior Plinius narrat, duo in eadem Balnei cella extitisse Baptisteria, ex adverso posita, quorum quodque tribus rectis constaret lateribus, quarto se in arcum curvante. *Inde*, inquit, *balinei Cella Frigidaria, spatiosa, & effusa, cujus in contrariis parietibus duo baptisteria velut ejecta sinuantur*.

Cella Frigidaria Plinii cum duobus baptisteriis.

Ex Frigidario aqua derivabatur per fistulas, ut soliis Caldæ Lavationis defunderetur, uti mox dicendum erit.

Est quoque ex Frigidario iter in versura porticus ad Propnigeum, quod Vitruvius alibi *Præfurnium* vocat: id autem est ostium furni. Latine proprie *Fornacem* dixeris. Saltem ita Palladius loquitur, qui de area furni, sub pavimento balnei, hæc habet: *Aream primo bipedis sternis, inclinata sic tamen structura ad fornacem, ut si pilam miseris, intro stare non possit, sed ad fornacem recurrat*. Semel, iterumque *fornacem* appellat προπνίγειον. Confer cum Vitruvio l. 5. c. 10.

Erat autem Furnus balnei cella subterranea. Fuerit propterea opus est in pavimento Frigidarii hiatus, per quem fornacarius se demittebat, ut ad Propnigeum iret. Hiatus iste est n, qui Vitruvio *Iter*. Cæterum Propnigeum, quia sub terra latet, in Ichnographia non exprimitur.

PROXIME AUTEM INTRORSUS E REGIONE FRIGIDARII COLLOCETUR CONCAMERATA SUDATIO, LONGITUDINE DUPLEX, QUAM LATITUDINE.

Silent hic viri docti; nam quid hæc Sudatio esset, quidve a Laconico distaret, nullus dum cepit. Ea est quarta, & ultima pars Thermarum, Galeno memorata, in quam post frigidum balneum se athletæ recipiebant, ut exsudarent, & sudorem abstergerent. Ab hoc usu *Sudatio*, sicuti a testudineata forma dicta est *Concamerata*. Abterso sudore, vestes athletæ induebant, & digrediebantur, quare hic alterum Apodyterium fuerit, necesse est. Proinde *Apodyterium balinei* dicitur Plinio juniori, quod ipse Cellæ Frigidariæ conjungit, ut Vitruvius Concameratam Sudationem Frigidario.

Hinc etiam Plinius *laxum* facit Apodyterium; scilicet, ut huic duplici usui commode inserviret. Vitruvius item Concameratam Sudationem longitudine duplicem statuit, quam latitudine. Verba Plinii de Villa apud Thuscos sunt. *Inde Apodyterium balinei, laxum, & bilare excipit Cella Frigidaria, in qua baptisterium amplum, atque opacum*. Nec mirum, eandem cellam diversa nomina a diversis usibus esse sortitam; nam eadem quoque cella est Coryceum, & Sphæristerium; item Elæothesium, & Alipterium.

Longa est pedes 108. lata 54.

QUÆ HABEAT IN VERSURIS EX UNA PARTE LACONICUM H, AD EUNDEM MODUM, UTI SUPRA SCRIPTUM EST, COMPOSITUM: EX ADVERSO LACONICI CALDAM LAVATIONEM M.

Dicit *in versuris*. Nam una est versura exterior Palæstræ, & in ea est Laconicum: altera est versura interior Porticus duplicis, & in ea est Calda Lavatio, relicto tamen introrsus spatio pro Concamerata Sudatione collocanda. Exacte hæc omnia in Ichnographia habes expressa.

Et ecce tibi primam, secundamque Thermarum partem a Galeno designatas. Prima est Laconicum, cujus cella in exteriori ambitu quadrata est: at intra lateribus longe pluribus distincta, non rectis, sed sinuatis, ut in quoque eorum loculus in apside fornicatus imprimi possit, quo quisque athletarum se ad sudandum reciperet. Cognoscimus hæc ex Laconico Pisano, & in nostro signavimus m.

Sub pavimento Laconici Furnus erat, ὑπόκαυστον propterea dictus, ad quem superne hiabant tubuli quadrati in Laconici pariete inserti, qui haustum ex Furno vaporem in Laconicum per superiora oscula diffundebant ad ciendum, prolectandumque sudorem. Nullæ enim ibi aquæ: & recte Galeno Laconicum est ξηρὸν βαλανεῖον, *balneum siccum*.

Cæterum Furnus ita amplus erat, & diffusus, ut ad Caldam quoque Lavationem, quæ propterea Laconico conjuncta, pertineret, ipsiusque etiam pavimentum suspenderet. Hæc est secunda Thermarum pars, & ipsa quadrata, circum pluribus Soliis distincta, p.

Ex succenso itaque hypocausti igni incalescebat Caldarium, aut miliarium in balneo positum: ex quo per fistulas aqua quæ satis, in balnei solia derivabatur, moderante στρόφιγγι. Vitruvii enim tempore tria erant in Thermis vasa ærea;

primum erat Frigidarium in Cella cognomine, ex quo aqua influebat in Tepidarium, ſupra Propnigeum: ex hoc decurrebat in Caldarium, quod Furno ſuperextabat. Iſtud demum ſufficiebat ſoliis.

At non ita Palladii tempeſtate, cum miliarium plumbeum in Propnigeo poſitum, recta diffundebat in ſolia aquam ex Frigidario hauſtam; tepidis enim per ea tempora magis, quam calidis lavacris capiebantur; quippe miliarium, ſi fornaci id eſt præfurnio imminet, neceſſe eſt, ut Tepidarium ſit, non Caldarium, quod ipſi Furno imponebatur; minus enim caloris ſufficitur ex Propnigeo, plus ex Furno. Ejus hæc verba ſunt. *Miliarium vero plumbeum, cui ærea patina ſubeſt, inter ſoliorum ſpatia forinſecus ſtatuemus, fornace ſubjecta: ad quod miliarium fiſtula frigidaria dirigatur, & ab hoc ad ſolium ſimilis magnitudinis fiſtula procedat, quæ tantum calidæ ducat interius quantum fiſtula illi frigidi liquoris intulerit.* Vides apertum diſcrimen inter tempora Palladii, & Vitruvii, quæ ſine magno errore confundi non poſſunt. Vides etiam loca, ubi vaſa hæc debeant collocari, in quibus inveſtigandis viri docti ſe alioſque torſerunt.

Conſtat ex his, a Furno non unum modo Laconicum, ſed & Balneum concameratione fuiſse ſuſpenſum. Et hæc eſt *ſuſpenſura balnearum*, quam memorat Seneca ad Lucilium: *Balnearum ſuſpenſura inventa eſt, ne quid ad lautitiam deeſſet*. Ideo *ad lautitiam*, quia incaleſcebat ipſum etiam balnei pavimentum concamerationi ſuperſtructum, & blando eo calore plantæ pedum nudæ veluti titillabantur. In plano enim offendunt, qui hæc non intelligentes, labra quædam comminiſcuntur, ad lectulorum penſilium imitationem, e laquearibus ſuſpenſa. Cui bono? Suſpendi eo, quo diximus, modo per furnum balnea, antiquiſſimum Græciæ inventum eſt: apud Romanos Sergius Orata ætate L. Craſſi Oratoris introduxit primus. Et ita capiendus Plinius, ubi de eo ſcribit: *Primus penſiles invenit balineas ita mangonizatas villas ſubinde vendendo*. Id ſi capiamus, ut iſti volunt, de balneis e tecto pendentibus, nimis inepti fuerint, qui carius Villas ab Orata propterea emebant; nam promptum erat, & ſimilia conſtruere, & conſtructa transferre. Nec demum Villæ pars eſſe poterant.

Latus quodque Balnei eſt pedes 54. ut etiam Laconici, cum utraque cella in quadrum exeat.

Et hæ Thermæ ſunt, per ſingulas partes explicatæ: & non ſine ratione a Vitruvio in hunc Palæſtræ angulum rejectæ, ut ex una parte Meridiem reſpiciant, ex altera Africo ſint obverſa. Nam de balneo ita Palladius. *Lumina ei dabimus a parte Meridiana, & Occidentis Hyberni; ut tota die Solis juvetur, & illuſtretur aſpectu*. Paria his habet Vitruvius l.5. c.10.

Porro fuſoria, per quæ balneorum eluvies decurrat, in poſtico ſint, Occidenti oppoſita.

Palæſtra hactenus deſcripta ob inæqualitatem, vitio non caret; nam a centro Periſtylii A, ſi quis Meridiem verſus progrediendo, latus dextrum menſuret, comperiet pedes 342. cum interim ſiniſtrum latus ab eodem centro pedes 300. non excedat. Æqualitati Porticus duplex C obſtat. Quæ tamen latera mox Vitruvius æquabit. Itaque membra exteriora perſequamur.

IN PALÆSTRA PERISTYLIA, QUEMADMODUM SUPRA SCRIPTUM EST, ITA DEBENT ESSE PERFECTE DISTRIBUTA. EXTRA AUTEM DISPONANTUR PORTICUS TRES, UNA P, EX PERISTYLIO EXEUNTIBUS.

Ornat Vitruvius Palæſtræ aditum Porticu, quæ ut inter membra juſta commenſus ratio ſit, excurret in longum pedes 300. ut Periſtylii latus exæquet: at lata erit pedes 42. uti reliquæ Porticus omnes, duplicibus exceptis.

Porticum iſtam extra Palæſtram diſponi ait, ut mirum ſit, virum magnum, cui Galli Architecti plurimum debent, eam intra Palæſtram ſtatuiſſe, in Prothyro: oblitum etiam, in ædificiis potius privatis, quam publicis fores Prothyro communiri.

DUÆ, DEXRA, ATQUE SINISTRA, STADIATÆ. EX QUIBUS UNA Q, QUÆ SPECTAVERIT AD SEPTENTRIONEM, PERFICIATUR DUPLEX, AMPLISSIMA LATITUDINE.

Duæ Porticus iſtæ (de quarum una in præſens, mox de altera ſumus dicturi) indicio ſunt, Palæſtræ latitudinem in ſtadium porrigi, quando ipſæ, quæ cetero ædificio haud dubie æquales, ſtadiatæ ſunt, id eſt ſtadium longæ. Jam cum latus Periſtylii ſit pedes 300. & duæ Porticus, hinc inde ad Orientem, & Occidentem adnexæ, conficiant ſimul pedes 84. fit, quæ ſtatim ſequuntur, explere pedes 108. ſingulas. Iſtæ enim menſuræ omnes, in unum computatæ, ſtadium faciunt.

Itaque Porticus exterior Septentrionalis ſtadiata eſt, ſeu longa pedes 600. At quia duplex, lata pedes 84. Aditus ad eam per N, N, ſinguli lati pedes 42. In ea diſcipuli, aut ſpatiabantur, aut λέσχας habebant. Λέσχας cum Hierocle voco conventiunculas, quas diſcipuli, qui ideo λεσχηνεῶται dicti, de ſapientia habent. Erant hæ *Leſchæ* Apollini λεσχηνορίῳ ſacræ. Harpocratio ex Cleanthe: *ἀπονενεμῆσθαι τῷ ἀπόλλωνι τὰς λέσχας*.

ALTERA SIMPLEX R, ITA FACTA, UTI IN PARTIBUS, QUÆ FUERINT CIRCA PARIETES, ET QUÆ ERUNT AD COLUMNAS, MARGINES HABEAT (circa parietes c, c, c: ad columnas, o) UTI SEMITAS, NON MINUS PEDUM DENUM, MEDIUMQUE e e EXCAVATUM, UTI GRADUS BINI d d SINT IN DESCENSU SESQUIPEDALIA MARGINIBUS c c c, o, AD PLANITIEM e e. QUÆ PLANITIES SIT NON MINUS LATA PEDVM DUODECIM. ITA QUI VESTITI AMBULAVERINT IN MARGINIBUS, NON IMPEDIENTUR AB UNCTIS SE EXERCENTIBUS. HÆC AUTEM PORTICUS ΞΥΣΤΟΣ APUD GRÆCOS VOCITATUR, QUOD ATHLETÆ PER HYBERNA TEMPORA IN TECTIS STADIIS EXERCENTUR.

Hactenus de Porticu ſtadiata Septentrionali, id eſt ſiniſtra. Nunc de Meridionali: quam *dextram* ſupra Vitruvius dixit. Eſt ergo Palæſtræ conjuncta, longa & ipſa, ut Septentrionalis, pedes 600. lata, quia ſimplex, pedes ſolum 42. Jam vides æquata hic a Vitruvio latera Palæſtræ, ſi a centro Periſtylii computationem ineas; hinc enim in Septentrionem numerantur pedes 384. illinc ad Meridianas plagas, totidem.

De ea multa docent; quæ ad duo ſumma capita reducuntur. Primo, ut a poſtremis ordiar, tradit uſum; extrui eam, ut athletæ per hyberna tempora, cœlo præſertim pluvio, ibi ſe exercerent, ſub tecto: & ad hoc raſa humus erat, a qua raſura Porticus *Xyſtus* dicitur. Sudo cœlo & per æſtatem athletæ prodibant in Xyſta, ubi ſub divo exercitationibus vacabant, de qua re loco dicemus.

A Deinde partes, quæ tres omnino ſunt, & ſingularum dimenſiones oſtendit. Primam faciunt Margines, qui juxta tres parietes Porticus, & juxta columnas, quæ in latere Meridionali ſurgunt, velut ſemitæ diſcurrunt. Horum cujuſque latitudo eſt minimum pedes 10. Alteram conſtituit Medium excavatum, id eſt planities in media Porticu depreſſa, humo raſa. Id Græci σκάμμα vocant: quod Vitruvius hic exprimere conatus eſt, dum *Excavatum* appellat; id enim Græce eſt σκάμμα. Et ſicut in marginibus conſiſtebant ſpectatores, ita in ſcammate ſe exercebant athletæ: propterea Tertullianus athletas ab Epi-
B ſtate ungi, & in ſcamma deduci ait, lib. ad Martyres, cap. 3. Latum eſt non minus pedes 12. Ultimam efficiunt Gradus bini, qui ſunt in deſcenſu a marginibus ad ſcamma. Ita fiet, ut ſpectatores, qui morantur in marginibus, infici ab athletis nequeant, qui uncti ſe exercent in ſcammate. Cujuſque gradus retractio ſeſquipedem explet.

Jam ſi has omnes menſuras conferamus in unum, colligentur pedes 38. quibus ſi addideris pedes quatuor, quot ſibi vindicant ſtylobatæ, comperies Porticum eam in latum extendi pedes minimum 42. quando latitudines marginum, & ſcam-
C matis, quas hic Vitruvius exhibet, minores ſine vitio eſſe nequeunt: nihil tamen obſtat, quin in majus ſpatium diffundi queant.

Et hæc Porticus poſita a Vitruvio eſt pro regula latitudinis Porticuum cæterarum, quas propterea nos pedum 42. ſingulas fecimus. De lateribus ſtylobatarum tacuit Vitruvius, quia incerta ſunt, & variari ferme pro arbitrio poſſunt. Nos pedes quaternos gratia exempli dedimus. Si cui libet, plus minuſve ſumat.

Ecce, ut Vitruvius more magnorum virorum, non omnes, ſed paucas hujus ædificii menſuras exhibet, eas ſcilicet, quæ reliquarum omnium
D regulæ ſunt, & ex quibus facile ceteras, de quibus ipſe ſilet, poſſumus venari. Nos tamen, ut interpretis munere fungeremur, ſingulas expreſſimus.

Menſuræ Vitruvianæ ſunt.

Periſtylii ambitus pedum 1200.

Longitudo Xyſti pedum 600.

Ejuſdem latitudo per partes expreſſa pedum 38. cui addendum latus ſtylobatæ.

Et ex his totius Palæſtræ, & membrorum principum menſuræ patent omnes. At in Cellis athletarum ita procedit.

E Ephebeum tertia parte longius, quam latum.

Frigida Lavatio, & tres cellæ Thermarum in verſuris Porticus.

Concamerata Sudatio duplo longior, quam lata. Ex quibus reliquarum cellarum menſuras facile eſt colligere: quod & fecimus. Et de Palæſtra hactenus.

DESCRIPTIO XYSTORUM.

FACIENDA AUTEM XYSTA SIC VIDENTUR, UT SINT INTER DUAS PORTICUS S, T, SILVÆ, AUT PLATANONES ββββ. ET IN HIS PERFICIANTUR INTER ARBO-
F RES AMBULATIONES VV. IBIQUE EX OPERE SIGNINO STATIONES δδδδ.

Alteram Gymnaſii partem faciunt Xyſta in poſtico Palæſtræ ſub dio explicata, ab ea tamen disjuncta. Ea concludit Vitruvius Porticibus tectis duabus, S, T, quarum altera ad Septentrionem ſpectat, altera ad Meridiem, lata quæque pedes 42. ut cetera diſtantia a columnis ad columnas æquet ſtadium, id eſt pedes 600.

Longitudo Xyſtorum eſt pedum 642. Hæc ita diſtribuitur, ut pedes 600. occupent ſilvæ, ambulationes, ſtationes, ut in Ichnographia: at qui ſuperſunt pedes 42. prope Palæſtram, deſtinentur Hypæthræ Ambulationi, ut dicam.

PROXIME AUTEM XYSTUM R, ET DUPLICEM PORTICUM Q. DESIGNENTUR HYPÆTHRÆ AMBULATIONES X, QUAS GRÆCI ΠΕΡΙΔΡΟΜΙΔΑΣ, NOSTRI XYSTA APPELLANT: IN QUAS PER HIEMEM EX XYSTO R SERENO COELO ATHLETÆ PRODEUNTES EXERCENTUR.

Docet Vitruvius diſtingui apud Latinos Xyſtum & Xyſta; ut Xyſtus ſit Porticus, ubi ſub tecto athletæ per hiemem pluvio tempore exercebantur: Xyſta vero ſint ſubdivalis ambulatio, quo per æſtatem, & cœlo ſereno commigrabant ad conſuetas exercitationes Græce tamen uterque locus præciſe ξυςὸς dicitur. Plena oratio in ſubdivali eſſet ξυςὸς δρόμος, in tecto ςοὰ ξυςὸς, Attice. Inde σύμπας ξυςὸς in Inſcriptione Romana.

M. Αυρηλίȣ Δημητρίȣ ἀρχιερέως τȣ͂
σύμπαντος
ξυςȣ͂ διὰ βίȣ ξυςάρχȣ.

Hoc eſt, *Xyſtarchæ utriuſque ſimul Xyſti*, & tectæ & ſubdivalis. Hæc enim, miſſis aliorum nugis ita capienda ſunt. Et athletæ σύνοδος ξυςικὴ dicuntur ab Imperatore Antonino in alia Inſcriptione.

συνόδῳ
ξυςικῇ τῶν περὶ τὸν ἡρακλέα ἀθλητῶν
ἱερονείκων
ςεφανειτῶν χαίρειν.

Quin nec Latini ſemper eo diſcrimine, quod notat Vitruvius, uſi ſunt: & Hypæthram Ambulationem quandoque *Xyſtum* dixerunt. Quod quidam reperiri perperam negant. Conſtat id ex verbis Valentiniani in Codice Theodoſiano: *Exceptis Porticus, Xyſti, Virginumque Veſtalium, quot Regiones Urbis ſunt, totidem conſtituantur Archiatri*. Ubi *Porticus* eſt, quæ Vitruvio Xyſtus: at *Xyſtus*, quæ eidem Xyſta, & περεδρομίδες. Budæus vir egregie doctus, legit παραδρομίδες, quod eſſent juxta δρόμȣς, ceteroſque in aſſenſum traxit. Sed non ego credulus illi, qui ſciam ipſa hæc Xyſta eſſe δρόμȣς. Quare nihil mutandum. Vitruvius περιδρομίδας vertit *Ambulationes*. Quod utriuſque linguæ ſtudioſi non negligent.

Erant Hypæthræ Ambulationes proxime Xyſtum, & Porticum duplicem, ſtadiatam ſcilicet. Quod ſtare non poteſt, niſi collocentur in poſtica parte Palæſtræ: a qua tamen proxime diſtabant, pedes, ſi libet 21. id eſt dimidia Porticuum latitudine, ut athletæ brevi itinere ex proxima Xyſto prodeuntes, pervenirent ad Xyſta. Horum longitudo ſtadium æquat, quantum inter ſe diſtant laterales Porticus, S, T, quibus concluduntur. Latitudo pedes 42.

DE STADIO.

POST XYSTUM AUTEM R, STADIUM Z ITA FIGURATUM, UT POSSINT HOMINUM COPIÆ CUM LAXAMENTO ATHLETAS CERTANTES SPECTARE.

Partes Gymnaſii ultimo loco deſcriptæ, id eſt Xyſtus, & Xyſta, privatis athletarum exercitationibus erant deſtinatæ, ad quas tamen ſpectan-

das non minima hominum vis confluebat. Stadium vero adibant athletæ ad decertandum in publicis solemnitatibus, tanquam ab umbra prodeuntes in Solem, & pulverem, ut a totius Græciæ oculis spectarentur. Propterea circa Stadium Vitruvius gradus pro spectatoribus exigit gradibus Amphitheatri non dissimiles, qui ingenti hominum multitudini capiendæ sint pares.

Longitudo Stadii neminem latet. Latitudo erat, opinor, pedes 42. nam etsi hic nulli stylobatæ, extabant tamen in medio cippi κ, κ, κ, e lapide quadrato singuli. Primus, qui stabat in principio Stadii, inscriptum in uno latere habe- A bat, ΑΡΙΣΤΕΥΕ *Vir esto*. Alter, qui in medio cursu, eodem modo ΣΠΕΥΔΕ, *Festina*. Tertius, qui in fine pro meta erat, ΚΑΜΨΟΝ, *Volve*. Hæc eadem in altero latere erant γράμματα.

Quicumque harum rerum sensum habent, & Vitruvium intelligunt, quin recte a nobis Gymnasium descriptum sit, dubitare non possunt. Aliorum hac in re errores, qui multi, & maximi sunt, quisque jam per se deprehendere potest; nec enim nostri moris est imitari eos, qui in viros doctissimos juveniliter insultant.

CAROLUS PONARUS
LECTORI S.

SUperioribus diebus, cum diſſertatiuncula hæc de Mauſolei Architectura eſſet jam formis excudenda, accidit, ut Auctori ſermo oriretur cum V. Cl. Didaco a Vidania, quem officii cauſa convenerat, de Nummo, qui frequens apud Antiquarios, & ex una parte Artemiſiæ προτομὴν *effingit, ex altera Mauſoleum. Is ſtatim, ut eſt eruditiſſimus, eum a Giſberto Cupero adnotationibus illuſtratum oſtendit, de quo noſter Auctor antea inaudierat nihil; quare pro indicio egit viro præſtantiſſimo gratias, quando hæc noſſe ſua vel maxime intererat. De eo Nummo quid ſentiat, queris? Eum quidem cum Cupero fictitium, & malæ notæ agnoſcit: at artificem fuiſſe ingenioſum, & qui mentem Plinii optime perceperit, ut Cuperus contendit, id vero negat. Cauſas, quibus adductus ita ſtatuat, hic tibi in limine notas facere, non alienum puto. Circa columnas non uno modo artifex allucinatur; nam & decem numero in fronte Mauſolei exhibet, duas ſcilicet minus vero: & in ædificio Periptero angulares omittit: ut de gradibus Pyramidis taceam, quos ob ſummam negligentiam quinque tantum exprimit. An hoc ſit Plinii mentem aſſequi, tui judicii eſto. Auriga in ſummo conſpicitur, tanquam Hieronica, in curru ſedens, cui a tergo Victoriola coronam imponit. Verius tamen eſt, repræſentaſſe Agitatorem erectum, inſtar aurigantis in Hippodromo. Sed ne quid diſſimulem, inter tot errores illud recte habet, quod Mauſoleum* τριζώνιον *ſit, & quod Scalæ ſubjectæ cernantur. Quæ ſane duo, cum ad Plinium intelligendum maxime faciant, Cuperus tamen aut non vidit, aut neglexit. In ea quo caſu artifex Nummi inciderit, neſcio. Certe caſu, ut argumento ſunt reliqua, quæ habet, falſa, inepta, nam qui hæc e Plinio certa ratione elicit, in ceteris errare non poteſt. Extat & alter Artemiſiæ Nummus in nobili Muſeo Franciſci Picchetti, adulterinus & ipſe, ſed inventu rarior, nec Cupero viſus, in quo quædam meliora ſunt, quædam deteriora, nonnulla paria. Scalas exhibet, & quidem expreſſius. Columnæ pariter decem in fronte viſuntur, ſed ſaniori conſilio extremæ duæ angulis inſident. At vero perperam altitudo inferior una conſtat Zona, quam efficiunt Columnæ cum trabeatione, quas podium finit. Tum ſurgit Pyramis multiplicibus diſtincta gradibus, ubi, quod mireris, latus quodque eſt per medium, a ſummo ad imum, profundiori ſemita interciſum. Unde hoc artifex hauſit? ſine dubio, ex vano; alioqui commendandus in Quadriga, quæ tanquam in curſu eſt, etſi Agitator attritu obliteratus, non appareat. Ita ſeſe Nummi iſti invicem refellunt, falſique arguunt. Nec te pluribus morer: ad ipſam diſſertationem adi. Vale.*

DOMINICI AULISI DE MAUSOLEI ARCHITECTURA

COMMENTARIUM.

Ulchre sibi consuluerunt viri de Plinio optime meriti, qui licet omnem operam in eo auctore illustrando posuerint, tamen quæ ab ipso de Mausolei structura produntur, pœne intentata reliquerunt. Illos sane absterruit laboris difficultas, dubiusque exitus; rem enim undique involutam satius est omnino non attingere, quam fatigando nectere magis: aut certe re nihilo minus inconfecta discedere. Id B consilium imitari tutum erat; nisi contra revocassent alii, quos animi impetus eo impellit, ut quæ a ceteris omnibus desperata vident, ad ea promptius aggrediantur. Quos ut hic sequar, facit non laudis aut cupido, aut spes: sed facilis in lapsu culpæ deprecatio. Ecquis enim non ei libenti animo parcat, qui in iis offendit, & labitur, quæ sibi quoque impervia fateatur?

Verba Plinii de Mausoleo hæc sunt: *Patet ab Austro in Septentrionem* (alii Codices, *ab Austro, & Septentrione*) *sexagenos ternos pedes: brevius a frontibus: toto circuitu pedes* CCCCXI. *Attollitur in* C *altitud nem* XXV. *cubitis. Cingitur columnis* XXXVI. Quidam addunt, *Pteron vocavere*. Et mox. *Supra Pteron Pyramis altitudinem* (vel, *altitudine*) *inferiorem æquavit*, XXIIII. *gradibus, in metæ cacumen se contrabens. In summo est quadriga marmorea, quam fecit Pythis. Hæc adjecta* CXL *pedum altitudine totum opus includit*. Hæc ipse.

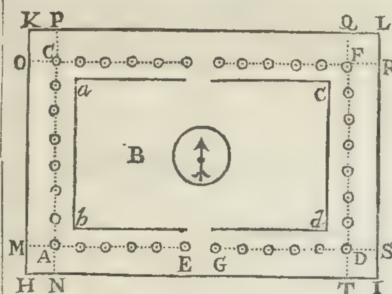
Palam est, a Plinio quæstionem Architectis explicandam proponi, his membris ædificii, his mensuris, quæ ipse prodit, universam Mausolei formam, dispositionemque pervestigare. Eam nos, qua fieri potest, solvere conabimur; si modo prius insigne ex verbis Plinii mendum, quod D euntes nos remorari posset, amoveamus; nam cum totum opus quatuor lateribus fuerit conclusum, quæ non omnia æquali proportione inter se convenirent, sed opposita duo longius excurrerent; Plinius ait, latera fuisse porrectiora, frontes breviores.. Quod stare nullo modo potest; nam si latera explent singula 63 pedes, & totus ambitus pedes colligit 411; qua demum ratione frontes breviores erunt? Certe emendandum, *Longius a frontibus*: vel, *brevius quam a frontibus*, Quamquam de hoc ambitu quid sta- E tuendum sit, porro dicemus.

Illud primo pro *Ichnographia* occurrit; in eo, quem posuimus, ambitu quæ fuerint intervalla columnarum a centro ad centrum, quotque earundem singulis lateribus tributæ. Res, ut omnia conere, exitum nullum habitura est, nisi sciamus, præteritas a Plinio esse partes quaidam minus principales, quas nobis scrutandas mensuris a se prolatis reliquit, ut haberemus in quo industriam nostram exercere possimus. Sunt hæ partes, Aditus duo, unus in fronte, alter in postico: & Scalæ, quæ ædificia a plano erigen- A tes, iisdem non minimam dignitatem, majestatemque conciliant. Ita omnia pulchre inter se apta congruent, ut demonstrandum est.

Ichnographia Mausolei sit B. In latere A C extabant sine dubio columnæ octo, abeuntes invicem pari intervallo pedum novenum, si computationem a centro ad centrum ineamus; ita enim habebimus pedes 63, quot Plinius lateri adscribit. *Ab Austro ad Septentrionem*, latus A C ad Occidentem verget, ut expressimus in Ichnographia. At si placet altera lectio, *Ab Austro, & Septentrione*, Meridiem spectabit.

B Hoc, veluti Herma quodam in trivio, statuto, cetera in prono erunt, & facile investiganti sese obvia ferent; inde enim fit, ut in fronte A D fuerint dispositæ columnæ duodecim, computatis angularibus, A, D: quæ & ipsæ novenos pedes distent singulæ, excepto medio spatio E G, quod laxius est, ut facilem aditum petentibus cellam præbeat: qui aditus latitudinem habet, quæ Scalarum erit, pedum decem semis. Itaque frons A D excurret ad pedes 100 $\frac{1}{2}$.

Necdum tamen res confecta est; nam si col-

CANON PEDVM 1..

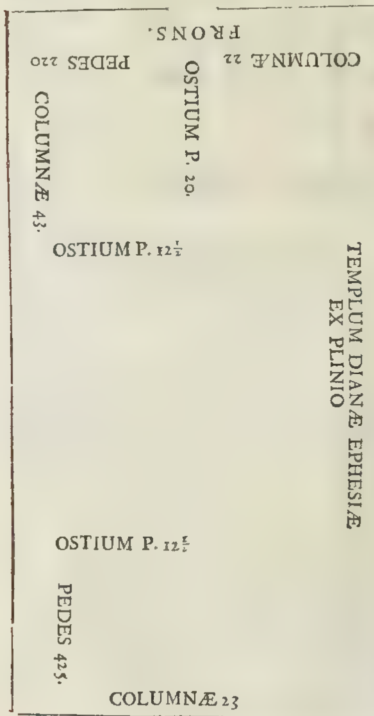
ligantur in summam unam omnia quatuor latera, comperiemus integrum ambitum A D F C conficere pedes 327: & deficient a calculo Pliniano 84. Nihil tamen id nos turbat, nec de gradu movet; quin aditum ad cetera investiganda aperit. Sane ambitus, quem metitus est Plinius, non progre- E ditur per lineas, quæ columnarum centra percurrunt, ut a nobis hactenus factum: sed extimam radit Scalarum oram H I L K, ut ipse rerum omnium inter se nexus, & consensus ostendit. Quæ probandi ratio omnium firmissima est.

Itaque pro Scalis extruendis, partiemur reliquos pedes 84 in octo exteriora latera Quadratorum M N, T S, R Q, P O. Et cuique lateri contingent pedes decem semis. Numerant ergo Scalæ in latere pedes 84, in fronte pedes 121 $\frac{1}{2}$. Qui si duplicentur, exhibent, ne uno quidem minus, summam Plinianam 411.

Hæc vel invitis fidem facient, nos εὐ-όχως sensisse; tamen si quæ dubitatio reliqua esse potest, eam eximent Scalæ ipsæ, quæ non casu, aut pro arbitrio, sed certa ratione hoc spatium nactæ sunt. Primo enim Scalarum latitudo maximam concinnitatem habet ex ipso membrorum commensu; æquat enim aditum Mausolei E G, cum utrobique numerentur pedes deni cum semisse. Deinde graduum impar numerus est; quia enim retractio gradus cujusque minimum sesquipedalis est, ascensus ad Mausoleum erit per gradus septem, quot capit latitudo pedum 10 $\frac{1}{2}$. Quem imparem graduum numerum olim in Scalis solicite perquisitum, nemo nescit, ob superstitionem ingrediendi dextro pede: nam qui eo primum gradum ascendit, eodem in ædes, aut in templum perveniet.

Ex his constat & illud, basis Plinthum in columnis explesse pedes tres, quoquo versus; nam supremus Scalarum gradus sesquipedalis sub columnas excurrens, definit in ipsarum centris. Nec projectura basis procedere extra solidum gradus ultimi potest.

Sed abs re non fuerit, antequam progrediar ulterius, hic quo alio exemplo ostendere, in ædificiorum membris, mensurisque tradendis quædam præteriri, quæ indidem supplenda peritis permittuntur. Exemplum esto ex Plinio ipso, qui de Templo Ephesiæ Dianæ hæc habet. *Universo Templo longitudo est* CCCCXXV *pedum. Latitudo ducentorum viginti. Columnæ centum viginti septem a singulis Regibus factæ*, LX *pedum altitudine*. Ex quibus nunquam te expedies, nisi in fronte sint columnæ 22, distantes intervallo denum pedum a centro ad centrum; relicto medio spatio 20 pedum pro aditu, seu ostio. In postico columnæ 23, ostio nullo. At in quoque latere extent columnæ 43, computatis angularibus, inter quas pateant aditus bini, pedum duodenum cum semisse singuli. Ita ambitus cum numero columnarum recte congruet. Aditus quisque lateralis extabat, opinor, inter columnam 14, & 15, ordiendo semper hinc inde ab angularibus, ut medium inter aditus spatium occupaverint columnæ quindecim. Alia de hac æde Architectis scitu digna habes apud eundem Plinium lib. 36. cap. 23.

Sed ut revertar ad rem, postrema verba, quæ in quibusdam libris Turnebus legit, *Pteron vocavere*, quin hic perperam assuta sint ob sequentia illa, *supra Pteron*, vix est, ut dubitemus; quod & ex his, quæ dicturi sumus, clare constabit.

Progrediamur modo ad erectam frontis imaginem, quæ *Orthographia* nuncupatur.

Prima Mausolei altitudo surgebat ad cubitos 25 Putant a Plinio cubiti nomine intelligi pedis unius, & dimidii mensuram; quem tamen errorem facile extorquebit computatio, quam Plinius de totius Operis altitudine instituit. Ea est pedum 140, quorum 25 cubitos tribuit inferiori altitudini, totidem superiori: quod reliquum est, occupatum a Ptero, & Quadriga ait. Quocirca si cubitus hic sit sesquipedalis, surgent Pteron, & Quadriga ad pedes 65. Quod facile recipiet nemo. Certe omnia respondent melius, si capimus de Cubito *Historico* pedum duorum; sic enim appellatur, ut prior ille cubitus *Regius*, aut *Iustus*. Hero de mensuris: *ὁ πῆχυς εὐθυμετρικὸς κ. βασιλικὸς καλούμενος πόδα φιλεταιρικὸν ας. ὁ πῆχυς ὁ ἱστορικὸς δακτύλους λβ΄, πόδας δύο.* Quam dimensionem si sequamur, altitudo Pteri, & Quadrigæ explebit pedes non amplius 40. Quod verius est.

Erit ergo prima altitudo pedum 50, non a summis scalis, sed a plano. Septem scalarum gradus alti sunt pedes 5. uncias 10; cum singuli, ut mollis sit ascensus, non sint crassiores dextante. Subductis his, reliqui fient pedes 44 cum sextante, quos partim vindicabunt columnæ, partim mediæ Zonæ paries.

Ad inveniendam columnarum altitudinem nos veluti manu ducere potest spiræ Plinthus, quæ trium pedum quoquo versus est, ut jam observavimus. At quod columnarum genus seligemus? Cum plura tentando experti essemus, nihil comperimus, quod æque calculo, & rationi respondeat, quam genus Corinthium; quod etiam ob altitudinem, qua reliqua genera superat, apte huc venit. Hæc præsertim in causa fuere, cur rejecerimus columnam Doricam, quæ alioquin, ut severioris structuræ, satis Heroibus conveniebat. Nolui hæc silentio præterire, ne forte quod judicium fuit, oblivio videretur.

Projectura basis ab uno latere esto quadrans crassitudinis, seu diametri columnæ in imo scapo: quæ est ἐκφορὰ basis in genere Dorico, sed & generi Corinthio usui est, ubi nimirum columna a solo surgit, id est basim habet, sed non stylobatam. Ergo crassitudo columnæ erit pedum 2: integram projecturam basis faciet pes unus, hinc inde semis. Hæc omnia simul juncta efficiunt pedes tres, quot Plinthi latus habet. Et quia in genere Corinthio altitudo columnæ cum basi, & capitulo novies superat dimetientem imi scapi, hinc ea erit pedum 18, in hunc modum; Capitulum altum p. 2: spira p. 1: scapus p. 15.

Pro Epistylio, Zophoro, & Corona capie-

DOMINICI AULISI
DE
COLO MAYERANO
EPISTOLA

Ad Illustriss. & Præstantiss. Virum

D. D. DIDACUM VINCENTIUM AVIDANIA,

Regii Sacelli Præsulem, & Gymnasii Neapolitani Præfectum.

Theophilus Instit. de Testam.

Κἂν ἡ τούτων ἄγνοια οὐδένα φέρει κίνδυνον, ἀλλ᾽ οὖν πρὸς ἱστορίαν, καὶ τὸ μαθεῖν πῶς κατὰ μικρὸν προϊόντος ἠμείφθη τοῦ χρόνου, εἰπεῖν οὐκ ἄτοπον.

mus quadrantem pedum 18: qui tributus in partes decem, tres cedent Epistylio, totidem Zophoro, reliquæ quatuor Coronæ. Ita una cum trabeatione columna evadet alta pedes 22 semis. Interim, si minima quæque nimis curiose consectatus videor, excusabit, opinor, nos, quod ita singula lucem sibi mutuo dant, & recipiunt. Ex Templo Ephesio vir doctus conjectat, columnis altitudinem fuisse pedum minimum 60. Qua divinatione quid levius? Quid verbis Plinii magis contrarium, qui palam columnas intra altitudinem 25 cubitorum concludit?

A

Hinc est, intercolumnium patere pedes septem, in quod spatium columnæ tres cum dimidia inseri possunt. Quocirca est ædificium speciei Aræostyli, quam damnant Architecti, quod epistylia ob intervallorum laxitatem frangi facile possunt. At damnant, ubi grave onus ferre debet; nam si summæ trabeationi paries nullus superstruatur, non repugnant. Vitruvius lib. 6. c. 4. de impluvio: *Peristyliorum intercolumnia ne minus trium, ne plus quatuor columnarum crassitudine inter se distent*. Ea laxitas in Mausoleo videtur electa, ne signa, quæ sine dubio ad parietem Cellæ sub apsidibus erant, & a quibus ædificio huic maxima commendatio accessit, columnarum objectu, & frequentia obscurarentur.

B

C

Paries ergo non incubuit columnis, quæ certe ei ferendo non sunt. Mihi omnino videtur, intra septum columnarum A D F C stetisse parietem *a b d c*, qui distaret a columnarum basibus, quantum ipsæ bases inter se distant, id est pedes sex; ut ambulatio fuerit circa Mausolei Cellam sub Porticu; neque enim adhærere columnis paries recte potest, quando anguli A, D, F, C, a columnis obsidentur.

Quod si columnis podium placeat imponere, quod summam trabeationem finiat, non repugno. Id ratio exigit, licet non sit verbis Plinii comprehensum.

D

Et hæc Plinio est inferior Mausolei altitudo, cubitorum 25. cui primam Zonam Porticus facit, secundam interior paries superextans ad pedes 21 cum besse. Et hic desinunt fornices Cellæ.

Sequitur deinde Pteron pro tertia Zona. Falluntur quicunque Pteron prima altitudine concludi putant: quos manifeste Plinii calculus rejicit; cum enim prima ædificii altitudo fuerit pedum 50. Pyramidisque par elevatio, reliqui 40. erunt tribuendi soli Quadrigæ. Quod est ineptum. Præterea hæc omnia Plinius satis aperte distinguit, qui ubi primæ altitudini tribuisset 25 cubitos, tum de Ptero meminit, nulla prodita mensura: progreditur deinde ad Pyramidem, quam pariter 25 cubitorum facit: mentionem tandem injicit Quadrigæ, nulla etiam dimensione apposita. Sed quæ & Pteri, & Quadrigæ altitudo fuerit, docet, ubi totum ædificium pedes 140 æquasse testatur. Stet ergo pedes reliquos 40 inter duo hæc membra tribui debere. Quadriga sibi 20 vindicat, ut dicam; quare totidem relinquentur Ptero. Id & symmetria poscit, ut ex quatuor partibus, sicut est æqualis prima tertiæ, ita sit secunda quartæ. Quod in his rebus magnum est argumentum, si non maximum.

E

F

Hæc ultima Mausolei Zona, undique patens, & pervia, solis columnis erat distincta; nam *Pteri* nomen ad columnas refertur, ut argumento esse possunt verba Architectorum illa, *Monopteros*, *Dipteros*, & hujus generis alia. Non in unis modo lateribus, sed per totam areæ capacitatem surgebant columnæ, quæ multiplici discursu varias Porticus efficientes, opere fornicato Pyramidem substinebant, ut extorquent hæc veteris Poetæ carmina:

Aere nec vacuo pendentia Mausolea
Laudibus immodicis Cares in astra ferant.

Hic *Mausolea* sunt, ut quisque videt, suprema Mausolei pars, idest Pyramis. Eam *pendere* ait. Quod verbum Architectonicum est. Dicitur de ædificiis, quæ concameratione substinentur, ut *balneæ pensiles*, *urbs pensilis* Plinii. Ita ipsi fornices *suspendere* dicuntur ea, quæ superstructa sunt. *Suspensuras caldariorum* habes apud Vitruvium. *Suspensuras cellarum*, & *cuniculis pavimenta suspendere* apud Palladium.

Pteri nomen huic Zonæ etiam ex eo convenit, quod suprema sit; nam quidquid extremum est, *Pteron* quandoque dicitur: quare moles ædificiorum extra murum Ægyptii Labyrinthi, *Pteron* Alexandrini vocabant, ut Plinius memorat. Sed prior explicatio longe aptior, & verior.

Dispositionem, & numerum columnarum in lateribus Pteri, quanquam id nihil conducat ad Plinium intelligendum, qui de illis privatim non meminit, quia tamen inde totius ædificii ratio magis, magisque inclarescit, hic ne quid intentatum relinquamus, investigare alienum non est.

In Ichnographia B, area Cellæ *a b d c* ad altitudinem pedum 50. ubi Pteron incipit, ob acclivitatem, & contracturam parietum decrescit. Apte decrescet quoquoversus sesquipedem, ut latus *a b* evadat pedum 45: frons *b d* pedum 82 semis.

Jam si libeat, in his columnas collocare ad Pteron efformandum, valde laborandum non est; nam latus capiet columnas 8, quarum centra distent spatio pedum senum. Ita colliges pedes 42. relicto pro angularibus columnis forinsecus hinc inde sesquipede, ne bases extra solidum procurrant.

Pari ratione tres pedes eximemus e longitudine frontis, in qua ita disponentur columnæ 14. ut ad latera senæ sint, in medio spatio duæ.

Ex his pronum est intelligere, Pteron fuisse in genere ædificii Pycnostyli, ut superimpositum Pyramidis onus excipere, & ferre posset: ob quam etiam causam electæ fuere columnæ iis breviores, quæ erant in Porticu primæ Zonæ; non enim excedunt cum fornicibus altitudinem pedum 20.

Supra Pteron ergo quiescebat Pyramis, quæ Mausoli sepulcro imposita est more Ægyptio; in eo enim opere excitando Artemisia cum Ægyptiis magnificentia certavit, vicit elegantia, & subtilitate artis. Surgebat & ipsa, ut inferior altitudo, ad cubitos 25 gradibus 24 distincta, ut cujusque gradus crassitudini cesserint supra unciam, pedes duo. Et id ad imitationem Pyramidum Ægyptiarum, in quibus lapides ita commissi sunt, & apti, ut ascensum usque ad summam planitiem præbeant: durum tamen illum, & difficilem, ob nimiam graduum crassitiem, & retractionem ita brevem, ut vix consisti vestigio possit. Exemplum exhibet Serlius.

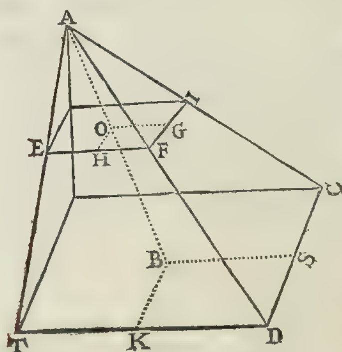
Commentum viri docti, qui nuper Plinium illustravit, de duplici Pyramide, quarum una inferior, 25 cubitos alta, inclusa columnis surgentibus ad pedes minimum 60: altera superior his columnis innixa, æqualis primæ; nihil moror. Nec eo ducunt verba Plinii, *Pyramis altitudine inferiorem æquavit*, quæ aliud omnino sibi volunt;

sunt enim referenda non ad ullam Pyramidem, cujus nulla in antecedentibus mentio: sed ad altitudinem inferiorem, expressam in illis: *Attollitur in altitudinem 25 cubitis*. Alii Codices clarius habent; *Pyramis altitudinem inferiorem æquavit*. Denique nihil certius, quam a Plinio non nisi exteriorem operis faciem describi.

Pyramis paulatim sursum versum decrescens in summo velut abrupta, diffundebatur, & patescebat in campum. Non enim desinebat in fastigium A, sed tollens se a centro B usque ad O pedes 50, secta erat parallelogrammo altera parte longiore EI, quod undique æque distabat a basi Pyramidis T C. Latera E F, F I hujusce plani quam facillima investigatu sunt.

Esto perpendiculum A B æquale lateri majori basis T D, idest pedum 81 semis, seu duplum ipsius B S. Et ab ipso A B auferatur B O pedum 50, remanebit A O duplum O G, seu æquale E F, pedum 31 semis.

Rursus ut A B, pedum 81 semis ad B K 22, dimidium lateris minoris D C, ita A O 31 ½ ad O H, idest F G, pedum 8 ½, & quod excurrit. Quocirca totum latus F I erit pedes 17.

Hanc aream, ut oblongam, decenter occupabat Quadriga, qua agitatores in Stadio Olympico decurrebant. Erat, opinor, tanquam in cursu, ut speciem exhiberet humanæ vitæ continuo properantis ad metam. Ecquod aptius sepulcro symbolum? Alexis:

—— τὸν γὰρ ὕστατον
τρέχων δίαυλον τοῦ βίου, ζῆν βούλομαι.

Eo etiam pertinent naves, quas aliquando sepulcris appositas scimus. Ecce Simeon Thassi in Mausoleo, ad omnem memoriam illustri, quod prope a Diospoli excitavit, navem singulis Pyramidibus adjecit. Describitur a Josepho. Trimalcio apud Petronium: *Te rogo, ut naves etiam monumenti mei facias plenis velis euntes*. Quasi non alius nos portus excipiat, quam sepulcrum.

Ipsa areæ latitudo pedum 17, argumento est, membra Quadrigæ in duplum fuisse aucta, ut longo intervallo extenuata, justam magnitudi-

A nem oculis spectantium objicerent. Equi cursoris crassitudo cum sit pedibus duobus minor, constat pedes 8 ½ apte tribui quatuor equis, relicto justo spatio tam pro mediis equis jugalibus, quam pro extremis funariis. Ergo qui assignat ipsis pedes 27. auget in duplum.

At areæ longitudinem pedum 31 semis, non totam equi, & currus explebant; nam concertantium currus brevissimus erat, duabus tantum rotis delatus, cui duplicato non nisi pedes quinque deberi possunt, ut alii 15 cum semisse equis, & ipsis in duplum auctis. Et ita ante, & pone relicti in area quini pedes cum semisse puri ad
B Stadii longitudinem designandam, tanquam Quadriga in medio spatio esset, relictis hinc carceribus, illinc provolans ad metas.

Sed jam ad se nos vocat Agitator, qui in curru erectus, & imminens equis animos addebat, ut repræsentatur in nummis Neronis, & Severi, & in eo, quem Crotoniatæ in Trajani honorem cuderunt. Is, si eandem proportionem servamus, ingrandescebat ad pedes 12, quando sex pedum justa hominis magnitudo est, Vegetio teste. Cui si octo pedes currus altitudo duplicata addidit, jam tota Mausolei moles fuerit alta pedes 140, ut Plinius habet. Nihil est er-
C go causæ, cur Dalecampius numeros Plinianos corruptos causetur.

In hac tota Mausolei structura nihil esse arbitror, quod Architecti non commendent; nisi forte aliquod offendat ostium in majori latere situm. Quod, opinor, in causa fuit, ut in Plinio hodie legatur, *brevius a frontibus*. Huic difficultati certius respondere possemus, si nobis auctores membra, & opera, quæ intus in Cella extabant, nota facere voluissent. Certe causam aliquam inveniremus non dissimilem ei, quæ veteres Architectos impulit, ut & in Gymnasio ostium in latere majori aperirent. Nunc in tan-
D to eorum silentio difficilis divinatio est. Quid, si per Cellæ spatia duo sepulcra disposita credamus, unum Mausolo, alterum Artemisiæ? quando & viventes sibi monumenta extruebant, heredum officia præsumentes. Unde in veteribus sepulcrorum lapidibus frequenter illa occurrunt, V. S. idest, *vivus sibi*. Et in Oriente de Asa, Sobna, & Josepho Arimathæensi notum est, ut de aliis sileam. Si ita, inquam, credamus, quid aptius, quam ostium in majori latere collocare, ut ingredientes Cellam, statim alterum ad dex-
E teram, alterum ad sinistram haberent? Artemisiæ etiam amor persuadet, ut non alibi quiescere voluerit, quam ubi mariti sepulcrum spectaretur. Sed hæc diffinire periculosum est; nec eo dico, ut quidquam affirmem, sed ut intelligamus non deesse causas, ob quas ostium a latere minori in majus transferri non modo decens, sed propemodum necessarium sit.

Et hæc pro Plinii quæstione dissolvenda, dicere habuimus de Mausoleo, quod omnium artificum oculos tenuit, & de cujus symmetriis commentaria reliquere Architecti in primis no-
F biles, Satyrus, & Pytheus, ut Vitruvius libri 7. prooemio memorat: quæ si extarent, nostra hac dissertatione nihil fuisset opus. Cetera de Mausoleo in tanta notitia ingerere, & inculcare vanum esset.

DOMINICI AULISI
DE
COLO MAYERANO
EPISTOLA.

Uper cum apud te eſſem, ut ſæpe ſoleo, V. Cl. viſendum antiquitatis monumentum oſtendiſti, non multis abhinc annis proxime Romam repertum. Ejus, inquam, ectypon, quod Marcus Mayer, ut in primis diligens, & bonarum artium ſtudioſus, formis non ita pridem excudit, evulgavitque, & eruditis viris explicandum propoſuit. Id vero eſt inſtrumentum ex ære, rotundum, quod ita cortinæ ritu cavum eſt, ut ſimul mamillæ ſpeciem æmuletur: multiplicibus foraminulis certo, & eleganti diſcurſu totum pertuſum, ut ſi liquorem infundas, nequeat continere, ſed ad guttam tranſmittat. Quocirca ſtatim oculis, & menti Coli cujuſdam imaginem objicit. Eſt manubrio inſtructum, lato, planoque, quatuor omnino ſpatiis diſtincto, in quibus ſingulis variæ cernuntur figuræ arte toreutica extantes, argento exornatæ. Hortatus es, ut ſi quid ad egregium iſtuc monumentum illuſtrandum haberem, literis conſignarem. Quamvis ſatis intelligam, hæc a nullo aut melius, aut promptius, quam a te, poſſe explicari, qui omnem antiquitatem tenes; tamen, ne tibi minus audiens videar, cui, ob eum, quo me proſequeris, affectum, plurimum debeo, non defugiam laborem, & pro viribus deſiderio tuo ſatisfacere conabor non invitus; eo præſertim, quod iis, quæ dicturus ſum, ipſe viam conſiliis tuis ſtruxiſti. Viſum tibi eſt, quatuor ſpatiorum figuras non ad diverſa tendere, ſed ſimul omnes inter ſe eſſe connexas, ſimulque ad Medicinam referri, quando Cola inter Medicorum maxime, & Seplaſiorum inſtrumenta computabantur. Quod tuum judicium & acutum eſt, &, niſi fallor, verum. Ejus ductum ſequutus, ſine metu erroris, jam ingrediar.

In ſummo manubrii ſpatio, cum variæ extent variarum rerum figuræ, arboris loti, ſtudioſorum ſellæ, aræ cum primitiis ficuum, & baculo: ea tamen, quæ omnium princeps eſt, & ad quam ceteræ referuntur, Herma eſt. Quidni? Stat pube tenus ducta, vultu juvenili, ſine brachiis. Hermæ ita ἄκωλοι, & trunci conſpiciebantur plurimi Athenis, ut ex Thucydide lib. VI. Plutarcho in Alcibiade, & Cimone, aliiſque notum eſt. Erant etiam Romæ in Circo: quod, ſi recte memini, unus monet, vetus Juvenalis Interpres Satyra VIII. *Hermæ*, inquit, *effigies æneæ, aut marmoreæ, ſine manibus, quales videmus in Circo*. Tales pariter ſtatuebantur ubique in Gymnaſiis. Xenocrates:

ἑρμῆς ὠκὺς ἐγὼ κικλήσκημαι. ἀλλὰ παλαίςρῃ
μὴ κολοβὸν χειρῶν ἵςατε, μήδ' ἄποδα.

Hermes ipſe feror pernix. Cur ergo palæſtræ
Et manibus truncum ponitis, & podibus?

A Effingebantur Hermæ pectore ferme quadrato, & tandem in pyramidem inverſam deſinebant: imo quandoque in cippum ad ſpeciem cubi. Nimirum Ariſtophanis Interpreti Herma eſt λιθος τετράγωνος, καὶ κυβοειδής. *Lapis quadratus, & cubiformis*. Ubi *Lapis quadratus* eſt quadrata pyramis, πυραμὶς τετράγωνος, ut loquitur Strabo lib. XVI. Lapis vero *cubiformis* eſt priſma oblongum, planis æqualiter diſtantibus. At non ſemper ita factum eſſe teſtes ſunt veteres Nummi, in quibus ſæpe Herma thoracem rotundo proximum habet: &, ut partes apte inter ſe conſentiant, ſuper cono inverſo quieſcit. Hunc reſponſum ſymmetria exi-
B git: & Hero male apud Architectos audit, dum in Automatis ſemel iterumque πίνακι κιονίσκον, ideæ rotunda quadratis ſubjicit. Noſter Herma, cum teres & ipſe ſit, inſidet tamen non cono, ſed cylindro, aut columellæ. Quod notabunt ſtudioſi; non enim alibi obvium.

Hæc ita efformata eſt, ut vetuſtiſſimam columnarum ſpeciem ante oculos ponat; eſt enim ſine capitulo, & ſine toro: quanquam ei baſim inæquales plinthides duæ faciant, minor majori ſuperimpoſita. Rudi enim, & adhuc, ut ita dicam, vagiente Architectura, nullum majus ſtudium columnis
C impendebatur, quam ut in puros cylindros evaderent. Et primum in Epheſiæ Dianæ æde columnis capitella addita, ſubditaſque ſpiras Plinius auctor eſt.

Poſſet hanc de Herma interpretationem labefactare lorica ſquamis conſerta, qua noſtra hæc effigies induta eſt: poſſet haſta, quam ad dexteram partem habet, oblique politam, tamquam ſi manu teneretur. Quid hæc cum Herma? Non eſt ignotum tibi, Vir doctiſſime, veteres ſæpe ex pluribus Diis, varias ob cauſas, unum ſignum confeciſſe. De omnibus non eſt hic dicendi locus: quædam de Herma produxiſſe ſit ſatis. Jungebant ei
D aliquando, & veluti inſerebant Venerem ita, ut duo in unum abirent: & hanc *Hermaphroditen* nuncupare poſſumus. Interdum Herculem: quod ſignum *Hermeraclam* Tullius vocat. Nonnunquam immiſcebant Minervam, & dicta fuit *Hermathena*, ut hæc noſtra eſt; nam corporis truncus dimidiatus, ſine lacertis, Hermam effingit: lorica, & haſta, Minervam: vultus juventa decorus, ſatis utrique aptus.

Viſum veteribus eſt, hæc duo numina miſtis corporibus jungere, non ſine gravi de cauſa. Nempe, ut monitos nos facerent, ſapientiam, cui Mi-
E nerva præſidet, & eloquentiam, cujus auctor Mercurius habetur, alteram ab altera vim & ornamentum capere, nec niſi invitas ſegregari. Eloquentiſſimum fuiſſe Democritum conſtat. Platonis in dicendo elegantia, cui non nota? Ariſtoteles aureum orationis flumen fundere dictus eſt. Et nominatim de Academicorum philoſophia teſtatur Cicero, cujus hæc verba: *Nam hoc genere philoſophiæ, quod nos ſequimur, magnam habet Orator ſocietatem: ſubtilitatem enim ab Academia mutuatur,*

& ei vicissim reddit ubertatem orationis, & ornamenta dicendi. Locus est in libro de Fato, [illegible] initio. Quocirca ipse Cicero inter cetera Academiæ suæ ornamenta, quam non ita procul a Baiis erexit, Hermathenam dedicavit. Nam ita ad Atticum: *Quod ad me de Hermathena scribis, per mihi gratum est, ornamentum Academiæ proprium meæ; quod & Hermes commune omnibus, & Minerva singulare insigne ejus Gymnasii*. Et ut Cicero in Gymnasio, ita alii in Bibliothecis Hermathenam dicabant; nam ea est *Media Minerva*, cujus meminit Juvenalis Satyra III.

Hic libros dabit, & forulos, mediamque Minervam.

Nec tamen inficias eo, non Hermathenam semper, sed interdum Athenam in Bibliothecis, & Gymnasiis positam. Plinius lib. VII. cap. LIIX. *Indicio erit Delphica tabula antiqui æris, quæ est hodie in Palatio, dono Principum Minervæ dicata in Bibliotheca*. Salvianus lib. VIII. *Colitur & honoratur Minerva in Gymnasiis*.

Similem huic nostræ imaginem exhibet ex veteri Nummo Jacobus Sponius in Miscellaneis eruditæ antiquitatis. Ea est προτομὴ adolescentis, brachiis trunca, turbini inverso innixa, cum hasta ad dextram. Hanc ipse Hermam esse docet. Minus recte; nam cum ea nihil commune hasta potest habere, nisi Hermathena sit. Duobus discernuntur: quod nostra loricam habet: hæc cum ea careat, caput floribus coronatum gerit. Sed discrimina hæc alicujus momenti non sunt; nam hasta ipsa per se ad Minervam indicandam satis est: & corona pro colentium arbitrio signa aut ornat, aut ab iisdem abest.

Quædam de Hermis omnifariam ex Nummis, Gemmisque discimus, quæ in libris frustra quæras. ut illud est, non semper hæc signa brachiis defecisse; nam Hermathena interdum ea habet, ut in Nummo Hadriani, quem Ful. Ursinus produxit. Visitur in eo Virgo mammis sororiantibus, desinens in metam inversam: galeam capite gestat, brachio sinistro clypeum substinet, dextra manu hastam. Ita Hermeraclas sine brachiis est in Gemma Leonardi Augustini: apud Sponium iisdem non destituitur. Herma ipse, qui passim ab auctoribus brachiis abscissis describitur: quare Strabo lib. XV. in Indorum dona ad Cæsarem, hominem lacertis a natura truncum, *Hermam* appellat: ἑρμᾶν ἀπὸ τῶν ὤμων ἀφῃρημένον ἐκ νηπίου τοὺς βραχίονας. Quæ ita explicat Dio Cassius lib. LIV. μειράκιον ἄνευ ὤμων, οἵους τοὺς ἑρμᾶς ὁρῶμεν. Ipse, inquam, apud eundem Augustinum Tom. II. Gemma XIII. sinistra caduceum gestat: dextram sub pallio latentem pectori applicat.

Sed de his plus satis: jam ceteras, quæ circa Hermathenam, figura persequemur. Ante eam stat Ara. Earum aliæ ex cylindro constant, quæ frequenter in Nummis occurrunt. Quædam ex prismate quadrangulo, quaque ex tribus dimensionibus inæquali, ut erant aræ vetustiores, & maxime Joniæ, de quibus Nicomachus lib. II. ἀριθμητικῆς. Nonnullæ cubicæ sunt, ceu hæc nostra: habetque suam βάσιν, & κορυφήν. Hæc dicta volui, ne quin ara sit, dubitemus. Omitto aras rusticas, idest lapidem quemcunque ex destinatione sacrificantis electum. Super ea sunt tres, ut videntur, ficus: juxta jacet baculus. Hæc quid sibi velint, anxie quærendum ne sit, facit Suidas, qui maxima ex parte interpretatur in voce ἑρμαῖον. Docet, fructuum primitias Hermis offerri solitas, quæ prædæ viatoribus cedebant. ἑρμαῖον. τὸ ἀπροσδόκητον κέρδος, ἀπὸ τῶν ἐν ταῖς ὁδοῖς τιθεμένων ἀπαρχῶν, ἃς οἱ ὁδοιπόροι κατεσθίουσιν. *Hermæum est insperatum lucrum, ab illis primitiis, quæ Hermis apponuntur in viis, quas viatores edunt*. Et viatores indicat positus juxta aram baculus, quem longam viam ingressuri, ut procedendi laborem minuant, secum habere solent.

Nec est, cur miretur quis, Hermathenam in viis collocatam, eique primitias oblatas; nam quæ simplici Hermæ, eadem & Hermæ cum altero Deo confuso tributa [illegible] Hermeraclam quoque in viis positum, [illegible] tum ex veteri Epigrammate d[illegible]. Carmina, quæ huc faciunt, ita habent:

ἄμμες ὅρων φύλακες δισσοὶ θεοί, ὧν [illegible] ἑρμ[illegible],
οἷον ὁρῇς μ᾽, [illegible] δ᾽ ἅτερος [illegible]
ἄμφω μὲν θνατοῖς εὐάκοοι, ἀλλ᾽ [illegible]
αἴτ᾽ ὠμὰς παρθῇς ἀχράδ[illegible]

Id est: *Duo nos Dii finium custodes sumus, quorum alter Hermes, qualem me vides, alter Hercules: ambo mortalibus faciles præbemus aures. Sed si acerba nobis apposueris sylvestria pyra, devoravit*. Ita emendat Salmasius ad Inscriptionem Herodis Attici: at de Hermeracla nihil cogitas, de Diis συμβώμοις accepit, quales in iis, & finibus statutos non legimus. Illa certe admonitio, se duos esse Deos, satis unum signum extitisse demonstrat.

At cur primitiæ ex ficubus? Ex his, quæ in manubrio sculpta sunt, quædam ad ambos hos Deos pertinent, ut arbor loti, sella: alia privatim ad Minervam, ut cerva, sues, de quibus deinceps dicemus: nonnulla solum Mercurium respiciunt, ut primitiæ. Hæ non sine causa ex ficubus; nam Mercurius palæstræ auctor fuit, qua feros hominum cultus formavit, ut apud omnes contestatum est. Palæstritæ vero olim ficubus vescebantur, sed siccis, quæ panisque simul & obsonii vices implerent; carices enim, ut concoctu difficiles, ita corpus viresque adjuvant: diuque saturos athletas tenebant, ne quando inter concertandum esurirent, ut Plinius, & Rufus apud Oribasium auctores sunt. Emendandus Suidas in voce ἰσχάς. πρὶν ἢ δοθῆναι τὴν κρεωφαγίαν τοῖς ἀθληταῖς, ἔχρωντο τῇ ἰσχάδι. Ita legendum, non τοῖς ἀθηναίοις, *Athletæ*, inquit, *antequam eis carnes concederentur, caricis utebantur*. Nam Pythagoras Phliasius Gymnasta, seu, ut quidam rentur, Alipta, primus Eurameni Samio carnes apposuit. Et apud Rufum πυθαγόρας legendum, non γέρας. Quod Mercurialem decepit. Quin credimus, his de causis Mercurio ficus oblatas? Nec contra facit, quod virides cernantur; nam cum primitiæ sint, utique siccæ esse non possunt.

Hæc est nostra conjectura, cujus adhuc me non pœnitet. Si cui tamen arrideat, allusum ad ficus ab Ægyptiis in die festo Mercurii esitatas, non repugno. Hi enim quotannis, XIX. die mensis Thoth, sacra ei Deo celebrantes, mel & ficum edebant, ea voce addita, γλυκὺ ἡ ἀλήθεια, *dulcis veritas est*. Narrat Plutarchus in libello de Iside, & Osiride.

Aliud sibi vult arbor, quæ pone Hermathenam surgit. Nempe eos, qui semel sapientiæ, & eloquentiæ studia degustarunt, ea dulcedine illectos, illis perinde adhærere, ceterarum rerum oblitos, atque Ulyssis socios loto. Nam, si recte attendamus, non alia a loto ea arbor est. Ita [illegible]

fateri cogunt spectanda arboris proceritas, & poma parva, rotunda, e longioribus pediculis dependentia; nam loti fructus est ἡλίκος κύαμος, *quantus faba*, ut Theophrastus loquitur: & capiendus est de faba Græcorum, pusilla, in orbem ducta: quod explicat Dioscorides, inquiens: καρπὸν δὲ φέρει (ὁ λωτὸς) μείζονα πεπέρεως: *Fructum fert lotus pipere majorem*. At hæc poma in nostra arbore rara sunt, nec gemina; ut fatendum omnino sit, eam non effingere lotum Libycam, in qua fructus densus est, &, myrtarum ritu, pari serie a ramis dependet. Theophrastus, φύεται δὲ καθάπερ τὰ μύρτα, παράλληλα. πυκνὸς ἐπὶ τῶν βλαστῶν. Hæc longe absunt a nostra: quæ ea propter erit lotus Italica, cujus fructus habent cerasorum instar. Plinius: *Nascitur* (fructus) *densus in ramis, myrtorum modo, non ut in Italia cerasi*. Ita frequenter pro cæli, solique ingenio plantæ non semper eædem sunt, sed variant. Cogunt etiam fateri folia, in quibus ut ut varie sculptor luserit, quædam tamen ad imitationem naturæ repræsentavit, idest ilici similia fecit. Libuit hæc quam brevissime percurrere, non sine operæ pretio; jam enim sensus dicti Pliniani de Italica loto inclarescit. Hoc Plinius monet, fructus in ea non pendere ab alis geminos, paresque, ut in myrto, & loto Libyca: sed nullum servare ordinem, ut in ceraso. Ita nostræ sculpturæ lotus evincit, quæ evincit & illud, a vero non aberrare, quicunque Italicam lotum eam esse plantam censent, quæ vulgi sermone a baccis, baccarumque forma, *Perlaro*, & *Bagolaro* appellatur; nam si hujus nostræ εἰκόνα cum illa conferas, statim eandem plantam esse deprehendes. Si non aliunde, certe ex hoc uno præclarum istud vetustatis monumentum salvum ad nos pervenisse jure merito gratulamur.

Demum ante Hermathenam cernere quoque est instrumentum exprimens minusculam aspirationis literam. Putem, sellam esse, cui insidentes studiosi, in Gymnasiis, & Bibliothecis coram Hermathena literis, & lectioni vacabant. Affirmat hanc sententiam vel maxime Spondii Nummus, quem diximus, ubi Hermathenæ coronatæ assidet vir, habitu philosophico, intentis oculis percurrens tabulas, quas utraque manu substinet.

Recte hactenus, inquies. Sed pertinetne Hermathena ad Medicinam, cujus usui Cola inserviebant? Pertinet sane: & ita, ut nihil magis. Quippe Mercurius medicinam fecit, eamque multis inventis promovit, ut Ægyptii, Græcique pariter testantur. Ægyptii complures a Mercurio editos de Medicina libros habebant, quorum alii Pharmaceam tradebant, alii Chirurgiam: in quibusdam de Anatome, & de Morbis agebatur. Hos *Sacerdotales* dictos soli Pastophori ediscebant, ut fuse Clemens Alexandrinus persequitur. Græci eum Saluti contubernalem fecerunt. τὴν ὑγείαν αὐτῷ συςῆσαι, ut Phornuti verba sunt. Nescius non sum, hæc ab ipso non ad medicinam, sed ad sermonem trahi, nobis impertitum, ut omnibus prosimus. Sed hæc ratio & coacta est, & friget. Certe nihil hac tanta subtilitate opus erat, quando id simplicius, & verius de Mercurii medicina accipi & potest, & debet. An de ea nihil Phornuto inauditum? Meminisset saltem ab eo inventum moly, quæ ruta silvestris est, linozostin, crocum, aloen. Præterea Meleager Syriacam nardum a Mercurio mortalibus commonstratam prodit in Corona Pancarpia:

> *Ναὶ μὲν καὶ συρίην σαχυότειχα θύκατο νάρδον,*
> *Υμνοθέταν ἑρμοῦ δῶρον ἀειδόμενον.*

Sallen. Tom. III.

> *Et Syriam nardum spicis intexe comantem:*
> *Penniger hanc nobis donat habere Deus.*

Orpheus etiam, seu quisquis ille est, qui de Lapidibus scripsit, vetustus sane auctor: is lapidum medicinam Mercurio tribuit: & nominatim Coralii vires ejus beneficio innotuisse canit:

> Κουράλιον θνητοῖσι φέρων πόρεν ἀργειφόντης.

Hujus scientia medicinæ enituisse pariter Minervam memorat, quæ in ea Herculem erudiverit. Romæ in V. Regione templum Minervæ Medicæ dedicatum ex P. Victore cognoscimus: ita a medendo dictæ, non a Medis. Quod Panciroli somnium est, aliud nihil. Ad eam sine dubio allusit Ovidius, cum Medicos hortatur, ut de suis muneribus etiam Minervæ offerant, Fast. III.

> *Vos quoque Phœbea morbos qui pellitis arte,*
> *Munera de vestris pauca referte Deæ.*

Ita apud Atticos colebatur Ἀθηνᾶ ὑγίεια, & Ἀθηνᾶ παιωνία, de quibus Pausanias. Et hæc pauca veluti extremo digito attigisse sit satis: fusius enim de his in libris de Origine, & progressu Medicinæ a nobis disputatum est, quos, si Deus dabit, propediem edemus.

Proxime in manubrio Coli sequuntur duo alia spatia, in quorum primo cælata est cerva, a partu humi procumbens, & hinnulus, qui a tergo descendens, se dirigit ad mammas: in altero stant duo sues, qui diversi abeunt. Suspicor, hæc omnia ad Minervæ medicinam referri. Ei acceptam ferimus herbam argemonem, ita silvestri papaveri similem, ut qui alteram viderit, ambas se nosse credere possit. Ea fertur usa, ut suibus opitularetur. Plinius lib. XXIV. cap. XIX. Quocirca inter evellendum Herbarii quidam dici mandabant: *Hæc est herba argemone, quam Minerva reperit, suibus remedium, qui de illa gustaverint*. At a quo tandem morbo sues hac herba convalescunt? Non id explicat Plinius. Sed omnino de angina capi debet: quo maxime morbo sues tentantur, & cujus Plinius paulo ante meminerat.

Non omiserim, supra sues nescio quæ conspici, figura ovata. De glandibus suspicionem movere possent, nisi ineptum esset, eas ita in aere pendentes facere. Quid igitur? Potius est, ut sint capitula argemones, quæ, ut rhœadis, oblonga sunt. Possent etiam videri argemones calyces, qui antequam aperiantur, & ipsi ad ovi speciem vergunt. Interim cauliculis, a quibus dependebant, vel ob vetustatem attritis, vel ob exilitatem non satis conspicuis.

Cerva enixa apposita est ob munus obstetricis, quo delectabatur Minerva; nam ipsa est, quæ Latonæ enitenti assedit, ut proditum ab Aristide oratione ad Minervam. Et ei rei indicandæ electa præ ceteris brutis cerva est, quæ post partum medicinis sibi consulit: nam seselim edit. Haud me latet, hæc aliter a Cicerone tradi libro de Natura Deorum secundo: *Cervæ*, inquit, *paulo ante partum perpurgant se quadam herbula, quæ seselis dicitur*. Hæc tamen stare non possunt; nam ante partum omnis purgatio ob abortionis periculum noxia est. Exhibent quidem pastores in potu capris, ceterisque pecudibus ante partum seselim, sed non ut ipsæ purgent se, imo ut ita facilius suos fœtus enitantur. Dioscorides de seseli Massilitano. δίδοται δὲ καὶ αἰξὶ καὶ τοῖς λοιποῖς κτήνεσι πρὸς εὐτοκίαν ποτόν. Sed dicere si liceat, quod sentio, credere par est, Ciceronem sen-

pfisse, aut certe scribere voluisse, *Paulo post partum:* ut qui sine dubio ante oculos habebat, quæ de cervis Aristoteles narrat, eas post partum seselim esse. Hoc enim faciunt, ut se perpurgent. Verba e libro IX. Histor. anim. hæc sunt: *ὅταν τέκῃ ἐσθίει τὸ χορίον πρῶτον. καὶ ἐπὶ τὴν σέσελιν δὲ τρέχουσιν. Ubi peperit, fœtus involucrum edit primum: tum ad seselim currunt.* His Plinius neglectis, & Ciceronis scriptura deceptus, rei falsæ falsam caussam reddidit lib. VIII. *Feminæ autem ante partum purgantur herba quadam, quæ seselis dicitur, faciliore ita utentes utero.* Alio eum vocare debebat facilis, & aperta ratio. Nam seselim si ederent cervæ ante partum, constaret abunde non ad *εὐφορίαν*, idest ad uterum facile gerendum: sed ad edendos feliciter fœtus ea vesci, sive *πρὸς εὐτοκίαν*. Ita facile error ex errore propagatur; nam illud potissimum attendere opus erat, quod caput rei est, cervas ante partum ad seselim non ire, quamvis ea parturientibus prosit, ut celerius pariant. Nullusdum enim id observavit: neque Ciceronis festinationi, si modo is ita scripsit, credendum est, sed Aristotele teste standum, cujus ille historiam referre in animo habebat. Et hactenus de hac controversia, quæ Dalecampium, Brodæum, Salmasium, Bochartum tantopere exercuit.

Manet nos ultimum spatium, quod est ad Manubrii calcem. In eo extat Pan arbori pomiferæ innixus, vultu tristi, qui dextra manu post tergus rejecta, sinistram porrigit hirco, qui in pedes posteriores erectus, fronte conifcat. In medio jacet humi fusa syringa septem disparibus calamis compacta, cui incumbit Copiæ cornu fructibus onustum. Aperta in speciem omnia; ecquis enim hæc prima facie statim se non interpretaturum recipiat? Aggressis tamen non ita facile singula ex voto procedent. Saltem, nisi conjectura assequi tentemus, frustra alias omnes rationes inibimus. Mihi ea animo sedet sententia, hæc non sine aliquo ad Mercurium respectu, qui in hircum mutatus Pana genuit, *συμβολικῶς* debere accipi, & morbos, præcipue febrim, demonstrare, quibus æque homines & bruta appetuntur, maxime per Autumnum: unde opis medicæ necessitatem colligere liceat. Hircus enim febrem designat, qua cum toto capratum genere, ut veteribus traditum, perpetuo tenetur. Plinius lib VIII cap. X. *Auribus eas spirare, non naribus, nec unquam febri carere, Archelaus auctor est.* Vereor, ne Plinius memoriæ lapsu erret, dum de caprarum febre Archelaum scripsisse tradit, qui de spiratione sola per aures loquutus est, ut ex Varrone intelligimus lib. II. de R. R. Alcmæo quoque Crotoniata capras spirare *καὶ τὰ ὦτα* voluit. Quod Aristoteles verum negat de Hist. anim. lib. I. Hæc differere subtilius hujus loci non est. Nec quod de febre dicitur, facile concesserim. Decepit nimirum veteres capris uberior insitus naturalis calor, qui pulsu venarum celeri, ac frequenti febris speciem exhibet. Eam ob rem Cajus quoque Mœcenas continenter febre vexari putabatur. Non id morbus erat, sed naturalis quidam corporis habitus: in Mœcenate singularis: in capris totius generis. Et immerito Varro venditores reprehendit, quod sanas capras præstare auderent: *De emptione aliter dico, atque fit, quod capras sanas sanus nemo promittit, nunquam enim sine febri sunt.* Quidvis ut fit, ex hoc factum est, ut capra Æsculapio sacrificaretur. Servius in Georg. II. *Capra Æsculapio* (immolatur) *qui est Deus salutis, cum capra nunquam sine febre sit.* Factum quoque est, ut hircus febrim hic demonstret, qui videtur cornibus minitari, & impetum facere in Pana, id est in homines, ferasque quos Deus ille *δίζωος*, & duplicis naturæ particeps, repræsentat: & quibus, ut veterum quidam contendunt, sine febre mori non contingit. Pan velut periculi securus, dextra in tergus rejecta, sinistram extendit deliniturus hircum. Quæ est mortalium negligentia non minus in vitandis, quam in depellendis morbis. Et quidem se morbo implicitum esse, Pan duobus ostendit: primo vultu tristi, contra quam ejus natura ferat, quem semper hilarem vetustas fecit. Homerus in Hymnis *ἡδυγέλωτα*, *suave ridentem*, appellat: deinde syringa abjecta, quasi innuat, procul a se corporis harmoniam habere: nam sanitas harmonia est, & soluta in animantibus harmonia, ipsam simul naturam dissolvi, Plato in Philebo testatur: *λεγω τοίνυν τῆς ἁρμονίας μὲν λυομένης ἡμῖν ἐν τοῖς ζώοις ἅμα λυσιν τῆς φύσεως γίγνεσθαι.* Arbor demum pomifera juxta Pana surgens, & Copiæ cornu, quod syringam premit, Autumnum indicant: quo anni tempore morbi ferocius, & frequentius ingruunt, & regnant, cum ob intemperiem & repentinas aeris mutationes, tum etiam præ copia fructuum. Febres maxime quartanas, & erraticas hominum vitam per id tempus invadere, notat Hippocrates lib. III. aph. XXII. Uno verbo, mortes frequentes sunt. Juvenalis Sat. X.

Quot Themison ægros autumno occiderit uno.

Dextrum Panis brachium post tergus revolutum in memoriam revocat nobile illud Musivum, quod Lugduni repertum anno CIƆDCLXX. evulgavit Spondius; nam & in eo expressus est Pan, qui sinistram manum post tergus abscondit, dextram vero ad alatum puerulum extendit, eum prensurus in humero: qui contra in ipsum utramque dirigit: ambo alter ad alterum inclinati. Multa vir doctus pro explicatione conatur: tandem lectorem magna expectatione erectum, deserit. At non difficile erat videre, ob oculos poni Panis & Amoris luctam, ad quam ipsi eo gestu se accingunt. De ea lucta meminit Servius ad Eclog. II. *A poetis fingitur* (Pan) *cum Amore Deo luctatus, & ab eo victus.* Et eo respicere Virgilii illa opinatur, *omnia vincit Amor*; nam *πᾶν*, cui proxime accedit *πάν*, est *omne*. Stat Pan vultu irrisoris, ut qui pro nihilo habet amorem, puerum, ad id pugnæ genus rudem: in tantum, ut cum eo solum dextra manu se luctaturum spondeat, dum alteram in tergus rejicit. Momentum non leve huic conjecturæ addit adstans vir, qui dextra manu extenta cohortatur colluctantes, ipsisque animos facit: sinistra palmæ ramum habet, præmium victori. Est enim *βραβεύς*. Spectatrix assistit ex altera parte Hermaphrodite, idest Venus trunca, sine lacertis, instar Hermæ, turbini inverso imposita, oculis ad pugnam conversis. Ubera habet extantia, caputque variis redimiculis, vittisque ornatum. Illustre sane vetustatis monumentum, dignum quod hic a nobis explicaretur.

Et hæc de Coli Manubrio, quantum conjectura assequi potuimus, ubi nihil est, quod omissum a nobis quis queri possit. Proximum est, ut aliqua de ipso instrumento dicamus; nam Cola varii usus cum fuerint, inspiciendum est ad quem potissimum nostrum istuc fuerit delectum.

Erant Cola in œcis, & cœnaculis pro vino refrigerando. In deliciis olim fuit, vinum cum nive, glacieve mistum ebibere. Interdum enim nivis fragmina, in cyathum immisisse, argumento sunt hæc Callistrati in Symmictis: *Τῶν οἰνοχόων τοῖς ἄλλοις μισγόντων εἰς τὸ ποτὸν χιόνος, Qui erant a poculis nivem ceteris in potum miscentibus.* Quod videns Simonides poeta, unus ex convivis, sibi non ita ministrari ex tempore conquestus est:

ἔν τις ἔμοί γ' αὐτῆς χεῖπω μέρος, ἐ γδ ἔεικε
θερμὴν βασάθειν ἀνδρὶ φίλῳ πρόποσιν.

Et mihi sis cyatho glaciei infundito micam;
Non satis ex merito pocula calda dabis.

Et id *vinum cum nive mistum* vocat Strattis in *ψυχασαῖς. οἶνον χιόνι μεμιγμένον*. Habes apud Athenæum lib. III. Usurparunt etiam Arabes, & meminit Aben Sina I. Fen. II. cap. XVI. Hodie Persas glaciei frustula cum vino, aut aqua in phialam indere Petrus Vallensis testis oculatus est.

Interdum vinum per mediam nivem transire cogebant: ad eamque rem paratum habebant Colum nive oppletum. Itaque affusum vinum per nivem sibi viam faciens, ex Coli foraminulis una cum nivis tabe exiliebat, cessurum in potum sitientibus. Vinum utro vis modo paratum ægrotantibus quandoque præbebant. Nam ita accipiendus Cœlius Aurelianus, ubi de vinis cardiaco dandis: *Mediocriter* (inquit) *mista cum aqua frigida, recenti, vel nivium liquore*. Rasis quoque, & Aben Sina aliis in morbis potandam nivium tabem præcipiunt.

Non diffiteor, nivem aliquando in lintea immissam: at his non *Coli*, sed *Sacci nivarii* nomen erat; etsi enim *colandi* verbum generale sit, *Coli* tamen nomen a *Linteo* distinguitur: & confundi nisi magno errore non possunt. Martialis in Apophoretis dist. CII. cui lemma, *Saccus nivarius*.

Attenuare nives norunt & lintea nostra:
Frigidior colo non salit unda tuo.

Duo nos docet, & saccum nivarium fuisse ex linteis, non ex aluta, aut vimine, cum ait, *lintea nostra*: & ei non impertitum nomen Coli, a quo segregat in illis, *frigidior colo*. Erat enim Colum nivarium ex ære, aut argento in ditiorum tricliniis, ut idem Poeta monet disticho præcedenti, ubi *Colum nivarium* ita loquitur:

Setinos, moneo, nostra nive frange trientes;
Pauperiore mero tingere lina potes.

Hæc ferme nota; illud fortasse hactenus ignoratum, Cola crateri, aut cyatho fuisse imposita, ut vinum per nivem *ἀμέσως* in poculum, quo bibebant, exiliret; ita enim amoto Colo frigidius sorbebatur. Quare parantur Cola ejus magnitudinis, ut calici per interiorem oram possent committi. Apud Pollucem hæc leguntur lib. VI. cap. II. *ἐν μέν τοι δημιοπράτοις καὶ ἠθμός τις ἐπὶ κρατῆρος πέπραται*. *In publicis auctionibus etiam Colum super cratere venditum fuit*. Colum nempe nivarium, non Colum prælorum, ut absurde explicat Henr. Stephanus. Colum prælorum est corbis. Qui vero corbis super cratere? Huc etiam faciunt illa Hellanici in Ægyptiacis: *Αἰγυπτίων ἐν τοῖς οἴκοις κεῖται φιάλη χαλκῆ, καὶ κύαθος χαλκοῦς, καὶ ἠθάνιον χάλκεον*. *In Ægyptiorum œcis est phiala, cyathus, & colum* (seu mavis, *exiguum colum*) *ex ære omnia*. Fluctum in simpulo movet Casaubonus ad Athenæum lib. XI. cap. VI. cum dubitat, an hic *ἠθάνιον* colum sit. Cur ita? nempe quia inter pocula ab Hellanico computatur. Fac ita esse, quid tum? an non Colum nivarium in poculorum censu est? Pomponius in L. in argento. D. de auro, & argento legato. *In argento potorio utrum id dumtaxat sit, in quo bibi possit: an etiam id, quod ad præparationem bibendi comparatum est, veluti Colum* * *nivarium, & urceoli, dubitari potest. Sed propius est, ut hæc quoque insint*. Visum est JCto Colum nivarium in numero poculorum esse: cur idem Græco Historico videri non potuit? qui illud cyatho conjungit, cui imponi moris erat: ut & phialæ, ex qua vinum diffundebatur, ut per Colum nive plenum in cyathum spargeretur.

Et ecce metalla, ex quibus Cola nivaria fundebantur; nam alii ex argento habuerunt, ex ære alii. Hoc cognoscimus ex Hellanico, illud ex Pomponio. Hodie lautiores calicem duplicem ex uno argento ductum sibi parant, mediamque interserunt nivem, tum affusum vinum sine ulla nivis tabe bibunt.

An ad hunc usum comparatum credimus Colum nostrum, ut & ipsum inter Cola nivaria sit? Multa sunt, quæ ab hac sententia revocant. Primo nimia ejus magnitudo, quæ facile poculum quodcunque excedit; est enim septunce latum, altum triente: scilicet utraque mensura ab ora inferiori accepta. Quod poculum huic Colo excipiendo est? nisi forte Cyclopis *κισσύβιον* sit. Deinde, quod in manubrii sculptura nihil omnino cernere sit, quod ad vinum, & convivia trahere possis. Simili de causa nec pertinebit ad Cola culinaria, quæ memorat Chrysippus Tyaneus in Artocopico. Is describens placentæ genus, quod *Catillum ornatum* Romani vocabant, ait: *καὶ ἕψε εἰς ἔλαιον θερμότατον, εἰς ἠθμὸν βαλὼν τὰ κατακεκομμένα*. *Et coquito in oleo ferventissimo, frustulis in Colum conjectis*. Ita nec pertinebit ad Cola rustica, quæ non erant, nisi corbes, per quos vinum liquabatur, ut Grammatici explicant illa Virgilii Georg. II.

——Tu spisso vimine qualos,
Colaque prælorum fumosis deripe tectis.

In quo etiam genere erat *Saccus vinarius*; quanquam hunc in cœnaculis quoque fuisse pro vino castrando indicat Martialis libro II. ubi de apparatu cœnæ pro Tongilio ægrotante, hæc habet:

Cæcuba saccentur, quæque annus coxit Opimi;
Condantur parco fusca Falerna vitro.

Recte omnino, Vir Clarissime, existimas, nostrum Colum in Medicorum supellectili fuisse. Colabant enim Medici non modo per linteum, sed etiam per Colum: utrumque duplicem ob causam, vel ut succus liquidus legeretur, recremento in fundo subsidente abjecto: vel contra, ut materia exucca posset reponi, humore inutili expresso. Quæ & per se clara, & in veterum Medicorum libris obvia, testem non desiderant. Linteorum maxime erat usus, ubi succi liquidissimi expetebantur. Marcellus Empiricus cap. VIII. de xerocollyriis: *Ut liquidius facias, deinde per linteolum delicatum colabis*. Fuit, cum nihil penli habuerunt, per linteum ne, an per colum eliquaretur. Scribonius Comp. ult. *Colantur per linteum, vel ex junco factum de industria colum*.

Habes jam Colum Medicum ex junco. Et quidem, quod meminerim, nusquam apud Medicos Coli metallici expressa mentio occurrit, sed ex junco, & palma. Quin vero pro eo possit ex ære, ut nostrum est, vel ex argento, ut

* J. GUTHERIUS *de officiis Domus Augustæ* Lib. 3. cap. 16. legendum censet *Colum vinarium*, quia Jurisconsulti inter vasa ab iis enumerata, communia tantum recensent, quibus non comprehendunt ea, quæ raro Gulæ intemperantiæ serviunt.

apud quosdam diligentissimos Seplasiarios vidimus, substitui, vix est ut dubitem. Scilicet, si Colum prælo subjiciendum non sit: ad quam rem vase textili opus est. Ita Columella ex olivis in fiscinam conjectis oleum elicit; Ægyptii semina ricini in sportulam inclusa torculari premebant, ut apud Dioscoridem, & Actuarium extat.

Erat apud Medicos Colum in usu ad plura, sed præsertim ad vina medicata, quæ Plinius *factitia* appellat, & ad unguenta. De vinis hisce sermonem instituens Dioscorides, sæpe τῶ διυλίζειν, & ἀπηθεῖν mentionem injicit: at de vasis genere, quo hæc percolatio fieret, nobis divinandum reliquisset, nisi aliorum scripta, quod ipse tacuit, declararent. Hi sunt Palladius, & Columella, qui hæc Medicorum vina patremfamilias etiam sibi parata habere voluerunt. Palladius ergo in Februario cap. XXVII. de vino Myrtite hæc habet: *Palmea sporta colabis*. Et de eodem Columella lib. XII. *Et per colum junceum liquatum succum laguncu lis bene picatis condunt*. Ejus etiam conditionis erant Cola, quibus transmittebantur unguenta; & hæc ignorare nos Dioscorides noluit; nam in unguento Elatino, & Cyprino nominat σπυρίδα, *sportulam*: in Ocimino, & Susino κυρτίδα, & κυρτίδιον, *qualum*, & *quasillum*. Κυρτίδα Nicandri interpres in Alexipharmacis vas esse ex tenui junco, & ab unguentariis, qui eo unguenta exprimebant, ὑλιστήριον, & ὑλίστριον appellari testatur.

At recepta deinde a Græcis Arabum medicina, Colorum usus in Drosatis, & Catharticis frequens esse cœpit. Δρόσατον Græci recentiores vocarunt, quod Arabes *scerap*. Ea Nicolaus Alexandrinus σακκίζειν, seu per saccum transmittere jubet in Drosato absinthite, ex iride, & alibi sæpe Sectione VIII. Nec tamen *sacci* nomen materiam explicat, cum saccus ex lino, pelle & vimine fuerit: explicat solum formam, quæ metæ inversæ similis erat, ut alicubi Columella monet. Cathartica vero Actuarius non unis modo saculis, sed aliquando etiam fiscis transfundit, ut in Ruellii versione legitur; Græcus enim liber nunc ad manus non est.

Meminit etiam Herbarius Græcus de Colo laxiori, quo utebantur, qui Styracem vermicularem conficiebant, lib. I. cap. LXVIII. καὶ δι' ἠθμοῦ εὐρυτρήτου ἐκθλίβουσιν εἰς ὕδωρ ψυχρὸν, ποιοῦντες σκωλήκια. *Per Colum, quod latioribus foraminibus sit, in frigidam aquam veluti vermiculos exprimunt*. Nam ἠθμὸς hic *Colum* est, non *incerniculum*, ut minus recte viri doctissimi volunt. Mirum quid eos moverit: nam Colum cur eis displiceret, causæ non erat. Et *Colum* jam Hermolaus fuerat interpretatus. Et, ut plane dicam, quod sentio; auguror, huic potissimum usui nostrum Colum fuisse destinatum. Suadet id, quod foramina grandiuscula sunt, ut Dioscorides exigit: suadet etiam, quod ad hos vermiculos parandos inepta sunt Cola ex junco, aut palma: & omnino ex metallo expetuntur. Potissimum dico; nam ad unguenta & vina medicata, & id genus alia aptari potuisse melius, quam sportas, & qualos, manifestum est.

Vides interim artificis ingenium, dum eo instrumento mammæ formam imitatus est, quæ per papillæ foramina lac ejaculatur. Et proxime ad consuetam Coli formam accessit, quæ infundibulo,

A vel sacco vinario similis erat. Docet id Cratinus in Nomis, ubi camum vocat ἠθμὸν, *Colum*, ob figuram scilicet utrique communem. Camus est vas, coni inversi instar habens, in imo pertusum, per quod in Attico foro judices calculos sinebant in subjectum cadiscum dilabi. Extat de eo elegans Eubuli griphus. Inde fit, & Colum simile coni esse, a quo nostrum non longe abit. Verba Cratini apud Interpretem Aristophanis in Equitibus ita leguntur, χοίνιον ἠθμὸν. Emendant ex Hesychio χοίνινον ἠθμὸν, *Colum junceum*. Quod probare non possum; nam Colum, junceum cum fuerit ut plurimum, nihil Cratinus apposuisset, B quod de camo nos admoneret. Lego χοιρινῶν ἠθμὸν, *Colum suffragiorum*; nam χοιρίναι erant conchæ marinæ, quibus olim judices suffragia ferebant. Quod acute dictum esse quis neget? Prius illud friget. Χοιρίνας Græci satis habent dixisse, κόγχας τινας θαλάττιας. Nec præterea quidquam addunt. Sunt tamen conchulæ μονόθυροι, testa una tectæ, eaque lævi, & in se ipsam revoluta, oblongæ, ac veluti gibbæ, quas ut Græci, ita & nostri a *porculis* appellant. Aliæ majores, glandem æquant, parte supina colore gilvo, prona albo: minores aliæ, ut nuclei pinei, sed breviores, candidæ, aut fuscæ. His Athenienses in C ferendis sententiis usi. Candidæ Romanorum A, fuscæ C valebant.

Et hæc sunt, Vir Illustrissime, quæ hortatu tuo, quantum per multiplices occupationes curasque meas licuit, deproperavi; quæque non aliter probaturus sum, quam si tibi non displicere intelligam; soleo enim meæ sententiæ diffidere, ubi tuæ plane non congruere sentio. Et quamvis quæ disputavi, longe abeant a sententia P. Claudii Francisci Menestrier, nihil tamen his literis detractum velim viro omni laudis genere præstanti, quem honoris causa nomino, qui viam, & D quidem primus, diligentia sua ad hujus Instrumenti explicationem aperuit. Sunt enim hæ ex verisimili ductæ conjecturæ: & non ut verum, ita & verisimile unum est. Sæpe de eadem re plura probabilia excogitantur, quorum ita alterum probes, ut non propterea alterum despicias. Unum veluti pro corollario addam. Notat ipse erudite, olim Christianos vinum in Calicem colis infudisse, quæ essent tenuissimis foraminulis pervia. Adjiciamus, si placet, Hebræos, ne culicem, vel quam aliam bestiolam lege immundam, sorbendo, deglutirent incauti, vinum & ipsos percolasse. Ad E quem ritum alludit Hebræorum proverbium apud Matthæum c. XXIII. οἱ διυλίζοντες τὸν κώνωπα, τὴν δὲ κάμηλον καταπίνοντες: *qui culicem excolant, camelum autem glutiunt*. Nam id adagium fuisse monet doctissimus A Lapide. Hoc interest, quod Christiani eliquabant Colo, & quidem argenteo, ut ex Anastasio Bibliothecario discimus, cujus hic verba recitem necesse est. In Sergio II. *Colatorium de argento de auratum unum, quo in sacro utuntur officio*. Et in Benedicto III. *Fecit Calices de argento purissimo duos, & Patenam unam, Colatorium unum, Cantharum unum, Thymiamaterium unum, pensantia* F *simul libras quatuordecim*. Non sic Hebræi, qui linteis utebantur; nam in Talmud de Sabbatho c. X. legitur: *Qui percolant vinum* (besudarin) *in sudariis*. Vale.

F I N I S.

CLAUDII FRANCISCI MENESTRIER

E SOCIETATE JESU

DE

COLO ANTIQUO

EPISTOLA,

AD

CL. V. MAYERUM.

CLAUDII FRANCISCI MENESTRIER
DE
COLO ANTIQUO
EPISTOLA,
AD CL. V. MAYERUM.

CLARISSIME VIR,

A Ostquam penficulate examinavi *Colum* iftud *antiquum*, proxime Romam repertum, & quod, figura ænea exprimi, curafti, hunc, maxime, in finem, ut curiofitatem Antiquariorum, in indagandis ejus ufibus, & in explicandis, enodandifque, figurarum, Manubrium exornantium, Myfteriis, occupares & excitares; Mihi quidem videtur, nihil effe aliud, quam *Inftrumentum*, quod, Feftis Diebus, BACCHO, Sacris celebrandis, inferviebat; quos, (dies feftos) fuccincte defcri- B bit *Herodotus* in *Euterpe*, Mufa fecunda, five in L. II. Hiftor. fuæ: Sacrificia Porcorum *Baccho* dicata, Ficus, Pithecium, Hircus, Mactra, Haftile, & Lambda Græcum, funt fatis evidentia Symbola, quæ ufum hujus Inftrumenti nobis poffunt indicare. *Græci*, & *Ægyptii*, fi *Herodoto* fidem adhibemus, duo celebrabant Fefta Baccho facra: In uno eorum, quilibet paterfamilias fcrofam, in limine Domus, tempore Cœnæ, in Sacrificium offerebat; In altero; Feminæ, folenni pompa, Imaginem *Priapi*, fub perpetuo clangore Inftrumentorum muficorum, per omnes vicos & plateas, portabant, & Bac- C chantium more, in Elogia *Bacchi*, cantilenis publicis, diffluebant: Et hæc quidem eft ipfiffima illa Figura, quæ machinæ infidet; de qua certe aliter differere nequeo, quam, fecundum mentem *Herodoti* in fimilibus Figuris explicandis; Non enim decet, in caufas harum fordidarum Ceremoniarum, curiofius inquirere; ὅτευ δὲ εἵνεκα τοιῦτο γράφουσι, αὐτὸν, ait *Herodotus*, οὔ μοι ἥδιόν ἐστι λέγειν. Ex quibus caufis tales forment figuras, (Bacchantes) id ipfum non decet dicere, ac indicare.

D Referente eodem Hiftorico, *Herodoto*, *Bacchiades*, Magiftratum Urbis Corinthi componentes, reliquofque Civitatis Incolas, divitiarum fplendore, fuperantes, nonnifi fuæ gentis hominibus, connubiorum fœdere, fefe addicebant, ne Regiminis Decus in Peregrinorum deveniret poteftatem: *Amphion* quidam, Bacchiadum Dux, filia gaudebat claudicante; hanc nominabant omnes, (*Labdam*) propter inæqua- E litatem cruris, figuram Lambda, quæ litera eft Alphabeti Græci, referentis: Hanc Virginem, propter hanc deformitatem, Juvenes Bacchiades, ad unum omnes, refpuebant, neque eorum Amores iftius puellæ follicitabat: Tandem in matrimonium fuit expetita ab *Eetione* filio *Echecratis*, e Tribu *Petræ*, eidemque elocata: Cum autem uxor, per aliquot annos, fuiffet fterilis, Maritus Oraculum Delphicum fcifcitabatur, an fibi fpes prolis fupereffet? Ex oraculo hoc tulit refponfum *Eetion*: *Labda pariet ingentem lapidem, qui, Viros, Clavum Reipublicæ Corinthiacæ tenentes, morte delebit, Civitatique novam plane dabit faciem.*

Λάβδα κύει, τέξει δ' ὀλοίτροχον, ἐν δὲ πεσεῖται
Ἀνδράσι μουνάρχοισι δικαιώσει δὲ Κόρινθον.

Bacchiades, certiores facti de Oraculi Refponfo, metuentefque, ne forte, fi filium videret Eetion ex Uxore, hic ipfe Neo-Natus, regiminis clavum aliquando capefferet, mutataque Regiminis forma, omnes Bacchiades internecioni traderet, dum intelligerent, *Labdam*, Mafculum peperiffe, Decem Viros fui Ordinis, ad Labdam ablegant, Morti Infantem deftinantes: Domum *Eetionis*, Petræ, intrantibus, *Labda*, (omnium rerum ignara,) fimulantibus, fe afpectu Infantis delectari, tradit innocentem puerulum: In via confilium ineunt, eum, qui, primum, poffit tenere Infantem, preffis manibus, debere eundem ftatim in terram, fummo impetu, projicere, & hoc modo enecare: Puerulus autem, blando, & ad jocum rifumque compofito, vultu, hunc ipfum hominem intuebatur, qui (Infantem, in terram projiciendum) jam jam crudeli premebat manu: Homo, blanditiis & fuavitate pueruli victus, & perterritus, non audebat tam horrendum perpetrare facinus; fed Vicino tradebat Infantem: Sed enimvero, nec hic, nec tertius, nec omnes decem, audebant, tam barbarum committere fcelus: Reddiderunt igitur Infantem Matri, ac funt domum reverfi: Sed in limine Domus remanentes, fibi invicem, timiditatis opprobrium, Patriæque periculum, objicientes, redierunt in domum Matris, animo, necandi puerum, communi æqualique opere, ac manu: *Labda*, (non procul a porta ftans,) fatis penetrans, fine mora, puerulum, in farinæ mactram abdidit: Decem Corinthii, domum Eetionis folicite perquirentes, de mactra vifitanda nullatenus cogitarunt: Reduces igitur, Bacchiadibus indicabant, fe, eorum Mandata, ad amuffim, expleviffe.

Hinc Infanti nomen inditum *Cypfelis*, quod eft mactra, five certa menfura frumenti. Et hæc eft illa ipfa *Mactra quadrata*, in manubrio *Coli*, expreffa, & *Lambda* antiquo more notatum,

indicium Matris *Cypseli*, sive Lampsacenorum qui *Priapum* adorabant, eique Sacra Solennia parabant. Hi ipsi (Lampsaceni) in Vexillis utebantur litera *Lambda*, prout nativo charactere nominis: Ex arbore *Fici* fabricabant istas statuas, & Imagines obscœnæ illius Divinitatis, (Priapeæ) teste *Horatio* 1. Sat. 8.

Olim Truncus eram ficulnus, inutile lignum.

Et hæc est illa *Arbor ficulnea*, quæ in summa area Manubrii Coli, repræsentatur.

Satyrus, arbori innixus, coram hirco exsiliente & in pedes erecto, est significatque aliud mysterium, Usum hujus *Instrumenti* indicans: Notat nempe Tempus Vindemiæ; ubi Rustici, more antiquo diuque usitato, lætitiæ argumentis omnibus, diffluebant, Satyrosque, in plaustris, vindemiæ destinatis, repræsentantes, *peruncti fæcibus ora*, vino sese ingurgitabant: Qui primas ducebat lineas in istiusmodi jucundis vociferationibus, & in jocis recitandis, huic, præmii loco, *Hircus* destinabatur, secundum illud *Horatii*, (in Arte sua Poetica,) Thespidem, primum, istarum Repræsentationum authorem esse, asseverantis;

Ignotum Tragicæ genus invenisse Camœnæ
Dicitur, & plaustris vexisse poemata Thespis:
Quæ canerent agerent-ve, peruncti fæcibus ora.

Utebantur in istis ceremoniis solennibus, vino recenti, musto tortivo, plenis labris spumante; hoc offerebant Baccho, prægustabantque: Tale Vinum vocabatur a Julio Polluce *πρότροπος οἶνος*, promanabat enim, antequam Uvæ prele premerentur, *ὁ πρὶν ἀποθλίβεσθαι εκυείς*. Vinum autem, prælo liberatum, aut, cupæ, postquam calcaveris uvas, inclusum, vocatur *οἶνος δεύτερίας*: Vinum quasi secundarium.

Suidas etiam mentionem facit Vini, ex uvarum acinis, roratione, defluentis, vocat id ipsum, *Σακκία*, & Eupolis *σάκτος*; Pollux injicit quoque mentionem talis vini, dum ait, *οἶνος σακκίας ὁ διυλισμένος, καὶ σάκτος παρ' εὐπόλιδι*. L. 6. c. 3.

Usus Coli, ejusmodi formæ, in primæva Ecclesia, in transfundendo vino, inprimis, *ratione Vini calicis*, fuit usitatus. Ita legimus in Antiquo Rituali Ecclesiastico: *Archidiaconus sumit Amulam Pontificis cum vino de Subdiacono, & refundit super Colum in Calicem*. In alio loco idem Rituale dicit; *super Colatorium*; idque sequenti describit modo: *Quod utique Vas in id opus ex aliquo metallo formatum, in medio sui plurima quasi acus foramina ad excolandum vinum ostendit, & illud, Archidiaconus, per totum Missæ Officium, in sinistra manu, auriculari digito, annulo suspensum portaturus est*.

Chronicon Moguntinum p. 314. ex argento & auro Vas illud fuisse, indicat: *Erant Colæ argenteæ novem, per quas Vinum poterat colari, si necesse fuisset, præter eam, quæ attinebat calici aureo, & hæc aurea erat*.

In Inventario supellectilis, Sacelli Regum Franciæ, d. 13. Dec. a. 1420., in Basilica S Pauli, facto, inveni duo ejusmodi *Instrumenta*, hac ratione descripta: *Item: Duo Cola in Usum Prælati, gemmis minutioribus ornata*, septendecim (lapidibus pretiosis) duplicatis, octodecim lapillis, *encaustico* pigmento, & argento deaurato, distinctis. Circumsepta (ista Cola) habebant etiam fila bombycina, cum duabus margaritis rotundis, in inferiori parte.

Ista Cola adhuc in usu sunt in Ceremonia Benedictionis cereæ agni effigiei, quæ vulgo *Agnus Dei* dicitur: Ista amuleta cerea hac ratione per Cardinales extrahuntur ex aqua benedicta, in quam ea projicit summus Pontifex (O. M.) Extrahuntur etiam per alios Assistentes & Ministros hujus Ceremoniæ: Exponuntur postea in tabulis magnis, in quibus siccantur. Possent etiam ista Cola usum obtinere in iis locis, in quibus, singulis annis, primitiæ *Uvarum mitium in Die Transfigurationis* benedictione sacerdotali beantur; ex quibus, dein, præli beneficio, Vinum, officio S. Missæ, dicatum, exprimitur.

Apulejus, in *pompa Isidis*, depingit speciem vasis concavi, & rotundi, (in formam mamillæ,) usuique Libationis Lactis, destinati: *Vasculum in modum papillæ rotundatum, de quo Lactes libabant*: (*Lib. 11. Metam.*) Colum, (de quo sermo noster est,) est similis formæ.

Julius Pollux, qui, decem integris Voluminibus, terminos Linguæ Græcæ proprios, studiose collegit, *Colis*, Vino purificando, destinatis, *duo diversa* imponit *nomina*: Unum eorum nominum est, *ὑλιστὴς*, significatque, proprie, vimineas cistas, Vinum e cupa & prælo promanans, recipientes, & retinentes fæces, uvas, & vinacea, solo *Vino purissimo* (in dolia præparata) emanante.

Alterum, vocatur, *τρύγοιπος*, quod, rectius, usum coli, exprimit *ὅτι δε ὁ οἶνος διηθεῖται, ὑλιστὴρ, καὶ τρύγοιπος*. (L. 6. c. 2.) Ex istis Vinaceis occasio Nominis *Tragœdiarum* apud Græcos coorta est, quas *Τρυγωδίας* cognominant, id est, *Cantilenas musti*, referente enim *Hesychio*, *τρὺξ* est vocaturque *mustum*, vinum recens, quod nondum deferbuit, nondumque fuit purificatum, *ὁ νέος οἶνος καὶ γλεῦκος αδιήθητον*. Postea, cum, *Hircus*, in præmium, ex consuetudine, cessisset, in ejusmodi Cantilenis, industriam suam exercentibus, *Tragœdia* cognominabatur *τραγωδία*, *Cantilena Hirci*, id quod, bene, observavit *Horatius*, inquiens: (L. de Arte Poet.)

Carmine qui Tragico vilem certavit ob Hircum.

Athenæus etiam recte commentatur, tempore Vindemiæ ejusmodi Repræsentationes & Cantilenas primam suam sumsisse originem *in Attico*: (Athen. L. 2.) *καὶ τὸν τ τρύγης καιρὸν*.

Intuitu istarum Circumstantiarum, rite expendo omnia, firmiterque, vir Clarissime, concludo, *Quatuor anni Tempestates*, in quatuor intervallis Manubrii Coli vestri, (de quo noster agit sermo,) repræsentari.

Ver indicatur per Ficum, quæ, fructibus gaudet, antequam appareant folia, &, antequam floreat, fructu abundat: Ver etiam notatur per Figuram istam inhonestam in Colo vestro apparentem: Per istam enim figuram Veteres exprimebant Fœcunditatem Terræ, quæ, cum mense Aprili incipit, ideo a Latinis vocatur *Aprilis*, cum *aperit sinum Terræ*, &, cum *Cypselus*, filius *Labdæ*, & *Eetionis*, repræsentet, Granum frumenti, quod sub initium Aprilis *primas quasi* erigit *cristas*, in sinu terræ, diu antea, reconditum: *Mercurius* & *Priapus*, non solum, sed fere omnes Dii Veterum Ethnicorum, sub forma *lapidum terminalium*, fuerunt exhibiti in Imaginibus, Nummis, & in Lucernis Sepulchralibus Veterum.

Hasta, fuit Indicium Auctoritatis, qua *Cypselus* apud Corinthios præcelluit.

Cerva cum Hinnulo suo Symbolum fuit *Æstatis*. *Duo Porci* Hiemem designant: hoc enim

tempore, Sacrificia porcorum offerebantur, ficut adhuc ſolemus, in hunc uſque diem, porcos, *hiemali tempeſtate*, mactare, eorumque carnes multo obruere ſale.

Autumnus eſt tempus *Vindemiæ* & *Meſſis*; Hoc tempus repræſentatur per *Satyrum*, per *Hircum*, & per *Cornu-copiæ*, pomis refertum: Similiter indicatur per *Ulmum*, Vineæ fere ubique affinem: Heic Satyrum videmus, & hac forſan ratione, quod, *Ampelos*, filius Satyri cujuſdam, & Nymphæ, amiciſſimus fuerit *Bacchi* ſocius, &, poſt obitum, in *ſtellam*, ſub nomine *Vindemitor*, tranſmutatus, ficut id *Ovidius*, in III. L. Faſtor. prudenter annotavit:

Ampelon intonſum, Satyro Nymphaque creatum,
Fertur in Iſmariis Bacchus amaſſe, Jugis.
Tradidit huic Vitem pendentem e frondibus Ulmi,
Quæ nunc de pueri nomine nomen habet.
Dum legit in ramo pictas temerarius uvas,
Decidit; amiſſum Liber in aſtra vehit.

Firmiter igitur & indubitantiſſime teneo, Colum hoc veſtrum, Libationibus, quæ tempore Vindemiæ, recepto more, fiebant publice, inſerviiſſe: Occupati, enim, in Vindemia, antequam Vinum e cupis extraxiſſent, ope ſimilis Inſtrumenti, (*Coli*) aliquid Vini, exinde, hauſerunt, idque, ſolenni ritu *Baccho* obtulerunt, &, (præ effuſi gaudii amplitudine) Vinum in terram effuderunt, aut etiam e calice primitias Vini deguſtarunt.

Tales Feſti Dies, non ſolum, multo & largiter effuſo vino, Honori *Bacchi*, ſed etiam *Jovi* & *Veneri*, parabantur: *Ovidius* (L. IV. Faſtor.) mentionem utriuſque hujus Cultus facit:

Cur igitur Feſtum Veneris Vinalia dicant,
Quæritis, & quare ſit Jovis iſta Dies?

Feſtus meminit quoque horum feſtivalium Dierum, & Vini Libationum: L. 3. *Calpar vinum novum, quod ex dolio demitur, ſacrificii cauſa, antequam guſtetur. Jovi enim prius ſua Vina libabant, quæ appellabant feſta vinalia.*

Colum iſtud forſan adhuc alium habuit uſum: Forſan in iſtis Feſtis ſolennibus Vino miſcebantur alii Liquores, variæ Compoſitiones herbarum, florum, mellis, & gummi, quæ *Compoſita* (apud *Athenæum* L. XI. c. 3.) Ῥοδιακαὶ χυτρίδες: Cortinæ Rhodi vocantur: Antequam enim Vinum miſceres iſtis mixturis & compoſitis, Sacco linteo, ſicut vinum aromatites, iſta ſunt percolanda, aut *in Colis* ejuſdem formæ quæ in etypo noſtro repræſentatur.

Hæ ſunt, Vir Clariſſime, Conjecturæ meæ circa uſum hujus Inſtrumenti, & circa Figuras in eodem expreſſas.

CLAUDIUS FRANCISCUS MENESTRIER
e SOC. JESU.

F I N I S.

RAPHAELIS VOLATERRANI
DE
MAGISTRATIBUS
ET
SACERDOTIIS
ROMANORUM
COMMENTARIUS.
CUM NOTIS
PETRI SCRIVERII.

RAPHAELIS VOLATERRANI DE MAGISTRATIBUS ET SACERDOTIIS ROMANORUM, COMMENTARIUS.

DE Romanorum Magistratibus, hæc comperimus: Primum *Dictator* pluribus de causis dicebatur. Aut rei gerendæ, id est belli causa gravioris. Primusque fuit T. Largius, cum LX. populi Latinorum adversus Romanos conjurassent: auctor Dionysius Halicarnasseus. Deinde clavi figendi causa, quum gravi morbo pestilentiæ civitas affecta esset, Senatus L. Manlium Imperiosum Dictatorem, clavi figendi causa dici jussit. Isque clavus in æde Jovis in Capitolio in dextro latere fixus est: auctor Livius. Sed & ob aliquam aliam calamitatem clavus affigi etiam solitus, Comitiorum item consularium causa, ut Consul Dictatorem diceret, si contingeret utrunque, aut per bellum, aut aliam necessitatem ab Urbe abesse. Aut quæstionis exercendæ, quando Q. Cincinnatus Dictator factus, ut Sp. Melii, regnum affectantis, temeritati resisteret. Aut legendi senatus, numero deficiente, ut M. Fabius Buteo. Modus autem hic fuerat. Consul Dictatorem dicebat, Dictator Magistrum equitum: noctuque tantum dicebatur, & in solo Romano, quod Italia terminabatur. Sexque tantum menses durabat. Et ex Patriciis C. Martius Rutilius tantum de plebe in bello Faliscorum dictus, qui & ipse de plebe hominem L. Plaucium Magistrum equitum dixit. Procedebat cum lictoribus XXIV. ac totidem securibus: a quo provocatio non erat. Magistratum hunc Romani ab Albanis acceperant, apud quos Metius Suffetius Dictator invenitur prius fuisse.

Tribunorum plebis creandorum causa, secessus plebis fuit in montem Sacrum a Senatu gravatæ. Inde per Menenium Agrippam reducta, dato exemplo ventris ad membra. Tribuni duo primum creati: deinde per aliam secessionem tres, mox quinque alii, fuereque tandem numero X. Sacrosancta vocabatur potestas, nec sicuti aliæ, per Dictatorem unquam cessabat. Absque judicii discussione in exilium carceremque mittebat. Curiam non ingrediebatur, sed in sella ante vestibulum permanebat, dum S.C. fieret: quod si probaret, T. litera annotabat; si minus, intercedebat. Ab Urbe nec per unum diem abesse licebat. Domus ejus die, noctuque apertis foribus patebat, ut auxilio plebi omnibus horis (quando o-

A pus) foret. Præterea de plebe tantum fuerat, & qui patrem vivum non haberet: ex quo Servilius tribunatum falso gessisse creditur: quod pater ejus, quem decessisse opinio erat, vivere ferebatur. Inter se quoque si dissidebant, plus poterat unus, qui prohibuisset, quam reliqui, qui rem aliquam probassent: auctor Plutarchus in Catone. Capitis etiam diem & Dictatori, & Consuli post Magistratum dicere poterant. Nec purpuram, nec sellam, nec lictores, ut Consules & Prætores, habebant, sed tantum unum viatorem.

Per aliam plebis discordiam, quæ delectum pati non poterat, necesse fuit *Tribunos consulari*
B *potestate* creare: creatique sunt ex Patribus, A. Sempronius Atratinus, L. Atilius & Cæcilius: auctor Livius. Hi duorum generum erant: comitiarii, qui in comitiis fiebant; & Rutilii seu Rufi, qui in castris: Nam Rutilius Rufus legem tulit de eis in exercitu creandis: ut auctor Festus.

Prætores numero XVIII. fuere: habebant sellam curulem, & lictores sex, trabeam item, reliquaque Consularia insignia. Ab initio unus tantum Prætor Urbanus fuit, qui in Urbe jus diceret, omnemque publici ac privati juris potestatem habebat: equis item albis utebatur. Alius deinde Prætor Peregrinus factus, qui in-
C ter peregrinos jus dicebat. Deinde adauctus paulatim numerus, qui & urbanis & provincialibus rebus adessent: Sylla quatuor, Augustus duos, Claudius totidem adjecit. Inter minores magistratus etiam jus dicebant. Absentibus Consulibus, Prætor Urbanus senatum & comitia habere poterat. In provinciis non solum jus dicebant, sed res gerebant. Quæstores sub se habebant, qui vice eorum fungerentur, cum opus esset, sicuti Dictator Magistrum equitum, & Consul Legatum.

Proprætores prætoria potestate provincias etiam administrabant.

D *Quæstores* vetustus magistratus. Gratianus Jurisconsultus, in eo libro, quem de Potestatibus, scripsit, ipsum etiam Romulum & Numam duos habuisse Quæstores, quos non sua voce, sed populi suffragio, creatos, scriptum reliquit. Deinde Tullum Hostilium sine dubio Quæstores etiam habuisse. Dictos autem a quærendo: quorum officium, partim ærarii & urbanæ pecuniæ curam agere, partim provincias exigendis ve-

tigalibus ſortiri, quandoque in ſenatu occupari: & hos *Candidatos Principis* eſſe dictos: nonnullos in exercendis quæſtionibus verſari: alios *Quæſtores parricidii* dictos, qui, ut capitalibus rebus præeſſent, a populo conſtituebantur. Hæc ex libris Digeſtorum. Reperio quoque apud Valerium, Quæſtorum fuiſſe curam, legatos, regeſve Romam venientes, pro dignitate populi Romani excipere, ac honorare, obviamque proficiſci. Nam legati primum ædem Saturni petebant, ubi ærarium erat, ibique mos erat, ut a Præfectis ærarii ſcriberentur eorum nomina, traderenturque Quæſtoribus, qui & eos donis proſequi, & ægrotos curare, ac demum mortuos ſumptu publico ſepelire ſolebant. Ærarium enim apud Saturni prius ædem fuit: Hic libri elephantini ſervabantur, in quo XXXV. tribus conſcriptæ, tum ſenatusconſulta omnia fuerunt: Libros autem linteos Pontifices retinebant, in quibus annales conſcribebant. In ipſo quoque ærario locus erat ſecretior, ubi vigeſima vectigalium ſervabatur: Livius XXXVII. Cætera expedientibus, quæ ad bellum opus erant, Conſulibus: aurum vigeſimarium, quod in ſanctiore ærario ad ultimos caſus ſervabatur, promi viſum eſt, prompta ad III. mil. pondo auri. Fiſcus deinde ærarium appellari cœptus, a fiſcella, id eſt crumena, ubi ſervabantur pecuniæ, ut ait Varro. Primum *Fiſci advocatum* inſtituit Hadrianus princeps, ut teſtatur Spartianus. Vectigal Populi Rom. inter alia fuit vigeſima redditutuum omnium rei frumentariæ in Italia: præterea ſal a ſingulis exigendum Salinatoris commentum. Qui vectigalia redimebant, *Publicani* appellati, & *mancipes* publicanorum principes, ut ait Pedianus.

Senatores primum a Romulo centum inſtituti, *Patres* appellati: ex his geniti, *Patricii* dicti: qui vero poſtea per Reges ac alios additi fuere, *Patres conſcripti*, & *minorum gentium* vocati apud Gellium: Fuereque uſque ad mille. quem numerum Auguſtus poſtea minuit. Qui non, uti nunc, mercedem aut ſtipendium aliquod a Republ. ſumebant, ſed gratuitam exhibebant operam, quod ſane ex nonnullorum Senatorum paupertate maxime declaratur. Liberalitas tamen Principum multis providit. Auguſtus item, teſte Tranquillo, Senatus cenſum ampliavit, ac pro DCCC. duodecies LLS. taxavit, ſupplevitque non habentibus. Et in Veſpaſiano ſcribitur: Explevit cenſum ſenatorum, Conſulares inopes quingentis ſeſtertiis annuis ſuſtentavit. Senatores libertinos in ſenatum, Commodus, teſte Lampridio, adſcivit: Cæſar etiam Gallos: Heliogabalus Senatulum mulierum in Colle Quirinali inſtituit. Auguſti quoque conſtitutione Senatores, priuſquam conſiderent, vino & farre ſacrificabant ei Deo, in cujus ædem convenerant: nec ultra, quam bis in menſe plerumque cogebantur. Ante ortum aut poſt occaſum ſolis, Senatuſconſultum irritum erat: Ante annos XXV. in curiam ingredi non licebat, poſt caſum Papirii Prætextati. Senatores ex lege poſt annos LX. non citantur, ut auctor Seneca ad Paulinum. Citatis vero ex lege, non venientibus pignora auferebantur, ut videre licet apud Ciceronem de Oratore lib III. Duobus tantum exceptis caſibus: cum ſupplicatio videlicet, aut triumphus alicui decernendus. Nam tunc uti placerent, libenter omnes ſponte, minimeque coacti properabant: Cicero Philippica prima De ſupplicationibus referebatur, quo genere Senatores deeſſe non ſolent. Senatusconſultum tribus modis fiebat; ſententia, verbo, diſceſſione: de quibus teſtatur Livius XXXVI. Livium Salinatorem, inquit, olim damnatum in Senatum venire, & tondere, ſqualloremque ponere Cenſores juſſerunt; Sed tum quoque aut verbo adſentiebatur, aut pedibus in ſententiam ibant, quos modos ſane deprehendimus fuiſſe ignobilium Senatorum; præcipuorum vero ſententiam dicere. Pedibus ibant movendo ſe in locum illius, cujus ſententiam probabant: Unde *Pedarii Senatores* dicti ſunt. Gellius vero etymi cauſam dicit, quod pedibus in ſenatum irent; ad eorum differentiam, qui curru vehebantur: in quo ſella erat, quod curulem jam dignitatem obtinuiſſent. In ſententia vero dicenda, is ordo erat, ut ait Gellius, ante legem de Senatu habendo. Princeps Senatus primum a Conſule rogabatur, deinde Conſules deſignati, deinde reliqui præcipuæ exiſtimationis. Cæſar conſul Catonem rogavit, dicentemque non placita, in carcerem duci juſſit, ſequenteque eum ſenatu, pudore motus prohibuit. Quem vero ordinem, ut ait Tranquillus in Cæſare, Calendis Januariis Conſul ſervaſſet, toto anno ſervabant. Sententia inſuper, ſi quando non tota placeret, dividebatur. Cicero in epiſtola ad Lentulum: Poſtulatum, ut ſententia Bibuli divideretur. Pedianus in oratione pro Milone: Cum aliquis dixit, quod non probaretur, poſtulabant, ut divideretur, & de ſingulis referretur. Seneca in epiſtolis. Quod fieri in Senatu ſolet, jubeo illud dividere, & ſententiam ſequor. Et hæc quidem de ſenatu.

Conſules primi poſt exactos reges L. Junius Brutus, & L. Tarquinius Collatinus, quibus dati XII. faſces, ac totidem ſecures, cum lictoribus; ita, ut apud unum tantum eſſent, ne timor duplicaretur, iſque major Conſul appellaretur. Val. Publicola, eis ſecures ademit, dum provocandi poteſtatem a Conſulibus dedit. T. Largius Dictator reſtituit, ita tamen, ut minime in caput Romani injuſſu populi valerent. Addita his, ſella curulis, purpurea trabea, prætexta: quæ omnia ab Hetruſcis, teſte Livio, accerſita ſunt. Plebs deinde per ſeditionem, alterum de ſuis obtinuit; alterum item Campani ſuperbi per Annium petierunt Conſulem Campanum, quem Torquatus paulo minus, quin e curiæ gradibus præcipitem dejecerit: Prima hæc poſt Dictatorem poteſtas: Cives in carcerem mittendi, non tamen necandi auctoritatem habebat.

Proconſules autem (ut narratur in libris Digeſtorum) ſex lictores, ac tantum in provincia jus habuere, ingreſſi urbis portas amittebant, legatos & ipſi conſtituebant, qui accepta ab eis facultate, adminiſtrabant.

Candidati & honores petituri, in campum ad Comitia deſcendebant, in Septis, Ovilibuſque, locis, videlicet, eorum ſimilitudine factis.

Comitia conſularia, calata, tributa, centuriata, curiata. *Calata* a calando, id eſt, vocando per lictorem: *Curiata* tantum ex curiis civium, quæ XXX. fuerant, conſtabant: *Centuriata* frequentiſſima, per cornicinem ex cenſu & ætate accerſebantur: *Tributa* vero ex omnibus regionibus urbis, & tribubus.

Accedebant prærogativæ juniorum, ſeu veteranorum: hoc eſt, ex omnibus, qui militarent juvenibus & veteranis. Centuriæ ad *ſuffragia* deligebantur. Conſul vero ſortiebatur, quæ pro uno quoque candidato prærogativa juniorum prius ad ſuffragia mitteretur, quam & præco citabat in montem citatorum dimiſ-

sa. Classes vero in centurias distributæ fuerant; Dabantur suffragia duobus modis: Primo, mos fuit, sententiis ab utraque parte dictis. Deinde tabellis, ut deprehenditur in Cicerone Legum II. In ea, inquit, sum sententia, qua te semper fuisse scio, nihil ut fuerit in suffragiis voce utilius. Quis autem non sentit auctoritatem optimatum Tabellariam legem abstulisse? quam populo libero nunquam desideravit, in oppressis dominatio & potentia principum flagitavit.

Quandoque non in comitiis Consules, sed per Interregem ad hoc factum, legebantur, ob candidatorum tumultum, & arma, Livius IV. Per Interregem creati Coss. ac pronunciati, L. Valerius & M. Horatius: acta res in Flaminiis pratis. Pompejum quoque solum creatum Consulem per Sulpitium Interregem legimus apud Plutarchum in Pompejo, Collegæque potestatem ei attributam fuisse.

Candidati veste induti alba, sine toga, ut ait Plutarchus, ne munera ad corruptionem absconderent: cives rogabant, prensabantque, merita commemorabant. Nasica vir sanctissimus bis candidatus repulsam habuit. Cæ. Metellus semel in Consulatu, qui postea Macedoniam patriæ subjecit. Cato quoque semel & Q. Ælius Tubero vir Stoicus in Prætura, ob mensas pellibus hœdinis Pop. Rom. paratas.

Censores primi L. Papirius Mugillanus, & L. Sempronius Atratinus: anno Urbis CCCX. per quinquennium ab initio facti: deinde ob eorum insolentiam per Mamercum Æmilium Dictatorem ad annum & sex menses redacti: ut auctor Livius IV. Alteroque defuncto se etiam alter magistratu abrogabat, totidemque fiebant. Censum agebant civium Rom. lustrumque condebant: quem prius Servius Tullius instituit, rem saluberrimam: ex quo belli pacisque munia, non viritim, ut ante, sed pro habitu pecuniarum fierent. Censu perfecto edixit, ut in campo Martio omnes cives quisque cum suis centuriis prima luce adessent: ibi instructum exercitum omnes, sue, ove, taurisque lustravit: idque conditum lustrum appellatum, quia in censendo finis factus est: millia LXXX eo lustro civium censa dicuntur. Bello II. Punico censa fuere civium capita CXXVII. millia, & CVIII. ex quo numero apparuit quantum hominum Pœnus abstulisset: Livius XXVII. Idem lib. XIX. dicit sub Q. Pompeio, & Q. Metello Cens. statim post III. bellum Punicum censa fuisse capita CCC. XIX. milia, & DCCCXXXIII. præter pupillos, & viduas; quo nunquam major numerus. Præterea disciplinam ordinum, morumve curam habebant: Senatum legebant, ab eoque indignos amovebant. Quorum tanta severitas fuit, ut oscitantem paulo altius civem Rom. in publico ignominia adfecerint: & equiti Romano, qui equum strigosiorem haberet, se autem pinguem, mollius ut curaret equum, admonuerint: auctor Gellius.

De *Præfecto urbi*, sic scribitur in librum Digestorum: Omnia crimina, quæ per totam Italiam admittebantur (ut in Epistola Divi Severi ad Fabium Cilonem cautum est) Præfectura urbi sibi vendicat. Initio vero ejus Epistolæ, sic scribitur: Quum Urbem nostram fidei tuæ commiserimus, &c. Quicquid igitur intra Urbem admittitur, ad Præfectum urbi videtur pertinere. Sed & si quid intra centesimum lapidem admissum sit, Præfecti urbi ad cognitionem pertinet. Si ultra, Præfecti urbi notio non erit. Curam præterea habet tutorum, curatorum non proborum; sed & numulariorum, ut ab illicitis abstineant. Macellum quoque, ac forum boarium, suarium, piscarium, olitorium curat, ut justo veneant res pretio.

Præfecti annonæ frumentum providere urbi habebant, emereque a civibus quod victui superesset.

Præfectos vigilum, ut scribitur in Digestis, Augustus primum constituit, ad incendia reprimenda, quod erat antea officium *Triumvirorum*: nam cohortes opportunis urbis locis disposuit, quibus Præfectos constituit, qui furum, incendiariorum, raptorum, receptatorum crimina vindicabant.

Præfectus prætorio, ut in eisdem scribitur libris, erat apud Imperatorem qualis Magister equitum apud Dictatorem. Nam disciplinæ publicæ præerat, a quo ex Cæsarum privilegio provocare non licebat: secundum, post Imperatorem, locum obtinebat.

Ædiles plebeii, & *Curules* satis nomine ipso distinguuntur. Hi ludos curabant, aquas, cloacas, publicaque ædificia. Quicquid etiam rerum vitiosarum pro sincero, fractumque pro integro venisset, Ædilitio edicto redhiberi solet.

Petitis per legatos, & allatis Atticis legibus, ad eas proponendas *Decemviri*: inter quos Appius Claudius, & T. Genutius principes fuere, pro Consulibus sine ullis aliis Magistratibus creati, a quibus non esset provocatio: anno ab Urbe condita CCCI. Hi descriptis legibus, quum modeste se gessissent, in alterum quoque annum eundem esse Magistratum placuit. Quo tempore, quum plura impotenter fecissent, Magistratum deponere nolentes, in tertium annum detinuerunt: donec invicto eorum imperio, finem attulit Appii in Virginiam libido: ad quem summa rerum referebatur: quo facto, plebs incitata, occupat Aventinum, Decemviros se magistratu abdicare coegit: ex quibus Appius, & unus collegarum, qui præcipue pœnam merebantur, in carcerem conjecti, cæteri in exilium acti. Instante igitur Virginii accusatione, & ex altera parte Claudiorum omnium deprecatione, Virginii lachrimæ justiores visæ fuerunt. Itaque antequam dies adesset, Appius sibi necem conscivit: Livius lib. III.

Triumviri capitales, causas criminum capitalium cognoscebant: ab initio duo fuerant, jam inde concreati ad judicandum Horatium illum, qui sororem interfecerat, rediens a Victoria Curatiorum.

Triumviri coloniæ deducendæ: ad hos pertinebat, ut agros, novis deductis colonis, dividerent; urbes designarent ædificare volentibus, areas partirentur: commodis regionibus civitatem distinguerent, legibus magistratibusque sisterent, & ad speciem optimæ gubernationis Rempublicam effingerent.

Triumviri Reipublicæ constituendæ hi fuere: M. Antonius, Octavianus & M. Lepidus.

Quum autem magistratibus horis vespertinis in publicum convenire fas non esset, ut habetur in libris Digestorum, creati Quinqueviri cis-Tiberim, & totidem ultra, qui possent pro magistratibus fungi.

Erant & Quinqueviri, qui minuendis publicis sumptibus judicio Senatus constituti erant: auctor Plinius Cæcilius lib. 2. Epistolarum. Et item Quinqueviri Mensarii.

DE SACERDOTIIS.

POntifex *Maximus* ſupra omneis Pontifices, omniaque ſacra erat; penes quem libri rituales, lintei, elephantinique erant, ubi annales ſcribebant: Tantaque pollebant autoritate, ut Metellus Cæcus Pontifex Maximus A. Poſthumium Cos. ad bellum properantem (quod is Flamen Martialis eſſet) non ſit paſſus a ſacris recedere: ut Livius XIX. teſtatur.

Duumviri ſacrorum, ſacris libris legendis, carminibuſque Sibyllæ, ſatiſque populi interpretandis præerant: ut ſi quid in Urbe portenti accidiſſet, lectiſterniis ad pulvinaria Deorum factis, eorum minas averruncarent: præterea templa dedicarent.

Septemviratus Epulonum, genus erat Sacerdotii, additum Pontificibus, qui epularum, conviviorumque ſacrorum & pontificalium cæremonias curarent.

Rex Sacrificulus (alias *Rex ſacrorum*) exactis Regibus creari cæptus, ad obeunda quædam ſacra ſolis Regibus fieri conſueta, quod populus ægre ferebat, diminutam propterea religionem, & numerum ſacrificiorum.

Junio Bruto & Marco Valerio Coſſ. *Flamines* Numa inſtituit, id eſt, ſacerdotes, quaſi filamines, quod lanam in capite quandam geſtarent: unum Marti, unum Quirino, & alium Jovi, qui Flamen Dialis diceretur, omnibus ſuperiorem.

Idem & *Salios* XII. Marti, quod ſaltando per urbem irent, dictos: Mamuriumque vocabant, fabrum videlicet ancilium, ad ſimilitudinem illius, quod a cælo delapſum fuit: Quæ inſtitutio diſcrepare non videtur a modo veteris legis: David enim legimus ante arcam fœderis ſaltando proceſſiſſe.

Potitii & *Pinarii*, Herculis ſacerdotes, ab Evandro inſtituti: quæ familiæ tunc nobiles ea loca tenebant. Potitii diutius remanſerunt. Sublati tandem utrique ab Appio Claudio Cenſore, his infenſo familiis: ob id creditur ira Deorum luminibus orbatus: auctor Livius.

Fœcialis ſacerdotium, & *Patris patrati*, idem fere & in iiſdem rebus fuerat, in feriendo cum hoſte fœdere, & bello indicendo, jam uſque a tempore Tulli Hoſtilii: Formula autem fœderis feriendi hujuſcemodi a Livio ponitur: Fœcialis, inquit, Tullum ita rogavit: Jubeſne me Rex cum Patre patrato populi Albani fœdus ferire? Jubente Rege: ſagmina, inquit, te Rex poſco: Rex ait, pura tollito. Fœcialis graminis herbam puram adfert, poſtea Regem ita rogat: Rex, faciſne tu me regium nuncium populique Romani Quiritium? Rex reſpondet: quod ſine fraude mea, Quiritiumque fiat, facio. Fit ergo tunc fœdus, multiſque id verbis peragit, legibus deinde recitatis. Audi, inquit, Jupiter, audi Pater patrate populi Albani, audi populus Albanus, audi ut illa palam prima, poſtrema, ex illis tabulis, cerave, recitata ſunt, ſine dolo malo, utique ea hic hodie rectiſſime intellecta ſunt: Illis legibus populus Romanus prior non deficiet, ſi prior defecerit, publico conſilio, dolo malo, tum me Dieſpiter ita populum Romanum ferito, ut ego hunc porcum hodie feriam, tantoque magis ferito, quanto magis potes polleſque. Id ubi dixit, porcum ſaxo ſilice percutit. Eodem modo pars altera, per ſuos Sacerdotes, ſuumque Dictatorem peragit: Cum autem bellum per Fœciales indicunt, hoc more utuntur: Fœcialis haſtam ferratam aut ſanguineam præuſtam ad fines eo-A rum, quibus bellum indicit, defert; nec minus puberibus tribus præſentibus, hæc adjicit: Quod populi priſcorum Latinorum, hominesque priſci Latini adverſus populum Romanum Quiritium fecerunt, quod populo Romano bellum cum priſcis Latinis juſſit eſſe, Senatuſque populi Romani Quiritium cenſuit, conſenſit, conſcivit, ut bellum cum priſcis Latinis fieret: ob eam rem ego populuſque Romanus populo priſcorum Latinorum hominibuſque priſcis Latinis bellum indico, facioque. Id ubi dixit, haſtam in fines eorum mittit, ex quo bellum juſtum eſſe intelligitur.

Virgines Veſtales Numa inſtituit. Quæ ſacra in B Italiam per Æneam adducta fuerunt. Virgilius:

Et manibus vittas, Veſtamque potentem:
Æternumque adytis effert penetralibus ignem.

Antiſtius Labeo ſcripſit, minorem quam annis VI. majorem quam X. natam, negaverunt capi fas eſſe: præterea, quæ ex ſervis nata ſit, aut corpore ſenſuve diminuto. Neque illa hæres cuiquam inteſtato, neque inteſtatæ illi quiſquam eſt, ſed bona in publicum redigebantur. Carpen-C to vehebantur, Magiſtratuſque illis aſſurgebant, magnuſque apud hos illarum reſpectus fuerat: ſi quando pro reis, aut damnatis precabantur. Julius Cæſar, Tranquillo teſte, per Veſtales apud Syllam meruit veniam impetrare. Ignem perpetuum ſervabant, quæ autem per negligentiam extingui ſineret, flagris a Pontifice Maximo, cui ſuberant, cædebatur. In ſtupro deprehenſa, viva defodiebatur: eoque die in Urbe publici nihil fiebat. Nuper ſub radice Palatini, e regione Coſmi & Damiani templi, multa Veſtalium monumenta refoſſa, in quibus ſtatuæ olim fuerunt. Ex D his duo tantum ponam.

I.

Coeliae. Claudiae. V. V.
Maximae. ſanctiſſimaeque
cui. egregiam ſanctitatem
et. in. Deos infatigabilem
operationem. in ritis. ſuis
laudis. aeternam. adhibita
gravitate. Numen. quoque
E *Veſtae. comprobavit*
Sacerdotes. ſacri. Urbis.

In dextro latere:

Dedicata. cal. Mart.
M. Iunio. Max. II. et
Vellio. Aquilio. coS
curante. Fla. Martiano
et. B. Fictore. V. V.

II.

F Et in altera:

Fla. Maniliae. V. V. Max.
cujus. egregiam. ſanctimo
niam. et. venerabilem
morum diſciplinam
in. Deoſque. pervigilem
adminiſtrationem
Senatus. laudando
. comprobavit

Aemilius. Rufinus. frater. et
Flavii Silvinus. et. Irenaeus
fororis. filii. ob. eximiam. ejus
erga. se. pietatem
praestantiamque

In latere dextro:

Collocata. XII. cal. April
C. Veraio. Attico. et.
A. Asinio. Praetextato coS

AD PRÆCEDENTES

INSCRIPTIONES

NOTÆ PETRI SCRIVERII.

I.

COeliae Claudiae.) Inscriptio hæc Volaterrano, inter alia Vestalium monumenta, sub radice Palatini effossa dicitur. Non memini tamen me eam uspiam legisse apud Antiquarios. Non Panvinius in Fastis, aut alibi; non Lipsius in Syntagmate de Vesta & Vestalibus; non Smetius, non Gruterus in collectaneis Inscriptionum repræsentant. Non admodum dissimiles inibi, sed diversæ tamen. Eccillas.

Romæ, in basi statuæ, reperta in via Sacra ad radices Palatii, e regione SS. Cosmæ & Damiani.

Coeliae. Claudianae
V. V. Maximae
a. Diis. electae. merito
sibi. talem. antistitem
Numen Vestae. reservare
voluit
Coelia. Numeriana. soror. una
cum. Pierio. conjuge. ac. liberis
suis. stantes. ut. per. * *tot. secula*
facere. Dii. permittant.

Item Romæ.

† *Cloeliae. Claudianae*
V. V. Max.
religiosissimae benignissi
maeque. cujus. ritus. et. plenam
sacrorum. erga. Deos
administrationem
Urbis. aeternae. laudibus
‡ *S. S. comprobat. Octavia*
Honorata. V. V. divinis
ejus. admonitionibus
semper. provocata.
Collocata. XII. Kal. April.
C. Aufidio. Attico
C. Asinio. Prætextato coS.

Ex Panvinio Fastorum lib. II. ad Annum c. ∞ XCV. Gruterus, pag. CCCIX, 7.

A *V.V. Max.*) Valent notæ, *Virgini Vestali Maximæ.* Sic non semel alias.

Cui, egregiam.) Apparet legendum, *Cujus.*

Et. in. Deos. infatigabilem. operationem.) In alia Inscriptione Romana, superius laudata: *Plenam. sacrorum. erga. Deos. administrationem.* Iterumque in aliis: *In. Deos. quoque. pervigilem. administrationem.* Item: *Religiosam. curam. sacrorum.* Quæ eadem sunt. Quid in sacris *operari* sit, pervulgatum jam est. *Operari superstitionibus*, Livius lib. X. dixit. Ovidius Fastorum VI.

B *Vesta fave, tibi nunc operata resolvimus ora.*

Tibullus lib. II. eleg. I.

Omnia sunt operata Deo ——

Propertius lib. II. eleg. XXXIV.

Tristia jam redeunt rerum solennia nobis,
Cynthia jam noctes est operata decem.

Tacitus lib. II. *Nox eadem lætam Germanico quietem tulit, viditque se operatum.* Nonius Marcellus:
C OPERARI, *est Deos religiose & cum summa veneratione sacrificiis litare, vel convivari.* Deinde exempla ex auctoribus antiquis profert. Ex quis hæc potissimum huc faciunt. Afranius Excepto

Ut operatum illum Dianæ degerem sanctum diem.

Lucillius lib. XXX.

Aut operata aliquo celebri cum æqualibu' fano.

Hæc, & plura, ille. Juvenalis Sat. XII.

D *Et matutinis operatur festa lucernis.*

Verbale *operatio* Plauto, quemadmodum hic, sacrificatio est;

Ut istbæc operatio crimen expiet.

Meritis. suis. laudis. æternam.) Corruptum. Forsitan restituendum: *Meritis. suæ. laudis. æternam.* vel, *Merito. sua. laude. æterna.* vel, *Suis. laudibus. æternum.* Posset &, *Meritissimis. laudi-*
E *bus. æternæ. Ur.* id est, *Urbis.*

Sacerdotes. sacri. urbis.) Legendumne, *Sacræ.* an quid aliud comminiscendum?

M. Junio. Max. II. et. Vellio. Aquilio. coS.) Secundi Consulis nomen corrige, *M. Junio Maximo II. & Vettio Aquilino.* Fuere Consules anno Urbis ∞ XXXVIII.

Dedicata. cal. Mart. M. Junio. Max. II. et. Vellio. Aquilio coS.) Inscriptio quidem ipsa ad eum modum nusquam, quod sciam, legitur, prætterquam apud Volaterranum. Panvinius tamen in Fastis hunc indicem dedicationis profert alteri monumento, quanquam de eadem Vestali virgi-
F ne, nisi fallor, subditam; lib. II. ad Annum ∞ XVXVIII.

*

Cloeliae. Claudianae. V. V. Max.
sanctissimae. ac. super. omnes. retro. maxi
mas. religiosissimae. cujus. sanctimonia
a. cunctis. praedicatur. nunc. certe
pertinet. esse. te. talem. cujus. laudem

* Quod nempe ipsi cum liberis essent. Egregia, inquit Lipsius, adulatio. Apud Smetium, qui vidit. est *Coelia Nerviana*, non *Numeriana*. Sic quoque apud Gruterum pag. CCCX. 2. Stephanum Pighium Annotationibus in Valerium Maximum, ad lib. I. cap. I. & Onuphrium Panvinium in civitate Romana. Hic quoque legit, *Merito. quam. sibi. talem. Antistitem.*

† supra *Coeliae*; Si tamen eadem.

‡ *S. S.* id est, *Sanctus Senatus.*

Numen. quoque. Vestae. honoravit. Fl.
Eucharistus. septem. Epictetus. et
Aurelius. Optatus. sac. sanctae. Vestae
V. S. S. L. S. D. exprim.
Dedicata. K. Martiis. M. Junio
Maximo. II. et. Vettio. Aquillino.
COSS. curante. Fl. Marciano

Ex Panvinio Gruterus pag. CCCIX. 8.

Apud Volaterranum amplius est in fine, *et. B. fictore. V. V.* Sed castigatior in nominibus Consulum est Panvinius. Pro *Vellio Aquilio*, scribendum *Vettio Aquilino*, uti jam monuimus. Mentio autem *Fictoris* fit etiam in alia Vestalis inscriptione:

Romæ, in basi reperta in via Sacra, ad radices Palatii:

Fl. Publiciae. V. V. Max.
sanctissimae. et. piissimae
ac. super. omnes. retro
religiosissimae. purissimae.
castissimaeque ♀
cujus. religiosam. curam
sacrorum. et. morum. praedi
cabilem. disciplinam
Numen. quoque. Vestæ. comprobavit
Q. Veturius. Memenius. V. E.
Fictor. V. V. dignationis. erga. se.
honorisque. causa. plurimis
in. se. conlatis. beneficiis.

In latere sinistro:

Coll. V. Idus. Mart.
Imp. Caes. : : : : : Pio. Felic. II. et.
: : : : nobilissimo. Caes. coS.

Vidit descripsitque Smetius. ex quo Gruterus pag. CCCXI.

Fictoris nomen inter officia divina. Alibi in lapidibus *Fictores Pontificum* legimus: non notione illa vulgari; qua Latinis *Fictor*, Græcis Plaster. Quid fuerint, Isidorus in Originib. explicat. *Fictor*, inquit, *a componendo & fingendo, velut qui capillos mulierum linit & pertrectat, ungit & nitidat*. Qui locus forte mendo non vacat; & videtur emendandus: *qui capillos mulierum leniter pertrectat, ungit, & nitidat*. Apud Augustinum sexto de civitate Dei, Seneca insigni Fragmento de superstitione veterum: *In Capitolium perveni, pudebit publicatæ dementiæ, quod sibi vanus furor attribuit officii. Alius nomina Deo subjicit, alius horas Jovi nunciat, alius lictor est*, (Lipsius emendat, *fictor est*,) *alius unctor, qui vano motu brachiorum imitatur ungentem*.

Vettii autem *Aquilini* Consulis Panvinius in fastis meminit ex antiqua figulina, Romæ:

P. Corn. Asiatico. II.
T. Vettio. Aquil. coS.

Exhibetque Gruterus pag. MLXXXII. 17. Apud quem præcedenti pag. MLXXXI. 1. mentio *Aureli. Prumiani. Fictoris. Pontificum*, in elegantissima inscriptione tabellæ marmoreæ, quam Grutero Pighius communicavit e m. s. scheda Nicolai Florentii. De *Statilio Dionysio Discipulo Fictorum Pontificum*, habes ex Smetio pagina CCLXX. 6. Meminitque summus vir Justus Lipsius Electorum lib. II. cap. XVIII.

II.

Fla. Maniliæ.) Hanc habet ex Panvinio Gruterus, Inscriptionum pag. CCCX. 5, *Fl. Maniliæ*.

In Deosque.) Ibi est, *In. Deos. quoque. pervigilem*.

Æmilius. Rufinus. frater. &c.) Hæc illi ad hunc modum perscribunt:

Aemilius. frater. et
Rufinus. frater. et
Flavii. Silvanus. et
Eireneus. sororis. filii.
a. militiis. ob. eximiam. erga. &c.

Silvanus, non *Silvinus*.

Collocata.) Hæc, quæ in latere dextro legi testatur Volaterranus, desunt aliis. Tamen eadem exhibet Panvinius, & subscribit alteri monunumento; *Clœliæ* nempe *Claudianæ V. V. Max.* quod dedimus supra. Sed ibi pro *C. Verato Attico*, legitur *C. Aufidio Attico*. Videtur in nostra Inscriptione reponendum, *C. Vettio Attico*. Nam illud par Consulum initio Tabulæ æneæ habetur. ubi diserte,

C. Vettio. Attico. et
C. Asinio. Praetextato coS.

Apud Gruterum, ex Ursino & Lipsio, pag. CCCCXLIII. 6. Inventa ea Tabula fuit in Hispaniis; extititque olim apud Antonium Augustinum, Archiepiscopum Tarraconensem, virum longe doctissimum & clarissimum.

Sed ex Memoriis priscis adscribam hic Vestalium aliquot Elogia & laudes, an adulationes?

Romæ, ad campum Floræ, in basi.

Fl. Publiciae. V. V. Max.
merito sanct. ssimae. ac piissi
mae. quae. rite. et. per v. li. adminis
tratione. omnes. gradus. laude
cumulata. sacra. sua. venerata. vi
vit. ut seculari. aetate. et. ministerio
adsit. et. in. futoro. perseveret
Q. Terentius. Rufus. et. Caenia
Verissima. parentes
Terentiæ. Rufillae. V. V.
cujus. multi. temporis. bonitatem
et. humanitatem. ejus. circa. se
in. brevi. senserunt.

Ex altero latere;

Dedica : : : :
DD. NN. Vale : : : :
Gallien : : : :

Apud Gruterum pag. CCCXI. 2. ex Smetio; qui vidit.

Ibidem, in hortis Frederici Cæsii:

Coeliae. Concordiae. Virgini
Vestali. Maximae. Fabia. Paulina. C. F. Statuam. facien-
dam. conlocandamque
curavit. cum. propter
egregiam. ejus. pudici
tiam. insignemque

circa

circa. cultum. divinum
sanctitatem. tum. quod
haec. prior. ejus. viro
Vettio. Agorio. Praetexta-
to. V. C. omnia. singulari
dignoque. ejus. ab. hujus-
modi. Virginibus. et. Sa-
cerdotibus. coli. statu-
am. collocarat.

E Baronii Annalibus, & Gutenstenii scholiis, Gruterus pag. CCCX, 1.

Item Romæ.

Tarpeiae. Valerianae
Vir. Vest. Maximae
dignissimae. et. sanctissi
mae. purissimae. venerabilem
disciplinam. in. Deos
quoque. pervigil. admi-
nistrationem. S. L.
comprobavit. Senatus. et
populus. L. Egrilius. Strator
. . . . . pietatem. praes-
tantiamque. caussa. D. D
collocata. V. Kal
Iun. Scipione. Orfi
to. Q. Nonio. Prisco
coS.

Ex Panvinio Fastorum lib. II. & Manutio Gruterus pag. CCCXI, 4.

Notæ *S. L.* valent *sua laude*. Desideratur autem versu quarto, *cujus* ante *venerabilem*. Sic, *cujus venerabilem disciplinam*.

Plura ex lapidibus recitat Gruterus, pag. CCCIX, X, XI, & XII. atque hanc præterea pag. MLXXXVIII, 3.

Romæ, in hortis Mediceis:

Sauffeae. Alexandriae
V. V. Tiburtium
caplatores. Tiburtes
mirae. ejus. innocentiae
quam. viba. decreverant
post. obitum. posuerunt
L. D. S. C.

Vidit, descripsitque Grutero Sirmondus. *viba*, id est, *viva*. Sic alibi non semel: itemque in Inscriptione Romana: *Aelia. Nice. Sacerdos. Bonae. Deae. se biba. comparavit.* &c. id est, *se viva*. Gruterus e Mazochio & Manutio pag. CCCXIII, 2. Singulares literas *V. V.* jam exposuimus, *Virgini Vestali*. De *Caplatoribus*, aut *Calpatoribus*, alius erit aliquando, faciente Deo, dicendi locus, & latior campus.

Sed Lapidum atque Inscriptionum antiquarum plus satis coacervavimus; cum Volaterrano pergamus.

Augurum disciplinam ab Accio Navio, ubi de eo diximus, (*lib.* XIII.) processisse narra vi: unde Collegium institutum: cui tanta fuit auctoritas, ut nihil magni in Republica fieret inaugurato, inauspicatove. Reges, Consules, aut Dictatores, qui vitio creati per augures censebantur, redeuntes retractabantur: in monte consistebat Augur, manum supra caput ejus, qui inaugurabatur, tenebat, cum lituo in altera manu, id est, recurvo baculo. Septentrionem a sinistra, Meridiemque a dextra statuens, oculis regionem præfiniebat, verbaque quædam ad Jovem dicebat: atque ita inauguratus discedebat.

Quæ de Accio tradit lib. XIII. Comment. Urbanorum, hæc sunt.

Accius Navius, de quo Cicero primo de Divinatione, sic ait: Quum hic olim ob paupertatem sues puer pasceret: una ex his amissa vovisse dicitur, si recuperasset, uvam se Deo daturum, quæ maxima esset in vinea. Itaque sue inventa, ad Meridiem spectans, in vinea diu dicitur constitisse. Cumque in quatuor partes vineam divisisset, trisque partes aves abdixissent, quarta parte, quæ erat reliqua regione distributa, mirabili magnitudine uvam invenit. Qua re celebrata, cum vicini omnes ad eum de rebus suis referrent, erat in magno nomine: ex quo factum est, ut eum ad se Rex Priscus accerseret. Cujus cum tentaret scientiam, accuratius dixit ei cogitare se quiddam, id possetne fieri consuluit: ille augurio acto posse respondit. Tarquinius autem dixit, se cogitasse cotem novacula posse præcidi. Tum Accium jussisse experiri: ita cotem in comitium allatam, inspectante & rege & populo, novacula esse discissam. Ex eo evenit, ut & Tarquinius augure Accio Navio uteretur, & populus de suis rebus ad eum referret: cotem autem illam & novaculam defossam in comitio, supraque impositum puteal, accepimus.

Huc etiam pertinent ea, quæ libro XXIX, cap. de Celebritatibus Sacrorum *annotavit.*

Lupercalia Evandrus instituit, ex more Arcadico, Pani Lycæo, sive Sylvano, seni nemorum pastorumque Deo. Luperci nudi per urbem incendebant, ac larvati, flagellis obvios cædentes; putabanturque ex eo steriles matronæ fœcundari. Rei causa Ovidius (Fastorum 2.) fabulam adfert. Pana spolio leonis noctu ab Herculis uxore fuisse deceptum, quum illa vestem cum viro commutasset: quare vestem deinde abominatus est. Nostri hodie pœnitentes, (felicius quam Luperci, non pellibus quidem, sed sagis linoque ora contecti,) non alios, sed sese flagello converberant, nudum ac lacerum tergum ferentes.

Cornelius (Tacitus) lib. XVIII. *Sodales* sacerdotes Romulum, cum (Tito) Tatio inita societate, fecisse scribit: unde *Titii Sodales* dicti. Et apud Tranquillum legimus, *Sodales Augustales*: apud Julium Capitolinum, *Sodales Antonianos*: Tibure quoque in marmore vetusto, *Sodales Hadrianales*. Cajus (*Digestorum lib.* 47. *tit.* 22. *l.* 4.) in titulo de collegis, dicit Sodales esse, qui ejusdem collegii sunt. *Ibidem Marcianus lib.* 1:) Mandatis Principalibus præcipitur Præsidibus provinciarum, ne patiantur esse Sodalitia; veluti inhonesta collegia. Et Augustinus ait, Sodales quasi edales.

Plinius scribit Romulum instituisse *Collegium Arvalium*, seque duodecimum fratrem appellari voluit. Nos *Fraternitatem* & *Confraternitatem* dicimus, qua sanctiore instituto quidam inter sese hodie, mutua charitate ac pudico ritu, certaque vivendi formula conveniunt.

Veris initio, stato solenique die, quem *Megalesia* vocant, Romani pompam Matri Deum celebrant (*Gallos sacerdotes Matris Deum* in-

nuit) prælata divitiarum magna pompa : permissumque cuique personas eo die induere quas cuique libitum, cujusve magistratus aut hominis imaginem effingere, ante simulachrum ejus Deæ ludere. Id simulachrum dicitur apud Pessinuntem Phrygiæ de cœlo descendisse. Romani, responso accepto, non duraturum imperium sine eo, legatos pro eo miserunt : quod concessum & advectum, in ripa Tiberis quum consedisset navis, sola Claudia Vestalis, quæ incesti accusata fuerat, eam trahens se virginem probavit. Videre igitur licet has esse personas, quas nostri seculi pestilentia, non uno die, nec Sacrorum, aut comœdiæ tantum causa, sed duos continuos menses per ferias stultorum permittit: sub quibus inveterata passim licentia cuique licet scelerato esse, omnique libidinis exemplo uti. Res quidem nova, & tantum inter Christianos hæc immodestia visa.

FINIS.

JANI GULIELMI LUBECENSIS,

DE

MAGISTRATIBUS

REIPUBLICÆ ROMANÆ,

DUM IN LIBERTATE URBS FUIT,

LIBELLUS.

TRACTATUUM CONSPECTUS.

JANI GULIELMI
DE
MAGISTRATIBUS
REIPUBLICÆ ROMANÆ
LIBERÆ.

I.

Collatio Græcæ & Romanæ Historiæ.

GRæcæne an Romanæ Historiæ principatus sit deferendus, qui sibi non liquere pronuntiarunt, prudenter inprimis fecisse, & considerate videntur. Adeo multa sunt, vel alteri peculiaria, vel utrique communia; quæ palmam aut alterutri vendicent, aut ambiguam faciant. Antiquior Græca, sed fabularum involucris obscurior: Romana recentior, sed rerum gestarum veritate certior: illa rerum, quas narrat, multitudine copiosior; hæc magnitudine admirabilior. Unde varietate altera, altera æqualitate magis commendatur. Ex illa doctrinæ, ex hac virtutis exempla illustriora petas; quod altera plurimarum artium inventoris, altera maximarum gentium victoris populi res gestas celebret. Scriptores illa eloquentiores, & proinde dulciores; hæc graviores, ideoque veraciores habet. Denique cum in omni historia τὸ ἠθικὸν καὶ πολιτικὸν inesse debeat; illo Græci, hoc Romani præstitisse videntur: quod alteri morum præcepta frequentiora habeant; alteri principum virorum ideas complures, & Rei- A publicæ bene constitutæ quasi formam quandam ob oculos ponant. Quod cum reliquis in partibus, tum in Magistratibus maxime apparet: de quibus permulta ex veterum Historicorum monumentis viri eruditi collegere. ut Atque taceam de antiquis illis, M. Varrone, Pomponio Attico, M. Messala, Gabio Basso, aliisque, quorum scripta, præter pauca admodum fragmenta, perierunt; versantur hodie inter manus hominum, quos ego quidem legi, Fenestellæ, *is est And. Dominicus Floccus,)* Pomponii Læti, & Raphaelis Volaterrani de Magistratibus Romanis commentarii. Quæ scripta doctissimorum homi- B num ego non neglexi, sed & ipse ad meam utilitatem annotavi, si quid se obtulisset ab iis vel omissum, vel parum perspicue traditum; in iis præcipue Magistratibus qui Rempublicam Romanam, dum urbs in libertate fuit, administrassent: partim, quod horum cognitionem magis necessariam arbitrarer; partim, quod sub Regibus paucos; sub Imperatoribus varie pro libitu Principum auctos, imminutos, mutatos fuisse scirem. Dedi vero operam, ut singulorum descriptiones, notationes, munia, tempus quoque, quo vel instituti, vel e civitate sublati es- C sent, accurate, & ipsis Auctorum veterum verbis, indicarem. Quod utrum sim assecutus, Lectorum esto judicium. Scribebam Rostochii, Anno ∞ DLXXVII.

II.

De Magistratibus Reipublicæ Romanæ.

MAgistratuum nomen a *Magistro* deducunt; vel, quod Dictatore, quem Magistrum populi nominabant, minores; vel, quod per imperia privatis potentiores essent. quorum illud M. Varroni; hoc Pompeio Festo placuisse video. Eos M. Tullius, *legem loquentem : legem, mutum magistrum*, definit. Idem in Orationibus, *senatus auctoritate uti, & quasi ministros gravissimi consilii esse*, scribit: primo de Officiis libro, *gerere personam civitatis*, ait, *debereque ejus dignitatem ac decus sustinere, servare leges, jura describere, ac fidei suæ commissa meminisse*. Dividitur varie, in Patricios & Plebejos; Majores & Minores, Urbanos & Provinciales. Patricii initio solis Patribus patebant; postea tribuniciis legibus etiam cum plebe communes facti fuere, excepto interregno. Plebejos Patricii nulli adire poterant; sed aut e plebe homines, aut a patribus ad plebem adoptione transgressi. Majores erant, qui auspiciis majoribus rogabantur, ut Consules, Censores, Prætores. Minores, qui minoribus, hoc est, ut Agellius explicat, minus ratis, illi centuriatis comitiis; hi tributis fiebant. Urbanum Magistratum nomino, quicumque in Urbe potestatem exercet: Provincialem, qui in provinciis. illum inire nemini licet, nisi qui decem stipendia annua fecerit; ut Polybius & Plutarchus tradiderunt: hunc Militarem quoque dicimus, si ob bellum gerendum capitur: & vel suo auspicio militiæ præest; ut Duumvir navalis; vel rem militarem cum dignitate comitatur, ut Tribunus militum. Extat Urbanorum Magistratuum alia divisio apud Agellium, quam ille ex Varrone in suas Noctes transtulit, (lib. 13. cap. 12.) his verbis: *In Magistratu habent alii vocationem, alii præhensionem, alii neutrum. Vocationem, ut Consules, & cæteri, qui habent imperium. Præhensionem, ut tribuni plebis, & alii, qui habent viatorem. Neque vocationem, neque præhensionem, ut Quæstores, & cæteri, qui neque viatorem habent neque lictorem. Qui vocationem habent, ii præhendere, tenere, abducere possunt: & hæc omnia, sive adsunt quos vocant, sive acciri jusserunt.* Florus quoque, seu quis alius singulorum librorum T. Livii argumenta perscripsit, *Sacros Magistratus Sacerdotes* appellare videtur. Sed eos ego in honore fuisse, non inficior; in magistratu fuisse, id vero pernego. nam & perpetui fere omnes fuerunt; & magistratus adierunt: (duos autem simul unus magistratus, præsertim curules, neque capere potest, neque gerere:) & *privati* compluribus auctorum locis nominantur. Insignia magistratuum ab Etruscis pleraque translata esse Sallustius & alii prodidere. Ea fere comprehendit hoc carmine Ovidius:

Jamque novi præeunt fasces, nova purpura fulget,
Et nova conspicuum pondera sentit ebur.

Fasces Dictator habebat XXIV, Consul & Proconsul XII, Magister Equitum, Prætor, Proprætor VI. Quare autem illigatæ virgis secures fuerint, Plutarchus ἐν καπαγραφαῖς indicat: *Quid est, quod Imperatorum virgis secures alligatæ præferantur? an signum est, Magistratum præcipitem ad iram & dissolutum esse non debere? an virgarum dissolutio, mora & tarditate iram frangit, & impetum moderatur? Verum, cum scelerum alia medicabilia, alia incurabilia sint; illa, quæ mutari possunt,* A *virgæ emendant; hæc quæ corrigi non possunt, secures abscindunt.* Minores magistratus fasces non habebant: neque sella curuli eorum quisquam, præter Ædiles curules, sedebat. Erat autem Curulis, sella eburnea; ut hic ex Nasone videre est, & Horatio:

—— eripietque curule,
Cui volet, importunus ebur. ——

Imposita erat *currui*, unde *curulis* dicta: supra quam considentes Magistratus & jus dicebant, & in curiam vehebantur. Quo honore Senatores etiam B curuli magistratu functos priscis temporibus usos ex G. Bassi Commentariis Agellius (lib. 3. cap. 18.) retulit. Ii autem imagines sui quoque ponere, & posteris tradere soli poterant. *Prætextæ* Cicero meminit ad Atticum VI, 1: *Literas daturus pridie Kal. Jan. suavem habui recordationem clarissimi jurisjurandi, quod ego non eram oblitus. magnus enim prætextatus illo die fui.* Idem Tibullus, lib. 4.

Nam modo fulgentem Tyrio sub tegmine vestem
Indueras, oriente die duce fertilis anni.

C Illam Livius *Togam purpura prætextam*: Macrobius *Magistratuum gestamen* nominat: quod ea omnes magistratus, exceptis Tribunis plebis, utebantur. Gestarunt tamen eandem & pueri ingenui, & sacerdotes publici. Magistratus Provinciales instruebantur argenteis vasis, & annulis aureis publice præbitis: item mulis, tabernaculis, & omni instrumento militari ornabantur. ad quas res deinde divus Augustus certam illis pecuniam constituit. Magistratum ineuntes in leges jurabant. neque ullus plus quinque diebus, nisi id fecisset, potestatem retinere poterat. D Abeuntes quoque Magistratu, concionem habebant, atque recte a se Rempublicam administratam jurabant. Leges Annales, Sempronias, Antias, Horatias, Julias, & quæ aliæ de Magistratibus latæ sunt, ne longior hic sim, omittam: & de Senatoribus primum; tum de Magistratibus Patriciis, Plebeiis, Extraordinariis, Militaribus; postremo de Magistratuum ministris, ordine dicam.

III.

De Senatoribus.

E QUemadmodum Magistratuum descriptione omnis Respublica continetur: ita unum liberæ civitatis consilium est Senatus. Eum Romæ, idem qui urbem condidit, Romulus instituit, creatis centum viris; quos ab ætate, Senatores: a curæ similitudine, Patres nominavit. ad hos Tatius in urbem acceptus ex Sabinis centum; itemque centum alios Tarquinius Priscus adjecit; & sic trecenti facti. quem numerum, continuis cædibus a Rege postremo diminutum, iterum explevit L. Junius Brutus Cos. ut Livius, F ut vero Festus prodidit, P. Valerius Bruti collega, adscriptis ex Equestri ordine Senatoribus; quos ideo Conscriptos appellarunt. traditumque inde fertur, ut in senatum vocarentur, qui Patres, quique Conscripti essent. Postea Censorum peculiare munus erat, Senatum singulis lustris legere. Bello tamen Punico secundo M. Fabius Buteo Dictator ex SC. ordinem senatorium supplevit. Livius lib. XXIII: *Recitato vetere senatu, inde primum in demortuorum locum legi, qui post L. Æmilium &*

C. Flaminium censores curulem magistratum cepissent, necdum in senatum lecti essent, ut quisque eorum primus creatus erat: tum legit, qui Ædiles, Tribuni pl. Quæstoresve fuerant: tum ex iis qui Magistratus non cepissent, qui spolia ex Romano hoste fixa domi haberent, aut civicam coronam accepissent. Ita CLXXVII. *cum ingenti approbatione omnium in senatum lectis, extemplo se magistratu abdicavit*. Quæ verba huc eo libentius apposui, quod perspicue doceant quos in senatum adlegi moris fuerit. Præterea senatum L. Cornelius Sulla, & post eum C. Cæsar, supplevere. Divus Augustus affluentem numerum Senatorum ad modum pristinum redegit: atque Triumviri senatui legendo, Magistratum novum, instituit. Fuerunt initio soli centum: post exactos Reges trecenti. M. Tullius in Epistolis, CCCCXV. uno tempore adfuisse in senatu, indicare videtur. Idem tamen ad Q. Fratrem: *Fuimus*, inquit, *sane frequentes, ut sub dies festos, ad ducentos*. Tempore D. Augusti supra mille fuisse, Suetonius auctor est: ex iisque indignissimos quosdam, quos abortivos vulgo nominaverint. Principem senatus singulis lustris Censor is, cui lectio forte obvenerat, legebat, vel eum, qui auctoritatem & gloriam maximis rebus gestis esset consecutus, ut Plutarchus; vel qui primus Censor ex iis qui viverent fuisset, ut Livius indicavit. Sequebantur tamen fere priorum judicium posteriores, neque, nisi eo qui superioribus lustris Princeps Senatus fuerat, aut extincto, aut senatu moto, alium sublegebant. Eum aliquando primo loco sententiam rogabat Consul. Sed de ordine rogandarum sententiarum, loco item, & tempore senatus habendi, complura ab Agellio lib. IV. cap. X. & XIV. lib. VII. cap. III. & XVIII. annotata, in sua collectanea transtulit Fenestella. *(is est And. Dominicus Floccus.)* Præterea illud observandum, quod ex eodem Agellio Carolus Sigonius annotavit, ante de divinis rebus quam de humanis relatum fuisse, quoties senatus haberetur. Itaque Cicero ait ad Quirites post reditum: *P. Lentulus Consul simul atque de solenni religione retulit, nihil humanarum rerum sibi prius, quam de me agendum judicavit*. Extat locus Plutarchi in Problematibus de Senatoribus, his verbis: *διότι τῶν συγκλητικῶν τοὺς μὲν πατέρας συγγεγραμμένους, τοὺς δὲ ἁπλῶς πατέρας προσηγόρευον· ἢ τοὺς μὲν ἀπ' ἀρχῆς κατανεμηθέντας ἀπὸ τοῦ Ῥωμύλου, πατέρας ἐκάλουν καὶ πατρικίους, οἷον εὐπατρίδας ὄντας, πατέρας αὐτῶν ἔχοντας ἀποδεῖξαι, τοὺς δὲ ὕστερον ἐπιγραφέντας ἐκ τῶν δημοτικῶν συγγεγραμμένους πατέρας ὠνόμασαν*. Unde intelligitur, id quod supra attigimus, alios Patres, alios Conscriptos fuisse. Patres, a Romulo cæterisque Regibus creati; eorumque proles *Patricii*, quod *patrem ciere* possent, quemadmodum a Livio bis, & hic a Plutarcho definiuntur. Conscripti, ex plebe in senatum lecti. quorum & Festus lib. XV. meminit, sed mendose: legendum autem ex Sigonii sententia: *Qui Patres, quique Conscripti vocati sunt in curiam, quo tempore Regibus expulsis P. Valerius Consul, propter inopiam Patriciorum, ex plebe adlegit in numerum senatorum centum sexaginta & quatuor, ut expleret numerum trecentorum. sic duo genera appellavere*. Erant & hi Patricii, si in patricias familias, Senatusconsulto, aut Plebiscito allecti essent, sed Minorum gentium. Nam Majorum gentium ii duntaxat videntur fuisse, qui genere Patricii, hoc est, a Romuli & Tatii senatu propagati essent. Quod ut evidentius appareat, P. Pithœi JC. verba ex

A adversariis subsecivis (lib. 2. cap. 7.) integra apponam: Livius lib. I. *Priscus non minus regni sui, quam augendæ Reipublicæ memor, centum in Patres legit, qui deinde Minorum gentium sunt appellati. Factio haud dubia regis, cujus beneficio in curiam venerant*. Ait, *deinde*, id est, ut ego quidem interpretor, a L. Bruto. Tacitus lib. XI. *Iisdem diebus in numerum Patriciorum adscivit Cæsar vetustissimum quemque e Senatu, aut quibus clari parentes fuerant: paucis jam reliquis familiarum, quas Romulus Majorum, & L. Brutus Minorum gentium appellaverant: exhaustis etiam quas* B *Dictator Cæsar lege Cassia, & Princeps Augustus lege Senia sublegere*. Majorum gentium sunt genere & sanguine Patricii, i. e. Patrum a Romulo lectorum progenies: Minorum vero cooptatione in Patres postea Patricii facti. Inde, & translatione quadam, eleganter quidam *Dii majorum gentium* a M. Tullio dicuntur. *Minorum* vero *gentium* appellatio corrupta est apud Suetonium in Augusto: (*cap.* 2.) cujus locum, uti in veteri & optimo exemplari conceptus est, ita referam. *Ea gens* (inquit, de Octavia loquens) *a Tarquinio Prisco rege, inter minores* C *gentes allecta in Senatum, mox a Servio Tullio in Patricias traducta, procedente tempore ad plebem se contulit*. Vulgo tamen scriptum est, *inter Romanas gentes*: quod erroris ansam quibusdam præbuit. At *minores gentes*, reponentem quis non ferat? quod & Philippum Beroaldum annotasse postea monitus sum. Ex his autem intelligi potest, eos qui a Prisco in senatum allecti Patresque facti sunt, non omnes primum ex Patriciis gentibus fuisse, sed ex iis quorundam gentes a Ser. Tullio aliisque deinceps Regibus in patricias traductas, ut Octaviam: alias a Bruto jussu populi, ut Livius lib. IV. significat, D qui & eis fortasse, cum senatum supplevit, Minorum gentium nomen dedit. Hactenus Pithœus. Erant præter hos Senatores quoque Pedarii, quos Varro existimavit esse eos, qui in senatum nondum allecti, sententiæ tamen jus habebant. Festus lib. XIV. sic dictos scribit, *quod taciti transeundo ad eum, cujus sententiam probant, quid sentiant indicant*. hinc *agipedes* a Lucilio nominantur: *Agipes vocem mittere cœpit*. Talis M. Livius videtur fuisse, de quo Livius lib. XXVII: *Tum quoque aut verbo assentiebatur, aut pedibus in sententiam ibat*. ille E erat judicio populi ex consulatu condemnatus. Ii autem quos populus damnasset, quibusque imperium abrogasset, in senatu non erant, lege Cassia, quam tamen posterioribus temporibus latam fuisse, non ignoro. *Sententiæ* illorum *pedariæ* dicuntur. Laberius Mimographus:

Caput sine lingua, pedaria sententia est.

Omnino sententiæ, aut verbo, aut pedibus, aut manu ferebantur. quod ex Vopisco in Aureliani Imperatoris vita docemur: *Deinde aliis* F *manus porrigentibus; aliis pedibus in sententias euntibus; plerisque verbo consentientibus, conditum est Senatus-consultum*. Mos assentiendi manibus, Atheniensibus videtur translatus, apud quos populus manum extendendo suffragia inibat. Unde *χειροτονεῖν* καὶ *χειροτονία*, pro *sciscere*, & *plebiscito*: & Xenophon de dimissa concione, *τότε γὰρ*, inquit, *ὀψὲ ἦν, καὶ τὰς χεῖρας οὐκ ἂν καθεώρων*.

Senatorium ordinem ab Equestri distinguebat

latus clavus, & jus ſpectandi in orcheſtra, atque epulandi publice; item lunatus calceus. quo tamen & alii nobiles videntur uſi. *Latus clavus* veſtis genus erat, aureis clavis diſtinctum, & a Tullo Hoſtilio rege Romano primum introductum, ut Plinius auctor eſt: a quo *Senatores laticlavii* Suetonio dicuntur. In *orcheſtra ut ſpectarent*, primo inſtitutum eſt anno U. C. DLX, cum Sex. Ælius Pætus & C. Cornelius Cethegus Cenſores Ædilibus Curulibus imperaſſent, ut loca ſenatoria ſecernerent a populo. De *calceis lunatis* locus Ciceronis intelligendus eſt, Philippica XIII. *Eſt etiam Aſinius quidam ſenator voluntarius, lectus ipſe a ſe: apertam curiam vidit poſt Cæſaris mortem, mutavit calceos, pater conſcriptus repente factus eſt.*

IV.

MAGISTRATUS PATRICII.

IN Magiſtratibus primo loco poſuimus Patricios. ex iis præcipui ſunt *bonorum gradus* (quos vocant) annui: Quæſtura, Ædilitas major, Prætura, Conſulatus. His Dictatorem, Cenſorem, Interregem adjecimus: tum quia patricii eſſent; tum ſecuti locum Livii, qui eſt lib. XLI: *Ad legem & edictum Conſulum S. C. adjectum eſt, ut Dictator, Conſul, Interrex, Cenſor, Prætor, qui nunc eſſet apud forum, darent operam*, &c. Dictatori Magiſtrum Equitum, Ædili curuli plebeium ſubjecimus. illud haud male; quod Rempublicam ſimul adminiſtrent, & veluti in eodem collegio ſint: hoc fortaſſe non recte; quod Magiſtratus plebejus inter Patricios referri non debuerit: Sed, quod multa inter eos officia communia eſſent, & ego, quæ de Ædilibus plebis ſeparatim dicerem, pauca haberem, facere aliter vix potui.

V.

Dictator.

DIctator, vel quod diceretur, neque, uti cæteri Magiſtratus, populi ſuffragio crearetur, a dicendo; vel quod ejus dicto omnes audientes eſſent, a dictandis quaſi mandatis, hoc nomen accepit. Eum Lex antiqua *Prætorem maximum*; M. Tullius & Terentius Varro *Magiſtrum populi*; M. Livius modo *Rectorem Reipublicæ*, modo *moderatorem atque magiſtrum Conſulum* nominat. Dictatura eidem jam *regimen rerum*; jam *maximum imperium in civitate*, jam *ultimum in trepidis rebus conſilium* dicitur. Erat hic Magiſtratus omnium ſummus, nec ab eo provocare licebat ad populum: ſed jus animadvertendi in caput civis Romani ſummum habebat. Poſterioribus tamen temporibus provocationem a Dictatore fuiſſe, Livius indicare videtur lib. VIII. *Quandoquidem* (inquit M. Fabius ad L. Papirium Dictatorem) *apud te nec auctoritas ſenatus, nec ætas mea, cui orbitatem paras, nec virtus nobilitaſque Magiſtri Equitum a te ipſo nominati valet; nec preces, quæ ſæpe hoſtem mitigavere, quæ Deorum iras placant: Tribunos plebis appello, & provoco ad populum: eumque tibi fugienti exercitus tui, fugienti ſenatus judicium, judicem fero, qui certe unus plus quam tua dictatura poteſt polletque. videro ceſſurusne provocationi ſis, cui rex Romanus Tullius Hoſtilius ceſſit.* Idem Feſtus docet lib. XII. OPTIMA LEX, *cum nominabatur in Magiſtro populi faciendo, qui vulgo Dictator appellatur, quam pleniſſimum poſſet jus eſſe ſignificabatur. Ut fuit M. Valerii M. F. Voluſi nepotis, qui primus Magiſter populi creatus eſt. Poſtquam vero provocatio ab eo magiſtratu ad populum data eſt, deſitum eſt dici, ut* OPTIMA LEGE, *utpote minuto jure poſteriorum* (vulgo, *priorum*) *magiſtrorum.*

Inſignia quoque, quæ Regum antea fuerant, omnia uſurpabat. Faſces cum ſecuribus XXIV. Dictatori antelatos, Plutarchus & Polybius aperte teſtantur. a quibus diſſentiens Livius, primum L. Sullam Dictatorem, quod nemo unquam antea fecerat, cum XXIV. faſcibus proceſſiſſe ſcribit. Dicebatur vel a Conſule, vel a Tribuno militum conſulari poteſtate; idque non niſi nocte intempeſta, & in ſolo Romano: quod Italia terminari, & ex Livii aliquot locis facile colligitur, & Raphael Volaterranus jam olim annotavit. Ab Interrege ſolus L. Cornelius Sulla; quemadmodum a Prætore C. Cæſar dictus eſt. quod utrumque contra jus factum eſſe, Cicero in epiſtolis indicare videtur. L. Fabium Maximum, quem a populo Dictatorem novo exemplo factum Cælius & Plutarchus ſcribunt, pro Dictatore tantum fuiſſe, Livius luculentior auctor oſtendit. Legebatur autem vel rei gerundæ, vel comitiorum conſularium, vel quæſtionum exercendarum, vel clavi, ob peſtilentiam aut alienatas hominum mentes, figendi cauſa. Signo quadrigis mittendis dando, & ſenatui ſupplendo, Dictatorem dictum, ſemel omnino in Hiſtoria Romana legimus. Conſularem legere Lex de Dictatore creando lata jubebat. Eo lecto, reliqui Magiſtratus omnes ſuam poteſtatem amittebant: præter Tribunos plebis. Nam ut Plutarchus ait, *μόνη ἡ δημαρχία δικτάτωρος αἱρεθέντος, τὸ κράτος οὐκ ἀπόλλυσιν, ἀλλὰ μένει, τῶν ἄλλων καταλυθεισῶν.* Si rei gerendæ cauſa creatus eſſet, imperium in ſex menſes obtinebat. Equo apud exercitum non utebatur, more majorum, *εἴτε τῆς ἀλκῆς τὸ πλεῖστον ἐν τῷ πεζῷ τιθεμένων, καὶ διὰ τοῦτο τὸν στρατηγὸν οἰομένων δεῖν παραμένειν τῇ φάλαγγι, καὶ μὴ προλείπειν· εἴθ' ὅτι τυραννικὸν εἰς ἅπαντα τ' ἄλλα καὶ μέγα τὸ τῆς ἀρχῆς κράτος ἐστὶν, ἔν γε τούτῳ βουλομένων τὸν δικτάτωρα τοῦ δήμου φαίνεσθαι δεόμενον.* Quod quia magnis in expeditionibus ſervari vix poterat, antequam ab urbe exiret, ferebat ad populum, ut equum aſcendere liceret. quod Livius lib. XXIII. ſignificat. Primus Dictator Romæ creatus eſt, ut Feſtus exiſtimat, M. Valerius; ut Livius, T. Lartius. quo anno & quibus Conſulibus, parum conſtat.

Sublatum autem ejus Magiſtratus nomen funditus e Republica eſt lege Antonia, quam tulit M. Antonius, ſe & P. Cornelio Dolabella Conſulibus, an. U. C. DCCX. ob recentem memoriam perpetuæ dictaturæ C. Cæſaris. cui poſt Hiſpanienſem triumphum maximi honores a Senatu decreti ſunt; inter quos, ut *Pater patriæ* appellaretur, & *ſacroſanctus*, ac Dictator in perpetuum eſſet. Ex quo manifeſtus error deprehenditur nonnullorum, Græcorum præſertim, qui Divum Auguſtum Dictatorem perpetuum fuiſſe tradiderunt; cum & Suetonius Dictaturam, offerente populo, pertinaciſſime recuſaſſe, & Tacitus non regno neque dictatura, ſed Principis nomine contentum conſtituiſſe Rempublicam ſcribant.

VI. *Ma-*

VI.

Magister Equitum.

MAgister Equitum dicebatur a Dictatore: quemadmodum Dictator a Consule. Is summam potestatem habebat in milites & accensos. Si Dictator Reip. causa abesset, ejus locum tenebat in exercitu. Unde Silius Punicorum lib. VII:

Alloquitur juvenem, cui mos transmittere signa,
Et belli summam, primasque jubebat habenas.

Sin adesset; equestribus copiis, quemadmodum ille pedestribus, præerat. Dicto audiens Dictatori, non minus quam reliqui Magistratus, erat: neque aut injussu, aut contra edictum ejus, cum hoste confligere audebat. Nam auctore Plutarcho, τὸν ἵππαρχον εἶρξαι τῷ δικτάτωρι καὶ θανατῶσαι πρὸ δίκης ἔξεστι. Imperium Magistri Equitum minus quam Consulare esse, Livius alicubi innuere videtur. nos Dictatori subjecimus: & quod Consularis potestatis eum esse idem alibi scribat; & quod hi Magistratus perpetuo conjungerentur, neque fere unquam alter absque altero in Republica Romana fuerit. Unde & Juvenalis recte utrumque conjungit: (*Sat.* 8.)

Quis fructus generis tabula jactare capaci
Corvinum? posthac virga deducere multa
Fumosos Equitum cum Dictatore Magistros.

Quorum versuum secundum, quemadmodum posui, ita ex veteri libro interserit vir doctissimus Justus Lipsius, & velut explicans addit: *Multam virgam* vocat multos lictores: nam Dictator XXIV. fascibus utebatur; Magister equitum VI. quorum illud nos quoque ex Polybio & Plutarcho paulo ante docuimus: hoc, ne quid dissimulemus, in antiquis auctoribus nondum legimus. Bello tamen Punico secundo, M. Fabius Buteo, senatui legendo Dictator absque Magistro Equitum dictus est. Sed ille, cum neque duos Dictatores eodem tempore, neque Dictatorem sine Magistro equitum probare se dixisset, perfecto ad quod creatus erat munere, eodem die se magistratu abdicavit.

VII.

Consules.

COnsulatus M. Tullio *regium imperium & bonorum populi finis* appellatur: quod & in omnia jura Regum successisset, & ex annuis Magistratibus summus esset. Eum qui gerebant, a *præeundo, judicando, consulendo, Prætores, Judices, Consules* dicebantur, quæ posterior appellatio reliquis in alia transeuntibus valuit, ab eo quod civibus suis vel *consulerent*; quasi πρόβουλοι: Unde *Consularis lex* apud M. Tullium: OLLIS. SALVS. POPVLI. SVPREMA. LEX. ESTO. vel jus dicere antiquitus consuevissent, a *judicando*. Nam & hoc *consulendi* verbo significatum fuisse, indeque adhuc remanere illud: *Rogat boni consulas*, id est, bonum judices, Quintilianus admonet. Nonius sic dictos existimat, quod *consulant Senatui*. Ubi quidam vir doctus

A ex ingenio emendat, *senatum*. Verum ad prius illud, nisi fallor, respiciens in Bruto Cicero, *Consulem*, ait, *senatorii ordinis quasi parentem bonum, aut tutorem fidelem esse debere*. Eosdem Salustius *binos Imperatores*, Livius *principes civitatis*, & *regiam potestatem* nominat. erantque iidem Romanis, qui Pœnis *Suffetes*, Campanis *Medixtutichi*, Æduis *Vergobreti* sui. Creabantur, ut reliqui Magistratus Patricii, comitiis centuriatis, & initio quidem Patricii soli; deinde ex plebe alter; demum Plebeii promiscue & Patricii.

Designati Consules gratias agebant, dum in libertate Urbs erat, populo Romano, postea **B** Imperatoribus. Quo die magistratum inibant, singuli Jovi singulos boves injuges immolabant. Principio omnia, quæ Prætorum postea fuerunt, officia exercebant: deinde iis omissis, summæ imperii præerant, omniumque publicorum negotiorum curam gerebant. Senatum per præcones coactum de Republica consulebant, quemque ordinem interrogandi sententias semel instituerant, toto anno servabant. In caput civis Romani, injussu populi, animadvertendi potestatem, lege Sempronia, non habebant. Exterarum gentium legatos in senatum inducebant, unde apud Tacitum Nero: *Consulum tribunalibus Italia & publicæ provinciæ* **C** *assisterent. Illi patrum aditum præberent.* In urbe duodecim fasces absque securibus, alternis mensibus habebant: sicut a seniori, licet minus honorato, ordo inciperet. Qui fasces non habebat, ante cum accensus ibat, lictores pone sequebantur. Quem morem obsoletum a C. Cæsare relatum Suetonius scribit. Extra urbem fasces cum securibus præ se ferebant. Militiæ summum imperium, & absque provocatione habebant. Nam provocatio non longius erat ab urbe mille passuum, ut Livius locuples auctor est. *Annus consularis*, quo hunc magistratum **D** capere licebat, lege Annali, erat quadragesimus tertius. Unde Cicero in Philippicis: (*Philip.* 5.) *Quid Alexander Macedo cum ab ineunte ætate res maximas gerere cœpisset, nonne tricesimo tertio anno mortem obiit? quæ est ætas nostris legibus decem annis minor, quam Consularis.* Eundem magistratum intra decennium iterum capere jus non erat. Quam legem perantiquam, sed ambitione neglectam, L. Cornelius Sulla Dictator iterum pertulit. nam primum ejus latorem non hunc, (ut quidam viri docti falso arbitrantur) sed multo vetustiorem fuisse ex Livio videre est: qui de Q. Fabio Maximo Cunctatoris avo, quem populus recusantem consulem facere co**E**nabatur, loquens; *Acuebat*, inquit, *hac moderatione tam justa studia: quæ verecundia legum restinguenda ratus, legem recitari jussit qua intra decem annos eundem Consulem refici non liceret. Vix præ strepitu audita lex est, Tribunique plebis nihil id impedimento futurum aiebant, se ad populum laturos uti legibus solveretur.* Videtur autem lata, C. Martio Rutilo, Q. Servilio Coss. anno U. C. CDXII., ut idem scribit libro septimo extremo. Quo anno quoque latum ad populum est, uti liceret Consules ambos plebejos creari. Quod jus tamen post plurimos annos demum cœptum est usurpari bello Punico secundo. Primi **F** *Consules* Regibus exactis creati, L. Junius Brutus, L. Tarquinius Collatinus, ex commentariis Servii Tullii Regis Romani, qui primus de civium suorum libertate cogitasse fertur. Pro iis Rempublicam complures annos *Tribuni militum consulari potestate*; biennium *Decemviri scribendarum legum* administrarunt. Verum cito horum magistratuum pertæsum est, atque ad Consules redi-

tum : in eoque magiſtratu etiam ſub Imperatoribus uſque ad occaſum Imperii & captam a Gothis Romam perſeveratum. Itaque & anni Conſulum nomine ſignabantur, unde Lucanus :

At vos qui Latios ſignatis nomine faſtos.

VIII.

Interrex.

INterregnum Feſtus eſſe dicit ſpatium temporis, quouſque in regis demortui locum alius ordinatur. quo intervallo qui ſummæ rerum præerat, *Interrex* dicebatur. Is magiſtratus ſtatim a morte Romuli eſt inſtitutus. Nam cum in metu omnes eſſent, ne civitatem ſine imperio vis aliqua externa adoriretur ; rem inter ſe centum Patres conſociant, decem decuriis factis, ſingulisque in ſingulas decurias creatis, qui ſummæ rerum præeſſent. decem imperitabant ; unus cum inſignibus Imperii & lictoribus erat : quinque dierum ſpatio finiebatur imperium, ac per omnes in ordinem ibat. Id ab re, quod nunc quoque tenet nomen, Interregnum appellatum. Hæc fere Livius. a quo non longe diſcedit Plutarchus ; niſi quod vix unius diei imperium uni Interregi tribuere videtur. Scribit autem ille his verbis : *ἔταξαν οἱ πατρίκιοι πεντήκοντα καὶ ἑκατὸν ὄντων αὐτῶν ἐν μέρει ἕκαστον τοῖς βασιλικοῖς παρασήμοις κοσμούμενον, θύειν τε τοῖς θεοῖς τὰ νενομισμένα καὶ χρηματίζειν, ἓξ μὲν ὥρας τῆς νυκτὸς, ἓξ δὲ τῆς ἡμέρας Κυρίνῳ. καὶ γὰρ διανομὴ τῶν καιρῶν ἑκατέρου, πρὸς ἰσότητα καλῶς ἔχειν ἐδόκει, καὶ πρὸς τὸν δῆμον ἡ μεταβολὴ τῆς ἐξουσίας ἀφαιρεῖν τὸν φθόνον, ὁρῶντα τῆς αὐτῆς ἡμέρας καὶ νυκτὸς τὸν αὐτὸν ἰδιώτην ἐκ βασιλέως γενόμενον. τὸ δὲ σχῆμα τοῦτο τῆς ἀρχῆς μεσοβασιλείαν ῥωμαῖοι καλοῦσιν.* Poſtea exactis etiam Regibus, quoties comitia a Conſulibus, aut morbo, aut bello, aut ſeditione impeditis, haberi non poterant, ſi Dictatorem dici non placuiſſet, Interrex prodebatur, qui cum quinque dies magiſtratum obtinuiſſet, (nam hoc Interregni tempus fuiſſe, ſatis conſtat) alteri imperium tradebat. ille, niſi quid impediret, Senatuſconſulto de comitiis Conſularibus facto, Conſules creabat. Ab eo qui primus interrex proditus erat, comitia haberi non ſolebant, ſi Pedianus verus auctor eſt. Solus hic Patricius magiſtratus cum plebe communis factus non eſt. neque enim populi ſuffragio creabatur, ſed a Patriciis coeuntibus auſpicato prodebatur. Unde Ap. Claudius apud Livium : *Plebejus quidem Magiſtratus* (inquit) *nullus auſpicato creatur. nobis adeo propria ſunt auſpicia, ut non ſolum quos populus creat Patricios magiſtratus, non aliter quam auſpicato creet, ſed nos quoque ipſi ſine ſuffragio populi auſpicato Interregem prodamus, & privatim auſpicia habeamus, quæ iſti ne in magiſtratibus quidem habent.* Creabatur autem, ut idem Pedianus docet, ad III. Calend. Februar.

Ejus officium erat, omnia ea obire, quæ vel Regum vel Conſulum fuiſſent. Itaque jus dicebat, ſenatum vocabat, rempublicam quoque turbulentis temporibus ſub extremi atque ultimi Senatuſconſulti formula ſæpe accipiebat, ſurrogandiſque magiſtratibus comitia habebat.

IX.

Cenſores.

CEnſores M. Tullius *magiſtros morum ; cenſuram, pudoris & modeſtiæ veterem magiſtram* definit. quam eandem, Ciceronem ſecuti, Valerius Maximus *pacis magiſtram atque cuſtodem*, Suetonius *morum legumque regimen* nominant. Livius a parva origine ortam eſſe ſcribit, deinde tanto incremento auctam, ut morum diſciplinæque Romanæ penes eam regimen, ſenatus equitumque centuriæ, decoris dedecoriſque diſcrimen ſub ditione ejus magiſtratus, publicorum jus privatorumque locorum, vectigalia populi Romani ſub nutu atque arbitrio eſſent. Inſtituta eſt anno Urb. Cond. CCXI. cum Conſulibus operæ non eſſet populum cenſere, ideoque duobus viris L. Sempronio Atratino, L. Papirio Mugilano hujus rei procurationem demandaſſent. jus ſuum a Mamerco Æmilio Dictatore imminutum (is lege lata ex quinquennali annuam ac ſemeſtrem eam fecerat) brevi recepit. Ideoque adminiſtrationem Cenſorum per luſtrum, hoc eſt, quinquennium, tendere Pedianus ait. Cenſum populi Romani agebant, & publicæ recenſionis tabulas in æde Nympharum cuſtodiebant. Itaque quod unuſquiſque civium tanti rem ſuam æſtimare ſit ſolitus, quantam illi eam ſua cenſione, id eſt, arbitrio cenſuiſſent, Cenſores dictos Varro & Feſtus volunt. In ſenatum quos allegerint, quemque Senatus principem creaverint, alibi tradimus. Indignos Senatores & vitiis deditos e ſenatu movebant : motis notas antiquitus aſcribebant. Unde *Cenſoria notatio*, pro animadverſione, uſitata Scriptoribus loquendi formula. De equitum recenſione extat inſignis locus apud Plutarchum, quem huc aſcribere, quam, ipſe rem obſcure narrare, malui. *Ἔθος ἐστὶ ῥωμαίων τοῖς ἱππεῦσιν ὅταν στρατεύσωνται, τὸν νόμιμον χρόνον ἄγειν εἰς ἀγορὰν τὸν ἵππον, ἐπὶ τοὺς δύο ἄνδρας οὓς τιμητὰς καλοῦσι. καταριθμησαμένους τῶν στρατηγῶν καὶ αὐτοκρατόρων ἕκαστον ὑφ᾽ οἷς ἐστρατεύσαντο, καὶ διδόντας εὐθύνας τῆς στρατείας ἀφίεσθαι. νέμονται δὲ καὶ ἀτιμία προσήκουσα τοῖς βίοις ἑκάστων. τότε δὲ προεκάθηντο μὲν οἱ τιμηταὶ, Γέλλιος καὶ Λέντλος ἐν κόσμῳ, καὶ πάροδος ἦν τῶν ἱππέων ἐξεταζομένων. ὤφθη δὲ Πομπήϊος ἄνωθεν εἰς ἀγορὰν κατερχόμενος, τὰ μὲν ἄλλα παράσημα τῆς ἀρχῆς ἔχων, αὐτὸς δὲ διὰ χειρὸς ἄγων τὸν ἵππον. ὡς δ᾽ ἐγγὺς ἦν καὶ καταφανὴς ἐγεγόνει, κελεύσας διασχεῖν τοὺς ῥαβδοφόρους τῷ βήματι προσήγαγε τὸν ἵππον. ἦν δὲ τῷ δήμῳ θαῦμα καὶ σιωπὴ πᾶσα, τοὺς δ᾽ ἄρχοντας αἰδὼς ἅμα καὶ χαρὰ πρὸς τὴν ὄψιν ἔσχεν. εἶτα ὁ πρεσβύτερος ἠρώτησε. Πυνθάνομαί σου, ὦ Πομπήϊε μάγνε, εἰ πάσας ἐστράτευσαι τὰς κατὰ νόμον στρατείας. Πομπήϊος δὲ μεγάλῃ φωνῇ, Πάσας, εἶπεν, ἐστράτευμαι, καὶ πάσας ὑπ᾽ ἐμαυτῷ αὐτοκράτορι. τοῦτο ἀκούσας ὁ δῆμος ἐξέκραγε καὶ καταχεῖν οὐκέτι τὴν βοὴν ὑπὸ χαρᾶς ἦν. ἀλλ᾽ ἀναστάντες οἱ τιμηταὶ προέπεμπον αὐτὸν οἴκαδε, χαριζόμενοι τοῖς πολίταις ἑπομένοις καὶ κροτοῦσιν.* Hæc ille. Equitibus vero infamibus aut parum ſtrenuis equum ex deſcriptione Servii Tullii aſſignatum adimebant. Plebejos in Ceritum tabulas referebant, & ærarios faciebant : ac per hoc non eſſe in albo centuriæ ſuæ denotabantur, ut cives ; ſed duntaxat, ut pro capite ſuo tributi nomine æra penderent. Appellatæ autem eæ *Tabulæ Cæritum* a Cæritibus, qui primi municipes ſine ſuffragii jure facti ſunt. Horatius : (*lib.* 1. *epiſt.* 6.)

Quid deceat, quid non, obliti: Cerite cera
Digni, remigium vitiosum Ithacensis Ulyssei.

Quinquennio completo, sacrificiis solitaurilibus de sue, ove, tauro factis urbem lustrabant. idque *conditum lustrum* appellabant, quod tum in censendo finis fieret. In lustro condendo solenni carmine precabantur Deos, primum quidem, ut res populi Romani meliores ampliorésque facerent; sed postea, auctore P. Africano posteriore, ut easdem perpetuo incolumes servarent. Præterea sarta tecta sacris publicis exigebant, & monumenta vel tuebantur vetera, vel nova ipsi exædificabant. Itaque pecuniam publicam, qua in substructiones & opera publica uterentur, sibi attributam habebant, portoria etiam fruenda publicanis locabant. Hæc omnia faciunt, ut Cicero hujus Magistratus *officia maximi animi summique consilii* esse existimet: ut Valer. Maximus *honores censuræ gravitate consummari* dicat: ut denique Plutarchus de ea ita edisserat: *Κορυφὴ δέ τις ἐςὶ τιμῆς ἁπάσης ἡ ἀρχὴ καὶ τρόπον τινὰ τῆς πολιτείας ἁπάσης ἐπιτελείωσις, ἄλλωτε πολλὴν ἐξουσίαν ἔχουσα, καὶ τὴν περὶ τὰ ἤθη καὶ τοὺς βίους ἐξέτασιν.* Et mox: *ᾑροῦντο τῶν καλουμένων πατρικίων ἕνα, καὶ τῶν δημοτικῶν ἕνα. τιμητὰς δὲ τούτους προσηγόρευον ἐξουσίαν ἔχοντες ἀφελέσθαι μὲν ἵππον, ἐκβαλεῖν ἐκ συγκλήτου τὸν ἀκολάστως βιοῦντα καὶ ἀτάκτως. οὗτοι δὲ καὶ τὰ τιμήματα τῶν θυσιῶν λαμβάνοντες ἐπεσκόπουν, καὶ ταῖς ἀπογραφαῖς τὰ γένη καὶ τὰς πολιτείας διέκρινον. ἄλλας τε μεγάλας ἔχει δυνάμεις ἡ ἀρχή.* Porro religioni erat Romanis in Censoris demortui locum alium sufficere; quod eo lustro, quo in C. Julii locum M. Cornelius suffectus fuit, Roma a Gallis capta est. Hujus Magistratus jus per quadringentos prope annos retentum, a P. Clodio Tribuno pleb. sublatum, M. Tullius conqueritur. Tulerat ille, ut Pedianus tradidit, legem, Ne quem Censores in senatu legendo præterirent, neve quem ignominia afficerent, nisi quis apud eos accusatus, & utriusque Censoris judicio damnatus esset. cum ante hanc legem, ut interim Juvenalis (*Sat.* II.) versu utar,

—— severos
Censoris mores etiam Collega timeret.

X.

Prætor.

PRætorem a *præeundo* & M. Tullius (3. *De Legib.*) deducit, & apud Varronem (4. *de L. L.*) Lucilius:

—— Ergo Prætorum est ante præire.

Eo verbo veteres, auctore Pediano, omnem magistratum significabant, cui pareret exercitus: postea peculiare nomen fuit ejus magistratus, qui juri dicundo præerat; & juris civilis custos atque disceptator a Cicerone definitur. Is primum unus creatus est anno Urb. Cond. CCCLXXXVIII., quo anno & Ædilitas Curulis instituta, & primus de plebe Consul L. Sextius Lateranus factus est. Huic deinde bello Punico Prætor alter additus: quorum hic Peregrinus; ille Urbanus dictus: quod alter sociis & peregrinis per Italiam; alter civibus in Urbe jus diceret: quæ posterior præturæ functio honoratissima habita fuit. ad hos post bellum Punicum primum duo adjecti, qui in Provinciis jurisdictionem obtinerent, inde *Provinciales* appellati. Latius patescente Imperio pro numero Provinciarum aucti. Sic bello primo Macedonico Prætores sex facti; a Cæsare Dictatore octo; a Divo Augusto decem; & mox duodecim instituti. quem numerum neque Tiberium excessisse memoriæ prodidit Cornelius Tacitus, locupletior haud dubio auctor, quam Pomponius JC. qui a C. Cæsare duodecim, ab Augusto sexdecim Prætores factos scribit, l. 2. §. *Deinde Corn. Sulla.* ff. De orig. Jur.

Eorum officium fuit, de controverso jure respondere; bonorum possessionem dare; hæredes in defunctorum bona admittere; jus atque judices constituere; dolo vel metu lapsis, vel vi dejectis succurrere. Præterea ludis præsidere, & in Circensibus signum mittendis quadrigis dare; ferias item solennibus verbis concipere. quæ verba extant apud Macrobium ejusmodi: DIE. NONI. POST. KALEND. JANUARII. QUIRITIBUS. COMPITALIA. ERUNT. Ludis præsidebant triumphali habitu: quo respexit Juvenalis his versibus: (*Sat.* 10.)

Quid si vidisset Prætorem in curribus altis
Exstantem, & medio sublimem in pulvere Circi
In tunica Jovis, & pictæ Sarrana ferentem
Ex humeris aulæa togæ, magnæque coronæ
Tantum orbem, quanto cervix non sufficit ulla?
Quippe tenet sudans hanc publicus, & sibi Consul
Ne placeat, curru servus portatur eodem:
Da nunc & volucrem, sceptro quæ surgit eburno,
Illinc cornicines, hinc præcedentia longi
Agminis officia, & niveos ad frena Quirites.

Omnia hic triumphantium insignia exprimuntur: currus triumphalis, tunica palmata sive picta, corona aurea, quam servus a tergo sustinebat: (quod Plinius quoque in Historia naturali indicat:) scipio eburneus habens in summitate aquilam, & denique clientes in albis vestibus comites. Insignia Consulum prope omnia habebant, summum quoque in Provinciis imperium: nisi quod sex Prætori fasces duntaxat anteferrentur, cum Consul duodecim haberet. Unde *Prætorem*, & ob hæc & quod iisdem auspiciis crearetur, *collegam consulum* Livius nominat. Cicero *Præturam*, ob multitudinem (opinor) eam gerentium, *magistratum levissimum & divulgatissimum* in Epistolis vocat. Manifestum tamen est, dignitatem permagnam ejus fuisse: & quod Consulares atque Censorii sæpe iterum gerere voluerunt; & quod, absentibus Consulibus, Prætor Urbis, more majorum, Consulare munus sustinebat. Idem literas publice scriptas in senatu, &, si id Patres decrevissent, ad populum recitabat. quod postea sub Imperatoribus Quæstorum munus fuit: quemadmodum vicissim cura Ærarii ab his ad Prætores transiit, jussu Divi Augusti. auctor est Suetonius in ejus vita.

X I.

Ædiles plebeii & curules.

ÆDiles Varro ab *ædibus* procurandis, Festus ab eo, quod facilis ad eos plebi *aditus* esset, dictos existimat. Iis ludorum celebratio, annonæ, sacrarum ædium procuratio, & sarta tecta in urbe tuenda commissa erant. Itaque *curato-*

res urbis, annonæ ludorumque solennium a M. Tullio definiuntur. Annonæ imprimis curam gerebant. ideo illis Imperatores in urbem reversi frumentum; quemadmodum captivos Prætori; stipendium Quæstori tradebant. Frumentarios & pecuarios, qui annonam dolo malo auxisse videbantur, item fœneratores, ad populum accusatos damnabant: ex eorum bonis mulctaticiis vel ludos, vel dona Deum, vel opera publica faciebant. Præterea animadvertebant, ne qui nisi Romani Dii, neu quo alio more quam patrio, colerentur.

Ædilium duo erant genera, *Plebeii* alii, alii *Curules* dicebantur.

Ædiles Plebeii ex ordine horum magistratuum non erant; sed Tribunorum plebis veluti ministri quidam, cum quibus eodem etiam tempore sunt creati. Ideo quemadmodum illis, ita & his noceri fas non erat. Ludos plebeios pro salute populi Romani faciebant. Ad eos senatusconsulta in ædem Cereris, lege Valeria, referebantur.

Ædiles Curules. id nomen acceperunt ἀπὸ τῦ δίφρων τῦ ἀγκυλοπόδων ἐφ' ὧν καθεζόμενοι ἐχρημάτιζον, inquit Plutarchus. Hi ludos Scenicos, Florales, & Cereales, & Megalesios faciebant, forumque cum tensæ ducerentur ornabant. Hæc & *Ædilitas major* dicitur, estque Polybio *illustrissimus juventutis principatus*; Ciceroni *ad honoris amplioris gradum primus ascensus*. Ornamenta ejus a M. Tullio septimo accusationum libro referuntur, antiquior in senatu dicendi locus, toga prætexta: sella curulis, jus imaginis ad memoriam posteritatemque prodendam.

Ædilium numerum C. Cæsar Dictator auxit duosque addidit, quos a cura frumentariæ rei *Cereales* vulgus nominavit.

Hunc Magistratum, & eum qui sequitur, (*Quæstores*) neque vocationem, neque præhensionem (al. prensionem) habuisse, ex Varrone Agellius (*lib.* 13. *cap.* 12.) admonet. Plutarchus tamen præhensum ab Ædilibus plebeiis Cn. Martium Coriolanum scribit: quod factum esse non proprio jure, sed majoris potestatis jussu, existimare debemus.

XII.

Quæstores.

QUæsturam prope ante omnes Magistratus fuisse, & a Tullio Hostilio Rege Romano institutam esse, Ulpianus JC. auctor est, (*libro singulari De Officio Quæstoris, ff. lib. I. tit.* 13. *l. un.*) Gratianus (*scribendum*, Gracchanus) hoc amplius ad Numam atque ipsum Romulum originem ejus refert. Plutarchus exactis demum Regibus, a P. Valerio Consule Quæstores duos creatos, & ærarium Saturni institutum narrat. Tacitus priorum sententiæ accedere videtur. Annali XI, *Quæstores*, inquit, *Regibus etiam tum imperantibus, instituti sunt, quod lex Curiata ostendit, ab L. Bruto repetita. Mansitque potestas Consulibus deligendi, donec eum quoque honorem populus mandaret: creatique primum Valerius Potitus, Æmilius Mamercus*, LXIII. *anno post Tarquinios exactos, ut rem militarem comitarentur. Dein gliscentibus negotiis, duo additi qui Romæ curarent. Mox duplicatus numerus, stipendiaria jam Italia, & accedentibus provinciarum vectigalibus. Post, lege Sullæ, viginti creati supplendo senatui, cui judicia tradiderat.* Quo in loco Justus Lipsius legit, XXIII. *anno*, ut congruat numerus cum Livio, apud quem anno ab U. C. CCLVII. hoc est, post ejectos Reges, XXIII. prima mentio Quæstorum extat, & quidem uno duntaxat mutato: nam pro Æmilio Cæsonem Fabium nominat.

Erant autem *duo Quæstorum genera*; alii pecuniæ publicæ, alii quæstionibus capitalibus præerant. Unde Varro (4. *de L. L.*) a *quærendo* dictos putat, *qui conquirerent publicas pecunias & maleficia*.

Primi generis qui erant, si in Urbe magistratum gererent, Ærarium curabant, ejusque pecunias expensas & acceptas in tabulas publicas referebant; tributa exigebant; signa exercitui ex ærario depromebant; stipendium a vectigalibus populis, captivam pecuniam ab Imperatoribus accipiebant, recte senatui de numero hostium occisorum, & amissorum civium esse perscriptum. Præterea legatis exterarum gentium lautia præbebant, eosdem ægrotos curabant, defunctos publico sumptu sepeliebant. Cæsarum temporibus, literas quoque publice scriptas in sen tu legebant; iique *Candidati Principis* appellabantur. In provinciis Consulibus & Prætoribus ad ministeria belli præsto erant; pecuniam ex ærario sibi numeratam in diversos usus erogabant: prædam custodiebant, manubiasque ex ejus venditione redactas ærario inferebant: obsidum quoque curam nonnunquam gerebant. Manlio Provincialis Quæstori lege determinata erat annua; deinde Romam ipsi redire licebat. Hinc factum, ut C. Verri, qui Siciliam provinciam prætor obtinuit triennium, singulis tamen annis quæstores permutati sint, ut Pedianus docet. Erat autem ea quæstoris cum consule vel prætore conjunctio, more majorum, liberorum necessitudini proxima: itaque hi illis liberum loco habebantur; illi ab his ut parentes colebantur.

Alterius generis Quæstores de capite civium Romanorum judicabant: quod munus postea ad Triumviros capitales translatum est. ab his criminalium quæstionum judices Quæsitores dicti.

Gerebant *Quæsturam* fere adolescentuli, ut ex Epistolis Ciceronis patet. Itaque eam idem *primum bonoris gradum*; Ulpianus *ingressum & quasi primordium gerendorum bonorum sententiæque in senatu dicendæ*; Pedianus *primam Senatoris administrationem* nominat.

XIII.

MAGISTRATUS PLEBEII,

ET MINORES.

SEquuntur *Magistratus Plebeii*, qui plebeiis solis patebant, ut *Tribuni pleb.* nam de Ædilibus plebis supra diximus: & *Minores*, ut Triumviri Capitales, Nocturni, Monetales seu Mensarii, & Magistri vicorum. quos ut affirmare non ausim Patriciis omnino non patuisse: ita non ab iis solum, sed & paulo clarioribus e plebe ob humilitatem spretos, constanter asseverare possum; quod magis necessarias, quam speciosi ministerii procurationes arbitrarentur.

XIV.

Tribuni plebis.

TRibunos plebis Cicero *Custodes defensoresque juris & libertatis*; Livius *Magistratus sacrosanctos, quibus auxilii latio est contra Consules*, definit. *Tribunatum* idem modo *arcem libertatis tuendæ*, modo *potestatem sacrosanctam ad auxilium libertatis creatam*; Sallustius *telum a majoribus libertati paratum* nominat. Creati sunt anno, post Reges exactos, XVI. ab U. C. CCLX. & initio quidem duo; quibus tres collegæ additi, si Livio credimus, statim; si Pisoni, post annos demum viginti & unum, cum lege Voleronis Publilii tributis comitiis primum crearentur. Anno Urbis CCXCV. decem facti, bini ex singulis classibus: itaque cautum est, ut postea crearentur. Sic dictos, quod primi ex tribunatu militari magistratum inierint, Varro (4. *de L. L.*) innuit; omnino *Tribuni* vocabulum a *tribubus* videtur deductum; tribus vel a tributo dando, vel quod primum tres populi partes factæ sint.

Officium eorum erat commoda plebis adversus Patricios tueri, & injuriam omnem intercessione sua prohibere. Itaque januas tam noctu, quam interdiu, ceu profugia & asyla miserorum, patentes habebant. Plus tamen ad vetandum, quam ad jubendum valebant; nam uno intercedente, reliqui, licet complures, aut etiam omnes, efficere nihil poterant. Unde Scriptores Latini sæpe & recte testantur, per collegarum intercessionem tribuniciam potestatem dissolvi. Dignitas autem tribunorum plebis ex eo maxime Plutarchi loco apparet, qui in Antonio legitur his verbis: *ἐςὶ δ' ἡ ἀρχὴ (δημαρχία) δεύτερα τοῦ δικτάτωρος παρόντος. ἂν δὲ μὴ παρῇ, πρώτη καὶ μόνη σχεδόν. ἡ γὰρ δημαρχία διαμένει, τὰς δὲ ἄλλας καταλύουσι πάσας δικτάτωρος αἱρεθέντος.* Præterea & sacrosancti erant, & a nemine in ordinem cogi poterant. cuicunque volebant, silentium imponebant: ipsos vero interfari nefas erat. denique assurgere tribunis, & loco cedere omnes oportebat, ut libro Epistolarum primo C. Plinius commemorat. Prætextæ jus non habebant; nec lictores, sed viatorem unum: neque sellis curulibus, sed tribunalibus sedebant. Antiquitus curiam non intrabant, sed ante valvas positis subselliis decreta patrum perpendebant; & si quæ ex iis improbassent, rata esse non sinebant. Itaque veteribus SCtis T. litera asscribi solebat, quo significabatur, illa tribunos quoque censuisse. auctor est Val. Maximus. Huic consuetudini derogatum videtur plebiscito Atinio, quo tribuni pl. primum senatores facti sunt. Neque fas erat integrum diem illos Roma abesse. Diem autem Romani a media nocte ad mediam noctem sequentem numerant, ut Varronem secuti Agellius & Macrobius tradidere. Ita cum post mediam noctem proficiscebantur, & post primam facem ante mediam sequentem redibant, abfuisse unum diem non dicebantur. Quo magis miror, quod Livius scripsit, tribunos pl. ad P. Scipionem, cui postea Africano cognomen fuit, e Sicilia retrahendum, esse missos: quod lege hac fieri non potuit, nisi forte aut eam nondum latam, aut illos legibus solutos, id quod verius puto, existimemus. Præterea prehensionis jus tantum habebant, ita ut consules quoque prehendi atque in vincula duci sæpius jusserint. Vocationem ideo eos non habuisse Agellius (*lib.* 13. *c.* 12.) sibi videri ait: *quod antiquitus creati sint, non juri dicundo: nec causis querelisque de absentibus cognoscendis, sed intercessionibus faciendis, quibus præsentes fuissent, ut injuria, quæ coram fieret, arceretur. Ac propterea jus ad se vocandi* (meliores libri habent, *jus abnoctandi*) *ademptum, quoniam ut vim fieri vetarent, assiduitate eorum & præsentium oculis opus erat.*

Patriciorum neminem Tribunum plebis fieri licebat. cooptatos tamen aliquot legimus, idque ex antiquo rogationis carmine fuisse defensum. SI. TRIBVNOS. PLEBIS. DECEM. ROGABO. SI. QVOS. MINVS. HODIE. DECEM. TRIBVNOS. PLEBIS. FECERINT. HI. TVM. QVOS. SIBI. COLLEGAS. COOPTASSINT. ITA. ILLI. LEGITIME. EADEM. LEGE. TRIBVNI. PLEBEII. SINT. VT. ILLI. QVOS. HODIE. TRIBVNOS. PLEBEI FECERITIS. Quod ne postea quoque fieret, Trebonia lege sancitum est, qui plebem Romanam Tribunos plebis rogaret, is usque eo rogaret, dum decem Tribunos plebi faceret.

Vim Tribuniciam L. Sulla Dictator imminuit, ultimo tamen intercessionis jure relicto, ut C. Cæsar in Commentariis indicat: adempta autem omni & ferendarum legum, & aliorum magistratuum capiendorum potestate: quorum illud a Cn. Pompejo & M. Crasso Coss. hoc Aurelia lege, quam C. Cotta Tribunus plebis tulit, brevi recepe runt.

Verum quoniam actionibus tribuniciis plurimæ & gravissimæ seditiones excitatæ sunt, non immerito, apud Sallustium, L. Philippus *ex tribunicia potestate omnes discordias accensas*; apud Livium, Appius Claudius *concordiam ordinum maxime esse dissolvendæ tribuniciæ potestatis*; *tribunos* Tacitus *turbulentos*; Lucanus *turbantes jura*, dixisse videntur.

Plutarchus ex opinione quorundam, Tribunos in magistratu non fuisse scribit ἐν καταγραφαῖς, his verbis, ut interpretatur Sigonius: *Cur cum purpura alii Magistratus utantur, Tribunus plebis non utitur? an quia Trib. pl. magistratus non est? neque enim ex sella curuli jus dicunt, neque principio anni, ut reliqui magistratus, ineunt; neque creato Dictatore se abdicant. Verum omni translato ad Dictatorem imperio, ipsi tamen potestatem suam retinent, tanquam magistratus non sint. Quemadmodum autem translationem judicium esse rhetores quidem negant, sic tribunatus impedimento potius est magistratui quam magistratus. Etenim resistere potentiæ magistratus, & nimiam ejus licentiam coercere, ad ejus auctoritatem pertinet.* Huc, nisi fallor, apud Livium quoque respicit Consul Appius, privatum esse clamitans tribunum, sine imperio, sine magistratu. Imperatorum temporibus Tribunicia potestas summi fastigii vocabulum erat: quod a Divo Augusto repertum Tacitus tradit, ne Regis aut Dictatoris nomen assumeret, & tamen appellatione aliqua cætera imperia præemineret.

XV.

Triumviri Capitales.

TRiumviros Capitales Sallustius *rerum capitalium judices* nominat: Livius in Minoribus Magistratibus numerat, & quidem infra Ædiles collocat lib. XXV. Hi maleficii suspectos conquirebant, & comprehendebant; carceris, latomiarum custodes erant, & a Prætore damnatos carnifici in carcere necandos tradebant. Unde

Pomponius JC. (*ff. lib. 1. tit. 11. De orig. Jur. lib.* 2.) carceris custodiam habuisse tradit, ut cum animadverti oporteret, eorum interventu fieret. Ipsi quoque de furibus, homicidis, servis nequam judicabant, & facinoris convictos puniebant; unde & nomen accepere. Nam *capital*, auctore Nonio, *capitis est periculum*. Plautus *Mænechmis*; (*act. 1. Scen. 1.*)

Nunquam hercle effugiet, tametsi capital fecerit.

Ea judicia in foro Romano ad Mæniam columnam exercebant. Hinc Cicero in Divinatione, de oratoribus ineptis & quasi proletariis: *Vobis autem tanta inopia reorum est, ut mihi causam præripere conemini potius, quam aliquos a columna Mænia vestri ordinis reos reperiatis*. Idem in Cluentiana, de Q. Manilio triumviro: *Ex petulanti* (inquit) *atque improbo scurra in discordiis civitatis ad eam columnam, ad quam multorum sæpe conviciis perductus erat, cum suffragiis populi pervenerat.*

Creati sunt primum, quantum ex XI. Livii libro videre est, M. Curio Dentato, P. Cornelio Rufino Consulibus, ab Urb. Cond. CD. LXIV. Fenestella (*is Floccus est,*) & eum secutus Raphael Volaterranus successisse eos existimant in locum Duumvirum capitalium, quos a Tullo Hostilio in Horatii parricidii rei judicio institutos, postea res capitales judicasse, notum est. Verum hos M. quoque Tullii temporibus majestatis judicia exercuisse nemo ignorat, qui ejus Orationem pro C. Rabirio perduellionis reo legerit, ex qua cognoscimus eum a Duumviris condemnatum, provocatione ad populum certavisse: quod Lege perantiqua, quæ apud Livium extat, fieri licebat. Diversos autem fuisse, ex eo quoque intelligitur, quod Duumviri sorte ducebantur; Triumviri suffragiis populi creabantur: illud ex Suet. colligere licet; hoc supra Ciceronis verbis planum fecimus. Rarum tamen fuisse Duumvirale judicium, nec nisi in tristissimis causis usurpatum, in eadem Oratione ostenditur, eo loco, quo *verba solennia, quæ horrendi carmini fuere, non solum tenebris vetustatis, sed quoque luce libertatis oppressa esse*, ait.

XVI.

Triumviri nocturni.

Triumviri nocturni vigilias noctu in Urbe circumibant, & ad incendia orta concurrebant. Erant dignitatis minimæ; ideo si parum strenue suo munere fungerentur, puniebantur. Sic Tacitus, quod incendio restinguendo; Val. Maximus, quod excubiis obeundis parum diligentes fuissent, a populo damnatos referunt. Labor, ut *Compitales* eos quoque dictos fuisse existimem, idque ex Pediani verbis, qui servum Milonis dormientem in taberna deprehensum, & ad *Triumvirum Compitalem* peductum scribit. nisi forte magisterio vicorum *Tres viros* functos, & *Compitales* quoque nominatos, quod compitalicios ludos ederent, arbitrabimur. Sed prior opinio magis mihi arridet. In illorum locum a Divo Augusto nocturnæ excubiæ vigilesque ad incendia instituti sunt: fuitque Præfecti vigilum magna, & secunda ab Urbis Præfecto dignitas.

XVII.

Triumviri Monetales & Mensarii.

Triumviri Monetales omnis generis monetæ, & formæ cusoribus præerant. Itaque *æris, argenti, atque auri flatores* a Pomponio JC. (*l. 2. ff. De Orig. Jur.* nominantur. Iidem qui hi, aut certe non multum diversi, videntur fuisse *Triumviri Mensarii*, quos propter penuriam argenti bello Punico secundo creatos invenio. Sic dicti fuerunt, quod *mensis* cum ære in foro positis, vel acciperent Reipublicæ nomine, vel expenderent pecuniam. quales apud Tennitas quoque fuerunt Quatuorviri Mensarii, sine quibus nummum nullum Tenni publice moveri posse, Cicero pro Flacco auctor est. In angustiis ærarii pecuniam mutuam a privatis accipiebant, posteaque reddebant. rationes accepti & expensi in tabulas publicas Scribæ referebant. Livius lib. XXVI: *Senatu inde misso, pro se quisque aurum, argentum, & æs in publicum conferunt, tanto certamine injecto, ut prima inter primos nomina sua vellent in publicis tabulis esse, ut nec Triumviri accipiendo, nec Scribæ referendo sufficerent.* Fuerunt & *Quinque viri mensarii*, extraordinarius Magistratus, & cujus una omnino, quod sciam, in Historia Romana multo ante Triumviros creatos extat mentio, apud Livium lib. VII. rem fœnebrem levavere, impeditioribus nominibus aut ex ærario dissolutis, aut æqua rerum æstimatione liberatis. (*P. Valerio Publicola & C. Marcio Rutilio Coss. Anno U. C.* CDI.)

XVIII.

Magistri vicorum.

Magistri vicorum e plebe cujusque viciniæ legebantur, qui tuerentur vicos in quos urbem antiquitus descripserant. Ludos quoque compitalicios, quibus per compita tota urbe supplicabatur, faciebant. quos ludos pestilentiæ causa bello Punico secundo primum facto, & deinde lege lata ut in perpetuum in statam diem voverentur, quotannis celebratos Livius lib. XXVII. memoriæ prodidit. Infimum hoc genus Magistratuum Urbanorum fuisse idem alibi scribit: prætextæ tamen jus illis fuisse permissum, nec ut vivi solum haberent tantum insigne, sed etiam ut in eo cremarentur mortui.

XIX.

MAGISTRATUS EXTRAORDINARII.

Decemviri legibus scribendis.

Deinceps eos Magistratus trademus, qui aut cito e Republica sublati fuere, cum annui essent; aut non, nisi re cogente, creari solebat. In illis *Decemviri* & *Tribuni militum Con-*

A *sulares*, in his *Triumviri coloniis deducendis*, *Præfectus urbis atque annonæ* præcipue numerantur.

Ad Decemviros a Consulibus, quemadmodum ab Regibus ante ad Consules venerat, translatum fuit imperium. Mutationis causam lex Terentia, de creandis Quinqueviris legibus consulari imperio scribendis lata, præbuit. Ea primum a C. Terentio Arsa Tribuno plebis promulgata, ac deinde per annos decem varie jactata, tandem effecit, ut missis legatis Athenas, qui leges Solonis describerent, & aliarum Græciæ civitatum instituta, mores, juraque noscerent, iisque reversis, referente P. Sestio
B Consule, Decemviri legibus scribendis in annum unum crearentur, absque provocatione, neve quis alius eo anno magistratus esset. Ii decimo die jus populo singuli dicebant. eo die penes Præfectum juris fasces duodecim erant, collegis novem singuli accensi apparebant. Dein propositis decem Tabulis, cum duæ adhuc deesse viderentur, quibus adjectis absolvi posset velut corpus omnis juris Romani, iterum in annum insequentem alii creati: qui cum multa nefaria commisissent, &, nulla comitiorum mentione habita, continuare potestatem,
C & tyrannidem occupare conarentur; tandem ob vindicias Virginii cujusdam filiæ secundum servitutem datas ab Appio Claudio, qui seipsum Decemvirum refecerat, consensu populi magistratu abire coacti sunt. Fuit hæc Reipublicæ mutatio minus insignis; quia non diuturna. nam intra triennium Decemviri & instituti sunt, & sublati. Primi & Patricii & Consulares omnes fuere: ex posterioribus tres plebeii. Creatos eos primum anno Urb. Cond. CCCII. Livius & Solinus scribunt: M. Varro, CCCIII. Leges duodecim Tabularum promulgarunt; quas *finem æqui juris, accitis quæ usquam egregia*, Tacitus nominat: *quod leges secutæ aut per vim, aut iniquis de causis, latæ sint*
D Livius *in immenso aliarum super alias acervatarum legum cumulo fontem omnis publici privatique juris esse* testatur.

CAP. XX.

Tribuni militum Consulares.

T*Ribuni militum consulari potestate*. Rempublicam pro Consulibus complures annos administrarunt. Creati primum sunt anno Urb.
E Cond. CCCX. cum, promulgata lege, ut Consul alter ex plebe fieret, Patres, veriti ne ea lex se invitis perferretur, concessissent, ut Tribuni militum consulari potestate promiscue ex patribus & plebe crearentur. quod jus sero demum plebs usurpavit; contenta eo, quod sui habita ratio esset. Initio tres, deinde quatuor, mox sex, demum octo facti sunt. Pomponius J. C. (*lib. 2. ff. De origine Juris*) interdum vicenos fuisse, interdum plures, unus omnium veterum Scriptorum prodidit. nisi tamen ibi, pro *viceni*, *seni* erit reponendum: quod jam olim G. Budæus præclare annotavit. Quæ collegarum multitudo fecit, ut quamvis omnia & jura &
F insignia Consulum haberent: tamen neque potentia, neque dignitate pari prædíti viderentur. Ideo *Proconsularem imaginem* eos, Tribunus plebis apud Livium, veluti contemnens, nominat: & P. Manilius Dictator negat Magistri equitum majus quam Tribuni Consularis imperium esse, cum vellet ostendere, eum a Consule dignitate superari. Creari desiere anno Urb. Cond. CCCLXXXVIII. quo anno primus e plebe Consul factus est L. Sextius.

XXI.

Triumviri coloniis deducendis.

T*Riumvirum*, qui *coloniis deducendis* fiebant, primum apud Livium mentio extat lib. IV. isque Magistratus fere semper postea fiebat, quoties Romani plebem urbanam, aut veteranos milites, vel augendæ sobolis, vel præsidii causa, in colonias mitterent. Creabantur modo a Consule, modo a Prætore: & potissimum ii, qui ab integritate & justitia maxime commendabantur.

Officium eorum erat locum urbi condendæ deligere, operi maturando præesse, colonis jura describere, & agrum publicum equiti, & pediti; simplum huic; illi duplum, æquis portionibus dividere: ad quæ perficienda in triennium imperium habebant. Et erat ea administratio initium quoddam dignitatis, firmamentum potentiæ, atque veluti gradus ad ampliores honores petendos. Ab his non dissimilis fuit *Quinquevirum* & *Decemvirum* functio, quos *ad agros publicos dimetiendos atque militibus veteranis dividendos creatos*, semel atque iterum legimus.

XXII.

Præfectus Urbis.

QUos *Præfectos Urbis* Historiæ Romanæ Scriptores Latini omnes; Græcorum nonnulli *Urbis custodes* nominant. Et Juvenalis Satyra XIII.

> —— *quæ custos Gallicus urbis,*
> *Usque a lucifero donec lux occidat, audit.*

Statius Papinius, & C. Pedo Albinovanus, ejus nominis rationem quoque reddunt. Ille hic.

> *Quem penes intrepidæ mitis custodia Romæ.*

Hic ita, de C. Cilnio Mæcenate:

> *Num minus Urbis erat custos, & Cæsaris hospes?*
> *Num tibi non tutas fecit in urbe vias?*

Eos sub Regibus, & Consulibus quoque, quoties abessent, ad præsidium urbis relictos, notum est; qui, dum ipsi abessent, imperium summum haberent: præsidia ad tuendam urbem disponerent: senatum vocarent: jura civibus redderent. Sub Imperatoribus in perpetua fere potestate erant; neque magistratum, nisi offenso Principe, deponebant. Sed præstat, (opinor) ipsis C. Taciti verbis, quæ in Annali VI. leguntur, altius & originem & officia hujus Magistratus repetere: *Antea* (inquit) *profectis domo Regibus, ac mox Magistratibus, ne urbs sine imperio foret, in tempus deligebatur, qui jus redderet, ac subitis mederetur. Feruntque ab Romulo Dentrem Romulium, post ab Tullo Hostilio Numam Marcium, & ab Tarquinio Superbo Sp. Lucretium impositos. dein Consules mandabant, duratque simulacrum, quoties ob ferias Latinas præficitur, qui Consulare munus usurpet. Cæterum Augustus bellis civilibus, Cilnium Mæcenatem equestris ordinis, cunctis apud Romam atque Italiam præposuit. Mox rerum potitus, ob magnitudinem populi, & tarda legum au-*

xilia, sumsit e Consularibus qui coerceret servitia, & quod civium audacia turbidum, nisi vim metuat. Primusque Messalla Corvinus eam potestatem, & paucos intra dies finem accepit, quasi nescius exercendi. Tum Taurus Statilius, quanquam provecta ætate, egregie toleravit. Dein Piso viginti per annos pariter probatus, publico funere ex decreto senatus celebratus est. Ex quo Taciti loco & illud elicitur, Cæsarum temporibus duos Præfectos urbi fuisse: alterum Latinarum causa relictum, quem dignitate vix Senatoria fuisse præditum Agellius tradidit; alterum qui Urbis custodiæ præerat. quæ potestas, continua, sicuti diximus, plerumque erat, & prope secundum a Principe locum obtinebat.

XXIII.

Præfectus Annonæ.

PRæfectus *Annonæ* quo munere functus fuerit, ex ipso nomine satis apparet. Eum primum Romæ L. Minutium factum Livius scribit. Neque postea is Magistratus, nisi fame cogente, & in incertum quoad res posceret, creatus est. Frumentum missis circa finitimos populos legationibus coemebat, emptum populo vendebat: frumentarios ob compressam annonam ad populum accusabat, damnabatque. quæ alias ad Ædilium curationem prope omnia pertinebant.

XXIV.

MAGISTRATUS MILITARES.

Dux. Imperator. Proconsul. Proprætor.

DEinceps de Militaribus dignitatibus dicendum. in quibus principem locum obtinet is, cujus ductu bellum administratur; quem ducem Romani nominabant. Livius lib. IV. *Ea rite opima spolia habentur, quæ Dux Duci detraxerit: nec Ducem novimus, nisi cujus auspicio bellum geritur.* Iidem, si bene Rempublicam gessissent, *Imperatores* a legionibus salutabantur. quem priscum erga duces honorem fuisse Tacitus ait, ut gaudio & impetu victoris exercitus conclamarentur. *Imperatoris* autem *nomen maximum Romæ esse* apud Livium Scipio dicit. In ejus verba milites jurabant, jussu se illius conventuros, nec injussu abituros. Victoriam adepti, literas laureatas, rei bene gestæ indices, ad senatum mittebant. Fasces quoque laureatos præ se ferebant: eosque demum Romæ in Capitolio acto honore deponebant. Deligebantur Duces a populo Romano, aut Consules & Prætores; aut ex consulatu & prætura; aut pro consulibus & prætoribus; aut peculiari cum magistratu. De consulibus & prætoribus supra diximus. Proconsules erant, qui in provincias consulari cum imperio mittebantur: quemadmodum Proprætores, qui prætorio. Itaque illi consularia; hi prætoria ornamenta omnia habebant. Fasces quoque proconsules XII. habuisse ex Plutarcho videre est, licet illis solos VI. Fenestella attribuat. Creabantur vel ex consulatu & prætura; quod patescentibus provinciis observatum est; ut quo quique anno Consules fuissent, sequenti Proconsules remanerent: vel ex inferioribus magistratibus, aut etiam privatis. Sallustius in Catil. Piso in citeriorem Hispaniam quæstor pro prætore missus est. Sic P. Scipio, & Cn. Pompejus privati, ille acta ædilitate

A curuli; hic ætate nondum senatoria, in Hispanias cum consulari imperio missi. Denique L. Martius eques Romanus, qui magnis rebus gestis, Proprætor, senatui scripserat, non propterea offendit homines, quod eum titulum honoris usurpasset: sed quod rem mali exempli esse arbitrarentur, imperatores legi ab exercitibus, & solenne auspicatorum comitiorum in castra & provincias, procul ab legibus magistratibusque ad militarem temeritatem transferri. In magistratu autem neque Proconsules neque Proprætores esse dicuntur; sed in imperio
B tantum. Cicero de Divinat. II. Bellicam rem administrari majores nostri nisi auspicato noluerunt. quam multi anni sunt, cum bella a Proprætoribus, & Proconsulibus administrantur, qui auspicia non habent? Neque enim nisi magistratus habent auspicia, vel majora, si majores; vel minora, si minores essent. Ideo P. Scipio, tota Hispania sub ditionem populi Romani redacta, triumphum pertinaciter non petiit, quia neminem ad eam diem triumphasse, qui sine magistratu res gessisset, constabat. Quod intelligendum est de iis, qui extraordinario cum imperio Procoss. res gessissent: qualis primo fuit T. Quinctius anno Urb. cond. CCLXXXIIX.
C Nam ex iis qui prorogatum ex Consulatu imperium obtinuissent, primus Q. Publius Philo diu ante triumphaverat. Livius VIII. *Actum cum tribunis est, ad populum ferrent, ut cum Publius Philo consulatu abiisset, pro consule rem gereret quoad debellatum cum Græcis esset.* Et paulo infra: *Duo singularia hæc ei viro primum contigere, prorogatio imperii ante in nullo facta, & acto honore, triumphus.*

XXV.

D

Duumviri Navales.

DUumviri *Navales* classis ornandæ reficiendæque causa aliquoties creatos legimus. Imperium maritimum habebant, ut maria, maritimaque loca tuerentur, & a piratarum atque hostium incursionibus defenderent. Primum instituti sunt an. U. C. CDXLIII. ex rogatione M. Decii Tribuni plebis. Livius XLI. *Adversus Illyriorum classem creati Duumviri Navales erant, qui tuendam viginti navibus mari superiore Anconem velut*
E *cardinem haberent. inde L. Cornelius dextra litora usque ad Tarentum, C. Furius læva usque ad Aquilejam tueretur.*

XXVI.

Tribuni Militum.

TRibunorum *Militum* prima mentio apud Livium fit libro tertio, in secessione plebis ob Decemvirum tyrannidem: quæ ne sine capi-
F te esset, auctore L. Virginio, placuit decem creari, qui summæ rei præessent, militarique honore Tribunos militum appellari. Eorum deinde duo facta sunt genera. Ruffuli alii dicti, qui in exercitu creari solebant; alii comitiati, qui Romæ comitiis curiatis suffragio populi designabantur. Initio & hos Imperatores faciebant: sed postea a populo id imperium dari cœptum est anno Urb. cond. CDXLIII. idque post annos quadraginta novem plebes iterum scivit, ut Tribuni militum senideni in quatuor legiones a populo

pulo crearentur. Demum viginti quatuor eligebantur, auctore Polybio: primo quatuordecim, ex iis, qui annua stipendia quinque fecissent: decem ex iis, qui decem; equites quidem quatuor, pedites sex. Ac quoniam quatuor legionibus Romana res gerebatur, quadrifariam in singulas legiones dividuntur, attribuunturque e junioribus quatuor primum lecti, primæ legioni: tres proximi, secundæ; quatuor sequentes, tertiæ; tres postremi, quartæ. At e decem majoribus natu primi duo, primæ legioni; tres secundi, secundæ; duo proximi, tertiæ; tres ultimi, quartæ.

Officium ipsorum erat, centurionibus quid facto opus sit imperare, *milites in castris continere, ad exercitationem producere, claves portarum suscipere, vigilias interdum circumire, frumentationibus commilitonum interesse, frumentum probare, mensuræ (in ff. est, mensorum) fraudes coercere, delicti castigare, principiis frequenter interesse, querelas commilitonum audire, valetudinarios inspicere. (Hactenus Macer J. C. ff. lib. 49. tit. 16. lib. 12. ex ejusdem libro primo, De re militari.)*

Græci χιλιάρχας nominant, vel ad militum etymon, quos a mille quidam deducunt, respicientes, vel quod mille viris & decem centurionibus præfecti essent.

Quoniam vero viros fortes esse, qui hunc honorem caperent, oportebat, & multitudo in eligendo sæpe errabat; difficilioribus Reipublicæ temporibus ex SC. ad populum ferebatur, ne Tribuni militum eo anno suffragiis crearentur: sed Consulum Prætorumque in iis faciendis judicium arbitriumque esset.

XXVII.

Centuriones.

C*Enturiones* a militum numero, cui in militia præerant, dictos Nonius scribit, ii militum quasi magistri quidam & judices erant. Nam & exercebant eos in armis, & litigantium causas dijudicabant: quod Lex antiqua Camilli non permitteret, militem vocari ad judicium extra vallum, neque ad alium judicem, quam centurionem. Juvenalis Sat. XVI.

Bardiacus judex datur hæc punire volenti
Calceus, & grandes magna ad subsellia suræ,
Legibus antiquis castrorum, & more Camilli
Servato, miles ne vallum litiget extra,
Et procul a signis. Justissima centurionum
Cognitio est igitur de milite. ——

Gestabant in castris bardocucullum, vestem Gallicam & militarem: item caligas, hoc est, calceos multis atque acutis clavis suffixos. Verum hæc ipsis cum reliquis militibus erant communia. Peculiare habebant insigne, Vitis gestamen, ad milites in officio continendos. Silius Punicorum III.

—— Levinus ab alto
Priverno, Latiæ vitis præsignis bonore.

Milites ob leviora delicta vitibus cædebant. Tacitus Annali primo: *Centurio Lucilius interficitur, cui militaribus facetiis vocabulum, CEDO ALTERAM, indiderant; quia fracta vite in tergo militis, alteram clara voce, ac rursus aliam poscebat.* Non erat autem ea pœna ignominiosa, si Plinio credimus, qui lib. XIV. cap. 1. de vi-

A tibus loquens, *Insertæ*, inquit, *castris summam rerum imperiumque continent. centurionum in manu vitis & opimo præmio tardos ordines ad lentas perducit aquilas: atque etiam in delictis pœnam ipsam honorat.* Livius lib. LVII. de Scipione: *Quem militem extra ordinem deprehendit, si Romanus esset, vitibus; si extraneus, fustibus cecidit. Si miles vitem tenuit, militiam mutat; si ex industria fregit, vel manum centurioni intulit, capite punitur*, auctore Marciano J. C. in Digestis. (*Immo non* Marciano *auctore, sed* Macro *J. C. l.* 11. *De re militari, ff. lib.* 49. *tit.* 16. *l.* 13. *§.* 3.)

B De centurionatus agendi, hoc est, centurionum eligendorum atque probandorum consuetudine, Tacitus his verbis scribit: *Centurionatum inde egit. citatus ab Imperatore nomen, ordinem, patriam, numerum stipendiorum quæ strenue in præliis fecisset, & cui erant donaria militaria, edebat.* Si tribuni, si legio industriam innocentiamque approbaverant, retinebat ordines: ubi avaritiam aut crudelitatem consensu objectavissent, solvebatur militia. Eligebatur autem robustus inprimis, unde Juvenalis (*supra ex Sat.* 16.) *grandes suras*; tum horridus & incultus, unde Persius (*Sat.* 3.) *hircosam gentem centurionum*

C dixit: denique talis, qualem M. Cato militem optabat, qui non manu tantum strenuus, verum & vocis sono & aspectu hosti terribilis esset.

XXVIII.

MAGISTRATUUM MINISTRI.

MInistri Magistratuum communi omnes nomine *Apparitores* dicti videntur: quod magistratibus præsto essent, eorumque jussa ac nutus exspectarent. Nam hoc *apparendi* verbo si-

D gnificatur, etiam apud Virgilium Æneid. XII.

Hæ Jovis ad solium, sævique in limine regis
Apparent. ——

Livius II. *Viginti quatuor lictores apparere Consulibus, & eos ipsos plebis homines.* Item Valer. Maximus lib. II. cap. I. *Quod cum filius sensisset, proximo lictori, ut sibi appareret, imperavit*, hoc est, ut Livius explicat, animadverteret, vel suo officio fungeretur. Hinc *apparituram facere*, apud Suetonium in Orbilio Grammatico, est Magistra-

E tibus ministrare: quod primo ingenui e plebe homines, mox servi publici aut liberti factitabant. Erant autem complures, nec unius omnis generis: præcipui, quorum scriptores meminere, fuerunt *Scribæ, Lictores, Viatores, Accensi, Statores*: de quibus deinceps ordine dicemus.

XXIX.

Scribæ.

F SCribæ Magistratuum acta & rationes in tabulas publicas referebant: legis promulgandæ verba recitanti præconi subjiciebant: Censoribus in lustro condendo solenni precationis carmine præibant. quæ officia dum præstarent, *scriptum facere*; cum deponerent, *scriptu se abdicare* dicebantur. Ordinem scribarum honestum fuisse, quinto accusationum libro Cicero ait: quod eorum hominum fidei tabulæ publicæ, periculaque magistratuum committerentur. Idem annulis aureis ab Imperatoribus in con-

cione sæpe donatos scribit. Plutarchus auctor est, leges omnes & monumenta publica ita habuisse cognita, ut homines adolescentes, rerumque imperitos, magistratum adeptos ipsi plane gubernarent, atque suo arbitrio regerent. C. Flavius ex Scriba Ædilis curulis factus est, quod tamen adeo indigne & Patricii & Equestris plebs tulere, ut insignia ordinis abjicerent. Faciebant autem scriptum non solum ingenui & liberti, sed & servi, ut ex Cicerone patet, Epist. Famil. V. XX. *Accepi librum a servo meo scriba*. Itaque idem, *apparitores parva populi mercede conductos* nominat. Et Æmilius Probus (*aut potius* Cornelius Nepos) in Eumene; *Itaque eum habuit*, inquit, *ad manum scribæ loco: quod multo apud Graios honorificentius est, quam apud Romanos. nam apud nos revera, sicut sunt, mercenarii scribæ existimantur. at apud illos e contrario nemo ad id officium admittitur, nisi honesto loco, & fide & industria cognita.*

XXX.

Lictores.

Lictorum collegia Romæ fuisse Pedianus prodidit; ex quibus deligebantur, qui cum fascibus Magistratus antecederent, & illorum jussu plagas delinquentibus ingererent. Sic dictos Tiro Tullius existimavit a licio vel lino. Licio enim transverso, inquit, quod linum appellabatur, qui magistratibus præministrabant, cincti erant. cæteri a ligando derivant: quod cum magistratus populi Romani virgis quempiam verberari jussissent, crura ejus & manus ligari vincirique a viatore solita sint, isque qui ex collegio viatorum officium ligandi haberet, lictor sit appellatus. hinc apud Ciceronem, & Livium: *Lictor colliga manus*. Nonius carnificis officio functos antiquitus retulit: & Cicero Accusationum septimo: *Janitor carceris, carnifex prætoris, mors terrorque sociorum, & civium, lictor Sextius*. Ita ne cives quidem fuerunt. nam carnificem Censoriæ leges non modo foro, sed etiam urbis domicilio carere voluerunt.

XXXI.

Viatores.

Viatores, auctore Festo, sic dicti, quod initio omnium tribuum, cum agri in propinquo erant urbis, atque assidue homines rusticabantur, crebrior opera eorum erat in via quam urbe, quod ex agris plerumque homines vocabantur a Magistratibus, & frequens eorum erat ab agris ad urbem via. Cum quo consentiens Cicero *a villa*, inquit, *in senatum accersebantur & Curius, & cæteri senes*: ex quo, qui eos quoque accersebant, viatores nominati sunt. Plinius lib. XIIX. cap. III. *Aranti quatuor sua jugera in Vaticano Cincinnato viator attulit Dictaturam, ut tradit Norbanus, nudo plenoque pulveris etiamnum ore. cui viator, Vela corpus, inquit, ut proferam senatus populique Romani mandata*: Tales tum etiam viatores erant; quibus id ipsum nomen inditum est, subinde ex agro Senatum ducesque accersentibus. Ex quibus locis manifestum fit, viatores eosdem initio, quos accensos & præcones fuisse: postea id nomen minorum magistratuum ut tribunorum plebis & Ædilium apparitoribus est attributum. Livius II. *Ardens igitur ira Tribunus viatorem mittit ad Consulem, Consul lictorem ad Tribunum*. Idem lib. XXX. *Pecuniam ex ærario scribæ viatoresque ædilitii clam egessisse per indicem comperti, damnati sunt.*

XXXII.

Accensi.

Accensi ab *acciendo* sic nominati, quod ad res necessarias sæpe accirentur. Hi, quemadmodum & præcones, populum ad comitia convocabant. Erant & alterius generis Accensi in exercitu, adjutores centurionum & decurionum, qui illis impeditis vicariam operam præstarent; quos Optiones postea, quod Centurionum arbitrio cooptarentur, & honorem ipsum, Optionatum dixere. Allusit huc Plautus in Asinaria: (*Act. I. Sc. I.*)

Tibi optionem sumito Leonidam.

XXXIII.

Statores.

Statores a sistendis reis Budæus deducit. ii erant Consulum atque aliorum jura reddentium nuncii quidam: Proconsulum quoque veluti tabellarii. Cicero Epistolar. Famil. II. XV. *Literas a te mihi stator tuus reddidit Tarsi.* Ibidem XVII. *Existimavi tamen faciendum esse, ut ad te statores meos & lictores cum literis mitterem.*

FINIS.

RITUS ALIQUOT CONSULARES

EX

P. OVIDII NASONIS

EPISTOLAR. DE PONTO LIB. VI.

ELEGIA IV. A

Ad Sextum Pompeium, Consulem Designatum.

Onsule Pompeio, quo non tibi charior alter,
Candidus & fœlix proximus annus erit.
Dixit: & ut læto Pontum rumore replevit,
Ad gentes alias hinc Dea vertit iter.
At mihi, dilapsis inter nova gaudia curis,
Excidit asperitas hujus iniqua loci. B
Ergo ubi, Jane biceps, longum reseraveris annum,
Pulsus & a sacro mense December erit:
Purpura Pompeium summi velabit honoris,
Ne titulis quicquam debeat ille suis.
Cernere jam videor rumpi penetralia turba,
Et populum lædi deficiente loco:
Templaque Tarpeiæ primum tibi sedis adiri,
Et fieri faciles in tua vota Deos:
Colla boves niveos certæ præbere securi,
Quot aluit campis herba Falisca suis.
Cumque Deos omnes, tum quos impensius æquos
Esse tibi cupias, cum Jove Cæsar erit;
Curia te excipiet, Patresque ex more vocati C
Intendent aures ad tua verba suas.
Hos ubi facundo tua vox hilaraverit ore,
Utque solet, tulerit prospera verba dies;
Egeris & meritas Superis cum Cæsare grates,
Qui causam, facias cur ita sæpe, dabit.
Inde domum repetes toto comitante Senatu,
Officium populi vix capiente domo.
Me miserum! turba quod non ego cernor in illa,
Nec poterunt istis lumina nostra frui!
Quod licet absentem, qua possum mente videbo:
Adspiciet vultus Consulis illa sui.

ELEGIA V. D

Ad Sex Pompeium, Cos.

AUt reget ille suos dicendo jura Quirites,
Conspicuum signis cum premet altus ebur.
Aut populi reditus positam componet ad hastam,
Et minui magnæ non sinet urbis opes.
Aut, ubi erunt Patres in Julia templa vocati,
De tanto dignis Consule rebus aget.
Aut feret Augusto solitam natoque salutem,
Deque parum noto consulet officio.

ELEGIA IX.

Ad Græcinum Consulem Designatum.

UNde licet, non unde juvat, Græcine, salutem
Mittit ab Euxinis hanc tibi Naso vadis:
Missaque Difaciant auroram occurrat ad illam,
Bis senos fasces quæ tibi prima dabit.
Ut, quoniam sine me tanges Capitolia Consul,
Et fiam turbæ pars ego nulla tuæ: &c.
Dumque latus sancti cinget tibi turba Senatus,
Consulis ante pedes ire viderer eques. &c.
Quoque magis noris quam me vulgaria tangant,
Spectarem qualis purpura te tegeret.
Signa quoque in sella nossem formata curuli,
Et totum Numidæ sculptile dentis opus.
At cum Tarpeias esses deductus in arces,
Dum caderet jussu victima sacra tuo:
Me quoque secreto grates sibi magnum agentem
Audisset, media qui sedet æde, Deus.
Thuraq; mente magis plena, quam lance, dedissem,
Ter quater imperii lætus honore tui. &c.
Mente tamen, quæ sola loco non exsulat, utar:
Prætextam, fasces aspiciamque tuos.
Hæc modo te populo reddentem jura videbit;
Et se secretis finget adesse locis.
Nunc longi reditus hastæ supponere lustri
Cernet, & exacta cuncta locare fide:
Nunc facere in medio facundum verba Senatu,
Publica quærentem quid petat utilitas
Nunc, pro Cæsaribus, Superis decernere grates,
Albave opimorum colla ferire boum.
Atque utinam, cum jam fueris potiora precatus,
Ut mihi placetur Principis ira, roges.
Surgat ad hanc vocem plena pius ignis ab ara,
Detque bonum voto lucidus omen apex.
Interea, qua parte licet, ne cuncta queramur,
Hic quoque te festum Consule tempus agam.
Altera lætitiæ est, nec cedens causa priori:
Successor tanti frater honoris erit.
Nam tibi finitimum summo, Græcine, Decembri,
Imperium Jani suscipit ille die.
Quæque est in vobis pietas, alterna feretis
Gaudia, tu fratris fascibus, ille tuis.
Sic tu bis fueris Consul, bis Consul & ille,
Inque domo binus conspicietur honor.
Qui quamquam est ingens, & nullum Martia summo
Altius imperium Consule Roma videt:
Multiplicat tamen hunc gravitas auctoris honorem,
Et majestatem res data dantis habet.
Judiciis igitur liceat Flaccoque tibique,
Talibus Augusti tempus in omne frui.

Consulem designare Imperator, sed scipionem & fasces dare Senatus solet.

Fl. Vopiscus in Vita Aureliani.

Valerianus Augustus dixit: *Gratias tibi agit, Aureliane, Respublica, quod eam Gotthorum potestate liberasti. Abundamus per te præda, abundamus gloria, & in omnibus quibus Romana felicitas crescit. Cape igitur tibi pro rebus gestis tuis coronas murales quatuor, coronas vallares quinque, coronas navales duas, coronas civicas duas, hastas puras decem, vexilla bicolora quatuor, tunicas ducales russas quatuor, pallia proconsularia duo,* A *togam prætextam, tunicam palmatam, togam pictam, subarmalem profundum, sellam eboratam. Nam te Consulem hodie designo; scripturus ad Senatum, ut tibi deputet scipionem, deputet etiam fasces. Hæc enim Imperator non solet dare, sed a Senatu, quando fit Consul, accipere.* Aurelianus dixit: *Et ego, Domine Valeriane Imperator Auguste, ideo cuncta feci, ideo vulnera patienter accepi, ideo & equos & cantherios meos lassavi, ut mihi gratias ageret Resp. & conscientia mea. At tu plus fecisti: ago gratias bonitati tuæ, & accipio Consulatum quem das.* B *Dii faciant & Deus certus Sol, ut & Senatus de me sic judicet.*

FINIS.

GEORGII VAUCHOPII

SCOTI

DE

MAGISTRATIBUS

VETERIS POPULI ROMANI

TRACTATUS.

GEORGII VAUCHOPII SCOTI DE MAGISTRATIBUS VETERIS POPULI ROMANI TRACTATUS.

CONTENTA HOC LIBELLO.

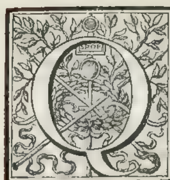
PRÆFATIO

AD

GEORGIUM DUGLASSIUM,

ELINHELI

Apud Scotos Equitem illuſtriſſimum.

A UATUOR Reſpublicas præ cæteris maxime celebres, ac moribus, inclytiſque inſtitutis inſignes fuiſſe accepimus; utpote Cretenſium, Athenienſium, Lacedæmoniorum, & Romanorum. Priores tres ante Romanam Rempublicam floruerunt. Cretenſis Reſpublica omnium antiquiſſima dicitur, nobilitata legibus Radamanthi & Minois. Sed hic bene inſtituiſſe eam fertur. Nam faciendis judiciis, & B ferendis legibus aſſiduus atque integer, per novennium legibus emendandis operam navavit. Athenienſis Reſpublica primum Draconis legibus, non atramento ſed ſanguine ſcriptis, inſtituta eſt: deinde his propter nimiam aſperitatem obliteratis, Solon multo mitiores humanioreſque dedit, & conſtituto Areopagitarum concilio, cives bonos mores edocuit. Lacedæmoniorum Rempublicam Lycurgus inclitus legislator, ſenatum ex trecentis componens, regi, magiſtratibus, & populo peculiaria officia imponens, ita inſtituit, ut Spartani legibus moribuſque ab eo introductis utentes, annis fere DC. in Græcia floruerint, cum C æquitate, tum gloria: ubi vero ejus inſtitutis neglectis, ad luxum, delicias, & pecuniarum aviditatem deſciverunt, gloriam ſimul cum libertate amiſerunt. Romanam autem Rempublicam ſuperioribus pacis bellique legibus, ac diſciplina longe præſtantiorem, primus inſtituit Romulus urbis conditor: eam deinceps præclaris inſtitutis auxerunt Reges & Magiſtratus, æquitatis, honeſtatis, ac virtutis amantes. Qui ad ſe hæc magnopere pertinere ſemper exiſtimabant; primum utilitatem civium tueri, & ad eam quicquid agerent referre, obliti commodorum ſuorum: de- D inde totum Reipublicæ corpus curare, utpote ſenatum & plebem, pauperes juxta ac divites; ne partem aliquam corporis tuendo curandoque, reliquas deſererent, neve parti civium conſulendo, partem negligendo, ſeditiones & ſeceſſiones, diſcordiaſque civiles nunquam non peſtiferas moverent: Præterea, domi militiæque cives ad virtutem cohortari, eis juſta, honeſta, utilia, & quid oporteret facere, præcipere; præceptis non audientes, virgis aut ſecuri punire; & quod his efficacius eſt, integræ vitæ & virtutis ſpecimen in ipſis exhibere, id eſt labore, ſapientia, modeſtia, juſtitia, continentia, frugalitate, ac fortitudine eos quibus præerant anteire. Nam magi- E ſtratuum, principum, & regum vita, mores, factaque in omnium ita ſunt oculis, ut quam facillime ab iis bona aut mala hauriantur. Quales enim ſummi in Republica, tales cæteri cives eſſe ſolent: Itaque meliores quidem cives leges ſcriptæ efficiunt; ſed magiſtratus, principis, & regis vita, moreſque, illos magis flectere, quam edicta valent. Siquidem bonum magiſtratum, principem, & regem, dicimus eſſe βλέποντα νόμον, quod videat, moderetur, puniatque delinquentes, nec ſinat civem, quamvis nobiliſſimum, concivis, quamvis infimi ſanguinem haurire; vel eum injuria gravi afficere. Itaque cum fuerint boni Rom. reges, Romulus, Numa, Hoſtilius, Servius, Priſcus; magiſtratus, ut Bruti, Horatii, Publicolæ, Agrippæ, Fabii, Cincinnati, aliique innumerabiles: boni quoque fuerunt priſci illi Romanæ civitatis cives. Quorum hæc erant: famem, ſitim, frigus, calorem, laborem omnem, & militiæ duritiem tolerare: in prælio aut vincere, aut occumbere: domi militiæque bene parere magiſtratibus: alienam virtutem, quam vitia imitari, & virtutum omnium exempla imitatione quam digniſſima edere. Quæ profecto nuſquam plura majoraque, quam in Romanæ civitatis monumentis reperientur. An fortitudinem, juſtitiam, fidem, continentiam, frugalitatem, contemptum doloris ac mortis, divitiarum humanarumque rerum, melius alii docebunt, quam Horatii, Mutii, Cincinnati, Fabii, Camilli, Catones, Scipiones, Reguli, Fabricii, Curii, Decii, aliique innumerabiles? Quantum enim Græci præceptis valent, tantum Romani (quod eſt majus) exemplis. Siquidem Athenienſes ſciebant crebris diſputationibus, ac Philoſophorum monitis, quæ recta eſſent & honeſta, ſed facere nequibant; ut dixit legatus ille Lacedæmoniorum, qui ſeni cuidam Athenienſi defeſſo ſuum in theatro locum conceſſerat, cum Athenienſium nemo ei aſſurgeret, aut ſenectuti reverentiam exhiberet. Nota eſt cæterorum Græcorum luxuria, atque deſidia; quibus Lacedæmonios etiam adjungo, poſtea quam contemptis Lycurgi legibus cæterorum ſimiles effecti ſunt, qui antea cum Athenienſibus ſæpius quam Græcorum reliqui præclara facinora edidiſſe traduntur. Priſcos autem Romanos illos voco, qui ante Numantiæ ac Carthaginis excidium fuere. Quibus vita fuit ſæpius in negotio, quam otio; qui maluere hoſtem ferire, quam civem; magiſtratibus inermes parere, quam armati reſiſtere; magiſtratus ſine fuco ac fallaciis ſecundum leges petere, quam vi aut corruptelis contra leges occupare; ſobrie ac continenter, quam luxurioſe ac inſolenter vivere; de paupertate, quam cumulatis opibus gloriari.

riari. Ubi vero Pœnorum ac Numantinorum timor sublatus est, atque Græcorum luxuria, Macedonum gaza, Asiaticorum deliciæ civitatem invasere, tum Romani militiæ asperitatem aversari, domi otium quærere, & luxuriari; optimates tenuiorum commoda non defendere, sed divellere; magistratus ad suum quam publicum commodum cuncta agere, cives non æquitate sed vi continere, judicia pretio addicere, luxuriam tota urbe grassantem non dissuadere, sed alterius Reipublicæ partis, videlicet plebis favorem corruptelis multifariis conciliare, ad potestatem ipsorum vel continuandam, vel augendam, vel tuendam; inter magistratus quoque ipsos & cives, existere graves controversiæ, nasci multæ injuriæ, fierique magnæ contentiones ob principatum cœperunt. Adhuc tamen usque ad Imperatorum ætatem pristinæ virtutis morumque vestigia aliqua nonnulli retinuerunt. Nam cum civium proscriptorum bona occupanda (bona malis artibus & scelere nefando capta) prædia amœna possidenda, locupletes domos diripiendas Romanæ plebi Marius dedisset & Cinna, vulgi etiam rudes animi ac humana soliti respectare, alienis laboribus partis adeo pepercerunt, ut nullus egens reperiretur, aut infimus qui de civili luctu fructum contrectare pateretur sibi concessum. Denique Imperatorum seculo in quos mores delapsus sit populus Romanus, qui

Quondam armis terras, ratibusque subegerat undas,
Atque iidem fines Orbis & Urbis erant,

declarant monumenta eorum, qui Cæsarum vitas descriptas posteritati reliquerunt. Certe quales sceleſtissimi ac impurissimi illi Imperatores; tales fuerunt & cives majorum disciplinæ prorsus immemores. Unde merito tunc dicere potuere & ipsi cives:

Hei mihi quo Latiæ vires, Urbisque potestas
Decidit? in qualem paulatim fluximus umbram?
Moribus antiquis stat res Romana virisque:

& ipsa Roma:

Armatis quondam populis, patrumque vigebam
Consiliis: domui terras, hominesque revinxi
Legibus: ad solem victrix utrumque cucurri.
Postquam jura ferox in se communia Cæsar
Transtulit: elapsi mores, desuetaque priscis
Artibus, in gremium pacis servile recessi.

Quare GEORGI DUGLASSI, Elinheli Eques illustrissime, non de Romanis, qui sub Imperatoribus jugo servitutis, ac tyrannide pressi fuerunt, quorum mores non tantum legere me tæduit, verum & exscribere puduit; sed de statu illius Populi Romani, qui ante deletam Carthaginem, saltem ad tyrannicum Cæsarum dominatum vixisse dicitur, Tractatum institui: quem in lucem jam primum editum, tuoque nomini dicatum ad te mitto. De tuis rebus gestis alias dicam. Nec hic in singularem tuam prudentiam ac rerum experientiam, vitæ integritatem, pietatem, fidem in Principes, humanitatem in omneis, excurram; ut facere solent plerique in suis nuncupatoriis scriptis, laudes eorum quibus aliquid dedicant, limato orationis stilo complectentes. Cæterum hoc unum abs te magnopere peto, ut qua hilaritate præsentem me amplexari sis solitus, eadem absentis libellum accipias; eumque vindices a calumniis illorum, qui sæpenumero me & theonino dente lacerare, & ob ætatem nondum legitimam contemnere, & supra eam quasi excelsa quædam agentem temeritatis insimulare haud desinunt. Ex Musæo, XII. August. anno Domini cIↃ IↃ. vc.

SECTIO I. Romulus natus anno XIX. vel, ut alii volunt, XVIII. Urbis Romæ fundamenta jecit, anno Mundi secundum LXX. Interpretum supputationem, 4580: secundum Hebræorum, 3214: secundum vero Origenis & Eusebii, 4450. septimæ Olympiadis anno primo, utpote post quatuor & viginti annos quam prima constituta fuerat. circa quod tempus Athenis principes, quos Archontas seu Medontidas vocarunt, non pro toto vitæ tempore, ut antea, sed decennio regnare cœperunt; quorum primus fuit Charops. Post Troianam ruinam, CDXXXIII. ante Christi nativitatem DCCLI. Fundamenta, inquam, jecit, XI. Kal. Maii, hoc est, XX. Aprilis inter secundam & tertiam horam ejus diei. quo die, quia Natalis patriæ habebatur, sine sanguine sacrificabant, atque a pastoribus in agris Palilia celebrabantur;

Urbi festus erat, dixere Palilia patres,
Hic primus cœpit mœnibus esse dies.

Ubi autem Urbem in Palatino monte cœptam absolvisset, duo jugera viritim, non majorem modum, primincolis attribuit. Ii haud multo plures erant bis mille peditibus, & pauciores trecentis equites. Porro eos qui militari ætate erant, in legiones (inde dictas, quod pugnaces belloque apti ex omni multitudine legerentur) distribuit: Reliqui populi nomine censebantur, & demotici sive plebeii vocabantur. Universam multitudinem in triginta curias distribuit, quo per curiarum sententias Reip. curam expediret: quibus qui præerant, Curiones dicebantur: easque virginum Sabinarum raptarum nomine nominavit. Similiter apud Græcos plebs in phratrias sive lochos dividebatur, & præfectos suos habebat phratriarchos sive lochagos. Ex singulis XXX. curiis denos armatos, ad custodiam corporis, cum in pace tum bello, Romulus elegit, quos vel a celeritate opis ferendæ, vel a Celere eorum tribuno, Celeres appellatos esse fama est, quorum alii equites, alii pedites fuerunt, si Dionysio credendum, quique per urbem hastati Regem comitabantur, & jussi mandata obibant: in militia vero ante signa veluti protectores collocati, prælium primi inibant & postremi se recipiebant. Hunc morem Romulus a Lacedæmoniis accepisse videtur: quandoquidem apud illos fortissimi ac generosissimi quique juvenum erant in custodia regia, quibus in pugna Reges utebantur protectoribus, equestri atque pedestri prælio idoneis.

SECTIO II. Romulus populo in curias distributo, centum, quibus corpus annis infirmum, ingenium sapientia validum erat, quique genere, prudentia, instituto vitæ, virtute, atque divitiis excellebant, Reipublicæ causa delegit. quos vel ab ætate Senes, (unde Senatores) vel honore, vel curæ similitudine, vel a patrocinio & ope ferenda, vel quod patres suos demonstrare possent, nobili quisque ortus genere, vel a comite quondam Evandri, qui Patroni nomen meruerat, quod imbecillorum curam gessisset, eisque præsidio fuisset, Patres appellavit.

Propterea variis nominibus a Scriptoribus vocantur: ut Senatores, Patres, Patroni, Patricii, Consiliarii, Conscripti, Allecti. Senatores a senectute: Patres quod paterno studio Reipublicæ curam susciperent, tenuioribusque agrorum partes ceu liberis propriis attribuerent: Patroni, quod præsidium ac opem inferioribus ferrent: Patricii, quod Patribus essent orti: Consiliarii, quod civibus & Reipublicæ consulerent: Conscripti, quod scriptis essent adnotati: Allecti vero, quod propter inopiam senatorii ordinis, ex equestri ordine in Senatorum ordinem adsumpti essent. Ovidius ab ætate & senio Senatores, Patresque dictos putat:

Nec nisi post annos patuit tunc curia seros,
Nomen & ætatis mite Senatus habet.
Romulus hoc vidit, selectaque corpora Patres
Dixit: ad hos Urbis summa relata novæ est.

Dionysius arbitratur Patres dictos, propter & ætatem, & generis nobilitatem, & quod haberent liberos: unde illorum filii (Atheniensium more, qui summo loco natos eupatridas, obscuro agroicos vocarunt) Patricii dicebantur. Athenienses enim bifariam distincta multitudine, patricios nuncupabant ex claris ortos familiis & potentes opibus, penes quos fuit Reipublicæ gubernaculum: cæteros vero cives, rusticos & agresteis, quibus nullum erat in civitate suffragium. Id intelligi debet de Atheniensium Reip. statu, qui Romuli tempore florebat. Si quidem post, non penes optimates & illustres, sed plebem, obscuros & infimos quosque, fuerant suffragia & civitatis regimen. Verum ex Plutarchi & Zonaræ sententia, is probabilius sentire, ac proxime ad Romuli mentem accedere, videri queat, qui eum nomine Patriciorum & Patrum significare voluisse crediderit, principibus & potentissimis civitatis, humiliores patria cura complectendos esse, simulque plebem eo perducere studuisse, ne superiorum ac primatum honoribus invideret, sed faveret potius iis, quos Patres & putaret, & appellaret. Sic Plutarchus. Illud mihi probabilius videtur, si quis opinetur Romulum decrevisse, primores & potentes oportere paterno officio & indulgentia, humiliorum causam in fidem suam curamque suscipere: simulque quo cæteros edoceret, ut tutiorem sibi vitam in eorum præsidio vivendam statuerent, neque quibus virtute cederent, eorum honoribus angerentur, sed benevolo & amico animo in eos forent, Patresque illos honoris gratia appellarent, & esse opinarentur, idcirco eo nomine appellasse. Hinc Festus Patres senatores ideo appellatos ait, quia agrorum partes, tenuioribus ut liberis propriis attribuebant: & omni fere Reipublicæ Romanæ tempestate, exteræ nationes devictæ, aut societate conjunctæ, ex senatorio ordine patronos sibi solebant adoptare, & duces eos, & salutis bonorumque defensores, nominare. Romulus certe ne qua invidia inter proceres & inferiores oriretur, commendavit Patriciis plebeios, optione cuique & vulgo data, ut quem vellet patronum sibi legeret: atque tutelam pauperum ac humilium patronatum nominans, commoda utrisque officia addidit. Quæ hujusmodi fuisse cum Plutarcho Dionysius tradit, Patronos oportebat clientibus respondere de jure, cujus illi rudes essent, & absentium æque ac præsentium curam gerere, facientes quicquid pro filiis parentes solent facere. Quod ad pecunias & contractus pertinet, & lites pro affectis injuria

A
clientibus suscipere, si quis præter pacta detrimentum acciperet, & sustinere accusatoris impetum: & ut compendio dicam, quietem eis, qua maxime opus haberent, parare a privatis, publicisve negotiis. Vicissim clientum erat, patronos juvare elocantes filias, si his parum esset pecuniæ, & ab hoste captivos redimere, vel ipsos, vel eorum filios: privatarum quoque litium perditarum æstimationes, & mulctas publicas pecuniarias pro eis solvere, idque sumptu proprio, non quasi fœnoris loco, sed ad referendam gratiam: publicorum quoque impendiorum, quæ magistratuum honorumve causa fiunt,
B
esse participes, non secus quam conjunctos genere. Commune autem utrisque erat, ne fas esset alteris accusare alteros, aut adversum dicere testimonium, ferreve suffragium, aut censeri inter inimicos. Quod si quis deprehensus fuisset aliquid horum facere, tenebatur lege De proditoribus, quam sanxit Romulus, convictumque ejus criminis, cuivis licebat ut Diti sacrum interficere. mos enim erat Romanis, quos vellent impune occidi, eorum corpora devovere Deo cuipiam, præcipue Diis inferis, quod facit Romulus. Quapropter per multas ætates permanserunt mutua patronorum & clien-
C
tium officia, haud secus quam cognatæ necessitudines, posteris per manus tradita: Et maxima laus erat nobilium, habere clientes quamplurimos, tam hæreditariarum tutelarum quam partarum industria virtuteque propria; ingensque certamen erat utrisque, ne vincerentur mutua gratia & benevolentia, dum clientes nullum patronis negant ministerium, vicissim patroni nullo corrumpi possunt pretio, ut clientes molestari sinerent. Tanta illis erat in omni vita temperantia, & felicitatem virtute, non fortuna metiebantur. Nec tantum in ipsa Ur-
D
be plebs tuta erat Patriciorum patrocinio, sed & coloniarum, & sociarum ac amicarum civitatum, & bello subactarum, quæque suos habebat in Urbe patronos, quoscunque vellet e Patribus & Romanis civibus: & sæpenumero Senatus, controversias civitatum ac gentium ad earum patronos remisit, eorumque judicia rata habuit. Siquidem prisci Romani magistratus Imperatoresque ex una hac re maximam laudem capere studebant, si provincias, si socios æquitate & fide defendissent: id quod patrocinium orbis terræ verius, quam Imperium poterat no-
E
minari. Postremo, quo vinculo patroni ac clientes connectebantur, eorumque mutua officia quanti habebantur, ex eo intelligere possumus; quod prisci Romani sanctius habuerint defendi clientem, quam cognatum aut affinem non fallere: cadversus cognatos pro cliente testari, quam adversus clientem pro cognatis: quod existimarint patrem primum, postea patronum proximum nomen habere, atque post pupillos omnibus officiorum modis esse juvandos. Post pupillos defendendos esse dico, quia constat ex moribus Pop. Rom. primum juxta parentes locum tenere pupillos debere, fidei tutelæque nostræ creditos: secundum eos proximum lo-
F
cum clientes habere, qui sese in fidem patrociniumque nostrum dederunt: tum in tertio loco esse hospites: postea esse cognatos & affines, quamquam apud Gellium Masurius Sabinus lib. Juris civilis III. & C. Cæsar, tribuant antiquiorem locum hospiti, quam clienti. Ab his initiis ex auctoritate Romuli, firma Romana adeo coaluit concordia, ut per sexcentos & triginta annos nunquam inventum sit, clientes & patronos cum armis per urbem & comitia

volitasse, aut honores & magistratus adhibita violentia petiisse: nunquam ventum sit ad cædem & sanguinem, multæ licet ac magnæ inter plebem & senatum exortæ controversiæ de Republica, & seditiones factæ extiterint: sed Patricii ac Plebeii parentes, & monentes mutuum, & partim concedentes, partim impetrantes a volentibus, per expostulationes civiles componebant negotia, tollebant controversias, sedabant seditiones, mitigabant factiosos. Ex quo autem Tiberius & Caius Gracchi post Carthaginis excidium tribunatum plebis adepti, perturbarunt civitatis concordiam perniciosis suis actionibus, abalienarunt plebem a Senatu, stimularunt pauperes in divites, effecerunt humiles absque reverentia optimatum imperium & jussa detrectare: ex quo (inquam) hæc evenerunt, præclara illa Romuli instituta cum bono & tranquillo Reipublicæ statu ceciderunt, cives urbe in viscera sua armata absque satietate se invicem occiderunt, ex urbe alii alios ejecerunt, ejectorum bona proscripserunt, nullum nefas non patrantes modo inimicos vicissent.

SECTIO III. Romulus cum populum novum in XXX. curias dispostuisset, ac C. Patres quo publicum consilium institueret, selegisset, & Plebi & Patribus sua munia addidit. His, sacra, auspicia, judicia, honores & magistratus, curiam & totius Reipublicæ curam commisit. Plebeios autem dignitatibus vacuos, a muneribus publicis exclusos, quæstuosas artes exercere atque agros colere, voluit. Hi exercitus ducebant, illi sub eorum ductu militiæ labores & discrimina subibant: hi gentes habebant, illi sine gentibus erant: hi post exactos Reges, Dictaturam & Consulatum, id est Regium imperium, divina, opes, decus, gloriam, & (quod omnium injustissimum est) in plebem vitæ necisque potestatem, donec ejus sacrosancti defensores crearentur, habebant: illi vero a sacris exclusi; honorum omnium expertes, egestate laborantes, ære alieno oppressi, vitam inhonestam agebant, nihilque præter miseram animam & eam Patriciorum dominationi obnoxiam, possidebant. denique Patricios, si deliquissent, nobilitas, majorum præclara facta, & imagines, divitiæ, præsidia clientum, cognatorum, affinium & gentilium (soli namque gentem habuerunt) vires & opes, duriori animadversioni subtrahebant: Plebeii vero omnibus his destituti, si in ære non habuissent, corpore perferebant.

SECTIO IV. Sed populi Romani conditionem, quia operis institutio postulat, apertius & copiosius perstringam, & cujusmodi illa Romuli, & deinceps Regum ac mutatæ Reipublicæ tempore fuerit, demonstrabo. Ego omnem Romanorum civium statum tribus Divisionibus perpensis, quam facillime intelligi posse autumo. Quarum una ad genus & sanguinem; altera ad ordinem & censum; tertia ad honores pertinet. Siquidem omnes cives Romani vel Patricii aut Plebeii sunt: vel Senatores, Equites, aut de plebe, vel Nobiles, aut Novi. Quid de Rege? Rex nec erat senator, eques, plebeius, nec ullo ordine esse censetur, verum cum Patriciis & Plebi, cunctisque populi ordinibus præsideret, cum tributa, honores, dignitates, atque magistratus in manu sua haberet, ordinum ac magistratuum culmen habetur: sicut Pontificatus sive Papatus sacerdotium non est, sed sacerdotiorum omnium culmen & fastigium, ut volunt Canonistæ. Regis eximia munia hæc esse voluit Romulus. Primum ut sacra curaret atque sacrificia, & ageret quicquid ad placendos Deos attinebat. Deinde ut legum ac morum patriorum haberet custodiam, & juris, sive naturalis, sive quod scripta & pacta continet: Utque de injuriis gravissimas causas ipse decerneret, leviores permitteret senatoribus, providendo interim ne quid peccetur in judiciis: utque senatum cogeret per præconem, populum cornibus bubulis in concionem convocaret: primus ipse sententiam diceret; quod pluribus placuisset, ratum haberet: ejus præterea summum imperium in bello esset. Auctor Dionysius.

SECTIO V. Patricii dicuntur, qui a priscis senatoribus sunt oriundi. Prisci autem senatores fuerunt centum illi primi, quos Romulus ob curam Reipublicæ selegit, qui majorum gentium: & centum illi quos Tarquinius Priscus addidit (Livium hic sequimur) qui minorum gentium: & centum illi quos liberata Republica Brutus delegit, qui Patres-conscripti sunt appellati. Hic trecentorum numerus mansit in Republica usque ad tribunatum C. Gracchi, perniciosissimi civis. Illi, quotquot in curiam electi erant, gentes & familias similiter Patricias appellatas constituerunt. Patricii itaque proprie nominantur, qui primis patribus & adscriptis sunt geniti. Quamobrem Patricii calceos urbanos [in hoc a plebe differentes) gestarunt & corrigiarum implexione & forma literæ adornatos, ut a primis patribus & senatoribus orti esse viderentur. Literam autem fuisse tradunt R, sive quod ea apud Græcos centenarium numerum significet, sive quod prima nominis Romani & Romuli sit litera. Alii dicunt, Romulum tales calceos patricios quatuor corrigiarum, quibus insuta erat luna, reperisse; lunam autem in eis non sideris formam, sed notam centenarii numeri significasse: quod initio patricii senatores centum fuerint: alii ferunt eos calceis mulleis allucinatis usos fuisse, cum cæteri perones induerent. Nonnulli quoque non patrum sanguine prognati patricii habebantur; ut ii qui in patrum & patriciorum album cum suis familiis traducti, patriciatum, id est, jus sacra peragendi, magistratus ineundi, Reipublicæ rationes subeundi, singulari ejus beneficio, penes quem summa rerum & potestas & administratio fuerat, consequebantur. Traducebantur vero, vel a Regibus, vel a populo, vel ab Imperatore. Nulli enim non genere nec sanguine Patricii, hanc dignitatem obtinebant, nisi nominatim Regum, Populi, aut Imperatorum cooptatione & meritis allecti essent. Livius lib. IV. Romulum Sabinos & subactas a se gentes novæ urbis civitate donasse accepimus. Patricios enim ex iis quosdam fecit ac in senatorum numerum legit. Tullus Hostilius, eversa Alba, familias Albanas, Juliam, Geganiam, Meteliam, Quintiliam Romam traduxit, & inter patricias constituit. Ancus Martius Lucumonem Etruscum in senatum adscripsit. Priscus Tarquinius Servium Tullium Corniculanum in Patriciorum numerum ascivit, cum sibi quoque generum assumpsit: qui postea Rex Octaviam familiam in patricias transtulit.

Liberata autem regio dominatu Republica, L. Junius Brutus, P. Valerius Publicola Consules, summo omnium consensu, præcipuos ex plebe allegerunt in Patriciorum ordinem ac familias, & ex his senatum suppleverunt ad trecentorum numerum. Ante Brutum & collegam ejus, fueruntne trecenti patricii? Fue-

runt equidem sub Tarquinio Prisco Romanorum Rege quinto. Nam is statim ut principatum accepit, ad conciliandum sibi plebis favorem, selectos ex omni plebejorum numero viros centum, spectatæ vel fortitudinis vel prudentiæ, in Patriciorum primo allectos ordinem, Patrum etiam adscripsit numero: ac tum primum Roma trecentos Patricios habuit, qui ducenti ante fuerant. Auctor Dionysius. Ante Priscum Tarquinium quis ducentos constituit? Romulus ipse: nam ante virginum raptum, ex multitudine illa, quam secum habebat, ad perficiendam Reipublicæ formam centum elegit; qui senatum constituerent; deinde ex Sabinis in civitatis societatem acceptis centum in Patricios legit. Sic centum erant Patricii Romani nominis, totidem Sabini: Reges tamen Romulus & Tatius, non statim communiter de Republica; sed cum suis uterque centum Patribus seorsum deliberarunt: deinde in locum unum omnes convenere. Auctor Zonaras. Actium Clausium (qui deinde Appius Claudius dictus est) jussu populi & senatus Patricium factum Dionysius his verbis reliquit. Ap. Claudius Regillum oppidum Sabinorum tunc inhabitans, vir opulentus & nobilis, transfugit ad eos cum tota cognatione, comitatus insuper multis amicorum & clientium familiis, in quibus erant circiter millia quinque, militaris ætatis armis ferendis idonei: & exposita migrationis causa eum populus inter Patricios adscripsit. Sic Livius lib. x. Sabinum advenam principem nobilitatis vestræ, seu Appium Claudium mavultis, illi antiqui patricii in suum numerum acceperunt. Quibus verbis innuit, eum receptum non suffragiis populi, sed cooptatione senatorum. Ap. Claudius ille prudentia gerendæ Reipublicæ in principum dignitatem pervenit, ac gentem Claudiam reliquit, quæ tempore longissimo floruit summam adepta auctoritatem.

Redacta Republica ad Imperatoriam ac nomine mutato Regiam potestatem, primus C. Cæsar, mox Octavius Augustus tum Senatum supplevere, tum patriciorum numerum & familias sublegere. Denique Claudius Imperator consumptis fere familiis, quas Romulus, Tarquinius Priscus, & Junius Brutus constituere, exhaustis simul quas Dictator Cæsar lege Cassia, & Augustus lege Senia substituere, vetustissimum quemque e Senatu in Patriciorum ordinem allegit. Itaque Romani, Reges, Consules populi jussu, Imperatores, consueverunt & plebejos cum familiis inter patricios referre, & exterarum nationum partim armis subactarum, partim sociarum, nonnullos in Patriciorum numerum assumere, alios civitate ac Quiritium jure donare; volentes permultos Imperii defensores habere, & urbem civibus reddere frequentem; recedentes in hoc quam longissime a Græcorum moribus, Atheniensium, Corinthiorum, Lacedæmoniorum, Thebanorum, qui ob retinendam nobilitatem generis, vel nullos, vel raros, in jus civitatis admittebant. Maximum enim illi præmium existimabant, civitatis suæ jus & honores peregrinis tribuere. Corinthii Alexandro Magno per legatos jus suæ civitatis: Item & Athenienses T. Pomponio Attico, detulerunt. Alexander primum spreto munere legatos risit, mox cum illi dicerent, se nulli civitatem unquam donasse præterquam ipsi & Herculi, lubens accepit oblatum honorem, cum propter raritatem, tum ob societatem cum Hercule. At Pomponius & Athenienses statuam sibi ponere noluit, & urbis Athenarum jus ac honores oblatos recusavit, ne Quiritium jura perderet; quod civitas Romana alia ascita amitteretur. Supradictus Romanorum mos a Romulo fluxit, qui bello captos vetuit necari, aut sub hasta venundari: sed eos in societatem urbis introduxit, aut alio modo sibi obnoxios ac fidos reddidit. & extraneorum in civium Romanorum numerum adoptatio gratuita, permansit ad Claudii Imperatoris dominatum: sub quo primum Romana civitas emi ab exteris cœpit.

SECTIO VI. Nonnulli præterea a Patriciis in liberorum locum assumpti in patricios per adoptionem transiere. Nam cum in adoptantium familiis esse cœpissent, adsumptis patrum adoptantium nominibus, familiæ Patriciatum, dignitatis videlicet jura & privilegia, sibi adscripsere. Adoptatus enim adoptantis conditionem sequi necesse habuit. Testis nobis sit M. Brutus plebeius, a Q. Cæpione patricio adoptatus, & Q. Cæpio Brutus dictus. Nam adoptatus retento suo gentilitio nomine, nomina illius vel duo plurave, vel omnia, a quo adoptabatur, sumere consuevit. Quinimo qui adoptabantur, vere patricii meo judicio vocari non possunt. Quippe nulli non patricii sunt gentiles, & omnes gentiles sunt patricii, quod ipsi soli gentem haberent, (auctor Livius lib. x.) unde majorum & minorum gentium sunt dicti. Gentiles vero dicuntur (auctore Scævola) qui inter se eodem sunt nomine & ab ingenuis oriundi, quorum majorum nemo servitutem servivit, & qui capite diminuti non sunt. Sicut igitur nec liberti, manumissione assecuti dominorum prænomen & nomen gentilitium (conditionem patronorum ac familiæ jura non sumebant) in alienam gentem transeuntes, Gentiles: ita nec adoptione in alienam gentem ac familiam migrantes, apte Gentiles ac consequenter Patricii dici possunt. Illi quod servitutem servissent, isti quod capite essent diminuti. Adoptio enim est quædam capitis diminutio. Liberti non tantum, sed ne libertini quidem inter Gentiles sive Patricios ascribi poterant; tum quia eorum parentes servitutis jugum sustinuerunt, tum etiam quia Savinus, libertinos ab ingenuis adoptari jure posse, scripsit. Sed id neque permitti dicit, neque permittendum esse unquam censuit: ut homines libertini ordinis in jura ingenuorum seu patriciorum invaderent. alioqui si juris ista antiquitas servata esset, etiam servus a domino per prætorem dari in adoptionem posset.

SECTIO VII. Nos porro latere non debet, plerosque ut acceptos inter patricios fuisse; ita aliquos e patriciis exivisse, & ad plebem se contulisse. Confirmet hoc primum gens Octavia, quam Julius cum ad plebem se transtulisset, in patriciatum reduxerat. Deinde L. Minutius Augurinus & P. Cornelius Dolabella patricii, qui ab plebem se contulerunt. Quemadmodum adoptione patricii fieri, sic & desinere esse patricii, solebant: P. Scipio patricius Q. Metello plebejo, & P. Claudius M. Fonteio similiter plebeio se tradiderunt, familiasque suas plebeias reddiderunt. Hujusmodi tamen ego quodammodo e patriciis non exire arbitror. Patricio enim sanguine natum, patricium non esse, dicere est adynaton. fortuna non mutat genus; nisi eorum originali considerationi omnino adversati (namque Reipublicæ patre genitus patricius dicebatur) aut adoptione ac jure civili sanguinis jura tolli, asseverare ve-

limus. Quid igitur aufert tranſitio in familiam inferiorem? Patriciatum; id eſt, jus, honores ac magiſtratus adipiſcendi, curiam adeundi, (tempora Reipublicæ prima reſpicio) priſtinæ dignitatis, etiam in omni floreſcentis Reipublicæ ſtatu, ſplendorem. Quippe alteri inferiori ſe adoptandum dando, juri dignitatis, & eminentiæ, ſanguinis privilegiis a Romulo introductis, a reliquis deinceps Regibus confirmatis, a populo & Imperatoribus receptis, renuntiaſſe videtur. Quid aliud P. Clodius M. Fronteio plebeio ſe tradendo cogitavit, quam decus & familiæ excellentiam Ciceronis ulciſcendi gratia cum dedecore repudiare, ad tribunatum plebis aſpirare, cum nemo lege, plebis defenſionem tutelamque, præter plebeium, ſuſcipere auderet? Tribunatum ut aſſecutus eſt, omnem bilem in Ciceronem evomuit, nauſeam & virus omne nauſeavit, & quicquid potuerat, fas an nefas eſſet ſine diſcrimine conſiderando, in eum quam inhumaniſſime exercuit. Quocirca iſti Patricii id eſt ſanguine patrum & patricio ordine geniti remanentes, curiam, & magiſtratus primis Reipubl. temporibus, mediis etiam patriciorum ordinem, & familiæ prærogativam, amittebant: illi vero genere plebeio orti, plebeii reſidentes, per eos adoptione amiſſa, adoptione acquirebant: poſterioribus autem Reip. temporibus, patricius inferioris dignitatis homini veluti plebeio in adoptionem datus, nec amittebat familiæ dignitatem, nec honores, nec jus adipiſcendi magiſtratus (ut ſcribit Paulus Juriſconſul. lib. Digeſtorum 2. Tit. De adoptionibus) nec jus originis, in honoribus obeundis ac muneribus ſuſcipiendis, ut tradit Papinianus Juriſc. lib. Digeſtorum 1. Tit. ad Municip. quod per adoptionem illa tempeſtate dignitas augeri, non minui ſoleret.

SECTIO VIII. Patricii, ut ante poſui, curiam & ſenatum ſoli conſtituebant, aſſumebant ſoli magiſtratus & honores, quoad annum U. C. CCLX. quo demagogos & demarchos, ductores atque contra patriciorum potentiam ſævitatemque defenſores, ſibi plebs conſtituerat. Quorum ductu ad curiam ac Reipublicæ curam plebeii aſpirarunt: ad commoda, honores, dignitates, ordines pervenerunt: cum patribus connubia, familias, gentes, magiſtratus, auſpicia, ſacerdotia, imperia & triumphos, conſecuti ſunt, & patriciis in omni fere re adæquati. De plebis & optimatum poteſtate, poſtea in ſequenti Diviſione: nunc ut primæ Diviſionis pars prior, videlicet de patriciis, abſolvatur, pauca dicam de loco ubi Patricii habitare conſueverunt. Priorum quinque Regum Romanorum tempore ubi Patricii habitaverint, certo affirmare non auſim: prope tamen Regem eos in Palatino monte domicilia habuiſſe puto: at certum eſt, Servium Tullium, ſextum Romanorum Regem, coegiſſe illos in Vico, qui inde Patricius dictus eſt, habitare: ut ſi quid molirentur adverſus ipſum, ex locis ſuperioribus (auctor Feſtus) opprimerentur. Nam Patricii jamdudum Servium, quaſi ſerva natum, dominari ægre ferebant, eique maxime ſuccenſebant, quod ad plebis animos conciliandos pecuniam diſtribuiſſet, agros ſingulis aſſignaſſet, ſervos manumittendos & in tribus referendos curaſſet. poſt cum Imperatoribus patricios & principes civitatis habitaſſe, Ovidius his verſibus declarat:

Regalemque domum, dextra lævaque Deorum,
Atria nobilium valvis celebrantur apertis,
Plebs habitat diverſa locis: a fronte potentes
Cœlicolæ, clarique ſuos poſuere penates:
Hic locus eſt, quem (ſi verbis audacia detur)
Haud timeam magni dixiſſe palatia cœli.

SECTIO IX. Prima Diviſio reſpicit genus & ſanguinem: ita Romani omnes vel Patricii, vel Plebeii. De Patriciis hactenus; de Plebeiis nunc pauca dabimus. Plebeii dicuntur, qui de plebe, multitudine ſine gente, & vili illa populi parte ſunt, nec a Patriciis familiis oriuntur. Quibus Romulus pacis bellique arbitrium, in renuntiandis magiſtratibus, in ſanciendis legibus conſenſum & ſuffragia viritim declaranda reliquit: ut adminiſtrationem Reipubl. ſuſcipientibus patriciis conſentirent, & rei quaſi publicæ curam illis delegarent. Nam cum Scipio Africanus minor, Ædilitatem curulem petiturus in campum Martium candidatus deſcendiſſet, plebs in eum ſolum cogitationem ſuam convertit, ac non Ædilem, ſed Conſulem ante legitimam ætatem creare voluit; cum etiam Patres adverſum niterentur, proferentes legem qua cuique ad ſingulos magiſtratus capiendos anni ſunt conſtituti, populus rogare, inſtare, poſtremo reclamare cœpit, ac dicere, tum ex Romuli, tum ex Tullii legibus, penes ſe comitiorum eſſe jus, ita ut cui vellet, per ſuffragia ſua mandare, cui nollet, abrogare magiſtratum ſuo jure poſſet. Ferebat autem ſuffragia non univerſus populus, ſed Romuli tempore per curias: Tullii vero diviſo populo in claſſeis, per centurias; & quicquid viſum fuiſſet pluribus curiis vel centuriis, id ad ſenatum referebatur. Auctor Dionyſius. Qui mos poſtea mutatus eſt: non enim ſenatus plebiſcita, ſed plebs ſenatuſconſulta ſuo aſſenſu comprobabat. Et Imperatorum tempore, populi poteſtas, jus, comitiaque ad ſenatum, mox ipſum Imperatorem tranſlata ſunt. Itaque in bello aliquo decernendo, in magiſtratibus creandis & honoribus deferendis, in comitiis habendis & legibus ferendis, neceſſaria populi & cognitio & authoritas & conſenſus fuit. Lycurgum ſanctiſſimum legiſlatorem idem feciſſe legimus. Is divinis legibus Laconum Rempublicam ita inſtituit; Regibus militiæ adminiſtrationem & bellorum poteſtatem, principibus civitatis magiſtratus, magiſtratibus judicia & annuas ſucceſſiones, ſenatui cuſtodiam legum, populo ſublegendi ſenatum, creandique quos vellet magiſtratus, poteſtatem permiſit.

SECTIO X. Altera Diviſio reſpicit ordinem & cenſum, quæ poſt exactos Reges maxime inveteravit creſcente Imperio. Ita cives Romani aut ſenatores, aut equites, aut de plebe. Singula Diviſionis hujus membra perſequamur, & verba priori loco faciamus de ſenatoribus, videlicet qui ſunt ſenatores, unde dicti, quando & quomodo primum inſtituti, ex quibus conſtaret ſenatus, quis eorum eſſet numerus, quæ eorum poteſtas & auctoritas, ubi & quibus diebus more Romanorum ſenatus haberi, qui ſenatum cogere, qui in ſenatu ſententias rogare & dicere, qui ſenatum ingredi poſſent, quæ in ſenatu procedendi forma obſervata, quæ ornamenta, quis ſenatorum eſſet cenſus. Denique alia collectu laborioſa, ſcitu digna, memoratu jucunda, & ad antiquitatum ac hiſtoriarum cognitionem conducentia, proferamus.

Senatores ſunt, qui prudentia & conſilio, cives Remque publicam haud ſecus ac ſenex juvenem, aut pater filium, gubernant. Quamobrem eorum conſilium conſultumque a conſulendo & tractando eſt dictum: quod ſic fit, ut conſulat, & nocere non poſſit: atque ſenatuſconſultum ha-

betur, quod tantum senatores populis consulendo decernunt. Senatores dicti sunt ab ætate ad senium vergente, quod senes in principio a Romulo in senatum electi fuerint: vel a sinedo, (ut risum aliis apud Isidorum Orig. lib. IX. C. IV.) quod nihil in Rep. sine eorum jussu fierent, & magistratibus faciendi potestatem darent. Hinc illa passim in Historiarum monumentis: Fit SC. ut providcant Consules, Prætores, cæterique magistratus, ne quid Respublic. detrimenti capiat: Si modo patres auctores sint: id est sinant. populus enim omnia patribus auctoribus & permittentibus consciscere solebat: & quisque magistratus legem laturus, prius ad senatum de rogatione nisi seditiosus esset, referebat. Quocirca curæ publicæ senatores invigilabant, & adeo vigiles atque assidui esse tenebantur, ut nemini eorum ab Urbe abesse liceret, nisi impetrata venia & legatione libera: id Numa instituisse videtur. Lucanus;

Rus vacuum, quod non habitet nisi nocte coacta
Invitus, questusque Numam jussisse senator.

Cujus tempus indefinitum erat, & quamdiu vellent, abesse poterant ante consulatum Ciceronis, in quo ille statuit annuum tempus liberæ legationis. Augustus summam rerum nactus etiam cavit, ne senatores ex Italia nisi jussu aut permissu suo proficiscerentur: id quod post sub reliquis Imperatoribus obtinuit. Non enim jus erat senatoribus proficisci extra Italiam, nisi in Siciliam aut provinciam Narbonensem. Poterant namque in has provincias abire non habita discedendi licentia, quod proximæ essent, & quod eas incolerent homines inermes.

SECTIO XI. Romulus primus omnium Senatores instituit, ut essent quos curæ participes haberet, & quibuscum Rempublicam gereret. Instituit autem hoc modo; ex omnibus unum præcipuum ipse declaravit, (auctor Dionysius) cui rerum urbanarum regimen committeret, quoties ipse foras duceret exercitum. Præterea tribum unamquamque (tres tum erant) jussit tres viros seligere, qui ætatem maxime saperent, & genere præcellerent: post hos novem, mandavit singulis curiis (quæ tunc triginta erant) ut e patriciis ternos (sic Patricii ante Senatores instituti) eligerent maxime idoneos: adjectisque ad illos novem quos tribus legerant, his XC. promotis curiarum suffragiis, & omnibus præfecto duce, quem ipse secreverat, centenarium explevit Senatorum numerum. Hoc consistorium Græco more Senatum appellare licet, sicque usque in præsens tempus Romani vocitant.

Romulum primo decem curias Senatorum elegisse, deinde eos in tabulas aureas relatos curiarum consensu confirmasse, Isidorus literarum monumentis mandavit. *Patres conscripti* (inquit) *dicti, quia dum Romulus decem curias senatorum elegisset, nomina eorum præsente populo in tabulas aureas contulit, atque inde Patres conscripti vocati. (Origin. lib. IX. cap. IV.) Hæc unde sint, quærendum: & consulendus Dionysius. Neque tamen sic satis placere possunt, neque si tabulas aureas in areas commutes, adducemur, ut hæc non adulterina sint.*]

SECTIO XII. Senatus primum ex solis patriciis adultis, postea etiam ex plebeiis constabat, postquam plebi curia & magistratus patuerint. Ita ab initio vere dicere potuisses, est senator, ergo patricius; non autem est patricius, ergo senator. Si-

A quidem non omnibus patriciis in curiam aditus, sed solis consilio pollentibus patebat: & quamvis senatoria quique origine essent, tamen usque ad legitimum annum, utpote trigesimum, quo senatores legi in senatum consueverant, extra summum illum ordinem remanebant: deinde accipiebant senatoriæ dignitatis honorem. Temporibus autem inde subsecutis nequaquam vere dixisses; est senator, ergo patricius: est patricius, ergo senator: cum senatus ex viris patricii sanguinis & plebeii conficeretur. Quare patricii, alii senatores, alii equites, alii de plebe fuerant. Nam si nondum in senatum essent lecti, equestris ordinis dicebantur, modo quisque equestri censu esset, H. B S. scilicet quadringenta milliapossideret: alioquin de plebe: Horatius:

Si quadringentis sex septem millia desint,
Plebs eris ——

Unde Catilina patricio genere natus, apud socios suos ac conspirationis nefariæ participes, questus est, se cæterosque nobiles ob rei familiaris angustiam juxta ignobiles, vulgus fuisse. Sin ex e- C questri ordine in senatoriam dignitatem asciti essent, tum & ordinis senatorii dicebantur, & inter eos quidem censebantur, ut si quid summo hoc ordinis gradu indignum commisissent, senatu moverentur: qui deinde cum equitum centuriæ recenserentur, inter equites, quoniam equum publicum haberent, citabantur, ut si ullum facinus equite Romano minus dignum perpetrassent, equum publicum annulum aureum & equestria insignia amitterent. Testes, Claudius Nero, Livius Salinator, ambo Censores, ambo Romani Imperii clarissima lumina, & secundi belli Punici temporibus firmissima latera: sed æmulatione & simu- D latione diffidentes, qui cum equites recognoscerent, alter alteri equum ademit, quos tamen ante inter senatores censos fuisse dubitari non potest: Præterea iis nondum in senatorium ordinem a censoribus electis, si honores gerebant aut gesserant, in curiam aditus dabatur. Senatores tamen non fuisse Festus & Gellius tradunt. Quandoquidem non quicunque jus adeundi curiam, & dicendi in senatu sententiam habebant, senatores erant: quia illi post lustrum conditum ex minoribus magistratum ceperunt, & in senatu sententiam dicebant: & non vocabantur senatores, antequam inter seniores essent censi. At Attinius plebiscito suo non E plebis modo libertatem defendit, Trib. pl. in curiam ingressum patefecit, verum etiam potestatis tribunitiæ dignitatem auxit, scivitque, ut quem tribunum plebis creasset, hoc ipso in posterum senator esset. M. Pupio Pisone & M. Val. Messala Coss. anno U. C. DCXCII, omnes eos, qui magistratus gesserant, in senatum censores provexerunt. Pompejus magnus Ponticis gentibus & Bithynicis subactis Romanæ civitatis instituta secutus, legem dedit, ne quis annis XXX. minor magistratum iniret, neve in curia esset: sin vero ma- F gistratum cepisset, & in senatu esse liceret. Etenim moris erat, ut Romani magistratus secundum Romanæ civitatis instituta, leges darent nationibus devictis, vel sociis amicisque eas petentibus; quæ leges sociis amicisque datæ ab eo, qui haberet imperium a popul. Roman. auctoritatem legum dandarum a senatu, solebant & populi Romani & senatus existimari. Senatus ex libertinis & servis aliquando conflatus est. Nam C. Cæsar firmandæ suæ potestatis gratia, libertinos: & Triumviri, Antonius, Octavius, Lepidus servos

in senatorum numerum cooptarunt. Et quod majus est, Eutropium servum Theodosii tempore Consulem factum certum est. Cæterum eorum, ex quibus senatus constabat, alii erant honorati, id est, curuli magistrati defuncti; alii nondum aliquo magistratu functi. Itaque ex Gab. Basso apud Gellium didicimus, senatores in veterum ætate, qui curulem magistratum gessissent, curru solitos honoris gratia in curiam vehi, in quo curru sella esset, supra quam considerent, quæ ob eam causam curulis appellaretur. Sed eos senatores qui magistratum curulem nondum ceperant, itavisse pedibus in curiam. Propterea Senatores nondum majoribus, ut Censura, Ædilitate, Consulatu, & Dictatura functos, pedarios quodammodo nominatos.

SECTIO XIII. Patrum numerus varius fuit; sub Romulo senatores centum numero fuerunt: aucti deinde a Prisco & Bruto ad trecentos: Ciceronis tempestate, CCCCXV. erant: C. vero Cæsaris, DCCCC. Deinceps post Rempublicam ab eodem occupatam supra mille, qui senatores obortivi dicebantur. Mox Octavius Augustus affluentem senatorum numerum, ad splendorem, modum, & pristinum numerum non primum & antiquiorem, sed medium, utpote pene sexcentos, redegit: & eorum nomina scripta in albo proposuit (quod ex eo tempore quotannis fieri consuevit) iisque qui sine causa desiissent in senatum venire, mulctam dixit: post vero, quoniam jam solebant impune relinqui, propter magnam multitudinem eorum qui in pœnam inciderent, jussit, quoties multi deliquissent, ut inter eos sortes ducerentur, quibus ductis, quintus quisque pœnas persolveret.

SECTIO XIV. Senatus magna & potestas, & auctoritas fuit. Nam hujus erat provincias Consulibus & Prætoribus, Proconsulibus & Proprætoribus, lege Sempronia decernere: subrogare Provincialibus magistratibus successores: delegare ad militiam Imperatores; tamen Licinius Lucullus sine SC. bellum intulit, & die dicta, quod gessisset ejus ordinis injussu, absolutus est: mittere exercitibus supplementa, frumentum, vestitus, stipendia: Imperatorum acta, consilia, proposita, confirmare vel irrita reddere: de ærario erogare in usus publicos, ut ludos, tecta publica, opera publica, templa, & loca fluviorum, stagnorum, hortorum, metallorum. Nam Quæstoribus Tribunisque ærariis, ne ad particulares quidem usus, integrum erat aliquid expendere sine Senatorum decreto, nisi in Consules tantum, quibus potestas fuerat sumptus ex ærario publico, quantum ipsis videbatur, sumere, Quæstore ad hoc ipsos consequente, & imperata incunctanter faciente. Hæc præterea ad Senatum pertinebant; publicas controversias dirimere, judices dare plurimarum tam publicarum quam privatarum conciliationum, & criminum sceleris magnitudinem habentium: punire quæcumque commissa flagitia, utpote proditionis, conjurationis, veneficii, & cædis dolo malo perpetratæ: Civitates quoque in fide fluctuantes aut confirmare, aut objurgare: auxilium aut præsidium sociis civitatibus & provinciis decernere: dissidentes Reges, populos, provincias, per legatos conciliare atque dissidia componere: Subactis nationibus leges dare, aut ducis exercitus arbitrio committere: ad ducum & imperatorum postulata respondere, actaque eorum audire, victoribus solennia triumphi vel concedere vel negare; respondere exterarum legatis gentium, mittere ad exteras gentes legatos, qui vel bellum indicerent, vel res abactas repeterent, vel cum eis de rupta fide expostularent, vel cum eis amicitiam & societatem jungerent, vel res & controversias componerent, vel cum eis fœdus facerent, aut in fœdere & fide confirmarent.

SECTIO XV. Sed hæc Senatorum ampla auctoritas, partim contempta, partim invidorum ac seditiosorum civium legibus debilitata est, non sine ingenti ordinum contentione, & Reipublicæ procella. Quandoquidem Publilia & Mænia, quibuscumque de rebus comitiis centuriatis ferendis consentire, & ante inita centuriarum suffragia, in incertum comitiorum eventum auctores fieri, patres tenebantur. Verum Sulla hac in parte diminutam senatus potentiam in comitiis restituit, sanciendo, ne quid ad populum referretur, nisi quod antea a senatu confirmatum fuisset. Lege Publilia, Hortensia, Horatia, senatorii viri plebiscitis astringebantur, cum antea soli plebeii plebis decretis tenerentur. Vatinius sua rogatione eripuit Senatui provinciæ decernendæ potestatem, Imperatoris deligendi judicium, ærarii dispensationem, quæ nunquam sibi populus Romanus appetiverat, quæque nunquam a summi consilii gubernatione auferre est conatus. Quinetiam leges Agrariæ, judiciariæ, & permultæ aliæ (de quibus alias dicemus) Senatorum vires maxime fregerunt. Cæterum occupata a Julio Republica prisca, cum Senatus auctoritas interiit, tum Reipublicæ forma mutata est.

——— Non tunc regnare pudebat,
Nec color Imperii, nec frons erat ulla Senatus.

Sed Augusto tamen popularis imperii, atque senatoriæ auctoritatis umbra relicta. Is multas leges condebat, non suo consilio, sed eas ad populum ferebat, atque omnibus iis (more antiquo) qui possent, emendandi potestatem faciebat; consultabat quoque de multis rebus cum Consulibus & optimatibus. Nam & forte quindecim Senatores adhibebat in consilium in sex menses, cum quibus nonnunquam jus reddebat. Quinetiam Senatus per se judicabat ut antea, dabat responsa legatis quorumdam Regum & populorum, Senatoresque absente Cæsare consultabant, atque eorum scribebatur sententia; quanquam sine effectu erat, quod rata non esset sine Cæsaris auctoritate: videlicet, nisi certa ejus ac manifesta accessisset voluntas. Sub reliquis vero Imperatoribus, usque ad Theodosii imperium, aut raro aut nunquam Senatus & Reipublicæ umbra fuit. Pseudantoninus Senatum nonnunquam ita contempsit, ut Senatores mancipia togata appellaret (siquidem pone Imperatoris currum sequebantur) populum vero Romanum unius fundi cultorem, equestrem ordinem in nullo loco habens. Sed merito eum omnes omnium ordinum Romani contempserunt, ejusque cadaveri illuserunt, quod per pontem Æmilium annexo pondere, ne fluitaret, neve unquam sepeliri posset, in Tiberim abjectum est. Theodosii denique tempestate, opera Stiliconis, Senatus auctoritas restituta est. Claudianus:

Neglectum Stilico tot jam per ſecula morem
Rettulit, ut ducibus mandarent prælia patres,
Decretoque togæ fœlix legionibus iret
Teſſera: Romuleas leges remeaſſe fatemur,
Cum procerum juſſu famulantia cernimus arma.

SECTIO XVI. Senatores Rempublicam adminiſtrabant, & quicquid ad civium commoda pertineret, convocato ſenatu ab eo qui vocandi jus haberet, ſuis ſententiis, rogante eo qui vocaverat, ſi alius magiſtratus in eo concilio dignitate non præiret, expediebant. Senatus habebatur vel in Urbe vel extra Urbem: extra Urbem, in æde Bellonæ dabatur ſenatus præſertim triumphum poſtulantibus, & exterarum gentium legatis, quos Urbem ingredi nolebant: in Urbe, modo in templo Appollinis, modo in delubro Concordiæ, modo in hoc, modo in illo templo; plerumque in Capitolium convenire ſolebant, ſi de bello alicui populo inferendo deliberandum eſſet. Nefas autem erat ſenatum alibi haberi, quam in loco augurato, proinde in curia Hoſtilia, in Pompeia, in Julia: & per augures dicato, quod Templum appellaretur. Locus in quo ſenatores conſidebant dictus eſt Senaculum, Græce βουλευτήριον: prope quod ſenatores habitare ſueverunt, ut vocati ocyus in curiam properarent. Senacula Romæ tria fuiſſe, me docuit Feſtus; unum ubi erat ædes Concordiæ, in quo cum ſenioribus magiſtratus ſolebant deliberare; alterum ad portam Capenam; tertium intra ædem Bellonæ. Poſui paulo ante, nefas fuiſſe alibi ſenatum haberi, quam in loco augurato dicatoque: At anno U. C. CCXCIX. & CCCX. dum plebs ſeceſſiones minitaretur, atque ſeditiones agitaret, Conſules intra privatos parietes cœtum patrum habuiſſe proditum eſt.

SECTIO XVII. Senatus omnibus diebus haberi poterat, quibus lex vel conſuetudo minime repugnaret. Nefas fuit ſenatum haberi ante ſolem exortum aut occaſum. Tullus tamen Hoſtilius ante mediam noctem ſenatores convocavit, ut Metii Suffetii & cæterorum Albanorum proditionem narraret. A. Poſtumius Conſul anno U. C. CCXC. Æquis & Volſcis Romanos bello urgentibus, patres per præcones domibus excitos noctu in curiam convocavit, factumque eſt Senatuſconſultum, antequam clara illuxiſſet dies. Noctu etiam in Dictatoris renunciatione Senatores quandoque conveniebant: dixi quandoque, quia plerumque ſine Senatorum præſentia vel in caſtris Dictator a Conſule dicebatur. Auguſtus ſtatuit ne ſæpius quam bis in menſe legitimus ſenatus (indictus ſenatus pro re nata indicebatur) ageretur, Calendis ſcilicet, & Idibus. Comitialibus diebus ſenatum convocari lex Pupia vetabat, ne ſenatores a ſuffragiis ferendis avocarentur: ante eam legem poterat quidem haberi, & poſt eam, ut declarat Cicero ad Q. fratrem lib. II. Epiſt. XII. Ex conſuetudine Romanorum menſis Februarius exterarum nationum legatis audiendis tribui ſolebat: unde toto hoc menſe ſenatus haberi non potuit, niſi perfectis legationibus, aut in aliud tempus rejectis.

SECTIO XVIII. Ut non omni in loco, nec quibuslibet diebus; ita nec haberi ab omnibus ſenatus poterat. Quare ſenatum convocare ſolis Magiſtratibus, & non cunctis, permiſſum eſt. Cogendi habendique ſenatum jus habuerunt Rex, Interrex, Conſules, Dictator, Decemviri, Tribuni militum conſulari poteſtate, Prætor

A Urbanus profectis ab Urbe Conſulibus, Imperator, Triumviri Reipublicæ conſtituendæ, & Præfectus Urbi. Horum omnium munus erat, ea de quibus ſenatores conſulerentur proponere, & ſingulorum ſententias colligere. Vocabant quandoque viritim ubi publica res poſtularet; vel in urbe per præconem ſenatorum ſuo quemque nomine ac paterno appellantem: vel ex agris per viatores.

Sed ex Conſulibus, cum fuerint duo, uter aliorum ſententias rogabat? Ego nullam rationem generis, eſſentne ſanguinis patricii an ple-
B beii: dignitatis, geſſiſſent ne antea ambo aut alteruter magiſtratum curulem: ordinis, ſenatorii, equeſtris, an plebeii eſſent: cenſus, octingenta ne aut quadringenta H. S. millia in bonis haberent: iſtorum nullam (inquam) rationem in Conſulibus habitam fuiſſe reſpondeo, & priori loco deſignatum Conſulem, priorem in magiſtratu ſententiam rogaſſe, ſive patricius & plebejus; ſive ambo plebeii (quod lege fieri potuit) Conſules eſſent deſignati. M. Pupius Piſo plebeius, ſententias in ſenatu rogavit anno U. C. DCXCII, non ejus collega M. Valerius Meſſala patricius: Piſo ergo ex familia plebeia, pa-
C tricio anteponitur? recte. cur ita? quia primo deſignatus, quod & ordo in Capitolinis tabulis confirmat. Spirante Catilinaria procella non prius C. Antonius, ſed M. T. Cicero, quod Conſul priori loco declaratus, ſententias rogavit, uterque nihilominus plebeius, & genere pares erant. Fuerat ſane apud veteres Romanos honos, Conſul priori loco creari. Refert enim Plutarchus, M. Lepidum ante Q. Catulum, Cn. Pompeio annitente, Conſulem eſſe renunciatum. Et Cicero de ſe loquens ait, Prætorem me Pop. Rom. primum fecit, Conſulem prio-
D rem. Auſonius quoque Gratiano Imperatori gratias agit, quod ſe priorem Conſulem nuncupaſſet. Ab utroque tamen Conſule quam ſæpiſſime ſenatus ſcitum & lex denominabatur: & niſi utroque authore patribus in ſenatum coire non licebat.

SECTIO XIX. Superius qui rogare, nunc qui rogari in ſenatu ſolerent, demonſtrandum eſt. Rogabantur primi (non ut in centuriis ac tribubus ſortitione, aut in cenſura cenſoris voluntate) Conſules deſignati, a quocunque rogante, vel Dictatore vel Conſule, ſi modo poſt conſularia comitia, ſenatus eſſet habitus. Et ex
E deſignatis Conſulibus quis? priori loco deſignatus. Conſul D. Junium Silanum de Catilina & reliquis conjuratis ante omnes rogavit, quod eo tempore primus Conſul deſignatus eſſet. Ideo deſignati Conſules primo ſententiam rogabantur, quod decretorum ſenatus executio, ad ejus loci ſenatores plerumque pertineret, quo circumſpectiora cautioraque par eſt eſſe eorum conſilia. Ante vero deſignatos Conſules, arbitratu ſuo Conſul rogabat, non quem vellet ex tota ſenatorum frequentia, ſed e numero conſularium, ne conſularibus nullo conſulatu functi anteponerentur. Ex conſularibus is præſer-
F tim rogabatur, qui a Cenſoribus princeps in ſenatum lectus fuerat. Quidam tamen Conſules ſubito aut neceſſitate aliqua adducti, quem iis viſum erat, honoris gratia extra ordinem ſententiam primum rogabant. Apud veteres præterea invaluit, ut quem ordinem ſententias interrogandi Conſul Cal. Jan. (hoc enim menſe magiſtratum inibat) inſtituiſſet, eundem toto anno ſervaret. Sed C. Cæſar neglecta majorum conſuetudine, Pompeium poſt affinita-

nitatem rogare ſententiam cœpit, cum antea Craſſum rogare inſtituiſſet. Deinceps curules magiſtratus gerentes, & iiſdem defunctos, Conſul ſuo nomine quoſque appellans, perrogabat. Nam non ædilitios, non prætorios, non conſulares, & nullo magiſtratu curuli functos rogare conſuetudo non erat; ſed illi in rogatorum ſententias pedibus ibant. Octavius tamen ex S. C. obtinuit, ut non ſolum cum Coſſ. Hircio & Panſa, pari poteſtate & imperio ſuis copiis præeſſet; verumetiam adhuc nullo magiſtratu functus inter conſulares ſententiam diceret. Ordinem eundem in dicendis ſententiis Dionyſius his verbis complexus eſt: Cum jam a conſeſſu dicendæ eſſent ſententiæ, primi aſſurgebant qui ætate & honore inter conſulares excellerent, ordine citati a Conſulibus: deinde his ætate dignitateque proximi: poſtremi juniores, non ut dicerent aliquid (id enim adhuc pudori apud Romanos erat, nec ullus juvenis ſe ſapientiorem ſene ducebat,) ſed ut diſcederent in conſularium ſententias. Hunc ordinem Appius Claudius, cæterique Decemviri inverterunt, non ætatis ac dignitatis rationem ſed conjunctionis & ſodalitatis habentes. Poſtremo cum omnes dixiſſent, ſententiæ numerabantur, dijudicabantur, & quæ probata eſſet, ſcriptis mandabatur. Jubebantur autem quotquot aderant ſenatores, quemadmodum ſolent in judiciis, jurati ferre ſententiam. Et ſententiam rogatus, jus habebat dicere quicquid vellet, & quoad vellet. M. Cato ſententiam olim rogatus a C. Cæſare conſule de ea re, quæ ab re videbatur publica, longa oratione uſus eſt, diemque dicendo exemit: cujus prolixitate Cæſar impenſe offenſus, eum cum finem non faceret, prehendi loquentem, & in carcerem ab apparitore duci, juſſit: Senatus id indigne ferens conſurrexit, & Catonem ad carcerem proſecutus eſt: ita Julius Cæſar Catonem dimittere coactus eſt. Cæterum rogatus ſententiam dicere, aſſurgere & ſtans dicere ſolebat: & ſi in dicenda ſententia plures res eſſet complexus, a quovis aſſidentium rogabatur ſententiam dividere, hoc eſt, de ſingulis rebus referre. Porro illud relatu dignum, qui ſenatores eſſent, aut in ſenatum aditum haberent, arcana Patrum Conſcriptorum conſulta promulgare, aut cuipiam enuntiare non ſolebant. Proinde jure Q. Fabius Maximus a Conſulibus objurgatus eſt, quod P. Craſſo, quæ de tertio Punico bello ſecreto in curia acta erant, imprudenter narraverit.

SECTIO XX. Ingredi ſenatum & curiam Tribuno plebis nefas erat: ſed illi ante valvas poſitis ſubſelliis, decreta patrum attentiſſima cura examinabant, ut ſi quæ ex iis improbaſſent, rata eſſe non ſinerent; ſi approbaſſent, T. literam ſubſcriberent: itaque neque ſenatum cogere, neque in ſenatu ſententiam dicere poterant. M. Valerio, Sp. Virginio Coſſ. Tribuni plebis auctore Icilio, primum auſi ſunt ſenatum convocare, cum antea tantum in concionibus regnarent, ſenatum vocare aut ſententiam dicere iis non liceret, ſed Conſulis is honos eſſet. Imo quinquennio ante Valerii & Virginii conſulatum, Volumnio & Sulpitio Coſſ. in ſenatum ex conſenſu Patrum admiſſi ſunt, ut unanimi conſenſu de Republica tractarent, cum multa prodigia viſa eſſent.

Mulieribus nunquam datum eſt jus ingrediundi ſenatum, ne Imperatorum quidem tempore ante Heliogabalum: ſub quo mater ſua Semiamira loco viri ſenatum ingreſſa eſt, quæ cum veniſſet vocata ad Conſulum ſubſellia, ſcribendo affuit, id eſt, Senatuſconſulti conficiendi teſtis. Heliogabalo autem in latrina, ad quam confugerat, occiſo, cautum eſt, ne mulier ſenatum ingrederetur.

Curiam intrare permiſſum eſt eis, qui ſenatorii ordinis non erant, modo magiſtratum curulem geſſiſſent: & ſenatorum filiis prætextatis, quibuſcum patres introire ſolebant. Quem morem ad Papirii Prætextati ætatem obſervatum fuiſſe legimus; cujus mater priſtini moris invertendi cauſam præbuerat. Ejus hiſtoriæ narratione lectoris aures perſonare mihi liceat, quod in ſe plurimum & leporis & prudentiæ habeat. Mos ſenatoribus Romæ fuit, in curiam cum prætextatis pueris, mulleis ornatis, introire. Tamen cum in ſenatu res major quæpiam conſulta, eaque in diem poſterum prolata eſt, placuit ut eam rem, ſuper quam tractaviſſent, ne quis enuntiaret, priuſquam decreta eſſet. Mater Papirii pueri, qui cum parente ſuo in curia fuerat, percunctata eſt filium, quidnam in ſenatu Patres egiſſent. Puer reſpondit tacendum eſſe, neque id dici licere mulier fit audiendi cupidior. Secretum rei & ſilentium pueri, animum ejus ad inquirendum everberat. Quærit igitur compreſſius violentiuſque. Tunc puer matre urgente lepidi atque feſtivi mendacii conſilium capit; actum in ſenatu dixit, utrum videretur utilius, exque Rep eſſe, unuſne ut duas uxores haberet, (ſicut Athenienſium decreto ſancitum fuerat;) an ut una apud duos nupta eſſet. Hoc illa ut audivit, animus compaveſcit: domo trepidans egreditur: ad cæteras matronas pervenit: ad ſenatum poſtridie matrumfamilias caterva, lachrimantes atque obſecrantes orant, una potius ut duobus nupta fieret, quam ut uni duæ: (id quod C. Cæſar poſt conſtituerat: nam cum luxuria flagraret, Hælio Cinnæ trib. pl. mandavit, ut ipſo abſente legem ferret, uti uxores liberorum quærendorum cauſa, quas & quot ducere vellent, liceret.) Senatores ingredientes curiam, quæ eſſet illa mulierum intemperies, & quid ſibi poſtulatio vellet, mirabantur. Puer Papirius in medium curiæ progreſſus, quid mater audire inſtituiſſet, quid ipſe matri dixiſſet, rem ſicuti fuerat, denarrat: ſenatus fidem atque ingenium pueri exoſculatur; Conſultum facit, uti poſthac pueri cum patribus in curiam ne introeant, niſi ille Papirius: atque puero poſtea Prætextati cognomen, tum primum honoris gratia decreto inditum, ob tacendi loquendique in ætate prætexta prudentiam.

SECTIO XXI. Cum res poſtularet publica, miniſtri publici ex agris ſenatores vocabant; qui viatores vocati ſunt, quod ſenatum duceſque ſubinde ex agris accerſerent. Magiſtratus qui ſenatum habiturus eſſet, tenebatur prius auſpicari, immolare hoſtiam, ſupplicareque thure ac mero apud aram ejus Dei, in cujus templo conveniebant: referebatque prius de rebus divinis quam humanis. Deinde vocabantur ſenatores in curiam per edictum, cujus hæc circumferuntur verba: SENATORES, QUIBUSQUE IN SENATU SENTENTIAM DICERE LICET. Mox eorum percenſebantur nomina, eique multa dicebatur, qui cum in ſenatum venire deberet, non adeſſet, ſi modo abſentiæ cauſam non probaſſet. Senatores intelligo intra ſexageſimum annum natos. Nam qui ſupra hunc annum erant, nec multabantur, nec in curiam venire cogebantur. Ubi in ſenaculo ſenatores conſediſſent, tum qui conſulebat, primum ſummatim id exponebat, de quo ſententiæ eſſent ſumendæ, ac

Senatusconsultum faciendum. Fiebat S. C. aut per discessionem, si consentirent, in qua Præco dicere solebat: QUI HOC CENSETIS, ILLUC TRANSITE; QUI ALIA OMNIA, IN HANC PARTEM: aut si res dubia esset, per singulorum sententias conquisitas. Deinde perrogatis omnibus, & una aliqua sententia comprobata, ad pedes ac subsellia Consulis, Prætoris, aut alterius, qui senatum habere, consulere, rogareque potuerat, senatus decretum scribebatur. Cui solebat adscribi dies, locus, nomen rogantis, ejus, in cujus sententiam S.C. factum foret, ejusque qui eidem S. C. intercederet, adnotarique auctoritates sive nomina eorum qui decreto præsto fuissent. Quod consultum senatus ita demum firmum, stabile, & ratum esse consuevit, si lex aut intercessio impedimentum non attulisset. Lex impediebat, si ante ortum, vel post occasum solis factum: si definitus lege senatorum numerus non affuisset. Idcirco cuivis senatori impedimentum afferre volenti fas erat, roganti sententias dicere; Numera senatum. Adesse autem Augusti tempestate quadringenti debebant; priscis vero temporibus trecenti, ut refert Prudentius contra Symmachum:

Si consulta patrum subsistere conscriptorum
Non aliter licitum prisco sub tempore: quam si
Tercentum sensisse senes legerentur in unum,
Servemus leges patrias? Infirma minoris
Vox cedat numeri, parvaque in parte silescat.

Senatus quoque consultum impediebatur per intercessionem, & ejus qui majorem potestatem habebat, vel parem cum eo, qui S. C. facere vellet: & Tribuno pl. quibus curæ erat plebis cum defensio, tum utilitas. Quapropter mos increbuit, ut hujusmodi clausula S. C. adderetur: SI QUIS INTERCESSERIT, SENATUI PLACERE AUTORITATEM PERSCRIBI, ET DE EA RE AD SENATUM POPULUMQUE REFERRI. Ubi relata ad se S. C. populus probasset, sic ad senatum plebes per tribunos suos referebat: QUOD SENATUS MAXIMA PARS CENSEAT QUI ASSIDETIS, ID VOLUMUS JUBEMUSQUE. Tandem his omnibus peractis, qui senatum habuit, in hæc verba cunctos senatores dimittebat: NIHIL VOS MORAMUR, PATRES CONSCRIPTI. Senatusconsulta in ærario reponebantur: primis autem temporibus arbitrio Consulum supprimebantur, nuntiabanturque; idcirco in secunda secessione plebis, ubi primum Decemviri se magistratu abdicassent, M. Horatius & L. Valerius Coss. legem popularem tulerunt ut Senatusconsulta in ædem Cereris ad Ædiles plebis deferrentur. Cæterum, quia mentionem fecimus de Senatus decreto & consulto, non abs re erit illorum differentiam subjungere. Senatus Decretum a Consulto Ælius Gallus apud Festum sic distinguit, ut dicat particulam quandam esse Senatusconsulti, uti cum provincia alicui decerneretur, quod tamen ipsum Senatusconsulti est. Denique senatus decreta sive consulta perpetuæ legis vim non habuisse, sed fuisse instituta unius anni, Dionysius auctor est in anno ducentesimo octogesimo primo.

SECTIO XXII. De ornamentis senatoriis jam pauca proferam. Senatorum omnium communia ornamenta fuerunt, lati clavi, tunica, calcei lunati, toga prætexta, annulus: Senatorum qui magistratus gesserant, præter superiora etiam sella curulis, statuæ, dona in magistratu accepta, toga picta & palmata, corona triumphalis: Senatorum vero qui magistratus gerebant, locus, auctoritas, domi splendor, apud exteras nationes nomen & gratia, fasces, secures, tribunal, domi toga, militiæ paludamentum, sagum purpureum, exercitus, imperia, provinciæ. Posui inter communia senatorum ornamenta & annulum; cur ita, cum annuli equestrem ordinem a plebeio distinxerint, sicuti tunica ab equitibus senatum tantum? Quanquam Senatores & Equites, annulis ab initio usi non sint; tamen ex Plinii monumentis didicimus, senatores ante equites annulis primum ferreis, deinde aureis usos. Quorum annulorum frequentior usus, non ante Cn. Flavium scribam Appii Cœci deprehenditur. Nam P. Sempronio Longo & L. Sulpitio Coss. cum populus eum, qui jus civile solis Pontificibus & patriciis cognitum vulgaverat, Ædilem curulem creasset, senatus cum nobilitate tanta indignatione exarsit, ut annulos ab eo abjectos, ab equestri vero ordine non annulos, sed phaleras depositas fuisse, in antiquissimis reperiatur annalibus. Post etiam equites annulos, ceu senatores sumpsere, quibus a plebeiis separati fuere, ut semel cœperunt esse celebres. Ornamenta Rom. peculiaria quidam vel mutarunt, vel peregrina Romanis addiderunt. Gabinius Posthumius palliatus Alexandriæ; Sulla chlamydatus & crepidatus Neapoli ambulavit. Quidam mitellam sumpserunt. P. Scipio Africanus in Sicilia antequam in Africam trajiceret, pallio & crepidis usus est. L. Scipioni Asiatico, statua in Capitolio erecta est, chlamyde & crepidis ornata: quod eo habitu usus esset. P. Rutilius Mithridatis crudelitatem in togatos sive Romanos evitavit, sumendo pro calceis Romanis soccos, pro toga pallium. Senatores etiam orchestra maxime ornabat, ubi separatim ab equitibus & plebeiis ludos spectabant, cum ab initio permixti equitibus & plebeiis, ludos ac munera ædilitia spectarent. Nam Scipio Africanus & Sempronius Longus primi fuisse dicuntur, qui in spectandis ludis patres a populo secreverunt, quam secretionem plebs Romana quam molestissime tulit, adversus Consules indignata, qui honorem senatorii ordinis extulisse, suum contempsisse, visi erant: & ipsum Africanum aliquando pœnituisse tradit Plutarchus, se veteris moris tollendi, novi introducendi auctorem fuisse.

SECTIO XXIII. Nunc de censu senatorio, de quo sermonem facere institui Senatorum census fuit octingenta millia sestertium, viginti scilicet millia coronatorum. Ita equestri censu duplo plus. Equitum enim census erat quadringenta H. S. millia, hoc est coronatorum decem millia. Census ii ad imperatorum tempora valuerunt, sub quibus utriusque ordinis census varius, nunc diminutus, nunc auctus fuerat: ut patet ex Senatorum censu sub Augusto ampliato; qui pro octingentorum millium summa, duodecies H. S. taxavit, id est triginta millia coronatorum. Sed sestertium quadringenta, aut octingenta possideo, equesne sum aut, senator? minime: non enim dat census, ut eques aut senator necessario sis; sed ut esse possis: neque propter opes honos datur, sed ob inopiam negatur: nec receptus rejicitur, aut senatu ob egestatem movetur. Quam enim esset inhumanum & inhonestum, ne dicam Reipublicæ incommodissimum, Valerium Publicolam tyrannidis vindicem, & libertatis conditorem, Menenium

A Agrippam ordinum reconciliatorem; Æmilium Paulum Macedonicum; Scipionem Æmilianum Carthaginiensis ac Numantini excidii ducem, cujus opes XXXII. libras argenti, duas & semilibram auri non excesserant; C. Fabricium, Æmilium Papum, Attilium Calatinum, quos solum versantes, glebas cum sudore dissipantes, semen aspergentes, ad Consulatum & imperium suscipiendum Respublica accerserat, quorum rustico opere attritæ manus, salutem publicam stabiliverunt; Cn. Scipionem, Attilium Regulum, Mummium Achaicum, Fabium Rutilianum, Q Cincinnatum septem tantum agri jugera possidentem, cum aliis infinitis bene de
B populo Romano meritis; quam (inquam) inhumanissimum esset, ob patrimonii angustiam Senatorio ordine movisse, qui ipsi sine opibus opes cumulatissimas, imperia & regna, Reipublicæ acquisiverunt. Quorum virtute Roma ad tantum fastigium pervenit, nec unquam tales genuisse pœnituit: Sed his semper Romana ætas gloriabitur. Horum indigentia indigentes consolari, imo locupletes docere potuit ac potest, quam non sit necessaria solidæ laudis cupidini, anxia divitiarum comparatio. Non modo egentes senatores ordine non motos, sed & ex-
C cellentes viros florescente Reipublicæ statu, crescente Imperio, posthabita paupertatis ratione a Censoribus in senatorium ordinem allectos & censos fuisse, existimo. Testis M. Scaurus, & plerique nuper a me nominati, qui parce, sobrie, & non avare viventes, exigua accepta patrimonia, pariter angusta reliquerunt: quos tamen in summo ordine, ac inter senatores censos fuisse, Historiarum, & antiquitatum monumenta prodiderunt. Sub Principibus etiam, quibus tenues erant facultates, in equestrem ordinem assumebantur. Testis ipse Martialis de se:

D *Sum, fateor, semperque fui, Callistrate, pauper:*
Sed non obscurus, nec male notus eques.

Etenim ante bellum tertium Punicum & Asiaticas delitias in Urbem invectas, non tam arcte civium (præcipue vero fortium virorum) patrimonia, & privatas res censebant, quam vitia castigabant: probitatem, continentiam, & facta omnia, censorio supercilio examinabant: bonos & virtute præstantes, beneque de patria meritos, ad ordines & dignitates promovebant, sicut impios & vitiis contaminatos exauctorabant. Nam virtutes, non divitiæ, decus ac
E gloriam; vitia vero, dedecus hominibus comparare solent. Recte Zonaras censorum munus fuisse tradit; Vitam civium examinare ac notare, laude quidem dignos in tribus, in equestrem ordinem, in senatum adscribere, prout singulis convenire existimabant: minus autem probe viventes, eodem modo ex albo & ordine delere. Romani certe post annum U. C. CDLXVII. quo plebs in Janiculum secessit, usque ad annum DCIV. quo bellum tertium Punicum cœpit, cum opibus & potentia, tum virtute vere floruisse dicuntur. Tunc enim nulla nobi-
F lium discordia, nulla Reipublicæ procella, nullus ordinum motus: sed summa honorum & rerum omnium communio viguit: nulli humanarum rerum concupiscentia, sed gloriæ & virtutis certamina tenebantur: hostem ferire, muros ascendere, vallum transcendere, in vitæ discrimen pro salute communi properare, occumbere, gloriosa & nobilia habebantur: paupertatem etiam pro Republica susceptam Censores plurimi æstimabant. Quia tunc nullum in privata re cumulanda augendaque, sed omne omnium in amplificanda Republica ac propagando Imperio, studium erat collocatum: & summus in Romana civitate paupertati ac parcimoniæ honos dabatur: atque quisque se quam Rempublicam egere, virtute ac præclare factis quam divitiis cæteros anteire, filias a Republica quam a se dotari, agros ob merita donari quam a parentibus relinqui, funera publice quam ex privato patrimonio erogari malebat. Nullum tunc aut certe parvum argentum, non magnas servorum catervas, pauca sterilis & aridæ terræ jugera, indigentiam domesticam, publice impensa funera, nobilium filias dotum inopes; egregios tamen Consulatus, mirificas Dictaturas, innumerabiles triumphos Roma cernebat. Quorsum igitur Censores post invectas divitias, non morum potius, quam bonorum in legendis senatoribus rationem habuerunt? Quorsum extremi temporis Romani, mendicam fortunam (ut cum Valerio loquar) velut unicum generis humani malum, diuturnis conviciis lacerarunt? Quæ ut non abundantibus, ita fidis uberibus, Publicolas, Scauros, Attilios, Scipiones, Fabios, Fabricios, Curios, hisque paria lumina, & virtutis robora produxit, nutrivit. Quorsum animos ipsorum pecuniæ aspectu & illecebris irretitos pristini temporis memoria non recrearunt? Nam hujusmodi virorum indigentiæ nullæ opes possunt præferri: & horum paupertas illos potuit erudire non largitionibus ac divitiis, sed sola virtute honores & ordines acquiri. Verum ubi integerrimorum justitia, abstinentia, fortitudine, Respublica crevit: Reges opulenti bello domiti, Macedonia, Achaia, & populi ingentes vi subacti, Numantia funditus eversa, Carthago æmula Romani Imperii ab stirpe interiit, cuncta maria terræque patebant: pro fortitudine, pro continentia, pro justitia; audacia, largitio, avaritia, ambitio invadere, ac vigere cœperunt: & corruptos homines pecuniæ imperiique cupido (materies omnium malorum) occupavit, probitatem fidemque subvertit. Tunc clarissimorum labore & virtute Reipublicæ acquisita deripere; publica privata efficere; paterno labore parta abligurire, & in conviviis obedere, quam pari sudore augere; non virtute, sed acervata pecunia concives vincere singuli cogitabant; ordines, honores, ac magistratus ambientes, illos, aut vi, aut gratia, aut opibus acquirebant: Censores magis enixe quam antea cujusque res censere, nec ad Senatorium & Equestrem ordinem, nisi divitiis affluentes provehere consueverunt. Tunc enim (ut cum Plinio dicam) laxitas mundi, & amplitudo Populi Romani damno fuit, postquam senator censu legi cœptus, judex censu fieri, ad ordinem censu promoveri, magistratum ducemque nihil magis exornare quam census: postquam cœpere orbitas in auctoritate summa & potentia esse, captatio in quæstu fertilissimo, ac sola gaudia in possidendo, passim maluere aliena vitia quam virtutes amplecti, omnesque a maximo bono liberales dictæ artes & majorum instituta in contrarium cecidere. Tunc hercule voluptas vivere cœpit, vita ipsa desiit: tum falsi, perduellionis, majestatis, peculatus, ambitus, repetundarum judicia contra scelere coopertos, avaritia & ambitione flagrantes, decreta sunt: cum prioribus seculis fere inaudita fuerint, nec ulli animi in tam paupere civitate largitioni, cupiditati, & ambitioni, nisi de virtute, patuerint.

Denique ut de Senatorum censu plura dicere supersedeam, illud minime prætereundum est, Censores in eis recensendis omnium continentissimum senatus principem constituere solitos: quod apud Romanos perhonorarium fuit, quodque genus honoris iis tantum viris deferri consuevit, qui authoritatem & gloriam maximis in Rempublicam meritis, præstantissimisque rebus gestis, essent consecuti. Ut in senatum legi, ita solebant senatu moveri, vel Censorum notatione, vel lege, quam tulit Cassius trib. pl. anno U. C. DCLIII. Mario & Flacco Coss. Cavit enim, ut quem populus damnasset, cuive imperium abrogasset, ne in senatu esset. Quid si nec a populo damnati essent senatores, nec a Censoribus moti, sed silentio tantum præteriti? Ordinem non amittebant, verum inclinante Republica ignominiosi erant. Nam præteriti senatores quondam in opprobrio haud erant; quod, ut Reges sibi legebant, sublegebantque, quos in consilio publico haberent; ita post exactos eos, Consules quoque & Trib. Mil. Consulari potestate conjunctissimos sibi quosque patriciorum, & deinde plebeiorum legebant; donec lex Ovinia tribunitia intervenit, qua sancitum est, ut Censores ex omni ordine optimum quemque curiatim in senatum legerent; quo factum est, ut præteriti senatores juxta loco moti haberentur ignominiosi. Pro senatoribus legem tulit Appius Claudius, sanciens ne quem censores in legendo præterirent, neve aliqua ignominia afficerent, nisi qui apud eos accusatus, & utriusque sententia esset domnatus.

SECTIO XXIV. Hactenus de Senatoribus, & senatorio ordine: proximus huic dignitati est ordo Equester. Equites Romulus primus instituit, & in tres centurias distribuit; quas suo nomine Ramnenses, a Tito Tatio Tatienses, a Lucumone vel Luco Luceres, appellavit: Dicti etiam sunt sub Romulo Regibusque, Celeres, post Flexumines, deinceps Trossuli. Trecentos deinde Tarquinius Priscus addidit: ita Romæ sexcenti Equites fuerunt; isque numerus fere semper omni Reipublicæ tempore observatus, quod vel ex subjectis auctorum testimoniis probatur. Valerius: *Equestris ordinis maxima pars quadringenti juvenes, equis publicis spoliati, & inter ærarios a M. Valerio & L. Sempronio Censoribus relati fuerunt; quod in Sicilia ad munitionum opus explicandum ire jussi, facere id neglexerant*. Sed multo apertius Seneca in Ludo de morte Claudii Cæsaris: *Occisos* (inquit) *senatores* XXX, *equites Romanos* CCCXV. *atque plures: cæteri* CCXXI. *arena pulvisque fuerunt*.

Quanquam Equites ab initio semper in Republica Romana fuerint; eorum tamen Romæ multis annis nullus fuit ordo, nulla auctoritas, nullus census. Nam duo tantum erant ordines, senatorius & plebeius, usque ad Gracchorum tempora: Hi judicum appellatione separare (equites enim antea plebeiis miscebantur) eum ordinem primi omnium instituere, discordi popularitate in contumeliam senatus; mox ea debellata, auctoritas nominis vario seditionum eventu circa publicanos substitit, & aliquandiu tertiæ vires publicani fuere. Cicero demum stabilivit equestre nomen in consulatu suo, ei senatum concilians, ex eo se ordine provectum esse celebrans, & ejus vires peculiari popularitate quærens. Itaque ab Ciceronis consulatu plane hoc tertium corpus in Republica factum est, cœpitque adjici Senatui, populoque Romano Equester ordo; qua de causa equester ordo post plebeium scribebatur, quia novissime cœptus est adjici, inque Republica esse.

Auctoritas autem Equitum tum cœpit, cum magistratus curules & patricios, sicuti plebeii, acquisivissent, & legibus Gracchi ac Cæpionis ad se transtulissent judicia, quæ ante in senatorum potestate erant, annis fere DCXXIX. Nam Sempronius Gracchus legem tulit, anno U. C. DCXXX. ut penes solum Equestrem ordinem essent judicia. Id indigne ferentes senatores cum Servilio Cæpione Consule egerunt, ut legem de judiciis inter equitem & senatum communicandis ferret. Hujus lege, equitum potestas communicata est, non diminuta: quia sexcenti equites, ut antea, cum trecentis senatoribus judicabant. Diminuta autem legibus Livii, Sullæ, & Cottæ, quæ inde sunt secutæ: M. enim Livius Drusus Trib. pl. anno. U. C. DCLXII. rogatione sua cavit, ut æqua ex parte equites & senatores judicia exercerent. Cornelius Sulla Dictator anno DCLXXIII. equestri ordini adempta judicia, ad senatum transtulit. Denique Aurelius Cotta inter tres ordines judicia communicavit, Senatores, Equites, & Tribunos Ærarios. Præterea soli Equites pop. Rom. vectigalia a Censoribus in quinquennium locata, conducere consueverunt, indeque quod publica conducerent Publicani dicti. Isti erant nobilissimi quique equestris ordinis. Flos enim equitum Romanorum, ornamentum civitatis, firmamentum Reipublicæ publicanorum ordine continebatur. Isti societates tot inibant, quot erant Reipublicæ provinciæ vectigales.

SECTIO XXV. Hæc de Equitum potestate. Census vero eorum ante Servium Tullium non extitit, qui primus eum instituit: census die illos per forum sua manu equum ad Censores traduxisse ferunt. Equestris autem ordinis juventus singulis annis bis in magna celebritate spectaculum sui præbebat; mense Februario, die Lupercalium, quem morem Romulus instituit; & equitum probatione. Porro Q. Fabius Rutilianus, equites trabeatos Idibus Quintilibus equis insidentes, ab æde Honoris per Urbem in Capitolium transire primus fecit. Ista solennitas instituta est in honorem ac memoriam Castoris & Pollucis, quod anno U. C. CCLVII. Romanis contra Latinos præliantibus affuissent. Nam sacrificio per primos equestris ordinis Idibus Quintilibus peracto, transvectio equitum fiebat, qui per tribus & centurias distributi, ordine in equis vehebantur, omnes quasi e pugna redirent coronati fronde oleaginea, & palmatis e purpura togis amicti, quas vocabant trabeas, initio pompæ facto ab æde (de æde dissentiunt Dionysius & Plinius De viris illustr.) Martis, quæ extra urbem sita est, & tum cæteras urbis partes per forum transeuntes, tum ædem Castoris prætereuntes, nonnunquam quinque virorum millia, gerentes quæcunque fortitudinis præmia, in præliis acceperunt a ducibus. Erat & aliud celebre Equitum institutum. Mos namque Equitibus fuit Romæ, cum per legitimum militiæ tempus fecissent stipendia, equum per medium forum ducere, coram viris duobus publice præsidentibus, quos Censores nuncupabant, eisque recensere quæ sub quibus ducibus stipendia meruerant, illorumque censuram subire, qui ut pro cujusque meritis vel laudem, vel infamiam tribuerunt, singulos Equites nomina profitentes rogabant in hæc verba: TUNE MILITIAS OMNES JUXTA DISCIPLINAM ABSOL-

VISTI? Ad quæ Pompejus Magnus cum olim a Censoribus Gellio & Lentulo interrogaretur, lepide respondisse fertur: Absolvi (inquiens) sub meipso imperatore. Hæc prisca fuerunt instituta eorum, qui in equitum ordine & censu erant. Quorum filii honoris gratia equis invecti ad ludorum certamina, quoties celebrarentur, pompam de Capitolio per forum in Circum Maximum deducere consueverunt. Cæterum, ut suscepto sermoni de Equestri ordine clausula imponatur, inter alia Equitum ornamenta erant annulus aureus, & quatuordecim ordines in theatro, in quibus separati a plebe ludos spectabant. Ab initio commixti plebi spectabant ludos, usque ad M. Othonem, qui primus eos a plebe disjunxit. Quamobrem plebs separationem moleste ferens, Othonem in spectaculum prodeuntem sibilis insectata est; cum Equites contra læto plausu eum susciperent: & iteratis altius sibilis ad jurgia cum Equitibus venit: atque a jurgiis & contumeliis ad manus, sanguinem & cædem ventum esset, si eloquentia Ciceronis non intervenisset, ac theatralem seditionem sustulisset; qua plebejos in æde Bellonæ ad se vocatos adeo modeste increpuit monuitque, ut cum in theatrum rediissent, Othoni alacri plausu alluderent, atque Equitibus de gloria ac laude ejus concertarent. Quibus Equitum in theatro gradibus servandis præficiebantur aliqui, ut sæpius testatur Martialis:

Quadringenta tibi non sunt, Chærestrate, surge:
Lectius ecce venit: sta, fuge, curre, late.

& alibi:

Est & in hoc aliquid, vidit me Roma Tribunum,
Et sedeo qua te suscitat Oceanus.

Lectius & Oceanus præfecti erant servandis gradibus; ut scilicet summoverent plebeii ordinis homines in sedibus Equitum sedentes. Juvenalis:

—— & de pulvino surgat equestri
Cujus res legi non sufficit ——

Certe

Haud facile emergunt, quorum virtutibus obstat
Res angusta domi ——

SECTIO XXVI. Transeamus nunc ad ultimam secundæ Divisionis partem, utpote Plebejum ordinem: superius enim divisimus Romanos secundum censum in tres ordines, Senatorium, Equestrem, & Plebejum. De Senatoribus & Equitibus hactenus.

De plebe autem dicebantur cæteri omnes egentes, qui quadringenta, (*cum Equitibus*) aut octingenta millia nummum (*cum Senatoribus*) non possidebant, sive senatorio, sive equestri loco essent nati. Census enim ordinem, non dignitatem constituebat; nec inter Senatores, aut Equites censebantur, nisi qui tantundem in bonis haberent. Quare plebeii plerumque inopia laborantes, tum militiæ duritiem subire, humi requiescere, inopiam & laborem eodem tempore tolerare cogebantur: tum domi honores ambientium largitionibus, sive candidatorum corruptelis pascebantur, constitutis in singulis tribubus divisoribus ac curiarum magistris, qui corrumpentium munera ac pecunias, in tribus curiasque dividerent. Ita plebeii, dignitates, magistratus,

A & suffragia sua (præter quæ nihil amplius habuerunt) venditabant: & candidatos ambitiosos qui suffragia operamque eorum conduxerant, ad comitia conducebant: principes quoque civitatis & locupletes, per urbem officii gratia sectabantur, ut prandia, cœnas & sportulas, vestimenta, & alia id genus munuscula consequerentur. Horatius:

Non ego ventosæ plebis suffragia venor,
Impensis cœnarum, & tritæ munere vestis.

Præterea a Poetis & Oratoribus inopes illi Ro-
B mani conducebantur, ut eis consentirent, inque eorum verba jurarent, vociferando *pulchre*, *bene*, *recte*.

Ac tunc grande Σοφῶς *clamaret turba togata.*

Denique ita paupertate premebantur, ita penuria, atque fame, veluti rabie quadam agitabantur, ut neque novis rebus studerent, a Patribus secederent, & quam sæpissime maximos tumultus excitarent. Proinde potentiores huic egestati occurrentes, præter prædam ex hostibus captam
C plurimas opes, multos fertiles agros, uberrimas provincias ad inopem hunc ordinem alendum, saturandumque destinarunt; & peculiarem curatorem, quem Præfectum annonæ vocant, instituerunt, ne inopia perciti ventos rapidissimos, & turbines perniciosissimos in Republica excitarent. Idcirco recte Aurelianus Imperator ad Flavium Arabianum scripsit, *Populo Romano saturo nihil esse lætius*.

SECTIO XXVII. Quanquam omnium ordinum pauperrimus esset plebejus, tamen civitatis erat corpus, ut senatus anima: in comitiis tributis dominabatur, centuriatis plurimum pote-
D rat. Reges, Romulus, Numa, Hostilius, & Martius huic ordini multa largiti sunt. Servius Tullius hujus causam suscepit, adversus potentiorum violentiam atque injustitiam; patricii huic plurima partim volentes, partim inviti indulserunt: nobiles hujus manus prensarunt, in hujus favore conciliando multum laborarunt: duces bellorum huic gestorum rationem reddiderunt: denique sine hujus ordinis consensu, Senatus neque potuit bellum alicui populo indicere neque magistratus creare, neque leges ferre. Nam dixi superius (Sectione IX.) trium maximarum rerum & summe in Republica necessariarum, penes populum
E ex Romuli instituto arbitrium fuisse; pacem bellumve indicendi, creandi magistratus tam domi quam militiæ, legesque suis suffragiis ferendi, confirmandi, abrogandi. De quibus rebus populus disceptabat discernebatque latis curiatim suffragiis, & tantum valuit pauperrimi, quantum ditissimi calculus; cumque pauci essent divites ac patricii, pauperes & plebeii in ferendis suffragiis illos numero longe superarunt. Servius autem Tullius id animadvertens, ad divites suffragiorum vim transtulit, constitutis pluribus centuriis divitum, quam pauperum. Sed exactis Regibus, & institutis a Volerone tributis
F comitiis anno U. C. CCLXXXI. vim suffragiorum inque comitiis præpotentiam recuperarunt.

Post exactos Reges Valerius Publicola pro plebis libertate simul & potestate, leges sancivit, quibus amplior reddita est ejus potestas, quam sub Regibus: Unam, ne quis magistratum, aut imperium caperet, nisi cui populus dedisset; sacrandoque cum bonis capite ejus qui

contra feciſſet, eumque occidi impune liceret; Alteram, ne quis qui provocaſſet, injuſſu populi virgis vapularet, aut ſecuri cæderetur. Quæ quidem lex ſæpius ab eadem Valeriorum familia renovata eſt, quia plus paucorum opes poterant, quam plebis libertas. Poſt, non tantum penes plebem fuit judicium, de Civis Romani judicati condemnatique animadverſione, verumetiam judicandi facultas, magiſtratibus ac ſenatui adempta. Nam Sempronius Gracchus lege cavit, Ne quis de capite civis Romani injuſſu populi judicaret, qui judicaſſet, uti in eum populi animadverſio eſſet. Sic conſtat de capite civis Romani non modo ferri, ſed ne judicari quidem potuiſſe, niſi centuriatis comitiis, in quibus aliquid poterat plebs. Sed M. Tullius Cicero Lentulum, Cethegum, & reliquos Catilinariæ conjurationis participes, non populi ſuffragiis, ſed ſenatus ſententiis judicatos condemnatoſque, in carcere ſtrangulari curavit. Quamobrem P. Claudius trib. pl. legem tulit, ut de eis quæſtio haberetur, qui cives Romanos ſine judicio populi, indictaque cauſa judicaſſent, necaſſentque: & Ciceronem ejectum urbe exilio multavit.

Præterea poſt Valerium Publicolam, tribunitiis rogationibus magnam in Republica poteſtatem nacti ſunt Plebeii. Nam non modo magiſtratus, Augures, Pontificem Maximum, & alios ſacerdotes creare; verumetiam ipſi magiſtratus, ſacerdotia & judicia (quibus nihil in Republica majus) adipiſci potuerunt, & adepti ſunt. Quæ cuncta penes ſolos Patricios fuerunt. Nam primus magiſtratus, quem adepti ſunt plebeii, fuit Decemviratus anno U. C. CCCXXX. quo Idibus Maii Q. Pœtellius, C. Duellius, Sp. Oppius Cornicen, e plebe omnes, cum Ap. Claudio Decemvirorum principe magiſtratum inierunt. L. Sextilius de plebe primus Conſulatum ſuſcepit an. U. C. CCCLXXXVII. Tribunatum autem Militum cum Conſulari poteſtate plebeiorum nemo unquam adeptus eſt, ſaltem perraro. Scribit enim T. Livius in annis IV. & XL. neminem de plebe Trib. Mil. Conſulari poteſtate creatum, Patricios vero ſemper in hujus magiſtratus poſſeſſione fuiſſe. Patres quidem voluerunt potius communicare plebi conſularem poteſtatem, quam Conſulum nomen. Nam ab initio cum honos iſte in Republica induceretur, paſſi ſunt legem a trib. pl. perferri, de tribunis militum tribus ex patriciis, totidem de plebe creandis, qui cum poteſtate Conſulari Rempublicam adminiſtrarent: verum habitis comitiis tres tantum ex patriciis creati ſunt, plebs eo contenta, quod ratio ſui habita eſſet. Anno U. C. CCCXCVII. Dictatura cœpit communicari, primuſque de plebe Dictator dictus C. Martius Rutilius, cum C. Plancio Magiſtro Equitum. Magiſter autem Equitum de plebe, ante Dictatorem plebeium C. Licinius factus eſt, quo tempore civitatem diſcordia de plebeio Conſule conſtituendo agitabat. Cn. Cornelio Coſſo & L. Furio Medullino ſecundum Coſs. anno U. C. CCCXLIV. ad Quæſturam patricium magiſtratum plebeii aſpirarunt, creatique ſunt cum uno patricio C. Fabio Ambuſto tres plebeii. Anno U. C. CCCLXXXVIII. ut Ædiles Conſules promiſce ex patribus & plebe fierent, primum decretum eſt. Q. Publilius Philo primus e plebe Præturam inivit, C. Sulpicio Longo & P. Ælio conſulatum gerentibus. Romanorum annales teſtantur Cenſores creari ſolitos ex patriciis uſque ad annum U.C. CDII. quo Mart. Rutilius ut primus de plebe Dictator, ita & Cenſor factus eſt.

Ut Romulus Magiſtratus, ſic Numa ſolis patriciis ſacra peragere, Pontificatum, Auguratum, & cætera ſacerdotia ſuſcipere permiſit. Ideoque Decemviri connubia cum plebeiis patribus interdixerunt, ne incerta prole auſpicia turbarentur. Communicatis deinde connubiis lege Canuleia anno U. C. CCCIX. ſacra quidem confuſa & auſpicia fuerunt: ſed tamen ſacerdotia penes patricios duraverunt, quoad tribunitias rogationes Sexti Licinii & Ogulnii. Lege enim Sextia Licinia ſancitum eſt, ut Decemviri ſacrorum non omnes patricii, ſed ex æquo de plebe crearentur. Ogulnia autem anno U. C. CDLIII. M. Valerio Corvino quintum, Q. Appuleio Panſa Coſs. acerrime reſiſtente Appio Claudio, P. Decio vehementer aſſiſtente ſtatuit; ut cum quatuor Augures, totidem Pontifices eſſent, numerumque ſacerdotum augeri placeret, quatuor Pontifices & quinque Augures de plebe omnes adſcriberent, quo prorſus octo Pontifices, novem Augures in Urbe fierent.

Prius permiſſum fuit plebi ſacerdotia capere, quam ſacerdotes creare. Quandoquidem a Numa Rege inſtitutum eſt, & more deinceps comprobatum; ut Pontifices a Pontificibus, Augures ab Auguribus, alii Sacerdotes a ſuis collegiis, ſolus Pontifex Maximus a populo crearetur. Quam creandorum ſacerdotum conſuetudinem annis poſt CLV. quam plebeii ad ſacerdotia admiſſi fuerunt, primus omnium C. Licinius Craſſus, diſſuadente C. Lælio Prætore, Q. Fabio Maximo Æmiliano & L. Hoſtilio Mancino Coſs. anno U. C. DCVIII. invertit, ſuadendo ut ſacerdotes quos antea collegia ſufficiebant, populus crearet. Eandem legem a populo antiquatam revocavit Cn. Domitius Ahenobarbus Trib. pl. atavus Neronis Imperatoris, C. Mario ſecundum, C. Fimbria Coſs. anno U. C. DCXLIX. & ſubrogandorum ſacerdotum jus a collegiis ad populum, minorem etiam populi partem, approbata ejus rogatione tranſtulit: veterem tamen morem omnino non ſuſtulit. Siquidem ut populus ſacerdotes faceret, ſed factos collegia cooptarent, ſancivit. Sulla in ſua dominatione nobilitatis propugnator, plebeii juris ac poteſtatis ob foras Marianas partes perpetuus oppugnator, legem Domitianam penitus abrogavit, ac priſtinam ſubſtituendi ſacerdotes auctoritatem collegiis reſtituit. Poſt Sullam plebs idem jus rurſum recuperavit.

Judicia cum Equitibus & Senatoribus lege Aurelia Plebi communicata ſunt. Judicia dico cuncta, præter perduellionis ſive majeſtatis, quod judicium ſibi populus ſecundo ab creatis Tribunis plebis anno comparavit, quo primus Patriciorum tribunis plebis reſtitit M. Coriolanus, atque primus omnium tribunitiam poteſtatem ſenſit. Nam die a Trib. pl. dicta, quod primus plebem præda ex hoſtibus capta fraudaſſet, quodque in magna penuria ne frumentum populo, ſaltem maximo pretio, daretur contendiſſet, populi calculis tributis comitiis damnatus in exilium abiit. Ex illo tempore, utpote U. C. anno CCLXIII. morem ſibi fecerunt Tribuni, patriciis diem ad populum dicere. Unde maximum incrementum poteſtas plebis habuit: contra vero, optimatum priſtina dignitas maximum detrimentum accepit. Quid enim a priori dignitate optimatum alienius fuit, quam per tribunos ad plebeculam citari, rapi, in carcerem detrudi? aut quid magis tribui plebi potuit, quam de iis, quibus antea miſere ſubjecti fuerant, judicium ferre, eos bonis multare, in

exilium mittere? Unde L. Furius, C. Manlius consulatu abeuntes, a Tribunis ad plebis judicium arrepti, populumque circumeuntes sordidati, non immerito apud Livium amissam patriciorum dignitatem deplorant? juniores patrum suadent monentque, ut honoribus & administratione Reipublicæ abstineant? Consulares vero fasces, prætextam, curulemque sellam nihil aliud quam pompam funeris putent? claris insignibus imperii, velut infulis velatos ad mortem destinari? quod si Consulatus dulcedo sit, jam nunc ita in animum inducant, consulatum captum & oppressum a tribunitia potestate esse, Consuli veluti apparitori tribunitio omnia ad nutum imperiumque Tribuni agenda esse? si se commoverit, si respexerit patres? si alium in Republica quam plebem crediderit? Exilium Cn. Marci Coriolani, T. Menenii Agrippæ damnationem & mortem sibi ante oculos proponant. Hæc de potestate plebeiorum dicta sufficiant, penes quos, ceu patricios, magistratus curules, sacerdotia & judicia fuerunt. A quibus omnibus tandem ceciderunt. Nam populus lege Regia omne suum imperium, potestatemque in Imperatorem transtulit. Itaque sub Imperatoribus quam Regibus, multo plebis conditio durior & angustior extitit. Sub Augusto tamen vestigium antiquæ plebeiæ potestatis mansit. Nam ille multas leges condebat, easque ad populum referebat: Item populus ad magistratus eligendos congregabatur, etsi nihil fiebat contra Cæsaris voluntatem. Nam partim proponebat eos, qui essent magistratus futuri, partim id more majorum relinquebat in populi plebisque voluntate: sed tamen providebat, ne necessitudinis causa, aut largitione facta, precibusve designarentur. Sub reliquis Imperatoribus, plebs omnino nullam potestatem habuit, sed ludis ac certaminibus frequenter, raro comitiis interfuerat. Juvenalis:

—— jampridem ex quo suffragia nulli
Vendimus, effugit curas. Nam qui dabat olim
Imperium, fasces, legiones, omnia, nunc se
Continet, atque duas tantum res anxius optat,
Panem & Circenses ——

SECTIO XXVIII. Hucusque egimus de prima pop. Rom. Divisione, quæ respicit genus & sanguinem: de secunda, quæ ordinem & censum. Transeamus nunc ad tertiam & ultimam, quæ ad honores pertinet. Romani honorati aut sunt nobiles, aut novi.

Nobiles in veteri Rep. Rom. soli Patricii habiti sunt. Quod in principio eis magistratus & honores illi, ex quibus nobilitas comparari solet, patuerint. Nam Consulatum, Dictaturam, Censuram, Ædilitatem, Quæsturam, Præturam primum habuerunt. Deinde etiam plebeii, ubi ad honores curules aspirassent, nobiles vocari cœperunt. Quippe tum non ex genere, ut antea, sed imaginibus nobilitas habebatur. Quandoquidem ii Nobiles sunt appellati qui majorum imagines habebant. Imagines autem sui ponere, ac posteris tradere non poterant, nisi qui magistratum curulem gessissent; quorum primus esse cœpit Ædilitas curulis, secundus Prætura, tertius Consulatus, postremus Censores; quia Censores ex consularibus tantum viris creari consueverant. Quos magistratus patricii ante, quam plebeii iniverunt. Imaginem autem voco, simulacrum ad vivum exprimens oris similitudinem, affabre miroque artificio effectum, coloribus pig-

A mentisque adumbratum. Quas imagines in atriis & insigniori domus parte suspendere, & earum multitudine jactantiaque nobilitatem ostentare atque metiri solebant. Honorem igitur & nobilitatem nacti sunt, qui ad magistratum honorarium pervenerunt, non habita ratione, ad eumne vi, gratia, largitione, an virtute adspirassent. Nam solus magistratus in Republica nobilitatem dabat, & populus honores:

Sæpe dat indignis, & famæ servit ineptus.

Proinde gloriatur Cicero ob delatam sibi Ædi- B litatem curulem se adeptum esse antiquiorem in senatu sententiæ dicendæ locum, togam, prætextam, sellam curulem, jus imaginis ad memoriam posteritatemque prodendam. Porro nulli magistratum consequebantur, nisi prius habita concione, qua populi gratiam sibi conciliarent: vel commemorando veterem prosapiam, majorum & facta, & imagines; nam populus inservit famæ, & persæpe in titulis ac imaginibus stupet: vel proponendo virtutes suas, meritaque in Rempublicam:

C *Ac certe virtute decet, non sanguine niti.*

Si sine majorum claritate atque imaginibus essent: sicuti erant Curii, Decii, Catones, Pompeii, Marii, Didii, Cœlii. Gloria enim & fulgens magistratuum currus obscuros juxta generosos trahebat. Cato se virtute, non genere, aut majorum imaginibus pop. Rom. commendavit, & ipse initium sui generis, nominisque, ab se gigni ac propagari voluit, cum aditus ad magistratus honoresque non magis nobilitati, quam virtuti patere debeat. Quinimo pop. Rom. antiquitus homini honorem, non gene- D ri; moribus, non majoribus; virtuti perspectæ, non auditæ nobilitati deferebat. Erat præterea in more positum institutoque Romanorum, ut qui magistratus curules adeptus esset, (id est imagines familiæ suæ, si nobilis, aut jus ponendi posteris imagines, si novus) eam haberet concionem, qua gratiam beneficii (concessi magistratus) populi Romani, cum suorum (si nobilis) vel ipsius (si novus) laude conjungeret. Itaque nobiles hic appello, qui majorum imagines, magistratus scilicet & triumphos possent ostentare, quibus freti honores aut gerebant, aut ad eos adspirabant. Majorum siqui- E dem gloria posteris quasi lumen est, & ad virtutes incitamentum. Cicero apud Marcum filium de extinctæ Catilinariæ conspirationis triumpho suo togato gloriatur, propemodum ad eum ejusdem gloriæ hereditatem, & factorum imitationem pertinere. Optima profecto hæreditas a parentibus traditur liberis, omnibus divitiis, omnique patrimonio præstantior, gloria virtutis, rerumque gestarum memoria: cui dedecori esse, & nefas, & vitium judicandum est. Sicut enim majorum imagines, virtutis præstantiam, rerumque gestarum gloriam ac trium- F phos vel superare, vel æquare honestum est & gloriosum: Ita eorum, industrias contemnere, frugalitatem despicere imagines, rerumque gestarum memoriam fœdissimis criminibus temerare, obscurare, deprimere, extinguere, nefas & vitium judicatur. Hæreditaria tum demum censebitur, si pariter virtutis via ad similes honorum gradus filii pervenerint, ut vel parentibus clariores, vel saltem non deteriores dicantur: Alioquin de aliena virtute inique sibi arrogare (clara videlicet parentum virtus libe-

ris non relinquitur, ea neque dono datur, neque accipitur) & nihil hæreditarium præter virtutis memoriam accipere dicentur: Eamque melius est nunquam a majoribus habuisse, quam acceptam fœdis moribus corrupisse. Etenim quanto majorum vita fuit præclarior, tanto horum socordia flagitiosior; si nobilitatis acceptam a parentibus dignitatem virtute tueri nequiverint. Plerique nihilominus majorum dignitatibus & imaginibus elati, arroganter ætatem agentes, in voluptate & ignavia delitescentes, convivia sæpius exornantes quam arma tractantes, curantes munditias ut mulieres, quam laborem ut viri, quasi honeste vixerint, honores, utpote virtutis præmia, petiverunt, atque insignia virtutis etiam sine virtute assecuti sunt. Quare recte P. Decius, M. Tullius, C. Martius, aliique nobiles plebeii, dicteria nobilium, objectamque nobilitatis novitatem perferentes, illos ignavos & ignaros accusarunt, & non probe viventibus probra objectarunt, quod præter imagines, nihil nisi imaginarium & fumosum haberent.

SECTIO XXIX. Hactenus de Romanis nobilibus: Nunc de novis. Novi appellati sunt, qui ob imaginum inopiam commendatione ipsorum, atque virtute, non majorum gloria ad honores curules, quasi meritorum in Rempublicam & virtutis debita præmia, adscenderunt. Qui cum nobilium invidorum contumeliosa multa sunt passi; tum vulgi mobilis & imperiti novitatem exprobrantis, iniquis sermonibus frequenter lacessiti, QUIS HOMO HIC EST? QUO PATRE NATUS? Nam ut mores corrumpi in Republica Romana cœperunt, cœpit quoque Populus nobilibus potius, quam novis honores deferre. Sic circa annum Romæ conditæ CCLXXXV, Syracusii cum cæteris Siculis, ejecto Thrasybulo tyranno, constitutoque populari Reipublicæ statu, constituerunt, ut magistratus omnes & munia publica priscis civibus, atque vetustis familiis distribuerentur; inquilini vero & novi homines alienigenæ, ne ad munera publica, neve ad honores civiles admitterentur. Sed si nobiles solis imaginibus titulisque majorum inhæreant, & ultra ex se nihil produxerint, non nobiles sed ignobiles dici merentur. Novi vero veri nobiles, quod ex se egregia protulerint: cum fortissimus quisque & virtute præditus generosissimus sit, imo lege Nænia Rex. Siquidem sola virtus nos nobiles, sola honoratos, sola senatores, sola Reges vere facit. Unde præclare cum Stoicis cecinit Flaccus:

—— sapiens uno minor est Jove, dives,
Liber, honoratus, pulcher, rex denique regum.

Unde Cato Censorius, ad gloriam quidem & magistratus se novum esse, rebus vero gestis ac virtute majorum vetustissimum prædicabat.

F I N I S.

Æ. PREVOTII, UXELLODUNENSIS DE MAGISTRATIBUS POPULI ROMANI COMMENTARIUS.

PIETATE, ERUDITIONE, ATQUE OMNI VIRTUTUM GENERE, CLARISSIMO VIRO D. NICOLAO DE GRAFFENRIED,

ILLUSTRISS. REIPUBL. BERNENSIS QUÆSTORI ÆRARIO, DOMINO SUO COLENDISSIMO. S.

UM mecum reputarem, vir præstantissime, quid ex tot, & tantis rebus, quæ ad humanæ vitæ societatem tuendam faciunt, primas obtineret: Equidem Religionis Christianæ thesaurum non immerito sibi eas vendicare putavi. Nam ex eo tanquam ex uberrimo & limpidissimo fonte non tantum ea, quæ pertinent ad vitam illam cœlestem, ad quam nos imprimis contendere decet: sed etiam ea quæ ad politicæ hujus vitæ statum spectant, abunde hauriuntur: Verum leges, & instituta eorum, quibus etiam clarissimum hoc Evangelii lumen non illuxit, quique adeo vera Dei cognitione plane fuerunt destituti, maximum etiam ad politicas administrationes momentum habere semper existimavi. Etsi enim cogimur fateri sine Dei cognitione omnia hominibus in pejus ruere, ac (ut Poetæ verbis utar) retro sublapsa referri: tamen illud quoque fatendum nobis est, Deum (cui imprimis humanarum rerum administratio curæ est, cuique nihil, quod quidem in terris fiat, acceptius est quam consilia cœtusque hominum jure sociati) etiam citra clariorem sui cognitionem, in crassissimis alioqui tenebris densissimaque caligine illis omnibus illuxisse qui aliquid operæ in humanæ vitæ societatem contulerunt. Argumento nobis esse possunt veterum tum Lacedæmoniorum, tum Atheniensium leges: imprimis vero Romanorum ipsorum tum in Legibus condendis, tum in Magistratibus creandis solertia: quæ si hodie inter nos locum haberet, fortasse non infœliciter nobis cederet, præsertim cum legem divinam διορθωτικὴν illorum omnium habeamus. Ejus generis est hic libellus de Magistratibus & statu Reipublicæ Romanæ, non ille quidem qui a Pomponio Læto, aut a Fenestella conscriptus est, sed qui tam ea quæ ab istis dicuntur quam pleraque alia cognitione dignissima ex præstantissimorum veterum, & recentiorum scriptis eruta complectatur. Cum autem jampridem statuissem grati animi mei erga te significationem aliquam exhibere, nihilque tamen ejusmodi quod tua præstantia esset dignum sese obtulisset: malui hoc qualicunque munere apud te (qui alioquin polyhistor es) testari memorem esse tuæ illius beneficentiæ & liberalitatis, in promovenda & ornanda nostra Typographia, quam eam amplius vel dissimulare, vel silentio præterire. Quare, ornatissime vir, hoc quidquid est meæ erga te observantiæ argumentum esse patere. Laussannæ ex Typographia vestra 15. Febr. 1578.

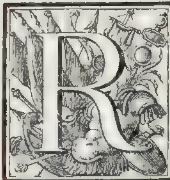
Tui Observantissimus

JOANNES LE PREUX.

Æ. PREVOTII, UXELLODUNENSIS, DE MAGISTRATIBUS POPULI ROMANI, COMMENTARIUS.

CAPUT I.

Varie gubernata Reſp.

ROMANA Reſpublica, variis temporibus, vario modo gubernari cœpit. Primum enim per Reges. Deinde Regibus exactis, per annuos Conſules. Poſtea per Decem-viros, cum poteſtate Conſulari creatos. Rurſus per Coſs. Poſt etiam per Tribunos militum. Subinde per repetitos Coſs. Poſtremo per Dictatores perpetuos ſive Imperatores.

Livius & Dionyſius Halicarnaſſeus ſcribunt, Rempublicam ſub Regibus ducentos quadraginta annos ſtetiſſe. Sub Conſulibus ante Decem-virorum poteſtatem quinquaginta. Sub Decem-viris tres: quibus rejectis, iterum ſub Conſulibus annos quinque. Poſtea Tribuni militum præfuerunt, pari cum Conſulum poteſtate. Cujus imperii totum tempus fuit annorum ſeptuaginta octo: ſic tamen ut quibuſdam annis, Tribuni una cum Conſulibus quibuſdam, ſoli Conſules ſine Tribunis imperarent. Affecta deinde faſtidio hujus gubernationis Reſpublica rediit ad Conſules, qui ſoli præfuerunt uſque ad Caii Cæſaris tempus, qui primus Dictaturam perpetuam invaſit: cui Octavius Auguſtus, deinde reliqui viciſſim Imperatores ſucceſſere.

Cæterum ut ad primordium & pueritiam hujus Reipublicæ revertamur:

Tres ordines Pop. Rom.

Totus populus tribus ordinibus conſtabat. Primus ac ſupremus fuit Senatorius. Alter Equeſtris. Tertius Plebejus.

Duo genera magiſtratuum.

Duo genera eorum qui ipſi præeſſent habuit. Unum ob Religionis & divini cultus cauſam. Alterum propter rei civilis gubernationem & adminiſtrationem.

In utroque genere alii aliis majores, minoreſve fuere: hic eos demum atigimus qui rei politicæ magiſtratus præfecti erant.

Diviſio populi in Curias.

Diviſus eſt primum populus a Romulo primo ſuo Rege, in triginta partes quas curias appellavit, quod, (ut teſtatur Pomponius Juriſconſultus) earum ſententia totius Reipublicæ cura adminiſtraretur.

Curiæ unde dictæ.

Nam in ſua quiſque curia, ut Feſtus ait, ſacra publica curabat, feriaſque obſervabat. Curiarum Præfecti, Curiones: & Curionum, Decuriones ſunt appellati: & Curio maximus, cujus authoritati, curiæ, omneſque Curiones obtemperabant.

Alia diviſio populi in tres tribus.

Tamen ex ſententia Feſti, Aſconii & Plutarchi, primum populus in tres partes diviſus fuit: quas tribus, & earum Principes, Tribunos dixere, vel a munere, vel (ut Livius ſcribit) a tributo, quod in iis ratio cenſus æqualiter tribuendi & conferendi, inita eſſet.

Tribus unde dictæ.

Prima dicta Tatienſis, a Tito Tatio Sabinorum Rege, poſt fœdera. Altera Ramnenſium, a Romulo. Tertia Lucerum, a Lucomonibus, ut Varro teſtatur, qui Romulo contra Sabinos pugnanti ſuppetias tulerunt, & hæ quidem tribus in denas curias diſtributæ.

Livii opinio de Tribuum diviſione.

Livius tamen ab aliis diſſentit: non enim populum in has tres partes diviſit: ſed demum equites, quorum tres centurias fuiſſe, Tatienſes, Ramnenſes, & Luceres, ſcribit; Lucerumque nomen unde dictum ſit ignorat.

35 Curiæ.

His triginta curiis, aucto poſtea populo, additæ ſunt quinque.

Diviſio populi in Claſſes & Centurias.

Servius Tullius, ſextus Romanorum Rex, aliam populi dividendi rationem ſequutus eſt. Nam (ut Livius inquit) cenſum inſtituit, rem ſaluberrimam tanto futuram imperio, ex quo, belli paciſque munia non viritim ut ante, ſed quatenus quiſque dives eſſet, fierent. Tum ergo Claſſes Centuriaſque & hunc ordinem ex cenſu deſcripſit, vel paci decorum, vel bello.

Cenſus, quid.

Cenſum autem intelligimus non annuum eſſe proventum, ut talſo nonnulli exiſtimarunt, ſed rerum ac bonorum alicujus æſtimationem, ſecundum quam tributa pendebantur.

Quinque igitur claſſes in populo fuerunt, ex cenſu deſcriptæ: quarum in ſingulis cenſum Livius ex æris ratione: Dionyſius ex drachmis, ac minis ſupputat.

Æris Drachmarum & minarum ad coronatos relatio ex Budæo.

Porro nihil illi inter ſe diſſident, quemadmodum ex Budæo optimo, & doctiſſimo harum rerum interprete conſtat: qui ad Coronatos Gallicanos numerum æris, & drachmarum, & minarum retulit: ut minæ ſingulæ, decem coronatis: ſinguli coronati, decem drachmis valere æſtimentur. Cæterum denariorum Rom. cum drachma æquipolleat, id eſt decem aſſibus Romanis quibus tres aſſes Gallicani cum ſemiſſe reſpondent, fit ut drachmæ ſive denarii decem coronato Gallicano (qui triginta quinque aſſium Gallicanorum erat) æquari recte poſſint.

Primæ classis census.

Centuriæ Arma Tela.

De populi divisione in Classes, sic Livius Lib. 1. Ex his (inquit) qui centum millium æris, aut majorem censum haberent, octoginta confecit centurias (loquitur autem de Servio Rege) quadragenas Seniorum, & Juniorum. Prima classis omnes appellati. Seniores ad urbis custodiam ut præsto essent: juvenes ut foris bellum gererent. Arma his imperata, galea, & clypeum, ocreæ, lorica: omnia ex ære, hæc ut tegumenta corporis essent. Tela in hostem, hasta & gladius. Additæ sunt classi duæ fabrorum centuriæ: quæ sine armis stipendia facerent. Datum munus, ut machinas in bello ferrent.

Secundæ classis census.

Secunda classis, intra centum, usque ad quinque & septuaginta millium censum instituta. Ex his senioribus, junioribusque viginti conscriptæ centuriæ. Arma imperata, scutum pro clypeo, & præter loricam, omnia eadem.

Tertiæ classis census.

Tertiæ classis, millium quinquaginta censum esse voluit: totidem centuriæ eodemque discrimine ætatis factæ: nec de armis quicquam mutatum: ocreæ tantum ademptæ.

Quartæ classis census.

In quarta classe, census, quinque & viginti millium æris totidem centuriæ

A

factæ. Arma mutata: nihil præter hastam, & verutum datum.

Quintæ classis census.

Quinta classis aucta. Centuriæ triginta factæ: fundas lapidesque missiles, secum ii gerebant. In his Accensi (id est milites, ut Vegetius explicat, ad obsequia deputati) & Cornicines, Tubicinesque, in tres centurias distributi, undecim millibus. Hæc classis censebatur; inde una centuria facta est immunis militia. Ita pedestri exercitu ornato & distributo, Equitum ex primoribus civitatis duodecim scripsit centurias: sex item alias centurias tribus ab Romulo institutis sub iisdem quibus inauguratæ fuerant nominibus fecit. Ad equos emendos dena millia æris ex publico data, id est centum coronati. Viduæ etiam attributæ, quæ bina millia æris ad alendos equos penderent.

Accensi qui.

B

Census viduarum.

C

Hæc populi in classes distributio sic facta est, ut a pauperibus in dites (inquit Livius) inclinata onera subesset, & divitibus honos adderetur. Non enim ut ab Romulo traditum cæteri Reges servaverunt: viritim suffragium eadem vi, eodemque jure, omnibus datum est: sed gradus facti: ut ne exclusus quisquam suffragio videretur, & tamen vis omnis penes primores civitatis esset. Equites enim vocabantur primi, octoginta inde primæ classis centuriæ primum peditum vocabantur. Ibi si variaret, quod raro incidebat, ut secundæ classis vocarentur, nec fere unquam infra ita descenderent ut ad infimos pervenirent.

Cur in Classes & Centurias divisus populus.

D

In sequenti tabula Classium Censum, & munia videto.

Typus sequens Classium & Censuum numerum, Centurias, arma, & tela continet.

Classium numerus populi Romani.	Census singularum classium.	Centuriæ singularum classium.	Arma& Tela.
PRIMA classis	100000. æris. 10000. drachm. 1000. coronat. 100. minarum.	Equitum 18. Peditum 80.	Galea. Clypeus. Ocreæ. Lorica. Hasta. Gladius.
SECUNDA classis.	75000. æris 7500. drachm. 750. coronat. 75. minarum	Peditum 20. Fabrorum 2. Hos tamen Livius primæ classi tribuit.	Galea. Scutum. Hasta. Gladius
TERTIA classis.	50000. æris. 5000. drachm. 500 coronat. 50. minarum.	Peditum 20. Fabrorum 1000.	Scutum. Hasta. Galea. Gladius.
QUARTA classis.	25000. æris. 2500. drachm. 250. coronat. 25. minarum.	Peditum 20. Tibicinum,Cornicinum& Accensorum. 2. secundum Dionysium,tres secundum Liv. Hic tamen classes 2. ille 4. tribuit.	Scutum. Hasta. Verutum, &, secundum Dionysium, Telum.
QUINTA classis.	11000. æris. 1100. drachm. 110. coronat. 11. minarum.	Peditum 30. Hic Livius, Accensus, Tibicines, & Cornicines ponit; alii nonnulli quartæ classi tribuunt.	tela { Funda. Lapides missiles.

Quoniam varia hæc census commemoratio in classium descriptione, per æs, drachmas, coronatos, & minas, subobscura fortasse fuerit. Visum est, ut nonnihil hac de re summatim hic attingamus, antequam ultra in instituto progrediamur. Est igitur primum animadvertendum, quod æris nomine quanquam latius omne pecuniæ genus intelligitur, unde illud conflare æs alienum, æs alienum dissolvere, esse in ære & similia: tamen hoc loco pro asse Romano accipi oportet, ut centum millia æris, sint assium Romanorum centum millia. Rursus licet assis nomine significetur, quicquid duodecim partibus constat, quas uncias vocant, unde illud ex asse hæredem constituere, ex semisse, id est semiasse, & similia. Tamen hic peculiariter ad pecuniæ speciem, quam vulgus, nunc solidum, nunc duodenum, nunc grossum vocat, cujus partes duodecim, id est, duodecim uncias vel denariolos vocant. Constat igitur As Gallicanus duodedim unciis, id est, denariolis Gallicanis. As Allobrogicus, duodecim Allobrogicis unciis, sic As Romanus, duodecim unciis Romanis. Et quemadmodum As Allobrogum, minoris est quam Gallorum, sic As Romanus minoris fuit, quam & Gallorum, & Allobrogum: quod item, atque eodem modo de partibus ejus censendum est, æquipollebat enim As Romanus, quatuor denariolis Gallicanis, usus hodierni & paulo amplius, & duodecim partes Assis Romani, id est, duodecim denariolis totidem valebant.

As Gallicanus. Allobrogicus. Romanus.

Assis partes. Assis partes sunt, primum unciæ duodecim, deinde sextans, id est sexta pars, duas continens uncias; Galli duplum vocant.

Quadrans. Quadrans, quarta pars Assis, tres uncias habet, Galli liardum vocant, Allobroges cartum vocant.

Triens. Triens tertia pars assis, quatuor unciarum.

Quincunx. Quincunx quinque unciarum est, Galli monetam quinque suarum unciarum, parvum album nominant.

Semissis. Semissem, id est dimidium assem, sex unciarum esse constat; Galli suum sizenum nuncupant.

Septuns. Septuntem septem unciarum esse vocabuli etymon indicat.

Bes. Bes octo unciarum est.

Dodrans. Dodrans novem, quo nomine significari potest quod Allobroges parpinollam vocant.

Decunx. Decunx, vel dextans, decem est unciarum; Gallorum carolino convenire potest hoc nomen.

Deunx undecim unciis continetur.

Præterea ex assium multiplici numero, varia numerorum genera fuerunt.

Sestertius. Sestertius enim Romanus erat 2. assium

& semisse Romanis, æquipollebatque sestertius Romanus carolino Gallicano & paulo amplius obolo, & is etiam vel nummus vel nummus sextertius dicebatur.

Drachma. Denarius sive drachma, nam eadem est utriusque significatio; decem asses, i. e. quatuor sestertios continebat: id nummi genus, quatuor assibus cum dimidio Gallicanis æquipollebat.

Stater. Stater erat, quatuor denariorum, sive drachmarum, hoc est quatuordecim assium nummi Gallicani.

Libra. Libra sive mina est etiam eadem utriusque appellatio. Decies decem, id est, centum denarios continet, qui cum decem aureis coronatis a Budæo rerum istarum interprete peritissimo conferuntur: sed ut aurei coronati sunt, decem denariorum, id est triginta quinque assium Gallicanorum, qualis erat ætate Budæi coronatorum æstimatio.

Sestertium. Sestertium duas libras seu minas & selibram continebat, & ita vigintiquinque coronatorum erat, qua in re animadvertendum est, in ratione supputandi cum quatuor, quinque, aut sex, & item deinceps dicimus aliter accipi, quam si quater, quinquies, sexies sestertium.

Quid hic a superiori differt. Si quidem in illo priore, simplex numerus est, in hoc posteriore multiplicatio numeri, cum enim quater quatuor sestertium dicitur, illic quater quatuor sexdecim sestertia intelliguntur, quinquies sestertium, id est quinquies quinque, & item in cæteris.

Talentum. Talentum fuit apud varios populos diversum, tamen cum talentum simpliciter, & sine additamento pronuntiatur, Atticum intelligi solet: quod sexaginta librarum, id est, sexcentorum coronatorum erat.

Observatio. Illud insuper in hac tractatione observandum est, quod quemadmodum sestertius, duos asses cum dimidio: sic sestertium, duas libras & dimidiam continebat. Item ut denarius, decem assibus, sic coronatus, decem denariis, & libra decem coronatis continebatur.

His obiter explicatis, ut ad institutum revertamur, sciendum est, populo in classes ac proinde in Centurias, ut supra dictum est, distributo, Comitia aliter etiam haberi quam antea cœpisse. Nam sola Curiata fuerunt ante hanc populi in classes distributionem: postea vero centuriata, & interdum curiata habebantur. De quorum utroque genere, hoc loco disserendum est.

Duo genera Comitiorum. Erant igitur hæc duo genera Comitiorum, Curiata primum, deinde Centuriata.

Curiata. Curiata fuerunt antiquiora, & sub Romulo qui Reipublicæ curam voluit per sententias Curiarum expediri, ut testatur Pomponius, lib. 2. ff. de orig. jur. Ea dicebantur cum populus per curias divisus, viritim suffragia ferebat.

Centuriata. Centuriata vero, cum populus censu, ordinibus, ætatibusque descriptus, in suffragium adhibebatur: & centuriatim calculus unus pro suffragio habebatur, ut quod plures centuriæ jussissent, id ratum haberetur. In hujusmodi comitiis observanda hæc sunt, nimirum causæ, propter quas haberentur, personæ quarum interventu fiebant, ratio, & modus quis esset: denique locus, & tempus, de quibus sigillatim: hic primum de Centuriatis disseremus.

Centuriatorum comitiorum, causæ tres fuerunt: ob creandos magistratus, leges ferendas, & judicia exercenda: creabantur in his comitiis Centuriatis magistratus majores, præter Dictatorem, Magistrum equitum, & Interregem. Erant autem majores magistratus (ut Gellius lib. 13. cap. 14. scribit) Consules, Prætores, Censores, eo quod majoribus auspiciis fierent: reliqui minores, ut Quæstores, Ædiles. Auspicia majora (ut idem testatur) ideo dicta sunt, quod horum magistratuum auspicia, magis rata sunt quam aliorum. 3. Causæ Comitiorum Centuriatorum.

De Dictatore, Magistro equitum, & Interrege creandis, suis postea locis disseretur.

Creabantur etiam comitiis centuriatis Proconsules, ut Livius ostendit de P. Scipione, qui viginti quatuor annos natus, Proconsul creatus, missus in Hispaniam cum summo imperio fuit. Reges etiam sacrorum iisdem comitiis creabantur. Nam hujusmodi sacerdotium, magnum & illustre fuisse constat, quod Regi, quantum ad sacra attinet, successerat: non erat is magistratus, sed dignitas, quæ a populo non alia ratione quam magistratus daretur. 1. causa Comitiorum.

Quod ad leges iis comitiis ferendis attinet, leges non omnes ferebantur, sed eæ demum quæ a plebiscitis distinguuntur, & quæ apud veteres, tum Centuriatæ, tum Consulares appellabantur. Belli etiam indicendi, iisdem comitiis legem ferri testatur Livius lib. 4. ubi rogationem de bello Macedonio ab omnibus Centuriis antiquatam scribit. 2. causa Comitiorum.

Tertia causa hujusmodi comitiorum est, ut judicium perduellionis fiat, id est, de eo qui se hostili animo in Rempublicam gessit. Nam majestatis judicium, in foro a Prætore exercebatur. Perduellionis vero, a populo in campo Martio in Centurias distributo: ita Caium Rabirium ejusdem criminis reum, in campo Martio Cicero defendit. 3. causa Comitiorum.

De Personis.

Personæ quarum interventu fierent, hæ sunt, non poterant nisi a majoribus magistratibus haberi, ut a Consulibus, Prætoribus, Censoribus, Dictatore, Interrege, ex quibus Consules soli habebantur. Quod si quando contigisset, ordinum contentione vel magistratuum, vel candidatorum ambitu, aut alia ratione Comitia, novis magistratibus creandis, ante exitum anni perfici non posse: Patricii tum ex suo numero prodebant Interregem, qui dies quinque imperaret, a quo deinde alius creabatur: eodemque modo alii atque alii, singulis quinque diebus, creabantur, donec subrogati essent ex iis Consules, qui statum magistratuum inirent. Moris tamen non fuit, ut ab Interrege qui proditus fuerit primus, Comitia haberentur, sed a secundo, vel ab insequentibus, sic ut ad undecimum etiam Interregem perventum sit aliquan- Personæ. Interrex.

Comitia a quibus habebantur.

do: Habebantur etiam ejusmodi Comitia a Prætoribus, si Consules ab urbe abessent. Nam post Consules, Prætoris erat summum imperium (ut Gellius testatur.) Censores habuisse Comitia legibus ferendis nusquam legitur: & cum leges censorias, apud authores, legimus, pro Censorum subscriptionibus accipi debent.

Interreges autem, legum aut judiciorum nunquam habuere Comitia, propter imperii brevitatem, quæ promulgari pro ferrique leges pati non poterant. Pontifices etsi magistratus non erant, tamen Regem sacrificulum in Comitiis Centuriatis creabant: nam quemadmodum in cæteris rebus summa potestas magistratuum erat: sic in sacris curandis summa potestas Pontificum, & hæc Comitia, quæ pro collegio Pontificum habebantur, aut Regis sacrorum, aut Flaminum inaugurandorum causa, Calata Comitia appellabantur.

Comitia Calata.

In ejusmodi Comitiis sacrorum detestatio, & testamenta fieri solebant: ut ex Labeone Jurisconsulto constat apud Gellium libro 15. capite 27. Erantque interdum Curiata, interdum Centuriata illa per Lictorem, hæc per Cornicinem convocabantur.

Quod ad suffragia ferenda in hujusmodi Comitiis attinet, omnes quidem Centuriæ, suffragii jus habuere, & omnes cives qui singulis Centuriis continerentur, præter quos Censores ignominiæ causa in centum tabulas referebant, eos jure suffragii privabant.

Solebant his Comitiis adesse, Diribitores, Rogatores, Custodes, & Præcones. Erant autem Diribitores, qui tabellas populo per Centurias ministrabant, a diribendis, id est, distribuendis tabellis sic dicti, non enim populus, domo tabellas afferebat ad Comitia, sed a Diribitoribus accipiebat.

Diribitores.

Rogatores.

Rogatores erant qui cistam deferebant, in quam populus tabellas suffragii conjiciebat: colligebant centuriatim suffragia prius voce, deinde tabellis.

Custodes.

Custodes observabant, ne quid fraudis in sortitionibus & suffragiis dicendis committeretur: describebantque cujusque Centuriæ, educta e cista suffragia, ut inde appareret quænam essent centuriæ sententiæ, quas tum Præcones magna voce pronuntiabant: neque solum singularum Centuriarum sententias, ut quæque suffragium dixisset, Præco pronuntiare solebat, sed etiam post lata omnia suffragia, rursum quid populus universus dixisset, Præconis voce declarabatur.

Centuriata comitia non semper eadem.

Cæterum hoc animadvertendum est, in comitiis centuriatis, non eandem rationem ac formam semper fuisse, qualem Servius Tullius Rex ab initio constituit. Is enim, ut potentiorum ac primorum honores amplificaret, in eorum potestate comitia posuit: & cum omnino essent 193. centuriæ authore Dionysio, & prima classis (cujus primæ partes in suffragiis erant) 98. centurias haberet. Secunda classis 20. fiebat ut harum duarum classium suffragia, si consentirent

A (ut fere contingebat) reliquas superarent, neque unquam suffragia ad minimam plebem pervenirent. Cæterum ut ordinum concordia servaretur, aliquanto post hujusmodi comitia sic haberi consuevere.

Primum omnium ex omni numero Centuriarum, quædam sortitio constituebatur, Centuriæ prærogativæ quæ primæ in suffragium mitterentur. Deinde primæ classis Centuriæ vocabantur. Post secundæ. Prima igitur classis prima rogabatur. Sed Prærogativæ Centuriæ sortito ducebantur: id quod intelligi potest ex Livio lib. 9. his verbis: Nemini dubium quin Q. Fabius omnium consensu destinaretur, eumque & Prærogativæ & primo vocatæ omnes centuriæ Consulem cum L. Volcatio dicebant. Propterea Asconius in Verrinam Secundam Ciceronis ait, Prærogativas tribus esse, quæ primæ suffragia ferrent, ante jure vocatas. Mos enim fuerat (inquit) quo facilius in comitiis concordia servaretur, bina comitia de iisdem candidatis fieri, quorum Tribus primæ prærogativæ dicebantur. Secundæ jure vocatæ, quo in loco Tribus, pro Centuriis Asconius usurpavit.

Centuria Prærogativæ.

Prerogativæ tribus.

De modo qui observabatur in Comitiis.

Sequitur nunc, ut de ratione & modo comitiorum centuriatorum disseramus: primum omnium, edicto declarabatur dies, quo populus conveniret, & quoniam ex agris homines etiam adesse oportebat, qui in urbem fere nisi nundinis, id est, nono die non conveniebant. Propterea edictum illud necesse erat, per plures dies extare, ut universo populo notum esset. Præterea necesse fuit, ut comitiis Centuriatis Senatus authoritas interveniret. Item ne ulla comitia, nisi captatis auspiciis haberentur, alioqui legitima non essent: captare vero auspicia, ex avibus cæterisque signis auguratis, disciplinæ Jovis voluntatem interpretari. Porro postquam in campum Martium, ad diem Comitiorum populus convenisset, antequam in Centurias distribueretur, habebat Magistratus concionem, qua populum rogabat jubere, aut vetare, id de quo ageretur: suffragia, nonnunquam voce, aliquando per tabellam ferebantur.

Senatus authoritas.

Magist. concio

De Loco.

Quod ad locum Comitiorum attinet, nulla Comitia nisi loco inaugurato, id est, ab auguribus ad eam rem dicato, poterant haberi: & Centuriata, nunquam intra pomerium, sed in campo Martio extra pomerium.

De Tempore.

In Comitiis habendis non omne tempus idoneum aut legitimum fuit, non enim diebus ludorum, sacrificiorum, & feriarum habere licebat. De Comitiis Centuriatis hactenus, nunc ad Curiata accedamus.

De

De Comitiis Curiatis.

Jam supradictum est Comitia Curiata dici, in quibus populus per curias distributus viritim suffragia ferebat: cujusmodi Comitia fuerunt, ante populi distributionem in classes & centurias, sub Servio Tullio sexto Rege, tum enim initium haberi cœpit Centuriatorum Comitiorum. Itaque hæc demum duo Comitiorum genera fuerunt quibus populus usus est usque ad judicium Coriolani, anno urbis conditæ ducentesimo sexagesimo tertio, quo primum anno novum genus Comitiorum habitum est: & ea fuere tributa Comitia, de quibus postea seorsim differetur.

Novum genus Comitiorum.

Qui jus suffragii habebant.

In Comitiis Curiatis jus suffragii habebant, non omnes cives, sed hi demum qui in Curias distributi erant, & intra urbem habitabant: ea causa fuit, ut hujusmodi Comitia minus frequentarentur, postquam Italiæ municipia donata civitate fuerunt. Non enim æquum videbatur suffragiis eos privare, qui æquo jure cives essent.

De loco & tempore.

Locus hujusmodi Comitiorum erat intra urbem. De tempore idem statuendum quod supra de comitiis centuriatis dictum fuit.

De Comitiis Tributis.

Addita Comitia Tributa.

His duobus Comitiis centuriatis & curiatis, addita postea sunt alius generis comitia, quæ Tributa nuncupantur, a superioribus diversa: quorum initium (ut diximus) fuit anno urbis conditæ ducentesimo sexagesimo tertio, authore Dionysio. Dicuntur autem Comitia tributa a tributis, quemadmodum a Curiis Curiata, & a Centuriis Centuriata. Nam in tributis Comitiis populus tributim divisus suffragia ferebat, & quid plures Tribus juberent spectabatur.

Sunt autem Tribus a Curiis diversæ. Romulus enim (ut supra diximus) totum populum in triginta Curias divisit, & singulis nomina dedit. At Tribus (quæ partes quoque populi sunt) aliter erant distinctæ: nempe locus in urbe divisus, & Regionibus undique circum urbem per Italiam dispersis, quarum aliquam necesse erat civem Romanum obtinere, cujusque ordinis esset, ut Asconius testatur.

Urbanæ tribus additæ.

Primum fuere triginta, quibus postea quinque additæ sunt, ex hoc numero quatuor tantum urbanæ fuerunt: in quas transferri ignominiosum erat, nomen autem habuere a partibus urbis ubi habitarent. Reliquæ omnes rusticæ laudatissimæ eorum qui rura haberent, quæ proprie ingenuorum erant, sicut urbanæ libertinorum.

Porro tributa comitia in duo genera dividi possunt: quædam erant omnium tribuum, alia in quibus pars, modo tribuum suffragium ferebat: illius generis erant magistratuum & legum comitia, hujus vero sacerdotum.

Causæ Comitiorum.

Causæ hujusmodi Comitiorum seu

A Tributorum fuerunt. Primum ad creandos minores Magistratus, ad Sacerdotes collegiorum cooptandos, ad Leges ferendas, ad exercenda Judicia.

Ordinarii Magistratus.

Magistratus qui in his Comitiis creabantur, erant Ædiles Curules, Tribuni-plebis, Ædiles-plebis, Trium-viri Capitales, Trium-viri Nocturni, & Trium-viri Monetales, id est, Auro, Æri, Argento flando, feriundo præfecti: Quæstores, Tribuni militum, hi Magistratus erant ordinarii.

Extraordinarii Magistratus.

Erant & extraordinarii iisdem comitiis creati, veluti Præfecti annonæ, B Duum-viri navales, & Quæstores parricidii. Erant præterea Magistratus alii, quibus imperium & curatio extra urbem tantum erat, quales Trium-viri, Quadrum-viri, aut alii quotquot creabantur ad colonias deducendas, vel colonos in suas colonias redigendos, his similiter tributis Comitiis creabantur.

De modo qui in ejusmodi Comitiis habebatur.

Quid commune cum cæteris Comitiis.

C Illud animadvertendum fuisse id his comitiis cum aliis commune, ut haberi non possint, fulgente aut tonante Jove, in reliquo tamen genere auspiciorum nulla fere religione astringebantur. Nam ut plebeii Magistratus nulla auspicia habebant: sic Comitia Tributa, sive Legum, sive Magistratuum causa, sine auspiciis erant. Itaque in Comitiis tributis & Centuriatis id diversum erat, quod in his habendis, captanda prius erant auspicia, huic a quo habebantur: illis vero minime. Item in his patres D authores fieri oportebat, in illis non erat necesse. Et quoniam in tributis comitiis non habebatur ratio census, ordinis, ætatis: ideo primores civitatis fere his adesse non solebant. Nam cum numero superior esset multitudo, nulla spes erat suffragium vim ullam habere contra plebis voluntatem: unde eveniebat ut omnia comitia tributa fere ab humilioribus peragerentur, ut vix unquam primores adessent: qui comitia hæc habebat, concionem quoque habebat, priusquam populus in suffragium mitteretur, E ubi de Magistratibus creandis, vel Legibus ferendis, sicut in Centuriatis, concio erat. Peracta concione, populus in suas cujusque tribus discedebat, tum sortitiones fiebant a Magistratu.

Quid diversum a Comit. Centuriatis.

Quid commune.

Hic præterea non erant Rogatores, sicut in Centuriatis, sed Custodum, Diribitorum, & Præconum officio res peragebantur.

De Loco.

F Locus horum Comitiorum non erat destinatus unus, neque religio erat intrane an extra pomœria, sicut in Centuriatis, haberentur. Magistratuum tamen comitia tributa fere in campo Martio habebantur. Interdum in Circo Flaminio, aliquando in Capitolio, aliquando in Comitio, id est, in ea parte fori quæ potissimum comitiis populi, & concionibus destinata erat, quo in loco legum

Comitium homonymum pro populo & pro loco.

A comitia plerumque habebantur, ubi Prætor urbanus suum quoque tribunal in publicis judiciis habebat. Qua de re infra capite de Prætoribus mentionem faciemus.

Quo tempore habebantur Comitia.

Quod ad tempus attinet, nullum tempus certum erat Comitiorum, quæ propter leges, judicia, & extraordinarios Magistratus haberentur: sed pro publica necessitate, & Magistratuum voluntate, variis anni temporibus fiebant: *Finis Julii. Initium Augusti.* B Ordinarii Magistratus fere ad finem Julii & principium Augusti mensis creabantur, & Tribunorum, atque Ædilium Plebis, primum erant Comitia, cæterorum Magistratuum prima erant Consularia, tum Prætoria, mox Ædilitia, post Quæstoria, postrema Tribunorum militum, quæ omnia intelligi debent de his temporibus, *Kalend. Januarii.* quibus Kalendis Januariis Magistratus inibatur. Nam superioribus ætatibus, creatio Magistratuum alio tempore fiebat, ut alibi declarabitur, & hæc quidem hactenus de Comitiis. C Causam quidem diximus, cur centuriata curiatis successerint. Causa vero, cur post usum curiatorum & centuriatorum, introducta fuerint tributa, hæc est, quod superiora comitia nimium obnoxia Patribus viderentur. *Lex Voleri de Comitiis tributis.* Itaque Volerus Tribunus plebis, Appio Claudio, & C. Quintio Consulibus, legem tulit de comitiis tributis. in quibus nec auspicia servarentur, nec authoritas Patrum requireretur: sed plebs per triginta quinque tribus distributa, nullo, nec sacro, nec religioso, nec civili vinculo astricta, suffragia ferebat. D Vide Gellium, libro decimo-septimo. Nunc ad reliqua, quæ ad ipsum populum pertinent, pergamus.

De Populo Romano.

Proletarii qui. Qui minoris census erant, quam in classibus descriptum erat, hi proletarii, & capite censi dicti sunt, de quibus Gellius lib. 16. cap. 10. Qui in plebe Romana (inquit) æris tenuissimi pauperrimique erant, neque amplius quam mille quingentum æris in censum deferebant, E Proletarii appellati sunt: qui vero nullo, vel perquam parvo ære censebantur, vocabantur Capite censi. *Capite censi qui.* Extremus autem census capite censorum fuit 375. æris. Id genus autem homines, id est Proletarii & capite censi, nunquam milites scribebantur nisi in tumultu aliquo maximo, quod familia his aut tenuis, aut nulla esset. Nam res & pecunia videbantur esse apud Remp. vice familiaris obsidis ac pignoris cujusdam: atque in ea fides quædam amoris erga patriam & firmamentum erat. F Proletariorum tamen ordo honestior aliquanto, & re & nomine, quam capite censorum fuit. Nam asperis Reip. temporibus cum juventutis inopia esset, in militiam tumultuariam legebantur, armaque his sumptu publico præbebantur. *Proletarii unde dicti.* Hi non a capitis censione, sed a numero officioque prolis edendæ appellati sunt: quod quum Remp. minus juvare possent re familiari, sobolis tamen gignendæ copia civitati adessent. Cæterum capite censos, primus Cajus Marius, bello Cimbrico difficillimis Reip. temporibus, vel ut placet Sallustio, bello Jugurt. scripsisse milites traditur: cum id ante factum nulla extet memoria.

De Civibus Romanis.

Cives Romani qui. Nunc videndum qui cives Romani dici possint & quæ sint civium Romanorum jura. Civis Romani nomen sic late patet ut in eo municipum ac coloniarum conditionem positam intelligamus. Cives enim Romanos appellamus eos qui jura eadem, honoresque ac immunitates cum Romanis habent, licet alio atque alio modo id contingat. Propterea prius declarare commodum fuerit, quæ sint Romanorum civium jura, quam de colonis ac municipibus aliquid dicatur.

De jure civium Romanorum.

Quæ sunt jura civium. Sunt ergo civium Romanorum jura hujusmodi Magistratus cum cæteris civibus creare, Leges ferre, Judicia facere, in censum deferri, Romæ, si libitum sit, habitare. Hæreditates & legata capere. Jure gentilitatis, agnationis adoptionis, togæ ferendæ, uti. *Leges in favorem civium Romanorum constitutæ.* In legionibus Romanis militare. Denique quicquid in gratiam & favorem populi Romani factum sit eo posse frui, veluti beneficio legis Valeriæ, legis Portiæ, legis Semproniæ, legis Juliæ, & similium.

Lex Valeria. Lex Portia. Lex enim Valeria vetabat ne quis qui provocasset virgis cæderetur, aut securi percuteretur. Lex Portia pœnam indixit, si quis verberasset, necassetve civem Romanum. Cicero pro Rabir. Lex (inquit) Portia virgas ab omnium civium Romanorum corpore amovit. Portia lex libertatem Civium lictori eripuit. *Lex Sempronia.* Lex Sempronia ne de capite civium Romanorum injussu populi judicaretur: qui judicasset, ut in eum populi animadversio esset. His autem legibus, exilium damnatis permissum est: ut Cicero testatur pro A. Cecinna. Exilium (inquit) non supplicium est, sed perfugium & portus supplicii. Nam qui volunt pœnam aliquam subterfugere, aut calamitatem, eo solum vertunt, hoc est sedem, ac locum mutant. *Lex Julia.* His addita est postea lex Julia, quæ jubebat eum qui, cum imperium potestatemve haberet, civem Romanum adversus provocationem necaverit, verberaverit, jusseritve quid fieri, aut quid in collum injecerit ut torqueatur, eum legis Juliæ de vi, pœna teneri. Lata est a Julio Cæsare hæc lex, quæ relata est in librum ff. sub tit. ad legem Juliam, de vi publica. Quicunque ergo vel nati Cives erant, vel jus civitatis nacti quoquo modo fuissent, hi talibus honoribus, beneficiis, ac jure potiebantur.

Jus Latii. Est & aliud jus quod appellatur jus Latii: differtque a jure Civitatis, & originem habet ex fœdere, ceu ex societate quam cum Priscis Latinis Romani pepigere. Pacem enim cum victis fecerunt iis conditionibus: ut posthac Lati-

ni suis legibus & suo jure viverent: milites in bello darent: hostesque communes cum Romanis haberent: in bellis & expeditionibus tertiam prædæ partem acciperent: ipsique socli & amici populi Romani dicerentur. Fuit autem conditio Latinorum hoc deterior, quod omnes illorum res pace belloque ex nutu atque arbitrio Romanorum pendebant. Nam licet essent liberi, nihil tamen publice decernebant sine assensu populi Romani; & militibus Latinis quoties in expeditionem ibant, præfectus, non ex Latinis sed ex Romanis, dabatur; & cum suo sanguine ac marte regna provinciasque acquirerent, nihil tamen præter tertiam prædæ partem consequebantur. Conati sunt sæpe, partim precibus, partim minis, conditionem suam meliorem reddere: postulantes jus civitatis, & ut alter Consulum ex Latinis crearetur, sed id tentatum est frustra. Concessum tamen ut qui ex Latinis stirpem in urbe relinquerent, cives Romani fierent. Jus Latii, id est quo Latini nominis, & socii utebantur, postea datum est multis provinciarum civitatibus. Plinius testatur Vespaiianum universæ Hispaniæ jus Latii dedisse. Suetonius scribit Augustum Cæsarem, plerasque civitates bene meritas de Republica Latinitate ac civitate donasse. Ante Augustum, C. Julius Cæsar, authore Appiano, civitatem universo Latio dedit. Ex his quæ jam dicta sunt, satis constat qui cives appellari possint, & quæ sint civitatis jura. Nunc quomodo differant a Coloniis & municipibus videndum.

De Coloniis.

Coloniæ Romanæ quæ sint & quomodo constitutæ. Gellius, libro decimo sexto capite decimotertio, ait, Colonias esse quasi parvas effigies & simulachra quædam populi Romani. Nam coloniæ sunt urbes minores ex civitate propagatæ, habentes jura, atque instituta omnia populi Romani, cujus erant arbitrio; quæ conditio, cum sit magis obnoxia, & minus libera quam municipum, tamen potior ac præstabilior existimatur propter amplitudinem majestatemque populi Romani. Sic autem constituebantur coloniæ. Cum in urbe plerique ex novis veteribusque incolis inopia premerentur: Trium-viri creabantur a Senatu qui primum loca quædam explorarent in quibus propugnaculum constituere Reipublicæ expediret. Deinde edicta promulgabant, ut ab iis nomina darentur qui in novam Coloniam deduci vellent, id est in locum ubi propugnaculum constituendum erat habitandi gratia. Sic urbs pauperum multitudine exonerabatur, & pauperes rei familiaris pondere gravati levabantur. Accedebant enim ad novas divitias, accipiebantque gratis bina, ternave atque & septena, plus minus, agri jugera. Sic ergo Romani suas colonias constituebant quas habuere plurimas, & in varia loca deductas, ut essent tanquam propugnacula imperii & Reipublicæ Romanæ quasi effigies & simulachra, ut dictum est. Sed hæ coloniæ duplicis generis fuerunt pro- Duo genera Coloniarum.

A pter juris diversitatem. Quædam enim Romanæ Coloniæ, quædam Latinæ dictæ sunt. Romanæ civium Romanorum erant quibus jus civitatis non minus atque iis qui intra urbem habitarent integrum erat. Latinæ vero, licet ex Romanis constituerentur, non tamen jure civium, sed sociorum, id est, Latinorum utebantur. Nam jure Romano sic comparatum erat, ut, si cives Romani in Latinam coloniam nomina dedissent vel sua voluntate, vel metu mulctæ, ipsi Latini juris fierent, civitatemque amitterent; id Cicero testatur pro domo sua ad Pontifices & pro Cecinna. Quod si Latini in Romanam coloniam essent profecti, non tamen fiebant cives, sed Latini juris erant, ut Livius scribit de Ferentibus. Romana. Latinæ. B

Lege Julia Latinis omnibus (id est sociis qui in Latio erant) civitas est data, & plerique Itali cœperunt uti civitatis jure, a quo tamen exclusæ sunt Transpadanæ Coloniæ (id est quæ ultra Padum in agro Gallico fuerant constitutæ, veluti Areminum & similes.) Sed postea, Cornelius Pompejus jus idem iis debit quod Latinis; id est, (ut Asconius scribit) ut civitatem, petendi gratia Magistratus, adipiscerentur, & reliquo jure civium uti possent. Erant & aliæ Latinæ Coloniæ per Gallias Hispaniasque multæ, & in multis Romani imperii partibus, quæ civitatem non habebant. Plutarchus in vita Gracchorum testatur Gracchum legem tulisse de Coloniis deducendis. Ante id tempus nulla Colonia extra Italiam deducta fuerat. Sed tum primum in varias orbis partes cœperunt deduci. Idem etiam Appianus scripsit. Et hæc de Coloniis hactenus. Lex Julia. C D

De Municipiis.

Municipes autem, ut Gellius scribit, sunt cives e Municipiis suo jure, ac legibus utentes, muneris tamen honorarii cum populo Romano participes: a quo munere capessendo, appellati videntur. Nullis aliis necessitatibus neque ulla populi Romani lege astricti: hi non in civitate nati, ut Coloniæ, sed extrinsecus in civitatem veniunt. Nom sunt ergo Municipes nati cives, sed, ut Festus inquit, cum venissent Romam, admissi sunt a civibus ut omnium rerum participes fierent ad munus fungendum una cum civibus, præter quam de suffragio ferendo, aut Magistratu capiendo. Hujusmodi fuerunt Arpinates, Pisani, Nolani, Cerites & nonnullæ aliæ urbes Italiæ: Sic Festus. Philippus Melanchthon in Orationem Ciceronis pro Cælio. Municipia (inquit) erant urbes Italiæ quibus beneficii loco concessum est a populo Romano jus militandi; ut enim erant honestissimi quique, ita arma a populo merebantur & cæteris oneribus liberi erant. Sic dicti sunt, quod eadem munera cum populo Romano susciperent, a vectigalibus & reliquis oneribus liberi & immunes. Plerique vero cives possessiones suas in municipiis habebant, veluti Cælius. Verba Gellii & Melanchthonis. Satis liquet Municipes quid. E Municipia quid. F

Municipia & municipes quo modo differant.

discrimen inter municipes esse, & municipia, Municipesque a municipiis ortos, in civitatem venisse. Jam de populo Romano generatim dictum est, ac de illis ordinibus variisque distributionibus. Superest ut ad singulos Magistratus accedamus.

De Regno & Magistratuum potestate.

CAPUT II.

Regia potestas in urbe prima.

Regia potestas prima omnium & antiquissima in urbe fuit, siquidem Romulus urbis parens,& conditor primus hanc tenuit: populumque, non pro animi sui libidine atque arbitrio, sed consilio prudentissimorum hominum, quos ad hoc opus adhibuit, gubernavit. Hi fuerunt Senatores, de quibus alio loco nobis dicendum.

Regiæ majestatis insignia.

Romulus ergo, ut Regiæ majestatis honos haberetur, splendidiore corporis cultu, atque aliis quibusdam insignibus, augustiorem se populo reddidit: indutus est enim veste purpurea, quam Trabeam vocant. Trabea vero vestis erat togata, quæ, authore Suetonio libro de genere vestium, triplicis generis fuit. Quædam enim Diis sacra,eaque purpurea. Altera, regium vestimentum, purpurea quoque, sed albi habens nonnihil admixtum. Tertia angularis, cujus purpura fuit cocco mixta. Erat Trabeæ vestis togata purpura circundata, sub tegmine pumiceo, quam aureæ fibulæ connectebant, & Quirinalis dicta propter Romulum: unde Virgilianum illud,

Trabea vestis quid. Trabeæ genera. Primum Trabeæ genus. Secundum genus. Tertium genus.

Ipse Quirinali Trabea cinctusque Gabino Insignis, &c.

Quid a toga differat Trabea.

Differebat ergo Trabea a Toga cæterorum civium, non forma, sed materia. Erat autem Toga vestis laxa oblonga, & quæ in sinum multis crispulis subtracta succingebatur, cujus erant varia genera: veluti, Prætexta toga. Regia. Candida toga. Pulla toga. Pura toga. Virilis toga, Picta toga.

Prætexta toga, Virilis toga, Picta toga, Regia toga, Candida toga, Pulla toga, Pura toga, Prætexta toga, Virilis, Picta quid. Regia, toga quid. Candida quid. Pulla quid.

Prætexta toga, seu Prætexta simpliciter, vestis est, qua utebantur pueri ad annum usque decimum septimum, quo tempore virilem induebant. Picta toga vestis fuit publica summique Magistratus. Regia toga, qua Reges soli usi sunt, intexta erat auro & purpura. Candida, qua petitores Magistratuum utebantur,a quo dicti sunt Candidati. Pulla, nigra erat qua in funeribus utebantur. Pura toga est quam forenses tyrunculi assumebant tyrocinii die; unde metaphorice pro tyrocinio sumitur: dicta est pura, quod nullo prætextu purpuræ distincta esset. Hæc obiter de Toga & Trabea dicere visum est, ut civem Romanum ab externo quoque habitu cognoscere liceat.

Præter Trabeam, Regia etiam majestas ornata est Sella Curuli, qua non modo Reges, sed post ipsos, Consules & nonnulli alii Magistratus, honoris gratia, usi sunt. Hac ergo Sella vectus

A Romulus duodecim lictores, succinctis vestibus, expeditos ad plectendos facinorosos habuit, qui præibant, gerentes fasciculos virgarum, intra quas virgas alligata securis erat, sic, ut ferrum in summo fasce extaret: cujus rei causam Plutarchus ostendit in Problematibus: nimirum, inquit, hoc judicium est magistratuum, iram promptam ac solutam minime esse debere. Aut certe ideo id constitutum est, ut mora tantisper Magistratuum iræ fiat, dum virgæ dissolvantur; id quod sæpe pœnitentiæ occasionem Magistratibus attulit: quoniam autem facinorosi partim sunt emendabiles, partim perditissimi, ut virgæ admonendis illis, sic secures his de medio tollendis sunt institutæ.

Cur virgæ securibus alligatæ fuerint.

B

Custodes regii corporis.

Ex triginta Tribubus in quas populum distribuit, denos equites legit ut essent trecenti sui corporis custodes: quorum comitatu stipatus, & pace, & bello, incedebat: hi celeres dicti, vel ab exequenda ministerii celeritate: vel ab interfectore Remi, cui Celer nomen fuit: & huic numero præfectus ab
C Romulo dictus Tribunus Celerum. Plinius de Celeribus loquens, Quinetiam, inquit, ipsum equitum nomen sæpe variatum est, in iis quoque qui ad Equitatum trahebantur. Celeres sub Romulo, Regibusque appellati sunt. Deinde Flexumines. Postea Trossuli. Pomponius putat Trossulos a Trossulo Tusco-rum oppido expugnato dictos fuisse. Flexumines a flectendis hominibus: a nonnullis Flexamines vocantur. Dionysius testatur unum ex toto populo lectum ab Romulo fuisse, cui res urbana tuto committi posset, cum ipse
D abesset causa belli. Cæteros vero ipsius permissu lectos a multitudine, quæ ex suo corpore, id est ex triginta curiis, ternos in ordinem Senatorum cooptavit: quorum fretus consilio Rex totam Rempublicam gubernaret.

Equitum nomen sæpe variatum.

Trossuli unde dicti.

Flexumines unde dicti.

De Interrege & Interregno.

CAPUT III.

E

Interregnum.

Interrex.

Interregnum spatium est temporis ab obitu Regis, donec alter creatus fuerit, interjectum. Interrex vero qui cum regia potestate, & insignibus interim præest. Livius libro I. scripsit, Romulo humanis rebus subducto, patribus timorem incessisse, ne civitatem sine imperio, exercitum sine duce, vis aliqua externa adoriretur, civitatum proximarum irritatis animis. Itaque caput aliquod esse placuisse, sed neminem voluisse alteri concedere. Tandem vi-
F sum esse, ut rem inter se centum patres, decem decuriis factis, singulisque in singulas decurias creatis, qui summæ rerum præessent, consociarent. Decem autem imperitabant. Sed unus cum insignibus imperii, & lictoribus erat. Quinque dierum spatio finiebatur imperium, & per omnes in orbem ibat, annuumque intervallum regni fuit. Id abs re, quod nunc quoque tenet nomen

interregnum, appellatum. Cæterum plebs, cum videret multiplicatam servitutem, ac centum, pro uno, dominos factos, imperium tale moleste ferebat, neque ultra nisi regem a se creatum, passura videbatur. Propterea patres offerendum ultro censuerunt, quod amissuri erant, regia potestate populo permissa: sic tamen ut non amplius darent juris quam ipsi retinerent. Decretum ergo ut quem populus regem jussisset, id sic ratum esset, si patres authores fierent. Tum Interrex, concione advocata, Quod bonum, faustum, fœlixque sit, inquit, Quirites, Regem create. Ita patribus visum est. Patres deinde si dignum, qui secundus ab Romulo numeretur, creaveritis, authores fiebant. Ea conditione Rex creabatur apud quem summa rerum omnium esset.

Interregis concio.

Interregni nomen, & Interregis ad alios etiam magistratus transfertur, quando loco magistratus aliquis sufficitur tanquam Interrex. Cujus rei testis est Livius, dum ait: Cum sine curuli magistratu Respublica esset, Patricii coiere, & Interregem creavere. Contentio, Consulesne, an Tribuni militum crearentur in interregno, rem complures dies tenuit. Illud etiam observatum fuit, ut Consules cum abessent Reip. causa, seu vitio creati essent, & comitiis interesse non possent, res ad Interregem deduceretur, & per Interregem, Comitia consularia fierent. Supra, cum de Comitiis Centuriatis ageretur, declaratum est, hujusmodi Interreges Magistratum duntaxat quinque dierum tenuisse, & alios aliis quivis quinque diebus creatos successisse.

De Senatoribus.

CAPUT. IV.

Tres ordines populi Romani.

TRes ordines populi fuisse in urbe constat: quorum primus ac maximus fuit Senatorius, de cujus institutione, nomine, numero, officio, potestate atque authoritate, insignibus, convocatione, loco, tempore, & ordine in sententiis dicendis; Item de electione, de diversis generibus Senatorum & reliquis ad eum ordinem pertinentibus nunc disseremus.

Senatores primum ab Romulo creati.

Livius libro primo scribit Romulum urbe nova viribus, ac robore munita, in animum induxisse ut consilium viribus pararet. Itaque Senatores centum creasse, sive quia is numerus satis erat, sive quia soli centum erant qui creari patres possent. Senatores seu Patres dicti vel ab ætate, ut Festus inquit: vel ab honore: vel quia patres agrorum tenuioribus, tanquam liberis, attribuebant. Cicero, libro primo de Senectute, testatur Senatum a Senum ætate vocari qui eadem de causa Græcis dicitur γερουσία. Patrum vero nomen honoris causa datum Livius putat. Patres (inquit) ab honore, eorumque progenies appellati Patricii.

Patricii unde dicti.

De numero Senatorum.

Numerus

Numerus Senatorum fuit primum

A Centenarius, sed postea auctus est a Tarquinio Prisco quinto Rege, qui (ut Livius scribit) non minus Regni sui firmandi quam augende Reipublicę memor centum Patres legit, qui deinde minorum gentium dicti sunt. Factio haud dubia Regis, cujus beneficio in curiam venerat. Postea, Regibus exactis, Junius Brutus primus Consul Senatorum numerum cædibus Regiis imminutum ad trecentorum summam (ut Livius ait) explevit: quo plus virium in Senatu frequentia ordinis faceret. B In quem primores equestris gradus legit. Dionysius tercentenarium similiter numerum in hoc ordine fuisse scribit. In primo tamen libro Machabæorum capite octavo, legitur Romanos trecentorum & viginti hominum Senatum sibi constituisse. Tranquillus in Augusto scribit, Augusti Imperatoris ætate Senatorum affluentem numerum deformi & incondita turba fuisse. Erant enim supra mille & quidam indignissimi ac post Cæsaris necem per gratiam & præmium allecti quos Abortivos vulgus vocat. C Itaque Augustus, effrænem illum numerum ad morem pristinum, & splendorem redegit, idque duabus lectionibus, id est, electionibus: Priore, ipsorum arbitratu quo vir virum, Senator Senatorem legit: Altera suo & Agrippæ. Quoties Senatus in consilium adhibebatur, si res esset momentosa, Senatores minori numero, quam centum, non conveniebant, ut author est Livius libro 9. de bello Macedonico. Asconius tamen scribit, Cornelium, tempore Ciceronis, legem tulisse, ne quis in Senatu legibus D solveretur, nisi ducenti adfuissent, ac duo Senatus consulta uno die non fieri.

Senatorum. Senatorum auctus numerus a Tarquinio Prisco. Patres minorum gentium.

Trecenti Senatores.

Mille Senatores.

Abortivi Senatores.

De officio Senatoris.

Senatoris officium quale sit Cicero scribit libro 3. de Legibus. Id officium situm est in his tribus, ut adsit, ut loco dicat, ut modo. Quatenus adesse officii est, habet res gravitatem in ordinis frequentia. Dum loco dicere debet Senator, significatur in eo quod non aliter quam rogatus dicat. E Senatus enim, non nisi referentibus Consulibus, aut his quibus Senatum habere vel cogere licebat, decernere poterat. Id quod Cicero ostendit in Orat. post reditum, cum, inquit, Provincialium postulata Consulibus edebantur, ut de iis ad populum referrent. Denique in modo, illud inest, ne sit infinitus. Nam brevitas non modo Senatoris, sed etiam Oratoris magna laus est in sententia: neque utendum est longa unquam oratione nisi ubi spectante Senatu, & nullo Magistratu F adjuvante diem tolli necesse est. Cæterum illud jam dictum esse muneris Senatorii, ut adsit, ut loco dicat, ut modo: id præterea requirebatur, ut Senator vir esset prudens, & qui Remp. cognosceret. Ideo scriptum est in lege duodecim tabularum de Senatoris officio, Causas populi teneto. Id quod Cicero eodem libro interpretatur, noscat Remp. quid habeat militum, quid valeat ærario,

Senatoris officium.

Dicere loco.

Dicere modo.

Senator qualis esse debeat.

quos socios habeat, quos amicos, quos stipendiarios, qua quisque sit lege, qua conditione, quo fœdere: teneat præterea consuetudinem decernendi: noscat exempla majorum. Non pertinebat autem ad Senatum cognitio litium, & necessitas judicandi, licet ex Senatu, sicut ex equestri ordine, decuriæ judicum interdum sumerentur. Id quod intelligi potest ex Cicerone actione ultima in Verrem, cum inquit, Ad Senatum devenient qui de Verre supplicium sumant? Non est usitatum, non est Senatorium.

Judicia & litium cognitio non erant penes Senatum.

De authoritate Senatus.

Authoritas.

Nunc quæ sit authoritas dicamus, in quo primum omnium animadvertendum, cum authoritatem Senatoriam dicimus, non intelligi gravitatis aut prudentiæ, vel magnitudinis cujusdam opinionem: qualem in magnis ac clarissimis viris cernimus: sed consensum majoris alicujus aut prudentioris, sine quo, nihil quod actum sit ratum haberi debeat. Sic antiqui vocabant, authores mulierum, sine quorum consensu, quæcunque mulieres egissent rata non erant: ut Liv. testis est lib. 37. & Cicero pro Flacco & pro Aulo Cecinna. Authorem ergo fieri, hic aliud nihil est, quam consentire & approbare id quod agitur, quod alias nullius esset momenti. Sic Paulus Jurisconsultus explicat in leg. Etiam si, digestis de authoritate & consensu tutorum. Itaque Patres id juris antiquitus habuerunt, ut rata tum demum essent, quæ populus jusserat, si ipsi authores fierent, id est, si rem factam approbarent. Authoritas enim erat in Senatu, sicuti penes populum potestas ac majestas, ut Cic. docet lib. 3. de legibus, Propterea populus scissere ac jubere dicebatur: Senatus vero censere & authorem esse. Id quod ex Livii testimonio constat, cum ait, Senatus eam pacem servandam censuit, & paucos post dies populus jussit. Et alibi quum populus Regem jussisset, id sic ratum esse si Patres authores fierent: Hodieque in legibus ac Magistratibus creandis usurpatur.

Authoritas in Senatu. Majestas in populo.

Ex hujusmodi potestatis seu majestatis & authoritatis discrimine, facile videri potest quid intersit inter læsæ majestatis, & imminutæ authoritatis crimen. Illud enim in eum committitur, cujus est majestas: hoc in eum cujus authoritas in Senatu, quam postea lex Menia, id est, a Menio Trib. plebis lata, magna ex parte enervavit & inutilem reddidit. Cum enim patres, rerum a populo decretarum authores sæpe fieri nollent, legem tulit, ut ante initum suffragium authores essent ejus rei, quam populus jussurus erat: Ita fiebat, ut quicquid populus jussisset, ex authoritate Patrum actum videretur: cum tamen ante hanc legem authoritas Patrum requireretur post latum suffragium: sicut constat ex eo loco Livii, quem paulo ante citavimus, cum ait, Id sic ratum esset si Patres authores fierent. Item ex Cicerone in oratione pro Plancio. Nam etiam ætate Ciceronis adempta erat illa Senatus antiqua authoritas, quam initio Romulus concesserat, quamvis sub specie quadam usurparetur. Atque illa quantulacunque fuit a Cæsare dictatore oppressa languescere cœpit, ac deinde post Augustum interire, cum unius jam arbitrio cuncta regerentur. Non enim Senatus in mandandis exercitibus, in provinciis decernendis, in legationibus admittendis, ac dimittendis, & constituenda Republica, ultra occupatus fuit: sed in adulationes Principum conversus, insontes sontesque nullo discrimine condemnare, sævientibus Principibus, damnatos permittere: cives flagitiosissimos in gratiam Principum ex reis eximere, & Principibus condonare, innocentissimis hominibus negotium facessere, & plurima hujusmodi facinora perpetrare, premente servitute, coactus est. Tunc Senatorii muneris esse cœpit reorum judicatio, & a Nerone institutum est, ut qui a judicibus ad Senatum provocarent, mulctæ periculum facerent.

Lex Menia authoritatem Senatus imminuit.

Authoritas Senatus oppressa.

De insignibus ordinis Senatorii.

Insignia Senatorum. Quid latus clavus.

Senatorii ordinis cultus & ornamenta fuere Latus clavus, & calceus lunatus. Erat latus clavus tunica purpura prætexta, latior tunica vulgari, lugubrique & distincta, cui toga superinduebatur. Unde tunica Latisclavia dicta: & Senatores Latisclavii, propterea quod nodi quidam purpurei instar capitis clavorum erant, quibus tunica universa distinguebatur, a quibus late non anguste intertextis ipsa tunica nomen sumpsit Latisclavii. Calceus lunatus, Lunæ imagine fuit insignitus, ad significandam vetustatis originem, nempe ab Evandro & Arcadibus, qui se ante Lunam natos prædicant: hujusmodi insignia in luctu publico deponebantur. Dion, in vita Trajani, Senatorem ait pingi solitum, hac forma, ut esset senior in tunica ac prætexta purpurea cum corona. Plin. ait, Tullum Hostilium tertium Romanorum Regem primum lato clavo usum fuisse. Strabo Baleares mortalium primos latum clavum induisse. Silius Italicus poeta, Herculis Sacerdotes id quoque genus vestis habuisse, cum ait,

Calceus Lunatus qualis & cur Senatorum insigne.

Sacrificam lato vestem distinguere clavo, &c.

His ergo insignibus, id est lato clavo & calceis lunatis, Senatores ab aliis ordinibus distinguebantur, quemadmodum Equites annulo aureo, quod ipsorum insigne fuit. De quorum ordine & distinctione sic Plinius: Annuli (inquit) distinxere alterum ordinem a plebe, ut semel cœperunt esse celebres, sicut tunicæ ab annulis, Senatum. Et Senatoribus jus fuit spectandi in orchestra. Equitibus vero in quatuordecim ordinibus Theatri. Superest jam ut de jure ac modo Senatus habendi seu convocandi disseramus.

Equitum Romanorum insigne.

Gellius lib. 14. scripsit, Senatum olim haberi solitum per hos Magistratus, Dictatores, Consules, Prætores, Tri-

Senatus per quos Magistratus haberi possit.

bunos plebis, Interregem, neque aliis præterquam his jus fuiſſe faciendi Senatus-conſulti. Quotieſcunque autem uſu veniſſet ut omnes iſti Magiſtratus eodem tempore Romæ eſſent, tum quo ſupra ſcripti ſunt ordine, qui eorum prior aliis eſſet, ei potiſſimum Senatus conſulendi poteſtas fieret. Item extraordinario jure Tribuni quoque militares, Decemviri dum præeſſent cum imperio conſulari, & hi præfuerunt in Republica poſt necem C. Cæſaris: & parum diu Triumviri conſtituendæ Reipublicæ cauſa creati, jus conſulendi Senatus habuerunt.

His autem Magiſtratibus quibus Senatusconſulti faciendi jus erat, poteſtas etiam fuit intercedendi, ne Senatusconſultum fieret. Livius lib. 3. Nemini dicit licuiſſe Senatusconſultum habere, qui ipſe Magiſtratus non ſit, id eſt, neminem privatum hoc juris habuiſſe.

De loco Senatusconſulti faciendi.

Locus habendi Senatus-conſulti. Templum quid ſit.

Locus quo Senatusconſultum fieri oportebat per Augurem conſtituebatur, & Templum appellabatur etiamſi prophanus eſſet, veluti curia Hoſtilia, Pompeia, Julia, neque alibi fieri poterat quam ubi Augur conſtituiſſet, &, ſi factum fuiſſet, juſtum non erat. Fiebat tamen aliquando ſub Dio, propter aliquam prodigii cauſam, ut teſtatur Plinius de Bove quæ locuta eſt.

De Tempore.

Tempora Senatusconſulti faciendi.

Tempus autem Senatusconſulti faciendi fuit poſt Solis exortum & ante occaſum; alioqui ratum non erat, ſed Cenſorium opus in eos per quos alio tempore factum fuiſſet. Ac tempus quidem certum quo Senatus haberetur lege Pupia, id eſt, a M. Pupio Piſone lata, conſtitutum fuit, unde Senatus legitimus vel edictus ſeu indictus appellatus eſt. Legitimus Senatus is erat, qui ſtatis diebus & lege deſignatis habebatur, videlicet ſicut lex Pupia jubebat, neque ante Kalendas Februarii neque toto menſe Februario, niſi perfectis aut rejectis legationibus, ut eſt in 1. epiſt. apud Ciceronem: ſiquidem olim menſis Februarius legatis provinciarum dari ſolebat, & totus fere in audiendis provinciarum poſtulatis conſumebatur: author eſt Aſconius Pedian. in 3. Verr. Cicer. Tranquillus in Auguſto ait Auguſtum ſanxiſſe ne plus quam bis in menſe Senatus legitimus haberetur: ſcilicet Kalendis & Idibus, neve Septembri Octobrive menſe ullos adeſſe alios neceſſe eſſet quam ſorte ductos, per quorum numerum decreta confici poſſent.

Senatus legitimus.

Senatus edictus, & indictus. Concio legitima. Concio edicta.

Edictus autem vel indictus Senatus is erat, qui ob negotia incidentia repente indicebatur: ſic legitima concio & edicta concio dicta eſt, illa quæ fixis ac ſtatis diebus, videlicet ter in menſe, conveniebat; hæc quæ repente & nova quadam de cauſa fiebat. Qui Senatum habiturus erat, prius hoſtiam immolare auſpicarique debebat, & in Senatu prius de rebus divinis, quam de humanis re-

A ferre. Quoniam autem nemo ſententiam dicebat niſi rogatus, videndum eſt, quiſnam ordo, in rogandis ac dicendis ſententiis fuerit.

Modus rogandi ſententias in Senatu.

Gellius ea de re lib. 4. cap. 10. ſic ſcripſit, Ante legem (inquit) quæ nunc de Senatu habendo obſervatur, ordo rogandi ſententias varius fuit. Alias primus rogabatur, qui a Cenſoribus princeps in Senatum lectus fuerat. Alias qui deſignati Conſules erant. Interdum quidam e Conſulibus, ſtudio aut neceſſitudine aliqua B adducti, quem iis viſum erat honoris gratia, extra ordinem ſententiam primum rogabant. Tamen obſervatum eſt, cum extra ordinem fieret, ne quis quenquam, niſi ex Conſulari loco, primum ſententiam rogaret. Cicero in libro de Senectute teſtatur, tantum honoris aliquando Senectuti delatum fuiſſe, ut qui natu grandior eſſet, is prior in Senatu ſententiam rogaretur. Tamen Cæſar in Conſulatu quem cum Bibulo geſſit, ſolos quatuor, ut Gellius teſtatur, extra ordinem rogaſſe fertur: ex iiſque principem M. Craſ- C ſum: ſed poſtquam filiam Cn. Pompeii deſpondit, primum cœpit Cn. Pompejum rogare. Cæterum Feneſtella ſcripſit, tres tantum a Cæſare ſolitos rogari, Craſſum, Pompejum, & Catonem: nec prætereundum eſt ſilentio hoc loco, quod Gellius commemorat de jure Senatoris, in ſententia dicenda: Erat enim (inquit) jus Senatori, ut ſententiam rogatus, diceret ante quicquid vellet, etiam alius rei & quoad vellet: & ita feciſſe Catonem teſtatur Conſule Cæſare, diem- D que totum dicendo eximere voluiſſe, propterea prehenſum juſſu Conſulis a viatore, & ductum in carcerem: ſed Senatum conſurrexiſſe, & Catonem in carcerem proſequutum fuiſſe: qua invidia facta Cæſarem deſtitiſſe, & juſſiſſe Catonem mitti. Fiebat autem Senatusconſultum duobus modis: uno per diſceſſionem ſi conſentiretur: altero per ſententias ſingulorum exquiſitas, cum res erat dubia: ubi tum ſinguli gradatim conſulebantur. Nunc jam ad Senatorum electionem tranſeamus.

Jus Senatoris in ſententia dicenda.

Senatusconſultum duplex.

Eligendorum Senatorum ratio.

E Fuit ratio varia legendi Senatus diverſis temporibus. Primum enim per Reges cooptabatur, ut ſuperius dictum eſt, de Senatoribus ab Romulo & Tarquinio Priſco inſtitutis. Deinde per Conſules. Nam primus Conſul Junius Brutus, authore Livio, primores Equeſtris ordinis in Senatores adſcribi juſſit: cum Senatum, poſt exactos Reges, bonis viris exhauſtum vidiſſet. Poſtea conſtitutum ut a Cenſoribus Senatores legerentur, viciſſimque Senatu moverentur. Sed ea de re nobis erit ſermo cum age- F tur de Cenſoria poteſtate. Liv. tamen lib. 3. 2. belli Punici dicit placuiſſe creari Dictatorem, qui Cenſor ante fuiſſet, vetuſtiſſimuſque ex iis Cenſoriis qui viverent, penes quem legendi Senatus poteſtas eſſet. Buteonem etiam ob id Dictatorem creatum qui centum ſeptuaginta ſeptem cum ingenti approbatione hominum in Senatum lectis, extemplo ſe Magiſtratu abdicavit. Optabantur autem Senatores ex Equeſtri ordine: unde

Alexander Imperator Romanus dicere solebat, Seminarium Senatorum Equestrem ordinem esse. Legebatur & ex ordine Senatorio unus qui Princeps Senatus dicebatur, quod genus honoris iis tantum deferri consuevit, qui authoritatem & gloriam, maximis in Rempublicam meritis, præstantissimisque rebus gestis, essent consecuti. Livius, lib. 7. decade tertia, scribit morem fuisse traditum a Patribus, ut qui primus Censor fuisset, ex iis qui viverent, is princeps Senatus legeretur. Nunc de generibus Senatorum agamus.

Princeps Senatus.

Quadruplex in hoc ordine genus Senatorum fuisse perhibetur, Patricii, Conscripti, Allecti, Pedarii. Patriciis dicti sunt qui a primis illis Senatoribus originem ducunt. Horum enim progenies (inquit Livius) Patricii appellati. Conscripti qui Regum, Consulum, Censorumve decreto in Senatu lecti sunt: De quibus sic Festus, Patres (inquit) dicti sunt qui patricii sunt generis: Conscripti vero, qui sunt in Senatu scriptis adnotati. Plutarchus, in Romulo, testatur a Romanis collegium Senatorum Patres conscriptos appellari, quod nomen authoritatis plurimum & invidiæ minimum præ se fert. Sed ab initio tantum Patres, postea in eum ordinem adscriptos, Patres conscriptos appellari. Allecti, authore Festo, sunt qui, propter inopiam, ex Equestri ordine in Senatorum numerum sunt assumpti, quo nomine, id est, Allecti, Ascriptitiique (ut inquit Budæus) vocari possunt Latine in collegiis Magistratuum qui vulgo creati & extraordinarii nominantur. Pedarii (authore Varrone) sunt Equites Romani qui nondum a Censoribus in Senatum lecti, Senatores quidem non erant. Sed, quia honoribus populi usi fuerant, in Senatum veniebant, & sententiæ jus habebant. Non tamen rogabantur sententias, sed quas Principes dixerant, in eas pedibus ibant: a quo Pedarii & eorum sententia Pedaria dicta, Gellius lib. 3. negat Pedarios Senatores eos vocari, qui sententiam in Senatu non verbis dicerent, sed in alienam pedibus irent, siquidem cum Senatusconsultum fiebat per discessionem, tum universi Senatores pedibus sententiam ferebant. De his plura apud eundem Gellium lib. 3. cap. 18. Sciendum tamen Senatores omnes sententiam stantes, non autem sedentes, solitos dicere.

Quattuor genera Senatorum. Patricii qui. Conscripti qui. Allecti qui. Pedarii qui.

Priusquam autem e Senatus foribus egrediamur, non incommodum erit hic subjicere Scipionis edictum de Senatoribus & alia ad hunc ordinem pertinentia. Scipio, authore Liv. lib. dec. 4. edixit, Qui Senatores essent quibusque in Senatu sententiam dicere liceret: quique majores Magistratus essent, ne quis eorum longius abiret ab urbe, quam inde eo die redire posset: neve uno die quinque ab urbe Senatores abessent. Idem Livius lib. 3. dec. 1. tradidit Institutum a Consulibus fuisse, ut Senatusconsulta in ædem Cereris ad Ædiles Plebis deferrentur, cum tamen ante arbitrio Consulum supprimerentur aut annuntiarentur. Institutum est postea Senatusconsultum ad Ærarium deferri, ubi & leges erant in æs incisæ, authore Cicerone Philippica quinta, de Censu Senatorio ita hoc proditum est, duplo majorem fuisse quam Equestrem. Plinius non probat Senatores & Equites, ex quibus Judices fiebant, ex censu potius quam ætate legi. Postquam Magistratum Ducemque nihil magis exornare quam census, pessumiere vitæ pretia, omnesque a maximo bono, liberales dictæ artes in contrarium cecidere.

Senatores abesse ab urbe non licebat. Senatus-consulta in æde Cereris servabantur. Census Senatorius.

De personis Senatoriis id quoque intelligendum, Senatoriarum personarum vocabulo contineri non solum viros sed etiam uxores, liberos adoptivos, emancipatos, posthumos: item eos qui, quum sint Patricii, tamen se plebeiis adoptandos tradiderunt: id quod non observabatur, quo tempore P. Clodius, vir Patricius, plebejo homini se adoptandum præbuit, ut Tribunitia potestate adversus Ciceronem uteretur.

Senatorum filiæ, si aliis quam ordinis Patricii viris nupserint, hujus nominis dignitatem amittunt. Similiter hæ, quæ primo Senatoribus, deinde inferioris ordinis hominibus, postea fuerint collocatæ. His jam omnibus explicatis, superest postremo loco ut quosdam leges de hoc ordine constitutas recitemus.

Plutarchus, in vita Syllæ, lege Sculpitia cautum fuisse testatur, ne quis ordinis Senatorii ultra duo millia drachmarum æs alienum conflare possit.

Leges Senatoriæ.

Diunysius Halicarnasseus cautum fuisse etiam tradidit, lege a Decemviris constituta, ne Patriciis liceret cum Plebeiis connubio jungi; quæ lex postea abrogata est.

Cicero, in tertio de Legibus, has leges ex duodecim tabulis dessumptas commemorat.

Omnes Magistratus auspicium judiciumque habento ex quo is Senatus esto.

Ejus decreta rata sunto.

Ni potestas par minorve prohibescit, Senatusconsulta perscripta servanto.

Is ordo vitio vacato cæteris specimen esto.

Senatori qui nec aderit: aut causa, aut culpa esto.

Loco Senator & modo dicito. Causas populi teneto. Sed de Senatoribus hactenus.

De Consulibus & eorum potestate.

CAP. V.

ANno ab urbe condita ducentesimo quadragesimo quarto, pulso, propter imperiosam arrogantiam, Tarquinio Rege, civitas in libertatem recepta est, cujus adipiscendæ Junius Brutus, Tribunus Celerum, author fuit. Tum Regiæ potestati imperium consulare successit, omnino Regio simile, nisi quod Regium imperium perpetuum fuit, Consulare vero annuum. Creati sunt ergo Consules ipse Junius Brutus & Tarquinius Collatinus comitiis centuriatis, primi qui omnia jura (ut inquit Livius) omnia insignia tenuere, neque iis quicquam de Re-

Consulare imperium quale. Primi Consules T. Collatinus & Junius Brutus.

Regnum ejuratum. gia potestate diminutum. Id modo cautum est, ne, si ambo fasces haberent, duplicatus terror videretur: Brutus prior concedente collega fasces habuit, qui omnium primum avidum novæ libertatis populum, ne postmodum flecti precibus aut donis Regiis posset, jurejurando adegit neminem Romæ passurum regnare.

Consules unde dicti. Consulum Magistratus a consulendo dictus est: quod eorum esset consulere in Senatu. Quintilianus libro 1. dicit dubitari posse a consulendo, an a judicando dicantur: quia veteres hoc quoque judicare dixerunt: unde Cicero lib. 3. de Legibus, testatur ex legibus duodecim tabularum, eosdem Prætores, Judices & Consules dici a præeundo, judicando, & consulendo. Leges Consulares. Leges autem apud Ciceronem ita scriptæ reperiuntur de potestate Consulari.

Regio imperio duo sunto: iique præeundo, judicando, consulendo, Prætores, Judices, Consules appellantur.

Militiæ summum jus habento.
Nemini parento.
Ollis salus populi suprema Lex esto.
Eum Magistratum, nisi intervenerint decem anni, ne quis capito.
Ævitatem annali lege servanto.

Consules, Prætores, Judices, cur idem dicti. Hæ sunt leges Consulares in quibus perspici potest qualis Consulum potestas fuerit. Sed quoniam illic eosdem Prætores, Judices, & Consules appellari videmus, considerandum est in urbe judicia primum penes Reges fuisse: deinde exactis Regibus, id munus Consulibus cessisse, qui propterea & Prætores & Judices in legibus duodecim tabularum nominantur. Postea aucto imperio, quando molestiis & oneribus judiciorum satisfacere nequirent, gravioribus negotiis occupati, creati sunt Prætores, propter lites dirimendas & constituenda judicia, de quibus alibi nobis dicendum, quod de intervenientibus decem annis scriptum est id perpetuum non fuit. Consules reficere contra leges 12. tabul. Nam Liv. lib. 7. dec. 3. testatur jus populo fuisse reficiendi Consules, quos, & quoties vellet, ex iis qui Consules ante fuissent. Sic C. Marius septies Consul perhibetur fuisse, intra pauciores annos quam septuaginta. Similis lex fere fuit qua cautum est ne quis post Præturam citius quam biennio lapso Consulatum iniret, authore Cicerone in Rullum ubi se Consulem factum esse dicit post Præturam suo anno, id est biennio lege præscripto. Præterea quod jubentur ævitatem annali lege servare sic est accipiendum ut intelligamus, Consularem ætatem, quadraginta trium annorum fuisse. Lex annaria de Consulibus. Nam lege annaria nullus ante quadragesimum tertium annum poterat Consulatum adipisci. Propterea Cicero gloriatur suo anno se Consulem factum, id est, eo anno quo Consulatum ei primum per leges annales petere licuit. Cæterum Quo tempore Consules Magistratum inirent. Magistratum inibant non modo Consules, sed etiam Prætores, Kalendis Januarii. Tamen circa bella Punica & ante Idibus Martii, teste Livio, & eo ipso die, boves singulos Jovi Consules solebant immolare.

Porro ne Priscorum morem in creandis Consulibus cæterisque Magistratibus ignoremus, animadvertendum est Romæ fuisse institutum, ut diebus comitialibus (qui vel a Consule vel alio Magistratu, cui tum comitia habendi jus erat, edicto promulgabantur) Populus in Campum Martium conveniret, ubi Magistratum petebant Candidati, a toga candida quæ gestamen erat Petitorum dicti, Tribus circumibant singulosque prehensantes gratiam & suffragia precibus temporariaque observantia emerebantur, unoquoque plebeiorum ac popularium benigne & nominatim appellato. Quam ad rem facilius agendam Nomenclatores inventi sunt, qui singulorum nomina tenebant, candidatisque suggerebant ut quisque obvius erat. Sed id postea vetitum est lege: Plutarchus author est in Catone minore. Plin. in epistola ad Netium, ait, in comitiis hunc ordinem solitum fuisse servari: citato nomine candidati silentium summum: dicebat candidatus pro se: explicat vitam suam: testes & laudatores dabat, vel eum sub quo legatus, aut eum sub quo Quæstor fuerat, vel utrumque si poterat. Addebat etiam quosdam ex suffragatoribus. Illi graviter & parce loquebantur plus hæc quam preces proderant. Interdum candidatus natales competitoris, aut annos, aut etiam mores arguebat. Audiebat Senatus gravitate Censoria, ita sæpe digni, magis quam gratiosi valebant. Cæterum animadvertendum in talibus Magistratuum petitionibus, nihil ambitiose factum existimari, licet in speciem qui sic peteret, & populum ambiret, reus ambitus videretur. Verum sciendum, authore Cicerone in Oratione contra Sallustium, duplicem ambitum esse, unum popularem, concessum quidem atque etiam laudatum, cum aliquis, Magistratum aut curationem petendo, suam operam offert Reipublicæ, judiciumque de se faciendum populo permittit absque dolo malo: hoc genus ambitionis nullis legibus prohibetur, sed approbatum semper & a maximis præstantissimisque viris exercitum est. Alterum autem ambitus genus infame est, & legum severitate notatum, quod aliquando vi, aliquando dolo committitur, & unde cædes, largitiones, & variæ corruptelæ nascuntur: de hujusmodi crimine, variis temporibus variæ leges rogatæ sunt.

Mos antiquus in petendis Magistratibus. Candidati. Nomenclatores. Ambitus duplex. Leges variæ de ambitu.

Primum anno ab urbe condita trecentesimo nonagesimo septimo, lex Petilia qua non largitiones paupere tum civitate, sed præpostera ambiendi ratio coercebatur. Cum novi quidam homines, præter morem, nundinas & conciliabula agerent, & favorem hominum sibi conciliantes suffragia peterent. Qua de re Livius lib. 7. Lex Petilia.

Item lex Calphurnia anno ab urbe condita sexcentesimo octogesimo septimo Republica jam imperii dignitate, & opum magnitudine aucta, qua lege præter alias pœnas, pecuniaria quoque Lex Calphurnia.

adjecta fuit, authore Pediano. Huic successit lex Tullia, M. Tullio Consule ex Senatus decreto lata, quando cautum est, præter alia multa, ne quis prandia vulgo daret, alioquin legis Calphurniæ reus haberetur. Adjecta etiam asperior pœna quam antea, nempe exilium: nam antea damnati in civitate remanebant.

Lex Tullia.

Fuit præterea lex Pompeia de ambitu severissima, quæ, Cæsare in Galliis res maximas gerente, tum lata est, quum Candidatis in urbe insanientibus sic ambitus arderet, ut populus in varia studia scinderetur, ferroque dimicaretur atque igni, & propterea teste Appiano, octo mensibus Respublica Magistratibus caruerit, in quibus procellis ac fluctibus, suadente Catone, solus Cn. Pompeius tertius Consul ab Interrege creatus est, qui ambitum in campo Martio fontibus punitis non sine magna laude pepulit. author est Plinius.

Lex Pompeia.

Adhibebantur autem in comitiis observatores, qui, ne quid fraudis & ambitus admitteretur, circumspicerent: sæpe enim eveniebat, ut pecuniæ tributim dividerentur a candidatis, ad egentium aucupanda suffragia: & qui pecuniam tributim dividebant. Hi divisores dicti sunt, quos Pedianus a Plauto Magistros Curiarum dici putat. Hi, si deprehensi fuissent & convicti, damnabantur, plerumque in præjudicium eorum qui largitiones dicebantur fecisse, authore Cicerone pro Plancio. Idem in Oratore pro responsis aruspicum scripsit singulas Tribus suum divisorem habuisse. Et in oratione pro Planco de sodalibus meminit, id est, de iis qui coitiones honorum adipiscendorum causa fecissent & operam suam ad suffragia corrumpenda interposuissent, hos enim Romani nomine criminoso sodales vocabant. Pedianus in eorum ordine ponit Sequestres, apud quos pecunia deponebatur: & ait in sodalitiis proprium Quæstorem deputatum fuisse, quæ omnia lege Licinia constituta sunt. Cicero pro Cluentio & Appianus lib. 2. de bello civili testantur eum qui ambitus damnatus erat, in integrum restitui, si alium ejusdem criminis reum adduxisset, & condemnasset. Jam vero, quoniam de Consulibus designatis sermo sæpe apud authores, nunc videndum qui sint & cur appellentur.

Observatores Comitiorum. — Divisores. — Sodales Comitiorum. — Sequestres. — Designati Consules qui appellentur.

Propterea sciendum in more fuisse apud Romanos, ut Consules, Prætores & Tribuni-plebis crearentur in annum proximum, id quod erat designare, unde Consules designati dicti sunt, qui creati in annum proximum nondum Consulatum & consulatus insignia inierant. Inibant autem, ut superius dictum est, Kalendis Januarii, & aliquanto tempore Idibus Martii. Comitia vero in quibus creabantur, aut designabantur Magistratus, non habebant præscriptum, aut certum aliquod tempus quo fierent.

Sed quoniam diximus Regiæ potestati Consularem parem fuisse, animadvertendum est paucis id annis durasse, nempe usque ad Valerii Publicolæ consulatum, qui Tarquinio Collatino successit: Is enim cum in suspicionem venisset affectati Regni post obitum Junii Bruti, &

A advocata concione se purgasset, Author fuit ferendæ legis, ut ab omnibus Magistratibus esset ad populum provocatio. Tum ergo Consularis potestas, Regia multo inferior esse cœpit. Polybius lib. 6. scribit, Consularem dignitatem hujusmodi tamen fuisse, ut cæteri Magistratus omnes, Consulibus parerent, & subjecti essent, per eos legationes in curiam introduci, quæ celeriter statuenda essent decernere, quæ deliberanda essent, ad Senatum referre, quid major pars jussserit exequi: B quinetiam in his quæ ad belli apparatum, & castrensem disciplinam pertinent, hi summum jus, summum imperium habent, his etiam jus est, sociis quicquid visum fuerit imperare, Tribunos militum creare, delectum habere. Pomponius libro 2. ff. de origine juris, ait, Lege lata summum jus Consulibus datum esse, provocationem tamen ab iis populo esse concessam. Prohibitum etiam, ne possent in caput civis animadvertere, Injussu populi; solum illis relictum est, ut coercere possent, & in vincula publica duci juberent.

Consularis potestas imminuta.

C Nec illud silentio prætereundum, Consules ex corpore patrum solitos primum creari. Deinde tamen seditionibus Tribunitiis id concessum, ut alter Consulum ex ordine Plebejo legeretur. Primus ex plebe Consulatum obtinuit Lucius Sequacius. Quod si Consul in bellum proficisceretur, is exibat ab urbe paludatus, id est, paludamento indutus, quæ clamys erat imperatoria, & dabatur pro insigni non solum Consulibus, sed etiam lictoribus. Eratque alba aut purpurea, teste D Valerio lib. 6. ubi scribit Crasso proficiscenti contra Parthos, pullum paludamentum datum fuisse: cum tamen in bellum exeuntibus album aut purpureum dari soleret. Cum autem exiret Paludatus, nuncupabat prius vota divis in capitolio, quo post bellum victor ac triumphans ad eosdem deos merita dona populo Romano traducebat. Illud etiam adjiciendum fuit, iis quæ de Candidatis diximus, necesse fuisse Consulatum petentibus, ut comitiis ipsi per se interessent, E neque per alios petendi Consulatum facultatem haberent. Et hæc de Consulibus dicta sufficiant.

Consulum alter ex plebe. — Consules paludati. — Candidati comitiis interfint.

De Præfecto urbis, & aliis.

CAPUT VI.

PRæfecti vocabulum sic late patet ut per id, quisquis præficitur alicui negotio, significetur. Propterea Præfectum urbis appellamus eum qui negotiis urbanis præerat: fuit autem primum constitutus ab Romulo cum ipse bellorum F causa abesse ab urbe cogeretur. Ille (authore Dionysio) non a populo, sed a solo Rege cui vicariam operam præstabat, legebatur. Cæteri Magistratus multitudinis arbitrio permissi sunt legendi. Fuerunt & alia præfectorum genera multa: veluti Præfecti annonæ: Præfecti vigilum: Præfecti militiæ: Præfecti legionum, castrorum, fabrorum, & denique Præfecti prætorio.

Præfectus annonæ. Præfectus annonæ primum constitutus est anno 18. post exactos Reges Tito Giganio & P. Minutio Coss. cum maxima caritas & penuria urbem invasisset, ut ex Sicilia frumentum adveheretur. Hic Magistratus non solebat nisi commeatus, & annonæ causa ob egestatem & penuriam gestari: dicitur a nostris commissarius victualium.

Præfectus vigilum. Præfectus vigilum creatus est, qui præesset cohortibus ad vigilias nocturnas institutis. cum enim accidisset ut urbis ædificia sæpe incendio conflagrarent, urbs in 14. regiones divisa est, quarum duas singulæ cohortes custodiebant, quibus cohortibus Præfectus vigilum præerat, penes quem erant scelerum nocturnorum judicia præsertim latrocinii & incendii.

Præfecti in militia. Præfecti in militia varii fuerunt, idque pro Regis aut Imperatoris arbitrio, a quo qui præficiebantur aliis vel cohortibus, vel aliis partibus in exercitu. Præfecti alarum, Præfecti cohortium, & id genus similes dicti sunt.

Præfectus legionis. Præfectus legionis, legati absentis vicem in exercitu gerebat, de cujus legati potestate nobis erit sermo cum de Proconsulibus & eorum legatis differemus. Huic Præfecto parebant Tribuni, Centuriones, & totus denique exercitus; huic etiam cura erat armorum, equorum, vestium, disciplinæ, jurisque militaris, annonæ, & similium.

Præfectus castrorum. Præfectus castrorum is erat cui cura credebatur castra metandi, valli faciendi, fossæ, tabernaculorum, tormentorum bellicorum, ægrorum, medicorum, & reliquorum id genus.

Præfectus Fabrorum. Præfectus fabrorum artificibus præerat qui castra sequebantur: quales fabri lignarii, ferrarii, carpentarii; illius cura fuit fabrilem operam procurare ac præbere castris & urbibus expugnandis necessariam.

Præfectus prætorio. Præfectus prætorio seu prætorii dictus est a cohorte prætoria. Nam apud antiquos cohors quædam erat prætoria dicta, quæ Consuli aut Prætori in provincia præsto semper erat, quasi quæ latus ejus cingebat. De qua meminit Cic. ad Q. Fr. Asiæ Proconsulem.

Quod autem Cic. cohortem prætoriam appellat, Asconius comites Consulares interpretatur. Veteres enim, inquit, omnem Magistratum, cui pareret exercitus, Prætorem appellaverunt. Unde prætorium tabernaculum ejus & in castris porta prætoria, id est, porta per quam exercitus in prælium e castris educitur, nam initio Coss. vocabantur Prætores. Propterea & prætorium & porta prætoria, & Præfectus prætorio dictus est. Cæterum cum Romanum Imp. ad monarchiam redactum est, tum Romani principes Equitem unum prætoriæ cohorti præfecerunt, & prætorio suo, id est, aulæ, quem in militari negotio sibi secundum esse voluerunt. Is fuit appellatus Præfectus prætorio, qualis, sub Regibus, Tribunus Celerum: sub Dictatoribus magister equitum. Præerat autem publicæ disciplinæ emendandæ, a cujus sententia fuit aliquando provocatio: sed usque adeo postea crevit illius authoritas principum privilegio, ut provocare non liceret.

Præfecti prætorio missi sunt interdum, ad regendas provincias, a Cæsaribus, quemadmodum in Jure scriptum reperitur, l. pen. & l. ult. C. de off. præf. præt. ubi legitur, Præfectus prætorio Africæ, & Præfectus prætorio Orientis.

Præfecturæ. Cæterum cum hoc loco de Præfecto urbis (qui antiquissimus Magistratus fuit urbis) institutum esset tractare: occasionem inde nacti de aliis quoque Præfectorum generibus disseruimus: quibus addere non incommodum fuerit, quod Festus tradidit de Præfecturis. Præfecturæ (inquit) hæ appellantur in Italia, in quibus & jus dicebatur, & nundinæ agebantur. Erant earum quædam Respublicæ, sed Magistratus suos non habebant: propterea Præfecti ad eas mittebantur quotannis, qui jus dicerent. Earum duo genera fuerunt: alterum in quas solebant ire Præfecti quatuor populi suffragio creati. Hujus generis fuerunt Capua, Cumæ, Casalinum, Vulturnum, Liternum, Puteoli, Aceræ, Suesulæ, Attella, Calatia. Alterum vero earum, quas Prætor urbanus quotannis in quæque loca miserat legibus ut Fundos, Formias, Ceræ, Venafrum, Fusillonem, Reate, Saturnium, Arpinum, aliaque multa generis ejusdem. Hæc Festus. nunc ad Prætores transeamus.

De Prætoribus.

CAPUT VII.

Prætoris nomen Livius ait a præessendo dictum. Varro a præeundo quasi præitor, quod in jure & exercitu præiret. Cum eo convenit quod supra scriptum retulimus ex legib. 12. tab. a præeundo, judicando, consulendo, Prætores, Judices, Coss. appellantor. Tam late patuit hujus vocabuli significatio, ut veteres Prætorem appellaverint omnem Magistratum, cui subesset exercitus: quin & ipsi Coss. Prætoris nomen & munus aliquando gesserunt. Pomp. Jurisc. in l. 2. ff. de orig. jur. causam hujus Magistratus creandi, fuisse scribit: Consules, inquit, cum avocarentur bellis finitimis, neque esset in civitate qui jus reddere posset, factum est, ut Prætor quoque crearetur, qui urbanus appellatus est, quod in urbe jus diceret.

Post aliquot deinde annos, eo Prætore non sufficiente, quod multa etiam peregrinorum turba in civitatem veniret, creatus est & alter Prætor, qui peregrinus appellatus est ab eo qui plerunque inter peregrinos jus diceret. Capta deinde Sardinia, totidem Prætores quot provinciæ in deditionem venerant, creati sunt: partim qui urbanis rebus, partim qui provincialibus præessent. Ex his verbis Pomponii constat tria genera Prætorum fuisse, nimirum urbanos, peregrinos, & provinciales, quorum erat incertus numerus, siquidem provinciarum numerus incertus erat. Præto-

ria poteſtas in legibus 12. tabularum qualis fuerit, Cicer. docet libro 3. de Legibus; Leges ſunt hujuſmodi, Juris diſceptator qui privata judicet judicarive jubeat Prætor eſto: Is juris civilis cuſtos eſto: huic poteſtate pari quotcunque Senatus creaverit populuſve juſſerit tot ſunto. Ex quibus verbis oſtenditur Prætorem juriſdicundi gratia conſtitutum fuiſſe, & penes eum Magiſtratum omnis publici privatique juris tantam fuiſſe poteſtatem, ut novum jus condere, & vetus abrogare ipſi liceret: unde ob honorem tanti Magiſtratus jus honorarium appellatum, quod ipſe conſtituiſſet.

Primus Prætor fuiſſe perhibetur F. Camillus, quo tempore conceſſum eſt plebi, ut alter Coſs. ex ipſius ordine poſſet creari. Inſignia Prætoria fuerunt eadem fere quæ Conſulum, videlicet Sella curulis, Trabea; ſed ſex tantum lictores: tamen Plutarchus ſcribit, Paulo Æmylio Prætori in Iberniam proficiſcenti 12. lictores adhibitos fuiſſe. Creatis Prætoribus, eo numero qui neceſſarius erat tum urbi, tum provinciis, decernebantur a Senatu provinciæ, & Prætores ſortiebantur, qui ad quas provincias proficiſcerentur; cui ſorte obvenerat, ut in urbe remaneret ad jus dicendum civibus, is Prætor urbanus erat: inibant autem Prætores ſuum Magiſtratum eo die quo Coſs. id eſt, Kal. Januariis poſt bella Punica & ante Idib. Martiis: inſtitutum etiam, ut quemadmodum duo cauſarum genera, ſic duo Prætorum in urbe eſſent. Sunt enim cauſæ quædam privatæ, aliæ publicæ, cujuſmodi nos hodie civiles appellamus & criminales. Prætores itaque qui in urbe remanebant, quod alter privatis cauſis, alter publicis præerat. Cæterum in hujuſmodi cauſarum judiciis varia fuit judicandi ratio; non enim eodem loco, neque apud eosdem, nec eodem modo expediebantur, ſi quidem publica judicia in foro & apud judices; atque aliter quam præſcripta formula judicabatur. Privatorum autem cauſæ alio in loco & apud Centum-viros, & conſerta quadam formula: de qua judiciorum varietate ac differentia, ſimul de veteri cauſarum judicandarum ritu, nonnihil differere hic commodum fuerit, & prius & in privatorum cauſis quidnam ageretur poſſimus perſpicere. Conſiderandum quænam cauſæ inter privatas annumerari poſſint; id quod diſcere ex Cic. licebit, 1. de Orat. ubi cauſas Centum-virales appellat hujuſmodi, cum inquit, Jactare ſe in Centum-viralibus cauſis uſucapionum, tutelarum, gentilitatum, agnationum, alluvionum, circumluvionum, nexorum, mancipiorum, parietum, luminum, ſtillicidiorum, teſtamentorum ruptorum, aut ratorum, cæterarumque rerum innumerabilium, cum omnino quid ſuum, quid alienum: quare denique civis peregrinus, liber, aut ſervus quiſpiam ſit. Dicuntur autem cauſæ quæ de his rebus intenduntur Centum-virales, propterea quod apud Centum viros agerentur. Porro centum-viralia judicia, authore Feſto, dicta ſunt a Centum-viris; nam quum eſſent Romæ 35.

A Tribus, quæ & Curiæ dictæ ſunt, terni ex ſingulis ſunt lecti ad judicandum qui Centum-viri appellati ſunt; & licet quinque amplius quam centum fuerint, tamen quo facilius nominarentur Centum-viri ſunt dicti. Erant Centum-virales cauſæ in duas haſtas diviſæ, authore Quintiliano lib. 5. unde judicium haſtæ pro Centum-virali judicio dictum. Auctus poſtea numerus fuit Centum-virorum, ſed manente ſemper eodem nomine, diviſuſque fuit in quatuor conſilia: præerat autem Centum-viris Prætor ad cauſas hujuſ-

B modi judicandas conſtitutus, quorum quatuor conſilia in quadam baſilica uſque adeo inter ſeſe proxima erant, ut actiones unius tribunalis ab alio exaudiri poſſent.

Publicorum judiciorum, id eſt, quæ de maleficiis agebantur, forma & ratio, diverſis temporibus, diverſa fuit: Jam enim inde ab urbe condita patres judicia habebant, cauſæque apud eos agebantur, & ii ſoli Conſulibus & Prætoribus erant in conſilio, nec reliquis ordinibus

C fuit ulla ad judicandum facultas conceſſa. Jus iſtud, authore Dionyſio, Romulus ordini Senatorio crediderat; neque quiſquam per ſeditiones aut tumultus, licet varii fuerint, hoc juris eripere illis conatus eſt, uſque ad C. Sempronium Gracchum, qui primus infenſus Senatui Equeſtrem ordinem ab his disjungere meditatus, legem de judiciis ad Equites tranſferendis tulit nactus occaſionem calumniandi Senatus, quod judicia Senatoria largitionem redolere viderentur, ut teſtatur Appianus lib. 1. de bellis civilibus:

D multi enim rei repetundarum, eo tempore & ſua & hominum opinione condemnati, perfidia judicum pecunia corruptorum erant abſoluti. Propterea Senatus verecundia motus legem ferri paſſus eſt, quam plebs avide recepit, quæ tum, ob judiciorum metum, potentiæ patrum multum erat obnoxia. Lex ergo Sempronia hoc habebat ut ſexcenti equites trecentis Senatoribus, qui tum erant, admiſcerentur, authore Floro; & ita bis tantum virium equites in judiciis haberent: hæc tamen lex ordinum concor- *Lex Sempronia.*

E diam non parum turbavit, civitatemque bicipitem (ut ait Varro) fecit. Sed Cicero in Conſulatu ſuo utrunque hunc ordinem ſic conjunxit, ut glorietur in epiſt. ad Atticum, ordinum concordiam a ſe conglutinatam lege Sempronia. Equeſter ordo ſine infamia 15. annis judicavit, authore Pediano. Cæterum Quintus Servilius Cepio, anno 15. poſt mortem Gracchi, Senatum in jus illud priſtinum reſtituere conatus eſt. Quidam exiſtimant non in totum equitibus judicia ademiſſe, ſed tantum hoc egiſſe, ut pares vires in

F judiciis Senatores & Equites haberent, de qua lege Cepionis Cic. meminit lib. 1. de Invent. Poſt damnatum Cepionem ejuſque exitum calamitoſiſſimum, Equitibus judicia reſtituta ſunt lege Glaucia a C. Servilio Glaucio lata, qui hac lege, ut Cicero author eſt in Bruto, ſibi plurimum ordinem Equeſtrem devinxit. Hæc lex illud quoque præcedentibus addidit, ut reus comperendinaretur,

cum antea judicari, id est amplius pronunciari posset, quæ verba quomodo intelligenda sint, paulo post explicabimus quum rationem judicandi in hujusmodi causis attingemus.

Hac judicandi potestate postea usque adeo immoderate abusi sunt Equites, ut præter cætera ambitiose & insolenter judicata etiam P. Rutilium juris scientia celebrem, & omni vita innocentissimum integerrimumque virum condemnarint. Quo judicio totius civitatis statum convulsum esse Cic. existimat. Quare non

Lex Plotia. multo post lata est lex Plotia a M. Plotio Silano Tribuno-pleb. Pompeio Strabone, & Porcio Catone Coss. Jubebat lex illa, ut singulæ tribus quinos denos suffragio crearent, qui eo anno judicarent: ex quo fiebat ut Senatores quoque in eo numero essent & quidam etiam ex plebe. Hanc legem consecuta est civilis seditio, qua leges omnes & judicia civilia tacuisse Cicero scribit: sed Lucius Sylla recuperata Rep. quæ multis conscissa vulneribus remediis acribus opus habebat, cum cæteras ejus partes, tum etiam judicia constituit. Ipsius ergo lege cautum est ut potestatem judiciorum soli Senatores haberent, equitibus summotis. Cautum est etiam, ne quis plures quam tres judices rejiceret. Eadem lex optionem dabat reo clam an palam de se vellet judicari, id est, voce an per tabellam. Decem annis lege Cornelia Senatores judicaverunt, recipientes a reis cum turpitudine munera. Propterea lata est lex Aurelia a M. Aurelio Cotta Prætore; is judicia Senatoribus equitibus & Tribunis æerariis commisit, qui & ipsi de corpore Romanorum equitum erant.

Lex Pompeja. Postea Cneus Pompejus magnus secundo Consulatu legem tulit, ut ex amplissimo sensu aliter atque lecti Judices, æque tamen ex illis tribus ordinibus judicarent. De qua lege Cicero meminit in Pisonem. Idem Pompejus in tertio consulatu legem judiciariam acrem & vehementem tulit: in qua nihil de ordinibus eorum qui tum judicabant mutavit. Sed ipsam judiciorum formam circumcidit. Jubebat enim lex, teste Asconio, ut priusquam causa ageretur, testes intra triduum audirentur: dicta autem eorum judices confirmarent, & quarta die adesse omnes in diem posterum juberentur, & coram accusatore & reo pilæ, id est, vasa in quibus judicum nomina inscripta essent, æquarentur: deinde rursus postero die sortitio judicum fieret unius & octoginta, qui numerus cum sorte obtigisset ii protinus sessum irent: tum accusator ad dicendum duas horas, reus tres haberet, eodemque illo die reus judicaretur. Priusquam autem sententia ferretur, quinos ex singulis ordinibus accusator, ac totidem reus rejiceret, ita numerus judicum relinqueretur quinquagesimus unus.

Hæc lex Pompeja, inquit Asconius, magis recepta est, quia Pompejo nemo resistere volebat, quam quod e Rep. videretur. Ipsi eloquentiæ valde perniciosa & exitiabilis fuit, quoniam, post hanc legem latam, omnis pene Oratorum dignitas collapsa est, cum maximorum O-

A ratorum facundia intra tam paucarum horarum fines esset conclusa. De quo Cicero in Bruto, M. Cælius Trib. pleb. quum in hanc legem inveheretur, Pompejus eo venit ut diceret se, si coactus esset, Rempub. armis defensurum. Milonianum judicium primum hac lege exercitum est. Ideo Pompejus locum circumpositis armis sepsit, ne cuiquam integrum esset contra legem aliquid dicere vel facere. At veteres leges neminem cogebant intra tam paucas horas perorare. Erant enim liberæ comperendinationes & modum dicendi sibi quisque sumebat, & neque dierum

B neque patronorum numerus cavebatur. Lex Julia.

Post legem Pompejam lata est Julia a C. Julio Cæsare Dictatore. Is judices ad duo genera redegit, Senatorii nempe & Equestris ordinis; Tribunos ærarios, qui tertius erat ordo, sustulit, ut author est Suetonius. Multa præterea hujus legis capita fuerunt, de ipsorum judicum ætate, dignitate, conditione, forma judiciorum, & similia quæ in veterum Jurisconsultorum libris scripta a Triboniano aboleta sunt.

Post Cæsaris obitum, Antonius Cos. Lex Antonia.

C legem judiciariam ferre conatus est, qua in tertiam decuriam (quæ Tribunorum ærariorum fuerat) Centuriones atque Allaudas conjicere decreverat. Cic. in Antoniana 5. de Antonio loquens, Antesignanos, inquit, & mancipia, & allaudas judices se constituisse dicebat. (Allauda autem, Plinio teste, vocabulum est Gallicum datum legioni Romanæ, quæ prius Galerita dicebatur) Antonius tamen prius hostis indicatus est, quam lex perlata fuerit. Allauda qui l.

D Illæ sunt variæ leges judiciorum, variis temporibus observatæ in causis criminosorum, in quos animadversio fiebat hoc modo. Primum crimina deferebantur ad Trium-viros capitales (erant autem hi tres viri ad hoc constituti ut cum animadverti in aliquem oporteret, eorum interventu fieret: cujusmodi erant Athenis undecim viri quos Nomophylacas vocarunt, qui præterea carceris custodiam habebant, & decretum judicium exequebantur) Postquam ergo iis delata erant crimina, mox ipsi referebant ad Triumviri. Nomophylaces.

E Prætorem. Prætor, penes quem judiciorum summa potestas erat, sortiebatur judices, id est, sortes duci jubebat, nominibus judicum in urnam missis, ut ex pluribus necessarius numerus conficeretur. Postea permittebat accusatori & reo, ex lectis sorte judicibus rejicere quos sibi putaret inimicos, aut aliqua ratione incommodos fore. Rejectione facta, in eorum locum qui rejecti fuerunt, Prætor alios sortiebatur, quoad numerus legitimus impleretur, quæ subsortitio vocabatur. Numerus autem legitimus &

F plenus, in judiciis publicis quæstionibusque, erat septuaginta quinque virorum, ut ex Cicerone in Pisonem intelligi potest; (quod enim superius de uno & octoginta judicibus dictum est, & de rejiciendis donec relinquerentur unus & 50. id ad legem Pompejam pertinebat.) Prima itaque judicum delectio dicebatur sortitio, & cum, rejectorum loco, alii

judices sufficiebantur, appellatur subsortitio. His peractis, judices in leges jurabant, ut ita obstricti religione judicarent, cum omnes jurassent præter Prætorem. Eorum nomina libellis continebantur, & ubique habebantur, ne pro selectis judicibus, ut fit in multitudine, aliqui suppositi corruptique judicarent. Erat enim in Prætoris officio nomina Judicum habere & rejectione facta in arca reponere. Fiebat deinde consessus judicum in foro sub Dio, ubi Prætor editiore loco sedebat, qui Tribunal dictus est. Judices vero in subselliis, id quod pulchre Cicero in Vatinium ostendit dum ait, Quis unquam reus post urbem conditam in Tribunal sui Quæsitoris ascendit, eumque vi disturbavit, subsellia dissipavit, urnas delevit, &c. Illic actoris reique causa peracta judices sententiam ferebant, aut vocalem aut tabellarem, prout ipsi reo videretur. Si tabellarem, dabantur enim a Prætore judicibus duæ tabulæ, in quibus sententiam suam scriberent, aut enim reum plane absolvere, aut condemnare oportebat, vel pronuntiandum non liquere. Ad hoc fuerunt tabulæ illæ ceræ in quibus judices notam suæ sententiæ scribebant nimirum A. si absolvendus reus esset: C. si condemnandus: quod si videretur obscura causa, nec liqueret quid statui oporteret, scribebatur ampliationis nota N. L. qua significabatur non liquere: & propterea causam ampliari, id est, deferri oportere, idque appellabatur, amplius pronuntiare. Suffragia vero & sententiæ ponebantur in urna, id est, in sitella quadam, vel ὑδρία, in quam etiam nomina conjiciebantur, quum Prætor judices sortiretur.

Locus judiciorum.

Urna judiciorum.

Qua in re animadverte tria hæc pronuntiandi genera, propinquitatem habere, videlicet quum pronunciatur oportere, diem diffundi, comperendinari causam, & non liquere. Primum illud significat oportere diem diffundi, & in posterum diem rejici. Secundum in perendinum, id est in tertium diem qui sequitur cras. Tertium ostendit differendam condemnationem, vel quia coram sistendi sunt testes, & cum reis committendi, id est, confrontandi (ut vocant) vel cum non constaret de crimine aut pœnæ modo. unde verba illa Comperendinati rei, Ampliati rei, Diffundere diem, & similia.

Ampliare, Comperendinare, Diffundere diem.

Ad hæc animadvertendum dies quosdam judiciales, id est, agendis litibus & disceptandis, constitutos fuisse numero 130. quotannis, qui Latine fasti, Græce, κρίσιμοι dicti sunt: & hæc hactenus de dignitate prætoria, de judiciis, de judiciorum forma, & legibus.

De Dictatore & Magistro equitum.

CAPUT VIII.

APud Ciceronem 3. de Legib. fragmenta quædam extant ex legibus 12. tab. de Dictatoria majestate, ubi Dictatorem supremum magistrum fuisse, ac magistrum populi vocari constat. Fuit autem hic Magistratus primum creatus, in urbe anno 12. vel, ut quidam volunt, 9. ab exactis Regibus, cum 40. Latinorum urbes contra Romanos conspirassent, concitante Octavio Manilio Tusculano Tarquinii superbi genero, apud quem tum ipse exulabat. Summa hæc potestas fuit, cui licebat in caput civis animadvertere, neque ab ejus sententia ullo modo provocare, sed cum ditio totius Imperii penes ipsum foret, omnia regere, & curare, cæteris Magistratibus ordinibusque populi obedientibus. Insignia habebat regia & lictores 12. duntaxat semestris erat, neque unquam creabatur nisi in summo Reip. discrimine: erat enim in extremo periculo extremum remedium, videlicet, cum vis aliqua major repente oborta ingentem urbi cladem minitari videbatur. Primus hanc dignitatem assecutus est T. Largius.

Dictatoria potestas qualis.

Appellatus est autem Dictator & Dictatura a dicendo quod a Cos. diceretur, id est, crearetur noctis silentio, ut Livius author lib. 9. Jubebatur enim Consul, si Senatui videretur, Dictatorem dicere, id est, quem vellet, modo Consularis esset, nominare qui Dictator esset: & Consul, captatis auspiciis, ipso noctis silentio, Dictatorem nominabat, qui deinde Magistrum equitum dicebat, id est, creabat. Alii Dictatorem ab eo dici volunt quod aliis omnibus posset dictare, id est, imperare, & præcipere. Livius lib. 2. id significare videtur, cum ait, Creato Dictatore primum Romæ, posteaquam præferri secures cœperunt, magnus plebem metus incessit, ut intentiores essent, ad dicto parendum: neque enim, ut in Consulibus, qui pari potestate essent, alterius auxilium neque provocatio erat, neque ullum usquam nisi in cura parendi auxilium. Reperiuntur tamen Coss. aliquando provocationi non sedentes, supplicio pernicioso cives affecisse, in quibus Cicero, authore Sallust. Lentulum, cæterosque conjurationis socios, decreto Senatus per Triumviros interfecit. Id tum fieri poterat, cum Senatusconsulta ad hanc formam fiebant: Videant Coss. ne Reip. quid detrimenti capiat.

Dictator unde dictus.

Coss qui contra provocationem supplicium intulerunt.

Plutarchus in Fabii vita scripsit, Fabium Dictatorem designatum a Senatu petiisse, ut sibi Dictatori liceret equo uti; non enim antea Dictatori equitare fas fuisse, quod veteri quadam lege id prohibitum foret: causam fuisse hanc tradit, vel quod majores vires inesse pediti arbitrarentur, proptereaque Imperatorem in legione permanere oportere, nec locum deserere; vel quoniam ad alia omnia tyrannica, magnaque sit potentia Magistratus ille, ut in hoc appareret Dictatorem, volente populo, indigere. Item eodem authore, Dictator omnium Magistratuum imperium inhibebat, & ad sese transferebat, præter Tribunos-pleb. qui soli, Dictatore creato, non cessabant.

Dictator equitabat.

Porro quoniam Magister equitum ad Dictatorem pertinebat, peropportunum erit hoc quoque loco de ejus potestate atque authoritate dicere. Fuit Magister e-

Magister equitum.

quitum talis sub Dictatore, qualis erant sub Regibus Tribuni celerum: & postea fuerunt, sub Cæsaribus, Præfecti prætorio. Quemadmodum Dictatori jus summum fuit in populum, sic Magistro equitum in omnes equites & accensos, id est, milites in mortuorum locum subrogatos: & sicut ipse Dictator a Consule dicebatur: ita ipse quoque Magister equitum a Dictatore dicebatur. His adde, quæ de horum ac cæterorum Magistratuum ordine solita sunt observari, potissimum in militia & castris, nempe militem imperio Centurionis, Centurionem Tribuni, Tribunum Legati, Legatum Consulis, Magistrum equitum Dictatoris paruisse, ut Liv. sentit lib. 8.

Accensi.

De Tribunis-plebis.

CAPUT IX.

Plebs cum imperiosam Patrum arrogantiam ferre non posset, ab urbe per seditionem secessit: hac secessione video plerosque scriptores, eosque gravissimos falli, quod nonnulli in Aventinum, alii in sacrum montem abiisse populum credant. Sed Livius facile docet, quidnam de hac sit sentiendum, apud quem legimus duas secessiones fuisse: priorem lib. 2. in Aventinum montem anno 17. post fugam Tarquiniorum, in qua secessione impetratum est, ut duo Tribuni-plebis crearentur, qui potestatem haberent, & jus adversus Coss. populi defendendi. Sed cum postea potestas hujusmodi fracta & imminuta fuisset a Decemviris qui provocationem & alia quædam jura sustulerunt: rursus plebs secessit, ut idem Livius tradit lib. 3. Ea secessio facta est in sacrum montem, quum plebs tribunitiam potestatem repetiit, anno post Reges exactos sexagesimo, authore Cicerone lib. 2. de finibus. Piso sentit plebem nusquam præterquam in Aventinum secessisse, eumque montem sacrum appellatum, quod plebs illic arma non sumpserit. Cæterum sive idem fuerit Aventinus, qui mons sacer, sive alius, tamen illud cum Livio tenendum est, populum bis a Patribus secessisse: secessionis autem causa hæc fuit, Plebs potentiorum fœnoribus per nexum oppressa cum frustra sæpe conquesta foret apud Patres, qui nimia longaque promissionum lusione protraherent: legis ferendæ adversus fœneratorum nexum. M. Valerius Dictator dictus est ad seditiones populares comprimendas, & ad bellum quod cum ingens imminebat suscipiendum. Is cum intercederet pro plebe ut lex ferretur, videretque & se & plebem frustrari, Magistratu se abdicavit: unde plebs indignata & permoleste ferens, quod tandiu & tam indigne illuderetur a patribus, ab urbe secessit, sed non sine patrum ingenti trepidatione, qui urbem robore militum omnino exhaustam periclitari, si qua vis belli irrumperet, aperte cognoscerent. Itaque decem legati eliguntur ad plebem revocandam, quorum primus Menenius Agrippa, vir summæ authoritatis & plebi charissimus, qui ipsam patribus conciliavit, gravi usus oratione, in qua apologiam de conspiratione membrorum contra ventrem induxit.

Secessionis causa.

Delinivit usque adeo plebis animos ut concitatos & irritatos sedarit, & in concordiam reduxerit, ea tamen lege, ut plebeii Magistratus in urbe essent. Priori secessione duo, posteriore quinque, quibus postea adjuncti sunt alii quinque, ut decem omnino fuerint Tribuni-plebis sic appellati, authore Festo, quod in tres partes divisus esset populus vel a Tribuum (a quibus creabantur) suffragio lecti sunt 4. Idus Decembris & in loco ubi plebs castra posuerat, erecta est statua Jovi solventi metum. Fuit autem potestas Tribunitia ad hoc constituta, ut hujusmodi authoritate plebs defensionem ac patrocinium, adversus Consulum & potentiorum iniquos conatus inveniret.

Valer. Maxim. lib. 2. cap. de Instit. antiquis, tantam hujus Magistratus authoritatem fuisse scribit, ut nihil ratum haberetur quod Senatus decrevisset, nisi Tribuni ipsi approbassent. Itaque quum curiam ingredi ipsis non liceret, ante Valvas positis subselliis decreta patrum attentissima cura examinabant, ut siqui ex his improbassent, rata esse non sinerent: propterea veteribus Senatusconsultis T. litera subscribi solebat, qua nota significabatur Tribunos quoque censuisse: quorum autem authoritas ac vis fuit approbandi Senatusconsulti, eorum fuit & intercedendi, id est, ut loquimur, se opponendi, ne ratum haberetur Senatus decretum.

Plutarchus in Problem. scribit moribus Romanis fuisse constitutum, ut Tribunorum ædes nocte non clauderentur: sed interdiu noctuque indigenti cuique eorum auxilio paterent, quasi portus quidam & præsidium periclitantium. Majores enim communem Tribunum esse voluerunt & tanquam aram omnibus accessibilem: itaque tantum honoris habitum est Tribunis, ut siquis hunc magistratum violasset, id scelus inexpiabile foret, capitalique supplicio coercendum, propterea sacrosanctus magistratus dictus est, & illius potestas sacrosancta, id est intacta, ab omnique injuria tuta & quam nemo sine capitis sui periculo attingere violenter poterat. Decreta Tribunorum-plebis hujusmodi fuerunt ut unius Tribuni intercessione, cæteris consentientibus, tolli possent. His adde neminem, nisi plebeius esset, Tribunum-plebis creari potuisse. Id quod vel ex eo potissimum constat quod P. Clodius Patricius ac Senator, Fonteio adolescenti qui plebeius erat se contra jus adoptandum præbuit, ut ei Tribuno-plebis esse liceret, idque in Ciceronis odium, ut ipsum ulcisceretur & majore licentia vexaret.

De numero & authoritate Tribunorum-plebis, hæ leges extant ex legibus duodecim tabulis, apud Ciceronem tertio de Legibus. Plebs quos pro se contra vim auxilii ergo decem creassit, Tribuni

ejus sunto, quodque hi prohibessint quodque plebem rogassint, ratum esto, sanctique sunto, neve plebem Tribunis orbam relinquunto.

De Censoribus.

CAPUT X.

Censores unde dicti. Censores, authore Festo, dicti sunt quod rem suam tanti quisque solitus sit æstimare quantum illi censuerint. Varro lib. de ling. Lat. Censorem ideo dictum putat quod ad illius censionem, id est, arbitrium populus censeretur. Liv. 1. decad. lib. 1. ab agendo populi censu, nomen hoc originem habere scribit. de Censorum numero, de potestate atque authoritate, de tempore gerendi hujus Magistratus, Cicero 3. de Legibus hæc ex legibus duodecim tabul. commemorat.

Censoris potestas. Censores populi ævitates, soboles, familias, pecuniasque censento.

Urbis templa, vias, aquas, ærarium, vectigalia tuentor, populique partes in tribus distribuunto.

Exin pecunias ævitatis ordines partiunto.

Equitum peditumque prolem describunto.

Cœlibes esse prohibento.

Mores populi regunto.

Probrum in Senatu ne relinquunto.

Bini sunto.

Censorum numerus. Censura quinquennalis. Magistratum quinquennium habento.

Reliqui Magistratus annui sunto, eaque potestas semper esto.

Ex quibus verbis videmus Censores non de censu modo, neque de rebus civium vel singulorum, vel ad Rempublicam pertinentium agitasse: sed in singulis etiam civium ordinibus, in singulos cives jus animadversionis habuisse. Propterea Ascon. in divinat. Ciceronis regen- Animadversio Censoria in mores. dis moribus civitatis, scribit Censores quinto quoque anno creari solere, & cives sic notare, ut qui Senator esset Senatu moveretur, qui eques Romanus equum publicum perderet, qui plebeius in Ceritum tabulas referretur & ærarius fieret, (est autem in tabulis Ceritum referri idem quod esse sine lege & sine ullo suffragio. Cerites. Cerites enim populi a Romanis victi conditionem hanc subire coacti sunt, ut nunquam leges conderent, nec unquam leges haberent, id quod ignominiosum valde fuit.) Plebeius ergo sic affectus a Censoribus ex albo suæ Centuriæ eximebatur ut jam civis non esset, verum pro capite suo tributi nomine æra penderet: poterant præterea Censores ordinibus notas ignominiæ inurere, ut testatur Liv. lib. 20.

Patrum, inquit, memoria institutum fertur, ut Censores motis a Senatu ascriberent notas, id vero cum sæpe leves ob Censoria severitas. causas fieret, locum obtinuit in proverbio, Censoria gravitas & severitas, siquidem exactam & plus nimio accuratam diligentiam Censores in personarum ac rerum censionibus adhibere plerumque solebant, quarum rerum exempla

A sunt apud Gellium & alios authores plurima, quale fuit Equitis illius qui pinguis & obesus strigosum equum habebat: is propterea quod Censori parum reverenter respondisset, quærenti cur tam pinguis & comptus esset, equum vero haberet macilentum & squallore obsitum, quoniam, inquit, me ipsum pasco, at equum Statius servus, non impune evasit. Item corpulentos multos unguentoque nitidos equis ademptis Censores exercitu sæpe dimiserunt. Altius oscitantem in suo auditorio, nota ignominiæ, sæpe affecerunt: & alios plerosque quos B in Censoriæ majestatis conspectu ridiculose, vel leviter loqui deprehenderent. In rerum animadversionibus hæc perhibentur, extitisse accuratæ diligentiæ, siquis agrum passus fuisset sordescere quem indiligenter curaverat, neque araverat, neque purgaverat. Item si quis vineam suam arboremve habuerat derelictui opus censorium erat. In summa Censoribus notam apponere licuit etiam non accusatis, & siquid unus e Censoribus statuisset æque ratum habebatur, atque si uterque censuisset, nisi alter diserte in- C tercessisset, vel liberasset notatum. Hoc vero jus Censoriæ potestatis 400. annos permansit in Republica ut Cicero in Pisone testis est, donec P. Clodius legem tulit, qua hæc potestas fuit imminuta: vi- Censoria potestas imminuta. delicet ne quem Censores in Senatu legendo præterirent, neve qua ignominia afficerent nisi apud ipsos accusatus, & utriusque Censoris judicio condemnatus esset.

Superius cap. de Senator. dictum fuit Censoris opus fuisse, Senatores allegere & principem Senatus describere, quibus D adde hoc negotium datum ne in fœnore modus excederetur. Creari sunt primum Censores ex quo ordine creati. ex patribus: sed postea indifferenter ex omni ordine, quod si eorum alter moreretur, nefas erat in demortui locum sufficere alium. Sed qui superstes erat abdicare se magistratu cogebatur, ut duo Censores ex integro crearentur. Hujus instituti causa fuit, quod quo anno Galli Romam ceperunt, altero ex Censoribus mortuo, alter in mortui locum fuerit substitutus. Itaque ominosum id fuit E & pro lege ne id amplius fieret observatum est. Creari solebant quinto quoque anno & de moribus populi Romani judicare, nec solum improbos Senatu movere, sed etiam Senatus principem eligere, & cætera quæ ad suum magistratum pertinebant obire, sacrificiis factis de sue, ove, & tauro, unde Lustrum dictum est, Lustrum. id est, purgatio urbis, ut Livius testatur libro 2. his verbis.

Omnes centuriæ & equites in campum Martium convocati sue, ove, & tauro cæsis immolarunt, quod Lustrum est F dictum, sicque a sacrificio illo census obtinuit nomen Lustri: dictum est propterea lustrum a luendo, id est, purgando seu abstergendo: hæc vero, sacra taurilia vocabantur. Cæterum quia lustrabatur civitas quinto quoque anno, fa- Lustrum a luendo. ctum est ut lustrum quinquennii spatium significet, dictum, authore Varrone, a luendo, id est, solvendo: quoniam in quin-

quinque annos olim prædia locari solebant, & quinto quoque anno vectigalia tributaque exigebantur. Lustrum autem a Latinis vocatur quod a Græcis Olympias, id est quinquennium: ita tamen ut quadriennio exacto quinto quoque anno ineunte, Lustrum peractum esse intelligatur. Censores peracto Magistratu suo in tabulis publicis acta Censoria describebant, quæ in æde Nympharum servabantur, unde Cicero pro Mil. de Clodio loquens, Eum, inquit, qui ædem Nympharum incendit, ut memoriam publicam incensionis tabulis publicis impressam aboleret.

Olympias.

Acta Censoria.

De Ædilibus.

CAPUT XI.

Ædiles unde dicti.

ÆDiles ab ædibus sacris & privatis quarum curam gerebant, dicti sunt. Is Magistratus non ad ædes tantum, sed ad alia etiam Reip. munera pertinebat, ut Cicero testatur his verbis actione 7. in Verrem: Nunc sum designatus ædilis, habeo rationem quid a populo Romano acceperim. mihi ludos sanctiss. maxima cum ceremonia Cereri, Libero, Liberæque, faciendos: mihi Floram matrem populo plebique Romanæ ludorum celebritate placandam. Mihi ludos antiquissimos, qui primi Romani sunt nominati maxima cum dignitate ac religione Jovi, Junoni, Minervæque esse faciendos. Mihi sacrarum ædium procurationem. Mihi totam urbem tuendam esse commissam, ob earum rerum laborem, & solicitudinem fructus illos datos antiquiorem in Senatu sententiæ dicendæ locum, togam, prætextam, sellam curulem, jus, imagines, ad memoriam posteritatemque prodendam. Ex quibus verbis satis apparet ædilitii muneris fuisse ludos sacros, & solennes instituere ac procurare. Sacrarum ædium & privatarum curam gerere. Reliqua munera ut facilius intelligantur, considerandum est ædilium duo genera fuisse, nempe Patricios & plebejos. Plebeii primum creati sunt postquam populus e sacro monte rediit. Impetravit enim a Patrib. ut sibi liceret alios Magistratus creare qui Tribunis ministri essent, Ædes sacras & privatas curarent, & annonæ præessent. Cæterum aliquanto post tempore, ut Liv. li. 6. scribit, cum a diutina ira in concordiam redactis ordinibus, Senatus eam dignam esse censeret, ut ludi maximi fierent, & dies unus ad triduum adjiceretur, recusantibus id munus Ædilibus pleb. conclamatum est a patriciis juvenibus, sed id honoris deorum immortalium causa libenter acturos ut ædiles fierent, quibus cum ab universis actæ gratiæ essent, factum Senatusc. est, ut duos viros Ædiles ex patribus dictator pop. rogaret. Duo itaque patricii Ædiles creati sunt: id quod factum esse Liv. lib. 7. scribit, quo anno prætoria dignitas instituta. Hæc vero major ædilitas a Plutarcho dicta est. Cum enim superiores Ædiles plebeii vocarentur, hi Ædiles curules appellati sunt, idque a curru, quoniam

Ædilium munus.

Ædilium honos.

Duo ædilium genera.

Ædilitas major.

Curules.

A sella curuli utebantur sedentes solio eburneo, purpura, & regiis insignibus ornati. Neque solum erat ædilium ludos procurare, sed etiam providere qua de causa, & quibus in spectaculis fierent, locumque cuilibet ordini in spectaculis assignare. Illud etiam munus fuit, ut Ædilis quisque sua impensa & sumptibus, ludos pro modo patrimonii ac dignitatis suæ celebrandos procuraret, ut ex Ciceronis 2. Offic. intelligi potest; quo in loco, dicit vitandam esse suspicionem avaritiæ. Multi enim ut ludorum sumptum B vitarent, Ædilitatem non petebant. Mummio, inquit, homini ditissimo, prætermissio ædilitatis consulatus repulsam attulit. propterea idem Cicero dicit Muræнam, qui Ædilis non fuerat, ludos in prætura fecisse, ut a se suspicionem avaritiæ removeret; & sibi populi Romani benevolentiam ac studium conciliaret. Sic enim solebant facere qui ad majores honores, & Magistratus aspirabant, ut prius Ædilitatem peterent. Fuit enim Ædilitas primus gerendorum C Magistratuum gradus, ad quem Magistratum præterea spectabat, legum, plebiscitorum & Senatusconsultorum curam habere, quæ primum in ædem Cereris ad ipsos Ædiles delata sunt, postea vero ad ærarium translata: pertinebat etiam cura Fastorum, annonæ, cloacarum publicarum, aquæductuum, & cæterorum ædificiorum, ut lauta, munda, integraque & expedita asservarentur. Ædilium quoque officium fuit, causas & lites redhibitionum dirimere, id est, in quibus agebatur de rei corruptæ vitio D quam quis aut vendiderit, aut commutaverit: quicquid enim vitiosum pro syncero, aut fractum pro integro, væniisset, ædilitio edicto redhiberi solebat: unde apud Jurisconsultos tit. est inscriptio de ædil. edict. Utebantur & ipsi in jure dicundo sellis incurvos pedes habentibus. Cicero 3. Legibus, hæc ex legibus 12. tabul. de hoc Magistratu scripsit.

Ædilium insignia.

Gradus ad majores Magistratus.

Redhibitionum causæ.

Sunto Ædiles curatores urbis, annonæ, ludorum solennium: ollisque ad honoris amplioris gradum is primus ascensus esto.

E

De Tribunis militum.

CAPUT XII.

Tribuni unde dicti.

TRibuni nomen unde dictum explicuimus cap. de Trib. plebis, nimirum a Tribubus, quarum suffragio creabatur; tamen Vegetius cum rationem habet militiæ Trib. militum dictos putat a tribuendo, quod militibus jura redderent. F Ascon. duo genera Trib. militum fuisse scribit: quidam, inquit, Rufuli dicti a Rutilio Rufo, qui de eorum jure legem tulit: postea tamen literæ mutatione Rutuli appellati sunt, ut author est Festus. hi in exercitu creari solebant, & curam habere militum ut essent veste nudati: armis bene muniti, usu & disciplina militari eruditi. Item ad Tribunos pertinebat milites in castris con-

Tribunorum duo genera.

Rutuli.

tinere: ad exercitationem producere: vigilias circumire, rei frumentariæ præesse: querelas commilitonum audire: valetudinarios inspicere: denique castrensia omnia curare, & observare: cujus generis Gallia suos Marescallos habet. Alii dicuntur Comitiati, qui Romæ comitiis designabantur, quales fuerunt ii qui Reip. cum potestate Consulari præfuere, nam in summa Patrum, ac plebis discordia, plebe ut ex suo quoque corpore Coss. crearentur postulante, res eo tandem deducta est, ut rogatione Camilli Trib. militum, qui pro Consulibus essent, tam ex plebe quam ex patribus promiscue creari patres finerent, & de Coss. nihil immutaretur. Tres ergo Trib. militum potestate consulari creati sunt: deinde vario numero sunt constituti. Pomp. li. 2. ff. de orig. jur. testatur interdum 20 aliquando plures, vel pauciores. Plebs igitur eo contenta fuit quod ejus ratio haberi videretur: tunc ergo primum ventum est a Coss. ad Tribunos militum cum potestate consulari, siquidem penes illos potestas eadem fuit, quæ penes Coss nomina tantum variata ut ratio plebis haberetur.

Comitiati Tribuni.

Trib. mil. numerus. Trib. mil. cum potestate consulari.

De Tribunis ærariis.

CAPUT XIII.

Ærarium.

ÆRarium non locum modo in quo publica pecunia recondebatur, sed ipsam quoque pecuniam significat publicam, quod sanctius ærarium ab antiquis, id est, intactum dictum est: quando ex eo nihil promi liceret, nisi propter publicas necessitates. Hujus ærarii causa Tribuni & Quæstores sunt instituti, quorum f. Quæstor. diversa genera cap. sequenti declarabimus illud tamen non satis constat, an alii fuerint Tribuni ærarii, quam Quæst. urbani, quorum officiis diversa nomina sunt attributa; quemadmodum Prætoribus qui & ipsi Quæsitores sive Quæstores dicti sunt, sicut exposuimus cap. de Prætoribus & cap sequenti sumus explicaturi. Utcunque sit Trib. ærarii munus, Ascon. authore, illud fuit, ut Quæstor in provincias proficiscentibus pecuniam ex ærario promptam adnumeraret, quale munus hodie apud Gallos obeunt, qui Receptores generales appellantur, quam postea militibus persolvant ipsi. Sunt autem Tribuni ærarii dicti ab attributa pecunia. Attributum enim appellarunt pecuniam assignatam militiæ causa militibus, a Quæst. distribuendam. Diximus supra cap. de Prætoribus hujusmodi Tribunos lege Aurelia cum Senatoribus & equitibus judicandi potestatem & jus habuisse. Cæterum quoniam ad hujusmodi tribunorum munus ærarii ratio pertinebat, necesse est quid qualeve fuerit ærarium in Republica considerare. Ærarium dicebatur pecunia, ea servabatur in æde Saturni, ut Plutarc. scribit, una cum tabulis publicis, quia fama est tempore Saturni nec furta, nec avaritiam, nec improbitatem usquam in hominibus fuisse; ædem hanc propterea ærarium & tabularium appellatam. Illuc deferebatur quicquid cogebatur publicæ pecuniæ, cujus tria genera fuerunt, ut inquit Asconius, Canon, Oblatio & Indictio.

Trib. ærarii munus.

Trib. ærarii unde dicti.

Ærarii custodia in æde Saturnia.

Tria genera publicæ pecuniæ.

Canon est quod domanium Galli vocant, cujusmodi sunt vectigalia, portoria, & similia. Oblatio est, quæ auxilia vocantur: cujusmodi est octava vini heminatim venditi, aut 20. pars ejus quod cuppatim vænit, & reliquarum mercium quæ a sol dariis negotiatoribus (qui grossarii dicuntur.) Item quæ a minutariis & venditatoribus sua minutatim vendentibus persolvuntur. Indictio est, quam taleam vocamus: antiqui collationem vocabant. Cicero collectam nominat. Erat & quartum genus pecuniæ ad Ærarium deferendæ, nempe æerariorum, id est, eorum quibus indicta erat propter aliquod scelus mulcta. Ab his pensationum generibus dicti sunt, diversi generis Coactores, id est, ut vocant receptores. Sunt enim coactores Canonarii, coactores oblationales, Indictionales & ærarii, i. e. Receptores domanii, receptores auctionum, talearum, & emendarum. Porro deferebatur a coactoribus pecunia ad Tribunos ærarii, qualiter apud Gallos receptores particulares generalibus reddere solent. Nunc ad Quæstores transeamus.

Canon quid. Oblatio quid.

Indictio quid.

Coactores.

De Quæstoribus.

CAPUT XIV.

QUæstoris appellatio apud antiquos latissime patebat, & non ærarii solum curam gerentibus, sed causas criminum inquirentibus & judicia exercentibus conveniebat. Considerandum ergo Quæstorum varia genera fuisse, quædam comitandæ rei militaris gratia cum Coss. & Prætoribus mittebantur ad rem pecuniariam administrandam, ut prædam & manubias in tabulas publicas referrent, sortiebanturque provinciam cum Prætoribus communem. Propterea magna inesse necessitudo semper credebatur Quæstori cum suo Imperatore. Quod socius etiam esset ei in communi bellorum discrimine & periculo. Id quod Cicero docet act. 1. in Verr. his verbis: Sic a majoribus nostris accepimus Prætorem Quæstori suo parentis loco esse oportere: nullam neque graviorem, neque justiorem causam necessitudinis posse reperiri, quam conjunctionem sortis, quam provinciæ, quam officii, quam publicam muneris societatem. Hujusmodi Quæstores propter negotium bellicum creati sunt: ideo Quæstores belli dicti: Iis porro creandis origo fuit vetustissima, & pene ante Magistratus. Nam & Romulus ipse, & Numa Pompilius perhibetur binos Quæstores habuisse, non sua authoritate, sed populi suffragio. Habuisse etiam Quæstorem Tullum Hostilium constat: qui ob pecuniam publicam, cui quærendæ præficiebantur, appellationem sortiti sunt. Cicero testatur Quæstores hujusmodi suæ dignitatis insignia habuisse,

Quæstorum genera varia.

Quæstores belli.

scilicet Lictores & vestem Quæstoriam.

Quæst. urbani & eorum munus. Alii sunt Quæstores urbani qui Ærarii curam gerebant, ejusque acceptas & expensas pecunias in tabulas referebant. Tantæ fuerunt authoritatis ut Imperatores redeuntes ab expeditione non prius triumphum adipiscerentur, quam apud ipsos jurarent vere scriptum fuisse ad Senatum de hostium occisorum & civium amissorum numero. Liv. lib. 7. scribit ab his Quæstoribus signa ex ærario promi solere Consulibus aut aliis Imp. ad bellum exeuntibus, & Tranquillus in Nerone, Quæstorii muneris ait fuisse principum seu Imperatorum epist. ad Senatum missas in Senatu recitare. Fertur Junius Brutus primus Consul duos Quæstores creasse qui rem militarem curarent: sed ut Quæstores belli fuere, deinde duos addidisse rebus urbanis præfectos. Cæterum quum provinciæ stipendiariæ fierent, duplicatus est numerus: denique post legem Syllæ creati sunt 20. Quæstorum numerus. Hi Quæstores urbani fuere qui quum ærariorum quoque, id est, eorum quibus indicta fuerat mulcta, pecuniam in tabulas & accepti rationem referrent: Quæstores etiam ærarii vocabantur. neque enim satis constat an urbani Quæstores & ærarii, varii ac distincti, nisi sola appellatione fuerint: tamen constat multa & varia munera ipsos obiisse, pro quibus hodie Gallia nostra, inquit Budæus, habet Præfectos ratiociniorum, id est, magistros computorum & receptores mulctarum divisa & distincta munera: nam apud Romanos ratio longe alia fuit ærarii administrandi, propterea quod pecunia publica uno in loco reconderetur, ut dictum est cap. superiore, quam pecuniam Tribuni ærarii, quum opus erat, promebant, quos ante diximus, non satis constare an alii quam Quæst. urbani forent, an vero iidem sed appellatione diversa: placet tamen nonnullis, fuisse diversos & Quæstores accepti & expensi rationem in tabulas referre: Tribunos vero, pecuniam ipsam attrectare, & cum opus erat expromere. Fortasse tutius fuerit sentire iisdem personis diversa munera concessa, diversas appellationes peperisse. Quæstores criminum. Alii sunt Quæstores qui & quæsitores appellabantur a quærendo, propterea quod de criminibus inquirerent, & de his judicium exercerent, sedentes pro Tribunali: judicibus autem in subselliis existentibus. Hi erant iidem qui Prætores urbani, de quibus abunde multa supra diximus, cum de Prætoribus ageremus.

De Proconsulibus.

CAPUT XV.

Proconsules qui. PRoconsules dicti sunt, qui vice Consulum in provinciis cum potestate Consulari præerant: cœpit hæc potestas primum in urbe creari, cum res Romanæ, bello cum Æquis Italiæ populis infeliciter gesto, male cederent, maximo terrore urbi illato. Tunc enim Consul qui in urbe remanserat Proconsu-

A lem creavit, qui auxilium obsesso collegæ ferret. Is Magistratus insignia Consulum habebat, sed sex tantum lictores, neque jurisdictione propria, sed duntaxat delegata utebatur. Cæterum prorogatis imperii finibus cum bellorum administrandorum cura major habenda videretur, constitutum fuit ut quo quique anno Consules fuissent, sequenti Proconsules remanerent, & provincias cum imperio sortirentur, jurisdictione propria iis concessa: non poterant autem sua potestate, nisi in sua provincia uti, poterant tamen B extra provinciam, ac passim ea procurare, ac peragere quæ ad voluntariam (ut ajunt) jurisdictionem pertinent, id est, judicii contentionem nullam habent, qualia sunt, servos manumittere, si quis volet apud ipsos manumitti, filios adoptare, & similia. Quæ controversa & contentiosa erant, intra provinciæ limites continebantur. Proconsulum insignia. Ex Consulibus Proconsules. Proconsulum potestas.

Est apud Jurisconsultos lib. 1 ff. tit. inscrip. de officio Proconsulis & legati, ubi leges jubent Proconsulem a rerum emptionibus, præterquam quæ ad victum C quotidianum pertinent, abstinere. Vetant præterea dona capere præter obsonia quædam servata: tamen in accipiendo modestia, ut quod in proverbio Græco est, οὔτε πάντα, οὔτε πάντοτε, οὔτε παρὰ πάντων. id est, nec omnia, nec passim, nec ab omnibus accipiant, nam inhumanum est a nemine accipere, passim vilissimum, omnia avarissimum. Nefas his fuit graviores causas, & quæ diligentiore quadam animadversione indigerent, summatim pertractare & definire. D Leviores autem poterant liberos, ut parentibus & patronis parerent summaria animadversione cogere, & qui non parerent fustium castigatione absque judicio, & fori strepitu coercere. Non habentibus advocatum ob adversarii potentiam ultro exhibere. Iisdem legibus traditur Proconsulis merum imperium (ut vocant) id est, gladii jus & potestatem in facinorosos habuisse. Quæ fuerint Proconsulis partes in provincia, & quomodo is præclare se gerere debeat, Cicero amplissime docet lib. 1. Epist. ad Quint. Fratrem.

E

De Legato Proconsulis.

CAPUT XVI.

QUanquam hoc loco potissimum spectamus, ac inquirimus potestatem Legatorum, quos sibi Proconsules in provinciis constituebant: tamen non erit incommodum, & alia quoque genera Legatorum, quibus Respublica utebatur, declarare. Dividimus itaque Legatos plurimum in duo genera: quidam enim fuerunt gratia rerum privatarum, quorum F legatio libera dicta est, quæ olim impetrabatur a Senatu tantum ornamenti causa, ut honorarii Magistratus a principibus honestamenti causa conceduntur, & titulo tenus obeuntur & geruntur. Hujusmodi autem legatio, ab his Senatoribus impetrabatur, quibus negotia futura erant in provinciis, ut qui hæredi- Legatorum genera. Legatio libera.

tates persequi, vel legata, aut qui nomina exigere volebant in provinciis Legatorum personis acceptis commendabiliores controversias haberent, atque favorabiliores. Id quod tamen lex 12. tabularum vetabat his verbis: Rei suæ ergo ne quis Legatus esto. Propterea Cicero 5. de Legibus testatur in consulatu suo, tales se legationes approbante frequentissimo Senatu (licet ad Senatus utilitatem pertinere viderentur) extincturum fuisse, nisi intercessisset Livius Tribunus plebis; fecisse tamen, cum essent antea infinitæ & perpetuæ, ut annuæ fierent atque ita turpitudo maneret (ut ait) diuturnitate sublata, fuerunt nihilominus interdum in quinquennium sublatæ. Cicero causam sui consilii in extinguendis hujusmodi legationibus aperit eodem lib. & in Oratione de lege Agraria & contra Rullum, nempe quod hujusmodi legati nomine imperii, quod etiam in levi persona pertimescitur, abuterentur: quod præterea turpe esset legatum sine mandatis mittere, & sine Reipublicæ munere. Ad hoc genus legationis pertinet legatio Votiva, quæ voti solvendi causa impetrabatur.

Legati publici.

Alii fuerunt Legati non ad res privatas, sed ad Reipublicæ munus obeundum & gerendum constituti, atque eorum quidem libera mandata habebant ut suo arbitrio agerent & constituerent publico nomine, de his rebus quæ aliter decerni & constitui quam re præsenti non poterant. Alii sunt legati qui cum tali potestate non mittebantur, sed omnium regum, provinciarum, exterarumve gentium postulata integra ad Senatum, vel referebant, vel postulantes rejiciebant. Eligebantur autem a Senatu, cum eorum necessarius esset usus, ut ex Cicerone pro lege Manilia, & in Vatinium intelligi potest.

Porro Imperatores ad bellum proficiscentes, Legatos postulabant qui ipsorum vice fungerentur, Locum tenentes vocant, quos Senatus, si commodum videretur, mittendos decernebat. Hi erant legati belli, præerantque exercitui sub Consulibus. Inter id genus legatos, id est, eos qui publico nomine constituebantur, erant Proconsulum legati, quos ob rerum gerendarum multitudinem Proconsules sibi constituere, ut vicarios ad molem rerum provincialium sustinendam. Hi non substituebantur donec Proconsules in provinciam venirent, nec sua authoritate, sed mandata utebantur in jure dicundo, & siquid his occurreret quod majorem diligentiam expostularet, id ad Proconsules remittendum erat. Jus nullum habebant animadvertendi in caput cujusquam, nec atrociter verberandi, id enim Proconsulis erat. Tamen si contigisset Proconsulem abesse a provincia, tum Legatis committebantur, quæ animadversionem postulabant: his adde Legatorum conditionem apud veteres sanctam fuisse, ut nefas fuerit Legatorum aliquem injuria afficere. De his sermo est apud Jurisconsul. 1. lib. ff. ti. de offic. Proconf. & Legati.

Legati belli.

Legatorum potestas sub Proconsulibus.

De Decem-viris legum authoribus.

CAPUT XVII.

Livius lib. 3. scribit anno 300. altero quam Roma condita erat, iterum mutatam formam a Consulibus ad Decem-viros, velut a Regibus ad Consules fuisse. Translatio, inquit, imperii minus insignis, quia non diuturna mutatio fuit: læta enim principia magistratus hujus nimis luxuriavere: mutationis hujus causa fuit, plebe quotidianis seditionibus insurgente: tum ob creandos de suo corpore Magistratus, tum ob ferendam legem de solvendo a nexibus fœneratorum, sæpe etiam de connubio, ut inire liceret cum patribus, & interdum ob ferendam legem Agrariam, divina & humana omnia miscente. Placuit populo ne quis invidiæ locus esset, externas leges in urbem inducere. Propterea mittuntur Athenas tres legati, qui leges inclytas Solonis scriberent, & jura, & mores aliarum civitatum perdiscerent. Anno tertio, ubi recessere revertuntur, legesque scriptas referunt, pro quibus censendis & promulgandis Decem-viri creantur, quibus summa potestas datur: ut nec ab his provocare liceat, & his gubernantibus reliqui omnes Magistratus in civitate cederent & abolerentur. Penes singulos ordine, ut sors ferebat, certis diebus lictores erant quoad usque numerum implevissent. Eodem ergo anno decem tabulas edunt, potestatem inspiciendi omnibus faciunt. Edicunt ut omnes secum agitent, & siquid emendari, suppleri, minuive opus esse censeant, omnium sententias æquo animo se esse audituros. postquam id satis emendatum apparuit, leges 10. tab. scriptas, Comitiis Centuriatis proferunt, & simul se Magistratu abdicant.

Decemvirorum creandorum causæ.

Legati Athenas missi.

Tum vero rumore increbrescente, 2. tab additis, jus Romanorum absolutum & perfectum fore, Comitiis iterum habitis, alii Decem-viri creati sunt, in quibus App. Clodius, cui Comitia habere mandatum fuerat, se contra jus fasque Decem-virum creat. His ergo Comitiis Decem-viri creati qui constituendæ civitatis prætextu per spem ac libidinem dominandi, omnia conturbarunt.

Idibus Maii, quo die inire Magistratum cum duodenis singulis fascibus forum complevere: interpretabantur enim non pertinere ad rem ut secures demerentur, quando sine provocatione creati essent. Itaque instar 10. Regum primo conspectu præesse visi sunt, & incredibile est, quantum ea res urbi terrorem injecerit: nec tamen falsus fuit hic timor. Primum enim abstinentes a Patribus cœperunt in humiliores crudelitatem libidinemque exercere, hominum non causarum toti erant, ut apud quos gratia vim æqui boni haberet judicia domi contrahebant, pronunciabant in foro si quis collegam vocasset: sic discedebat ab eo ut 1. edicto non stetisse pœniteret. Opinio fuit fœdus inter eos ictum & jurejurando confirmatum, ne Comitia ha-

Vis Decemvirorum.

berent, perpetuoque suum servarent & retinerent Imp. Jam major anni pars processerat, & 2. tabulæ ad 10. adjectæ fuerant, nec quicquam supererat nisi Centuriatis Comitiis perferrentur, sed res protracta est dum laberetur annus, nec ulla Comitiorum habita mentio. Ideo plebs obstrepere, & amissam libertatem conqueri. Illi vero nihilo mitiores facti hac petulantia abutebantur. Porro hos strepitus urbanos bellum a Sabinis & Æquis nuntiatum intercipit, contra quos Decem-viri habito delectu cum exercitu prodeunt. Ubi dum bellum geritur incerto eventu, Appius Clodius unus e Decem-viris in urbe ad res gerendas remansit. Is cum amore cujusdam puellæ deflagraret, consilium capit illius stuprandæ: Erat autem filia Virginii plebeii, qui tum in castris erat, & Ilicio viro tribunitio desponsata, quam cum Appius prece & pretio tentasset frustra pellicere, tandem animum ad superbiam & crudelitatem convertit. M. Clodio clienti negotium dat, ut coram se pro Tribunali sedente puellam in servitutem asserat, promittens se omnes cæteros rejecturum qui in libertatem ipsam asserere conarentur: opportunitatem nactus hujus sceleris minister transeunti per forum puellæ manus injicit, servam suam, servaque natam appellans, ac sequi se jubet, cunctantem vi abstrahere videbatur, sed ad nutricis quæ tum forte aderat simul & puellæ clamorem multitudinis factus est concursus. Tum Clodius ait nihil opus esse tumultu: se enim jure hoc facere si non crederent, ad Tribunal sequerentur. Ventum ergo ad Tribunal, petitor affirmat puellam domi suæ natam, in domum Virginii furto abstractam & pro filia ipsius suppositam: contra advocati puellæ intercedunt, aiunt patrem Reipublicæ causa abesse: Nunquam de liberis ejus qui abest Reipublicæ causa peragi. Ilicius sponsus & Munitorius avus puellæ supervenientes, & multa vociferantes acriter & intrepide, jussu App. Clodii per lictorem summoti sunt. Ilicius tamen constanter restitit, multitudinemque commovit. App. propter tumultum vades de virgine postero die in judicium sistenda dari jussit. Interim pater vocatus in urbem venit, & prima luce sordidatus filiam obsoleta veste, cum aliquot matronis secum in forum ducit, forum lamentatione & querelis implet. Idem facit sponsus, idem puella & matronæ. Appius tamen obstinato animo Tribunal ascendit, vindiciasque secundum servitutem decernit, id est, judicat servam habendam, donec aliter appareat. Ex hoc edicto M. Clodius ibat ad virginem comprehendendam cum pater intentaret in Appium manus. Ilicio, ait, non tibi filiam meam desponsavi ad nuptias, non ad stuprum educavi, sed si quid sum in te invectus acrius, parce quæso patrio dolori; sinas ergo me coram virgine, nutricem percontari, an falso pater sim, ut re comperta æquiore hinc animo recedam. Seductam ergo filiam percontandi prætextu rapto e tabernaculo Lanii cultro interemit. Rei indignitate omnes commoti concurrunt. Appius ut vitæ in tanto tumultu consuleret, obvoluto capite effugit. Plebs inde occasione nacta libertatis recuperandæ, armis arreptis, duce Virginio in Aventinum consedit. Sponsus puellæ in castris milites concitat, qui Trib. militum 10. constitutis in urbem redeunt, & reliquo se exercitui conjungunt. Tantis motibus perculsi Decem-viri Senatum frequentem haberi jubent, rogant edicere quid utile sit Reip. sese committunt Senatorum fidei, a quibus castigantur oratione acerbissima 10. Tarquinii appellati. Tandem legati constituuntur, qui ad res componendas mittuntur, ad populum. Obtinuerunt ut impune omnia gesta sint, sed tamen ea lege ut Trib. plebis restituerentur, & ut consueverant rediretur ad Consules. Sic Decem-viri abdicantur Magistratu, & ad pristinam formam reditur gubernandæ Reipublicæ. Totum tempus Decemviralis potestatis & imperii fuit circiter trium annorum.

Audax facinus Appii Clodii.

Decemviri abrogati, expulsi.

Ea fuit gubernandæ Reipublicæ ratio, & hi Magistratus qui in ipsa præfuerunt, ab urbe condita usque ad Caii Julii tempora, qui Dictaturam perpetuam invasit: & eandem Rempublicam quæ servitii jugum pulsis Regibus excusserat, ad servitutem non minorem, atque fortasse duriorem recidit, cum Cæsarum sive Imperatorum arbitrio regenda omnia permissa sunt.

ROMANORUM MAGISTRATUUM

Brevis Chronologia.

Reges Romæ fuerunt ſeptem, alii aliorum ſucceſſores.

1. Romulus regnavit annis	38
2. Numa Pompilius.	43
3. Tullus Hoſtilius.	32
4. Ancus Martius.	24
5. Tarquinius Priſcus.	38
6. Servius Tullius.	44
7. Tarquinius Superbus.	25

Sic Reſpublica ſtetit ſub Regibus, annos ducentos quadraginta quatuor, authoribus Livio & Dionyſio.

Junius Brutus & Tarquinius Collatinus exactis Regibus, primi Conſules, ac poſt illos, annui Magiſtratum obtinuerunt, uſque ad annum ab urbe condita trecenteſimum tertium: quo anno Decem-viri præfuerunt Reipublicæ.

Decem-viri Magiſtratum tenuerunt per triennium.

Tribuni militum cum poteſtate Conſulari Magiſtratum inierunt, anno ab urbe condita trecenteſimo octogeſimo nono. Tum enim Reſpublica ad ſolos Conſules tranſiit, anno ab urbe condita ſeptuageſimo ſexto. Cæſar, oppreſſa Republica, ſingulare primus Imperium obtinuit.

A Romulo uſque ad Cæſarem, interceſſere ſeptem centum annorum.

AUTHORES CITATI.

Appianus.
Aſconius.
Blondus.
Cicero.
Dion.
Dionyſius Halicarnaſſeus.
Feſtus.
Feneſtella.
Florus.
Labeo Juriſconſultus.
Livius.
Melanchthon.
Paulus Juriſconſultus.
Plautus.
Plinius.
Plutarchus.
Pomponius Juriſconſultus.
Saluſtius.
Silius.
Strabo.
Suetonius.
Valerius Maximus.
Varro.
Vegetius.

HUJUS LIBRI

Præcipua Capita.

HENRICI BEBELII
JUSTINGENSIS
DE
SACERD. ET MAGISTRATIBUS ROMANORUM
LIBELLUS.

HENRICI BEBELII
JUSTINGENSIS
DE
SACERD. ET MAGISTRATIBUS
ROMANORUM
LIBELLUS.

Ad Reverendum in Christo Patrem Georgium Piscatoris Abbatem ad Duplices aquas.

Mperatores in principio erant, qui exercitui præerant, & singuli aliqua re feliciter gesta, a senatu hoc nomine sunt honestati, & appellati. Cicero autem docet, Imperatorem a senatu appellari solitum fuisse, si quis mille, aut duo millia externorum hostium occidisset: Appianus vero de bellis civilibus scribens, ait nomen Imperatoris vendicari solere ab his prætoribus, qui in maximis belli operibus versati essent cum laude: nunc autem, inquit, sub quibus decem millia in bello cecidissent, hac appellatione dignos haberi audio: præterea ductores exercituum, & præfecti copiarum militarium, vocantur a scriptoribus Imperatores. Nunc vero Latine, & significanter, & vere, Imperator dicitur, qui rerum potitur, universamque Rempub. administrat: ut enim Imperium Romanum ab omnibus eleganter dicitur, & quasi magnificentius quam Regnum Romanorum: ita Imperator jure dicitur, qui summum dominium in Republica Romana habet. Nec curo quod Leonardus Justinianus Venetus aliter sentiat, arguens Barbariem Germanorum, quod Imperatorem supremæ potestatis nomen, existimemus: in Apologia enim nostra injuriam nobis Germanis ab illo inustam, & illatam gloriose (ut spero) vindicavi, testimonio tam Gentilium, quam Christianorum, tam Jurisconsultorum, quam Historiographorum non paucorum, ut brevi videbitur. Senatores Romulus centum numero elegit, quos ob honorem, patres: ob ætatem, senatores appellavit: hoc tangit Ovid. V. Fast.

Nec nisi post annos patuit tunc curia feros,
Nomen & ætatis mite senatus habet:
Jura dabat populo senior, finitaque certis
Legibus est ætas unde petatur honos.

Qui vero ex his primoribus centum patribus geniti sunt, Patricii nuncupati sunt: apud Græcos vero Imperatores omnino major erat dignitas, non ex successione debita, sed quæ solebat a principe concedi. Suidas patritios esse tradit, communis Reipublicæ patres, qui in suprema

A dignitate senatorii consilii esse censentur. Senatores autem triplicis ordinis fuerunt, Patritii, Pedarii, Conscripti. De Patritiis dictum est. Conscripti senatores hi sunt, qui Regum, Consulum, Censorumve decreto, in senatum lecti sunt. Accursius autem imprimis rudis grammatices, dicit in glossa. C. de emenda. Justi. Co. ff. patres conscriptos ideo sic dictos, quod nomina eorum scripta essent in diademate capitis eorum in literis aureis, ut recognoscerentur ab aliis hominibus: quid ineptius, aut falsius dici potest? Quis unquam audivit senatores diademate Romæ ornari? Sed (ut Festus ait) B Conscripti dicebantur, qui ex equestri ordine patribus ascribebantur, ut numerus senatorum expleretur. Pedarii vero (ut dicit Fenestella) variis rationibus appellati sunt: alii vero, quod hi non haberent sententiæ dictionem in senatu, sed in aliorum sententias pedibus irent, dictos pedarios putant. Alii, quod essent plerique, qui Magistratus curules adepti, sella curuli in senatum veherentur, qui vero pedibus iter facerent, Pedarii nominabantur. M. autem Varro equites quosdam esse ait, quibus amplioribus magistratibus functis, nondum tamen in senatores lectis, C non esset jus dicendæ in senatu sententiæ, cum tamen in senatum venire liceret: sed quas sententias princeps dixerat, in eas discedebant. Consularis potestas summa erat post exactos reges, & annua tantum, ne nimia diuturnitate in superbiam, & licentiam prolaberentur. Et duo semper erant Consules, ut unus alterum, si male sentiret de Republica, castigaret, & dicti sunt Consules (ut ait Pompejus Jurisconsul. ff. de origine juris) quod plurimum Reipublicæ consulerent, ut divus Hieron. ait, super secunda visione Esaiæ: Principes quondam Romani consules appellati sunt, vel a consulendo ci- D vibus, vel a regendo cuncta consilio: & nos habemus in ecclesia senatum nostrum, cœtum presbyterorum. Proconsules autem dicebantur, qui loco consulum in provincias cum imperio mittebantur, eorumque vice fungebantur, quamdiu in provincia essent. Tribunus Celerum secundum locum a regibus tenebat, teste Pomp. Jurisconsulto, & præerat militibus & emendationi militiæ: dicti sunt celeres a celeritate, quod celeriter occurrerent, si quando eorum opera Respub. indigeret, vel a Celere quodam interfectore Remi, qui primus his ordinibus Præfectus fuit. Celeres antiqui dixerunt, quos nunc

equites dicimus, & dicuntur Tribuni a tribu, de quibus Hieron. loco, quo ſupra, dicens: Centuriones vocantur, qui centum præſunt militibus, & Chiliarchi, qui mille, quos Tribunus appellamus, ab eo quod præſunt tribui: unde & Decanos dicimus, qui decem præſunt hominibus, vel Tribuni, ſecundum Pomp. Juriſconſultum dicuntur, quod tunc in tres partes populus erat diviſus, & ex ſingulis ſinguli creabantur, vel qui tribuum ſuffragio creabantur. Tribuni militum erant, qui parem cum Conſulibus habebant in caſtris poteſtatem, & patroni exercitus, opponebanturque Imperatori pro militibus: hi forſan Mareſchalci hodie dicuntur. Dicitur autem Tribunus cohortis (quæ fere mille militibus conſtabat) legatus legionis. Non autem dicimus, Centurio cohortis, ſed ex cohorte, & tribunus cohortis: Nec tribunus legionis, ſed legatus: Nec legatus exercitus, ſed Imperator: Legatus autem dicitur legionis, & tribunus cohortis, quia toti illi præeſt, ut Imperator exercitui. Tribunorum officium erat, ut * Martianus de re militari ſcribit, in caſtris milites continere, & ad exercitationem producere, vigilias circuire, rei frumentariæ præeſſe, querelas commilitonum audire, valetudinarios inſpicere. Et horum duo erant genera: alii Ruffilii, ac poſtea Rutili vocati, qui in exercitu creabantur a Conſule, non a populo: alii comitiati, qui Romæ in comitiis deſignabantur. Sunt & Tribuni ærarii, ab eo dicti, quod his tributa erat pecunia, quam militibus diſtribuerunt. Tribuni plebis erant defenſores plebis, ne vis aliqua, aut fraus in plebe inferretur, ut æquitas in civitate, & maior libertas eſſet; hos Græci Demarchos vocant: & hi (ut ego arbitror) hodie apud Germanos in Imperialibus civitatibus proletario & illiterato vocabulo, Scabini dicuntur, quos alii prætores urbanos vocari volunt, quibus ego non ſubſcribo Fuit autem tanta Tribunorum plebis poteſtas, ut dicit Feneſtella, ut quicquid decreviſſet ſenatus, ita demum ratum haberetur, ſi Tribuni approbaviſſent Decem-viri (penul. correpta, ſicut etiam Trium-viri, Duum-viri, & ſimilia) creabantur omnibus urbis magiſtratibus per annum ſublatis, legum condendarum, & inditiorum ferendorum gratia, & decem numero conſtituti ſunt ſenatuſconſulto, & populi conſenſu, & præ cæteris magiſtratibus officia pene omnia obibant: hi a Græcis civitatibus leges petiverunt, & tabulis eburneis, ſeu (ut alii volunt) æneis præſcripſerunt. Inde leges XII. tabularum dictæ. † Decem-viri etiam ſucceſſu temporis conſtituti ſunt Romæ, teſte Pomp. qui haſtæ præeſſent, & litibus judicandis. Habebant autem alii etiam legatos, ut dicit Feneſtella, ob rerum gerendarum multitudinem, qui non propria, ſed mandata juriſdictione utebantur. Prætores introducti ſunt, ita ut Pomp. Juriſconſultus ff. de origine juris narrat: cum Conſules avocarentur bellis finitimis, neque eſſet, qui in civitate jus reddere poſſet, factum eſt, ut prætor quoque crearetur, qui urbanus appellatus eſt, eo quod in urbe jus redderet. Poſt aliquot deinde annos non ſufficiente eo prætore, quod multa turba etiam peregrinorum in civitatem veniret, creatus eſt & alius Prætor, qui peregrinus eſt appellatus, ab eo, quod plerumque inter peregrinos jus diceret, ut Livius lib. 5. ſcribit. Primus prætor ex patribus, qui jus in urbe diceret, creatus eſt, penes quem magiſtratum om-

* *L. officium parag. fin. ff. de re milit.*

† *Alias Centum-viri.*

A nis publici, privatique juris poteſtas eſſet, & ut novum jus condere, & vetus abrogare poſſet, idque, ob Magiſtratus honorem, jus honorarium appellatum eſt. Ab initio autem, prætor omnis Magiſtratus appellabatur, cui pareret exercitus: Dicitur autem prætor, ut præſit: ut Livius videtur velle: vel ſecundum Varronem, a præeundo, quaſi præitor, quod præiret jure, & exercitu. Erant item prætores provinciales, qui provinciis jus dicerent, qui totidem fuerunt, quot provinciæ in deditionem Romanorum venerant. Dictator, Magiſtratus erat ſummæ poteſtatis, & extraordinarius, nec niſi ſex menſes B duraverat: ſic dictus, quod ejus dicto parendum eſſet, vel ejus dicto audientes omnes eſſent, qui antiquitus Magiſter populi dictus eſt, ut teſtis eſt Pomponius Juriſconſ. Cicero, Varro, Seneca. Magiſter Equitum Dictatori proximus, equitibus regendis præfectus erat. Præfecti prætorio tales fuerunt apud Cæſares, quales apud reges Tribuni Celerum, aut apud Dictatores Magiſtri equitum, hoc confirmat Aurelius Juriſconſ. ff. de offic. præ. l. 1. inquiens: Ad vicem Magiſtri equitum præfectos prætorio antiquitus inſtitutos eſſe a quibuſdam ſcriptoribus traditum eſt. Nam cum apud veteres dictatoribus ad tempus C ſumma poteſtas crederetur, & Magiſtros equitum ſibi eligerent, qui aſſociati principali curæ militiæ gratia, ſecundam poſt eos poteſtatem gererent, regimentis Reipub. ad Imperatores perpetuo translatis, ad ſimilitudinem Magiſtrorum equitum, Præfecti prætorio a principibus electi ſunt. Data eſt eis plenior licentia ad diſciplinæ publicæ emendationem: hoc idem tradit Feneſtella, a quo hic accepit. Sunt autem hodie apud principes Mareſchalci, qui olim Magiſtri equitum dicti ſunt. Cenſores dicuntur, teſte Varrone, ad quorum cenſionem, id eſt arbitrium, cen-D ſeretur populus: hi igitur cenſui habendo, luſtris condendis, moribus denique, & diſciplinæ Romanæ præfecti erant. Quæſtores, qui ærario Præfecti erant, & ſumptibus publicis, a quærendo, & ut Pomp. Juriſconſul. ait, quod inquirendæ, & conſervandæ pecuniæ cauſa, creati erant. Quæſtores urbani erant, qui nunc vulgo Magiſtri computorum dicuntur, qui & Præfecti ratiociniorum dici poſſunt. Quæſtores militares, & qui cum Conſulibus, & Prætoribus mittebantur ad bellum, pro adminiſtranda re pecuniaria, hodie Theſaurarii dicuntur. Erant & Quæſtores parricidii, qui capitalibus re-E bus præerant, & hi a quæſtionibus dicebantur, qui poſtea Triumviri capitales nuncupati ſunt, de Quæſtoribus plura in *Commentariis linguæ latinæ* dixi. Interrex erat, qui donec Reſpublica Rege aut Conſule carebat, vices Regis, vel Conſulis gerebat. Inde interregnum venit. Legati erant etiam, qui ducibus dabantur exercitus, a ſenatu, non ſolum adjutores, ſed cuſtodes, & animadverſores rerum a ducibus geſtarum: ita, ut nihil ipſis ignaris a duce gereretur, quos hodie (ut dicunt) campi proviſores vulgus Italorum vocat. Præſes provinciæ (ut dicit Ulpia.) eſt is, qui majus in provincia imperium habet F omnibus poſt principem. Aliquando etiam dicitur auxiliator, & defenſor. Ædiles dicti ſunt ab eo, quod ædes ſacras, & privatas procurent, & a ſolio eburneo, quibus inſidebant, Curules dicebantur. Ædilium officium erat, ludos, & ſpectacula exhibere, & (ut dicit Feneſtella) cloacis publicis, & aquæ ductibus, cæteriſque ædificiis publicis præpoſiti erant: denique quicquid rerum vitioſarum pro ſyncero, fractum pro integro uſquam veniſſet, ædilitio edicto redhiberi

solet. Inde græce ædilis dicitur, ἀγορανόμος: quod foro rerum venalium, qui regulam præscribit, præpositus sit. Plaut. in Captiv. *hunc fecerunt sibi Ætoli agoranomum*. Inde apud Rom. a Cæsare creati sunt ædiles Cereales, & a Cerere nominati sunt, ut scribit Pomp. Iis cura rerum vendendarum, (ne qua fraus fieret) & mensurarum commissa erat. Triumviri triplices fuerunt, Capitales, Mensarii, Nocturni: De Capitalibus sic habet Pomp. ff. de origine juris. Triumviri Capitales constituti sunt, qui carceris custodiam haberent, & cum animadverti oporteret, eorum interventu fieret. Triumviri mensarii, sive monetales erant, quorum diligentia, & cura, numismata auro, argentoque fabricarentur, de quibus Livius dicit: Triumviri mensarii creati sunt, hique nummulariis, & monetæ omnis generis, & formæ cusoribus præerant. De Triumviris nocturnis, qui publicis præerant incendiis, meminit Cornelius Tacitus. Triumviri nocturni, quod ad incendium in sacra via ortum tarde venerant, a Tribuno plebis die dicta damnati, quos postea Præfectos vigilum dictos ostendit Pomp. Jurisconsultus, inquit enim: Præfectus vigilum cognoscit de incendiariis, & effractoribus, furibus, raptoribus, & receptatoribus, &, ut inquit Paulus, de officio Præfecti vigilum: Apud vetustiores incendiis arcendis, Triumviri præerant, qui ex eo quod excubias agebant, nocturni sunt dicti. Augu. autem in grammatica sua, faciens unam partem orationis, dicit: Præfectus vigilibus, Præfectus fundis, Præfectus annonæ. Est autem Præfectus annonæ, qui in caritate annonæ frumentum undique, ut dicit Fenestella, coemerat: & si quis ultra proprios usus possideret, in medium ponere jussit, advehi undique advectum justo precio venire frumentum curabat. Præfectus autem fundis, qui fundis, & agris præerat, & nunc in pagis nostris Suevicis eliguntur Triumviri, vel Quatuorviri, vel Quinqueviri, prout magnus, vel parvus est pagus, qui gerunt curam de pecore pascendo, de pascuis, de tutandis frugibus, & damnis agrorum præcavendis, & similibus. Scripsit Pomponius de Origine juris de Quatuorviris, cui curam viarum agerent, & aliis Duumviris, quibus Tullus Hostilius potestatem fecit judicandi de capite M. Horatii, qui solus ex trigeminis, bello Albano remanserat, & reus accersitus, quod extra portam Capenam sororem interfecerat. Præfectus urbi, qui custodiæ urbis, & juri dicendo præpositus erat, quoties Reipub. causa Magistratus abessent, & ut Dionysius Halicarnasseus ait: Romulus primum elegit unum, qui urbanis negotiis præesset: longo post tempore tantum sibi urbis præfectura vendicavit imperatorum temporibus, ut crimina omnium in urbe cognosceret, & demum cum Imperatores abessent, Præfectus, velut alter Cæsar, & Imperator imperabat, de rebus omnibus, quæ ad Cæsarem pertinebant, censebat. Sunt item singulorum ordinum in militia aliquando Præfecti creati, ut Præfecti alarum, Præfecti cohortium: & Præfecti legionis, vicem habebant: legati absentis, quibus parebant Tribuni, Hastati, Pilani, Centuriones, & totus denique exercitus. Præfecti item castrorum, quorum cura erat positio valli, fossæ, tentoria, tabernacula, tormenta bellica, &c. Procuratori Cæsaris omnis res familiaris principis commissa erat: etiam quicquid is egisset, ratum erat apud Cæsarem: hic a recentioribus leguleis comes rerum privatarum Cæsaris dicitur.

DE SACERDOTIIS *Romanorum*.

Pontifex maximus cæteris Pontificibus præerat: nec poterat nisi unus esse, qui templo Vestæ, & custodiæ Palladii erat Præpositus, cui denique omnia sacra publica, privataque subjecta fuerunt. Et Pontifices Q. Mutius Scævola a posse & facere appellatos esse dicere solebat: sed ea denominatio a Marco Varrone haud satis probari videtur: Nam & a ponte & facio pontifices appellatos putat, eo quod ab his pons sublicius factus, & sæpe restitutus esse perhibeatur: ante pontem autem sublicium ab Anco Martio factum, principes sacerdotum a Numa Pompilio sunt appellati. Rex sacrorum alio nomine sacrificulus, Pontifici Maximo subjiciebatur. Cum enim a Regibus quædam sacra instituta essent, a solisque Regibus obiri consueta fuerint, ne omnis religio extincta videretur, creabatur Rex sacrorum; sed ne regiam dignitatem Regis appellatione usurparet, Pontifici Maximo subjiciebatur. Fœciales (quorum pater patratus princeps erat) sacerdotes dicebantur, qui faciendis præerant fœderibus. Inde enim dicti (teste Fenestella) a Varrone autem a fide & faciendo: a Pomponio a ferendo dicti. Ubi de fœderibus convenerat, admitti consuevit Pater patratus, ad patrandum enim, id est, sanciendum juramentum admittebantur: eos instituisse dicitur Numa, cum indicendum esset bellum Fidenatibus. Caduceatores autem pacis erant legati, dicti a Caduceo, quem manu gestabant. Salii sacerdotes fuerunt Martis, a saltando dicti, eo quod in portandis ancylibus quotannis versicoloribus tunicis ornati, per urbem saltarent, & tripudiarent: hos Numa 12. instituit. Tullus autem Hostilius duplicavit numerum. Galli fuerunt sacerdotes matris Deorum, quæ & Ops dicitur, & Cybele, Rhea, Berecinthia. Et sacerdotes illi castrati erant, & dicti a Gallo vetusto Phrygiæ flumine, cujus aquam potantes, in insaniam vertuntur. At Hieron. in commentariis veteris instrumenti, aliter sentiens, dicit: Hi sunt, quos hodie Romanæ matri, non Deorum, sed dæmoniorum servientes, gallos vocant, eo quod de hac gente Romani truncatos libidine, in honorem Martis, quem Eunuchum Dea meretrix fecerat, sacerdotes illius mancipaverunt: propterea autem Gallorum gentis homines effœminantur, ut qui urbem Romam ceperant, hac feriantur ignominia. Inde archigallus, qui Gallorum sacerdotum est Princeps, & ut Firmicus Maternus dicit, si a Venere Luna defluens in nocturna genitura feratur, minuta luminibus Saturnum, aut steriles, aut Eunuchos, aut archigallos, aut hermaphroditos faciet. Flamen Dialis fuit sacerdos Jovis: dictus autem flamen, ut Varro ait, quod in Latio capite velato erat, & filo lanæ caput præcinctum habebat, a quo flamen appellabatur. Dialis autem a Dijove, quod est juvans Deus: Cæteri flamines ejus, cui præsident numini, decorantur titulis, ut Flamen Martialis a Marte, Quirinalis a Quirino Romulo, Vulcanalis a Vulcano. Virgines Vestales fuerunt sacerdotes Vestæ, quales hodie Moniales sunt. Collegium augurum erat ordo hominum prudentium, qui prodigiis publicis præerant, & primum tres augures fuerant a tribus Tribubus, sic instituit Romulus, teste Dionysio Halicarnasseo, inde quatuor creati. Tandem plebe per Tribunos id petente, quinque plebeii augures, quatuor patritiis adjuncti fuerunt, &

sic numerus novem augurum mansit. Potitii & Pinarii fuerunt duæ familiæ, hospites Herculis in Italia, & tandem ejus sacrorum sacerdotes instituti: de quibus Virg. in 8. Æneid. plura. Luperci sacerdotes erant Panis Lycæi, sive Fauni, aut Sylvani, nudi sacrificantes. Epulones fuerunt sacerdotes, qui ludorum epulare sacrificium faciebant, & primum fuerunt tres, post quinque, tandem A septem. Duumviri a Tarquinio Superbo instituti erant, qui soli libros Sibyllinos inspicerent, postea creati sunt x. & tandem xv. & dicti sunt quindecimviri, quibus aliquando cura fuit commissa corrigendorum fastorum. Fratres arvales numero XII. qui sacra publica facerent: propterea, ut arva ferrent fruges, a ferendo igitur & arvis (ut Varro scribit) Fratres arvales dicti.

F I N I S.

PETRI FABRI
REGII CONSILIARII,
LIBELLORUM ORDINARII MAGISTRI ET IN SENATU THOLOSANO PRÆSIDIS,

DE

MAGISTRATIBUS ROMANORUM COMMENTARIUS.

PETRI FABRI
REGII CONSILIARII,
LIBELLORUM ORDINARII MAGISTRI ET IN SENATU THOLOSANO PRÆSIDIS,
DE
MAGISTRATIBUS ROMANORUM
COMMENTARIUS.

CAPUT I.

Prætores Consulum Collegæ. Consulum quam Prætorum, Proconsulum quam Proprætorum auctoritas major. Esse in Republica Præfectus feriarum. Sellæ Magistratuum. Ipsorum in Urbem ingressus. Picta toga & palmata Vestis. Scipio, Aquila eburnea & sceptrum. Emendatur Pomponii unus & alter Themistii locus.

DE Magistratibus Populi Romani, deque officio & insignibus magistratuum Romanorum scripsere nostris temporibus permulti, *Lazius in comment. Reipubl. Rom. Hotom. in comment. vet. juris, Brissonius in lib. de verb. sign. & antiquitatum*, eleganter profecto & erudite: quamobrem eorum libros ut legam ac relegam, lubens assumo; ut de manibus deponam, invitus facio. Cum iis contuli nuper animi causa quæ olim assiduo labore, magnisque vigiliis conquisieram, mihique ac musis (ut dicitur) cecineram. Quædam aut ab aliis nondum animadversa, aut a nobis diligentius pertractata deprehendi: quæ cum attento animo perlegissem, prorsus digna visa sunt, ut ex latebris in medium proferrentur, in studiosorum antiquitatis gratiam: quorum improbum laborem scriptis nostris allevatum esse cupimus. Primum igitur, cum Consules evocarentur bellis finitimis, neque esset qui in civitate jus reddere posset, factum ait Pomponius, *l. 2. D. de orig. jur.* ut Prætor quoque crearetur, qui urbanus appellatus est, quod in urbe jus dicebat. Hoc jam alii, *Balduinus ad d. l. 2. & Hotom. in comm. verb. jur.* ante me, adhibito Ciceronis loco illustrarunt, ubi ad Plancum ita scribit, *lib. fam. epist.* 12. Placuit nobis ut statim ad Cornutum Prætorem urb. literas deferrem, qui quod Consules aberant, consulare munus sustinebat more majorum. Verum antequam ad alia transeamus, placet ut hoc indicatis præterea duobus locis, uno Græco, altero Latino, confirmemus. Et Livius quidem, *lib.* 33. Comitiis, inquit, prætorum perfectis S. C. factum est ut Q. Fulvio extra ordinem urbana provincia esset,

A isque potissimum Consulibus ad bellum profectis urbi præesset. Dion quoque, *lib.* 58. ἐ ἔδει μέντοι τοὺς στρατηγοὺς, οἷς τὰ τῶν ὑπάτων ἔργα, ὁπόταν ἀποδημήσωσι, μέλει, πάντα αὐτὰ ἀποτετελεκέναι. Cum igitur munus obirent Consulare Prætores, eodemque utrique (ut ex Messala Gellius refert, *lib.* 13. *cap.* 14.) auspicio crearentur: Prætores collegæ Consulum haberi & dici cœperunt. Quod non modo ipsius Gellii, *d. cap.* 14. sed etiam Plinii authoritate, quæ pluris facienda est (ut arbitror) jam demonstrabo. Sic enim de Trajano Plinius, *in panegyrico*, reliqua pars diei Tribunali dabatur. Ibi vero quanta religio æquitatis? quanta legum reve-
B rentia? Adibat aliquis ut principem, respondebat se Consulem esse. Nullius ab eo magistratus jus, nullius auctoritas imminuta est, aucta etiam, siquidem pleraque ad Prætores remittebat, atque ita ut collegas vocaret, non quia populare gratumque audientibus, sed quia ita sentiebat. Illud notandum est, etiamsi Consulum Prætores essent collegæ, attamen minus imperium Prætores, majus Consules habuisse, ut idem Gellius animadvertit: *d. cap.* 14. minorem fuisse Prætorum, majorem Consulum potestatem, ut scribit Valerius Maximus, *lib.* 2. *cap.* 3. Quamobrem recte Justinianus πραι-
C τωρας μικρῷ τῶν ὑπάτων ἐλαττουμένους: ait, *Nov.* 24. περὶ τοῦ ἄρχοντος, ἤγουν τοῦ πραίτωρος Πισιδίας. Et sane major erat Consulum, quam Prætorum dignitas. Illis duodecim lictores, cum fascibus præibant, postquam exactis regibus (quibus lictores, ut ex Appiano paulo post dicemus, & apud Plutarchum, *in Romulo*, legitur, ἐβάδιζον πρόσθεν βακτηρίαις ἀνείργοντες τὸν ὄχλον, ὑπεζωσμένοι δὲ ἱμάντας, ὥστε συνδεῖν εὐθὺς οὓς προστάξειαν) imperii eorum vim universam omniaque insignia sub titulo Consulatus in se Valerius Publicola transtulit, ut est apud Valerium Maximum, *lib.* 4. *tit.* 1. Prætoribus autem,

ſex tantum lictores cum faſcibus : quamobrem ἑξαπελέκεις vocabantur, ſi Appiano credimus : cujus hæc verba ſunt ex Syriaco, καὶ στρατηγὸς ἐπὶ τῇ στρατιᾷ περιπέμπον, οὓς αὐτοὶ καλοῦσιν ἑξαπελέκεας, ὅτι τῶν ὑπάτων δυώδεκα πελέκεσι καὶ δυώδεκα ῥάβδοις ὡς οἱ πάλαι βασιλεῖς χρωμένων, τὸ ἥμισυ τῆς ἀξιώσεως ἐπὶ τοῖς δὲ τοῖς στρατηγοῖς καὶ τὰ ἡμίσεα παράσημα. Ubi quod ait Appianus στρατηγὸς, explica non *duces*, ſed *prætores* : nec te moveat quod cum exercitu miſſos ait in militiam. Etenim Prætores dicti (ut eſt apud Varronem, *lib.* 1. *de Lingua Latina*) qui præirent jure & exercitu : quod noſter Juſtinianus his verbis tradit, *Nov.* 24. περὶ τοῦ ἄρχοντος, ἤγουν τοῦ πραίτωρος Πισιδίας. οἱ πάλαι Ῥωμαῖοι παρέχον αὐτοῖς ἐξουσίαν ὅπλων τε καὶ νόμων, καὶ πρὸς ἑκάτερον ἔχον αὐτοὺς ἐπιτηδείους τε καὶ ἀξιοχρέους καθεστῶτας, οὓς δὴ καὶ πραίτωρας ἐκάλουν, ἐκ τοῦ πρὸ τῶν ἄλλων ἁπάντων ἰέναι καὶ παρατάττεσθαι, ταύτην αὐτοῖς δόντες τὴν προσηγορίαν. & Nov. 25. περὶ τοῦ πραίτωρος Λυκαονίας. Ῥωμαῖοι γὰρ οἱ πάλαι τοὺς σφῶν αὐτῶν στρατηγοὺς πραίτωρας ὠνόμαζον, τῶν στρατευμένων τε ἡγεῖσθαι παρεῖχον, καὶ τοῖς ὑπ' αὐτοὺς γραφομένοις ἐπείθοντο νόμοις, καὶ ἦν ἀρχή τις ἐξ ἀμφοῖν κεκραμένη, καὶ ἐν ἑαυτῇ περιφέρουσα τε καὶ δεικνῦσα τήν τε ἐν ταῖς παρατάξεσιν ἰσχὺν, τήν τε ἐν τοῖς νόμοις εὐκοσμίαν. &c. Sive autem jure, ſive exercitu præirent, ſex tantummodo faſcibus, ſex ſecuribus utebantur, niſi cum imperio & dignitate conſulari miſſi eſſent : tum enim quaſi conſules, duodecim lictores cum totidem ſecuribus & faſcibus ipſos comitabantur, idque Plutarchus de Paulo Æmilio in Iberiam miſſo his verbis tradidit. *in vita Æmilii*, ἐπὶ τούτων ὁ Αἰμύλιος ἐξεπέμφθη στρατηγὸς, οὐχ ἓξ ἔχων πελέκεις ὅσους ἔχουσιν οἱ στρατηγοῦντες, ἀλλὰ προσλαβὼν ἑτέρους τοσούτους, ὥστε τῆς ἀρχῆς ὑπατικὸν γενέσθαι τὸ ἀξίωμα. Inde factum igitur ut ab authoribus Græcis Prætores ἑξαπελέκεις nominentur. Polybius, *lib.* 2. *hiſtor.* τινὲς μὲν ἀθροίσαντες ὡς ἐπὶ Θυρρηνίας προσεκάθισαν ἑξαπέλεκυν αὐτοῖς ἡγεμόνα συστήσαντες. Et lib. III. ubi de Triumviris coloniæ deducendæ ac dividendorum agrorum, ὧν εἷς μὲν ἦν Γάϊος Λυτάτιος, καὶ τὴν ὕπατον ἀρχὴν εἰληφώς· οἱ δὲ δύο τὴν ἑξαπέλεκυν. Et ſtatim, Λεύκιος δὲ Μάλλιος ἑξαπέλεκυς ὑπάρχων, καὶ προκαθήμενος ἐπὶ τῶν τόπων μετὰ δυνάμεως, ἀκούσας τὸ γεγονὸς, ἐβοήθει κατὰ σπουδήν. Et paulo poſt, τὰ μὲν τῷ Ποπλίῳ προκεχειρισμένα στρατόπεδα κατὰ σπουδὴν ἐξαπέστελλον ἐπὶ τὴν τούτων βοήθειαν, ἡγεμόνα συστήσαντες ἑξαπέλεκυν· ἄλλα δὲ συνάγειν καὶ καταγράφειν ἐκ τῶν συμμάχων αὐτῷ παρήγγειλαν. Et poſt multa de Publico : καὶ παραλαβὼν τὰ παρὰ τῶν ἑξαπελέκων στρατόπεδα τὰ προκαθήμενα καὶ προσπολεμοῦντα τοῖς Βοίοις. & alio loco. αὐτοὶ δὲ Λεύκιον μὲν Ποστόμιον ἑξαπέλεκυν ὄντα στρατηγὸν, στρατόπεδον δόντες εἰς Γαλατίαν ἐξαπέστειλαν. Idem auctor eoſdem πελεκυφόρους videtur nominare : quum ait paulo ante, Ῥωμαῖοι δ' ὡς θᾶττον ἤκουσαν τοὺς Κέλτας ὑπερβεβληκέναι τὰς Ἄλπεις, Λεύκιον μὲν Αἰμίλιον ὕπατον μετὰ δυνάμεως ἐξαπέστειλαν ὡς ἐπ' Ἀριμίνου, τηρήσαντα ταύτῃ τῶν ἐναντίων τὴν ἔφοδον· ἕνα δὲ τῶν πελεκυφόρων εἰς Τυῤῥηνίαν. ὁ μὲν γὰρ ἕτερος τῶν ὑπάτων Γάϊος Ἀτίλιος προεξεληλυθὼς ἐτύγχανεν, &c. Quod ſi belli gerendi cauſa in provinciam Conſul & Prætor ſimul mitterentur, partaque & reportata victoria de triumphandi jure inter eos quæreretur : quis dubitat quin optimi quique judices id ſequerentur, quod Attilium Calatinum judicem acceptum inter Luctatium Conſulem & Q. Valerium Prætorem inſigni Pœnorum claſſe circa Siciliam deleta, triumphoque a Senatu decreto pronuntiaſſe legimus : quando ſi dimicandum nec neceſſe contrariis invicem ipſi ſententiis diſſediſſent, prioris Conſulis partes futuræ, majuſque habiturum fuerit momentum, quod Conſul, quam quod Prætor imperaſſet, ſi auſpicia uterque accepiſſet, ſed diverſa, magis auſpicio Conſulis ſtaretur, eadem omnino ratione in honore triumphi minorem, id eſt Prætoris poteſtatem, majori, hoc eſt Conſulis poteſtati, æquandam non fuiſſe, ut Valerius Maximus auctor eſt, *cap.* 3. *lib.* 2. Illud conſtat, etſi collega Conſulis Prætor, non par tamen utriuſque, ſed Conſulis majus, Prætoris minus fuiſſe imperium : ut ſupra oſtendimus, & Juriſconſultorum noſtrorum auctoritate ſtabiliri poteſt. Quum enim apud eum, cui par imperium eſt, manumittere non poſſimus (ut Paulus *l. apud eum* 14. *de manum.* ait lib. XVI. ad Plautium) ideoque apud collegam ſuum, id eſt apud Prætorem, Prætor manumittere non poſſit, ut idem auctor eodem libro memorat : *l. apud filium fam.* 118. *§.* 1. *D. de manum. vindicta*, attamen Prætorem poſſe apud Conſulem manumittere, Paulus idem eo ipſo libro retulit, *d. l. apud eum*, *§.* 1. *de manum.* Sic collegam Dictatoris, magiſtrum militum fuiſſe, qui tamen illius imperio ſubditus eſſet, Polybius *lib.* III. *ubi de Fabio & Minucio*, in hæc verba docet : οὗτος τέτακται μὲν (inquit) ὑπὸ τὸν αὐτοκράτορα, γίνεται δ' οἱονεὶ διάδοχος τῆς ἀρχῆς ἐν τοῖς ἐκείνου περισπασμοῖς. Et ſtatim, ἐξώρμησε μετὰ τοῦ συνάρχοντος, loquens de Fabio Dictatore qui cum Minucio Magiſtro militum in militiam proficiſcebatur. Sane quemadmodum Conſulum quam Prætorum, ita quoque Proconſulum quam Proprætorum dignitas fuit auguſtior. Ceſſabat imperium Proprætoris præſente Proconſule. Quam in rem memorabile ſemper exiſtimavi, quod Plutarchus refert, Catonem Uticenſem Proprætorem, cum ei & Appius Varus & Scipio Proconſul imperium deferrent, ceſſiſſe ac repudiaſſe, ni in leges committeret. Adferam ipſa Plutarchi verba, nam conſignatis tabulis agimus, & non tam nobis, quam ipſis eorum quæ tradimus auctoribus & fidem & gratiam haberi volumus. Ita igitur Plutarchus de Catone, *in Catonis Uticenſis vita*, ἀξιούντων δὲ πάντων ἄρχειν αὐτὸν, καὶ πρώτων τῶν περὶ Σκιπίωνα καὶ Οὔαρον ἐξισταμένων καὶ παραδιδόντων τὴν ἡγεμονίαν, οὐκ ἔφη καταλύειν τοὺς νόμους, περὶ ὧν τῷ καταλύοντι πολεμοῦσιν· οὐδὲ ἑαυτὸν ἀντιστράτηγον ὄντα, παρόντος ἀνθυπάτου προστάξειν. ἀνθύπατος γὰρ ὁ Σκιπίων ἀπεδέδεικτο. Cæterum Prætorum numerum uſque eo adauctum Pomponius tradit, *in l.* 2. *D. de orig. jur.* ut tandem decem & octo Prætores in civitate jus dixerint. Sed hac in re non bene (opinor) Pomponio cum aliis hiſtoricis convenit : quos invicem conciliare, noſtri nunc quidem inſtituti non eſt. Quamobrem pergamus, & laboranti Pomponio auxiliarem ac medicam (quod poterimus) manum porrigamus. Ait igitur Pomponius : Et hæc omnia, quoties in Republ. ſunt magiſtratus, obſervantur. Quoties autem proficiſcuntur, unus relinquitur qui jus dicat, is vocatur præfectus urbi : qui præfectus olim conſtituebatur, poſtea fere Latinarum feriarum cauſa introductus eſt, & quotannis obſervatur. Hic dubitari & quæri poteſt, quid ſit illud *in Republ.* Videtur opponere eos qui ſunt in Repub. iis qui proficiſcuntur. Quaſi vero ii qui vel belli pro Pop. Rom. gerendi, vel provinciarum Pop. Romani adminiſtrandarum gratia, urbe pedem efferunt, non ſint in Repub. At certe Remp. tractant : Reipub. dant operam, *l.* 1. *D. ex quib. cau. major.* & inſerviunt, ideoque Reipubl. cauſa abeſſe dicuntur, ut ſcribit, *l. abeſſe*, *D. ex quib. cau. major.* Modeſtinus : quod alio loco planius explicabitur, cum erit commodum. An igitur ut urbis nomine Roma, Magiſtratus nomine urbanus populi magiſtratus intelligitur : adeo ut a præſidibus provinciarum, apud Ulpianum ſecernatur

natur magiſtratus, *l. aliud eſt fraus*, 131. *§. ult. D. de verb. ſign.* & Pop. Romani magiſtratus: *§. l.* 3. 1. *D. quod met. cav. l.* 4. *§.* 1. *D. de inter. in jure fac.* quod præſides & rectores provinciarum non tam ſint magiſtratus quam pro urbanis magiſtratibus, proprieque poteſtates nominentur, *vide lib.* 14. *de verb. ſignif.* quod hodieque fit in Italia: ſic etiam dicendum eſt eam proprie ac ſpecialiter Rempublicam vocari atque intelligi, quæ ſit populi Romani & urbis Romæ Reſpublica? Quamobrem qui proficiſcantur in provincias ſive juris, ſive belli adminiſtrandi gratia, non eſſe in Republ. ſed abeſſe Reipublicæ, id eſt Romanæ Reipublicæ Romanique (cujus Roma caput eſt) imperii cauſa cenſeantur? Omnino ita videtur: nec placet quod aliquando placuit, ut pro *in Republ.* legamus in urbe. Nam etſi frequens & perfacilis lapſus eſt, qui fit ex mutatis loco literis, & Pomponius paulo ante Prætorem urbanum appellatum, quod in urbe jus dicebat, & Prætores in civitate, id eſt in urbe jus dicere ſcripſerit, ac paulo poſt de Præfecto urbi loquatur, nec Præfectum Reipubl. vocet: attamen quando ita uti legimus, in emendatiſſimis quibuſque codicibus legitur, nihil temere immutandum puto: præſertim cum id verbum & idoneum ſenſum habeat (ut ante oſtendimus) & apud alios auctores ita *Reſpublica* pro urbe, & *a Republica abeſſe* pro ab urbe abeſſe, ſcriptum reperiatur. Salluſtius, ubi de Piſone, cui ob ſuſpicionem urbanæ conjurationis provincia Hiſpania ultro extra ordinem data eſt (ut Suetonius, *in Julio, cap.* 9. tradit) quemque ſub titulo & honore Proprætoris in provinciam Senatus miſerat, ut eum procul ab urbe ablegaret, ita loquitur *in Catilinæ conjurat.* Poſtea Piſo in citeriorem Hiſpaniam Quæſtor pro Prætore miſſus eſt, adnitente Craſſo, quod eum infeſtum Cn. Pompejo cognoverat: neque tamen Senatus provinciam invitus dederat, quippe fœdum hominem a Republ. procul eſſe volebat. Viden' ut Proprætorem dicit procul eſſe a Republ. quia Romæ non ſit, (ut Aſconius hac ipſa de re agens expreſſit) quia procul ab urbe ſit? Aſconii hæc verba ſunt, *ex commentario in Ciceronis orationem in competitores*, Piſo autem, cum hæc dicerentur, perierat in Hiſpania, miſſus a Senatu per honorem legationis, ut ab urbe ablegaretur. Sic enim & feliciter (meo quidem judicio) & recte Franciſcus Robortellus Utinenſis V. C. hunc locum reſtituit: cum in omnibus exemplaribus antea corrupte omnino contra hiſtoricam fidem, contra rationem & nullo ſenſu legeretur hoc modo, *ut avus ſuus obligaretur*. Quamobrem *ab Republ. abeſſe*, quod Saluſtius uſurpavit, & *ab urbe abeſſe*, quo Aſconius utitur, idem ſignificant: *in Republ.* apud Pomponium, idem quod *in urbe*. Sic Rempubl. apud Cornelium Tacitum, *lib.* 16. id eſt urbem Romam interpretor: cum ſcribit, Helvidius & Paconius Italia depelluntur: Montanus patri conceſſus eſt, prædicto ne in Republ. haberetur. ubi non ignoro Reipubl. nomine ab aliis *Lipſ. ad illum locum*, honores & munera publica deſignata exiſtimari: & vero non inſcite id fieri: quum & apud Senecam *lib.* 11. *de ira cap.* 34. *ubi inter Syllanæ crudelitatis exempla eſt, quod a Republ. liberos proſcriptorum ſubmovit.* quoque nihil aliud eſſe videatur a Republica, niſi a Reipubl. adminiſtratione, ab honoribus: ad quos Julium Cæſarem admiſiſſe & proſcriptorum liberos tradit Suetonius Julio. Et Vellejus Paterculus lib. 2. hiſt. Rom. Reſtituta in ædilitate ab ipſo monumenta C. Marii ſimulque revocatos ad jus dignitatis proſcriptorum liberos. Sicque apud ipſum Cæſarem, *lib.* 3. *de bello civili*, ubi de Cœlio & Caio Trebonio Prætt. De quibus rebus Servilius Conſul ad Senatum retulit, Senatuſque Cœlium ab Republ. removendum cenſuit: hoc decreto eum Conſul Senatu prohibuit, & concionari conantem de Roſtris deduxit. Et apud Paterculum de hoc ipſo M. Cœlio agentem: in urbe ſeditionem aut magis occulte bellicum tumultum movens, primo ſummotus a Republ mox conſularibus armis auctore Senatu circa Turios oppreſſus eſt. Et ſtatim, de Epidio & Cæſetio tribb. pleb. dum arguunt in Cæſare regni voluntatem, pene vim dominationis expertis, hæc adjecit: in hoc tamen ſæpe laceſſiti principis ira acceſſit, ut cenſoria potius contentus nota, quam animadverſione dictatoria ſummoveret eos a Republ. Apud Ciceronem *lib.* 1. *in Verrem.* etiam ubi omne illud tempus quod fuit antequam iſte ad magiſtratus Remque publ. acceſſit, habeat per me ſolutum ac liberum. Denique apud Lampridium, *Alexandro*: ubi ergo Auguſtus (inquit) agere cœpit imperium, primum removit Judices omnes a Republ. & a miniſteriis, atque muneribus, quos impurus ille Halagabalus ex genere hominum turpiſſimo provexerat. Verumtamen in eo Taciti loco, quod olim ſenſeram, nunc etiam probo, iis, quæ præcedunt ibidem commotus: ut Reipubl. appellatione urbs Roma demonſtretur: præſertim cum ne ad Reipubl. adminiſtrationem atque ad honores admitteretur Montanus, id patri ejus dicendum non fuerit, cui poteſtas ejus rei non eſſet: ſed patri, cui concedebatur filius, hoc dicendum fuit, ne haberet eum in urbe, ſed rus relegaret, quo tamen eum poſſet, cum vellet, inviſere. Similiter equidem Reipublicæ nomine, urbem Romam deſignatam crediderim, apud ipſum, quem ante nominavi, Paterculum: in illo loco, idem P. Clodius in Senatu ſub honorificentiſſimo miniſterii titulo M. Catonem a Republica relegavit: quippe legem tulit ut is quæſtor cum jure prætorio, adjecto etiam quæſtore, mitteretur in inſulam Cyprum, ad ſpoliandum regno Ptolemæum omnibus morum vitiis eam contumeliam meritum, &c. Qui locus illi Salluſtiano (quem ante expreſſimus) omnino reſpondet: cum utrobique de quæſtore agatur miſſo in inſulam aut in provinciam relegato, procul a Republica, hoc eſt ab urbe: non enim ab honoribus remotum recte dixeris, honorificentiſſimo quæſturæ titulo donatum, & ea curantem quæ ad Romanam Rempublicam pertinent. Sequitur apud Juriſconſultum, *qui præfectus olim conſtituebatur*. Quid eſt quod ait præfectum olim conſtitutum, poſtea feriarum Latinarum cauſa introductum eſſe, & quotannis obſervari? Hunc locum & mancum & mutilum eſſe quis bene oculatus non videt? Equidem etſi non ſum Lynceus, attamen antequam hac de re Budæo V. C. quidquam ſuboluiſſe intelligerem, ipſe ab initio ſola ratione naturali ductus (quam qui velut magiſtram in legendo & meditando non adhibet, oleum & operam perdit) non bene apta eſſe inter ſe omnia iſta perſpexi: ac potius aliquid tale in priori membro reponi debere, ut quam ob cauſam, aut quatenus, aut ad quod uſque tempus olim conſtitueretur præfectus intelligeremus: quemadmodum ſubjicit quamobrem poſtea introductus fuerit, nempe Latinarum feriarum cauſa. Non poſſum probare illorum opinionem, qui ut hujus rationis aculeos effugiant, eam extraordinariam (ut ita loquar) interpretationem conſti-

tuendi verbo adhibent, ut *constitui*, extra ordinem constitui significet. Nec tamen nego quin sint quidam magistratus, qui extra ordinem utilitatis causa constituantur: nam de Præfecto annonæ & vigilum id postea Pomponius tradit: hoc nego, *constitui*, esse *extra ordinem constitui*. Alioqui non modo Præfectus, sed omnes Romani Magistratus fuissent extraordinarii, quod eos fuisse constitutos Pomponius dixerit. Nam ubi de Consulibus, *§. exactis*. Exactis deinde Regibus (inquit) Consules constituti sunt duo, sic Censores, Ædiles, Quæstores ærarii, Quæstores parricidii, Decemviri, Tribuni militum, Centumviri, Quatuorviri, Quinqueviri, Triumviri, Prætores, ac omnes denique populi Romani Magistratus, qui jus in urbe dicunt, constituti fuere, si verbis Pomponii credimus. Hoc enim constituendi verbo, cum de horum omnium creatione agit, usus est. Non sequor Budæum, qui pro *constituebatur*, legendum censet hoc modo *constituebat urbem*. Cur non sequar, nihil magnopere attinet ut dicam: nam nec ipse cur ita sentiat aut scribit, aut quid omnino sentiat satis exprimit. Id potius proferam, si videtur, quomodo Pomponium nostrum esse locutum arbitrer. Ita nimirum *is vocatur præfectus urbi, qui profectis olim constituebatur*, &c. Vult igitur (mea quidem sententia) Pomponius hoc apposito verbo breviter repetere quod paulo ante ita dixerat *quoties proficiscerentur*, ut ad ea quæ subjicit, commodiore via transeat. Quod pro *præfectus* lego *profectis*, mirum non videbitur, neque absurdum ei qui sciverit apud Martianum, *l. 1. §. tutores. D. ad leg. Corn. de fal.* ubi omnes codices habent, *at si quis adversus hanc legem præfecto ærario obrepserit*, in Florentinis libris ita legi, *ac si quis adversus hanc legem profectus ærario obrepserit*. Denique in unius literulæ immutatione, etsi magna vis persæpe est, non tamen usque adeo morosi esse debemus (nisi fallor) ut scripto rationem postponamus: ac tum maxime, cum hæc alicujus loci similitudine atque authoritate fulciri & sustentari potest. Adscripsi rationem superius, quatenus quidem ea literis exprimi potuit, quæ facilius mente & cogitatione percipitur: Consequens est, ut auctoritatem adjiciam. Cornelius Tacitus libro V. Sed præcipua ex eo gloria, quod præfectus urbi recens continuam potestatem & insolentia pari graviorem mire temperavit: namque antea profectis domo regibus, mox magistratibus, ne urbs sine imperio foret, in tempus deligebatur qui jus redderet, ac subitis mederetur, feruntque a Romulo Dentrem Romulium, post a Tullo Hostilio Numam Martium, & a Tarquinio Superbo Sp. Lucretium impositos. Dein Consules mandabant. Duratque simulacrum quoties ob ferias Latinas præficitur qui consulare munus usurpet. Ex hoc Taciti loco, qui aliis compluribus ut mihi quoque innotuit, ausim affirmare depromptum esse illum quem exponimus Pomponii locum. Illustratur quidem certe, ac integritati suæ restituitur: nam quod nos *profectis* reponimus apud Pomponium, id (ut verum fatear) ex Tacito dudum desumpsimus. Quod autem *profectis* lego, nec addo articulum *iis*, id est magistratibus: id eo facio, quod etsi non ascribatur, satis per se intelligitur. Sic & apud Scævolam *in l. Gallus. §. si ejus. D. de liber. & posthum. ibique vivo pariat* (sic enim legendum ex Pandectis Flor.) id est eo vivo: & paulo post *redeatque mortuo*, id est eo mortuo. Quod (ut obiter dicam) loquendi genus Græcum est, utpote quo utitur Antiphon περὶ τοῦ Ἡρώδου φόνου, cum ait, καὶ μὴν

A ἔτι ἐγρηγορότων φασὶν ἐκβαλεῖν τὸν ἄνδρα ἐκ τοῦ πλοίου: & Suetonio familiare: Nam in Julio, *cap.* 4. Triumphalem virum repetundarum postulavit, absolutoque Rhodum secedere statuit: & in Othone, *cap.* 8. Ubinam Imperator esset requirentes, perruperunt in triclinium usque: nec nisi viso destiterunt. Et postea, *cap.* 11. Irrumpentibusque ad primum gemitum modo celans, modo detegens plagam, exanimatus est. Illud non omittam vidisse me, Romæ cum essem annis superioribus, in bibliotheca Vaticana tres antiquissimos libros Digestorum, in quorum uno pro *fere* emendatum est *vero*, ac fortasse ita legen-
B dum est: quod facilius admittent quibus digammatis Æolici (quo plerunque Pandectarum Florentinarum scriptor est usus, ut & *præfuit* pro *præbuit*, & *fi* pro *vi*, & plurima ejus generis poneret) potestas non erit incognita. Quo autem de præfecto feriarum Latinarum causa introducto hic dicitur, exposuere Budæus, *in annotat. ad Pandectas*; Balduinus, *in notis ad Pandectas*; Hotomanus, *in comment. verb. juris*; adhibitis Gellii *libro* 14 *cap. ult.* & Macrobii *lib.* 1. locis. Id nondum quod sciam a quoquam fuit expositum, cur constitueretur præfectus urbis feriarum Latinarum causa. Ego reperio solitos in Al-
C banum montem quotannis urbe proficisci omnes urbanos magistratus, ad sacra Jovi per triduum aut quatriduum pro Latino populo facienda, quibus induciarum olim inter Romanum Latinumque populum factarum memoria renovabatur: & his conceptivis Latinarum feriarum diebus, ex Albano monte Latinis populis carnem ex sacris peti jus cum Romanis fuit, ut apud Varronem *lib. 5. de Lingua Latina* legimus. Ad illa sacra illud Dionis *ex lib.* 54. refero: κεραυνὸς εἰς τὴν [illegible] Ἀλβανῷ οἰκίαν, ἐς ἣν οἱ ὕπατοι ἐν ταῖς ἱερουργίαις καταλύουσιν, ἐνέσκηψε. Adeo autem omnes magistratus proficiscebantur, ut ne Tribu-
D nus quidem plebis (cui nullum diem abesse Roma licebat, ut est apud Gellium *lib.* 3. *cap.* 2. [illegible] ἐν τῇ Ῥώμῃ [illegible] ἐξόν, ut Dio *lib.* 45. de Antonio Tribuno plebis scribit) Romæ maneret. Ne igitur eo tempore urbs sine magistratu foret, ac ut petentibus illic jus posset, præfectus urbi introductus est, simulacro quasi quodam (ut Tacitus loquitur) & imagine illius creationis quæ fiebat ab initio, propter magistratuum ab urbe in provincias profectionem belli gerendi gratia. Huc pertinet Dionysii Halicarnassei locus *ex lib.* 8. quem subjiciam, ubi de Tribu-
E no plebis, οὐδεὶς γὰρ ἔξεστιν τῶν ἔξω τῆς πόλεως οἱ τὴν δημαρχικὴν ἔχοντες ἐξουσίαν κύριοι, περιγέγραπται αὐτῶν τὸ κράτος τοῖς τείχεσι, καὶ οὐδὲ ἀπαυλισθῆναι τῆς πόλεως αὐτοῖς θέμις, ὅτι μὴ πρὸς ἕνα καιρὸν, ἐν ᾧ πᾶσαι θύουσιν αἱ τῆς πόλεως ἀρχαὶ κοινῇ ὑπὲρ τοῦ Λατίνων ἔθνους τῷ Διὶ θυσίαν, ἐπὶ τὸ Ἀλβανῶν ὄρος ἀναβαίνουσαι. τοῦτο διαμένει μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων τὸ ἔθος, τὸ μηδενὸς εἶναι τῶν ἔξω τῆς πόλεως τοὺς δημάρχους κυρίους. Atque hæc quidem omnia quæ de creatione aut constitutione Præfecti urbi feriarum Latinarum causa, per id tempus quo urbani omnes magistratus in Albano cum Latinis Jovi sacrificabant, Strabo his verbis perstrin-
F xit, ubi de Albano monte agens, ἐνταῦθα (inquit) Ῥωμαῖοι σὺν τοῖς Λατίνοις Διὶ θύουσιν ἅπασα ἡ συναρχία ἀθροισθεῖσα: ubi monendus est lector perperam ab interprete συναρχίαν regium cœtum, pro conventu magistratuum reddi. Nec enim populus Romanus, sed omnes urbani magistratus in Albano faciebant cum Latinis: ut ex illo Dionysii loco manifestum est. Sequitur deinde apud Strabonem de Præfecto, τῇ πόλει δ' ἐφίστησιν ἄρχοντα πρὸς τὸν τῆς θυσίας χρόνον τῶν γνωρίμων

τινὰ ἱέων. Itaque præfectus urbis feriarum Latinarum tempore postulationibus audiendis vacare, ac jus dicere poterat: nam non modo Consulare, sed omnium etiam magistratuum munus, aut certe muneris quandam similitudinem usurpabat, & æquum fuit profecto, ut saltem subitis mederetur. Facit in hanc rem ille Taciti locus, *ex lib.* 4. ubi ait, Cæterum postulandis reis tam continuus annus fuit, ut feriarum Latinarum diebus præfectum urbis Drusum, auspicandi gratia tribunal ingressum, adierit Calpurnius Salvianus in Sextum Marium. Item quod Julius Capitolinus in M. Antonino philosopho scribit sic fere, Virilem togam sumpsit quinto decimo ætatis anno, statimque ei L. Cejonii Commodi filia desponsata est ex Adriani voluntate, nec multo post præfectus feriarum Latinarum fuit, in quo honore præclarissime se pro magistratibus agentem & in conviviis Adriani principis ostendit. Hoc enim loco præfectum feriarum, præfectum urbis feriarum Latinarum causa, constitutum interpretor: πολίαρχον εἰς τὰς ἀνοχὰς ἀναιρεθέντος, quemadmodum Dio loquitur, *lib.* 41. 43. & 48. Porro postulationes harum feriarum tempore a Claudio Imperatore interdictas fuisse scribit Suetonius *in Nerone cap.* 7. his verbis, Auspicatus est & jurisdictionem præfecti urbi sacro (alias atque) Latinarum celeberrimis patronis non translatitias ut assolet, & breves, sed maximas plurimasque postulationes certatim ingerentibus, quamvis interdictum a Claudio esset. In hanc de præfecto urbis disputationem longius ab instituto me provexit Pomponius. Itaque revertar ad Consules ac Prætores, de quibus (ut sum initio pollicitus) ea tantum, si potero, dicam, quæ ab aliis nondum animadversa, literisve prodita credimus: & tamen ad cognitionem antiquitatis maxime pertinent. Dicam autem eo ordine, quo quidque in mentem venerit. Inter insignia & ornamenta consularia sellæ curules connumerantur. *vide Brissonium cap.* 15. *lib.* 3. *Antiquit.* Cassiodorus in formula Consulatus, *lib.* 6 *Variarum*, Sellam curulem pro sua magnitudine multis gradibus enixus, ascende. Ausonius ad Gratianum Imp. discipulum in gratiarum actione pro Consulatu, ipsa autem sedes honoris Sella curulis gloriosa pompis imperialis officii, in cujus me fastigio ex qua mediocritate posuisti, quoties a me cogitatur, vincor magnitudine & redigor ad silentium, non ingratus beneficiis, sed oppressus. Has sedes consulares eburneas, vel (ut Vopisci in Aureliano, & Sidonii ad Syagrium *epist.* 8. *lib.* 8. verbo utar) eboratas fuisse reperi qui scriberent, *Lazius lib.* 2. *comment. Reipubl. Rom. cap.* 3. qui aliquo auctorum testimonio comprobarent non reperi. Quamobrem operæ pretium facturus videor, si veterum & probatorum scriptorum auctoritatem in hanc rem attulero. Livius, *lib.* 5. *ab urbe cond.* Romæ interim satis jam omnibus, ut in tali re ad tuendam arcem compositis, turba seniorum domo regressa adventum hostium obstinato ad mortem animo expectabat, qui eorum curules gesserant magistratus, ut in fortunæ pristinæ, honorumque aut virtutis insignibus morerentur, quæ augustissima vestis est thensas ducentibus, triumphantibusve, ea vestiti medio ædium eburneis sellis sedere. Hæc Livii verba ad curules omnes magistratus pertinent: Ad Consules proprie ac specialiter, quæ ex variis auctoribus Græcis & Latinis adscribam. Dionysius Halicarnasseus, ubi de Consulibus, *lib.* 4. θρόνον δὲ (inquit) τοῖς ἀνδράσιν ἐλεφάντινον, ἐν ᾧ καθεζόμενοι δικάζουσι, καὶ λευκὴν ἐσθῆτα περιπόρφυρον, καὶ τὸν ἀρον

Sallen. Tom. III.

A γκμένους ἐν ταῖς ἐξόδοις δώδεκα πελέκεις καταλιπεῖν. Ovidius lib. 1. Fastorum,

Jamque novi præeunt fasces, nova purpura fulget,
Et nova conspicuum pondera sentit ebur.

Claudianus in tertium Honorii consulatum,

Seu circum trabeis fulgentibus aureus intres,
Seu celebres ludos, solio seu fultus eburno.

Et apud Flavium Vopiscum Aurelianus Imp. sic loquitur, Cape igitur tibi pro rebus gestis tuis co-
B ronas murales quatuor, &c. subarmalem profundum, sellam eboratam, Nam te Consulem hodie designo scripturus ad Senatum, &c. At non modo ex ebore factas curules & consulares sellas, verum etiam signa in ipsis fuisse impressa testatur idem Ovidius lib. 4. de Ponto, *Eleg.* 9.

Dumque latus cinget sancti tibi turba Senatus,
Consulis ante pedes ire juberet eques.

Sequitur deinde,

C *Signa quoque in sella nossem formata curuli:*
Et totum Numidæ sculptile dentis opus.

Et elegia decima,

Aut reget ille suos dicendo jura Quirites,
Conspicuum signis cum premet altus ebur.

Primum Claudium Imperatorem sella operta usum esse, post quem non Imperatores modo, sed etiam Consules eodem vehiculi genere gestari consueverint, auctor est post Dionem *lib.* 58. Xiphilinus in Claudio: δίφρῳ (inquit) κατασέγῳ πρῶτος
D Ῥωμαίων ἐχρήσατο, καὶ ἐξ ἐκείνου καὶ νῦν οὐχ ὅτι οἱ αὐτοκράτορες, ἀλλὰ καὶ ἡμεῖς οἱ ὑπατευκότες διφροφορούμεθα, πρότερον δὲ ἄρα ὅτε Αὔγουστος καὶ ὁ Τιβέριος (apud Dionem additur ἄλλοι τε τινὲς) ἐν σκιμποδίοις, ὁποίαις αἱ γυναῖκες ἔτι καὶ νῦν νομίζουσιν, ἔστιν ὅτε ἐφέροντο. Post Claudii principis obitum medio diei tertio ante idus Octobr. foribus palatii repente diductis comitante Burro Neronem egressum ad cohortem quæ more militiæ excubiis aderat, ibi monente præfecto faustis vocibus exceptum, ac lecticæ inditum illatumque castris, & congruentia tempori præfatum promisso donativo ad exemplum paternæ largitionis impera-
E torem consalutatum fuisse Tacitus, *lib.* 12. *annal. ad fin.* memorat: idque (ni fallor) Suetonium movit, cum operta sella & principes & consules tempore quo vixit uterentur, ut Augustum adaperta sella usum fuisse literis mandaret. Ejus *Octavio cap.* 53. hæc verba sunt: In Consulatu pedibus fere, extra consulatum sæpe adaperta (sic enim potius lego, ut quibusdam placet, quam ut vulgo scriptum est *adoperta*) sella per publicum incessit. De Adriano Imp. literis proditum est, quum e Senatu aut spectaculis domum reverteretur, lectica gestari solitum, ne quem officii causa inquietaret: sic enim ex Dione Xiphi-
F linus *in Adriano*: καὶ οἴκαδε ἀνακομιζόμενος ἐν φορείῳ ἐφέρετο, ὅπως μηδένα συνακολουθοῦντα οἱ ἐνοχλοίη. Sed & Severus Imp. operta lectica plerunque gestabatur ob invaletudinem, ἐκομίσθη γὰρ ὡς ἀληθῶς (ait Xiphilinus *in Severo*, idem) ἐν σκιμποδίῳ κατασέγῳ τινὶ τὰ πολλὰ διὰ τὴν ἀσθένειαν. Quam vero Xiphilinus δίφρον κατάστεγον, id est lecticam sive sellam opertam, & Imperatoribus & sui temporis Consulibus, tribuit, eam lecticam consularem, ut a Cornelio Tacito, *in*

ſupra d. loco ſic a Mamertino vocari arbitror : A cum ait , *in panegyr. Juliani* . Pene intra ipſas Palatinæ domus valvas lecticas conſulares juſſit inferri, & cum honori ejus venerationique cedentes ſedile illud dignitatis ampliſſimæ recuſaremus , ſuis nos prope manibus impoſitos mixtus agmini togatorum præire cœpit, pedes gradum moderans pene ad lictoris nutum & viatoris imperium . Sane operta ſella ſive lectica fœminæ Romanæ Auguſti temporibus vehi conſueverant : idque Dio *lib.* 56. ſignificat , ubi de Athenodoro quodam loquitur, *ὅτι τοῦ Ἀθηνοδώρου ἐν δίφρῳ ποτὲ κατασέγῳ , ἐς τὸ δωμάτιον αὐτοῦ* (Auguſti) *ὡς καὶ γυναικός τινος ἐσκομισθέντος ,* B *καὶ ἐξ αὐτοῦ ξιφήρους ἐκπηδήσαντος , καὶ προσεπειπόντος, οὐ φοβῇ, μήτις σε οὕτως ἐσελθὼν ἀποκτείνῃ. οὐχ' ὅπως ὠργίσθη, ἀλλὰ καὶ χάριν αὐτῷ ἔγνω.* Hujus lecticæ uſum probroſis fœminis Domitianus ademit, ut apud Suetonium *Domitiano cap.* 8. legimus. Quomodo Conſules , ita etiam Proconſules in provinciis curuli ſella vectos , dubium non eſt : cum & legati Proconſulum (qui antea pedibus ambulabant) in vehiculo ſedere cœperint , poſtquam Septimius Severus in legatione Proconſulis Africæ quemdam municipium C ſuorum Leptitanum hominem plebeium , quod ſe tanquam antiquum contubernalem ſed præcedentibus faſcibus amplexus eſſet , fuſtibus cecidit ſub hoc præconis elogio , *Legatum populi Romani homo plebejus temere amplecti noli* : qua de re Spartianus in vita Septimii Severi loquitur . Illud obiter dicam , apud Spartianum in eo loco , ubi *legatum populi Romani* omnes legunt, *legatum Proconſulis* a me cognoſci, præſertim cum in pleriſque libris illa verba his ſive literis ſive notis ſcripta ſint, *legatum P. R.* & de legato Proconſulis ibi loquatur ; ut ea quæ præcedunt verba hujuſmodi ſatis indicant , Acta D igitur quæſtura Sardinienſi legationem Proconſulis Africæ accepit, &c. Adde quod hic legatus non erat Pop. Romani legatus . Nam ut olim (qua de re diximus in commentario de regulis juris *ad l. nemo poteſt* 70. *de reg. jur.*) ita tum , id eſt Septimii Severi temporibus , non a populo , ſed a Senatu mittebatur . *vide Vopiſcum in Prolo*. Extat epiſtola ipſius Alexandri, qui aliquanto poſt Severum imperavit, & apud Capitolium extat : qua Senatui gratias agit quod Gordianum ad Africam Proconſulem deſtinaverit . Tum deinde ſubjicitur apud eundem Capitolinum ; Nam E cum temporibus Maximini hominis ſævi atque truculenti Proconſul Africam regeret , eique legatus filius eſſet a Senatu datus, &c. & poſtea talis de Gordianis Oratio Conſulis ad Senatum ante ſolitas acclamationes, priuſquam aliquid in Maximinum feliciter diceretur, ab ipſo Capitolino proponitur. P. C. Gordiani duo, pater & filius, ambo ex Coſſ. unus veſter Proconſul , alter veſter legatus magno Afrorum conſilio Imperatores ſunt appellati . hoc autem fuit a vetuſto more ſub libera Republ. Etſi enim ex Auguſti inſtituto cœpit legatus non alius a Proconſule eligi niſi quem ipſe princeps adprobaſſet, F aut certe qui electus eſſet, is approbationem principis expectabat : unde Romanæ optimus antiquitatis auctor Dio, *lib.* 53. *τοὺς δὲ δὴ παρέδρους αὐτοὺς ἑαυτῷ ἕκαστος αἱρεῖται , ἕνα μὲν οἱ ἐστρατηγηκότες καὶ ἐκ τῶν ὁμοίων σφίσιν , ἢ καὶ τῶν ὑποδεεστέρων· τρεῖς δὲ οἱ ὑπατευκότες ἐκ τῶν ὁμοτίμων , οὓς ἂν καὶ ὁ αὐτοκράτωρ δοκιμάζει* . Antiquitus tamen florente Republ. a magiſtratibus legati juſſu Senatus nominabantur : eoſque ſibi legabat (ex Senatuſconſulto ſcilicet) is cui provincia ſortito obtigerat : id quod alibi *ad d. l.* 70. *de reg. jur.* ex Cicerone docuimus : cujus auctoritati adjungendum hoc ex Livio *lib.* 43. teſtimonium : Decernunt frequentes , ut Caius Sulpitius Prætor tres ex Senatu nominet legatos P. ſane Furius Philus in Senatu Q. Metellum quintumque Pompeium Conſulares viros , vehementes inimicos ſuos , cupitam ſibi profectionem in provinciam Hiſpaniam , quam ſortitus erat , identidem exprobrantes , legatos ſecum illuc ire coegit (ut eſt apud Valerium Maximum *cap.* 7. *lib.* 3.) uſumque miniſterii virtutum in amicis e ſinu inimicorum petere ſuſtinuit . Sic ipſi Conſules nominabant Proconſules qui in militiam mitterentur , ut ex Polybio addiſcimus , *lib.* 3. *ad finem* . Nec tamen negarim æque legatum Pop. Rom. dici poſſe (præſertim cum in provincias populo Romano attributas Proconſules cum legatis jam unde ab ipſo Auguſto qui eas diſtribuerat mitteretur ; *vide Dionem ipſum ac de re lib.* 53. ſicuti Senator populi Romani dicitur a Spartiano ipſo, in Adriano ſub initium , Avus Marillinus , qui primus in ſua familia Senator Pop. Rom. fuit : ſicuti etiam Trebellius Pollio in Tetrico loquitur : quo loco , Senatorem populi Rom. ait , eundemque Conſularem per triumphum duxit . Redeo ex diverticulo in viam , id eſt ad honores atque inſignia provincialium magiſtratuum , de quibus dicere cœperam . Juſtinianus igitur Prætori Piſidiæ & Prætori Lycaoniæ ſuis hæc inſignia tribuit : Curulem ſellam argenteam , ſecurem Conſularem & faſces ſive virgas . Sic enim Nov. 24. *καὶ πάντα ἕξει τὰς τῆς ἀρχῆς παράσημα , ὁπόσα ὁ νῦν ἔχει , δίφρον τε ἐξ ἀργύρου , καὶ πέλεκυν , καὶ ῥάβδους .* & Nov. 25. *ἀλλ' οὖν ἐπί τε απήνης ἀργυρᾶς καθεδεῖται , καὶ ἡγήσεται πέλεκυς αὐτοῦ (ὑπατικῆς γὰρ δὴ καὶ τοῦτο σύμβολον ἀρχῆς) ῥάβδοι τε ὁμοίως προπομπεύσουσι* . Mirum , ſed tamen a Suetonio, *in Auguſto, cap.* 52. proditum : Templa etiam Proconſulibus decerni olim in provinciis ſolita , quem tamen honorem idem auctor, Auguſtum non , niſi communi ſuo Romæque nomine , recepiſſe ſcribit . At enim quando in hunc de honore publice magiſtr tibus habito locum incidimus : quis non lubenter illud quoque nunc vel addiſcat vel memoria repetat , quod Toloſanis civibus noſtris , & item aliis Galliæ populis (qui ex obſervantia , fide , ac devotione in principem ſingulari præ gentibus & nationibus exteris laudem invenimus) hoc & ſuperiore anno a reparata ſalute CIƆIƆLXV. uſuvenit , ut cum portas hujus urbis intraret Karolus , hæque ipſum habitu illo in ſinum reducto , & procurrentibus utrinque turribus (ut Panegyriſtes ad Conſtantinum ait) amplexu quodam viderentur accipere , ut nos quoque ſupplicibus votis fauſtiſque omnibus divinum prope principem proſequeremur , viaſque omnes (eas certe quibus in palatium pervenitur) & aulæis, & ſupellectile , & floribus, & ſertis undique certatim ſparſis exornaremus : quis (inquam) id non magna cum animi voluptate intelligat , ſi ex veteri more eſſe , & non modo in Imperatorum Romanorum , ſed & in Conſulum ingreſſu in urbem obſervatum a Romanis fuiſſe doceamus ? Claudianus ubi de Stiliconis Conſulis in urbem reditu loquitur , *in Panegyr.* 2.

Quæ tunc Flaminiam ſtipabunt millia vulgi ?
Fallax o quoties rumor deludet amorem
Suſpenſum veniens omni dum crederis hora ,
Spectabunt cupidæ matres , ſpargentur & omnes
Flore viæ , ſuperet cum Pythia limina Conſul
Arduus , antiqui ſpecies Romana Senatus .

Sic in gratiarum actione sive in panegyrico qui Flaviensium nomine dictus est Constantino Imperatori, qui Flaviam Heduorum accesserat, eique tributa remiserat, censum relevarat, reliqua indulserat, scriptum legimus. Caluit in nobis ultra vires (inquit auctor panegyrici) nostras animus ad lætitiam, ut quodam præsagio futuræ felicitatis elati tanta te exultatione susceperimus, quasi jam indulgentiam quafuturus eras haberemus. Exornavimus vias quibus in palatium pervenitur, paupere quidem supellectile, omnium signa collegiorum, omnium Deorum nostrorum simulachra pertulimus, paucissima clarorum instrumenta modulorum. Latinus Pacatus in Panegyrico Theodosii, ubi de Narona Illyrici oppido loquitur. Iam quocunque tulisses gradum, sequi, circumcursare, præcedere, vias denique quibus ferebaris obstruere, nullus cuiquam sui tuive respectus blandam tibi faciebat injuriam. Quid ergo referam pro mœnibus suis festum liberæ nobilitatis occursum? Conspicuos veste nivea Senatores (decuriones intelligit) reverendos municipali purpura flamines, insignes apicibus sacerdotes? Quid portas virentibus sertis coronatas? quid aulæis tardantes plateas, accensisque funalibus auctum diem? &c. Quid effusam in publicum turbam domorum, gratulantes annis senes, pueros tibi longam servitutem voventes, matres lætas, virginesque securas? Quod de puerorum votis, de funalibus accensis, de sertis virentibus Pacatus retulit, hoc quoque apud Ammianum Marcellinum, *lib.* 21. ubi de Juliani Bononiam ingressu loquitur, legimus: eumque suburbanis propinquantem amplis nimiumque protentis, militaris & omnis generis turba cum lumine multo & floribus, votisque faustis Augustum appellans & dominum duxit in regiam: ubi eventu lætus, & omine firmata spe venturorum, quod ad exemplum urbium matris & populosæ & celebris per alias quoque civitates ut sidus salutare susciperetur, &c. Sed & quum Nero Neapoli reversus cum Tiridate urbem ingrederetur, populum omnem & luminibus & coronis & albis vestibus ornatum fuisse, quo lætitiam testaretur, ex Dione Xiphilinus, *Nerone*, his verbis prodidit: *μετὰ δὲ τοῦτο ἔς τε τὴν Ῥώμην αὐτὸν ὁ Νέρων αὐτὸν ἀνήγαγε, καὶ τὸ διάδημα αὐτῷ ἀνέθηκε καὶ πᾶσα μὲν ἡ πόλις ἐκεκόσμητο καὶ φωσὶ καὶ στεφανώμασιν, οἵ τε ἄνθρωποι πολλοὶ πανταχοῦ ἑωρῶντο, μάλιστα δὲ ἡ ἀγορὰ ἐπεπλήρωτο. τὸ μὲν γὰρ μέσον αὐτῆς ὁ δῆμος λευχειμονῶν καὶ δαφνηφορῶν κατὰ τέλη εἶχε, τὰ δ' ἄλλα οἱ στρατιῶται λαμπρότατα ὡπλισμένοι*, &c. Itemque occiso jussu Consulis & Senatus Didio Juliano declaratus a Senatu Imperator Severus, ubi Romam venit, eadem civium lætitia, solemnibusque votis & festo apparatu qualem ante descripsimus exceptus est: ut ex oculato teste Dione Xiphilinus his verbis tradit. *ἥ τε γὰρ πόλις πᾶσα ἄνθεσί τε καὶ δάφναις ἐστεφάνωτο, καὶ ἱματίοις ποικίλοις ἐκεκόσμητο, φωτί τε καὶ θυμιάμασιν ἔλαμπε, καὶ οἱ ἄνθρωποι λευχειμονοῦντες καὶ γαννύμενοι πολλὰ ἐπεφήμουν*, &c. quæ sequuntur. Quæ omnia de Commodi quoque principis in urbem ingressu Herodianus, *lib.* 1. *histor.* tradit, his fere verbis: *ὡς δὲ πλησίον ἐγένετο τῆς Ῥώμης, πᾶσα τε ἡ σύγκλητος βουλὴ, καὶ πανδημεὶ ὅσοι τὴν Ῥώμην κατῴκουν ἄνθρωποι μὴ κατασχόντες αὑτοὺς, ἀλλ' ἕκαστος φθάσαι θέλων δαφνηφόροι τε καὶ πάντα ἐπιφερόμενοι ἄνθη τότε ἀκμάζοντα, ὡς ἕκαστος οἷός τε ἦν πόρρω τῆς πόλεως ὑπήντων θεασόμενοι τὸν νέον καὶ εὐγενῆ βασιλέα*. Et paulo post, *τοιοῦτον δὴ θεασάμενοι τὸν βασιλέα οἱ Ῥωμαῖοι εὐφημίαις τε παντοδαπαῖς καὶ στεφάνων καὶ ἀνθέων βολαῖς ὑπεδέχοντο*. Cum floribus faces ac tædas alio loco Herodianus ipse (iidem ut cæteri, quorum testimonia recitavimus conjunxit, ubi de Antonio Caracalla Imp. ab Alexandrinis excepto loquitur: *ὑποδοχὴ δὲ παρεσκευάζετο, οἵαν μηδενὶ πώποτε βασιλεῖ γενέσθαι φασί. πάσης τε γὰρ μούσης ὄργανα πανταχοῦ διακείμενα ποικίλον ἦχον εἰργάζετο*, &c. *δᾳδουχίαις τε καὶ ἀνθέων βολαῖς ἐτίμων τὸν βασιλέα*. In quibus nemo est qui non moris ejus solemnis, quem hodieque in excipiendis urbe regibus observamus, non dico speciem aut similitudinem aliquam, sed & originem & veritatem ipsam recognoscat. Plane Catoni ex Macedonia bello confecto discedenti obviam se multitudo effudit, non votis faustisque omnibus (ut fieri solebat) sed lachrymis prosequentium, & qua incederet ipsius pedibus vestimenta subjicientium, manusque exosculantium: quo genere officii profecto vix perpaucos Imperatorum illius temporis Romani cohonestarunt. Sic enim Plutarchus scribit, *in Catone*, *ἐπεὶ δὲ τέλος εἶχεν ἡ στρατεία τῷ Κάτωνι, προεπέμφθη, οὐκ εὐχαῖς (ὃ κοινόν ἐστιν) οὐδὲ ἐπαίνοις, ἀλλὰ δάκρυσι καὶ περιβολαῖς ἀπλήστοις, ὑποτιθέντων τὰ ἱμάτια τοῖς ποσὶν ᾗ βαδίζοι, καὶ καταφιλούντων τὰς χεῖρας, ἃ τῶν αὐτοκρατόρων ὀλίγοις μόλις ἐποίουν οἱ τότε Ῥωμαῖοι*: & paulo post, ubi de Demetrio Pompeii liberto, cui Antiochenses obviam processerint, loquitur, hæc legas: *εἶδε περὶ τὰς πύλας ἔξω πλῆθος ἀνθρώπων ἑκατέρωθεν τῆς ὁδοῦ παρακεκριμένων, ἐν οἷς ἔφηβοι μὲν χωρὶς ἐν χλαμύσι, καὶ παῖδες ἑτέρωθεν κοσμίως εἱστήκεσαν, ἐσθῆτας δὲ καθαρὰς ἔνιοι καὶ στεφάνους εἶχον, ἱερεῖς θεῶν ὄντες, ἢ ἄρχοντες*. Quæ iisdem fere verbis in Pompeio tradita leguntur, & mirifice cum illo Pacati loco congruunt. Nam quos Plutarchus *ἱερεῖς θεῶν*, ille flamines & sacerdotes: quos hic *ἄρχοντας*, ille Senatores: quas hic *ἐσθῆτας καθαρὰς* in Catone, & eadem de re loquens in Pompeio *λευκὰς* vocat, ille niveas vestes nominavit. Sed ad consularium ornamentorum enumerationem revertamur. In quibus recensentur a Dionysio *λευκὴ ἐσθὴς περιπόρφυρος*, id est candida vestis prætexta ostro sive purpura. Quali veste Prætores quoque indui solitos, ex Plutarcho, *in Sylla*, satis colligitur: ubi de Syllanis militibus agit, qui duobus strategis, id est prætoribus, ad Syllam ejus revocandi causa missis, *τὰς δὲ ῥάβδους κατέκλασαν, καὶ τὰς περιπορφύρους ἀφείλοντο, καὶ πολλὰ περιυβρισμένους ἀπέπεμψαν, αὐτόθεν τε δεινὴν κατήφειαν ὁρωμένους τῶν στρατηγικῶν παρασήμων ἐρήμους*, &c. Ad Consularem prætextam hi loci pertinent, quos ex Lucano & Statio proferam. Ille lib. 2.

—— Ferale per urbem
Justitium: latuit plebejo tectus amictu
Omnis honos, nullos comitata est purpura fasces.

Purpuram enim prætextam purpura candidam vestem interpretor. Apud Statium autem, *lib.* 4. *Sylvar.* in decimoseptimo Imperatoris consulatu ita Janus loquitur:

Salve magna parens, mundi qui secula mecum
Instaurare paras, talem te cernere semper
Mense meo tua Roma cupit: sic tempora nasci,
Sic annos intrare decet, da gaudia fastis
Continua, hos humeros multo sinus ambiat ostro,
Et properata tuæ manibus prætexta Minervæ.

Ceterum posteriorum Imperatorum temporibus, postquam fastis honor regalium trabearum dari, hoc est (ut ego interpretor, *in l.* 1. *C. publ. lætit. vel consul. lib.* 12. *C.*) ubi Imperatores ipsi crebro Consules creari, atque adeo vel regia

& imperatoria, vel certe triumphalia illa insignia & ornamenta Consulibus tribui cœperunt: non jam prætexta solum, sed etiam trabea picta & palmata tunica indutos fuisse constat. Ad quæ ille Sidonii locus pertinet, in quo de Asterii consulatu & Nicetii oratione loquitur: Dixit disposite, graviter, ardenter, magna acrimonia, majore facundia, maxima disciplina: & illam Sarranis ebriam succis inter crepitantia segmenta palmatam plus picta oratione, plus aurea convenustavit. Ad ea quoque respexisse Claudianum puto, cum ad Manlium Theodosium Consulem ita loquitur: *in panegyride in Consulatu Manlii Theodori*:

Nec dilata tuis Augusto judice merces
Officiis, illumque habitum quo jungitur aulæ
Curia, qui socios proceres cum principe nectit,
Quem quater ipse gerit, perfecto detulit anno,
Deposuitque suas te succedente curules.

& ad finem ejus carminis,

Decurrat trabeata domus, tradatque secures
Mutua posteritas, servatoque ordine fati
Manlia continuo numeretur Consule proles.

Trabea vero illa Consularis auro intertexta fuit, ut ex Aurelii Prudentii contra Symmachum, *lib.* 1. versibus, quos subjiciam, colligitur:

Ipse magistratum tibi Consulis, ipse tribunal
Contulit, auratumque togæ donavit amictum,
Cujus religio tibi displicet.

At ne dubitationi cuipiam locus relinquatur: placet, ut eorum quæ de vestibus consularibus diximus, confirmandorum gratia testimonium Ausonii adscribamus: apud quem in Gratiarum actione ad Gratianum Imperatorem pro Consulatu (ubi de literis ad se ab Imperatore missis loquitur) ita scriptum legimus: Ab hac enim literarum ad me datarum parte digressus, eo quoque descendisti, ut quæreres qualis ad me trabea mitteretur, & paulo post, Loricatus de toga mea tractas. In procinctu & maxime dimicaturus palmatæ vestis meæ ornamenta disponis feliciter & bono omine: Namque iste habitus ut in pace Consulis est, ita in victoria triumphantis. Parum est si qualis ad me trabea mittatur interroges, te coram promi jubes, nec satis habes ut largitionum ministri ex more fungantur. Eligis ipse de multis, & cum elegeris, munera tua verborum honore prosequeris. Palmatam, inquis, tibi misi, in qua D. Constantinus parens noster intextus est: Me beatum, cujus insignibus talis cura præstetur. Hæc plane, hæc est picta (ut dicitur) vestis, non magis auro suo quam tuis verbis. Sed multo plura sunt in ejus ornatu, quæ per te instructus intelligo: Geminum quippe in uno habitu radiat nomen Augusti. Constantius in argumento vestis intexitur, Gratianus in muneris honore sentitur, &c. & ad finem ejus orationis, Ut sellam curulem cujus sedem frequenter ornabis, ut prætextam meam purpuræ tuæ luce fucatam, ut trabeam non magis auro suo quam munere tuo splendidam, quæ ab Illyrico sermonis dignitas honestavit, apud Gallias illustriora præstares. Idem Ausonius, *eidillio*, 5. de trabea consulari loquitur, cum ait in protreptico ad nepotem:

Majoresque putat nostros Augustus honores,
Quos mox sublimi maturus protulit auctu:
Quæstor ut Augustus patri natoque crearer,
Ut præfecturam duplicem sellamque curulem,
Ut trabeam pictamque togam mea præmia consul
Induerer, fastisque meis prælatus haberer.

Trabearum consularium meminit Ammianus Marcellinus lib. 14. 21. 26. qui & cum de consulatu loquitur, collegium & societatem trabeæ nominat quibusdam locis: *lib.* 16. 25. 26. 30. quos, quia Lazius plurimæ lectionis homo, cuique multum antiquitas Romana debet, diligentissime notavit, *lib.* 8. *cap.* 5. omittam. Eum consulant qui ad ea quæ jam scripsimus, aliquid addi oportere judicabunt. Ego eo satis omnibus factura esse, quod mihi facerent, credidi. Ex quibus duo potissimum, præter ea, quæ superius diximus, colligi oportere censeo. Primum, Trabeam & palmatam vestem auro pictam atque intertextam fuisse. Vestis picta (obiter dicam) est quæ *ἀνθινὰ* & *ἀνθηρὰ*, & *καταστικτος* a Græcis dicitur, ut est apud Pollucem. Floride depictam vestem Apulejus, *lib.* 11. *de asino aureo*, nominat, quemadmodum raptorem Helenæ, Paridem *ἐλθόντα ἐκ Φρυγῶν* Agamemnon *ἀνθηρὸν μὲν εἱμάτων στολῇ, χρυσῷ τε λαμπρὸν, βαρβάρῳ χλιδήματι*, dicit apud Euripidem, *Iphigenia in Aulide*. Hanc ego *περιβόλαιον πορφυροῦν, ποικίλον*, palmatam vero tunicam *χιτῶνα πορφυροῦν χρυσόσημον* a Dionysio Halicarnasseo, *lib.* 3. *antiquit.* vocari arbitror: ubi ait, hæc regia insignia Tarquinio Prisco missa fuisse ab Hetruscis. A quibus pleraque magistratuum insignia (ut a Samnitibus arma atque tela) veteres Romanos sumpsisse Sallustius, *in Catilina*, auctor est: & Plinius, quum ait, *cap.* 48. *lib.* 8. Prætextæ apud Hetruscos originem inveni: Trabeis usos accipio Reges. Sequitur deinde de pictis & auratis vestibus, quod cum illo Euripidis loco mire congruit, de Phrygii Paridis florido & aureo amictu. Pictas vestes jam apud Homerum fuisse, unde Triumphales natæ. Acu facere id Phryges invenerunt; ideoque Phrygiones appellati sunt. Aurum intexere in eadem Asia invenit Attalus rex, unde nomen Attalicis. Ergo de Tarquinio illo prisco agens Florus, *lib.* 1. *cap.* 5. de quo ante ipsi ex Dionysio: Et inde fasces (inquit) trabeæ curuleis, annuli, phaleræ, paludamenta, prætexta, inde quod aurato curru quatuor equis triumphatur. Togæ pictæ tunicæque palmatæ, omnia denique decora & insignia: quibus imperii dignitas eminet. Nam sive quis palmatam a palma, id est victoria (ut Cassiodorus innuit, & Sidonius, cum ait, *in panegyrico*,

Post palmam palmata venit)

sive a palmeo, id est puniceo & purpureo colore (quem Græci *φοινικοῦν* vocant *Gellius lib.* 2. *noct. Attic. cap.* 26. *& lib.* 3. *cap.* 9.) nominatam dicet, ei non valde repugnabo. Pictam vero vestem fuisse purpuream, ut Dionysius indicat: ita illud Virgilii *lib.* 7. *Æneidos*, argumento est,

—— *Nec purpura regem*
Picta movet, nec sceptra movent Priameia tantum.

Et auratam fuisse, non tantum ex illis quos adduximus Ausonii ad Gratianum, & Prudentii ad Symmachum loco approbatur, sed & elegans ac politus Poeta Claudianus innuit: *lib.* 2. *de laudib. Stiliconis*, cujus hæc sunt de picta (ut arbitror veste carmina.

—— Dixit, gremioque rigentia profert
Dona, graves auro trabeas, insigne Minervæ
Spirat opus, rutilis hic pingitur aula columnis,
Et sacri Mariæ partus Lucina labores
Solatur. ——

(sic enim ex veteri libro pro *dolores* legendum est) sed ne fallatur quispiam, admonere visum est, quod Pompeius Festus eam quæ suo tempore picta toga diceretur, purpuream ante vocitatam, & sine pictura fuisse scribit: *Sex. Pomp. Festus lib. 13. in Picta. ubi Scaligerum vide ex Livio.* ejusque rei argumentum esse picturam in æde Vertumni & Consi: quarum in altera M. Fulvius Flaccus, in altera L. Papirius Cursor triumphantes ita picti sunt. Subjicit deinde: Tunica autem palmata a latitudine clavorum dicebatur, quæ nunc a genere picturæ appellatur. Hactenus ille. Alterum quod ex superioribus notandum reor, hoc est: Trabeam pictam & palmatam vestem ab Imperatoribus ad Consules designatos, declaratos, & nuncupatos mitti cum prætextis (quæ antiqua erant ornamenta magistratuum) consuevisse: cum ipsi tamen Consules & fasces, & alia quædam insignia a Senatu acciperent, ut inferius demonstrabitur. Quod idcirco animadvertendum putavi: quoniam ab initio de Jovis templo prætextam & togam pictam Prætores aut Consules sumebant. Sic enim in Alexandro Lampridius: Prætextam & pictam togam nunquam nisi Consul accepit, & eam quidem quam de Jovis templo sumptam alii quoque accipiebant aut Prætores aut Consules. Gordianus (ut est apud Capitolinum *in vita Gordiani*) palmatam tunicam, & togam pictam primus Romanorum privatus suam propriam habuit: cum ante Imperatores etiam de Capitolio acciperent, vel de palatio. Posteriores Alexandro & Gordiano imperatores privatas habuerunt palmatas tunicas & pictas togas: easque non jam ex palatio vel Capitolio Consules & Prætores, sed ab ipsis imperatoribus sibi transmissas accepere, ut & Ausonius *in supra dicto loco* auctor est, & Flavii Vopisci, *in Aureliano*, verba satis arguunt: apud quem Valerianus Augustus ita ipsum Aurelianum alloquitur: Cape igitur tibi pro rebus gestis tuis (inquit) coronas murales quatuor, vallares quinque, coronas navales duas, coronas civicas duas, hastas puras decem, vexilla bicoloria quatuor, tunicas ducales quatuor, pallia proconsularia duo, togam prætextam, tunicam palmatam, togam pictam, subarmalem profundum, sellam eboratam. Nam te Consulem hodie designo: scripturus ad Senatum ubi tibi deputet scipionem, deputet etiam fasces. Hæc enim Imperator non solet dare, sed a Senatu, quando fit Consul, accipere. Quibus ex verbis in extremo apparet, solitum Imperatorem dare prætextas & palmatas Consulibus, quæ nihilominus Capitolinæ dicebantur. Itaque cum Imperatores cuipiam Consulatum decreverant, ad eum datis literis tale aliquid adscribebant: Te manet Capitolina palmata. Cujus rei Flavium Vopiscum auctorem habeo: is enim *in Probo*, quandam Imperatoris Taciti ad Probum epistolam refert, in qua hæc leguntur: Consulatum in annum proximum nobiscum decrevimus, te enim manet pro virtutibus tuis Capitolina palmata. Deinde adjicit Vopiscus: Ferunt quidam Probo id pro imperii omine fuisse, quod Tacitus scripsit, te manet Capitolina palmata: sed in hanc sententiam omnibus semper Consulibus scribebatur. Quod de palmatis deque scipione triumphalibus & consularibus insignibus ex Vopisco in Aureliano diximus, Lazium *cap. 4. lib. 9. comment.* notasse video, Cassiodori etiam testimonium protulisse: quod etsi hac de re tractanti cuilibet satis per se patet, attamen quod ad Themistiani cujusdam loci castigationem & explicationem pertinet, ejus describendi laborem (quod alioqui facerem perinvitus) sumam, si prius locum illum qui est in panegyrico Maximiani Imperatoris, nondum a quoquam (ut puto) indicatum, patefecero: videtur enim quod diximus confirmare, ipseque interea ex eo magnam lucem accipere. Ait Panegyristes: Illum tamen primum consulatus tui auspicalem diem tacitus præterire nullo modo possum, quo tu solus omnium consecutus es, ut quod tempus antea incipiendis tantummodo rebus aptum videbatur, tunc primum potuerit sufficere peragendis: unoque Sol curriculo suo eoque brevissimo & officia te consulis inchoantem videret, & imperatoris implentem, &c. Vidimus te Cæsar eodem die, & in clarissimo pacis habitu, & in pulcherrimo virtutis ornatu. Bona venia Deum dixerim, ne Jupiter quidem ipse tanta celeritate faciem cœli sui variat, quam facile tu Jupiter totam prætextam sumpto thorace mutasti, hastam posito scipione rapuisti, a tribunali temet in campum, a curuli in equum transtulisti, ubi pro *totam* lego *togam*. Sic toga prætexta dicitur a Vopisco. Cassiodori autem hæc verba sunt, ubi de formula Consulatus, *lib. 6. variar.* Priscorum judicio qualis sit Consulatus hinc omnino datur intelligi, quando inter mundi dignitates eximias solus meruit habere palmatas vestes, quas fœlicitas dabat præmia vincentium, &c. Nos habemus labores consulum, & vos gaudia dignitatum. Palmatæ siquidem vestræ, nostræ probantur esse victoriæ; & postea: Atque ideo per illam indictionem Consulatus te decoramus insignibus, pinge vastos humeros vario colore palmatæ, validam manum victoriali scipione nobilita, lares proprios etiam calceis auratis egredere. Sellam curulem pro sua magnitudine multis gradibus enixus ascende: ut in otio subjectus mercaris, quod nos per maximos labores assumimus imperantes, &c. Victorialem scipionem Cassiodorus, id est triumphalem Consuli tribuit, cum palmata & picta veste: ut & Panegyristes cum toga prætexta, & Themistius *σὺν τῇ τηβέννῳ*, & cum toga prætexta tunica palmata, toga picta Vopiscus, *in Aureliano*. Triumphalia hæc olim fuisse insignia duobus Livii & singulis Lucani, Suetonii, Taciti allatis locis, demonstrabo. Nam Livius, *lib. 30 ab urbe cond.* ubi de P. Scipione & Masinissa: Postero die ut a præsenti motu averteret animum ejus, in Tribunal ascendit, & concionem advocari jussit: Ibi Masinissam primum Regem appellatum eximiisque ornatum laudibus aurea corona, aurea patera, sella curuli eburnea & scipione eburneo, toga picta, & palmata tunica donat. Addit verbis honorem, neque magnificentius quidquam triumpho apud Romanos, neque triumphantibus ampliorem eo ornatu esse, quo uno omnium exterorum dignum Masinissam populus Romanus ducat. Idem *lib. 5. ab urbe cond.* ubi de Roma a Gallis obsessa & capta loquitur, deque turba seniorum, qui pristinæ fortunæ honorumque aut virtutis insignia sumpserant ut in his morerentur, (in quibus eam vestem numerat quæ thensas ducentibus triumphantibusve est augustissima, ut superius ostendimus) deinde subjicit: Ad eos velut simulachra versi cum starent, M. Papirius unus ex his dicitur Gallo barbam suam (ut tum omnibus promissa erat) permulcenti, scipione eburneo in caput incusso iram movisse: atque ab eo initium cædis ortum, cæteros in sedibus suis trucidatos. Zonaras hac de re loquens 1. *Annal. tomo*, scipionem eburneum *βακτήριον* nullo alio adjecto nominat. Val. Maximus non M. Papirium, sed C.

Attilium appellat, eandem historiam enarrans lib. III. Lucanus etiam, ubi de Pompeii vestibus & insignibus, *lib.* 9.

Exuvias pictasque togas, velamina summo
Ter conspecta Jovi.

Suetonius, ubi de triumpho Claudii Cæsaris, *cap.* 17. *in ejus vita:* Currum ejus Messalina uxor carpento sequuta est. sequuti & triumphalia ornamenta eodem bello adepti: sed cæteri pedibus & in prætexta. Crassus Frugi equo phalerato, & in veste palmata, quod eum honorem iteraverat. Tacitus, *lib.* 4. ubi de Ptolemæo, Cognitis, (inquit) Ptolemæi per id bellum studiis, petitus ex vetusto more, missusque e Senatoribus qui scipionem eburneum, togam pictam, antiqua patrum munera daret, regemque & socium atque amicum appellaret. Hæc triumphalia primo fuerunt insignia, postea consularia: ut præter Vopiscum & Cassiodorum Themistius innuit, & Ammianus Marcellinus, *lib.* 29. hic quidem in illo loco, ubi de suppliciis quæ sub Valente Imperatore compluribus contra jus fasque irrogata sunt, loquitur: Horret (inquit) animus reminisci, quo justitio humilitati tot rerum apices visebantur, & præcipue consulares post scipiones & trabeas & fastorum monimenta mundana. Ille autem in eo qui est ex oratione ad Valentinianum juniorem loco, *orat.* II. ἀλλ' ἀγαθῇ τύχῃ, καὶ δέχομαι τὸ προοίμιον· προοίμιον γὰρ ὀνομάζω τὴν τήμερον τῆς ἀλουργίδος, καὶ τοῦ στεφάνου τὸ σκῆπτρον, καὶ τῶν δορυφόρων τοὺς ῥαβδοφόρους. ubi neminem inficias iturum arbitror mihi, pro τήμηρον (quod nullum idoneum sensum pati potest) reponenti alterum, quod valde aptum huic loco videtur, τήβεννον: de quo Appianus, *in Mithridatico* εἷμά τε Ῥωμαϊκὸν ἀμπεχόμενος, ὃ καλοῦσι τήβεννον, & Justinianus, *Nov.* 203. ubi de Proconsule Palæstinæ loquitur, χρήσεται δὲ (inquit) καὶ τῇ σεμνῇ καὶ ἀρχαίᾳ τηβέννῳ, φαμὲν δὲ τῇ περιπορφύρῳ στολῇ. Et Dionysius Halicarnasseus *lib.* 3. ἀρχαιολογ. accepisse Tarquinium Romanorum regem a legatis Hetruscorum χιτῶνά τε πορφυροῦν, χρυσόσημον καὶ περιβόλαιον πορφυροῦν ποικίλον, οἷα Λυδῶν τε καὶ Περσῶν ἐφόρουν οἱ βασιλεῖς. πλὴν οὐ τετράγωνόν γε τῷ σχήματι, καθάπερ ἐκεῖνα ἦν, ἀλλ' ἡμικύκλιον. τὰ δὲ τοιαῦτα τῶν ἀμφιασμάτων Ῥωμαῖοι μὲν τόγας, Ἕλληνες δὲ τήβεννον καλοῦσιν οὐκ οἶδ' ὁπόθεν μαθόντες. Ἑλληνικὸν γὰρ οὐ φαίνεταί μοι τοὔνομα εἶναι. De cujus vocis etymo videatur Artemidorus lib. 2. de insomniis. Recte τήβεννος, id est toga (sive prætextam, quam Diodorus etiam περιπόρφυρον τήβεννον alicubi *Diod. Siculus lib.* 5. *biblioth.* vocat, sive pictam dixeris) conjungitur μετὰ τοῦ σκήπτρου καὶ ῥαβδοφόρων, id est cum sceptro sive scipione, & lictoribus a Themistio. Hæc sunt insignia & ornamenta triumphalia: sunt etiam consularia, quæ sunt veluti procemia & ingressus ad Imperatoriam sive Regiam dignitatem: cujus hæc ornamenta sunt, ἀλουργίς, id est cærulea vestis, στέφανος, id est corona sive diadema, δορυφόροι, id est hastati prætoriani, sive domestici protectores. Sic ἀλουργίδα καὶ στέφανον, quemadmodum Tarquinio regi Dionysius, *Dionysius Halicarn. lib.* 3. *hist.* ita & Imperatori tribuit idem Themistius: *orat.* 14. μᾶλλον γὰρ τούτοις (inquit) ἀστράπτει βασιλεύς, ἢ στεφάνῳ καὶ τῇ ἀλουργίδι. Ἀλουργίς, cærulea vestis est, ut recte ab Hadriano Junio viro doctissimo notatum est. *lib.* 2. *animad. cap.* 2. Romulum ἀλουργίδι, id est cærulea tunica, τηβέννῳ, id est toga purpurea panno prætexta usum

A fuisse, ex Plutarcho *in Romulo*, intelligimus: cujus hæc verba sunt, ἀλουργῆ μὲν γὰρ ἐνεδύετο χιτῶνα, καὶ τήβεννον ἐφόρει περιπόρφυρον. ἐν θρόνῳ δ' ἀνακλίτῳ καθήμενος ἐχρημάτιζεν, &c. Est autem ἀλουργίς eadem fortasse cum Thalassina: de qua Lucretius,

——Teriturque Thalassina vestis
Assidue, & Veneris sudorem exercita potat.

B Sane apud Romanos olim nisi qui Consul, aut Prætor, aut Dictator esset, triumphum agere nemini licebat, ὑπάτῳ γὰρ ἢ στρατηγῷ μόνῳ, ἄλλῳ δὲ οὐδενὶ δίδωσιν ὁ νόμος, ut de Plutarcho *in vita Pompeii* didici, & de Livio, *lib.* 40. *ab urbe cond.* cujus hæc verba sunt, Lentulus Proconsul ex Hispania rediit, qui cum in Senatu res a se per multos annos fortiter feliciterque gestas exposuisset, ut triumphanti sibi invehi liceret in urbem: res triumpho dignas esse censebat Senatus, sed exemplum a majoribus non accepisse, ut qui neque Dictator, neque Consul, neque Prætor res gessisset, triumpharet. C Et ex Valerio Maximo, *lib.* 2. *cap.* 3. qui P. Scipioni ob recuperatas Hispanias, M. Marcello ob captas Syracusas triumphum non fuisse decretum ait, quod ad eas regendas sine ullo missi erant magistratu. Igitur si quis Dictator, Consul, Prætor devictis hostibus cum imperio & triumpho urbem intraret, veste cærulea & auro intertexta utebatur. Id quod his verbis Dionysius Halicarnasseus *lib.* 3. ἀρχαιολογ. prodidit: ubi de Tarquinio loquitur, καὶ πάντα τὸν ἐξ ἐκείνου χρόνον ἕως εἰς τὸ χρεὼν μετέστη, στέφανόν τε χρύσεον ἐφόρει, καὶ πορφυρᾶν ἐσθῆτα ποικίλην ἀμπείχετο, καὶ σκῆπτρον ἐλεφάντινον ἔχων, D ἐπὶ θρόνου ἐκαθέζετο ἐλεφαντίνου. καὶ οἱ δώδεκα ῥαβδοῦχοι τοὺς πελέκεις φέροντες ἅμα ταῖς ῥάβδοις δικάζοντί τε αὐτῷ παρίσταντο, καὶ πορευομένου προηγοῦντο. οὗτος ὁ κόσμος καὶ τοῖς μετ' ἐκεῖνον τὴν βασιλικὴν ἀρχὴν ἔχουσι παρέμεινε, καὶ μετὰ τὴν ἐκβολὴν τῶν βασιλέων τοῖς κατ' ἐνιαυτὸν ὑπάτοις, ἔξω τοῦ στεφάνου καὶ τῆς ποικίλης ἐσθῆτος. ταῦτα δ' αὐτῶν ἀφῃρέθη μόνα φορτικὰ δόξαντα εἶναι, καὶ ἐπίφθονα· πλὴν ὅταν ἐκ πολέμου νίκην κατάγοντες θριάμβου παρὰ τῆς βουλῆς ἀξιωθῶσι, τότε καὶ ποικίλαις ἀλουργίσιν ἀμφιέννυνται. Quibus ea quæ ante docuimus magnopere illustrantur. Paulus Æmilius quidem iterum Consul, cum de Perseo triumpharet, curru ita E urbem invectus est ἀλουργίδα χρυσόπαστον ἀμπεχόμενος: ut idem ille, quem non sæpius quam lubentius nomino, Plutarchus *in vita Aemilii* tradit. Sed neque Consules, nisi cum triumphum ducerent, neque vero Imperatores picta illa & auro distincta veste utebantur ante Diocletianum Imp. sed purpurea veste sive toga prætexta, quam & Consularem fuisse paulo ante diximus. Primus Diocletianus ex Imperatoribus Romanis (quum ante ipsum alii solerent a Senatu tantum salutari) ipse adorari se jussit, vestesque suas & calceos auro lapidibusque & margaritis ornavit, atque distinxit: quumque superio- F res Imperatores Consulari tantum honore afficerentur, & insigne imperii purpureum amictum gererent, ipse imperatoriis insignibus majorem sumptum addidit, auctore Zonara, *in Imperio Diocletiani, tom.* 2. *ann.* cujus hæc verba sunt, in eandem sententiam, οἷς ἐπαρθεὶς ὁ Διοκλητιανὸς καὶ μέγα φρονήσας οὐκ ἔτι προσαγορεύεσθαι παρὰ τῆς γερουσίας ὡς πρώην ἠνείχετο, ἀλλὰ προσκυνεῖσθαι ἐθέσπισε, καὶ τὰς ἐσθῆτας ἑαυτοῦ καὶ τὰ ὑποδήματα χρυσῷ καὶ λίθοις καὶ μαργάροις ἐκόσμησε, καὶ πλείονα πολυτέλειαν τοῖς

βα-

βασιλικοῖς παρασήμοις ἐνέθετο. οἱ πρῶτον γὰρ βασιλεῖς καὶ τοὺς ὑπάτους τετίμηντο, καὶ τῆς βασιλείας παράσημον μόνον εἶχον πορφυροῦν περιβόλαιον. Quo exemplo posteriores Romanorum Imperatorum togam *ἀλουργῖδα*, id est cæruleam, induebant. Itaque de Melisseno quodam sic scriptum legimus in Alexiade 3. (qui liber a nobis aliquando forsitan luce donabitur) *φήμη τις περὶ τοῦ Μελισσηνοῦ διέτρεχε φθάσαι τοῦτον μηνύουσα περὶ τὴν δάμαλιν μεθ' ἱκανῆς στρατιᾶς, διαφημεῖσθαί τε ὡς βασιλέα ἤδη καὶ ἀλουργὰ περιβεβλῆσθαι*: & paulo post ex ejusdem Melisseni literis, hæc verba recitantur: *ἐμοὶ δὲ τὰ τῆς ἑῴας ἀποκληρωθῆναι ἐκχωρήσετε στεφηφοροῦντι, καὶ ἀλουργὰ περιβεβλημένῳ, ὡς ἔθος τοῖς βασιλεῦσιν ἐστὶ*, &c. Huc pertinet quod apud Cedrenum, *in compendio histor. in Theodosio*, Ambrosius ad Theodosium Imp. acta pœnitentia cum ad cancellos progressus intrare vellet, graviter fortiterque dixisse fertur: *ἴσθι ὦ βασιλεῦ, ὡς μόνοις τοῖς ἱερεῦσιν ὑπάρχουσι τὰ ἔνδον εἰσιτητὰ, τοῖς δ' ἄλλοις πᾶσιν ἄβατά τε καὶ ἄψαυστα. ἔξιθι τοίνυν καὶ τοῖς ἄλλοις κοινώνει τῆς στάσεως. ἁλουργὶς γὰρ βασιλεῖς, οὐχ ἱερεῖς ποιεῖν εἴωθεν.* De Doryphoris autem (quorum in supradicto loco Themistius meminit: quosque *σωματοφύλακας*, & *πραιτωριανοὺς* vocari ait Herodianus, *lib.* 5. Martialis autem, *lib.* 6. sacri lateris custodes nominat) alibi commodius dicetur, *scripsimus, cap.* 1. 2. *&* 3. *lib.* 1. *Semestr.* Scipionis illius eburnei, quem diximus, extremo, aquilam eburneam insedisse reperio. Quod ab illis nondum (quod sciam) adnotatum, his locis comprobari puto: Juvenalis lib. 4. satyra 1. *quæ vulgo decima inscribitur:*

Da nunc & volucrem sceptro quæ surgit eburno,
Illinc cornicines, &c.

Aurelius Prudentius *περὶ στεφάνων*: *hymno* 10. *qui Romano Antiocheno dictus est:*

Cum consulatum initis, ut vernæ solent,
Pudet fateri, farre pullos pascitis,
Aquila ex eburna sumit arrogantiam
Gestator ejus, ac superbit belluæ
Inflatus osse, cui figura est alitis.

Et alibi, quoque idem auctor, *lib.* 1. *contra Symmachum*,

Post trabeas & eburnam aquilam sellamque curulem
Cernuatque ora senex barbatus & oscula figit
Cruribus ænipedum, si fas est credere, equorum, &c.

Ubi aquilam eburneam pro scipione eburneo (id est partem pro toto) cum sella curuli & trabea, triumphalibus & consularibus insignibus conjunxit. Recte Prudentius: nam & antiqua Romanorum numismata nonnulla ipsi vidimus, in quibus imago Domitiani Aug. Germanici & Nervæ Trajani Aug. ita expressa est, ut sellæ curuli quadriga vectæ imposita, triumphali habitu ornata sit, & altera manu ramum laureum, altera hastile sive sceptrum cui ales insidet, gerat. Illud omittendum non videtur, alia ratione quam Themistius Consulatum esse prooemium & gradum ad Imperium dixerit, *τὴν τήβεννον τῆς ἀλουργίδος, τοῦ στεφάνου τὸ σκῆπτρον, τῶν δορυφόρων τοὺς ῥαβδοφόρους*: alia (inquam) ratione accipiendum esse quod Justinianus ait, *Nov.* 105. *de consulib. §. ult. ὡς καὶ ἡ τῆς βασιλείας ὑπατεία διὰ πάντων ἔσται ἀκολουθοῦσα τοῖς σκήπτροις*: Per omnia Imperatorium Consulatum sequi sceptra, id est insignia imperii. Vult enim dicere Justinianus (ut ea quæ præcedunt, satis indicant) Statim atque sceptra & stolam, id est imperii ornamenta & insignia sumpserit princeps, perpetuum inire Consulatum: & hoc est quod ait, Accedere imperii Consulatum, quando in stola, toga sive trabea annuerit, & signum dederit, *τῷ μὲν* (inquit) *βασιλεῖ διηνεκὴς ὑπέστιν ὑπατεία, πᾶσι πόλεσί τε καὶ δήμοις καὶ ἔθνεσι, καὶ ἐφ' ἑκάστης τὰ δοκοῦντα διανέμοντι· προσέρχεται δὲ, ἡνίκα αὐτὸς* (sic malo cum vetusto interprete, quem & Cujacius noster sequitur, *in expositio. ad hac Nov.* 105. legere pro *αὐτοῖς*) *νεύσειεν, ἡ στολή*. Vel (quod magis puto) hisce postremis verbis hoc voluit Justinianus: Cum perpetuum Consulatum Imperator gerat: vi scilicet ipsa, quatenus omnibus civitatibus, populis, gentibusque seu provinciis, vel pro arbitrio jus reddit, vel imitatione Consulum largitur munera, & subditis suis quæ collibitum est distribuit: Trabeam tamen Consularem aliaque insignia principi accedere, cum ipse annuerit. Nempe Consulatus fulgorem (ut Cassiodorus loquitur, *in formula patritiatus*, 2. *lib.* 6. *variar.*) ab imperatore interdum assumi constat, cujus fortunæ ille tantum honos convenit, teste Libanio: *Liban. soph. in orat. in Julianum Imp. Consulem*, cujus illud est, *μόνη γὰρ ἥδε τιμῶν ἡ βασιλέως ἥρμοσε τύχη*. Ea, inquam, dignitas nomini quoque Augusto quoddam decus videtur adquirere, quemadmodum Theodosius & Valentinianus, *Nov. de honorat. tit.* 46. ad Storatium scribunt. Qua de re, præter eos, quos primo, *cap.* 2. *lib.* 1. *Semestr.* Semestrium nostrorum indicamus locos ex Plinio, ex Claudiano, & aliis, possem non minus illustres aliquot ex ipso Claudiano, *lib.* 1. *in Eutropium, ad finem*, & Libanio, *in supra d. orat. ad Julianum*, itemque ex Appiano, *lib.* 1. *bell. civil. cap.* 12. *in fi. ubi vide mea causa*, hic appingere, nisi nollem esse nimius. Porro autem ut ad insignia Consularia de quibus agere cœpi revertar, ac tandem isto quod suscepi defungar munere: Sceptrum Themistius ad Consules, Justinianus ad Imperatores retulit: & profecto regium insigne sceptrum est: Cicero, *pro Sextio*, Sedens cum purpura & sceptro, & insignibus illis regiis. Claudianus, *de bello Gildonico*,

Ille diu miles populus qui præfuit orbi,
Qui trabeas & sceptra dabat, quem semper in armis
Horribilem gentes, placidum sensere subactæ.

Quem locum proponere volui, quod non desint qui sceptri verbum hic ad magistratus referendum esse censeant: *Lazius, lib.* 2. *comment. cap.* 3. cum tamen hi duo qui præcedunt versus, ad reges pertinere satis demonstrent: sic enim Poeta,

Proh, dolor, in Bocchi regnum sudavit uterque
Scipio, Romano vicistis sanguine Mauri.
Ille diu, &c.

sic sceptri verbum accepit idem auctor, cum aliis in locis, tum in illo maxime, ubi sic loquitur, *in* 6. *consulatu Honorii*,

—— Jam Tybris in uno
Et Bruti cernit trabeas & sceptra Quirini.

Ad hoc, id est regale sceptrum refero, quod idem Poeta cecinit his versibus,

Nam domus hæc utroque petit diademata sexu,
Reginasque parit: reginarumque maritos
Talibus invitat donis, dextræque gerendum.

(sic enim optime in veteri meo pro *regendum* legitur)

Diva simul porrexit ebur, solemnibus urnam
Commovet auspiciis, &c.

Ubi ebur, eburneum scipionem sive sceptrum interpretor. Nec puto ad sellam curulem, quæ & eborata fuit, pertinere: nam hæc non geritur, sed regitur: non dextra, sed sinistra manu. Et ita sentio.

CAPUT II.

Pro Consulibus Magistratum ineuntibus sumptus in ludos & missilia facti. Manumissiones expedita. Recitata oratione spes facta libertatis, vota pro salute principis, æternitate imperii & salute civium nuncupata, & persoluta: jurejurando in acta Imperatoris & legis adhibito. Mappa. Omina. Jusjurandum militare, Senatorium, magistratuum: & item judicum tam Atheniensium quam Romanorum. Explicatur & emendatur Claudiani locus: Suetonii quoque, Dionis, Plutarchi, Aristidis, & Julii Pollucis quidam loci castigantur.

MONENT nos ea quæ superiore capite de Consulum insignibus & ornamentis tradidimus, ut quid potissimum acceptis iis publice ac more solemni Consules in urbe agerent, accurate (quantum poterit) ac diligenter inquiramus: omnibusque (ut dicitur) vestigiis persequamur. Atque id equidem eo libentius faciam, quod hujus loci tractationem (quæ tamen antiquitatis est plenissima) omissam ab iis video, qui quotidie scribunt, seque interea maximos antiquarios haberi volunt. Ego reperio antiquitus initum ex Idibus Martiis, postea e Kalendis Januariis Consulatum. Livius lib. XXXI. Omnium primum eam rem Idibus Martiis, quo die tum Consulatus inibatur, P. Sulpitius Cos. retulit, senatusque decrevit, uti Coss. majoribus hostiis rem divinam facerent. De festo Kalendarum Januariarum die, quo sese mutuo cives E exciperent, muneribusque prosequerentur, & Consules insignia magistratus, & in his annuam purpuram susciperent, ita Herodianus in Commodo, *lib.* 1. ταύτης δὲ τῆς ἑορτῆς προϊούσης, ἐν ᾗ μάλιστα Ῥωμαῖοι δεξιοῦνταί τε ἀλλήλους καὶ προσαγορεύουσι, νομισμάτων τε ἀντιδόσεσι καὶ κοινωνίᾳ τῶν γῆς καὶ θαλάττης καλῶν εὐφραίνουσιν αὐτούς, ἀρχαί τε ἐπώνυμοι τότε πρῶτον τὴν ἔνδοξον καὶ ἐνιαύσιον πορφύραν περιτίθενται. Nam quod ait ἀρχὰς ἐπωνύμους, id nemo est qui ad Consules pertinere non videat. Quo die autem & iniretur magistratus, & postquam sacris operati essent, fuisse in F more apud veteres Romanos positum didici, ut pro accepto Consulatu gratias pro tribunali Consules agerent ei, cujus suffragio essent creati: hoc est vel populo, vel principi. Extat Ausonii gratiarum actio pro Consulatu ad Gratianum: ut & Mamertini ad Julianum Imperatorem. Plinius ad Romanum, *epist.* 1. *lib.* 2. de Virginio Rufo qui tertio Consulatu perfunctus erat: Nam quum vocem, inquit, præpararet acturus in Consulatu Principi gratias, liber (quem forte acce-

A perat grandiorem) & seni & stanti ipso pondere elapsus est. Idem ad Curium Severum: Officium (ait, *lib.* 3. *epist.*) Consulatus injunxit mihi ut Reipubl. nomine Principi gratias agerem: quod ego in Senatu, quum ad rationem & loci & temporis ex more fecissem, bono civi convenientissimum credidi, eadem illa spatiosius & uberius volumine amplecti: primum ut imperatori nostro virtutes suæ veris laudibus commendarentur: deinde ut futuri principes non quasi a magistro, sed tamen sub exemplo præmonerentur, qua potissimum via possent ad eandem gloriam niti. De gratis populo actis ob consulatum, hæc apud B Plutarchum legimus in Æmilio: εἰωθότων δὲ τῶν ὑπατείαν λαβόντων οἷον ἀνθομολογεῖσθαί τινα χάριν, καὶ προσαγορεύειν φιλοφρόνως τὸν δῆμον ἀπὸ τοῦ βήματος, Αἰμίλιος εἰς ἐκκλησίαν συναγαγὼν τοὺς πολίτας, τὴν μὲν προτέραν ὑπατείαν μετελθεῖν ἔφη, αὐτὸς ἀρχῆς δεόμενος, τὴν δὲ δευτέραν, ἐκείνων στρατηγοῦ δεομένων. διὸ μηδεμίαν αὐτοῖς χάριν ἔχειν, &c. Illud mihi fit verisimile, Consules ea oratione quæ gratiarum actionem quam diximus contineret, aliquid de majoribus suis ad populum breviter & modeste solitos dicere. Nam de Prætoribus quidem, hoc ipsum Suetonius literis man-C davit in Tiberio, *cap.* 32. Prætorem collaudavit (inquit) quod honore inito consuetudinem antiquam retulisset, de majoribus suis pro concione memorandi. Non modo autem gratias recitanda oratione agere, sed quodammodo referre solebant Consules, statim ut erant vel designati, vel renunciati. Nam & ludos edebant ad populi voluptatem, & missilia spargebant in vulgus: atque hoc liberalitatis genere gratum animum & beneficii a populo accepti memorem testabantur: & (ut ait Leo imperator, *constit.* 14.) ὅσοι εἰς τὸ ὑπατεύειν καθίστωντο, τὴν ἐκ τοῦ ἀξιώματος αὐτοὶ προσέλαβον φιλοτιμίαν, ἀντιδωρεῖσθαι τῇ πολιτείᾳ ἀ-D ξιοῦντες, φιλοτίμους δωρεὰς τοῖς πλήθεσι καθυπάτευον. Marcianus Imperator postea constituit, ut qui Consules fieri cupiebant, nihil æris in populum spargerent: sed statutam pecuniam ad reparandum urbis aquæductuum dependerent. Extat Marciani constitutio in hanc sententiam apud Justinianum, *l.* 2. *C. de consul. & non sparg. ab iis pec. lib.* 12. ut per singulos Consulatus centena pondo auri ad reparationem aquæductuum Constantinopoleos præstentur. Hanc legem diserte abrogat Justinianus in Novel. *Nov.* 105. De Consulibus. In qua etiam nominatim exprimit ὅσα προσῆκόν ἐστι παρὰ τοῦ προβαλλομένου κατ' ἔτος ὑ-E πάτου προφάσει σπορτούλων τε καὶ τῶν ἄλλων ἁπασῶν ἐξωνομῶν καὶ δαπανημάτων, id est quæ sportularum & aliarum omnium erogationum & expensarum occasione a creato Consule quotannis dari oporteat. Statuit enim, ut Consulis processiones sint septem, omnes in circo & harena, & theatro. Primum exhiberi spectaculum Kalendis Januariis, καθ' ἣν παραλείψεται τὴν ὑπατείαν, καὶ ταύτης κτήσεται τὰ σύμβολα, cum & Consulatum & insignia ipsius Consulatus acceperit: hoc est albam vestem prætextam purpura, & sceptrum eburneum (de quibus extremo superiore sermone loquebamur) itemque cætera magistratus ornamen-F ta, ut sellam Consularem, lictoresque cum fascibus. Secundum esse τὴν τῶν ἁμιλλητηρίων ἵππων θέαν, ἣν δὴ μάππαν προσαγορεύουσι, certantium equorum, id est Circensium spectaculum, quod Mappam vocant. Sic enim (ut obiter dicam) apud Justinianum legitur in Novellis Græcis: eamque vocem Julianus patricius agnoscit, qui Epitomas Novellarum scripsit. Itaque ferre non possum, quod in plerisque impressis Latinarum Novellarum codicibus iterum legitur pro *Map-*

pa, *Hippomachia*: cum tamen *Mappa* rectum fit. Namque ufitatum Circo nomen id Quintilianus effe ait, *lib.* 1. *cap.* 9. & ab optimis auctoribus ufurpatum legimus: non tantum a Septimio Florente, *Tertul. in de fpectacul.* quem Adrianus Turnebus vir doctiffimus in hanc rem alicubi, *cap.* 33. *lib.* 18. laudat, fed ab aliis etiam auctoribus permultis. Suetonius in Nerone, *cap.* 22. Mox & ipfe aurigare atque etiam fpectari fæpius voluit, pofitoque in ortis inter fervitia rudimento, univerforum fe oculis in circo maximo præbuit, aliquo liberto mittente mappam unde magiftratus folent. Quia folebant in circo aurigæ produci: *vide Suetonium in Augufto cap.* 45. Loquitur Suetonius de aurigatione, deque circo maximo, atque adeo de equis certantibus, & Circenfibus: & Mappæ meminit, quam magiftratus olim mittebant, figni videlicet dandi gratia. Livius lib. 8. in fine: Nec difcrepat quin Dictator eo anno A Cornelius fuerit: id ambigitur belline gerendi caufa creatus fit, an ut effet qui ludis Romanis (quia L. Plautius Prætor gravi morbo forte implicitus erat) fignum mittendis quadrigis daret: functufque eo haud fane memorandi imperii, fe dictatura abdicaret. Signum dare Græci ἀποσημαίνειν dicunt, quod Xylander (alioqui eximius interpres) apud Dionem *lib.* 45. *ubi de honoribus cum Dictatura Julio Cæfari decretis* non intellexit; quo loco, καὶ γνώμην ἀεὶ πρῶτον ἀποφαίνεσθαι, ἔν τε ταῖς ἱπποδρομίαις ἁπάσαις ἀποσημαίνειν, fcriptum eft. Nam iftud poftremum ita reddidit, *in omnibus equeftribus certaminibus præmia divideret*: pro quo dicere debuerat, *Et Circenfibus omnibus ludis fignum daret*, hoc eft Mappam mitteret. Itaque de Prætore Martialis *lib.* 12.

Cretatam Prætor cum vellet mittere Mappam.

Figurate fcilicet equorum agitatio Circenfis Mappa per Synecdochen vocata eft: & ita non modo apud Juftinianum, fed apud Juvenalem *fatyra* 11. quoque accipitur cum ait, ludos Circenfes qui & Magni dicti funt & Megalenfia intelligens,

Interea Megalefiacæ fpectacula Mappæ, &c.

Et apud Senecam, *cap.* 30. *de ira lib.* 3. quo loco, Urfos Leonefque Mappa proritat. Nec enim ipfius (ut opinor) mappæ color albus, fed curriculi Circenfis ftrepitus & ftridor motufque beftias illas offendit. unde idem Seneca, *lib.* 2. *de ira cap.* 11. Leoni (inquit) pavida funt ad leviffimos ftrepitus pectora: & ftatim, *cap.* 12. *lib.* 2. Curriculi motus rotarumque verfata facies leonem redigit in caveam: nec tamen nefcio quod Plutarchus *in præcept. connub.* fcribit ab iis pellucidam veftem deponi folitam, qui elephantibus olim appropinquare vellent. διαγριαίνεσθαι γὰρ ὑπὸ τῶν χρωμάτων τούτων μάλιστα τὰ ζῶα. Recte vero Martialis cretatam vocat Mappam, quam albam lineam Caffiodorus (ut equidem interpretor) in Circi defcriptione nominat: cum ait, *lib.* 3. *variar. epift.* 51. Alba linea non longe ab oftiis in utrumque podium quafi regula directa producitur, ut quadrigis progredientibus inde certamen oriretur, ne dum fe præpropere (fic lego pro *femper propere*) conantur elidere, fpectandi voluptatem viderentur populis abrogare. Quibus tenere me non poffum, quin Cedreni *in hiftoriæ compendio*, non mali (mea opinione) hiftorici teftimonium adjungam: quo ea confirmantur atque illuftrantur, quæ modo ex Caffiodoro de Mappæ origine retuli. μαππάριον τοῖς Ῥωμαίοις (ait) ἔδοξε καλεῖν ἐξ αἰτίας τοιαύτης· ἔθος ἦν τοῖς ὑπάτοις ἐπὶ τῶν θεάτρων δειπνεῖσθαι. μετὰ δὲ τὸ παύσασθαι τῆς δειπνίας, τὸ ἐν χεροῖν ἐκμάγειον, ὃ καὶ μάππαν πατρίως καλοῦσιν. ἐξ οὗ καὶ μανδύλια ἔρριπτον ὅπερ ὑποδεχόμενος ὁ λεγόμενος μαππάριος, τὸν ἀγῶνα παρεσκεύαζεν. Ubi quod de confularibus inter fpectacula epulis traditur, lucem ex iis accipiet quæ funt a nobis quodam libri primi Semeftrium loco *cap.* 6. *lib.* 1. non indiligenter expofita. Sed & creta viliffima circum ad victoriæ notam præduci Plinius *lib.* 35. *cap.* 17. fcribit, ubi de cretæ generibus loquitur. Hanc vero quam nunc in circo cretam vocamus (ut Seneca *epift.* 109. *vide & Varronem apud Nonnium in Calx*, inquit) calcem antiqui dicebant. Sane Caffiodorus idem eo quem ante indicavimus loco Mappæ meminit, & ita quidem, ut ejus originem ad Neronem referat: tanquam mittendis Circenfibus quadrigis antea fignum aliud dari foleret, afpiciens (meo judicio) ad illum Suetonii de Nerone locum qui fuperius a me adnotatus fuit. Sic enim Caffiodorus: Mappa vero quæ fignum dare videtur Circenfibus, tali cafu fluxit in morem: cum Nero prandium protenderet, & celeritatem (ut affolet) avidus fpectandi populus flagitaret, ille Mappam, qua tergendis manibus utebatur, juffit abjici per feneftram: ut libertatem daret certaminis poftulandi. (ubi vel *inchoandi*, vel *poftulati* fcriptum malim) Hinc tractum eft, ut oftenfa Mappa certa videatur effe promiffio Circenfium futurorum. Mappam igitur fecundi fpectaculi & quinti etiam loco præberi vult Juftinianus a Confule. Quatuor alia quorum ab Imperatore in ea Novella fit mentio, explicandi tempus non eft alio properantibus. Id tantum quod ea Juftiniani conftitutione fancitur adjiciam, Aurum non licere Confuli fpargere, argentum, fi velit, licere. Olim Impp. Gratiani, Valentiniani, & Theodofii conftitutione vetitum fuerat, ne in fpectaculo judices ulli, aut privati quidquam auri penitus pro præmio darent: folis id licere Confulibus volebant, quibus erogandi moderationem vitæ meritis Imperatores permififfent. *l.* 2. *C. Th. de fpectac. lib.* 15. *tit.* 5. Præterea ex Valentiniani, Theodofii & Arcadii epiftola ad Senatum, nulli privatorum licebat holofericam veftem fub qualibet editione largiri, nulli prorfus alteri auream fportulam dyptica ex ebore dandi facultas erat, exceptis Confulibus ordinariis. *l.* 1. *C. Th. de expl. lud. lib.* 15. *tit.* 9. De Antonino Heliogabalo memoriæ proditum eft ab Ælio Lampridio, cum Confulatum iniffet, in populum non nummos vel argenteos, vel aureos, vel bellaria, vel minuta animalia, fed boves opimos, & camelos, & afinos, & cervos populo diripiendos abjeciffe, dictitantem Imperatorium id effe. Hodie Juftinianus ne a Confulibus quidem aurum fpargi permittit: fed aurum a folo principe, cui fortuna dedit, ut aurum fpernat, in vulgus liberaliter conferri poffe conftituit: τὸν μὲν γὰρ (inquit) καὶ χρυσίον διαρρίπτειν ἀνείσθω τῇ βασιλείᾳ, ἧπερ μόνῃ καὶ χρυσίου περιφρονεῖν ὁ τῆς τύχης δίδωσιν ὄγκος. ἄργυρος δὲ ὁ μετὰ χρυσὸν εὐθὺς τιμιώτατος γένοιτο ἂν, καὶ τοῖς ἄλλοις ὑπάτοις φιλοτιμίᾳ πρέπουσα. τοῦτον ἐφίεμεν αὐτοὺς ῥίπτειν ἔν τε τοῖς καλουμένοις μιλιαρισίοις, καὶ μήλοις, καὶ κανονίοις, καὶ τετραγωνίοις, καὶ τοῖς τοιούτοις, &c. Confulatum igitur adeptus (ut ex iis quæ diximus colligitur) fpectacula exhibebat, & pecuniam fpargebat, ut populo gratificaretur: quod poftea nominatim vetitum Novella Leonis Imp. conftitutione: *Nov. Leonis conftitutione* 94. qua lex

illa Juſtiniani de conſulatu (cujus verba retulimus modo) prorſus abrogatur, ob inopiam eorum qui cum ad Conſulatum eo tempore promoverentur, tantis expenſis pares non erant, imo ne ſibi quidem poterant ſufficere: & (ut ait Leo) οὐχ ὅπως ἑτέροις ἱκανοὶ ἦσαν, ἀλλὰ μηδὲ ἑαυτοῖς ἐνίοτε ἀρκεῖν ἐδύναντο. Ad Juſtinianum redeo: apud quem illud de ſpectaculis ſive ludis uno Vopiſci teſtimonio illuſtrabitur. Sic enim ſcribit, *in Aureliano*: Cui conſulatum obtulimus, ob paupertatem, qua ille magnus eſt cæteris major, dabis ad editionem Circenſium aureos Antoninianos trecentos, argenteos Philippeos minutulos tria millia, in ære H. S. quinquagies. Hoc autem de pecunia ſive de miſſilibus quod diximus, confirmabitur illo Caſſiodori loco, *lib.* 6. *variar.* ubi formulam conſulatus tradit: Hinc tanta (inquit) largitas profluebat, ut illa dextra quæ ſanguinem copioſe fuderat hoſtium, vitæ auxilium civibus manaret irriguum. Sic quos felices per bella fecerat, ſtudio largitatis explebat. Et paulo poſt, Quapropter erige confidentiam mentis tuæ: Conſules eſſe magnanimos decet. Opes privatas non cogites, qui gratiam publicam donando habere decreviſti. Hinc eſt enim quod alios judices etiam non rogantes evehimus, Conſules autem ſperantes tantummodo promovemus, ut ſoli ad has largitates veniatis, qui vos pares tantis expenſis eſſe cognoſcitis: alioqui onera eſſent potius, non honores, ſi ſupra vires aliquid imponeremus invitis. Jure ac merito Caſſiodorus Conſules a ceteris Judicibus, id eſt Magiſtratibus, ſeparat: quod ad Conſulatum ii demum qui candidati fuerint, qui petierint, ambierint, prenſaverint, evehantur. Ad alios autem magiſtratus fungendos hodie quidem (Republ. enim vigente aliud obtinuit) ignorantes & nihil tale cogitantes deligantur, ſi in urbe habitent, ita tamen ut nullis ſumptibus inviti obligentur. Ita enim de tribus Pretoribus creandis Valentinianus & Maximianus Imperatores loquuntur, *lib. C. de off. Præt.* ut eos judicio Senatus in urbe Conſtantinopoli per ſingulos annos ordinari velint. Deinde ſequitur, Nec ſi quis forte propter alias cauſas ad hanc urbem de provinciis venerit, ad præturæ munus efferatur: ſed ii tantummodo, ut dictum eſt, qui hic domicilium fovent. Olim non modo Romæ inquilinos, ſed etiam urbe oriundos eſſe oportuit ex Imperatoris Severi conſtitutione: de qua ſic Spartianus *in Peſcennio Nigro*, fere. Hujus etiam illud fuit, ut nemo aſſideret in ſua provincia, nemo adminiſtraret Romæ niſi Romanus, hoc eſt oriundus urbe. Sequitur apud Valentinianum & Maximianum Impp. *d. l.* 2. *C. de off. Præt.* Ita tamen ut nec ipſi ſumptus quoſdam inferre cogantur inviti, ſed ſpontaneæ habeant liberalitatis arbitrium. Qui locus apte opinione mea cum illo Caſſiodori conjungitur. Ex utroque id etiam apparet, ſumptus qui in apparatum ludorum fierent, fuiſſe maximos: quamobrem interdum ipſos magiſtratus non ſuffeciſſe, quod & Suetonius Auguſti temporibus accidiſſe ait: ſic tamen ut pro iis Auguſtus ludos faceret. Ejus verba hæc ſunt, *cap* 45 Feciſſe ludos ſe ait ſuo nomine quater: pro aliis magiſtratibus qui aut abeſſent, aut non ſufficerent, ter & vicies, &c. Et ſane Romanis ludos Circenſes dabant, ut oſtendimus: qui magni appellati ſunt ex quorundam opinione, quam Aſconius *in* 2. *contra Verrem* attulit, quod magnis impenſis darentur. Quamobrem fiebat plerumque, ut quibus Præturam aut Conſulatum deferrent, pro iis Imperatores vel ipſi ludos facerent, vel certe ſumptus ad ſpectacula decernerent: cum antiquitus florente ſcilicet Romana Republ. curuleis equi præbendi pro magiſtratibus, haſta poſita publice a Cenſoribus locarentur, quemadmodum Livius *lib.* 24. narrat. Ludos ab Imperatoribus magiſtratuum nomine factos, colligitur non ex illo tantum Suetonii Tranquilli loco, verum etiam ex eo quod Capitolinus in Clodio Albino ſcribit his fere verbis: Deinde præturam egit ſub Commodo famoſiſſimam. Nam ejuſdem ludis Commodus & in foro & in theatro pugnas exhibuiſſe perhibetur. Sumptus ab Imperatoribus ludorum gratia decretos magiſtratibus ex eo liquet, quod apud Spartianum in Adriano legimus: Prætor factus eſt ſub Sura bis Serviano iterum Coſ. cum ſeſtertium vicies ad ludos edendos a Trajano accepit. & alio loco, Decreto Conſulatu cum ſumptibus eundem Commodum ſecundum Conſulem deſignavit. Dio quoque ſibi ſibi decretum ab Alexandro Imp. Conſulatum cum ſumptibus refert, quem ſcilicet cum ipſo geſſit. Sic enim apud Xiphilinum *Epito. Dionis in Alexandro Mammææ* legimus; ἄλλως τε ἐσέμνυνέ με καὶ δεύτερον ὑπατεύσοντα σὺν αὐτῷ ἀπέδειξε τό τε ἀνάλωμα τὸ τῆς ἀρχῆς αὐτῷ αὐτὸς ἀναλώσειν ὑπεδέξατο. Et in Valeriani epiſtola ad Aurelianum apud Flavium Vopiſcum, *in Aureliani vita*, ubi ait, Conſulatum cum eodem Ulpio Crinito in annum ſequentem a die undecimo Kal. Juniarum in locum Gallieni & Valeriani ſperare te convenit ſumptu publico: Levanda eſt enim paupertas eorum hominum, qui diu Reipubl. viventes pauperes ſunt, & nullorum magis. Et paulo poſt, Literæ de Conſulatu: Valerianus Auguſtus Ælio Xiphidio præfecto ærarii. Aureliano (cui Conſulatum detulimus) ob paupertatem, qua ille magnus eſt cæteris major, dabis ad editionem Circenſium aureos Antoninianos trecentos, argenteos Philippeos minutulos tria millia, in ære H. S. quinquagies, tunicas, &c. Convivium autem publicum edi jubebis Senatoribus equitibus Romanis, hoſtias majores duas, minores quatuor. Sequitur apud ipſum Vopiſcum, non multo poſt: Et quoniam ſuperius epiſtolam poſui, qua ſumptus Aureliano ad Conſulatum delatus eſt, quare poſuerim rem quaſi frivolam eloquendum putavi. Vidimus proxime Conſulatum Furii Placidi tanto ambitu in Circo editum, ut non præmia dari aurigis, ſed patrimonia viderentur, cum darentur tunicæ ſubſericæ lineæ paragaudæ, darentur etiam equi ingemiſcentibus frugi hominibus. Factum eſt enim ut jam divitiarum ſit, non hominum Conſulatus, quia utique ſi virtutibus defertur, editorem ſpoliare non debent. Ubi Conſulatus nomen ut & ὑπατείας apud Græcos largitionem ſumptuſque fieri a Conſulibus ſolitos ſignificare perſpicax lector animadvertet: qui præſertim ea quæ docuimus modo intellexerit, & vero quod eſt apud Leonem Imp. legerit, *Nov. Conſt.* 94. *Leonis Imp. videatur* ὅτι ὅσοι εἰς τὸ ὑπατεύειν καθίσαντο οὐ ἐκ τοῦ ἀξιώματος αὐτοὶ προσέλαβον φιλοτιμίαν, ἀντιδωρεῖσθαι τῇ πολιτείᾳ ἀξιοῦντες, φιλοτίμους δωρεὰς τοῖς πλήθεσι καθυπάτευον. Quod de erogationibus & ſumptibus Conſulum in ludos & miſſilia diximus, his quoque Caſſiodori *lib.* 2. *variarum* verbis confirmatur, quæ ſubjiciam, ex epiſtola Theodorici Regis ad Felicem VI Conſulem ordinarium: Auxiſti patrimonium vivacitatis inſtantia. Nam quod ſignum bonæ diſpoſitionis magis quæratur, ubi teſtis eſt Conſulatus? In tanta facultate meruiſti, ad quod vix everſis patrimoniis pervenitur. Privata parcitas liberalitates publicas enutrivit. Et paulo poſt, Sume igitur per indictionem quartam conſulatus inſignia,

dignumque te tantorum desideriis præsenti comproba largitate. Hic profecto locus est, ubi præconium meretur effusio, quando virtutis genus est propriam substantiam non amare; ubi tantum opinionis acquiritur, quantum facultatibus abrogatur. Sed illustrius certiusque veteris ullius auctoris ad eam rem qua de agimus adferri (mea quidem sententia) non potest, quam ex illo Dionis loco, *lib.* 58. ubi de Valerio Asiatico. Nam aliorum meminit qui Claudii principis temporibus, cum ad præbendos Circenses ludos sufficere non possent (in quos mirum quantum insumeretur pecuniæ, cum quater & vicies exhiberi eos oporteret) consulatu abibant sponte quidem, sed urgente rei familiaris difficultate atque inopia: sic enim ille: *ἀλλ' ἀφῆκε τὴν ἀρχὴν ἐθελούσιος, ὃ καὶ ἕτεροί τινες ἔπραξαν, ἀλλ' ἐκεῖνοι μὲν ὑπὸ πενίας. τὰ γὰρ ἀναλώματα τὰ ἐν ταῖς ἱπποδρομίαις γιγνόμενα ἐπὶ πολὺ ἐκεχωρήκει. τετράκις γὰρ καὶ εἰκοσάκις ὡς πλήθει ἡμιλλῶντο.* Ante Cajum Caligulam duodecies tantum eodem die aurigæ producebantur. Primus ipse suo die natali Circensium equorum agones vigintiquatuor exhibuit, si Dioni *eod. lib.* 58. *sub init.* credimus: *πρότερον γὰρ* (ait) *οὐ πλείω τῶν δώδεκα ἄθλων ἐτίθετο.* Ad hos similesque ludorum & erogationum sumptus refero, quod Cajus ait ex indulgentia principis Antonini receptam esse hanc causam donationis inter virum & uxorem, quam dicimus honoris causa, ut ecce, si uxor viro donet ludorum gratia. *l. nuper. D. de donat. inter vir. & uxor.* Sed reliqua quæ primo magistratus die peragebantur a Consulibus, exponamus.

Solebant illi, propterea quod qui primus Romæ Consul fuit Brutus vindicias secundum libertatem dixerat, in persona Vindicis Vitelliorum servi, qui proditionis conjurationem indicio suo detexerat (ut noster Pomponius scribit) *l. 2. D. de origin. jur.* ad renovandam recuperatæ post exactos reges libertatis memoriam, & ad spem conservandæ ipsius libertatis Pop. Romano faciendam, bono quodam omine, statim ut Consulatum inferant, manumissiones expedire, servis imponere vindictam, eosque ad libertatem perducere. Ideoque factum puto, ut Ulpianus lib. 2. de officio Consulis, de manumissionibus tractaverit, officiumque Consulis esse dixerit consilium præbere manumittere volentibus: ideo Tribonianum sub titulo Digestorum *de officio Consulis*, unicam legem posuisse arbitror, quæ nisi de manumissionibus præterea loquitur nihil. Verum quod diximus, id manifesto probatur, per ea quæ Cassiodorus in formula Consulatus tradit, *lib. 6. variar.* Tot magnis debitis sola erat hujus retributio dignitatis reperta in libertatis ornatum, inventa ad generale gaudium. & postea: In argumentum etiam publicæ gloriæ solvebat famulos jugo servili, qui libertatem tantæ dederat civitati. Et postea, Prosperrimæ conditionis eventu vos in pace ingenuitatem ceditis famulis, cum nos securitatem demus per bella Romanis. De Circensium editione deque manumissionibus, quæ a Consulibus statim atque magistratum inierant expediebantur, Ammianus hæc memoriæ prodidit quæ subjiciam, *ex lib.* 22. Allapso itaque Kalendarum Januariarum die, cum Mamertini & Nevitæ nomina suscepissent paginæ consulares, humilior princeps visus est in officio pedibus gradiendo cum honoratis: quod laudabant alii, quidam ut affectatum & vile carpebant. Dein Mamertino ludos edente Circenses manumittendis ex more inductis per admissionum proximum, ipse lege agi dixerat, ut solebat: statimque admonitus eo die jurisdictionem ad alterum pertinere, ut errato obnoxiam Decembris auroram & ipse mutavit. Hactenus Marcellinus.

A Eodem pertinet Sidonii Apollinaris carmen, quod alibi *lib. 2. Semest. nostrorum cap.* 20. *ubi hac ipsa de re ex Libanio & Impp. Honorii & Theodosii constitutione agimus*, adfero, castigo, atque interpretor (non enim ubique omnia, ne sim longior) eodem etiam spectant pulcherrimi & antiquitatis refertissimi versus, qui apud Claudianum extant, *in* 4. *Consulatu Honorii.*

Aspice, mox lætum sonuit clamore tribunal
Te fastos ineunte quater, solemnia ludit
Omnia libertas, deductum vindice morem
B *Lex celebrat, famulusque jugo laxatus herili*
Ducitur, & grato remeat securior ictu.
Tristis conditio pulsata fronte recedit
In civem, rubuere genæ, tergoque removit
Verbera promissi felix injuria voti.
Prospera Romuleis sperantur tempora rebus
In nomen ventura tuum, &c.

In quibus versibus manumissionis multi nondum intellecti, nec tamen omnes ritus describuntur. Est C vero pro *omnia*, necessario reponendum *omina*, mutato uno apice, ut est in veteri libro. Et idem error est apud Suetonium in Octavio, *cap.* 57. ubi sic scribit: Revertentem ex provincia non solum faustis omnibus, sed & modulatis carminibus prosequebantur. Ibi quidam libri habent *festis omnibus*, sed legendum omnino est *faustis ominibus*: ut vel unus hic Ciceronis, & alter ejusdem Suetonii, quem subjiciam, locus indicat. Cicero in Pisonem ubi de provinciis: At ominibus saltem bonis, ut Consules, non tristissimis, ut hostes aut proditores prosequebantur. Suetonius in Octavio, *cap.* 98. Forte Puteolanum sinum prætervehenti ve- D ctores nautæque de navi Alexandrina, quæ tunc quidem appulerat, candidati, coronatique & tura libantes fausta omina (sic enim pro *omnia* legendum alii ante nos videre) & eximias laudes congesserant. Idem auctor in Claudio, *cap.* 27. Faustisque ominibus eum acclamantium turba prosequebatur. Valentinianus ad Gratianum: Et habes (inquit) mi Gratiane, amictus, ut speravimus, omnes Augustos meo commilitonumque nostrorum arbitrio delatos ominibus faustis. Secunda omina Plinius *in panegyrico Trajani*, vocat, quæ vota fausta dixit Ammianus Marcellinus in illo loco, *lib.* 21. Eumque militaris & omnis generis turba cum lumine E multo & floribus votisque faustis Augustum appellans & dominum, duxit in regiam, ubi eventu lætus & omine, &c. Quorum locorum similitudine permotus, facile adducor ut credam apud Cornelium Tacitum pro *festis ominibus* & *festis vocibus*, legendum *faustis*; cum ait, *lib.* 5. *Annal.* simul populus effigies Agrippinæ ac Neronis gerens circumsistit curiam, festisque in Cæsarem ominibus falsas literas & principe invito exitium domui ejus intendi clamitat: & alibi, *lib.* 12. *ad fin.* Monente præfecto festis vocibus exceptus inditur lecticæ: præsertim cum introitum in urbem infaustum omi- F ne dixerit idem auctor lib. Annalium XVII. &, Fuisse qui legatam a D. Augusto pecuniam reposcerent, faustis in Germanicum ominibus, lib. 1. Faustas voces Seneca secundas nominat, ut fausta omina dici secunda ostendimus. Sic enim alicubi, *extrema epist.* 29. Cæterum si te videro celebrem secundis vocibus vulgi, si intrante te clamor plausus & pantomimica ornamenta obstrepuerint, si tota civitate te fœminæ puerique laudaverint, quidni ego tui miserear, cum sciam quæ via ad istum favorem ferat? Præterea apud Claudianum pro *vindice*, legendum & scribendum *Vindice*, litera ma-

A juscula, ut nomen proprium designetur. Vindex (ita enim Claudianus & Pomponius *d. l. 2. de orig. jur.* recte, ut opinor, quem Livius & Plutarchus Vindicium mendose nominant: Dionysius enim utrumque nomen usurpat) fuit Vitelliorum servus, hic primus omnium per vindictam ita manumissus est, ut cum libertate civitatem Romanam consequeretur: quæ a Plutarcho *in Publicola*, παντελὴς ἐπελευθέρωσις, a Seneca *in lib. de vita beata*, & Jurisconsultis justa libertas, & a Justiniano *l. 1. §. sin autem socius. C. de comment. ser. man. & tit. de l. l. instit.* plenissima dicitur. Dein post Vindicem observatum est, ut qui per vindictam liberati essent, in civitatem accepti viderentur, ut Livius B notat, *lib. 2.* Libertatem autem ex jure Quiritium scilicet, quo verbo civitas designatur: quamquam a Livio scriptum *civitatem* potius existimaverim. Deductum igitur Vindice morem, vindictam libertatem interpretor: quæ Vindici primum imposita fuit, vel a Bruto Consule, qui (ut Jurisconsultus refert *d. l. 2. de orig. jur.*) in personas ipsius Vindicias secundum libertatem dixit: vel ab ejus collega Valerio Publicola, qui Collatino successit in Consulatu, quemque Plutarchus decrevisse ait, ut Vindicius primus omnium libertorum civis Romanus esset, suffragiumque in qua vellet tribu ferret. C Sic enim scribit, ὕστερον δὴ πάλιν ἀρχαιρεσιῶν γενομένων ὕπατος ἀνεδείχθη λαμπρῶς Οὐαλλέριος, ἀξίαν ἀπολαβὼν τῆς προθυμίας χάριν. ἧς οἰόμενός τι δεῖν ἀπολαῦσαι τὸν Οὐινδίκιον ἐψηφίσατο πρῶτον ἀπελεύθερον ἐκεῖνον ἐν Ῥώμῃ γενέσθαι πολίτην, καὶ φέρειν ψῆφον ᾗ βούλοιτο φρατρίᾳ προσνεμηθέντα. τοῖς δ' ἄλλοις ἀπελευθέροις ὀψὲ, καὶ μετὰ πολὺν χρόνον ἐξουσίαν ψήφου δημαγωγῶν ἔδωκεν Ἄππιος. ἡ δὲ παντελὴς ἀπελευθέρωσις ἄχρι νῦν οὐίνδικτα λέγεται, δι' ἐκεῖνον ὥς φασι τὸν Οὐινδίκιον. Non est alienum ab hoc loco, id quod Mamertinus de se Consule, deque ipso Imperatore loquens ait, *in panegyrico Juliani*. Credet D aliquis tanto post veterem illam priscorum temporum libertatem Reipubl. redditam? Neque enim ego L. Bruti & P. Valerii, qui primi exactis regibus potestate annua civibus præfuerunt, Consulatum nostro anteponendum puto: Uterque bono publico, uterque Romanæ Reipub. salutaris; uterque insignis principiis commodorum, sed habet aliquid unusquisque præcipuum. Illi potestatem Consularem per populum acceperunt, nos per Julianum recepimus: Illorum anno libertas orta est, nostro restituta. Sane quod ait Panegyristes Bruti & Valerii Coss. anno natam libertatem, ad exactos reges potius quam ad Vindicis manumissionem spectare puto: ut regio imperio atque adeo servitute E populi pulsa, liber annus esse cœperit. Cornelius Tacitus libro primo Annalium *statim in ipso initio*, urbem Romam a principio Reges habuere: libertatem & Consulatum L. Brutus instituit. Boetius de Consolatione philosophiæ, *lib. 3.* Consulare imperium (quod libertatis principium fuerat) ob superbiam Consulum vestri veteres abolere cupierunt. Virgilius, *lib. 6. Æneid.* ita loquentem inducit Anchisen ad Æneam:

F *Vis & Tarquinios Reges animamque superbam*
Ultoris Bruti, fascesque videre receptos:
Consulis imperium hic primus, sævasque secures
Accipiet, natosque pater nova bella moventes
Ad pœnam pulchra pro libertate vocabit.
Infœlix, utrumque ferent ea fata minores.

Plinius in Panegyrico Trajani, Contigit ergo privatis aperire annum fastosque reserare: & hoc quoque redditæ libertatis indicium fuit, quod Consul alius quam Cæsar esset. Sic exactis regibus cœpit liber annus. Sic olim servitus pulsa privata fastis nomina induxit. Et post multa, Hæc nempe intentio tua, ut libertatem revoces, ac reducas: Quem ergo honorem magis amare, quod nomen usurpare sæpius debes, quam quod primum invenit recuperata libertas? Claudianus in laudibus Stiliconis, *panegyrico 2.*

Sit trabeis ultor Stilico, Brutusque repertor.
Libertas populi primo tunc Consule Bruto
Reddita per fasces, hic fascibus expulit ipsis
Servitium: instituit sublimem Brutus honorem,
Asseruit Stilico. plus est servasse repertum,
Quam quæsisse novum.

Quod autem Claudianus in illo altero loco gratum ictum & pulsatum frontem dicit, referendum ad festucam sive vindictam existimo: quam vel manumissor, *vide Boetium in Top.* vel etiam lictor, *vide Plutarchum in libello de sera numinis vindicta, l. manumissio, D. de manu vind.* aut capiti (ut Boetius, *ibid. in Top.* & Cornutus, *ad 5 Persii satyram in verbo vindicta*, notant) aut corpori (ut est apud Plutarchum) imponebat. Hujus enim hæc verba sunt, Ῥωμαῖοι δὲ ὡς ἂν εἰς ἐλευθερίαν ἀφαιρῶνται, κάρφος αὐτῶν λεπτὸν ἐπιβάλλουσι τοῖς σώμασιν, &c. Vindictam Plutarchus κάρφος nominat, id est festucam: ut & Plautus, *in Milite*,

Quid ea? ingenua an festuca facta? serva an libera est?

Et Persius, *satyra 5.* qui ad Anneum Cornutum philosophum,

Non in festuca lictor quam jactat ineptus.

Quod ait Claudianus *rubuere genæ*, pertinet (judicio meo) ad rapismata, quæ τὰς πελάστειας τῶν ἄλλων πληγάς, Basilius vocat, id est ad alapas quibus malæ manumittendorum percutiebantur, vel a lictoribus, vel ab ipsis dominis. Ambros. epist. 7. ad Simplicianum, *epist. 1. lib. 2.* Sed non ista libertas (inquit) quam manumissus accipit, & palma lictoris donatus acquirit: non enim munificentiam, sed virtutem libertatem esse arbitror, &c. Isidorus lib. 19. Etymol. *cap. 4.* Manumissus dicitur, inquit, quasi manuemissus. Apud veteres enim, quoties manumittebant, alapa percussos circumagebant, & liberos confirmabant, &c. Quæ verba (nisi me fallit animus) ex Cornuti commentario ad Persium desumpta sunt. Nam ubi Persius, *satyra 5.*

—— —— Quibus una Quiritem
Vertigo facit, &c.

Cornutus ita, Quia quoties manumittebant, eos alapa percussos circumagebant, & liberos confirmabant: unde manumissio dicta, quod manu ejus mitteretur. Itaque in emancipationibus liberorum, quæ imaginariæ quædam manumissiones erant, injuriosa rapismata intervenisse Justinianus auctor est l. ult. in princ. C. de emanc. lib. & in Nov. 81. ἡ τῆς ἐμαντιπατίονος πρᾶξις πάλαι μὲν ὑπὸ τὰς καλουμένας legis actiones γινομένη μεθ' ὕβρεων καὶ ῥαπισμάτων ἀπήλλαττεν αὐτοὺς τῶν τοιούτων δεσμῶν. Ut igitur in emancipatione injuriosa rapismata, & ὕβρεις καὶ ῥαπίσματα interve-

nire ait Justinianus, id est alaparum (ut Tertullianus *in lib. de spectacul.* loquitur) contumelias: ita & in manumissionibus observari solita ostendimus: Eoque referendum esse duco verbum Injuriæ, quo paulo post Claudianus utitur: quam ideo felicem vocat, quod tergo servorum verbera removeret. Quamobrem Cicero pro Rabirio perduellionis reo, An vero servos nostros horum suppliciorum omnium metu dominorum benignitas una vindicta liberabit, nos a verberibus, &c. Nolo hic persequi reliqua manumissionum solemnia, ut editiones nominum, de quibus apud Jurisconsultum: *l. unica, D. de offic. consul.* & conversiones sive circumductiones, quarum & Appianus, *lib.* 4. in bello civili, & Arrianus in Epicteto, *lib.* 2. *cap.* 1. & Persius in satyris, *satyra* 5. meminerunt: & aperte Seneca, cum ita ex Epicuri præcepto ad Lucilium scribit; *epist.* 8. *in extremo*, Philosophiæ servias oportet, ut tibi contingat vera libertas: non differtur in diem: Qui se illi subjecit & tradidit, statim circumagitur: hoc enim ipsum philosophiæ servire, libertas est. Nolo de iis quæ fisco & publico manumissi præstarent vectigalis nomine, qualis erat vicesima: deve iis quæ ipsis manumissis præstarentur a fisco, quale fuit far, aut panis, hoc loco quidquam aspergere. Ex Arriano, Persio, Dionysio, Cornuto, & aliis alibi commodius dicemus Nam quod de manumissionibus hactenus tradidimus, id Claudiani carminis illustrandi gratia (quod per se non satis clarum & apertum erat) scriptum voluimus: ut intelligeretur manumissiones a Consulibus, initio magistratus expediri solitas, ejusque rei vel consuetudinis origo usque adhuc plerisque omnibus obscura magis magisque opera ac beneficio nostro studiosis antiquitatis innotesceret. Ad quam hos etiam ejusdem Claudiani versus *lib.* 1. *in Eutropium*, pertinere censeo;

—— Gestis pro talibus annum
Flagitat Eutropius. ——

Et paulo post,

Candida pollutos comitatur curia fasces:
Forsitan & dominus præbet miracula lictor
Consule nobilior, libertatemque daturus,
Quam nec dum meruit, scandit sublime tribunal,
Atque inter proprias laudes Ægyptia jactat
Somnia, prostratosque canit se vate Tyrannos.

Cæterum Consules præterquam quod re ipsa, id est expediendis pro tribunali manumissionibus, gratam populo libertatis memoriam renovabant: verbis quoque faciendis, & recitanda oratione in curia primo Consulatus die, Senatores ad spem atque expectationem recuperandæ, retinendæque ipsius libertatis invitabant. Plinius in Trajani panegyrico, Illuxerat primus Consulatus tui dies (inquit) quo tu curiam ingressus nunc singulos, nunc universos adhortatus es resumere libertatem, capessere quasi communis imperii curas, invigilare pu' licis utilitatibus, & insurgere. Omnes ante te eadem ista dixerunt, nemini tamen ante te creditum est, &c. Et postea, Te vero securi & alacres quo vocas sequimur. Jubes esse liberos, erimus: jubes quæ sentimus promere in medium, proferimus. Post Kalendas Januarias die tertio pro salute principis vota suscipiebantur, ut Cajus, *l. si calvitur*, *§* 1. *D. de verb. signif.* scribit. Cœpit hoc fieri Julii Cæsaris temporibus, qui primus ad Im-

A peratoriæ dignitatis fastigium accessit: Nam in cæteris honoribus qui ei sunt habiti, fuit & ille, si Dioni, *lib.* 44. credimus. Constitutum enim est, εὔχεσθαι ὑπὲρ αὐτοῦ δημοσίᾳ κατ᾽ ἔτος ἕκαστον, ut quotannis pro ipsius salute publice supplicaretur. Idem ipsum in Augusti honorem decretum fuisse post Actiacam pugnam auctor est is (quem modo nominavimus) Dio. Sic enim scribit *lib.* 51. τούς τε ἱερέας καὶ τὰς ἱερείας ἐν ταῖς ὑπέρ τε τοῦ δήμου καὶ τῆς βουλῆς εὐχαῖς, καὶ ὑπὲρ ἐκείνου ὁμοίως εὔχεσθαι· καὶ ἐν τοῖς οὐχ ὅτι τοῖς κοινοῖς καὶ τοῖς ἰδίοις πάντας αὐτῷ σπένδειν ἐκέλευσαν. Imo & pro Pompejo quoque olim ab Italiæ oppidis vota facta, eadem quæ postea pro B principibus, Dio narrat *lib.* 41. τοσαύτην γὰρ εὔνοιαν αὐτοῦ πᾶσαι, ὡς εἰπεῖν, ἐν τῇ Ἰταλίᾳ πόλεις εἶχον, ὥστε ἐπειδὴ ἤκουσαν αὐτὸν ὀλίγον ἔμπροσθεν ἐπικινδύνως νοσοῦντα σωτήρια (sic enim legendum vel addendum ἐπὶ, si σωτηρίᾳ retinueris) αὐτοῦ δημοσίᾳ θύσειν καὶ (hoc enim itidem addendum est) εὔξασθαι. Fiebant autem supplicationes hujusmodi votaque nuncupabantur, non a Pontificibus modo, sed & a Consulibus & reliquis magistratibus, ut Plutarchus refert in Cicerone: ubi eum natum ait esse, ἡμέρᾳ τρίτῃ τῶν νέων καλανδῶν, ἐν ᾗ νῦν οἱ ἄρχοντες εὔχονται, ἢ θύουσιν ὑπὲρ τοῦ ἡγεμόνος: quod ipsum ex Dione, C *lib.* 51. & 58. demonstrari potest. Ad hæc vota illud Plinii in Panegyrico Trajani pertinet, Super hæc precati sumus, ut sic te amarent Dii, quomodo tu, &c. Et item quod Spartianus in Hadriani vita memorat, Ceionium Commodum Ælium Verum ab Adriano adoptatum, accepto largius antidoto, ingravescente valetudine, per somnum periisse ipsis Kalendis Januariis, quare ab Adriano votorum causa, inquit, lugeri est vetitus. Quod & in Ælii Veri vita sic idem auctor extulit, Kalendis ipsis Januariis periit, jussusque ab Hadriano, quia vota interveniebant, non lugeri. Illud etiam huc refero, quod Arcadius & Honorius Imperatores D votis communibus ajunt, *l.* 1. *C. de oblat. vot. lib.* 12. felicem annum aperiri: certe quod Lampridius de Antonio & Alexandro in Heliogabali vita scribit, Denique Kalendis Januariis cum simul tum designati essent Consules, noluit cum consobrino procedere. Ad extremum, &c. sumpta prætexta hora diei sexta processit ad Senatum, &c. Deinde in Capitolium ad vota concipienda & perficienda solemnia ire noluit; omnia per præfectum urbanum facta sunt, quasi consules illic non essent. Notandum illud obiter, quod Plutarchus extulit, εὔχονται, ἢ θύουσιν: ubi καὶ pro ἢ reponendum puto. Nam & in futurum nuncupabantur sive suscipie- E bantur vota pro Republ. & principe (quod erat εὔχεσθαι) & simul priorum annorum vota solvebantur, sacrificiorum scilicet peragendis solemnibus: hoc erat θύειν sive βουθυτεῖν. Ergo Plinius, *lib.* 10. *epist.* ad Trajanum, solemnia vota pro incolumitate tua, qua publica salus continetur, & suscepimus domine pariter & solvimus: precati Deos ut velint ea semper solvi, semperque signari, & alio loco, Vota domine priorum annorum nuncupata alacres lætique persolvimus, novaque rursus curante commilitonum & provincialium pietate suscepimus, precati Deos ut te Remque publicam florentem & incolumem ea benignitate servarent, &c. F Et in provinciis igitur, ut in urbe, antiquitus bove mactato faciebant pro principibus jam inde ab Augusto: cujus temporibus id primum a Val. Potito Consule factum Dio notavit, *lib.* 51. his fere verbis: τὸν δὲ δὴ Σέξστον ὁ Πότιτος διεδέξατο. οὗτος οὖν ὁ δημοσίᾳ καὶ αὐτὸς ὑπέρ τε τοῦ δήμου, καὶ ὑπὲρ τῆς βουλῆς ἐπὶ τῇ τοῦ Καίσαρος ἀφίξει ἐβουθύτησεν, ὃ μήπω πρότερον ἐπὶ μηδενὸς ἄλλου ἐγεγόνει. Atque eorum quidem quæ de nuncupatione votorum ista diximus, majorem partem adeo placuisse clariss. Li-

pſio, ſive ipſe quoque (cum iisdem libris uteretur) eadem illa obſervaverat, ſive (quod nolim equidem de tam ingenuo & humano viro facile ſuſpicari) poſteaquam hincce legerat, in ſuos ad XV. annalem Taciti (ubi de Thraſea loquitur) commentarios referre non dubitaverit, quemadmodum & ea, quæ de ſolemni jurejurando in acta principum ſtatim differimus: tanto mihi gratulor magis, quanto judicium ejus cum antiquæ Romanorum hiſtoriæ litterarumque aliarum reconditarum & exquiſitarum ſingulari peritia conjunctum pluris facere ſoleo: præſertim autem quod præclaro Tertulliani, *in de corona militis*, teſtimonio prolato nuncupationem votorum (qua de agimus) illuſtrarit: quam priores ipſi velut in lucem eruimus. Tertulliani autem hæc fere verba ſunt: Hæc annua votorum nuncupatio quid videtur? prima in principiis, ſecunda in Capitolio (prima igitur a militibus, ſecunda a magiſtratibus & populo.) Accipe poſt loca & verba. Hunc Jupiter tibi bovem cornibus auro decoratis vovemus eſſe futurum, &c. in quibus ſane nondum video, cur immutari quicquam debeat, aut (ut ab aliis factum eſt) queat. Hæc autem vota nuncupabantur & concipiebantur ſolemni jurejurando præſtito. Quamobrem Panegyriſtes ad Conſtantium Flavienſium nomine ſic loquitur: Quod enim ad propagandos aliorum principum annos ſolemni verborum more juratur, tibi Conſtantine ſoli ultra omnium noſtrum fata victuro ſecure fovemus, cui tam longe ætas propria debeatur. Nec tantum pro ſalute principum, ſed & pro æternitate imperii, & pro ſalute civium vota nuncupabantur: idque Plinius ita ſcribit in panegyrico Trajani. Nuncupare vota & pro æternitate imperii, & pro ſalute civium; imo pro ſalute principum, ac propter illos pro æternitate imperii ſolebamus. Hæc pro imperio noſtro in quæ ſint verba ſuſcepta operæ pretium eſt adnotare, ſi bene Rempubl. & ex utilitate omnium rexeris. Digna vota quæ ſemper ſuſcipiantur, ſemperque ſolvantur. Cajum Caligulam Dio, *lib.* 58. *hiſt. ſub init.* refert non modo pro ſe ac pro Reipubl. ſed pro ſuis etiam ſororibus annuatim vota nuncupari a magiſtratibus & pontificibus. Jusjurandum etiam non minus pro illis, quam de ſuo imperio præſtari voluiſſe: τότε τὰς εὐχὰς τὰς κατ' ἔτος ὑπὸ τῶν ἀρχόντων καὶ ὑπὸ τῶν ἱερέων ὑπέρ τε ἑαυτοῦ καὶ ὑπὲρ τοῦ δημοσίου ποιουμένας, καὶ τοὺς ὅρκους τοὺς ἐς τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ φέρεσθαι καὶ ὑπὲρ ἐκείνων ἔνειμε. Ac non modo vota, ſed etiam ludos pro æternitate imperii olim ſuſceptos, quos Nero maximos appellari voluerit, Suetonius in ejus vita, *cap.* 11. refert. Idem auctor eſt omnes ordines in lacum Curtii quotannis ex voto pro ſalute Auguſti ſtipem jeciſſe: *in Auguſto cap.* 57. Idem Kalendis Januariis ſtrenam in Capitolino etiam abſenti eum ſtipis annuæ pro Auguſto jaciendæ, vel potius dandæ ipſi ſtrenæ morem renovatum, ipſo etiam mortuo, a Senatoribus, Caligulæ odio, ex Dione *lib.* 58. intelligimus: cujus verba, ut e ſuperioribus lucem accipiant, lubet proponere: ἀλλ' ἐς τὸ Καπιτώλιον ἀθρόοι οἱ βουλευταὶ ἀναβάντες, τάς τε θυσίας ἔθυσαν, καὶ τὸν τοῦ Γαΐου (Julium Cæſarem intelligit) δίφρον τὸν ἐν τῷ ναῷ κείμενον προσεκύνησαν· καὶ ἔτι καὶ ἀργύρια κατὰ τὸ ἐπὶ τοῦ Αὐγούστου ἔθος ἴσχυσαν, ὡς καὶ αὐτῷ ἐκείνῳ διδόντες κατέθεσαν. καὶ τοῦτο μὲν καὶ τῷ ἑξῆς ἔτει ὁμοίως ἐγένετο, &c. Diximus ante fieri ſolita vota pro principe adhibito jurejurando: Id jusjurandum quo pertineret, explicandum eſt. Jurabant magiſtratus principi, ut ait Plinius: ἐς τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ ὅρκους ἐφέροντο, ut loquitur Dio in ſupra d. loco. Jurabant (inquam) de conſervanda & tuenda ſalute Cæſaris, dirasque non facienti imprecabantur, ut eſt apud Appianum lib. 11. Civil. ubi jusjurandum ſacramento militari non diſſimile (de quo paulo poſt agemus) pro Julio Cæſare ab Antonio interpoſitum recitatur. καὶ αὖθις ἀνεγίνωσκε τοὺς ὅρκους ἦ μὴν φυλάξειν Καίσαρα, καὶ τὸ τοῦ Καίσαρος σῶμα παντὶ σθένει πάντας, ἢ εἴ τις ἐπιβουλεύσειεν, ἐξώλεις εἶναι τοὺς οὐκ ἀμύναντας αὐτῷ. Huc pertinet, quod de geſtis Imp. Friderici Guntherus *lib.* 7. agens, non ineleganter cecinit, ſic fere:

Tunc proceres clarique viri, turbæque minoris
Ambitioſa manus ſtudio devota fideli
Sacramenta dabant cunctas ſervanda per urbes:
Principis Auſonii jus, famam, corpus, honorem,
Nec ſe læſuros: & ſi quis lædere tentet,
Usque vel ad mortem tota virtute reniti.

Addebant & illud, ſalutem, honoremve Imperatoris & item Auguſti antiquiorem ſibi chariorem que futurum ſeipſis ac liberis: cujus rei teſtimonia cum ex Dione, *lib.* 58. *ubi de Caio Caligula*; Suetonio, *Caligula cap.* 15. ac Tertulliano, *in de corona mil.* ſcire Lipſius (quem iterum lubens nomino) ad Tacitum, *lib.* 15. *ann.* protulerit, in hoc non immorabor amplius: qui commentarium ejus luculentiſſimum in eruditorum omnium ac Taciti ſtudioſorum manibus eſſe non dubito. Præterea jurabant Senatores, jurabat populus Principi: & viciſſim ipſe Princeps populo ac ſenatui ſtatim poſt ſuſceptas Imperatorias infulas: quem morem in Gallia retentum, & ad hæc usque tempora in Principibus noſtris inaugurandis obſervatum ſcimus. Huc illa Caſſiodori referenda cenſeo, ex Athalarici Regis epiſtola *lib.* 3. *variar apud Caſſiodorum*, ad Senatum urbis Romæ: Noveritis etiam divina providentia fuiſſe diſpoſitum, ut Gotthorum Romanorumque nobis generalis conſenſus accederet, & voluntatem ſuam quam puris pectoribus offerebant, juris etiam jurandi religione firmarent. Quod vos ſecuturos eſſe minime dubitamus, tempore, non amore: Nam a vobis potuit inchoari, quod præventi longinquitate ſequimini, &c. ſed ut primordia noſtra & circa vos benignitatem poſſitis agnoſcere (quia decet curiam veſtram beneficiis introire) illuſtrem Sigismerem comitem noſtrum, vobis, cum his qui directi ſunt, fecimus ſacramenta præſtare: Quia inviolabiliter ſervare cupimus, quod publica authoritate promittimus. Item illa ex ejusdem Athalarici epiſtola *epiſt.* 3. *lib.* 8. *variar. Caſſiod.* ad populum Rom. Ecce Trajani veſtri clarum ſeculis reparamus exemplum: Jurat vobis per quem juratis, nec poteſt ab illo quisquam falli, quo invocato non licet impune mentiri. Quibus equidem verbis iſta commodiſſime adjungentur ex Plinii panegyrico ad Trajanum: quæ Caſſiodorum memoria tenuiſſe non dubito, ad jusjurandum principi & a principe Conſulatum ineunte præſtitum pertinentia, cum illa ſua (quæ modo attulimus) exprimeret. Sic autem Plinius: Accedis ad Conſulis ſellam, adigendum te præbes in verba principibus ignota, niſi cum jurare cogerent alios. Et ſtatim, Imperator ergo & Cæſar & Auguſtus, Pontifex maximus ſtetit ante gremium Conſulis: ſeditque Conſul principe ante ſe ſtante, & ſedit inturbatus, interritus, & tanquam ita fieri ſoleret: quin etiam ſedens ſtanti præbuit jusjurandum: & ille juravit, expreſſit, explanavitque verba, quibus caput ſuum, domum

domum suam, si scienter fefellisset, Deorum iræ consecraret. Ex quibus apparet, post vota jurari solitum Imperatori a Magistratibus, a Senatoribus, a populo ipso. Jurabatur autem in acta Imperatoris. Hoc vel unus Plinii locus indicat, ex quo hæc pauca desumpsimus quæ subjiciam, omnia enim describere non vacat. Tuam securitatem (inquit) non mora nunciorum, non literarum tarditas differt, scis tibi ubique jurari, cum ipse juraveris omnibus. Nemo hoc sibi non præstat. Amamus quidem te in quantum mereris: Istud tamen non tui facimus amore, sed nostri: nec unquam illucescat dies, quo pro te nuncupet vota non utilitas nostra, sed fides, Cæsar, &c. Sed addam alterum Taciti locum, *ex lib.* 16. Quin & illa (inquit) objectabat principio anni vitare Thraseam solemne jusjurandum, nuncupationibus votorum non adesse: quamvis quindecimvirali sacerdotio præditum, nunquam pro salute principis aut cœlesti voce immolavisse. Sequitur paulo post, Ejusdem animi est Poppeam Divam non credere, cujus in acta Divi Augusti & Divi Julii non jurare. Idem profecto *lib.* 1. *annal.* & Suetonius *in Tyber. vita, cap.* 26. *& cap.* 67. de Tyberio scribunt, eum, ut imperium iniret, intercessisse quominus in acta sua juraretur, idque obstinatissime recusasse: orationeque ad Senatum sua hoc addidisse exempli causa cavendum, ne se Senatus in acta cujusquam obligaret, qui aliquo casu mutari posset. Claudio item Nerone L. Antistio Coss. cum in acta principis jurarent magistratus, in sua acta collegam Antistium jurare prohibuit, ut idem Tacitus Annalium libro XIII. retulit: quod ab historicis clarissimis ob eam rationem expressum & notatum est, quoniam in acta Octaviani Augusti Cæsaris, cui Tyberius in imperio successit, juratum fuerat: id quod postea Imperatorum aliorum quam Tyberii temporibus observatum fuit, ut scilicet eorum sive adhuc superstitum sive jam defunctorum acta jurejurando adhibito confirmarentur: qua de re apud Dionem *lib.* 47. leguntur hæc fere verba, ubi de Triumviris loquitur, *ἐν τῇ πρώτῃ τοῦ ἔτους ἡμέρᾳ αὐτοί τε ὤμοσαν καὶ τοὺς ἄλλους ὥρκωσαν βέβαια νομιεῖν πάντα τὰ ὑπ' ἐκείνου* (Καίσαρος Οκταυιανοῦ) *γενόμενα. καὶ τοῦτο καὶ νῦν ἐπὶ πᾶσι τοῖς τὸ κράτος ἴσχουσιν, ἢ καὶ ἐπ' αὐτοῦ ποτε γενομένοις, καὶ μὴ ἀτιμωθεῖσι γίνεται.* Et alio loco, *lib.* 57. *συνελόντι δὲ εἰπεῖν, οὐδ' ὅπερ ἐπί τε τῷ Αὐγούστῳ, δεῦρο ἀεὶ ἐν τῇ πρώτῃ τοῦ ἔτους ἡμέρᾳ καὶ ἐπὶ τοῖς ἄλλοις τοῖς μετ' ἐκεῖνα ἄρξασιν, ὧν γε καὶ λόγον τινὰ ποιούμεθα· ἐπί τε τοῖς τὸ κράτος ἀεὶ ἔχουσιν ἐξ ἀνάγκης γίγνεται. τά τε πραχθέντα ὑπ' αὐτῶν καὶ τὰ πραχθησόμενα ὑπὸ τῶν ἀεὶ ζώντων ὅρκοις τισὶ βεβαιοῦσθαι· οὐδὲ τοῦτο τάγε πρῶτα ἐφ' ἑαυτῷ περιεῖδε γενόμενον· καίτοι ἐπὶ ταῖς τοῦ Αὐγούστου πράξεσι, τούς τε ἄλλους πάντας ὥρκου, καὶ αὐτὸς ὤμνυε.* Quo ex loco id notandum: non modo quæ jam acta essent, sed & quæ agenda ab Imperatoribus forent, solemni jurejurando confirmari solita: quale & de Julii quoque actis, ut præstaretur, antea constitutum fuerat, si Dioni credimus: cujus illud est de Julio, *lib.* 44. *τήν τε τύχην αὐτοῦ ὀμνύναι καὶ τὰ πραχθησόμενα αὐτῷ πάντα κύρια ἕξειν ἐνόμισαν*: & Appiano, *lib.* 2. *civil.* qui, ubi de honoribus Julio decretis, *καὶ τὰς ἀρχὰς εὐθὺς καθισταμένας* (ait) *ὀμνύναι μηδενὶ τῶν ὑπὸ Καίσαρος ὁριζομένων ἀντιπράξειν.* Acta igitur & Imperatoris qui tum rerum potiretur, quæque ab ipso gerenda essent: sed & Augusti ejus, qui primus id nomen meruit, solemni jurejurando confirmabantur: precibusque additis ac votis ominibusque faustis eorum injiciebatur mentio: non aliorum itidem monstrorum ac tyrannorum verius quam principum: non Tyberii sub Caio Caligu-

A la, non ipsius etiam Caligulæ sub Claudio, sicut ex Dione *lib.* 58. ipso addiscimus. Marco enim Juliano & Publio Nonio Coss. sub Caio Caligula, *οἱ ἔνορκοι περὶ μὲν τῶν ὑπὸ τοῦ Τυβερίου πραχθέντων οὐκ ἐπηνέχθησαν, καὶ διὰ τοῦτο οὐδενὶ γίγνονται* (sic enim ut in vulgatis exemplaribus lego, ut significet *ὑπ' οὐδενὸς*: nec sequor interpretem reponentem articulum *ἐν* & perperam illud exponendum) *οὐ γάρ ἐστιν ὅστις αὐτὸν* (sic lego, non *αὐτῶν*, ut intelligatur Tyberius, in cujus familiam genusque nemo se posteriorum Imperatorum inserebat, sed Augusti se posteros dicere gloriosum & prosperum putabant) *ἐν τοῖς αὐταρ-* B *χήσασιν ἐς τὴν τῆς οἰκίας νόμισιν καταλέγει*: & postea, ubi de imperio Claudii, rem totam explicat apertius: parum abfuisse narrans, quin Caligulæ memoria damnaretur a Senatu, nisi Claudius Imp. intercessisset Senatus decreto: & satis habuisset privatim ac noctu statuas honori Caligulæ positas deturbare, atque abolere: quamobrem nec ipsius mentionem factam inter eos principes, quorum nomina percensebantur in precibus votisque ac jurejurando, quo eorum acta confirmabantur, ipsius etiam Dionis temporibus, *καὶ διὰ ταῦτα τὸ μὲν ὄνομα αὐτοῦ* (Caium intellige) C *οὐκ ἔστιν ἐν τῷ καταλόγῳ τῶν αὐτοκρατόρων, ὧν μνήμην ἐπί τε τοῖς ὅρκοις καὶ ἐπὶ ταῖς εὐχαῖς ποιούμεθα, ὥσπερ οὐδὲ τοῦ Τυβερίου.* Porro autem jusjurandum & sacramentum istud, ut a militibus, ut a magistratibus & senatoribus: sic etiam a provincialibus solemni die Kalendarum Januariarum, itemque die suscepti a Principe imperii præstabatur, præeunte verba præside aut Proconsule: ut vota facerent pro salute Principis, & solemne jusjurandum præstarent, sicuti & in ipsa Imperatoris renunciatione post solitas acclamationes faustaque omina & nomina: quibus preces, vota, sacrificia cum D adjunxissent, populus militesque sacramentum in principis nomen interponebant, seque devovebant. Sic enim Herodianus *lib.* 2. de Pertinacis renunciatione agens, *πλὴν ξυνεξεβόησαν καὶ σεβαστὸν προσεῖπον τὸν Περτίνακα, εἴς τε τὸ ἐκείνου ὄνομα τοὺς συνήθεις ὅρκους ὀμόσαντες καὶ θύσαντες δαφνηφοροῦντες πᾶς ὁ δῆμος καὶ τὸ στρατιωτικόν.* Et multo post, ubi de Severi somnio, quod ei omen ad imperium fuerit, *κατὰ γὰρ καιρὸν* (ait) *ὃν ἀπηγγέλη Περτίναξ παραλαβὼν τὴν ἀρχὴν· μετὰ τὸ προελθεῖν καὶ θῦσαι ὁ Σεβῆρος, καὶ τὸν ὑπὲρ τῆς Περτίνακος βασιλείας ὅρκον ἀφοσιώσασθαι ἐπανελθὼν εἰς τὴν οἰκίαν*, &c. Denique ubi de Præ- E torianis militibus (quia Pertinace interempto Julianum ad summam rerum admiserant) a Severo Imp. qui dolo seu astu quodam, ut in eos facilius animadverteret, ab urbe tanquam ad jusjurandum, domesticorumque seu protectorum munus evocatis, differit: *κελεύει* (ait) *πάντας ἐξελθεῖν εἰρηνικῷ σχήματι. ὥσπερ εἰώθασι θύοντος ἢ ἑορτάζοντος βασιλέως προπομπεύειν, ὀμόσαι τε εἰς τὸ Σεβήρου ὄνομα καὶ μετ' ἀγαθῶν ἐλπίδων ἐλθεῖν, ὡς μέλλοντας τὸν Σεβῆρον δορυφορήσειν.* Ergo etiam quotannis imperii adepti die, Kalendis itidem Januariis in principis nomen ac verba, ipso scilicet eum magistratu aliquo vel ci- F vili (ut puta Consule in urbe, Præside in Provinciis) vel militari (ut puta Præfecto prætorio Ducibusque seu Magistris militum) præeunte, non minus a provincialibus, quam a militibus post preces votaque & sacrificia pro ejus salute interposita (quomodo & a Consulibus aliisque Magistratibus & Senatoribus in acta, ut superius admonui) jurabatur. Atque id quidem ipsum ex Plinio me didicisse recordor: qui sic ad Trajanum scribit, Diem, Domine, quo servasti

A imperium, dum suscipis, quanta mereris lætitia celebravimus: precati Deos, ut generi humano, cujus tutela & securitas saluti tuæ invisa est, incolumem florentemque præstarent. Præimus & commilitonibus jusjurandum more solemni præstantibus, & provincialibus, qui eadem certarunt pietate jurantibus. Cui Trajanus ita rescribit: Quanta religione ac lætitia commilitones cum provincialibus te præeunte diem imperii mei celebraverint, libenter mi Secunde charissime cognovi literis tuis. Sed & de votis pro incolumitate principis nuncupatis, & solutis a militibus & provincialibus, extant literæ Plinii ac Trajani eodem libro, ex quo jam ante protulimus alia quædam B huc pertinentia: quibus has itidem Trajani epistolas adjungi volumus. Solvisse vota Diis immortalibus, te præeunte, pro mea incolumitate & commilitones cum provincialibus lætissimo consensu in futurum nuncupasse, libenter mi Secunde charissime cognovi literis tuis. & alibi, Diem imperii mei debita lætitia & religione a commilitonibus & provincialibus præeunte te celebratum, libenter mi Secunde charissime cognovi literis tuis. Alio pertinet (opinor, etsi ex superioribus eodem satis commode referri posse video) quod apud Tacitum *lib.* 17. *annal.* legitur, inferioris Germaniæ legiones solemni Kal. Januar. C sacramento pro Galba adactas. Nam & quod Suetonius *in Galba cap.* 11. ait, Galbam supervenientibus ab urbe nuntiis, ut occisum Neronem cunctosque verba sua jurasse cognovit, deposita legati suscepisse Cæsaris appellationem: Itemque superioris Germaniæ milites primos obsequium rumpere ausos, Kalendis Januariis adigi sacramento, nisi in nomen Senatus recusasse. *cap.* 16. *in Galba*. Qua de re sic Plutarchus *in Galba*: *τοιούτων ἤδη λόγων ἐν τῷ στρατοπέδῳ περιφερομένων ἐπῆλθεν ἡ νουμηνία τοῦ πρώτου μηνός, ἣν Καλάνδας Ἰανουαρίας καλοῦσι. τοῦ δὲ Φλάκκου συναγαγόντος* D *αὐτοὺς ἐπὶ τὸν ὅρκον ὃν ἔθος ἐστὶν ὀμνύειν ὑπὲρ τοῦ αὐτοκράτορος, τὰς μὲν εἰκόνας τοῦ Γάλβα προσελθόντες ἀνέτρεψαν, καὶ κατέσπασαν, αὐτοὶ δὲ ὀμόσαντες ὑπὲρ συγκλήτου καὶ δήμου Ῥωμαίων διελύθησαν*. Ad sacramentum, militare scilicet (quod Imperii sive principatus Romani sacrosanctum ac venerandum esse mysterium Herodianus quodam loco *lib.* 8. tradit: *φυλάσσοντες τὸν στρατιωτικὸν ὅρκον, ὅς ἐστι τῆς Ῥωμαίων ἀρχῆς σεμνὸν μυστήριον*) pertinere constat: de quo Arrianus, *lib.* 1. *de dissert. Epicteti cap.* 14. *quem locum notat Lipsius in comment. ad* 15. *annal. Taciti*. *τῷ θεῷ ἔδει καὶ ἡμᾶς ὀμνύειν ὅρκον, οἷον οἱ στρατιῶται τῷ Καίσαρι.* E *ἀλλ᾽ ἐκεῖνοι μὲν τὴν μισθοφορίαν λαμβάνοντες ὀμνύουσι, πάντων προτιμήσειν τὴν τοῦ Καίσαρος σωτηρίαν*: quod hactenus mire congruit cum eo quod pro Julio præstitum Antonio vel præeunte vel adigente: quodque a Senatoribus ipsis imperante Caligula exactum Appianus *lib.* 2. *civil.* & Dio *lib.* 58. memorant, ut ante diximus. Ad hanc formulam jurisjurandi militaris, non dubito quin Hieronymus ad Heliodorum *de vita solitaria*, aspexerit: Recordare tyrocinii tui diem (inquit) quo Christo in baptismate consepultus in sacramenti verba jurasti, pro nomine ejus non te patri parciturum esse, non matri. Ecce adversarius in pe- F ctore tuo Christum conatur occidere. Ecce donativum quod militaturus acceperas, hostilia castra suspirant, &c. Rursum quod apud eundem Suetonium *in Vespasiano cap.* 6. legimus, Tyberium Alexandrum præfectum Ægypti primum in verba Vespasiani legiones adegisse, qui principatus dies in posterum observatus sit, Judaicum deinde exercitum v. idus Julii apud ipsum jurasse: de sacramento itidem militari accipiendum

est. Quod qui præstabant milites, in nomen Imperatoris solemniter jurabant, ut Vegetius libro secundo de re militari docet. Id fiebat interdum admotis ad cervices ensibus, ut est apud Ammianum Marcellinum *lib.* 21. *vide & lib.* 17. ubi de militibus Juliani loquitur in hæc verba, Jussique universi in ejus nomen jurare solemniter, gladiis cervicibus suis admotis, sub execrationibus diris verbis juravere conceptis, omnes pro eo casus quoad vitam profuderint, si id necessitas exegerit perlaturos: quæ secuti rectores, omnesque principis proximi fidem simili religione firmarunt. Idem Macellinus, *lib.* 26. ubi de Procopio quodam ad imperatorium culmen evecto deque nonnullis equitum peditumque turmis, ita ut jam exercitus species appareret: Promissis uberrimis (inquit) inhiantes sub execrationibus diris in verba juravere Procopii, hanc polliciti pertinaciam, quod eum suis armis defensabunt. Olim autem vigente Romana Repub. milites habito delectu, hoc tantum jurabant, se ducibus quantum possent dicto audientes futuros esse: sic enim Polybius *lib.* 6. *καὶ λαβόντες (οἱ χιλίαρχοι) ἐκ πάντων ἕνα τὸν ἐπιτηδειότατον ἐξορκίζουσι, ἦ μὴν πειθαρχήσειν καὶ ποιήσειν τὸ προσταττόμενον ὑπὸ τῶν ἀρχόντων κατὰ δύναμιν, οἱ δὲ λοιποὶ πάντες ὀμνύουσι· καθ᾽ ἕνα προπορευόμενοι, τοῦτο αὐτὸ δηλοῦντες ὅτι ποιήσουσι πάντα, καθάπερ ὁ πρῶτος*: & Livius, *lib.* 10. ubi de L. Papyrio cursore: admovebatur altaribus miles, &c. Dein jurare cogebatur, diro quodam carmine in execrationem capitis familiæque composito, Ni isset in prælium, quo imperatores duxissent. Et si hi aut ipse ex acie fugisset, aut si quem fugientem vidisset, non extemplo occideret. Quod postremum etsi forsitan fieret a milite, non tamen utique jusjurandum ejus rei semper ab ipso exigi solitum, nec fuisse istud ordinarium ac legitimum jusjurandum existimo: sed nec illud, cujus idem Livius alibi *lib.* 35. commeminit in hæc fere verba, Citatosque singulos jurejurando adegit, nisi quibus morbus causa erit, non aliter quam stantes cibum potumque quoad stipendia facerent, capturos esse. Porro aliud etiam jurabant post castrorum metationem ut ait idem Polybius eod. lib. *μηδὲν ἐκ τῆς παρεμβολῆς κλέψειν, ἀλλὰ κἂν εὕρῃ τις, τοῦτ᾽ ἀνοίσειν ἐπὶ τοὺς χιλιάρχους*. Exercitus igitur in verba imperatoris & nomen jurabant, ut ex superioribus locis colligitur: & ex eo quod Amyntas apud Q. Curtium *lib.* 7. ita compellans Alexandrum extulit, An non propemodum in tua verba tui omnes te præeunte juravimus (inquit) eosdem nos inimicos amicosque habituros esse quos tu haberes? Hoc sacramento pietatis obstricti aversaremur (sic lego, non *adversaremur*) scilicet quem tum omnibus præferebas. Præterea id etiam intelligitur satis ex eo, quod fere sic Paterculus, *lib.* 2. *Rom. Hist.* ubi de Cinna: Corruptis primo centurionibus ac tribunis, mox etiam spe largitionis militibus, ab eo exercitu qui circa Nolam erat, receptus est. Is quum universus in verba ejus jurasset, retinens insignia Consulatus, patriæ bellum intulit, fretus ingenti numero novorum civium, &c. Denique percipitur ex eo quod ait Spartianus in Severo, Illyricianos exercitus, & Gallicanos cogentibus ducibus in ejus verba jurasse. Itaque aliud est in acta imperatoris, aliud in verba jurare: Hoc a milite stipendia facturo, illud & a cæteris annuatim exigi consueverat. Quod de jurejurando hic aspersi, fecit ut in mentem mihi veniret eorum, quæ de jurejurando magistratuum & judicum Atheniensium & Romanorum ex variis authoribus Græcis & Latinis,

non sine aliquo labore collegeram (ut fit) inter legendum, mihique seposueram: Ex quibus magnum fructum cepisse me arbitror, si is erit cum studiosorum voluptate, aut utilitate potius aliqua conjunctus. Primum igitur ut cœpta de Consulibus disputatio finiatur, quæ de ipsorum jurejurando habemus annotata proferemus: a quibus illa (ut verum fatear) initium sumere debuit, si nobis eam arte atque ordine tractandi animus fuisset. Sed nos artem & artificia omnia valere, atque ab his libris facessere jubemus: Ea sibi sumant, qui nulla se magnopere alia ratione in vulgus, ob aliquam doctrinæ opinionem commendare possunt, & auram tamen illam aucupantur. Nos modo antiqui juris ac moris veritatem (si possumus) partim ex veteri probatorum utriusque linguæ auctorum historia, partim etiam e nostris, id est Jurisconsultorum & Imperatorum thesauris repetitam, in scribendo teneamus. Hanc omni genere studiorum usque adhuc prosecuti sumus, hanc etiamnum diligenter colimus: In posterum autem omni ratione (si vacabit, ut speramus) ad ea, quibus a puero dediti fuimus, promovenda bonarum literarum studia observabimus. Consul magistratu annuo functus, primum renunciabat novos Consules: Hinc illa formula precationis consularis in Consule renunciando, quæ apud Ciceronem, *pro Muræna*, extat, Quod bonum, faustum, felix, fortunatumque sit mihi, magistratuique meo, populo plebique Romanæ, L. Licinium Consulem renuncio. Deinde sella curuli sedens adigebat jurejurando candidatos consulatus: Hoc præbente jusjurandum, & veluti carmen præeunte, illi jurabant in leges. Sic & Imperatorem Augustum ex veteri more jurasse, quum sextum Consulatum iniret, his verbis Dio, *initio lib.* 53. prodidit: τῷ δὲ ἑξῆς ἔτει ἕκτῳ ὁ Καῖσαρ ἦρξε, καὶ τά τε ἄλλα, κατὰ τὸ νομιζόμενον ἀπὸ τοῦ πάνυ ἀρχαίου ἐποίησε, καὶ τοὺς φακέλους τῶν ῥάβδων τῷ Ἀγρίππᾳ συνάρχοντί οἱ κατὰ τὸ ἐπιβάλλον παρέδωκεν, αὐτός τε ταῖς ἑτέραις ἐχρήσατο, καὶ ἄρξας τὸν ὅρκον κατὰ τὰ πάτρια ἐπήγαγε· καὶ εἰ μὲν καὶ αὖθις ταῦτα ἐποίησεν, οὐκ οἶδα. Sic & Imperatorem Trajanum, Plinius in Panegyrico Trajani, ubi de ipsius Imperatoris consulatu loquitur; Peracta erant solemnia comitiorum, inquit, si principem cogitares, jamque se omnis turba commoverat, cum tu mirantibus cunctis accedis ad Consulis sellam, adigendum te præbes in verba principibus ignota, nisi cum jurare cogerent alios: & paulo post, Imperator ergo, & Cæsar, & Augustus, Pontifex maximus stetit ante gremium consulis, seditque Consul principe ante se stante, & sedit inturbatus, interritus, & tanquam ita fieri soleret, qui etiam sedens præbuit jusjurandum, & ille juravit (sequitur imprecatio & vetus jurisjurandi clausula, *vide Cujacium*, *cap.* 21. *lib.* 1. *obser.* quæ integra extat apud Polybium, *lib.* 3. & Plutarchum, *in Sylla*) expressit, explanavitque verba, quibus caput suum, domum suam, si scienter fefellisset, Deorum iræ consecraret: & post pauca, Idem Cæsari quod Consuli, quod cæteris non licet. Jurat in legem (ubi malo *leges*) attendentibus Diis: nam cui magis, quam Cæsari attendant? & alio loco, Comitia Consulum obibat ipse, & tantum ex renunciatione eorum voluptatis, quantum prius ex destinatione capiebat. Stabant candidati ante curulem principis, ut ipse ante Consulis steterat, adigebanturque in verba, in quæ paulo ante ipse juraverat princeps: qui tantum putat esse in jurejurando, ut illud & ab aliis exigat. Reliqua pars diei tribunali dabatur. Ibi vero quanta religio æquitatis? quanta legum reverentia? Adibat aliquis ut principem, respondebat se Consulem esse, &c. Non modo autem

A Consulatus, sed & aliorum magistratuum candidati eodem sacramento se obstringebant: alioqui magistratu in plures quam quinque dies fungi non poterant, ut Livius scribit, cujus hæc verba sunt, *ex lib.* 31. Quia flamen dialis erat, jurare in leges non poterat, magistratum autem plus quinque dies, nisi qui jurasset in leges, non licebat gerere. De censorum jurejurando hæc Zonaras memoriæ prodidit, *lib.* 2. *annal.* πίστεις δ' ἐνόρκους ἐφ' ἑκάστῳ ἐποιοῦντο, ὡς οὔτε πρὸς χάριν, οὔτε πρὸς ἔχθραν τι ποιοῦσι, ἀλλ' ἐξ ὀρθῆς γνώμης τὰ συμφέροντα τῷ κοινῷ καὶ σκοποῦσι καὶ πράττουσι, neque in gratiam B neque odio cujusquam facere, sed ex recta mente communem utilitatem intueri atque procurare. Justinianus novella sua constitutione, *Nov.* 9. περὶ τοῦ τοὺς ἄρχοντας χωρὶς τῆς οἱασοῦν δόσεως γίνεσθαι, quale quibusve de rebus se præfectove prætorii præbente jusjurandum præstari velit a magistratibus, luculenter expressit. Ac primum quidem, ut quatuor sacratissimis Evangeliis corporaliter tactis (ita Justinianus alibi loquitur) id est ea præ manibus habentes servitutem Imperatori & Augustæ voveant solemniter, ac promittant: seque in eo magistratu fungendo laborem omnem pro imperio eorum & Republica, sine dolo malo, sine C fraude lubenter & ex animo suscepturos; sanctæ Dei Catholicæ & Apostolicæ Ecclesiæ se esse participes, ei nec unquam nec ulla ratione restituros esse in posterum, passurosve (quantum quidem in ipsis erit) ut quis eam oppugnet. Nullam se pecuniam vel præstitisse cuiquam vel promisisse, nec suffragii quidem prætextu: Annonis ex publico magistratui constitutis contentos fore, fiscalibus & item criminalibus negotiis diligentem operam insumpturos esse: Æquos in judiciis fore, ac (secundum id quod ipsis justum esse videbitur) æquabilitatem omnem in publicis & privatis contractibus observaturos esse: daturosque opeD ram ut & assessor, & reliqui comites sui puriter ac incorrupte degant, nihil furentur, nullum facinus admittant, nulla in re peccent: si quem eorum secus se gerentem ipsi magistratus deprehenderint, rem restituturos, damnumque resarcituros: illumque qui vetitum quidpiam admiserit, ab se amandaturos, & quamprimum expulsuros esse. Adjicit ad extremum Justinianus, ex solemni sacramentorum more diras & imprecationes, quibus se devoveant magistratus, qui ea quæ superius exposuimus, non observaverint: εἰ δὲ μὴ ταῦτα (inquit) πάντα οὕτω φυλάξω, ἀπολαύω ἐνταῦθα καὶ ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι ἐν τῇ φοβερᾷ κρίσει τοῦ μεγάλου δεσπότου Θεοῦ τε καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ἰη- E σοῦ Χριστοῦ, καὶ ἔχω τὴν μερίδα τοῦ Ἰούδα, καὶ τὴν λέπραν τοῦ Γιεζί, καὶ τὸν τρόμον τοῦ Κάϊν, πρὸς τὸ καὶ ταῖς ποιναῖς τῷ νόμῳ τῆς αὐτοῦ δυσσεβείας περιεχομέναις ὑπεύθυνος εἶναι: quæ sunt horrendæ adeo atque horribiles (meo quidem judicio) ut neminem eas lecturum esse, quin & animo & corpore totus cohorrescat, putem. Ejus autem formulæ veteris locum occuparunt paganæ quidem, ac multo mitioris & humanioris (ut videtur) quæ sic habet, Si sciens fallo, tum me Dies- F piter salva urbeque arceque bonis ejiciat, ut ego hunc lapidem. Quod vero novam a Justiniano conceptam & introductam horribilem esse diximus, ne quis cum aliqua ipsius manium contumelia literis mandasse me arguat: adscribam ejusdem Imperatoris hac de re testimonium, quod proditum est, Nov. 102. περὶ τοῦ μοδεράτωρος Ἀραβίας, ubi quæ circa magistratus constituerit, refert, καὶ πρὸ πάντων ἀπηγόρευται τὸ τοῖς ὑπηκόοις λυμαίνεσθαι καὶ χερσὶ πολλαῖς κατ' αὐτῶν χρῆσθαι· ὅρκοις τε τὸ πρᾶγμα κατησφαλισμεθα τοῖς πάντων φοβερωτάτοις, καὶ οὐκ ἄλλως αὐτοῖς παραδίδομεν τὰς ἀρχάς, εἰ

μὴ τὰς ὅρκους ὑποςαύτες οὕτω τῶν συμβόλων ἀξιωθεῖεν τῆς ἀρχῆς. De hoc jurejurando magiſtratuum in eandem ſententiam idem Imperator loquitur in Novellis ſuis conſtitutionibus, *Nov.* 29. *de prætore Paphlagoniæ*. *Nov.* 102. *de moderatore Arabiæ*, *Nov.* 25. *de prætore Lycaoniæ*, & *Nov.* 26. *de prætore Thraciæ*. Magiſtratus etiam Athenienſes quotannis jurejurando ſe aliquo adſtringebant. Nam novem quidem ἄρχοντες, ſive magiſtratus (hi autem erant Eponymus, Rex, Polemarchus, & ſex Theſmothetæ) jurabant ſe legum præcepta ſervaturos, nulla vero munera accepturos: ſi ſecus facerent, ſtatuam auream pœnæ nomine Delphis erecturos eſſe. Sic enim Julius Pollux, *lib.* 8. ἐπηρώτα δὲ ἡ βουλὴ, ὤμνυον δ' οὗτοι πρὸς τῇ βασιλείῳ ςοᾷ, ἢ ἐπὶ τοῦ λίθου, ἐφ' ᾧ τε συμφυλάξειν τὰς νόμους, καὶ μὴ δωροδοκήσειν, ἢ χρυσοῦν ἀνδριάντα ἀποτίσαι. εἶτα ἐντεῦθεν εἰς ἀκρόπολιν ἀνελθόντες ὤμνυον ταῦτα. Hujus etiam rei meminit Heraclides, *in libro* περὶ πολιτειῶν, *ubi de Athenienſium rep.* & Plutarchus, *in Solonis vita*, in illo loco, κοινὸν μὲν οὖν ὤμνυεν ὅρκον ἡ βουλὴ τοὺς Σόλωνος νόμους ἐμπεδώσειν, ἴδιον δ' ἕκαςος τῶν θεσμοθετῶν ἐν ἀγορᾷ πρὸς τῷ λίθῳ καταφατίζων, εἴτι παραβαίη τῶν θεσμῶν, ἀνδριάντα χρυσοῦν ἰσομέτρητον ἀναθήσειν ἐν Δελφοῖς. Præterea duo erant Senatus Athenis, unus Areopagitarum, alter quingentorum: qui ab initio (id eſt Solonis temporibus) erant quadringenti, poſtea quingenti, poſtremo autem additis duabus Demetriade atque Antigonide tribubus ad reliquas, quarum judicio hic Senatus conſtituebatur, cœperunt eſſe ἑξακόσιοι, id eſt ſexcenti. Qua de re Plutarchus in Solone & Demetrio videatur. Ille plerunque de cæde, hic de publicis negotiis tractabat: hic annuus erat, ille perpetuus: certus horum, illorum incertus erat numerus. Hinc βουλευτικὸς ὅρκος, jusjurandum Senatorium. Fuit & aliud, quod & Heliaſticum nominabatur. De illo prius, de hoc poſterius: De utroque breviter agetur. In illo hæc erant, κατὰ τοὺς νόμους βουλεύσειν, ut Xenophon auctor eſt, *lib.* I. ἀπομνημονευμάτων. Item καὶ οὐ δέξομαι ἔνδειξιν, οὐδὲ ἀπαγωγὴν ἕνεκα τῶν πρότερον γεγενημένων, πλὴν τῶν φευγόντων, ut eſt apud Andocidem, *in orat.* περὶ τῶν μυςηρίων: ubi tamen legendum τῶν πρότερον, ut οἱ πρότερον γεγενημένοι, qui fuerant ante Euclidem, intelligantur, idque ea quæ præcedunt, manifeſtum (ut puto) faciunt. Præterea οὐδὲ δήσω Ἀθηναίων μηδένα: Qua de re videatur Demoſthenes κατὰ Τιμοκράτους. Andocides autem plenius extulit in oratione, *ſub initium*, adverſus Alcibiadem, cum ait: ἄξιον δὲ μέμψασθαι τὸν θέντα τὸν νόμον, ὃς ἐναντία τῷ ὅρκῳ τοῦ δήμου καὶ τῆς βουλῆς ἐνομοθέτησεν. ἐκεῖ γὰρ ὀμνύτε μηδένα μήτε ἐξελεῖν, μήτε ἀποκτείνειν ἄκριτον, ubi ἀποκτενεῖν reponendum puto. Fuerunt & alia quæpiam in hoc jurejurando: ut ex Lyſiæ oratione collegimus, quæ κατὰ Φίλωνος δοκιμασία inſcribitur. Sic enim ſtatim in ipſo initio, ᾤμην μὲν ὦ βουλὴ, &c. ἐγὼ δὲ ὀμόσας εἰσῆλθον εἰς τὸ βουλευτήριον, τὰ βέλτιςα συμβουλεύσειν τῇ πόλει· ἔνεςι δὲ ἐν τῷ ὅρκῳ ἀποφαίνειν, εἴτις τινὰ οἶδε τῶν λαχόντων ἀνεπιτήδειον ὄντα βουλεύειν, &c. Et ſub finem, ἔτι δὲ ἐνθυμήθητε ποίων ἂν ὑμῖν δοκῆ ὅρκων φροντίσαι ὃς ἔργῳ τὰς πατρῴους θεοὺς προὔδωκεν, ἢ πῶς ἂν χρηςόν τι βουλεῦσαι περὶ τῆς πολιτείας, ὃς οὐδὲ ἐλευθερῶσαι τὴν πατρίδα ἐβουλήθη· ἢ ποῖα ἂν ἀπόρρητα τηρῆσαι, ὃς οὐδὲ τὰ προειρημένα ποιῆσαι ἠξίωσε. Ex quibus omnibus intelligi & exponi debet illud Demoſthenis contra Neæram, προεληλυθότος δὲ χρόνου λαγχάνει βουλεύειν Ἀπολλόδωρος δοκιμασθεὶς δὲ καὶ ὀμόσας τὸν νόμιμον ὅρκον. Nam νομίμου ὅρκου appellatione τὸν βου-

A λευτικὸν intelligit, de quo diximus. Heliaſticum vero jusjurandum a Demoſthene profertur in oratione κατὰ Τιμοκράτους, ſic dictum ab judicibus qui Heliaſtæ, vel ἀπὸ τοῦ ἁλίζεσθαι, quod in unum locum ſimul convenirent: vel ἀπὸ τοῦ ἡλίου, quod ſub dio judicarent, nominati ſunt, ut Ulpianus Demoſthenis interpres notat, *in orationem* κατὰ Τιμοκράτους. Ejus erant capita complura: in quibus hæc præcipua. Primum ψηφιοῦμαι κατὰ τοὺς νόμους καὶ τὰ ψηφίσματα τοῦ δήμου τῶν Ἀθηναίων, καὶ τῆς βουλῆς τῶν πεντακοσίων. Æſchines adverſus Cteſiphontem, *ſub initium ejus orationis*, ὁ νομοθέτης τοῦτο πρῶτον ἔταξεν ἐν τῷ δικαςῶν ὅρκῳ, ψηφιοῦμαι κατὰ τοὺς νόμους, ἐκεῖνό γε εὖ εἰδὼς, ὅτι ὅταν διατηρηθῶσιν οἱ νόμοι τῇ πόλει, σώζεται καὶ ἡ δημοκρατία.
B Deinarchus adverſus Demoſthenem, ἐπειδὴ δ' εἰς τὰς ἡμετέρας ἥκει χεῖρας τὰς ὑπὲρ τοῦ δήμου συνειλεγμένας καὶ τὰς ὀμωμοκότας (ubi malo ὑμετέρας ἥκει χεῖρας τῶν ὑπὲρ τοῦ δήμου συνειλεγμένων καὶ τῶν ὀμωμοκότων) πείθεσθαι τοῖς νόμοις καὶ τοῖς τοῦ δήμου ψηφίσμασι, τί ποιήσετε; Antiphon de Herodis cæde, ταῦτα γὰρ ἐμέ τε σώζει, καὶ ὑμῖν νόμιμα καὶ εὔορκα γίγνεται. κατὰ γὰρ τὰς νόμους ὠμόσατε δικάσειν. Andocides adverſus Alcibiadem, ὑμῶν ὀμωμοκότων χρῆσθαι τοῖς νόμοις. Demoſthenes de Corona, καὶ νόμους τοὺς μὲν μεταποιῶν, τῶν δ' ἀφαιρῶν μέρη, οὓς
C ὅλους δίκαιον ἦν ἀναγινώσκεσθαι, τοῖς δὲ ὀμωμοκόσι κατὰ τοὺς νόμους ψηφιεῖσθαι. Item de falſa legatione, ὀμωμόκατε ψηφιεῖσθαι κατὰ τοὺς νόμους καὶ τὰ ψηφίσματα τοῦ δήμου καὶ τῆς βουλῆς τῶν πεντακοσίων. Et adverſus Meidiam, τοὺς νόμους ἤδη δεῖ σκοπεῖν, ὦ ἄνδρες δικαςαί. κατὰ γὰρ τούτους δικάσειν ὀμωμόκατε, &c. Et poſtea, καὶ γὰρ ὀμωμόκατε, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, τοῖς νόμοις πείθεσθαι, καὶ τῶν ἴσων μέτεςιν ὑμῖν διὰ τοὺς νόμους, καὶ πάνθ' ὅσα ἐςὶν ἀγαθὰ ὑμῖν, διὰ τοὺς νόμους ἐςὶν, οὐ διὰ Μειδίαν, οὐδὲ διὰ τοὺς Μειδίου παῖδας. & contra Theocrinen, καί τοι γε τὰς τοιαύτας ἀπολογίας οὐ δίκαιόν ἐςι
D προφέρειν τοῖς κατὰ τοὺς νόμους ὀμωμοκόσι δικάσειν. Facit & illud πρὸς Φορμίωνα ὑπὲρ δανείου apud eundem authorem: πάθοιμι μὲν τ' ἂν δεινότατα, εἰ οἱ μὲν νόμοι τῶν Ἀθήνησι συμβολαίων κελεύουσι τὰς δίκας εἶναι πρὸ τὰς θεσμοθέτας, ὑμεῖς δ' ἀπογνοίητε τῆς δίκης ὀμωμοκότες κατὰ τοὺς νόμους ψηφιεῖσθαι. Ad hanc denique jurisjurandi hujus particulam, illud ejusdem Demoſthenis referendum cenſeo, cum ait: χρὴ δὲ ὅταν μὲν τιθῆσθε τὰς νόμους, ὁποῖοι τινές εἰσι, σκοπεῖν· ἐπειδὰν δὲ θῆσθε, φυλάττειν καὶ χρῆσθαι· καὶ γὰρ εὔορκα ταῦθ' ὑμῖν ἐςὶ καὶ ἄλλως δίκαια. Et hos quidem locos omnes adduximus, ut intelligeretur quæ vis eſſet hujus in leges jurisjuran-
E di Heliaſtici ſive judicialis: quod Juſtinianus a defenſoribus civitatum præberi Novella ſua, *Nov.* 15. περὶ τῶν ἐκδίκων, (in qua ſic eſt, ὅρκον δὲ παρέχοντα, ὡς ἅπαντα πρὸς τὸν νόμον καὶ τὸ δίκαιον πράξει κοινῇ) conſtitutione cavit. Et in Gallia noſtra hodieque a Senatoribus judicibusque omnibus ordinariis, majoribus & minoribus, in ipſo magiſtratus ingreſſu præſtari ſolet: Leges videlicet, atque conſtitutiones ſive ordinationes: edictaque Principum a ſe obſervatum iri: ſed hoc non prius exigitur, quam illud alterum fuerit præſtitum, ſuffragii nomine ad magiſtratum adipiſcendum, nihil cuiquam donatum directo aut per interpoſitam
F perſonam, nihil etiam promiſſum eſſe. Quod equidem ex vetuſta Theodoſii ac Valentiniani Conſtitutione, *l. ult. C. ad l. Jul. repetund.* tranſlatitium eſſe, in memoriam nunc primum revoco. Alia etiam ejusdem jurisjurandi capita, in illud quod a judicibus & magiſtratum aliquem ineuntibus exigitur, complura tranſlata eſſe memini: quale hoc eſt de non accipiendis muneribus. Sic enim apud Demoſthenem, κατὰ Τιμοκράτους, in Heliaſtico jurejurando legitur, οὐδὲ δῶρα δέξομαι τῆς

ἡλιάσεως οὕνεκα οὔτ' αὐτὸς ἐγὼ οὔτ' ἄλλος ἐμοὶ, οὔτ' ἄλλοι εἰδότος ἐμοῦ, οὐ τέχνῃ, οὔτε μηχανῇ, οὐδεμιᾷ. Judicii causa neque ipse dona munerave ulla accipiam, neque in meam rem alius, sed neque ullum artem fraudeve aliqua quidquam accipere patiar sciens dolo malo. Quorum verborum sententia jurejurando quod paulo ante ex Justiniani ipsius constitutione retulimus, omnino continetur: eoque referendum est, quod idem Imperator sæpissime in Novellis suis a magistratibus ut observetur præcipit: δεῖ τοίνυν σε καθαρῶς παραλαμβάνοντα τὴν ἀρχὴν καὶ δόσεως ἁπάσης χωρὶς πρὸ τῶν ἄλλων ἁπάντων καθαρὰς φυλάττειν Θεῷ τε καὶ ὑμῖν καὶ τῷ νόμῳ τὰς χεῖρας, καὶ μηδενὸς ἅπτεσθαι κέρδους, μήτε μείζονος, μήτε ἐλάττονος, μηδὲ σεσοφισμένην τινὰ ποιεῖσθαι κατὰ τῶν ὑπηκόων ἐμπορίαν. Vult eos puras & integras manus Deo, Imperatori, & legi servare: & ut est in Nov. 25. *de prætore Lycaoniæ*, χειρῶν κρατεῖν, ut est in Nov. 24. ἀδωρότατον μένειν, nulli neque magno neque parvo lucro studere, subdolam nullam in subditorum injuriam ac detrimentum facere mercaturam, qua de re agitur in Nov. 8. *ut judices sine quoquo suffragio fiant*, 17. *de mandatis principum*, 24. *de prætore Pisidiæ*. 25. *de prætore Lycaoniæ*, & 26. *de prætore Thraciæ*. Si secus fecerint Judices, atque aliquid acceperint contra fas: ob causas quidem pecuniarias triplum datæ, duplum promissæ pecuniæ comitem privatorum ab ipsis exigere, illos autem dignitate ac potestate sua privari. Ex causis vero criminalibus si quid acceperint, ipsos deportari, eorumque bona omnia publicari: atque hæc est sententia Novellæ 124. περὶ τῶν δικαζομένων. Illud quoque, quod Heliastico jurejurando continetur de accusatore ac reo pariter audiendis in hæc verba, καὶ ἀκροάσομαι τοῦ τε κατηγόρου καὶ τοῦ ἀπολογουμένου ὁμοίως ἀμφοῖν: Justinianus illo suo, quod superius Latinum fecimus, comprehendit. Huc vero pertinet, quod idem Justinianus, Nov. 25. *de prætore Lycaoniæ*, ait, Lege sua caveri ut magistratus servato legum præscripto judicent, subditisque id quod æquum justumque est tribuant: κατὰ τοὺς ἡμετέρους νόμους δικάσειν τε καὶ νέμειν τοῖς ὑπηκόοις ἰσότητά τε καὶ δικαιοσύνην. & Nov. 26. *de prætore Thraciæ*, καὶ φυλάττειν τοὺς ὑμετέρους ὑπηκόους ἐν ἰσότητί τε καὶ δικαιοσύνῃ, πάσης ἀπηλλαγμένους αἰσχροκερδείας τε καὶ δυσμενείας καὶ χάριτος. In eandem sententiam scribit Imperator idem Nov. 29. *de prætore Paphlagoniæ*. & 69. *ut omnes obediant magistratibus provinc.* Hoc vero jurisjurandi caput ex antiquis legibus Atheniensium a Solone latis desumptum est. Nam id ipsum quod modo exposuimus, quotannis jurare Judices Athenienses consueverant, ut ex eorum quæ subscribam lectione cuilibet patebit. Isocrates περὶ τῆς ἀντιδόσεως sic scribit: καὶ γὰρ αἰσχρὸν, &c. καὶ παρ' ἑτέροις μὲν ἐπειδὰν περὶ ψυχῆς ἀνθρώπου δικάζωσι, μέρος τῶν ψήφων ὑποβάλλεσθαι τοῖς φεύγουσι, παρ' ἡμῖν δὲ, μηδὲ τῶν ἴσων τυγχάνειν τοὺς κινδυνεύοντας τοῖς συκοφαντοῦσιν. ἀλλ' ὀμνύναι μὲν καθ' ἕκαστον τὸν ἐνιαυτὸν ἦ μὴν ὁμοίως ἀκροᾶσθαι τῶν κατηγορούντων καὶ τῶν ἀπολογουμένων, τοσοῦτον δὲ τὸ μεταξὺ ποιεῖν, ὥστε τῶν μὲν αἰτιωμένων, ὅτι ἂν λέγωσιν ἀποδέχεσθαι, τῶν δὲ τούτους ἐξελέγχειν πειρωμένων, ἐνίοτε μηδὲ τὴν φωνὴν ἀκούοντας ἀνέχεσθαι, &c. Demosthenes de corona statim in ipso initio petere se a Diis Deabusque omnibus ὅπερ ἐστὶ μάλισθ' ὑπὲρ ὑμῶν, ait alloquens Judices, καὶ τῆς ὑμετέρας εὐσεβείας τε καὶ δόξης (ubi εὐσεβείας nomine εὐορκίαν intelligit) τοῦτο παραστῆσαι τοὺς θεοὺς ὑμῖν, μὴ τὸν ἀντίδικον σύμβουλον ποιήσασθαι περὶ τοῦ πῶς ἀκούειν ὑμᾶς ἐμοῦ δεῖ· σχέτλιον γὰρ ἂν εἴη τοῦτόγε. ἀλλὰ τοὺς νόμους καὶ τὸν ὅρκον, ἐν ᾧ πρὸς ἅπασι τοῖς ἄλλοις δικαίοις καὶ τοῦτο γέγραπται, τὸ ὁμοίως ἀμφοῖν ἀκροᾶσθαι. Hoc autem his verbis explicat, τοῦτο δ' ἐστὶν οὐ μόνον τὸ μὴ προκατεγνωκέναι μηδὲν, οὐδὲ τὸ τὴν εὔνοιαν ἴσην ἀμφοτέροις ἀποδοῦναι, ἀλλὰ καὶ τὸ τῇ τάξει, καὶ τῇ ἀπολογίᾳ ὡς βεβούληται καὶ προῄρηται τῶν ἀγωνιζομένων ἕκαστος, οὕτως ἐᾶσαι χρήσασθαι. Æschines adversus Demosthenem de falsa legatione, *in principio orationis* περὶ παραπρεσβείας. ubi de Demosthene loquitur, ὃς ἐτόλμησε παρακελεύσασθαι, inquit, πρὸς ἄνδρας ὀμωμοκότας τῶν ἀντιδίκων ὁμοίως ἀμφοτέρων ἀκούσασθαι τὴν τοῦ κινδυνεύοντος φωνὴν μὴ ὑπομένειν. Ad hanc jurisjurandi partem respexere iidem oratores aliis locis, ac Demosthenes quidem cum ait, ἐν τῷ πρὸς Ἄφοβον ψευδομαρτυριῶν *statim in principio*. δέομαι δ' ὑμῶν, ὦ ἄνδρες δικασταὶ, δικαίαν δέησιν ἐξ ἴσου ἡμῶν ἀμφοτέρων ἀκοῦσαι. Æschines autem, περὶ παραπρεσβείας. quo loco rogat Judices δηλοῦν ὃ ἂν ποθῆτέ μου, inquit, ἀκοῦσαι μηθὲν προκατεγνωκότες ὡς ἀδικῶ, ἀλλ' ἴσῃ τῇ εὐνοίᾳ ἀκούοντες. Nam quod diximus ὁμοίως in ipsa jurisjurandi formula, ille ἴσῃ τῇ εὐνοίᾳ interpretatur. Lucianus autem περὶ τοῦ μὴ ῥᾳδίως πιστεύειν διαβολῇ. utrumque expressit his verbis: ἐσχάτης ἀδικίας τὸ τοιοῦτον, ὡς φαῖεν ἂν καὶ οἱ ἄριστοι τῶν νομοθετῶν, οἷον ὁ Σόλων καὶ ὁ Δράκων, ἔνορκον ποιησάμενοι τοῖς δικασταῖς, τὸ ὁμοίως ἀμφοῖν ἀκροᾶσθαι, καὶ τὸ τὴν εὔνοιαν ἴσην τοῖς κρινομένοις ἀπονέμειν, ἄχρις ἂν ὁ τοῦ δευτέρου λόγος παρατεθεὶς θατέρου χείρων ἢ ἀμείνων φανῇ. Illud quoque Aristidis ad Capitonem *lib.* 3. περὶ ῥητορικῆς, huc pertinet (opinor) ἀλλ' ἔδει δέχεσθαι, ait, τὴν πρόκλησιν, αὐτὴ δέ τις ἦν, τολμᾶν ἀκροᾶσθαι ὥσπερ ἐν δικαστηρίῳ ἴσους καὶ κοινοὺς ἀμφοῖν: ubi necessario legendum est ἴσος καὶ κοινῶς ἀμφοῖν, ut significet ὁμοίως καὶ ἴσῃ τῇ εὐνοίᾳ. Hoc autem est παρασχεῖν ἑαυτὸν ἴσον καὶ κοινὸν ἀμφοτέροις ἀκροατὴν, ut ipse Demosthenes περὶ τοῦ στεφάνου. loquitur. Erant & in Heliastico jurejurando alia quædam, ut, τύραννον οὐ ψηφιοῦμαι εἶναι, &c. οὐδὲ τῶν χρεῶν τῶν ἰδίων ἀποκοπάς, &c. Item περὶ ἀρχῶν nonnulla. Illud etiam de ætate, καὶ γέγονα οὐκ ἔλαττον ἢ τριάκοντα ἔτη, quod non est a Polluce omissum. Sic enim scribit, *lib.* 8. ἐδίκαζον δὲ οἱ ὑπὲρ τριάκοντα ἔτη ἐκ τῶν ἐπιτίμων, καὶ μὴ ὀφειλόντων τῷ δημοσίῳ. Est & illud in jurejurando quo de agimus, καὶ διαψηφιοῦμαι περὶ αὐτοῦ οὗ ἂν ᾖ δίωξις. Quæ omnia extant apud Demosthenem in oratione κατὰ Τιμοκράτους, nec tamen integrum Heliasticum jusjurandum (nisi fallor) constituunt. Illa namque pars omissa est, in qua sancte affirmabant, γνώμῃ δικαιοτάτῃ δικάσειν, id est animo religiosissimo se judicaturos. Nam qua de re scripta lex esset, hanc se in judicando secuturos, quod vero nominatim lege aut psephismate sive decreto comprehensum non esset, in eo se ex animi sententia bonaque fide quod esset justissimum ac æquissimum judicaturos pronuntiabant, quod nos hodieque observare in judiciis convenit. Recte igitur Julius Pollux ad Commodum Imperatorem lib. 8. *in cap.* περὶ τῶν ἐν Ἀθήνησι δικαστηρίων. ὁ δὲ ὅρκος ἦν τῶν δικαστῶν, inquit, περὶ μὲν ὧν νόμοι εἰσὶ κατὰ τοὺς νόμους ψηφιεῖσθαι. περὶ δὲ ὧν μὴ εἰσὶ, συγγνώμῃ τῇ δικαιοτάτῳ: ubi obiter moneo legendum σὺν γνώμῃ τῇ δικαιοτάτῃ, vel potius illud σὺν delendum, ut pote desumptum ex vicini verbi ultima syllaba. Nam συγγνώμη veniam significat: & veniam dare non est justorum, sed misericordium judicum. Quod Pollux ait, id ex Demosthene sumpsisse videtur: cujus hæc verba sunt ex oratione adversus Leptinem, χρὴ τοίνυν, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, κἀκεῖνο ἐνθυμεῖσθαι καὶ ὁρᾶν, ὅτι νυνὶ ὀμωμοκότες κατὰ τοὺς νόμους δικάσειν ἥκετε, οὐχὶ τοὺς Λακεδαιμονίων, οὐδὲ τοὺς Θηβαίων, οὐδ' οἷς ποτε ἐχρήσαντο οἱ πρῶτοι τῶν προγόνων, ἀλλὰ καθ' οὓς ἔλαβον τὰς ἀτελείας, οὓς ἀφαιρεῖται νυνὶ οὗτος τῷ νόμῳ, καὶ περὶ ὧν ἂν νόμοι μὴ ὦσι, γνώμῃ τῇ δικαιοτάτῃ κρίνειν καλῶς, τὸ τοίνυν τῆς γνώμης πρὸς ἅπαντα ἀπενέγκατε τὸν νόμον, &c. Idem Demosthenes πρὸς Βοιωτὸν περὶ τοῦ ὀνόματος, ad finem ejus orationis, ἀλλὰ μὴν ὧν γ' ἂν μὴ ὦσι νόμοι, γνώμῃ τῇ δικαιοτάτῃ δικάσειν ὀμωμόκατε. Jusjurandum hoc erat ex

legum præscripto, quæ definiunt quod possunt, reliquum judicio sententiæ mentique magistratuum incorruptæ ac sinceræ permittunt; ut scribit Aristoteles *lib. 3. politicῶn*. in hæc verba, ἀλλὰ μὴν ὅσα γε μὴ δοκεῖ δύνασθαι διορίζειν ὁ νόμος, οὐδ' ἄνθρωπος ἂν δύναιτο γνωρίζειν, ἀλλ' ἐπίτηδες παιδεύσας ὁ νόμος ἐφίστησι τὰ λοιπὰ τῇ δικαιοτάτῃ γνώμῃ κρίνειν, καὶ διοικεῖν τοὺς ἄρχοντας. ἔτι δ' ἐπανορθοῦσθαι δίδωσιν, ὅτι ἂν δόξῃ πειρωμένοις ἄμεινον εἶναι τῶν κειμένων, &c. nec dubito equidem, quin idem Philosophus eo aspexerit, *extremo lib. 2. Rhetor. ubi de judice*. ubi non ex necessariis tantum, sed ex probabilibus etiam argumentis atque indiciis proferendam esse a judice sententiam asserit: οὐ γὰρ (ait) ἐκ τῶν ἀναγκαίων δεῖ αὐτὸν μόνον κρίνειν, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν εἰκότων. τοῦτο γάρ ἐστι τὸ γνώμῃ τῇ ἀρίστῃ κρίνειν. Non modo autem γνώμῃ τῇ δικαιοτάτῃ se judicaturos profitebantur: sed & hoc addebant (ut opinor) neque gratiæ amicitiæve, nec odii aut inimicitiæ causa (quod Censorum quoque apud Romanos, ut supra ostendimus, jusjurandum fuit) sententiam laturos esse. Hinc illud apud ipsum Demosthenem ἐν τῇ ἐφέσει πρὸς Εὐβουλίδην, legitur, ἐκ τε γὰρ τοῦ ὅρκου ἐξήλειφαν τὸ ψηφιεῖσθαι γνώμῃ τῇ δικαιοτάτῃ, καὶ οὔτε χάριτος ἕνεκα, οὔτε ἔχθρας. Quæ omnia disertissimus idem orator contra Aristocratem extulit in illo loco, οὐκ ἄρα εὐορκοῦσιν οἱ δικάσαντες αὐτῷ; ἐγὼ πῶς, ἐγὼ διδάξω. γνώμῃ τῇ δικαιοτάτῃ δικάσειν ὀμωμόκασιν, ἡ δὲ τῆς γνώμης δόξα ἀφ' ὧν ἂν ἀκούσωσι, παρίσταται, ὅτε τοίνυν κατὰ ταύτην ἔθεντο τὴν ψῆφον, εὐσεβοῦσι. πᾶς γὰρ ὁ μήτε δι' ἔχθραν, μήτε δι' εὔνοιαν, μήτε δι' ἄλλην ἄδικον πρόφασιν μηδεμίαν παρ' ἃ γιγνώσκει θέμενος τὴν ψῆφον, εὐσεβεῖ· εἰ γὰρ ἠγνόησέ τι διδασκόμενος, τοῦ μὴ συνιέναι δίκην οὐκ ὀφείλει δοῦναι. ἀλλ' εἴ τις εἰδὼς ἐκεῖνο προὔδωκεν ἢ ἐξαπατᾷ, ἔνοχος οὗτός ἐστι τῇ ἀρᾷ, &c. Bene vero Demosthenes τὴν τῆς γνώμης δόξαν, ἀφ' ὧν ἂν ἀκούσωσι, παρίστασθαι ait. Nam sane qui non ex ipsis causis judicant, sed ad causas judicia jam facta domo deferunt, non modo auctoritatem, sed etiam nomen judicum amittunt, ut Cicero *pro Cluentio* scribit. At quod Heliastæ apud Athenienses in jurejurando pronunciabant, οὔτε χάριτος ἕνεκα, οὔτε ἔχθρας: id non modo a Censs. apud Romanos, sed etiam a Judicibus præsertim rerum criminalium sancte affirmatum, leginius *contr. cv. 26. lib. 5.* apud Senecam: Apud quem Votienus, Montanus, damnaturi (inquit) jurant se nihil gratiæ, nihil precibus dare. Postulo, ut in hanc legem jures. Quo verba illa Justiniani pertinent, *ex Nov. 26.* quæ paulo ante posuimus: πάσης ἀπηλλαγμένους αἰσχροκερδείας τε καὶ δυσμενείας καὶ χάριτος. Itemque illa Leonis ejusdem Philosophi, & Imperatoris, *Nov. 97.* qui (postquam docuit divinæ legis præscripto, quo jusjurandum districte prohibetur, non adversari Civile jus, quo Magistratus & Judices in administrationis aut cognitionis judiciique ingressu jurare jubentur: Imo vero si quis non verba utriusque aucupetur, sed mentem, finemque ac propositum introspiciat, invicem utrumque congruere: propterea quod utroque mendacium, idque quod a vero aberrat, excludatur) subjicit statim, se quoque cum aliis sancire atque constituere, ut a Magistratibus ac Judicibus in administrationis aut judicii initio jurent, se veritatem mendacio prælaturos, nec ullatenus a recta via ad obliquam fraudis ac deceptionis semitam declinaturos: τούς τε καθισταμένους (ait) εἰς ἀρχῆς προβολὴν, καὶ εἰς κρίσιν ἀμφισβητουμένου πράγματος εἰσιόντας, δι' ὅρκων πιστοῦσθαι ὡς τὸ ἀληθὲς πρὸ τοῦ ψεύδους τιμήσουσι, καὶ οὐδαμῶς τῆς εὐθείας ἐκτραπέντες ἐπὶ τὴν σκολιὰν τῆς ἀπάτης τρίβον χωρήσουσιν. Quibus verbis illa omnino veterum γνώμῃ δικαιοτάτῃ, καὶ οὔτε χάριτος, οὔτε ἔχθρας, comprehensa intelligimus: & illa Demosthenis explicari, quæ modo retulimus ex oratione adversus Aristocratem: ἀλλ' εἴ τις εἰδὼς ἐκεῖνο προὔδωκεν, ἢ ἐξαπατᾷ, ἔνοχος οὗτός ἐστι τῇ ἀρᾷ, &c. Illud non omittam Ægyptiorum reges olim adegisse jurejurando judices suos, ut & si quid ipsi contra præciperent, illi tamen id quod justum videretur pronuntiarent. Id enim Plutarchus his verbis retulit in *apophthegmat.* οἱ Αἰγυπτίων βασιλεῖς κατὰ νόμον ἑαυτῶν τοὺς δικαστὰς ἐξώρκιζον, ὅτι κἂν βασιλεύς τι προστάξῃ κρῖναι τῶν μὴ δικαίων, οὐ κρινοῦσι. Sic enim legendum est pro οὐ κρίνουσι. Cæterum ut apud Romanos sacramentis omnibus illa *si sciens fallo*, & jurijurando magistratuum illa quam diximus ex Justiniani constitutione, sic Heliastico huic jurijurando imprecatio & execratio quædam quasi legi sanctio addebatur, quam Demosthenes literis consignavit adversus Timocratem in illo loco, ἐπόμνυμι Δία, Ποσειδῶνα, Δήμητραν, καὶ ἐπαρᾶσθαι ἐξώλειαν ἑαυτῷ καὶ οἰκίᾳ τῇ ἑαυτοῦ, εἴ τι τούτων παραβαίνοιμι· εὐορκοῦντι δὲ καλὰ κἀγαθὰ εἶναι: quanquam apud Julium Pollucem, *lib. 8.* ubi hac de re, non legitur Neptuni nomen, sed Apollinis. Sic enim scribit: ὤμνυον δὲ ἐν ἀρδήττῳ δικαστηρίῳ Ἀπόλλω πατρῷον, καὶ Δήμητραν, καὶ Δία βασιλέα. At profecto qui Dii nominarentur, haud multum interest. Erat quidem certe illa vulgaris sacramentorum clausula apud Athenienses: quamobrem Andocides in oratione περὶ τῶν μυστηρίων sic ait, ταῦτα δὲ ὠμόσατε Ἀθηναῖοι πάντες καθ' ἱερῶν τελείων τὸν νόμιμον πρὸ ὅρκων διονυσίων, καὶ ἐπεύχεσθαι εὐορκοῦντι μὲν εἶναι πολλὰ καὶ ἀγαθὰ, ἐπιορκοῦντι δὲ ἐξώλη αὐτὸν εἶναι καὶ γένος. Apud Demosthenem vero κατὰ Κόνωνος αἰκίας, *ad finem*. paulo aliter legitur, sed eodem sensu, καὶ εἰ μὲν εὐορκῶ, πολλά μοι ἀγαθὰ γένοιτο, καὶ μηδέ ποτ' αὖθις τοιοῦτο μηδὲν πάθοιμι. εἰ δ' ἐπιορκῶ, ἐξώλης ἀπολοίμην αὐτός γε, καὶ εἴ τι μοί ἐστιν ἢ μέλλει ἔσεσθαι. Itaque ὅρκοις ἀραὶ junguntur frequenter apud auctores, ut apud Æschinem adversus Ctesiphontem (ubi de Amphictyonum jurejurando, quod auctore Solone conceptum est) καὶ οὐκ ἀπέχρησεν αὐτοῖς τοῦτον μόνον τὸν ὅρκον ὀμόσαι, ἀλλὰ καὶ πρὸς τροπὴν καὶ ἀρὰν ἰσχυρὰν ὑπὲρ τούτων ἐποιήσαντο. γέγραπται γὰρ οὕτως ἐν τῇ ἀρᾷ, &c. Et paulo post, ταύτης, inquit, τῆς ἀρᾶς καὶ τῶν ὅρκων, καὶ τῆς μαντείας γενομένης, &c. Item apud eundem de falsa legatione, apud Andocidem περὶ τῶν μυστηρίων in illo loco, καὶ ὑμᾶς ἀναμιμνήσκω τὰ γεγενημένα, οἵτινες ὅρκους μεγάλους ὀμόσαντες οἴσετε τὴν ψῆφον περὶ ἐμοῦ, καὶ ἀρασάμενοι τὰς μεγίστας ἀρὰς ὑμῖν τε αὐτοῖς καὶ πᾶσι τοῖς ὑμετέροις αὐτῶν, εἰ μὴ ψηφιεῖσθαι περὶ ἐμοῦ τὰ δίκαια, &c. Et Demosth. ob id ipsum τὴν ἀρὰν, καὶ τὴν ἐπιορκίαν conjunxit in oratione περὶ παραπρεσβείας. Non modo autem οἱ βουλευταὶ vel ἡλιασταὶ, sed etiam οἱ διαιτηταὶ (id est judices, qui per singulas tribus creabantur numero quatuor & quadraginta, ætate vero annorum sexaginta, ut Ulpianus Demosth. interpres κατὰ Μειδίου, & Jul. Pollux lib. 8. notat) jurejurando se illo ipso (ut arbitror) alligabant. Sic accipiendum puto quod Demosthenes πρὸς Κάλλιππον scribit, οὗτος δὲ τὸν κατὰ τοὺς νόμους ἀπειλημμένον διαιτητὴν ἔπεισεν ἀνώμοτον διαιτῆσαι, ἐμοῦ διαμαρτυραμένου κατὰ τοὺς νόμους ὀμόσαντα διαιτᾶν. Judices quidem apud Romanos in singulis causis ac litibus jurabant tam civilibus quam criminalibus, ut ex subjectis locis manifestum fiet. Cicero in Academicis quæst. *lib. 4.* Eam in cognitionibus modestiam judices conservasse ait, quæ jurati judices cognovissent, ut ea non ut esse facta, sed ut videri pronunciarentur, qua de re doctor meus in observationibus, *lib. 3. cap. 26.* Itaque jurabant judices: quod & alio loco idem Cic. indicat, ubi sic loquitur, *pro Cluentio*: Illi audiebant de eo, de quo jurati sententias ferre debebant, & multam petivit. Qua lege? Quod in legem non iurasset, quæ res nemini unquam fraudi fuit, & quod C. Verres Prætor urbanus homo sanctus &

diligens subsortitionem ejus in eo codice non haberet, qui tum interlitus proferebatur, &c. Si ex lege subsortitus non erat Junius aut si in legem aliquando non juraverat, idcirco illius damnatione aliquid de Cluentio judicabatur? & cognoscite nunc id quod ad vestrum jusjurandum pertinet, quod vestri judicii est, quod vobis oneris imposuit ea lex, qua coacti huc convenistis de criminibus veneni, &c. Idem Cicero alibi sic scribit, *libro 3. Offic.* Cum vero jurato dicenda sententia sit, meminerit Deum se adhibere testem, id est ut arbitror, mentem suam, qua nihil homini dedit ipse Deus divinius. Itaque præclarum a majoribus accepimus morem rogandi judicis, si eum teneremus. Quæ salva fide facere possit, &c Hactenus Cicero. Apud Paulum *l. Pomponius D. de re judi.* Pomponius lib. 37. ad edictum scribit, Si uni ex pluribus judicibus de liberali causa cognoscenti de re non liqueat, cæteri autem consentiant, si is juraverit sibi non liquere, eo quiescente cæteros qui consentiunt sententiam proferre, &c. Gellius alicubi *lib. 14. cap. 2.* refert se judicio quo pecunia repetebatur additum judicem, cum actor non probaret, qui tamen erat expertæ fidei vitæque inculpatissimæ, reus contra plenus perfidiarum & fraudum, neque, ut Favorinus Philosophus suaserat, reum condemnasse, sed neque absolvere voluisse. Quod autem fecerit, his verbis ipse refert: Sed majus ego altiusque id esse existimavi, quam quod meæ ætati & mediocritati conveniret, ut cognovisse & condemnasse de moribus, non de probationibus rei gestæ viderer, ut absolverem tamen inducere in animum meum non quivi, & propterea juravi mihi non liquere, atque ita judicatu illo solutus sum. Credo Pomponium & Gellium ad veterem illum jurisjurandi morem aspexisse, quemadmodum & ad veterem illam formulam *non liquet*, de qua M. Tull. pro Cluentio sic scribit: Deinde homines sapientes ex vetere illa disciplina judiciorum, qui neque absolvere hominem nocentissimum possent, neque eum de quo orta esset suspicio pecunia oppugnatum re illa incognita primo condemnare vellent, non liquere dixerunt. Redeo ad Jusjurandum. Asconius auctor est, *in comment. in 2. orat in Verrem*, cum multi judices in consilio cum prætore suo judicaturi essent qui quæsitor fuisset in publica causa, verbi gratia, repetundarum, ambitus, majestatis, necesse fuisse eos primum de decuria Senatoria conscribi cum Senatus judicaret, deinde in urnam sortito mitti, ut de pluribus necessarius numerus confici posset: tertio, id est post urnam permitti accusatori ac reo, ut ex illo numero rejicerent quos putabant sibi aut iniquos, aut ex aliqua re incommodos fore, &c. Rejectione celebrata, in eorum locum qui rejecti fuerant, subsortiri solitum prætorem alios quibus ille judicum legitimus numerus compleretur, prima enim sortitio dicebatur. Sequitur deinde apud Asconium: His perfectis jurabant in leges judices, ut obstricti religione judicarent. Cum jurassent omnes præter ipsum prætorem, nomina eorum libellis, ut supra diximus, continebantur. Hæc Asconius qui supra dixerat haberi in officio prætoris, & in arca reponi nomina judicum selectorum. Cæterum, quia jurabant judices, ideo Quintil. in Declam. *Declam.* 313. Non est (ait) ista res judicium: non honorum qui ad certa jura, & quidem jurati consedere: ideo in supra dicto loco Asconius idem apud Cicer. *orat. 2. in Verrem*, hæc verba *juratorum hominum*, ita exponit, Judicum scilicet qui in leges, antequam judicarent, jurare consueverant. At quid est quod in eo loco quem adduximus supra idem auctor ait, Jurasse omnes præter ipsum prætorem quod paulo post etiam ad illa Cicer. verba *malim & jurato suam &c.* iterat cum ait, Cum judex sit Metellus, tabellam judiciariam juratus accipiet. Cum prætor fuerit, & non jurabit, quia non est moris, & in potestate habebit tabellas omnium judicum. Prætor initio magistratus jurabat, in singulis, ut puto, causis non jurabat. quod erat annuus magistratus, nisi forte id jurabat se optimum quemque in selectos judices relaturum, quod Cic. pro Cluentio innuere videtur. Judices quod erant privati nulloque magistratu fungebantur, in singulis causis jurabant, idque Justin. his verbis tradidit, *in l. rem non novam. C. de judic.* Cui enim non est cognitum antiquos judices non aliter judicialem calculum accepisse, nisi prius sacramentum præstitissent, omnimodo sese cum veritate & legum observatione judicium disposituros? quæ verba ex iis quæ modo diximus exponi & illustrari possunt. Sancit autem Imperator, veteris moris exemplo adductus, omnes omnino judices Romani juris disceptatores, non aliter litium primordium accipiunt, nisi prius ante sedem judicialem sacrosanctæ deponantur scripturæ, & hæ permaneant non solum in principio litis, sed etiam in omnibus cognitionibus usque ad ipsum terminum & definitivæ sententiæ recitationem. Hæc enim verba sunt Imperatoris *d. l. rem non novam. §. 1. C. de judic.* Atque horum quidem, quæ de judicum, non item Prætoris jurejurando diximus, pleraque omnia decem annis post priorem hujus commentarii editionem, a quodam Catuaco in suam Romani fori historiam relata video: quæ si ipsi placuerant, profecto non ita esse inhumanus debuit, ut nostri mentionem aliquam non aspergeret. Sed is ei mos est & in cæteris, quæ ex nostris Semestrium libris desumpsit ad memoriam historiæ veteris Romanæ pertinentia: Atque hoc quidem obiter. Hodie in Gallia nostra cum ad universitatem causarum dentur, ut ita dicam, judices, in singulis causis non jurant, idque ex constitutione D. Ludovici Francorum Regis, de qua in quodam veteri libro manuscripto (quo jus & Gallorum & Romanorum verbis Gallicis, sed antiquis a D. Jonvilla expositum continetur) hoc legere me commemini *cap. 86. Par l'ordonnance de S. Loys les Juges font serment & jurent au commencement de leur maistrise, mais non en chacune cause.* At profecto in Senatu Tolosano Senatores qui quotannis solemne jusjurandum præstant: quod in Lutetiano, aliisque (ut vocant) Parlamentis non itidem observatur, & merito, ut quidem videtur: cum etiam si dum est justitium, a munere vacationem aliquot mensium habeant, perpetuo tamen honore ac magistratu fungantur. Quamquam depravatis plerorumque hujus in finem vergentis sæculi hominum moribus, iterari vel quotannis (si non quot mensibus) hoc jusjurandum in omnibus majoribus minoribusque judicum tribunalibus atque subselliis Reipubl. forsitan expedire: ut causam esse putem, quare Senatores Tolosanos suam retinentes consuetudinem alii potius imitari, quam aut reprehendere aut aspernari debeant. Sed ut a Consulibus, a quibus hæc tota disputatio initium duxit, aliquando terminetur: unum hoc addam, quod erit lectu non injucundum, ex antiqua certe historia depromptum est. Ut in administrationis ingressu, sic & in cinguli depositione, id est cum ipso magistratu perfuncti se abdicarent, honoremque deponerent, solitos veteres jurisjurandi religione adhibita palam affirmare, magistratum ex legum præceptis atque institutis a se gestum esse: Sic enim ad Trajanum Plin. *Panegyr. Trajan.* Itaque & abiturus consulatu jurasti te nihil contra leges fecisse: Magnum hoc erat, quum promitteres; majus postquam præstitisti. Unde intelligendum quod de utroque C. Caligu-

læ & item Claudii principum jurejurando, cum & consulatum inirent, eumque abjurarent, a Dione *lib.* 58. scriptum legimus: sic fere *μετὰ δὲ τοῦτο ὑπατεύσας αὖθις τοὺς μὲν τοῦ Διὸς ἱερέα ἐκώλυσεν ἐν τῷ συνεδρίῳ ὀμόσαι*, &c. *αὐτὸς δὲ καὶ ἐνιστάμενος ἐς τὴν ἀρχὴν, καὶ ἀπαλλαττόμενος ἀπ' αὐτῆς ἐξ ἴσου τοῖς ἄλλοις ἀπὸ τοῦ βήματος, ὃ δὴ καὶ μεῖζον τοῦ προτέρου ἐπεποίητο, ὤμοσε*: & postea de jurejurando in leges atque adeo in acta superiorum principum (quorum placita, vigorem legis habere constitutum pridem est *l. 1. & toto tit. D. de constitut. princ.*) exacto & præstito ab Imp. consulatum ineunte, itemque in exitu magistratus: ubi de Claudio Imp. in hæc verba, *ὑπάτευσε δὲ ὁ Κλαύδιος μετὰ Γαΐου Λάργου, καὶ ἐκείνῳ μὲν δι' ἔτους ἄρξαι ἐφῆκεν, αὐτὸς δὲ δύο μησὶ καὶ τότε τὴν ἀρχὴν ἔσχε, καὶ περί τε τῶν τοῦ Αὐγούστου πράξεων, τούς τε ἄλλους ὥρκησε, καὶ αὐτὸς ἐπιστώθη, περὶ γὰρ τῶν ἑαυτοῦ οὐδενὶ τὸ παράπαν τοῦτο ποιῆσαι ἐπέτρεψε. καὶ ἐξιὼν ἐκ τῆς ἀρχῆς αὖθις ὤμοσεν, ὥσπερ οἱ ἄλλοι. καὶ ταῦτα μὲν ἀεὶ ὁσάκις ὑπάτευσεν, ἐγένετο.* Finem faciam. Ait Cic. in Pis. Ego, cum in concione abiens magistratu dicere a tribuno plebis prohiberer quæ constitueram, cumque is mihi tantummodo ut jurarem permitteret: sine ulla dubitatione juravi, Remp atque hanc urbem mea unius opera esse salvam. Mihi populus Rom. universus illa in concione non unius diei gratulationem, sed æternitatem immortalitatemque donavit: cum meum jusjurandum tale atque tantum juratus ipse una voce & consensu approbavit. Plutarch. vero in Cic. vita, in eandem sententiam de tribunis loquens: *οὐδ' ἐπέτρεπον λέγειν, ἀλλ' ἐκέλευον, εἰ βούλοιτο, μόνον περὶ τῆς ἀρχῆς ἀπομόσαντα καταβαίνειν, κἀκεῖνος ἐπὶ τούτοις ὡς ὀμόσων προῆλθε, καὶ γενομένης αὐτῷ σιωπῆς ὤμνυεν, οὐ τὸν πάτριον, ἀλλ' ἴδιόν τινα καὶ καινὸν ὅρκον, ἦ μὴν σεσωκέναι τὴν πατρίδα, καὶ διατετηρηκέναι τὴν ἡγεμονίαν, ἐπώμνυε δὲ τὸν ὅρκον αὐτῷ σύμπας ὁ δῆμος*, &c. Eandem historiam Dio quoque his verbis *lib. 37. hist.* complexus est, ubi de Cic.

A *καταλέξαι πάνθ' ὅσα ἐν τῇ ὑπατείᾳ ἐπεποιήκει τῇ τελευταίᾳ τῆς ἀρχῆς ἡμέρᾳ ἐθελήσαντα ἐσίγασαν, οὐδ' ἐπέτρεψαν αὐτῷ ἔξω τι τοῦ ὅρκου φθέγξασθαι συναγωνιστῇ Μετέλλῳ Νέπωτι δημαρχοῦντι χρησάμενοι, πλὴν καθ' ὅσον ἀντιφιλονεικήσας προσεπώμοσεν, ὅτι σεσωκὼς τὴν πόλιν εἴη.* Idem author de Bibulo Cæsaris collega in consulatu ita loquitur, ut ostendat abiturum magistratu venisse in forum jurisjurandi præstandi gratia: *οὕτως οὖν ὁ Κλώδιος ἐπεσόμισε μετὰ καὶ τὸν Βίβουλον ἐσελθόντα τε ἐς τὴν ἀγορὰν ἐπ' ἐξόδῳ τῆς ἀρχῆς, καὶ διανοούμενον μετὰ τῆς τοῦ ὅρκου πιστώσεως,*
B *καὶ περὶ τῶν παρόντων δημηγορῆσαι.* In foro veteri adhibita jurisjurandi religione magistratu abire solitos Rom. Herodianus etiam docet, *lib. 4. hist.* ubi de Imperatorum apotheosi loquitur, his verbis, *εἴς τε τὴν ἀρχαίαν ἀγορὰν προτιθέασιν, ἔνθα οἱ Ῥωμαίων ἄρχοντες ἀπόμνυνται.* Quod pro concione factum ait Cic. atque adeo pro rostris: & (ut ex Dione ante diximus) *ἀπὸ τοῦ βήματος*, e superiore loco. Sic enim ad Trajanum Plin. *in Panegyr. Trajan.* Jam toties procedere in rostra inascensumque illum superbiæ principum lo-
C cum terere, hic suscipere, hic ponere magistratus, quam dignum te quamque diversum consuetudine illorum (Cajum autem Caligulam notat, ut ex iis quæ supra ex Dione *lib.* 58. attulimus liquet: imo & Julium ipsum, & Augustum, ut ex Sueton. *in Julio cap.*76. *Octavio cap.*26. *Tiberio cap. itidem* 26. *Cajo Caligula cap.*17. *& Domitiano cap.*13. quivis facile colligat, & Tiberium, & Domitianum) qui pauculis diebus gestum consulatum, imo non gestum abjiciebant per edictum: hoc pro concione, pro rostris, pro jurejurando scilicet, ut pri-
D mis extrema congruerent: utque hoc solo intelligerentur ipsi Consules fuisse, quod alii non fuissent. Atque hæc quidem hactenus. Vereor enim, ne plures sint futuri, qui de hoc genere me quod nimium multa scripserim, reprehendant: quam, quod reliquerim quædam, accusent.

F I N I S.

ERY-

ERYCII PUTEANI

PECUNIÆ ROMANÆ RATIO,

Facillimo ad noſtram calculo revocata.

ILLUSTRISSIMIS FRATRIBUS
PETRO ET STANISLAO
DANILOWICZ DE ZUROW,

Illustrissimi viri NICOLAI DANILOWICZ DE ZUROW, *Supremi Poloniæ Thesaurarii, Semboriensis Bielecensis, Drobbicensis Czervvorogrodensis*, &c. *Capitanei* FILIIS,

ERYCIUS PUTEANUS S. D.

A PECUNIA quam alienus sum, tam libenter veterem illam, & præcipue Romanam tracto: non cumulandi studio, sed sciendi. Sic vero & liberalis esse possum, si numerem nec possideam, si lustrem, nec constipem. Ponite calculum: Docere hic largiri est, & qui sic donat, nunquam exhauritur. Imo discere hic ditari est; & qui sic accipit, vere obligatur: accipit Thesauros, qui perpetui sunt, nullumque fortunæ Imperium sequuntur: Thesauros quos ferre e Patriæ incendio nunc etiam Philosophus possit, & vacuus nihilominus ire. Ut rem dicam; computabimus cum Romanis Asses, Sestertios, Aureos, & cum Sapientibus contemnemus: habebimus, & a cingentibus liberalitatem vitiis alieni erimus, Avaritia & Profusione. Vestra hæc etiam in hac ætate virtus est, & velut a Parente, incorruptissimo potentiæ integritatisque exemplo, derivata. Summi estis, & majoris Doctrinam, quam Pecuniam facitis: optimi estis, & in eo toti, uti utilissimi Reipublicæ evadatis. Hinc Litteris insudare, & linguam ingeniumque excolere, suavissimæ vobis feriæ: unus hic scopus studiorum, Pacis Bellique artes generoso labore complecti: Scire, quicquid tam multi hodie magnique cum publico damno nesciunt. Inter hæc igitur & PECUNIÆ ROMANÆ RATIO, atque cognitio est: magna Historiæ nec non Antiquitatis pars: quam nuperrime Taciti causa explicatam, oculis nunc vestris, & sic omnium subjicio. Semel faciendum erat, ut res peregrinitate sua difficilis difficultatem exueret, obscura caliginem, molesta tædium. Ad summam, quicquid in calculis & rationibus præcipue spectari solet, secutus sum: an assecutus, vestrum erit judicium. Valete, Lovanii, in Arce, Postrid. Kalend. April. ∞. Ↄc. xx.

INDEX
CAPITUM.

ERYCII PUTEANI
PECUNIÆ ROMANÆ RATIO,

Facillimo ad nostram calculo revocata.

CAPUT I.

Origo Pecuniæ apud Romanos, Usus, Discrimen.

GENTIUM morem etiam Romani secuti, res omnes metalli pretio æstimarunt. Nihil utilius; sed nihil quoque damnosius fateare. Etenim postquam rejecta Permutatione, uni cœperunt Pecuniæ obnoxia cuncta esse, cupiditas laxata est, omnibusque ut pateret vitiis animus avaritiam admisit. Plinii verba sunt: *A nummo prima est origo avaritiæ excogitata, quæstuosa fœnore segnitia.* Vires, ut sic dicam, æri, argento, auro datæ, quibus fas succumberet nefasque, & quicquid in rebus est humanis. Sed abusum nolo persequi: usum laudo. Unius Pecuniæ beneficio commercia vigent, bella geruntur, pax floret, vita agitur, vivunt omnia. Prima in Nomine varietas est, hominumque bonum promiscue Romanis PECUNIA, NUMMUS, MONETA appellata. PECUNIA, quia pecudis notam principio referebat a Servio Rege, & quidem imitatione Græcorum, signata. Plinius lib. XXXIII. cap. III. *Servius Rex signavit Æs. Antea rudi usos Romæ Timæus tradit. Signatum nota est pecudum, unde & Pecunia appellata.* Varro tamen altiorem censet, & a Pastoribus originem esse. Fortassis quia opes olim in pecudibus, & quicquid unusquisque possidebat Pecuniæ vocabulo fuit. Huc igitur respexit Servius, & simplicissimam Antiquitatem ære suo signavit. NUMMUS a Grecis tanquam νȣ̃μμος; etsi Latinum e Suetonio Suidas faciat, & a Numa derivet. Pollucem hic audio, lib. IX. cap. VI. ὁ δὲ νȣ̃μμος δοκεῖ μὲν εἶναι ῥωμαίων τȣ̃νομα τȣ̃ νομίσματος ἔςι δὲ ἑλληνικὸν τῶν ἐν Ιταλίᾳ καὶ Σικελίᾳ Δωριέων. *Nummus videtur quidem Romanum numismatis nomen; sed est Græcum, eorum qui in Italia & Sicilia Dores habitarunt.* Nititur vero auctoritate Epicharmi, & Aristotelis. quorum ille, ἐν ταῖς χύτραις, aliquoties νȣ́μμȣς nominat: hic, ἐν τῇ ταραντίνων πολιτείᾳ testatur, νόμισμα νȣ̃μμον appellari, insignitum Tarentis effigie, Neptuni Filii, Delphino insidentis. Νȣ̃μμος igitur a νομος, quemadmodum & νόμισμα. A lege enim, ut Aristoteles ait, vim pretiumque capit. MONETA a monendo: Signo enim in metallum impresso, pretium, auctorem, tempus indicat. Antea rude metallum erat, ὁρισθὲν μεγέθει, καὶ ςαθμῷ, ut Aristotelis verba usurpem; *magnitudine & pondere definitum.* No-

A ta accessit, τȣ̃ ποσȣ̃ σημεῖον, & ut labor sive molestia metiendi atque ponderandi cessaret. A Moneta Triumviri Monetales qui Pecuniæ flandæ feriundæ Præfecti erant. Sed & pari origine Juno Moneta. *Bello* namque *Tarentino*, ut Suidas narrat, *adversus Pyrrhum, cum Pecunia Romani egerent votum Junoni fecerunt. Respondit Dea, si integra inter arma Justitia esset, Pecuniam non defuturam. Voti compotes, Junonem colere Monetam cœperunt, facto quoque decreto, ut in ejus fano nummi cuderentur.* Satis est nominis: in re PRETIUM, & SUPPUTATIONEM considero. Pretium Materia, Supputatio Modo & Usu consti- B tuta est, formulisque suis distincta. Materia olim, & apud alios alia, ne luteos, scorteos, ferreos nummos persequar: apud Romanos Æs, Argentum, Aurum.

CAPUT II.

De Pecunia Ærea.

PRIMA ex Ære pecunia, & a Servio Tullio signata: jam tum Regina, quia Rege; & rebus omnibus imperatura, licet a servo. Con- C ditionem suam aut Fortunam jactent mortales, hic nemo liber est; & æreis istis vinculis ligari suave quisque putat. Ecce a Rege & Romano hæc servitus, & magis quoque in ipsa libertate coli cœpit. Cum Horatio dicam:

> *Imperat aut servit collecta pecunia cuique,*
> *Tortum digna sequi potius, quam ducere funem.*

Sane Æris nomen pro quavis postea Pecunia: unde *Æs alienum, Obæratus, Ærarium.* Ulpiani verbis, *etiam Aureos nummos Æs dicimus.* Seneca lib. V. De Beneficiis: *Æs alienum habere* D *dicitur, & qui Aureos debet.* Ex Ære igitur *As*, & partes Assis. Hæ quatuor: *Semissis, Triens, Quadrans, Sextans.* As, etiam *Assis*, omnino tanquam Æs: interdum *Assarius*, Ασσάριον *Assipondium, Libra.* *As* enim, scribente Varrone, lib. IV. De L. L. *erat libræ pondus.* Unde & signum. An adjicio? *Dupondius a duobus ponderibus quod unum pondus Assipondium dicebatur.* A libra autem *Asses Librales*, quales illi Serviani passim citati, & appendi soliti. Hinc *expensa* in rationibus, *Compendia, Dispendia, Impendia* E *Dependere, Dispensator, Pensio*, de quibus Varro. Vetus item formula, *Per Æs & libram emere:* id est, per Assem & libram. Libripendes enim sive Pensatores adhibiti. A librali etiam hoc pondere, Æs grave dictum. Vere Grave; quia bajulari magis solet, quam ferri; in humeris, non in Zona: sane crumenam penden-

tem e collo gerebant, unde *Decollare* de Pecunia quæ deponitur, exponitur, perit. Hinc & ſtipari Æs ſolitum, curioſe Varro docet, & ſic Stipem vocari: *Æs quoque Stipem dicebant. nam quod Aſſes libræ pondo erant, qui acceperant majorem numerum, non in arca ponebant, ſed in aliqua cella ſtipabant, id eſt componebant, quo minus loci occuparet.* A ſtipando igitur *Stips*, & quia pendebatur, *Stipendium*. *Stipulari* quoque & *Reſtipulari* dicitur, qui Pecuniam alligat. Non manſit vero hæc gravitas: qui initio librales, *Sextantarii* facti, ex uno Aſſe ſeni, bello Punico ſecundo. Deinde *Unciales*, ex uno Aſſe duodeni, bello Punico tertio. Denique *Semiunciales*, lege Papiria, ex uno Aſſe vigintiquatuor. Plinius lib. XXXIII. cap. III. *Libræ autem pondus æris imminutum bello Punico primo, cum impenſis Reſpublica non ſufficeret, conſtitutumque, ut Aſſes Sextantario pondere ferirentur. ita quinque partes factæ lucri, diſſolutumque æs alienum. Poſtea Annibale urgente, Q. Fabio Maximo Dictatore, Aſſes Unciales facti. placuitque Denarium* XVI. *Aſſibus permutari, Quinarium Octonis, Seſtertium Quaternis. Mox lege Papiria Semiunciales Aſſes facti.* Monetæ hujus ſignum Ovidius lib. I. Faſt. exprimit, & ad Saturni in Italiam adventum refert:

At bona Poſteritas puppim ſignavit in ære,
Hoſpitis adventum teſtificata Dei.

Diſtincte Plinius, lib. XXXIII. cap. III. *Nota æris fuit ex altera parte Janus Geminus, ex altera roſtrum navis. in Triente vero & Quadrante rates.*

Partes Aſſis, uti e Feſto colligitur, a Tarquinio Superbo ſignatæ, *Semis*, *Triens*, *Quadrans*, *Sextans*.

Semiſſis Varroni lib. IV. De L. L. quaſi *Semiæs, id eſt dimidium Aſſis*. Idem lib. IX. *Dicimus eandem rationem habere Aſſem ad Semiſſem, quam habet in argenti libella ad ſembellam.* Martialis lib. XI. Epigrammate CVI.

Mittebas Libram, Quadrantem, Garrice, mittis:
Saltem Semiſſem, Garrice, ſolve mihi.

Hinc Semiſſis homo, vix Semiſſe æſtimandus. Vatinius ad Ciceronem *Simius, non Semiſſis homo contra me arma tulit.* Crinitus lib. I. cap. XIII. De Honeſta diſciplina, a Semiſſe etiam Semiſſios eſſe dictos arbitratur, Tertulliani loco inductus, in Apologetico: *Sarmentitios & Semiſſios appellatis, quia ad ſtipitem dimidii aſſis revincti ſarmentorum ambitu exurimur.* Verum hic legendum eſſe *Semaxios*, & *ad Stipitem dimidii axis* liquet.

TRIENS, Eidem Varroni *tertia pas Aſſis*. Juvenalis Sat. III.

—— *Nec babet quem porrigat ore Trientem.*

QUADRANS, quarta pars Aſſis, quemadmodum & hoc vocabulum Plutarchus alibi reddit, prius Triuncem vocatum a tribus unciis Plinius indicat: has enim continebat. Apud Juvenalem Sat. VI. eſt, *Quadrante lavari*. Balneum enim, ut cum Seneca dicam Epiſtola LXXXVII. *res Quadrantaria* erat. Quadrantem vero & Trientem Ratitum quoque dicebant. Feſtus: *Ratitum Quadrantem dictum putant, quod in eo & Triente ratis fuerit effigies, ut navis in Aſſe.* De Plumbeo controverſia eſt, quem fuiſſe Quadrantem plerique cenſent; hoc potiſſimum argumento, quia & hic & ille pro Sportula,

A ſive mercede diurna Anteambulonum a Martiali ponitur. Plumbea, lib. X. Epigr. LXXIV.

—— —— *Salutator*
Anteambulones & togatulos inter
Centum merebor Plumbeos die toto.

Quadrans, lib. X. Epigram. LXXV.

Sportula nos junxit Quadrantibus arida centum.

Quid dicam? non ſtatam ac perpetuam hanc
B mercedem fuiſſe: ſed diverſa potius pecunia & ratione æſtimatam. Nam apud eundem Poetam, lib. IX. Epigr. CIII. tres Denarii nominantur.

Denariis tribus invitas, & mane togatum
Obſervare jubes atria, Baſſe, tua.

Tres Denarii hic Quadrantes centum viginti. Præterea invitandi verbum arbitrariam Sportulam indicat. Quadrantes igitur dictos magis fuiſſe Plumbeos arbitror, quam fuiſſe. Nulla enim apud Romanos Pecunia e plumbo: ſed Plumbea
C per contemptum, quaſi vilis; quæ & Nigra moneta eidem Poetæ, lib. I. Epigr. C.

Toto quæ ſemel apparas in anno,
Nigræ ſordibus explices Monetæ.

Eodem tropo vina plumbea, & mala plumbea, apud eundem. Quemadmodum autem viles Nummi, Plumbei; ita fictitii, Lupini: Horatius:

Nec tamen ignorat, quid diſtent æra lupinis.

D Atque hoc erat aurum illud Comicum; imo aurum maceratum apud Plautum Pœnulo, Act. III. Sc. II.

Macerato hoc pingues fiunt auro in Barbaria boves.

SEXTANS, ſexta pars Aſſis, Trientis dimidium. Livius lib. II. de Menenio: *Extulit eum plebs, collatis in capita Sextantibus.* Pariter Plinius lib. XXXIII. cap. X. *Agrippæ Sextantes Æris in funus contulit.*

Æſtimatione monetæ noſtræ As vel Decima,
E vel Decima ſexta pars Regalis eſt, quemadmodum Denarii fuit.

Cum DECIMA, Semiſtuferum noſtrum valet; Galli Groſſum, Itali Solidum appellant. Decies enim hæc ſumpta Regalem conſtituunt. Ergo,

Semiſſis, Quartam partem Stuferi, quæ nobis corrupto inde vocabulo *Port*.

Triens, Sextam partem Stuferi,

Quadrans, Octavam partem Stuferi, ſive Novenarium, *een Degemenneben*.

Sextans, Duodecimam partem Stuferi,

F Verum, cum AS DECIMA SEXTA Denarii pars eſt, Quartam partem Stuferi noſtri, & Seminovenarium valet. Decies enim Sexies hæc ſumpta Regalem conſtituunt. Ergo,

Semiſſis, Novenarium & Quartam partem Novenarii.

Cæteræ Aſſis partes ſuo ſic pretio & proportione æſtimandæ: quibus noſtra omnis hodie pecunia major eſt.

CAPUT III.

De Pecunia Argentea.

ILLECTI Ære Romani, facile ad Argentum traduci potuerunt. Pecunia placuit: quidni & Nummus? Puriori jam paullatim metallo avaritia digna fuit, & in compendium opes deducendæ erant, quia creverant. Ad plebem Asses, & onera: noluit ultra nisi Argento manus nobilior inquinari. Sed nec plenum usum Pecunia habuit, nisi condi jam & abscondi posset, quæ stipari solebat, & in oculis esse. Latere igitur cœpit, ut insidiis obnoxia esset: custodiri cœpit, ut furta nascerentur. Quando? si Plinio credimus, lib. XXXIII. cap. III. *Populus Romanus ne argento quidem signato ante Pyrrhum Regem devictum usus est*, Distinctius etiam? *Argentum signatum est anno Urbis* CCCC. LXXXV. *Q. Ogulnio & C. Fabio Coss. quinque annis ante primum bellum Punicum*, Accedunt alii: abit Varro, qui apud Carisium lib. I. Institutionum, Nummum Argenteum conflatum primo a Servio Tullio tradit. Sed quacumque origine, Nummus ex Argento Triplex fuit, DENARIUS, cujus nota, ut ait Volusius, ista, X. & partes Denarii QUINARIUS, V. SESTERTIUS, HS. LIBELLA, SEMBELLA, TERUNTIUS.

DENARIUS, ut cum Varrone dicam, *quod denos Æris valebat*, id est Asses. Plinius l. XXXIII. cap. III. *Placuit Denarius pro X. libris Æris*. Sic Sosipater lib. I. *Apud Antiquos Denarium decem Asses babuisse, ideoque in rationibus faciendis Denarium decussi inducto notamus*. Quia Bigis Quadrigisve insignitus, etiam *Bigatus* atque *Quadrigatus dici cœpit*. Plinius: *Nota argenti fuere Bigæ atque Quadrigæ, & inde Bigati Quadrigatique dicti*. Sic Festus: *Nummi Quadrigati & Bigati a figura cælaturæ dicti*. Et simpliciter *Argentum*; pondere & pretio par Drachmæ Atticæ; in quo Auctores fere consentiunt. Crevit autem jam tum a Bello Punico II. Argenti æstimatio, atque Denarius Sedecim Assium fuit, auctis pari ratione Quinario, Sestertioque. Vitruvius lib. III. cap. I. Plinii clara verba sunt lib. XXXIII. cap. III. *Asses unciales facti, placuitque Denarium* XVI. *Assibus permutari, Quinarium octonis, Sestertium Quaternis. Ita Respublica dimidium lucrata est.* Et quomodo dimidium? Quia Denarius sedecim Assium, in Sextantariis XXXII. habebat Uncias in Uncialibus XVI. Totidem igitur factæ lucri. Sed Denarium Sedecim Assibus æstimatum, Milites quoque apud Tacitum I. Annal. ostendunt, conquesti, *Denis in diem Assibus animum, & corpus æstimari*. Ergo levamentum petere, *ut singulos Denarios mererent*, sive, ut Dio, δραχμὴν ἡμερησίαν. Quippe hac ratione seni Asses diurno Stipendio accessuri erant.

Mansit hæc æstimatio, & frustra sunt, qui reductam censent. Volusius: *Nunc Denarius sedecim, Victoriatus & Quinarius octo, Sestertius quatuor Asses valet*. Idem: *Posteaquam in sedecim Asses Denarius distributus est, denarii ratio expeditius confici cœpit*.

QUINARIUS rationem Denarii sequitur, ejusque dimidium est. Dictus Varroni, *quod quinos æris valebat*. Passim & Victoriatus, a signo. Plinius: *Qui nunc Victoriatus appellatur, lege Clodia percussus est. antea enim hic Nummus ex Illyrico advectus, mercis loco babebatur. Est autem signatus Victoria & inde nomen*. Pretium a quinis ad octonos Asses surrexit, quemadmodum e Plinio dixi.

SESTERTIUS in maximo usu, Quinarii dimidium, etiam *Nummus* κατ' ἐξοχὴν, & *Sestertius Nummus* κατ' ἐπεξήγησιν. Sestertius autem Varroni, *quod Semis tertius. Dupondius enim & Semis antiquis Sestertius est*. Quasi dicas, e duobus Assibus constare & tertii semisse. Eodem loquendi modo, ut adnotavit Volusius, in legibus XII. tabularum, *duo pedes & semis Sestertius pes nominatur*. A prima institutione mansit nomen, & aucto ad quatuor Asses pretio adhæsit. Ita Plinius, aliique. Adjungo legem XXXVII. Cod. De Donationibus: *Verba superflua, quæ in Donationibus poni solebant, scilicet, Sestertii, nummi unius, Assium quatuor, penitus esse rejicienda censemus*.

LIBELLA, quæ & *Libella argenti*, Decima Denarii pars, ejusdem cum Asse pretii, quamdiu Denarius Decem Assibus permutatus. Libella autem, ut as, libra. Plautus Captivis.

> *At ob eam rem mihi libellam pro eo argenti ne duis.*

Hinc *ad libellam debere* Ciceroni pro Roscio, quod aliis *ad Assem*.

SEMBELLA, quasi semilibella, vigesima Denarii pars.

TERUNCIUS Sembellæ dimidium, quadragesima Denarii pars. Plautus Captivis: *Neque ridiculos jam Teruncii faciunt*. Sed hæc de Libella, Sembella, Teruncio, Varro confirmat, lib. IV. L. L. *Nummi Denarii decuma libella, quod libram æris valebat, & erat ex Argento parva. Sembella, quod sit Libellæ dimidium, ut Semis Assis. Teruncius a tribus unciis, Sembellæ quod valet dimidium, & est quarta pars Libellæ, ut Quadrans Assis*. Quod autem Varro ait, *Libella libram Æris valebat*, item, *erat ex Argento parva*; referendum ad ea tempora, quibus Denarius Decem Assium erat.

Æstimatione vero Monetæ nostræ Denarius Regalem valet.

Quinarius, Stoterum, sive Semiregalem.

Sestertius, Braspennarium, sive Semistoterum, qui est Stuferus & quarta pars Stuferi.

Libella, Semistuferum.

Sembella, quartam partem Stuferi.

Teruncius, octavam,

CAPUT IV.

De Pecunia Aurea:

ARGENTO jam quoque sordescebant digiti: *decidua*, ut cum Plinio dicam, *materia*, & in Nummis mundities Auri placuit, placuit color igneus, & tanquam cœlo derivatus: Ut ubique dies esset, hæc facula accensa: & toto quæsitum orbe hoc metallum, ut in pecuniæ quoque luxum sufficeret. Ergo quam Avaritia terram Virginem reliquit? Suffossa passim, & violata, sterilescere coacta est. Eadem & flumina necessitate exaruere; Tagus in Hispania, Padus in Italia, Hebrus in Thracia, Pactolus in Asia, Ganges in India. Vicit Naturam cupiditas hominum, ac ne sivit quidem liberalem esse. Posterorum tandem sive felicitas, sive infelicitas ab alieno Orbe pependit. Sed nos de Romanis dicamus: Amarunt aurum; sed plus tamen argento usi sunt, tanquam evilesceret pecunia, cum jam minima esset. Quid dicam? maculari manus maluerunt, quam non impleri. Desinat igitur mirari Plinius, *populum suum victis*

gentibus in tributo semper Argentum imperitasse, non Aurum: cum major esset Auro Avaritia, Argento extingui debuit. Percussus tamen Nummus est Aureus, anno, ut Plinius adnotat, XII. post Argenteum: & simpliciter AUREUS appellatus, vel etiam AUREOLUS: quam deminutionem Martialis amavit, non uno in loco: nos uno contenti simus, lib. XI. Epigr. XXVIII.

—— *Centum Aureolos sic velut Æra roget.*

Sextulam dictam esse Isidorus docet, lib. XVI. Originum cap. XXIV. *quod de iis sex Uncia compleatur*. Deinde: *Sextula bis assumpta Duellum facit, ter posita Staterem reddit. Stater autem medietas unciæ est, appendens Aureos tres, & vocatur Stater quod tribus Solidis stet*. Aureus igitur & *Solidus* appellari cœpit, sed sero, & postquam in partes divisus est. Solidus, *quia nihil illi deesse videtur*, ut placet Isidoro. *Solidum enim Antiqui integrum dicebant & totum*. Νομίσματος nomen idem ille adjungit, & suo modo explicat, *pro eo quod nominibus Principum effigiebusque signetur*.

Partes igitur Solidi SEMISSIS & TREMISSIS. Semissis, dimidium Solidi, sive integri; Tremissis, tertia ejus pars. Cogitabat & *Quartarium* Alexander Severus inducere, scribente Lampridio, atque hoc Nummo vectigal definire, quod sub Heliogabalo ad Solidum increverat: verum hanc immutationem ratio Ærarii passa non est. In Aureo pondus pretiumque expendendum est. Pondus Pliniano illo tempore duarum Drachmarum erat, sive unius Sicilici; quemadmodum examine exploratum est. Pretium vigintiquinque Denariis æstimatum est; ergo Quinquaginta Quinariis, Centum Sestertiis. Dio Cassius lib. LV. χρυσοῦν γὰρ δὴ καὶ ἐγὼ τὸ νόμισμα τὸ τὰς πέντε καὶ εἴκοσι δραχμὰς δυνάμενον κατὰ τὸ ἐπιχώριον ὀνομάζω, *Aureum enim & ego nummum illum, qui valet Drachmas* XXV. *pro communi more appello*. Sed nolo Scriptorum calculos cumulare. Didymi apud Priscianum locus peculiaris est, & dignus exprimi: Τὰ δὲ χίλια σηστέρτια ποιεῖ διακόσια πεντήκοντα δηνάρια ἀργύρεα, δέκα δὲ χρυσᾶ: *Mille Sestertii faciunt* CCL. *Denarios Argenteos*, X. *vero Aureos*. Inverto: Decem Aurei faciunt Mille Sestertios: ergo Aureus unus Sestertios Centum. Item: Decem Aurei faciunt Ducentos quinquaginta Denarios; ergo Aureus unus Denarios Vigintiquinque.

Æstimatione Monetæ nostræ Aureus viginti-quinque Regalibus computatur: totidem enim antiquitus Denarios valuit.

CAPUT. V.

Supputatio Æris.

EX Ære, Argento, Auro qui Nummi fuerint, & quo pretio, ostendi. Usus superest, & supputandi modus, pari jam ordine dicendus. Frustra enim Pecunia, nisi numeretur. Sed nec ulla suavior hominibus occupatio est, quam & suam & alienam arcam ad calculos revocare. Nos hic igitur quicquid Romani possederunt. Æs primum est, & inde Assium ratio, ac numeratio duplici modo crescit, secundum duplex Denarii pretium, sive Denis, sive Senisdenis Assibus computatum. Alterum minus & antiquum fuit, alterum majus, & bello Punico secundo inductum. Ut prius igitur computem,

PRETIUM ANTIQUUM:

As quando Decima Denarii pars est, Decima quoque Regalis nostri censetur, estque *Semistuferus*.

Dussis vel Dupondius, Bini Æris, Duo Asses, *Quinta pars Regalis*, Stuferus.

Tressis, vel Trepondius, Terni Æris, Tres Asses, *Sesquistuferus*.

Quatrussis, Quaterni Æris, Quatuor Asses, 2. *Stuferi*.

Quinctussis, Quini Æris, Quinque Asses, 2. *Stuferi cum dimidio, sive Stoterus*.

Sextussis, Seni Æris, Sex Asses, 3. *Stuferi*.

Septussis, Septeni Æris, Septem Asses, 3. *Stuferi cum dimidio*.

Octussis, Octoni Æris, Octo Asses, 4. *Stuferi*.

Nonussis, Noveni Æris, Novem Asses, 4. *Stuferi cum dimidio*.

Decussis, Deni Æris, Decem Asses, *Regalis, sive* 5. *Stuferi*.

Vicessis, Viceni Æris, Viginti Asses, 2. *Regales, sive* 10. *Stuferi*.

Trigessis, Trigeni Æris, Triginta Asses, 3. *Regales sive* 15. *Stuferi*.

Quadragessis, Quadrageni Æris, Quadraginta Asses, *Florenus*, sive 4. *Regales*.

Quinquagessis, Quinquageni Æris, Quinquaginta Asses, *Semiphilippicus, sive* 5. *Regales, Florenus* & 5. *Stuferi*.

Centussis, Centeni Æris, Centum Asses, *Philippicus, sive* 10. *Regales, qui sunt* 2. *Floreni &* 10. *Stuferi*.

Centussi autem, ut Varro ait, *majus Æris vocabulum non erat*. Ergo deinceps,

Duceni vel Ducenteni Æris, Ducenti Asses, 2. *Philippici, sive* 5. *Floreni*.

Treceni, vel Trecenteni Æris, Treceni Asses, 3. *Philippici, sive* 7. *Floreni cum Dimidio*.

Quadringeni, vel Quadringenteni Æris, Quadringenti Asses, 4. *Philippici, sive* 10. *Floreni*.

Quingeni, vel Quingenteni Æris, Quingenti Asses, 5. *Philippici, sive* 12. *Floreni cum Dimidio*.

Mille Æris, Mille Asses, 10. *Philippici, sive* 25. *Floreni*.

Dena Millia Æris, quæ, scribente Livio, olim Divitiæ, 100. *Philippici, sive* 250. *Floreni*.

Centum Millia Æris, 1000. *Philippici*, sive 2500. *Floreni*.

Decies Centena Millia Æris, vel concise Decies Æris, 10000. *Philipp. sive* 25000. *Flor.*

Centies centena Millia Æris, vel iterum concise Centies Æris, 100000. *Philipp.* 250000. *Floreni*.

Millies Centena Millia Æris, vel concise Millies Æris, 1000000. *Philipp.* 2500000. *Floreni*. Sed ut adjungam

PRETIUM MINUS ANTIQUUM:

As, cum Decimasexta Denarii pars, *Decima quoque sexta Regalis* est, *Quarta pars Stuferi, & Seminovenarius*.

Dussis, *Octava pars Regalis, sive Semistuferus & Novenarius, quem Semibraspennarium dicimus*.

Tressis, *Semistuferus cum Quadrante, quæ Blanca nobis, & Sesquinovenario*.

Quatrussis, *Stuferus cum Quadrante, sive Braspennarius*.

Quinctussis, *Sesquistuferus cum Seminovenario*.

Sextussis, 2. *Stuferi, Novenario minus*.

Septussis, 2. *Stuferi, & Sesquinovenarius*.

A Octussis, *Semiregalis, sive Stoterus.*

Nonussis, *Stoterus cum Quadrante Stuferi, & Seminovenario.*

Decussis, *Stoterus & Semibraspennarius, sive 3. Stuferi & Novenarius.*

Vicessis, *Regalis & Braspennarius.*

Trigessis, 9. *Stuferi, Quadrans, & Novenarius.*

Quadragessis, 2. *Regales, & semis.*

Quinquagessis, 3. *Regales, & Semibraspennarius.*

Centussis, 6. *Regales, & Braspennarius, sive Sesquiflorenus & Braspennarius.*

B Duceni Æris, *Philippicus, & 2. Regales cum dimidio, sive 3. Floreni & Stoterus.*

Treceni Æris, *Sesquiphilippicus, 3. Regales, & Sesquistoterus, sive 4. Floreni, 2. Regales, 4. Stuferi, Quadrante minus.*

Quadringenti, 2. *Philippici & Semis, sive 25. Regales, qui sunt 6. Floreni 5. Stuferi.*

Quingeni, 3. *Philippici, Regalis & Braspennarius, sive, 31. Regales, & Braspennarius, qui sunt 7. Floreni 16. Stuferi cum Quadrante.*

Mille Æris, 6. *Philippici, 2. Regales & Semis, sive, 15. Floreni, 12. Stuferi cum dimidio.*

C Dena Millia Æris, 62. *Philippici & Semis, sive 156. Floreni, 5. Stuferi.*

Centum Millia, 625. *Philippici, sive 1562. Flor. cum dimidio.*

Decies Centena Millia, 6250. *Philippici, sive 15625. Floreni.*

Centies centena Millia, 62500. *Philippici, 156250. Floreni.*

Millies Centena Millia, 625000. *Philippici, 1562500. Floreni.*

CAPUT VI.

D *Supputatio Argenti.*

INTER Æs Aurumque Argenti pependit usus, numerandi ratione potissimum variatus. Placuit hæc molestia, non molestia: & ut scires laboriose acquiri Nummos, sic quoque computari debuerunt. Sestertii sunt, & scrupos suos sive ambages habent: Denarius Quinariusque simplici calculo absolvuntur: quemadmodum a Livio, lib. XLI. *Tulit in eo Triumpho Donarium* CCC. VII. *Millia, & Victoriatum* (hi Quinarii) LXXXVII. *Millia*, IↃCCII. Et alibi.

SESTERTIARIA autem Supputatio triplex
E est, *Masculina, Neutra, Adverbialis.* Masculina singulos nummos Sestertios significat: Neutra, singula Millia: Adverbialis, singula Centena Millia. Sic differunt, *Decem Sestertii, Decem Sestertia, Decies Sestertium.* Decem Sestertii, Decem Nummi sunt, qui singuli olim Duos Asses & Semissem valebant, postea Quatuor. Decem Sestertia, Decem Millia hujusmodi Nummorum. Decies Sestertium, Decies Centena Millia. sic tamen ubique Sestertii sunt: summæ tantum excrescentes breviori, & sic mutata formula expressæ. Nam Sestertii, ad Mille Sestertium erant: singula deinde Millia, Sestertium numerata, vel tot Sestertia, erantque Duo Se-
F stertia, Duo millia Sestertium, sive Nummum: tanquam bis Mille Sestertii: ut hinc etiam *Duo Sestertia Nummum* dixerint, quasi Duo millia eorum Nummum, qui Sestertii appellantur. Hæc vero Millia ad Decies Centena Millia sic computata sunt, quæ simpliciter *Decies* efferebantur: & sic *Undecies, Duodecies,* ad *Millies* usque, aut siquid ultra. Ergo si pretium spectemus, tantum Sestertii sunt: Sestertius est, sed cumulatus; quem sic quoque Seneca notat, Epistola XCV. *Quæ maxima inter vos habentur, divitiæ, gratia, potentia, Sestertio Nummo æstimanda sunt. Hoc nescis, nisi constitutionem ipsam, qua ista inter se æstimantur, inspexeris.* Sed nunc ordine triplicem illam numerandi Rationem, Masculinam, Neutram, & Adverbialem recenseo.

CAPUT VII.

Sestertii in Rationes ducti.

SESTERTIUS Nummus quarta Denarii pars. Pondere, non æstimatione Argenti ad nostram Monetam referendus. Pondus mansit, æstimatio aucta: & nonne fieri hodie solet? Quatuor autem Sestertii Regalem nostrum Argenteum constituunt, imo Denarium constituunt; sive ille Decem olim, sive Sedecim Assium fuit. Regalis hodie pars quarta, nobis *Braspennarius*, ipse hic Sestertius, & hoc pretio numerandus.

Duo Sestertii, sive Nummi, sive Sestertii Nummi, *Semiregalis, sive Stoterus noster, 2. Stuferi cum dimidio.*

Tres Sestertii, 3. *Braspennarii, sive 3. Stuferi & 3. Quadrantes.*

Quatuor Sestertii, *Regalis, sive 5. Stuferi.*

Quinque Sestertii, *Regalis & Braspennarius, sive 6. Stuferi cum Quadrante.*

Decem Sestertii, 2. *Regales & Semis, sive 2. Stuferi cum dimidio.*

Viginti Sestertii, 5. *Regales, sive 1. Florenus 5. Stuferi.*

Triginta Sestertii, 7. *Regales & Semis, sive Florenus, 7. Stuferi, cum dimidio.*

Quadraginta Sestertii, 10. *Regales, sive 2. Floreni, 10. Stuferi.*

Quinquaginta Sestertii, 12. *Regales & Semis, sive 3. Floreni, 2. Stuferi cum dimidio.*

Centum Sestertii, 2. *Philippici & Semis, sive 25. Regales, qui sunt 6. Floreni 5. Stuferi.*

Ducenti Sestertii, 5. *Philippici, sive 50. Regales, qui sunt 12. Floreni, 10. Stuferi.*

Trecenti Sestertii, 7. *Philippici & Semis, sive 75. Regales, qui sunt 18. Floreni, 15. Stuferi.*

Quadringenti Sestertii, 10. *Philippici, sive 100. Regales, qui sunt 25. Floreni.*

Quingenti Sestertii, 12. *Philippici & Semis, sive 125. Regales, qui sunt 31. Floreni, 5. Stuferi.*

Sexcenti Sestertii, 15. *Philippici, sive 150. Regales, qui sunt 37. Floreni, 10. Stuferi.*

Septingenti Sestertii, 17. *Philippici, & Semis, sive 175. Regales, qui sunt 43. Floreni, 15. Stuferi.*

Octingenti Sestertii, 20. *Philippici, sive 200. Regales, qui sunt 50. Floreni.*

Nongenti Sestertii, 22. *Philippici & Semis, sive 225. Regales, qui sunt 56. Floreni, 5. Stuferi.*

Mille Sestertium, vel Nummum, non Sestertii, 25. *Philippici, sive 250. Regales, qui sunt 62. Floreni, 10. Stuferi.*

DEINCEPS vero varietas erat, vel enim *eodem Genere & Modo numerabant, vel diverso.* Eodem *Duo Millia Sestertium,* vel *Nummum*: Et simpliciter *Duo Millia.* Item *Tria Millia Sestertium,* vel *Nummum, & Tria Millia.* sic *Quatuor, Quinque, Decem, Centum Millia.* Mox *Ducenta, Trecenta, Quadringenta, Quingenta, Sexcenta, Septingenta, Octingenta, Nongenta Millia Sestertium* vel *Nummum,* & simpliciter *Ducenta, Trecenta* &c. *Sestertium,* non vero *Nummum.* Tum *Decies Centena Millia,* breviusque, *Decies Centena,* brevissime, *Decies.* Item *Centies Millies.* Atque hæc Adverbialis illa Supputatio, quæ tertium locum occupat. Sed, ut istuc redeam, illæ de eodem

eodem Genere & Modo formulæ paucis obiter exemplis confirmandæ sunt. Quinque millia Sestertium Cicero dixit, Actione V. in Verrem: *Facta est sponsio Sestertium quinque Millibus*. Quadringenta Millia Nummum Plinius, lib. VIII. cap. XLIII. *Asinum* CCCC. *Millibus Nummum emptum Q. Axio Senatori, Auctor est Varro*. Ducenta Millia Suetonius, Nerone: *Funeratus est impensa Ducentorum Millium*.

Diverso autem Genere & Modo, creber usus pro Masculino hic Neutrum usurpavit, a Mille Sestertium ad Decies Centena Millia per Sestertia Supputatione ducta.

CAPUT VIII.

Sestertia ad calculos revocata.

DELICIÆ Romani sermonis sunt, & facili errore contaminari solent: Ecce *Mille Sestertium*, non *Mille Sestertiis* dicuntur: cum tamen tot Sestertii sunt, quot ab uno ad Mille numerantur. Sed hic præ adjectivo substantivum placuit, & ut regimen suum Mille singulare in plura obtineret: Qua etiam forma *Mille hominum, Mille annorum, Mille passuum*, venuste apud optimos Scriptores usurpantur. Lucilius etiam inflectere ausus est:

Tu Milli Nummum potes uno quærere Centum.

Id est, ut A. Gellius explicat lib. I. cap. XVI. *Unis Mille Nummis, Centum Millia*. ubi notandum & *Mille Nummum*, & *Mille Nummos* dici, Sestertios non dici. Nummum a Lucilio, Nummos a Gellio. Priorem formulam e Cicerone confirmo, Oratione VI. in Antonium: *Itane Janus Medius in L. Antonii clientela est? quis unquam in illo Jano inventus est, qui L. Antonio Mille Nummum ferret expensum?* Posteriorem e Martiale, lib. X. Epig. LXXV. Totum adscribo, ut discrimen Generis, simul notetur.

Millia viginti quondam me Galla poposcit,
Et fateor magni non erat illa nimis.
Annus abit, Bis Quina dabis Sestertia, dixit:
Poscere plus visa est, quam prius, illa mihi.
Jam Duo poscenti post sextum Millia mensem,
Mille dabam Nummos, noluit accipere.
Transierant binæ forsan, trinæve Kalendæ,
Aureolos ultro Quatuor ipsa petit.

Hic *Millia viginti*, sunt *Viginti Millia Sestertium*, vel *Viginti Sestertia*. Contra, *Bis Quina Sestertia*, sunt *Decem Millia*, sive *Decem Millia Sestertium*. Deinde, *Duo Millia*, sunt *Duo Millia Sestertium*, vel *Duo Sestertia*. Tandem *Mille Nummi*, sunt *Mille Sestertium*. In Supputatione igitur hactenus habuimus Sestertios, nunc mutato Genere Sestertia: Nimirum quia ad Mille perventum est, crescentem cumulato calculo summam ad simplices iterum numeros loquendi brevitas duxit; & quot jam Sestertia, tot Sestertium Millia erant. Etenim *Duo Millia Sestertium*, & *Duo Sestertia* pari pretio habita: *Tria Millia*, & *Tria Sestertia*: *Quatuor Millia*, & *Quatuor Sestertia*, usque ad mille. Recte omnia: quemadmodum hiulcum esset *Millia* & *Sestertia* jugi structura efferre. Martialis illud Epigramma prorsus ad rem est, sed pondus ab hoc Ciceronis loco capiet, Actione V. in Verrem: *Sestertium Ducenta Quinquaginta Millia jussu Prætoris data*. Et mox de eadem Pecunia: *Numerantur illa Sestertia Ducenta Quinquaginta Syracusanis*. Ecce quæ

A ibi *Millia Sestertium* sunt, hic *Sestertia*. Et sic ubique Sestertii singulos indicabant, Sestertia tot Millia. Supputatio hunc in modum producta est.

Bina Sestertia, Duo Millia Sestertium, sive Nummum, 50. *Philippici, sive* 500. *Regales, qui sunt* 125. *Floreni*.

Terna Sestertia, tria Millia Sestertium, 75. *Philippici*, 750. *Regales*, 187. *Floreni cum dimidio*.

Quaterna Sestertia, Quatuor Millia Sestertium, 100. *Philippici, sive* 1000. *Regales, qui sunt* 250. *Floreni*

B Quina Sestertia, Quinque Millia Sestertium, 125. *Philippici, sive* 1250. *Regales, qui sunt* 312. *Floreni*. 10. *Stuferi*.

Dena Sestertia, Decem Millia Sestertium, 250. *Philippici*, 2500. *Regales*, 625. *Floreni*.

Vicena Sestertia, Viginti Millia Sestertium, 500. *Philippici, sive* 5000. *Regales, qui sunt* 1250. *Floreni*.

Tricena Sestertia, Triginta Millia Sestertium, 750. *Philippici, sive* 7500. *Regales, qui sunt* 1875. *Floreni*.

Quadragena Sestertia, Quadraginta Millia Sestertium, 1000. *Philippici, sive* 10000. *Regales, qui*
C *sunt* 2500. *Floreni*.

Quinquagena Sestertia, Quinquaginta Millia Sestertium, 1250. *Philippici, sive* 12500. *Regales qui sunt* 3125. *Floreni*.

Centena Sestertia, Centum Millia Sestertium, 2500. *Philippici, sive* 25000. *Regales qui sunt*, 6250. *Floreni*.

Quingentena Sestertia, Quingenta Millia Sestertium, 12500. *Philippici, sive* 125000. *Regales, qui sunt* 31250. *Floreni*.

Et sic Sexcentena, Septingentena, Octingentena, Nongentena. Post hæc, quia Nongentena Sestertia erant Nongenta Millia Sestertium, reli-
D cto Neutro ad Masculinum Formula rediit, nec jam *Mille Sestertia*, sed *Decies Centena Millia Sestertium* dici obtinuit, qui tot erant Sestertii, & Adverbialis locutio usurpata.

CAPUT. IX.

Suputatio Sestertiorum Adverbialis.

APUD Antiquos Romanos *non fuisse numerum ultra Centum Millia* Plinius notat, l. XXXIII. cap. X. *Itaque & hodie*, inquit, *multipli-*
E *cantur hæc, ut Decies Centena Millia, aut sæpius dicantur*. Dicta in Nummis: quia enim Mille millia Sestertium non leges, sic nec Mille Sestertia. Ergo *Decies Centena Millia Sestertium*, vel *Decies Centena Millia*, vel *Decies Centena*, vel *Decies Sestertium*, vel etiam Laconica ratione *Decies*; & sic quidem frequenter, teste Plutarcho in Antonio: *Τῶν φίλων τινὶ μυριάδας ἐκέλευσε πέντε καὶ εἴκοσι δοθῆναι· τῦτο Ῥωμαῖοι Δεκίες καλῦσι*: *Amicorum cuidam Vigintiquinque Myriades dari jussit: hoc Romani Decies dicunt*. Vigintiquinque Myriades. Drachmarum Myriades sunt: &
F Drachmæ Denarii. Ergo Ducenta Quinquaginta Millia Denarium, sive Decies Centena Millia Sestertium. Eadem brevitate Martialis lib. I. Epig. CIV.

Aut vive, aut Decies Scævola redde Deis.

Et dixerat eodem Epigrammate,

Si dederint Superi Decies mihi Millia centum.

Sic igitur & *Vicies*, & *Centies*, & *Millies*. Sed ab Adverbiis hisce insolens sermonis ratio & inflexio, usu tamen confirmata; qua declinari Genitivus pluralis Sestertium, per casus singulares cœpit. *Hoc Decies Sestertium*, *Hujus Decies Sestertii*, *ab hoc Decies Sestertio*. Tacitus l. II. Annal. de Fonteii Agrippæ Filia: *Cæsar quamvis post habitam Decies Sestertii dote solatus est*. Idem lib. III. *M. Piso exuta dignitate, & accepto Quinquagies Sestertio in decem annos relegaretur*. Varro non alienus lib. VIII. De L. L. *Ut hoc Mille, hujus Mille; sic hoc Decies, hujus Decies*. Hinc jam igitur supputemus:

Decies Sestertium, sive Decies, 25000. *Philipp. sive* 250000. *Regal. qui sunt* 62500. *Flor.*

Undecies Sestertium, 27500. *Philippici, sive* 275000. *Regales, qui sunt* 68750. *Floreni*.

Duodecies Sestertium, 30000. *Philippici, sive* 300000. *Regales, qui sunt* 75000. *Floreni*.

Tredecies Sestertium, 32500. *Philippici, sive* 325000. *Regales, qui sunt* 81250. *Floreni*.

Quaterdecies Sestertium. 35000. *Philippici, sive* 350000. *Regales, qui sunt* 87500. *Floreni*.

Quindecies Sestertium, 37500. *Philippici, sive* 375000. *Regales, qui sunt* 93750. *Floreni*.

Vicies Sestercium, 50000. *Philippici, sive* 500000. *Regales, qui sunt* 125000. *Floreni*.

Trecies Sestertium, 75000. *Philippici, sive* 750000. *Regales, qui sunt* 187500. *Floreni*.

Quadrigies Sestertium, 100000. *Philipici, sive* 1000000. *Regales, qui sunt* 250000. *Floreni*.

Quinquagies Sestertium, 125000. *Philippici, sive* 1250000. *Regales, qui sunt* 312500. *Floreni*.

Centies Sestertium, 250000. *Philippici, sive* 2500000. *Regales, qui sunt* 625000. *Floreni*.

Millies Sestertium, 2500000. *Philippici, sive* 25000000. *Regales, qui sunt* 6250000. *Floreni*.

Decies Millies Sestertium, 25000000. *Philippicis sive* 250000000. *Regales qui sunt* 62500000. *Floreni*.

Centies millies Sestertium 250000000. *Philippici, sive* 2500000000. *Regales, qui sunt* 625000000. *Floreni*.

CAPUT X.

De Supputatione Auri.

AURUM facilius numeres quam æstimes: ratio pretium sequitur, in Nummis singulis computanda. Ergo Bini, Terni, Quaterni, Quini, Deni, Viceni, Centeni, Milleni sunt, & parvo cumulo ingentem summam constituunt.

Unus Aureus, C. Sestertii, XXV. Denarii, *sive totidem hodie nostri Regales*.

Duo Aurei, CC. Sestertii, L. Denarii.

Tres Aurei CCC. Sestertii, LXXV. Denarii.

Quatuor Aurei, CCCC. Sestertii, C. Denarii.

Quinque Aurei, IↃ. Sestertii, CXXV. Denarii.

Decem Aurei, ∞ Sestertium, CCL. Denarii.

Centum Aurei, X. Millia Sestertium, ∞. ∞. IↃ. Denarii.

Mille Aurei, C. Millia Sestertium, XXV. Millia Denarium.

Centum Millia Aureorum, Centies Sestertium XXV. Centena Millia Denarium.

Decies Centena Millia Aureorum, Centies Millena Millia Sestertium, Ducenties Quinquagies Centena Millia Denarium. Sed hæc raro sic computata, & occupari Argento avaritia Romana maluit; tanquam & hoc satis Majestas staret. Hinc quæ apud alios Aureis, apud alios, Nummis sive Sestertiis computata invenies. De Othone Suetonius: *Quoties cœna Principem exciperet, Aureos excubanti cohorti viritim dividebat*. Tacitus lib. I. Historiarum: *Coborti excubias agenti viritim Centenos Nummos divisos esse*. Contra Tacitus XI. Annal. a Claudio *Pretium Advocationis constitutum usque ad Dena Sestertia*. Ulpianus leg. I. De extraordinariis cognitionibus, *pro singulis caussis usque ad Centum Aureos*.

Hæc Æris, Argenti, Auri Ratio est, faciliusque numerandi constitui modus potuit, quam habendi. Crœsus, aut Crassus sis licet, si avarus est animus, nullo numero satiatur. Sed aliis inopia, aliis copia gravis est; & cum necessitate homines, aut cupiditate luctantur. Quærunt omnes divitias, ne miseri sint; sed expleri nequeunt, ne felices sint.

Quis modus argento quid fas optare, quid asper
Utile Nummus habet,

Sapientia ostendit. Sapientiæ tamen pars est, scire Pecuniam, qua Romani usi sunt, potentissimique fuere, & supputare, qua non ditior ipse, sed doctior evadas. Hunc æstimavi thesaurum, & ne avarus essem, publici juris feci.

IN
ÆS, ARGENTUM, AURUM
ROMANORUM.

ÆRE rudi primos numeravit Roma thesauros.
Ærea dum virtus, Aurea Roma fuit.
Mollior Argenti succedens vena, viriles
Dissolvit mores: Ærea Roma fuit.
Ast Auro postquam vitiorum copia crevit,
Incidit in Scoriam: Ferrea Roma fuit.
Ferrea, sed fragilis, venientibus apta ruinis,
Ut caderet, nimias accumularat opes.

FINIS.

NUMERI ROMANI, NOSTRIS EXPRESSI.

UNUM,
I. ———————— 1.
QUINQUE,
V. ———————— 5.
DECEM,
X. ———————— 10.
QUINQUAGINTA,
L. ———————— 50.
CENTUM,
C. ———————— 100.
QUINGENTA,
IↃ. ———————— 500.
MILLE,
CIↃ. ∞. ———————— 1000.
QUINQUE MILLIA,
IↃↃ. ———————— 5000.
DECEM MILLIA,
CCIↃↃ. ———————— 10000.
QUINQUAGINTA MILLIA,
IↃↃↃ. ———————— 50000.
CENTUM MILLIA
CCCIↃↃↃ. ———————— 100000.
QUINGENTA MILLIA,
IↃↃↃↃ. ———————— 500000.
DECIES CENTENA MILLIA,
CCCCIↃↃↃↃ. ———————— 1000000.

Ita hi quidem numeri, sed Latine scribuntur; imo & Barbare. An magis ostendo?

Unum, simplici nota, 1. & sic omnes infra Denarium.

Decem, duabus 10. & sic omnes infra Centenarium.

Centum, tribus, 100. & sic omnes infra Millenarium.

Mille, quatuor, 1000.

Decem millia, quinque, 10000.

Centum millia, sex, 100000.

Qui deinceps sunt numeri, adverbialiter.

D Decies centena millia, septem, notis, 1000000. vulgo Mille millia, *sive* Millio.

Centies centena millia, octo, 10000000. vulgo, *Decies Millena millia, sive Decem Milliones.*

Millies centena millia, novem, 100000000 vulgo, *Centies millena millia, sive Centum Milliones.*

Decies millies centena millia, decem 1000000000. vulgo, *Millies millena millia, sive Mille Milliones.*

Centies millies centena millia, undecim, 10000000000. vulgo, *Decies millies millena Millia. sive Decem millia Millionum.*

E Millies centena millia millies, duodecim, 100000000000. vulgo, *Centies millies millena, millia, sive Centum millia Millionum.*

Decies millies centena millia millies, tredecim, 1000000000000 vulgo; *Millies millies milliena millia, sive mille millia Millionum.*

Centies millies centena millia millies, quatuordecim, 10000000000000. vulgo, *Decies millies millies millena millia, sive Decies mille millia Millionum.*

F Millies millies centena millia millies, quindecim, 100000000000000. vulgo, *Centies millies millies millena millia, sive Centies mille millia Millionum.*

Ut directio autem hic quædam sit, & expedi-

A tam numerator viam ineat, vestigia hæc signo, in grandiori omni summa primæ quinque notæ virgula separandæ sunt: deinceps ternæ quæque.

1| 000| 000| 000| 00000.

Prima ecce virgula Centena millia indicat: secunda, millies centena millia: tertia, millies centena millia millies: quarta, millies millies centena millia millies. Atque hanc rationem omnes numeri sequuntur. Exemplo uno contenti simus.

1| 234| 567| 891| 23456.

B Etenim 1| Millies millies centena millia millies continet: 234| Ducenties trigesies quater millies centena millia millies. 567| Quingenties sexagies septies millies centena millia: 891| Octingenties nonagies semel centena millia: 23456| Viginti tria millia quadringenta quinquaginta sex.

SATIS sic ista, & tædet prosequi. Nam Arithmetica mea, Astronomica, Cosmographica, aliaque hujus notæ, quæ aliquando scripsi, furto mihi nuper ablata sunt. Tantum ausus dyscolus quidam e frigidiore plaga, qui ut sibi malus esset, mihi iniquus, male de te, Lector, mereri voluit. An hoc solum ejus crimen sit, nescio: etenim ut

C Musarum hanc sedem desereret, fugit.

APUD GRÆCOS

NUMERANTUR,

CHALCON, *Obolus, Drachma, Mina, Talentum, Stater.*

CHALCON, ut est apud Jul. Pollucem, octava pars Oboli, unde *Dichalcon* quarta, *Trichalcon* utriusque illius pretium.

OBOLUS, sexta pars Drachmæ, sive Denarii: unde *Diobolon, Triobolon, Tetrobolon*; Duo, tres quatuor Oboli.

DRACHMA, centesima Minæ: unde *Didrachmon, Tridrachmon, Tetradrachmon*, duæ, tres, quatuor Drachmæ.

MINA, Sexagesima Talenti.

TALENTUM autem communiter pro Attico, & ab Æginæo, Euboico, Babylonico, aliisque distingui solet.

SUNT IGITUR,

In Talento LX. Minæ VI. Millia Drachmarum XXXVI. Millia Obolorum. Sestertia XXIV.

In Mina C. Drachmæ, IↃC. Oboli. Sestertii CCCC.

In Drachma VI. Oboli. Asses antiquo pretio X. postea XVI.

In Obolo, Octo Chalca. Asses II. & II. Septantes, si denis Drachmam Assibus æstimas: vel Assis I. & II. Septantes, si Senisdenis.

STATER, sive *Aureus*, varie a Regibus appellatus, & hinc *Semistater, Semiaureus*. Pretium ad XXV. quoque Drachmas deductum est, par Romano.

APUD HEBRÆOS

USUM ET PRETIUM HABENT

Gerah, *Secel*, *Maneh*, *Cicar*,
Ex interpretatione D. Hieronymi,
Obolus, *Siclus*, *Mina*, *Talentum*.

GERAH five Obolus vigesima pars Sicli. Exodi c. XXX. & Ezech. c. XLV.
SECEL, five Siclus, qui & Argenteus, & Stater Argenteus, Sexagesima Minæ, XX. habet Obolos. Ibidem.

MANEH, five Mina, centesima Talenti, LX. habet Siclos. Ibidem.

CICAR, five Talentum, IV. Talentis Atticis par, C. habet Minas. Josephus lib. III. Jud. Antiq. c. VII.

SUNT IGITUR,

In Talento, Hebraica ratione, C. Minæ (male interpretes L.) VI. Millia Siclorum, CXX. Millia Obolorum: Græca, IV. Talenta Attica, XXIV. Millia Drachmarum: Latina, IV. Talenta Attica XXIV. Millia Drachmarum: Latina, totidem Denarii, five, XCVI. Sestertii.

In Mina, Hebraica ratione, LX. Sicli. ∞. CC. Oboli: Græca, CCXL. Drachmæ: Latina, totidem Denarii. five C∞. LX. Sestertii.

In Siclo, Hebraica ratione, XX. Oboli: Græca IV. Drachmæ, (male interpretes Didrachmum:) Latina, totidem Denarii, five XVI. Sestertii: nostra, *Florenus*.

In Obolo, Græca ratione, Obolus Atticus, & quincta par Oboli; Latina, III. Asses cum Sextante; & quincta parte Sextantis nostra, *Stuferus*.

IN PECUNIAM ANTIQUAM

AB AMPLISSIMO VIRO

ERYCIO PUTEANO

NOVÆ COMPARATAM.

MILITIS *Ausonii nuper Stipendia fabre*
Eruit e tricis ruderibusque suis,
Squalorem hinc veteris limat scoriamque MONETÆ
Nostratem ad trutinam χρήματα *prisca trahens,*
Pluraque quotidie doctis oracula libris
Et labris GRUDIA *Phœbus ab* ARCE *tonat.*
Huc igitur celera gressus, hinc elice verum,
Quem fors antiquæ dant dubium salebræ
DELIUS *a Delphis nam transmigravit Apollo;*
Cortinam & tripodem DILIA *noster habet.*

Fr. MELCHIOR DAELHEMIUS.
August.

ERYCIUS PUTEANUS

V. A. Stilo & ingenio cum Romana
Urbe comparatus.

ROMA *potens opibus: tu mente animoque. Sed illa*
Non contenta suis: tun' PUTEANE *tuis?*
Omnia cum tenuit, nequicquam plura cupivit:
Tu cum cuncta scias plura tenere potes?
Sic tamen absimilis Romæ. nam condidit illa
Quas cumularat opes: promis at ipse tuas.

PETRUS JACOBÆUS
LOODONENSIS.

FINIS.

HERMANNI CONRINGII
DISSERTATIO
AD LEG. I. CODIC. THEODOS.
DE
STUDIIS LIBERALIBUS URBIS
ROMÆ ET CONSTANTINOPOLIS.

MAGNIFICO NOBILISSIMO AMPLISSIMO ET CONSULTISSIMO VIRO,

JOANNI Schwartzkopff JCTO.

SERENISSIMI BRUNS. ET LYNEBURGENSIUM DUCIS

A U G U S T I

Consiliario præcipuo & Cancellario, hæreditario *in Lutfen Mahlberg*,

Amico suo magno

S. P. D.

HERMAN. CONRINGIUS.

Uæ sub initium hujus anni, magistratum Academicum depositurus, disserui interpretatus legem primam Codicis Theodosiani de Studiis liberalibus U. R. & C. ea nonnihil recensita, & nova interpretatione politica, quam addere tum tempore prohibebar, aucta & exculta, in tuum nomen edere audeo, Vir magne: non tam veteris necessitudinis fiducia, quam quod unus præ multis & possis hæc recte judicare, & velis adversus indoctos atque improbos defendere. Eximia videlicet res quidem est vera & non fucata juris Philosophia, nec ejus peritiam non plurimi venditant, at paucis oppido datum est vel ejus imaginem animo comprehendere; imo si vel eminus illam ostendas, parum abest quin nonnulli insolenter excandescant. Interest vero publice, contempta isthac iracundia, intrepide Philosophiam illam & docere & tueri: utpote cum una illa idonea sit Rempublicam quamvis commodis Legibus componere, sive quæ novæ sint ferendæ, sive corrigendæ veteres; quo nihil in vita quidem civili est utilius. Neque vero ad id præstandum satis est, vel Romanorum vel aliarum instituta gentium memoria comprehendere, ac habere in numerato: (quamvis illa peritia iis locis ubi vim legis habent foro cumulate satisfaciat, nec parum conducat ad τὴν νομοθεσίαν) sed necessum cumprimis est naturam omnis generis rerum publicarum tenere, quid speciei cuivis conducat, quid speciei cuivis noxium, idque non publice duntaxat, sed privatim etiam, quum & privati mores Rempublicam trahant in partem. Hanc Philosophiam præter omnem exspectationem a Serenissimis Principibus meis jussus docere, sperno equidem Thaboricas nænias: quo tamen operæ major sit fructus, tuo tuique similius longe præclarissimo exemplo ad excelsos conatus excitandi sunt juvenum animi, & muniendi adversus vim sinistræ abjectæque opinionis. Quamvis igitur leve sit quod jam publico, quoniam tamen ex illo multis inviso politico penu præter vulgi morem est depromptum, non denegabis illi favoris tui auram, quo tanta commendatione sit tutius a malevolorum morsibus. Scio vero ipsum quoque argumentum dissertationis tibi fore acceptum: utpote quæ agat de maximi Cæsaris Valentiniani Lege quadam Academica: quales tu, pro ea qua vales juris prudentia solida ac vera, inque rem Academicam propensione, Juliæ nostræ suggessisti haud paucas, in omnem posteritatem utilissimas. Vale Vir & Amice magne bono publico. Helmestadii in Academia Julia, CIↃ IↃ CLV. VIII. Eid. Jul.

HERMANNI CONRINGII DISSERTATIO AD L. I. CODIC. THEODOS.

DE STUDIIS LIBERALIBUS URBIS ROMÆ ET CONSTANTINOPOLEOS.

Uotieſcunque ex hoc loco, magiſtratum Academicum ſive aditurus ſive poſiturus, verba feci, plerumque diſſerui de iis quæ ad Academicas res pertinent. Ne quidem ab illo inſtituto receſſi, cum ante hoſce ſex menſes munus hoc quartum aggrederer: eoque ne nunc quidem mutabo quidquam. Quoniam tamen & ipſe hic diſceſſus meus, & quæ hodie eſt aeris inclementia jubent paucis me defungi, continebo ſermonem intra anguſtos limites: atque adeo non niſi unicam legem, quæ de ſtudiorum liberalium Urbis Romæ ſectatoribus, Valentiniani, Valentis & Gratiani Auguſtorum nomine, quarto poſt natum Chriſtum ſeculo promulgata eſt, ex Codice Theodoſiano repetitam, boni publici gratia ſum explicaturus. Nec vero illam in Codicem Juſtinianeum Tribonianus cum aſſeclis tranſtulerunt, quod forte mecum miremini. Imo nihil quod iſthuc faciat in omni illo noſtro ſacro Juris Codice reperire eſt; quamvis & Tribonianus vir fuerit ſtudiis liberalibus apprime addictus, & illius in conficiendo Codice iſthoc adjutores, partim ex Conſtantinopolitana, partim ex Berytienſi, Romani juris celeberrimis tum ſcholis, prodierint. Ea tamen eſt res, qua de agit lex iſthæc, (ceu ipſi mecum paulo poſt ſcio judicabitis) ut prudens legiſlator neutiquam contemnere aut negligenter curare eam, ſive velit, ſive poſſit.

Habetur autem illa Lex, quod ante dixi, in illo Codice, qui a Cæſare Theodoſio ſecundo, cujus auctoritate anno Dn. CDXXXIIX eſt promulgatus, Theodoſianus vulgo dicitur. Etſi hodie is amplius haud integer totus ſed tantum potiore parte, idque demum cura Joannis Tilii & Jacobi Cujacii, ſummorum ſane virorum, reperiatur: pro libris quinque prioribus ſuperſtite Epitome duntaxat illa, quam Alarici, Gothorum Regis, Galliæ Aquitanicæ & Hiſpaniæ tum imperantis, juſſu publicavit quondam vir Spectabilis Anianus, fruſtra in his quoque germanis inveniendis ſummam induſtriam complures annos adhibente Jacobo Gothofredo, JCtorum elegantiſſimorum noſtræ ætatis nuper principe. Et quidem habetur Lex loco primo in Titulo *de ſtudiis liberalibus Urbis Romæ & Conſtantinopoleos*, qui eſt nonus libri decimiquarti: adeoque peti poteſt non ex Anianea illa epitome, ſed ipſo Theodoſiano codice, poſtquam ultimos octo libros Codicis iſtius publicavit ante hoſce centum amplius annos Joannes Tilius, Meldenſem poſt Epiſcopatum virtute ſua & præclaris in patriam & omnem rem literariam meritis, conſequutus.

Ut ἐπιγραφὴ porro præ ſeſe fert, reſcripta eſt lex illa ab Imperatoribus, Valentiniano, Valente & Gratiano Auguſtis. Ab uno tamen Valentiniano id nominis primo merito illam dixeris profectam; quum ad illum unice ſpectarint ea tempeſtate res Urbis Romæ adeoque & hæ, de quibus hæc lex agit. Huic uni etiam proxime Urbis omnia paruerint. Nec vero eſt quare quem turbent reliqua bina Cæſarum nomina; utpote quum, ex inſtituto illius reipublicæ, omnes leges quæ a Cæſarum ſingulis promulgabantur, omnium tamen nomina præ ſeſe ferrent in ſignum communis Imperii. Sed & reapſe ſumma Imperii erat penes unum Valentinianum, tametſi is (raro exemplo) in conſortium titulorum fratrem Valentem & filium Gratianum aſſumpſiſſet. Raro, inquam, exemplo. Bene enim Ammianus Marcellinus lib. XXVII. cap. 14. de Gratiano Auguſto declarato cum diſſeruiſſet: *in hoc negotio*, inquit, *Valentinianus morem inſtitutum antiquitus ſupergreſſus, non Cæſares ſed Auguſtos germanum nuncupavit & filium. Benevole ſatis. Nec enim quiſquam antehac adſcivit ſibi pari poteſtate collegam præter Principem Marcum, qui Verum adoptivum fratrem abſque diminutione aliqua majeſtatis Imperatoriæ ſocium creavit.* At vero Gratianus ne adoleverat tum quidem, & Valentem, ut Ammianus idem loquitur lib. XXVI. cap. 5. *participem quidem legitimum poteſtatis, ſed in modum apparitoris morigerum* habuit Valentinianus. Poſſit forte videri Conſtitutio hæc ideo a non uno eſſe Cæſare profecta, quoniam non ſingulari numero, ſed plurali verba Conſtitutionis ſunt concepta. At vero hoc etiam indicium non adeo eſt certum. Etſi enim primi Cæſares, ſi ſocio Imperii carerent, ſic ſatis diu ſingulari numero edicta ſua promulgaverint: quomodo Antoninus *lib. 1. C. de juris & facti ignor.* dixit: *Permitto tibi defenſionibus uti*: Attamen Conſtantinus Magnus de ſe uno locutus jam numerum pluralem uſurpaverat, ut paſſim in Codice obſervare eſt, & dudum notavit Guidus Pancirollus Juris ille Romani longe peritiſſimus *lib. 1. Variar. lection. utr. Jur. cap. 2.* Fatemur tamen etiam ideo pluralem numerum in hac Conſtitutione adhibitum, quoniam non unius Auguſti nomine illa eſt edita. Imo fortaſſis propter ſocietatem illam Imperii, quæ quam maxime orſa eſt cum Diocletiano & Maximiano, cœpit primum in Divalibus Conſtitutionibus pluralis numerus uſurpari, exemplum illud ſequentibus iis etiam qui ſolitarii imperabant.

Miſſa porro Conſtitutio illa Divalis (loquor ex more illius ævi) aut directa eſt, ut habet inſcriptio, ad Olybrium Præfectum Urbis,

bis virum ea ætate inter primos longe celeberrimum: ad quem ejusdem Valentiniani Cæsaris leges aliæ complures, non in Theodosiano duntaxat, sed etiam Justinianeo Codice hodieque superant. Quantum ex Ammiano Marcellino scriptore συγχρόνῳ & curioso discimus, successit ille in Urbis Præfectura Prætextato, & successorem nactus est Ampelium & post Claudium. Hoc scilicet ordine, Valentiniano Imperante, jam tum ad Olybrium usque gesserant munus illud amplissimum, ceu colligimus ex illius Ammiani variis narrationibus, quæ *l.*26.& 27. habentur: Apronianus a Juliano constitutus, Symmachus, Lampridius, Viventius, Prætextatus. Quod notasse non caret fructu, ad recte digerenda Constitutionum Augustalium tempora. Cæterum Olybrius is est, quo Præfecto Urbi & diutius ægrotante, Maximinum annonæ Urbicæ curatorem immaniter sæviisse in sontes, prolixe conqueritur Marcellinus *l.* XXIIX. Olybrium ipsum hisce verbis denique c. 19. posteritati depingens: *Olybrii præfectura tranquilla nimis & lenis. Qui numquam ab humanitatis statu dejectus, sollicitus erat & anxius, ne quod usquam factum ejus asperum inveniretur aut dictum: calumniarum acerrimus insectator, fisci lucra unde poterat circumcidens; justorumque distinctor & arbiter plenus: in subjectis admodum temperatus. Sed obnubilabat hæc omnia vitium parum quidem nocens rei communi, sed in alto judice maculosum, quod citeriorem vitam pene omnem, vergentem in luxum, per argumenta scenica amoresque peregerat, nec vetitos nec incestos.* Ab hoc plane alius est Olybrius ille Præfectus, quo curante S. Margareta interiit, si credimus veteri Martyrologio, cui in omni illa Margaretæ historia non ausus est fidere ipsemet Baronius, ceu apparet ex iis quæ ille disserit ad Martyrologii Romani diem Julii vicesimum.

Quo anno scripta sit Constitutio, indicat ipsa; subscriptum habens Consulatum Valentiniani & Valentis AUGG. tertium: alterius nimirum Romæ, alterius Constantinopoli, quomodo diviserat Consulatum Constantinus Magnus. Erat autem Imperii illorum annus iste septimus, a nato Christo juxta æram Dionysianam post trecentesimum septuagesimus: si sane non fallant Fasti Consulares. Ne mensem quidem aut diem latæ Constitutionis eadem subscriptio patitur nos ignorare. Discimus vero inde etiam causam, quare ad Olybrium, qui sextus fuit Urbi Præfectus imperante Valentiniano, non autem ad Ampelium ejus successorem sit exarata: cum tamen Præfectura Urbis fere non nisi annua fuerit. Quo nimirum mense lata est illa Constitutio, nondum septimus Imperii & Præfecturæ annus cœperat, sed fluebat adhuc sextus. Dicemus etiam postea, qui fuerit factum, ut Olybrio præcipue Præfecto Valentinianus fuerit intentus vitiis Romanæ Urbis emendandis.

Non ad omnes porro liberalium artium scholas, sed ad solam Romanam pertinere hanc legem, adeoque non nisi τοπικὴν aliquam esse Constitutionem, vel ipsius Tituli, cui inserta est, ἐπιγραφὴ satis indicat. Multo maxime vero id liquet ex ipsius Constitutionis verbis. Num Constantinopoli ad exemplum Urbis Romæ idem obtinere debuerit, non satis compertum habeo. Ut nec illud satis est notum, num & illa Urbs suum habuerit Magistrum census & Censuales, quorum in hac Constitutione fit mentio: quoniam deserit nos hac in re præclarum illud veteris ævi monumentum, quod Notitiam Utriusque Imperii appellamus, non describens ea quæ ad Præfecturam illius Novæ Romæ pertinuerint, forte quod folium libri per ævi injuriam perierit. Per tamen est verosimile, utrobivis parem fuisse rationem, quæ fuit ex Augustorum instituto utriusque Urbis quasi æmulatio. Præfectus sane Urbi Constantinopolitanæ non minore fuit atque Romanæ dignitate pariter & potestate: quam rem præclare persequitur Guidus Pancirollus l. 1. cap. 25. Commentarior. ad Notitiam illam ante laudatam. Sed hæc in parvo sunt discrimine.

Recitabimus potius ipsam Constitutionem integre, prout edidit Romani Juris peritorum princeps ille Jacobus Cujacius: cum ut & hoc quod modo diximus eo rectius pateat, tum quo majore cum usu vestro Constitutionis illius interpretatio a nobis queat institui. Verba hæc sunt:

Impp. Valentinianus, Valens, & Gratianus
AAA. ad Olybrium P. U.

Quicunque ad Urbem discendi cupiditate veniunt, primitus ad Magistrum census Provincialium Judicum, a quibus copia est danda veniundi, ejusmodi literas proferant, ut oppida hominum, & natales, & merita expressa teneantur. Deinde ut in primo statim profiteantur introitu, quibus potissimum studiis operam navare proponant. Tertio ut hospitia eorum sollicite Censualium norit Officium, quo & rei impertiant curam, quam se adseruerint expetisse. Idem immineant Censuales, ut singuli eorum tales se in conventibus præbeant, quales esse debent qui turpem inhonestamque famam, & consociationes, (quas proximas putamus esse criminibus) æstiment fugiendas: neve spectacula frequentius adeant, aut adpetant vulgo intempestiva convivia. Quinetiam tribuimus potestatem, ut si quis de his non ita in Urbe se gesserit, quemadmodum liberalium rerum dignitas poscat, publice verberibus adfectus, statimque navigio superpositus abjiciatur Urbe, domumque redeat. His sane, qui sedulo operam professionibus navant, usque ad vicesimum ætatis suæ annum Romæ liceat commorari. Post id vero tempus, qui neglexerit sponte remeare, sollicitudine Præfecturæ etiam impurius ad patriam revertatur. Verum ne hæc perfunctorie fortasse curentur, præcelsa Sinceritas tua Officium Censuale commoneat, ut per singulos menses, qui, vel unde veniant, quive sint, pro ratione temporis ad Africam, vel ad cæteras provincias remittendi, brevibus comprehendat. His duntaxat exceptis, qui corporatorum sunt oneribus adjuncti. Similes autem breves etiam ad scrinia Mansuetudinis nostræ annis singulis dirigantur: quo meritis singulorum institutionibusque compertis, utrum quandoque nobis sint necessarii, judicemus. Dat. IIII. id. Mart. Triv. Valentiniano & Valente III. AA. CONSS.

Hactenus Constitutio illa Divalis. Ut ejus autem sententia omnibus perspicua fiat, tria summa capita inprimis videntur attendenda. *Primum* est, circa quos vel de quibus agi aliquid velit Cæsar. *Alterum*, per quos velit isthæc curari. *Tertium*, quid Cæsar & quomodo agendum omne jusserit. Primum caput ad causam materialem sive subjectum circa quod: Alterum ad causam efficientem: Tertium ad actum ipsum ejusque formam pertinere dixerimus, si scholasticis Philosophorum vocabulis uti sit animus. Nos ordine singula capita lustrabimus.

Igitur ut de *PRIMO* dicamus primum, haud difficile patet, versari hanc Legem circa eos qui Romæ studiorum gratia degunt, & quidem circa adventantes, circa commorantes, & de-

nique circa discedentes. Initio sane Legis jam audivimus illa verba: *Quicunque ad Urbem discendi cupiditate veniunt*. Non multo post agitur, quemadmodum gerere sese deceat, qui ibi studiorum gratia commorantur. Postremo definitur aliquid de tempore omnique ratione ex Urbe discedendi.

In memoriam vero heic repetendum est, quod alibi jam tum disseruimus, celeberrimam isthac tempestate fuisse Romæ liberalium studiorum scholam. Et vero docuerunt tum in Urbe Professores, alii quidem ære publico, alii privata quasi opera: priores in Capitolio, alii passim in Urbe: illi certo numero, hi incerto. Quæ omnia liquido apparent, ex iis quæ habentur in Constitutione Theodosii & Valentiniani Augustorum, quæ & in Theodosiano pariter & Justinianeo Codice, illic tertia hic unica, hodieque reperitur, Titulo eodem *De Studiis liberalibus Urbis Romæ & Constantinopolis*: modo illam, cum Constantinopoli sit lata & post nostri Valentiniani primi ætatem, liceat ad Romanam quoque Urbem referre, & jam ante Theodosium secundum par fuerit Romanæ scholæ conditio. Quicquid autem hujus sit, jamdudum ante fuisse Romæ Professores liberalium studiorum, alios publicos (ut ita loquar) alios privatos, aliunde notum est & alibi luculente expositum. Si vero illa Theodosii minoris Augusti Constitutio ad Urbem Romam & nostræ Legis retro tempora potest referri: utique docuere tum in Capitolio a Cæsare constituti, Grammatici Latini decem, Græci totidem; Sophistæ sive Rhetores Latini tres, Græci quinque; Philosophus unus; duo Juris Romani periti. Reliquorum qui intra privatas domos studia exercuerunt, etsi de iis in Constitutione illa Theodosii nonnulla sanciantur, numerus nusquam definitur; indubie autem tanta in Urbe fuit longe maximus. Quamvis autem ex variis Provinciis Romani Imperii etiam aliorum studiorum caussa ad Urbem, propter illam copiam optimorum magistrorum, tanquam ad mercatum, undique magno numero juvenes confluxexerint indubie: per tamen est verisimile, studiorum Romani Juris caussa potissimum, longe plurimos illuc profectos esse. Enimvero Grammaticos & Rhetores suos passim omnia meliora Provinciarum non Occidentalis minus quam Orientalis Imperii oppida alebant. Galliarum certe ipso illo tempore *studia fuerunt florentissima*, ut testatur S. Hieronymus. Et vero Galli suo in solo hæc docebantur. De Aratore Patricio extat hoc Senatoris etiam recentius elogium: *Romanum eloquium non suis regionibus invenisti, & ibi te Tulliana lectio disertum reddidit, ubi quondam Gallica lingua resonavit. Ubi sunt, qui literas Latinas Romæ non etiam alibi asserunt esse discendas;* De ejusdem ætatis Belgio Ausonius canit:

Te clari proceres, te belli exercita proles,
Æmula te Latiæ decorat facundia linguæ.

Idem Ausonius Burdigalenses, Tholosanos & Narbonenses Professores aliquot etiam carmine ad posteritatem persequutus est. Res omnis est clarissima ex iis quæ Valens ac Gratianus Imperatores, mortuo jam Valentiniano, Præfecto Prætorio Galliarum, rescripserunt de constituendis *per omnem diœcesin, in frequentissimis civitatibus, qui erudiendæ præsideant juventuti, Rhetoribus & Grammaticis Atticæ & Romanæ doctrinæ*, quæ hodie leguntur *l.* XI. *Codic. Theo-*

A *dos. de Medic. & Professoribus*. In Africa Carthago omnis generis studiis itidem fuit tum refertissima. S. Augustini dictum est: *Duæ Urbes literarum Latinarum artifices, Roma atque Carthago*. De eadem Salvianus l. 7. de gubern. *Illic omnia officiorum publicorum instrumenta, illic artium liberalium scholæ, illic Philosophorum officinæ, cuncta denique vel linguarum gymnasia vel morum*. Hæc vero quamvis ita in Provinciis illis sese haberent, in omni tamen Occidentali Imperio fortassis jam tum Romæ duxtaxat Juris fuit publica aliqua & celebris disciplina. Et vero Justinianus ea Constitutione qua de Jure B Veteri enucleando agitat, cum Jura Romana non alibi quam Romæ, Constantinopoli, & Beryti doceri jussisset, affirmat, *jam a retro Principibus ita constitutum fuisse*. Certe jam tum Romam Juris discendi caussa peti a Provincialibus solitam, non est quod dubitemus. De Palladio diserte in Itinerario suo canit Rutilius:

Facundus juvenis Gallorum nuper ab arvis
Missus, Romani discere Jura fori.

De Alypio suo S. Augustinus l. 6. Confession. C cap. 8. scribit: *Non sane relinquens incantatam sibi a parentibus terrenam viam, Romam processerat ut Jus disceret*. Sic & Sidonius Apollinaris l. 1. ep. 6. hortatur Eunapium, ut Juris discendi gratia Romam pergat, *domicilium legum, gymnasium literarum*. Idem serius adhuc esse observatum, palam est ex Errico Atissiodorensi, qui de S. Germano *l.* 1. ita canit:

Incitus his animus, talique cupidine raptus,
Qua caput est orbis terrarum, maxima Roma,
Tendit iter, Latii nodos addiscere Juris.
Et didicit, palmamque brevi tulit ille laboris.

D De eodem Germano Constantius: *Ut in eum perfectio literarum plena conflueret, post auditoria Gallicana, intra Urbem Romam Juris scientiam plenitudine perfectionis adjecit*. Et quid opus est verbis, quum satis constet, præclaros illos JCtos, ex quorum fragmentis Pandectæ constructæ sunt, ut & ante hos ab aliquot retro seculis clarissimos Jurisconsultos quosque, Romæ & vixisse & docuisse? Indubie vero semper multi jam tum appulerunt animum ad Romani Juris studia illa, utpote quum illæ leges solæ in foro per omnem Romani Imperii ambitum, E qui utique amplissimus erat, obtinuerint, & innumeri pene foro passim, per Galliam cumprimis, quæ jam olim Juvenali audivit *nutricula causidicorum*, operam suam locaverint.

De Primo itaque capite legis nostræ jam tum constat; nempe agere illam de iis qui peregre adventantes Romæ in Studiis aut vivebant, aut victuri erant, aut vixerant hactenus.

De ALTERO item haud potest esse magna difficultas. Liquidum enim est, præcipi hac Constitutione a Cæsare nonnulla Præfecto F Urbis, singulatim autem velle Cæsarem, quædam eorum a Magistro census, & Censualibus, aut Officio censuali expediri. Non est vero quod miremur ad Præfectum Urbis direxisse Cæsarem hoc Studiosam juventutem Urbis Romæ attinens Rescriptum. Erat enim illo tempore summa universi Imperii Occidentalis, perinde ut Orientalis, cura post Augustum ipsum pene Præfectos tres; quorum duo Præfecti prætorio audiebant, Italiæ alter, alter Galliarum, tertius erat Præfectus Urbi qui omnes

cum paucis aliis Illustres imo Illustrissimi nuncupabantur, quum muneribus & dignitatibus publicis fungentes alii non nisi Spectabilium, alii Clarissimorum, alii Perfectissimorum, denique nonnulli Eximiorum titulis eminerent. Hos inter Præfectus Urbi cum aliis Urbicis rebus, tum etiam jurisdictioni præerat. Idque obtinuerat jam ab Augusti Cæsaris ævo. Hic enim, prout nos docet Dion Cassius, præclarus sane scriptor, *l.* 25. ex Mecænatis consilio Urbi Præfectum creavit (nisi vehementer fallor, quo deprimeret Consularem & Prætoriam auctoritatem) qui omnes civiles & criminales causas in Urbe, imo & extra Urbem intra quingenta quinquaginta stadia judicaret, & quod caput dixeris, ut ad eum ex Provinciis appellaretur. Etsi vero illa Præfecti jurisdictio extra Urbem multum fuerit subinde a Cæsaribus restricta (diserte enim Valens Augustus, modo tamen illa non pertineant ad solum Præfectum Urbi Constantinopolitanæ, *lib.* 13. *Cod. Theodos.* de accusationibus; *Referent*, ait, *de suburbanis provinciis judices ad Præfecturam Sedis Urbanæ: de cæteris ad Præfectum Prætorio*. Ex Notitia sane utriusque Imperii, quæ Arcadio & Honorio Cæsaribus conscripta est, colligas Picenum suburbicarium itidem Præfecto Prætorio Italiæ paruisse) etsi item nonnihil diminuta fuerit Præfecti illius auctoritas ipsa in Urbe circa Senatorum capita, si in judicium illa traherentur; salva tamen in reliquis manserat adhuc ejus, saltim in Urbe, jurisdictio. Eoque tum etiam deportandi sontes potestatem ille habuit, perinde ut habuisse illum Ulpiani ætate, constat ex Titulo de *officio Præfecti Urbis*. Spectabat ad eundem Spectaculorum disciplina, imo omnes artes sub ejus imperio exercebantur. Id quod omne præclare persecutus est ille numquam satis laudandus JCtus Guidus Pancirollus ad *Notitiam Imperii* Occidentalis cap. IV. Indubie igitur ejus jurisdictioni omnes quoque peregre adventantes fuerunt subjecti, ac proinde & qui studiorum gratia Romam proficiscebantur merito illi obtemperabant. Nec enim tum obtinuit illa quæ hodie est Academicæ jurisdictionis ratio: recens quippe hæc est & beneficio demum Friderici I. Cæsaris introducta. Ab ipsomet sane Justiniano etiam Constantinopolitanæ Urbis, Novæ Romæ scilicet, Præfecto frenandæ petulantiæ Studiosorum, quæ tum magna erat, cura commissa est, ceu legitur *l. omnem Cod. de Veteri jure enucleando*. Dissertatione quinta *de Antiquitatibus Academicis* dudum ostendimus, ipsis Athenis Atticis Professores cum Studiosis Proconsuli ex lege paruisse. Igitur quid observari voluerit Cæsar de iis qui studiorum caussa Romam petierant, optimo sane jure non nisi ad Præfectum Urbi rescribi debuit, ut cui summa omnium ejusmudi rerum curatio competebat.

Et vero eidem Præfecto Urbi suberat Magister Census, & in Officio (prout tum erat loquendi mos,) h. e. in ministerio ejusdem, Censuales quoque numerabantur: a quibus Cæsar fieri aliquid circa Studiosos voluit, ceu jam tum audivimus. Diserte sane Auctor Notitiæ Utriusque Imperii (qui liber ad intelligentiam rerum Imperii Romani, quales seculo quarto & quinto erant, thesauri loco censendus est, præsertim postquam illum luculentissimis commentariis illustravit Pancirollus) inter quindecim magistratus qui subsunt dispositioni Præfecturæ Urbis, post Præfectum Annonæ, Præfectum Vigilum, Comitem Formarum, Comitem riparum & alvei Tiberis & cloacarum, Comitem Portus, sexto loco recenset Magistrum Censuum: inter Officiarios item ipsius Præfecti duodecimo Censuales.

Unde obiter hoc quoque discere, nisi fallor, possemus, si non jam aliunde esset notum, Magistrum Censuum multum dignitate præstitisse Censualibus, in hac porro nostra lege Officium Censuale idem esse ac Censuales. Licet autem hoc ultimum haud difficulter etiam ex ipsa hac nostra lege addiscere. Quum enim dixisset lex: *Tertio ut hospitia eorum sollicite Censualium norit Officium*, mox subjungitur: *Iidem immineant Censuales*. Ubi videmus Officium Censuale etiam Censuales appellari. Sed & passim in ipso Justinianeo Codice, cumprimis *libro duodecimo*, etiam *apparitores* dicuntur illi qui *in officio* esse affirmantur. Inter apparitores autem Præfecti Urbis non sane Magister Census fuit computatus.

Versabatur autem Magistri Census pariter & Censualium ordinaria quidem curatio, ut nomen ipsum indicat, circa censum: qua voce tum omnis generis vectigalia ac tributa, tum annotatio publica hominum bonorumque, ex more illius ævi significabatur. Utraque certe significatione & alibi & in Legibus Theodosianis pariter & Justinianeis, vox illa accipitur. Erat autem illius Census sive annotationis, Floro dicente, ea vis, *ut omnia patrimonii, dignitatis, ætatis, artium, officiorumque discrimina in tabulas referrentur*. Unde & Cicero de reipubl. suæ, quam instituit, Censoribus l. 3. de legib. ita sanxit: *Censores populi ævitates, soboles, familias, pecuniamque censento*. Ac Romæ quidem primus Servius Tullus Rex ejusmodi censum egit, vel (ut Græci loquuntur) ἀπογραφὰς instituit: in provinciis quo auctore idem ceperit, haud certo dixerim; Augustum Cæsarem per omnem Romanum orbem egisse censum ex singulari curiositate, notissimum est. Et vero duplici de caussa census tum acti sunt; primario quidem ut tributa de personis & bonis eo rectius solverentur, secundario autem, ut vis omnis Imperii, quæ utique in personis & bonis consistit, imperantibus innotesceret. Certe fini illi posteriori soli interdum census acti sunt. Cujus exemplo est census ille jussu Augusti a Quirinio per Judæam institutus, quem sacra Natalium Domini historia memorat: nec enim capitatio a Cæsaribus indicta est Judæis ante rerum Archelai confiscationem, ut præclare a viris quibusdam doctissimis est observatum. Certe non nisi ex talibus monumentis Censualibus in unum collatis potuit confici ab Augusto illud *Breviarium Imperii*, quod inter arcana ejus ab obitu repertum memorant Suetonius *cap. ult.* & Dio *l.* 59. Repetendum porro hoc loco etiam est ex ævi illius Romani historia, inter varia sive vectigalium sive tributorum genera, obtinuisse tum & Capitationem & Portorium. Est autem portorium id de quo Ulpianus l. *inter publ. ff.* ult. de V. S. *Publica vectigalia intelligere debemus, ex quibus vectigal fiscus capit; quale est vectigal portus vel venalium rerum*. Solæ scil. res venales in portum allatæ aut ex portu educendæ solvebant portorium, quæ vero usus sui caussa quisque ferebat a vectigali illo erat immunia: prout liquet ex *l. universi C. de vectigalib. & com.* Capitatio est id quod idem Ulpianus *l.* 3. *ff. de Censib.* tributum capitis vocat. Tale quid in ipsa Urbe Roma solvere coacti erant olim illi qui extra classes erant, adeoque non secundum bonorum æstimationem quid-

quam pendebant, quive quod *nullo aut parvo ære censerentur capite censi vocabantur*, ut loquitur Julius Paullus apud Gellium *l.* 16. *Noct. Atticar c.* 10. Videtur tamen illud capitis tributum omni plebi Romanæ tandem remissum: quamvis haud dixerim cujus Cæsaris beneficio illud debeatur. Etsi enim Accursius aliique Interpretes quammulti Constantino Magno id tribuant, argumento capto ex *l. un. C. de capit. civ. cens. eximendo*, illam tamen constitutionem non ad Præfectum Urbis, quod illi existimabant, sed ad Virum Prætorium ac Præsidem Lyciæ ac Pamphiliæ scriptam, adeoque ad Urbes illarum provinciarum primario pertinere, præclare monuit eximio libello *De Capitatione* Joannes Baptista Vicecomes JCtus Mediolanensis. Imo omnium in universum provinciarum urbanæ plebi id videntur commune esse voluisse Cæsares, ut recte censet Guidus Pancirollus *l.* 3. *var. lection. in Utr. Jur. cap.* 31. Quanquam eam fuisse mentem ipsiusmet Constantini haud crediderim, sed post demum existimem ita placuisse: ut diu ante Romæ capitatione omni plebem liberatam, quum nec Alexandriæ jam Vespasiano imperante ea amplius obtinuerit, quod Vicecomiti quoque est observatum. Haud dixerim tamen omnes omnino incolas Urbis Romæ a Capitatione fuisse immunes, imo μετοίκους & peregrinos quosque Romæ solvisse illud tributum per est verosimile.

Sed hæc aliena nonnihil sunt ab hoc loco. Ex hisce tamen quæ attulimus videtur manifestum, Valentiniano etiam imperante Censuales illos qui portorio erant intenti potuisse observare omnes Studiosos peregre in portum adventantes: alios item qui a peregrinis Romæ commorantibus capitum vectigal exigebant, simul omnium peregrinorum illorum Studiosorum numerum & curam aliquam potuisse habere. Longe facillime vero id fieri ab iisdem potuit, si census omnium prisco more etiam tum fuit actus, atque adeo omnium omnino nomina in tabulas publicas fuerunt curante Magistro census a Censualibus relata: quod per est verosimile, quia alias infinita illa hominum multitudo commode regi non potuit. Et vero propter hoc Magistri census & Censualium munus, videtur mihi ab Imperatore illis potissimum & non aliis fuisse simul injunctam illam circa liberalium artium Studiosos peregrinos curationem. Nos certe munus illud propterea hoc loco nonnihil enarravimus, id uti omnibus perspicuum redderetur.

Cæterum de secundo capite Legis nostræ satis forte est dictum pro instituti nostri ratione: ad TERTIUM igitur tandem nunc aggrediemur, quod omnium est potissimum, visuri quid denique circa Studiosos illos agi Cæsar voluerit.

Inter ea autem quæ huc pertinent primo loco occurrunt duo: utraque (nisi vehementer fallor) ipsimet Magistro census expedienda. Verba Legis hæc sunt: *Quicunque ad Urbem discendi cupiditate veniunt primitus ad Magistrum census, Provincialium judicium, a quibus copia est danda veniundi, ejusmodi literas proferant, ut oppida hominum & natales & merita expressa teneantur. Deinde ut in prima statim profiteantur introitu, quibus potissimum studiis operam navare velint.* Duo hæc eodem tempore videntur fuisse agenda, adeoque non alibi quam apud ipsum Magistrum Census: utpote quum ad illum saltim litteræ illæ testimoniales adferri debuerint, nec alibi nomina Studiosorum in tabulas censuales referri. Et vero apud illum etiam alias referebantur in tabulas capita omnium peregre adventantium, ceu jam ante diximus; itaque utrumque hoc commode apud illum potuit institui etiam de Studiosis peregrinis.

Cumprimis vero observandum venit quod hic innuunt Cæsares, nemini Studiosorum ex Provinciis (qua voce pene omne quod extra Urbem erat censebatur) Romam veniendi facultatem fuisse, nisi Provincialium judicum venia impetrata. Num in universum de omnibus peregre profecturis, aut saltim de omnibus Romam petituris, tale aliquid fuerit in Provinciis constitutum, nondum satis compertum habeo. Videtur interim, non fuisse id adeo omnibus commune, sed de solis iis qui studiorum causa Romam ibant observatum. Perinde ac eadem pauloque post subsequente tempestate Africani Episcopi per canones caverunt, ne quis Episcopus ex Africa transmarinas terras petat, nisi literis publicis instructus. Canon Africanus vicesimus tertius ita sese habet: *Item ut Episcopi trans mare non proficiscantur, nisi consulto primæ sedis Episcopo suæ cujusque provinciæ: ut ab eo præcipue possint sumere formatam, vel commendationem.* Qui *trans mare* tum proficiscebantur illi Romam præcipue & Italiam petebant: quo sensu *transmarinæ appellationes* canone XXVIII. & CXXV. nec non *transmarinæ subreptiones* canone CV. prohibentur. Quemadmodum autem fas non fuit Episcopo ulli transmarina petere sine literis publicis, ita multo minus *Comitatum* sive aulam Imperatoriam: qua de re extat præclarus canon centesimus sextus. Interpres porro Græcus *formatam* passim vertit ἀπολυτικὴν, quem hoc nomine perstringit doctissimus Justellus. Immerito tamen fortassis, utpote cum a *commendatitiis* diserte *formatas* literas canon vicesimus tertius separet, & [illegible]tur omnino dimissoriis fuisse opus ad talium itinerum licentiam, perinde atque videmus hac Lege vetitum juvenibus Romam petere studiorum caussa, non impetrata *veniundi copia* a provincialibus judicibus.

Quicquid hujus sit, id liquet, ad Magistrum census debuisse Studiosum quemque Romam adventantem adferre testimonium publicum judicis Provincialis (fuere autem illi oppido varii & multi,) & quidem ejusmodi unde possit constare, primum, quo *oppido* ille fuerit oriundus, secundo quibus *natalibus*, tertio quibus *meritis*. De primo ut quidquam addamus necessum non est in re clarissima. Per *merita* intelligi vitæ anteactæ rationem, haud difficulter item patet. *Natalium* denique nomine parentum conditionem significari, videtur vacare dubio. At vero & ipsum nativitatis annum voce illa involvi, atque adeo & hunc fuisse indicandum, palam est ex iis quæ sequuntur. Decernitur nimirum, vicesimo anno ætatis expleto quemvis in patriam a Præfecto Urbis remittendum: illud autem fieri non potuit, nisi de ætate cujusvis Provinciales judices fuissent testati. Nec vero est quod quis existimet, fieri illud haud potuisse. Passim enim & Romæ & in omnibus Provinciis tempus nativitatis cujuslibet hominis in tabulas publicas referebatur, idque ex instituto Marci Antonini Imperatoris. Diserte de illo Julius Capitolinus in vita Marci cap. 9. *Inter hæc liberales causas ita munivit, ut primus juberet apud præfectos ærarii Saturni, unumquemque civium natos liberos profiteri intra tricesimum diem,*

nomine imposito. *Per Provincias tabulariorum publicorum usum instituit, apud quos idem de originibus fieret, quod Romæ apud præfectos ærarii, ut si forte aliquis in Provincia natus caussam liberalem diceret, testationes inde ferret*. Ejus moris vestigia passim in ipso Justinianeo Juris corpore supersunt. Hinc sane *Natalis Professio*, & *Tabulæ Natales*, & *Tabulæ Professionum*, & abscisse *Professio* memorantur *l. non nud. C. de probat. l. statum C. de fid. instrum. l.* 1. *C. si minor. major. se dix. l. cum de ætate ff. de probat.* Nec aliud est, quod Apulejus in Apologia uxoris ætatem probet tabulis, *quæ partim tabulario publico partim domo adserventur, patrem enim ejus natam sibi filiam more cæterorum professum esse*: quemadmodum præclare ad locum illum Apuleii annotavit illud elegantium Juris Romani peritorum decus Scipio Gentilis *n.* 877. & ab hoc monitus I. Pricæus Britannus in *commentario*, qui tamen perperam existimat initium hujus instituti Servio Tullo Regi adscribendum esse.

Post hasce vero Judicis Provincialis literas exhibitas debuit porro adolescens apud Magistrum Census profiteri, *quibus potissimum studiis operam navare velit*. Indubie vero utrumque, & prius scil. illud & posterius, in album aliquod sive matriculam, sive tabulas publicas Magister Census debuit referre. Alioquin enim nullius fuissent usus cum literarum illa exhibitio tum Studiorum professio. Nec enim potuisset sciri quamdiu quis Romæ debuerit tolerarii, aut quo justo tempore in patriam remitti, nec in studia potuisset deinceps recte inquiri. Cæterum apud ipsum quidem Magistrum Census præter duo hæc nihil agendum fuit tum Studiosis adolescentibus. Nec vero par fuit, viro magnæ dignitatis minutioribus curis molestum esse. Reliqua omnia de quibus mox acturi sumus, vel ad Censuales pertinent vel ad ipsum Præfectum Urbis.

Ex iis vero quæ Romam venientibus adolescentibus statim circa initia fuerunt agenda, tertio loco subjungit hæc Cæsar: *Tertio ut hospitia eorum sollicite Censualium norit officium, quo ei rei impertiant curam quam adseruerint expetiisse*. Censuale officium constabat magno numero eorum qui in Census negotio ministrabant. Hi cum proxime inservirent Magistro Census, potuit adolescentis in tabulas apud Magistrum relati cura ac ratio satis commode ab illis suscipi. His itaque injunctum est ab Imperatore, ut *sollicite* nota sibi redderent hospitia Studiosorum, & quidem illum in finem, uti scirent, num Studiosus quisque illis studiis reapse vacaret, quæ sectaturum sese promiserat. Atqui mutabilia & mutanda interdum fuerunt hospitia, & eligenda alia ab iis quæ primum placuerant. Debuerunt igitur Censuales inquirere non duntaxat in noviter adventantium sed simpliciter omnium Romæ commorantium peregrinorum hospitia. Certe ita demum licuit assequi id quod Cæsaribus erat propositum. Et vero Censualibus fuisse injunctum, non in illa prima initia tantum sed in omne commorandi tempus animum intendere, ex iis quæ subsequuntur, est manifestum.

Pergit scil. Lex in hunc modum: *Iidem immineant Censuales, ut singuli eorum tales se in conventibus præbeant, quales esse debent, qui turpem inhonestamque famam, & consociationes (quas proximas putamus esse criminibus) æstimant fugiendas: neve spectacula frequentius adeant, aut appetant vulgo intempestiva convivia*. Non mul-

A to post injungitur Censualibus, singulis mensibus deferre, unde quique venerint, & quinam (expletis scil. annis suis) sint remittendi. quod posterius fieri non potuit, nisi omni commorationis intervallo Censuales rationem omnium habuissent.

Notari vero unice merentur illa, quæ ab adolescentibus Studiosis observari Cæsares voluerunt. *Primum* attinet conventus, *Alterum* spectacula, *Tertium* denique vulgi intempestiva convivia. *Conventus* voce fortassis intelligenda venit contracta unum in locum populi Romani major aliqua multitudo ac frequentia: quales reipubl. cumprimis judiciorum caussa, interdum a Magistratibus indicebantur: aliæ etiam coibant in feriis & ludis solemnibus, ut aliæ in Ecclesiis Christianorum, quæ ipsæ solent scriptoribus ejus seculi conventicula appellari. Ejusmodi conventus gravitate morum & virtute bene componi postulabat utique & res ipsa & Urbis Regnatricis maximorumque ejus civium dignitas. Voluit itaque Cæsar cavere, ne studiosa juventus, (ut solet illa ætas esse avida novarum sibi rerum) conventibus ejusmodi sese indubie magno numero immistura, per juvenilem petulantiam quidquam committeret, quod vel dedecori posset esse conventibus vel eos turbare. Quorum prius fieri potest per ea quæ turpia sunt & inhonesta; posterius per consociationes. Et vero recte Cæsar *consociationes* criminibus proximas judicavit: tumultus enim & turbas excitant coitiones & factiones illæ juvenum temerariæ, atque adeo perturbant publicam tranquillitatem, cujus conservatione nihil prius esse debet in quavis republica. Fortassis tamen *Conventuum* voce signantur hoc loco conventus Studiosorum in ipsis Scholis. Utique enim & ibi congregantur in unum auditores; nec minus ibi quam a publicis Civium Romanorum Conventibus abesse debet turpitudo morum & omnis factio. Possumus maxime secure vocem illam accipere de conventibus plane omnibus, cum hisce Scholasticorum propriis, tum aliis Romanorum civium sacris pariter profanisque.

Spectacula de quibus loquitur Lex, erant tum temporis varia: cum publica populi, alia circi, alia caveæ sive amphitheatralia, alia scenæ, ne nunc dicam de odeorum aliorumque locorum ludis: tum privata magis hic, alibi per Urbem, eaque pene numero infinita. Edebanturque tum ipsa illa publica, quæ potissimum Lex respicit, Romæ multo frequentissime, imo tantum non quotidie. Salvianus sane Circorum ac Theatrorum spectacula *l.* 6. *de gubernat. Dei* vocat *quotidianas obscœnitates*. Ejusdem verba hæc sunt: *Ecce innumera Christianorum millia in spectaculis quotidie rerum turpium commemorantur*, sive potius, *commorantur*. Vixit autem Salvianus seculo quinto Christiano: quo tempore dixeris tamen observatas fuisse Leges, quibus spectaculorum celebratio feriatis Christianorum diebus prohibita fuit. Reperiuntur illarum duæ *Tit. de spectaculis*, qui est sextus lib. 15. Codicis Theodosiani. Altera Gratianus Valentinianus & Theodosius Augusti ita sanciverunt: *Illud etiam præmonemus, ne quis in legem nostram, quam dudum tulimus, committat: nullum solis diei, (l. die) populo spectaculo (l. spectacula) præbeat, nec divinam venerationem confecta (l. conficta) solemnitate confundat*. Altera Theodosii minoris & Valentiniani III. Cæsarum ita sese habet: *Dominico, qui septimanæ totius primus est dies, & Natale (l. Natali) atque*

Epiphaniorum Christi. Paschæ etiam & Quinquagesimæ diebus, quamdiu cœlestis lumen lavacri imitantia novam sancti baptismatis lucem vestimenta testantur, quo tempore & commemoratio Apostolicæ passionis, totius Christianitatis magistræ, a cunctis jure celebratur, omni Theatrorum atque Circensium voluptate populis denegata, totæ Christianorum ac fidelium mentes Dei cultibus occupantur. At vero posterior illa Lex cum scriberet ista Salvianus forte nondum erat promulgata, lata quippe demum Theodosio XI. & Valentiniano Coss. h. e. anno æræ Dionysianæ CCCCXXV. prior item non multum fortassis fuit observata. Certe Africani Patres an. CCCXCIX. censuerunt Legatione solenni orandos *Cæsares, ut Spectacula theatrorum cæterorumque ludorum* die dominico vel cæteris religionis Christianæ diebus celeberrimis amoveantur, maxime quia sancti Paschæ octavarum die populi ad Circum magis quam ad Ecclesiam conveniunt:* quod habetur canone Africano sexagesimo primo. Quicquid vero sit de Salviani ævo, quo tempore Lex nostra condita est, indubie Spectacula fuerunt Romæ quotidiana: utpote quum nulla lege eorum celebritas a quoquam die fuerit jam remota. Et vero ipsa illa tempestate, cum Romæ tum alibi passim in orbe Romano, populus ad insaniam usque spectaculis fuit deditus. Hinc Ammianus Marcellinus l. XXVIII. perstringens mores Romanorum, quales erant ipso tempore latæ Legis nostræ, de otiosa plebe Romana c. 25. ait: *Hi omnes quod vivunt & vino & tesseris impendunt, & lustris, & voluptatibus, & spectaculis: eisque templum & habitaculum & concio & spes omnis Circus est maximus.* Similem insaniam provincialium hominum acerrime item insectantur Salvianus, Chrysostomus & alii. Nec sane periit illa nisi cum eversione omnium bonorum reipublicæ. Quare fatetur quidem Salvianus in multis Galliæ & Hispaniæ urbibus desiisse illa ludicra, sed addit caussam: *quia agi jam præ miseria temporis atque egestate non possunt: calamitas enim fisci & mendicitas jam Romani ærarii non sinit, ut ubique in res nugatorias perditæ profundantur expensæ.* Lex nostra non interdixit studiosos juvenes omnibus spectaculis, sed tantum voluit, ne *spectacula frequentius adeant*, more scil. vulgi & quum illorum daretur copia quasi infinita.

Pergit Lex in hæc verba: *ne adpetant vulgo intempestiva convivia.* Videtur autem scribendum *vulgi convivia*. Illa enim tempestate præter epulas, quas in tanto luxu singuli ditiores Romæ indies ferme instituebant infinitas, erant & publica convivia longe plurima, collegiorum, tribuum, corporum, imo & totius populi. Et quidem horum celeberrima nonnulla idolorum quondam cultui dicata, sacrificiis quoque jam abolitis, auctoritate tamen Cæsarum tolerabantur. Jam tum videlicet Constantinus M. sacrificiis omnibus populum interdixerat, ut Eusebius passim & Theodoretus l. V. c. XX. memorant, imo filius ejus & successor Constantius diserte indicat *l. 2. Cod. Theodos. de Paganis*. *Convivia* tamen solemnia demum anno Dionysiano CCCCIIX. Arcadius, Honorius & Theodosius Augusti vetuerunt, ea lege quæ est nonadecima ejusdem Codicis Theodosiani *de Paganis*. Qui tamen anno CCCXCIX. eadem diserte permiserant lege ejusdem tituli septima decima hisce verbis: *Ut profanos ritus jam salubri lege submovimus, ita festos conventus civium & communem omnium lætitiam non patimur submoveri. Unde absque ullo sacrificio atque ulla superstitione damnabili, exhibere populo voluptates secundum veterem consuetudinem, inire etiam festa convivia, si quando exigunt publica vota, decernimus.* Nec vero quidquam effecerunt sua legatione ad Cæsarem Africani Episcopi, sed potius videntur ipsam illam legem elicuisse; utpote quæ Proconsuli Africæ missa est XIII. Kal. Septemb. cum ejusdem anni V. Kal. Mai. decreta fuisset legatio. Episcoporum tamen canon, qui est numero sexagesimus, dignus est quem hoc loco recitemus. *Illud etiam* (verba sunt canonis) *petendum, ut quoniam contra præcepta divina Convivia multis in locis exercentur, quæ ab errore gentili attracta sunt, ita ut nunc a paganis Christiani ad hæc celebranda cogantur, ex qua re temporibus Christianorum Imperatorum persecutio altera fieri occulte videatur: vetari talia jubeant, & de civitatibus, & de possessionibus imposita pœna probiberi: maxime cum etiam in natalibus beatissimorum martyrum per nonnullas civitates, & in ipsis locis sacris talia committere non reformident. Quibus diebus etiam, quod pudoris est dicere, saltationes sceleratissimas per vicos atque plateas exerceant: & matronalis honor, & innumerabilium fœminarum pudor, devote venientium ad sacratissimum diem, injuriis lascivientibus appetatur: ut etiam ipsius sanctæ religionis pene fugiatur accessus.* Hactenus Canon. Liquet autem vel ex hisce Canonis verbis, Convivia illa vere fuisse *vulgi* convivia, sæpe etiam *intempestiva*. tum quoque celebrari solitas illas epulas publicas in solennibus Cæsarum, etsi iis ita Tertullianus Apologet. c. 35. *Grande videlicet officium, focos & thoros in publicum educere, vicatim epulari, civitatem tabernæ habitu abolefacere, vino lutum cogere, catervatim cursitare ad injurias, ad impudentias, ad libidinis illecebras. Siccinne exprimitur publicum gaudium per publicum dedecus? Hæccine solemnia dies Principum decent, quæ alios dies non decent?* Hujusmodi itaque *vulgi conviviis* non quidem plane interdixit Imperator Studiosos bonarum artium, vetuit tamen illa *adpetere*, sive quod idem est studiose sectari.

Horum omnium vero inspectio & cura accurata, ut ante dictum, Censualibus commissa est a Cæsare. Talis sane curatio innuitur voce illa *Immineant*. Nec vero illa tempestate obtinebat amplius illa Ciceronis ævo sueta Latine loquendi ratio, sed voces multæ in barbariem erant flexæ, cum significatione tum pronunciatione immutata. Inspectio, inquam, commissa fuit Censualibus. Nec enim data ipsis fuit simul & animadvertendi in sontes facultas: sed si quid observassent minus bene gestum deferre id debuerunt ad Præfectum Urbi. Et vero ad hunc pertinet id quod mox in Lege nostra sequitur.

Quin etiam (ait Lex) *tribuimus potestatem, ut si quis de his non ita in Urbe se gesserit, quemadmodum liberalium rerum dignitas poscat, publice verberibus adfectus, statimque navigio superpositus abjiciatur Urbe, domumque redeat.* Verberibus publice afficere sontes, ac deportare licebat & alias Præfecto Urbi, ceu jam tum diximus: hoc novum videtur accessisse, quod tam gravi pœna licuerit in juvenes istos animadvertere, qui non ita in Urbe *se gessissent quemadmodum liberalium rerum dignitas poscit*. Nec enim propter ejusmodi culpam temere aliquis hactenus vel verberibus publice fuerat adfectus vel ignominiose quasi deportatus, in illa præsertim vivendi licentia quæ tum Romæ obtinebat. Et vero tam severam legem fortassis expres-

sit Cæsari insolens petulantia multorum Scholastici illius ordinis. Ut solent mali mores acuere leges & novas multas elicere. Sed hanc rem iterum non multo post agitabimus.

Decernit mox Cæsar tempus commorandi in Urbe. *His sane* (inquit) *qui sedulo operam professionibus navant, usque ad vicesimum ætatis suæ annum Romæ liceat commorari. Post id vero tempus qui neglexerit sponte remeare, sollicitudine Præfecturæ etiam impurius ad patriam revertatur.* Tempus igitur Romæ commorandi vigesimo ætatis anno a Cæsare definitum est iis qui gnaviter sua curabant. Licuit nimirum, nisi fallor, ipsum annum vicesimum Romæ in studiis absolvere. Adeo benigne scilicet interpretanda arbitror illa verba: *usque ad vicesimum ætatis annum:* quæ fateor accipi etiam possint, quasi & illum annum Romæ degere fuerit vetitum. Apparet vero hinc, minus indulsisse Cæsarem Valentinianum Romanæ juventuti Scholasticæ, quam olim fecerant Berytiensi Cæsares Diocletianus & Maximianus. Extat hodieque illorum rescriptum ad Scholares Arabiæ (sive potius Beryti, Codice *de iis qui ætate & professione se excusant* in hæc verba: *Cum vos adfirmatis liberalibus studiis operam dare, maxime circa juris professionem, consistendo in civitate Berytiorum provinciæ Phœniciæ, providendo utilitati publicæ & spei vestræ, decernimus, ut singuli usque ad vicesimum quintum annum ætatis suæ studiis non avocentur.* Quinque itaque annos ultra viginti indulserunt illi Cæsares: & videtur placuisse hoc potius Justiniano, ut qui Diocletiani quidem illam Constitutionem receperit in Codicem suum non vero hanc Valentiniani, atque adeo publicum esse voluit omnibus quod non nisi paucis erat rescriptum. At vero Valentinianus Cæsar noster per Præfectum Urbis etiam *invitos* (ita enim videtur legendum pro *impurius*) domum censuit remittendos qui vicesimum ætatis annum expleverant.

Ut quam diligentissime Censuales omnia ipsis injuncta expedirent, jussit porro Imperator singulis mensibus per literas (ipse *breves* vocat voce jam tum recepta) nomina eorum qui venerant Romam aut quibus per legem abeundum erat, Præfecto Urbis exhibere. Verba Legis sunt perspicua & explicatione haud indigent. Ita vero sonant: *Verum ne hæc perfunctorie fortasse curentur, Præcelsa Sinceritas tua Officium Censuale commoneat, ut per singulos menses, qui vel unde veniant, quive sint pro ratione temporis ad Africam vel ad cæteras provincias remittendi, brevibus comprebendat.* In hisce verbis quod quidem sit obscurum nihil occurrit, forte tamen mirum cui videatur, ab ipso Imperatore Præfectum Urbis titulo *Præcelsæ Sinceritatis* honorari. Nihil tamen hic insolitum occurrit. Recte siquidem notavit Guid. Pancirollus l. v. var. lect. in utroque Jure c. 4. *Si quis cum Illustri viro, & præcipue Præfecto prætorio vel Urbi loquebatur, vel ad eum scribebat, etiam Princeps ipse, his verbis eum appellabat: Vestra Magnificentia, vel Illustris Magnificentia tua, aut Tua Celsitudo, quo titulo hodie erga eos Principes qui paulo sunt inferiores Regibus utimur; vel Sublimitas tua, sive Magnitudo, vel Eminentia, Græce dicitur ὑπεροχὴ, quod verbum interpres vertit Excellentia tua.*

Ut autem sensus illorum verborum clarissimus est, ita ex adverso fateor me non capere illa quæ sequuntur: *His duntaxat exceptis qui corporatorum sunt oneribus adjuncti.* Non me latet quidem, Corporatos esse qui Corporibus accensebantur: & Corporum nomine venisse tum temporis societates quasdam artificum. Quamvis haud temere dixerim ad corpora pertinere illos omnes artifices qui *l.* 2. *Cod. Theod. de excusationib. artific.* recensentur. Corpora enim fuerunt *publicis obsequiis deputata*, ut dicitur Novella tertia Severi Imperat. aut debuerunt *servire solemnibus quos imposuit antiqua solemnitas* ut habet *l.* 4. *Codic. Theodos. de privileg. corporator. U. R.* ex qua ut & tertia & secunda lege unicam conflavit Tribonianus. Non est autem verisimile, illos omnes artifices qui memorantur *Cod. de excusat. Artific.* adeo vili fuisse conditione. Sed & pistorum, suariorum, pecuariorum, susceptorum vini Corpora fuisse Romæ apparet ex *titul.* 3. & 4. *lib.* XIV. *Cod. Theodos.* & *tit.* 15. & 16. *lib.* X. *Codicis Justinianei*: quorum inter Artifices illos nulla omnino fit mentio. Ut proinde neutiquam probare possimus Pancirolium, qui, *libro de magistratibus municipalibus* cætera doctissimo, Artifices illos corporatis accenset, contra mentem præclarissimorum Juris Romani interpretum aliorum. At vero si *corporati* quasi mancipes fuerunt publici, qui fieri potuit ut studiosi quidem liberalium artium Romæ peregrinantes *corporatorum oneribus* fuerint *adjuncti*? An nonnulli Corporatorum filios suos clam in provincias miserunt, indeque provincialium titulo Romam reversos studiis liberalibus fecerunt imbui, & in libertatem per fraudem vindicari? Sane nonnullos eorum fraudulenter ad honores pervenisse, patet ex *l. un. Cod. de Pistoribus.* *Quicunque* (ait Leo Imperator) *ex mancipiis* (de Pistoribus autem loquitur) *Comitis horreorum dignitatem & officium vel ambitione, vel gratia, vel pecunia, seu quolibet alio modo postbac fuerit adsecutus, exutus dignitate quam contra interdictum nostræ Serenitatis adeptus est, ad antiquum denuo consortium collegiumque revocetur.* Corporatorum certe filii merito Romæ detineri potuerunt *Corporatorum oneribus adjuncti*, etsi studiis liberalibus fuissent imbuti, quum conditionem parentum sequi debuerint servili genere nati. An etiam in pœnam commissæ culpæ studiosi nonnulli, ingenui adolescentes, tum adjuncti interdum fuere Corporatis? Apparitoribus quidem Præfecti Urbis minitati sunt olim Honorius & Theodosius Augusti, *l.* 2. Codice *de Apparitoribus Præfecti Urbis*, hoc modo: *Quicunque Illustris Urbanæ sedis Apparitor, clandestina fraude pistorem concusserit, accusatus atque convictus perpetui panificii nexibus addicetur.* Verum illa lex nondum erat tum lata; nec dixerim talibus pœnis petulantes etiam studiosos adolescentes tum fuisse obnoxios. Forte verisimilius est, pistoris filia ducta studiosum juvenem innexum fuisse Corpori illi ex *lege* 2. *Cod. Theodos. de pistoribus* quæ est Constantii Imperatoris: *Si quis pistoris filiam suo conjugio crediderit esse sociandam, pistrini consortio teneatur obnoxius & familiæ pistoris adnexus oneribus etiam parere cogatur.* Forte par fuit ratio & reliquorum Corporum. Nihil tamen definio. Imo malo ego hac de re alios audire potius quam ipsemet audiri.

Minus obscuritatis habet clausula legis ultima. Verba hæc sunt: *Similes autem breves etiam ad scrinia Mansuetudinis nostræ annis singulis dirigantur: quo meritis singulorum institutionibusque compertis, utrum quandoque nobis sint necessarii, judicemus.* Sensus clarissimus est: Voluit nempe Cæsar, singulis annis non tantum nomina, sed etiam quemadmodum quisque sese gessisset

eorum qui ſtudiorum curriculum Romæ abſolverant, per literas a Præfecto Urbis ſibi indicari, & quidem in id quo Imperator ipſe reſciſcat, num quos illorum poſſit reipublicæ negotiis aliquando admovere.

Nec vero *Manſuetudinis noſtræ* voce præter ſeipſum ſignificare quenquam voluit Valentinianus: ſimilem enim in modum loquebantur tum Auguſti ſi quando blandius ſeſe gerebant. Sed & alias in univerſum de ſe loquentes Imperatores dicere conſueverunt, *Noſtra Serenitas*, *Tranquillitas*, *Lenitudo*, *Lenitas*, *Clementia*, *Pietas*, *Manſuetudo*, *Magnificentia*, *Noſtrum Numen*, *Cœleſte oraculum*, *Sacri affatus*, *Celſitudo Imperialis*, *Sublimitas*, *Excellentia Imperialis*, *Majeſtas Imperialis*, *Noſtra æternitas*, *Perennitas*: qua de re, ut ſolet, eximia nonnulla congeſſit ὁ χαριέστατος Pancirol. *l.* 1. *Variar. lection.c.*2.

Scriniorum vocem quod attinet, non illa tum temporis notabat duntaxat *arcam in qua ſcripturæ aurum & ſimilia ſervabantur*, aut aliquid Auguſtis proprium; quod multi arbitrantur: Sed & arcas circa omnes ſignificabat cum privatas tum publicas quaſque: erant vero arcæ præter Auguſtales illas etiam aliæ complures. Præterea vero vox illa cœpit quoque uſurpari de hominum ordine qui arcas ejuſmodi publicas quaſi curabant. Poſteriore ſignificatione accipitur paſſim, cumprimis *l.* 1. *Cod. de off. P. P. Africæ*, ubi in Officio ejus tribuuntur Scrinia decem: quam legem eleganter illuſtrat idem Pancirollus *l.* 2. *V. L. cap.* 188. Imperator hac Lege ſancit, ad ſua *Scrinia* epiſtolas illas mittendas eſſe, non indicans ſingulatim illud Scrinium, ad quod epiſtolæ erant dirigendæ, quoniam id indubie erat tum omnibus notum. Atque interpretes quidem Juſtinianei Juris nonnulli annotant, quatuor tum fuiſſe Imperatoris Scrinia, *memoriæ*, *libellorum*, *epiſtolarum*, *diſpoſitionum*; at nequaquam eſt veroſimile tam exiguo Scriniorum numero potuiſſe Cæſarum res componi, cum uni P. P. Africæ, rebus diœceſeos illius afflictis & anguſtis, ſcrinia decem Juſtinianus aſſignaverit; atque adeo numerus ille Scriniorum aulicorum videtur nos latere. Non ſine cauſſa vero dixeris, ad *Scrinium* epiſtolarum breves illas, de quibus Lex noſtra loquitur, mitti debuiſſe.

HÆC eſt, niſi vehementer fallimur, mens Legis illius noſtræ. Et vero ea expoſita, ſatis jam officio noſtro perfuncti queamus videri. At vero multum adhuc abeſt, ut ſenſu illo Legis percepto veram ejuſdem prudentiam ſimus aſſecuti. Nec enim qui tali aliqua ratione tenet ſenſum Legum, eapſe opera ſimul intelligit, num leges conveniant reipublicæ nec ne: id quod intelligere grande illud prudentiæ cognomentum denique promeretur. Etſi enim hac ſcientia deſtitutus, ſecundum leges & controverſias decidere, & cavere clientibus, & de jure poſſis reſpondere, idque omne agere prudentia quædam ſit & quidem prudentia Juris; utpote quum ea mentis noſtræ facultas, quæ humanæ vitæ recte conſulere idonea eſt, paſſim apud omnes prudentiæ titulo audiat, ſingulatim vero illa quæ id ex præſcripto legum præſtat, communi omnium conſenſu prudentia Juris uſurpetur: longe tamen potius indubie prudentiæ munus eſt, ipſarummet legum commoda atque incommoda perſpicere poſſe, imo hæc demum menſuram nominis prudentiæ Juris adimplet; quod vis ipſa vocis ſatis indicat. Adeo plena autem Legum cognitio requiritur in illo Politico viro qui ad clavum reipublicæ ſedens leges illi præſcribere ex officio tenetur. Qui enim intelligat, num ferenda ſit nova lex, num vetus abroganda, num hujus aliquid corrigendum, niſi uſu omni & noxa Legum probe perſpecta? Nihil tale jure poſtules ab iis quorum gloria in prompto eſt obſequio. Ne judici quidem nefas eſt iſthuc ignoraſſe, quamvis per ἐπιείκειαν quam appellant leges, interdum in judiciis ſint temperandæ, ἐπιείκεια autem abſque ejuſmodi plena notitia eſſe nequeat. Illa enim moderandarum legum peritia ac poteſtas ſupra dignitatem eſt judicis; munus τοῦ νομοθέτου, qualis in republica Rex eſt, & in univerſum omnis quem penes eſt poteſtas ſumma; nec temere communicari judicibus aut magiſtratibus poteſt abſque ſummo reipubl. diſpendio; ceu uſu ipſo docemur, non ſatis ſibi hodie ea in re caventibus paſſim civitatibus, etſi ipſemet Juſtinianus longe prudentiſſime id omne ſibi ſoli tanquam ſummo Principi in ſua republ. olim vindicaverit; qua de re alias accuratius diſſerendum. Igitur non profecto ſatis fuerit dediſſe in eum modum mentem hujus Legis, ſi quem in republ. gerenda uſum invenire debeat interpretatio noſtra. A nobis autem merito hoc forte exſpectaveris, ſaltem ratione muneris quo in incluta hac Julia fungimur: utpote quum Politici Philoſophi τὴν νομοθεσίαν omnem noviſſe, atque adeo latarum legum examen in uſum reipubl. poſſe inſtituere. Et vero quam hactenus exhibuimus hiſtorica quædam duntaxat vel Grammatica (ne quid diſſimulemus) interpretatio fuit: altera autem illa demum Politica eſt. Quod ipſum non ſine ſingulari quadam animi voluptate videmus jam etiam ante nos agnoviſſe ſummum virum & æternum Friſiæ noſtræ decus Joachimum Hopperum, nunquam ſatis laudandi ſcripti *de vera Juriſprudentia lib. IV. tit.* 16. *&* 23.* quamvis ipſe ejuſmodi interpretationem Legum neutiquam volumine iſthoc dederit, majori forte iſti operi eam reſervans, cujus hi libri non niſi præludium aliquod eſſe debuerunt, quantum ex illorum epilogo colligere eſt. Agamus igitur etiam quod officii ratio expoſtulat; ſaltim paucis, ne prolixa diſſertatione moremur tempora aliorum uſibus reipublicæ dedicata.

Verum ante hoc quam agamus, cogimur quaſi adducere huc nonnulla eorum quæ alibi plenius docemus, quo Politica hæc interpretatio veris certiſque principiis ſuis quaſi muniatur. Omnis lex aut jubendo, aut vetando, aut permittendo ſciſcit nonnihil de actu aliquo civili, perinde atque omnis quæſtio & deliberatio politica circa actum aliquem civilem occupatur. Actus porro, ut in univerſum omnis etiam naturalis, ita & omnis civilis ſimul cauſam ſuam efficientem, materialem & finalem habet quidem; finalis tamen cauſæ in Legibus

* Hæc ſunt ejus verba tit. 23. de politica Juris ac Legum interpretatione. *S. Hanc igitur Politicam interpretationem quamnam eſſe dicis? G. Partem quamdam Nomotheticæ, de qua ſupra expoſitum eſt: & ideo quæ de ea jam diximus, multo magis in ipſa Nomothetice locum habent. S. In quo autem conſiſtit? G. In duobus. S. Quod eſt primum? G. ut certa via ac ratione dijudices, utrum leges latæ recte ſe habeant nec ne: idque tum quidem ſecundum ſubſtantiam, quo ad res: tum autem ſecundum formam; tum vero ſecundum naturalia, quoad res & perſonas, prout ſupra eſt expoſitum. Atque hæc quidem eſt interpretatio, quæ a primis principiis repetita hominem vere prudentem & politicum efficit, & ad rempublicam regendam ac gubernandam idoneum reddit. S. Quod ſecundum? G. Ut ſi inveniatur Legem non recte ſe habere, deſpicias ecquid mutanda ſit nec ne: nam ſæpe fit ut quædam ſint in republ. non optima, quæ tamen non ſunt mutanda, nempe cum plus periculi & mali in mutatione eſt, quam in ipſa re boni, ut ſupra latius eſt expoſitum.*

rara

rara fit mentio, quod non interſit obſequentium eam ſcire, imo interſit ſæpenumero eam in vulgus ignorari; materialis quoque & efficientis cauſæ memoria nonnumquam in Lege deſideratur, ſed non niſi quando aut de iis jam tum liquet, aut lex eſt imperfecta: perfecta autem eſt quæ integre determinat omnia quæ ad actum pertinent. In definienda vero cauſa formali actuum potiſſimum Lex omnis verſatur. Hinc jam tum pene ſub initium diſſertationis hujus obſervavimus, in ipſa noſtra hac Lege primario quidem de Actuum quorundam forma, ſimul tamen aliquid etiam ſcitum eſſe de efficiente cauſa, quinam ſcil. Actus illos debeant edere, & de cauſa materiali circa quas perſonas nempe aut res (ut omnis materia ejusmodi politica vel eſt res vel perſona) oporteat actus illos exercere; ſolius cauſæ finalis nulla omnino facta mentione. Quoniam porro actio in univerſum omnis adeoque & civilis ſpeciem formamque ſuam a fine quidem potiſſimum, ex parte autem etiam a materia atque effectrice cauſa conſequitur: hinc in examine Legis formam actus alicujus definientis præcipue ad finem ſive ſcopum actus, ex parte tamen etiam ad agentem perſonam, atque ad id circa quod actus occupatur, eſt reſpiciendum. Similiter & effectricis cauſæ cum principalis tum inſtrumentalis, (quarum illa in civilibus ſemper eſt perſona aliqua, hæc modo perſona modo res) aptitudo ad materiam, formam actuum, & finem venit exigenda: materiæ vero (quæ in civilibus nunc perſona nunc res aliqua eſt) idoneitas ad effectricem formalem finalemque cauſam ſpectanda eſt, idque non minus in civilibus negotiis adeoque & ipſis Legibus ac deliberationibus, quam promiſcue in omnibus quæ naturæ, cumprimis autem humano operi, ſunt obnoxia. Illa vero aptitudo utriuſque poteſt accipi ex iis quæ ad eſſentiam pertinent; qualia ſunt alia quidem communia, alia vero ad ſocietatem civilem ſolum ſpectant, atque adeo proprie ſunt πολιτικὰ; cum illa communia ſint partium μεταφυσικὰ, partim φυσικὰ, partim etiam ἠθικὰ, & fiant demum πολιτικὰ ſi quando ad negotium aliquod politicum adſtringuntur. Finis denique civilium actuum (ut alias quoque) aut eſt remotus aut proximus; item aut externus aut internus; ut & aut univerſalis vel particularis. Nec particularis finis recte ſe habet niſi univerſali integræ reipublicæ finis conveniat: nec proximus, niſi ille congruat remoto: nec internus, niſi reſpondeat is externo. Eoque in examine finalis cauſæ hic ordo ſemper eſt obſervandus. Et vero quæ modo attulimus in omni νομοθεσίᾳ obſervanda veniunt: cujus portio quaſi eſt latarum Legum examinatio politica. Imo obſervanda illa veniunt in omni deliberatione & tractatione civilium negotiorum: nec aliunde poſſunt peti idoneæ probationes politicæ, quæ ita inſtitutæ vim habent verarum demonſtrationum. Alibi hæc a nobis ſuoque loco plenius docentur, heic non niſi obiter quaſi adferenda fuerunt. Unum adhuc præmonendum eſt anteaquam ad rem ipſam aggrediamur: Veterum latarum Legum examen difficile eſſe, propterea quod cenſura nequeat probe inſtitui, niſi omnibus quæ modo diximus exacte perſpectis, harum vero plena cognitio ob antiquitatem & monumentorum defectum vel omnino non vel ægre haberi poſſit. Et ſane hactenus longe eſt veriſſimum illud Juliani: *Non omnium quæ a majoribus ſunt conſtituta ratio reddi poteſt*. Illarum tamen Legum antiquarum cenſura minus eſt dif-

A ficilis, ſi exigantur ad certum aliquem notumque reipubl. ſtatum. Id quod fieri par eſt, ſi forte velis in uſum præſentem illas transferre, atque adeo ex ævo vetere commodum aliquod remedium tuæ reipublicæ petere. Nec vero prudentis eſt hominis ejusmodi cenſura haud inſtituta admittere in uſum alienas Leges: ſed talis quidem ἄτεχνος νομοθεσία (ut ſcite illam appellat Hopperus) plane indigna eſt & neutiquam ferenda, cum rerumpublicarum varia admodum ſit conditio, intantum quidem, ut uni quod prodeſt maxime obſit alteri.

VERUM tempus monet, hiſce ſepoſitis B ad inſtitutum negotium accedere. Et quidem initium faciemus de cauſa finali Legis, quoniam id expoſcit ratio Examinis, quod nulla ex parte inſtitui recte poteſt niſi de fine omnia fuerint ante conſtituta. Quamvis vero ipſa in Lege diſertis verbis finis haud indicetur; attamen haud difficulter attendenti ille liquet, cumprimis is quem proximum appellamus & particularis. Voluit ſcil. Imperator cavere, ne qui ſtudiorum gratia Romæ ex provinciis commorabantur juvenes, malis moribus ex urbano contagio afficerentur, aut mora diuturniore provinciæ patriæ damno eſſent; ſed uti ſibi aliquando forent utiles. C Certe omnem iſtam Legem id unice agere, ut ſtudioſi illi juvenes recte ſeſe haberent, in propatulo eſt. Ut neminem quoque poteſt latere, voluiſſe Cæſarem & moribus illorum conſultum & propriis quoque neceſſitatibus. Ne ſane de ultimo dubitemus ipſa efficiunt verba illa: *Quo meritis ſingulorum inſtitutionibusque compertis, utrum quandoque nobis ſint neceſſarii, judicemus*. Voluiſſe porro Cæſarem etiam hoc, ne longior peregrinatio provinciis fraudi eſſet, colligere eſt ex reſcripto illo jam ante recitato Diocletiani & Maximiani Cæſarum ad Scholares Arabiæ, ſi cum hac Lege D conferatur. Cauſa nimirum, quare Cæſar vetuerit ultra annum ætatis viceſimum Romæ in literis quem commorari, non alia videtur, præter eam, quæ binos illos Cæſares movit, ut ad viceſimumquintum annum indulſerint quidem ſcholaribus Beryti degere, ulterius tamen commorantes avocari permiſerint. Erant nimirum in provinciis munera multa ſubeunda eaque ſæpe peronerosa, cum perſonalia tum patrimonialia, obtinebatque ut quisque ad patriæ ſuæ eam operam præſtandum etiam invitus poſſet adigi. Huc enim pertinent ſeveræ Leges cum E aliæ tum illæ *libro* X. *Codicis tituli* 37. 38. 39. 40. *&* 41. Illi rei ne fraus fieret obtentu ſtudiorum, juſſit Cæſar omnes ab ætatis anno viceſimo remitti in patriam quamvis invitos. Et vero huc forte potiſſimum ſpectat illud, ut quisque Romam veniens apud Cenſus magiſtrum oppidum natale, & genus profiteretur: quo ſcil. ille patriæ poſſit reddi juſto tempore: *nec enim origine propria poterat quis voluntate ſua eximi, filioſque apud originem patris non in materna civitate, etſi ibi nati ſint (ſi modo non domiciliis retinerentur) ad honores ſeu munera poſſe compelli, explorati juris erat*.

F Cæterum hæc quidem proxime voluiſſe Cæſarem Lege iſthac ſua conſequi, manifeſtum ſatis eſt. Nondum liquet tamen vel num hunc finem recte ſibi propoſitum ille habuerit, vel num media quæ adhibuit fuerint paria fini iſti aſſequendo: quorum prius primo loco inquirendum eſt. Ut autem jam ante monuimus, fines ejusmodi ad finem ultimum integrumque reipublicæ æſtimandi ſunt: eoque attendendum venit, quis ille fuerit Imperii Romani, quo tempore

Lex condita eſt. Eſt autem hoc forte incertius. Etſi enim ſtatus Imperii ſimpliciter μοναρχικὸς fuerit, adeoque indubie ſalus reipublicæ tum fuerit in conſervatione monarchici talis regiminis poſita; cum duo tamen ſint genera τῆς μοναρχίας, in quorum utroque bonum quidem ſpectatur commune, at vero in alio dominantium commodum primario quæritur & non niſi ex accidente pene commodum ſubditorum, in alio vero ex pari dominantium atque parentium ſalus attenditur; non perinde certum eſt cujuſmodi tum fuerit Romanum Imperium. Multum autem intereſt cujuſmodi fuerit, cum neutiquam omni ex parte iiſdem inſtitutis utraque μοναρχία queat conſervari. Et vero omnes Leges Romanæ in univerſum monarchiæ quam ſunt aptiſſimæ, in cujus duntaxat uſum etiam ſunt conditæ: cæterum videtur (ut ſolet) fluctuaſſe illam rempublicam; & modo communis boni ex æquo, modo dominantium potius rationem habitam. Plurimum ſane falluntur qui exiſtimant, omni perinde ſtatui Leges Romanas convenire: id enim omnino eſt ἀδύνατον, & a mente ipſorummet Romanorum Legiſlatorum alieniſſimum, arguitque talis opinio ſummam Politices vel regendæ reipublicæ inſcitiam, imo & ignorantiam Romanarum Legum. Nec enim id verum eſt niſi de paucis illis quæ faciunt ſimpliciter ad uſum communem omnium rerumpublicarum: reliquarum & numerus eſt maximus, & uni illi ſpeciei quam μοναρχίαν dicimus congruunt, ad alias rerumpubl. formas translatæ illas mutant ac perturbant: interim & illarum aliæ favent magis herili aliæ civili monarchiæ, tanquam reſpublica duas haſce inter ſpecies quaſi dubia hæſerit. Nec enim omnibus par Cæſaribus animus, quorum hodieque Leges in Codicibus ſuperſunt. Multum profecto a Trajani, Hadriani, Antonini Pii, Marci, & Severorum, civili in rempublicam benignitate alii abſuerunt: eoque vel in gratiam vel augendo dominatui conſtituta ſunt ab iis haud pauca: quæ nec Juſtinianus mutavit omnia, ſive per incuriam, in illa infinita diſcordantium legum multitudine recenſenda inevitabilem, ſive quod nec ipſe ab herilibus ſtudiis fuerit alienus, perinde ut primus fere omnium qui Conſtantinopoli vixere Imperatorum, non tantum nomine ſed etiam re ipſa fuit αὐτοκράτωρ, quod obſervavit *l.* 5. Agathias. Cæterum Valentiniani Cæſaris illæ virtutes, quas procul adulatione deſcribit Ammianus Marcellinus ſub finem *l.* 32. (ne de aliis nunc dicam) vetant nos ſequius aliquid ſuſpicari. Ut proinde habendus ille ſit inter eos quibus perſuaſum fuit, *Finem juſti imperii* (quæ verba ibidem ſunt *c.* 23. Ammiani) *utilitatem obedientium æſtimari & ſalutem*: atque adeo Romani Imperii adminiſtratio non tam dominantis commoda quam bonum commune tum ſpectaverit. Ille imo fuit Cæſar iſte, ut haud injuria dixeris, non amplіandæ potentiæ, non parandis opibus, non vitæ luxurioſæ ſtuduiſſe tum Rempublicam Romanam, ſed veræ felicitati. Quam in virtutis exercitio, cum eorum quæ ad vitæ civilis uſum requiruntur juſta copia, collocant ſapientes: etſi alias non privatim duntaxat, ſed & publice, a magnis civitatibus ea in re peccetur vehementer.

Agite ergo: jam videamus, num quos diximus fuiſſe proximos fines condendæ Legi noſtræ, ſatis fuerint congrui illi ultimo & ſummo & communi Imperii Romani atque Legiſlatoris Cæſaris ſcopo. Et vero fortaſſis etiam de eo quis dubitet, num ex re fuerit publica, quod ita promiſcue provinciales filios ſuos liberalibus

A ſtudiis fecerint imbui, quodque adeo Romæ earum artium fuerit quaſi mercatus aliquis conſtitutus. Nam nonnullis quidem populis olim perſuaſum fuit, & eſt hodieque Moſchis pleriſque, Tartaris, aliiſque creditum, doctrinam omnem in publicum noxiam: alii, ut quondam Ægyptii, non niſi paucos & delectos ad ſtudiorum culturam admiſere. Verum enimvero nec tempus patitur, nec videtur pretium operæ, nunc quidem vel barbararum gentium improbam illam perſuaſionem, vel Ægytiorum illud inſtitutum gravibus argumentis convellere. Nemini enim non conſtat, nullam ſocietatem civilem B vere beatam eſſe ſine ſapientiæ ſtudiis, ſi non illis quæ θεωρητικά dicimus, ſaltim abſque iis quæ ad vitam commode agendam ipſamque reipublicæ faciunt adminiſtrationem. Ad hæc cum raro eadem ſit liberis quæ parentibus indoles, nemo probaverit Ægyptios, qui artes & doctrinam non niſi certis familiis proprias atque adeo quaſi hæreditarias eſſe voluerunt. Certe tantum abeſt id in artium ſtudiorumque meliorem culturam ceſſiſſe, quod Diodorus Siculus *l.* 1. *c.* 47. & *l.* 2. *c.* 29. exiſtimavit, ut nihil illi perinde obſtiterit: uſu ipſo docente, florere C artes doctrinamque omnem ibi maxime, ubi naturæ ductui ſuum arbitrium integrum eſt. Non ſine diſcrimine omnibus patefaciendam ad liberalia ſtudia viam ſed ſolis iis qui in reipublicæ uſum educantur, quales ſunt ſoli ingenui, haud caret juſta ratione. Cur enim ſervus diſcat quod reipublicæ inutile eſt? At hoc nihil ad Legem noſtram: utpote quum non ſervi ſed ſoli ingenui provinciales Romam illa tempeſtate ſtudiorum gratia petierint. Cæterum præter hoc delectu aliquo ingeniorum eſſe opus ad juſtum capiendum ex ſtudiis fructum, idque ut alibi paſſim, ita & Romæ fuiſſe magno incommodo neglectum, alibi latius oſtendimus. Nec vero D hujus loci eſt hoc agere. Nec quidem huc proprie pertinet inquirere, num ſatis prudenter uni Romæ doctrina juris Romani in omni Occidentali vaſto illo Imperio fuerit commiſſa. Etſi haud paucis forte rationibus queat adſtrui, neutiquam id fuiſſe ex uſu publico, poſteaquam jura illa cœperant eſſe communia provinciis: utpote quum civium omnium (quales tum non ſoli Romæ Urbis incolæ ſed & provinciales habebantur) ex æquo interſit, leges ſecundum quas ſit vivendum haud ignorare, debeatque earum peritia non multum eſſe difficilis; E cujuſmodi redditur ſi non niſi ex remotis locis queat peti atque addiſci. Imo vero dixeris merito Romam non fuiſſe aptam inſtituendæ provincialium juventuti, ob mores diſſolutos & ingentem luxum. Priſci certe Romani ipſi, nondum illa vitæ corruptela invaleſcente, liberos ſuos maluerunt in provinciis educari. Nec vero alia de cauſa, jam tum Strabonis ætate, nobiliſſimi Romanæ juventutis pro Attica peregrinatione Maſſiliam ad capeſſendas diſciplinas ſunt profecti, quod ille narrat *l.* 4. quoniam ſcil. *ea civitas ſeveritatis & patrii moris eſſet cuſtos* F *acerrima*, ceu Valerius Maximus loquitur *l.* 11. *c.* 6. *nullum aditum in ſcenam mimis dans: quorum argumentum majori ex parte ſtuprorum continebat actus; ne talia ſpectandi conſuetudo etiam imitandi licentiam ſumeret.* Prudenter ſane idipſum de C. Julio Agricola ſocero ſuo obſervavit Cornelius Tacitus, ſcribens: *Arcebat eum ab illecebris peccantium præter ipſius bonam integramque naturam, quod ſtatim parvulus ſedem ac magiſtram ſtudiorum Maſſiliam habuerat, locum Græca comitate & provinciali parſimonia*

mistum, *ac bene compositum*. Verum etiam hoc multis ostendere excedit hujus argumenti nostri limites: nec est cur anxie velimus huc congerere illa remota & longinqua.

Illud huic loco proprium est videre, num illa quæ proxime spectasse Cæsarem Lege hac nostra supra diximus, satis sint publico usui consentanea. Videtur autem etiam illud propemodum justa carere dubitatione. Si enim ex re est, ut juvenes nonnulli studiis liberalibus incumbant, utique usus etiam publicus postulat ut illi legibus latis ad diligentiam adhibendam, moresque recte componendos constringantur. Certe prius si velis posterius non potes nolle. Interest vero hoc publice, non tantum si civium quæras salutem, verum etiam si dominantibus maxime studeas. Nam & servos habere frugi atque a vitiis alienos, commodum domini est: haberi autem illi tales nequeunt, nisi caveas ne pravo consortio corrumpantur. Eo magis vero danda est opera summæ potestati, ut juventus studiosa probis moribus imbuatur, quo magis illa in usum reipublicæ educatur. Seminarium videlicet illa est eorum qui aliquando fungi debent magistratibus & judiciis, aliisque reipublicæ actibus præesse: quos utique omnes virtute par est instructos esse, atque adeo ad omnem virtutem probe diligenterque educari. Saltem igitur primum illud, nempe quod Cæsar voluerit juvenes Romæ studiorum caussa commorantes in officio contineri, & ne Urbana lascivia perderentur, prohibere, bene sese habet, & Imperii scopo ultimo satis est consentaneum.

Par pene ratio videtur esse illius quod tertio loco Cæsarem spectasse affirmavimus. In omni enim republica, & herili pariter & civiliore qua vis, perutile est, ut cives omnes haud sint ignoti summæ potestati, quoad fieri ejus licet. Nec enim commode illi possunt usibus publicis adhiberi, si ignoretur quid valeant aut nequeant præstare. Ut autem illi qui digni & apti sunt admoveantur muneribus reipublicæ cedit non minus regentium commodo, quam eorum qui reguntur, adeoque publice privatimque omnibus utile est. Scio quidem passim hoc ipsum negligi hodie, nec ipsosmet Romanos Cæsares omnes perinde in hoc aliquam curam impendisse, at non est quare aliorum negligentia opponi mereatur usui tam manifesto. Certe huic quoque fini instituisse in Urbe censum Servium Tullium Regem, & ab Augusto Cæsare idem tentatum in provinciis, ac Breviarium Imperii confici curatum, manifestum est. Tale quid ex parte propositum fuisse reipublicæ Hebræorum in accurata illa populi universi usque ad decurias divisione, quam (quod mireris) & Ingæ Peruanorum monarchæ observaverunt, ceu docet Acosta *l.* 6. *Histor. Americanæ*, *c.* 13. haud injuria itidem dixeris. Quin & Ægyptiorum Reges, dum voluerunt quemvis civium profiteri quo arte vitam sustentaret, idem videntur agitavisse. Certe & Cæsaribus & studiosæ juventuti pariter fuisse utile, quod Cæsares voluerint singulorum nomina & actus sibi perscribi, *quo merito singulorum institutionibusque compertis, utrum quandoque sibi essent necessarii judicarent*, vix potest a quoquam dubitari. Nec vero non etiam diligentiam juvenum excitavit sedula illa Cæsaris inquisitio: præsertim cum per literarum studia quisque ad honores conaretur pervenire, hi vero Cæsareo favore maxime essent impetrandi. Enimvero si & nostro ævo talis Principum inquisitio observaretur, rectius indubie haberent sese artium liberalium studia, & aliorum socordia ex-

A cuteretur, aliorum compesceretur protervia ac petulantia, aliorum denique industria ad summos præclarosque conatus accenderetur.

Postremo & illud, quod cautum voluit Cæsar, ne scil. peregrinatio juvenum diuturnior & studiorum prætextus provincialium & patriæ civitatis oneribus fraudi foret, publice interfuisse, fortassis haud potest esse occultum. Exigit enim utique salus reipublicæ ut necessaria onera quisque pro virili ferat: eoque legibus quamvis inviti in id sunt adigendi. Prodest etiam non permittere, ut quis pro arbitratu patriæ civitati sese queat subducere: alioquin enim civitas ob infortunium
B aliquod civibus viduari & brevi ad incitas possit redigi. Crudiusculum videlicet est illud, quod Tryphoninus *l. in bello ff. de capt. & postlim.* refert Sabini pronunciatum: *de sua qua civitate cuique constituendi facultas libera est*: nisi accipias non de eo quid expediat, sed quid Sabini ævo licuerit. Quemadmodum Cicero *pro Balbo* laudans jus illud, *ne quis in civitate maneat invitus*, *fundamentumque* appellans *libertatis*, *sui quemque juris & retinendi & dimittendi esse dominum*, ut orator quidem est ferendus, non tamen ut prudens Politicus. Tantum certe abest id probari debere, ut ne societati quidem alii fas sit socium
C renunciare pro lubitu, *si societatis intersit non dirimi societatem. Semper enim non id quod privatim interest unius ex sociis servari solet, sed quod societati expedit*; ut præclare loquitur Proculus apud Paulum *l. Actione ff. pro socio*. Hinc si non ante, saltim jam seculo Christiano tertio, quod idipsum salus publica exigeret, videntur Cæsares cavisse, ne quis translato etiam domicilio municipii sui muneribus obeundis solveretur: quantum colligere est ex verbis Ulpiani *l.* 1. *ff. de Decurionibus*: & rescripto Alexandri Cæsaris *l.* 1. *Cod. de municipib.* exinde vero idem strictim est
D observatum, & plurimis repetitis legibus, quarum affatim habet Codex uterque, confirmatum. Tanto bono, tamque utili in publicum instituto, proinde non debuit quovis studiorum obtentu fraus fieri. An tamen illud discedendi ex Urbe & patriam repetendi tempus debuerit juventuti præfigi, quod Lex nostra præfixit, non multo post inquiremus. Quæ jam diximus hoc loco sufficiunt.

Igitur scopi quidem proximi Legis nostræ bene sese habent. De eo quod materiæ loco est idem probare, ne quidem est necessum; usque adeo id liquidum est. Studiosa nimirum juventus Romæ peregrinata est illa (si ita loqui licet) ma-
E teria, circa quam actus omnes, qui Lege mandantur, sunt exercendi. Nemo vero non videt, aptam illam esse quæ scopos istos assequatur, modo per actus idoneos, & ab iis qui idonei sunt, ducatur. Quidni enim juvenes ita queant educari, uti diligentiam literis impendant bonisque artibus imbuantur? Quid prohibet, quo minus caveatur, ne literarum studia ingenuorum adolescentum fraudi sint muneribus suæ cujusque patriæ? Quid denique obstat, quare singulorum in literis & moribus profectus Principi significetur? Certe & juvenes ipsi ad isthæc omnia sunt idonei: nec possunt deesse prudenter instituti
F actus aut personæ utiles hisce efficiendis. At vero quando materia aliqua ita est composita, ut per idoneos actus & agentem causam idoneam propositum scopum queas assequi, tum utique recte se habet, nec in ea quidquam merito desideratur: ceu jam tum ante monuimus.

Licet igitur & hunc locum deserere, atque ad examen illius normæ quam Lex nostra actibus ipsis præscribit, id quod potissimum est, progredi. Nec vero in efficientem causam rite inqui-

A rere possumus, nisi hoc præmisso. Videamus ergo ordine actus omnes; & quidem maxime, quemadmodum Lex velit illos institui, vel quod idem est, qualem actibus illis formam Lex præscribat.

Initio igitur jubet Lex, ut *quicunque ad Urbem discendi cupiditate veniunt primitus ad Magistrum census, Provincialium Judicum, a quibus copia est danda veniundi, ejusmodi literas proferant, ut oppida hominum & natales & merita expressa teneantur*. Heic primum occurrit, quod sine Provincialium Judicum venia non licuerit cuiquam Romam studiorum caussa proficisci. Jam supra fassi sumus nos latere, num in universum fuerit B vetitum, haud impetrata Judicum venia alio migrare. At vero interest reipublicæ saltim non cuivis liberum peregrinandi arbitrium permittere, non certe iis, qui in republica valent auctoritate, aut quorum discessu respublica potest in discrimen vocari, sive ne alibi res novas moliantur, sive ne sese reipublicæ temere subducant. Hinc sane jam olim edixit Augustus Cæsar, nequis Senator injussu suo extra Italiam peregrinaretur; imo jam ante Cæsar Julius Dictator vetuit, ne quis civis major viginti annis plus triennio abesset Italia, aut Senatoris filius magistratusque comes peregre proficisceretur venia non C impetrata. Ne Episcopi quidem primitivæ Ecclesiæ alii fini formatarum epistolarum usum introduxerunt. Multis post seculis non semel Anglorum etiam Reges simpliciter vetuerunt, se inconsultis ex Insula migrare. Idem hodie & Moschos & Sinenses observare est notum. Alibi in bene constitutis rebusp. passim illa arbitraria proficiscendi peregre licentia saltim magnatibus denegatur. Quicquid vero olim, quo tempore lata est Lex nostra, obtinuerit in Romano Imperio, certe quod non nisi Judicum provincialium consensu licuerit juvenibus Romam petere, per fuit D utile conservandis provinciis; ne nimirum clanculum juvenes muneribus publicis sese subducerent. Non parum quoque fecit ad morum culturam, ne facinore aliquo perpetrato alibi quis latebras quærens effugeret pœnas, utque ita illa perpetua patrii judicis reverentia juvenes in officio contineret. Neutrum sane potest commode teneri, nisi illa proficiscendi licentia refrenetur.

Iisdem de causis indubie constitutum est, ut ad Magistrum census literæ Provincialium Judicum perferrentur, quæ *& oppida*, *& natales*, E *& merita* adventantium docerent. Et morum scil. cultui hoc profuit, & provincialium munerum exercitio. Neque vero fraus aliqua temere fieri potuit annalibus legibus capessendorum in provinciis munerum, ab iis etiam qui Romæ procul a patria degebant; quoniam facili negotio quisque potuit domum revocari a magistratu provinciali. Certe a magistratu Romano nemo potuit commode reipublicæ caussa in patria oppida justo tempore remitti, nisi per tabulas ejusmodi *natales* & *oppida* innotuissent. Non minus vero hoc ipsum mores etiam juvit. Nec enim juvenis aliquis flagitiosæ vitæ bene *merito-* F *rum* testimonium publicum potuit Romam deferre: atque adeo Romam nemo temere studiorum gratia migravit, nisi perspectæ integritatis. Quantum porro virtutis fuit calcar a Judice Provinciali exspectare aut ferre natalium, sæpe nobilium aut alias eximiorum, & cumprimis bene actæ vitæ publicas tabulas!

Sciscit deinceps Lex, ut juvenes, *in primo statim introitu profiterentur, quibus potissimum studiis operam navare vellent*. Per autem etiam illud fuit utile, ad juvenes in studiis & officio continendos. Ita sane demum commode potuit in illorum diligentiam inquiri a magistratu. Et indubie ipsummet ingenuum quemque ac bonæ indolis juvenem puduit, professione illa sese indignum præstare. Certe ipsa illa solemnis *professio* incitamento fuit ad studia professa majore industria sectanda, saltim iis qui erectiore fuerunt animo. Quin valuit quoque hocipsum ad id; ut potuerint Cæsari a magistratu indicari publicis tabulis, cujuslibet juvenis bene in studiis aliis atque aliis collocatæ operæ. Certe absque illa professione solemni, nihil non horum minus recte præstari, ferme in propatulo est.

Ad acuendam juvenum diligentiam & bonos mores cumprimis etiam juvit, quod a Cæsare ipsi magistratui publico fuerit injunctum, *sollicite* omnino, non perfunctorie, *nota* sibi reddere juvenum singulorum *hospitia*. Nam hoc ipso cautum fuit saltim, ne forte locis minus honestis hospitarentur juvenes, atque ita ipsa hospitiorum scabie (ut ita loquar) inficerentur. Potuit vero hoc ipso eo rectius in actus omnes illorum a magistratu inquiri. Imo ipsimet juvenes, conscii quasi, in perpetuo se conspectu vivere magistratus, neque in ipsis hospitiis posse vitiis aut socordiæ latebras inveniri, non potuerunt non ultro, tacti illa reverentia, ad operam studiis dandam magis solito incitari. Hoc sane spectasse Cæsarem, ipsamet indicant illa verba Legis: *quo ei rei impertiant curam quam adseruerint expetiisse*: quibus utique indicatur, voluisse Cæsarem istac hospitiorum notitia publica accendere ingenuorum adolescentum studia.

Etiam illud bene habet, quod Cæsar non quidem juvenes interdixerit omni *conventu*, ita tamen in *conventibus* sese gerere juvenes jusserit, ceu decet eos qui famam integram sectantur, & omnes consociationes fugiunt: imo quod horum quoque curationem voluerit magistratui esse publicam. Fuere scil. conventus plurimi honorati atque utiles cum sacritum profani: quibus interdum misceri, potuit juvenibus in omni vita apprime esse utile: utpote qui saltim exemplo virorum gravium & magnorum, quibus conventus multi constabant, ad præclaros conatus potuerint erigi. In illis vero conventibus turpe quidquam committi profecto non debuit, aut turpiter commissum tolerari: saltem ne quid dignitati conventuum illorum decederet; quod jam antehac monuimus. Multo minus fas fuit, tale quidpiam committi ab iis qui animi probe excolendi caussa Romam peregre adventaverant, posthac futuri seminarium reipublicæ in provinciis & sua cujusque patria. Multo minus tolerari *consociationes* debuerunt, utpote quæ tumultus moverent, & cum illos conventus publicos vehementer turbarent, tum juvenum ferociam incenderent ad pessimæ notæ facinora. Bene enim Cæsar tales *consociationes* dixit *proximas* esse *criminibus*, ac proinde non multo mitioribus pœnis animadvertendas. Si in juvene vero toleres *criminibus proxima*, perinde est atque si illum invites adultum ad crimina ipsa.

Cæterum de eo quod sequitur in Lege nostra non injuria dubites. Neque enim Cæsar interdixit omnibus *spectaculis* aut quibusdam juvenes, sed tantum jussit: *ne spectacula sæpius adirent*. Jam vero scenica spectacula pene in universum omnia quid dederunt non spurcum & obscœnum? Quid arenæ exhibuerunt non fævum & crudele? Etsi enim jam Constantinus Magnus cruenta gladiatorum spectacula removisset, ea lege quæ hodieque legitur *Cod. Theodos. & Justinianeo tit. de gladiatoribus*, arena-

riorum tamen cum bestiis pugnæ & commissiones non desierunt nisi cum Occidentalis Imperii excidio. Hinc suo adhuc ævo in spectacula illa hisce verbis invectus est *l.6. de gubern. Dei* Salvianus: *Nihil ferme vel criminum vel flagitiorum est quod in spectaculis non fit. Ubi summum deliciarum genus est mori homines, aut, quod est morte gravius acerbiusque, lacerari, expleri ferarum alvos humanis carnibus, comedi homines cum circumstantium lætitia, conspicientium voluptate. Hoc est non minus pene hominum aspectibus, quam bestiarum dentibus devorari. Atque ut hoc fiat, orbis impendium est. Magna enim cura id agitur & elaboratur; adeuntur etiam loca abdita, lustrantur invii saltus, peragrantur sylvæ inexplicabiles, conscenduntur nubiferæ Alpes, penetrantur niviferæ valles, & ut devorari possint a feris viscera hominum, non licet naturam rerum aliquod habere secretum.* Porro & Circensia omnia saltim insaniæ & vanitatum fuerunt plena. Atque adeo ita plane sese habuerunt spectacula, quemadmodum sanctissimus ille presbyter Massiliensium scripsit; *Quicquid immunditiarum est, hoc exercetur in theatris: quicquid luxuriarum, in palæstris: quicquid immoderationum, in circis; quicquid furoris, in caveis. Alibi est impudicitia, alibi lascivia, alibi intemperantia, alibi insania: ubique Dæmon, imper singula ludicrorum loca universa dæmonum monstra.* Eoque prima illa & aurea Christianismi ætas ab hisce spectaculis omnibus abstinuit, imo in sacri fœderis cum Christo ineundi formula recepit illa, *abrenuncio Diabolo & pompæ ejus*: spectacula annumerans Diaboli Pompæ. Quomodo eam vocem quoque Tertullianus, Cyprianus, Chrysostomus, Augustinus, Salvianus & alii sunt interpretati. Hinc sane Isidorus Hispalensis l. 18 Origin. c. 59. *Hæc spectacula*, inquit, *crudelitatis, & inspectio vanitatum, non solum hominum vitiis sed & dæmonum jussis instituta sunt. Proinde nihil esse debet Christiano cum Circensi insania, cum impudentia Theatri, cum Amphitheatri crudelitate, cum atrocitate Arenæ, cum luxuria Ludi. Deum enim negat qui talia præsumit: Fidei Christianæ prævaricator effectus, qui id denuo appetit, cui in lavacro jampridem renunciavit, i. e. Diabolo, pompis & operibus ejus.* Ea autem cum fuerint olim spectacula Romana, qui potuerunt iis interesse adolescentes isthac ætate quæ cerea est in vitium flecti? Ut boni sane & innocentes introierint, non potuerunt non corrupta mente exire. *Adulterium discitur*, dicebat recte Cyprianus, *dum videtur, & lenocinante ad vitia publicæ auctoritatis malo, quæ pudica fortasse, ad spectaculum matrona processerat, revertitur impudica.* Vel ut verbis utar Salviani: *qui forte ad spectaculum puri venerant, de theatro adulteri revertuntur.* Et vero qui evitari hæc labes potuit saltim in theatro, omnibus sensibus vitiorum vi occupatis? Bene nimirum idem Salvianus: *Alia crimina singulas sibi ferme in nobis vendicant portiones: ut cogitationes sordidæ animum, ut impudici aspectus oculos, ut auditus improbi aures: ita ut cum ex his unum aliquod erraverit, reliqua possint carere peccatis; in theatris vero nihil horum reatu vacat, quum & concupiscentiis animus, & auditu aures, & aspectu oculi polluantur. Quæ quidem omnia tam flagitiosa sunt, ut etiam explicare ea quisquam atque eloqui salvo pudore non possit.* Enimvero præclare Aristoteles monet, in bene constituta republica prohibendum esse, *ne pueri quid illiberale vel audiant vel videant.* Quanto majore indiget cura adolescentum ætas? Nec enim puerorum imbecillitas vitiis vel æstimandis vel amandis par est: at adolescentia jam sufficit iis exercendis. Ut proinde hi longe magis ab ejusmodi peccandi illecebris sint removendi quam pueri. Igitur longe videtur fuisse consultius

A futurum, si Cæsar omnibus omnino, vel certe saltim scenicis omnibus spectaculis, studiosos adolescentes abstinuisset. Minimum omnium debuisset illos non nisi certo definito tempore ad spectacula admittere. Ad quem modum Theodosius Magnus circumscripsit Judices sive Rectores provinciarum *l. 2. C. Theod. de spectaculis.* Verba Legis sunt: *Nullus omnino Judicum aut Theatralibus ludis, aut Circensium certaminibus, aut Ferarum cursibus vacet, nisi illis tantum diebus, quibus vel in lucem editi, vel Imperii sumus sceptra sortiti: hisque ut ante meridiem tantum solemnitati pareant, post epulas vero ad spectaculum redire desistant.* Utique intra

B paucos certos dies, & intra pomeridianum tempus (ne antemeridianæ horæ studiis perirent) coströngi juvenes & potuissent, & summo cum usu publico privatoque debuissent. Nec enim, permissa spectandi licentia, potuit facile caveri, ne juvenes *spectacula frequentius adirent*: utpote cum illud quidem non perinde facile observatu fuerit magistratibus quibus illa cura commissa erat, præsertim cum spectacula variis in locis Urbis fuerint instituta.

Similiter in Lege nostra fortassis haud satis prudenter, juvenes tantum *appetere vulgi intempestiva convivia* prohibentur: cum videatur fuisse magis in

C rem, illos ab omnibus istis vulgi conviviis arcere. Fuerunt scil. & convivia solemnia tum lasciva & luxu infamia. Id sane vel ex iis quæ supra ex Tertulliani apologetico & canone sexagesimo Africano produximus, palam est. Et vero rigidi virtutis sectatores primi Christiani epulas publicas illas tanquam sanctimoniæ professionis suæ adversas studiose vitaverunt. Quam spuria certe fuerint tum festa convivia, discere etiam est ex phaleucis quos *epistolæ undecimæ l.8.* Sidonius Apollinaris inseruit:

Hic cum festa dies ciere raucos
Cantus ceperit, & voluptuosam
D *Scurrarum querimoniam crepare &c.*

Perstrepebant nimirum passim omnia convivia lascivis cantibus, non juvenum dumtaxat sed etiam meretricularum. Primus enim Theodosius Magnus Cæsar post latam hanc Legem nostram fidicinas aut psaltrias eliminavit, præclara illa lege quæ Codicis Theodosiani *l. XV. tit. de Scenicis* continetur: *Fidicinam nulli liceat vel emere, vel docere, vel vendere, vel conviviis aut spectaculis adhibere.* Non deerant conviviis porro & thymelici ac pantomimi, *corruptelarum disciplinæ*, quomodo eos eleganter appellat Lactantius. Unde graviter ca-

E vet in hunc modum canon Laodicenus LIV. qui est Codicis canonum universæ Ecclesiæ, cujus restitutionem Christophoro Justello debemus, centesimus post quinquagesimum octavus: *Quod non oportet sacerdotes aut clericos spectacula aliqua contemplari in nuptiis vel conviviis, sed antequam thymelici ingrediantur eos fugere & discedere.* Si autem sacerdotibus non fuit fas spectare illa conviviorum ludicra, qui erant ætate adulta & peccatore contra vitia roborato, quanto minus ad spectacula illa convivalia admitti debuerunt teneri adolescentes. Præ-

F clare & propemodum sancte Juvenalis Sat. XIV.

Nil dictu fœdum visuve ea limina tangat
Intra quæ puer est. Procul hinc, procul inde puellæ
Lenonum, & cantus pernoctantis parasiti.
Maxima debetur puero reverentia.

Non autem puero duntaxat sed etiam adolescenti & juveni illa debetur reverentia: imo his maxima debetur, quia omnium facillime corrumpuntur præ pueris. Taceo nunc conviviorum illorum vi-

nolentiam: quæ itidem adolescentibus ad virtutem instituendis, cane pejus & angue, quod ajunt, vitanda est. Non urgebo etiam, quod cum conviviis interesse licuerit illis studiosis, non potuerint, vel certe vix potuerint, Censuales cavere, ne juvenes isti *adpeterent vulgi intempestiva convivia*: atque adeo Lex sperato effectu caruerit.

Enimvero haud equidem dubito, longe rectius fuisse consultum moribus juvenum, si vel nulla spectacula aut convivia ejusmodi fuissent edita, vel saltim iis omnibus fuisset juventuti interdictum. Potuisset sane haud difficulter id caveri a Censualibus præsertim si illi liberalium artium studiosi habitu aliquo fuissent a reliquo numero distincti. Ita sane potuissent facile notari, & observari, in illa immensæ Urbis infinita quasi hominum multitudine. Merito sane etiam hoc quis desideraverit in nostra Lege, quod juvenes illos singulari aliquo vestitu oculis & censuræ Censualium non exposuerit, cum tamen vellet eos cum cura observari. Verum de hisce fortasse plus satis. Pergendum est in Legis nostræ censura.

Sequitur autem in Lege; permitti, ut *si quis non ta in Urbe se gesserit, quemadmodum liberalium rerum dignitas poscat*, Primum *publice verberibus adficiatur*, Secundo *navigio superpositus abjiciatur Urbe*, Tertio *domum redire compellatur*. Num vero hæc animadversio non sit justo gravior, vehementer metuo. Publica videlicet verberatio ignominiam addidit. At vero adolescentem ingenuum, ætate tenera & vitio loci indigne sese gerentem studiis liberalium rerum, statim ignominia afficere, nimis videtur durum. Pro magno peccato, dicebat ille, paulum supplicii satis est patri. Quamobrem itaque Cæsar intendit pœnas incautæ adolescentiæ peccato, verberationem alias non promerenti? Certe infamem reddere adolescentem, quid aliud est pene quam ad desperationem adigere, & securturæ vitæ omni præripere ad laudem & gloriam reditum? Quod si solis consociationibus aut turpibus criminibus pœnam ejusmodi dictasset Cæsar, non esset justus dolori aut querelæ locus. At Lex universim in omnem qui aliter se gesserit atque liberalium rerum dignitas exposcit, ita permittit animadvertere. Non accuso, quod Lex sontes adolescentes Urbe exigat, & domum ad suos remittat. Nec vero ferendi erant in Urbe ubi exspectatione indignos se præbuerant: parentum itaq; & amicorum severæ disciplinæ merito erant reddendi. Sola verberatio displicet. Notandum tamen, non juberi illam animadversionem sed tantum permitti. An fortassis igitur tantummodo in terrorem hæc ita Lex scivit? Non me latet tamen, Valentinianum Cæsarem nostrum fuisse severum & asperum immitemque in pœnis: docente idipsum præter alios Ammiano Marcellino *l.* XXVII. *c.* 15. *l.* XXIIX. *c.* 3. & *l.* XXX. *c.* 27. Ex eodem Marcellino novimus, quo tempore lata est Lex nostra, Maximinum Urbicæ annonæ curatorem, hominem crudelem, Olybrio Præfecto ægrotante accerimis pœnis sæviisse in Romanos cives, & hoc nomine Valentiniano fuisse acceptissimum, imo Cæsarem ab illo homine, ad statuenda præter morem crudelia supplicia, fuisse quasi efferatum. Prolixe enim sævitiam hujus Maximini persequutus est Ammianus *l.* XXVIII. prioribus integris undecim capitibus. Igitur haud injuria forte suspiceris, juvenili nonnullorum petulantia irritatum Maximinum, suggessisse Cæsari isthæc dura, & persuasisse, *ut erat* Cæsar *acer vitiorum inimicus magis quam severus*. Quicquid hujus sit, verberationem publicam haud facile probaverit quis conscius juvenilis conditionis, ejusque quod ex pœnis exspectari debet commodi.

Cæterum nec illud prudens aliquis laudaverit, quod Lex vetet, quenquam Romæ ultra annum ætatis vicesimum studiis dare operam. Nec vero tale quidquam reipubl. usus postulavit, & fuit studiis ipsis maxime adversum. Quid enim præclari in liberalibus studiis præstiteris, si isthac ætate a magistris divellaris? Quid cum primis præstiteris in Juris prudentia addiscenda, jam tum ejus scholas deserere coactus? Fateor equidem, non debuisse studia juvenum fraudi esse provincialibus municipiis, aut eorum obtentu vitari munera necessaria publica. At vero non ea fuit utique omnibus in locis idonearum personarum inopia, ut sine discrimine omnes, abrupto studiorum cursu, tantum viginti annos nati debuerint patriæ sese sistere. Imo isthac ætate ad munia reipubl. capessenda plerique nondum sunt idonei. Agnovit hoc prudenter Ulpianus: cujus verba sunt *l.* 8. *ff. de munerib. & honoribus: Ad rempublicam administrandam ante vicesimum quintum annum, vel ad munera, quæ non patrimonii sunt, vel honores, admitti minores non oportet. denique nec decuriones creantur, vel creati suffragium in curia ferunt*. Prudenter etiam *l.* 11. *ff. de Decurionib. & filiis eorum* Callistratus Jurisconsultus: *Non tantum qui teneræ ætatis, sed etiam qui grandiores natu sunt, decuriones fieri prohibentur. Illi quasi inhabiles rempubl. tueri, ad tempus excusantur, hi vero in perpetuum amoventur. Neque enim minores viginti quinque annis decuriones alligi nisi ex causa possunt*. Jam vero munera patrimonialia non profecto in tantum fuerunt vel necessaria reipubl. vel utilia, ut studia, quæ utique in reip. usum maximum exercentur, debuerint abrumpere vel sufflaminare. Itaque consultius profecto fuisset, tantisper in literis Romæ commorari sinere juvenes rerum suarum satagentes, donec a patria republ. avocarentur, imo vocationem illis dare saltim usque ad annum vicesimum quintum; quemadmodum Beryti degentibus illam indulsere Diocletianus & Maximianus Cæsares: imo potius debuissent illi excusari usque ad annum tricesimum, quem lex Papia, teste Plinio, Bithynis definivit ad honores capessendos. Certe non urgente ulla patriæ necessitate, juvenes tenera adeo ætate etiam *invitos* a studiis abrumpere, est reapse studia ipsa quasi in herba suffocare, idque cum insigni reipubl. detrimento. Arguit profecto hæc res suggestam Cæsari Legem, ab homine nulla solida eruditione instructo. Quem ut Maximinum illum fuisse, etiam hinc liceat suspicari: utpote qui teste Ammiano, non nisi *post mediocre studium liberalium doctrinarum defensorem* egerit *causarum ignobilem*.

Quum hæc vero ita sese habeant, haud difficulter apparet, haud fuisse opus illa curiosa Censualium diligentia, quam adhibere debuerunt per singulos menses, in deferendis illorum nominibus, qui exacto vicesimo anno in patriam a Præfecto urbis fuerunt remittendi. Potuissent nimirum juvenes gnavi longe rectius tantisper Romæ relinqui, donec patriæ necessitatibus fuissent avocati. Nihilominus tamen ex usu fuit publico, Urbis Præfecto *per singulos menses* indicari, *qui vel unde Romam venissent*. Nec enim absque hoc indicio Præfectus Urbis curam illorum potuit suscipere. Ut autem susciperet, interfuit reipublicæ pariter & privatim ipsorummet juvenum, quum in omnes Romæ commorantes jurisdictio fuerit penes Præfectum, & sub oculis quasi degere magnorum hominum, ingens sit juventuti ad virtutem calcar.

Quam utilis aut noxia porro fuerit illa exceptio eorum *qui corporatis erant adjuncti*, non licet pronunciare: quum mentem Legis videar mihi hac in re non satis assequutus. Vacat tamen forte dubio, neutiquam corporatis merito adjunctos Ro-

ma fuisse pellendos, cum & ipsi fuerint in censu servorum Urbis publicorum, perinde ut Corporati Urbici alii, pistores, suarii, vini susceptores, collegiati, chartopratæ, & nummularii. Forte tamen par fuisset, solvere illa servitute omnem liberalibus studiis probe institutum corporatum: atque adeo dare liberaliter imbutis atque erectis animis; magno sane ad virtutem incitamento.

Cumprimis vero illud laudes in Lege nostra, quod Cæsar jusserit, per ipsum Urbis Præfectum quotannis sibi significari & ætatem & merita juvenum. Jam tum supra videlicet ostendimus, quam sit publice privatimque utile, si ipsi illi qui summa in republ. sunt potestate, habeant civium suorum accuratam notitiam. Idipsum autem quam commodissime potuit Cæsari innotescere, annua illa juvenum omnium recensione, ab ipso Urbis Præfecto. Nec vero opus fuit *per singulos menses* id fieri perinde atque apud Præfectum Urbis; utpote quum satis sit, si Principi tantum summa quæque innotescant, & annuo demum spacio queat singulorum juvenum industria & profectus in reipubl. usum æstimari. Non est quod de summa utilitate extremæ hujus Legis nostræ clausulæ prolixius disseramus, quum jam ante illam multis laudaverimus, & actum agere vetet instituta brevitas.

Et vero tempus est ut ad id, quod postremo in Lege nostra venit observandum, de causa quam efficientem dicimus, aggrediamur. Expediendos scil. illos quos enumeravimus actus commisit Cæsar, alios Magistro Census, alios Censualibus, alios Urbis Præfecto; qui proinde causa sunt efficiens actuum a Lege præscriptorum: bene vero an secus omnia hæc illis commiserit, non lum constat. Constare tamen haud adeo difficulter etiam id poterit, comparatione aliquâ instituta, formam finemque actuum illorum, ut & studiosam juventutem inter, ac ipsos illos quibus hæc sunt commissa: prout in omni accurato examine effectricis causæ fieri debere, jam tum ante professi sumus.

Atque apud *Magistrum Census* quidem & potuit & debuit merito peregre adventantium annotatio fieri. Huic enim curæ fuerunt Tabulæ censuales Imo non potuere juvenes alibi citra reipubl. aliquam confusionem in tabulas referri: præsertim cum suo tempore debuerint patriæ reddi & muneribus provincialibus exhiberi: quod absque auctoritate summi alicujus magistratus præstari non potuit. Nihil profecto obstat, quominus apud Magistrum census adventantes juvenes potuerint annotari. Nec par fuisset, Judicum sive Rectorum provincialium testimonia, tradi viro minoris dignitatis quam erat Magister census: nec tabulis censualibus alibi confectis sua peræque fides constitisset. Certe illi scopo, qui propositus fuit annotationi publicæ, obtinendo omnium maxime fuit idonea Magistri census dignitas atque existimatio. Fuit autem census pars olim professio vitæ aut *studiorum*, quibus *potissimum quis voluit operam navare*. Igitur & illa quam commodissime potuit simul instituti apud Census Magistrum. Ne nunc dicam, quod viri adeo magni auctoritas, quemvis ingenuum adolescentem non potuerit non solito magis memorem reddere factæ professionis suæ: quo scil. caveret, ne virum ita magnum professionis conscium malis moribus aut socordia falleret atque offenderet.

Cæterum an perinde prudenter *Censualibus* fuerit injuncta inquisitio in mores ac diligentiam studiosorum, vehementer dubito. Erant nimirum illi multis aliis negotiis occupatissimi, nec literarum studiis dediti, aut etiam illis imbuti. Itaque per negotia quoque illis non ita licuit huic vacare inspectioni: etsi ad id fuissent idonei. Imperitia

A vero literarum eosdem ad id ineptos reddidit. Qui enim homo rudis studiorum merita, aut profectus exploraverit? Videtur sane, longe commodius curam illam potuisse committi ipsis Magistris sive Doctoribus: utpote qui omnium aptissime potuerint attendere ad diligentiam singulorum auditorum, & de eorum in literis profectu judicare. Quod si & horum potuerit forte suspecta esse fides (sunt enim, fateor, sæpenumero illi ipsis suis auditoribus obnoxii, & debito proinde in eos indulgentiores) debuisset saltim summa hujus rei curatio committi alicui, moribus & dignitate conspicuo seni
B aut senectuti proximo. Quemadmodum videlicet, prudentissimo Lycurgi instituto, communi educationi juventutis præfectus fuit ὁ παιδονόμος, vir in republica eximius, & re probe gesta summo mox magistratui admovendus, quod nos Xenophon docet opusculo de Republ. Lacedæmoniorum. Tanta certe est utilitas probæ educationis juvenilis, uti quam maxime ex usu sit reipublicæ, ejus curam viris magnis & perspectæ probitatis commendare. Imo si juventutis numerus sit major, ex usu est, in illam curam integrum aliquem hominem impendere. Quod proinde & Romæ debuisset fieri, cum ingens ibi fuerit studiosæ juventutis copia; præser-
C tim quum illa iis maxime studiis navaret operam, quibus in judiciis & republ. administranda indigemus. Nec vero omnia isthæc ad Præfectum Urbis, virum rebus aliis longe occupatissimum potuerunt deferri, ut non plurima negligerentur. Minime omnium tantæ curationi Censuales fuere pares; præsertim cum ipsi nulla valuerint conspicua dignitate, sed inter officiarios sive ministros fuerint computari.

Jurisdictionem omnem in juvenes nostros *Præfecto Urbis* esse commissam, non est quod improbemus. Utique enim, si nihil aliud obstet, unice, ex usu est publico, ut uniuscujusque civitatis una
D sit summa jurisdictio, atque unum summum tribunal. Scimus quidem, nostris seculis passim terrarum ita vivi, ut jurisdictio Academica non sit penes oppidi cujusque rectores ac magistratus; idque jam obtinere ab ævo usque Friderici I. Cæsaris, postquam ille condidit quam dicimus authenticam, *Habita C. ne filius pro patre*. At vero institutum hoc ita est, quod plerique oppidanorum magistratus rudes tum essent literarum, vel homines viliores, ac proinde artium studiosis, iisque sæpe magno loco natis, iniqui & graves. Neque vero ferendum est, ut injuriæ exponantur hominum illiberalium ingenui juvenes, quos studiorum amor
E in dissita a patria loca propellit. *Quis enim eorum non misereatur* (verba sunt Cæsaris Friderici) *qui amore scientiæ exules, facti de divitibus pauperes, vitam suam multis periculis exponunt, & a vilissimis sæpe hominibus (quod graviter ferendum est) corporales injurias sine causa perferunt?* Quam vero Præfecti Urbis Romæ longe fuit alia conditio, ab ea magistratuum istorum oppidanorum! Quanta ille dignitate semper, quanta plerumque virtute etiam ac doctrina valuit! Certe Urbicum Præfectum cum oppidanis magistratibus nostris contendere, fere est muscam cum elephanto committere. Et tamen
F hodieque, ubi locorum nec illa vilitas est hominum qui magistratu funguntur, nec illa ruditas (ut in civitatibus majoribus) jurisdictio in scholasticos satis probe ab urbano magistratu instituitur. Certe supervacuum arbitror, multis ostendere, quam prosit reipubl. ut singulis locis unus præsit cum imperio & omni jurisdictione, nisi aliud quid vetet: eoq; non etiam est, cur nunc quidem addamus verbum, in defensionem ejus quod Præfecto Urbis fuerit illa etiam in scholasticos jurisdictio concredita.

ATQUE ita jam a nobis etiam Politica Legis nostræ censura atque interpretatio est instituta. Neque enim arbitror quidquam in ea superesse, dignum expensione, quod usum in republica obtineat. Palam vero jam est, non quidem illam omni ex parte vacare suis nævis, attamen merito laude esse dignissimam: cum propter multa præclara instituta, tum præcipue ob conatum illum continendi in officio studiosam juventutem. Recte enim Plato: *non potest de diviniore negotio homo instituere deliberationem, atque de recta pueri juvenisque institutione, qui bonus patriæ civis aliquando debet esse*. Imo (ut Ciceronis verba mutuemur) *nullum minus adferre reipubl. majus meliusve possumus, quam si docemus & erudimus juventutem, his præsertim moribus & temporibus, quibus ita prolapsa est, ut omnium opibus refrenanda atque coercenda sit*. Pessime profecto meretur de republ. Legislator, qui hanc curam seponit. Ut proinde nec Tribonianum forte quis excusaverit, quod non tantum ex Codice Justinianeo Legem hanc rejecerit, sed nec aliam ullam, de proba juventutis scholasticæ educatione, in vastum illud Legum corpus retulerit. Nec enim quæ de nominibus juris studiosorum sciscuntur, aut quæ traduntur de ludis petulantis adolescentiæ literariæ coercendis, *constit. omnem reipubl.* illam laudem promerentur.

F I N I S.

CHRISTOPHORI CELLARII
DE
STUDIIS ROMANORUM
LITTERARIIS IN URBE
ET
PROVINCIIS
DISSERTATIO.

CHRISTOPHORI CELLARII DISSERTATIO DE STUDIIS ROMANORUM LITTERARIIS IN URBE ET PROVINCIIS.

I.

Mperiorum & rerumpublicarum, quas Deus ab orbe condito eminere voluit, primas partes Romanam tulisse magna consensione, quotquot non rudes historiarum sunt, ad unum omnes rationibus non incertis persuasi confirmant. Nullum enim unquam imperium cum hoc vel amplitudine finium & numero provinciarum; vel copiis & exercituum robore & inde sequuta victoriarum gloria; vel denique administrationis prudentia & diuturna rerum conservatione, comparari potuit, ut non magno post illud intervallo relinquatur. Caussam magnitudinis percontati, plures quidem in armorum peritia & firmitudine invenisse putant, quam nemo quidem negabit facile ad subigendos populos & proferendos fines contulisse: si vero nobis dicendum est, quod sentimus, ingenue fatemur, illam neque unicam nobis, neque præcipuam caussam magnitudinis Romanæ, quam indicavimus, videri. Prœlio enim vincere & urbes expugnare, ac populos in servitutem redigere etiam barbarorum est: at victos deditosque ad vitam mansuetiorem adducere, eosque ita in officio continere, ut non inviti pareant, neque se victos esse, sed auctos felicitate fateantur: ita qui vicit, is majori, quam armorum, præsidio imputare victoriam necesse habet.

II.

Quum autem duo sint, quibus Romani nominis sui magnitudinem implerunt, armorum peritia & studia litterarum; atque armis arma irritentur, neque tranquilla obtineatur felicitas, consequens est, ut litterarum cultura effectum sit, ut ad tantum fastigium Romana majestas eveheretur, & per tot sæcula in eodem immota atque inconcussa etiam perstaret. Liberalibus enim disciplinis & ipsi didicerunt, qui benigne atque ex æquo imperarent: & qui illorum ditioni subjecti erant, in studiorum societatem perducti, promtiores facti ad parendum sunt, postquam litterarum lumine cognoverunt, quorum imperio acceptum referrent, quod a barbarie ad vitam cultiorem, & ab inscitia ad humanitatem & variam doctrinam traducti essent. Quum itaque tantos fructus ex studiis percepisse Romanos constet, operæ pretium facturi nobis videmur, si in studia illorum, quibus tantam consequuti felicitatem sunt, disputando inquiramus, ut æmulatione excitati, quod salubre nobis & nostræ sit reipublicæ, tanquam ab exemplo, in illustri loco ad imitandum proposito capiamus.

III.

Sero in urbe studia litterarum coli & exerceri cœperunt, nec ante Punica bella quisquam clarus iis disciplinis inter Romanos commemoratur. Omnis doctrina antiquitus Philosophia, Historia, Poesi, & oratoria Arte continebatur, cui pauci Jus Civile addiderunt: sed politiores litteræ poesi maxime ac oratoria concludebantur. *Livius Andronicus* primus fabulam Romæ docuit, seu litteraturam illam comicam a Græcis in Latinos transtulit anno circiter proximo post finitum bellum I. Punicum. Ciceronem auctorem sequimur in Bruto cap. XVIII. *Hic Livius*, inquit, *qui primus fabulam C. Clodio Cæci filio & M. Tuditano* Coss. *docuit, anno ipso antequam natus est Ennius, post Romam conditam autem quarto decimo & quingentesimo, ut hic ait quem nos sequimur*. HIC, id est Pomponius Atticus in Annalibus, qui inter colloquutores erat. Ex quibus corrigendus est alius locus Ciceronis lib. I. Tuscul. Q. cap. I. ubi legimus: *Serius poeticam nos accepimus. annis enim fere CCCCX. post Romam conditam Livius fabulam dedit, C. Claudio, Cæci filio, M. Tuditano, Consulibus, anno ante natum Ennium*. Accedunt Fasti, qui illos Consules, post quingentesimum, anno XIII. constituerunt: & Gellius lib. XVII. cap. XXI. idem confirmat.

IV.

Quinto post anno, quam Livius ingenium proferre cœperat, hoc est IↃXIX. urbis conditæ, *Nævius* poeta fabulas apud populum dedit, uti apud Gellium d. l. est; quem brevi post *Ennius*, bello Punico II. centurio, sequutus est, qui in majus meliusque Latinas litteras ingenio suo provexit. Hunc plures exceperunt *Cæci-*

lius, *Pacuvius*, *Attius*, *Afranius*, *Lucilius*. Vellejus Paterculus lib. II. cap. IX. *Clara per idem ævi spatium fuere ingenia, in togatis Afranii, in tragœdiis Pacuvii, usque in Græcorum ingeniorum comparationem evecti.* —— *Celebre & Lucilio nomen fuit, qui sub P. Africano, Numantino bello, eques militaverat.* Hos ut ingenio valuisse non negamus, sic arte rudes fuisse, si posterioribus comparentur, non diffitendum est, quod de Ennio Ovidius dixit lib. II. Trist. v. 424. Et Cicero de Clar. Orat. cap. LXXIV. *Ætatis illius ista fuit laus, tamquam innocentiæ, sic Latine loquendi: nec omnium tamen; nam illorum æquales, Cæcilium & Pacuvium, male loquutos videmus.* Sub idem tempus *Plautus* jam tum elegantioris notæ, eminuit. Itidem Tullius tempus notavit d. l. cap. XV. *Plautus* inquit, *P. Claudio L. Porcio, viginti annis post illos, quos ante dixi, Consules, mortuus est, Catone Censore.* qui annus in Fastis est IƆLXIX; aut Ciceronis calculo, antea dato, IƆLXX.

V.

Nec minor multo *Terentius* fuit, cultu nitidiore præclarus auctor, de quo, ut ipse prologo Adelphorum ait, malevolevoli homines, eruditioni ejus detrahentes, dixere,

homines nobiles
Eum adjutare, assidueque una scribere,

quos nobis auctor Vitæ Terentianæ prodidit: *Cum multis nobilibus familiariter vixit, sed maxime cum Scipione Africano & C. Lælio.* Utrumque autem, & Lælium & Scipionem, minorem intelligimus, quod auctor Vitæ Terentii ex Fenestella probat, intra finem belli Punici secundi, & initium tertii, & natum & mortuum esse Terentium. Quinquaginta autem anni inter secundum & tertium bellum sunt. C. Lælium Terentio æqualem fuisse tam studiis quam ætate, etiam Cicero testatur ad Atticum lib. VII. epist. III. *Terentii*, inquit, *fabellæ propter elegantiam sermonis putabantur a Cajo Lælio scribi.* De Scipione, Lælii socio Vellejus lib. I. c. III. *Scipio Æmilianus, vir avitis P. Africani, paternisque L. Paulli virtutibus simillimus, omnibus belli ac togæ dotibus, ingeniique ac studiorum, eminentissimus.* Ecce nunc elegantiora studia, tempore tertii belli Carthaginensis! & par in his studiis exercendis nobilissimum Scipionem & C. Lælium, quos, quod poetam amabant, adjuvabant, poetarum censui potius, quam alii ordini, adscriptos jam volumus.

VI.

Sub idem tempus quidam historias scribere non infeliciter cœperunt. *Fabius Pictor* haud dubie illorum primus fuit, quem Livius lib. XXII. cap. VII. de prœlio ad Trasimenum lacum, tanquam *æqualem illis temporibus auctorem* sequutus fuit. Hunc etiam Gallico bello, quod IX. annis ante Annibalicum ab universa Italia gestum fuit, interfuisse, idemque scripsisse, Eutropius auctor est lib. III. cap. II. Hunc Latine scripsisse ex eo constat, quod Catoni & Pisoni Frugi, oppido antiquis Latinis, M. Tullius lib. II. de Oratore cap. XII. conjunxit & interseruit. An vero etiam Græcos annales scripserit, ut probari videtur ex lib. I. de Divinatione cap. XXI. non in aperto est. Vossius mavult diversos statuere, quam pro eodem scriptore habere. *Catonis origines*, quas senex scripsit, in fragmentis adhuc sunt commendabiles. His adjungit Cicero, ut diximus, *Pisonem*, qui Calpurnius Frugi est, cujus ætatem indicat in Bruto cap. XXVII. quia hic primus legem de repetundis, quæ *Calpurnia* inde dicitur, L. Censorino & M. Manlio Coss. tulit, hoc est anno urbis IƆCV. Annales ei *exiliter scriptos*, ibidem tribuit. Proximus huic *L. Cassius Hemina*, quem ludis sæcularibus quartis interfuisse anno urbis IƆCVIII. celebratis, Censorinus testis est cap. XVII. Laudatur a variis, Plinio, Gellio, Macrobio, Nonio, aliisque. Posteriores fuere *L. Sisenna*, *Q. Claudius Quadrigarius*, *Q. Valerius Antias*. Vellejus Paterculus lib. II. cap. IX. de Numantino bello & proximis temporibus: *Historiarum auctor jam tum Sisenna erat juvenis, sed opus belli civilis Sullani post aliquot annos ab eo seniore editum est. Vetustior Sisenna Cælius: æqualis, Rutilius, Claudiusque Quadrigarius, & Valerius Antias.*

VII.

Oratores succedunt, quos non ex prima ætate arcessimus, Menenium Agrippam, seditiosam plebem ex sacro monte revocantem: Appium Claudium Cæcum, pacem cum Pyrrho in senatu dissuadentem: M. Popilium, læna amictum a sacrificio, seditiones itidem oratione sedantem; de quibus Livius II. cap. XXXII. Silius Italicus lib. XIII. 725 Cicero in Bruto cap. XIV. qui etsi naturali vi persuaserunt populo, quod tamen sine arte dicendi fuerunt, neque oratores dicendi sunt. Cicero d. l. *Eos oratores habitos esse, aut omnino tum ullum eloquentiæ præmium fuisse, nihil sane mihi legisse video*. Non ergo ante bella Punica inveniemus quos in numero ponamus eloquentium oratorum. Primum autem cum Cicerone c. XV. ponimus *M. Cornelium Cethegum*, quem Ennius audivit, & hoc elogio in nono annali ornavit:

Additur orator Cornelius suaviloquenti
Ore Cethegus Marc', Tuditano collega.

Censorius *Cato* non orationibus minus, quam originum historicis, & de re rustica libris clarissimus, huic forte proximus ex iis, quorum nomina memoriæ dicata sunt, successit. *Antiquior quidem est ejus sermo, & quædam horridiora verba. Ita enim tum loquebantur. Id muta, quod tum ille non potuit; & adde numeros; & aptior sit oratio: ipsa verba compone, & quasi coagmenta, quod ne Græci quidem veteres factitaverunt: jam neminem antepone Catoni*, quod Ciceronis judicium est de Clar. Orat. cap. XVII. Post hunc majori se numero proferebant, *C. Lælius & P. Scipio* Æmilianus, uterque *Gracchus*, Tiberius & Cajus; *Servius Galba*, *C. Carbo*, & quos alios ejus ætatis laudat d. l. cap. XXV. seqq. M. Cicero: Sed omnes fere ingenio & artificio dicendi superarunt *L. Crassus* & *M. Antonius*, quos Tullius inter se comparavit de claris Orat. cap. XXXVII. Horum enim ætas in majoris lucis ortum jam vergebat. Antonius enim Mariana sævitia exstinctus est: Crassus paullo ante in morbum ex contentione vocis implicatus, exspiraverat.

VIII.

Sic sensim eloquentia in urbe succrevit, & in dies facta ornatior, ad aliud tempus adspiravit, quo supremam limam M. Tullius expoliendæ adhiberet. Mireris vero sub idem tempus, & eodem

Crasso auctore, Latinos Rhetoras urbe expulsos esse, quod sane maximum detrimentum est studiorum & eloquentiæ. Suetonius de Clar. Rhetor. cap. I. tradit, a *Cn. Domitio Ænobarbo & L. Licinio Crasso Censoribus* (qui Crassus ipsemet Orator est, quem modo laudavimus) *ita edictum esse: Renuntiatum est nobis esse homines, qui novum genus disciplinæ instituerunt, ad quos juventus in ludos conveniat: eos sibi nomen imposuisse LATINOS RHETORAS: ibi homines adolescentulos totos dies desidere. Majores nostri quæ liberos suos discere, & quos in ludos itare vellent, instituerunt. Hæc nova, quæ præter consuetudinem ac morem majorum fiunt, neque placent, neque recta videntur. Quapropter & iis, qui eos ludos habent, & iis qui eo venire consueverunt, videtur faciendum, ut ostendamus nostram sententiam, NOBIS NON PLACERE.* Idem Gellius lib. xv. cap. xi. repetiit. Quod si uno anno ante bellum Marsicum ita sancitum fuit: minus est quod admiremur, LXX. ante annis, Fannio Strabone & Valerio Messala Consulibus de Philosophis & Rhetoribus SC. factum, UTI ROMÆ NE ESSENT, quod ibidem Suetonius adnotavit. Sed non est, cur ejus nos admiratio, quasi justam ob caussam, subeat. Virtus, æquum, integritas adhuc Romanis curæ erant, quo fieri non potuit, ut Rhetorum & Sophistarum argutiæ & captiones, fictæque ad jus pervertendum controversiæ ac declamationes placerent. Nam Rhetorum disciplinæ, a Græcis inventæ, multiplex tum abusio erat & turpis depravatio, cujus rei in declamationibus, quæ supersunt, vestigia videmus. Lactantius, non ignobilis Rhetor Nicomediæ, id nos arcanum perdocere expertus ipse & exercitus potest, qui, quum ad Christi veritatem litteris mandandam se contulisset, de se dicit lib. I. Div. Instit. cap. I. *Quæ professio multo melior, utilior, gloriosior putanda est, quam illa oratoria, in qua diu versati non ad virtutem, sed plane ad argutam malitiam juvenes erudiebamus.* Scilicet ita est: senatus consulto illo & edicto censorio non vera eruditio aut sincera oratoria, sed fraudulenta & captiosa quæ legibus insidiatur, & usum forensem pervertit, expulsam prisci Romani, cordatissimi mortales, voluerunt: quod recte & ordine censemus factum, quia nihil pestilentius virtuti est & innocentiæ, quam illas fraudes in republica tolerare, & ad eas instituere juventutem.

IX.

Veram autem Philosophiam & Juris scientiam ad usum civitatis & reipublicæ comparatam, nec prisci Romani neglexerunt. Testes clarissima nomina, a Pomponio lege II. de Orig. Juris laudata, Æliorum, Scævolarum, Semproniorum, aliorumque, quorum opus interpretatione erat ad forensem eloquentiam stabiliendam. Quod enim Q. Mucius apud Pomponium d. l. dixit, *turpe est caussas oranti, jus, in quo versamur, ignorare.* Nec minus philosophia, præsertim illa, quæ de moribus, & officio, animique characteribus agit, ad eloquentiam excolendam opus erat. Ejusdem usum in eloquentia, ipsius Ciceronis voce ex libro, quem Oratorem præscripsit & M. Bruto dedicavit, cap. III. demonstramus. *Fateor*, inquit, *me oratorem, si modo sim, aut etiam, quicunque sim, non ex Rhetorum officinis, sed ex Academiæ spatiis exstitisse.* Dicendum enim in republica est de bello, pace, fœderibus, & principum civiumque communi salute, de moribus & cupiditatibus hominum & infinitis id genus aliis, quæ sane non jejuni Rhetores explicabunt, sed omnibus rebus instructi Philosophi ex penu sua promunt & suppeditant. Non ergo veteres Romani sine Philosophia fuerunt, quia non fuerunt sine arte oratoria; neque tamen ita tum exculta, ut inde a Ciceronis temporibus fuit. Ipse lib. IV. Tuscul. Quæst. cap. III. *Sapientiæ*, inquit, *studium vetus id quidem in nostris: sed tamen ante Lælii ætatem & Scipionis non reperio, quos appellare possim nominatim.* Et lib. I. Tuscul. cap. III. *Philosophia jacuit usque ad hanc ætatem, nec ullum habuit lumen litterarum Latinarum.*

X.

Hactenus de studiis ante Ciceronis tempora, sub quibus nitidiorem faciem omnia induerunt. An vero quæ antecessit ætas, inter Punica bella & Ciceronem, *semibarbara* dicenda sit, quæris? Ait Sam. Bochartus, vir clarissimus, Epistola *de Æneæ navigatione*: quod ita Olaus Borrichius, principio *Analectorum*, negat, ut *aureum* contra & illa ætate sæculum litterarum ac Latinitatis fuisse existimet. Nos viam mediam tenemus, & aurum quidem illis temporibus inveniri concedimus, at rude plerumque & impolitum, quod Ciceronis ætate poliri splendidius cœpit, & ab ipso nitidissime expolitum est. Pretium ergo erit, ab ortu melioris sæculi Romanorum studia majori cura & a pueris usque perlustrare, ut totus cursus eorum litterarius, quantum fieri potest, ac nobis nunc suppetit, & e re instituti nostri est, ante oculos proponatur.

XI.

Quæ fuerit ratio educationis & institutionis apud Romanos pulchre docet auctor de caussis corruptæ eloquentiæ cap. XXVIII, videlicet non in cella emtæ nutricis, sed in gremio ac sinu matris educatos filios fuisse, in partem curarum adhibitis, quorum probatis spectatisque moribus soboles familiæ committeretur, coram quibus nec dicere fas esset, quod turpe dictu, neque facere quod inhonestum factu videretur. Quæ disciplina ac severitas eo pertinebat, ut sincera puerorum natura, nullis detorta pravitatibus ex aliorum exemplo, toto statim pectore in virtutem & honestas artes incumbendi locum haberet. Sic plerumque domi & in contubernio matris, elementa discebantur: quibus adreptis, extra limen producti, ut Grammaticum Græcum, & Rhetorem Latinum audirent. Nam in scholis & multorum conventu malebant suos, quam privatim & singulares institui, ut æmulatione ingenium accenderetur, & certatim promovendo majores progressus facerent. Quod enim vere Paterculus dixit lib. I. cap. XVII, *alit æmulatio ingenia, & nunc invidia, nunc admiratio incitationem accendit*: sine qua si relinquitur adolescens, torpet, marcescit, aut pestifero errore sibi plus attribuit, quam didicerat, quod, qui plura scirent, inter æquales nondum cognovit. Quæ morum integritate ex cœtu objiciuntur, Quintilianus lib. I. cap. II. confutat, ad quem lectorem remittimus. Nobili exemplo est T. Pomponius Atticus, qui, Nepote teste, *in pueritia nobilis inter æquales ferebatur, clariusque exsplendescebat, quam generosi condiscipuli animo æquo ferre possent. Itaque incitabat omnes studio suo.* Hinc est, quod cap. V. eum cum M. Cicerone *a condiscipulatu* conjunctissime vixisse tra-

dit. Plinius quoque Corelliæ Hispullæ, nobili feminæ, consulturus, cui filium præceptori tradat, a quo mores non minus, quam eloquentiam discat; *Adhuc*, inquit lib. III. epist. III, *illum pueritiæ ratio intra contubernium tuum tenuit, præceptores domi habuit, —— jam studia ejus extra limen proferenda sunt, jam circumspiciendus Rhetor Latinus, cujus scholæ severitas, pudor inprimis, castitas, constet.*

XII.

Princeps Romanis studium *Eloquentiæ* erat, quam Philosophiæ & Jurisprudentiæ anteferebant. Servius itaque Sulpicius, quum videret Ciceronem Hortensiumque eloquentia vinci non posse, ad Juris scientiam, impensius colendam, sese contulit, ut Ciceroni de Clar. Orat. cap. XII, visum fuerit, *in secunda arte primum esse maluisse, quam in prima secundum*. Quum itaque primas Romani eloquentiæ deferrent, neque aliter per amplissimi sui imperii formam possent: ad illam omne studium a pueris referebant. Prima autem cura litterarum Græcarum fuit, quæ non minus olim, aut magis etiam, necessariæ erant, quam hodieque Latinæ sunt, ut auspicium fieret ab Homero, cujus præceptis atque exemplis puerile pectus ad virtutem præparetur. Plinius lib. II. epist. XIV. dixit, *pueros auspicari ab Homero in scholis*. Hinc Menander, Euripides, Sophocles adjungebantur: dein Historici, Thucydides, Herodotus, Xenophon, Polybius. Hoc decurso stadio, se Philosopho dabant & Rhetori, ut in illius schola differendi artem; in hujus, declamandi exercerent, & utramque Græce magis quam Latine, quod illa lingua omnium disciplinarum præcepta tradebantur, & in illa qui artis peritus erat, facili labore ad patrium sermonem eandem applicaret: non autem vicissim qui Latine prius declamaverat, ad Græcam æque orationem adducebatur. Cicero de se in Bruto cap. XC, *Commentabar declamitans, sæpe cum M. Pisone, & cum Q. Pompeio aut cum aliquo quotidie, idque faciebam multum etiam Latine, sed Græce sæpius, quod Græca oratio, plura ornamenta suppeditans, consuetudinem similiter Latine dicendi adferebat*. Quid? quod idem summus Orator *ad præturam usque Græce declamavit*, ut Suetonius de Clar. Rhet. cap. I. ostendit. Quum ergo nobis Latina Lingua eodem usu sit, quo priscis Romanis fuit Græca, non probamus illorum consuetudinem, qui in scholis suos Teutonicis declamationibus exercent, antequam Latine scribere secundum artem, & declamare didicerint. Exemplis enim comprobatum fuit, illos raro (ne dicam, nunquam) ad Latinitatis nitorem postea pervenire.

XIII.

Sic quum in patria pueritiam, quidam etiam in Græca civitate ob faciliorem Græcæ Linguæ usum, ut Massiliæ Agricola Forojuliensis, cujus vitam Tacitus scripsit, exegissent; toga virili sumta, in castra profecti stipendia merebant, etiam quibus animus non esset ad fastigium ducis aliasque militiæ dignitates enitendi; ne postea Senatores aut Proconsules ignari essent rerum bello gerendarum. Nec vero in castris intermissa studia litterarum, quum nec ipsi summi duces sibi temperarent, quin, si diurnis horis non liceret, noctis tamen partem quandam litteris vindicarent. De Octaviano Cæsare testis est iterum Suetonius dicto de Rhetoribus libro cap. I; de Plinio ipsemet lib. I. epist. X. *Hunc*, inquit,) Euphratem Philosophum *) ego, in Syria quum adolescentulus militarem, penitus & domi inspexi, amarique ab eo laboravi*. Et lib. III. epist. XL. *Artemidorum*, alium celebri nomine Philosophum, *ipsum jam tum quum in Syria Tribunus militarem, arcta familiaritate complexus sum: idque primum nonnullius indolis dedi specimen, quod virum aut sapientem, aut proximum simillimumque sapienti, intelligere sum visus*. Omnibus in bellum proficiscendum erat, etiam omnibus sectanda litterarum studia, nec in claris Romanis exemplum fuit, quin utrumque studium conjunxerit, præter C. Marium, facem illam civilis belli, cujus, ceteroqui Marte clari, vox barbara apud Sallustium Jug. cap. LXXXV. est, GRÆCAS LITTERAS NON DIDICI; quod etiam non juranti credideris, quia nihil cultum moratumque in vita ejus fuit, neque potuit non sine litteris esse: sed sæva, truculenta omnia, ideoque misero excessu, quem Plutarchus descripsit, post tot honores opesque septies Consul, quod nemini ante ipsum contigerat, summa perturbatione animi & inter ejulationes, indignas viro, exstinctus est. Quas vero ipse spreverat litterarum disciplinas, quasi ominatus infelicitatem suam, filium perdiscere non recusavit, qui inter Pomponii Attici æmulantes condiscipulos cum Troquato & Cicerone, a Corn. Nepote in Vita Attici cap. I. numeratur.

XIV.

Qui non perpetuam militiam elegissent, ex bello post alterum tertiumve annum reversi, Latino se Oratori dederunt, quem assidue sectarentur, & dicendi artificium & caussas agendi ex illo discerent: a quo etiam in forum producebantur, (Plin. lib. II. epist. XIV. num. 3.) ut periculum facerent eloquentiæ, accusando aliquem vel defendendo in caussa illustriori. Exemplum Plinius idem præbet lib. VI. epist. XXIII. Quæ vero magis perficerent, exornarentque, quæ bene cœpta erant studia, vel tum, post ingressum in forum; vel antea etiam, vel quandocunque occasio in bello, in provinciis, vel alia se ostendit, in Græcas litterarum sedes profecti, ut inclutos viros audirent, eorumque exemplo ac consuetudine & se & suam doctrinam confirmarent. Athenæ præcipue, & Apollonia ad mare, & in citeriore Asia Rhodus ac Mitylene erant aliæque in Asia nobiles tum litterarum sedes. Exempla sint interpretamento. Cicero de se ipse testis est sub finem libri de Claris Oratoribus, quum esset biennium versatus in caussis, & jam in foro celebratum ejus nomen esset, Athenas profectum, sex menses cum Antiocho, veteris Academiæ Philosopho, fuisse, studiumque Philosophiæ, nunquam antea intermissum, hoc summo auctore renovasse. Eodem tempore Athenis apud Demetrium Syrum, nobilem dicendi magistrum, se studiose exerceri solitum. Post Asia tota peragrata, ubique invenisse, quibuscum exerceretur lubentibus, quod promtissimi adessent ei discendi cupido, Dionysius Magnes, Æschylus, Cnidius Adramytenus Xenocles, qui tum principes Rhetorum in Asia numerabantur: cum primis autem Menippum Stratonicensem, tota Asia illis temporibus disertissimum admiratus fuit, de quo ita iudicavit: *Si nihil habere molestiarum, nec ineptiarum, Atticorum est, hic Orator in illis numerari recte potest*. Non contentus hisce, in Rho-

dum navigavit, & Moloni, quem Romæ audiverat, se rursus applicando, didicit egregio hoc magistro, juvenilem orationis abundantiam intra ripam coercere. Romam inde regressus, Cottæ adhæsit & Hortensio, sed huic magis, summis tum in urbe oratoribus, ut horum exemplo suam confirmaret eloquentiam. Juris autem civilis caussa Q. Mucio Scævolæ, P. F. multum operæ dedit, qui, quamquam nemini se ad docendum dabat, tamen consulentibus respondendo, studiosos audiendi docebat.

X V.

Hoc iter fuit Ciceronis litterarium. quam diversum ab iis, qui vulgo peregrinantur non discendi caussa, sed voluptatis conquirendæ, qui quod ruditatem suam, quoquo eunt, circumferunt; nihil eos juvat terrarum novitas; nihil cognitio urbium, locorumque antea invisorum: nihil ædificia vidisse splendida, equorum stabula in aulis perlustrasse, diversicolori famulitio principum suos oblectasse oculos. Virtus, eruditio in oculis, in animo sint peregrinantium, ut ubique observent, quod utramque alat atque augeat: & quovis loco recordentur, qui clari viri vestigia ibi impressa reliquerint, quid actum honeste, quod imitamento virtutis, & augendæ eruditioni esset. Huc nisi peregrinantis animus vertatur, in utroque genere antea præparatus, ut discat qui mores hominum, quæ virtutes, quæ scientiarum ornamenta sint; frustra iter ingressus est, & vitiis cumulatior redit domum, quia virtutem peregrinorum neque cognovit, nec sibi conciliavit.

X V I.

Hæc studia tum in urbe erant: hæc urbanorum in peregrinatione. Addo de bibliothecis quæ publici juris ut essent, sero institutæ sunt privatæ autem pæne multæ & illustres instar publicarum, eruditorum usui sine invidia patebant. Æmilius Paullus, victo Perse, ingentem vim librorum e Macedonia Romam attulit: neque non e Ponto & Asia L. Lucullus. De Paullo Isidorus Orig. lib. VII. cap. de Bibliothecis: de Lucullo Plutarchus in vita. Hujus ut magnifica omnia erant post victoriam; ita etiam bibliotheca. Plutarchus p. 519 de illa bibliotheca: *ἧτε χρῆσις ἦν φιλοτιμοτέρα τῆς κτήσεως, ἀνειμένων πᾶσι τῶν βιβλιοθηκῶν*, *usus, quam comparatio, liberalior erat, quod omnibus paterent ejus bibliothecæ*, & undecumque advenissent eruditi, in eas earumque *περιπάτους καὶ σχολαστήρια*, i. e. ambulationes se conferebant, *ὥσπερ εἰς μουσῶν τι καταγώγιον*, *tanquam in Musarum diversorium*. Plurativo numero *βιβλιοθηκῶν* dixit, quia non tantum in urbe, sed in villis etiam instruxerat. Præter urbanas enim bibliothecas generosissimus quisque Romanus in singulis villis suis bibliothecam constituerat, ut quoties in illas secessissent, liberius ibi, ab urbis strepitu & interpellationibus vacui, operam optimis litteris darent. Cicero de Finib. lib. III. cap. II. *In Tusculano quum essem, vellemque e bibliotheca pueri Luculli quibusdam libris uti, veni in ejus villam, ut eos ipse, ut solebam, inde promerem. quo quum venissem, M. Catonem, quem ibi esse nescieram, vidi in bibliotheca sedentem multis circumfusum Stoicorum libris.* Et Plinius lib. III. epist. VII. de Silio Italico: *Plures villas possidebat: multum ubique librorum, multum statuarum, multum imaginum*. Nam & hæc ornamenta in bibliothecis ponebantur. Idem lib. IV. epist. XXVIII. *Herennius Severus magni æstimat in bibliotheca sua ponere imagines municipum tuorum, Cornelii Nepotis & Titi Cassii*. Martiali lib. VII. epigram. XVI. hujus generis villatica est *Ruris bibliotheca delicati*.

X V I I.

Sed hæc de privatis bibliothecis. Publicæ, ut dixi, sero constitutæ, nec ante Augusti tempora. Ejus rei laus prima manet Asinium Pollionem, de quo Plinius ait lib. XXXV. cap. II. *Primus, bibliothecam dicando, ingenia hominum rem publicam fecit*. Idem in animo habuerat Julius Cæsar, *bibliothecas Græcas & Latinas, quas maximas posset, publicare*, quod Suetonius cap. XLIV. memoravit; sed fato præventus nihil perfecit. Augustus autem Cæsar duas legitur constituisse publicas, *Octaviam* in Octaviæ porticu, in sororis honorem nominatam: & *Palatinam* juxta ædes suas & Apollinis templum in monte Palatino. Dio Cassius lib. XLIX. p. 417. *Ἐπειδὴ δὲ οἱ Δαλμάται παντελῶς ἐκεχείρωντο τάς τε στοὰς ἀπὸ τῶν λαφύρων αὐτῶν καὶ τὰς ἀποθήκας τῶν βιβλίων τὰς Ὀκταουιανὰς, ἀπὸ τῆς ἀδελφῆς αὐτοῦ κληθείσας, κατεσκεύασεν*. *Devictis Dalmatis, porticus e manubiis, & bibliothecas, a sororis nom'ne O.ʔ ιvi.:nas dictas, exstruit*. Et Suetonius Grammat. cap. XXI. in Caio Melisso: *Quo* (Augusto) *delegante curam ordinandarum bibliothecarum in Octaviæ porticu suscepit*. Cur autem pluraliter *bibliothecarum?* quia Græcam a Latina distinguebant. M. Cicero lib. III. epist. IV. ad Q. fratrem: *De bibliotheca tua Græca supplenda, libris commutandis, Latinis comparandis, valde velim ista confici, præsertim quum ad meum quoque usum spectent.* Quod clarius supra Suetonius de cogitatis Julii Cæsaris distinxit: & de altera Augusti, in Vita ejus cap. XXIX. *Templum Apollinis in ea parte Palatinæ domus excitavit, quam fulmine ictam desiderari a Deo haruspices pronuntiarant. Addidit porticus cum bibliotheca Latina Græcaque*. Hanc idem de clar. Grammat. in C. Julio Hygino cap. XX. *Palatinam* dixit. *Præfuit*, inquit, *Palatinæ bibliothecæ*. Utraque Augusti deflagravit: Palatina, *ἐμπρησμοῦ τὸ παλάτιον διαφθείραντος*, *incendio palatium consumente*, Dio Cassius lib. LV. p. 556; sed brevi post reparata. Hinc Suetonius Tiber. cap. LXXIV. *bibliothecam novi templi* dixit. Altera, Octavia, flagravit sub Tito. Dio pag. 756. *Ὀκταούϊα οἰκήματα καὶ μετὰ τῶν βιβλίων κατέκαυσεν*, *Octaviana ædificia, una cum libris, igne consumta sunt*. Restituit Domitianus. Suetonius in Vita ejus cap. XX. *Liberalia studia in initio imperii neglexit, quamquam bibliothecas, incendio absumtas, impensissime reparare curasset, exemplaribus undique petitis, missisque Alexandriam, qui describerent emendarentque*. Præter Romanas bibliothecas, etiam publicæ erant per Italiam in coloniis ac municipiis, qualem Plinius in patria sua, Comensi civitate, dedicavit, lib. I. epist. VIII. Et Tacitus imperator *Cornelium Tacitum, scriptorem historiæ augustæ, in omnibus bibliothecis collocari jussit*, Vopisco referente cap. X.

X V I I I.

Hoc alimento opus erat præclaris studiis in altitudinem proferendis, quo etiam sub Augusto Cæsare, & ante paullo, educta feliciter fuerunt. Quantos enim oratores illa ætas vidit Ciceroni æquales aut paullo juniores? quis Hortensios, Cæsares, Calvos, Cælios, Brutos, Asiniosque ignorat? Auctor Dialogi de Oratoribus c. XXV.

Strictior Calvus , *numerosior Asinius* , *splendidior Cæsar* , *amarior Cœlius* , *gravior Brutus* , *vehementior & plenior & valentior Cicero* : *omnes tamen eandem sanitatem eloquentiæ ferunt* , *ut si omnium pariter libros in manum sumseris* , *scias* , *quamvis in diversis ingeniis* , *esse quandam judicii ac voluntatis similitudinem & cognationem* . Nec minores , nec pauciores poetæ , Augusto favente , adjuvante Mæcenate . Nota sunt nomina , æternitati olim dedicata . Quid de philosophia dicam ? hæc Cicerone vel magistro vel interprete Latine loqui cœpit , & inter Latinos conversari , quum antea Græcorum fuisset propria . Historici autem quam nobiles , quam diserti illa ætate ? Thucydidis æmulator Crispus Sallustius , Julius Cæsar , Cornelius Nepos , Hirtius vel Oppius , T. Livius Patavinus , & quorum monimenta interierunt , Pomponius Atticus , Pollio Asinius , L. Lucceius , Ælius Tubero , Trogus Pompeius , aliique horum æquales .

X I X.

Jus quoque civile tum illustrius factum luce philosophiæ & litterarum humanitatis , Servii Sulpicii ingenio , industria , quæ tenebrosa erant antea , clarissime illustrante . Hic facem prætulit , viam monstravit ad consequendam juris & æqui cognitionem ac scientiam . Non nostris , sed Ciceronis verbis rem nobilissimam explicabimus . Hic de Clar. Orat. Dialogo , cap. XLI. ita tradit : *De Servio dicam quod sentio* . *Non enim facile quem dixerim plus studii* , *quam illum* , *& ad dicendum* , *& ad omnes bonarum rerum disciplinas adhibuisse* . *Nam & in iisdem exercitationibus ineunte ætate fuimus* , *& postea una Rhodum ille etiam profectus est* , *quo melior esset & doctior* : *&* , *inde ut rediit* , *videtur mihi in secunda arte* (juris prudentia (*primus esse maluisse* , *quam in prima*) eloquentia) *secundus* . *Atque haud scio* , *an par principibus esse potuisset* : *sed fortasse maluit* , *id quod est adeptus* , *longe omnium non ejusdem modo ætatis* , *sed eorum etiam* , *qui fuissent* , *in jure civili esse princeps* . *Heic Brutus* , *Ain tu ? inquit* , *etiamne Q. Scævolæ Servium nostrum anteponis ? Sic enim* , *inquam* , *Brute* , *existimo* , *juris civilis magnum usum & apud Scævolam* , *& apud multos fuisse* : *artem in hoc uno* : *quod nunquam effecisset ipsius juris scientia* , *nisi eam præterea didicisset artem* , *quæ doceret rem universam tribuere in partes* , *latentem explicare definiendo* , *obscuram explanare interpretando* , *ambigua primum videre* , *deinde distinguere* , *postremo habere regulam* , *qua vera & falsa judicarentur* , *& quæ quibus positis essent* , *quæque non essent consequentia* . *Hic enim attulit hanc artem* , *omnium artium maximam* , *quasi lucem* , *ad ea* , *quæ confuse ab aliis aut respondebantur* , *aut agebantur* . *Dialecticam mihi videris dicere* , *inquit* . *Recte* , *inquam* , *intelligis* : *sed adjunxit etiam & litterarum scientiam* , *& loquendi elegantiam* , *quæ ex scriptis ejus* , *quorum similia nulla sunt* , *facillime perspici potest* . Hæc via ad jurisprudentiam Romanis fuit : hac grassati ad gloriam illam & excellentem scientiam , quam adhuc pleræque gentes in juris Romani auctoribus admirantur . Nec otiosus homo fuit Servius Sulpicius aut in latebris abditus & speculationibus intentus : sed publicis rebus , si quis alius , exercitatus , prætor , consul , præses Provinciæ Achaiæ , & tandem ob rempublicam legatus in bello Mutinensi , cui immortuus legationi est , ob id ænea statua in Rostris , aliisque honoribus post mortem ornatus . Plura de laudibus ejus Philippica Ciceronis IX. traduntur , ex cujus cap. V. hæc insignia verba superaddo : *Omnes ex omni ætate* , *qui hac in civitate intelligentiam juris habuerunt* , *si unum in locum conferuntur* , *cum Servio Sulpicio non sunt comparandi* . *Neque enim magis juris consultus* , *quam justitiæ fuit* .

X X.

Hæc de variis generibus studiorum . *Modus* discendi talis erat , ut certe improbari non possit , quia felicem fuisse innumeris exemplis , iisque illustrissimis , probatur . Dixi supra de auspiciis studiorum : addo ex Plinii lib. VII. epist. IX. de stili exercitatione , cui quod varia rerum cognitione est opus , magna inde pars eruditionis humanæ pendet . Ait utile inprimis esse , *ex Græco in Latinum* , *& ex Latino vertere in Græcum* . Sic enim proprietatem splendoremque verborum , copiam , figuram , vim explicandi , præterea optimorum imitatione facultatem inveniendi similia parari . Addit , quod instar magisterii est , ut qui præceptori destituitur , sibi ipse possit consulere : videlicet jubet , *quæ legeris hactenus* , *ut rem argumentumque teneas* , *quasi æmulum scribere* , *lectisque conferre* , *ac sedulo pensitare quid tu* , *quid ille commodius* . Legi totam epistolam velim ; non pœnitebit . Quæ vero ibidem de stilo censentur , ad nostram patriam & ætatem ita referemus , si pro Græcis Latina , pro Latinis Teutonica substituamus , quamvis nec Græca ad veram eruditionem adspirantibus omittenda sint . Non difficile erit , neque infructuosum , quæ de stilo ibi dicuntur exercendo , ad alia quævis studiorum genera applicare . Erat etiam non incommodus modus exercendi adolescentulos , quem ex Augustini lib. I. Confession. cap. XVII. cognoscimus nempe , *aliquid dicere solutis verbis* , *quale Poeta dixisset versibus* . Hoc enim facit ad verborum rerumque copiam cum parandam tum augendam , ideoque M. Tullius pro Archia oratione multum Poetis legendis tribuit ad oratoriam facultatem consequendam . Neque *mathematum* erant Romani negligentes , quibus ex Pythagorea disciplina , quam Gellius lib. I. cap. IX. commendat , a pueris imbuebantur , tanquam usui futuris non modo ad militarem scientiam , quod Plato egregie demonstrat lib. VII. de Republica ed. Basil. pag. 439 ; verum ad ipsam etiam artem dicendi sive oratoriam . Unde est , quod Dialogo de Orator. cap. XXXI. dicitur , *Et juris civilis scientiam veteres oratores comprehendebant* , *& grammatica* , *musica* , *& geometria imbuebantur* . quod pluribus explanavit Quintilianus lib. I. c. X. Nec illud tacendum , quod ibidem est traditum , mathematicis disciplinis *acui ingenia* & digeri ; sive ut Plato d. l. dixerit βραδεῖς , *tardos ingenio* fieri eisdem ὀξυτέρους , *acutiores* .

X X I.

Una pars superest , quæ facile princeps in studiis Romanorum erat , *recitatio* eorum , quæ ingenio elaboraverant . Hæc ad adultiores etiam & viros pertinebat , ut , si vel orationem , vel historiam , vel majus aliquod carmen composuissent , antequam edebant aut publicabant , eruditissimum quemque ad audiendum vocarent , quibus scriptum ab auctore in erudito consessu ita prælegebatur , ut omnium fere ora vultusque observaret , & ex signis illorum colligeret , placeretne , an aliquid improbarent , de quorum sententia , (qui sæpe liberius admonebant , ad id quoque invitati) emendabat postea , quæ melius

melius vel mollius exprimi posse censuerant. Mos sane saluberrimus, quo factum fuit, ut nihil in publicum exiret, nisi cura limatum, & de consilio Eruditorum emendatum; qui si hodieque superesset, multæ ineptiæ, quæ quotidie vulgantur, prudenti hujusmodi consilio supprimerentur. Innumera exempla apud Plinium sunt in Epistolis: suffecerint pauca nostræ brevitati. Lib. I. epist. XIII. *Magnum*, inquit, *proventum Poetarum hic annus attulit. Toto mense Aprili nullus fere dies, quo non recitaret aliquis.* Utilitatem rei demonstrat lib. V. epist. III. *Has recitandi caussas sequor; primum quod ipse qui recitat, aliquanto acrius scriptis, auditorum reverentia, intendit: deinde quod de quibus dubitat, quasi ex consilii sententia statuit. Multa etiam multis admonetur: &, si non admoneatur quod quisque sentiat, perspicit ex vultu, oculis, nutu, manuum motu, murmure, silentio, quæ satis apertis notis judicium ab humanitate discernunt.* Quibus locus non erat auditoribus capiendis, domum mutabant, subsellia conducebant, ut Dialogo de Orat. cap. IX. observatur: nec Mæcenates deerant, & studiorum fautores, qui ædes suas honestissimis exercitationibus præberent.

XXII. Hæc de studiis in Urbe: quæ nec languebant in Italiæ coloniis ac municipiis. De Mediolano illustre exemplum habes apud Plinium lib. IV epist. XIII. ubi ita florebant studia liberaliora, ut id Municipium, vel pars ejus *novarum Athenarum* nomen acceperit. Vetus Inscriptio apud Gruterum p. 177. n. 4. testimonio est, AQUÆ DUCTUM IN NOVIS ATHENIS COEPTUM &c. De Mediolano loquitur. Similem Scholam Comi constitui Plinius d. l. accuravit. Quid de inferiore Italia dicam, quæ Magna Græcia appellabatur? Græcæ ibi disciplinæ a multis seculis domicilium sedemque habuerant. Quæ causa fuit, ut Heracleenses, Tarentini, Rhegini, Neapolitani Archiam Poetam civitate ceterisque præmiis donaverint, quia ingenio ejus delectabantur. Pro quo Tullius cap. III. ait: *Erat Italia tunc plena Græcarum artium ac disciplinarum, studiaque hæc in Latio vehementius colebantur.*

XXIII. Nunc tandem de Provinciarum studiis ut aliquid dicamus, instituti nostri ratione admonemur. Non autem eas nunc civitates invademus, quæ studiis Græcis etiam ante Romanorum tempora vel imperium excultæ fuerunt, ut Athenæ, Rhodus, Mitylene, Massilia erant; de quarum studiis nunquam dubitatum fuit: neque ab Romanis illa habuerunt, sed Romani ab illis sua. De Athenis, matre artium & litterarum in Europa, supersedeo dicere: de Asiaticis illis civitatibus, quæ solatium, propter eadem studia, eruditorum exsulum erant, Ciceronem vide lib. IV. epist. VII. & lib. VII. epist. III. Senecam ad Helv. cap. IX. de Massilia Galliæ, Græca Colonia, Tacitum Agric. cap. IV. qui *Græca comitate & provinciali parsimonia mistam ac bene compositam* laudat: ideoque malebant quidam eo liberos, ut sedem ac magistram studiorum haberent, quam Athenas mittere, quod minus heic corrumperentur tenelli animi, quam notissima Græcorum levitate. Sed antiquas Græcorum studiorum sedes jam mittimus, Romanorum gloriæ intenti unice, ut ostendamus, in quibus barbaris regionibus cultum litterarum excitaverint, eoque feros hominum mores ad mitiorem vitam traduxerint & veram humanitatem.

XXIV. Hispania, Gallia, Britannia, Africa hæ Provinciæ sunt, in quas potissimum litterariæ Romanorum Coloniæ deductæ sunt. Sertorius, C. Marii miles, prudentior suo Duce fuit, & quum Hispaniæ imperium adfectaret, plurimasque ejus sibi regiones subjecisset; ut constantius feliciusque imperaret, *Oscæ*, quæ ampla civitas sub Pyrenæis est, Magistris constitutis, nobilium filios Ἑλληνικοῖς καὶ Ῥωμαικοῖς μαθήμασι, *Græcis & Romanis*, ut Plutarchus refert in illius Vita, erudiri *litteris* curavit. Oppresso Sertorio haud dubie & Schola illius exspiravit: nec vero nulla semina litterarum in Hispania relicta fuerunt; inde a Scipionum temporibus Coloniæ in illam deductæ sunt, & Romano more in urbibus provinciales, Romanis colonis permisti, vivere cœperunt. Tarraconem intelligo, & Italicam, & Hispalim cum Corduba, & hujus quoque instituti alias. Sub idem tempus, quum Q. Metellus Pius contra Sertorium bellum gessisset, *Poetas* Hispanos fuisse, *Cordubæ natos*, qui *pingue quiddam sonarent atque peregrinum*, hoc est, aliquid solœci vel Græcis vel Latinis carminibus miscerent, Cicero auctor est pro Archia: quod argumento sit, non sine Scholis fuisse Bæticam, aut sine cultu litterarum, licet, ut fieri solet in tam remotis locis a metropoli, non sincere colerentur. Sed hæc facies antiqua erat: pulchrior sub Augusto, tot novis Coloniis in eam deductis, & veteribus in melius cultiusque reformatis, ex quo tempore Corduba etiam ingeniorum mater facta, ut Lucanus & uterque Seneca, ad omnem elegantiam eruditi alumni, testimonio sunt luculento. Emeritenses, Cæsaraugustanos, Tarraconenses, Italicenses, (e quibus Trajanus fuit) Bilbilitanos (unde Martialis) Calagurritanos, aliosque nunc missos facimus.

XXV. In Galliam per Pyrenæos saltus transcendimus. Ausonius Poeta, in Professoribus, suam patriam *Burdegalam* commendat, ejusque Rhetoras & eximios Grammaticos laudat nominatim. Idem gratiar. actione ad Gratianum *municipales Scholas* collaudat, Lugdunensem & Vesuntionensem; tantumque in augusto discipulo profecit, ut Antonio, prætorii per Gallias Præfecto, ediceret, quo *per omnem diœcesim commissam magnificentiæ* ejus *frequentissimis in civitatibus, quæ pollent & eminent, claritudine præceptorum optimi quiq; erudiendæ præsideant juventuti*, quos ipse explicatius vocat *Rhetores & Grammaticos Atticæ Romanæque doctrinæ*, lege XI. Cod. Theodos. de Medicis & Professoribus; unde etiam priora illa adducta verba sunt. Maxime vero Æduorum in litteras amor præ ceterorum studio est dignus qui laudetur. Horum in primaria urbe, cui *Augustoduno* nomen est, tantus honor litteris fuit habitus, ut Mæniana ædificia, in ipso ore civitatis ac transitu advenientium inter augusta deorum templa, sacræ Musæ possiderent, quæ quum communi Galliarum malo, Bagaudica rebellione, eversa fuissent; Eumenius, rhetoricæ Professor a Constantio Cæsare, Constantini patre, constitutus, pro instaurandis illis ad perfectissimum virum, Lugdunensis primæ Præsidem, orationem luculentissimam habuit. Cujus argumentum ut magis eluceat, de successu studiorum in illa gente ipsam Constantii sacram ad Eumenium epistolam, quia digna est ut ab omnibus intelligatur, adscribo: *Merentur*, inquit, *& Galli nostri, ut eorum liberis, quorum vita in Augustodunensium oppido ingenuis artibus eruditur, & ipsi adolescentes, qui hilari consensu meum suscepere comitatum, ut eorum indoli consulere cupiamus. Proinde quod aliud præmium his, quam illud conferre debemus, quod nec dare potest, nec eripere fortuna? Unde auditorio huic, quod videtur interitu præceptoris orbatum, te vel potissimum præficere debuimus, cujus eloquentiam, & gravitatem morum, ex actus nostri habemus administratione compertam. Salvo igitur privilegio dignitatis tuæ hortamur, ut professionem oratoriam repetas, atque in supra dicta civitate, quam non ignoras nos ad pristinam gloriam reformare, ad vitæ melioris studium adolescentium excolas mentes, nec putes hoc munere ante partis aliquid tuis honoribus derogari, quum honesta*

professio ornet potius omnem, quam destruat, dignitatem.

XXXVI. Durocortori quoque Remorum (nunc *Reims*) proventus litterarum fuit adeo, ut *Athenarum* nomen, perinde ac Mediolanum, acceperit. Cornelius Fronto, apud P. Consentium, vetustum Grammaticum, *illæ*, inquit, *vestræ Athenæ Durocortoro*: nam & *Durocortoronem* inflectebant. Ad harum exemplum extremas Galliarum civitates, Augustam Treverorum, Argentoratum, Nemetum Vangionumque urbes, Magontiacum, Agrippinensem Coloniam, institutas fuisse, quis dubitabit non ignarus consuetudinis Romanæ? Idem censemus de Rhætorum Colonia Augusta. In Germania autem hæc seges serius succrevit. Britanni feliciores fuerunt, eo sensim Romanorum consuetudine adducti, ut, *qui modo Linguam Romanam abnuebant, eloquentiam*, fastigium doctrinæ, *concupiscerent*, postquam Præsidum cura institutum ut *principum filii liberalibus artibus erudirentur*, Tacitus in *Agricola* cap. XXI. auctor est.

XXXVII. Sicilia antiquitus Græcas urbes habe- A bat, & Græca utebatur dialecto. Romanis subjecta didicit etiam Latine, & Romanam exercuit eloquentiam. Valerius ibi Licinianus, vir prætorius, a Domitiano relegatus; Rhetor de Oratore, cum auspicaretur profiteri, *Latine*, inquit, *declamaturus sum*; Plinium vide *lib.* IV. *epist.* XI. In Asiam quoque, quamlibet Græcis studiis adfluentem, Latini Rhetores acciti, ut Diocletiani jussu Lactantius Nicomediam, qui in Principis sede *oratorias litteras*, quod ipse dicit *lib.* V. *cap.* II. *doceret*. Nec Africa, Romanis subdita, expers litterarum erat. Punicæ suæ Linguæ Latinam addidit, quam usque ad eloquentiæ nitorem excolebat. Nec B tantum Carthagine, Proconsulis sede, illæ litteræ docebantur, sed Madauris etiam, & in utroque Hippone, aliisque in Coloniis. Testis Augustinus, ex Thebaste in vicinam urbem Madaura missus, *litteraturæ atque oratoriæ percipiendæ* caussa, quia Carthaginiensis peregrinatio longinquior erat a patria. Vide lib. II. *Confess.* cap. III. O felicem terram, in qua studia litterarum percoluntur! feliciorem, in qua illa non *oblivione moris antiqui*, sed imitatione Romanorum exercentur.

F I N I S.

I N D E X

Quorundam locorum

S. SCRIPTURÆ,

Quæ in hoc Tomo III. illuſtrantur & explicantur.

I N D E X
A U C T O R U M,

QUI IN HOC TOMO III.

laudantur, ſeu encomiis ornantur, illuſtrantur, explicantur, expenduntur, conciliantur, tentantur, vindicantur, arguuntur, notantur, emendantur, perſtringuntur, ac refutantur.

A

D

E

F

G

H

I

A U C T O R U M.

Q

R

S

INDEX AUCTORUM.

FINIS.

I N D E X
RERUM ET VERBORUM.

A

INDEX

D

E

F

G

— *Nea-*

M

— *Mace-*

Q

V

F I N I S.

